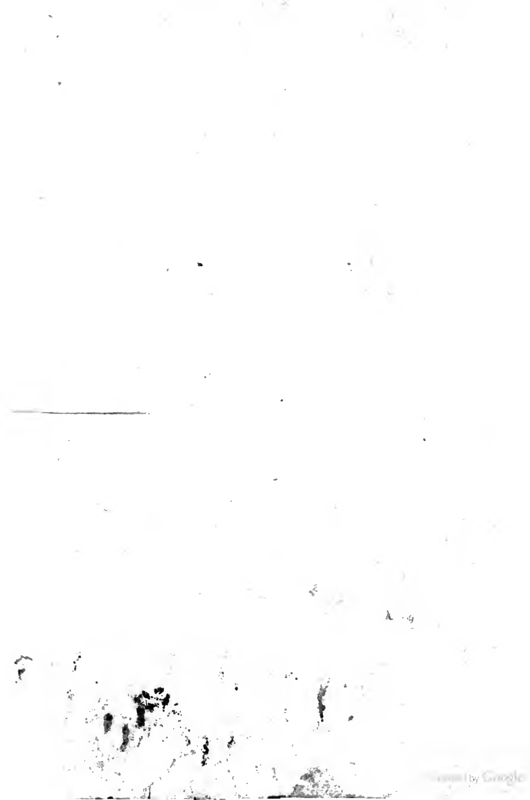

COMMENTARIUS
LITERALIS
IN S. SCRIPTURAM.

EPISTOLÆ B. PAULI APOSTOLI.
EPISTOLÆ CANONICÆ.
APOCALYPSIS.

COMMENTARIUS
LITERALIS
IN OMNES LIBROS
VETERIS ET NOVI
TESTAMENTI

AUTHORE

R. P. D. AUGUSTINO CALMET

Ordinis S. Benedicti Congregationis SS. Vitoni & Hydulphi.

Opus Gallice primum ab Authore, nunc vero Latinis literis traditum

A JOANNE DOMINICO MANSI

Congregationis Clericorum Regularium Matris Dei, Lucensi.

Editio novissima ab Authore recognita, alicubi emendata, textuum aliquot antea præteritorum explanatione adaucta, passim vero novis animadversionibus locupletata.

TOMUS OCTAVUS.

VENETIIS, MDCCLVI.

APUD SEBASTIANUM COLETI.

SUPERIORUM PERMISSU AC PRIVILEGIO.

IN EPISTOLAM PAULI APOSTOLI AD ROMANOS

PROLEGOMENON.

OST Sacrosancta Evangelia, venerabile maxime ac cæterorum omnium pretiosissimum monumentum Pauli Epistolæ habendæ sunt. Omnia in illis continentur, quæ formandis moribus, sive ad mysteria & Religionem constituendam a Jesu Christo tradita sunt. Tamquam supplementum & interpretatio eorum, quæ Jesus Christus docuit, ac veluti alterum Evangelium Jesu Christi e mortuis redivivi, jure meritoque reputantur. Etenim nihil aliud Apostolus Galat. 1. 12. quam quæ a Jesu Christo in gloria sua jam constituto didicit, quo tempore scilicet ad tertium usque Cœlum raptus, *audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui*. 2. Cor. 12. 2.

Paulus Tharsi in Cilicia natus Act. 21. 39. 22. 3. ex patre Judæo item ac Romano cive, literis Græcis excultus erat, quippe qui Epimenidem Tit. 1. 12. laudat, & Aratum Act. 17. 27. Fortasse autem Tharsi literis vacavit, in qua scilicet Urbe humaniora studia florebant adeo, ut Athenas literarum gloria superaret, teste Strabone lib. 14. Sacris literis discendis Jerosolymam missus est, Legis studiu sub Gamaliele Doctore clarissimo operam daturus. Tanto autem Legum avitarum amore tenebatur, ut acerrimum in primis hostem se præbuerit adversus Jesu Christi Discipulos, quod Christum perinde reputaret ac Moysis æmulum, & Legum ipsius eversorem. Vestes servabat eorum, qui lapidibus Stephanum conficiebant an. J. C. 34. & post primi Martyris obitum, Summi Sacerdotis literis ad Synagogas Damasci datis, facultatem sibi impetravit vinciendi detinendique quemcumque Christi Discipulum ostenderet. Cum igitur cædes & sanguinem meditans ad eam Urbem sese conferret, subita vi in terram adactus, increpantem se vocem audivit: *Saule, Saule, quid me persequeris?* Tum cæcitate percussus, Damascum manu deductus est. Ibi apud Judam quemdam Tharsensem receptus, ab Anania, quem Dominus noctu ea de re monuerat, visitatus, & visum ab illo, & Baptismi lotionem, ac tandem manuum impositionem accepit.

Præco inde Evangelii effectus, Jesum Christum in ea Urbe primum, tum in Arabia nunciavit; e qua post longiorem moram, iterum Damascum repetiit. Mutatum viri animum gravius ferentes Judæi, de nece illius consilia agitabant: quorum molitiones subodoratus Paulus, demitti se funibus ex Urbis mœnibus curavit, eo consilio structas sibi insidias declinans an. J. Ch. 37. Contulit se deinde Jerosolymam, ubi cum Apostolis, quos forte invenit, est collocutus. Jerosolyma Tharsum profectus est, quo veniens Barnabas, virum deduxit Antiochiam An. J. C. 43. non inutilem futuram ejus præsentiam Evangelio propagando intelligens. Ambo pariter, Barnabas nempe & Paulus, Jerosolymam concesserant, ferendis Fidelium largitionibus an. J. C. 44. Reduces inde Antiochiam Spiritus S. seligi jussit, ut in Apostolos dilatandæ apud Gentiles fidei instituerentur. Novo hoc munere auctus Paulus, in Cyprum profectus est, ubi Sergio Paulo Proconsuli fidem persuasit an. J. C. 45. Venit inde in Pamphyliam, Pisidiam, & Lycaoniam, ac facile etiam in Galatiam; tandem Antiochiam restitutus est an. J. C. 46.

Quinque post annos an. J. Chr. 51. Jerosolymam ad primum Concilium celebrandum venit. Sancitum ibi, Gentiles, qui ad Christianorum sacra transierant, adigi non oportere tum ad circumcisionem, cum ad legales ritus servandos; caverent tantum ab Idololatria, fornicatione, usu sanguinis, & suffocati. In eodem Concilio munus Apostolorum Gentium Paulo & Barnabæ assertum est. Restituti post hæc Antiochiam, non diu post venientem Petrum acceperunt, quem Paulus coram palamque arguit, quod præpostera dissimulatione, non bono futura cæteris exemplo, uti illum animadverteret. Post longiorem aliquam moram, consilium agitavit Apostolus Ecclesias invisendi, quas in Arabia minori opera sua constituerat. Ut secum veniret, Barnabam invitavit; sed volente illo secum ducere Joannem Marcum, recusante vero Apostolo, secessio utrinque facta est: atque ita Asiæ minoris iter Paulus & Silas; Cypri Barnabas & Joannes Marcus aggressi sunt.

Phrygiam & Galatiam Paulus peragrans, Evangelium nunciavit; petens inde Macedoniam an. J. C. 52. Philippis, Thessalonicæ, & Berœæ prædicavit Evangelium; tum Athenas sese conferens, Dionysium Areopagitam ad Christianorum sacra traduxit. Exeunte anno, Corinthum veniens, mensibus XVIII. mansit. Data ibi Epistola prima ad Thessalonicenses; quam paulo post secunda ad eosdem ex eo loco consecuta est an. J. Ch. 53. Corintho secedens, Ephesum prius, postea Jerosolymam, tandem Antiochiam petiit. Excursum inde per Galatiam, & Phrygiam, tum Ephesum ventum est an. J. C. 55. ubi triennalis mora producta. Multa ibi Apostolus tole-

rata mala, ut & bestiis expositum se ipse profiteatur. Ex ea Urbe data Epistola ad Galatas an. J. C. 55. quos perniciosa Doctorum quorumdam dogmata, jubentium jugum legalium cæremoniarum fidelibus induci, turbaverant. Ad alterum annum spectat prior ad Corinthios Epistulan. J. C. 56. Tandem Epheso movens Apostolus an. J. C. 57. Troadem profectus, inde in Macedoniam excurrit, ubi secundam dedit ad Corinthios Epistolam. Repetiie tandem Corinthum, triennalem ibi moram acturus, quo temporis intervallo scripta est ea, de qua modo, ad Romanos Epistola an. J. C. 58.

Revulsis Corintho sedibus, Jerosolymam non recta via, ne in manus Judæorum incideret, profecturus, transcurrit Philippos in Macedonia, Troadem, Miletum. Venit tandem Jerosolymam, creditaque Apostolis, quam deferendam acceperat, pecunia, post septem dies cum versaretur in Templo, magno tumultu a Judæis captus est. Nec ea in seditione mortem vitasse, nisi statim accurrens Lysias Romanorum Præfectus, ex adversariorum manibus eductum, Cæsaream misisset, a Felice Judææ Præside judicandum. Mansit apud Præsidem biennio in custodia; cum datus Felici successor an. J. C. 60. tradere virum in manus Judæorum molitus est. Quare id intelligens Apostolus, Imperatorem appellavit; ad cujus judicium subeundum Romanam navigationem inivit. Infelici naufragio periit navis illa ad Melitam, sed litus tenens Apostolus, in ea Insula quatuor menses mansit, nec antea Romam, quam exeunte Februario mense, pervenit an. J. Ch. 61. Biennio ibi in vinculis detentus est, nunquam non audiendis iis, a quibus frequentabatur, atque Evangelio illis annunciando occupatus. Adhuc in conducta a se domo sub vinculis detinebatur, cum Onesimum Philemonis servum, se convenientem, ad fidem tradnxit, & Epistolam ad Philemonem pro illo & per illum commendatitiam dedie circa an. J. C. 62.

Sub idem tempus literis a Fidelibus Laodicææ, & Epaphrodito Episcopo Philipporum, a Philippensibus in obsequium misso, recreatus est. Scripsit tunc ad Philippenses & Colossenses Epistolas an. 62. vel 63. J. Ch. Anno tandem Jesu Christi LXIII. vinculis solutus est; nec diu post ad Hebræos Epistolam dedit an. J. C. 63. Hoc tempore statuendom est iter Pauli in Hispaniam; si tamen quæ de profectione illius in eam regionem feruntur, cum veritate consent. Orientem denique repetens, in Creta Fidem nunciavit, in Judæam excurrit, tum in Asiam, quemadmodum Epistulis Romæ datis significaverat. Plura fidei causa illi subeunda in eo itinere fuerunt. In Macedonia versans, scripsit ad Timotheum Discipulum suum, Ephesi a se constitutum Episcopum an. J. C. 64. Post hyemem Nicopoli actam, una cum Tito postremo Asiam, Ephesum, Miletum invisit an. J. C. 65. Secundum hac, Romam se conferens, circa Julii mensem in carcerem conjectus est, accusatus, quod pincernam & concubinam Neronis ad Christi Fidem, uti communis fert opinio, tradnxisset. Post primam quæstionem apud Neronem, scripsie secundam ad Timotheum, tum & ad Ephesios unam an. J. C. 65. Altero vertente anno, mense Junio, martyrium Romæ obiit an. J. C. 66.

Epistola ad Romanos ordine prior inter cæteras, quamquam non omnes tempore præcessit, constituta est. Datum id Romanæ Ecclesiæ dignitati, sive Romanorum Fidelium virtuti, vel forte mysteriorum, quæ in ea Epistola referantur, majestati, sive tandem ipsius Epistolæ excellentiæ. Omnes enim sublimitate, adeoque & obscuritate ita vincit, ut S. Augustinus Retract. l. 1. cap. 25. merus adhuc Sacerdos, in unius tituli explicatione Librum integrum impenderit; quare tædio, & morositate Operis victus, inceptum delerit. S. Hieronymus, ejusdem Epistolæ obscuritate perculsus, illi explicandæ non Libro tantum, sed voluminibus laborari oportere dixit Epist. 151. cap. 8. *Si volnero differere, nequaquam mihi unus Liber, sed multa & magna erunt scribenda volumina.* Operis difficultatem novit pariter Apostolus Petrus, cum de hac potissimum Epistula scripserit in 1. Ep. 3. 15. *Sicut & charissimus frater noster Paulus, secundum datam sibi Sapientiam, scripsit vobis. Sicut & in omnibus Epistolis loquens eis de his, in quibus sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti & instabiles depravant, sicut & cæteras Scripturas, ad ipsorum perditionem.*

Consilium autem scribendi Apostolo fuerunt domesticæ quædam in Ecclesia Romana dissensiones (Vide Rom. XVI. 16. 17. 18.) ex eo inductæ, quod jugum Legalis observationis Gentilibus ad Fidem conversis induci oportere, Pseudo-Apostoli prædicarent. Res primum ad disputationes venit, deinde ad jurgia, & seditionem inter Fideles ex Judæis, & ex Gentibus, unde periculum non leve secessionis utrinque imminebat. Judæi partes suas defendebant, ac privilegium natalium suorum, & promissionum, quæ Patribus suis divinitus factæ sunt, præferentes, primas in Ecclesia sibi arrogabant; volebant in cæteris dominari, & quasi ex asse hæredes promissionum, & fidei Patriarcharum, ut alienigenas habebant, & nonnisi beneficio quodam in suum cœtum adlectos Fideles ex Gentibus. Invidiam pariter in Gentiles creabant, revocatis miseræ Gentilitatis erroribus, criminibus, & flagitiis, quibus justa Dei permissione tot annorum sæculis inhæserant. Se vero dicebant Hebræos esse, genus jam inde ab ætate Abrahami electum in sanctam charamque Deo sobolem, sacrarum Scripturarum, atque Prophetiarum depositarios, ac veluti in oculis a Deo habitos.

Intollerabili hoc Judæorum fastu offensi Gentiles, & virtutem suorum Philosophorum, & Legislatorum sapientiam efferebant; commemorantes insuper, quanta morum puritate & sanctimonia suorum quidam vitam egerint, ut ne lato quidem ungue a Legis naturalis tramite deviarent. Accusabant insuper Judæos adversus Deum infidelitatis, adversus Legem transgressionis, ac tandem adversus insignia Dei beneficia oblivionis; quorum criminum causa extorres a promissionibus & hæreditate eorum plerique facti sunt. Sese vero appellatos dicebant, ut in locum exclusæ Judææ gentis venirent, quippe qui minorum criminum rei ante Deum tenerentur.

Hisce

Hisce igitur dissensionibus componendis, atque in ordinem redigendæ audaciæ Judæorum pariter & Gentilium, utriusque Gentis crimina & errores enumerat Apostolus, demonstrans, nemini præ alio gloriandum esse, quasi virtutis suæ præmium aliquod mererentur. Quod a Deo acceperant vocationis privilegium, merum fuisse Dei beneficium; neque enim sive ad justitiam, sive ad gratiam Fidei promerendam aliquid valuisse aut Legem Moysis solam, aut multo etiam minus naturalis Legis observationem. Unum justificationis momentum esse Fidem in Jesum Christum, quam charitas animat, ornat proborum operum meritum; quæ tamen opera, nisi a fide procedant, nihil agentibus prodesse. Plures occupat per transitum objectiones, quas ipse ex constitutis a se principiis colligit; veluti cum operum Legalium fine Fide inutilitatem; cum vocationem & gratuitam Judæorum & Gentium prædestinationem statuit; cum promissionum Divinarum fidem & veritatem; cum Judæorum supra Gentiles præstantiam adstruit; ex quo sensim devenit ad verba de mysterio Prædestinationis & reprobationis facienda; quod quamquam parergon ad potissimum Epistolæ argumentum videtur, partem tamen non minimam ejusdem scripti occupat, atque potissimas involvit ipsius Epistolæ difficultates.

In Capitibus XII. XIII. XIV. XV. aptissimas præscribit formandis moribus regulas, qua in re nihil a proposito, componendi nempe domesticas lites, secedit. Observationis legalis & ciborum seligendorum inutilitatem fusius demonstrans, hortatur Gentiles, ut imbecillitati Fidelium ex Judæis in ea re consulentes, neque id committant, ut, coram Judæis nullum habentes ciborum delectum, offensionis præbeant illis occasionem; neve eorum hac in re religionem superstitionis & imbecillitatis accusent; sed illud in primis studeant, ut nihil antiquius quam pacem & concordiam inter fratres & Discipulos Dei illius, qui se Deum pacis appellat, nihil, inquam, antiquius ducant. Secundum hæc, in Pseudo-Prophetas invectus, illorum imaginem exprimit, tamquam hominum lucro dumtaxat ac ventri studentium; quare Romanos, ut eam hominum fæcem vitent, etiam atque etiam hortatur. Officiosa tandem peroratione epistolam claudit, salutari insuper suo nomine jubens viros quosdam Ecclesiæ Romanæ, sibi familiares.

De authoritate hujus Epistolæ nunquam dubitatum est. Data fuit Corinthi anno Jesu Christi LXVIII. quo tempore Apostolus ad ferendas e largitionibus Fidelium eleemosynas iter Jerosolymitanum initurus erat. Missa est per Phœben Diaconissam Ecclesiæ Cenchræarum prope Corinthum. Quamquam Romam & ad Romanos missa, Græcis literis exarata est, Amanuense Tertio; quem virum Romanum, sive Latinum ex ipso nominis indicio credimus. Sed familiare erat Romanis Græci sermonis eloquium, adeout vel a fœminis adhiberetur. Juvenalis Satyr. 6. . . . *Omnia Græce, Cum sit turpe magis nostris nescire Latine*. Illud etiam accedebat, contingere facile potuisse, ut Latinas literas non calleret Apostolus, cum Græcis, seu avitis, Tharsi patria sua excultus fuisset. Norat etiam Hebræum, nempe Syriacum, tum temporis in Palæstina vernaculum, quemadmodum ex Actis cap. 21. 40. & 22. 2. item 26. 14 compertum est.

Stilus neque puritatem, neque elegantiam illam refert, quæ in Græcis ejusdem ætatis delectat: horret enim aliquando Hebraismis, vix Hebræo homini, & in lectione Sacrorum Librorum nutrito vitandis. Inspergitur etiam ejus eloquium solœcismis; depravato interdum ordine, & longioribus parenthesibus morosus est; quandoque e via pariter divertens, contextum sermonis, & sensum abrumpit, id quod difficultatem & obscuritatem Lectoribus ingerit non modicam. Sixtus Senen. lib. 2. Bibliot. ex Diodor. Tharf. vitia ista sermonis, quæ maxime in Epistola ad Romanos sentiuntur, in Tertium Amanuensem refundit; sed præstat, Apostolo ipsi tribuere, qui rebus intentus, cum non posset sententiarum copiam, & ad majora semper festinantis spiritus impetum retinere, singula potius attingebat, quam prosequeretur; & alia aliis infereiens, id efficiebat, ut obscuro semper stilo tenebras potius quam lucem Lectoribus offunderet.

Ad rem quod spectat, ipsis fatentibus adversariis, nihil est gravius & validius, quam Epistola ab Apostolo scripta 2. Cor. X. 10. Ipse pariter de se Apostolus prodit 1. Cor. XI. 6. rudem se quidem esse, parum edoctum regulas eloquentiæ; quamquam necessaria Apostolicis muneribus implendis scientia abundabat. Excellere illum in regulis Dialectices, observat S. Augustinus l. 1. contra Crescon. cap. 14. miram quippe eloquii vim præfert, quam in Epistolis ipsius sentimus, cœlesti pariter sapientia redundantibus uti ait idem Augustinus l. 4. c. 7. de Doctr. Christ. Nunquam ad divinorum illorum Operum lectionem se accessisse, S. Chrysostomus Prolog. in Epist. Pauli: fatetur, quin extra se admiratione & gaudio raperetur: tametsi bis, ter, vel quater in hebdomada, & quoties alicujus S. Martyris memoria celebrabatur, audiret. Et Homil. 4. de Laudib. Pauli addit, Deum singularia providentiæ suæ consilia & grandia rerum divinarum mysteria viro illi cœlesti referasse. Cœlum est, ait, in quo justitiæ sol regnat; pelagus est purissimum & altissimum, infinitæ sapientiæ abyssum continens: & in 1. Timot. 3. hom. 4. scientiam & eloquentiam Pauli insidenti Spiritui & singularis gratiæ prodigio adscribit. Antequam ad Christi fidem converteretur, ait, Græcarum literarum pene rudis, nihil eorum norat, quæ apud exteros in pretio habentur; solo Hebraico eloquio excultus erat; quo sermonis genere nihil contemptibilius apud Romanos; vir erat Cilix, qui vitam scenofactoria tolerabat; veste erat & habitu corporis temnendus. Quæ a S. Chrysostomo hic afferuntur de ignoratis ab Apostolo Græcis literis ante datum fidei nomen, nobis plane, quemadmodum supra innuimus, nequaquam probantur.

Idem S. Doctor lib. 1. de Sacerdotio in eos invehitur, qui Paulum tamquam hominem humanarum literarum rudem contemnebant. Fatetur ille quidem, humanæ eloquentiæ exercitationem viro defuisse; instructum tamen defendit vi & scientia, promovendis Fidei rebus opportuna. Si quis comparationem instituat inter eloquentiam Apostoli, & Isocratis, Demosthenis, Thucydidis, & Platonis; fateatur oportet, quemadmodum ipse de se testatur Apostolus, illum artificioso elo-

eloquii genere destitui; præstare tamen scientia veritatis & Religionis. Quod tamen viro fuisse necesse est eloquentiæ robur, cum confundendos suscepit Judæos, cum refutandos Gentiles, & in pleno Areopagitarum consessu verba fecit? Quinam, rogo, nisi eloquentia Pauli persuasi, Lystrenses Apostolo tamquam Mercurio litandum susceperant? Unde tanta erga ejus scripta admiratio capit non Christianos modo, sed Judæos ipsosque Paganos? Nonne ex valida illa, mascula & insita viro eloquentia?

S. Hieronymus ep. 61. ad Pammach. scribit, Vas electionis tamquam buccinam Evangelii clangentem habendum esse, tamquam rugientem Leonem Juda, tamquam eloquentiæ Christianæ fluvium, qui admiratione potius quam verbis rapit in contemplationem abditissimorum Christianæ Fidei mysteriorum, omnibus retro sæculis ignotorum, & in divinæ Sapientiæ abyssum introducit. *Quem quotiescumque lego*, addit ille, *videor mihi non verba, sed audire tonitrua*. Persuasum habet idem S. Doctor ad Marcellam de Ephod. &c. Apostolum non nisi demissione quadam & modesta de se sentientis humilitate scripsisse 2. Cor. XI. 6. *Et si imperitus sermone, sed non scientia*; nam, ait S. Doctor, *illi utrumque non deerat, sed unum humiliter renuebat*. Demonstrat ad Paulam de Alphab. Psalm. 118. excultissimum fuisse virum regulis dialectices, quemadmodum satis demonstrant, quæ prosequitur, argumenta, & quas ex constitutis a se principiis consecutiones urgendis adversariis ducit.

Ex Epistolis Pauli, præsertim ex Epistola ad Romanos, plura truncabant Marcionitæ. Hinc Tertull. lib. 5. cont. Marcion. cap. 13. *Quantas autem foveas in ista maxime Epistola Marcion fecerit, auferendo quæ voluit, de nostri Instrumenti integritate patebit*. Ita e postrema hæc Epistola duo integra novissima capita demebant, uti notat Origenes ad finem cap. 16. ejusdem epistolæ. Hæreticorum vero alii, veluti Ebionitæ, universas sine exceptione rejiciebant, utpote erroribus suis plane contrarias, uti observant Irenæus lib. 1. cap. 26. & Euseb. l. 3. hist. Eccl. c. 27. Encratitia & Marcionitia geminæ Epistolæ ad Timotheum, & singularis ad Titum invisæ fuerunt ex Tertul. contra Marcion. l. 5. c. 2. Quidam Fabricii discipulus, quem Scripto exagitavit Augustinus in lib. cont. Adversar. Leg. & Prophet. contendebat, in Epistolis Pauli plura misceri, Spiritu Sancto authore non scripta, quibus scribendis viri industria sive spiritus hominis valuit; quod maxime de Epistola ad Philemonem sentiebat, & de aliis quibusdam, quæ Apostolus absque speciali Dei revelatione nosse potuerat. Sed aliter Ecclesiæ Catholicæ visum, cui quatuordecim Epistolæ, integræ prorsus, nullaque re dempta, tamquam divinum Opus probantur. Tertulliani ætate sive earum Epistolarum Autographa, sive ex Autographis descripta Exemplaria servabantur. *Authenticæ ipsæ literæ, Apostolorum sonantes vocem, & repræsentantes faciem uniuscujusque*. Ita Tertull. de Præscript. cap. 36. Idem lib. de Monogam. cap. 11. ad Græcum Archetypum Apostoli provocat: *Scimus plane, non sic esse in Græco Authentico, quomodo in usum exiit*.

In Commentario animadvertimus, modum Epistolæ ad Romanos imponere Apostolum facile voluisse in exitu capitis XIV. cui deinde, opportunum tempus nactus, duo sequentia capita subtexuit; quin & caput XVI. variis constare additionibus, colligitur ex illa clausula bis recurrenti: *Gratia Dei sit cum omnibus vobis*; ac tandem similis clausula in exitu capitis XV. legitur: *Deus pacis sit cum omnibus vobis. Amen*.

Pauli nomine scripta plurima vulgata sunt, tanto viro indigna. Notæ sunt Epistolæ Senecæ ad Paulum, & vicissim; & alia supposititia ejusdem Pauli ad Laodicenos. Meminit post Origenem lib. 4. de Princip. cap. 2. Eusebius Hist. Eccl. lib. 2. cap. 25. Actorum quorumdam Pauli, in quibus plura tum de itineribus cum de rebus ab eo gestis. Nicephorus lib. 2. cap. 25. Histor. Eccl. longum ex eo Opere fragmentum recitavit, de certamine, vero an secus, quod Paulo in urbe Ephesi bestiis exposito subeundum fuit. 1. Cor. 15. 32.

Discipuli Simonis Magi, erroribus suis vulgo imperito approbandis, Librum ea de re supposuerunt, inscriptum: *Prædicatio Pauli*, de quo Cyprian. edit. Oxon. t. 3. de Baptismo pag. 30. ex quo, præter nomen, nihil ad posteros transmissum est. Non defuisse narrat Tertullianus contra Marcion. l. 4. cap. 5. viros, qui Evangelium Lucæ Paulo Apostolo tribuerint, ea plane ratione adductos, qua Discipulorum omnia ad Magistros referre solemus. Longius adhuc excurrens Athanasius seu alius in Synops. Sacr. Script. Appendic. putavit, dictante Apostolo exceptum Evangelium illud a Luca; persuasum habentes, semper opus illud innuisse Apostolum, quoties phrasim illam usurparet Rom. II. 16. XVI. 25. 2. Timoth. II. 8. *Secundum Evangelium meum*; quod nos in Prolegomenis ad Lucam discussimus. Ejus tandem nomine inscripserunt alii Evangelium & Apocalypsim, a Concilio Romano sub Gelasio censura inusta.

Presbyter quidam Asiæ supposuerat Pauli Apostoli nomine Itinerarium quoddam Pauli & Theclæ; sed fraudis sua pariter confessione a Joanne Evangelista convictus, amotus fuit a Sacerdotio, uti tradunt Tertull. de Baptismo c. 17. Hieron. de viris Illustr. c. 7. Apostolum in hæc verba loquentem inducit S. Clemens Alexandrinus l. 6. Stromat. qui facile sermonem illum ex Opere aliquo apocrypho descripsit: *Libros Græcorum sumite; agnoscite Sybillam, quomodo unum Deum significaret, & quæ futura sunt. Hystaspem sumentes legite, & invenietis Dei Filium multo clarius & apertius scriptum, & quemadmodum adversus Christum multi Reges instruent aciem, odio habentes illum, & istos, qui gestant nomen ejus, & Fideles ejus, illiusque tolerantiam & adventum. Deinde uno verbo vos interrogat: Totus mundus, & quæ sunt in mundo, cujus sunt? nonne Dei?* Sed non inviti credimus, verba ista ejusdem impostoris fraude supposita fuisse, qui fictas Sybillas & non genuinum Hystaspem commentus est.

Suspicati sunt nonnulli, Apostolum inter duas Epistolas ad Thessalonicenses mediam aliam scripsisse ad Fideles pariter ejus Urbis: quod illis in mentem venit ex verbis Apostoli 2. Thessal. 2.

sal. 2. 2. *Non cito moveamini, neque per Epistolam, tamquam per nos missam, quasi instet dies Domini*. Sed en Apostoli testimonio probatur tantum, hanc Epistolam, siqua missa est, Pauli Apostoli ementitum nomen præ se tulisse. Tertiam etiam ad Corinthios Epistolam invexerunt alii ex illis 1. Cor. v. 9. *Scripsi vobis in Epistola, ne commisceamini fornicariis*. Sed præstat postrema hæc ad priora Apostoli verba 1. Cor. 3. 16. referre: *Nescitis quia Templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis autem Templum Dei violaverit, disperdet illum Deus*: & illa 1. Cor. 5. 6. *Nescitis, quia modicum fermentum totam massam corrumpit?* Secundam denique Epistolam ad Ephesios quidam suspicati sunt ex illo Ephes. 3. 3. *Quoniam secundum revelationem notum mihi factum est sacramentum, sicut supra scripsi in brevi*. Sed verba ista ad superius caput 11. ejusdem Epistolæ referre juvat.

DISSERTATIO

DE PRÆDESTINATIONE ET REPROBATIONE HOMINUM.

DOgma est Christianæ Religionis sanctum assertumque, homines ab ipsa æternitate irrevocabili decreto sive gloriæ, sive reprobationi æternisque suppliciis addictos esse. Omnium etiam Catholicorum Theologorum consensu certum est & exploratum, prædestinationem ad gratiam, & vocationem ad Fidem, Dei munifica liberalitate donari. Quare aliud quæstionis de prædestinatione & reprobatione hominum agitare argumentum est; quæstionis nempe, quæ tot jam sæculis viros doctos in partes distraxit, ac turbas in Ecclesia concivit non infrequentes. Totus igitur controversiæ cardo in eo versatur, ut ratio ipsa prædestinationis, & quæ fuerint Deo prædestinandi reprobandique hominea causæ assignentur. Qui etiam fieri potis, ut variæ illæ Scripturæ phrases concilientur, quarum aliquæ hominis salutem libero ejus arbitrio integram committunt, aliæ vero Deo totam reservari ferunt? Quæ sit pariter ratio componendi gratiam, atque infallibilem certamque divinorum decretorum vim cum ipsa hominis libertate? En totus quæstionis cardo, quem plenius versandum in hac nostra Dissertatione neque suscipimus, neque, si suscipere statuamus, tantam rem pro dignitate unica Dissertatione tractare non liceat. Quare id potius agendum est nobis in præsentia, ut historicam narrationem texamus variæ & multiplicis illius rationis, qua controversia ista in Ecclesia ad nostram usque ætatem tractata est; tradita demum sententia, quam nos commodissimam omnium tollendis difficultatibus arbitramur.

Veteres Judæi, animas antea existere, quam in corpora immittantur, persuasi, ita de prædestinatione & reprobatione reputasse credendi sunt, ut Deus, insito animabus ad bona vel mala ab ipsis in corpore præstanda ingenio perspecto, pro futuris illorum meritis præmia vel supplicia decreverit. In Ecclesia Christiana istud ipsum Origeni ejusque sectatoribus arrisit. Post Origenem, animadvertentes Patres, quam male Manichæi & Marcionitæ abuterentur hoc principio de recta pravaque animarum indole, antequam in corpora illaberentur, asseruere, Deum supplicia vel præmia decernere, non pro anteactis meritis, quod Origeni persuasum est, sed futuræ vitæ operibus inspectis, quæ bono pravoque liberi arbitrii, divina gratia adjuti, usu præstanda forent. Ita de prædestinatione S. Chrysostomus & Græcorum plerique.

Plus nimio libertati indulgens Pelagius, docuit, prædestinare Deum ac reprobare homines, præcognito recto pravoque usu liberi arbitrii, cujus naturales dumtaxat vires bono supernaturali præstando sufficere, neque auxilio indigere supernaturali asserebat. Defendit S. Augustinus, prædestinationem beneficium esse prorsus ex parte Dei largientis gratuitum; cum enim una damnationis sententia primus Pater & cæteri deinde ejus filii obvolveremur, atque una corruptionis massa mortales omnes confunderemur, Deus ab ipsa æternitate certum quemdam selectumque numerum prædestinatorum eligere statuit, quos, nullis ipsorum meritis spectatis, clementiæ suæ & misericordiæ exemplum poneret; relictis cæteris, latenti quidem, sed æquissimo consilio, quippe quos deserendi causa erant sive originis illorum crimen, sive peculiaria singulorum, quibus paterni sceleris meritum auxerant. In hanc sententiam concesserunt Patres & Theologi fere omnes Ecclesiæ Latinæ, usque ad exortas novissimis sæculis hæreses Lutheri & Calvini.

Hi, Augustiniano systemate abusi, docuerunt, liberum hominis arbitrium post Adami lapsum penitus exspirasse. Quibus refellendis, Theologi quidam nostrates aliud systema opportunius judicantes, decreta quædam invexerunt certis conditionibus adstricta, & futurorum meritorum prævisionem, in quam tota ratio prædestinationis & reprobationis hominum refunderetur.

Ita factum est, ut quæstionis hujus status sæpius in Ecclesia Christianorumque Scholis mutaretur; sed variata licet tanti mysterii exponendi ratione, inconcussa semper dogmatis de prædestinatione veritas mansit; nihil derogatum certissimæ veritati divinorum decretorum, & juribus qua misericordiæ & justitiæ Dei, qua libertatis hominum & gratiæ Servatoris. Adversus ista siquando ab Hæreticis aliquid tentatum est, actutum a Doctoribus Catholicis impugnati, ab Ecclesia censura inusti, temeritatis pœnas luerunt. Sed hæc fusius demonstranda.

Persuasum habent Hebræi, creatum a Deo hominem rectum, in ipso innocentiæ & justitiæ culmine ex Eccles. vii. 30. *Hoc inveni, quod fecerit Dominus hominem rectum*; mortem non a Deo factam juxta illud Sap. 1. 13. *Deus mortem non fecit*, sed invidia & nequitia Dæmonis in mundum invectam, uti ait Sap. 11. 24. *Invidia Diaboli mors intravit in orbem terrarum*; positos a Deo homines in manu consilii sui, statuto ante illos igne & aqua, pravo rectoque, relicta illis libera eligendi facultate ex Eccli. xv. 14. *Deus ab initio constituit hominem, & reliquit eum in manu consilii sui*, &c. Præmia pariter & supplicia æterna manere, pro vitæ merito ac liberi arbitrii exercitio pravo rectoque, singulis rependenda. Philo de Gigant. & alibi, Josephus de Bello lib. 2. c. 12. & Rabbini (Vide Menasse Ben-Israel Concil. in Gen. qu. 6. & de Creat. problem. 15. Vide & Grot. in Sap. 8. 20. & in Joan. 9. 2.) docent, animas prius extitisse quam in corpora laberentur; quin & ejusdem esse naturæ, variisque tantum nominibus discerni Angelos, Dæmones, & animas, Philo de Gigant. & alibi autumavit. Quemadmodum autem boni sunt pravique Angeli; ita pari-

ter opinatur ille pravarum esse probarumque animarum genera duo. Addit, animas, non secus ac Angelos, in defæcatissima & celsissima aeris parte sedem habere, unde animæ in corpora labentes, peculiarem singulæ indolem bonam pravamque secum referunt. Frui tandem illas dicit plena in bonum malumque libertate, qua vel æterna præmia vel supplicia promereantur. Vide Philonem lib. Quod Deus sit immutabilis.

Pharisæorum hac de re dogma, quod & ejusdem Historici Pharisæi esse constat, non semel explicat Josephus, prodens Antiqu. l. 18. c. 2. & de Bello l. 2. c. 9. & 3. c. 13. ita fatum ab illis admitti, ut nihil velint derogatum tum libero hominis arbitrio, cum summæ Dei potestati. Animæ, quæ ante illapsum in corpora, bona exercuerunt, corporeis solutæ vinculis ad pristinas remeant sedes, data illis pariter facultate in corpora pro arbitrio regrediendi; sontes supplicia manent æterna. Ac de Essenis lib. 2. de Bello c. 12. tradit, in ea illos fuisse sententia, ut animas crederent immortales, easque insita a natura vi in corpora velut in carceres propelli: post obitum, justos in locis amœnis & deliciarum plenis trans Oceanum otiari; impios vero pœnas luere æternas in horrentibus quibusdam tormentorum locis. Author Sapientiæ, quem Librum Veteres nonnulli Philoni tribuerunt, ita loquentem Salomonem inducit VIII. 20. *Puer eram ingeniosus, & sortitus sum animam bonam; & cum essem magis bonus, veni ad corpus incoinquinatum*. Scriptoris verba in partem descendentium animarum præexistentiam trahi facile possent; re tamen nihil aliud innuunt, quam animas alias aliis præstare, esse pariter corpora meliuris alia præ aliis habitudinis.

Sunt pariter, quibus in ea sententia fuisse Apostoli (Joan. 9. 2.) videantur, cæci enim nati occasione, quæsiverunt a Jesu, cujus merito infortunium illud homini accidisset, parentum ne an ipsius crimine. Quod in eam sententiam dictum videri potest, nimirum hominem illum merendi & demerendi, antequam in mundum veniret, facultate instructum fuisse. Obtinet ea opinio apud Hebræos, quibus & animarum præexistentia & metempsychoseos genus quoddam probatur, ut Menasse Ben-Israel asseruit. Explicant in eam rem illud Jeremiæ I. 5. *Priusquam te formarem in utero, novi te; & antequam exires de vulva, sanctificavi te*. Eo etenim sententiam illam pertrahunt, quasi anima Jeremiæ jam inde a mundi exordio extiterit, & jam tunc Deus ad munus propheticum stato tempore implendum illam destinaverit. Favent huic interpretationi Origenes, ejusque sectatores, si S. Hieronymo in Jerem. 1. fides habeatur. Hujus sententiæ fons in Pythagoricis statuendus est, & facile in Ægyptiis, apud quos Pythagoras XXII. annos egit, ex Jamblicho.

His in animum inductis, mysterium prædestinationis & reprobationis statim omne referatur, illud obtrudendo nimirum, Deum salutem sive reprobationem hominum decreto suo edicere pro merito indolis bonæ pravæque, quam in anima, antequam in corpus illabatur, explorat; nec modice ad eam rem conferre rectum, vel secus, liberi arbitrii usum, quem ab illis præstandum intelligit. Ita Origenes censuit, qui ea tenebatur sententia, qua Hebræorum plerique, de præexistentia animarum. Nec facile ex alio fonte, quam ex Judæis, systema suum ille hausisse credendus est.

Arbitratus est Origenes (Vide Hieron. in Ephes. 4. 2.) animas, quæ plura in aere sæcula egerant, antequam in corpora descenderent, ibi pariter meritum prædestinationis reprobationisque pravo rectove liberi arbitrii usu sibi parasse. Statuebat in Matth. c. 35. hominem plena esse in bonum malumque libertate; quæ illi accidunt in hac vita prospera, vel adversa, hæc sibi præmium ac supplicium bonorum malorumque, quæ in altera perpetrarit vita, promeruisse. Quin etenim in eo rerum statu animæ expeditam haberent merendi demerendique libertatem, ne dubitabat quidem l. 2. Periarchon. *Pro quibus omnibus non aliter poterit responderi, nisi priores quædam eis fuisse causæ dicantur, quibus antequam in corpore nascerentur animæ, aliquid contraxerint culpæ in sensibus vel motibus suis, pro quibus hoc merito pati a Divina Providentia judicatæ sunt. Liberi namque arbitrii semper est anima, etiam cum in corpore hoc, etiam cum extra corpus est*. In Joannem vero tom. 5. edit. Huet. post prolixum fragmentum Libri cujusdam Apocryphi, quo tradebatur, viros insignes V. T. ab Angelis animatos fuisse, sive ab animabus naturæ cæteris præstantioris, ut e. g. in Jacobo vicem animæ supplevisse Angelum Israel, inter primores Aulæ cœlestis, addit: Animadvertendum est, an, hisce constitutis, solutio pateat potissimæ illius quæstionis, cur Deus Jacobum Esau prætulerit, quamquam boni quidquam malive neuter adhuc egisset: *Non recurrentibus nobis ad Opera hanc vitam præcedentia, quomodo verum erit injustitiam non esse apud Deum, si major serviat minori, odio habitus antequam digna vel servitute vel odio fecerit?* Vide & Philocaliam pag. 70. edit. Oxon.

S. Hieronymus in Epistolam ad Ephesios 1. 4. & 4. 1. scribens, Origenis sententiam de prædestinatione exponit, asserens, ex ejus mente prædestinari homines a Deo, *Non ex præjudicio scientiæ suæ, sed ex merito electorum*. Addit, ex Origenis persuasione, cœlum terramque invisibilibus incoli creaturis, quas latenti divino consilio præcipites egit Deus in hanc lacrymarum vallem, & ante memorandum hunc creaturarum lapsum, Paulum cæterosque illi similes, quod omni labe puros videret, Dominum secrevisse. Hanc sententiam refellit S. Hieronymus, ipsius Pauli verbis demonstrans, non ideo Deum homines prædestinasse, quod sancti fuerint, sed ut essent. Vide eundem ep. 8. & 61. & Epiph. ep. ad Jo: Jerosolymit.

Pamphilus Martyr in Apolog. pro Origene testatus, hanc de præexistentia animarum Origenis sententiam minus aliquibus probari; excusatione tamen dignum censet, demonstrans, nihil uspiam certi de anima definisse; sed propositis tantum conjecturis, Ecclesiæ judicio causam integram reliquisse. Tuetur insuper Pamphilus Origenis partes, adversæ opinionis incommoda omnia exaggerans. Fateamur quidem oportet, Origenem aliquando ambiguitatem suam ea de re prodidisse, ut e. g. lib. 2. Περὶ ἀρχῶν, & in Jo. tom. 7. sed animarum præexistentiam tam frequenter in suis Operibus inculcavit, ut hoc ipsum sentire se non obscure demonstret.

Ad prædestinationem vero quod attinet, nullus dubito, quin ea teneretur opinione, Deum pro merito ejus, quam in anima explorat, indolis, præmia illi vel supplicia decernere: *Ut autem scias, non præscientiam Dei uniuscuique salutis causam poni, sed in proposito & actibus suis, vide Paulum verentem, ne, cum aliis prædicaverit, ipse reprobus inveniatur*: sic ait in Rom. Et alibi in eadem epistola de Jacobo & Esau agens hæc scribit. *Ut enim Jacob esset vas ad honorem sanctificatum . . . anima ejus emundaverat semetipsam. Et videns Deus puritatem ejus, potestatem enim habens ex eadem massa facere aliud vas ad honorem, aliud ad contumeliam; Jacob quidem, qui, ut diximus, emundavit semetipsum, fecit vas ad honorem; Esau vero, cujus animum non ita puram, nec ita simplicem vidit, ex eadem massa fecit vas ad contumeliam*. Addit insuper in Ep. ad Rom. 1. l. 1. *Paulus electionis suæ causas in semetipso dedit ei, qui scit omnia, antequam fiant. Prævidit enim Deus, quod abundantius cæteris laboraturus esset in Evangelio*. Denique, *quos præscivit Deus tales futuros, ut Christo se in passionibus conformarent, ipsos etiam conformes ac similes imaginis ejus prædestinavit & gloriæ*. Ex quibus omnibus recta consecutione collegit S. Hieronymus in Ep. Ctesiphont. ex Ori-

genis

genis doctrina profecisse Pelagium, ejusque Hæretici dogma *Origenis esse ramusculum*.

S. Chrysostomus, cæterique coævi Patres, ut ab Origenis errore longius recederent, qui æternam atque temporalem hominis felicitatem, prædestinationem & reprobationem e meritis alterius vitæ repetebat, utque adversarios se præberent erroribus Marcionis & Manichæorum, qui, duobus admissis principiis, bono pravoque, totum liberi in homine arbitrii ordinem subvertebant; prava enim natura sua anima neque in bonum libera est, neque, si crimen aliquod admiserit, quod necessitate & natura peccaverit, jure corripienda est; Patres, inquam, illi, tria sibi defendenda susceperunt: I. Hominem auxilio gratiæ præventum, vere expeditam in rectum pravumque, meritum ac demeritum, habere facultatem: II. Nullam nobis ex præstituto reprobationis prædestinationisque decreto imponi necessitatem: III. Deum nulla sibi præcedentia merita, sed futura tantum proposuisse, ut pœnas vel præmia mortalibus sanciret.

Hæc nobis demonstranda manent ex ipso S. Chrysostomo, quem veluti oraculum Græcæ Ecclesiæ ad nostram usque ætatem haberi, ignoraverit nemo. Scribens S. Doctor in illa verba Epistolæ ad Romanos IX. *Cum nondum nati fuissent*, (Jacob & Esau) *aut aliquid boni egissent, aut mali, dictum est ei* (Rebeccæ), *quia major serviet minori. Qua de causa hic quidem amore, ille autem odio habitus erat? Quoniam quidem hic malus, ille autem bonus erat; quamquam illis nondum natis, alter quidem honorabatur, alter autem condemnabatur; adhuc enim nati cum non essent, dicebat Deus: Major serviet minori. Cur igitur hoc dixit Deus? Quod non expectat, quemadmodum homo, a rerum exitu videre, quisnam bonus sit, quisnam item non talis; sed etiam antea novit, quisnam malus, & quis non talis. Deus enim est, qui dignos noverit; hominum autem animo, ut etiam valde nosse videantur. Qui cognitionis arcana solus novit, is aperte novit quinam digni sint, qui coronas reportent, qui rursus pœnam aut supplicium mereantur. Hoc igitur præscientia est, ab ipsorum partu electionem facere; a primo enim die bonum, & eum item qui talis non est, & novit & pronunciavit. Quam multi Matthæo meliores esse videbantur, ab apparenti operum argumento? Verum qui arcana novit, is & in cœno margaritam jacentem novit. Non operum probationem quærit solum Deus, sed voluntatis nobilitatem, ac probam gratamque mentem.*

De Pharaone vero agens in epist. ad Rom. 9. observat, Regem illum scelerum suorum merito in iniquitate animum obfirmasse, in vas indignationis transformatum, vicissim autem fideles Judæos misericordiæ vasa effectos genuina operum probitate atque integra in Deum fide; quamquam enim in negotio prædestinationis potiores Dei partes habendæ sunt, de nostro tamen minimum quid ponendum est. Quod enim ad prævenientem misericordiam spectat, id unice in Deum referendum, quod autem velimus & curramus, non in nostra tantum virtute positum, sed in nobis, Divina tamen gratia adjutis. Concludit, neque Judæos omnes, neque Gentiles pariter universos Deum salutis beneficio donasse, sed eos tantum, quos insigni illo privilegio dignos norat. Alibi in Rom. 8. observat, Deum non Judæos omnes & Gentiles vocasse, quippe qui sciret, plures vocationi suæ repugnaturos. Plane si vocatio Dei unice sufficeret, ait, cur non omnes ad salutem venerunt? Itaque si salutis beneficio aliqui donati sunt, id non in vocationem Dei duntaxat referendum, sed in bonam etiam eorum voluntatem: ita enim vocati sunt, ut nihil libertati hominis derogaretur.

At hom. 80. in Matth. 25. scribit, Regnum Cœlorum electis destinatum esse jam inde ab exordio mundi, antequam ipsi prodirent in lucem; norat enim Deus quidquid ab illis suo singulis tempore præstandum erat. Et ad illa verba: *Tu cognovisti cogitationes meas de longe*, Sunt, ait in Psal. 138. 3. homines adeo rudes & scientia destituti, ut dicant: Hic homo probus est, quod a Deo electus sit & dilectus; iste impius, quod a Deo odio habitus. Contraria plane docet Propheta, operum nostrorum experimento probari nos a Deo scribens: nosse vero illum, antequam in lucem veniant, an virtutis amore tenendi sint homines; ex quo insigne præscientiæ suæ præbet documentum; quam scilicet præscientiam experimento operum nostrorum confirmat, ne præscientia ipsius virtutum nostrarum causa reputetur. Eadem confirmat Apostolus, ingesto Jacobi & Esau exemplo; eorum enim futura merita Deus longe antequam nascerentur prænoscens, alterum alteri subjecit.

Scribens autem in Epistolam ad Ephesios hom. 1. docet: *Si homines eligentes, quæ sunt optima & pulcherrima eligunt, multo magis Deus. Electos quoque esse, est & Dei benignitatis & clementiæ, & ipsorum virtutis judicium; probatos enim elegit.* Et post modica: *Non fit* (prædestinatio) *a laboribus* (nostris), *sed a charitate* (Dei); *neque a charitate solum, sed a nostra virtute. Nam si a charitate sola, oporteret nos esse salvos. Si autem rursus a nostra sola virtute, supervacaneus fuisset ejus adventus, & quæcumque facta sunt per dispensationem. Sed neque sola charitate, neque nostra virtute, sed ex utrisque.* Et in Psalmum 134. observat, Deum, cum e medio gentium populum Judæorum discerneret, non modicum eorum numerum, sed altum virtutis gradum, ad quem tollere illos meditabatur, spectasse. Magis enim consiliis suis servitutum populum Hebræorum noverat, quam gentes cæteras, numero hominum & divitiis florentiores.

Laudantur alia S. Chrysostomi loca videlicet hom. 2. in Epist. ad Ephes. 1. 11. hom. 7. in 1. Cor. 11. hom. 2. in 2. Timoth. 1. in Psalm. v. hom. 4. in Thessalon. 11. & c. 5. hom. 28. hom. 20. in Galat. v. Quibus favere videtur gratuitæ prædestinationi; sed hæc a nonnullis Theologis referuntur ad prædestinationem ad gratiam, & vocationem ad fidem: quæ sane beneficia esse gratuita, quis negct? In eamdem sententiam concesserunt, post S. Chrysostomum, cæteri deinde Græci Patres; quare supervacaneum reputamus, integra recitare Theodoreti, Theophylacti, Oecumenii, & aliorum testimonia, quos maxime novimus fidos S. Doctoris sectatores. At extra controversiam reputandum est, S. Chrysostomum in hoc argumenti genere, sicut & in cæteris, nihil nisi orthodoxum sentire. Cornelius a Lapide in præfatione ad Pauli Epistolas ait, docuisse Chrysostomum cæterosque illius asseclas, ipsam etiam prædestinationem ad fidem ex prævisis hominum meritis fieri: cui quidem accusationi sua sunt fundamenta. Si qua tamen minus accurata scribenti exciderunt, hæc ideo excusanda sunt, quod castigatum nullum sermonem tunc Ecclesia adhuc præscripserat; neque Pelagiana adhuc hæresis emerserat, quæ Ecclesiasticos Doctores loquendo cautiores redderet. S. August. l. 1. c. 2. contra Julian. & l. 2. c. ult. & l. 4. c. 3. &c. pro sua sententia sæpe Chrysostomum laudavit, veluti suarum partium vindicem, in disputationibus de prædestinatione & gratia adversus Pelagium. Cum de conciliatione Ecclesiæ Græcæ cum Latina actum est, magna fuit animorum hac de re consensio; in re enim conveniebat utrinque, quamquam aliis loquendi phrasibus quam Latini, Græci uterentur. Minus castigate Latinis Græci locuti videntur, quod Pelagiana hæresis, occidentis maxime plagas infestans, Doctores nostros cautiores doctioresque effecerit.

Non ita tamen reputandum est, quasi nostræ disputationes Græcos penitus latuerint. Norant enim illi ætate Photii uti constat ex ejus Biblioth. Cod. 34. Scripta S. Augustini, Cœlestini Papæ, S. Prosperi Libros de gratia adversus Pelagianos & Se-

& Semipelagianos: damnabant ut Hæreticos, quos censura inusserant Concilia Africans, & SS. Augustinus & Prosper scriptis suis refellerant. Jam inde a pluribus sæculis uti tradit Renaudotius in Præf. V. tom. Perpetuit. Fidei, doctrinam plerumque sequuntur S. Joannis Damasceni de prædestinatione & gratia, quemadmodum Gennadius in suis Lucubrationibus de prædestinatione & providentia testatur. Docet autem S. Joannes Damascenus de Fide Orthod. l. 4. c. 19. prædestinationis & reprobationis decreta causam habere constitutam bonas malasque hominum voluntates; quod perinde est, ac si Deus pro merito singulorum pœnas decernat, vel præmia. Deus antecedente, quam vocant, voluntate salutem omnibus hominibus impertiri maxime cupit, quemadmodum idem S. Doctor l. 2. de Fide Orth. c. 29. observat; sed voluntate consequente suppliciis in impios vult animadvertere. Porro consequenti voluntati duo proposita sunt, prædestinatio & reprobatio; prædestinatione in salutem perducimur, juxta constitutas providentiæ Divinæ leges, interiori scilicet gratia & institutionibus; reprobatio vero justa nobis supplicia illa decernit, quæ in nostrum caput criminibus admissis, prævisis a Deo & permissis, provocamus; cave tamen, ait ille, Deum sive causam, sive authorem, sive approbatorem eorum criminum reputes.

Græci recentiores eamdem & doctrinam & loquendi rationem, quam veteres Ecclesiæ suæ Patres, servant; æque tamen abhorrent ab erroribus Pelagianorum, & Semipelagianorum, quemadmodum deinde & a Lutheranorum, & Calvinistarum de gratia & prædestinatione. Vix Jeremias Patriarcha CP. certior factus est, quid Lutherani de justificatione, libero hominum arbitrio, cæterisque ad eam rem in Concilio Tridentino damnatis erroribus, sentirent, actutum damnatos geminis responsionibus refutavit. Vide Renaudotium loco citato. Doctrina Cyrilli Lucaris, plane Calvinistis consentanea, censura eadem inusta est in Conciliis C. PP. an. 1638. & 1642. ac deinde in Concilio Jerosolymitano an. 1672. Syrigus dogma Lucaris fusissime refutaverat; cujus Operis vernaculis literis traditi impressio a Dositheo Patriarcha Jerosolymitano curata, satis probat, quanto omnium favore & approbatione Opus idem exciperetur.

Fatemur quidem, novissimos hosce Græcos Scriptores minus castigate loqui, quam Theologos Nostrates Latinos, & Controversiarum Scriptores. Sed ab Authoribus a Scholastica exercitatione alienis, atque disputationum nostrarum plane rudibus, quis satis castigatum aliquid in ea re expectet? Si quid autem scribentibus adversus Occidentales Hæreticos minus certum excidit, nunquam tamen eo venerunt, ut in errorem aliquem, receptæ in Ecclesia doctrinæ plane contrarium, inciderent. Indulgendum est aliquid Theologis alterius linguæ, qui sibi alteram, quam quæ apud nos obtinet, scribendi methodum proponunt.

Emergente jam in occidente Pelagiana hæresi, post initum quintum Ecclesiæ sæculum, summus erat in dogmate de prædestinatione Græcos inter & Latinos consensus. Uno omnium suffragio rejiciebatur error Origenis, putantis, Deum homines prædestinare aut reprobare merito operum, quæ in altera vita præcesserint. Arbitrabantur autem Orthodoxi Patres, Dei præscientiæ exposita fuisse futura hominum merita, quibus inspectis, prædestinationis & reprobationis decreta prodirent: persuasum habebant, hisce decretis nihil derogari nostræ libertati; merita vero hominum Dei largientis dona, atque gratiarum in nobis & per nos germina esse; tandem hominem, ob originalis criminis corruptionem, nihil meriti in censu suo habere; nihil in bonum (supernaturale intellige) posse, nisi supernaturali Dei ope præventum atque fulcitum. Vide Hilar. in Psalm. cxviii. pag. 339. n. 10. 11. Epist. 345. num. 8. Ambros. lib. 5. de Fide c. 6. n. 83. Hilar. Diacon. in Rom. ix. 11. 12. 13. Hieron. in Ezech. ii. in Jerem. xxvii. in Epist. ad Paulin.

Pelagio contraria omnia arridebant, contendenti, Deum eos maxime elegisse, quos bono libertatis usu sanctos fore prænoverat; quare non effecit sanctos decreto suo, sed sanctos fore prævidit. Latens hæreseos hujus virus detexit S. August. lib. de Prædest. SS. cap. 18. *Præsciebat Deus (ait Pelagius) qui futuri essent Sancti, & immaculati per liberum voluntatis arbitrium: & ideo eos ante mundi constitutionem in ipsa sua præscientia, qua tales futuros esse præscivit, elegit. Elegit ergo antequam essent; prædestinans filios, quos futuros sanctos immaculatosque præscivit: utique ipse non fecit, nec se facturum, sed illos facturos esse præscivit*; nec sane error latuit in ambiguo, ex quo Hæresiarcha docuit, hominem satis in se virium habere, quo, nullo adjutus gratiæ auxilio, bonum præstaret aut malum; quin & gratiam homini bonum ex propriis viribus agenti, tamquam meritorum præmium, dari. S. Augustinus, cæterique ejusdem ætatis Episcopi defendebant, prædestinationem ad gloriam gratuito Dei largientis beneficio donari; addebantque: *Hæc est prædestinatio Sanctorum, nihil aliud: præscientia scilicet, & præparatio beneficiorum Dei, quibus certissime liberantur quicumque liberantur*. Ita Augustinus de Dono Persev. c. 14. n. 35.

Semipelagiani utramque improbantes sententiam, Pelagii nempe de prædestinatione, & S. Augustini de eadem ipsa prædestinatione, maluerunt silentio tantum mysterium premi: *De his taceri exigunt, quorum altitudinem nullus attigerit*. Vide Prosper. ep. ad August. inter Augustinianas 225. n. 3. & 8. Cum autem S. Augustini rationibus urgerentur, *Obstinationem suam vetustate defendebant; & ea quæ de Epistola Apostoli Pauli ad Romanos scribentis, ad manifestationem divinæ gratiæ prævenientis electorum merita proferuntur, a nullo unquam Ecclesiasticorum ita esse intellectu, ut nunc sentitur, affirmant*. Fatebantur, nihil se apud Veteres quod satis quadraret, invenire. Cum vero mentem suam promere cogerentur, ita rem exponebant: *Nostram non præscivisse Deum nisi Fidem, qua credere incipimus, & ideo nos elegisse ante mundi constitutionem, ut prædestinasse, ut etiam sancti & immaculati gratia atque opere ejus essemus*. Vide S. Augustinum *de Prædest. SS. c. 19.*

Sciscitatur a S. Augustino S. Prosper in Ep. sup. cit. quid reponendum objectioni e Veterum consensu deductæ; una enim omnes sententia tenebant, decretum sive prædestinationem Dei ipsam esse ejus præscientiam, *qua finem uniuscujusque præviderit, & sub ipso gratiæ adjutorio, in qua futurus esset voluntate & actione, præviderit*. Respondet Augustinus de Prædest. SS. c. 14. n. 27. frustra ea de re veterum Scriptorum volumina excuti; cum enim serio rem discutere nulla necessitate adigerentur, quemadmodum post exortam Palagianam hæresim factum est, leviori brachio, & veluti per transitum argumentum libarunt; in id omnes intenti, ut suorum temporum hæreses refutarent: quamquam, addit ille, Ecclesiæ doctrina servabatur in exhibitis Deo precibus; nunquam enim postulassent ab ipso, ut quæ maxime juberet, ipse largiretur, nisi Dei opem ad id præstandum necessariam esse censerent.

Fatetur idem S. Doctor ibid. c. 3. n. 7. se, antequam rem plenius excuteret, in eo cum pluribus aliis errore versatum, fidem nempe non Dei beneficio præstari, sed nostris in nobis parari viribus; ejus autem merito necessarias dari nobis vires, ut pietatem & justitiam colamus. In eo tamen, quem ad Simplicium Archiepiscopum Mediolanensem scripsit, Libro c. 4. n. 8. paulo post initum Episcopatum suum, ab errore tandem se resipuisse testatur: *Hoc Apostolica præcipue testimonia (Quid habes, quod non accepisti?) etiam me ipsum fuisse convictum, cum de hac re aliter saperem,*

rem, quam mihi Deus in hac re solvenda, cum ad Episcopum Simplicium, sicut dixi, scriberem, revelavit. Et in Libro de Dono Persev. c. 23. n. 65. sic ait: *Ille itaque dicat Ecclesiam aliquando in fide sua non habuisse veritatem prædestinationis hujus & gratiæ, quæ nunc contra novos hæreticos cura diligentiore defenditur? ille, inquam, hoc dicat, qui dicere audet, eam aliquando non orasse, vel non veraciter orasse.* Adeo autem de ejus sententiæ veritate persuadebatur, ut tamquam Ecclesiæ fidem illam traderet: *Hoc scio*, inquit in lib. de Dono Persev. c. 19. n. 48. *neminem contra istam prædestinationem, quam secundum Scripturas sanctas defendimus, nisi errando, disputare potuisse.*

Pelagius & Cælestius toto Occidente damnati, Romæ, in Galliis, in Africa, in ultimas tandem Britannias sese recipientes, dogmatum suorum virus ibi sparserunt. Cum autem caveset ab illis nemo, totam illico Insulam perniciosis dogmatibus infecerunt. Sævienti jam malo occursuri Cœlestinus Papa, & Concilium quoddam Gallicanum eo delegarunt An. 429. S. Lupum Episcopum Trecensem, & S. Germanum Episcopum Altissiodorensem. Nec infelici successu; brevi enim Britannia universa ad sanam doctrinam rediit; & cum non diu post in pristinas errorum Pelagianorum tenebras recidisset, iterum eo missus S. Germanus Altissiodorensis, & Severus Trecensis pristinam Ecclesiis pacem lucemque veritatis restituerunt.

Toto inde Occidente Pelagianorum reliquiæ depulsæ, penes Nestorium Archiepiscopum C. P. invenerunt effugium, quippe cui eorum de prædestinatione error arrideret; docebat enim, Jesum Christum operum suorum præmio divinitatem sibi promeruisse; cum Ecclesia & S. Augustinus in Joan. tract. 105. n. 8. & alibi docerent, Jesum Christum exemplar esse prædestinatorum, in eo videlicet, quod gratuita esset prædestinatione donatus. Hinc scite S. Prosper eamdem ipsam Nestorianam hæresim matrem & filiam Pelagianæ appellat; filiam, quod post Pelagianam prodierit; matrem vero, quod in Jesu Christo gratiæ authore gratiam subvertat, docens, bonorum operum merito, veluti præmium, gratiam sibi Christum promeruisse. En Prosperi Epitaph.

Nestoriana lues successi Pelagianæ,
Quæ tamen est utero progenerata meo.
Infelix miseræ genitrix & filia natæ,
Prodivi ex ipso germine, quod peperi.

Nihil tamen juvandis Pelagianis Nestorii authoritas valuit; quin & utriusque Hæretici errores Concilium Generale Ephesinum damnavit Act. 6. sess. 2. Vide Binii notas tom. 3. p. 1294. edit. Labb.

Semipelagiani, specie quidem Pelagianis modestiores, majori tamen pervicacia errores suos defenderunt. Quin & sæpius post S. Augustini obitum caput erexerunt, hoc semper systema de prædestinatione & reprobatione obtrudentes. Docebant, hominem propriis arbitrii viribus, & nullo prævenientis gratiæ auxilio fultum, credere & salutem velle posse: quod perniciosissimum erat illius hæreseos dogma, unde virus in cætera spargebatur. Addebant, post jacta ea veluti prima salutis semina ab homine, Deum nunquam desistere, quin gratia sua illa foveat. Præterea prædestinationem & reprobationem veluti necessarias consecutiones deduci a præscientia Dei, bona sive mala prævidentis, quæ ab homine præstanda sunt, vel præstarentur, si viveret. Quarto tandem docebant, gratiam aliunde efficacitatem habere, quam a se ipsa; quod enim a Deo in homines redundat auxilii, ita ejusdem hominis libertati subdi, ut eo pro libito utatur rejiciatque. Vide Epistolam S. Prosperi ad Augustinum; & Hilarii Monachi ad eumdem, ordine 225. & 226. in nova Edit. S. August. Vide etiam Carmen *De Ingratis*, & S. August. de Prædest. SS.

S. Augustinus sub exitum vitæ suæ Hæreticos illos refutavit in Libris de Prædestinatione SS. & de Dono Perseverantiæ; atque ipso fatis functo, S. Prosper eamdem provinciam aggressus est. Cum A. 433. rursus cierentur Semipelagianorum tumultus in Galliis, S. Prosper altero anno in lucem produxit Opus suum *Contra Collatorem*, nempe contra Cassianum, quem refutandum suscepit. Faustus Episcopus Rhegiensis, & Gennadius, juncta simul opera, novare pro Semipelagianis res cœperunt An. 482. sed validis adversariorum conatibus oppressi sunt. S. Cæsarius Arelatensis, & Fulgentius Ruspensis omnium primas inter eorum adversarios tenebant. Libri Fausti, Cassiani, & Arnobii censura inusti sunt in Concilio Romano sub Gelasio, An. 494. Cum Fausti errores ad Orientis usque plagas penetrassent, Scythæ quidam Monachi, literas ad S. Fulgentium, in Insula Sardiniæ relegatum, ea de re miserunt: quibus S. Doctor suo & cæterorum una secum exulantium Episcoporum nomine rescripsit, probare se eorum sententiam, quam consentaneam Augustinianæ agnoscebat. Novo deinde ad illos scripto, anno 521. Fausti errores plenius refutavit; quod pariter Opus exules in Sardinia Episcopi coacta Synodo probarunt. Concilium Arausicanum anni 529. eosdem Semipelagianorum errores damnavit; qua Concilii sententia toti controversiæ finis impositus est. Concilii decretum confirmavit Bonifacius II. Papa, adversus privatorum quorumdam & Episcoporum etiam obtrectationes; & pax tandem hisce Papæ literis composita est.

Nihil agendum arbitror in præsentia de Prædestinatianorum hæresi, quibus hunc appingis errorem Liber Prædestinati, a Sirmondo publici juris factus; nimirum bona opera frustra a Fidelibus præstari, cum omnia a prædestinatione & reprobatione hominum pendeant. Quæ enim de Hæreticis hisce feruntur, mera esse commenta, doctissimi quidam Critici suspicati sunt, rati Prædestinatianorum nomine traduci a Semipelagianis quinti sæculi S. Augustini Discipulos, quibus illi tribuebant per summam impudentiam præpolleras illas consecutiones, quas se deduxisse e principiis S. Doctoris arbitrabantur. Tametsi vero Hæreticos hosce reapse admittamus, illi non semel refutati sunt sparsim inter Opera S. Augustini, & Discipulorum ipsius, qui Semipelagianorum cavillationibus responderunt.

Quieta omnia, quantum ad prædestinationem, in Ecclesia manserunt, post Concilium Arausicanum anno 529. spatio CCC. circiter annorum, donec nono vertente sæculo turbæ de prædestinatione & gratia excitatæ sunt, occasione Gothescalchi, viri natione Germani, & Monachi Orbacensis, in Suessionensi Diœcesi. Cum ille assidua Patrum ac præsertim S. Augustini lectione sese exerceret, pluresque ejusdem S. Doctoris sententias memoriæ mandasset, nonnullas e Theologia quæstiones excutiendas suscepit curiosius aliquantu, quam par erat, quemadmodum Lupus Ferrariensis, Epistola XXX. illum monuerat. Circa annum 846. Sergio Pontifice, Romanum iter aggressus est, cumque redux aliquo temporis spatio apud Comitem Eberardum versaretur, in familiaribus colloquiis quædam de prædestinatione illi exciderunt, Nothingo Episcopo Veronensi minus probata. Quare cum Nothingus post aliquid temporis in Germaniam venisset, rem totam cum Rabano Archiepiscopo Moguntino contulit, communique consilio sanxerunt, ut Rabanus scripto Libro Monachum refelleret. Fidem præstitit Rabanus, scripto in Epistolæ modum ad Nothingum adversus Gothescalchum Libro, quem vide apud Sirmond. pag. 1312. Datis insuper ad Comitem Eberardum literis, monuit Loco cit. p. 1342. Gothescalchum docere, Deum prædestinationis suæ decreto necessitatem hominibus imponere; ut quicumque vellet salutem consequi, atque ejus sei gratia in Fidei & bonorum operum exercitatione laboraret, ageret frustra, si prædestinatus non esset ad vitam: quibus dogmatibus in ultimam desperationem induxisse multos, qui dicerent, cur

sibi esse laborandum pro salute, cum nihil omnino sint omnia, nisi prædestinationis decratum divinitus datum est? præstando autem malo illud commodi ex ea sententia accedere, ut nihil supplicii timeretur, si prædestinarus esset impius ad vitam.

Errorem hunc refutandum aggreditur Rabanus authoritate SS. Augustini, Prosperi, ac cæterorum Parrum. Fatetur ille quidem, de prædestinatione dogma in Sacra Scriptura constitui, hoc tamen sensu, omnes nimirum homines, e statu gratiæ ob primi hominis peccatum lapsos, sola Jesu Christi gratia surgere, quam ille gratiam tota æternitate paravit ac prædestinavit. Addit, plures quidem e damnationis & criminis originalis statu ablatos, damnari ob crimina post Baptismum admissa, quæ Deus præscientia sua novit perpetratum iri libere ab iis, nulla necessitate coactis. Defendit tandem, Dei prædestinantis sive reprobantis decreto nihil in homine mutari, nullamque mortalibus imponi agendi necessitatem. Si quos vero, ait, Deus e massa corruptionis educit, eos gratuita misericordia tanto beneficio donat; quos vero in pristino miseriarum statu relinquit, illos nonnisi post prævisa eorum crimina, libera singulorum voluntate committenda, ad æterna supplicia destinat.

Gothescalchus rem sibi esse intelligens cum adversario, eruditionis fama celebrarissimo, ex Italia Moguntiam profectus circa annum 848. Rabanum convenit, mentem illi suam explicaturus. Scriptum exhibuit Episcopo, cujus nonnulla supersunt fragmenta, quo ejusdem Episcopi sententiam arguit in dogmate de prædestinatione ad malum, de voluntare Jesu Christi servandi omnes homines, ac de libero hominis arbitrio. Ferunt, Rabanum eo scripto accepto prodire in scenam noluisse; quippe qui cum pars esset, & accusari reique locum teneret, inter judices Gothescalchi recipi non poterat. Concilium igitur Moguntiæ coactum est circa mensem Octobris, anno 848. quo ad causam dicendam vocatus Gothescalchus, Scriptum protulit, in quo doctrinam suam luculenter explicans, defendebat, duas distinguendas esse prædestinationes, alteram Electorum ad gloriam, alteram impiorum ad pœnam: & quemadmodum Deus ante mundi constitutionem immutabili decreto plures ad æternam vitam gratuita misericordia prædestinavit; ita pariter sancto & inviolabili decreto impios *propter ipsorum mala merita* ad supplicia & mortem æternam destinasse.

Accusabat Monachum Rabanus, quasi is diceret, prædestinari a Deo homines ad æterna supplicia, pravis eorum operibus nec prævisis neque spectatis. Fatebatur ipse quidem, nosse Deum quicumque criminibus tenerentur, & quos criminum suorum metito æterna morte punire statuit: nolebat autem totam hanc œconomiam nomine prædestinationis ad mortem appellari, ne forte prædestinare ad peccarum Deus crederetur. Gothescalchus pervicacius resistebat, contendens, geminas distinguendas esse prædestinationes, ad mortem nempe & ad vitam. Conveniebant utrinque, prædestinationem ad vitam gratuita Dei largientis miseratione præstari; Deum nempe e massa corruptionis, quos maxime voluerit, secernere, secretisque parare gratias & necessaria obtinendæ saluti auxilia; neminem autem ad mortem damnare, nisi pro meritis criminum, quorum ille nequaquam causa est. Quare totus controversiæ cardo in eo verrebatur, an nomine prædestinationis utendum esset ad designandum reprobationis decretum, quemadmodum Gothescalchus contendebat; vel ab eo temperandum, quemadmodum Rabano videbatur.

Frustra laborarunt Concilii illius Patres, ut Gothescalchum ad saniore consilia & castigatiorem loquendi rationem perducerent: quare pervicacem damnaruet, damnatumque remiserunt ad Hincmarum Archiepiscopum Rhemensem; apud quem Rabanus per Epistolam Monachum illum accusavit, quasi spargentem in vulgus, quemadmodum Dei est prædestinatio in bonum, ita Dei esse in malum prædestinationem; esse autem in mundo homines, qui ab erroribus suis resipiscere nequeunt; Dei prædestinantis decreto coactos, præcipites in mortem ferri, cujus victimæ destinati sunt; esse autem illos natura sua incorrigibiles, & damnatione dignos. Hæc de Gothescalcho Rabanus; non vero de se Gothescalchus affirmabat.

Hincmarus hisce Rabani literis præmonitus, audito Gothescalcho pro se loquente, illum denique in Synodum Carisiacentem produxit. Appellatus eo Rhotadus Episcopus Suessoniensis, ad quem Diœcesani sui judicium pertinebat. Interrogatus igitur Monachus ab Episcopo, cum sententiam suam, ut olim Moguntiæ, ita pariter eadem obstinatione tunc defenderet, injuriis pariter in adversarios non parcens, hæreseos damnatus est, a Sacerdotio amotus, & virgis cæsus coram Rege Carolo Calvo, & Episcopis, donec scriptum pro asserenda sententia sua ex collectis Scripturæ & Patrum sententiis Librum flammis manu sua absumendum tradidit. Arcto deinde carcere damnatus est in Abbatia Altovillarensi Diœcesis Rhemensis.

Ex eo carcere Gothescalchus duas emisit Fidei professiones, prolixiorem alteram, alteram breviorem, in utraque vero defendebat, Deum nunquam ad peccatum & malum prædestinare, sed tantum ad bonum, cujus duplex est genus distinguendum; nempe beneficiorum gratiæ ipsius, & pœnarum quæ ab ejus justitia decernuntur. Gratuito quidem illum eligere hominem ad vitam æternam, prædestinare vero Dæmones & reprobos in mortem æternam. Significabat, optare se, doctrinam suam in cœtu aliquo publico coram Episcopis, Principibus & Clero tueri, probaturum etiam se orthodoxiam suam spondens, per quatuor dolia ebullientis equæ, olei & picis, ac tandem per ingentem incensum ignem pertranseundo, e quibus si quid læsionis referret, valle se ajebar tamquam de crimine coevictum ignis supplicio perimi.

Interim Hincmari adversus Gothescalchum molitiones, & , quas ipse tuebatur, sententiæ in Libro ad Monachos Diœcesis suæ, criminatores plurimos nactæ sunt. Ratramnus Monachus Corbejensis suis ad amicum Gothescalchum literis, Scriptum Archiepiscopi liberius carpsit. Prudentius Episcopus Trecensis, collectis pluribus Sacræ Scripturæ, Patrum, & præcipue S. Augustini sententiis, veritatem duarum prædestinationum asseruit. Lupus Servatus, Ferrariensis Abbas, lucubrationem eadem re edidit [uti Sup. tract. de Trib. Quæstionibus], Augustinianæ sententiæ maxime consentaneam. Docet autem inter cætera, scire se quidem, nec apud Scripturam, nec apud Patres prædestinationis nomine designari reproborum exitium, ne ideo creasse Deus homines aliquos dicatur, ut ultionis suæ monumenta in illis statuat; neve id unquam reputetur, damnare Deum injuste ad supplicia homines, qui in malum summa necessitate ferantur. Hæc, quidem, ajebat, ita se habent: sed cum de re constat, de reprobatione nempe impiorum propter merita, stultæ sunt pro vocibus concertationes.

Jussus insuper a Carolo Calvo Ratramnus Corbeiensis de hoc argumento disserere, Librum suum edidit de Prædestinatione, demonstrans, tota Deum æternitate novisse omnes bonorum impiorumque fortunas; Sanctorum autem prædestinationem merum esse Dei miserentis beneficium; & electorum numerum neque minui, neque augeri, nec mutari quidquam posse. Ad prædestinationem vero impiorum quod attinet, docet non prædestinari a Deo homines ad crimen, sed ad criminum pœnas, & supplicia; qua posita prædestinatione, nihil de hominis in bonum malumque libertate detrahitur; quamquam, ait, quicumque mera putaque Dei miseratione eliguntur, illos certa manet salus; sicut vicissim in massa perditionis relictis

cet-

certa pariter damnatio decreta est, quam sibi merito criminum sponte admissorum adsciscunt. In calce Operis Imperatorem rogat, ne Opus vulget, antequam controversiis illis plenius discussis, sententia de re tota feratur.

Duos Libros Lupi & Ratramni expendendos tradidit Imperator Hincmaro & Pardulo Episcopo Laudunensi, qui geminis illis Scriptoribus geminos pariter adversarios opposuerunt, Amalarium Diaconum Trevirensem, & Joannem Scotum Erigenam. Periit nostra ætate Opus Amalarii; sed aliquandiu post Ecclesia Lugdunensis in Libro de tribus Epistolis iniquius de illo agit; accusat enim concivisse illum turbas, vel saltem conciare molitum in pluribus Gallicanis Ecclesiis, dignumque judicat, cujus Scripta igni absumenda tradantur. Joannes Scotus Erigena humanioribus literis & Philosophia excultissimus erat, imperitus vero Theologiæ. Redundat ejus Liber cavillationibus argutationibusque Scholasticis; duplicem prædestinationem reprobat; demonstrat, nullam ex prædestinatione imponi necessitatem; liberum hominis arbitrium crimine Adami nihilo factum imbecillius: crimen & criminis consecutiones, uti & supplicia, quibus crimina plectuntur, cum meræ sint privationes, neque prædestinari a Deo, neque prævideri. Quibus plane assertis, colligit, damnatorum pœnas in privatione tantum beatitudinis, sive concepto ex ea dolore versari; ut proinde, juxta illius sententiam, ita de universo damnatorum supplicio reputandum sit, quasi totus illorum cruciatus in igne materiali non constituatur; non alium damnatis ignem paratum esse, præter elementarem, per mediam cujus sphæram omnium hominum corpora statim post obitum traducuntur. Ne tamen flamma atque ignis vi lædantur justorum corpora, in causa est, quod in naturam quamdam æthercam mutentur; at in aerem transformata impiorum corpora, contraria igni qualitate instructa, ab eodem igne tamquam ab adversario torquentur. Ad prædestinationem quod attinet, nullam esse affirmat, nisi pro rebus a Deo paratis homini in salutem æternam ducendo: prædestinationis hujusce causam assignat in Deo quidem summam rerum omnium prævisionem, in homine vero rectum liberi arbitrii usum.

Venilo siva Ganelo Archiepiscopus Senonensis plures ex eo Libro propositiones a se excerptas misit ad Prudentium Episcopum Trecensem, quibus lectis ille instaurari credidit veteres Pelagianorum errores, nec ab impietate Collyridianorum abhorrere; quare illis refutandis calamum acuit. Distinguit ille prædestinationem a præscientia, quarum nempe hæc ad crimina extenditur, non vero prædestinatio. Statuit duo prædestinationum genera, quorum altero Deus gratuito prædestinat electos ad gratiam & gloriam; altero vero impios, præviso criminum ab illis perpetrandorum merito, æternis suppliciis destinat; asserit autem, neminem unquam in tantam venisse impietatem, ut everti libertatem a gratia, sive necessitatem hominibus prædestinatione imponi docuerit.

Eadem excerpta e libro Scoti Erigenæ missa sunt ad Ecclesiam Lugdunensem, quæ illa refutandi munus Floro Diacono imposuit. Florus itaque duas distinguit prædestinationes, vel unam eamdemque duplici ratione spectari demonstrat; eum nempe gratuito beneficio electos ad gratiam & gloriam destinat; & eum reprobos, in ultionem admissorum proprio libertatis arbitrio criminum, æternis suppliciis addicit. Ignorare se ait de Gothescalcho, quonam criminis merito infelix Monachus damnationem subierit & carcerem. Si enim, cujus accusabatur, hæreseos reus deprehensus fuit, æquum erat, ut ex veteri Ecclesiæ disciplina & lata in illum sententia & crimina per omnes Regni Ecclesias promulgarentur.

Amolo Archiepiscopus Lugdunensis sub idem tempus, literis ex Gothescalcho pro defensione causæ suæ acceptis, aliis datis literis respondit: cavere se tamen dicit, ne Librum suum ad ipsum, utpote anathematis sententia damnatum, mittat, sed ad Metropolitanum ejus mittere, ut miseratione aliqua permotus, fores tandem illi Ecclesiæ, præmissa errorum palinodia, aperiat. Ad rem autem accedens, plures Gothescalchi sententias notat, atque illam potissimum, Dæmones & reprobos tam certo & irrevocabili decreto ad damnationem prædestinari, quomodo Deus certus est, & nulli obnoxius mutationi. Observat insuper Amolo, omnia quæ apud S. Augustinum aliosque nonnullos Patres leguntur de prædestinatione impiorum ad pœnas, non ita intelligenda esse, quasi Deus prædestinatione sua impios sive damnatos ad impietatem & damnationem cogat; sed constituisse potius, ut qui in massa corruptionis sive originario Adami sive propriis criminibus computrescunt, æternis suppliciis damnentur.

Hincmarus ex ea Amolonis Epistola satis intelligens, non abhorrere illum a Gothescalcho damnando, e re sua esse judicavit, si datis ad Ecclesiam Lugdunensem ejus argumenti literis in suas illam partes pertraheret. Misit igitur prolixam satis Epistolam, qua totum Gothescalchi judicium, atque sententias in illum a duobus Conciliis latas prosequitur; explicat deinde Monachi illius dogmata de prædestinatione ad gloriam, æternamque impiorum damnationem; nec omittit erroneas e principiis illis consecutiones.

Remigius, in Archiepiscopatu Lugdunensi successor Amoloni datus, Ecclesiæ suæ nomine respondit. Ac primo causam Gothescalchi deserit, quem pariter temeritatis & levitatis damnat: simul autem defendit, juxta S. Augustini doctrinam, e prædestinatis a Deo ab ipsa æternitate ad gloriam justis neminem periturum; nihilque pariter demptum iri e numero prædestinatorum ad mortem æternam, quos justa criminum ultio consequetur: neque tamen a Deo cogi in damnationem impios; sed illos hoc ipsum admissis propria voluntate criminibus promereri.

Ad judicium & personam Gothescalchi descendens, perversas in eo canonicas sanctiones accusat, quod damnatus prius in cœtu Abbatum & Religiosorum ad regularem disciplinam subeundam, ad judicium deinde Episcoporum productus fuerit. Si hæreticus, inquit, ab Episcopis judicandus fuit, non ab Abbatibus. Damnandus erat ob maledicta in Episcopos pronunciata: at non ab Episcopis. Quod ad viri dogmata, pace tua dixerim, ait, cum veritate constant, neque a Catholico Doctore rejici queunt, quæ Monachus de Prædestinatione constituit. Dolemus judicio Episcoporum sententiam latam fuisse, non adversus Monachum, sed adversus Ecclesiasticam veritatem. Illud autem horrendum, quod, inaudito crudelitatis exemplo, flagrorum ictibus toto corpore cæsus sit, quemadmodum ex iis qui adfuere, comperimus, donec suis ipse manibus in ignem projiceret libellum, ex collectis Scripturarum, & Patrum testimoniis a se descriptum. Olim Hæretici argumentorum & rationum vi, non crudelitate conficiebantur. Longa plane & inhumana miseri illius in carcere detentio, quantum nos reputamus, solatio aliquo temperanda est, ut charitate lucremur fratrem, cujus amore Jesus Christus mortem oppetiit; quod sane convenientius est, quam si tristitia & mœrore opprimatur.

Ea responsione minus probari consilia sua sentiens Hincmarus, aliam suæ doctrinæ fulciendæ rationem inivit. Cum itaque sub finem Concilii Suessionensis, anno 853. cum Episcopis & Abbatibus nonnullis Carisiaci versaretur, quatuor articulos Imperatori proposuit, ac deinde ejus authoritate publicavit. Primus ferebat, unam esse tantum prædestinationem ad vitam, qua Deus lapsos homines post Adæ peccatum in massam corruptionis, aliquos ex ea selectos, ad gratiam & gloriam prædestinat; cæteros vero, quos in eadem massa

relinquit, perituros sane illum prænosse, nec tamen ut pereant, sed tantum ad æterna pro eorum merito supplicia prædestinare. Cæteri articuli in rem præsentem nihil faciunt.

Porro capitula ista ab Hincmaro digesta, Episcoporum, & Abbatum præsentium subscriptionibus munita sunt; quibus & opera Hincmari subscripsit Prudentius Episcopus Trecensis. Sed ille mox factum execratus, ad Episcopos in Senonensi urbe coactos, ob electionem Episcopi Parisiensis, literas dedit, misso simul Arnoldo Presbytero Ecclesiæ suæ, ad ratam habendam suo nomine futuri Episcopi electionem; ea tamen conditione, ut ab Episcopis probarentur quatuor a se proposita Capitula, ex quibus de prædestinatione articulus ita ferebat, prædestinari a Deo alios gratuito misericordiæ suæ beneficio ad vitam æternam, alios justo judicio ad damnationem. Ejus Epistolæ exitus ignoratur.

Memoriæ tamen proditum scimus, quatuor illa capitula Carisiacensia ad Ecclesiam Lugdunensem transmissa, examine discussa, atque refutata ejus jussu a Remigio Archiepiscopo fuisse anno 854. Primo itaque queritur Remigius neglectam in rebus ad prædestinationem & gratiam attinentibus S. Augustini doctrinam; atque in eo reprehensione digna Capitula illa judicat, quod de electorum prædestinatione ita statuant, quasi a meritorum præscientia deducatur; negentque pervicaciter, impios a Deo ad æterna supplicia prædestinari. Post refutata Capitula Carisiacensia, Remigius doctrinam suam in Concilio Valentino, anno 855. probari curavit, ubi sex canones de gratia, libero arbitrio, & prædestinatione sanciti sunt. Porro hujus Concilii Patres audacter adstruunt & bonorum ad vitam æternam, & impiorum ad mortem æternam prædestinationem; ita tamen, ut quos Deus servandos statuit, illos misericordiæ suæ gratuito beneficio, meritis minime prævijs, donet, damnatos vero ita justo judicio punire decernat, ut eorum crimina antea præviderit.

Ejus Concilii canones, una cum Lucubrationibus Ecclesiæ Lugdunensis, per Ebbonem Archiepiscopum Gratianopolitanum oblati sunt Carolo Calvo, anno 856. Rex Hincmaro tradidit, qui statim alterum Scriptum opposuit. Hincmari Liber nostra ætate intercidit; superest tamen adhuc ejus Epistola ad Carolum Calvum, Libro præfixa, qua de damnatione quatuor Capitulorum, iis non recitatis, & in pravum detortis sensum, conqueritur. Tandem anno 859. cum iidem, qui olim in Concilium Valentinum convenerant Episcopi, in Concilio altero ad Saponarias in agro Tullensi coivissent, suos ibi canones recitari jusserunt, Hincmaro cæterisque ejus clientibus excipere illa renuentibus, Remigius Archiepiscopus Lugdunensis remittendam causam ad viciniorem Synodum proposuit; & cum in eamdem sententiam ivissent omnes, Concilium solutum est.

Sed Prudentius rem ad Romanum Præsulem deferendam arbitratus, Canones Valentini Concilii ad Nicolaum Papam confirmandos transmisit. Approbatos reapse a Pontifice affirmabat deinde Prudentius; sed negavit Hincmarus, a quo pariter vulgatum est ipsissum Opus adversus Canones Concilii Valentini, quo demonstrare nititur, Deum merita & gloriam electorum, uti & reproborum crimina, prævidisse; prævidisse pariter & prædestinasse illorum supplicia; ex quo tamen minime ducitur, Deum impios ad mortem sive ad damnationem prædestinasse. Quare tota Hincmarum inter ejusque adversarios controversia in eo versabatur, quod illi nullis verborum ambagibus prædestinari a Deo reprobos in damnationem assererent; cum Hincmarus parari illis sive prædestinari diceret æternam pœnam in criminum ultionem.

Circa annum 864. Nicolaus I. Papa de judicio & damnatione Gothescalchi certior fieri voluit. Hincmarus occupandum Pontificem ratus, Monachum invidiosissimis coloribus pinxit. Pontifex durius, quam par erat, habitum Monachum improbare se significavit; sed Archiepiscopus datis ad ipsum literis respondit, jussisse se quidem abunde necessaria omnia viro sufficì, sed pervicacius ab illo recusari. Pontifex Legatos suos ad Concilium Metense anno 863. proficiscentes mandatis oneravit, ut Romam Hincmarum ad causam dicendam mitterent; mitterent pariter Gothescalchum: sed Archiepiscopus neque Pontificiis jussionibus paruit, neque obedire Monachum permisit. Cum tandem Gothescalcho contigisset, ut ad Pontificem scriptas a se literas Monacho Gonterio deferendas traderet; Hincmarus & detineri Gunterium, & intercipi literas, ac tandem Gothescalchum arctiori carceri tradi jussit. In extremis illis angustiis infelicem Monachum extremus morbus occupaverat; quare Monachi Altivillarenses quæsitum ab Hincmaro venerunt, quid agendum esset, mandatumque illis a Præsule, ut Eucharistia privaretur Monachus, nisi erroribus suis renunciaret. Ille in sententia persistens, vitam denique cum morte commutavit anno 868.

Nec ingenium, nec studium, nec acumen deerat Gothescalcho; forte etiam alia erat viri sententia, quam quæ ab Hincmaro, Rabano, ejusque adversariis spargebatur in vulgus. Obstinationem tamen viri, pervicaciam, & violentam agendi rationem nemo prudens excusaverit. Persuasum habent multi, Prudentium Trecensem, Ratramnum Monachum Corbejensem, Lupum Ferrariensem, Florum Diaconum, & Remigium Archiepiscopum Lugdunensem, cum & Amolonem ipsum, quamvis obstinationem ejus, atque inconsultam agendi rationem alte improbarent, ab ejus doctrina non abhorruisse. Illud autem animadversione dignum est, inter utriusque partis assertores convenisse, S. Augustini præ cæteris Patribus authoritatem, cum de prædestinatione & gratia res est, maximi habendam esse momenti; utrinque vero de eo certabatur, ut S. Doctorem in suas partes pertraherent. Quare tota disputationis via ad nomen tantummodo redacta videbatur; nimirum an nomine prædestinationis ad peccatum & ad damnationem, designari possit Dei circa reprobos decretum.

Post nonum sæculum usque ad Lutheri & Calvini hæreses, nihil, ad prædestinationem & gratiam quod attinet, in Scholis Christianorum tumultuatum est. Quamquam inter varios Theologos parvæ quædam agitabantur velitationes de variis loquendi rationibus, variisque diversorum sententiis; quibus Ecclesiæ pax turbata non fuit, cum de opinionibus in utramque partem citra Fidei dispendium agitandis res esset. Cum autem Lutherus statuisset, post Adami lapsum omnes arbitrii vires excidisse, sola relicta male agendi facultate, in bonum enim ita ferri liberum hominis arbitrium, ut inanime instrumentum: cum pariter Zuinglius defenderet, ad prædestinationem & reprobationem nihil homines conferre, totum enim a Dei voluntate, nihil ab homine pendere, ut neque prædestinati unquam damnari, neque reprobi salvari unquam possint: Episcopi & Doctores in Concilio Tridentino anno 1546. coacti, propositiones illas ad trutinam revocarunt, & post sedulum eorum examen, Cardinalis S. Crucis, cui anathematum digerendorum cura imponebatur, ea prudentia rem perfecit, ut variis Doctorum Catholicorum sententiis intactis, nihilque etiam ante tradens Protestantibus, doctrinam erroneam Hæreticorum damnaverit.

Temperavit autem Concilium Tridentinum a ratione & causis prædestinationis & reprobationis: quod in causa fuit, cur varia de eodem argumento ab ipsis etiam Concilii Tridentini Theologis prodirent Scripta, quibus singuli in suas partes trahere Concilium nitebantur. Anno 1549. Leonardus Utinensis, Ordinis Prædicatorum, Italus, verba faciens e sacro suggestu Utini, oppido agri Foro-Juliensis, quo Sedes Patriarchalis Aquilejen-

sis

ſis translata eſt, duas ibi protulit propoſitiones, quibus & inter Auditores murmur, & in tota Urbe ſcandalum inductum eſt. Affirmavit itaque primo, prædeſtinatum a Deo hominem damnari nequaquam poſſe; quæcumque enim admiſerit peccata, a Deo tandem remitti, quippe neceſſarium eſſe, ut ſalutem tandem conſequatur. II. Electionem & reprobationem adeo neceſſarias eſſe, ut ſalus ſive damnatio hominis ab ipſius voluntate & libertate nequaquam pendeat.

Vicarius Generalis ejus urbis ſtatim per literas ea de re monuit Joannem Grimani Aquilejenſem Patriarcham, tunc temporis Venetiis agentem; qui reſcriptis ad Vicarium ſuum literis XVII. Aprilis datis, liquido prodidit, noſcere ſe propoſitiones illas, quibus murmur in civitate excitatum erat, veras eſſe & Catholicas; neminem quippe prædeſtinatum damnari, reprobum neminem ſalvari poſſe: quod fuſius demonſtrandum, ex SS. Pauli & Auguſtini authoritate, ſuſcepit. Publice per totam Diœceſim vulgata eſt Epiſtola, cujus pariter autographum in publico Tabulario ſervatum; quare nihil ea de re innovatum uſque ad annum 1560. cum ejus adverſarii deterrendo Pontifici Paulo IV. ne virum cooptaret in cœtum Cardinalium, urgentibus ejus electionem Venetis, hanc ejus Epiſtolam ad Tribunal Inquiſitionis, veluti erroris Lutheranorum & Calviniſtarum ſuſpectam, detulerunt. Verſabatur tunc Romæ Patriarcha; quare ad Pontificem actutum ſe conferens, doctrina ſua expoſita, Epiſtolam & ſcriptum exhibuit. Pontifex adlegere virum inter Cardinales maxime optans, illi abſolvendo Congregationem indixit pridie ejus diei, qua in Conſiſtorio novorum Cardinalium nomina edicere ſtatuerat. Ad Judices itaque venit Patriarcha, Epiſtolam ſuam defenſurus; ſed nihil ea de re pronunciare Judicibus viſum eſt: quare inter novos Cardinales anno 1561. electos, nomen Grimani deſideratum eſt.

Conceptam ſpem non depoſuit Patriarcha, judiciumque ſuum in dies urgebat. Coram Tribunali Inquiſitionis ſeptem propoſitiones, ex ejus Epiſtola deductæ, in examen revocatæ ſunt. I. prædeſtinatio Deum unum habet authorem. II. Prædeſtinatio e liberis tantum Dei promiſſionibus pendet. III. Nec prædeſtinatus damnari, nec reprobus ſalutem conſequi poteſt. IV. Nunquam Deus miſericordiæ ſuæ oculis reprobos homines reſpicit. V. Diabolus contra certum electorum numerum prævalere nunquam poteſt. VI. In negotio ſalutis noſtræ omnia ad Deum referenda. VII. Nihil confert reprobis liberum arbitrium, ut ſalutem obtineant. In Congregatione die XI. Decembris 1561. cauſa agitata eſt, ſed cum in partes a Conſultoribus abiretur, Pius IV. novo examini rem ſubjici voluit. Urgebat Grimanus; ſed differri in dies ſententiam animadvertens, Venetias tandem ſeſe recepit. Poſtulavit a Pontifice Reſpublica, ut cauſa ad Concilium deferretur. Aſſentiente Pontifice, Concilium Epiſtulæ illius doctrinam XXVII. Theologis expendendam tradidit, ac poſt longam XXVIII. dierum diſcuſſionem, tandem die XIII. Auguſti 1563. pronunciatum eſt, in Epiſtola & Apologia Patriarchæ nihil hæreticum neque hæreſeos ſuſpectum contineri: quamquam, addebant, minus conducit in vulgus illas produci, ob arduas aliquas quæſtiones, non uſque adeo accurate in eo Libro diſcuſſas.

Ambroſius Catharinus, Ordinis Prædicatorum, Epiſcopus Minoritanus in Regno Neapolitano, defunctus anno 1551. quædam & ipſe nova de prædeſtinatione defendebat. Nam in Commentario ad priora quinque Geneſeos capita ſine ambagibus prodidit, nulla ſe neceſſitate teneri, ut in opiniones SS. Auguſtini & Thomæ, ad prædeſtinationem & gratiam quod attinet, concederet; quin & improbare ſe quæcumque S. Auguſtinus docuit de prædeſtinatione gratuita, deque maſſa corruptionis; eumdemque S. Doctorem data opera refellit. Diſertius aliquid addit in Commentario ad Epiſtolam ad Romanos; ubi duas hominum claſſes diſtinguit, electorum nempe & prædeſtinationis genere a Deo ſecretos dicit, ut ſuavi gratiarum & auxiliorum pellectu ita ad ſalutem certo aſſertoque trahat, ut libertati nihil neceſſitatis imponat. Priorem hanc claſſem componit minimus hominum numerus, quos ſpeciali dilectione Deus diſtinguit; atque huic uni vindicat Author, quæ apud Apoſtolum in Epiſtola ad Romanos de vocatione & prædeſtinatione electorum traduntur.

Secundam claſſem impleri cenſet Catharinus reliquo hominum vulgo, quos ita Deus ad ſalutem prædeſtinavit, ut non certo & abſoluto decreto conſtituerit, ſed conditionato, & a futuris eorum meritis pendente; ut ſalvandos illos edicat, ſiquidem gratiæ, quam Deus indulgens dederit, præſto ſe paratoſque tradiderint. Refutavit viri ſententiam Dominicus Soto in Commentario in Epiſtolam ad Romanos, defendit vero Sixtus Senenſis, Catharini Diſcipulus, eamque publice, ait idem Soto, docuit ab anno ætatis XX. uſque ad XXX. in præcipuis Italiæ Urbibus; deinde vero plura in eam doctrinam objici animadvertens, eamque improbari a doctiſſimis Theologis, aſſertam denique opinionem deſeruit, ad partes SS. Auguſtini & Thomæ accedens. Verum ſuæ ſententiæ inhæſit Catharinus, eamque prolixius ingeſſit, ſcriptis ea de re Lucubrationibus, impreſſis Lugduni 1542.

Anno 1581. Prudentius de Montemajor Jeſuita, Univerſitatis Salmanticenſis, propoſita Theſi rejecit decreta Dei abſoluta, ad liberos hominum actus quod attinet, ac præſertim gratuitam prædeſtinationem, a proborum operum prævisione independentem, quam Theſim Theologica Facultas ejuſdem Urbis cenſura inuſſit. Anno 1584. Gregorius de Valentia, ipſe pariter Jeſuita, Theſes aliquas de prædeſtinatione Ingolſtadii defendit, quibus conditionata decreta admittit; innuens, alia ratione ſententiam de prædeſtinatione gratuita defendi non poſſe, illæſa hominis libertate. Tandem anno 1586. Leonardus Leſſius, & Hamelius, ejuſdem Societatis, in Lovanienſi Collegio ſimilem defenderunt doctrinam ei, quæ prius Salmanticæ & Ingolſtadii a Sociis ſuis aſſerta eſt. Certior ea de re facta Lovanienſis Facultas, geminis e ſuo cœtu Doctoribus eorum Scripta excutienda commiſit. Cum illi cenſuram ſuam retuliſſent, & ſinguli pariter Doctores ſeorſum Scripta illa expendiſſent, ſolemnis tandem totius Facultatis cenſura data eſt. Subſcribere juſſi ſunt Jeſuitæ, tranſmiſſaque actutum exemplaria ad omnes ejus regionis Epiſcopos, uti & ad Univerſitates Pariſienſem, & Duacenſem. Lovanienſis exemplum ſecuta eſt Duacenſis, vulgata earumdem propoſitionum cenſura, die XX. Januarii 1588.

Hanc Lovanienſem cenſuram Jeſuitæ Romam tranſmiſerunt; & Leſſius, datis ad Provincialem ſuum literis, queſtus eſt, falſa plurima a Doctoribus Lovanienſibus Jeſuitis affingi; inauditos damnari, atque communes aliis pluribus Doctoribus Facultatis propoſitiones cenſura inuſtas. Epiſcopi Mechlinienſis & Cameracenſis, huic controverſiæ ſopiendæ, atque cenſuris duarum Facultatum diſſentiendis, Concilium Provinciale indicere cogitabant. Sed Octavius Frangipani, Sixti V. in Belgio Nuncius, datis ad utroſque literis, abſiſtere juſſit, judicium ejus rei Sanctæ Sedi reſervatum ſignificans. Interea Theologi in duas diviſi factiones, in partes Jeſuitarum non infrequentes conceſſerunt. Pontifex, datis ad Nuncium ſuum literis, utrique parti ſilentium indixit; quibus illi juſſionibus quamquam plurimum detulerunt, a mutuis tamen declamationibus, tum in Scholis tum in Cathedris, non abſtinuerunt. Quare Nuncius promulgato die X. Julii anno 1588. decreto vetuit, ne agitata inter utramque partem dogmata veluti ſuſpecta, hæretica, ſcandaloſa, ſive pernicioſa, uſque ad ferendam a S. Sede ſententiam, traducerentur.

Acriter utrinque, nec modico temporis spatio, disceptatum est; sed post plura acta & in vulgus producta Scripta, tandem Pontificius Nuncius priori edicto renovato, imperavit Universitatibus Lovaniensi & Duacensi, sicut etiam Jesuitis, ne disputationes ea de re ullas deinceps agitarent, neque utriusque partis sententiam invidiosis titulis notarent; permissis interim singulis quamcumque mallent opinionem sequi, modo intra Christianæ modestiæ fines sese continentes, jurgiis, injuriis censurisque invidiosis, usque ad ferendam a S. Sede sententiam, abstinerent. Huic decreto obtemperatum est deinceps ab omnibus, & res adhuc pendet. Secundum hæc, cum ad Facultatem Theologicam Lovaniensem delatum esset, falso de illa rumore per Hispaniam & Italiam dictitari, ipsam priori sententia relicta in contrariam concessisse, in Cœtu publico DD. die x. Julii 1647. solemni sanctione palam omnibus fieri voluit, nihil a se de priori sententia immutatum, ratamque haberi censuram, quam ante annos LX. adversus Lessium & Hamelium tulerat. Validius adhuc constantiam doctrinæ suæ asseruit Facultas Duacensis, semel quidem die x. Julii anno 1648. iterumque anno proxime consequente. Nec segnius Lessius primis opinionibus suis inhæsit ad obitum usque anno 1623. Singulas eas disputationes prosequi, longius nos quam pro proposito duceret.

Belgicæ de prædestinatione & gratia concertationes, graves alioqui, leves tamen velitationes haberi possunt, si eum illis comparentur, quæ sub idem tempus exortæ sunt in Hispania, occasione Libri de Concordia gratiæ & liberi arbitrii, vulgati a Ludovico Molina Jesuita, Conchensi Hispano, & in Theologica Universitate Eboracensi Professore, defuncto Matriti XII. Octobris 1600. annorum LXV. Visum est Authori ejus Libri in Præfat. facilem se inventurum liberi arbitrii cum gratia & prædestinatione conciliandi rationem, si illud sequeretur systema, quod ipsi omnium primo clarius explicandum succurrit. Credere autem se ait qu. 23. art. 5. disput. 2. si Augustino cæterisque Patribus sententia illa in mentem venisset, victas profecto illi manus fuisse daturos, suoque confirmaturos suffragio. Addebat futurum fuisse, ut his positis principiis, hæresis Pelagiana nunquam caput efferret: Lutherani a cavillationibus cessarent, neque liberum arbitrium negarent, sub obtentu difficilis consensus gratiæ cum præscientia & prædestinatione; nullo Fideles scandalo afficerentur, quo reipsa affecti sunt, sparsis in vulgus Augustini opinionibus, ejusque adversus Pelagianos disputationibus. Nullo tandem negotio exsufflari potuisse reliquias Pelagianismi in Gallia, exinque facili definiri tot controversias, inter Catholicos acrius agitatas. Profitetur tandem, hanc liberi arbitrii cum prædestinatione Divina conciliandi rationem nemini ad eam usque ætatem succurrisse: *A nemine, quem viderim, huc usque tradita*. Veterum sententiam ante exortos Pelagianos facile ope ejusdem Concordiæ conciliari potuisse cum S. Augustino, qui calamum strinxit adversus Pelagianos, libero arbitrio omnia deferentes, atque initium conversionis in nostris esse viribus asserentes.

Invehit ergo Molina Scientiam mediam, qua Deus ante voluntatis suæ decretum ea speculatur, quæ a nobis in hoc vel illo articulo rerumque circumstantia positis, bona vel mala præstanda sunt. Quare adultorum prædestinatio, quantum est ex Deo, nihil aliud reputatur, quam Dei actus liber, statuentis opem & auxilium præstare, quo filios prævidet nos ad vitam æternam iter facile expeditumque habituros, spectata causarum naturalium serie, atque usu liberi arbitrii. Reprobationi exponendæ tres distinguit in Deo erga reprobos voluntates: I. Voluntatem crimina permittentem, quibus admissis, æterni Regni fores claudendæ sunt impiis, æterni vero carceris recludendæ: II. Voluntatem auxilia denegandi, quibus ab impietate impius reduceretur, permittendique, ut in nequitia animus obfirmetur: III. Voluntatem excludendi a Regno Cœlesti, æternoque igne damnandi. Deus itaque rerum naturalium, quam ipse ordinavit, inspecta serie, committendum a reprobo crimen volente illo ac libere assensum præbente, quin & ad mortem usque in vitio perseveratùre, prænovit.

Vix lucem aspexit Molinæ Liber, cum Dominicani Ordinis Theologi acrius in illum invecti sunt: defendere contra Jesuitæ: utrique tamen ultra Theses publicas ab utraque parte propugnatas oppugnatasque non processere. Inter hæc, Dominicani Molinæ doctrinam ad Inquisitionem Vallisoletanam detulerunt: instare Jesuitæ, ut quamdiu sub Judice lis esset, vetarentur adversarii Molinæ propositiones hæreseos nota traducere. Cum æqua postularent, voti compotes facti sunt. Urgebant interim Dominicani, causamque adversus Jesuitas coram Tribunali Inquisitionis prosequebantur; nec judicium renuebant adversarii, ea tamen conditione, ne Dominicani inter Censores adlegerentur. Eodem tempore Bannez doctrinam istam detulit ad Inquisitionem Castellanam; quare cum utrimque animi incenderentur, Cardinalis Quiroga muneris sui esse censuit, si de re tota Clementem VIII. faceret certiorem. Pontifex, datis ad Inquisitorem Hispanum & Nuncium suum literis vetuit, ne ultra in ea causa cognoscenda prosequerentur; sed Theologis utriusque Ordinis abstinere a censura jussis, accuratas suarum opinionum ab iis declarationes exigerent; consulerentque deinde iis de controversiis Universitates Hispaniæ, Episcopos atque doctissimos Theologos. Mandatum id executioni die XV. Augusti 1594.

Nec tamen cessantibus turbis, Pontifex alia Constitutione occurrendum censuit, qua utrique parti districte interdicebatur, nequid palam loqui, neve scribere aliquid super hoc argumento auderent. Sed frustra illud Theologis in ordinem redigendis; quamobrem Pontifex tertia Constitutione judicium ea de re totum Inquisitioni Generali adimens, ad S. Sedem redegit. Missa actutum Romam omnia, tum quæ a Jesuitis, tum quæ a Dominicanis pro causa producta fuerant monumenta, unacum Universitatum, Episcoporum & Theologorum consultationibus. Rex vero metuens, ne in tanto disputationum molimine sinistri aliquid contingeret, Præsidibus utriusque Ordini significari jussit, ne ad Theologicas cathedras assumerent nisi Professores doctrinæ S. Thomæ studiosos, & contentionibus abhorrentes; id autem caverent, ne publicos congressus alter alterius partis disputandi gratia convenirent; in Actibus vero, Lectionibus, quin & familiaribus colloquiis caverent, ne contrarias sententias erroris & hæreseos accusarent. Nihil tamen his cautionibus factum, nihilque de animositate alterutrius partis tum in Scriptis, tum in Congressibus remissum.

Instabant interim Dominicani apud Pontificem, ut Opus Molinæ, cujus suspiciosam doctrinam arguebant, expenderetur. Clemens VIII. mense Novembris 1597. Congregationem ea de causa indixit, decem designatis Consultoribus, ut examini ejusdem Libri incumberent. Porro illi die secunda Januarii 1598. primo coiverunt, datumque Congregationi nomen *De Auxiliis*, quod scilicet de auxiliis Dei homini præstitis ageretur. Quid in singulis Congregationibus præstitum sit, referre hic abstinemus; contenti intra præscriptos argumenti nostri fines sistere, quin & summam tantum eorum, quæ ad nos faciunt, retulisse: neque enim Dissertationis modus fusiorem de illis tractationem patitur. Actum est igitur de Scientia media in decima Congregatione, habita die VI. Martii 1598. eaque unanimi Consultorum assensu rejecta est. In undecima, omnium postrema, habita die XIII. ejusdem Mensis, statutum est, Molinæ de prædestinatione sententiam non modo do-

ctrinæ

ctrinæ SS. Thomæ, Augustini, cæterorumque Patrum adversari, sed etiam refragari Scripturæ, Conciliorumque decretis, ac maxime cum erroribus Cassiani & Fausti consonare. Quare de Consultorum sententia interdicendus erat Liber Molinæ de Concordia; ejusdemque Authoris Commentarii in primam partam S. Thomæ, nullatenus permittendi, nisi prius sedula virorum doctissimorum opera ad normam Doctrinæ Patrum & S. Thomæ corrigerentur. Hæc in Actis ejusdem Congregationis, aliquibus ab hinc annis publici juris facta.

Nequid vero nisi summa cura discussum prodiret, jussi a Pontifice Consultores singulis recurrentibus feriis sextis usque ad XXII. Septembris in cœtum conveniebant. Nihil tamen de priore sententia & censuris remissum est; scriptisque judicium suum de doctrina Molinæ, deque sententia Universitatum, & Theologorum, ab Hispaniis transmissa, Consultores tradiderunt. Scriptum illud digessit Coronellus, ejusdem Congregationis a secretis, lectumque palam in Congregatione XII. Martii 1599. approbatum ab omnibus, &, uno excepto Antonio Bovio, confirmatum est.

Postularunt a Pontifice Jesuitæ, impetraruntque facultatem, ut cum Dominicanis, coram electis ab eodem Pontifice arbitris, disceptarent. Disceptatum est a die XXII. Februarii 1599. usque ad XVI. Maii ejusdem anni. Sed cum nihil proficerent, neque inter utriusque partis Theologos spes pacis affulgeret, Jesuitæ, omissa Libri Molinæ defensione, totos se ad accusandam physicam præmotionem Dominicanorum transtulerunt. Interim latam a se censuram, brevi collectam scriptu, suisque munitam subscriptionibus, ad se mitti a Censoribus Pontifex jussit. Huic itaque digerendæ aliquibus mensibus laboratum est. Confecta denique, ac singulorum Consultorum subscriptionibus munita, exceptis Bovio & Plumbino, qui in Jesuitarum partes concesserant, Pontificis manibus die XII. Octobris 1600. tradita est.

Ad exitum properare causa videbatur, cum Jesuitæ questi de exposita perperam Molinæ sententia, audiri se iterum postularunt; nec Pontifex quartum aliud examen denegare posuit. Designati in eam rem Consultores, habitæque XXX. Collationes, a die XXV. Januarii usque ad XXXI. Julii 1601. Utrique parti Molinæ propositiones communicatæ: auditum quid utrinque reponeretur, & responsiones scriptis exceptæ sunt. Tum data a Consultoribus suffragia, neque a veteri sententia recessere. Censura Congregationis scriptis tradita a Coronello & Bossu, una cum documentis, quæ jus æquum damnationis demonstrabant, Pontifici tradita est, die XXX. Decembris 1601.

Iterum de hoc Consultorum judicio querentibus Jesuitis, coram se, præsentibus Cardinalibus, novisque adjectis Consultoribus, agitari causam Pontifex jussit. Habitæ sunt LXVIII. Congregationes, a die XX. Martii 1602. usque ad XXII. Januarii 1605. Duo ex consultoribus pro Molinæ partibus steterunt, Antonius Bovius, & Episcopus Aquilæ: reliqui omnes, & ipse pariter Plumbinus, Dominicanis assensi sunt. Pontifex in prima Congregatione velle se declaravit, ut norma disceptationum de gratia statueretur doctrina S. Augustini, quam Summi Pontifices decessores sui Zosimus, Bonifacius, Cœlestinus, Leo, Hormisdas summis laudibus celebrarunt; ejusque scripta adversus calumnias Gallorum, Pelagianæ hæresi faventium, probarunt, confirmaruntque: quare nihil opportunius se facturum credere, quam si Sanctissimorum Pontificum vestigiis insisteret. Adjecit, totam hanc de gratia controversiam tam alte penetrasse Augustinum, omnesque ejus nodos ita explicasse, ut nihil ultra a Pelagianis opponendum superesset; quare nullius alterius Doctoris Scripta tutius consulenda esse, ut præsentes de gratia lites componerentur.

Actum est de Scientia media, & prædestinatione in Congregationibus LIX., & deinceps usque ad totam LXVII. Vallida Jesuita palam asseruit, a Calvini hæresi necessitatem impositam fuisse Theologis, ut hanc mediam Scientiam rerum futurarum conditionibus implicitarum, & a causa libera pendentium, admitterent; Scientiam vero istam absoluto divinæ voluntatis decreto præcedere. Lemos Dominicanus defendebat, Scientiam mediam, quam Molina Deo affingit, ab ipso Authore constitui ante quam ullum a Deo emanet decretum; ex prævisione nimirum operum præstandorum ab homine, liberæ suæ voluntati permisso, nosse scilicet Deum, in talibus rerum circumstantiis positum hominem ad libere volendum aliquid sese determinaturum, modo Deus ipse concursum præstaret: quæ Dei voluntas, juxta Molinam, non præveniens est, & efficax, sed concomitans; ex qua præscientia quædam in Deo resultat absoluta eorum, quæ per liberam hominis voluntatem agentur, quin ad opus voluntas ipsa a Deo determinetur. Sententiam hanc ita expositam contendebat Lemos apertos habuisse adversarios SS. Augustinum & Thomam. Actum est pariter de Scientia media in quatuor inde consequentibus Congregationibus, atque in sententiam Lemos ab omnibus, uno excepto Bovio, concessum est.

De Prædestinatione actum est in Congregatione LXV. habita die IV. Januarii 1605. Contendebat Vastida, decretum prædestinationis ex Molinæ sententia absolutum esse, decernente Deo, prædestinatum in ea rerum serie constituere, cujus ordine inspecto, salutem consecuturum novit. Lemos contra pugnabat, prædestinationis decretum unicum esse, efficax, & absolutum, ac minime pendere a prævisione eorum, quæ a prædestinato in hoc vel illo rerum ordine constituto agenda sunt. Post acres consequentibus pariter in Congregationibus controversias, decretum a Consultoribus, prædestinationem ab unico petendam decreto absoluto Dei, quo nimirum ille & gloriam largiri electis, & auxilia ad illam obtinendam necessaria suppeditare constituit; atque in hanc sententiam S. Augustinum consentire.

Accidit, ut exitum causæ Clementis VIII. die III. Martii 1605. mors occuparet: consecutus est Leo XI. qui XX. dierum Sacerdotium post ipsum gessit. Renunciatus est deinde Pontifex die XVI. Maii Paulus V. quem Rex Hispaniæ, ut causam tandem absolveret, per Legatum suum rogavit. Vicissim Rex Galliæ per Cardinalem Perronium persuasit, rem illam maturo examine adhuc indigere. Deferendam causam aliqui suadebant, atque in silentio manendum. Utraque vero disceptantium pars pro sua causa, illi urgando, Jesuitæ vero retardando judicio laborabant. Consultores apud Pontificem instabant, ut inceptum sub decessore judicium absolveret. Hæsit aliquandiu suspensus Pontifex; sed tandem cœptum opus minime deferendum ratus, coram se XVI. Congregationes haberi voluit, a die XIV. Septembris 1605. usque ad I. Martii 1606. Disceptationum argumentum præbuit & gratia efficax, & physica prædeterminatio.

Absolutis tandem Theologicis concertationibus, auditisque Consultorum judiciis, Paulus V. cum Cardinalibus deliberavit die VIII. Martii 1606. num ad supremam sententiam procedendum esset. E duodecim Cardinalibus decem affirmabant; duo tantum, Perronius & Bellarminus, negarunt. Majori parti inhærendum censuit Pontifex, haberique jussit IX. vel X. Congregationes, ut de propositionibus damnandis conveniret. Asserunt demandatam a Pontifice curam duobus a Secretis, & duobus Congregationis Archiepiscopis, ut Constitutionem ad mentem Consultorum digererent, qua in re sex mensium spatio laboratum est.

Censura inustæ propositiones XIV. referuntur, quarum tres, nempe XII. XIII. XIV. ad prædestinationem pertinent. Duodecima in hæc verba concepta erat: *Qui dixerit, Deum ab æterno non ita con-*

constituisse, proposuisse, prædefinisse, seu prædeterminasse illos omnes, & singulos consensuros, credituros, operaturos, perseveraturos, quicumque in tempore a Deo vocati ad salutem consentiunt, & consentientes credunt, operantur, & perseverant, ut decreto absoluto, idest, quo absolute vult, ut consentiant, credant, operentur, seu perseverent, præordinaverit unicuique eorum dare auxilium gratiæ, cujus virtutem, seu motionem præscit tam esse efficacem ad subjiciendum sibi liberum arbitrium ejus, cui datur, ut ex ea certum sit & infallibile, & insuperabile, quod is consentiet, credet, operabitur, seu perseverabit: aut ejusmodi decretum Dei absolutum, seu efficacem motionem libertatem arbitrii tollere, vel ei adversari: Errat. Decimatertia sic habebat. *Qui dixerit, Præscientiam de hominum salute, seu quocumque illorum actu ad salutem pertinente, fundari non in virtute auxilii, seu motionis efficacis, ad subdendum sibi arbitrium ejus, cui datur, sed in prævisa usu humani arbitrii, pro sua libertate auxilio Dei utentis, vel non utentis; aut hujusmodi Præscientiam esse necessariam ad conciliandum inter se auxilium gratiæ Dei & liberum usum humani arbitrii: Errat, ponendo in Deo scientiam, quæ nullum prorsus habet vel habere potest objectum.* Decima quarta sic. *Qui dixerit prædestinationem Electorum sic pendere ab ipsorum arbitrio, ut non per efficaciam seu virtutem auxiliorum, quæ Deus sua prædestinatione decrevit dare, fiat quod bene iis utuntur; sed quia Deus in præscientia sua videns, quibus auxiliis pro sua libertate bene utentur electi, hæc ipsis dare decreverit: Errat, in illud incidens, prædestinationem Dei esse ex meritis hominis, ita nimirum ut gratia, qua adjuvantur homines ad consequendum effectum & finem, ad quem sunt prædestinati, ideo iis detur, quia ipsi volunt usu illo sui arbitrii, quem pro libertate sua adhibent; non autem ideo velint, quia per gratiam adjuvantur.*

Secundum hæc, in cœtu Cardinalium Pontifex die XXVIII. Augusti 1607. sententiam singulorum pro controversia absolvenda quæsivit. Quid singulis visum fuerit, incertum; sed triduo post Summus Pontifex, accitis utriusque Ordinis Summis Præsulibus, scriptam syngrapham dedit, qua Theologis & Consultoribus in causa de Auxiliis ad propria remeandi venia dabatur: expectarent autem propediem, quæ ab ipso proditura esset sententia, atque interim ab invidiosis mutuo se titulis lacessendo abstinerent. Transmissa hujus decreti exemplaria ad Nuncios Apostolicos, & Generales per orbem Christianum Inquisitores, ut ejus executionem urgerent. Hispaniæ Rex apud Pontificem pro sententia instabat; instabant & Dominicani, supplici ad eam rem libello exhibito; sed frustra omnes. Nam Paulus V. decreto suo I. Decembris 1611. cavit, ne quis deinceps quidquam de hoc argumento imprimere auderet. Innovatum est hoc Pauli decretum sub Urbano VIII. die XXII. Maii 1625. sub Innocentio X. XXIII. Aprilis 1654. sub Innocentio XII. XXVIII. Januarii & VI. Februarii 1694.

Innocentius X. decreto suo XXIII. Aprilis 1654. edicit, nullam habendam esse fidem Actis Congregationis de Auxiliis, neque Constitutioni Pauli V. quo tamen minime factum est, quin publici juris Acta illa tandem fierent, primo a Coronello in summam redacta; deinde totidem verbis a Lemos relata. Denique inter utriusque partis Theologos summum semper jus scribendi, docendi, atque doctrinam suam prædicandi retentum est, quin coercendis illis Summi Pontifices aliquid molirentur. Nos autem operæ pretium facturos putavimus, si eorum, quæ in Ecclesia super hoc argumento agitata sunt, historiam brevioribus verbis complecteremur, potius quam nudam utriusque sententiæ relationem expositionemque tradentes, tædium pararemus Lectoribus.

Nunc vero, ut Dissertationi modum imponentes nostram super ea re sententiam promamus, illud asserendum statuimus: Prædestinationem ad gratiam, & vocationem ad Fidem mera esse, & prorsus gratuita Dei largitoris beneficia: prædestinari nos pariter ad Beatitudinem divinæ voluntatis placito, non meritorum præscientia: quod autem ad gloriam seligamur, ejus rei in causa nequaquam fuisse Dei prævisionem, qua ille spectaverit, quid essemus liberi arbitrii viribus præstituri, nullis adjuti auxiliis supernaturalibus & gratia. Neque pariter in animum inducimus, explicando prædestinationis mysterio, sive Scientiam mediam, sive decreta conditionibus adstricta, sive futurorum meritorum præscientiam invehi oportere. Sed juxta traditam a SS. Augustino & Thoma doctrinam sancimus, Sanctorum ad gloriam prædestinationis causam aliam nullam esse, quantum ad Deum, præter Dei, volentis favorem præstare, gratuitam in illos propensionem; prædestinationem autem esse præscientiam & præparationem gratiarum, quibus qui servantur, certissime servantur.

Eo posito systemate, salva sunt omnia justitiæ & præscientiæ, misericordiæ, & libertatis humanæ jura. Totam Adami posteritatem in crimine & corruptione squallentem respiciens Deus, nihilque in illa non odio, non execratione, non æterno supplicio dignum intuitus, puro miserationis affectu certum eorum numerum ad salutem selegit; cujus rei gratia absolutum ab illo decretum prædestinationis emanavit, parataque certa & infallibilia ad prædestinatos in gloriam perducendos auxilia. Hujus decreti beneficio homo gratiæ pellectu & efficacia libere in bonum & virtutem propellitur; auxilioque Dei nunquam deserentis fultus, ad finem usque vitæ in bono perseverat.

Quos vero Deus simili beneficio donandos non censet, nec talibus instruit auxiliis, hi, quamquam alioqui sincera Dei voluntate ad salutem poscuntur, in transversum tamen a voluntate sua & naturæ corruptione acti, certum sibi & indubitatum parant exitium, non necessitate, sed libera voluntate, originali crimini nova addentes scelera, quorum merito æternis se suppliciis dignos exhibent. Ita reprobationis decretum in adultis quidem non originale tantum, sed actualia etiam hominis crimina respicit; id agente per summam justitiam Deo, ut criminum merito reprobis valida illa deneget auxilia, quæ nemini præstare tenetur, nec justis nisi gratuito miserationis affectu indulget.

In eam vero inclinari sententiam cogimur solemni illo approbationis elogio, quo Ecclesia S. Augustini in dogmate de prædestinatione & gratia doctrinam commendavit; modo ex verbis S. Doctoris fidei canones dirigens, modo, quod ab Ecclesiis totius Africæ factum novimus, illum eligens unicum ad Fidem adversus Pelagianos asserendam Doctorem: *Curam Scripturarum*, ait August. ep. 150. *mihi Fratres, & Patres mei Coepiscopi duorum Conciliorum Numidiæ & Carthaginis imponere dignati sunt*: ut proinde jure meritoque cum eodem Augustino de Dono Persev. cap. 19. affirmandum censeamus: *Hoc scio, neminem contra istam prædestinationem, quam secundum Scripturas defendimus, nisi errando disputare posse.* Vide & de Prædestinat. SS. c. 18. 19. Nemo melius Pelagianorum & Semipelagianorum arcana penetravit, nemo feliciori successu, hæresibus illis prostratis, Fidei Catholicæ veritatem asseruit; solidis insuper jactis fundamentis, quibus innitamur, si quid ea in re controversiæ in Ecclesia oriatur. Ita a recto itineris tramite nequaquam nos aberraturos credimus, si tantum viæ ducem sequamur.

Nec minori assensu doctrinam ejus probarunt Summi Pontifices vel S. Augustino coævi, vel non diu post Summum Sacerdotium tenentes, uti Innocentius I. Zosimus, Bonifacius, Cœlestinus, Leo Magnus, Gelasius, Hormisdas. Quibus pariter accensendi Pontifices, successu temporis Ecclesiæ clavum tenentes. *Augustinum*, ait Cœlesti-

nus

nus Papa ep. ad Episc. Galliæ, *sanctissimæ recordationis virum pro vita sua atque meritis in nostra communione semper habuimus, nec unquam sinistræ suspicionis saltem rumor aspersit*. Addit, ejus doctrinæ tantam fuisse apud omnes laudem, ut Romanæ Ecclesiæ Præsules decessores sui inter summos doctrinæ Ecclesiæ Magistros illum semper habuerint.

Romanæ Ecclesiæ, idest Catholicæ, sententiam nosse in dogmate de libero arbitrio & gratia si quis velit, ait Hormisdas Epist. ad Possessorem tom. 4. Concil. p. 1534. *In variis Libris Augustini, & maxime ad Hilarium & Prosperum, cognosci potest*. Joannes II. Papa ep. 3. declarat, Ecclesiam Romanam sequi, & tamquam pretiosum depositum servare doctrinam S. Augustini in dogmate de gratia, juxta decessorum suorum Pontificum Statuta.

Alexander VII. in suo Brevi ad Facultatem Lovaniensem, sub die VII. Augusti 1660. monet hortaturque, *ut præclarissimorum Ecclesiæ Doctorum Augustini, & Thomæ inconcussa tutissimaque dogmata sequantur*. Vide etiam Breve Innocentii XII. ad Facultatem Theologicam Lovaniensem, sub die VI. Februarii 1694. Tandem Clemens Papa XI. decreto suo sub die XVIII. Januarii 1704 censura inussit Librum Gallicum inscriptum: *Vera Ecclesiæ traditio in dogmate de prædestinatione & gratia, D. Launoii*; professus insuper, a Decessoribus suis S. Augustini Doctoris doctrinam magno semper in pretio habitam, *quam toto mentis affectu*, ait, *amplexi sunt*.

Ad locum Epistolæ ad Romanos IX. 11. cujus occasione Dissertationem hanc nostram dedimus, quod attinet, de prædestinatione gratuita sermonem ibi ab Apostolo fieri, satis convenit inter Commentatores. Usque adeo tamen certum non est, an de prædestinatione ad gloriam & reprobatione ad æterna supplicia, explicandus sit, an tantum de prædestinatione ad gratiam & vocatione ad Fidem. Contendunt plures, solo inspecto Apostoli in universa hac Epistola consilio satis innui, omnia hæc de prædestinatione ad gratiam & vocatione ad Fidem, beneficiis prorsus, quantum ex Deo, gratuitis, dicta intelligi oportere. Prædestinationem gratuitam ad gloriam in verbis Apostoli legere se alii autumarunt. Minime tamen ambigimus, quin oblique saltem Apostolus prædestinationem ad gloriam innuat, cum hæc veluti necessaria consecutione ex prædestinatione ad gratiam & Fidem deducatur. Hanc utriusque prædestinationis connexionem demonstrat Apostolus ad Rom. VIII. 30. *Quos vocavit, hos & justificavit; quos autem justificavit, hos & glorificavit*.

DISSERTATIO

DE CIRCUMCISIONIS EFFECTIBUS.

DE origine Circumcisionis in Dissertatione ad Genesin disserentes, demonstravimus, ejus primum Authorem Abrahamum fuisse. De effectibus agendum est modo; cur nempe Deus eum ritum imperaverit; præsertim, an Originalis criminis expiationi institutus sit.

Circumcisionis ritus altius quam a Lege Mosaica repetendus est: tradidit enim Deus Abrahamo Patriarchæ, atque apud ipsum deinceps ejusque posteros etiam ante latam a Deo Legem obtinuit. Hæc autem Deus Abrahamo injunxit Gen. 17. 10. *Hoc est pactum meum, quod observabitis inter me & vos, & semen tuum post te. Circumcidetur ex vobis omne masculum, ut sit in signum fœderis inter me & vos. Infans octo dierum circumcidetur... eritque pactum meum in carne vestra in fœdus æternum. Masculus, cujus præputii caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit*. His verbis non obscure Circumcisionis effectus exprimuntur; invexit enim hunc ritum Deus tamquam monumentum sui cum Abrahamo fœderis.

Fœderis initi pactiones plerumque tabulis marmoreis sive æreis inscribebantur; non semel monumenta publica erecta sunt, ut memoria apud posteros perennaretur; adhibiti testes, quorum assertione de re tota constaret, nihilque inter posteros deinde ambigeretur. Nunc autem Deus fœderis a se initi monumentum manere æternum voluit, non tabulis lapideis vel metallo commissum; sed corpori illius, quocum fœdus sancitum est, ac toti deinceps ejus posteritati eorumque mancipiis inscripsit. Ejus autem violati juris reis, nequis unquam contra auderet, excidium ex universo populo suo solemnibus verbis minitatus est.

Solemne erat apud Orientales, ut stigmatibus compuncti totos se in Numinis alicujus singulare obsequium consecrarent. Mos iste facile ante Abrahami ætatem obtinebat: forte etiam Abrahami imitatione factum est, ut ab aliis gentibus exciperetur. Illud sane mortalibus insitum semper fuit, ut suæ erga Numen aliquod religionis indelebilibus expressa characteribus documenta exhiberent. Ita sacris Bacchi initiati cauterio impressam hederaceæ frondis notam præferebant, 3. Machab. 2. & 2. Machab. 6. 7. & 14. 33. sacris characteribus sive in corpore, sive in pulsibus, sive in collo inurebantur, quicumque se religioni Deæ Syræ addixissent ex Lucian. de Dea Syra. Sunt, ait Philo de Monarchia p. 819. qui ad id stultitiæ devenerunt, ut omnes sibi præclusuri reditus ad Deum & pœnitentiam vias, totos se Numinum superstitioni addicentes, serviles impietatis notas admittant, cauterio se in carne sua stigmatizantes, quasi id committentes, ne impietatis suæ memoria ullo unquam tempore deleatur.

Erat itaque Circumcisio indelebile signum, quo totum Abrahami genus divini Numinis obsequio se penitus addixit; insigne erat populi electi peculiare, quo a cæteris distingueretur: *Genitalia circumcidere instituere, ut diversitate noscantur*, ait Tacitus hist. l. 5. sub init. Fidem suam obstrinxerat Deus, propagaturum se Abrahami genus veluti stellas Cœli, & arenas maris; ac facturum, ut in ejus stirpe omnibus Tribubus terræ benediceretur. Illud igitur consequebatur, ut genus illud distingueret signo aliquo aperto, omnibusque explorato, quo divinarum promissionum fides illustrius spectaretur. Ex eodem populo proditurus erat Messias; quare nunquam gens illa cum cæteris Orbis nationibus admiscenda erat, ne Servatoris humani generis origo incerta maneret, & ambigua: *Ne soboles dilecti Abrahami cæteris nationibus misceretur, & paulatim familia ejus fieret incerta, gregem Israeliticum quodam circumcisionis cauterio annotavit*. Hieron. in ep. ad Galat. 3.

Itaque circumcisione sua plurimum gloriabantur Hebræi, apud quos incircumcisi nomen, si quod aliud unquam, invidiosissimum. Probro erat apud illos maximo, si quis in carne sua insigne fœderis cum Domino initi non ostentaret. Summo respi-

spiciebant horrore populos incircumcisos, ut quantæ invidiæ erat Judæorum circumcisio apud Ethnicos, tanto pariter contemptui incircumcisio Ethnicorum apud Judæos esset. Nulla volebant cum ipsis commercia, nulla connubia, nullas pariter compotationes, & vix salutatione illos dignabantur: *Apud ipsos fides obstinata, misericordia in promptu. Sed adversus omnes alios hostile odium; separati epulis, discreti cubilibus* Tacit. hist. lib. 5. Exaggeratum forte aliquid ea in re apud Ethnicos; quippe qui fastui & odio id imputabant, quod tantum ab amore & studio exterioris puritatis repetendum erat. Veriti enim, ne quid referrent maculæ, a commercio se alienigenarum interdicebant. Ita nonnisi exaggeratione quadam Hebræis imputatur Juvenalis Sat. 14.

Non monstrare vias, eadem nisi sacra colenti;
Quæsitum ad fontem solos deducere verpos.

Præter hanc literalem circumcisionis significationem, qua scilicet invectam illam intelligimus, tamquam Judæorum peculiare insigne, morales effectus aliqui ei tribuuntur; revocandi nempe memoriam originis suæ ex Parente, qui eximiæ fidei merito author & princeps electi generis, & Pater Messiæ constitutus est. Ad hæc, Circumcisio Judæos urgebat, *ut æmuli essent paternæ fidei, & crederent in Jesum, qui Abrahamo promissus est*, sic Ambrosiaster in Rom. IV. Ipse pariter Moyses innuerat, exteriorem carnis circumcisionem interioris argumentum fuisse: *Circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum, & cor seminis tui, ut diligas Dominum*. Idem apud Prophetas traditum: *Omnes gentes habent præputium; omnis autem domus Israel circumcisi sunt corde*, ait Jeremias IX. 26. Corporis circumcisio, ait Philo de Circumcisione, sensualium voluptatum, mentem in malum pellicentium, abscissionem significat; præsertim vero blandas voluptates, & opiniones inanes noxiasque subducendas arcendasque imperat.

Quemadmodum autem institutum a Jesu Christo Baptismatis Sacramentum indelebili quodam charactere spiritum obsignat, quo & filii Dei constituimur, & in cœtum adlegimur novorum hominum, a crimine segregati, atque in jura fœderis cum Jesu Christo initi evocat; ita pariter circumcisio carnis stigmate quodam corpus inurit, quo Hebræi divino se famulatui mancipatos profitebantur. Segregabantur pariter ab omnibus circum profanis gentibus, peculiari eo ritu Domino consecrati. Porro circumcisio typus erat, Baptismus typi veritas. Illa Judæis ad Religionem Domini fores recludebat, ubi semel admissi, jure ad promissiones Domini ac populi electi hæreditatem donabantur. Circumcisione initiati, Legis imperio submittebantur Galat. v. 3. *Testificor omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est universæ Legis faciendæ*. Nec cæteræ per orbem Nationes a publica Judaicæ Religionis professione, atque jure potiundi promissionibus Domini excludebantur; ea tamen conditione, si Circumcisione initiatæ, Idololatriæ superstitiones ejurarent; quare illud identidem oggerebatur recens conversis ad fidem Gentilibus a Judæis: *Nisi circumcidamini secundum morem Moysi, non potestis salvari*. Act. xv. 1.

A longa ætate Hebræi circumcisione simul & Baptismo, toto mersos corpore, illos initiant, qui inter Proselytos justitiæ recensentur. Docent, tria exigi oportere ab illis, qui in fœdus Domini admitti postulant; circumcisionem, baptismum, & oblationem sacrificii. Vide Gemar. Babylon. ad tit. Jabimoth c. 4. & tit. Ceritoth c. 2. Maimon. Halac Isuri Bia c. 13. &c. Nihil tamen ea de re in Lege expressum, quare traditione tantum, vetustissima illa tamen, ea disciplina obtinet. Curandum vero erat in eo baptismate conferendo, ne aqua tantum aspergeretur initiandus, neve ad collum usque dumtaxat mergeretur; sed id committendum, ut ne minima corporis portio relinqueretur illota; alioqui nullus erat baptismus Ita Maimon. Halac Isuribia c. 13. & Halac Micuoth c. 1. 2. Semel autem lotos, novo baptismate sive ipsos, sive eorum posteros, etiam apostasiæ reos, abluere nefas.

Hujus regenerationis, quæ ex baptismo & circumcisione inducebatur, effectus hi habebantur, juxta Rabbinos. I. Ejus generis Proselyti, cujuscumque antea fuissent, sive gentis sive religionis, Hebræorum jure donabantur. Hinc distinctio apud illos, Hebræi e parentibus Hebræis, & simplicis Hebræi. Paulus Apostolus *Hebræum se ex Hebræis & e Tribu Benjamin* profitetur Philipp. III. 5. Vide & Rom. XI. 1. ut a Proselytis, adoptione quadam Hebræis, distingueretur. Judæorum quidem vindicare sibi appellationem fas erat Proselytis: non tamen e genere se Judæorum jactare. II. Ea cæremonia veluti denuo nascebantur, ut tamquam nati tum primum infantes, & innocenti quodammodo natura, nec priores parentes agnoscerent amplius, nec sanguinis conjunctione sibi devinctos necessarios haberent. Neque id tantum cum parentibus & necessariis, a Judæorum sacris abhorrentibus, servatum; verumetiam si parentes deinde, fratres, & filii quoque inter Judæos nomen darent, nihil habebant Proselyti cum illis commune; perinde enim reputabantur, ac homines e Cœlo tum primum delapsi. Vide Gemar. Babyl. ad tit. Jabimoth c. 2. Maimon. Halac Jabom Vechaliza c. 1. & Isuri Bia c. 14 &c. Necessarii hæredes a successione defuncti Proselyti excludebantur. Eo venere nonnulli, ut credant, priorem etiam animam Proselytum dimittere, ut novam recipiat. Vide Selden. de Jure Nat. & Gent. l. 2. c. 4.

Hæc Rabbinorum commenta minime narraremus, nisi allusione quadam spectata animadverteremus a Scriptura, ubi sermo occurrit de Baptismo Christianorum, atque spirituali e facto eo lavacro regeneratione. Nec abs re pariter suspicamur, Hebræos plura e Libris N. T. ea de re suffuratos. Huc pertinet illud Jesu Christi ad Nicodemum de regeneratione Joan. III. 3. *Nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre Regnum Dei. Dixit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci, cum sit senex? Numquid potest in ventrem matris suæ iterato introire, & renasci? Respondit Jesus: Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu Sancto, non potest introire in Regnum Dei .... Tu es magister in Israel, & hæc ignoras?* Huc etiam illud 2. Cor. v. 17. *Si qua in Christo nova creatura, vetera transierunt: ecce facta sunt omnia nova*. Et Galat. VI. 15. *In Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura*. Et Ephes. IV. 24. *Deponite secundum pristinam conversationem veterem hominem. Induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est, in justitia & sanctitate veritatis. Quicumque in Christo baptizati estis, Christum induistis* Galat. III. 27. *An ignoratis, quia quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus* Rom. VI. 3. *Consepulti enim sumus cum illo per Baptismum in mortem; ut quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita & nos in novitate vitæ ambulemus .... Ita vos existimate, mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo. Pro omnibus mortuus est Christus, ut & qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei, qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit. Ita nos ex hoc neminem novimus secundum carnem* 2. Cor. v. 15.

Hæ loquendi phrases satis cum iis congruunt, quibus Judæi circumcisionis & Baptismatis in Proselytis seu veros seu fictos effectus designant: fictos, inquam; soli enim, qui Christianorum Baptismate abluuntur, regeneratione quadam reipsa innovantur, atque in novos reformati homines novasque creaturas, veterem exuunt hominem, ut Jesu Christo induantur. Circumcisio & Baptismus Proselytorum eorumque effectus, typus erant Baptismi a Jesu Christo instituti. Utrumque enim inter Sacramenta primas tenent: illud Veteris, hoc novæ Legis. Ut enim circumcisione in

ro-

populo Dei censebantur homines; ita pariter Baptismo in Fidelium & Filiorum Dei cœtu cooptantur. Circumcisione, juxta veterum quorumdam phrasim [sic Origen. l. 5. contra Celsum & Chald. Interpr. in Cant. III. 8. 9.], veluti lorica quadam adversus nefarii Dæmonis ictus muniebantur Hebræi, sicut & Christiani, juxta S. Basilium Exhort. ad Baptismum, Baptismo. Angelus ille, qui Moysi, sive Eliezero e Madian venienti, occurrit stricto in necem gladio, filio a Sephora initiato Circumcisione, repressus est Exod. IV. 24. neque Dæmon adversus Fideles Baptismate muniros audere quidquam potest, nisi intento in malum Spiritui segnities & iniquitas Fidelium aditum præbeat, viamque veluti sternat.

Rite collatum Baptismum iterum repetere nefas; nefas pariter Circumcisionem: at qui extra Judaismum secti erant, uti apud Samaritanos, Arabes, Ægyptios, Æthiopes, ad Judæorum sacra transeuntes novæ circumcisioni subdebantur; nullam enim rite dari circumcisionem putabant Hebræi, nisi Judaicam, qua initiati in jus promissionum & fœderis Dominici admitterentur. Quicumque igitur apud alios circumcisi ad Judæorum sacra transirent, portio reliquæ cuticulæ iis præcidebatur; sive aliqua cruoris gutta e priori circumcisionis cicatrice educta, nova initiati circumcisione habiti sunt. Vide Gemar. Babyl. ad sit. Jabimoth c. 4. Maimon. & Mikotzi, &c. Epiphan. lib. de ponderibus & mensuris. Ita in Ecclesia quoque receptum est, ut novo abluantur Baptismate, quicumque alio quam SS. Trinitatis nomine, vel deficiente alio maximi momenti signo, abluti fuerint.

Mira de circumcisione sua prædicant Judæi, in ea enim, qua Proselytum recens ablutum prosequuntur, oratione precantur ex Maimonid. Halach Milla. *Benedictus es Rex Mundi, qui nos sanctificasti præceptis tuis, qui nos jussisti Proselytos circumcidere, atque ex illis educere sanguinem fœderis; sine cruore enim fœderis Cœlum & terra non firmantur, juxta verbum tuum. Si pactum meum inter diem & noctem, & leges Cœlo & terræ non posui.* Jerem. 23. 25. Quibus verbis satis demonstrant, omnia a se, conditum nempe & conservationem universi, circumcisionis observationi deberi. Defendunt alii, Patres suos in Ægypto e gladio Angeli exterminatoris subductos, non Agni tantum pridie Paschatis immolati virtute, sed etiam cruore circumcisionis omnium, quotquot ex Hebræis nati fuerant, liberorum, quorum sanguis eadem ac sanguis Agni die, si fides Judæis, effusus est. Sed circumcisi vespere Judæi, quomodo eadem nocte iter inire potuerunt?

Circumcisionem capitali lege præceptam credunt; & Deus Genes. XVII. 14. sæviendum præcipit in eos, qui octava die circumcisione non initiabantur. Sicut autem morti obnoxios censent incircumcisos, ita vitæ fontem credunt circumcisionem; quare eum ritum administrantes faustis illis vocibus plaudunt: *Bene, bene, bene: Vive in sanguine tuo, vive*, Ezechiel. XVI. 6. Docet etiam Maimonides, Deum ipso mortis articulo extinguere animas eorum, qui, dum viverent, sacramentum illud neglexerunt; eosque belluarum more spiritum efflare. Blandiuntur sibi pariter ex Hebræis quidam, cruore circumcisionis penitus deleri crimina; & in abscissione præputii aboleri peccatum per mortem. Vide Mayum Synagog. Jud. lib. 16. p. 250. Leon Modena Theol. Jud. c. 16. pag. 562. Docent alii, Abrahamum, ad Inferorum fores excubantem, omnes admittere incircumcisos, excludere vero animas gentilium suorum; nec excludere tantum, sed & ad Cœlum mittere: Circumcisione enim illud præstatur, ut & Paradisi recludantur fores, & animæ Deo gratæ efficiantur.

Ante S. Augustinum, Patres nihil de Circumcisione præclarum senserant; quippe qui ejus omnes effectus eo ferme redegerint, ut signum illud datum crederent, quo electus in fœdus Domini populus a cæteris per Orbem gentibus distingueretur. Melius de illa S. Augustinus, cæterique ejus doctrinam secuti Patres Latini & Theologi defendarunt; originale crimen Circumcisione remitti, eaqua homines in justitiam revocari. Hisce autem rationibus sententiam fulciunt.

S. Paulus de Abrahamo Patriarcha statuit Rom. IV. 11. *Et signum accepit Circumcisionis, signaculum justitiæ Fidei, quæ est in præputio*: signaculum nempe justitiæ, per Fidem illi adhuc incircumciso collatæ. Circumcisionem igitur admisit, tamquam signum sanciti cum Deo fœderis: *Ut sit signum fœderis inter me & inter vos* Genes. XVII. Ea vero Circumcisio insigne habebatur justitiæ Abrahami; non quasi justitiam exterior ille ritus conferret, sed exceptam jam fidei merito, exteriore indicio prodebat. Quare unicum justitiæ hujus momentum non in Circumcisione ponendum erat, sed in virtute Fidei Mediatoris, quam Circumcisione Judæi profitebantur: *Eadem Fides Mediatoris Christi salvos faciebat justos omnes tam pusillos quam magnos. Ex quo*, inquit Augustinus de Nupt. & Concup. l. 2. c. 11. *instituta est Circumcisio in populo Dei, quod erat tunc signaculum justitiæ Fidei, ad significationem purgationis valebat, & parvulis originalis veterisque peccati: sicut & Baptismus ex illo valere cœpit ad innovationem hominis, ex quo est institutus, &c.* Sententiæ suæ de remissione peccati per circumcisionem argumentum ducit S. Augustinus ex ipsis de instituta Circumcisione Sacri Textus Genes. XVII. 14. verbis: *Masculus, cujus præputii caro circumcisa non fuerit octava die, delebitur anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit.* Absunt verba illa *octava die* in Codicibus Hebraicis; leguntur tamen in Samaritano, & Septuaginta: atque apud Judæos, recens natos infantes octava die circumcidi, juxta illud Genes. XVII. 12. *Infans octo dierum circumcidetur in vobis*, neminem latere arbitror.

Quomodo autem recens natus infans, Circumcisione intra dies octo non initiatus delendus erat e populo, cum cognitione destitutus, nec peccaverit, nec peccare unquam potuerit, si maxime voluisset? *Nisi quia* ait Augustinus de Civit. lib. 16. c. 27. *etiam parvuli non secundum suæ vitæ proprietatem, sed secundum communem generis humani originem omnes in illo uno testamentum Dei dissipaverunt, in quo omnes peccaverunt.* Idem vero idem Augustinus l. 4. de Baptismo, contra Donatistas c. 24. observat, Isaacum octo dierum infantem Circumcisione initiatum, eo pariter Sacramento veluti signaculum justitiæ Fidei, tunc primum sibi traditæ, accepisse; quæ justitiæ semina magis deinde magisque fovit tot præclaris fidei suæ exhibitis speciminibus, quot edere Abrahami filium par erat. Et l. 2. contra Ep. Petil. c. 72. *Populus Dei*, ait, *Circumcisionem pro Baptismo habebat.* Addit cont. Julian. Pelagian. l. 6. c. 7. *Cum parvulus proprium nullum omnino habeat peccatum, restat ut nullum eidem aliud auferatur, nisi originale, illo remedio, sine quo perit anima ejus de populo suo: quod sub justo Deo non fieret, nisi esset culpa, qua fieret.* Vide pariter eumdem de peccato orig. contra Pelag. c. 30 Eadem sæpius in suis Operibus inculcat.

Nec minus luculenter consonat Augustino Gregorius Moral. in Job lib. 4. c. 3. Distinguit hic tres obtinendæ ante adventum Jesu Christi justitiæ status, justitiæ nempe, quæ in Ecclesia Christi Baptismo confertur. Primo, Fidei parentum merito originale crimen infantibus remittebatur. Secundo, adultis expiationi erant sacrificia ab ipsis pro se oblata. Tertio, Judæis e genere Abrahami saluti erat Circumcisionis mysterium: *Quod apud nos valet gratia Baptismatis, hoc egit apud Veteres vel pro parvulis sola fides, vel pro majoribus virtus sacrificii, vel pro iis, qui ex Abrahæ stirpe prodierunt, mysterium Circumcisionis.* Probant, & sequuntur eamdem doctrinam cum Venera-

nerabili Beda in Luc. 2. S. Bernardo, S. Fulgentio, S. Prospero, frequenti numero Theologi. Vide Perer. in Genes. XVII. & in Rom. IV. Disput. 6. Estium, & Cornel. in Genes. XVII. Innocent. III. cap. *Majores*, &c. Prosper. ad Demetriad. Fulgent. l. de Incarnat. c. 15. Bernard. sermone in Cœna Domini; Isidor. Rupert. Hugon. de S. Vict. Petr. Lombard. in 4. Sent. dist. 1. & Scholasticos passim.

Observant illi tamen, in multis Circumcisionem a Baptismo discrepasse. I. Baptismus excellentiæ suæ merito, quam scilicet passioni Domini accepto refert, justificationis gratiam confert: contra Circumcisio gratiam justificationis largitur, non virtute sua, sed fide in Passionem Jesu Christi, cujus erat & typus, & signum; quicumque enim Circumcisionem in se admitteret, una simul eo exteriore ritu profitebatur, credere se in futurum Messiam, & in eum pariter implicitam saltem fidei professionem emittebat: suam pariter edebat, & pro se & pro infante, qui infantem ipsum offerebat initiandum. Ita D. Thomas 3. part. qu. 70. art. 4. *In Circumcisione conferebatur gratia, non ex virtute Circumcisionis, sed ex virtute Fidei passionis Christi, cujus signum erat Circumcisio*. II. Baptismus characterem quemdam spiritalem & indelebilem in anima imprimit; Circumcisio tantum corpus obsignat, atque insigne est fœderis, quo initiatus e genuinis Abrahæ filiis unus habebatur. III. Pleniori gratia ditescit Baptismus, quam Circumcisio; hæc enim Sacramentis novæ Legis præ Veteris est prærogativa, ut facilius, efficacius, & largius effectus suos conferant. Sic August. l. 19. cont. Faust. c. 13. *Sacramenta* (novæ Legis) *instituta sunt virtute majora, utilitate meliora, actu faciliora, numero pauciora*. Vide & Epist. olim 118. nunc 54. cap. 1. *Sacramentis numero paucissimis, observatione facillimis, significatione præstantissimis, societatem novi populi colligavit*. Quare dum S. Augustinus non semel scilicet Epist. olim 57. nunc 187. c. 11. & serm. 151. n. 12. c. 5. nov. Edit. &c. Circumcisionem loco Baptismi datam fuisse Hebræis asserit, de effectu potissimo atque præcipuo Baptismatis intelligendus est, nempe de remissione originalis criminis, non de dimittendi ratione.

Plura tamen in hanc sententiam, de instituta nempe Circumcisione in remissionem originalis criminis, objiciuntur. Textus Scripturæ, quos illi fulciendæ adducit S. Augustinus, alterum plane sensum obtinent apud Veteres Patres, nec sane diffitendum, ambiguos esse, nec uni sensui servire. S. Augustinus putat, illud Scripturæ, *Exterminabitur de populo suo*, de pœna Inferni exponendum; sicut & fœdus illud his verbis indicatum, *Pactum meum irritum fecit*, sancitum a Deo cum primoribus humani generis parentibus pactum exprimit, cujus nos pacti in Adamo prævaricationis rei damnamur. Plures tamen doctissimi Interpretes defendunt, exterminari de populo suo perinde esse, atque capitis pœna, seu violenta & præcipiti morte damnari; vel etiam e reliquo Israelitici populi cœtu interdici, omnibus multari gratiis & privilegiis, quibus recepti in fœdus Dei cum Abrahamo populi donantur. Ita Jarchi, Abenezra, & alii Rabbini.

Sed quisnam e cœtu populi exterminandus? infans, ne an alius ad quem infantis cura pertineret? Sunt qui nihil in infante cautum arbitrantur; neque enim in infantis facultate positum esse poterat, sive ut hanc Circumcisionis legem cognosceret, sive ut cognitam in se executioni mandaret. Tametsi vero lex illa ad infantem spectare defenderetur, tamen contendunt ejus rigorem tamdiu suspendendum fuisse, quamdiu puer ipse intelligendi atque volendi capax, submittere se Legi sive negligeret sive contemneret. Vide Lyr. & Carth. ad Gen. XVII. & alios plures. Malunt alii nempe Perer. in Genes. XVII. q. 6. Lyran. Carth. alii, ut Diod. Tharsens. Procop. in Gen. vindicem illum Legis rigorem in eorum caput detorqueri, quibus sive a Lege, sive a consuetudine onus impositum esset curandi, ut infans sacramento illo initiaretur, uti parentum, &, horum defectu, sanguinis conjunctione magis ad puerum accedentium. Nemo unus ante S. Augustinum exterminium illud de pœna Inferni usurpavit; sicut neque exterminii pœnæ infantem intra octo dies Circumcisione non initiatum subjecit. Nulla non ætate Judæi permissum sibi arbitrabantur, ut cæremoniam illam sive valetudinis tuendæ gratia, sive officii, ultra octo illos dies differrent. Nullo autem argumento probatur, Hebræos seu veteres, seu recentiores virtutem dimittendi criminis originalis Circumcisioni tribuisse. Illud *die octava*, quod in Textu legit S. Augustinus, neque in Hebræo, neque in Vulgata apparet; ex quo pariter totum Augustini argumentum evanescit.

Adde, voces illas Textus, *Quia pactum meum irritum fecit*, a S. Augustino quidem de pacto Domini cum Adamo, cum primum in mundum venit, expositas, de fœdere Dei cum Abrahamo accipi posse prono magis atque obvio sensu, quam de fœdere inito cum Adamo, de quo nulla tunc quæstio agebatur. Perinde enim accipienda sunt verba illa, quasi Deus ea die inire se cum Judæis fœdus testaretur, fidem suam obligans, opem se illis præstiturum, immissurumque in hæreditatem Chananitidis, ea conditione, si mares omnes sacro Circumcisionis mysterio initiarent; quare Circumcisionem veluti pignus & sigillum ejusdem fœderis proponebat, ut quicumque Sacramentum illud negligeret, ille e cœtu populi segregatus, & a spe promissionum exclusus, veluti fœderis violator haberetur. Veram hanc & genuinam sententiæ hujus expositionem esse, sola Textus lectione Genes. XVII. 4. 5. 6. . . . 10. 11. 12. 13. 14. &c. abunde intelligimus.

Apertissime tandem constat, sententiam illam, quemadmodum in Hebræo & Vulgata præfertur, *Cujus præputii caro circumcisa non fuerit, delebitur* (sive abscindetur), *anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit*; non infantes, sed adultos, qui Sacramento illo initiari; vel eos, qui initiandos liberos suos tradere negligerent, ultioni submittere. Quod enim octo dierum infans tanta pœna afficiatur, ut e cœtu populi sui rejectus sit, tamquam pacti fœderis violator, nihil est. Ita satis apposite philosophatus Cardinalis Bellarminus lib. 2. de Sacram. in genere c. 17. propositum plane evincit.

Alter S. Pauli locus Rom. IV. 11. cujus occasione nos argumentum hoc tractandum suscepimus: *Abraham signum accepit Circumcisionis, signaculum justitiæ fidei, quæ est in præputio, ut sit pater omnium credentium per præputium, ut reputetur & illis ad justitiam*; ille, inquam, locus nihil minus, quam Circumcisione crimen originale dimitti, demonstrat. I. Sermo est ibi de Circumcisione Abrahami, cui dimittendi originalis criminis virtutem, nisi mendacii Apostolus arguatur, nemo vindicabit. Apostolo enim locupletissimo teste, ante receptam Circumcisionem Abraham a crimine absolutus est, cujus remissionis veluti signaculum in Circumcisione prætulit. II. Tametsi vero cæteris Judæis accommodetur, non inde tamen probabitur, Circumcisione & gratiam justitiæ in illis produci, & Originale crimen dimitti. Nihil enim tale sive Apostolus exprimit, sive in ejus verbis latere, doctissimi Interpretes animadvertunt. Origenes in Rom. IV. 11. persuasum habet, Circumcisione veluti sigillo quodam clausam tegi justitiam Fidei, mox remoto sigillo sub Messia promendam. Theophylactus philosophatur, eo plane modo, quo sigillum actibus & instrumentis auctoritatem affert; ita Circumcisionem in Abrahami corpore impressam, veluti sigillum, assertam ostendere coram omnibus ejusdem Patriarchæ justitiam: quo indicio Deus aperuit, quantum sibi in eo viro placeret. Chrysostomus, Theodoretus, Theophy-

Theophylactus, Oecumenius in hunc locum scribentes, non obscure docent, Circumcisione veluti signo quodam receptæ jam per fidem justitiæ Abrahamum donatum fuisse. Nec aliter sentiunt Patres Latini ante S. Augustini ætatem; sicut & gemina tradunt Græci pariter & Latini, ita de Circumcisione philosophati, quasi de insigni quodam distinguente Judæos a cæteris gentibus, atque futuræ mox sacramenti Baptismi veritatis typo; neque ulterius quidpiam in illa virtutis supernaturalis expiandi criminis unquam agnoverunt. Sed promenda modo selecta quædam ex illis testimonia.

S. Justinus Martyr in Dialog. cum Tryph. docet, ante receptam Circumcisionem Abrahamum fidei suæ in Deum merito largum sibi divinarum benedictionum præmium impetrasse; nec Circumcisionem ideo admisisse, ut ex illa justus efficeretur, sed veluti signum obtentæ jam a Deo justitiæ. Addit, fœminas a justitia excludendas fuisse, siquidem Circumcisio ad justitiam conferendam valeret, cum nulla sit fœminarum Circumcisio. Constat autem, ait, Creatoris beneficio in medio constitutam esse justitiam, ut a singulis, tum viris, tum fœminis, percipiatur. Est itaque Circumcisio merum signaculum, non causa justificationis; ac promerendo nobis Deo pietatem dumtaxat & justitiam conferre, censendum est.

S. Irenæus lib. 4. cap. 3. paria docet, adductis in eam rem Scripturæ testimoniis. Circumcisio universæ Abrahami familiæ data est, qua nonnunquam ad justitiam adjutrice uterentur, sed tamquam insigni, quo a cæteris Gentibus Israelitæ distinguerentur. Probat id Scriptura Gen. 17. 10. *Circumcidetur ex vobis omne masculinum, ut sit in signum fœderis inter me, & vos.* Eadem docet Ezechiel xx. 12. de Sabbatho: *Sabbatha mea dedi eis, ut essent signum inter me & eos.* Signa igitur erant Circumcisio, & Sabbatbum, non inania tamen & inutilia, sed latenti Dei consilio in rem aliquam imperata. Carnis circumcisio aliam cordis circumcisionem designat, Apostolo teste Coloss. II. 11. *Circumcisi estis circumcisione non manufacta.* Et: *Circumcidite præputium cordis vestri.* Quod autem plane demonstrat, circumcisionem non justificando homini valuisse, sed Judæis distinguendis, illud est, nimirum ante acceptam Circumcisionem Abrahamum merito fidei suæ justitiam obtinuisse. Hæc S. Irenæus; nihil affirmans, quin simul adductis testimoniis ex Genes. xv. 6. Rom. IV. 3. Galat. III. 6. 1. Macc. II. 52. Isai. XLI. 8. Judith VIII. 22. Jacob. II. 23. probet.

Tertullianus in Libro adversus Judæos hoc sibi argumentum solvendum proponit. Nonne Abraham circumcisione initiatus est? Respondet: *Accepit quidem circumcisionem, sed quæ esset in signum illius temporis, non in salutis prærogativam.* Iterum vero opponentibus Judæis exemplum Angeli, qui incircumcisum filium Moysis neci traditurus venerat Exod. 4. 24. a quo statim Sephora mater, circumcisione lapideo gladio facta, imminens vitæ discrimen avertit; iterum reponit Tertullianus, via fieri potuisse, ut Moyses tamdiu circumcisionem illam in filio negligeret, si quidem tantæ necessitatis Sacramentum reputasset. II. Sephoræ Circumcisione initiare filium suum properantis exemplum, cur in legem universo populo Israelis statueretur, nihil esse. III. Deum consilio instituendi Circumcisionem Hebræis, non ut instrumentum parandæ, sed tamquam signum jam paratæ justitiæ, id pariter voluisse, ut in filio Moysis exemplum ejus rei monstraretur, ne arduum sibi quisquam reputaret id, quod nec in filio Summi Ducis & principis totius gentis omissum spectabat. Quanti ponderis habenda sint hæc Tertulliani argumenta, in examen adducere non vacas. Posset optima hæc sententia melioribus fulciri; sed ex teneri opinione Tertullianum, nihil obtinendæ saluti Circumcisionem valere, satis ex his demonstratum arbitror.

Comment. Tom. VIII.

S. Chrysostomus in Gen. hom. 39. exponens illud, *Circumcidetur ex vobis omne masculum*, his potissimum rationibus nihil ad salutem conferre Circumcisionem demonstrat. Duo sunt, quorum causa parvulorum Circumcisionem post octo ab editis in lucem dies Deus instituit: I. ut tolerabilior esset ejus ætatis infantibus vulnerum dolor (arbitratur facile minori sensu doloris ejus ætatis pueros affici): II. ut demonstraretur, Circumcisionem ad salutem animæ obtinendam nihil conferre, sed ideo datam, ut eo veluti stigmate Judæi a cæteris distinguerentur, juxta illud Pauli ad Romanos: *Abraham signum accepit Circumcisionis, signaculum justitiæ fidei, quæ est in præputio.* Exuite, ait Paulus, o Judæi vecordes, hanc mentium vestrarum persuasionem, Circumcisione justitiam acquiri. Abraham Fidei suæ merito ante receptam circumcisionem justitiam adeptus est. Hæc Chrysostomus. Gemina ferme habet in Epistolam ad Romanos; eumque præceptorem sequuntur Theodoretus, Theophylactus, & Oecumenius.

Probat S. Epiphanius hæres. 30. carnis circumcisionem neque sacramentum esse muneris omnibus absolutum, nec altius sorgere, quam ut signum & typum exhibeat, ad altiorem circumcisionis sensum Judæos invitans. Si enim, ait, ritus ille ad justitiam & morum sanctitatem contulisset, sanctissimæ illæ fœminæ V. T. Sara, Rebecca, Lia, Rachel, a cœlesti hæreditate & sanctitatis gratia, quemadmodum a Circumcisione, excluderentur. Cum itaque suas obtinuerint in Regno Cœlorum sedes, illud pariter constat, ad obtinendam salutem perinde ac nihil valuisse Circumcisionem.

Hilarius Diaconus in Epistolam ad Romanos xx. 11. sub S. Ambrosii nomine vulgatus, luculenter: *Non ergo Circumcisio aliquid habet dignitatis, sed signum est tantum.* Abraham præstitæ sibi Deo, filium pollicenti, fidei merito Circumcisionem obtinuit, tamquam signum vel argumentum justitiæ, quam sibi fide jam promeruerat. Eodem signo donati sunt Israelitæ, ut revocarent in memoriam, genus se referre ex Abrahamo, viro fidei spectatæ, cujus proinde virtutem & observantiam sibi imitatione referendam proponerent, credentes in Messiam Abrahamo promissum, & Isaaci natalitiis expressum.

S. Joannes Damascenus de Fide orthod. lib. 4. cap. 25. quem reputant locupletissimum sententiarum totius Græcæ Ecclesiæ testem, atque doctrinæ præcedentium Patrum custodem fidissimum; S. Joannes Damascenus, inquam, docet Abrahamum post receptas primo Dei benedictiones & promissiones, Circumcisionis insigne obtinuisse, quo genus illius & familia a cæteris per orbem nationibus distingueretur; quodque Circumcisio nonnisi ad distinguendos Judæos ab Idololatris data fuerit, documento esse dicit illud, quod Hebræorum filii totis XL. itineris per desertum annis nulla Circumcisione initiati sunt. Cum enim soli per desertum graderentur Hebræi, cur signo aliquo a cæteris gentibus distinguerentur, nihil erat. Transgressi damum Jordanem, & regionem variis occupatam gentibus penetraturi, circumcidi ad unum jussi sunt omnes; quæ Circumcisio secunda appellata est. Vide Josua v. 1. 2. 4. &c. Addit, Circumcisionem in eo potissimum Baptismum referre, quod superflua carnis amputaret, atque Judæum distingueret a pagano; quemadmodum Baptismus vitia cordis abscindit, atque ab Infidelibus distinguit Fideles.

S. Hieronymus lib. 2. in Epist. ad Galat. inter Patres Latinos, iisdem fere rationibus datam Judæis circumcisionem, ut ea veluti tessera a cæteris distinguerentur, demonstrat. *Gregem Israeliticum quodam circumcisionis cauterio denotavit, ut viventes inter Ægyptios, inter Assyrios, Babylonios, atque Chaldæos, hoc signaculo distinguerentur.* Addit, toto itineris per desertum 40. annorum spatio dilatam fuisse eam cæremoniam, quod scilicet

nullo cæterarum gentium commercio Hebræi implicarentur; sed *statim ut in Palæstinæ terram Judæum se examen effudit, circumcisio necessaria futuro ex commistione gentium providit errori*. Tandem Pererius in Rom. IV. Disput. 5. & Estius in Rom. XIV. 11. conveniunt, vix unum aliquem reperiri ante S. Augustinum, qui dimittendi originalis criminis virtutem circumcisioni tribuerit. S. Gregorius Nazianzenus Orat. in Sanctum Baptisma docet, pueros vitæ discrimine laborantes Baptismo initiari octava nativitatis die posse, quemadmodum octava pariter die nati liberi Hebræorum circumcidebantur; quibus verbis parem in circumcisione ac in Baptismo virtutem agnoscere visus est. Sed hæc nimis longe deducitur consequutio; & obscurior est S. Doctoris textus, quam ut apertissimis aliorum opponatur.

Si una Patrum Græcorum authoritate sententia illa fulciretur, momenti aliquid in contrarium faceret S. Augustini sententia, in quam vulgo Ecclesia Latina concessit; sed authoritati accedit ratio, cui vix aliquid objici potest. Demonstrant illi, nunquam fieri potuisse, ut Circumcisio delendi originalis criminis in Sacramentum destinaretur, neque enim alioqui satis fœminis provisum fuisset. Sapientiæ nimirum est Dei, ut communi utriusque sexus malo communi remedio succurrat. In quibus Scripturæ locis mandatum de circumcisione traditur, nullus unquam de re tanti momenti est sermo; neque Judæis unquam succurrit, ut istud de circumcisione sibi data præsumerent. Quis, rogo, in animum inducat, fieri potuisse, ut a Moyse toto XL. annorum spatio negligeretur inter Hebræos circumcisio? Quot enim tam longo temporis intervallo e vivis excessisse credendi sunt, sub ipsis Legislatoris oculis, quos æternum cruciandos incuria sua tradidisset, quippe quibus originalis criminis noxam omissa circumcisione demere recusasset?

Cæteri Judæorum nunquam tanta de Circumcisione sua prædicarunt, non Josephus, non Philo, quamquam horum alter virtutem Circumcisionis pluribus extulit. Puerorum, qui faro cessesunt, animas constituunt Rabbini in loco quodam deliciarum, nullo discrimine inter infantes Circumcisione initiatos, cæterosque qui in ipso matris utero nondum in lucem editi decesserunt. Vide Manasse Ben-Israel lib. 2. de resurrectione mortuorum cap. 12. ex lib. Zohar; & Talmud. tract. Sanhedrin c. 11. & Gemar. Ketuboth c. 13. Et unde melius, quam ex Judæis Circumcisionis ab ipsis admissæ effectus discendi sunt? An exercere illos incognitum aliquod Sacramentum putaverimus, reputantes nihil tale unquam eorum Patribus succurrisse, quamquam adeo magni res esset momenti?

In ipso instituendæ Circumcisionis articulo Dominus destinare se dixit insigne vel sigillum fœderis initi cum Abrahamo Genes. XVII. 2. quod spectans Apostolus Roman. IV. 2. diserte asserit, Circumcisionem sigillum esse justitiæ, quam sibi Abraham fidei merito ante ipsam Circumcisionem comparaverat. Docet pariter Rom. II. 25. circumcisionem prodesse quidem religiosis Legis observatoribus, refractariis nihil profuturam. Profecto si dimittendi criminis originalis virtutem agnoscamus in Circumcisione, etiam sine Lege proderit sane multum. Ad hæc, nihil Circumcisio Baptismo concederet, si una esset utriusque virtus, criminis nempe dimittendi & gratiæ conferendæ. Hoc autem inter Sacramenta utriusque Legis discrimen constituunt Concilia Florentinum in Decret. Eugen. ad Armen. & Tridentinum sess. 7. can. 2. 6. 8. *Hæc non causabant gratiam, sed solum per passionem Christi dandam figurabant; nostra vero Sacramenta & continent gratiam, & digne suscipientibus eam conferunt*. Siquid vero gratiæ a vetustis Sacramentis dabatur, id non Sacramentorum efficacitati, sed eorum, a quibus reciperentur, præparationi & virtuti accepto erat referendum; quare ut phrasi Scholarum utamur, gratiam causabant, non *ex opere operato*, quemadmodum novæ Legis Sacramenta, sed *ex opere*, ut ajunt, *operantis*. Vide Concil. Trident. sess. 7. can. 8.

Quamvis autem vulgo Scholastici & Interpretes in Augustini & Gregorii Magni sententiam concedentes putaverint, originale crimen expiatione Circumcisionis deleri; alia tamen sedit pluribus aliis Theologis opinio, ratis cum Græcis & Latinis vetustissimis Patribus, nihil in Circumcisione agnoscendum, præter merum signum, nullam habens dimittendi criminis efficacitatem. Id disertissime asseruit Cardinalis Bellarminus Lib. 2. de Sacram. in gen. cap. 15. 16. 17. Sasbout in c. IV. ad Rom. Stapletonius Antidot. Apostolic. contra Hæreticos in Ep. ad Rom. IV. Sylvius in D. Th. 3. par. qu. 70. art. 4. S. Thomas 3. par. & in Rom. IV. & in 2. par. qu. 62. art. 6. aliique plures ejus Interpretes, docentes, originale crimen Circumcisione nonnisi ex obliquo & ex consequenti dimitti; quod enim deleretur, in causa fuisse fidem atque meritum illius, qui se Circumcisione initiandum traderet; quorum sane sententia æquior nobis probatur.

DISSERTATIO

AN GENTILES,

Quibus neque de Lege Moysis, neque de Evangelio aliquid innotuit, salutem obtinere potuerint.

CUM de æterna salute & damnatione judicium ferendum est, nulli parcendum cautioni censemus. Qua enim laboramus ignoratione abditissimorum sapientiæ & misericordiæ divinæ consiliorum, nonnisi per summam audaciam certi aliquid de viis Domini asserere possumus. Obfirmatum in malo animum nullo potest negocio Deus gratiæ suæ efficacitate lenire: pro libero suæ voluntatis arbitrio uno potest momento cor lapideum in carneum mutare, indomita rebellium colla sub amoris & gratiæ jugum redigare. Quis furem e cruce in Paradisum uno eodemque temporis articulo transtulit?

Cum itaque expendendum suscipimus, an Gentiles, quos sive Judæorum Lex, sive Evangelium æque latebant, quamquam Deum noscerant, quique naturæ lumine justitiæ tramitem dispicientes, rectam virtutis viam tenere hominibus visi sunt, salutem justitiæ suæ virtute obtinuerint; nullum nos limitem divinæ misericordiæ præscribere, ne-

que

que latentium divinorum conſiliorum atque judiciorum abyſſum ſcrutari audemus, ſed diſputationem noſtram redigimus ad normam eorum, quæ Deus ipſe in Scriptura revelavit, & docuerunt Patres: ea ſcilicet, ex conſueta Divinæ Providentiæ ratione, omni remoto ſubitæ reſipiſcentiæ per Dei gratiam factæ, atque juſtificationis ipſo mortis articulo obtentæ prodigio, accidere potuerit, ut Gentes, quibus nihil cognitum de Lege naturali ac Deo, niſi quod incerto contemplationis lumine diſpicere valuerunt, tamen ad naturalis honeſtatis regulas vitam compoſuerunt, probitatis iſtius merito, quamquam fide ſupernaturali & gratia Jeſu Chriſti deſtitutæ, æternam ſalutem obtinuerint.

Occaſionem ambigendi præbet Apoſtolus in ea, quam modo tractamus, Epiſtola Rom. 1. 19. 20. ita de Gentilium Philoſophis diſſerens: *Veritatem Dei in injuſtitia detinent, quia quod notum eſt Dei, manifeſtum eſt illis: Deus enim illis manifeſtavit. Inviſibilia enim ipſius a creatura mundi per ea quæ facta ſunt intellecta, conſpiciuntur: ſempiterna quoque ejus virtus, & divinitas, ita ut ſint inexcuſabiles: quia cum cognoviſſent Deum, non ſicut Deum glorificaverunt.* Et deinde 11. 9. 10. 11. &c. *Tribulatio & anguſtia in omnem animam hominis operantis malum, Judæi primum & Græci: gloria autem honor, & pax omni operanti bonum, Judæo primum & Græco. Non enim eſt acceptio perſonarum apud Deum. Quicumque enim ſine Lege peccaverunt, ſine Lege peribunt; & quicumque in Lege peccaverunt, per Legem judicabuntur ... Cum enim gentes quæ legem non habent, naturaliter quæ legis ſunt faciunt; ejuſmodi legem non habentes, ipſi ſibi ſunt lex, qui oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis.* Et ℣. 26. *Si igitur præputium* (Gentilis) *juſtitias legis cuſtodiat, nonne præputium illius in circumciſionem reputabitur? Et judicabit id quod ex natura eſt præputium, legem conſummans, te, qui per literam & Circumciſionem prævaricator legis es?*

Ex quibus Pauli verbis duo recta conſecutione colliguntur: I. Gentiles, & præſertim Philoſophos, viroſque doctiſſimos tantum de Deo legibuſque noviſſe, quantum ſatis erat, ut rei efficerentur niſi obtemperarent. II. Nullum eſſe perſonarum diſcrimen apud Deum, qui Gentiles perinde ac Judæos legibus ſuis obſequentes habet acceptos; uti & damnat, ſi prævaricentur: ſive cognitionem habeant expletam diſtinctamque rerum divinarum, quam Judæis Leges Moſaicæ inducunt; ſive confuſam, quam præbent Gentibus naturalis legis ſanctiones. Quare illud pariter conſequi videtur, Gentiles ducibus ratione & lumine naturali dumtaxat, ad ſalutem pervenire.

Ut autem omnis ambigendi ratio tollatur, tria Paganorum genera diſtinguenda ſunt. Primum eorum, qui ſive ante, ſive poſt latam a Moyſe Legem, veram religionem, fidem in Deum ejuſque promiſſiones, ſpem denique in merita Liberatoris & Meſſiæ tenentes, ad legis naturalis normam vitam inſtituerunt; quemadmodum memoriæ proditum eſt de Abele, Setho, Noemo, Abrahamo, Melchiſedecho, Jobo, & de aliis facile, qui nullo ſcriptarum legum præſidio, omnia juſtitiæ & pietatis in Deum atque homines officia impleverunt.

Secundum genus tenent ii, qui in medio erroris verſantes, nulla veræ religionis notitia inſtructi, adeo tamen ingenio valuerunt, ut ejus ope in agnitionem unius Dei atque officiorum ipſi ab hominibus exhibendorum venirent; tum & vitam inſtituerent ad omnes juſtitiæ & naturæ leges compoſitam.

Tertii tandem ſunt generis Idololatræ, qui nihil flagitii ducentes a ſe alienum, errorem veluti plenis ſcyphis hauſerunt, nihil de Numinis, nihil de naturalis legis cognitione ſolliciti; vel, ſi mavis, qui eorum notitia abuſi, bonæ indolis ſemina criminibus oppreſſerunt. Perditos hoſce ſalvare, nemini unquam incurrit, niſi forte Origeni, qui l. 1. de Princip. cap. 6. & contra Celſum lib. 4. & 8. & in Exod. hom. 6. & in Pſal. xxxvi. hom. 3. & in Lucam hom. 14. & 24. præpoſtera ſane pietate, Dei clementiam extendit in crimínoſos quoſcumque, ne exceptis quidem Angelis perduellibus; ratus, poſt exactam plurium annorum in Infernis periodum, eam tandem impetraturos felicitatem, quam Jeſus Chriſtus merito Sanguinis ſui mundo obtinuit univerſo.

Perſuaſum eſt pariter omnibus, primi generis Paganos ſalutem obtinuiſſe, veluti pietatis & juſtitiæ, quam impenſe coluerunt, præmium. Quæſtio igitur in ſecundi generis Paganis conſtituta eſt, an ſcilicet illi ſalutem obtinuerint: qua de re varia apud Patres. Vide Auguſtinum de Civit. l. 18. c. 47.

Certum habuerunt quidam, Gentiles, nec Dei cognitione, nec inſtitutæ ad legis naturalis normam vitæ merito deſtitutos, ſalutem obtinuiſſe. Putarunt alii, Gentiles tamdiu in Inferis pœnas luiſſe, dum Jeſus Chriſtus ad eos deſcendens, pœnitentiam illis nunciavit. Prædicanti enim fidem habentes, ejuſdem Dei Filii merito ſalute demum æterna donati ſunt. Denique alii docuere, neminem, dono ſupernaturalis fidei, ſpei in Meſſiam, & luminis gratiæ deſtitutum, pervenire ad ſalutem potuiſſe; quæ nos fuſius in præſenti examinanda ſuſcepimus. Legimus in vita S. Theclæ de Triſſina vidua Romana, quæ domi ſuæ hoſpitam habuerat S. Theclam, quæque illam ad Martyrium pergentem comitata fuerat, filiam habuiſſe Falconillam nomine. Porro puella per viſum apparens Matri, monuit, ut loco ſui jam defunctæ exciperet Theclam famulam Jeſu Chriſti, rogaretque, ut precibus ejus transferri mereretur in locum refrigerii: pagana enim obierat. Triſſina nactutum S. Virgini ſupplicavit pro filiæ ſalute, eademque ſtatim dominum rogavit, ut Falconillæ vitam æternam largiretur. Locus iſte in nonnullis Codicibus Vitæ S. Theclæ ſubductus eſt; notat tamen D. Grabe veteres Patres olim plus faviſſe gentilibus, qui probam vitam inſtituerant, quam nos hodie opinamur.

Scitum eſt quod legitur in vita S. Gregorii Magni, cum enim Præſul iſte Sanctus erectam in foro cerneret ſtatuam Trajani, ſtatimque menti occurreret præclarum illud Charitatis exemplum, quod Princeps iſte exhibuerat, cum ſibi in militarem expeditionem proficiſcenti vidua quædam occurrit ultionem in interfectores filii ſui poſtulans, reſpondit ille, ſe a prælio reducem in reos animadverſurum; reſpondit vidua; quid ſi non rediiſſet, quid tunc ſibi miſere accidiſſet? Reſtitit ille, ſtatimque reos pro juſtitia punivit. Mente hæc revolvens S. Pontifex iter eundum ad tumulum S. Petri pervenit, fuſuſque diu in preces, rogavit, ut in præmium rei præclaræ actæ ab Imperatore Deus illi aliquid boni impertiretur. Inter precandum reſolutus eſt in ſomnum, & e ſomno in extaſim raptus vocem audivit, qua certior factus eſt de impetrata Principi ſalute, monitus eſt tamen, ne quid ſimile deinceps peteret. Hæc rei narratio Theologos in partes diſtraxit, aliis pro veritate rei geſtæ ſtantibus, negantibus aliis, vel opinantibus, id non bene ab hiſtorico intellectum eſſe. Adeundi ſunt Bollandiſtæ ad diem xii. Martii, qui inclinare in ſententiam faventem ſaluti Trajani viſi ſunt. Verum Baronius ad annum 604., & Bellarminus de Purgat. lib. ii. c. 8. ac Sammarthanus in vita S. Gregorii, quam gallice ſcripſit lib. ii. c. 7. & lib. iii. c. 5. ex oppoſito ſuſtinent, ea, quæ de ſalute Trajani ex precibus S. Gregorii meram putamque fabellam eſſe. Attamen S. Jo. Damaſcenus in lib. de his, qui in fide dormierunt pag. 391. & Græci Philoſophi (de quibus videndus Allatius) tanquam de vera hiſtoria agunt.

Legimus in ſæculo 3. Benedictino par. 2. p. 492. in vita S. Odilæ, quæ vixit anno 720. poſtulaſſe illam non ſine lacrymis ſalutem Patris ſui Attici

Ducis Alsatiæ, quam ex revelatione Divina, & judicio plurium virorum norat, plecti in loco pœnarum propter crimina, quæ nunquam pœnitentia expiarat: *quod Pater ejus in pœnali loco esset propter peccata, pro quibus in hoc sæculo dignum pœnitentiæ fructum non fecit*. Cum diu orasset, audivit vocem dicentem: Solare te, filia, parentis tui crimina expiata sunt tuis precibus, & ex inferno ereptus ab angelis in cœlum deductus est.

S. Macarius Abbas per desertum olim discurrens mortui hominis calvariam offendit, quæ virum sanctum monuit esse se reliquias Sacerdotis Pagani, adjecitque scire se illum esse Abbatem Macarium; tum addidit: Noris eas preces, quas tu pro defunctis porrigis, solatio alicui esse nobis; & quamquam tormenta nostra mente comprehendi non possunt, sunt tamen aliqui nobis miserabiliores, illi scilicet, qui norant Deum, notumque abjecerunt, sive criminibus suis læserunt. Vir Sanctus eo audito calvariem sepulturæ tradidit, & preces pro mortuis prosequutus est. Hæc in Vitis Patrum l. 1. pag. 656. 657.

In vita S. Mansueti primi Episcopi Turonensis scripta ab Adsone x. sæculo legitur virum illum sanctum in vitam revocasse filium cujusdam regis, seu Præfecti Urbis Turonensis. Adolescens ille, qui in Paganismo decesserat, referebat quæ ipse viderat, & expertus fuerat inferni tormenta. Valet hoc ad demonstrandam, quæ sæculo illo obtinebat opinio, damnatum hominem restitui posse ad vitam, atque se ad fidem convertere. Ancillonius tomo 1. qu. 193. &c. doctorer bene multos in ea esse opinione demonstrat, quod Aristoteles æternam salutem obtinuerit, quæ fuit etiam Vossii sententia in scripto *de salute Aristotelis*.

Innocentius Papa IV. invitum habebat Robertum Lincolniensem doctum & pium Angliæ Præsulem, propterea quod beneficium dare recusaverat Clerico ab ipso commendato. In Robertum vita functum post aliquod ab obitu tempus Pontifex quæstionem instituit, eamque scriptis mandatam misit ad Regem Angliæ, cui simul injunxit, ut e sepulcro corpus Præsulis ejiceret, utpote censuris dirisque devotum. Succedenti nocte Robertus per visum Pontifici apparuit Pontificalibus vestibus indutus, exprobravitque insectationem suam in mortuum, simulque baculo suo pastorali percussit dormientis latus, statimque ille magno dolore correptus est, quo dein semper elanguit, ac demum interiit paucis post mensibus anno 1254.

Clemens Papa V. diris devoverat Gualterium Pictaviensem; id vero immerito se pertulisse rarus Antistes, ad tribunal Dei Pontificem provocavit, curavitque, ut scripta ea de re syngrapha digitis suis post obitum insereretur. Accidit, ut Clemens aliquot post annos veniret ad monasterium Fratrum Minorum Pictaviensium, ubi Episcopus sepulturæ mandatus fuerat, jussitque aperiri sepulcrum, & Archidiacono suo commisit, ut syngrapham illam e manibus Episcopi vi eriperet. Nunquam id obtinere Archidiaconus valuit, nisi postquam Pontifex fidem suam obligasset, se post ejus lectionem chartam restiturum. Actutum inanime cadaver elata manu scriptum tradidit: Pontifex illud excurrit, & Archidiaconus intima quadam vi retineri se in tumulo sensit, quoadusque receptam chartam a Pontifice manibus defuncti non restituit. Tota rei gestæ historia scripturæ mandata fuit anno 1329. sub fide viri cujusdam nobilis testis oculati. Vide Galliam Christianam lib. 2. instrum. xxi. pag. 340.

S. Augustinus agens de Sacrificio Missæ pro defunctis oblato docet iis prodesse, qui mortalem vitam ita instituerunt, ut juvari se sacrificiis meruerint: *pro valde bonis baptizatis gratiarum actiones sunt; pro non valde malis propitiationes sunt; pro valde malis etiamsi nulla sunt adjutamenta mortuorum qualescumque vivorum consolationes sunt* — [illegible] — *Quibus autem prosunt aut ad hoc prosunt, ut sit plena remissio, aut certe tolerabilior fiat ipsa damnatio*. Verba hæc mire torserunt Theologos. Albertus Magnus, quem plures alii secuti sunt, in 4. Sentent. dist. 45. cap. *Neque negandum est*, censuit Augustinum hic designare voluisse mitigationem quandam pœnarum, quas animæ in Purgatorii loco tolerant. Verum Magister Sententiarum optime demonstravit ex verbis præcedentibus ac subsequentibus S. Doctorem sermonem habere de animabus igne inferni damnatis; idque magis cohærere literæ ejusdem scripturis evincit; quod ipsum tenet Glossa in 2. q. 13. c. *tempus*; tenet & Præpositivus apud Albertum M. loco cit. Consule adnotationem in hunc locum S. Augustini in nova editione operum ejusdem, qua occasione refertur oratio quædam Missæ, cui titulus: *Missa, pro cujus anima dubitatur*. En illam: *Omnipotens & misericors Deus, qui habes potestatem mortificare, & iterum vivificare, deducere ad inferos, & iterum reducere, & vocas ea, quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt, cujus potestas & in Cælo, & in terra, & in mari, & in infernis plena* [illegible] *te humiles trementesque deprecamur, ut anima famuli tui, quam traxisti de præsenti sæculo absque pœnitentiæ spatio, ut si forsitan ob gravitatem criminum non meretur surgere ad gloriam, per hæc sacræ oblationis libamina, vel tolerabilia fiant ipsa tormenta*.

Adrevaldus in libro miraculorum S. Benedicti cap. 21. author est Monachos Abbatiæ Floriacensis preces suas porrexisse Deo pro animabus latronum, qui in prælio cæsi fuerant, ut erui mererentur a pœnis æternis, quatenus, etsi perpetuis non mererentur absolvi cruciatibus, saltem mitioribus mulctarentur a severo Judice pœnis. Græci tenent damnatos juvari mortalium viventium precibus. Vide Sixtum Senensem Bibliot. tom. 2. lib. 6. adnot. 46.

Judæi infernum a purgatorio non distinguunt, opinanturque Judæos omnes salutem consequuturos. Basnag. tom. 5. par. 2. pag. 482.

S. Justinus Martyr Apolog. 2. asserit, veteres illos Philosophos, qui rationis normam secuti sunt, anticipatione quadam Christianos merito habitos fuisse; quamquam enim Christum Jesum ignorabant, dogmata tamen norant & doctrinam; uti inter cæteros reputandi e Græcis Socrates, Heraclitus, aliique nonnulli: e Barbaris vero Abraham, Ananias, Azarias, Misael, Elias, aliique plures. S. Clemens Alexandrinus lib. 6. Strom. docet, viris illis, qui Christi ætatem præcesserunt, duplicem acquirendæ justificationis patuisse viam, Legem nempe, & Philosophiam; Philosophia quidem justos effici, vel saltem animum ad justitiam comparari; ea enim tamquam via habebatur, ad justitiam ducens: afferebat insuper justitiam, quamquam non omnibus numeris absolutam. Addit, Paganos ante Christi adventum fatis functos, ipsum Christum sive ex Apostolis ejus aliquem in Inferis præstolatos fuisse, & vix auditam fidei prædicationem amplexos, ut ejus obedientiæ merito salutem obtinuerint. Spectat vir sanctus ad illud 1. Petri III. 19. *Jesus Christus, mortificatus quidem carne, vivificatus autem spiritu, in quo & his, qui in carcere erant, spiritibus veniens prædicavit, qui increduli fuerant aliquando*.

S. Chrysostomus homil. 37. in Matth. asserit, Gentiles, qui Christi ætatem præcesserunt, salutem obtinere potuisse, absque prævia ejus confessione; neque enim in Messiam fides ante ejus adventum exigebatur. Illud igitur ab hominibus hisce postulabatur, ut rejecto Idolorum cultu, sese in unius Dei clientelam assererent, & unicum illum rerum omnium agnoscerent Creatorem. Et paulo infra docet, eos, qui venturi in mundum Messiæ ne levem quidem admiserant suspicionem, si rejecta idololatria, ad cultum unici & solius Numinis sese contulissent, composita ad recti normam vita, ad cœlestem felicitatem aspirare cum electis potuisse, juxta illud Pauli Rom. 2. 10. *Gloria*,

ria, & honor, & pax omni operanti bonum.

S. Augustinus de Gen. ad lit. l. 12. c. 33. fatetur, Jesu Christi animam ad inferna penetrasse, nempe, ut ipse paulo post exponit, ad loca torquendis impiorum spiritibus destinata, ibique in vinculis detentas, quas tamen dignas tanto munere censuit, solvisse; quam in rem exponit illud Act. 2. 24. *Quem Deus suscitavit, solutis doloribus inferni, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo*. En Augustini verba: *Christi quidem animam venisse usque ad ea loca, in quibus peccatores cruciantur, ut eos solveret a tormentis, quos esse solvendos occulta nobis sua justitia judicabat, non immerito creditur*. Epiphanius hæres. 46. tradit, Jesum ideo ad inferna descendisse, ut in libertatem vindicaret eos, qui Deum quidem olim noverant, sed pluribus admissis erroribus in loco tormentorum cruciabantur. Quibus verbis satis aperte innuuntur Philosophi, qui Deum, juxta Apostoli Rom. c. 21. phrasim, noverunt, *Sed non sicut Deum glorificaverunt, & evanuerunt in cogitationibus suis*. Marcio apud S. Epiphanium hæres. 42. defendit, Jesum Christum ee venisse, ut insultaret Deo Judæorum, Legi, & Prophetis; servaret autem Cain, Core, Dathan, Abiron, & Esau, cæterasque gentes, quibus Deus Judæorum erat incognitus, reliquisse vero inter turmenta spiritus Abelis, Henoc, Noemi, Abrahami, Isaaci, Jacobi, Moysis, Davidis, Salomonis, addictissimos Dei Judæorum cultores. Apage blasphemias, quibus fulciendæ huic quorumdam Patrum opinioni uti non audemus. Neque enim Marcionis nomine nisi malum præjudicium sententiæ conciliabitur: quare dicta tantummodo hæc de Hæreticu volumus, ne quid prætereamus eorum, quæ in hanc quæstionem apud Veteres occurrunt.

Origenes contra Cels. lib. 2. defendit, Spiritum Jesu Christi corpore solutum cæteros hominum spiritus convenisse, ut dociliores mortuorum animas ad fidem converteret. S. Gregorius Nazianzenus de Jesu Christi ad Inferos descensu agens Orat. 42. incertum relinquit, omnes ne, nemine excepto, servaverit, an eos tantummodo, quibus prædicationibus suis persuaserat: quem in locum Nicetas Philosophus Platonicus hæc adnotat.

Memoriæ proditum est, ait, in historia Patrum de pio quodam Christiano, qui cum in Platonem longa jam ætate defunctum plus nimio invectus, impietatis illum & injustitiæ traduceret, proxima nocte per quietem eumdem Philosophum obvium habuit, maledicta præcedentis diei exprobrantem. Fateor, ajebat ille, me immodicis detentum criminibus; sed Jesu Christo vix apud Inferos prædicanti omnium priorem credidisse me scias. Hilarius Diaconus in Ephes. 4. 8. ducet, Jesum Christum captivos omnes, qui sive prævaricationis Adami sive proprii criminis rei in inferis detinebantur, solvisse, & quos prædicationibus suis obsequentes nactus est, secum veluti triumpho ad Paradisum deduxisse. *Expoliavit Inferos, cum captivos, quos ex prævaricatione Adæ, aut propriis captivos peccatis in conditione tenebant, abstulit consentientes sibi, & ascendens inde in Cælos induxit*. Et in Epistolam ad Romanos ita disserit: *Omnis enim, quicumque visa Salvatore apud inferos speravit de illo salutem, liberatus est, Petro Apostolo testante, quia & mortuis prædicatus est*.

Author Cœlestis Hierarchiæ cap. 9. putat, Angelos a Deo Principes Gentibus datos, veri Numinis cognitionem & cultum subjectis sibi populis inspirasse, quare plures e Gentilibus Angelorum ductu salutem cœlestemque beatitudinem assecutos: Ammonius Presbyter, de quo Bibliotheca Coislin ana Cod. 25. c. 76. consultus a Cæsario Scholastico, an Jesus Christus, cum in infernum venit, omnes, quicumque eo carcere detinebantur, asseruerit in libertatem; respondit, illum omnibus, ne Juda quidem excepto, providisse; solutis omnium vinculis; iis tantum relictis, qui prædicationibus ipsius pervicaces restiterunt. Jobius Monachus in Tract. de Incarn. apud Phot. Cod. 222. omnes, quicumque credere in Salvatorem non renuerunt, libertati restitutos, cum Jesus Christus ad inferos descendit, asseruit.

Laudatur tamquam ejus sententiæ assertor S. Joannes Damascenus in Orat. de iis, qui in fide dormierunt p. 585. ubi refert exemplum Falconillæ, ex Inferni suppliciis precibus S. Theclæ liberatæ; quod pariter in vetustis precationum in honorem Sanctæ Theclæ formulis recurrit apud Grab. Spicileg. PP. t. 1. Meminit etiam idem vir Sanctus calvariæ viri cujusdam Pagani, interrogationibus S. Macarii respondentis, Virorum Sanctorum precibus animas sociorum suorum in Inferno solatio aliquo aspergi. In ea tandem Oratione, ut & in aliis pluribus vetustis Libris, occurrit historia liberati ex Inferni pœnis Trajani Imperatoris, S. Gregorio Papa rogante. Docet etiam, Jesum Christum, cum ad inferos descendit, fidem & justificationem impertitum fuisse iis, quos eo loco invenit, viris frugi & modestis; neque enim clementissimus Deus suo præmio destitui voluit tam multa sanctissime a Viris illis gesta.

Inter Recentiores Ambrosius Catharinus in Epist. ad Rom. c. 11. Erasmus, aliique nonnulli favere videntur saluti Philosophorum Gentilium, quorum vita adeo cum Lege & Evangelio congruebat, ut unius ejusdemque spiritus utraque opus viderentur. Adeo autem admiratione Socratis arreptus est Erasmus, ut dicat: *Parum abest ut dicam: Sancte Socrates ora pro me*.

Tostatus Episcopus Abulensis in Genes. XVII. defendit, Gentiles, quos laudabilis vitæ probitas ornabat, nihilque non ad normam naturalis legis habebant in moribus, nullum præbuerunt Idolis cultum, sed unius Dei, præmia justis conferentis, unitatem noverant, probitatis suæ merito salutem obtinuisse, quamquam nihil sive de Trinitate, sive de cæteris nostræ Religionis dogmatibus agnuvere. Cum enim illi justitiam ad exitum usque ita coluerint, ut nullo mortali crimine tenerentur, cum obiere, in Abrahæ sinu post mortem constituti sunt, ubi nullo doloris sensu tangebantur. Eodem pariter privilegio illos donat, si post commissum crimen nec rejectam Idololatriam, inquinatissimæ vitæ maculas pœnitudine ante mortem eluerunt; eosque igne Purgatorii, quidquid reliquum esset criminis, post mortem expiasse dicit: quam enim vim contritio modo obtinet, eamdem semper quacumque demum ætate obtinuit.

Nec Seneca vulgaria, quantum ad morales disciplinas attinet, sentire visus est, quorum admiratione nostri quidam Scriptores Christianum Stoicum plenis buccis appellantes, e Philosopho Discipulum Pauli reddunt. Fatetur pariter Tertullianus de Anima c. 20. Senecam in nostras partes sæpe transire: *Seneca sæpe noster*. Eumdem Authorem sæpe adversus Paganos Lactantius, non raro etiam laudat S. Augustinus lib. de Civit. c. 10. plura ex ejus libro adversus superstitiones referens; agnoscens insuper, Paganicæ superstitionis errorem ab illo strenue impugnari. Observat autem idem S. Augustinus, nunquam ab illo laudari Christianos, invidiam suorum metuens, si quid ipsis boni referret; conscientia vero prohibitum, nequid mali de illis dicere auderet. Idem lib. 6. de Civit. c. 11. *Christianos jam tunc Judæis inimicissimos in neutram partem commemorare ausus est, ne vel laudaret contra suæ patriæ veterem consuetudinem, vel reprehenderet contra propriam forsitan voluntatem*. Tandem S. Hieronymus genuinas esse, quæ ferebantur, Senecæ ad Paulum Epistolas ratus, eumdem Philosophum inter Ecclesiasticos Scriptores recenset.

Judæorum Doctores R. Moses, & R. Meyr Gabay, quamquam gentis suæ privilegiorum studiosissimi, fores tamen æternæ beatitudinis pluribus Paganorum reserant. Admittunt enim omnes, quicumque præcepta Noemo datis colla submiserint,

videlicet Idola non coluerint, a cæde, adulterio, maledictis, nomine Dei violando abstinuerint, ad furta manus non extenderint, ab esu viventis cujuscumque animalis temperarint, atque his urgendis præceptis Judices constituerint. Hisce Gentilibus Noachidarum præcepta servantibus accenset R. Moyses Ægyptius omnes qui Deum norant, æqua de ejus divinitate sentiebant, ac tandem vitam frugi probamque instituerunt, uti Socratem, & Platonem. Tandem in Talmud narratur, quatuor hominum genera a futuri sæculi beatitudine exclusum iri, videlicet Balaamum, Doegum, Achitophelem, & Giezi, cæterosque eorum imitatores; ex quo colligunt, cæteris Paganis salva manere omnia. Vide Manasse Ben Israel l. 2. c. 9. de Resur. Mortuor.

Patrum authoritatem fulciunt hæ potissimum rationes. Cum Deus mortales omnes suis, Dei videlicet, commodis creaverit, & Jesus Christus in omnium hominum salutem mortem oppetierit, ex universo mortalium hominum cœtu raros tantummodo salutem reipsa obtinuisse, ægre intelligimus. Quantus autem esset electorum numerus, exclusis ab eorum consortio Gentilibus, qui Deum norant, & ad rationis normam vitam instituerunt? Quis credat, ante diluvium 1656. annorum spatio tam modicum fuisse prædestinatorum numerum, quam e Scriptura intelligimus? Quis plures viros Abrahamo, Melchisedecho, & Jobo coævos, non dissimilem ab illis vitam morum sanctitate, ac Dei cognitione & cultu puram duxisse non statuat? Cur arctis adeo limitibus Dei miseratio claudatur, in angustum coacto electorum numero? Maxime ad Dei majestatem spectat, ut beneficia sua in omnes spargens creaturas, omnes ad destinatam sibi felicitatem vocet. Vocat autem, ait S. Clemens Alexandrinus lib. 7. Strom. Gentiles Philosophia & naturali Religione, quam singulorum cordibus ministerio inferiorum Angelorum insculpsit; vocat Judæos Lege, quam per Angelos superiores, præcone Moyse, dedit.

Eadem fusius lib. 6. Strom. prosecutus, docet, triplici veluti fœdere Deum sibi homines sociasse, suo nempe Gentiles, peculiari Judæos, ac tandem tertio quodam singulari Christianos; a singulis vero, ait, propria & distincta religione cultum obtinuit. Dedit Gentilibus Philosophiam, Judæis Legem, ac tandem ex utrisque in unum conjunctis Ecclesiam composuit, tria veluti fœdera in unum concilians; tria nempe, quæ unius Dei verbo nectuntur atque firmantur. Ita enim reputandum est, quemadmodum Judæis Prophetas constituit, ita pariter suos dedisse Gentilibus Prophetas, nempe Philosophos. Laudat in eam rem testimonium Pauli, cujus tamen verba in Scriptis Canonicis nuspiam leguntur. *Libros Græcorum sumite, agnoscite Sibyllam, quomodo unum Deum significant, & quæ sunt futura.* Ibidem pag. 637. tamquam Apostoli Petri verba refert: *Dicit Petrus Dominum dixisse Apostolis: Egredimini in mundum, ne quis dicat: Non audivimus; nam sicut hoc tempore prædicatio Evangelii ad nos delata est, ita pariter tempore elapso Lex & Prophetæ data sunt Barbaris, & Græcis Philosophia, ut ad Evangelium recipiendum compararentur.*

Idem prosequens institutum vir sanctus, eamdem sententiam ex illo Scripturæ probat, quo Jesus Christus prædicasse traditur apud inferos; asserit autem, Apostolos Præceptoris sui imitatione ad inferna loca venisse, ut inceptum opus tandem absolverent, appellandi nempe ad salutem eos, qui nullam veri Dei & Servatoris cognitionem haberent; ex quo factum, ut Jesus Christus revocandi ad saniora consilia Judæis eo veniret: Apostolos vero in Gentium salutem, seu potius Jesum Christum ideo descendisse, ut indiscriminatim omnibus prædicaret, ac salutem omnibus, quotquot in ipsum crederent, largiretur. Laudat in eam rem sententiam illam Pastoris ibid. pag. 638. *Descenderunt ergo eorum, qui dormierunt, in aquam; sed hi quidem descenderunt viventes, & viventes ascenderunt.* Hæc de Justia Hebræorum dicta accipe. *Illi autem mortui descenderunt, & vivi ascenderunt.* Quibus verbis Gentiles designantur, ante receptam fidem mortui; ex inferis tandem erepti, & merito fidei, prædicatione Jesu Christi sive Apostolorum receptæ, vitam consequuti.

Nihil est, addit, inter justos sive Græcos sive Judæos, vel sub Lege vel secus, discriminis; est enim omnium hominum unus Deus, qui patris amore omnes in se credentes complectitur. Sentit autem Strom. lib. 6. iniquum esse & injustum, si æternis donentur suppliciis ii, qui, cum ante Christi adventum e vivis excesserint, nihil de illo subodorati, vitam in ignoratione Messiæ traduxerunt; quam in rem illud veluti e Scriptura laudat: *Quæcumque vestrum fecit aliquis in ignorantione, Deum aperte non cognoscens, si ea agnoscens ductus fuerit pœnitentia, ei omnia peccata remittentur.*

His late expensis, illud tandem consequitur, Gentiles, qui & mentem Dei cognitione illustrarunt, & vitam morum sanctitate probatam duxerunt, salutem denique assequi potuisse. Sed æquivocationes demum tollendæ sunt, & apertius promendum, quid sit Deum nosse, & vitam laudabilem instituisse. Potest itaque Deus sterili quadam contemplatione cognosci, quemadmodum impii & Dæmones Deum, quem noscunt, blasphemant. Potest Deus cognosci solo rationis lumine, uti factum novimus a Philosophorum pluribus, ex creaturis in Creatoris cognitionem venientibus, destitutis tamen fide & charitate, vitamque plane agentibus scientiæ oppositam, & vitæ in speciem probæ decora corrumpentibus per crimina justitię & charitati plane repugnantia. Cur illi suis hisce contemplationibus atque fucatis probitatis exemplis salutem æternam obtinuerint, nihil est; deerant enim illis, quæ unice ad salutem requiruntur, Fides, gratia, charitas, & bona opera; quorum si quid desideretur, etiamsi cætera adsint, actum est de adultorum salute.

Viri illi sanctissimi, qui Legi Mosaicæ præcesserunt, uti Sethus, Noe, Melchisedechus, Deum fidei lumine norant, cognitumque in spiritu & veritate adoravere, cultu puro & religioso, mente igne charitatis inflammata, & vita ad omnem justitiæ normam composita. Nihil tale de Paganorum Philosophis affirmare, vel suspicari possumus. Fatetur quidem Apostolus, illos creaturis inspectis in Dei cognitionem venisse; addit tamen continuo, illos ipsos Deum non tamquam Deum glorificasse, sed evanuisse in cognitionibus suis; vitam pluribus criminibus egisse Dei cognitione indignam: quod ab Apostolo Rom. 1. 18. assertum, ex Historiæ fide plus nimio confirmatum est. *Veritatem Dei in injustitia detinuerant*: ex quo factum, ut inani quadam & sterili meditatione recta viderent, facerent mala, & quem norant Deum, neque coluerint, neque super omnia amaverint, nec metuerint. Nunquam illi satis aperte adversus idololatriam reclamarunt, sed arcano mentis proposito illam temnentes, externa specie probare visi sunt: unde illud Pauli 1. Cor. 1. 20. 21. *Ubi sapiens? ubi scriba? ubi conquisitor hujus sæculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus sæculi? Nam quia in Dei sapientia non cognovit Mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes.*

Profecto si Philosophi, qui naturali lumine, & ingenii acie Deum agnoverunt, contemplatione hac abusi, aliud mente norant, aliud opere præstiterunt, Deumque, quem noverant, nunquam precibus implorarunt; Deus vicissim illis opem supernaturalem jure meritoque denegavit, continuit auxilia, & interiorem illam lucem, quibus denegatis, omnis eorum cognitio vana erat, & ad salutem æternam inutilis. Scimus plane, Deum neque impossibilia jubere, neque misericordiæ suæ largitiones denegare iis, qui Gratiæ auxilio occupati, toto animi nisu efflagitant ea, quæ supra vir-

virtutem suam posita esse cognoscunt. Conc. Trid. sess. 6. c. 11. *Deus impossibilia non jubet, sed jubendo monet & facere quod possis, & petere quod non possis, & adjuvat ut possis.* Vide & Concil. Arausican. 11. c. 25. Æque tamen fide certum est, sine fide non posse fieri, ut Deo placeamus Hebr. xi. 6. *Sine fide impossibile est placere Deo*; hominem solis arbitrii viribus, gratiæ & charitatis ope destitutis, ad salutem admitti non posse; meram rerum agendarum atque Dei cognitionem sine bonis operibus nihil ex se ipsa ad æternitatem valere. Vide Perer. in cap. 1. Rom. disp. 27.

Persuasum insuper habemus, Deum, si quid gratiarum Philosophis largiri recusavit, id nonnisi summo jure fecisse, cum illi indignos se tanto Dei beneficio, sive ingrati animi vitio, sive infidelitate, sive pervicacia exhibuerint. Si tandem æternæ damnationis pœnam subierunt, ejus rei in causa non fuisse subtractam beneficiorum copiam, sed crimina, & pravi cordis habitudines, cujus culpa nullam possent obtendere damnationis suæ causationem; quippe qui, ut Apostolus Hebr. xi. 7. ait: *Credere oportet accedentem ad Deum, quia est, & inquirentibus se remunerator sit*, eum Deum nossent tamquam bonorum omnium authorem, & male factorum ultorem, qui primus est gradus accedentium ad Deum, ex eodem Apostolo, *non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt.* Rom. 1. 21.

Conferat, si quis vult, laudatissimorum Philosophorum vitam cum moralis regulis, & quid præmio æterno dignum offendet? An contemptum Idolorum, & superstitionis eorum ætate obtinentis? Nemini sane melius id persuasum, quam Socrati, Platoni, & Senecæ: nihilo secius tamen Socrates teste Platone in Phædone cicutam hausturus aperte dixit, rogandos sibi esse Deos, ut exitum sibi darent felicem. Et cum animam efflaret, socios rogavit, ut gallum, quem Æsculapio voverat, suo nomine offerrent. Digna ne sunt ista homine, qui in fide unius Dei judicis vivorum & mortuorum, in horrore idololatriæ moritur? Crimini etiam viro datus est perditus puerorum amor: hinc Juvenal. Satyr. 2. *Inter Socraticos notissima fossa Cinædos.* Vide Menag. not. in Laert. l. 2. Segm. 138. jurabat per canes, per quercum, per anatem, uti notat Tertull. Apologet. & l. 1. ad Nationes, cum Deos Athenarum irrideret. Vitio illi pariter datus est cultus nubium, & veteris religionis Athenarum subversio, quam invidiam non satis a se repulit, neque testimonium ea occasione debitum veritati reddidit. Ita vero illum traducit Lactantius De falsa sap. lib. 3. cap. 19. *O hominem scurram, si cavillari voluit religionem; dementem, si hoc serio fecit, ut animal turpissimum pro Deo haberet.*

Xenophon, & Plato ejus Discipuli virum a calumnia atheismi purgatori], demonstrant, illum Numinibus Græcorum sacra fecisse, quin & coluisse, atque alios ad eorum cultum induxisse. In rebus agendis plerumque agebatur ab eo, quem Dæmonem suum appellabat: tenebant autem Dæmones & Genii locum apud Ethnicos a Diis inferiorem. *Secundum Deos Philosophi Dæmones deputant. Socratis vox est: Si Dæmonium permittat.* Tertull. in Apolog. Socratem a sapientia laudavit Apollinis oraculum: quod sane vix de eo credi posset, si Deos omnes Socrates sustulit: *O Apollinem inconsideratum! Sapientiæ testimonium reddit ei viro, qui negabat Deos esse.* Tertull. ibid.

Modo ad Senecam, quem aliqui admirantur tamquam omnium virtutum exemplar. Porro Seneca Librum superstitionum Paganicarum digessit, ex quo insignia aliqua fragmenta servavit S. Augustinus De Civit. lib. 6. c. 10. eorumque lectione intelligimus, absurda omnia superstitiosissimorum rituum sapientem illum Scriptorem aperuisse; & postquam singula suis coloribus expressit, statuisse demum in hæc verba: *Quæ omnia sapiens servabit tamquam legibus jussa, non tamquam Diis grata; atque omnem istam ignobilem Deorum turbam, quam longo ævo longa superstitio congessit, sic adorabimus, ut meminerimus, cultum ejus magis ad morem quam ad rem pertinere.* Ita magnus ille Senator & Philosophus Romanus Numina exteriori religionis specie colebat, at arcana mente spernebat; & quam apud se execrabatur superstitionem, exemplo fulciebat confirmabatque.

Nonne pariter Apostolus Rom. 1. 20. omnibus æque Philosophis vitio vertit, quod prudentes scientesque errorem sectati, nullam criminis sui causationem obtendere potuerint? quippe qui Deo, quem noverant, cultum impendere, & debitas illi actiones gratiarum agere recusarunt; sed mentis erroribus rapti, in veram dementiam inciderunt, tunc maxime, cum majorem de se opinionem sapientiæ ingerere volebant. Ejus rei merito a Deo voluptatum ac libidinum suarum præda relicti, eo abrepti sunt, unde natura ipsa maxime refugit. Scitum est ex Tacit. Annal. 12. c. 8. & Sueton. in Claudio c. 29. quam multum in rebus Juliæ Augustæ, de adulterio aliisque criminibus delatæ, Seneca implicaretur; & probrosissima crimina, quæ ipse Neronem docuit, eidem Philosopho vitio vertit Dio l. 61. & in Excerptis Vales. p. 685. Strenue licet in divitias idem Philosophus decertaret, locupletem tamen gazam possidebat, quam brevi tempore collectam, in dies fœnore immodico augebat, teste Dione in Excerptis Vales. p. 686. & Tacito Annal. l. 13. c. 41.

Nec meliora facile spectarentur in cæteris Philosophis Græcis, Ægyptiis, Chaldæis, & Indis, si gesta ab iis omnia in medium ferrentur. Singuli prorsus illi æternam sibi damnationem induxerunt, sive idololatria, sive infidelitate, vel simulatione, sive alio aliquo admisso crimine. Quod tantum fide & charitate destituerentur, id satis superque habebatur, cur a Cœlorum Regno perpetuo proscriberentur. Vidimus in superioribus, in ea quidem fuisse opinione S. Chrysostomum hom. 37. in Matth. nulla adactos necessitate Gentiles, qui Christo præcesserunt, ut in Messiam crederent, sed omnia illis salva futura, si errori, & Idololatriæ tantum renunciantes, Deum agnoscerent colerentque, ac vitam ad rationis normam componerent. Verum S. Augustinus, cui Theologi omnes post Apostolum adstipulantur, nunquam fieri posse defendit in Epist. olim 157. ad Optatum, nunc 190. item Epist. olim 89. nunc 157. ac l. de Nat. & Grat. c. 44. & l. 2. de Peccator. remiss. cap. 29. ut ad salutem quis admittatur sine fide in Jesum Christum, nempe absque supernaturali lumine, quo non modo credenda pariter & agenda demonstrantur, verum etiam ad veritates demonstratas homines invitantur: neque satis esse in Deum credere, sed oportere simul, ut fides in Jesu Christum teneatur, juxta illud Scripturæ Act. iv. 12. *Non est in alio aliquo salus; nec enim aliud nomen est sub Cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri.*

Fatemur quidem, non omnibus æque Theologis hanc sedere opinionem, fidem nempe in Messiam explicitam unice esse ad salutem momenti; sunt enim qui fide tantum implicita salvari Gentiles potuisse defendant (Vide Perer. Disput. 28. in c. 1. Epist. ad Rom.) eam rationem ineuntes conciliandi inter se S. Chrysostomum cum S. Augustino, quorum hic necessariam esse ad obtinendam salutem fidem in Servatorem affirmavit, negavit ille. Itaque S. Chrysostomus explicitam, uti vocant, fidem a Paganis non exigit, sed tantum implicitam, qua nempe in Deum crederent, Authorem & Reparatorem generis humani, Reparatorem scilicet ea ratione, ordine, & tempore, quo ipse latenti providentiæ suæ consilio proposuisset.

Qui vero ex Patribus defenderunt, Jesum Christum & Apostolos, ad Inferna loca descendentes, Philosophis & Gentilibus quam pluribus non frustra prædicasse, quibus docilitatis suæ merito,

æter-

æternæ vitæ præmium contigit; illi plane nunquam in eam venere opinionem, nisi ea posita veritate, quam nos supra constituimus, nimirum absque fide in Jesum nemini æternæ vitæ fores reserari. Hæc cogitantibus fucum faciebat textus quidam Epistolæ Petri, & alter e Libro Pastoris. Illud tamquam certum sibi constituebant, Jesum Christum servandis omnibus qua Judæis qua Paganis venisse; nec poterant in animum inducere, ullos a Regno Dei excludi, præter eos, qui nunciatæ veritati aures volentes prudentesque clausissent: ex quo illud pariter colligebant, omnes, quicumque ante Christi adventum decesserunt, nunquam a salute excludendos fuisse, si præsertim vitam ad rationis normam direxerant. Maxime autem ad rem esse arbitrabantur, si Jesum Christum, qui viventibus fidem nunciaverat, mortuos pariter non neglexisse censerent. Facile pariter aliqui in eam venerant opinionem, quod commodiorem arbitrarentur conciliandis Paganorum animis, quibus ingratum accidisset, si credere cogerentur, Philosophos, quorum virtutem & doctrinam suspiciebant, sine spe veniæ damnatos. Maluerunt proinde in vitam æternam illos admittere, ad partes Jesu Christi transferentes, sive cum mortalem adhuc vitam agerent, defendentes, quæcumque Philosophi vera sentirent, hausisse illos e veritate & ratione æterna, nempe Christo Jesu, uti S. Justino visum est; sive post mortem, statuentes, Jesu Christo vel Apostolis in Inferis prædicantibus victas manus illos dedisse: quod S. Clementi Alexandrino, Origeni, Nicetæ, Jobio, aliisque nonnullis assertum est.

Sed utraque hæc opinio æque rejicitur; neque enim reputari potest, Gentiles, de quibus in præsenti sermo, palam in Deum credidisse, quem nonnisi obscure, quantum naturali lumine permissum est, norant: omnia illis incognita, sive quæ ad vulnus ab originali crimine inflictum, sive quæ ad necessitatem Reparatoris pertinent. Cum de ærumnis atque imbecillitate hominum agendum esset, nemo illis melius differuit.; nemo pariter absurda Idololatriæ luculentius detexit: sed cum ad quærendum animæ languentis remedium in Servatore, vero illo animarum Medico, ventum est, æque omnes aberrant. Audaces & superbi tantum se habere virium & scientiæ ajebant, quantum vitiis exscindendis valeret, seque ab affectuum impetu in tuto ponebant. Quis unquam vidit Philosophos pectus plangentes orantesque, criminum suorum coram Deo exomologesim habere, imbecillitatem suam plorare, spem suam in ipso collocare, & quidquid in ipsis boni esset, accepto illi referre? Quis unquam, ait Cicero de Nat. Deor. de virtute sua grates Diis egit? Aguntur illis quidem grates de acceptis divitiis; oris venustate, cæterisque exterioribus donis: sed propriæ singuli virtutis authores sumus. *Det vitam, det opes; æquam mi animum ipse parabo*. Horat. Epist. 18. lib. 1. Eo Philosophiæ Paganicæ indoles: en Philosophorum tumor & superbia. Sapiens ille est, *qui est totus aptus ex sese, quique in se uno sua ponit omnia*. Cicero Paradox. 2. Hæc de se Stoicus Philosophus: *Sapiens uno minor est Jove*. Horat. Ep. 1. l. 1.

Origenes hom. 4. in Luc. asseruerat, Joannem Baptistam duos ex Discipulis suis ad Jesum Christum misisse, postulatum, an idem ipse esset, quem tantis votis Judæi expectaverant, quod a sancto viro, ait, non tamquam de veritate ambigente factum est, sed ut majori persuasione veritatem illam posset apud inferos nunciare. Et Comment. in 1. Reg. asserit luculenter, Joannem Baptistam ad Inferos descendisse, ut anticipatione quadam Jesum nuncians, eo simul venturum prædiceret. Denique in Matth. tom. 12. docet, Moysem & Eliam post colloquium cum Jesu Christo in ejus Transfiguratione, pristinas Inferorum sedes repetentes, lætum ad suos detulisse nuncium, simulque omnia, quæ a Jesu Christo audierant, iis exposuisse, quos tempore Passionis Christi e captivitate redimendos norant. Hanc opinionem, suppresso Authoris nomine, de ridiculo agit S. Chrysostomus homil. 37. in Matth. demonstrans, toto quidem vitæ hujus spatio merendi sive demerendi facultatem singulis permitti; sed post obitum nemini resipiscendi manere potestatem: singulos enim post obitum pro vitæ merito vel præmia manere vel supplicia. Profecto si Jesus Christus ad Inferna, ut prædicaret impiis veniam, descendisset, omnibus ad unum persuasisset. Si infidelibus post obitum veniæ spes aliqua relicta est, ait Hieronymus ibidem, nemo unus novissima saltem die peribit, omnes genua coram Judice flectent, parati judicium omne subire. Intimo criminum suorum dolore tangentur; sed frustra illi; cogentur enim, vel inviti, ad lacrymas & ejulatus.

Porro hæc S. Chrysostomi momenta æque valent adversus Origenem & cæteros, qui Paganis Philosophis post obitum salutis spem factam in prædicationibus Jesu Christi vel Apostolorum tuentur. Sive enim Joannes Baptista, sive Jesus Christus, sive Petrus, sive alius quicumque Evangelium illis nunciaverit, æque tamen impossibile est, aliquem ex iis, qui in Infernis torquebantur, potuisse nunciatis sibi veritatibus non acquiescere; præsertim post tam longa supplicia, quæ pervicaciæ suæ merito subiissent, & post exploratam in se veritatem eorum, quæ sibi ab Evangelicis illis Præconibus nunciarentur, nempe immortalitatis animæ, suppliciorum & pœnarum alterius vitæ: quæ quidem hominibus in hac vita degentibus ægre persuadentur, facile tamen nulloque negotio iis, qui in altera vita tormentis addicti sunt, & revocato e mortuis Jesu suis ipsi oculis intuebantur. Jam inde ergo a pluribus sæculis incolis destituerentur inferna loca; incolis, inquam, ab ipso mundi exordio illic degentibus, siquidem post obitum illis via resipiscendi esse potuisset. Scite autem observat idem S. Chrysostomus homil. 37. innui a Jesu Christo hanc veritatem, nimirum ad exitum usque mundi futuros in Inferno impios Abrahamo pene coævos; prædicit enim J. Christus Matth. xi. 21. tolerabilius futurum extrema die judicium Tyriis, Sidoniis, Sodomæ, & Gomorrhæ, quam Corozaim, Bethsaidæ, & Capharnao, quæ omnem sibi ad salutem aditum, opemque volentes prudentesque præcluserunt.

Cum vero S. Augustinus lib. 12. de Genes. ad liter. cap. 33. supra a nobis laudatus docuit, Jesum Christum ad inferna loca, ubi impiorum animæ torquebantur, descendisse, atque inde omnes, quoscumque aptos secundum justitiæ suæ leges norat, eduxisse, nunquam plane S. Doctori succurrit, illum Inferni forea reclusisse iis, qui nunquam in Deum crediderunt, vel speculativa tantum cognitione illum noverant, qua nec ad cultum Deo præstandum, nec ad referendas gratias inducerentur: alioqui enim ipse sibi S. Doctor, ut & Apostolo Paulo, adversaretur. Quare illud tantummodo insinuatum est ab illo, inter eos, qui suppliciis detinebantur, quæ supplicia nos Purgatorii dicimus, aliquos deprehendisse, qui debitas criminibus suis pœnas jam luerant, eosque proinde veluti jam expiatos secum deduxisse, æterna Beatitudine pro virtutum merito donandos. Hebræi erant imbecilliores, qui nondum ad purum eluta criminum macula ex hac vita decesserant; vel, si mavis, Gentiles, qui Deum norant quidem, sed rudiori adhuc fide infirmiores, vel saltem levioribus aspersi criminibus, tormentis alterius vitæ cruciabantur.

Significat autem, se, siquidem indulgentioris naturæ indolem sequi velit, in eam propensurum sententiam, quæ æquior esset Philosophis illis, qui Deum novere, & Idololatriam sunt aversati; retrahi se tamen ab ea opinione, quod constitutis a se principiis repugnet: *Si omnes omnino dixerimus tunc esse liberatos, qui illic inventi sunt, quis non gratuletur, si hoc possimus ostendere? Præsertim*

pro-

propter quosdam: qui nobis literario labore suo familiariter innotuerunt, quorum eloquium in genium-que miramur. Addit deinde, vix fieri posse, ut solertius expensa singulorum vita, purum aliquid e fastu & inanis gloriæ ambitu deprehendatur: quibus totum proborum operum meritum ita corrumpitur, ut quanto indulgentius in salutem Philosophorum ferremur, tanto amplius opinione justitiæ divinæ retraheremur. *Verumtamen quadam indole animi ita delectant, ut eos, in quibus hac fuerunt, vellemus vel præcipue, vel cum cæteris ab inferni cruciatibus liberari; nisi aliter se haberet sensus humanus, aliter justitia Creatoris*.

Ad fabellas ex S. Joanne Damasceno recitatas quod attinet, reponimus, I. Lucubrationes istas referentes, viro tanto ficte inscribi, uti Leo Allatius primum, deinde P. le Quien in nova editione Operum S. Joannis Damasceni evincunt. II. Tametsi genuina essent opera, certe historiolæ ex monumentis minus probatis deductæ, in Scripta licet S. Damasceni translatæ, nihilo meliorem obtinent fidem. Opinionem eorum, qui damnatos jam ad inferos Gentiles, ad Fidem, auditis Apostolis concionantibus, traduxerunt, satis jam refutavimus.

Si Tostatus in ea fuit persuasione, Gentiles absque Fide explicita vel implicita in Jesum Christum salutem consequi potuisse, nos virum doctum, Scripturæ & Patribus repugnantia docentem, non admittimus: ait enim Scriptura Act. IV. 12. de Jesu Christo: *Nec aliud nomen est sub Cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri*. Si vero ille nomine *Fidei in unum Deum, qui bona sperantibus æqua retribuit*, innuit Fidem saltem implicitam in Jesum Christum, paria sentit nobiscum.

S. Clemens Alexandrinus vix ab omni errore purgari potest in iis, quæ de Philosophis Paganis, & prædicatione Jesu Christi atque Apostolorum apud Inferos scripsit. Illud tamen illi excusando reputandum est, vitium id fuisse illius ætatis, qua non bene expensis earum rerum veritatibus, omnia offuscabantur. Accedebant scripta quædam, opinione quidem authentica, & secundam a sacris Libris authoritatem obtinentia, quæ facile credulos illos Patres fefellerunt. Ad hæc, S. Clemens Alexand. lib. 5. ita de Philosophia agit, quasi nihil satis commodi de illa sentiat: tantum abest, ut in pari cum Fide & veritate nostræ Religionis gradu illam constituat. Nullam peculiarem Philosophorum sectam probans, damnat universas lib. Strom. 1. Quis autem credat, harum, quas damnat, sectarum Authores, vel Sectatores æternæ salutis præmio donare illum voluisse? Tandem in Admonitione ad Gentes observat, tenues illos veritatum seu potius Verbi Divini igniculos, qui Philosophis affulserunt, & veritatis quanta sit vis, & Philosophicæ scientiæ quanta sit imbecillitas, aperte satis demonstrare: noverint enim licet Philosophi aliqua, ad finem tamen sibi propositum venire nunquam valuerunt. Abunde his etiam demonstratur, eos qui sine Verbo veritatis, idest Jesu Christo, ad agendum se comparant, perinde esse, ac si pedibus destituti ad gradiendum adniterentur. Qui de hoc argumento plura voluerit, consulat Librum Gallicum *de Necessitate Fidei in Jesum Christum*, impressum Parisiis 1701. qui in prima Lucubrationis hujus editione nos latuit.

Ita ergo Dissertationem hanc nostram colligentes statuimus. Pagani, quorum totus erat census speculativa quædam, naturalis, & sterilis Dei ac veritatum moralium cognitio, nullo Fidei saltem implicitæ in Messiam & humani generis Reparatorem, ac supernaturalis gratiæ radio illustrati, nullo charitatis igniculo foti, ad Regnum Cœlorum obtinendum nunquam valuerunt. Hæc Apostoli Pauli mens, docentis, Philosophos, qui Deum norant, cum debitam illi gloriam denegassent, nullam criminis sui causationem coram Deo obtendere posse.

DISSERTATIO

An Paulus Apostolus Ephesi cum bestiis pugnaverit.

VIri quidam Ecclesiæ Corinthi recens ad fidem conversi, Philosophiæ Paganicæ dogmatum plus nimio tenaces, ut mortuorum resurrectionem crederent, vix poterant in animum inducere. Plures inde de hoc fidei dogmate movebant quæstiones, argumentorumque plexibus simplices quoscumque Fideles implicabant. Certior de his factus Apostolus, refutandis evincendisque viris audacibus, tranquillum Ecclesiæ statum turbantibus, nihil omisit, non authoritatem, non argumenta e quinque potissimum ducta principiis: I. Jesus Christus e mortuis, ait idem Apostolus, resurrexit; idque fide certum tenemus: est autem ejus resurrectio nostræ pariter resurrectionis pignus, exemplar & argumentum. II. Si Christus e mortuis nequaquam rediit, nos ergo mendaces testes habendi sumus, vana est fides vestra, & in crimine adhuc sordescitis. III. Si nulla nos manet resurrectio, quicumque vita hac decesserunt, nullam habent spem reliquam; infelicem plane nostram sortem deploremus oportet, si nulla præter hujus vitæ spem nos consolamur. IV. Quid fiet de illis, qui baptizantur pro mortuis, si mortui non resurgunt? V. cur tandem nos damus in discrimina? *Si (secundum hominem) ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt?*

Postrema hæc Apostoli verba argumentum præbent Dissertationi; neque enim certaminis hujus veritas satis constat, silente præsertim Luca, nihil eorum cæteroqui omittente, quæ Paulus Ephesi pro fide Christiana sustinuit; silentibus pariter omnibus priscis Patribus quatuor primorum sæculorum, qui omnia Pauli gesta traditione accepta sedulo collegerunt. Negans hoc argumentum, adeoque per se imbecille, confirmant maxime ea, quæ ex ipsa gestorum Pauli lectione intelligimus; neque enim abs re credi potest, quæcumque a Demetrio Argentario Ephesino ac sociis iniqua in ea Urbe sustinuit Apostolus, hæc ab illo certaminis cum bestiis nomine significari.

Homines effrænes, bruti, & impii, quales Argentarii illi, merito sibi quidem vindicant bestiarum nomen, ea plane ratione, qua & Apostolus idem sub emblemate *Leonis* Neronem designavit 2. Timot. IV. 17. *Liberatus sum de ore leonis*; uti & de Cretensibus scribit Tit. 1. 12. *Malæ bestiæ, ventres pigri*. S. Ignatius Martyr ad bestias damnatus commissum se dicit in Epist. ad Tharsenses manibus decem pardorum, ut Antiochia Romam deduceretur, a quibus anticipati quoddam supplicii genus subire se dicit, prolixumque certamen continuare, ab Urbe Antiochia adusque Romam. Porro certamina ista, bestiæ, pardi,

nihil designabant aliud, quam milites, Martyris in itinere custodes ac ductores. Ita pariter Joannes, & ipse quoque Jesus Christus Judæos appellat *genimina viperarum* Matth. 3. 7. ac Prophetæ injustos violentosque Reges suggillant nomine leonum, pardorum, aquilarum, vulturum; ut & impiorum linguæ Psalmistæ phrasi *foveat venenum aspidum sub labiis*. Psal. 13. 3. & 133. 4.

Ne tamen sententiam hanc sequamur, vetant temporum circumstantiæ, ac præscriptæ Chronologiæ leges; quibus docemur, motam Ephesiorum Argentariorum in Apostolum persecutionem vertente anno post scriptam ad Corinthios priorem Epistolam contigisse, nempe anno LVI. Quare Apostoli cum bestiis certamen anno LV. initum est. Hoc autem anno nullam in Apostolum persecutionem, sub eo verborum emblemate designandam, novimus. Est igitur ad literam Apostoli textus hic explicandus; si enim alicujus momenti adversus hanc opinionem censendum est silentium Lucæ, igitur ne opus est alias comminisci in Apostolum persecutiones Ephesi, ob hoc ipsum, quod nullas narret Lucas ante annum LVI. Vis negantis argumenti in utramque partem valere censenda est. Si verum Pauli certamen cum bestiis non probat, neque etiam contrarium evincit.

Omnino Apostulus 1. Cor. xv. 30. 31. 32. ubi omnia exponit, quæ primo eo anno, quo Ephesi moratus est, sibi contigerunt, hæc de se scribit: *Ut quid & nos periclitamur omni hora? Quotidie morior, per vestram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Jesu Domino nostro*. Statimque subdit: *Si [secundum hominem] ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest*, &c. Percurre nunc caput XIX. Actorum, omnia quæ Paulus Ephesi gessit anno LV. complectens: nihil occurret, præter fructum Apostolicis laboribus parem, ac Dei per illum prodigia, quorum illecebra tractæ undique fluat ad fidem gentes, donec excitatam in se Demetrii Argentarii persecutionem declinare, facta ab Urbe secessione, Apostolus coactus est. Cum itaque Paulus in eo Epistolæ capite veluti supplementum adjiciat eorum, quæ in Actis prætermista sunt, conceptisque verbis exprimat, luctam se cum bestiis Ephesi sustinuisse, cur testimonium ejus ad literam usurpandum non est?

Porro Textus iste primus est adeo in hanc significationem, ut in alium sensum detorquere illum nemini succurrat, nisi ea ducto persuasione, Lucam nihil majoris momenti e gestis Apostoli prætermisisse; quod tamen cum veritate prorsus non congruit. Ipse enim Apostolus plura in Epistolis suis identidem de se commemorat, quæ Lucas omisit; volente Deo, divinæ providentiæ suæ consilio, ut ab alio illa quam ab ipsomet Apostolo disceremus. Ita e. g. de rapto in Cœlum Paulo nihil habet Lucas; sed eam testatur Apostolus 2. Cor. XII. 2. 3. 4. sicut etiam nonnisi ipso de se narrante scimus, obitas ab ipso prædicatione Pontum, Thraciam, Illyricum, & Galatiam Rom. xv. 19. Quis reprehensum a Paulo Petrum Antiochiæ, nisi ipse Paulus Galat. II. 11. commemorat? quis secundum ejusdem Pauli iter Ephesio Antiochiam circa annum LV. nisi idem Paulus subobscure 2. Cor. XII. 14. XIII. 1. quis memorat alius scriptas ab ipso varias ad varios Epistolas; traductum ad fidem Onesimum, cum ipse Paulus Romæ in vinculis versaretur, datas circa idem tempus literas ad Philemonem & ad Philippenses, naufragium illud ingens, quo intrgra nocte dieque in mari jactatus est 2. Cor. XI. 25. tria illa naufragia quæ pertulit; flagra quinquies a Judæis tolerata 2. Cor. XI. 24. Nihil ergo e Lucæ silentio certi adversus hanc historiam colligitur. Quare literam Textus censemus retinendam, in loco maxime, ubi stilus simplex nihil minus quam metaphoram audacem adeo & insuetam expectare Lectores jubet. Quid enim audacius, quam nomine pugnæ cum bestiis designare luctam cum adversariis?

At enim Paulus siler prorsus hanc cum bestiis Ephesinis luctam in secunda ad Corinthios Epistola, mala omnia enumerans, quæ ob fidem tolerare coactus est. Id quidem ultro fatemur; sed annon satis est semel de illa in prima ad Corinthios xv. 5. 10. fecisse sermonem? An modestissimus vir hanc virtuti suæ vim inferre cogebatur, ut iterum decora illa repeteret? Ad hæc; facile luctam hanc tacite innuunt ea verba: *Non volumus ignorare vos, fratres, de tribulatione nostra, quæ facta est in Asia, quoniam supra modum gravati sumus supra virtutem, ita ut tæderet etiam nos vivere* 2. Cor. XI. 5. 10.

Genuina facile hujus silentii ratio inde repetenda est, quod nulla memorabilis consecutio ex eo supplicio deducta sit; forte enim Apostolus Judicis sententia ad supplicium damnatus, civitatis tamen Romanæ, quo fruebatur, privilegio, immunis ab eadem pœna reipsa declaratus fuit. Animadversum est, Civium Romanorum jus assertum fuisse, ne simili perimerentur supplicio. Vide Baron. ann. 55. n. 7. Nisi malueris aliam fuisse rationem, ne exponeretur feris; sive expositum ab illis læsum non fuisse, uti divino prodigio factum esse interdum cum SS. Martyribus novimus. Vide Act. S. Tarachi & sociorum c. 10. & Euseb. hist. Eccl. l. 8. c. 7. p. 299. Quod spectans S. Ignatius in Epistola ad Romanos scribebat: *Utinam fruar bestiis mihi paratis, quas & opto veloces mihi inveniri, quas & blanditiis demulcebo, ut citius me devorent, non ut quosdam veritæ non attigerunt. Sed & si ipsæ volentem nolint, ego vi adigam.*

Accidit interdum, ut expositi feris primos illarum incursus vel illæsi, vel levi tantum vulnere sustinerent, tunc autem ante finem luctæ a Gladiatoribus ad eam rem destinatis conficiebantur, quemadmodum de SS. Perpetua & Felicitate, cæterisque Africanis martyribus legimus in Actis, sive ad aliud spectaculum servabantur, uti de S. Blandina Martyre Lugdunensi memoriæ proditum est. Idem & cum Apostolo factum probabiliter suspicamur, qui cum in discrimen ejus supplicii venisset, scribere utique poterat ad Corinthios: *Si (secundum hominem) ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt?*

Nicephorus Callistus Hist. Eccl. l. 2. c. 25. laudat in eam rem Librum vetustissimum, inscriptum, *Itinera S. Pauli*; ferebat autem Liber ille, Apostolum Ephesi versantem tanta eloquentiæ vi ad populum verba fecisse, ut Hieronymus, principem ibi locum obtinens, illum bene quidem & diserte dicere, sed non pro temporis opportunitate, testatus fuerit: sed populum asperiora consilia secutum, Apostolum catenis oneratum, arctaque inclusum custodia bestiis mox exponendum servasse. Stata ad supplicium die, eo producto, leonem immanem corpore & ferocia immissum. Sed bestiam impetu irruentem, vix Apostolum vidit, flexam ad obsequium, cecidisse venerabundam ad pedes, exemplum sequutis aliis demum & aliis productis feris. Ad hæc, ingruente subito ingenti turbine sævam adeo grandinis procellam excussam, ut opprimeret plurimos; Hieronymi vero Urbis Præfecti autem absciuderet. Quibus illum malis revocatum ad saniora, Fidei victas dedisse manus. Tandem leonem, qui Apostolo pepercerat, in vicinos montes evasisse; Apostolum vero recta contendisse in Macedoniam.

Nec est quod sinistri aliquid in veritatem hujus historiæ, addit Nicephorus, e Lucæ silentio deducamus. Lazari resurrectionem certam admittimus, quamvis a Joanne tantum, silentibus cæteris, referatur. Singuli Scriptores Sacri peculiaria quædam referunt, a cæteris omissa. Porro Librum, ex quo hanc historiam Nicephorus hausit, & minoris esse per se authoritatis fatemur, & a Nicephoro licet adoptatum, nihil propterea habere, quo persuadeat. Liber Itinerum Pauli vetustissimus est, adeo ut mentio de illo occurrat

apud

apud Origenem t. 21. in Joann. p. 298. Edit. Huet. Item lib. 1. de Principiis. Tertullianum de Bapt. l. 1. c. 17. S. Hieronymum De Scriptor. Ecclesf. in Luca, & Eusebium Hist. Eccles. l. 3. c. 3. & 25. neque enim nisi unum eumdemque credo Librum *Acta Pauli & Itinera* ejusdem. Opus illud procusum pia quadam erga Apostolum fraude, melius quam obsequio, Sacerdotis cujusdam Asiæ, refert Tertullianus. Hujus criminis, addit S. Hieronymus, convictus Author, a Sacerdotio statim amotus est. Nihil ego moror Veteris hujus Scriptoris cæterorumque ejus fidem sequentium testimonium; suspicari tamen licet, sive hoc textu, quem excutimus, sive deducta ad eam usque ætatem traditione Scriptorem ad describendam luctam Apostoli cum bestiis inductum fuisse.

Ceterum suppetunt majoris fidei & authoritatis in nostram sententiam documenta. S. Chrysostomus in primam Epistolam ad Corinthios scribens, homilia XL. nihil allegoricum in eo loco Pauli subodoratur; ex quo plane intelligimus, simplicem & literalem interpretationem probasse. Et in illa verba, *secundum hominem*, ait, Deum eduxisse Apostolum suum e discrimine, in quo certus illum manebat, *secundum hominum opinionem* interitus. Certum igitur constituit, Apostolum divino prodigio a nece servatum. Luculentius asserit Theodoretus in 1. Cor. XV. 32. Apostolum, ne devoraretur a bestiis, divino prodigio liberatum. Pelagius in Commentario in Epistolam primam ad Corinthios, duas innuit sententias; & quæ de lucta cum bestiis locum interpretatur, & quæ eum adversariis pugnam verbis illis designatam tuetur. Addit, plura in Epistolis Pauli historica facta occurrere, frustra in Actis quærenda. Primasius, Commentarium illum Pelagii S. Hieronymi esse, juxta receptam ea æstate ac deinceps etiam persuasionem, ratus, non sententiam ejus tantum, sed verba pene describit. Hilarius Diaconus Ecclesiæ Romanæ, Ambrosiaster vulgo dictus, quod ejus Opera S. Ambrosii nomen prætulerint in impressis, Apostoli verba iis paraphrastice explicat in 1. Cor. XV. 32. *Si secundum humanum sensum bestiis offerri, mori non timui, nihil profeci: sed non hoc est, quia certus de promissa vita non solum non timuit, sed & libenter bestiis offerri se passus est.*

Ita Textum Apostoli interpretati sunt Veteres; & P. Alexander, quamquam alioqui allegoricum sensum defendens, ingenue fatetur in 1. Cor. XV. 32. *Hæc tamen verba, Ad bestias pugnavi Ephesi, proprio, non metaphorico sensu antiqui Interpretes intellexerunt.* Tillemontius not. 40. in S. Paul. cujus inclyta eruditio pariter & circumspectio est, nostram sententiam acriter defendit adversus Baronium & Estium, contrariæ opinionis assertores. Evincit ille, Græcum *Theriomachein*, quo utitur Apostolus, non significare tantum certamen ultro cum bestiis initum, uti Athletæ solebant, quod indignum Paulo viro Christiano & Apostolo fuisset, cum nec ingenuum Paganum deceret, verum etiam rectissime ad bestias rapi; id quod factum non semel novimus eum Christianis, sacrilegii, uti quidem dicebatur, reis ex Lege sexta ll. ad legem Juliam peculatus, & de sacrilegis. Christiani enim onerabantur invidia eorum omnium, quæ in Republica sinistri acciderant. *Si enim*, ait Tertullianus Apolog. c. 40. *Tiberis ascendit in mœnia, si Nilus non ascendit in arva, si Cælum stetit, si terra movit, si fames, si lues, statim, Christianos ad leonem, cantos ad unum.*

Observaverat Baronius, bestiarum supplicium, quod a Cive Romano erat alienum, in Apostolum Paulum decerni nequaquam potuisse. Respondet Tillemontius, damnari illum facile, quin & subire supplicium illud potuisse, quemadmodum Philippis in Macedonia flagris cæsus fuit, licet Romanæ Civitatis prærogativa ab illis exemptus. Notat insuper, factum non semel, ut Provinciarum Præsides privilegium illud nequaquam assertum vellent Christianis, humani generis adversariis, & prærogativa omni multandis. Luculentum ejus rei exemplum est S. Attalus Martyr Lugdunensis, & Romanus Civis, quem, gratificaturus populo, Præses ad bestias eduxit.

Præter Veteres Epistolarum Pauli Interpretes supra laudatos, suppetunt etiam alii plures Scriptores & scientia & vetustate graves, pro nostra sententia laudandi, quos inter Euseb. lib. 5. c. 1. Hist. Eccles. Tertullianus lib. de Resurrect. carnis c. 48. ita disserit: *Quotidie morior, utique periculis carnis, per quam & depugnavit ad bestias Ephesi, illas scilicet bestias Asiaticæ pressuræ:* sunt igitur bestiæ Ephesinæ per Tertullianum mala in Asia tolerata; sed metaphorica hac interpretatione literalem alteram non excludit: namque de Pudicit. cap. 22. hoc ipso testimonio utitur, ut Paulum inter Martyres recenseat; quod cuidam ex ejus Interpretibus satis fuit, ut Tertullianum in sententiæ nostræ patronum assereret.

Nostras etiam partes tueri videtur S. Cyprianus Ep. 6. illis de Apostolo verbis: *Post carcerem sæpe repetitum, post flagella, post bestias: circa omnia mitis & humilis perseveravit.* S. Hilario in Aux. eadem probantur: *Edictisne Regis Paulus, cum in theatro spectaculum ipse esset, Christo Ecclesiam congregabat?*

Inter recentiores Interpretes nostras partes tuentur Cajetanus, Cornelius a Lapide, Lutherus, Vorstius, Piscator, Zegerus, aliique nonnulli. Sed rationes nos magis Scriptorum quam Scriptores ipsos quærimus; cum maxime fateri oporteat, majorem Interpretum partem aperte negare, Apostolum in amphiteatro Ephesino bestiis expositum spectaculum sui fecisse. Quamquam inter postremæ hujus sententiæ assertores non satis convenit; Oecumenius enim, e. g. Remigius Lugdunensis sive Antissiodorensis in Bibl. Patrum t. 8. (non enim satis constat unde esset) S. Thomas, aliique nonnulli locum explicant de persecutione in Apostolum, Ephesi versantem, a Demetrio Argentario commota Act. 19. 23. sed tumultum hunc post scriptam priorem ad Corinthios Epistolam excitatum, supra animadvertimus; ex quo systema illorum prorsus evertitur. Exponunt alii Textum de Viris impiis, Hæreticis, & belluarum ferocia sævientibus, a quibus plura in Apostolum mala irrogata sunt, uti Apostolus ipse 2. Cor. 1. 8. conqueritur: *Non volumus ignorare vos, fratres, de tribulatione nostra, quæ facta est in Asia, quoniam supra modum gravati sumus, supra virtutem, itaut tæderet nos etiam vivere.* Ita Baronius ad an. 55. Estius, Grotius, Heinsius in exercit. sacr. Ligfootus in Har. Hebr. Calovius in 1. Cor. 15. 32. Suicerus in Thesaur. Eccl. r. t. Basnagius, Beza, Hammondus, Deylingius, & inter Antiquos Sedulius, Scotus, Lanfranchus.

Sed antequam Dissertationem claudamus, operæ pretium me facturum arbitror, si varia certaminum cum bestiis genera paucis exponam, quibus lux Textui, quem discutimus, afferatur. Græca vox *Theriomachein*, qua utitur Apostolus 1. Cor. 15. 32. sonat ad literam, *Cum bestiis pugnare*, cujus generis homines Latini vocant *Bestiarios*, Græci *Epithanaticous*, *Teriomachous*, *Parabolous*, seu potius *Parabolanous*. Tria sunt ejusmodi hominum genera: alii roboris & artis suæ specimen daturi, ultro se certamini exponebant; alii mercenariam ad id locabant operam, qui proinde tamquam vilissima hominum capita mercimonium de vita facientia habebantur: *Qui se ob alienæ gratiæ voluntatem, nundinati sanguinis jactura, ad mortem spectaculum vendunt.* Tertii tandem generis homines erant sontes illi, qui bestiis exponebantur. Interdum ab eorum insultibus defendere se criminosis illis permissum, ita tamen, ut a morte non eximerentur; tamdiu enim prorogandum erat illis certamen, quamdiu bestiis non succumberent. Si quis vero incolumis spectaculo superesset, ad alterum servabatur.

Certaminum primi generis reliquiæ manent in

Ludis

Ludis taurorum, hodie usque in Hispania celebratis; cum scilicet viri interdum principes coram Rege cæterisque spectaculum sui præbent, cum tauris luctantes. Nec abludunt certamina cum belluis in Regno Mogorii solemnia, in quibus viri principes & virtutis suæ specimen exhibent, & viam sibi ad summos honores struunt. Legimus in Historia Francorum, Pipinum Brevem, Caroli Martelli filium, ac deinde Galliæ Regem, cum certamen bestiarum spectaret, ac furentem quemdam leonem, qui taurum arripuerat in cervice, vidisset, versum ad viros Principes, quibus stipabatur, significasse opportunum se censere, si capta a leone præda liberaretur. Audacior res visa est quam ut ab illis susciperetur; sed Princeps, inspectis sedulo omnibus, in caveam se dedit, & gladium tenens manu, recta petiit leonem, tantoque ictu feram percussit, ut caput præciderit, simulque intra tauri collum altum vulnus inflixerit.

Ad damnatos bestiis quod attinet, alii nudi & inermes exponebantur, aut etiam venatoriis retibus impliciti, ut a feris discerperentur. Alii ad mortem usque luctari cogebantur. Raro tamen contingebat, ut spectatores vitam certantium precario obtinerent. Factum id legimus cum Androclo, de quo Aulus Gellius l. 5. c. 14. cum enim ad bestias damnatus & in amphitheatro expositus, irruentis leonis impetum sustinere cogeretur, agnitus a fera, e cujus pede spinam olim extraxerat, illam habuit & demulcentem, & adversus alias immissas feras tuentem. Rei novitate capti spectatores, Androclo vitam, leoni libertatem poposcerunt.

Nec quacumque occasione spectacula illa dabantur; id erat enim speciale quoddam veluti munus ab Imperatoribus & Provinciarum Præfectis populo concessum. Smyrnensibus Civibus S. Polycarpum ad leonem poscentibus, respondit Proconsul, ne eorum votis annueret, prohiberi se, quod dies venatoriis spectaculis destinata transiisset, uti tradit Euseb. Hist. Eccl. l. 4. cap. 15. & cum bestiis Lugdunenses Martyres exponendi fuere, ejus generis spectaculum populo concedi oportuit. Non abs re itaque suspicamur, Ephesios poposcisse ad bestias Apostolum, quemadmodum & S. Polycarpum deinde poposcerunt; nec impar forte ratio utrumque virum a supplicio illo exemit.

Cum autem damnati ad supplicium Christiani non modo spectaculum darent populo, sed & supplicium tamquam criminosi subirent, quo major spectantium oculis terror exhiberetur, non producebantur tantum ad feras robusti, valentes corpore ac certaminis patientes juvenes, sed & imbecilles senes ac fœminæ; sicut etiam venatoriis retibus impliciti, ut defensionis ratio omnis penitus tolleretur, uti factum legimus cum S. Blandina, inter Lugdunenses Martyres inclyta apud Euseb. Hist. Eccl. l. 5. c. 1. Alligabantur interdum palis, seu ferarum coriis induebantur, ad ursorum & leonum ferociam efferandam. Ita Nero cum Christianis, de incendio Romano a se accusatis, cujus tamen incendii ipse, non alius, fuerat author, sævit. Vide Tacit. Annal. lib. 15. c. 44. Ad palum alligata S. Blandina, feris voranda objecta fuit, antequam ad taurum venatoriis retibus implicita educeretur, ex Euseb. loc. cit. Alia quædam ejus rei exempla suppeditat Justus Lipsius de Cruce lib. 3. cap. 11.

Ad Paulum quod attinet, expositum illum feris in theatro Ephesino, omnino credimus; putamusque, nonnisi Divino prodigio commissum fuisse, ut a præsentissimo illo discrimine illæsus eriperetur; ita enim explicant S. Chrysostomus & Theodoretus illud: *Secundum hominem*. Si quis autem a nobis quærat prodigii hujus rationem, ingenue fatemur, nescire nos, & nobiscum homines æque omnes ignorare. Quæ etenim ex apocrypho Libro narrat Nicephorus, futiliora sunt, quam ut fidem mereantur; nihilque præterea certi ab antiquis servatum est.

COM-

COMMENTARIUS LITERALIS IN EPISTOLAM B. PAULI APOSTOLI AD ROMANOS.

CAPUT PRIMUM.

Muneris sui Apostolici præstantiam commendat. Optat res sibi perspectas cum Romanis communicare, eorumque exemplis proficere. Nulla infidelibus excusatio: quippe Deum agnoscentes, debito honore prosequuti non sunt. Inaudita illorum flagitia.

℣. 1. PAulus, servus Jesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium
Dei, 2. Quod ante promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis.
3. De filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem. 4. Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini nostri: 5. Per quem accepimus gratiam, & Apostolatum ad obediendum fidei in omnibus Gentibus pro nomine ejus, 6. In quibus estis, & vos vocati, Jesu Christi: 7. Omnibus, qui sunt Romæ, dilectis Dei, vocatis sanctis. Gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo.
8. Primum quidem gratias ago Deo meo per Jesum Christum pro omnibus vobis: quia fides vestra annuntiatur in universo mundo. 9. Testis enim mihi est Deus, cui servio in spiritu meo in Evangelio filii ejus, quod sine intermissione memoriam vestri facio 10. Semper in orationibus meis: obsecrans, si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos. 11. Desidero enim videre vos, ut aliquid impertiar vobis gratiæ spiritualis ad confirmandos vos: 12. Id est, simul consolari in vobis, per eam, quæ invicem est, fidem vestram, atque meam. 13. Nolo autem vos ignorare, fratres: quia sæpe proposui venire ad vos (& prohibitus sum usque adhuc), ut aliquem fructum habeam & in vobis, sicut & in cæteris gentibus. 14. Græcis, ac Barbaris, sapientibus, & insipientibus debitor sum: 15. Ita (quod in me) promptum est, & vobis, qui Romæ estis, evangelizare. 16. Non enim erubesco Evangelium. Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Judæo primum, & Græco. 17. Justitia enim Dei in eo revelatur ex fide in fidem: sicut scriptum est: Justus autem ex fide vivit. 18. Revelatur enim ira Dei de cœlo, super omnem impietatem, & injustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in injustitia detinent. 19. Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis. Deus enim illis manifestavit. 20. Invisibilia enim ipsius, a creatura mundi, per ea, quæ facta sunt, intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque ejus virtus, & divinitas: ita ut sint inexcusabiles. 21. Quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt: sed evanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum. 22. Dicentes enim, se esse sapientes, stulti facti sunt. 23. Et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentum. 24. Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam: ut contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis: 25. Qui commutaverunt veritatem Dei in mendacium: & coluerunt, & servierunt creaturæ potius, quam Creatori, qui est benedi-

nedictus in sæcula. Amen. 26. Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ.
Nam fœminæ eorum immutaverunt naturalem usum, in eum usum, qui est contra
naturam. 27. Similiter autem & masculi relicto naturali usu fœminæ, exarserunt in
desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, & mercedem,
quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes. 28. Et sicut non probaverunt
Deum habere in notitia: tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea,
quæ non conveniunt. 29. Repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, avaritia,
nequitia, plenos invidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate, susurrones, 30.
Detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inventores malorum,
parentibus non obedientes, 31. Insipientes, incompositos, sine affectione, absque
fœdere, sine misericordia. 32. Qui cum justitiam Dei cognovissent, non intellexe-
runt, quoniam qui talia agunt, digni sunt morte: & non solum, qui ea faciunt,
sed etiam qui consentiunt facientibus.

℣. 1. PAULUS SERVUS JESU CHRISTI. Nomen ac dignitatem in Epistolæ fronte describit, more Latinorum, ad quos literas dat: inscriptione totos septem versiculos occupante. Porro necesse erat, suum ipse ministerium commendaret, ut notum se Romanis, qui nunquam præsentem viderant, neque audiverant prædicantem, efficeret; utque authoritatem conciliaret Epistolæ, atque ita redderet utiliorem. De Pauli nomine alibi egimus in Acta XIII. 9. ubi & disputavimus, quo tempore is, relicta Sauli appellatione, Paulus nuncupari cœperit. *Jesu Christi servum* se dicit, illustri titulo, nihilo minori quam *Servi Dei*, quem in Veteri Testamento Prophetæ ac Patriarchæ, veluti Moyses, Josue, David, Elisæus, Elias, Nehemias, usurpavere.

VOCATUS APOSTOLUS (1). Romanorum animos occupat in eo, de quo dubitatio Romanis oriri poterat, ubi intelligerent, illum ex duodenis non esse, quos vivens Christus elegerat. Apostolus sum nihilo secius quam cæteri; divina enim vocatione in Apostoli munus adlectus sum, neque minora gessi, quam quisque Apostolorum celeberrimus: *Existimo enim nihil me minus fecisse a magnis Apostolis*. 2. Cor. XI. 5.

SEGREGATUS (2) IN EVANGELIUM DEI; ab ipso matris sinu electus (3), ut olim præco veritatis essem; a vulgo Fidelium secretus, quo tempore Spiritui Sancto visum est imperare, ut segregaret in opus, ad quod me ille selegerat (4). Denique peculiari electione destinatus in Apostolum Gentium (5), præconem Evangelii Dei, Evangelii æterni (6), quod Deus ipse misit, in remotissimis sæculis promissum, & ab electis a Deo viris prædicatum.

℣. 2. QUOD ANTE PROMISERAT PER PROPHETAS. Evangelium, de quo loquor, quodque ipsi accepistis, novum dogma non est, neque ab hominibus inventum, at nunciatum in Libris veterum Prophetarum, qui de Messiæ adventu, gestis, regno scripsere. In Religionis rebus novitas nunquam suspecta non est. Nulla veritatis ac vetustatis nota in Christiana Religione desideratur. Omnia veterum Oracula de illa loquuntur, quippe quæ primum præcipuumque illorum argumentum fuit,

℣. 3. DE FILIO SUO QUI FACTUS EST EI (7). Referri hæc possunt ad Evangelium, de quo statim antea. De Evangelio loquor, narrante ortum, res gestas, mortem, divinitatem, omnipotentiam Filii Dei, qui ex natura Divina coæternus est Patri, at ex carne filius est Davidis, uti Scripturæ testantur. Aliter: Promittitur Evangelium in Scripturis, de Filio Dei, ex Davidis genere in carne orto, agentibus.

℣. 4. QUI PRÆDESTINATUS EST FILIUS DEI, &c. Hæc verba S. Augustinus, ac Latini Patres post ipsum, & plerique Scholasticorum atque Interpretum explicant de Prædestinatione Jesu Christi, qua is ex hominibus universis electus est, ut Filius Dei sit. S. Chrysostomus, Græci Patres, atque e Recentioribus quamplures usurpant de certissimis argumentis, quibus J. Christus verus Dei Filius demonstratur. Certissimum autem & maxime perspicuum, quo illum & Deum & Dei Filium agnoscimus, est, I. *Spiritus sanctitatis*, in illo micans, ejusque in doctrina ac prodigiis fulgens.

II. *gloriosa illius Resurrectio*, certissimum omnipotentiæ illius argumentum. Ita explicant Græci, quorum Codices ferunt (8): *Qui destinatus est*, constitutus, agnitus, demonstratus, *Filius Dei*, *&c.* Quam lectionem pariter sequuntur Origenes Expos. in Ep. ad Rom. Tertullianus (9). S. Hieronymus, S. Chrysostomus, *destinatus*, non *prædestinatus*. Ait Eusebius (10), τὸ *prædestinatus* invectum esse a Marcello Hæretico Sabelliano, ut inde colligeret, Christum Jesum nihilo verius Dei Filium esse, quam Fideles cæteros ad vitam prædestinatos.

At *prædestinatus* legitur apud S. Irenæum l. 3. cap. 1. S. Hilarium de Trinit. l. 7. S. Augustinum passim, S. Ambrosium, Vulgatam, Patresque Latinos, & Græcos aliquot, veluti S. Epiphanium hæres. Theodot. c. 6. Græcosque nonnullos Codices; idque S. Augustinus, uti diximus, interpretatur de prædestinatione Jesu Christi, qua illius Humanitas, nullo ipsius merito, cum Divinitate conjuncta est a primo temporis momento, quo extitit (11). Duplicem in Christo naturam perspicue distinguit Apostolus: divinam, qua *prædestinatus est Filius Dei in virtute*; humanam, qua fa-

[1] Κλητὸς Ἀπόστολος, *Vocatitius*, seu *ex vocatione Apostolus*. [2] Ἀφωρισμένος. [3] Galat. I. 15. *Cum autem placuit ei, qui me segregavit ab utero matris meæ, & vocavit per gratiam suam.*
[4] Act. XIII. 2. *Segregate mihi Saulum & Barnabam ad opus, ad quod assumpsi eos.* [5] Act. IX. 15. *Vas Electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram Gentibus, &c.* Vide & Act. XXII. 21. & Galat. II. 9. *Qui operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est & mihi inter Gentes.* [6] Apoc. XIV. 6. *Angelum habentem Evangelium æternum, ut evangelizaret sedentibus super terram.* [7] Græcus non fert *ei*; sed tantum, *qui factus est*: Τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαυίδ. At S. Irenæus lib. 3. cap. 18. S. Ambrosius, S. Hieronymus legunt: *Qui factus est ei*. S. Augustinus lib. 11. cap. 14. contra Faust. *Qui factus est ex semine David*. Etsi in quibusdam Latinis exemplaribus non legitur, *factus*, sed *natus*, &c. At in Expositione inchoata Epistolæ ad Romanos, legit: *Qui factus est ei.* [8] Τοῦ ὁρισθέντος υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν. [9] Tertull. contra Praxeam cap. 27. [10] Euseb. contra Marcell.
[11] August. Enchirid. cap. 40. *Nullis præcedentibus meritis in ipso exordio naturæ suæ esse cœpit, Verbo Dei copularetur in tantam personæ unitatem, ut idem ipse esset Filius Dei.*

factus est , natus est *ex semine David secundum carnem* (12). Græcorum explicatio videtur Estio servire magis literæ; cui libenter assentimur.

Ex Resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini nostri . Per Resurrectionem vere Filius Dei epparuir; de Jesu Christo Domino nostro intellige. Jungende sunt iste cum ℣. 3. Evangelium *per Prophetas promissum* , *de filio suo Jesu Christo Domino nostro* . Ex Grammaticæ regulis , vertendum erat (13), *Jesu Christo Domino nostro*, ac referendum ad *Filio suo* , quod præcessit : at vetus Interpres, rei grevitate occupatus , neglexit regimen præpositionis *de*, sexto casui servientis , respondentisque Græcæ præpositioni *peri* , quæ genitivum regit . Græcum regimen hic secutus est , non Latinum .

℣. 5. Per quem accepimus gratiam et Apostolatum. Pergit Apostolus ministerium suum commendere , atque ostendere , se Apostolum revera esse , quippe a Deo vocatum ad Apostoli munus prodigiosa prorsus ratione, divinisque donis , cognitione , ac spirituali Linguarum , prodigiorum & doctrinæ feculiate uberiori quem cæteros cumulatum . *Gratia & Apostolatus* unum idemque fortesse significent; quasi diceret , *Gratiam Apostolatus* (14) , quæ præstantissimum est Dei erge homines beneficium: sive *Gratia* usurpatur pro exterioribus Spiritus Sancti donis , quibus sub exordia Ecclesiæ locupletabantur ii , qui baptismum ac manuum impositionem eeciperent : seu denique pro interioribus donis reconciliationis, veniæ peccatorum, charitatis, fervoris, aliorumque Sancti Spiritus, mentes hominum inhabitantis, munerum (15).

Ad obedientiam Fidei (16) : ut gentes omnes ad obsequium Fidei pertrahantur, vel ejus nomine , ut ab Apostolis præstitum est , vel ob ejus nominis gloriam. Non ad Judæos modo, Syrosve aut Asiaticos missus sum , sed ad gentes omnino universas: omnes ipse complector; atque hæc me ratio impulit , ut quamquam ignotus literas ad vos darem . In istud incumbo , ut gentes omnes Fidei subjiciam , & nominis Jesu Christi gloriam ubique procurem. *In obedientiam fidei*, ut docear, inquit S. Chrysostomus , ad credendum opus esse subjectione , obsequio , bona docilique voluntate ; neque de eo agi , ut de propositis ad credendum rebus quæstionem moveas eut dispures : denique nec traditatum rerum perspicuitatem exigi , ut assentieris . Constentissime ubique docet Apostolus (17), in captivitatem redigendam esse intelligendi facultatem , ut Fidei obtemperes ; ac passim postulat , ut Fideles doctrinæ suæ obsequantur , mentesque submittant (18).

℣. 6. In quibus estis et vos. Cum ego sim Apostolus, omnesque ad gentes a Deo missus, vosque a Christu Jesu voceti sitis , jam estis ex eorum numero, ad quos Apostolice mee legatio porrigitur. Jure meo, & quodemmodo ex debito ad vos scribo ec doceo: quemobrem nil mirum , si quamquam ignotus literas vobis do. *Vocati* , inquit , *Jesu Christi*, non generali vucetione , universis hominibus communi , sed peculiari & efficaci, qua Discipuli Jesu Christi efficimini (1), ad peculiarem sanctitatem voceti, promissorum illius hæredes , electique ut illius gloria eliquandu fruamini . Vocatorum nomen tum in hac tum in cæteris Epistolis plerumque pro divina prædestinatione usurpatur. Non omnes fortesse Romani Fideles ad gloriam prædestineti fuerent ; sed Peulus ite cum iis agit, ac si omnes revere fuerint.

℣. 7. Omnibus qui sunt Romæ. Non *Romanis* ; quemplures enim Romæ erent elieno genere, ibique casu commorantes; ut Judæi qui Christo nomina dederent . Adde, quod *Romani* absolute dicebantur cives ; cum pleique eorum, quos elloquebetur Peulus, civitete non fruerentur.

Vocatis sanctis : qui a Deo vocati estis , ut Sancti ac mundi siris , utque vocationi vestræ respondeatis, eemque vitæ sanctimonia & bene gestis confirmetis: *Ut per bona opera certam vestram vocationem faciatis* 2. Petri 1. 10. Primævi Fideles vulgo *Sancti* eppellebentur , testibus Actuum Libro , omnibusque Pauli Epistolis (2) ; quippe quos morum puritas , sanctitas vitæ, inhabitansque Spiritus Sanctus nobilissime ee eppellatione dignos efficiebant .

Gratia vobis et pax . Beneficiis rebusque prosperis vos cumulet Deus. Gratia vobis esto epud Deum , ejusque donorum ac fortunatorum copians promereamini . Ita clauditur Epistolæ inscriptio.

℣. 8. Gratias ago Deo meo, &c. Romenorum benevolentiam captat Apostolus , meritis eos laudibus prosequutus. Tellatur magnopere se gaudere gloria, quam illi toto orbe obtinent ob puritatem Fidei ac vitæ sanctitatem; eorumque animos hac arte comparet, ut libenter audiant monentem arguentemque ipsorum mores ec lites , quibus illorum Ecclesia agitabatur .

℣. 9. Testis mihi est Deus. Jurisjurandi genus (3) , hoc loco necessarium, cum persuadere opus esset Romanis , ipsos apud eum maxima in existimatione & amore haberi .

Cui servio in spiritu meo, interiori mentis cultu, sive ex animo volente , obsequio penitus spirituali, libens volensque. Vel : Cui servio per Spiritum Sanctum in me manentem; ut corporeo & exteriori Judæorum cultui opponatur. Vide Chrysost. Toler. Ludov. de Dieu.

℣. 10. Si quo modo tandem aliquando iter habeam ad vos. Græcus habet (4) : *Felix iter habeam ad vos* ; vos videndi beneficium consequar . Hoc Peuli studium videndi Romenos opportunissimum est iis, quæ mox in illos graviore dicturus est.

℣. 11. Ut aliquid impertiar vobis gratiæ spiritualis. Vestræ utilitatis non meæ causa videre vos cupio. Spiritus Sancti dona , quibus abundo, vobis impertiri desidero , *ad confirmandos vos* in bono, ut si que in vobis corrigenda sunt , corrigam . Caute loquitur , atque orationem abrumpit , ne illorum animos irritet ; lenitque sententiam verbis consequentibus : *Idest , simul consolari in vobis per eam quæ invicem est , fidem vestram atque meam* . Ne infirmos adbuc Discipulos exacerbet , communem quodammodo cum iis conditionem sumit, eosque veluti sibi magistros agnoscit (5).

℣. 13. Nolo vos ignorare. Causam affert, cur propositum nondum expleverit: hactenos prohibitus fui . Græci Codices quamplures ferunt (6): *Non arbitror ignorare vos , sæpe me proposuisse ad vos venire* . Animi sui propositum Romanis notum esse potuisse puret ex fratribus, Romam Jerosolymis aut ab Asie profectis (7).

Ut aliquem fructum habeam . Hæc mihi causa, cur ad vos veniam : opto nimirum utilis esse vobis, & aliquod spirituale bonum vobis impertiri , quo bene instituamini , quemedmodum inter populos a me edoctos præstiti .

℣. 14. Græcis et Barbaris . *Græcorum* appellatione

[12] Vide Augustin. Exposit. inchoata in Epist. ad Rom. [13] [illegible] . . . . [illegible] [14] Theodoret. Est. Fromond. alii plures. [15] Ambros. Tolet. Paræ. alii. [16] [illegible], *In obedientiam fidei , ut obediatur fidei*. [17] 2. Cor. x. 5. *In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi*. [18] Rom. xv. 18. xvi. 19. 2. Cor. vii. 15. Philem. ℣. 21. &c. [1] Vide Est. Fromond. Menoc. Tirin. [2] Act. ix. 13. 32. 41. xxvi. 10. 18. Rom. viii. 27. 28. xii. 13. xv. 25. 26. 31. xvi. 15. & passim. [3] August. lib. 1. de Serm. Domini in monte : alii PP. Est. Tolet. Grot. Menoch. [4] [illegible], &c. [5] Chrysost. From. Grot. Paræ. [6] Gr. impress. [illegible]. Alii : [illegible] . Ambrosiaster in Rom. *Non autem arbitror ignorare vos* . Ita Pelag. Primas. Claromont. Gr. Lat. [7] Ambrosiast. in hunc loc.

tione Romanos etiam complectitur. *Barbarorum* vero cæteros a Græcis Romanisque alienos. Barbari nuncupabantur e Græcis quicumque Græce non loquerentur, ipsique met Latini (8). At Orbis Imperio penes Romanos collecto, Romani a Barbaris discerni cœpere, obsequii & metus causa, præsertim ubi Græcas artes coluere Romani.

Græcia victa ferum victorem cepit, & artes
Intulit agresti Latio.

Se igitur debitorem profitetur Paulus Græcis & Barbaris, Sapientibus, Philosophis, iisqui Sapientum nomine apud Ethnicos gaudebant, tum & ignorantibus atque illiteratis, non quod aliquid ex iis acceperit, sed quod ipso Apostoli munere juberetur communem se omnibus reddere, omnesque docere, tum nobiles ignobilesque, tum literatos ac rudes.

Objectionem occupare videtur: Si nos coram videre tantopere cupis, nostraque ad te fama pervenit, cur cessas? An æquum eras, populis Lycaoniæ, Galatiæ, Pisidiæ, aliisque, cum Romanis tum cultu & ingenio, tum dignitate ac virtute nequaquam comparandis, usque adeo te occupari, ut Romanum iter postponeres? Quamobrem ne populos a se hactenus institutos (id quod invidiæ plenum erat) cum Romanis comparet, respondet, missum se a Deo ad utrosque; cultos incultosque æque a se coli; suarumque partium esse ftrsias tibi a Providentia vias sequi, neglecto voluntatis suæ delectu. *Sapiens* hic pro *Erudito* usurpatur (9), quemadmodum apud Hebræos veteresque Latinos, teste Tullio.

℣. 15. Ita (10) quod in me, &c. Si me voluntatis meæ pondere trahi paterer, jam pridem Romam convolassem: at me prohibuit Deus, cujus voluntati desiderium meum postposui. Pergit causam afferre, cur nondum venerit.

℣. 16. Non enim erubesco Evangelium (11). Cur nondum venerim Romam, in causa non fuit aut vestri neglectus, ut diai, aut persecutionum metus, aut Evangelii nunciandi pudor. Persecutiones non vereor, neque pudet Deum crucifixum prædicare, neque sapientum hujus sæculi ludibriis & contemptui exponere. Jesum Christum constantissime prædico, *Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam: ipsis autem vocatis Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam.* 1. Cor. 1. 23.

Virtus (12) enim Dei est in salutem omni credenti. Dei vis est Evangelium, quod salutem omnibus Christo Jesu credentibus comparet, non quod ipsum ex se Evangelium pariat Fidem, aut Fides una salutem certissime afferat. Evangelium audiunt quamplurimi, nec tamen credunt; alii vero credunt, quin salutem assequantur. At simplex maxime & communis via, qua Deus homines ad fidem ducit, est Evangelii prædicatio: & qui crediderit, dignamque fide sua vitam instituerit, ac Fidem, charitatem, virtutesque Christianas ad finem usque coluerit, beatus æternum vivet: atque in eo potissimum Gratiæ suæ vires ostendit Deus: hoc nobilissimum est Divinæ virtutis prodigium.

Judæo primum et Græco. Salus Judæis primum promissa est, eosque dumtaxat instituit Christus, vetuitque, ne Discipuli externos docerent (13). Paruere illi; ac tametsi post Resurrectionem ad gentes late universas missi fuerint, has tamen non docuere, nisi Judæis prædicationem respuentibus. Prodigio opus fuit, ut Petrus ad docendos incircumcisos induceretur (14). Paulus ubique primum Judæos, deinde Gentiles instituit.

Paulatim rem aggreditur Paulus, & clam carpit Romanorum arrogantiam, qui aliquid supra Judæos sibi arrogabant, seque gratiam vocationis ad Fidem promeruisse arbitrabantur.

℣. 17. Justitia Dei in eo (Evangelio) revelatur, quæ justitia oritur ex Fide in Fidem, & fide perficitur. Justitia Dei hoc loco, ex nonnullis (15), est ea, qua Deus sive Christus dicitur Justus; ex aliis (16), qua nos justi efficimur; seu vera & absoluta Justitia, qua coram Deo justi sumus, ex vulgata Scripturarum locutione, qua homo coram Deo justus appellatur, vel hominis justitia, venustas, magnitudo est magnitudo, venustas, justitia Dei, eximia scilicet atque absoluta.

Melior tamen est interpretatio, explicans de justitia per gratiam a Deo tradita. Convenit hæc cum Pauli verbis ad Philippenses 3. 9. *Ut inveniar in illo non habens meam justitiam quæ ex Lege est, sed illam quæ ex fide est Christi Jesu; quæ ex Deo est justitia in fide.* Hæc porro justitia, quam mero Dei beneficio accipimus, in Evangelio per Fidem aperitur; in Evangelio enim discimus, exterioribus operibus, servatisque Legis ritibus non posse nos justos effici, tantumque bonum nisi per Fidem in Christum Jesum, charitate bonisque operibus stipatam, adipisci.

Addit Paulus, Justitiam hanc ex Fide oriri, & Fide perfici: *Ex fide in fidem*; cum scilicet Fidelis e virtute in virtutem progreditur, novisque in dies incrementis in Fide Evangelicisque virtutibus augetur (17). Non enim eam dumtaxat Fidem intelligit Paulus, quæ in contemplatione versatur, sed agentem, quam charitas comitatur. Aliter: Justitia, quam impertitur Deus, in Evangelio aperitur, ex Fide Veteris Testamenti in Novi fidem proficiens (18). Ex fide in fidem progrederis, cum ex Lege ad Evangelium transis, atque a rebus per Moysem & Prophetas traditis gradum facis ad ea, quæ Christus Jesus in Evangelio, & Spiritus Sanctus per Apostolos Jesu Christi Interpretes docuit. Christiani hominis fides perfectior est, nitidior, nobilior quam Judæi.

Justus autem ex fide vivit. Vel ex Græco & Hebræo (19): *Ex fide vivet.* Rationem affert, cur *Justitia oriatur ex fide, ac fide perficiatur*; sive, cur Fides Legis perficiatur per fidem Evangelii: nam, inquit, Justus, vir bonus ex fide vivet, supremæque felicitatis particeps futurus est per Fidei meritum. Sive: Justus ac felix sua ipsius fide efficietur. Habacuc, cujus est hæc sententia, illud volebat, Judæos qui Deo crederent, omnemque fiduciam in Dei promissionibus collocarent, captivitate Babylonica liberos fore. Eadem verba Paulus ad Novi Fœderis justos transfert. Per Fidem charitate bonisque operibus instructam vita Gratiæ vivet, æternamque beatitudinem consequetur (20). Captivitas Babylonica figura erat peccati, quo humanum genus ante Christi adventum tenebatur. Pii Israelitæ pios Christianos significabant. Per fidem illi libertatem promeruerunt: hi per fidem in Christum peccatorum veniam, veram Justitiam, supremamque felicitatem consequuntur. Hebræus fert: *Fide sua vivet.* Septuaginta: *Per fidem meam*, sive, in me.

℣. 18. Revelatur enim ira Dei in Evangelio, adversus impietatem erupture. Docet Dei Filius in

[8] Vide Grisk. & Grot. hic: Etiam Romanos Plautus vocat Barbaros. [9] Vide Castel. Drusium, Erasm. [10] Plures legunt: *Itaque.* [11] Gr. Addit, Τοῦ Χριστοῦ, Evangelium Christi; sed illud, τοῦ Χριστοῦ, deest in plurib. MSS. Coph. Syr. Æth. Chrysost. Origen. Tertull. Ambr. Hieron. Vide Zeger. Est. [12] Δύναμις, *potentia*, vis. [13] Matt. x. 15. *In viam Gentium ne abieritis.* [14] Act. x. 21. [15] Theodoret. [16] Chrysost, Theophyl. alii Græci. August. lib. De Spirit. & litt. cap. 11. Ita Est. Tolet. Menoc. alii. [17] Theophyl. Oecumen. Est. Perer. Sa, Scalig. Glass. Ludovic. de Dieu, alii. [18] Tertull. lib. 5. cap. 13. contra Marcion. *Ex fide Legis, in fidem Evangelii.* Clem Alex. l. 5. Strom. Thd ἐν Προφήταις εἰς Εὐαγγέλιον τῷ τελειωμένῳ. Chrysost. hic, Tolet. Grot. alii. [19] Hebr. Habac. 11. 4. צדיק באמונתו יחיה Gr. Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται. Plures Latini: *Vivat.* [20] Vide Grot. hic, Val. Est.

in Evangelio, quæ suppliciis impios maneant, dum supremum illis minitatur Judicium, alterum sui adventum, ignem minime extinguendum, vermem immortalem (21), iram suam e Cœlis proditurum, cum Dei Filius in nubibus steterit, gloria & majestate sua obvolutus (22), atque ignis instar in ultionem descenderit: *In flamma ignis dantis vindictam*. 2. Thessal. 1.

Revelabitur super eos, qui veritatem Dei in injustitia detineant. Duplici modo veritas Dei in injustitia detinetur; scilicet, ubi veritatem quam nosti, cæteros non doceas; & ubi ea quæ nosti, opere non compleas. Duplicis autem hujus injustitiæ rei sunt Philosophi. Unicum esse Deum, agnovere Philosophi, neque tamen palam docuere, ne multitudinis iram provocarent. Deinde vitæ genus instituerunt omnino repugnans iis quæ ipsi credebant; Deos, quos animo aspernabantur, ritu exteriori colebant; flagitia, quæ damnabant in cæteris, ipsi admittebant. Evangelio igitur, quo damnatur iniquitas quælibet, impietas, impudicitia, damnantur etiam Gentiles universi, vel sapientissimi ac maxime literati, quique sanctissimum vitæ genus præ se ferebant. Hoc voluit Paulus, veram justitiam inter Gentiles non esse, nullumque adeo meritum.

Quæ de impia Philosophorum simulatione, veraque illorum impietate diximus, ex ipsis eorum libris nullo negotio comprobantur. Varro (23) tria genera Theologiæ dicebat esse, eorumque unum mythicon seu fabulosum appellati, quod Poetarum est; alterum physicon, seu naturale, a Philosophis invectum; tertium civile, quod Principes ac populi commenti sunt. Primum genus, a Poetis penitus inventum, ridiculum ac spernendum esse ajebat, quod multa Diis indigna, furta, adulteria, probrosissima denique flagitia tribuat. Alterum, Philosophicum & naturale, inquit, non congruit civitatibus, quod habeat aliqua supervacua, aliqua etiam quæ obsit populis nosse, veluti, Herculem, Æsculapium, Castorem non esse Deos; quod verus Deus nec sexum habeat, nec ætatem, nec definita corporis membra. Tertium denique Theologiæ genus populare, Principum commentum, quo multitudo in definita aliqua religione contineatur, Reipublicæ necessarium est, vel ad salutem utile. Hoc autem, ait, genus maxime Sacerdotes nosse atque administrare debent, populosque in vulgari de Diis opinione nutrire. Ita Gentiles Philosophi de Religione disputabant. Id porro quid est, nisi *veritatem Dei in injustitia detinere?*

Plato in Timæo, qui optime noverat, quid de Deo unius rationis lumine intelligi queat, negabat aut facile inveniri, aut tuto tradi multitudini Patrem & Conditorem universi. Seneca (24), qui omnia Ethnicæ Religionis absurda, omnesque superstitiones luculentissime agnovit, ac disertissime expressit in libro, ex quo fragmenta nonnulla tradit S. Augustinus; Seneca, inquam, id ausus est, quod non succurrit Varroni: civilem nimirum Theologiam, a Varrone permissam, damnavit, ejusque instituta in ludibrium vertit. Hæc tamen bene cepta male absolvit, inquiens: *Quæ omnia sapiens servabit tamquam legibus jussa, non tamquam Diis grata*. Subdit: *Omnem istam ignobilem deorum turbam, quam longo ævo longa superstitio congessit, sic adorabimus, ut meminerimus cultum ejus magis ad morem quam ad rem pertinere*.

Græcus dumtaxat legit (25): *Veritatem in injustitia detinentium*, non *veritatem Dei*, ut habent Vulgata, S. Ambrosius, & S. Hieronymus. Hæc tamen additio sententiam non mutat; ex consequentibus quippe omnino videtur Apostolus de veritate Dei agere.

℣. 19. Quod notum est Dei, manifestum est in illis. Novere illi quicquid ex Deo nosci potest. Deum cognovere Philosophi, quantum ratione cognosci potest: omnipotentiam illius, unitatem, sapientiam, ac proprietates cæteras, at non mysteria, quæ nonnisi ex revelatione discuntur (26). Atque ex ipsis proprietatibus, quas diximus, alias luculenter magis, alias minus agnovere: quasdam perfectius, nonnullas vero imperfectius. Sunt qui Deum esse negavere, & qui de omnipotentia vel providentia Dei absurda senserunt. Hic tamen Paulus omnes universe Philosophos, Deum esse credentes, spectat; cujus Dei vestigia in ipsa natura, in rebus causisque naturalibus, ac denique in se ipsis nanciscebantur.

℣. 20. Invisibilia enim ipsius, a creatura mundi, &c. (27). Invisibiles quippe Dei proprietates conspicuæ effectæ sunt, ab ipsa mundi constitutione, per cognitionem ex creaturis collectam. Ingens naturæ liber ab ipsis rerum exordiis patuit: quicumque argumenta de Conditoris existentia sincere quæsivere, ea ibi palmaribus literis descripta nacti sunt. Artifex ex artefacto noscitur, ait Philo (28); ex tabulis Pictor, statuarius e signis. Quis urbem probe cultam ingressus, ordinemque admiratus, moderatorum sapientiam intelligit? An quisquam est, qui ea quæ in mundo geruntur intuens, constitutum in eo ordinem non admiretur, mentemque ad illius Conditorem ac Moderatorem non erigat?

Reddi potest Græcus: *Invisibiles Dei proprietates intelliguntur ex creatis mundi rebus: A creatura mundi*. Suus est creatis hisce rebus sermo, quo naturæ & perfectionis suæ largitorem commendant. *Cœli enarrant gloriam Dei*, ait Propheta Ps. 18. 1. *& opera manuum ejus annunciat Firmamentum*. Neque ignotus est sermo, aut vox obscura & debilis: *In omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum*. Omnia quæ me circumstant, interrogavi, essent ne Deus meus. Negavere illa. Dixi: Cum Deus meus non sitis, dicite jam, ubi ille aut quis est? *Exclamaverunt voce magna: Ipse fecit nos. Interrogatio mea, intentio mea; & responsio eorum, species eorum*, ait S. Augustinus lib. x. Confess.

Sempiterna quoque ejus virtus illis perspecta est ex operibus, ita ut sint inexcusabiles, cum neque agnoverint, neque, uti par erat, coluerint. Profecto, perspicua licet sint argumenta, quæ ex creatarum rerum cognitione Deum esse demonstrant, non defuere Philosophi, qui mundum casu conditum, aut qui æternum esse, vel Deum sive Providentiam non existere docuerint. Nullus hisce hominibus est excusationis locus, tum quod cognitione sua pessime abusi fuerint, mentis suæ cogitationes perversasque argumentationes sectati; tum quod, pravis animi libidinibus obsequuti, innumera in flagitia præcipites ruerint. Mentes illorum satis illustraverat Deus, ut veritatem intueri possent, si vacuo cupiditatibus animo in illud incumberent; atque bonum a malo secernerent, patrataque ab ipsis flagitia æquitati ac pudicitiæ repugnare intelligerent, si conscientiam & animum sincere consulerent. Liberrima voluntate peccavere, nullaque est illorum criminibus excusatio (29). *Ita ut sint inexcusabiles*.

℣. 21. Non sicut Deum glorificaverunt. Glo-

[21] Marc. ix. 41. 45. 47. [22] Matth. xxiv. 23. xxvi. 64. [23] Apud August. lib. 6. c. 5. & lib. 4. c. 27. de Civit. Dei. [24] Seneca, lib. contra Superstitiones, apud August. lib. 6. c. 10. de Civit. Vide & August. lib. de Vera Relig. c. 5. [25] Τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων. Et ita legit Tertull. lib. 5 contra Marcion. Origen. & Græci. [26] Tolet. Est. Menoc. Tirin. alii. [27] Ἀπὸ κτίσεως κόσμου. August. de Civit. ibid. viii. 9. & 11. A constitutione mundi. Ita Bez. Erasm. Var. Drus. Hammond Zeger. alii plures. [28] Philo, Περὶ μοναρχίας lib. 1. [29] Vide Origen. Chrysost. Tolet. Erasm.

riam Deo non exhibuerunt; Dei amplitudinem non commendavere, neque grates de beneficiis egerunt. Idololatriam inane commentum esse, falsam Ethnicorum Religionem, errare vulgus circa Deum intellexere; at multitudini sese objicere ausi non sunt, neque perspectas veritates vulgare. Apud Scripturam, *dare gloriam Deo* (30), est, secretum aliquid palam fateri, cum quis apud Judices, interposito Dei nomine, interrogatur: idipsum ferme hoc loco significat. Sapientes Gentilium arguit Paulus, quod gloriam Deo non reddiderint, cognitamque veritatem celaverint, ubi auferendus erat multitudinis error, atque hanc confessionem Dei & veritatis causa exigebat (31). *Dare gloriam Deo* (32) est etiam interdum Dei laudes prædicare, rerumque quas ipsi gerimus gloriam in illum referre, gratosque nos ob illas exhibere.

Sed evanuerunt in cogitationibus suis, erravere, deperditi sunt in suis ipsorum argumentationibus; in fumum quodammodo favillamque abiere, cum illorum cognitio instar umbræ evanuerit ac dissipata sit: commodi nihil ex ea retulere. Cum ea utendum esset in Dei cognitionem, amorem, obsequium, in superbiam erecti sunt. Vel: Inanes argumentationes collegerunt, ac denique in errorem atque insaniam devenere. Singulas hasce explicationes patitur hic locus, ad verbum ferens (33): *Vani*, inutiles, falsi *effecti sunt in cogitationibus suis*, sive, in argutiis suis. Id apprime conspicitur in Philosophis, quorum vanitas, error, inepta commenta perspecta sunt, cum nihil sit vel ineptissimum, quod Philosophus aliquis serio non docuerit; id quod longa enumeratione ostendi nullo negotio potest. Jure S. Augustinus Scripta Philosophorum, præsertim in rebus ad mores pertinentibus, nuncupat *magna magnorum deliramenta doctorum* (34).

Obscuratum est insipiens cor eorum. Cor frequenter pro animo usurpatur. Philosophorum mens in cæcitatem erroremque delata est; cognitoque per contemplationem Deo, turpissimas animi libidines, atque indignissimam idololatriam sectati sunt. Persequitur Apostolus data opera absurdissimum institutum Philosophorum, quibus gloriabantur Ethnici, quosque uti virtutis & sapientiæ exempla commendabant. Diserte scribit ℣. 31. eos qui sapientiæ nomine gloriantur, esse *insipientes*, saltem in iis, quæ ad mores, Religionem, & gravissima hominis officia pertinent: ac revera si plerorumque apud varias gentes, veluti apud Græcos, Persas, Gallos, Indos, & Ægyptios, Sapientum ac Philosophorum sententias & gesta perpendas, in sententiis tenebras, in gestis flagitia invenies. Quam corrupta sit hominum natura, & quantopere gratia Jesu Christi egeat, ejusque conatus, Christi gratia destitutæ, quam inutiles sint, omnium luculentissime perspicitur ex errore mentis ac voluntatis in iis regnante, quos profana Gentilitas ceu absolutissima sanctissimorum hominum exempla producit.

℣. 23. Mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei, &c. En perspicuum Philosophicæ insaniæ argumentum: gloriam nimirum uni Deo debitam in creatas res transtulere, cultu exhibito hominibus, avibus, feris, anguibusque; Deoque, qui corporis expers est, ac sensibus & corruptioni minime obnoxius, corporeis imaginibus expresso. Uterque porro error adeo absurdus est, ut viris sapientissimis gravissimisque vix tribui queat, nisi certissima extarent ejus rei monumenta. Exploratum omnino est, integras gentes, tum e vulgo & illiteratis, cum ex principibus sapientibusque, sacra fecisse feli, cani, bovi; scelestissimis item hominibus, Jovi, Veneri, Mercurio, Herculi, &c. elementis, igni, aeri, aquæ, astris, Soli, Lunæ, Cœlo. Ac veluti satis flagitii non foret, Dei nomen profanasse, creatis rebus datum, eadem appellatione donavere imagines astrorum, hominum ac ferarum, easque non secus ac res iis exhibitas coluere.

℣. 24. In desideria cordis eorum. Pœna erroris mentium, ac perversitatis voluntatum fuere errores alii ac nova perversitas. Provocatus illorum contemptu & nequitia Deus, probrosissimis illos affectibus tradidit; nova in flagitia ruere passus est, non impellens certe aut ducens, sed auxilia non largiens, ipsosque sibi relinquens (1). Imperatoris instar, ait S. Chrysostomus (2), seditiosam militum cohortem ibi destituens, ubi prælium gravius est; sive, ex Theodoreto, more nautæ, navim mediis in fluctibus relinquentis, necessario pondere destitutæ, quo in æstu regatur.

Ut contumeliis afficiant corpora sua, probrosis libidinibus dediti. Homo ad imaginem Dei conditus, suum ipsius corpus afficit contumelia, ubi eo utitur in probrosa ac turpia; quemadmodum alteri contumeliam infers, si ad usus aut repugnantes naturæ, aut conditione indignos, aut per se turpes eum cogis. Hominem corpore instruens Deus, naturales licitosque singulis membris usus attribuit. Probro aspergis membra, si aliter uteris. *Omne peccatum*, ait Apostolus 1. Cor. 6. 18. *quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. An nescitis, quoniam membra vestra templum sunt Spiritus Sancti? Glorificate, & portate Deum in corpore vestro. Si quis templum Dei violaverit* (3), *disperdet illum Deus. Abstinete vos a fornicatione* (4), *ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione & honore*.

Cum Gentiles Philosophi Deum, quem novere, contumelia affecerint, ejusque veritates conditas detinuerint, neque illas aperuerint, debitumque illi honorem non detulerint; Deus hujusmodi criminum causa divina illis adminicula largitus non est, pessimisque ac turpissimis illorum cupiditatibus ipsos tradidit, ut ipsi sibi pœnæ auctores sint, ac turpibus flagitiis, quibus obvoluti sunt, sua ipsorum corpora probro cumulent, *mercedem, quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes*, ℣. 27.

Græcus reddi potest (5): *Ut contumelia afficiant corpora sua inter se mutuo*. Turpissimis flagitiis alter alterum mutuo inquinavere. Prior tamen interpretatio melior & probatior: *Contumelia affecerunt in semetipsis*.

℣. 25. Qui commutaverunt veritatem Dei in mendacium. Mendacium apud Scripturas frequenter pro idololatria & idolis usurpatur (6). Philosophi, qui Deum cognoverant, veritatem hanc in mendacium converterunt; neglectoque Domini obsequio, mendacium falsamque religionem amplexi sunt: rei creatæ tribuerunt id, quod uni Conditori debebatur: *Servierunt creaturæ potius quam Creatori, qui est benedictus in sæcula, amen*: Creatori, inquam, nostris laudibus & gratiarum actionibus, cultu & obsequiis tum in tempore tum in æternitate prorsus dignissimo. *Amen* usurpari potest pro *certe*, omnino. Omnium hominum laudes & obsequia procul dubio meretur Deus. Ea voce *Amen* passim utitur Paulus (7), oratione vel non absoluta, tamquam interjectione,

(30) Josue vii. 19. *Da gloriam Domino Deo Israel*. Joan. 12. 24. (31) 1. Par. xvi. 24. 28. 29. & in Psalmis passim. (32) Vide August. lib. de vera Relig. cap. 4. (33) Ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν. (34) Aug. Serm. 241. nov. edit. cap. 6. Alias, de tempore 141. (1) Vide Aug. lib. 5. contra Julian. cap. 3. & lib. de Nat. & Gr. cap. 22. & Toler. Est. Menoch. Tirin. Ita & Origen. Chrys. Theodoret. Theophyl. Ambrosiaster. (2) Chrysost. homil. 3. in Rom. 1. (3) 1. Cor. iii. 17. (4) 1. Thessal. iv. 4. (5) Ἀτιμάζεσθαι .... ἐν ἑαυτοῖς. Erasm. Vat. Chrysost. in Tolet. (6) Vide Isai. xxviii. 15. xliv. 20. Jerem. xiii. 25. xxiii. 14. Osee vii. 1. (7) Rom. ix. 5. xi. 36. xv. 33. xvi. 20. 27. 2. Cor. xiii. 13. Galat. 1. 5. vi. 18. &c.

ne, qua se optare demonstrat, ut Deus ab universis creatis rebus celebretur.

℣. 26. PASSIONES IGNOMINIÆ. Permisit Deus, ut libidines, cupiditatesque turpissimas, ipsis illorum corporibus infames, sequerentur. Id porro in Philosophorum historia luculentissime conspicitur. Socrati (8) & Platoni (9) incestus puerorum amor vitio vertitur; atque horum postremus superbiæ atque ambitionis arguebatur, quodque aliter doceret, aliter viveret. Lycone apud Eusebium (10) teste, Aristoteles uxorem morte præreptam divinis honoribus coluit, qualibus Athenienses Cererem. Quis pudicus legat turpissima illa flagitia, quæ a Diogene Cynico palam & coram exercebantur? Nihilo modestior Aristippus (11). Testatur S. Chrysostomus (12), Zenonem docuisse, uxores esse communes. Hæc porro inter Leges Platonis erat. Supervacaneum est de Epicuræis agere, quorum vel ipsum nomen contumelia, summumque bonum voluptas (13). Matrem constuprabat Periander, ut ajunt. Chrysippus stuprum cum matre & filia permittebat (14).

NAM FOEMINÆ EORUM, &c. Pro naturali duplicis sexus conjunctione, fœminæ execrabili meretricio nullas non corporis partes prostituerunt (15); sive horribili magis flagitio, mutuo se fœminæ constupravere (16). Initium facit Paulus a fœminis, quibus sanctior esse debet pudicitia, & quarum flagitia virilis impudicitiæ consecutio sunt; viros autem hic maxime carpit, dum Ethnicorum suæ ætatis mores tetris adeo coloribus pingit.

℣. 27. SIMILITER AUTEM ET MASCULI, &c. Hoc probri genus adeo vulgare fuit apud veteres, ut illud argumentis evincere, necesse non sit. Flagitiis hisce non vacabant Græcorum Philosophi. Qui autem fieri poterat, ut ea execrarentur homines, qui a Diis perpetrata conspicerent (17)? Ea vitio tribuuntur Soloni (18), Zenoni (19), Platoni (20), Socrati (21), Aristoteli, Lycurgo (22). Exercuere ipsi, & cæteros docuere. Pestis hæc late adeo Romæ grassabatur, ut nullus jam esset pudor (23). Neque legibus interdicebatur, modo vis ingenuis non inferretur. Hucusque libido pervenerat, apud Sapientes etiam, & nobilissimos Ethnicorum.

MERCEDEM, QUAM OPORTUIT. Ita Deus punit nequissimorum hujusmodi hominum flagitia & cæcitatem, aliis nempe criminibus, quæ priorum appendix & merces quodammodo fuerunt. Cum ipsi Deum dereliquerint, illos vicissim deseruit Deus, Dei donis, scientia, eloquentia, ingenio abusi sunt; jure igitur permisit Deus, ut suis ipsi corporibus abuterentur, & in ea flagitia ruerent, quæ æternam illis invidiam & probrum apud pios paritura essent. Ita posterius peccatum prioris interdum pœna est, uti Patres & Interpretes passim docent.

℣. 28. SICUT NON PROBAVERUNT (noluerunt) DEUM HABERE IN NOTITIA; ita illos Deus sensu perverso agi passus est. Ita sonat Græcus, & optimi Interpretes explicant (24). Cum Gentiles Philosophi Deum cognoscere, uti par erat, colere & vereri noluerint; gloriam supremo rerum Domino, quem noverant, non exhibuerint; conscientiæ stimulos, dictantis quæ opus erat, sequi recusaverint; æquissimo jure *tradidit illos Deus in reprobum sensum*, quo ea amare coacti sunt, quæ erant amore & æstimatione indignissima, permisit ut in eos ruerent mentis & voluntatis errores, quos in ejus ingenii & eruditionis hominibus fuisse, ægre intelligimus. Neque Deus illos in ea flagitia impulit, aut induxit, sed in iis esse permisit (25). *Reprobus sensus* (26) est sensus malus, perversus, insanus, omnino rejiciendus atque spernendus, ceu nummus adulterinæ materiæ, a commercio rejectus, *reprobus nummus* (27).

℣. 29. REPLETOS OMNI INIQUITATE. Falsi Gentilium Sapientes nedum in voluptatum usu erravere, verum etiam nullum fuit flagitii genus, quo non inquinarentur; iniqui, nequam, avari, invidi, homicidæ, &c.

Græci Latinique Codices varium habent ordinem rerum, de quibus hic Paulus. Græcus (28): *Repletos omni injustitia, fornicatione nequitia, avaritia, malitia: plenos invidia, cæde, jurgio, dolo, malignitate*: Dissident etiam inter se Codices Græci: plures enim omittunt *fornicationem*, utpote superioribus versiculis enumeratam; alii *malignitatem*, utpote eamdem ac *malitiam*, paulo antea recitatam. Verborum ordo varius etiam est in libris manu exaratis (29). Hæc tamen variantia sententiæ non nocent.

Malitia, *nequitia*, *malignitas* apud Latinos eamdem ferme rem sonant. At Græce πονηρία, *malitia*, est improbitas, perversitas, pravitas, versuta & fallax nocendi ratio; κακία, *nequitia*, est malitia, vitiositas ex natura, seu consuetudo nocendi; κακοήθεια, *malignitas*, est morositas, moribus asperis & difficilibus, ex humoribus corporis vel institutione orta. Supervacaneum est exemplis docere, omnia hæc & cætera vitia in consequentibus descripta, Græcos inter & Romanos, omnesque generatim Ethnicos fuisse. Nemo ferme apud Historicos legitur, qui multa horum exempla non præbeat; pleraque enim hæc vitia vulgaria erant, gentesque integras occupabant.

℣. 30. SUSURRONES; DETRACTORES, ψιθυριστάς, καταλάλους. Primi generis sunt ii, qui clam obloquuntur, qui falsa spargunt, ut discordiam & simultatem inter amicos serant. Alterius generis homines vel ipsos amicos maledictis petunt, pessimaque obloquendi libidine, quidquid a cæteris agitur, malam in partem torquent, & passim narrant.

DEO ODIBILES, θεοστυγεῖς; Deo odiosos. Sunt (30) qui vocem hanc cum superioribus jungant: susurrones & maledicos, quos odit Deus. Alii absolute usurpant pro hominibus Deo invisis ob scelera & fla-

(8) Vide Dion. Chrysost. Orat. 65. Ælian. Var. Hist. l. 4. cap. 11. Lucian. Vitar. actione; Juvenal. satyr. 2. *inter Socraticos notissima fossa cynædos.* (9) Laert. in Platone num. 29 Seneca de Vita Beata cap. 18. (10) Præparat. lib. 15. cap. 2. (11) Laert. lib. 2. num. 62. (12) Chrysost. homil. 5. in Epist. (13) Laert. lib. x. num. 6. (14) Vide Cornel. a Lapide, hic. (15) Pareus, hic: *Ad præposteros & Sodomiticos concubitus sese maribus prostituerunt.* Vide Tolet. (16) Clem. Alex. Καὶ γυναῖκες ἀνδρίζονται παρὰ φύσιν. Senec. Ep. 95. *Libidine vero ne maribus quidem cedunt, pati natæ. Dii illas Deæque male perdant, adeo perversum commentæ genus, impudicitiæ.* Vide Grot. hic, Et Cornel. a Lapide, Martial. de Bassa Tribade;

Commenta est dignum Thebano ænigmate monstrum,
Hic ubi vir non est, ut sit adulterium.
Inter se geminos audes committere . . . .
Mentiturque virum prodigiosa Venus.

(17) Theophyl. Antioch. apud Grot. hic. (18) Plutarch. in Amatorio. (19) Laert. in Zenone. (20) Vide & Theodoret. de Curand. Græc. affect. (21) Vide Sup. Item Tertull. Apolog. cap. 42. & lib. de Anima cap. 1. Nazianz. orat. 1. advers. Julian. alios. (22) Theodoret. Ubi supra. (23) Vide Grot. hic, & Eli. Senec. Epist 195. *Transeo puerorum infelicium greges, quos post transacta convivia, alia cubiculi contumelia expectant. Transeo agmina exoletorum, per nationes coloresque descripta.* (24) Καὶ καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, &c. Ita Chrysost. Theodoret. Syr. Arab. Vat. Erasm. Tolet. Alii. (25) Chrysost. in Isai. 111. pag. 595. tom. 5. (26) Εἰς ἀδόκιμον νοῦν. (27) Vide Grot. Lud. de Dieu. (28) Πεπληρωμένους πάσῃ ἀδικίᾳ, πορνείᾳ, πονηρίᾳ, πλεονεξίᾳ, κακίᾳ· μεστοὺς φθόνου, φόνου, ἔριδος, δόλου, κακοηθείας. (29) Vide Var. Lect. Mill. hic. (30) Gloss. ord. Pare.

& flagitia; vel de *hominibus abhorrentibus a Deo* (29), providentiam esse negantibus, obloquentibus de justitia, cum ab ea puniuntur, eamque damnantibus, si cæterorum supplicium differatur. Hisce in Deos contumeliis passim scatent Libri Ethnicorum. Vide Grotium hic.

CONTUMELIOSOS, ὑβριστάς. Contumeliam addunt injuriæ. Usurpari etiam potest Græca vox de libidinis flagitiis, naturam contumelia afficientibus, deque vi ingenuis illata in rebus venereis (30).

SUPERBOS, ELATOS. Philosophorum, ac præsertim Stoicorum erat superbia, hominum scilicet superbissimorum, qui cæteros aspernati, unos se sapientes & prudentes esse censebant. *Elatos* arrogantes, qui quodammodo se Diis pares esse gloriabantur. Horatius Epist. l. 1. ep. 2.

Ad summum sapiens uno minor est Jove, dives,
Liber, honoratus, pulcher, Rex denique Regum.

Generatim, ait S. Augustinus (31), *Philosophorum proprie vanitas morbus est.*

INVENTORES MALORUM: qui omnia studia in illud conferunt, ut nova voluptatis, sumptuum & impensarum genera comminiscantur: qui exquisitissimas in mensa & cultu delicias quærunt. Cum ista scriberet Paulus, deliciæ ac libidines summum in Romano Imperio, ac præsertim Romæ, culmen attigerant. Imperans tunc temporis Nero monstrum erat libidinis. Præcesserant Tiberius & Caligula, quorum vita nexus sævitiæ & libidinis fuit.

PARENTIBUS NON OBEDIENTES. Peccatum hoc inter gravissima enumerat Paulus, tum hic tum 2. Tim. 3. 2. repugnat enim naturæ legibus, prisnisque pietatis & justitiæ institutionibus; quemadmodum ex recensitis pleraque. Exploratum est quid fecerit Tiberius in Liviam; & in Claudium Nero, ac post scriptam hanc Epistolam, quid in matrem Agrippinam. Græcus ad verbum (32): *Non auscultantes parentibus*; immorigeros, inobedientes.

℣. 31. INCOMPOSITOS, ἀσυνθέτους, inordinatos, expertes disciplinæ. Græca vox duplici modo usurpatur. Nonnulli (33) *perfidos* explicant, nullius fidei homines, tum in fœderibus publicis, tum in privatis contractibus. Notatur id in Romanis vitium, a Punici belli tertii temporibus, ait Grotius. Alii (34), *moribus duris*, asperos, contrarios ingenio leni, civili, sociabili. Prior tamen explicatio multo probatissima.

SINE AFFECTIONE, ABSQUE FOEDERE. Græcam vocem, redditam hic, *sine fœdere* (35), nullius fidei, Græci Codices multi omittunt; quod fortasse id satis significatum putaverint superiori voce, *incompositos*. At vocabula duo, quæ hic legimus, junxit etiam Paulus in secunda ad Timotheum (36); ex quo colligendum est, nihil hic legi superfluum. *Sine affectione* ii sunt, qui omnem humanitatis, pietatis, charitatis sensum exuerunt. Romani & vulgo Gentiles exponebant liberos, si alere non possent (37): sævi atque impii in miseros erant; cum nullum charitatis documentum in gentilium religione suppeditaretur.

Altera vox, quam nos vertimus, *nullius fidei*, eos proprie significat, qui pacta & fœdera violant, ac datam in promissis & commerciis fidem non præstant: ne autem cum iis misceantur, quos *incompositos* supra eodem sensu vidimus, nonnulli explicant *implacabiles*, qui pacem cum nemine servant, nunquam placantur (38).

SINE MISERICORDIA, qui sævissime insectantur, impiissime affligunt, aliorum calamitatibus non moventur, vindicta immanes, erga servos immites, hostibus implacabiles. Apud historicos vide Romanorum sævitiam in bello; apud Senecam (39), herorum crudelitatem in servos. Sunt qui censeant, Stoicos potissimum spectari ab Apostolo, qui Sapientem nullis moveri affectibus oportere docebant, &, quicquid contigerit, immobilem esse; quo quidem dogmate benevolentia omnis, amicitia, misericordia aufertur.

℣. 32. QUI TALIA AGUNT, DIGNI SUNT MORTE, &c. Gentiles Philosophi justitiam, sapientiam, potentiam Dei cognovere. Norant illi, alia esse bona opera, alia mala: eos tamen Deus ita cæcutire passus est, ut ne nossent quidem, mala isthæc facta, quæ recensuimus, lethalia esse, & æternis digna suppliciis (40), non agentibus modo, verum etiam assentientibus atque probantibus (41). Igitur ii ex Philosophis, qui ista non perpetravere, ne peccato carere se censeant: satis est malum non prohibuisse, cum possent, cognitasque veritates non vulgasse: nisi enim scelera coercuissent, saltem officio & conscientiæ non defuissent. Cuivis illorum vel optimo illud saltem vitio vertendum est, quod mala quæ noverant, non damnaverint.

Græcus hoc loco aliter legit (42): *Qui justitiam Dei cognoscentes*, seu legem Dei, qua cautum est, eos *qui talia agunt, morte dignos esse, non modo ea faciunt, verum etiam facientibus assentiuntur*. Gentiles Philosophi scriptas Leges ignoravere, quæ mortis pœnam in quædam crimina execrabilia & naturæ contraria decernebant: at præsto fuit ratio, studio exculta, quæ horum perversitatem satis ostendebat (43). Ea illorum plerique contemplatione damnarunt: at quamvis mala esse intelligerent, alii patraverunt ipsi, alii patrantibus assensi sunt; illud minime perspicientes, severissimam ab ipsis sententiam in se provocari, sive facerent, sive probarent.

At vulgatæ lectio in Codicibus vetustissimis fertur (44), quorum nonnulli annos mille & ducentos superant: tum & apud Clementem Papam, in Epistolam ad Corinthios, Paulo Apostolo coætaneum; apud Origenem in Ep. ad Rom. S. Ambrosium (45), Luciferum Calaritanum (46) S. Augustinum (47), aliosque quamplures (48); adeo ut dubitari nequeat, quin hæc genuina sit lectio; cum præsertim optimam sententiam reddat, cum reliqua orationis serie apprime nexam, & Apostoli proposito mire servientem.

(29) Cyprian. Grot. Bez. Est. Menoch. (30) Vide Hamm. Grot. (31) August. lib. de Spiritu & Lit. cap. 12. pag. 95. (32) Γονεῦσιν ἀπειθεῖς. (33) Theophyl. Grot. Erasm. Syr. Arab. Vat. Lud. de Dieu, Hammond. alii. (34) Vide Tolet. Menoc. Tirin. Est. (35) Ἀστόργους, ἀσπόνδους. Vide Mill. hic. (36) 2. Timot. III. 3. Ἄστοργοι, ἄσπονδοι. (37) Vide Grot. hic. Tertull. Apologetic. Justin. Apolog. (38) Grot. Ἄσπονδος *dicitur, qui pacem non recipit; aut aliter accepit.* Syr. Pater. Est. Lud. de Dieu. (39) Vide Senec. Epist. 47. & lib. 3. de Benef. cap. 15. (40) Vide Platon. lib. 2. de Rep. Ciceron. de Somnio Scipionis. Grot. hic, Est. Pater. (41) Philo, de Specialib. Legib. Cyprian. Ep. 12. *Nec est alienus a crimine, cujus consensu, licet non a se admissum crimen, tamen publice legitur.* Vide & Salvian. lib. 4. apud Grot. hic. (42) Οἵτινες τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ ἐπιγνόντες (ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, ἄξιοι θανάτου εἰσὶν) οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσι. (43) Vide Grot. hic, Tolet. (44) Οἵτινες τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ ἐπιγνόντες, οὐκ ἐνόησαν ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, ἄξιοι θανάτου εἰσὶν, οὐ μόνον δὲ οἱ ποιοῦντες αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ οἱ συνευδοκοῦντες τοῖς πράσσουσι. Vide Var. Lect. Mill. in hunc locum, & Prolegom. 141. 142. (45) Ambrof. de Bono Mortis cap. 7. (46) Lucifer Calarit. pag. 101. (47) August. in Psalm. LVIII. (48) Vide Cyprian. lib. 1. Ep. 4. Hesych. in Levit. XX. Author Comment. inter opera Hieron. Primas. Sedul. Anselm. Haymo, &c.

CAPUT II.

Judæi, a quibus damnantur Gentiles, nihilo minus rei sunt, quippe qui illorum flagitia imitantur. Reddet unicuique Deus pro gestis. Legem violantes, a Lege non servabuntur; neque obtemperantes ab ea damnabuntur. Circumcisio vera est mentis & voluntatis.

℣. 1. PRopter quod inexcusabilis es, o homo omnis, qui judicas. In quo enim judicas alterum, teipsum condemnas: eadem enim agis, quæ judicas. 2. Scimus enim, quoniam judicium Dei est secundum veritatem in eos, qui talia agunt. 3. Existimas autem hoc, o homo, qui judicas eos, qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies judicium Dei? 4. An divitias bonitatis ejus, & patientiæ, & longanimitatis contemnis? ignoras, quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? 5. Secundum autem duritiam tuam, & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, & revelationis justi judicii Dei, 6. Qui reddet unicuique secundum opera ejus: 7. Iis quidem qui secundum patientiam boni operis, gloriam, & honorem, & incorruptionem quærunt, vitam æternam: 8. Iis autem, qui sunt ex contentione, & qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira, & indignatio. 9. Tribulatio, & angustia in omnem animam hominis operantis malum, Judæi primum, & Græci: 10. Gloria autem, & honor, & pax omni operanti bonum, Judæo primum, & Græco: 11. Non enim est acceptio personarum apud Deum. 12. Quicumque enim sine lege peccaverunt, sine lege peribunt: & quicumque in lege peccaverunt, per legem judicabuntur. 13. Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur. 14. Cum enim Gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt, ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex: 15. Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus. 16. In die, cum judicabit Deus occulta hominum, secundum Evangelium meum, per Jesum Christum. 17. Si autem tu Judæus cognominaris, & requiescis in lege, & gloriaris in Deo. 18. Et nosti voluntatem ejus, & probas utiliora, instructus per legem, 19. Confidis teipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum, qui in tenebris sunt, 20. Eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ, & veritatis in lege. 21. Qui ergo alium doces, teipsum non doces? qui prædicas non furandum, furaris: 22. Qui dicis non mœchandum, mœcharis: qui abominaris idola, sacrilegium facis: 23. Qui in lege gloriaris, per prævaricationem legis Deum inhonoras. 24. (Nomen enim Dei per vos blasphematur inter Gentes, sicut scriptum est) 25. Circumcisio quidem prodest, si legem observes: si autem prævaricator legis sis, circumcisio tua præputium facta est. 26. Si igitur præputium justitias legis custodias: nonne præputium illius in circumcisionem reputabitur? 27. Et judicabit id, quod ex natura est præputium, legem consummans, te, qui per litteram & circumcisionem prævaricator legis es? 28. Non enim, qui in manifesto, Judæus est: neque quæ in manifesto, in carne, est circumcisio: 29. Sed qui in abscondito, Judæus est: & circumcisio cordis in spiritu, non littera: cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est.

℣. 1. PROPTER QUOD INEXCUSABILIS ES, O HOMO, QUI JUDICAS. Compressa Gentilium arrogantia, qui Philosophorum suorum virtute & eruditione gloriabantur, orationem vertit Paulus ad Judæos, nuper ad Christum conversos (1), qui sese Gentilibus multo superiores esse jactabant, quasi certissimum ipsis esset jus ad Christi promissa, & Evangelii gratiam. Asserit igitur, eos minime esse excusandos, ubi Gentiles damnant; non quod Gentilium gesta damnanda non forent, sed quod Hebræi, ista damnantes, peccatis nihilo levioribus tenerentur. Peccavere Gentiles, Lege naturali violata, vitaque minime instituta ad normam veritatum, quas studio & meditatione assecuti sunt: at multo gravius peccavere Judæi, scriptæ Legi, manifestisque Dei vocibus non obsequuti. Hoc est totius Capitis argumentum, atque hæc explicatio cæterarum præstantissima, quæ optime omnium cum consequentibus nectitur.

At Græci, Latinique Interpretes quamplures (2) latius usurpant, vel de omnibus universe Judicibus ac Magistratibus, vel de iis qui in cæterorum gesta sententiam ferunt, sive Gentilibus, sive Judæis (3); seu denique de Philosophis, qui cen-

(1) Aug. de Spirit. & Litt. c. 26. Est. Men. Tirin. Tolet. de Brais, Cornel. Le Clerc. (2) Chrysost. alii Græci; Theodoret. Grot. Cajet. (3) Haymo, Anselm. Ferer. Fromond.

censorem agebant in ceteros, quamquam ipsi nihilo meliores. At constans Apostoli oratio alteri explicationi magis favet. Particula, *Propter quod*, consequentia potius respicit, quam præterita. Quantumvis rei sint Gentiles, nihilo innocentiores estis, Judæi: quamobrem inexcusabiles. Judæos alloquitur iis verbis, *O homo omnis qui judicas*, vel qui ceteros damnas. Verba quidem ipsa generalem sententiam significant: at orationis series, Judæos omnino spectans, vagantem sententiam definit. Ostendere aggreditur Apostolus, neque scriptam Legem, neque Circumcisionem illis vel minimum profuisse (4).

In quo enim judicas alterum, te ipsum condemnas. *Judicare* tum hic tum alibi passim pro *damnare* usurpatur. Gentilium idololatriam, errores in rebus ad mores pertinentibus, flagitia damnabant Judæi; at ipsi imitabantur. Quid non peccavere Judæorum majores in Numinum cultu? Jam tunc digni erant, quos desereret Deus. Judæorum sapientissimi, & ceterorum æstimatione sanctissimi, Jesu Christi ætate, hypocrisi, superbia, vindictæ libidine laborabant; Legemque perniciosis explicationibus corrumpebant. Illorum crimina passim recitantur in Evangelio, & flagitia arguuntur (5). Si tot criminibus tenebantur Pharisæi & Sacerdotes, quam fuisse par est multitudinis sanctitatem? Profecto Josephus (6) de Judæis ætatis suæ, præsertim de iis qui supremam Jerosolymorum obsidionem sustinuere, quasi de hominum scelestissimis, agit.

Porro naturalis æquitas postulat, ut qui de alio judicat, eumque damnat, damnatis criminibus ipse vacet; si enim damnans ea perpetrat, se ipse damnat. *Nolite judicare, ut non judicemini*, inquit Christus (7); *in quo enim judicio judicaveritis, judicabimini; & in qua mensura mensi fueritis, remitietur vobis*. Seneca: *Non potest ullam auctoritatem habere sententia, ubi, qui damnandus est, damnat*.

℣. 2. Scimus enim, quoniam Judicium Dei est. Novimus, Deum æquissimo judicio, & ex veritate judicare de iis, qui ea faciunt, quæ vos damnatis. Hoc ego nomine vos non arguo: laudo potius ea damnantes, quippe qui Dei judicium & justitiam sequimini: at opus est sapientius vos geratis, istaque in vobis ipsi prius damnetis, cum ea Lege, quam vobis dedit Deus, ea damnanda esse intelligatis.

℣. 3. Existimas autem hoc . . . quia tu effugies judicium Dei? An Dei judicium effugies, qui in ceteris damnas ea quæ ipse perpetras? cum ipse noveris, Deum severissime in reos hujusmodi animadversurum. Qui adversus conscientiam & cognitionem peccat, eo gravius damnandus est.

℣. 4. An divitias bonitatis ejus contemnis? Divitiæ copiam significant, & passim usurpat Apostolus divitias gratiarum (8), divitias gloriæ (9), divitias bonitatis & misericordiæ, divitias sapientiæ & intellectus (10). Divitiæ bonitatis Dei sunt ingens misericordia, quam Deus erga Judæos exercuit, & patientia qua vocavit ad pœnitentiam, & expectavit. Cum Deus erga te plenus misericordiæ sit, an oportuit eo magis te obdurari? Peccandi causa est, pœnæ dilatio?

Ignoras (11), quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Pœnam idcirco differt Deus, ut spectata illius misericordia tandem aliquando resipiscas. Misericordiam excipiet vindicta, & spretus amor in furorem convertetur.

℣. 5. Thesaurizas tibi iram. Quarumlibet rerum collectiones *thesaurus* dicuntur apud Hebræos; thesaurus aquæ vivæ (12) thesaurus imbrium (13) thesaurus vindictæ (14), thesaurus metalli sub terra conditi (15), thesaurus auri, argenti, tritici, vini, olei, aromatum, &c. Pervicaces ac superbi Judæi, damnata a se gentium flagitia imitantes, iræ thesaurum in vindictæ diem sibi colligebant. Quemadmodum autem in thesauris clausa diligentissime custodiuntur, ut nihil pereat; ita, inquit Theodoretus in hunc locum, omnia hominum gesta bene vel male in supremo Dei Judicio detegentur, pœnamque vel præmium quod merentur ferent. *Thesaurum iræ* opponit aptissime *divitiis misericordiæ*.

In die iræ et revelationis justi Judicii Dei. Omnino evincit hic locus, Apostolum ad Judæos verba facere, non ad Gentiles. Judices quosdam apud inferos esse censebant Gentiles, a quibus sententia diceretur in homines, ut in obscura ea loca ferebantur. Ii porro pars erant illius, quam eruditi Poeticam Theologiam appellabant, adeoque fabulosam. At Hebræi, præter privatum in singulos judicium, ubi animam efflavere, & alterum a Deo quotannis semel institutum initio mensis Tisri, quod est anni civilis exordium, commune aliud hominibus universis, saltem Justis omnibus, in valle Josaphati præstolabantur: idque luculentissime cernitur nedum apud Prophetas, Librum Sapientiæ, & Machabæos, verum etiam multo luculentius in Novi Testamenti Libris, ubi Christus hujusmodi fidem atque opinionem Judæorum confirmat. Hic porro dies nuncupatur iræ ac severi Judicii dies: nullus tunc futurus est misericordiæ locus: elapsum erit clementiæ tempus ac veniæ; quippe jam non licebit homini pessimam animi habitudinem mutare, aut ad Deum sincere ex animoque converti. Felix aut misera illius conditio æternum stabit. Arbor, *in quocumque loco ceciderit, ibi erit*. Eccle. xi. 3.

℣. 6. Unicuique secundum opera ejus. Præmium bonis, malis pœnas distribuet. Bene gesta, quæ consequentibus deinde male gestis deleta non fuerint, præmium ferent: male gesta per pœnitentiam non expiata, punientur. Quamobrem, superbi atque arrogantes Judæi, qui damnatis ceteros, vestræ virtuti fiditis, vestraque in peculiarem Dei populum electione gloriamini, cavete: sententiam in vos feret Deus ex iis quæ feceritis, non quæ meditando noveritis. Legis cognitio pondus flagitiis vestris ac damnationi adjiciet.

℣. 7. Iis quidem, qui secundum patientiam boni operis gloriam quærunt (16). Cœlestis gloria. Regnumque Cœlorum, quæ pollicitus est vobis Deus, sterilis scientiæ, inanisque contemplationis merces futura non sunt: ea quippe Deus pollicetur iis, qui in bene factorum exercitatione perseveraverint. Animadverte, non dicere Apostolum, eos qui dumtaxat bene fecerint, sed qui bene agendo perseveraverint: *virtus* enim *boni operis perseverantia est* (17): & *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* (18). Hanc interpretationem tradunt Origenes, S. Chrysostomus, ac Theophylactus in hunc locum.

Sunt qui vertant (19): *Iis quidem qui vitam æter-*

(4) Beza, hic. (5) Vide Matth. v. & xxiii. (6) Joseph. de Bello lib. 6. in Lat. 5. in Græc. cap. 1. pag. 904. 905. Et lib. 7. cap. 22. in Lat. xix. λ in Græc. pag. 985. 986. (7) Matth. vii. 1. 2. 3. Luc. vi. 37. (8) Ephes. 1. 7. Ephes. 11. 7. (9) Rom. ix. 23. Ephes. 1. 18. Ephes. iii. 16. Coloss. 1. 27. (10) Rom. xi. 33. Coloss. 11. 2. (11) Græc. Ἀγνοῶν, *Ignorans*: & ita Latini codices probatiores. Et Cyprian. lib. 3. cap. 35. ad Quirin. & lib. de Pœnitentia; & Iren. lib. 4. cap. 71. & August. in Psalm. cii. & Ambrosiast. (12) Num. xx. 6. (13) Deut. xxviii. 12. (14) Deut. xxxii. 34. (15) Deut. xxxiii. 19. (16) Græc. Δόξαν ζητοῦσι. Latini Codd. plurimi, *quærentibus*. Et ita Interpretes, & expositores plerique omnes. Bug. Est. (17) Greg. lib. 1. hom. 25. in Evang. (18) Matth. x. 22. (19) Oecum. Ambros. Greg. in Tolet. & ita fere omnes Latini apud Estium.

æternam per bonorum operum perseverantiam quærunt, largietur Deus gloriam, honorem, & incorruptionem. Alii (20) pro *perseverantia bonorum operum*, legunt *patientiam in bonorum operum exercitatione:* revera enim virtutem colere non potes, quin multa feras, innumerisque ærumnis atque odiis obnoxius sis. Quamobrem Jesus Christus in parabola de tritico sato in agro, in via, & in lapidosis locis Luc. VIII. 13. ait, postremis hisce significari eos, qui Dei verbum libenter excipiunt, at radices non jaciunt, & in discrimine iter virtutis deserunt.

℣. 8. IIS QUI SUNT EX CONTENTIONE. Contentio, disceptatio, lites, genuinæ sunt Judæorum notæ. Nullum hi ponunt jurgiis modum, nullaque in re cæteris consentiunt. Nihil rarius, quam sincera Judæi unius conversio. Malam hanc disceptandi libidinem passim legimus in Evangelio & in Actis Apostolorum, ubi Judæi litium materiem ubique scrutantur. Judæi ad Christum conversi, quos hac Epistola alloquitur Paulus, eam libidinem nondum penitus exuerant (21). Disceptabant illi cum Christianis ex Idololatria conversis de vocatione ad fidem; ajebantque eam vocationem virtuti, Fidei, bonisque ipsorum operibus deberi. Ex hisce litibus tumultus ciebantur in Ecclesia, minuebatur charitas, maximumque prædicationi veritatis obstaculum opponebatur (22).

℣. 9. TRIBULATIO ET ANGUSTIA, seu dolor ac tristitia, animi angustia (23) opprimet animum cujuslibet hominis, sive absolute hominem (hominis quippe animus pro ipso homine passim usurpatur) male agentem, Judæum præsertim & Græcum. Qui male egerit, judicium ac pœnam ex Deo referet, quam gesta meruerint, ut inquit superiori articulo Apostolus: præterea experietur conscientiæ stimulos, quibus in tristitiam, animi angorem, ac vivendi fastidium adigetur. Hujusmodi autem angore, stimulis, desperatione designari potest damnatorum conditio post supremum Judicium. Ea vero est quam damni pœnam appellamus: his malis Judæus æque & Gentilis opprimentur. Uterque acribus conscientiæ stimulis agitati sunt, cum vel officio vel conscientiæ defuerunt: justam scelerum suorum pœnam, summo bono privati, in æternitate sentient. *Judæi primum & Græci.* Hinc disce, Judæos, utpote majoribus beneficiis & cognitione donatos, multo acrius mulctatum iri, si Divinas Leges violaverint, suamque ipsi conscientiam criminibus læserint.

℣. 10. GLORIA ET PAX OMNI OPERANTI BONUM. Gloriam & pacem suppliciis & conscientiæ stimulis opponit. Judæi blandiebantur sibi futurum, ut ipsis quantumlibet impiis, ob unum generis sui meritum & originis sanctitatem, utpote Abrahami posteris, Deus æternam vitam largiretur. Ita sentiebant illi, ætate S. Justini Martyris (24). Sunt adhuc Judæi Doctores, qui animas damnatorum, post anni unius supplicia, in nihilum redigi putant: alii purgatorium locum ob maxima etiam crimina comminiscuntur: denique illorum severissimi censent, æternam damnationem iis dumtaxat inter Hebræos tribui, qui Deum esse, ac mortuos resurgere negaverint, oralesque leges contempserint (25).

Commenta isthæc evertit Apostolus; docetque, nullam hac in re Judæis esse supra Gentiles prærogativam; Deum pari severitate in omnes animadversurum, si Leges scriptas aut naturales violaverint; cumulaturum bonis, si imperata integra fide perfecerint. *Gloria*, inquit, *& pax omni operanti bonum, Judæo primum, & deinde Græco.* Neque tamen proprie Gentilem in scelere, infidelitate ac superstitione pervicacem significat. Fieri non potest, ut quis in eo mentis statu perseverans, cœlestem felicitatem & gloriam, æternamque pacem assequatur. Neque etiam de Gentilibus Judæisque ad Christi sacra conversis agit, sed de iis, qui ante Moysis Legem & Messiæ adventum vixere (26), uti Noemo, Melchisedecho, Enocho, Jobo, Jethrone, Naamano, aliisque permultis, qui Legem naturalem sequuti, Deum coluere, uti tradita sibi a Deo cognitione intelligebant. Hi certe, tametsi Gentiles, præmium consequentur non secus ac Judæi, qui sub Lege viventes, integra fide illi obtemperavere. Cum Gentilem dicis, non statim Idololatram significas. Apud Hebræos, quisquis origine a Judæis alienus Gentilis nuncupatur.

℣. 11. NON ENIM EST ACCEPTIO PERSONARUM APUD DEUM. Æquissimus Judex est Deus, causæ naturam dumtaxat, non hominem spectans. Pauper aut dives, infimus aut potens, doctus indoctusque, Judæus & Gentilis, Domesticus vel Externus, omnes illi perinde sunt. Peccatum damnat, præmio afficit virtutem, ubi illa inveniantur (27). Quamobrem vobis jam non licet, Judæi, generis prærogativa abuti, ut liberius peccetis; neque vobis, Gentiles, Divinæ Legis ignorationem causari, ut male agatis. Ineptas excusationes non excipiet Deus: æquissimum de utrisque judicium feret ex gestis.

℣. 12. QUICUMQUE SINE LEGE PECCAVERUNT, SINE LEGE PERIBUNT (28). Illud ne objiciant Gentiles: Moysis Legem non accepimus: qui fieri potest, ut Dei voluntatem noverimus? Qui non accepta Moysis Lege peccaverunt, perituri sunt, quin ex ea judicium subeant. Scriptam illi Legem non novere; ac certe naturalem, singulorum mentibus inscriptam (29). Legis naturalis violatio satis causæ est, cur damnentur. Punientur illi: acrius tamen Judæi (30), quibus, præter naturæ cognitionem, præsto erant Dei Lex, & divinæ voluntatis revelatio. Quamobrem addit Apostolus: *Quicumque in Lege peccaverunt, per Legem judicabuntur.*

℣. 13. NON ENIM AUDITORES . . . SED FACTORES LEGIS JUSTIFICABUNTUR. Duo hic sunt quæ explicationem postulant: nomen Legis, & verbum justificare. Moysis Lex, si tam late accipiatur, quam patet, Leges morales, rituales, judiciales complectitur. Præterea duplex est servandæ Mosaicæ Legis modus; imperfectus alter, servilis, & literam sequens; alter spiritualis, liber, perfectus, cum charitate conjunctus. Servilis Legum observatio inutilis est ad justificationem, quemadmodum tota hac Epistola docet Paulus. Rituales judicialesque sanctiones, quum nimirum morale nihil admistum ferunt, justos apud Deum efficere homines per se non valent. Morales religiose servatæ, origo sunt meriti & justitiæ; neque iis Judæi dumtaxat, sed cæteri etiam homines tenentur. Cum eas dedit Moyses, hoc unum præstitit, quod naturæ jus instauravit, explicavit, illustravit.

Verbum *justificare* nihilo minus hic ambiguum est, quam Legis nomen. Qui Legi obtemperant, duplici ratione justificari queunt (31): I. quod justi propterea fiunt, innocentes, & Deo chari: II. quod illos justificat Deus, & justos censet. At reos existimat ac damnat eos qui Legem violant. Posteriori præsertim modo verum est, eos dumtaxat, qui Legem servant sive scriptam sive naturalem (32), justi-

[20] Vide Theodoret. Est. Menoch. Tolet. alios. [21] Tolet. Est. Menoc. alii. [22] Vide Rom. XIII. 13. 1. Cor. I. 11. 12. 16. Galat. V. 20. [23] Θλίψις & στενοχωρία. [24] Justin. Dialog. cum Tryphon. [25] Vide Basnage, Hist. des Juifs liv. 7. ch. 32. art. 1. [26] Vide Chrysostom. Theophyl. Theodoret. ad ℣. 9. 10. Grot. hic. [27] Vide Act. X. 34. 2. Par. XIX. 7. Deut. X. 17. Matth. XXII. 16. Est. Grot. Men. hic. [28] Græc. Syr. & Latini plures: Et peribunt. Ἀνόμως & ἀπολοῦνται. [29] Vide Theodoret. Est. Grot. Menoc. Cornel. [30] Chrysost. orat. 2. de Jejunio; Oecumen. Theophylact. alii. [31] Vide Est. Paren. Grot. Tolet. [32] Tolet. Est. Grot. Menoc. Vide & D. Th. & Andr. in Concil. Trident. cap. 21.

Justificatum iri apud Deum, Dei judicio; quamvis fortasse aliter censeant homines: at unus hominum judex est Deus. Totus hic versiculus ad Judæos dumtaxat referendus esse videtur. Frustra illi accepere Legem, nisi servaverint. Actione, non meditatione digni efficimur, quos justificet Deus, atque inter amicos recenseat. Inanem Judæorum confidentiam comprimit Paulus, qua sese perire, aut a cœlesti beatitudine excludi non posse arbitrabantur hac una de causa, quod ex Abrahami genere essent, Legemque ex Deo accepissent.

℣. 14. CUM ENIM GENTES, QUÆ LEGEM scriptam NON HABENT, eamque tantum sanctitatis regulam sequuntur, quam ratio & conscientia suppeditant, cum, inquam, gentes NATURALITER (33), sponte sua, ex naturalis legis & conscientiæ instituto, EA QUÆ LEGIS SUNT, bona opera moralia in Lege imperata, FACIUNT, IPSI SIBI SUNT LEX. Suis illi in mentibus suaque in ratione inveniunt ea, quæ scripta in Lege Judæi. Norunt e. g. amandum esse & colendum unum Deum, diligendum proximum, quasi seipsum, &c. *Naturaliter* opponitur hic Judæorum conditioni, qui ex Deo Legem scriptam acceperant (34); Gentilibus in meræ naturæ conditione relictis, quales a Deo conditi fuerant, nullius Legis adminiculo, præter Legem hominibus universis communem. Neque tamen idcirco excluduntur supernaturalia Dei auxilia, quibus si careat homo, suis unius viribus nihil æternitate dignum præstare potest. *Naturaliter facere* non est agere absque Dei ope, sed sine scriptæ Legis adminiculo, ratione dumtaxat duce.

Ita pii illi Patriarchæ, ante & post diluvium sub naturæ Lege, & post scriptam Legem inter Gentiles, qui Dei gratia & adminiculis fulti Deum novere, ac Legi naturali obtemperavere; illi, inquam, sibi ipsi Lex fuerunt, ut ait Paulus. Lex igitur absolute necessaria non est, ut salutem assequamur; neque Judæis, qui Legem acceperunt, exclusis Gentilibus, at non servavere, quidquam gloriandum est, neque, iis spretis, aliquid arrogandum, cum non qui Legem novere, sed qui servant, apud Deum justi censeantur. Illud vult hoc loco Apostolus.

Locum hunc Pelagius (35) interpretabatur de quodam justitiæ genere, quod homo absque gratiæ ope suis unius viribus, rationis lumen sequens, consequi posset. Hanc sententiam proscripsit Ecclesia (36), & refutavit S. Augustinus (37), docens, agere hic Apostolum de gentilibus ad Christi fidem conversis, *naturaliter*, scilicet absque scriptæ Legis ope, sed unius dumtaxat auxilio gratiæ, naturam illustrantis, confirmantis, ac perficientis, servantibus Legem naturæ, mentibus ipsorum inscriptam, morales Moysis sanctiones, & Legem Evangelii: quæ certe opinio maxime catholica est, multosque patronos enumerat (38): prior tamen interpretatio literæ convenientior videtur. Tota orationis Pauli series indicat, agi hic de Gentilibus, Lege & revelatione destitutis: at Gentilibus ad Christum conversis præsto est utraque.

℣. 15. QUI OSTENDUNT OPUS LEGIS, SCRIPTUM IN CORDIBUS SUIS. Gentiles, Deum colentes, de quibus actum est articulo superiore, dum gratiæ opem, legem naturæ, & conscientiæ vocem sequuntur (39), ipsa obtemperandi fide ostendunt, intra ipsorum mentes Legem esse digito Dei exaratam, qua docentur easdem morum regulas, & naturalem justitiam, quæ in Mosaica Lege describuntur. Præterea hic sanctiones dumtaxat rituales, sive judiciales, quas servari necesse non est ad salutem: de moralibus agimus, in quibus ipsum Legis caput consistit. *Opus Legis* est id quod in Lege est præcipuum, necessarium, absolutissimum, opponiturque meræ illius literæ, scriptioni, sono. Posteriora hæc propria Judæorum sunt. At omnes plane homines naturalem Legem animis inscriptam gerunt (40); quamquam, ut eam utiliter exerceant, opus est supernaturali auxilio, quod ex se ipsi non habent. *Opus Legis* aptissime etiam usurpari potest pro Legis exercitatione, & operibus ad naturalis Legis regulam factis.

TESTIMONIUM REDDENTE ILLIS CONSCIENTIA IPSORUM, &c. Duo in homine sunt morum principia, quibus quid malum sit docemur, quid bonum: alterum ratio, alterum conscientia. Ratione bonum a malo secernimus; conscientia intelligimus, æquum ne sit an iniquum quod gerimus. Dixit mox Apostolus, Gentiles, qui sub legis naturæ chari Deo fuere, rebus gestis ostendisse, quamdam æquitatis regulam in ipsis esse, qua agendo ducebantur; ait hic, illos quæ bona sunt exercuisse, conscientiæ testimonium sequutos: ipsis illorum cogitationibus eos male agere monentibus, cum conscientiæ stimulis agerentur; vel bene, cum tacitam quamdam sui ipsorum probationem, nunquam non virtutis sociam, in animo experirentur (41). Ita nihil perpetrantes, quod conscientiæ repugnaret, malum vitabant certissime, & virtutem sequebantur. Id porro cum luculentissime cognoverint Gentiles, damnandi sunt, quod non servaverint. Horatius ep. 1.

. . . . . *Hic murus aheneus esto:*
Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

Et Juvenalis sat.

Quos diri conscia facti
Mens habet attonitos, & surdo verbere cædit,
Occultum quatiente animo tortore flagellum.

Menand.

Ὁ συνιστορῶν αὑτῷ τι, κἂν ᾖ θρασύτατος,
Ἡ σύνεσις αὐτὸν δειλότατον εἶναι ποιεῖ.

℣. 16. IN DIE CUM JUDICABIT DEUS. Membrum hoc cum superioribus conjungendum. Gentiles, naturæ legem aut conscientiam sequuti, damnabuntur, aut pronunciabuntur justi supremi Judicii die iis ipsis legibus, quas aut coluerint, aut violaverint. De scripta Lege judicium in illos non instituet Deus, utpote illis ignota, sed de naturæ cognitionibus, & conscientiæ testimonio; atque his testibus damnabuntur illi, aut absolventur. Sic Paræus, Est. Grot. Tolet.

SECUNDUM EVANGELIUM MEUM. Nullum certe est Evangelium e Paulo exaratum; at quidquid prædicabat ille, quidquid docebat, scribebat, Evangelium erat (42): omnia enim illius dicta eo ferebantur, ut notus fieret & amaretur Jesus. Suum nuncupat Evangelium, non quod aliud esset a cæterorum Apostolorum Evangeliis; sed quod illud ex ipso Christo divinitus didicerit Galat. lib. 12. Teste S. Hieronymo in Catal. Script. Eccl. censebant nonnulli, cum Paulus Evangelii sui meminit, Lucæ Evangelium ab eo significari, cujus Evangelii verus ac primus author ipse haberetur. At multo probabilius est, quod mox diximus: Pauli Evangelium doctrina, prædicatio illius erat (43). Eamdem locutionem vide 2. Timoth. II. 8. Ubique

[33] Φύσει, Natura. Sic Ephes. II. 3. *Natura filii*, φύσει τέκνα ὀργῆς. [34] Vide Chrysost. Theodoret. Theophyl. Oecumen. Primas. Sedul. Haymon. Cyprian. lib. 3. ad Quirin. c. 99. Hieron. ad Algas. qu. 8. Soto, Cornel. alios. [35] Pelag. Ep. ad Demetriad. & Comment. in hunc loc. Vide & Cassian. Collat. de Protectione Dei. [36] Concil. Milevitan. cap. 5. [37] August. de Spiritu & Lit. cap. 26. & sequ. & Libb. contra Julian. [38] Vide & Prosper. contra Collat. cap. 22. Fulgent. de Gratia Christi cap. 26. Anselm Peter. Hugo. Lombard. Carthus. [39] Toles. Peres. Grot. Tertull. contra Judæos: *Ante Legem Mosis scriptam, Legem fuisse contendam non scriptam, quæ naturaliter intelligebatur, & a patribus custodiebatur. Alioquin unde Noe justus inventus & Abraham?* Vide & de Corona Militis. [40] Origen. Philoc. cap 9. [41] Vide Peter. Toler. Grot. Oecumen. alios. [42] Origen. in Joan. pag. 2. [43] Ita Interpp. passim.

que docebat Paulus, judicium in universos indiscriminatim homines institutum iri a Deo per Christum (3) ex rebus singulorum gestis, sive illi sub scripta Lege, velut Judæi, sive sub naturali, ut Gentiles, vixerint.

℣. 17. SI AUTEM (4) TU JUDÆUS COGNOMINARIS. Qui Judæi nomen geris, & gloriaris cognitione Legis quam possides, jam ex me disces, nihilo præstantiorem te esse Gentilibus, aut saltem prærogativas tuas te amisisse, easque promerendæ vocationi ad Fidem minime profuisse. Reliqua hujus capitis parte, Judæorum infidelitas arguitur. Ut hiantem membri hujus sententiam compleas, aliquid supplendum est: *Si tu*, qui *Judæus cognominaris*; [21] Si, inquam, tu *qui alium doces, te ipsum non doces*, & violas Legem quam profiteris [III. 1.]; quorsum Judæi nomen geris & circumcisionem, quibus distingueris? Illud commodi duntaxat ex eo refers, quod Legem agnoveris, & Dei oracula penes te ceu deposito fuerint. Et si æquus tibi judex esse volueris ℣℣. 19. 20. fatendum tibi est, neminem ex unis Legis operibus apud Deum justificari, teque ex Lege accepisse peccati cognitionem, at nullas ad illud fugiendum vires.

REQUIESCIS IN LEGE, Divinisque largitionibus gloriaris; sive, eo gloriaris, quod ad Deum pertines. Tua Legis cognitione contentus es, quasi una hæc ad salutem sufficiat: fiduciam in eo collocas, quod populus Dei nuncuparis; quasi una ea appellatione justus apud Deum efficiaris. Hæc potius decora, nisi par vita respondeat, aptiora sunt ciendo in te Dei judicio, quam gratiæ ac munificentiæ promerendæ.

℣. 18. ET NOSTI VOLUNTATEM EJUS, ET PROBAS UTILIORA (5). Hoc quidem nomine antecellis Gentili, qui rationis ope generalia tantum officia assequitur, non quid in unaquaque re agendum sit. Novit ille, præstandum Deo esse cultum & obsequium: at ignorat peculiarem utriusque rationem: incertus est quid eligat, & quo pacto Deum colat; cum Judæus in Lege ducem omnium & magistrum inveniat, modo præscriptas sibi regulas servet. Mox tamen ostendit, Judæum ex ea re nihil commodi retulisse.

℣. 19. DUCEM CÆCORUM. Ita inter gentes versaris, quasi inter cæcos videns. Credis, unum te recta oculorum acie uti, ut quæ bona sint, quæ mala, perspicias (6). Iisdem ferme verbis Christus arguit Pharisæos (7): *Cæci sunt, & duces cæcorum*.

℣. 20. ERUDITOREM INSIPIENTIUM. Dei Legem edoctus, maria terrasque peragras, ut proselytum unum facias (8), multamque divinorum consiliorum, cæteros latentium, cognitionem jactas. Olim Hebræi cæteros adeo aspernabantur, ut consuetudinem cum iis habere nollent. At ærumnis & captivitatibus fracti, ac mitiores, cæteros convertere, ac Religionis suæ notitiam longe lateque diffundere laboravere.

℣. 21. QUI ERGO ALIUM DOCES, TE IPSUM NON DOCES. Hic arguere Judæos aggreditur. Tam multa commoda neglexisti penitus ac perdidisti: non usus es ut oportuit: cumque ea, quæ cæteros docuisti, te ipse docere deberes, monstrata cæteris via, ipse errasti: præcipitium cæteris indicasti, cum ipse præceps rueres. Eadem ratione Christus sæpe Pharisæos in Evangelio arguit (9): sedere illos in Moysis cathedra, atque aliter quam docebant, vitam instituere: imponere cæteris onera, quæ ipsi ne summo quidem digito tangarent (10): festucam eruere ex oculo fratris conati, cum ipsi trabem in oculis ferrent, &c. (11).

℣. 22. QUI ABOMINARIS IDOLA, SACRILEGIUM FACIS. Judæi, ætate Jesu Christi, diuturno majorum suorum morbo, Numinum scilicet cultu, vacabant. At unam pestem excepit altera nihilo levior; sacrilegium scilicet, rerumque sacrarum profanatio. Plerique illorum Pontifices Sacerdotium pecunia emebant: privati Sacerdotes patiebantur, ut negotiatio in Templo exerceretur: quamobrem querebatur Christus Matt. 21. 13. Divini Patris domum speluncam esse latronum. Docebant, avaritiæ gratia, fas esse creditorem fallere; devotisque Templo fortunis, necessariam parentibus opem denegare (12). Quid porro istud est, nisi sacrilegium? Prætereo perpetratas Templi profanationes vel in ipsa Jerosolymorum obsidione: non enim poterat Paulus illis ea scelera objicere, quæ nondum perpetrarant: at optime noverat, quo illi animo essent, & quam minimo erga res sacras obsequio tenerentur.

℣. 24. NOMEN ENIM DEI PER VOS BLASPHEMATUR INTER GENTES. Id variis temporibus vitio verterant Judæis Prophetæ (13), atque hoc ipsum revocat Paulus, Romanos Judæos ad Christum conversos alloquens: non quod Fideles ex Judæis ita inter gentiles viverent, ut malo illis exemplo essent; sed quod illos ita alloquatur, quasi adhuc inter Judæos a Christo alienos versentur; qui certe vitæ genus adeo Legi repugnans agebant, ut ludibrio essent Gentilibus, & ab iis audirent scommata, quæ ex obliquo in Deum ferebantur. En, inquiebant, populum Deo charum, qui Legem per Angelos se accepisse gloriatur. Ista ne est vitæ sanctitas, æquitas, fides, Religio? Ullane gens est ista perversior aut infidelior? Qui fieri potest, ut sancta sit ea Religio, quæ cultores hisce flagitiis implicitos habet?

℣. 25. CIRCUMCISIO QUIDEM PRODEST, SI LEGEM OBSERVES. Lege neglecta, inutilis est Circumcisio: perinde est ac si circumcisione careas: *Circumcisio tua præputium facta est*. Circumcisio pro Judaicæ Religionis professione usurpatur. Justos non facit exterior professio, sed vitæ sanctitas. Ad id usque temporis Circumcisio & reliquæ Legis sanctiones a Judæis ad Christum conversis servabantur; quas nedum non damnabat Ecclesia, sed laudabat probabatque: docebat solummodo, eas ad salutem necessarias non esse, idque oneris minime imponendum iis, qui Christianorum sacra amplectebantur: id quod in Actis Apostolorum vidimus.

Paulus igitur hoc loco non repugnat iis, quæ in Epistola ad Galatas v. 6. tertio anno vel quarto ante præsentem data, scripsit: *Neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed fides quæ per charitatem operatur*. Carnis circumcisio, a mentis circumcisione sejuncta, prorsus inanis est (14). Exterior circumcisio, neglectis Legibus, neminem justum facit. In Epistola ad Galatas de sola carnis circumcisione loquitur; hic de circumcisione mentis, cum Divinæ voluntatis obsequio.

℣. 26. SI PRÆPUTIUM, homo circumcisione carens, &c. Postquam constituit, inanem esse, neglecta Lege, Circumcisionem, colligit, Gentilem igitur, qui Legi obtemperat, tantumdem Deo gratum esse ac Judæum, qui eadem præstiterit. Quamobrem perspicue illud consequitur, unam per se Circumcisionem nullius esse virtutis: id quod probandum erat Apostolo.

℣. 27. ET JUDICABIT ID QUOD EX NATURA EST PRÆPU-

(1) Act. x. 42. *Ipse est qui constitutus est a Deo judex vivorum & mortuorum*. Vide & Matth. xxv. 31. Act. xvii. 31. (4) Gr. impress. Ἴδε, σὺ Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ, *Ecce, tu Judæus cognominaris*. Sed Mss. quamplurimi, Clem. Alex. Origen. Ambr. Sedul. Theophyl. Syr. Æth. alii, ut Vulgat. Εἰ δὲ σὺ Ἰουδαῖος, *si autem tu Judæus*, &c. (5) Καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα, *Probas, exploras, discernis utilia, eximia, discrepantia*. Theophyl. Διαφέροντα, τὰ καθήκοντα ὄντα, ἤγουν συμφέροντα. (6) Tolet. Grot. ex Chrysost. (7) Matth. xv. 14. xxiii. 16. (8) Matth. xxiii. 15. (9) Matth. xxiii. 3. (10) Matth. xxiii. 4. (11) Matth. vii. 3. (12) Marc. vii. 12. Vide nos ibi. (13) Vide ixx. in Isai. lii. 5. Ezech. xxvi. 20. 21. 22. 23. (14) Jerem. iv. 4. vi. 10. ix. 26. Levit. xxvi. 41. Ezech. xliv. 7. 9. Act. vii. 51.

PUTIUM, &c. Gentilis ita perſeverans, uti conditus a Deo eſt, nulla Circumciſione, at Legi naturæ obtemperans, Judæum circumciſum Legiſque violatorem damnat: *Judicabit te, qui per literam & Circumciſionem prævaricator Legis es*. His verbis, *Per literam & Circumciſionem*, ſignificari queunt verba Legis, & carnis circumciſio (15). Vel abſolute, *Circumciſio literalis*, exterior, ſenſibus obnoxia (16). *Spiritus* paſſim opponitur *literæ* in Pauli Epiſtolis. Tu qui ſanctiori religione ad Legis obſervationem adigeris, quippe qui Scripturas & Circumciſionem habes, factus es prævaricator, ac damnaris ab ipſiſmet Gentilibus, qui fide magis integra rationem, quam tu ſcriptam Legem, ſectantur.

℣. 28. NON ENIM QUI IN MANIFESTO Judaicam Religionem præſefert, is revera Judæus eſt, ſed qui mente inſculptam gerit; qui ſummo erga Dei Legem obſequio & amore tenetur, eamque ſervat religioſe; qui cultum Deo exhibet purum, ſincerum, ſpiritalem ac verum. Quemadmodum vera circumciſio non ea eſt, quæ corpore dumtaxat geritur, ſed quæ animo & voluntate, paſſim a Prophetis laudata (17), quæ in vitiorum ac libidinum abſciſſione, & cordis puritate verſatur. Poſtrema hæc Circumciſio donum eſt ſancti Spiritus, uti animadvertit Apoſtolus (18), ipſeque Moyſes (19), ubi ait: *Circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum, & cor ſeminis tui, ut diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua*. Deus ipſe *dat legem ſuam in viſceribus noſtris, & in corde noſtro ſcribit eam* (20). Denique idem ille *aufert ab homine cor lapideum, & dat cor carneum*. Ezech. XI. 19.

(15) Vatab. Grot. Eſt. Menoch. (16) Piſcat. Paræus. (17) Jerem. IV. 4. 6. 10. IX. 26. Ezech. XLIV. 7. 9. (18) 2. Cor. III. 6. Coloſſ. II. 11. Philipp. III. 23. (19) Deut. XXX. 6. Vide & X. 16. (20) Jerem. XXXI. 31. 33. Vide & Jerem. IV. 4.

CAPUT III.

Objectiones nonnullas diluit Apoſtolus. Judæi Gentilibus præſtant. Incredula Judæorum mens fidelitatem Dei non deſtruit. Peccavere omnes, tum Judæi tum Gentiles. Fide juſtificamur, non Lege. Nemo gloriari in ſe ipſo poteſt.

℣. 1. QUid ergo amplius Judæo eſt? aut quæ utilitas circumciſionis? 2. Multum
per omnem modum. Primum quidem, quia credita ſunt illis eloquia Dei.
3. Quid enim ſi quidam illorum non crediderunt? Numquid incredulitas
illorum fidem Dei evacuabit? Abſit. 4. Eſt autem Deus verax: omnis autem homo
mendax, ſicut ſcriptum eſt: Ut juſtificeris in ſermonibus tuis: & vincas cum judica-
ris. 5. Si autem iniquitas noſtra juſtitiam Dei commendat, quid dicemus? numquid
iniquus eſt Deus, qui infert iram? 6. (Secundum hominem dico) Abſit, alioquin
quomodo judicabit Deus hunc mundum? 7. Si enim veritas Dei in meo mendacio
abundavit in gloriam ipſius: quid adhuc & ego tamquam peccator judicor? 8. Et
non (ſicut blaſphemamur, & ſicut ajunt quidam nos dicere) faciamus mala, ut ve-
niant bona: quorum damnatio juſta eſt. 9. Quid ergo? præcellimus eos? Nequa-
quam. Cauſati enim ſumus, Judæos, & Græcos omnes ſub peccato eſſe. 10. Sicut
ſcriptum eſt: Quia non eſt juſtus quiſquam: 11. Non eſt intelligens, non eſt re-
quirens Deum. 12. Omnes declinaverunt, ſimul inutiles facti ſunt, non eſt qui fa-
ciat bonum, non eſt uſque ad unum. 13. Sepulchrum patens eſt guttur eorum, lin-
guis ſuis doloſe agebant: Venenum aſpidum ſub labiis eorum: 14. Quorum os ma-
ledictione, & amaritudine plenum eſt: 15. Veloces pedes eorum ad effundendum
ſanguinem: 16. Contritio, & infelicitas in viis eorum: 17. Et viam pacis non co-
gnoverunt: 18. Non eſt timor Dei ante oculos eorum. 19. Scimus autem, quo-
niam quæcumque lex loquitur, iis, qui in lege ſunt, loquitur: ut omne os obſtrua-
tur, & ſubditus fiat omnis mundus Deo: 20. Quia ex operibus legis non juſtifica-
bitur omnis caro coram illo. Per legem enim cognitio peccati. 21. Nunc autem
ſine lege juſtitia Dei manifeſtata eſt; teſtificata a lege, & Prophetis. 22. Juſtitia au-
tem Dei per fidem Jeſu Chriſti, in omnes, & ſuper omnes, qui credunt in eum:
non enim eſt diſtinctio. 23. Omnes enim peccaverunt, & egent gloria Dei. 24. Ju-
ſtificati gratis per gratiam ipſius, per redemptionem, quæ eſt in Chriſto Jeſu, 25.
Quem propoſuit Deus propitiationem per fidem in ſanguine ipſius, ad oſtenſionem
juſtitiæ ſuæ, propter remiſſionem præcedentium delictorum. 26. In ſuſtentatione Dei,
ad oſtenſionem juſtitiæ ejus in hoc tempore: ut ſit ipſe juſtus, & juſtificans eum,
qui eſt ex fide Jeſu Chriſti. 27. Ubi eſt gloriatio tua? Excluſa eſt. Per quam le-
gem? Factorum? Non: ſed per legem fidei. 28. Arbitramur enim juſtificari homi-
nem per fidem ſine operibus legis. 29. An Judæorum Deus tantum? nonne & Gen-
tium?

tium? Immo & Gentium. 30. Quoniam quidem unus est Deus, qui justificat circumcisionem ex fide, & præputium per fidem. 31. Legem ergo destruimus per fidem? Absit: sed legem statuimus.

℣. 1. QUID ERGO AMPLIUS (1) JUDÆO EST? Hoc sibi Paulus nomine Judæorum objicit. Si revera inutiles fuere Circumcisio, Lex, & Judaica Religio, ut justi efficeremur, cum & ante Legem Patriarchæ, & post Legem viri quamplures sanctissimi Deo chari fuerint, quorsum igitur Deus Legem dedit, imperavit Circumcisionem? Cur Abrahami genus tantopere commendat Scriptura Exod. 19. 6. Deut. 4. 6. sanctum genus nuncupans, electam gentem, Regale Sacerdotium? Hæc prorsus inania sunt, si verum sit, absque Lege salutem consequi, & gratiam justificationis promereri hominem posse.

℣. 2. MULTUM PER OMNEM MODUM, omnino, seu multis nominibus. Illos Deus selegit e gentium numero, ut peculiarem sibi populum faceret; ex Ægypto eduxit; Prophetas illis dedit; prodigia innumera illorum gratia exhibuit: hic tamen Paulus illud solummodo commendat, quod illis Scripturas veluti deposito credidit Deus: *Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei*. Omittit præclarissimos viros ex ea gente procreatos: illud etiam præterit, quod voluntatem suam illis per Legem Deus aperuit (2). In illud totus incumbit, ut Dei gloriam commendet, doceatque Judæos atque Gentiles ad Christum conversos, omnes æque gratiæ illius ope indigere. Cætera Judæorum decora fusius alibi prosequetur (3).

Primum hoc loco significare potest potissimum: Nobilissimum decus, quo Deus distinxit Judæos (4), est Lex scripta; sive ex Origene (5): Laus Judæorum est, quod *primi omnium* Divina Oracula exceperint. Illis successere Christiani: vel *primum* ordine: ab eo exordior, quod inter nobilissima est illorum decora. Profecto eam dignitatem commendans Psalmista, inquit (6): Deus *annunciat verbum suum Jacob, justitias & judicia sua Israel. Non fecit taliter omni nationi* (7): *Non est alia natio tam grandis, quæ habeat Deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest nobis. Quæ est enim alia gens sic inclyta, ut habeat cæremonias, justaque judicia, & universam Legem, quam ego proponam hodie ante oculos vestros?*

℣. 3. SI QUIDAM ILLORUM NON CREDIDERUNT, NUMQUID INCREDULITAS ILLORUM FIDEM DEI EVACUABIT, evertet? Altera Judæorum objectio. Si una hac laude præstamus Gentilibus, quod scriptam Legem acceperimus; & si ex nostris aliqui, violatis Dei Legibus, indignos se Dei beneficiis præbuerunt, en idcirco ex nobis perierunt ea, quæ Deus ipse promisit? Nonne pollicitus est Deus, fore ut mittat ad nos Messiam, nos Dei Spiritu cumulet, atque in innumeram multitudinem augeat, ex omnibus terrarum plagis colligat, beata denique Messiæ tempora nobis ostendat? At tu constanter ais, ob infidelitatem nonnullorum ex nostris promissa isthæc omnia prorsus peritura, nosque nihilo cariores Deo esse quam Gentiles. Quo igitur Dei fides, & promissorum illius veritas abiere?

Respondet Apostolus (8), tametsi magno numero Judæi infidelitatis causa ad Fidem non vocentur, minime tamen idcirco Dei fidelitatem everti. Cum enim Dei promissiones ad universam generatim Judæorum gentem spectent, atque ex his nemo sese iis dignum bene agendo reddiderit (9), æquissimo jure posse Deum, præter fidei suæ dispendium, alios iratum derelinquere, alios gratuito misericordiæ beneficio vocare: quamobrem nullo ipsorum merito erga illos promissiones suas, in cæteros justam severitatem exequitur. Cæterum, quamvis Apostolus ita de Judæis agat, quasi omnes penitus sese Divinis promissionibus indignos infidelitate reddiderint, id cum exceptione intelligendum est; quamplures enim fuere in Ecclesia Judaica viri sanctissimi; ac Patriarchæ & Prophetæ, aliique Deo placuerunt. Cum igitur ait Apostolus ℣. 9. *omnes sub peccato esse*, id porro intelligit ex propriis singulorum gestis, præter fidem, gratiam & charitatem, ex quibus bene gestorum meritum ortum est, tum ante tum post adventum Messiæ.

Fides (10) hoc loco est Dei fidelitas, veritas, certaque & constans promissionum illius præstatio. Promiserat Deus, sese quolibet bonorum genere Judæos cumulaturum. At Judæorum erat, fidem & obsequium religiosissime præstare. Defuere illi officio, uti docuit Paulus, ac fusius infra demonstrabit: nihil igitur ex promissione debet Judæis Deus. Quamobrem una superest Judæis dignitas, qua Gentilibus præstent, quod Israelem selegerit Deus, penes quem Scripturas deponeret. Theodoret. hic; Vide & Chrysost.

At hæc si vera sint, ubi jam Dei fides? Respondet, culpam, siqua est, Dei promittentis non esse, sed populi infidelis. Tametsi homines cuncti fidem gratumque animum Deo non exhibeant, Dei bonitatem, gloriam, fidem infirmare nequeunt. Promissa illis præbuit Deus, at etiam minas: utraque autem conditionibus adstringuntur. Sua ipsorum culpa illi periere: nulla illis est excusatio. *Perditio ex te, Israel.*

℣. 4. EST AUTEM DEUS VERAX: OMNIS AUTEM HOMO MENDAX. Certissimum est oraculum: veritas ipsa est Deus, qui neque falli potest, nec deesse promissis. Homo natura sua infirmus est, & inconstans; falli potest & fallere. At omnes quamvis homines fallant, & promissis desint, nunquam deerit Deus. Messiam suum a se missum iri promisit: pollicitus est absolute, nullaque conditione: is definito tempore missus est. Judæos in Regnum suum & in Ecclesiam se vocaturum spopondit, modo illi fidem servent. Illorum plerique fidei defuere: quamobrem suis illos in erroribus & calamitate destituit. Id tamen minime prohibuit, quin fidem præstaret erga cæteros qui fidem servavere; iis enim vocatis, Ecclesiam composuit. Explicat Apostolus in consequentibus, quo pacto illi fideles fuerint; docetque illos non unis Legis operibus, sed fide per charitatem agente, gratiam justificationis assequutos.

Pro, *Est autem Deus verax*, Græcus (11) fert: *Sit autem Deus verax*: verax appareat, agnoscatur (12): ignoret nemo, Deum datæ fidei deesse non posse: hominem vero nihil ex se habere nisi mendacium ac vanitatem.

UT JUSTIFICERIS IN SERMONIBUS TUIS, ET VINCAS CUM JUDICARIS. Locus e Psalmo quinquagesimo, ex versione LXX. Interpretum. *Ut* hoc loco non cau-

(1) Τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου; Vide Eccle. vi. 11. מה יותר *Quæ præstantia, seu prærogativa Judæi est?* (2) Theoph. hic. (3) Vide Cap. xi. 4. 5. (4) Est. Tolet. Menoc. Paræ. (5) Origen. Caten. Mss. Bibl. Bodl. apud Mill. hic. (6) Psal. cxLVII. 20. (7) Deut. iv. 7. 8. (8) ℣. 3. 4. 9. 10. & seq. 19. 20. (9) ℣. 9. 10. . . . 19. 20. 23. 24. (10) Πίστις. Phot. apud Oecumen. Τὸ πιστὸν τῶν ἐπαγγελιῶν αὐτοῦ, τὸ ἀληθές, τὸ ἀμετάθετον. (11) Γινέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθής, πᾶς δ' ἄνθρωπος ψεύστης. (12) Theophyl. hic, φανερούσθω, ἐπιδεικνύσθω. Cyrill. Caten. Mss. Νοείσθω, λεγέσθω παρ' ἡμῶν. Ita Grot. Tolet. Erasm. Est. Men. alii.

causam, sed eventum significat (13). Quidquid geris, argumento est, te fidelem esse, & in promissis verum; teque, quidquid judicent homines, variari & falli non posse. *Vincis cum judicaris*: lata de te judicia falsa esse & iniqua demonstras ex effectu.

Hebræus (14) fert: *Ut justus sis in verbis tuis, & purus in judiciis tuis*: in promissis certissimus, in judiciis irreprehensus: fidelis, verus, æquissimus in iis quæ circa homines geris. Inconstantia omnis & iniquitas ex creaturis est; quarum culpa fieri potest, ut promissiones tuæ in minas vertantur, bonitas in severitatem; nulla tamen ex te injustitia, inconstantia, infidelitate.

℣. 5. Si iniquitas nostra justitiam Dei commendat, an iniquus est Deus, qui nos puniat? Tertia objectio ex dictis orta. Si ex hominis injustitia & infidelitate fidelitas & æquitas Dei magis magisque commendatur, cur ais, injustum non esse Deum, qui in crimina hominum animadvertit? An supplicio dignus est, qui Dei gloriæ servit? nonne laude dignus punitur? Probabilissima videtur objectio; at nihilo firmior. Gloriæ Dei servit impius, at invitus: primum quippe illius propositum est, ut id agat, quo Dei majestas offenditur: imperanti repugnat, contraque nititur ut illam evertat, si queat. Id porro laude dignum est aut præmio? nequaquam. Verum omnino est, ex impii nequitia & perduellione Dei gloriam & victoriam nunquam non erumpere: at debetur istud infinitæ Dei sapientiæ & potentiæ, in quam arma movit impius. Vide Caput VI. hujus Epistolæ, ubi hanc difficultatem fusius diluit Apostolus.

Numquid iniquus est Deus? Melius vertitur (1): *Nonne injustus est Deus?* vel, *numquid non injustus est Deus?* Quæ consequuntur, *secundum hominem dico*, significant: Id eo non dico, quod ego ita sentiam, sed ut exprimam eorum sententiam, qui Divinæ sapientiæ mysteria ignorant; ex vulgi sententia loquor (2). Ista ego non sentio, neque cuiquam æqua intelligenti tribuo: at fieri potest, ut rudiores ista comminiscantur.

℣. 6. Alioquin quomodo judicabit Deus hunc mundum? Si verum est, hominum injustitiam in illud dumtaxat desinere, ut Dei gloriam & justitiam in dies magis commendet, nonne omnis Deo aufertur locus, ut judicium de mundo pronunciet? Qui enim damnetur is, qui gloriæ Dei servit? Collectionis hujus absurdum assumit Paulus, ut illius principium evertat. Omnium hominum judex omnino est Deus, peccatum & injustitiam certissime puniturus. Hominis igitur scelere Dei gloria non commendatur. Si vero commendatur, id per occasionem fit, non per se, ut ex eo gloriam & justitiæ ostentionem colligat.

℣. 7. Si enim veritas Dei in meo mendacio abundavit, &c. Pergit objectio, ℣. 5. instituta: cum enim magni momenti sit, & probabilis videatur, eam multis ex partibus versat. Si Dei fides ex Judæorum infidelitate luculentius claret, nonne iniquum est, ejus infidelitatis causa aliquam Judæorum partem damnari? Postulare videtur æquitas, ut eos potius præmio donet Deus, aut saltem non puniat, cum illius gloria minime idcirco minuatur (3). Nonne gloriosior foret impensa omnibus venia, quam exacta de aliquibus pœna? Converti potest in objicientem collectio. Omnino neque Dei fides neque gloria ex peccantis infidelitate læditur, & par oritur Deo gloria, seu pareat seu puniat: cur vero non puniat? Si pepercerit, statim quæres, cui non punierit. Quid igitur medium servat: pervicaces ac malos excludit, fideles & morigeros adoptat: obtemperantes, credentes, ac spem in ipsius gratia, non in suis ipsorum gestis collocantes excipit; eos denique, qui vulneris & lapsus sui gravitatem intelligentes, sese & egenos & infirmos agnoverint (4).

℣. 8. Et non (sicut blasphemamur, et sicut quidam aiunt nos dicere) faciamus mala, ut veniant bona. Validior objectio, qua Apostolus ipse propius petitur, cum nonnulli criminarentur, docere illum, licere mala præstare, ut inde bona oriantur. Ex eo autem accusatio ista in Apostolum instaurabatur, quod ubique doceret (5), *ubi abundavit peccatum, superabundasse & gratiam*; Christum Jesum in terras lapsum omnia invenisse obvoluta peccatis: gloriam suam se in eo constituisse, ut revocaret errantes; non bene valentium, sed ægrotorum causa venisse. Ita Christus in Evangelio.

Cum ægre ferrent Judæi, Gentiles ad Fidem a Deo vocari, nullo Legis jugo coactos, ajebant: Quorsum in Divinarum Legum observatione, ritibusque laboriosissimis senuimus? Cur superstitiones & flagitia sectati non sumus, Gentilium illorum exemplo, nostram hæreditatem, & promissiones Patribus nostris olim exhibitas consequentium; si Fide nostra justi effici non possumus, & ea quæ hactenus gessimus, a Deo penitus negliguntur? Cur in vitia præcipites non abivimus, quo luculentius Dei misericordia, nobis ad bonam frugem conversis, fulgeret?

Hanc collectionem nedum minime probat Paulus, sed veluti calumniam execratur; eamque ex directo refellere negligens, damnat, justumque Dei judicium minitatur iis, a quibus illa sibi adscribitur (6): *Quorum damnatio justa est*: clam prædicens Jerosolymæ ac Templi excidium, gentisque universæ dispersionem. Tam perversa est malorum hujusmodi Judæorum collectio, quam foret ista: Rex, imperium adeptus, in suos pariter nosque hostes clementia usus, primas Regni dignitates illis largitus est: struendæ igitur in illius vitam & famam insidiæ, ut illius benevolentiam & gratiam nobis vindicemus.

℣. 9. Quid ergo? Præcellimus eos. Gentiles? Urgent Judæi quæ dixit Apostolus. Si Deus in scelera animadvertit, tametsi gloriam suam ex iis colligit; si facere mala non licet, ut bona inde oriantur, alia igitur aliqua nobis dignitas est supra Gentiles, præter Legem: innumeris enim sceleribus illi obvoluti sunt, quibus ipsi vacamus. Repetunt dicta initio Capitis.

At Apostolus constitutam primo & secundo Capite sententiam confirmat, constanter docens, Judæum non præstare Gentili, quod ad justitiam spectat: *Judæos & Græcos omnes sub peccato esse*. Neutros operibus promeruisse, ut ad Fidem a Deo vocarentur (7); neminem justum fieri per exteriorem Legis observationem, moralesve Philosophorum virtutes: una Fide per charitatem & per bona opera agente acquiri salutem. Huc ipsum luculentius in consequentibus constabit.

℣. 10. Non est justus quisquam. Varias congerit huc Apostolus ex variis Scripturæ locis sententias (8), ut Hebræos ac Gentiles doceat, neminem inter ipsos justum esse, aut posse jure ex bene gestis gloriari (9). Neque idcirco putes, nullum fuisse sub veteri Lege justum, sive ante

Le

(13) Theodoret. hic. Τὸ ὅπως οὐκ αἰτιολογικὸν ἐνταῦθα, ἀλλὰ τοῦ ἐκβατικοῦ δηλωτικόν.

(14) Psal. l. 6. למען תצדק בדברך תזכה בשפטך (1) Μὴ ἄδικος ὁ Θεός. Particula μὴ duplicem negationem continet, ut apud Matth. xii. 23. Johan. iv. 29. xviii. 17. 25. Grot. Hamm. Cnatch. hic.

(2) Vide Rom. vi. 19. & 1. Cor. ix. 8. & Galat. iii. 15. Theodoret. hic. Οὐκ ἐγὼ ταῦτα λέγω, ἀλλὰ τοὺς τῶν ἀνθρώπων λογισμούς. Vide Grot. hic. (3) Theodoret. Grot. Est. (4) Vide Theodoret. hic.

(5) Rom. v. 20. Vide Chrysost. Theophyl. Theodoret. Est. Cornel. (6) Est. Grot. (7) Tolet. Est. Grot. (8) Vide Hieronym. Præfat. Isai. lib. 16. & Comment. in Psalm. xiii. &c. (9) Vide Tolet. Est. Salmer. Cornel. Fromon. hic, aliique.

Legem. Contrarium docent innumeri Scripturarum loci. De homine agit Apostolus, uti filius Adami est, in peccato procreatus, natusque iræ filius. Qua talis est homo, nulla illi ratio meriti est, neque ex se mereri potest aut donum Fidei, aut gratiam vocationis: alioqui jam non esset gratia. Siqui justitiam & sanctitatem assequuti sunt, certe unius Divinæ misericordiæ beneficio, quo educti fuere ex tenebris & corruptione, quæ propria ipsorum erat, ut in lumine & justitia, qui status quodammodo a corrupta ipsorum natura alienus erat, collocarentur.

S. Hieronymus (10) aliique nonnulli putavere, toto hoc capi e *omnes* ὑπερβολικῶς usurpari, ac de plerisque intelligendum: probatissima tamen opinio est, quam supra proposuimus; proposito Apostoli magis serviens, cujus verba, præter injuriam, in aliam sententiam torqueri nequeunt. Neque tamen illud consequitur, homines universos corruptis æque moribus fuisse, aut flagitiis mersos. Ut vera sit Apostoli sententia, satis est, si quamplures fuerint corruptissimi, ac vere dici potuerit ab rerum exordio ad Christum usque, omnes homines, ex se ipsis spectatos, præter Fidei & Gratiæ dona, quibus illos confirmaverit Deus, fuisse corruptissimos, aliquo licet discrimine.

Verba Textus non semper recitat Paulus, ut jacent: ea proposito accommodat, integra tamen sententia. Versionem LXX. Interpretum potissimum sequitur, minime tamen illi serviens. Sunt qui censeant, totum hunc locum, a ℣. 10. usque ad 18. ex Psalmo XIII. esse. At procul dubio ℣℣. 13. 14. 15. 16. 17. 18. neque apud Hebræum, neque apud LXX. Interpretes in eo Psalmo leguntur, & Origenes, S. Hieronymus, Beda, Cassiodorus, atque optimi quique in hunc locum & in Psalmum XIII. Interpretes agnoscunt, hæc verba, ℣. 13. *Sepulcrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant*, desumpta esse ex Psalmo V. 10. hæc vero ejusdem versiculi, *Venenum aspidum sub labiis eorum*, ex Psalmo CXXXIX. 4. illa ℣. 14. *Quorum os maledictione & amaritudine plenum est*, ex Psalmo X. 7. *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem*, ex Proverbiis I. 16. vel ex Isaia LIX. 7. Denique 16. *Contritio & infelicitas in viis eorum*; 17. *Et viam pacis non cognoverunt* 18. *Non est timor Dei ante oculos eorum*, ex Psalmo XXXV. 2. & Isaia LIX. 7. &c.

NON EST JUSTUS QUISQUAM, NON EST INTELLIGENS. Pro *justus* Hebræus fert, *Non est qui faciat bonum*: orbis universus communi corruptione tenetur. *Non est intelligens* quæ sancta sunt, qui bene gesta sequatur & amet (11). Peccator apud Hebræos frequenter dicitur insipiens, peccatum vero insipientia: *Utinam saperent & intelligerent!* Deut. 32. 29. David Ps. 93. 8. *Stulti, aliquando sapite*. Gentilium Philosophi ac Sapientes, ea Pauli sententia, insani erant & indocti, quippe qui veram sapientiam non intelligerent, ac Dei vias ignorarent.

℣. 12. OMNES DECLINAVERUNT, SIMUL INUTILES FACTI SUNT. Vel, ex Hebræo (12): *Pariter putrescunt*. Judæi ac Gentiles recto ab itinere erraverunt, hi relicta naturæ Lege, illi Mosaicis sanctionibus violatis; quamobrem *inutiles facti sunt* sibi, & Deo invisi, execrabiles, uti cibus putrescens & fœtens.

℣. 13. SEPULCRUM PATENS EST GUTTUR EORUM, fœtorem & pestem exhalans (13). Vorago est, quo accedentes ruunt. Bonos calumniis & maledictis proscindunt; vel eos, quos alloquuntur, perniciosis sermonibus ac doctrina corrumpunt. Compertum est, quam multas Judæi calumnias in Christianos struxerint, & quam absurda de potissimis moralis vitæ officiis Philosophi senserint.

℣. 14. QUORUM OS MALEDICTIONE, calumniis, contumeliis adversus innoxios, ET AMARITUDINE, verbis asperis, contumeliosis, movendo cæterorum stomacho opportunis, PLENUM EST. De simultate ejusque consequutionibus loquitur.

℣. 16. CONTRITIO ET INFELICITAS IN VIIS EORUM. In unum illud incumbunt, ut cæteros opprimant, fallant, spolient, grassentur. Unus illis agendi modus, injuria & impotentia. Charitatem, pacem, justitiam, pietatem ignorant: *Viam pacis non cognoverunt*.

℣. 19. QUÆCUMQUE LEX LOQUITUR, IIS QUI IN LEGE SUNT LOQUITUR. Recitatis hisce testimoniis, jure colligo, Judæos omnes corruptos esse & injustos, cum *Lex*, vel Scriptura, ex qua sententias recitavi, generice loquatur, ac tum eos qui sub Lege sunt, tum cæteros complectatur. Ne igitur dicant Hebræi, verbis hisce Gentiles dumtaxat spectari: nam sententiæ, quas recensui, nullum discrimen admittunt. *Legis* nomine frequenter omnia Scripturarum Veteris Testamenti volumina colliguntur (14); ac præsertim ea, quæ institutiones, vaticinia, minas, monita continent. De Gentilibus non laborat: quis enim illos vitiis inquinatissimos fuisse ignorat? Adde, quod, si recitatis sententiis ipsimet Judæi notabantur, multo magis Gentiles, quorum flagitia multo compertissima fuerunt, quam Judæorum. *Ut omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus coram Deo*, reus apud Deum agnoscatur (15). *Ut* hoc loco pro *ita ut* usurpatur (16). Cum igitur omnes plane homines injusti sint & culpæ obnoxii, neminem merito suo gloriari decet.

℣. 20. QUIA EX OPERIBUS LEGIS NON JUSTIFICABITUR OMNIS CARO CORAM ILLO. Pro *quia*, verti potest Græcus (17): *Quamobrem non justificabitur omnis caro*. Dictorum consecutio. Si nemo ex communi vitio excipitur, consequens est, Judæos operibus Legis justos non effici: alioqui excipiendi erant. Porro si Judæi Mosaicarum sanctionum obsequio justi non fiunt, multo minus Gentiles, qui naturæ Leges, ipsorum animis alte inscriptas, violavere, justi invenientur.

Legis appellatio varia oratione hic usurpari potest: I. uti Legem scriptam & naturalem complectitur (18), quo sensu tum ad Judæos tum ad Gentiles spectat. Hi operibus Legis naturæ justi non fiunt, illi Mosaicæ. Vel, neutri justificantur Lege, cum neutri servaverint. II. Legis nomen nonnulli (19) redigunt ad Legis ritus a Moyse imperatos. Procul dubio autem est, hujusmodi præceptorum observatione hominem justum fieri non posse. Lustrationes & sacrificia per Moysem sancita innocentiam impio ex se nunquam restituent, neque animum peccato purgabunt. Hæc tamen explicatio angustioribus finibus constringitur, ac nonnisi ad Judæos spectat: Apostoli autem oratio universos homines complecti videtur: *Non justificabitur omnis caro*. Usurpanda igitur est de Lege morum, Hebræis tradita, omnia hominis officia, & naturæ Legem complectente. Hanc interpretationem Paulus ipse probat, cum statim subjiciat: *Per Legem cognitio peccati*. Præterea toto Capite II. Judæos arguit, quod Leges morum, non quod rituales contempserint. Assentiuntur Interpretum optimi (20), & S. Augustinus de Spir. & lit. c. 8. & 29. & alibi.

At quo pacto hæc Apostoli sententia, *Ex operibus Legis non justificabitur omnis caro*, conciliatis po-

(10) Hieronym. Ep. 146. ad Damas. & in Epist. ad Ephes. 1. ad finem. Grot. hic, ad ℣. 9. Geneb. & Jans. in Psal. XIII. (11) Matth. XVI. 23. *Non sapis ea quæ Dei sunt*. (12) נאלחו Gr. Ἠχρειώθησαν. (13) Toler. Est. Par. (14) Matth. V. 17. XII. 5. Luc. XVI. 17. Joan. XII. 34. & sæpius. (15) Ὑπόδικος, *Condemnationi obnoxius, reus*. (16) Theodoret. Est. (17) Διότι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σάρξ. (18) Toler. Par. Est. alii. (19) Vide Theodoret. Gloss. ord. Cornel. Carthus. (20) Vide Toler. Est. Cornel. alios.

potest cum verbis Christi (22), ajentis, se venisse ut Legem expleat, non destruat? imo cum ipsomet Paulo (23), ubi ait, non destruere se Legem, dum Fidem statuit, sed confirmare? Respondeo, Paulum agere de operibus Legis ut a Fide gratiaque sejunctis. Exterior Legis exercitatio, ex unius Legis instituto præter Fidem charitatemque servata, inutilis ad salutem erat. Sanctissimi veteris Testamenti homines, qui Deo placuere, id certe assequuti non sunt, nisi per Fidem in Christum venturum, ejusque gratiæ virtutem (24).

PER LEGEM COGNITIO PECCATI. Hoc præstitit Lex. Judæorum objectionem occupat: Si nemo fit per Legem justus, ergo inutilis Lex. Nequaquam; peccati enim cognitionem attulit: at illius vitandi vires & gratiam largita non est (25). Medicus est morbi discrimen indicans, non curans: imo neque se curaturam pollicetur, sed medicum alium longe peritissimum innuit, a quo curandus est morbus; Messiam scilicet, omnibus Scripturæ paginis promissum & significatum. Non minima est boni pars nolle malum, tametsi ea cognitio te ad illud solummodo impellat, ut quæras medicum, & medicinam magni facias. Cave autem ex his colligas, nullam fuisse sub Lege gratiam, omnesque Judæos fuisse refractarios; sed illud tantummodo, Legem ex se, Fide & gratia destitutam, mali cognitionem afferre, non medicinam.

Ratione duce multa Gentiles agnoverant, seque omnipotenti Medico indigere intellexerant: at ex ea morbi naturam, & Medici dignitatem non didicerant. Nihilo tamen secius Prophetæ humanum genus describunt, veluti Desideratum cunctis gentibus votis sollicitans. Miserrima illius conditio quodammodo per se satis clamabat; cumque Divina Lux oculos hominum feriit, animosque Spiritus S. aperuit, illi avidissime secuti sunt.

℣. 21. NUNC AUTEM SINE LEGE JUSTITIA DEI (26) MANIFESTATA EST. Postquam docuit, neminem Lege fieri justum posse, demonstrat hic, veram justitiam in nos per fidem in Christum Jesum proficisci: per Christum omnia gratiæ dona nobis tribui: unum illum sequestrum esse, Deum inter & homines; viam qua ad vitam ducimur; justitiam qua Deo grati efficimur. Porro justitia ad nos venit *sine Lege*, nempe præter Legis opera, absque merito, quo gloriabantur Judæi qui scriptam Legem acceperant, & Gentiles sapientiam jactantes & opera hominum æstimatione commendanda. Id vero neque scripta neque naturæ Lex hominibus comparavit. Docuit supra Apostolus, omnes esse apud Deum reos & crimini obnoxios. Utrique ad Fidem in Christum Jesum vocati sunt, vocatione prorsus gratuita. Et *nunc* id consequuti sunt per Evangelii prædicationem (27).

TESTIFICATA A LEGE ET PROPHETIS. Testimonium justitiæ huic, Fidei, Evangelii Lex & Prophetæ exhibuerunt. Profecto apud Moysem Gen. 49. 10. legimus, Messiam fore gentium omnium expectationem; constitutum iri in populo a Deo Prophetam, seu novum Legislatorem, cui parendum sit (28); impertitum iri benedictionem gentibus universis in eo, qui vera est Abrahami soboles (29). Tradunt Prophetæ, Deum nostram esse justitiam (30), Justum ex fide vivere (31); nostram vero justitiam nihilo puriorem esse coram Deo, quam linteum impurum (32).

℣. 22. JUSTITIA DEI PER FIDEM JESU CHRISTI, IN OMNES ET SUPER OMNES (33), QUI CREDUNT IN EUM. Non igitur per Legis opera, sed per fidem in Christum assequimur justitiam, de qua superiori versiculo. Ea vero in universum effunditur per Evangelii prædicationem, sive Judæi sint, sive Gentiles. Cum omnes æque merito carentes invenerit Deus, prædicationis gratiam in omnes æque diffudit. Omnes ille ad Fidem vocat, quamquam non omnes efficacibus ac fulgentissimis auxiliis instruit, ut eam assequantur; Fidesque fructu caret in iis ipsis, qui eam excepere, una ipsorum culpa & infidelitate. Fides igitur justitia non est, sed via qua ad justitiam, gratiæ & charitatis ope, pervenitur. Tolet. Est.

NON ENIM EST DISTINCTIO. ℣. 23. OMNES ENIM PECCAVERUNT, ET EGENT GLORIA DEI. Homines universos vocat ad Fidem Deus, nullo Judæi seu Gentilis discrimine: gratiam lucemque omnibus offert, omnibusque intelligentia utentibus prædicari Evangelium jubet Matth. 28. 19. His æque omnes egent, cum omnes peccaverint. Ne dicat Judæus: Satis mihi Lex, Evangelio non egeo. Vera Justitia non est, nisi per Fidem in Christum. Neque jactet Gentilis morum scientiam & meditationem: quippe utraque inutilis est apud Deum, ut justus fiat: nulla salus extra Christi Ecclesiam: *Omnes peccaverunt, & egent gloria Dei.* Sunt qui legant: *Egent gratia Dei.* At genuina lectio est, *gloria Dei.* Egemus omnes Dei misericordia & clementia, ut peccatorum veniam consequamur. Prædicatio Evangelii, & peccatorum conversio aptissima sunt adminicula, quibus gloriam suam inter homines promovet Deus (34). Aliter: *Omnes egent gloria Dei*; vel ex Græco (35): *Omnes destituuntur gloria Dei*: indigni sunt omnes Cœlesti gloria & beatitudine (36). Sive, *Egent gloria Dei*: tantum abest, ut jure possint apud Deum gloriari, aut ab illo probentur. Omnes quippe apud Deum in censu peccatorum habentur. Seu denique: opus est, ut omnes gloriam Deo exhibeant, seque coram illo peccatores fateantur (37). Hæc interpretatio fere cum ea congruit, quam primo loco proposuimus. *Gloria Dei* usurpatur pro *gloria in Deum*, seu *coram Deo*, vel *apud Deum* (38).

℣. 24. JUSTIFICATI GRATIS PER GRATIAM IPSIUS. Cum nulla sit homini ex se justitia aut meritum, consequens est, non posse illum Fidei & Justificationis dono, nisi ex mera Dei misericordia, donari, cum nihil sit, quo is ea beneficia antea promereri potuerit, uti docet Concilium Tridentinum (39): *Gratis justificari ideo dicimur, quia nihil eorum quæ justificationem præcedunt, sive fides sive opera, ipsam justificationis gratiam promeretur.* Quæ verba non repugnant Apostolo, alibi docenti (40), homines *ex fide justificari*; ut enim idem Concilium explicat (41), *Fides est humanæ salutis initium, fundamentum & radix omnis justificationis.* Quamobrem salutis & justificationis hominum initium, progressus & consummatio merum sunt divinæ misericordiæ beneficium (42), quod Chri-

(22) Matth. v. 17. (23) Rom. iii. 31. (24) Vide August. de Spiritu & Litt. cap. 8. & de Grat. & lib. arbitr. cap. 18. & lib. 3. contra Epist. Pelag. cap. 7. Est. Tolet. Cornel. hic. (25) August. de Spiritu & Litt. cap. 8. Tolet. Est. Menoc. Tirin. alii passim. (26) S. August. lib. de Grat. Christi cap. 5. & de Spiritu & Litt. cap. 9. jungit *sine lege* cum *justitia Dei*; quasi dixit Apostolus, Dei justitiam a Lege non pendere. At cæteri jungunt cum *manifestata est*. Dei justitia manifestata est sine Lege. (27) Vide Aug. locis citatis, Tolet. Est. alios. (28) Deut. xviii. 15. (29) Genes. xii. 3. (30) Isai. xxxv. 15. (31) Habacuc 1. 4. (32) Isai. lxiv. 6. (33) *In omnes & super omnes*: Εἰς πάντας, καὶ ἐπὶ πάντας. Quamplures Codices, Arabs, Æthiops, S. Clemens Alexandrinus, S. Augustinus, de Spirit. & Litt. c. 13. omittunt: *super omnes*. (34) Ezech. xxxvi. 23. 32. 36. August. de Spirit. & Litt. cap. 9. Vide & Theodoret. Vat. (35) Ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Vide Chrys. Theophyl. (36) Grot. Hammon. Piscat. Cajet. Tolet. Est. (37) Vide Josue viii. 19. Apoc. xvi. 9. (38) Similes ferme locutiones vide supra, ℣. 22. *Fides Jesu Christi* 21. *Justitia Dei*. Luc. vi. 12. *Oratio Dei*. Marc. xi. 22. *Fides Dei*.
(39) Trident. sess. 6. cap. 8. (40) Rom. v. 1. *Justificati ex fide*. Et Gal. ii. 16. iii. 8. 24.
(41) Trident. loco citato. (42) Vide Est. Tolet. Pare.

Christus unus nobis morte promeruit: idem gratia prævenit, quamvis absque libera auxiliis cooperatione nos servare non velit: *Qui fecit te sine te, non te justificat sine te. Ergo fecit nescientem, justificat volentem*, ait S. Augustinus (4).

℣. 25. Quem proposuit Deus propitiationem. Vel ex Græco (5): *Quem ante constituit Deus*, & quodammodo præordinavit, *victimam expiationis, per fidem in sanguine ipsius*. In veteri Testamento præceperat Deus sacrificia & expiationes pro peccatis, & ad legalium sordium abstersionem: ea porro figuræ erant sacrificii a Jesu Christo oblati, qui vera est propitiationis hostia, & victima pro peccato, animi sordes vere purgans (6). His verbis Paulus occupat ex obliquo objectionem, quam torquere possent Judæi. Quorsum igitur Legis sacrificia, si una Fides in Christum fons est justificationis? Figura erant & symbolum sacrificii, quod Patri oblaturus erat Christus in nostrorum criminum expiationem (7).

Nonnulli (8) *Propitiationem*, Græce *Hilasterion* (9), interpretantur *propitiatorium*, sive operculum Arcæ, qua Legis tabulæ custodiebantur. Porro illud ceu scabellum habebatur Dei pedibus suppositum: ex illo oracula dabat Deus, & Hebræorum preces excipiebat. Huic insidentem inter Cherubim, sive inter istorum alas, sacri Scriptores describunt. Christi figura fuit *propitiatorium*; per illum quippe ad divinæ misericordiæ solium accedimus Hebr. IV. ult. Opportunior tamen videtur prior interpretatio, de victima expiationis explicans.

Ad ostensionem justitiæ suæ, propter remissionem (10). Sive, ut manifesta fiat justitia Dei, nobis per Fidem tradita, qua præteritorum criminum veniam nobis largitur Deus; sive qua peccata ab exordio mundi patrata dimittit (11), minime spectato malo hominum merito, qui flagitiis universi mergebantur. Filium suum dedit nobis Deus, ac per eum justitiam, omniumque tum præteritorum tum præsentium criminum veniam. Minime tamen putaveris, illius morte omnia penitus hominum crimina, qui illius adventum præcessere & consecuti sunt, fuisse deleta: sed illud esse ejus sacrificii pretium, & Sanguinis meritum, ut iis delendis abunde sufficerent (12). Præterita dumtaxat peccata exprimit Paulus, quod in Redemptionis mysterio illud maxime arduum esset, ut Sanguis Jesu Christi, tam multa post sæcula fundendus, peccata Adami & Evæ, innumerorumque prædestinatorum, qui ante Legem & sub Lege fuerunt, jam delevisse crederetur (13). *Justitia* hoc loco, *Ad ostensionem justitiæ suæ*, significare etiam potest Dei misericordiam, peccata dimittentis: hoc enim sensu frequenter usurpatur (14).

In hoc tempore, ut sit ipse justus. Ut justitiæ suæ specimen hoc tempore exhibeat. Spectata hæc fuit post Jesu Christi adventum & Evangelii prædicationem; ostenditque Deus *se justum esse, & justificare eum, qui est ex fide Jesu Christi*, qui ad Fidem Christi pertinet, qui fidem habet. Pater Jesu Christi Deus nos ad Fidem vocavit, mero misericordiæ suæ beneficio; simulque ostendere voluit, se justum esse, omnisque justitiæ fontem, ut gloriam & fiduciam suam homo in Deo collocaret. Non semel hoc ipsum ferme dixit Apostolus: at frequenter repetit, quod sit omnino gravissimum. Redemptionis mysterium in eo præcipue situm est, quod Deus ex justitiæ suæ jure nulla ex parte cadens, veniam ac misericordiam hominibus exhibuerit. Violata justitiæ jura per Filii sacrificium & Sanguinem restauravit: clementiam erga homines pœnitentiam agentes exercuit, Fidem in Christum, veniamque criminum per Fidei hujus meritum illis impertiens.

℣. 27. Ubi est ergo gloriatio tua? exclusa est. Post ea quæ diximus de statu peccati, in quem homines universi redacti fuerant, deque beneficio prorsus gratuito, quo Deus illos vocavit ad Fidem, & justificationis gratiam largitus est, qui jam superbiæ locus illis superest? quam ob rem gloriari queunt? An operum nomine? Docuimus, omnes penitus apud Deum reos fuisse. An meritorum & justitiæ? Diximus, quidquid illi habuere, ex Fide in Christum, & Sanguinis illius merito esse profectum. Fatendum est igitur, nihil, præter Deum unum, homini superesse, quo glorientur. Græcus generico & vago sensu legit (15): *Ubi est ergo gloria?* quasi Judæos una & Gentiles complectatur. At Vulgata sensum de Judæis definit, cum legat: *Ubi est gloriatio tua?*

Per Legem Fidei. Legem Fidei Legi factorum opponit, uti vitam morti, nocti diem. Lege factorum neque gratia comparari nobis potuit, neque justitia: Lege Fidei utrumque comparatur. Re quidem vera nulla est Lex Fidei præter Dei Legem, Fide per charitatem agente servatam (16). Eo autem opponitur *Legi Factorum*, quod homo sibi relictus, penitusque Fide & gratia exutus, frustra conatur scriptas aut naturæ Leges ita exequi, ut vitam æternam agendo mereatur (17).

℣. 28. Justificari hominem per fidem, sine operibus Legis. Orationis collectio. Persuasum nobis est, neminem, sive Judæum sive Gentilem, justum effici, nisi *per Fidem* saltem implicitam in Christum Jesum, junctam spei & charitati, ac per bona opera agentem; minime vero *per opera Legis*, seu scriptæ seu naturalis (18), cum ipsa per se opera, Fide & Charitate destituta, saluti non serviant, neque gratiam & justificationem, salutis nostræ radices ac fundamenta, promereri nobis queant.

Opera Legis, quæ Apostolus a causis nostræ justificationis excludit, neque charitas sunt, ex qua eædem causæ oriuntur, neque oratio, neque pœnitentia, neque bona opera a Lege imperata, & a piis Veteris Testamenti hominibus per Fidem, spem, & charitatem exercita; sed exteriora opera, his laudibus, quibus sancta ac Deo grata efficiuntur, destituta. *Fides* pariter, hominem justificans, Fides non est sterilis, mortua, & actione carens; sed quæ agit, amat, & operibus exhibetur. Fide, charitate, & operibus simul junctis sancti efficimur. Omnia Fidei tribuere videtur Apostolus, quia, ut ait Concilium Tridentinum (19), eadem est salutis initium, totiusque justificationis fundamentum. Fidei meritum non addunt opera, sed operibus Fides. *Opera sunt ex Fide, non ex operibus Fides*, inquit S. Augustinus (20); & alibi (21): *Non opera, sed Fides inchoat meritum*. Ita verum est, ex Apostoli Rom. 3. 24.

(4) August. Serm. 169. cap. 11. nov. edit. (5) Ὃν προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον διὰ τῆς πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι. (6) 1. Joan. I. 2. & IV. 10. Menoc. Tir. Est. (7) Vide si placet, Justin. Dialog. pag. 177. 200. 265. (8) Theodoret. Grot. Paræ. Hamm. Tolet. (9) Hebr. כפרת Græc. Ἱλαστήριον. (10) Διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων. Chrysostom. Euthar. Quid. Cod. πώρωσιν, cæcitatem. Latini quidam, Propositum. Quos πρόθεσιν legisse putat Estius. (11) Tolet. Est. Menoch. Grot. Hamm (12) Vide 1. Joan. II. 1. 2. & totam Epist. ad Hebr. (13) Vide Peter. Tolet. Est. (14) Vide Psalm. L. 16. CXLII. 1. Eccle. VII. 17. Isa. LXI. 9. 2. Cor. IX. 9. Prov. XI. 15. 1. Joan. II. 1. (15) Græcus, Syrus, S. Chrysostomus non legunt σου. Legitur tamen apud veteres Codices quamplures, S. Ambrosium, Origenem, seu Rufinum, &c. (16) Vide Menoc. Tolet. (17) Vide, si placet, August. lib. de Spiritu & Litt. cap. 13. 14. Est. hic. (18) Est. Tolet. Menoc. Vide Chrysost. Theodoret. hic. Et Aug. lib. de Grat. & Lib. arbitr. cap. 7. (19) Concil. Trident. sess. 6. cap. 8. Vide Est. hic. (20) Aug. de Grat. & Lib. arbitr. cap. 7. (21) August. Retract. lib. 1. cap. 23.

3. 24. doctrina, hominem *gratis justificari* & Rom. 5. 1. *justificari per Fidem*; quæ sententiæ invicem non pugnant. Fides divinæ unius misericordiæ donum est; Fidei fructus justificatio, eo modo quo diximus: *Gratia justificati estis per Fidem*, inquit idem ad Ephesios 2. 8. *& hoc non ex vobis: Dei enim donum est.*

℣. 29. AN JUDÆORUM DEUS TANTUM? NONNE ET GENTIUM? Ad id redit Apostolus, quod in fine Capitis superioris dicere cœperat: quippe hæc verba ita usurpanda sunt, uti parenthesi inclusa, ob varias objectiones, quarum altera ex altera oritur, hic propositas ab Apostolo, & enodatas. Docere cœperat Capite II. ℣℣. 26. 27. 28. 29. exteriorem carnis Circumcisionem inutilem esse saluti; meritum omne Judæi & Gentilis ex circumcisione mentis ac voluntatis proficisci, denique carnis Circumcisionem ab ea sejunctam nihil præbere Judæo, quo hic Gentili antecellat: solutis deinde difficultatibus, quæ ex hac doctrina oriri videbantur, pergit hic, & docet, cum Deus æque Gentilium sit & Judæorum, circumcisorum & circumcisione carentium, aliquid aliud exigi præter Circumcisionem, ut meritum & Dei benevolentiam consequamur: utrosque per Fidem justificari: Gentilem Fide instructum absque Circumcisione multo præstantiorem esse Judæo, qui carnis Circumcisionem fert absque Fide; & Circumcisionem additam Fidei Judæo ad Christum converso nullum Justitiæ aut meriti gradum tribuere, quo is Gentilem itidem conversum superet. Nam, addit ℣. 30. *Unus est Deus, qui justificat Circumcisionem ex Fide, & præputium per Fidem.*

℣. 31. LEGEM ERGO DESTRUIMUS (22) PER FIDEM? ABSIT: SED LEGEM STATUIMUS. Hoc objici poterat. Ex iis quæ tradidisti de operum inutilitate, nostræque justificationis causa, illud consequitur, Legem esse inutilem, atque opera prorsus inania. Apta videtur collectio: nihilo tamen secius contendit Apostolus, Legem a se adstrui, non destrui. Profecto Legem perficit Fides, I. quod gratiam Legis, ut oportet, servandæ impetrat (23). Præter Fidem, Lex instar literæ est occidentis, & corporis anima destituti: Fides vitam & meritum omnibus Legis operibus confert. II. Lex figura erat & promissio: Fides in Christum Jesum promissionum ac figurarum expletionem producit (24). III. Lex peccatum indicabat, minime tamen se ipsa illius vitandi vires largiebatur. Fides docet quid agendum sit, & agendi gratiam impetrat. IV. Lege ducebatur corpus, manusque coercebatur: Fides voluntatem moderatur, & concupiscentiam refrænat. V. Mosaica Lex Christiana abrogata est, quod ad rituum observationem attinet, non quod ad morum Leges. Eam nedum non evertit Christus, sed verum illius sensum & significationem aperuit, ac primævam reduxit illius severitatem, quam pervicax Judæorum durities aliqua ex parte laxari coegerat, pervertæque Pharisæorum traditiones perniciosis explicationibus corruperant. Quæ generatim de Lege diximus, ad Circumcisionem, de qua hic potissimum agitur, transferri possunt.

(22) Græc. Καταργοῦμεν. August. Tertull. *Evacuamus*; alii, *abrogamus*, *inutilem reddimus*. (23) Chrysostom. Theophyl. &c. August. de Spiritu & Litt. cap. 30. (24) Chrysost. Est. Tolet. Men.

CAPUT IV.

Abrahami exemplo docet Apostolus, nedum Judæos, verum etiam Gentiles, fide justificari, non operibus, Circumcisione, Lege.

℣. 1. QUid ergo dicemus, invenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem?
2. Si enim Abraham ex operibus justificatus est, habet gloriam, sed non
apud Deum. 3. Quid enim dicit Scriptura? Credidit Abraham Deo: & reputatum
est illi ad justitiam. 4. Ei autem, qui operatur, merces non imputatur secundum
gratiam, sed secundum debitum. 5. Ei vero, qui non operatur, credenti autem in
eum, qui justificat impium, reputatur fides ejus ad justitiam secundum propositum
gratiæ Dei. 6. Sicut & David dicit beatitudinem hominis, cui Deus accepto fert
justitiam sine operibus: 7. Beati, quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. 8. Beatus vir, cui non imputavit Dominus peccatum. 9. Beatitudo ergo hæc in circumcisione tantum manet, an etiam in præputio? Dicimus enim quia reputata est Abrahæ fides ad justitiam. 10. Quomodo ergo reputata est?
in circumcisione, an in præputio? Non in circumcisione, sed in præputio. 11. Et
signum accepit circumcisionis, signaculum justitiæ fidei, quæ est in præputio: ut sit
pater omnium credentium per præputium, ut reputetur & illis ad justitiam: 12.
Et sit pater circumcisionis, non iis tantum qui sunt ex circumcisione, sed & iis, qui
sectantur vestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri Abrahæ. 13. Non enim
per legem promissio Abrahæ, aut semini ejus, ut hæres esset mundi: sed per justitiam fidei. 14. Si enim qui ex lege, hæredes sunt: exinanita est fides, abolita est
promissio. 15. Lex enim iram operatur. Ubi enim non est lex, nec prævaricatio.
16. Ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio omni semini, non ei,
qui ex lege est solum, sed & ei, qui ex fide est Abrahæ, qui pater est omnium
nostrum, 17. (Sicut scriptum est: Quia patrem gentium posui te) ante Deum, cui
credidit, qui vivificat mortuos, & vocat ea, quæ non sunt, tamquam ea, quæ sunt:

18. Qui

18. Qui contra spem in spem credidit, ut fieret pater multarum gentium, secundum quod dictum est ei: Sic erit semen tuum. 19. Et non infirmatus est fide, nec consideravit corpus suum emortuum, cum jam fere centum esset annorum, & emortuam vulvam Saræ. 20. In repromissione etiam Dei non hæsitavit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo: 21. Plenissime sciens, quia quæcumque promisit, potens est & facere. 22. Ideo & reputatum est illi ad justitiam. 23. Non est autem scriptum tantum propter ipsum, quia reputatum est illi ad justitiam: 24. Sed & propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum, qui suscitavit Jesum Christum Dominum nostrum a mortuis, 25. Qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter justificationem nostram.

℣. 1. QUID ERGO DICEMUS INVENISSE ABRAHAM PATREM NOSTRUM SECUNDUM CARNEM? Quid præstantiæ habuisse *ex carne* dicemus Abrahamum? Vel ex Interpretum multorum sententia (1), Græcisque Codicibus nonnullis: *Quid ergo dicemus, invenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem?* ut *secundum carnem* non referatur ad *invenisse*, sed ad *Abraham*; quæ explicatio magis consentanea videtur Vulgatæ. Usurpari hæc possunt uti objectio ex Judæis. Si Lex & opera justificationi non serviunt, quid de Abrahamo patre nostro dicemus? illum ne operibus justificatum, cum certe per fidem in Christum justificatus non fuerit? neque Christum de facie cognoverit, aut eo tempore, quo palam exhibitus est Christus, vixerit. Objectionem adversus Judæos torquet Apostolus: ℣. 2. *Si Abraham ex operibus justificatus est, habet gloriam*, quo glorietur, *sed non apud Deum*. Id vero absurdum est.

Græcus typis vulgatus (2), & doctissimi Interpretes (3) jungunt *secundum carnem* cum invenisse, hoc modo: *Quid ergo dicemus? Abraham Patrem nostrum invenisse* justitiam & gratiam *secundum carnem*, aut per opera Legis naturæ, exteriori tantum cultu ac sine Fide exercita? Vel: *Quid ergo dicemus fartitum esse secundum carnem Abraham patrem nostrum?* Ex exterioribus operibus, secundum carnem præstitis, quid commodi retulit? Quid illi ad justificationem profuit circumcisio, operumque Fide & gratia carentium exercitatio? *Caro* hic opponitur *Fidei* & Spiritui.

Postrema hæc explicatio maxime omnium convenire videtur proposito Apostoli, perspicuo certissimoque exemplo demonstrare conantis, hominem non operibus, sed Fide justificari. Atque ita cum superioribus jungi potest. Objicis, o Judæe, si homo per Fidem, non per opera justus efficitur, Legem igitur esse prorsus inutilem, atque Legem destruere, dum Fidei meritum commendamus. Avertat Deus! Imo Legem commendamus, dum illius, ut oportet & cum fructu servandæ, modum ostendimus. Quo pacto Abrahamum assecutum justitiam arbitraris: Per opera ne & Circumcisionem, an per Fidem? Carne, an spiritu? Profecto non carne aut Circumcisione: secus, locus illi esset, ut se ipse jactaret, suamque justitiam sibi tribueret, non Deo, quippe nondum donatus a Deo Fide & gratia. Hoc ipsum mox videbimus in ℣. 2.

℣. 2. SI ABRAHAM EX OPERIBUS (4) JUSTIFICATUS EST, in se uno gloriari potest, non apud Deum; cum justitiæ bonorumque illius operum author minime sit Deus. Nefas autem est, creaturam se ipsa gloriari (5); suaque omnia in Deum, ex quo in omnibus pendet, ab illa referenda sunt: abjicienda est igitur sententia, impiam adeo collectionem pariens.

Aliter: Si tota Abrahami justitia in unis Abrahami operibus consistit, ille quidem gloriari poterit apud homines, qui ab exteriori dumtaxat specie judicium ferunt, non apud Deum, qui res ipsas ponderat (6). Minimam certe esse necesse est Abrahami justitiam, qua is cum Deo non concilietur, neque Deo gratus efficiatur. Atqui Abraham procul dubio justus fuit & Dei amicus: aliam igitur justitiam habuit, præter eam quam dixi. Sic Estius, Menoch. Tirin. alii.

℣. 3. CREDIDIT ABRAHAM DEO, ET REPUTATUM EST ILLI AD JUSTITIAM. Hæc vera justificationis Abrahami origo: Fides, non opera. Justus tunc denique appellatur, postquam credidit: fides *reputatur illi ad justitiam*; eadem meriti loco illi est, ut justus efficiatur. Author Fidei illius Deus, author est etiam justitiæ: at alteram alterius caussa largitor. Mater quodammodo & origo justitiæ est Fides; atque ubi audis, Abrahami fidem reputatam illi fuisse ad justitiam, cave illud existimes, justitiam Abrahami meram fuisse qualitatem illi imputatam, non virtutem intus inhærentem. Non modo reputatus est justus Abraham, sed justus revera fuit (7); neque eo solum tempore, quo notat Moyses Gen. 15. 6. *fidem reputatam illi fuisse ad justitiam*, scilicet, quo tempore Deus frequentem adeo posterorum multitudinem illi pollicitus est, uti stellas cœli, quamquam Abraham & Sara jam effœti videbantur: jam antea justus erat (8), cum e patria sua egrederetur, illique promitteret Deus futurum, ut illum beneficiis cumularet, illique protector esset ac merces. Cum autem Patriarchæ fides in dies cresceret, ita crescente fide justitia augebatur (9). Porro fides in promissiones Abrahamo exhibitas complectebatur saltem ex obliquo fidem in Mediatorem, ad quem omnia Patriarcharum vota ferebantur. Igitur Abrahami fides a fide Christianorum non differebat, nisi tantum ex eo, quod fortasse minus expressa esset, suumque ipsa finem minus luculenter agnosceret (10).

℣. 4. EI AUTEM QUI OPERATUR, MERCES NON IMPUTATUR SECUNDUM GRATIAM: meriti & justitiæ nomine debetur. Si igitur Abraham justificationis gratiam operibus promeruit, hæc igitur gratia non est, sed debitum: vel si est gratia, uti certe est, jam non est merces: *Si gratia, jam non ex operibus: alioquin gratia jam non est gratia* (11). Gratiam esse dico, quia, Scriptura teste, illi imputata est. Minime autem imputari dicitur quod debetur (12), sed solvi ac reddi. Creditor pecuniæ solutionem imputans debitori, gratiam illi facit; minime vero, si pecuniam a debitore accipit. Cum fidem nobis largitur Deus, & justitiam

(1) Chrysost. Theophyl. Gennad. apud Oecum. Phot. ibid. & Ep. 166. Ita & Vulg. Cod. Alex. Boerner. Veter. Origen. alii. Vide Est. Tolet. Erasm. (2) Τί οὖν ἐροῦμεν Ἀβραὰμ τὸν πατέρα ἡμῶν εὑρηκέναι κατὰ σάρκα. (3) Ambrosiaster, Theodoret. D. Thom. Cajet. Hammond. Syr. Arab. Lud. de Dieu, Grot. alii plures. (4) [illegible] D. Thom. alii. Quid. *Ex operibus Legis*, mendose. (5) Vide Rom. III. 27. I. Cor. I. 31. [illegible] IV. 7. 2. Cor. VII. 17. Ephes. II. 9. (6) Tolet. Men. Tirin. (7) Vide Est. & Ludov. de Dieu. (8) Genes. XII. 3. 22. 1. (9) Tolet. Est. Menoch. Tirin. (10) Vide Est. Men. Gomar. Paræ. (11) Rom. XI. 6. (12) Est. Paræ. alii.

tiam imputat, nihil ex nobis accepit: id mera est illius gratia: idcirco credimus, quia cor animumque nostrum aperit Deus (13).

℣. 5. Ei vero qui non operatur, credenti autem Deo, fides pro justitia imputatur, ex Divinæ gratiæ consilio. Superiore versiculo disputavit de homine, qui fide carens operatur; hic de eo qui sine operibus credit. Ille fide donatur gratis: hic eadem misericordia Dei, a quo fide donatus est, justus efficitur. Abraham, antequam vocaretur, Deorum superstitionem sectabatur, testibus Scriptura (14), Josepho Antiqu. l. 1. c. 8. nonnullisque Rabbinis (15). Fidei donum operibus minime promeruit: at cum, Deo vocante, patriam deseruit, illique innumeros promisit posteros Deus, Abraham promissis fidem habuit, ejusque fides imputata illi est pro justitia: quamobrem Abrahami fides & justitia merum Dei donum sunt (16). Neque Abrahami fides mortua erat, in sola contemplatione versans, sed agens & charitate vivens, quemadmodum omnia vitæ illius gesta demonstrant. Fides initium fuit justitiæ Abrahami, non perfectio. *Credens in eum qui justificat impium, a fide incipit*, inquit S. Augustinus in Psal. 110. *ut bona opera non præcedentia quod meruit, sed consequentia quod accepit, ostendant.*

Secundum propositum gratiæ Dei. Verba hæc neque in Græco neque in Latinis nonnullis Codicibus leguntur (17). At Ambrosiaster in Epistolam ad Romanos, Hieronymiaster, Pelagius, Sedulius, Remigius, ac Latini plerique ea legunt: ex quo illorum vetustas colligitur. His docemur, neque fidem neque justitiam cuiquam deberi, neque ab hominum merito, sed a Dei gratia æternisque illius decretis proficisci.

℣. 6. Sicut et David dicit. Postquam docuit, justitiam nonnisi per fidem Abrahamo fuisse imputatam, ostendit ex Davide, justitiam hominibus per opera non imputari, adeoque hanc imputationem esse mere gratuitam.

℣. 7. Beati quorum remissæ sunt iniquitates, &c. In præsenti vita supremum hominis bonum est justitia; eademque est æternæ beatitudinis semen. Ea porro in hoc maxime versatur, ut homo peccato careat, & deinde virtutem exerceat. Hic propria agitur de prima justitia, primoque justificationis gradu, atque interioris hominis instauratione. Ex Davide probat Apostolus, beatitudinem hanc & justitiam merum Dei unius esse beneficium (18); atque ita rem conficit. Quisquis ex peccatore justus efficitur, sola Dei misericordia istud assequitur. Porro quisquis justus fit, antea peccator fuerat; vel, si mavis, nemo justus est, antequam a Deo gratiam justificationis accipiat; mera igitur Dei misericordia justos efficitur. Operum merito justificatione donari non potest; illum enim injustum & peccatorem esse ponimus: mera igitur Dei misericordia. Neque dixeris, aliquos esse justos, qui nunquam obnoxii peccato fuerint; ut enim luculentissime demonstratum est, homines universi peccavere (19), atque opus habent, ut gloriæ & clementiæ suæ specimen Deus erga ipsos exhibeat: omnes igitur coram Deo fateantur oportet, se esse peccato obnoxios (20).

Locus ex Davide nullam patitur difficultatem; *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata: beatus vir, cui non imputavit Dominus peccatum.* Antequam hominis peccata dimitteret ac tegeret Deus, illique justitiam pro peccato imputaret, quid ille nisi peccator fuit? Quid vero, crimine dimisso & non imputato, nisi justus effectus est? Quid porro veniam & justificationem illi promeruit? Nulla certe opera, cum nonnisi malis operibus abundaret. Una igitur Dei misericordia effectus est justus.

Cæterum cum David canit, peccata hominis a Deo tegi, illique non imputari, cave ita reputes, quasi peccata adhuc sint & vivant, ac tantummodo non imputentur; quemadmodum usu venit homini, ex quo æs alienum, quod debet, non exigitur; seu reo, cujus noxa nondum purgata non punitur (21). Debitum & crimen manent; solutio dumtaxat & vindicta negligitur. Res aliter de peccatis sese habet. Debitum penitus aboletur, crimen revera dimittitur (22). Quatuor animadvertenda sunt in peccato, ait Pererius; *Offensa Dei*, quæ in re præsenti dimittitur: *actio peccati*, quæ cum patrata sit, fieri non potest quin patrata non fuerit, & tegitur: *culpa*, quæ non imputatur: *deformitas*, seu *labes animæ*, quæ detergetur.

℣. 8. Cui non imputavit Dominus peccatum (23): cui pepercit Deus, quem pro innoxio & justo habet (24). Si reus esset, illum certe Deus innoxium existimare non posset, quippe qui res ita uti eæ sunt videt. Creditor, condonato ære alieno, alterum sibi debitorem existimare non potest. Qui in gratiam Principis revocatus est, reus non reputatur. At dimissa peccantis culpa, pœna etiam non dimittitur. Aut in præsenti aut in altera vita punit Deus peccata (25), quarum culpam ipse dimisit, pœnam homo non satis diluit. Eadem tamen Deus eo supplicio quod merentur, non punit; sed vel præsentis vitæ vel Purgatorii pœnis persequitur.

℣. 9. Beatitudo hæc tantum manet (26) in circumcisione? Beneficium non imputandi ac dimittendi criminis adeo ne servatur Judæo, ut ad Ethnicum nihil pertineat? Profecto David de Judæis agere videtur; at cum generica sit sententia, ad utrumque referenda est; uterque enim, uti docuit Apostolus, æque peccavere, & merito carent. Siquid autem discriminis inter utrumque sit, illud certe esse non potest, nisi de inæquali utriusque merito aut peccatis.

Ut doceat Apostolus, ista æque ad Judæum atque Ethnicum pertinere, ad Abrahamum redit. Fide justus effectus est Abraham, ait Scriptura; id porro neque sub Lege, neque post Circumcisionem illi contigit: neque Lex igitur, neque Circumcisio, neque Judaicæ Religionis professio nobilissimum hoc beneficium illi peperere (27). Quæ si vera sint de Abrahamo, cur de cæteris Gentilibus negatur? Vide ℣. 10.

℣. 10. Non in circumcisione, sed in præputio. Profecto circumcisione initiatus est Abraham anno ante ortum Isaacum primo; Dei vero promissiones & justificationem ante annum xxv. acceperat, cum, jubente Deo, Mesopotamiam deseruit.

℣. 11.

[13] Act. xvi. 14. *Cujus Dominus aperuit cor, intendere his quæ dicebantur a Paulo.* [14] Josue xxiv. 2. Vide & Isai. xliii. 27. Sap. x. 5. Judic. v. 7. [15] Maimon. plurib. locis. [16] Tolet. Menoch. Est. [17] Vide Erasm. Est. Mill. [18] Chrysostom. Theophylact. Theodoret. alii.
[19] Rom. iii. 9. *Causati sumus Judæos & Græcos omnes sub peccato esse.* [20] Rom. iii. 23. *Omnes peccaverunt, & egent gloria.* [21] August. in Psalm. xxxi. Enarr. 2. num. 9. pag. 176. *Cooperta sunt peccata, tecta sunt, abolita sunt. Si texit peccata Deus, noluit advertere; si noluit advertere, noluit punire; si noluit punire, noluit agnoscere, maluit ignoscere. Beati quorum tecta sunt peccata; nec sic intelligatis quod dixit; peccata cooperta sunt, quasi ibi sint, & vivant, &c.* [22] Vide Gros. Menoc. Tolet. Tir. Est.
[23] Ὧ͂ οὐ μὴ λογίσηται Κύριος. Plures Codd. MSS. Imputabit. Ita Ambros. Origen. seu Rufin. in hunc loc.
[24] Tolet. Est. Menoc. Tirin. [25] Vide August. lib. 22. contra Faust. cap. 87. & in Psalm. 1. & in Exposit. inchoata in Epist. ad Rom. in hæc verba: *Gratia vobis & pax.* Est. hic. [26] Hæc verba, *Tantum manet*, desunt in Græco, Syriaca, multisque Latinis Codicibus. [27] Vide Grot. Est. Menoch. Tirin. alios.

℣. 11. Signum accepit circumcisionis (2). Circumcisio, qua initiatus est Abraham, justitiæ illius causa non fuit, quippe qui jam antea justus fuerat; sed signum & nota justificationis, qua per Fidem donatus est. Animadvertunt Patres (3), Circumcisionem datam fuisse Abrahamo, cæterisque per ipsum Hebræis, ut ex ea inter gentes secernerentur. Pignus erat promissionum Abrahamo ejusque posteris exhibitarum; signum fœderis, quod cum illo juraverat Deus; nota fidei ab Hebræis præstitæ, futuros se Dei populum, a cæteris gentibus secretum. Circumcisio denique ob parentum fidem peccatum originale delebat (4), & institutum a Jesu Christo Baptismum significabat: complectebatur etiam professionem implicitæ fidei in Dei promissiones ac Mediatorem, qui justorum omnium spes erat ac expectatio. Vide nostram Differt. de effectibus Circumcisionis.

Ut sit pater omnium credentium per præputium. Fidei ergo suæ merito Abraham justitiam accepit, atque ante circumcisionem factus est *Pater*, exemplum, princeps, magister (5) omnium, qui post ipsum atque ejus exemplo, sive Judæi sive Gentiles, credidere Deo, ex eoque justitiam per Fidem, non per opera & circumcisionem, accepere. Quæ Deus Abrahami causa gessit, pignus erant certissimum, eadem præstitum iri in commodum eorum, qui essent illum imitaturi.

℣. 12. Et sit pater circumcisionis: ut pater sit circumcisorum pariter & circumcisione carentium, quatenus Fidei exemplum illis præbuit; Judæorum pater carne, Gentilium spiritu. Frustra Judæus Abrahamo patre gloriatur, nisi Fidem virtutemque illius imitetur: neque Gentili nocebit aliena ab Abrahamo carnis cognatio, si filius Abrahami sit spiritu. Judæus ac Gentilis æque justitiam Abrahami hæreditate sortientur, si Fidei ac Religionis Abrahami hæredes fuerint.

℣. 13. Non enim per Legem promissio. Sub Lege non erat Abraham, nullumque illi erat ejus generis meritum, quod ex servatis Moysis sanctionibus proficiscitur, quo tempore Deus Palæstinæ possessionem illi sive ejus posteris promisit. Circumcisionem ille tunc ignorabat, nullamque Legem, præter naturalem, noverat. Fatendum igitur est, hujusmodi promissiones non operum præmium fuisse, sed Fidei. Invicta collectio.

Hæc verba, *Ut esset hæres mundi*, varie usurpantur. Sunt (6) qui de Chananitide intelligant, *terræ universæ* nomine interdum appellata, præsertim si complectatur finitimas regiones, quæ revera Hebræis sub Davide & Salomone paruerunt. Censent alii (7), spectari hic ab Apostolo ea Geneseos verba 22. 18. quibus Abrahamo promisit Deus: *Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ*: quæ promissio Chananitidis fines prætergreditur. Denique spiritali sensu accipi potest (8), ut pater sit credentium omnium, quo fit, ut mundi totius dominus quodammodo efficiatur, cum spiritales illius filii toto orbe dispersi, universi totius, ut ita dicam, hæredes sint; uti sonant ea Psalmi 2. 8. verba ad Messiam, Abrahami filium ex carne, verumque promissionum Abrahamo exhibitarum hæredem: *Postula a me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ*.

Promissio ista exhibita est *Abrahæ aut semini ejus*; Abrahamo & Isaaci posteris. Hæc porro beneficia neque Abrahami, neque ejus posterorum operibus præstita fuere. Scriptam Legem, post annos ab illo amplius quadringentos latam, ignorabat Abraham: nondum erant ejus filii, adeoque nec boni quicquam præstare potuerant. Hæ igitur promissiones penitus gratuitæ sunt, earumque expletio merum Divinæ erga illos misericordiæ beneficium (9).

℣. 14. Si enim qui ex Lege, hæredes sunt: Si Legis & præceptorum causa filii Abrahami hæredes sunt promissorum, ipsaque promissa in ipsis tantummodo consistunt, exinanita est fides, abolita est promissio. Fit inutilis Fides, cum absque Fide justificatio acquiratur; promissa eventu carent, cum non promissionum aut fidei Abrahami, sed operum causa Deus justitiam Hebræis largiatur. Frustra credit Abraham Deo, cum premium non Fidei, sed illius operibus exhibeatur. Frustra illi exhibet promissa Deus, quæ ille expleta non vidit (10); vel siqua in filiis expleta vidit, id non Dei promissionibus, sed operum illius merito debetur.

℣. 15. Lex enim iram operatur. Adeo verum est, Legem Hebræis non promeruisse promissiones & beneficia quæ diximus, & justificationem illis non peperisse, ut potius Dei iram, vindictam, maledicta in illos provocaverit: neque tamen ista per se & ex directo effecit, sed ex occasione (11). I. enim *ubi non est Lex, nec est prævaricatio*. Levior esset hominis culpa (12); præstat enim Dei Legem penitus ignorare, quam cognitam violare Jacob. IV. 17.; & servus perspectæ domini voluntati repugnans, severius altero punietur (13). II. roboratur adversus Legem concupiscentia, & obfirmatur. Quo severius est interdictum, eo acrior est interdictæ rei cupiditas. Ita fit, ut Lex peccandi libidinem & peccantium numerum augeat (14). III. Lege crescit hominis arrogantia, censentis, posse se impetrata præstare, suæ infirmitatis obliti, negligentisque opem gratiæ qua nunquam non eget (15).

℣. 16. Ideo ex Fide est hæreditas, ut secundum gratiam sit promissio. Promissiones igitur Abrahamo ejusque posteris exhibitæ, promissaque illis hæreditas ad eos non pertinent, qui exteriori tantum obsequio Legem servant, absque Fide & gratia, quæ meritum humanorum operum efficiunt; sed ad eos dumtaxat, qui instruuntur Fide (16), quam animat charitas, & bona opera comitantur. Quamobrem non merito sed gratiæ debes, quicquid hac ex parte habes, sive Judæus sis, sive Gentilis. Fatendum omnino tibi est, nullum penitus tibi meritum esse. Ea confessione, *firma fit promissio*, Abrahamo exhibita, nedum erga Judæos, verum etiam erga Gentiles. Ea quidem in se nunquam non firma est atque immutabilis: at erga nos etiam talis efficitur, cum illius firmitatem agnoscimus, reddimusque Deo gloriam, exhibita nostræ infirmitatis ac subjectionis confessione, commendataque Dei potentia & justitia, nos prævenientis gratia, suaque in nobis coronantis dona, dum merita nostra coronat.

Non ei qui ex Lege est solum. Per fidem, non per opera, Judæi ac Gentiles hæredes fiunt pro-

[2] Σημεῖον ἔλαβε περιτομῆς. Alii Codd. Περιτομὴν. Vide Mill. Chrysost. Theophylact. Justin. Dialog. Syr.
[3] Justin. Dialog. Τὴν δὲ περιτομὴν οὐκ ὡς δικαιοσύνης, ἀλλ᾽ εἰς σημεῖον ἔδωκεν ὁ Θεός. Iren. lib. 4. cap. 30. *Circumcisionem non quasi consummatricem justitiæ, sed in signo dedit Deus, ut cognoscibile perseveraret genus Abrahæ*. Tertull. contra Judæos: *Accepit (Abraham) circumcisionem, sed quæ esset signum temporis illius, non in salutis prærogativam*. Ita & Chrysost. Theodoret. August. Ambros. alii. [4] Ita August. l. 16. de Civit. c. 27. lib. 2. contra Pelag. & Celest. c. 30. lib. 2. de Nuptiis & Concupisc. c. 11. lib. 2. de Peccato origin. cap. 30. Ita Prosper, Beda, Bernard. Alii post eos multi. [5] Grot. Glass. Vide & Tolet. Erasm. ex Chrysost. Theophyl. ad ℣. 12. [6] Vide Glass. Rhetor. lib. 1. c. 18. alii quidam. [7] Grot. Bez.
[8] Chrysost. Theodoret. Theophyl. Cornel. Tir. Menoch. [9] Vide Est. Mem Para. Lud. de Dieu.
[10] Vide Grot. Est. Tolet. Menoc. Tirin. [11] Est. Tolet. Zeger. alii passim. [12] August. Ep. 88. Vide Est. hic. [13] Luc. XII. 47. 48. [14] Rom. VII. 7. 11. 12. 13. August. de Spiritu & Litt. cap. 4. [15] Aug. l. 3. contra duas Epistol. Pelag. c. 7. [16] Est. Tolet. Mem. Para.

promissionum Abrahamo exhibitarum. Hæreditas omnia Abrahami filiis promittitur: at duplex est filiorum genus, ex carne atque ex spiritu. Filii ex carne, non secus ac alieni generis homines, promissionum hæreditate excludentur, nisi fide vivant, Patrisque fidem & obedientiam imitentur.

℣. 17. PATREM MULTARUM GENTIUM POSUI TE. Ad literæ & historiæ sensum, multæ ex Abrahamo gentes satæ sunt per Ismaelem, Isaacum, filiosque ex Cethura procreatos. At morali sensu ac Prophetico, multarum gentium pater futurus erat, vocatis ad Christi fidem Gentilibus: is enim *ante Deum* pater est fidelium, qui ejus fidem, obedientiam, fidelitatem imitantur. Pater igitur multarum gentium est Abraham spiritu & coram Deo (17), non carne. *Ante Deum, cui credidit* (18). Græci aliter interpretantur (19). Pater est credentium omnium, *exemplo Dei*. Quemadmodum Deus creatione communis est hominum universorum pater: ita Abraham exemplo Fidei pater est omnium Fidelium.

QUI VIVIFICAT MORTUOS, &c. Abraham credidit Deo, vitæ necisque domino, cui perinde est mortem inferre aut vitam reddere; producere quæ non sunt, aut ea quæ sunt auferre. Referri hæc possunt ad ortum Isaaci ex effœta jam Sara (20). Filios Saræ polliceri perinde erat ac mortuum e sepulcro revocare. Id tamen certissime credidit Abraham, vix locutus est Deus. Aliter, promittens Abrahamo Deus futurum, ut innumeras gentes antea infideles, vitiis & superstitione implicitas, inter filios numeraret, tantumdem præstitit, ac si mortuos innumeros e sepulcris redituros prædiceret (21). Rei tamen difficultas minime obstitit, quin Abraham illi fidem adjungeret. Denique usurpari potest generice de amplissima Abrahami fide, cui nihil insuperabile, vel etiam difficile videbatur, ubi Deus locutus fuerat (22). Gemina ejus rei exempla profert Apostolus, quæ difficillima censentur, & naturæ viribus longe superiora, mortuos nimirum revocare, atque ea quæ non sunt in lucem educere.

℣. 18. QUI CONTRA SPEM, IN SPEM (23) CREDIDIT. Quamquam & se ipse senem, & Saram uxorem effœtam sentit, tamen *contra spem in spem credidit*; speravit, tametsi humana omnia negare videbantur, ipsum fore multarum gentium patrem tum mystico sensu, tum naturali, uti mox explicavimus. Reddi potest Græcus (24): *Contra spem in spe credidit*: credidit in Divinarum promissionum spe, certissimaque veritatis illarum opinione, omnibus licet contrarium portendentibus (25).

SIC ERIT SEMEN TUUM. Græci ac Latini Codices multi addunt (26): *Sicut stellæ cæli, & arena maris*: quæ verba desumpta sunt ex Genesi xv. 5. & ad spirituales Abrahami nepotes pertinent.

℣. 19. CORPUS SUUM EMORTUUM, &c. Minime animadvertit, & se & Saram effœtos esse, ut fiducia caderet: optime noverat, suam ipsius senectutem, cum naturali Saræ sterilitate conjunctam, ex naturæ viribus obstinatissime repugnare iis quæ a Deo promittebantur: at his neglectis, constans in Dei fiducia permansit. At quam vere dicitur corpus Abrahami veluti emortuum & effœtum, cum post Isaaci ortum & Saræ obitum Abraham plures deinde filios e Cethura procrearit? Respondeo (27), Abrahami corpus ceu mortuum fuisse generationi, ubi ad Saram natura sua sterilem referretur; quamquam ex se & cum adolescentula conjunctum, filius procreare præter prodigium poterat: unde fit, ut tradat Scriptura (28), traditam Saræ fœcunditatem, Abrahamo penitus prætermisso.

Plerique (29) tamen, abjecta hac responsione, ajunt, utrumque, Abrahamum scilicet ac Saram, donatos a Deo ea virtute qua carebant; eamque vim diu post Isaaci ortum in Abrahamo mansisse. Non inficiantur illi, Scriptorem Epistolæ ad Hebræos non meminisse Abrahami fœcunditate donati, quemadmodum de Sara tradit: at ea fert quæ idem valent, cum afferat, Isaacum ex Abrahamo jam sene ac veluti mortuo procreatum: *Ab uno nati sunt, & hoc e mortuo, tamquam sidera cæli*. Post Isaaci ortum Abraham annos quinque & septuaginta superstes fuit.

℣. 20. NON HÆSITAVIT DIFFIDENTIA. Si sola Abrahami verba inspicias, ea diffidentiæ aliquid indicare videntur. *Putasne centenario nascetur filius? & Sara nonagenaria pariet? Dixitque ad Deum: Utinam Ismael vivat coram te!* Gen. 17. 17. Quasi spem suam ultra filium ancillæ non porrigeret. Nec defuere Patres (30), qui ancipitis animi æstum in verbis Abrahami senserint. Cæteri vero Patres atque Interpretes ajunt, ex Apostoli sententia, neque dubitasse, neque hæsisse Abrahamum, sed pia animi demissione occupatum, cum se tanto beneficio indignum existimaret, mirabundum quæsivisse, qua id ratione eventurum esset, & an Ismael ipse futurus esset tam multarum gentium pater (31). Satis beatum me feceris, Domine, si exhibitarum mihi promissionum hæres futurus est Ismael: novo quippe beneficio indignum me sentio, neque id hac ætate sperare datur.

DANS GLORIAM DEO, illius potentiam ac veritatem falli nesciam confitens. Demisso & constanti animo fidem verbis Dei adjunxit: grates sincera mente reddidit, merum misericordiæ atque omnipotentiæ illius munus esse testatus (32).

℣. 22. REPUTATUM EST ILLI AD JUSTITIAM. Fides, quam Dei promissis hac in re habuit Abraham, justitiæ nomine illi imputata est, non secus ac altera, qua Deo se vocanti ex regione Chaldæorum, atque ante Ismaelis ortum alloquenti credidit. Variæ hujusmodi imputationes incrementa sunt justitiæ Abrahami, atque appendices justificationis, qua initio donatus est ob fidem, mera Dei largitione (33).

℣. 24. SED ET PROPTER NOS. Fides Abrahamo justitiæ nomine imputata, non ipsi solum, verum etiam nobis prodest: non quod Abrahami justitia nobis imputetur, sed quod Abrahami fidem imitantibus, hoc ipsum nobis ad justitiam imputaturus sit Deus, quemadmodum Abrahamo. Abrahami fides rem futuram remotamque spectabat; nostra Incarnationem Jesu Christi, ejusque Mortem atque ex mortuis Resurrectionem. Diversis licet loco ac tempore, si credimus ut ille credidit, fides nostra nobis ad justitiam imputabitur; nostraque justitia in dies eodem gradu augebitur, quo fides nostra perficietur.

℣. 25. RESURREXIT PROPTER JUSTIFICATIONEM NOSTRAM. Æternus Pater Filium morti dedit, ut crimina nostra expiaret; nostræque justificationis causa illum ex mortuis revocavit. Christi mors re-

[17] Var. Est. Anselm. Alii. [18] Ἐπίστευσε. Alii, ἐπίστευσας, credidisti. Ita Syr. Arab. Ambrosiaster. [19] Κατέναντι οὗ ἐπίστευσε Θεοῦ. Chrysost. Theophylact. Theodoret. Erasm. Paræ. Toler. Est. [20] Origen. Piscar. Menoc. Paræ. alii. [21] Ambrosiaster, Oecum. Est. Grot. [22] Toler. Est. [23] Quid. *In spe*. Ita Pelag. Primas. Hugo. Gr. Ἐπ' ἐλπίδι. [24] Παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι. [25] Erasm. Est. Men. Tir. Chrysost. hic: Παρ' ἐλπίδα τὴν ἀνθρωπίνην, ἐπ' ἐλπίδι τῇ τοῦ Θεοῦ. [26] Ita Hieron. hic; Origen. seu Rufin. in Ep. ad Rom. Theophyl. in Comment. Erasm. in Vulg. Vide Est. Mill. [27] August. lib. 16. de Civit. cap. 8. & q. 35. super Genes. Perer. Drus. [28] Hebr. xi. 11. *Fide & ipsa Sara sterilis virtutem in conceptionem seminis accepit*, &c. [29] D. Thom. Perer. Est. Tolet. alii. [30] Chrysost. homil. 40. in Genes. Hieron. lib. 1. Dialog. contra Pelag. c. 10. & l. 3. c. 5. [31] Vide Ambros. lib. 1. de Abrah. c. 4. & lib. 2. cap. 11. August. lib. x. de Civit. cap. 26. & 31. Est. Tolet. [32] Chrysost. Est. Tolet. Grot. alii. [33] Vide Est. hic.

redemptio nostra est; resurrectio est Fidei nostræ scopus. Fides erga Resurrectionem nobis justitiæ nomine imputatur; quemadmodum fides Divinis promissionibus addita, Abrahamo (34). Fidei ac justificationis nostræ causam ponere videtur Apostolus unam Jesu Christi Resussectionem; non quod cætera nostræ Religionis mysteria excludat, quæ & universe & singillatim Fide nostra spectantur, sed quod Resurrectio per excellentiam, ceu omnium sigillum & perfectio, illa contineat. Hæc interpretatio cum antecedentibus & consequentibus aptissime cæterarum necti videtur.

C A P U T V.

Justificatorum commoda. Infinita Dei bonitas erga illos. Quemadmodum per hominem unum mors & peccatum in orbem terrarum invasere; ita per unum in multos gratia & vita manarunt.

℣. 1. JUstificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum
Jesum Christum: 2. Per quem & habemus accessum per fidem in gratiam
istam, in qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei. 3. Non solum au-
tem, sed & gloriamur in tribulationibus: scientes, quod tribulatio patientiam opera-
tur: 4. Patientia autem probationem, probatio vero spem, 5. Spes autem non
confundit: quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum,
qui datus est nobis. 6. Ut quid enim Christus, cum adhuc infirmi essemus, secun-
dum tempus pro impiis mortuus est? 7. Vix enim pro justo quis moritur: nam
pro bono forsitan quis audeat mori? 8. Commendat autem charitatem suam Deus
in nobis: quoniam cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus: 9. Christus
pro nobis mortuus est: multo igitur magis nunc justificati in sanguine ipsius, salvi
erimus ab ira per ipsum. 10. Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus
Deo per mortem filii ejus: multo magis reconciliati, salvi erimus in vita ipsius.
11. Non solum autem: sed & gloriamur in Deo per Dominum nostrum Jesum Chri-
stum, per quem nunc reconciliationem accepimus. 12. Propterea sicut per unum
hominem peccatum in hunc mundum intravit, & per peccatum mors, & ita in
omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt. 13. Usque ad legem
enim peccatum erat in mundo; peccatum autem non imputabatur, cum lex non
esset. 14. Sed regnavit mors ab Adam usque ad Moysen etiam in eos, qui non
peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ, qui est forma futuri. 15. Sed
non sicut delictum, ita & donum: & enim unius delicto multi mortui sunt: multo
magis gratia Dei, & donum in gratia unius hominis Jesu Christi in plures abunda-
davit. 16. Et non sicut per unum peccatum, ita & donum: nam judicium qui-
dem ex uno in condemnationem: gratia autem ex multis delictis in justificationem.
17. Si enim unius delicto mors regnavit per unum, multo magis abundantiam gra-
tiæ, & donationis, & justitiæ accipientes, in vita regnabunt per unum Jesum Chri-
stum. 18. Igitur sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem:
sic & per unius justitiam in omnes homines in justificationem vitæ: 19. Sicut enim
per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi: ita & per unius
obeditionem justi constituentur multi. 20. Lex autem subintravit, ut abundaret de-
lictum. Ubi autem abundavit delictum, superabundavit gratia. 21. Ut sicut regna-
vit peccatum in mortem: ita & gratia regnet per justitiam in vitam æternam, per
Jesum Christum Dominum nostrum.

℣. 1. JUSTIFICATI ERGO EX FIDE. Impetrata criminum venia per Domini nostri Jesu Christi mortem, fidemque Resurrectionis ipsius, dignam reconciliatione, in quam admissi fuimus, & pace quam cum illo habemus, vitam instituamus. Illud vult Apostolus, satis non esse, primam gratiam nos accepisse, sed eam servandam a nobis

esse atque augendam pia vitæ institutione, fideque religiosissima. Codices multi (1) pro, *habeamus pacem*, ferunt, *pacem habemus*; in Dei gratiam & amicitiam redivimus per Christum Jesum omnium Servatorem, qui veniant morte, Resurrectione justitiam nobis comparavit. Supra ℣. 25.

℣. 2. PER QUEM ET HABEMUS ACCESSUM. Per Fidem

(34) Perer. Sasbod Adam. Cajet. Vide 1. Petri 1. 3. *Qui secundum misericordiam suam magnam regeneravit nos in spem vivam per Resurrectionem J. C. ex mortuis.* (1) Græc. Impress. Εἰρήνην ἔχομεν. Sed Vulg. Syr. Ms. Alex. Clarom. & alii plures. Chrysost. Theodor. Theoph. alii, εἰρήνην ἔχωμεν, *Pacem habeamus.* Origen. Ambros. hic; Tertull. lib. 5. contra Marc. cap. 13. *Pacem habemus.*

dem in Christum veniam criminum & justificationem retulimus: per eamdem cum Cœlesti Patre conciliati sumus, & adoptionis gratiam assequuti. Ad principium redit Apostolus, Fidem scilicet unam esse justitiæ nostræ causam, eamque mensum esse Divinæ misericordiæ munus, non operum nostrorum mercedem. Ad hanc vocavit nos Filius, Spiritus duxit, traxit Pater (2). Sequester est Filius, qui & introduxit (3): per ipsum omnia ad nos manant Dei beneficia. *Per Fidem* in Græcis Codicibus quamplurimis desideratur (4).

In quo stamus, et gloriamur in spe, &c. Perseveramus ac manemus in gratia reconciliationis, justificationis, & adoptionis, qua per Fidem donati fuimus; ita ut summum gloriæ nostræ caput in eo ipso constituamus animo ita constanti, ut neque moveamur malis quibus obnoxii sumus, aut usitato apud homines Divini hujus muneris contemptu, neque de sublimi tanti beneficii, in quo felicitas nostra consistit, opinione remittamus. Quantum Apostolus hominem deprimit, spectatis ipsius viribus meritisque, tantumdem erigit vera solidaque vocationis gloria, & fiducia, quam is de omnipotenti Dei ope præsumere debet. Fides, gratia, justificatio ad inæstimabilem gloriam hominem evehunt: at idem statim ab ea cadit, ubi vel minimum quid sibi arrogat; ex quo colligit Apostolus, gloriandum esse homini, non de se ipso, sed *in spe gloriæ filiorum Dei*; firma scilicet fiducia, promissam filiis Dei gloriam sibi a Deo traditum iri in æternitate. Græcus vulgatus (5), Patres Græci, Codices manu descripti, S. Cyprianus (6), S. Ambrosius, sive Author Commentarii sub ejus nomine cognitus, & Syrus legunt dumtaxat: *Gloriamur in spe gloriæ Dei*, non *gloriæ filiorum Dei*. Posteriorem hanc lectionem ferunt Vulgata, Hilarius Diaconus, Rufinus, Scholiastes in hanc Epistolam sub nomine S. Hieronymi.

℣. 3. Sed et gloriamur in tribulationibus. Spes nostra præcipuum est lætitiæ nostræ nostrarumque virium argumentum, ac per eam in ærumnis, odiis, pugnisque gloriamur. Profecto si nulla præter hanc vitam spes est Christianis, Sanctis, & Dei amicis, nihil illis miserius infeliciusque (7). Tota illorum gloria est, mala pati ut Christianos (8) & Jesu Christi imitatores, ac Dei sui gloriam patientia procurare. *Ibant* Apostoli *gaudentes a conspectu Concilii*, ait Lucas Act. 5. 41. *quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati*. Una demum Christiana Religio docere ista homines potest, ac facere, ut illi solatium ac voluptatem inter ærumnas inveniant, æternæ vitæ sibi promissæ amore, quam solis Fidei oculis intuentur.

Tribulatio patientiam operatur. Hac nimirum ratione ærumnæ gaudium parere possunt Christiano, in æternorum scilicet bonorum spem, in qua tota sistit Christiani lætitia & quies, inducunt. *Tribulatio patientiam operatur*, exercet, materiam atque occasionem præbet. *Patientia autem probationem*. Homo frequenter periculo obnoxius, Divinamque opem frequenter expertus, animo confirmatur, pugnæ aptior fit, intrepidamque inter mala constantiam acquirit; expertusque Dei misericordiam, certo futurum sperat, ut ille promissum laboribus suis præmium largiatur: *Probatio vero spem*.

Vel *probatione* usurpata pro ipsa Dei voluntate hominem comprobante. Patientia, qua homo ærumnas fert, fiduciam in animo illius parit, ipsum a Deo comprobari: testis illi est conscientia (9). *Probatio operatur spem*: firma de Divinis promissionibus fiducia illum complet, certumque reddit, Deum laboribus mercedem exhibiturum. Vide totum Caput primum Epistolæ primæ ad Corinthios.

℣. 5. Spes autem non confundit. Falsa quædam spes est, fallax, arrogans, qua si innitaris, probro obrueris. At spes, quæ ex ærumnis, periculis, patientia, Dei comprobatione & promissis oritur, fallere nunquam potest. Constantissimo nimirum fundamento utitur, atque esse desineret Deus, si hujusmodi spes falli posset (10). Qui vivam fovet fidem, cum charitate conjunctam, certamque reddere vocationem suam patientiæ bonorumque operum exercitatione semper laborat, is potest, imo & debet firmam de Divinis promissionibus fiduciam animo concipere, ac certo existimare, spem suam irritam non fore: quemadmodum inanis est illorum, qui diu expectant, neque unquam impetrant; postulant, & repulsam ferunt (11).

Quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris. Jungenda hæc sunt cum superioribus. Christiani hominis spes vana est; quippe Dei amor in Christianorum mentibus diffunditur. Qui igitur fieri potest, ut quos charitate sua cumulavit Deus, his felicem promissionum suarum, illorumque spei exitum deneget? quos gratia & beneficiis plane immerentes occupavit, an promissa mercede fraudaturus est, ubi præsertim eam promereri patientia & fidelitate conati fuerint (12)? Hæc explicatio admodum consentire videtur cum Apostoli sententia.

Aliter: Spem nostram irritam cadere minime patietur Deus, cum charitas, qua cumulati sumus, firmam nobis fiduciam præbeat, nos ea quæ pollicitus est impetraturos (13). Fide, charitate, patientia & fidelitate donatos, an Regno excludet? Cum certum benevolentiæ suæ pignus ac fidem nobis exhibuerit, charitatem scilicet, qua nos implevit, suum ipse opus non perficiet, atque exhibita nobis promissa non exequetur? *Charitas Dei* usurpari potest vel pro amore, quo nos prosequitur Deus (14), vel pro nostra erga Deum charitate (15); quemadmodum in variis Scripturarum locis non raro usurpatur.

℣. 6. Utquid enim Christus, cum adhuc infirmi essemus, &c. Si spem nostram fallere volebat Deus, an opus erat, tam multa nobis charitatis suæ argumenta exhiberet, præverteret misericordia, vocaret ad Fidem, ac denique Jesum Christum Redemptorem ac sequestrum daret; atque eo quidem tempore, quo nos in illum peccabamus maxime, atque adhuc in crimine languebamus, vitaque Fidei destituebamur; qui nunc mero gratiæ illius beneficio a morbis animi convaluimus, stamusque (16) in Dei præceptorum via, ejusque voluntatis obsequio (17).

Græcus (18) fert: *Cum enim adhuc infirmi essemus*. Non legit, *utquid?* At vulgatam lectionem habent S. Irenæus lib. 3. c. 18. & Commentarii in hanc Epistolam, sub SS. Ambrosii & Hieronymi nomine. Si Græcam sequeris, ita interpretare: Quod luculentius benevolentiæ Dei erga nos argumentum exquirimus, quam ea ipsa, quæ is nostri

(2) Joan. vi. 44. (3) 1. Timot. ii. 5. (4) Vide Mill. hic: Τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν τῇ πίστει. Deest τῇ πίστει in Clarom. Gr. S. Germ. G. L. Barb. 1. Æthiop. Boerner G. L. (5) Καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. (6) Cyprian. de Exhort. Mart. cap. 9. (7) 1. Cor. xv. 19. (8) Theodoret. Καυχώμεθα, ὡς μεγαλοφρονοῦμεν ὡς κοινωνοῦντες τῷ δεσπότῃ τῶν παθημάτων. (9) 2. Cor. i. 12. *Gloria nostra hæc est, Testimonium conscientiæ nostræ.* (10) Eccli. ii. 10. *Nullus speravit in Domino, & confusus est.* (11) Psal. xxi. 6. xxiv. 3. xxx. 2. Vide Grot. Est. Tolet. (12) Vide Chrysost. Theophyl. Cajet. Tolet. (13) Vide Augustin. de Spirit. & Litt. cap. 32. Primas. Menoch. Grot. (14) Luc. xi. 42. Joan. v. 42. 1. Joan. iii. 17. & v. 3. (15) Rom. viii. 39. 2. Cor. v. 14. & xiii. 13. Ephes. iii. 19. 1. Joan. iii. 17. & iv. 9. (16) Supra ℣. 2. *Per gratiam istam, in qua stamus.* (17) Vide Tolet. Est. Menoc. (18) Ἔτι γὰρ Χριστὸς ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν. Velez. εἰς τί. Barber. 1. & Syr. εἴγε. Isid. Pelus. εἰ γὰρ, Si enim.

nostri causa præstitit? *Cum enim adhuc infirmi essemus*, Christum Jesum nobis præbuit, quo redimeremur.

Hac locutione, *Cum adhuc infirmi essemus*, seu morbo teneremur, innui potest languor, infirmitas, mors, in quibus impius jacet. Infirmitas hoc modo usurpata, interdum pro animi morte accipitur (19). Hic porro dicendi modus verbis tenuis videtur, at sensu est validissimus; quemadmodum *somnus* pro morte, *inutilis* pro pernicioso, *vanus* pro impio, *infirmus* pro fracto ac prostrato. *Infirmi* hoc loco idem sonat ac *impii*, *peccatores*, *Deo inimici*, uti habetur hic ℣. 8. & 10.

SECUNDUM TEMPUS a Deo definitum. Christus Jesus mortuus est eo tempore, quod decreverat Providentia (20), & Prophetarum oracula significaverant: cum scilicet omnia iniquitate ac scelere occuparentur, extremaque omnia remedium postularent (21). Sunt qui *secundum tempus* referant ad superiorem vocem *infirmi*. Quo tempore homines maxime infirmi, ægroti, nequissimi erant, illos aspexit Deus, ac misericordia prævenit.

℣. 7. VIX ENIM PRO JUSTO QUIS MORITUR. Patris erga nos benignitatem commendat, infinitamque charitatem Filii, mortem sponte subeuntis, ut nos redimeret, cum maxime infirmitate & morte peccati occuparemur. Nemo vitam prodigit, scelesti hominis causa; vix ob justum & pium: at Dei Filius suam ipse vitam prodegit ob impios & peccatores, a quibus eodem ipso tempore spernebatur. Sunt (22) qui Græcum reddant (23): *Vix pro justa causa quis moritur: quis enim pro injusta re audeat mori?* Legunt alii (24): *Est hoc perrarum, ut quis pro homine malo mortem velit oppetere; pro bono enim forsitan quis sustineat mori*, pro amico, pro homine ex quo aliquid commodi fuerit. Priorem explicationem ferunt Patres, & Interpretes plerique.

℣. 8. COMMENDAT CHARITATEM SUAM DEUS IN NOBIS, quod Filium suum unicum dederit, ut nos immeritissimos redimeret. Jactent, ut lubet, Historiæ amicum morti objectum amici gratia, ut pro Davide Jonathan (25), Damonem pro Pythia (26), pro Euryalo Nisum. Periculo se objiciat pro filii vita pater, seu pro patre filius; quis denique alius ob familiæ aut patriæ defensionem: mirum insolitumque non est. Bonus quis discrimen subeat, ut justi hominis innocentiam tueatur, aut illum a morte servet: id sane multo nobilius est ac magis eximium. Quod autem ob ingratos, hostes, alienos, impios, non Deus, sed homo vilissimus vitam prodigat: id porro quoslibet inauditæ charitatis fines prætergreditur.

℣. 9. MULTO IGITUR MAGIS NUNC JUSTIFICATI, conciliati cum Patre, inter Dei Filios per adoptionem excepti, quid ex illius misericordia non expectabimus? Cum Filium dederit Pater, ac Filius suam ipsius vitam ob impios hostesque prodegerit, quid facturus est ob justos, filios, amicos? annon ipse tutos ab ira terribilique judicio efficiet? *Salvi erimus ab ira per ipsum*.

℣. 10. SALVI ERIMUS IN VITA IPSIUS. Repete ultimum superioris Capitis versum: Christus *traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter justificationem nostram*. Mortem oppetiit, ut impios & peccatores redimeret: resurrexit, ut justitiam per Fidem illis compararet. Si peccantes atque inimicos effuse adeo amavit, quid facturus nunc

est nostri causa, quos & illius mors redemit, & Resurrectionis Fides justos effecit? Firmius esse nequit spei nostræ fundamentum, nostrisque in ærumnis ac periculis gloriari possumus, cum adeo certa nobis pignora Deus ipse præbuerit. Vide ℣℣. 2. 3. 4. 5. hujus Capitis.

℣. 11. NON SOLUM AUTEM reconciliati fuimus & justificati per Jesu Christi mortem ac Resurrectionem, SED ET GLORIAMUR IN DEO PER JESUM CHRISTUM. Præstita nobis a Deo beneficia hujusmodi gradatione commendat Apostolus. Redemit nos Christus sua ipsius morte; justos reddidit fide Resurrectionis; cum Patre conciliavit; inter amicos filiosque recensuit: quid jam superest, nisi ut *gloriemur in Deo per Dominum nostrum Jesum Christum*, reconciliationis atque adoptionis nostræ gratiam magni faciamus, meritas agamus Deo grates, eademque beneficia fideli cooperatione promereri pergamus?

℣. 12. PROPTEREA SICUT PER UNUM HOMINEM PECCATUM. *Propterea* hoc loco particula non est, quæ dictorum rationem inferat, sed mera conjunctio, ad aliam rem gradum faciens. Enumeratis innumeris beneficiis, quibus a Deo per Christum Jesum donati fuimus, ad majus aliquid transit Apostolus, & Jesum cum Adamo comparat, ostensurus, vulnus peccati, Adami crimine in homines illatum, sanatum esse Christi morte & obedientia. Videtur quodammodo Paulus latentem objectionem diluere. Profecto, inquies, Christus beneficiis nos cumulavit, satisque æstimari nequit beneficium, quo ille Fideles prosequutus est: at cur charitatem intra brevem adeo hominum numerum definiit? cur non omnes amplexus est? cur tam multi adhuc Infideles, idolorum cultores, impii, Judæi increduli & pertinaces? nonne dignum majestate illius erat, misericordiæ suæ divitias in amplam adeo miserorum multitudinem effundere?

Sunt (27) qui cum præcedentibus ita conjungant: *Per quem nunc reconciliationem accepimus*; atque hoc est ejusmodi reconciliationis mysterium, hac ratione peractum. Omnes in Adamo perieramus, omnes peccato obnoxii, primique parentis crimine implicati (28): hisce vinculis morientes nos solvit Christus. Alii etiam rationibus ista cum præcedentibus conjunguntur: at durior est conjunctio & exquisitior. Apostolus oratione utitur desultoria, ac sententiis minime expectatis implicata. Spiritus Sancti vi & impetu raptus, ex una re in alteram desilit, lectore non præmonito; ex quo potissimum fit, ut illius Epistolæ difficile intelligantur.

SICUT PER UNUM HOMINEM PECCATUM. Peccatum originis, ac miserrimæ illius appendices in mundum irrupere invidia Dæmonis (29), primique hominis a muliere decepti scelere. Prior peccavit Eva, & peccatum Adamo persuasit; at fœdus inter Deum & homines nonnisi Adamo peccante fractum est (30). Evæ crimen privatum erat; Adamus ita peccavit, ut omnium quodammodo posterorum peccatum esset, utpote quos ipse Adamus ceu radix continebat, quosque complectebatur pactum, quod Deus cum illo sanxerat (31). Peccatum originis in Adami posteros manavit, non imitatione, ut ajunt Pelagiani & Sociniani, sed verissima transfusione per generationem (32), veraque imputatione ex justitiæ legibus; quippe

F 2 cum

[19] Vide Lud. de Dieu hic, Grot. Est. Vide 1. Cor. xv. 43. *Seminatur in infirmitate, surget in virtute*. [20] Theodoret. Tolet. alii. [21] Hieron. Theophyl. Sedul. Tirin. [22] Hieron. Ep. ad Algasiam, Dionys. Vatab. Erasm. [23] Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τις ἀποθανεῖται. ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τις καὶ τολμᾷ ἀποθνήσκειν. [24] Syr. Arab. Grot. [25] 2. Reg. xix. 22. [26] Vide Valer. Maxim. lib. 4. cap. 7. Lactant. lib. 5. cap. 18. [27] Perer. Est. Tolet. [28] Augustin. Serm. CCXI. cap. 9. nov. edit. Aliis de tempore 109. *Traducem mortalitatis de parentibus duximus, & massa peccati, massa iræ facti sumus*. [29] Sap. II. 24. *Invidia diaboli, mors introivit in orbem terræ*. [30] Vide August. de Civit. lib. 16. cap. 27. Bed. in Luc. 11. Perer. Est. Tolet. [31] Vide ad Genes. XVII. 14. [32] Vide August. contra Julian. citante Beda. Item lib. 1. de Baptismo parvul. cap. 18. Hugon. quæst. 132. Est. hic. Vide Eccli. XXV. 33. & Concil. Trident. sess. 5.

cum Deus promisisset, illum fore beatum una cum posteris, si in bono perseveraret; moriturum, nisi præcepto obtemperaret.

PER PECCATUM MORS. Mortis necessitas nonnisi post Adami crimen inducta est (1). Primus omnium parens in immortalitatem conditus, cum Deo non obedierit, mortem animæ subiit, eamque consecuta est necessitas mortis corporum (2), cui comites accessere infirmitates, mortalitatis causæ, præcursores & apparatus; dolor, lassitudo, morbi, corruptio, assidua adversus mortem pugna usu potus ac cibi, quietis & somni. Assentiuntur Rabbini (3), mortem nonnisi per Adami peccatum in orbem terrarum irrupisse.

ET ITA IN OMNES HOMINES MORS PERTRANSIIT, per ductam ex Adamo originem. Veteres Codices multi (4), Origenes, S. Ambrosius, S. Augustinus non legunt hoc loco *mors*, sed: *Et ita in omnes homines pertransiit:* quæ sententia de peccato usurpari potest, vel de morte, quæ per Adami peccatum in omnes homines manavere. Teste S. Augustino (5), Pelagiani in libris *mortis* nomen non ferentibus, addidere non *peccatum* sed *mortem* corporis, ne, peccati originalis transfusionem confitentes, arma adversus se ipsi suppeditarent.

IN QUO OMNES PECCAVERUNT, cum omnes Adami nepotes in eo uno quodammodo continerentur: *Quando omnes illi unus homo fuerunt* (6); quemadmodum arbor in radice vel in semine continetur (7). Nonnulli Græcum reddunt (8): *Per quem omnes peccaverunt;* sive, per quem omnes subiere pœnam, ceu criminis rei; *peccare* enim frequenter hoc sensu usurpatur (9). Vertunt alii (10): *Propterea quod omnes peccaverunt.* Mortalitatem subiere omnes, quia omnes crimini obnoxii sunt & peccato. Hæc tamen versio suspecta est, utpote ea parte repugnans transfusioni peccati originalis, per filiorum Adami propagationem: *Quod ex primi parentis mala voluntate contractum, factum est quodammodo hæreditarium*, ait S. Augustinus lib. 1. Retract. c. 13.

℣. 13. USQUE AD LEGEM ENIM PECCATUM ERAT IN MUNDO. Universum hominum genus, peccato originis, per Adami crimen in orbem terrarum ingresso, vitiatum, in flagitia quælibet ruit; adeo ut totum illud tempus, quod ab orbis initio usque ad Legem fluxit, peccati regnum appellari queat (11). Superveniens deinde Lex, malo remedium afferre non potuit (12): detexit peccatum, non destruxit, neque illi vincendo vires suppeditavit: hominem erudivit, at ita, ut antea, infirmum corruptumque reliquit.

Quamobrem ubi dicitur, *Usque ad Legem peccatum erat in mundo*, colligendum non est, peccatum pulsum fuisse per Legem, sed ad Legem usque ferme ignotum regnasse: *Peccatum non imputabatur, cum Lex non esset:* id quidem peccatum erat, at Deus non dabat culpæ, siquia adversus scriptas Leges, nondum eo tempore latas, ageret (13). Levius erat peccatum, utpote cum gravi ignoratione conjunctum. *Non imputabatur*, scilicet, minus imputabatur, ac minori pœna dignum erat.

Reddi etiam potest Græcus (14): *Peccatum vero non computabatur, cum Lex non esset* (15). Præsto erant homini naturæ Lex & conscientia, quibus quid bonum esset quid malum, docebatur, sed obscuriori quadam ratione magisque perturbata. Non satis intelligebant homines quid sui officii esset, quemadmodum post Legem intellexere. Multa peccati loco non habebantur, utpote ignota; eaque detecta sunt Lege. Hæc explicatio ferme convenit cum superiori, legente *imputabatur*.

Locum hunc Basilides (16) de metempsychosi interpretabatur. Ajebat ille, nunquam non in mundo fuisse peccatum, at hominibus tunc solummodo imputatum, cum illi in corpora humana migrarent, Legemque cognoscerent; atque ubi Paulus Rom. 7. 9. ait, *Ego vivebam sine Lege aliquando, sed cum venisset mandatum, peccatum revixit*, tempus, quo Paulus sine Lege vixit, illud fuisse, quo is seu avis seu alterius animalis corpore induebatur; at eo in humanum corpus ingresso, peccatum, quod hactenus in ipso ceu sepultum latuerat, surrexisse. At hujusmodi fabulæ Basilidianis relinquantur.

Docet Origenes in hunc locum lib. 1. peccatum iners ac veluti mortuum intra hominem esse, dum is capax rationis non est: at fulgente demum rationis lumine, atque acie judicii explicata, per luculentam boni & mali, Legisque naturalis cognitionem, peccatum quodammodo vires sumere, revocari in vitam, ac tyrannidem in hominem exercere. Si puer patrem & matrem verberet, id culpæ non vertitur, cum ille ratione non utatur, neque naturæ, multoque minus Dei Legem, id vetantem, noverit: at si adultus id ipsum agat, impius existimatur, atque adversus Dei Legem refractarius.

Peirerius, Author Libri Præadamitarum, sententiam suam ex Origene hausisse videtur: at cum Origenes tenebrosum hujusmodi tempus in sola singulorum hominum pueritia constituat, quo tempore peccatum non imputatur, contra Peirerius longam ponit annorum seriem, qua hominum natura quamdam velusi pueritiam egerit, lumine carens & cæca, quo tempore peccatum illi minime imputaretur. Post Adamum dumtaxat, lata Lege naturæ, accensoque rationis lumine, peccare cœpit natura, reaque criminis apud Deum fieri. Cum igitur scribit Apostolus, *Usque ad Legem peccatum erat in mundo, peccatum autem non imputabatur, cum Lex non esset*, id porro, inquit Peirerius, intelligendum est de naturæ Lege, Adamo ejusque posteris tradita (17); adeo ut mors in mundo ab Adamo ad Moysem usque regnaverit, in iis etiam, qui Adami peccatum imitati non fuerant.

Unum dumtaxat præceptum narrat Scriptura Adamo traditum, illud scilicet, quo interdicebatur, ne fructum ex arbore vitæ & mortis gustaret (18). Aliqua deinde alia Noemo tradita fuere Gen. 9. 3. Dicitur Abraham *obedivisse voci Dei, & custodivisse præcepta & mandata ejus, & ceremonias legesque servasse*. Gen. 26. 5. Habes igitur ante Moysem leges. Neque proprio & absoluto sensu dici potest, peccatum ante Mosaicam Legem hominibus non fuisse imputatum (19), quemadmodum hic dicere videtur Apostolus; quis enim nescit, pulsos e Paradiso Adamum & Evam, Cainum cæterosque ante diluvium impios severissimis suppliciis ob crimina affectos, Sodomæ & Gomorrhæ cives post diluvium igne cœlesti & Maris mortui aquis obrutos, Pharaonem Ægypti Regem ob raptum Saræ multatum Gen. 12. 17. Onanum nefandi flagitii causa interfectum? Gen. 46. 12.

Quod

(1) Vide Est. Perer. Paræ alios. (2) Genes. II. 17. *Quacumque die comederis ex eo, morte morieris*. (3) Chald. Paraph. ad Ruth IV. Bereschit Rab. sect. 14. Midras Cohelet III. 14. Jarchi, alii. Vide Grot. (4) Vide Mill. hic, & Est. (5) August. lib. 4 contra duas Epist. Pelag. c. 4. (6) August. l. 3. de Bapt. parvul. c. 10. Et lib. 3. c. 7. & lib. 2. de Nupt. & Concupisc. c. 5. & Ep. olim 106. nunc 186. (7) Perer. Tolet. Est. alii. (8) Ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον. (9) Grot. hic. Vide Genes. XXXI. 36. Job VI. 24. (10) Vat. Paræ. Pisc. Tigur. Erasm. Castal. (11) Est. Tolet. Paræ. Grot. &c. (12) August. Theodoret. alii. Vide infra VII. 3. 4. 5. 6. (13) Vide Est. Tolet. (14) Ἁμαρτία δὲ οὐκ ἐλλογεῖται, μὴ ὄντος νόμου. (15) Vide Perer. Castal. Pisc. Tirin. (16) Basilid. apud Origen. in hunc loc. lib. 5. pag. 544. (17) Præadamit. Exercit. 2. cap. 2. (18) Genes. II. 17. Vide & Genes. XII. 18. 19. (19) Præadamit. Exercit. cap. 4.

Quod si peccatum ante Moysis Legem, uti diximus, culpæ dabatur, aliud igitur tempus quærendum est, quo dici queat: *Peccatum non imputabatur, cum Lex non esset*. Illud porro ipsum est, quod ante Adamum traditamque illi Legem naturæ fluxit Gen. 8. Homines ante Adamum conditi, *Præadamitæ*, quod ad ipsam peccati materiam, non secus ac Adam ipse peccabant, minime tamen imputabatur peccatum, Lege nondum producta. Culpa ipsa peccati esse atque imputari non cœpit, nisi condito jam Adamo, ac violata per eum Lege. Tunc denique peccatum nedum in homines ex Adamo nascituros, verum etiam in cæteros antea conditos manavit Gen. cap. 19. quemadmodum pretium Sanguinis Jesu Christi non modo hominibus post illum editis, sed præteritis etiam imputatum est.

At qui fuit Præadamitarum status? In statu, ait Gen. cap. 18. mere naturali erant, vitamque agebant cæteris animalibus similem, nulla supra naturam cognitione Dei Conditoris, ejusque voluntatis, aut Legum quæ naturales nuncupantur: quicquid ex Deo nosse poterant, naturæ fines non superabat: levissime illi noverant Deum ex conditarum rerum contemplatione, nihilo luculentius quam Athenienses, qui aram *Ignoto Deo* Act. 17. a. posuerant. Deus verus se ipse suamque voluntatem prodere nonnisi Adamo cœpit. Hactenus mundi, ut ita dicam, pueritia.

Peccabat quidem eo tempore homo, at minime in Deum, quem distincte non noverat. Erat in homine peccatum, at in eo non vivebat. Pudebat hominem peccati, quod dedecori esset naturæ; at nullus illi erat dolor ob violatam Dei Legem, utpote quam ignorabat. Siquæ inter hujusmodi homines Leges habebantur, humanæ erant ac civiles; quamobrem illarum violatores supernaturalis pœna non sequebatur, quemadmodum nulla erat in violatione moralis deformitas. Mors tunc temporis obtinens, peccati pœna non erat, sed naturæ necessitas. Moriebatur homo, non tamen *morte moriebatur*, quemadmodum deinde Adam: *Morte morieris*. Simplex erat mors, at apud nos est duplex, pœna scilicet criminis Adami & nostri.

Scriptor hic, tam absurda commentus de peccato & Præadamitis, nihilo meliora de Jesu Christo & humani generis reparatione sentiebat. Epistola ad Judæos data scribit futurum, ut Jesus Christus, quem nos colimus, & Majores illorum crucifixere, ad delenda illorum peccata aliquando redeat. In carne venit Christus, Gentiles servaturus; rediturus est spiritu, ut salutem afferat Hebræis, ex ea Pauli sententia in Rom. xi. 26. *Omnis Israel salvus fiet, sicut scriptum est: Veniet ex Sion qui eripiat, & auferat impietatem a Jacob*.

Ut universum Peirerii systema evertatur, satis est ab eo quærere, quinam e Sacris Scriptoribus egerit de hominibus hisce Adamo antiquioribus, quod ejus rei argumentum præsto sit; quo loco, aut in qua mundi regione extiterint. An fabula narratur, ubi materia ex nihilo educta scribitur, & chaos illud, ex quo Deus omnia sensibus obnoxia produxit? Ante chaos illud alius ne mundus extitit, aut alia terra, in qua Præadamitæ vixerint? Quis e sacris profanisve priorem istum mundum prodidit? An divinitus agnovit Peirerius? Nonne passim Scriptura nullos ante Adamum homines innuit? Adamum sexta die mundi conditum tradit Moyses: nullum ergo tempus locusque est, in quo Præadamitæ constituantur.

Quod enim ponit Peirerius, hominem, sive homines sexta die mundi conditos, alios esse ab Adamo, id vero est principii petitio, atque inane commentum. Ad hæc, cum Pauli sententia, qua totus nititur Peirerii labor, apud Catholicos nullo negotio expliceiur, Præadamitas comminisci necesse non est. Cætera Scriptoris hujus argumenta in Genesi diluimus, quæ tamen adversarium non merentur.

Absurda etiam magis & impia sunt, quæ de Jesu Christo scribit. Si pro altero Jesu Christi adventu illud ipsum, quod Ecclesia universa, intelligit, nequidquam felix Judæis promittitur. Adveniet Christus, ut in illorum perfidiam ac pertinaciam judicium ac vindictam exerceat; quo quidem tempore ex iis plurimi ad Christum convertentur: at horum conversio minime officiet, quin ex ipsis qui in pertinacia sua decessere, ac deinceps ad illud usque tempus peribunt, æternis suppliciis addicantur. Hoc monendi erant, non erigendi in spem ejusmodi felicitatis, qua nemo fortasse illorum, ad quos scribebat Peirerius, est gavisurus.

℣. 14. Regnavit mors ab Adam usque ad Moysem, in eos etiam, qui Legem non violarunt. Quamvis peccata in Legem Moysis nemini imputarentur, antequam illa vulgaretur; nullus hominum tamen peccato caruit ac transgressione. Mors & peccatum inter homines dominabantur per Legis naturæ violationem, quæ Lex parem ipsi homini antiquitatem præfert.

Etiam in eos qui non peccaverunt simili Adami peccato. Neque illud existimaveris, mortis & peccati regnum in eos dumtaxat sese porrexisse, qui Dei voluntatem luculenter æque ac Adamus agnoverant. I. Illi ipsi, quibus nulla erat Dei præceptorum cognitio, in eo peccabant, quod naturæ Leges, in singulorum hominum animis insculptas, violarent (20). II. Peccatum obtinuit imperium non in eos modo, qui cum Adamum, ejusque lapsum & pœnam nossent, ipsum imitati sunt violatis Dei præceptis in ipsorum mente descriptis; verum etiam in Gentiles, qui neque Adami creationem, neque peccatum, neque pœnam cognoverant; quorum culpa levior erat quam nepotum Abrahami, exempli causa, apud quos aliqua celeberrimæ hujus rei memoria nunquam non exstitisse videtur. III. Mortis & peccati regnum nedum in viros fuit ratione utentes, & Adamum imitatos Divinarum Legum violatione, sed in pueros etiam, qui electione, cognitione, atque expresso voluntatis actu non peccavere: hi nimirum obnoxii fuere peccato originis ob hoc ipsum, quod genus ex Adamo retulerint (21), cujus unius originis causa mortem corporis & animæ subierunt.

Cum scribit Apostolus, mortem ab Adamo ad Moysem usque regnasse, cave illud existimes, illius regnum in Moyse desiisse. Illud solummodo agitur, ut ejus regni progressus explicetur, ipsiusque diuturnitas distribuatur in partes, quo luculentius ejus consecutiones intelligantur. Ante Legem, mors & peccatum in homines universos eo tyrannidem occupavere, quod Leges mentibus ipsorum a Deo inscriptas violarent. Regnavere post Legem, ob peccata eorum, qui cum Dei Legem nossent, vel negligebant, vel male servabant.

Vetusti Codices Græci & Latini aliquod hic dissidium ferebant; cum alii legerent (22), *In eos qui non peccaverunt*, sicut Adam; alii, *Qui peccaverunt*. S. Ambrosius, seu potius Hilarius Diaconus, qui scripsisse creditur Commentarium in Pauli Epistolas, hactenus sub Ambrosii nomine vulgatum, legendum asserit, *Qui peccaverunt*, ablata negante particula; quam qui ferunt, Codices Græcos esse vitiatos. Fatetur S. Augustinus (23), negantem particulam in nonnullis Latinorum

(20) Chrysost. Theophyl. Theodor. Peter. Est. Toler. (21) August. lib. 1. de Baptismo parvul. c. 11. & Ep. olim 89. ad Hilar. nunc 157. Hieron. Dialog. contra Pelag. alii. (22) Ita Gr. impress. Ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας. Alii Ἐπὶ τοὺς ἁμαρτήσαντας. (23) August. de Peccat. merit. lib. 1. cap. 11. & Ep. 157. nov. Edit.

rum Libris deesse; at in plerisque Græcis legi. Origenes, sive Origenis Interpres Rufinus (24) eam non legit in Textu: fatetur tamen in aliquibus Libris haberi; verusque Origenes in Joannem illam admittit. Neutram lectionem rejicit Sedulius. At Græci typis editi & Vulgatæ lectio procul dubio est omnium optima & probatissima, & cum Pauli sententia aptissime convenit: illam denique S. Irenæus lib. 3. cap. 20. & Patres Græci Latinique passim amplectuntur.

In similitudinem transgressionis Adæ, qui est forma futuri. Primus Adam mortalium & peccantium omnium est pater: unus ipse mortem ac peccatum in mundum invexit. Secundus Adam est Christus Jesus, teste ipsomet Paulo ad Corinthios (25), vivorum Justorumque Pater, Author reconciliationis, gratiæ & salutis. Peccator Adam figura est Jesu Christi per antithesim seu rationem contrariorum. Quantum hominibus nocuit Adami contumacia, tantum profuit Christi obedientia. Prioris peccatum ad omnes illius posteros transiit; justitia & meritum alterius in omnes illi credentes manavere. Ipsi met illi, qui Adamum neque cognovere, neque peccando imitati sunt, in mortem incurrerunt: eodemque modo ii, qui neque necem passi sunt, neque sanguinem effudere uti Christus, mera Dei misericordia a mortis & Sanguinis illius merito exclusi fuere (26).

Sunt qui reddant (27): *In similitudinem transgressionis Adæ, qui est forma futuri* temporis: nimirum Adami lapsus & pœna exemplo sunt, quid eventurum sit iis, qui ipsum imitaturi fuerint, ac deinde sequuturi. Aliter: *Adæ, qui est forma futuri* hominis, sive hominum deinceps futurorum. Omnes primi illius hominis nepotes, ipsius exemplo, peccato obnoxii sunt & morti. Hos puniit Deus, imputato *illis* peccato originis, & communi omnibus morte, qua tum adultos tum pueros æque obvolvit (28).

℣. 15. Sed non sicut delictum, ita et donum. Postquam dixit, Adamum esse Jesu Christi figuram per antithesin, docet hic, in quo positum sit utriusque discrimen. Non eadem est vis peccato Adami ad perniciem, quæ dono gratiæ Jesu Christi ad salutem. Impium est, hominem Deo æqualem constituere, mortem vitæ, Adami peccatum redemptioni a Jesu Christo comparatæ.

Si enim unius delicto multi mortui sunt, ratione multo potiori per Jesu Christi gratiam iidem vitam consequentur. Si hoc loco Paulus spectaret solummodo ingentem hominum, ob Adami culpam pereuntium, multitudinem, collatam cum iis qui per Christi gratiam ad salutem æternam perveniunt, falso diceret, gratiam & misericordiam latius effusas esse per Christum, quam peccatum mortemque per Adamum. Quis nesciat, damnatos reprobosque majori numero esse, quam electos ac prædestinatos? At si dignitatem Jesu Christi spectaveris, naturam auxiliorum quæ ille suppeditat, peccata ab illo nobis dimissa, gratiæ vim in hominum animos, ejusque modos & amplitudinem nullo fine conclusam, qua nedum homines universi, sed innumeri etiam alii justitia donari queant; inficiari non poteris, peccatum a dono plurimum superari, resque a Christo in nostri commodum gestas multo esse superiores iis, quæ Adam in nostri perniciem peccavit. Justissimam damnationis sententiam omnes in Adamo subieramus; propriumque illius peccatum effectum est nobis commune, fœderis causa, Deum inter & Adamum ejusque posteros sanciti, primoque ab homine violati. At neque salus, neque gratia, neque reconciliatio nobis debebantur, nulla scilicet re bene gesta promeritis. Atque hoc alterum discrimen est, quo Jesu Christi donum multo excellentius viribus paterni criminis demonstratur (29).

Gratia Jesu Christi in plures abundavit. *Plures* proprie significat *majori numero homines*: at Græcus legit (1) *multos*, & S. Augustinus (2) stilum acuit in Pelagianos, qui hac voce *plures* abusi, ajebant, gratiam salutis ad pueros, Adami peccatum non imitatos, prorogari; quippe compertum est, originis peccatum a Pelagianis non admitti eo sensu, quo ab Ecclesia. Illud dumtaxat vult hoc loco Apostolus, quemadmodum Adami peccatum *plures* traxit in mortem, omnes nimirum homines, ex eo per carnem ortos, & in Jesu Christo non regeneratos (3); ita Christi mortem vitæ fuisse *pluribus*, omnibus scilicet ex eo per spiritum natis, baptismo lotis, inter suos numeratis, ac præsertim Electis. Homines universi mortem in Adamo, in Christo vitam promeruere: at quemadmodum non omnes Adami filii per carnem pereunt, quod ingens illorum numerus per Dei clementiam ab interitu servetur, ita non omnes homines, quorum causa Christus Sanguinem fudit, salutem assequuntur, quod non omnibus meritum ejus Sanguinis sua ipsorum culpa applicatum fuerit (4).

℣. 16. Et non sicut per unum peccatum, ita et donum. Originalis peccati in nostram perniciem consecutiones comparat cum gratiæ Jesu Christi viribus ad justificationem. Uno crimine Adam posteris omnibus mortem peperit: at Jesu Christi gratia non unius tantum criminis labem abstergit, sed & originis & actionis peccata dimittit (5), vitamque animæ & æternam beatitudinem elargitur. Sententia hæc in consequentibus luculentius explicatur.

Græcus fert (6): *Et non sicut de uno qui peccavit, ita & de dono* res habet sese. Hanc lectionem ferunt S. Augustinus, Beda, S. Ambrosius, aliique Codices Latini quamplures, apud quos est *peccantem*, non *peccatum*. At pleique Codices manu exarati, editique ferme omnes legunt *peccatum*; pluresque Græci Codices consentiunt.

Nam judicium quidem ex uno. Damnari fuimus unius hominis causa, vel ob unius noxam; at post multa peccata per gratiam justificamur. En aliud discrimen inter Adamum & Jesum Christum. Adami peccatum, quod una tantum est actio, damnationem in universum hominum genus induxit: gratia Jesu Christi homines, tametsi innumerorum criminum reos, cum Deo conciliat. Uno Adami peccato mors in posteros universos inducta est: omnibus hominum peccatis ab initio ad finem usque gratia Servatoris inutilis non efficitur. Hoc igitur quoque sensu Gratia Christi multo superior est primi hominis crimine.

℣. 17. Si enim unius delicto mors regnavit, multo igitur potiori argumento vita in nobis per Christi gratiam regnatura est. Si potuit Adam omnes in mortem trahere, multo magis Christus Electos omnes vita gratiæ, justitiæ & gloriæ, per Passionis suæ meritum, est donaturus

(24) Origen. in Epist. ad Rom. (25) 1. Cor. xv. 45. Coloss. ii. 17. (26) Ita August. & cæteri PP. & Interpp. passim. (27) Ὅς ἐστι τύπος τοῦ μέλλοντος. (28) Vide Knatchbull. (29) Vide Tolet. Est. Peret. Grot. alios. (1) Εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπερίσσευσε. (2) August. oper. 2. contra Julian. apud Bedam, hic. (3) Est. Titin. Grot. Peret. (4) August. de Correptione & Gratia cap. 10. *Quod autem pauci in comparatione pereuntium, in suo vero numero multi liberantur, gratia fit, gratis fit, gratiæ sunt agendæ.* (5) Vide Tolet. & Est. (6) Καὶ οὐχ ὡς δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαντος, τὸ δώρημα. Nonnulli legunt in Latino: *Et non sicut per unum peccantem, ita & donum.* Ita Ambrosiast. Aug. in editionib. Bud. Erasm. Mss. Cisterc. & apud Lovan. lib. de Peccator. meritis cap. 12. Sed edit. Benedictin. legit: *Per unum peccatum*; & sic plures Græci Codd. Δι' ἑνὸς ἁμαρτήματος. Vide Mill. hic, Est. Zeger.

rus (7). Ingentem hominum multitudinem, per Adami crimen pereuntium, non comparat hic Apostolus cum eorum numero, qui per Jesu Christi gratiam salutem assequuntur: opponit solummodo Electos Reprobis. Hi per Adamum damnantur: illi servantur per Christum.

℣. 18. Sicut per unius delictum in omnes damnatio manavit: quemadmodum Adami causa damnamur omnes morte, atque iræ & peccati filii nascimur; ita per unum Jesum Christum Fidem, gratiam, justificationem & gratiam accipimus. Miseros facit Adami peccatum, reos, impios: gratia Jesu Christi justos, Filios Dei, beatos. Comparatio primum inter & alterum Adamum neque major neque luculentior esse potest.

At quam vere scribit Apostolus, quemadmodum homines universi per Adami peccatum subjere damnationem (id quod præter exceptionem est), ita omnes in Jesu Christo justificari: *Sic per unius justitiam in omnes homines in justificationem vitæ*; cum compertum sit, tam paucos uti gratia salutis, quam Christus omnibus promeruit? Respondeo I. *omnes* hoc loco definite usurpari pro *ingenti numero*, cujus acceptionis exempla in Scripturis non semel occurrunt (8). II. Omnes qui justificantur, per Jesum Christum & in Jesu Christo justificari (9). Hæc quoque universitas exceptione caret; quamquam tam late non patet quam altera, quoad numerum eorum qui per Adamum pereunt. III. denique, omnes qui in Christo renascunsur, justificari: quemadmodum obnoxii sunt morti & condemnationi omnes, qui ex Adamo oriuntur (10): quæ responsio ferme convenit cum superiori. Satis igitur non est, quod Christus omnium causa mortem obierit, atque infinita sit mortis illius virtus, qua omnia mundi peccata deleri queant: opus est, illius merita per baptismum singulis applicentur, nosque ad finem usque in virtutum exercitatione, & constanti cum Dei auxiliis cooperatione perseveremus, vitæ genus fidei nostræ consentaneum sequamur, certam denique vocationem nostram per bona opera efficiamus.

℣. 19. Sicut per inobedientian unius, &c. Eamdem sententiam sæpe & varie repetit, quo altius mentibus hominum infigatur. Totum Adami peccatum in *inobedientia* constituit; totumque Christi meritum in *obedientia*. Hæc profecto in Christo Jesu cæteras omnes virtutes complectitur; quemadmodum Adami *inobedientia* totam criminis illius deformitatem continet. Verbis ita genericis non utitur hic Apostolus, uti membro superiori; ac solummodo ait, *multos constitutos esse peccatores* per Adamum, quemadmodum per Jesum Christum *justi constituuntur multi*. At eadem est utriusque loci sententia (11). Multi per Adamum effecti sunt peccatores, omnes scilicet qui ex eo per carnem ortum duxere. In Christo Jesu *justi constituuntur multi*, nempe omnes ii, qui gratia Fidei, justificationis, regenerationis & perseverantiæ donati sunt.

℣. 20. Lex subintravit, ut abundaret peccatum (12). Particula *ut* hoc loco non significat causam (13), sed id quod occasione Legis evenit, quamquam repugnante Lege, quæ peccata minui volebat: quamobrem id non Legi, sed Judæis Legem accipientibus, tribuendum est. Præcepta quamplura continet Lex, naturæ præceptis addita; quibus per Judæos violatis, nova prodiere innumera peccata, quæ antea ignorabantur. Concupiscentiam irritavit Lex, & per occasionem effecit, ut illa adversus præceptum conspiraret Rom. VII. 7. 8. &c. vitia prius ignota detexit, fecitque ut se homo infirmum esse, atque ope Mediatoris indigere sentiret: isque potissimus est atque utilissimus Legis fructus erga Judæos, qui superbia intolerabili efferebantur (14), uti sæpe animadvertit S. Augustinus.

Ubi abundavit delictum, &c. Cum illud præstitisset Deus, ut Hebræi totum Infirmitatis suæ pondus, atque Ethnici magnitudinem erroris sui experirentur, Filium suum ad utrosque misit, quo beneficiis cumularentur. Gentiles, gravioribus morbis atque erroribus implicati, uberiori etiam gratiarum copia donati sunt, uti ex innumeris illorum conversionibus, toto passim orbe tam brevi tempore gestis, constat. *Ubi* usurpari etiam potest pro *quando* (15). Quo tempore universus orbis peccato ceu alluvione obruebatur, Deus Reparatorem hominibus præbuit. Medicum omnipotentem misit, cum deplorata eras valetudo, extremamque indigentiam homines agnovere.

℣. 21. Ut sicut regnavit peccatum in mortem, ita gratia vitam largiendo regnaret. Servavit Deus similitudinem quamdam inter mala per peccatum parta, & commoda per Jesu Christi gratiam in terras afferenda. Peccando Adam posteros omnes in duplicem animæ & corporis interitum rapuit: nos ab utroque per gratiam liberat Christus. Corporis Resurrectionem æternamque beatitudinem nobis promittit; gratiam, Fidem, & justificationem largitur (16). Id vero eo sensu intelligendum est, quo sæpe diximus, nec repetere vacat.

---

(7) Vide Tolet. Est. Menoch. (8) Vide Luc. VI. 26. Act. XXII. 15. Coloss. 1. 28. Est. hic. (9) Aug. plurib. locis. Menoch. Parz. (10) Tolet. Menoch. Grot. Pisc. alii. (11) Est. Tolet. Menoch. Grot. Pisc. (12) Νόμος παρεισῆλθεν, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα. (13) Chrysost. Ita plerique. (14) Vide Est. & D. Thom. hic, & August. plurib. locis. (15) Tolet. Est. Menoch. Grot. alii. (16) Vide Est. Tolet.

C A P U T VI.

Peccandum non est, ut locus fiat uberi gratiarum effusioni. Per Baptismum mortui sumus peccato, ne iterum illi vivamus. Vivendum est justitiæ, cujus servi & milites quodammodo effecti sumus.

℣. 1. Quid ergo dicemus? permanebimus in peccato, ut gratia abundet? 2. Absit. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc vivemus in illo? 3. An ignoratis, quia quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus? 4. Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem: ut quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita & nos in

in novitate vitæ ambulemus. 5. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus: simul & resurrectionis erimus. 6. Hoc scientes, quia vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruatur corpus peccati, & ultra non serviamus peccato. 7. Qui enim mortuus est, justificatus est a peccato. 8. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus, quia simul etiam vivemus cum Christo: 9. Scientes, quod Christus resurgens ex mortuis jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur. 10. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autem vivit, vivit Deo. 11. Ita & vos existimate, vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo, in Christo Jesu Domino nostro. 12. Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis ejus. 13. Sed neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato: sed exhibete vos Deo tamquam ex mortuis viventes, & membra vestra arma justitiæ Deo. 14. Peccatum enim vobis non dominabitur: non enim sub lege estis, sed sub gratia. 15. Quid ergo? peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit. 16. Nescitis, quoniam cui exhibetis vos servos ad obediendum, servi estis ejus, cui obeditis, sive peccati ad mortem, sive obeditionis ad justitiam? 17. Gratias autem Deo, quod fuistis servi peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in quam traditi estis. 18. Liberati autem a peccato, servi facti estis justitiæ. 19. Humanum dico, propter infirmitatem carnis vestræ: sicut enim exhibuistis membra vestra servire immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra vestra servire justitiæ in sanctificationem. 20. Cum enim servi essetis peccati, liberi fuistis justitiæ. 21. Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est. 22. Nunc vero liberati a peccato, servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam. 23. Stipendia enim peccati, mors. Gratia autem Dei, vita æterna, in Christo Jesu Domino nostro.

℣. 1. QUID ERGO DICEMUS? PERMANEBIMUS IN PECCATO? Cum dixerit supra v. 20. *ubi abundavit delictum, superabundasse gratiam*; hic aliquid sibi ipse objicit, quod ex dictis sponte oriri videtur; quod tamen jam innuit Capite III. his verbis: Cur *non* (*sicut blasphemamur, & sicut ajunt quidam nos dicere*) *faciamus mala ut veniant bona?* Increduli igitur Judæi, & Pauli dogmatum inimici, id Apostolo objiciebant. Cum vero istorum verba negotium aliquod parere Fidelibus possent, objectum solvit, docens, iis qui per Baptismum gratiam justificationis adepti sunt, studiosissime cavendum esse, ne iterum in crimen ruant. Profecto dignum erat Dei amplitudine ac majestate, Gentiles tametsi gravissimis criminibus implicitos, ad Fidem vocare; qua quidem vocatione vis gratiæ magis magisque commendabatur: at illud minime consequebatur, redeundum esse ad superstitionem ac peccatum, ut iis iterum vocatis, Deus eximium misericordiæ suæ specimen daret.

Græcus quibusdam in libris fert (1): *Quid ergo dicemus*, seu faciemus; *permanebimus in peccato, ut gratia abundet?* An illud docemus? omnia potius contraria. Demisso animo fatemur, effusam esse a Deo in nos gratiarum copiam, præteritis nostris criminibus convenientem: at insanum esset colligere, peccandum igitur esse in eum, qui largo adeo misericordiæ beneficio nos vocavit.

℣. 2. QUI ENIM MORTUI SUMUS PECCATO, &c. Mori peccato duplici modo in Scripturis accipitur; I. peccatum patrare, animumque morte afficere per flagitium (2): II. a peccato cessare, seque talem præbere peccato, qualis erga vitam & agendi facultatem est is, qui morte obiit. Posteriori hoc modo hic usurpandum est. Abdicato deletoque ex mente peccato, eoque ita vacui, uti homo mortuus ac sepulcro conditus vita caret, dicto illi æternum vale, qui fieri poterit, ut iterum illius consuetudine gaudeamus? An qui mortem obiere, in vitam redeunt? At monstrum longe majus fuerit, Christianum hominem ad crimina reverti, quam mortuum communi inter viventes potu ac cibo uti. Similes harum locutiones usurpavere Profani, cum absolutam vitæ conversionem, voluptatum atque illecebrarum abdicationem significarent. Id ipsum est, quod rerum moralium Scriptores nuncupant mortem spiritalem (3).

℣. 3. AN IGNORATIS, QUIA QUICUMQUE BAPTIZATI SUMUS, &c. Baptismus figura est mortis Christi: per baptismum homo crimini moritur, uti per corporis necem Christus præsenti huic vitæ mortuus est. Baptismus etiam solemne quoddam est professionis genus, quo testamur, nos mundo ac peccato mori, sola gratiæ & Jesu Christi vita victuros: sacro eo ritu participes efficimur meritorum mortis Christi, jubemurque illius mortem spiritali modo imitari, rejecto anteactæ vitæ instituto, vetustisque habitudinibus positis, ut uno Christi spiritu vivamus (4). Ista sunt Christianæ professionis principia, quæ passim Apostolus in Epistolis repetit.

℣. 4. CONSEPULTI ENIM (5) SUMUS. Ad conferendi Baptismatis ritum alludit. Totus aqua mergebatur homo, eaque mersione aptissime describebatur homo in sepulcrum descendens, atque ab hominum conspectu elabens (6). Per baptismum & Christi obitum, & nostram peccato mortem exhibemus, Christi mortem imitamur, ejusque participes efficimur: morte autem nostra vetus vitæ institutum abdicare incipimus, ne alia prætet-

(1) Τί οὖν ἐροῦμεν; ἐπιμενοῦμεν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσῃ: Alii: Τί οὖν ἐροῦμεν; ἐπιμένομεν, &c. Ita plures Ms. apud Mill. hic. Vide Grot. (2) Ephes. II. 1. & Coloss. II. 13. (3) Vide Porphyr. Marc. Antonin. Macrob. Somn. Scipionis, apud Grot. hic. (4) Vide August. Enchirid. cap. 52. Tolet. Est. Men. Vat. Alii passim. (5) Græcus: Συνετάφημεν οὖν, *Consepulti igitur sumus*. At Vulgata, Syrus, Arabs, S. Ambrosius, aliique plures legunt *Enim*, non *Igitur*. (6) Vide Est. Grot. Menoch. alios.

tenquam Christi vita vivamus: *Ut & qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit* 2. Cor. 5. 15.

SURREXIT A MORTUIS PER GLORIAM PATRIS, per Patris virtutem ac potentiam, *Pater*, ajebat paulo ante obitum Christus Joan. 18. *clarifica filium tuum*, in vitam revoca. Aliter, surrexit *ob gloriam Patris*. Christi Resurrectio nobilissimum est Divinæ potentiæ prodigium, atque invictum Divinitatis Christi argumentum. Denique, surrexit *in gloria Patris*. Ad vitam rediit, gloria & immortalitate instructus, vitam non humilem & obscuram, sed in propria & conveniente sibi gloria adsurrit. Singulas hasce explicationes probant Interpretes doctissimi; eæque cum Græco plane consentiunt (7).

Ex his colligit Paulus: *Ita & nos in novitate vitæ ambulemus*; utpote cum Christo in vitam revocati. Si enim inaudita res est, hominem mortuum ad vitam reverti, ut cum cæteris sit, agat, & consuescat: ita & absurdum est, hominem in vitam revocatum in veteri vitæ instituto, vetustis cupiditatibus obtemperantem, permanere: alium in hominem vertitur. Porro nos per Baptismum mortui sumus peccato, cum Christo surreximus per Christianæ fidei professionem. Utrumque igitur in gestis exhibeamus, mortem scilicet ac resurrectionem, novo sanctoque vivendi instituto. *Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram* (8).

℣. 5. SIMILITUDINI MORTIS EJUS. En aliam similitudinem, quæ ad idem redit. Per Baptismum quodammodo insiti fuimus Christo: quemadmodum igitur ille mortuus est ac resurrexit, ita opus est in illo & cum illo moriamur & resurgamus. Similem se viti dicit Christus Joan. XV. 1. cujus palmites Discipuli. Eodem modo scribit Apostolus, nos esse Christo insitos: quamobrem vivamus oportet uno ipsius spiritu & vita, quemadmodum ramus arbori insitus eadem illius vita vivit, ejusque succo nutritur.

℣. 6. VETUS HOMO NOSTER SIMUL CRUCIFIXUS EST. Hominem ad Christi sacra conversum spectat veluti ex duplici homine compositum: altero qui ante conversionem fuit, altero post ipsam. Primus dicitur vetus homo, alter novus. Vetus homo, antiquæ consuetudines, peccata præterita quodammodo cum Christo crucifixa fuere, ne iterum vivant. Hujusmodi locutiones inauditæ non sunt apud Judæos, cum ipsi doceant, Gentilem ad Judaicos ritus translatum, & circumcisione Baptismoque initiatum, animo, ut ita dicam, mutari, aliumque penitus hominem effici (9); adeo ut liberti fierent qui servi fuerant, propriosque parentes ignorarent ii, qui ante eum ritum habuerant. Huc spectat Christus in Evangelio (10), ubi Nicodemum docet, opus esse iterum nasci, vetere homine spoliari, & novo indui.

UT DESTRUATUR CORPUS PECCATI. Ad verbum (11): *Inutile fiat*, agendi potestate viribusque spolietur, ceu mortuum corpus & cruci affixum. *Corpus peccati* est vel ipsum hominis corpus in peccato procreatum, vel peccatum viribus suis ferox, vel totus homo peccator. Hebræi, & horum exemplo Paulus, pro substantia seu re ipsa *corpus* usurpant (12): corpus diei pro die, corpus mortis pro morte, corpus peccati pro peccato, &c. Christianus, olim peccator, fit justus Baptismo; qui peccato vixerat, mortuus fit peccato per Jesu Christi mortem; qui mortuus fuerat Jesu Christo ac vitæ, per gratiam & justitiam vivus efficitur.

℣. 7. QUI ENIM MORTUUS EST, JUSTIFICATUS EST A PECCATO. Qui exemplo Christi mortuus est peccato, culpa solutus, liber est a captivitate, qua olim tenebatur. Jam non, ut antea, servus est criminis, diaboli, & cupiditatum. Jam non peccat, vel saltem ita non peccat, ut mortem animæ inferat. Novum ac sanctum vitæ genus in Christo Jesu instituit. Græcus (13) fert: *Justificatus est*, quod re ipsa idem est ac *liberatus*, quamquam verborum antithesim non satis servat: *Ut ultra non serviamus peccato. Qui enim mortuus est peccato, liberatus est a peccato*. Justificatus pro absoluto, libertate donato accipitur.

℣. 8. SI AUTEM MORTUI SUMUS CUM CHRISTO: si vere mortui sumus peccato, ejusque servitute liberati, sperandum nobis est fore, ut cum Christo vivamus in gloria, quam sua ipse morte singulis comparavit (14). Sive; Novo vitæ genere, vita gratiæ, munda prorsus ac sancta vivemus (15).

℣. 9. SCIENTES QUOD CHRISTUS JAM NON MORITUR (16), deinceps non morietur; nullum jus morti est in illum: quamobrem ita vivendum nobis est in Christo, vita penitus nova, nullo unquam ad peccatum, animæ mortem, reditu. Novam Jesu Christi vitam ac Resurrectionem imitemur, quemadmodum imitati sumus mortem Baptismo.

℣. 10. QUOD ENIM MORTUUS EST PECCATO, pro peccato, non suo ipsius, qui nunquam illi obnoxius fuit, sed ut omnium hominum peccata expiaret (17). Verti non potest. *Mortuus est ipsi peccato*; ita enim innueres, Christum antea sub jugo peccati fuisse; sed, *mortuus est pro peccato*, pro omnium peccatis; qua in re is quam latissime a nobis discrepat, qui *per peccatum* mori possumus, ubi peccamus; vel *ipsi peccato*, cum illud abdicamus; at non *pro peccato*; non enim mors nostra, quemadmodum Christi, efficax est ut æternam salutem promereatur iis, quibus pretium Sanguinis ipsius per Fidem ac Baptismum applicatur. Semel mortem subiit in nostrorum criminum expiationem (18), eaque gloriam æternam, immortalem gloriosamque vitam promeruit Luc. 24. 26. Augustinus Enchirid. cap. 41. *Christus mortuus est carni peccati; in qua erat similitudo peccati*. Vide & cap. 51.

℣. 11. ITA EXISTIMATE, VOS MORTUOS ESSE PECCATO; non uti Christus, pro peccato quemadmodum animadvertimus supra. In Christi morte illud solummodo spectat Paulus, quod una fuerit. Semel tantum mortuus est Christus criminum nostrorum causa: caveamus igitur, ne plusquam semel peccato moriamur. Si nostræ conditionis est, peccato obnoxios nasci, multaque huic peccata nostro ipsi scelere addidimus, innocentiam vitamque in Baptismo acceptam tueri studeamus, veræque mortis loco novum in peccata lapsum metuamus. *Vivamus* uni *Deo, in Christo Jesu Domino nostro*. In Deo, ex Deo, per Deum vivamus, vivatque in nobis Deus Spiritu, charitate, gratia (19).

℣. 12. NON ERGO REGNET PECCATUM IN VESTRO MORTALI CORPORE. Peccatum duplici ratione hic usurpari potest; vel pro peccatis quæ quotidie agendo patramus, animæ mortem afferentibus; sive pro concupiscentia, ex originali peccato orta,

(7) Ἠγέρθη διὰ τῆς δόξης τοῦ πατρὸς. Deest in Tertull. de Resurrect. cap. 37. & apud Iren. lib. 3. cap. 18. Ambrosiast. *Per virtutem Dei*. Cyrill. Διὰ τῆς δόξης τοῦ πνεύματος, *Per gloriam spiritus*. (8) Coloss. III. 2. (9) Vide Selden. de Jure N. & G. lib. 2. cap. 2. 3. & lib. de Synedr. cap. 3. (10) Joan. III. 10. (11) Ἵνα καταργηθῇ σῶμα, &c. (12) Vide Genes. VIII. 3. XVII. 23. Levit. XXIII. 14. &c. Josue V. 27. Rom. VII. 24. Vide Tolet. Est. Menoch. Ham. alios. (13) Δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Chrysost. ἀπήλλακται. Basil. Theophyl. ἀπολέλυται. ἐλευθερώνας. (14) Chrysost. Origen. Theodoret. Alii plures. Grot. hic. 2. Timot. II. 11. 1. Cor. IV. 8. &c. (15) Est. Tolet. Menoc alii. (16) Οὐκ ἔτι ἀποθνήσκει, θάνατος αὐτοῦ οὐκ ἔτι κυριεύει. (17) Peter. Tolet. Est. Vatab. Vide Chrysost. Theodoret. Hilar. alios. (18) Vide Grot. hic. (19) Vide Tolet. Est. Menoch. Vat. alios.

orta, atque ad actuale peccatum impellente. Prohibere non possumus, quin concupiscentia & ad peccatum propensio in nobis sit: post regenerationem manet: peccatum ipsa non est, sed pœna originalis peccati, & pondus in malum (20): at gratiæ ope id consequi possumus, ne illa in nobis regnet, neque tyrannidem exerceat: possumus siquidem illius illecebris repugnare (21), ejusque cupiditatibus non obsequi (22): atque ita neque actuale peccatum neque concupiscentia in nobis dominabitur. Liberi revera erimus, viventes ac redivivi in Christo, quamquam corpore mortali atque obnoxio peccatis obvoluti.

℣. 13. NEQUE EXHIBEATIS MEMBRA VESTRA ARMA (seu instrumenta) INIQUITATIS PECCATO. *Arma* frequenter pro quolibet instrumento usurpantur: *arma iniquitatis* significare possunt *arma iniqua*, vel instrumenta iniquitati deservientia in peccatum. Oculi, manus, pedes arma iniquitatis fiunt, cum ad prava opera lethalesque actiones iis utimur, nosque sponte criminis & iniquitatis servi efficimur. Contra vero, eadem hæc membra fiunt arma sive instrumenta justitiæ, si per ea gerimus quæ justa sunt, vitamque ita instituimus, ut in Christo Jesu redivivi, novamque vitam agentes. *Exhibete vos Deo tamquam ex mortuis viventes, & membra vestra arma justitiæ Deo.*

℣. 14. PECCATUM VOBIS NON DOMINABITUR. &c. Ad objectionem sub initium Capitis recitatam redit. *Permanebimus in peccato, ut gratia abundet?* Cave, ne peccatum in te dominetur, quia sub Lege non es, sed sub gratia; neque iterum in peccati servitutem redeas idcirco, quia te liberavit Christus. Perinde esset ac si diceres: Gravissimum morbum evasi, lethali vulnere convalui: opus est iterum vulnerer, similemque in morbum recidam, ut iterum a medico curer. Vel: Mitissimum Patrem sprevi, amicum dulcissimum: dedita opera iterum spernam, ut ille rursus parcat. Hæc porro est illorum sententia, qui peccandum esse dicunt, quia sub Lege non sumus, sed sub gratia; ac subeundum esse peccati jugum, quia legalium rituum jugo nos liberavit Christus per Fidem & vocationem. Ipsamet una sententiæ hujus explicatio adeo absurda est, ut uno commate 15. refellatur.

℣. 16. NESCITIS, QUONIAM CUI EXHIBETIS. &c. Peccati servitute liberos vos esse dicitis: at nonne animadvertitis, iterum vos fieri servos, si peccatum sequamini? Quid enim aliud servitus est, nisi alteri subjici & obtemperare? At peccando sequendoque iniquitatem, nonne peccato obtemperatis? *Cui exhibetis vos servos ad obediendum, servi estis ejus, sive peccati ad mortem, sive obeditionis ad justitiam.* Stultum ergo & absurdum est dicere: *Permaneamus in peccato, ut gratia abundet.* Id porro est verbis pugnare: servum esse peccati, & peccato liberum (23). *Obedientiam* opponit *peccato*; quippe obedientia præstita Fidei, Evangelio, Dei voluntati, Jesu Christi præceptis, est justitiæ, vitæ, æternæque beatitudinis via.

℣. 17. GRATIAS AUTEM DEO . . . IN QUAM TRADITI ESTIS, formati; seu, quæ vobis tradita est in exemplum: prior tamen explicatio magis convenit cum Græco (1), quo spectatur opus exprimendi imaginem applicito archetypo. Evangelium est veluti exemplar (2), ad quod formandi sunt Christiani. De Fidelibus Romæ degentibus testatur Paulus, illos diaboli servitute solutos, humili sinceroque animo sese Apostolorum institutioni subjecisse, vitamque Jesu Christi, divini ipsorum exemplaris, in se fideliter expressisse. Minime vereor, ne in flagitia, quæ damno, ruatis: novi enim vos esse fideles Jesu Christi imitatores, verosque institutionum illius Discipulos.

℣. 18. LIBERATI A PECCATO, SERVI FACTI ESTIS JUSTITIÆ. Eamdem sententiam varie explicat, varioque sub aspectu retractat, uti mentis fœcunditas, & amplitudo materiæ suadent. Mortuum esse peccato, peccato liberum, peccato crucifixum, sub peccati tyrannide non teneri, una eademque res est; scilicet justificatum esse Baptismo, Fide, gratia: novam agere vitam, vivere in Christo ejusque Spiritu, cum eodem resurgere. Simul ac ab iniquitatis servitute elabimur, in libertatem justitiæ ingredimur.

℣. 19. HUMANUM DICO, PROPTER INFIRMITATEM CARNIS VESTRÆ. Tropis utor ex usu familiari desumptis, ut orationem meam ingenio vestro Divinis rebus parum adhuc assueto accommodem (3). Novam vitam, vestramque ad Christiana sacra conversionem sub nominibus servitutis ac libertatis, vitæ mortisque, captivitatis ac solutionis significo: quæ quidem locutiones parum dignitatis habent, multum vero sententiæ ac perspicuitatis.

Alii (4) aliter: Nihil arduum aut sublime vobiscum loquor: nihil postulo, quod vires vestras Divina ope firmatas superet, vestræque cognitioni aut naturali æquitati repugnet: id solum postulo, ut Dei causa geratis ea, quæ mundi gratia egistis; justitiæ vestræque saluti tribuatis, quæ peccato & exitio tribuistis: *Sicut exhibuistis membra vestra servire immunditiæ & iniquitati: ita nunc exhibete membra vestra servire justitiæ in justificationem.*

℣. 20. CUM SERVI ESSETIS PECCATI, LIBERI FUISTIS JUSTITIÆ. Bona libertas est, & est mala, uti bona malaque servitus. Veritatis & justitiæ servitus laudabilis est & beata; peccato servire, malorum omnium est miserrimum. Hoc itaque vult Apostolus: Antea Deo non serviebatis, in illud solummodo incumbentes, ut libidines expleretis, pessimamque male agendi libertatem tueremini: confregeratis jugum, vosque servituros negaveratis (5): at nunc jugo Dei collum subdidistis, veritatem amatis; dominatur in vobis justitia, vestrasque intra mentes Dei amor regnum obtinet: felici servorum ac Fidelium illius conditione gaudetis (6).

℣. 21. QUEM ERGO FRUCTUM HABUISTIS? Quæ vero libertas illa, quam tantopere amabatis, & cujus nunc pudet? quo illa ducebat? scilicet in mortem. Dei autem servitus, quam per Baptismum, abdicatis superstitionibus, amplexi estis, quem in finem desinit? in vitam scilicet, supremamque beatitudinem. Quanti igitur facienda est tam beata conditio?

FINIS ILLORUM MORS EST, non corporis, sed animæ; æterna mors, & infinita supplicia: atque ista opponit æternæ vitæ, quæ bonorum est merces, ℣. 22. *Finem vero vitam æternam.*

℣. 23. STIPENDIA PECCATI MORS. Describit hic Paulus peccatum & justitiam ceu dominos, quorum alterutri necesse est homines obnoxios esse universos. Qui sub justitia non est, omnino servit peccato: qui peccati jugum non trahit, subditus est justitiæ. Uterque dominus suam servis mercedem exhibet: mors peccato datur, vita justitiæ. At summum est inter mercedem utramque discrimen, non ipsa tantum re; nihil enim contra-

(20) Concil. Trident. sess. 5. c. 5. Ex August. lib. 1. contra duas Epist. Pelag. cap. 13. & alibi sæpius.
(21) Chrysost. Est. Tolet. Perer. alii. (22) Græcus vulgatus fert: *Ut obediatis ei in cupidinibus ejus.* Εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ. Origen. de Prece §. 24. & Theodoret. pro αὐτῇ, legunt αὐτῷ. At Codices eximii quamplures cum Vulgata consentiunt. Alii vero solum ferunt: *Ut obediatis ei.* Vide Mill.
(23) Est. Tolet. Grot. Vide Joan. VIII. 34. *Omnis qui facit peccatum, servus est peccati.* 2. Petri II. 19. *A quo quis superatus est, hujus & servus est*, &c. (1) Εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδαχῆς. (2) Vide Tolet. Est. Menoc. Grot. Tirin. alios. (3) Grot. Var. Gemar. Fessel. adversar. lib. 1. c. 5. Martianay.
(4) Tolet. Est. Hammond. Menoch. Vide Chrysost. (5) Jerem. II. 20. *A sæculo confregisti jugum meum, rupisti vincula mea, dixisti: Non serviam.* (6) Vide Est. Tolet. Var. Men. Zeger. Tir. alios.

grarium magis est quam mors & vita; verum etiam ipso exhibendæ mercedis modo: siquidem illa debitum est, ista merum Dei beneficium. Mors peccato debetur: vita æterna est Dei munus & liberalitas: *Gratia autem Dei, vita æterna* (7).

Neque tamen existimaveris, nullum esse justitiæ rectaque factis meritum, ut vitam æternam assequantur; aut fieri possa, ut Deus præmium non largiatur iis, qui pie vixerint, atque omnia justitiæ officia expleverint. Paulus ipsa 2. Tim. 4. 8. constanter scribit, se pro certo scire, justum Judicem sibi aliquando coronam justitiæ redditurum. Vult igitur illud intelligamus, mera Dei gratia id esse nos quod sumus (8); ea quæ bene gerimus, ab ipsius misericordia præveniente proficisci; suaque illum dona coronare, cum bonis hominum operibus coronam impertitur. *Intelligendum est igitur*, ait S. Augustinus (9), *etiam ipsa hominis bona merita esse munera; quibus cum vita æterna redditur, quid nisi gratia pro gratia redditur?* Ipse prædestinat, vocat, justificat, glorificat Rom. 8. 30. mero misericordiæ beneficio: ex illo non mercedem modo, sed & justitiam obtinemus (10).

Nonnulli (11), post Tertullianum de Resurr. carnis c. 47. reddunt: *Donativum vero Dei, vita æterna. Donativum* in Romanorum castris erat id largitionum genus, quod consueto stipendio addebatur; puta coronæ, munera, honores; quæ quidem debebantur nemini, sed mera Imperatoris seu Tribuni liberalitate dabantur. Huc spectat hoc loco Paulus; *Stipendia peccati mors* æterna. Id consequeris, dum peccato servis. At Deus munificentissimus est ac maxime liberalis: vitam æternam largitur, non stipendii nomine, sed gratiæ & donativi. Munus est, quo merita tua & obsequia prosequitur. Hic porro remunerandi modus nobilior est, & Deo dignior. Munera, quibus servos locupletat, mera sunt illius beneficia; nostra enim coronans merita, sua ipse dona coronat. Confer Cap. v. ℣. 21.

---

(7) Τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, ζωὴ αἰώνιος. (8) 1. Cor. xv. 10. *Gratia Dei sum id quod sum.* (9) August. Enchirid. cap. 107. Vide eumdem lib. de Grat. & libero arb. c. 6. 7. 8. Lib. de Corrept. & Gratia cap. 13. & Ep. olim 105. ad Sixt. nunc 194. (10) Vide Peter. Est. Tolet. Chrysost. Theodoret. Theophylact. (11) Vide Est. Grot. Gatak. in Cinno cap. 5.

C A P U T VII.

Mortui sumus Legi per Christum. Lex peccatum exaggerat: justi hominis cupiditates adversus illum pugnant: quamobrem quæ vult ipse non facit. Hac servitute liberos efficit gratia.

℣. 1. AN ignoratis, fratres, (scientibus enim legem loquor) quia lex in homine
dominatur, quanto tempore vivit? 2. Nam quæ sub viro est mulier, vi-
vente viro, alligata est legi: si autem mortuus fuerit vir ejus, soluta est a lege viri.
3. Igitur, vivente viro, vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro: si autem mor-
tuus fuerit vir ejus, liberata est a lege viri: ut non sit adultera, si fuerit cum alio
viro. 4. Itaque, fratres mei, & vos mortificati estis legi per corpus Christi: ut sitis
alterius, qui ex mortuis resurrexit, ut fructificemus Deo. 5. Cum enim essemus in
carne, passiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris,
ut fructificarent morti. 6. Nunc autem soluti sumus a lege mortis, in qua detineba-
mur, ita ut serviamus in novitate spiritus, & non in vetustate litteræ. 7. Quid er-
go dicemus? lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognovi, nisi per legem:
nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces. 8. Occasione au-
tem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam.
Sine lege enim peccatum mortuum erat. 9. Ego autem vivebam sine lege aliquan-
do. Sed cum venisset mandatum, peccatum revixit. 10. Ego autem mortuus sum:
& inventum est mihi mandatum, quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem. 11.
Nam peccatum occasione accepta per mandatum, seduxit me, & per illud occidit.
12. Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & justum, & bonum. 13.
Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum, ut appareat
peccatum, per bonum operatum est mihi mortem; ut fiat supra modum peccans pec-
catum per mandatum. 14. Scimus enim, quia lex spiritualis est: ego autem carna-
lis sum, venumdatus sub peccato. 15. Quid enim operor, non intelligo, non enim
quod volo bonum, hoc ago: sed quod odi malum, illud facio. 16. Si autem quod
nolo, illud facio: consentio legi, quoniam bona est. 17. Nunc autem jam non ego
operor illud, sed quod habitat in me, peccatum. 18. Scio enim, quia non habitat
in me, hoc est in carne mea, bonum. Nam velle, adjacet mihi: perficere autem
bonum, non invenio. 19. Non enim quod volo bonum, hoc facio: sed quod nolo
malum, hoc ago. 20. Si autem quod nolo, illud facio: jam non ego operor il-
lud, sed quod habitat in me, peccatum. 21. Invenio igitur legem, volenti mihi
face-

facere bonum, quoniam mihi malum adjacet: 22. Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem: 23. Video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captivantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. 24. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? 25. Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. Igitur ego ipso mente servio legi Dei: carne autem legi peccati.

℣. 1. AN IGNORATIS, QUIA LEX IN HOMINE DOMINATUR, QUANTO TEMPORE VIVIT ipsa (1)? Toto superiori Capite objectionem diluit Apostolus, quam ipse sibi opposuerat, & ab ipsius dogmate proficisci criminabantur. Cum gratia eo magis abundaverit, ubi diutius regnaverat peccatum, ajebant, an manendum est in peccato, ut uberiori gratiæ locus fiat (2)? Ut objectionem everteret, docuit supra, Fideles mortuos esse peccato: evincit hic, ipsos Legis jugo esse solutos (3). Hinc oritur, redeundum illis non esse sub peccati aut Legis imperium; oppositamque objectionem ita esse absurdam, ac si quis diceret: Cum a sævissimi domini manibus, sub quo durissima servitute opprimebar, evaserim, opus est illuc revertar, ut is qui me liberavit, reddita iterum libertate vires suas exerceat.

Alloquitur hic Judæos ad Christum conversos, uti ex totius Capitis serie colligitur; ac retractat argumentum, quod Cap. vi. ℣. 16. brevioribus verbis proposuerat: *Peccatum vobis non dominabitur: non enim sub Lege estis, sed sub gratia.* Novum certe Judæis conversis erat dicere, ipsos *sub Lege non esse, quod essent sub gratia*. Cæteri Apostoli nihil simile docuerant (4). Ea de re nihil sanxerat Synodus Jerosolymitana Act. 15. cui satis fuit decernere, Gentiles ad Christum conversos legalium rituum religioni minime subditos fore. Cæterum Judæi Legem servare pergebant, ac plerique ægre ferebant, Gentiles Christianis connumeratos ea servitute liberari. Ipsimet Apostoli plerumque Legis ritus servabant.

Moysis Legem exhibet hic Paulus ceu virum hominem, ceu maritum, qui imperium in sibi nuptam & fœdere sociatam exercet. Dum in vivis est maritus, princeps familiæ est, & uxori ac liberis imperat. Ita dum Lex existit, vivit, pro morum ac vitæ regula habetur; in iis qui illam accepere atque amplexi sunt, dominatur. Atquemadmodum mortuo viro, uxor & filii ab illius obedientia absoluti censentur; ita mortua vobis Lege, nullum illi est in vos imperium. Hoc quidem cum Legis ipsius sanctionibus convenit, ut ipsi nostis: *Scientibus enim Legem loquor*. Uxorem illa subditam viro facit, dum is superstes est. Vir de uxoris corpore, libertate, opibus in posterum, atque ad tempus post mortem futurum decernere non potest.

Nonnulli (5) reddunt (6): *Lex in homine dominatur, quanto tempore vivit* homo: eoque fatis functo, Legis auctoritas perit: mortuus est Legi, ut illi Lex. Vivebatis olim Legi, eaque in vos imperium exercebat: at ubi vos mortui estis Legi, novum in Fœdus per Fidem ac Baptismum adlecti, nulla in vos est Legi potestas, vobisque nulla erga Legem servitus. Hæc explicatio cum priore convenit: illa tamen magis sequitur literam.

℣. 2. QUÆ SUB VIRO EST MULIER, &c. Pergit in allegoria. Duobus viris nubere non potest fœmina: virum, cui nupsit, relinquere non potest, dum ille superstes est; divortium enim nonnisi viro ex Lege proprie explicata permittitur (7). Nupseratis Legi, ceu viro; subditi fuistis illius sanctionibus, dum illa superstes fuit. At ubi novum Fœdus induxit Christus, Lex habita est ori mortua, vosque illius imperio & servituti subducti. Hæc verba, *Si autem mortuus fuerit*, cum reliquis usque ad ℣. 4. in quibusdam Libris desiderantur (8). Neque profecto necessaria hic videntur, cum sint solummodo fusior interpretatio sententiæ, ℣℣. 1. & 2. satis explicatæ.

℣. 3. VIVENTE VIRO, VOCABITUR ADULTERA. Puto, non agere hic Paulum de uxore per divortium dimissa, quæ alteri nupsisset: hunc enim per Legem Deut. 24. licebat alteri pro libito nubere, quamquam neque divortium, neque secunda hujusmodi matrimonia, priori viro superstite, a Lege probarentur (9). Quin etiam subdubito, verum ne matrimonium ab Apostolo significetur: vox enim, qua utitur (10), designare potest flagitiosam uxoris cum alieno viro consuetudinem (11). Ita igitur explico: *Uxor, vivente viro, vocabitur adultera, si consueverit cum altero viro. Si autem mortuus fuerit vir ejus, liberata est a lege viri*: adulterii rea non censetur, sive alteri nubat, sive aliud flagitium admittat: Lex enim nonnisi in verum propriumque adulterium animadvertit. Levit. xx. 10.

℣. 4. ET VOS MORTIFICATI ESTIS LEGI PER CORPUS CHRISTI. Christi mors in pristinam vos libertatem asseruit (12). Hujus corpus & vita vobis quodammodo id fuit, quod corpus Legis: eo enim nece sublato, absolutam libertatem adepti estis; licuit nuncium Legi remittere, quemadmodum uxor a viro, ubi is obiit, sejungitur. Re quidem ipsa renunciastis, & amplexi estis Evangelium: iniistis igitur novas nuptias, novumque fœdus.

Aliter: Lex nonnisi figura fuit; res ipsa, Christus: Lex umbra, corpus Christus. Hactenus figuram sectati estis atque umbram: at prodeunte Christo, deseruistis Legem, ut illum sequeremini. Relicta umbra, amplexi estis corpus. Ut probe constaret comparatio, dicendum fuit: Quemadmodum uxor libera fit, mortuo viro; ita vos jugo Legis subducti estis, Lege mortua. Sed Apostolus, Judæis connivens (13), dicere mavult, *Mortui estis Legi*, quàm, *Lex vobis est mortua*. Eadem tamen est sententia: si enim Judæi ad Christum conversi mortui sunt Legi, illis etiam mortua est Lex: ac *per Corpus Christi* utrumque vetum efficitur. Per veritatem adventus Christi, per ipsius vitam ac mortem, per expletam Propheticorum oraculorum & Legis figurarum fidem, potestas fit Judæis, ut relicta Lege Evangelium amplectantur.

Ajunt alii (14), ea verba, *Mortificati estis Legi*, idem valere ac, *Mortua est vobis Lex*: opus Lege non habetis: vobis inutilis est Lex: viri loco hæc vobis erat: viro mortuo, sub illius potestate esse desiistis. Simplex maxime est hæc explicatio; neque dissentiunt Patres (15) & Interpretes, quod ad sententiam attinet: omnes quippe

[1] Origen. Ambros. Erasm. Est. Vat. Drus. Pare. Grot. [2] Cap. iv. ult. & v. 1. [3] Vide Est. Tolet. Perer. alios. [4] Grot. Hammon. [5] Oecumen. Theophyl. Aquinas, Cajetan. Bez. Hamm. Tolet. [6] Ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ. [7] Deut. xxiv. 1. 2. 3. [8] Desunt in Æthiop. & in Codic. Claromont. Lat. & S. Germani Lat. Mill. hic. [9] Jerem. iii. 1. & seq. [10] Μοιχαλὶς χρηματίσει ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ. [11] Vide Grot. hic, & ad ℣. 2. Pare. Perer. [12] Est. Grot. Menoc. Tirin. Pare. alii passim. [13] Theodoret. Cajet. [14] Grot. Men. Pare. Vorst. Hamm. Castal. Lud. de Dieu. [15] Vide Chrysost. Theodor. Oecumen. Ambrosiast. Anselm. alii.

pe fatentur, hanc esse mentem Apostoli; scilicet *per corpus Jesu Christi*, per ipsius mortem, per ipsummet Jesum (*corpus* interdum (16) pro homine usurpatur), per expletam promissionum fidem, cum Legis figuris umbrisque comparatam, Judæos jugo Legis esse liberatos, ac libertate usos esse eos, qui ad Christum conversi sunt, novo fœdere cum eo inito: factos illius membra, sponsas, unumque quodammodo cum ipso corpus: *Ut fitis alterius, qui a mortuis resurrexit.*

Ut fructificemus Deo. Connubium cum Jesu Christo initum, sterile non est; vitæ fructum ferre debet (17): sponsus enim est Christus, & sponsas decet Cœlesti Patris filios benedictionis parere, fructus æternitatis, virtutum scilicet bonorumque operum exercitationem: alios plane a fructibus prioris cum Lege connubii, quo *fructus mortis* ferebantur ℣. 5.

℣. 5. Cum essemus in carne; sub Lege scilicet, quæ appellatur *caro*, uti opponitur Evangelio, quod gratia & *spiritus* dicitur (18). Cum igitur nos Judæi ad Christum conversi sub carnalis Legis imperio essemus (19), antequam regeneraremur in Christo; cumque adhuc sub vetere homine viveremus, *passiones peccatorum, quæ per Legem erant, operabantur in membris nostris, ut fructificarent morti*. Hæc nimirum in priori sub Lege connubio pariebamus. Caro carnales fructus ferebat, fructus mortis, per quos mortis æternæ rei constituebamur. Mox explicabit, quo sensu Lex fructus mortis ferret: scilicet non ipsius culpa, sed nostra: causa ejus rei non erat Lex, sed occasio (20). Hi revera fructus Legis non erant, quippe quos damnat ac vetat Lex; sed hominis infirmi ac vitiati, violantis Legem, seque æterna morte dignum constituentia.

℣. 6. Nunc autem soluti sumus (21) a Lege mortis. Post conversionem ac Baptismum, priore illo conjugio, mortis fructus dumtaxat ferente, soluti sumus, novoque atque alio prorsus fœdere implicamur. Eramus tunc sub Lege, nunc sub Jesu Christo: ferebamus fructus mortis, nunc vitæ fructus edimus: Deo serviebamus in vetustate literæ, nunc in novitate spiritus.

Moysis Legem nuncupat *Legem mortis*, utpote peccati ac mortis occasionem iis, qui eam servare tenebantur (22). *Novitatem spiritus*, novæ Legis, Evangelii, opponit *vetustati literæ*, Legis per Moysen descriptæ. Hæc literæ atque exterioribus observationibus inhærebat, manum solummodo metu coercens, minimeque suppeditans gratiam opemque interiorem, illi servandæ uti decet necessariam (23). At nova Lex & Evangelium Spiritum Sanctum nedum pollicetur, sed affert, a quo Spiritu destruitur vetus homo, novusque procreatur, ut gratia fulti novum vitæ genus instituamus (24): *In novitate vitæ ambulemus.*

Græci Libri typis editi legunt (25): *Soluti sumus a lege, mortui in eo quo detinebamur*; sive: *Mortui Legi qua detinebamur*. At Codices multi, pluresque ex Patribus cum Vulgata consentiunt: *Soluti sumus a lege mortis, in qua detinebamur*. S. Chrysostomus, & Editiones nonnullæ (26): *Soluti sumus a Lege mortua*. At leve est in sententia discrimen. Omnes prorsus Interpretes, utut legatur, in eo conveniunt, hoc velle Paulum, Fideles esse Legi mortuos, nulla illius religione cogi, eamque illis esse inutilem.

In novitate spiritus, et non in vetustate literæ. Scriptæ Legi antea obnoxii eratis, Legi remotissimam vetustatem, & sanctitatem Authoris jactanti: at nunc subditi estis spiritali prorsus ac novæ, quæ tanto sublimior est veteri, quanto nobilior est corpore spiritus, intellectus litera. Legem habebant Judæi, sed Legis propositum non assequebantur: præsto illis erant Scripturæ, sed illatum sensum ignorabant. Utrumque penes nos est, adeoque Lex undique absolutissima. Legis officia penitus intelligimus, eaque per gratiæ & Spiritus Sancti opem sanctissime exercemus (27). Cum enim tam sæpe docet Paulus, jugo Legis solutos esse Christianos, minime repugnat Jesu Christo ajenti Matth. v. 17. se venisse ut Legem perficeret, non destrueret. Vigent adhuc Legis officia; quæ tamen nonnisi Christianos uti opus est servat: unus dat Christus, ut ea in spiritu & veritate exerceantur. Joan. iv. 24.

℣. 7. Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Dixerat ℣. 5. *Passiones peccatorum, quæ per Legem erant, operabantur in membris nostris, ut fructificarent morti*. Occupat difficultatem facile objiciendam: Igitur ne Lex peccatum est, ac flagitiosa Legis institutio? Avertat Deus! id non dicimus: at certe asserimus, Legem iis, qui eam amplexi sunt, factam esse peccati occasionem; uti statim ostendit.

Sed peccatum non cognovi, nisi per Legem. Hic & in consequentibus Paulus prima persona utitur, quasi aliquo olim tempore Legis cognitione penitus caruerit; describit deinde quid expertus sit cognita Lege, quid Dei cognitio in ipso pepererit. Quæritur, ipse ne revera de se agat, seque in exemplum Romanis Fidelibus proponat; an universam in se uno humanam naturam designet, quali ante Legem erat, deinde sub Lege.

Origenes (28) aliique nonnulli censuere, describi ab Apostolo Judæi hominis statum, antequam is per ætatem uti ratione valeat. Suas ille cupiditates nullo metu aut religione sectatur, quia Legem ignorat: ubi vero adultior nosse cœpit, quid sui officii sit, eadem illa, quæ antea insons gerebat, culpæ naturam induunt; illique vertuntur crimini, quæ olim innoxia illi erant. Ita Lex hac ex parte illi fit occasio peccati.

Alii (29) multo plures putant, Apostolum sapientissima cautione naturam hominis, liberam prius atque in statu naturæ, deinde sub Lege constrictam, in se ipso exhibere voluisse. Homo, sola naturæ Lege instructus, ignorare poterat peccata esse multa, quæ ipse patrabat: ac post Legem eadem illa diserte vetita, in peccata transierunt: quamobrem Lex, minime ablata ab eo concupiscentia, neque additis ad repugnandum viribus, instructiorem effecit ac magis reum. Hæc explicatio magis placet.

Antequam Lege instruerer, innumera peccata, deinde perspecta, ignoravi. Noveram, nefas esse homicidium, quæque ipse mihi fieri nollem, alteri non esse facienda: at nesciebam, exempli causa, mala desideria esse peccata. Existimabam, Idolorum & astrorum cultum, inane jusjurandum, atque alia multa, Dei voluntati non repugnare:

[16] Supra vi. ℣. 6. [17] Theophyl. Ἵνα διὰ τῆς συζυγίας ταύτης τῆς πρὸς τὸν Χριστὸν τεκνογονήσωμεν τῷ Θεῷ, πράξεις ἀγαθὰς δηλαδή. Ita alii passim. [18] Rom. viii. 2. 6. 8. [19] Theodoret. Τῇ σαρκὶ, τουτέστι τῇ κατὰ νόμον πολιτείᾳ. Σάρκα γὰρ τὴν σαρκὶ δεδομένην νομοθεσίαν ὠνόμασε. [20] Chrysost. Τῷ διὰ τούτων ὁπλισθῆναι, [illegible]. [21] Κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου. Oecum. ἀπελύθημεν, ἠλευθερώθημεν. Theodoret. Ἀργὸς ἡμῖν ἐστιν ὁ νόμος. οὐκέτι κατ' ἐκεῖνον πολιτευόμεθα. [22] Vide Est. Tolet. Menoc. [23] Vide Est. Tolet. Vat. Menoch. Tirin. alios passim. [24] Vide Rom. vi. 19. 22. 2. Cor. iii. 6. Galat. iii. 3. [25] Νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀποθανόντες ἐν ᾧ κατειχόμεθα. [26] Κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου θανάτου, ἐν ᾧ κατειχόμεθα. Ita August. Ambrosiast. Rufin. seu Origen. in Epist. ad Rom. Cod. Clarom. G. L. & S. Germ. G. L. Quid. ut Chrysost. Κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου ἀποθανόντος. Ita Vien. & Vechel. & alii quidam. [27] Est. Tirin. Pat. [28] Origen. hic. Hieron. Ep. ad Hedibiam quæst. 8. Paræus hic, &c. [29] Chrysostom. hic; Augustin. lib. 1. contra duas Epist. Pelag. Oecum. Ambrosiast. Est. Grot. Hamm. Tolet. &c.

ac profecto Ethnici nullo religionis metu innumera admittebant, in Lege vetita ut mala. Fortasse illorum doctissimi earum rerum deformitatem noverant: at populus aliter sentiebat.

Superveniente Lege, aliud mihi de rebus judicium accessit. Ita Lex illud mihi solummodo præstitit, quod peccata multiplicaverit; non quod ista ante Legem nefaria non essent, sed quod æque gravis non foret illorum culpa, quippe quæ cum peccato conjuncta non cognoscerentur. Præterea non adeo vehemens erat erga ista animi mei propensio, antequam diserte vetarentur: negligebam, cum innoxia existimarem. Ea denique Deus mihi non imputabat ceu transgressiones, antequam Legem ista vetantem mihi traderet (3).

Nam concupiscentiam nesciebam, nisi Lex diceret; Non concupisces. Involuntaria desideria non vetantur Lege, cum ea removere nostrarum virium non sit in hoc naturæ vitio quo laboramus: cavet solummodo ne voluntaria fiant, illis assentiar, ea sequar atque expleam (4). Ante Legem, ipsosque inter Ethnicos ignota non erat malorum cupiditatum deformitas: multi ex Gentilibus (5) confessi sunt, inesse cupiditatibus hominum ac desideriis vitium. Interim vero inter Judæos non deerant, qui meras cogitationes ac desideria, modo actu non explerentur, peccato vacare contenderent. Hoc Pharisæorum dogma (6) constantissime asserit Josephus Historicus Antiqu. lib. 12. c. 13. Id tamen minime officit, quin verum sit, homines ex Lege didicisse, mala desideria esse peccata. Moralem hanc veritatem nunquam perspicue cognovere Profani, neque ea quæ opus erat, ex ea collegerunt. Siquis ex Hebræis hac in re erravit, minime idcirco remissior est adversus mala desideria Legis sanctio. Disputat Apostolus de re generatim vera, neglectis exceptionibus quæ objici queunt, neque rei veritatem minuunt.

℣. 8. Occasione accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Concupiscentiam nuncupat *peccatum*, quia fructus & pœna peccati est, & in peccatum propensio (7). Peccatum hoc sensu usurpatum, arripit ex Lege opportunitatem, ut nos in Legis violationem trahat: natura enim ita comparati sumus, ut quæ vetita sunt avidissime appetamus: *Nitimur in vetitum*; id quod ex nefario libertatis amore oritur.

Leges aliquando, interdicta, & cautiones libidinem movent ea faciendi, quæ præter cautionem negligerentur. Ambages, quibus nonnulla obvolvuntur, acrius irritant animum, ut illa scrutetur. Aquæ furtivæ dulciores sunt Prov. 9. 17. *Si velis quod nondum vetitum est, timeas ne vetere: at si prohibita impune transcenderis, neque metus ultra neque pudor est.* Tacit. Annal. 3.

Grotius (8) Græcum reddit peccatum, sive, ut ait, *consuetudo peccandi, quæ fuerat ante Legem: nacta impunitatem a præcepto*, videns scilicet, mala desideria a Lege non damnari pœna sensibus obnoxia, ex ea impunitate opportunitatem in quælibet scelera ruendi arripuit. Vidit, severissime in furtum, adulterium, homicidium animadverti: suppliciorum metus manum hominis coercuit: at in cætera quæ solum Lege damnantur, nulla pœnarum interminatione, homines effuse delati sunt.

Sine Lege peccatum mortuum erat (9). Sopita erat concupiscentia, excitante nemine aut irritante (10): torrenti similis, qui dum nihil resistit, pernicissimus intra alveum fluit; at si agger objiciatur, late effunditur ac vastat. Aliter: *Peccatum mortuum erat*, plerisque hominibus ignotum; ignaris non imputabatur, saltem uti transgressio (11). Non agit hic de juris naturæ principiis, quæ satis nota sunt omnibus, ut nullus sit excusationi locus, si violentur; sed de scriptis Legibus, per Moysen latis (12).

℣. 9. Ego autem vivebam sine Lege aliquando. Personam invidiæ plenam induit Apostolus, ut lenius tractet eos ad quos scribit (13). Ego, cæterique mecum homines Dei voluntatem penitus ignorabamus: *Ego vivebam sine Lege aliquando: sed cum venisset mandatum, peccatum revixit.* Ignis erat sub cinere latens, qui vix detectus ac ventilatus exarsit: existebat peccatum, sed veluti sopitum. Vigebat concupiscentia, sed languebat vigor, quod Lex non repugnaret. Intra me peccatum erat, mihi ferme ignotum (14). *Peccatum revixit; ego autem mortuus sum.* Exarsit concupiscentia, & mortem attulit: morbum non sentiebam: putabam ipse me optime valere, statimque me mortuum sensi: id effecit Lex, ut animæ meæ statum intelligerem, meque mortis æternæ reum esse cognovi (15).

℣. 10. Inventum est mihi mandatum, quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem; non natura sua aut vitio, sed, uti sæpe diximus, occasione: concupiscentia præcepto vetante irritata, enixius in malum delata est. Legem mihi dederat Deus, ut fideli præceptorum observatione beatus fierem: at mea unius culpa ipsa ejus Lex magis me reum ac miserum reddidit (16); hac nimirum ratione, quod causa fuerit, ut duplex peccatum committerem, rei male gestæ transgressionem adjiciens, cum antea simplex peccatum facerem. *Lex prohibens, omnia delicta congeminat. Non enim simplex peccatum est, non solum malum, sed etiam vetitum committere*, inquit S. Augustinus (17).

℣. 11. Nam peccatum occasione accepta per mandatum seduxit me. Concupiscentia repugnante præcepto irritata, novis viribus aucta est, meque dolosis illecebris fefellit, & morte affecit. Persuasit, ut se, spreta obedientia Divinis mandatis debita, sequerer. Eamdem explicationem, quam in ℣. 8. explicavi, hoc loco sequitur Grotius.

℣. 12. Itaque Lex quidem sancta. Quicquid hactenus dixi, Legem non accuso, neque sanctitati ac justitiæ præcepti detraho: novi ego, a Deo, præcepti authore, nihil nisi sanctissimum æquissimumque imperari; nosque sanctitatem, justitiam, vitam, æternamque beatitudinem consecuturos, si ea præcepta sectaremur. Malum a Lege partum uni mihi debeo (18).

℣. 13. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Qui bona esse Lex potest, quæ mihi mortem affert? quo autem pacto mortem illa non parit, si, uti dixi ℣. 10. *Inventum est mihi mandatum, quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem?* Respondet. Lex quidem mortis meæ causa non est, sed occasio. Iniquum autem est meræ occasioni tribuere mala quæ inde nascuntur: ingratorum virium abscribendum esset beneficiis; rebus sacris impiorum ac sacrilegorum scelus; sanctissimis veritatibus Hæreticorum insaniæ. Causæ appellatio hic proprio sensu non usurpatur.

Sed peccatum, scilicet concupiscentia, ut appareat peccatum, ut constet quid ipsa sit, per bonum operatum est mihi mortem. Concupiscentia ex

[1] Rom. III. 20. [4] Vide Grot. Est. Jac. Capell. Perer. Tolet. [5] Vide Grot. in Decalog. Exod. xx. 17. [6] Vide Abenezra ad initium Decalogi; Kimchi ad Psalm. lxv. 18. Matth. v. 27. 28. [7] Anselm. Tolet. Est. Menoc. Paræ. Pisc. alii. [8] Ἀφορμὴν δὲ λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς. [9] August. & Pelag. *Peccatum mortuum est.* [10] Tolet. Est. Grot. Menoch. Titin. Oecumen. [11] Chrysost. Ambrosiast. Tolet. Est. Vatab. Paræ. [12] August. Chrysost. Ambros. Tolet. alii. [13] Grot. Ham. Tolet. [14] Chrysost. Οὐκ οὕτω κατεδικαζόμην. [15] Tolet. Est. Men. Paræ. [16] Vide Menoch. Tolet. Zeger. Est. [17] Augustin. lib. de Vera Relig. cap. 6. [18] Grot. Est. Tolet. Paræ.

ex effectis se ipsa prodidit, occasionn Legis quæ bona erat. Vel: Peccatum apparuit esse peccatum, occasione Legis qua vetabatur, ac transgressionis quæ consequuta est. Ante Legem nonnisi obscurissime peccatum noveram: perspicuum fecit Lea; atque irritata concupiscentia, ex obliquo & occasione me in peccatum traxit (19). Eadem est sententia, variis locis modisque retractata: Duplici ratione Lex peccatum auget; I. ipsum vetando manifestum efficiens; II. concupiscentiam irritans, atque ita occasionem transgressionibus præbens. Duobus hisce servatis, omnes hi loci statim enodantur.

Ut fiat supra modum peccans peccatum. Præceptum, mandatum, Lex eo auxere peccatum, quod occasioni fuerint concupiscentiæ peccandi præter modum, ac majori quam antea furore atque insania: aucta est viribus concupiscentia ipso Legis interdicto, ut sæpe diximus. *Peccans* hic non hominem significat, sed *peccans peccatum* est ipsa peccati actio iterata. *Peccatum peccans*, immodica peccandi libido vel consuetudo (20). Hujus rei occasio in homine Lex fuit.

℣. 14. Scimus autem quia Lex spiritualis est, ego autem carnalis sum. Legem defendit ab accusantibus, ipsam esse causam peccati: omnemque culpam in caput hominis peccato vitiisque corrupti & carnalis vertit. Optima est Lex, sancta, justa: homo carnalis, malus, impurus.

Celeberrima hic oritur quæstio, agat ne Paulus, tum hic tum in consequentibus, de homine sub Lege constituto, an sub Evangelio. Censent quamplures (21), eamdem hic ab Apostolo agi personam, quam ℣. 7. induit; describi nempe ipsum a se Apostolum ceu hominem a statu naturæ ad statum Legis migrantem, totumque sentientem pondus infirmitatis suæ ac vim concupiscentiæ, in malum impellentia, quin opem qua regatur, & gratiam qua liberetur, in Lege inveniat.

Ajunt alii, describi hominem justum, jugo Legis liberatum, viventem sub gratia, sub cupidinum suarum pondere gementem, adversus quas assidue pugnat, ut peccato, quo illæ trahunt, liber servetur. Alteram hanc sententiam tuentur S. Augustinus (22), ejusque Discipoli (23), & ante illum S. Gregorius Nazianzenus, S. Hilarius, S. Ambrosius, & Sanctus ipse Hieronymus, qui statim contrariam opinionem amplexus (24), re melius perspecta, intelligensque hoc loco abuti Pelagianos in sui erroris præsidium, victas huic manus dedisse videtur (25).

Contendebat Pelagius (26), Scriptores omnes Ecclesiasticos cum ipso sentire, non agere hic Apostolum de homine sub gratia & Evangelio constituto. At S. Augustinus, qui olim idem senserat, deinde adversus Pelagium duo ista defendit; I. nonnullos esse veteres, qui hosce locos alio quam Pelagius sensu explicavere; II. ea quæ ille colligebat, Fidei Ecclesiæ repugnare; cum ille assereret, sufficere tum sub Lege cum sub gratia liberi arbitrii vires, ut malo resistamus.

Virato Pelagii errore, nihil prohibet, quin Patrum Græcorum explicationem, quam priore loco dedimus, amplectamur; quæ certe maxime simplex atque ad literam videtur, & cum præcedentibus aptissime omnium cohærere. Altera plus assectatum & authoritatis habet in Latina Ecclesia. Hanc itaque sequemur cum S. Augustino, in reliqua hujus Capitis explicatione: altera tamen minime spreta, quæ omnino Catholica est, si ex Patrum Græcorum mente usurpetur, atque a Pelagii ejusque assectatum sententia removeatur.

Scribit Apostolus, *Legem spiritualem esse, se autem carnalem*. Profecto Moysis Lex, si uti a Deo ac Spiritu Sancto tradita, ad gratiæ Legem ducens, hominem ad divina evehens, ac virtutis exercitium moderans, inspiciatur, est spiritalis; homo autem sub Lege vivens carnalis est, vitii plenus, in peccatum propensus, atque in Lege neque gratiam invenit, neque auxilia, quibus eget, ut peccato resistat. At gratiæ Lex sublimiori ratione magis est spiritalis: id enim unum sibi ipsa proponit, ut veros in spiritu ac veritate cultores Deo instituat; hominemque ad nobilissimarum virtutum exercitationem evehit. Christianus, tametsi regeneratus, non idcirco tamen expers est concupiscentiæ & propensionis in malum (27): quamobrem dici potest *carnalis*, *venumdatus sub peccato*: at spiritalis quoque eo est, quod Legi Dei subjicitur, eamque gratia confirmatos servat, quamquam non sine labore & pugna.

Venumdari sub peccata genus est Hebraicæ locutionis, cujus exempla nonnulla in Veteri Testamento inveniuntur (28); qua significatur is, qui totum se peccato dedit ac servum fecit. Fas erat apud Judæos cuilibet se ipsum venumdare, suamque libertatem obligare (29): patri licebat filium alteri vendere (30). Primus omnium parens Adam nos peccando, ut ita dicam, peccato vendidit: quamobrem servos cupidinum, illisque obligatos nos experimur. Ea tamen venditione non usque adeo ablata est libertas, ut tantum ex ea non supersit, quanta opus est, ut resistamus malo, bonumque sequamur, gratia Jesu Christi opem ferente: idque verissime dicitur non dum de hominibus sub Lege viventibus, verum etiam de regeneratis, & sub Evangelio constitutis.

℣. 15. Quod enim operor, non intelligo. Non intelligo comprobatione (31). Quamvis sciens prudensque id faciam, nonnisi repugnando assentior: repugno, at non qua decet virtute: motus intra me excitari sentio, in mea potestate minime positos, quos non probo. Bonum, quod agendum est, video; ea parte amo, probo etiam: at in contrarium rapior; neque satis virium ad resistendum habere me sentio, præter supernaturale Dei auxilium (32). *Video meliora proboque: deteriora sequor*. Nulla tamen mihi est excusatio: si enim assentior, id meæ infirmitatis & culpæ est: sponte eligo & sequor, cum necessitatem non afferat concupiscentia: sollicitat illa, non cogit. Resistere possum, si velim.

Non enim quod volo bonum, hoc ago (33), Bo-

[19] Tolet. Est. alii. [20] Origen. Erasm. Tolet. Est. Men. [21] Origen. Chrysost. Theodoret. Theophylact. Oecumen. hic; August. qu. 1. ad Simplic. & lib. 83. quæst. q. 66. & in proposit. expositis hujus Epist. & Basil. Regul. breviorib. qu. 16. Ambrosiast. Sedul. Pelag. in hunc loc. & lib. 3. de Lib. Arbitr. apud August. de Grat. Christi cap. 39. Ita Tolet. Lyr. Carthus. Erasm. Hamm. Vorst. [22] Vide Augustin. lib. 1. Retract. cap. 23. & 26. lib. 2. cap. 1. lib. 3. contra Julian. cap. ult. lib. 6. cap. 23. Item Hilar. Nazianz. Ambros. apud eund. August. lib. 2. contra Julian. cap. 3. 4. 5. Epiphan. hæres. 64. quæ est Origenistar. [23] Vide Bedam hic; Prosper. lib. contra Collator. cap. 8. Greg. Moral. lib. 19. cap. 5. & lib. 29. cap. 15. & in Libb. Reg. lib. 5. cap. 1. Hug. Victorin. Quæst. huj. loci; Peresium. Est. Cajet. Hessel. Sasbold. alios. [24] Hieronym. Epist. ad Algasiam; & in Habac. 1. & in Dan. 111. [25] Idem Dialog. contra Pelag. lib. 2. cap. 1. [26] Pelag. lib. 3. de Liber Arbitr. apud August. lib. de Grat. Christi cap. 39. [27] Concil. Trident. sess. 5. num. 5. *De peccato originali: Manere in renatis concupiscentiam vel fomitem hæc sancta Synodus fatetur & sentit; quæ cum ad agonem relicta sit, nocere non consentientibus, sed viriliter per Christi Jesu gratiam repugnantibus, non valet.* [28] 3. Reg. xxi. 20. & 1. Macc. 1. 17. [29] Levit. xxv. 39. [30] Exod. xxi. 7. [31] Οὐ γὰρ κατεργάζομαι, οὐ γινώσκω, *Non approbo*. Erasm. Vat. Drus. Illyr. Perer. Est. Grot. alii passim. Confer Psalm. 1. 6. Osee viii. 4. &c. [32] Ovid. Vide Grot. & Hamm. hic. [33] Optimi Latini Codices & Græci non legunt hic *bonum*, neque deinde *malum*, sed tantum: *Non enim quod volo, hoc ago; sed quod odi, illud facio.*

Bonum non ago, quod voluntate imperfecta dumtaxat & ancipiti volo: bona desideria animo concepta non prosequor. At fieri non poterit, ut bonum quod voluero non agam, si voluntate constanti & absoluta voluero: quod si optima voluntate instructus omne id bonum quod volo non explevero, quod vires non sufficiant, censebitur mihi apud Deum idem prorsus meritum, ac si illud expleverim. Bona animi mei voluntate, ubi sincera fuerit, ac per me non steterit, quominus illa expleatur, contentus est Deus.

Sæpe etiam *quod odi malum, hoc ago;* sive, in malum quod non amo, rapior: quoddam intra me pondus sentio, quo trahor invitus in malum quod execror; unaque Dei ope & gratia contineor, ne succumbam. At dum adversus malam hanc propensionem pugno, eamque sentio præter assensum, illud peccato non adscribit Deus: quamobrem proprie ac vere nunquam ago malum quod odi; vel, siquid exterioribus facultatibus ago præter assensum ac voluntatem, illud proprie non ago; neque exterior actio & motus interior, assensu & voluntate non accedente, peccatum est. Hoc quod dixi, æque locum in utriusque Testamenti Justis habet. Non semper illi bonum agunt quod volunt, ac frequenter in malum quod nolunt rapiuntur. Pugnam in se ipsi experiuntur, sive bonum agere velint, sive malum vitare (34).

℣. 16. Si autem quod nolo illud facio, consentio Legi. *Facio* sum hic tum in superioribus actum incompletum, non perfectam actionem significat. *Si illud facio*, si me invitum trahi sentio ad id *quod odi*, quod agere suadeor, *consentio Legi*, Legem probo, bonam esse fateor, imo & expleo; meaque voluntas justa est apud Deum, & culpa vacat (35). Id porro Justis utriusque Fœderis convenit, confirmatis gratia, & Fidei lumine instructis: sola enim Lex necessaria huic rei auxilia non suppeditat.

℣. 17. Non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Si concupiscentiæ in malum trahenti resisto, jam non ego mala excito desideria intra animum meum exorientia, quæ rapiunt in malum, ad quod me propensum experior: *sed quod habitat in me peccatum:* concupiscentia (36) causa est malorum quæ execror & ægerrime fero; quamobrem & Deus illa mihi non imputat, cum præter voluntatem sint. At cum post sensum pone sit mors Gen. 4. 7. domesticoque huic hosti resistere nequeam, nisi divina ope firmatus, assiduam agere pugnam, metuens, vigilans, oransque cogor. Assidua & domestica hæc pugna, atque animi angores in rebus gestis Sanctorum, tum ante, tum post Christum viventium, luculentissime describuntur: omnes quippe salutem suam cum timore ac tremore curarunt.

℣. 18. Scio quia non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum. Cum ait Paulus, se esse carnalem, venumdatum in malum, facere se malum quod odit, de se ita agit uti in peccatis generato, natoque iræ filio, & concupiscentiæ relicto: id tamen minime prohibet, quin Dei ope firmatus virtutem exercere queat, ejusque mens a Spiritu Sancto illustrari possit, ut bonum videat, invictumque virtutis amorem illi inspirari. Justificatus homo, tametsi coram Deo purus & noxa vacuus, fateatur necesse est, nihil proprium sibi esse, præter peccatum & concupiscentiam, quæ radices in ipso habet, eumque assidue in malum impellit (37), seque a cupidine superatum iri, si Divina ope destituatur. At neque propensio, neque mala desideria libertatem destruunt, ac bene agendi, cum Dei auxilio, potestatem. Quantumvis peccato originis vitiatus sit, infirmisque liberi arbitrii viribus, illum necessario non trahit concupiscentia in peccatum, statim ac Dei gratia destituitur. Nunquam non liberum homini est concupiscentiæ resistere & gratiæ, quantumvis valide utraque vel in bonum vel in malum trahant.

Nam velle adjacet mihi: perficere autem bonum, non invenio. Ex his colligebant Pelagiani, homini inesse bene agendi principium; liberum arbitrium posse suis unius viribus bonum velle: hoc denique in nostra esse potestate constitutum. At illud solummodo significat hic Apostolus, posse quidem homini natura sua inesse incertam quamdam voluntatem, & imperfecta bene agendi desideria: at ejusmodi voluntatis ac desideriorum, quæ dumtaxat ex natura oriuntur, nullum est meritum apud Deum, non eo solum, quod ad rem agendam numquam perveniunt, verum etiam quod per Dei Spiritum & gratiam concepta non fuerint. *Velle bonum* hoc loco mutuo refertur ad eamdem locutionem, in superioribus recitatam, ubi pro inani incertaque voluntate, & inefficacibus desideriis usurpatur. Si hoc vult Paulus, hominis esse, per solas liberi arbitrii vires, efficacem bene agendi voluntatem ac potestatem, secum ipse pugnat, cum doceat 1. Cor. 3. 6. *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus:* Deum in Fidelibus bona incepisse, & perfecturum (38); ipsum agere in nobis & velle & facere, uti videtur (39): denique falso dicit, se nihil penitus esse absque gratia, nihil posse, nihil suum & proprium habere, præter malum & peccatum.

Addit: *Perficere bonum*, intra me *non invenio*. Novi ego quid mei muneris sit; aliquo moveor desiderio id perficiendi: at viribus destituor. Mihi relictus, velle nequeo, neque decreta exequi, præter opem gratiæ (40). Scelestissimos etiam interdum tædet scelerum; miseram sui conditionem deflent, vincula frangere cupiunt; at dominantur in illis cupidines, quibus inania isthæc desideria statim evertuntur. *Semisauciam hac atque hac versant voluntatem, hac parte assurgentem, cum alia parte luctantem* (41).

℣. 19. Non enim quod volo bonum, hoc facio. Repetit dicta ℣. 15. ubi *bonum & malum* in Codicibus multis desunt, quæ hic in omnibus leguntur. Nullo non tempore, & quibusvis in conditionibus qui pie vivere volunt, pugnam hanc a Paulo descriptam experti sunt. *Ego suspirabam ligatus, non ferro alieno, sed mea ferrea voluntate*, ait S. Augustinus Confess. l. 8. c. 5.

℣. 21. Invenio igitur Legem. Ea Lex est concupiscentia, intra nos pugnans, ac resistens bono, quod gerere cupimus (42). Quamobrem cum bene agere conor, pugnam intra me excitatam sentio, *mihique malum adjacere*, intra me esse, cognosco: concupiscentiam in carne mea consídere, meque mihi relictum bene agere non posse, præter supernaturale Dei auxilium: non quod necessitas mihi sit male agendi, nunquam enim ad id cogor: Dei ope confirmatus, pessimæ propensioni resistere possum, volensque ab ea trahor: at meis unius viribus nunquam efficaciter in bonum ferar; meque infirmitate vitiisque obvolutum, inanes tantummodo & inefficaces mei in bonum conatus futuri sunt.

Interpretes nonnulli (43) hanc ex Græco sententiam eruunt (44): Ex Lege, qua ad bene agendum ducor, expertus ipse in me novi, aliam mihi

(34) Vide August. sæpius. Tolet. Menoch. Est. (35) Tolet. Est. Tir. Menoc. alii. (36) Est. Vat. Menoch. Tir. alii. (37) Vide Perer. Est. (38) Philipp. 1. 6. (39) Philipp. II. 13. (40) Vide Est. Perer. Tolet. alios. (41) August. Confess. lib. 8. cap. 8. Idem cap. 9. *Ideo sunt duæ voluntates, quia una earum tota non est, & hoc adest alteri, quod deest alteri.* (42) Tolet. Men. Est. Tirin. alii. August. Confess. lib. 8. cap. 5. 6. 7. 8. (43) Lud. de Dieu, Zeger. Paræus, Grot.
(44) Εὑρίσκω ἄρα τὸν νόμον τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλὸν, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται.

hi inesse Legem illi oppositam, qua ad malum trahor. Aliter: Tametsi malum in me versatur, tamen bonam quoque Legem in me invenio, dum bene agere volo. Carnis Legem Legi spiritus oppoir; eam quæ ad bonum ducit, alteri in malum trahenti; motus concupiscentiæ, desideriis recte vivendi. Vide ℣. 18.

℣. 22. CONDELECTOR ENIM LEGI DEI SECUNDUM HOMINEM INTERIOREM. Divinæ Legis æquitatem video, probo, amo: arcana voluptate afficior, dum illam servo. *Video autem aliam Legem in membris meis, repugnantem Legi mentis meæ.* Eadem est sententia, sæpe adeo retractata. Cupiditas, caro, vetus homo, homo exterior, lex membrorum, malum, peccatum, in nobis existentia, unam eamdemque rem toto hoc Capite significant: quemadmodum contra Lex interior, Lex mentis, homo interior, mens, superiorem hominis partem designant, illustratam lumine gratiæ, & Spiritus Sancti afflatu confirmatam.

Alii sic explicant: Homo interior est inditum quoddam nobis a natura ingenium, quo amamus rectum ordinem, justitiam, veritatem; odimus vero perversitatem, iniquitatem, mendacium: quod quidem ingenium in corruptissimis quoque hominibus interdum elucet: *Video meliora proboque: deteriora sequor*. Ingenio huic repugnat Lex membrorum, vitium in nobis regnans, gravius certe validiusque pondus, quo in malum trahimur, cui efficaciter non resistimus, nisi supernaturali gratiæ ope roborati.

℣. 23. CAPTIVANTEM ME IN LEGE PECCATI (1). Peccati Lex, inquit S. Chrysostomus (2), est ipsa peccati vis & tyrannis. Cave tamen putes, Legem peccati, qua quodammodo captivi detinemur, ejus potentiæ esse, ut coacti in malum trahamur, quin illud vitari queat, adeo ut inviti & necessario peccemus. Repugnant ista Apostolo, & ab Ecclesia damnantur.

Captivitas, de qua hic agitur, communem solummodo necessitatem significat, qua unusquisque pessimæ hujus propensionis motus sentire cogitur, sollicitantis quidem, non cogentis; qua irretimur, at præter necessitatem (3); quæque in servitutem nos trahere conatur, at nonnisi volentes trahit. *Magna ex parte id patiebar invitus, quod faciebam volens*, ait S. Augustinus Confess. l. 8. c. 5. Lex peccati, ex eodem Augustino, est consuetudinis vis, qua mens vincta & captiva detinetur: *Ex perversa voluntate facta est libido; & dum servitur libidini, facta est consuetudo; & dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas.* Et: *Lex peccati est violentia consuetudinis, qua trahitur & tenetur etiam invitus animus, eo merito, quo in eam volens illabitur.*

℣. 24. QUIS ME LIBERABIT DE CORPORE MORTIS HUJUS? sive, *de corpore hoc mortali* (4); morti, aliisque tam multis malis obnoxio; præsertim vero captivitati concupiscentiæ, & seditioni carnis adversus mentem, Legisque membrorum adversus Dei Legem: his malis, hac pugna, hac servitute liberari cupit per beatam mortem, vel dumtaxat per cupidinum victoriam, per Jesu Christi gratiam. *Corpus mortis*, ex multorum sententia (5), usurpari potest pro carne vitiis concupiscentiæ corrupta; corpore nihil non moliente, ut mortem animæ inferat; gravi hac membrorum mole mentem cœlo natam in terras trahente.

. . . . *Quin corpus onustum*
Hesternis vitiis, animam quoque prægravat una,
Atque affigit humo divinæ particulam auræ.

℣. 25. GRATIA DEI PER JESUM CHRISTUM DOMINUM NOSTRUM. Fatetur Apostolus, se suo, solisque naturæ viribus, se non posse concupiscentiæ motibus, conatibusque carnis adversus mentem pugnantium, resistere; atque hanc victoriam ex unius Dei gratia, per Christum Jesum nobis comparata, se expectare: una hæc Apostoli spes est & solatium.

Græci Libri typis editi ferunt (6): *Gratias ago Deo per Jesum Christum*. Responsio est ad id quod supra rogavit: *Quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Deo gratias ago, qui hoc mihi beneficium per Jesu Christi Servatoris merita comparabit. At vetusti Codices multi, ac præsertim Claromontanus & S. Germani Pratensis Græco Latinus (7), S. Irenæus l. 3. c. 12. Theodoretus (8), S. Augustinus, Origenes, sive Rufinus, Ambrosiaster in hunc locum, Hieronymiaster, Sedulius, Primasius, atque omnia Vulgatæ exemplaria legunt: *Gratia Dei per Jesum Christum*. Omnes hæ lectiones in unam sententiam conveniunt; cum procul dubio positum sit, non posse hominem morte peccati, & concupiscentiæ viribus liberari, nisi per Jesu Christi gratiam; agendasque Deo assidue gratias, si resistimus & superamus.

MENTE SERVIO LEGI DEI; CARNE AUTEM LEGI PECCATI. Ego, & quilibet mortalis homo, mei similis, in peccato natus, & concupiscentiæ Legi obnoxius, mente quidem paremus Legi Dei, probamus illam, ejusque æquitatem agnoscimus, cupimusque servare; infirma tamen & nutanti voluntate; ita ut eodem tempore aliam Legem in malum trahentem sentiamus (9). Imbellis propensio, quam natura in bonum habemus, ab altera in nobis dominante, atque in peccatum rapiente, superatur. Atque eo ipso tempore, quo per Jesu Christi gratiam constantissime decernimus Divinæ Legi obtemperare, insurgit concupiscentia, bonamque voluntatem aggreditur; atque interdum etiam voluntas nostra gratiæ viribus Divinæque inspirationi non satis integra fide respondens, victas dat concupiscentiæ manus, & imperio peccati subjicitur. *Certum habebam, esse melius tuæ caritati me dedere, quam meæ cupiditati cedere; sed illud placebat & vincebat*, ait S. Augustinus Confess. l. 8. c. 5. tumultum describens, quo ipse ante conversionem agitabatur.

(1) Αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ, &c. Alii, ἐν τῷ νόμῳ. Ita Clarom. plures, & S. Germ. G. L. Alii. Vide Mill. (2) Τῷ νόμῳ, τουτέστι, τῇ τυραννίδι, τῇ δυνάμει. (3) Vide August. Est. Tirin. Menoc. Peter. disp. 17. (4) Hieron. Tolet. Zeger. Est. Chrysost. (5) Tolet. Vat. Zeger. Grot. Erasm. (6) Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Alii, χάρις δὲ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. (7) Χάρις τοῦ Θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Lucas Brugensis putat, Vulgatam olim legisse: *Gratia Dei*. (8) Theodoret. in Comment. Ἐν δὲ τῷ παρόντι τῆς τοῦ παναγίου πνεύματος χάριτος ἀπολαύοντες, &c. (9) August. serm. 6. de Verbis Apostoli: *Non mente operabatur consentiendo, sed carne concupiscendo.*

CAPUT VIII.

Qui vivunt in Christo, sunt damnationis expertes. Spiritu vivunt; & qui Spiritu aguntur, hi sunt filii Dei, futuræque gloriæ spe gaudent. Omnia Electis prosunt; qui nulla re a Jesu Christi amore sejungi queunt.

℣. 1. Nihil ergo nunc damnationis est iis, qui sunt in Christo Jesu, qui non
secundum carnem ambulant. 2. Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu
liberavit me a lege peccati, & mortis. 3. Nam quod impossibile erat legi, in quo
infirmabatur per carnem: Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati,
& de peccato damnavit peccatum in carne. 4. Ut justificatio legis impleretur in
nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. 5. Qui enim
secundum carnem sunt, quæ carnis sunt, sapiunt. Qui vero secundum spiritum sunt,
quæ sunt spiritus, sentiunt. 6. Nam prudentia carnis, mors est: prudentia autem
spiritus, vita, & pax. 7. Quoniam sapientia carnis inimica est Deo: legi enim Dei
non est subjecta: nec enim potest. 8. Qui autem in carne sunt, Deo placere non
possunt. 9. Vos autem in carne non estis, sed in spiritu: si tamen spiritus Dei habitat
in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. 10. Si
autem Christus in vobis est; corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus
vero vivit propter justificationem. 11. Quod si Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum a
mortuis, habitat in vobis: qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit &
mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis. 12. Ergo,
fratres, debitores sumus non carni, ut secundum carnem vivamus. 13. Si enim secundum
carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaveritis,
vivetis. 14. Quicumque enim spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei. 15. Non enim
accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum,
in quo clamamus: Abba (Pater) 16. Ipse enim Spiritus testimonium reddit
spiritui nostro, quod sumus filii Dei. 17. Si autem filii, & hæredes: hæredes
quidem Dei, cohæredes autem Christi: si tamen compatimur, ut & conglorificemur.
18. Existimo enim, quod non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram
gloriam, quæ revelabitur in nobis. 19. Nam expectatio creaturæ revelationem filiorum
Dei expectat. 20. Vanitati enim creatura subjecta est non volens, sed propter
eum, qui subjecit eam in spe. 21. Quia & ipsa creatura liberabitur a servitute
corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. 22. Scimus enim, quod omnis
creatura ingemiscit, & parturit usque adhuc. 23. Non solum autem illa, sed & nos
ipsi primitias spiritus habentes; & ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei
expectantes, redemptionem corporis nostri. 24. Spe enim salvi facti sumus. Spes
autem, quæ videtur, non est spes: nam quod videt quis, quid sperat? 25. Si autem
quod non videmus, speramus: per patientiam expectamus. 26. Similiter autem
& spiritus adjuvat infirmitatem nostram: nam quid oremus, sicut oportet, nescimus:
sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. 27. Qui autem scrutatur
corda, scit quid desideret Spiritus: quia secundum Deum postulat pro Sanctis.
28. Scimus autem, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, iis,
qui secundum propositum vocati sunt sancti. 29. Nam quos præscivit, & prædestinavit
conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.
30. Quos autem prædestinavit, hos & vocavit: & quos vocavit, hos & justificavit:
quos autem justificavit, illos & glorificavit. 31. Quid ergo dicemus ad hæc? si Deus
pro nobis, quis contra nos? 32. Qui etiam proprio Filio suo non pepercit, sed
pro nobis omnibus tradidit illum: quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit?
33. Quis accusabit adversus electos Dei? Deus qui justificat? 34. Quis est
qui condemnet? Christus Jesus, qui mortuus est: immo qui & resurrexit, qui est ad
dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis. 35. Quis ergo nos separabit a charitate
Christi? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio?
an gladius? 36. (Sicut scriptum est: Quia propter te mortificamur tota die:
æstimati sumus sicut oves occisionis) 37. Sed in his omnibus superamus propter eum,
qui dilexit nos. 38. Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque Angeli,

geli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, 39. Neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro.

℣. 1. NIHIL ERGO NUNC DAMNATIONIS EST IIS, QUI SUNT IN CHRISTO JESU. Insita licet Lege carnis, Legi mentis repugnante, conanteque hominem sub peccato captivum reddere, possumus, Christi gratia opem ferente, damnationem ac peccatum vitare, si resistamus, constanterque Jesu Christo per fidem & charitatem inhæreamus (1). Concupiscentia peccatum non est; & qui spiritu renati sunt in Christo per Baptismum, qui gratiam justificationis fide integra servavere; *qui non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum* (2); qui adversus cupidines pugnant, & carnem menti subdere laborant, convenienti laboribus ac pugnæ mercede donabuntur (3).

℣. 2. LEX ENIM SPIRITUS VITÆ IN CHRISTO JESU, &c. En alteram Legem, oppositam Legi carnis sive concupiscentiæ. Concupiscentia Lex est contraria justitiæ, menti, recto ordini, saluti. Lex Nova lex vitæ est & libertatis, spiritalis tota, a Jesu Christo nunciata, illius exemplis freta, ejusque in charitate constituta. Hominem illa peccati lege liberat, ac superiorem facit conatibus concupiscentiæ, per sancti Spiritus auxilium, & gratiam Servatoris. Hunc vitii fontem, in nobis manentem, illa quidem non destruit, neque cupidinis focum extinguit: id solummodo efficit, ut peccatum in homine non dominetur (4). *Ut non regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis ejus*, uti dixit Cap. VI. 12.

℣. 3. NAM QUOD IMPOSSIBILE ERAT LEGI, &c. Lex peccatum detexit, irritavit concupiscentiam: at neque gratiam sibi servandæ necessariam, neque vires quibus tumultus concupiscentiæ coercerentur, largiri potuit: idque non Legis ipsius vitio, quæ sanctissima est & justissima, sed carnis causa, *per carnem*; quia nimirum homines carnales sunt & vitiosi. Utrumque nobis per Filium largitus est Deus, cognitionem scilicet ac vim, lucem & gratiam. Possumus nos, Sancto Spiritu opem ferente, absolutissime nosse, quam multa ex nobis exigantur, sanctissimas Dei Leges servare, malisque animi nostri cupiditatibus resistere. Omnia isthæc auxilia in novo Fœdere uberrime invenimus (5).

FILIUM SUUM MITTENS IN SIMILITUDINEM CARNIS PECCATI, Missum non ait Filium in carne peccati, sed in carne quæ similis erat carni peccati; Jesus quippe, tametsi veram carnem nostræ similem assumpsit, peccatum tamen vitiumque non habuit (6). *Tentatum per omnia pro similitudine absque peccato* Hebr. 4. 15. Infirmitati nostræ penitus se subjecit, præter peccatum ac peccati consecutiones.

DE PECCATO DAMNAVIT PECCATUM IN CARNE. Peccati imperium evertit, perque suam ipsius mortem peccatum morte damnavit. Jesus Christus morte damnatus ab impiis, peccatum iniquitatis damnavit, illudque arrogato inique imperio justissime spoliavit (7): Aliter: Christus Jesus, factus hominum victima pro peccato, peccata nostra suo ipsius sanguine & morte expiavit (8): peccatum destruit sacrificio, quod ipse exhibuit pro peccato. Sive (9): Damnavit *peccatum* Deus, nempe concupiscentiam, per Filii sui carnem: peccato nos originali purgavit, vires cupidinum fregit; victores de iis nos reddidit per Baptismum, gratiam justificationis, Fidem, Spiritum Sanctum.

℣. 4. UT JUSTIFICATIO (11) LEGIS IMPLERETUR IN NOBIS: sive, ut cum gratiæ ope omnia Legis officia impleremus. Antequam Christus nobis hostia expiationis fieret, ac peccati imperium sua ipse morte destrueret, ea quæ imperabantur Lege nostris ipsi viribus explere non poteramus; Lex quippe, cum infirma esset, auxilia servandis mandatis necessaria non præbebat: at post Servatoris mortem, in supernaturalibus auxiliis, ab eo comparatis, præsto sunt omnia bene agendo necessaria, vitandoque peccato. Christiana professio Legem perfecit, non destruxit: neminem Dei præceptorum religione solvit: docuit solummodo, qua ratione optime serventur, ac necessaria iis ut oportet servandis auxilia uberrime suppeditavit (12).

℣. 5. QUI ENIM SECUNDUM CARNEM SUNT, QUÆ CARNIS SUNT SAPIUNT. Singula beneficia, mox enumerata, Christianæ Religioni peculiaria, iis dumtaxat reservantur, qui Spiritu vivunt, seque dignos appellatione Discipulorum Christi efficiunt. Neque enim intra Ecclesiam desunt, qui carne vivunt, inimici Crucis Christi (13): qui certe nomine tantum ab Judæis differunt, utpote quibus idem ingenium est, eademque vitæ institutio, quæ Veteris Testamenti filiis. De hisce hominibus hic non agit Paulus, qui opponit eos *qui ea quæ carnis sunt sapiunt, iis qui sentiant quæ sunt spiritus*. Illi cupidinum impulsus sectantur, hi Spiritus Sancti actionem. Illi amant terrena, carnalia, sensibus obnoxia; hi cætera nihili faciunt præter cœlestia, pietatem, virtutem, Dei gloriam & cultum.

℣. 6. NAM PRUDENTIA CARNIS, MORS EST. Prudentia (14) hoc loco pro amore, studio, judicio usurpatur. Terrenarum & carnalium rerum amor mortem animæ parit: studium rerum spiritalium, supernaturalium & divinarum largitur vitam. Rationem reddit, cur dixerit ℣. 1. *Nihil damnationis est iis, qui sunt in Christo Jesu, qui non secundum carnem ambulant*. Ii enim, qui spiritum non sectantur, frustra inter Christi asseclas numerantur; istud quippe beneficium illorum damnationem auget.

℣. 7. SAPIENTIA CARNIS INIMICA EST DEO: amori & cultui Dei opponitur: hominem Deo inimicum facit, docetque a Deo desciscere, illique refragari: contraria est voluntati & Legi Dei: *Legi Dei non est subjecta: nec enim potest*: una quippe esse nequeunt carnis sapientia, & obedientia mandatis Dei: hanc vero pugnam una potest auferre Christi gratia, & sincera conversio.

℣. 8.

(1) Tolet. Est. Menoch. Tirin. (2) Græcus: Μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. Postrema tamen hæc verba in Vulgata, Syro, S. Chrysostomo, S. Ambrosio, Origene, &c. non habentur.
(3) Vide August. lib. 2. de Peccat. meritis cap. 27. Lib. 2. contra Julian. cap. 10. lib. 1. contra duas Epist. Pelag. cap. 13. (4) Est. Tolet. Menoch Tirin. &c. (5) Est. Tolet. Menoc. Vat. Grot. Paræ &c.
(6) Chrysost. Οὐδὲ γὰρ ἁμαρτωλὸν σάρκα ἔσχεν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ὁμοίαν μὲν τῇ ἡμετέρᾳ τῇ ἁμαρτωλῷ, ἀναμάρτητον δὲ, καὶ τῇ φύσει τὴν αὐτὴν ἡμῖν. Vide & Theodoret (7) S. Leo, Serm. 18. De Passione Domini. Theodoret. Chrysost. Est. Tolet. Menoch. Grot. Vide August. lib. 3. contra 2. Epist. Pelag. cap. 6. & q. 88. inter 83.
(8) Theodoret. Vatab. Glass. Piscat. Paræ. Ludov. de Dieu. Vide August. serm. 6. de Verbis Apostoli.
(9) Perer. Zeger. (11) Δικαίωμα, Idest, τὸ τέλος, ὁ σκοπὸς, τὸ κατόρθωμα, finis, scopus, justitia Legis.
(12) Vide Est. Menoc. Tolet. (13) Philipp. III. 19. *Multi enim ambulant, quos sæpe dicebam vobis, nunc autem & flens dico, inimicos crucis Christi, quorum finis interitus .... qui terrena sapiunt.* (14) Φρόνημα τῆς σαρκὸς καλεῖ τὴν γνώμην τῆς ἀλογίας ὁρμὴν, καὶ τὰς ... κρεῖττον ... Oecumen. Τὸ τῶν παθημάτων ... Theodoret. Ἐπιθυμία τῆς σαρκός. Galat. V. 24.

℣. 8. Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt, dum sententiam ac propositum non mutaverint. Perduellis in perduellione perseverans, Principis amicus esse nequit: at scelus agnoscere potest ac reparare, atque ita in amicitiam restitui (5).

℣. 9. Vos autem in carne non estis, sed in spiritu. Romanos Fideles alloquitur. Vos Divino Spiritu plenos censeo, carnem ejusque desideria non sectari. *Si tamen Spiritus Dei habitat in vobis*. Reddi potest Græcus (6): *Quoniam Spiritus Dei habitat in vobis*. Hac sententia minime significat exceptionem dictorum, aut dubitationem (7), cum sub Epistolæ initium asserat, Romanos esse Deo caros, & vocatione sanctos; atque infra cap. xv. 14. luculentius scribat, certo scire se, illos esse charitatis plenos: *Certus sum autem & ego ipse de vobis, quoniam & ipsi pleni estis dilectione*. At his minime prohibetur, quin dicere potuerit Paulus quasi conditionis loco: Si tamen donum fidei & Spiritus Sancti constanter servastis (8). Quantumvis sanctissima fuerit Romanorum Ecclesia, contumeliæ loco illi esse non putetur, si ita loqueretur Apostolus; cum inter bonos esse possent & infirmi & mortui.

℣. 10. Si autem Christus in vobis est, ut in templo; si spiritu Christi vivitis, si vere Christum sectamini, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus vero vivit propter justificationem. Tametsi in corpore mortali & cupiditatibus obnoxio vivitis, ob primi hominis peccatum, quod ex origine proprium singulis effectum est (9): spiritus tamen fide, gratia, justitia vivit: immortalis est, ac tandem aliquando æterna beatitudine fruiturus, si in virtutis exercitatione perseveraverit. Grotius ita explicat: Si Christus in vobis est per Spiritum Sanctum intra vos manentem, cupiditas in vobis quodammodo mortua est, quam ipsi coercetis, vitandi criminis causa; ac Spiritus Sanctus vitæ fons vobis est (10), quia operatur in vobis justitiam. Hæc sententia respondet alteri ex Epistola 2. ad Corint. 4. 16. *Licet is qui foris est noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est, renovatur de die in diem*.

℣. 11. Quod si spiritus ejus, qui suscitavit Jesum a mortuis, habitat in vobis. Si Divini Patris Spiritus in vobis manet, quemadmodum Pater Jesum a morte revocavit, ita vos Spiritus Sanctus revocaturus est a morte peccati, vitamque gratiæ largiturus. Fieri non potest, ut Dei Spiritu, Spiritu vitæ, Spiritu omnipotenti in vobis manente, ipsi in morte versemini. Jesu Christi Resurrectionem tribuit Patri Apostolus, ex fide Scripturarum (11). Spiritalis ac mystica Fidelium resurrectio, per gratiam, Fidem ac Baptismum, opus est Spiritus Sancti: Christi Resurrectio ex mortuis, opus est Patris. Id vero minime officit, quin vere Christus propria sui virtute surrexerit, quemadmodum Scriptura sæpe testatur.

℣. 12. Ergo, fratres, debitores sumus non carni. Resurrectionem nostram novamque vitam non carni (12), sed Christo Jesu ejusque Spiritui accepto referre debemus. Unus ipse nostræ libertatis est author: illi vivamus oportet; carni, peccato, concupiscentiæ subditi jam non sumus: nullum his imperium in nos est: unus regnare debet in nostris mentibus Christus. Miseros porro, si libertate filiorum Dei neglecta, iterum obnoxii efficimur imperio peccati, nostraque inconstantia Spiritum Sanctum intra nos manentem contristamus (13); si ipsum removemus, & discedere cogimus. 1. Thessal. v. 19.

℣. 13. Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini. Si carnis desideria & concupiscentiæ motus sectati fueritis, mortem animæ incurretis: sin vero cupiditatis impetum per Spiritum Sanctum intra vos manentem coercueritis, gratiæ vita in terris, vita gloriæ in cœlo vivetis. Vita carnis est vita peccati; vita spiritus est vita gratiæ. Nostris tantum viribus vita gratiæ vivere non possumus: Divini Spiritus illustrantis agentisque auxilio indigemus (14).

℣. 14. Quicumque enim spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei. Quos Sanctus Spiritus animat, qui eo movente agunt (15), qui moventem sequuntur, illius charitate pleni, Dei Legem animo insculptam gerentes, qui trahenti gratiæ obtemperant, dulcesque illius voces integra fide excipiunt; hi profecto filii Dei sunt, dilecti, hæredes, imitatores: Dei gratia & charitate in terris vivunt, ejusque gloria in æternitate gaudebunt.

℣. 15. Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore. Legis propositum erat metus; Evangelii, amor. Casti amoris metusque salubris author idem est Spiritus Sanctus; at diversa quamvis agat, diversus a se ipso non est. In aliis metum ac dolorem; amorem & fiduciam in aliis parit. Legem servat Judæus servorum more, ad verborum sonum: Christianus spiritali ratione & charitate. Timor donum Dei est, non secus atque amor: at utrumque donum par non est, tametsi ab eodem proficiscantur. Prima conversionis rudimenta ponit metus; absque charitate, saltem inchoata, vera non fit conversio. V. Est. Menoc. Tolet. Aug. passim. Veteres Patriarchæ ac Prophetæ ad novam Legem, animi affectione, pertinebant. Animum gerebant charitate & libertate plenum, non servitute.

Spiritum adoptionis filiorum. Spiritum Sanctum accepistis, intus testantem, vos esse adoptivos Dei filios, inspirantemque fiduciam, qua clametis: Pater mi, Pater mi. Illud nobis promeruit Christus, ut filii Dei simus: docuit, eumdem sibi esse & nobis Patrem Jo. xx. 17. jussit illum precibus invocare, ac dicere Matt. vi. 9. *Pater noster, qui es in cœlis*. Nos denique fratres appellare non dedignatur (16).

In quo clamamus: Abba, Pater. Spiritus Sanctus, mentibus nostris insidens, fiduciam largitur, qua Deum Patrem nostrum nuncupamus (17). *Abba*, vox est Syriaca, sonans, Pater, vel Pater mi. Apostolus, sive Apostoli Interpres addidit *Pater*, quæ vox Græce & Latine idem significat. Hæc locutio, Pater mi, liberorum est & ingenuorum: Hebræis enim testibus (18), servorum filiis non licebat patrem appellare *Rabba*, matrem *Imma*, sive *Amma*. Sub veteri Lege hujusmodi locutiones perraro inveniuntur. Dominum appellant Hebræi Deum suum, salutem suam, protectorem suum, gloriam suam, timorem suum; raro Patrem. De uno fortasse Salomone ait Deus Psal. 88. 27. *Ipse invocabit me: Pater meus es tu, Deus meus*. Et 1. Par. 28. 6. *Ipsum elegi mihi in filium, & ego ero ei in patrem*. At hoc ipsum idcirco, quod Salomon fuerit figura Messiæ, qui verus Patris Filius est, coæternus, & Patri æqualis. Testi-

(5) Vide Est. Tolet. Par. alios. (6) Εἴπερ πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. (7) Chrysost. Theodoret. Erasm. Par. (8) Grot. Est. Tolet. Menoch. (9) Erasm. Vat. Zeger. Men. Tolet.
(10) Græcus vulgatus legit: Τὸ δὲ πνεῦμα ζωή, *Spiritus autem est vita*. Et S. Irenæus, S. Hilarius, S. Ambrosius, Tertullianus, S. Augustinus consentiunt. Pauci admodum libri manu exarati ferunt *Vivit*, cum Vulgata.
(11) Act. III. 15. IV. 10. V. 30. XIII. 37. Rom. IV. 24. 1. Cor. VI. 14. Vide Grot. Men. (12) Tolet. Est.
(13) Ephes. IV. 30. (14) Tolet. Est. Alii. (15) August. Serm. 13. de Verbis Apost. *Dicit mihi aliquis: Ergo agimur, & non agimus. Imo agis & ageris; & tunc bene agis, si a bono agaris. Spiritus enim Dei qui te agit, agentibus adjutor est. Ipsum nomen adjutoris præscribit tibi, quia & tu ipse aliquid agis*.
(16) Matth. XXVIII. 10. Joan. XX. 17. Hebr. II. 11. (17) Confer Galat. IV. 6.
(18) Vide Gemarr. Seldin. & Lud. de Dieu, hic.

Testimonium a Spiritu Sancto nobis intus exhibitum, esse nos filios Dei adoptivos, vel, uti habet Græcus (19), nostræ mentis testimonium, cum Spiritus Sancti testimonio conjunctum, udeo ut duo isthæc testimonia unum sint, omnino certissimum est, illique fidem denegare jure non possumus. At cum Angelus Satanæ interdum in lucis Angelum transformetur, & arrogantia persæpe justam fiduciam imitetur; hinc hominis Christiani fiducia nunquam a metu filiis digno sejungitur. Fiduciæ plenus est, præter arrogantiam. Clamat ille: Pater mi; at simul meminit, judicem sibi esse Deum. Deum rogat, ut fidem sibi, spem & charitatem augeat, ne temeraria confidentia fructum adoptionis & Dei Patris benevolentiam auferat (20).

℣. 17. SI AUTEM FILII, ET HÆREDES. Apud Hebræos, filii tantummodo hæredes erant: filiæ, nisi mares deessent, hæreditate excludebantur. At a divina hæreditate neque sexus, neque conditio quemquam excludunt. Unum sumus omnes in Christo, eadem fide æternorumque bonorum spe conjuncti: modo per baptismum regenerati sumus, & in filiorum Dei adoptionem admissi, constanterque in id incumbamus, ut certam per bona opera vocationem nostram efficiamus 2. Petri 1. 10. Pater nobis est Deus; Jesus Christus, frater; promissa hæreditas, Regnum Cœlorum. Ut illud assequamur, opus est *compatiamur* Christo, *ut & conglorificemur*. Hac nimirum conditione promittitur beatitudo: si una cum Christo, pro Christo, exemplo Christi, ob Jesu Christi gloriam mala patiamur, perpessiones nostras cum illius passione conjungamus, ejusque crucem post ipsum ad supremum usque spiritum ferendo perseveremus. *Certa atque secura est expectatio promissæ beatitudinis, ubi est participatio Dominicæ passionis* (21).

℣. 18. NON SUNT CONDIGNÆ (22) PASSIONES HUJUS TEMPORIS AD FUTURAM GLORIAM. Illam nunc nonnisi velo intermedio cernimus, & per ænigma noscimus (23): elapsa tamen hac vita, perspicue & præter figuram intuebimur. Vitæ hujus ærumnæ cum cœlesti beatitudine comparatæ, prorsus nihil sunt. Quicquid caducum est ac fluxum, pro nihilo habendum est, si cum æterno conferatur (24). Pleraque mala, quæ in præsenti vita toleramus, opinionis plus habent, quam rei: cœlestium bonorum infinita est soliditas, amplitudo, existimatio. Hæc porro Deus largiri nobis vult mercedis loco, postquam gratiæ illius ope promeriti fuerimus (25).

℣. 19. EXPECTATIO CREATURÆ REVELATIONEM FILIORUM DEI EXPECTAT. Eo desinunt rerum omnium creatarum desideria. Universum orbem hic exhibet Paulus (26) ceu anima instructum, hominis felicitate gaudentem, suspensumque in expectationem temporis, quo is ex duro viatoris statu ad promissam quietem est transferendus. Porro æquum est, res omnes creatas hominis felicitate gaudere, cum omnes in hominis usum conditæ fuerint. Cruciuntur illæ quodammodo in asperis illius rebus, ejusque adhuc peregrini calamitatibus dolent: atque aliquod quietis genus experiuntur, ubi ex hujus vitæ tumultibus turbisque ad æternitatis beatitudinem migrat. Potissima tamen illarum lætitia in eo versatur, quod expleto Sanctorum numero, in sæculorum fine, futurum sperant, ut in statum longe pulcherrimum ac perfectissimum restituantur (27), cum novos Cœlos Deus novamque terram restauraverit (28).

Veterum nonnulli (29) sub *creaturæ* appellatione designari putant *Angelos*, qui volentes vanitati subjecti sunt, dum hominibus in cœlorum via duces esse jubentur, & obsequium illis præstare, naturæ ipsorum dignitati minime conveniens. Ingemiscunt igitur, finem præstolantes, quo Electi collocentur in cœlis, & ministerii sui tempora absolvantur. Hæc tamen explicatio humilem ingerunt de beatis hisce Spiritibus opinionem. Neque illorum dignitas neque gloria læditur, dum hominibus obsequia in terris præstant.

S. Augustinus (30) aliique nonnulli censuere, Fidelem dumtaxat hominem creaturæ appellatione huc loco significari. Præstolatur Christianus gloriæ suæ manifestationem, promissæque beatitudinis spe ingemiscit. Alii (31) de omnibus in universum hominibus, potissimum vero de Gentilibus, explicant. Gentiles, in Rabbinorum libris, mundi seu creaturæ nomine significantur: obnoxii sunt vanitati & diaboli fraudibus, dum veram Religionem non amplectuntur. Felicissimam hanc mutationem, tametsi non satis perspectam, enixis desideriis præstolantur. Ipsa illorum conditio pro illis ingemiscit. Hinc fit, ut apud Scripturam (32) Messias Gentium expectatio & desiderium nuncupetur. Explicatio priore loco allata cæteris præstat, & passim probatur.

℣. 20. VANITATI ENIM CREATURA SUBJECTA EST NON VOLENS, mutationi, senectuti, corruptioni, innumerisque vicissitudinibus, ortis plerumque ex Dei sententia, qua Deus maledixit telluri, ob primi parentis culpam. Sensum ac rationem rebus ratione carentibus tribuere videtur Paulus. *Subjecta est vanitati non volens*, præter voluntatem ac propensionem: quidlibet enim ad sui perfectionem nititur: ea vero in servitute morantur, ut obediant voluntati Creatoris, qui primi criminis pœnam non in Adamum modo, verum etiam in creatas res, illius imperio subjectas, ejusque usibus & obsequiis relictas, convertit: *Sed propter eum qui subjecit eam in spe*. Libertatem sperant, feliciorenque conditionis mutationem, tunc denique futuram, uti diximus, cum Deus in sæculorum exitu universum orbem restauraturus est, novamque illi formam traditurus (33).

℣. 21. ET IPSA CREATURA LIBERABITUR A SERVITUTE CORRUPTIONIS. Pergit Apostolus: Creatæ res sollicite præstolantur, & certo sperant futurum, ut felicem conditionis suæ mutationem videant; spem alunt, sese aliquando liberatum iri servitute, qua ob peccatum hominis opprimuntur, ingressurasque *in libertatem gloriæ filiorum Dei*: non quod creatæ res ratione carentes beatitudine, aut gloria Prædestinatorum sint gavisuræ; sed quod videantur tum participes illius fore, cum in sæculorum fine puriorem statum, corruptionis expertem, ac perfectiorem quam antea, sint adepturæ: obnoxiæ non erunt mutationi ac vicissitudini, uti antea sub peccato, neque illarum pulcritudine seu boni-

(19) Αὐτὸ τὸ πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι. (20) Vide, si placet, Perer. disput. 9. Est. hic. Concil. Trident. sess. 6. cap. 9. *Quilibet dum seipsum, suamque propriam infirmitatem & indispositionem respicit, de sua gratia formidare & timere potest: cum nullus scire valeat certitudine fidei, cui non potest subesse falsum, se gratiam Dei esse consecutum.* (21) S. Leo, serm. 9. de Passione Domini. (22) Ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθήματα, *Non sunt digna*. Erasm. *Non sunt pares*. Ambros. & August. *Indigna sunt*. Vide Est. hic. (23) 1. Cor. XIII. 12. (24) 2. Cor. IV. 17. *Quod in præsenti est momentaneum & leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operabitur in nobis.* (25) Vide Tolet. Menoc. &c. (26) Pagn. Vat. Est. Grot. Tolet. Perer. Jac. Capell. Pareus. (27) Vide Grot. Men. Tir. & Origen. l. 4. contra Cels. & Chrysost. hic. (28) 2. Petr. III. 13. Apoc. XXI. 1. Isai. LXV. (29) Theodoret. hic; Nazianz. orat. 1. contra Julian. Cyrill. lib. 14. cap. 1. Thesaur. Vide & Ambros. Ep. 34. 35. & Origen. apud Tolet. hic. (30) August. lib. 83. Quæstionum, q. 67. Gregor. lib. 4. moral. Anselm. hic; alii quidam. (31) Vide Knatchbull. Ligfoot. Hamm. (32) Genes. XLIX. 10. Agg. II. 7.
(33) Vide Grot. Vatab. Menoc. Tirin. Est. Tolet. alios.

bonitate in posterum homo adversus Conditoris voluntatem, atque in illius injuriam abutetur.

Putavere S. Ambrosius & S. Hieronymus (34), solem, lunam & stellas majori tunc lumine micaturas, nec fore obnoxias tenebris, defectui & vicissitudini, quæ nunc patiuntur. Philo de Præmiis, & Tertullianus adversus Hermog. apud Grotium hic existimare videntur, feras venenatasque belluas tunc virus & ferociam posituras. Docent Rabbini (35), in suprema hominum resurrectione, astra, arbores, ipsaque animalia feliciorem perfectioremque conditionem acquisituras.

℣. 22. OMNIS CREATURA INGEMISCIT, ET PARTURIT USQUE ADHUC (36). Hoc ex dictis oritur. Creatæ res sensibus obnoxiæ, ipsique etiam Angeli, ex nonnullorum Patrum sententia (37), exitum sæculorum cupiunt: quicquid enim nunc in orbe vitiosum est, perversum & malum, tunc est corrigendum, restaurandumque in eam pulcritudinem, ordinem, ac perfectionem, quam creatæ res omnes optant. Ait Apostolus, creatas res quodammodo *parturire*, scilicet partus doloribus excruciari, dum id contingat: qua locutione mire significatur vis, quam creatæ omnia patiuntur, & conatus, quo illæ beatissimam eam mutationem quamcitissime assequi enituntur. Cæterum meminerit, hæc omnia esse orationis ornamentum, quo inanimum aliquid ceu mente instructum inducitur.

℣. 23. NON SOLUM AUTEM ILLA, SED ET NOS IPSI PRIMITIAS SPIRITUS HABENTES, baptismo regenerati, donatique justificationis gratia per Jesum Christum, GEMIMUS, ADOPTIONEM FILIORUM EXPECTANTES. Vitæ hujus peccato, innumerisque infirmitatibus obnoxiæ finem, paratamque Filiis Dei in cœlo beatitudinem desideramus. In terris versamur veluti exilio alienaque regione, absolutamque libertatem enixe cupimus.

Sunt (38) qui censeant, his verbis, *Nos ipsi primitias spiritus habentes*, designari Apostolus, Sancti Spiritus primitiis donisque pretiosissimis sacra Pentecostes die donatos. Alii tamen (39) ajunt, ab Apostolo significari Fideles universos ea ætate viventes, qui, non secus atque ille, primitias acceperant ejusdem Spiritus, omnibus deinde sæculis effundendi in animos Fidelium, ex quibus Jesu Christi Ecclesia componenda est. Neque dicit Apostolus, plenam Spiritus Sancti ubertatem nos accepisse; cum hoc iis tantummodo conveniat, qui plenissime fruuntur Deo, cœlestiumque deliciarum torrente penitus proluuntur; sed *habere spiritus primitias*; cœlestia vitæ suavitatem jam prægustare; aliquod futuræ beatitudinis pignus in Sancti Spiritus intra nos habitantis gratia possidere. Aliquo ad cœleste Regnum, utpote adoptione filii, jure gaudemus; at nondum hæreditatem adivimus, maximumque adoptionis nostræ fructum nondum carpimus.

Primitiæ pro eo usurpantur quod qualibet in re est eximium & exquisitissimum (1); vel pro eo quod oblatum est, uti ex toto pars. Duplici hac significatione nititur duplex hujus loci explicatio mox recitata.

℣. 24. SPE ENIM SALVI FACTI SUMUS. Nondum re salutem assequuti sumus, sed tantum spe. Supremum bonum nondum possidemus, sed fiducia promissionibus Christi freta expectamus. Quædam est inchoata salus, de qua in præsenti & Ephes. II. 5. Paulus: *Gratia salvati estis*. Et Tit. 3. 5. Deus *secundum suam misericordiam salvos nos fecit*. Est absoluta salus, beatorum scilicet in cœlis, spei nostræ finis & expectatio. Qui hanc possident, fruuntur, non sperant.

SPES AUTEM QUÆ VIDETUR, NON EST SPES. Videre hoc loco frui, possidere significat. *Videre bona in terra Viventium* Psal. 26. 13. est possidere. *Videre voluptatem Domini* Psal. 26. 4. est Dei deliciis frui. *Videre mala* Psal. 89. 5. malis opprimi. Cum igitur aliquid hoc modo videtur, probatur, sentitur, gustatur, jam non est spes, sed possessio.

℣. 25. SI AUTEM QUOD NON VIDEMUS, SPERAMUS: PER PATIENTIAM EXPECTAMUS. Optamus, ingemiscimus ut assequamur. Spei nostræ finis, cœlestis est beatitudo, quam nondum suscepimus, sed procul salutamus: omnia patimur, ut ea digni simus, eamque assequamur: id vero nostris in laboribus ærumnisque solatium est.

℣. 26. SIMILITER (2) AUTEM ET SPIRITUS ADJUVAT. Nedum futurorum bonorum spes solatio nobis est in laboribus; verum etiam Spiritus Sanctus animos recreat, precesque ac gemitus intra nos parit, quos nunquam non exaudit Deus, quippe sibi jucundissimos, nimirum ex principio amoris ac sanctitatis profectos.

Jungi hæc possunt cum superioribus hoc modo. Testimonium nobis exhibet Spiritus Sanctus, nos esse Dei filios, quo clamamus: Pater mi. Idem denique confirmat infirmos, docet orare ut oportet, nostrasque preces ipse in singulorum mentibus creat: nutantes ducit, docet ignorantes, debiles regit, morbis spiritualibus laborantes sanat, tristes consolatur, crucem ferentibus auxilio est (3): *Adjuvat infirmitatem nostram* (4).

NAM QUID OREMUS SICUT OPORTET, NESCIMUS. Docet Spiritus Sanctus exorare Deum, quid & quo modo rogandum dictat. Nonnunquam oramus Deum, ut noxia largiatur: vitæ hujus bona, sive ærumnarum finem enixioribus desideriis quam spiritalia bona, & a malis multo gravioribus incolumitatem postulamus: peccamus ipsi & ipsa orationis substantia & modo, vel quod judicio deficimus, vel quod perversa fovemus desideria, nimioque amore in ea, quæ minus amanda sunt, ferimur. Hæc vitia removet Spiritus Sanctus, precesque nostris in mentibus efficit: æterna verorum bonorum desideria inspirat, & quid postulandum sit, ostendit.

Postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus (5), sive *pro nobis intercedit* (6) ineffabili gemitu, quem intra nos creat, uti advocatus apud Principem pro clientibus, libellos ipse dictans, docensque qua ratione sit postulandum. Ipse quidem non loquitur, sed homines ad loquendum movet (7). Gemitus a Spiritu Sancto in homine excitatus *inenarrabilis* dicitur, sive quod acris & validus sit, sive quod interior, & exprimi nequeat.

℣. 27. QUI AUTEM SCRUTATUR CORDA, SCIT QUID DESIDERET SPIRITUS. Vocibus non eget cor, ut exaudiatur: illius suspiria gemitusque intuetur Deus & exaudit. Judæi nullas preces valere censebant, nisi voces saltem intra labia exprimerentur (8). Asserit Paulus, desideria nostra a Deo percipi, sensaque a Spiritu Sancto intra mentes ho-

(34) Vide Hieron. in Abac. III. Chrysost. hic; Ambros. Ep. olim 31. & 32. nunc 34. 35. (35) Manasse-Ben-Israel, de Resurrectione lib. 3. cap. 6. (36) Συστενάζει, καὶ συνωδίνει, *Simul ingemiscit, & simul parturit*. (37) Vide Origen. lib. 1. de Princip. cap. 7. & 8. Ambros. Ep. olim 22. nunc 34. Theodoret. &c. (38) Sedul. Aquinat. Cajet. Vorst. Grot. Vide & Origen. hic. (39) Chrysost. Theodoret. Est. Tolet. Ambrosiast. August. lib. 2. de Peccat. meritis cap. 7. 8. (1) Psalm. LXXVI. 51. CIV. 36. 1. Cor. XV. 20. 23. Apoc. XIV. 4. (2) Græc. ὡσαύτως idem valet ac יחד *itidem*, *præterea*. (3) Vide Peter. Est. Tolet. &c. (4) Συναντιλαμβάνεται ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν. Alii plures cum Vulg. Συναντιλαμβάνεται τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν. Ambros. *Adjuvat infirmitatem orationis nostræ*. Boerner. MS. Græc. Συναντιλαμβάνεται τῆς δεήσεως ἡμῶν, Lat. *Adjuvat infirmitatis nostræ*. (5) Ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν. (6) Matth. X. 20. *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus patris vestri qui loquitur in vobis*. (7) Vide Peter. Erasm. Tolet. Grot. Est. alios. Vide August. Epist. olim 121. nunc 130. cap. 14. & lib. 1. & 2. contra Maximum. (8) Vide Grot. ad ℣. 26.

hominum condita pervideri. Quamvis enixe rogemus, ut præſenti aliqua calamitate liberemur: quemadmodum rogabat Christus, ut Paſſionis calix a ſe removeretur, arcanam justi hominis mentem intuens Deus videt, illam Divinæ voluntati penitus ſubjici; Sanctuſque Spiritus intus repetit: Non mea voluntas, ſed tua fiat: ineffabili ratione clamat: Da, Domine, quæ nobis utiliſſima, & gloriæ tuæ accommodatiſſima exiſtimas. Ita Deus interdum arcanas haſce Sancti Spiritus voces exaudit, rejectis precibus, quas exterius ingenti cum clamore porrigimus.

Spiritus postulans S. Chryſoſtomo hom. 14. in Rom. VIII. eſt orandi facultas, Spiritus Sancti donum, quod olim Fidelibus largiebatur Deus, uti linguarum ac prodigiorum dona; qua qui cumulati fuerant, pro populo univerſo preces fundebant, magniſque gemitibus a Deo poſtulabant ea quæ ſingulis e cœtu convenirent.

QUIA SECUNDUM DEUM POSTULAT PRO SANCTIS. Nihil niſi id quod juſtum bonumque eſt, rogat: quamobrem omnino illum exaudiri neceſſe eſt. At, uti diximus, interior oratio, quæ nunquam non exauditur, non ſemper ea eſt, quæ ore labiiſque concipitur. Sanctorum orationes hac ſemper conditione definiuntur vel expreſſa vel ſubaudienda: Uti voluntati tuæ placet; vel, uti utiliſſimum eſt gloriæ tuæ, meæque ſaluti. Quamobrem exaudita fuit Jeſu Chriſti oratio vel tum cum Deus illam rejicere videretur; veluti cum Patrem rogavit, ut Calix Paſſionis a ſe averteretur, fuitque carnificibus & inimicis parceret; quippe & ipſius Paſſio, & in pertinaces Judæos vindicta æternis certiſſimiſque Dei conſiliis decretæ jam fuerant, ipſeque nihil niſi ex Divinorum hujuſmodi conſiliorum definitione poſtulabat (9).

℣. 28. SCIMUS AUTEM, QUONIAM DILIGENTIBUS DEUM OMNIA COOPERANTUR IN BONUM. Divinis oraculis, exemplo Sanctorum, noſtraque ipſorum experientia certo novimus, eorum qui Deum amant, ſaluti, felicitati ac perfectioni ſervire univerſa. Quicquid exterius illis contingit, proſpera & adverſa, bona & mala, ipſa interdum ipſorum aliorumque peccata, Electis proſunt, ſive ut animi demiſſionem diſcant, ſive ut vitium ſuarum infirmitatem ſentiant; ſeu denique ut exerceantur ipſi, majoremque ad ſedulitatem, ſanctiorem fidem, cautiorem vigilantiam excitentur (10).

HIS QUI SECUNDUM PROPOSITUM VOCATI SUNT SANCTI: Fidelibus vocatis ad Fidem, & Baptiſmo regeneratis. Non omnes Chriſto initiati ſanctitatem cœleſtemque beatitudinem conſequuntur: at omnes vocati ſunt, & excuſatione indigni, niſi conſequantur. Donatos ſemel juſtificationis gratia, nunquam deinde illos deſerit Deus, niſi prius ipſe ab iis deleratur (11).

Quæritur hic, quodnam decretum iſtud ſeu *propoſitum*, cujus ex regula homines ad Fidem cœleſtemque beatitudinem vocantur. Græci Patres (12), recentioreſque Interpretes nonnulli (13) eſſe ajunt propoſitum hominis vocati, atque integra fide Divinæ vocationi, atque illuſtranti interiori lumini reſpondentis. At Latini Patres (14) atque Interpretes plerique (15) Dei Decretum eſſe volunt, quo prædeſtinantur homines, adeoque ad Fidem vocantur, gratuito prorſus miſericordiæ beneficio. Theologi omnes in eo conſentiunt, vocationem ad fidem Chriſtianamque Religionem, munus Dei eſſe omnino gratuitum. Eccleſia ſatis perſpicue docuit, ſibi probari eorum ſententiam, qui homines ad gloriam præter merita prædeſtinari contendunt: tametſi damnandos non cenſuit eos, qui prædeſtinationem ex prævisis meritis fieri arbitrantur. Cæterum omnino veriſimile eſt, de vocatione ad Fidem ſermonem ab Apoſtolo hic inſtitui.

Græcus habet ſolummodo (16): *Qui vocati ſunt*: omittit *ſancti*; quæ vox in vetuſtiſſimis Codicibus Græcis Latiniſque, apud S. Auguſtinum, Ambroſiaſtrum, Primaſium, Sedulium non legitur, quamvis nunc in horum libros irrepſerit: at ex illorum Commentariis colligitur, eos illam non legiſſe. Vero proximum videtur, τὸ *Sancti* additum hic fuiſſe, ex primo hujus Epiſtolæ verſiculo,

℣. 29. NAM QUOS PRÆSCIVIT, ET PRÆDESTINAVIT. Quos prævidit non repugnaturos gratiæ, cumeaque fideliter cooperaturos (17), ad gloriam prædeſtinavit. Sive, quos per præſentiam cognovit, meraque miſericordia ſecrevit ex vitioſa maſſa, qua univerſum genus humanum obvolvebatur, ut illos efficaciter educeret gratuito miſericordiæ ſuæ beneficio: prædeſtinavit, nulla meritorum ratione habita, adeoque ad Fidem vocare decrevit, ac deinde ad gloriam, efficacibus auxiliis, quæ paravit, ut ad eum finem certiſſime at libere pervenirent: ita ut vocatio, Fides, gratia, fidelitas, bona opera effectus ſint, non cauſa Divinæ prædeſtinationis. Ita explicant S. Auguſtinus ejuſque Diſcipuli (18).

PRÆDESTINAVIT CONFORMES FIERI IMAGINI FILII SUI. Hoc ſibi propoſuit Deus in Electorum Prædeſtinatione; ut ſcilicet inſtitueret imitatores obedientiæ ac fidelitatis Jeſu Chriſti, veros ſpiritu & veritate adoratores ſibi formaret, adoptione filios ſibi procrearet, ad normam Jeſu Chriſti, Principis Prædeſtinatorum. Conformes Filios efficit, perpeſſionibus primum & exercitatione virtutis, deinde gloria & cœleſtis Regni poſſeſſione (19): ut, quemadmodum terreni hominis imaginem geſſimus, cœleſtis quoque feramus 1. Cor. XV. 49. Si peccatum nos Adamo ſimiles reddidit, gratia Jeſu Chriſto conformes efficiet (20); ac poſtquam laborum ærumnarumque illius participes in terris fuerimus, ejus quoque gloria in Cœlis nos fruituros ſperamus (21).

UT SIT IPSE PRIMOGENITUS IN MULTIS FRATRIBUS. Dei Filius tota ab æternitate genitus, unus natura Filius eſt, eaque ea parte, qua Deus, primogenitus eſt Patris: at qua Θεάνθρωπος, primogenitus eſt inter Prædeſtinatos, cum Electi omnes filii Dei efficiantur ea dumtaxat adoptione, quam illis ipſe promeruit; & gratuita illius Prædeſtinatio exemplar ſit Electorum omnium Prædeſtinationis. Æque utili Electis, & glorioſa Chriſto vice, Prædeſtinatorum copia & vita ſancte acta gloriam Filii Dei augent: ingenti enim ſanctæque familiæ præeſſe, illuſtre ipſi eſt ac præclarum, & quo major eſt numerus illorum ac ſanctitas, eo illuſtrior ipſius dignitas ſanctitaſque inter eos eminens micat. Id vero argumento eſt, quæ vis gratiæ Chriſti ſit, meritorum fœcunditas, ſapientiæ ac potentiæ magnitudo.

℣. 30.

[9] Hugo Victor. hic. Vide Eſt. [10] Vide Auguſt. de Corrept. & Grat. cap. 9. *Uſque adeo prorſus omnia, ut etiam ſi qui eorum deviant, & exorbitant, etiam hoc ipſum eis faciat proficere in bonum, quia humiliores redeunt atque doctiores.* Vide & Bernard. ſerm. 2. in Pſalm. XC. Eſt. hic. Plato lib. 1. de Legib.
[11] Auguſt. de Nat. & Grat. cap. 26. Concil. Trident. ſeſſ. 6. cap. 11. [12] Origen. Chryſoſt. Theodoret. Oecumen. hic, Cyrill. Ambroſiaſt. Hieronym. [13] Grot. Hamm. [14] Auguſt. pluribus locis, ut lib. de Prædeſt. Sanctor. & lib. 2. contra 2. Ep. Pelag. cap. 10. de Prædeſt. & Gr. cap. 7. Primaſ. alii.
[15] D. Thom. Cajet. Lyran. Eſt. &c. [16] Chryſoſt. Theodoret. Hieron. Men. [17] Auguſt. de Dono perſever. cap. 14. num. 35. & Retract. lib. 1. cap. 23. & alibi ſæpius. Lege Petav. Theologic. dogmat. tom. 1. lib. 9. cap. 6. & ſequ. [18] Vide Peter. diſp. 22. Eſt. Vat. Eraſm. alios plures. [19] Philipp. III. 10. Coloſſ. III. 4. 1. Cor. XV. 49. 2. Timot. II. 12. [20] Coloſſ. III. 4. 1. Joan. III. 2. Vide D. Thom. Eſt. Tolet. alios hic. [21] Auguſt. Oper. imperf. contra Julian. lib. 5. cap. 58. & in Joan. tract. 74. & 82.

℣. 30. Quos autem prædestinavit, hos et vocavit. Præcipuos prædestinationis effectus persequitur per gradus Apostolus. Quos elegit, primum vocat ad Fidem Deus (21); deinde justos efficit, gratiam largitur & auxilia, quibus ipsum agnoscant, & virtutem exerceant; deinde donat perseverantia, & ad gloriam perducit. Huc desinit ordo prædestinationis, adoptionis & vocationis Sanctorum. Vocantur multi, in adoptionem Filiorum Dei, Baptismo admittuntur multi, gratia justificationis donantur multi: at non omnes in bono perseverant, & gloriam consequuntur. Vocationem hic nonnulli (22) interpretantur vocationem ad passiones; ac profecto passim Scriptura (23) docet, Fideles ad crucem gerendam vocari, terendaque Jesu Christi per labores vestigia: at hæc vocatio ex vocatione ad Fidem ac prædestinatione ad gloriam consequitur.

Quos vocavit, hos et justificavit. Qui ab eo efficaciter vocati, vocationem sequuti sunt; multi enim sunt vocati, qui recusant: *Vocavi & renuistis* Prov. I. 24. qui, inquam, Divinæ vocationi paruerunt, gratiam justificationis accipiunt, per donum Fidei, per dolorem de peccatis, per Baptismi Sacramentum: prima hæc beneficia nobis largitur Deus, primisque hisce gradibus in Ecclesiam & viam salutis ingredimur.

Quos autem justificavit, illos et glorificavit. Qui absoluto Dei decreto ad gloriam prædestinati fuere, certissime salutem consequentur, post gratiam justificationis & perseverantiæ. At quamplures sunt in Ecclesia, qui post vocationis & justificationis beneficium, gloriam non consequuntur, quod sua ipsorum culpa se dignos reddiderint, quos desereret Deus, suæque infirmitati ac vitiis relinqueret. Posteriores hi prædestinati sunt ad gratiam & vocationem, quamquam non efficaciter ad gloriam (24).

℣. 31. Quid ergo dicemus ad hæc? Post tam multa bonitatis ac misericordiæ Dei pignora & argumenta; cum nos vocaverit Deus, justificaverit, Spiritu suo cumulaverit, certamque futuræ gloriæ spem fecerit, an quidquam metuendum superest? ærumnis, malis, ipsaque morte terreamur? An promissis defuturus est Deus, imperfectumque opus suum relicturus? *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Qui a Deo protegimur, a quo superabimur? Invadere possunt & exagitare mundus, caro, Diabolus: vincere nisi cum ipsorum pernicie non poterunt: si exterius illorum conatibus succubuerimus, interius gratia nos reget Deus, ipsaque in infirmitate gaudium, felicitatem, gloriam nanciscamur efficiet. Spoliabimur certe, vinciemur, innumeris suppliciis afficiemur: at nihil justitiam auferet, innocentiam, pacem, charitatem, Fidem, spem, futuræque vitæ beatitudinem, quam expectamus.

℣. 32. Qui etiam proprio Filio suo non pepercit, &c. Potuit ne illustrius certiusque amoris sui exhibere argumentum Deus, quam unico Filio suo nostri causa in mortem tradito? quid vero deinceps denegabit? Jesum Christum unicum verumque Dei Filium opponit Fidelibus, filiis tantummodo per adoptionem. Hunc a Deo traditum docet pro omnibus nedum Fidelibus, sed hominibus omnino universis (25); quamquam non omnes gratia Redemptionis utuntur, quam recusant vel alii culpa sua, vel ii, *quibus misericordiam non esse præbendam, æquitate occultissima & ab humanis sensibus remotissima judicat* Deus (26). Addit denique, Deum nihil auxiliorum quibus indigemus, ut studeamus gloriæ ipsius, nostræque sanctificationi, atque ad decretam nobis gloriam ducamur, nobis denegaturum; neque in laboribus patientiam, neque in ærumnis constantiam, neque in dubiis cognitionem, neque gratiam in tentationibus, dum ea uti oportet, postulemus.

℣. 33. Quis accusabit adversus electos Dei? Triplex affertur hujus & consequentium ℣℣. explicatio. *Quis accusabit Electos Dei? Deus est qui eos justos facit. Quis damnabit? Christus Jesus est qui mortuus est nostri causa, &c.* (27). II. *Quis accusabit Electos Dei? Nemo; cum Deus ipse illos justificet. Quis damnabit? Nemo; quoniam Jesus Christus mortuus est pro nobis, &c.* (28). III. *Quis accusabit Electos Dei? an Deus, qui justos facit? Quis damnabit? an Christus Jesus, qui mortuus est pro nobis?* Agit hic Paulus de Justis ad gloriam prædestinatis, quos Deus, misericordiæ suæ beneficio, ad Cœlum perducere statuit (29). Quis vel damnabit vel accusabit, quos servare vult Deus? Immeritos certe non servabit: at efficaci gratia illos instruet, qua illi & ipsius benevolentia & præmio dignos sese reddant. Justos efficiet Christus, perseverantia donabit, sua ipse coronabit dona, dum illorum merita in cœlis coronaverit.

℣. 34. Qui etiam interpellat pro nobis. Salutem nostram nostraque res Patri commendat, non supplicis aut subditi more, uti cum in terris inter homines fuit; sed dexteræ Patris assidens, illi æqualis, qua Deus est, potentia & gloria, assumptum nostri causa Corpus, tolerataque vulnera ostendet; eaque ratione, quæ infinitam sui majestatem atque amplitudinem deceat, nostræ salutis & gloriæ desiderium significabit (30).

℣. 35. Quis ergo nos separabit a charitate Christi (31)? Cum Christus tam multa nostri causa gesserit, quid jam a debita erga illum charitate nos removebit? Quæ tanta mala aut cruciatus efficere poterunt, ut amantem adeo nostri Deum deseramus (32)? Aliter: Quid jam nobis auferet charitatem, qua nos prosequitur Christus? Quid inutilem nobis illius charitatem atque amorem efficiet? Si Deus nos servare voluerit, quid prohibebit? Postrema hæc explicatio verior videtur, magisque cum præcedentibus & consequentibus cohæret (33). Hominum odia, ærumnæ, fames, nuditas, ferrum, gravissima quoque discrimina minime illud evincent, ut quæ Deo debemus, ea deseramus; nullumque ex his infortunium Divinam erga nos bonitatem avertet. Tametsi repugnent omnia, nostræ salutis ac prædestinationis opus ipse perficiet.

℣. 36. Sicut scriptum est: Quia propter te, &c. Sententiam recitat hic Paulus e Psalmo XLIII. quæque Psalmista de Judæorum Babylone captivorum ærumnis habet, accommodat Apostolus malis, quibus primitivi Fideles tum ab Judæis, tum ab Ethnicis agitabantur. Solet Apostolus hujusmodi sententias recitare, quibus ad aliqua dumtaxat alludit, aut varios Scripturarum locos accommodat iis rebus de quibus agit, plerisque ad ornatum potius quam ad argumentum facientibus. Ita consueverunt Hebræi, & Ecclesiæ Patres, qui Scripturarum locutionibus in oratione studiosissime utebantur, ut elegantiam simul & majestatem orationi conciliarent. Id porro in Ecclesiastico dicendi genere nunquam non est opportunum, quod frequentibus Scripturarum allusionibus mirifice ornatur.

℣. 37. Sed in his omnibus superamus propter

eum

[21] Tolet. Est. Erasm. Pare. alii. [22] Grot. Hamm. [23] 1. Petr. II. 20. 21. 1. Thess. III. 3. &c. Matth. X. 38. XVI. 22. [24] Tolet. Vat. Est. Perer. hic, disput. 25. Augustin. passim.
[25] Joan. II. 2. *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi.* 2. Cor. V. 15. *Pro omnibus mortuus est Christus.* [26] Augustin. de divers. quæst. ad Simplic. lib. 1. qu. 2. n. 16. 17. [27] Origen. Lyran. Grot. Erasm. Tolet. &c. [28] August. lib. 3. de Doctr. Christ. cap. 3. [29] Tolet. Est. Menoch. alii. [30] Chrysost. Rupert. Ambros. Tolet. Est. Menoch. &c. Vide Hebr. IV. 14. VII. 25. [31] Codices nonnulli legunt *Dei* pro *Christi*.
[32] Origen. Chrysost. Ambrosiast. hic. [33] Tolet. Est. Cajet. Pare. &c. August. sæpissime.

EUM QUI DILEXIT NOS (34): ob illius amorem & gloriam omnia toleramus. At melior in Græco sententia (35): *Per eum qui dilexit nos*. Per opem a Deo suppeditatam, per gratiam Jesu Christi, qui adeo nos amavit, ut se ipse nostri causa in mortem daret, insectationes, ærumnas, supplicia superamus. Per hanc Apostoli & Martyres mortem nedum patienter constanterque, verum etiam hilariter subeunt (36).

℣. 38. CERTUS SUM, &c. Certo confido (37), Deum minime passurum, ut ab ipsius charitate sejungamur; utque aut mors, aut vitæ studium, aut reliquæ mundi hujus vices eo nos adigant, ut ipsius amorem, cultum, obsequium deseramus: denique constantem de illius ope fiduciam foveo, fore ut me de hostibus meis victorem, propositique gestorum meorum finis compotem efficiat. Aliter: Certissime ac præter dubitationem credo (38), Deum minime passurum, ut decretum Prædestinationis, circa Electos sancitum, effectu careat, quicquid illis in hac vita contingat. Cum Paulus fortasse divinitus didicerit, se inter Prædestinatos connumerari, de se ipso agit ex illorum persona.

NEQUE MORS, NEQUE VITA. Neque metus mortis, neque vitæ amor, neque discriminum timor, neque voluptatis illecebræ, neque ullæ denique vices nos a debito erga Deum amore sejungent.

NEQUE ANGELI boni aut mali. Tametsi fieri posset, ut bonus Angelus, sive Angelus lucis suadere vellet, ut a Deo desciscerem (39); tametsi Dæmones universi adversus me exerant quicquid furoris habent, nequitiæ & fraudis, nunquam me a Deo meo avellent (40).

NEQUE PRINCIPATUS, NEQUE VIRTUTES. Varii sunt Angelorum Chori (41); vel, ex nonnullis (42), mali Angeli, inter quos Scriptura (43) enumerat eosdem potestatis atque ordinis gradus, quos inter bonos (44). Sunt (45) qui de sæculi Potestatibus, Imperatoribus, Regibus, Magistratibus interpretentur. Nihil quicquam tale ex nobis extorquebit, ut debita erga Deum officia deseramur.

NEQUE INSTANTIA, NEQUE FUTURA. Neque præsentia mala, neque futura; nec ea quæ patimur, nec ea quæ imminent. Nulla non calamitas expectanda erat Apostolis ac Fidelibus, perspecta hominum in se simultate.

℣. 39. NEQUE ALTITUDO, NEQUE PROFUNDUM. Prosperæ, adversæ res (46); opprobria, honores (47). Quicquid promittatur, præclarissimum blandissimumque, miserrimum teterrimumve, nihil terrebit: aeris denique & maris discrimina, fulmina, procellæ, naufragia (48) minime nos obruent. Stat pro nobis Deus: omnibus ille periculis nos subducet, sive in suam ipsius gloriam nostramque utilitatem ista convertet.

POTERIT NOS SEPARARE A CHARITATE DEI, qua Deum prosequimur, QUÆ EST IN CHRISTO JESU DOMINO NOSTRO: sive, ab amore quo nos ille complectitur (49), quem nobis promeruit Christus, eum Patre per mortem suam conciliaris, quæsitaque adoptionis, vocationis & justificationis gratia, adeoque & glorificationis, quam ex Patris misericordia præstolamur. Ex dictis illud consequitur, neminem ex Electis periturum, & certam, absolutam, efficacem Dei voluntatem, Prædestinatos servare volentis, effectu carere non posse. Hinc oritur difficultas, in consequentibus enodanda.

(14) Ambrosiast. Tertull. Cyprian. alii. (15) Διὰ τ͂ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς. Et ita legunt August. Prosper, Syr. & Græci PP. (36) Chrysost. Tolet. Est. Grot. Menoch. &c. (17) Chrysost. Theophyl. alii Græci. Perer. (38) August. in propos. 53. Tolet. & Latini plerique. (39) Galat. 1. 8. Vide Chrysost. Hieronym. Anselm. Tolet. (40) Grot. Tolet. Est. Pisc. (41) Menoch. Pisc. (42) Est. Grot. (43) Ephes. v. 12. 1. Cor. xv. 24. (44) Ephes. 1. 21. Coloss. 1. 16. (45) Paræ. Vatab. Bez. (46) Oecum. Men. Tolet. (47) Grot. Est. (48) Var. Paræ. (49) Supra ℣. 35. Tolet. Perer. Est. Paræ. Menoch.

C A P U T IX.

Nonnullorum Judæorum lapsu inanes non efficiuntur Dei promissiones illis præstitæ: implentur in Israelitis spiritu. Quos vult Deus per misericordiam prædestinat, vel per justitiam damnat. Gratuito prorsus Dei beneficio eliguntur ac vocantur Ethnici; ejusdem justitia rejiciuntur Judæi.

℣. 1. VEritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente con-
scientia mea in Spiritu Sancto: 2. Quoniam tristitia mihi magna est, &
continuus dolor cordi meo. 3. Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro
fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, 4. Qui sunt Israelitæ, quo-
rum adoptio est filiorum, & gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium, &
promissa: 5. Quorum patres, & ex quibus est Christus secundum carnem, qui est
super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen. 6. Non autem quod exciderit ver-
bum Dei. Non enim omnes, qui ex Israel sunt, ii sunt Israelitæ: 7. Neque qui
semen sunt Abrahæ, omnes filii: sed in Isaac vocabitur tibi semen: 8. Id est, non
qui filii carnis, hi filii Dei: sed qui filii sunt promissionis, æstimantur in semine.
9. Promissionis enim verbum hoc est: Secundum hoc tempus veniam, & erit Saræ
filius. 10. Non solum autem illa: sed & Rebecca ex uno concubitu habens, Isaac
patris nostri. 11. Cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut
mali (ut secundum electionem propositum Dei maneret) 12. Non ex operibus:
sed ex vocante dictum est ei: 13. Quia major serviet minori, sicut scriptum est:

Jacob dilexi, Esau autem odio habui. 14. Quid ergo dicemus? numquid iniquitas apud Deum? Absit. 15. Moysi enim dicit: Miserebor, cujus misereor: & misericordiam præstabo, cujus miserebor. 16. Igitur non volentis, neque currentis: sed miserentis est Dei. 17. Dicit enim Scriptura Pharaoni: Quia in hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te virtutem meam, & ut annuntietur nomen meum in universa terra. 18. Ergo cujus vult, miseretur, & quem vult, indurat. 19. Dicis itaque mihi: Quid adhuc quæritur? voluntati enim ejus quis resistit? 20. O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei, qui se finxit: Quid me fecisti sic? 21. An non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam? 22. Quod si Deus volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ apta in interitum, 23. Ut ostenderet divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam. 24. Quos & vocavit non solum ex Judæis, sed etiam ex Gentibus, 25. Sicut in Osee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam: & non dilectam, dilectam: & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. 26. Et erit: In loco, ubi dictum est eis: Non plebs mea vos: ibi vocabuntur filii Dei vivi. 27. Isaias autem clamat pro Israel: Si fuerit numerus filiorum Israel tamquam arena maris, reliquiæ salvæ fient. 28. Verbum enim consummans, & abbrevians in æquitate; quia verbum breviatum faciet Dominus super terram: 29. Et sicut prædixit Isaias: Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha similes fuissemus. 30. Quid ergo dicemus? Quod gentes, quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam: justitiam autem, quæ ex fide est. 31. Israel vero sectando legem justitiæ, in legem justitiæ non pervenit. 32. Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus: offenderunt enim in lapidem offensionis, 33. Sicut scriptum est: Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandali: & omnis, qui credit in eum, non confundetur.

℣. 1. VERITATEM DICO IN CHRISTO. Postquam superiori Capite ostendit, prædestinationis effectus, Deique in Electos consilia nulla prorsus re posse turbari, occupat Apostolus difficultatem facile objiciendam de Judæis, qui olim a Deo in populum sibi peculiarem electi, ac nobilissimis promissionibus confirmati, ab eo tamen derelicti fuerant, & in sua ipsorum perfidia destituti: Ethnicis interim, populo nullis dignitatibus aut meritis illustri, vocatis ad Fidem, ac beneficiis divinitus cumulatis. Hinc omnino illud oriri, Dei promissiones obnoxias esse mutationi, factamque ab eo electionem effici posse hominum culpa inanem inutilemque. His respondet hoc Capite Apostolus, ac duobus proxime consequentibus, quibus mysterium prædestinationis ac reprobationis explicat.

Antequam rem aggrediatur, Deo sinceritatis suæ teste, ait, sese sincerissima fratres suos charitate prosequi; & siquid de iis durius pronunciet, vi veritatis cogi: se neque illis insultare, neque de illorum gestis sententiam ferre: Dei tantum jura se tueri, certamque & immutabilem promissionum ac decretorum Dei fidem ostendere: docere, reprobata licet aliqua Judæorum parte, Dei electionem effectu vacuam non esse, in Israele Dei, ac populo Fidei & obedientiæ Abrahami atque Israelis imitatore completam.

Veritatem dico in Christo, non mentior. Testem dictorum adhibet Christum: per Christi nomen jurat (1), testimonium simul illius divinitati reddens. Siquando unquam jurare licuit, nunc omnino jurandum fuit, cum iniqua Judæorum suspicio ab Apostolo removenda erat, a quibus accusabatur, quod Legis ritus temere deseruisset, eos penitus abrogatos constanter prædicaret, gentem suam parvi faceret, neglectisque fratribus res gentilium nimio studio curaret. Addit jusjurandum per *conscientiam suam*, per consiliorum animique sui sinceritatem, idque *in Spiritu Sancto*. Fieri enim potest, ut conscientia vel cupiditatis æstu fallatur, vel vitietur crimine, vel ignorantia in transversum agatur: at ubi insidente Spiritu Sancto illustratur, ducitur, purgatur, regula est, nulli periculo aut errori obnoxia.

℣. 2. QUONIAM TRISTITIA MIHI MAGNA EST, miseram gentis meæ conditionem inspicienti, adversus veritatis dogmata, Jesum Christum, ejusque Apostolos pugnantis, Evangelio inimicæ, suaque in perfidia destitutæ.

℣. 3. OPTABAM EGO IPSE ANATHEMA ESSE A CHRISTO PRO FRATRIBUS MEIS. Anathema usurpatur hic pro excommunicatione, atque excisione ab Ecclesiæ societate, communione & orationibus (2); sive pro execratione, absolutoque excidio (3). Cum civitas aliqua seu regio anathemate devovebatur, omnia gladio & igne absumebantur. Denique anathema significat damnationem æternam, qua quis a Jesu Christo æternum sejungitur, ejusque promissionum fructu privatur (4).

Probabile non est, optasse Paulum, æternis se addici suppliciis, & fieri Christo inimicum, ut Judæorum saluti consuleret. Impium est ejusmodi desiderium, secumque pugnaret Paulus, qui mox docuit, Dei Decreta, & Electorum Prædestinationem nullo prorsus impedimento fieri posse inutilia. Neque etiam verisimile est, optasse ab Ecclesia sejungi per excommunicationem, cum ejusmodi abscissio nonnisi lethalis peccati pœna esse queat: nullum autem lethali peccato atque ejusmodi abscissione gravius malum contingere potest homini, ac nefas est vel optare mala vel facere, ut eveniant bona.

Potuit igitur Paulus optare vitæ suæ, valetudinis,

(1) Vatab. Tolet. Est. Men. Tir. Patæ. (2) Chrysost. Theophyl. Oecum. Otot. Hamm. Lud. de Dieu, alii non pauci. (3) Hieron. ad Algasiam qu. 9. & Comment. in Zachar. xiv. Peres. hic. Vide Num. xxi. 2. 3. Deut. vii. 26. xiii. 15. xx. 17. Josue vi. 17. vii. 11. 12. 13. Zachar. xiv. 11. (4) Hugo Victor. Vat. Tolet. Patæ. Pisc. Est. Gomar. alii.

nis, ac fortunarum exitium, eo modo quo civitas seu gens anathemate devovetur, ut isto vitæ hujus infortunio æternum fratrum exitium averteretur. Ita Moyses Deum orabat, ut sese e Libro vitæ, scilicet e viventium numero deleret, nisi populo parceret (20). Hoc ipsum optat Paulus; facitque id ipsum quod præstitit Christus, præstandumque Apostolis & populi sui Pastoribus imperavit Exod. xxxii. 32. ut ovium causa suam ipsi vitam discrimini objicerent (21).

Patres nonnulli (22) putavere, spectari hic ab Apostolo tempora, quæ conversioni suæ præcessere. Christum testor, quo tempore Judaicam Legem sectabar, antequam animus meus a Deo illustraretur, optasse me a Christianis haberi ceu anathema & execrabilem, meisque odiis & insectationibus tetertima isthæc nomina ex iis promereri. At nunc, agnita veritate, fieri ne potest, ut nullo animi mœrore fratres meos a J. Christo alienos, atque ab Ecclesia sejunctos aspiciam? Hanc explicationem Recentiores plerique (23) non probant; vetus enim Pauli in Christianos odium Judæos non latebat, minimeque probabat, ipsum ingenti erga fratres charitate flagrare; qua de re nunc agebatur. Poterat Paulus & olim fuisse Christianorum inimicus, & nunc animo a Judæis alieno.

℣. 4. Quorum adoptio est filiorum. Dei filii per adoptionem fuere Israelitæ, alia prorsus ratione ac quam explicavit Paulus superiori Capite, de Christianis atque ad gloriam Prædestinatis disputans. Hi adoptionem accepere, vocationem ad Fidem, justificationem, perseverantiam, & denique gloriam. At contra Judæi electi fuere inter gentes, ut Dei populus fierent; donanturque Exod. iv. 22. gloriosa *primogenitorum Dei* appellatione: *Primogenitus meus Israel. Dimitte filium meum, ut serviat mihi*. At jure suo plerique ipsorum culpa spoliati sunt. Idem qui adoptaverat Deus, ingratos videns atque infideles, quamplurimos hæreditate ac domo expulit; eorumque loco alienam gentem assumpsit, ex qua Ecclesiam componeret. Plerorumque Judæorum adoptio imperfecta fuit; Christianorum, quos ad gloriam Deus prædestinavit, absolutissima est.

Et gloria. Gloriosos reddidit sua ipsius præsentia, Arca (24), Templo, Lege, Sacrificiis, voluntatis suæ manifestatione, promissis, patrocinio: denique honoribus cumulavit, populi sui loco electos, cæterasque inter totius orbis gentes honore distinctos.

Et Testamentum. Fœdus cum Israele sanxit Deus; Lege in vertice Sinai tradita Exod. 24. Græcus typis editus fert (1): *Testamenta*, seu *Fœdera*; quasi varia significet Fœdera a Deo cum Abrahami sobole percussa. Solemne fœdus primo iniit Deus cum Hebraicæ gentis Patre, imperata Circumcisione (2), ceu Fœderis signo: instauravit iterum ad Sinai; deinde in ipsa promissa regione ab Josue iteratum (3), ac sæpius deinceps variis temporibus repetitum.

Patres quamplures (4) *Testamenta* interpretati sunt Vetus Novumque Testamentum; duplex Fœdus, alterum ad Sinai, alterum Jerosolymis sancitum; illud victimarum cruore, istud Jesu Christi nece ac Sanguine consecratum, ac Sancti Spiritus illapsu confirmatum. Id tamen velle hoc loco non videtur Apostolus, ubi veteris populi decora cum novi dignitatibus confert, Synagogam cum Ecclesia. Porro, si ita usurpetur, Novum fœdus ad Synagogam minime pertinebat, ab eoque Judæi excludebantur.

Legislatio. Negatum cæteris beneficium, Judæis impertitus est Deus, tradita nimirum illis per se ipsum Lege; & quidem scripta, manifestaque voluntatis suæ significatione. Se ipse Israelis Principem, Regem, Legislatorem professus est.

Obsequium, cultum (5), Religionem, Ritus. Israeliticam gentem ex omnibus selegit, in qua veram Religionem institueret, absolutosque sui cultores formaret, cæteris gentibus ita destitutis, ut libidines suas sectarentur. Act. xiv. 15.

Promissa (6). Patriarchis a Deo significata, missum iri Messiam, Liberatorem, ac Servatorem; ipsos inductum iri in Chananæorum possessionem, beneficiis cumulandos, Divinoque patrocinio gavisuros: quibus promissis certissima fides stetit, dum Hebræi per infidelitatem non obstitere.

℣. 5. Quorum Patres Patriarchæ sunt. Amplissimum Hebræorum decus illud est, quod ex Patriarchis Abrahamo, Isaaco, Jacobo, Josepho genus duxerint. Insignium horumce virorum exempla, merita, preces maximam quovis tempore utilitatem genti pepererunt, atque ingens præmium, longamque beneficiorum seriem illi comparavere. Testatur passim in Scripturis Deus, se populo vel parcere, vel beneficia largiri, Abrahami gratia & Jacobi.

Ex quibus est Christus secundum carnem. Ortus in tempore Messias ex Judæorum genere, nobilissimum est ejus gentis decus; quo uno cæteras quam longissimo intervallo superavere. Illud porro certissimum est, nec revocari in dubium potest: neque satis esset, Messiam merum esse Regem, Triumphatorem celeberrimum, sapientissimum Legislatorem. *Est super omnia Deus benedictus in sæcula*. Habes hic luculentissimum pro Messiæ Divinitate argumentum.

Erasmus & Grotius, non video quo consilio, postrema hæc verba, *Qui est super omnia Deus benedictus in sæcula*, de Patre Æterno, non de Filio interpretati sunt. Nonnullis etiam argumentis in dubium revocare conantur, unquam ne *Dei* nomen hoc loco scripserit Paulus. Id non legisse in suis libris S. Cyprianum (7), & S. Hilarium (8), contendit Erasmus, idemque de Syro affirmat Grotius. *Dei* appellationem præterit in Commentariis ad hunc locum S. Chrysostomus, omnino non neglecturus, si in Græcis Codicibus legeretur. Alii post *carnem* interponunt colon, novamque sententiam instituunt ab iis, *qui est Deus super omnia*, quam ad Patrem, non ad Christum referunt.

At Græci omnes Latinique Codices Epistolarum Pauli, tum antiqui tum recentiores (9), constanter legunt: *Qui est Deus benedictus in sæcula*. Assentiuntur Versiones Syriaca, Arabica, Cophtica, Armena. Fateor, in vetustis quibusdam S. Cypriani Editionibus *Dei* vocabulum hic desiderari: at emendatissimæ Editiones, optimique Codices manu exarati cum Vulgata conveniunt. Ad hæc, S. Cyprianus eamdem sententiam alio loco recitat, ut Deum esse Christum evincat. Eadem utitur S. Hilarius (10), & ex ipsa oratione omnino colligitur, illum ita legisse, uti nunc legitur. Denique ut demus, S. Chrysostomum in hujus loci Commentariis non institisse huic vocabulo, quod argumento esset pro Christi Divinitate, at certe parem nostræ lectionem hujus loci passim alibi recitavit (11).

(20) Tolet. Est. At S. Chrysostomus, lib. 4. de Sacerdotio Pag. 75. patri optasse pro fratribus ad gehennam damnari. (21) Joan. x. 11. 12. 15. (22) Ambrosiast. Hieronym. Anselm. hic, Cajet. (23) Perer. Disp. 3. Est. Pasm. hic. (24) Vide 1. Reg. iv. 21. 22. Psal. xxv. 8. xxx. 2. Vide Gin. Tolet. Diss. alios.
(1) Καὶ διαθῆκαι. Et ita Hieronym. August. Ambros. Cod. S. Germ. G. L. (2) Genes. xvii. 10. &c.
(3) Josue xxiv 25. (4) Chrysost Ambros. Anselm. hic. Ita & Hieronym. ad Algas. q. 9. & alii quidam.
(5) Gr. Λατρεία. (6) Ἐπαγγελίαι. (7) Cyprian. lib. 2. ad Quirin. §. 6. (8) Hilar. in Psal. cxxii.
(9) Vide Mill. in nov. Test. hic. (10) In nova editione legit n. 7. *Qui est super omnia Deus*. Et Author Editionis nullam hic lectionis varietatem notat. (11) Chrysost. hom. 4. in Matth. hom. in Matt. xxi. 23. edita a Cotelerio tom. 3. Monum. p. 121. Homil. 55. in Joan. Homil. 10. in Rom. Homil. 118. n. 5. & tract. de Trinit. 1. 2. pag. 915. 962. Homil. 20. in Ep. ad Corint. & Homil. 4. & 5. contra Anomæos.

Præterea Græci omnes Latinique Patres, Ario tum antiquiores tum recentiores (12), nullam hoc loco difficultatem suspicati sunt, nostramque lectionem servavere, eo etiam utentes, ut Jesu Christi Divinitatem comprobarent. Ipsi demum Hæretici nunquam de eo disputavere. Agnoscenda itaque est & loci integritas, & veritas dogmatis, quod certe luculentius quam his Pauli verbis tradi non potuit.

℣. 6. NON AUTEM QUOD EXCIDERIT VERBUM DEI. Quæ de Judæorum dignitatibus dixi, quasi illos ab iis excidisse æstimem, non illud evincunt, Dei promissa circa Judæos effectu carere, quemadmodum ex mea oratione colligi posse videtur iis contrarium quæ supra docui. Ajo, Dei promissa penitus expleta esse absolutissime, at in gente ex Abrahamo non secundum carnem orta (13).

Reddi potest Græcus (14): *Fieri nequit, ut irritus sit sermo Dei*: posito etiam ut quæ dixi, Dei verbum mendax esse non potest. Judæorum obduratio & infidelitas promissiones Divinas confirmabunt, non destruent. Quicquid prædictum est, necesse est expleatur; at non ita uti falso sperant Judæi.

NON ENIM OMNES QUI EX ISRAEL SUNT, II SUNT ISRAELITÆ. Vetus Israelita, authore Paulo, is est, qui fidem, obedientiam, pietatem Jacobi Patriarchæ imitatur. Compertum autem est, eos qui ex Israele genus ducunt in carne, illius virtutem non imitari; veri igitur Israelitæ non sunt; adeoque si Dei promissa ad Israelitas ita uti dixi spectatos pertinent, plerique Judæorum excluduntur; quamobrem, iis reprobatis, Divini sermonis veritas minime labefactatur.

℣. 7. NEQUE QUI SEMEN SUNT ABRAHÆ, OMNES FILII. Græcus (15): *Neque quia sunt semen Abrahæ*, idcirco sunt *filii*, hæredes: non ipsis exhibitæ sunt promissiones; *sed in Isaac vocabitur tibi semen*. Neque Ismael, nec reliqui ex Cethura procreati, pro Abrahami filiis habentur; quippe quos non elegit Deus, ut populum suum ex illis componat. Unus Isaac filius promissionum est, unusque placet Deo; ii scilicet, qui, instar Isaaci, Abrahami fidem, obedientiam, pietatem imitantur. Frustra sibi blandiuntur carnales Judæi, se filios esse Abrahami, dum a præclarissimi parentis virtute absunt. Aliud Abrahami genus illorum locum occupabit. Judæos mente obduratos significat Ismael, qui, tametsi ex Abrahamo satus, rejicitur.

℣. 8. NON QUI CARNIS, HI FILII DEI. Qui ex Abrahamo per carnem orti sunt, non idcirco necesse est eos esse Dei Filios, Deo caros: neque enim carnalis origo ex Abrahamo certum affert jus in hæreditatem Fidei, & ad gratiam adoptionis. Eligit inter Gentiles Deus, non secus atque inter Israelitas, veros sui cultores, fideles filios, studiososque Fidei Abrahami imitatores (16).

℣. 9. PROMISSIONIS VERBUM HOC EST: SECUNDUM HOC TEMPUS, &c. Ut videas, veros Abrahami filios esse filios promissionis, lege Scripturæ Gen. 18. 10. *Veniam ad te tempore isto*, evoluto anno, & *habebit filium Sara uxor tua*. Promissus filius est Isaacus, verus Divinæ promissionis, ac fidei Abrahami filius: igitur non filius carnis; neque enim filius carnis Abrahæ Ismael; sed filius precibus Abrahami impetratus, gratiæ & misericordiæ Divinæ filius. Porro Fideles quilibet, quovis genere, quavis gente, hoc modo sunt Abrahæ filii, per gratuitam Dei electionem, constantemque Abrahami imitationem.

℣. 10. NON SOLUM AUTEM ILLA, SED ET REBECCA. Quæ dixi de ortu Isaaci & Ismaelis, itidem in ortum Jacobi & Esau competunt. Non corporis dignitati promissa exhibet, aut benevolentiam adjungit Deus, sed suæ ipsius electioni ac misericordiæ, & cooperationi hominis, cui exhibita fuere promissa, ac fidelitati illius, cui gratiam largitus est: Dei promissiones & electio nostra omnino merita antevertunt; at promissa, nisi cooperantibus nobis, non implentur. Illud saltem ea nobis exigitur, ut obicem executioni promissorum non ponamus, plenissimam deinde fidem re ipsa consecuturæ.

EX UNO CONCUBITU (17) HABENS ISAAC PATRIS NOSTRI. Isaacus & Ismael, duabus ex matribus, dignitate ac virtute dissimillimis, procreati, dubio locum facere poterant, an quidquam matrum conditio in filiorum electionem aut exclusionem contulisset. Difficultatem occupat Paulus, geminosque fratres in exemplum adducit, iisdem parentibus procreatos, eodem tempore genitos editosque quorum alter eligitur, alter reprobatur. Igitur non parentum conditio, aut varia conceptionis atque ortus tempora, sive bona malave opera, quæ præcesserint, alteri prædestinationem, reprobationem alteri attulerunt (18); ut enim statim subjicit, *cum nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent aut mali*, decreta est alterius electio, alterius reprobatio.

℣. 11. UT SECUNDUM ELECTIONEM PROPOSITUM DEI MANERET. Geniti fuere Jacob & Esau ac destinati, alter imperio, alter vero servituti, ut in ipsis perspicuum exhiberetur exemplum, quo certissimam Divinorum decretorum fidem intelligeremus. Potissimum istud est Pauli in hac oratione propositum. Quemadmodum libera & gratuita Dei electio circa Jacobum, exeluso Esau, firma stetit, plenaque fide deinceps expleta est (19); ita quicquid decrevit Deus, quicquid absolute promisit, certissimæ executioni mandatur, nulla prorsus re executionem impediente.

Quæ autem sanctio hujusmodi decretorum, de quibus hic agit Paulus, quorum gratia exemplum Esau & Jacobi produxit? Hoc ipsum est, de quo adhuc Patres, & Christianorum Catholicorumque Scholæ disputant. Ajunt alii, solam prædestinationem ad gratiam, & vocationem ad Fidem ab Apostolo significari, atque ex obliquo dumtaxat agi de prædestinatione ad gloriam; utpote quia ad gratiam prædestinatio refertur ad gloriam, ceu ad finem. Aliis videtur Apostolus proprie de absolutis Dei decretis agere, atque ad gloriam prædestinatione. Docent illi, destinatis a Deo ad gratiam Gentilibus gratuita ipsius misericordia, decretoque illorum vocatione ad Fidem, nihil posse intercedere, quin hæc decreta penitus compleantur. Contendunt hi, prædestinatis absolute a Deo ad Cœlestem beatitudinem Electis, Dei decretum neque falli posse, neque irritum fieri, cum Christus ipse testetur Jo. 17. 12. *Quos dedisti mihi, nemo ex eis periit*.

Omnes tamen in eo conveniunt, Dei decretum, de quo hic agitur, omnino esse gratuitum; idque luculentius tradi non potuit, quam ℣. 12. *Non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei: Quia major serviet minori*. Communi etiam assensu probant, vocationem ad Fidem, & prædestinationem ad gratiam, merum esse Divinæ misericordiæ beneficium Roman. xi. 6. alioqui gratiam jam non esse gratiam.

In eo igitur versatur difficultas, utrum Paulus pro-

(12) Iren. lib. 3. cap. 18. Tertull. contra Praxeam Novatian. de Trinit. §. 13. 15. Origen. hic; PP. Synod. 3. Antioch. Ep. ad Paul. Samos. Dionys. Alex. Ep. ad eumd. Athanas. ad Epictet. & Orat. 2. & 3. contra Arianos; & Hilar. lib. & 8. de Trinit. Alii. Vide Mill. hic. (13) Vide Est. Men. Vat. (14) Οὐχ οἷον δὲ ὅτι ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Ita Tolet. Pagnin. Grot. Parx. Bez. Mont. (15) Græc. Οὐδ' ὅτι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ. Ita Codd. plures, & Ambros. Primas. Sedul. *Quia*. (16) Vide Est. Tolet. Gagn.
(17) Ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα, *Ex uno concubitum habens*, sive, *ex uno viro genituram*, vel, *cubile habens*. Estius putat, poni *concubitu*, pro *concubitum* in Vulgata. (18) Vide Tolet. Menoch. Est. Grot & apud eum, Philon. de Allegoriis. (19) Chrysost. Ambrosiast. Aug. Tolet. Est.

proprie de prædestinatione ad gloriam egerit: quod ubi posueris, necesse est fateare, hujusmodi prædestinationem prorsus esse gratuitam, uti placuit S. Augustino; an de vocatione ad gratiam tantummodo: idque si reputaveris, ex hoc certe loco gratuitam prædestinationem ad gloriam, quæ S. Augustino placuit, proprie non evinces, at neque quidquam adversus illum proficies. Locus hic non est quæstionis hujus accuratius pertractandæ, quæ integrum atque ingens volumen postulat. Illud omnino præter dubitationem est, gratuitam penitus electionem tradi hic ab Apostolo, sive illa ad gratiam & Fidem sit, sive ad gloriam æternamque salutem, sive ad utramque simul.

℣. 12. NON EX OPERIBUS, &c. Antequam gemini in lucem ederentur, Rebeccam monuit Deus, alterum alteri serviturum Gen. 25. 23. minori majorem, Esavum Jacobo. Hæc porro promissio neque merces esse poterat rerum ab altero bene gestarum, neque pœna male gestarum ab altero: ab una igitur Dei, Jacobum Esavo anteponentis, voluntate atque electione proficiscebatur. Si dixeris, Deum res bene a Jacobo gerendas prævidisse, obedientiam, fidem, Pauli argumentationem labefactabis, cum ex eo exemplo jam colligi nequeat, Deum misereri cujus vult, præstitamque a Deo misericordiam neque a volente neque a currente pendere, sed uno tantum ex Deo. Ita animadvertuet Toletus Cardinalis (20), aliique, post S. Augustinum (21).

℣. 13. SICUT SCRIPTUM EST: JACOB DILEXI, ESAU AUTEM ODIO HABUI. Jacob Israelitarum pater, & Esau Idumæorum, figura sunt Electorum Reproborumque. Perspicua divinæ circa Jacobum electionis effecta sunt, imperium in Esau, sobolis amplitudo & nobilitas, regionis ubertas, dignitas Religionis, promissio nascituri ex illius gente Messiæ. Perspicua erant illa, & sensibus obnoxia, atque aliud significabant, Jacobi scilicet prædestinationem ad gloriam, ac præterea vocationem Electorum ad Fidem, atque æternæ beatitudini prædestinationem. Quemadmodum Jacob ejusque posteri promissa sibi, vel ante Jacobi ortum, dignitatibus in tempore gavisi sunt; ita Fides, gratia, justificatio, gloria destinantur Electis, sive Judæis sive Gentilibus, non superioris alicujus ipsorum meriti gratia, sed gratuito prorsus divinæ misericordiæ beneficio.

Jacobus a Deo, antequam nasceretur, dilectus, figura est Gentilium, quos Deus Christianam ad Religionem æternamque beatitudinem vocavit, antequam id re ulla bene gesta promereri possent: Esau Deo odiosus, scilicet non ita carus & beneficiis cumulatus (22) ut Jacob, quamquam fratre non magis reus, reproborum figura est (23), tum eorum, qui sua ipsorum culpa veritatem intueri recusavere, inter quos Judæi, tum cæterorum, qui justo sed arcano Dei consilio in massa corruptionis relicti fuere, & a beatitudine exclusi.

Quod ad reprobos attinet, illud præter dubium est, adultos æterno igne damnatos, libere, sponte, suaque culpa damnari. Nulla illis est infidelitatis & erroris excusatio; verissimumque omnino est, ipsos consequi salutem posse, si velint, cumque omnium hominum salutem velit Deus, parata illis fuisse auxilia satis idonea, quibus salutem assequantur, si velint iis uti; neque jure illos queri, nisi auxiliis efficaciter in bonum moventibus a Deo occupentur. Iniquus illis minime est Deus, neque in ipsis auxiliorum privationem, aut involuntariam ignorantiam, sed malitiam, spontaneam ignorantiam, peccatum punit (24).

℣. 14. QUID ERGO DICEMUS? NUMQUID INIQUITAS APUD DEUM? Nonne perspicue iniquum est, inæqualem adeo agendi rationem cum fratribus geminis nondum in lucem editis, qui nihil adhuc gessere mali bonique, servare? Iniquissimum profecto esset, siquis Judex e duobis æque innoxiis vel reis damnaret alterum, alterum vero dimitteret. At hic res aliter habet sese: gratia & Dei misericordia munera sunt plane gratuita, quæ nemini debentur: electo Jacobo, non Esavo, injurius Esavo non est Deus, cum prærogativam electionis illi non debeat. Quod attinet ad reprobationem, nulla etiam in Deo est iniquitas, cum homines universi communi Adami damnatione, & massa corruptionis obvolvantur (25): quamobrem justissime potest Deus in ea massa relinquere aliquos, alios vero servare: beneficio hunc prosequi, illum destituere. Hoc ipsum in consequentibus ostendit Apostolus, & passim S. Augustinus inculcavit.

℣. 15. MOYSI ENIM DICIT: MISEREBOR CUJUS MISEREOR. Igitur non bene gestorum gratia misericordiam exhibet Deus, aut in vasa honoris eligit. Miseretur cujus vult, & cui vult misericordiam denegat; sive, ut ait ℣. 18. *Cujus vult miseretur, & quem vult indurat.* Cum aliquem eligit, atque inter prædestinatos recenset; id merces non est justitiæ hominis, sed merum Dei beneficium, pro ipsius libito impertitum (26): ita nulla est in Deo iniquitas, ubi selegit Ethnicos, ut ex iis componat Ecclesiam, illos plerisque Judæorum, a se exclusis, anteponens.

S. Chrysostomus, Theodoretus, cæterique Chrysostomi asseclæ interpretantur hic de venia, quam Deus impartitus est Hebræorum nonnullis, exhibiti aureo Vitulo cultus reis, aliis Levitarum opera severissime mulctatis. Ac profecto eo tempore Deus hæc verba pronunciavit: *Miserebor cui misereor, &c.* Hoc ipsum vero significat, decretum reprobationis niti justitia, prædestinationis misericordia.

℣. 16. IGITUR NON VOLENTIS, NEQUE CURRENTIS, SED MISERENTIS EST DEI. Hominum igitur electio, vocatio, prædestinatio neque illorum conatus merces est, neque meritorum: merum est Divinæ misericordiæ beneficium. Si electi fuere Gentiles, ut Dei populum componerent, si ad Fidem vocati sunt, atque ad gloriam destinati, exclusis plerisque Judæis, id Dei unius misericordiæ debent, qui paribus omnium malis meritis, quos vult pro libito eligit rejicitque (27).

His vero neque libertas neque cooperatio impeditur. Electi beatitudinem virtutis exercitatione dumtaxat, divinorumque Præceptorum obsequio consequuntur: gratia præveniente & auxiliante non coguntur: salutem obtinent, quia volunt; volunt autem, quia voluntatem prævertit gratia & præparavit (28). Reprobi quoque in exitium vo-

(20) Tolet. hic, Annot. 15. & 19. (21) August. Ep. olim 105. nunc 194. ad Sixtum; & Ep. olim 106. ad Paulinum; & Ep. olim 157. nunc 190 ad Optat. Alibi sæpius, ut Retract. lib. 1. cap. 23.
(22) Est. Menoc. Grot. (23) Aug. plurib. locis D. Thom. hic; Perer. disp. 10. Est. hic; Petr. Lombard. lib. 1. Sent. dist. 4 & in hunc loc. Cajet. Liran. hic; alii. (24) Vide August. lib. 3. de Liber. Arbitr. cap. 19. *Recte enim fortasse quererentur, si erroris & libidinis nullus hominum victor existeret; cum vero ubique sit præsens qui multis per creaturam sibi Domino servientem aversum vocet, doceat credentem, consoletur sperantem, diligentem adhortetur, conantem adjuvet, exaudiat deprecantem, non tibi deputatur ad culpam quod invitus ignoras, sed quod negligis quærere quod ignoras, neque illud quod vulnerata membra non colligis, sed quod volentem sanare contemnis.* Vide & eumdem, tract. 89. in Joan. (25) August. Ep. 186. nov. edit. cap. 2. n. 10. & Ep. 190. cap. 3. n. 9. *Merito ergo videretur injustum quod fiunt vasa iræ ad perditionem, si non esset ipsa universa ex Adam massa damnata. Quod ergo fiunt inde nascendo vasa iræ, pertinet ad debitam pœnam, Quod autem fiunt nascendo vasa misericordiæ, pertinet ad indebitam gratiam.* (26) Aug. passim. Est. Tolet. Men. Perer. Pear. (27) Vide Tolet. Est. Perer. Menoch. cu Augustino passim. (28) Prov. viii. 35. secundum 70. *Præparatur voluntas a Domino.*

volentes ruunt; nulla enim necessitas in eos ex reprobatione inducitur. Damnat in iis Deus peccata sponte admissa, auxiliorum neglectum, Legis violationem, malum libertatis & cognitionis usum. Hac ratione singulorum salus aut exitium, scilicet prædestinationis aut reprobationis executio, *volentis est & currentis*, bonum malumve quærentis, currentisque in alterutrum libera voluntatis electione (4).

℣. 17. IN HOC IPSUM EXCITAVI TE, &c. Postquam docuit, electionem sive prædestinationem ad salutem gratuitum esse Dei beneficium, exemplo Jacobi, verbisque Moysis, quibus ait Deus, *Miserebor cui misereor*; ostendit jam, reprobationem effici a Dei justitia, justamque esse peccati hominis pœnam (5); idque probat Pharaonis exemplo, a Deo ad hoc unum propositi, ut insigne justitiæ ac potentiæ suæ specimen in illo præberet. Pharao sibi relictus, justo at formidando Dei consilio, animo obduratur, ac luculentissimum tum humanæ infirmitatis, vitiositatis & malitiæ, tum Divinæ justitiæ atque iræ exemplum efficitur.

Cum Pharao a Deo rejectus atque obduratus in Scripturis dicitur (6), illud ne reputaveris, miserrimi Regis exitium certo absolutoque Decreto fuisse constitutum, aut statuisse Deum, eo in scelera & obstinationem inducto, illum deinde ad gehennam damnare. Satis est, quod felix prædestinationis decretum de illo non ediderit (7), pio misericordiæ oculo illum non prosequutus sit, suæ illum vitiositati reliquerit (8). Pharao, uti massæ vitiosæ pars, nihilo indignior erat, quam alii innumeri, quos Deus mero misericordiæ beneficio ex ea massa detraxit: at satis reus erat, ut a Deo in sua corruptione relinqueretur, adeoque auxilia denegarentur illi efficacia, minime tamen debita, quibus certe & resipisceret, & salutem assequeretur.

Tametsi destituendi in massa vitiosa Pharaonis causa una Deo fuerit sua ipsius gloria, ea abunde fuit (9), uti locus e Moyse innuit: *Idcirco posui te, ut ostendam in te fortitudinem meam, & narretur nomen meum in omni terra*. Ope mea destitutus, sponte ac libere refractarius fies, & obdurabėris (10); meæque in te justitiæ atque iræ specimen innumeris prodigiis exhibebo. Tuam quoque nequitiam plagis malisque exterioribus persequar, quibus irritabitur superbia tua, & pervicacia augebitur. Justissimo ultionis meæ consilio permittam, ut falsis præstigiatorum prodigiis decipiaris, & Moysis constantia te irritet; tenebræ tuæ tenebris aliis, aliisque criminibus crimina puniantur (11). Ipsa quoque impunitas, qua te aliquandiu frui patiar, meaque erga te indulgentia obstinationem tuam fovebunt (12).

℣. 18. ERGO CUJUS VULT MISERETUR, ET QUEM VULT INDURAT. Totius orationis collectio. Hominem igitur ex meritis non prædestinat, sed ex mera sui misericordia. Siquem reprobat, quid affert injuriæ? nonne omnes eadem vitiosa massa obvolvimur, quavis misericordia indignissimi? nostrisque viribus relicti, nonne misericordiæ Dei contemptu, maloque nostræ libertatis usu sponte in exitium ruemus?

Igitur ne queratur Israel, quasi Deus promissis defuerit, & quem cumulatum iri a se beneficiis pollicitus fuerat, populum suum deseruerit. Omnia fœderis sui pacta complevit Deus, quippe qui populum elegit ex Abrahamo natum, non secundum carnem, sed secundum promissiones, populum quem ipse fidelem ac morigerum reddidit; rejecto altero, qui ex Abrahamo quidem secundum carnem ortus fuerat, sed alienus erat spiritu ab Abrahamo, seque Divinis beneficiis indignum constituerat.

Neque dixeris, gravioribus vitiis implicitos fuisse Ethnicos, quam Hebræos: *Deus cujus vult miseretur, & quem vult indurat*. Ut refellaris, satis est, voluisse Deum prosequi Ethnicos misericordia. Quid quereris, Israel? Docui, te Divinis beneficiis indignum fuisse. An quidquam tibi debuit Deus? Promiserat, inquis, suamque mihi fidem obstrinxerat, me ipsius populum semper futurum. Multa quidem filiis Abrahami & Jacobi pollicitus est, at filiis spiritu, non carne dumtaxat. Tu carne tantum ad Abrahamum pertines: promissa igitur nihilo magis ad te quam ad cæteros spectant. Te meliores non erant Ethnici: esto: at neque illos meritorum gratia elegit Deus: gratis prædestinat, & gratuito prædestinationis decreto alterum continetur, ut gratia & auxiliis gens sancta, æternaque beatitudine digna efficiantur (13). Neque universos Israelitas reprobat: elegit ex vobis quos vult: *Cujus vult miseretur*.

℣. 19. DICIS ITAQUE MIHI: QUID ADHUC QUÆRITUR (14)? Altera hic objectio. Supra Judæus Deum iniquitatis & inconstantiæ accusabat: hic sævitiæ arguit. Si miseretur Deus cujus vult, & quem vult indurat, quid jam queritur? Quod obstinati sumus & reprobi, idem ipse in causa est, qui tales fecit. Illius ne voluntati, qua ad obstinationem & peccatum destinamur, resistere possumus? An haberi potest sine gratia fides? quod si utramque denegat, cur ab eo damnamur, quod ea non præstiterimus, quæ præter utramque præstari nequeunt?

Qui istud objiciunt, usurpant ea verba, *Quem vult indurat*, eo sensu, qui statim sese offert legenti, quasi Deus certa actione impios obduret; cum *obduratio Dei sit nolle misereri*, uti passim docet S. Augustinus (15). Istam porro misericordiam nemini debet Deus, & jure queritur nemo, si eam denegat Deus. Neque recte colligitur, Deum injuria queri de hominis nequitia & obstinatione. Peccans homo libere peccat; nullam peccandi necessitatem infert Deus: ex homine exigit ea quæ jure æquissimo potest; denegat quæ denegari pari justitia fas est. Sapientissimis semper causis & justissimis movetur Deus, at humana cognitione longe superioribus (16). Si Pharao animo obduratus non obtemperavit, *non hoc illi imputatur, quod tunc non obtemperaret, quando quidem obdurato corde obtemperare non poterat, sed quia dignum se præbuit, cui cor obduraretur, priore in-*

(4) Vide Perer. hic, & Augustinum plurib. locis; V. G. in Psal. 31. Serm. 2. n. 6. Vide & 2. Petr. 1. 10. *Satagite ut per bona opera certam vestram vocationem & electionem faciatis.* (5) Vide Tolet. Para. alias quosdam: (6) Exod. IX. 12. X. 1. 20. &c. (7) D Thom. 1. parte qu. 23. art. 23. Vide Oecumen. hic. (8) August. de Gratia & Libero Arbitr. c. 23. & Quæst. 2. ad Simplician. & Oper. imperf. contra Julian. l. 1. c. 141. & Ep. 194. nov. Edit. c. 3. n. 14. *Nec obdurat Deus impertiendo malitiam, sed non impertiendo misericordiam.* Perer. Est. Chrysost. Homil. 67. in Joan. XIV. p. 417. Vide & in Exposit. Psalm. CXVII. p. 380. & in cap. 3. Isai. tom. 5. p. 595. (9) Estius. Vide D. Thom. hic; & August. de Gr. & Lib. Arbitr. c. 20. 21. &c. (10) August. de Grat. & lib. Arbitr. cap. 23. *Deus induravit Pharaonem per justum judicium, & ipse se Pharao per liberum arbitrium.* (11) Tolet. Perer. Est. ex August. hic; & in Exod. qu. 18. & Ep. 149. nov. Edit. & lib. 1. Oper. imperf. contra Julian. c. 141. & de Grat. & lib. Arbitr. c. 20. (12) Origen. Philocal. cap. 20. & Theodoret. hic; & Basil. (13) August. de Dono perseverantiæ c. 14. n. 35. *Prædestinatio Sanctorum nihil aliud est, nisi præscientia & præparatio beneficiorum Dei, quibus certissime liberantur, quicumque liberantur.* Idem ibid. c. 19 *Hoc scio, neminem contra istam prædestinationem, quam secundum Scripturas defendimus, nisi errando, disputare potuisse.* Vide Perer. disput. 8. & Est. in ℣. 16. (14) Τί ἔτι μέμφεται. (15) August. in Joan. tract. 53. & de Divers. qu. ad Simplic. n. 15. *Ut obduratio Dei sit nolle misereri, ut non ab illo irrogetur aliquid quo sit homo deterior, sed tantum quod sit melior, non irrogetur.* (16) Vide Est. & Par. ad ℣. 20.

te infidelitate, ait S. Augustinus (17). Peccata ab impiis obstinatis patrata, quæ pœna sunt præteritorum, illis tamen imputantur, veraque peccata sunt, quorum pœnas in æternitate luent, quemadmodum & obstinationis, nisi resipuerint, egerintque pœnitentiam.

℣. 20. O homo, tu quis es? Ajebant Marcionitæ & Manichæi, Paulum postrema hac objectione in angustias adactum, cum respondere non posset, silentium adversario imperasse, summam Dei potestatem objiciens, cui nemo repugnet (18). Id tamen Marcionitæ falso comminiscebantur. Tria hic diluit Paulus; I. cum homo merum sit coram Deo peccatum & cinis, hominis non esse Deo litem intendere, gestorumque rationem exigere, aut arcana illius consilia perscrutari. Satis esse debet, rem ita se habere, uti tradidit Deus, & probant Scripturæ. II. Deum esse figulo similem, qui ex luto quicquid videtur fingit (19); quæ locutio e Scripturis hausta est (20), & a Prophetis usurpata. III. denique, quicquid agit Deus, eo intendere, ut potentiæ vel justitiæ suæ specimen in vasa iræ; clementiæ vero & pietatis in vasa misericordiæ exhibeat (21).

℣. 21. An non habet potestatem figulus luti? Quemadmodum licet figulo, ex eadem luti conspersione pro libito vasa in usus nobilissimos alia, alia in deterrimos fingere, quin ullus sit querelæ locus luto: ita potuit Deus de rebus a se creatis pro libito ac voluntate decernere. Sui unius, gloriæque suæ causa omnia condidit Deus; hominesque destinavit, ut post Adami peccatum suam in illis vindictam iramque, sive misericordiam pietatemque commendaret. Universum hominum genus ceu figuli massa usurpatur: ex his nonnullos eligit Deus, quos prædestinans, divitiarum gratiæ suæ exempla constituat; alios reprobans, iræ suæ monumenta efficiat (22). Formidabilis profecto sententia.

S. Chrysostomus (23), aliique veteres, eo antiquiores recentioresque, hanc sententiam lenire conati, docuere, homines, prævisso libertatis & auxiliorum bono malove usu, a Deo prædestinari. Ajunt (24), hac figuli & luti comparatione non significari, nullam esse Deo causam prædestinandi homines seu reprobandi, præter unam ipsius voluntatem; sed illud solummodo ostendi, nefas esse, quod erant res Dei consilia scrutentur & quærant. Mihi tamen ægre quis persuaserit, veram hanc esse Apostoli mentem, quippe cujus verba ad ulterius aliquid ducant (25).

Putat S. Augustinus, universam hominum collectionem a Deo inspici uti vitio corruptam, cum de singulorum prædestinatione aut reprobatione decerni; ac præter eam inspectionem, Dei justitiam non posse defendi (26). Certi nihil de gravissimo hoc argumento definivit Ecclesia. Utramque sententiam cum modo amplecti licet: quamquam utramvis sequare, nunquam non immensum in eo mysterio pelagus occurret, idemque humanæ ratiocinationis scopulus semper futurum est.

℣. 22. Quod si Deus volens ostendere iram, &c. Quid reponere aut queri potes, si Deus justitiæ suæ specimen in reprobis exhibere volans, tanta illos patientia vivere sinit? nonne statim eos in supplicia præcipites agere potest? atne qua sit illis excusatio, peccata dissimulat, innumeris illos beneficiis prosequitur, pœnam differt, ad pœnitentiam vocat, ne criminentur, Deum sævire in immeritos (27). Nisi reprobationem promeritus es, certe dignum te constituisti gehennæ suppliciis peccando, abutendoque ratione ac libertate. Reprobatio quippe reprobis potestatem non aufert, ait S. Thomas (28).

Sustinuit in multa patientia vasa iræ apta in interitum. Vasa, sive instrumenta iræ, reprobi sunt, in ultionem devoti: illos patientissime sustinet Deus; supplicium differt; patitur in peccatis perseverent; peccata dissimulat: deinde vero acerrime in illos animadvertit, & supplicii magnitudine moram puniendi æquat. *Apta in interitum*. Certissimis Dei, a quo reprobati sunt, decretis in interitum destinantur: at ipsi pessimo vitæ instituto sponte in ruinam feruntur, seque supremo infortunio dignos peccando efficiunt (29).

℣. 23. Ut ostenderet divitias gloriæ suæ. Græcus initio hujus commatis addit copulam (30): *Et ut ostenderet*, &c. Quasi significet, etiam reprobationis impiorum causam esse piorum prædestinationem. Profecto Prædestinationis gratia non satis agnosceretur, si hominibus universis communis esset; neque Divinæ Justitiæ & Misericordiæ effectus inter se satis secernerentur, si nemo reprobaretur. At infinito conditionis prædestinatorum reproborumque discrimine geminæ istæ Dei proprietates summopere commendantur (31).

Reddi etiam potest hoc modo (32): Cur queritur homo, si hos reprobat Deus, illos eligit; rejectaque Judæorum parte, Gentiles aliquot in illorum locum inducit? I. cur id egerit, nemini significare tenetur Deus. II. humani generis massa, peccato Adami vitiata, nullam se ipsa misericordiam meretur; ac justissime potest Deus, quos voluerit, in ea destituere. III. Reprobi, vitæ pessime acta, dignissimi sunt infortunio, cui addicuntur, servataque circa illos Dei patientia omnem illis excusationem aufert. IV. quod ad prædestinatos attinet, quis jure queratur, Deum uti erga illos misericordia? An præstitum his beneficium est aliorum injuria? an dona sua pro libito largiri non potest Deus? an invidendum est iis, qui donis hisce cumulantur? *Obduratio impiorum utrumque demonstrat, & quid timendum sit, ut quisquis pietate ad Deum convertatur; & quantæ agendæ sint gratiæ misericordiæ Dei, qui in aliorum pœna quid aliis donet ostendit* (33).

℣. 24. Vocavit nos, &c. Si Ecclesiam suam Deus e Gentilibus solummodo composuisset, aliquis querelæ locus Judæis esse videretur; si ex unis Judæis, queri possent Gentiles. At Deus e Gentilibus indiscriminatim & Judæis eligit quos placuit, ut vasa honoris, verosque spiritu & veritate cultores efficeret; ostendens, penes se nullam esse personarum rationem, seque libero prorsus arbitrio eligere, suorumque arbitrum esse beneficiorum.

℣. 25. Vocabo non plebem meam, plebem meam. Ignota vobis consilia mea non esse, par fuit: multo ante significavi per Oseen Prophetam, meo nomine dicentem (34): Populum meum nuncupabo eum, qui meus non erat: Gentiles accersam, meumque in populum adoptabo. *Non dilectam*, *dile-*

(17) August. in Ep. ad Rom. exp. 62. & 63. (18) August. Enchirid. c. 99. & qu. 68. inter 83. Vide Perer. Est. Tolet. hic. (19) ℣. 20. 21. (20) Jerem. xviii. 4. 6. Isai. lxiv. 8. &c. (21) Vide ℣. 22. 23. (22) Vide D. Thom. hic, & ad ℣. 20. Est. Tolet. Pare. (23) Chrysost. hic, & alibi. (24) Ita Theodoret. Oecumen. Theophyl. Ambrosiast. Hieronym. ad Hedibiam Ep. 150. Method. apud Oecumen. alii. (25) Tolet. hic. (26) August. Ep. 186. nov. edit. cap. 6. n. 18. olim 106. *Hæc massa si ita esset media, ut quemadmodum nihil boni, ita nec mali aliquid mereretur, non frustra videretur iniquitas, ut ex ea fierent vasa in contumeliam*. Idem, Ep. olim 157. nunc 190. cap. 3. n. 9. *Merito autem videretur injustum, quod fiunt vasa iræ ad perditionem, si non esset ipsa universa ex Adam massa damnata*. (27) Vide Tolet. Est. Tirin. Pare. (28) D. Thom. 1. parte qu. 23. art. 3. ad 3. (29) Tolet. Menoc. Tirin. Est. Grot. August. qu. ad Simplic. num. 16. (30) Καὶ ἵνα γνωρίσῃ. (31) Vide Est. Tolet. Grot. (32) August. ad Simplic. num. 18. Zeger. hic. (33) August. loco citato. (34) Osee 1. 9. 10. 11. 24.

dilectam (35). Quam non amaveram, dilectam nuncupabo. Gentium nationem, ceu meretricem, quovis vitiorum genere inquinatam, execrabar: amavi hactenus Synagogam, atque in deliciis habui. Aliud jam institutum ſequar: Gentium nationem, proſtibulum illud, ſponſæ loco ducam ac penes me habebo, repudiabo Synagogam.

Iſta pronunciaverat Oſee, cum de Tribubus decem in captivitatem ducendis ageret. Iſraeliticas Tribus inter gentes ita diſpergam, ut ſub populi Dei appellatione non agnoſcantur. At certo annorum ſpatio evoluto, iſtorum Iſraelitarum nepotes revocabo, ac populi mei loco habebo: fœdus cum illis feriam, eoſque bonis cumulabo. Profecto cum Cyrus Babylone regnaret, redeuntibus e captivitate Juda & Benjamino, una rediere quamplurimi ex Iſraelitis, qui majori erga Deum fide, ac luculentioribus Divini amoris indiciis, quam ipſorum patres, commendabantur. Iſraelitæ ab Aſſyriis Regibus diſperſi, atque in captivitatem ducti trans Euphratem, figura fuere Judæorum, ætate Jeſu Chriſti pervicacium ac reproborum. Qui Babylone rediere, vel Ethnicos ad Chriſtum converſos (36), vel Judæos Fidem ampleaos & in exitu ſæculorum ampleauros ſignificabant.

℣. 26. Et erit: In loco ubi dictum est eis, &c. Reduces e captivitate Iſraelitæ, populus Domini agnoſcentur, ſuaque in regione, qua pulſi fuere, filii cariſſimi vocabuntur; neque jam illos terrebunt, uti olim, aut Prophetarum objurgationes, aut Dei minæ, ſed iis ceu fidelibus Deoque caris benedicetur. Hujus tamen vaticinii fides luculentiſſime non patuit niſi in Gentilibus ad Chriſtum converſis, *filiis Dei viventis* appellatis, & in Judæis morigeris, qui Jeſu Chriſti & Apoſtolorum inſtitutionibus manus dedere.

℣. 27. Isaias autem clamat pro Israel (37). Superius vaticinium ad Gentiles Fidem Chriſti amplexos, ab Iſraelitis e captivitate reverſis ſignificatos, potiſſimum pertinebat: hoc peculiare Judæis eſt. Ait Iſaias x. 22. perpaucos fore qui ſervabuntur. Ex innumeris certe Judæis, qui Jeſu Chriſti ætate recenſebantur, quam pauci Chriſtianam Religionem ampleai ſunt? Ex hoc Iſaiæ vaticinio tria colligit Apoſtolus; I. Iſraelem univerſum minime periturum, II. Modicum fore numerum Electorum vocatorumque ad Fidem; III. Illorum loco Ethnicos in Eccleſiam ſucceſſuros, ampleauroſque Fidem eos, qui olim juſtitiam non quærebant.

Ex verborum ſono, iſta pronunciavit Iſaias pro Judæis ſub Ezechia viventibus, qui cædibus a Sennacheribo in regionem illatis ſuperſtites fuere. Achazum allocutus Iſaias, prædixit quæ futura eſſent ſub Ezechia. Regnum ſub Achazo Ezechiæ anteceſſore graviſſimis calamitatibus afflictum fuerat: Aſſyrii, quos ille in auxilium arceſſiverat, oppreſſere libertatem, non curati ſunt: at illum moneri juſſit Deus, poſt tot mala populum ſuperſtitem reverſurum ad Dominum, & cumulatum iri beneficiis: idque ſub Ezechia filio & ſucceſſore uſu venit.

℣. 28. Verbum enim consummans. Pergit Iſaiæ vaticinium. Minitatur Deus, ſeſe multos e populo ſucciſurum, Regis inſtar, multos ab exercitu inutiles dimittentis. Populum ſuum ad minimam multitudinem adiget; ea tamen ſelecta erit ac fidelis (38). Figura id fuit rei ætate Jeſu Chriſti explendæ; perpaucorum ſcilicet electorum ex innumeris Judæis, per Romanos trucidatis, aut bello conſumptis ſub Veſpaſiano, Trajano, & Adriano (39). Hebræus fert (40): *Vaſtationem & concifionem Dominus faciet in medio totius terræ*. Regionem univerſam vaſtaturus eſt, & perpauci elabentur.

℣. 29. Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, omnino periiſſemus: tam gravibus malis oppreſſi ſunt Juda & Iſrael: minimum abfuit, quin omnes penitus perderemur. Verba Iſaiæ ſunt: at quamvis miſerrima fuerit Judææ facies poſt bellum Sennaccheribi in Ezechiam, adhuc tamen magnopere florebat, ſi cum futuro poſt Jeſu Chriſti necem ſtatu conferretur, nedum ſpectatis calamitatibus quæ oppreſſere Judæam, verum etiam ſpectato permodico eorum numero, qui Fidem Jeſu Chriſti amplexi ſunt.

℣. 30. Gentes, quæ non sectabantur justitiam, &c. Ex Iſaiæ verbis quid colligendum eſt? nimirum Judæos Fidem amplexuros, perpaucos fore, magnaque illa promiſſa, quæ in Scripturis leguntur de Regno Meſſiæ, numeroque hominum, ex quibus conſtanda erat Eccleſia, complenda eſſe in Gentilibus, amplexutis Fidem & Juſtitiam, nomina ſcilicet Jeſu Chriſto daturis.

Gentiles triplici nota deſignat. I. *Gentes quæ non ſectabantur juſtitiam;* Lege carebant (41), neque juſtitiam ſectari ſe gloriabantur, ut Judæi, qui juſtitiam in eo conſtituebant, ut Moſaicam Legem ex verborum ſono ſervarent. II. *Apprehenderunt juſtitiam*, & Chriſtiana ſacra amplexæ ſunt, regeneratæ Baptiſmo, & Jeſu Chriſti Sanguine, ut ita dicam, lotæ (42). III. *Apprehenderunt juſtitiam, quæ ex fide eſt*. Fiduciam collocavere, non in operibus, velut Judæi, ſed in una Jeſu Chriſti Fide, in Fide cum charitate bonorumque operum exercitatione conjuncta (43).

℣. 31. Israel vero sectando legem justitiæ, in legem justitiæ non pervenit (44). Juſtitiam in Moſaicæ Legis obſequio naciſci voluit, Fidemque Jeſu Chriſti repulit, ſolam ſibi Legem ſufficere arbitratus. At inanis fuit Iſraelis fiducia. Caruit juſtitia quæ ex Lege eſt, & ea, quam potuit comparare per Chriſtum. Poſt Jeſu Chriſti obitum, inutiles effectæ ſunt Legis obſervationes; unaque ducens ad juſtitiam & beatitudinem via eſt in Chriſtum Fides.

Moſaicam Legem nuncupat *Legem juſtitiæ*, utpote a Deo Judæis traditam ceu regulam juſtitiæ: at Judæi, ea ex verborum ſono ſervata, veram *juſtitiæ Legem* aſſecuti non ſunt; ſive quod minime ſervaverint uti oportebat; ſive quod amplexi non ſint Evangelium, veram juſtitiæ Legem, quod rectam ſervandarum moralium Moyſis Legum rationem doceat, Fidemque impertiatur & gratiam, ſine quibus inutilis ſaluti eſt exterior obſervatio.

℣. 32. Quare? quia non ex Fide. Hoc defuit Judæorum juſtitiæ. Studioſiſſimi Ritualium Legum cultores, ſuiſque viribus & juſtitia temere freti, Evangelium & Jeſu Chriſti Fidem ceu inutilia repudiarunt. *Nos ſcimus*, ajebant Joan. 9. 29. *quia Moyſi locutus eſt Deus: hunc autem (Jeſum) neſcimus unde ſit*. Ita Rom. x. 3. *juſtitiam ſuam quærentes ſtatuere, juſtitiæ Dei non ſunt ſubjecti*. Mandatorum iter ſtudioſe tenebant, non tamen caute. *Offenderunt in* Jeſum Chriſtum, factum ipſis *lapidem offenſionis* (45): illum rejecerunt, non credidere: quamobrem & fide caruerunt & gratia; quibus deſtituta ipſorum opera, mortua eſſe & inutilia æternitati, neceſſe fuit.

℣. 33. Sicut scriptum est: Ecce pono in Sion lapi-

(35) Græci Codices nonnulli, S. Irenæus lib. 4. c. 37. S. Hieronymus in Oſee 1. legunt duntaxat: *Vocabo non miſericordiam conſecutam, miſericordiam conſecutam*. Omittunt, *Non dilectam, dilectam*. (36) Vide Eraſm. Grot. Eſt. Piſc. (37) Pro Iſrael. Gr. ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ, De Iſrael, ſive, ſuper Iſrael. Iſaias de Iſraele agens, ait, &c. (38) Λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ, ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσει Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς. Codices multi Græci & Latini non legunt, ἐν δικαιοσύνῃ, ὅτι λόγον συντετμημένον, in æquitate, quia verbum abbreviatum. Vide Mill. (39) Vide Eſt. Tolet. Vat. Men. Tir. alios. (40) כלה ונחרצה אדני עשה בקרב כל הארץ (41) Eſt. Tolet. Menoch. (42) Apoc. 1. 5. (43) Eſt. Menoc. Tolet. Pa[illegible]. (44) Græci plures Libri legunt duntaxat: *Ad legem non pervenit*, Εἰς νόμον οὐκ ἔφθασε. (45) Confer Luc. 11. 34. Matth. 21. 6. & 22. 42. & 1. Petri 11. 7. 8.

LAPIDEM OFFENSIONIS. Judæorum lapsum & reprobationem prædixit Isaias duobus locis, ab Apostolo in unum collectis, quod in idem argumentum recidant. Hunc morem passim servat Paulus, pluresque sententias argumento servientes simul colligens, veluti unam tecirar. Scriptura universa corpus unum est, cujus partes invicem explicantur. Primus Isaiæ locus cap. 28. 16. fert: *Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem probatum, angularem, &c.* Alter 8. 14. Dominus *erit vobis in sanctificationem; in lapidem autem offensionis, & in petram scandali, duabus domibus Israel*. Israelitas Achazo Rege viventes alloquitur Isaias. Si fiduciam in Domino collocaveritis, sanctos vos faciet Deus ac proteget: si vero externam opem quæsiveritis, fiet vobis offendiculum Deus.

Hasce minas convertit Apostolus ad ætatis suæ Judæos, qui ad Deum confugere, ac fiduciam in Christu Jesu collocare negligentes, putabant, Fide & Christi gratia se non indigere, justitiamque & salutem in literali Legis observatione, auxiliis, de quibus agimus, vidua, nancisci volebant: at malo ipsorum fato, idem ille ab ipsis rejectus, factus est ipsis lapis offensionis. In illum impacti sunt & confracti. Jerosolymam aggressi sunt Romani, regionem vastavere, excisisque illorum arcibus ac Templo, fame & ferro ingentem adeo hominum multitudinem perdidere, ut nullum unquam crudelius bellum fuerit. Hoc fuit Judæorum infidelium & incredulorum fatum.

At pauci illi, qui Jesu Christo credidere, spe sua decepti non sunt, salutemque in eo & sanctitatem invenere. *Omnis qui credit in eum, non confundetur*. In supremis generis suæ calamitatibus illos divinitus protexit Deus. Tempestive illos monuit, quæ mala patriæ telluri imminerent, ipsique in Herodis ditionem, belli expertem, secessere.

C A P U T X.

Judæi, justitiam suam statuere conati, eam quæ ex fide est, & a Jesu Christo traditur, non obtinuere. Vera justitia Fide, non operibus continetur. Fides per prædicationem acquiritur. Fidem audivere omnes, at Gentiles solummodo excepere.

℣. 1. FRatres, voluntas quidem cordis mei, & obsecratio ad Deum, fit pro illis in salutem. 2. Testimonium enim perhibeo illis, quod æmulationem Dei habent, sed non secundum scientiam. 3. Ignorantes enim justitiam Dei, & suam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti. 4. Finis enim legis Christus, ad justitiam omni credenti. 5. Moyses enim scripsit, quoniam justitiam, quæ ex lege est, qui fecerit homo, vivet in ea. 6. Quæ autem ex fide est justitia, sic dicit: Ne dixeris in corde tuo: quis ascendet in cœlum? id est, Christum deducere: 7. Aut quis descendet in abyssum? hoc est, Christum a mortuis revocare. 8. Sed quid dicit Scriptura? Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo: hoc est verbum fidei, quod prædicamus. 9. Quia si confitearis in ore tuo Dominum Jesum, & in corde tuo credideris, quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris. 10. Corde enim creditur ad justitiam: ore autem confessio fit ad salutem. 11. Dicit enim Scriptura: Omnis, qui credit in illum, non confundetur. 12. Non enim est distinctio Judæi, & Græci: nam idem Dominus omnium, dives in omnes, qui invocant illum. 13. Omnis enim quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit. 14. Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei, quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante? 15. Quomodo vero prædicabunt, nisi mittantur? sicut scriptum est: Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona! 16. Sed non omnes obediunt Evangelio. Isaias enim dicit: Domine, quis credidit auditui nostro? 17. Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi. 18. Sed dico. Numquid non audierunt? Et quidem in omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. 19. Sed dico: Numquid Israel non cognovit? Primus Moyses dicit: Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem: in gentem insipientem, in iram vos mittam: 20. Isaias autem audet, & dicit: Inventus sum a non quærentibus me: palam apparui iis, qui me non interrogabant. 21. Ad Israel autem dicit: Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem.

℣. 1. VOLUNTAS QUIDEM CORDIS MEI, &c. Quę hactenus disputavi, plerosque Judæos reprobatos a Deo fuisse docens, non eo dixi, ut illis insultarem, eorumque calamitate gauderem aut gloriarer. Miseret me infortunii Judæorum, & Deum rogo, ut intelligentiam illis largiatur, oculosque ad veritatis agnitionem aperiat. At iniquum esset, falsa charitatis specie, veritatem dissimulare, perversisque & incredulis illorum enimis lenocinari.

℣. 2. ÆMULATIONEM DEI HABENT, studio erga Deum, vel magno Legis studio flagrant, SED NON SECUNDUM SCIENTIAM. Testor, illos esse Legis, rituumque exteriorum studiosissimos: quod Moysen ament, non damno. At studium hoc necesse est Fide illustretur, & charitate ducatur; Evangelicarum veritatum cognitionem, & professionem Christianæ Religionis cum studiosissima Legis Mosaicæ observatione conjungant. Studiose currunt, non tamen quo opus est. Sequuntur Legem,

gem, at Legis propositum non agnoscunt: malitia peccant, non ignorantia; idque ipsum magis reos efficit, cum in ipsis stet objectam lucem oculis excipere. Excusat Judæos Apostolus, & ex parte commendat, ut illorum mentes ad ea quæ in consequentibus adversus ipsos dicturus est, æquo animo excipienda comparet. Theodoret. hic.

℣. 3. Ignorantes justitiam Dei, quam habemus per Fidem, per Jesu Christi gratiam, per adoptionem, per veniam peccatorum, qua in baptismo donamur. Justitiam hanc ignoravere Judæi, cum in Ecclesiam ingredi recusaverint, obfirmatisque mentibus observationes Legis sequuti sint, eas dumtaxat sanctitati ac saluti comparandæ sufficere arbitrati: quamobrem *justitiam suam quærentes statuere* suis tantum viribus, unisque Legis operibus, *justitiæ Dei non sunt subjecti*, cervicem Deo non summisere, ut justitiam acciperent, quæ a Deo proficiscitur, per Fidem cum charitate conjunctam (1). Nihil magis exosum Deo est, quam arrogantia, superbia, suarumque virium fiducia: quibus unis omnia bene a Judæis gesta perdi poterant.

℣. 4. Finis Legis Christus, ad justitiam omni credenti. Rejecto Christo, frustra Judæi fiduciam in Legis observationibus collocavere. Lex in Christo Jesu finem habet. Sua is morte Judæos a Mosaicorum rituum observatione liberavit. Illi quidem ante Messiam optimi fuere: nunc prorsus inutiles. Via erant ad Liberatorem ducens: ubi finem hunc attigeris, Lex inanis efficitur. V. Grot. Paræ. Cyrill. in Tolet.

Aliter: Legis perfectio & fastigium est Christus (2). Idem ille se venisse testatur, ut Legem impleat perficiatque Matth. v. 17. Explevit & vita & morte: fidem figurarum in Lege exhibitarum, in se completam ostendit; nobisque gratiam, qua illam ut oportet exequamur, promeruit. Gestis & verbis docuit, quæ sit Legis perfectio; ac genuinam illius mentem, adversus pessimas Pharisæorum interpretationes, explicavit.

Denique, *Finis Legis Christus*; quem sibi proposuit Lex, quem spectat (3). Legis ritus signa Christi erant & pignus; illum spectabant morum Leges, veluti largitorem gratiæ, per quam ipsæ absolutissime servarentur. Antiquum Fœdus in præsentia dumtaxat alienjus temporis usum erat, dum Novum succederet. Judæi, in Vetere commorati, neque Legislatoris mentem, neque Legis propositum agnovere. Arbitrati sunt, I. fœdus in ipsorum dumtaxat gratiam initum esse: qua in re falsi sunt, cum ad homines universos pertineret. II. Justitiam Lege dumtaxat afferri posse: quæ tamen Lex nonnisi per Fidem in Christum justos facit: *In salutem omni credenti*.

℣. 5. Moyses enim scripsit, &c. Ut evincat Paulus, una tantum Lege justitiam non afferri, Moysen laudat, ajentem, eum qui Legem servaverit, in Lege nacturum vitam, non animi & justitiæ, (secus enim fides & gratia inutiles forent) sed corporis vitam, prosperas vitæ hujus vices, terrenamque felicitatem (4). Hæc porro merces colentibus a Lege promittebatur, alia prorsus ab ea, quæ colentes Evangelicam Legem, visaque Fidei viventes manet. Hanc explicationem optimi Interpretes probant.

At S. Augustinus, S. Chrysostomus, aliique plures (5) asserunt, hic ab Apostolo significari animi vitam æternam, quam consequi nequit homo neque sola Legis observatione, neque unis naturæ viribus, lumine Fidei, & gratiæ auxilio destitutis. Præterea merces hæc iis dumtaxat promittitur, qui Legem universam absolute servant (6). Sine Fide autem & gratia fieri non potest, ut absolute atque integra religione servetur. Igitur fatendum est, Jesum Christum Legis finem esse & perfectionem, quærendamque nobis esse justitiam quæ ex Deo est, non quæ ex nobis.

℣. 6. Quæ autem ex Fide est justitia, sic dicit: At de justitia quæ ex Fide est, ita Moyses scribit: Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendet in Cœlum? aut quis descendet in abyssum? Ista reputans, credere videris, justificationem, quæ in Christo Jesu per baptismum donaris, aut incertam esse, aut minime consequendam. Postulas quodammodo, ut Christus e Cœlo descendat, certiorem promissionum fidem tibi exhibiturus. Similem ferme locutionem vide Hebr. vi. 6. Cum Christus Jesus e Cœlo descenderit, mortem in terris obierit, imoque e sepulcro surrexerit, nihil jam nobis metuendum est de promissionum illius veritate, certaque verborum fide. Fides in Christi nomen esse debet absolutissimum fiduciæ nostræ momentum. Nihil facilius, quam Christo credere, Christum amare, in Christum sperare, opem ferente ipso; nihilque præterea ad justitiam æternamque beatitudinem consequendam exigitur.

Accipe jam ipsa Moysis verba, quæ Paulus de more [illegible] potius quam [illegible] recitat, ea usurpans quæ proposito serviunt, & ad Fidem torquens ea, quæ Moyses de sua ipsius Lege tradidit (7). Ita igitur Moyses Deut. 30. 11. *Mandatum hoc, quod ego præcipio tibi hodie, non supra te est, neque procul positum: nec in cœlo situm, ut possis dicere: Quis nostrum valet ad cœlum ascendere, ut deferat illud ad nos, & audiamus atque opere compleamus? Neque trans mare positum, ut causeris, & dicas: Quis ex nobis poterit transfretare mare, & illud ad nos usque deferre, ut possimus audire, & facere quod præceptum est? Sed juxta te est sermo valde, in ore tuo & in corde tuo, ut facias illum*. Illud denique verbis hisce significatur, nullam jam esse Hebræis excusationem, nisi Dei Leges servant, quippe qui eas noverint, memoria teneant, & ore versent.

Apostolus ut Judæis persuadeat, justitiæ viam a se propositam, præter quam ait neminem consequi salutem posse, neque difficilem esse, neque viribus superiorem, iisdem ferme verbis, quibus Moyses, utitur: *Ne dixeris: Quis ascendet in Cœlum? aut quis descendet in abyssum?* ut fidem in Christum Jesum, & gratiam, de qua loquor, inveniat. Idem esset ac si diceres: Christum Jesum e Cœlis accessito, iterum a mortuis revoca: tum credemus. Venit Christus, mortuus est, surrexit, prædicatur, vobisque ignotus non est: vestrum est igitur, opem ferente ipsius gratia, ipsum amplecti, credere, oblatisque ac paratis ab eo auxiliis rectissime uti (8).

℣. 8. Prope est verbum in ore tuo. Ne dixeris, quo pacto credam? quis credenda docebit? Nosti Evangelium: quotidie prædicatur. Satis est, ex ore ad mentem & ad executionem Fide, gratia & charitate transferas. Erudire jam, crede, vitam Fide tua dignam institue. Hanc fidem nos prædicamus: hæc Dei justitia vobis deest: *Hoc est verbum Fidei, quod prædicamus*.

℣. 9. Quia si confitearis, &c. Laudabili vivendi instituto quo gloriaris, pioque Legis studio quo flagras (9), adde Fidem in Christum Jesum, *salvus eris*. Recta gere per Fidem & charitatem, *confitere Dominum* esse *Jesum*, *& in corde tuo crede, quod Deus illum suscitavit a mortuis*; fiduciam omnem in ipso repone, unoque ab illo justificationem salutemque tuam præstolare: spe non cades.

(1) Vide Est. Menoch. Paræ. Tolet. Grot. (2) Chrysost. Erasm. Vat. Tolet. (3) Est. Tolet. Menoch. Tir. Paræ. alii. (4) Tolet. Menoch. Tir. Vat. Hamm. Vide & Aug. lib. 4. contra duas Epist. Pelag. cap. 5. (5) Aug. loco citato; & lib. de Spiritu & Litt. cap. 12. Chrysost. Oecumen. Theophyl. Est. alii. (6) Deut. xxvii. 26. Galat. iii. 10. (7) Chrysost. Theodoret. Tolet. Hammon. Peter. (8) Vide Tolet. Vat. Grot. Hammond. Men. Lud. de Dieu, Erasm. Peter. (9) Sup. ℣. 2.

des. Cave credas, sterilem ab Apostolo Fidem exigi, quæ in sola meditatione consistat: homines alloquitur, qui exterius vitæ institutum sancte agebant, Divinamque Legem summo obsequio prosequebantur: deerant illis Fides, gratia, charitas, ut penitus sancti efficerentur. Aliud certe ab Ethnicis impiisque postularet; absolutam scilicet conversionem, mutationem morum ac sententiarum. Illud potissimum ostendere hoc loco vult Apostolus, ardua non esse quæ postulat (9): tranandа non esse maria, nubes ac sidera volatu non prætereunda, imos terræ sinus non penetrandos. Credendum solummodo & amandum.

℣. 10. Corde enim creditur ad justitiam. Credendum est animo, ut justitiam, confitendum ore, ut salutem assequaris. Duplex conditio ad salutem necessaria, & duplex proprietas Fidei, ut meritum pariat: animo credendum, ore confitendum. Adde his charitatem & opera, sine quibus Fides mortua est (10). At de Fide dumtaxat hic agit Paulus. Satis non est, si Christo credas mente: ejus Religionem exteriori confessione præ se feras necesse est, verbisque & operibus confiteare; multi enim sunt qui Christum ore confitentur, factis negant (11). Ii porro sunt infidelibus deteriores (12). Sunt ex Rabbinis qui censeant, negari verbis Religionem posse, dum animo servetur; idemque videri ajunt Persis Muhammedanis: at impias hujusmodi simulationes Christiana Religio execratur.

℣. 11. Omnis qui credit in illum, non confundetur. Quilibet, sive Judæus, sive Gentilis, in Christum credens ea Fide, quam mox descripsimus, spe sua non decipietur: in præsenti vita justitiam, in altera salutem consequetur. Vera Fides carere præmio nequit.

℣. 12. Non enim est distinctio, &c. Ad Fidem ac salutem Deus Fidelem æque atque Ethnicum vocat: omnium hominum dominus est & conditor: misericordiæ suæ divitias in omnes sese invocantes effundit: *Dives in omnes*. Ex iis non est, qui optima erga servos voluntate sunt, at opibus carent, quibus servos remunerentur: in omnes sibi credentes abunde bonitatis suæ opes effundit (13): bonis cumulat *omnes sese invocantes*, non ore dumtaxat, sed animo & voluntate. *Invocare nomen Domini* frequenter apud Scripturam significat (14), ejus religionem profiteri, illi credere, Leges illius sequi; denique pro quolibet Religionis opera usurpatur.

℣. 13. Quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit. Invocare nomen Domini, eo sensu quem diximus, Religionem universam complectitur: Fidem, spem, Charitatem. Deum quem ignoras, quem non amas, nec vereris, in quo fiduciam non collocasti, ex quo nihil præstolaris, illum certe non invocas: statim ac credis, times, amas, facere non potes, quin illius præcepta serves, Leges sequaris. His executioni mandatis, certa est ad justitiam ac salutem via.

℣. 14. Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt? Difficultas hic objicitur adversus dicta de facilitate consequendæ salutis, per Fidem in Jesum Christum. Esto, leve negotium sit credere, salutem assequatur is qui uti opus est credit. At qui fieri potest, ut innumeri prope, tum ex Judæis tum ex Gentilibus, ad quos Christi fama nunquam pervenit, credant? Qui credant, si nemo illis Evangelium nunciat? Profecto quis sibi suaderet futurum, ut piscatores non amplius duodecim, iique pauperrimi, ac Discipuli duo & septuaginta, innumeras inter ærumnas & calamitates, nullo amicorum, scientiæ, opum, eloquentiæ præsidio, Fidem Christi in universum orbem, quam late patebat, brevi tempore inferrent? Probabilis videtur oppositio. Prophetæ certa fide pollicentur fore, ut universo in orbe Messias Regnum teneat, omnesque gentes illius imperio subjiciantur. At qui fieri potest, ut tam paucis a Jesu Christo ad sese prædicandum missis hæc promissa impleantur? Minitaris, neminem assequuturum salutem, nisi Christo credat: innumeros igitur in exitium ruere necesse est, qui nominis Christi notitiam excipere nequeunt prædicatione, itinere scilicet arduo & longo.

℣. 15. Sicut scriptum est: Quam speciosi pedes (15), &c. Isaias 52. 7. de iis loquitur, qui Babylonica e captivitate libertatem Judæis nunciabant: *Quam speciosi pedes nunciantium bona!* Quam expectati veniunt! Hæc verba Paulus accommodat iis, qui pacis Evangelium, bonumque salutis nuncium afferunt. Hinc autem probat, bonum Evangelii nuncium ubique diffundi; omnia felicius celeriusque pervasurum, si audientes ita libenter exciperent, ut Judæi captivi libertatem, clamarentque: Felix faustusque sit hominum pacem nunciantium adventus!

℣. 16. Sed non omnes obediunt Evangelio. Non omnium animos illustravit & comparavit Deus, ut oblato sibi beneficio utantur: non omnes obediunt Evangelio. Hi nuncios insectantur; illi negligenter audiunt; alii denique in ludibrium vertunt. Ipsiusmet Isaiæ ætate non deerant, qui Prophetarum verba aspernarentur, & fidem vaticiniis non adderent (16): hinc illa Isaiæ: *Domine, quis credidit auditui nostro*, iis quæ ex nobis audierunt? At Isaias ceterique Prophetæ futuras ac remotissimas res nunciabant: Apostoli a Christo missi præteritas prædicant, sibi aliisque innumeris probe perspectas.

℣. 17. Ergo Fides ex auditu. Fides igitur tale quid non est, quod ægre obtineatur. Satis est, Dei verbum audias, illudque cum obsequio, animoque intento, docili, ac minime occupato excipias. Non inficior, Dei donum esse Fidem, mentisque illustrationem, & præparationem animi ex eo esse expectandam. At nostrum est, ipso ferente opem, intentos ipsius verbis nos præbere, discere, vetustas opiniones exuere, ipsius opem implorare. Nostrum est præstare quæ possumus, & quæ non possumus, postulare, ait Synodus Tridentina sess. 6. de justit. c. 11.

℣. 18. Sed dico: Numquid non audierunt? An causari possunt Judæi, sese Fide carere, quod Evangelii prædicationem non audierint? *Et quidem in omnem terram exivit sonus eorum*, qui Evangelium prædicant; *& in fines orbis terræ verba eorum*. Cum hanc Epistolam scriberet Paulus, quarto scilicet ac vicesimo post Jesu Christi Resurrectionem anno, nulla erat ferme Romani Imperii Provincia, quo Jesu Christi Evangelium delatum non fuisset (17); nullaque Judæis præsertim erat excusatio, quippe qui Jesu Christi personam ac gesta ignorare non possent; cumque, conantibus licet Jesum Christum ejusque dogmata vituperare, & Apostolos accusare gentis suæ Proceribus (18), ii qui veritatem sincero animo quæsivere, ac penitus scrutati sunt an vera essent, quæ illis imputaban-

(9) Chrysost. Grot. Est. (10) Jacob. II. 20. 26. *Fides sine operibus mortua est.* (11) Tit. I. 16. *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.* (12) I. Timoth. V. 8. *Si quis suorum, & maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit, & est infideli deterior.* (13) Vide Rom. II. 4. & IX. 23. Ephes. V. 7. II. 7. &c. (14) Vide Genes. IV. 26. XIII. 4. XXI. 33. XXXII. 20. 2. Reg. XXII. 4. 7. Isai. XII. 4. XLIII. 7. 22. &c. (15) Ὡς ὡραῖοι. Tertull. lib. 5. contra Marcion. cap. 2. *Quam tempestivi.* Ibid. cap. 5. *Quam maturi pedes.* (16) Vide Chrysost. Theodoret. Tolet. Est. Menoch. (17) Vide Rom. I. 8. Act. VIII. 6. Coloss. I. 6. 23. *Quod prædicatum est in universa terra quæ sub cælo est.* Vide & Chrysost. Euthym. Theophyl. Grot. Est. alios. (18) Vide Euseb. & Hieronym. in Isai. XVIII. 2. Justin. Dialog. pag. 234. Origen. lib. 6. contra Celsum.

trabantur, nullo negotio veritatem manu tangere, & calumnias detegere potuerint. Ita quamlibet in partem Judæi convertantur, probabilem excusationem minime inveniunt.

Sunt qui sententiam hanc ad Gentiles referant: An non omnes Evangelii prædicationem audivere? Per ipsos stetit, quin audirent: Apostoli quippe ac præcones vocem suam extremis terrarum partibus intulerunt. Huic explicationi potissimum illud favet, quod proximo commate de nunciato Judæis privatim Evangelio agitur. At ℣. 19. intelligi potest iterata responsio, novaque ejusdem veritatis confirmatio. Toto enim hoc Capite Judæi potissimum spectantur.

℣. 19. SED DICO: NUMQUID ISRAEL NON COGNOVIT? Instat Apostolus, argumentisque ad rem propius accommodatis ostendit, auditum Judæis Evangelium, positumque in ipsorum potestate, ferente opem Deo, converti, & Christum sequi. Duabus autem rationibus utitur; quarum prima luculenter evincit, vocatos esse Gentiles, videntibus Judæis & sentientibus: altera ostendit, qua sollicitudine Deus Judæos vocaverit, quantaque pervicacia Judæi repugnaverint: utraque autem conficitur, Jesu Christi adventum satis fuisse Judæis exploratum, ipsisque solummodo esse adscribendum, si Fide carent.

EGO AD ÆMULATIONEM VOS ADDUCAM IN NON GENTEM. Illud efficiam, ut erga populum qui vester non est, sive erga gentem nomine nationis indignam, livore disrumpamini; gentem, inquam, vilem adeo & despectam, ut in populorum censu illam connumerare dedignemini; gentem stultam, Dei ejusque Legum cognitione destitutam. Gentem vobis despectissimam beneficiis cumulabo (19); dilectum mihi populum efficiam; spretam a vobis rejectamque adoptionis gratiam illi largiar: atque hæc intuentibus vobis faciam, ut invidia & furore efferamini (20). Profecto nemo unquam adeo exarsit ac sævit, ut in Christianos Judæi. Quo tempore Christi Ecclesia hostium insectationibus obnoxia fuit, acerrimi Christianorum hostes fuere Judæi. Si igitur Ethnici vocati sunt intuentibus vobis ac sentientibus, consequens fit, ut Evangelium noveritis: id quod conficiendum erat.

Toletus & Menochius ita interpretantur: *Numquid Israel non cognovit* vocationem Gentium ad Fidem? Omnino ignorare non potuit, quippe a Moyse apertissime prædictam iis verbis: *Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem*, &c. quibus & gentium vocatio & reprobatio Judæorum luculentissime significatur. Prior tamen interpretatio magis ad mentem Apostoli accedere videtur.

℣. 20. ISAIAS AUTEM AUDET, &c. Luculentius etiam Isaias hic vocationem gentium, & consequenti ℣. voluntariam Judæorum infidelitatem demonstrat, Dei nomine clamans: *Inventus sum a non quærentibus me*. Gentiles, quibus ignotus eram & neglectus, me invenere, dederuntque manus statim ac Evangelii mei prædicationem audierunt: *Palam apparui iis, qui me non interrogabant*, non quærebant. In Novi Testamenti Libris *interrogare* frequenter usurpatur pro rogare, quærere, flagitare (21).

℣. 21. AD ISRAEL (22) AUTEM DICIT: TOTA DIE EXPANDI MANUS MEAS AD POPULUM NON CREDENTEM, &c. Id porro argumentum est, nullam Judæis esse suæ obstinationis excusationem. Queritur Deus, illos esse pervicaces, suisque suasionibus refractarios: ait, se *tota die*, sive *omnibus diebus* (23) manus ad illos tetendisse; sua illis verba nunciare jussisse: at illos tum Dei tum Prophetarum monita aspernatos. Isaias certe de rebus ætate sua gestis, deque iis quæ præcesserant, agebat: simul tamen significabat, quæ in posterum eventura erant; habebaturque exploratissimum, Christum & Apostolos labore semper ferme inutili Judæam & Jerosolymam docendo peragrasse, auresque docentibus præbuisse Judæorum quam paucissimos, si cum iis qui recusavere, conferantur.

(19) Erasm. Grot. Parr. Est. Dins. (20) Vide Chrysost. Theodoret. Est. Vat. Hammond. Grot.
(21) Vide Luc. v. 3. viii. 3. xiv. 18. Ἐρωτῶ σε, ἔχε με παρῃτημένον, &c. (22) Πρὸς Ἰσραήλ. Reddi potest: *Ad Israel*, quod ad Israel, vel adversus Israel. (23) Isai. lxv. 2. כל היום. Septuag. Ὅλην τὴν ἡμέραν. Symmach. & Aqu. Πάσας ἡμέρας, apud Theodoret. hic.

C A P U T XI.

Aliquot Israelis reliquias sibi reservavit Deus, cæteris in obstinatione ac cæcitate perseverantibus. Gentes oleaster sunt insitus bonæ oleæ, nempe Judæis. Futura Judæorum conversio. Judiciorum ac Sapientiæ Dei altitudo.

℣. 1. DIco ergo: Numquid Deus repulit populum suum? Absit. Nam & ego
Israelita sum ex semine Abraham, de tribu Benjamin. 2. Non repulit
Deus plebem suam, quam præscivit. An nescitis, in Elia quid dicit Scriptura: quem-
admodum interpellat Deum adversum Israel? 3. Domine, Prophetas tuos occide-
runt, altaria tua suffoderunt: & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam.
4. Sed quid dicit illi divinum responsum? Reliqui mihi septem millia virorum, qui
non curvaverunt genua ante Baal. 5. Sic ergo & in hoc tempore, reliquiæ secun-
dum electionem gratiæ salvæ factæ sunt. 6. Si autem gratia jam non ex operibus:
alioquin gratia jam non est gratia. 7. Quid ergo? quod quærebat Israel, hoc non
est consecutus, electio autem consecuta est: cæteri vero excæcati sunt: 8. Sicut scri-
ptum est: Dedit illis Deus spiritum compunctionis: oculos, ut non videant, & au-
res, ut non audiant, usque in hodiernum diem. 9. Et David dicit: Fiat mensa
eorum in laqueum: & in captionem, & in scandalum, & in retributionem illis.
10. Obscurentur oculi eorum, ne videant: & dorsum eorum semper incurva. 11.
Dico ergo: Numquid sic offenderunt, ut caderent? Absit. Sed illorum delicto, sa-
lus

lus est Gentibus, ut illos æmulentur. 12. Quod si delictum illorum divitiæ sunt mun-
di, & diminutio eorum divitiæ Gentium: quanto magis plenitudo eorum? 13. Vo-
bis enim dico Gentibus: Quamdiu quidem ego sum Gentium Apostolus, ministerium
meum honorificabo. 14. Si quomodo ad æmulandum provocem carnem meam, &
salvos faciam aliquos ex illis. 15. Si enim amissio eorum, reconciliatio est mundi:
quæ assumptio, nisi vita ex mortuis? 16. Quod si delibatio sancta est, & massa:
& si radix sancta, & rami. 17. Quod si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum
oleaster esses, insertus es in illis, & socius radicis, & pinguedinis olivæ factus es,
18. Noli gloriari adversus ramos. Quod si gloriaris: non tu radicem portas, sed ra-
dix te. 19. Dices ergo: Fracti sunt rami, ut ego inserar. 20. Bene: propter in-
credulitatem fracti sunt. Tu autem fide stas: noli altum sapere, sed time. 21. Si
enim Deus naturalibus ramis non pepercit: ne forte nec tibi parcat. 22. Vide er-
go bonitatem, & severitatem Dei: in eos quidem, qui ceciderunt, severitatem: in
te autem bonitatem Dei, si permanseris in bonitate, alioquin & tu excideris. 23.
Sed & illi si non permanserint in incredulitate, inserentur: potens est enim Deus
iterum inserere illos. 24. Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, & contra na-
turam insertus es in bonam olivam, quanto magis ii, qui secundum naturam inse-
rentur suæ olivæ? 25. Nolo enim vos ignorare, fratres, mysterium hoc, (ut non
sitis vobis ipsis sapientes) quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitu-
do Gentium intraret, 26. Et sic omnis Israel salvus fieret, sicut scriptum est: Ve-
niet ex Sion, qui eripiat, & avertat impietatem a Jacob. 27. Et hoc illis a me
testamentum: cum abstulero peccata eorum. 28. Secundum Evangelium quidem,
inimici propter vos: secundum electionem autem, charissimi propter patres. 29. Si-
ne pœnitentia enim sunt dona, & vocatio Dei. 30. Sicut enim aliquando & vos
non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis, propter incredulita-
tem illorum: 31. Ita & isti nunc non crediderunt in vestram misericordiam ut &
ipsi misericordiam consequantur. 32. Conclusit enim Deus omnia in incredulitate,
ut omnium misereatur. 33. O altitudo divitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei: quam
incomprehensibilia sunt judicia ejus, & investigabiles viæ ejus! 34. Quis enim co-
gnovit sensum Domini? Aut quis consiliarius ejus fuit? 35. Aut quis prior dedit
illi, & retribuetur ei? 36. Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt om-
nia: Ipsi gloria in sæcula. Amen.

℣. 1. NUMQUID DEUS REPULIT POPULUM SUUM? Novam sibi difficultatem objicit Apostolus, nomine Judæorum. An Deus omnino rejecit Israelem, cui tam multa olim ac magnifica promiserat, quem peculiaribus adeo beneficiis est prosequutus? ubi jam promissorum fides, & consiliorum constantia? Ista avertat Deus: nimirum res Israelis amo, utpote ipse Israelita; ac pro certo credo, quamplurimos sui cultores servosque fideles e gente sua sibi Dominum reservasse. Ipse ego ejus rei exemplum sum & argumentum (1).

℣. 2. NON REPULIT DEUS PLEBEM SUAM, QUAM PRÆSCIVIT, quam gratuito beneficio elegit (2), & scientiæ ac dilectionis prærogativa ea universis secrevit. Sive, præscientia pro simplici cognitione secernente & comprobante usurpata: Scio, populum suum penitus a Deo non fuisse rejectum, cui scilicet is nunquam non benevolentiam ac misericordiam exhibuit (3).

AN NESCITIS, IN ELIA QUID DICIT SCRIPTURA (4)? sive, per Eliam, de Elia, seu denique, in Elia, ubi scilicet de Elia scribitur? Rabbini, cum sententias a Scripturis recitant, usurpare solent: Scriptum est in Abraham, in Saul Rege, in Locusta, ut innuant locum Geneseos de Abrahamo, Samuelis de Saule, Joelis de Locustis, &c. Ita hic Paulus Scripturam laudat in Elia, scilicet, in Eliæ historia (5).

℣. 3. DOMINE, PROPHETAS TUOS . . . ET EGO RELICTUS SUM SOLUS. Achabi & Jezabelis ætate florebat Elias, iis nimirum temporibus, quibus miseriora in decem Tribuum Regno pii homines nunquam experti sunt. Acerrimo Divinarum rerum studio flagrans Elias, cum Deo queritur, Prophetas Domini interfectos, eversas aras; eas fortasse, quas Prophetæ in monte aliquo sacras Deo struxerant, ne populi reliquiæ, quæ fidem Deo servaverant, in superstitionem ruerent. At respondet Deus, malum tam late non sæviisse, quam ipse arbitratur; solum non esse Eliam in Dei obsequio constantem; septem hominum millia sibi servasse Deum, quæ Baalem non coluere. Colligit hinc Paulus, cum Eliæ ætate, quo tempore Dei religio apud Israelem in oblivionem penitus abiisse videbatur, tam multi laterent pii Israelitæ, fieri posse, ut ætate sua plures essent fideles Judæi ac prædestinati, quam vulgo hominibus viderentur: Electorum numerum Deo exploratum esse, &, si hactenus perpauci essent ex Judæis Christo credentes, futurum fortasse, ut quamplurimos deinceps Deus in Ecclesiam convocaret.

Israelis Regnum a Regno Juda sejunctum, Judæos reprobos incredulosque, ab Judæis electis ac fidelibus, Jesu Christo coætaneis, secretos, significabat. Dei cultum deseruere decem Tribus; tenuere Judas & Beniamin. Idem contigit temporibus Pauli. Judæorum plerique pervicaci animo priscis Legibus inhærentes, Messiam se Dei Re-

(1) Vide Theodoret. (2) Deut. VII. 7. & Rom. XI. 6. & Tolet. hic, Est. (3) Vide Rom. VIII. 29. 1. Petr. 1. 20. Var. Vorst. (4) Ἐν Ἠλίᾳ, De Elia. Erasm. Illyr. Tig. Pagn. Castal. Ludov. de Dieu, Gloss. (5) Vide Heins. Vorst. Camer. Est. Grot. Syr. Arab.

gnum sibi nunciatum rejecere: at ex iis ipsis, qui reprobæ & pervicacissimæ gentis loco habebantur, selecti fortasse fuere quamplures, qui vel jam crederent, vel aliquando essent crederent (6). Ista scribit Paulus, ne animos Judæorum irritet, utque illos doceat, se nihil simultatis in ipsos fovere.

℣. 5. SIC ERGO ET IN HOC TEMPORE, RELIQUIÆ SECUNDUM ELECTIONEM GRATIÆ, SALVÆ FACTÆ SUNT. Græcus legit dumtaxat (7): *Sic ergo & in hoc tempore reliquiæ, secundum electionem gratiæ, factæ sunt*. Omittit, *salvæ*. Minimus Judæorum numerus, qui Christo nomina dederunt, aptissime designatur iis, qui Eliæ ætate in Domini obsequio perseveraverant. A proposito non discedit Paulus; ac disertissime hic scribit, has Israelitarum reliquias integram Domino fidem servasse, gratuita Dei electione: *Secundum electionem gratiæ*; ne gloriarentur illi, quasi id fide & bonis operibus promeruissent (8).

℣. 6. SI AUTEM GRATIA, JAM NON EX OPERIBUS. Ne quis igitur glorietur, bonis operibus se id esse assecutum, ut ad Fidem a Deo vocaretur. Quemadmodum septem millia hominum, qui Baalem non coluere, gratuito beneficio electa sunt, *Reliqui mihi*; ita & ii, qui Christo crediderunt, gratuita prorsus electione inter cæteros secreti sunt: *Secundum electionem gratiæ*. Quod si mera dumtaxat gratia, jam non operum causa: *alioqui gratia jam non est gratia* (9), sed debitum.

Græcus addit (10): *Si ex operibus, jam non est gratia. Alioqui opus jam non est opus*. Si bonorum operum causa illos elegit Deus, nulla jam gratia illos donavit: si vero gratia, opus jam non est opus, nullum est meritum: atque ita meritum simul esset & non esset, gratia foret ac debitum: id quod verbis pugnat. Hæc tamen Additio in vetustis Codicibus non legitur, puta in Alexandrino, Claromontano, S. Germani Pratensis, Græco-Latinis, aliisque optimæ notæ. Deest etiam in omnibus omnino Latinis; eamque non agnovere Commentarii sub Ambrosii, Origenis, Chrysostomi, Theodoreti nominibus vulgati. Hinc fit, ut a Librariis subsuta censeatur (11).

℣. 7. QUID ERGO? QUOD QUÆREBAT ISRAEL, HOC NON EST CONSECUTUS. Suam ipse justitiam in literali Legis observatione quærens Israel, ut ait Apostolus supra x. 3. excidit a vera justitia, quæ in Fide & Jesu Christi gratia invenitur. Ii dumtaxat, qui a Deo electi fuere, ejusque gratia præoccupati, veram justitiam, sive in Ecclesia sive in Synagoga, repererunt (12). Cæteri in cæcitate permansere. Vide supra ix. 31. 32.

ELECTIO AUTEM CONSECUTA EST (13). Invenere ii, qui a Deo electi sunt; Israelitæ vocatione donati: quos Deus gratia elegit ac vocavit ad Fidem, sive ad gloriam prædestinavit. *Cæteri vero excæcati sunt*. Græcus (14): *Obdurati sunt*. Obfirmavere animum in scelere, & Christum Jesum agnoscere renuerunt: quamobrem Deus suæ illos libidini ac mentis errori reliquit: illorum lapsum, infidelitatem, infortunium permisit, non insidiis circumveniens, aut malitiam inspirans, sed misericordiam denegans.

℣. 8. DEDIT ILLIS DOMINUS SPIRITUM COMPUNCTIONIS: soporis ac stuporis. Græcus cum Vulgata consentit (15). At Hebræus (16) procul dubio soporem ac ferreum somnum significat; ac persæpe Septuaginta Græcam vocem *Catanuxis* pro somno usurpavere (17). Deus igitur propinavit Israeli potionem, qua ebrius fieret, ejusque ratio & intellectus hebetaretur; in ebrietatem quamdam ruere passus est, ita ut Jesum Christum, & quæ sibi essent utilissima, non agnosceret. Israelis errorem & infidelitatem agendo non juvit Deus: errare passus est, non vetando. *Spiritum compunctionis* S. Chrysostomus ac Theodoretus certam obstinatamque male agendi consuetudinem interpretantur.

OCULOS, UT NON VIDEANT. Oculis illos instruxit Deus, quibus ii uti noluere, ut quid officii sui esset, perspicerent. Stuporem culpa sua & cæcitatem retulere; sive quod auxilia a Deo oblata rejecerint spreverintque, sive quod Deus æquissima justitiæ suæ vice illis deinde negaverit auxilia, quibus illi sese indignos aliquando præbuerunt, misericordiam non exhibuerit, suaque illos in massa corruptionis reliquerit. Vide supra ix. 18. 19. 20. 21. 22.

Locus, quem explicamus, ex congestis in unum sententiis, proposito servientibus, constat. Hæc verba, *Oculos ut non videant, & aures ut non audiant, usque in hodiernum diem*, in Deuteronom. 29. 4. leguntur, non in Isaia. Ea usurpavit Apostolus, ut ostenderet, Judæos eodem semper fuisse ingenio, pervicaces, Deo refractarios; unamque illorum infidelitatem, nullo unquam argumento fractam, si aliæ deessent, justam satis fuisse causam, cur rejicerentur.

℣. 9. FIAT MENSA EORUM IN LAQUEUM. Psalmus LXVIII. 23. ex quo hausta est hæc sententia, de iis explicatur, qui fideles Judæos insectabantur, quibus mala hæc a Propheta prædicuntur (18). Fidelium Judæorum adversarii reprobos Judæos, qui Christianos odere, significant; quæque mala illis nunciat Propheta, istis omnino conveniunt. Fel & acetum in cibum potumque mihi illi exhibuere: isthæc ipsa veneno illis sint, cumque illi ad mensam accesserint, hostium insidiis capiantur; ruant, & ad lapidem confringantur.

Altare ac Templum, quibus fiducia Judæorum nititur, laqueus iis sint, & lapis offensionis. Illorum oculi tenebris obducantur, & cervix ad terram inflexa opprimatur. Hoc ipsum revera usu venit Judæis in supremo Romanorum bello: Urbs, Templum, Altare quodammodo laqueus illis fuere, quo capti sunt. Mœnium firmitate, fortitudine militum, inanique elati fiducia, futurum nunquam, ut Deus Templum, Altare, Sanctuarium temerari pateretur, bellum universæ genti exitiale temere susceperunt. Odio in Christianos cæci, illos insectati sunt, & ubique calumniis oppressere, rati, se obsequium Deo præstare; at minime sentientes, supremum criminibus suis fastigium se imponere, novasque in caput suum calamitates provocare (19).

℣. 11. NUMQUID SIC OFFENDERUNT, UT CADERENT? Nulla ne conversionis spes Judæis est (20)? nunquam

[6] Theodoret. hic. [7] Οὕτως δὲ ἐν τῷ νῦν καιρῷ λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονε. At Origenes, sive Rufinus in hunc locum, Ambrosiaster, cum Vulgata consentiunt. Non legit pluribus in locis S. Augustinus: ex quo oritur conjectura, ista addita esse a librariis. Brugens. Est. Mill. [8] Tolet. ex Augustin. Theodor. Est. Menoch. Tir. Vorst. Pare. Vat. [9] Est. Tolet. Menoc. alii qui supra. [10] Εἰ δὲ ἐξ ἔργων, οὐκ ἔτι ἐστὶ χάρις. Ἐπεὶ τὸ ἔργον οὐκ ἔτι ἐστὶν ἔργον. [11] Erasm. Zeger. Est. Grot. Mill. [12] Vide Est. Menoc. Tir. [13] Ἡ δὲ ἐκλογὴ ἐπέτυχεν. Grot. Vorst. Est. Menoc. Ἐκλογὴν ... Ἰουδαίων πεπιστευκότων ... Theodoret. [14] Οἱ δὲ λοιποὶ ἐπωρώθησαν. Legisse videtur Vulgatus: Ἐπηρώθησαν. [15] Isai. XXIX. 10 Πνεῦμα κατανύξεως, Spiritum compunctionis. Usurpasse videntur κατανύξεως pro κατανυστάξεως, sive κατανυσταγμοῦ, ex κατανυστάζω, quo verbo soler utuntur Septuaginta. [16] רוח תרדמה [17] Vide 70. in Psalm. LIX. 5. Ἐπότισας ἡμᾶς οἶνον κατανύξεως. Hebr. תרעלה Psalm. LXXV. 6. Ἐνύσταξαν οἱ ἐπιβεβηκότες τοὺς ἵππους. Levit. X. 3. Isai. XLVII. 5. Vide & Eccli. XXI. 31. & Psalm. IV. 5. κατανύγητε. Hebr. ודמו Silete. Vide Lud. Capell. Lud. de Dieu, Hamm. Grot. Le Clerc hic. [18] Vide nos in eum Psalmum. [19] Vide Grot. Est. Brais. [20] Origen. Tolet. Est. Menoch. Erasm. Grot. Hammond. alii.

quam illi ad Deum revertentur? Sive: Ita ne ruerunt, ut omnes penitus ad unum perierint (1)? Seu denique: Judæorum lapsus nedum præter remedium est, verum etiam præter utilitatem (2)? Minime gentium: *sed illorum delicto, salus est gentibus*. Cur vero? *Ut illos* ipsi *æmulentur*. Ut Judæis a fide excidentibus, Gentiles in eorum locum subirent; & Judæi debitum sibi locum ab externis occupari ægre ferentes, in Ecclesiam confluere, & Fidem amplecti properarent. Hoc loco Apostolus ad Moysis verba, supra recitata (3), alludit: *Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem*. Consentiunt Interpretes (4) futurum fuisse ut, si Judæi a fide non desciscerent, neque Christum rejicerent, Gentiles in Ecclesiam eo tempore ac modo, quo id gestum est, non ingrederentur. Nunciatum Judæis Evangelium ipsi amplexi essent, plenusque illorum numerus salutem assecuturus fuisset, antequam Gentiles converterentur: at contra res habuit sese, Judæorum culpa: cæteris prævere in Ecclesiam Gentiles, nequn venturi sunt Judæi, nisi Gentium multitudine salutem consecuta (5). Quæ dixi, de universa collectione Judæorum intellige, sub exitum sæculorum ad Christum accessura: non enim desunt ex iis aliqui, qui identidem Christianam Religionem amplectantur.

℣. 12. Quod si delictum illorum divitiæ sunt mundi, &c. Si Deus, arrepta opportunitate ex Judæorum perfidia, tam multas in mundum opes effudit, ac tam multos ad Fidem Gentiles arcessivit, quid futurum est, cum Judæi in sæculorum exitu nomina dederint Christo, & ad Ecclesiam accesserint (6)? Quam beatus gratiæ, gaudii, hilaritatis, fervoris imber tum Gentiles olim conversos, tum Judæos nuper adjunctos proluet? Quam felix inter utrosque æmulatio studiorum erga Dei obsequium, animorumque vocatione gaudentium?

℣. 13. Quamdiu quidem ego sum Gentium Apostolus, &c. Quæ pro Judæis dixi, suspicionem vobis, Gentiles, ne ingerant, quasi illos vobis præferam, aut vos minimi faciam, veluti idcirco ingressos Ecclesiam, quod illi beneficium istud rejecerint. Vocationis vestræ gratiam non minuo; quin & illustrare conor, quippe qui me Gentium Apostolum esse glorior, ad ministerium istud a Deo & Ecclesia electum (7). Gentiles ad Ecclesiam convocare, eosque hortari non desinam, ut fide & obsequio dignos se hoc beneficio exhibeant; nimirum ut horum Fides, studium, sanctitas piam ac salubrem in Judæis æmulationem pariant, eosque ad imitationem ingrediendi in Ecclesiam impellant (8). Id proximo commate subdit.

℣. 14. Provocem carnem meam, Judæos fratres: modus dicendi est Hebraicus, in Veteris Testam. Libris usurpatus (9): Caro es ex carne mea, & os ex ossibus meis: frater, consanguineus.

℣. 15. Si amissio eorum reconciliatio est mundi. Futuram Judæorum conversionem ac vocationem ægre ne feramus, gloriæ nobis & utilitati futuram; Ecclesiæ, resurrectionem quodammodo, novamque vitam. Cum Judæi ad Christum accesserint, nova in Fidelibus universis bene agendi æmulatio, novumque perfectionis studium vigebit. Sive: Judæorum conversio tam jucunda cæteris Fidelibus futura est, quam reddita incolumitas amico ex morte revertenti, quem amissum lugebamus (10). Denique: Cum illi resipuerint, tum universalis omnium Resurrectio fiet. Proximæ felicitatis nostræ, rerumque omnium instaurationis indicium erit (11).

℣. 16. Quod si delibatio sancta est, et massa. Gentiles, qui Christo credidistis, Judæos ad Christum conversos ne aspernemini, eosque a vestra consuetudine ne segregetis (12); quin neque eos, qui nondum Ecclesiæ accesserunt: gens enim ista, quantumvis incredula, &, ut ita dicam, derelicta, præclarissimis adhuc laudibus commendatur. Conspersio est, ex qua primitiæ oblatæ sunt Deo. Minima hæc pars Deo exhibita, conspersionem universam sanctam efficit. Ita modicus Judæorum numerus, qui nomina dederunt Christo, ceu totius gentis primitiæ sunt: gens tota modico isto Credentium numero sancta redditur. Tota olim simul Deo conjungetur.

Alludit hic Apostolus ad Moysis sanctionem Num. xv. 20. qua cavebatur, ut conspersionis primitiæ Deo dicarentur. Hæ porro singulorum locorum Sacerdotibus aut Levitis exhibebantur. Id ætate sua servatum, testatur Philo (13); solentque adhuc Judæi aliquam conspersionis partem separare, & igni tradere (14), dum penitus comburatur. Teste S. Hieronymo ad cap. 14. Ezech. Judæorum mos & traditio sexagesimam partem ut minimum, quadragesimam ut maximum definierant.

Et si radix sancta, et rami. Judæi sancta ex radice orti sunt, sanctis nimirum Patribus & Patriarchis (15). De istorum salute & conversione desperandum non est. Primi omnium Divino Fœdere veteri comprehensi fuere: putandum est, nolle Deum, ut a Novo penitus excludantur. Exhibita illis promissa Deo non exciderunt: illa citius seriusve complebit. Patrum sanctitas illis non imputatur: propria intrinsecus sanctitate non gaudent, sed exteriori duntaxat, morali, analogica, quæ proximum certe jus in Regnum Cœlorum illis non tribuit, at remotum, conversionis illorum spe innixum.

℣. 17. Quod si aliqui ex ramis fracti sunt; siqui ex Judæis increduli permansere, atque a promissis, Patribus ipsorum præstitis, exciderunt, idcirco gens tota spernenda est? Si qui arboris rami fracti sunt, rejecta ne arbor dici potest, atque igni tradita? Ipse tu, o Gentilis, *cum oleaster esses, insertus es in illis*, Judæis, qui bona olea sunt: omnia debes trunco, cui insitus fuisti; ex eo humorem & succum trahis. Nisi Judæi essent, in Ecclesiam non intrasses. Hi Evangelium tibi Christumque nunciavere. Si eorum nemo a promissis excidisset, illorum particeps tu fortasse non esses. Disce igitur, quanta debeas Judæis.

Mirum, quod Paulus comparationem ducat ex re, quæ agricolarum arti repugnat. Non silvestris arbor sativæ inseritur, sed sativa silvestri, ut humor a silvestre exsuctus, sativæ fibris exceptus, naturam mutet, ac purgetur, fructum producturus ex natura arboris insitæ.

At in comparationibus illud usurpari solet, quod argumento serviat; neque urgenda est comparatio præter loquentis propositum: satis est, si fieri queat id quod scribit Paulus. De fructu a Gentilibus ferendo hic non agit: illud solummodo vult, Gentiles insitos esse Judæis. Quo magis præter naturam est insitio, eo luculentius est beneficium a Deo Gentilibus præstitum. Arboris truncus Patriarchæ sunt; rami, Hebræi; boni rami, trunco inhærentes, Apostoli & Judæi Christo credentes; rami fracti, Judæi increduli; surculi pro fractis ramis insiti, Gentiles ad Christum conversi. Hoc porro est comparationis propositum (16).

Socius radicis et pinguedinis, promissionum Patriarchis exhibitarum, fidei illorum, & cognitio-

[1] Vide Est. Hamm. Vatab. [2] Vide Aug. hic, & Zeger. [3] Rom. x. 19. ex Deut. xxxii. 21. [4] Est. Tolet. hic; Med. in Apoc. vii. 4. &c. [5] Rom. xi. 25. [6] Vat. Est. Men. Tir. Grot. Paræ. [7] Act. ix. 15. xiii. 2. Galat. ii. 7. [8] Vide Tolet. Est. Menoch. Tirin. Vatab. alios. [9] Genes. xxix. 14. xxxvii. 27. Levit. xviii. 12. 13. 17. &c. [10] Grot. Vatab. Vorst. [11] Chrysost. Theodoret. Ansel. Tolet. hic. [12] Vide Grot. hic. [13] Philo, de Præmiis Sacerdotum, initio. [14] Leon Modena part. 2. c. 9. De' Riti Giudaici. [15] Tolet. Vorst. Paræ. Est. Men. alii. [16] Origen. Gent. Castal. Tolet. Est. Erasm. Menoch.

nis Dei, gratiæ cum illis a Deo communicatæ. Gratia & Fides, quæ Veteris Testamenti Sanctos fecit, eadem & Novi facit.

℣. 18. Noli gloriari adversus ramos. Ramos neque fractos, neque trunco inhærentes aspernare; nimirum neque conversos Judæos, neque cæteros. Per conversos te vocavit ad Fidem Deus; cæterorum locum tu occupas. De illorum salute desperandum non est; propinquiores saluti erant illi quam tu, cum a Deo illustraveris. *Non tu radicem portas, sed radix te.* Multum debes Patriarchis, Hebræisque Fidelibus; tibi non item illi. Nihil hi ex te accepere, tu multum ex illis (6).

℣. 19. Fracti sunt, ut ego inserar. Me illis antepoluit Deus, cum illos exclusefit, ut me intra Ecclesiam admitteret: passus est eos cadere, ut ego surgerem (7). Sive: Fracti sunt illi, meque loco illorum inseruit Deus (8). Adversus ramos, non adversus radicem efferor.

℣. 20. Bene: propter incredulitatem fracti sunt. In Deo gloriari potes, illique grates reddere, quod illorum loco te substituerit. Incredula illorum mens digna fuit pœna: *Tu vero fide sta* (9); time ne cadas, similemque pœnam in te provoces. Dei populus hi olim erant, filii fœderis; nunc hisce laudibus spoliati: idem imminere tibi fatum potest: fieri potes arrogans, incredulus, obstinatus; tuæque virtuti aut gestis non debes quod stas, sed Fidei, quæ merum est Divinæ misericordiæ beneficium. Fides, vocatio, gratia amitti queunt (10). Sua ex imbecillitate timenda sunt homini omnia, colendaque est animi demissio. ℣. 21. *Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit; ne forte nec tibi parcat.*

℣. 22. Vide ergo bonitatem et severitatem Dei (11). bonitatem erga te, severitatem in Judæos infideles. Expertus bonitatem in vocatione donoque Fidei, quod immerito largitus est Deus, time, ne justitiæ severitatem in pœna infidelitatis, arrogantiæ ac perfidiæ experiaris. Perseverantiam, sine qua cætera Dei dona tibi sunt inutilia, minime tibi debet Deus (12).

℣. 23. Si non permanserint in incredulitate; si ad Dominum accesserint, iterum radici suæ inseri poterunt, suumque in locum postliminio restitui: *Potens est enim Deus iterum inserere illos.* Largiri potest illis, ut tibi, cor carneum, & Fidei donum, iisque misericordiam aliquando exhibere, uti nunc severitatem in ipsos exercet (13).

℣. 24. Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, ut bonæ oleæ insertus eris, multo facilius potest Deus, sativam oleam radici suæ inserere, fractumque ramum loco suo restituere. Majori opera insitus tu fuisti. Si ergo præstare potuit Deus id quod est difficilius, omnino poterit id quod facilius fuerit.

℣. 25. Nolo vos ignorare mysterium hoc. Ne forte in errorem feramini, perperam usurpatis iis, quæ hactenus dixi, mysterium, vobis nondum fortasse satis notum, explico. Docui, vos mero Divinæ misericordiæ beneficio fuisse vocatos (14), ac Dei consilia de vobis nulla re posse turbari (15); quos ille vocavit, hos & justitia & gratia cumulasse (16); credentem Christo, salutem consecuturum (17); justum denique Fide vivere (18). Ex his colligendum videbitur, salutem vobis esse certissimam, nullumque superesse metum exitii, cum inter Electos recenseamini. At arcanum in ea re mysterium latet, vobis ignotum, quod statim explico. Certissima sunt quæ tradidi: nemo ex prædestinatis periturus est: at multi sunt vocati, pauci vero electi (19): Fide, justitia, primaque gratia donantur multi, quos Deus ad gloriam æternamque beatitudinem non prædestinavit. Certam igitur bonorum operum exercitatione, demissione animi, integraque fide erga Dei beneficia, salutem vestram ac vocationem efficite. Hoc fusius docet Apostolus Cap. xii.

Aliud est mysterium, quod vobis explicari necesse est; partem scilicet Judæorum ruisse in infidelitatem, ut Dei misericordia & vires in vobis primum, deinde in illis emicarent: in vobis quidem, per vocationem ad Fidem; in illis vero, sub exitum sæculorum, per conversionem ad Dominum. Infidelitas Judæorum occasio vestræ fidelitatis fuit (20); vestraque fides illos aliquando ad Deum trahet. Misericordiæ erga genus Abrahami nunquam oblitus est Deus. Deo inimici nunc Judæi sunt, quod in illorum locum vos subieritis: at amici sunt ob Patres veteresque Patriarchas (21), atque ob electionem, qua illos secrevit Deus, ut gentem suam componerent. Vitam igitur ita instituite, ut Dei furorem, quemadmodum illi, non experiamini.

℣. 26. Et sic omnis Israel salvus fieret. Israelis lapsus neque in universum est, neque spe reparationis caret: pars Christo credidit; pars aliquando credet, atque ad Ecclesiam convertetur (22). At quando? cum plenus gentium numerus intraverit; in exitu sæculorum (23); eo tempore, quod unus novit Deus. Verba hæc, *Omnis Israel salvus fiet*, proprie a plerisque usurpantur. Putant alii, explicanda esse de universitate non absoluta; omnes ferme resipiscent: ingens adeo futurus est illorum numerus, ut cæteri cum his collati pro nullis habeantur (24).

℣. 27. Et hoc illis a me testamentum, hoc fœdus cum illis feriam, cum abstulero peccata eorum. Sive: Hujusmodi fœdus cum illis feriam: nimirum delebo illorum peccata, inter amicos excipiam, auferam cor lapideum, & carneum dabo.

℣. 28. Secundum Evangelium, inimici. Judæi Evangelio non credentes, inimici sunt Deo, vestri causa: vos enim per misericordiam vocavit Deus, illos per justitiam in infidelitate deseruit (25). Opus est igitur illos ametis, eorumque vos misereat. Filii erant legitimi: hos repudiavit Deus, ut vos adoptaret. Illorum igitur infortunio ne illudatis, ac modeste obtenti beneficio: mementote, illos *secundum electionem charissimos esse propter Patres*. Cum cæteras inter gentes illos elegerit Deus, sanctaque & charissima e radice eduxerit, latentem secretamque erga illos misericordiam mente fovet (26), suo tempore, infinitæ dumtaxat ipsius sapientiæ explorato, prodituram. Minime patietur Deus, ut gens olim adeo chara, penitus ac præter spem pereat: expleta severitate, clementiam exercebit.

℣. 29. Sine pœnitentia (27) enim sunt dona et vocatio Dei. Irrevocabilia sunt Dei dona, nec voluntatem mutat Deus, uti solent homines, ab odio ad amorem, ab amore ad odium transeuntes; inconstantes, leves, incerti. Secum pugnare nequit Deus, qui Abrahami genus in gentem suam ele-

[6] Tolet. Est. Grot. alii. [7] D. Thom. Est. [8] Tolet. Grot. Men. [9] Σὺ δὲ τῇ [illegible] Fide stas, sive, per fidem stas. Tolet. Est. Menoc. Parae. [10] Vide 1. Timot. 1. 19. 11. 15. iv. 1. 7. & 1. Cor. xvi. 13. 2. Petri 1. 10. [11] Χρηστότητα & ἀποτομίαν. [12] Vide Est. Tolet. Grot. alios. [13] Vide Estium hic; & Rom. iv. 21. xiv. 4. 2. Cor. ix. 8. & 2. Timot. 1. 12. Hebr. xi. 19. [14] Rom. ix. 15. 16. 23. [15] Rom. viii. 1. 2. & seq. [16] Rom. viii. 30. [17] Rom. ix. 33. [18] Rom. iii. 28. [19] Matth. xx. 16. [20] Vide infra ℣. 30. [21] Infra ℣. 28. [22] Est. Vorst. Tolet. Perer. Menoc. Parae. alii. Ita & PP. passim. [23] Ita Origen. Ambros. Chrysost. D. Th. Alii plures apud Est. hic. [24] Vide Perer. hic, Disp. 1. Menoc. Parae. [25] Ambros. Est. Menoc. Perer. Tolet. Vorst. [26] Origen. Tolet. Est. Men. Parae. &c. [27] Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα, & ἡ κλῆσις τοῦ Θεοῦ. Quid. Codd. ἀμετάθετα, immutabilia. Apud Perer. Ambros. in c. Luc. *Sine* [illegible]; quasi [illegible], vel [illegible]. Est.

elegit, verbisque adeo solemnibus pollicitus est, sese fore illius mercedem. Populi, quocum fœdus faciebat, præsentem futuramque inconstantiam ac levitatem noverat: neque tamen ea deterritus est, quin suum illi patrocinium promitteret, sponderetque semper fore se illius Deum. Datam igitur fidem certissime præstabit Deus, parte Israelis servata, si non universo. Ad se Judæos convertet ac vocabit; Fidem & vocationis gratiam largietur. Docuit Apostolus supra Capite VIII. nulla re fieri posse, quin Dei beneficia in Electos & consilia compleantur; & Capite III. 3. 4. tum Capite IX. irrita non fore promissa, quæ Deus Patriarchis exhibuit.

Latiori etiam modo locus hic explicatur de omnibus Dei donis; ac discrimen inducitur inter ea quæ absolute, & ea quæ cum conditione promittit. Quæ absolute promissa sunt, revocari nequeunt, at quæ cum conditione, revocari possunt, ex nostro loquendi modo (28): proprie enim nulla est in Deo aut pœnitentia aut mutatio. Hujusmodi fuere promissa de Saule & Salomone, & cætera de præstanda populo pace atque ubertate, dum ille in fide atque obsequio permaneret. Ubi populus conditionibus defuit, statim Dei misericordiam erga se cessasse intellexit. At promissio de mittendo Messia, & cæteræ, quibus spoponderat Deus, se verorum Israelitarum Deum semper fore, regnumque in illis habiturum, absolutæ sunt, quæ nunquam revocavit Deus, neque unquam implere destitit; quamvis implendarum modus cum hominum judicio & spe non semper congruat.

Qui ad gloriam prædestinati sunt, excidere possunt a gratia, qua illos donavit Deus, in crimen labi, ac fieri Deo inimici: at æternum in exitium certissime nunquam ruent, cum Deus ab æterno paraverit iis auxilia, quibus illi salutem omnino consequentur (29): contra, qui gratia dumtaxat vocationis aut Fidei donati fuere, Dei beneficiis gaudere, ac diu etiam in illius amore ac Legum obsequio vitam agere possunt; at beatitudinem non assequentur, ac perseverantiæ donum, quod nemini debet Deus, non obtinebunt.

℣. 30. Sicut enim aliquando et vos, &c. De nullius salute desperandum est. Olim & vos a Deo ita abhorrebatis, ut is nullam vestri curam habiturus videretur: nihilo tamen secius, Judæis in infidelitate obstinatis (30), misericordiam vobis præstitit. Vicissim Judæi, a quibus spernebamini ceu a Deo derelicti, in incredulitatem lapsi sunt, ut, vobis in Ecclesiam collectis, æmulatione excitati, ad Ecclesiam confluere statuant (31). Ita, cum Judæi ac Gentiles eadem prorsus conditione essent, nullamque gloriandi rationem haberent, quippe de suo nihil nisi peccatum & incredulitatem ferentes, Deus misericordiam his præstat, illis præstiturus est, ne quis de se glorietur (32), ac nemo non confiteatur, quicquid ipse est, ex Deo esse.

Istud velle mihi videntur ℣℣. 30. 31. 32. Atque hoc ipsum est mysterium, quod Paulus ℣. 25. Romanis explicare volebat: mysterium scilicet Justitiæ circa superbos incredulosque Judæos, a Deo rejectos; mysterium Misericordiæ erga Judæos animo demissos, suamque infirmitatem sentientes, in sæculorum exitu ad Deum reversuros. Mysterium justitiæ simul & misericordiæ in conversione Gentilium, & Judæorum lapsu. His porro Dei gloria, sapientia & scientia mirifice commendantur; adeo ut clamet Apostolus ℣. 33. *O altitudo divitiarum sapientiæ & scientiæ Dei!*

℣. 32. Conclusit Deus omnia in incredulitate, nequid esset Judæis ac Gentilibus, quod mutuo exprobrarent; utque si Judæus Gentilem arguat, quod vitam in errore ac Dei oblivione duxerit, respondere queat Gentilis: At tu vitæ Authorem repudiasti, tuumque Liberatorem non cognovisti (33): quamobrem si ego incredulus olim fui, tu nunc es; si me ad Fidem vocavit Deus mero misericordiæ beneficio, eodem & tu vocaberis. Felicissimam igitur sortem, qua nunc fruor, mihi ne invideto: hanc ego non merui; at tu indignum te præbes ea, quæ tibi parata est. Hoc vult tota hac Epistola Paulus (34): docere conatur tum Judæos, tum Gentiles, quicquid illi sunt, Deo authore esse; simultates mutuas removere; arrogantiam Judæorum curare, cohibere contemptum, quo Judæi a Gentilibus habebantur; utrosque deprimere, pacisque constantissimæ inter utramque gentem, quibus & tunc componebatur, & deinceps componenda erat Jesu Christi Ecclesia, fundamenta ponere. Non de singulis Judæis aut Gentilibus agit, sed de utrisque simul collectis. *Conclusit in incredulitate*; ostendit nempe, utrosque incredulitate detineri (35), utrosque incredulitatis arguit (36).

℣. 33. O altitudo divitiarum, &c. Quam sublimia sunt ea, quæ dixi de aliorum reprobatione, & prædestinatione aliorum, de electis a Deo Gentilibus, rejectis Judæis; de præsenti illorum conversione, horum vero futura; de lapsu Judæorum, quem permittit Deus, ut ex eo opportunitatem capiat vocandi Gentiles; de utrorumque incredulitate, ex qua gloriam suam colligit Deus! Quis horum causas evolvet? quis ista agentis sapientiam, & scientiam isthæc mysteria pervadentem explicabit? Hanc provinciam suscipere non audeo, humili silentio ea venerari contentus.

Divitiæ sapientiæ & scientiæ sunt absolutissima & infinita Dei cognitio, pervidentis omnia quæ Electis reprobisque contingunt, & sapientia, qua is omnia disponit ac moderatur; ea præsertim quæ circa Electos elucet (37); viæ, quibus illos ad finem ducit; auxilia, quæ illis parat; consilia, quæ sibi proponit; obstacula, quæ prævenit aut superat: perspicua horum cognitio nulla hominis mente obtinetur. Hæc nostrorum materia studiorum, actionisque gratiarum beata in æternitate futura sunt. Inspecta Pauli hisce in rebus modestia, pudeat jam eos, qui intolerabili superbia in re difficili adeo atque obscura neque Scripturarum authoritatem verentur, neque imperari sibi silentium patiuntur. Si quantum studii & curæ in hisce disputationibus impenditur, tantum solicitudinis in eo quisque poneret, ut vocationem electionemque suam certam redderet, nobiliora virtutis exempla in Ecclesia cernerentur, Theologiæ studium innumeris litibus careret.

℣. 34. Quis enim cognovit sensum Domini? Quis agere audeat de mysteriis hisce, ab una Omnipotentis voluntate pendentibus? Quis Dei consilia arcanosque recessus se pervesurum speret? Quod si hominum mente isthæc intelligi nequeunt, visumque Deo est ea minime detegere, cur humili pavore trepidi coram Deo non silemus? Cur saluti nostræ operam non damus cum timore & tremore (38), cum ambiguum sit, odio ne an amore digni simus? Eccle. 9. 1.

℣. 35. Quis prior dedit illi? Homo, quisquis es, quid meriti habes? an quidquam sibi debet Deus? Quid exhibuisti Deo? aut quid præstitisti, quod præstare non tenereris? Si primi hominis sce-

[28] Grot. Erasm. Vide & Theodoret. hic. [29] August. contra Julien. lib. 5. c. 6. & de Corrept. & Grat. c. 7. & 9. & de Prædestin. SS. c. 16. *Illorum nemo perit, quia omne quod dedit ei Pater, non perdet ex eo quidquam*, &c. Vide Est. Menoc. Tolet. Tirin. Paræ. Perer. Confer Joan. VI. 39. X. 28. XVII. 12. XVIII. 9. Rom. VIII. 28. [30] Erasm. Vorst. Grot. Pisc. &c. [31] Chrysost. Grot. Paræ. Est. [32] Ephes. II. 8. 9. 10. 1. Cor. IV. 7. [33] Act. III. 15. [34] Tolet. Est. [35] Zeger. Glass. Paræ. [36] Grot. Vorst. Chrysost. Συνέκλεισε, τουτέστιν ἤλεγξεν, ἀπέδειξεν ἀπειθοῦντας. Vide & Theodoret. hic. [37] Vide Tolet. Est. Perer. [38] Philipp. II. 12.

ſcelere omnes Dei indignationem ſubiimus, quis jure queratur, quod juſto judicio Deus hos in maſſa corruptionis deſtituat, illos vero beneficio prorſus gratuito eripiat (39)? Cum nullus eſſes, te creavit Deus, beneficiis prævertit, largitus eſt gratiam, qua bonum præſtares, quod abſque illius ope præſtare non poteras (40). Quid igitur habes, quod a Deo non acceperis? *Quid dedimus Deo, quando totum quod ſumus, & quod habemus boni, ab illo habemus?* ait S. Auguſt. Serm. 56. de Verb. Apoſtoli cap. 2.

℣. 37. QUONIAM EX IPSO, ET PER IPSUM, ET IN IPSO SUNT OMNIA. Verba ſatis idonea non invenit Paulus, quibus ſignificet, quid ipſe cenſeat de infinito Divinitatis Imperio, hominiſque erga Deum ſubjectione. Hominem coram Deo penitus ad nihilum deprimit: quid enim jam ſupereſt homini, ſi ex Deo, per Deum, in Deo ſunt omnia? Si omnium unus ipſe conditor eſt, conſervator, principium, cauſa, finis (41)? Si in ipſo dumtaxat, per ipſum, & propter ipſum exiſtimus? ſi ex eo tum in rebus morum, tum in phyſicis abſolute pendemus? Siquid boni in nobis eſt, ab illo exordium, progreſſum ac finem habet. Tum priores gratias, tum ultimas ex eo accepimus: quicquid eſt ab ipſa vocatione ad Fidem uſque ad glorificationem, quæ in æternitate perficitur, ab uno Deo proficiſcitur Rom. 8. 30. debetque ad Deum reverti. *Ipſi gloria in ſæcula. Amen.*

C A P U T XII.

Moralia inſtituta. Vita novitas. Omnes ſimul unum corpus ſumus, pluribus ex membris conſtans. Quiſque in bonum commune ingenio utatur. Mutuus amor. Bene faciendum iis, qui malum irrogant.

℣. 1. OBſecro itaque vos, fratres, per miſericordiam Dei, ut exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viventem, ſanctam, Deo placentem, rationabile obſequium veſtrum. 2. Et nolite conformari huic ſæculo, ſed reformamini in novitate ſenſus veſtri: ut probetis, quæ ſit voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta. 3. Dico enim per gratiam, quæ data eſt mihi, omnibus, qui ſunt inter vos: Non plus ſapere quam oportet ſapere, ſed ſapere ad ſobrietatem: & unicuique, ſicut Deus diviſit menſuram fidei. 4. Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eumdem actum habent: 5. Ita multi unum corpus ſumus in Chriſto, ſinguli autem alter alterius membra. 6. Habentes autem donationes ſecundum gratiam, quæ data eſt nobis, differentes; ſive prophetiam ſecundum rationem fidei, 7. Sive miniſterium in miniſtrando, ſive qui docet in doctrina, 8. Qui exhortatur in exhortando, qui tribuit in ſimplicitate, qui præeſt in ſolicitudine, qui miſeretur in hilaritate. 9. Dilectio ſine ſimulatione. Odientes malum, adhærentes bono: 10. Charitate fraternitatis invicem diligentes: Honorem invicem prævenientes: 11. Solicitudine non pigri: Spiritu ferventes: Domino ſervientes: 12. Spe gaudentes: in tribulatione patientes: Orationi inſtantes: 13. Neceſſitatibus Sanctorum communicantes: Hoſpitalitatem ſectantes. 14. Benedicite perſequentibus vos: benedicite, & nolite maledicere. 15. Gaudere cum gaudentibus: flere cum flentibus: 16. Idipſum invicem ſentientes: Non alta ſapientes, ſed humilibus conſentientes. Nolite eſſe prudentes apud voſmetipſos. 17. Nulli malum pro malo reddentes: providentes bona non tantum coram Deo, ſed etiam coram omnibus hominibus. 18. Si fieri poteſt, quod ex vobis eſt, cum omnibus hominibus pacem habentes: 19. Non voſmetipſos defendentes chariſſimi, ſed date locum iræ. Scriptum eſt enim: Mihi vindicta: ego retribuam, dicit Dominus. 20. Sed ſi eſurierit inimicus tuus, ciba illum; ſi ſitit, potum da illi, hoc enim faciens, carbones ignis congeres ſuper caput ejus. 21. Noli vinci a malo, ſed vince in bono malum.

℣. 1. OBSECRO VOS PER MISERICORDIAM DEI, UT EXHIBEATIS CORPORA VESTRA. Ad ℣. 25. Capitis ſuperioris diximus, partem myſterii, quod Paulus explicaturus erat Fidelibus, eam eſſe, oportere, ut, tametſi Dei vocatione & gratia cumulati, non ita de ſua ſalute confidant, ut aliquando vel minimum negligant traditam ſibi gratiam exercere, acceptiſque auxiliis cooperari.

Cum hactenus occupatus fuerit detegendo myſterio vocationis Gentium, ruinæ Judæorum, futuræque horum converſionis ad Deum in ſæculorum exitu, hic tandem docere aggreditur, quid agendum, ut vocatio certa fiat, ac de virtutibus Chriſtiana profeſſione dignis diſputare. Hoc igitur eſt hujus Capitis argumentum.

Primo autem Fideles obſecrat *per miſericordiam Dei* omnino gratuitam, qua vocati fuere ad Fidem, innumeris aliis ab ea excluſis, atque in incredulitate ac cæcitate deſtitutis, *ut exhibeant corpora ſua, hoſtiam viventem, ſanctam, Deo placentem;*

[39] Eſt. Tirin. Vorſt. Pare. Toleț. Eſt. Menoch. Paræ. alios,

[40] Tolet. Vide 1. Cor. IV. 7.

[41] Vide Theodoret. Baſil.

tem; non externa sacrificia, sed sua ipsorum corpora, viva & spirantia, Dei obsequiis addicta. Cultum exigit, non exteriorem aut servis dignum, quale erat Judæorum, sed liberum, ratione temperatum, spiritalem, obsequium charitate & Spiritu Sancto animatum. Spiritales hostias corporeis opponit; viventes victimas pecoribus mactatis; corporis nostri victimam per spiritale sacrificium Deo oblati, victimis Legis, quæ in altari absumebantur; hostiam sanctam & Deo gratam, impuris execrandisque sacrificiis, quibus Ethnici Deos placabant.

℣. 2. Nolite conformari huic sæculo. Sæculi placita & dogmata ne amplectamini, neque mores imitamini. Universus jam mundus vanitas est, error, nequitia. Hujus amatores plenissimi sui ipsorum sunt, superbia & ambitione tument, voluptates dumtaxat ac præsentia bona sectantur. Ab horum imitatione quam longissime abeste: desideria & ambitionem ad Cœlestia erigite: quæ mundi sunt, aspernamini; ut qui vos viderit, statim intelligat, vos ex mundo non esse, nullamque inesse vobis illius æstimationem aut amicitiam.

Sed reformamini in novitate sensus vestri. Spiritus Sanctus vobis insidens illud efficiat, ut alii penitus homines videamini. Qui voluptates, spectacula, gloriam amabant, dejectione gaudeant, solitudine, ac mundi illecebrarum odio. Animi sententiæ, voluntatis propensiones, actus exteriores prorsus novi hominibus videantur, utpote qui novam generationem, novam mentem, novam voluntatem habetis.

Ut probetis, quæ sit voluntas Dei. Nova totius hominis instauratio, de qua loquor, vos ad quærendum inducat, quæ sit Dei voluntas, quid bonum, quid jucundum Deo, quid perfectum. Hactenus temere sectabamini ea quæ sensibus aut libidini blandiebantur, nullo rerum cœlestium amore. Nunc illud solummodo vobis quærendum est, ut in quibusque rebus Dei voluntatem agnoscatis; secernatis quæ justa, bona, Deo jucunda sunt, a contrariis; quod minus perfectum est, a perfectissimo. Omnia cum sapientia & judicio agite: non satis est, si vitam minime damnandam, sive etiam apud homines laudabilem gesseritis: absolutissima sanctitas vobis quærenda est, ac veluti Deo præsente vivendum.

℣. 3. Dico autem per gratiam quæ data est mihi; Apostolica authoritate, mihi a Deo tradita (1), sive Sancti Spiritus gratia, qua me donavit & cumulavit Deus (2). Hortor vos, & pro viribus obsecro, *Non plus sapere, quam oportet sapere*; veram sinceramque animi demissionem colatis, tum ab indigna humilitate, tum ab arrogantia remotam. Ne animo erigamini plusquam opus est; non quo in superbiam efferri ad certum usque modum liceat; superbia enim malum est nullo unquam tempore licitum; sed illud admonemini, ne vobis ipsi tribuatis ea, quæ vestra non sunt: quidquid boni vobis inest, ex Deo habetis: omnem ex isto gloriam in Deum convertite, nihilque vobis arrogate. Vestris ipsi meritis ne gloriemini. Humillima de vobis ipsi sentietis, si quod æquum est judicaveritis.

Sapere ad sobrietatem. Demisso modestoque animo tuemini Divina munera, quibus per Fidem in baptismo donati fuistis, neque illis superbe gloriemini, quasi meritorum præmio. Isthæc nimirum beneficia unius Dei misericordiæ debetis: quamobrem ineptissimum esset, si vobis ea tribueretis (3).

Hisce monitis opus erat eo potissimum tempore, quo exteriora Sancti Spiritus dona passim in Ecclesia conspiciebantur. Eadem ferme Corinthios paulo ante monere debuit Apostolus (4). Eadem communia esse non desierunt ætate S. Justini Martyris (5), S. Irenæi (6), aliisque deinde temporibus. Vide nos in Acta ii. 4. *Dona Fidei* nuncupat Apostolus, quod illa Fidelibus largiretur Deus ceu Fidei præmium, vel saltem ceu Baptismi & Christianæ Religionis effecta.

℣. 4. Sicut enim in uno corpore multa membra habemus. Eadem comparatione usus est, cum de simili argumento ad Corinthios scriberet (7). Quemadmodum uno eodemque in corpore singula membra suis functionibus destinantur, quas unumquodque præter invidiam exercet: ita in Ecclesia singuli Fideles proprium sibi munus a Deo habuere; neque par est, ut alter donis alterius invideat, sed contentus esse debet mensura gratiæ, qua quisque donatus est. Beneficia fratribus impertita, per charitatem fieri debent communia; eaque nemo invidere debet alteri, quemadmodum manus ægre non fert, quod oculus videndi, pes gradiendi facultate donetur. ℣. 5. *Ita multi unum corpus sumus in Christo; singuli autem alter alterius membra* (8).

℣. 6. Habentes autem donationes secundum gratiam, quæ data est nobis. Dona exteriora significat, quibus primitivi Fideles cumulabantur plerumque post impositionem manuum, quæ Baptismum consequebatur. Quamplura ejus rei exempla in Actis Apostolorum leguntur. Hujusmodi autem erant Prophetia, dona linguarum & prodigiorum, facultas interpretandi Scripturas, atque alia, quæ Deus pro arbitrio distribuebat, ac Neophytorum precibus largiebatur. Quamobrem Paulus 1. Cor. xii. 31. monebat Corinthios, ut *charismata meliora*, præsertim vero prophetiæ donum (9), a Deo postularent. Quæcumque autem dona divinitus acceperitis, pacem mutuam & concordiam servate; erga Deum vero modestiam, obsequium, subjectionem.

Sive prophetiam secundum rationem Fidei. Prophetia, de qua hic Paulus, nedum facultas erat, ea ætate vulgaris (10), noscendi futura, verum etiam latentia pervidendi (11). Docendi atque exhortandi facultas, donum interpretandi Scripturas, scientia mysteriorum Religionis sub uno Prophetiæ nomine continentur (12). Jubet Apostolus, Fideles hoc dono distinctos, eo uti in optimam Ecclesiæ institutionem, *secundum rationem fidei*; ut nimirum quicquid dixerint docuerintve, cum Ecclesiæ Fide conveniat: ne inani arrogantia, maloque ambitionis studio novas sententias tradant, novaque dogmata, sive aliena ab iis, quæ Apostoli tradiderunt (13). Non raro enim usuveniebat, ut inter Prophetas ambitio, arrogantia, malaque æmulatio gliscerent. Ejus rei argumento sunt ea quæ hic monet Paulus, & quæ ad Corinthios scripsit. Quorum mentes Sancto Spiritu illustrabantur, non semper eodem excitabantur voluntates, aut gesta ducebantur. Exteriora Fidei dona, divinaque isthæc munera, de quibus loquimur, arrogantiam humanaque vitia non excludunt.

At, inquies, qui fieri potest, ut ii, qui prophetiæ facultate donati fuere, *secundum rationem fidei* non loquantur? Id si fieri posset, quid jam certum de vaticiniorum Librorumque Divinorum veritate teneremus? Respondeo, prophetiæ facultatem, de qua loquimur, eam non esse, quæ proprium

(1) Grot. Tolet. Est. Menoc. Tirin. Vide Rom. xv. 15. Galat. ii. 9. Ephes. iii. 2. (2) Chrysost. Theodoret. (3) Vide infra ℣. 6. 7. 8. Tolet. Est. Tirin. Men. alios. (4) 1. Cor. iv. 7. & xii. 1. 2. & seq. (5) Justin. Dialog. cum Tryph. (6) Iren. lib. 5. cap. 6. (7) 1. Cor. xii. 12. & seq. (8) Tertull. Apologet. § 39. *Corpus sumus de conscientia Religionis, & disciplinæ unitate, & spei fœdere.* (9) 1. Cor. xii. 1. 31. (10) Vide Act. xiii. 1. xv. 32. 1. Cor. xii. 28. xiv. 29. & Eph. ii. iii. 5. iv. 11. &c. (11) Theodoret. hic: Προφητείαν καλεῖ, οὐ μόνον τὴν [illegible] τῶν μελλόντων, ἀλλὰ καὶ τὴν κεκρυμμένων τῶν γνῶσιν. (12) Men. Tolet. Vat. alii. (13) Anselm. Tolet. Vat. Est. Par. Gagn. alii.

prium hominis ingenium opprimat. Propheta, dum Dei afflatum divinumque lumen sequitur, neque fallere neque falli potest. Sin vero suum ipsius ingenium sectetur, & arrogantiæ aures præbeat, & falsa & nova & contraria *rationi fidei* nunciabit, sibique auscultantes in errorem rapiet. Adversus hoc discrimen Apostolus Fideles munit, dum hortatur Prophetas, ut loquantur ea quæ cum Fidei ratione conveniunt: simulque monet, ut pro suspectis habeantur ea quæ fidei repugnant. Profecto ut æquum de vaticiniorum, ac Prophetarum Præconumque missione judicium feras, illud potissimum servandum est, doceant ne ea quæ cum Ecclesia consentiunt: siquis autem contrarium quid iis, quæ ab Ecclesia didicimus, afferat, illum execremur (1).

℣. 7. Sive ministerium, in ministrando. Qui ad Ecclesiæ ministerium vocatus est, in ministerio perseveret. Duplici modo usurpari potest Ecclesiæ ministerium, sive pro Sacrorum Ministrorum, Episcoporum scilicet, Presbyterorum, ac Diaconorum functionibus (2); sive pro exterioribus officiis, puta eleemosynarum distributione, sive obsequio erga pauperes & ægrotos (3). Quodcumque munus in Ecclesia obtinueris, jubet Paulus, illud fide integerrima exerceri, vetatque ne quis ministerium ultro aggrediatur, nisi vocatus, ut pax & ordo in Ecclesia serventur (4).

Sive qui docet, in doctrina. Qui docendi facultate donatus fuit, doceat. Diximus, Prophetiæ nomine interdum docendi munus comprehendi. Hic *docere* hoc ipsum tantummodo munus significat: unusquisque incumbat in officium, cui vel ab Ecclesia vel a Spiritu Sancto addictus fuit. Suam quisque vocationem sequatur, acceptasque munera exerceat. *Doctorum* frequenter meminit Apostolus (5), veluti peculiaris ministrorum ordinis, Apostolis inferiorum.

℣. 8. Qui exhortatur, in exhortando. Reddi potest Græcus (6): *Qui consolatur*, sive, *qui exhortatur*. Quicquid verteris, opus est, ut is qui a Deo donatus est facultate solandi mœrentes, sive infirmos & animo dejectos exhortandi, id muneris in Ecclesia exerceat in Ecclesiæ institutionem, non in sui commodum, sive ad tumultus in disciplinæ ordine pariendos.

Qui tribuit, in simplicitate. Duplex hic est interpretatio; I. Qui sua pauperibus largitur, cum simplicitate, rectoque animi proposito ac bona fide largiatur (7), nullo personarum discrimine, aut ambitionis humanæque existimationis desiderio. II. Is, cui creditum est munus distribuendi Ecclesiæ eleemosynas, id simplici sinceroque animo exerceat; sive ex Græcis Patribus (8), liberali animo, quidquid habet abunde largiens, præter questus aut morositatem: denique non suam ipsius gloriam, sed aliorum commodum quærens (9). Apud Scripturam simplicitas interdum pro liberalitate usurpatur (10).

Qui præest, in solicitudine. Solicitudo Pastorum est: hanc unusquisque suo in ordine, & in creditam sibi gregis partem exerceat: cui numerosior grex creditus fuit, ab eo solicitudo major exigitur. Censent plerique, de secundo Pastorum ordine hic agi (11). Græca vox (12), quæ hic redditur *solicitudo*, studium ac solertiam significat.

Qui miseretur, misericordiam exercet, in hilaritate. Hæc ad eos præcipue, qui ægrotis inserviunt, spectare censentur (13). Hi in Christianorum Imperatorum Legibus *Parabolani* vocantur. Jubet Apostolus, hujusmodi homines obsequium exhibere hilari animo, prompto, studioso, ac sereno ore, neque morositate ægrotantium, neque morborum diuturnitate aut gravitate deterritos. Lucri loco, inquit Theodoretus in hunc locum, habendæ sunt occasiones exhibendi fratribus officii. Qui quæstum facit, nunquam non lubenti atque hilari animo facit.

℣. 9. Dilectio sine simulatione. Hæc sententia tum ad omnes Ecclesiæ Ministros, de quibus supra; tum ad singulos Fideles pertinet. Verorum Christianorum nota est charitas & concordia: vera sit opus est ac sincera, non verbis solum, ac specie dumtaxat exteriori 1. Jo: 3. 15.

℣. 10. Charitate fraternitatis invicem diligentes (14). Pastores cum ovibus, ovesque cum Pastoribus, Fideles denique inter se mutua sinceraque charitate conjungantur. Ea porro vinculum est pacis & concordiæ, quibus Ecclesia cæteræque societates maxime commendantur.

Honore invicem prævenientes. Græcus (15): *Honore cæteros invicem vobis præponentes*. Tanti facite fratres, ut vobis illos quovis tempore & quibuslibet in rebus præferatis. Si illud solummodo vellet Paulus, prævertendum esse alterum exteriori honoris significatione, civile dumtaxat officium postularet: at illud vult, ut cæteros pluris quam nos ex animo æstimemus, colamus ex animo, firmaque hæc animi persuasio in gestis appareat. Unusquisque Christum in fratre intueatur, Christiani sigillum in illo veneretur, multaque erga illum existimatione occupatus, absolutum illi obsequium ostendat: tam libenter unusquisque inter vos obediat serviatque, uti apud cæteros imperium & authoritas quæritur.

℣. 11. Domino servientes. Id animo versantes, ad solers ac studiosum Dei obsequium excitemini: quæratis quid ipse velit, & quam studiosissime impleatis. Græcus (16) vulgatus fert: *Tempori servientes*, id agentes quod res tempusque postulaverint. Jubent Sapientes, tempus & opportunitates quæri, ut vitam ad illa componamus. Quamvis enim nunquam non sit bene agendum, prædicandaque veritas, interdum tamen serviendum est tempori variisque rerum conjunctionibus, non ut male quis agat, aut desit officio, sed ut differatur bonum, certoque quodam modo præstetur; seu vera quædam, quæ ingrata esse aut male excipi queant, silentio premantur. Hoc ipsum docere voluit Christus, cum diceret Matth. 7. 6. *Ne mittatis margaritas ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, & conversi dirumpant vos.* Idem monuit vetus Græciæ Sapiens (17) iis verbis: *Tempus nosce*. Cave omnia tempori facias, & opportunitate utaris. Sunt (18) qui explicent: Utimini tempore; bene agendi opportunitatem ne prætereatis. *Dum tempus habemus, operemur bonum*, ait Paulus Galat. 6. 10. & Ephes. 5. 16. *Redimite tempus, quoniam dies mali sunt.*

Vulgatam hanc Græci lectionem sequuti sunt vetus Interpres hujus Epistolæ, sub Ambrosii nomine, S. Cyprianus Ep. 1. ac forte S. Ignatius ad Polycarp. p. 52. Martyr, vetusti Codices G. L. manu

(1) Galat. 1. 8. *Licet nos aut Angelus de Cælo evangelizet, præter quam quod evangelizavimus vobis anathema sit.* (2) Act. 1. 17. Rom. xi. 13. 1. Cor. xiv. 5. Est. Men. Tir. (3) Act. vi. 1. 1. Cor. xvi. 1. Timoth. iii. & passim. (4) Tolet. Men. Est. alii. (5) 1. Cor. xii. 28. 29. xiv. 6 Ephes. iv. 11. Vide Act. xiii. 1. (6) Εἴτε ὁ παρακαλῶν, ἐν τῇ παρακλήσει. (7) Ita Antiqui fere omnes Tolet. Paræ. Vat. (8) Chrysost. Ἐν ἁπλότητι, τουτέστι μετὰ τοῦ φιλοτίμου. Ita Theodoret. Grot. Tolet. Lud. de Dieu, Est. (9) Theodoret. Μὴ τὴν τῶν ἄλλων θηρώμενος δόξαν, ἀλλὰ τὴν χρείαν τῶν δεομένων πληρῶν. (10) Vide Iacobi 1. 5. & 2. Cor. viii. 2. 10. 11. 13. (11) Vide Grot. Tolet. Ham. Voss. &c. (12) Ὁ προϊστάμενος ἐν σπουδῇ. (13) Tolet. Paræ. Voss. Grot. (14) Τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι. (15) Τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι. (16) Gr. impress. Τῷ καιρῷ δουλεύοντες. Alii quamplurimi: Κυρίῳ δουλεύοντες. Ita Steph. a. 2. 4. 5. 10. Alex. Vel. Vien. Lin. Petav. 1. Cov. 2. 3. 4. Cant. 3. Hunt. 1. &c. Codd. Latini omnes, Syr. Arab. Æthiop. Clem. Alex. Pædagog. lib. 1. c. 12. Chrysost. Theod. Oecum. Basil. Theophyl. Beda, Primas. Sedul. &c. (17) Pittac. apud Laert. lib. 1. Καιρὸν γνῶθι. (18) Ita Quidam apud Est. & Ambrosiaster

nu exaráti duo, Charómontanos, & S. Germani Pratensis, Græci quidam Libri (19), & Latini nonnulli vetustissimi (20), Beda, Sedulius, Primasius, Hieronymiaster in Epistolam ad Romanos, Rufinus in Versione Commentariorum Origenis in hunc locum: omnes, inquam, hi novere lectionem quæ fert, *Tempori servientes*, quamquam ab iis respuitur, & anteferturaltera, *Domino servientes*, quæ tunc vulgo in Græcis Latinisque Libris habebatur. Lucas Brugensis animadvertit, vetustos occurrere Latinos Codices, apud quos leguntur summæ Capitum veteris Vulgatæ ante Hieronymianam emendationem, ferentes hoc loco: *De tempori inserviendo*.

His argumentis victi Erasmus & Millius, Græci vulgati lectionem amplexi sunt. Ajunt, haud præter probabilitatem, Librarium aliquem, ratum hic ab Apostolo imperari id, quod humanam prudentiam saperet, substituisse Κυρίῳ *Kyriô*, Domino, pro Καιρῷ, *Kairô*, tempori; idque in quamplurimos deinde libros migrasse. Sunt (21) qui velint, invectas ex eo fuisse turbas, quod scriptum fuerit per compendium Κῳ *Kô*, ex quo scioli finxerint Καιρῷ, *Kairô*: at Millius, ultro confessus, τῷ Κυρίῳ frequenter scribi Κῳ, negat itidem scribi Καιρῷ, quod a Librariis integrum semper describitur. Quamobrem ex arrogantia potius librariorum, quam ex ignorantia ortus est error.

Alteram lectionem, *Domino servientes*, habent Latini omnes Libri nostra ætate cogniti, & Græci plerique; tum Syrus, Arabs, Æthiops, Clemens Alexandrinus, Basilius, Chrysostomus, Origenes, Theodoretus, aliique innumeri. Denique cum hanc lectionem Vulgata consecraverit, eaque optimam sententiam reddat, servanda est, & cum obsequio retinenda; Græca tamen minime spreta, quæ vetustatis gratia obsequio dignissima est.

℣. 12. SPE GAUDENTES. Christiani hominis gaudium & solatium est spes fruendi tandem Deo in Cœlis. Hac expectatione leves efficiuntur labores, ærumnæ, miserrimæque vices, quibus ille in hac vita agitatur.

℣. 13. NECESSITATIBUS SANCTORUM. Apud Apostolum, *Sanctorum* appellatione plerumque designantur Fideles (22). Jubet Christianos mutuum sibi ferre solatium, ac mutuo cum cæteris communicare opes, ubi quis indiguerit; adeo ut bona & mala quodammodo communia per charitatem fiant, singulis fratrem levantibus.

Græci Codices nonnulli (23), & S. Chrysostomus (24), aliique plures legunt: *Memoriis Sanctorum*. Erga remotos pii ac misericordes, Sanctorum, qui procul sunt, reminiscimini: sive: Imitatores estote Sanctorum, quorum memoriam colitis, & gesta veneramini.

COMMUNICANTES. Sunt qui hæc verba explicent de Communione, quæ Fideles inter Sanctosque jam vita functos intercedebat, nedum eadem Fide ac Spe, verum etiam agapis ac religiosis conviviis, quæ viventes ad mortuorum sepulcra agebant, rati, se ea ratione cum Sanctis Martyribus communicare, & communi cum illis mensa uti. Vetustum hunc morem tota novit Antiquitas (25); atque hunc locum Patres quamplurimi posteriori hoc sensu usurpavere (26).

HOSPITALITATEM SECTANTES erga pauperes & advenas, citra jactantiam, fastum, ostentationem. Vocabula, quibus utitur Apostolus, indicant, quærendos esse hospites, vocandos, cogendos, neque expectandum ut ipsi hospitium quærant: vis adhibenda est non postulantibus, atque honor hospitii ceu lucrum quærendus. *In recipiendis hospitibus ignotis solemus dicere, multo esse melius malum hominem perpeti, quam forsitan per ignorantiam excludi bonum, dum cavemus ne recipiamus malum*, ait S. Augustinus (27).

℣. 14. BENEDICITE PERSEQUENTIBUS VOS. Cum honore de iis loquimini, orate pro illis, bonis precibus illos cumulate: cavete autem, ne æstu doloris abrepti, mala ipsis imprecemini, aut contumeliis eos afficiatis.

℣. 15. GAUDETE CUM GAUDENTIBUS, FLETE CUM FLENTIBUS. Miserorum vos misereat, beatorum fortunis gaudete. Fratres singuli loco amicorum vobis sunto; eorumque commoda vobis gaudium, mala mœrorem afferant (28): nulla vobis in illos simultas, inimicitia, negligentia esto.

℣. 16. IDIPSUM INVICEM SENTIENTES, nullo sententiarum animorumque dissidio. Concordiam absolutissimam colite: a fratribus ne sejungamini singularibus sententiis, moribus, gestis; facilis quippe est a singularibus ad dissidentes sententias transitus.

NON ALTA SAPIENTES. Sive (29): Ne arroganter de vobis ipsi sentiatis. Piam animo humilitatem ac modestiam colite: ne quemquam aspernemini, neve singularem inter cæteros ostentationem sectemini. Superbia dissidiorum fons est in Ecclesia, Rebuspublicis, omnibusque Societatibus.

HUMILIBUS CONSENTIENTES. Vel ex Græco (30): *Humillima sectantes*: quicquid humillimum est, quærite: amate paupertatem, contemptum, obscurum inter homines nomen: quicquid gloriam parere apud homines potest, fugite. Ita interior exteriorque tranquillitas comparatur.

Usurpari etiam potest ita (31): *Humilibus vos accommodantes*. Pauperes quærite, ignorantes, in fide infirmos: eorum ærumnis dolete, pie obsecundate, eorumque infirmitati obsequimini. Sub Ecclesiæ initia monitis hisce omnino opus erat, præsertim ob neophytos illustriori genere, aut profana scientia ornatos, vel ob eos etiam, quos Cœlestibus donis Deus inter cæteros distinxerat. Hi quippe in discrimine versabantur spernendi inopes, imperitos, infirmos, seque *sapientes esse* existimandi (32).

℣. 17. NULLI MALUM PRO MALO REDDENTES. Privatam vindictam damnat. Alterius odio odium ne rependeritis, neque calumniis calumnias, cujusvis loci, religionis, aut conditionis fuerit inimicus (33): omnem potius gloriam in eo constituite, ut bene omnibus faciatis, *non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus* (34). Pro vindicta, beneficiis cumulate, non modo ut Deo imperanti obtemperetis, verum etiam ut pietatis,

(19) Stephani β. ζ. ιβ. (20) Hieronym. ad Marcellam. (21) Vide Bez. & Mill. hic.
(22) Act. ix. 13. 32. 41. xxvi 10. Rom. i. viii. 7. 27. & passim. (23) Græc. impress. Ταῖς χρείαις τῶν ἁγίων κοινωνοῦντες. Alii, ταῖς μνείαις, &c. Ita Claromont. & S. Germ. G. L. Boernet. G. L. Rufin. seu Origen. in Ep. ad Rom. Ambrosiast. Chrysolog. Serm. 126. Optat. lib. 2. contra Donatist. pag. 38. & lib. 4. pag. 85. August. Serm. olim 49. de Verb. Domini, nunc 137. cap. ult. Hilar. lib. contra Constantium; Scholiast. sub Hieronymi nomine; Sedul. hic, apud Mill. (24) Chrysost. homil. 3. in Ep. 2. ad Timoth. tom. 4 pag. 340. Ταῖς μνείαις. At hic legit: Ταῖς χρείαις. (25) Euseb. Histor. Eccl. lib. 5. cap. 15. de sancto Polycarpo. Vide Not. Valesii in eum locum p. 72. (26) Optatus lib. 2. Hilar. lib. contra Constant. ad finem.
(27) Aug. Ep. 38. nov. Edit. n. 2. (28) Theodoret. hic: Κοινωνεῖτε ἀλλήλοις καὶ τῶν λυπηρῶν, καὶ τῶν θυμηδῶν. Τὸ μὲν γὰρ συμπαθείας, τὸ δὲ φιλίας ἐκ σχέσεως τὸ φθόνον τὸν μῶμον. (29) Confer. sup. ℣. 3. & xi. 20. Chrysost. hic. Tolet. Est. Men. Tir. (30) Τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι. (31) Tolet. Est. Erasm. Vatab. Lud. de Dieu, alii plures. (32) Vide Isai. v. Prov. iii. 7. (33) Μηδενὶ κἂν Ἕλλην ᾖ, κἂν ἄπιστος, κἂν ὅτι δή. Chrysost. hic. (34) Græcus legit solum, coram omnibus hominibus. At Codex Alexandrinus, Polycarpus, Clemens Alexandrinus, Lucifer Calaritanus, Facundus, Origenes, Ambrosiaster, Augustinus, Chrysostomus, Sedulius, Hieronymus cum Vulgata consentiunt: *Coram Deo & hominibus*: Ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων.

tatis, charitatis, virtutis exempla exhibeatis. Vide I. Petri III. 16.

℣. 18. SI FIERI POTEST, QUOD EX VOBIS EST, &c. Si diceret, *Pacem cum omnibus hominibus habete*, id fortasse imperaret, quod servari non posset, quosdam enim invenias, quibuscum, intacto Divinæ Legis obsequio, illæsaque veritate, aut citra flagitium, pacem servare nequeas; atque ubi pacem hoc pretio emere debeas, tumultus eligendus est, abdicandaque hujusmodi hominum amicitia, conjunctio, societas. Primitivi Fideles, quos alloquebatur Paulus, inter infideles, ethnicos, Christi ejusque Religionis inimicos vitam agebant: monet, ut, quod ex ipsis est, & quantum conscientia, honestas & officium patitur, pacem servent cum pacis inimicis, vel cum bonorum rerumque detrimento, sive etiam famæ, ubi leges pacis periclitantur, illata vel repulsa injuria.

Minime tamen vetat, inimicis pacis ac veritatis, pietatis ac justitiæ repugnare (35), si eas illi vel in nobis vel in cæteris aggrediantur. Christus Jesus, Princeps pacis Isai. 9. 6. qui pacem Apostolis reliquit Jo: 14 27 in Evangelio dicere non veretur Matth. x. 34. *sese non venisse pacem mittere, sed gladium*, noverat enim, quam multa servis suis mala imminerent. At vel tum, cum pacem turbare cogimur justitiæ & veritatis causa, sive cum ab aliis adversus nos turbatur, cavendum est, ut pacem & charitatem erga illos, qui juste aut injuste vim nobis inferunt, animo servemus (36).

℣. 19. NON VOSMETIPSOS DEFENDENTES. *Defendere* non raro usurpatur pro *vindicare* (37). Vindicta interdicit Apostolus, jubetque *dari locum iræ*, cedere, ceu furenti belluæ, quam quisque vitat (38). Aliter: *Date locum iræ* est tempus dare, ut ipsa per se deferveat, cadat (39): sive de eo intelligas, cui irrogatur injuria (40), sive qui irrogat, suique furoris æstum sequitur (41). Hominem in ipso iræ tumultu ne irritaveris: tempus locumque dato, ut animum colligat: tunc fortasse vel per te vel per amicos illum eo trahes, ut tibi satisfaciat. Sive: Primos iræ tuæ impetus ne sequare: maneto dum primus iræ fervor cadat: tibi gratulaberis, quod cæcum animi impetum, æquitatis ac modi nescium, coercueris.

Patrum quamplures (42) explicant: *Date locum iræ* Dei: ne prævertite; tempus locumque illi relinquite, ut irrogatam vobis injuriam ipse persequatur: probe faciet: unus ipse & tuus & inimici judex est: tempus expecta. Cæterarum fortasse optima est postrema hæc explicatio, cui favent consequentia.

Eum qui irato animo est, hortatur Paulus, ut cum inimico concilietur ante Solis occasum, locumque ne præbeat diabolo (43); nimirum, ne illius nequitia imperioque se agi sinat: locum dæmoni intra animum ne dederis vel inimicitiis, vel vindictæ desiderio: id quod plane opponitur huic sententiæ, *Date locum iræ*: pacis inimicos justæ Dei iræ & vindictæ relinquite. Apud Ecclesiasticum (44), *Dare locum alicui* est plerumque, aliquem excipere, magni facere, amare. *Dare locum medico*, *dare locum timori Altissimi*, &c. Priores interpretationes cum litera magis congruunt.

℣. 20. SI ESURIERIT INIMICUS TUUS, CIBA ILLUM. Omnia humanitatis officia significat, dum cibum potumque exhiberi inimico jubet. Volo nedum inimico non irascaris, aut irrogatam tibi injuriam non vindices, verum etiam bene facias, potum ac cibum exhibeas, ut amico. His præcipue laudibus Christiana Religio, & Jesu Christi instituta supra Philosophorum sanctionas commendantur. Audi Paulus: *Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus*: mortuam in illius animo charitatem excitabis: ex inimico amicum facies: animi illius duritiem ceu igne tuæ charitatis emollies. Pudebit illum malitiæ suæ, ac sponte ad te redibit (45). *Nulla major ad amorem invitatio, quam prævenire amando*, ait S. Augustinus (46).

S. Chrysostomus (47), Theodoretus, aliique Chrysostomum sequuti, aliter interpretantur: *Hoc faciens, carbones ignis congeres super caput ejus*: gravissimum Divini furoris pondus in ipsum provocabis, sive, pœnas in caput suum congerit. Iram Dei ne prævertito; securus præstolare ultionis tempus. Bene illi facere ne desinito: si resipuerit, eumque tu ad Deum converteris, uterque beati eritis: sin ille in tui odio & injuria perseveraverit, Dei furor tandem aliquando erumpens, illum ignis instar absumet. Postrema hæc explicatio maxime ad literam accedit. Pii homines neque sui vindictam, neque inimicorum infortunium quærunt: quo tamen minime fit, ut illorum injurias negligat Deus, aut non gaudeant Sancti justitia Dei adversus impios obstinatosque suo tempore sese proditura.

CARBONES IGNIS CONGERES SUPER CAPUT EJUS. Ignis symbolum est iræ, & ultionis Dei. Adversarius tuus ille, cui bona præstas ultoris numinis iram in se provocat seu thesaurizat. Rom. 1. 5. *thesaurizas tibi iram*; & Jacobi v. 3. *thesaurizatis vobis iram*. Cum magnus Turcarum Sultanus in publicum prodit Moscheam iturus, vilis ille vulgus, qui in conspectu ejus nunquam admittitur, ignem in caput suum elevat, ut conspiciatur; quod signum ut animadvertit Sultanus, delectos viros mittit, ut interrogent quid sibi petant, atque ita demum supplices libellos suos ad illum transmittunt.

℣. 21. NOLI VINCI A MALO, sive hostis tui malitia. Illum tu magis ama, quam ille te oderit: injuriis ille te petit, tu illum beneficiis vince. Nobilissimum vindictæ genus, parcere, atque inimicum patientia, lenitate, clementia ad amicitiam pertrahere. *Noli vinci a malo* ira, vindicta, indignatione: animi motum comprime, teque & inimicum gloriosius vinces, quam si sterneres, atque ad veniam postulandam adigeres (48). *Vincit malos pertinax bonitas, nec quicquam tam duri infestique adversus diligenda animi est, ut etiam vi tractus bonos non amet* (49).

---

(35) Vide Tolet. Est. Paræ. Grot. alios. (36) Gregor. Mag. lib. xi Ep. nov. Edit. p. 1091. (37) Judith. I. 12. II. 12. IV. 2. VI. 13. Sap. v. 17. &c. Græc. hic: Μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες. (38) Ambrof. Ansel. Vat. Paræ. Men. Tir. Drus. (39) Syr. Ludov. da Dieu. (40) Ambrof. Vat. Arab. Lud. de Dieu. (41) Origen. Basil. Ambrosiast. Tolet. Vatab. Drus. alii. (42) Chrysost. Theodoret. Oecumen. Theophyl. hic; Aug. hic, & in Psalm. LXXVIII. & alibi; Sedul. Pelag. Primas. Beda, Cusot. Ita & D. Thom. Tolet. Est. Grot. Vorst. Camerar. & alibi plerique. (43) Ephes. IV. 27. (44) Eccli. XIX. 18. XXXVIII. 12. (45) Hieronym. lib. I. contra Pelag. cap. 9. August. in Psalm. LXXVIII. & lib. 3. de Doctr. Christ. cap. 16. &c. Tolet. Menoch. Piscat. Tirin. Vat. Beda, Primas. Cusar. alii apud Est. hic.
(46) August. de catechizandis rudib. c. 4. (47) Chrysost. Theodoret. Theophyl. Photias apud Oecumen. Hieronym. lib. I. Dialog. contra Pelag. cap. 9. Grot. Lud. da Dieu, Camer. Zeger. alii. Confer 4. Esdr. ult.
(48) Ambrof. lib. I. Offic. cap. 36. *Vindicare se non est actus fortitudinis, sed abjectionis & timiditatis; vincitur ab inimico, non vincit, qui se vindicat.* (49) Senec. lib. 7. cap. 31. de Beneficiis.

C A-

C A P U T XIII.

Parendum Principibus ac Magistratibus; iisque solvendum quod debes. Proximorum amor, in quo Lex tota consistit. Opera tenebrarum. Arma lucis. In Christo Jesu vivendum.

℣. 1. OMnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit: Non est enim potestas
nisi a Deo: quæ autem sunt, a Deo ordinatæ sunt. 2. Itaque qui resi-
stit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem
acquirunt: 3. Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non
timere potestatem? Bonum fac; & habebis laudem ex illa: 4. Dei enim minister est
tibi in bonum. Si autem malum feceris, time: non enim sine causa gladium portat.
Dei enim minister est: vindex in iram ei, qui malum agit. 5. Ideo necessitate sub-
diti estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. 6. Ideo enim
& tributa præstatis: ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum servientes. 7. Reddite
ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem,
timorem: cui honorem, honorem. 8. Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem
diligatis: qui enim diligit proximum, legem implevit. 9. Nam: Non adulterabis:
Non occides: Non furaberis: Non falsum testimonium dices: Non concupisces: & si
quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur: Diliges proximum tuum sicut
teipsum. 10. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dile-
ctio. 11. Et hoc scientes tempus: quia hora est jam nos de somno surgere. Nunc
enim propior est nostra salus, quam cum credidimus. 12. Nox præcessit, dies au-
tem appropinquavit. Abjiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis.
13. Sicut in die honeste ambulemus, non in comessationibus, & ebrietatibus; non in
cubilibus, & impudicitiis; non in contentione, & æmulatione: 14. Sed induimini
Dominum Jesum Christum, & carnis curam ne feceritis in desideriis.

℣. 1. OMNIS ANIMA POTESTATIBUS. Pergit hic Apostolus docere Fideles viræ ac morum officia. Quæ superiori Capite vidimus, eo desinunt, ut bonus ordo & pax in Ecclesia interque Fideles servetur. Hæc potissimum spectant ad obedientiam, quam unusquisque superioribus potestatibus debet. Christianorum libertatem, atque a Mosaicis legibus immunitatem commendaverat Apostolus (1): at nequis monitis abutatur, docet hic, quæ debeat esse subditorum subjectio erga Reges & Magistratus.

Hoc ipsum gravissime monuerant primos Ecclesiæ Discipulos Petrus (2) & Jacobus (3); repetitque Paulus ad Titum scribens, sive ut Christianos, infestantium injuriis undique obnoxios, in patientia contineret, sive ut vulgi opinionem deleret, qua Discipuli Jesu Christi, omnes ferme Galilæi, sententiam Judæ Gaulonitæ sequi, & Principum authoritati repugnare censebantur (4).

Omnis anima, quilibet quavis conditione aut dignitate, *potestatibus sublimioribus subdita sit*; Regibus, Principibus, Magistratibus, iis denique quibus legitima est authoritas, sive absoluta, sive alteri obnoxia. Neminem excipit Apostolus, non Presbyteros, non Præsules, non Monachos, ait Theodoretus (5); illæsa tamen Ecclesiasticorum immunitate. Tunc solummodo parere non debes, cum aliquid Divinæ Legi contrarium imperatur: tunc enim præferenda est debita Deo obedientia; quin tamen vel arma capere adversus Principes, vel in seditionem abire liceat. Repugnandum est in iis tantum, quæ justitiam ac Dei Legem violant; in cæteris parendum. Si imperaverint aut idolorum cultum aut justitiæ violationem cum necis vel bonorum jacturæ interminatione, vitam & fortunas discrimini objicito, ac repugnato: in reliquis autem obtempera.

NON EST ENIM POTESTAS NISI A DEO. Absolutissima in libertate conditus est homo, nulli creatæ rei, at uni Deo subditus. Nisi mundum invasisset una cum Adami transgressione peccatum, mutuam æqualitatem libertatemque homines servassent. At libertate abusos damnavit Deus, ut parerent iis, quos ipse principes illis daret, ob pœnam arrogantiæ, qua pares Conditori effici voluerunt Gen. 3. 5. At, inquies, quis nesciat, quorumdam veterum Imperiorum initia & incrementa ex injuria atque ambitione profecta? Nemrod, exempli causa, Ninus, Nabuchodonosor, aliique quamplures an Principes erant a Deo constituti? Nunne similius vero est, violenta Imperia primum exorta esse ab imperandi libidine? liberorum vero Imperiorum originem fuisse hominum metum, qui sese impares propulsandæ externorum injuriæ sentientes, aliquem sibi Principem creavere, datamque sibi a Deo naturalem ulciscendi injurias potestatem, volentes libentesque alteri tradiderunt? Quam vere igitur docet Apostolus, quamlibet potestatem a Deo esse, eumque esse positæ inter homines authoritatis institutorem?

Omnino Deus potestatis author & causa est, I. quod hominibus tacite inspiraverit consilium subjiciendi se uni, a quo defenderentur. II. quod imperia inter homines utilissima sint servandæ concordiæ, disciplinæ, ac religioni. Porro quicquid boni est, a Deo ceu fonte proficiscitur. III. Cum potestas tuendi ab aggressore vitam vel opes, hominibus a Deo tradita, atque ab ipsis in Principem conversa, a Deo primum proveniat, Principes ea potestate ab hominibus donati, hanc ab
ipso

(1) Rom. vi. 14. 15. & vii. 1. 2. & sequ. viii. 2. &c. (2) 1. Petri ii. 13. 14. (3) Jacobi v. 6. 7. 8. 9. (4) Baron. Tolet. Tirin. Est. (5) Theodoret. hic. Ita Eras. Grot. Est. Tolet alii.

ipsa Deo accepisse jure dicuntur (6): quamobrem Petrus in 1. Ep. 2. 13. *humanam creaturam* nuncupat, quam Paulus *potestatem a Deo* institutam: humana igitur & divina est, varia ratione spectata, uti diximus. IV. denique suprema authoritas a Deo est, utpote quam Deus, a sapientibus institutam, probavit (7).

Nulla unquam gens sæcularibus potestatibus magis paruit, quam primæ ætatis Christiani, qui a Christo Jesu & ab Apostolis edocti, nunquam ausi sunt Principibus a Providentia sibi datis repugnare. Discipulos fugere tantum jubet Christus Matt. x. 23. Ait Petrus (8), Christum nobis exemplum reliquisse, cum sese Judicum iniquitate pessime agi passus est. Monet hic Paulus, resistere te Dei voluntati, atque æternæ damnationis reum effici, si potestati repugnas. *Quamvis nimius & copiosus noster populus, non tamen adversus violentiam se ulciscitur: patitur*, ait S. Cyprianus (9). Satis virium est ad pugnam: at omnia perpeti ex Christo didicimus. *Cui bello non idonei, non prompti fuissemus, etiam copiis impares, qui tam libenter trucidamur? si non apud istam disciplinam magis occidi liceret, quam occidere*, inquit Tertullianus (10). *Cum nefanda patimur, ne verbo quidem reluctamur, sed Deo remittimus ultionem*, scribebat Lactantius l. 5. S. Ambrosius (11). *Coactus, repugnare non novi. Dolere potero, potero flere, potero gemere: adversus arma, milites, Gothos quoque, lacrymæ meæ arma sunt. Talia enim sunt munimenta Sacerdotis. Aliter nec debeo nec possum resistere.*

Quæ autem sunt, a Deo ordinatæ sunt. Explicari potest (12): *Quæ autem sunt revera potestates, non latrocinia, constitutæ sunt a Deo.* Quælibet legitima potestas authore Deo est. Reges filii Jovis sunt, ex veterum Gentilium sententia; eorumque potestas a Deo manat, Divinamque potestatem imitatur. *Cujus jussu homines nascuntur*, ait S. Irenæus lib. 5. cap. 24. *hujus jussu & Reges constituuntur, apti illis, qui illis temporibus ab ipsis reguntur.* Ut Christianus Principem amet ac vereatur, inquit Tertullianus (13), satis est ipsum a Deo constitutum sciat: *Quem sciens a Deo suo constitui, necesse est ut & ipsum diligat, & revereatur, & salvum velit.*

℣. 2. Qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit; nisi tamen, uti diximus, is qui authoritate præditus est, ea male utatur, eaque imperet, quæ justitiæ Divinæque Legi repugnant. Esseni, cum ejus sectæ mysteriis initiarentur, sanctissimam unicuique, præsertim vero Principibus, fidem jurejurando spondebant; illud certissime arbitrati, supremam potestatem a Deo dari, ac neminem absque peculiari Providentiæ consilio, authoritate potiri (14).

Addit Paulus: *Qui resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt*; sive a Magistratibus, in refractarios animadvertentibus (15); sive a Deo, damnante contumaces, perspicuis interdum editis severitatis exemplis, veluti in Core, Dathan, & Abironem; æternam denique damnationem ac pœnam in caput suum provocant, cum justo ordini, atque a Providentia instituto repugnent (16). Pro *damnationem*, Græcus legit, *Judicium*: at eadem omnino res est, tum hic, tum alibi (17).

℣. 3. Principes non sunt timori, si bene agas, sed si male. Constituti non fuere Principes, ut potestatem in bonos, sed ut in malos exerceant. Legitima authoritate non utuntur, ut ad male agendum te adigant, sed in bonum impellant, atque a malo deterreant. Pessimo Principe deterior est male agendi impunitas ac libertas, quam impiis permittit carens Principe legitimaque authoritate Respublica. Interdum potestate male utuntur Principes: at non usque adeo insaniunt, ut impiis quidlibet audiendi licentiam relinquant: suas ipsi res everterent (18). *Quomodo sterilitas, aut imbres, & cætera naturæ mala; ita luxus vel avaritia dominantium toleranda.* Tacitus. *Vis autem non timere potestatem? bonum fac, & habebis laudem ex illa.* Publice accusaberis, quod Principi non obtemperes: at privatim laudaberis. *Bonus vir Cajus Sejus, tantum quod Christianus.* Tertullian. in Apologet.

℣. 4. Dei enim minister est, ut te ab impiis defendat, Fidem publicamque tranquillitatem tueatur, perditorum molimina coerceat. Ablato Principe ac Magistratu, ubi Leges, libertas, fides, securitas, religio?

Non sine causa gladium portat. Gladius potestatem vitæ necisque significat: gladio uti potest tum ut animadvertat in impios, tum ut bonos tueatur. Thalmudistæ Regem his verbis designant: *Rex qui portat gladium.* Gladii nomine omnia publicæ severitatis ac vindictæ instrumenta comprehenduntur: ignis, rota, trochlea, carcer.

℣. 5. Ideo necessitate subditi estote (19). Cum Divinæ humanæque Leges, vestra ipsorum utilitas, suppliciorum metus cogant, *subditi estote, non solum propter iram*, metus causa, *sed etiam propter conscientiam*: Lex enim, quæ obsequium erga Principes imperat, civilis dumtaxat non est, solaque supplicii interminatione publice obligans, sed conscientia, ut pecces ubi non parueris: nititur naturali ac Divina Lege (20), quæ Principi, Dei locum obtinenti, parere te jubet. Leges a Principibus latæ, nisi justitiæ Divinæque Legi repugnent, conscientiam obligant, quippe legitima authoritate, a Deo tradita, institutæ (21).

℣. 6. Ideo et tributa præstatis, ceu subditi, & parere coacti, nedum suppliciorum metu, verum etiam conscientia. Tributi nomine intelligi hic possunt publica quælibet vectigalia, quæ Principes a subditis exigunt. Redduntur vero illa Principi ceu debitum & merces ob assiduam rerum publicarum curam (22), ut oneribus cum dignitate conjunctis satisfaciant, se ipsi alant ac domesticos, præsidia, exercitus, aliisque innumeris pares sint, quibus privati non egent (23). Testantur Tertullianus (24), & Justinus Martyr Apolog. 2. qua fide olim a Christianis tributa Imperatoribus redderentur.

℣. 7. Reddite ergo omnibus debita. Cuivis potestati, quæcumque demum illa sit, Imperatori, Magistratui, Præsidi, publico Justitiæ Ministro, omnibus denique publico munere aut dignitate fungentibus, reddite quæ debetis: *Cui tributum tributum*. *Tributum* illud est, quod in capita vel in bona imperatur; *vectigal*, quod in mercimonia (25). *Timor* (26) est reverentia, metus, ne pecces in Principem ejusque Ministros, & præstita præceptis obedientia. *Honor* debetur Principibus ac

---

[6] Tolet. Est. Pare. [7] Vide Grot. de Jure Belli & Pac. lib. 1. cap. 4. num. 7. [8] 1. Petri ii. 21. 23. [9] Cyprian. ad Demetrian. [10] Tertull. Apologet. cap. 37. [11] Ambros. orat. in Auxent. [12] Αἱ δὲ οὖσαι ἐξουσίαι ὑπὸ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσί. [13] Tertull. Apologet. [14] Vide Joseph. de Bello l. 2. c. 12. pag. 782. [15] Chrysost. alii Græci. D. Thom. Est. Tirin. Vatabl. Hamm. &c. [16] Chrysost. Est. Toler. alii. [17] Ἑαυτοῖς κρίμα λήψονται. [18] Vide Luc. xxiii. 40. 1. Cor. vi. 7. Act. xxiv. 25. Rom. 13. 2. Hebr. vi. 2. 2. Petri ii. 9. &c. Vide Hamm. [19] Græc. impress. Ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι. Quid. Codd. ὑποτάσσεσθε, omiss. ἀνάγκη. Ita Complut. Clarom. & S. Germ. G. L. Iren. Ambros. Quidam Latini: *Necessitate subditi estote.* Vide Mill. [20] Vide Matth. xxii. 21. Marc. xii. 16. 17 Luc. xx. 24. [21] Perer. hic, Est. Pare. [22] *Ministri Dei sunt in hoc ipsum servientes.* Gr. Λειτουργοὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκαρτεροῦντες, *in hoc ipsum incumbentes.* [23] Vide Pare. Grot. Tolet. [24] Tertull. Apologet. *Cætera vectigalia gratias Christianis agunt ex fide pendentibus, qui alieno fraudando abstinemus.* [25] Vide Theodoret. hic. [26] Φόβον. Oecumen. αἰδῶ, ἀλλ' οὐ ...

ac ministris, vel indignis, ob muneris præstantiam. Hæc Pauli dogmata plane opponuntur Judæ Galilæo, cujus meminere Acta v. 37. & Josephus de Bello l. 2. c. 12.

℣. 8. NEMINI QUIDQUAM DEBEATIS, NISI UT INVICEM DILIGATIS: non quo cæteris officiis, præterquam charitati, satisfacias: quinimo huic præ cæteris satisfaciendum est. Fratres amando charitatem semper augeri jubet: ita ames, ut magis tibi amandum esse scias (27). Cætera debita persolvuntur: charitatis debitum nunquam non viget. *Semper debeo charitatem, quæ sola, etiam reddita, semper detinet debitorem*, ait S. Augustinus (28); cætera bona ubi alteri dederis, tibi minuuntur: charitas *etiam cum redditur ab homine, crescit in homine; & tanto major acquiritur, quanto pluribus redditur. Non ergo sic impenditur charitas, ut pecunia . . . impendenda illa diminuitur, hæc augetur*. Nunquam dicere potes: Satis amavi (29).

Nonnulli Græcum reddunt (30): *Nemini quidquam debetis, nisi ut invicem diligatis*. Absolutam vobis libertatem comparavit Christus, cum gratiam adoptionis vobis promeruit: at debita erga proximum charitate non solvit: cætera potius auferens, hoc imperavit: huic igitur satisfacite uti decet, & Legem universam implebitis: *Qui enim proximum diligit, Legem implevit*. Universam scilicet Legem, qua spectat proximum, non qua Deum, alterius enim naturæ sunt quæ Deo debes (31); nisi cum Augustino (32) & Thoma (33), aliisque dixeris, proximi amorem in Dei amore contineri, quatenus præcipit Deus, ut proximum quasi te ipsum ames: *Hominem diligere non novit, quisquis eum non diligit, qui hominem fecit* (34). Non amas proximum, nisi Deum absolutissime ames: igitur cum amas proximum, amas Deum. Hæc tamen exquisitiora sunt.

℣. 9. NAM, NON ADULTERABIS, & reliqua hujus generis præcepta hoc uno comprehenduntur: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*. Falso testimonio decipi non vis (35), non affici injuria, non occidi, non uxorem tuam stuprari: ista igitur alteri ne feceris (36).

℣. 10. DILECTIO PROXIMI MALUM NON OPERATUR, alteri nihil mali fieri patitur, sed bene facere suadet (37). Statim ac bene non feceris proximo, non amasti. Græcus redditur (38): *Dilectio proximum non afficit malo*. Quæ versio cum Vulgata convenit.

PLENITUDO ERGO LEGIS EST DILECTIO. Charitas erga proximum est absolutissima universæ Legis expletio, in iis quæ hominis erga hominem officia spectant, uti diximus in ℣. 8. Prohibet, nequam proximo injuriam irrogemus, suadetque beneficiis illum prosequi (39): ita cum Gregorio Magno jure dixeris (40): *Omne mandatum de sola dilectione est, & omnia unum præceptum sunt: quia quicquid præcipitur, in sola charitate solidatur*.

℣. 11. ET HOC, SCIENTES TEMPUS. Novimus, adesse tempus exercendæ erga omnes charitatis, ejusque obligationem vulgato Evangelio multo esse gravissimam (41). Contumeliæ, quibus nunquam non obnoxii sumus ob Christum, multo magis, ipsosque erga hostes eam coli a nobis jubent.

. Explicari potest: *Novimus, urgere tempus, & adesse horam a sopore surgendi*. Vigilandi tempus est, non dormiendi (42). Gravissimum ab hostibus discrimen imminet, proxima est ex Christo salus: utrumque vero assiduam ex nobis vigilantiam postulat. Miles adversus hostem & coram Imperatore non dormit (43). Conspicuis inconspicuisque hostibus undique cingimur. Christus Jesus in medio, ad prælium & vigilantiam hortatur: prope est Domini adventus: *Nunc propior est nostra salus, quam cum credidimus*, cum Fidei nomina dedimus. Quo ulterius progredimur, eo propior nostra libertas est ac redemptio. Christi adventus, de quo Paulus, vel mortis tempus est, vel Supremi Judicii (44). Hoc porro quam longissime aberat ab iis, ad quos scribebat; at proximum erat privatum uniuscujusque Judicium, quo de singulorum sorte decernitur. Universale illud confirmaturum solummodo est ea, quæ privatis definita fuerint.

℣. 12. NOX PRÆCESSIT, DIES AUTEM APPROPINQUAVIT. *Nox* ignorantiæ tempus, *dies* tempora Evangelii significat (45). Gentiles alloquitur Paulus. Antequam nomina daretis Christo, vitam in tenebris agebatis: abiit tenebrarum tempus: adest dies: superstitionis, ignorantiæ, peccati tenebras Evangelium dissipavit. *Abjiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis* (46); vitemus peccatum, quod lucem ac fulgorem odit, & latibula solum quærit (47): fulgentibus induamur armis Ephes. 6. 13. clypeo Fidei, thorace justitiæ, galea salutis, gladio Spiritus.

Putant nonnulli (48), *arma lucis* hic esse *vestes rutilas*, quibus adversus inconspicuos hostes & tegamur & tuti simus: hujusmodi ergo vestes morali ac spiritali sensu idem sunt atque *arma lucis*; vita nimirum honesta, pie acta, gravis, modesta, optimi exempli, cujus nos in luce non pudeat: *Sicut in die honeste ambulemus*.

℣. 13. NON IN COMESSATIONIBUS. Junge cum superioribus: *Sicut in die, honeste ambulemus, non in comessationibus & ebrietatibus* (49). Ista porro sunt opera tenebrarum, de quibus supra: ea igitur fugiamus, ut indigna die ac luce, in qua vivimus: vitam agamus filiis lucis dignam, veluti coram præsente, atque omnia pervidente Deo.

NON IN CUBILIBUS ET IMPUDICITIIS. Duobus hisce vocabulis complectitur omnia impudicitiæ genera, & quicquid impudicitiam comitatur. Alterum in Græco vocabulum significare videtur ea, quæ fiunt contra sexuum leges (50).

NON IN CONTENTIONE ET ÆMULATIONE; litibus, æmulatione, quæ comes est litium (51); sive jurgiis & zelotypia, quæ ab impudica amatione nunquam sejungitur.

℣. 14. SED INDUIMINI DOMINUM JESUM CHRISTUM. Locutio familiaris etiam ætate Chrysostomi: indui aliquem, nempe, res illius curare, unius esse sententiæ, familiariter illo uti. Christo Jesu ita indui debent Christiani, ut illum ament, imitentur, sequantur, divini hujus exemplaris effigiem in gestis exhibeant, quemadmodum vestis figu-

(27) Theodoret. hic: Οὐχ ἵνα μὴ καταβάλῃς τὸ τῆς ἀγάπης τὸ χρέος. τοῦτο γὰρ ἐκτίνειν προσήκει πρὸ τῶν ἄλλων ἁπάντων, ἀλλ' ἵνα αὔξῃς τῇ ἐκτίσει, ἡ γὰρ ἀπόδοσις πολυπλασιάζει τὸ χρέος. (28) August. Epist. 192. nov. edit. (29) Tolet. Grot. Pareæ. Erasm. (30) Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε. Ita Arab. Lud. de Dieu. (31) Est. Cajet. Tolet. (32) August. Ep. olim 95. nunc 177. num. 10. & Ep. olim 150. nunc 258. num. 2. (33) D. Thom. in hunc locum. (34) August. Ep. 258. num. 2. (35) Libri quamplures non legunt: Οὐ ψευδομαρτυρήσεις, *Non falsum testimonium dices*. Ita Alex. Clarom. & Germ. G. L. Syr. Theod. Basil. Ambros. alii plures. Vide Mill. (36) Vide Theodoret. hic. (37) Vide Est. Pareæ. Grot. (38) Ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται. Quid. τὸ πλησίον. Ita Steph. α, Velez. Vulg. August. Ambros. (39) Vide Grot. Tolet. (40) Greg. Magn. Homil. 27. in Evangel. (41) Erasm. Tolet. Tirin. (42) Καὶ τοῦτο, εἰδότες τὸν καιρὸν, ὅτι ὥρα ἡμᾶς ἤδη ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι. Theodoret. Αὐτὸ τὸ μέλλειν, ὅτι οὐχ ὕπνου, ἀλλ' ἐγρηγόρσεως. (43) Vide Grot. (44) Vide Theodoret. & 2. Petri 3. 7. Jacobi v. 8. (45) Vide Hamm. hic. (46) Theodoret. Νὺξ τὸν τῆς ἀγνοίας χρόνον. Ἡμέραν καλεῖ τὸν μετὰ τὴν σωτηρίαν τὸν ... χρόνον. (47) Joan. III. 20. *Qui male agit, odit lucem, & non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus*. (48) Est. Tolet. Pareæ. Vat. (49) Vide Grot. Hamm. Erasm. alios. (50) Μὴ κοίταις καὶ ἀσελγείαις. Vide Tolet. Grot. (51) Μὴ ἔριδι καὶ ζήλῳ.

figuram & imaginem hominis repræsentat.

Carnis curam ne feceritis. Græcus (52): *Carnis providentiam ne feceritis in desideriis*. Bonam corporis valetudinem curate, quæque necessaria corpori sunt, illi præstate (53): at immoderata illius desideria ne sectemini. Si diceret, habendam non esse carnis curam, ejus verba pessime torquere quis posset; at cum addat, *In desideriis*, statim innuit, aliquam corporis curam haberi posse, at ex rationis legibus, vitanda nempe nimis illius commoda & delicias: hostis teterrimus caro tua efficitur, ubi illius cupiditates explere studueris (54). Frustra homines monueris, ut carnem suam ament: hortandi sunt, ut ne nimis ament, *Nemo carnem suam odio habuit*. Ephes. v. 29.

CAPUT XIV.

Qui fortes in fide sunt, infirmos ferant; infirmi ne damnent fortes. Mutuis criminationibus ne arguamini. Omnium Judex, Christus Jesus. Malum exemplum devita. Quicquid geritur absque Fide, peccatum est.

℣. 1. INfirmum autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum. 2.
Alius enim credit se manducare omnia: qui autem infirmus est, olus manducet. 3. Is, qui manducat, non manducantem non spernat: & qui non manducat,
manducantem non judicet: Deus enim illum assumpsit. 4. Tu quis es, qui judicas
alienum servum? Domino suo stat, aut cadit: stabit autem: potens est enim Deus
statuere illum. 5. Nam alius judicat diem inter diem: alius autem judicat omnem
diem: unusquisque in suo sensu abundet. 6. Qui sapit diem, Domino sapit. Et
qui manducat, Domino manducat: gratias enim agit Deo. Et qui non manducat,
Domino non manducat, & gratias agit Deo. 7. Nemo enim nostrum sibi vivit, &
nemo sibi moritur. 8. Sive enim vivimus, Domino vivimus, sive morimur, Domino morimur. Sive ergo vivimus, sive morimur, Domini sumus. 9. In hoc enim
Christus mortuus est, & resurrexit: ut & mortuorum, & vivorum dominetur. 10.
Tu autem quid judicas fratrem tuum? aut tu quare spernis fratrem tuum? Omnes
enim stabimus ante tribunal Christi. 11. Scriptum est enim: Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu: & omnis lingua confitebitur Deo. 12.
Itaque unusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo. 13. Non ergo amplius invicem judicemus: sed hoc judicate magis, ne ponatis offendiculum fratri, vel scandalum. 14. Scio, & confido in Domino Jesu, quia nihil commune per ipsum, nisi
ei, qui existimat quid commune esse, illi commune est. 15. Si enim propter cibum frater tuus contristatur: jam non secundum charitatem ambulas. Noli cibo tuo
illum perdere, pro quo Christus mortuus est. 16. Non ergo blasphemetur bonum
nostrum. 17. Non est enim regnum Dei esca, & potus: sed justitia, & pax, &
gaudium in Spiritu sancto. 18. Qui enim in hoc servit Christo, placet Deo, &
probatus est hominibus. 19. Itaque quæ pacis sunt, sectemur: & quæ ædificationis
sunt, in invicem custodiamus. 20. Noli propter escam destruere opus Dei. Omnia
quidem sunt munda: sed malum est homini, qui per offendiculum manducat. 21.
Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum, neque in quo frater tuus
offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur. 22. Tu fidem habes? penes temetipsum
habe coram Deo: Beatus, qui non judicat semetipsum in eo, quod probat. 23. Qui
autem discernit: si manducaverit, damnatus est: quia non ex fide, Omne autem quod
non est ex fide, peccatum. est.

℣. 1. INfirmum in Fide assumite. Christiana Ecclesia ex Gentilibus ac Judæis ad Christum conversis coaluerat. Judæi, Legalium observationum nunquam non studiosissimi, ajebant, abstinendum esse aliquibus ciborum generibus, quæ Moyses impura esse jusserat. Gentiles concessa sibi per Evangelium libertate uti volentes, quoslibet indiscriminatim cibos usurpabant. Hæc sententiarum atque usus dissimilitudo pessimos fortasse exitus habitura erat, nisi Paulus occurreret, animosque contineret, hortatus, ut mutuo se ferrent, neque alter alterum damnarent, aut sejungerentur (1).

Infirmum in Fide assumite; benigne excipite, veluti manu tenete, regite (2) *infirmum in Fide*, eum qui nondum didicit, inutiles esse Legis obser-

(52) *Καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς ἐπιθυμίας*. Origen. August. Erasm. (53) Ephes. v. 29. *Nemo carnem suam odio habuit, sed nutrit & fovet eam.* (54) Vide Erasm. Grot. Vat. Tolet. Est. Theodoret. (1) Theodoret. ad finem cap. xiii. Est. Tolet. Grot. hic. (2) *Τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε*. Theodoret. *Ἀσθενοῦντα*, [illegible]

fervationes, qui timida & imbecilli adhuc eſt conſcientie: docete, vel ſeltem tolerate, ne rejicitote, neque offenſionis cauſam ſuperbis ſermonibus illi exhibete. Gentiles neophytos alloquitur. Judæos, qui priſcas opiniones ægre exnunt, ne aſpernemini (3).

NON IN DISCEPTATIONIBUS COGITATIONUM. Acribus diſceptationibus obſcurarur veritas, non illuſtretur; ſubrepens enim mentis obſtinatio rem ad extreme impellit. Judæus, Chriſto credens, legales ritus aut neceſſarios, aut ſaltem utiles eſſe contendet: Gentilis ſpernet, ac fratri illudet. Hiſce in rebus præſtet omnino ſervare ſilentium, atque opportunitatem præſtoleri detegendæ veritatis, cum vetus opinio ſenſim aut exciderit, aut diminuta fuerir. In cæteris, ubi de potiſſimis dogmatibus uſibuſque tuendis agitur, importunum eſt atque imprudens conſilium vitare lites, pacemque errantium non turbare. Tunc enim clamandum eſt, acriterque errori aut vitio repugnandum.

Reddi poteſt Græcus (4): *Non ad dijudicationes cogitationum:* benevole ac leniter illos excipite, ſuæque conſcientiæ relinquite, deque opinionibus illorum ne ferte ſententiam. Prior temen explicatio multo probatiſſima eſt.

℣. 2. QUI AUTEM INFIRMUS EST, OLUS MANDUCAT (5). Suam quiſque ſequatur conſcientiam: qui fortis in Fide eſt, ac probe ſcit quid ſibi liceat, comparata ſibi a Chriſto libertate utatur: qui fatis eruditus non eſt, quem timida conſcientie prohibet, ne quolibet cibo indiſcriminatim utatur, olera dumtaxat in cibum edhibeat: idque religioſiſſime ſervet, dum ſolnta non fuerit conſcientia; aliter enim & necem enimæ inferret, ac diſplicebit Deo, ſiquid cognitioni ſuæ contrarium aget.

Græcus legit (6): *Qui infirmus eſt, olus manducat;* dum alter eruditior quibuslibet indiſcriminatim cibis utitur. Qui infirmus eſt, olus domtaxat comedit: cur? S. Chryſoſtomus (7) ac Theodoretus ajunt, Judæos ad Chriſtum converſos, cum puderet ad Gentiles in Eccleſiam admiſſos accedere, nedum ſuilla cæteriſque cibis in Lege vetitis abſtinuiſſe, verum etiam ſimulato jejunio ad olere tantummodo ſeſe adegiſſe; cum mallent omnino carnium eſu cerere, quam ſuperſtitioſi atque imbecilles a cæteris exiſtimari.

Contendunt alii (8), Judæos carnibus ebſtinuiſſe, ne inciderent in aliquod cibi genus a Deo per Moyſen interdictum; ferme uti Daniel, qui apud Nabuchodonoſorem (9) a rebus impuris ebſtinere volens, maluit olera tantum in cibum edhibere, quam labis diſcrimen ſubire, uſurpatis dapibus, quæ ex menſe Regis exhibebantur. Alii (10) denique cenſent, hyperbolice hic ab Apoſtolo uſurpari *olus* pro abſtinentia eorum omnium, quæ vitem hebent, aut lege Moyſis interdicuntur.

Cæterum Paulus voluntariam abſtinentiam ex eo ſolum damnat, quod cum ſuperſtitione & conſcientiæ imbecillitate, nunquam non vitioſa, conjungitur. At nunquam defuere in Eccleſia, qui piæ afflictationis cauſa penitus carne, ſive tantum pecotina, abſtinuerint. Ejus exemple in ſanctiſſima remotiſſimaque Antiquitate, ipſiſque in Apoſtolis conſpiciuntur (11). Qui hanc ſibi regulam præſcripſere, eos nedum non damnavit Eccleſia, ſed commendavit, modo id cum debita erga legitimos Paſtores ſubjectione præſtarent, vitarentque ſuperſtitionem & errores, ab Apoſtolis Patribuſque damnatos. Id optime hic oſtendit Grotius; qua in

Comment. Tom. VIII.

re refellere videtur eos, qui poſtremis hiſce ſæculis damnavere afflictationes ab Eccleſia imperatas, & ab Eccleſiæ Catholicæ Romanæ Monachis religioſe ſervatas.

℣. 3. IS QUI MANDUCAT, NON MANDUCANTEM NON SPERNAT. Nemo de fratre judicet, nemo damnet ac ſpernat: qui ciborum quorumlibet uſum ſibi licitum putat, aliter ſentientem ne ſpernat (12), Gentilis converſus Judæum infirmum adhuc & imperitum ne contemnat: viciſſim Judæus nimis religioſus, ſuorumque rituum ſtudioſus, *ne damnet* (13) alterum, quibus alia placent, neque uti guloſum ac voluptuoſum traducat: id vobis inter fratres non liceat, quippe qui Dei ſunt: uni huic rationem geſtorum reddere debent; unus ipſe illorum judex: *Deus enim illum aſſumpſit* (14): in Eccleſiam admiſit, veniam peccatorum dedit, inter familiares eſſe petitur: cur tu non feras?

℣. 4. TU QUIS ES QUI JUDICAS ALIENUM SERVUM? Servus res domini eſt: ipſe de ſervo judicat, damnat, abſolvit: ſi moritur ſervus, damno heri eſt; ſi vivit, lucro: nemini jus eſt de ſervi geſtis ferre ſententiam. Ex priſci juris legibus loquitur Apoſtolus, quod abſolutam in ſervos authoritatem dominis permittebat (15). Sanguine ſuo nos emit Chriſtus, ejuſque ſervi ſumus: ſeu vivimus ſeu morimur, de re illius agitur: *Suo domino ſtat aut cadit*. Vel: Domini eſt ſervum damnare, ſi peccat; ſi probus fuerit, abſolvere: domini judicio relinquendus eſt (16).

Stabit autem: ſperandum eſt fore, ut dominus, cujus vires finem non habent, illum perire aut in peccatum labi non ſinat. Superſtitioſa iſthæc religio, & conſcientiæ imbecillitas minime prohibebunt, quin ſervetur a Domino, ſi fidem ſervaverit, & reliqua ejus vita cum Chriſtiani hominis conditione congruerit: erudiet illum Deus, erroremque opinionis illi deteget, aut fidelitatis gratia imbecillitatem diſſimulabit.

℣. 5. ALIUS JUDICAT DIEM INTER DIEM. Feſtos dies ſecernit a cæteris, obſervat Sabbathum, Neomenias, atque alia Iſraelit ſolemnia (17): fermentato abſtinet per Paſchatis octavas; jejunia, quæ in Synagoga imperantur, religioſe ſervat. Iſta non exigit ea nobis Deus: hoc jugo nos liberavit Chriſtus: at is, qui Chriſtiana libertate uti ſcit, ac merito exiſtimat, nullum eſſe dierum diſcrimen, *judicat omnem diem*, ne efferetur aut damnet imbecilles, qui ſe peccare cenſerent, ſi cœptas a prima ætate exercitationes dererent. Inanis plene eſt timor, at laudabili ſaltem fundemento.

Hic procul dubio non damnet Apoſtolus piam conſuetudinem in Eccleſie inſtitutam, qua diſcrimen inter dies inducitur, atque alii abſtinentiæ atque afflictationi, alii ſpiritali lætitiæ, ac peculiari Dei obſequio conſecrentur. Superſtitionem damnat ac pervicaciam, quæ his uſibus interdum accedunt, ac privatorum arrogantiam, qui inconſulta Eccleſiæ authoritate, veluti communi præcepto, dies alios aliis ex arbitrio præferunt: id vero, quod legitimi Paſtores probavere, non modo damnandum non eſt, ſed cum obſequio excipiendum, ceu Divinæ voluntatis ſignificatio. Eccleſia, a Spiritu Sancto edocta, tempora definit, quæ aut ſpiritali lætitiæ aut pœnitentiæ impendenda eſſe, Chriſtus Jeſus & Apoſtoli in univerſum pronunciavere. Laudat ille, ſiquis ex Fidelibus a Spiritu Sancto edoctus fuerit aliquid communibus exercitationibus addere, majoris ſanctitatis gratia;

K 2 ne-

(3) Theodoret. hic, Grot. alii. (4) Μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν. Vide Lud. de Dieu.
(5) Λάχανα ἐσθιέτω. Ita Germ. & Clarom. G. L. Borner. G. L. Vulg. Arab. Æth. Rufin. (6) Ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει. Ita Origen. Ambroſ. in Pſal. xxxvi. Hieron. Tertull. (7) Quid. apud Theodoret. hic, (8) Var. Tolet. (9) Dan. 1. 12. (10) Vide Tolet. hic, Eſt. (11) Vide Clemens. Alex. Pædag. lib. 2. de S. Mattheo; Auguſt. lib. 20. cap. 20. contra Fauſtum, de S. Jacobo fratre Domini. Can. Apoſtol. 20. Origen. lib. 4. contra Celſ. Tertull. lib. 2. de Cultu femin. Euſeb. Hiſt. lib. 5. cap. 3.
(12) Μὴ ἐξουθενείτω. Chryſoſt. μὴ ὀνειδιζέτω, διαπτυέτω, ἀπελεγχέτω, ἄνθρωπος, ὡς ... ἐστι.
(13) Μὴ κρινέτω. Chryſoſt. μὴ καταψηφιζέτω ὡς παρανομοῦντα, ... (14) Chryſoſt.
(15) Vide Theodoret. hic: Ita Tolet. (16) Vorſt. Eſt. Menoc. Tir. (17) Hieron. Eſt. Grot. Pare.

neque tamen aut inanes conscientiæ terrores, aut superstitiones, aut privatos minimeque probatos cultus probans, neque pessimam illorum licentiam, qui ipsius leges violant, aut novas ex arbitrio sibi fingunt (18).

Unusquisque in suo sensu abundet (19). Suam unusquisque sententiam libere sequatur (20): Sive: Unusquisque in placito constans esto. Si ratione vinci nequit, sententiam & consuetudinem teneat. Qui cibis indiscriminatim omnibus uti se posse putat, pergat; qui vetas arbitratur, radicibus oleribusque vescatur: suam unusquisque conscientiam & cognitionem sectetus. Hæc tamen regula seu libertas quibuslibet in rebus locum non habet: perniciosa foret, si ad Fidei dogmata, imperatasque ac necessarias observationes porrigeretur: in rebus dumtaxat in medio positis ac per se licitis admittenda est, quibus aut abstinere aut uti potes pro arbitrio (21).

℣. 6. Qui sapit diem, Domino sapit. Qui discrimen dierum facit, id agit, ut Deo placeat. Græcus addit (22): *Et qui non sapit diem, Domino non sapit*. Hæc tamen additio in vetustis quampluribus Græcis Latinisque Codicibus non invenitur. Utrorumque consuetudinem in bonam partem interpretatur Apostolus, cum utentium carnibus ceu licitis, tum aliquas ceu impuras vitantium aut timore aut conscientiæ imbecillitate. Id autem sapientiæ atque indulgentiæ illius est. Monet deinde, *gratias agant Deo*, sive abstineant, sive comedant, hi nimirum omnibus indiscriminatim cibis utentes, illi olera tantum concessosque a Lege cibos adhibentes.

℣. 7. Nemo enim nostrum sibi vivit. Seu vivimus seu morimur, comedimus aut abstinemus, peculiari Christianæ Religionis libertate utimur sive non utimur, omnia Dei causa aut agimus aut agere debemus; idque gerentes, gloriæ illius & obsequii causa, ut in rebus etiam in medio positis Deo placeamus, neque in illius justitiam neque in bonitatem peccemus.

Aliter (23): Nemo nostrum in sui potestate est, sed Christi. Sive vivimus sive morimur, servi sumus Christi. Uni Christo gestorum ratio a nobis reddenda est: unus ipse omnium judex: quamobrem nemo fratrem arguat. Eadem sententia est, quæ ℣. 4. *Domino suo stat aut cadit*. Res domini agitur, si servus pie aut nefarie vivit, si peccando necem animæ affert, aut gratiæ vitam vivit. Hic locus minime favet iis, qui subjectionem omnem erga Ecclesiam a Christianis removere conantur; verba enim Apostoli usurpanda sunt dumtaxat in rebus ejus naturæ, de quibus hic loquitur: iniquum foret ultra argumentum ea prorogare.

℣. 9. In hoc enim Christus mortuus est et resurrexit (24), &c. Christus Jesus, qua Deus est, absolutum in creatas res omnes imperium nunquam non exercuit: at qua homo, imperium exercere non cœpit, nisi post mortem ac Resurrectionem (25). Morte sua ceu pretio universos sibi homines comparavit: resurrectio titulus quodammodo imperii est: Christo igitur Jesu addicti sumus, seu vivimus seu morimur; illius sumus qualibet in conditione; justi, impii; infirmi, fortes. Christi jura violas, si fratrem arguis: licentia tua offenditur Christus. Vide Rom. 11. 1. 2. &c.

℣. 10. Tu autem quid judicas fratrem tuum? Tu, Judæe superstitiose, cur fratrem damnas? Aut tu, Gentilis qui Christo credidisti, quare spernis fratrem tuum, Judaica servantem, & imbecillem? Cur judicis vestri Christi Jesu sententiam prævertiris? *omnes enim stabimus ante tribunal Christi*. Causam hic detegit Christus, cur ea quæ toto hoc Capite leguntur, scripserit: nimirum ut coerceret Judæorum audaciam, violatæ Divinæ Legis arguentium Gentiles, qui quolibet ciborum genere indiscriminatim utebantur: tum ut Neophytos ex gentibus cohiberet, a quibus spernebantur Judæi ceu animo imbecilles, & conscientia erroribus implicata. Utrosque provocat Apostolus ad Christum, a quo judicium de omnibus ferendum est.

Neque vero existimaveris, quodlibet judiciorum genus ab Apostolo damnari. Nefas non est, si Christianus peccatum publice compertum damnet: Ecclesiæ Principes æquissimo jure damnant Christianos, perniciosa sentientes, sanctarumque Religionis Legum violatores. Permittit Christus, ut ad Ecclesiam provoces (26), nisi audierit te is qui tibi injuriam irrogavit. Vetat igitur hic dumtaxat Apostolus, nequis judicet, damnet, spernat Christianos, qui nonnullis rebus per se licitis, quarum usus in medio est, aut utuntur, aut abstinent. Arrogantiam ac superbiam damnat, ex quibus præcipitata ac temeraria judicia oriuntur; easque argumento ex tota Religione validissimo ac sublimissimo coercet. I. Unusquisque hominum res Jesu Christi est; quamobrem nemini jus datus in alterius conscientiam. II. Omnes Christo Judici adfuturi sumus; quamobrem supremi Judicis sententia a nemine prævertenda est.

℣. 11. Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu. Quod supra dixit, homines universos coram Christo Judice esse sistendos, ostendit Apostolus ex Isaia xlv. 23. *In memetipso juravi, quia mihi curvabitur omne genu*: Divinitatem meam, potestatem, absolutumque in res creatas imperium omnes agnoscent: *& omnis lingua confitebitur Domino*, me Deum esse, omniumque hominum Judicem ac Dominum (27).

Perspicuus omnino est hic locus pro Christi Jesu Divinitate; nihilque disertius loqui potuit Apostolus: ita ℣. 12. *Unusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo*, non pro cæteris (28); nisi aliorum cura tibi credita fuerit, eorumque exitio aut saluti operam contuleris: eam quippe ob causam judicio fratris ex obliquo comprehenderis, absolutusque aut damnatus abibis, qualia fuerint ea quæ tibi imputabuntur circa fratres, quibus bono vel malo exemplo fuesis, quosque vel docueris, vel errare permiseris.

℣. 13. Non ergo amplius judicemus. Cum supremus omnium Judex sit Christus, nemo fratrem arguat, damnet, aspernetur. Illud tamen certissimum vobis esto, nemini fas esse, offensionis & lapsus causam alteri præbere. Hoc vobis credendum est, hoc judicandum: in hoc incumbendum est, ne cui malo exemplo sitis: *sed hoc judicate magis, ne ponatis offendiculum fratri*. Vos autem, Judæi, dum damnatis Gentiles, quibuslibet indiscriminatim cibis utentes, deterretis cæteros a superstitione ad Christum facile accessuros, vosque, Gentiles, dum Neophytos ex Judæis, discrimina per Moysen inducta sectantes, aspernamini, removetis eos, qui Judaica sacra relicturi sunt, ut ad Christum transeant: atque ita ex re levissima gravissimum movetis negotium, atque ob nullius mo-

(18) Toler. Menoc. Tir. (19) Ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω. Verbum πληροφορεῖσθαι, apud Paulum usurpatur pro absoluta persuasione. Vide Coloss. 11. 2. 1. Thessal. 1. 5. Hebr. vi. 11. Rom. iv. 21. xiv. 5. 2. Timot. iv. 5. iv. 17. Ambrosiast. *Suo quisque consilio remittatur*. (20) Ita PP & Interpp. passim. (21) Theodoret. hic. Vide Est. hic. (22) Καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν, τῷ Κυρίῳ οὐ φρονεῖ. Sed hæc desunt in Alex. Clarom. & S. Germ. G. L. Borner. G. L. Barberin. 1. Copht. Æth. Ambr. Rufin. Vide Mill. Erasm. Zeger. (23) Vide Tolet. Pareum. (24) Græcus: Καὶ ἀνέστη, καὶ ἔζησεν, *Resurrexit & revixit*. At dissident hic Codices; alii enim ferunt solummodo ἀνέστη, alii ἔζησεν. Vide Mill. & Est.
(25) Tolet. Men. Tir. Est. Grot. (26) Matth. xviii. 17. *Si non audierit eos, dic Ecclesiæ*.
(27) Vide Est. Vorst. Men. alios. (28) Vide Tolet. Est. Menoc. &c.

momenti observationem, Ecclesiam universam in discrimen adducitis; Gentiles, inquam, qui Judæorum consuetudinem temere damnatis; Judæi, qui acrius quam par est observationes vestras defenditis. Indifferens est, quibusdam cibis utaris ne, an abstineas: at lapsus occasionem fratri exhibere, exitiale est. Matth. 18. 7.

Frustra hic laboraveris quærendo, quid discriminis sit *offendiculum* inter & *scandalum*: utrumque enim indiscriminatim usurpatur. *Ponere scandalum* proprie atque ex vocabuli sono est, lapidem, lignum, aliudve quid in itinere objicere; eo quod incidens alter ruat. Morali sensu usurpatur de factis dictisve, quibus alter in crimen trahitur. Innumera sunt in medio posita, quæ fieri fas sit aut nefas, uti vel facta vel omissa aut innoxia sunt, aut scandalum pariunt. Alia sunt, quæ prorsus nefas est omitti, tametsi scandalo futura noveris; puta ea quæ ex præcepto sunt, & & præteriri non licet. In re præsenti, si nosti, indistinctum carnium esum fore fratribus scandalo, abstinere debes, vel saltem te purgare, ac persuadere illi, quo præsente id facis. Si argumentis minime vincitur, jubet charitas te abstinere iis, quæ ipsi molestiam pariunt (29), & aliquid indulgere imbecillitati illius, qui perperam gestis tuis offenditur: neque aut malitiæ aut obstinationi, sed pietati tribuendum est quod offenditus.

℣. 14. SCIO ET CONFIDO IN DOMINO JESU, ex iis quæ docuit Christus (30), novi, nihil esse impurum ex natura sua. Vel: Scio, in Christi Ecclesia, Novoque sub Testamento (31), *nihil per se impurum* esse (32); alii reddunt: *Nihil impurum per ipsum*, per Christum Jesum, sive per Legem Evangelicam: omnia munda sunt sub Evangelio. Libertatem nobis comparavit Christus, abrogata ea Legis parte, qua eorum usu interdicebamur. At versio ferens, *Nihil impurum est per se*, natura sua, præstantior est, ob ea quæ sequuntur: *Nisi ei qui existimat quid commune esse*. Duplicis hujus commatis oppositio non ita perspicua est in altera interpretatione. *Omnia munda mundis*, ait Tit. 1. 15. *coinquinatis autem & infidelibus nihil est mundum*. Tametsi falsa est illorum opinio, erratque conscientia, iis tamen ita obligantur, uti si res mala esset ac vetita (33): in iis enim damnat Deus peccandi voluntatem, quæ in re indifferenti, non secus atque in nefaria, invenitur.

℣. 15. SI ENIM PROPTER CIBUM, rei per se indifferentis, quam tamen frater vetitæ ac pollutæ loco habes, FRATER TUUS CONTRISTATUR, paritur que illi molestia, sive is a te sperni se putet, sive Moysis Legem violari; denique si repugnando illum irritas, sive libertate offendis, *jam non secundum charitatem ambulas*. Fratrem satis non amas (34), quippe in cibum uti vis ea re, qua carere potes, tametsi noveris, illum idcirco objici peccandi periculo, adversus te irritari, imo & adversus Evangelium, cujus authoritate comprobas id quod facis. Imperat charitas, ut nedum imbecilles feras, verum etiam quibusdam licitis abstineas, pacis causa, ut infirmorum scandalum vites, & concordiam tuearis.

NOLI CIBO TUO ILLUM PERDERE, PRO QUO CHRISTUS MORTUUS EST. Nihil validius afferre potuit Apostolus, I. exitium fratris; II. amorem, quo illum Christus prosequutus est, ejus causa moriens. Fratris animam ne leve quid esse censueris: pretium sanguinis Christi est. Neque putes, leve malum esse id quod facis, aut rem nullius momenti, in iis rerum ac temporis adjunctis, de quibus

disputo. Fortasse mortem animæ fratris illaturus es: at quo pacto? amittendæ charitatis, spernendi Evangelii, abdicandi Jesu Christi, deserendæ Ecclesiæ illum discrimini objicis; vel saltem id agendi, quod ipsius conscientiæ repugnet, adhibita in cibum re, quam ipse malam & impuram censet (35). Confer 1. Cor. VIII. 11. *Et peribit in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus est*.

℣. 16. NON ERGO BLASPHEMETUR BONUM NOSTRUM (36). Græcus vulgatus: *Bonum vestrum*; quæ varietas gravem sententiæ mutationem non infert, cum utrobique de bono Ecclesiæ, de Fide, de Evangelio, quod Fidei regula est, agatur (37). Reddunt alii (38): *Bonum nostrum*: ne ea, quæ pie ac bene agimus, maledictis obnoxia sint, imprudentiæ vestræ causa. Gentiles, spectata familiari discordia, nobis ne illudant, neve convicia in Christum Jesum evomant. Denique: *Bonum nostrum*, nostra libertas. Libertas, qua gaudemus, ne offensioni sit externis, ac religionem contemptui ne exponat (39). Eodem ferme sensu alibi scribit Apostolus 1. Cor. x. 29. *Ut quid libertas mea judicatur ab aliena conscientia?* Et Galat. v. 13. *Vos in libertatem vocati estis: tantum ne libertatem in occasionem detis carnis*.

℣. 17. NON EST REGNUM DEI ESCA ET POTUS. Istis nimirum cœlestem gloriam non assequemini, scilicet, nec libertate utendi quibuslibet indiscriminatim cibis, quam tuemini, nec superstitiosa Mosaicarum legum, quibusdam interdicentium, observatione, sed virtutis exercitatione, Fide, charitate.

Aliter: Neque libertas, quam studiose defenditis, neque Judaica observatio, quam mordicus tenetis, Christianum hominem faciunt, aut Deo carum. Eamdem sententiam aliis verbis tradidit 1. Cor. VIII. 8. *Esca autem nos non commendat Deo*. Quibuslibet cibis utare, aut aliquibus abstineas, nullius momenti est ad salutem; quamobrem id non magni faciendum est. Quid levius pacis & charitatis gratia facias?

SED JUSTITIA, ET PAX, ET GAUDIUM IN SPIRITU SANCTO. In his porro Dei Regnum consistit. Ista plurimi omnium facere debet Christianus: his ille cœlum assequetur: hi sunt Evangelii fructus. *Justitia*, reconciliationis gratia, innocentia, opera justitiæ, *pax*, Dei & fratrum amicitia, mentis tranquillitas, conscientiæ quies. *Gaudium in Spiritu Sancto*: hilaritas mentis, pignus & effectus inhabitantis Spiritus Sancti, quæ in eo sita est, ut serenus sit mentis status, Providentiæ decretis absolutissime subjiciaris, libentes exequare quæ imperat Deus: quibus in rebus versatur vera *devotio*, quam Ecclesia his verbis postulat: *Fac nos tibi semper & devotam gerere voluntatem, & Majestati tuæ sincero corde servire*. ℣. 18. *Qui in hoc*, justitia scilicet, pace, & gaudio Spiritus Sancti (41), *servit Christo, placet Deo, & probatus est hominibus*. At neque Deus neque homines magnopere curant, quibus cibis utare.

℣. 19. ITAQUE QUÆ PACIS SUNT SECTEMUR, ET QUÆ ÆDIFICATIONIS SUNT. Seditionem litesque vitemus, conemurque pacem mutuamque concordiam colere; ac remotis dissidiis & criminationibus, bonorum operum exemplo mutuam saluti operam præstemus. Utinam hæc Apostoli monita omnium Christianorum mentibus alte insciberentur! Multum scilicet temporis insumimus discordia infinitis litibus serenda; neglectis penitus atque in oblivionem missis pace, charitate, patientia, justitia.

℣. 20. NOLI PROPTER ESCAM DESTRUERE OPUS Dei.

(29) Vide ℣. 15. (30) Toler. Theodoret. Est. (31) Galat. v. 2. (32) Ὅτι οὐδὲν κοινὸν δι' ἑαυτοῦ, *Per se, ex natura sua*. Ita plerique. Alii: δι' αὐτοῦ. Alii: δι' αὐτοῦ, *Per seipsum*. (33) D. Thom. Grot. Peter. Est. Menoc. alii. (34) Vat. Toler. Grot. (35) Vide Grot. Vorst. Est. Menoc. &c. (36) Μὴ βλασφημείσθω ὑμῶν τὸ ἀγαθόν. Alii: ἡμῶν τὸ ἀγαθόν. Ita Vulg. Syr. Copht. Amb. August. Clem. Alex. Pædag. lib. 2. c. 1. alii. (37) Origen. Ambrosiast. Theodoret. alii plures. (38) Vide Grot. hic. (39) Toler. Est. Grot. Hamm. Vorst. alii. (40) Clem. Alex. Τρώγει καὶ πίνει, οὐδὲ μὴν ἀπὸ οἴνου καὶ κρεῶν ς (41) Vat. Toler. Est. Pater. Menoch. alii.

Dei. Fidem, charitatem, pacem, justitiam, a Spiritu Sancto in animo fratris satat, levissimis disceptationibus de ciborum delectu ne evellas (41). Opus Dei usurpari etiam potest pro Christiano, quem Deus sui ipsius Templum sedemque constituit, & Christus Jesus novam creaturam gratia bonorumque operum exercitatione reddidit (42).

Omnia quidem sunt munda. At is qui scandalo est fratri per hujusmodi ciborum usum, malos male utendo facit; male agit, cum scandalo est fratri, tametsi concessis carnibus in cibum utens.

℣. 21. Bonum est non manducare carnem. Præstat carnibus abstinere, quam labendi occasionem fratri objicere (43). Præferenda est, ubi opus sit, quibuslibet a carnibus abstinentia, quam vel concessam comedere cum fratris scandalo. Charitas & pacis studium digna sunt, quorum causa multo etiam majora præstes. *Si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum*, scribit alio loco Apostolus 1. Cor. 8. 13.

℣. 22. Tu fidem habes? Probe tenes quid fas sit, quid nefas; quousque porrigatur libertas, Ecclesiæ a Jesu Christo comparata; quid discrimina intercedat inter rituales leges Evangelio abrogatas, ac morales confirmatas a Christo, atque ad perfectionem adductas? Si hac Fide ac scientia instrueris, *penes temetipsum habe coram Deo*. Hujusmodi Fidem & libertatem temere ne ostentato; eum modo utere; quod si vereris, ne illæ fratri scandalo sint, iis ipso præsente ne utare (44). Non revoco id quod supra dixi, omnia munda esse habenti Fidem: at moneo ne utaris libertate, ut fratrum conscientiæ molestiam parias.

Beatus qui non judicat semetipsum (quem non damnat conscientia) *in eo quod probat*, quod agit. Beatus qui perspicua est conscientia, qui nihil agit adversus ea quæ novit. Te beatum, si ea iis es, qui meliora consilia eligere novere; te vero illorum misereat, quos infirma ac timida conscientia assiduis tumultibus inquietos agit; & verere, ne illos inconsulta vi offendas. Verti potest (45): *Beatus qui se ipse non damnat in iis quæ probat*; qui scandali reum se non constituit, neque charitatem lædit usu libertatis, quodlibet carnium genus in cibum adhibens, coram fratribus in Fide nondum firmis, eamque libertatem illicitam esse censentibus.

℣. 23. Qui autem discernit (46). Judæus, discrimen ciborum a Moyse imperatum sequens, si adversus conscientiæ stimulos carnibus in cibum utitur, *damnatus est, quia non ex fide* agit, & exequitur id, quod nefas esse arbitratur. Nihil unquam, vel levissimum & in medio positum, invita conscientia præstandum est. Quicquid invita conscientia geritur, & *non est ex fide, peccatum est*. Si quid non concessum putas, & tamen facis, volens prudensque te objicis peccandi periculo (47), adeoque peccas. Nefaria est hæc animi tui habitudo: res probe tenenda est, antequam agas, vel sustinendum est, vel denique penitus ab actione cessandum. Nequid unquam facis, quod dubites æquum sit an iniquum, ajebat Tullius (48).

Hanc Apostoli sententiam, *Omne autem quod non est ex Fide, peccatum est*, S. Augustinus (49), S. Prosper (50), S. Fulgentius (51), aliique plures perinde interpretati sunt, ac si diceret Paulus, quicquid præter Fidem Christianam geritur, esse peccatum; adeo ut omnia Infidelium acta, apud Deum peccata censeantur. Hæc tamen explicatio præter literæ sensum est. Non agit hic Apostolus de Fide, qua efficimur Christiani, sed de fiducia, per quam tumultibus conscientiæ agendo caremus, quippe quibus certum est, licitum esse aut indifferens illud ipsum quod facimus. De gestis Infidelium quæstio videnda est apud Pererium hic, & Theologos.

Ad hujus Capitis calcem Græci Codices bene multi (52), S. Chrysostomus, Theodoretus, Oecumenius, Theophylactus, Theodulus, aliique subnectunt ista, quæ in vulgatis nostris Editionibus in calce Capitis xvi. hujus Epistolæ feruntur: *Ei autem, qui potens est vos confirmare juxta Evangelium meum, & prædicationem Jesu Christi, secundum revelationem mysterii temporibus æternis taciti (quod nunc patefactum est per Scripturas Prophetarum, secundum præceptum æterni Dei, ad obeditionem fidei) in cunctis gentibus cogniti, soli sapienti Deo per Jesum Christum, cui honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen*. Additionem hanc, & reliqua Capita xv. & xvi. rejiciebat Marcion (53), ceu supposita. Qui tres hosce versiculos hic legunt, in fine xvi. Capitis non repetunt (54).

Quæritur, unde hic ista additio? Grotio aliisque (55) videtur Paulus primum hic finire voluisse Epistolam, quamobrem & scripsisse ea quæ recitavimus, quibus Epistola clauderetur; sed postea, cum nonnulla adjicienda viderentur ob dictorum perspicuitatem, subtexuisse duo postrema Capita, usque ad ℣. 21. Capitis xvi. quo ℣. clauditur additio. Ejusdem Capitis commata 22. 23. 24. 25. postscripta fuere, quemadmodum usuvenit in epistolis, quibus variorum salutationes subsuuntur; eaque vel Paulus, vel Tertius Pauli Amanuensis subtexuit. Denique Ecclesia, sive Librarii adjecere commata 25. 26. 27. quæ in fine Capitis xvi. jam legebantur.

Hæc opinio probabilitate non caret: nemo tamen asseruerit, eam esse hujusmodi varietatum causam. Sunt qui censeant (56), ex libris a Marcione truncatis ortum esse, ut ista in Græco hic legantur. Ut enim fraudem Marcionis, duorumque supremorum Capitum abscissionem dissimularent Discipuli, fini Capitis xiv. subjunxere tria commata, quæ ad finem Capitis xvi. rejicienda sunt. Nemo non videt, ea hic extra locum esse, ac Pauli sententiam turbare,

(41) Tolet. Menoc. Pere. (42) 2. Cor. v. 17. Galat. vi. 15. Jacobi 1. 18. Ephes. ii. 10. *Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Jesu in operibus bonis*. Vide Est. Grot. Pisc. (43) Græc. Ἐν ᾧ ὁ ἀδελφός σου προσκόπτει, ἢ σκανδαλίζεται, ἢ ἀσθενεῖ. At Ms. Alexandrinum, Syriaca, Æthiopica, Cophtica, Origenes, S. Augustinus non legunt postrema hæc: *Aut scandalizatur, aut infirmatur*. (44) Vat. Est. Tolet. Menoc. Pisc. alii. (45) Ὁ μὴ κρίνων ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάζει. (46) Ὁ δὲ διακρινόμενος. Reddi potest: *Qui autem dubitat*, qui anceps hæret, liceat ne sibi omnibus indiscriminatim carnibus vesci. (47) Vide Chrysost. Theodoret. Oecumen. Theophyl. Est. Perer. Tolet. Menoc. alios. Vide & Ambrosiast. Hug. &c.
(48) Cicero l. 1. de Officiis: *Bene præcipiunt, qui vetant quicquam agere, quod dubites æquum sit an iniquum; æquitas enim lucet ipsa per se: dubitatio autem cogitationem significat injuriæ*. (49) August l. 4. contra Julian. cap. 3. lib. de Gratia Christi cap. 26. lib. 1. de Adulter. conjug. c. 18. Ep. olim 105. ad Sixt. nunc 194.
(50) Prosper lib. 3. de Vita Contemplat. cap. 1. contra Collator. cap 25. & 28. & Epist. ad Rufin.
(51) Fulgent. lib. 1. de Remissione cap. 2. (52) Ita Steph. omnes, Alex. Magd. 1. 2. Lin. Cant. 2. 3. alii plures; Lectionarii Græci; Codd. aliqui, teste Origen. seu Rufino in Ep. ad Rom. xvi. Vide Mill.
(53) Origen. in cap. xvi. ad finem. (54) Unus Codex Alexandrinus ista repetit. (55) Quid. apud Mill. hic, & Mill. ipse. (56) Beza hic; & Est. ad cap. xvi. 25.

C A-

CAPUT XV.

Mutua charitas & obsequium. Jesus Christus Judæis promissus, & Gentilibus per gratiam nunciatus. Paulus Romanis pollicetur, se illos inviſurum. Evangelii progreſſus, prædicante Paulo.

℣. 1. DEbemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum ſuſtinere, & non
nobis placere. 2. Unuſquiſque veſtrum proximo ſuo placeat in bonum,
ad ædificationem. 3. Etenim Chriſtus non ſibi placuit, ſed ſicut ſcriptum eſt: Im-
properia improperantium tibi ceciderunt ſuper me. 4. Quæcumque enim ſcripta
ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt: ut per patientiam, & conſolationem Scri-
pturarum ſpem habeamus. 5. Deus autem patientiæ, & ſolatii det vobis idipſum
ſapere in alterutrum ſecundum Jeſum Chriſtum: 6. Ut unanimes uno ore honorifi-
cetis Deum, & patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti. 7. Propter quod ſuſcipite invi-
cem, ſicut & Chriſtus ſuſcepit vos in honorem Dei. 8. Dico enim, Chriſtum Je-
ſum miniſtrum fuiſſe circumciſionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promiſ-
ſiones patrum: 9. Gentes autem ſuper miſericordia honorare Deum, ſicut ſcriptum
eſt: Propterea confitebor tibi in Gentibus, Domine, & nomini tuo cantabo. 10. Et
iterum dicit: Lætamini, Gentes cum plebe ejus. 11. Et iterum: Laudate omnes
Gentes Dominum: & magnificate eum omnes populi. 12. Et rurſus Iſajas ait: Erit
radix Jeſſe, & qui exurget regere Gentes, in eum Gentes ſperabunt. 13. Deus au-
tem ſpei repleat vos omni gaudio, & pace in credendo: ut abundetis in ſpe, &
virtute Spiritus ſancti. 14. Certus ſum autem, fratres mei, & ego ipſe de vobis,
quoniam & ipſi pleni eſtis dilectione, repleti omni ſcientia, ita ut poſſitis alteru-
trum monere. 15. Audacius autem ſcripſi vobis, fratres, ex parte, tamquam in
memoriam vos reducens: propter gratiam, quæ data eſt mihi a Deo. 16. Ut ſim
miniſter Chriſti Jeſu in Gentibus: ſanctificans Evangelium Dei, ut fiat oblatio Gen-
tium accepta, & ſanctificata in Spiritu ſancto. 17. Habeo igitur gloriam in Chriſto
Jeſu ad Deum. 18. Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non efficit
Chriſtus in obedientiam Gentium verbo, & factis: 19. In virtute ſignorum, & pro-
digiorum, in virtute Spiritus ſancti: ita ut ab Jeruſalem per circuitum uſque ad Il-
lyricum repleverim Evangelium Chriſti. 20. Sic autem prædicavi Evangelium hoc,
non ubi nominatus eſt Chriſtus: ne ſuper alienum fundamentum ædificarem: ſed ſicut
ſcriptum eſt: 21. Quibus non eſt annuntiatum de eo, videbunt: & qui non audie-
runt, intelligent. 22. Propter quod & impediebar plurimum venire ad vos, & pro-
hibitus ſum uſque adhuc. 23. Nunc vero ulterius locum non habens in his regio-
nibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis jam præcedentibus an-
nis: 24. Cum in Hiſpaniam proficiſci cœpero, ſpero quod præteriens videam vos,
& a vobis deducar illuc, ſi vobis primum ex parte fruitus fuero. 25. Nunc igitur
proficiſcar in Jeruſalem miniſtrare ſanctis. 26. Probaverunt enim Macedonia, &
Achaja, collationem aliquam facere in pauperes ſanctorum, qui ſunt in Jeruſalem.
27. Placuit enim eis: & debitores ſunt eorum. Nam ſi ſpiritualium eorum participes
facti ſunt Gentiles: debent & in carnalibus miniſtrare illis. 28. Hoc igitur cum con-
ſummavero, & aſſignavero eis fructum hunc: per vos proficiſcar in Hiſpaniam. 29.
Scio autem, quoniam veniens ad vos, in abundantiam benedictionis Evangelii Chri-
ſti veniam. 30. Obſecro ergo vos, fratres, per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum,
& per charitatem ſancti Spiritus, ut adjuvetis me in orationibus veſtris pro me ad
Deum, 31. Ut liberer ab infidelibus, qui ſunt in Judæa, & obſequii mei oblatio
accepta fiat in Jeruſalem ſanctis, 32. Ut veniam ad vos in gaudio per voluntatem
Dei, & refrigerer vobiſcum. 33. Deus autem pacis ſit cum omnibus vobis. Amen.

℣. 1. DEBEMUS AUTEM NOS FIRMIORES, IMBECILLITATES INFIRMORUM SUSTINERE. Neophytos ex Gentibus docere pergit, atque hortari, ut indulgentiæ plurimum & charitatis erga Judæos Chriſtianam Religionem amplexos adhibeant. Qui firmiores eſtis in Fide, atque in Religionis rebus eruditiores, fratrum imbecillitatem benignius ferte. Nonnihil remittite ex iis quæ facere vobis licet, neque libertate, ab Evangelio conceſſa, quolibet indiſcriminatim cibos uſurpandi, tota prorſus utimini. Ne faciatis quicquid licet, in levis adeo momenti negotio.

Græ-

Græcus (1): *Ne vobis ipsi placeatis*, sive, libertati vestræ vestrisque cognitionibus præter modum indulgeatis: vestrum ipsi judicium ne pervicacius sequamini; vestrique amor vobis ne suadeat, ut fratrum discrimen, scandalum, exitium minimè faciatis (2). Ne ipsis præsentibus usurpetis cibos, quos illi impuros existimant: saltem illos ne aspernemini.

℣. 2. Proximo suo placeat in bonum (3). Placere potes proximo in illius, aut in tui ipsius exitium. Monet Paulus, ut illi placere studeas in illius ac tui commodum & salutem (4), ut illum ad virtutem, justitiam, pietatem inducas. Perniciosum est obsequii genus, impio male agenti blandiri; & est alterum, pium & Christiano dignum, quo quis proximo offensionem ac molestiam exhibere veretur: postremum hoc Apostolus suadet Fidelibus.

℣. 3. Etenim Christus non sibi placuit. Sua ipse commoda non quæsivit: mundi honores, delicias, gloriam sprevit: in hominum salutem atque institutionem solummodo incubuit: omnia tulit, ut placeret Deo: omnibus vitæ commodis sese abdicavit, ut absolutissimum spoliationis exemplum exhiberet. In horto angorem suum, cruciatus, voluntatem Patri obtulit. Tantumdem ea te non exigit: illud solummodo vult, ut pacis & fratrum salutis gratia tibi levissima in re ne gratificeris (5), minimæ libertatis usu abstineas.

℣. 4. Quæcumque enim scripta sunt (6), ad nostram doctrinam scripta sunt. Exempla Prophetarum, Christum ceu figura exhibentium, nostræ institutionis causa scriptis tradita fuere. Quamobrem ubi locos e Prophetis recito, eosque Christo accommodo, Dei, Authoris Scripturarum, consilio ac proposito servio. Singulæ Scripturarum paginæ Servatorem pingunt. *Ut per patientiam & consolationem Scripturarum, spem habeamus.* Christiani hominis spes nititur bonis per Scripturas promissis. Inde inter ærumnas patientia; inde in mœrore solatium. Si tentamur, opprimimur, derelicti sumus, in Scripturis exempla patientiæ, solatii & gaudii argumenta nanciscimur; nimirum in Sanctorum exemplis, & Dei promissis (7).

℣. 5. Deus autem patientiæ et solatii: Deus patientiæ author & finis, qui ad patientiam hortatur, ejusque argumenta nobis exhibet, qui animum gaudio & solatio cumulat, *det vobis idipsum sapere in alterutrum*, sententiarum ac voluntatum concordiam vobis largiatur. Fideles ad concordiam hortatus, preces addidit exhortationi, quippe qui noverat, pacem & charitatem munus esse Divinæ benignitatis & gratiæ, cumque sit perniciosum quoddam concordiæ & conjunctionis genus, indignum creatæ rei amorem spectans, addit Paulus, *Secundum Jesum Christum*, ex Christi institutione, Evangelio, exemplis (8). Fratribus gratificamini in ipsorum salutem, ut eorum lapsum & offensionem vitetis.

℣. 6. Ut unanimes uno ore honorificetis Deum et Patrem Domini nostri Jesu Christi. Græcus (9): *Eum qui Domini nostri Jesu Christi Deus est & Pater.* Deus Pater, rerum omnium conditor & conservator, Deus quoque est Jesu Christi qua hominis, Pater vero qua Dei: quemadmodum ipse Christus in Evangelio ait (10): *Vado ad Patrem meum & Patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum.* Alii legunt: *Deum, & Patrem Domini nostri Jesu Christi.* Omnipotens enim Deus pater est J. Ch. ab ipso ante omnia sæcula geniti (11).

℣. 7. Propter quod suscipite invicem, sicut et Christus suscepit vos: mutuo tolerate, uti vos toleravit Christus (12). Eam benignitatem invicem exercete, quam erga vos exercuit Christus. Ad vos usque descendit Christus, ut vos ad sese eveheret: ad puerilia, ut ita dicam, se dimisit, ut rudibus ingeniis vestris sese accommodaret. Illum imitamini erga fratres, si infirmi sint, si rudiores, si morosi: tolerate, docete, gratificamini.

Explicari potest Græcus (13): *Excipite* illos, uti vos Christus. Illud præ ceteris moneo, a fratribus ne sejungamini, ne discordiam feratis, neve illorum occursum & consuetudinem vitetis: communem cum illis vitam ac mensam habete, uti Christus a communi vobiscum vita & consuetudine non abhorruit. Hoc discriminis metuebat ex hisce seditionibus Paulus, ne scinderetur charitas, ac deinde communio. Lites quaslibet ac simultates postponite studio Divinæ gloriæ: *In honorem Dei.*

℣. 8. Dico enim, Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis. Gentilis ne supra Judæum, neque Judæus supra Gentilem efferatur. Par omnium conditio est in Ecclesia. Utrosque mero misericordiæ beneficio vocavit Christus. Judæi ob promissa Patribus exhibita, non meritorum causa, vocati fuere. Gentiles accessere ad Fidem, ex Propheticorum oraculorum veritate. Utrique vocationis suæ promissiones in Scripturis inveniunt; at nemo meriti sui argumenta in illis ostendet. Hoc velle videtur Paulus ℣℣. 8. 9. 10. 11. 12.

Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis asserit; ipsum scilicet vocasse Judæos (14), docuisse Evangelium, ac misisse qui docerent, vitam egisse inter illos, ac mundi salutem in media ipsorum regione perfecisse (15). Compertum est, *Circumcisionem* apud Apostolum non raro pro *Judæis* usurpari (16). His porro beneficiis Judæi maximopere commendantur supra Gentiles, quibus nunquam auditus aut visus est Christus; cum hic ad oves e domo Israelis errantes dumtaxat se missum fuisse diceret (17); *ad confirmandas promissiones Patrum*, ut impleretur fides promissionum Patribus exhibitarum. Atque hæ quidem promissiones alterum decus sunt, quo caruere Gentiles; promissiones quippe Israeli exhibitæ vetustiores sunt, luculentiores, multoque nobilissimæ quam ceteræ de Gentilibus agentes; cum hi intra Ecclesiam idcirco, ut ita dicam, admissi fuerint, quod recusaverint Judæi (18).

℣. 9. Gentes autem super misericordia. Tum Judæi cum Gentiles mera Dei misericordia vocati fuere ad Fidem: at Judæos commendabant promissiones Patribus ipsorum exhibitæ, quibus distinguebantur ab Ethnicis, & jus quoddam obtinendi Messiæ ipsis creabatur. Nullum tale decus erat Gentilibus, iisque dumtaxat agendæ sunt grates Deo, quod sese mero misericordiæ beneficio vocaverit (19). Cum nullas fuisse dico promissiones Gentilibus faventes, intellige promissiones iis similes, quæ circa Hebræos erant; Deus enim vocationem gentium earumque conversionem innumeris Prophetarum oraculis nunciari jussit,

[1] Καὶ μὴ ἑαυτοῖς ἀρέσκειν. [2] Vide Est. Tolet. Menoch. alios; & Theodoret. hic. [3] Græc. Impress. Ἕκαστος γὰρ ὑμῶν, *unusquisque enim nostrum*. At eximii Codices Græci quamplures cum Vulgata consentiunt. Vide Mill. [4] Theodoret. Εἰς τὸ ἀγαθὸν, ἐπὶ πρὸς οἰκοδομήν· οὐχ ἁπλῶς τὸ ἀρέσκειν, ἀλλ᾽ ὥστε ... ὠφελεῖν, καὶ τὸ τελειοῦν. [5] Vide Theodoret. Est. Grot. &c. [6] Ὅσα γὰρ προεγράφη, *Quæcumque enim antea scripta sunt*. Scripturas Veteris Testamenti significat. [7] Chrysost. hic: Vide & Theodoret. Tolet. Est. alios. [8] Theodoret. Grot. Tolet. Est. [9] Δοξάζητε τὸν Θεὸν, καὶ πατέρα Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Vide Theophyl. [10] Joan. xx. 17. Vide Ephes. i. 17. [11] Theodoret. Theophyl. alii. [12] Tolet. Est. Men. [13] Διὸ προσλαμβάνεσθε. [14] Vat. Erasm. Grot. Tolet. Est. alii. [15] Psalm. LXXIII. 12. [16] Rom. III. 30. XV. 9. 12. Galat. II. 9. [17] Matth. XV. 24. [18] Vide Luc. XIV. XV. XIX. XX. & Rom. IX. X. XI. [19] Vide Tolet. Est. &c.

fit, uti statim docet Paulus, locis nonnullis recitatis. Generica magis erant circa Gentiles promissa, minusque luculenta & vetusta iis, quæ Deus circa Hebræos Patriarchis exhibuit. Illa ipsa, quibus spectabantur Gentiles, non his credita fuerant, sed Judæis. Tabulæ erant ad Ethnicos spectantes, at penes alios servabantur. Primi omnium tum donis tum dignitate sunt Judæi; Gentiles in fœdus admittuntur ceu subsidii loco, quod scilicet Judæi, hæredes sui, recusaverint.

Confitebor tibi in gentibus. His verbis innuebat Psalmista, Gentes aliquando inter populum Dei futuras, auditurasque carminum sacrorum sonos: id quod illarum conversionem satis significabat; externi enim in Templum cæterosque Judaicæ Religionis cœtus admitti non solebant. Duo loci, versiculis 10. & 12. recitati, hoc ipsum indicant: *Lætamini, Gentes, cum plebe ejus* (1); festorum & religiosæ hilaritatis participes estote. *Laudate, omnes gentes, Dominum*: voces miscete cum populi vocibus, eumdemque Deum adorate.

℣. 12. Erit radix Jesse, &c. Jesse, Davidis pater; surculus Jesse, Messias, Davidi promissus. Huic autem surculo Isaias xi. 10. imperium gentium pollicetur; cujus vaticinii fides in Gentium conversione impleta est. Hebræus significare potest (2), surculum Jesse erectum iri ceu signum, quo sunt cogendi Gentiles; uti solet copiarum Imperator, signum tollens ut exercitum cogat, & prælium significet.

℣. 13. Deus autem spei repleat vos, &c. Deus spei est Dominus, qui Judæis Gentibusque promisit, sese illos in Ecclesiam suam convocaturum, promissaque sanctissime implevit: eaque vocatio aliorum munerum pignus est, in Cœlis paratorum (3). Sive, *Deus spei* dicitur Dominus, quod ipse spei nostræ author sit, causa, & argumentum (4): ipsius promissione freti speramus; ipso nos fruituros confidimus. *Deus igitur spei repleat vos omni gaudio & pace in credendo*: animos mentesque conjungat, ut eadem sentiatis, absolutaque hujusmodi concordia vos gaudio cumulet. Dissidia & simultates removete: pacem unusquisque & obsequium colat; Judæus erga Gentilem, erga Judæum Gentilis; ut in Ecclesia conspiciatur imago pacis, quam Christus in terras detulit; ita *abundabitis in spe & virtute Spiritus Sancti*; augebitur spes vestra per virtutem Spiritus Sancti, qui eo uberius in vos effundetur, quo perfectius charitas & concordia inter vos regnaverint.

℣. 14. Certus sum, quoniam pleni estis dilectione; vel ex Græco (5): *Pleni estis bonitate*. Opus non est, ut charitatem & concordiam vobis suadeam: utraque abunde instructos vos scio, paratosque facere quæ monui, ut Ecclesiæ concordiam tueamini, & scandalum imbecillium vitetis; meisque monitis vos non egere, *repletos omni scientia, ita ut possitis alterutrum monere*. Modestum loquendi genus, quo sese Paulus excusat. Pergit proximo commate: *Audacius autem scripsi vobis*, non præceptoris more docturus, quasi de animi vestri præparatione dubitans, sed *ex parte tamquam in memoriam vos reducens*, retractans ea quæ jam nostis. Id vero mihi præstandum censui, tamquam Apostolo gentium, atque ad Apostoli munus vocato (6): *Propter gratiam, quæ data est mihi a Deo, ut sim minister Jesu Christi in gentibus*.

℣. 16. Sanctificans Evangelium Dei; obiens sacrificium Evangelii Dei. Hæc est hujus loci sententia, uti sonat Græcus (7), docentque consequentia: *Ut fiat oblatio gentium accepta, & sanctificata in Spiritu Sancto*. Hoc sensu explicavere Patres atque Interpretes (8). Comparat quodammodo Veteris Novæque Legis Sacerdotes. Hebræorum Sacrificuli cruenta sacrificia, victimasque carnales offerebant Deo, bonis tantummodo Sacrificulorum precibus, ipsarumque oblatione Domino exhibita consecratas. Apostoli Jesu Christi, Fœderis Novi Sacerdotes, Prædicationis laborumque suorum sacrificium afferunt Deo, purasque & suaves hostias adducunt, populos ad Christiana sacra conversos, animos dolore perfossos, charitate animatos, illius Spiritu plenos, Baptismo regeneratos, gratiæ effusione roboratos, Dei verbo nutritos, Corpore & Sanguine Filii Dei saginatos. Hoc porro discrimen inter veteres Novosque Sacerdotes intercedit.

℣. 17. Habeo igitur gloriam in Christo. Quamobrem? quod Dei opus felicem exitum habuerit; ob gentium conversionem, fervorem, Fidem, concordiam. Minime gloriatur Paulus aut scientia, aut eximiis laudibus, ob quas præstantissimus omnium Ecclesiæ Ministrorum habebatur; sed eo dumtaxat, quod Dei gloriæ & obsequio servit; atque hoc ipso non in se gloriatur, sed *in Christo Jesu*, vocationis, muneris, gratiarum, felicisque laborum exitus authore.

℣. 18. Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non efficit Christus. Quamaxime caveo, ne citra veritatem glorier. Sat scio, studiosissimos vos esse eorum, quæ gloriæ Dei, & progressui Evangelii serviunt, vobisque gratissimum fore, si quis ista narraverit. Atque hæc ego libenter describerem, nisi ad me pertinerent. Optime nostis, quas mihi partes in hoc negotio dederit Deus: pudet recensere: at Deo uni esto de omnibus gloria. Non ego tam multas gentes in Ecclesiam induxi, sed Dei gratia per me. ℣. 19. *In virtute signorum & prodigiorum, in virtute Spiritus Sancti*: minimæ partes meæ sunt. Cum gloriolum aliquid de se prædicare cogitur Paulus, modestissimis verbis utitur.

℣. 19. Ita ut ab Jerusalem, &c. Nedum Jerosolymam, Judæam, finitimasque Provincias, sed cæteras ab Jerosolymis ad Illyricum usque docendo peragravi: Syriam, Phœnicem, Arabiam, Ciliciam, Pamphiliam, Pisidiam, Lycaoniam, Galatiam, Pontum, Paphlagoniam, Phrygiam, Troadem, Asiam, Cariam, Lyciam, Ioniam, Lydiam, insulas Cyprum & Cretam, aliasque minoris nominis, Thraciam, Macedoniam, Thessaliam, Achaiam. Illa de Pauli itineribus, institutisque ab eo Provinciis novimus (9); at quamplurima ignorantur. Vide Tabulam Geographicam ad Acta Apostolorum.

S. Clemens Papa (10) tradit, Paulum peragratis docendo Oriente atque Occidente, gloriam & nomen Apostoli, terrarumque Magistri retulisse. Asserit S. Chrysostomus (11), illum breviori quam triginta annorum spatio ad veritatem duxisse Romanos, Persas, Indos, Scythas, Æthiopas, Sarmatas, Parthos, Medos, Saracenos, denique quicquid hominum ubique est. Ex Pauli tamen Epistolis atque ex Actis minime colligimus, illum ultra Romani Imperii fines Evangelium prorogasse: quamobrem videtur Chrysostomus significare fructum, quem Apostolus nedum superstes, ve-

[1] ℣. 10. Εὐφράνθητε ἔθνη μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Ex Deut. xxxii. 43. juxta 70. in Hebr. est הרנינו גוים עמו *Laudate, Gentes, populum ejus*; vel, *Laudate, Gentes, populus ejus*: vel, *Laudate Gentem cum populo ejus*.
[2] עמד לנס עמים Septuag. Καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν. [3] Vide Theodoret. hic. [4] Grot. Vat. Est. Toler. Men. alii. [5] Μεστοί ἐστε ἀγαθωσύνης. Sed Clar. & S. Germ. G. L. in Latino, *Dilectione*. In Græc. Ἀγαθωσύνης. Velez & Boerner. G. L. Ἀγάπης. Theoph. ἀγαθωσύνης, ἀγαθῆς γνώμης καὶ φιλαδελφίας.
[6] Tolet. Grot. Vorst. Tir. Est. alii. [7] Ἱερουργοῦντα τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, ἵνα γένηται ἡ προσφορὰ τῶν ἐθνῶν εὐπρόσδεκτος. August. *Consecrans Evangelium*. [8] Chrysost. Origen. Theodoret. alii Græci. Est. Grot Paræ. Lud. de Dieu, alii. [9] Confer Historiam Actorum cum dictis in Epistola ad Galat. c. 1.
[10] Clemens Papa, Ep. ad Corinth. § 5. [11] Chrysost. tom. 5. homil. 45. p. 518.

verum etiam post obitum tulit per Epistolas, quam citissima omnibus iis regionibus illatas, quæ lucem, qua ipsæ micant, ubique sparserunt.

℣. 20. SIC AUTEM PRÆDICAVI EVANGELIUM HOC, NON UBI NOMINATUS EST CHRISTUS. Cave hæc ista prorsus uti sonant usurpes. Studiosissime quærebat Paulus, quæ in loca nondum illatum foret Evangelium (49); at operam non denegabat iis, qui Evangelium, quacumque demum ratione, cognoverant. De iis agit quæ ubique ferme præstitit, vel quibus præstandis ipse non defuit: in illud totus incumbebat, ut Jesu Christi Imperium quam latissime prorogaret, & Ecclesias quamplurimas conderet. *Ne super alienum fundamentum ædificarem* (50); alieni laboris honorem sibi arrogare vitans, falsosque execratus Apostolos, qui suæ ipsorum gloriæ & commodi studio, percurrebant Ecclesias, assumpta Doctorum Censorumque persona, quæstum ex Evangelica prædicatione facientes, fugientesque quicquid periculi ac laboris facto eo munere afferretur, & quæ utilia erant & jucunda captantes.

℣. 21. QUIBUS NON EST ANNUNTIATUM. Gentiles (hos enim præcipue spectat Isaias 52. 1. qui nullam Dei cognitionem habuerant, & Christum Jesum nunquam audierant, tunc denique aspexere illius lucem, & verba acceperunt (1). Ipsimet Judæi in plerisque locis ab Apostolo institutis, nihil ferme de Jesu Christo noverant: ceteri illum quam maxime execrabantur; cum Jerosolymitani Senatores ac Sacerdotes sedulam operam dedissent, ut de Christo Jesu, ejusque institutionibus & Apostolis perversa prædicarentur.

℣. 22. PROPTER QUOD ET IMPEDIEBAR PLURIMUM VENIRE AD VOS. Dixit supra ℣. 11. jam pridem sibi in votis fuisse, Romanos invisere, ut aliquem ex iis, quemadmodum ex ceteris gentibus, fructum caperet. Docet hic, se fuisse prohibitum, gravioribus fortasse negotiis a Deo monitum, aliud eo tempore ab ipso exigi, quam iter Romanum, quod in aliud tempus rejiciebat.

℣. 23. NUNC VERO ULTERIUS LOCUM NON HABENS IN HIS REGIONIBUS (2), cum locus non sit, quo illatum non fuerit Evangelium (3), cum nulla supersit manendi ratio, ceterique negotiis solutus, Romanum iter aggredi possim. Revera post annos aliquot Romam profectus est Paulus (4); at non ita uti proposuerat; eo enim ductus est vinctus ad Cæsarem Act. 25. 10.

℣. 24. CUM IN HISPANIAM PROFICISCI COEPERO. Dubitationem significare videtur Græcus (5): *Siquando in Hispaniam ivero*. Melius tamen absolute usurpatur, eumque sensum admittit Græcus. Quæritur, utrum revera Paulus in Hispaniam contenderit. Asserunt Patres multi (6); alii (7) non ita disertè affirmant. Pelagius Hæreticus itat hoc inter dubia rejecit. Gelasius Papa (8) constanter scribit, Hispanicum iter ab Apostolo non fuisse confectum. Innocentius I. tradit, Occidentem ab uno Apostolo Petro excultum. Certum in Hispania vestigium nullum reperitur, quo Ecclesiam ullam in Hispania a Paulo institutam fuisse discamus. Clemens Papa, testis in hac re omnium præstantissimus, quippe Paulo coætaneus, ait, Paulum in *fines occidentis venisse* (9): quæ verba de Hispanico vel de altero itinere Romano usurpari queunt. Probabilius negari Hispanicum Pauli iter, putat Estius: anceps est Grotius: Tillemontius (10) rem neque impossibilem esse neque certam ait. Pro certo affirmant Hispani: at argumenta rem non evincunt. Baronius & Pererius, argumentis in utramque partem recitatis, in affirmantem deflectunt: S. Thomas & Scotus in negantem.

A VOBIS DEDUCAR ILLUC: ut socios a vobis accipiam, viæ duces & comites, quemadmodum Thessalonicæ contigit, ubi socios accepit, a quibus deductus est Athenas (11). Græcus (12) significare potest, Romanos, officii & honoris gratia, prosequuturos fuisse Apostolum usque ad urbis portas, quemadmodum fieri solebat (13), cum Paulus ex oppidis, in quibus moram aliquam duxerat, & notus erat, discederat. Interdum etiam longo itinere Fideles cum uxoribus ac liberis illum comitabantur, cum ab ipso ægre avellerentur.

℣. 25. IN JERUSALEM MINISTRARE SANCTIS, collectas pecunias ad eos deferre. *Sanctos* nuncupat primos Jerosolymorum Fideles, qui pio fervore, ac fidei magnitudine compulsi, omnibus se opibus abdicaverant Act. 4. 32. voluntariam paupertatem amplexi. Horum inopiam levaturus, eam provinciam susceperat Paulus, ut quibus in locis Evangelium prædicaret, pecunias in illorum usum colligaret, ac non semel Jerosolymam venit, collectam stipem deferens. Hanc vero curam appellat ministerium (14): *Ministrare Sanctis*; quod revera id negotii susceperit ob Apostolorum monita & preces, ut in Actis (15) legitur. Jerosolymitanum hoc iter supremum est ab Apostolo susceptum hujus rei causa. Ubi eo pervenit, in vincula datus fuit, atque annos duos Cæsareæ detentus, inde Romam missus, ut causam apud Cæsarem diceret.

℣. 26. PROBAVERUNT ENIM MACEDONIA ET ACHAIA; præsertim vero Corinthii. Thessalonicenses, ac Philippenses, qua liberalitate sunt, aliquam opum suarum partem Jerosolymitanis impertiri decreverunt. Tacite Romanos ad pares liberalitates invitat (16).

℣. 27. DEBITORES SUNT EORUM. Gentiles neophyti ex Achaia & Macedonia plurimum debent Judæis; cumque opum suarum partem illis largiantur, minimam reddunt partem eorum quæ debent. Quid autem debent? Spiritualia nimirum bona, quibus ipsi fruuntur, multo pretiosissima, quam mundi totius divitias. Cave tamen intelligas debitum, stipulatione & jure firmatum, sed quoddam remunerationis genus ex grati animi officio. Fœderis filii erant Judæi, promissionum hæredes, radix sancta, primo loco vocati: alieni a fœdera, promissis, hæreditate Gentiles. Per Fidem & Evangelium participes effecti sunt spiritualium bonorum, quibus abundabant Hebræi: æquissimum igitur erat, ut vicissim hi terrenarum opum partem illis largirentur. Hanc ipsam collectionem vide 1. *Cor.* IX. 11.

℣. 28. HOC CUM CONSUMMAVERO ET ASSIGNAVERO (17). Cum hoc officium explevero, collectamque pecuniam illis distribuero: cum stipem, laboris mei, & fratrum pietatis fructum, tradidero. *Consignaturum* se ait, sive *consignatam* traditurum (18), quemadmodum rerum pretiosarum fasciculus, sive epistola sigillo munita mittitur. Ali-

(49) Est. Men. Gent. (50) Vide 1. Cor. III. 10. Ephes. II. 20. (1) Vide Tolet. Est. Gent. &c. (2) Νυνὶ δὲ μηκέτι τόπον ἔχων ἐν τοῖς κλίμασι τούτοις. (3) Erasm. Tolet. Men. (4) Anno J. C. 60. Hæc Epistola scripta est anno 58. (5) Ὡς ἐὰν πορεύωμαι εἰς τὴν Σπανίαν. Alii plures, εἰς τὴν Ἱσπανίαν. Vide Mill. hic, & Grot. (6) Epiphan. hæres. 27. Chrysost. Præf. in Ep. ad Hebr. Hieron in Isai. XI. ℣. 14. Theodoret. in 2. Timot. IV. 17. & in Philipp. 1. 22. Greg. in Job lib. 31. cap. 22. Vide Baron. an. 61. § 1. 4. (7) Athanas. ad Dracont. pag. 958. Cyrill. Catech. 17. (8) Gelas. tom. 4. Concil. pag. 1253. c. tract. 5. advers. Pelag. hæres. (9) Ep. ad Corinth. §. 5. Ἐπὶ τὸ τέρμα τῆς δύσεως ἐλθών. (10) Tillemont tom. 1. pag. 23. & 214. & Note 73. sur saint Paul. (11) Act. XVII. 15. (12) Καὶ ὑφ᾽ ὑμῶν προπεμφθῆναι ἐκεῖ. (13) Act. XX. 38. XXI. 5. Joan. ad Cajum, ℣. 6. Tit. III. 13. (14) Διακονῶν τοῖς ἁγίοις. Vide Act. VI. 2. & 1. Cor. XVI. 15. 2. Cor. VIII. 4. IX. 15. (15) Act. XI. 30. XII. 25. Galat. II. 20. (16) Est. Grot. (17) Τοῦτο οὖν ἐπιτελέσας, καὶ σφραγισάμενος αὐτοῖς τὸν καρπὸν τοῦτον. (18) Erasm. Vat. Est. Men. Paræ. alii.

Aliter, usurpato *signandi* vocabulo pro eo quod est *explere*, uti passim solet Scriptura (19); cum pecuniam corrogare absolvero, eamque Jerosolyma delatam, Apostolis tradidero, pauperibus distribuendam.

℣. 29. VENIENS AD VOS IN ABUNDANTIA BENEDICTIONIS EVANGELII (20). Futurum spero, ut mea opera vos beneficiis donisque cumulet Deus; vobiscum ego communicem spiritualia munera, quæ ipse mihi largitus est: atque ingens solatium vos ex me, ego ex vobis referamus (21), per Fidem & Evangelium, quod profitemur. Aliter: Confido, me nacturum vos uberrima Christi donorum copia cumulatos (22). Spectans Theodoretus (23) ea, quæ Paulo in Romano itinere contigerunt, hanc donorum ubertatem interpretatur labores & pericula, quæ ille Jerosolymis & in itinere perpessus est.

℣. 30. OBSECRO VOS . . . UT ADJUVETIS ME, (mecum pugnetis) IN ORATIONIBUS VESTRIS (24). Pugnam appellat orationes; quodammodo enim orando cum Deo pugnamus, ejus itam ac justitiæ severitatem placaturi. Pugnæ vocabulo innuitur conatus, ardor, attentio, quibus fulcienda est oratio. Jacobi certamen cum Angelo Gen. 32. 24. innuit, quantopere conandum nobis sit orando, ut Dei opem & favorem consequamur. Obsecrat Romanos Apostolus, ut *secum una pugnent* orationibus; non enim satis est, te opem orationum ab amicis postulare: jungenda est oratio tua, tibique proviribus laborandum.

℣. 31. AB INFIDELIBUS, QUI SUNT IN JUDÆA. Imminens sibi in Judæa & in reliquo itinere discrimen præsentiebat Paulus, eorumque pluribus in locis illum Spiritus Sanctus monuerat (25). Apostolus ipse, Mileto discedens, Fidelibus illis prædixerat, se deinceps in Asia non futurum Act. 20. 38.

ET OBSEQUII MEI OBLATIO; officium, quod ipsis præstiturus sum; vel pecunia, quam sum allaturus. Vidimus ℣. 25. & alibi sæpe (26) *ministerii* vocabulum pro pecuniis, quas Paulus in usum Jerosolymitanorum Fidelium colligebat. Quæ vero timoris causa? an tanti momenti munus ad pauperes delatum, tam multis laboribus collectum, atque inter tot pericula comportatum, grato animo excipiendum non erat? Judæorum ingenium probe noverat Paulus, neque ignorabat, sese illis maxime suspectum esse, quod faveret Gentilibus, quos in Evangelii prædicatione (id saltem crimini dabant inimici) Judæis præponere videbatur (27). Metuendum erat, ne Judæi, vanissima religione ducti, pecunias recusarent, utpote ab homine suspecto, atque a Gentilibus misso, delatas. Censent alii, Paulum obtestari Romanos, ut preces pro se fundant, nequid sibi discriminis ex hostium insidiis in itinere contingat, ut pecunia Jerosolymam integra & salva deferatur; insidias enim sibi a Judæis undique parari noverat, necemque sibi ab illis intentari (28): quamobrem iter per Macedoniam facere cogebatur Act. 20. 30.

℣. 33. DEUS AUTEM PACIS SIT CUM OMNIBUS VOBIS. Præter extera, pax coræ est Apostolo, quod, uti vidimus, aliqua essent inter Romanos dissidii ac seditionis semina, ob eiborum delectum, & quasdam Legis observationes, quas Gentiles ceu inutiles aspernabantur; Judæi vero neophyti multa religione colebant. Hortatur ut pacem servent, Deumque rogat, pacis, charitatis, & concordiæ authorem, ut inter ipsos moretur, & concordiam illis suadeat. Vide ℣. 20. Capitis consequentis.

(19) Vide Dan. IV. 24. Ezech. XXVIII. 12. 2. Cor. VIII. 6. Galat. III. 5. 4. Reg. XXII. 4. Lud. de Dieu, hic. (20) Mss. plures omittunt: Τοῦ Εὐαγγελίου. Vide Mill. hic. (21) Vide Rom. I. 11. Vide Origen. Anselm. Ambrosiast. Tolet. Grot. (22) Vide Chrysost. Est. (23) Theodoret. hic. (24) Συναγωνίσασθαί μοι ἐν ταῖς προσευχαῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Θεόν. (25) Act. XX. 23. *Spiritus Sanctus per omnes civitates mihi protestatur, dicens: quoniam vincula & tribulationes Jerosolymis me manent.* Act. XXI. 11. (26) Vide Act. VI. 1. Rom. XII. 7. 1. Cor. XVI. 15. 2. Cor. VIII. 4. 12. 1. 2. (27) Act. XXI. 20. 21. Vide Est. hic, & Theodoret. (28) Tolet. Var.

CAPUT XVI.

Phœben Christianam fœminam, literas deferentem, Romanis commendat Apostolus. Nonnullis Romanis salutem dicit; Romanosque omnes multorum nomine salvere jubet. Monet, ut vitent dissidia, illisque gratiam Jesu Christi imprecatur.

℣. 1. COmmendo autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ, quæ est in Cenchris: 2. Ut eam suscipiatis in Domino digne sanctis: & assistatis ei in quocumque negotio vestri indiguerit: etenim ipsa quoque astitit multis, & mihi ipsi. 3. Salutate Priscam, & Aquilam adjutores meos in Christo Jesu: 4. (Qui pro anima mea suas cervices supposuerunt: quibus non solus ego gratias ago, sed & cunctæ Ecclesiæ Gentium) 5. Et domesticam Ecclesiam eorum. Salutate Epænetum dilectum mihi, qui est primitivus Asiæ in Christo. 6. Salutate Mariam, quæ multum laboravit in vobis. 7. Salutate Andronicum, & Juniam, cognatos, & concaptivos meos: qui sunt nobiles in Apostolis, & qui ante me fuerunt in Christo. 8. Salutate Ampliatum dilectissimum mihi in Domino. 9. Salutate Urbanum adjutorem nostrum in Christo Jesu, & Stachyn dilectum meum. 10. Salutate Apellem probum in Christo. 11. Salutate eos, qui sunt ex Aristoboli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos, qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in Domino. 12. Salutate Tryphænam, & Tryphosam, quæ laborant in Domino. Salutate Persidem charissimam, quæ multum laboravit in Domino. 13. Salutate

tate Rufum electum in Domino, & matrem ejus, & meam. 14. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen; & qui cum eis sunt, fratres. 15. Salutate Philologum, & Juliam, Nereum, & sororem ejus, & Olympiadem, & omnes, qui cum eis sunt, sanctos. 16. Salutate invicem in osculo sancto. Salutant vos omnes Ecclesiæ Christi. 17. Rogo autem vos, fratres, ut observetis eos, qui dissensiones, & offendicula præter doctrinam quam vos didicistis, faciunt; & declinate ab illis. 18. Hujuscemodi enim Christo Domino nostro non serviunt, sed suo ventri: & per dulces sermones, & benedictiones seducunt corda innocentium. 19. Vestra enim obedientia in omnem locum divulgata est. Gaudeo igitur in vobis. Sed volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo. 20. Deus autem pacis conterat Satanam sub pedibus vestris velociter. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. 21. Salutat vos Timotheus adjutor meus, & Lucius, & Jason, & Sosipater, cognati mei. 22. Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam, in Domino. 23. Salutat vos Cajus hospes meus, & universa Ecclesia. Salutat vos Erastus arcarius civitatis, & Quartus, frater. 24. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen. 25. Ei autem, qui potens est vos confirmare juxta Evangelium meum, & prædicationem Jesu Christi, secundum revelationem mysterii temporibus æternis taciti, 26. (Quod nunc patefactum est per Scripturas Prophetarum secundum præceptum æterni Dei, ad obeditionem fidei) in cunctis Gentibus cogniti, 27. Solo sapienti Deo, per Jesum Christum, cui honor, & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

ỳ. 1. COMMENDO VOBIS PHOEBEN SOROREM. Absolutis iis, quæ a Dei Spiritu scribere jubebatur ad Romanorum institutionem, Epistolam claudit Apostolus longa salutationum serie & officiorum, tum ex se, tum ex Ecclesia Corinthi, ex qua literas dabat. Hæc autem officia dictavit idem Spiritus, qui totam Epistolam; nihilque dignius Spiritu charitatis & pacis est, quam isthæc humanitatis officia, quibus animorum concordia fovetur.

Phœbe, de qua hic Paulus, pia erat fœmina, Ecclesiæ Cenchræensis Diaconissa. Cenchreæ oppidum erant, portus Corinthi, ad Hellespontum & Asiam. In ædibus Phœbes aliquandiu versatus est Paulus (1); cumque hæc, negotiorum causa, Romam proficisceretur, Epistolam illi deferendam dedit Apostolus (2). *Diaconissæ* appellatio sonat mulierem solatio pauperum, ægrorum, advenarumque destinatam (3). Hanc forte Cenchræensis Ecclesia elegerat, quod illius probitatem, virtutem, charitatem nosset. S. Chrysostomus, aliique Interpretes addictam censent Ecclesiastico alicui muneri, quod illius sexum & dignitatem non dedeceret, puta instituendi ac docendi Christianas fœminas, stipem illis impertiendi, exhibendique in morbis ministerium (4). Diaconissas diu servavit Ecclesia, toto præsertim Oriente, quæ olim solemnibus cæremoniis, per manuum impositionem, initiabantur (5). Recentioribus nonnullis creditur Phœbe Pauli uxor fuisse: at nihil tale Veteres tradidere (6). In Ecclesia Mediolanensi hodie pariter sex Diaconissæ munera quædam sacra in Templo una cum Clero obeunt. Sunt autem illæ ætate & probitate mulieres spectabiles.

ỳ. 2. DIGNE SANCTIS, ita uti vos & illam decet. Digna Christianis charitate, & obsequio mulieri sanctæ Divinisque obsequiis dedicatæ conveniente. *Assistatis ei . . etenim ipsa quoque astitit multis*. Græcus (7) proprie significat, Phœben multis fuisse *patronam*. Reddunt alii: *Etenim ipsa quoque hospitio accepit multos*, advenas nimirum humanissime (8). Ipse ego expertus sum. Apud Phœben mansisse creditur Paulus, cum Cenchræas proficisceretur.

ỳ. 3. SALUTATE PRISCAM ET AQUILAM. Græcus vulgo legit *Priscillam & Aquilam*; notatque Theodoretus, sua jam ætate dissidium fuisse inter Græcos Codices, aliis nimirum *Priscam*, aliis *Priscillam* ferentibus. Libri manu exarati quamplures legunt *Priscam*. De Prisca & Aquila egimus in Acta (9). Apud hos primum manserat Paulus Corinthi, qua ex urbe hanc Epistolam dedit. Hoc tamen tempore uterque Romæ erant: deinde reversi sunt in Asiam, ubi morabantur, cum Paulus alteram Epistolam ad Timotheum daret, qua Epistola 4. 19. salvere illos jubet. Hi fortasse vitam in Oriente absolverunt, cum Martyrologia illorum obitum ad VIII. Idus Julii in Oriente consignent. Tentoriorum artifex erat Aquila, uti & Paulus.

ỳ. 4. PRO ANIMA MEA SUAS CERVICES SUPPOSUERUNT. Vitæ meæ causa, caput periculis objecerunt. Ignotum est, quo tempore aut loco id præstiterint; nisi forte Corinthi aut Ephesi. Putat Origenes hic, ab his protectum fuisse Apostolum adversus Judæorum insidias. Aliis videntur sese objecisse discrimini, Pauli causa, in seditione Corinthi in illum excitata Act. 18. 17. vel in altera Ephesi, ab aurariis fabris mota Act. 19. Quod autem ait, *gratias illis agere omnes Ecclesias gentium*, de eo explicandum creditur, quod illi advenas Fideles omnes hospitio exciperent (10), qua in re illos imitabantur domestici, quorum sanctitas ea erat, ut tota illorum domus ab Apostolo Ecclesia nuncupetur.

ỳ. 5. ET DOMESTICAM ECCLESIAM EORUM. Eodem nomine donat familiam Priscæ & Aquilæ 1. Cor. 16. 19. ex quo colligi datur, Priscæ & Aquilæ domum, tum Corinthi, tum Romæ, tum Ephesi, Sanctorum fuisse perfugium; cœtus Religionis apud illos haberi consuevisse (11); denique universam illorum familiam ea fuisse morum probitate, ut Ecclesia videretur (12): fortasse familiaribus profanam religionem colentibus non utebantur Coloss. 4. 15. Paulus salvere jubet Ecclesiam

(1) Theodoret. in hunc loc. (2) Hic, ỳ. 1. 2. Anselm. seu Hervæus, Erasm. Tolet. hic. (3) Vide Grot. Hamm. Capell. Est. Vat. (4) Vide Plin. lib. x. Ep. 97. Constit. Apost. lib. 3. cap. 15. 19. Grot. Tolet. Est. Menoch. (5) Concil. Laodic. c. 11. (6) Vide Tolet. hic. (7) Καὶ γὰρ αὐτὴ προστάτις, Patrona. Grot. Strig. Lud. de Dieu. (8) Pagn. Pisc. Bez. Lud. de Dieu. Theodoret. (9) Vide Act. xviii. 2. (10) Origen. Theophyl. Est. alii hic. (11) Grot. Pare. Med. de Eccles. lib. 2. pag. 412. (12) Est. Tolet. Men. Pare.

clesiam, *quæ in domo Nymphæ est*: & in Epistola ad Philemonem, ℣. 1. 2. salutat Ecclesiam, *quæ in domo est ejus*. Quibus locis confirmatur superior opinio, cœtus scilicet Christianorum in eorum ædibus cogi consuevisse, vel saltem nonnullorum ejus loci Christianorum; *Ubi tres, Ecclesia est, licet laici*, ait Tertullianus. Si domesticos tantummodo significaret Paulus, aliis verbis usurus fuisse videtur.

SALUTATE EPÆNATUM DILECTUM MIHI, QUI EST PRIMITIVUS ASIÆ. Græcus fert (13): *Primitiæ Achaiæ*. Fortasse primus Gentilium in Achaia fidem amplexus est. Illud tamen difficultatem movet, quod 1. Cor. XVI. 15. *primitiæ Achaiæ* dicitur Stephanas. At respondent nonnulli (14), Stephanæ filium forte fuisse Epænetum: quamobrem cum utrique simul Christo nomina dederint, utrumque *primitias Achaiæ* nuncupari. Fortasse etiam, nullo licet generis fœdere juncti, duo vel plures simul credidere, primitiæ Achaiæ communi nomine deinde nuncupati. Græci Codices aliqui manu exarati (15), ut Latini omnes, ferunt: *Primitiæ Asiæ*; ac proximum vero videtur, *Primitiæ Achaiæ* scriptum esse a Librariis pro, *Primitiæ Asiæ*, quod scilicet *Primitiæ Achaiæ* in prima ad Corinthios XVI. 15. legerentur. Festus S. Epæneti dies a Græcis colitur III. Kal. Augusti, una cum SS. Clemente & Andronico. Hos obiisse in pace ajunt, Fide Christiana institutis Chalcedonia, Gallia, aliisque orbis regionibus (16).

℣. 6. SALUTATE MARIAM, &c. Hæc solo ex nomine nota fuisse Paulo a multis (17) creditur. At fieri potest, ut vel in Judæa, vel in Asia, vel denique in Græcia illam Paulus noverit; eaque Romam profecta, Paulus ex aliorum narratione didicerit, quam bene de Romanis merita esset sollicitudine, exhortationibus, eleemosynis (18), &c. Codices Græci quamplures (19), Syrus, Arabs, Æthiops, S. Chrysostomus, Theodoretus, vetus Commentariorum Author sub nomine S. Ambrosii, ferunt uti Vulgata. *In vobis*. At Græcus vulgatus, aliique libri quamplures habent, *In nobis*; ex qua lectione illud colligendum videtur, Mariam fœminam fuisse Christianam, fortasse gente Judæam, uti argumento est ipsum nomen, quæ Apostolo in Græcia laboranti operam exhibuerit, vel in Asia; eo autem tempore Romæ fuisse. Recentioribus nonnullis (20) eadem esse creditur Maria Cassobolitis, ad quam Ignatius Martyr quartam Epistolam dedisse existimatur. Hæc tamen Epistola conficta est, ac nihilo fortasse verior Maria Cassobolitis (21).

℣. 7. ANDRONICUM ET JUNIAM. Exemplaria quædam (22) ferunt *Juliam*, non *Juniam*. Incertum, sit ne *Julias* seu *Junias* vir, an *Julia* sive *Junia* mulier. Andronicum & Juniam cum Paulo jungebat generis unitas, Fidem amplexos, antequam Paulus crederet. Quod autem addit Paulus, eos *esse nobiles in Apostolis*, suspicionem movet, illos in septuaginta Discipulorum numero fuisse recensitos (23). Recentiorum plerique (24) Andronicum & Juniam viros censent. *Cognatos*, virili genere, nominat Apostolus (25). At Patres, uti S. Chrysostomus, ejusque asseclæ (26), Græci in Lectionariis, plures denique Interpretes doctissimi virum Andronicum, Juniam fœminam, ac forte Andronici uxorem arbitrantur. Miratur Chrysostomus, potuisse fœminam Apostolicis adeo laboribus fungi, atque Apostolicam appellationem promereri.

Festum diem Andronici & Juniæ Græci agunt XVI. Kal. Junii; scribuntque, orbem universum ab Andronico peragratum, Christum prædicando, dissipatos errores, conditas Ecclesias, eversa simulacra, patrata denique innumera prodigia (27). Eadem die Latini quidam utrumque colunt, primumque Illyrici Episcopum fuisse ajunt Andronicum. Levissima tamen est Recentiorum authoritas. Satis superque illos commendat Apostolus, ut quamplurimi uterque æstimentur. Criticorum nonnullis (28) videtur Paulus *cognatos* nuncupare, quod & Judæi essent, & contribules.

℣. 8. SALUTATE AMPLIATUM (29). *Ampliam* habet Græcus. Eximia virtute fuisse putandus est Amplias, cum illum in Domino amicum sibi fecerit Paulus. Sapientissimus certe Apostolus Ampliam, nisi sanctissimum ac piissimum virum, inter amicos non recenseret. Ampliæ gesta ignorantur. Illum venerantur Græci pridie Kal. Novembris (30), Apostolum nominant, Martyrem, prodigiis clarum, Episcopum Odyssopolis in Mysia, ab Andrea Apostolo initiatum; ejusque ossa Constantinopoli servata jactabant.

℣. 9. URBANUM ADJUTOREM NOSTRUM. Græcus vulgatus (31): *Urbanum socium laboris nostri*. Alii tamen Codices & S. Chrysostomus: *Socium laboris mei*. De Urbano nihil novimus, præter ea quæ tradidit Paulus. Festum hujus diem agunt Græci pridie Kal. Novembris; Episcopum Macedoniæ fuisse putant, ab Andrea Apostolo consecratum, atque e Discipulis Jesu Christi duobus & septuaginta.

Stachys, Græcis est primus Byzantii Episcopus; Apostolus appellatur, unusque e duobus & septuaginta Discipulis. Festus illius dies pridie Kal. Novembris ponitur (32).

℣. 10. APELLEM PROBUM IN CHRISTO. Græcus (33): *Probatum in Christo*. Apelles hic a nonnullis creditur (34) *Apollos* ille, in Actis (35) & in priore ad Corinthios Epistola (36) notissimus. At plura dicturus erat Apostolus, si idem ille esset. Apellem Græci faciunt Christi Discipulum e duobus & septuaginta, quod in album illi nullo negotio quamplurimos referunt. Heracleensem Episcopum dicunt, & pridie Kal. Novembris venerantur (37).

℣. 11. EOS QUI SUNT EX ARISTOBULI DOMO. Græcis Recentioribus (38) Aristobulus hic Barnabæ Apostoli frater creditur, unus e Discipulis LXXII. & Episcopus vel a Paulo vel a Barnaba initiatus; in Britanniam missus, ibique multis laboribus exantlatis, vita functus, innumeris ad Christum perductis. Festum ejus diem agunt vel Idibus Martii, vel postridie: universa tamen hæc narratio fabulam olet (39). *Aristobuli familiam* salutat Paulus; cœtum scilicet Christianorum, in

L ejus

(13) Ὅς ἐστιν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας εἰς Χριστόν. Ita Chrysost. Theodoret. alii. (14) Schol. Syrus, & Lud. de Dieu. (15) Ἀπαρχὴ τῆς Ἀσίας. Steph. in Alexand. Clarom. & Germ. & Boerner. G. L. Copht. Æth. Ambrosiast. Hieronymiast. Origen. hic, & homil. 21. in Num. (16) Menæa pag. 299. Vide Tillemont tom. 1. S. Paul, art. 23. pag. 255. (17) Vide Patr. (18) Theodoret. alii. (19) S. Germ. & Clarom. & Boerner. G. L. Alex. alii apud Mill. Εἰς ὑμᾶς, vel ἐν ὑμῖν. Impress. & Theophyl. εἰς ἡμᾶς. (20) Apud Toler. hic, & Est. (21) Du Pin, Tillemont. alii. (22) Velez. Copht. Origen. Ambrosiast. hic. (23) Origen. hic. Græci. Chronic. Alex. (24) Plerique in Est. Menoc. Tirin. Hammon. Vide & Theodoret. (25) Ἀσπάσασθε Ἀνδρόνικον καὶ Ἰουνίαν τοὺς συγγενεῖς μου, καὶ συναιχμαλώτους μου, οἳ καὶ πρὸ ἐμοῦ γεγόνασιν ἐν Χριστῷ. (26) Chrysost. Theophyl. Grot. Mald. &c. (27) Menæa pag. 241. (28) Est. Men. Cornel. a Lapid. (29) Ἀμπλίαν. Alii, Ἀμπλιάτον. Alexand. Vechel. Origen. seu Rufin. Boerner. G. L. Æthiop. Copht. Hieronymiast. hic. (30) Menæa pag. 391. 396. &c. (31) Græc. impress. Οὐρβανὸν τὸν συνεργὸν ἡμῶν. Alii: Τὸν συνεργόν μου. Ita Cov. 3. Clarom. G. L. Chrysost. (32) Menæa pag. 396. Baron. Mart. Ughell. Nicephor. Chron. (33) Τὸν δόκιμον ἐν Χριστῷ. Theodor. hic: Ἀρετῆς ἁπάσης ἡ μαρτυρία· τὸ γὰρ μηδὲν ἔχειν κίβδηλον τῶν ἀγαθῶν ἐστι κολοφών. (34) Origen. Grot. (35) Act. XVIII. 24. XIX. 1. (36) 1. Cor. 1. 12. III. 4. &c. (37) Menæa pag. 394. (38) Doroth. in Synopsi; Menæa pag. 392. Vide Baron. 15. Mart. Bolland. ibid. (39) Tillem. N. 7. sur S. Barnabe.

ejus domo collectum, inquit Ambrosiaster. An Christianus fuerit Aristobulus, dubitat Paræus, quod non ipsum, sed familiam salvere jubeat Paulus: illum tamen Grotius aut absentem aut mortuum eo tempore fuisse arbitratur; ita enim & de Onesiphori mortui familia loquitur Apostolus 2. Timoth. 1. 16.

SALUTATE HERODIONEM COGNATUM MEUM. Pauli cum Herodione cognationem nonnulli eamdem ponunt, quam cum Andronico & Junia, quod scilicet communis iis fuerit natio, Tribus, patria. Nos tamen ita, uti verba sonant, usurpamus, cum alienum sensum quærere nulla necessitas cogat. Multa de Herodione tradunt Græci Recentiores (48). Illum & inter LXXII. Discipulos & inter Apostolos numerant: at is, inquiunt, pia animi demissione, Apostolorum omnium servum sese exhibebat. Tum Presbyter, deinde Episcopus Neopatrensis, fortasse in Achaia, initiatus est. Idem omnino videtur Herodion, quem illi nuncupant *Rhodiona* (49), & Romam cum Petro Apostolo venisse ajunt cum Olympiade; utrumque vero capite plexum qua die Petrus crucifixus fuit. At Rhodionis aliam, aliam Herodionis historiam venditant; qua ex re collige, quam obscure a Græcis hi noscerentur, & quam incerta quæ de iis tradita sunt (50).

QUI SUNT EX NARCISSI DOMO, QUI SUNT IN DOMINO. Causa hujus discriminis est, quod nonnulli essent in Narcissi familia, a Christiana Fide alieni (1). Neque etiam certum est, Narcissum fuisse Christianum, quidquid certent ii qui reddunt (2): *Narcissum & qui ex ejus domo*. Asserit hic Ambrosiaster, in nonnullis Exemplaribus Narcissum dici Presbyterum; huic autem salutem non dicere Paulum, quod is fortasse tunc aberat, munere suo occupatus. Illum Græci & Latini (3) ceu Martyrem colunt pridie Kal. Novembris; atque alii Athenienfem, alii Patrensem in Achaia Episcopum faciunt. Græci etiam Apostoli nomen illi addunt, atque inter LXXII. Discipulos recensent. Interpretibus quibusdam Narcissus est celebris ille Claudii Libertus, nunquam certe Christianus. Narcissum hunc mortuum censet Baronius aliquot ante hanc Epistolam annis, neque repugnat Tillemontius; sed putat, Liberti illius familiares sub appellatione *domus Narcissi* nosci potuisse.

℣. 12. TRYPHÆNAM ET TRYPHOSAM. Geminæ istæ in Actis Theclæ celebrantur: at cum isthæc Acta nullius sint authoritatis, nullam quoque authoritatem gestis Tryphænæ ac Tryphosæ conciliant. Festus harum dies in Martyrologio Romano IV. Idus Novembris consignatur. Nihil de iis novimus, præter hoc ipsum quod scribit Paulus: *Quæ laborant in Domino*. Eodem modo scribit de *Perside*, quæ prorsus ignota est, & in Ecclesiis nusquam colitur.

℣. 13. RUFUM ELECTUM IN DOMINO, sive, *electum a Domino*: ET MATREM EJUS ATQUE MEAM; Rufi matrem natura, Pauli affectu, vel obsequiis causa Paulo exhibiti, vel ob virtutem ac probitatem (4). Polycarpus in Epistola ad Philippenses (5), anno CVII. data, Ignatium Martyrem & Rufum proponit ceu exempla patientiæ. Marcus Evangelista XV. 21. Simonem, qui cruci gestandæ operam Christo exhibuit, Alexandri & Rufi patrem nuncupat. Vetusta quædam Martyrologia Rufi memoriam XV. Kal. Januarii consignant.

℣. 14. ASYNCRITUM. Hujus gesta ignorantur. Hyrcaniæ Episcopum dicunt Græci, & VI. Idus Aprilis colunt. Eadem die apud Latinos reperitur.

PHLEGON ignotissimus est. Græcis Recentioribus est Episcopus Marathonis in Attica, & VI. Idus Aprilis colitur.

HERMAS Origeni in hunc locum, aliisque Veteribus post ipsum (6) creditur idem esse, cujus librum legimus sub Pastoris nomine, magnæ olim authoritatis in Ecclesia. Hanc sententiam vulgo sequuntur Interpretes (7), neque est, cur ab ea recedamus. Liber Pastoris scriptus fuit Romæ, vel in suburbiis, circa annum Christi XCII. ante persecutionem Domitiani (8). Ado, Usuardus, & Romanum Martyrologium Hermam inter Sanctos collocant VII. Idus Majas, Græci VIII. Idus Martias, & tertio Nonas Octobris, eumque inter Apostolos & LXXII. Discipulos recensent. Addunt, Episcopum fuisse Philippensium in Macedonia, seu Philippopolis in Thracia. Minime dubitant, quin idem sit, cui Paulus hic salutem dicit.

PATROBAS, seu *Patropas*, Græcis est Episcopus Puteolorum, seu Neapoleos in Italia. Ejus gesta ignorantur. Apud Græcos Latinosque colitur pridie Nonas Novembris. Putat Origenes, contubernalem fuisse Asyncriti & cæterorum, quos Paulus hoc versiculo complectitur.

HERMAS, e LXXII. Discipulis, ut ajunt; ex Græ- Græcis Dalmatiæ Episcopus; VI. Idus Aprilis colitur. Vide Bolland. 8. April. pag. 742.

PHILOLOGUS, Græcis Episcopus Sinopes in Ponto: pridie Nonas Novembris consignatur. V. Menæa p. 78. Philologum Juliæ virum censent; Nereum vero ejusque sororem, & Olympiadem, Philologi familiares (9). Juliam (10) nonnulli virum potius quam fœminam esse suspicantur.

NEREUS, Origeni est Philologi familiaris: dubitant alii (11), eumdem esse ac Nereum illum, qui cum Achilleo IV. Idus Majas colitur. Huic sententiæ incommodum accidit, quod Sanctorum Nerei & Achillei Martyrium sub Trajano ponitur, anno post hanc Epistolam fere quinquagesimo.

OLYMPIADEM, *Olympam*, sive *Olympiam*; triplex enim hæc lectio occurrit (12). Penitus ignoratur; incertumque est, vir fuerit an fœmina.

℣. 16. SALUTATE INVICEM IN OSCULO SANCTO, charitatis, pacis, mutui amoris osculo. Consuetus salutandi modus, osculum (13). Eodem utebantur in sacris conventibus Christiani, sed modesto & pudico (14); ejusque usus diu in Ecclesia obtinuit. Viri viros, fœminæ fœminas osculabantur. Ejus moris vestigium servatur in Missa solemni apud Majores Ecclesias, ubi Ministri Altaris mutuum pacis osculum ferunt, reliquis vero Clericis Subdiaconus.

SALUTANT VOS OMNES ECCLESIÆ. Ecclesiæ omnes Græciæ & Asiæ, quas peragravi (15), & monui, me ad vos daturum literas, jussere salutem vobis suo nomine dici: vos illæ plurimi faciunt & amant. Suis ipse auribus exceperat Paulus laudes, quibus Romanorum Fidelium probitatem cæteri prosequebantur. Cum autem ipse absens Romanos osculari nequeat, jubet mutuo ferre osculum; & omnium orbis Ecclesiarum nomine salvere jubet celeberrimam Urbem, terrarum dominam, ait Theodoretus. Codices nonnulli manu exarati (16) omit-

[48] Menæ. 8. April. Bolland. ibid. [49] Menæ. pag. 147. 150. 155. Sur. 29. Jun. [50] Tillem. Not. 53. sur S. Paul. [1] Origen. Theodoret. Est. Men. Grot. [2] Τὸς ἐκ τῶν Ναρκίσσου. Vide Est. hic, & ad hæc verba: *Qui sunt ex Aristobuli domo*. [3] Vide Tillemont Note 48. sur S. Paul. [4] Theodoret. Τῷ μὲν Ῥούφῳ αὐτὴν ὑπῆρχε μήτηρ, τῷ δὲ θείῳ Παύλῳ τῶν ἀρετῶν τὸ αἰδέσιμον. [5] Apud Coteler. pag. 200. [6] Vide Euseb. lib. 3. cap. 3. Hist. Eccles. Hieron. de Viris illustr. cap. 10. [7] Vide Est. Grot. Bez. Dion. [8] Vide Tillemont tom. 2. p. 121. [9] Origen. in hunc loc. [10] Estius hic. [11] Vide Est. in hunc locum. [12] Vide Var. Lect. Mill. hic. [13] Vide Sueton. in Tiber. c. 34. *Quotidiana oscula prohibuit edicto*. [14] Vide 1. Cor. XVI. 20. 2. Cor. XIII. 12. 1. Thess. V. 26. 1. Petri V. 14. Justin. Apolog. 2. Theodoret. hic: Vide & Clem. Alex. & Tertull. Apud Grot. hic. [15] Ambrosiast. Origen. Grot. alii. [16] Omittunt Clarom. S. German. Borner. G. L.

omittunt postrema hæc verba: *Salutant vos omnes Ecclesiæ Christi*. Græcus non habet *omnes*.

℣. 17. Rogo vos (18), ut observetis eos. Huc sæpe redit Paulus, ac Judæos præsertim alloquitur, legis ritus, & dierum ciborumque delectum cum Evangelii observatione miscentes; eosque ex Neophytis Gentilibus, qui vana libertatis ostentatione, omnia indiscriminatim in cibum usurpabant, præsentibus etiam Judæis, quibus scandalo erant, quosque nonnihil aspernabantur. Vide supra xiv. xv. Maxime omnium vero alloquitur Paulus falsos ex Judæis Apostolos, a quibus Neophyti turbabantur: observari jubet hoc hominum genus, qui, quicquid ipse docuerit, & illi ex prioribus Apostolis didicissent, pacem in Ecclesia miscebant. Hos vitari jubet, atque uti anathemate juustos haberi: prohibet, nequis una cum illis oret, cibumque sumat, aut illis salutem dicat:

Post longam salutationum seriam, monitosque Fideles ut mutuo ferant osculum, ista subtexit Paulus, veluti significans, neque salutationes, neque osculum ad eos spectare, qui turbas cient in Ecclesia novis dogmatibus, scandalo, seditione. ℣. 18. *Hujuscemodi enim Christo Domino nostro non serviunt, sed suo ventri*. Neque Judæi, rituum suorum studiosissimi (19), neque falsi Apostoli, qui ad Judaicas observationes vos perducere studeat, gloriam Jesu Christi & Evangelii progressum quærunt: unum illis propositum est, cupiditatibus gratificari (20).

℣. 19. Vestra enim obedientia in omnem locum divulgata est. Græcus (21): *In omnem locum pervenit*. Obsecro igitur, ut falsis Apostolis, pacem turbantibus, aures ne præbeatis, labemque ne inferatis Fidei vestræ atque obedientiæ, ab omnibus commendatæ. Eo magis obnoxii estis discrimini, quo plures advenæ Romam alliciuntur & ipsa urbis amplitudine, & obedientiæ vestræ fama (22): quos inter advenas perniciosi sunt Præcones, homines inopia & voluptatum amore laborantes, quibus unum est illud studium, ut vobis imponant jugum, quod ipsi recusant. De malis hisce operariis passim queritur (23).

Addit: *Volo, vos sapientes esse in bono, & simplices in malo*; vel (24), *sapientes circa bonum, simplices circa malum*. Ita Christus in Evangelio Discipulis imperat (25), ut serpentis instar prudentes sint, simplices ut columbæ: & Paulus 1. Cor. xiv. 20. *Malitia parvuli estote: sensibus autem* (prudentia) *perfecti estote*. Sola boni specie ne decipiamini: constanter tenete dogmata, quæ accepistis: novas res fugite, omnia probate, quod bonum est sectamini. 1. Thessal. 15. 21.

℣. 20. Deus autem pacis conterat (26), &c. Deus, pacis & concordiæ author atque amator, Sathanam seditionis ac tumultus dominum ac Principem confringat; omnes illius ministros & cooperatores evertat; Dæmonis vires & nequitiam destruat; detegat fraudes ac mendacia eorum qui a Diabolo mittuntur, falsorum scilicet Apostolorum, de quibus egit (27); *qui per dulces sermones & benedictiones, seducunt corda innocentium* (28).

Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Donis vos cumulet Deus, sibi gratos efficiat, gratia prævaniat. Epistolam claudere hic voluisse videtur Apostolus; sed tempore dato, pauca adjicit, ut solet subter Epistolas fieri (29). Exemplaria quædam, vetustate commendata (30), omittunt ista: *Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum*; eaque legunt dumtaxat ℣. 24. Contra Syrus hic legit, infra omittit.

℣. 21. Salutat vos Timotheus; idem ille, ad quem Epistolas duas dedit Paulus, de quo jam in Actis xvi. 1. egimus. Fusius de eo ad Epistolas illi inscriptas.

Lucius (31), nonnullis creditur Lucas Evangelista; aliis idem est ac *Lucius Cyrenensis* apud Acta xiii. 1. prior tamen opinio verior.

Jason, qui Paulum hospitio excepit Thessalonicæ (32); motaque ibi adversus Paulum seditione, ejus causa caput discrimini objecit Act. 17. 7. Pauli cognatus, ut hic dicitur. Colitur apud Græcos iv. vel iii. Kal. Majas; e quibus & Tharsensis Episcopus, & Apostolus, primorum scilicet Apostolorum Discipulos inter clarissimos, nuncupatur. Censent nonnulli (33), Jasonem eumdem esse ac Judæum illum Alexandrinum Neophytum, qui alterum Judæum, nomine Papiscum, ad Christi sacra convertit: cujus opinionis levissima sunt argumenta.

Sosipater, Berœensis, de quo in Actis xx. 4. *Sopater* etiam appellatus legitur; & in Latino Actorum textu additur, *filius Pyrrhi*. Comes Apostoli fuit ex Græcis in Judæam, unaque cum illo in Asiam rediit. Cognatus Pauli erat, quamquam, uti videtur, origine Gentilis (34); Judææ quippe mulieres viris Gentilibus interdum nubebant, uti constat exemplo matris Timothei Act. 16. 1. ac forte *cognatus* hic, ut alibi sæpe, ejusdem gentis hominem, Judæum genere, significat (35). Festum Sosipatri diem Græci agunt iv. vel iii. Kal. Majas; Latini vii. Kal. Julii. Sopatrum Berœensem alium plane fuisse virum oportet a Romano quem Paulus salutat hic. Berœensis enim in Græcia agebat una cum S. Paulo anno Ch. 58. (Act. xx. 4. 56.) quo scilicet anno Apostolus Corinthi versans epistolam suam ad Romanos dedit.

℣. 22. Saluto vos ego Tertius. Tertius Paulo Amanuensis fuit in hac Epistola; eamque vel ex dictantis Apostoli ore excepit (36), vel ex Pauli archetypo descripsit (37). Sunt qui putent (38), eumdem esse *Silam*, multorum Pauli itinerum comitem (39): Hebraicum quippe vocabulum *Silas* cum Latino *Tertius* convenit. Tertium colunt Græci iv. Idus Novembris; eumque nonnulli *Terentium* nominant (40).

℣. 23. Cajus hospes meus. Caji plures in Ecclesia fuere: at hunc Paulus designat ab hospitio, quod ille sibi Corinthi præbebat. Meminit Lucas Act. 19. 29. Caji cujusdam Macedonis, qui una cum Apostolo Ephesum profectus, in seditione Demetrii argentarii par discrimen subiit. Nihil obstat, quin idem sit hic ab Apostolo nominatus. Origenis ætate (41), is vulgo credebatur fuisse Episcopus Thessalonicæ, unde genus ducebat. Docet Paulus 1. Cor. 1. 14. a se tinctum fuisse baptismate Cajum Corinthi. Cajus iv. Nonas Octobris colitur.

Et universa Ecclesia Corinthi vobis salutem impertitur. Græcus (42): *Cajus hospes meus & totius Ecclesiæ*. Cajus igitur omnes Christianos advenas, hospitio carentes, domi excipiebat (43).

Erastus Arcarius civitatis. Græcus (44): *Erastus œconomus civitatis*. At Græce *Oeconomos*

idem

---

[18] Παρακαλῶ, *exhortor*. [19] Theodoret. Oecumen. Theophylact. Est. alii. [20] Confer Philipp. iii. 18. 19. Galat. v. 1. vi. 12. [21] Græc. Εἰς πάντας ἀφίκετο. [22] Tolet. Castal. Grot. alii. [23] Ephes. 1. 18. iii. 2. 18. 19. Galat. vi. 12. 2. Cor. xi. 13. &c. [24] Græc. Σοφοὺς μὲν εἶναι εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀκεραίους δὲ εἰς τὸ κακόν. [25] Matt. x. 16. Luc. x. 3. [26] Græc. Συντρίψει, *conteret*. Alii: Συντρίψαι, *conterat*. Ita Alex. Syr. Æthiop. Theod. [27] Chrysost. Theodoret. Grot. alii. [28] Sup. ℣. 18. [29] Vide Grot. Bez. [30] S. Germ. & Clarom. & Borner. G. L. [31] Orig. Est. Ligfoot. alii plerique. [32] Act. xvii. 7. Vide Origen. & Chrysost. & alios hic. [33] Cyprian. pag. 565. 587. [34] Origen. in Rom. xvi lib. x. pag. 212. [35] Vide Sup. ℣. 7. Grot. Est. Men. [36] Tolet. Est. Tir. Theodor. [37] Grot. Tolet. Bez. [38] Ligfoot. Chorog. pag. 153. [39] Act. xv. 40. xvi. 19. xvii. 4. &c. [40] Erasm. edit. 1. & Ald. & Theodul. Comment. [41] Origen. hic. [42] Ἐκκλησίας ὅλης. [43] Vide Ambrosiast. Primas. hic. Est. Tolet. Alii hic. Beda in Joan. 3. [44] Ἔραστος ὁ οἰκονόμος τῆς πόλεως.

idem ferme significat ac Latine *Quæstor*, ærarii custos, cui curæ erat publicæ pecuniæ exactio ac distributio. De eo in Actis. Hunc Paulus Corintho Ephesum duxit, misitque in Macedoniam; is denique Corinthi mansit (44). Ex frequentibus hisce itineribus colligi datur, illum eo tempore non exercuisse Quæsturam, sed olim eo munere functum, adhuc nomen servasse (45). Notat S. Chrysostomus, jam tum cœpisse Deum, viros humanis dignitatibus illustres ad Fidem vocare, ut ostenderet, publica munera opesque minime officere, quin salutem assequaris, modo piam animi demissionem & vigilantiam colas. Putat igitur, Erastum per id tempus Quæstoris munus exercuisse.

Et Quartus frater. Incertum eujus frater, aut a quo Quartus diceretur. Erasti frater ab aliquibus dicitur, ab aliis Tertii qui Epistolam scripsit. Sunt quibus fratria appellatio Christianum dumtaxat hominem significare videatur; eo enim tempore Christiani communi fratrum appellatione donabantur (46). Apud Græcos Quartus est Berithi Episcopus, atque e LXXII. Discipulis unus (47); coliturque IV. Idus Novembris; apud Latinos tertio Nonas ejusdem.

℣. 24. Gratia Domini nostri, &c. Iterum jam aut tertium (48) valete Romanis dicit, omniumque donorum copiam imprecatur. Videtur omnino, hæc verba, quæ supra ℣. 20. dictavit Tertio, addidisse hic manu sua, ut ipsi moris erat (49). Vide 2. Cor. XIII. & 2. Thessal. III. 17. 18. Versiculum hunc non ferunt Syrus, & optima Exemplaria quamplura (50).

℣. 25. Ei autem qui potens est, &c. Epistolam claudens, Deum rogat, ut Fideles in Fide confirmet, Deoque gloriam reddit, quod Evangelii mysterium, tam multis antea sæculis absconditum, ipsis patefecerit. Nedum postrema hæc verba, sed tota etiam Capita XV. & XVI. abstulerat Marcion, teste Origene.

Secundum Evangelium meum. Jesu Christi Evangelium Paulus suum nuncupat, quod ab ipso ubique prædicaretur. Deum rogat, ut Romanos in suo Evangelio constantes reddat, tametsi ipse illis non tradiderit: quippe qui pro certo habeat, illud idem a prioribus Apostolis traditum; & ea quæ tota Epistola docuit, suum esse Evangelium, suaque dogmata. Evangelium nuncupat mysterium omnibus antea sæculis ignotum (51); ac profecto Deus in Evangelio mysteria detexit altissima, atque apud Judæos obscurissima de Incarnatione, æterna Verbi Generatione, ejusque Divinitate, ac denique de Trinitate. Evangelio velum reductum est ea veris quamplurimis officiisque, ante Evangelii promulgationem vel penitus ignotis, vel parum cognitis.

℣. 26. Per Scripturas Prophetarum. Oracula Prophetarum & Evangelium mutuam sibi operam præstant. Evangelio explicantur vaticinia, cum eo expleta ostendantur; vicissim Evangelium multum evidentiæ ac perspicuitatis mutuatur ex vaticiniis, cum ea quæ traduntur Evangelio, & Prophetarum vaticiniis continentur, sibi vicissim consentiant; quamvis enim Evangelium patefactione novum sit, vetustissimum tamen est Dei destinatione, ipso rerum initio facta, & vaticiniis, quibus per longam tot sæculorum seriem quodammodo clausum & obvolutum latuit. Denique: *In cunctis gentibus cognitum est*, tum Judæis tum Gentilibus; *ad obeditionem fidei*, ut obediant Fidei, Christo credant, vitamque cum Fide componant.

℣. 27. Soli sapienti Deo, &c. Obsequium omne præstemus infinitæ Dei sapientiæ, qui altissimis consiliis meraque misericordia, veritatis patefactionem ita ordinavit, ut Evangelii cognitio, ejusque Mysteriorum Fides nostris temporibus manifestatæ sint, & ad nos usque pervenerint: *Cui honor & gloria per Jesum Christum* (52). Quod creatæ res omnes Jesum Christum noverint, laudent, adorent, id porro summæ est Patris totiusque Trinitatis gloriæ (53). Una Christiana Religio veros spiritu & veritate cultores Patri peperit (54). Qui sub Veteri Testamento naturæque Lege sunt, Deo placuere, Novoque Fœdere comprehensi sunt per ipsorum Fidem, charitatem, bonaque opera.

In calce Græcorum Exemplarium typis editorum leguntur ista: Epistola *ad Romanos data est Corintho per Phœben Diaconissam Ecclesiæ Cenchreensis. Versus habet* DCCCCXX. At maxima hic est exemplarium varietas: alia enim eam notam omittunt: alia partem dumtaxat illius ferunt (55). Inter omnes constat, hujusmodi additiones in calce Epistolarum Pauli neque vetustas esse, neque probatas; easque reiicere, nulla religio est, cum plerumque falsam adscriptionem ferant. In Præfatione expendimus ea, quæ ad tempus & locum scriptionis pertinent.

(44) Act. XIX. 22. &c. 2. Timoth. IV. 20. (45) Pelag. Est. Tillemont. (46) Vide Est. hic
(47) Menæa pag. 150. (48) Vide ultimum ℣. capitis XV. (49) Vide Est. & Grot.
(50) Alexand. Stephan. 8, Origen. Ambrosiast. Copht. Colb. 7. Codd. Constantinop. apud Erasm.
(51) Confer Ephes. I. 9. VI. 19. Coloss. I. 26. II. 2. Et 2. Petri I. 12. (52) Μόνῳ σοφῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα. Alii: Αὐτῷ ἡ δόξα. (53) Vide Est. Toler. Men. (54) Joan. IV. 23.
(55) Vide Mill. Var. Lect. Est. Grot. hic.

Finis Epistolæ B. Pauli Apostoli ad Romanos.

IN

IN PRIMAM EPISTOLAM AD CORINTHIOS

PROLEGOMENON.

Orinthus, celeberrima & opulentissima Achaiæ urbs, cui locus ipse inter Ægæum ad Orientem, & mare Jonium ad Occasum negotiationis commodum, & opum incrementum quam maxime contulit, superbiæ, epulis, voluptati, & cæteris, quæ commercium & divitiarum copiam comitantur, vitiis se ita dediderat, ut cultui & religioni impudicitia haberetur: meretrices enim adhiberi ad publicas preces canendas consueverant, Venerique a quibusdam dicabantur novæ meretrices, quarum copia ea erat, ut proverbio nomen efficeret.

Anno circiter Christi LII. Apostolus Corinthum profectus, monente Christo, se multum in ea Urbe sibi populum selegisse Act. XVIII. 10. duodeviginti menses ibidem egit, quibus & Judæorum & Ethnicorum plurimos Deo quidem peperit, sed plures etiam calamitates tulit; ab Judæis (1) præsertim, ægre ferentibus, quod Evangelium Ethnicis nunciaret. Quare incredulos obstinationi suæ reliquit, ab iisque discedens, vestibus prius excussis, ita est minitatus Act. XVIII. 6. *Sanguis vester super caput vestrum: mundus ego ex hoc ad Gentes vadam.*

Corintho Paulus Ephesum venit, ubi tribus annis concinnandi muneri vacavit. Apollo interim, & forte S. Petrus, sive aliquis ex Petri Discipulis Corinthum profecti, aliquos sibi asseclas adsciverunt. Corinthii diversis, quæ Græciam invaserant, Philosophorum sectis assueti, eumdem & a Catholicis servari morem, & a Paulo, Petro, Apollo, cæterisque Evangelii Præconibus totidem sectas constitui arbitrantes, eorum cuilibet proprios, qui de præceptoris nomine nuncuparentur, asseclas adhærere, sibi suaserant. Christiana præterea libertate, quæ mundis omnia munda esse docet, Fideles quidam abutentes, & nonnulla, cæterum vera, sed ad errorem distrahentia, præter modum urgentes, idola verbi gratia nihil esse, iisque oblata neque sacra fieri posse neque turpia, cibis promiscue omnibus, iis etiam, qui Idolis oblati fuerant, nulla religione absterriti vescebantur: quod vel Hebræis recens fidei addictis, fratribusque conscientiæ imbecillioris, vel Ethnicis eam temeritatem demirantibus, pravitatis exemplum exhibebat.

Fœdissimis alii, non modo non coercitis, verum etiam cultu probatis, impudicitiis assueti, ob pravam consuetudinem difficile sese abdicabant; quare & Fidelium unus Novercæ, Patris sui uxoris, incestu pollui ausus est. Erant præterea, qui lites ad Laicorum Tribunalia deferrent, quique Eloquentiæ ac Philosophiæ plus nimio addicti, mortuos resurrecturos negarent. Cum vero una convenirent, sive ad conciones, sive ad mysteria sacra, divites cœnam in Templum minime deferentes, nequid pauperibus erogarent, domi cœnabant, vel, si cœnarent in Templo, abegenis seorsum vescebantur.

Alterum ambitio vitium invexerat: qui enim externarum linguarum, prophetiæ, & concionis ad populos habendæ dono divinitus ditati fuerant, eodem una tempore dicebant singuli, & aliena, licet auditorum nemo ea perciperet, idiomata ostentabant. Mulieres ipsæ, nudo capite Templum ingressæ, populos edocturæ publice verba facere audebant, quod præcipuo loquendi munere a Spiritu Sancto donatas sese jactarent. Quædam denique de statu Virginum, de Matrimonio, deque Conjugum obligationibus difficultates irrepserant, quibus in diversas sententias Corinthi Ecclesia distrahebatur.

Paulus Ephesi versans, hæc omnia accepit vel a Stephana, Fortunato, & Achaico, qui Corintho ad se invisendum perrexerant (2), vel ab Epistolis, quas Paulo reddendas Chloes domestici eisdem tradiderint 1. Cor. 1. 11. vel ab Ecclesiæ Corinthi Principibus viris, qui ad eum literas dederint (3); vel denique ab horum singulis, quorum alter de hoc, de illo alter monitum fecerint. Ephesi igitur (4), non Philippis, uti probat inscriptio ad calcem Græcorum Exemplarium, hanc Epistolam Apostolus exaravit; qui Ecclesiæ Asiæ nomine, & præsertim Aquilæ & Priscillæ (5), quos Ephesi commoratos certo scimus Act. 18. 59. Corinthi Ecclesiæ salutem dicit; & ejusdem Epistolæ capite XVI. 8. se usque ad Pentecosten Ephesi moram ducturum testatur; ex quibus colligitur, Apostolum Ephesi fuisse, cum illa scriberet. Latina, pleraque etiam Græca Exemplaria, Ephesi scriptam ostendunt; adscriptionem vero, qua Philippis exarata fertur, neque in Manuscripto Alexandrino, neque in Græco & Latino Claromontano, neque in Græco S. Germani (quamquam in Latino ejusdem manuscripti legitur) neque in præclarissimis aliis est reperire. Quæ Paulus de singulis hisce rebus sanxerit, ea prosequi singillatim su-

(1) Vid. 1. Thessal. III. 7. & 2. Cor. XI. 9. 1. Cor. II. 3. (2) Vide 1. Cor. XVI. 15. &c. & Chrysost. & Theodoret. ibid. (3) Vide Chrysost. hom. 44. & 1. Cor. VII. 1. &c.

(4) Chrysost. Theodoret. Athanas. in Synops. Oecumen. Syrus Tremellii, Arab. Latinæ inscriptiones ad caput hujus Epist. Capell. Grot. Ham. alii passim. (5) 1. Cor. XVI. 19.

pervacaneum arbitramur; videnda enim singula exhibentur ab eadem Epistola; quæ, si tot tantaque, de quibus agit, perpendantur, brevissima habenda erit: nec non maxime commendanda occurret Apostoli sapientia, scientia, vis, ardor, charitas, & animi moderatio.

Missam ad Romanos hæc ad Corinthios Epistola præcessit; hanc enim Apostolus anno Christi LVI., illam anno LVIII. dedit. Vitia vero, quæ tollere nititur Apostolus, omnino exscindere non valuit. Pontifex enim Clemens, Petri Apostoli Discipulus, aliquot post annos eosdem Corinthios ambitionis, superbiæ, contentionum, litium, & dissensionum arguit.

Ante hanc ad Corinthios, alteram ab Apostolo ad eosdem datam, sed modo deperditam, nonnulli opinati sunt (49), eo ducti, quod ejusdem Epistolæ capite V. 9. Paulus dixerit: *Scripsi vobis in Epistola, ne commisceamini fornicariis, non utique fornicariis hujus mundi . . . alioquin debueratis de hoc mundo exisse. Nunc autem scripsi vobis, si is qui frater nominatur, est fornicator, aut avarus . . . . cum ejusmodi nec cibum sumere.* Hæc tamen facile ad ea referuntur, quæ supra Paulus enunciaverat (50) v. g. capite V. 2. *Non luctum habuistis, ut tollatur de medio vestrum qui hoc opus* (incestum) *fecit.* Et Vers. 6. *Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit?* Præterea nullam, duas præter quæ extant, Epistolam Veteres agnoverunt. Hanc vero iidem Stephanas, Fortunatus, Achaicus, qui Ephesum profecti delatas Corintho Epistolas Paulo tradiderant, ex eodem Apostulo acceptam ad Corinthios detulerunt.

DISSERTATIO

De Baptismate pro Mortuis, ad 1. Corinth. xv. 29.

QUamvis Mortuorum Resurrectionis dogma optimis Fidelibus solatium semper attulerit, atque explicitam in orthodoxa Religione Fidem sibi semper comparaverit; inter alienos non modo, sed ipsos etiam *inter* Fideles, sæpissime nihilominus adversarios offendit. Jam ante Christi adventum quædam Judæorum secta se Resurrectioni præsertim infensam profitebatur. Sese resurrecturum, cæterosque ad vitam homines postrema sæculorum die reversuros, in omnium animos præ cæteris inducere Servator studuit; cujus equidem resurrectio maximum Catholicæ Religionis firmandæ, ac certius erat Fidelium ad vitam revocandorum argumentum. Apostoli etiam, dum conciones habebant, Christi Resurrectionem potissimum Auditoribus persuadere satagebant. Dæmon vero ope hæresum, quas primo in Ecclesiam invexit, Resurrectioni vel prorsus eliminandæ, vel saltem in incertum adducendæ vehementer studuit.

Paulus ad Corinthios scribens 1. Cor. 15. 12, ab eorum quibusdam Resurrectionis Fidem minime teneri conqueritur: *Quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est?* Timotheo etiam per Epistolam 2. Timot. 2. 18. *Hymenæum & Philetum a veritate excidisse, dicentes, resurrectionem esse jam factam.* Compertum est, Simonis Magi Discipulos (1), Nicolaitas (2), Gnosticos (3), Archonticos (4), Cerinthianos aliquos (5), Valentinianos (6), Marcionitas (7), Marcosianos (8), Cainitas (9), Saturninum (10), Basilidem (11), Apellem (12), Bardesanem (13), Menandrum (14), denique omnes fere Hæreticos, qui duobus seu tribus prioribus sæculis in Ecclesiam invaserunt, corporum resurrectioni adversatos, eamque tantummodo fassos esse resurrectionem, qua quia Baptismate ablutus per justificantem gratiam reviviscit. Harum hæresum plurimæ vel Pauli ætate jam irrepserant: quare Apostulus in suis Epistolis, Resurrectione omnium argumentis probata, eas sæpe refellit, suosque instruit Discipulos, ne a Pseudo-Doctoribus, orbem, ut errores evulgarent, circumeuntibus, interciperentur.

Prioris ad Corinthios Epistolæ capite xv. Resurrectioni infensos validissime impugnat; quam propterea I. Scripturis, & vaticiniis de resurrectione agentibus; II. Apostolorum, qui Jesum redivivum viderant, suique ipsius, cui se Dominus prope Damascum exhibuerat Act. 9. 6. testimonio firmat. III. Ex Christi resurrectione homines ad vitam reversuros colligit: *Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit.* IV. Si Christus non surrexit, inanes Apostolorum conciones, ipsosque Apostolos subdolos atque mendaces. V. Catholicorum Fidem a veritate alienam, eosque per Baptismum a peccatis minime liberatos. VI. Christianos in exitio esse, atque inanem illorum spem. VII. Christianos omnium miserrimos, si incerta sit Resurrectio, cum in hac vita innumeris undique calamitatibus obruantur. VIII. denique: *Quid facient, qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? ut quid & baptizantur pro illis?* 1. Cor. xv. 29.

Hæc præcipua Pauli pro resurrectione argumenta: quorum profecto prima validissima, & satis probantia; postremum vero nonnullis obvolvitur difficultatibus, quas hac Dissertatione explanandas assumimus. Nova quidem hic non promittimus, aliter hujusmodi quæstio silentio prætereunda esset, de qua late adeo actum est, ut fusius fortasse nihil. Cum vero nostrum sit ea referre, quæ Authores præcipui de singulis Scripturæ locis edisserunt, nostri etiam erit instituti, varias hujus loci interpretationes, argumenta pariter ac sententias recensere, nostramque demum ea de re mentem aperiemus.

I. Putant vetustiores Interpretes, Apostolum hic meminisse quorumdam, qui *pro mortuis*, seu mor-

---

[49] Est. Justin. Bez. Parae. Ligfoot. Grot. Lud. de Dieu. [50] Chrysost. Theodoret. Hieronym. Est. Tir. in 1. Cor. v. 9. Glass. Sud. Capell. [1] Epiph. hæres. 21. August. hæres. 1. [2] August. hæres. 18. [3] Epiph. hæres. 25. cap. 15. [4] Epiph. hæres. 40. cap. 2. [5] Epiphan. hæres. 18. cap. 6. [6] Tertul. Præscript. cap. 33. [7] Iren. lib. 1. cap. 19. [8] Epiph. hæres. 45. [9] August. hæres. 12. [10] Tertull. Præscript. cap. 48. [11] Tertull. Præscript. cap. 46. [12] Epiph. hæres. 44. [13] Epiph. hæres. 56. [14] Tertull. Præscript. cap. 46. & Iren. lib. 1. cap. 21.

mortuorum voce, *baptismate* idcirco abluebantur, quod homines ante baptismum morte correptos, sacri lavacri, quo superstites ipsorum seu amici seu cognati persunderentur, virtute levari, ac peccatis omnibus liberari, sibi suaderent. Quemadmodum nos precibus & eleemosynis Deo pro defunctis oblatis, peccatorum, quibus minime satisfecere dum viverent, pœnas adimi, atque etiam omnino expiari, fide tenemus. Hanc sane sententiam ipsa Textus verba videntur innuere: cui etiam Græcus magis favet, qui proprie sonat *baptisma pro mortuis*, seu mortuorum beneficio; quomodo pluribus in locis *pro hominibus*, seu propter hominum salutem, Christus mortuus in Scripturis nunciatur. Utriusque loci syntaxis est eadem.

Eos Corinthios, qui Resurrectioni adversabantur, argumento, quod *ad hominem* vocant, Apostolus hic urgere quibusdam videtur. Corinthios insana quadam pietate pro mortuis baptismate ablui sciens, Minime, inquit, consuetudinem vestram seu laudo, seu probo; at si mortui, ut asseritis, non resurgunt, quid prodest sacro fonte pro ipsis lustrari? Cerinthianos & Marcionitas, Resurrectioni infensos, baptismo pro mortuis perfundi solitos, certo scimus.

Hi porro Hæretici, per vitam justificantis gratiæ, qua in baptismate donamur, resurrectionem tantummodo fieri sibi suadentes, non inepte ratiocinabantur (15). Cum enim Christus defunctos resurrecturos fuerit pollicitus, inde statim facile colligebatur, posse mortuos justificante gratia donari, adeoque & baptismate, cujus virtute gratia acquiritur, peccata deleantur (16). Cum vero sacro fonte per se ipsi ablui defuncti minime possent, superstites de eorum salute solliciti, ut illi hac resurrectione gauderent, jure pro iisdem baptismo expiabantur, quemadmodum filii æs alienum, quo genitores tenentur, exsolvunt.

Paulus a Fide alienum dogma eversurus in hoc eodem capite xv. 4. 13. 14. &c. mortuos suprema judicii die resurrecturos perspicue ostendit: ut vero ipsis eorum armis adversarios aggrediatur, inanem & risu dignum, nisi mortui resurgant, eorum morem esse ait; quem tamen non fatetur bonum, si mortui resurgant; sed iis minime resurgentibus absurdum prorsus futurum dicit. Cur enim mortale, quod nunquam resurrectione fruetur, corpus abluitis pro cadavere jam tabido, quod e mortuis minime revocabitur? Qua utilitate alterutrum baptismus afficiat? Si justificationem, innocentiam, restaurationem vitæ, & veteris hominis spoliationem, hanc tantummodo resurrectionem agnoscitis, quonam modo ista hominem mortuum afficere valent, qui ad baptismum, quo vos abluimini, neque per corpus, neque per fidem, neque per voluntatem accedit? Si & vos de vera mortuorum resurrectione nobiscum convenitetis, vobis utique in prompta esset responsio: vos nempe baptismate elui, ut beatam mortuis resurrectionem afferretis, eo sane modo, quo triticum terræ commissum irrigatis, ut aliquando germinet (17), & per resurrectionem renascatur; quod tamen argumentum ut rem evinceret, ipsummet corpus resurrecturum, non aliud, abluendum foret, quemadmodum semen ipsum nasciturum irrigatur. At pro altero, qui nunquam resurget, expiari baptismo, insanum profecto & prorsus inane est.

Nihil hac in re difficilius, quam ut Pauli ætate Hæreticos resurrectioni contrarios, & pro mortuis baptismo ablui solitos, extitisse dilucide exhibeamus. Nos hic una cum præstantissimis Scriptoribus, ad Corinthios, de qua agimus, Epistolam Neronis anno secundo, a Christi adventu LVI. a Servatoris resurrectione XXIII. exaratam fuisse, certo arbitramur: cujus temporis argumenta apud præclarissimos Chronologos Usserium, Pearsonium, Tillemontium, & alios videnda relinquimus. Illis sane temporibus Simoniani, Gnostici, & Nicolaitæ, resurrectioni omnes infensi, & Cerinthiani, homines pro mortuis baptismo expiare consueti, jam Ecclesiam invaserant. Marcionitas vero, qui eumdem servantes morem, suos ex Gnosticis errores hauserant (18), cum Paulus hanc epistolam scriberet, jam extitisse omnes fatentur.

Marcionitas baptismate pro mortuis ablui consuevisse, Tertullianus satis ostendit, ubi neque eum morem inductum ab Apostolo, neque confirmatum affirmat: *Noli Apostolum novum authorem aut confirmatorem ejus denotare:* additque, Paulum eorum, qui baptismo pro mortuis perfundebantur, idcirco meminisse, ut ipsos eorum armis impugnaret, & mortuorum resurrectionem perspicue comprobaret: *Ut tanto magis sisteret carnis resurrectionem, quanto illi, qui vane pro mortuis baptizarentur, fide resurrectionis hoc facerent.* Præterea in libro de Carnis resurrectione c. 48. Pauli ætate quosdam extitisse asserit, qui secundum baptisma pro mortuis idcirco suscipiebant, quod illis ad resurrectionem profuturum arbitrarentur: *Certe illa præsumptione hoc eos instituisse contendit, quia alii etiam carni ut vicarium baptisma profuturum existimarent ad spem resurrectionis.*

Refert Chrysostomus homil. 40. in 1. Corinth. consuevisse Marcionitas, statim ac quis ex eorum Catechumenis decederet, vivum aliquem sub ejus lecto condere, & ad cadaver accedentes, an baptismum peteret, postulare: quibus illo non respondente, is qui sub lecto erat, baptismum se admodum cupere, pro defuncto responderet: quare illum, actione theatro potius quam sanctissimo Mysterio digna, mortui loco baptizabant.

Addit Epiphanius hær. 42. Marcionitas eosdem, non modo semel, sed bis, & quoties libitum esset, baptismo consuevisse perfundi. Ad morem eamdem Tertullianus lib. 5. contra Marcion. cap. 10. alludit; locutus enim de Marcionitis, pro mortuis baptismate se abluentibus, iteratos hosce Baptismos a Paulo jam improbatos asserit: *Habemus illum alicubi unius baptismi definitorem.*

Quoad Cerinthianos, S. Epiphanius hæres. 28. cap. 6. aperte docet, eorum plurimos mortuorum resurrectioni adversatos esse, eosque impugnari ab Apostolo, dum is resurrectionem in Epistola strenue tuetur. Et in hos ipsos forte Polycarpus insurgens Ep. ad Philippens. Antichristos appellat; quod Christi Domini Incarnationem, Judicium, & Resurrectionem impugnarent. Epiphanius denique hær. 28. c. 6. se ex antiquis accepisse ait, Cerinthianos baptizari solitos nomine eorum e suis, qui sine baptismo decesserant. Cerinthianos imperante Domitiano primum extitisse, ex Authoribus plurimis accepimus: nihilominus refert Epiphanius loco cit. Cerinthum Christianæ Fidei nomen dedisse ea ætate, qua Cornelius baptismate est initiatus. Eusebius vero lib. 3. cap. 28. hist. Eccl. S. Polycarpus, S. Irenæus l. 3. c. 3. ex Polycarp. Philastrius, & S. Hieronymus de viris Illust. cap. 9. cum florerent Apostoli, eumdem in vivis egisse asseverant. Esto tamen, florente adhuc S. Joanne Evangelista sub Domitiano vixerit, nostram nihilominus tuemur hypothesim, si Cerinthianorum hæreses diu ante a Nicolaitis, qui omnium sententia sub Ecclesiæ initium extitere, vulgatas fuisse, una cum Irenæo l. 3. c. 11. asseramus.

Nec hæreses istæ in obscuro loco, aut inter paucos ingloriæ jacuerunt; quin potius sese late diffuderant. Etenim Pseudo-Apostoli, quos & hæretici, Ecclesiæ Catholicæ instar, sibi constituerant, quosque sæpissime in suis Epistolis Paulus arguit, ex Simonianis, seu Gnosticis, vel Cerinthianis erant, qui Provincias peragrantes, ea

Ca-

[15] Epiph. hæres. 28. Iren. lib. 1. cap. 19. [16] Matth. xxviii. 19. Marc. xvi. 16. [17] Epiph. hæres. 28. num. 6. [18] Tertull. cont. Marcion. lib. 5. cap. 10. & Chrysost. in 1. Cor. hom. 40. p. 450.

Catholicarum rerum pernicie venenum effundebant, ut Paulus e suis Discipulis aliquos, dira labe infectos (19), Resurrectionis fidem amisisse queratur. Quare ad Corinthios scribens, inter quos & hæ hæreses irrepere cœperant, & pro mortuis baptismo nonnulli lustrabantur, mirum minime fuerit, si eo utatur argumento: *Si mortui non resurgunt, ut quid baptizantur pro illis?*

Hanc, ut diximus, sententiam vetustissimi, qui hunc locum explicant, Patres tuentur, Tertullianus (20), Hilarius Diaconus (21), Syriacus Interpres, Arabs, Haimo Alberstadiensis, Valafridus Strabo (22), S. Anselmus, seu Author Commentarii sub ejus nomine editus, Petrus Abbas Cluniacensis, Theophylactus, S. Thomas, Glossa ordinaria, Recentiores plures tam ex Catholicis, quam ex Hæreticis in primam ad Corinthios Epistolam, veluti Clarius, Zegerus, Erasmus, Titelmannos, Godeau, Grotius, Tremellius, Diodatus, Scultetus, Calovius, Danhaverus, Camero, Shligtingius; aliique etiam, ut Bochartos (23), Justellus (24), Dallæus (25), Isaacus Casaubonus, Josephus Scaliger, Pelicanus, Musculus, &c.

Ambrosiaster (26) seu Hilarius Diaconus, Tertullianus, Venerabilis Petrus Abbas Cluniacensis (27) in sua adversus Petrobrusianos Epistula, Josephus Scaliger edita in hunc locum Dissertatione, non modo hos hæreticos, sed & Catholicos quosdam pro mortuis baptizari solitos sentiunt, quod Baptisma eorum saluti, qui repente absque baptismo decesserant, admodum prodesse, pia simplicitate arbitrarentur. Quare Apostolus, ait Petrus Venerabilis, recta mente eom morem exercentium voluntatem commendat, morem ipsum non probat. Februarii Kalendas huic baptismati potissimum destinatas refert Tertullianus Advers. Marcion. l. 5. c. 10. *Viderit institutio ista, Kalendæ si forte Februariæ respondebunt illi, pro mortuis petere*. Ea de causa hanc diem selectam Josephus Scaliger opinatur, quod Christum Dominum eadem die baptismate perfusum per aliquot annos putaverint. Neque nobis mirum accidere debet, sub Ecclesiæ initium quadam mentis simplicitate, & pietate animi, ad rationis normam non omnino composita, Fideles aliquos huic superstitioso mori adhæsisse, cum temporibus clariori lumine jam perfusis ipsos interdum mortuos baptizare consueverint; quam quidem consuetudinem pluribus in locis Concilia Africana memorant (28), atque omnino interdicunt. Alibi etiam solitos vel in mortuorum ore Sacram Eucharistiam condere, vel super eorum pectora (29) componere Fideles comperimus. Quæ omnia mirifice quidem resurrectionem probant: eos tamen mores nunquam Ecclesia comprobavit.

II. S. Chrysostomus, Oecumenius, Photius, Theophylactus, Harmenopulus de hæres. Marcion. Zonaras, & Balsamon ad Can. 18. Concil. Carthag. Petrus Martyr, Forbesius Instit. Theolog. l. 13. c. 13. Hammondus, aliique Paulum ad eam consuetudinem allusisse putarunt, qua olim Catechumenus, antequam baptismo ablueretur, Fidei professionem enunciabat, ut peccatorum remissionem, mortuorumque resurrectionem se credere testaretur; veluti hujusmodi esset Apostoli ratiocinatio. Ad resurrectionis futuræ spem designandam, Fidem profiteri, & aqua mergi, quid prodest, si mortui minime resurgunt? Nonne hæc theatrica vanissima actio foret? Quid ei rei, quæ nunquam eveniet, credere compellimus? Hoc itaque loco *pro mortuis baptizari* idem sonat, ac *baptizari pro nostris corporibus mortalibus*, ut futuram eorumdem resurrectionem solemniter profiteamur.

Sed hujus sententiæ vitio vertitur nimia textus distractio, & maxime omnium implexæ difficultates. Cum enim verba sonent: *Ut quid pro mortuis baptizari?* en torquenda sunt, ut significent: *Ut quid baptizari pro corpore morti obnoxio, quod resurrectionis spe baptizatur?* Præterea S. Chrysostomus re nimium incerta nititur, quod nempe Pauli ætate ii, qui baptizabantur, expresse & solemniter remissionis peccatorum, & mortuorum resurrectionis fidem profiteri cogerentur.

III. Idem Chrysostomus, Theodoretus, Zonaras, Balsamon, Cajetanus, aliique (30) explicatione non longe alia a superiori hunc etiam locum interpretantur; sentiunt enim nempe *baptizari pro operibus mortuis*, *baptizari pro mortuis*, idem esse ac *peccato:* in baptismi aquas descendere, veluti mortuos in sepulchrum, ut quadam resurrectionis specie, quæ postrema judicii die revera futuram designat, peccati abluti inde egrediantur. Consueto loquendi more usurpamus, Deseri pro mortuo, pro altero haberi, pro destituto spe vitæ relinqui: quare eadem prope ratione dici posset: *Baptizari pro mortuis*, seu, veluti mortuos, mortuorum speciem referentes, & Christi Domini mortem & sepulturam imitatos, cum baptismatis aquis mergimur.

Veremur tamen, ne istæ loquendi formulæ, sermoni nostro satis accommodæ, a Græco nimis abhorreant. Græca præpositio *hyper* ut plurimum sonat *pro*, seu ad alterius utilitatem; quare & apud Evangelistas, & apud Paulum Christus *hyper emon*, pro nobis mortuus sæpissime memoratur. Ad id autem innuendum, quo hic detorquetur, nempe *baptizari pro mortuis*, veluti si mortuus esses, eam præpositionem usurpari, nullibi reperimus. His præterea verbis, *baptizari pro mortuis*, nequit apte significari, baptizari ob peccatum, quod est animæ mors, abolendum, seu ad opera mortua, peccata nempe, expianda, seu ad mortuorum resurrectionem significandam; seu denique in mosiendum homini veteri. Hæ omnes interpretationes ad sensum moralem faciunt, non ad literam.

IV. S. Isidorus Pelusiota lib. 1. ep. 221. & Author Commentarii in Pauli Epistolas, quem D. Hieronymo tribuunt (31), Apostoli mentem fuisse putant, ut mortuorum nomine mortalia nostra corpora designaret, nosque baptismate elutos corporibus immortalitatem comparare. Quorsum baptismo carnem lustramus, si nunquam resurget? Car-

[19] 1. Cor. xv. 18. & 2. Timoth. ii. 18. [20] Tertull. de Resurrect. carnis cap. 48. [21] Ambrosiast. in 1. ad Cor. xv. 29. [22] Valafrid. Strab. de Ritib. Eccl. [23] Boch. Dissertat. singular. tom. 3. Geograph. p. 1026. [24] Justell. not. ad Can. 12. Neocæsar. [25] Dall. lib. 1. de Satisfactione. [26] Ambrosiast. ad 1. Cor. xv. 29. *In tantum stabilem & ratam vult ostendere resurrectionem mortuorum, ut exemplum det eorum, qui tam securi erant de futura resurrectione, ut etiam pro mortuis baptizarentur, si quem mors prævenisset; timentes, ne aut male, aut non resurgeret qui baptizatus non fuerat, vivus nomine mortui tingebatur; unde & subjicit: Quid & baptizantur pro illis? Exemplo hoc non factum illorum probat, sed fixam fidem in resurrectione ostendit.* [27] Petrus Cluniacens. Epist. contra Petrobrusianos. *Baptizatos tunc temporis quosdam ajunt, bona quidem, sed non sana voluntate, pro mortuis non baptizatis; æstimantes baptismum, quod viventes non perceperant, si pro ipsis vivi baptizarentur, mortuis prodesse. Quod Apostolus sic de hoc eorum opere loquens temperat, ut baptismum talem nec approbet, & baptizatorum voluntatem collaudet.* [28] Concil. Carthag. cap. 18. seu 19. *Nec jam mortuos homines baptizari Presbyterorum ignavia.* Et Concil. iii. can. 6. *Ut mortuos baptizari posse, fratrum infirmitas credat.* [29] Concil. Carthag. cap. 18. & Concil. in Trullo can 83. & lib. 2. Dialog. S. Greg. Papæ c. 24. [30] Primas. Sedul. Haymo, D. Thom. Lyr. Rigalt. not. in Tertull. Molinæus in Aquis Siloe; Cornel. a Lapid. Chamier tom. 3. lib. 26. cap. 19. num. 7. Episcopius in hunc locum; Knatchbull. [31] Hieronymiaster in 1. Cor. xv. 29.

Carnem nostram Apostolus *mortuam appellat, quoniam hac morte anima non moritur*. Hæc tamen *mortuorum* interpretatio ad nostra moralia corpora denotanda, obscura nimia est atque detorta, quam Apostolus ad Catholicam tanti ponderis veritatem comprobandam non fuisset usurpaturus.

V. S. Epiphanius *hær*. 28. c. 6. quem plures sequuti sunt (1), hunc Pauli locum ita vertunt: *Quid fiet de his, qui baptizantur imminente morte?* qui nempe dum graviter ægrotant, & omni incolumitatis spe destituti jam prope mortui decumbunt, resurrectionem vitamque feliciorem sperantes, baptismate expiantur in lecto? Christianorum plurimos, quos per ludum Clinicos appellabant, in postremis vitæ finibus baptizari alias consuevisse, nemo ignorat. Quamvis Ecclesia hanc baptismi consuetudinem nunquam omnino repulerit, attamen de eorum incuria, qui baptismum ad mortis angustias protrahebant, quodam mœrore affectam semper se exhibuit, eosque, qui forte incolumitati restituerentur, a Clero rejiciebat.

Cui sententiæ adversatur I. ipsa textus versio, quæ dura nimis atque obscura fuerit, si *mortuos* interpretemur *mortem*, & *baptizari pro mortuis* reddatur, *baptizari imminente periculo mortis*. II. Pauli collectio imbecillis sane foret, neque resurrectionis fidem profecto ab incredulis extorqueret; qui enim in extremis baptizabantur, eo tantum respicere poterant, ut æterna supplicia evitaturi, peccatis abluerentur, quin de resurrectione cogitarent.

VI. Ex Hæreticis (a) plurimi Apostolum cujusdam veteris Ecclesiæ moris hic meminisse tuentur, quo super Martyrum sepulchra baptismo initiabantur. Græca locutio optime verti potest: *Baptizari super mortuos*, Βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, super illustrium mortuorum sepulchra, in Christifidelium Cœmeteriis. Cujus tamen baptismi consuetudo, licet secundo, tertio, & quarto sæculo frequens, ætate Pauli florere plane non poterat. Quæ enim tunc apud Corinthios Martyrum sepulchra, quæ sacella, quæve Christifidelibus tantummodo destinata cœmeteria?

VII. Heinsius Exercit. sacr. in hunc loc. 1. Cor. xv. hunc locum vertit: *Quid faciant, qui mortuorum gratia baptizantur?* Etenim ad eam consuetudinem Apostolum allusisse putat, qua alicujus seu ex Veteri seu ex Novo Testamento spectatæ sanctitatis viri nomine in baptismate insigniri solebant.

Si vero ea fuisset Apostoli mens, versionis duritie & collectionis imbecillitate prætermissis, ad resurrectionem probandam duo necessario postularentur. I. Ut singuli novo semper nomine insignirentur in baptismate, quod vix de infantibus impleri poterat, qui perraro ea ætate baptismo initiari consueverant. II. Ut sola defunctorum nomina in baptismate tribuerentur. Eo sane, quod libitum erat, seu Patris, seu Avi, seu Patrini nomine vocabantur: quam utique consuetudinem vel dum floreret Chrysostomus (3) adhibitam, nos etiam in præsentia retinemus. Cum vero baptizarentur adulti, eodem, quo antea, tametsi a Christifidelibus alieno, nomine sæpissime appellabantur; cujusmodi erant Diodorus, Diotrephes, Apollo, Apollodorus, Aphrodisius, Hermes, Posidonius, &c. quibus Ethnicorum Idola memorabantur.

VIII. Ludovicus de Dieu ideo viventes *pro mortuis* baptizari putat, quod resurrectionem, quam mortui omnino expleandam opperiuntur, baptismatis susceptione confirment.

Quæ quidem interpretatio subtilis est nimium & detorta. Qui Deo in cœlis jam perfruuntur, eorum, qui baptizantur, testimonio ad resurrectionem sperandam nullo modo indigent. Eorum præterea multi qui baptismo initiantur, minime profecto cogitant de resurrectione iis probanda, qui non amplius lumine fidei, sed perspicuo Dei aspectu eamdem futuram & sciunt & præstolantur.

IX. Arias Montanus *Baptismum pro mortuis*, seu *ad mortuorum resurrectionem probandam* illum esse tuetur, quo abluebantur ii, quos ante baptismum Spiritus Sanctus perfuderat, quique deinde baptismalibus aquis tantummodo lustrabantur, ut resurrectionem futuram, cujus symbolum exhibebat baptismus, se credere publice profiterentur.

Tamen I. neque Cornelius, neque Paulus, neque cæteri ante Baptismum Spiritu Sancto perfusi, ab aquarum suscipiendo baptismate exempti sunt. II. Si ea mens fuisset Apostolo, clarius utique patefecisset. III. Pauli collectio infirma nimis esset ad resurrectionem probandam; qui enim ita baptizabantur, alia multa sibi potuissent proponere, quin de resurrectione probanda minimum cogitarent.

X. *Pro mortuis baptizari*, ait Joannes Cloppenburgius Syntagm. Selectar. disp. 6. idem sonat, ac mortuorum, Martyrum præsertim, a quibus Catechumeni fidem hauserant, memoria & obsequio baptizari. Quare ut eorum memoriam colerent, & sectarentur exempla, baptismate perfundebantur.

Quid vero hæc ad futuram mortuorum resurrectionem argumentis evincendam? Nimiis præterea angustiis eorum, qui baptizabantur, mentem circumscribimus, si, ut mortuorum memoriam commendarent, & vestigiis inhærerent, baptismate se abluisse velimus.

XI. Spanhemius ita hunc locum explicat (4): *Quid facient, qui baptizantur pro mortuis?* Qui nempe seu Martyrum, seu Christifidelium constantiam atque hilaritatem, quam imminente morte resurrectionem sperantes exhibebant, admirantes, ut eamdem sibi felicitatem facerent, ad baptismum adducebantur.

Verum hæc interpretatio Pauli phrasim nimium distrahit atque detorquet, si per eam colligas hunc sensum: Quid fiet iis, qui permoti constantia eorum, qui cum spe resurrectionis moriuntur, ad baptismum accedunt?

XII. Harduinus de Triplici Baptismo fusius rem explicat: *Quid proderit iis, qui mortuorum occasione postulant & suscipiunt baptismum, si mortui non resurgunt?* Iis nempe, qui morientium inter Corinthios frequentiam intuiti, ad baptisma festinabant, ne aut eodem infortunio interciperentur, aut morte occupati ante baptismum, ab immortalitate & resurrectione excluderentur; iis, inquam, quid ea proderit ad baptismum festinatio, si mortui non resurgunt? Sane igitur alteram vitam post resurrectionem opperiuntur, cum temporalem mortem baptismus minime avertat.

Harduinus quidem Corinthiorum plurimos, eos potissimum, qui ad Sacramenta indigne accedebant, a Deo morte multatos, Ipsius Apostoli testimonio 1. Cor. xi. 30. dilucide ostendit: *Ideo inter vos multi infirmi, & imbecilles, & dormiunt multi*. Ostendit præterea ex pluribus Patrum, & Ecclesiasticæ Historiæ locis, cum publicæ calamitates obruerent, hominum frequentiam ad baptismum sæpissime festinasse, sibi consulentibus singulis, ne sine baptismate e vivis egrederentur.

Quæ tamen interpretatio corruit, si ea, de qua Paulus, mortis frequentia eos tantummodo, qui indigne sacra gerebant, laborasse animadvertamus: quæ quidem calamitas longe alia est ab iis publicis ærumnis, quarum meminere historiæ, quæque populos festinanter ad baptismum impellebant. Hæc itaque improborum solummodo fidelium pœna

(a) Ita Jacob. Capell. Calvin. Pett. Martyr, Hyperius. Vide & Estium, & Hessel. in 1. Pett. xv. & Galen. Catech. 3. & Fromond. hic. (2) Luther. Hammond. Balduin. Mesner. Huttar. Chemnit. Gerhard. Pisc. Gerard. Joh. Voss. disput. 2. de Resurrect. Amyrald. in 1. Cor. xv. 29. Glass. Gram. 3. p. l. 3. c. 14. alii plures. (3) Chrysost. Hom. 21. in Genes. v. 4. (4) Frideric. Spanhem. Exercit. in 1. Cor. xv. 29. tom. 3. novissim. edition. Operum ejus, sect. 5.

na Judæi, Ethnici, & ipsi Catechumani avertendi potius videbantur, quam ad baptismum impellendi: cur enim, quis forte dixisset, ad Sacramenta properemus, quæ tot homines calamitate conficiunt? Satius profecto nobis consultum fuerit, si ad postremas vitæ angustias baptismum rejiciamus.

XIII. Beza, post quem & alii (1), Apostolum ad eam consuetudinem hic allusisse fert, qua Judæi, qui mortuum tetigissent, septem diebus habebantur impuri, & cæremoniis lotionibusque a Lege præscriptis ablui cogebantur (2); quem ritum Ecclesiasticus *a mortuo baptizari* (3) appellat. Hæc vero ablutio resurrectionis, ut aiunt, Symbolum censebatur. Revera quo alio consilio hujusmodi consuetudo induceretur? Si forte ad sensibilem & corporalem turpitudinem detergendam post cadaveris tactum ablui consueverant, quare septem post dies fiebat ablutio?

XIV. Nonnulli (4) Apostolum veteris moris hic meminisse volunt, quo non Hebræi modo, sed omnes prope Infideles mortuorum cadavera, priusquam vel sepulchro vel flammis committerent, abluebant. Quorsum mortuorum corpora detergunt, si minime resurgunt? Nonne satius illa horroris & corruptionis argumenta vel humi conderent, vel flammis absumerent? Honorem sane mortuis exhibitum, vel idcirco tribuebant, quod illi, dum in vivis agerent, mariti fuerint, vel quod forte resurrecturos arbitrarentur. Cadavera apud Veteres ablui, & sæpe oleo, & a plurimis etiam opobalsamo perfundi solita, late ostendere prætermittimus: vetusti & recentiores Historici consulantur.

Utraque tamen ex duabus hisce sententiis satis refellitur; I. quod dura nimis sit interpretatio, si *baptizari pro mortuis* seu *super mortuis* vertatur, *ablui post mortui contactum*, seu *corpus mortuum detergere*. II. Quod neque Ethnici, neque Judæi, qui seu aqua, seu oleo, sive opobalsamo perfundebant cadavera, de docenda resurrectione minime cogitarent. Ethnici enim nullam ei fidem præstabant; Judæi vero si in eamdem animum intendebant, quemadmodum Rabbinorum (5) nonnullis visum est, hujusmodi ritus resurrectionem spectaret; hinc tamen colligere non possumus, hunc ritum eam tantum ob rem institutum, & ab Hebræis ad resurrectionem insinuandam adhibitum fuisse. ii quippe Hebræorum, qui resurrectioni adversabantur, & populi, qui eidam fidem minime habebant, eadem, qua cæteri, pietate, mortuis abluendis, & servandis cadaveribus studebant. III. Quod imbecille nimis foret Apostoli argumentum: dicenti enim, *Quid facient Judæi, qui abluunt mortuos, si non resurgunt?* illico responderi poterat: Quid facient Ethnici, qui eosdem detergunt? An illi Judæorum & Christifidelium exemplo, mortuorum resurrectionem opperiuntur?

XV. Sebastianus Schmidius Disp. in 1. Cor. xv. 29. Argent. an. 1656. qui huic loco explicando expresse operam navavit, eamdem post mortui contactum lavandi consuetudinem ab Apostolo spectari sentit; cujus tamen lotionis aliam exhibet causam. Cum, inquit, quorumdam erga mortuos populorum impietatem Moyses animadvertisset, qui cadavera sordium instar, in sterquilinium, seu in cloacas canibus, vulturibus, aliisque id genus animalibus pabulum projiciebant; eo obsequio eadem tractari jussit, ut ab eorum contactu labes referretur, non alia ab ea, qua ii afficiebantur, qui aliqua macula inquinati res sacras tetigissent: quos idcirco, sicuti eos qui immunda tetigerant, Lex a Sanctis arcebat.

Tangi autem mortuos, addit Schmidius, Moyses ideo interdixit, quod resurrecturos fide certum teneret; cum vero quis post mortui contactum sese abstergeret, Deum, tacite saltem, orabat, ne sibi id vitio tribueret; non enim per contemptum tetigerat cadaver; postulabatque, ut quemadmodum legalem ad labem detergendam eluebatur exterius, ab occultis etiam sordibus & a peccatis interius expiaretur.

Hæc vero sententia iisdem, quibus superiores fere omnes, difficultatibus obvolvitur. I. Nullo argumento asserit, eam Moysis fuisse mentem, ut ab impietate & sævitia, quibus populi quidam mortuos excipiebant, Judæos averteret. Ægyptii, inter quos diu illi vixerant, nimio potius cultu mortuos prosequebantur; Patriarchas vero, quorum soboles erant Judæi, mortuis sepeliendis curam omnem & cogitationem impendisse constat. Imo ipsi Judæi, vel ante Legem, maximum cadaveribus cultum adhibuere. II. Si Moyses de probanda resurrectione cogitabat, quare eadem lege non modo ab hominis mortui, sed a bestiarum etiam contactu labem referri decrevit? An forte & has immortales & resurrecturas ostentabat? III. denique etiamsi eumdem, quem Authores nonnulli, huic textui sensum tribueremus, adhuc Apostoli collectio Judæos quidem, minime vero Ethnicos convinceret. Paulus autem argumentum ad omnes pertinens exhibere, sibi proposuerat. Noscimus profecto quosdam (6) Ethnicorum populos, qui labem aliquam a mortui contactu referri sibi suadebant; quare quamdam ad se detergendos, Judæorum instar, lotionem invexerant, qui nihil tamen de futura resurrectione cogitabant.

XVI. Estius (7), aliique ferunt, si forte Judæorum quis alicui maculæ obnoxius, antequam lustrationis dies absolveret, migrasset e vivis, eorum alterum loco illius sese juxta legem abluere consuevisse; quem quidem morem idcirco induxerant, quod eam lotionem mortuo prodesse arbitrarentur, & de animæ immortalitate & corporis resurrectione optime sentirent.

Cujus quidem opinionis nullum hactenus argumentum, neque ullum Authoris Judæi testum agnovimus. Esto tamen, fautoribus minime destituta fuerit, Judæos tantummodo, quorum plerique resurrectionem minime negabant, Apostolus convinceret; Corinthios vero, Fidei nuper adscriptos, quorum plurimi ab idololatria ad Ecclesiæ sacra transierant, nulla vi urgeret.

XVII. Dionysius Carthusianus, Catharinus, Gagnæus, Cardinalis Hugo, Turrianus, Scapletonius, Bacanus, Bellarminus, aliique (8) metaphorice hunc locum explicant, baptismi nomine ærumnas, afflictationes, crucem, & martyrium interpretantes. Quo quidem sensu & Dominus Marc. x. 38. hanc phrasim adhibuit: *Potestis baptisma, quo ego baptizor, baptizari?* Potestis nempe calamitatum fluctibus, uti ego, obrui, & dolorum ac lacrymarum undis margi? Quid proderit pro mortuis vos baptizari, si mortui non resurgunt? Cui bono eleemosynis, jejuniis, lacrymis, precibus, spontaneisque afflictationibus animas, quæ in Purgatorio torquentur, juvare nitimini, si mortui nunquam reviviscant?

Quidquid de Purgatorio docet Catholica Ecclesia,

(1) Ligfoot. Hor. Hebr. in 1. Cor. xv. & Vasquez 3. p. t. 2. q. 80. disp. 157. t. 3. a. 48. 51. C. Bertram. Lucubrat. Frsacnth. cap. 18. Jo. Coccius, in Hebr. ix. 13. 14. Francis. Burman. Chamier, Panstratia Catholicæ tom. 3. lib. 22. c. 19. n. 35. Alii apud Nebrissensem, Spanhem. (2) Num. xix. 11. (3) Eccli. xxxiv. 30. Βαπτιζόμενος ἀπὸ νεκροῦ. (4) Pareus, & Bullinger hic. (5) Rabb. Bechai, & lib. Zohar, citati a Ligfooto, Hor. Hebr. in hunc locum. (6) Vide Prinrium not. in lib. v. Tertull. cont. Marcion. olios. (7) Estius hic, & Quidam apud Hugon. Cardinal. Vide & Salmer. & Justinian. & Turrian. lib. 4. pro Epist. Pont. c. 14. (8) Vallemburgens. Fratres de unitate Eccles. l. 13. c. de Purg. n. 84. Tirin. Justinian. Salmeron, Sa, Henriquez, Tanner. Bail, Feverdeat. Coster. & alii. Vide Henric. Muller. Dissert. in hunc loc. pag. 20.

sia, nostrasque preces ad mortuorum utilitatem conferre, & certo scimus, & religiosissime profitemur. Hujus vero loci eam esse, quam modo retulimus, veram interpretationem minime credimus. I. Conveniunt omnes, ad metaphoricam explicationem tunc esse tantummodo confugiendum, cum literali & obvio sensu destituimur, seu quid a fide alienum offendimus: quæ omnia hic longissime absunt. II. Verbum *baptizari*, seu baptismum suscipere, in Scriptura spontaneas afflictationes, seu pœnitentiæ opera nunquam sonat.

XVIII. Maldonatus (4), Guillaudus (5), Gagnæus, Bencius (6), Tilenus, Tarnovius, Lightfootus, Sclaterus, Vorstius eumdem Apostoli locum ita interpretantur: *Quid fiet iis, qui propria sanguine*, nempe per Martyrium, *baptizantur, ad resurrectionis fidem tuendam, seu in fide resurrectionis*, si mortui non resurgunt? Vana utique eorum tolerantia, & spes inanis.

XIX. Alexander Morus ita legit (7): *Quid facient qui baptizantur pro mortuo?* nempe pro Jesu Christo, si Christus non resurrexit, & si mortui non resurgunt? Si enim mortui non reviviscunt, neque Christus resurrexisse dicendus est. Licet autem in Græco *pro mortuis* legatur, ibi tamen pluralem pro singulari numero positum volunt.

XX. Anna Maria Schurman (8), singulari eruditionis fama celeberrima, hanc in quadam Epistola explanationem affert: *Quid facient, qui baptizantur pro mortuis?* qui videlicet plurima quotidie sustinent *pro mortuis*, nempe pro Fidelibus, qui quodammodo jam mortui reputantur, si nulla eos manet resurrectio? Eo sane Ecclesiæ nascentis exordio Christifidelium vita nonne mortem referebat? Quam vero de calamitatibus voluptatem illi percepissent, nisi de immortalitate & resurrectione sperarent?

Duobus absurdis hæ tres sententiæ laborant. I. A literali & obvio Pauli sensu longe recedunt, cum Baptismum interpretentur ærumnas, & absque necessitate ad metaphoricam & symbolicam explanationem confugiant. II. Hanc vocem *mortui* nova quadam interpretatione exponunt; nempe ad *spem resurrectionis mortuorum*, seu *Christum Dominum*, seu *Christi Fideles morti expositos* detorquent. Quæ mens si fuisset Apostolo, is profecto reconditas adeo ac prorsus obscuras phrases non adhibuisset.

XXI. Franciscus Junius, & alii (9), Apostoli collectionem ita exhibent: Si mortuorum resurrectio nulla, cur in dies ultro occurrimus ærumnarum, calamitatum, persecutionum, & martyrii baptismo pro mortuis (10)? pro Christifidelibus nempe, qui e vivis migrarunt? cur in tuenda eorum fide plurimum laboramus? Cur tam incerta atque inani spe ducti periculis omnibus objicimur?

Hæc quoque sententia Baptismum metaphorice interpretatur. Videantur, quæ in articulos 18. 19. 20. paulo ante disseruimus.

XXII. Clericus (11), qui *pro mortuis baptizabantur*, eos fuisse censet, qui quotidie Ecclesiæ accedentes, baptismate expiabantur, ut Fidelibus, qui in dies decedebant, sufficerentur. In hujus Epistolæ capite XV. ubi legitur sententia Apostoli, quam hac Dissertatione versamus, eorum singulos, qui Ecclesiæ addicebantur, de resurrectione ambiguos non fuisse, Paulus ostendit; cum enim eos, qui decedebant, miserrime, quantum ad mundi opinionem, occubuisse cernerent, ad baptismum nihilominus accedebant, ut mortuis succedentes, eadem infelici vita viverent, & miserrima morte interirent. Quare Apostolus resurrectionem directe probandam hic non assumit, sed tantum eam esse totius Ecclesiæ, omniumque Christifidelium fidem ostendit, ut, eadem destituti, omnium infelicissimi reputari potuerint 1. Cor. XV. 16.

Cum hac interpretatione, omnium, quas retulimus, ingeniosissima, potest Græca phrasis (12) constare, quamvis ejus syntaxis a consueto discedat, neque similem hactenus in Novo Testamento noverimus. Id tamen illi adversatur, quod Pauli collectionem ita detorquet, ut a communi totius Ecclesiæ consuetudine argumentum suum Apostolus repetere cogatur; cum potius ex peculiari quorumdam more, apud Fideles communiter non obtinente, deducat. Si enim Christifidelium singuli cum Resurrectionis Fide, ut præfertur, ad baptismum accedebant, Pauli collectio minime concludit: *Quid facient qui baptizantur pro mortuis? Si mortui non resurgunt, ut quid baptizantur pro illis?* Dicendum erat: *Quid vos*, sive, *quid nos omnes & singuli baptismum suscipimus pro mortuis*, ut iis Christifidelibus, qui decesserunt, succedamus?

XXIII. Putat Brochmandus (13), Apostolum per ea verba: *Quid facient, qui baptizantur pro mortuis?* idem scripsisse ad Corinthios, quod & ad Thessalonicenses: *Nolumus vos . . . . ut non contristemini, sicut & cæteri, qui spem non habent* (14). Nimiam, ait Brochmandus, de cognatorum morte tristitiam, Baptismum Paulus appellat, ita colligens: Quid dicemus iis, qui propter cognatorum interitum prorsus consolationem respuunt, si mortui non resurgunt? Qua ratione oppressos mœrore animos erigemus, si nulla post obitum felicitas? nulla post mortem resurrectio?

Si vox *baptizare* sine addito interdum in Scriptura doloris & lacrymarum baptismum sonaret, forte huic interpretationi subscribi posset: verum eo sensu nunquam adhibitam invenimus; vel si invenimus, altera voce, seu phrasi adjuncta ad metaphoricam significationem deflectitur. Hæc præterea explanationis distractio Pauli argumentum saltem infirmat, cum enim scripserit: *Quid facient, qui baptizantur pro mortuis?* dicere debuit: *Quid faciemus*, seu, quid dicamus iis, qui nimio mœrore ob cognatorum mortem tenentur?

XXIV. Henricus Mullerus, qui hac de re Dissertationem anno 1656. Rostochii vulgavit, postquam decem & septem diversas in hunc locum sententias recensuit, perpendit, & improbavit, suam denique sic proponit: *Quid facient, qui baptizantur pro mortuis?* videlicet, pro mortuorum defensione, pro fulcienda resurrectione, quam sperantes occubuerant? Ita ergo concludit Apostolus: Si nullam resurrectioni fidem habetis, cur baptismi susceptione eorum sententiam tuemini, qui resurrectionis fidem confirmarunt? baptismum enim & vos idcirco suscipitis, ut resurrectionem, quam mortui speraverunt, vobis promereamini.

Hæc explanatio ad sententias Ludovici de Dieu, & Cloppenburgi, numero VIII. & X. relatas, satis accedit. Nimis autem Apostoli phrasis detorqueatur oportet, ut ejus sententia cum horum mente cohæreat. Etenim *baptizari pro mortuis*, vel,

---

(4) Maldonat. in Matt. XX. 22. & Luc. XII. 50. (5) Gailland, Doctor Paris. in hunc locum. (6) Gagnæ. & Benc. in hunc locum. (7) Rivet. & Alex. Morus in hunc loc. (8) Anna Maria Schurman, Epist. Responsoria ad Jacob. Lydium. (9) Francis. Juni. in Bellarmin. Contr. 2. de Purgat. (10) Ramboult. Profess. Sedan apud Boch. Dissert. in hunc locum pag. 1028. Tarnov. Exercit. Bibl. pag. 642. Tillen. par. 2. disp. 25. apud Henric. Mull. Dissert. singul. in hunc loc. (11) Cleric. Not. in Hammond. & in hunc loc. (12) Cor. XV. 25. Βαπτίζονται ὑπὲρ τῶν νεκρῶν. Dionys. Halicarn. lib. 8. pag. 652. Τὴν ὑπὲρ τῶν ἀποθανόντων ἐν τῷ πρὸς Αἰκανοὺς πολέμῳ στρατιωτῶν ἀξιῶσαι [illegible] καταγράφειν: *Visum est novos conscribere milites pro iis, qui in bello* [illegible] *interierant.* (13) Brochmand. P. III. System. Theol. art. de mort. cap. 2. apud Henric. Muller. Dissert. in hunc loc. Huic subscribit Joh. Tobias Major, orat. pro defunct. contr. Gnr. c. 2. (14) 1. Thessal. IV. 13.

vel, si Jubet, *pro defensione mortuorum*, minime sonat, ob resurrectionis promissionem ac spem tuendas baptizari. Hæc præterea sententia Pauli argumentum infringit, atque infirmat: *Quid facient, qui baptizantur pro fulcienda fide, quam mortui de resurrectione habuerant?* Hoc non latis urget.

Postquam diu immorati sumus in variis plurimorum sententiis recensendis, quarum aliæ a veritate deficiunt, quod improprie, mystice, & violenter Baptismi nomen usurpent; aliæ vero, quod vocem *mortui* vi adhuc majore detorqueant: aliæ pariter, quod ambiguis factis rebusque quam maxime implexis innitantur; quædam denique, quod textum Græcum aliter quam Græcus sermo patitur, interpretentur; nostram pandimus, & Tertulliani atque Hilarii Diaconi sententiam, cui celeberrimi ætatis nostræ Critici subscribunt, veriorem, firmioribusque innixam argumentis arbitramur.

Primo enim favet huic perspicuitas Textus, qui ab omnibus, quemadmodum a nobis, ab unoquoque statim legente usurpatur: *Quid facient, qui baptizantur pro mortuis?* gratia nempe, seu mortuorum beneficio, ad peccatorum veniam mortuis comparandam? Si nihil in ea interpretatione absonum suspicati fuissent Scriptores, omnes plane victas illi manus dedissent. Cum de interpretationibus agitur, ea quæ primum Lectoribus occurrit, si generatim loquamur, cæteris anteferenda est, præsertim cum argumentis aliis ad eam improbandam non adigamur.

II. Totam argumenti vim hæc explanatio tuetur, sive cum Tertulliano, Hilario Diacono, Petro Venerabili, Scaligero, aliisque plurimis, Christianos etiam, licet non sine vitio, pro mortuis baptizari crebro consuevisse velimus; sive eam consuetudinem ab Hæreticis Resurrectioni infensis tantummodo servatam arbitremur, quos Apostolus argumento *ad hominem* sic impugnet: *Quid facient, qui baptizantur pro mortuis, si mortui non resurgunt?* Quonam modo hoc viventium baptisma mortuis prosit, si mortui de resurrectione omnino desperent? Si per hujusmodi baptismum gratiam vivus susciperet, eamdem ne in mortuum referre valeret? Qua itaque mente hæc induci potuit baptismi consuetudo, nisi ut resurrectionis spes significaretur, & a Domino id impetraretur, ut quemadmodum viventia corpora per baptismum renascuntur, & quodammodo reviviscunt, ita qui decesserunt, aliquando resurgant?

III. Illud, quod hujus interpretationis fundamentum est, supra satis superque probavimus; Hæreticorum enim plerosque, qui Pauli ætate in vivis agebant, fuisse resurrectioni infensos, & eorum quosdam pro mortuis baptizari consuetos, ostendimus. Quam baptismi consuetudinem & apud Fideles obtinuisse, minime probari posse ultro admitto; Veteres tamen & Recentiores, quos attulimus, id evenisse minime improbant; quod sane facilius credere est, quam illud de Africæ Fidelibus, quos quarto adhuc sæculo ipsos mortuos baptismo abluere consuevisse legimus.

IV. Absurda, quibus hæc interpretatio notatur, quæque Eruditos ab ea avertunt, difficultatem speciem tantum præferunt, &, si serio perpendantur, vim omnem amittunt. Apostolus, ajunt, baptismi pro mortuis consuetudinem probare videretur; non enim credendus est inde futuræ resurrectionis argumentum ducere, ubi pravitatem & superstitionem agnoverit. Deinde vel Fidelibus, si vere apud eorum aliquos mos ille invaluerat, ad eumdem retinendum animos addidisset, vel Hæreticorum consuetudini faveret, qui resurrectionem negantes, eodem baptismate expiabantur. Præterea neque Hæreticos resurrectioni infensos, neque Christifideles eamdem profitentes, neque baptismum pro mortuis suscipientes, neque illum non exercentes, Pauli collectio convinceret.

Cerinthiani & Marcionitæ, qui baptismate pro mortuis eluebantur, Apostolo sic concludenti, *Quid facient, qui baptizantur pro mortuis? Si omnino mortui non resurgunt, utquid & baptizantur pro illis?* responderent: Baptisma, quo abluimur, idcirco mortuis prodest, quod eisdem peccatorum veniam consequatur, quæ vera est resurrectio, quemadmodum a Christo appellatur, cujus in tuis Epistolis sæpe ipsemet meministi, cum Baptismi dignitatem extolleres, atque eumdem cum Servatoris resurrectione conferres. An Deus, cujus curæ est omnium hominum incolumitas, salutis remedia non paraverit iis, qui absque baptismo ex hac vita præcipiti morte decessere? Quid porro eorum saluti opportunius, quam quod institui voluerit, ut eorum beneficio regenerationis Sacramentum susciperetur?

Neque majore vi Christifideles, quibus forte resurrectio in dubium incertumque venisset, Apostoli argumentum urgeret; responderent enim: Quidquid seu Hæretici, seu aliqui ex Fidelibus simplicioribus egerint, ad nos nihil pertinet. Ex te ipso unam esse Ecclesiam, unumque Baptisma didicimus: alia igitur, ut nos convincas, tibi via incedendum est. Etenim quæ sunt Fidei Catholicæ, per absurdos mores minime comprobantur: aliter nihil prohiberet, quin aliquibus Ecclesiæ dogmatibus Fidem præstitisse Ethnici dicerentur, si ex plurimis superstitiosis, quibus inhærent, ritibus eorum fides colligi valeret. Ex Hæreticorum denique pro mortuis baptismo neque recte omnino, neque proprie resurrectio concluditur, quamvis eorum opinio de animæ immortalitate rite colligatur. Immortalitatem vero animæ a corporis resurrectione longe aliam esse quis ignorat?

His omnibus reponimus, Paulum neque Hæreticorum, neque eorum Fidelium, qui simplicitate nimia pro mortuis baptizarentur, morem suo argumento comprobasse, sed adversus eosdem *ad hominem*, ut diximus, ratiocinatum esse. Probos Christifideles, & lumine Fidei optime instructos, minime hic Paulus alloquitur; illi enim neque resurrectioni adversabantur, neque in eorum, qui pro mortuis baptizabantur, consuetudinem iverunt. Sed adversus Hæreticos, & rudes ac superstitiosos Fideles validissime probat, ab ipsa eorum consuetudine argumentum optime duci, quo sibi de resurrectione persuadeant. Utique enim inanem prorsus de mortuis curam assumerent, si ad vitam illi nunquam revocarentur, vel hinc ablati alibi non viverent. Quod si in altera vita existunt, & anima immortalitate donatur, facile satis hominum resurrectio concluditur. Alienum quippe ab justitia foret, corpus, si quod veluti pars operam suam vel bene vel male gestis contulit, aut pœna non afficeretur aut præmio. Deus vero, si animæ tantummodo vel pœnam redderet vel præmium, alterius tantum partis aut innocentiam aut pravitatem metiretur. Opus igitur est, ut corpus, bene vel male gestorum comes, pœnam quoque vel præmium ferat. Ita Hæresicos suo illo pro mortuis baptismate, ex obliquo saltem, ad resurrectionis futuræ fidem Apostolus adigit.

COM-

COMMENTARIUS LITERALIS IN EPISTOLAM PRIMAM B. PAULI APOSTOLI AD CORINTHIOS.

CAPUT PRIMUM.

Gratias Deo agit Apostolus de collatis ab illo in Corinthios donis. Ut schismata evitent, hortatur. Carnis sapientia damnatur Jesu Christi Cruce, qua Judæis scandalum est, Gentibus vero stultitia. Rudibus utitur Deus, ut sapientes confundat.

℣. 1. PAulus vocatus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, & Sosthenes
frater, 2. Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi, sanctificatis in Christo Jesu,
vocatis sanctis, cum omnibus, qui invocant nomen Domini nostri Jesu Christi, in
omni loco ipsorum, & nostro. 3. Gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, & Do-
mino Jesu Christo. 4. Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei, quæ
data est vobis in Christo Jesu. 5. Quod in omnibus divites facti estis in illo, in
omni verbo, & in omni scientia: 6. Sicut testimonium Christi confirmatum est in
vobis. 7. Ita ut nihil vobis desit in ulla gratia, expectantibus revelationem Domi-
ni nostri Jesu Christi., 8. Qui & confirmabit vos usque in finem sine crimine, in
die adventus Domini nostri Jesu Christi. 9. Fidelis Deus, per quem vocati estis in
societatem filii ejus Jesu Christi Domini nostri. 10. Obsecro autem vos, fratres, per
nomen Domini nostri Jesu Christi: ut idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis
schismata: sitis autem perfecti in eodem sensu, & in eadem sententia. 11. Signifi-
catum est enim mihi de vobis, fratres mei, ab iis, qui sunt Chloes, quia conten-
tiones sunt inter vos. 12. Hoc autem dico, quod unusquisque vestrum dicit: Ego
quidem sum Pauli: ego autem Apollo: ego vero Cephæ: ego autem Christi. 13.
Divisus est Christus? Numquid Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomine Pauli
baptizati estis? 14. Gratias ago Deo, quod neminem vestrum baptizavi, nisi Cri-
spum, & Cajum: 15. Ne quis dicat, quod in nomine meo baptizati estis. 16. Ba-
ptizavi autem & Stephanæ domum: cæterum nescio, si quem alium baptizaverim.
17. Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare: non in sapientia verbi,
ut non evacuetur crux Christi. 18. Verbum enim crucis pereuntibus quidem stulti-
tia est: iis autem, qui salvi fiunt, id est nobis, Dei virtus est. 19. Scriptum est
enim: Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. 20.
Ubi sapiens? ubi scriba? ubi conquisitor hujus sæculi? Nonne stultam fecit Deus
sapientiam hujus mundi? 21. Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per
sapientiam Deum: placuit Deo, per stultitiam prædicationis salvos facere credentes.
22. Quoniam & Judæi signa petunt, & Græci sapientiam quærunt: 23. Nos autem
prædicamus Christum crucifixum: Judæis quidem scandalum, Gentibus autem stulti-
tiam; 24. Ipsis autem vocatis Judæis, atque Græcis, Christum Dei virtutem, &
Dei sapientiam; 25. Quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus: & quod
infirmum est Dei, fortius est hominibus. 26. Videte enim vocationem vestram, fra-
tres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi no-
biles: 27. Sed, quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat sapientes: & in-
firma mundi elegit Deus, ut confundat fortia: 28. Et ignobilia mundi, & contem-

ptibilia elegit Deus, & ea, quæ non sunt, ut ea, quæ sunt, destrueret: 29. Ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus. 30. Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientia a Deo, & justitia, & sanctificatio, & redemptio: 31. Ut quemadmodum scriptum est: Qui gloriatur, in Domino glorietur.

℣. 1. PAULUS VOCATUS APOSTOLUS JESU CHRISTI; idest per vocationem Dei (1). Paulus omnium primus Christi fidem Corinthiis nuncievetat, apud quos diu egerat, ut conversos erudiret confirmaretque. Sed eo demum discedente, Fideles Corinthii occasione novorum quorumdam Doctorum, qui eo venerant, contraria in studia partesque abierunt. Igitur Apostolus euthoritarem, qua tunc opus habebat, ad tollenda vitia sibi conciliaturus, continuo se dicit *Apostolum Jesu Christi per vocationem & voluntatem Dei*. Licet ego in censum duodecim illorum, quos Jesus Christus inter mortales agens elegit, adlectus non fuerim; nihil tamen illis concedo, cum delectu & voluntate Dei Apostolus constitutus sim. Ac tametsi aliqui refragari velint huic meæ digniteti & muneri, vobis id certe non lices, quos ego peperi Evangelio: *Et si aliis non sum Apostolus, sed tamen vobis sum; nam signaculum Apostolatus mei vos estis in Domino* 1. Cor. 9. 2.

ET SOSTHENES FRATER. Notus est *Sosthenes* Princeps Synagogæ Corinthi, cæsus coram Gallione Achaiæ Proconsule Act. XVIII. 12. . . . 26. Constat autem, sub idem ferme tempus Apostolo diem suisse dictem apud Gellionem; sed non satis compertum est, utrum Sosthenes pro Fide Christi supplicium illud tulerit. S. Chrysostomus hom. 39. in Acta a Judæis cæsum putat, quod Christi fidem profiteretur (2). Eusebio hist. eccl. l. 1. c. 12. placet, Sosthenem inter septuaginta Discipulos nomen dedisse; quod tamen cum dignitate Principis Synagogæ Corinthi constare nequaquam potest. Probata magis opinio docet, Sosthenem fidei causa cæsum fuisse Corinthi, ejusque nomen ceu viri apud Corinthios notissimi & amplissimi, e Paulo hic scribi, sive honoris causa, sive quo majorem epistolæ authoritatem adsciscerat. Sunt qui (3) credant, Epistolam hanc, dictante Apostolo, scriptis exceptam a Sosthene fuisse. Apud Græcos VI. Idus Decembris colitur, ejusque nomen recensetur inter multos e septuaginta Discipulis, quorum memoria ea die celebratur. Est autem illis primus Colophonis Episcopus. In Latinorum Martyrologiis IV. Kal. Decembris relatus est: Sosthenes, Pauli seu Apostolorum Discipulus.

℣. 2. ECCLESIÆ DEI . . ., SANCTIFICATIS IN CHRISTO, VOCATIS SANCTIS; idest, Fidelibus, quos vocatio Sanctos effecit, vel qui per vocationem Dei Sancti effecti sunt; qui Christianam Religionem, quæ sancta est, sectantur; vel demum qui ad morum sanctimoniam & perfectionem invitantur (4).

QUI INVOCANT NOMEN DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI IN OMNI LOCO IPSORUM, ET NOSTRO. Græcus (5) Latinusque textus ita digerendi sunt: *Qui in omni loco invocant nomen Domini nostri Jesu Christi (qui est Dominus) ipsorum & noster.* Qui invocant nomen Domini Jesu Christi, ii sunt in hac Apostoli sententia, qui ejus Religionem professi, Deum sibi illum & Dominum agnoscunt (6); qui Servorum & Discipulorum Jesu Christi nomine distinguuntur.

℣. 3. GRATIA VOBIS ET PAX. Divinum lumen suum vobis affundat, gratiam & benedictionem largiatur; ineatis gratiam apud Deum, ejusque beneficentiæ ac largitatis argumenta accipiatis amplissima. Conferat vobis spiritum pacis & mutui amoris, per quem omnia e vobis dissidia eulerantur. Tunc equidem Corinthii in partes scindebantur; quibus componendis, hujus Epistolæ scribendæ consilium potissimum Apostolus cœpit.

℣. 4. IN GRATIA DEI QUÆ DATA EST VOBIS. Gratias ago Deo ob vocationem ad Fidem Christianam, ac cætera Divinæ munificentiæ dona, quibus cumulati estis; ob scientiam, patrandorum miraculorum potestatem, munus linguarum & prophetiæ, &c. (7). Quid sint isthæc dona, ostendit infra, ℣. 5.

℣. 5. IN OMNI VERBO, ET IN OMNI SCIENTIA. Verbi nomine non diserte loquendi solummodo facultatem usurpat, sed & variarum linguarum scientiam, cum prophetia & Scripturarum interpretatione. Scientia vero hic complectitur Religionis Mysteria, Scripturarum peritiam, & scientias reliquas, quæ ad Religionem & salutem conferunt. Eo pariter nomine Corinthiis gratuletur Clemens I. Papa ep. 1. ad Cor. quod scientia abundet: *Quis ad vos peregre veniens, perfectam vestram tutamque scientiam non commendavit?*

℣. 6. SICUT TESTIMONIUM CHRISTI CONFIRMATUM EST IN VOBIS: testimonium scilicet, quod vobis redditum est de Jesu Christo (8). Nunciatam vobis Evangelii veritatem asseruerunt dona illa supernæ largitatis, quæ in vos congesta sunt. Cœlestia hæc dona prædicationis meæ veritatem magis magisque confirmarunt; certoque hoc argumento demonstratum est, genuinos vos esse Jesu Christi Discipulos. S. Clemens supra laudatus in 1. ep. ad Cor. plenam S. Spiritus effusionem accepisse Corinthios agnoscit.

℣. 7. NIHIL VOBIS DESIT IN ULLA GRATIA, EXPECTANTIBUS, &c. Admisso Evangelio, omnis continuo cœlestium bonorum copia in vos redundavit; sed cavete, ne vestra culpa uberrimo tot gratiarum fructu privemini. Paventes ac trepidi opperimini diem illum terribilem, quo Filius Dei redibit (9); sanctum mutui amoris fœdus servetis hortor, ne forte contingat, ut quæ vobis locupletandis collata sunt, in exitium vestrum damnationemque vertantur.

℣. 8. SINE CRIMINE IN DIE ADVENTUS DOMINI. Quæ vestri causa timui mala, minime eventura confido, largiturumque Deum vobis spero donum perseverantiæ, quo cætera illius dona perficiuntur; atque effecturum, ut ab omni crimine puri, ad diem illam tremendi Judicii perveniatis. Non tamen ab omni crimine excusare Corinthios vult Apostolus: non unam enim ob rem in consequentibus arguit; sed ne animis despondeant, profitetur, de eorum conversione se minime desperare, ac plane confidere, ipsos felicem exitum habituros.

℣. 9. FIDELIS DEUS. In Deo fiduciam meam collocavi, de illius fidelitate confidens qui vos ad fidem vocavit. Suos ille non deseret, nec pollicita-

(1) Κλητὸς Ἀπόστολος, *Vocatione Apostolus*, vel, *vocatitius Apostolus*. Est. Pagn. alii. Deest vox κλητὸς in MSS. Alexand. Claram. G. L. & S. Germ. G. L. (2) Vide Aug. Ep. 91. n. 7. nov. edit. Beda, Grot. Tillemont, note 33. sur S. Paul. (3) Estius. (4) Erasm. Est. Justinian. (5) Σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν παντὶ τόπῳ, αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν. Id est, ex Photio apud Oecumen. Κοινοῦ ἁπάντων Κυρίου, καὶ οὐ μόνου ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπανταχοῦ. Ita Chrysost. Theodoret. alii. (6) Vide Act. IX. 14. 21. XXII. 16. 2. Timot. II. 22. &c. (7) Theodoret. Hieronym. Primas. Justinian. alii. (8) Τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ. Τουτέστι τὸ κήρυγμα. Chrysost. Theodoret. Theophyl. Oecumen. Ita alii passim. (9) Theodoret. Justin. Est. alii.

citationum, quibus sese vobis obstrinxit, fidem fallet (1). Gratia sua vos fulciet, nec patietur ut in peccatum proruatis, vestraque maxime necessaria deseratis officia. Ita plane Apostolus more sapientis Medici animos illorum præparat, ut quam exhibiturus est, medicinam apte recipiant.

℣. 10. Ut idipsum dicatis omnes. Omnes idipsum dicere, est, idipsum sentire omnes: alterum enim ex altero sequitur (2). Ex Corinthiis quidam se Paulum sectari, alii Cepham, alii demum Apollo profitebantur. Hunc loquendi dissidium tollite, unde animorum discordia nascitur. Una sit omnium vox & sententia: Christi sumus omnes; Christo omnes adhæremus.

℣. 11. Ab iis qui sunt Chloes. Id erat nomina Christianæ cuidam fœminæ Corinthiæ, cujus filii vel domestici admonuerant Apostolum, Ephesi tunc agentem, de gliscentibus inter Fideles Corinthios dissidiis. Facile credimus, domesticos Chloes literas ad Paulum misisse (3) per Stephanam, Fortunatum, & Achaicum, qui Ephesum ad Paulum invisendum perrexerunt (4). Nec prætereundum, sileri hic ab Apostolo nomina eorum, a quibus per literas ista didicerat, ne Corinthiorum invidiæ illos exponeret.

℣. 12. Ego quidem sum Pauli, &c. Ex Patribus non rari (5) arbitrati sunt, Apostolum nomen hic suum, sicut & Cephæ & Apollo, exempli tantummodo gratia exhibuisse, neque Corinthiorum dissidium causa horum dumtaxat natum fuisse; sed potius ob varios, quos sibi elegerant, Doctores, quorum alii hunc, alii illum sectabantur. Atque ita in Ecclesiam mos ille invehebatur, qui Athenis cæterisque in Græciæ urbibus obtinebat, ut singulis peculiarem Philosophorum sectam amplectentibus, alius se Platonis diceret, alius Aristotelis, hic Zenonis, Epicuri alter. Hujus opinionis argumentum præcipuum ducitur ex iis, quæ infra iv. 6. leguntur: *Hæc autem transfiguravi in me & Apollo propter vos*.

Aliis vero (6) persuasum est, Corinthios dissidium revera agitasse causa Pauli, Petri & Apollo, quorum alter post alterum Fidem apud illos nunciaverat: censent autem, sapientissimos eorum Fidelium, continentes sese, ne in partes secederent, Discipulos se Jesu Christi professos. Huic sententiæ series ipsa orationis favet. Putat S. Hieronymus (7), dissidium hoc sui causa natum moleste adeo tulisse Apollo, ut ideo secesserit in Cretam cum Zena Legisperito, altero Evangelii ministro; tum ablatis per literas Pauli dissidiis, eo rediisse, ibique fuisse Episcopum.

De Apollo fusius in Actis xviii. 24. xix. 1. disseruimus. Theodoretus apud Oecumenium tradis, primum Corinthiorum Episcopum renunciatum fuisse. Suspicari ex hoc textu licet, Apollolum Corinthi fidem nunciasse, vel saltem Discipulorum suorum nonnullos eo prædicandi gratia misisse. Absurde Corinthios ratiocinari, expendit Theodoretus, quippe qui nomen Pauli, Cephæ, & Apollo cum Jesu Christo inepte miscuerint. Postremos hosce censent nonnulli ex iis fuisse (8), qui Jesum Christum in Judæa prædicantem viderant & audiverant; quo nomine gloriantes, Apostolorum nulli ceu Magistro subdebantur. Legstooto sunt homines, qui uno tantum baptismate Joannis initiati, Messiam quidem credebant, sed an Jesus ipse esset Christus, non satis exploratum habebant. Sed multo æquius æstimandum est, Apostolum designare his verbis Corinthiorum Fidelium maxime cordatos, qui nulli se parti addicentes, unum se Jesum Christum Magistrum habere profitebantur.

℣. 13. Divisus est Christus? An in sectas Christiani scinduntur? Plures ne sunt Christi? alter quidem Petri, Pauli alter, alius Apollo? Seu, Diversa nos Evangelia nunciamus? Nonne unicus est Christus; una & individua doctrina, Ecclesia, Religio? Ablata interrogationis nota, ita legi Textus potest (9): Ita *divisus est Christus*, dissidii, factionum & concertationum vestrarum causa. Sed prior interpretatio maxime omnium probatur.

Numquid Paulus crucifixus est pro vobis? Vitam pro amico dare, in hominis potestate est: poterat & Paulus pro Corinthiis neci se tradere: qui vero morte sua hominum peccata expiare potuerit, unus fuit Jesus Christus (10); cui proinde uni ita adhærendum est, ut neminem nisi propter ipsum & in ipso sequamur.

℣. 14. Gratias ago Deo, quod occulto Providentiæ suæ consilio nullum ex Corinthiis initiandum mihi baptismate tradiderit, præter unum Crispum & Cajum: quamobrem dissidii hujus causa nulla mihi imputari merito potest. Si factioni meæ tantummodo accesserint ii, quos baptismate tinxi, profecto raros habiturus sum asseclas, qui brevi se reliquis adjungent; neque enim studium illud erga me probo & admitto. *Crispus* Princeps erat Synagogæ Corinthi, de quo in Actis (11), & sacro lavacro ab Apostolo ablutus fuit. *Cajus* hospitem diu habuit eumdem Apostolum, dum is Corinthi fuit (12).

℣. 15. Ne quis dicat, &c. ne quis schismatis scintillam ex me natam arguat, quod nimis multos baptizaverim, quibus proinde veluti spiritalis parens effectus, adeo mihi illos necessitudine ista conjunxerim, ut de meo nomine Paulini appellentur. Nihil antiquius habui, quam ne unquam factionis Princeps evaderem. Innui hic tacite ab Apostolo notat Theodoretus (13), fuisse nonnullos, qui nomen sibi ex eo adsciscerent, a quo baptizati fuerant. Græcus legit (14): *Nequis dicat, quod in nomine meo baptizavi*, sed veterum Patrum non pauci (15) Vulgatæ versionem retinent.

℣. 16. Baptizavi et Stephanæ domum. Infra xvi. 15. docet, *Stephanam* primitias Achaiæ fuisse; ipsumque & domesticos fuisse primos e Corinthiis, qui Christo nomen dederint (16). Stephanas una cum Fortunato & Achaico (17) Ephesum ad Apostolum venerat aliquanto antea quam epistola hæc daretur; quibus & testimonium perhibet Apostolus, quod totos se obsequio Sanctorum & Ecclesiæ tradiderint. Græcis (18) Stephanas est carceris Præfectus Philippis Macedoniæ, qui ad Fidem conversus & baptizatus ab Apostolo, Corinthum ad eum visendum venit (19).

℣. 17. Non enim misit me Christus baptizare. Apostoli munus non eo potissimum consilio destinatum fuit mihi, ut conversos baptizarem (20). Id mihi non nisi per occasionem contingit: Evangelii prædicatio mihi potissimum commissa est; quod plane munus nobilius est quam baptismo tingere; id enim a privato quolibet Sacerdote, Laico etiam Fideli, quin & a fœmina, ubi ne-

(1) Est. Menoch. Tirin. Justin. alii. (2) Erasm. Est. (3) 1. Cor. xvi. 15. 17. (4) Chrysost. Theodoret. hic, alii. (5) Chrysost. Theodoret. Ambrosiast. Hieronymiast. alii. (6) Est. Grot. Ita & Clemen. Rom. Epist ad Corint. Vide August. de Baptismo cap. 5. (7) Hieron. in Epist. ad Tit. cap. 111. (8) Grot. hic. (9) Quid. in Theodoret. Oecumen. in Epist. Ambrosiast. in Justinianu, Theophyl. Ita & Codd. quiddam in Mill. (10) August. in Joan. tract. 84. *Etsi fratres pro fratribus moriantur; tamen in fraternorum peccatorum remissionem nullus sanguis Martyris funditur.* Vide & Leon. Magnum serm. 12. de Passione Domini; & Ep. 83. & 97. Est. hic. (11) Act. xviii. 8. (12) Rom. xvi. 23. (13) Theodoret. [Greek illegible] (14) [Greek illegible] (15) Chrysost. Euthal. Ambrosiast. Hieronymiast. Cophr. alii. (16) 1. Cor. xvi. 15. (17) 1. Cor. xvi. 17. (18) Græci apud Grot. hic. (19) Act. xvi. 27. 33. (20) Vide Est. Menoc. Grot.

ceffitas cogat, rite præftatur : at Evangelium nunciare munus eft Apoftolicum. Nihil plane eft in tota Religione dignius, præter facrificii oblationem, quam verbum in populos diftribuere (21).

Non in sapientia verbi, feu meditata oratione, & profana eruditione. Græcorum enim plerifque, ac præfertim Corinthiis, nihil tunc fapiebat, nifi philofophia plane humana conditum; nihil erat in honore, nifi eloquentia, ratiocinatione, fucifque Philofophiæ, ac Rhetoricæ perlitum. Apoftolus expendendum illis proponit, quam parum femper curarit humana hæc adminicula ad Jefum Chriftum nunciandum; ut & ipfi pariter difcerent, negligenda effe ifta, & flocci facienda. Atque ita fenfim ad propofitum defcendit, ut nimiam illorum follicitudinem erga fcientiam & eloquentiam arguat, & eos damnet, qui in Chriftianam Religionem Sectarum difcrimen, quod inter Ethnicorum Philofophos regnabat, inducere videbantur.

Ut non evacuetur. Si in Evangelii prædicatione Apoftoli adhibendam cenfuiffent opem ratiocinii, fcientiæ humanæ adminiculum, & vim eloquii arte compofiti, tribui merito potuiffet Religionis Jefu Chrifti incrementum artibus hifce, hominum induftria exquifitis. Palam igitur edicit Apoftolus, illa omnia fefe recufaffe, ne Crux Jefu Chrifti evacuaretur, id eft, ne quid pateretur detrimenti, neque eloquentiæ fuæ potius, quam Crucis virtuti tribueretur victoria, quam de infidelitate & errore retulerat (22). Non raro ufurpat Apoftolus verbum *evacuare* (23), pro, vanum & inutile efficere.

℣. 18. Verbum Crucis pereuntibus quidem stultitia est; infidelibus fcilicet atque incredulis, qui fermones noftros ceu figmenta anilefque fabulas traducunt. Revera quid anilius eft humanæ fapientiæ, quam falutis fuæ fpem in homine crucifixo collocare, in homine, inquam, qui nequitiæ & odio adverfariorum fuccubuit? Quid dementius, quam Religionem amplecti, credere cogentem res, quas animo non affequare? fpondentem bona invifibilia, nec nifi poft mortem confequenda; quæ alterius plane funt naturæ a carne & a fenfibus; quæ denique rudi minerva vix fingere animo poffumus? Religionem probare, quæ non nifi rerum abdicationem, ærumnas, labores, & cruces offert? Hæc funt quæ in Religione Chriftiana fapientia carnis videbat, quæque illam ceu dementiam refpui jubebant.

Iis autem, qui salvi fiunt, id est nobis, Dei virtus est. Salutem in nobis feliciter operatur, atque ad eam, quam fperamus, felicitatem re ipfa perducit. Illa nos revocat ad faniora, mentem illuftrat, cor afficit, juftitiæ nos reftituit, atque ineffabili voluptate perfundit, dum juffionibus Dei paremus, ejufque nominis caufa gravia & ardua toleramus. Denique Religionis Chriftianæ promulgationem per Crucis virtutem, & abfque humanæ fapientiæ & eloquentiæ ope, merito fufpicimus ceu grande fpecimen Divinæ potentiæ & virtutis: *Dei virtus eft*.

℣. 19. Perdam sapientiam sapientium; fapientium hujus fæculi (24); quorum inanitatem & ignorantiam, detracta fapientiæ larva, detegam. Profecto Chriftiana Religio magnas adeo veritates ignotafque Philofophis detexit, tanta illas luce perfudit, tantumque provexit, ut ejus comparatione philofophia nonnifi ignoratio & inanitas appareat; Philofophi collati cum Apoftolis, Martyribus, privatifque Fidelibus, qui per varia Ecclefiæ fæcula ad Evangelii normam vitam inftituerunt, nonnifi umbræ fint, & virtutum larvæ.

℣. 20. Ubi sapiens, ubi scriba, ubi conquisitor hujus sæculi? Hæc Ifaiæ fententia longe aliter hic, quam apud Prophetam, ufurpatur (25). Agebat ille de Ducibus copiarum vel Sennacheribi, vel Ezechiæ Regis Juda. In fugam verfus eft Sennacherib, ejufque exercitus trucidatus eft. Quo abierunt fapientes illi, rei militaris periti, Præfecti, qui exercitum luftrabant, viri, qui dies fupputabant? Transfert hæc Apoftolus ad Sapientes Gentium. Gloriabatur olim Philofophia, ope tantummodo fua fieri poffe, ut homines ad virtutem formarentur, & in viam ab errore redirent. Quis eft igitur, qui vos convertit, inftituit, & in viam falutis deduxit? An id factum eft ab Ethnicorum Philofophis, Judæorum Doctoribus, Curiofis & Politicis (26), five Doctis & Phyfices peritis (27), feu denique ab allegoriarum ftudiofis, eximiifque Scripturarum Interpretibus, qui fenfus illarum omnes rimantur & eruunt (28)? Has enim omnes interpretationes admittit illud: *Conquifitor hujus fæculi*. Politices ac Phyfices fcientia, & Scripturarum ftudium, varios earum fenfus rimans, faluti veftræ minime profuerunt: id ex uno Evangelio Crucis Chrifti accepiftis.

℣. 21. In Dei sapientia non cognovit mundus. Vifum eft Deo, per ftultitiam Crucis mundum ad falutem adducere. Intelligens Deus, quam irrito conatu fapientia hujus fæculi ftuderet lumen mentibus affundere, & cor hominis in viam rectam dirigere, oppofitum plane confilium inivit, fervandi fcilicet eos, qui fibi credunt non per fapientiam, fed per ftultitiam potius; ftultitiam, inquam, Crucis, quæ maxime fublimem fapientiam docet, & ad celfiffimum virtutis culmen mortales ducit. Quanta quanta eft Philofophia, ftudio licet ac meditatione exculta, nunquam affecuta fuit, ut Deum in operibus fapientiæ & potentiæ fuæ cognofceret (29); vel fi obtinuit, non tamen pro merito gloriam illi rependit (30). Sed Evangelii dementia, quam vocatis (31), quæ homini crucifixo Dei nomen tribuit, quæque in hac vita nonnifi afpera toleranda proponit, tantum valuit, ut vos ab errore revocatos ad æternam felicitatem perduceret.

℣. 22. Judæi signa petunt, prodigia fcilicet (32). Duplici modo vincuntur homines, authoritate & ratione. Judæos non convincit authoritas, fed prodigia; his enim jam inde ab initio affuevere (33); atque ex Prophetis intelligentes futurum, ut Chriftus poteftate & fapientia inftructus veniret, prodigia flagitabant, ut fidem fuam iis, quæ nunciabantur, addicerent. Gentiles Philofophiæ argutationibus affueti, fufpectum habebant quidquid planum & minime philofophicum faperet: nihil nifi evidens probabant. Quam igitur convertendis Judæis & Gentilibus rationem Chriftus inivit? Sapientiam ille quidem & miracula adhibuit, fed tanto artificio, ut genuinam fapientiam perinde ac dementiam Philofophi traducerent; Judæi increduli in illam velutì in lapidem offenderent. ℣. 23. *Nos autem prædicamus Chriftum crucifixum; Judæis quidem fcandalum, gentibus autem ftultitiam.*

℣. 24. Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam, Chriftum fcilicet, qui Dei virtus & fapientia eft iis, qui vocati funt, five Judæi fint five

(21) Theodoret. Juftin. Eft. Grot. (22) Vide Oecumen. Theodoret. ex Chryfoft. alias paffim. (23) Græc. Καταργεῖσθαι. Vide Rom. iv. 14. 1. Cor. 12. 15. 2. Cor. iv. 3. Philipp. ii. 1. Item, ἀργὸς γένηται, 1. Cor. xv. 10. 14. 1. Theffal. ii. 1. iii. 15. (24) Ignat. ad Ephef. Τῶν λεγομένων σοφῶν. Clem. Alexand. Strom. 5. τῶν δοκησισόφων, & ἐγκυκλίων διδακτῶν. (25) Ifai. xxxiii. 18. (26) Farræus, Vatab. (27) Grot. Druf. Bez. Juftin. Men. (28) Fuller. Mifcellan. Lud. de Dieu, Ligfoot. Hammond. (29) Chryfoft. Τῇ διὰ τῶν ἔργων φανερώσει δι᾽ ὧν ἰδόντες γνωρίζεσθαι. Grot. Eft. Juftin. Vat. alii. (30) Rom. i. 19. 20. 21. (31) Vat. Grot. Tir. Juftin. alii. (32) Græc impreff. Σημεῖον αἰτοῦσι, Signum petunt. Sed Alex. Claròm. S. Germ. & Boerner. GG. LL. Syr. Clem. Alex. Chryfoft. Theodoret. Tertull. Cyprian. Ambr. alii; Signa petunt, Σημεῖα αἰτοῦσι. (33) Eft. Men. Tirin. alii.

sive Gentiles. Illi qui Dei invitantis vocem non frustra audierunt; quorum corda Deus reclusit (34); quique ad vitam præordinati sunt Act. 13. 48. illi, inquam, Judæi & Gentiles Evangelium & prædicationem Crucis Christi, non secus ac virtutem & sapientiam Dei, exceperunt. Judæis Fidelibus eximiorum prodigiorum loco habita fuit; & Gentilibus perinde fuit in pretio, ac subtilissimæ quælibet validæque argutationes (35). In Jesu Christo Crucifixo, ejusque prodigiis & obitu, utrumque hominum genus illud tanta nactus est argumenta credendi, tot exempla, & documenta, ut plane persuasi victas manus Fidei dederint.

℣. 25. Quod stultum est Dei, &c. Crucis mysterium (36), Evangelii prædicatio, Christus Cruce peremptus dementiæ specimen mortalium oculis præbet; at ista hæc dementia adeo sapiens est, ut philosophorum omnium sapientiam superet; plus valuit, ac mortales ab errore revocavit magis, iniquos ad saniora plus traxit, plus denique ad morum emendationem intra decennium profecit, quam in tota sæculorum decade philosophia; seu potius, cum philosophia nonnisi audaces & hypocritas pepererit, Evangelium viros plane sapientes ac pios formavit. Ita patitet: *Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus:* plus valet, quam tota hominum virtus. Jesus Christus ex imbecillitate nostra infirmus, plus edidit prodigiorum, quam omnes simul Prophetæ. Evangelii prædicatio, Crucis Jesu Christi virtus innumeras propemodum gentes ad Fidem converterunt; conversio autem illa, quam pauci quidam & egeni piscatores, homines e vulgo & imperiti, operati sunt, prodigiorum omnium gloriam & admirationem superat. Quotquot sunt in orbe Principes, suis stipati exercitibus, quotquot Oratores eloquentia præstantes, nunquam simile quid assecuti sunt.

℣. 26. Videte vocationem vestram (37). Confertte numerum eorum qui paruerunt Evangelio, quique ex Dei munere verbum salutis non sine fructu audierunt, cum iis qui in tenebris ignorantiæ seu infidelitatis adhuc jacent; statimque intelligetis, quam rari sapientes secundum carnem, rari potentes, & clari genere vocati sint, pro numero eorum qui in viis mundi & umbra mortis adhuc errant. Non ait quidem Apostolus, uti Theodoretus expendit, neminem ex sapientibus virisque generosis credidisse, sed raros. Deus vocat, quos libet; infinitisque pollens viribus, obstinatarum mentium pervicaciam frangere, & rebelles etiam voluntates ad obsequium flectere valet. Quo tamen validiora sunt impedimenta, eo rarior conversio est. Sapientia autem profana, divitiarum copia, voluptates & dignitates mundi magna sunt utique virtutis & salutis impedimenta. A vero non abludis, dissidia nonnulla inde nata fuisse, quod Fideles Corinthii conditione inter se discreparent (38).

℣. 27. Quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat fortia; idest, sapientes (39). Deus sibi Discipulos & Apostolos tales elegit, qui arduis consiliis suis ineptissimi omnium viderentur; sed hinc potissimum gloria profundæ ejus sapientiæ summæque potentiæ augetur. Nemini enim succurret, ut felicem prædicationis exitum hominibus adscribat.

℣. 28. Ignobilia mundi. In ipsis Ecclesiæ crepundiis probro dabatur Christianis, quod cœtum suum non nisi ex infimæ fæcis hominibus, servis, ancillis, Eunuchis, & obstetricibus conflarent. Objiciebat ista Julianus Imperator, eamdemque criminationem ad suam usque ætatem perseverasse, testatur S. Chrysostomus (40).

Et ea quæ non sunt; quæ flocci erant & nihili, ut ea, quæ aliquid erant, destrueret. Ecclesiam suam veluti e nihilo eduxit (41), ut profanas superstitiones, peccatum, errorem, regnum Diaboli, quod jam inde a pluribus sæculis in orbe invaluerat, everteret. In ipso suo exordio Fideles erant cœtus hominum ita exiguus, pauci adeo erant Apostoli, si præsertim grande illud, quod agitabant, molimen spectetur, ut vix ac ne vix quidem illud tentari posse, nedum perfici, videretur.

℣. 29. Ut non glorietur omnis caro. Id commisit Deus, ut venturis deinde sæculis compertum esset, Ecclesiæ institutionem non hominis esse, sed Dei peculiare opus & molimen. Hominem quodammodo cogit ad suum se nihilum colligere, ut demisse, uti par est, de se sentiat ac sapiat.

℣. 30. Ex ipso autem vos estis in Christo; per Deum tales effecti fuistis, quales nunc in Christo estis. Igitur Deo uni ejusque misericordiæ tribuendum est, quod in tanta hominum turba vocati ac delecti estis: quod nunc in Christo ejusque Ecclesia versamini, ejusdem Dei beneficio accepistis. Deus vobis tradidit Servatorem, ut sapientia, justitia, sanctimonia & redemptio vestra sit. Christi labore parta est vobis vera sapientia, justitia, sanctitas, salus, & felicitas æterna. Deus Pater adoptavit nos in Christo Jesu, atque inter filios amicosque recensuit (42). Qui nos redemit, ad justitiam formavit, erudivit, docuitque regulas genuinæ sapientiæ Evangelio & gestorum suorum exemplis, unus fuit Jesus Christus. Hinc fit, ut cum nulla gloriandi ratio nobis sit, *qui gloriatur, in Domino glorietur.*

(34) Act. xvi. 14. (35) Est. Erasm. (36) Theodoret. Justinian. Est. Men. (37) Βλέπετε τὴν κλῆσιν. Reddi potest: *Vidistis vocationem vestram*; seu: *Videte vocationem vestram*: Sive: *Videtis, qui ex vobis vocati sint. Vocatio* usurpari potest pro vocatis, quemadmodum *Circumcisio* pro circumcisis.
(38) Vide Grot. hic. (39) Tertullianus plerumque legit: *Ut confundat sapientiam*; lib. 2. de Carne Christi cap. 4. contra Prax. c. 10. de Resurrect. c. 57. lib. 5. contra Marc. c. 1. (40) Chrysost. ad c. 2. primæ ad Corinth. Grot. hic. (41) Clement. Epist. 1. ad Corinth. Ἐκάλεσεν ἡμᾶς οὐκ ὄντας, καὶ ἠθέλησεν ἐκ μὴ ὄντος εἶναι ἡμᾶς. Et Chrysostom. Τὰ μὴ ὄντα. Τοὺς μηδὲν εἶναι λογιζομένους διὰ τὴν πολλὴν οὐδένειαν.
(42) Theodoret. Est. Vatab. Grot. alii.

CAPUT II.

Docet Apostolus, nonnisi unum Jesum Christum Crucis patibulo peremptum a se Corinthiis prædicatum, nec usum se nisi facili oratione. Nunciasse vero ignotam hominibus, notamque uni Dei Spiritui sapientiam, cui assequendæ carnalis homo impar est.

℣. 1. Et ego, cum venissem ad vos, fratres, veni non in sublimitate sermonis, aut sapientiæ, annuntians vobis testimonium Christi. 2. Non enim judicavi

me scire aliquid inter vos, nisi Jesum Christum, & hunc crucifixum. 3. Et ego in infirmitate, & timore, & tremore multo fui apud vos; 4. Et sermo meus, & prædicatio mea, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus, & virtutis: 5. Ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei. 6. Sapientiam autem loquimur inter perfectos; sapientiam vero non hujus sæculi, neque Principum hujus sæculi, qui destruuntur: 7. Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloriam nostram, 8. Quam nemo principum hujus sæculi cognovit: si enim cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent. 9. Sed sicut scriptum est: Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis, qui diligunt illum: 10. Nobis autem revelavit Deus per spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. 11. Quis enim hominum scit, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? ita & quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi spiritus Dei. 12. Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus, sed spiritum, qui ex Deo est, ut sciamus, quæ a Deo donata sunt nobis: 13. Quæ & loquimur non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctrina spiritus, spiritualibus spiritualia comparantes. 14. Animalis autem homo non percipit ea, quæ sunt spiritus Dei: stultitia enim est illi, & non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur. 15. Spiritualis autem judicat omnia: & ipse a nemine judicatur. 16. Quis enim cognovit sensum Domini, qui instruat eum? Nos autem sensum Christi habemus.

℣. 1. CUM VENISSEM AD VOS. Exemplo suo demonstrare pergit, nec hominum sapientiam, nec Philosophiam, nec eloquentiam instrumenta fuisse, quæ Deus in gentium conversione adhibuerit. Ipsos vos, Corinthii, appello: an philosophicis ratiocinationibus, sive eloquentiæ illecebris ad fidem deducti fuistis? Num ego iis instructus artibus, quibus corda mentesque capiuntur, inter vos steti? Profecto nec eloquentiæ, nec doctrinæ adminicula deerant Apostolo; accedebat valida & vehemens oratio: sed doctrina Theologica potius quam philosophica præstabat. Operam navaverat studio Judaicarum Legum & Religionis, Scripturarum denique ac Prophetarum. Sed philosophicas argutias, quæ Græcis sapiebant, parum norat; & eloquio a pluribus Græciæ Philosophis & Oratoribus superabatur. Nihilo tamen secius Corinthios ad fidem converterat, prodigiorumque ac sermonum virtute eo pertraxerat, ut exciperent *testimonium Christi*; sive, ut in Græco (1), *testimonium* seu *mysterium Dei*; id est Evangelium (2), quod eo nomine superiori capite ℣. 6. jam designatum est.

℣. 2. NON ENIM JUDICAVI ME SCIRE ALIQUID INTER VOS, NISI JESUM CHRISTUM, ET HUNC CRUCIFIXUM. Cum essem inter vos, quæcumque noram, pro nihilo habui, omnemque meam scientiam quodammodo seposui & occului (3), unum sciens & prædicans Jesum Christum. Eo me redegi, ut de Cruce Domini mei dumtaxat coram vobis dissererem. Aliter (4): Nullam mihi necessariam esse scientiam inter vos duxi, nisi hanc unam, ut Jesum Christum cruci affixum scirem. Id mihi satis esse censui, quo ea quæ capiti meo incumbebant mala tolerarem, vosque tyrones adhuc erudirem; non enim majoribus intelligendis aptos arbitrabar. Vide infra ℣. 6. Seu potius (5): Nihil aliud docendum vos censui. Satis vobis esse reputavi, si probe sciretis Jesum Christum crucifixum. Græcus non legit *me scire*, sed tantum *scire* (6).

℣. 3. IN INFIRMITATE, ET TIMORE, ET TREMORE MULTO FUI APUD VOS. Quamdiu inter vos Corinthi egi, injuriis semper obnoxius, inter ærumnas, malorumque hominum odia vitam traduxi (7); atque adeo ea exequi, quæ Jesus Christus passione sua me docuit, opportunum mihi accidit. Adversa illa, quibus nunquam non patui, cogebant me, aliud plane cogitare, quam diserti sermonis culturam, & philosophicarum argutationum sophismata. Eo me redegi, ut manuum mearum labore vitam tolerarem Act. 18. 3. Judæorum ac Gentilium Act. 18. 6. contumelias tuli; ad Præsidis tribunal raptus fui ibid. ℣. 12. denique ut adversariorum meorum insectationes vitarem, solum mihi vertendum fuit. Alii dictum hoc accipiunt de humili illo dejectionis statu, ad quem Apostolus Corinthi redactus fuit; de sollicitudine & anxietate perpetua, qua afficiebatur, metuens, nequis larvatus Apostolus illos falleret, sive ne illi admissam olim Fidem desererent.

℣. 4. IN OSTENSIONE SPIRITUS ET VIRTUTIS. Id vobis saluti fuit, non humana mea sapientia, vel eloquentia. *Ostensio Spiritus* superna sunt Sancti Spiritus dona iis collata, qui baptismate initiabantur, sive pius ardor Apostoli, seu vis illa plane divina Sancti Spiritus, per ipsum loquentis, & auditoribus robur ad credendum largientis. Vel denique, Veteris Testamenti oracula, quorum veritatem in Jesu Christo impletam Apostolus demonstrabat (8). *Virtus Dei* sunt prodigia, quæ ob Fidei confirmationem Apostolus Corinthi patrabat (9). Sunt qui (10) *Ostensionem Spiritus & virtutis* perinde accipiant, ac si legeretur: *Ostensionem virtutis spiritualis*; confirmans ea quæ verbis asserebam, prodigiis & Divinæ virtutis argumentis.

℣. 5. UT FIDES VESTRA NON SIT IN SAPIENTIA. Si nos nunciando Evangelio philosophicis subtilitatibus & eloquentia usi essemus, reputari utique potuisset, deceptos vos atque artificio aliquo captos ad Fidem venisse. At nihil tale contigit: vestra enim fides nonnisi a perspicuitate veritatis repetenda est, nonnisi denique a virtute Sancti Spiritus, qui lucem mentibus, ignem cordibus infudit (11).

℣. 6. SAPIENTIAM AUTEM LOQUIMUR INTER PERFECTOS. Cum primum ad vos veni, totum mysteriotum,

[1] Μαρτύριον τοῦ Θεοῦ. Alii non pauci: μυστήριον τοῦ Θεοῦ. Ita Syr. Copht. Ambr. Alii Quid. Codd.
[2] Theodoret. in textu; Grot. Est. Menoch. Vorst. [3] Est. Tirin. Castal. Menoch. Justin. [4] Vide [illegible] de Dieu, Pagn. Alior. [5] Cor[illegible] [6] Οὐ γὰρ ἔκρινα τοῦ εἰδέναι τι ἐν ὑμῖν. Plures omittunt τοῦ. [illegible] Mill. [7] Theodoret. hic. Grot. ad ℣. 2. Justin. Ita Chrysost. [8] Origen. lib. 1. contra Cels.
[9] Theodoret. alii. [10] Cast. Est. Tagnin. [11] Vide Est. Grot. Vatab. Men. Tir. &c.

rum, quæ docendi eratis, pondus sustinere impares eratis: quare Christum crucifixum docere satis habui. Igitur ne arbitremini, ex imbecillitate factum esse, ut a subtilitatibus philosophicis & oratorio artificio abstineremus; quin & sæpe accidit, ut a sublimioribus Religionis mysteriis referendis abstineamus. Prudentiæ leges nobis statuimus, & ad auditorum ingenium omnia temperamus (11).

Græci Patres (12) id explicant de Evangelii & Crucis Christi prædicatione. Evangelii dogmata stultitiæ nomine Gentiles traducebant; sed *perfecti* Fideles, sacris Christianorum mysteriis initiati, ceu sapientiæ & absolutæ sapientiæ regulas venerabantur. Alii (13) sic reddunt (14): *Scientiam proponimus in perfectissimis*. Toto hoc capite Apostolus nonnisi de doctrina sua disputat, non de iis quos docebat; de quibus nonnisi sequenti capite sermonem incipit; docetque, ipsos adhuc infantes esse in Jesu Christo. Hac ipsa voce *perfecti*, Græce [illegible], utuntur Gentiles, ut sacris abditisque mysteriis religionis suæ initiatos designent; eorumque imitatione Apostolus eamdem vocem de penitioribus nostris mysteriis adhibet.

NON HUJUS SÆCULI, NEQUE PRINCIPUM HUJUS SÆCULI. Sapientia Mundi est rei politicæ scientia, humana prudentia, philosophia, eloquentia; cui synonymum est, *Sapientia Principum hujus sæculi*. Viri docti, Philosophi & summi viri hujus sæculi (15) gloriam suam, & studium in his collocant. Alii (16) nomine Principum hujus sæculi Dæmones accipiunt, cum & Christus in Evangelio Principem hujus sæculi Dæmonem appellaverit (17). Sapientia sæculi, artes curiosæ, philosophia, cum vanis occupatur, vanitati hominum alendæ tantummodo serviens, merito sapientia Dæmonis, Principis hujus sæculi, nuncupatur.

℣. 7. SED LOQUIMUR DEI SAPIENTIAM. Quam nunciamus sapientiam, ea longissime a Sapientia hujus sæculi, hominum invento, abest; cum sit ipsa Dei sapientia, jam inde ab æternitate abdita in ejus Mysterio, ac nostra demum ætate per Jesum Christum manifestata. Sapientia illa, quam pro sua munificentia Deus ante omnia sæcula nobis prædestinavit, & quam denique nobis detexit, ad nostrum commodum nostramque gloriam in hoc & futuro sæculo promovendam; hæc, inquam, Sapientia, non vero inanis sæculi hujus sapientia, nostræ gloriæ unicus finis esto & argumentum.

℣. 8. QUAM NEMO PRINCIPUM HUJUS SÆCULI. Hujus sæculi Principes, apud Patres Græcos (18), sunt Pilatus, Herodes, Annas, Caiphas, aliique Principes, qui in necem Jesu Christi conspirarunt. Sed Latinis (19), & Interpretibus non paucis (20) sunt Dæmones, quos authores necis Jesu Christi præcipuos fuisse, non uno Evangelii testimonio discimus (21). Porro nec Dæmones, nec Judæorum Optimates, Herodes aut Pilatus, neci Jesum Christum tradentes, de Divinitate ejus quidquam norant; alioqui enim, licet in illum pessime debacchati, vix fieri potuisset, ut supplicium decernerent in *Dominum gloriæ*, in Jesum Christum, totius Sanctorum gloriæ in hac vita & in æternitate authorem, quique supplicii sui opprobrio summam sibi solidamque gloriam & nomen super omne nomen peperit (22). Ex nonnullis Evangelii (23) locis discimus, Dæmones non penitus Divinam Jesu Christi naturam ignorasse: an vero perspicue nossent, non satis compertum est; plus enim suspicionis quam scientiæ habuisse videntur.

℣. 9. SED SICUT SCRIPTUM EST: QUOD OCULUS NON VIDIT. Sapientiam prædicamus, de qua scriptum est, &c. Locus ab Apostolo laudatus occurrit in Isaia LXIV. 4. ubi Propheta sermonem habens de felicitate populi sui, quam Deus dissipata Antiochi Epiphanis procella, populo parabat, ait: *Oculus non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti expectantibus te*. Sed Apostolus verbis Prophetæ aliquid addit, & ab Hebræo & Septuaginta recedit. Legunt enim Septuaginta: *A sæculo non audivimus, neque oculi nostri viderunt Deum, præter te & opera tua, quæ facies expectantibus misericordiam*. Hinc Græci Patres sententiam hanc, uti ab Apostolo laudatur, in Bibliis nullibi invenientes, deductam illam fuisse suspicati sunt ex vetusto aliquo apocrypho libro (24), vel Scriptione aliqua, quæ hodie perierit: vel denique ex peculiari Dei revelatione Apostolo innotuisse. At revera Hebræi sensum tenuit Apostolus, non verba; ita enim sonat Hebræus ad literam: *A sæculo non audierunt, neque auribus perceperunt. Oculus non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti expectantibus te*.

℣. 10. NOBIS AUTEM REVELAVIT DEUS, &c. Non sensuum nec rationis ope arcana Christianæ Religionis pervasimus: ipse nobis Spiritus Sanctus ea reseravit; quemadmodum Jesus Christus ipse nos docuit Jo. 16. 13. *Cum venerit Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem*.

SPIRITUS ENIM OMNIA SCRUTATUR (25), ETIAM PROFUNDA DEI; omnia rimatur; non quod aliquid ignoret (26): pervidet, nota illi sunt & explorata abditissima quæque mysteria (27). Ea vero non sibi tantum cognoscit infinita scientia divinitatis suæ, sed & nobis eadem exponit ac detegit: nos trahit, ut illa & studio & meditatione versemus, quemadmodum alibi de eodem Spiritu scriptum est (28): *Misit Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem*, &c. idest., moventem ut clamemus.

℣. 11. QUIS ENIM HOMINUM SCIT QUÆ SUNT HOMINIS, NISI SPIRITUS HOMINIS? Quemadmodum cor hominis alius non scrutatur homo, nisi qui in illo vota & cogitationes efficit; ita pariter Dei Mysteria unus novit Dei Spiritus, qui in ipso Deo est Deus & idem, utpote a Patre Filioque procedens, & unius cum utroque naturæ (29). Eodem Spiritu docente, Fidei Mysteria habemus explorata; eodem inspirante, bona superiora cognoscimus & diligimus. In eamdem sententiam concedit Jesus Christus in Evangelio Matt. XI. 27. *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare*.

℣. 12. NOS AUTEM NON SPIRITUM HUJUS MUNDI (30). Mihi autem comperta est ea, quam vobis nun-

[11] Vide infra III. 1. XIII. 11. XIV. 20. Hebr. V. 14. Est. Justin. Tir. alii. [12] Vide Chrysost. Theodoret. Theophyl. &c. [13] Casaubult. hic. Cene, projeta de version pag. 668. [14] Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις. [15] Chrysost. Theodoret. & alii Græci. [16] Ambrosiast. Est. Men. alii passim. [17] Joan. XII. 31. XIV. 30. XVI. 11. [18] Origen. homil. 2. in Cant. Chrysostom. Theodoret. Vide & Tertull. lib. 3. cap. 6. contra Marc. Vide & Grot. Vorst. Justin. Cornel. Sclater. alios. [19] Ambrosiast. Hieronymiast. Leo Mag. serm. 9. 51. & 18. Innoc. 3. fer. sex. 5. post Dominic. 1. Quad. D. Thom. [20] Cajet. Est. Haymo, Hervæus. [21] Luc. XXII. 53. Joan. VIII. 44. XIII. 2. XIV. 30. [22] Ita Interpp. Græci. [23] Marc. V. 7. Matth. VIII. 28. Marc. I. 24. &c. [24] Hieronym. in Isai. LXIV. 4. Theodoret. hic; & Chrysostom. Origenes aliique Veteres nonnulli censuere, sententiam hanc haustam esse ex apocrypha Apocalypsi Eliæ. Mavult Grotius ex libris Rabbinorum, qui eam ex priscis accepere. At omnino compertum est, spectatum ab Apostolo locum Isaiæ LXIV. [25] Τὸ γὰρ πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ. [26] Theodoret. Justin. Est. Menoch. [27] Vide Estium hic. [28] Galat. IV. 6. Rom. VIII. 15. [29] Vide Theodoret. hic. Tertull. advers. Hermogen. cap. 18. & cont. Praxeam c. 18. [30] Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν. Ita Syr. & Codd. quid. Latini, omisso hujus. Sed Clar. & S. Germ. GG. LL. Borner. G. L. Ambros. Copht. cum Vulg. legunt, hujus, τούτου.

nuncio, veritas, quod accepetim Spiritum Dei, Spiritum veritatis, qui abdita quæque & profundissima nobis pandit & exponit. Sermonem ad vos non habemus, spiritu mondi hujus edocti (31), spiritu mendacii, vanitatis, erroris, & nequitiæ, neque peculiari nostro spiritu suggerente; deinque non humana scientia instructi, quam studio vel ingenio comparaverimus. Omnia quæ vos docui, divina perfusus luce, prophetica, & plane divino munere infusa, tradidi; quamobrem adsistente mihi Spiritu Omnipotenti, & afflante me Numine, supervacaneum duxi ex studio & ratiocinatione argumenta ad vos convincendos arcessere. Spiritus Sanctus statim cor petit, & breviore via pergens, cor nostrum mentemque interiori impulsu atque eruditione vincit & domat. ℣. 13. *Quæ & loquimur, non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctrina Spiritus* (32).

℣. 13. SPIRITUALIBUS SPIRITUALIA COMPARANTES; id est, religiosa religiose tractantes; vel, aptantes, exponentes religiosa viris religiosis. Apostoli, cæterique Apostolicum munus agentes viri, Dei Spiritu afflati, ingenio auditorum sese accommodant, & pro singulorum necessitate doctrinam distribuunt. Quæ e contra opponi a Corinthiis possent, occupare quodammodo videtur Apostolus. Si tu Spiritu Dei afflaris, Spiritu nimirum illo, quem abdita quæque rimari doces, pande igitur mysteriorum illorum arcana: cur unum dumtaxat Jesum Christum crucifixum crepas? Ideo potissimum, reponit Apostolus, quod hominibus spiritualia sectantibus spiritualia tradere novi. Græcus reddi potest (33): *Explicantes spiritualia spiritalibus*; quæ versio cum superiori convenit. Vertunt alii: *Conferentes spiritales res cum rebus spiritalibus*. Conferentes Prophetarum oracula cum gestis dictisque Jesu Christi, dum inter mortales ageret, ac demonstrantes, oraculorum veritatem ratam a Jesu Christo impletam (34). Aliter (35): Tractantes spiritalia pro illorum natura verbis propriis & opportunis. Sed prior expositio melior.

℣. 14. ANIMALIS HOMO NON PERCIPIT EA QUÆ SUNT SPIRITUS DEI. Superiori versiculo docuerat, in erudiendis auditoribus suis, pandendisque religionis mysteriis, ad auditorum ingenia sermonem suum se temperare. Hanc agendi rationem hic excusat eo nomine, quod homo animalis, seu non spiritalis, Sancti Spiritus unctione nondum initiatus, sublimes hasce veritates minime ferat. Cibus sunt solidior, quam illius stomacho concoquatur. Veritati huic demonstrandæ consequenti etiam capite incumbit. *Animalis homo* hic usurpatur pro eo qui humanæ rationis dictata solummodo sequitur (36), ac plane diversus est ab eo, quem alibi appellat *hominem carnalem* (37); qui se totum carnis licentiæ permittit, quique carni & sanguini & gestis & sententiis obsequitur. Ingenue tamen fatendum est, non raro *hominem animalem* & *hominem carnalem* unum idemque significare. Judas Apostolus hominem animalem appellat illum, qui S. Spiritu caret (38): *Animales, Spiritum non habentes*. Quod a mente Apostoli hic non abludit.

℣. 15. SPIRITUALIS AUTEM JUDICAT OMNIA, ET IPSE A NEMINE JUDICATUR. Qui S. Spiritu afflatur, quique vias Domini non ignorat, de omnibus judicat, penitiora quæque mysteria, & sublimes maxime veritates perspectas habet: qualibet de re sermo haberi cum illo potest: mentem enim ad omnia instructam habet. *Et ipse a nemine judicatur*: argui & damnari nequit; vitam enim agit nonnisi laudabilem, dogmata sectatur sana; longe superior est quocumque homine carnali; nec fieri potest, quin is ab homine spiritali probetur & commendetur (39). Judicio est rectus, moribus sanctus, agendi ratione justus; incertus non est opinionibus, & in cepto semel consilio perseverat, opinionem arbitriumque hominum mutabile non sequitur. Reddi potest Græcus (40): *Spiritualis judicat de omnibus, & ipse in nihilo judicatur*; omnia judicio ipsius, ipse vero nullius judicio obnoxius est; docet alios, nec docetur a quoquam, nisi forte ab homine spiritali. Nihil prohibet, quin spiritalis homo a spiritali altero judicetur (41); pietatis enim & perfectionis plures sunt gradus.

℣. 16. QUIS ENIM COGNOVIT SENSUM DOMINI? Causam reddit, cur spiritalem hominem a nemine judicari docuerit. Spiritu Dei plenus, arcana illius pervadit: & quis hominum tantum audeat, ut judicio cum illo contendat, mores ejus & doctrinam carpat? Ut enim aliquid arguatur, prius cognoscendum est: *Quis autem cognovit sensum Domini, qui instruat eum?* Desumpta sunt hæc ex ex Isaia (42). Addit Apostolus: *Nos autem sensum Christi habemus*; quamobrem spiritales nos esse, Mysteriorum Religionis non ignaros, aptosque abdita illorum pervadere, intelligentes quando & quomodo ea detegenda sint, merito arbitramur. Scimus quæ auditoribus nostris conveniant, quæ ingenium illorum & necessitas postulet. Ideo uni Deo ratio reddenda est nobis de ea, quam vobis tradidimus, doctrina, cæterisque rebus, quas vobis exposuimus.

(31) Vide 1. Joan. iv. 4. 5. 6. & v. 19. & 2. Reg. xxii. 22. Joan. viii. 45. (32) Græc. Οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς πνεύματος ἁγίου, *Non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctis Spiritus sancti* [supple, *verbis*], Idest, *in sermone quem docuit Spiritus sanctus*. Quidam: Ἀλλ' ἐν διδαχῇ πνεύματος. Quem plurimi omittunt ἁγίου. Vide Mill. (33) Πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες. Grot. & Heins. συγκρίνω usurpatur pro explicare, Genes. xl. 8. 16. 22. & xli. 12. 13. 15. & Dan. v. 15. 17.
(34) Ita Chrysostom. Theodoret. Alii Græci. (35) Est. Menoch. Justin. Bez. Vorst. Tir. alii.
(36) Vide Grot. hic, & Est. & Theodoret. ex Chrysost. Augustin. plurib. locis. (37) Vide Rom. vii. 14. & 1. Petri ii. 11. (38) Judæ ℣ 19 (39) August. Justini. Gros. Est. Vat. alii. (40) Ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται. (41) Chrysost. Theophyl. Vide & Theodoret. (42) Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου, ὃς συμβιβάσει αὐτόν; *Quis novit sensum Domini, qui instruat, seu convincat, vel ad consensum deducat eum?* Isai. xl. 13. Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου, καὶ τίς αὐτοῦ σύμβουλος ἐγένετο.

CAPUT III.

Corinthii, utpote adhuc carnales, spiritalia & celsiora ferre non potuerunt. Dissidia inter eos orta. Jesus Christus unicum est fundamentum, quo innitens ædificium igne probabitur. Ne dedicatum in nobis Templum Dei violemus. Mundi sapientia destruetur. Cavendum, ne gloria in hominibus collocetur.

℣. 1. ET ego, fratres, non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Tamquam parvulis in Christo, 2. Lac vobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis: sed nec nunc quidem potestis: adhuc enim carnales estis. 3. Cum enim sit inter vos zelus, & contentio: nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? 4. Cum enim quis dicat: Ego quidem sum Pauli: alius autem: Ego Apollo: nonne homines estis? Quid igitur est Apollo? quid vero Paulus? 5. Ministri ejus, cui credidistis, & unicuique sicut Dominus dedit. 6. Ego plantavi, Apollo rigavit: sed Deus incrementum dedit. 7. Itaque neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat: sed, qui incrementum dat, Deus. 8. Qui autem plantat, & qui rigat, unum sunt. Unusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem. 9. Dei enim sumus adiutores: Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis. 10. Secundum gratiam Dei, quæ data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui: alius autem superædificat. Unusquisque autem videat, quomodo superædificet. 11. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id, quod positum est, quod est Christus Jesus. 12. Si quis autem superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam, 13. Uniuscujusque opus manifestum erit: Dies enim Domini declarabit, quia in igne revelabitur, & uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit. 14. Si cujus opus manserit, quod superædificavit, mercedem accipiet. 15. Si cujus opus arserit, detrimentum patietur: ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem. 16. Nescitis, quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis? 17. Si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. 18. Nemo se seducat: si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens. 19. Sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum. Scriptum est enim: Comprehendam sapientes in astutia eorum. 20. Et iterum: Dominus novit cogitationes sapientium, quoniam vanæ sunt. 21. Nemo itaque glorietur in hominibus. 22. Omnia enim vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas, sive mundus, sive vita, sive mors, sive præsentia, sive futura: omnia enim vestra sunt: 23. Vos autem Christi: Christus autem Dei.

℣. 1. NON POTUI LOQUI VOBIS, QUASI CARNALIBUS. Quod in prædicatione Evangelii sequutus est institutum, apud Corinthios defendit Apostolus. Si abdita Religionis Christianæ mysteria ipso statim exordio vobis non detexi; si prædicationem meam intra unum Jesum Christum crucifixum continui, id utique a me factum non est, quod altiora mysteria non suppeterent; sed quod impares illis adhuc vos censuerim, & imbecilliores, quam ut pondus illorum ferretis; ac nonnisi injuria falsi Apostoli dispendio nominis mei famam quærunt. Nulli eorum concedo: si me demisi, id vestri causa, ut me scilicet vobis accommodarem, præstiti. Opportunum tempus opperiebar, quo vos in fide firmiores, & scientia Fidei doctiores essetis. Decipi vos passi estis novorum Præconum assentationibus; mysteriorum, quæ vobis nunciata sunt, magnitudo vos cepit: sed ultra metam illi provecti sunt. Rerum Spiritus peritissimos vos esse reputarunt, cum carnales adhuc esse, eventus ipse probaverit: id enim turbas in vobis & seditiones excitavit.

TAMQUAM PARVULIS IN CHRISTO; tamquam Neophytis, virtute rudioribus, & rerum divinarum imperitis (1). Alendi eratis lacte, non solidiori cibo; doctrina facili, communi, familiari, non revelatis, quæ virtute provectos deceant, veritatibus. Hac comparatione gaudet Apostolus (2). Porro illud *parvulis in Christo*, virtuti & pietati Corinthiorum non officit, utpote quos capite 1. 5. *divites in Christo* appellat. S. Ignatius Trallianos nuncupat parvulos Dei in Jesu Christo, quos tamen eadem Epistula ceu dignos Deo & pietate eximios commendat.

℣. 2. LAC VOBIS POTUM DEDI, NON ESCAM; vulgares veritates vobis exposui, imbecillioribus accommodatas; easque plana & simplici ratione proposui, ne oneri essem rudioribus. Majora servavi in aliud tempus, cum ætas firmior, virtus perfectior vobis accessissent (3). Intellexi tamen ex vestris dissidiis, imbecillimos adhuc vos esse, nec satis validos, ut ad majora ascendatis. Solemne olim erat nutricibus, ut pueris a lacte pulsis cibum manderent (4).

℣. 3.

[1] Clem. Alex. Pædag. lib. 1. c. 6.
[2] Vide Sup. II. 6. 15. 16. Ephes. IV. 13. Hebr. V. 14.
[3] Origen. lib. 3. contra Cels.
[4] Theophrast. Charact. Περὶ ἀηδίας. Τὸ παιδίον τῆς τιτθῆς ἀφελόμενον, μασσώμενον σιτίζειν αὐτό.

℣. 3. Adhuc enim carnales estis. Spiritus Sanctus nondum vos penitus pervasit; nec probati estis quantum oportet, ut puram mentem ad spiritalia erigatis. Id autem inde colligo, quod inter vos *zelus* est *& contentio* (5); dissidia enim hæc, carnis & spiritus hominis, non Spiritus Dei opera & argumenta sunt. Ubi enim regnat in corde charitas & in mente sinceritas, inde illa facessere necesse est. *Carnalis* hic perinde valet ac *animalis* Capite II. 14.

℣. 4. Nonne homines estis (6)? Nonne humanum & carnale plane sapitis? Græcus: *Nonne carnales estis?* Nondum plurimum in Christianæ Religionis perfectione profecisse vos, fatendum est, cum schisma inter vos audiatur, *Ego sum Pauli; ego Apollo*; ac si Paulus (7) & Apollo magistri, & principes vestri sint ac domini. Dissidia hæc nonnisi ex ignorantia & mala cupiditate cordi insita nasci potuerunt.

℣. 5. Ministri ejus, cui credidistis. Quando unquam occurrit, ut post accepta ex Principe aliquo, aut optimate, vel amico ingentia beneficia, aboleatur largitoris memoria, ut ministrorum illius nomen retineatur? Apollo & Paulus ministri sumus tantummodo & instrumenta, quibus Deus vos ad Fidem perduxit. Græcus (8): *Nonne ministri sunt, per quos credidistis?*

℣. 6. Ego plantavi. Ego primus Evangelium Corinthi nunciavi. *Apollo rigavit*; me excipiens Apollo, jacta semina rigavit, sed neuter ut in cordibus vestris Fides germinaret, neque ut lux menti vestræ affunderetur, nec denique ut motionem voluntas vestra sentiret, effecimus. Deus unus laboribus hisce nostris favens, ad Fidem vos non frustra vocavit (9). Nobis quidem datum est, ut aures corporis vestri, & ipsam veluti spiritus superficiem tangeremus: at quod persuaderemini, quod veritatem agnoscentes, vita æterna digni efficeremini, denique quod fide viva per charitatem instrueremini, quod superstitionem & peccata abdicaretis, hæc porro Dei unius opera sunt. Ita Clem. Alex. Teodoret. Est. Men. alii.

℣. 8. Qui plantat et qui rigat, unum sunt, ministerio. Uterque pares sunt, qua Dei servi: neuter vos ad Fidem perducere, aut corda vestra pie afficere valuit. Uterque instrumenta fuerunt, quæ Deus in vestram utilitatem & institutionem adhibuit, sed unus ipse interiori voce admonuit, & intima gratiæ suæ vi traxit (10).

Secundum suum laborem. In præmii largitione Deus successum laborum non spectat; novit enim, prosperum rei successum a se uno pendere. Præmio donat labores, etiamsi frustra cesserint. Infelix rei eventus merito operis apud Deum nihil detrahit (11); qui, licet Apostoli & Prædicatoris labores coronans, dona sua peculiaria, & beneficia illis impensa remuneratur; rationem tamen referre illis vult eorum, quæ in sui obsequium agunt, gratiæ suæ & piæ mentis motioni cooperantes. Neque enim nisi opus, quod in gratiam obsequiumque Dei præstitum est, & charitate animatur, æternæ vitæ meritum obtinet (12).

℣. 9. Dei enim sumus adjutores; operis scilicet adjutores (13). Non quod egeat Deus hominum ope & adminiculo; quasi absque nobis præstare nihil possit (14); libet illi dumtaxat nobis uti, tamquam instrumento libero & animato. Ipso cessante, nunquam labores hominum cum merito & aliorum utilitate proficient. Sæpe Deus impios in ministerium adhibet, ut Electorum suorum felicitatem procuret. Igitur quod Deus nos ad opus suum adhibeat, inde colligendum non est, nos a Deo probari, nec ex eo certum exhibetur futuræ mercedis pignus, quod laboribus nostris exitus felix accedat. Gloriam suam in præmium nunquam largietur Deus, nisi operibus, quæ Spiritu ejus intus agente præstita fuerint.

Dei agricultura estis. Prædicatores & Apostoli sunt Dei servi, quibus Deus in agri sui culturam utitur, ut cædant scilicet, disponant, lapides in ædificium ordinent. Petrus, Paulus, Cephas, Apollo de felici segetis ubertate, aut eleganti ædificii structura gloriam sibi, quæ tota agricolæ est & Architecti, vindicare non possunt.

℣. 10. Secundum gratiam Dei quæ data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui. Membro superiore docuit, unum esse Deum, qui construit ædificium & dirigit: hic autem subdit, se peritum esse architectum: *Ut sapiens architectus fundamentum posui*. Id tamen non absolute sibi tribuit, sed ex parte, nempe per gratiam, quam a Deo obtinuit; ut proinde tota laboris operisque gloria in Deum referatur (15). Ego quidem spiritalis ædificii vestri fundamenta posui, sed Dei jussu & ope. Ipse me ad Apostolicum munus vocans, ad nunciandum Evangelium destinavit, laboresque meos favore promovit.

Alius autem superædificat. Apollo, cæterique successores mei super locatum a me fundamentum fabricati sunt. *Unusquisque autem videat, quomodo superædificet*; videat scilicet quæ doctrina sua, quæ fides sit, quæ dogmata, quæ morum regula (16). Fundamentum stabile est; novi enim quam Fidem vobis nunciaverim, quam morum regulam tradiderim; sed vadem me pro cæteris non exhibeo. Deus judicet. Si forte illi pro firmis lapidibus ac marmore superstruunt ligna, stipulam, male compactum lutum, brevi fiet, ut moles tota corruat, vel flammis absumatur. Si pro doctrina sana, sacris e Scripturis eruta ponunt scientiam inanem, & philosophiam omnino profanam; si relicta Sancti Spiritus impressione, ferri se patiuntur inani ambitione, & stulta dominandi cupiditate, aut curiositate, fiet brevi, ut labores illorum frustra cadant, & ædificium evertatur. Veterum plures (17) cum Recentioribus nonnullis ædificio super fundamentum erecto designari arbitrantur bona quæque opera, ab hominibus post Fidem & baptismum facta. Sed prior interpretatio, quæ de doctrina explicat, literæ magis congruere videtur.

℣. 11. Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est. *Nemo potest*, scilicet, *Nemo debet*; quemadmodum & ℣. 1. *Non potui*, idest, non debui, *loqui vobis quasi spiritualibus*; & infra x. 21. *Non potestis mensæ Domini*

[5] Græc. Ζῆλος, καὶ ἔρις, καὶ διχοστασίαι, *Æmulatio, & contentio, & dissensiones*. At neque Ms. Alexandrinum, neque Cophtica, Æthiopica, Clemens Alexandrinus, aliique plures legunt, διχοστασίαι, *dissensiones*.
[6] Οὐχὶ σαρκικοί ἐστε. Sed MSS. Alex. Clarom. GG. LL. Boerner. G. L. Barber. 1. Copht. Æthiop. Aug. Ambros. *Homines estis*, ἄνθρωποι ἐστε. [7] Galat. v. 20. [8] Ἀλλ' ἢ διάκονοι δι' ὧν ἐπιστεύσατε. Sed Claromont. & S. Germ. Lat. Ambrosiast. Hieronymiast. August. Vulg. *Ejus cui credidistis*. Velut. αὐτοῦ ᾧ ἐπιστεύσατε.
[9] Vide August. contra 2. Epist. Petil. cap. 35. & tract. 80. in Joan. & tract. 7. in Epist. 1. Joan. *Ministeria forinsecus adjutoria sunt, & admonitiones: cathedram tamen in cælo habet, qui corda docet. Sic sunt hæc verba quæ forinsecus dicimus, quomodo est agricola ad arborem. Forinsecus enim agricola operatur, sed tamen poma non format.* Ita D. Thom. Est. Justin. alii. [10] Augustin. lib. de Grat. Christi adversus Pelag. & Celest. cap. 35. num. 38. *An credat aliquod adjutorium bene agendi adjunctum naturæ atque doctrinæ, per inspirationem flagrantissimæ atque luminosissimæ charitatis.* [11] Vide Chrysostom. hic, & Theodoret. & alios.
[12] D. Thom. Dionys. Carth. Est. [13] Συνεργοί, *Cooperatores, operis adjutores.* [14] Theodoret. Est. Isai. xl. 13. *Quis adjuvit Spiritum Domini?* Gregor. Magn. lib. 3. Moral. in Job cap. 11.
[15] Chrysost. Theodoret. Est. Grot. Justin. alii. [16] Vide Primas. D. Thom. Ambrosiast. Herv. Est. Grot. Justinian. [17] Chrysost. Theodoret. alii Græci antiqui & recentiores.

ni participes esse, & mensæ Dæmoniorum; id est, indignum est, cultum Domini simul & Dæmonis miscere. Docet igitur Apostolus, Evangelii præcones, qui sibi successere, non debuisse doctrinam aliam tradere, aut diverso sermone loqui; se enim fundamentum locasse ipsum Jesum Christum, præter quem si quis aliquid prædicaverit, ædificium penitus ruiturum.

℣. 12. SIQUIS SUPERÆDIFICAT SUPRA FUNDAMENTUM HOC, AURUM, &c. Varia est sententiæ hujus interpretatio, uti supra ℣. 10. significavimus. Græci Patres (18) vulgo explicant de operibus bonis malisque, quæ quis post baptismum & Christianæ Religionis professionem præstiterit. Verum Latini Patres (19), cum frequenti sacrorum Scriptorum turba, de doctrina interpretantur mala vel bona, quam quis, sive Apostolus sive Apostolicus Minister, prædicaverit iis, qui dogmata Fidei jam exceperunt. Inter mala primorum illorum sæculorum pessimum erat, personatorum Apostolorum, quos Synagoga suppeditaverat, turba, quippe qui ubique sese insinuarent, arrogarent sibi potissimum prædicationem ad Gentiles Neophytos, docerentque, nihil illis reliqua omnia profutura, nisi legalia servarent. Hos arguit Apostolus in plerisque Epistolis; eosdemque ait superstruere ligna, fœnum, stipulam fundamento, quod jam locatum est. *Aurum, argentum & lapides pretiosi* SS. Augustino (20) & Gregorio Magno (21) sunt bona opera, salute æterna digna; *ligna* vero, *fœnum*, *stipula* sunt venialia delicta, & rerum temporalium cupiditas.

℣. 13. DIES ENIM DOMINI (22) DECLARABIT. Dies Domini, dies judicii est (23). Ignis omnia absumens, quæ in terra continentur, diem illam terribilem præiturus, ea deteget, quæ huic fundamento superstructa sunt; deteget, inquam, non per se quidem, neque enim spiritus igne tanguntur, neque conscientiæ, ut ea quæ ignorant, velut affusa luce hoc igne, detegantur; sed illum statim excipiet Judicium supremum, in quo pandentur volumina, & cordium arcana atque occultas quasque veritates Deus revelabit. Tunc utique fiet, ut boni malique Evangelii Præcones dignoscantur; quemadmodum & genuinus Fidelis, qui firmus veritati & fundamento inhæsit, ab altero, qui rapi se in omnem doctrinæ ventum permisit, quique in agro cordis sui inter triticum incautus lolium admisit.

Est aliis (24) *dies* ærumnarum, venationum & discriminis. His quippe justus ab hypocrita distinguitur; verus Apostolus ab Impostore, lupus ovilla pelle tectus ab ove (25). Alii planius sic explicant (26): Qui fuerint illi, tunc compertum erit. Veritas filia temporis est, uti dicitur: temporis beneficio omnia tandem, vel occultissime, revelantur (27). Alii (28) malunt hæc interpretari de ultione, quam Deus parabat in Judæos, & mendaces prioris illius sæculi Christianos, quorum crimina invidiam Christianæ Religioni apud Gentiles conflabant. Denique placet nonnullis (29) accipere de Spiritu S. seu de lucerna Verbi Dei, quæ adhuc existit in Ecclesia, quæque id præstat, ut temporis successu majori diligentia expendantur Doctorum sententiæ, adeoque & quæ a regula veritatis & fidei aliena sunt, abjiciantur ac reprobentur. Re ipsa quidem nostra demum ætate sententiarum quarumdam falsitas, quæ prioribus Ecclesiæ sæculis obtinuerant, innotuit.

Recepta magis & proclivior sententia ad supremum Judicii diem hæc verba refert: & nomine ignis absumentis ligna, stipulam, fœnum, interpretatur ignem, qui ante supremum illum diem terram comburet. Igne hoc scelera omnia conflagrabunt, nempe maculæ peccatorum nondum elutæ purgabuntur (30), ut nullus exinde Purgatorio locus supersit, & justi omnes beatitudine fruantur. De natura ignis, qui animas post mortem expiabit, Patrum ac Theologorum diversa est opinio. Censent quidam, animas omnes, ne exceptis quidem sanctissimis, e mundo migrantes, per ignem transire, antequam in Cœlum deferantur. Alii (31) significari hic ignem Purgatorii opinantur, per quem plerique, vel ii pariter qui vitam innoxiam egerunt, transire coguntur, ad reliquias peccatorum expiandas. S. Chrysostomus (32), Theophylactus, & Græcorum alii expressum hic agnoscunt ignem infernum, quo reprobi immortali cruciatu torquentur.

℣. 14. SI CUJUS OPUS MANSERIT; siquis fundamento superstruxerit aurum, argentum, gemmas, substructio illa manebit, & præmium ille, quicumque fuerit, referet. Si probus est & fidelis Doctor, cujus doctrina sana fuerit, pura & solida, laboris illius Deus rationem habiturus est, & præmium rependet.

℣. 15. SI CUJUS OPUS ARSERIT. Si quis optimo & solido fundamento superstruxerit stipulam vel lignum; idest, si quis prædicaverit doctrinam specie tantummodo sanam, humanam, inanem, curiosam; *detrimentum patietur*: ejus opus peribit, & præmio artifex carebit. *Ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem*. Velut homo qui per ignem semiustus transit, quique id unum molitur, ut per flammas viam sibi uni aperiat, neglecta supellectili (33). *Salvum esse quasi per ignem*, proverbium est, sacris æque ac Profanis perfamiliare. Amos & Zacharias his verbis (34) idem exprimunt: *Facti estis ut torris raptus ex incendio*, S. Judas (35): *Hos quidem arguite, illos vero salvate, de igne rapientes*. Apud Livium Æmilius Paulus (36) ait, se *populare incendium priore Consulatu semiustum effugisse*. De hominis vita disserens Cicero de Consolat. ait: *Ex quo intelligi licet, non nasci longe optimum esse, nec in hos scopulos incidere vitæ: proximum autem, si natus sis, quam primum mori, & tamquam ex incendio effugere fortunæ*. S. Cyprianus ad mortis contemptum hortatur, eadem proponens Ep. 66. *Exuenda est velociter de incendio sarcina, priusquam flammis supervenientibus concrematur. Nemo diu tutus est periculo proximus*.

Ignis,

---

[18] Chrysost. Theodoret. Theophylact. & alii. [19] Ambrosiast. Sedul. Hervæus, D. Thom. Lyran. Carthus. Cajet. Est. Menoch. Justinian. alii. [20] August. lib. de Fide & operib. c. 16. Enchirid. c. 68. in Psalm. 37. & 80. [21] Greg. Magn. lib. 4. Dialog. cap. 39. [22] Græc. Ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, *Dies enim manifestabit*. Omittit *Domini*; quæ vox in vetustissimis Græcis Exemplaribus, multisque Latinis deest. [23] Ita Chrysost. Theodoret. Alii Græci. August. Enchirid. cap. 68. Greg. lib. 4. Dialog. Sedul. Haymo, Hervæus, Carthus. Est. alii plerique. [24] August. & Greg. Magn. locis citatis. [25] Joan. x. 12. [26] Grot. Vorst. Sclater. Calv. [27] Sophocl.

Ἅπανθ' ὁ μακρὸς κἀναρίθμητος χρόνος,
Φύει τ' ἄδηλα. Et Simonides:
Οὐκ ἔστι μείζων βάσανος χρόνου οὐδενὸς ἔργου.

[28] Hamm. Ligfoot. [29] Calv. Paræ. Vorst. Pisc. Sclater. Le Clerc. [30] Origen. in Luc. homil. 14. Hilar. in Psalm. cxvIII. litt. 3. num. 4. 12. Ambrof. in Psalm. xxxvI. & in Psalm. cxvIII. serm. 3. & 20. Lactant. lib. 7. cap. 21. Basil. in Isai. IV. Rupert. lib. 2. in Genes. cap. 32. Eucher. homil. 3. de Epiph. Domini, Alcuin. lib. 3. Trinit. cap. 21. [31] Concil. Florentin. Ambrof. Theodoret. D. Thom. alii, quos vide apud Bellarm. de Purgatorio, & Salmeron. hic. [32] Chrysost. Οὐχὶ τὸ αὐτοὶ ὄντες ἀπολοῦνται, ὡς τὰ ἔργα, εἰς τὸ μηδὲν χωρῶν. Ἀλλὰ μενεῖ ἐν τῷ πυρί. [33] Vide Hamm. hic. [34] Amos IV. 11. Zach. III. [35] Judæ ℣. 23. [36] T. Liv. lib. 22. cap. 40.

Ignis, de qoo hic Apostolus, Purgatorium esse ignem, Patres & Catholici Theologi docent. Pravi doctores, hypocritæ, deceptores, lupi, qui in ovile irrumpunt, ut gregem perdant, ad infernum ignem damnati, pœnas æternas luent, quippe qui fundamento superstruere recusantes, illud potius pro viribus evulserunt. Vide infra ℣. 57. At Prædicatores alii, qui vel imbecillitate, vel præjudicata opinione, vel nimio amore scientiæ sive eloquentiæ humanæ inducti, fundamento superstruaere stipulam & fœnum, ita servabuntur quasi per ignem; audaciæ pœnas dabunt, sed imbecillitatis eorum Deus miserebitur. Hæc omnia in altera vita implentur statim post hominum decessum, per ignem Purgatorii; tum in exitu sæculorum, ante communem hominum resurrectionem, per ignem de quo ℣. 13. implebuntur (37).

℣. 16. NESCITIS QUIA TEMPLUM DEI ESTIS. Hactenus de fundamento ac Templi ædificatione egit. Fundamentum ipse est Jesus Christus; Apostoli ædificant; Ecclesia ædificium est. Fideles singuli pro se quisque in Templi constructionem veniunt (38). Singuli pariter Templum sunt Dei, in quo Spiritus Sanctus residet. Postquam igitur Apostolus sortem ædificantium exposuit, describit officia eorum, qui viva Templa Dei sunt. Vos igitur, fratres, qui Templum Dei estis, insidens fundamento Prophetarum, Apostolorum & Jesu Christi (39), fidei puritatem & morum innocentiam colite. Vitate larvas hasce Apostolorum, quorum nonnulli vestrum exitium quærunt; alii vero fundamento nihil adjiciunt nisi fœnum, ligna, stipulam. Vos autem firmi inhærete Fidei, quam ex nobis accepistis, nec rapi vos sinite omni doctrinæ vento (40).

SPIRITUS DEI HABITAT IN VOBIS per gratiam, dona cœlestia, ac denique per se ipsum. Docet 1. Cor. 6. 19. Fideles esse Templum Spiritus Sancti. Deus igitur est Spiritus Sanctus (41): cum enim Templum sumus Sancti Spiritus, ipsius Dei Templum sumus. Arca Fœderis in Templo Jerosolymitano perinde erat, ac pignus Dei præsentis. Qui nos animat, dirigit, consecrat Spiritus Sanctus, non tantum pignus est & argumentum Dei nobis insidentis, sed & ipse Deus est, in cordibus nostris residens.

℣. 17. SI QUIS AUTEM TEMPLUM DEI VIOLAVERIT, DISPERDET ILLUM DEUS (1). Spiritale Ecclesiæ Templum doctrinarum perversitate ac pravitate violatur, cum ædificium evertant illæ, atque concutiant fundamenta. Violatur etiam, prava exempla, & periculosa dogmata inducendo; violatur miscendo turbas, dissidia, scandala; denique privatus quisque intimi Templi sui sanctitatem morum corruptela, & vitæ licentia violat. Id genus hominum servatum iri veluti per ignem, non assero: peribunt in æternum: *Disperdet illum Deus*.

℣. 18. NEMO SE SEDUCAT. Cum adversus fraudes Pseudo Doctorum cautos discipulos suos jam præstiterit Apostolus, sibi ipsos pariter cavere jubet, ut curiositatem, superbiam, malumque sui amorem vitent. Amabant Corinthii sapientiam seu Philosophiam, eloquentiam, rerumque novarum scientiam, quo sub amore, non malo quidem specie, periculosum laqueum Apostolus detegit. *Si quis videtur inter vos*, ait, *sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens*. Si vano scientiæ, philosophiæ, & eloquentiæ, ac cæterarum rerum, quæ magni æstimantur ab hominibus, ornamento gloriamini, isthæc inania spernite, ut veram sapientiam, quæ in Cruce Jesu Christi posita est, teneatis. Scientias reliquas abjicite, præter Evangelium, & scientiam salutis; quæ si stultitiæ damnentur ab hominibus, stultitiam istam sectamini.

℣. 19. SAPIENTIA ENIM HUJUS MUNDI, STULTITIA EST APUD DEUM. Si Crucis sapientia stultitia est hominibus; sapientia Mundi Deo vicissim stultitia est. Unum superest, Dei an Mundi judicium erret; ex duobus enim oppositis ambo simul vera esse non possunt. Scriptura adversus Mundi sapientiam judicat: *Comprehendam sapientes in astutia eorum*. Universam eorum sapientiam, errorem esse & cæcitatem, perspicue demonstrabo. Principes Sacerdotum eversuros se Ecclesiam, neci tradito Jesu Christo, opinati sunt; quæ tamen Ecclesia ex hac potissimum nece stetit. Imperatores rebantur, e republica esse, veterem Religionem defendere, & Christianos ad internecionem usque insectari. Contra tamen factum est, ut vexationes illæ profanam Religionem everterent, Ecclesiam firmarent. Philosophi nervos omnes eloquentiæ, argumentorum subtilitatem, vim, eruditionem, famam & authoritatem adhibuerunt, ut dogmata sua promoverent; sed frustra hæc omnia. Jesus Christus adminicula hæc aspernatus, super eversam Idololatriam, philosophiam, Regnumque Dæmonis, Ecclesiam suam constituit.

℣. 20. DOMINUS NOVIT COGITATIONES SAPIENTIUM, QUONIAM VANÆ SUNT. Psalmus ad literam legit (2): *Cogitationes hominum*; sed orationis series demonstrat, potissimum cogitationes, consilia, & meditationes sapientum hujus Mundi spectari.

℣. 21. NEMO ITAQUE GLORIETUR IN HOMINIBUS. Nemo igitur deinceps oggerat illud: Ego sum Pauli, ego Apollo; nemo doctorem suum alteri præponat, nec sectis Ecclesiam scindat, uti Philosophiam, quæ in varias divisa partes, alia est Platonicorum, Stoicorum alia, Peripateticorum, aliorumque (3).

℣. 22. OMNIA ENIM VESTRA SUNT. Omnia vestris commodis serviunt, omnia ad institutionem & sanctificationem vestram a Deo ordinata sunt (4): *Omnia sustineo propter electos*, ajebat Apostolus 2. Timoth. 2. 10. *ut & ipsi salutem consequantur*. Paulus, Cephas, Apollo non nisi instrumenta sunt, quæ Deus deducendis vobis in beatitudinem adhibet. Doctores vobis sunt; vos illorum non estis. Ne igitur, constitutum a Deo ordinem turbantes, finem scopumque in eo collocetis, quod via tantummodo & adminiculum est ad finem assequendum.

℣. 23. VOS AUTEM CHRISTI: CHRISTUS AUTEM DEI. Hunc ordinem Deus in Mundo statuit. Deus unicus scopus est & finis, ad quem omnia feruntur, sive quæ in Cœlo, sive quæ in terra. Nec alium sibi finem proposuit Jesus Christus toto vitæ suæ mortalis cursu, præter gloriam Patris (5). Apostoli cæterique Evangelii præcones id unum curant, ut mentes & corda ad cognitionem atque amorem Dei perducant. Denique Fidelis cujusque peculiare officium est, ut salutem suam in timore & charitate procurans, Dei gloriæ serviat. Ita demum fit, ut turbatæ licet

tes

(37) August. lib. xxi. de Civit. cap. 13. & 16. & Est. hic. (38) 1. Petri ii. 4. 5. *Et vos tamquam lapides vivi superædificamini*. (39) Ephes. ii. 20. *Superædificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu*. (40) Ephes. iv. 14. *Et circumferamur omni vento doctrinæ*. (41) Aug. lib. 3. contra Maximin. cap. 21. (1) Εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός, *Si quis Templum Dei corrumpit, corrumpet illum Deus*, *Quod verbum mementes male Latini interpretes, noluerunt dicere, Corrumpet, sed Disperdet illum Deus. Et non deviantes a veipsa, offensionem vocabuli devitarunt*. August. contra Epist. fundamenti cap. 39. Tertull. de Pudicitia cap. 16. & alibi: *Si quis templum Dei vitiaverit, vitiabit illum Deus*. (2) Psal. xciv. 11. יהוה ידע מחשבות אדם כי המה הבל 70. Τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων, ὅτι εἰσὶ μάταιοι. (3) Vide Grot. Voist. (4) Rom. viii. 28. *Omnia cooperantur in bonum his qui secundum propositum vocati sunt sancti*. (5) Joan. viii. 18. 214. 28. 1. Cor. x.).

res mundi hujus videantur, Deus tamen semper in omnibus eluceat: *Ut sit Deus omnia in omnibus* (6). Omnia propter semetipsum operatus est Deus, & ipsi pariter impii gloriam illius augent, licet inviti (7). Igitur omnia in Deum referte: in ipso & propter ipsum vivite, nec in alio gloriam vestram constituite.

CAPUT IV.

De Sacris Evangelii praeconibus quid sentiendum sit. Ne judicium de re quacumque in antecessum feratur. Ne donis Dei gloriemur. Apostolorum conditio laboriosa atque humilis in hominum aestimatione. Paulus brevi se Corinthi adfuturum spondet.

℣. 1. Sic nos existimet homo, ut ministros Christi, & dispensatores mysteriorum
Dei. 2. Hic jam quæritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur.
3. Mihi autem pro minimo est, ut a vobis judicer, aut ab humano die: sed neque
meipsum judico. 4. Nihil enim mihi conscius sum: sed non in hoc justificatus sum:
qui autem judicat me, Dominus est. 5. Itaque nolite ante tempus judicare, quoadusque veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit
consilia cordium: & tunc laus erit unicuique a Deo. 6. Hæc autem, fratres, transfiguravi in me, & Apollo, propter vos: ut in nobis discatis, ne supra quam scriptum est, unus adversus alterum infletur pro alio. 7. Quis enim te discernit? Quid
autem habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? 8. Jam saturati estis, jam divites facti estis: sine nobis regnatis: & utinam
regnetis, ut & ut nos vobiscum regnemus. 9. Puto enim, quod Deus nos Apostolos novissimos ostendit, tamquam morti destinatos: quia spectaculum facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus. 10. Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo: nos infirmi, vos autem fortes: vos nobiles, nos autem ignobiles.
11. Usque in hanc horam & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & instabiles sumus. 12. Et laboramus operantes manibus nostris: maledicimur, & benedicimus: persecutionem patimur, & sustinemus. 13. Blasphemamur,
& obsecramus: tamquam purgamenta hujus mundi facti sumus, omnium peripsema
usque adhuc. 14. Non ut confundam vos, hæc scribo, sed ut filios meos charissimos moneo. 15. Nam si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non
multos patres. Nam in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui. 16. Rogo ergo vos, imitatores mei estote, sicut & ego Christi. 17. Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus charissimus, & fidelis in Domino: qui vos commonefaciet
vias meas, quæ sunt in Christo Jesu, sicut ubique in omni Ecclesia doceo. 18.
Tamquam non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam. 19. Veniam autem ad
vos cito, si Dominus voluerit: & cognoscam non sermonem eorum, qui inflati sunt,
sed virtutem. 20. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute. 21. Quid
vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate, & spiritu mansuetudinis?

℣. 1. Sic nos existimet homo, ut ministros Christi. In ea, quam sibi Corinthii de Apostolis suis finxerant, opinione dupliciter peccabant; alios enim pluris justo, alios æquo minoris faciebant. Cum philosophiam, eloquentiam, & sæculares disciplinas magnopere amarent, siquis prædicationi Evangelii eas laudes adderet, illum efferebant; contra nihili faciebant eos, qui humili & simplici oratione Jesum Christum nunciabant. Quidam adhærebant Paulo, alii Cephæ, alii autem Apollo; nec verebantur palam se eorum asseclas & Discipulos profiteri; cum interim alii novos Doctores ingenio suo quærerent. Docet hic Apostolus, ut justam & æquam de Doctoribus suis opinionem concipiant (1), perinde de illis existi-

mandum esse, ac de *ministris Jesu Christi & dispensatoribus mysteriorum Dei*. Si de illis ita senseritis, majus erit vobis erga illos obsequium, studiumque moderatum & decens; neque enim in illis nisi Deum unum respicietis.

℣. 2. Hic jam quæritur (2) inter dispensatores. Apostoli quidem omnes & Sacri Præcones Evangelii, Ministri sunt Dei, & dispensatores arcanorum illius: at non ex æquo integra fide omnes sunt, aut parem æstimationem merentur. Qui aliena bona distribuit præter voluntatem Domini, iniquus est dispensator. Si quis Ecclesiæ minister, tametsi haud missus, cucurrerit, & minime destinatus Evangelii prædicationem aggrediatur, dispensator est infidelis. Nec meliori elogio do-

(6) 1. Cor. xv. 28. (7) Prov. xvi. 4. *Universa propter semetipsum operatus est Dominus, quoque impium ad diem malum.* (1) Vide Theodoret. Grot. alios. (2) Græc. Ὃ δὲ λοιπὸν ζητεῖται, *Quod reliquum est, quæritur*, &c. Quidam Codd. ὧδε λοιπὸν, *hic jam*, &c. Quidd. ζητεῖτε, *quæritis*, seu *quærite*, pro ζητεῖται, *quæritur*. Steph. 1. Alex. Lin. Cant. 3. Quid. apud Oecum.

donandus est ille, qui fundamento solido Jesu Christi fœnum ac stipulam superstruit. Animum igitur advertite, o Corinthii, ut secernatis eos, qui Jesum Christum vobis nunciant; neque enim pro rei dignitate id omnes præstant, nec fiduciam vestram ut in se collocetis, jure omnes exigunt.

℣. 3. MIHI AUTEM PRO MINIMO EST UT A VOBIS JUDICER, AUT AB HUMANO DIE; id est, ab homine quocumque. *Ab humano die* (3); idest, judicio hominis (4). Cilicem loquendi modum hic expressum arbitratur S. Hieronymus, ratus e patria lingua ab Apostolo acceptum. Alii Hebraismum suspicantur. *Dies Domini* sæpe judicium & vindictam Domini designat (5). Dies hominis est Jeremiæ judicium hominis (6): *Diem hominis non desideravi: tu scis*. Theodoreto est mortalis vitæ brevitas (7); ac Theophylacto (8) judicium hominis in dignitate constituti; solemne est enim Scripturæ, ait ille, dignitatis alicujus celsitudinem diem hominis appellare. Ambrosiastro denique sunt leges inter homines institutæ. Sed prior interpretatio majori Scriptorum assensu probatur.

Quæ opponi sibi possent, hic Apostolus occupat. Ais, sacros Evangelii Præcones omnes quidem dispensatores mysteriorum Dei esse; non vero omnes id muneris integra fide præstare: qua ergo ratione fideles ab infidelibus distinguantur? Num te unum fidelem ministrum facis? De me judicium vobis integrum permitto, respondet Apostolus; neque enim de hominum erga me opinione sollicitum animum gero. Vel, de me ipso judicium ferre non audeo; timeo enim ne mihi assenter: Domino judicium de me relinquo. Vos autem moneo, ut judicium vestrum cohibeatis in rebus non aperte malis; ne vestrum judicium Summi Judicis sententiam prævertat; sed contineri vos suadeo intra fines simplicis & humilis demissionis, nulli hominum temere inhærentes, nec superbe supra cæteros fratres vos efferentes. Hæc mens Apostoli versiculis 4. 5. 6.

℣. 4. NIHIL MIHI CONSCIUS SUM, SED NON IN HOC JUSTIFICATUS SUM. Quamquam nec diligentia nec fidei in munere meo præstando quidquam me defuisse intelligo, non tamen securum de innocentia mea, & de penso integre reddito, coram Deo animum gero: proclive est enim Deo aliquid in me vitii noscere, quod me fugit (9). Mihi semper timenda sunt & ea quæ vel imprudens peccavi, & ea, in quibus forte alii, mei causa, deliquerunt. Igitur summi Judicis sententiam oppetiar. Humilis hæc in summo Apostolo modestia audaciam nostram in ferenda de cæteris sententia arguit; monetque, ne animi eorum sensa, quæ forte non assequimur, temere damnemus; improbatque eorum audaciam, qui censent, Fidelium quemlibet justum effici statim ac ille sibi constanter persuaserit, se justitiam tenere: quam opinionem Concilium Tridentinum Sess. 6. can. 14. jure merito proscribit.

℣. 5. NOLITE ANTE TEMPUS JUDICARE. Id mihi non arrogo, ut judicium Dei de cæteris Evangelii præconibus prævertam, neque eo vos adigo, ut illos incognita causa damnetis. Rem integram reservate judicio Dei, *qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium: & tunc laus erit unicuique a Deo*. Tunc quales fuerint, ex operibus palam fiet. Porro si opera illa perseveraverint, & tamquam aurum igne probatum intacta permanserint, meritas illis laudes reddemus: sin vero aliter res cesserit, post latam a Judice in illos sententiam a nobis pariter condemnabuntur. Non vetat Apostolus judicium de malo ferri, cum manifestum est; ut enim illud vitetur, nosci prius oportet: sed vetat, ne causa non satis explorata, iniquam de proximo sententiam feramus.

℣. 6. HÆC AUTEM TRANSFIGURAVI IN ME ET APOLLO PROPTER VOS: hæc ego meo & Apollo nomine proposui, &c. His verbis inducti Veteres quidam (10) arbitrati sunt, Apostolum se & Apollo proposuisse, velut assumptum quoddam paradigma, ad exhibendum dissidium Corinthiorum, nolens prodere nomina eorum, qui seditionis hujus authores extiterant. Sed ea quæ hactenus in medium allata sunt, perspicue ostendunt, Paulum, Apollo, & forte etiam Cepham, aliosque nonnullos, quorum supprimit nomina, schismatis hujus inter Corinthios argumentum fuisse. Illud igitur tantummodo innuit, se nonnisi Pauli, Apollo, & Cephæ nomina expressisse, ne probro perfunderet tum Corinthios, qui temere adeo discesserant in partes (11); cum etiam eorum præceptores, qui gliscentem seditionem vel non oppresserant, vel forte promoverant.

UT IN NOBIS DISCATIS, &c. ut ex nobis discatis modeste sapere de nobis, præcipitatum judicium non ferre, nec temere de proximo iniqua opinari: *Ne supra quam scriptum est*, ne, quam præscribo, legem transgrediamini; legem, inquam, supra, I. 31. propositam: *Qui gloriatur, in Domino glorietur*; tum capite III. ℣. 21. *Nemo glorietur in hominibus* (12). Sunt qui (13) illud, *Nemo supra quam scriptum est*, accipiant de Sacris quibusque Scripturis. Nemo vestrum superbiat, neque sibi arroget quidquam ultra Sacrarum Scripturarum præscriptum (14). Magistri æque & Discipuli, discite uno Deo gloriari; ne de vestris laudibus superbiatis, ne de cæteris temere judicetis. At priorem interpretationem cæteris præferimus.

NE .... UNUS ADVERSUS ALIUM INFLETUR PRO ALIO. Ne quis virtute & doctrina Magistri sui utatur in alterius incommodum. Hæc potissimum causa erat dissidii inter Corinthios: alii adversus alios insurgebant, singulis institutorem suum, a quo baptismate tincti fuerant, supra reliquos Doctores efferentibus; ac si baptisma e. g. Pauli baptismati Apollo præstaret, sive gloriosius esset, hujus quam alterius prædicatione ad cognitionem veritatis pervenisse.

℣. 7. QUIS ENIM TE DISCERNIT? Unde petitur ratio, cur alter alteri præferatur? Qua in re meritum vestrum constituitis? An idcirco in superbiam vos effertis, quod melius instituti fuistis, aut plus cæteris profecistis, sive denique credidistis perfectius, vel quod Magistrum doctiorem & dignitate majorem sortiti estis? Quasi scilicet isthæc omnia Dei dona non sint, gratuito beneficio vobis tradita, & nullo bonorum operum merito acquisita: *Quid autem habes, quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?*

Sed plerique (15) referenda censent ad Corinthiorum Doctores. Vos qui dissidium ambitione in-

(3) Ἡ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας. (4) Hieronym. Ep. ad Algas. qu. 10. Est. Raban. Hug. S. Thom. Erasm. Grot. Menoch. Justin. alii. (5) Job. xxiv. 1. Isai. xiii. 2. 9. xxxiv. 8. Lev. 2. Joel. ii. 1. 2. iii. 14. Amos v. 8. &c. (6) Jerem. xvii. 16. (7) Theodoret. hic. Ἀνθρώπινος ἡμέρας ἐκάλεσε τὸν τοῦ παρόντος βίου ... (8) Theophyl. hic: Τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνθρώπου ... Ἡμέρας γὰρ ἀνθρώπου ... τὸ ὕψος ... (9) Theodoret. hic. Vide & Chrysost. & Theophyl. & alios; maxime Grotium, qui post allata Chrysost. Hieronymi, Ignatii, Clem. Posidii de Augustino testimonia, concludit: *hæc verissima hujus loci explicatio, nec quærenda est alia*. Confer Psalm. xviii. 12. 13 *Delicta quis intelligit*, &c. (10) Chrysost. Theodoret. Ambrosiast. alii. Vide & Est. Quid. apud Menoch. Var. Hieronym. in Tit. iii. 3. (11) Oecumen. Δι᾽ ὑμᾶς, ἵνα μὴ αὐτὰ ὑμᾶς ... Vide Grotium. (12) Vat. Menoc. Vorst. Justin. Est. alii. (13) Cajet. Grot. (14) Grotius putat, Paulum alludere ad locum Deut. xvii. 20. *Ne elevetur cor ejus in superbiam*. De Rege loquitur Moyses. Si superbia Regi interdicitur, multo magis cæteris. (15) Chrysost. Theodoret. Grot. Est. Vatab. Justin. alii.

induxistis & alitis, vos, inquam, alloquor: quid est quod vos distinguit, & alius supra alios efficit? Quod vestrum est consilium, ubi sectam in Ecclesia a cæteria segregatam instituitis? *Quid autem habes, quod non accepisti?* Doctrinam ne, vocationem ad fidem, linguarum donum, vaticinandi facultatem? An non hæc omnia ex Deo? Cur igitur gloriam in illum non regeritis? cur dissidia in Ecclesia ex ambitione orta non componitis, revocantes populum ad unicum illud cultus, obsequii & amoris argumentum? Sed consequens versiculus priori explicationi, quæ de Fidelibus Corinthiis locum accipit, magis favere videtur.

℣. 8. Jam saturati estis. Corinthios alloquitur, qui velut obliti prioris vocationis, & modestiæ, quam illorum animis exemplo & sermone Apostolus insinuaverat, rapi se ad ambitionem permiserant, studebantque mutuo distingui laudibus adscititiis, merito sive dignitate Magistrorum, vel antiquitate vocationis ad fidem, & levioribus aliis argumentis. Huic eorum ambitioni coercendæ Apostolus dissimulatione quadam illos pungit: *Jam saturati estis*; quæ ejus verba ad Mosaica illa Deut. 32. 15. alludunt: *Incrassatus est, & recalcitravit*. Jam divites evasistis, vel saltem evasisse vos opinamini, nullius ope vos indigere arbitrati (16); nihil jam vobis veteres Magistri vestri prosunt; Philosophos enim, Rhetores, viros doctos, & Oratores poscitis. Evangelii doctrina nimis est vobis plana atque pedestris: *Sine nobis regnatis*; Regio more nullius imperium sustinetis, ceu communibus legibus superiores. *Et utinam regnetis!* utinam eo perfectionis devenissetis, ut opus non haberetis admonitione (17). Sed longius abestis ab opinione hac vestra; qui si re ipsa id assecuti essetis, nos perfectioni vestræ plauderemus. Si vos regnaretis, regnaremus nos una vobiscum, quippe qui corona & gaudium nostrum estis. Tangere ex obliquo videtur pseudo-Apostolos, qui imperium quoddam in Fideles Corinthios exercere nitebantur.

℣. 9. Deus nos Apostolos novissimos ostendit: perinde nos Apostolos habere Deus videtur, ac hominum despectissimos. Dum vos largius in rerum spiritalium opulentia versamini, nos Apostolos mala omnia opprimunt; & perinde sumus ac nudi homines, ad bestias in amphiteatro populi spectaculo damnati. Græcum ἐσχάτους, quod redditum est, Apostolos *novissimos*, designat proprie homines destinatos loco gladiatorum, vel eorum qui olim cum bestiis in amphiteatro pugnabant; iis enim deinde substituebantur alii morte damnati (1): ac miseros hosce Apostolus hic respicit. Tertullianus (2) pro *mortui destinatos* legebat *bestianos*, ad bestias destinatos, vel cum bestiis pugnantes.

Spectaculum facti sumus (3) Mundo, et Angelis, et hominibus. Probe intelligimus, Paulum cæterosque Apostolos spectaculum fuisse mundo & hominibus, ob gravia ea mala, quæ subierunt. Qui vero & Angelis? si præsertim spectaculi nomen accipiatur de oblectatione inimicis exhibita, quemadmodum exhibebantur Apostoli spectaculum gentibus, a quibus vexabantur, S. Chrysostomus (4), Theodoretus, aliique plures explicanda hæc censuerunt de bonis Angelis, qui laboribus & pugna Sanctorum, unde illis summa felicitas orietur, summopere delectantur. Sed alii hæc dicta accipiunt (5) de Angelis malis, qui hanc veluti vindictam ob imperii sui eversionem expetebant.

℣. 10. Stulti propter Christum. Ceu dementes ab hominibus habemur (6), quippe quorum doctrina amentiæ damnatur. *Vos autem prudentes in Christo*. Illud ἀσμένως dicitur. Ne mala ista vos tangant, sollicite cavetis; studetis enim, ut sapientiæ nomine commendemini, quippe qui philosophiam, eloquentiam, prudentiam colitis; idque *in Jesu Christo*, & in Ecclesia, in quam inducere nitimini studium dissidii, curiositatis, superbiæ, & ambitionis (7). *Nos infirmi*, malis omnibus, ærumnis, injuriis expositi; *vos autem fortes*, vos vestra opinione insuperabiles estis, & extra omnem ærumnarum ac malorum aleam. In patria tranquilli, rerum novarum curiosarumque studio tenemini.

℣. 11. Usque in hanc horam esurimus et sitimus. Immerito equidem nos Apostoli adeo soliciti sumus, cum vos securi & quieti agatis. Si adeo commoda est ad Cœlum via, & ad Christianæ perfectionis culmen ascensus, frustra nos angimur. Cur non sectemur Corinthiorum exemplum, qui in opulentia & quiete sedentes, patulas aures præbent Philosophis & Oratoribus, qui vana & inania splendido quæsitoque sermone venditant. Nihil acrius hac ironia.

℣. 13. Tamquam purgamenta hujus Mundi (8), Facti sumus omnium peripsema usque adhuc; nempe omnium excrementa. Verbis hisce Apostoli (9) designari creduntur miseri illi, qui apud Ethnicos destinabantur in victimas, ad averruncandam ab urbe vel gente luem, vel publicam calamitatem. Mos iste apud veteres Gallos (10), Romanos, Athenienses, plurimosque Orientales cernitur. Cum stato aliquo tempore victimæ illæ publico sumptu nutritæ fuissent purioribus cibis, die neci destinata floribus ac verbenis redimitæ circumducebantur, populo dira omnia in illas imprecante, ac rogante Deos, ut quæ mala Urbi imminerent, ea in ejus victimæ caput converterent. Tum flagris cæsæ, deinde vivæ cremabantur, projectis in mare cineribus, addita imprecatione (11): *Esto nostra expiatio*, vel *redemptio*. Interdum vivus homo mergebatur mari, Neptuno Sacrificium. Quamobrem sententia hæc Apostoli reddi potest: Facti sumus tamquam victimæ illæ humanæ, quæ publicorum criminum causa mactantur: tamquam ii, qui peccata totius gentis nece sua expiant.

℣. 14. Non ut confundam vos, hæc scribo. Verbis hisce Apostoli offendi Corinthii potuerunt; quorum proinde acrimoniam temperans, ait, se alio plane consilio hæc scribere, quam ut illis illudat, vel probro suffundat, sed quod sui esse muneris credat, illos ceu filios & Discipulos officii sui admonere. Non possum quin doleam, vos tantopere vestra negligere.

℣. 15. Decem millia pædagogorum. Pædagogus est ductor vel præceptor, ad institutionem ado-

[16] Chrysost. hic: Οὐδενὸς δεῖσθε λοιπὸν, οὐδενὸς ἐν χρείᾳ καθεστηκέναι νομίζετε, ὅτι Ἀποστόλων ἢ διδασκάλων κομιδῇ αὐτοὺς ἔλεγε. [17] Oecumen. Εἴθε ὄντως βασιλεύοιτε, ἀλλ' οὐκ ἐστί. [1] Vide Selden. de Diis Syris; Præfat. Lud. de Dieu hic; Heinf. Exercit. p. 114. 333. Scaliger. not. in Manil. lib. 5. Quistorp. Grot. [2] Tertull. de Pudicis. c. 24. *Bestianos*, Gr. Ἐπιθανατίους. [3] Ὅτι θέατρον ἐγενήθημεν. [4] Chrysost. Theodoret. Theophyl. Hieronymiast. Zeger. Justin. Cornel. alii. [5] Vat. Est. [6] Theodoret. Est. Grot. Men. [7] Est. Grot. Men. alii. [8] Ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν, πάντων περίψημα ἕως ἄρτι. Vox περίψημα, proprie significat sordes, id quod everritur: vel, ex Suida, id quod in mare projicitur, expiandæ urbis causa. [9] Vide Grot. Erasm. Strigel. Saubert. de Sacrific. c. 3. art. 21. Dougt. Analect. S. Thom. 1. Excurs. 72. Pearson. Vindic. Ignat. p. 2. pag. 108. 109. G. H. Ursin. Analect. Sacr. l. 1. c. 29. & Quæst. Bibl. 3. c. 12. Hospin. de Festis Ethnic. pag. 158. 168. Outram. de Sacrif. lib. 1. c. 22. Heins. Exercit. pag. 355. Le Moine, Var. sacr. tom. 2. p. 579. Le Cene p. 208. [10] Vide Jul. Cæsar. Commen. l. 6. Serv. ad illud Virgil. *Auri sacra fames*. Papin. Thebaid. 10. & Scholiast. Item Scholiast. in Plutum Aristophan. pag. 24. Καθάρματα ἐλέγοντο οἱ ἐπὶ καθάρσει λοιμοῦ τινὸς, ἢ τινος ἑτέρας νόσου θυόμενοι τοῖς θεοῖς. [11] Περίψημα ἡμῶν γένου. Suidas.

lescentis (13); Plus autem severitatis est illis, & minus charitatis, quam parentibus. Ego quidem aliis pædagogi nomen permittam; sed patris nomen mihi retineo: diligo enim vos perinde ac filios, quos in Christo Jesu per Evangelium genui. Itaque, filii charissimi, ℣. 16. *rogo vos, imitatores mei estote;* modestiam meam (14), animi demissionem, labores, & gloriæ humanæ contemptum imitamini. *Sicut & ego Christi* in his rebus imitator sum. Græcus impressus (15) postrema hæc verba non legit, sed tantum habet: *Imitatores mei estote.*

℣. 17. IDEO MISI AD VOS TIMOTHEUM, fidissimum Discipulum, ac filium in Christo Jesu charissimum, ut turbatum in Ecclesia vestra ordinem restituat, ut quæ sit voluntas mea, doceat, pacem restauret, vitia tollat, ac de laboribus meis certiores vos reddat. *Qui vos commonefaciet vias meas*, doctrinam scilicet ac ærumnas meas narrabit (16). *Sicut ubique in omni Ecclesia doceo.* Ex ipso audietis, nihil me a vobis postulare, nisi quæ ab omnibus Ecclesiis exigo; nihilque in vobis reprehendere, nisi quod ab omnibus Ecclesiis abesse desidero. Corinthum venit quidem Timotheus, sed Epistolam hanc, uti visum est S. Chrysostomo (17), non detulit. Facile enim eo non pervenit, nisi serius aliquanto quam reddita est: transeundum enim illi fuit per Macedoniam Act. 19. 22. atque inde Corinthum. Timotheum necessitudine conjunctum cum Apostolo fuisse, Origenes in Rom. 16. censuit. Illum equidem hic & alibi sæpe (18) charissimum filium appellat: hæc tamen verba sanguinis conjunctionem necessario non arguunt.

℣. 18. TAMQUAM NON VENTURUS SIM AD VOS, SIC INFLATI SUNT QUIDAM. Corinthiorum nonnulli, rati, se nunquam Apostolum revisuros, superbia inflari cœperunt, & constitutam in ea Ecclesia disciplinam labefactare. Doctores alii, ejus absentiæ occasione, indebitam sibi auctoritatem vindicabant (19). Tantum authoritatis sibi apud illos retinuerat Apostolus, ut gliscentem licentiam præsens facile coercere posset; spondet igitur, statim se eo venturum, ut audaciores in ordinem cogat. *Veniam ad vos cito, &c.* Venit equidem, sed nonnisi post biennium; cujus moræ causa facile fuit prioris hujus Epistolæ successus, inductaque ab ea inter Corinthios morum correctio. Alteram ad illos dedit Epistolam, antequam eo veniret.

℣. 19. COGNOSCAM NON SERMONEM EORUM, SED VIRTUTEM. Hinc res erit, non de ingenio & compta oratione, sed de opere & virtute. Conferetur in medium, siquid utile Ecclesiæ, Jesu Christo & Fidelium sanctitati contulerint ii, qui nunc Magistros & Doctores agunt; qui dominari in Ecclesia, & constitutum a me ordinem invertere nituntur. Nam ℣. 20. *Non in sermone est regnum Dei, sed in virtute.* Ecclesiæ regimen, Christiana perfectio, animarum salus, professio Evangelii, cordis conversio, non ab eloquentia quidem & hominum industria, sed a Numinis omnipotentia & Spiritus Sancti virtute petuntur: inde lux in mentem, ignis in voluntatem; ex illo cognitio & amor veritatis. Mundi conversio, & Ecclesiæ institutio miraculis Apostolorum, non eloquentiæ, debentur (20).

℣. 21. IN VIRGA VENIAM AD VOS, AN IN CHARITATE? Græci hic Caput quintum exordiuntur; cujus equidem Capitis verba ista veluti exordium sunt. Vultis, ut ad vos veniens magistri severitate utar, an lenitate patris? eligite. Vestrum est, adventum meum & severitatem prævertere, si corrigatis vitia, quæque inter vos gliscunt mala, tollatis. Mala ista erant nuptiæ incestæ, & jurgia inter fratres. Virga, quam minitatur, est sive censura, sive anathema, sive supplicium aliquod mortis vel subiti interitus, quo rei punirentur (22); quemadmodum Petrus Ananiam & Saphiram morte affecit Act. v. 3. & Paulus Elymam lucis usura privavit Act. 13. 8.

---

[13] Grot. Est. Vatab. [14] Theodoret. hic. [15] Græc. Μιμηταί μου γίνεσθε. Sed Steph. et, Chrysost. Cov. 2. Hieronymiaster, Velez. Vulg. Καθὼς καὶ ἐγὼ Χριστοῦ. Ex 1. Cor. xi. 1. [16] Chrysost. hic: Τὰς ὁμονοίας, τοὺς κινδύνους, τὰ ἤθη, τὰ δόγματα, τοὺς θεσμοὺς, κοινὰς τοῖς Ἀποστόλοις, τὰ ἄλλα πάντα.
[17] Chrysost. Argument. in hanc Epist. Ita & Græci Codd. subscript. ad calcem hujus Epist.
[18] 1. Timoth. 1. 2. 18. 2. Timoth. 1. 2. & 11. 1. [19] Chrysost. Theophyl. Justinian. Grot. Est.
[20] Chrysost. Διὰ σημείων, οὐ δι᾽ εὐγλωττίας. [21] Est. Menoc. Justin. alii. [22] Ita Theodoret. hic: Ῥάβδον δὲ καλεῖ τὴν κολαστικὴν ἐνέργειαν, διὰ ταύτης γὰρ ἐτύφλωσε τὸν Ἐλύμαν τὸν μάγον. Ita Theophylact. Grot. alii.

CAPUT V.

Stupri reus apud Corinthios ab Apostolo permittitur Satanæ. Præcipit, ut se ab iis segregent, qui magnis criminibus inquinantur.

℣. 1. OMnino auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec inter Gentes, ita ut uxorem patris sui aliquis habeat. 2. Et vos inflati estis; & non magis luctum habuistis, ut tollatur de medio vestrum, qui hoc opus fecit. 3. Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, jam judicavi, ut præsens, eum, qui sic operatus est; 4. In nomine Domini nostri Jesu Christi, congregatis vobis, & meo spiritu, cum virtute Domini nostri Jesu, 5. Tradere hujusmodi satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Jesu Christi. 6. Non est bona gloriatio vestra. Nescitis, quia modicum fermentum totam massam corrumpit? 7. Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio,* sicut estis azymi. Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus. 8. Itaque epulemur, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ, & nequitiæ: sed in azymis sinceritatis, & veritatis. 9. Scripsi vobis in epistola: Ne commisceamini fornicariis, 10. Non utique fornicariis hujus mundi, aut avaris, aut rapacibus, aut idolis servientibus; alioquin debueratis de hoc mundo exiisse. 11. Nunc autem scripsi vobis non com-

commisceri: si is, qui frater nominatur, est fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax: cum ejusmodi nec cibum sumere. 12. Quid enim mihi de iis, qui foris sunt, judicare? Nonne de iis, qui intus sunt, vos judicatis? 13. Nam eos, qui foris sunt, Deus judicabit. Auferte malum ex vobis ipsis.

Ỷ. 1. OMNINO AUDITUR INTER VOS FORNICATIO. Continuanda sunt hæc cum præcedentibus: *In virga veniam ad vos, an in charitate & Spiritu mansuetudinis?* Cur non armatus virga veniam, cum sparsus sit de vobis rumor, stupri reum inter vos versari, & stupri *talis, quale nec inter gentes?* Grande malum est, tantum crimen in Ecclesia inveniri; sed sparsus rumor, pravumque exemplum ex eo partum, longe pessimum (1). Cum ait Apostolus, crimen illud vel a gentibus ignorari, *Qualis nec inter gentes*, per hyperbolen hæc dicta accipienda sunt. Connubia hæc, quamvis rara, alicubi tamen permittebantur (2); quamquam non sine cæterorum horrore (3), præsertim apud Romanos Græcosque, gentes olim maxime omnium cultas, qui Legibus moribusque suis late ubique dominabantur. Credibile est, incestas hujusmodi nuptias Præfectos vel Magistratus Provinciæ latuisse; alioqui ex Romanorum Legibus consequuta fuisset pœna (4).

ITA UT UXOREM PATRIS SUI ALIQUIS HABEAT; idque patre, fœminæ illius viro, adhuc superstite; quo crimen augetur, quodque Legis divinæ præscripto utrumque, virum nempe ac mulierem, neci adjudicabat (5). Priorem fœminæ hujus virum superstitem adhuc fuisse, cum Interpretibus plurimis dixi (6); quod & ab Apostolo in altera ad Corinthios epistola VII. 12. non obscure innuitur iis verbis: *Et si scripsi vobis, non propter eum qui fecit injuriam, nec propter eum qui passus est, &c.* Quis autem ille, qui injuriam passus est, nisi vitricus? Suspicati sunt quidam (7), hominem hunc nuptias cum noverca conciliasse; sed plerique vitiasse illam tantummodo arbitrantur (8); quod perinde ingens malum erat, cum adulterio incestum adderet.

S. Chrysostomus hic ac Theodoretus Præf. in ep. 1. ad Cor. censent, incestum hunc virum inter Principes seditionis seu schismatis, Corinthios in partes distrahentis, fuisse. Vir, inquiunt, erat disertissimus, cujus orationis suavitate capti, crimen illius, publicum licet & apertum, Corinthii dissimulabant, unam ejus eloquentiam admirati. Hinc Apostolus, coercita Corinthiorum superbia, & vanitate scientiarum humanarum detecta, incestum hunc aggreditur, criminis illius deformitatem exponens. Sed quæ de eloquentia hominis ab his Patribus traduntur, dubia sunt & incertissima.

Ỷ. 2. ET VOS INFLATI ESTIS. Cum laborandum vobis esset, ut pessimum istud exemplum auferretis, curiosa & inania sectamini; philosophiæ & eloquentiæ vacatis; atque inter vos id unum agitatur, cujus quisque sit cliens, Pauli ne an Petri, an Apollo, quasi scilicet Ecclesia civilis sit populi cœtus, in quo quisque suum sibi Principem statuit, ac peculiarem sectam, a cæteris dogmatum varietate discretam, sectatur.

ET NON MAGIS LUCTUM HABUISTIS, UT TOLLATUR DE MEDIO VESTRUM QUI HOC OPUS FECIT. Neminem abjicit Ecclesia, nisi mœrens & invita (9). Vitiosum licet atque informe membrum nunquam tamen nisi cum dolore abscinditur. Perinde uti mortuos & amissos plorant Christiani eos, quos a societate sua segregare coguntur, ait Origenes (10); ita ferme uti solebant Pythagorici funus ducere eorum, qui a Pythagora discedebant.

Quæstio agitatur de significatione earum vocum: *Ut tollatur de medio vestri.* Id aliqui (11) de corporis morte accipiunt, cujus pœnam utique legis Mosaicæ sanctione Levit. 20. 11. delicti hujus reus incurrerat. Sed Fideles vix illum punire potuissent, nisi ad Præfectum urbis delatum. Nec sane hanc fuisse Apostoli mentem, credimus. Plerique (12) de excommunicatione explicant. Hebræos excommunicationem novisse, negante licet Seldenu (13), certum est; nec adversus majora delicta illam Profanæ pariter Gentes ignorabant (14). idem omnibus sæculis apud Christianos fletit. Porro hanc pœnam hominis hujus pervicacia & delictum merebantur; eamdemque infligi debuisse, tota sermonis series demonstrat.

Ỷ. 3. EGO QUIDEM ABSENS CORPORE, PRÆSENS AUTEM SPIRITU JAM JUDICAVI. Absens licet, hominem hunc ab Ecclesiæ societate anathemaria sententia removi. Apostoli & Ecclesiarum Præsules, per quos Apostolorum auctoritas perennatur, jus habent sententiam ferendi, damnandique reos, non præsentes modo, sed & absentes, in delictis publicis & famosis (15). Hic vero Apostolus statuisse tantummodo apud se videtur, sententiam in sontem ferre, nondum tamen conceptis verbis sententiam hanc pronunciasse (16); id enim non obscure tota sermonis series demonstrat, uti & secunda ad Corinthios Epistola.

Ỷ. 4. IN NOMINE DOMINI JESU CHRISTI, CONGREGATIS VOBIS ET MEO SPIRITU, incesti reus homo, Satanæ tradatur. Nondum igitur traditus fuerat: at si ille in crimine perseveraturus erat, Paulus spiritu sese cum Ecclesia Corinthiorum conjungens, nomine & authoritate Jesu Christi (17) illum Satanæ adjudicavit. Græci quidam Codices loci hujus syntaxim ita instruebant, legebantque: *Ego jam judicavi, ut præsens, eum, qui sic operatus est in nomen Domini Jesu Christi*; idest qui hanc invidiam in sanctum Christi Nomen conflavit, grande hoc delictum in Ecclesia commisit, *tradendum esse Satanæ*, &c. (18). Verum quam primo loco dedimus interpretationem, æquiorem reputamus. Sententia autem ferenda erat in cœtu Fidelium, rite prius Jesu Christi nomine invocato; cui Judicio præsens animo aderat Apostolus, principibus viris Ecclesiæ Corinthiorum adsistens. Denique Ecclesiasticum solemne judicium instituendum erat.

Ỷ. 5. TRADERE HUJUSMODI SATANÆ. Satanæ tradi, perinde esse Græci Patres (19) arbitrantur,

[1] Theodoret. Vide & Grot. [2] Vide Justinianum hic. [3] Est. Grot. Jac. Capell. [4] Vide Grot. ad Ỷ. 2. [5] Levit. xx. 11. *Qui dormierit cum noverca sua, & revelaverit ignominiam patris sui, morte moriantur ambo.* [6] Vide Est. Hervæum, Jacob. Capell. Ligfoot. alios plerosque. [7] Erasm. Grot. Vorst. [8] Est. Justinian. alii. [9] Constit. Apost. lib. 2. c. 41. Μέτα λύπης καὶ πένθους αὐτὸν ἔχοντα, τῆς ἐκκλησίας κτίννετε. [10] Origen. lib. 3. contra Celsum. Οἱ (Χριστιανοὶ) ὡς ἀπολωλότας, καὶ τεθνηκότας τῷ Θεῷ τοὺς ὑπ' ἀσελγείας, ἢ τινος ἀτόπου νικηθέντας ὡς νεκροὺς πενθοῦσι. [11] Vide Tertull. cap. 14. de Pudicitia. Ligfoot. [12] Est. Justin. Menoc. Cornel. Grot. Beza, Hamm. Pisc. alii. [13] Seldon. de Synedr. lib. 1. c. 8. [14] Vide Justinian. hic. [15] Chrysost. Theodoret. Est. Justinian. [16] Est. Cajetan. [17] D. Thom. Menoch. Est. Justin. Tirin. Vorst. [18] Ita Codd. nonnulli apud Chrysost. hic. [19] Chrysost. Theodoret. alii Græci Interpp. Grot. Alii apud Selden. lib. 1. de Synedr. c. 8. Ligfoot. Hors. Thalm. Hamm. Vide & August. l. 1. c. 20. de serm. Domini in monte; & lib. 3. contra Ep. Parmen. c. 1.

ac re ipsa permitti, ut a Dæmone quis possideatur, vel saltem ut morbo aliquo vexetur; quo fiat, ut corpore afflicto, anima purior effecta, salutem in Judicio Christi assequatur. Jam supra animadversum est (20), ac deinceps etiam adnotabitur (21), olim in Ecclesiæ exordio usuvenisse frequenter, ut qui in crimen aliquod grave inciderent, punirentur sive morte, sive morbo, sive Dæmonis obsessione; id quod vel ab excommunicatione ipsa, & diris, quibus reus devovebatur, repetendum erat, sive ab alia Ecclesiæ potestate, eo tempore concessa, ut quemadmodum valetudinem prodigio restituebat, ita & divina vi morbos inferret.

Sed plerisque (22) *tradi Satanæ* nihil est aliud, quam ab Ecclesiæ societate segregari; quæ pœna erat Hebræorum *Cherem*, sive anathematis majoris; vel *Schammata*, sive excommunicationis menstruæ; seu denique *Niddui*, segregationis omnium levissimæ, & minimi temporis. Rei gravitas, & ipsa Apostoli oratio sermonem hic esse de anathemata, non obscure demonstrant. Id circo autem anathema istud *traditio Satanæ* appellabatur, quod extra Ecclesiam Mundus seu Dæmonis Imperium haberetur; quodque pariter ab Ecclesia ita avulsi, precibus, suffragiis, Sacramentis, aliisque publicis & communibus auxiliis, quibus adversus Satanam munimur, destituerentur; militum instar, qui desertæ militiæ rei, nudi & inermes adversariorum furori tradebantur (23). Porro id genus homines execrationi a reliquis Christianis habitos fuisse, infra dicemus (24). Vitabantur, & sedulo cavebatur, ne quis obvios illos haberet: nihil ab illis datum accipiebatur, nec mensæ socii adhibebantur.

In interitum carnis, ut spiritus salvus sit. Jam diximus, Patres non raros arbitrari, homines ea censura multos, morte sive morbo subito correptos fuisse, ut in hac vita mulctati, in altera servarentur. Hanc explicationem S. Augustinus (25) alicubi probat; alibi vero (26) *interitum carnis* accipit de concupiscentiæ cohibitione, quæ animæ vitam in homine parit. Patres quidam (27) verba illa, *Ut spiritus salvus sit in die Domini*, exponunt de Spiritu Sancto, versante in corde hominis morbo afflicti. Porro vexationes, morbi, & mala, quæ quia corpore tolerat, in causa sunt, ne gratia Sancti Spiritus destituatur. Sed planius dicta hæc accipiuntur de homine (28), qui attritus, vexatus, & salutari probro per excommunicationis sententiam obrutus, resipiscens per pœnitentiam, gratiam apud Deum obtinere, summumque malum extrema Judicii die vitare meretur.

℣. 6. Non est bona gloriatio vestra: nihil est, cur adeo gloriemini, sive, pudere vos debebat tanti flagitii, non erigenda erat cervix, tantumque scelus minime negligendum. Græci Interpretes (29), uti monuimus, censent, virum hunc nequam unum aliquem fuisse ex recentioribus Corinthiorum Magistris, quibus illi magnopere plaudebant. Veteres quidam Codices (30) olim negantem particulam hinc tollebant: *Est bona gloriatio vestra?* Id vero in sententiam Vulgatæ recidit.

Nescitis, quia modicum fermentum totam massam corrumpit? Græcus impressus (31): *Totam massam fermentat*. Sed vetus archetypum legisse videtur, *corrumpit*, cum præsertim ejus vestigia adhuc in vetustissimis Codicibus supersint (32). Eadem locutione utitur Apostolus in Epistola ad Galatas 5. 9. atque hoc ipsum respexisse videtur Jesus Christus, monens Discipulos Matt. 16. 6. ut a fermento Pharisæorum & Saducæorum caveant. Profanam censebant Judæi totam farinæ massam, si quid fermenti per septem Paschatis dies admisceretur. Abierat id in proverbium, ut innueretur, cœtus omnes, religiosissimos licet, totam sanctitatis famam amittere, & facile gliscentibus vitiis corrumpi, si locum aliquem hominibus male moratis permisarint. Præter eos dies, fermentum si misceatur, non vitiat, sed perficit. Hæc igitur accipienda sunt de tempore Paschali, quemadmodum sermonis series evincit.

℣. 7. Expurgate vetus fermentum. Spectatur hic mos, qui olim ante diem Paschatis obtinebat. In omnibus Hebræorum domibus sedulo si quid esset fermenti, aut ad fermentum attinens, perquirebatur. Mactra sollicite expurgata, anguli omnes domus explorati, ita ut ex ipsis sedibus suis, ut verbis eorum utar, fermentum extruderetur. Ita quoque e vobis agendum est, ut Ecclesiam purgetis; siquid est impurum, ex quo sordem referatis, abjicite. Segregate vos ab homine incesti hujus reo, qui magnam in cœtum vestrum invidiam conflat (33); atque ita demum fiet, ut *sitis nova conspersio*, Paschali persimilis, qua azyma conficiuntur. Nam ex quo Jesus Christus verus agnus paschalis *immolatus est*, vos evasistis *azyma sinceritatis & veritatis*.

℣. 8. Itaque epulemur non in fermento veteri. Christianum Pascha instituamus, pasti Eucharistia, vero Agno Paschali. *Non in fermento veteri*, positis animi vitiis, in quibus olim versabamini ante receptam fidem, nondum abjectis veteris hominis exuviis, ut in novos homines effingeremini (34). *Neque in fermento malitiæ, & nequitiæ*; hypocrisis & impuritatis; *sed in azymis sinceritatis & veritatis*. Denique e medio vestri malum ejicite, ut in cœtibus vestris sanctimonia, sinceritas, æquitas, innocentia, veritas regnent. Si quid est immundum, siquid audax, si malæ cupidinis aliquid vanique fastus, exulet.

℣. 9. Scripsi vobis in Epistola. Non in altera ad vos antea data, sed in hac ipsa, quam scribo (35), supra ℣. 2. monens, *ut tollatur de medio vestrum* homo incesti reus; & ℣. 6. *Nescitis, quia modicum fermentum totam massam corrumpit?* Censent quidam (36), alteram antea Epistolam a Paulo ad Corinthios datam, quæ ad nostram ætatem, communi cum pluribus fato, non pervenerit. Fieri utique potuit, ut Apostolus alteram priorem dederit Epistolam; nec Textus hanc sententiam respuit. Sed cum æque commode nostram quoque interpretationem litera admittat, nihil certi hac in re statui potest.

℣. 10. Non utique fornicariis hujus Mundi; Gentilibus nempe (37), quos Scriptura *fornicarios* sæpe nominat; sive mundi amatoribus, qui adeo sæpe rerum terrenarum amore polluuntur. *Mundum* appellat hic quidquid ab Ecclesia sinceraque Religione alienum est. Non illud moneo, ut fecedatis a societate avarorum raptorumque, qui illi-

[20] 1. Cor. iv. 21. Act. v. 5. 5. xiii. 8. 9. &c. [21] 1. Cor. xi. 30. *Ideo inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi.* [22] Ambrosiast. Est. Justin. Menoc. Scalig. Sclater. Hamm. alii. [23] Vide Chrysost. ad 1. Timoth. 1. [24] Vide infra ad ℣. 9. 11. &c. [25] August. lib. 1. de Serm. Domini in monte c. 20. n. 65. [26] Idem advers. Parmen. lib. 3. c. 1. Ita Est. Grot. alii. [27] Theodoret. Oecum. Ambrosiast. [28] Est. Men. Pisc. Grot. Cornel. Ita August. lib. de Serm. Domini in monte cap. 20. n. 61. & lib. 3. cap. 1. contra Parmen. 2, 3. [29] Chrysost. Theophylact. Vide Grot. & Est. [30] Calarit. Ambrosiast. Codd aliqui Latini apud August. l. 3. c. 2. contra Parmenian. Bona gloriatio vestra; sic enim nonnulli, & maxime Latini codices habent. [31] Ὅτι μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ. [32] Claromont. δολοῖ, corrumpit. alii δηλοῖ. alii φθείρει. Antiqui Latini, *Corrumpit*, ut Vulg. ex δολοῖ. Vide Mill. Not. hic, bene & fuse. [33] Zeger. Est. Men. Tir. Sclater. [34] Justin. Dialog. [35] Chrysost. Theophyl. Theodoret. Hieronymiast. Tir. Sclater. Glass. Hamm. Vorst. [36] Est. Justin. Grot. Patr. Bez. Ligfoot. Lud. Capell. [37] Chrysost. Τοὺς [illegible] τοῦ ἔξωθεν λέγει.

illicitis pravisque artibus sibi divitias comparant, nec denique eorum, qui idola sectantur. *Alioquin debueratis de hoc mundo exiisse*; cum extra Ecclesiam nihil ferme aliud occurrat, quam ista hominum pestis. Late regnat vitium & corruptela. Optandum est, ut ab eorum societate removeamini: at cum id fieri nequeas, saltem cavete, ne iis, qui criminibus notam nomini Jesu Christi inurunt, occurratis. Ita demum fiet, ut gentiles trahatis ad fidem, quos probitas & morum vestrorum sanctitas vincet (38). Frater autem noster ignominia obrutus, citius ad Deum redibit, resipiscet, pœnitentiam aget, ac denique veniam merebitur.

℣. 11. Si is, qui frater nominatur, est fornicator, &c. Græcus reddi potest (39): *Si frater aliquis appellatur*, vel *nuncupatur fornicator aut avarus*. Sive ex Vulgata, ac cæterum Græcorum Latinorumque Patrum quampluribus (40), cum Syro, optimisque Codicibus: *Si quis eorum qui fratres appellantur, est fornicator*. Totum sententiæ discrimen efficitur ex apice unius literulæ, quæ pro diversa pingendi ratione modo *vel*, modo *si* redditur. Vertunt quidam (41): *Si quis frater est fornicator insignis & famosus*, *vel avarus*, &c. Hos vitari jubet Apostolus, ne inita cum illis consuetudo invidiam Ecclesiæ creet, tamquam turpia ista hæc flagitia admittat aut probet.

Aut idolis serviant. Nullo quidem negotio intelligimus, posse Christianum in stuprum, avaritiam, obtrectationis vitium incidere: at quo pacto ad idola declinet, Christiana professione non abdicata? Respondeo I. omnia hæc crimina Christianæ professioni perinde ferme repugnare, ac idolorum cultum. II. Christianum aliquem imbecillem occultam aliquam animi propensionem erga Idololatriam retinere posse, ac superstitiosis Paganorum cæremoniis, conviviis, solemnibus interesse. Neque enim reputandum est, Ecclesiam in cœtum suum admisisse hominem aperte profanum, quemadmodum nec tolerabat avarum, fornicarios, ebriosos, maledicos, iis vitiis palam & perpetuo detentos. At effici non poterat, ne homines nuper ex idolis abstracti, languore quodam animi in ea interdum crimina reciderent, quibus diu laboraverant.

Aut ebriosus. Id nominis non de illis tantum usurpatur, qui largiore mero e statu mentis excedunt; sed & de iis, qui quamdam quasi potandi artem exercentes, modum excedunt, quamquam longa potandi assuetudine adversus noxios vini vapores caput obfirmaverint (42). Malus ejusmodi creaturæ usus, discrimen quod objicitur iis, quibus eum bibitur, peccatum ebriositatis constituit. *Væ qui potentes estis*, ait Isaias v. 22. *ad bibendum vinum, & viri fortes ad miscendam ebrietatem*. Vinum gravissimus est adversarius; tametsi enim non semper mentem lædat, noxios tamen semper pravosque animi affectus alit: pater est libidinis, iræ, dissidiorum, malorumque omnium tum publicorum cum privatorum. Quid ab eo alienum est, qui vino incalescit? Vide Proverb. xxiii. 29. 30. . . . 34.

Cum hujusmodi nec cibum sumere. Ita ab illis cavete, ut ne mensæ quidem socios patiamini; neque sacris tantum mensis (43), quippe indignos, ut ne accedant quidem, dum hujus morbi eisus perseverat, sed neque vestræ familiaris; ne vos illis ciborum socios adjungite; ut probro onusti, meliora tandem consilia admittant; vosque nullum ex eorum societate periculum incurratis. Dum vetat cibos cum illis sumere, vetat pariter, ne reliqua vitæ civilis officia, consuetudo, visitationes, literarum commercia, itineris societas ineantur. At in his omnibus ne unquam vobis excidat, fratrem esse illum; caventibus, ne odium peccati ipsam hominis personam ferias. *Nolite quasi inimicum existimare, sed corripite ut fratrem* (44).

℣. 12. Quid mihi de his, qui foris sunt, judicare? de iis scilicet, qui extra Ecclesiam sunt (45). Cur ego eorum consuetudinem vitari jubeam? num judex constitutus sum, ut illos damnem, proferamque, indicta segregatione, anathematis sententiam? Quorsum autem hæc? num ignorant, quanto honore vitia & idololatriam illorum insectemini? an timendum mihi est, ne post eorum abdicationem, iterum in pristinos errores revertamini? Hæc autem unica esset ratio, cur vobis a Gentilium consuetudine interdicerem: sed præterquam quod vix fieri id potest in eo rerum statu, in quo versamini; utile est vos cum illis consuescere, ut vestris exemplis ac sermone illecti, ad fidem pertrahantur.

Nonne de iis, qui intus sunt, vos judicatis? An non vestrum erat, judicium meum prævertere, pulso ab Ecclesia eo, qui talem probri notam illi infert? An non juris id vestri erat? Igitur moneo & hortor, ut secedatis ab iis fratribus, qui vos scandalo afficiunt; de reliquis vero extra Ecclesiam agentibus integrum judicium Domino remittite. ℣. 13. *Nam eos qui foris sunt, Deus judicabit*. Duo hæc commata ita a Liefooto Hor. Hebr. redduntur: *Cur mihi datum est de iis, qui extra Ecclesiam sunt, judicare? nonne de iis qui intus sunt, vos judicatis? nam eos qui foris sunt, Deus judicabit*. Asserit Apostolus, datam sibi a Deo potestatem judicandi puniendique eos, qui extra Ecclesiam versantur; quo jure in Elymam usus fuit. Ad Fideles vero quod attinet, penes illos jus est de fratribus suis tantummodo judicandi; quin neque illud privato cuique permittitur. Ad Ecclesiæ Principes pertinet, in commissum ac judicio probatum crimen animadvertere; privatorum autem Fidelium est, eorum sententiæ sese submittere.

Græcum alii (46) aliter distinguunt (47): *Nam denique quid mihi juris est de iis, qui foris sunt, judicare? Nihil plane. Vos autem judicate de illis qui sunt intus; & Deus judicabit eos qui foris sunt*. Nihil nobis est juris in Gentiles, nihil judiciariæ potestatis. Satis habeamus de causis fratrum, qui crimen famosum commiserint, cognoscere.

℣. 13. Auferte malum ex vobis ipsis. Spectat Apostolus verba illa tam crebro a Moyse repetita (48): *Auferte malum*, vitium, *de medio vestri*. Græci Codices impressi legunt: *Auferte malum hominem ex vobis ipsis* (49); id quod Interpretum plures secuti sunt; sed Vulgatæ sensus probabilior est: Auferte crimen, & quam fieri potest, ejus memoriam eradite; id autem si diutius tuleritis, veremini, ne Deus in vos animadvertat.

---

(38) August. contra Parmen. lib. 3. c. 2. *Opus vestrum in hoc mundo illud est, ut peccatores Christo ad salutem lucremini; quod fieri non poterit, si eorum colloquia convictumque fugiatis.* (39) Ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ᾖ πόρνος, ἢ πλεονέκτης. (40) Chrysost. Theodoret. & Phot. hic; Iren. lib. 4. c. 40. Tertull. de Pudicitia c. 18. Hieron. in Helvid. Ambros. Calaus. Oecumen. Clarom. & S. Germ. G. L. Ὀνομαζόμενος ᾖ. (41) Nicephor. Constantinop. c. 37. apud Cotelet. vol. 3. Mon. Eccl. Gr. pag. 450. [illegible] (42) Estius hic. (43) Theodoret. Vorst. Vide & Cleric. ad Hamm. (44) 2. Thessal. iii. 15. (45) Bas. Justin. Mon. alii plerique. (46) Cnatchbull. Ham. Le Cene. (47) Τί γάρ μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν; Τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε. Sic aliqui Codd. apud Theophylact. (48) Deut. xiii. 5. xvii. 7. xix. 21. xxii. 21. 22. 24. xxiv. 7. (49) Καὶ ἐξαρεῖτε τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν. Alii ἐξάρατε, vel ἐξαίρετε. Theodoret. Ald. Theophyl. Vide Hamm. Grot. Cnatch.

CAPUT VI.

Lites damnantur. Peccata, quæ Cœli fores obstruunt. Corpora nostra membra sunt Christi, & Spiritus Sancti Templa; eaque impudicitia sordibus violantur ac polluuntur.

℣. 1. AUdet aliquis vestrum habens negotium adversus alterum, judicari apud iniquos, & non apud sanctos? 2. An nescitis, quoniam sancti de hoc mundo judicabunt? Et si in vobis judicabitur mundus, indigni estis, qui de minimis judicetis? 3. Nescitis, quoniam angelos judicabimus? quanto magis sæcularia? 4. Sæcularia igitur judicia si habueritis: contemptibiles, qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad judicandum. 5. Ad verecundiam vestram dico. Sic non est inter vos sapiens quisquam, qui possit judicare inter fratrem suum? 6. Sed frater cum fratre judicio contendit: & hoc apud infideles? 7. Jam quidem omnino delictum est in vobis, quod judicia habetis inter vos. Quare non magis injuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? 8. Sed vos injuriam facitis, & fraudatis, & hoc fratribus. 9. An nescitis, quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare: Neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, 10. Neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt. 11. Et hæc quidam fuistis: sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis, in nomine Domini nostri Jesu Christi, & in Spiritu Dei nostri. 12. Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt: Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate. 13. Esca ventri, & venter escis: Deus autem & hunc, & has destruet: corpus autem non fornicationi, sed Domino: & Dominus corpori. 14. Deus vero & Dominum suscitavit: & nos suscitabit per virtutem suam. 15. Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit. 16. An nescitis, quoniam qui adhæret meretrici, unum corpus efficitur? Erunt enim (inquit) duo in carne una. 17. Qui autem adhæret Domino, unus spiritus est. 18. Fugite fornicationem. Omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. 19. An nescitis, quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis a Deo, & non estis vestri? 20. Empti enim estis pretio magno. Glorificate, & portate Deum in corpore vestro.

℣. 1. AUDET ALIQUIS VESTRUM, HABENS NEGOTIUM ADVERSUS ALTERUM, JUDICARI APUD INIQUOS. Apud Judæos veluti lege sanctum erat, ne quis litigaret apud externos Judices (1), patriarum legum ignaros. Judæa in Provinciam redacta, Præsides jus sibi tantummodo cognoscendi de causis capitalibus reliquerant: cætera vero cognoscenda ad leges Judaicas Judicibus ex ea gente selectis permiserant. In ipsa pariter captivitate ac dispersione Judæi sponte rem ad arbitros deferebant; & Judices e suis communi assensu, non repugnantibus externis Principibus, eligebant. Eorum exemplum primitivæ Ecclesiæ Fideles secuti sunt (2); ejusdemque disciplinæ optima instituta hic exhibet Apostolus. Nonne viro Christiano probrosum est, litem in fratrem intendere, præsertim apud iniquos, Ethnicos nempe & Infideles (3)? Rem ceu plane illicitam non damnat Apostolus; cum enim Christianis nullus esset e suis judex legitima authoritate constitutus, opus erat, ut si quid litis aut dissidii inter ipsos insurgeret, ad Magistratus locorum se conferrent; vel saltem ii, quibus dies apud Judices dicta erat, fugere Gentilium tribunalia nequaquam poterant. Idcirco satis habet Apostolus, vitio illis vertere, quod ob ea re minus, quam par esset, abhorrerent; quasi inter Fideles nemo esset tanta scientia & prudentia, ut judicium ferre posset; vel potius non satis alter alteri fidens, arbitrario probatissimorum judicio stare recusarent; neque enim Judices suos publica authoritate constitutos habere poterant.

Labente deinde tempore, Christiana Religione jam late sub Christianis Imperatoribus firmata, penes Episcopos stata erant judicia, rerum etiam civilium Diœcesis suæ. S. Augustinus, teste Possidio de Vita August. c. 19. ea diligentia, æquitate ac pietate id muneris exercebat, ut alterius etiam Religionis homines causas suas ad illum deferrent; atque ipse de se S. Doctor de Opere Monach. c. 29. affirmat, inquieta sollicitudine se vexari ob tumultum causarum sæcularium & externarum, quæ ad se deferebantur. Teste Deo asserit, malle se quietem Cœnobii, in qua studium & oratio succedebat labori manuum, quam officia illa quæ præstabat judicando de causis implicatissimis ac molestissimis. *Quibus*, ait, *nos molestiis affixit Apostolus, non utique suo, sed ejus qui in eo loquebatur arbitrio.* Occurrit apud Gratianum (4) Lex Theodosii, qua litigantibus fit potestas prosequendi causam apud Judicem Ecclesiasticum, incepta etiam apud Laicum lite. Hanc Theodosii legem instaurans Carolus Magnus Imperator, id egit, ut tota late Imperii ditione obtineret.

℣. 2. AN NESCITIS, QUONIAM SANCTI DE HOC MUNDO JUDICABUNT? Jesu Christo spondente Matt. 19. 28.

(1) Drus. Grot. Ligfoot. (2) Constit. Apost. l. 2. c. 42. (3) Est. Men. alii passim. Vide Gal. 11. 15. ubi *peccatores* usurpatur ceu synonymum τῷ *Gentiles*. (4) Gratian. 2. qu. 1. c. *quicumque*, &c *volumus*.

19. 28. *Amen amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione cum sederit Filius Hominis in sede majestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel.* At quale judicium instituent? Oppositis, inquiunt, Patres nonnulli (4), gestis moribusque Sanctorum & Apostolorum, vitæ ab impiis & Gentilibus institutæ. Ea comparatione damnabuntur impii, quemadmodum Jesus Christus eodem capite docet futurum, ut Ninivitæ & Regina Saba extremo judicio damnent Judæos Matth. 19. 41. quod illi quidem Jonæ prædicanti crediderint, hæc ab extremis terræ finibus Salomonem auditura venerit; Judæi vero Jesu Christo Filio Dei ac Messiæ, Salomone utique sapientiori, & Jona præstantiori, aures præbere recusaverint.

Contendunt alii (5), viros sanctos judicaturos assensu, quo sententiam divinam probaturi sunt; quemadmodum apud Principem viri a Consiliis, & Judicum assessores una cum Principe ac Judicii Præside sententiam ferre censentur. Mortales homines singuli coram Judice Christo statuentur 2. Cor. 5. 10. hœdi rejicientur ad lævam, agnis in dextera collocatis Matth. 25. 32. Apostoli, Sancti, & Fideles, summi Judicis sententiam subituri sunt, ac deinde laude & assensu probabunt damnationis sententiam, quæ in impios pronunciabitur. *Judicare* enim hic, ex Patribus & Interpretibus, est *damnare*. Ligfootus (6) censet, mentem Apostoli hanc esse, Sanctos & Christianos institutum iri universæ terræ Judices, & Mundi Principes. Ita autem Apostoli collectionem effingit: An nescitis, Sanctos olim fore mundi dominos (7)? Igitur ne indignos eos judicetis, qui de rebus civilibus inter vos cognoscant. Sed explicationem hanc detortam judicamus. Proclivior est interpretatio: Nescitis, Sanctos de mundo judicaturos? quod si de mundo, cur non de vestris quoque causis sententiam ferant?

℣. 3. Nescitis, quoniam Angelos judicabimus? Judicare de bonis Angelis, nostrum non est, nisi Deo laudes rependendo, qui illos tanto affecit honore, & æquitati ejus plaudendo, qua eorum fidelitatem justo præmio donavit (8). Nunquam enim fiet, ut Angeli multo nobis præstantiores non sint natura; & Filius Dei in Evangelio judicium nobis pollicetur, non in Sanctos & Angelos, sed in Dæmones & reprobos. Itaque Patres & Interpretes exponenda hæc de pravis Angelis arbitrantur (9). Sunt, qui Angelorum nomine designari hic malos Sacerdotes opinentur (10). Sed communis sententia hæc verba refert ad pravos Angelos, illos nempe, quibus, ait Tertullianus (11), in Baptismo renunciamus.

Quanto magis sæcularia? Græcus (12): *Nedum res hujus vitæ*; quæ ad vitam, bona, resque necessarias pertinent: denique omnia hujus temporis negotia (13).

℣. 4. Sæcularia igitur judicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia (14), illos constituite ad judicandum; Fidelium nempe minimos: minimus enim Fidelium vel optimo Gentilium præstat (15). Nec reputandum est, Apostolum serio imperare, ut vilissimi Fidelium Judices constituantur: aliam quippe esse ejus mentem, ipsa orationis series demonstrat. Significat igitur, si eo deveniatur, ut Fidelium ineptissimus quisque adhibendus sit judex, præstare, illius judicio quam Gentilis cujuslibet judicio deferre. Judices e vestris assumite, viros sapientia & scientia cæteris superiores. Cavete, ne lites vestras coram Gentilibus agitetis; quin potius, si necesse fuerit, vel minimos Fidelium eligite. Ita communi suffragio locum hunc explicant Patres & Interpretes (16).

Ligfootus putat, Apostolum spectare hic tribunalia illa diversa, quæ apud Judæos obtinebant. Quatuor erant stata & solemnia; magnum Sanhedrium, Consilium viginti trium, alterum trium Judicum, ac denique alterum, quod Rabbini appellabant *Consilium authenticum*. Noverant & quintum alium (17) non *authenticum*, quod proprie constituebatur ex arbitris, sponte & ex consensu partium electis. Ejusmodi autem Judices spontaneos appellari hic ab Apostolo *contemptibiles*, idem Author censet. Aliis (18) sub hoc nomine Gentiles designantur; vertitur autem: Sæcularia judicia si habetis, cur constituitis ad judicandum homines, qui sunt in Ecclesia contemptibiles? Cnatchbullus, mutata vocum distinctione & syntaxi, aliam sententiam elicit (19): *Igitur constituitis Judices ad sæcularia judicia (si homines infideles indignos reputatis qui de vobis judicent)*. Sed quæ sententia Vulgatæ tribui solet, maxime omnium proclivis est. S. Gregorius Papa (20) constituendos censet Judices eos, qui spiritalibus muneribus, prædicationi scilicet, inepti sunt.

℣. 5. Ad verecundiam vestram dico. Verbis hisce satis indicat, ad literæ sonum dicta hæc sua nolle Apostolum accipi. Nolo ego quidem, ut vilissimos Fidelium Judices vobis constituatis: sed opto, ut si forte eo deveniendum sit, causas potius vestras ad despectissimum id hominum genus, quam ad Gentiles Judices deferatis. *Sic non est inter vos sapiens quisquam, qui possit judicare inter fratrem suum?*

℣. 7. Jam quidem omnino delictum est in vobis, quod judicia habetis inter vos. Peremptoria sunt hæc ad quodcumque litis genus inter Christianos damnandum; & si quid contra objici potest occupans Apostolus, addit: *Quare non magis injuriam accipitis? Quare non magis fraudem patimini?* Ne igitur queramini, calumniam vobis irrogari, res vestras diripi, & injurias insontibus inferri. Præstat hæc omnia pati, quam litigare. Si quid nobis inferatur injuriæ, ne resistamus, Jesus Christus monet Matth. 5. 38. *Audistis quia dictum est: Oculum pro oculo, & dentem pro dente. Ego autem dico vobis, non resistere malo; sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alteram.* Et apud Lucam 6. 30. *Qui aufert quæ tua sunt, ne repetas.* E litibus enim longa malorum series gignitur, charitatis vitium, simultas, temporis jactura, dolus, fraudes. Nefas est viro Christiano his se periculis objicere. Bonorum & famæ jactura minimum est malum, si cum

(4) Chrysost. Theodoret. Theophyl. Ambrosiast. Hieronymiast. Photius in Biblioth. (5) Est. Justinian. Erasm. Grot. Patr. alii. Vide Dionys. Alexandrin. apud Euseb. lib. 6. cap. 42. Hist. & Eulog. Alex. lib. 5. advers. Novatianos. (6) Ligfoot. Horæ Hebr. & Talmud. (7) Dan. VII. 18. 27. Apoc. XX. 4. (8) Ambrosiaster, & alii Patres. Ita Men. Tirin. Cornel. (9) Chrysost. hic; Theod. Theoph. Tertull. de Pœnitent. cap. 7. *Dolet diabolus quod ipsum & Angelos ejus Christi servus ille peccator judicaturus est.* Justinian. Menoch. Grot. alii passim. (10) Chrysost. hic. (11) Tertull. de Cultu feminarum p. 1..., Edit. Rigalt. *Hi sunt nempe Angeli, quos judicaturi sumus; hi sunt Angeli, quibus in lavacro renunciamus.* (12) Μήτιγε βιωτικά. (13) Erasm. Est. Grot. alii. (14) Τοὺς ἐξουθενημένους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. (15) Theodoret. (16) Chrysost. hic: Κἂν γὰρ μηδεὶς ᾖ σοφὸς, τοῖς ἐλαχίστοις ἐπιτρέψατε. Ita Theodoret. Theophyl. alii Græci & Latini. Est. Vat. Grot. Sclat. Erasm. Menoch. Tir. Ludov. de Dieu. (17) בד שאינן מומחין Ligfoot. Hor. Talm. (18) Vorst. Castal. Quid. in Camer. Medus; alii. (19) Βιωτικὰ μὲν οὖν κριτήρια [ἐὰν ἔχητε τοὺς ἐξουθενημένους ἐν ἐκκλησίᾳ τούτους], καθίζετε. (20) Gregor. Magn. Pastoral. Curæ par. 2. cap. 2. Idem lib. 19. Moral. cap. 21. *Qui minores sunt meritis in Ecclesia, & nullis magnarum virtutum meritis pollent, ipsi de terrenis negotiis judicent; quatenus per quos magna nequeunt, bona minora suppleantur.*

si cum exitio innocentiæ & charitatis comparetur. S. Augustinus non semel (21) ad literam usurpat dictum hoc Apostoli, vel hoc ipsum peccatum esse, si quis litem in fratrem intentet. Ipse pariter Apostolus 2. Timoth. 2. 24. non obscure pronunciat: *Servum Dei non oportet litigare*.

At nulla ne est hujus regulæ exceptio, litesque indiscriminatim omnes damnandæ sunt? Iniquum est, nostra repetere, jus nostrum prosequi, coercere impios, nostram ipsorum, fratrum ac familiæ famam tueri? Si judicio certare peccatum est, cur Apostolus id plane non vetat, monetque, ne causa agatur coram Gentilibus, sed Fidelibus & Ecclesiasticis? Nec ejus verba liquido exprimunt lites judiciarias peccatum esse, sed minus aliquid habere sanctitatis, & imbecillitatis plurimum; hæc enim propria est Græci significatio (22). S. Chrysostomus hic peccatum litigandi in eo constituere videtur, quod Christiani Religionem suam exponerent dicteriis Gentilium; qua in re, ait, tam Actor quam Reus æque peccabant. Theophylactus (23) docet, lites res esse reprehensione dignas ac turpes; Theodoretus (24), odiosum esse ait litigare, cum addat Apostolus: *Quare non magis injuriam accipitis*, &c. id enim multo perfectius est.

S. Augustinus (25) ita disserit: *Hoc ipsum habere inter se judicia & lites de sæcularibus rebus, delictum esse dicit* [Apostolus]: *quod tamen ferendum esse admonet, si vel Ecclesiastico judicio lites hujusmodi finiantur*. Audit, mera Ecclesiæ indulgentia non vetari lites, nunquam tamen litigari sine peccato, saltem levi, pro quo necesse est quotidie clamare: *Dimitte nobis debita nostra*, &c. Reposcere debitum, iniquum utique non est, sed malum est idcirco litigare. *Nec ibi necesse est omni pecuniario debitori dimittere debitum, sed ei qui reddere noluerit in tantum, ut velit etiam litigare* (26). Monet Apostolus 2. Timot. 2. 24. *Servum Dei non oportet litigare*. Nunquam ferme temporalium rerum causa litigamus, nisi illis inhæreamus tenacius; & qui in Christiana perfectione profecerint, omnia prius passuri sunt, quam sese litibus immisceant (27).

Exceptiones nonnullas, quas æquissimas judicamus, Estius hic adducit. Si quis ex. g. defensionem aggrediatur non rerum tantommodo & honoris sui, sed & cœtus alicujus & Communitatis; atque id agatur jussu Præsidis, amota simultate ac sollicitudine, charitate penitus illæsa: si æquum jus tueare, bona pauperis, viduæ, pupilli judicio defendas: ubi paterfamilias uxoris ac filiorum jura prosequatur, eorumque bona ab externo usurpata repetat, vel ab invasore protegat, præsertim si ea illorum vitæ atque alimoniæ sint necessaria: ubi quis pro sua ipsius vita pugnat, utili præcipue aut necessaria multorum bono; quemadmodum Paulus ipse ad Cæsarem provocavit ab Judæorum criminationibus, intentatam sibi vim declinaturus. Jubet interdum charitas, improborum molimina coerceri, ubi illorum improbitas patientia & impunitate non minuatur, sed crescat. Præter has causas, fieri ferme non potest, ut lites peccato vacent; imo his ipsis in rebus cum æquissimo jure perspicue conjunctis, ægerrime servatur æquitatis modus, ne violentur Evangelii leges, aut patientia, æquitas, sinceritas, justitia, charitas Christiana lædantur.

℣. 8. SED VOS INJURIAM FACITIS. Vitia quatuor in Corinthiis invenit S. Chrysostomus (28): I. quod injuriam non patiantur; II. quod alteri inferant; III. quod judicium de injuria ad externum ferant; IV. quod fratrem aggrediantur.

℣. 9. AN NESCITIS, QUIA INIQUI, &c. Iniqui, de quibus hic Paulus, ii sunt, quorum crimina deinceps enumerat: scortatores, idololatræ, adulteri, &c. Qui hujusmodi crimina admiserit, huic nulla est Cœlestis Regni spes, nisi serio pœnitentiam egerit. Non semper æque gravia sunt hæc peccata: veniale dumtaxat interdum est furtum, obtrectatio, ebrietas: at si gratia spolient, mortemque animæ inferant (29), perpetuum a beata æternitate exilium pariunt, nisi, uti diximus, pœnitentia eluantur.

℣. 10. NEQUE MOLLES. Duplex est mollities, masturbatorum alia (30), alia pathicorum seu cinædorum (31). *Masculorum concubitores* sunt qui cinædis nefarie abutuntur.

MALEDICI, Græcus, λοίδοροι, *conviciatores*, vel coram, vel clam.

RAPACES. Nonnulli (32) mulieris seu puellæ raptorem significari putant; plerique tamen (33) alienæ rei usurpatorem.

℣. 11. ET HÆC QUIDAM FUISTIS. Nonnulli, ex iis præsertim, qui ex Gentilium superstitione resipuerant, his flagitiis antea fuerant obvoluti. Non omnibus Christianis ista vitio vertit Paulus: at inter Gentiles rari erant hisce criminibus vacui. Exemplaria Latina quamplura legunt: *Et hæc quidem fuistis*. At legendum est: *Et hæc quidam fuistis*, teste Græco (34).

SED ABLUTI ESTIS. Baptismo nedum criminum veniam, sed sanctificantem quoque gratiam & justitiam, per Jesu Christi merita & Spiritus Sancti virtutem, assecuti estis.

℣. 12. OMNIA MIHI LICENT, SED NON OMNIA EXPEDIUNT. Non satis videtur, quo pacto ista cum reliqua Apostoli oratione consentiant; atque ægre cum præcedentibus & consequentibus componuntur. Ita autem vulgo explicantur. Enumeratis iis, quæ hominem a Regno Cœlorum extorrem faciunt, descendit ad ea, quæ per se ἀδιάφορα sive indifferentia sunt, puta cibus & potus; atque ad ea quæ a Gentilibus ἀδιάφορα putabantur, veluti scortatio. De prioribus ait, tametsi liceat iis uti, minime tamen expedire: I. quia facile modus utendo exceditur (35), iisque male utens homo, illorum servus efficitur: *Ego sub nullius redigar potestate*. II. quia caduca sunt, & facile peritura, brevi a Deo destruenda; adeoque indigna, quibus mens æternitati condita inhæreat.

Scortationem, quæ apud Gentiles indifferens censebatur, damnandam ac flagitiosam esse demonstrat; hominis corpus impudicitia inquinari; injuriam ipsimet Christo per scortationem inferri, cum Christianorum corpora membra sint Christi, eaque per scortationem membra meretricis efficiantur. Hæc simplex maxime loci hujus interpretatio videtur.

Sunt (36) qui ista referant ad lites, de quibus su-

(21) Vide August. lib. 1. de serm. Domini in monte cap. 8. in Psal. cxxx. num. 21. & serm. 351. nov. Edit. num. 5. Enchirid. cap 78. & alibi. (22) Ἤδη μὲν οὖν ὅλως ἥττημα ὑμῖν ἐστιν, *Defectus, minoratio, diminutio*. (23) Theophyl. Ἥττημα τουτέστιν κατάκρισις, αἰσχύνη. (24) Theodoret. Νενομοθέτηκε τὸ μηδὲ δικάζεσθαι. Διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ἀποστερεῖσθε, Τοῦτο γὰρ τελειότερον. (25) August. serm. 351. num. 5. pag. 1353. Idem, Enchirid. de Fide, Spe, &c. *Tamen cum finit in Ecclesia talia judicia finiri . . manifestum est etiam hic quid secundum veniam concedatur infirmis*. (26) Lib. 2. de serm. Domini in monte cap. 8. (27) Constit. Apostol. lib. 2. cap. 45. (28) Chrysost. Homil. 16. in hunc loc. (29) August. Oper. imperfecti contra Julian. lib. 2. cap. 27. & lib. de Perfect. justit. cap. 4. lib. 1. de serm. Domini in monte cap. 22. de Correptione & grat. cap. 12. (30) Syr. Grot. Tir. (31) Grot. Men. Theophyl. D. Thom. Vide maxime Grot. (32) Hamm. Le Clerc. (33) Tertull. lib. de Pudicitia cap. 16. Cyprian. ad Quirin. cap. 3. §. 85. Iren. lib. 4. cap. 46. 72. lib. 5. cap. 11. August. lib. 11. de Pœnit. *Hæc aliquando*, &c. Clarom. S. Germ. Lat. Quidam. Sed Gr. τινές. Edit. Sixt. V. Quidam; & alii innumeri. (34) Καὶ ταῦτά τινες ἦτε. (35) Vide Chrysostom. hic: Ἔξεστι φαγεῖν καὶ πιεῖν, ἀλλ' οὐ συμφέρει μετ' ἀσωτίας. (36) Est. Tirin. Menoch. Vide & Anselm. seu Hervæum, D. Thom. Corosl.

supra, Mihi ne, inquis, non licet jure meo uti, mearumque injuriarum reparationem prosequi? Omnino licet: at litigare non expedit; cum enim litigas, Gentilium Judicum & Causidicorum potestati te subjicis. Nunquam autem expedit, hujusmodi servituti obnoxium fieri. Alii (1): Mihi, non secus atque alteri, fas erat, ex vobis exigere alimoniæ meæ sumptus, ac cætera mihi necessaria: malui tamen his carere, vitamque manuum mearum labore tolerare.

Ego sub nullius redigar potestate. Nulla me potus aut cibi libidine agi patiar. Carnes & edulia in cibum adhibebo ea libertate, quam dat Deus, & Christus comparavit: at non ita abutar, ut fœdissimæ cupiditatis servus fiam (2). Qui interpretantur de libertate, quam intactam servavit Paulus, nihil ex Corinthiis accipiens, ajunt, ipsum quodammodo illis obnoxium futurum fuisse, si alimoniæ sumptus ab iis accepisset, neque eadem constantia illos redarguturum.

℣. 13. Esca ventri, et venter escis. Escas creavit Deus, ut iis vescamur; ventrem, ut cibos concoquat: atque hic justus est naturæ ordo: ubi vero modum excesseris, statim ordo turbatur; puta, si unius voluptatis causa, præter necessitatem vel utilitatem, comedas; immodicus enim cibus nocet valetudini, non servit. *Deus autem & hunc & has destruet*, ventrem & escas. Cibum sensui obnoxium, aut gustus oblectationem, ceu finem ultimum, ne sequare. Vanissima isthæc sunt, & maxime caduca; indigna proinde quæ ames. Iis utere ceu vitæ adminicula: ne quæras uti beatitudinis argumentum. Ubi animam egeris, venter, cibi, epulæ, gustus oblectatio quodammodo destruentur (3). Peracta resurrectione, corpora singula erunt suis numeris partibusque absoluta, ut in præsenti; at neque venter escis, neque corpus alimonia egebit: futuri quippe sumus velut Angeli Dei Matth. 22. 30.

Corpus non fornicationi, sed Domino; et Dominus corpori. Scortatio quid indifferens non est, uti cibus & potus, sed justitiæ repugnat. Corpus in Dei Creatoris, & Christi Jesu Servatoris potestate est: unius igitur Dei gloriæ & obsequii causa utendum est membris. At scortatio nedum Divino honori non servit, sed injuriam irrogat Christo Jesu, cujus membra facti sumus per Baptismum, quique corpora nostra in vitam revocaturus est, quemadmodum ipse per Patris virtutem in vitam rediit. Si meretrici conjungeris, unum quodammodo cum illa corpus efficeris. Immane igitur sacrilegium est, turpissima profanatio & iniquitas, membris Christi abuti, ut membra meretricis fiant; ac nefaria libidine vitiare corpus, in gloriosam resurrectionem æternamque gloriam destinatum. Nihil validius sublimiusque hisce argumentis, ut animi & corporis puritas suadeatur.

℣. 15. Corpora vestra membra sunt Christi. Insiti quodammodo sumus Corpori Jesu Christi per Baptismum & gratiam adoptionis, nedum animæ, verum etiam corpori hominis Christiani impertitam; corpus enim animi instrumentum est, cum eoque jungendum post resurrectionem, ut simul in æterna Beatitudine regnet.

℣. 16. Unum corpus efficitur, seaum conjunctione. Ad nefariam viri conjunctionem cum meretrice detorquet Apostolus ea, quæ Deus initio de viri & uxoris conjunctione pronunciavit Gen. 2. 24. *Erunt duo in carne una*; naturalem quippe solummodo actionem spectat, non vitium, quo scortatio a licito conjugii usu distinguitur (4).

℣. 17. Qui adhæret Domino, unus spiritus est. Christiani hominis anima quodammodo est Jesu Christi sponsa, illi inhærens vinculis Fidei & charitatis, sponsione per Baptismum firmata: quamobrem conjunctio est prorsus spiritalis. In hominum conjugiis, vir & uxor una eademque carne junguntur: in spiritali connubio, Christianus homo & Christus Jesus spiritu conjunguntur: *Unus spiritus est*. Vivendum nobis est spiritu J. Christi, ejusque gratia & amore: una cum eo mens servanda est, una voluntas. Porro qui illhæc alta mente inscripta gesserit, cavebit certe, ne impudicitiam & carnis desideria sequatur.

℣. 18. Fugite fornicationem. Nonnulla sunt peccata, quibus resistendum est, cum iisque pugnandum: at impudicitiæ discrimina fugienda sunt (5), vitandæ occasiones, removendaque omnia, quibus impurus ignis accenditur: caute custodiendi sensus, atque ineundum cum oculis atque auribus fœdus, nequid libidini serviens percipiant: mens animusque piis cogitationibus implendi, quibus adversus interiorem animi propensionem, qua homo in voluptatem rapitur, muniamur: affligendum corpus ac subjiciendum, ne adversus mentem pugnet. Id porro est, fugere fornicationem. Hostis est, subtilissimis artibus invadens: quamobrem pro viribus fugite (6).

Qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. Furtum, vis, ebrietas, peccata pleraque per corpus patrantur, quemadmodum libidinis opera; cætera tamen crimina eamdem non irrogant injuriam corpori, quam impudicitia: non æque polluunt ac profanant, eamdem labem non afferunt (7). S. Chrysostomus, Theodoretus & Oecumenius animadvertunt, eos, qui ad meretricem accesserant, balneo statim ablui consuevisse, quasi corporis impuri contagione inquinatos. Censent nonnulli, alludere Apostolum ad morbos, probrosasque impudicitiæ consecutiones. Qui impudice peccat, in corpus suum peccat, illud injuria & dedecore afficit, & quodammodo destruit.

℣. 19. Membra vestra (8) templum sunt Spiritus Sancti. Dixit supra, Christiani hominis corpus membrum Jesu Christi esse: hic ait, esse Templum Spiritus Sancti. Nihil sublimius, aut homini Christiano gloriosius dici potuit; nihilque validius quo moveare, ut corpus tuum observes, illudque actionibus impuris, brutis indignisque Filii Dei & Divini Spiritus sanctitate, non polluas (9). Templa sumus Spiritus Sancti, nobis per gratiam, charitatem, & justitiam insideatis.

℣. 20. Empti enim estis pretio magno. Græcus non legit *magno* (10), sed, *Empti enim estis pretio*. Quidam etiam veteres Latini Patres (11) omittunt; alii (12) legunt. Sanguinis sui pretio nos redemit Christus: quamobrem res illius sumus, uti servus est res illius, qui pretium pro ipso exhibuit. Nostri juris non sumus: vivamus oportet atque agamus dumtaxat gloriæ Dei causa.

Gla-

(1) Ambrosiast. D. Thom. (2) Chrysost. hic, homil. cap. 7. (3) Vide Est. Grot. Men. Patres. (4) D. Thom. Est. Tirin. &c. (5) Chrysostom. hic, homil. 18. Οὐκ εἶπεν, ἀντέχεσθε τῆς πορνείας, ἀλλὰ, φεύγετε, τουτέστι, μετὰ σπουδῆς [illegible]. (6) Theodoret. hic: Οὐκ εἶπε, μάχεσθε, [illegible] φεύγετε, [illegible]. Καὶ τοῖς [illegible] [illegible] [illegible]. (7) Nyssen. Justinian. Est. Menoch. Tirin. Selecer. &c. (8) Græc. Ἢ οὐκ οἴδατε, ὅτι τὸ σῶμα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου πνεύματός ἐστι: Alii, τὰ σώματα, *Corpus vestrum*, seu, *corpora vestra*. Plerique veteres Latini PP. legunt: *Corpora*. Ambrosi. Hieronym. August. Vide Mill. & Est. (9) Tertull. lib. 2. de Cultu fœminar. *Cum omnes templa simus Dei, illato in nos & consecrato Spiritu sancto, ejus templi æditua & antistita pudicitia est, quæ nihil immundum ac profanum inferri sinat, ne Deus ille qui inhabitat, inquinatam sedem offensus derelinquat.* (10) Ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς. (11) Tertull. de Pudicit. cap. 12. & ad Uxor. lib. 2. cap. 3. & Ambros. lib. 2. de Cain & Abel cap. 3. & Epist. lib. 2 epist. 5. (12) Tertull. de Carne Christi cap. 4. contra Marcion. lib. 5. cap. 7. & lib. de Pudicit. cap. 6. Cyprian. ad Quirin. §. 1. Hilar. in Psalm. cxxxv. Ambrosiast. August. Optat. alii.

Glorificate, & portate Deum in corpore vestro. Ita vos gerite, uti supremum vestri Dominum intra vos deferentes: arca templumque illius estis: corpus vestrum summopere observate, Dei inhabitantis obsequio. Animo evolvite, qua reverentia Sacerdotes Arcam Fœderis in Israelitici agminis profectione gestarent. Longe sacratissimum aliquid ipsi fertis, cum ipsummet Jesum Christum, sanctumque Spiritum geratis. Quam caute igitur & caste vobis vivendum est?

Græcus (13): *Glorificate Deum in corpore vestro, & in spiritu vestro, quæ sunt Dei*. Veteres tamen Latini Patres, & S. Chrysostomus (14) cum Vulgata consentiunt, atque omittunt illa: *Et in spiritu vestro, quæ sunt Dei*: quæ verba in vetustissimis etiam optimisque Codicibus desiderantur. Corinthus urbs erat totius Græciæ corruptissima. Veneris fanum in ea erat, mille amplius meretricibus abundans, Veneri sacris (15). Hinc fit, ut Apostolus hoc argumentum acrius tractet, ac tam validis rationibus Corinthios petat, ut ab impuritate abstineant.

---

(13) Δοξάσατε δὴ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν, καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν, ἅτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ. (14) Vide Mill. hic, & Chrysost. in edit. Veron. & Savil. Δοξάσατε δὴ, ἄρατε τὸν Θεόν. (15) Strabo lib. 8. alii.

CAPUT VII.

Præcepta ad conjuges, & de conjugii usu. Quo pacto gerere se debeat cum infideli uxore vir Fidelis, & contra. Virginitatis laus: præstantior matrimonio. Vidua ad alteras nuptias transire potest: laudabilior tamen fuerit, si vidua permanserit.

℣. 1. DE quibus autem scripsistis mihi: Bonum est homini mulierem non tangere: 2. Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat,
& unaquæque suum virum habeat. 3. Uxori vir debitum reddat: similiter autem &
uxor viro. 4. Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem
& vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. 5. Nolite fraudare invicem,
nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi: & iterum revertimini in idipsum, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram. 6. Hoc autem dico
secundum indulgentiam, non secundum imperium. 7. Volo enim omnes vos esse
sicut meipsum: sed unusquisque proprium donum habet ex Deo: alius quidem sic,
alius vero sic. 8. Dico autem non nuptis, & viduis: bonum est illis, si sic permaneant, sicut & ego. 9. Quod si non se continent, nubant. Melius est enim nubere, quam uri. 10. Iis autem, qui matrimonio juncti sunt, præcipio non ego,
sed Dominus, uxorem a viro non discedere. 11. Quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir uxorem non dimittat. 12. Nam cæteris ego
dico, non Dominus. Si quis frater uxorem habet infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam. 13. Et si qua mulier fidelis habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum: 14. Sanctificatus est
enim vir infidelis per mulierem fidelem, & sanctificata est mulier infidelis per virum
fidelem: alioquin filii vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt. 15. Quod si
infidelis discedit, discedat: non enim servituti subjectus est frater, aut soror in hujusmodi: in pace autem vocavit nos Deus. 16. Unde enim scis, mulier, si virum salvum facies? aut unde scis vir, si mulierem salvam facies? 17. Nisi unicuique sicut divisit Dominus, unumquemque sicut vocavit Deus, ita ambulet, & sicut
in omnibus ecclesiis doceo. 18. Circumcisus aliquis vocatus est? non adducat præputium. In præputio aliquis vocatus est? non circumcidatur. 19. Circumcisio nihil
est, præputium nihil est: sed observatio mandatorum Dei. 20. Unusquisque, in qua
vocatione vocatus est, in ea permaneat. 21. Servus vocatus es? non sit tibi curæ:
sed & si potes fieri liber, magis utere. 22. Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini: similiter qui liber vocatus est, servus est Christi. 23. Pretio empti estis, nolite fieri servi hominum. 24. Unusquisque in quo vocatus est,
fratres, in hoc permaneat apud Deum. 25. De virginibus autem præceptum Domini
non habeo: consilium autem do, tamquam misericordiam consecutus a Domino, ut
sim fidelis. 26. Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse. 27. Alligatus es uxori? noli quærere solutionem.
Solutus es ab uxore? noli quærere uxorem. 28. Si autem acceperis uxorem, non
peccasti. Et si nupserit virgo, non peccavit: tribulationem tamen carnis habebunt
hujusmodi. Ego autem vobis parco. 29. Hoc itaque dico, fratres: Tempus breve
est: reliquum est, ut & qui habent uxores, tamquam non habentes sint: 30. Et

qui

qui flent, tamquam non flentes: & qui gaudent, tamquam non gaudentes: & qui emunt, tamquam non possidentes: 31. Et qui utuntur hoc mundo, tamquam non utantur: præterit enim figura hujus mundi. 32. Volo autem vos sine solicitudine esse. Qui sine uxore est, solicitus est, quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo. 33. Qui autem cum uxore est, solicitus est, quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, & divisus est. 34. Et mulier innupta, & virgo cogitat, quæ Domini sunt; ut sit sancta corpore, & spiritu. Quæ autem nupta est, cogitat, quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. 35. Porro hoc ad utilitatem vestram dico: non ut laqueum vobis injiciam, sed ad id, quod honestum est, & quod facultatem præbeat sine impedimento Dominum obsecrandi. 36. Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua, quod sit superadulta, & ita oportet fieri: quod vult faciat: non peccat, si nubat. 37. Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis, & hoc judicavit in corde suo, servare virginem suam, bene facit. 38. Igitur & qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit: & qui non jungit, melius facit. 39. Mulier alligata est legi, quanto tempore vir ejus vivit: quod si dormierit vir ejus, liberata est: cui vult nubat: tantum in Domino. 40. Beatior autem erit, si sic permanserit secundum meum consilium: puto autem quod & ego Spiritum Dei habeam.

℣. 1. De quibus autem scripsistis mihi. Ecclesiæ Corinthiorum Optimates, datis ad Paulum literis per Fortunatum, Stephanam, & Achaicum, postulaverant, quid in usu conjugii servandum esset; utrum deinde præstantius, conjugium an cælibatus (1). Gentilium Philosophos quæstio hæc diu torsit (2). Verisimile est, Corinthios Fideles, qui Philosophiam amabant, & Religionis res plerumque Philosophica subtilitate tractabant, hac de re non raro disputasse, antequam Apostolum consulerent.

Bonum est homini mulierem non tangere. Commodum omnino esset, si vir quisque continens & conjugio liber esse posset. Ea quippe conditio tam multis obnoxia est ærumnis, laboribus, ac periculis, tam multa complectitur officia, animum ita indulgentem exposcit, ut homines, si vitæ quietem dumtaxat ac suavitatem quærant, ea prorsus abstineant. Ipsa etiam Religio id suasura videtur, cum mens animusque conjugio quam maxime distrahatur, atque homo frequentissimis labendi periculis objiciatur. Hujusmodi incommodorum causa hic asserit Paulus, bonum homini esse, si nullam unquam fœminam tangat, neque in conjugio, neque extra conjugium.

Sin autem res alia ex parte spectetur, verum omnino est, quemadmodum Deus ipse initio pronunciavit Gen. 2. 18. *Non est bonum, esse hominem solum*. Utilissimum est, hominem jungi matrimonio, tum gloriæ Dei causa, tum reipublicæ ac societatis, hominumque propagationis; tum denique ut cognationis, amicitiæ, ac negotiorum vinculis familiæ gentesque nectantur. Collibet animalium speciei necessarium est, ut mas & fœmina conjungantur; idque potissimum spectavit Conditor, cum virum & mulierem e nihilo eductos, sacratissimis inviolatisque nexibus copulavit. Hasce rationes, utpote vulgares, atque ex natura petitas, præterit Apostolus, aliam subjiciens multo sublimissimam, quæ ad æternitatem spectat.

℣. 2. *Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat, & unaquæque suum virum habeat.* Cum non omnes continentiæ dono divinitus ornati fuerint, qui conjugio juncti sunt, juncti maneant; qui vero soluti, soluti vivant, si absolutissime servare continentiam valent; si nequeant, nubant. Porro communis hæc regula est. Conjugium fere dumtaxat remedium est incontinentiæ (3). Scribit S. Chrysostomus, hæc verba, *Bonum est homini mulierem non tangere*, a Sacerdotibus tantummodo fuisse a nonnullis usurpata: ipse tamen ad Fideles universos pertinere docet.

℣. 3. Uxori vir debitum reddat ... at uxor viro. Cum vir & uxor mutua in conjugis corpus potestate gaudeant, uti mox docebit, necesse quoque est, ut conjugale debitum, utpote æquo jure impetratum, reddant. Sunt qui debitum conjugum protegent ad cætera omnia, quæ vicissim debent, fidem, opem, mutua officia. At ipsa orationis series perspicue ostendit, Apostoli propositum id unum esse, ut doceat, quid servandum sit in eo, quod proprium est matrimonii (4). Græcus (5) habet: *Mulieri vir debitam benevolentiam reddat*. Honesta debiti maritalis descriptio. Moyses iisdem ferme verbis utitur (6), ut eam rem significet, itemque Profani (7). Vetustissimi tamen Codices (8) & Patres (9) cum Vulgata consentiunt: *Debitam reddat*; atque hanc veram esse legendi rationem, peritissimi Interpretes asserunt (10).

℣. 5. Nolite fraudare invicem (11) isto jure, uti debitor creditorem (12), cui negat id quod debet, aut foro cedit. Vir ab invita uxore ne discedat, neque maritali debito fraudet; idemque institutum uxor erga virum servet. *Nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi* liberius attentiusque. Usu conjugii abstinebant Hebræi in luctu, in jejunio, iisque diebus, quibus sese ad

(1) Chrysost. Theodoret. alii. (2) Musonius & Hierocles apud Stobæum. Alii apud Grot. hic. Menander: [illegible], [illegible]. Metellus Numidic. in oratione quam censor habuit: *Si sine uxore possemus, Quirites, esse, omnes ea molestia careremus; sed quoniam ita natura tradidit, ut nec cum illis satis commode, nec sine illis ullo modo vivi possit, saluti perpetuæ potius, quam brevi voluptati consulendum.* (3) Chrysost. hic, homil. 19. [illegible]. (4) Ita Patres & Interpp. passim. (5) Τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλομένην εὔνοιαν ἀποδιδότω. (6) Exod. XXI. 10. שארה כסותה ועונתה [illegible] 70. Τὰ δέοντα, καὶ τὸν ἱματισμὸν, καὶ τὴν ὁμιλίαν αὐτῆς. (7) Vide Grot. & Gatak. (8) Alexand. Clarom. Sancti Germ. GG. LL. Barber. 1. Steph. &c. ὀφειλὴν, *debitum*. (9) Clem. Alex. Strom. 3. Origen. Περὶ εὐχῆς; & in Matth. Tertull. de Pudicit. cap. 16. Chrysost. hic; Cypr. ad Quirin. lib. 3. Hieronym. contra Jovin. lib. 1. cap. 4. August. Ambros. Fulg. alii. (10) Zeger. Erasm. Grot. Mill. (11) Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους. (12) Chrysost. Theodoret. Erasm. Menoch.

sacrum solemne comparabant. Græcus pro, *vacetis orationi*, legit (13): *Ut vacetis jejunio & orationi*. Præstantissimi tamen Codices, Æthiopica, Coptica, S. Clemens Alexandrinus, Origenes, S. Chrysostomus, cæterique Patres Græci ac Latini dumtaxat servant: *Ut vacetis orationi*.

Iterum revertimini in idipsum, ne tentet vos satanas. Conjuges monet Paulus, ne diu sponte secubent, ipsius vel orationis causa; ne scilicet illos sollicitet satanas, ipsique sollicitationi cedant vel in malam aliquam cupiditatem, vel in liberam voluntatiam sui ipsorum, aut cum altero (14); nondum enim satis continentes erant, ut absque discrimine secubarent: *Propter incontinentiam vestram*. Græcus (15) sonat potius *intemperantiam*; atque ita legebant Veterum nonnulli (16). Hac Pauli indulgentia & sedulitate indigebant Corinthii, nulla quippe terrarum gens minus continentiam noverat.

℣. 6. Hoc autem dico secundum indulgentiam (17), non secundum imperium. Cum moneo ne secubetis, post aliquam orationis causa continentiam, non jubeo: hortor dumtaxat, seu potius permitto, & imbecillitati vestræ indulgeo (18). Concubitus, non prolis causa, sed vitandæ scortationis gratia, & mali gravioris metu, nunquam peccato, saltem veniali, vacat, ex quamplurimorum Patrum sententia (19): remedium est adversus incontinentiam, non laudabilis actio & imperata. Sunt (20) qui hæc verba referant ad id quod Paulus initio Capitis dixit, oportere scilicet, ut unusquisque uxorem suam habeat: Hoc ego indulgentiæ causa, non præcepti, dico. Alii (21) detorquent ad consequentia, ubi de continentia: Opto, omnes esse sicut me, solutos nimirum & continentes: id tamen non ab omnibus exigo. Prior interpretatio præstantior videtur: *Indulgens, non præcipiens ita fieri*, ait Tertullianus de Monog. c. 11.

℣. 7. Volo vos omnes esse sicut meipsum; nimirum continentes (22). Minime dubium est, quin post vocationem Paulus absolutissimam continentiam servaverit; at conjugio junctus ne fuerit, dubitatur. Id ab aliis asseri, ab aliis negari tradit Origenes in Rom. 1. at nihil definit. Cælibem semper & continentem vixisse, scribit Tertullianus de Monog. c. 3. Idem sentire videtur S. Epiphanius hær. 58. c. 4. Negat S. Chrysostomus in Philipp. hom. 13. de uxore sua agere Apostolum in Epistola ad Philippenses. S. Hieronymus Ep. 22. refellit eos, qui cultam ab Apostolo virginitatem negant. Censet S. Augustinus (23), servatam ab eo absolutissimam continentiam. Diserte scribit Theodoretus hic, Paulum nunquam vinctum fuisse conjugio. At S. Clemens Alexandrinus Strom. l. 3. docet, illi uxorem fuisse, cum literas ad Corinthios & Philippenses daret; ejusque verba, veluti probans, recitat Eusebius Hist. Eccl. l. 3. c. 30. Viduitatem & continentiam ab Apostolo servatam, asserit S. Methodius (24). Illum ex virginum cœtu excludere videtur S. Chrysostomus de Virgin. c. 8. cum Joannem Baptistam & Joannem Evangelistam virginitate, Petrum & Paulum continentia illustres prædicet. Locus est in S. Ignatii Martyris Epistolis, ubi Paulus diserte inter viros conjugio vinctos recensetur: at nemo jam dubitat, quin hic locus corruptus sit ac viriatus. Variæ quoque sunt Recentiorum, uti Veterum, sententiæ: at plerique in eo conveniunt, Paulum eo tempore cælibem fuisse & continentem (25).

Unusquisque proprium donum habet. Alius quidem virginitatem absolutamque continentiam ex Deo accepit; alius continentem viduitatem; alius pudicum matrimonium; hoc quippe postremum fortasse donum nihilo inferius est absoluta continentia (26). Quamobrem nemo se alteri præferat, cum quicquid unusquisque est, ex Deo acceperit (27). At qui continentiæ donum non obtinuit, se ab illius servandæ obligatione liberum censeat, dum junctus non est matrimonio, aut sese continentiæ reum voto fecit. Quod non habet, postulet; impetrare pro viribus conetur, corpus affligat; vitet discrimina; libidines coerceat; vel denique, si liber sit, matrimonium, continentiæ remedium a Deo institutum, amplectatur. Vide S. Gregorium Magnum, *Pastoral. parte 3. admonit.* 28.

℣. 8. Dico autem non nuptis et viduis: bonum est illis, si sic permaneant. Græcus (28) significare videtur tum fœminas tum viros conjuge viduatos. Hos hortatur Paulus, ut viduitatem servent. Alteras nuptias non damnat, sed viduitatem vel continentiam præfert. Monet, ut in tranquillo vitæ statu, ac Deo serviendi libertate, quam adepti sunt per viduitatem, perseverent.

℣. 9. Quod si non se continent, nubant: nullam cælibatus necessitatem imponit Ecclesia. Non ait, *Quod si se continere nequeunt*; nihil enim est quod non ab homine cum Dei ope nequeat; sed: *Quod si non se continent*: si constantia bonaque voluntate carent, si molestioribus pugnis obnoxii sunt, ita ut servare continentiam nequeant, absque gravi salutis discrimine, ad nuptias confugiant. *Admonendi sunt cælibes*, ait S. Gregorius Papa (29), *ut si tentationum procellas cum difficultate salutis tolerant, conjugii portum petant; si tamen necdum meliora voverunt: nam quisquis bonum majus subire proposuit, bonum minus, quod licuit, sibi illicitum fecit*. Vide & Concilium Tridentinum, Sess. 24. Can. 9.

Melius est nubere, quam uri; scilicet, ex S. Augustino (30), *occulta flamma concupiscentiæ vastari*. Impudicus amor optime dicitur similis flammæ & incendio, animos miserrime vastanti. *Uri* hoc loco non significat solummodo libidinis motus, & profani amoris æstum experiri, sed assentiri, ab iis vinci, flagrare, aduri (31). Præstat concessis uti remediis, quam morbo confici. Continentia bonum est, saluti magnopere serviens: licita res est matrimonium, multis tamen æternæ salutis difficultatibus impedita: uri, assentiri libidini, atque impuro amore vinci, certum est malum, & iter in exitium ducens. Omnino igitur eligendæ sunt nuptiæ, si dono continentiæ cares, & proximo flagrandi periculo es obno-

(13) [illegible]. (14) Clem. Alexand. [illegible]. (15) [illegible]. (16) August. lib. 1. de Nupt. & Concup. cap. 14. Ambros. cap. 14. (17) Κατὰ συγγνώμην. Quid. Codd. Κατὰ γνώμην. (18) Vid. Justin. Mon. (19) August. de Peccato Originali cap. 38. *Evidenter dum tribuit veniam, denotat culpam*. Et Enchirid. cap. 78. *Quis esse peccatum neget, cum dare veniam facientibus Apostolica auctoritate fateatur?* Vide & de Bono Conjug. cap. 10. & alibi frequenter. Gregor. Magn. lib. 32. Moral. in Job cap. 30. Auth. Oper. imperfecti in Matth. homil. 1. (20) Grot. Bez. alii. (21) Jacob. Capell. hic. (22) Chrysost. hic: [illegible]. Ita Theod. August. de Opere Monach. cap. 32. Clem. Alex. Strom. 3. (23) August. de Grat. & Lib. Arbitr. cap. 4. (24) Method. Convis. Virg. pag. 45. Vide Grot. ad ℣. 18. (25) Oecumen. Theophyl. Sedul. Est. Men. Tir. Vorst. Castel. Zeger. (26) Vide Theodoret. hic. (27) Clement. ad Corinth. § 33. [illegible]. (28) [illegible]. (29) Gregor. Magn. Pastoral. parte 3. cap. 28. Vide, si lubet, Est. hic, & Patres ab eo citatos. (30) August. de Sancta Virginit. c. 14. (31) Theodoret. hic: [illegible].

obnoxius (32). Hæc tamen dumtaxat ad eos pertinent, qui seu voto sive aliis de causis continentiam, vel maritalem pudicitiam servare coguntur, puta ad virum absente uxore, vel uxorem absente viro (33). Sunt (34) qui *Uri* de inferno igne, quo trahit impudicitia, interpretentur. Hæc tamen explicatio a literali abest.

℣. 10. PRÆCIPIO NON EGO, SED DOMINUS, MULIEREM A VIRO NON DISCEDERE. Hoc ego non ex mea sententia, uti Apostolus Jesu Christi, hortor aut impero; sed Christus ipse, & Deus Christi Pater multo antea præcepit. In ipso rerum exordio pronunciavit Deus Gen. 2. 24. *Relinquet homo patrem suum & matrem, & adhærebit uxori suæ: & erunt duo in carne una.* Quæ verba ita explicavit Christus, ut conjugii vinculum solvi non posse significent (35). Quamobrem qui juncti sunt matrimonio, ne discedant. Uxorem Judæi levissimas ob causas dimittebant Deut. 24. 1. major etiam fuit Gentilibus licentia. Docuit Christus, unam esse divortii causam, alterius conjugis adulterium, at ea lege, ut neque insons neque reus ad alteras nuptias ante obitum alterius transeat. Hoc ipsum præcipitur ℣. 11.

℣. 11. QUOD SI DISCESSERIT, MANERE INNUPTAM, AUT VIRO SUO RECONCILIARI. Discessionem hanc cum plerisque de divortio interpretamur. Alii (36) tamen discessionem intelligunt temporariam, frigusculo aliquo partam, quemadmodum sæpe usuvenit in familiis. Quaslibet autem ob causas nefas est, alterutrum conjugem, sive insontem sive reum, ad alteras nuptias gradum facere. Hujusmodi enim discessionibus matrimonii vinculum non solvitur. Hisce in rebus monet Paulus, ut reconcilientur conjuges, simulque consuescant, vel etiam post discessionem redeant; sive discessio verum divortium fuerit adulterii causa; sive libera separatio, aliquo frigusculo parta. Illud autem hic animadvertendum est, quod Paulus par jus tum viro tum uxori tribuit, sive discessionis sive reditus; cum civilia jura viris multo magis faverent, quam fœminis. Ipsa etiam Moysis Lex hac in re omnem ferme libertatem viris tantummodo permittit. Nullus certe Mosaicæ Legis locus sancit, Judææ uxori fas esse, vel ob adulterium, multoque minus ob leviora, divortium a viro facere, quemadmodum viro concessum est (37).

℣. 12. NAM CÆTERIS (38) EGO DICO, NON DOMINUS: de reliquis quæ scripsistis; sive de conjugibus, quorum alter Fidelis est, alter infidelis, hæc ego trado, quantum Deo largiente intelligo; cum neque Christus diserte quidquam, neque Lex perspicuum aliquid de conjugiis hisce tradiderint. Moyses certe præcipit, nequis Hebræus uxorem externam ducat; nihil tamen habet de marito, ad sacra Judaica converso, exemplum non sequuta uxore; cumque Christus Jesus perspicue in terris doceret, de afferendo Gentilibus Evangelio non agebatur: quamobrem de re præsenti ferri sententia neque ex Veteris, neque ex Novæ Legis sanctionibus poterat. Nova prorsus erat quæstio, quam Apostolus ex charitatis lege, atque ex interiori Sancti Spiritus illustratione definit (39). Ait Tertullianus (40), Fideles nonnullos, ex Gentilium superstitione conversos, sibi nefas esse arbitratos cum uxore infideli versari, aut uti conjugio, postquam Fidei nomen dederant; eorumque dubitationi Apostolum hic respondere. Permittit, ut pristina consuetudine utantur, modo assentiatur infidelis; negatque dimittendum infidelem conjugem, si hic simul esse velit.

S. Augustinus (41), quem alii quamplures sequuntur (42), censuit, his verbis, *Ego dico, non Dominus*, significare Apostolum, sese nihil velle, nisi hortari: at multo probabilius est, ipsum Apostolica authoritate præcipere (43). Definierat Dominus, quid servandum esset de divortio ob adulterium; omiserat quid fieri oporteret, ubi de altero conjuge infideli ageretur: omissum supplet Apostolus.

℣. 14. SANCTIFICATUS EST ENIM VIR INFIDELIS PER MULIEREM FIDELEM. Quo id pacto fit, aut quid illud est? Cave intelligas de sanctitate proprie dicta: sed ita accipe, Fideli uxore paulatim moveri virum, ut Fidei nomen det; doceri ea quæ ad pietatem ac Dei timorem pertinent; viam salutis indicari; optimo uxoris exemplo virum a flagitiis semoveri; illam precibus sollicitare Deum, ut viro conversionem largiatur (44). Fas igitur uxori est, cum viro infideli, adeoque impuro, consuescere; quippe quam Religio docet purum reddere quicquid ipsa agit, legesque sequi sanctissimas, quibus a labe removeatur (45).

In ipso conjugii usu potest uxor sancta fieri, liberorum procreatione & institutione (46). Quamobrem addit Apostolus: *Alioquin filii vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt.* Si ab infideli viro discedis, liberis tuis quid fiet? Patris infidelitatem sequentur: at tu saltem docebis, falsos Deos spernere, agnoscere Deum, amare Religionem (47): atque ita sancti sunt, paratique ad Ecclesiam accedere: *Quasi designati sanctitatis, ac per hoc etiam salutis*, ait Tertullianus (48).

℣. 15. QUOD SI INFIDELIS (vir) DISCEDIT, illum dimittat: invitum detinere, aut infidelem imitari non debet; eoque dimisso, transire potest ad nuptias, sive servare continentiam: viri legibus subjecta non est, ipsumque conjugii vinculum cessare censetur (49). Non jubet Paulus, conjugem Fidelem ab infideli discedere, neque etiam hortatur. At si infidelis a Fideli discedat, ait fas esse Fideli in alterius thorum adsciscì. Non cogit Christiana Religio, te cum alterius Religionis homine, assiduas inter turbas ac dissidia, vivere: *In pace enim vocavit nos Deus.*

℣. 16. UNDE ENIM SCIS, MULIER, &c. Hæc jungi pos-

(32) Vide Ambros. ad Virgin. Lapsam cap. 5. August. de Sancta Virginit. cap. 74. Ambrosiast. alios hic. (33) Chrysost. Theodoret. Theophyl. Oecumen. Ambros. loco citato; Hieronym. lib. 1. contra Jovinian. Aug. lib. 1. de Adulter. conjug. cap. 15. Ephrem. tract. de hac re singulari. (34) Vide Sedul. Primas. Fabr. in Comment. (35) Matth. v. 32. xix. 9. (36) Vide Grot. Paræ. Est. (37) Vide Theodoret. ad ℣. 3. hujus Capitis. Ambros. in Luc. xvi. & lib. 1. de Abrahamo. (38) Τοῖς δὲ λοιποῖς ἐγὼ λέγω, &c. (39) Vide Grot. Erasm. Est. alios. (40) Tertull. de Monogamia cap. 11. *Ostendit Apostolus, fuisse qui in matrimonio a fide deprehensi, verebantur ne non liceret eis matrimonio suo exinde uti, quia in carnem sanctam Christi credidissent.* (41) August. lib. 1. de Serm. Domini in monte cap. 16. & lib. 1. de Adulter. Conjug. cap. 14. 17. &c. (42) Gloss. Interlin. Hervæ. D. Thom. Lyr. Carthus. alii. (43) Theophyl. Oecumen. Hieronym. lib. 1. contra Jovin. cap. 5. 6. Haymo, Cajet. Gagnæ. Grot. Paræ. (44) Chrysost. Ἐνταῦθα μὲν ὅλως οὐ χρῆσθαι τῷ νόμῳ... διὰ τῆς γυναικὸς. Ita Theodoret. Est. Grot. Menoch. alii. Hieronym. ad Lætam: *Sancta & fidelis domus virum sanctificat infidelem: jam candidatus est fidei, quem filiorum & nepotum credens turba circumdat.* (45) Vide Chrysost. hic. Tertull. lib. 2. ad uxorem: *Non ut pœnas sanctae officia sexus cum honore ipsius necessitatis, tamquam sub oculis Dei, modeste & moderate transigatur.* Grot. Men. Tirin. (46) 1. Timoth. ii. 15. *Salvabitur autem per filiorum generationem, si permanserit in fide.* (47) Theodoret. Grot. Est. Menoc. Tirin. (48) Tertull. de Anima cap. 39. Hieronym. ad Quæsita Paulini, Ep. 153. *Sanctos dici Fidelium filios, quod quasi candidati sint fidei, & nullis idololatriæ sordibus polluantur.* (49) Est. Grot. Tirin. Paræ. Piscat. Sclater. Vide & Ambros. in Luc. xvi. & Ambrosiast. hic; & Canon. 28. qu. 2. c. Si infidel. & Extrav. de Divortiis, c. Quanto, &c. Gaudemus. Et Chrysost. Theophyl. Oecumen. Phoți. Gloss. D. Thom. Lyran. Carthus. alios.

possunt cum superioribus : *In pace vocavit nos Deus* ; quamobrem cum viro infideli commorare quam diutissime potes : causam discedendi a te ne præbueris : morum suavitate illum vince : fortasse enim Deus opera tua in illius salutem usurus est (7). Ita etiam explicatur (8) : Cur cum infideli viro, Religionem tuam execrante, versaris ? An confidis fore, ut is tuo labore & exemplo ad Christum accedat? In pace esto, neque te objicias discriminibus agendæ vitæ assiduis tumultibus agitatæ, aut pristinos in errores labendi. Prior explicatio communius probatur.

℣. 17. Nisi unicuique sicut divisit Dominus. Omnes ubique Ecclesias hoc ipsum doceo : unusquisque sectetur illud agendi institutum, quod ipsi dederit Deus ; & in eo statu, ad quem vocatus fuit, continentia, virginitate, matrimonio, pro viribus constans esto : Divinæ gratiæ ac voluntati obtemperato, sive ut cum infideli viro, quantumvis improbo, commoreris ; sive ut discedas ; sive ut cælebs vivas post discessionem, sive tandem ut ad alterius thorum pro acquisita libertate transeas. Traditarum mox institutionum exceptio est. Quæ mox dixi, obnoxia sunt Dei donis, quæ quisque obtinuit. Hujusmodi regulas sectari potest, modo aliud non exigant peculiaria dona, quæ ex Deo acceperit.

Nonnulli Græcum ℣℣. 16. & 17. ita jungunt (9) : *Quid scis, vir, uxorem servaturus sis, an non ? Unicuique sicut divisit Deus*. At vulgata lectio multo probatissima.

℣. 18. Circumcisus aliquis vocatus est ? Ex Judaicis ad Christiana sacra conversus est ? Non adducat præputium. Ad Libros Macchabæorum (10) docuimus, Veteres arte quadam virorum circumcisionem obduxisse ; qua arte desertores Judaicæ Religionis abutebantur. Tradit Celsus, qua ratione id fieret, attracta scilicet extentaque quibusdam volsellis cute (11). Ejusdem crebro meminere Judæorum Libri (12) ; atque ajunt, iterum circumcidi debere eum, qui Circumcisionis vestigia deleverit : secus nullam futuri sæculi partem habiturum. Nonnulli fortasse Judæi ad Christum conversi, abdicatam penitus Judaicam Religionem significaturi, vel ipsa illius vestigia a corpore auferebant (13).

℣. 19. Circumcisio nihil est : circumcisus sis, an non, id porro perinde est ad salutem. Sed observatio mandatorum Dei, & vitæ institutum Christianis Legibus accommodatum. Abrahamo tradita fuit Circumcisio, ceu signum fœderis cum Deo initi Rom. 4. 11. quo a Gentilibus atque Infidelibus secerneretur (14), sive etiam quo pueri labe peccati originis tergerentur (15). Porro cum post Jesu Christi obitum abrogatum fuerit antiquum fœdus, novumque successerit, discrimen Judæi ac Gentilis per Fidem in Christum Jesum ablatum est ; paratoque per Christum facili ac novo delendi paterni criminis remedio in Baptismo, remedium vetus, quod cum cruciatu exercebatur, inutile prorsus effectum est.

℣. 20. Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Hortatur, non imperat ; ipsaque hæc exhortatio de iis dumtaxat usurpanda est, quæ cum Christiana Religione non pugnant (16) : si enim turpi ac nefaria professione, aut conditione crimini obnoxia implicearis, perseverare non licet. Igitur intellige matrimonium, servitutem, circumcisionem, aut similes status, qui Divinæ Legi non adversantur.

℣. 21. Servus vocatus es ? Non sit tibi curæ. Christiani quidam servi, libertate perperam intellecta gloriantes, aut aspernabantur heros, aut molestiam pariebant Ecclesiæ, gravesque sumptus a Fidelibus exigebant, ut manumitterentur (17). Vetat Apostolus illos aut parta per Christum libertate superbire, aut manumissionem studiosius quærere. Christiana libertas cum humana servitute componitur ; quippe quæ hominem peccato & libidinum tyrannide liberum facit.

Sed si potes liber fieri, magis utere. Si te manumittit herus, aut alius quis redimit, utere beneficio (18), quo liberius & commodius servias Deo. Alii (19) aliter explicant : Tametsi liberari queas, præfer servitutem. Cur vero ? ait S. Chrysostomus. Prodest nimirum Christianæ Religioni servitus, non nocet ; ut enim subdit Apostolus : *Qui in Domino vocatus est servus, libertus est Domini*. Posterior hæc explicatio vulgo magis probatur ; prior magis simplex videtur.

℣. 22. Qui in Domino vocatus est servus, libertus est Domini. Quod servus es, ne doleas ; ad Fidem quippe a Deo vocatus, liber ex peccato, veramque animi libertatem assecutus es. Nihilo vilior es cæteris Fidelibus ingenuis, atque absolutissima libertate gaudentibus : omnes æque illis servi Jesu Christi. Libertatem eorum, qui extra Ecclesiam sunt, ne optaveris, quæ vera servitus est (20).

℣. 23. Pretio empti estis, Jesu Christi Sanguine. Jesu Christo addicti estis potiori jure, quam servus hero : herus enim servum pecunia tantum emit ; Christus sanguinem ac vitam in vestri pretium erogavit. Partam itaque ab eo libertatem studiosissime tuemini, ipsumque constanter colite ; nunquam enim perfectior futura est vobis libertas, quam ubi solertius demissiusque Jesu Christo servieritis. Nemini unquam in servitutem vos date, quo liberius communi omnium Domino serviatis. Quod si servi estis, animi ac mentis libertatem studiose tuemini ; neque unquam peccato aut libidinum tyrannidi vos obnoxios reddite.

℣. 25. De virginibus autem præceptum Domini non habeo. Neque in Mosaica Lege Deus, neque Christus in Evangelio quidquam de Virginibus sanxere. Dixerat solummodo Christus, nonnullos esse, qui Cælestis Regni causa sese eunuchos effecerant (21) ; neque omnium esse, colere cælibatum. Ut cælibes sint, neque omnibus imperavit, neque hortatus est. Itaque Apostolus quidquam ea de re sancitum esse negans, consilium præbet ceu fidelis Minister, & divino beneficio ad munus Apostolicum vocatus : *Tamquam misericordiam consecutus a Domino, ut sim fidelis* (22).

℣. 26. Hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse, non jungi conjugio, virginitatem, cœlibatum colere (23), *propter instantem necessitatem*, ob hujus vitæ

[7] Est. Grot. Par. Pisc. Ita & August. l. 1. De adulter. conjug. cap. 11. [8] Lyr. Gagn. Tir. Men. alii quid. [9] Ἢ τί οἶδας, ἀνὴρ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις, ἢ μή ; Ἑκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεός. Vide Oecumen. & Theophyl. & Severian. Vide Erasm. Hammon. Mill. [10] 1. Macc. 1. 26. *Fecerunt sibi præputia*. Vide & Joseph. Antiq. lib. xii. c. 6. [11] Celsus lib. 7. c. 25. [12] Bereschit Rabb. fol. 46. Jerosolomyt. Jevamoth fol. 9. &c. Vide Ligfoot. Hor. Hebr. Cartwright. Mellific. l. 3. cap. 6. Synops. hic : Buxtorf. Lexic. in משך talis dicebatur, משוך attractus, ἐπεσπασμένος. [13] Cunæ. de Rep. Hebr. lib. 3. cap. 5. Hammond. hic. [14] Justin. Dialog. cum Tryphone ; Iren. lib. 4. cap. 30. Tertull. adversus Judæos ; & alii plures. [15] August. lib. 2. de Peccato Origin. cap. 30. & alibi. [16] Vide August. Exposit. Epist. ad Galat. 11. [17] Ignatii Epist. ad Polycarp. Vide Grot. hic. [18] Gros. Bez. Men. Cornel. [19] Est. Grot. Men. Lud. de Dieu, Zeger. Camerar. Vide Chrysost. Ita & Theodoret. & alii Græci, & D. Thom. & Syr. [20] Tertull. de Corona Militis : *Omnia imaginaria in sæculo, & nihil veri. Nam & tunc liber hominis eras redemptus a Christo, & nunc servus es Christi, licet manumissus ab homine.* [21] Matth. xix. 12. [22] Γνώμην δὲ δίδωμι, ὡς ἠλεημένος ὑπὸ Κυρίου πιστὸς εἶναι. [23] Chrysost. Theodoret. Grot. Est. Menoch. alii.

vitæ labores & matrimonii incommoda (24), denique ob vitæ brevitatem, & mala quibus ista obsidetur. Facilius est, hominem liberum ac solitarium ex malis atque ærumnis evadere, quam familia & uxore impeditum (25).

℣. 28. SI AUTEM ACCEPERIS UXOREM, NON PECCASTI. Malum non est natura sua matrimonium; quamobrem dum hortor, ne matrimonio implicemini, te ab eo ceu a crimine non deterreo: moneo dumtaxat, utilius esse ac perfectius abstinere.

TRIBULATIONEM TAMEN CARNIS HABEBUNT HUJUSMODI. Carnis molestiæ a matrimonio sejungi nequeunt; mutua nimirum viri & uxoris subjectio & conniventia, altero alterius vitium tolerante, matrimonii onera, filiorum institutio, matris pericula, parentum sollicitudo erga familiam, curæ undique obstrepentes. Hæc omnia *tribulationem carnis* nuncupat, usurpata carnis appellatione pro exteriori homine utraque præsenti, qua parte caro spiritui opponitur. *Ego autem*, inquit, *vobis parco:* id crimini non verto: miseret me potius malorum, quæ sponte subituri estis, dum matrimonium eligitis (26). Hisce ærumnis vos esse liberos opto, ac matrimonio abstinere (27). Vereor tamen, ne, dum ejus vitæ incommoda enumero, nimius sim, & laqueum imbecillitati vestræ objiciam (28). *Istam tribulationem carnis suscipere tolerandam perstultum esset*, ait S. Augustinus (29), *nisi metueretur incontinentibus, ne tentante Satana in peccata damnabilia laberentur.*

℣. 29. HOC ITAQUE DICO, FRATRES: TEMPUS BREVE EST (30). Brevis est hominis vita, ac non multum post tempus virum ab uxore, uxorem a viro mors sejunget: moneo igitur, ne nimio amore matrimonium colatis, animumque sedulo comparetis venturo mox Domino, statimque amorem sæculi exuatis. Græcus ita reddi potest (31): *Hoc autem dico, fratres (quoniam breve est tempus vitæ quod superest), ut & qui habent uxores, tamquam non habentes sint.*

℣. 30. QUI FLENT, TAMQUAM NON FLENTES. Luctu ac mœrore ne opprimamini, quasi ærumnis nunquam cessaturis; itemque ne nimia hilaritate efferamini, veluti nunquam peritura sit vestra felicitas. Caducum est quicquid in terris cernitur; nihil uno semper in statu est. ℣. 31. *Præterit enim figura hujus mundi.* Theatrum & fabula est mundus, in quo personæ paululum agunt, statim transeunt (32). Græcum alii reddunt (33): *Decipit enim figura hujus mundi*, fallit amatores (34): sive, *A recto tramite abducit* (35), in errorem trahit.

℣. 32. VOLO VOS SINE SOLICITUDINE ESSE. Hoc unum vobis magnopere curandum est, ut paulatim animum ab hujus mundi rebus, uxore, filiis, negotiis, abstrahatis, in unum illud necessarium, vestram nempe salutem, incumbentes. Christiani hominis perfectionem assequi non potestis, nisi per cupiditatum cohibitionem. Non jubet Paulus, Christianum hominem vitam agere curis penitus vacuam, neque omnia prorsus negligere: illud vult, ut curas, studium, solertiam ad digniora convertant, ad æternitatem scilicet ac beatitudinem.

℣. 33. QUOMODO PLACEAT UXORI, ET DIVISUS EST. Græca quædam Exemplaria cum Vulgata consentiunt (36): at impressi Codices & plerique alii (37) jungunt cum consequenti versiculo ad hunc modum: *Quomodo placeat uxori: discreta sunt hæc duo, mulier & virgo innupta.* Non magni momenti est hæc lectionum varietas, cum eadem æque sit Apostoli sententia: illud enim significat, conjugum animos innumeris curis distrahi, vel hoc ipso ut mutuo placeant. At vidua & virgo curis hisce non distrahuntur, atque in hoc unum incumbunt, ut placeant Deo. Aliter plane atque ea *quæ nupta est*, quæ *cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro*. Plenior est ac luculentior Vulgatæ sensus.

℣. 35. NON UT LAQUEUM VOBIS INJICIAM, SED AD ID QUOD HONESTUM (38) EST, ET QUOD FACULTATEM PRÆBEAT SINE IMPEDIMENTO DOMINUM OBSECRANDI. Græcus (39): *Ut adhæreatis assidue* seu *constanter Domino sine distractione*. Illud non molior, ut cælibatus necessitatem, aut jugum continentiæ vobis imponam: *Non ut laqueum vobis injiciam:* capistrum cervicibus vestris injiciam, vosque jugo submittam. Gallici plerique Interpretes reddunt, *insidias struam;* at hic certe non est Apostoli sensus, ut optimi Interpretes notant (40).

℣. 36. SIQUIS AUTEM TURPEM SE VIDERI EXISTIMAT SUPER VIRGINE SUA, QUOD SIT SUPERADULTA: id enim sævitiæ patris in filiam, vel vitii filiæ, quo arceatur a nuptiis in adolescentia ineundis, suspicionem movet. Adolescentiæ fines anno ætatis quinto & vicesimo statuuntur; puellis enim ea ætate majoribus potestatem faciunt Leges, ut vel patre non assentiente nubant.

ET ITA OPORTET FIERI, vel sui vel filiæ honoris gratia, vel ut maturæ virginis discrimen vitetur, vel denique ne vis inferatur voluntati filiæ, continentiam non eligentis: quicquid horum sit, optime facit, si nuptum det.

℣. 37. NAM QUI STATUIT IN CORDE SUO FIRMUS, &c. Cui nulla ratio est nuptum tradendi filiam, qui hominum judicia spernit, vel qui filiam virginitatis amantem habet, nullaque ex causa nuptum tradere cogitur, sanctissime agit, si virginem esse patiatur.

POTESTATEM HABENS SUÆ VOLUNTATIS. Si liber omnino est pater, tum ex hominum tum ex familiæ judicio; si nihil illius proposito repugnat, tum ob filiam, tum ob consanguineos, tum ob suam ipsius conditionem; his enim in rebus quamplurima spectanda sunt, quæ patris libertatem, quoad maritalem aut cælibem filiæ statum, aufe-

[24] Ita fere Græci & Latini Est. Tir. [25] Vide Grot. & Ligfoot. [26] Oecumen. Φείδομαι ὑμῶν εἰ τίκτων, θέλομαι ὑμᾶς ἀλλθάρους εἶναι, καὶ ἀκούετε. [27] Ambrosiast. Theodoret. Theophyl. alii. [28] August. de Sancta Virginit. cap. 6. Primas. alii. [29] August. loco citato. [30] Græc. Ὁ καιρὸς συνεσταλμένος, *Tempus contractum*. Tertull. lib. 5 advers. Marcion. cap. 7. & Hieronym. l. 1. advers. Jovin. c. 13. *Tempus in collecto est*. Hieron. in Eccle. III. *Tempus in angusto est*. [31] Τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοί, (ὁ καιρὸς συνεσταλμένος τὸ λοιπόν ἐστιν), ἵνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας, ὡς μὴ ἔχοντες ὦσι. Ita legunt Codd. plures, Basil. Theodoret. Theophyl. Oecum. Ambros. [32] Ita Grot. Estius. [33] Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα. [34] Cajet. Gagnæ. Alciat. Jac. Fab. Stapul. Sclater. [35] Budæus, Bez. [36] Complut. Alexand. Æthiop. Copt. Ambr. August. Fulgent. Primas. Hieron. contra Helvid. in fine, & Epist. ad Eustoch. de servanda Virginit. & quid. Codd. Græci apud Mill. hic. [37] Latini Codd. ante Hieron. Clarom & S. Germ. G. L. Syr. Arab. Tertull. de veland. Virgin. cap. 4. Sedul. Chrysost. Basil. Theodoret. Theophyl. Oecum. August. non semel; Codd. Græci plerique. Μεμέρισται ἡ γυνὴ, καὶ ἡ παρθένος: *Discreta sunt hæc duo, mulier & virgo. Plurimum distat inter utramque*. Pagn. Piscat. Erasm. Grot. Syr. Tig. Bez. alii Oecumen. Μεμέρισται, verum, ἡ μὲν οὐκ αὐτὴν ἔχουσα φροντίδα, ἡ δὲ μεμερισμένη εἰσὶ ταῖς φροντίσι.
[38] Οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλω, ἀλλὰ πρὸς τὸ εὔσχημον, καὶ εὐπρόσεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστως. Alii plures, εὐπάρεδρον τῷ Κυρίῳ. Alii quidam, ἀπερισπάστως. Suidas, εὐπάρεδρον, interpretatur: Καλῶς παραμένον, καὶ διηνεκές, firmum, stabile, inconcussum. S. Hieronymus advers. Jovinian. l. 1. c. 7. ait, hæc verba, *Ad id quod honestum est*, & reliqua hujus commatis, in vetustis Latinorum libris desiderari. Ea porro non legere Ambrosiaster, Pelagius, aliique. [39] Ἀπερισπάστως. Hesych. Ἀπερισπάστως, ἀφροντίστως, ἡσύχως. [40] Oecumen. Οὐχ ἵνα ἀναγκάσω ὑμᾶς καὶ θέλοντας, καὶ μὴ θέλοντας παρθενεύειν, τὸν τῆς ἀνάγκης βρόχον περιβάλλει. Ita Theodoret. Theophyl. Grot. Est. Men. Tir. alii plures.

zunt minuuntve. Omnia, quæ opus est, excipit Apostolus, ne ipse arguatur, quod continentiæ jugum invitis imposuerit.

℣. 38. Qui matrimonio jungit virginem suam (41). Qui in iis rerum articulis, quos diximus, nuptum tradit filiam, optime agit: optimi parentis officio satisfacit, filiæ famam tuetur, bonum denique opus facit, cum conjugium natura sua bonum sit. *Trade filiam, & grande opus feceris*, ait Ecclesiasticus 7. 25. id enim gravissima est patris cura. At qui optimam filiæ voluntatem nactus, omnino ipse statuit virginem cælibatui consecrare, melius facit: id sanctius est, ac meriti longe majoris.

℣. 39. Mulier alligata est Legi (42), quanto tempore vir ejus vivit. A viro discedere, aut eo invito continentiam servare, aut a viro per divortium dimissa transire in alterius thorum non potest mulier, quippe neque corporis neque libertatis suæ domina: at viro mortuo, statim libera fit, & cui libuerit nubere potest, modo Fideli viro: *Tantum in Domino* (43). Duo ex his colliguntur: & matrimonii vinculum solvi non posse, & nefarium non esse ad alteras nuptias transitum. Sunt (44) qui *In Domino* ita explicent: In Christiana Religione perseveret, neque male abutatur libertate, ut ad superstitionem redeat, aut profano viro nubat; in timore Domini nuptias ineat, atque ex temperantiæ legibus; ob hoc unum, ut incontinentiæ discrimen vitet, liberosque in Dei obsequio & cognitione alat.

℣. 40. Si sic permanserit, spreto conjugio, beatior futura est, quietior, Divinoque obsequio magis idonea; modo continentiæ donum a Deo acceperit, satisque constantiæ, ut cælibatum deinceps servet. *Puto quod & ego Spiritum Dei habeam*. Isthuc, inquies, consilium est, non præceptum. Omnino: per authoritatem non impero, neque pro imperio definio: at nostis, me Dei Spiritu movente loqui, minusque meam ipsius personam, quam Spiritum mea voce loquentem vobis esse verendum (45). Me nihilo inferiorem existimo cæteris, qui vos quadam cum authoritate, ipsis non conveniente, docent. Acerrima hac dissimulatione pungit Corinthios, qui novos hujusmodi Doctores magnopere observabant.

CAPUT VIII.

Scientia inflat, charitas ædificat. Idolum nihil est. Carnibus Idolo mactatis utendum non est in cibum aut repugnante conscientia, aut malo cum cæterorum exemplo.

℣. 1. De iis autem, quæ idolis sacrificantur, scimus quia omnes scientiam habemus. Scientia inflat, charitas vero ædificat. 2. Si quis autem se existi-
mat scire aliquid, nondum cognovit, quemadmodum oporteat eum scire. 3. Si quis
autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo. 4. De escis autem, quæ idolis immo-
lantur, scimus quia nihil est idolum in mundo, & quod nullus est Deus, nisi unus.
5. Nam etsi sunt, qui dicantur dii, sive in cœlo, sive in terra (siquidem sunt dii
multi, & domini multi) 6. Nobis tamen unus Deus Pater, ex quo omnia, & nos
in illum; & unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum.
7. Sed non in omnibus est scientia. Quidam autem cum conscientia usque nunc ido-
li, quasi idolothytum manducant: & conscientia ipsorum cum sit infirma, polluitur.
8. Esca autem nos non commendat Deo. Neque enim si manducaverimus, abunda-
bimus: neque si non manducaverimus, deficiemus. 9. Videte autem ne forte hæc
licentia vestra offendiculum fiat infirmis. 10. Si enim quis viderit eum, qui habet
scientiam, in idolio recumbentem: nonne conscientia ejus, cum sit infirma, ædifica-
bitur ad manducandum idolothyta? 11. Et peribit infirmus in tua scientia, frater,
propter quem Christus mortuus est? 12. Sic autem peccantes in fratres, & per-
cutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. 13. Quapropter si
esca scandalizat fratrem meum; non manducabo carnem in æternum, ne fratrem
meum scandalizem.

℣. 1. De iis quæ idolis sacrificantur. Ex hisce verbis colligitur, consultum fuisse a Corinthiis Apostolum, liceret ne carnes Idolis mactatas comedere, ac Gentilium epulis adesse. Mactata idolis victima, pars illius aliqua servabatur, ut epulum familiæ vel amicis, sive domi sive in templo, daretur. Corinthii aliquot Christiani, Philosophica subtilitate disputantes de inanitate idolorum, colligebant, nulla religione abstrerri quemquam posse, ne iis epulis adessent, & carnes Diis mactatas libere in cibum usurparent: imbecilliores alii flagitii loco id habebant, censebantque, eum, qui hujusmodi sacrorum particeps fieret, tacito assensu superstitionem, falsum-

[41] Ὁ ἐκγαμίζων καλῶς ποιεῖ. Plures addunt, ἐκγαμίζων τὴν ἑαυτοῦ παρθένον. Ita Alex. Clarom. S. Germ. Barber. Colb. alii. Vulg. Syr. Æthiop. Ambr. Hieron. Optat. [42] Γυνὴ δέδεται νόμῳ. Deest νόμῳ, in plerisque, Alex. Clarom. S. Germ. G. L. Copht. Æthiop. Clem. Alexand. Basil. Origen. Tertull. Cyprian. Hieronym. August. Ambrof. Sedul. Primas. &c. Vide Mill. [43] Ἐν Κυρίῳ, Τουτέστιν ὁμοπίστῳ, εὐσεβεῖ. σώφρονι, ἐννόμως. Theodoret. Ita & alii Patres passim. Tertull. ad Uxorem lib. 2. c. 1. 2. de Monogam. cap. 7. & contra Marcion. l. 5. c. 7. Cyprian. l. 3. c. 5. Testim. c. 62. Hieron. lib. 1. c. 5. contra Jovin. Ambrosiast. Pelag. Sedul. Haymo, Recentiores passim. [44] August. de Adult. Conjug. c. 25. Vatab. Vorst. Ita & Chrysost. & Theophyl. & Theodoret. [45] Origen. in Matth. Τὸ κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην, ἵνα μὴ καταφρονηθῇ ὡς κατὰ τὸ θέλημα Θεοῦ, καλῶς ἐπήγαγε τὸ, δοκῶ πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν. Vide Est. & alios.

ſumque Gentilium cultum probare. Rogatus hac de re ſententiam Apoſtolus, reſpondet, ipſa quidem re nihil eſſe idolum, carneſque illi mactatas neque pollui, neque conſecrari: nunquam temen iis utendum, ſi pravo imbecillioribus exemplo id futurum ſit, aut eo male abutantur Gentiles. Arguit Chriſtianos Tryphon (1), quod eorum plerique carnes idolis mactatas indiſcriminatim comedant. Reſpondet S. Juſtinus, iſtud quorumdam Chriſtianorum vitium univerſæ Eccleſiæ non eſſe adſcribendum: bonos autem Chriſtianos non idcirco in malum trahi; pravamque aliorum libertatem ab errore proficiſci. Ita de hiſce epulis primitivi Chriſtiani ſentiebant.

Scimus quia omnes scientiam habemus. [illegible] (a). Sublimiora iſthæc ingenia putant ſe ſatis ſcire, quid de idolo carnibuſque illi mactatis ſervandum ſit. Nos æque docti ſumus: nemo ignorat, nihil eſſe idolum: at *ſcientia inflat, charitas ædificat*. Illud hic non agitur, ut quis inani ſcientia cæteros in ſuam Sententiam trahat: magis conſulendæ ſunt charitatis leges, quam Philoſophicæ ſubtilitates. Si tanta illis eſſet erga fratrés charitas, quantum cognitionis jactant, ſtatim agnoſcerent, quid hiſce in rebus ſervandum ſit.

Scientia inflat, non vera & ſolida; nihil enim aptius eſt frangendæ hominis ſuperbiæ, adeo ut ſibi ipſe non credat, cautiuſque de rebus ſententiem ferat, quam vera & abſolute magnorum noſtræ Religionis myſteriorum, dogmatum ad mores pertinentium, artium quin etiam humanarum ſcientia, cum charitete conjuncta: ſed inanis & exilis ſcientia, præſertim ſi circa profanas, curioſas, ac mere philoſophices quæſtiones verſetur, ſi charitate ſit vacue, plerumque in ſuperbiam & arrogantiam trehit (3); non ipſa quidem per ſe, ſed aſſeclarum vitio. Contra *charitas* ſemper *ædificat*, firmoſque in bono & animi dejectione reddit non eos modo qui ee inſtructi ſunt, verum etiam proximos: regit, recreat, in pietate ec religione confirmat. *Ædificare* contrarium eſt ſcandalo, everſioni, deſtructioni. Chriſtiani hominis vita paſſim cum ædificio comparatur (4). Juſtus & ſapiens homo, eruditua & charitate plenus, ædificat; impius, ſuperbus, arrogans deſtruit. *Sic itaque adhibeatur ſcientia, tamquam machina quædam, per quam ſtructura charitatis aſſurgat, quæ maneat in æternum, etiam cum ſcientia deſtruetur*, inquit S. Auguſt. (5). *Minus certe aſſequatur illa quæ inflat, dum non offendatur illa quæ ædificat* (6).

℣. 2. Si quis se existimat scire aliquid, ſi ſcientiæ ſuæ præter modum fidit, ſi ſatis ſe doctum putat, ut reliquorum conſiliis non egeat, ſi eruditione ſue ſuperbe gloriatur, *nondum cognovit, quemadmodum oporteat eum ſcire*. Omnino oſtendit, ſe & charitate & vera ſcientia carere (7); eruditione ſe recte non uti, eamque in debitum finem non referre, cum ea neque in ſui neque in fratrum commodum utatur. Græcus (8): *Nondum quicquam ſcit, quemadmodum oportet ſcire*.

℣. 3. Siquis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo. Ubi Deum ita cognoſcimus, ut affectu & geſtis id ipſum proferamus, hoc porro Divinæ erga nos benevolentiæ argumentum eſt & effectus. Qua enim ratione nos amemus Deum, niſi prius ipſe nos amaverit (9)? Quo autem pacto amemus, niſi cognoverimus? quomodo noverimus ut dictum eſt, niſi mentem noſtram ipſo præveniat *per inſpirationem flagrantiſſimæ & luminoſiſſimæ charitatis?* ut ait S. Auguſtinus (10). *Cognoſcere* in Deo idem eſt ec amare; quemadmodum *neſcire* eſt odiſſe, rejicere, aſpernari. Divinus Judex olim ſuprema die reprobis dicturus eſt (11): *Neſcio vos*.

Nonnulli (12) reddunt Græcum (13): *Siquis diligit Deum, idcirco eſt, quia ſe illi manifeſtum reddidit Deus*. Hoc beneficium uni Deo debetur: nemo gloriari eo debet, aut male abuti cognitione. Interdum enim quis ſublimiſſimarum etiam cognitionum occaſione in vitium labitur; ipſaque Divina earum manifeſtatio, ſi expers charitatis ſis, nedum inutilis, verum etiam exitialis fieri poteſt (14).

℣. 4. Scimus quia nihil est idolum in mundo. Novi nihil aſſeritis; novimus & nos, nihil eſſe idolum, nullam ineſſe illi virtutem, boni nihil aut dignitetis, quæ metum, obſequium, æſtimetionem exigant. Ita 1. Cor. 7. 19. docuit, nihil eſſe Circumciſionem, ſeque ebſque charitate nihil eſſe 1. Cor. 13. 2. ac tradere Prophetas, nihil & inane eſſe idolum (15). Neque putes, illud velle Apoſtolum, ipſam idoli materiem nihil eſſe, cum metallum ſit, lignum, lapis, interdum pecus, homo, aſtrum; poſtremo quod a Gentili colitur, quicquid ſit, revera eſt: at cum idola ſint vaniſſimæ imagines, Dei nomine indignæ, nihili habendæ ſunt, ceu ſummo contemptu dignæ; quamobrem nulla habenda eſt illorum ratio, ec poteſt in cibum adhiberi quicquid illis mactatur ea libertate, quam ſi in macello in communem vulgi uſum mactarum fuerit (16). Ludere videtur Apoſtolus in voce *Idolon* (17), quæ proprie inane ſimulacrum ſignificet, veluti umbras noctu apparentes,

Umbræ tenues, ſimulacraque luce carentum.

℣. 5. Nam etsi sunt qui dicantur Dii, quemadmodum revesa quampIurimi ſunt, ſive in Cœlo, puta Jupiter, Juno, Sol, Luna, Aſtra; ſive in terris, ut Heroes in Deorum gentem adſcripti, dæmones, amnes, elementa, ipſæque pecudes divinis honoribus donara (18), ridicula & puerilia Numina, quæ Divinitatem ea errore & commentis hominum dumtexat retulere; negari tamen non poteſt, quin ex hoc ſenſu & errore quamplures Dii ſint ac Domini, immerito ac falſo ea appellatione donati. *Nobis tamen unus Deus*, ℣. 6. Nos unum Deum novimus, rerum omnium Authorem & Conditorem. *Unus Dominus Jeſus Chriſtus, per quem omnia, & nos per ipſum*. Sive ex Græco (19): *Unus Deus Pater, ex quo omnia* ſunt, *& nos ob ipſum* ſumus. Nos in Deum ferri debemus, unus ipſe finis noſter eſt, noſtreque beatitudo. *Et unus Dominus, Jeſus Chriſtus, per quem omnia* condita ſuet, *& nos propter illum*. Per Jeſum redempti ſumus, per Jeſum nobis editus ad Patris ſolium patet.

℣. 7. Sed non in omnibus est scientia. Non ea-

[1] Juſtin. Dialog. cum Tryphon. Vide Grot. [a] Theodoret. Bez. Ligfoot. [3] Vide Auguſt. tract. 27. in Joan. lib. de Grat. & Lib. Arbitr. cap. 19. & alibi. Leo Papa, & alii apud Eſt. hic. [4] Vide Grot. Eſt. Le Clerc, &c. Act. 12. 31. xx. 32. 1. Cor. x. 23. xiv. 4. 1. Theſſal. v. 11. Rom. xiv. 19. & paſſim. [5] Auguſt. Ep. 55. n. 39 nov. edit. [6] Idem Ep. 75. n. 9. [7] Theodoret. Vide Grot. Men. Tirin. &c. Vide Bern. ſerm. 36. in Cant. [8] [illegible] Plures omittunt [illegible]. Vide Mill. [9] 1. Joan. iv. 10. *Non quaſi nos dilexerimus Deum; ſed quoniam ipſe prior dilexit nos*. [10] Auguſt. de Grat. Chriſti cap. 35. n. 38. [11] Matth. vii. 23. Vide Joan. xvii. 3. Rom. viii. 15. viii. 19. [illegible] & 1. Theſſ. v. 12. 19. & 2. Timoth. ii. 19. &c. Pſalm. 1. 6. Prov. viii. 17. [12] Pagn. Pare. Bez. Jun. &c. [13] Εἰ δέ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν, οὗτος ἔγνωσται ὑπ' αὐτοῦ. [14] Vide 2. Cor. xii. 7. & 1. Cor. xiii. 1. & Eſt. ad ℣. 1. 2. &c. [15] Iſai. x. 10. xli. [illegible] leram. xiv. 14. xxvi. 1. Pſalm. xcvi. 5. &c. [16] Vat. Eſt. Grot. Men. Tir. Ham. [17] Homer. ſæpius: [illegible]. Virgil. *Tenues ſine corpore vitas*. Vide Cleric. ad Hamm. hic. [18] Chryſoſt. [illegible] [19] [illegible] Vide Theodoret. hic, & Theophyl. Epiphan. hæreſ. 23. n. 6. Tertull. lib. 5. contra Marcion. c. 7. *Omnia nobis*.

eadem omnibus eruditio est, quæ vobis, qui de idolorum inanitate ita disputatis. Imbecilles quidam inter vos ac pavidi sunt, quibus persuasum esse nequit, nihil esse idolum, quique saltem vel dæmonem esse arbitrantur, sive animam herois, virtutem aliquam maleficem, immundum Spiritum, neque licere uti in cibum carnibus idolo mactatis; quin simul participes sint cultus idolo exhibiti, ipsaque actio sit obsequii erga illud significatio.

℣. 8. Esca autem nos non commendat (20) Deo. Hoc ipsum aliis ve bis dixit in Epistola ad Romenos 14. 17. *Non est regnum Dei esca & potus*. Dei Regnum non in cibo potuque, sed in justitie & pace consistit. Mactaras carnas comedas, aut abstineas, neque Deo gratum, neque ingratum est: at scandalum ee molestiam fratri objicere, ee peccandi occasionem illi exhibere, id porro displicet Deo. Quemobrem qui ex vobis sese cæteris sapientiores putant, scientia & usurpata libertate ne glorientur, quæ scilicet illos apud Deum neque gloriosiores neque minus nobiles facit.

℣. 10. In idolio accumbentem. *Idolium* est vel templum idolis sacrum, vel epulum in idolorum honorem celebratum, vel denique locus, in quo epulum fit. Sacra & profanas epulas celebrabant Ethnici vel in Templi foribus, vel ipso in Templo, vel in porticibus lucisve Templum ambientibus, vel denique in privatorum ædibus. Plerique (21) hic de idolorum templo interpretantur.

Nonne ædificabitur ad manducandum idolothyta (22)? Nonne exemplo tuo animus & audacia illi addetur, ut carnes idolis mactatas pariter comedat? Cumque ipsius conscientia illum doceat, fieri non posse, ut aliquid ex iis comedat, quin simul cultum exhibeat idolis, quæ dæmones sunt, aget repugnante conscientia; tuque potissima peccati illius causa eris, vel saltem occasio. ℣. 11. *Et peribit infirmus in tua scientia (23) frater, propter quem Christus mortuus est*. Cum scientia & libertate tua imprudenter utaris, mortis causa es fratri, quem Dei Filius ita amavit, ut vitam salutis illius causa prodegerit. Hanc ipsam collectionem vide in Epistola ad Romenos xiv. 15. His adde quæ Christus pronunciavit de iis, qui pravo exemplo infirmis sunt. Matth. xviii. 6. Marc. ix. 41.

℣. 12. Percutientes (24) conscientiam eorum, in Christum peccatis: illorum conscientiam lædentes, impellentes in ruinam, inquietantes, peccatis in Christum, qui amavit fratrem, eumque Sanguine suo redemit. Membrum Servatoris injuria afficitis, violatis Charitatis legem, inter vos infirmumque fratrem constitutam. Proprium Pauli est, magne de Religione docere, ac rationes sublimissimas proferre, sive exhortetur, sive arguat.

℣. 13. Non manducabo carnem in æternum, potius quam fratri scandalum objiciam. Docet quid sibi ipse proposuerit, & quid proponere sibi debeant Christiani, mutuo servandum, ut scilicet licitis maxime placitisque rebus abstinere mallnt, quam lædere charitatem, molestiam fratri exhibere, aut lapsus occasionem fieri.

---

[20] Παρίστησι, *Commendat*. Alii plures, παραστήσει, *commendabit*. Vide Mill. [21] Εἰδωλεῖον, *Templum idoli*. 1. Macchab. 1. 50. x. 84. Ἀσταρτεῖον, *Templum Astartæ*. 1. Reg. xxxi. 10. Ἀταργατεῖον. 2. Maccab. xii. 26. Ποσειδώνιον, *Templum Neptuni*. Μουσεῖον, *Templum Musarum*, &c. Vide Grot. Drus. alios.
[22] Οὐχὶ οἰκοδομηθήσεται εἰς τὸ τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν. [23] Ἐπὶ τῇ σῇ γνώσει. Chrysost. Ἐπὶ τῇ σῇ βρώσει. Vide in hunc locum. [24] Καὶ τύπτοντες αὐτῶν τὴν συνείδησιν.

CAPUT IX.

Tametsi Paulus necessarios vitæ sumptus exigere ex Corinthiis potuerit, abstinuit tamen, ne illis oneri esset. Omnia sustinet ob Fidei incrementum. Omnes in stadio currimus. Paulus hortatur exemplo.

℣. 1. NOn sum liber? Non sum Apostolus? Nonne Christum Jesum Dominum no-
strum vidi? Nonne opus meum vos estis in Domino? 2. Et si aliis non
sum Apostolus, sed tamen vobis sum: nam signaculum Apostolatus mei vos estis in
Domino. 3. Mea defensio apud eos, qui me interrogant, hæc est. 4. Numquid
non habemus potestatem manducandi, & bibendi? 5. Numquid non habemus pote-
statem mulierem sororem circumducendi, sicut & cæteri Apostoli, & fratres Domini,
& Cephas? 6. Aut ego solus, & Barnabas, non habemus potestatem hoc operandi?
7. Quis militat suis stipendiis umquam? Quis plantat vineam, & de fructu ejus non
edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? 8. Numquid secundum
hominem hæc dico? An & lex hæc non dicit? 9. Scriptum est enim in lege Moysi:
Non alligabis os bovi trituranti. Numquid de bobus cura est Deo? 10. An propter
nos utique hoc dicit? Nam propter nos scripta sunt, quoniam debet in spe, qui
arat, arare: & qui triturat, in spe fructus percipiendi. 11. Si nos vobis spiritualia
seminavimus, magnum est, si nos carnalia vestra metamus? 12. Si alii potestatis ve-
stræ participes sunt, quare non potius nos? sed non usi sumus hac potestate: sed
omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Evangelio Christi. 13. Nescitis,
quoniam, qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt, edunt: & qui altari de-
serviunt, cum altari participant? 14. Ita & Dominus ordinavit iis, qui Evangelium
annunciant, de Evangelio vivere. 15. Ego autem nullo horum usus sum. Non au-
tem scripsi hæc, ut ita fiant in me: bonum est enim mihi magis mori, quam ut
gloriam meam quis evacuet. 16. Nam si evangelizavero, non est mihi gloria: ne-
cessi-

cessitas enim mihi incumbit: væ enim mihi est, si non evangelizavero. 17. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo: si autem invitus, dispensatio mihi credita est. 18. Quæ est ergo merces mea? Ut Evangelium prædicans, sine sumptu ponam Evangelium, ut non abutar potestate mea in Evangelio. 19. Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me servum feci, ut plures lucri facerem: 20. Et factus sum Judæis tamquam Judæus, ut Judæos lucrarer: 21. Iis, qui sub lege sunt, quasi sub lege essem (cum ipse non essem sub lege) ut eos, qui sub lege erant, lucrifacerem: iis, qui sine lege erant, tamquam sine lege essem (cum sine lege Dei non essem: sed in lege essem Christi) ut lucrifacerem eos, qui sine lege erant. 22. Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem. Omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem salvos. 23. Omnia autem facio propter Evangelium: ut particeps ejus efficiar. 24. Nescitis quod ii, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium? Sic currite, ut comprehendatis. 25. Omnis autem, qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet: & illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant; nos autem incorruptam. 26. Ego igitur sic curro, non quasi in incertum: sic pugno, non quasi aerem verberans: 27. Sed castigo corpus meum, & in servitutem redigo: ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar.

℣. 1. NON SUM LIBER (1)? Pergit eos arguere, qui Evangelica libertate male abutentes, scandalo esse fratri non verebantur. Non sum liber æque ac vos? Quis vetet, me jure meo uti, & cultum Apostolicæ dignitati parem ex vobis exigere? Cum autem id ego non exigam, mearumque manuum labore vitam tolerare maluerim, an multo æquius non est, carnibus idolo mactatis vos abstinere? Nemo offendi poterat, neque arguere, ubi necessarios vitæ sumptus ex vobis exigerem, nimirum illud ipsum, quod mihi permittit Deus. At vos prudentes scientesque fratris animam læditis, atque inconsulta agendi ratione in peccatum impellitis (2).

NONNE CHRISTUM JESUM VIDI? Quonam nomine cæteris Apostolis concedo (3)? An quod ipse pariter Christum Jesum præsens non viderim? Omnino, in terris versantem non vidi: at ille post resurrectionem mihi se spectandum objecit, ipsoque meæ conversionis tempore, & in cœlis, quo raptus sum, vidi (4).

NONNE OPUS MEUM VOS? Hic & consequenti versiculo se Apostolum esse ostendit, deinde ostensurus, potestatem sibi esse multa præstandi, a quibus abstinendum censuit. Perspicua muneris mei argumenta vos estis, quorum conversio meum opus est, cum Dei ope, vos ego per Evangelium meum genui. ℣. 2. *Et si aliis non sum Apostolus, sed tamen vobis sum: nam signaculum* (5), argumentum, testimonium *Apostolatus mei vos estis*. Omnibus Apostoli officiis functus sum apud vos, vestraque Ecclesia fructus est laboris mei: ego illam institui.

℣. 3. MEA DEFENSIO, ut doceam, me liberum esse, ac nihilo minus quam vos, qui sapientia gloriamini, probe nosse, quæ sit libertas Evangelii, quid ab ea permittatur, postremo quo usque ea utendum sit. Hæc verba quamplures (6) cum superioribus jungunt. Defensio mea adversus Apostolatus mei refragatores, Ecclesiæ sunt quas institui, atque innumeri homines quos ad Christum duxi; imo & vos met ipsi, quorum Doctorem & Apostolum esse me, nemo negaverit. Præstantissima omnium videtur hæc explicatio.

℣. 4. POTESTATEM MANDUCANDI ET BIBENDI vestris sumptibus? quemadmodum Christus in Evangelio Luc. 10. 7. tradidit: *In eadem domo manete, edentes & bibentes quæ apud illos sunt: dignus est enim operarius mercede sua*. Hac libertate non utebatur Paulus, sed vitam labore manuum tolerabat (7).

℣. 5. MULIEREM SOROREM CIRCUMDUCENDI, quæ res vitæ necessarias curet, quemadmodum Christum sequebantur piæ fœminæ, quibus necessarias vitæ res, & quæ ad cibos pertinerent, curandi provincia demandata fuerat Luc. 8. 2. Communis tunc erat Judæorum hic mos, inquit S. Hieronymus (8), apud quos piæ mulieres Doctoribus sacrisque Præconibus adhærebant, eosque in itineribus sequebantur, mirante nemine. Magistrum imitati sunt Apostoli: Petrus & cæteri obsequium a piis fœminis ubique comitantibus præstitum, non respuebant (9). Paulus dumtaxat ac Barnabas hoc obsequio sponte carebant, ne cui essent oneri, aut Gentilibus suspicioni vel scandalo.

Non desunt tamen Interpretes (10), quibus videtur Paulus hic agere de uxore, quam secum ducere sibi liceret, quemadmodum cæteri, præsertim vero Petrus, solebant. Ajunt hi cum S. Clemente Alexandrino (11), Paulum vinctum fuisse conjugio; at minime usum libertate, quam cæteri Apostoli usurpabant, uxores circumducendi; quibuscum tamen ceu cum sororibus, non uxoribus, versabantur. Hæ matronas docebant instituebantque, Apostolis viros docentibus. Græcus (12) ad verbum: *Sororem mulierem circumducendi*. Quæ verba explicari non posse ajunt, nisi de Pauli uxore, ad Christum pariter conversa, atque ita in sororem adoptata: eorum tamen argumenta fidem non extorquent. Diximus, plerosque Veteres Patres de muliere Christiana dumtaxat intellexisse, Apostolum pietatis ac Religionis causa prosequente: atque

(1) Græci impress. Οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος; οὐκ εἰμὶ ἐλεύθερος; Vetusti tamen complures libri, & Patres multi cum Vulgata consentiunt; Οὐκ εἰμὶ ἐλεύθερος; οὐκ ἀπόστολος; (2) Chrysost. Theodoret. alii. (3) Theodoret. alii. (4) Act. 12. 5. 6. 17. xxii. 14. 17. 18. & 2. Cor. xii. 1. 2. (5) Σφραγίς, τουτέστιν ἀπόδειξις. Κἂν βούληταί τις μαθεῖν πόθεν ἀπόστολός εἰμι, ὑμᾶς προβάλλομαι. Πάντα γὰρ τὰ τοῦ ἀποστόλου ἐν ὑμῖν ἀπεδειξάμην, καὶ οὐδὲν ἐνέλιπον. Chrysost. hic: Ἀπόδειξιν γὰρ τῆς ἀποστολικῆς αὐτοῦ δυνάμεως ὑμᾶς κέκτημαι ἔχω μεταβολὴν. Σφραγῖδα γὰρ τὴν ἀπόδειξιν, καὶ τὴν βεβαίωσιν καλεῖ. Theodoret. (6) Vatab. Est. Menoch. Tirin. Theodoret. Theophyl. &c. (7) Act. xx. 34. 1. Thessal. ii. 9. & 2. Thessal. iii. 8. (8) Hieronym. in Matth. xxvii. & lib. 1. contra Jovinian. c. 14. (9) Vide Theodoret. hic; Oecumen. Theophyl. Aug. de Opere Monach. cap. 4. & 5. Hieronym. lib. 1. contra Jovinian. cap. 14. Tertull. de Monogam. c. 8. Ambrosiast. Sedul. Primas. Ita alii plerique e recentioribus. (10) Beza, Grot. Cartwig. Sclater. Pisc. Quid. apud Chrysost. & Theodoret. in Philipp. iv. 3. Ita & Erasm. Cajet. Cathar. Zanch. ibidem. (11) Strom. lib. 3.
(12) Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν;

atque ex Antiquis complures (13) pro *mulierem sororem*, sive *sororem mulierem*, legebant *mulieres*, seu *sorores mulieres*; quæ legendi ratio argumento est, censuisse illos, circumduci ab Apostolis consuevisse non uxores, sed pias fœminas Christianas, sibi inservientes. Vide supra vii. 7. 8. quæ diximus de uxore Pauli Apostoli.

℣. 6. NON HABEMUS POTESTATEM HOC OPERANDI? Eadem scilicet cæterorum Apostolorum libertate utendi? Contra Græcus fert (14): *Non habemus potestatem non operandi*, vitæque impensas a Neophytis exigendi? Plures tamen ex priscis Latinis Patribus cum Vulgata consentiunt (15). Melior Græco inesse videtur sententia, eamque optimi Interpretes sequuntur. Omnino videtur, antiquissima esse librarii alicujus mutatio, qui *hoc* pro *non* scripserit: vetustissima quippe lectio est.

℣. 7. SUIS STIPENDIIS. Græcus (16) significat annonam, quæ militibus ipsa re distribuebatur, vel in dies, vel in menses.

℣. 8. NUMQUID SECUNDUM HOMINEM HÆC DICO? An ista vulgaris ratiocinatio est (17), & argumentum ex congruentia ductum? AN ET LEX HÆC NON DICIT? Nedum ratio, mos, consuetudo gentium jubent, unumquemque ex labore suo victum & annonam referre, sed ipsa Lex præcipit.

℣. 9. NON ALLIGABIS OS BOVI TRITURANTI. Apud Palæstinos, quemadmodum & in cæteris ferventioris cœli gentibus, fruges in agro terebantur pecudum pedibus, ac præsertim boum. Plures simul jungebantur ad latus, atque inducebantur in manipulos, conversis invicem capitibus, spica sursum stante, circum arborem, in area probe pavita. Solebant avari boum ora fiscella constringere, nequid comederent terendo (18), aut comedendo lentiores essent. Animadvertit Maimonides (19), violatæ Legis reum esse, *qui in ore bestiæ spinam ponit, cum ea triturat, ne comedat: aut qui facit, ut leo prope aream, aut vitulus ejus illi accubet; aut qui sitientem non potat; aut qui pelles extendit super trituram, ut ab esu prohibeat.* Hujusmodi sævitia populo interdixit Deus, voluitque ut boves in area terentes, paleis ac tritico libere vescerentur. Legem hanc Paulus detorquet ad eos qui prædicant Evangelium, ac populos docent. Vide nos in Deut. xxv. 4.

℣. 10. ET QUI TRITURAT, IN SPE FRUCTUS PERCIPIENDI (20). Si Deus tam solicite bubus ac pecudibus consulit, hominum certe, agros colentium ac terentium segetes, oblitus non est: suis illos e laboribus victum comparare vult. Apostoli, atque Evangelici Præcones, qui peculiari magis ratione Deo serviunt, soli ne nullum e laboribus suis commodum referant? Cum illi spiritualibus vestris commodis tam solicite studeant, an æquum est, ut nulla vestrarum opum parte gaudeant?

℣. 12. SI ALII POTESTATIS VESTRÆ (21), scilicet potestatis, quam in vos cum consensu vestro exercent, PARTICIPES SUNT. In vobis dominantur, ait S. Chrysostomus hic, potestatem exercent, vobis ceu servis utuntur, opes vestras non usurpantes modo, verum etiam multa cum authoritate exigentes. Græcum nonnulli (22) sic reddunt. *Si alii participes sunt facultatum vestrarum, quare non potius nos?* In Libris Novi Testamenti, Græca vox *exousia* passim usurpatur pro imperio, quod heri ac Principes in servos ac subditos exercent (23). Hic tamen ex præcedentibus, ℣. 4. 5. 6. significare videtur potestatem exigendi alimenta vitæ necessaria.

OMNIA SUSTINEMUS (24), inopiam, laborem, famem, sitim, ærumnas, nuditatem, incommoda, quæ cum longis itineribus nunquam non conjunguntur: omnia vero hæc patimur, ne Evangelii progressum impediamus, ne simus oneri populis, neve quis nos lucri cupidos putet, de nostris potius commodis, quam de illorum salute solicitos.

℣. 13. QUI IN SACRARIO OPERANTUR, Ministri Templi, QUÆ DE SACRARIO SUNT, EDUNT. Quamplures erant in Templo Ministrorum gradus; omnes tamen, ab ipso Pontifice ad infimum usque Levitam, ac vilissimos etiam servos comportandis in Templum aqua & lignis destinatos, ipsius Templi sumptibus alebantur; quamquam cum discrimine; nam *qui altari deserviunt, cum altari participant*: Sacerdotes, Altari inservientes, parte rerum Altari impositarum gaudent; non item meri Levitæ, quibus annona præbetur ex decimis, primitiis, rebusque Templo oblatis. At Sacerdotes vescuntur partibus victimarum, quæ unis ipsis Legis sanctione servantur (25); ita ut ne ipsis quidem liceat eas extra Templum & cum familia comedere, præter quasdam pacificorum partes (26), quas disertis verbis Lex excipit.

℣. 14. DOMINUS ORDINAVIT, præcepit. Christus Discipulos ad Evangelium nunciandum mittens, præceperat, nequid secum ferrent; nihil enim ipsis defuturum; quicquid in domibus hospitum invenirent, eo vescerentur; dignum quippe mercede sua esse operarium (26).

℣. 15. BONUM EST ENIM MIHI MAGIS MORI, QUAM UT GLORIAM MEAM QUIS EVACUET; quam pati, ut gloria traditi a me nulla mercede Evangelii minuatur (27). Nunquam patiar, objici mihi posse a falsis Apostolis commoda mea ex me quæsivisse prædicatione Fidei, eosque imitatum, exactis arroganter rebus ad vitam necessariis.

℣. 16. SI EVANGELIZAVERO, NON EST MIHI GLORIA. Satis mihi non fuerit, Evangelium docuisse: non magna hinc mihi oritura est gloriandi occasio; vix enim explevero id, quod ex me exigit Deus, & mei muneris est. Cum istud egero, fatendum erit, me servum esse inutilem Luc. 17. 10. At Evangelium nulla mercede tradere, nemini gravem esse, interque innumeras Apostolici muneris curas vitam labore manuum mearum tolerare, ea porro laus est, qua gloriari mihi licet, plurimi a me facienda, quippe quæ gloriæ Domini mei plurimum servit, meque falsis Doctoribus, quorum vitia & avaritiam damno, præstantiorem facit.

VÆ ENIM MIHI, SI NON EVANGELIZAVERO, Domino morem non gestero, creditum mihi talentum

(13) Tertull. de Monogam. cap. 8. & de Pudicitia cap. 14. Hieronym. in Matth. xxvii. *Sorores mulieres.* Ambrosiaster, Sedul. Hieronymiaster, hic: Hieronym. lib. 1. contra Jovin. cap. 14. ad Eustoch. de custod. Virgin. cap. 8. & lib. contra Helvid. cap. 6. tract. de singularit. Cleric. &c. Mulieres. Cod. Borden. G. L. γυναῖκας, mulieres. (14) Οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι; Ita Syr. & Aug. l. de Opere Monach. c. 7. (15) Ambros. Tertull. Aug. (16) Τίς στρατεύεται ἰδίοις ὀψωνίοις ποτέ; (17) Vide Rom. iii. 6. vi. 19. Galat. iii. 15. (18) Hinc Proverbium: Βοῦς ἐν σωρῷ; quod dicitur ἐπὶ τῶν ἀπολαυόντων, καὶ διὰ φιμοῦ ... κωλυομένων. Ælian. lib. 4. Hist. cap. 25. ait: *Cum trituræ tempus est, & boves in gyrum aguntur, ne boves spicas comedant, nares eorum unguntur fimo bubulo.* (19) Maimon. tract. Schechiroth, apud Boch. de Animal. sacr. parte 1. l. 2. c. 40. (20) Græc. impress. Ὁ ἀλοῶν τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχειν ἐπ' ἐλπίδι. Alii plures: Ὁ ἀλοῶν ἐπ' ἐλπίδι τοῦ μετέχειν. Sic MSS. plures. Origen. Ambr. Vulg. Vide Mill. (21) Εἰ ἄλλοι τῆς ἐξουσίας ὑμῶν μετέχουσι, quasi diceret, τῆς ἐξουσίας ἐφ' ὑμᾶς: uti apud Joan. xvii. 2. Ἐξουσίαν πάσης σαρκός. (22) ἐξουσίας ὑμῶν, quasi diceret, οὐσίας ὑμῶν. Capell. Piscat. Castal. Vossius ait, Codices nonnullos ferre, οὐσίας. At nullam hic varietatem notat Millius. (23) Luc. iv. 6. vii. 8. xxiii. 7. Joan. xvii. 2. Rom. 13. 2. 3. (24) Πάντα στέγομεν, Tegimus, ὑπομένομεν, καρτεροῦμεν. Theodoret. *Omnia sustinemus, patimur, capimus, continemus, quasi vas capacissimum.* (25) Levit. vii. 6. 7. 14. 15. (26) Levit. x. 14. Vide & xxii. 11. 12. 13. (27) Matth. x. 10. Luc. x. 8. (28) Theodoret. Est. Vatab. Men. Tirin. alii. Vide & August. lib. 2. de Serm. Domini in monte cap. 16.

eum humi condidero Matth. 25. 18. abscondero sub modio lucernam ab eo in terras delatam, ut omnibus qui domi sunt luceat Matth. 5. 15. Reus fuero pœnæ servi inutilis Matth. 25. 30. in tenebras exteriores projecti; objecero me periculo Jonæ, qui in Tharsum navigans, ne Niniven proficisceretur, procellæ causa fuit, diguusque qui in mare projiceretur Jonas I. 12. 3. Denique Spiritui Dei repugnavero, ejusque verbi lumen, quatenus in me fuerit, extinxero.

℣. 17. SI ENIM VOLENS HOC AGO, MERCEDEM HABEO. Si unius quæstionis gratia ceu mercede conductus Evangelium nuncio, ne mihi irascatur Dominus, sive ut mercedem referam, quod mihi meritum est, aut quid ex Deo expectem? nihilo certe plus quam servus, qui metus causa imperata præstitit: fecit quod suum erat, nihilque præterea: nullam illi laudem debet herus (28). *Dispensatio mihi credita est* (29). Dici de me illud solummodo poterit: Paruit; vel: Crediti muneris ratio illi reddenda est: non potuit quin obtemperaret. Si vero hilari ac studioso animo munus meum explevero, si quid ob Domini mei gloriam & obsequium, præter imperata, præstitero, puta, si Evangelium nulla ex hominibus mercede tradidero, si unius Dei amore omnes laboriosissimi muneris curas alacri studio suscepero, spes mihi superest futurum, ut Deus liberalitate dives me beneficiis cumulet.

℣. 18. QUÆ EST ERGO MERCES MEA? Ablata interrogationis nota reddi potest Græcus (30): *Aliqua igitur mihi est merces*, si Evangelium nulla humana mercede nunciavero, nihilque ex quoquam accepero.

UT NON ABUTAR POTESTATE MEA IN EVANGELIO. Apostolis omnibus sacrisque Præconibus assertum jus est accipiendi alimenta & cætera vitæ necessaria ex iis, quos ipsi Evangelium docent, quemadmodum Apostolus paulo antea docuit. Hoc igitur non significat, dum ait, cavere se, ne abutatur potestate in Evangelii prædicatione. Abutitur, qui alimenta ubique indiscriminatim accipit, minime veritus offensionem hinc facile orituram, malamque opinionem, quam populus ex ea avaritiæ specie sit animo concepturus. Abutitur, qui mercedem hanc ceu laboris sui finem sibi proposuit. Hoc est *abuti*, a quo cavet Paulus. Ab hoc vitio tum ipse, tum cæteri Apostoli quam longissime aberant; quamobrem his verbis Paulus notat falsos Apostolos, avaritiæ causa laborantes, qui Evangelium vendere, non gratis tradere, videbantur (31).

℣. 19. CUM LIBER ESSEM EX OMNIBUS, OMNIUM ME SERVUM FECI. Redit ad ea quæ dixit ℣. 1. *Non sum liber?* Cum penitus liber essem ab hominibus, nullaque mihi obligatio esset tradendi Evangelium absque mercede, aut abstinendi alimentis, quæ sacris Præconibus debentur, omnes tamen ærumnas, incommoda, labores, cum hoc vitæ genere conjunctissimos, sponte subii, quo pluribus utilis fierem, pluresque Jesu Christo compararem: *Ut plures lucrifacerem*.

℣. 20. FACTUS SUM JUDÆIS TAMQUAM JUDÆUS. Judaicos mores cum Judæis servavi; ritibus Legis, quos & inutiles & antiquatos esse noveram & docebam, me obnoxium feci, ne illis offensioni essem, imo ut illos ad Christum ducerem. Sapientissimo hoc consilio Timotheum circumcisione initiavit Act. 16. 3. cumque Jerosolymis esset, Nazaræatum professus est, eumque ex Lege complevit Act. XXI. 23.

℣. 21. IIS QUI SUB LEGE SUNT, QUASI SUB LEGE ESSEM. Dicta repetit. Judæum me cum Judæis præstiti. Sunt (32) qui censeant, agere Apostolum de proselytis sub Lege viventibus, quamquam genere a Judæis alieno; sive de Judæis ad Christum conversis, adhuc tamen Mosaica jura servantibus (33) Alii (34) de Samaritanis, Moysis Pentateuchum excipientibus. Prior explicatio simplex magis videtur, ac probabilior.

CUM IPSE NON ESSEM SUB LEGE. Hæc non leguntur in Græco typis edito, neque in Syriaca; habentur tamen in eximiis Exemplaribus (35), Chrysostomo, Augustino, Hilario Diacono.

IIS QUI SINE LEGE ERANT, vel; quibus non erat Scripta Lex, sive Mosaica. Cum Gentilibus versatus sum tamquam a Judæis alienos; neglexi cum illis rituales sanctiones, eosque ad illarum observationem non adegi, ut illos Deo lucrifacerem: magnopere cavi, ne hujusmodi jugo illos opprimerent; eorumque conversioni impedimentum objicerem. Ita inter illos fui, veluti Lege carens (36): *Cum sine lege Dei non essem, sed essem sub lege Christi*: Divinæ Legi revera subditus, non eo modo quo Scribæ ac Pharisæi docent, sed quo præcepit atque explicavit Christus; potius quidem sub Scriptæ Legis servitute, at gaudens libertate Evangelii.

℣. 22. FACTUS SUM INFIRMIS INFIRMUS; Christianis adhuc in Fide imbecillibus, neque scientibus, quam late porrigatur libertas a Christo comparata. Ciborum delectum inter illos servavi; abstinui rebus idolo dedicatis; cœtibus Gentilium non adfui; id enim offensioni illis fore noveram. Instar medici, morbum simulantis cum ægroto, ut illius animum deliniat, illique valetudinem restituat. Denique *omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem salvos* (37): at minime consentiens impiis, neque peccatum dissimulans, aut iniquitatem probans, celansve veritatem, sive flagitium authoritate confirmans. Omnibus omnia factus sum in iis rebus, in quibus neque veritati neque Religioni connivendo nocerem. *Omnibus omnia factus est*, ait S. Augustinus Ep. olim IX. nunc XI. 2. 6. *compassione misericordiæ, non simulatione fallaciæ*. Et alibi (38): *Non simulantis astu, sed commiserantis affectu*.

℣. 23. OMNIA (39) AUTEM FACIO PROPTER EVANGELIUM, ut Evangelium cum fructu & prædicetur & excipiatur. Hæc omnia Evangelii causa facio; & *ut particeps ejus efficiar*, æternæ scilicet vitæ, quæ merces est hominum, qui Evangelio religiose obtemperant. Evangelium omnes accepimus, eamdem mercedem expectamus omnes, eodemque in stadio omnes currimus.

℣. 24. QUI IN STADIO CURRUNT. Christiani hominis vita stadium est, in quo Christiani omnes currunt, ut præmium assequantur. Omnes quidem currimus: at satis non est cucurrisse: reportandum est præmium. Eadem comparatione utitur infra Philipp. III. 14. Nihil olim illustrius apud Græcos, quam ludi publice habiti, quibus athletæ varie exercebantur. Sua erant præmia singulis

(28) Vide Theodoret. Est. Men. Tir. Hamm. alios passim. (29) Οἰκονομίαν πεπίστευμαι.
(30) Τίς οὖν μοί ἐστιν ὁ μισθὸς, ἵνα εὐαγγελιζόμενος ἀδάπανον, &c. (31) Vide Aug. lib. de Opere Monach. cap. 11. 12. (32) Chrysost. Theophyl. (33) Theodoret. hic: Τὸ μὲν Εὐαγγέλιον δεξαμένους, ἔτι δὲ τῷ νόμῳ φυλακῇ προσεδρεύοντας. (34) Ambrosiast. & alii quidam. (35) Alexand. Cod. S. Germ. & Clarom. & Bornez, GG. LL. Stephani, Barb. 1. Colb. 7. alii. (36) Μὴ ὢν ἄνομος Θεῷ, ἀλλ' ἔννομος Χριστῷ. Alii plures: Μὴ ὢν ἄνομος Θεοῦ, ἀλλ' ἔννομος Χριστοῦ, Non existens exlex Dei, sed sublex Christi.
(37) Græc. impress. ἵνα πάντως τινὰς σώσω. Sed MSS. plures, ut Clarom. & S. Germ. G. L. Borner. G. L. Clem. Alex. Æthiop. Syr. Ambrosiast. Tertull. August. πάντας, omnes. (38) Epist. olim XIX. nunc LXXXII. Vide & lib. de Opere Monach. cap. 11. n. 12. *Quod non simulandi versutia faciebat, sed compatiendi misericordia*.
(39) Græc. Τοῦτο δὲ ποιῶ διὰ τὸ Εὐαγγέλιον. Sed Alexand. Clarom. S. Germ. Borner. GG. LL. Ambrosiast. Chrysost. alii quid. ut Vulgata: *Omnia facio*, πάντα ποιῶ.

gulis constituta, sive lucta, sive cursu, sive cestu, sive disco & jaculo vincerent (40). De cursu hic agit Paulus. Qui cursu certabant, eodem omnes tempore, dato signo, e claustris ruebant; statumque erat currendi spatium, stadii scilicet, vel passuum CXXV. (41); qui primus metam attingeset, coronam e meta pendentem capiebat. Vide Justinianum hic. Equis etiam & curru certabant, quos deinde ludos Romani non secus ac Græci studiose colebant. At pedestrem cursum hic significat Apostolus.

Ỷ. 25. Omnis autem qui in agone contendit. Qui sese palæstræ magistris erudiendos dabant, publicis deinde ludis certaturi, severissimam disciplinam servare debebant (42), & continentissimum vitæ genus, abstinere cupediis, potu frigido, vino, statis horis exerceri, frigus atque æstum pati; deinde Magistro palæstræ se tradere, ceu medico, cibos vitæque rationem moderanti (43).

Qui studet optatam cursu contingere metam,
Multa tulit fecitque puer: sudavit, & alsit,
Abstinuit Venere & Baccho.

Hinc disce, quam late errent ii, qui corporis robur multo cibo ac vino comparari censent: imo nihil magis inimicum. Verus valetudinis tuendæ, ac vitæ diu prorogandæ, & comparandarum corporis virium modus est, vitæ genus continens ac moderatum, expers voluptatis, ac labori & exercitationi assuetum. Id servabant profani, quibus opus erat valetudine ac robore.

Neque me fugit, quosdam esse (44) qui arbitrentur, athletas multo cibo usos. Scribit Aristoteles Politic. l. 8. c. 3. illis esse quamdam comedendi necessitatem; Galenus athletarum vitam saginam esse ait, neque aut diuturna aut sana visa uti illus posse. Mercurium inducit Lucianus in Dialogo Mortuor. prohibentem, ne Damasias cum tanta carnis mole cymbam Charontis ingrediatur. Negat Julianus Augustus de Laudibus Constantini Orat. 1. Imperatorem decere athleticum corpus & saginam. His argumentis persuasi Interpretes quidam hunc locum ita vertunt: *Athletæ studiosissime abstineat* Venere. Eadem Græca vox quæ *temperantiam* significat, interdum etiam pro *continentia*, quæ virtus est temperantiæ filia, usurpatur.

Athletæ a carnibus nequaquam abstinebant, ut viribus augerentur. Porphyrius de abstin. lib. 1. art. 26. Alebantur olim lacte & caseo aqua temperato, addebantur dein & caricæ. Regimen istud vitæ immutari jussit Pythagoras, mandavitque, ut carnibus uterentur, quo efficerentur robustiores.

At frustra quæsiveris aliam interpretationem Græci & Vulgatæ, præter eam quam dedimus; ac relati e Scriptoribus loci aut male recitantur, aut perperam intelliguntur. Minime scribit Aristoteles lib. 8. de Politic. c. 4. Athletas ad cibum invitos adigi, sed quadam dumtaxat necessitate constringi ac regi, ut iis non liceret quos vellent aut quolibet tempore cibos sumere: atque ut videas, minime credidisse Aristotelem, athletas pinguiores esse, vetat pueros ante pubertatem athleticis artibus exerceri; arcta enim & parca vivendi regula, ac frequentibus illorum conatibus valetudinem puerorum corrumpi. Julianus Augustus non scribit, extraordinariam ac miram esse athletarum voracitatem, sed certum illis esse cibum sumendi tempus ac modum; quæ ab Imperatore negotiis occupato, præsertim in itinere, servari nequeunt. Damasias ille, quem Mercurius a cymba Charontis arcebat, corpore erat pingui & procero, at ita ut neque crassities neque proceritas aut lentiorem redderent aut imbecilliorem. Plerumque ii, qui hujusmodi artibus operam dabant, firmo erant ac procero corporis habitu. Galenus, non secus atque alii, fatetur, Athletas vitæ genus coluisse austerum ac temperatum. Utrum satis sanum, disputare hujus loci non est: fortasse violenta illa virium exercitatio valetudini nocebat.

Hanc corporis exercitationem Paulus detorquet ad animum, atque ad laboriosas prædicationis agitationes. Si voluptatibus abstinent athletæ, cæterisque omnibus, ut caducam coronam referant, quid agendum nobis ac ferendum est, ut paratam nobis Cœli beatitudinem adipiscamur? De athletis cursu certantibus egit initio; hic & consequenti versiculo de pugilibus ac pyctis, cæterisque athletis. Horum coronam nuncupat *corruptibilem coronam*, alludens ad consuetam Isthmiorum, olim in Græcia celeberrimorum, præmium, coronam scilicet ex olea, quercu, pinu, lauro, aliave arbore, ceu apio. Horum certe victoriam diuturnior in patria laus commendabat: corona vero neque pretiosa erat, neque permanens, neque diuturna.

Ỷ. 26. Sic curro, non quasi in incertum (1). In ludis nunquam non multi erant athletæ, ad præmium currentes; incerti omnes de victoria, quippe qui probe nossent, unum dumtaxat fore victorem. Æque incertum se esse negat Paulus, cum ad certam victoriam, & ad coronam multis victoribus parem, se currere sciat, minime hac divisione diminutam; cum infinitum sit bonum, quod ab omnibus quæritur.

Non quasi aerem verberans, ut imperiti athletæ, qui vacuo ictu interdum ruunt (2).

Entellus vires in ventum effudit, & ultro
Ipse gravis, graviterque ad terram pondere vasto
Concidit.

Putant alii (3), alludere Paulum ad athletas, qui ante pugnam brachia jactantes, atque aerem verberantes, exercebantur: Virgil. Æneid. v.

. . . . *Alternaque jactat*
Brachia protendens, & verberat ictibus auras.

Videtur Apostolus alludere ad quorumdam athletarum pugnas, velatis oculis sive in tenebris pugnantium. Favent huic conjecturæ verba Apostoli: *Sic curro*, inquit, *non quasi in incertum*, in obscuro: *sic pugno, non quasi aerem verberans*. Similis non sum *Andabatarum*: ita appellabantur athletæ, clausis oculis certantes.

Tel jadis l'Andabate, armé de son poignard,
Combattoit a l'aveugle, & vainquoit au hazard.

ait Gallicus Poeta. Ad Andabatarum pugnas alludit S. Hieronymus, ep. 91. ubi ait, Helvidium, collectis Scripturarum locis, *more andabatarum in tenebris gladium ventilare*. Et adversus Jovinianum scribit, *melius esse clausis, quod dicitur, oculis andabatarum more pugnare* in Jovinianum, *quam directa spicula clypeo non repellere veritatis*. In Apologet. 2. contra Rufinum de Dialogo Origenis & Candidi, pro Valentino hæretico pugnantis, scribens, ait: *duos andabatas digladiantes inter se spectasse me fateor*.

Significat igitur Paulus, sese scientem ac probe videntem ad finem currere; pugnare in hostes conspicuos atque inconspicuos, medio in lumine, optime sibi perspectos aggredi, Deoque opem ferente se sperare victoriam.

Ỷ. 27. Sed castigo corpus meum, et in servitutem

(40) Πάλη, πυγμή, δρόμος, ἅλμα, δίσκος: quæ sic cepimus Epigr. Antholog.
Ἴσθμια, ἐν Πυθοῖ, Διοφῶν ὁ Φίλωνος ἐνίκα,
Ἅλμα, ποδωκείην, δίσκον, ἄκοντα, πάλην.
(41) Scholiastes Pindari, Olymp. ode 13. sex cubitis porrigi ait. (42) Epictet. cap. 31.
(43) Horat. de Arte Poetica v. 412. Vide Ælian. Var. hist. lib. 11. cap. 3. Grot. Hammon. Le Clerc hic.
(44) Vide Justin. & Hammon. hic, Heins. H. Ussin. qu. Bibl. lib. 6. cap. 6. Le Cene, projet de traduct. pag. 609. 610. (1) Ὡς οὐκ ἀδήλως. (2) Virgil. Æneid. v. Homer. Iliad. Υ, de Achille ter Hectorem frustra ferire conato . . . Τρὶς δ' ἠέρα τύψε βαθεῖαν. (3) Grot. Hamm. Men. Tirin.

TUTEM REDIGO. Græcus (4): *Obtundo corpus meum, & captivum facio*, militis more, hostem capientis, domitumque & sese victum fateri coactum in servitutem adigentis. Græca quædam Exemplaria legunt: *Dejicio corpus meum*, vel dejectum opprimo, ceu luctator adversarium. Sive, domo corpus, & fame debilito. Prior tamen lectio multo probatior (5). Ait igitur Paulus, corpus suum a se hostis loco, quem rationi ac menti subdit, tractari; domari ictibus, labore, ærumnis, jejunio, vigiliis, inopia (6); quicquid potest, illi subtrahi; postremo ita subjectum teneri, ut seditione ac superbia molestiam non pariat.

NE FORTE CUM ALIIS PRÆDICAVERIM, IPSE REPROBUS EFFICIAR; præmio, quod cæteris polliceor, & Cœlesti gloria, ad quam cæteros Evangelica prædicatione voco, ipse caream. Ego ipse curro in stadio, atque in palæstra pugno, ne a Summo Judice, coronas distribuente, rejiciar, ac priver præmio, quod præconi clamanti, vocanti, exhortanti, atque athletas docenti, non debetur, sed iis qui cucurrere, pugnavere, denique victoribus. Non hic agitur de æterna ad infernum ignem damnatione, vel de prædestinatione ad gloriam, quasi is qui prædestinatus fuit, futurus sit reprobus, vel contra: sed de eo dumtaxat, qui prædicato cæteris Evangelio, ab æterna felicitate repellitur, vel quod vitam ex Evangelii legibus non instituerit, vel quod ad finem usque non perseveraverit (7). Non de æterno ac certissimo Dei decreto res est, sed de ipsius decreti executione. Disce Pauli exemplo, quo timore, qua animi humilitate (8), qua vigilantia tibi studendum sit, ut assequare salutem, tuamque vocationem ac prædestinationem certam facias (9). Israelitæ, quorum meminit Capite consequenti, qui post tam multa Dei beneficia in Ægypto ac solitudine, morte demum pœnas dedere, a promissa regione exclusi, luculentissimum sunt eorum, quæ diximus, argumentum, & eos qui in Dei viis ambulant, timere docent.

---

(4) Ἀλλ' ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ. Theophyl. ὑπωπιάζω, τουτέστι ματαιῶ περὶ τὸ σῶμα. ὑπώπια γὰρ λέγονται τὰ ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τραύματα, ἃ ἐκ τῶν πυκτῶν ἐγγίνονται. Codd. Clarom. S. Germ. Lat. *Lividum facio*. Alii legunt: ὑποπιέζω, *dejectum opprimo*; vel juxta Theophyl. Λιμῷ [illegible], *fame crucio*. Sed impressis consentiunt Codd. plurimi, Alex. Æth. item, Epiphan. Basil. Chrysost, Nyss. Hesych. alii plerique. (5) Vide Erasm. Grot. Strigel. Vost. Men. alios. (6) 2. Cor. VI. 4. *In omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis*, &c. (7) Vide Est. & Cornel. a Lapide hic. (8) Philipp. II. 12. *Cum metu & tremore vestram salutem operamini*. (9) 2. Petri I. 10. *Magis satagite, ut per bona opera certam vestram vocationem & electionem faciatis*.

C A P U T X.

Judæi Divinis beneficiis ingrati ac seditiosi, in deserto morte plectuntur. Quicquid illis contigit, figura est eorum quæ bonis malisque eveniunt. Opem præstat Deus, cum tentamur. Vitanda est idololatria, & proximi scandalum. Omnia facienda sunt ob Dei gloriam & fratrum utilitatem.

℣. 1. Nolo enim vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube
fuerunt, & omnes mare transierunt: 2. Et omnes in Moyse baptizati
sunt, in nube, & in mari: 3. Et omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt,
4. Et omnes eumdem potum spiritalem biberunt (bibebant autem de spiritali, consequente
eos, petra: petra autem erat Christus. 5. Sed non in pluribus eorum beneplacitum
est Deo; nam prostrati sunt in deserto. 6. Hæc autem in figura facta
sunt nostri, ut non simus concupiscentes malorum, sicut & illi concupierunt. 7. Neque
idololatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis: quemadmodum scriptum est: Sedit
populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere. 8. Neque fornicemur, sicut
quidam ex ipsis fornicati sunt, & ceciderunt una die viginti tria millia. 9. Neque
tentemus Christum: sicut quidam eorum tentaverunt, & a serpentibus perierunt. 10.
Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, & perierunt ab exterminatore.
11. Hæc autem omnia in figura contingebant illis: scripta sunt autem
ad correptionem nostram, in quos fines sæculorum devenerunt. 12. Itaque, qui se
existimat stare, videat ne cadat. 13. Tentatio vos non apprehendat nisi humana, fidelis
autem Deus est, qui non patietur vos tentari supra id, quod potestis, sed faciet
etiam cum tentatione proventum, ut possitis sustinere: 14. Propter quod charissimi
mihi, fugite ab idolorum cultura. 15. Ut prudentibus loquor, vos ipsi judicate,
quod dico. 16. Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio
sanguinis Christi est? & panis, quem frangimus, nonne participatio corporis Domini
est? 17. Quoniam unus panis, unum corpus multi sumus, omnes, qui de uno pane
participamus. 18. Videte Israel secundum carnem: nonne, qui edunt hostias,
participes sunt altaris? 19. Quid ergo? dico, quod idolis immolatum sit aliquid?
aut quod idolum sit aliquid? 20. Sed quæ immolant Gentes, dæmoniis immolant,

& non Deo. Nolo autem vos socios fieri dæmoniorum: non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum: 21. Non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorum. 22. An æmulamur Dominum? Numquid fortiores illo sumus? Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. 23. Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant. 24. Nemo, quod suum est, quærat, sed quod alterius. 25. Omne, quod in macello vænit, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. 26. Domini est terra, & plenitudo ejus. 27. Si quis vocat vos infidelium, & vultis ire: omne, quod vobis apponitur, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. 28. Si quis autem dixerit: Hoc immolatum est idolis: nolite manducare, propter illum qui judicavit, & propter conscientiam: 29. Conscientiam autem dico non tuam, sed alterius. Ut quid enim libertas mea judicatur ab aliena conscientia? 30. Si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo, quod gratias ago? 31. Sive ergo manducatis, sive bibitis, sive aliquid facitis: omnia in gloriam Dei facite. 32. Sine offensione estote Judæis, & Gentilibus, & Ecclesiæ Dei: 33. Sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant.

℣. 1. NOLO ENIM VOS IGNORARE, &c. Nobis ipsi ne assentemur, fratres, quod nos ad Fidem vocaverit Deus, veniam peccatorum in Baptismo dederit, nos in Ecclesia tueatur, cœlestibus donis cumulaverit, vocaverit etiam ad Apostoli dignitatem. Fieri tamen potest, ut inter Prædestinatos non simus, quæsitamque felicitatem non assequamur, Hebræos duce Moyse proficiscentes inspicite. Quam multo prodigiorum nisu illos ab Ægypto eduxit Deus? Per Erythræi gurgites traduxit incolumes; nube protexit; pavit manna, elicitisque e silice aquis potavit. At quam pauci tamen ex tanta multitudine Deo placuere? Quod illis usu venit, figura est eorum quæ nobis fortasse imminent. Erythræi transitus figura baptismi est; nubes Judæos protegens est Dei patrocinium, quo in Ecclesia gaudemus: manna Eucharistiam, aqua e silice educta Jesu Christi doctrinam significabant. Atque hæc quidem est Pauli ratiocinatio sex primis Capitis hujusce versiculis; atque hoc pacto Caput hoc cum superiore conjungitur (1).

℣. 2. OMNES IN MOYSE BAPTIZATI SUNT IN NUBE ET IN MARI. Nullo negotio intelligis, significatum Erythræi transitu Baptismum, a Jesu Christo institutum; atque Israelitas, per maris alveum siccis vestigiis gradientes, quodammodo per Moysem, ducem ac Principem, baptizatos (2). At non æque perspicuum est, nubem, quæ interdiu illis erat umbraculo, noctu vero iter illustrabat, Baptismi pariter signum fuisse; nisi dixeris, quemadmodum Hebræi, Erythræo egressi, nube protegebantur, ita Christianos in Ecclesia tutos esse sub Jesu Christi patrocinio, quo adversus inconspicuos hostes defenduntur. *Mare*, ait Theodoretus, sacri balnei figura erat, quo Christiani merguntur; *Nubes*, gratiæ Spiritus Sancti; *Moyses*, Sacerdotis Baptismo tingentis; Moysis *virga*, Crucis Jesu Christi; *Israel* inter fluctus, Christianorum qui baptismo abluuntur; *Ægyptii* fluctibus obruti, & *Pharao* Ægyptiorum dux, dæmonum ab usurpato in homines imperio pulsorum. Vide & Tertullianum libro *de Baptismo*.

℣. 3. EAMDEM ESCAM SPIRITALEM. Manna Christum Jesum significabat, ut idem ipse docet in Evangelio Joan. 6. 51. 59. *Ego sum panis vivus, qui de Cœlo descendi . . . Non sicut manducaverunt patres vestri manna, & mortui sunt: qui manducat hunc panem, vivet in æternum*. Eumdem ipsum cibum, quem nos, comederunt Hebræi; figura illi, nos re (3). Cibus nobis est spiritalis; corporeus Hebræis. Manna, ut ait Scriptura Psalm. 77. 25. Sap. 16. 20. Angelorum ministerio parabatur: Jesus Christus in Eucharistia panis vitæ est, Patri oblatus ab ipsomet Christo, in hominum salutem. Hebræi, ait Philo de Profugis pag. 470. in manna verbum & rationem Divinam invenere.

℣. 4. OMNES EUMDEM POTUM SPIRITALEM BIBERUNT. Hebræi omnes aqua, per Moysem e silice educta, potati sunt: hanc ipsam aquam spiritali ratione bibunt Christiani in institutionibus Præceptoris sui, qui similem se dixit fonti, in vitam æternam salienti (4). Aqua e silice per Moysem hausta, jubente Deo, Evangelica dogmata (5), vel Jesu Christi Sanguinem significabat. Aquam, qua potabantur Israelitæ, spiritalem nuncupat Apostolus, vel quod prodigio, Divinaque ratione elicita fuerit, vel potius quod aquam omnino Divinam ac spiritalem, uti diximus, significaverit.

BIBEBANT AUTEM DE SPIRITALI CONSEQUENTE EOS PETRA (6). Aqua e silice, quem Moyses in castris Raphidim percussit Exod. 17. 16. Israelitas consequebatur, quod illos toto per solitudinem itinere prosequuta fuerit, adeo ut rivus ex ea fluens singulas illorum stationes comitaretur (7). Id tamen si verum est, cur ad Cades in seditionem discessere Israelitæ ob aquarum penuriam, aliamque rupem percussit Moyses, ut aquas eliceret (8)? Victus hoc argumento Theodoretus ait, neque aquam e silice, neque silicem ipsum una cum Israelitis venisse, sed Dei beneficentiam, nunquam non illis præsentem, ac necessaria omnia suppeditantem (9). Censent alii, Hebræos secutos rivum, quem aqua e silice percusso fluens conflabat, & quamdiu circa rivum iter habuere, nunquam illis defuisse aquam, inde tamen profectos ad Cades, iterum aquarum inopia laborasse.

Sunt quibus videtur aqua e silice sequuta proficiscentes Hebræos, quemadmodum ferme Ælianus (10) scribit, aquas Choaspis sequutas ubique Persarum Reges, quod ejus amnis aquæ in eorum Regum profectionibus deferri solerent. Ita Hebræi, dum ad rivum ex Horeb fluentem castrametabantur, iis aquis utebantur tum ipsi, tum pecora: cum discederent, & in arida regione consisterent, aquas ex eo secum deferebant: at ubi fertilis occurreret & aquosa planities, obviis aquis utebantur. Satis illa sunt, ut vera sit Pauli locutio,

[1] Theodoret. ad finem cap. IX. Est. hic, ad ℣. 3. [2] Εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο, vel ἐβαπτίσθησαν. [3] August. tract. 26. in Joan. Rupert. D. Thom. Petr. Lombard. Est. Justin. Vorst. alii. [4] Joan. IV. 14. *Aquam quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.* [5] Vide ad Joan. IV. 14. [6] Ita Chrysost. & alii Græci. [7] Vide Interpp. ad Exod. XVII. & Rabb. [8] Num. XX. 8. . . . 10. &c. [9] Vide Theodoret. Grot. Vat. Glass. [10] Ælian. Var. Hist. l. 12. cap. 40.

tio, neque necesse est alind prodigium, Moyse præsertim non narrante, comminisci. Nec me fugit, docere Rabbinos (V. Ligfoot Hor. Hebr.), aquam e silice studiose adeo prosequutam Hebræos, ut in montes irreperet, inter montium angustias penetraret, per arenas flueret, stareique veluti constituto loco, ubi castra metarentur, ibique stagna formaret, quibus multitudo potaretur: at non facile admittenda sunt isthæc prodigia, ne homines parum religiosi ex iis opportunitatem capiant spernendi ea quæ vera sunt & perspecta.

PETRA AUTEM ERAT CHRISTUS. Rupes Horeb, & aqua e rupe fluens, Christum Jesum (20), ejusque dogmata, Sanguinem, & Sacramenta significabat. Hanc super rupem constituta est Ecclesia; idem fons est beneficiorum, quibus & tunc Israelitæ, & nunc Christiani assidue cumulamur. Aqua e silice prosequebatur Israelitas: gratia Jesu Christi nunquam nos deserit, nisi prius a nobis spreta: fons est nunquam non præsens patensque: quisquis aquas, uti oportet, ex eo postulat, uberrime impetrat.

℣. 5. SED NON IN PLURIBUS EORUM. Tam multa Dei beneficia erga Israelitas, argumento non sunt, universam populi multitudinem Deo placuisse. Ex tota Israelitarum gente, Josue dumtaxat & Caleb in promissam regionem pervenere Num. 14. 23. Ita & beneficiis, quibus vos in Ecclesia cumulavit Deus, ne arroganter gloriemini: timete potius, ne muneribus, quæ mero Dei beneficio accepistis, spoliemini.

℣. 6. HÆC IN FIGURA (21). Figura sunt ista eorum, quæ erga nos præstiturus est Deus. Si Hebræorum seditionem, infidelitatem, pervicaciam, animumque refractarium imitati fuerimus, eadem nos manet pœna; qua illos afflixit Deus.

UT NON SIMUS CONCUPISCENTES MALORUM (22), ne rerum malarum, vetitarum, desideria sectemur. Carnes a Deo quæsivere Israelitæ; manna levissimum & injucundum cibum esse querebantur Numer. 11. 4. Iratus illis Deus coturnices dedit; quibus cum adhuc illi vescerentur, Divinus in illos furor exarsit. Mala istorum desideria ne imitemini, neque Gentilium sacrificia frequentetis, ne Deus arrogantia provocatus, vos in hostium potestatem tradat.

℣. 7. NEQUE IDOLOLATRÆ, quemadmodum Israelitæ vitulum aureum coluere Exod. 32. Animo in Ægyptum reversi, Deos profectionis duces postulavere. Vitulum exemplo Apidis, Numinis Ægyptiorum, conflavit Aaron: huic victimas mactavit multitudo, atque ex reliquis profani sacrificii carnibus epulum circa simulacrum dedere: cum pasti potique, ad choreas ludosque surrexere: *Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere.* Horum idololatriam & flagitia ne imitemini. Ad ejeratos errores ne revertamini, neque participes estote sacrificiorum, quæ agunt impii, aut adhibitis in cibum carnibus idolo mactatis, aut frequentatis Gentilium epulis.

℣. 8. NEQUE FORNICEMUR, quemadmodum olim Israelitæ cum Moabiticis puellis Numer. 25. 9. a quibus ad profana sacra vocati fuere. Veremini, ne, dum nullo metu epulis Gentilium adestis, flagitio aliquo involvamini; immodica enim erat hujusmodi epularum licentia. Peccato populi offensus, *tria & viginti* Israelitarum millia uno die trucidari jussit Deus. *Quatuor & viginti* scribit Moyses Num. 25. 9. Æthiopica Versio duo tantum & viginti millia hoc loco enumerat. Neque Paulus neque Moyses fortasse integrum ac rotundum mortuorum numerum posuere, sed illi vicinum: plures nimirum tribus & viginti millibus fuere, pauciores aliquanto quatuor ac viginti millibus. Minorem numerum usurpavit Paulus, Moyses majorem, quemadmodum passim in familiari narratione certus ac definitus pro incerto numero usurpari solet. V. Oecum. D. Thom. Est. &c. Censent alii, in censu quatuor & viginti millium comprehensos a Moyse non eos modo, qui immissa per Deum plaga periere, sed eos etiam, quos suspendio necavit Moyses ipse, & iratus Phinees sociorumque gladius trucidavit (23). Animadvertunt, eos dumtaxat hic a Paulo describi, qui *una die ceciderunt*; a Moyse vero omnes, quo casus iste sustulit.

℣. 9. NEQUE TENTEMUS CHRISTUM, quemadmodum tentavere Israelitæ in solitudine, cum itineris diuturnitate ac labore fatigati, seditionem in Deum ac Moysem excitavere Numer. 21. 5. *Cur eduxisti nos de Ægypto, ut moreremur in solitudine? Deest panis, non sunt aquæ: anima nostra jam nauseat super cibo isto levissimo. Quamobrem misit Dominus in populum ignitos serpentes*, quorum morsu quamplurimi periere. Hanc Hebræorum seditionem Paulus nuncupat *Tentationem*; revera enim illi tunc tentavere Deum, ac defuere fiduciæ de illius potentia & bonitate. Græci Codices typis editi cum Vulgata consentiunt, pariterque legunt (24): *Neque tentemus Christum*. At S. Epiphanius hær. 42. ait, obtrusum a Marcione *Christum* pro *Dominum*; ac Theodoretus, aliique nonnulli Codices ferunt *Dominum*, non *Christum*. Alii (25): *Neque tentemus Deum*. Vetustissimi tamen Patres (26), & antiquissima Exemplaria, atque omnia ferme vetera & recentiora monumenta penitus cum Vulgata conveniunt, adeo ut alia lectio quærenda non sit.

Hebræi, cum Deum tentarent, Christum etiam, vere Deum, tentavere; tentavere autem uti Ducem ac Principem. Monet Paulus Christianos, ne Christum tentent, discrimen peccandi subeuntes (27), & in idololatriam sive in impudicitiam ruendi, in Gentilium Sacris; sive scandalum fratribus objicientes, seu denique nimium de sua ipsorum scientia viribusque fidentes. Vide Est. Vorst. Par. alios. Angelus *exterminator* ipse est Diabolus, sive is qui Dei vindictam exequitur; frequenter enim bonis Angelis usus est Deus, ut in impios animadverteret.

℣. 10. NEQUE MURMURAVERITIS, ut illi seditionem excitavere, reversis iis, qui promissam regionem exploratum missi fuerant Numer. 14. 5. quo tempore jurato spopondit Deus futurum, ut nemo e seditiosis in promissam regionem pedem inferret. Addit Moyses Numer. 14. 37. *Omnes viri, quos miserat Moyses ad contemplandam Terram . . mortui sunt atque percussi in conspectu Domini*. Qui locus consentaneus est alteri ejusdem Capitis ℣. 12. minitatur Deus, sese illos peste afflicturum. Id fortasse Apostolus nuncupat, *perire ab exterminatore*. Vide Judith 8. 24.

Ajunt alii (28), spectari hic ab Apostolo id quod Israelitis adversus Moysem & Aaronem Num. 16. 41. post seditionem ac supplicium Core, Dathani & Abironis, conspirantibus contigit. Iratus tunc Deus immisso igne magnam castrorum partem absumpsit, penitus deleturus, nisi Aaron cum thuribulo accurreret, ceu paries inter flammas, illarum cursum & vim coercens. Hac de re agens Judith 8. 25. *Angeli exterminatoris* pariter meminit; & Author Sapientiæ 18. ult. ait, Aarone cum sa-

[20] August. lib. 2. contra adverf. Leg. & Prophet. c. 6. *Petra significabat Christum*. Vide Ambrosiast. Chrysostom. Oecumen. August. in Joan. tract. 26. num. 12. *Petra, Christus in signo*. [21] Τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν. Alii: Τύποι ἡμῖν. *Figura nobis*, vel *figura nostra*, sive *in figuram nostri*. Quidam: Εἰς τύπον ἡμῶν. Vide Mill. & Est. hic. [22] Μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν. [23] Vide Catharin. Jun. Sclater. Est. Grot. Ligfoot. alios. [24] Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστόν. [25] Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Θεόν. Ita Alex. Æthiop. Cod. Basileens. Ita legendum contendit Grot. [26] Ita Irenæ. Theod. in Ἐρανιστῇ. Alii passim. [27] Clarom. & S. Germ. G. L. alii passim. [28] Est. Menoc. Piscat.

cris vestibus & thure ad incendium accurrente, cessasse Exterminatorem: *His autem cessit qui exterminabat, & extimuit*. Posterior hæc sententia melioribus fulcitur quam prior.

Fortasse Corinthii de Pauli severitate, vel de libertate, qua carnes idolo mactatas in cibum adhibebant homines religionis contemptores, obloquebantur; vel denique sapientiores damnabant pavidos, a quibus damnabatur ipsorum libertas, atque ad similem religionem quodammodo adigebantur. Apostolus, uti sapiens Præceptor, concordiam tueri jubet, vetat obloqui, ac minitatur iratum fore illis Deum, si in seditionem abierint.

℣. 11. Omnia in figura contingebant illis (29). Figuræ illis erant rerum, apud nos deinde explendarum. Munera, quibus a Deo donabantur, mala quæ ferebant, ipsaque illorum peccata figuræ erant ac futurorum significationes. Nunciabat Deus & quæ facturus esset ipse nostri causa, & quæ ab ipsius justitia imminerent, si beneficia aspernaremur. *Scripta sunt ad correctionem nostram, in quos fines sæculorum devenerunt*, qui sumus in fine sæculorum, quæ prædixere Prophetæ, quibus sæculis figuras omnes expleturus est Messias, atque omnia promissa & vaticinia clauduntur, novaque Lex antiquam est exceptura (30). Profecto, si probe inspexeris, Veteris Testamenti Prophetæ, nunciatis Messiæ adventu, Passione ac Morte, & Christianæ Ecclesiæ institutione, cætera silentio prætereunt.

℣. 12. Qui se existimat stare, videat ne cadat. Spectantur his verbis eruditi inter Corinthios, qui scientia & libertate per Christianæ Religionis professionem acquisita gloriantes, infirmos aspernabantur, fretique viribus suis, discrimini lapsus in idololatriam sese objiciebant. Veremini, ne gravi aliquo lapsu arrogantiam vestram puniat Deus, vosque in discrimine, quod temere subiistis, destituat (31).

℣. 13. Tentatio vos non apprehendat, nisi humana (32), vulgaris, consueta. Graviora discrimina a vobis arceat Deus, neque adeo fræna laxet hosti, ut totis viribus artibusque vos aggrediatur. Deum obsecro, ut vitæ hujus mala & ærumnas adeo temperet, ut iis ne cedatis. Par tentationi auxilium vobis præbeat (33). Quævis tentatio superior est viribus naturæ sibi ipsi relictæ, exutæque auxilio gratiæ; cum, ex Conciliorum sententia (34), homo nihil ex se uno habeat, præter mendacium & peccatum: at aliæ tamen sunt aliis firmiores. Paulus, ut salubrem Corinthiis metum incutiat, eorumque arrogantiam coerceat, suam illis imbecillitatem ob oculos ponit, assiduumque discrimen, cui obnoxii sunt, nisi Deus iis opem per misericordiam præstet.

Quamplura Vulgatæ Exemplaria, veluti Complutense & Antuerpiense, Latinique Patres multi (35) legunt: *Tentatio vos non apprehendit, nisi humana*, uti habet Græcus (36). Nondum gravia subiistis & molesta discrimina, quibus docetur homo, quam imbecillis viribus sit, & quam inepte arrogans. *Nondum usque ad sanguinem restitistis* Hebr. 12. 4. Omnia igitur discrimina vitate, omnesque labendi occasiones. *Qui amat periculum, peribit in illo*. Eccli. 3. 27. Veremini, ne vos Deus in inimici potestatem tradat.

Attamen, quasi aliquid æquo gravius dixerit, dicta corrigit: *Fidelis Deus est, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione proventum*; id efficiet, ut fructum ex tentatione referatis; *ut possitis sustinere*. Spero minime passurum ut cadatis, & auxilia cum tentatione æquaturum. *Fidelis est*; promisit, vos a se inter ærumnas exauditum iri, gratiam largietur, ubi postulaveritis. Verti potest Græcus (37): *Faciet cum tentatione evasionem*: tentatione liberos vos educet; resistendi auxilia suppeditabit. Vel *Faciet ex tentatione exitum*. Faciet, ut felix vobis eveniat tentationis exitus: gratiæ ope victores evadetis.

Animadverte, Paulum hic Justos alloqui, quamquam vitiis levioribus obnoxios, vel homines, qui sese justos esse arbitrantur; horum enim causa præsertim opportune scribit, Deum minime passurum, ut præter vires tententur; cumque Concilium Tridentinum pronunciavit anathema in eos, *qui dixerint, Dei præcepta homini etiam justificato, & sub gratia constituto, esse ad observandum impossibilia* (38): cum Ecclesia primam Jansenii propositionem damnavit, ajentem: *Aliqua Dei præcepta hominibus justis, volentibus & conantibus, secundum præsentes, quas habent, vires, sunt impossibilia; deest quoque iis gratia, qua possibilia fiant*; proprie de Justis intellexit, quemadmodum Ecclesia ipsa diserte significavit.

Patres, qui hunc Pauli locum interpretati sunt, de Justis & Prædestinatis explicavere (39); impios enim ac reprobos sæpe sinit Deus labi, proximasque vires illis deesse, sive quod illas a Deo per orationem quærere negligant, sive quod satis fideles Deo non fuerint, sive tandem quod in finem usque tentationi non resistant. Hinc minime colligendum est, illos igitur necessario peccare; peccant enim quia volunt; tentationi cedunt, quia nolunt resistere, ac necessariam sibi gratiam postulare: denique nunquam non absoluta illis libertas est aut assentiendi aut repugnandi, cedere tentationi possunt aut resistere; ac proxima bene agendi auxilia illis idcirco denegat Deus, quod per contemptum, aliasve causas sapientiæ Dei cognitas, sese indignos reddiderint.

℣. 14. Fugite ab idolorum cultura, & quicquid ad eam refertur. Vitate Idololatrarum consuetudinem, horum epulas ne frequentetis, neque utamini in cibum carnibus idolo mactatis (40).

℣. 15. Ut prudentibus loquor. Corinthii, ad quos scribebat Paulus, scientia & prudentia gloriabantur, uti supra vidimus: Sapientia vestra bene utimini, ut justitiam, quam ex vobis exigo, intueamini. Discrimen metuite, vitate occasiones, viribus vestris ne fidite, tentationi resistite, fugite quicquid in peccatum inducit. Viribus, libertati, scientiæ vestræ nimium ne credite.

℣. 16. Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne, &c. Sublimiorem superioribus causam affert Paulus, cur Corinthii epulis sacrisque Gentilium abstinere debeant. Jesu Christi Corpus & Sanguis, quorum participes in sacra Mensa efficimur, nonne æquum est nos penitus arceant a profanis, impiis ac sacrilegis epulis, in quibus car-

[29] Ταῦτα δὲ πάντα τύποι συνέβαινον ἐκείνοις. Alij: Τυπικῶς συνέβαινεν, &c. Mill. Theodoret. Τύποι, ὡσεὶ ξ, ἐν ἐκείνοις τῶν ἐν ἡμῖν γινομένων. [30] Vide Grot. hic, & ad Matth. 1. 22. [31] Vide Chrysostom. hic; August. De dono perseverant. c. 8. Leon. Magn. serm. 3. de Quadrag. Est. alios. [32] Chrysostom. Πειρασμὸς ἀνθρώπινος, μικρὸς, βραχὺς, σύμμετρος. Ita Theodoret. & alii passim. [33] Menoch. Tir. Vat. Est. [34] Concil. Arausic. II. can. 22. & Concil. Trident. Et August. tract. 5. in Joan. n. 1. & serm. 254. nov. edit. num. 7. & serm. 257. & Prolog. in lib. 1. de Doctrina Christiana. [35] Ambrosiaster, Primas. August. lib. 1. de Serm. Domini in monte cap. 9. Author Quæst. 9. & N. T. quæst. 9. Sedulius: *Apostoli testimonium non intelligentes quidam posuerunt pro indicativo optativum modum*. Ita & Cassian. ipsissimis verbis l. 5. c. 16. Cyprian. lib. 3. Testim. c. 91. *Et Tentatio vos non occupavit nisi humana*. [36] Πειρασμὸς ὑμᾶς οὐκ εἴληφεν εἰ μὴ ἀνθρώπινος. Et ita Græci PP. passim. [37] Καὶ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκβασιν, τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν. [38] Concil. Trident. sess. 6. de justific. can. 18. [39] Vide August. Ambrosiast. Leon. Gregor. alios apud Est. hic. Vide & Fromond. & Cornel. a Lap. [40] Theodoret. Zeger. Est. Sclater, alii.

carnes idolo mactatæ comeduntur? Calicem sacrum nuncupat *Calicem benedictionis*, quod illum Christus post bonas preces Apostolis porrexerit; quodque illum Sacerdos bonis precibus ac Divini Nominis & Omnipotentiæ invocatione consecret, antequam distribuat Fidelibus (2), a quibus cum gratiarum actione accipitur (3). Hebræi in solemnibus epulis, per Paschales aliosque Festos dies, quibusdam ritibus dedicant panem & vinum, omnibus deinde convivis porrigendum (4). Gentis consuetudinem Christus in suprema cum Discipulis cœna servavit: at cum Corporis & Sanguinis sui Sacramentum instituit, nova prece novoque ritu id præstitit.

℣. 17. Unus Panis, unum corpus multi sumus; quod scilicet, dum Corporis & Sanguinis illius Sacramentum, quæ ipsa sunt Corpus & Sanguis illius, accipimus, unum quodammodo corpus, unus sanguis omnes efficimur, uno eodemque cibo, una Carne, uno Sanguine pasti (4). Et quemadmodum panis e multis tritici granis simul confractis tritisque, unamque in conspersionem collectis conficitur; ita nos in Christo Jesu omnes conjungimur, ut mysticum illius Corpus componamus, conficiamusque unum cum illo, voluntatum concordia, ejusque gratiæ, amoris ac mentis communione (5). Quam iniquum est igitur, nos arcte adeo cum Christo conjunctos, epulis gentilium adesse, & carnibus idolo mactatis vesci? *Unus panis, unum corpus*, ita legunt Græci (6), & S. Augustinus Tract. 26. in Joan. n. 13. *multi sumus. O sacramentum, mysterium pietatis, o signum unitatis, o vinculum charitatis! Qui vult vivere, habet ubi vivat, habet unde vivat. Accedat, credat, incorporetur ut vivificetur. Non abhorreat a compage membrorum; non sit putre membrum quod resecari mereatur; non sit distortum, de quo erubescatur. Sit pulcrum, sit aptum, sit sanum: hæreat corpori, vivat Deo de Deo. Nunc laboret in terra, ut postea regnet in Cœlo.*

℣. 18. Videte Israel secundum carnem, Judæos incredulos, qui Christo non credidere. Animadvertite, quam sedulo sordes detergeant ii, quibus gustanda est victima Deo mactata; quam religiose arceant a sacrificio impuros, hominesque a fœdere suo alienos? Sacrilegum putant, siquis impurus e victima in Altari oblata comedat; injuria enim irrogatur Altari, siquid in eo oblatum indigne comederis. Quanto igitur potiori ratione abstinere debes carnibus idolo mactatis tu, qui nihil ex iis comedere potes, quin aliquod obsequii & cultus genus profano Altari, profanoque ejus altaris Numini deferas? Adde quod prufanis hisce cibis animi & corporis tui sanctitatem violas; animus enim corpusque tuum per Baptismum a Christo Jesu detersa sunt, sacraque in Mensa enutrita, per Corporis & Sanguinis ipsius Communionem.

℣. 19. Quid ergo? dico quod idolis immolatum, &c. An dicendum est, ea quæ idolis mactantur, aliquid esse, aut esse aliquid ipsum idolum? His nimirum inesse vim aut polluendi aliquid aut purgandi, prodesse aut nocere? Minime gentium: nihil esse idolum scio, nullamque illi inesse virtutem. Græca Exemplaria typis edita legunt: *Quid igitur dico? idolum esse aliquid? & idolothytum esse aliquid?* At S. Augustinus, Tertullianus, Hilarius Diaconus, vetusti Codices Græci & Latini Claromontanus & S. Germani Pratensis cum Vulgata consentiunt.

℣. 20. Quæ immolant gentes (7), Dæmoniis immolant. Ea profecto non erat Gentilium mens, ut sacra facerent Dæmoniis; at omnino Dii, quos ii vulgo colebant, dæmonia erant, vel impii; ipsaque idola, templa, luci, mysteria, oracula a dæmoniis occupabantur. In his præsertim Princeps hujus mundi tyrannidem iniquissime usurpatam exercebat (8). Septuaginta in Psalmo xcv. ℣. 5. ferunt: *Dii gentium, dæmonia*: Hebræus legit, *Dii nihili*, inanes, falsi. In aliquibus Scripturæ locis, in quibus Gentilium Dii nuncupantur *hirci*, Septuaginta reddunt *dæmonia* (9). Veteres Patres fuse docuerunt, simulacra Gentilium meras esse mortuorum hominum imagines, & pleraque celeberrima illorum templa super ipsorum tumulos ædificata. Vide S. Clementem Alexandrinum, Eusebium, Tertullianum, &c.

Cum Gentilium sacra dæmoniis fiant, satis causæ id esse vobis debet, ut ab iis abstineatis. *Nolo vos socios fieri dæmoniorum*, aut illorum epulis adesse. *Non potestis Calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum*: neque licet, neque expedit. Ista nimis pugnant, nimiumque adversantur. *Calix dæmoniorum* est vinum, quod in profanis Deorum epulis propinabatur: invocabantur Dii, vinumque in illorum honorem libabatur. *Mensa dæmoniorum* altare est, in quo mactantur dæmoniis victimæ; vel mensa, in qua victimæ dæmoniis mactatæ comeduntur.

℣. 22. An æmulamur Dominum? Deum ne nobis iratum reddere, ejusque furorem in nos provocare volumus (10), dum illum quodammodo cum diabolo committimus, ejusque cultum cum dæmoniorum obsequio conjungimus; desertaque sacra mensa, epulum adversarii frequentamus? Quam ægre is hanc injuriam laturus est? quam severe animadvertet? Deus in Scripturis dicitur Deus zelotes, æmuli impatiens (11).

Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Hoc ipsum dixit supra vi. 12. & viii. 8. 9. Probe scio, per se scelus non esse, si mactatas idolo carnes comedero: novi, nihil esse idolum, nullamque ex eo vel munditiem vel labem in ea, quæ ipsi offeruntur, manare: at neque expedit, neque bono cæterorum exemplo est, epulis Gentilium adesse. Dedecori est Christianæ Religionis, & scandalo imbecillium: sponte ac temere idololatriæ discrimini, id agens, me objecero. Theodoretus addit interrogationis notam: *Omnia mihi licent? sed non omnia expediunt. Omnia mihi licent? sed non omnia ædificant.*

℣. 24. Nemo quod suum est, quærat. Ne criminemini, me exitium afferre libertati vestræ, jugumque iniquius cervicibus vestris imponere. Æquum est, aliquid ob fratrum charitatem negligi, eorumque commoda potius quam nostra a nobis quæri (12), præsertim ubi de modica libertate, perniciosa cæteroqui futura, agitur.

℣. 25. Omne quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes, propter conscientiam; vel caro eo loco venalis licita sit, vel Moysis Lege vetita; sive etiam Idolo dedicata fuerit. Inter-

(2) Vide Est. Liran. Firm. Cornel. alios. (3) Chrysost. Theophyl. Erasm. (4) Vide Ligfoot. Horæ; Hamm. hic; Buxtorf. Synag. Jud. c. 13. (4) Græcus non habet, *& de uno calice*. Legitur tamen in antiquis Exemplaribus. (5) August. tract. 26. in Joan. n. 17. Est. Glossa, Men. alii. (6) Εἷς ἄρτος, ἓν σῶμα, οἱ πολλοί ἐσμεν. (7) Veteres multi omittunt *Gentes*. Claram. S. Germ. Boerner. Tertull. Epiph. Ambrosi. alii. (8) Tertull. de Spectaculis: *Scimus nihil esse nisi nomina mortuorum, sicut nec simulacra eorum; sed non ignoramus, qui sub istis nominibus & institutis operentur, gaudeant, & divinitatem mentiantur, neque spiritus, scilicet Dæmones.* (9) Deut. xxxii. 17. יזבחו לשדים Septuag. Ἔθυσαν δαιμονίοις. Levit. xvii. 7. ולא יזבחו עוד לשעירים Οὐ θύσουσι τοῖς ματαίοις. Vulg. *Dæmonibus*. Hebr. hircis. (10) Chrysost. Παραζηλοῦμεν, τουτέστι, παροξύνομεν τὸν Κύριον, εἰ δυνατώτεροι αὐτοῦ ἐσμεν, ἵνα παροξύνωμεν αὐτόν. (11) Exod. xx. 5. xxxiv. 14. Joel viii. 18. Deut. xxxii. 16. 19. 21. (12) Vide infra 33. *Non quærens quod mihi utile est, sed quod multis.* Et xiii. 5. *Charitas non quærit quæ sua sunt.* Et Philipp. ii. 4. *Non quæ sua sunt singuli considerantes, sed quæ aliorum*, &c.

gerdum enim Christianorum hostes data opera profanabant carnes in macello venales, dedicatas nimirum alicui Numini, ne ex iis comederent Christiani (13). Quælibet caro per se pura est: quod oblata sit idolo, nihil in ea mutatur. At si monitus fueris, eas carnes Diis dicatas fuisse, aut fratram tuum offendi libertate, qua circa cibos ex Lege impuros indiscriminatim uteris, abstinere charitas jubet. Tertullianus (14) significans, permisisse Apostolum, ut venalia quælibet, præter idolothyta, in cibum adhibeantur, ait: *Claves macelli tibi tradidit, permittens esui omnia, ad constituendam idolothytarum exceptionem.*

Ÿ. 27. Omne quod apponitur vobis, manducate. Siquis ad familiare amicumque convivium, nulla sacrificii mentione, vos vocaverit, ite, si lubet, & quicquid appositum fuerit, nihil quærentes, comedite. At siquis e convivis, sive Christianus sive Gentilis, ut ab esu deterreat, monuerit, eas carnes idolis esse dedicatas, abstinete, ne conscientia monentis, qui earum usum vobis illicitum esse censuerit, lædatur. Si monuerit Gentilis, & iis tamen vos uti in cibum viderit, Religionem vestram a vobis violari existimabit, adeoque illam execrabitur. Si imbecillis Christianus, aut exemplo & ipse comedet, reluctante conscientia, aut clam vos mente damnabit. Vide Est. Menoch. &c.

Ÿ. 29. Ut quid enim libertas mea judicatur ab aliena conscientia? Cur vel fratri vel Gentili scandali occasionem præbeam, damnandique libertatem, qua circa omnes indiscriminatim cibos utor? Nonne reus efficiar peccati illius, si nulla necessitate id faciam, quo illum offendi scio (15)? licet ne libertate mea uti cum fratris exitio? Pro *aliena conscientia*, nonnulli veteres (16) legunt, *ab infideli conscientia*; quasi *alienus* hoc loco idem sit ac *infidelis*, quemadmodum alibi sæpe usurpatur. Genuinus tamen loci sensus iste est: Cur objiciam libertatem meam, ut ab alterius, sive Christiani, sive Gentilis, conscientia damnatur?

Ÿ. 30. Si ego cum gratia participo (17); cum gratiarum actione; sive cum Dei gratia, ejusque beneficio; vel denique, ex libertate quam mihi largitus est Deus. Triplex hæc explicatio cum hoc loco satis congruit. An me objurgationis reum efficiam, maloque exemplo fratri sim actione prorsus voluntaria, in qua cum gratiarum actione utor concessa mihi a Deo libertate? nonne melius fuerit, me hujusmodi libertate abstinere, cum fratris conscientiæ adeo noceat? *Quid blasphemor?* Cur id efficiam, ut ceteri de me male obloquantur, meque aut voracitatis, aut imprudentiæ, aut profani cultus, aut labis esu impuratarum carnium relatæ arguant?

Ÿ. 31. Sive ergo manducatis, . omnia in gloriam Dei facite. Ita claudit quæ hactenus disputavit de carnium esu vel abstinentia. Sive iis utamini, sive abstineatis, unicum vobis propositum sit Dei gloria. Si futurum intelligitis, ut Gentilis vel fratris alicujus conscientia, sive ipsamet Religio discrimini ob vestram libertatem objiciatur, abstinete. Ubi nullus est discriminis metus, cum actione gratiarum usurpate. Si veremini, ne cui scandalo sit id quod agitis, cessate. Dei gloria vestra hac imprudenti importunaque libertate non augebitur, Vide Coloss. III. 17. & 1. Petr. IV. 11.

Ÿ. 33 Sicut ego per omnia omnibus placeo, Omnibus conniveo, studeoque, ne cui aut offensioni aut molestiæ aut scandalo sim (18). In iis quæ Divina Lege non imperantur, una mihi aut ea præstandi aut abstinendi regula est, Dei gloria & fratrum utilitas. Si peccati discrimen, aut proximi scandalum imminet, abstineo, meamque libertatem hac in re penitus negligo,

(13) Theodoret. Hist. Eccles. l. 3. c. 11. Vide & c. 15. (14) Tertull. de Jejunio. (15) Vide Theodoret. Theophyl. Est. Menoch. Tirin. Pisc. alios. (16) Hieron. Epist. ad Ageruchiam. Author tract. de singularit. Cleric. inter opera Cyprian. Sedulius hic, & Primas. Codd. Sancti Claiom. in Latino. (17) Ambrosiast. Sedul. Auth. de singularit. Cleric. *Gratia particeps sum.* Aotinch. in homil. χάριτι μετέχω, Græc. impress. χάριτι μετέχω. (18) Vide Theodoret. Theophyl. Est. Menoch. Tir. Grot. alios.

CAPUT XI.

Aperto capite orent viri, velato feminæ. Arguuntur Corinthii, quod Domini cœnam satis religiose non celebrent. Eucharistiæ institutio. Damnantur qui indigne accedunt.

Ÿ. 1. Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. 2. Laudo autem vos, fratres,
quod per omnia mei memores estis: & sicut tradidi vobis, præcepta mea
tenetis. 3. Volo autem vos scire, quod omnis viri caput, Christus est; caput autem mulieris, vir: caput vero Christi, Deus. 4. Omnis vir orans, aut prophetans
velato capite, deturpat caput suum. 5. Omnis autem mulier orans, aut prophetans
non velato capite, deturpat caput suum: unum enim est, ac si decalvetur. 6. Nam
si non velatur mulier, tondeatur. Si vero turpe est mulieri tonderi, aut decalvari,
velet caput suum. 7. Vir quidem non debet velare caput suum: quoniam imago,
& gloria Dei est, mulier autem gloria viri est. 8. Non enim vir ex muliere est,
sed mulier ex viro. 9. Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier
propter virum. 10. Ideo debet mulier potestatem habere supra caput propter Angelos. 11. Verumtamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro, in Domino. 12. Nam sicut mulier de viro, ita & vir per mulierem: omnia autem ex
Deo. 13. Vos ipsi judicate: decet mulierem non velatam orare Deum? 14. Nec
ipsa natura docet vos, quod vir quidem, si comam nutriat, ignominia est illi: 15.
Mulier vero si comam nutriat, gloria est illi: quoniam capilli pro velamine ei dati
sunt,

sunt. 16. Si quis autem videtur contentiosus esse: non talem consuetudinem non
habemus, neque Ecclesia Dei. 17. Hoc autem præcipio: non laudans, quod non
in melius, sed in deterius convenitis. 18. Primum quidem convenientibus vobis in
Ecclesiam, audio scissuras esse inter vos, & ex parte credo. 19. Nam oportet,
& hæreses esse, ut & qui probati sunt, manifesti fiant in vobis. 20. Convenientibus
ergo vobis in unum, jam non est Dominicam cœnam manducare. 21. Unusquisque
enim suam cœnam præsumit ad manducandum. Et alius quidem esurit, alius autem
ebrius est. 22. Numquid domos non habetis ad manducandum, & bibendum? Aut
Ecclesiam Dei contemnitis, & confunditis eos, qui non habent? Quid dicam vobis?
Laudo vos? in hoc non laudo. 23. Ego enim accepi a Domino, quod & tradidi
vobis, quoniam Dominus Jesus, in qua nocte tradebatur, accepit panem. 24. Et
gratias agens fregit, & dixit: Accipite, & manducate: hoc est corpus meum, quod
pro vobis tradetur: hoc facite in meam commemorationem. 25. Similiter & cali-
cem, postquam cœnavit dicens: Hic calix novum testamentum est in meo sanguine,
hoc facite, quotiescumque bibetis, in meam commemorationem. 26. Quotiescumque
enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis,
donec veniat. 27. Itaque quicumque manducaverit panem hunc, vel biberit calicem
Domini indigne: reus erit corporis, & sanguinis Domini. 28. Probet autem seipsum
homo: & sic de pane illo edat, & de calice bibat. 29. Qui enim manducat, &
bibit indigne, judicium sibi manducat, & bibit: non dijudicans corpus Domini. 30.
Ideo inter vos multi infirmi, & imbecilles, & dormiunt multi. 31. Quod si nos-
metipsos dijudicaremus, non utique judicaremur. 32. Dum judicamur autem, a
Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur. 33. Itaque, fratres mei,
cum convenitis ad manducandum, invicem expectate. 34. Si quis esurit, domi
manducet: ut non in judicium conveniatis. Cætera autem, cum venero, disponam.

℣. 1. IMITATORES MEI ESTOTE, SICUT ET EGO CHRISTI. Hæc verba jungenda sunt cum superioris Capitis fine. Me imitamini, conniventes cæteris, omnibusque suaves esse conantes; quemadmodum ego nemini odiosus esse conor, exemplo Christi Rom. 15. 3. qui *non sibi placuit*, neque sua ipsius commoda quæsivit, sed omnibus se injuriis obnoxium reddidit, ut Patri satisfacerat, irrogatam illi injuriam repararet, hominum crimina expiaret. Me imitamini, demisse de vobis ipsi sentientes, tuentes mutuam pacem, atque invicem conniventes. Ita inter vos vivite, ut ego inter omnes, utque Christus sese accommodavit omnibus, quibuscum loquabatur ac versabatur, ut omnes sibi amicos faceret (1).

℣. 2. LAUDO VOS, FRATRES. Videtur Paulus, singula capita Epistolæ a Corinthiis missæ persequi, ac singulis respondere. Fortasse ajebant illi, nunquam se oblitos institutionum Pauli, sibique charissimam esse ipsius recordationem. Gratias ea de re agit, laudatque, quod institutiones suas suaque præcepta religiose tueantur: nonnulla tamen vitia in iis suborta damnat. Inter ea primum erat, quod muliares, eloquentiam ac fortasse etiam scientiam jactantes (2), in Ecclesia docere auderent; quodque aliæ, summo cum pudicitiæ muliebris dedecore, capite aperto in Ecclesiam convenirent, eoque habitu coram viris orarent. Alterum pertinebat ad agapas, quæ intra Ecclesias habebantur, atque ad pravam animi præparationem, qua Corinthii ad sacram Corporis & Sanguinis Jesu Christi Communionem accedebant.

ET SICUT TRADIDI VOBIS, PRÆCEPTA MEA TENETIS (3). *Traditarum* rerum nomine intelligenda sunt dogmata, atque institutiones ad disciplinam pertinentes, quæ ore tenus docebant Apostoli, neque in Evangelio, neque ab ipsis scripta, quæ deinde in ore populi & Ecclesiæ consuetudine servata sunt. Innumera hujus generis habentur, non nisi diu post Apostolos scriptis excepta, ac per majorum narrationem dumtaxat apud Christianos perpetuo usui commendata. Hujusmodi sunt Sacramentorum ritus, ordo, tempus ac modus conventuum Ecclesiasticorum (4).

℣. 3. OMNIS VIRI CAPUT CHRISTUS EST: CAPUT AUTEM MULIERIS, VIR: CAPUT VERO CHRISTI, DEUS. Ut ordinem in Ecclesia servandum ostendat, ait Apostolus, cujuslibet viri, nedum Christiani, verum etiam Ethnici, Christum esse, uti Deum ac Dominum (5). *Caput mulieris, vir*, non uxoris modo, sed generatim vir, naturæ beneficio, superior est fœmina. Denique, *caput Christi, Deus*; non quod Filius alterius naturæ a Patre sit, aut illo inferioris, sed quod uti Homo, Mediator, ac Redemptor, subjici ac parere Patri voluerit, forma servi assumpta, quamquam non modo similis, sed unius cum Patre substantiæ (6).

℣. 4. OMNIS VIR PROPHETANS, &c. *Prophetare* hoc loco est Scripturas publice legere sive interpretari, docere, verba facere, canere in Ecclesia, vel denique sancto Spiritu afflante loqui, non raro per ea tempora inter Christianos spectaculo. Itaque *omnis vir* solemnibus in cœtu Fidelium procibus *orans, aut prophetans velato capite, deturpat caput suum*. Tecto vel aperto capite esse, per se indifferens est: sunt enim gentes, apud quas obsequii significatio est velato capite stare; & sunt quæ contra solent. Veteres Græci aperto capite rem divinam faciebant (7), in obsequii significationem; Romani velato. Virgil. Æneid. 3. v. 405.

Pur-

(1) Vide Theodoret. Chrysost. Est. Men. (2) Theodoret. (3) Græc. impress. Καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν, τὰς παραδόσεις κατέχετε. Plures, τὰς παραδόσεις μου κατέχετε. Ita Clarom. & Boerner. G. L. Ambrosiast. Arab. Hieronymiast. Vulg. (4) Ambrosiast. Justinian. Est. Grot. & Theophyl. Ἐντεῦθεν δῆλον ὅτι καὶ ἀγράφως πολλὰ παρεδίδου αὐτοῖς, ὃ ἐν λοιποῖς ἐπιστολαῖς. (5) Rom. xiv. 9. & 1. Cor. xv. 27. Est. hic. (6) Vide Ambros. lib. 4. de Fide ad Gratian. Theodoret. hic; Est. alios. (7) Macrob. lib. 1. cap. 8. Saturnal. *Illic Græci ritu, capite aperto res divina fit*. Et ibid. c. 10. *Hinc est quod ex instituto peregrino huic Deo* [Saturno] *sacram aperto capite facimus*. Vide & lib. 3. c. 6. *Varro ait, Græcum hunc esse morem, quempe, ut omnes aperto capite sacra faciant.*

Purpureo velare comas adopertus amictu . . . .
Hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto;
Hac casti maneant in Religione nepotes.

Vide Servium ad eumd. lib. & Macrob. l. 3. c. 6. Hebræi Sacerdotes in Templo (8), & adhuc in Synagogis Judæi capite adoperto versantur. Ista hæc obsequii indicia ex arbitrio sunt, uti quæque gens quibusdam exterioribus rebus variam pro arbitratu opinionem adjecit.

Paulus ad Corinthios, Græcos homines, scribens ait, viros orantes, docentesque, aut vaticinantes, nudo capite stare oportere (9); aliter *caput suum deturpare*; scilicet Christum Jesum (10), qui caput est viri, ut ait ℣. 3. sive suum ipsorum caput (11), dignitate quodammodo cadere, cum aliquod subjectionis indicium, dignitati naturæ suæ, & conditionis libertati contrarium, assumant. Morem ab Apostolo Corinthiis imperatum omnes vulgo Ecclesiæ deinde tenuerunt. Tertullianus in Apologet.: Christiani oramus oculis ad cœlum sublatis & *manibus expansis, quia innocui, capite nudo, quia non erubescimus*, nos non pudet professionis nostræ; *denique sine monitore*, non uti solent Gentiles, quibus Sacerdos orandi formulas dictat, *quia de pectore oramus*.

℣. 5. Omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum. Primis Ecclesiæ temporibus vulgo spectabantur viri indiscriminatim ac fœminæ, vaticinio insignes, aut Scripturas interpretandi scientia, uti pollicitus est Joel 2. 28. & ratum habuit Christus (12): *Prophetabunt filii vestri, & filiæ vestræ*, &c. Divinis hisce donis abundabat Corinthiorum Ecclesia, in fœminis æque ac viris. At cum optima quæque interdum in vitium degenerent, furtim irrepserant ambitio & arrogantia. Fœminæ divino Spiritu afflatæ nudo capite in Ecclesiis stabant, audebantque publice docere (13). Asserit Apostolus, illas aperto capite in Ecclesiis esse non minus dedecere, quam penitus tonderi, Infra vero xiv. 35. vetat illas omnino verba facere in Ecclesia.

Constans non erat inter omnes Græcos habitus mulierum, in publicum cœtusque prodeuntium; at plerumque ingenuæ ac virgines in publicum modestissime atque ore velato prodibant. Severior erat apud Hebræos (14) atque Orientales disciplina; nunquam enim illæ aperto ore in via, in cœtibus, in Templo spectabantur: raro prodibant, nunquam non velatæ. In Synagogis fœminæ a conspectu virorum absunt, clatratis fenestris inclusæ, per quas cæteros vident, ipsæ cæteris abditæ (15). Optat Paulus, ut apud Corinthios idem ferme servetur mos circa fœminas, qui apud Hebræos (16); eaque consuetudo apud Orientales religiose servata est. At apud Occidentales major est illis libertas; nostrisque in Ecclesiis penitus neglecta sunt Apostoli præcepta, ipsaque illius mens tum vestium muliebrium immodestia, tum nuditate, tum loco, quem fœminæ in sacris cœtibus occupant.

Deturpant caput suum. Sibi ipsa dedecus facit, cum mulierem verecundiam & modestiam violet; repugnat præcepto Dei, quo fœmina subjicitur viro, atque in subjectionis argumentum vult fœminæ caput velari (17). Vide infra ℣. 10. *Debet mulier potestatem habere supra caput*. Quemadmodum turpe est, si fœmina penitus tondeatur, ita æque modestiæ repugnat, si aperto ore nudoque capite in Ecclesia versetur. Hebræi aliæque gentes in luctu, cum viri tum fœminæ, tondebantur. Constat id ex Scriptura (18) & Homero (19). Minitatur Isaias (20) futurum, ut puellæ, in ambitionis criniumque calamistratorum pœnam, prorsus tondeantur. Apud Michæam 1. 6. jubentur matresfamilias Judææ tondere caput, ut luctum filiorum ducant: *Decalvare & tondere super filios deliciarum tuarum: dilata calvitium tuum sicut aquila*. In sacris Adonidis, quæ funeris instar agebantur, tonderi solebant (21). Scribit Suetonius in Caligula, mortuo Caligula, *Regulos quosdam barbam posuisse, & uxorum capita rasisse, ad indicium ultimi luctus*. Apud priscos Germanos uxorem adulteram, *accisis crinibus, nudatam coram propinquis expellit domo maritus, ac per omnem vicum verbere agit* (22).

Christianæ Virgines, quæ peculiari pietatis proposito, rerumque humanarum fastidio, caput radunt, nihil adversus Apostoli sententiam faciunt. Id profecto turpe non est, neque Legi contrarium, cum capillorum tonsione id solummodo velint, ut Apostoli consilio de servanda virginitate sanctius obtemperent (23), cautiusque tueantur modestiam, posito capitis ornamento, quo ipsas natura distinxit. Siquando prohibuit Ecclesia, nequa fœmina pietatis obtentu capillos raderet (24), virgines Deo sacras dicatasque, cum Ecclesiæ ac Præsulum assensu & solemni ritu, hoc interdicto complecti non voluit.

℣. 7. Vir imago et gloria Dei est: mulier autem gloria viri est. Hanc affert rationem Apostolus, cur in Ecclesia vir aperto capite esse debeat, velato mulier. Atque ita rem conficit: Cum Deus hominem ad sui formam & imaginem finxerit, quemdam majestatis atque authoritatis suæ radium ori illius impressit, quo cæterorum animalium dominus, ac Dei vicarius quodammodo in terris efficitur (25). Velatus igitur & ore adoperto prodire non debet; lucem quippe, qua illius os illustravit Deus quodammodo volens absconderet. Fœmina dignitatis viri particeps est, & ipsa quoque ad Dei imaginem condita (26). At Divinitatis radius in ora illius non micat, nisi a viri ore repercussus, cum fœmina ex viri corpore efficta fuerit (27). Quamobrem eadem ratio, quæ viri os velari vetat, non favet fœminæ; atque alia est ratio ex convenientia rectoque ordine ducta, fœminam velari jubens; muliebris nimirum verecundia & pudor, tum ipsius subjectio erga virum a Deo imperata.

Cum *imago & gloria Dei* vir dicitur, triplicem hæc verba explicationem patiuntur; I. quatenus Deus hominem, rem cæterarum sensibus obnoxiarum præstantissimam, condens, suæ ipsius gloriæ consuluit: II. quia vir, utpote Dei ipsius manu creatus, atque uni Deo subjectus in terris, justissimam gloriandi causam habet; quemadmodum ii, qui uno Rege minores sunt, cæterorum præstantissimi sunt ac nobilissimi. III. denique *Imago & gloria Dei* significant absolute *Imaginem gloriosam*, quod homo ore præferat signum imperii ac potestatis, quæ ipse a Deo donatus est, cum crearetur. Postrema hæc explicatio maxime omnium pro-

[8] Vide Exod. xxviii. 4. xxix. 9. Levit. viii. 13. [9] Vide Theodoret. & Theophyl. & Grot. ad ℣. 4. [10] Var. Cajet. Est. Pisc. &c. [11] Grot. Est. Menoc. Sclater. Vorst. Theophyl. Oecumen. [12] Joan. vii. 38. 39. Act. ii. 6. 17. [13] Vide infra, 1. Cor. xiv. 34. [14] Tertull. de Corona militis c. 4. *Apud Judæos tam solemne est fœminis eorum velamen capitis, ut inde noscantur.* [15] Vide Grot. Ligfoot. Capell. Leon. Mutinens. [16] Constit. Apostol. Α'ι γυναῖκες [illegible] [illegible] [17] Est. Menoc. Tirin. [18] Isai. xv. 2. xxii. 12. Jerem. xvi. 6. xlviii. 37. &c. [19] Homer. Iliad. Ψ; Odyss. I. [20] Isai. iii. 24. *Pro crispanti crine calvitium.* [21] Vide Lucian. de Dea Syra. Deut. xiv. 1. [22] Tacit. de Morib. German. [23] 1. Cor. vii. 25. 26. & seq. [24] Concil. Gangr. c. 17. [illegible] [25] Theodoret. Men. Tirin. Sclater. [26] Basil. homil. 10. in Hexaemer. Ambros. l. 6. Hexaemer. c. 6. August. l. 12. de Trin. c. 7. [27] Theodoret. Est. Vorst. alii.

proclivis videtur. Suam ipsius amplitudinem, majestatem, potentiam in alia creare se luculentius non ostendit Deus, quam in homine.

℣. 8. NON VIR EX MULIERE. Altera ratio, cur vir sit fœmina superior; quod scilicet fœmina ex carne seu costa, quam Deus Adamo eripuit, condita fuerit. Gen. 2. 22.

℣. 9. VIR PROPTER MULIEREM, &c. Cum Deus Adamum esse solum cerneret, *Faciamus*, inquit Gen. 2. 18. *ei adjutorium simile sibi*. Tertia ratio, cur fœmina viro pareat: nimirum condita est in viri commodum, ut præsto illi sit, & operam conferat propagationi.

℣. 10. IDEO DEBET MULIER POTESTATEM HABERE (29) SUPRA CAPUT, PROPTER ANGELOS; virilis authoritatis indicium: quod & prisci & recentiores (30) intelligunt de velamine, quo significatur viri ac præsertim mariti authoritas in uxorem. Sponsæ peplum Hebræi nuncupant *redid* (31); quæ vox oritur ex *rada dominari*, atque aptissime sonat id quod hoc loco Apostolus *potestatem* nuncupat. Cnatchbullus & Heinsius ajunt, reddendum esse Græcum: *Debet mulier potestatem agnoscere in capite suo*, in marito, *propter Angelos*. Marito, capiti suo, subdita esse debet, ut ait ℣. 3. Alibi scribit (32), opus esse, ut uxores viris subditæ sint, *quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesiæ*. Et ad Timotheum scribens (33) præcipit: *Mulier in silentio discat cum omni subjectione. Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum*. Idem ferme atque illud, quod mulieri dixit post peccatum Deus (34): *Sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui*. Græcum verbum (35) quod Latine redditur habere, usurpatur etiam pro agnoscere, æstimare, &c.

Hæc tamen explicatio durior hoc loco est, neque in Novi Testamenti Libris usquam reperies similem huic locutionem, quæ significet, alterius authoritatem supra se agnoscere. Prior interpretatio cum Apostoli sententia mire congruit; atque ita Veteres passim omnes usurpavere. De fœminis agens Tertullianus (36), *Velamen*, inquit, *jugum illarum est*. Lusu verborum non raro gaudet Apostolus. De viri potestate in fœminam supra disseruit; ait hic, unam esse fœminæ, qua ad virum refertur, potestatem gestandi velamen *supra caput*. Hæc porro tota est fœminæ potestas, gestandi scilicet hoc suæ subjectionis indicium, velamen in capite, dum orat in cœtu, seu vaticinatur. Latina quædam Exemplaria, & Sixtine Editio legunt: *Debet mulier velamen habere*. Assentitur S. Irenæus (37). At genuina lectio, quam libri tum manu descripti, cum typis editi, Veteresque ac Recentiores (38) probant, vulgata est: *Debet mulier potestatem habere*.

Addit Apostolus, gestandum esse a fœminis peplum *propter Angelos*; scilicet obsequio vel Angelorum, qui cœtibus Fidelium minime conspicui præsunt; vel Principum Ecclesiæ, Episcopi nempe, Sacerdotum, Ministrorumque, ac Prophetarum, quos interdum Scriptura Domini Angelos nuncupat. Quod si Veteris Testamenti Sacerdotes ac Prophetas Angelos nominat (39); quanto potiori jure donandi sunt eo nomine ii, qui Novo Fœderi inserviunt? Sunt (40), qui Angelos hic intelligant Dæmonas. Christianæ mulieres peplo caput obnubant, ne ipsarum venustate dæmon intuentibus laqueum injiciat; sive, ne Dæmones, qui, ex Veterum multorum sententia (41), olim ante Diluvium fœminas amavere, impuro ipsarum amore flagrent. Ita sentit Tertullianus, qui corporea Angelorum natura nititur; quam opinionem nostra ætate penitus ejeravit Ecclesia. Interdum dæmones Angelorum nomine donantur; idque usurpavit ipsemet Paulus, supra vi. 2. Minime tamen inde colligitur, hanc esse hujus loci significationem.

Putat Ligfootus, Angelos hoc loco esse, nuptialium fœderum conciliatores, quorum opera conjuges postularent. Hos Rabbini nuncupant Angelos matrimonii, quod revera nuncii & interpretis officio fungantur. Vult igitur Apostolus, mulieri esse *potestatem supra caput*, licere scilicet ore aperto sese Paranymphis, sive *Angelis* quos diximus, exhibere, ut postulatæ uxoris venustatem ad sponsum referant. Solent quippe Orientales inire matrimonia, quin unquam sponsi se mutuo viderint; missis dumtaxat interpretibus, qui puellam videant (42), pictamque illius imaginem ad sponsum ferant. Nova prorsus interpretatio est, ac locum explicat modo a cæteris Interpretibus alieno.

Vult Cnatchbullus, *mulierem agnoscere authoritatem* & potestatem, *Capitis*, mariti scilicet, *supra se, propter Angelos*, nempe Legis causa, qua Deus ministerio Angelorum jussit illam esse viro subditam. *Sub viri potestate eris*, ait ad mulierem Deus Gen. 3. 16. *& ipse dominabitur tui*. Porro compertum est ex Apostolo, veterem Legem hominibus per Angelos traditam. Prior tamen explicatio, quæ sub Angelorum appellatione bonos Angelos intelligit, ac vult, verecundiam fœminis ab Apostolo in Ecclesiis imperari (43), obsequii causa, quod præsentibus Angelis debetur, passim a Patribus (44) ac plerisque Interpretibus probatur (45). Minime dubitabant Hebræi, quin Angeli custodiæ Templi præessent, ac præsentium preces offerrent Deo: quæ opinio in illorum libris (4), & in Apocalypsi 8. 3. spectatur. Angelorum, quibus credita est provincia preces hominum Deo offerendi, meminere libri Hebræorum & Ecclesiæ Patres (47). Suus unicuique nostrum est Custos Angelus Matt. 18. Singuli Angeli custodes singulis Provinciis, Urbibus, Communitatibus, Altaribus, Ecclesiis a Priscis tribuebantur.

℣. 11. VERUMTAMEN NEQUE VIR SINE MULIERE, NEQUE MULIER SINE VIRO, IN DOMINO (48). Metuens Apostolus, ne quid perniciosum ex dictis de sub-

(29) Διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τοὺς Ἀγγέλους. Velez. τοῦ κάλυμμα, *Velamen*. Iren. lib. 1. cap. 1. κάλυμμα, in Græc. Epiphaniano. (30) Chrysost. Τὸ καλύπτεσθαι ὑποταγῆς, ἢ ἐξουσίας. Theodoret. Τὸ κάλυμμα ἐξουσίαν ἐκάλεσε. Theophyl. Ὀφείλει ἡ γυνὴ τὸ τῆς ἐξουσίας σύμβολον, τουτέστι τὸ κάλυμμα ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Ita Photius Ep. 230. Tertull. de veland. Virginib. cap. 7. & ult. & alibi passim legit, *potestatem*. Ita Est. Erasm. Vat. Grot. Men. Tirin. alii passim. (31) רדיד, a רדה Dominari. Vide Cant. v. 7. Isai. III. 23. Vide Capell. Hammond. hic; & Cleric. ad Gen. xxiv. 64. (32) Ephes. v. 22. 23. 24. (33) 1. Timoth. II. 11. 12. (34) Genes. III. 16. (35) Ἔχω, *Agnosco*, *æstimo*, *censeo*. Matth. xiv. 5. Ὡς προφήτην αὐτὸν εἶχον. Ita xxi. 26. Πάντες γὰρ ἔχουσι τὸν Ἰωάννην ὡς προφήτην. Ita & ℣. 46. Marc. xi. 32. Luc. xiv. 18. Ἔχε με παρῃτημένον, &c. (36) Tertull. de velandis Virginib. (37) Irem l. 1. cap. 1. advers. hæres. (38) Ita Ambros. D. Thom. Hervæus. (39) Vide Agg. I. 13. *Dixit Aggæus nuntius* [vel *Angelus*] *Domini*, *de nuntiis Domini*. Malach. III. 1. *Ecce ego mitto Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam*, &c. Zach. II. 7. *Labia Sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent ex ore ejus, quia Angelus Domini exercituum est*. Eccle. v. 5. *Ne dicas coram Angelo: Non est providentia*. Vide Apoc. [illegible] (40) Tertull. lib. 5. contra Marcion. cap. 8. & de Velandis Virginib. cap. 7. de Corona cap. 14. de cultu fœminarum cap. 5. de Habitu mulierum cap. 2. (41) Vide Clemens. Justin. & alios ad Genes. VI. (42) Vide Chardin tom. 1. pag. 185. (43) Act. VII. 53. Galat. III. 19. Hebr. II. 2. (44) Chrysostom. Theodoret. alii Græci, August. lib. 12. de Trinit. cap. 7. Hieronym. in Matth. XVIII. (45) D. Thom. Herv. Est. Men. Tir. Grot. Pisc. alii passim. (46) Psal. CXXXVII. 1. Joseph. de Bello lib. 2. cap 18. Philo de Humanitate. Alii apud Grot. hic. (47) Tertull. de Oratione; Ambros. in Luc. 1. Greg. lib. 4. Dialog. cap. 58. Bernard. serm. de Angelis. (48) Ἐν Κυρίῳ. Alii, ἐν κόσμῳ, *In mundo*. Theodoret. Quid. apud Est. Favent Græcorum scholia.

subjectione mulieris erga virum colligatur, dicta quodammodo corrigit. Si mulier, inquit, viro subjecta est, multum tamen debet vir mulieri, cum absque illius ope sui similem neque procreare, neque alere possit, sapientissimoque providentiæ suæ consilio voluerit Deus, ut alter alterius egeat, quo firmior inter utrumque concordia & ordo servetur; idque prorsus *in Domino*, pietatis causa, religionis, ac subjectionis voluntati ac Legi Dei, qui fœminam ex viri substantia condidit, & virum nasci vult ex fœmina, quo arctior sit inter utrumque conjunctio, & perfectior charitas, in Deum viri & fœminæ conditorem defluens. Hoc ipsum innuitur ℣. 12.

℣. 14. QUOD VIR SI COMAM NUTRIAT, fœminarum more. Virum per se non dedecet nutrire comam; neque natura, viri caput capillis ornans, illos tonderi aut radi voluit: at *natura*, recta scilicet ratio, naturalis quædam Lex, & communis omnium gentium consuetudo (49) noluit, ut viri comam fœminarum more gestarent, promissam, pexam, comptamque, ut capiti velamen & ornamentum esset (50). Mollis habitus oris, quæsita ornamenta, inane verticis artificium turpia sunt viro, ejusque conditioni naturæque repugnant: *Ignominia est illi*. At fœminam decet promissa cæsaries, utpote ornamentum illi a natura datum, quo illius venustas commendetur: promissa cæsarie fœminam distinxit natura, ut ea intelligeret, debere se caput obnubere (55): *Quoniam capilli pro velamine ei dati sunt*. ℣. 15. Velamine caput tegens, obtemperat naturæ, promissa illam instruens coma, qua operiatur.

℣. 16. SIQUIS AUTEM VIDETUR CONTENTIOSUS ESSE. Siquis rationibus & argumentis hisce non vincitur, is noverit, *nos talem consuetudinem non habere, neque Ecclesiam Dei* (52), ut jurgia litesque sectetur (53). Dociles subjectosque volumus nobis esse Discipulos. Simile non est Philosophicis quæstionibus Evangelium, de quibus in utramque partem disputatur, ut exercitationi atque ingenio locus fiat. Nisi hæc argumenta satisfaciant, nihil omnino satisfaciet. S. Clemens Papa (54) Corinthios arguit, quod de rebus ad salutem non pertinentibus studiose disputent.

Ita etiam explicari potest (55): Siqui contra disputare velit, hoc unum repono, nobis hanc non esse consuetudinem, ut fœminæ in Ecclesiis verba faciant, aut nudato capite in Ecclesia sint, viri velato. Consuetudo pro Lege esto. *In his rebus, de quibus nihil certi statuit Scriptura divina, mos populi Dei, vel instituta majorum pro Lege tenenda sunt*, ait S. Augustinus (56). Credendum est, ea quæ sancita inveniuntur extra Scripturam, a majoribus tradita fuisse per manus. *Hanc si nulla Scriptura determinavit, certe consuetudo roboravit, quæ sine dubio de traditione manavit. Quomodo enim usurpari quid potest, si traditum prius non est* (57)? Innumera sunt apud Ecclesiam, quorum origo mos solummodo est & majorum narratio. *Harum disciplinarum si legem expostules Scripturarum, nullam invenies: traditio tibi prætendetur auctrix, consuetudo confirmatrix, & fides observatrix*.

℣. 17. HOC AUTEM PRÆCIPIO, NON LAUDANS id quod fieri a vobis solet; vestri enim conventus nocent saluti vestræ, non serviunt (1): in deterius, non in melius proficitis (2). Conventus vestri, quos opus erat vobis esse beneficiorum locum, discordiæ ac dissidii occasio vobis efficiuntur. Vitium hic ab Apostolo damnatum, in eo situm erat, quod Corinthii Fideles, qui initio epulum celebrabant simul in Ecclesia seu domo sacro conventui Divinæque Synaxi destinata, habito ibi charitatis convivio, nullo divitis pauperisve discrimine, paulatim cœpere severitatem remittere, cum locupletiores lautiorem cœnam in conventus locum afferrent, eaque vescerentur, minime vocatis in ciborum partem pauperibus. Id se damnare ait Apostolus, quippe quod injuriam Ecclesiæ, probrum pauperibus pariet.

℣. 18. AUDIO SCISSURAS ESSE INTER VOS. Sunt apud vos sententiarum dissidia de carnium usu, de habitu quo viri & fœminæ in Ecclesiis sint; de agaparum ordine ac distributione. Neque deerant dissidia circa Doctores, cum alii Paulum, alii Apollo, alii alios sectarentur 1. Cor. 1. 12. Forte etiam frigusculum aliquod charitatis irrepserat, & contemptus inter locupletes & pauperes, inter eos qui libertate & acumine ingenii gloriabantur, atque imbecilliores minusque eruditos. Porro hæc dissidia circa mores ac disciplinam proprie, non circa Fidei capita versabantur.

℣. 19. NAM OPORTET ET HÆRESES ESSE. Optandum est, ut nullæ penitus sint: at humanæ naturæ conditio, & arcanum Divinæ Providentiæ circa Electos ad finem suum ducendos institutum, occasio sunt, ut interdum in Ecclesia scandala, dissidia, schismata, hæreses oriantur. Mala hæc, quæ jure dixeris necessaria, boni nihilo minoris origo sunt, cum per illa *manifesti fiant qui probati sunt*, probatæ virtutis homines. Neque tamen sortis aut fati necessitatem intellexeris, sive coactionem, ut aliter fieri nequeat (3). Hæretici & Schismatici sponte omnino ac libere dissidia in Ecclesiam inferunt: at Dei Providentia pessimo voluntatis eorum habitu, superbia, inconstantia utitur, ut suam ipsius gloriam atque Electorum salutem ex iis reserat. Pejor est schismate hæresis: schismate homo ab Ecclesiæ communione dumtaxat arcetur: hæresis schismati addit errorem in sententiis, & in errore pertinaciam.

Non mirur, domestica inter vos esse dissidia de rebus moribusque levissimis, cum Deus hæreses in Ecclesia esse patiatur (4). *Ut qui probati sunt, manifesti fiant*. Particula ut non propositum agendi finem, sed id quod eventurum est, significat (5). Putant S. Chrysostomus, Theodoretus, aliique Interpretes (6), hæreses hoc loco non esse de dogmate dissidia, sed disputationes & lites. Omnino compertum est, non semper odiosum nomen esse hæresim; cum Paulus ipse Felicem Judææ Præsidem alloquens dixerit, se esse ex *hæresi* vel secta Christianorum Act. 24. 14. *hæresis* quippe Græce, Latine est *secta*.

℣. 20. CONVENIENTIBUS VOBIS IN UNUM, JAM NON EST DOMINICAM COENAM MANDUCARE. Jam non, ut olim, una mente perfectaque charitate convenitis; jam non agitis cœnam, quæ supremam Christi Jesu cum Discipulis ipsa obitus sui nocte

cœ-

---

(49) Vide, si placet, Salmas. de Coma, & Synops. Critic. hic. Tertull. de Corona. *Quæris igitur Dei Legem? Habes communem istam in publico mundi, & in naturalibus tabulis, ad quas & Apostolus solet provocare, ut cum in velamine fœminæ.* (50) Est. Menoc. Tir. Salmas. Vorstius. &c. (51) Ambrosiast. Est. Sclat. Bez. & alii. (52) Græc. Οὐδὲ αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ. Alii plures, Ἡ ἐκκλησία. (53) Grot. Est. Pisc. Chrysost. hic. Theodoret. Theophyl. (54) Clemens. Ep. ad Corinth. §. 45. Φιλόνεικοί ἐστε, ἀδελφοί, καὶ ζηλωταὶ περὶ μὴ ἀνηκόντων εἰς σωτηρίαν. (55) Chrysost. Ambros. Est. Grot. Piscat. Vorst. alii. (56) August. Ep. olim xxxxvi. nunc. 36. n. 2. pag. 28. (57) Tertull. de Corona cap. 3. 4.
(1) Chrysost. alii Græci. Grot. Est. Erasm. alii. (2) Οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλ' εἰς τὸ ἧττον συνέρχεσθε. Theodoret. Δέον γὰρ ὑμᾶς αὐξῆσαι τῷ χρόνῳ τὴν ἀρετὴν, αὐτοὶ ταύτην, καὶ ἐλαττοῦτε τὸν πλοῦτον. (3) Theodor. Τὸ δὲ δεῖ, οὐκ ἀναγκαστικόν. Τοῦτο δὲ καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου εἰρημένον, ὅτι τὰ σκάνδαλα ἐλθεῖν ἀνάγκη.
(4) Chrysost. Erasm. Grot. Est. alii. (5) Chrysost. Ἵνα, οὐ πανταχοῦ αἰτιολογίας ἐστὶν, ἀλλὰ πολλαχοῦ καὶ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεως. (6) Theodoret. Αἱρέσεις τὰς φιλονεικίας λέγει, οὐ τὰς τῶν δογμάτων διαφοράς. Ita Chrysost. Theophyl. Vorst. Men. Tir. &c.

cœnam repræsentet: omnia profani convivii indicia exhibetis, a quo convivio charitas exulet. In primitivorum Christianorum conventibus, post sacrorum voluminum lectionem & preces, Christi Corpus & Sanguis Fidelibus gustanda porrigebantur: tum habebatur in communi charitatis convivium, Græcis *agape* dictum. Ita hunc locum explicant S. Chrysostomus (7) ejusque asseclæ, ex gentis suæ consuetudine: at apud alios, veluti Afros & Ægyptios (8), quinta majoris hebdomadæ feria (9) vulgo fas erat Corpus & Sanguinem Christi sumere non jejunis (10); quo more propius imitari videbantur rem a Christo gestam, qui Divinam Eucharistiam post Paschalem cœnam instituit; & Apostolos, qui sacra Mysteria post cibum celebravere (11). At S. Augustinus (12) animadvertit, sua jam ætate vulgo in Ecclesia obtinuisse, ut sacra synaxis a jejunis sumeretur, præter quam feria quinta majoris hebdomadæ, qua die cibos sumere ante sacram synaxim licebat: *Liquido apparet, quando primum acceperunt Discipuli Corpus & Sanguinem Domini, non eos accepisse jejunos: numquid tamen propterea calumniandum est universæ Ecclesiæ, quod a jejunis semper accipitur? Ex hoc enim placuit Spiritui Sancto, ut in honorem tanti Sacramenti, in os Christiani prius Dominicum Corpus intraret, quam ceteri cibi. Nam ideo per universum orbem mos iste servatur.*

Videtur S. Augustino *Dominica Cœna* hoc loco proprie esse Cœna Eucharistica: cui accessere alii (13), quasi Apostolus arguat Corinthios, quod confoetis ac familiaribus epulis sacra Eucharistiæ mysteria miscuerint, aut agapis imitati non sint charitatem & æqualitatem, quæ in sacra Communione servatur, qua & pauper & locuples, nobilis ac plebejus, Christi Corpore ac Sanguine pari modo pascuntur; cum lauta esset locupletum cœna, pauperum arcta & brevis. Angustior tamen æquo videtur hæc explicatio: probatior molliorque vulgo est, quam primo loco dedimus.

℣. 21. Unusquisque enim suam coenam præsumit, neglectis cæteris. Variæ sunt hujus loci explicationes. Sunt (14) qui censeant, Corinthiorum Fidelium locupletissimos prius domi cœnasse, tum ad sacram Ecclesiæ Synaxim convenisse; cum eo deferenda esset illis cœna, ex qua pauperes etiam sumerent. Ajunt alii (15), cœnasse illos quidem in Ecclesia, sed a cæteris discretos, pauperibus minime vocatis; cœnabant illi, antequam accederent pauperes, quibus reliquias solummodo ciborum relinquebant. Vide ℣. 33. Ita saturi erant locupletes, esuriebant pauperes: *Alius quidem esurit, alius autem ebrius est.*

Postrema hæc verba, *ebrius est*, proprie usurpanda non sunt. Si Corinthii ebrietate peccassent in sacris conventibus, quo tempore ad sumendum Christi Corpus accederent, mitis adeo erga illos non esset Apostolus, sed vitium acerrime argueret. Ebrium esse apud Hebræos frequenter sonat, ad satietatem bibere, abunde vino prolui (16). Vide Genes. XLIII. ult. Cant. v. 1. Agg. 1. 6. Joan. II, 10. Cnatchbullus totum hoc membrum ita vertit, *Unusquisque sumit cœnam suam; cumque manducandum est* Corpus & Sanguis Christi, *alius quidem esurit, alius autem est satur.* Hæc tamen versio contraria est consuetæ punctorum distributioni, ipsique Textus syntaxi (17).

℣. 22. Numquid domos non habetis ad manducandum? Cur in Ecclesiam cœnaturi convenitis, cum id probro futurum sit pauperibus, vestraque copia illusura sit illorum inopiæ? Si solis cœnare sine fratribus placet, domi cœnate, non in Ecclesia (18). *Aut Ecclesiam Dei contemnitis?* sacrum scilicet locum, in quem convenitis: Christiani enim locum, in quem Fideles coeunt, sive aula sit, sive privata domus, sive augustius ædificium, qualia consequentibus deinde sæculis constructa sunt, Ecclesiam veteri consuetudine nuncupaverunt (19). *Ecclesia* hoc loco Fideles etiam in unum coactos significare potest (20). Ita ne Christianos spernitis, præsertim pauperes, una convenientes? *Quid dicam vobis? Laudo vos? in hoc non laudo.* Alii aliter membra distinguunt: *Quid dicam vobis? Laudo vos in hoc? non laudo.* Vulgatæ favent eximia Exemplaria (21). Hæc tamen varietas non officit sententiæ.

℣. 23. Ego enim accepi a Domino. Corrigere volens Apostolus vitium, quo Corinthiorum conventus corrumpebantur, Eucharistiæ institutionem recitat, quo majori religione, modestia, & obsequio sese ad illam comparent, & accedant (22). Ostendit simul, quam longe absint a Jesu Christi mente, dum pauperes convivas respuunt, cum Christus sese in cibum Discipulis omnibus præbuerit, nullo personarum discrimine (23). Ait, *se accepisse a Domino* ea, quæ mox dicturus est, & olim tradidit; innuitque sese isthæc divinitus didicisse (24), quemadmodum Galat. I. 2. ait se accepisse Evangelium ea hominibus, sed peculiari Jesu Christi monito. Sunt (25) qui censeant, his verbis dumtaxat innui, quæ dicturus est Paulus, illum accepisse vel ex Anania Damasci, vel ex aliis Discipulis. At ipsa verborum syntaxis priori explicationi magis favet. Animadverte, Paulum hic uti iisdem verbis, quibus usus est Lucas, ubi Eucharistiæ institutionem recitat. Confer Luc. XXII. 17. &c. Evangelium scripsit Lucas circa idem tempus, quo hanc Epistolam Paulus; quem Veteres Evangelio Lucæ plurimum contulisse arbitrantur (26).

℣. 24. Hoc est enim Corpus meum, quod pro vobis tradetur. Græcus typis vulgatus (27): *Hoc est Corpus meum, quod pro vobis frangitur:* quasi dicat, quemadmodum panis, quem manu tenet, atque in Corpus suum per Omnipotentiæ vires convertit, mox in frusta frangendus est, ut spiritalis cibus Apostolorum fiat; ita Corpus suum cruciatum, laniatum, ac morte affectum iri in Passione, quæ mox imminebat (28).

℣. 25. Similiter et calicem, postquam cœnavit. Animadvertitur hic, Apostolum addere, *postquam cœnavit*, dumtaxat ubi agit de Calice, non vero ubi de pane, quem Christus in suum ipsius Corpus consecravit. Præstantissimi Interpretes (29) cen-

(7) Chrysost. hic, homil. 27. initio: Theodoret. ad ℣. 32. Theophyl. ibidem. (8) August. Epistol. 54. nov. edit. ad Januar. n. 5. & Concil. Carthag. 3. cap. 29. *Ut Sacramenta altaris non nisi a jejunis hominibus celebrentur, excepto uno die anniversario, quo cœna Domini celebratur.* (9) Socrates, Hist. Eccl. apud Grot. ad Matth. XXVI. 28. (10) Vide Pelag. Primas. Sedul. Herv. Hammon. D. Thom. Lir. alios.

(11) Act. II. 42. XX. 7. 11. (12) August. Ep. 54. ad Januar. n. 8. (13) August. ibidem; Ambrosiast. Pelag. Gloss. Lombard. Herv. D. Thom. Carthus. Sclater. Parx. &c. Theodoret. Κυριακὸν δεῖπνον καλεῖ τὸ δεσποτικὸν μυστήριον. Ita Oecum. (14) Vatab. (15) Grot. Est. Erasm. Men. (16) Grot. Ligfoot. Est. (17) Ἕκαστος τὸ ἴδιον προλαμβάνει, ἐν τῷ φαγεῖν, καὶ ὃς μὲν πεινᾷ, ὃς δὲ μεθύει. Alii frequentes punctum habent post ἐν τῷ φαγεῖν. (18) Est. Grot. Men. (19) Grot. Med. Tir. Fuller.

(20) Est. Menoc. Tir. (21) Clarom. & S. Germ. Lat. Ambrosiast. Hieronymiast. Bornet. Basb. ἐν τούτῳ.

(22) Estius in hunc loc. (23) Vide Chrysost. hic, Theodoret. Theophyl. alios Græcos.

(24) Græci, Est. alii. (25) Beza, Grot. Vorst. Sclater. (26) Vide Præfationem in Lucam.

(27) Græc. impress. Τοῦτό μού ἐστι τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον. Alexand. omittit κλώμενον. Clarom. Græc. θρυπτόμενον. Latin. *Quod pro vobis frangitur.* Ita S. Germ. Lat. Et alii Græc. Velez. παραδιδόμενον. Ita Copht. Vulg. Hieronymiast. sed Ambrosiast. hic in antiquis Codd. & Beda in Luc. XXII. & Syr. & Liturg. Basil. & alii: *Quod pro vobis frangitur.* (28) Vide Cajet. Anselm. seu Herv. & Est. hic, & Cornel. a Lapide.

(29) Vide Hieronym. & Grot. in Matth. XXVI. Bedam & Theophyl. & Cajet. & Brug. in Luc. XXII.

censent, idcirco additum id fuisse, ut Calix in Christi Sanguinem consecratus distingueretur ab altero Calice, de quo Lucas xxii. 17. qui calix Paschalis est, Discipulis a Christo propinatus ipso tempore cœnæ, de more Hebræorum; qui calix alius plane fuit a Sanguinis Calice, quem post cœnam propinavit, ab Apostolo hic, & Luca xxii. 20. memoratum. At omnino constat, τὸ *postquam cœnavit*, tum ad Panis tum ad Calicis consecrationem pertinere; utramque enim peregit Christus post cœnam.

HIC CALIX NOVUM TESTAMENTUM EST IN MEO SANGUINE. Quemadmodum priscum Fœdus vitulorum taurorumque cruore confirmatum est (2), ita Novum Christi Sanguine signatum est. Nullum enim in Veteri Lege solemne fœdus inibatur, quin victimæ & Sanguinis effusio intercederent Hebr. 9. 18. Fœderis cum nova gente perculsi discrimen a Vetere illud esse voluit, quod cruor, quo sancitur, Sanguis est Hominis Dei, qui fœdus ipsum juravit; neque contentus aspersisse cruore suo corpus vestesque eorum, quibuscum fœdus init, suo ipsius Corpore illos vesci vult, suoque Sanguine potari, ut suavissimum atque arctissimum, quam fingi animo potest, amoris vinculum inter utrosque existat. Satis amori illius non est, si cruentæ victimæ Deo fœderum testi, & perjuriorum vindici mactentur: se ipse victimam Æterno Patri exhibet, ut expiet peccata servorum, quos eo ipso inter filios atque amicos excipit. Denique Novum Fœdus & adjunctis & ritibus, promissis mutuisque obligationibus tantum præstat Veteri, quantum res figuræ, umbris corpus.

HOC FACITE, QUOTIESCUMQUE BIBETIS, IN MEAM COMMEMORATIONEM. Fœdus, quod vobiscum percutio, fœdus æternum est, quod ipsi instaurabitis, quoties hoc ipsum quod ipse feci, vos præstiteritis, Panem scilicet vinumque sumentes, meorumque verborum, vi meaque potentia Corpus & Sanguinem meum efficientes, inter vos distribuetis, in mei ac Fœderis inter nos initi monumentum. Non mera erit commemoratio præteritæ rei, quæ signis ex arbitrio vel pacto constitutis iterum sub oculos revocatur, non simplex & inanis rei remotissimæ repetitio; sed vera Corporis & Sanguinis mei consecratio, quæ cum effectu iterabitur. Ita sanxi & præcepi, meaque authoritate & virtute Ministros meos hujus rei causa instruxi.

℣. 26. MORTEM DOMINI ANNUNTIABITIS, DONEC ipse VENIAT; usque ad supremum illius adventum, quo tempore vivorum mortuorumque Judex redibit (3). Mysterium hoc perpetuo in Ecclesia celebrabitur, usque ad sæculorum finem, ejusque celebratione Mortem ac Passionem Servatoris repræsentabitis. Christi Corpus sub specie panis, & Sanguis sub vini specie abditum activa quadam & efficaci ratione mortem Jesu Christi significant. Corporis Christi Sacramentum fractum scissumque, in frusta divisum, dentibus contritum, ob oculos ponit cruciatus, quos Christus in Passione pertulit. Sanguis Calice exceptus, atque a Corpore sejunctus, cruentam illius necem significat.

℣. 27. QUICUMQUE MANDUCAVERIT . . . INDIGNE (4), REUS ERIT, &c. Qui accedit ad hoc Sacramentum impurus, nullo obsequio, fideque, charitate & innocentia carens; qui cum criminis conscientia, & mortali peccato inquinatus accedit, reus est mortis Christi. Judæi, qui Christum cruci affixere, supremum sceleris fastigium attigisse censentur. Nihil certe eo parricidio horribilius: at qui Christi Sacramentum ore profano sumunt, qui nulla Religione, pietate, obsequio accedunt, multo gravius ex parte peccant. Christum illi non noverant, quippe servi forma occultatum, ejusque gloria nondum manifestata. At mali Christiani, quem agnoscunt, & gloriosum in Cœlo regnare sciunt, injuria afficiunt (5). *Proh scelus! semel Judæi Christo manus intulerunt; isti quotidie ejus corpus lacessunt. O manus præcidendæ!* Tertull. de Idololatr. c. 7.

℣. 28. PROBET AUTEM SE IPSUM HOMO; se ipse excutiat, videatque an dignus sit, qui ad sacram Mensam accedat; serio studeat innocentiam recuperare iis adminiculis, quæ suppeditavit Deus, Divinæque Justitiæ satisfacere. *Ecclesiastica consuetudo*, ait Concilium Tridentinum Sess. 13. c. 7. *declarat, eam probationem necessariam esse, ut nullus sibi conscius mortalis peccati, quantumvis sibi contritus videatur, absque præmissa sacramentali confessione, ad sacram Eucharistiam accedere debeat: quod a Christianis omnibus, etiam Sacerdotibus, quibus ex officio incubuerit celebrare, hæc sancta Synodus perpetuo servandum esse decrevit, modo non desit illis copia Sacerdotis*. Verbum, quo hic utitur Apostolus, proprie sonat (6), *probare tum delecta*: se ipse excutiat homo ac probet; sive, dignum se reddat qui a Deo probetur: studeat gratiosus esse Deo, ac deinde sacram ad mensam accedat. Panis vitæ est, filiorumque & amicorum cibus. Nemo accedat cum lethali animi habitu, Deoque odiosus. Ita nimirum accessit Judas, mortemque ex ea, non vitam retulit. Venenum Judæ fuit Eucharistia, non salubris cibus.

℣. 29. NON DIJUDICANS (7) CORPUS DOMINI, a communibus cibis non discernens; sumens uti vulgarem panem, non uti Corpus Jesu Christi, conversumque reipsa in Corporis & Sanguinis Jesu Christi substantiam. *Non enim*, ait S. Justinus Martyr Apolog. 2. *ceu vulgarem panem vulgaremque potum ista accipimus; sed quemadmodum per verbum Dei caro factus Jesus Christus Servator noster & carnem & sanguinem nostræ salutis causa assumpsit; ad eumdem modum etiam eam, in qua preces verbi ejus ab ipso profecti gratiæ actæ sunt, alimoniam, unde sanguis & caro nostra per mutationem aluntur, incarnati illius Jesu carnem & sanguinem esse edocti sumus*. Sacramenti hujus communione *in carnem ipsius, qui cura nostra factus est, transimus*, inquiunt S. Clemens Alexandrinus, S. Chrysostomus, & S. Leo.

℣. 30. IDEO INTER VOS MULTI INFIRMI ET IMBECILLES, ET DORMIUNT MULTI. Indigna Corporis Christi sumptio, minimumque obsequium, quo sacram Eucharistiam prosequimini, in causa sunt, cur ex vobis quamplures in morbos ipsamque mortem incidat. *Dormire* enim hoc loco festinatam mortem significat. Somnus non raro in Scripturis pro morte usurpatur (8). Sub Ecclesiæ exordia Deus perspicuis pœnis animadvertebat in eos, qui ad sacram Mensam indigne accederent. Plura hujusmodi animadversionis ob indignas Corporis Christi sumptiones exempla narrat S. Cyprianus (9). Quidam gustatis carnibus idolo mactatis ad Eucharistiam accedens, mutus repente fuit: alter suam ipsius linguam dentibus discerpsit: puer Eucharistia pastus, sacrum Panem cum cruciatu evomuit. Teste S. Chrysostomo (10), multos occupavit Dæmon, quod Eucharistiam indigne comederint. *Dormiunt multi*. Græcus (11): *Dormiunt satis multi*. Sunt (12) qui ita explicent: Quamplu-

(2) Exod. xxiv. 8. *Hic est sanguis fœderis, quod pepigit Dominus vobiscum.* (3) Chrysost. Theodoret. D. Thom. Est. Men. alii. (4) Quidam legunt: Ἀναξίως τοῦ Κυρίου, *Indigne Domini*. Ita Codd. Stephan. 5. & alii nonnulli. Basil. Oecumen. Ambrosiast. August. aliquoties. Vide Mill. (5) Vide Chrysost. homil. 60. ad popul. Antioch. & 83. in Matth. & Theodoret. hic, & Theophyl. (6) Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτόν. Vide Rom. ii. 18. xii. 2. 1. Cor. iii. 13. xvi. 3. Galat. vi. 4. Ephes. v. 10. &c. (7) Μὴ διακρίνων. Ambrosiast. *Non discernens.* (8) Matth. xxvii. 52. Joan. xi. 11. Act. vii. 60. 1. Cor. vii. 39. Act. xiii. 36. 1. Cor. xv. 6. 20. 1. Thessal. iv. 13. 14. 15. 2. Petri iii. 4. (9) Cyprian. serm. de Lapsis. (10) Chrysost. homil. 3. in 1. ad Timoth. (11) Κοιμῶνται ἱκανοί. (12) Vide Oecumen. hic, & Aug. serm. olim 2. de Divers. nunc 148. n. 1. *Dormiunt sufficienter*, idest, *quantum sufficiet ad Disciplinam imponendam*.

plures morte plectuntur, ut exemplo sint ac terrori cæteris: punit illos in hac vita Deus, ut in altera parcat. Ferit, ut illi resipiscant, & misericordiam consequantur (13). Vide infra ℣. 32.

℣. 31. Quod si nosmetipsos dijudicaremus, non utique judicaremur. Si nos ipsi probaremus ut oportet, animumque pœnitentia & charitate purgaremus, in mala ista non laberemur. Si Deum severum tibi judicem ac vindicem esse non vis, ipse te ad privatum judicium revoca, tibique pœnas infligito. Dei judicium pœnitentia præverte.

℣. 32. Ut non cum hoc mundo damnemur; cum impiis scilicet, quibus abundat mundus, pessima illius instituta sectantibus. Punit nos in hac vita Deus, ut malis æternis liberos præstet.

℣. 33. Invicem expectate. Cum una convenitis, ut sacra in mensa vescamini, sique agapas in Ecclesia celebretis, alter alterum expectato; neque festinent locupletes cœnam comedere, antequam venient pauperes ℣. 21. Expectate simul omnes cœnaturi, ut una omnes mente absolutaque charitate ad Christi Corpus & Sanguinem accedatis.

℣. 34. Si quis esurit, domi manducat, neque in cœtus locum veniat, ante cæteros cœnaturus. Irrisionis genus est (14). Si urget fames, communemque cœnam expectare non licet, quis prohibet ne domi cœnetis? id saltem vacabit scandalo, neque invidiæ erit apud fratres; denique *in judicium non convenietis*; ita scilicet non convenietis, uti nunc facitis: id quod vestræ damnationi est.

Cætera autem, cum venero, disponam. Corinthum profecturus erat Apostolus paulo post hanc Epistolam. Eo autem venit sub exitum consequentis anni, LVII. Jesu Christi. Apostoli ore tenus docebant Christianos, multaque tradebant de cœtuum ordine, de sacrorum tempore ac ritibus, aliisque ad Ecclesiæ regimen ac disciplinam pertinentibus. Ista continent Apostolicæ Constitutiones, qui liber certe Apostolorum non est, sed multo post descriptus, complectens disciplinam ab Apostolis institutam.

[13] August. loco citato. Grot. hic. [14] Vide Grot. hic.

CAPUT XII.

Varia sunt Spiritus Sancti dona: idem vero Spiritus ea distribuens uti lubet, in Ecclesiæ commodum. Quemadmodum corpus pluribus e membris constat, singulis suo munere fungentibus, ita & Fideles unusquisque opus est in commune commodum laboret.

℣. 1. DE spiritualibus autem nolo vos ignorare, fratres. 2. Scitis, quoniam cum
Gentes essetis, ad simulachra muta prout ducebamini euntes. 3. Ideo notum vobis facio, quod nemo in Spiritu Dei loquens, dicit anathema Jesu. Et nemo
potest dicere, Dominus Jesus, nisi in Spiritu Sancto. 4. Divisiones vero gratiarum
sunt, idem autem Spiritus: 5. Et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus: 6. Et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in
omnibus. 7. Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem. 8. Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ: alii autem sermo scientiæ secundum eumdem Spiritum: 9. Alteri fides in eodem Spiritu: alii gratia sanitatum in uno Spiritu:
10. Alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum. 11. Hæc autem omnia operatur unus, atque
idem Spiritus, dividens singulis prout vult. 12. Sicut enim corpus unum est, &
membra habet multa, omnia autem membra corporis cum sint multa, unum tamen
corpus sunt: ita & Christus. 13. Etenim in uno Spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus, sive Judæi, sive Gentiles, sive servi, sive liberi: & omnes in
uno Spiritu potati sumus. 14. Nam, & corpus non est unum membrum, sed multa.
15. Si dixerit pes: Quoniam non sum manus, non sum de corpore: num ideo non
est de corpore? 16. Et si dixerit auris: Quoniam non sum oculus, non sum de corpore: num ideo non est de corpore? 17. Si totum corpus oculus: ubi auditus? Si
totum auditus: ubi odoratus? 18. Nunc autem posuit Deus membra, unumquodque eorum in corpore sicut voluit. 19. Quod si essent omnia unum membrum, ubi
corpus? 20. Nunc autem multa quidem membra, unum autem corpus. 21. Non
potest autem oculus dicere manui: Opera tua non indigeo: aut iterum caput pedibus: Non estis mihi necessarii. 22. Sed multo magis, quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessariora sunt: 23. Et quæ putamus ignobiliora membra
esse corporis, his honorem abundantiorem circumdamus: & quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem habent. 24. Honesta autem nostra nullius egent; sed
Deus temperavit corpus ei, cui deerat, abundantiorem tribuendo honorem, 25. Ut
non sit schisma in corpore, sed idipsum pro invicem solicita sint membra. 26. Et
si quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra: sive gloriatur unum
membrum, congaudent omnia membra. 27. Vos autem estis corpus Christi, &

membra de membro. 28. Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia; primum Apostolos, secundo Prophetas, tertio Doctores, deinde virtutes, exinde gratias curationum, opitulationes, genera linguarum, interpretationes sermonum. 29. Numquid omnes Apostoli? Numquid omnes Prophetæ? Numquid omnes Doctores? 30. Numquid omnes virtutes? numquid omnes gratiam habent curationum? numquid omnes linguis loquuntur? numquid omnes interpretantur? 31. Æmulamini autem charismata meliora. Et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro.

℣. 1. DE SPIRITUALIBUS AUTEM, &c. (1). Per literas Paulum rogaverant Corinthii, quanti facienda essent spiritalia dona, quibus Ecclesia tunc temporis a Spiritu Sancto cumulabatur, & quomodo iis utendum. Quamplurimi iis optime utebantur, scilicet ad Gentilium conversionem, institutionemque Christianorum. Alii male abutebantur in ambitionis atque jactantiæ alimentum & materiam. Qui linguarum dono instruebantur, alter alterum intercipiebant, & aliquando tres aut quatuor simul verba faciebant. Interdum variis linguis omnes loquebantur, nemine interpretante. Qui conspicua magis atque illustria dona obtinuerant, spernebant cæteros, suaque laude gloriabantur: qui minora, invidebant iis qui acceperant nobiliora. Quamobrem ea ipsa, quæ in illorum institutionem utilitatemque concessa illis fuerant, in perniciem non raro convertebantur. Hæc igitur vitia hic Paulus arguit.

℣. 2. SCITIS QUONIAM (2) CUM GENTES ESSETIS. Versiculi hujus connexio cum superiori & consequentibus, non satis sentitur. Ut Corinthiorum animos compares Paulus ad excipienda ea, quæ de Divinis Spiritus Sancti donis traditurus est, animadvertit, insolita isthæc beneficia uni Ecclesiæ Jesu Christi servata esse, Gentilibus & Judæis ignota. Quod ad Gentiles pertinet, vos ipsos testor: nostis enim, vos olim ad idola ductos ceu bruta ratione carentia. Quod ad Judæos ℣. 3. compertum est, illos anathema in Christum Jesum pronunciare. Fieri autem non potest, ut anathema in Christum pronunciet, aut colat idola, qui a Spiritu Sancto occupatur: si autem utroque hoc scelere implicabamini, vos certe Spiritus Sanctus non afflabat.

℣. 3. NEMO IN SPIRITU DEI LOQUENS, DICIT ANATHEMA JESU (3). Judæi omnea anathema in Christum Jesum ejusque asseclas pronunciabant (4). Sancto igitur Spiritu non occupabantur. Qui Judæos imitatur, nonnisi malo Spiritu plenus est. Quamobrem Ethnici omnes, venefici, genethliaci, arioli, quicumque demum de futuris vaticinantur, seu siderum seu viscerum contemplatione, seu dæmonum ope, Spiritu Sancto non afflantur (5). Hoc generatim indicio Dei Spiritus a Dæmone dignoscitur. At Apostolus hoc loco cum Judæis præsertim disputare videtur, Certum est, illos a Christianæ Religionis exordio, ac diu etiam postea, ter singulis diebus in Synagoga in Christum & Christianos maledicta evomere consuevisse (6). Christo in vitam reverso, homines summissere, qui Religionem Christianam, ceu Divinitati legibusque inimicam, ubique carperent (7). Christianos adhuc nostra ætate execrari dicuntur sub appellatione Goim, sive Gentilium, vel Idumæorum (8).

℣. 4. DIVISIONES VERO GRATIARUM SUNT, IDEM AUTEM SPIRITUS. Frequentissima tunc fuisse isthæc dona necesse est, cum Paulus Christianis multa de iis & tradere debuerit, quæ hoc Capite legimus. Sua ætate ea passim obtinuisse, testatur S. Justinus Martyr in Dialogo, S. Irenæus lib. 2. cap. 58. Origenes contra Cels. lib. 7. Diu etiam postea viguere, testibus S. Hilario & Eusebio Cæsariensi, quos recitavimus in Act. 11. 4. Ut superbiam eorum, qui donis hisce spiritalibus gloriabantur, coerceat Apostolus, & consoletur eos, qui iis carebant (9), animadvertit, eumdem Spiritum Sanctum esse anthorem munerum, quæ ipse unicuique ex arbitratu distribuit: munera qualibet gloriosa esse in Ecclesia, & in commune Fidelium commodum Deique gloriam referenda.

℣. 5. DIVISIONES MINISTRATIONUM SUNT, munerum officiorumque Ecclesiasticorum. Alii sunt Episcopi, alii Sacerdotes, alii Diaconi: sunt quibus credita est pauperum cura, & sunt quibus prædicatio: suum unicuique talentum est & officium. Qui cæteris præest, non superbiat; qui paret, ne doleat. Unius Domini omnes Ministri sunt; omnes ad eumdem pertinent: in una omnes domo serviunt; in unum omnes collineant, suo unusquisque modo.

℣. 6. DIVISIONES OPERATIONUM SUNT. Sua unusquisque virtute & ingenio instruitur, sive naturali sive supra naturam: omnia tamen ex Deo sunt, qui mira hac varietate Ecclesiam instituit ac regit. Græca vox (10), quæ redditur *operationes*, proprie significat agendi efficaciam, vim ac virtutem, unicuique peculiarem, ex uniuscujusque ingenio & natura. Animadvertit Estius, *Charismata* ℣. 4. Spiritui Sancto tribuit; *Ministrationes* ℣. 5. Filio, tamquam Ecclesiæ Domino ac Principi; *Operationes* denique ℣. 6. Patri, uti rerum omnium principio.

℣. 7. UNICUIQUE DATUR MANIFESTATIO SPIRITUS AD UTILITATEM (11). Spiritus Sancti dona, quæ sensibus obnoxia sunt, conceduntur ut utilitati sint, non ostentationi, & Ecclesiæ institutioni, non exitio. Dona quæ in Baptismo accipimus, verissima sunt, at minime sensibus obnoxia (12). Quæ vero post Baptismum, & in communem Ecclesiæ ac Fidelium utilitatem dantur, percipiuntur sensibus, atque opportuna sunt & accommodata necessitati, affectionibus, & interdum meritis eorum, qui iis donantur (13).

℣. 8. ALII DATUR SERMO SAPIENTIÆ. Sapienter loquendi donum, de quo hic Paulus, in eo versatur potissimum, ut quis nobili, sublimi ac sententioso loquendi genere in rebus ad Religionem pertinentibus utatur; cum dignitate ac delectu sensa explicet; verbis perspicuis, prudenter conceptis, atque audientium ingenio accommodatis; idque

[1] Περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν. Theodoret. Κεχρημένων τῶν πνευματικῶν. Grotius: *De iis qui Spiritu afflantur, sive impuro, sive sancto.* Sic infra habea nomen masculinum, πνευματικὸς cap. xiv. 37. [2] Græc. impress. Οἴδατε ὅτι ἔθνη ἦτε, *Nostis, quia gentes fuistis.* Alii: Οἴδατε ὅτι ὅτε ἔθνη ἦτε, *Scitis quoniam cum gentes essetis*, ut Vulg. Ita Steph. α, δ, ιγ Alex. Clarom. Græc. Alii plures. Adi Mill. qui primam lectionem præfert. [3] Cyrill. Alexand. plurib. locis. Οὐδεὶς λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν, οἱ μὴ ἐν Βεελζεβούλ. [4] Act. xix. 9. *Cum quidam (Judæi) indurarentur, maledicentes viam Domini coram multitudine*, &c. Et Joan. ix. 22. *Jam enim conspiraverant Judæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret.* [5] Grot. Tirin. [6] Vide Justin. Dialog. cum Tryphon. p. 234. & 235. Origen. Græc. in Jerem. homil. 18. Hieronym. in Isai. [7] Euseb. in Isai. xviii. Hieron. ibid. [8] Vide Buxtorf. Synag. Jud. cap. 5. pag. 162. 164. 165. & cap. 13. pag. 134. &c. [9] Vide Theodoret. Grot. &c. [10] Διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσί. [11] Πρὸς τὸ συμφέρον, *Ad id quod confert*, quod expedit, quod utile est. [12] Vide Theodoret. hic. [13] Justin. Dialog. cum Tryphon.

idque per Spiritus Sancti virtutem, sapientiamque divinitus infusam.

Sermo scientiæ hoc loco non est virtus naturalis vel acquisita, sed supra naturam, & Spiritus S. donum, quo Religionis dogmata perspicue & efficaciter explicentur, ope rationis artiumque humanarum; quemadmodum apud Theologos de Fidei principiis disputatur, ex quibus Theologicæ consequutiones colliguntur. Apostoli a Spiritu S. sapientiæ ac scientiæ donis absolutissime cumulati fuerant (14); quippe statim divinitus illustrati, instructique scientia & sapientia rerum, quas nunquam illi evulverant, ab ipsorum scilicet arte & ingenio remotissimas.

℣. 9. FIDES; non ea quæ Justos & Christianos facit, qua credimus ea, quæ Deus nos in Ecclesia docuit; sed fiducia in Deum, & virtus miraculorum, qua Dei nomine nulloque metu divina & prodigiosa opera suscipiuntur (15).

GRATIA SANITATUM (16). Oritur hæc ex dono Fidei & prodigiorum, de quo diximus: hoc autem donum primis Ecclesiæ sæculis vulgare fuit.

℣. 10. OPERATIO VIRTUTUM (17). Ut a superioribus distinguatur, de majoribus præstantioribusque prodigiis intelligitur (18); seu de vi animadvertendi in impios perspicuis prodigiis, uti cum Paulus Elymam cæcum reddidit (19), vel Petrus Ananiam & Saphiram morte mulctavit (20).

PROPHETIA late patet, complectiturque donum cognoscendi futura, interpretandi Scripturas, Dei verba prædicandi, solemnesque Dei laudes in Ecclesia canendi; loquendi denique afflante Dei Spiritu ac docente.

DISCRETIO SPIRITUUM (21) in eo sita est, ut homines vere a Deo afflati a non afflatis secernantur (22); bonus a malo Spiritu distinguatur; Angelus lucis ab Angelo tenebrarum, verus a falso Apostolo, justus ab hypocrita, a vera ove lupus ovina pelle tectus; Spiritus Sancti afflatus ab afflatu amoris proprii malique spiritus; qui vere vocati sunt, ab iis qui fraudes moliuntur. Porro hoc donum omnino est necessarium iis, quibus Ecclesiæ & hominum curam dedit Deus. Vide 1. Joan. IV. 1. *Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint.*

GENERA LINGUARUM, & INTERPRETATIO SERMONUM in eo differunt, quod interdum qui multis linguarum generibus loquebatur, minime tamen utebatur eo quod vulgare erat iis, ad quos verba faciebat: ita quis Syriaca aut Hebraica sive Scythica lingua instructus, Græcam ignorabat; quamobrem apud Græcos disputans, interprete egebat, qui dicta explicaret (23). Vide infra XIV. 13. *Qui loquitur lingua* extranea, *oret ut interpretetur.*

℣. 11. DIVIDENS SINGULIS (24) PROUT VULT. Spiritus Sanctus donorum suorum est arbiter, eoque pro libito quibus & quomodo vult, distribuit. Qui hujusmodi dona obtinuit, ne glorietur: omnia Dei clementiæ debet. Qui non obtinuit, ne queratur: isthæc illi non debentur.

℣. 12. SICUT CORPUS UNUM EST . . ITA ET CHRISTUS. Singula corporis nostri membra suo usui destinata sunt, unumque corpus faciunt: ita in mystico Jesu Christi Corpore singulis Fidelibus, qui varia sunt ejus corporis membra, suum est officium, donum, munusque peculiare; iidemque unum corpus sunt, unum Regnum, unus hominum cœtus. Christus hic pro Ecclesia ponitur (25), quemadmodum in Epist. ad Romanos 9. 3. *Optabam ego ipse anathema esse a Christo*, sejungi ab Ecclesia Jesu Christi. Vide infra ℣. 27. 28.

℣. 13. IN UNO SPIRITU OMNES NOS, &c. Joannes Baptista in Evangelio docuit (26), suum ipsius Baptismo a Baptismate J. Christi ob id differre, quod Christus Spiritu Sancto baptizaret, ipse vero aqua. Et Jesus Christus ante Ascensionem promisit Apostolis, daturum se illis Baptismum Spiritus Sancti Act. 1. 5. id quod sacra Pentecostes die impletum est. Ait Paulus, Christianos omnes, cujuslibet gentis aut conditionis, baptizatos esse eodem Spiritu, participes esse ejusdem gratiæ justificantis, divinorumque munerum partem singulos obtinuisse, ut unum corpus cum Jesu Christo sint, unamque Ecclesiam componant, fidei & charitatis vinculis conjunctam.

IN UNO SPIRITU POTATI SUMUS (27). Dogmata sua Christus non semel sub aquæ & potus nomine, quo potandi sint Discipuli, significavit: Joan. 7. 37. *Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Et Joan. 4. 10. *Si scires donum Dei, & quis est qui dicit tibi, Da mihi bibere, tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam vivam.* Omnes igitur Christiani spiritali hoc potu recreati sunt, unumque corpus effecti, utpote nutriti eodem succo, eodemque Spiritu animati. Sunt (28) qui spiritalem hunc potum interpretentur de eo, quo sacra in mensa, Jesu Christi Corpus ac Sanguinem sumentes, proluimur. Porro postrema hæc explicatio æque nobilis est ac prior.

℣. 15. SI DIXERIT PES: QUONIAM NON SUM MANUS, NON SUM DE CORPORE. Singula corporis membra mutua ope indigent; atque alterum alteri operam auxiliumque & amorem præstare decet. Non omnia eodem officio fungi possunt. Quæ maxime infirma & vilia videntur, ea sedulo maxime omnium studio tegimus. Ita, o Corinthii, servanda vobis est absoluta inter vos concordia. Nemo gratiæ fratris invideat, neque queratur, si minus habeat. Charitate, Fide, concordia, omnia hæc dona communia redditis. Unum corpus omnes efficitis: mysticum Corporis Caput Christus. Hoc vult Pauli ratiocinatio ℣℣. 15. 16. 17. & consequentibus, usque ad Capitis finem.

℣. 21. NON POTEST OCULUS DICERE MANUI. Populo Romano a Patribus desciscente, eo nomine, quod Patres honoribus & commodis omnibus fruerentur, plebs oneribus premeretur, Menenius Agrippa ad eos missus, ita narravit Liv. lib. 2. *Tempore, quo in homine non, ut nunc, omnia in unum consentiebant, sed singulis membris suum cuique consilium, suus sermo fuerat, indignatas reliquas partes, sua cura, suo labore ac ministerio ventri omnia quæri: ventrem in medio quietum, nihil aliud quam datis voluptatibus frui. Conspirasse inde, ne manus ad os cibum ferrent, nec os*

[14] Vide Theod. hic. [15] Chrysost. Theodoret. Vatab. Est. Tirin. Grot. alii. [16] Græc. impress. Χαρίσματα ἰαμάτων. Vulg. *Gratia curationum*. Ita Clarom. & S. Germ. Lat. Ambrosiast. Hieronymiast. Tertull. *Donum curationum* l. 5. contra Marcion. cap. 8. [17] Græc. impress. Ἐνεργήματα δυνάμεων. Alii: Ἐνέργημα δυνάμεως. Ita Clarom. & S. Germ. G. L. Boerner. G. L. Ambrosf. Hieronym. Hilar. *Operatio, seu efficientia.* [18] Est. Tir. Sclater. [19] Act. XIII. 11. [20] Act. V. 1. &c. [21] Διακρίσεις πνευμάτων. Alii: διάκρισιν. Ita Tert. Ambr. Hilar. Clem. Alex. Clarom. S. Germ. Boerner. alii. [22] Schol. Manusc. ex Biblioth. Medic. apud Price. Διάγνωσις τῶν ἀληθινῶν καὶ ψευδῶν προφητευόντων. Vide & Chrysost. hic, & infra c. XIV. 29. & Theodoret. ibidem. [23] Theodoret. hic; Est. Grot. Chrysost. hic. [24] Διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται: *Dividens privatim unicuique prout vult.* August. lib. de Trinit. & unit. Dei cap. 8. Hieronym. Dialog. 1. contra Pelag. cap. 6. *Propria unicuique.* Alii omittunt, ἰδίᾳ, seu *propria*. Vide Mill. [25] Augustin. ex Tichonio lib. 3. de Doctrin. Christ. cap. 30. 31. Gloss. ord. Est. Grot. alii. Theodoret. hic: Χριστὸν ἐνταῦθα τὸ κοινὸν σῶμα τῆς ἐκκλησίας ἐκάλεσεν, ἐπειδὴ κεφαλὴ τοῦδε τοῦ σώματός ἐστιν ὁ Χριστός. [26] Matth. III. 11. Marc. 1. 8. Luc. III. 16. Joan. 1. 33. [27] Εἰς ἓν πνεῦμα ἐποτίσθημεν. Alii: Εἰς πόμα ἐποτίσθημεν, vel εἰς ἓν πόμα, *Unum potum potavimus*. Vid. Mill. & Est. [28] Chrysost. Cajet. Est. Tirin. Grot. &c.

acciperet datum, nec dentes conficerent, hac ira, dum ventrem fame domare vellent, ipsa una membra totumque corpus ad extremam tabem venisse. Inde apparuisse, ventris quoque haud segne ministerium esse: nec magis ali quam alere eum, reddentem in omnes corporis partes hunc, quo vivimus vigemusque, divisum pariter in venas maturum, confecto cibo, sanguinem. Eodem ferme artificio Paulus Fideles Corinthios docet, quæ inter eos esse debeat pax & concordia.

℣. 22. Quæ videntur membra infirmiora esse, necessariora sunt. Quæ omnium maxime otiosa videntur, uti venter, cor, viscera; quæ maxime imbecillia & tenera, ut oculus, maxime necessaria sunt ad vitæ cæterorumque membrorum defensionem.

℣. 23. Quæ putamus ignobiliora, uti pes & manus, his honorem abundantiorem circumdamus: pretiosis pedes calceis & sandaliis tegimus; digitis annulos pretiosissimos inserimus (30). *Et quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem habeat* (31), membra scilicet, quæ nuda exhiberi pudor vetat. *Inhonesta* dicuntur, ob regnantem in eis legem concupiscentiæ (32), rationis & justitiæ Legi repugnantem. Adam & Eva post peccatum foliis renes velarunt. Gen. 3. 7.

℣. 24. Deus temperavit corpus, &c. Antequam peccaret homo, & caro adversus spiritum pugnaret, nullum hominis membrum pudendum erat: honesta omnia, & minime celanda: at post primi hominis lapsum, ratio & honestas jubent, velari studiosissime quædam membra, in quibus perspicua maxime est concupiscentia; seu quæ stomachum movent, hominisque mortalitatem & corruptelam maxime indicant, secretione partium cibi inutilium, quæ rejicit corpus. Docet hic Apostolus, isthæc membra ita a Deo fuisse temperata, ut major his, quam cæteris, honor exhibeatur; cum Deus author sit rationis, communisque propensionis, qua ad ea tegenda inclinamur. *Natura, quæ formam nostram reliquamque figuram, in qua esset species honesta, eam posuit in promptu; quæ partes autem corporis, ad naturæ necessitatem datæ, aspectum essent deformem habituræ atque turpem, eas contexit atque abdidit.* Cicero lib. 1. de Officiis.

℣. 26. Si quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra. Id omnino verum in natura est, non in moribus. Sæpissime evenit, ut eadem in societate, familia, Ecclesia, alterum membrum malo alterius non satis doleat. Optimus minuendi doloris aliorum modus est, dolere illorum malis: *Nescio quomodo minus est quod patitur unum membrum, si compatiantur alia membra*, Augustin. Ep. 99. nov. Edit.

℣. 27. Vos estis Corpus Christi, et membra de membro, alter alterius membra. Caput vestrum est Christus, omnesque simul unam constatis Ecclesiam, mysticum Christi Corpus: privata quælibet Ecclesia membrum est Ecclesiæ universæ; vestrum autem unusquisque vestræ est membrum Ecclesiæ: ita *estis membra de membro* (33). Sive: *Membra ex parte*: ita vos alter erga alterum estis, uti unius corporis membra. Græcus (34): *Vos estis corpus Christi, & membra ex parte*. Unusquisque mystici hujus Corporis membrum estis: suum unicuique munus est, officium, donum: at vetusti Codices Græci (35), S. Epiphanius (36), aliique Græci, S. Augustinus, Ambrosiaster, Hieronymiaster cum Vulgata consentiunt: *Membra de membro*.

℣. 28. Primum Apostolos. Primum inter Ecclesiæ membra locum jure habent Apostoli, ejusque Principes post Christum sunt: ipsi Ecclesiam plantavere, ipsi rigavere: Christus incrementum dedit. Iidem Ecclesiæ Capita sunt & columnæ, institutores, Patres, duce & rectore Christo, a quo missi fuerunt. Apostolorum nomine intelliguntur nedum duodecim illi ab ipso Christo selecti, verum etiam ii, qui horum exemplo ad Ecclesiarum institutionem incubuere, veluti duo & septuaginta Discipuli, aliique permulti, qui post duodecim Apostolorum obitum gentibus Evangelium nunciavere.

Apostolis succedunt *Prophetæ* Novi Testamenti Ephes. 3. 5. iv. 2. non enim hic agitur de antiquis: hi autem præsertim sunt, quibus donum erat futura prædicendi, ut Agabus, aliique multi sub exordium Ecclesiæ. Usurpari etiam sub hac appellatione possunt ii, quibus facultas erat interpretandi publice Scripturas, peculiari Spiritus S. afflatu: atque hi quidem ceu oculi corporis Ecclesiæ habendi sunt.

Doctores sunt, quos Deus instruxit munere docendi populos, atque explicandi mysteria Religionis. Hi linguæ officium in Ecclesia gerebant. Divina tamen destinatione non excludebantur studium & lectio, teste Paulo 1. ad Timoth. 4. 13. *Dum venio, attende lectioni, exhortationi, & doctrinæ: noli negligere gratiam quæ in te est*.

Virtutes. Donum sub hoc initium Christianæ Religionis necessarium erat, ut Judæi increduli & Gentiles vincerentur. Accipi etiam potest de iis, qui potestatem exercent ad impiorum pœnam, quemadmodum ℣. 10. cum alii ponantur ab iis, *qui gratiam habent curationum*, de quibus statim.

Opitulationes, gubernationes. Qui fratribus spiritalem opem vel temporariam præstant: qui exhibita procurataque ex aliis pecunia illorum inopiam levant; ægrotos invisunt, mœrentes consolantur. Hoc olim peculiare fuit Diaconorum cæterorumque Ecclesiæ Ministrorum munus; tametsi ipsi met interdum Apostoli & Episcopi his officiis fungerentur, teste Paulo. *Gubernatio*, animorumque regimen facile munus non est, nec humanæ prudentiæ. Donum Spiritus Sancti est ars omnium præstantissima, ac sublimissima omnium scientia.

Interpretationes sermonum; donum explicandi vulgari lingua id quod Prophetæ ignota canunt. Hæc verba in vulgatu Græco non leguntur; sed ea feruut Editio Vecheliana (37), S. Augustinus, S. Ambrosius, S. Gregorius Nazianzenus.

℣. 31. Æmulamini (studiose quærite) charismata meliora. Sunt (38) qui addant interrogationis notam; *Æmulamini charismata meliora?* Sublimiorem viam jam vos doceo. At Vulgatæ lectio melior probatiorque. Hortatur Corinthios Apostolus, ut dona postulent a Deo, non illustria magis ac splendida (39), sed utiliora ad institutionem Ecclesiæ, tuamque sanctitatem. Initio Capitis xii. monet, ut Prophetiæ donum potissimum quærant: *Æmulamini spiritualia, magis autem ut prophetetis*. 1. Cor. 14. 1.

Adhuc excellentiorem viam vobis demonstro. Dona quæ supra naturam sunt, jure merito plurimi facitis; pleraque autem ex iis magni facienda sunt sua ipsorum natura, gloriæ Dei causa, ob Ecclesiæ utilitatem, vestramque perfectionem: at statim docebo modum longe præstantissimum, atque iter expeditissimum comparandæ salutis, donumque multo perfectissimum (40); Dei scilicet ac proximi amorem, de quo statim Capite sequ.

[30] Vide Chrysost. Est. Menoch. Grot. [31] Τὰ ἀσχήμονα, indecora, immodesta, verenda, inhonesta. [32] August. l. 2. Retract. c. 7. & l. 4. cont. Julian. Pelagian. [33] Ὑμεῖς δέ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους. [34] Vide Chrysost. Theophyl. Oecumen. alii. [35] Codd. S. Germ. & Clarom. & alius apud Curcel. & Velez. [36] Epiphan. hæres. Manichæ. & Proclus tom. 4. Concil. pag. 725. Cyrill. Alex. [37] Ἑρμηνείας γλωσσῶν. [38] Quid apud Theodor. Photius apud Oecumen. [39] Quædam exemplaria legunt; Χαρίσματα μείζονα. Ita Steph. 8, 9, 10; Alex. Barber. alii quidam. At præstantissima feruat; Χαρίσματα κρείττονα, uti Vulgata Vide Chrysost. [40] Chrysost. Theophyl. Alii passim.

CA-

C A P U T XIII.

Charitatis necessitas, effectus, diuturnitas, utilitas.

℣. 1. SI linguis hominum loquar, & Angelorum, charitatem autem non habeam,
factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniens. 2. Et si habuero
prophetiam, & noverim mysteria omnia, & omnem scientiam: & si habuero omnem
fidem, ita ut montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum. 3. Et
si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, & si tradidero corpus meum,
ita ut ardeam: charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest. 4. Charitas
patiens est, benigna est: Charitas non æmulatur: non agit perperam, non infla-
tur. 5. Non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogi-
tat malum, 6. Non gaudet super iniquitate: congaudet autem veritati. 7. Omnia
suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet. 8. Charitas numquam exci-
dit; sive prophetiæ evacuabuntur, sive linguæ cessabunt, sive scientia destruetur:
9. Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus. 10. Cum autem venerit,
quod perfectum est, evacuabitur, quod ex parte est. 11. Cum essem parvulus, lo-
quebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus. Quando autem
factus sum vir, evacuavi, quæ erant parvuli. 12. Videmus nunc per speculum in
ænigmate: tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte: tunc autem co-
gnoscam sicut & cognitus sum. 13. Nunc autem manent, fides, spes, charitas,
tria hæc: major autem horum est charitas.

℣. 1. SI LINGUIS HOMINUM LOQUAR, ET ANGELORUM. Donum linguarum, quod plurimi omnium facitis, inane est, si charitate destituatur. Hinc discite, quanto præstantior sit charitas & superior donis, quæ existimationem vestram, vestrasque curas occupant. *Lingua Angelorum* sermo non est sensibus obnoxius distinctusque, qualis est hominum. Cum beatæ illæ mentes lingua & ore non utantur, accommodatam humanis auribus vocem non edunt. Has nihilominus exhibet Scriptura laudantes Deum Isai. 6. 3. ac mutua miscentes colloquia (1), Dei jussa excipientes, ac respondentes Deo. Pari igitur exemplo potuit Apostolus aliquod sermonis genus Angelis tribuere, at intellectuale (2), quo & cogitationes & desideria Deo, hominibus, sibique invicem patefaciunt. Sive, hyperbolen hic intellige similem illi, quam vulgo usurpamus, dum insolitam venustatem, pulcherrimumque & absolutissimum linguæ genus, Angelicam venustatem, Angelicam linguam dicimus (3). Si lingua uterentur Angeli, hac omnino uterentur.

Origenes hom. xi. in Num. & Rabbini (4) linguas inter homines usitatas post Babelis tumultum, ab Angelis inventas asserunt. Vide Genes. xi. 7. 9. Angelos etiam, cum veterum plerisque, corporea natura donant: quo posito, absurdum non est dicere, illos quodam linguæ genere uti, quemadmodum in Cœlis post Resurrectionem Beatorum corpora, cum animabus conjuncta, lingua omnibus nota perspectaque loquentur, qua Deum concordibus vocibus tollent. Hanc fortasse linguam significat Apostolus (5).

Scribit Psellus de Operation. dæmonum, cum ad uniuscujusque provinciæ regimen ac tutelam singuli Angeli destinati fuerint, singulis hisce creditæ sibi gentis linguam esse discendam: atque hinc fieri, ut Græce apud Græcos, apud Chaldæos Chaldaice responsa darent. Momenti alicujus essent hujusmodi argumenta, si mutua hominum Angelorumque consuetudo per sermonem necteretur: at cum hæc prorsus spiritalis sit, negamus opus esse, ut Angeli calleant linguam hominum curæ suæ creditorum. Neque, quod, ubi se hominibus spectandos exhibent, vulgari ipsorum lingua utantur, idcirco credendum est, ullius laboris illis, uti nobis, esse, ignotam linguam usurpare: quod hominibus studium, id Angelis acerrima mentis subtilitas nullo negotio præstat. Hic tamen omnino agitur de lingua Angelorum inter se loquentium: procul dubio autem est, illos neque distincto sermone, neque signis sensui obnoxiis egere, ut sensa sua cæteris explicent.

FACTUS SUM VELUT ÆS SONANS, AUT CYMBALUM TINNIENS. Majus mihi meritum apud Deum non est, quam tinnulo æri, aut sonanti cymbalo: denique, id prorsus inutile est. Cymbalum est vetus musices instrumentum, galericulo simile; singula vero singulis manibus inserta, mutuo pulsu, qua parte concava erant, percutiebantur. Vide nostram Dissertationem de Musicis Hebræorum instrumentis ad Psalmos, & Clericum ad Hammondum hic.

℣. 2. SI HABUERO PROPHETIAM. Singula superna dona persequitur Apostolus, Prophetiam, Sapientiam sive Mysteriorum cognitionem, Scientiam, Fidem vel constantissimam, Donum prodigiorum: hæc omnia, si charitate Dei & proximorum caream, prorsus inutilia saluti sunt. Ex obliquo autem arguit invidiam, seditiones, studium partium, quibus Corinthiorum Ecclesia scindebatur, ac proinde expellebatur, vel saltem minuebatur charitas, tum ea qua amatur Deus, ejusque gloriæ studetur, cum ea quæ proximorum salutem quærit.

OMNEM FIDEM (6), ITA UT MONTES TRANSFERAM. Alludit ad ea Christi verba Matth. 17. 19. *Si habueritis fidem, sicut granum sinapis, dicetis monti huic, Transi hinc illuc, & transibit, & nihil impossibile erit vobis.* Proverbii genus fuisse videtur, cum quis diceret, montes loco movere, ut rea natu-

(1) Dan. IV. 11. VIII. 16. Apoc. XIV. 18. & passim. (2) Theodoret. hic, & Chrysost. Oecumen. (3) Est. Tir. Men. Pisc. Sclater. alii. (4) Targum Jerosol. & Rabb. passim. (5) Bochart. Phaleg lib. 1. cap. 15. p. 52. (6) *Omnis fides*, idest, *perfecta fides*. Vide 2. Cor. 2. 5. Ephes. 4. 5. 8. Coloss. 2. 9. 1. Timot. 1. 15. &c.

naturæ viribus superior significaretur (7). Ea quippe locutio extraordinaria quælibet prodigia, ac mirificas Fidei vires innuebat. Fides tam valida raro sine charitate invenitur: at omnino inveniri potest; eaque neque magis carum Deo, neque magis de salute securum redderet hominem, qui charitatis expers montes loco moveret (8).

℣. 3. Si tradidero corpus meum, ita ut ardeam (9). Ipsum etiam Martyrium, a Dei & proximorum charitate sejunctum, in æternæ salutis finem nihil confert. Qui extra Ecclesiam, hæresi, schismate, odio proximorum, peccati amore detenti, nulla de peccatis pœnitentia, martyres fiunt, salutem non consequuntur (10). Tunc denique prodest Martyrium, si ex Dei & proximorum charitate, ac veritatis & justitiæ amore proficiscitur. Satis non est, si bonam ob causam patiaris: opus est patiaris ut oportet, ob imperatum a Deo finem, eaque animi habitudine, qua vult Deus. Quam multi & Philosophi, & milites, & latrones periculis, morti, ac sævissimis suppliciis sese objecere, superbiæ aut gloriæ, sive injuriæ vitandæ gratia?

S. Hieronymus (11) quibusdam in Exemplaribus legebat: *Si tradidero corpus meum ut glorier*. Hanc lectionem habent Græcus in Manuscripto Alexandrino (12), Editio Vecheliana, & Cophtica Versio: at quamvis a S. Hieronymo probata, a cæteris vulgo Interpretibus rejicitur, pugnatque cum Græcis & Latinis Epistolarum Pauli Exemplaribus, ac reliquorum Patrum consensu.

℣. 4. Charitas patiens est. Injurias æquo animo fert: de malis non queritur, neque animo frangitur. *Benigna est*, illud solummodo quærit, ut bene de cæteris mereatur (13). Aliter plane ac proprius ille malus amor, inter vos regnans, vestrisque studens commodis, & sensibus blandiens. *Non æmulatur*, non invidet alterius bonis, neque proximorum virtuti.

Non agit perperam, temere, absque consilio (14). Reddunt alii (15): *Non miscetur iis quæ sibi non conveniunt*. S. Chrysostomus (16), Theophylactus, & plerique usurpant de temeritate ac præcipiti ratione agendi, quæ gravitati, prudentiæ, constantiæ opponuntur. Impetus amor vagus est, præceps, levis: aliter charitas. *Perperam* vox est Latinis vulgo cognita: at Græcum *perpereuomai* in vetustis Græcis non legitur: quamobrem locus conjecturæ est, ex Latino proficisci. Porro Latine *agere perperam* est temere atque inconsulto agere: at Græcæ vocis significatio est multo latior, sonatque gloriari, in superbiam efferri, ingeniumsive eloquentiam jactare (17); atque hæc genuina est loci hujus significatio. Charitas inanem æstimationem non captat, neque laudibus suis gloriatur.

℣. 5. Non est ambitiosa. Hæc lectio apud S. Ambrosium, S. Augustinum, ac Latinum vetustorum Codicum S. Germani & Claromontani non habetur (18). At Græcus in libris impressis & manu exaratis fert (19): *Non est fastidiosa* (20); nihil aspernatur: contemptum æquo animo fert; vilissima quæque munera amplectitur (21). Aliter: Nihil turpe, nihil indignum agit, non affectatur. Alii (22): *Cavet quicquam agere, quod vel opinione hominum turpe sit*: cynicum non agit: modestia est ac verecunda. Id vero opponitur arrogantiæ eorum, qui in superbiam efferebantur, quærebantque in cœtibus dominati, ac turbas excitabant. Vide infra xiv. 40.

Non quærit quæ sua sunt, sua ipsius commoda cum fratrum pernicie. Unicum illi propositum est Dei gloria, & cæterorum utilitas. Rerum suarum, suæque tranquillitatis detrimentum mavult, quam sua commoda cum detrimento cæterorum.

Non irritatur (23). Non facile irascitur; iræ impetum ac vim coercet: diu iram non servat, neque modesta est illius desideriis obtemperat. Lenis est ac patiens.

Non cogitat malum (24): suspicax non est; vel absolute, malas animo cogitationes non fovet; sive, mala nulla meditatur. Bonam in partem omnia interpretatur; malum, quod in altero videt, pro viribus excusat (25). Simultatem iramve adversus fratres animo non nutrit (26).

℣. 6. Non gaudet super iniquitate. Pauperis oppressione, & iniqua in fratrem vi dolet. Miseret illam ærumnarum illius; seu denique animo cruciatur, cum illum peccare videt (27). *Congaudet veritati*: gaudet, quod cæteri in justitia, veritate, charitate proficiant (28): magnopere lætatur, quod rectus ordo, veritas, æquitas regnent. Hoc porro maximum est & Justorum in hac vita 3. Joan. 30. 4. & Angelorum in Cœlis gaudium, Luc. 15. 10.

℣. 7. Omnia suffert. Vel, ex Græco (29): omnia tolerat, dissimulat, excusat (30); bonam in partem accipit, neque aliorum vitia damnat, nisi aut excusari nequeant aut dissimulari.

Omnia credit. Sanctitatis fastigium non est, omnia nullo examine aut delectu credere: at ingens est sanctitatis gradus, simplicitatem ac sinceritatem colere, suspicacem ac pavidum non esse, ut ii qui nihil credunt, putantque sibi fraudes undique imminere (31). Pii homines facile dictis credunt, præsertim si alterius laudes audiant, Cum fallere ac mentiri nesciant, omnes sui similes esse existimant.

Omnia sperat: de nullius conversione ac salute desperat; cumque homines vel a Deo alienissimos ad Deum reversuros speret, illos amat, non quales modo sunt, sed quales futuros existimat. *Omnia sustinet*; mala sibi irrogata, injurias, calumnias, morositatem fratrum: minime tamen vitia, libidines, flagitia, convicia in Deum: his non assentatur, sed pro viribus corrigit. Tria hæc postrema nonnulli ad Deum referunt (32), *Charitas omnia credit*, quæ tradidit Deus; *omnia sperat*, quæ promisit; *omnia sustinet*, sive *expectat* ex Dei beni-

(7) Grot. Glass. Ligfont. (8) Vide Est. in hunc locum, & PP. ab eo citatos, & Theodoret. ad ℣. 3.
(9) Veteres plerique legunt: *Si tradidero corpus meum ut ardeam*; omisso *ita*. Græcus: Ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθήσωμαι. (10) Vide August. serm. olim 50. de Verbis Domini, nunc 115. cap. 2. Hieron. Comment. ad Gal. v. (11) Hieron. in Isai. lviii. & ad Galat. v. (12) Ἵνα καυχήσωμαι, pro, ἵνα καυθήσωμαι. (13) Χρηστεύεται. Theophyl. Χρηστὸν ἦθος καὶ ... (14) Ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται. Theophyl. Οὐ προπετεύεται ... (15) Theodoret. Οὐ πολυπραγμονεῖ τὰ μὴ ... (16) Chrysost. hic, homil. Οὐ παρασύρεται ... (17) Vide Hammond. Le Clerc. Casauben. Vocab. Lud. de Dieu, Hesych. Περπερεύεται, κατεπαίρεται. Basil. in definition. ... Tull. lib. 1. Ep. 13. ad Attic. *Ego autem ipse, Dii boni! quomodo ἐνεπερπερευσάμην novo auditori Pompejo?* Oecumen. hic: Οὐκ ἀλαζονεύεται. Tertull. *Non protervum sapit*. (18) Οὐκ ἀσχημονεῖ. August. *Non dehonestatur*. Tertull. *Non protervit*. (19) Chrysost. ... (20) Vat. Erasm. Zeger. Sclater. Theodoret. (21) Ambrosiast. Men. (22) August. Ham. Grot. Est.
(23) Οὐ παροξύνεται. Tertull. *Non incitatur*. Alii: *Non exacerbatur*. (24) Οὐ λογίζεται τὸ κακόν.
(25) Theodoret. hic. (26) Est. Men. &c. (27) Est. Men. Tir. Grot. (28) Est. Men. Grot. Ham. alii. (29) Πάντα στέγει. Cyprian. ad Quir. lib. 3. cap. 3. & de Unit. Eccl. §. 3. Omnia diligit, ex corrupto Græco, πάντα στέργει. (30) Est. Menoc. Tir. Grot. Ham. (31) Ita Græci & Latini plerique. (32) Herve. Petr. Lombard. Vide Est.

benignitate; promissa expectando non fatigatur. Prior tamen explicatio cum Apostoli proposito magis convenit.

℣. 8. Charitas nunquam excidit (33). Superna dona, de quibus actum est, ad certum usque tempus perseverant; neque vitæ hujus fines prætereunt: quippe in Cælo neque Prophetia est, neque donum scientiæ, neque prodigiorum facultas, neque linguarum copia. Charitas una in Cælo æternum stat, ac supremum perfectionis fastigium attingit. In Cœlis nimirum toto corde atque animo, totisque viribus Deum diligemus. Varius adeo tunc futurus est scientiæ ac sapientiæ modus tum copia rerum, tum magnitudine, tum perfectione, ut hujus vitæ scientia & sapientia penitus destructæ dici queant (34). Nulla tunc in cognitionibus dubitatio, nulla sapientiæ infirmitas aut metus (35). Res effectas in causa ipsa intuebimur; omnia in Deo videbimus, ejusque lumine omnia cognoscemus. Quæ utilia in terris didicerimus (36), perfectissime existent, vitio prorsus vacua.

℣. 9. Ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus. Quicquid in nobis est aut scientiæ aut Prophetiæ, imperfectum est. Divinis hisce donis perpauci instruuntur; quique illa obtinuere, absolutissima non possident. Vide quæ diximus in superiorem versiculum.

℣. 11. Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus. Antequam me Deus Fidei lumine illustraret, rerum præstantiam ex illarum splendore ac præsenti utilitate dimetiebar: at Divino lumine illuminatus, aliter sensi. Nobilissima certe sunt Prophetia & linguarum donum: at multo pluris facienda est charitas. Aliter: Dum vivimus, plerumque circa Divinas res pueris similes sumus, intelligendi vi & delectus facultate destituti. At in altera vita ipsam rerum naturam cognoscemus, veramque illarum æstimationem intelligemus (37).

℣. 12. Videmus nunc per speculum in ænigmate (38). Duo cognitionis humanæ vitia hic complectitur. Speculo cognitionis inconstantia, ænigmate obscuritas significatur. Speculum non res ipsas, sed rerum imaginem fugacemque umbram exhibet: ænigma obscurum est ac dubium. Talis est nostra, dum vivimus, scientia: at in altera vita omnia coram, perspicue, perseveranter, absolutissime intuebimur. Non modo Deum (39), primum ac præcipuum nostræ cognitionis & beatitudinis argumentum, sed omnia quoque mysteria, & quidquid in Divino hoc lucis fonte, primaque existendi atque agendi causa inspici potest, agnoscemus.

Alludit Apostolus ad Dei verba ad Moysem Num. 12. 6. *Siquis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum. At non talis servus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est. Ore enim ad os loquor ei, & non per ænigmata & figuras Dominum videt.* Modus videndi Deum in altera vita, cum præsenti collatus, ita est uti modus, quo Deum videbat Moyses, collatus cum modo, quo cæteri Prophetæ Deum spectabant, & loquentem audiebant.

℣. 13. Nunc autem manent Fides, spes, Charitas: major autem horum est Charitas. Tria, dum vivimus, (40) dona ex Deo habemus, eaque permanentia; Fidem, Spem, Charitatem. Porro hæ virtutes omnino necessariæ sunt ad salutem, aliter atque cætera dona divinitus data, quæ neque necessaria sunt, neque permanentia. Censent alii (41), τὸ *nunc* hoc loco non tempus significare, sed connexionem sententiæ statim consequentis: atque hoc sensu in Novi Testamenti Libris usurpatur (42). Prophetia, donum linguarum, scientia aliquando abolenda sunt: at Fides, Spes, Charitas stabunt: quo autem pacto? nimirum affectu. Quod credidimus, intuebimur; quod speravimus, eo fruemur; quem præsenti in vita amare cœpimus, absolutissima planissimaque charitate diligemus.

Prior explicatio præferenda videtur; in altera enim vita jam non existet Fides, cum perspicua Dei visio concedenda sit: spes quoque cessabit, habitis iis quæ sperabantur: charitas denique supremum perfectionis suæ culmen attinget, re jam diu optata fruens (43). Præstantior est Fide & Spe, I. utilitate; utilis enim & obtinenti & cæteris est: II. amplitudine; in omnes quippe latissime effunditur: III. diuturnitate; utpote quæ in altera vita & in æternitate perseverat: IV. effectu; nam & Fidei & Spei perfectionem & meritum largitur. Fides absque Charitate mortua est; Spes, mera est arrogantia.

(33) Ἐκπίπτει. Theophyl. ἀπολεῖται, διαπίπτει, παύεται. Tertull. Cyprian. Ambrosiaster, *excidet*.
(34) Vide D. Thom. & Est. hic; & August. de Civit. l. 22. c. 29. n. 4. 5. 6. (35) Sap. IX. 14. *Cogitationes mortalium timidæ, & incertæ providentiæ nostræ.* (36) Hieron. ad Paulinum: *Discamus in terris, quorum scientia nobis perseveret in cælis.* (37) Est. Grot. Tirin. (38) Quidd. Codd. Ὡς διὰ ἐσόπτρου . . . . ὡς ἐν αἰνίγματι. (39) Theophyl. Oecumen. (40) Erasm. Est. Vorst. Sclater.
(41) Iren. lib. 2. c. 47. & lib. 4. c. 25. Tertull. lib. de Patient. cap. 12. Phot. apud Oecumen. Grot. hic.
(42) Joann. IX. 41. Act. VII. 34. 52. XV. 10. XX. 22. 25. XXII. 16. & passim. Rom. III. 21. XII. 17. &c.
(43) Clem. Alexand. lib. Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος. Πίστις μὲν γὰρ ἀπέρχεται, ὅταν αὐτοψίᾳ πεισθῶμεν ἰδόντες τὸν Θεόν. Καὶ ἐλπὶς ἀφανίζεται, τῶν ἐλπισθέντων ἐρχομένων. Ἀγάπη δὲ εἰς πλήρωμα συνέρχεται, καὶ μᾶλλον αὔξεται τῶν τελείων παραδοθέντων. Vide & Theodoret.

CAPUT XIV.

Prophetia dono linguarum anteponenda: donum linguarum inutile, a dono interpretandi sejunctum. Sanctio de hujusmodi donorum usu in Ecclesia. Mulier in sacro cœtu sileat.

℣. 1. SEctamini charitatem, æmulamini spiritalia: magis autem ut prophetetis. 2. Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo: nemo enim audit. Spiritus autem loquitur mysteria. 3. Nam qui prophetat, hominibus loquitur in ædificationem, & exhortationem, & consolationem. 4. Qui loquitur lingua, semetipsum ædificat: qui autem prophetat, Ecclesiam Dei ædificat. 5. Volo autem omnes vos loqui linguis: magis autem prophetare. Nam major est, qui prophetat, quam

quam qui loquitur linguis: nisi forte interpretetur, ut Ecclesia ædificationem accipiat. 6. Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar, aut in revelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina? 7. Tamen quæ sine anima sunt vocem dantia, sive tibia, sive cithara, nisi distinctionem sonituum dederint; quomodo scietur id, quod canitur, aut quod citharizatur? 8. Etenim si incertam vocem det tuba; quis parabit se ad bellum? 9. Ita & vos per linguam nisi manifestum sermonem dederitis; quomodo scietur id, quod dicitur? eritis enim in aera loquentes. 10. Tam multa, ut puta, genera linguarum sunt in hoc mundo: & nihil sine voce est. 11. Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei, qui loquor, barbarus: & qui loquitur mihi barbarus. 12. Sic & vos, quoniam æmulatores estis spirituum, ad ædificationem Ecclesiæ quærite, ut abundetis. 13. Et ideo, qui loquitur lingua, oret, ut interpretetur. 14. Nam si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est. 15. Quid ergo est? Orabo spiritu, orabo & mente: psallam spiritu, psallam & mente. 16. Cæterum si benedixeris spiritu: qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet, Amen, super tuam benedictionem? quoniam quid dicas, nescit. 17. Nam tu quidem bene gratias agis: sed alter non ædificatur. 18. Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor. 19. Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, ut & alios instruam: quam decem millia verborum in lingua. 20. Fratres, nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote; sensibus autem perfecti estote. 21. In lege scriptum est: Quoniam in aliis linguis, & labiis aliis loquar populo huic: & nec sic audient me, dicit Dominus. 22. Itaque linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus: prophetiæ autem non infidelibus, sed fidelibus. 23. Si ergo conveniat universa Ecclesia in unum, & omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ, aut infideles: nonne dicent, quod insanitis? 24. Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel idiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus. 25. Occulta cordis ejus manifesta fiunt, & ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quod vere Deus in vobis sit. 26. Quid ergo est, fratres? cum convenitis, unusquisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet, apocalypsim habet, linguam habet, interpretationem habet: omnia ad ædificationem fiant. 27. Sive lingua quis loquitur, secundum duos, aut ut multum tres, & per partes, & unus interpretetur. 28. Si autem non fuerit interpres, taceat in Ecclesia, sibi autem loquatur, & Deo: 29. Prophetæ autem duo, aut tres dicant, & cæteri dijudicent. 30. Quod si alii revelatum fuerit sedenti, prior taceat. 31. Potestis enim omnes per singulos prophetare: ut omnes discant, & omnes exhortentur: 32. Et spiritus prophetarum prophetis subjecti sunt. 33. Non enim est dissensionis Deus, sed pacis: sicut & in omnibus Ecclesiis Sanctorum doceo. 34. Mulieres in Ecclesiis taceant, non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut & lex dicit. 35. Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent. Turpe est enim mulieri loqui in Ecclesia. 36. An a vobis verbum Dei processit? aut in vos solos pervenit? 37. Si quis videtur propheta esse, aut spiritualis, cognoscat, quæ scribo vobis, quia Domini sunt mandata. 38. Si quis autem ignorat, ignorabitur. 39. Itaque, fratres, æmulamini prophetare: & loqui linguis nolite prohibere. 40. Omnia autem honeste, & secundum ordinem fiant.

℣. 1. SECTAMINI CHARITATEM. Hæc verba jungenda sunt cum superioris Capitis fine. Cum Charitas tantopere præstet, nedum supernaturalibus ac perspicuis Divini Spiritus donis, verum etiam Fidei ac Spei; illam igitur studiosissime omnique nisu quærite. Quod ad supernaturalia dona, de quibus disputavi, Deum rogate, ut Prophetiæ donum vobis largiatur; omnium quippe ex iis, quæ Fidelibus tribuuntur, est præstantissimum. Apud Corinthios plurimi æstimabatur donum linguarum (1). Aliter sentit Apostolus, ac Prophetiæ donum linguis anteponit. Prophetia nedum facultatem futura prædicendi, verum etiam explicandi Legem, verba publice faciendi, populum ad virtutem exhortandi, Dei laudes Divino œstro & afflatu canendi, significat. Cur vero Prophetiam cæteris Divini Spiritus donis anteponit? Fortasse quod aptius esset convincendis convertendisque Gentilibus & Judæis, ac instituendis Fidelibus, atque in Fide confirmandis (2). Monet, ut donorum hujusmodi præstantiam a publica privataque utilitate, non ab exteriori splendore metiantur.

℣. 2. QUI ENIM LOQUITUR LINGUA externa. Donum linguarum facultatem largiebatur loquendi linguis, quas nunquam didiceras, atque interdum ipse loquens non intelligebas, vel cæteris patria lingua interpretari non poteras (3). Arabica quis, Sy-

[1] Chrysost. Theodoret. & Sup. XII. 10. 30. XIII. 1. &c.
[2] Vide Grot. hic; & Chrysost. hom. 35
[3] Chrysost. Theodoret. Ambrosiast. Primas. Theophyl. Est. Cajet.

Syriaca, Scythica, Phœnicia lingua coram Græcia loquebatur, quin Græce interpretari posset quæ ipse diceret, tametsi patrius illi sermo esset Græcus: Quamobrem optat Paulus, ut, si quis in cœtu est, dono linguarum instructus, eo non utatur, nisi adsit alius, cui facultas sit interpretandi ea, quæ externo sermone dicuntur (4).

Donum linguarum habitus non erat permanens, quo quis pro libitu uteretur, sed tunc solummodo, cum Spiritus Sanctus loquentem afflaret: quo afflatu cessante, patrius dumtaxat sermo in promptu erat. At donum interpretandi permanens erat ac fixum. Qui eo instruebatur, nunquam non poterat interpretari ea, quæ barbaro sermone dicta audiebat: ipse tamen eo sermone uti non poterat. Hic tamen intellige id quod plerumque eveniebat; interdum enim peculiari Dei beneficio is, qui linguarum dono instructus fuerat, interpretandi etiam dono gaudebat, uti usuvenit Apostolis, qui sacra Pentecostes die utroque hoc dono absolutissime cumulati fuere. Eum qui linguas obtinuit, hortatur Apostolus infra xi. 13. ut interpretandi donum postulet: & Corinthios arguit, quod ex eorum cœtu quidam, inani divinarum rerum ostentatione, linguis ignotis in Ecclesia loquerentur, quamvis nemo aut perciperet, aut interpretaretur in cæterorum utilitatem. Ligfooto *loqui lingua* hoc loco est, Hebraice disputare. Censet hic, Judæos ad Christum conversos coram cœtu Hebraica lingua, nemini intellecta, loqui studuisse; ex quo tumultus in cœtu orirentur. Hæc tamen sententia non multum habet probabilitatis.

Ait Apostolus, illos *non hominibus loqui*, *sed Deo*, quod scilicet nemo illorum dicta perciperet, unusque Deus animi illorum motus & mentis sensa intelligeret; secretaque mysteria frustra illi patefacerent, quæ nemo assequebatur. Eximias fortasse preces pronunciatis, & mysteria sublimia loquimini: at quorsum istud, cum unus intelligat Deus? *Spiritu loquitur mysteria* (5), Spiritu Sancto agitur: at res prorsus ignotas loquitur (6). Aliter: *Spiritu loquitur*, perinde est ac si non loquatur, solaque mente cogitationes concipiat, atque animo tacitus verset (7).

℣. 3. QUI PROPHETAT, HOMINIBUS LOQUITUR, Qui sermone omnibus noto publice disputat, Scripturas explicat, aut hortatur Fideles, seu denique arcana patefacit, Fideles confortatur, instruit, monet, ad virtutem excitat; hic saltem fructum e sermonibus refert: at qui barbaro sermone loquitur, nemini utilis est. *Semetipsum ædificat*, se ipse instruit, nihilque amplius præstat. ℣. 4.

℣. 5. VOLO OMNES VOS LOQUI LINGUIS. Nequis suspicetur; donum linguarum e me sperni: opto unumquemque vestrum eo donari: at, si detur optio, malo vos Prophetiæ dono instrui, quod est Ecclesiæ utilius. Beatissimum porro fuerit, utroque gaudere; ac dono linguarum donum interpretandi sermones adjungere.

℣. 6. QUID VOBIS PRODERO, NISI VOBIS LOQUAR AUT IN REVELATIONE, &c. Si quis mei similis verba ad vos faciat sermone barbaro, quorsum is prædicaverit? nisi dicta explanaverit, aliave ratione vos instituerit, prophetia scilicet, scientia, doctrina. Tria hæc vel pro variis Spiritus Sancti donis (Vide supra xii. ℣. 8.), vel pro una eademque re diversis vocibus explicata, usurpantur.

℣. 7. TAMEN QUÆ SINE ANIMA SUNT VOCEM DANTIA; si varios non edant sonos, quid iis canatur dignosci nequit: ita si ignota cæteris lingua disputetis, nemo loquentes percipiet. Quod sonitus varietas & concentus tibiæ, id humano sermoni est interpretatio atque intelligentia. Buccinam præter regulam insla, aut quodlibet musicum instrumentum temere nulloque ordine percute: fragorem edes, aliud nihil; quid enim canas, nemo percipiet. Hoc ipsum dicito de oratione habita sermone barbaro coram ignaris: frustra auram moves. Hæc sententia est ℣℣. 8. 9.

℣. 10. TAM MULTA GENERA LINGUARUM, &c. Reddi potest Græcus (8): *Tot genera linguarum in mundo sunt, quot gentes; & nulla earum sine voce est.* Istæ autem gentes, si altera alterius linguam non percipit, ceu barbaræ sunt mutuo, nullaque consuetudine conjunguntur. Ita si unusquisque vestrum in Ecclesia peculiari sermone, cæteris ignoto, loquitur, barbari quodammodo estis audientibus: puta si Scythas Græcos, Græcus Scythas alloquatur. Ovidius:

Barbarus hic ego sum, quia non intelligor ulli.

℣. 12. SIC ET VOS (9), quoniam spiritalia dona optatis, utilia desiderate, & ea quæ Ecclesiæ institutioni serviunt. Postulate non donum linguarum, parum adeo utile, sed interpretationem, prædicationem, scientiam, quæ magno usui & cæteris & vobis ipsis esse queunt. Censet Theodoretus (10), ironicum aliquid hic ab Apostolo misceri, ut Corinthiorum arrogantia coerceatur.

℣. 13. QUI LOQUITUR LINGUA, ORET UT INTERPRETETUR, quo utilior sit Ecclesiæ: isthæc enim dona flagitantibus ut oportet, largitur interdum Deus. Ex quorumdam Martyrum Actis discimus, illos e sacro Baptismatis fonte egredientes postulasse a Deo dona, quæ sibi & amicis utilissima putabant, ac plerumque impetrasse. Recentiores nonnulli (11) Græcum reddunt (12): *Qui loquitur lingua* barbara, *oret* Deum in Ecclesia, sed ita *ut* simul dicta ipse vel alius quis *interpretetur*. Hæc explicatio cum consequentibus convenit.

℣. 14. SI OREM LINGUA ignota, SPIRITUS MEUS ORAT; MENS AUTEM MEA SINE FRUCTU EST. Spiritus hic est vel animus, vel aura motu labiorum & linguæ agitata, qua vox efficitur; vel Spiritus Sanctus, hominem afflatum agens; vel naturalis voluntas & affectio. Si edita voce Deum oro in cœtu Fidelium barbaro ignotoque sermone, Spiritus qui me agit, mentem meam agitat, atque intra me orat, is efficit, ut preces Deo gratas proferam. *Mens autem mea sine fructu est*. Meas ipse voces non intelligo, easque cæteris perspectas reddere nequeo (13). Vel, *Mens*, intelligentia, usurpatur pro sententia quam pronuncio: inutilia sunt cæteris animi mei sensa, utpote ignota: cæteri quippe cogitationes meas non assequuntur. Vel aliter (14). *Si orem lingua* extranea, *spiritus meus orat*, *sensus autem animi mei sine fructu est*. Mihi uni oravero; animi mei sententiæ, mentis meæ sensa, verborum sonus inutilia fuerint audientibus. Opus esset, ut quod orans loquor, nota omnibus lingua explanarem. Vide ℣. 16.

℣. 15. ORABO SPIRITU, ORABO ET MENTE. Satis mihi non erit animo orare, solusque percipere id quod ad Deum loquor: conabor perspicuum cæteris efficere, ut prosim. Vel, ex sententia eorum, qui censent, sua ipsorum verba non intellexisse eos qui barbara lingua loquerentur: Orabo Spiritu S. me

(4) 1. Cor. xiv. 26. 27. (5) Quædam Exemplaria legunt: *Spiritus loquitur mysteria*. Male. Gr. Πνεύματι λαλεῖ μυστήρια. Vide Mill. (6) Est. Grot. Vorst. (7) Cajet. Martianay. (8) Τοσαῦτα, εἰ τύχοι, γένη φωνῶν ἐστιν ἐν κόσμῳ, καὶ οὐδὲν αὐτῶν ἄφωνον, *Nulla earum* (gentium) *sine voce est*. Vulg. *Et nihil sine voce est*. Consentiunt Græca Exemplaria quamplura, in quibus tantum legitur: Καὶ οὐδὲν ἄφωνόν ἐστι. Vide Alexand. Clarom. S. Germ. Borner. Vechel. Barb. alii. (9) Nonnulli, Theodoretus recte, hæc verba cum superioribus jungunt: *Ero ei, cui loquor, barbarus*. Ita & vos. *Quoniam æmulatores estis*, &c. Commoda explicatio. (10) Vide Est. Men. Tir. alios. (11) Laur. Vall. Cnatcbull. Pisc. Vorst. Cene, Grot. (12) Ὁ λαλῶν γλώσσῃ, προσευχέσθω ἵνα διερμηνεύῃ. (13) Est. Liran. Cajet. Carthus. Zeger. &c. (14) Vide Grot. J. Capell. Cnatcbull. Laur. Vall. Men. Tir. alii. Vide & Theodoret.

ma afflante, atque os movente; at simul orabo intelligentia dictorum, quam ipse per me vel per interpretem cæteris exhibebo (14).

℣. 16. Qui supplet locum idiotæ, &c. Græca vox *idiotes*, quam Vulgata reddit *idiotæ*, plerumque usurpatur pro homine privato, uti distinguitur a Principe ac Magistratu; hic tamen merum Laicum significat, cui nulla est in Ecclesia dignitas (15). Hujus generis homines fortasse in loco Episcopis ac Pastoribus humiliori sedebant; quique ex Laicis fatidico Spiritu agebantur ut verba ad populum facerent, sublimiorem locum occupabant, ex quo cæteris essent conspicui. Apud Judæos liturgia incipiebatur precibus, quibus populus respondebat, *Amen* (16). Traditum tamen est, id nonnisi in Templo Hierosolymitano fieri consuevisse; ubi post preces respondebat populus: *Benedictus gloriæ Dominus: æternum regnum nominis ejus*. Interjectionibus hisce, *Amen*, post preces magno animi fervore iteratis, magnopere fidebant Hebræi (17). Ajunt hi, Cœlorum fores patere iis, qui contento nisu respondent, *Amen*; eum vero qui respondet *Amen*, majorem esse eo qui bonas preces canit.

E Synagoga didicit Christiana Ecclesia post publicas preces respondere, *Amen*. In amplioribus Templis, in quibus universa multitudo vocem canentis preces audire non poterat, signum dabatur sudario, ut vel remotissimi uno omnes tempore iterarent, *Amen*: sæpe etiam post preces submissa voce recitatas, populus *Amen* elata voce respondebat. Hoc innuit Eusebius, ubi de Polycarpi martyrio; ac præter dubitationem confirmant Acta S. Pionii. Teste S. Hieronymo in Præfat. l. 2. in Ep. ad Galat. Romæ post sacras preces *in similitudinem cœlestis tonitrui Amen reboabat*. Laicus, respondens *Amen* post solemnes preces, inquit Theodoretus in 1. Cor. 1. 20. meriti precum particeps est nihilo secius quam qui in cœtu pronunciat.

℣. 17. Tu quidem bene gratias agis; at cæteris id utile non est. Ex his & ex dictis constat, Pauli propositum fuisse, ut publicis in precibus lingua omnibus cognita usurparetur: ac profecto in Ecclesiæ exordio alius fere sermo in Liturgia non usurpabatur præter patrium uniuscujusque regionis (18). Toto ferme Occidente Latinus, in Oriente Græcus in usu erat; quod scilicet duo hæc linguarum genera ab omnibus prope intelligerentur. Neque tamen putaveritis, aut in Africa, aut in Gallia, aliisque locis innumeros non fuisse, præsertim rusticos, quibus ignotus esset Latinus sermo; vel in Ægypto, Asia, aut alibi, quibus barbarus esset Græcus: sed singulis Pastoribus cura erat privatis institutionibus huic inscitiæ succurrere, verbaque ingenio plebis accommodare. Nostra vero ætate, qua veteres istæ linguæ penitus expiravere, in alias conversæ, adeo ut Latinus sermo, qui vulgo in Italia, Hispania, Gallia, & plerumque in Africa usurpabatur, nonnisi studio comparetur, veteres in Liturgia linguas servavit Ecclesia; permittit tamen, ut sacræ preces vulgari lingua legantur, monetque Pastores, ut Divina Officia vulgari lingua populo explicent.

Ita satis se obtemperasse Apostolo credidit (19), censuitque relinquandum non esse priscum sermonis genus pro veterum linguarum mutatione: frequentiores enim inducendæ essent mutationes, ac ludibrio obnoxia essent sacra Mysteria ipsaque Religio, ob vulgarium linguarum, ex vetustis nascentium, diversitatem & inconstantiam. Unitatis amor, metusque dissidiorum persuasere, ut novas res in sermonis usu fugeret, ne ex sermonis diversitate rerum quoque diversitas inter Fideles glisceret. Denique, ut una in Communione populus servetur, maximi omnino momenti est unius semper linguæ usum tueri in rebus Religionis ac Liturgia.

℣. 18. Omnium vestrum lingua loquor. Apud Corinthi Ecclesiam quamplures erant Fideles dono linguarum præditi, alius alia, nonnulli etiam multis. Scribit Paulus, sese Divino beneficio singulis iis linguis loqui (20), at iis ad inanem ostentationem non uti; ac siquando in cœtu Fidelium barbara lingua usurus sit, dicta aut per se aut per interpretes explicaturum. ℣. 19. *Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, ut & alios instruam, quam decem millia verborum in lingua.*

Græcus paulo aliter fert (21): *Gratias ago Deo meo, quod omnibus vobis magis linguis loquor*. Dono linguarum uberiori quam vos, & quidem quam vos una omnes, instructus sum. Vel ex aliis: Calleo linguas omnium gentium, quæ inter vos audiuntur, & ex quibus Ecclesia vestra coalescit (22).

℣. 19. In Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui: pauca dicere, quæ ipse percipiam, nota mihi & cæteris lingua una tantum loqui, quam longas orationes ignoto sermone contexere (23). Arguit Corinthios, dono linguarum levissime gloriantes. *Pro sensu meo*, Græcus habet (24), *intelligentia mei*. Alii (25): *Per legem*; error manifesto.

℣. 20. Nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote. Pueros innocentia, non simplicitate imitamini: prudentes estote, bene cordati, sapientes, præter superbiam, dolum, malitiam. Confer verba Christi ad Discipulos: *Nisi efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum*. Matth. 18. 3. Ordinem ne turbate, ait Theodoretus hic, neque inscitiam, sed innocentiam puerorum imitemini; virorum autem prudentiam, non malitiam servate. Vide *Rom.* xiv. 19. *Volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo*.

℣. 21. In Lege scriptum est, &c. Scripturas generico nomine *Legem* nuncupat, uti solent Novi Testamenti Scriptores, & Christus ipse, qui sacros omnes Libros eo nomine interdum complectitur (26). Ea interdum appellatione utuntur etiam Rabbini, teste Ligfooto. Locus ab Apostolo hic recitatus, est ex Isaia xxviii. 11. ubi Propheta populo Juda minitatur Dei nomine futurum, ut ignota deinceps lingua illum alloquatur, illique magistros det in regione, cujus linguam ignoret. Prophetæ verba recitat Apostolus non ex Septuaginta Interpretibus, sed suo more; ac relictis Isaiæ

(14) Theodoret. hic. Vide Grot. J. Capell. Men. Tir. alios supra citatos. (15) Theodoret. Ἰδιώτην καλεῖ τὸν ἐν τῷ λαϊκῷ τάγματι τεταγμένον. (16) Vide 1. Par. xvi. 36. 2. Esdr. viii. 5. Psalm. cv. ult. Deut. xxvii. 15. 16. & sequ. &c. (17) Vide Ligfoot. & Lud. de Dieu. (18) Origen. lib. 8. contra Cels. Οἱ μὲν Ἕλληνες ἑλληνιστί, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ῥωμαϊστί, καὶ ἕκαστος κατὰ τὴν ἑαυτοῦ διάλεκτον εὔχεται τῷ Θεῷ, καὶ ὑμνεῖ αὐτὸν ὡς δύναται, καὶ ὁ πάσης διαλέκτου Κύριος τῶν ἀπὸ πάσης διαλέκτου εὐχομένων ἀκούει, &c.
(19) Concil. Trident. sess. 22. cap. 8. *Etsi Missa magnam contineat populi fidelis eruditionem, non tamen expedire visum est patribus, ut vulgari passim lingua celebraretur . . . . Mandat sancta Synodus singulis curam animarum gerentibus. ut frequenter inter missarum celebrationem, vel per se, vel per alios, ex iis quæ in missa leguntur, aliquid exponant.* (20) Hieronym. ad Hedibiam qu. 2. *Gratias agit Deo, quod cunctis Apostolis magis linguis loquatur. Qui enim multis gentibus annunciaturus erat, multarum linguarum acceperat gratiam.* Ita D. Thom. Herv. Est. alii. (21) Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, πάντων ὑμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν. Ita legit Syr. & Græci PP. & Hieronym. ad Hedib. loco supra citato. Sed illud μᾶλλον, *magis*, omittunt. Æthiop. Ambrosiast. Hieronymiast. alii. (22) Vide Menoch. Est. &c. (23) Ambrosiast. *Utilius dicit paucis verbis in operatione sermonis loqui quod omnes intelligant, quam prolixam orationem habere in obscuro.*
(24) Græc. impress. Διὰ τοῦ νοός μου λαλῆσαι, Alii: Τῷ νοΐ μου. (25) Marcion, apud Epiphan. hæres. 42. Διὰ τὸν νόμον. Ambrosiast. *Per legem*. Paulin. Ep. 4. *In lege*. (27) Joan. x. 34. xv. 25. Vide Rom. iii. 19.

Isaiæ verbis, illius sententiam reddit. Adjicit: *Et nec sic exaudient me*; quæ verba in fine ℣. 12. ejusdem Capitis Isaiæ leguntur.

℣. 22. Linguæ in signum sunt non Fidelibus, &c. Donum linguarum prodigium est a Deo institutum ob infidelium conversionem, non in usum cœtus Fidelium. Infidelis quis, hominem videns scientiarum imperitum ignoto sermone loqui, & ignota vel sapientibus mysteria explanare, admiratione percellitur: prodigii perspicuitate ac vi argumentorum vincitur. At Fideli quorsum utile est donum linguarum, præsertim si ab institutione & interpretatione sejungatur? *Prophetiæ autem non infidelibus, sed Fidelibus*: si sacræ Scripturæ in Ecclesiis explicentur, celebrentur sacra Mysteria, Dei laudes canantur, doceantur fratres: ista porro inutilia sunt infidelium conversioni. Usurpatis uti probata & perspecta ea, quibus infidelis repugnat: huic ignota loquimini: præterea non facile infidelem intra cœtum admittitis. At Fidelis rectam institutionem in iis nanciscitur, docetur, in bono constantior redditur. Ordinem igitur a Providentia constitutum ne evertatis, neque donum linguarum in cœtu fratrum ostentetis: Prophetiæ potius aut interpretationi operam date.

℣. 23. Intrant autem idiotæ aut infideles, &c. *Idiota*, uti diximus, varia ratione usurpatur. Sunt (1) qui Catechumenos intelligant; alii (2) Ethnicos, qui curiositate acti Christianorum Ecclesias ingrediebantur. Alii denique probabilius illiteratos Fideles (3), qui cum in cœtum venientes, multos audirent ignotis linguis coram cœtu loquentes mistim, facere non poterant, quin illos furere aut insanire censerent. Indoctissimi etiam Fidelium norunt, nonnullos e Christianis dono linguarum instructos esse; neque id illis admirationi est; sed tumultu ejus exercitationis offenduntur.

℣. 24. Si autem omnes prophetent, &c. *Prophetare* hoc loco aliud plane significat a Prophetia ℣. 22. hic enim est futura prædicere, mentium arcana scrutari, abscondita patefacere: illic, explicare Scripturas, vel interpretari orationes ignoto sermone pronunciatas. Prophetia posteriore hoc sensu usurpata Fidelibus fere tantum prodesse potest, ut ait Apostolus ℣. 22. At Prophetia quæ futura prædicit, vel arcana mentium pervidet, signum est ac prodigium infidelibus convertendis vincendisque opportunum, uti animadvertit Apostolus: *Si omnes prophetent, intrent autem quis infidelis vel idiota, convincitur ab omnibus* qui Prophetam agunt, *dijudicatur ab omnibus*, ejusque errorem & infidelitatem omnes arguunt; mentis illius arcana detegunt; flagitia, quæ is penitus deleta ex hominum memoria censebat, ob oculos illi objiciunt. Tunc vero ℣. 25. *occulta cordis ejus manifesta fiunt, & ita cadens in faciem, adorabit Deum*, quem inter vos medium adesse sentiet. Ætate S. Irenæi, ipso teste (4), Fideles erant, quibus detegebat Deus quicquid intra hominum mentes absconderetur.

℣. 26. Cum convenitis, unusquisque vestrum psalmum habet. Non omnes Fideles supernis donis distinguebantur, atque inter donatos ingens erat discrimen: alii enim alia ratione afflabantur. Jubet Paulus, unumquemque in cœtu agere ea sapientia, modestia & ordine, ut scandalum ac tumultus vitentur: singulos suo ordine disputare, omnesque in optimam Fidelium institutionem conspirare. *Psalmum habet*. Se agi sentit, ut factum e Scriptura Carmen recitet, vel quod ipse exaravit, vel divino abreptus œstro aliquod ex tempore effundat. *Apocalypsim*. Prædicendi futura, vel arcana Religionis mysteria, sive obscurum Scripturæ locum explicandi facultate donatus est.

℣. 27. Secundum duos aut tres, et per partes. Cum plures esse possent dono linguarum instructi, monet, ut singulis in cœtibus duo vel tres dumtaxat loquantur, & alter quidem post alterum, semperque adsit interpres. Ita hic locus vulgo explicatur. Alteram tamen interpretationem patitur Græcus (5): *Si quis lingua* externa *loquitur, duo vel ad summum tria* genera linguarum usurpet, *& singillatim* (6).

℣. 28. Sibi loquatur et Deo. Non contenta voce disputet, sed clam intra mentem coram Deo secum ipse revolvat ea, quæ Spiritus Sanctus suggesserit (7).

℣. 29. Cæteri dijudicent, sententiam ferant de iis, quæ a Prophetis in Ecclesia dicuntur. Ubi quis in Ecclesia surgeret vaticinaturus, docturusve, aut verba facturus, vel interpretaturus Scripturas, judicabat cœtus, revera ne afflaretur (8); jam tunc enim falsi Prophetæ ac deceptores erant, populi credulitate ac simplicitate pessime abutentes. At solebat Deus aliquem instruere dono dignoscendi spiritus, ut homo revera afflatus a non afflato secerneretur.

℣. 30. Quod si alii revelatum fuerit sedenti, prior taceat, & loquatur alter. Contingebat interdum, ut aliquo disputante, afflaret alterum Spiritus, atque ad loquendum impelleret. Vetat Apostolus (9) esse inter Corinthios lites aut invidiam; &, afflato altero, priorem modeste silere jubet, alterumque Divino afflatu loquentem non intercipere. Posteriori favet Spiritus sanctus, cum illum ad loquendum impellat.

℣. 31. Ut omnes discant et exhortentur. Postrema hæc vox vel active vel passive usurpari potest. Qui passive accipiunt, explicant de exhortatione, quam audit universa Ecclesia, Prophetis sive Concionatoribus singillatim disputantibus, de singulis unoquoque rebus, ut a Spiritu Sancto aguntur. Active (10) intelligitur de Prophetis, qui singillatim in cœtu disputant, atque ordine Fideles exhortantur. Theodoreti ætate (11) adhuc mos in Ecclesia servabatur, ut Concionatores in singulis cœtibus singuli alterno ordine loquerentur. Passiva usurpatio magis convenire videtur cum Apostoli sententia (12). Reddi potest Græcus: *Ut omnes doceantur, & omnes consolationem accipiant*.

℣. 32. Spiritus Prophetarum Prophetis subjecti sunt. Græci Latinique Patres (13), atque optimi Interpretes (14) explicant: Vis, ut Prophetæ alter alteri cedant, plures una ne disputent, ac sileat prior, ubi alter afflatus fuerit: at quis impellenti Spiritui, atque œstro agenti resistat? Omnino, respondet Apostolus; nam vatidicus Spiritus a Prophetis temperatur. Aliter afflantur veri Prophetæ quam arioli ac Dæmonis vates, qui vel inviti coguntur loqui, inani prorsus conatu nitentes dæmoni resistere, ipsumque pectore excutere. Virgilius Æneid. vi.

At Phœbi nondum patiens, immanis in antro
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse Deum: tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera colla domans, &c.

Lucan. lib. 5.

. . . . Bacchatur demens, aliena per antrum
Colla ferens, vittasque Dei, Phœbeaque serta
Ere-

(1) Theodoret. Severian. Gagnæ. (2) Grot. Menoch. (3) Erasm. Vatab. Est. alii.
(4) Iren. lib. 1. c. 6. & apud Euseb. Hist. Eccl. lib. 5. c. 7. (5) Ἐάν γλώσσῃ τις λαλῇ, κατὰ δύο, ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς, & ἀνὰ μέρος. Æth. γλώσσαις. (6) Cnatchbul. Cêne, projet de traduction pag. 676.
(7) Chrysost. Ἑαυτῷ δὲ λαλείτω. Τουτέστι, καθ' ἡσυχίαν, ἢ ἠρέμα, καὶ ἀψοφητί. Grot. Est. Menoc. (8) Theodoret. Men. Est. &c. (9) 2. Cor. xi. 3. 13. Galat. 1. 7. & iii. 1. v. 7. 8. &c. (10) Ita Sedul. Haymo, Lombard. Alii e Latinis. (11) Theodoret. hic. (12) Ἵνα πάντες μανθάνωσι, καὶ πάντες παρακαλῶνται. (13) Chrysost. Theophyl. Oecumen. Origen. ad Rom. viii. Hieron. Prolog. in Isai.
(14) D. Thom. Lombard. Hervæ. Grot. Est. Estig. alii.

Erectae discussa comas, per inania templi
Ancipiti cervice rotat, spargitque vaganti
Obstantes tripodas, magnoque exaestuat igne,
Iratum te, Phœbe, ferens.

Hi more furentium res sibi ipsis ignotas loquuntur: at Prophetæ a Deo afflati sedato animo vaticinantur, nulla agitatione, nullo tumultu; tempusque opportunum expectant, quo vaticinia effundant. Hinc vides Jonam navigantem Tharsum, cum juberetur Niniven proficisci, Jonas 1. & 2. Dominumque in Jeremia xxiii. querentem de Prophetis, quod metu territi non vulgarent ea, quæ populo tradere jubebantur. Damnantur a Patribus & Ecclesia (15) Montanistæ, qui veros Prophetas ita extra mentem rapi ajebant, uti Pythones ac Pythonissæ in furorem ab Apolline agebantur.

Locum hunc alii aliter usurpant (16): *Spiritus Prophetarum Prophetis subjecti sunt;* scilicet, Prophetæ vere a Deo afflati, judicant ac distinguunt, utrum ii, qui sese Prophetas venditant, revera sint, & ulla ne fraus intercedat: atque hunc in usum erat *discretio spirituum*, de qua sæpe Apostolus (17). Aliis denique (18) alia placet interpretatio; Ne simul omnes, neque cum tumultu disputent Prophetæ, sed alter alteri cedat, taceantque priores, ubi alter ad loquendum impellitur. Hæc explicatio optime componitur cum iis quæ præcessere & consequuntur, ac fortasse omnium optima & maxime proclivis est. Vide ℣℣. 28. 29. 30. 33. 39. 40. &c. Theodoretus interpretatur de Prophetis, qui Prophetis aliis parent, ut Josue Moysi, Elisæus Eliæ, Prophetæ Juda Elisæo, Timotheus ac Titus Paulo.

℣. 33. Non enim est dissensionis Deus. Quamobrem operam date, ut justus sit inter vos ordo, & Prophetæ mutuo alter alteri obsequantur. Ea est Christianæ Religionis mens: id *in omnibus Ecclesiis doceo*. Servata explicatione Patrum, qui spiritus Prophetis subditos esse docent, ita ut vaticinentur eum lubet, ita intelligitur: *Non enim est dissensionis Deus, sed pacis:* qui autem tumultus foret, si eodem in cœtu Spiritus idem multos afflaret, ut omnes una loquerentur? Græcus aliter a Vulgata fert (19): *Non enim est dissensionis Deus, sed pacis, ut in omnibus Ecclesiis sanctorum*. Verbum *doceo* neque in Græco edito, neque in vetustis multis Codicibus legitur: at ferunt plerique alii, S. Chrysostomus, Theodoretus, Ambrosiaster.

℣. 34. Mulieres in Ecclesiis taceant. Versiculus hic & proxime consequens in Codicibus nonnullis (20) loco moti sunt, & post quadragesimum leguntur. Jubet Paulus, fœminas in Ecclesiis silere; neque docere, neque exhortari, neque externis linguis loqui. *Docere mulierem non permitto*, idem ait 1. Timoth. 2. 12. Junge ista cum superioribus: Quod cunctis in Ecclesiis doceo, servate: fœminæ in cœtibus silento. Græcus vulgatus legit (21): *Mulieres vestræ*: at Exemplaria quamplura dumtaxat ferunt: *Mulieri non licet legere in synagoga, propter reverentiam quæ debetur cœtui illi* (22). Mulieri ornamento est silentium (23). Authoritatis est docere; quæ authoritas mulierem non decet. Oportet *subditas esse, sicut & Lex dicit: Sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui*. Gen. 3. 16.

℣. 35. Domi viros suos interrogent. Nedum non permittit, ut fœminæ in Ecclesiis doceant, verum etiam vetat interrogare viros in Ecclesiis, aut dubitationum explicationes quærere: id enim verecundiæ ac modestiæ non convenit (24). Satis esto, docentium voces audire, & orare secreto, unaque cum reliquis. Siquid rogandum illis succurrit, domi a viris quærant: si satis eruditi viri non fuerint, Pastores consulant. Præstat id per viros quam per fœminas fieri, ut excursiones malæque suspiciones vitentur. Apostolus Capite xi. 5. arguit mulieres, in Ecclesiam aperto capita venientes, eoque habitu orantes: turpe id esse illis ait, atque opportunius fore, si tonsæ venirent, quam peplo carentes.

℣. 36. An a vobis verbum Dei processit? An Ecclesiis omnibus Legem ponere vultis, ita ut cæteri ad vos, tamquam ad Evangelii fontem, omniumque Ecclesiarum primam ac vetustissimam accedant, intellecturi, quid aliis in locis servandum sit? Acrior hæc sententia est, atque aptissima coercendæ superbiæ Corinthiorum, qui cum recentiores aliis Ecclesiis essent, nemine inferiores esse, novosque mores inducere conabantur. Vos decet id præstare, quod visum est cæteris Ecclesiis, non legem illis dicere.

℣. 37. Siquis videtur Propheta esse, aut spiritualis. Latet sub hisce verbis ironia. Hisce objurgationibus digna erat Corinthiorum superbia. Non negat, Prophetas ac *spirituales* esse inter Corinthios, homines nimirum donis Sancti Spiritus præditos; sed illud vult: Siquis donis hisce gloriatur ac tumet, *cognoscat quæ scribo vobis, quia Domini sunt mandata* (25); meque non temere meoque arbitratu loqui. Nullum hoc argumento validius mihi suppetit, quo illos vincam.

℣. 38. Siquis autem ignorat hæc mandata, ignorabitur. Christum audies dicentem: *Nescio vos* Matth. 25. 12. Inter reprobos recensebitur. Hinc disce, quæ sit Apostolorum authoritas, quantoque obsequio excipienda sint illorum responsa. Sunt qui in Græco legant (26): *Siquis ignorat, ignoret*. Illem non dico: ignoret quantum lubet: suo ipse periculo ignoraverit (27): satis excusationis non erit apud Deum ignorantia: satis monui.

℣. 39. Æmulamini prophetare, &c. Non jubeo, donum linguarum negligere: utile quippe est, præsertim Gentilium conversioni (28): at præstantius est Prophetiæ donum, & Scripturas interpretandi facultas. Vel: Magni facite donum linguarum, neque prohibete ut quis in cœtibus eo utatur (29); adsit modo interpres: at Prophetiæ donum pluris æstimate, nihilque vobis antiquius esto, quam ut in vestris cœtibus *omnia honeste & secundum ordinem fiant*, ℣. 40. Ita clauditur hoc caput, ad disciplinam in cœtibus servandam pertinens.

(15) Vide Hieron. Præfat. in Isai. in Nahom, & in Abac. Origen. tom. 6. in Joan. & lib. 7. contra Cels. Chrysost. & Basil. in Psal. xliv. 2. &c. (16) Calv. Bez. Parae. (17) 1. Cor. xii. 10. & 1. Thessal. v. 21. & 1. Joan. iv. 1. (18) Camero, Lud. de Dieu, Heins. Ligfoot. (19) Ὡς ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων. Ita Clarom. & S. Germ. & alii plures, etiam ex Latinis. Est. (20) Clarom. S. Germ. Boerner. & Ambrosiast. (21) Αἱ γυναῖκες ὑμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν. (22) Maimon. Capell. Ligfoot. (23) Sophocl. Γυναικὶ κόσμος ἡ σιγὴ φέρει. (24) *Turpe est enim mulieri loqui in Ecclesia*. Idest: *Non decet, inverecundum est*, &c. Grot. Est. Men. (25) Græca & Latina Exemplaria quamplura omittunt *Mandata*, ἐντολαί. S. Germ. & Clarom. Boerner. Ambrosiast. (26) Εἰ δέ τις ἀγνοεῖ, ἀγνοείτω. Ita Græc. impress. Alii: ἀγνοεῖται, *ignoratur*. Ita Clarom. & S. Germ. fuere, *ignoratur*. Mill. (27) Est. Grot. Men. Tirin. (28) Sup. ℣. 22. 23. Vide Chrysost. Theod. alios. (29) Grot. Le Clerc.

C A-

CAPUT XV.

Futuram mortuorum Resurrectionem probat exemplo Resurrectionis Jesu Christi, quam testimoniis confirmat. Resurgendi ordo & modus: corporum surrecturorum forma & natura. Mors omnino destructa.

℣. 1. Notum autem vobis facio, fratres, Evangelium, quod prædicavi vobis, quod & accepistis, in quo & statis, 2. Per quod & salvamini: qua ratione prædicaverim vobis, si tenetis, nisi frustra credidistis. 3. Tradidi enim vobis in primis, quod & accepi: quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas. 4. Et quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundum Scripturas. 5. Et quia visus est Cephæ, & post hoc undecim: 6. Deinde visus est plus quam quingentis fratribus simul: ex quibus multi manent usque adhuc, quidam autem dormierunt: 7. Deinde visus est Jacobo, deinde Apostolis omnibus: 8. Novissime autem omnium tamquam abortivo visus est & mihi. 9. Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei. 10. Gratia autem Dei sum id, quod sum, & gratia ejus in me vacua non fuit, sed abundantius illis omnibus laboravi: non ego autem, sed gratia Dei mecum: 11. Sive enim ego, sive illi; sic prædicamus, & sic credidistis. 12. Si autem Christus prædicatur, quod resurrexit a mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est? 13. Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit: 14. Si autem Christus non resurrexit, inanis est ergo prædicatio nostra, inanis est fides vestra: 15. Invenimur autem & falsi testes Dei: quoniam testimonium diximus adversus Deum, quod suscitaverit Christum: quem non suscitavit, si mortui non resurgunt. 16. Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. 17. Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra, adhuc enim estis in peccatis vestris. 18. Ergo & qui dormierunt in Christo, perierunt. 19. Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus omnibus hominibus. 20. Nunc autem Christus resurrexit a mortuis primitiæ dormientium: 21. Quoniam quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. 22. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificabuntur. 23. Unusquisque autem in suo ordine, primitiæ Christus: deinde ii, qui sunt Christi, qui in adventu ejus crediderunt. 24. Deinde finis; cum tradiderit regnum Deo, & Patri, cum evacuaverit omnem principatum, & potestatem, & virtutem. 25. Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. 26. Novissima autem inimica destruetur mors: Omnia enim subjecit sub pedibus ejus. Cum autem dicat: 27. Omnia subjecta sunt ei, sine dubio præter eum, qui subjecit ei omnia. 28. Cum autem subjecta fuerint illi omnia: tunc & ipse Filius subjectus erit ei, qui subjecit sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus. 29. Alioquin quid facient, qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? ut quid & baptizantur pro illis? 30. Ut quid & nos periclitamur omni hora? 31. Quotidie morior per vestram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Jesu Domino nostro. 32. Si (secundum hominem) ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? manducemus, & bibamus, cras enim moriemur. 33. Nolite seduci: Corrumpunt mores bonos colloquia mala. 34. Evigilate justi, & nolite peccare: ignorantiam enim Dei quidam habent, ad reverentiam vobis loquor. 35. Sed dicet aliquis: Quomodo resurgunt mortui? qualive corpore venient? 36. Insipiens, tu quod seminas, non vivificatur, nisi prius moriatur. 37. Et quod seminas, non corpus, quod futurum est, seminas, sed nudum granum, ut puta tritici, aut alicujus cæterorum. 38. Deus autem dat illi corpus, sicut vult: & unicuique seminum proprium corpus. 39. Non omnis caro, eadem caro: sed alia quidem hominum, alia vero pecorum, alia volucrum, alia autem piscium. 40. Et corpora cœlestia, & corpora terrestria: sed alia quidem cœlestium gloria, alia autem terrestrium. 41. Alia claritas solis, alia claritas lunæ, & alia claritas stellarum. Stella enim differt a stella in claritate: 42. Sic & resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, surget in incorruptione: 43. Seminatur in ignobilitate, surget in gloria: Seminatur in infirmitate,

tate, surget in virtute: 44. Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale. Si est corpus animale, est & spiritale, sicut scriptum est: 45. Factus est primus homo Adam in animam viventem, novissimus Adam in spiritum vivificantem. 46. Sed non prius, quod spiritale est, sed quod animale; deinde quod spiritale. 47. Primus homo de terra, terrenus: secundus homo de cœlo, cœlestis. 48. Qualis terrenus, tales terreni: & qualis cœlestis, tales & cœlestes. 49. Igitur, sicut portavimus imaginem terreni: portemus & imaginem cœlestis. 50. Hoc autem dico, fratres: quia caro, & sanguis regnum Dei possidere non possunt: neque corruptio incorruptelam possidebit. 51. Ecce mysterium vobis dico: Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. 52. In momento, in ictu oculi, in novissima tuba: canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti: & nos immutabimur. 53. Oportet enim, corruptibile hoc induere incorruptionem: & mortale hoc induere immortalitatem. 54. Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo, qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria. 55. Ubi est mors victoria tua? ubi est mors stimulus tuus? 56. Stimulus autem mortis peccatum est; virtus vero peccati lex. 57. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum. 58. Itaque fratres mei dilecti, stabiles estote, & immobiles: abundantes in opere Domini semper, scientes quod labor vester non est inanis in Domino.

℣. 1. NOTUM AUTEM VOBIS FACIO, &c. In Corinthiis deceptores erant, qui mortuorum resurrectionem negarent (1). Qui isti, aut quæ illorum argumenta, ignoratur: at omnino fuisse videntur Philosophi, dogma resurrectionis tropice atque allegorice explicantes, resurrectionem scilicet jam contigisse, eamque in regeneratione per Baptismum & vitæ conversione constitere. Ex his erant Hymenæus & Philetus, qui, ait Apostolus (2), *a veritate exciderunt, dicentes, resurrectionem esse jam factam*. Ex Patribus secundi sæculi discimus, quamplures tunc fuisse malos Christianos & Hæreticos, qui Philosophiæ principiis occupati, hunc Fidei nostræ articulum impugnabant. Hanc Judæi æque ac nos credebant; quamobrem illos hic non alloquitur Paulus.

℣. 2. QUA RATIONE PRÆDICAVERIM VOBIS, SI TENETIS. Græcus (3): *Quo sermone annunciavi vobis, si nostis*; vel, *si meministis*. Nonnulli omittunt particulam *si* (4). *Quo sermone annunciaverim vobis, tenetis*, sive, *debetis tenere*. Creditur hic Apostolus revocare in mentem Corinthiis, quibus verbis ipse mortuorum resurrectionem illos docuerit, & quo pacto explicaverit Domini sententias, aliter plane quam Recentiores quidam interpretabantur. Ista ne ego vos docui, atque hoc sibi volebant sermones mei? *Si meministis*: ironice, quasi dicat, tanti momenti rem ex animo cadere neque posse neque debuisse.

NISI FRUSTRA CREDIDISTIS; nisi obliti jam estis quæ dixi, ohi frustra credidistis, nisi labor meus omnis in cassum cecidit. Profecto, si institutiones meas, & potissima fidei vestræ capita obliti estis, fides vestra inutilis effecta est: frustra Christianorum appellationem professi estis. Ita etiam reddi potest Græcus (5): *Nisi temere credidistis*, absque consilio, absque examine, ut ii qui novorum quidlibet statim amplectuntur, qui tam facile fidem abjiciunt, quam facile exceperunt.

℣. 3. TRADIDI ENIM VOBIS, .. QUONIAM CHRISTUS MORTUUS EST, &c. Isa. 53. 5. *Ipse vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: livore ejus sanati sumus*. Christi resurrectio ex præcipuis est Religionis nostræ fundamentis: quamobrem jure de ea, ceu de deposito Corinthiis credito, hic agit Apostolus: sacro, inquam, & inviolabili deposito, quo potissimum nostra fides & spes innituntur.

℣. 4. ET QUIA RESURREXIT TERTIA DIE SECUNDUM SCRIPTURAS. Christi resurrectionem Scripturæ Veteris Testamenti & nunciavere, & figuris exhibuere (6). At trium dierum numerum nulla Scriptura luculentius exhibet, quam Jonæ historia Jon. 1. 17. ad quam alludit Christus, ubi de futura sui resurrectione loquitur (7).

℣. 5. ET QUIA VISUS EST CEPHÆ, seu Petro. Non omnes Christi apparitiones numerat Paulus, sed eas dumtaxat, quas movendis Corinthiorum animis opportunissimas credit. Christum apparuisse Petro, unus narrat Lucas 24. 34. & ex occasione; narrata scilicet historia de Discipulis duobus in Emmaus proficiscentibus, eorumque reditu Jerosolymam, agnito Christo. Scribit Evangelista, inventos ab his Apostolos undecim una collectos, ex quibus intellexere, Christum prodiisse redivivum, seseque Simoni exhibuisse.

POST HOC UNDECIM. Contigit id eodem ipso tempore, quo Discipuli duo ab Emmaus reduces rem sibi in itinere visam reliquis narrabant Luc. 24. 36. Joan. 20. 19. Græcus vulgatus legit: *Duodecim*; et veterum quamplures Vulgatæ assentiuntur: *Undecim* (8). Undecim recenset Lucas, quemquam mortuo Juda, & absente Thoma. Paulus numerat duodecim, tametsi decem erant. Id vero nihi: negotii facessit. Spectat Lucas numerum Apostolorum, ex quo Apostolicum collegium eo tempore constabat: consuetum illorum numerum, quali ante lapsum Judæ fuit, spectat Paulus. Vide Aug. de consens. lib. 3. cap. 33.

℣. 6. PLUSQUAM QUINGENTIS FRATRIBUS SIMUL; cum Christus, jussis Discipulis in Galilæam proficisci, in montem a se designatum Matt. 28. 16. sese illis conspicuum exhibuit, ab iisque adoratus est. Eodem in loco Discipulis imperavit, ut Evangelium in omnes late gentes inferrent, omnesque baptismo tingerent, nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti. Reddunt nonnulli Græcum (9): *Deinde visus est ex alto a quingentis fratribus simul eodem*

[1] Vide infra ℣. 12. & Chrysost. Theod. & Grot. hic. [2] 2. Timoth. II. 18. Vide & Act. XVII. 18. *Novorum dæmoniorum videtur annunciator esse, quia Jesum & resurrectionem annuntiabat eis*.
[3] Τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, εἰ κατέχετε. [4] Syr. Clarom. Ὀφείλετε κατέχειν, *Debetis tenere*. Sic Ambrosiast. S. Germ. *Debetis sustinere*. Boerner. G. L. *Debetis tenere*. [5] Ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῇ ἐπιστεύσατε.
[6] Vide Isai. LIII. 9. Psal. XV. 7. XV. 8. 9. 10. Osee VI. 2. &c. [7] Matth. XII. 40. Luc. XI. 29.
[8] Ita Clarom. & S. Germ. G. L. Ambrosiast. Hieronymiast. Hieronym. ad Hedibi. quæst. 6. Quid. Codd. apud August. lib. 3. de Consens. cap. 33. [9] Ἔπειτα ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ. Chrysost. Τί ἐστιν ἐπάνω; ἄνω ἐκ τῶν οὐρανῶν αὐτοῖς ὤφθη.

eodem tempore; quasi Christus post Ascensionem spectandum e Cœlo sese quingentis amplius Discipulis exhibuere. Hanc sententiam recitant S. Chrysostomus, Theophylactus, & Oecumenius, veluti aliorum opinionem, nec refellunt. Addit Apostolus, nonnullos ex iis, qui tum spectavere Christum, sua ætate adhuc vivere, ut rei testes cuilibet esse possent.

℣. 7. Deinde visus est Jacobo. Hanc apparitionem omittit Evangelista: at ex veteri narratione tradunt Patres, Christum sese spectandum exhibuisse Jacobo minori, Episcopo Jerosolymitano, cognomine Justo, fratri Domini. S. Hieronymus (10), ex Evangelio Nazaræorum, sive *secundum Hebræos*, hæc verba recitat: *Dominus autem cum dedisset sindonem servo Sacerdotis, ivit ad Jacobum, & apparuit ei: juraverat enim Jacobus, se non comesturum panem ab illa hora, qua biberat calicem Domini, donec videret eum resurgentem a mortuis. Rursusque post paululum, Afferte, ait Dominus, mensam & panem: tulit panem, & benedixit ac fregit, & dedit Jacobo justo, & dixit ei: Frater mi, comede panem tuum, quia resurrexit filius hominis a dormientibus.* Ex hujus loci authoritate colligendum esset, Christum Jacobo apparuisse ipsa resurrectionis die; id quod repugnat Paulo scribenti, illum visum esse Jacobo, postquam quingentis amplius in Galilæa fratribus se spectandum præbuit. Superstes hoc tempore adhuc erat Jacobus, martyrio affectus septimo circiter post hanc Epistolam anno.

Hac in apparitione, sive in altera ad omnes simul Apostolos Christus Sponsæ suæ curam Jacobo commendavit (11), Ecclesiæ scilicet Hierosolymitanæ, quam ipse formaverat, illique curandam reliquit; quemadmodum, ex Lege, vir sine liberis decedens, uxorem fratri relinquit, ut post sui obitum sibi a fratre liberi procreentur. Denique Christum ipse Jacobum instituit Hierosolymæ Episcopum (12). At aliis (13) creditur initiatus suffragiis Apostolorum, obtemperantium electioni, qua Christus ipse Jacobum huic muneri destinaverat.

Deinde Apostolis omnibus, una collectis Hierosolymæ, ut Christi Ascensionem spectarent (14). Apostolorum nomine non duodecim tantum, verum etiam duo & septuaginta Discipuli, ea appellatione non raro donati, significantur (15).

℣. 8. Novissime omnium, tamquam abortivo, visus est et mihi. Abortivum se nuncupat Paulus, piæ humilitatis causa, quippe qui extra ordinem tempusque deligendis Apostolis a Deo constitutum venit. Vocatus ego deinde fui cum cæteris Apostolis, modo prorsus insolito: intempestive, ut ita dicam, natus, factusque præco Evangelii quod ignorabam, imo insectabar; magnoque nisu, ac præter Legem ex matris meæ Synagogæ sinu effusus (16). Alii (17) abortivum ita usurpant, ut significet vilissimum atque indignissimum Apostolorum, qui id nominis non mereatur, & convenienti huic nomini virtute ac sanctitate careat. Christum vidit Paulus, quo tempore Damascum proficiscens, conversus est (18). Iterum in Templo, ut ipse testatur cum Judæis disputans. Act. 22. 17. 18. 19.

℣. 9. Ego enim sum minimus Apostolorum. Vere ne hoc dicit? qui scribit 2. Cor. xi. 5. *Existimo nihil me minus fecisse a magnis Apostolis*. Et 1. Cor. 9. 1. *Non sum Apostolus? Nonne Christum Jesum Dominum nostrum vidi?* Denique Galat. 1. 1. *Paulus, Apostolus non ab hominibus neque per hominem, sed per Jesum Christum & Deum Patrem.* Respondeo, non negare, se esse Apostolum, sed minimum Apostolorum se dicere: quo autem jure? quia nimirum insectatus est Dei Ecclesiam. Spectat id quod ipse ante conversionem fuit; seque cum cæteris Apostolis confert, non in rebus in Apostolico munere gestis, cum ipse maxime omnium laboraverit (19), sed in eo, quod ipse antea fuit; hostis nimirum Ecclesiæ.

℣. 10. Gratia autem Dei sum id quod sum. Cum igitur Apostolica dignitate adeo indignus sim, eam mero Dei beneficio ac peculiari largitione sum assecutus (20). Laudabile vitæ meæ institutum, aut merita mea non spectavit Deus, cum me vocavit, sed unam pietatis suæ misericordiam; illique gratias ago, quod ipsius vocatio in me inutilis non fuerit, quo ille in laboribus sustinuerit, ejus gratia mihi semper adfuerit, me denique constantissimum omnium reddiderit laborando in opus, ad quod me destinavit. Vocationem suam, labores, prosperos successus tribuit Paulus uni misericordiæ Dei erga se; voluntatisque cooperationem, & liberi arbitrii vim statuit. *Quomodo solent medici potentiam suæ artis in desperatis ostendere*, ait S. Augustinus (21): *sic Dominus Jesus Christus, Medicus & Salvator noster, in desperato, qui persecutor Ecclesiæ fuit, ostendit magnitudinem artis suæ.*

Græci codices (22), pro, *Et gratia ejus in me vacua non fuit*, legunt: *Et gratia ejus quæ in me est, vacua non fuit*. Vetusta quædam Latina Exemplaria, & Græca etiam nonnulla (23) ferunt: *Gratia ejus in me pauper non fuit.*

Abundantius illis omnibus laboravi. Nemo me amplius laboravit. Nihil nimium in his verbis est. Qui fuerint cæterorum Apostolorum labores, ignoramus; at credibile non videtur, graviores fuisse, quam quos Paulus exantlavit; sive institutas ab eo Ecclesias recenseas, sive peragratas regiones, sive studium & alacritatem promovendæ ubique Dei Gloriæ verbis, gestis, scriptis. Idem ipse fatetur Rom. 15. 19. vulgatum ubique a se Evangelium, ab Hierosolymis usque ad Illyricum; seque ea dumtaxat loca instituisse, quæ Christi nomen non audierant, ne jacto ab aliis fundamento superstrueret. Addit, *se non laborasse, sed gratiam Dei secum* (24). Neque solus ego, neque sola gratia, sed ego cum gratia, & gratia mecum. Primum quod agit, gratia est: ego cum gratia cooperor. *Præsumens se non solum operis esse ministrum per effectum, sed operantis quodammodo socium per consensum*, ait S. Bernardus (25).

℣. 11. Sic prædicamus, cæteri Apostoli & ego, Christum scilicet resurrexisse, nosque omnes resurrecturos.

℣. 12. Si Christus resurrexit, quomodo quidam, &c. Hi fortasse, uti diximus supra ℣. 1. ex Philosophis erant, philosophiæ principia studiosius sectantes. Pauli ratiocinatio illud innuit,

[10] Hieronym. Catalog. Script. Eccles. in Jacobo. Vide & Sedul. Scot. hic. [11] Vide Hieronym. in Epist. ad Galat. Epiphan. hæres. 78. cap. 7. Bernard. lib. 1. de Consid. cap. 8. [12] Euseb. lib. 7. Histor. Eccl. cap. 19. Chrysost. hic homil. 38. Epiphan. Hieronym. Theophyl. Procl. hom. 22. [13] Clem. Alex. apud Euseb. lib. 2. hist. cap. 1. Athan. in Synops. Hieronym. de Viris Illustr. Ambrosiast. in Galat. 1. [14] Lyr. Est. Menoch. alii. [15] Chrysost. hic: Ἀπὸ τῶν ἑβδομήκοντα ... Ἀπόστολοι ... Ita & Theodoret. & Hieronym. ad Fabiol. mansione 2. Cajet. Zeger. Est. [16] Chrysost. Theodoret. Ambrosiast. Tir. Grot. Salmer. Vorst. alii. [17] Vide Est. Vat. Menoc. alios. [18] Act. 22. 3. 4. 17. & seq. Infra xxii. 6. xxvi. 12. [19] 1. Cor. xv. 10. *Abundantius illis omnibus laboravi.* [20] Est. Grot. Menoc. [21] August. in Psalm. cxxx. num. 7. [22] Καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμὲ, οὐ κενὴ ἐγενήθη. [23] Clarom. & Boerner. Καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἐν ἐμοὶ πτωχὴ οὐκ ἐγενήθη. Clarom. S. Germ. Ambrosiast. *Gratia ejus in me paupera* (sic) *non fuit*. Ambrosiast. *Pauper.* [24] Græce: *Gratia Dei quæ mecum est*: Ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί, omittunt ultimum ἡ Germ. Clarom. Born. Ambrosiast. [25] Bernard. de Grat. & liber. Arbitr. Vide Est. hic, & D. Thom.

admissa Jesu Christi resurrectione, ceu fidei articulo, nullum superesse dubium de mortuorum resurrectione. Ita autem exponitur hæc argumentatio, I. Si resurrexit Christus, jam mortuorum resurrectio ex iis non est, quæ fieri nequeunt: resurrexit autem Christus: igitur, &c. II. Christi resurrectio nedum nostræ resurrectionis exemplar est, verum etiam argumentum & causa merens. At qui resurrexit Christus, idemque beneficium nobis promeruit, Nulla igitur dubitatio de nostra resurrectione habenda est, quemadmodum de illius resurrectione non dubitatur. III. Christus Jesus Ecclesiæ suæ caput est, nosque omnes mystica ejus corporis membra. Si igitur ille resurrexit, & nos resurgemus. Neque inficior ex mystica colligi non posse naturalem corporis resurrectionem; at cum Christus suam ipsius resurrectionem exhibuerit ceu pignus certum resurrectionis membrorum, mortemque vicerit non sibi solum, verum etiam membris, illud certo dici potest, integram non fore illius victoriam, expletamque voluntatem, nisi fideles resurgant.

Adde argumentum eodem e loco ductum, quo res omnino conficitur. Ex Christi Resurrectione missio illius, divinitas, veritas promissorum certo evincitur: pollicitus est autem fore ut suos in vitam revocet (26): revocabit igitur. Atque hac collectione demonstratur futura resurrectio nedum Fidelium atque Electorum, verum etiam impiorum, cum docuerit Christus, utrosque suprema generalis Resurrectionis die sibi Judici adfuturos (27); ac redituros in vitam tum qui bene tum qui male gesserint, illos coronandos gloria, hos judicio damnandos. Joan. 5. 29.

℣. 13. Si autem resurrectio mortuorum non est, fieri nequit, neque Christus resurrexit. Si dubia est Christi Resurrectio, incerta quoque est nostra (28).

℣. 14. Inanis est ergo prædicatio nostra: inanis est et fides vestra. Mendaces sumus, aut falsi Apostoli, vel insani & a ratione aberrantes; vosque temere creduli fidem incertæ rei adjecistis. Nos porro mendaciorum artifices dici non possumus; luculentissima quippe nostræ missionis nostrorumque dogmatum argumenta exhibuimus; vosque damnandi non estis aut præcipitis consilii aut temeritatis in credendo. Christus igitur resurrexit, nosque similiter resurgemus.

℣. 15. Invenimur autem et falsi testes Dei, Dei nomine & authoritate male abutimur, dum authore Deo asserimus, resurrexisse Christum, vosque pariter resurrecturos. Qui autem suspecti vobis esse possumus de gravi adeo scelere, ac perspicua Divini nominis profanatione? Ullum ne vobis locum præbuimus, ut hanc criminationem adversus nos strueretis? Hæc verba, *si mortui non resurgunt*, apud Veteres quamplures non leguntur (29).

℣. 17. Adhuc estis in peccatis vestris, quibus ablutos vos arbitrabamini Baptismo, qui figura est Resurrectionis Christi, omnemque vim ea Christi morte ac Resurrectione colligit (30).

℣. 18. Qui dormierunt in Christo, in Christianæ Religionis professione, in fide & spe resurrectionis (31); Martyres (32); qui vitam Jesu Christi causa profudere, perierunt. Mortem significat *dormire*; hoc enim verbo in eam significationem usi sunt Fideles, quod futuram Resurrectionem constantissime crederent. Eo utitur Apostolus in eamdem sententiam (33).

℣. 19. Si in hac vita tantum in Christo, &c. Apostolorum, Martyrum, piorum denique in hac vita sors plerumque sunt cruces, probra, inopia, labor. Si nulla post hanc vita est, miserrimi omnium procul dubio sunt: iniquus porro esset Deus, si omnium sanctissimi cæterorum miserrimi forent: altera igitur vita est, & mortui resurgent: secus, illorum felicitas foret imperfecta, si corpus, quod comes laborum fuit, nulla mercedis parte gauderet.

Ajebat Porphyrius (34), Apostolos lucri causa terram universam peragrasse; atque omnium vilissimos commodum sibi arbitratos vulgare novam legem, ex qua lucrum referrent, quæque impelleret credentes, ut eorum rebus consulerent: Apostolorum prodigia ex veneficio esse; hisce similia ab aliis gesta, puta a Magis Ægyptiis; & post Christum Jesum, ab Apollonio Thyanæo, & Apulejo. Magicis igitur artibus prodigia patrabant Apostoli, ut mulierculas credulas fallerent, quarum opes ipsi occupabant. Esto, respondet Hieronymiaster in Psalmos, Apostoli fuerint venefici, miracula lucri causa patrantes. Cur vero sese crucifigendos dedere? Cur suppliciis & morti se objecerunt? An lucri causa? Quis ob mortuum hominem hilari & libenti animo mortem subeat, crucemque ob crucifixum? Noverant illi, Jesum cruce peremptum fuisse, & prodigia defendendæ doctrinæ & divinitatis illius causa patrabant: quæ isthæc insania? Aliqua igitur præter hanc vitam spes illis erat, Æterna nimirum præmia præstolabantur.

℣. 20. Nunc (35) autem Christus resurrexit. De Christi resurrectione minime dubitatis, eamque nemo ex vobis negat: universæ mortuorum collectioni illud est Christus, quod conspersioni primitiæ, a quibus hæc sancta redditur, & Deo sacra. Ita cum Christus resurrexerit, id certum resurrectionis pignus Justis omnibus est (36). *Primogenitus* est *mortuorum*: eadem fratribus hac in re, quæ illi, conditio est: participes igitur futuri sunt resurrectionis. Impii quoque resurgent: at his resurrectio neque beneficium futura est, neque felicitas; quippe quibus non debetur tamquam membris & fratribus Christi: auctarium potius erit majestatis Christi, atque exuberantia meritorum mortis ipsius, qui gloriam sibi & ex felicitate Justorum, & ex impiorum suppliciis comparat (37).

℣. 21. Per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Quemadmodum Adami peccatum causa mortis posteris omnibus fuit (38); ita æquum est, ut Christi resurrectio beneficium resurrectionis illis promereatur; & Christi mors nihilo minus efficax sit in hominum salutem, quam Adami peccatum in perniciem fuit. Resurrectio debetur iis, qui credidere Christo, & quibus ipse promisit; datur cæteris, infidelibus etiam & malis, misericordiæ incremento; servato justitiæ jure, qua punitur scelus tum animi tum corporis suppliciis, cum utrumque in scelus concurrerit.

℣. 22. Sicut in Adam omnes moriuntur, &c. Homines universi in Adamo moriuntur tum animo tum corpore, animo, per peccatum originis; corpore, per naturalem mortem, qua omnes, nemine excepto, & justi & impii damnati fuimus. Homines universi ex parte in Christo resurgent, cum, nemine excepto, participes futuri sint resurrectionis, justi quidem ut æterna gloria fruantur; impii ut suppliciis addicantur æternis. Difficul-

[26] Matt. xxii. 15. 28. 30. Luc. xiv. 14. Joan. v. 28. Matt. xxv. 31. [27] Matt. xxv. 28. 31. 32. 33. [28] Vide Theodoret. Est. Grot. Men. [29] Ambrosiast. Iren. lib. 5. cap. 13. Tertull. Syr. Theodoret. Codd. Germ. Clarom. G. L. [30] Rom. vi. 4. Vide Theodoret. hic. [31] Est. Menoch. [32] Theodoret. Grot. [33] Act. vii. 60. 1. Cor. vii. 39. xi. 30. xv. 6. 1. Thessal. iv. 13. 14. 15. &c. [34] Porphyr. apud Hieronymiast. in Psalm. lxxxi. ad finem. [35] Nunc ponitur pro *sed*. Vide Rom. iii. 21. vii. 6. 1. Cor. v. 11. vii. 14. xii. 20. xiv. 6. [36] Est. Par. Piscat. Sclater. Vorst. Theodoret. hic: Τῇ ἀπαρχῇ δὲ πάντως ἀκολουθεῖ τὸ φύραμα. Ita & Chrysost. Εἰ δὲ ἀπαρχή, ἔσται πάντως καὶ τὸ φύραμα. Vide Clem. in Epist. [37] Coloss. i. 18. Apocal. i. 5. [38] Vide Rom. v. 14. 15. 16. 17. &c.

ficultatem, quæ ex parvulorum absque baptismo decedentium exitio, atque ex reprobis, præmium a Christo comparatum non assequentibus, ducitur, ita diluunt S. Augustinus (39), S. Leo (40), aliique Interpretes (41) nonnulli, ut Apostoli verba arctiore sensu explicent: Quemadmodum qui pereunt, omnes per Adamum pereunt; ita qui salutem vitamque consequuntur, per Christum Jesum consequuntur. Sive: Quemadmodum ii omnes, qui ad Adamum pertinent, omnes scilicet homines, in Adamo moriuntur; ita ii, qui Christi sunt, Electi scilicet, in ipso ad gloriam resurgent.

℣. 23. Unusquisque in suo ordine. Homines universi in sæculorum exitu resurgent, non omnes tamen simul, & confuse. Alii aliis præcedent. Veteris Legis Patriarchæ & Justi, Martyres & Electi ante impios ac reprobos resurgent. Christus Jesus tamquam major natu, & primitiæ omnium simul ad gloriam resurgentium est. Primus ipse surrexit, ejusque resurrectio nostræ pignus & argumentum est. Nonnulli veteris Fœderis justi una cum eo surrexere, teste Evangelio Matth. 27. 53. at hi qui primum cum Christo surrexere, iterum obdormiere in Domino; ac temporaria ipsorum resurrectio, generalis resurrectionis figura & specimen fuit. Suprema demum die homines universi eodem omnes tempore unoque ictu oculi resurgent 1. Cor. 15. 52. Primi prodibunt electi, ut ait Paulus 1. Thessal. 4. 16. resurgent scilicet, antequam eorum Christo in nubibus procedent; soli occurrent Domino, reprobis interim Domini adventum in terra expectantibus; eaque profectio, justorum scilicet, suo ordine distribuetur. Veteres Patriarchæ, Martyres, Apostoli, & qui peculiarem gloriam promeruerint, cæteris electis & Christianis, qui Domini adventum credidere, præibunt (42).

Græcus legit (43): *Quoniam qui Christi sunt, in præsentia*, vel *adventu ejus*. Qui ad Christum attinent, ejus servi & electi, supremo Judicii ejusque adventus die resurgent (44). Qui Christi sunt, hoc nomine comprehenduntur veteres Justi, qui in Christum fidem ac spem habuere, antequam is inter homines esset, uti animadvertit Theodoretus hic.

℣. 24. Deinde finis. Post hanc resurrectionem nulla deinde mutatio futura est, certusque omnibus tota æternitate status erit (45). Sunt (46) qui censeant, redituros tunc in vitam impios reprobosque: at Paulus hic horum resurrectionem nonnisi oblique perstringit, scribens, unumquemque suo ordine resurrecturum.

Cum tradiderit Regnum Deo et Patri. Jesus Christus, qua homo est, donatus fuit a Patre imperio Ecclesiæ, *quam acquisivit sanguine suo* (47). In sæculorum exitu, Christus illud ipsum imperium remittet, Patrisque pedibus subjiciet omnes, quos ipse acquisivit atque ad salutem duxit. Quodlibet tunc imperium, quælibet authoritas ac potestas hominum evertetur, omnesque Dei hostes ceu scabellum pedibus Omnipotentis supponentur. Hujusmodi locutiones, e Scripturis haustæ, illud solummodo innuunt, dæmonis, impietatis, erroris, hominum imperium eversum iri, unumque Deum tum ab Angelis tum ab hominibus & bonis & malis agnitum iri supremum Universi moderatorem. Hæc porro Imperia supremæ potestatis pars sunt & fluxio. In temporum fine nulla erit authoritatis divisio & scissio.

℣. 25. Oportet illum regnare, donec ponat, &c. Dixit mox, Christum Jesum redditurum Patri omne imperium: subdit hic, Filium, qua hominem simul & Deum, in Ecclesia regnaturum; qua Deum vero, in omnes creatas res tota æternitate, *donec* Pater inimicos omnes illi subjiciat; non quod ad illud usque tempus regnaturus non sit, & supremo tantum Judicii die regnum sit auspicaturus; sed quod ea die absolutius quoddam & perfectius imperium sit aditurus, quo tempore & dæmones & impii plane Christo subjicientur (48). *Donec* non semper certum ac definitum tempus indicat, sed aliquando etiam incertum; veluti hoc ipso in Psalmo cix. ex quo Paulus sententiam mutuatur: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*. An post id temporis regnaturus non est, neque in dextera Patris sessurus? Et apud Isaiam 22. 14. *Si dimittetur iniquitas hæc vobis, donec moriamini*. Nempe, vos ego morte feriam, ut sceleris pœnas luatis. Et in Evangelio Matth. 1. 25. Joseph *non cognoscebat Mariam, donec peperit filium suum primogenitum*. Nunquam ea usus est Josephus, neque ante neque post Jesu Christi ortum.

℣. 26. Novissima inimica destruetur mors (49). Christus Jesus imperium in homines universos exercebit: mors autem inter præcipuos inimicos est: cum cæteris igitur destruetur: atqui nunquam destrueretur, si nulla esset resurrectio: futura igitur est resurrectio corporum (50), & quidem generalis: secus, domita non foret mors, atque aliquis esset inimicus, Servatori minime subjectus.

℣. 27. Sine dubio præter eum, qui subjecit ei omnia. Ex numero eorum, quæ subjecta sunt Christo, omnino excipiendus est Pater, quia omnia illi tradidit. Hoc addidisse creditur (51) Paulus, nequis illum criminaretur, quod Christum Patri anteponeret; neve putarent Ethnici, tale Regnum ab ipso innui, quale ipsi tribuebant Jovi, qui pulso ejectoque in fortunatas Insulas Saturno, tum demum Cœlo potitus est.

℣. 28. Cum subjecta fuerint illi omnia, tunc et ipse, &c. Cum per resurrectionem inimici omnes Filii deleti fuerint, ipse demum Filius Patri subjicietur. Qui porro, cum illi æqualis sit, uniusque cum illo substantiæ? *Ego & Pater unum sumus*. Joan. 10. 30. Subjectus nimirum est vel unitate ipsa utriusque, per quam Filius in Deo est, & Deus in Filio, quin Filius illum Patris loco habere desinat, illique subjectus quodammodo est, nullo vel æqualitatis, vel potentiæ, vel majestatis infinitæ detrimento (52); vel Patri subjectus ex eo est, quod Ecclesia, mysticum Christi Corpus, Patri subdita est absolutissime (53); vel denique quod humana Christi natura, tametsi Verbo per hypostasim conjuncta, inferioris tamen per se Divinitati ordinis infinito intervallo est, adeoque Patri subjecta (54).

Ut sit Deus omnia in omnibus, quodlibet genu coram ipso flectatur, quæque hactenus Dei nomen usurpaverant, comprimantur omnia & subjician-

[39] August. lib. 13. de Civit. cap. 23. & Ep. olim 85. nunc 168. & Ep. olim 157. nunc 190. Vide & Bed. & D. Thom. [40] Leo Magn. Epist. 93. & serm. 15. de Passione Domini. [41] Est. Hesvæus, Tir. alii. [42] Vide Tertull. de Resurrect. carnis: *Unusquisque in suo ordine, scilicet quia & in suo corpore. Ordo enim non aliud quam meritorum dispositor*. Est. Grot. Tir. Menoch. Vide & Apocal. 20. 5.
[43] Ἔπειτα οἱ Χριστοῦ, ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. Ita Syr. Ambrosf. Hieronym. August. Primas. Codd. aliqui Latini. Vide Mill. & Est. [44] Theophyl. Est. Vide 1. Thessal. 17. 15. [45] Chrysost. Est. Menoch.
[46] Theophyl. Oecumen. Theodoret. [47] August. lib. de Trinit. cap. 8. Hilar. 11. de Trinit. Victor. Est. Tir. hic. [48] Theophyl. Oecumen. D. Thom. Est. [49] Ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος, *Ultimus inimicus destruetur mors*. Ita legunt Tertull. de Resurrect. carn. c. 51. Hieron. in Isai. xxiv. & xxvii.
[50] Est. Tir. alii. [51] Theophyl. Theodoret. alii. [52] Chrysost. hic, Theophyl. Oecumen. Ambrosiast. [53] Athanas. lib. de Humana Nat. a Verbo suscepta; Theodoret. hic; Greg. Naz. apud Theophyl. August. qu. 89. inter 83. [54] Hieronym. lib. 2. Dialog. advers. Pelagg. cap. 6. August. l. 5. contra Maxim. cap. 18. & lib. contra serm. Arian. cap. 37. qu. 89. inter 83.

ficiantur: quicquid rerum creatarum in cœlo terraque & inferis est, divinitatem illius infinitamque authoritatem vereatur; Filius ipse eo modo quo diximus, subjectus illi sit; infinitumque istud, absolutum, æternum, generale imperium nulla prorsus re perturbetur.

℣. 29. ALIOQUIN QUID FACIENT, QUI BAPTIZANTUR PRO MORTUIS? Si mortui non resurgunt, nullaque nobis spes post hanc vitam superest, quorsum baptismus pro mortuis acceptus? sive, quorsum lustrationes, quibus post funera quis abluitur? Ajunt, usos his lustrationibus Christianos, ut eluerent sordes, iisque significatam ceu symbolo resurrectionem (5). Censent alii (6), in usu fuisse, baptismo tingi loco hominis, quem Baptismi Sacramento non initiatum mors occupasset. Locum hunc integra Dissertatione expendimus.

℣. 30. UT QUID PERICLITAMUR OMNI HORA? Si nihil post vitam hanc præstolamur, nullaque expectanda est resurrectio, quorsum tam multis discriminibus occurrimus? At, inquies, satis præmii non est æterna felicitas, ut perpessionum omnium pretio comparetur? Tametsi autem resurrectionem non promitteret Christus, cætera bona, quæ promittit Religio, digna non sunt, ut ea comparandi causa, discrimina quælibet subeamus? Omnino: at quod tunc esset corporis præmium? Quorsum tam multis periculis corpus objiceres, si mercedis particeps ipsum quoque futurum non esset? Quis de capite, valetudine, quiete periclitari vellet; corpusque frigori, æstui, fami, cruciatibus exponeret ob felicitatem, quæ ad ipsum nulla ratione spectaret?

℣. 31. QUOTIDIE MORIOR, PER VESTRAM GLORIAM, FRATRES. Jurat Paulus per gloriam, quæ Corinthiorum conversione sibi apud Deum comparabatur: filii mei estis in Christo, corona mea, gaudium, gloria, suavissimum amoris mei ac benevolentiæ argumentum. Quam verum est; vos a me effusissime amari, tam vere assero, me quotidie mori, vel saltem paratum esse mori: adeo certus sum de futura resurrectione, tamque hanc vitam nihil facio (7). Græca quædam Exemplaria legunt (8): *Per nostram gloriam*; per gloriam, quam ex Fide nostra colligimus. At Vulgatæ Versioni favent Exemplaria quamplura manu descripta, Patresque Græci & Latini (9). Alia tamen Latina legunt (10): *Propter vestram gloriam*. Alia: *Pro gloria vestra*; errore manifesto. Colligit hoc ex loco S. Augustinus (11), per se culpa vacare jusjurandum, cum Paulus ipse per gloriam, ex Corinthiorum sanctitate sibi provenientem, juraverit.

℣. 32. SI (SECUNDUM HOMINEM loquor) AD BESTIAS PUGNAVI EPHESI, &c. Si naturalem dumtaxat vitæ amorem consulo, quorsum cum bestiis pugnavi Ephesi, si nulla est resurrectio? Cur hisce periculis me objeci, ob inanem alterius vitæ expectationem? Profecto si ea, quæ de nobis in vitam revocandis pollicitus est Christus, vera non sunt, fidem nihilo majorem cætera promerentur.

Lis est apud Interpretes de hac Ephesina Pauli pugna cum bestiis. Aliis (12) quippe creditur omnino damnatus, ut cum feris pugnaret, ob eamque rem in amphitheatro expositus, quamquam id sileat Lucas. Alii (13) ex ipso Lucæ silentio colligunt, Ephesinam hanc Pauli pugnam eam esse, qua is discrimen subiit ab argentariis fabris, ædiculas vel icunculas Dianæ Ephesiæ conficientibus Act. 19. 29. Hos autem bestias nuncupat eodem sensu, quo Martyr Ignatius *pardos* appellat milites, a quibus ducebatur; ipsumque apud Paulum 2. Timot. 4. 17. Nero *Leo* dicitur. Hæc tamen opinio, qua parte ad seditionis historiam spectat, defendi nequit, cum seditio Ephesina fabrorum in Paulum altero post hanc Epistolam anno contigerit. Vult etiam Scaliger, legendum in Græco (14): *Si pugnavi cum hominibus ad bestias Ephesi*. Huic tamen lectioni Codex nullus aut manu exaratus aut vulgatus typis favet. *Bestias* S. Hieronymus (15) interpretatur dæmonas, quorum artibus innumeri in Pauli exitium concitati fuere.

Maxime omnium simplex opinio est, Paulum bestiis in Ephesino theatro exponendum fuisse, antequam hanc Epistolam daret, atque omnipotenti Providentiæ ope discrimen evasisse. Idcirco autem neque Lucas in Actis, neque Paulus ipse, ubi labores suos & discrimina enumerat (16), hujus rei disertis verbis meminere, quod cum res effectu caruerit, silentio prætereunda videbatur. Procul dubio autem hujus loci verba sonant, bestiis exponi; atque ita accepere S. Chrysostomus, Theodoretus, Ambrosiaster, S. Cyprianus ep. 6. S. Hilarius in Auxent: Nicephorus l. 2. cap. 25. hist. Eccl. ex *Itineribus Pauli* longam hujus rei narrationem recitat.

Cum Paulus ab Ephesi Prætore Hieronymo datus esset in vincula, mox bestiis exponendus, illum mulieres duæ, Tabulla & Artemilla, noctu, Baptismum postulantes, adiere. Solutus ille vinculis, atque e carcere egressus, ad maris litus processit, easque ibi baptismo initiavit. In carcerem rediens, manus pedesque iterum vinculis inseruit, nemine rem sentiente. Eo deinde exposito, sævissimus in illum leo immissus est, qui statim ad illius pedes procubuit; itemque aliæ feræ singillatim immissæ. Eodem tempore vehementi adeo grandine pluit, ut spectatores multi necarentur. Resipuit Hieronymus, & baptismo tinctus est. Ita discrimen evasit Paulus. Vetus narratio est, at æque fabulosa.

MANDUCEMUS ET BIBAMUS; CRAS ENIM MORIEMUR. Laconicum proverbium (17), ab Epicuræis vulgo usurpatum. Cum nihil in altera vita nobis expectandum sit, volupe nobis ipsi faciamus, neque frustra laboribus fatigemur. Septuaginta (18) in Isaia eodem modo legunt; ex quo colligendum est, Paulum ex his potius, quam ex Epicuræis, mutuatum esse sententiam. Suam de resurrectione sententiam probat ex absurdis, quæ ex contraria opinione oriuntur.

℣. 33. NOLITE SEDUCI: CORRUMPUNT MORES BONOS COLLOQUIA MALA (19). Hæc vel ex Euripide, uti videtur Socrati Historico l. 3. c. 14. & Nicephoro l. 10. c. 26. vel ex Menandro, ut ajunt plerique (20), hausta fuere. Profanorum Scriptorum sententias interdum recitat Paulus (21). Ne decipiamini, o Corinthii: perniciosis hisce hominibus,

(5) Vide Ligfoot. hic. (6) Grot. hic. Vide ibidem Tertull. de Resurrect. carnis, & contra Marcion. & Ambrosiast. &c. (7) Vide Grot. Est. (8) Καθ' ἡμέτεραν ἀπόδειξιν, ἥν ἔχω ... καύχησιν. Ita impressi Codd. (9) Ita Steph. Codd. 4. Clarom. & S. Germ Borner Syr. Arab. PP. Græci & Latini passim. Vide Mill. & Est. (10) Ita edit. Sixti V. & quidam alii Vulg. libri. Vide Est. hic.
(11) August. lib. 1. de Sermone Domini cap. 17. & lib. de Verbis Apostoli cap. 18. & Ep. 89. nunc 157. n. 40.
(12) Ambrosiast. & Chrysost. Theodoret. hic, Pisc. Cornel. alii. (13) Theophyl Primas. Herve Baron. Grot. Hamm. Est. Vide Tertull. de Resurrect. carn. cap. 48. (14) Εἰ κατὰ ἀνθρώπους ἐθηριομάχησα ἐν Ἐφέσῳ, pro κατὰ ἄνθρωπον, *Secundum hominem*. (15) Hieronym. Præfat. in lib. 3. Exposit. Ep. ad Ephes. (16) 2. Cor. xi. 24. 25. &c. Vide Tillemont, Note 40. sur S. Paul. (17) Valla, Erasm. & MS. quoddam xii. sæculi, apud D. Bernard. de Montfaucon, Diar. Ital. pag. 212. Ἄκουε καὶ ἐν ἑτέροις ... Et alii Codd. apud Mill. hic habent ad marginem. (18) Isai. xxii. 13. Φάγωμεν, καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. Hebr. אכל ושתו כי מחר נמות (19) Φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί. Cyprian. Ep. 55. & lib. 3. Testim. *Corrumpunt ingenia bona confabulationes pessimæ*. (20) Ex Menandri Thaide. Grot. Est. alii. Hieronym. expresse Ep. 84. ad Magnum; & ad Demetriad. Ep. 8. & quid. Codd. hic, ad marginem. Vide Mill.
(21) Vide Act. xvii. ... & Tit. 1.

nibus, Resurrectionem negantibus, aures ne præbetote: hos fugite ceu pestem, qua mens, animusque vester vitiari potest: anguis prudentia cum illis utimini: nimia simplicitas inter homines hujusmodi tuta non est. *Bonos mores*. Græcus (22): Mores simplices, faciles deceptu, incautos.

℣. 34. EVIGILATE, JUSTI. Pestilentes hosce, Deum ignorantes, Epicuræorum vitam agentes, negataque resurrectione quodlibet flagitiorum genus sectantes, vitate. Græcus habet (23): *Expergiscimini juste, & nolite peccare*. Sive: *Expergiscimini* ab ebrietate *juste*, vere, ex animo; ac deinceps justitiam pietatemque colite (24). Statum hominum, resurrectionem negantium, nuncupat ebrietatem, ignorantiam, somnum, divinæ justitiæ oblivionem. Profecto in profundos hosce vortices nemo desertus, nisi cupiditatum ebrietate, somno ignorantiæ vel inertiæ, vel denique absoluta oblivione promissorum & justitiæ Dei, qui bona æterna promisit iis, qui fidem servaverint. Animi immortalitas, resurrectio & præmium justis in altera vita servatum arcte adeo cum Divinæ Justitiæ notione conjunguntur, ut harum altera negari nequeat, illæsa altera.

℣. 35. QUOMODO RESURGUNT MORTUI? Constituto resurrectionis dogmate, diluit objecta. *Quomodo resurgunt mortui? qualive corpore venient?* Idfieri posse, ægre intelligimus. Jamdiu futurum erit, cum corpora hominum pulvis merus fuerint: si autem corpus hac ipsa cum præsenti forma resurget, eadem ne, quæ nunc, necessaria nobis futura sunt? Ubi igitur promissa felicitas?

℣. 36. QUOD SEMINAS, NON VIVIFICATUR, NISI PRIUS MORIATUR. Id corporibus usuvenit, quod semini in terram jacto: statim putre fit semen; tum germen semine obvolutum explicatur, crescit, caulem, florem, fructum denique fert. Ita hominum corpora humo excipiuntur, putrescunt, diu cessant: at denique virtute sua Deus cum anima olim animante conjungit, formamque & vitam illis restituit. Veteres Rabbini (25) hac seminis comparatione passim utuntur, ut resurrectionem mortuorum doceant. Utitur quoque Christus apud Joannem XII. 24. *Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert*.

℣. 37. QUOD SEMINAS, NON CORPUS, QUOD FUTURUM EST, SEMINAS. *Seminas nudum granum*, ait Tertullianus de Resurrect. carn. c. 52. *sine folliculi veste, sine fundamento spicæ, munimento aristæ, sine superbia calmi: exurgit autem copia fœneratum, compagine ædificatum, ordine structum, cultu munitum, & usquequaque vestitum*. Ita credis tuum corpus mortale, corruptioni obnoxium, infirmum: per resurrectionem proditurum est immortale, gloriosum, expers corruptionis.

℣. 38. DEUS DAT ILLI CORPUS, SICUT VULT (26). Rerum initio Deus uniuscujusque arboris semen ea virtute instruxit, ut humo prius exceptum & putre factum, se ipsum generet multiplicetque Gen. I. 11. Idem quod tunc, agit adhuc divina voluntas & potentia in arboribus, cæterisque rebus a natura procreatis. Legebant Marcionitæ (27): *Deus dat illi spiritum, sicut vult: seminatur corpus animale, resurget corpus spiritale: seminatur in corruptione, resurget in incorruptione*. Quæ verba leguntur hic ℣. 43. & 44. nonnihil tamen diversa.

℣. 39. NON OMNIS CARO, EADEM CARO. Ais: In carne, quales sumus, resurgemus? rursus ne mortales erimus, & obnoxii corruptioni? Nequaquam. Necesse non est, ut quælibet caro corrumpatur: quam multa carnis genera in mundo cernimus? Unaquæque caro est, at non eadem. Quamobrem quod caro, qua induimur, mortalis est, ex eo non consequitur, mortalem fore carnem, quacum resurgemus. In resurrectione aberunt corruptionis principia, quibus nunc corpora nostra vitiantur: pœna in Adamum pronunciata, cessatura est: nulla erit contrariorum humorum mistio & pugna: pura caro futura est, expers corruptionis, gloriosa.

Aliter: Quemadmodum in natura diversæ sunt animalium carnes; ita in resurrectione ingens discrimen futurum est inter Beatorum & Electorum corpora, pro gloria, splendore, venustate, quibus illa vestientur (28); multoque majus inter Electorum corpora & Reproborum (29).

℣. 40. ET CORPORA COELESTIA, ET CORPORA TERRESTRIA. Versiculus hic & proxime consequens, idipsum quod dictum est, probant: quemadmodum discrimen inter corpora in natura est, ita futurum est in resurrectione (30); ipsumque discrimen ex singulorum meritis, gloria, beatitudine orietur: nam *in domo Patris Cœlestis mansiones multæ sunt*. Joan. 14. 2.

℣. 44. SEMINATUR CORPUS ANIMALE, SURGET CORPUS SPIRITALE. *Corpus animale* varie usurpatur: Patres tamen (31) & Interpretum optimi (32) pro *corpore mortali* usurpant, uti opponitur *corpori spiritali*, scilicet immortali. *Anima* in Scripturis passim (33) *vitam* significat, sive animam sentientem ac vegetantem, aliam a rationali. Hominis igitur corpus in præsenti hoc statu animale est; mortuum vero atque humo conditum, corpus animale est quod seminatur; non quod adhuc vivens & *animale* sit, sed quod fuerit, superstite denominatione. Post resurrectionem, corpus spiritale dicitur: non quod in spiritus naturam transeat, sed quod comparatum cum animali, quod nunc animamus, agilius futurum sit, subtilius leviusque, immortale, penetrans, exoneratumque iis omnibus, quibus corruptioni obnoxium; grave, mortuum redditur. In eo animus nullo labore aut impedimento aget; cupiditatum pondus ac libidinum, quibus ad terram trahitur (34), atque ad terrena inclinatur, non sentiet. *Corpus quod corrumpitur, aggravat animam, & terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem*. Sap. 9. 15.

SI EST CORPUS ANIMALE, EST ET SPIRITALE. Hæc verba in quibusdam Exemplaribus desunt (35). Græcus legit: *Est corpus animale, & est corpus spiritale*. Plura tamen Græca Exemplaria & Patres nonnulli Vulgatæ assentiuntur: *Si est corpus animale, &c.*

℣. 45. FACTUS EST PRIMUS HOMO ADAM IN ANIMAM VIVENTEM. Primus homo conditus est animatus & vivens. Illum spiritu ac vita instruxit Deus Gen. 2. 7. omnesque homines, ex eo genus ducentes, animati sunt ac vivi, corpus animale habent ac mortale. At Christus Jesus (36) *novissimus Adam in spiritum vivificantem*, vivifico spiritu

(22) Χρηστά. Chrysost. Εὐτράπελα: Theodoret. Κοῦφα, *Levia*. (23) Ἐκνήψατε δικαίως, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε. Ἀγνωσίαν γάρ Θεοῦ τινες ἔχουσι. Alii Ἐκνήψατε, δίκαιοι. Ita Clarom. & S. Germ. Latin. *Evigilate, justi*. Augast. Ambrosiaster & Hieronymiast. Sed alii Latini Codd. plurimi habent Juste; & ipse Ambros. in Psal. CXVIII. (24) Erasm. Grot. Est. Theodoret. Theophyl. (25) Rabb. Meir, in Gemar. de Synedrio, & R. Hya. Vide Grot. (26) Græc. impress. Καθὼς ἠθέλησε, *sicut voluit*. Ita & plures Latini. (27) Apud Author. Dialog. contra Marcion. sect. 5. p. 144. (28) Vide Est. Menoc. ex August. Beda, Lombard. Hervæo. (29) Tertull. de Resurrect. carn. cap. 52. *Alia caro hominis, id est, servi Dei, alia jumenti, idest, Ethnici. Alia volucrum, idest, Martyrum; alia piscium, idest, quibus aqua Baptismi sufficit*. (30) Vide Tertull. loc. cit. Ambrosiast. Est. alios. (31) August. Enchirid. cap. 91. lib. 12. de Genesi ad Litter. cap. 7. & lib. 13. de Civit. cap. 20. & PP. Græci. (32) Est. Grot. Tir. D. Thom. Cajet. Menoc. alii. (33) Genes. I. 20. 24. III. 7. IX. 4. 5. Levit. XVII. 11. 14. (34) Horat. lib. 2. sat. 2. (35) Millius & Erasmus hæc verba hic inepte addita arbitrantur. (36) Ita PP. & Interpp. passim. Rom. V. 15. 16. 17.

vita cumulata est. Resurrexit ipse, cunctisque Fidelibus spiritale corpus in Resurrectione promisit. Qui in eo per Baptismum ac Fidem orti sunt, si in ejus amore perseveraverint, ipsius gloriam consequentur. Primus homo posteros morti & peccato obnoxios procreavit, secundus Adam sanctos & immortales. *Spiritus vivificans*, quem nobis largitur, vel Spiritus Sanctus est (37), quo revocamur in vitam, & immortalitate donamur; vel anima ipsa, qua animamur dum vivimus (38), quæ suum in corpus rediens, nova illud vita multo perfectiore complet.

℣. 46. NON PRIUS QUOD SPIRITALE EST, SED QUOD ANIMALE. Adam præcessit Christo, gratiæ peccatum, mors resurrectioni. Rerum natura ea perfectissimis non incipit, Deo res ad perfectionem per gradus ducente. Ita ordine gratiæ, Lex imperfectior est Evangelio; prioribus succedunt gratiæ præstantiores: Deo servire incipis per timorem cum inchoato amore conjunctum, per amorem perfectum desinis. Primus homo corporis animalis pater est; Christus, corporis spiritalis. Corpus animale seminatur in terra; resurgit corpus spiritale, & beata immortalitate fruitur.

℣. 47. PRIMUS HOMO DE TERRA, TERRENUS: SECUNDUS HOMO DE COELO COELESTIS (39). Adam primus ex humo conditus, terrenus est, crassus, corruptioni & morti obnoxius; alter, Christus nempe ex Deo Patre genitus e tota æternitate, naturæ nostræ exuviis indutus, ac revocatus in vitam, necesse est sit cœlestis, æternus, omnipotens, immortalis. Constitutam hic a Paulo veritatem subodoratus est Philo. *Duplex*, ait in Allegor. *est hominum genus, cæleste & terrenum. Cœlestis homo, utpote ad imaginem Dei conditus, corruptionis & terrenæ substantiæ prorsus est experti; terrenus ex dividua materia constat, quam Moyses pulverem appellavit.*

℣. 48. QUALIS TERRENUS, TALES ET TERRENI. Qualis fuit primus Adam, mortalis, infirmus, innumeris laboribus obnoxius, tales in præsenti vita sunt filii: *& qualis cœlestis, tales & cœlestes* filii, immortales, in vitam restituti, nova vita viventes. Corpori nostro, per se vilissimo, novam prorsus formam inducturus est, ita ut corpori suo glorioso simile efficiat (40). Addit, ℣. 49. *Sicut portavimus imaginem terreni* hominis, *portemus* (Græcus (41) *portamus*) *& imaginem Cœlestis*. Quemadmodum omnibus moriendum est in Adamo, ita omnes in Christo Jesu resurgemus. Patres plerique, & Codices multi (42) favent Vulgatæ: Alterius Adami obedientiam & sanctitatem imitemur, ut resurrectionis promissorumque illius participes efficiamur. Favent huic explicationi ea quæ consequuntur.

℣. 50. CARO ET SANGUIS REGNUM DEI POSSIDERE NON POSSUNT. Carnalis homo, dum talis est, Resurrectione Jesu Christi gaudere nequit. Dum in præsenti vita versamur, atque hoc mortale corpus circumferimus, resurgere non possumus (43). Necesse est, semen creditum sit prius terræ, & putruerit, quam germen & fructum ferat. Vel, morali sensu, junctumque cum ℣. 49. ex Vulgata (44): *Caro & sanguis*, ecta carnis & sanguinis, ut opponuntur spiritui, rationi ac pietati, Dei Regno nunquam potientur (45); nisi spiritus carni succedat, virtus ac pietas, Fides & Charitas operibus carnis, de quibus Apostolus Galat. 5. 19. *Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, &c. Et his similia, quæ prædico vobis, quoniam qui talia agunt, Regnum Dei non possidebunt.*

℣. 51. ECCE MYSTERIUM DICO VOBIS: OMNES QUIDEM RESURGEMUS, SED NON OMNES IMMUTABIMUR. Resurrectione donabuntur tum boni tum mali; e malis beatam illam mutationem, quam sortientur electi, non sentient. Dei scilicet Regnum non possidebunt, gloria non induentur, neque instruentur nobilissimis iis proprietatibus, quibus in Cœlo Beati (46). *Ita ut incorruptio omnium resurgentium sit, gloria autem atque mutatio propria Sanctorum*, ait Dydimus apud S. Hieronymum. Optabile iis bonum non est Resurrectio, sed malorum pessimum, cum eo majore supplicio probeque idcirco sint obruendi. Hanc Vulgatæ lectionem, quam explicavimus, servant Codices optimi (47), veterumque Patrum quamplures (48); eaque vulgatissima ac ferme sola apud Latinos fuisse videtur.

Legunt alii (49): *Dormiemus*, sive *moriemur omnes, sed non omnes mutabimur*. Hæc sententia nullo negotio explicatur ex iis, quæ diximus. Universi quidem homines morientur, et non omnes ad æternam gloriam resurgent.

Denique Græcus vulgatus, vetustique Codices plerique, Patres & Interpretes ferunt (50): *Omnes quidem non dormiemus*, seu non moriemur, *omnes vero mutabimur*. Cum in terras suprema die venerit Christus, superstites adhuc homines inveniet, qui vel non morientur, vel saltem non putrescent, ut ii, qui diu antea obierint: *sed omnes mutabuntur*, & induentur gloria, si digni fuerint. Ad beatam immortalitatem cum corpore humanis vitiis obnoxio non transibunt, sed mutabuntur, gloriaque induentur non secus atque ii, qui ex pulvere sepulcri revere redierint. Hoc Paulus mysterium nuncupat; pertinetque ad ea, quæ idem scribit infra ℣. 52. & in prima ad Thessalonicenses IV. 15. suprema scilicet die fore pios homines adhuc superstites, qui mortem non experti, sed beatam solummodo mutationem, de qua hic, Christo Jesu supremo Judici occurrent (51).

Qui vero hoc quod ait Apostolus, *Non omnes moriemur*, componatur cum frequenti adeo Scriptu-

---

(37) Chrysost. Theophyl. Method. Oecumen. Tertull. de Resurrect. carn. 35. Ambrosiast. hic. (38) Aug. Beda Haym. alii Latini D. Thom. Est. Cajet. (39) Græc. impress. Ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Codices tamen multi & Patres non legunt, ὁ Κύριος. (40) Philipp. III. ult. (41) Καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου. (42) Vide Var. Lect. Mill. hic. (43) Est. Grot. Menoc. Tirin. Hammon. Vorst. Sclater. (44) Vide August. Epist. olim 146. nunc 205. ad Consentium; Est. alios passim, utrumque sensum exponentes. (45) Vide Rom. VIII. 13. *Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis*. Galat. V. 16.
(46) Diodor. Tharsens. Apollinar. Origen. Dydimus, apud Hieron. Epist. ad Minervium & Alexand. Vide & August. lib. 20. de Civit. c. 20. Tertull. lib. de Resurrect. carnis. Alii Latini. (47) Claram. S. Germ. Velez. S. Cyrill. teste Gagn. (48) Tertull. de Resurrect. carn. c. 42. Hilar. in Psal. CXVIII. Ambrosiaster hic; Ambros. in Hexaem. lib. 4. cap. 4. & lib. 5. c. 21. Hieronymiast. hic; & Hieron. Ep. ad Miner. ad finem; August. plurib. locis, qui in plerisque Latinis haberi dicit; qu. 3. ad Dulcit. Fulgent. Rufin. Beda, Gennad. Philo Carpat. Vide Mill. hic. (49) Πάντες μὲν οὖν κοιμηθησόμεθα, ἀλλ' οὐ πάντες ἀλλαγησόμεθα. Ita Alexand. Colb. 7. Boerner. G. L. Codd. Græci aliquot. Totib. Oecumen. Hieronymiast. hic; Hieronym. Ep. ad Minervium; Codd. Latini aliqui, teste August. lib. 20. de Civit. cap. 20. qui & Ep. olim 146. nunc 205. notat eam lectionem fuisse Codd. Græc. Æthiop. Didym. apud Hieronym. Epist. ad Minervium & Alexand.
(50) Πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα. Ita Codd. aliqui Gr. teste Oecumen. Hieronymiast. Hieronym. Acacio. Codd. aliqui Latini, teste Didymo. MSS. plerique omnes Græci. Syr. Arab. Origen. Theod. Heracl. Apollinar. Didym. Diodor. Tharf. Author Resp. ad Orthodox. quæst. 21. & 102. Theodor. Chrysost. Theodoret. Theophyl. Oecumen. Auth. Dialog. contra Marcionit. Method. apud Phot. Hieronym. in Isai. 51. Vide Mill. hic. (51) Vide Erasm. Zeger. Est. Grot. Druf. Vorst. Pisc. aliot plures.

pturarum dictato (52), constitutam esse omnibus generatim hominibus mortem? Tertullianus (53), S. Chrysostomus (54), Theodoretus, S. Hieronymus (55), Theodorus Heracleota, Apollinarius, apud S. Hieronymum in Epistola ad Minervium & Alexandrum, & Cajetanus ajunt, non omnes morituros, uti velle videtur hic locus. At alii plerique censent (56), omnes quidem ad breve tempus morituros, ut statim resurgant. Horum mors somnus futura est levissimus brevissimusque, alius plane a communi morte, qua corrumpimur, & horroris argumentum efficimur.

Quod hic dixi de textu græco ferente: *omnes quidem non dormiemus*, non est ita accipiendum, ac si repugnaret sententiæ epistolæ ad Hebræos IX. 27. *Statutum est hominibus semel* mori, transitus enim a vita mortali ad immortalem, de quo ibidem egimus, perinde accipi potest, tamquam si vera mors esset. Cum vero in 1. Thessal. IV. v. 17. scripsi sententiam eorum, qui tenent homines, qui vitam mortalem spiraverint, quo tempore Christus veniet, nequaquam obituros ea plane morte, qua nos morimur, nec redigendos fore in faciem conditos in sepulcro; quam plane sententiam in nullo fidei repugnare censui; hæc inquam eo modo exponenda sunt, quemadmodum hic explicavi de transitu a vita mortali ad immortalem, qui sane transitus genus est mortis, minus tamen quam vulgaris mors, terribilis, & doloribus minus obnoxiæ.

℣. 52. In momento, in ictu oculi ... nos immutabimur; sive, ad brevissimum tempus dormiemus, statim resurrecturi, uti diximus: vel, mortis expertes, statim uno ictu oculi, ex mortalitatis statu ad immortalitatem transferemur, ut Græcis Patribus placet. Nihil hactenus hac de re definivit Ecclesia, atque ex duabus hisce sententiis alterutram, quæ magis arrideat, sequi licet.

Tubæ clangor, ab Apostolo hic & 1. Thessal. 4. 15. commemoratus, omnibus ubique terris exaudiendus, quo mortui e sepulcris revocentur, acris fortasse & acutus futurus est, qualis olim in vertice Sinai, Deo Legem Moysi dante Exod. 19. 16. vel quale sonorum tonitru, Divinæ jussionis indicium, ac veluti Divina vox, mortuos vocans; quemadmodum Christus Lazarum e sepulcro evocavit, cum illum in vitam restituit. Joan. 11. 43.

In Ictu Oculi. Legendum suspicor, *in Nictu oculi*.

℣. 53. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem. Ita de corpore loquitur, quasi pellem digitis prehendens indicansque (57). Corpus hoc ipsum, quod nunc morti obnoxium est & corruptioni, aliquando immortalitate induendum est, mutata, ut ita dicam, natura, antequam in Gloriam perveniat. Ex mortali & corruptibili, incorruptum & immortale fiat, necesse est.

℣. 54. Absorpta est mors in victoria. [55.] Ubi est, mors, victoria tua? Cum vel restituti in vitam, vel mutati fuerimus, uti scripsit supra ℣. 51. tunc mortis imperium penitus eversum cadet; impleraque cernentur ea Scripturæ verba: *Absorpta est mors in victoria*, seu per victoriam. Locus hic ex Isaia est (58), ubi in Hebræo legimus: *Absorbuit mortem in perpetuum*. Vel, ex Septuaginta (59): *Absorbuit mors victrix*; quam versionem cum Paulus cum sententia sua componere non posset, ad Hebraicam veritatem confugit, eamque non ad verbum quidem, sed non præter sensum reddidit (60).

℣. 55. Ubi est, mors, victoria tua? Locus hic ex Osee est, ubi in Hebræo (61): *Ero mors tua, o mors; ero morsus tuus, o inferne*. At Septuaginta, Syrus & Arabs assentiuntur Paulo (62): *Ubi causa tua, o mors? Ubi stimulus tuus, inferne, o sepulcrum?* Aquila & quinta Editio (63): *Ubi sunt sermones tui, o mors?* Syrus: *Ubi victoria tua, o mors?* Arabs: *Ubi dolor tuus*, &c. Græca Pauli exemplaria verborum ordinem nonnihil invertunt (64): *Ubi tuus, o mors, stimulus? Ubi tua, o inferne, victoria?* Non semel animadvertimus, Apostolum recitare ex Scripturis sententias, verbis parum studiose servatis. Post generalem omnium resurrectionem, nullus erit morborum, mortis, corruptionis, sepulcri metus; ista quippe Dei Filius in omnium utilitatem absolutissime superavit.

℣. 56. Stimulus autem mortis peccatum est: virtus (robur) vero peccati Lex. Mortem exhibet Apostolus ceu anguem, sive hostem aculeo armatum. Aculeus peccatum est. Deo non obtemperans Adam, arma in se ipsum suppeditavit morti, quæ deinde ipsum invasit ac feriit. Porro peccati robur, malignitas, vis in Lege sita est. Qui istuc? Lex nimirum Dei vetans, peccato occasionem præbuit, mala hominis voluntate sollicitata, detectoque voluntati malo, quod ipsa ignorabat, at minime suppeditatis viribus, quibus illud vitatur & vincitur (65). Vide Epistolam ad Romanos (66). Gratia, dum vivimus, unicum præsidium est adversus peccati vires, mortem animæ inferentes; in altera autem vita, morte ac mortis appendicibus liberi in perpetuum per resurrectionem efficiemur.

℣. 57. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Jesum Christum. Homines universi sub peccati mortisque servitute tenebantur: illos per Christum liberavit Deus; atque ipse Christus mortem subiit, ut necessaria saluti auxilia singulis nobis compararet; resurrexit, ut resurrectionis beneficium & gloriam nobis acquireret.

℣. 58. Estote et immobiles: abundantes in opere Domini. Constantes estote immobilesque, ac solertissime in illud incumbite, ut Christiani hominis perfectionem & officia expleatis, cum docuerim, laborem vestrum mercede non cariturum, vosque olim in Cœlo gloriosos fore.

(52) Genes. III. 19. Rom. V. 12. Heb. IX. 27. *Statutum est hominibus semel mori: post hoc autem, judicium*, hic, ℣. 55. (53) Tertull. de Resurrect. carnis c. 41. 42. (54) Chrysost. Theodoret. Theophyl. &c. hic. (55) Hieronym. Ep. ad Marcellam. (56) Vide, si placet, August. lib. 20. de Civit. c. 20. Oecumen. hic; alios, maxime e Latinis, apud Est. hic. (57) Tertull. de Resurrect. carnis. *Cum dicit, istud corruptivum, & istud mortale, carnem ipsam tenens dicit; certe illud, nisi de subjecto, nisi de comparenti pronuntiasse non potuit*. Ita & Theodoret. hic. (58) Isai. XXV. 8. בלע המות לנצח (59) Septuag. Κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας. (60) Vide Chald. Syr. Arab. & Interpp. in eum locum.

(61) Osee XIII. 14. אהי דבריך מות אהי קטבך שאול Sym. Ἔσομαι πληγή σου. (62) Septuag. Ποῦ ἡ δίκη σου, θάνατε, ποῦ τὸ κέντρον σου, ᾅδη. (63) Ποῦ εἰσὶν οἱ λόγοι σου. (64) Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ᾅδη, [alii θάνατε], τὸ νῖκος; pro, *Ubi est, mors, victoria tua?* Veteres multi legunt: *Ubi est, mors, contentio tua?* Legebant νεῖκος, pro, νῖκος. Vide Est. (65) Est. Menoc. Tir. Vuist. Grot. alii.

(66) Rom. III. 20. V. 13. VII. 8. 9. 10.

CA-

CAPUT XVI.

Corinthios monet, ut Palæstinæ pauperum curam gerant. Pollicetur sese ad illos venturum. Excusat quod Apollo non venerit. Timotheum & Stephanæ domum illis commendat. Epistolam salutationibus claudit.

Ỳ. 1. DE collectis autem, quæ fiunt in sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite. 2. Per unam sabbathi unusquisque vestrum apud se seponat, recondens quod ei bene placuerit: ut non, cum venero, tunc collectæ fiant. 3. Cum autem præsens fuero: quos probaveritis per epistolas, hos mittam perferre gratiam vestram in Jerusalem. 4. Quod si dignum fuerit, ut & ego eam, mecum ibunt. 5. Veniam autem ad vos, cum Macedoniam pertransiero: nam Macedoniam pertransibo. 6. Apud vos autem forsitan manebo, vel etiam hyemabo: ut vos me deducatis, quocumque iero. 7. Nolo enim vos modo in transitu videre, spero enim me aliquantulum temporis manere apud vos, si Dominus permiserit. 8. Permanebo autem Ephesi usque ad Pentecostem. 9. Ostium enim mihi apertum est magnum, & evidens: & adversarii multi. 10. Si autem venerit Timotheus, videte, ut sine timore sit apud vos: opus enim Domini operatur, sicut & ego. 11. Ne quis ergo illum spernat: deducite autem illum in pace, ut veniat ad me: expecto enim illum cum fratribus. 12. De Apollo autem fratre vobis notum facio, quoniam multum rogavi eum, ut veniret ad vos cum fratribus: & utique non fuit voluntas, ut nunc veniret: veniet autem, cum ei vacuum fuerit. 13. Vigilate, state in fide, viriliter agite, & confortamini. 14. Omnia vestra in charitate fiant. 15. Obsecro autem vos, fratres, nostis domum Stephanæ, & Fortunati, & Achaici, quoniam sunt primitiæ Achajæ, & in ministerium Sanctorum ordinaverunt seipsos. 16. Ut & vos subditi sitis ejusmodi, & omni cooperanti, & laboranti. 17 Gaudeo autem in præsentia Stephanæ, & Fortunati, & Achaici: quoniam id, quod vobis deerat, ipsi suppleverunt: 18. Refecerunt enim & meum spiritum, & vestrum. Cognoscite ergo, qui hujusmodi sunt. 19. Salutant vos Ecclesiæ Asiæ. Salutant vos in Domino multum Aquila, & Priscilla cum domestica sua Ecclesia: apud quos & hospitor. 20. Salutant vos omnes fratres. Salutate in vicem in osculo sancto. 21. Salutatio mea, manu Pauli. 22. Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema, Maran-Atha. 23. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. 24. Charitas mea cum omnibus vobis in Christo Jesu. Amen.

Ỳ. 1. DE COLLECTIS (1) AUTEM, QUÆ FIUNT IN SANCTOS. Ab Apostolis in Hierosolymitano Concilio tradita fuerat Paulo provincia colligendi pecunias, ad pauperes Palæstinæ mittendas Galat. 2. 10. Functus erat studiosissime hoc munere; multasque colligi jusserat in Galatia & Macedonia, atque ipse una iturus erat cum iis, qui collectas deferrent. Profectus est, eaque in profectione captus est a Judæis Act. 24. 17. Galatarum exemplum proponit Paulus Corinthiis, ut illorum charitatem pietatemque excitet erga Hierosolymitanos fratres, qui multa ex Judæis pertinacibus Christoque inimicis pertulerant.

Ỳ. 2. PER UNAM SABBATHI (2), UNUSQUISQUE VESTRUM APUD SE SEPONAT id, quod pauperibus largiri decreverit. Prima hebdomadæ dies Dominica est, nunquam non religioni habita, sacrisque cœtibus destinata apud Christianos, obsequio Resurrectionis Jesu Christi, quæ eam diem consecravit (3). Meminit diserte Tertullianus in Apologet. pecuniæ a singulis in Ecclesiæ depositum corrogatæ singulis hebdomadibus vel mensibus, in usum pauperum, orphanorum, senum; atque adhibendæ in mortuorum sepulturam, vel subsidium Martyrum, in exilium vel ad metalla ejectorum. *Modicam unusquisque stipem menstrua die, vel cum velit, & si modo velit, & si modo possit, apponit. Nam nemo compellitur, sed sponte confert. Hæc quasi deposita pietatis sunt.* Hæ, de quibus Paulus, in privatis uniuscujusque Christiani ædibus seponebantur, quod forsasse communis adhuc Ecclesia illis non esset, in quam de more convenirent.

Ỳ. 3. QUOS PROBAVERITIS PER EPISTOLAS, HOS MITTAM in Palæstinam, ut stipem collectam deferant. Scilicet, nisi Corinthum ipse venero, literas ad me datote, monentes, quos elegeritis; eosque ego Jerosolymam mittam vestro nomine & meo. Vel, mutato punctorum ordine (4): *Quos probaveritis, cum literis hos mittam.* Seu denique: Mittam cum literis vestris & meis. Solebant enim commendatitiæ literæ Fidelibus dari ad Christianos regionum, ad quas ii proficiscebantur. Hæc ex-

(1) Περὶ δὲ τῆς λογίας, &c. Theodoret. *Λογίαν λέγει τὴν συλλογὴν τῶν χρημάτων.* Collectas Paulus non raro nuncupat *εὐλογίας*. At Codices MSS. & typis vulgati uno assensu hic ferunt, *λογία*. (2) *Una sabbathi* ponitur pro, *prima sabbathi*; *Sabbathum* pro tota hebdomade, apud Hebræos. (3) *Κατὰ μίαν σαββάτου, τουτέστι κυριακήν.* Chrysost. Vide Justin. Apolog. 2. Tertull. Apologet. cap. 39. Ambrosiast. Theodoret. hic. Apoc. 1. 10. *Dies Dominica.* (4) *Οὓς ἐὰν δοκιμάσητε, δι' ἐπιστολῶν τούτους πέμψω.* Ita Chrysost. Theodoret. Syr. Arab. Æth. Grot. Men. Haymo, &c.

explicatio maxime omnium proclivis videtur.

ỹ. 4. SI DIGNUM FUERIT: si ea fuerit pecuniæ summa, ut e me ipso perferenda sit Hierusolymam, una proficiscar (5).

ỹ. 5. VENIAM AD VOS, CUM MACEDONIAM PERTRANSIERO. Ex altera ad Corinthios Epistola 1. 16. discimus, decrevisse Apostolum Epheso statim migrare Corinthum, Corintho in Macedoniam, ex Macedonia denuo Corinthum, ac denique in Judæam. At mutata sententia, Corinthios invisere statim noluit, ut tempus Corinthiis relinqueret auferendi vitia, quorum causa illis subiratus esse videbatur; neque spes illum fefellit. Profectus Corinthum Titus, summo obsequio exceptus est, rediensque ad Paulum, qui Epheso in Macedoniam migraverat, sub finem mensis Maii anni LVII. narravit, quo statu esset Corinthiorum Ecclesia. Alteram igitur ad Corinthios Epistolam dedit Paulus, ac per Titum misit. Denique sub exitum anni LVII. ad illos venit Act. xx. 2. anno post priorem Epistolam elapso.

ỹ. 6. APUD VOS AUTEM FORSITAN MANEBO, VEL ETIAM HYEMABO. Profectus Corinthum Paulus sub anni exitum, trimestrem ibi moram duxit, sive in urbe, sive in oppidis urbi vicinis. Discessit circa Festum Paschatis, quod eo anno ad diem VIII. Kalendas Aprilis contigit. Pascha Philippis, Macedoniæ oppido, celebravit (6). Ita hyemem apud Corinthios egit. *Forsitan* hyematurum se apud eos dicit; quod fortasse certo non sciret, esset ne promissa expleturus (7). Non semper Divino lumine Prophetæ illustrantur.

ỹ. 8. PERMANEBO AUTEM EPHESI USQUE AD PENTECOSTEN. Epheso discedere coactus fuit seditione Demetrii argentarii, qui populum in Apostolum concitavit: qua in seditione Paulus periculum capitis subiit (8). Inde abiit circa mensem Maji, anni LVII. paulo post Pentecosten (9).

ỹ. 9. OSTIUM ENIM MIHI APERTUM EST, MAGNUM ET EVIDENS (10). Ephesinos vicinosque accolas optime animatos video erga Evangelium. Docilem maxime populum mihi exhibuit Deus (11): quemquam circumstrepunt *adversarii multi*, tum ex Judæis, progressum Evangelii inter Gentiles ægre ferentibus, tum ex Gentilibus multis, veritati repugnantibus. Hos tamen non terreor: omnia nihili facio, modo prædicetur Christus, dociles que & pie animatos auditores alibi inveniam.

ỹ. 10. SI VENERIT TIMOTHEUS, VIDETE, UT SINE TIMORE SIT APUD VOS. Antequam ab Asia discederet Paulus, præmisit Timotheum discipulum cum Erasto in Macedoniam (12), jussum petere Corinthum, atque inde ad se Ephesum proficisci. Eo consilio misit fortasse, ut collectas pecunias Jerosolymam mittendas pararet. Monet itaque Corinthios, ut cum honore ipsum excipiant, cumque ita se gerant, ut securus ac sine metu apud ipsos versetur; securus autem tum ab externis, tum a domesticis, qui adolescentiæ causa ipsum aspernari possent, aut satis fidei & obsequii erga illum non exhibere (13). ỹ. 11. *Nequis illum spernat*.

ỹ. 11. DEDUCITE AUTEM ILLUM IN PACE. Omnia humanitatis officia illi exhibete (14); cumque is redire voluerit, securum deducite, ad portum usque honoris causa illum prosequimini, omnibusque cum amoris significationibus dimittite (15). Verebatur fortasse Paulus, ne ob dissidia, quibus tunc Ecclesia Corinthiorum scindebatur, & ob acriores Epistolæ hujus sententias, in simultates, contemptum, injuriamve aliquam Discipulus incurreret.

ỹ. 12. DE APOLLO AUTEM, &c. Compertum est, Apollo Corinthiis nunciasse Evangelium, & rigasse ea, quæ severat Paulus (16). Hic deinde Ephesum venit, ibique amicissime cum Paulo egit; aderatque, cum hæc Epistola scriberetur. Plurimum profecto profutura erat ejus præsentia sedandis Corinthiorum tumultibus; quamobrem illum enixe rogavit Paulus, ut eo se conferret: at minime persuasit. Illum fortasse deterrebant dissidia, quæ sui causa inter ipsos erant: *Non fuit voluntas, ut nunc veniret*. Hæc verba nonnulli (17) ita interpretentur, ut censeant, noluisse Deum ut eo pergeret. At multo probabilius est, fuisse tunc ipsi Apollo rationes, cur cessaret (18).

Addit Apostolus, *venturum Apollo, cum ei vacuum fuerit*. Sunt (19) qui censeant, Apollo fuisse alterum ex duobus ab Apostolo missis Corinthum cum Tito sub dimidium anni LVII. quos ille & Apostolos, nempe Ecclesiarum Legatos, & Jesu Christi gloriam nuncupat (20). De altero ex duobus agens ait, hujus studium ac sedulitatem multis in rebus sibi esse perspecta. Putat S. Hieronymus (21), Apollo rediisse Corinthum, ubi dissidia, causa sui nata, quievisse intellexit.

ỹ. 13. VIGILATE, STATE IN FIDE, &c. Vigiles estote, neque vos falsorum Apostolorum Doctorumque fraudibus capi patiemini: constantes servate Fidem, quam a nobis accepistis, neque vos quolibet doctrinæ vento agi sinite.

ỹ. 14. OMNIA VESTRA IN CHARITATE FIANT. Dissidia, lites, partium studia omnino proscribite (22): una omnium mens unusque animus esto in Christo Jesu. Qui fortes sunt, infirmos ferent; & unusquisque fratrum institutioni & exhortationi studeat.

ỹ. 15. NOSTIS DOMUM STEPHANÆ, &c. Tres hi Ephesum venerant, ut Paulum inviserent, iisque Corinthum redeuntibus deferendam hanc Epistolam is dedit, monens Corinthios, ut ipsos magnopere observarent, *quoniam sunt primitiæ Achajæ, & in ministerium Sanctorum ordinaverunt seipsos*. Nonnulli Græcum reddunt (23): *Noscite domum Stephanæ*, observate. Favet huic versioni versiculus 18. Græcus vulgatus unius Stephanæ meminit; Codices tamen multi manu descripti (24) subtexunt *Fortunatum*; adduntque alii (25) *Achaicum*, desumptum ex ỹ. 17. hujus Capitis. Stephanes ejusque familia primitiæ erant Achajæ. Idem ne dicendum sit de Fortunato & Achaico, ignoro.

ỹ. 16. UT ET VOS SUBDITI SITIS EJUSMODI: ut debitum ejusmodi hominibus obsequium, iis deferatis, obsequamini, colatis, audiatis, imitemini: digna quippe est illorum sedulitas ac sanctitas, ut summo illos obsequio prosequemini. Timere videtur Paulus, ne illos in patriam reduces arguant Corinthii, quod authores sint exprobrationum, quibus epistolam aspersit; illasque habeant ceu homines, qui res in Ecclesia gestas maligne narraverint (26).

ỹ. 17. IN QUOD VOBIS DEERAT, SUPPLEVERUNT. Obse-

(5) Theodoret. Est. Men. Grot. (6) Act. xx. 3. Chrysost. hom. 43. Tillemont sur S. Paul. art. 34.
(7) Theophyl. (8) Act. xix. 23. & seq. (9) Tillemont, Note 48. sur S. Paul.
(10) Θύρα μεγάλη ἢ ἐνεργής, *Ostium magnum & efficax*. Alii: Μεγάλη ἢ ἐναργής, *Magnum & evidens*. Ita Clarom. S. Germ. Bornet. in Lat. Ambrosiast. August. Hieronymiast. hic. Sed Codd. omnes Græci & Patres, etiam Codd. S. Germ. & Clarom. in Græco ἐνεργής. Mill. hic. (11) Chrysost. hic, homil. 43. Hic ἐνεργής, fortasse ponitur ut sit *efficax*, *utilis*, *patens*, ut opponatur ostio in rem nullam utili, solius spectaculi causa, per quod nullus est transitus. (12) Act. xix. 22. & 1. Cor. iv. 17. (13) Vide 1. Timoth. iv. 12. *Nemo adolescentiam tuam contemnat*. (14) Theodoret. (15) Confer Act. xx. 38. *Deducebant eum ad navem*. Act. xxi. 5. (16) 1. Cor. III. 5. 6. (17) Theodoret. Theophyl. Oecumen. Cod. Epist. Bibl. Bodl. Θέλημα Θεοῦ. (18) Est. Grot. Men. Tir. (19) Theodoret. in 2. Cor. VIII.
(20) 2. Cor. VIII. 22. 23. (21) Hieron. in Tit. III. (22) Vide Sup. VIII. 1. XIII. 1. & seq. XIV. 1. &c. Grot. Men. Tir. Theodoret. (23) Οἴδατε τὴν οἰκίαν Στεφανᾶ. Quæ verba idem sonant ac ἐπιγινώσκετε οὖν τοὺς τοιούτους, ex ỹ. 18. (24) Alexand. Clarom. S. Germ. &c. Copht. Theodor. alii.
(25) Ambrosiast. Hieronymiast. Bornet. G. L. (26) Theodoret. ad ỹ. 18. Theophyl. & Chrysost.

Obsequium mihi exhibuerunt & solatium, vestramque erga me benevolentiam testati sunt: vos quodammodo in ipsis vidi. Grotius explicat Græcum (6): *Certiorem me fecere de vestris morbis*; vitia, quibus Ecclesia vestra obscuratur, narravere: quod ipsi narrare debuistis, ad me detulerunt. Confer 2. Cor. IX. 12.

℣. 18. Refecerunt et meum Spiritum et vestrum (7). Animum meum recreavere, de vobis aliqua nunciantes, atque occasionem scribendi ad vos & docendi præbuerunt. Aliter: Recreavere spiritum meum, qui & vester est, cum omnes unius charitatis vinculis conjuncti, eodemque Spiritu Sancto animati simus (8).

℣. 19. Salutant vos Ecclesiæ Asiæ, Ephesina præsertim, ex qua tunc literas dabat Apostolus. Tunc fortasse in urbe Epheso erant aliqui ex Ecclesiis Galatiæ, Lycaoniæ, Phrygiæ, sive aliarum, quarum nomine Paulus salutem dicit Corinthiis.

Aquila et Priscilla, apud quos et hospitor, utpote artis socius, ac tentoriorum sutor Act. 18. 2. Horum hospes fuit Paulus in urbe Corintho: cum autem usque Ephesi comites illi esse voluerint, probabile est, Paulum apud ipsos mansisse: adhuc tamen incerta res est; Græcus enim vulgatus, vetostique Codices permulti, ac Patres Græci eam silentio premunt. Legitur tamen in Codice Claromontano, & S. Germani Pratensis (9), apud Ambrosiastrum, Hieronymiastrum in Pauli Epistolas, & in Latinis Exemplaribus plerisque. Addit Paulus: *Cum domestica sua Ecclesia*; quo nomine sive Aquilæ familiam, quæ ad Christum transierat universa (10), sive Fideles intelligit apud illum convenientes, cœtumque ibi celebrantes, ut Dei verbum audirent. Conditus quodammodo Fidelibus locus erat, quo ad Paulum ipsumve Aquilam audiendum coibant.

℣. 20. Salutate invicem in osculo sancto. Servabatur id in primorum Christianorum cœtibus, concordiæ & charitatis indicio; eoque ex more occasionem arripuere Gentiles, ut eos cœtus incestorum criminum aliorumque flagitiorum accusarent. Vide Rom. XVI. 16. & 2. Cor. XIII. 12. Osculum Sanctum mutuo ferebatur post orationem (11), & antequam sacra mysteria sumerentur (12). *Symbolum orationis* illud nuncupat Tertullian. lib. de Oratione, pignus charitatis & concordiæ, quacum conjungi debet oratio.

℣. 21. Salutatio mea manu Pauli. Reliquam Epistolam dictavi: Salutationem, scilicet ℣℣. 19. 20. & quod reliquum est, mea manu scripsi (13). Eodem modo Epistolam ad Colossenses, & secundam ad Thessalonicenses claudit.

℣. 22. Siquis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema, Maran-Atha. Postrema hæc vox Syriaca est, sonatque: *Dominus venit*. Maximum erat anathematum, inquiunt (14), quo quis extremis calamitatibus devovebatur, illique indicebatur Domini adventus & Judicium; quasi dicas: In perpetuum exterminetur ille, veniatque quamprimum Deus, in illum animadversurus. *Maran-atha*, ex Drusio & Grotio, idem est ac *Schammatha*, seu *Schematha*, *Nomen venit*, scilicet, venit Deus. Schammatha gravissimum est excommunicationis genus apud Judæos. At Ligfootus & Seldenus (15) ajunt, nusquam meminisse τὸ *Maran-atha* Rabbinos hoc sensu, ac vero simillimum est, hoc loco aliud non significare, quam: *Siquis non amat Dominum Jesum, sit anathema: Dominus venit*. Venit summus Israelis vindex & Dominus, cui Judæi increduli, utque ii qui Messiam esse illum negant, nefarie maledicunt, at ipsi anathema sunto. Judæos potissimum his verbis petere videtur (16), nedum Jesum non amantes, verum etiam convicia in Synagogis & maledicta in illum evomentes (17). Fortasse etiam authores dissidiorum, Corinthiacam Ecclesiam turbantium, spectat; hominem incesti reum, & eos qui sub vanissimæ libertatis obtentu, fratribus offensioni esse non verebantur.

℣. 23. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Gratia vobis apud Jesum esto, vosque ille bonis cumulet. Consueta Paulo Epistolarum conclusio.

℣. 24. Charitas mea cum omnibus vobis est, vel sit: ego vos sincera charitate prosequor, seu vos me. Patem meo erga vos amorem mihi exhibete.

Græca Exemplaria (18) hic legunt, hanc Epistolam Philippis urbe Macedoniæ datam: at Epheso scriptam fuisse, in Præfatione docuimus. Græcæ plerarumque Pauli Epistolarum subscriptiones nullius fidei & authoritatis sunt per se in Ecclesia. Error autem eorum, qui Epistolam Philippis datam censent, oriri ex eo potuit, quod Paulus scribit hic ℣. 5. (19): *Veniam autem ad vos, cum Macedoniam pertransiero; nam Macedoniam pertranseo*. At scribit, *Pertranseo*, non, *Pertransibo*; revera enim altero anno Corinthum veniens, Macedoniam peragravit.

[6] Ὅτι τὸ ὑμῶν ὑστέρημα οὗτοι ἀνεπλήρωσαν. [7] Ambrosiaster & Hieronymiaster hic, addunt, *charitate*. [8] Vide Est. Tir. [9] Ἀκύλας, καὶ Πρίσκιλλα παρ᾽ οἷς καὶ ξενίζομαι. [10] Est. Grot. Erasm. Hamm. Menoch. &c. [11] Origen. hic lib. 2. pag. 411. [12] Cyrill. Cathechesi Mystag. 5. [13] Est. Grot. Menoch. [14] Vide Grot. hic, & ad Luc. VI. 22. Drus. ad Joan. IX. 22. & alibi; Marianam hic. Ita Hieronym. Epist. 137. Chrysost. Theodoret. Theophyl. Sedulius. Alii passim. [15] Vide Selden. de Synedriis lib. 1. cap. 8. [16] Lyran. Ligfoot. Est. Martianay. [17] Hieronym. in Isai. Epiphan. alii. [18] Πρὸς Κορινθίους πρώτη ἐγράφη ἀπὸ Φιλίππων διὰ Στεφανᾶ, καὶ Φορτουνάτου, καὶ Ἀχαϊκοῦ, καὶ Τιμοθέου. Plures omittunt hanc subscriptionem. Alii legunt: Ἀπὸ Ἐφέσου. Ita Seidel. Arab. Syr. Tecmell. Chrysost. Theodoret. Oecumen. Athan. [19] ℣. 5. cap. 21. Ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς, ὅταν Μακεδονίαν διέλθω. (Μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι), Vide Capell. & Ligfoot.

Finis primæ Epistolæ B. Pauli Apostoli ad Corinthios.

A R-

ARGUMENTUM

SECUNDÆ EPISTOLÆ B. PAULI APOSTOLI AD CORINTHIOS.

Ncertus Apostolus, quem Corinthiis sensum priore Epistola induxisset, Titum, cui & Discipulum comitem, nobis adhuc ignotum, adjecit 2. Cor. XII. 18. ad eos misit, ut per illos totius rei eventum disceret. Ea vero Epistola Corinthios adeo concusserat, & ad Apostoli amorem una & reverentiam ita excitaverat, ut, ubi Titus Corinthum pervenit, officiosi & pavidi eumdem exceperint. Interea Ephesius quidam, quem Demetrium vocabant, Argentariorum seditionem concitavit; quare Paulus Epheso egredi coactus, Troadem in Hellesponti ora venit, si forte Titum Corintho regredientem offenderet: quem cum obvium minime habuisset, tametsi de suæ Epistolæ eventu sollicitus, nequo fructu Evangelium fraudaret, ab incepto itinere non abstinuit, & in Macedoniam, quæ plurima ei perferenda objecit, trajecto mari pervenit 2. Cor. 7. 5.

Verum, Deo humiles & doloribus obrutos animos solari consueto, maximam Paulus de Titi adventu lætitiam percepit; ex quo Christifideles ab homine incesto jam discessisse, amotis etiam, vel saltem cohibitis seditiosorum cæteris, ab ipso Apostolo veniam poscere, eleemosynas Jerosolymam mittendas rursus corrogare 2. Cor. VIII. 6. IX 12. res denique Corinthi Ecclesiæ optime cedere, quam maximo animi solatio accepit. Dolorem tamen satis etiam idcirco sensit, quod eorum quidam ab impudicitiis omnino non destitissent 2. Cor. XII. 21. quod præterea Pseudo-Apostoli ab Judæis egressi, ea, quæ ipse ædificaverat, evertentes, Moysis Legi obtemperandum docerent, ipsumque Paulum Legis eversorem, hominem neque a Christo neque a primis Apostolis missum, & Apostolatus munere non decoratum, appellarent 2. Cor. XI. 21. 22.

Quibus malis ut Paulus confestim occurreret, hanc secundam Epistolam dedit, quam Tito, duobus fratribus, quos & laudibus maximis tollit 2. Cor. VIII. 18. 22. eidem sociis adjectis, deferendam commendavit. His literis primo ea, qua spoponderat, celeritate se Corinthum non venisse fatetur, ne in eorum quosdam, ægre quidem, sed gravissime animadvertere cogeretur 2. Cor. I. 15. 23. Eos laudat, quod optime cum incesto se gesserint, cui illorum gratia veniam indulget 2. Cor. II. 13. Adversus Pseudo-Apostolos ea sapientia, eaque modestia sui apologiam instruit, ut socios suos potius, suumque ministerium, quam se ipsum efferre videatur. Corinthios ut eleemosynas 2. Cor. VII. 2. 6. in Jerosolymitanos pauperes erogandas, conferant, nihil ad illos suadendos omittens, hortatur 2. Cor. VIII. IX. Ad sui apologiam demum regressus, Pseudo-doctorum nequitiam detegit, & Apostolica prorsus vi ac libertate eos, qui iisdem fidem habebant, nimiæ credulitatis arcessit. Ut ea dilueret, quæ in ipsum conjecerant, de se præclare loqui coactus, id ita præstat, ut vim, quam humilitati suæ infert, satis exhibeat.

Philippis in Macedonia Apostolus hanc Epistolam scripsisse creditur, ut Exemplarium Græcorum pleraque ostendunt. Exemplaria vero Latina Troade in Asia Minore datam ferunt. Certo tamen in Macedonia exaratam scimus 2. Cor. VII. 5. 6. VIII. 1. 3. 8. 11. quamvis Philippisne an in altera ejusdem regionis Urbe, minime constet. Subscriptiones Epistolis Pauli appositæ inter se differunt, & authoritatem fidemque non præferunt. Vide Varias Lection. Milli. Quædam vetustissima Mss. iis omnino carent; quædam a Tito & Luca; alia solummodo a Tito; alia a Tito & Timotheo; alia denique a Tito, Barnaba & Luca hanc Epistolam delatam scribunt. Duos Discipulos laudibus cumulatos, quorum alterum Timotheum credimus, alterum penitus ignoramus, itineris comites Tito fuisse, exploratum habemus.

Sub dimidium anni a Christi adventu quinquagesimi septimi, toto fere anno postquam primam scripserat, hanc secundam Epistolam ad Corinthios Apostolus dedit.

COMMENTARIUS
LITERALIS
IN SECUNDAM EPISTOLAM
B. PAULI APOSTOLI
AD CORINTHIOS.

CAPUT PRIMUM.

Mala, quæ Paulus in Asia passus est. Ista solatio Corinthiorum serviunt. Excusat Apostolus, quod ad illos non venerit. Immutabilis Evangelii veritas.

℣. 1. PAulus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater, Ec-
clesiæ Dei, quæ est Corinthi, cum omnibus Sanctis, qui sunt in universa
Achaja. 2. Gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo. 3.
Benedictus Deus, & Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum, &
Deus totius consolationis, 4. Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra: ut pos-
simus, & ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt, per exhortationem, qua ex-
hortamur & ipsi a Deo. 5. Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis: ita
& per Christum abundat consolatio nostra. 6. Sive autem tribulamur pro vestra ex-
hortatione, & salute, sive consolamur pro vestra consolatione, sive exhortamur pro
vestra exhortatione, & salute, quæ operatur tolerantiam earumdem passionum, quas
& nos patimur: 7. Ut spes nostra firma sit pro vobis: scientes quod sicut socii pas-
sionum estis, sic eritis & consolationis. 8. Non enim volumus ignorare vos, fra-
tres, de tribulatione nostra, quæ facta est in Asia, quoniam supra modum gravati
sumus supra virtutem, ita ut tæderet nos etiam vivere. 9. Sed ipsi in nobismetipsis
responsum mortis habuimus, ut non simus fidentes in nobis, sed in Deo, qui susci-
tat mortuos: 10. Qui de tantis periculis nos eripuit, & eruit: in quem speramus,
quoniam & adhuc eripiet: 11. Adjuvantibus & vobis in oratione pro nobis: ut ex
multorum personis, ejus, quæ in vobis est donationis, per multos gratiæ agantur
pro nobis. 12. Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, quod
in simplicitate cordis, & sinceritate Dei, & non in sapientia carnali, sed in gratia
Dei, conversati sumus in hoc mundo: abundantius autem ad vos. 13. Non enim
alia scribimus vobis, quam quæ legistis, & cognovistis. Spero autem, quod usque
in finem cognoscetis, 14. Sicut & cognovistis nos ex parte, quod gloria vestra su-
mus, sicut & vos nostra, in Die Domini nostri Jesu Christi. 15. Et hac confiden-
tia volui prius venire ad vos, ut secundam gratiam haberetis: 16. Et per vos tran-
sire in Macedoniam, & iterum a Macedonia venire ad vos, & a vobis deduci in
Judæam. 17. Cum ergo hoc voluissem, numquid levitate usus sum? Aut quæ cogi-
to, secundum carnem cogito, ut sit apud me EST, & NON? 18. Fidelis autem
Deus, quia sermo noster, qui fuit apud vos, non est in illo EST, & NON. 19.
Dei enim filius Jesus Christus, qui in vobis per nos prædicatus est, per me, &
Silvanum, & Timotheum, non fuit EST, & NON, sed EST in illo fuit. 20.
Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo EST: ideo & per ipsum Amen Deo
in gloriam nostram. 21. Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, & qui un-
xit nos Deus: 22. Qui & signavit nos, & dedit pignus in cordibus nostris. 23.

Ego

Ego autem testem Deum invoco in animam meam, quod parcens vobis, non veni ultra Corinthum: non quia dominamur fidei vestræ, sed adjutores sumus gaudii vestri: nam fide statis.

℣. 1. PAULUS APOSTOLUS, ET TIMOTHEUS, ECCLESIÆ QUÆ EST CORINTHI, ET OMNIBUS SANCTIS, &c. Cum Titus Corintho in Macedoniam venisset, narravit Apostolo fructum, quem prior Epistola in Corinthiorum animis pepererit; quamobrem alteram ad eos dedit Paulus, per Timotheum Titumque missam (1). Timothei unius meminit in Epistolæ fronte: at omnino comes fuit Titus, ut in Præfatione docuimus, unaque frater alius, illis ab Ecclesiis additus, ut oblatam a Fidelibus stipem colligeret. Legationis hujus principem haberi Timotheum, fortasse voluit Paulus. Hunc nuncupat *fratrem*, quo magis ipsum commendet apud Corinthios, ad quos anno superiore is missus fuerat, ac post priorem Epistolam pervenerat (2). Altera hæc non ad unos Corinthi cives Christianos data est, sed ad universos Achajæ populos, cujus provinciæ princeps erat Corinthus, ut ejus Epistolæ Exemplaria ad omnes late fratres mitterentur (3).

℣. 3. BENEDICTUS DEUS ET PATER DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI (4). Græcum articulum omittunt Theodoretus, Oecumenius, Theophylactus. Tertullianus l. 5. contra Marcion. c. 11. *Benedictus Deus Domini nostri*, &c. omisso *Pater*: at optima est Vulgatæ lectio. Deus est Jesu Christi ut hominis; Pater ut Dei.

℣. 4. UT POSSIMUS ET IPSI CONSOLARI EOS. Cum nosset Paulus, Corinthios priore Epistola fuisse perculsos, hic solatium illis adhibet, seseque spiritali gaudio cumulatum esse ait a *Deo consolationis*, ut cæteros ipse consoletur; innuens, se accepto ipsis referre solatium, quo affectus a Deo est, quasi solatium ipse acceperit, ipsis redditurus. Paternam hic benevolentiam & charitatem perfectissimam ac purissimam vides.

PER EXHORTATIONEM, QUA EXHORTAMUR ET IPSI A DEO. Græcus (5) sonare potius videtur: *Per consolationem quam accepimus ipsi a Deo*: quamquam & Vulgatæ interpretationem admittit.

℣. 5. SICUT ABUNDANT PASSIONES CHRISTI IN NOBIS, ita & solatium. Laboribus, quos illius causa ferimus, par solatium exhibet Deus (6): quales nobis permittit ærumnas, talia confert beneficia (7).

℣. 6. SIVE TRIBULAMUR, PRO VESTRA EXHORTATIONE (institutione) ET SALUTE. Quicquid nobis contingit, in vestri commodum convertitur: ærumnæ, solatia, adversæ res & prosperæ, omnia saluti vestræ serviunt. Græca & Latina Exemplaria discrimen aliquod præferunt. Græcus typis vulgatus habet (8): *Sive tribulamur, ob vestram institutionem & salutem, quæ fit per patientiam malorum quæ ferimus: sive consolationem accipimus, ob vestram consolationem & salutem*. At Græci Codices permulti legunt: *Sive tribulamur, ob vestram institutionem* (exhortationem, consolationem) *& salutem, in patientia eorumdem malorum quæ patimur, & spes nostra firma est pro vobis. Sive consolationem accipimus, ob vestram consolationem & salutem*. Alii denique brevius quam Vulgata, & cætera Græca Exemplaria: *Sive consolationem accipimus, ob vestram consolationem, quæ operatur in patientia eorumdem malorum quæ patimur, & spes nostra firma est pro vobis*. Postrema hæc lectio fortasse purissima est cæterarum (9). Hoc vult Apostolus, suas ipsius ærumnas & solatium servire solatio ac felicitati Corinthiorum, qui ipsius mala una sentiunt.

℣. 7. UT SPES NOSTRA FIRMA SIT PRO VOBIS. Cum vos una mecum patiamini, omnino futurum spero, ut animos vestros Deus, non secus ac meum, consolationis suavitate perfundat; vosque participes fore solatii, quemadmodum ærumnarum fuistis. Vel: Cum mala nostra ipsi senseritis, confido fore, ut nostra consolatione gaudeatis; cumque dolueritis ærumnis meis, fore vobis jucundissimum, ubi solatio nos perfusos esse intellexeritis (10).

℣. 8. DE TRIBULATIONE NOSTRA, QUÆ FACTA EST IN ASIA, quæ gravis adeo fuit, ut nos vitæ tæderet. Censent Chrysostomus ac Theophylactus (11), agi hic ab Apostolo de iisdem adversariis, quos Epistola priore 16. 9. perstrinxit: *Ostium mihi apertum est magnum & evidens, & adversarii multi*. Explicat Theodoretus de seditione a Demetrio excitata Act. 19. 24. ipsaque hæc Apostoli verba Chrysostomus ad eam rem revocat (12). Alii generatim usurpant de malis & ærumnis ab eo toleratis toto triennio, quo is in urbe Epheso vicinisque locis fuit (13). Ait Apostolus, immodica fuisse mala hujusmodi, suisque viribus majora: *Super modum, supra virtutem*, non majora quidem supernaturali virtute, cum idem ipse doceat 1. Cor. x. 13. *Deum non pati, nos tentari supra id quod possumus*; sed naturali; additque: *Ita ut tæderet nos etiam vivere*. Vel ex Græco (14): *Ita ut desperaremus* quodammodo *nos etiam vivere*. Ab eo discrimine me non evasurum putabam.

℣. 9. IN NOBISMETIPSIS RESPONSUM MORTIS HABUIMUS (15). Reddunt alii (16): *In nobismetipsis mortem præsensimus* (17). Vertendum censet Heinsius (18): *In nobismetipsis cautionem mortis habuimus*, qua certiores efficiebamur, nos minime morituros: quæ lectio congruere videtur cum *responso mortis* apud Vulgatam. Prioribus tamen versionibus multo plurimi assentiuntur. *Responsum mortis habuimus*, ut ægroti, qui monentur, ut rebus suis consulant, vel vinculis detenti, quibus pronunciata in ipsos mortis sententia significatur.

℣. 10. QUI DE TANTIS PERICULIS NOS ERIPUIT. Græcus (19): *De tanta morte*, tanto mortis discrimine. Mors interdum in Scripturis pro imminenti mortis discrimine usurpatur (20).

S 2 ℣. 11.

(1) Vide 2. Cor. vii. viii. 6. 16. 17. ix. 3. 5. (2) 1. Cor. iv. 17. xvi. 10. (3) Vide Est. Grot. (4) Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ πατήρ. Alii: Εὐλογητὸς Θεὸς, καὶ πατὴρ, &c. (5) Διὰ τῆς παρακλήσεως, ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. (6) Psal. xciii. 19. *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt animam meam*. (7) 1. Cor. x. 13. *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione proventum, ut possitis sustinere*. (8) Εἴτε δὲ θλιβόμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας, τῆς ἐνεργουμένης ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν παθημάτων, ὧν καὶ ἡμεῖς πάσχομεν. Εἴτε παρακαλούμεθα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας. Vide Mill. in hunc locum. (9) Vide Est. Boug. Mill. Confer Editionem Sixti V. & Clementis VIII. (10) Vide Grot. & Est. & Theodoret. Theophyl. hic. (11) Chrysost. & Theophyl. (12) Chrysost. in Act. homil. 41. pag. 365. (13) Act. xx. 18. 19. *Vos scitis a prima die qua ingressus sum in Asiam, qualiter vobiscum per omne tempus fuerim, serviens Deo cum omni humilitate, & lacrymis, & tentationibus*. (14) Ὥστε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν. Ambrosiast. *Ita ut desperaremus nos etiam vivere*. (15) Chrysost. Theophyl. Theodoret. Grot. Erasm. Alii plures. Confer 1. Cor. xv. 32. Ad Bestias pugnavi Ephesi. (16) Vat. Est. Tir. Men. (17) Ἀλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν. Theophyl. (18) Heins. Exercit. S. ca. p. 394. (19) Ὃς ἐκ τηλικούτου θανάτου ἐῤῥύσατο ἡμᾶς. Alii: Ἐκ τηλικούτων θανάτων, *Ex tantis mortibus*. Ita Chrysost. Theodoret. Clarom. & S. Germ. Lat. Ambrosi. (20) Exod. x. 17. 4. Reg. iv. 40. Psal. xxx. 13. Lament. i. 6. 7. Isai. xxvi. 19. Matth. v. 18. 2. Cor. xi. 23.

℣. 11. ADJUVANTIBUS ET VOBIS IN ORATIONE PRO NOBIS: mala hæc a nobis orationes vestræ averterent. Græcus (21): *Adjuvantibus & vobis cum nobis oratione*: in nostram incolumitatem simul laborantibus.

UT EX MULTORUM PERSONIS, &c. (22) Ut beneficium, quod accepimus ob multorum merita, agnoscatur ex gratiarum actione, quam multi pro nobis præstabunt. Codices nonnulli habent: *Pro vobis*; at optima est Vulgatæ sententia, quam explicavimus. Quo plures saluti nostræ student, eo major Dei gloria exsurget, cum gratiæ ob meam incolumitatem illi actæ fuerint.

℣. 12. NAM GLORIA NOSTRA HÆC EST, TESTIMONIUM CONSCIENTIÆ NOSTRÆ, testantis, nos versatos esse *in simplicitate & sinceritate Dei* (23); maximam scilicet æquitatem, absolutissimamque sinceritatem sectatos. *Dei* nomen his virtutibus additum illas auget, ut passim in Scriptura. Non *ex carnis sapientia* egimus, ex humanæ prudentiæ cognitionibus, aut perniciosæ versutiæ principiis, denique non ex malitia, dolo, fraudibus, *sed in gratia Dei*: in illud potissimum incubuimus, ut Deo primum, deinde vobis cari efficeremur. Vel: Non sæculi sapientia, neque humana prudentia cordium vestrorum aditum nobis reseravit, sed Dei gratia, valida & secreto illius vis, Spiritus Sancti afflatus, una cum supernis donis, quibus Deus nos cumulavit (24). Falsos Doctores deceptoresque, qui aliis prorsus modis animos Corinthiorum occupaverant, ex obliquo aggreditur. Theodoretus.

℣. 13. NON ALIA SCRIBIMUS VOBIS. Hoc ipsum in priore Epistola scripsi; vosque ipsos testes horum adhibeo. Spectat fortasse ad ea prioris Epistolæ 2. 1. verba: *Et ego cum venissem ad vos, fratres, veni non in sublimitate sermonis, aut sapientiæ, annuntians vobis testimonium Christi. Non enim judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Jesum Christum, & hunc crucifixum*, &c.

Græcus (25): *Non enim alia scribimus vobis, quam quæ legitis & cognoscitis*: veritatem eorum, quæ olim dixi, in epistolis meis cernitis. Sive: In iis quæ gessi, conspicitis vera esse quæ dico (26). Vos ipsos testari non vereor, vera esse quæ prædico, & æquissima quæ ago. *Spero autem quod usque in finem* (in dies magis) *cognoscetis*. Dum apud vos fui, me plane novistis: testes gestorum meorum vos appello, atque olim futurum spero, cum melius me noveritis, ut æquiores mihi sitis. Hæc verba jungunt Græci cum consequentibus (27): *Spero, quod & usque in finem cognoscetis, quemadmodum & cognovistis nos ex parte*.

℣. 14. SICUT ET COGNOVISTIS NOS EX PARTE, QUOD GLORIA VESTRA SUMUS. Certo futurum spero, ut opinionem, quam de falsis Doctoribus, inter vos ortis, concepistis, aliquando deponatis (28), ac denique fateamini, me satis perspectum vobis non fuisse. *Quod gloria vestra sumus, sicut & vos nostra*. Me magistro vos olim gloriabimini, uti nunc ego vobis Discipulis glorior: hoc tamen ipsum absolute conspicietur *in die Domini nostri Jesu Christi*, cum Christus advenerit. Tunc nimirum quid quisque sit apparebit, & ambitio, hypocrisis, fraus detegentur: æquum, quod mutuo debemus, testimonium, ea die reddemus.

℣. 15. ET HAC CONFIDENTIA VOLUI PRIUS VENIRE AD VOS. Fiduciæ, de qua loquor, plenus, ad vos venire decreveram, ut mei memoriam atque amicitiam in vobis instaurarem; hoc ipsum Epistola priore promisi (29), omnino expleturus, *ut secundam gratiam* præsentiæ meæ *haberetis*; post primam, Epistolam scilicet (30); sive, post primum prædicationis beneficium, alterum daturus eram, visitationis meæ: seu denique, duplici vos beneficio afficere decreveram hoc ipso itinere, prius nempe ad vos, deinde in Macedoniam proficisci, tum rursus ad vos ex Macedonia. Vide ℣. 16. At novis rebus prohibitus sum, quin promissa præstarem.

℣. 16. PER VOS TRANSIRE IN MACEDONIAM, &c. Prius igitur Epheso statim migrare Corinthum decreverat Paulus (31), tum Corintho in Macedoniam, collectas ibi pecunias accepturus, deinde reversurus Corinthum, ut inde Jerosolymam navigaret. Hoc tamen consilium Epistola superiore non significavit, pollicitus dumtaxat, ad eos se profecturum, ubi Macedoniam pertransisset; uti revera præstitit. Sunt (32) qui censeant, primum illud ab Apostolo promissum priore alia Epistola, quæ perierit; sive Tito mandasse, ut suo nomine promitteret; seu denique plus facere voluisse, quam promiserat (33). Quicquid sit, non Epheso Corinthum recta venit, sed Epheso in Troadem, Troade vero in Macedoniam. Ista consilii mutatio duplicem movere poterat Corinthiis suspicionem; vel Paulum scilicet male animatum erga ipsos esse, vel animo esse inconstanti, ac facile mutare consilia. Utramque suspicionem hic removet, docens I. sibi quidem in animo primum fuisse, ad illos proficisci; II. sese eadem charitate, qua illos visitare optaverat, fuisse detentum, ne durius quam vellet erga refractarios agere cogeretur.

℣. 17. CUM ERGO HOC VOLUISSEM (34), NUMQUID LEVITATE USUS SUM? An temere leviterque consilia ineo, incertus decreta præstandi? An ex iis sum, qui *secundum carnem cogitant*, quibus agendi ac decernendi regula sunt caro & sanguis, cupiditates, lucrum, libido? Mea ne verba nihil sonabant præter merum urbanitatis officium, ac promissionem quam præstare nollem? Denique, an *est apud me Est & Non*? Mendax sum, inconstans, animo duplici, nullius fidei ac sinceritatis? Græca Exemplaria legunt (35): *Ut sit apud me Est est, & Non non?* Qua lectione illud innui videtur, apud Apostolum esse merum illud Est & Non, quod Christus Discipulis imperavit (36); ea scilicet asserere, quæ simplex animus dictat, ex una sinceritate ac veritate dictis suis fidem comparans. At Vulgatæ lectionem tuentur Codices nonnulli manu exarati (37), eaque genuinus Apostoli sensus hic exhibetur; quod si vulgatam Græci lectionem, ab omnibus ferme Libris, Patribus, ac Versionibus Orientalibus probatam, sequare, ea nihilominus ita intelligenda est: *An est apud me Est & Non*, eadem in re eodemque argumento?

℣. 18.

(21) Συνυπουργούντων καὶ ὑμῶν ὑπὲρ ἡμῶν τῇ δεήσει. (22) Editiones Latinæ Veteres, Sixtina quoque, ferebant: *Ex multorum personis facierum*. At Vulgata typis edita Græco assentitur: *Ut ex multorum personis*: Ἵνα ἐκ πολλῶν προσώπων τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν. *Ut a multis personis, vel faciebus, de gratia in nos collata, gratiæ habeantur*. (23) Græc. Ἐν ἁπλότητι καὶ εἰλικρινείᾳ Θεοῦ. Alii: Ἐν ἁγιότητι καὶ εἰλικρινείᾳ, *In sanctitate & sinceritate Dei*. Ita Alexand. Clem. Alex. Copht. Origen. Vide Mill. Confer infra 2. Cor. II. 17. (24) Vide Est. Grot. Men. Tirin. Theophyl. (25) Οὐ γὰρ ἄλλα γράφομεν ὑμῖν, ἀλλ' ἢ ἃ ἀναγινώσκετε, ἢ καὶ ἐπιγινώσκετε. (26) Vide Syr. Grot. Est. Men. (27) Ἐλπίζω δὲ ὅτι καὶ ἕως τέλους ἐπιγνώσεσθε, καθὼς καὶ ἐπέγνωτε ἡμᾶς ἀπὸ μέρους. (28) Chrysost. Theophyl. Theodoret. Est. Men. (29) 1. Cor. XVI. 5. & seq. *Veniam autem ad vos, cum Macedoniam pertransiero: nam Macedoniam pertransibo; apud vos autem forsitan manebo, vel etiam hiemabo*, &c. (30) Chrysost. Ita & alii Græci. (31) Vide 1. Cor. XVI. 5. & seq. (32) D. Thom. Liran. (33) Chrysost. Theophyl. Theodoret. Oecumen. (34) Græc. impress. Τοῦτο οὖν βουλευόμενος. Alii: βουλόμενος, *Hoc igitur volens*. (35) Ἵνα ᾖ παρ' ἐμοὶ τὸ ναὶ ναί, καὶ τὸ οὒ οὔ. (36) Matth. V. 37. & Jacob. V. 12. (37) Ita Cod. Vat. Bez. Velez. Vechel. Hieronymian.

℣. 18. Fidelis Deus. Testis mihi verax, Deus, non esse apud me in iis quæ dixi, Est & Non. Promissionis suæ sinceritatem Deo teste probat (38). Aliter: Quemadmodum fidelis est in iis quæ dicit Deus, ita vera sunt & sincera quæ dixi (39). Nonnihil obscuritatis est in Latino: *Sermo noster, qui fuit apud vos, non est in illo Est & Non*: cui addunt quædam Exemplaria: *Sed est in illo Est*. Græcus clariore & manifestiore sententia (40): *Sermo noster, qui fuit ad vos, non fuit Est & Non*. Quæ dixi, secum ipsa non pugnant.

℣. 19. Dei Filius, qui per nos prædicatus est .... non fuit Est et Non. Evangelium, quod vobis nunciavimus, dogma incertum non est atque inconstans, in quo sit Est & Non (41): pugnantia non docuimus: quæ circa vos egimus, argumento vobis esse debent, qui simus ipsi, & quam certa quæ dicimus. Sylvanum ac Timotheum inter Apostolatus socios & adjutores numerat, quod revera Sylvanus, alio nomine *Silas*, comes plerorumque itinerum ipsi fuerit; ac Timotheus jam diu ipsum sequeretur, cui plurimum fidere Corinthios, Paulus magnopere optabat. Silas ac Timotheus ad Apostolum Corinthi versantem venerant (42), illique in laboribus instituendæ Corinthi totiusque Achajæ inservierant.

℣. 20. Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo est. Græcus ad verbum (43): *Quælibet promissiones Dei hoc ipso Est, & hoc ipso Amen* nituntur, ut sint *Deo ad gloriam per nos*. Hæc sententia satis commoda est: at Codices nonnulli cum Vulgata legunt (44): *In illo Est; ideo & per ipsum Amen, &c.* Promissa omnia, quæ nobis Deus de Jesu Christo exhibuit, in Christo Jesu implentur; *ideo & dicimus per ipsum* Jesum Christum *Amen Deo, ad gloriam nostram*, ut per nos commendetur. Cum dicimus *Amen*, fatemur, expleta esse in Christo Jesu promissa omnia & vaticinia, reddimusque gloriam Patri, qui ista & promisit, & absolutissime implevit.

℣. 21. Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, et qui unxit nos unctione sua, Deus est. Nequis putet, suam ipsius gloriam ab Apostolo quæri, dum ista scribit de veritate prædicationis, gloriam hic in Deum refert, ac significat, Deo acceptum referri oportere, si Christum prædicandi provinciam, ac prodigia ejus nomine patrandi potestatem ipse obtinuit (45); se ab eo confirmatum in Fide, donatumque unctione Spiritus Sancti & gratiæ (46), sine qua ipse nihil plane sit.

℣. 22. Qui et signavit nos, et dedit pignus Spiritus. Deus, mero misericordiæ suæ munere, nos justitiæ & gratiæ sigillo in Baptismo distinxit, largitusque est Spiritum Sanctum cum supernis donis, ceu pignus æternæ Beatitudinis, quam nobis promisit. Qui rei alicujus pignora obtinet, de ipsa re certus est, quamquam nondum illa potitur: qui vero promissionem sigillo clausam & confirmatam tenet, nondum re promissa gaudet, sed certa spe futuræ possessionis, certoque in illam jure donatur (47).

℣. 23. Testem Deum invoco in animam meam, animæ seu vitæ meæ periculo, quod parcens vobis non veni ultra Corinthum. Si enim in eo rerum statu Corinthum venissem, omnino authoritate mea uti debuissem, & animadvertere in hominem incesti reum, cæterosque, quorum flagitia priore Epistola exagitavi (48). Cum ista scribo, illud ne subeat, me *dominari fidei vestræ*, aut nova vobis onera imponere, vel credendum proponere aliud quam quod Christus ipse docuit (49). Sive: Magistri authoritatem in vos mihi non arrogo, quod vos per me ad Fidem vocaverit Deus (50). *Adjutores sumus gaudii vestri*, vestræ felicitatis, *nam fide statis*. Quod Evangelium constanter sequamini, ex eo opportunitatem non arripio usurpandi molestam vobis authoritatem: in hoc unum incumbam, ut genuinas solidasque gaudendi in Christo causas vobis exhibeam: atque hoc ipsum me præstitisse puto Epistola superiore, qua idcirco ad breve tempus contristati estis, ut vero solatio compleremini, reductis ad meliorem frugem errantibus, utque vos in fide constantiores efficeremini: *Nam fide statis*. Sive, conjunctis verbis hisce cum *Dominari fidei vestræ*: Apostolicam authoritatem universam in vos exercere nolumus, cum Fidem constantissime tueamini; fortunis vestris gaudemus, unaque vobiscum lætamur; *Sed adjutores sumus gaudii vestri*.

(38) Vat. Bez. Men. Tir. (39) Vat. Vide Est. (40) Ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ. (41) Theodoret. hic. (42) Act. xviii. 5. 6. (43) Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι Θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ ναί, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀμήν, τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν. (44) Ἐν αὐτῷ τὸ ναί, διὸ καὶ δι' αὐτοῦ τὸ ἀμήν. Ita Alex. Steph. ια, Lin. Barber. 1. Cophc. 7. Bern. G. L. alii. (45) Chrysost. (46) 1. Joan. ii. 20. 27. Rom. i. 5. 1. Cor. xv. 10. (47) Vide Chrysost. Theodoret. (48) Chrysost. Theodoret. alii. (49) Grot. Bez. Sclater. (50) Theodoret. Photius, apud Oecumen. Est. Men. Erasm. Gagn.

CAPUT II.

Corinthum non venit Paulus, ne molestiam Corinthiis pareret. Homini incesto parcit. Titi reditum magnopere optat. Odor vitæ, odor mortis. Falsi Doctores.

℣. 1. Statui autem hoc ipsum apud me, ne iterum in tristitia venirem ad vos.
2. Si enim ego contristo vos: & quis est, qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me? 3. Et hoc ipsum scripsi vobis, ut non cum venero, tristitiam super tristitiam habeam, de quibus oportuerat me gaudere: confidens in omnibus vobis, quia meum gaudium, omnium vestrum est. 4. Nam ex multa tribulatione, & angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas: non ut contristemini, sed ut sciatis, quam charitatem habeam abundantius in vobis. 5. Si quis autem contristavit, non me contristavit, sed ex parte, ut non onerem omnes vos. 6. Sufficit illi, qui ejusmodi est, objurgatio hæc, quæ fit a pluribus. 7. Ita ut e contrario magis donetis, & consolemini, ne forte abundantiori tristitia absorbeatur, qui ejusmodi est. 8. Propter quod obsecro vos, ut confirmetis in illum charitatem. 9. Ideo enim & scripsi, ut

ut cognoſcam experimentum veſtrum, an in omnibus obedientes ſitis. 10. Cui autem aliquid donaſtis, & ego: nam & ego quod donavi, ſi quid donavi, propter vos in perſona Chriſti. 11. Ut non circumveniamur a Sathana: non enim ignoramus cogitationes ejus. 12. Cum veniſſem autem Troadem propter Evangelium Chriſti, & oſtium mihi apertum eſſet in Domino, 13. Non habui requiem ſpiritui meo, eo quod non invenerim Titum fratrem meum, ſed valefaciens eis, profectus ſum in Macedoniam. 14. Deo autem gratias, qui ſemper triumphat nos in Chriſto Jeſu, & odorem notitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco. 15. Quia Chriſti bonus odor ſumus Deo in iis, qui ſalvi fiunt, & in iis, qui pereunt: 16. Aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam. Et ad hæc quis tam idoneus? 17. Non enim ſumus ſicut plurimi, adulterantes verbum Dei, ſed ex ſinceritate, ſed ſicut ex Deo, coram Deo, in Chriſto loquimur.

℣. 1. STATUI ... NE ITERUM IN TRISTITIA VENIREM AD VOS. Cauſam dicit Paulus, cur ex promiſſu ad Corinthios profectus non ſit. In fine capitis ſuperioris ſcripſit, ſe in illis non dominari eo obtentu, quod Fideles eſſent, ſed in hoc unum incumbere, ut ipſorum gaudio ſerviret, cum in fide conſtantes eſſent divino beneficio: addit hic, ſe noluiſſe ad eos proficiſci, dum aliquid corrigendum inter ipſos erat, ne quid triſtitiæ adderet dolori, quem prior Epiſtola pepererat.

℣. 2. SI EGO CONTRISTO VOS, QUIS EST QUI ME LÆTIFICET? Si ad vos venirem, mœroris futurus (1), an id ipſum mihi jucundum foret? vos enim uni me excipere, & lætitia afficere poteſtis. Ingrato igitur itineri me darem, ſi præſenti in ſtatu accederem.

℣. 3. ET HOC IPSUM SCRIPSI VOBIS, UT NON, CUM VENERO, TRISTITIAM SUPER TRISTITIAM HABEAM (2). Hanc ob cauſam literas do, non venio, Vel: Nimirum ut vitia corrigatis, & puniatis peccata, quæ priore Epiſtola perſecutus ſum (3), ne, cum venero, mœſtus eſſe cogar, atque in vos durius animadvertere.

℣. 4. EX MULTA TRIBULATIONE SCRIPSI VOBIS. Mœrens dolenſque priorem Epiſtolam ad vos dedi; verbiſque acrioribus in ea uſus ſum, non ſimultatis cauſa, vel ut moleſtiam vobis parerem, ſed mei erga vos amoris gratia, ut corrigerem.

℣. 5. NON ME CONTRISTAVIT (4), SED EX PARTE. Cum ſcriberem, omnino de inceſti hominis flagitio dolebam (5): at cæterorum in Fide ac virtute conſtantiam ſpectanti, dolor minuebatur. Unius peccatum non omnibus imputo. Grotius ita explicat: *Non totus cœtus me mæſtitia affecit, ſed quidam: hoc ideo exprimo, ne quis putet, ſingulos veſtrum a me accuſari.* Hammondus; Non unus mihi mœſtitiam attulit, ſed omnibus vobis, ſaltem ex parte: hoc eo dico, ne novis illum accuſationibus onerem; vel, ne omnes vos hujus criminis accuſem.

℣. 6. SUFFICIT ILLI OBJURGATIO HÆC, QUÆ FIT A PLURIBUS. Satis eſt, quod inceſtum hominem Eccleſia univerſa damnaverit atque arguerit, neque neceſſe eſt novas objurgationes addere (6). Reddunt alii Græcum (7): Huic ſatis eſto, iſta hactenus pertuliſſe, ſive de excommunicatione accipias (8), quaſi dicat: Satis diu ab Eccleſia ſejunctus fuit: poteſt jam in cæterorum cœtum admitti; ſive de morbo; multum pœnarum ob flagitium dedit morbo (9): poſtulanda jam eſt illius incolumitas.

℣. 7. UT MAGIS DONETIS, parcatis, veniam indulgeatis. Eccleſiæ Proceres alloquitur, cæteroſque ea Fidelibus, qui illis acceſſerant, ut majus vel excommunicationi vel objurgationi procerum pondus adderent. Illum in cæterorum cœtum admittite, & conſolamini ſpe veniæ, ne immodico mœrore is opprimatur. Admiratur hic Theodoretus Pauli vim & eloquentiam. Inops hic tentoriorum ſutor mentes animoſque hominum ita movere potuit, uti hoc loco conſpicitur; adeo ut neceſſe ſit ſolatii cauſas proferre, & orare, ut mitiores erga peccantem ſint, ne is deſperet.

℣. 8. UT CONFIRMETIS IN ILLUM CHARITATEM; conſolemini, pro illo oretis, in cœtum excipiatis, illique fratris charitatem abſolutiſſimam exhibeatis.

℣. 9. UT COGNOSCAM EXPERIMENTUM VESTRUM: ut experiar, an obtemperetis. Aliud quoque eſt, cur talem ad vos dederim ſuperiorem Epiſtolam, nimirum ut periclitarer, quantum vobis eſſet erga Fidei ac Dei Miniſtros obſequium; certoque intelligerem, an inceſti hominis ſupplicium probaretis, aut diſſidium ſententiarum inter vos ortum, docilitati ac pietati veſtræ nocuerit. Alii ita explicant; Alteram hanc Epiſtolam ad vos do, ut pericliter, quam facile obediatis, atque intelligam, utrum eodem obſequio mihi pareatis imperanti inceſti hominis revocationem, quam ejectionem mandanti (10).

℣. 10. CUI ALIQUID DONASTIS, ET EGO. Per Titum, qui paulo poſt redditam priorem Epiſtolam Corinthum venit, Paulum rogaverant Corinthii, ut parceret homini, quem Satanæ tradiderat (11); reſpondet, cui parcant ipſi, ſeſe libentiſſime pepercisse, eumque excipere, pro quo ipſi deprecentur. Addit, ſe homini parcere *propter ipſos in perſona*, nomine & authoritate *Chriſti*. Jeſu Chriſti Miniſtrum & Apoſtolum hic ago (12); meaque poteſtate hic uti volo, ut veſtri cauſa homini parcam.

℣. 11. UT NON CIRCUMVENIAMUR A SATANA. Uno omnes aſſenſu parcamus oportet iis qui peccavere, & pœnitentiam agunt, ne nos circumveniat Satanas: nos quidem, ad immodicam ſeveritatem impellens; peccantes vero, ad deſperationem ac mortem inducens (13): verendum oportet, ne remedia quæ adhibemus, triumphi materies Satanæ fiant: *Ne remedium noſtrum fiat ſatanis triumphus*, ait S. Ambroſius lib. 1. de Pœnit. [illegible] Red-

(1) [illegible] Chryſoſt. [illegible] (2) Græc. impreſſ. [illegible] *Ut non triſtitiam habeam.* Alii: [illegible] *Triſtitiam ſuper triſtitiam* [illegible] plures apud Mill. (3) Eſt. Grot. Men. Tirin. (4) Edit. [illegible] ℣. *Si quis contriſtavit me.* (5) Origen. homil. [illegible] in Pſal. xxxvii. Pacian. Ep. [illegible] ad Sympron. Ambroſ. lib. 1. de Pœnit. cap. ult. Greg. lib. 33. Moral. cap. 8. Auguſt. lib. 3. contra Epiſt. Parmen. c. [illegible] & Interp. paſſim. (6) Theodoret. Bez. Eraſm. (7) [illegible] (8) Eſt. Men. [illegible] (9) Vide [illegible] *Tradere* [illegible] *ſatanæ in interitum carnis.* Vide Grot. Hammond. (10) Theodoret. Eſt. (11) Vide Theodoret. Tirin. [illegible] (12) Matth. xvi. 19. *Quodcumque ſolveris ſuper terram, erit ſolutum in cælis*; &c. Theophyl. [illegible] Vide & Theodoret. (13) Eſt. Menoc. Tirin. [illegible]

Reddi potest Græcus (14): *Ne circumveniamur* & detineamur *a Satana*, uti ab iniquo violentoque domino. Aliter: Ne vincamur & subjiciamur a Satana. Ex his colligi potest, universam Ecclesiam in hominis incesti supplicium consensisse, ac voluisse Paulum, ut eadem in illius reconciliationem concurreret. In utrumque consensit obedientia, precibus, intercessione apud Apostolum. Reum ejecit, infortunio illius doluit, veniam atque indulgentiam petiit & impetravit.

℣. 12. Cum venissem Troadem. Epheso discessit Paulus post seditionem Demetrii argentarii, ac Troadem, Phrygiæ urbem, venit, inde in Macedoniam navigaturus, uti vidimus Act. 20. 1. 7. Optabat ibi Titum nancisci, missum a se Corinthum, ut ex eo disceret, quem fructum Corinthii ex priore Epistola retulissent: cum etiam in Macedoniam absque Tito proficisci renuebat. Profectus est tamen, quamquam commodissimum Evangelicæ prædicationi ostium in Phrygia patere cernebat: *Et ostium mihi apertum esset in Domino*. Primos labores meos tam propitio favore prosequutus est Deus, ut ingentem in ea regione fructum fore sperarem (15). Ejus gentis animos patefecerat Deus, eosque nactus fueram docillimos (16).

℣. 13. Eo quod non invenerim Titum, quem ex urbe Corintho expectabam, aliqua de rebus vestris auditurus, atque intellecturus, quo animo priorem ad vos meam Epistolam excepissetis. Censet S. Hieronymus Ep. 150. qu. 11. Apostolum ægre tulisse Titi absentiam, quod eo Interprete uteretur, atque intelligeret, illius operam sibi in Macedonia magno usui futuram. At non facile videmus, Apostolum interprete indiguisse. Sunt qui putent, Linguarum donum in Apostolis non fuisse perpetuum. Ajunt alii, Paulum, tametsi Græce scientem, commode tamen eo sermone non usum. Placet aliis, cum Apostoli coram multitudine, ex varii sermonis gentibus composita, verba facerent, interpretes reddidisse, exempli causa, Latine ea quæ ab Apostolo Græce dicebantur, vel in Græcum vertisse, quæ Apostolus Latine docebat. Videtur nonnullis munus Interpretum fuisse, perspicua oratione explicare mysteria, quæ ab Apostolis sublimiori sermone tradebantur.

At fuse probat Estius, nulla ex his rationibus propositum evinci, atque Apostolum interpretis egentem nulla probabilitate existimari; cum Apostolus ipse testetur, nullum esse linguarum genus, quo ipse non uteretur (17). I. Græca dumtaxat lingua & Syriaca, quas præter prodigium callebat, universum ferme Orientem atque Occidentem instituere poterat: imo Latina tantum utens, toto ferme Occidente percipiebatur. II. In Macedonia & Græcia, quo proficiscebatur, nullo egebat Interprete, utpote qui Tharsensis ortu, Græcum ex matre didicerat. III. Græci sermonis elegantiam, & pronunciationis lepores Paulus 1. Cor. 2. 1. & sequ. aspernabatur, testatus ubique, sese non oratoria eloquentia & Philosophica subtilitate, sed simplicitate Evangelica disputare. IV. denique, Apostoli dogmata sua ea sapientia tradebant, ut institutiones & dogmata ingenio auditorum accommodarent (18); & siqua mysteria referanda essent, ipsi præter Interpretis operam explicabant.

℣. 14. Qui semper triumphat nos in Christo Jesu: qui nos de hoste victores nunquam non facit, per Christum: qui nobis subjecit (19) & Judæos & Gentiles, ut illos Evangelio fideles efficiamus; vel, ut probro afficiamus eos, qui in infidelitate ac pervicacia permansere. Alii (20) ad verbum usurpant: *Triumphat nos*, de nobis triumphum agit; nos Fidei subjecit, ac veluti triumpho agit, ceu hostes, gratiæ ac Spiritus sui viribus superatos.

Odorem notitiæ suæ manifestat per nos. Bonus odor bonum nomen est (21); malus, malum (22). Christi bonus odor erant Apostoli, quod ubique illius religionem, dogmata, vitam, Resurrectionem, Divinitatem prædicarent; dictisque consentientes sanctitate morum, eruditione, prodigiis, mortuos in vitam quodammodo revocarent, erutos e tenebris infidelitatis, atque ad Fidei lumen adductos: at infidelibus & incredulis *odor mortis* erant, ℣. 16. quod nimirum illi Evangelium audientes ut resisterent ac repugnarent, sua ipsi culpa in exitium ruerent; ac sponte in morte versantes, peccatum exaggerarent contemptu veritatis, quam audiebant (23). Quædam odorum genera animum recreant, & solatio sunt olfacientibus, quædam vero perniciosa sunt, capiti noxia, ipsamque mortem interdum inferunt. Huc alludit Apostolus.

℣. 16. Et ad hæc quis tam (24) idoneus? ut scilicet Evangelium prædicet, malisque odor mortis sit, vitæ bonis. Nisi Deus mero misericordiæ beneficio ad hoc munus nos elegisset, atque instruxisset gratia ad illud optime explendum necessaria, quis nostrum tanto muneri satisfaceret? Non enim ipsi hanc provinciam ultro suscepimus. ℣. 17. *Non enim sumus sicut plurimi, adulterantes verbum Dei*. Magni momenti res non esset Evangelii prædicatio, si imitaremur nonnullos, illud adulterantes, dogmata vitiantes, officia ab eo imperata dissimulantes, suique ingenii inventa Dei verbo miscentes (25); uti solent ii, qui vinum aqua mistum pro mero vendunt, Isai. 1. 22. Græcum alii reddunt (26): *Abutentes ad quæstum*, lucrum ex Dei verbo quærentes. Arguit hic falsos Apostolos, Evangelium idcirco prædicantes, quo lautius viverent, quique vitandi discriminis causa Christianam veritatem corrumpere non verebantur.

℣. 17. Sed ex sinceritate. Prædicationis suæ sinceritatem, liberalitatem, veritatem opponit simulationi, fraudibus, cupiditati, quibus distinguuntur falsi Apostoli, quos passim accusat.

(14) [illegible]. Vide Bez. & Lud. de Dieu. (15) Hieronym. Ep. 150. qu. 11. & sequ. D. Thom. Primas. Sedul. Est. hic. (16) Primas. Sedul. Arias Montan. Est. alii. (17) 1. Cor. xiv. 18. *Omnium vestrum linguis loquor*. (18) 1. Cor. iii. 1. & seq. (19) Ambrosiast. *Qui triumphat per nos*. Est. Grot. Men. Tirin. & Gret. (20) Est. Drus. Lud. de Dieu. [illegible] (21) Jerem. xlviii. 11. Osee xiv. 7. (22) Genes. xxxiv. 30. Exod. v. 21. (23) Vide Chrysost. Theodoret. Theophyl. Est. Men. alios. (24) *Tam*, non legitur in Græc. Syr. Ambrosiast. Sedul. &c. sed legitur S. Germ. & Clarom. Lat. Hieronymiast. Vide Est. & Mill. (25) Chrysost. [illegible]. Ita Theodoret. & alii plures. (26) Vide Est. Tirin. Men. [illegible]. Hesych. [illegible]. Confer 1. Timoth. vi. 5. Tit. 1. 11. 2. Petri ii. 3.

CA-

CAPUT III.

Commendatitiis literis non eget Paulus, qui ipsa Corinthiorum conversione commendatur. Novum Fœdus majori dignum est honore quam Vetus. Velum Mosaica Legi prætensum: illud vero ab iis qui credunt Evangelio, removetur.

℣. 1. INcipimus iterum nosmetipsos commendare? aut numquid egemus (sicut quidam) commendatitiis epistolis ad vos, aut ex vobis? 2. Epistola nostra vos estis, scripta in cordibus nostris, quæ scitur, & legitur ab omnibus hominibus: 3. Manifestati, quod epistola estis Christi, ministrata a nobis, & scripta non atramento, sed spiritu Dei vivi: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. 4. Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum: 5. Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis: sed sufficientia nostra ex Deo est: 6. Qui & idoneos nos fecit ministros novi testamenti, non littera, sed Spiritu: littera enim occidit, Spiritus autem vivificat. 7. Quod si ministratio mortis, litteris deformata in lapidibus, fuit in gloria: ita ut non possent intendere filii Israel in faciem Moysi, propter gloriam vultus ejus, quæ evacuatur: 8. Quomodo non magis ministratio Spiritus erit in gloria? 9. Nam si ministratio damnationis gloria est: multo magis abundat ministerium justitiæ in gloria. 10. Nam nec glorificatum est, quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam. 11. Si enim quod evacuatur, per gloriam est: multo magis quod manet, in gloria est. 12. Habentes igitur talem spem, multa fiducia utimur. 13. Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in faciem ejus, quod evacuatur, 14. Sed obtusi sunt sensus eorum. Usque in hodiernum enim diem idipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non revelatum (quoniam in Christo evacuatur). 15. Sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum. 16. Cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen. 17. Dominus autem Spiritus est: Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. 18. Nos vero omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur a claritate in claritatem, tamquam a Domini Spiritu.

℣. 1. INCIPIMUS ITERUM NOSMETIPSOS COMMENDARE? Ut muneris sui dignitatem tueretur Apostolus adversus falsos Apostolos falsosque Doctores (1), qui ipsum maledictis proscindere, ejusque authoritatem infringere conabantur, coactus fuerat non paucis prioris Epistolæ locis (2) de se nonnulla prædicare: hic iterum cogitur commendare muneris sui præstantiam, ac docere, quam multis partibus Evangelium sit Mosaica Lege nobilius. Occupat autem Corinthiorum animos, testatus, se ista non dicturum, nisi necessitas cogeret.

AUT EGEMUS (3), SICUT QUIDAM, COMMENDATITIIS EPISTOLIS? Falsi Apostoli, ut authoritatem sibi conciliarent, & quo mollius ab Ecclesiis exciperentur, ex iis locis, unde discedebant, commendatitias Epistolas postulare consueverant, ut hospitium & reliqua ad vitam necessaria sibi exhiberentur, omnesque ceu exploratæ fidei hominibus crederent. Epistolis hisce Paulus verique Apostoli non indigebant. Prodigia, & Spiritus Sancti dona, quæ nunquam ab iis aberant, ipsorum prædicationem ac virtutem satis superque commendabant. Quoddam ironiæ genus in his verbis latet.

℣. 2. EPISTOLA NOSTRA VOS ESTIS. Ubi nos esse Corinthiorum Apostolos, eamque Ecclesiam instituisse diximus, satis agnoscimur. Vestra Religio, pietas, virtus nullum hominum latent (4). Ista nobis favent testimonia. Hæc porro Epistola non exterius exarata est, sed *in cordibus nostris*, ita ut legi queat ac percipi *ab omnibus hominibus*. At qui fieri potest, ut quæ in corde meo exarata est Epistola, ea ab omnibus legi queat? Nimirum, me vel non loquente, eamque intra me perlegente, effecta ipsa clamarent. Nemo ignorat & Corinthios ad Christum conversos, & me Corinthiorum Apostolum. Quamobrem commendatitiis literis non egeo.

℣. 3. MANIFESTATI, QUOD EPISTOLA ESTIS CHRISTI. Minimam Epistolæ hujus, sibi tam honorificæ, partem, conversionis nempe Corinthiorum, sibi arrogat Paulus. A se scriptam non asserit, sed paratam ordinatamque: *Ministrata a nobis*. Sanctus ipse Spiritus scripsit: *Scripta non atramento, sed Spiritu Dei vivi*. Nihilo majorem operam in illam contulimus, quam in Legis tabulas Moyses, quas ipse quidem e fodina eruit, dolavit, paravit (5); at Dei digitus decem Legis precepta descripsit.

℣. 4. FIDUCIAM TALEM HABEMUS PER CHRISTUM AD DEUM. Demisso prorsus animo fateor, me indignum esse ministerio, quo fungor, vestræque Fidei ac meæ prædicationis effectus, propagationem Evangelii, vestrum denique profectum meis viribus multo esse superiores (6): quamobrem omnem illorum gloriam in Deum refero, fateorque, me ita loqui audere per Christum. Si prædicationis meæ sigillum estis vos (7), meaque Epi-

(1) Chrysost. Theodoret. (2) Vide 1. Cor. 1. 11. 23. & seq. & 11. 5. 6. 15 1. 2. xiv. 18. 37.
(3) Ε'ι μὴ χρήζομεν, *Nisi egeamus*. Alii: ἢ μὴ χρήζομεν; *Aut an indigemus?* Ita Steph. 1. S. Germ. Clarom. G. L. Syr. Arab. Theod. Ambrosiast. (4) Theodoret. hic. (5) Deut. x. 1. 3. *Dixit Dominus ad me: Dola tibi duas tabulas lapideas; & scribam in tabulis verba quæ fuerunt in his quas ante confregisti.*
(6) Vide sup. 2. Cor. 11. 16. (7) 1. Cor. 12. 2. *Signaculum Apostolatus mei vos estis in Domino.*

Epistola, id ex mera Jesu Christi ac Dei Patris benignitate impetravi.

℣. 5. NON QUOD SUFFICIENTES SIMUS COGITARE ALIQUID [boni] A NOBIS QUASI EX NOBIS. Qui possemus animos mentesque vestras aperire, ut salutis verbum exciperetis, cum ex nobis ipsi, nostrisque viribus quidquam boni animo decernere, Deoque gratum & æterna mercede dignum cogitare nequeamus (8)? Veritatis ipsius effatum est, nihil boni posse nos agere sine Deo, Jo. xv. 5. *Sine me nihil potestis facere.* Absque Jesu Christi gratia, fide, supernoque Dei auxilio in iis, quæ ad motum sanctitatem ac meritum pertinent, id sumus, quod viti palmes, qui statim a vite sejunctus, inutilis est, Joan. xv. 4. At *qui ex nobis tamquam ex nobis nihil possumus, eo cooperante, qui nos confortat, omnia possumus* (9). Apostolus ipse Philipp. iv. 13. *Omnia possum in eo qui me confortat.*

Cum dicimus, nihil boni cogitare nos posse ex nobis, cogitationes intellige sanctas & meriti feraces, quibus ad fidem, salutem, conversionem ducimur; non eas, quæ in sola meditatione ac naturæ ordine versantur, bonum aliquod ejusdem ordinis ac naturæ spectantes. Hujusmodi erant bonæ veterum Philosophorum cogitationes, & gentium, quæ Christum Jesum veramque Religionem ignorabant; vel eorum, qui cum noverint, traditis ab ea veritatibus animum vel curiositatem inaniter pascunt (10).

℣. 6. SUFFICIENTIA NOSTRA EX DEO EST, QUI ET IDONEOS NOS FECIT MINISTROS NOVI TESTAMENTI. Spectant hæc ad superiorem sententiam 2. Cor. 2. 16. *Et ad hæc quis idoneus?* Quis hujus muneris capax? Nos certe ex nobis idonei non sumus; sed idoneos facit Deus, nos instruens sapientia, gratia, viribus, ut feliciter expleamus. Iniquus fuero, si boni partem alteram Deo, alteram mihi arrogavero, ait S. Chrysostomus hic hom. 6. omnia ex eo esse confiteor.

NON LITERA SED SPIRITU. Apostoli ministri sunt novi Fœderis, Evangelii, Regni Dei: *non literæ*, Mosaicæ Legis in lapide descriptæ, *sed Spiritus* & Novæ Legis, Spiritum Sanctum largientis & gratiam, cujus ope ipsius præcepta servantur. Mosaica Lex indicabat, quid bonum esset, quid malum; at minime suppeditabat vires, quibus impleretur illud, hoc vitaretur. Jesu Christi Lex absolutissime docet, quid præstandum sit, quid fugiendum, validisque instruit auxiliis, quibus hæc officia expleantur (11).

LITERA ENIM OCCIDIT, SPIRITUS AUTEM VIVIFICAT. Litera, seu Moysis Lex mortem decernit in eos, qui præcipua mandata violaverint (12); puta in Sabbathi profanatorem, adulterum, homicidam, &c. At Spiritus, seu Nova Lex vitam animæ & gratiam per baptismum largitur. Oppositio vitæ spiritus, quam Nova Lex comparat, & Legis, quam Vetus minitatur, argumento est, hic de animæ morte agi. Qui vero Lex mortem animæ affert? Certe non ita, ut eam directe efficiat, aut proprie illam velit Deus Legis author, aut Moyses Legislator; sed quod mors occasione Legis oriatur, dum ea irritat concupiscentiam, quæ ultro fertur in vetita (13); dum facit ut cognoscas quid malum sit, at auxilia non suppeditat, quibus resistas cupiditati, Imperataque compleas (14).

Aliter etiam usurpari potest: *Litera occidit*; Scriptura ex mero verborum sono intellecta, interdum hominem in errorem inducit, nocetque legenti non satis erudito (15): *Spiritus vivificat*; eadem ipsa vero sensu accepta, & ex Ecclesiæ regulis explicata, servata Fidei analogia, vitam animæ largitur, pie instituit, in Fide ac pietate confirmat: atque hoc ipsum ferme vult Christus in Evangelio Joan. 6. 33. *Spiritus est qui vivificat: caro non prodest quidquam.* Hujusmodi tamen explicationes satis literales non sunt.

℣. 7. QUOD SI MINISTRATIO MORTIS LITERIS DEFORMATA. Si Dei Lex a Moyse vulgata, & in lapideis tabulis descripta, quæ per se mortem solummodo pariebat eo sensu quo diximus; si ista Lex, inquam, tanto cum gloriæ fulgore lata est, ut Moyses eam accipiens os velare coactus fuerit Exod. 34. 30. quid reputandum est de *ministratione spiritus* ℣. 8. & glorioso Apostolatus munere? Quam ingens erit Apostolorum gloria, & quis sese satis idoneum existimet, ut omnia illius officia expleat? *Ad hæc quis idoneus?* Quamobrem, fratres mei, si ministerii mei dignitatem ipse commendo, nihil me mihi arrogare arbitraminor: fateor, id me non promeruisse, eoque esse indignissimum; vobisque ipsis fatendum est, quibuslibet laudibus majus esse, si illud cum Moysis ministerio contuleritis.

QUÆ EVACUATUR, quæ desitura est. Fulgor oris Moysis ad certum solummodo tempus erat permansurus, ejusque cum morte periturus; ac temporarius hujus gloriæ splendor figura erat Legis Mosaicæ, quoad Leges mere rituales demum abrogandæ. Temporariam hanc Legem excepturum erat Evangelium, æterno lumine micans.

℣. 10. NAM NEC GLORIFICATUM EST QUOD CLARUIT IN HAC PARTE. Hæc ipsa Legis gloria vera non est, si cum Evangelii gloria conferatur. Chrysost. hic. Quicquid maxime gloriosum est in Moyse, cum dignitate Novæ Legis & Apostolorum Jesu Christi collatum, nihil omnino est. Quæ vero isthæc Evangelii supra Legem præstantia? Nimirum in eo sita est, quod gratia in Evangelio ubersima sit, dona Spiritus Sancti præstantissima, perfectio sublimis, præcepta nobilissima, merces maxima & magnificentissima.

℣. 12. HABENTES IGITUR TALEM SPEM, MULTA FIDUCIA UTIMUR. Refertur hæc sententia ad ℣. 4. ubi dicitur: *Fiduciam talem habemus per Christum ad Deum.* Hac fiducia freti, ministerium nostrum tam multis attollimus, Legemque Novam cum Veteri collatam commendamus. Inanis arrogantia non est, sed sapiens confidentia, Jesu Christi verbis ac promissionibus Patris freta. Laudes hujusmodi in me non desinunt: unicus illarum finis est Dei gloria, ac fundamentum veritas.

℣. 13. UT NON INTENDERENT FILII ISRAEL IN FACIEM EJUS, QUOD EVACUATUR. Ne temporarium jubar, quo Moysis os micabat, Israelitæ intuerentur. Perspicua est sententia. Græcus tamen (16), Latinique Patres complures (17): *Ut non intenderent filii Israel in finem ejus quod evacuatur.* Quæ lectio potior videtur. Ait Apostolus, Legis Evangelicæ Ministros audacter & perspicue disputare, ac patefacere mysteria Religionis hactenus ignota; cum Moyses nonnisi velato ore Hebræos alloqueretur: *Ne Legis infirmitatem brevitatemque inspi-*

[8] Vide Augustin. de Dono persever. cap. 13. Concil. Arausic. 2. can. 7. [9] Concil. Trident. sess. xiv. cap. 8. [10] Est. Menoch. August. loco citato, & alibi sæpius. [11] Vide Rom. vii. 7. 8. 9. & seq. Et August. passim, lib. de Spiritu & littera; & contra advers. Legis & Prophet. & lib. 3. contra duas Epist. Pelag. cap. 7. &c. [12] Chrysost. hic. Ita & Theodoret. & Theophyl. & Vatab. Zeger. Grot. [13] Vide Rom. vii. 8. 9. 10. & sequ. & Rom. iv. 15. *Ubi non est Lex, nec prævaricatio.* Et ℣. v. 13. *Peccatum non imputabatur, cum Lex non esset.* 20. *Lex subintravit ut abundaret delictum.* [14] Vide Augustin. de Spiritu & litter. cap. 4. & seq. & lib. 15. contra Faust. cap. 8. & alibi sæpius. Est. hic. [15] August. lib. 3. de Doctrina Christ. cap. 5. 6. 7. & alibi non raro. [16] Πρὸς τὸ μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου. Sed Alex. Velez. aliqui Græci: Εἰς τὸ πρόσωπον. [17] August. contra advers. Leg. & Prophet. lib. de Spiritu & litt. cap. 17. & aliis locis a Beda collectis. Ambrosiast. Hieronymiast. Sedul. Primas. Græci plerique omnes. S. Germ. & Clarom. Latin.

inspicerent, cujus figura erat temporarium oris illius jubar, & velum quo ipse tegebatur. Allegorice explicat Paulus velum & fulgorem oris Moysis, ejusque finem causamque genuinam ostendit (18). Cum ait, *Ut non intenderent filii Israel in finem ejus quod evacuatur*, Legis nempe desituræ, non illud vult, primum hoc fuisse verumque Moysis propositum (19), sed ex ipsa re apparuisse, id non caruisse mysterio, arcanoque consilio Dei, rem ita ordinantis, ut veritatem ab Apostolo detectam ipsi intueremur.

℣. 14. SED OBTUSI SUNT SENSUS EORUM. Pervicaces & cæcæ permansere illorum mentes. Omnia per velum cernunt Hebræi: Lex illis liber est clausus; cumque illius corpus teneant, mentem non assequuntur: Literam legunt, sententiam non percipiunt. Velum, quo Moysis os tegebatur, ad hoc usque tempus animis illorum prætensum est; cum enim Christum Jesum non habeant, neque vaticiniorum explicationem, neque veram moralium sanctionum cognitionem, neque in universum sacrorum voluminum intelligentiam possident. Cæci sponte fiunt, ipsorumque in redulitas velum est, quo illorum oculi teguntur (20). Prophetæ, Christus Jesus, Apostoli non semel cæcitatem Judæorum, eorumque pervicaciam accusavere (21).

℣. 16. CUM AUTEM CONVERSUS FUERIT AD DOMINUM (22), AUFERETUR VELAMEN. *Conversus fuerit* vel Israel, vel populi omnium, vel Moyses, seu denique Lex: hæc tamen omnia in unum idemque recidunt. Cum Deus sub exitum sæculorum Israelitas ab errore & pervicacia revocaverit, auferet velum, quo illorum mens obducitur (23). Sive, cum genuina Moysis seu Legis sensa detexerit, auferet velum, quo illi hactenus prohibiti fuere ne intelligerent. Dicendum videbatur, ablatum iri velum, antequam illorum conversionem diceret; antequam enim fiat res, impedimenta removentur. At in familiari sermone non usque adeo servatur ordo, præsertim ubi de rebus agitur eodem tempore contingentibus, simulque in eumdem effectum concurrentibus.

℣. 17. DOMINUS AUTEM SPIRITUS EST: UBI AUTEM SPIRITUS DOMINI, IBI LIBERTAS. Revocanda hic sunt, quæ supra dixit, literam occidere, Spiritum vivificare; Legem esse literam, Spiritum vero Evangelium; ministrum Legis Moysem, Spiritus Apostolos. Ait hic, Spiritum oppositum literæ esse Deum, authorem libertatis filiorum Evangelii; ab ipso converti animos Judæorum, ac removeri velum ex illorum oculis; ab ipso denique cor lapideum, quod Judæis inest, in carneum mutari: postremo, in Christiana Religione homines esse spiritu & veritate adorantes, filios Dei, vere liberos, uti distinguuntur a servitutis spiritu, quo animabantur Judæi. Spiritus vivificans opponitur literæ occidenti: Moyses instar corporis erat; Christus Jesus est Spiritus (24).

Græci Patres, atque Orthodoxi Theologi vulgo utuntur hac sententia, ut Sancti Spiritus divinitatem evincant. *Dominus Spiritus est*, vel *Dominus est Spiritus* Dei viventis (25), quo implemur in Baptismo, in corda hominum effusus, largiensque potestatem clamandi: Abba, Pater. Idem iste Spiritus novum Fœdus a vetere distinguit. Israel ad Deum convertitur; Christianus ad Spiritum S. uterque ad Deum, quia *Dominus Spiritus est*. Israel est servus, dum sub Lege est: liber est Christianus, statim ac sub Spiritu; *ubi enim Spiritus Domini, ibi libertas*.

GraveTolius, Ecclesiæ Anglicanæ Presbyter (26), contendit, vitiatam esse vulgatam hujus loci lectionem, atque ita restituendam: *Ubi Dominus, Spiritus est* (27), non, *Dominus Spiritus est*. His autem rem conficit: I. Superior versiculus docet, *Domini* appellatione intelligendum esse Jesum Ch. Porro nullus Scripturæ locus tradit, Spiritum esse Christum, multoque minus Spiritum hunc, nempe Spiritum Sanctum, tertiam sanctæ Triadis Personam; nullumque ex iis quæ in contrariam partem afferuntur (28), satis evincere, Filium appellari Spiritum. II. Tametsi Jesus Christus Spiritus Sanctus, Spiritus Divinus, Spiritus lucis nuncuparetur, nulla probabilitas major contrariæ opinioni accederet. Ipsamet Pauli verba rem demonstrant: *Cum conversus fuerit* Israel *ad Dominum, auferetur velamen. Dominus autem Spiritus est: ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas*. Quid consentaneum est inter ista, *Cum conversus fuerit* Israel *ad Dominum, auferetur velamen*, & illa, *Dominus autem Spiritus est*? At servata Graverolii vectione, nihil est ineptum: *Cum conversus fuerit* Israel *ad Dominum, auferetur velamen. Ubi autem Dominus, Spiritus est; & ubi Spiritus, ibi libertas*. Nihil in Textum mutat Graverolius: pronomen ὁ *hoc* dumtaxat vertit in particulam οὗ, ubi. Veteres, ac præsertim Lacones literam O pro οὗ non raro usurpabant (29):

Una fuit tantum, qua respondere Lacones,
Littera, & irata Regi placuere negantes.

℣. 18. REVELATA FACIE GLORIAM DOMINI SPECULANTES. Judæus inter Legis umbras nonnisi per velum videt, ac litera occidente dumtaxat pascitur: nos vero divinas veritates perspicue intuemur, edocti unctione Spiritus Sancti mysteria remotissima, quæ hic *gloria Domini* (30) nuncupantur. Reddi potest Græcus (31): *Nos ceu in speculo detecta facie gloriam Domini inspicientes*. Vel ex Græcis Patribus (32): Exprimimus, *repræsentamus velut in speculo gloriam Domini*. Ministri Dei, Apostoli, Christiani omnes ceu speculum sunt, in quo exhibetur Christus: illius charitas, modestia, patientia, humilitas, mansuetudo nostris in moribus fulgeant necesse est. *Glorificate & portate Deum in corpore vestro* (33).

IN EAMDEM IMAGINEM TRANSFORMAMUR: sive speculum simus, quo exprimitur Christus; sive gloriam oris illius absque velo ac velut in speculo intueamur: in Christum transformamur; Christi effigies in nobis micat, illum in nobis gestamus, illius virtutes ac sanctitatem, quantum creaturæ fas est, imitantes: nosque *a claritate in claritatem* progredimur, *tamquam a Domini spiritu*, Per Divini Spiritus illustrationem. Fulgore Humanitatis Jesu Christi, & gloria Patris in nobis micante, uti olim Dei præsentia in ore Moysis micuit, gloriosi fulgentesque reddemur, atque ita de jubare in jubar progrediemur, ex charitate Dei in nostram, illa in nos migrante: modestiam colemus, patientiam, lenitatem, benignitatem, ejus exemplo: cœlestes erimus, ut ipse cœlestis est 1. Cor. 15. 48. Si participes fuerimus perpessio-

[18] Vat. Est. Grot. [19] Vorst. Glass. Sclater. alii. [20] Vide Justin. Dialog. cum Tryphone. Origen. homil. 24. in Jerem. & homil. 12. in Exod. Theodoret. hic. [21] Vide Isai. vi. 10. Matth. xiii. 14. Marc. iv. 12. Joan. xii. 39. xii. 40. Act. xxviii. 26. 27. Rom. xi. 7. 8. &c. [22] Ἡνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα. [23] Rom. xi. 25. *Donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel salvus fieret*. [24] Vide Erasm. Menoch. Tirin. Est. [25] Ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστι. Vide infra ℣. 18. *A claritate in claritatem, tamquam a Domini Spiritu*. [26] Tom. v. Biblioth. Univers. pag. 203. [27] Legit: Οὗ δὲ Κύριος, τὸ πνεῦμα ἐστι, pro, ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστι. [28] Vide Marc. ii. 8. Rom. i. 3. 4 & Timoth. iii. 16. Hebr. ix. 14. 1. Petri iii. 18. 19. & Joan. xi. 63. collatum cum ℣. 8. [29] Auson. Vide Scalig. in eumdem, Joan. Gerard. Voss. Aristarch. lib. 1. cap. 13. Salmas. not. ad consecrat. templi in Agon. Herod. Attic. pag. 57. & in Addend. pag. 207. & de transubstant. contra Grot. pag. 31. [30] Est. Tirin. alii. [31] Ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ κατοπτριζόμενοι. [32] Chrysost. hom. 7. & Theodoret. hic. [33] 1. Cor. vi. 20.

sionum illius, ejus quoque gloria & regno potiemur 2. Timoth. 2. 12. *Si sustinebimus, & regnabimus*. Hoc in nobis fit per illustrationem Spiritus Sancti, qua transformamur in Christum, induimurque fulgore & gloria, de qua egimus, quæ in terris incepta per similitudinem cum Christo, in Cœlis perficitur, nobis immortalitate indutis, æternaque gloria coronatis.

Pro, *Tamquam a Domini Spiritu*, complures cum Græco legunt (34): *Tamquam a Domino Spiritu*. Tamquam a Spiritu Sancto, qui Deus est. Extraordinaria hac syntaxi non temere usus est Apostolus; ea enim confirmat id quod supra dixit ℣. 17. *Dominus Spiritus est*. At Vulgatæ versio, quam Patres & Latini Interpretes probant, cum Græco componitur, eamdemque in sententiam redit; Spiritus enim Sanctus, tertia sanctæ Triadis Persona, nos sanctos efficiens, atque in Christum Jesum transformans per gratiam, omnino Deus est, non aliter quam Pater & Filius.

Tertullianus l. 5. contra Marcion. c. 11. legit: *Tamquam a Domino spirituum*; cui lectioni favent Interpretes nonnulli, reddentes, *a Domino Spiritus*; revera enim Spiritus Sanctus supernorum munerum arbiter ac dominus est, ea distribuens quibus & quo modo libet, ex sanctissimis Sapientiæ ac Providentiæ suæ legibus & institutis.

C A P U T IV.

Munus Evangelicum ab Apostolis impletum inter odia & ærumnas. Reproborum incredulitas. Apostolorum constantia inter mala. Æterna merces pro brevissimis hujus vitæ laboribus.

℣. 1. IDeo habentes administrationem, juxta quod misericordiam consecuti sumus, non deficimus. 2. Sed abdicamus occulta dedecoris, non ambulantes in astutia, neque adulterantes verbum Dei, sed in manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo. 3. Quod si etiam opertum est Evangelium nostrum; in iis, qui pereunt, est opertum. 4. In quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei. 5. Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Jesum Christum Dominum nostrum; nos autem servos vestros per Jesum: 6. Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem scientiæ claritatis Dei, in facie Christi Jesu. 7. Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus: ut sublimitas sit virtutis Dei, & non ex nobis. 8. In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur: aporiamur, sed non destituimur: 9. Persecutionem patimur, sed non derelinquimur: dejicimur, sed non perimus: 10. Semper mortificationem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut & vita Jesu manifestetur in corporibus nostris. 11. Semper enim nos, qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum: ut & vita Jesu manifestetur in carne nostra mortali. 12. Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis. 13. Habentes autem eumdem spiritum fidei, sicut scriptum est: Credidi propter quod locutus sum: & nos credimus; propter quod & loquimur: 14. Scientes, quoniam qui suscitavit Jesum, & nos cum Jesu suscitabit, & constituet vobiscum. 15. Omnia enim propter vos: ut gratia abundans, per multos in gratiarum actione, abundet in gloriam Dei. 16. Propter quod non deficimus: sed licet is, qui foris est, noster homo corrumpatur: tamen is, qui intus est, renovatur de die in diem. 17. id enim, quod in præsenti est momentaneum, & leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis, 18. Non contemplantibus nobis, quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt, quæ autem non videntur, æterna sunt.

℣. 1. HABENTES ADMINISTRATIONEM (1) JUXTA QUOD MISERICORDIAM CONSECUTI SUMUS. Commendata Evangelici ministerii præstantia supra ministerium Legis Capite superiori, narrat Corinthiis labores in prædicatione exantlatos, & constantiam sibi a Deo inter mala concessam. Hac porro narratione illud ipsum vult quod sibi proposuit, exitium scilicet famæ, quam falsi Apostoli inter Corinthios sibi comparaverant, ac Fidelium munitionem adversus eorumdem insidias, qui ea, quæ Paulus tanto labore struxerat, destruebant; docebantque, Legis observationes esse ad salutem necessarias. Mirum non esto, si hac fiducia nos loquentes auditis; neque superbiæ aut arrogantiæ esse putatis, quæ de ministerio nostro prædicamus: Nimirum illius dignitatem agnoscimus, certoque scimus, nos a Deo missos, ac favore tam perspicuo protectos. Ipse scilicet nos robore munit & constantia inter adversa. At falsos Apostolos quis misit? quas illi Ecclesias instituerunt? quæ mala pertulere?

Non

[14] Ἀπὸ Κυρίου πνεύματος. Ita Chrysost. Theodoret. Theophyl. hic. Basil. lib. de Spiritu Sancto c. 21. Beza, Vatta, Est. Glass. Erasm. [1] Διὰ τοῦτο ἔχοντες τὴν διακονίαν ταύτην, *Habentes igitur hanc administrationem*.

Non deficimus; Labori non cedimus; sive, ut nonnullis placet (2), *Non segnescimus*, discrimen non fugimus, uti nequam illi, qui quæstum ex Evangelio faciunt, suaque tantummodo ipsorum commoda ex eo quærunt.

℣. 2. Sed abdicamus occulta dedecoris; flagitia scilicet, quorum turpitudo latebras quærit. Spectari possuntur his verbis falsi Apostoli (3), qui turpi cupiditate acti Evangelium nuntiabant, ut lucrum & commodum vitæ in eo nanciscerentur (4); vel qui severitatem præferentes, turpes & flagitiosas libidines clam nutriebant (5).

Non ambulantes in astutia; ceu nequam illi præcones, quos dixi; qui credulos specie pietatis fallunt, *adulterantes verbum Dei*, cui animi sui inventa admiscent (6), qui Divinas veritates corrumpunt infirmantque, ut odia hominum vitent; quæ quidem vitari nequeunt ab iis, qui acri animi fervore ac studio vitia, errores, libidinesque hominum insectantur (7). Humanis artibus existimationem hominum, ut illi, non captamus, neque commendatitias Epistolas similiter quærimus apud Fideles, ad quos proficiscimur 2. Cor. 3. 1. Una nobis commendatio apud homines est sanctitas morum, sinceritas, veritas denique prædicationis: *In manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo*. Simulatio & fraus tandem aliquando deteguntur. Veritas, sinceritas, æquitas tempori & humani judicii inconstantiæ resistunt. Provocat Paulus *ad omnem conscientiam hominum coram Deo*: ibi causam suam agi cupit, ubi nullus favor, præjudicata opinio, metus.

℣. 3. Quod si etiam opertum est Evangelium, &c. Dixit, luculentissimum missionis suæ argumentum esse manifestationem veritatis, ac felicem prædicationis progressum. Occupat hic id quod objici potest. Veritatis manifestatio id quidem efficere potest, ut iis in locis, in quibus tradita est, agnoscaris: at ubi ipsa ignota est, qui tu notus fias? Commendatitias literas ad loca, in quibus Ecclesias instituisti, non quæsieris: at non item ubi nunquam fueris. Respondet Paulus, Evangelium iis dumtaxat ignotum esse, qui sponte incredulitatem fovent. Profecto nulla tunc erat Romani Imperii Provincia, quo non penetrasset Evangelium. Ubicumque Judæi erant, res a Christo gestæ noscebantur. Apostoli, vel horum Discipuli in omnes terrarum partes pervaserant. Veri & prisci Apostoli ubique noti erant, magna cum existimationis accessione. Si veritatem discere, & audire Evangelium æque cuperent homines, quam nos nunciare, jamdiu nulli essent increduli & infideles (8). Hæc de Judæis præsertim intelligenda sunt, quorum e numero erant falsi Apostoli, quos hic arguit Paulus.

℣. 4. In quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium. His quidem conditum adhuc est sub velo Evangelium; pervicacibus hisce Judæis, quorum cæcitatem prædixere Prophetæ iis verbis: *Vade, & dices populo huic: Audite audientes, & nolite intelligere; & videte visionem, & nolite cognoscere: excæca cor populi hujus, & aures ejus aggrava; & oculos ejus claude, ne forte videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & convertatur, & sanem eum.* Isai. 6. 9. Cur illi pervicaces sint, causa non fuit Deus; pertinaciam illorum non imperavit, non probavit, non voluit, sed arcano Justitiæ & sapientiæ suæ consilio permisit (9).

Deus hujus sæculi nonnullis (10) est diabolus, *excæcans mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii*. Is certe apud Scripturam non raro dicitur *princeps hujus sæculi* (11). Se ille Regnorum omnium ac divitiarum dominum facit Matt. 4. 8. innumeri illum populi per sæcula complura coluere: ipse imperium in impios, infideles, incredulos exercet: author est, fautor, probator criminum, flagitiorum, idololatriæ, erroris. Hæc explicatio satis vulgo probatur. At Patres (12) priori favent, locum ita usurpantes, ac si diceret: *Deus excæcavit mentes infidelium hujus sæculi*, non, *Deus hujus sæculi excæcavit*, &c. Vel distinctionis notam apponunt post *Deus*, hoc modo: *Deus, hujus sæculi*.

Illuminatio Evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei. Permisit Deus, ut Judæi in pervicaciam & incredulitatem laberentur, volentesque clauderent oculos adversus Evangelium Jesu Christi, qui Patris gloria & imago est (13). Sive: Rejecere Evangelium, gloriam Jesu Christi, cum contineantur in eo historia, prodigia, dogmata, mora, Resurrectio Divini hujus Servatoris, *qui est imago Patris*, qua Deus est, tota ab æternitate genitus, & consubstantialis illi, a quo ante omnia sæcula genitus fuit; æqualis illi virtute, potentia, sapientia. Imago etiam Patris est qua Homo & Deus ac Sequester, cum in eo, velut in imagine absolutissima (14), Divinas Patris proprietates repræsentante, Pater ipse noscatur. Messiam Hebræi nuncupant *imaginem Dei* (15).

℣. 5. Non enim nosmetipsos prædicamus. Neque famam neque obsequium, neque commoda prædicatione aucupamur, ut ii faciunt quos supra dixi. Satis cognitus sum, satisque bene excipior, modo nuncietur Christus, ejusque Evangelium fructus referat ubi ipse fuero. *Nos servos vestros per Christum* (16): satis beatus sum, si gloriæ & sanctitati vestræ meo labore serviero.

℣. 6. Deus qui dixit, rerum initio jussit Gen. 1. 3. de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris. Cum Fidei donum gratuito beneficio acceperimus, opus est illam quoque gratis prædicemus. Qui lucem hanc sensibus obnoxiam creavit Deus, idem Fidei lumen in cordibus nostris effecit: utque ille nullo discrimine Solem suum super bonos malosque oriri jubet Matt. 5. 45. ita ipsius exemplo necesse est ubique spargamus *illuminationem scientiæ claritatis Dei, in facie Christi Jesu*, notitiam scilicet gloriæ Dei, qualis apparet in Christo Jesu, gesta nimirum, prodigia, dogmata, quæ in Christo Jesu micuere (17); sive mysteria & perfectionem Dei, ita uti tradidit Christus; seu denique vulgemus potentiam & gloriam Dei, *in persona Christi*, nomine & authoritate Jesu Christi, cujus Legati & Ministri sumus (18), cujusque unius gloriam & obsequium quærere debemus.

℣. 7.

---

[2] Οὐκ ἐκκακοῦμεν. Grot. Bez. Pag. Pisc. [3] Theodoret. Grot. Est. Menoch. [4] 1. Petri v. 2. & Tit. 1. 11. *Docentes quæ non oportet turpis lucri gratia.* [5] Ephes. v. 12. *Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe est & dicere.* [6] 2. Cor. 11. 17. *Non enim sumus sicut plerique adulterantes verbum Dei.* Græc. Καπηλεύοντες. hic, δολοῦντες, *falsantes, dolo tractantes.* [7] Vide Philipp. III. 18. *Multi enim ambulant, quos sæpe dicebam vobis, nunc autem & flens dico, inimicos crucis Christi, quorum finis interitus, quorum Deus venter est.* [8] Vide Theodoret. Est. Men. Tirin. [9] Chrysost. Theodoret. Ambros. Primas. Sedulius, &c. [10] Erasm. Est. Grot. Menoc. Tirin. Zeger. Bez. Camerar. alii. Vide & August. lib. 21. contra Faust. cap. 9. [11] Joan. XII. 31. XIV. 30. 1. Joan. v. 19. Ephes. VI. 12. [12] Vide Patres supra citatos, & Iren. lib. 3. cap. 7. & lib 4. cap. 48. Tertull. lib. 5. contra Marcion. cap. 11. August. lib. 21. contra Faust. cap. 2. & contra advers. Legis & Prophet. lib. 2. cap. 7. 8. apud Est. hic. [13] Vide Coloss. 1. 15. *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ.* Et Hebr. 1. 3. *Qui cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ ejus*, &c. [14] Joan. 1. 18. *Deum nemo vidit unquam: unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* [15] צלם אל In Zohar, &c. [16] Διὰ Ἰησοῦν, *propter Jesum.* [17] Grot. Menoc. Tirin. [18] Est. Primas. Sedul. alii.

℣. 7. HABEMUS THESAURUM ISTUM IN VASIS FICTILIBUS. Quæ dixi de ministerii Evangelici præstantia, mihi arrogantiæ esse non debent: nobilissimo quippe isto munere me indignissimum esse fateor (19): *Et ad hæc quis idoneus?* Thesaurus est, at in vase fictili servatus; ut intelligamus, *sublimitatem virtutis*, quicquid præstantius nobis inest, *Dei esse* (20), *non ex nobis*. Ne igitur existimetis, me ista eo dicere, ut existimationem aucuper. Munus meum commendo, ut Deo gloriam, probrum afferam falsis Apostolis, qui perversis moribus nobilissimum munus polluunt.

℣. 8. IN OMNIBUS PERSECUTIONEM PATIMUR, SED NON ANGUSTIAMUR; non opprimimur malis, ad extrema, ad angustias non adigimur. Vulgata Hebræis locutio est, in angustiis esse, pro versari in discrimine, malis, mœrore opprimi. Mala, quæ ipse Jesu Christi causa patitur, recenset Apostolus, non ambitionis causa, sed ut fictorum Apostolorum superbiam & mollitiem arguat, commendetque Dei vires ac potentiam, quibus ipse inter mala ærumnasque sustinetur.

APORIAMUR, arduis maxime rebus obvolvimur, SED NON DESTITUIMUR. Græcus ad verbum (21): *Perplexi sumus, sed constantia non cadimus*. Ea interdum versamur inter discrimina, ut minime evasuri videamur: at non ita a Deo destituimur, ut desperemus, ejusque ope omnino privemur.

℣. 10. SEMPER MORTIFICATIONEM JESU IN CORPORE NOSTRO (22) CIRCUMFERENTES. Jesu Christi perpessiones Crucemque in nobis ipsi exhibemus: quotidie, ut ita dicam, & cum illo & ob illum morimur; *ut & vita Jesu manifestetur in corporibus nostris*; & quemadmodum participes perpessionum illius fuimus, ita & gloriæ & resurrectionis simus (23): *Si sustinebimus, & conregnabimus*.

℣. 12. ERGO MORS IN NOBIS OPERATUR, VITA AUTEM IN VOBIS. Evangelica prædicatio, quam liberaliter interque tot mala exercemus, nobis argumentum mortis est, vobis vitæ. Innumeris ob illam malis nos obruimur, vos bonis omnibus cumulamini. Vos laborum nostrorum fructu tranquille gaudetis: at nos fortunis vestris non invidemus, quippe qui promissa laboribus mercede nos fruituros confidimus. Hæc sententia est ℣. 14.

℣. 13. HABENTES AUTEM EUMDEM SPIRITUM FIDEI. At cum eodem illo Spiritu Sancto, qui vobis Fidem largitus est, nos quoque animemur, & loqui doceamur, *sicut scriptum est, Credidi, propter quod locutus sum*, futurum speramus, nunciatis veritatibus sacris, servatoque in finem Fidei deposito ℣. 14. *quoniam qui suscitavit Jesum, & nos cum Jesu suscitabit* (24), *& constituet vobiscum* coram Deo, in æterna beataque vita, ut laborum nostrorum ac Fidei præmium simul percipiamus (25).

℣. 15. OMNIA ENIM PROPTER VOS. Sive prædicationem exercemus, sive mala patimur, vel hominum odiis agitamur, seu victores de hostibus sumus, sive sub illorum conatibus cadere videmur, hæc omnia vestri causa subimus, eademque vestris commodis vestræque saluti serviunt (26). Dei quoque gloriæ conferunt; quo enim magis *gratia abundans* est, eo magis *per multos in gratiarum actione abundat in gloriam Dei* (27). Quamobrem post multos & Dei & vestri causa labores, spes certa nobis superest, inanes non fore labores nostros, illorumque rationem Deum aliquando in Judicio habiturum. Elici potest ex Græco hæc sententia (28): *Omnia* libenter fero *vestri causa; at gratia* Evangelii *majorem in dies in multitudinem effundatur, cum gratiarum actione, in gloriam Dei*.

℣. 16. PROPTER QUOD NON DEFICIMUS. Æternæ mercedis spes, & fiducia quam fovemus futurum, ut laboribus nostris faveat Deus conversione populorum, id efficiunt, ut libenter feramus omnia, ita ut, *licet is qui foris est noster homo*, & mortale corpus (29) *destruatur; tamen is qui intus est, renovetur de die in diem*, novasque vires & constantiam inter ærumnas acquirat. *Renovatur* Fide illustriori, firmiore spe, ac ferventiori charitate (30).

℣. 17. ID ENIM QUOD IN PRÆSENTI (31) MOMENTANEUM, &c. Pauli alacritas confirmare vel imbecillimos poterat. Vita inter ærumnas, labores, odia, insectationes acta, brevissimum illi est momentum perpessionis, quam excepturum est in altera vita *æternum pondus gloriæ*, cui nihil par aut simile. Magnifice dicta hæc sunt, ac mirifice docent, quam ampla crederet Paulus ea, quæ sibi paraverat Deus. Pondus immensum æternæ gloriæ, collatum cum momento levissimæ afflictationis, mire orationem ornat. Apud Hebræos Chaldæosque eadem vox quæ gloriam, pondus quoque significat; & apud Sacros Scriptores *gravis* pro multo, copioso, opulento, locuplete usurpatur.

℣. 18. NON CONTEMPLANTIBUS NOBIS, &c. Mala hujus vitæ, cum æternis suppliciis collata, idcirco minimi facimus, quod animi oculos non in caduca isthæc & sensibus obnoxia, sed in æterna & inconspicua intendamus. *Temporalis substantia supernæ felicitati comparata, pondus est, non subsidium. Temporalis vita æternæ vitæ comparata, mors est potius dicenda quam vita* (32).

[19] 2. Cor. II. 16. III. 6. [20] Ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ᾖ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν, *Ut sublimitas, excellentia, excessus virtutis, sit Domini, & non ex nobis*. Ita legunt veteres Græci Patres plerique. At Tertullianus & Latini favent Vulgatæ. Vide Estium. [21] Ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι. Theodoret. Εἰ [illegible] εὑρίσκομεν [illegible]. [22] Græcus non legit *nostro*: Τὴν νέκρωσιν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντες. At Patres plerique, Syrus, Arabs, Æthiops, Ms. Claromontanum & S. Germani legunt *nostro*, ἡμῶν. [23] 2. Timoth. II. 12. Vide & Rom. VIII. 17. [24] Rom. VIII. 11. *Quod si spiritus ejus, qui suscitavit Jesum a mortuis, habitat in vobis, qui suscitavit J. C. a mortuis, vivificabit & mortalia corpora vestra*, &c. [25] Vide Est. Menoc. Tirin. Grot. Zeger. [26] 2. Cor. I. 6. *Sive autem tribulamur, pro vestra exhortatione & salute; sive consolamur, pro vestra consolatione*, &c. Et 2. Timoth. II. 10. *Omnia sustineo propter electos, ut & ipsi salutem consequantur*. [27] Confer locum hunc cum 2. Cor. I. 11. *Ut ex multorum personis, ejus quæ in nobis est donationis, per multos gratiæ agantur pro nobis*. [28] Τὰ γὰρ πάντα δι' ὑμᾶς, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσασα, διὰ τῶν πλειόνων τὴν εὐχαριστίαν περισσεύσῃ εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. [29] Vide Rom. VII. 22. 24. VIII. 10. Ephes. III. 16. IV. 24. Coloss. III. 9. 10. [30] Chrysost. Ἀνακαινοῦται τῇ πίστει, τῇ ἐλπίδι, τῇ προθυμίᾳ. [31] Græc. impress. Τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως. Sed S. Germ. Clarom. & Boerner. G. L. sic: Τὸ γὰρ παραυτίκα πρόσκαιρον καὶ ἐλαφρόν. Et ita Vulg. August. Tertul. Ambros. alii. [32] Gregor. Magn. homil. 17. in Evangel.

CAPUT V.

Cœleſtis premii ſpes hominem vitæ contemptorem facit. Placere debet Chriſto, futuro Judici; illique uni vivere. Chriſti Legati, Apoſtoli. Per Chriſtum reconciliati ſumus cum Deo.

℣. 1. SCimus enim quoniam ſi terreſtris domus noſtra hujus habitationis diſſolvatur, quod ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cœlis. 2. Nam & in hoc ingemiſcimus, habitationem noſtram, quæ de cœlo eſt, ſuperindui cupientes. 3. Si tamen veſtiti, non nudi inveniamur. 4. Nam qui ſumus in hoc tabernaculo, ingemiſcimus gravati: eo quod nolumus expoliari, ſed ſupervestiri: ut abſorbeatur, quod mortale eſt a vita. 5. Qui autem efficit nos in hoc ipſum, Deus, qui dedit nobis pignus ſpiritus. 6. Audentes igitur ſemper, ſcientes, quoniam dum ſumus in corpore, peregrinamur a Domino: 7. (Per fidem enim ambulamus, & non per ſpeciem) 8. Audemus autem, & bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, & præſentes eſſe ad Dominum. 9. Et ideo contendimus, ſive abſentes, ſive præſentes placere illi. 10. Omnes enim nos manifeſtari oportet ante tribunal Chriſti, ut referat unuſquiſque propria corporis, prout geſſit, ſive bonum, ſive malum. 11. Scientes ergo timorem Domini, hominibus ſuademus, Deo autem manifeſti ſumus, Spero autem, & in conſcientiis veſtris manifeſtos nos eſſe. 12. Non iterum commendamus nos vobis, ſed occaſionem damus vobis gloriandi pro nobis: ut habeatis ad eos, qui in facie gloriantur, & non in corde. 13. Sive enim mente excedimus, Deo: ſive ſobrii ſumus, vobis. 14. Charitas enim Chriſti urget nos: æſtimantes hoc, quoniam ſi unus pro omnibus mortuus eſt, ergo omnes mortui ſunt. 15. Et pro omnibus mortuus eſt Chriſtus, ut & qui vivunt, jam non ſibi vivant, ſed ei, qui pro ipſis mortuus eſt, & reſurrexit. 16. Itaque nos ex hoc neminem novimus ſecundum carnem. Et ſi cognovimus ſecundum carnem Chriſtum: ſed nunc jam non novimus. 17. Si qua ergo in Chriſto nova creatura: vetera tranſierunt: ecce facta ſunt omnia nova. 18. Omnia autem ex Deo, qui nos reconciliavit ſibi per Chriſtum: & dedit nobis miniſterium reconciliationis. 19. Quoniam quidem Deus erat in Chriſto, mundum reconcilians ſibi, non reputans illis delicta ipſorum, & poſuit in nobis verbum reconciliationis. 20. Pro Chriſto ergo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos. Obſecramus pro Chriſto, & reconciliamini Deo. 21. Eum, qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur juſtitia Dei in ipſo.

℣. 1. SCIMUS ENIM, QUONIAM SI TERRESTRIS DOMUS NOSTRA, &c. Pergit Paulus ea enumerare, quibus fiducia ſua inter ærumnas ſuſtinetur, hominiſque Chriſtiani imaginem in ſe deſcribere, hac in vita idcirco dumtaxat commorantis, quod illum hic verſari voluerit Deus, ut ſuæ ipſe ſanctitati, & gloriæ Conditoris ſerviat: nullo cæterum cujuslibet rei creatæ amore detentus, æternam ſolummodo felicitatem quærens, Judici ſuo placere unique illi vivere ſolicitus. *Terreſtris domus hujus habitationis* corpus mortale eſt: *domus non manufacta, æterna in cœlis* futura, idem ipſum corpus eſt redivivum (1), ſeu Beatorum ſedes in Cœlis (2), de qua ſcriptum eſt Joan. 14. 1. *In domo Patris mei manſiones multæ ſunt*. Græcus pro *terreſtris domus noſtra*, &c. fert (3): *Si terrena domus noſtra hujus tabernaculi diſſolvatur*, ſive dejicietur, innuens, corpora noſtra ceu tentoria eſſe, quæ ſtatim dejiciuntur, nullo veſtigio ſuperſtite (4). Toto hoc Capite ſpectare videtur potiſſimum eos ex Corinthiis, qui Reſurrectionem negabant. Vide 1. Cor. xv. 12. & c. & hic ℣. 6. 7.

℣. 2. NAM ET IN HOC [ob hoc] INGEMISCIMUS, HABITATIONEM NOSTRAM, corporis noſtri glorioſi, immortalis, redivivi, QUÆ DE CŒLO EST, SUPERINDUI CUPIENTES. *Superindui* ait (5), quia immortale corpus futurum non eſt re ipſa alterum ab hoc quod geſtamus: idem futurum eſt, addita immortalitate & gloria, quæ futuræ ſunt ceu veſtes corpori adjunctæ. *Oportet enim*, ut alibi ſcribit (6), *corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem*.

℣. 3. SI TAMEN VESTITI, NON NUDI INVENIAMUR. Ut beatæ immortalitatis ac Reſurrectionis Sanctorum participes ſimus, ſatis non eſt, nos mortem oppetere, atque a caduci corporis hujus ſede diſcedere: opus eſt etiam, meritis locupletes ſimus, induamurque charitate & bonis operibus (7): ſi abſint iſta, reſurget quidem corpus, at nudum erit, neque gloria aut felicitate filiorum Dei gaudebit (8). Ipſa illius immortalitas æternam illi calamitatem & rabiem pariet.

Alii (9) aliter explicant: Cœleſti noſtra domo induemur, quin mortem ſubeamus; *ſi tamen ſu-*
pre-

(1) Tertull. de Reſurrect. carnis cap. 41. Cajet. Men. Eſt. Vorſt. alii. Vide 1. Cor. xv. 44. 46. 48. 49.
(2) Photius apud Oecumen. Herv. D. Thom. Tirin. (3) Ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ.
[illegible] [T]ull. Hujus tabernaculi. (4) Chryſoſt. Theodoret. Hieronymiaſt. Grot. alii. (5) Theodoret. hic.
[(6)] 1. Cor. xv. 53. (7) Coloſſ. iii. 12. Apoc. xix. 8. (8) Theodoret. (9) Cajet. Grot.
[illegible] Eſt. Piſcat. Sclat.

prema Judicii die ex iis erimus, qui adhuc *vestiti* erunt corporibus suis, *non* ab iis *nudi* & spoliati per naturalem mortem. Creditur hic Paulus alludere ad ea, quæ in priore ad Corinthios Epistola xv. 51. docuit, futurum nempe, ut ii, qui in secundo Jesu Christi adventu superstites fuerint, non moriantur ut cæteri, neque resurgant ut ii qui in sepulcris putruerint, sed mutentur: *Et non immutabimur*. Quæ verba idem sonant ac *superindui immortalitate*.

Docent alii (9), claudendum esse inter parenthesis notas, ceu aspirantia verba, hunc versiculum: Utinam tunc vestiti inveniamur, ac bene gestis pleni, non a virtutibus nudi! Sive: Utinam suprema die induamur immortalitate, non penitus nudi simus, ut ii qui ad æternum dumtaxat supplicium resurgent!

Nunnulli denique Latini Græcique Codices (10), & Patres, veluti Tertullianus (11), S. Paulinus (12), Primasius, aliique (13) legunt aliter quam Vulgata a S. Hieronymo emendata (14): *Tametsi exuti, non nudi inveniemur*: quæ verba cum superioribus & consequentibus conjuncta, optimam sententiam reddunt. ℣. 2. *Ingemiscimus, habitationem nostram, quæ de cælo est, superindui cupientes*: quæ habitatio ceu vestis est, qua corpus nostrum est induendum. Optamus non mori, sed superstites esse usque ad Servatoris adventum, ut præter mortis amaritiem & sepulcri putredinem, immortalitate induamur, statimque a mortali ad immortalem vitam transeamus. Hæc votorum nostrorum summa. At ℣. 3. *tametsi exuamur* corpore, ac projiciamur inter eos, qui in pulvere dormiunt, id molestiæ nobis esse non debet, *non* enim idcirco *nudi inveniemur*. Nos in vitam revocabit Deus, atque immortalitate & gloriæ æternæ veste induet. ℣. 4. Dum in corpore versamur, *ingemiscimus gravati, eo quod nolumus exspoliari, sed supervestiri; ut absorbeatur quod mortale est, a vita*. Traditam hic explicationem tuetur S. Chrysostomus (15); certatque Millius, legendum esse ita, ut ea vetustis Codicibus recitavimus.

℣. 4. Eo quod nolumus exspoliari, sed supervestiri. Christianorum sanctissimi gloriam & immortalitatem optant, sed metuunt mortem, a qua abhorret natura, ceu malorum pessimo. Inter duos hosce timoris & amoris impulsus, optant ex mortalitatis atque infirmitatis statu gradum momento facere ad immortalitatem & gloriam (16), ac beata mutatione, de qua Apostolus 1. Cor. 15. 51. frui; quam mutationem experientur Justi, qui in secundo Christi adventu superstites fuerint. Hinc perspicue colligitur, resurrecturum suprema die idem hoc corpus, quod animamus, ac veluti tentorium incolimus (17).

℣. 5. Qui autem efficit nos in hoc ipsum, ad immortalitatem, beatitudinem, resurrectionem, Deus. Ne quæratis, qua ratione, aut cur futura sit resurrectio: Deus ipse illam & promittit & executioni mandat. Idem ipse hujus pignora nobis inseruit: *Deus qui nobis dedit pignus Spiritus*. Superna dona quibus nos cumulat, illustrationes & gratiæ quibus complet, prodigia quæ in Fidelibus patrat, totidem sunt argumenta, quibus veritas promissionum Dei & futura resurrectio comprobatur (18).

℣. 6. Audentes igitur semper, fiducia pleni. His promissionibus, hac spe resurrectionis aliquando futuræ, atque immortalitatis obtinendæ freti, quæ jam discrimina, quas ærumnas verebimur (19)? In terris ut exules versamur, corpus ceu carcerem habemus, gemimusque veluti a Deo, qui nostra & felicitas & spes est, remoti: quid jam timebimus? quo pacto mortalem hanc vitam amabimus?

℣. 7. Per fidem enim ambulamus, et non per speciem. Confirmat id quod dixit, nos nimirum remotos a Deo, & a patria exules: *Peregrinamur a Domino*. Ad patriam tendimus, quamquam hisce oculis corporis non videmus: eam quippe solis Fidei oculis intuemur.

℣. 8. Audemus autem . . . magis peregrinari a corpore. Futurum sperantes, ut aliquando immortalitate induamur, cælestemque patriam videamus, mortem vitæ anteponimus, omnesque mundi aut illecebras aut terrores aspernamur; illud plane persuasum animo gerentes, quicquid boni aut mali in mundo est, nihil penitus esse, si cum præmio, quod in æternitate præstolamur, conferatur.

℣. 9. Et ideo contendimus placere illi. Dum vivimus, unus omnium nobis finis est, placere Deo, ac bene gestis gloriam resurrectionis beatamque immortalitatem promereri, sive libeat Deo, vivere nos sive mori: in vita, morte; prosperis, adversis; tranquillitate, tumultu, Deo adhærescimus, illiusque unius benevolentiam quærimus: *Contendimus sive absentes sive præsentes placere illi*.

℣. 10. Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi. Rationem reddit, cur studendum nobis sit placere Deo, sive viventibus sive mortuis: *Sive absentes, sive præsentes*. Cur? Quia cum obierimus, standum nobis est ante Christi Tribunal, de gestis rationem reddituris, subituris que sententiam damnationis vel absolutionis; ac relaturis bonorum operum præmium, vel peccatorum pœnas. Hoc ipsum quælibet Scripturarum pagina docet (20). *Propria corporis* (21) ea sunt quæ unusquisque in corpore vivens gesserit, non solius corporis opera, ut ab animi operibus sejuncta.

℣. 11. Scientes ergo timorem Domini, hominibus suademus. Cum ea quæ dixi de Judicio ab omnibus subeundo probe teneam, eadem ista cæteros docere studeo, & dictorum testem Deum ipsum adhibeo. Aliter: Cum noverim, qua in re sita sit vera Religio, quam Scriptura plerumque *timorem Domini* nuncupat, cæteris eam tradere conor (22); atque optimæ voluntatis nostræ testis est Deus. Denique ita usurpari potest: Cum sciam, terribilem esse in Judicio Deum, innocentiam meam hominibus approbare conor: at animi nostri arcana novit Deus: existimo autem, *nos vobis conspicuos esse in conscientia*. Postrema hæc explicatio potior videtur (23). Legitur consequente versiculo Apostolus rationem de se reddens, defendensque adversus fictos Apostolos sui ipsorum existimationem extollentes, ut sese illi anteponerent. Quamobrem Apostolatus sui gloriam, seque ipse hactenus commendavit, quamquam id ita præstitit, ut repugnantem se & coactum facere ostenderet.

℣. 12. Non iterum commendamus nos vobis.

(9) Vide Knatchbull. (10) Clarom. G. I. S. Germ. Boerner. ἐκδυσάμενοι, expoliati. Codd. aliqui Græci, testib. Chrysost. & Oecumen. & quidd. Lat. teste Ambrosiastro. (11) Tertull. de Resurrect. carnis c. 41. lib. 5. contra Marcion. c. 12. (12) Paulin. Ep. 5. ad Sever. (13) Primas. Macar. hic. (14) Εἴγε καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὑρεθησόμεθα. (15) Εἴγε καὶ ἐνδυσάμενοι. Τινὲς δὲ καὶ ἀποδυσάμενοι τὸ σῶμα, οὐ γυμνοὶ τοῦ σώματος ἐκεῖ παραστησόμεθα, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦ αὐτοῦ καθάπερ ἐγειρόμενοι. (16) Vide Est. Grot. Men. Castal. alios. (17) Chrysost. Theophyl. alii. (18) Confer 2. Cor. 1. 22. *Signavit nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus nostris*. (19) Chrysost. hic. (20) Matth. xxv. 32. Rom. xiv. 10. 12. Act. x. 42. xvii. 31. Job xxxiv. 11. Psal. lxi. 13. Eccle. xii. 14. Jerem. xvii. 10. xx. 11. 19. &c. (21) Græcus vulgatus: Τὰ διὰ τοῦ σώματος, *Quæ per corpus fecit*. At Origen. homil. 19. in Jerem. Ambros. in Psal. 1. Cyprian. lib. 3. & 4. Testim. ad Quirin. Theodoret. serm. 12. de Virtute activa. Fulgent. de Fide ad Petrum cap. 3. Calaritan. Rufin. Gennad. Hieronymiast. Ambrosiast. Clarom. S. Germ. Boerner. Lat. Propria corporis. Edit. Complut. Τὰ ἴδια τοῦ σώματος. (22) Grot. Menoc. &c. (21) Est. Zeges. Hamm. Confer Galat. 1. 10. *Modo enim hominibus suadeo, an Deo?* Vide & Chrysost. hic & in Galat. 1. 10.

Fortasse existimabitis laudes meas, meamque apud vos existimationem a me quæri: minime id gentium: unum hoc quæro, ut *occasionem demus vobis gloriandi pro nobis*; meque Apostolo, primoque præceptore vestro cum novis hisce doctoribus, qui cum commendatitiis epistolis accedunt, collato, *habeatis ad eos qui in facie gloriantur, & non in corde*. His verbis designantur falsi Apostoli Corintho profecti, qui Pauli exitio nomen sibi creare conabantur, inductaque ab eo instituta novis sanctionibus institutisque evertere conabantur.

Ingeniosissima est ac sapientissima hæc locutio: *Non commendamus nos vobis, sed occasionem damus vobis gloriandi pro nobis*: innuimus capita, ex quibus defensionem nostram instituatis: novi ego, quam sincere a vobis amer: apud vos defendi non debeo, sed a vobis. Siquis igitur apud vos de me obloqui ausus fuerit, dicite, plane vobis perspectum esse Apostolum vestrum, in quo nihil damnari queat. *Ut habeatis adversus eos*, quo me tueamini, aut quo illos refellatis, sive quo apud novos hosce doctores gloriemini (24).

℣. 13. SIVE ENIM MENTE EXCEDIMUS, extra mentem rapimur, Deo. Prophetæ & Apostoli, cum in ecstasim, afflante Spiritu Sancto, rapiebantur, extra se esse, atque alii penitus homines videbantur: os, oculi, verba plane aliud exhibebant, quam cum tranquilli essent, & afflatu carerent. Ut ea, quæ hic de se prædicare apud Corinthios cogitur, excuset Apostolus, duo innuit primum, ista se dixisse ecstasi quadam raptum, Divinoque Spiritu afflatum; alterum, ea dixisse, ut Dei gloriæ serviret, muniretque Corinthios, ne pseudo-Apostolorum artibus caperentur (25). Sive igitur nostras ipsi laudes immodice prædicare videmur, hoc Dei causa facimus: *Sive sobrii sumus, vobis*; sive majori modestia, sive fusius de nobis loquimur, unicum nobis propositum est Dei gloria, vestraque utilitas. Vel: Sive nos ipsi vestris ingeniis accommodamus, humanoque more loquimur; sive extollimur, & sublimia maxime atque arcana mysteria detegimus (26), Dei gloriam solummodo vestrumque progressum quærimus.

℣. 14. CHARITAS ENIM CHRISTI URGET NOS. Amor, quo Christum prosequimur, nos ista & loqui & facere cogit; modo supra homines quodammodo evehi, modo infra omnes demitti; nunc hostibus veritatis resistere, nunc omnium pedibus subjici. Varias hasce personas inducit charitas.

ÆSTIMANTES HOC, QUOD SI (27) UNUS PRO OMNIBUS MORTUUS EST, ERGO OMNES MORTUI SUNT. Si Jesus omnium causa mortem oppetiit, omnes igitur mortui erant; insanum quippe fuisset pro viventibus & sanis mori (28): quamobrem charitas, qua erga Deum afficimur, nos impellit, ut omnium saluti studeamus, nosque accommodemus indigentiæ singulorum, sive lenitate utentes, sive severitate; sive humilia; sive sublimia de nobis prædicantes.

Aliter: Si Christus Jesus omnium causa mortuus est, omnes igitur sibi mori debent, ac veteri homini & peccato, ut unius Jesu Christi, justitiæ & gratiæ vita vivamus (29). *Nemo nostrum sibi vivit, & nemo sibi moritur*, ait Apostolus Rom. 14. 7. *Sive enim vivimus, Domino vivimus; sive morimur, Domino morimur. Sive ergo vivimus sive morimur, Domini sumus. In hoc enim Christus mortuus est & resurrexit, ut & mortuorum & vivorum dominetur*. Rom. 6. 4. *Consepulti sumus cum Christo per baptismum in mortem, ut quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita & nos in novitate vitæ ambulemus*, &c. Quæ consequuntur, favent huic explicationi ℣. 15. *Pro omnibus mortuus est Christus, ut & qui vivunt jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit*.

Ita autem intelligi potest Pauli collectio. Dei gloria & proximorum utilitas unicus sunt gestorum nostrorum finis: charitas qua abundamus, & Spiritus Sanctus quo animamur, impellunt, ut variis hominum, quibuscum versamur, ingeniis accommodemur, ut omnes ad Christum trahamus. Cum Christus hominum omnium causa mortem subierit, æquum est, ut omnes cum ipso moriantur peccato & iniquitati, & vita gratiæ dumtaxat vivant: omnia scilicet Christo consecrent, sensus, animum, voluntatem, gesta.

℣. 16. ITAQUE NOS EX HOC NEMINEM NOVIMUS SECUNDUM CARNEM. Ita hic versamur, ut mortui in Christo Jesu, unaque cum illo in vitam revocati; tamquam mundi hujus incolæ non simus, ac neminem ex carne noverimus. Non eadem quæ olim, sentimus, quærimus, amamus: Christum Jesum dumtaxat amamus, illius gloriam quærimus, ejusque Imperii in omnium animos propagationem optamus. Non movemur carne, sanguine, amicitiis, odiis, prosperis rebus & adversis, nullo denique eventu, præterquam quo Evangelii progressus & Dei gloria vel promovetur, vel impeditur (30).

ET SI COGNOVIMUS SECUNDUM CARNEM CHRISTUM, SED NUNC JAM NON NOVIMUS illum eodem modo. Antequam a Deo vocaremur ad Fidem, ita errabamus in Messiæ cognitione, ut plerique Judæorum (31). Illum scilicet ex carne dumtaxat noveramus, ac præstolabamur veluti Heroem aut Regem, cujus viribus subjiciendæ forent gentes universæ, restituendumque meliorem in fortunam Israelis imperium: at nunc ita non novi: sublimiora sentio, æquiora, nobiliora.

Aliter (32): Tametsi olim Jesum Ch. ex carne noverimus, cum is inter mortales versaretur, illum modo ita nosse non possumus. Nimirum colimus uti Deum, illum & surrexisse & gloriosum regnare scimus, imitari sollicite studemus, novum vitæ genus instituere, illius gloriam ubique promovere. Videtur Paulus hoc loco ex obliquo arguere pseudo-Apostolos, qui visum a se in carne Jesum Chr. gloriabantur, quem Paulus numquam vidisset (33). Respondet, tametsi illum inter mortales vidisset, sese ejus rei oblitum, ut regnantem in Cœlo cognosceret, ejusque sanctitatem moribus suis imitari conaretur.

℣. 17. SIQUA ERGO IN CHRISTO NOVA CREATURA. Si quis ad Christum pertinet regeneratione ac Fide, is *nova creatura* effectus est: carnalis homo non est, vitiis obvolutus, arrogans: novus est homo. *Vetera transierunt: ecce facta sunt omnia nova*: cognitio, cupiditas, propositum. In Christo Jesu, & uni Christo vivit. Christiana professio nova quædam creatio est; baptismus quædam est resurrectio (34): id porro in Christianis omnibus eluceat ne esse est. *Si quis in Christo est, nova creatura est, non naturæ novitate formetur, sed gratiæ*, ait S. Ambrosius (35). *Quod majus opus est, ut ex impio justus fiat, quam creare Cœlum & terram*, subdit S. Augustinus (36).

℣. 18.

(24) Oecumen. [illegible] Chrysost. [illegible]. Vide & Theodoret. &c. (25) Chrysost. Vide Est. Grot. & Theodoret. (26) Vide August. tract. VII. in Joan. lib. XXII. contra Faust. c. 26. in Psalm. XXX. conc. 2. Beda, Herv. alii. (27) Codices multi omittunt [illegible] Quoniam unus pro omnibus mortuus est. Vide Mill. Var. Lect. (28) Ita plerique in Est. Zeger. Vat. Men. (29) Ita D. Thom. Lir. Est. Grot. Zeger. (30) August. lib. XII. contra Faust. cap. 7. 8. Leo Magn. serm. 2. de Resurrect. Domini; D. Thom. Lombard. Vide Est. Vat. Grot. Menoch. alios. (31) Cajet. Sclater. Dickson. Mariana. (32) Grot. Vat. Le Clerc. (33) Paulus Christum viderat post Resurrectionem, ipso teste, 1. Cor. XV. 8. & IX. [illegible] Christus Paulo apparuit in itinere Damasceno. Vide Act. IX. 3. 17. XVIII. 9. XXII. 14. 17. 18. XXIII. 11. XXVI. 16. At illum adhuc inter mortales versantem non viderat. (34) Theodoret. (35) Ambros. Ep. 8. ad Faust.
(36) August. in Joan. tract. 72.

℣. 18. OMNIA AUTEM EX DEO. Nequis putet, Apostolum sibi arrogare aliquid ex iis, quæ de ministerii sui præstantia, deque Christianæ Religionis gloria prædicavit, palam fatetur, omnia ex Deo proficisci, meraque illius misericordia nos in Christo esse novam creaturam; spiritu vivere, non ex carne; mortuos esse injustitiæ & impietati. Quicquid boni in nobis est, ex Deo proficiscitur: uni ipsi honor & gloria & gratiarum actio in sæcula. Nos ille redemit, secumque reconciliavit per Christum, atque ad Apostolicum munus vocavit: *Et dedit nobis ministerium reconciliationis*, novique Fœderis.

℣. 19. QUONIAM QUIDEM DEUS ERAT IN CHRISTO MUNDUM RECONCILIANS SIBI; sive *per Christum*, uti reddit Theodoretus (37), apposita distinctionis nota post *Deus erat*. Servari tamen potest Vulgatæ sententia ad verbum, ac dici, Deum in Christo Jesu fuisse, & Christum Jesum in Deo (38), toto Incarnationis & Redemptionis nostræ negotio. Filium Pater hominibus dedit, ut ipsos redimeret: *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret*. Joan. 3. 16. Nunquam ille discessit a Filio, simulque semper cum illo fuit, una omnia faciens Joan. 14. 10. *Pater in me manens, ipse facit opera*. Mundum sibi per Christum reconciliavit, *non reputans illis delicta ipsorum*, imo dimittens, modo ipsi crederent, & amplecterentur salutis auxilia, quæ ipse suppeditavit. Hæc porro est hujus reconciliationis conditio, uti tradidere Apostoli, *in quibus posuit Deus verbum reconciliationis*, quibus imperavit, ut eam prædicarent, explicarentque illius modos, causam, effectus; quos instruxit potestate reconciliandi eos, qui ad Deum reverterentur, & Jesu Christo crederent (39).

℣. 20. PRO CHRISTO ERGO LEGATIONE FUNGIMUR. Commendat his verbis muneris sui dignitatem, ostenditque, se Jesu Christo, a quo mittitur, obtemperare. Cum igitur nomine & authoritate Jesu Christi, a quo missi fuimus, ut ipse a Patre [Joan. xx. 21.] vos alloquamur, æquum est, ut aures docentibus summo obsequio præbeatis, ac viteris eos, qui non iisdem veritatis ac fidei notis, quibus nos, distincti accedunt. *Reconciliamini Deo*, pœnitentiam criminum agite, Deum placate: Deus ipse per nos hortatur: nos Jesu Christi nomine obsecramus.

℣. 21. EUM QUI NON NOVERAT PECCATUM, PRO NOBIS PECCATUM FECIT, scilicet, in illum tamquam in reum animadvertit. Christus Jesus, cujus natura sanctitas & innocentia est, scelesti hominis pœnas luit (40), in cruce suspensus, conviciis & maledictis Judæorum expositus; qui victima expiationis erat ob totius mundi crimina (41); Agnus labis nescius, ab initio sæculorum immolatus (42), qui sanguine suo universos homines lavit, omniumque nostrum peccata sibi imposuit, ut nos innocentes, Sanctos, Deo caros efficeret: *Ut nos efficeremur Justitia Dei in ipso*: ut per illum nobis tribuatur justitia, nosque apud Deum justi simus & innoxii. *Peccatum* in Scripturis non raro pro victima expiationis usurpatur (43); *non nosse peccatum* est, nunquam peccasse, peccatum damnare & execrari, innoxium penitus esse; quæ loquendi formæ sunt Hebræis familiares.

---

(37) Ὡς ὅτι Θεὸς ἦν, ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ. Ita Theod. (38) Joan. x. 1. & x. 38. xiv. 10. (39) Vide Est. Grot. Men. Castal. (40) Chrysost. Theodoret. Vide Oecumen. Grot. alios passim. (41) Ambrosiast. Sedul. Primas. Haymo, Aug. pluribus locis, Est. Men. Tir. Vatab. Erasm. alii passim. (42) Apocal. xiii. 8. (43) Levit. iv. 3. 25. 29. v. 6. vii. 2. &c. Psalm. xxxix. 7. Rom. viii. 3. Hebr. x. 6. xiii. 11.

C A P U T VI.

Dei gratiam ne in vanum acceperis. Munere suo digne functus est Paulus. Vetat, ne Fidelis cum Infideli matrimonium jungat. Dei Templum, populus, filii sunt Christiani.

℣. 1. ADjuvantes autem exhortatamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.
2. Ait enim: Tempore accepto exaudivi te, & in die salutis adjuvi
te. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. 3. Nemini dantes ullam
offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum. 4. Sed in omnibus exhibeamus
nosmetipsos sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus,
in angustiis, 5. In plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in
vigiliis, in jejuniis, 6. In castitate, in scientia, in longanimitate, in suavitate, in
Spiritu Sancto, in charitate non ficta, 7. In verbo veritatis, in virtute Dei, per
arma justitiæ a dextris, & a sinistris, 8. Per gloriam, & ignobilitatem; per infamiam,
& bonam famam: ut seductores, & veraces; sicut qui ignoti, & cogniti:
9. Quasi morientes, & ecce vivimus: ut castigati, & non mortificati: 10. Quasi
tristes, semper autem gaudentes: sicut egentes, multos autem locupletantes: tamquam
nihil habentes, & omnia possidentes. 11. Os nostrum patet ad vos, o Corinthii,
cor nostrum dilatatum est. 12. Non angustiamini in nobis: angustiamini
autem in visceribus vestris: 13. Eamdem autem habentes remunerationem, tamquam
filiis dico, dilatamini & vos. 14. Nolite jugum ducere cum infidelibus. Quæ enim
participatio justitiæ cum iniquitate? Aut quæ societas luci ad tenebras? 15. Quæ autem
conventio Christi ad Belial? Aut quæ pars fideli cum infideli? 16. Qui autem
consensus templo Dei cum idolis? Vos enim estis templum Dei vivi, sicut dicit Deus:

Quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus. 17. Propter quod exite de medio eorum, & separamini, dicit Dominus, & immundum ne tetigeritis: 18. Et ego recipiam vos: & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios, & filias, dicit Dominus omnipotens.

℣. 1. ADJUVANTES AUTEM EXHORTAMUR (1): cum simus Cooperatores ac Legati Dei, uti docuit in fine Capitis superioris. Legationis nostræ officio fungimur, obsecrantes vos, ut bene utamini auxiliis Dei, ac tempore, quod sanctitatis & salutis comparandæ causa vobis largitur Deus, atque Evangelii lumine & institutionibus, quas accipitis. His recte utimini, eaque ne inutilia efficiatis negligentia & ignavia. *Gratia* hoc loco non tam sonat gratiam actu vel habitu a Spiritu Sancto in hominum animos infusam (2), quam gratiam redemptionis, & auxilia exteriora, quæ ad salutem impertitur Deus. Veteres multi (3) hunc locum ita usurpant: *Adjuvantes vos, exhortamur.* At explicatio mox tradita melior. Vide 1. Cor. III. 9. *Dei enim sumus adjutores.*

℣. 2. AIT ENIM: TEMPORE ACCEPTO EXAUDIVI TE. Locus est ex Isaia 49. 8. *Tempus acceptum* est vel præsens vita, in qua æternam beatitudinem bene gestis promereri possumus, vel tempus prædicationis Evangelicæ, collatum cum tempore profanæ superstitionis, vel etiam Legis, antequam inter mortales nasceretur Christus. Reddi potest Græcus (4); *Tempore placito*; quæ versio cum Hebræo magis congruit. Quemadmodum nihil jucundius nunciari poterat Judæis Babylone captivis, quam libertas & reditio in patriam; ita nihil suavius accidere potuit hominibus, quam præsentis salutis ac Redemptionis a Christo peractæ nuncius, postquam diu inter mortis umbras & ignorantiæ tenebras jacuerant. *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.*

℣. 3. NEMINI DANTES ULLAM OFFENSIONEM. Græcus (5): *Nullum usquam damus offendiculum*; nemini sumus offensioni aut verbis aut gestis; nullam scandali & lapsus occasionem præbemus aut ego, aut Timotheus, aut ii qui mecum in Evangelico munere laborant, *ut non vituperetur ministerium nostrum*. Nihil perniciosius famæ Religionis, quam mali prædicantium ac Ministrorum mores. Si vera docent isti, cur hoc vitæ genus sectantur? ajunt homines nullius religionis, aut imperiti.

℣. 4. IN OMNIBUS EXHIBEAMUS NOSMETIPSOS, SICUT DEI MINISTROS. Græcus simpliciore sententia (6), ista ad Apostolum ac socios Evangelicæ prædicationis refert: *In omnibus exhibentes*, seu, *commendantes nosmetipsos, ut Dei ministros* esse decet. Liquet ex consequentibus, ista de Corinthiis non esse usurpanda.

℣. 5. IN SEDITIONIBUS, quibus obnoxii sumus, veluti Antiochiæ Pisidiæ (7), Iconii (8), Thessalonicæ (9), Corinthi (10), Ephesi (11), Græcus (12) incertum vitæ genus significat, ac necessitatem vertendi solum, atque hoc illucque fugiendi, quæ vitari nequit ab iis, qui aliorum odiis pelluntur, coguntúrque, ex Servatoris consilio Matth. 10. 23. ex oppido in oppidum fugere, ut inimicorum perquisitiones declinent.

IN LABORIBUS, nunquam a prædicatione sejunctis, præsertim addita inopia, ac novitate dogmatum & austeritate; rejectis etiam, ob pœnitentiæ & paupertatis amorem, rebus, quæ vitam minus asperam efficiunt. Paulus manuum laborem, quo victum compararet, labori itinerum ac prædicationis addebat (13).

℣. 6. IN CASTITATE. Nedum integerrimam castitatem colebat Paulus, verum etiam quamlibet impuritatis suspicionem vitabat, illud ipsum sibi auferens, quod usurpaverat Christus ipse (14), & Apostoli non respuebant 1. Cor. 9. 5. piarum scilicet quarumdam mulierum obsequium, rebus necessariis consulentium: corpus afflictabat, redigebatque in servitutem 1. Cor. 9. 27. gemens sub sarcina concupiscentiæ, cujus tumultum, utpote carne indutus, experiebatur (15).

Græci Patres (16) usurpant etiam de rerum contemptu, quo Paulus nedum turpe lucrum vitabat, verum etiam respuebat ea, quæ ad necessarios vitæ usus a Corinthiis exhibebantur. Græca vox generice castitatem sonat, sive corporis & morum, sive manuum, contemptum scilicet opum ac divitiarum.

IN SCIENTIA. Religionis præco maxime omnium eget rerum divinarum ac Mysteriorum Religionis scientia. Fateri non veretur Paulus, se præditum esse scientia (17); id quod, eo etiam non fatente, satis illius scripta evincerent. Charitatem cum scientia conjungebat, referebatque in Deum ejus rei gloriam, in proximos utilitatem, novo semper atque immenso animi fervore Deum prædicans.

IN SPIRITU SANCTO (18); ubertate donorum spiritalium, quibus nos cumulavit Deus, puta Prophetiæ, doni linguarum, prodigiorum, scientiæ, spirituum discretionis; ut sileam interiora gratiæ, justitiæ, innocentiæ, charitatis, lenitatis, modestiæ dona, quibus abundare oportet Apostolum.

℣. 7. IN VERBO VERITATIS; mentiri, fallere, veritatem dissimulare, Divini verbi puritatem sanctitatemque profanare nescientes (19): *Non adulterantes verbum Dei*, ut idem alibi ait (20).

IN VIRTUTE DEI, PER ARMA JUSTITIÆ, A DEXTRIS ET A SINISTRIS. Opus est ut Evangelicus Præco Dei virtute, divina prorsus ac supra naturam constantia instructus sit: illius arma justitia, integritas, sinceritas sint: dextra gladium æquitatis gestare debet, sinistra constantiæ clypeum. Ense hostem aggreditur, se ipse clypeo protegit. Impietatem invadere debet, Religionis contemptum, peccatum, errorem; veritatem, justitiam, innocentiam vitæ ipsius discrimine tueri. Illum idcirco armis instruit Deus *a dextris & a sinistris*. Dextera prosperas res, sinistra adversas significat. Quolibet in rerum statu, opus est justitiam constanter amemus & exerceamus (21).

℣. 8. PER GLORIAM ET IGNOBILITATEM. Resistimus, & officia Ministrorum Christi, tum in ad-

(1) Græc. Συνεργοῦντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν. Plures omittunt Καὶ. Ambrosiast. Clarom. Germ. Lat. MSS. 6. Lovan. retinent. Iterum plures legunt παρακαλοῦντες, pro παρακαλοῦμεν, *Adjuvantes autem & exhortantes*. Ita Germ. Clarom. Boerner. Lat. & alii ex Latinis. (2) Cajet. Erasm. vel Grot. alii. (3) Ita Latini veteres plerique. (4) Καιρῷ δεκτῷ. בעת רצון (5) Μηδεμίαν ἐν μηδενὶ διδόντες προσκοπήν. Sed Vulg. Syr. Ambrosiast. Hieronymiast. *Nemini*. Clarom. & S. Germ. *In nullo*. (6) Ἐν παντὶ συνιστῶντες ἑαυτοὺς ὡς Θεοῦ διάκονοι. Chrysost. Συνιστῶντες, Ἀποδεικνύοντες. (7) Act. xiii. 50. (8) Act. xiv. 2. & seq. (9) Act. xvii. 5. (10) Act. xviii. 12. 12 & seq. (11) Act. xix. 28. (12) Ἐν ἀκαταστασίαις. Theophyl. Ταῖς διωγμοῖς, ὅταν μὴ ἔχῃ τίς ... ἐν τόπῳ τινὶ μένειν. Ita Chrysost. Oecumen. (13) Chrysost. Theodoret. Προσθεὶς δὲ τοῖς καμάτοις, ... (14) Matth. xxvii. 55. Luc. xxiv. 22. (15) 1. Cor. xii. 7. 8. 9. (16) Theodoret. Ἁγνότητα δὲ καλεῖ τὴν τῶν χρημάτων ὑπεροψίαν. Ita Chrysost. & Theophyl. alii. (17) 2. Cor. xi. 6. *Etsi imperitus sermone, sed non scientia*. (18) Ἐν πνεύματι ἁγίῳ. Chrysost. Ἐν τοῖς πνευματικοῖς χαρίσμασι. (19) Chrysost. (20) 2. Cor. ii. 17. iv. 2. (21) Vide Theodoret. Grot. Est. Menoc. J. Capell. alios.

adverfis, tum in profperis, dedecore, honore, explemus: *Per infamiam & bonam famam*; feu digne feu indigne tractemur; five deceptores habeamur, five æquitas ac finceritas noftra agnofcatur: *Ut feductores & veraces*. Chriftus Jefus & Apoftoli *feductorum* appellatione apud Judæos notabantur (22).

Sicut qui ignoti et cogniti. Nullius nominis homines, & contemptu digni exiftimamur: at iis, qui noffe nos cupiunt, fat noti fumus. Tam multis in locis fuimus, ut quivis difcere ex aliis queat vitæ noftræ inftitutum: converfiones hominum a nobis ubique peractæ, prodigia patrata, locupletes noftri teftes funt: non nifi volentibus ignoti fumus. Pfeudo-Apoftoli, a quibus ignoti dicimur, hoc non afferérent, fi veritatem amarent.

℣. 9. Quasi morientes et ecce vivimus; periculis nunquam non obnoxii, nece femper imminente, ceu rei fupremo fupplicio damnati, & carnificem expectantes. Hebræi graviora difcrimina, ærumnas & extrema quælibet mala mortem nuncupant. Malis hifce nos liberat Deus; quodammodo in vitam revocat, atque a morte fervat.

Ut castigati et non mortificati (23), interfecti. Supplicio objicimur; ceu malefici plectimur: at perimi nos non patitur Deus (24). Hoc non raro expertus eft Paulus: virgis cæcus, lapidibus appetitus, oneratus vinculis, tractufque ad Magiftratus, ac forte Ephefi beftiis objectus. Vide 1. Cor. xv. 32.

℣. 10. Sicut egentes, multos autem locupletantes. Non, ficut egentes, quamquam locupletes; cum nemo ignoraret, Paulum effe egeniffimum, nullifque opibus humanis frui; fed, *ficut egentes, multos autem locupletantes*. Quippe revera innumeros ipfe Fideles locupletabat pecunia ex aliis collecta, iifque diftributa, mira prorfus liberalitate (25). Plerique tamen (26) de animi opibus interpretantur, Fide, gratia, Evangelio, donis Sancti Spiritus (27), quorum difpenfatores ac miniftri erant Apoftoli.

Tamquam nihil habentes, et omnia possidentes. Nullis humanis opibus pollemus, omnia fponte abjecimus, ut Chrifti exemplo voluntariam paupertatem fectemur: at divitiarum loco ipfa paupertas eft. Satis locupletes fumus, fatifque abundamus, dum opes afpernamur, atque hac animi tranquillitate fruimur, qua nihil caducum optamus (28). Denique id efficit Deus, ut omnibus destituti, nulla prorfus re indigeamus, cum ipfius Providentia omnia abunde fuppeditet.

℣. 11. Os nostrum patet ad vos. Silere nequeo, & ea quæ fentio cohibere. Dilatatur cor meum, cum vos alloquor; plane geftio, dum narro ea quæ ob Dei gloriam gefſi, quippe qui planiffime novi, vos æque gaudere. Animi mei fenfa audacter vobifcum communico; meaque verba lenius uberiufque fluere fentio, quod ex cordis abundantia loquar.

℣. 12. Non angustiamini in nobis, &c. Vifcera mea vobis claufa non funt, fed veftra mihi. Vel: In anguftiis apud me non eftis, fed animus vefter mihi anguftus eft. Qui multum amant, fatis fe amari non credunt; cumque ipfi acriter, ferventes, ac præter modum ament, fimilem fuo amorem ac majorem etiam in amatis optant. Cum Paulus Corinthios fumma benevolentia profequeretur, ipfo amoris fervore queri cogitur, fe ab iis non æque diligi. Quafi diceret: Quantumvis ingens ac fervidus fit vefter erga me amor, meum erga vos non æquat: hoc porro difcite ex ipfo corde meo, quod vos univerfos complectitur, cum vix ego veftris capiar. Si quem feriunt hæ Apoftoli querelæ, eos certe, qui credulas nimium pfeudo-Apoftolis aures præbebant. Similem huic quæftum habet infra xiii. 15. *Licet plus vos diligens, minus diligar*.

℣. 13. Eamdem autem habentes remunerationem (29). Parem amori meo amorem reddite: fimilem erga me benevolentiam exercete: dilatate animos, ut eadem in iis fede, qua vos in meo, accipiar. Jungi hæc poffunt cum fuperioribus: Anguftus eft erga me vobis animus: parem gratiam a vobis tamquam a filiis poftulo (30). Sive: Pari gratia (vos uti filios alloquor) & vos dilatate animos (31).

℣. 14. Nolite jugum ducere cum infidelibus. Sunt qui hæc verba de matrimonio explicent, cum infidelibus non ineundo (32). Confirmat Paulus Mofaicam hac de re legem (33), & ea quæ idem ipfe in priore ad Corinthios Epiftola de connubio Fidelium cum Gentilibus tradidit. Permittit in ea c. 7. 12. ut diverfæ Religionis conjuges matrimonium folvant: hic nondum nuptis imperat, ut alterius Religionis conjugem non ducant. Alii (34) generice interpretantur de confuetudine, amicitia, convictu, menfæ focietate, denique de qualibet re in infidelitatem, crimen, difciplinæ remiffionem, offenfionem infirmorum inducente. Multa jam fapientiffime tradidit in Epiftola fuperiore de hoc argumento, ubi de epulis apud Gentiles, & carnibus Idolo mactatis. Alludere videtur ad myfticam Moyfis fanctionem, ne diverfi generis animalia conjungantur, ne ager diverfo femine feratur, nequis veftem ferat ex lino lanaque contextam, nequis bovem & afinum uni aratro fubjiciat (35).

℣. 15. Quæ conventio Christi ad Belial? *Belial* generice ufurpatur de homine nequam, exlege, Religionis contemptore. Hujus vocis etymon fonat hominem jugi impatientem, vel hominem nihili. Hujufmodi funt impii, infideles, idololatræ, quibus nulla pars eft cum Chrifto Jefu; quos Difcipuli Jefu Chrifti pro inimicis Præceptoris fui habent; quibufcum nulla iis confuetudo habenda eft, nifi ut ab errore reducant, atque ad Deum trahant. *Belial* quoque dicitur Diabolus, mendacii pater, reproborum impiorumque Princeps; pluresque ex Interpretibus (36) cenfent, hanc effe genuinam hujus loci fignificationem: *Quæ communio Chrifti cum Satana?*

℣. 16. Templo Dei cum idolis? Clam arguit Corinthios, familiariter nimis cum Gentilibus confuefcentes, a quibus interdum vocabantur Corinthii ad facras epulas, in quibus carnes idolis mactatæ comedebantur: id quod offendiculo erat tum Fidelibus tum profanis 1. Cor. 10. 28. Ut illos ab impiis ejufmodi epulis revocet, caufam nobiliffimam affert: Vos templa Dei eftis, intra vos morante Spiritu Sancto; qui igitur in idoleo effe audetis? participes effe facrificiorum Dæmonis? carnes impuras atque exfecrabiles eodem ore, quo Chrifti Corpus & fanguinem, accipere? *Nefcitis quia Templum Dei eftis, & Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis autem Templum Dei violaverit*,

(22) Vide Juftin. Dialog. cum Tryphone. Origen. contra Celf. lib. 1. l. 3. & l. 6. &c. (23) Ὡς παιδευόμενοι, καὶ μὴ θανατούμενοι, Bonnes. G. L. Ὡς παιδευόμενοι, καὶ μὴ θανατούμενοι, Ambrofiaft. ut tentati, &c. (24) Eft. Men. Tir. Cajet. (25) Ita Chryfoft. Theodoret. Theophyl. Eft. alii. (26) Ita Patres, Eft. Grot. Men. Tir. alii. (27) 1. Cor. 1. 4. 5. *Gratias ago Deo meo, quod in omnibus divites facti eftis in illo, in omni verbo & in omni fcientia.* (28) Vide Chryfoft. Theophyl. Theodoret. Grot. & Philipp. iv. 18. *Habeo autem omnia, & abundo.* (29) Græc. non legit: *Habentes*; Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν, ὡς τέκνοις λέγω. Ita & Clarom. & S. Germ. Lat. Ambrofiaft. legit, *habentes*, fed jungit præcedentibus. (30) Ita Chryfoft. alii Græci, Ambrofiaft. (31) Vide Syr. Arab. Grot. Cantabrig. (32) Eft. hic. & Cornel. Hieronym. lib. 1. contra Jovinian. Cleric. hic. Tir. Erafm. (33) Deut. vii. 3. Exod. xxxiv. 15. 16. &c. (34) Vide Grot. Eft. Hamm. alios paffim. (35) Levit. xix. 19. Deut. xxii. 10. (36) Syr. Eft. Druf. Pifc. Vorft. alii, ut Chryfoft. & PP. paffim.

verit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos (37). Et alibi (38): *An nescitis, quoniam membra vestra templum sunt Spiritus Sancti, qui in vobis est, quem habetis a Deo, & non estis vestri?*

℣. 17. Exite de medio eorum, &c. Verba hæc & superiora ex variis Scripturæ locis desumpta fuere (39), quæ Paulus in rem suam usurpat; quorum sententiam potius quam ipsas sacri Scriptoris locutiones recitat. Corinthios monet, non ut de medio impiorum abscedant (penitus enim abeundum ex mundo foret, ut idem Paulus (40) fatetur); sed ut relinquant eorum consuetudinem, qui lapsus occasio esse possunt, quorum ex sermonibus & societate Fidei discrimen imminet. Ejusmodi sunt ii, qui acrius cæteris ingenium jactant, quos Scriptura contemptores ac derisores nuncupat (41), qui malignis artibus & irrisione contemptum vel dubitationem circa res Religionis inducunt. Perniciosius est istud hominum genus, quam qui impietatem profitentur, palamque ab omnibus flagitiosissimi agnoscuntur. Taxat his verbis Apostolus pseudo-Apostolos, a quibus Corinthii decipiebantur, eosque ex Fidelibus, qui mista Religioni Philosophia, negabant Resurrectionem, deque mysteriis audacius disputabant. *Separamini ab iis, & immundum ne tetigeritis*. Ista usurpanda sunt eo sensu quem diximus: discedite ab istorum consuetudine, sermonibus aures ne præbeatis, neu credite argumentationibus, neque socii gestorum sitis.

℣. 18. Et ego recipiam vos: et ero vobis in Patrem. De medio impiorum abscedite, mihique vos penitus tradite: vos ego ceu pater filios ab inimico fugientes excipiam. Hæc verba, *Ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens*, totidem verbis in nullo Scripturarum loco leguntur: at simile quid habet Jeremias 30. 1. 9. *Quia factus sum Israeli pater, & Ephraim primogenitus meus est*. Secundus Regum Liber 7. 14. *Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium*. Isaias 43. 6. *Affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terræ*. Joannes Evangelista Apoc. 21. 7. eumdem locum spectare videtur: *Ero illi Deus, & ipse erit mihi filius*. S. Thomas sumpta censet hæc verba ex Prophetico aliquo libro, qui perierit; Grotius vero desumpta putat ex hymno aliquo celebri apud Hebræos.

(37) 1. Cor. iii. 16. 17. (38) 1. Cor. vi. 19. (39) Levit. xxvi. 12. Ezech. xxxvii. 27. Isai. lii. 10. (40) 1. Cor. v. 10. (41) Psal. 1. 1. Prov. 1. 22. iii. 34. ix. 1. 2. 7. 8. xiii. 1. xiv. 6. &c.

CAPUT VII.

Corinthios docet Paulus, quantopere ipsos amet, seque ab iis amari fatetur. Solatium quod ex iis accepit. Gaudet mœrore, quem prior Epistola illis attulit, ob ortam inde utilitatem. Gratias agit, quod benigne Titum exceperint.

℣. 1. HAS ergo habentes promissiones, charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis, & spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei. 2. Capite nos. Neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem circumvenimus. 3. Non ad condemnationem vestram dico: prædiximus enim, quod in cordibus nostris estis, ad commoriendum, & ad convivendum. 4. Multa mihi fiducia est apud vos, multa mihi gloriatio pro vobis, repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra. 5. Nam & cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra, sed omnem tribulationem passi fumus: foris pugnæ, intus timores. 6. Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in adventu Titi. 7. Non solum autem in adventu ejus, sed etiam in consolatione, qua consolatus est in vobis, referens nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem pro me, ita ut magis gauderem. 8. Quoniam etsi contristavi vos in epistola, non me pœnitet: & si pœniteret, videns, quod epistola illa (etsi ad horam) vos contristavit: 9. Nunc gaudeo: non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam. Contristati enim estis secundum Deum, ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis. 10. Quæ enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur: sæculi autem tristitia mortem operatur. 11. Ecce enim hoc ipsum, secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur sollicitudinem: sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam, in omnibus exhibuistis vos, incontaminatos esse negotio. 12. Igitur, etsi scripsi vobis, non propter eum, qui fecit injuriam, nec propter eum, qui passus est: sed ad manifestandam solicitudinem nostram, quam habemus pro vobis 13. Coram Deo: ideo consolati sumus. In consolatione autem nostra, abundantius magis gavisi sumus super gaudio Titi, quia refectus est spiritus ejus ab omnibus vobis. 14. Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum, non sum confusus: sed sicut omnia vobis in veritate locuti sumus, ita & gloriatio nostra, quæ fuit ad Titum, veritas facta est, 15. Et viscera ejus abundantius in vobis sunt: reminiscentis omnium vestrum obedientiam, quomodo cum timore, & tremore excepistis illum. 16. Gaudeo, quod in omnibus confido in vobis.

℣. 1. Has

℣. 1. HAS HABENTES PROMISSIONES, MUNDEMUS NOS, &c. Cum igitur nobis polliceatur Deus futurum, ut nos excipiat, nosque inter filios cooptet, modo abscedamus ab impiis, fallere atque in errorem inducere conantibus; mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, labe corporis, vitio apud Corinthios familiari; & perversitate spiritus, seu sententiarum, ut ii qui Resurrectionem negabant; seu cordis, ut ii, qui seditionem in Ecclesia fovebant, & offendiculo erant fratribus præpostera libertate usurpandi in cibum carnes idolis mactatas, una cum Gentilibus. *Perficientes sanctificationem* nostram *in timore Dei*; sancti purique in Dei timore & cultu. Sanctitatis nostræ opus Baptismo incepimus; perficiendum est innocentia vitæ, integritate, puritate morum, quæ Templis Spiritus Sancti convenit. Aliter interpungunt Veteres nonnulli (1): *Mundemus nos ab omni inquinamento carnis, & spiritus perficientes sanctificationem, in timore Dei.*

℣. 2. CAPITE NOS: NEMINEM LÆSIMUS. Nos animis excipite: cor dilatate, ut eo excipiamur (2). Aliter. *Amplectimini nos* tamquam Apostolos & amicos: sinistrum nihil adversum nos admittite; aures claudite adversus fictos Apostolos, qui nos e mentibus vestris delere conantur: *neminem læsimus, neminem corrupimus* [fefellimus], *neminem circumvenimus*, nullius bona occupavimus; vel neminem vexavimus, quemadmodum illi accusant, nosque illos vicissim accusare possumus (3). Reddi potest Græcus (4): *Quæ dico, probe intelligite: neminem fefellimus*. Profecto latet hic acris sententia, qua pseudo-Apostolos & criminatores compresso nomine arguit.

℣. 3. NON AD CONDEMNATIONEM VESTRAM DICO (5); quasi verear, vos ista de me sentire, aut me a vobis accusari, ceu deceptorem ac lucri cupidum & avarum: pseudo-Apostolos accuso (6). *In cordibus nostris estis ad commoriendum & ad convivendum*. Nunquam vestri obliviscar, nihilque animum meum erga vos minus æquum efficiet. Optimi Pastoris laus.

℣. 4. MULTA MIHI FIDUCIA APUD VOS; audacter apud vos loquor, uti apud filios pater, & apud amicos amicus. *Multa mihi gloriatio pro vobis*; gloriari mihi licet, me, omnia mea, meaque instituta vobis esse carissima: quamobrem *repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra*. Illud mihi solatio est, quod fideles discipulos, constantes amicos, studiosos morigerosque filios vos nactus fuerim.

℣. 5. NAM ET CUM VENISSEMUS IN MACEDONIAM, &c. Paulus Epheso profectus, aliquandiu Troade stetit, unde navigavit in Macedoniam, ex qua hanc Epistolam dedit. Ait igitur, se, eum in Macedoniam venisset, quid apud Corinthios ageretur penitus ignarum, maxime sollicitum fuisse, quid superior Epistola peperisset, aut quo animo excepta fuisset. Hos inter tumultus venit Titus, narravitque, me a vobis magnopere diligi.

FORIS PUGNÆ, INTUS TIMORES. Exterius Gentiles, Judæi, falsi fratres; intrinsecus timores, quos dixi, me cruciabant: acrior ne fuerit epistola mea? anathemati paruerit homo incesti reus? ea ne destruxerint pseudo-Doctores, quæ ego apud Corinthios struxi? animos irritaverit epistola? Hæc nimirum timoris mei argumenta (7).

℣. 6. SED CONSOLATUS EST NOS DEUS IN ADVENTU TITI, optimum Ecclesiæ vestræ statum, vestram erga me benevolentiam, felicemque conversionem, Epistola superiore partam, nunciantis.

℣. 7. NON SOLUM AUTEM IN ADVENTU, &c. Nedum Titi præsentia, quamquam post diuturnam absentiam optatissima, me solatio affecit, verum etiam ea quæ ille de vobis nunciavit: gaudio cumulatus sum, cum illum vestris erga se officiis lætum vidi, ex eoque didici, vestram erga me benevolentiam non modo non imminutam fuisse Epistola superiore, sed confirmatam, ita ut me ad vos venire cupiatis, cum præsertim me venturum promiserim. Narravit etiam lacrymas, quibus incestum hominem vestraque ipsorum peccata flevistis; & gemitum, quo labores ærumnasque meas accepistis.

℣. 8. ETSI CONTRISTAVI VOS IN EPISTOLA, NON ME PŒNITET, ET SI PŒNITERET. Vel (8): *Et, si pœniteret*, seu *pœnituisset*, nunc gauderem, cum partam ab ea utilitatem videam: objurgationi meæ plaudo.

℣. 9. CONTRISTATI ESTIS SECUNDUM DEUM, UT IN NULLO DETRIMENTUM PATIAMINI EX NOBIS; vel, atque ita molestia, qua vos affecimus, vobis detrimento non fuit. Magnopere dolerem, si Epistola mea vos inani mœrore affecisset; at cum ea vos ad pœnitentiam induxerit, sanctumque ac salubrem mœrorem attulerit, gaudeo. Patrem vides ubique in Paulo, spiritali filiorum utilitati consulentem.

℣. 10. SÆCULI AUTEM TRISTITIA MORTEM OPERATUR. Quæ isthæc sæculi tristitia? Mœror, inquiunt Patres (9), ob amissionem bonorum, amicorum mortem & absentiam, neglectum sui & injurias. Porro hic mœror utilis saluti non est; valetudini nocet vitæque felicitati: mortem animæ parit, cum immodicus est ac voluntarius, atque ab immodico rei creatæ alicujus amore proficiscitur. Contra vero *tristitia secundum Deum*, de peccatis dolor, mœror ob fratrum peccata & flagitia, labor ob Dei gloriam & peccati fugam, *pœnitentiam in salutem stabilem* [vel ex Græco (10) *pœnitentiam non pœnitendam*] *operatur*. Pro brevi dolore immensam beatitudinem parit, atque efficit, ut doloris non pœniteat. Suaves sunt pœnitentium lacrymæ; atque ii, quorum animos movit Deus, lacrymas suas inanibus mundi voluptatibus mutare nolunt. *Dulciores sunt lacrymæ orantium, quam gaudia theatrorum*, ait S. Augustinus (11). *Ipsæ lacrymæ contribulatorum, multum sunt amantium* (12). *Stabilem*, vel *non pœnitendum*, referri potest ad *salutem*. Beatitudinem affert quibuslibet laboribus majorem.

℣. 11. QUANTAM SOLICITUDINEM, SED DEFENSIONEM, &c. Quam cautos vos reddidit mœror iste, quam solicitos de salute vestra, quam studiosos placandæ iræ Dei, & corrigendorum Ecclesiæ vestræ vitiorum? *Defensionem*. Ad verbum (13): *Apologiam*, excusationem. Unusquisque vestrum in illud maxime incubuit, ut sese mihi reum non esse probaret, ostenderetque, se cum homine incesto commune nihil habere; ejus flagitium

aut

[1] Ambrosiast. hic. Vide & Augustin. lib. 3. de Doctrin. Christ. cap. 2. Et sic interpungunt Bibl. Vatic. Sixti V. an. 1590. item Clem. VIII. ann. 1592. 1598. & Plantin. 1603. & Paris. 1618. *Mundemus nos ab omni inquinamento carnis; & spiritus perficientes sanctificationem*. Alii vero passim: *Mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes*, &c. [2] Ita Theodoret. Chrysost. Χωρήσατε ἡμᾶς [illegible], φιλήσατε ἡμᾶς. Ita Grot. Est. alii plerique. [3] Vide Chrysost. Theodoret. Theophyl. &c. Est. Erasm. Menoc. alii. [4] Χωρήσατε ἡμᾶς. Confer Matth. XIX. 11. Οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον, & ibid. 12. Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρείτω. [illegible] [5] Aliter: Non ad condemnationem dico. Et ita Græci, οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγω. Et ita Quidd. Lat. Est. [6] Ita PP. Græc. Est. Cajet. Carbar. Menoc. alii. [7] Chrysostom. Ita alii passim. [8] *Et si pœniteret*, vel *pœnituisset*. Οὐ μεταμέλομαι, εἰ [illegible] μετεμελόμην. Vide Chrysost. hic. [illegible] [9] Chrysost. Vide & Theodoret. &c. [10] Μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται. Quidam, ἀμεταμέλητον; non pœnitendam. Alii: Ἀμεταμέλητον, *Stabilem*. Ita Veles. Clarom. S. German. Latin. Ambrosiast. August. [11] August. in Psalm. CXXVII. num. 10. pag. 1447. [12] Idem in Psalm. LXXXIII. num. 10. [13] Ἀλλὰ ἀπολογίαν.

aut nescisse, aut damnasse; sive ut se purgaret, quod satis constanter peccantem non coercuerit. *Indignationem* in perniciosum hominis facinus, & in seditionis ac turbarum authores. *Timorem* Divinæ Justitiæ, quem vobis attulit severitas mea, vis objurgationis meæ, & exemplum anathematis in incestum hominem pronunciati. *Desiderium* videndi mei, & cautius vitæ genus deinceps instituendi. *Æmulationem*, studium gloriæ Dei, famæ Apostoli, pessimi exempli auferendi, morumque corrigendorum. *Vindictam*, desiderium vindicandi honoris Dei & Ecclesiæ, cui nocuit incesti hominis flagitium, ac tuendæ famæ Pauli, quam pseudo-Apostoli labefactare conabantur.

℣. 12. Non propter eum qui fecit injuriam; non modo ut salubri probro obruerem filium, qui noverca abusus est; *nec propter eum qui passus est*, patrem scilicet, cui filius injuriam irrogavit (1). Gravissima omnino fuit injuria, seu superstes fuerit pater seu mortuus, consenserit pater an repugnaverit; mortuorum injurias, uti superstitum, jure persequimur; ac multo gravius mortuorum, cum ipsi per se persequi nequeant. *Sed ad manifestandum solicitudinem nostram, quam habemus pro vobis coram Deo*. Me non impulit simultas, aut odium, vel inimicitia in filium, vel patris amicitia: id mihi primum proposui, ut vobis ostenderem, quanto sanctitatis vestræ studio tenear, & quantopere doleam, cum flagitia & perniciosa inter vos exempla video.

℣. 13. Ideo consolati sumus; consolationem accepimus ex iis, quæ ipsi hac in re gessistis, & ex felici Epistolæ nostræ successu. At gaudio nostro cumulum addidit Titus, de quo estis optime meriti: *quia refectus est spiritus ejus ab omnibus vobis*, quodammodo in vitam revocatus, tam multis benevolentiæ argumentis illi exhibitis, exceptus ceu Dei Angelus, ostensisque innumeris vestri erga me amoris significationibus, &c.

℣. 14. Siquid apud illum, &c. Si vos apud Titum laudavi, neque pudet neque pœnitet: quæ dixi, ipsi comprobastis: pietatem, studium, charitatem, de quibus apud illum egi, gratulabundus quodammodo erga vos, sive mecum ipse vestri causa, ille nactus est apud Corinthios. Meo de vobis testimonio fidem ac veritatem re ipsa addidistis. *Ita & gloriatio nostra, veritas facta est*.

℣. 15. Viscera ejus abundantius in vobis sunt. Vos ille magis in die amat, totusque commovetur, cum *reminiscitur omnium vestrum obedientiam*, sive quam sanctionibus meis, sive quam ipsi Tito exhibuistis, explentes summo obsequio omnia, quæ ipse vel suo vel meo nomine vobis imperavit: & *quomodo* nedum cum benevolentia, verum etiam cum obsequio, *cum timore & tremore excepistis illum*, cum maximis reverentiæ significationibus (a), nedum ut patrem, sed ut dominum (3).

℣. 16. Gaudeo quod in omnibus confido in vobis: securus certusque de vobis sum. Post ista vestræ charitatis ac benevolentiæ pericula, arguere vos, hortari, laudare possum, quin verear, ne vos objurgatio inimicos faciat, aut laudes meæ mendaces, & fiducia inanis inveniantur. Fidere vobis queo ut hominibus mihi penitus devotis, quorum benevolentia & fides nunquam sint desituræ (4).

---

[1] Theodoret. hic. Ita & alii plerique. [a] Chrysostom. [3] Theodoret. alii.
[4] Theodoret. Vide Grot. Est. Men. Tir. alios.

C A P U T VIII.

Hortatur Paulus Corinthios, ut pauperes Jerosolymitanos stipe juvent, exemplo Macedonum, qui ingentem pecuniam contulere. Bonam illorum voluntatem laudat, eosque quos ad pecuniam colligendam mittit.

℣. 1. NOtam autem facimus vobis, fratres, gratiam Dei, quæ data est in Eccle-
siis Macedoniæ: 2. Quod in multo experimento tribulationis, & abun-
dantia gaudii ipsorum fuit, & altissima paupertas eorum abundavit in divitias simpli-
citatis eorum: 3. Quia secundum virtutis testimonium illis reddo, & supra virtutem
voluntarii fuerunt. 4. Cum multa exhortatione obsecrantes nos gratiam, & commu-
nicationem ministerii, quod fit in Sanctos. 5. Et non sicut speravimus, sed semeti-
psos dederunt primum Domino, deinde nobis per voluntatem Dei; 6. Ita ut roga-
remus Titum, ut quemadmodum cœpit, ita & perficiat in vobis etiam gratiam istam.
7. Sed sicut in omnibus abundatis fide, & sermone, & scientia, & omni solicitudine,
insuper & charitate vestra in nos, ut & in hac gratia abundetis. 8. Non quasi im-
perans dico: sed per aliorum solicitudinem, etiam vestræ charitatis ingenium bo-
num comprobans. 9. Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam
propter vos egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopia vos divites essetis:
10. Et consilium in hoc do: hoc enim vobis utile est, qui non solum facere, sed
& velle cœpistis ab anno priore: 11. Nunc vero & facto perficite: ut quemadmo-
dum promptus est animus voluntatis, ita sit & perficiendi ex eo quod habetis.
12. Si enim voluntas prompta est; secundum id quod habet, accepta est, non se-
cundum id, quod non habet. 13. Non enim ut aliis sit remissio, vobis autem tri-
bulatio, sed ex æqualitate. 14. In præsenti tempore vestra abundantia illorum ino-
piam suppleat: ut & illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum, ut fiat
æqualitas, sicut scriptum est: 15. Qui multum, non abundavit: & qui modicum,
non

non minoravit. 16. Gratias autem Deo, qui dedit eamdem solicitudinem pro vobis in corde Titi, 17. Quoniam exhortationem quidem suscepit: sed cum solicitior esset, sua voluntate profectus est ad vos. 18. Misimus etiam cum illo fratrem, cujus laus est in Evangelio per omnes Ecclesias. 19. Non solum autem, sed & ordinatus est ab Ecclesiis comes peregrinationis nostræ, in hanc gratiam, quæ ministratur a nobis ad Domini gloriam, & destinatam voluntatem nostram: 20. Devitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine, quæ ministratur a nobis. 21. Providemus enim bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus: 22. Misimus autem cum illis & fratrem nostrum, quem probavimus in multis sæpe solicitum esse: nunc autem multo solicitiorem, confidentia multa in vos, 23. Sive pro Tito, qui est socius meus, & in vos adjutor, sive fratres nostri, Apostoli Ecclesiarum, gloria Christi: 24. Ostensionem ergo, quæ est charitatis vestræ, & nostræ gloriæ pro vobis, in illos ostendite in faciem Ecclesiarum.

℣. 1. GRATIAM DEI, QUÆ DATA EST IN ECCLESIIS MACEDONIÆ. Captata Corinthiorum benevolentia, laudatisque iis a charitate, fervore, ac sui benevolentia, gradum facit ad pecuniam ab ipsis corrogandam in Jerosolymitanos Fideles; eosque exhortatur exemplo Fidelium Macedoniæ. *Gratia Dei* hoc loco est liberalitas & largitio, quam Macedoniæ Ecclesia exercuerat. Eodem hoc sensu usurpatur *gratia* hoc capite, ℣℣. 4. 6. 7. 19. & Dei nomen illi additum, largitionis magnitudinem significat; ut alibi cedri Dei, montes Dei, tumultus Dei, zelus Dei, &c. (1).

℣. 2. IN MULTO EXPERIMENTO TRIBULATIONIS. Quod ad Christianam Religionem vocati fuerint, tam multum idcirco gaudent, quam multa mala ejus rei causa pertulere: quo graviora ob Dei gloriam ferunt, eo pluris vocationem faciunt. Teste Actorum Libro (2), Philippenses ac Thessalonicenses in Macedonia Christiani inimicos experti sunt & Judæos & Gentiles. Addit Paulus: *Altissima paupertas eorum abundavit in divitias simplicitatis eorum* (3); scilicet, sinceræ charitatis opes uberrime effudit. *Simplicitatem* usurpat pro *liberalitate* (4); quod revera grata non sit Deo liberalitas, nisi ex animo simplici ac sincero proficiscatur; & is, qui cum mœrore invitoque animo, seu cum arrogantia ac superbia, aut lucri causa largitur, liberalis & benignus dici non debet: vendit potius, simulat, fallit. Se ipsos superavere Macedones, ut summam erga Jerosolymitanos liberalitatem ostenderent.

℣. 3. SUPRA VIRTUTEM VOLUNTARII FUERUNT. Plura dedere, quam postulavimus: sponte ac liberaliter obtulere majora, quam opes ferrent, scilicet, majora quam sperabamus, pensatis ipsorum opibus. *Voluntarius* sonat *liberalem*, & eum qui plura quæsitis offert aut vovet. Locutio est ex Hebræo derivata (5).

℣. 4. GRATIAM ET COMMUNICATIONEM MINISTERII, QUOD FIT IN SANCTOS. Hoc loco *gratia* pro piis largitionibus usurpatur, uti ℣℣. 1. 6. 7. *Sancti*, de quibus Apostolus, Fideles Jerosolymitani sunt, qui conversionis initio, fortunis spoliati, iisque in communem usum collatis, ingenti deinceps inopia laboravere. Cum illos, post Stephani necem, Judæorum odia exagitassent, ipsique nullum largitionibus modum posuissent, æs collectum ex iis quantocius exhaustum est. Macedonum Ecclesiæ Paulum rogavere, ut has ipse pecunias Jerosolymam deferret ac distribueret; id quod re ipsa explevit Paulus, testibus ℣. 19. & Actorum Libro (6).

℣. 5. SEMETIPSOS DEDERUNT PRIMUM DOMINO, DEINDE NOBIS, PER VOLUNTATEM DEI. Quod ad hujus vitæ commoda, totos se Providentiæ tradiderunt; nostræque solicitudini in iis, quæ ad rerum dispensationem spectant; nostroque penitus arbitrio permiserunt, ut de rebus suis ex Dei voluntate decerneremus, omnia Providentiæ relinquentes. *Per voluntatem Dei* hoc loco significare potest, per liberalitatem (7), bonamve voluntatem prorsus extraordinariam. *Voluntarium* pro liberali usurpatum mox vidimus; & Dei nomen voluntati additum, ipsius fervorem optimamque habitudinem indicat.

℣. 6. ITA UT ROGAREMUS TITUM, UT . . . PERFICIAT IN VOBIS GRATIAM ISTAM (8), liberalitatem, largitionem. Macedonum liberalitatem intuens, Titum rogavi Corinthum veniret, vos hortaturus, ut fratrum exempla sequeremini, missis, ut illi, Jerosolymam pecuniis, ne inferiores sitis Macedonibus ℣. 7. *Sed sicut in omnibus abundatis fide, & sermone, & scientia, & omni solicitudine, insuper & charitate vestra in nos, ut & in hac gratia abundetis.* Laudaverat jam Corinthios hoc nomine Apostolus 1. Cor. 1. 5. 6. *In omnibus divites facti estis in illo* (in Christo), *in omni verbo, & in omni scientia, . . . ita ut nihil vobis desit in omni gratia.*

℣. 8. NON QUASI IMPERANS DICO. Charitas præcepto imperatur: at charitatis exterius exercendæ modus nulla lege definitur. Satis præcepit Deus, cum amandos dixit cæteros uti nos (9), atque ita cum iis agendum, uti nobiscum agi optamus. Apostolus, proposito Macedonum exemplo, ait, nolle se Corinthiis necessitatem inducere exercendi latius charitatem, quam illi præstiterint; at normam porrigit, qua duce charitatem moderentur, atque illorum comparatione judicium de se ipsi ferant.

℣. 9. QUONIAM PROPTER VOS EGENUS FACTUS EST. Voluntaria Jesu Christi paupertas nostræ & argumentum est & exemplum. Ejus causa spernenda nobis sunt hujus vitæ bona, iisque levandi pauperes, ut meritum paupertatis Christi, ac spirituales divitiæ, pauperibus spiritu in Cœlo promissæ (10), & in præsenti etiam vita, per Dei gratiam & superna munera, iisdem concessæ (11), nobiscum communicentur.

℣. 10. HOC ENIM VOBIS UTILE EST, largitiones face-

(1) Cnatchbull. Est. D. Thom. Tirin. Men. Vost. Sclater. alios. (2) Act. xvi. 20. 21. &c. xvii. 5. & seq. (3) Εἰς τὸ πλοῦτος τῆς ἁπλότητος αὐτῶν. Theodoret. Ἐν ἐσχάτῃ πενίᾳ φιλοτιμίᾳ πλουτοῦσι. (4) Ita Theodoret. Theophyl. Chrysost. Est Grot. Zeger. Erasm. Menoc. Tir. &c. Confer 2. Cor. ix. 11. 12. 13. Rom. xii. 8. &c. (5) נדיב *Liberalis, qui sponte offert, Princeps.* Exod. xxv. 1. xxxv. 5. 21. 22. & passim in Psalmis. (6) Act. xx. 25. & xxiv. 17. & infra, 2. Cor. ix. 1. 13. & 1. Cor. xvi. 15. (7) נדבה *Liberalitas, spontaneitas, devotio.* Levit. vii. 16. xxiii. 18. 21. 23. 38. Num. xxix. 39. (8) Theodoret. ad ℣. 4. 5. (9) Levit. xix. 8. Matth. v. 43. (10) Matth. v. 3. *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est Regnum Cœlorum.* (11) Chrysost. homil. 17. hic.

facere, & Macedonum liberalitatem imitari, nedum in iis, quæ ad Cœlestem beatitudinem pertinent, atque ad meritum alterius vitæ, ad quam comparatis thesaurum; sed præsenti etiam in vita, cum & pium cæteris exemplum relinquatis, & nomini vestro gloriam inter Fideles comparetis. His accedit, quod testimonium, benignitatis vestræ a me redditum, confirmatis.

Non solum facere, sed et velle coepistis ab anno priore, nemine exhortante (12). Non modo id facere decrevistis, sed & cœpistis anno superiore: bene igitur ceptum implete. Fortasse occasione prioris Epistolæ ad Corinthios, anno superiore datæ, decreverant Corinthii, pecunias conferre, in usus Jerosolymitanorum pauperum colligendas. Hoc ipsum innuerat Paulus sub finem prioris Epistolæ, Capite xvi. v. 2. 3. idque ita acceperant Corinthii, ut vel ipsis Macedonibus exemplo esse possent. Si Macedones superiores vobis sunt fervore ac liberalitate, a vobis, qui omnium primi cœpistis, temporis ordine superantur. Quamobrem proximo capite x. 2. scribit: *Scio promptum animum vestrum, pro quo de vobis glorior apud Macedones*, narrans, *quoniam & Achaia* (cujus Provinciæ princeps erat Corinthus) *parata est ab anno præterito, & vestra æmulatio provocavit plurimos*.

℣. 11. Nunc vero et facto perficite. Ignaviæ alicujus arguit Corinthios Paulus, quasi non dum implevenint id, quod anno superiore inceperant. Hortatur, ut conferant id quod habent (13), sive possunt; unusquisque ex opum ac fortunarum modo.

℣. 12. Si enim voluntas prompta est, secundum id quod habet, accepta est. Duplici ex parte largitiones vestras spectat Deus: ex fervore scilicet piaque voluntate; tum ea liberalitate, vestris fortunis pari. Si modicæ vobis opes sunt, & modicum multa pietate largimini, modicum ipsum loco ingentis pecuniæ vobis adscribitur: si multæ, vosque multum datis, largitionem vestram, ubi fervor & ebritas absint, Deus aspernatur. Modicum & multum metitur Deus ex multis modicisve fortunis: at charitatem piamque voluntatem ab omnibus parem postulat. Quo major charitas est, eo majus meritum; ex ea quippe istud proficiscitur (14).

℣. 13. Non enim ut aliis sit remissio, &c. Tam multa largiri vos nolo, ut cæterorum causa ipsi inopes efficiamini: iniqua scilicet dispensatio est. Fortunis omnibus nos spoliari non jubet Deus: hortatur quidem, idque est perfectissimum: at nunquam eo deveniemus, ut grave hoc onus indiscriminatim omnibus imponamus. Quibus carere potestis, largimini, & quæ præter incommodum abdicare licet (15); ita ut aliqua æqualitatis species inter vos appareat ℣. 14. Tum vobis, tum pauperi suppetat id, quod est vitæ necessarium; ita ut, quemadmodum vos extrema inopia non laboratis, neque laboret pauper: *Ut fiat æqualitas. Ut vestra abundantia illorum inopiam suppleat, ut & illorum abundantia* bonorum spiritualium *vestræ inopiæ* eorumdem *fit supplementum*. Vos pauperi caducas res largimini; vobis ille æternas atque immutabiles reddet; immensam vobis mercedem pro modica largitione acquiret: *Ut illorum abundantia vestræ inopiæ fit supplementum*.

℣. 15. Qui multum, non abundavit. Cum Deus manna in solitudine Hebræis demisisset, imperavit, ut gomor unum in singulos colligerent. Avidior æquo populus collegit quantum potuit, spreto Moysis monito Exod. 16. 18. At effecit Deus, ut qui plus collegerat, nihil magis haberet, & qui minus, illi non deficeret, omnesque eadem mensura donavit (16). Ita in terrenarum opum usu vult Deus, ut unusquisque cum modo, quantum postulat necessitas, ex iis usurpet. Damnat illorum cupiditatem, quibus satis est nihil.

Locum hunc Apostolus recitavit ex Septuaginta (17), qui innuere videntur, prodigium quoddam tunc intercessisse, ita ut qui multum manna collegerant, nihilo plus in vase invenirent, quam qui minus, puniente illorum avaritiam Deo, collectumque manna minuente. Ita explicavere Patres nonnulli, multique Interpretes (18). At prodigio non favet Hebræus, ferens ad verbum (19): *Filii Israel collegerunt alii plus, alii minus: & cum metirentur per gomor, is qui plus collegerat, non accepit plus* quam gomor, *& qui minus collegerat, nihil defuit ei*; quod enim illi deerat, suppeditabant cæteri, qui plus habebant. Allegorica Pauli explicatio hoc fundamento nititur.

℣. 16. Qui dedit eamdem solicitudinem pro vobis in corda Titi. Titum, non aliter quam me, impulit Deus, ut ad hujusmodi largitiones vos hortaretur (20); vel, ut vos funderet, uti ego Macedones suasi. *Eamdem solicitudinem pro vobis*, scribit Paulus, ut innuat, sibi ac Tito persuasum fuisse, sese bene mereri de Corinthiis, dum largitionem suadebant. Profecto majus largitionis lucrum largitoris est, non accipientis. Pium est fœnus (21): *Si vis fœnerator esse, apud me esto, dicit tibi Deus: mihi da; ego cum usuris restituo*. Cum pauperi damus, nihil nostrum damus, sed quod Dei est: *Habuisti me largitorem, fac me debitorem: habeam te fœneratorem: pauca mihi das; plura reddam* (22). *Quære cui des. Beatus qui occupat vocem petituri* (23).

℣. 17. Cum solicitior esset, &c. Impelli non debuit ad vos visendos Titus, ut pecuniæ collectionem, quam diximus, urgeret: ultro venit, meaque vota quodammodo occupavit: illum nactus sum paratissimum ad profectionem.

℣. 18. Misimus etiam cum illo fratrem, cujus laus est in Evangelio. Quis iste? Lucas ne, an Barnabas, Silas, Apollo? incertum. Dissident Patres, & Interpretes. Lucam seu Barnabam, censent nonnulli, testibus S. Chrysostomo ac Theophylacto hic: at idem Chrysostomus alibi (24), & S. Hieronymus de viris illustr. c. 7. cum Recentioribus multis putant, Lucam esse, Scriptorem Evangelii, quod ipsius nomine inscribitur, quo Paulus plerumque utebatur. Favet Barnabæ Theodoretus hic.

Recentioribus nonnullis (25) est Silas; Ligfooto (26) Joannes Marcus, missus ab Hierosolymitana (27) & Antiochena Ecclesia (28), una cum Paulo & Barnaba, ut eleemosynas colligeret. Revera Joannes Marcus discesserat ab Apostolo (29): at iterum reconciliatus, in gratiam redit. Plerisque tamen creditur Lucas, majori probabilitate (30). Id cum Chrysostomo & Hieronymo asseruit Origenes (31). Quæ de isto scribit Paulus, adamussim cum Luca congruunt: celebre erat Evangelio

Lucæ

(12) Theophyl. (13) Ἐκ τοῦ ἔχειν. (14) Theodoret. (15) Theodoret. Τὸν περιττοῦ μεταδοῦναι προσέταξε. Vide Est. Men. Tir. Vorst. alios passim. (16) Vide Theodoret. Chrysost. Theophyl. Men. Tirin. (17) Exod. xvi. 18. juxta 70. Οὐκ ἐπλεόνασεν ὁ τὸ πολὺ, καὶ ὁ τὸ ἔλαττον οὐκ ἠλαττόνησε. (18) Vide Philon. l. 2. de Allegor. pag. 90. 91. Chrysost. Theodoret. Theophyl. hic. R. Salom. in Exod. xvi. 18. Cornel. hic, & in Exod. (19) וילקטו המרבה והממעיט וימדו בעמר ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר
(20) Τὴν αὐτὴν σπουδὴν ὑπὲρ ὑμῶν, ἐν τῇ καρδίᾳ Τίτου. (21) August. serm. 35. de Verbis Eccli. 2. c. 6. n. 5 p. 197. nov. edit. & Serm. 390. n. 2. (22) August. 123. n. 5. (23) August. in Psal. 103. serm. 3. n. 10. pag. 11. 1157. (24) Chrysost. homil. x. in 2. Timoth. & in Acta homil. 1. (25) Est. & apud illum Græci. (26) Ligfoot. Chron. pag. 118. (27) Act. xii. 25. (28) Act. xiii. 5. (29) Act. xv. 39. (30) Hieron. loc. cit. & Præfat. Comment. in Matth. & in Ep. ad Philem. Primas. Cajet. Faber, Drus. Gini. Zeger. Tillemont t. 1. & not. 47. sur S. Paul. (31) Origen. hom. 1. in Luc.

Lucæ nomen apud omnes Ecclesias; Evangelio scilicet vel scripto vel prædicato. Sunt enim qui negent, Lucæ Evangelium eo tempore fuisse descriptum: ac revera fatendum est, id Pauli verbis perspicue non evinci. *In Evangelio* usurpari potest pro mera apud plures Ecclesias prædicatione.

℣. 19. ORDINATUS EST COMES PEREGRINATIONIS NOSTRÆ. Barnabam legimus ab Ecclesiis Antiochena (32) & Hierosolymitana (33) selectum, ut comes itinerum Paulo esset, unaque eleemosynas colligeret: at nihil prohibet, quin Lucas pariter ab Ecclesiis in idem munus selectus fuerit, quamquam silente Actorum Libro; diu enim fuisse Apostolo itinerum comitem scimus.

ET DESTINATAM VOLUNTATEM NOSTRAM: ut piæ voluntati nostræ, studioque comparandi fratribus Jerosolymitanis subsidii obsecundaret. Græcus vulgatus legit (34): *Et voluntatem vestram*; plures tamen vetusti Codices, & plerique Patres favent Vulgatæ.

DEVITANTES HOC, NEQUIS NOS VITUPERET ob uberem hanc eleemosynam. Mos erat Hebræorum, inquiunt (35), eleemosynis dispensandis tres præficere optimi nominis homines. Eum hic sequitur Paulus erga Macedones & Corinthios, nequis ipsum de his eleemosynis criminaretur. Satis Apostolo non est, innoxium esse, & argui non posse: opus est omni avaritiæ ac malæ fidei suspicione careat. Studere debet ℣. 21. *providere bona* (recte agere) *non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus* (36); uti docuit Christus Matt. 5. 16. *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum qui in Cœlis est.*

℣. 22. MISIMUS ET FRATREM. Frater hic Corinthum missus a Paulo, plerisque (37) creditur Apollo. At de eo ita locuturus fuisse non videtur Apostolus, cum ille notissimus Corinthi fuerit. Aliis est *Epenetus*, cujus meminit Epistola ad Romanos (38), Zenas, Silas, Sosthenes, Lucas: demum unusquisque pro libito ariolatur (39).

CONFIDENTIA MULTA IN VOS, Multum de vobis confidimus, illum benigne exceptum iri (40), lætumque vestra liberalitate & charitate futurum. Vel: Studiosissimus hujus negotii est, *ob confidentiam multam in vos*, quod nimirum Titus vos optime paratos esse narraverit.

℣. 23. SIVE PRO TITO QUI EST SOCIUS MEUS . . . SIVE FRATRES NOSTRI APOSTOLI, &c. Dicendum erat (41): *Sive pro Tito, sive pro fratribus nostris Apostolis, &c.* At Paulus rebus ipsis occupatus, syntaxeos regulas neglexit. Concisior sententia non una ratione suppleri potest (42): *Sive de Tito agitur, sive de cæteris fratribus nostris, qui sunt legati Ecclesiarum* ad hoc negotium. Vel: Hos excipite Titi gratia, sive Apostolorum, &c. Seu denique: *Quod ad Titum cæterosque legatos* (43), plane confidimus, illos benigne a vobis exceptum iri. Postrema hæc versio fortasse optima omnium est.

APOSTOLI hoc loco sunt legati, probatæ fidei homines, quibus pecunia publica credebatur. Ita nuncupabantur apud Judæos ii, qui decimas & alia Levitis debita ad ipsos deferebant (44); tum ii, quibus hujusmodi collectarum ad Patriarcham deferendarum provincia dabatur. Hi apud Apostolum *gloria Christi* dicuntur, quod revera Christi gloriam prædicatione, Fide, pietate, scientia promoverent. Latini quidam veteres libri ferunt: *Legati Ecclesiarum gloriæ Christi*; itaut postrema hæc verba ad Ecclesias, non ad legatos referantur. Profecto Christiana Ecclesia est Christi gloria & amor: at altera lectio potior.

℣. 24. OSTENSIONEM ERGO, QUÆ EST CHARITATIS VESTRÆ. Illos pro meritis excipite, omnesque Ecclesiæ charitatem ac liberalitatem vestram videant. Reddi potest Græcus (45): Approbate illis omnibusque Ecclesiis benevolentiam, qua erga me afficimini; verasque ostendite moribus laudes, quibus vos cumulavimus.

(32) Act. xi. 29. 30. xii. 25. xiii. 1. 2. 3. (33) Act. xv. Galat. ii. 10 (34) Καὶ προθυμίαν ὑμῶν. Alii: Προθυμίαν ὑμῶν. Ita Vulg. Syr. Arab. Æthiop. August. Ambros. Theodoret. Clarom. S. Germ. Boxnei. alii plures. (35) Vide Grot. ad ℣. 18. Maimon. tom. 3. fol. 85. (36) Vide Theodoret. hic, Tir. Men. alios. (37) Vide Theodoret. hic, D. Thom. Lir. Tir. (38) Rom. xvi. 5. Vide Grot. hic. (39) Vide Est. Tir. Men. (40) Est. Men. alii. (41) Εἴτε ὑπὲρ Τίτου κοινωνὸς ἐμὸς . . . . εἴτε ἀδελφοὶ ἡμῶν, Ἀπόστολοι ἐκκλησιῶν, δόξα Χριστοῦ, *Gloria Christi*. Alii: *Gloria Christi*. Ita Ambrosiast. & Hieronymiast. & plures antiqui Libri Lat. vitiose. (42) Pagn. Piscat. Grot. Vatab. Erasm. ex Græcis. (43) Men. Tir. alii. (44) Vide Talmud. & Cod. Theodos. & Grot. ad Matth. v. 1. & hic. (45) Τὴν ἐν ἔνδειξιν τῆς ἀγάπης ὑμῶν, καὶ ἡμῶν καυχήσεως ὑπὲρ ὑμῶν, εἰς αὐτοὺς ἐνδείξασθε, καὶ εἰς πρόσωπον τῶν ἐκκλησιῶν.

CAPUT IX.

Monita circa eleemosynam. Largiendum est absque cunctatione, abunde hilariterque.

℣. 1. NAm de ministerio, quod fit in sanctos, ex abundanti est mihi scribere vobis. 2. Scio enim promptum animum vestrum, pro quo de vobis glorior apud Macedones. Quoniam & Achaja parata est ab anno præterito, & vestra æmulatio provocavit plurimos. 3. Misi autem fratres: ut ne quod gloriamur de vobis, evacuetur in hac parte, ut (quemadmodum dixi) parati sitis: 4. Ne cum venerint Macedones mecum, & invenerint vos imparatos, erubescamus nos (ut non dicamus vos) in hac substantia. 5. Necessarium ergo existimavi rogare fratres, ut præveniant ad vos, & præparent repromissam benedictionem hanc paratam esse, sic quasi benedictionem, non tamquam avaritiam. 6. Hoc autem dico: Qui parce seminat, parce & metet, & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. 7. Unusquisque prout destinavit in corde suo, non ex tristitia, aut ex necessitate; hilarem enim datorem diligit Deus. 8. Potens est autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis: ut in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abunde-

tis in omne opus bonum. 9. Sicut scriptum est: Dispersit, dedit pauperibus: justitia ejus manet in sæculum sæculi. 10. Qui autem administrat semen seminanti; & panem ad manducandum præstabit, & multiplicabit semen vestrum, & augebit incrementa frugum justitiæ vestræ: 11. Ut in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo. 12. Quoniam ministerium hujus officii non solum supplet ea, quæ desunt Sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino. 13. Per probationem ministerii hujus, glorificantem Deum in obedientia confessionis vestræ, in Evangelium Christi, & simplicitate communicationis in illos, & in omnes, 14. Et in ipsorum obsecratione pro vobis, desiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis. 15. Gratias Deo super inenarrabili dono ejus.

℣. 1. EX ABUNDANTI (supervacaneum) EST MIHI SCRIBERE VOBIS hac de re, deque his eleemosynis, post ea quæ supra dixi, & quæ de vestro erga me animo novi: ℣. 2. *scio enim promptum animum vestrum*, vestram erga me benevolentiam, & libentissime prædico, *quoniam & Achaia* (cujus provinciæ princeps Corinthus) *parata est ab anno præterito, & vestra æmulatio provocavit plurimos*. Cum igitur supervacaneum esse ait, Corinthios ad largitiones hortari, non eo dicit, quod revera inutile id esse censeat, inquit Theodoretus hic; sed figura orationis est, qua illos multo acrius hortatur. Piam Apostoli artem admirare, Macedonum exemplo Corinthios excitans, Corinthiorum vero Macedonas.

℣. 3. MISI FRATRES; UT NE QUOD GLORIAMUR DE VOBIS, EVACUETUR, inane reddatur. Corinthios impellit suæ ipsorum existimationis causa, ne fallant id quod illorum nomine ipse promisit. Titum duosque comites ad vos misi, ne mendax efficiatis testimonium, quod de charitate vestra prædicavi. Partam vobis gloriam, dictorumque meorum veritatem tueri, vestrum est.

℣. 4. NE ERUBESCAMUS IN HAC SUBSTANTIA: ne id & nobis & vobis probro & pudori sit. Ne cunctatio vestra in præstandis iis, quæ vestro nomine pollicitus sum, & me & vos dedecore afficiat. Græcus (1): *Ne erubescamus in hoc argumento gloriationis*; laudatoque studio vestro, vani simus, quod contraria omnia penes vos inveniantur. Plerique tamen veteres cum Vulgata consentiunt. *In hac substantia*, omisso, *gloriationis* (2).

℣. 5. NECESSARIUM EXISTIMAVI ROGARE (3) FRATRES, UT PRÆVENIANT AD VOS, antequam ego accedam, ut veniens parata omnia inveniam, *sic quasi benedictionem, non quasi avaritiam*; ita ut videantur charitatis donum, non spolia avaritiæ. Avarus ægre dat, cunctanter, tristi animo, cum metu, ac minimum quam potest. Vos autem obsecro, fratres, opportunitatem hanc ceu Dei munus ac beneficium reputare videamini. Animadverte, tota hac Epistola nunquam uti Apostolum nomine muneris aut doni, pro eleemosyna, sed charitatis, gratiæ, communicationis, benedictionis, simplicitatis, justitiæ; quasi innuat, eleemosynam debitum esse erga pauperem (4); magisque affici beneficio largitorem, quam accipientem.

℣. 6. QUI PARCE SEMINAT, PARCE ET METET; ac multum metet, qui multum severit. Eleemosyna, quam largimini, jacturæ loco habenda non est, semen est fertili solo creditum. Si uberem messem optatis, multum serite: centuplum referetis. Uberem sementem ac messem nuncupat *benedictionem*, liberalitatem, munificentiam. Munificentia vero pro modo fortunarum piaque voluntate largientis usurpatur. Messis in æternitate expectanda est, ubi *mensura bona & conferta & coagitata & supereffluens homini in sinum dabitur* (5).

℣. 7. UNUSQUISQUE PROUT DESTINAVIT IN CORDE SUO. Neque legem, neque modum, neque necessitatem cuiquam induco: quisque privata pietate largiatur. *Non ex tristitia*, ut avari solent, *aut ex necessitate*, vi, quemadmodum a subditis tributa exiguntur; sed voluntate hilari ac prompta: *Hilarem enim datorem diligit Deus*. Nihil suum postulat Deus: quæ habes, ipse largitus est: rerum suarum partem illi redde, ac hilari animo redde (6).

℣. 8. POTENS EST AUTEM DEUS, &c. Potest Deus beneficiis omnibus supernis & exterioribus, vel etiam interiori gratia vos cumulare, largitionis præmio. Cum vero *gratia* tota hac Epistola pro eleemosyna passim usurpetur, verti potest: Satis virium Deo est, ut largitiones vestras multiplicet, vel modum suppeditans plurima largiendi, vel fortunis vos augens: post largitionem, Ne igitur vereamini, ne, parte fortunarum in pauperes erogata, vos inopes efficiamini. *Non erit egenus tribuendo, quia thesaurus cœlestis certius possidetur* (7). Si opem, quam pauper Dei nomine rogavit, non denegasti, repulsam a Deo non feres, cum divina dona a Deo ipsius Dei nomine postulaveris. Reddi potest Græcus (8): *Ut in omnibus contenti iis quæ necessaria sunt naturæ, vobis abunde suppetat quod largiamini*. Optima explicatio, & ad literam. Hortatur ut parce utantur suis, quo plura largiantur pauperibus (9).

℣. 9. JUSTITIA EJUS MANET IN SÆCULUM SÆCULI (10). *Justitia* hic misericordiam, eleemosynam significat, quemadmodum alibi in Scripturis sæpe (11). Justus abunde largitur: *Dispersit*. Beneficii memoria æternum manet: charitatis fructus immortales sunt; immensum in Cœlo præmium feret, atque immortali in terris gloria gaudebit.

℣. 10. QUI AUTEM ADMINISTRAT SEMEN SEMINANTI . . . MULTIPLICABIT SEMEN VESTRUM. Græcus (12), optantis more: Utinam *qui suppeditat semen serenti, & panem ad manducandum præstet, & multiplicet semen vestrum, &c.* Videtur Apostolus alludere ad Isaiæ (13) locum ex Septuaginta: *Det Deus semen serenti, & panem in cibum*. Ce-

(1) Μὴ καταισχυνθῶμεν . . . ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτῃ τῆς καυχήσεως. Theophyl. (2) Omittunt καυχήσεως R. Germ. & Claromont. & Bern. Lat. Ambrosiast. Hieronym. August. alii. (3) Παρακαλέσαι, Exhortari. Chrysost. Theophyl. Προπέμψαι, Præmittere. (4) August. in Psalm. xcv. n. 15. *Si de tuo dares, largitio esset: cum de illius das, redditio est.* (5) Luc. vi. 38. (6) Eccli. xxxv. 11. *In omni dato hilarem fac vultum tuum, & in exultatione sanctifica decimas tuas.* Et Rom. xii. 8. *Qui miseretur, in hilaritate.* (7) August. in Psal. cxi. n. 4. (8) Ἵνα ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν. (9) Grot. Est. Men. Tir. (10) Vide Psal. cxi. 8. (11) Vide Lxx. in Deut. vi. 25. 1. Reg. xxv. 7. Psalm. xxiii. 6. xxxv. 11. Is. 18. Prov. x. 2. xi. 4. &c. (12) Ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σπείροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρῶσιν χορηγήσαι, καὶ πληθύναι τὸν σπόρον ὑμῶν. (13) Isai. lv. juxta Lxx. Καὶ δῷ σπέρμα τῷ σπείροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρῶσιν. Vulg. *Dat semen serenti, & panem comedenti*.

Cæterum hæc Vulgatæ lectio vetustissimis optimisque Codicibus, Syriaca, Æthiopica confirmatur. S. Cyprianus, S. Augustinus, Ambrosiaster, & plerique alii legunt: *Præstabit, multiplicabit, &c. incrementa frugum justitiæ vestræ*, scilicet largitionum fructus: æternam in altera vita mercedem largietur, atque in præsenti beneficiis cumulabit, terrenisque opibus, si utile esse censuerit. Vide proximum ℣.

℣. 11. UT IN OMNIBUS LOCUPLETATI, animo simplici, facili, liberali, quodlibet misericordiæ opus exerceatis. Ingens charitati vestræ præmium reddet Deus, & vel in hac vita vos locupletabit, ut largiri assidue possitis. Profecto Deus centuplum vel in terris reddit iis, qui eleemosynas in pauperes abunde effudere. Innumera sunt ejus rei exempla. Græcus cum superioribus jungit (14): Augeat Deus fructum justitiæ vestræ (15); *& in omnibus locupletati, largitiones facere ne desinatis in omni liberalitatis genere: quæ facit, ut nos gratias agamus Deo*. Vel: Quæ pauperem, ipsa liberalitate recreatum, & eos qui illam vident aut intelligunt, ad agendas Deo grates movet, laudesque rependendas ob ea, quæ per nos vestramque charitatem facit: *Quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo*.

℣. 12. SED ETIAM ABUNDAT PER MULTAS GRATIARUM ACTIONES IN DOMINO. Liberalitas vestra nedum pauperes locupletat, verum etiam, ut ita dicam, Deum, cum innumeras undique gratiarum actiones laudesque illi comparet; tum ex iis, qui beneficio affecti sunt, tum ex iis, qui liberalitatem vestram audiunt; Deum quippe laudant, quod piam istam mentem vobis indiderit, vosque facultate ac voluntate largitiones istas faciendi instruxerit.

℣. 13. IN OBEDIENTIA CONFESSIONIS; quod Evangelio Jesu Christi obtemperetis. Christianorum quippe charitas & eleemosyna amore Dei movetur & fide erga Jesu Christi promissiones in Evangelio descriptas. Quamobrem eleemosyna dici potest Christianæ Religionis professio. *In simplicitate communicationis*; ob simplicem animum, quo largitionem exercetis. Charitatem, eleemosynam, liberalitatem non semel jam appellavit *simplicitatem & communicationem*. Hic (16) *simplicitas communicationis* est *communicatio simplex*, uberrima largitio.

℣. 14. DESIDERANTIUM VOS PROPTER EMINENTEM GRATIAM DEI IN VOBIS. Interpretes multi (17) animadvertunt, *desiderare* hoc loco usurpari pro *amare*. Dei donum in vobis amant: vos ut eximia charitate plenos colunt. Ipsi videtis, quam multæ in Deum laudes, quam pium in Fideles exemplum ex vestris largitionibus proveniat. Reddunt alii (18): *Desiderantium videre vos, propter eximia dona*, quibus a Deo cumulati estis. Verior videtur altera explicatio.

℣. 15. GRATIAS DEO SUPER INENARRABILI DONO EJUS. His clauduntur ea, quæ hactenus de eleemosyna disputavit: ad aliud argumentum capite consequenti gradum facit. Æterna sit omnipotenti Deo gloria, qui perfectam adeo charitatem animis vestris indidit. *Inenarrabile* hoc *Dei donum* S. Chrysostomo, Theophylacto, aliisque permultis (19) est Jesu Christi Incarnatio, & gratiæ quæ ex ea oriuntur. Dei dona generatim ineffabilia sunt, infinita, incomprehensa; ut ipse infinitus est & incomprehensus. Tam multa certe nobis non largitur Deus, quam potest; sed quam ipsi capere possumus, ait Philo de Mundi Opificio: ingens enim discrimen est inter munificam charitatem, & capacitatem eorum quibus fit beneficium. Sive, ut accuratius loquar, non omnia quæ potest ipse beneficia confert, & quæ ipsi accipere possumus: suorum ipse donorum arbiter est, largiturque pro libito, ut ipsius sapientia, misericordia & justitia postulant.

(14) Steph. m. Χορηγήσαι, ϗ πληθύναι τὸν σπόρον ὑμῶν, ϗ αὐξήσαι. Claram. & S. Germ. G. L. alii. (15) Ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι εἰς πᾶσαν ἁπλότητα. Quidam. Ἵνα ἐν παντί. Ita Chrysost. Boiner. O. L. Velez. Vulg. (16) Ἐν ἁπλότητι κοινωνίας. Quid. Ἐν ἁπλότητι διακονίας, *In simplicitate ministerii*, &c. (17) Ἐπιποθούντων, *Amant*. Vide Psal. cxviii. 30. Grot. hic, Pagn. Piscat. Bez. Mattian. Le Clerc. (18) Erasm. Vat. Est. Menoc. Vide Rom. 1. 11. *Desidero enim videre vos, ut aliquid impertiar gratiæ spiritalis*, &c. (19) Sclater. Piscat. &c.

C A P U T X.

Arguit Paulus pseudo-Apostolos, suum ipsius ministerium, & authoritatem vituperantes. Ait, se æque fortem esse, sive præsens sit sive absens, seque ipsum ex laborum magnitudine metiri: se in aliorum partem non immittere manum: unicuique vero veram laudem expectandam esse ex Deo.

℣. 1. IPse autem ego Paulus obsecro vos, per mansuetudinem, & modestiam Chri-
sti, qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vo-
bis. 2. Rogo autem vos ne præsens audeam, per eam confidentiam, qua existimor
audere, in quosdam, qui arbitrantur nos, tamquam secundum carnem ambulemus.
3. In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus. 4. Nam arma mi-
litiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, con-
silia destruentes, 5. Et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei,
& in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi, 6. Et in
promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedien-
tia. 7. Quæ secundum faciem sunt, videte. Si quis confidit sibi, Christi se esse,
hoc cogitet iterum apud se: quia sicut ipse Christi est, ita & nos. 8. Nam, & si
amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quam dedit nobis Dominus in
ædificationem, & non in destructionem vestram: non erubescam. 9. Ut autem non

existimer tamquam terrere vos per epistolas: 10. Quoniam quidem epistolæ, inquiunt, graves sunt, & fortes: præsentia autem corporis infirma, & sermo contemptibilis: 11. Hoc cogitet, qui ejusmodi est, quia quales sumus verbo per epistolas absentes, tales & præsentes in facto. 12. Non enim audemus inserere, aut comparare nos quibusdam, qui seipsos commendant: sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes, & comparantes nosmetipsos nobis. 13. Nos autem non in immensum gloriabimur, sed secundum mensuram regulæ, qua mensus est nobis Deus, mensuram pertingendi usque ad vos. 14. Non enim quasi non pertingentes ad vos superextendimus nos: usque ad vos enim pervenimus in Evangelio Christi. 15. Non in immensum gloriantes in alienis laboribus: spem autem habentes crescentis fidei vestræ, in vobis magnificari secundum regulam nostram in abundantiam. 16. Etiam in illa quæ ultra vos sunt, evangelizare, non in aliena regula in iis, quæ præparata sunt, gloriari: 17. Qui autem gloriatur, in Domino glorietur. 18. Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est; sed quem Deus commendat,

℣. 1. IPsa autem ego Paulus, &c. Hoc Capite, & consequentibus duobus continetur Pauli apologia adversus pseudo-Apostolos, ipsius dogmata, mores, vitam vituperantes, ut Ecclesiis ab ipso institutis dominarentur, omnemque illarum ordinem & disciplinam everterent. Pessimi isti Doctores Judæi erant, Mosaicæ Legis studiosi (1), Paulum accusantes prævaricationis, quod Legis ritus servandos non esse doceret. Ipsi porro novos in Ecclesiam mores, Pharisaicas traditiones, aliasque sententias, quam quæ initio Fidelibus traditæ fuerant, inducebant. Paulum aspernabantur, tamquam eloquentia carentem, qua ipsi fortasse præstabant; plures enim ea ætate Judæi erant, veluti Josephus & Philo, eloquentiam Græcamque eruditionem profitentes. Hi denique suæ ipsorum gloriæ & lucro dumtaxat studebant. Illos tribus hisce capitibus ita pingit Apostolus, ut pessimos esse demonstret. Quibus adde ea, quæ in Epistolis ad Galatas & Philippenses scribit; eosdem quippe pseudo-Apostolos in iis accusat.

Obsecrat statim Corinthios *per mansuetudinem & modestiam Christi*, ut vacuis ac faventibus animis sese audiant. Nulla hic de hujus sæculi bonis commodisque disputatio; neque simultatis aut odii causa nobis loquendum est; aures præbere mansuetudine ac modestia Christi. Compertum mihi est, nonnullos in id incubuisse, ut animos vestros adversus defensionem meam occuparent (2), ac dicere, me, cum præsens sum, humilem inter vos & contemptu dignum videri; absentem vero esse animosiorem, ac superbiæ & authoritatis speciem usurpare. Vos probe me nostis: ipse ego Paulus Apostolus vester loquor. Quæ vidistis in me & cognovistis, animo recolite. Idem ille semper sum, quicquid hostes mei de doctrina mea venditent. *In facie*, scilicet, *in præsentia* (3).

℣. 2. Rogo autem, ne præsens audeam, scilicet, ne præsens uti confidenter cogar authoritate, quæ mihi ut Apostolo vestro debetur, & quam pessimi Doctores criminationibus minuere conantur. Defensionem meam excipite, obsecro, ne exerceam authoritatem, qua me male abuti, quamque a me usurpatam illi blaterant (4). Subolet hic ironia in Corinthios, aures tam facile præbentes inimicis Apostoli; ipsosque in pseudo-Apostolos, qui Paulum inter Discipulos vituperare conabantur.

In quosdam, qui arbitrantur nos tamquam secundum carnem ambulemus. Pseudo-Apostoli (5) Paulum esse ajebant hypocritam, deceptorem, atque usurpare in Discipulos imperium & authoritatem, nihil denique nisi ex regula carnis agere. Faciles fortasse aures præbuerant his criminationibus nonnulli ex Corinthiis: quamobrem illos obsecrat Paulus, ne sese cogant uti in istos authoritate, sive in pseudo Doctores (6), a quibus ipse carnis regulam sectari dicebatur; Evangelium scilicet unius lucri, ambitionis, commodorum causa prædicare. Putat Theodoretus (7), *secundum carnem ambulare*, poni hic pro, ex Lege Mosaica vivere.

℣. 3. In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus. Quamvis enim in carne infirma, mortali, innumerisque laboribus obnoxia vivimus (8), Deo tamen opem ferente non infirme pugnamus (9): bellum prorsus spiritale sustinemus, atque aliquid quodammodo homine majus conamur. Apostolici muneris laborem cum militia comparat, uti sæpe solet (10).

℣. 4. Arma militiæ nostræ . . potentia Deo; scilicet validissima, Divino prorsus & prodigioso robore instructa. Dei nomen vocabulis additum, illa exaggerat, estque loco superlativi, quo carent Hebræi. Tametsi in fragili ac mortali carne, valida & invicta arma gestamus, quæ sunt Dei Verbum, donum prodigiorum (11), scientia divinitus data, vis qua Deus prædicationem nostram instruit, fervor quo nos animat, constantia qua firmat, ut resistamus impiis, & coerceamus eos qui veritati repugnant, *ad destructionem munitionum*, *consilia* illorum *destruentes*. *Munitiones* sunt impedimenta, quæ Diabolus, ejusque emissarii objiciunt veritati ac prædicationi; hominum eloquentia ac scientia, sæculi potentia, malitia, invidia, calumnia. Impii dicuntur *munitiones hostis*, atque opponuntur piis, qui Sancti Spiritus Templa nuncupantur (12).

℣. 5. Consilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei. Arma, quibus instructi sumus, nullo negotio evertunt omnia Philosophorum sophismata (13), omnemque illam eruditionis, eloquentiæ, & scientiæ pompam, quam jactant, & qua pascuntur, repugnantes *scientiæ* Dei, Evangelio, & Fidei Christi. Profecto omnes Philosophorum artes omnisque scientia nunquam iis viribus fuere, ut perspicuitati miraculorum, ab Apostolis exhibitorum, efficaciæ gratiæ Jesu Christi, puritati dogmatum Christianorum, Fidei ac Dei verborum authoritati resisterent. Censuit Diabolus futurum, ut post idolorum falsorumque Numinum eisdem, ac de-

[1] Vide Theodoret. & Est. hic. [2] Græci, Grot. Est. Camer. alii. [3] Κατὰ πρόσωπον, *coram præsens*. Grot. Erasm. Est. Menoc. Tir. alii. [4] Est. Menoch. Tir. [5] Oecumen. hic: [6] Chrysost. Theophyl. [7] Theodoret. [8] Vide Galat. iv. 13. Hebr. xi. 14. v. 7. & 1. Joan. iv. 2. Grot. hic. [9] Vide Grot. Hamm. Le Clerc. [10] Vide 1. Timoth. i. 18. 2. Timoth. ii. 3. & 1. Cor. ix. 7. 2. Cor. xi. 8. [11] Theodoret. Est. alii. [12] Theodoret. hic, ad ℣. 5. [13] Λογισμοί. Theophyl. Συλλογισμοὺς, ἢ τὰ τῶν ἔξωθεν σοφίσματα. Vide Grot. Pagn. Bez. Pisc. Est. Men. Tir.

detectam profanæ superstitionis inanitatem, Philosophorum saltem atque Oratorum authoritate aciem instauraret, ingeniose explicatis Poetarum fabulis ac Profanorum Theologia: at Dei verba & virtus arces Dæmonis subruerunt. Repulsus hostis, via levissima velitatione repugnavit. Sacri Præcones *in captivitatem redegere omnem intellectum in obsequium Christi*.

℣. 6. In promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam. Potestatem nobis dedit Deus nedum suadendi ac vincendi incredulos, verum etiam animadvertendi in eos, qui veritati repugnant. Hanc exercuit Apostolus in Elymam, illum excæcare feriens Act. 13. 8. Petrus in Simonem Magum, atque in Ananiam & Saphiram. Ejus authoritatis specimen nuper dederat Apostolus in Corinthium incesti reum. Quis prohibet, ne similiter agam in pseudo-Apostolos, eosque ex vestris, qui illis obsequuntur?

Cum impleta fuerit vestra obedientia. At potestatis gladio indiscriminatim non utar, quin prius omnes mansuetudinis modos tentaverim; præstolabor, dum ipsi redeatis ad officium, atque hos pseudo-Apostolos relinquatis, & peccatum agnoscant ea vestris ii, qui illis obaudiere: ac deinde in pseudo-Doctores pro meritis animadvertam (14). Sive: Si quis pœnitentiam respuit, & pervicax resistit, arma omnia, quibus me instruxit Deus, in illum convertam (15). Bonus pastor extremis remediis nonnisi invitus utitur. Exhortationes, minas, lacrymas, obtestationes diu experitur, antequam ab Ecclesia Fidelem removeat. Cautus paterfamilias liberam servis potestatem non facit lolium evellendi, ne illi triticum una evellant. At adulto satis tritico, ac lolio sese satis prodente, tunc excitanda est disciplinæ severitas (16).

℣. 7. Quæ secundum faciem sunt, videte: falsa hujusmodi deceptorum specie ne facile capiamini: horum mores animadvertite, & cum nostris conferte (17). His inspectis, nulla ne dubitatio adversus illos suborietur, neque vitabitis hoc hominum genus, quorum dogmata, sententiæ, mores adeo ab iis differunt, quæ ex nobis didicistis, atque ab ipso Christi Evangelio? Alii Græcum reddunt (18): *Quæ secundum faciem sunt, videtis*; eloquentiam, confidentiam, subdolos pseudo-Apostolorum sermones: his decepti fuistis: omnem illorum nequitiam omnesque artes non pervasistis. Nonnulli notam interrogationis addunt: *Adeo ne illa tantum quæ apud homines valent, respicitis?* An homines ab ambitione, fastu, ostentatione, ac cæterorum criminatione penditis? Docebo jam, me nihilo inferiorem esse istis, quos tanti facitis.

Si quis confidit sibi, Christi se esse (19), esse Christi Apostolum, ab eo missum, ejusque institutionibus probe instructum, idem nosse debet, nos itidem esse Christi, ut ipse est. Fortasse gloriabantur pseudo-Doctores, se spectasse in terris Christum, atque ea eo accepisse institutiones ac missionem; rejiciebantque Paulum, sibi ea in re minime parem. Ex Pauli Epistolis 2. Cor. 9. 1. & xv. 8. colligitur, hoc ipsum ab inimicis ipsi objectum fuisse.

℣. 8. Nam etsi aliquid amplius gloriatus fuero, &c. nihil falsum proferam, nihilque agam, quo ambitiosus & gloriæ cupidus existimer (20). Authoritas, mihi a Christo tradita, neque dubia est neque ambigua: ejus vires ipsi spectastis, & certissima illius specimina exhibere queo: at nunquam ea erga vos utar, nisi necessitas cogat. Novi ego, me ista potestate instructum a Deo fuisse *in ædificationem & non in destructionem vestram*. Hanc porro sanctissimam authoritatis suæ regulam, sive jubendo, sive vetando, solvendo, ligando, Ecclesiæ Pastores nunquam non sibi proposuere. Ea scilicet ita uti debent, ut usus est Christus: in hominum salutem, non in exitium.

℣. 9. Tamquam terrere vos per epistolas: hoc quippe vitio mihi dant pseudo Apostoli. Potestatem meam hic commendare nolo, aut obsequium mihi conciliare vel minis, vel rerum mearum ostentatione: id enim ambitionis esse vobis videri potest, quæ, deficiente rerum laude, verba sectatur. ℣. 11. *Quales sumus verbo per epistolas absentes, tales & præsentes in facto* nos vobis exhibebimus.

℣. 10. Quoniam quidem epistolæ, inquiunt (21), graves sunt, &c. Ista venditabant falsi Doctores, ut Pauli authoritatem minuerent: at ipsamet illa illius laudem pariunt. Humilis contemptusque coram Discipulis erat, quod sponte modestiam, simplicitatem, humilitatem præseferret, ut similis esset Christo, qui inter homines ceu ex illis unus, ceu servus, & peccato obnoxius, versatus est: voluit Apostolus absolutissimum humilitatis ac mansuetudinis Christi exemplum esse, atque omnia omnibus fieri, ut omnes ad Christum traheret. Si vilis adeo Pauli præsentia erat, cur pseudo Apostoli nonnisi eo absente docebant? Cur non coram? *Epistolæ graves sunt & fortes*: acres sunt, severæ, minarum plenæ: sonat, assurgit, sternit (22). Vim epistolarum illius metuentes, illam criminationibus occupare conabantur.

Corporis illius formam ita describunt Nicephorus lib. 2. cap. 37. & Menæa: Paulus parvus erat, & contracta corporis magnitudine, & quasi curvus: ore albo, longo, rugoso, capite calvo, oculis acribus simulque suavibus, barba promissa, ipsaque incanis mista, quales erant capilli. Vetus Scriptor Græcus, cujus oratio inter Chrysostomi orationes legitur (23), Paulum nominat hominem tricubitalem, qui tamen Cœlum attingeret. Lucianus (24) Triephonem quemdam, qui sese baptismo tinctum a Paulo ajebat, dicentem inducit, Paulum fuisse calvum, & bene nasutum.

Vetustus scriptor actorum S. Theclæ tradit Paulum fuisse statura brevi, calvum, cruribus crassioribus, & curvis exterius in semicirculum, superciliis conjunctis, naso aquilino, sed grato aspectu.

℣. 11. Hoc cogitet qui hujusmodi est, idque animo alte imprimat, nos eam vim, quam epistolis absentes præferimus, præsentes quoque exhibituros. Cum opus fuerit, adeo severus & constans coram ero, quam per epistolas videor.

℣. 12. Non enim audemus inserere, &c. Pseudo-Apostolos carpit. Nunquam ego me contulero cum magnis istis viris, qui Christum vobis nunciant: pari ingenio, eloquentia, oris majestate non sum; careoque magnis iis laudibus, quas illi jactant, tamque assidue ob oculos habent, ut nihil in cæteris nisi multo inferius videant. Ego me meum ipse comparo, meque nemini præfero. Cum de me ago, verissima tantum loquor: ad res gestas provoco (25): hac nimirum mensura utor. Disertus non sum; at cum Dei ope, multo plurimos ego ad Christum converti, multoque plurimas Ecclesias institui ego, quam cæteri:

[14] Chrysost. hic, Theophyl. [15] Vide Est. Justini. Grot. [16] August. lib. 3. contra Parmen. cap. 2. num. 12. 13. 14. [17] Vide Est. Men. Tirin. &c. [18] Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε, vel, κατὰ πρόσωπον βλέπετε. Vide Theodoret. Grot. Erasm. Est. Zeger. [19] Χριστοῦ εἶναι. Alii: Χριστοῦ δοῦλος εἶναι. Ita Claromon. & S. Germ. Lat. Bœrner. G. L. Ambrosiast. [20] Chrysostom. Vide sup. cap. VII. 14. Grot. hic. [21] Αἱ μὲν ἐπιστολαί, φησί, inquit. Alii: φασί, inquiunt. Vulg. Syr. Bœrner. Lat. Syr. Hieronymiast. [22] Chrysost. Ὅταν δὲ ἀπῇ, φυσᾶται, καὶ σεμνύνεται, καὶ κατεξανίσταται ἡμῶν, ὦ ἀπιών. [23] Chrysost. tom. 8. homil. 30. pag. 225. a. [24] Lucian. Philopatr. pag. 122. Ἡνίκα δέ μοι Γαλιλαῖος ἐνέτυχεν ἀναφαλαντίας, ἐπίρρινος, ἐς τρίτον οὐρανὸν ἀεροβατήσας, καὶ τὰ κάλλιστα ἐκμεμαθηκώς. [25] Vide Phot. Est. Tir. Menoch. Ambrosiast.

ceri: oris & corporis elegantia careo; at meis sermonibus ac prodigiis, quæ per me patravit Deus, integris gentibus persuasi.

Græcus (26) aliter: *Non enim audemus nos inferre & conferre quibusdam, qui se ipsos commendant: sed isti in se ipsis seipsos metientes, ac sibiipsis seipsos conferentes, non intelligunt*, insaniunt. Ridiculum profecto est, aliquem de se judicium ferre, dum secum ipse se confert. Cum aliquid metitis, cum altero confers. Siquis pygmeus, ubi solus esset, sibi se ipse conferens, maximum ac procerissimum hominum sese existimaret, insaniam ostenderet. Eadem est pseudo-Apostolorum causa, qui nihili quemquam, præter sese, faciebant, omniumque præstantissimos sese arbitrabantur, quod insanam de se opinionem ipsi sibi finxissent (27). Cum Paulus, ex Vulgata vetustisque Codicibus (28), ait se conferre sibiipsi seipsum, aliter plane res habet sese; illud quippe solummodo vult, se neminem aspernari, aut seipso inferiorem credere, sed ita de se loqui uti verum est, ipsaque gesta, omnibus satis nota, demonstrant. Quæ consequuntur, favent magis explicationi Græcorum.

℣. 13. Nos autem (29) non in immensum gloriabimur. Vertendum esset: *Quod ad nos attinet*, non gloriabimur præter modum, quibus innuitur, superiore membro pseudo Apostolos spectari, ut ex Græcis explicavimus. Ait igitur Apostolus, nolle se præter modum gloriari, ut pseudo-Apostoli solebant (30). Illa non prædicabo, peragratum a me orbem universum Evangelica prædicatione, conversos ad Christum innumeros, exantlata immensa discrimina, prodigia præter numerum patrata, &c. *Sed secundum mensuram regulæ, qua mensus est nobis* Deus: intra fines mihi a Deo constitutos consistam, & gloriabor quod *pervenerim usque ad vos*. Sua unicuique nostrum pars obtigit (31), suus finis, suus ager colendus. Minime glorior, ut falsi isti Doctores faciunt, quod Evangelium in omnes terrarum plagas intulatim: at probe scio, me nihil superstruxisse fundamento ab aliis jacto (32), neque in vicini agrum injecisse messem, ut pessimi isti agricolæ solent. Peragratis innumeris provinciis, *ad vos perveni* (33); nemo me Apostolum vestrum esse inficiabitur: cur igitur destruunt isti quod ego struxi? suos unusquisque fines tueatur; illorum fines ipse non turbo. Ex vetusto Ecclesiæ more, ab ætate Apostolorum ad nostram usque servato, quisque Evangelii Præco moderatur eas gentes, quibus ipse prior Evangelium nunciavit: hinc orta est Diœcesum provinciarumque Ecclesiasticarum divisio. Canonum sanctio ait, ut unusquisque Episcopus in sua Diœcesi authoritatem exerceat, non extra illius fines.

℣. 14. Non enim quasi non pertingentes ad vos, superextendimus nos. Negaverat nemo, me ante cæteros vobis Evangelium nunciasse, aut vos esse juris mei, tamquam meam spiritu hæreditatem. Aliena jura non turbavi, cum Corinthios instituerem, & qui deinceps venerunt, iniquum est, illos indebitam sibi authoritatem usurpare.

℣. 15. Non in immensum gloriantes in alienis laboribus; ut isti criminatores faciunt, qui Evangelium inferre in novas regiones nolunt, ac periculosarum hujusmodi missionum inter populos, quibus ignotus est Christus, laboribus ærumnisque sese objicere non audent (34): institutas antea Ecclesias invadunt, ut verorum Apostolorum laboribus gaudeant; &, quasi id non abunde sufficiat, vituperant eos qui laboravere, ipsorumque famam apud Discipulos obscurare conantur. Id porro turpissimum est atque indignissimum.

Spem habentes crescentis Fidei vestræ, in vobis magnificari, &c. Futurum speramus, ut crescente in dies Fide vestra, fines nostros multo amplius prorogemus. Sive (35): *Spem habemus, ut, crescente Fide vestra, per vos multo magis accrescamus in funiculo nostro*, parte nostra. Finitimi usque externi, Fidem ac religionem vestram spectantes, multo paratiores erunt ad excipiendum Evangelium (36). Aliter (37): Spem habemus, quod crescente fide vestra, per vos majorem laudem consequamur in locis, quibus ipsi intulimus Evangelium. *Secundum regulam nostram*, in parte nostra, quæ in dies labore nostro augebitur ℣. 16. *In illa, quæ ultra vos sunt, evangelizare*.

℣. 16. Non in aliena regula, in iis quæ præparata sunt, gloriari; scilicet, quin alienos fines invadamus, nosque paratis antea fundamentis superstruxisse gloriemur. *Regula* toto hoc Capite partem significat; regulam, funiculum, mensoris agrarii mensuram. Cavet Paulus, ne intra alterius fines exultet: ad Romanos scribens c. 15. 20. ait: *Prædicavi Evangelium hoc, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem*.

℣. 17. Qui gloriatur, in Domino glorietur. Cæterum neque isti qui ad vos venerunt, neque nos, a quibus ante cæteros instituti fuistis, gloriari in nobis ipsi possumus, sed in Deo, ex quo utrique accepimus quicquid habemus. His etiam verbis taxat pseudo-Apostolos, qui immodice gloriabantur, cæterosque spernebant, illud non animadvertentes, quod ℣. 18. *non qui se ipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat*. Omnium Judex dominusque est Deus; idem bonum a malo servo olim secernet, atque ad ejusdem judicium provoco. Ita etiam explicari potest: *Qui gloriatur, in Domino glorietur*; gloriam omnem in eo collocet, ut Christum Jesum cognoscat, amet, illi serviat: *Non enim qui se ipsum commendat* laudibus immodicis, *ille probatus est*, commendatione dignus, & servus Domino utilis, *sed quem Deus commendat*, laboribus illius favens, ac felici successu prædicationem ipsius prosequens. Judicium de me deque pseudo-Apostolis, non ex verbis, sed ex gestis, atque ex iis quæ statim subjicio, ferte.

[26] Οὐ γὰρ τολμῶμεν ἐγκρῖναι, ἢ συγκρῖναι ἑαυτούς τισι τῶν ἑαυτοὺς συνιστανόντων. Ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς μετροῦντες, καὶ συγκρίνοντες ἑαυτοὺς ἑαυτοῖς, οὐ συνιοῦσι. [27] Ita fere Græci Grot. Bez. Vorst. Vatab. Sclater. alii. [28] Vide Ambrosiast. S. Germ. & Clarom. & Borner. G. L. Syr. Hieronymiast. [29] *Nos autem*, ἡμεῖς δὲ, omittunt Germ. & Clarom. & Borner. & Ambrosiaster. [30] Chrysost. Vide Est. Men. Tir. Grot. alios. [31] Τὸ μέτρον τοῦ κανόνος. Κανὼν autem est funis, seu mensoris agrorum mensura. Grot. Bez. Capell. &c. [32] Infr. ℣. 15. *Non in immensum gloriantes in alienis laboribus*. Rom. xv. 20. *Sic autem prædicavi Evangelium hoc, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem*. [33] Est. Menoch. Grot. alii. [34] Theodoret. [35] Ἐλπίδα δὲ ἔχοντες, αὐξανομένης τῆς πίστεως ὑμῶν, ἐν ὑμῖν μεγαλυνθῆναι κατὰ τὸν κανόνα ἡμῶν εἰς περισσείαν. Reddi potest: *spem habentes, ut, crescente fide vestra, per vos multo magis accrescamus in funiculo nostro*. [36] Chrysost. hic. Ita Grot. Menoch. Tirin. [37] Vatab. Est.

C A-

CAPUT XI.

Suas ipsius laudes prosequi cogitur Paulus, ut hostes probro afficiat. Pauli modestia, & benevolentia erga Corinthios. Auctoritatem suam & Apostolatum defendit. Sese cum magnis Apostolis ob labores comparat.

℣. 1. UTinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ, sed & supportate me: 2. Æmulor enim vos Dei æmulatione. Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo. 3. Timeo autem, ne sicut serpens Hevam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, & excidant a simplicitate, quæ est in Christo. 4. Nam si is, qui venit, alium Christum prædicat, quem non prædicavimus; aut alium spiritum accipitis, quem non accepistis; aut aliud Evangelium, quod non recepistis: recte pateremini. 5. Existimo enim nihil me minus fecisse a magnis Apostolis. 6. Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia: in omnibus autem manifestati sumus vobis. 7. Aut numquid peccatum feci, me ipsum humilians, ut vos exaltemini? quoniam gratis Evangelium Dei evangelizavi vobis? 8. Alias Ecclesias expoliavi, accipiens stipendium ad ministerium vestrum. 9. Et cum essem apud vos, & egerem; nulli onerosus fui: nam quod mihi deerat, suppleverunt fratres, qui venerunt a Macedonia, & in omnibus sine onere me vobis servavi, & servabo. 10. Est veritas Christi in me, quoniam hæc gloriatio non infringetur in me in regionibus Achaiæ. 11. Quare? Quia non diligo vos? Deus scit. 12. Quod autem facio, & faciam: ut amputem occasionem eorum, qui volunt occasionem, ut in quo gloriantur, inveniantur sicut & nos. 13. Nam ejusmodi pseudo-Apostoli sunt operarii subdoli, transfigurantes se in Apostolos Christi. 14. Et non mirum: ipse enim sathanas transfigurat se in Angelum lucis. 15. Non est ergo magnum, si ministri ejus transfigurentur velut ministri justitiæ: quorum finis erit secundum opera ipsorum. 16. Iterum dico (ne quis me putet insipientem esse, alioquin velut insipientem accipite me, ut & ego modicum quid glorier) 17. Quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in insipientia, in hac substantia gloriæ. 18. Quoniam multi gloriantur secundum carnem: & ego gloriabor. 19. Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis sapientes. 20. Sustinetis enim, si quis vos in servitutem redigit, si quis devorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos cædit. 21. Secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmi fuerimus in hac parte. In quo quis audet (in insipientia dico) audeo & ego: 22. Hebræi sunt, & ego: Israelitæ sunt, & ego: Semen Abrahæ sunt, & ego: 23. Ministri Christi sunt (ut minus sapiens dico) plus ego: in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. 24. A Judæis quinquies, quadragenas una minus, accepi. 25. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte, & die in profundo maris fui. 26. In itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus: 27. In labore, & ærumna, in vigiliis multis, in fame, & siti, in jejuniis multis, in frigore, & nuditate: 28. Præter illa, quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, solicitudo omnium Ecclesiarum. 29. Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non uror? 30. Si gloriari oportet: quæ infirmitatis meæ sunt, gloriabor. 31. Deus, & Pater Domini nostri Jesu Christi, qui est benedictus in sæcula, scit, quod non mentior: 32. Damasci præpositus Gentis Aretæ regis custodiebat civitatem Damascenorum, ut me comprehenderet, 33. Et per fenestram in sporta dimissus sum per murum, & sic effugi manus ejus.

℣. 1. UTINAM SUSTINERETIS MODICUM QUID INSIPIENTIÆ MEÆ. Jungenda hæc sunt cum Capite superiori. Nos ipsi commendare non debemus, sed laus expectanda ex Deo est. Nunquam fiet, ut captandæ existimationis causa, minuendique cæterorum nomiois, me ipse commendem: id quippe insipientis esse fateor. At cum ab hostibus meis eo adigar, ut illorum criminationes refellam, finite me ipse tuear; atque insanos paululum imiter, meis laudibus enumeratis.

SED ET SUPPORTATE ME, tametsi me laudando ineptus videar. Græcus reddi potest (1): *Supportatis me*. Probe novi, vos id mihi vitio non daturos; quippe qui scitis, quantopere ineptas istas

(1) Ἀλλὰ ϗ ἀνέχεσθέ μου, *Toleratis me*. Pagn. Erasm. Vatab. Tigur. Græcf.

istas laudas execrer: at naque ignoratis quam necesse mihi sit, me tueri.

℣. 2. ÆMULOR ENIM VOS DEI ÆMULATIONE (2). Vos vehementius amo, quam vir uxorem. Dei nomen vocabulo additum, illud exaggerat. Aliter: Zelotypus vestri sum, Dei causa; uti amicus solet, cui uxor amici credita est, quique illam majori solicitudine, quam vir ipse, custodit. Sequestes ego fui fœderis, quod ipsi cum Deo inistis (3): promissiones vestras ipse excepi, vosque quodammodo Cœlesti Sponso despondi: per me amicitiæ illius pignora, primaque ejus dona habuistis. Debeo ego *vos virginem castam exhibere Christo*, vestramque pudicitiam sedulo custodire. Veteres nonnulli legunt (4): *Æmulans enim vos, Deo æmulor*. Zelotypia, qua erga vos teneor, Dei unius causa est. Christi Sponsa est Ecclesia; & unusquisque Fidelis particeps est hujus nominis.

℣. 3. TIMEO AUTEM, NE SICUT SERPENS, &c. Vereor, ne pseudo Apostoli animum vestrum occupantes, vos fallant, rapiantque simplicitatem, ac mundiriem animi, quam a vobis postulat Sponsus. *Simplicitas* hoc loco pro morum integritate, puritate Fidei, sinceritate Christiana, humili docilitate, quæ genuina est simplicium Christianorum laus, usurpatur. Pseudo-Doctores seimm novarum studium, eloquentiæ, humanarum artium, sublimium ac sterilium cognitionum, nunquam non ab Apostolo damnatarum (5), amorem inspirabant. Hæc verba, *& excidant*, non leguntur in Græco vulgato, vetustis Exemplaribus Latinis (6), veluti Claromontano & S. Germani, & iis quibus utebantur S. Augustinus & S. Ambrosius; & pro *a simplicitate*, veteres alii legunt, *a castitate*; alii denique (7) utrumque jungunt: *A castitate, & simplicitate*.

℣. 4. NAM SI IS QUI VENIT, ALIUM CHRISTUM PRÆDICAT . . . . RECTE (jure) PATERAMINI. Qui consient hæc cum iis quæ idem scribit Galat, 1. 8. *Licet nos aut Angelus de Cœlo evangelizet vobis, præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit?* Græci Patres (8) ita explicant: Si novi illi Doctores vobis nunciarent alium Messiam, quem nunciari oportaret, nosque minime nunciassemus; aut utilia aliqua, seu necessaria, a nobis neglecta, docerent, illos merito audiretis. At duplex ne Messias est? aut alia salutis via, præter quam ipsi docuimus? ulla ne dogmata sunt saluti necessaria, quæ ex nobis non didiceritis? an nova Spiritus Sancti dona Doctores isti attularunt? Si novi nihil afferunt, cur illos auditis?

Alii (9) ironice explicant: *Si quis alium Christum prædicarent præter eum, quem nos prædicavimus, aut alium Spiritum acciperetis, quem non accepistis . . . pulcre toleraretis*. Scilicet, e contrario, insanissimum fores.

℣. 5. EXISTIMO ENIM NIHIL ME MINUS FECISSE A MAGNIS APOSTOLIS, puta Petro, Jacobo, Joanne, qui Ecclesiæ columnæ censebantur (10), quosque Christus nunquam non distinxerat peculiaribus benignitatis ac familiaritatis significationibus. Sunt qui ironice explicent: *Existimo, me minorem non esse istis gloriosis, qui sese Apostolorum præstantissimos jactant*; falsis nimirum Apostolis (11), qui plus cæteris in prædicationis negotio sese laborasse gloriabantur. Prior interpretatio magis arridet. Revera videtur Paulus eos, qui se a Petro, Jacobo, ac præstantissimis Apostolorum missos, eorumque Discipulos esse jactabant. His ego Apostolis nihilo inferior sum.

℣. 6. ET SI IMPERITUS SERMONE, SED NON SCIENTIA. Pauli Epistolis non desunt vis, majestas, sublimitas, ac cæteræ artes movendo, persuadendo, delectando opportunæ (12): credendum est, nihilo minorem loquenti fuisse vim & suavitatem, cum Lystrenses, eo audito, Mercurium se audisse crediderint, illique sacra facere voluerint (13). At ea non erat vana & canora Græcorum eloquentia: verba non eligebat disponebatque, non metiebatur periodos, orationem non ornabat, neque Rhetorices regulas sectabatur: nocuisset id Apostoli proposito, rerumque traditarum majestatem labefactasset. Hic ex parte fatetur Apostolus, se esse sermone imperitum.

Cæterum S. Chrysostomus lib. 4. de Sacerdotio cap. 7. ait, illum eloquentia excelluisse, ejusque epistolas admirationi fuisse, tum Judæis tum Ethnicis, & potiori jure Fidelibus, quorum deliciæ ac solatium erant. Ipsimet adversarii fatebantur 2. Cor. x. 10. vim ac robur inesse Epistolis. Idem Chrysostomus homil. 4. in 2. Timoth. 3. de Paulo hæc scribit: *Cilix homo erat, corii sector*, scilicet tentoriorum sutor, quæ tentoria eo tempore ex pellibus conficiebantur, *exterarum artium, ac Philosophiæ ignarus, Hebraicam solummodo linguam calleus, omnium apud Romanos despectissimam*. Hic porro est, qui Neronem perterrefaciebat, & etiam nunc hominum laudes atque admirationem sibi vindicat. At ea, quæ scribit Chrysostomus, magnus cæterum Pauli admirator, Apostolum scilicet nonnisi Hebraica scivisse, Græcorumque artes ante conversionem ignorasse, ea porro satis defendi nequeunt. Poetarum lectione & Dialectica excultior erat Paulus, quam ex homine Judæo expectaretur; quæque ex Profanis recitat in Epistolis Actisque Apostolorum, ea divinitus & Spiritu Sancto docente didicisse non videtur.

Putat S. Hieronymus (14), innui duntaxat hic ab Apostolo, quantopere is humanam eloquentiam spernaret, *vel certe, quod erat humilitatis, dissimularet*; revera enim Paulus scientia & eloquentia erat excultissimus, *quem quotiescumque lego*, subdit ille (15), *videor mihi non verba audire, sed tonitrua*. Lege Epistolas ad Romanos, ad Galatas, ad Ephesios: senties vera esse quæ dico. Quantum artis, sapientiæ, solertiæ, cum adversarios argumentis ex Veteri Testamento aggreditur? Prima quidem fronte oscitari videtur, ac nescire, quo pacto adversarius in sententiam pertrahatur: at si sedulo perpenderis, *quocumque respexeris, fulmina sunt*. Illum alibi (16) nuncupat *flumen eloquentiæ Christianæ*. Contra vero alio loco (17) de eodem scribit: *Illud quod crebro diximus* (Paulum neque Græco sermone, neque eloquentia fuisse satis excultum) *nequaquam Paulum de humilitate, sed de conscientiæ veritate dixisse, etiam nunc approbamus*. Addit (18). *Divinorum*

(2) Ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζήλῳ. Theophyl. Οὐχ ἵνα ἐγὼ κερδάνω, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς μὴ διαφθαρῆτε. *Non ut mihi prosit, sed ne vos damnum patiamini.* (3) Theodoret. (4) Castalian. Ambrosiast. S. Germ. & Claram. Lat. (5) Vide 1. Cor. 1. 17. 18. 19. & sequ. & 11. 1. 4. iii. 1. 2. & seq. (6) Castalian. August. haud semel, Gaudent. Ambrosiast. (7) Clarom. S. Germ. G. L. Colb. 7. Boerner. G. L. Ephan. ἀπὸ τῆς ἁπλότητος, § 8. August. lib. 22. contra Faust. cap. 49. *Simplicitate & castitate*, ἁγνότητος & ἁπλότητος.
(8) Chrysost. Photius apud Oecumen. Ὅ ἤδη λέγει ὑμᾶς, & οὐ ἐλάβετε. Vide & Theophyl. & alios.
(9) Vide Erasm. Jacob. Capell. Casaubon. Colomiez. Καλῶς ἀνείχεσθε. Confer Marc. vii. 9. Καλῶς ἀθετεῖτε, *Pulcre rejicitis*. (10) Vide Chrysost. & alios. Erasm. Est. Men. Tirin. Grot. Zeg. (11) Beo Sclater. alii quidam (12) Ἰδιώτης λόγῳ, *Idiota locutione*, vel, *utens stylo idiotico, familiari*; infra sermonem Rhetoricum, & politicum. Vide Cleric. hic, ad Hammond. (13) Act. xiv. 11. 12. (14) Hieronym. advers. Rufin. pag. 301. *Ille Hebræis literis eruditus, & ad pedes doctus Gamalielis, quem non erubescit jam Apostolica dignitatis magistrum dicere, Græcam facundiam contemnebat, vel certe, quod erat humilitatis, dissimulabat*. (15) Hieronym. Apolog. ad Pammach. Ep. 50. (16) Idem ad Pammach. Ep. 61.
(17) Idem ad Algasiam Ep. 51. (18) Epist. ad Hedibiam.

norum sensuum majestatem digne non poterat (Paulus) *Græci eloquii explicare sermone: habebat Titum interpretem*. Ut igitur Hieronymum cum Hieronymo conciliemus, dicendum est, Paulum eloquentia caruisse, si eum Demosthene, Isocrate, Lysandro, Platone, Aristotele compareretur; at si eloquentia in vi, robore, atque efficacitate, vincente animos ac trahente, atque in suavitate sermonis persuadente constituatur, fuisse eloquentissimum. Nullus certe Orator ea obtinuit, quæ Paulus; nullusque animos eorum, quibuscum aut præsens aut per literas loquebatur, ita permovit, ut Paulus.

S. Augustinus (19), eloquentiæ judicio par Chrysostomo & Hieronymo, miram Pauli eloquentiam æque commendat. Omnia ille Rhetorices ornamenta in Pauli Epistolis videt, & subdit: *Sicut ergo Apostolum præcepta eloquentiæ secutum fuisse non dicimus, ita quod ejus sapientiam secuta sit eloquentia, non negamus*. Ait denique, de hoc loco, quem explicamus, agens, videsi Paulum, non concedere adversariis, se carere eloquentia, nisi Rhetorico ornamento, quod Concessionem nominamus; neque tamen ipsi fuisse persuasum, deesse sibi eam eloquentiam, quæ muneri suo conveniret (20). Scientia vero, sine qua gentium Apostolus esse non poterat, abunde se præditum esse testatur; ipsaque ejus scripta satis ostendunt. Pollebat ille nedum scientia studio comparata Act. 22. 3. verum etiam rerum sublimissimarum cognitione, hausta e Cœlo, quo divinitus raptus fuerat 2. Cor. 12. 2. Pauli eruditio ipsos etiam Profanos non latebat Act. 26. 24. *Multæ te literæ ad insaniam convertunt*, ajebat Festus Judææ Præses.

℣. 7. Aut numquid peccatum feci, &c. Conabantur fortasse pseudo-Apostoli Paulum despectissimum reddere (21), quod humillimum ac modestissimum vitæ genus inter Corinthios coluisset, suis ipse manibus laborans, gratis docens, nihilque vel victus nomine accipiens; ex quibus Apostoli gloria & nomen augeri debebant. Homo nihili est, ajebant, ministerio suo invidiam creans indigno atque humili vitæ instituto; qui sibi probe conscius, ex populis a se institutis nihil exigere vel vitæ necessarium audet, quod a primis, uti nos, Jesu Christi Apostolis missus non fuerit. Respondet Paulus: An peccatum est, quod ipse me demisi, inopem, necessariis rebus indigentem reddidi, ut ipsi nobiles, locupletes, omnibus abundantes efficeremini? Quis Evangelium donaque Sancti Spiritus vobis attulit? nonne ego? Quis vos in bono constantes fecit? nonne mei exemplum, demissio, lucri contemptus?

℣. 8. Alias Ecclesias expoliavi, res vitæ necessarias ex iis accipiens, ne vobis oneri essem. Innuit Philippensium Ecclesiam in Macedonia (22), qui abunde Apostolo consuluere. Illorum liberalitatem significare videtur, cum ait, *exspoliavi*; sive etiam odioso hoc vocabulo utitur, quo luculentius Corinthiorum injuriam ostendat (23).

Accipiens stipendium ad ministerium vestrum (24); res vitæ necessarias ex illis accepi, ut vobis inservirem. Munus suum Apostolus ceu militiam spectat; cumque inauditum sit, militem vivere stipendio alterius ab illo, sub quo meret, Corinthiorum injuriam perspicue magis demonstrare non potuit Apostolus, quam his vocabulis utens. Macedonum stipendio vixi, quo tempore apud vos fui. Grotius aliter explicat: *Accepi ab illis annonam, ad sustentandos pauperes vestros*. *Ministeriam* non semel hac in Epistola pro pauperum cura usurpatur (25). At probatam vulgo interpretationem, quæ maxime accommoda est, relinquere non placet.

℣. 9. Cum egerem, nulli onerosus fui. Perspicua est sententia in Vulgata: at Græcus (26) aliam explicationem admittit. Putat S. Hieronymus (27), Græcum vocabulum e lingua Cilicum, ex quibus originem ducebat Apostolus, haustum esse, ac significare: *Neminem gravavi*; ad verbum, *Nemini obtorpui*, uti homo qui morbo aut somno torpet, cæterisque gravis efficitur. Torpor meus nemini gravis fuit; sive, inertiæ me non dedi, neque quidquam neglexi, ex iis quæ ad progressum vestrum & ministerii mei officium spectant. Melior est Vulgatæ sententia.

Suppleverunt fratres, qui venerunt a Macedonia. Philippenses abunde mihi consuluere (28). Hos ita alloquitur in Epistola ad ipsos data post annos quinque vel sex (29): *Scitis vos, Philippenses, quod quando profectus sum a Macedonia, nulla mihi Ecclesia communicavit in ratione dati & accepti, nisi vos soli*. Suis ipse manibus Corinthi laborabat Paulus Act. 18. 3. id vero minime prohibebat, quin subsidia, sponte a nonnullis Ecclesiis missa, acciperet. Grotius ita explicat: Cum manibus mihi victum tenuem pararem, ab illis accepi unde pauperes juvarem.

℣. 10. Est veritas Christi in me. Verum loquor, Christo teste. Asserit quodam jurisjurandi genere (30), sese ubique prædicaturum, præsertim Corinthi & in Achaia, eodem lucri contemptu, quem alibi ostendit. *Hæc gloriatio non infringetur in me in regionibus Achaiæ*. Græcus (31): *Hæc gloriatio non obstruetur*, non obsignabitur *mihi in universa Achaia*: magis magisque spargetur, eamque ego jactare non desinam. Nemo mihi os hac in re obstruet (32).

℣. 12. Ut amputem occasionem, &c. Duplex est loci hujus interpretatio. Asserit Paulus, nunquam se aliquid accepturum ab iis quos instituit, ne glorientur pseudo-Apostoli, sese omnia spernere. Me ab illis vinci nolo: si gratis illi docent, nihil minus ipse præstabo (33). Aliter: Nihil unquam ex institutis a me Ecclesiis accipiam, ne exemplo probem falsos istos Doctores, quibus una prædicandi causa est lucri cupiditas. Postrema hæc explicatio cæteris præstat (34). Compertum est, pseudo Apostolos accepisse victum, imo & exegisse ex Ecclesiis, quas instituebant (35).

℣. 13. Pseudo-Apostoli sunt operarii subdoli, neque a Christo Jesu, neque a primis Apostolis missi. *Operarii subdoli*, qui pro sanis dogmatibus perversa tradunt; Evangelium evertunt, ut Legis obligationes statuant; Domini vineam evellunt, non colunt; laborant, at mala fide, veri Pastoris speciem præseferentes, cum intrinsecus sint lupi rapaces.

℣. 14. Ipse Satanas transfigurat se in Angelum lucis. Cum Diabolus, tenebrarum Angelus, inimicus omnis justitiæ ac veritatis, in lucis Angelum, Angelum bonum, ministrum Divinæ voluntatis, justitiæ, veritatis, aliquando sese transfiguret; mirum fuerit, quod perversi homines, insani, ventris amici, viros Apostolicos & charitate fer-

(19) August. lib. 4. de Doctrina Christ. cap. 7. n. 13. (20) Idem ibid. n. 15. *Videtur quasi concedendo obtrectatoribus sic locutus, non tamquam id verum agnosceret confitendo*. (21) Vide Theodoret. hic, Chrysost. Oecumen. Theophyl. Est. Grot. alios. (22) Philipp. IV. 15. (23) Theophyl.
(24) Λαβὼν ὀψώνιον, πρὸς τὴν ὑμῶν διακονίαν. (25) Vide 2. Cor. VI. 8. VIII. 4. IX. 1. 12. 13.
(26) Τετρήθαις, ὁ κατενάρκησα οὐδενός. (27) Hieronym. ad Algas. qu. 10. (28 Vide Theophyl. Τοῦτο δὲ τὸ, ὁ κατενάρκησα, ἀντὶ τοῦ οὐκ ἠμέλησα, ἢ ῥαθυμότερος περὶ τὸ κήρυγμα γέγονα. Oecum. Grot. Vorst. Schind. Camer. alii. (29) Philipp. IV. 15. 16. (30) Theodoret. Liran. Est. alii passim.
(31) Οὐ φραγήσεται εἰς ἐμέ. Alii: Οὐ σφραγίσεται. (32) Theodoret. Vide Grot. Heins. L. Capell.
(33) Erasm. Vat. Grot. alii plerique. Theodoret. (34) Est. Men. Gagn. Cajet. Aug. lib. 2. de Serm. Domini in monte cap. 16. (35) Vide infra, ℣. 20. & 1. Cor. IX. 4. 6. 7. Philipp. III. 19. Rom. XVI. 17. 18.

ferventes sese simulent? Docet vera Religio, Diabolum aliquando ea hominibus inspirare, quæ plena pietatis videntur, at denique in crimen, perversitatem, lapsumque credulorum desinunt. Ipsimet Profani fatebantur, malos genios interdum in Deos transfigurari, ac sese spectandos exhibere, ceu defunctorum animas; specie terribili interdum indui, ut metum incuterent; modo inspirare peccatum, modo ea quæ bona videbantur, at denique in scelus trahebant (1).

℣. 15. QUORUM FINIS ERIT SECUNDUM OPERA IPSORUM: peribunt in simulationis & flagitiorum pœnam (2). Vel, finis docebit, qui ipsi fuerint, statimque palam fiet, ipsos fuisse pseudo-Apostolos, & male concepta de illis existimatio evertetur (3).

℣. 16. ITERUM DICO. Insaniam meam sustinete, meque a me laudari sinite. Vel: iterum de meis laudibus loquor: id vero ne insaniæ tribuatis: hoc agere necesse est, defensionis meæ causa. Me non suadet ambitio, sed veritatis amor, vestræque salutis studium.

℣. 17. QUOD LOQUOR, NON LOQUOR SECUNDUM DEUM. His in verbis non videtis Jesu Christi Discipulum, cujus una laus esse debent modestia & humilitas; ex homine loquor, non ex Deo. Me certe damnabitis, si mea dumtaxat verba spectaveritis: at, si placet, illud animadvertite, necesse esse a me obtrectatores meos, meique ministerii adversarios refelli. Hæc verba, *In hac substantia gloriæ*, jungo cum his, *Quod loquor, non loquor secundum Deum* (4): Reddi autem ex Græco possunt: *Quod loquor in hac parte gloriationis* (sive *in hoc genere gloriandi*) *non loquor secundum Deum*. Vel: *Cum ista gloriæ argumenta tracto, secundum Deum non loquor*.

℣. 18. QUONIAM MULTI GLORIANTUR SECUNDUM CARNEM, ET EGO GLORIABOR. Cum pseudo-Apostoli exteriores laudes quærant ab generis origine, observatione Legis, notitia Scripturarum, easdem & ipse de me prædicare queo (5).

℣. 19. LIBENTER ENIM SUFFERTIS INSIPIENTES, &c. ἀνέχεσθε, Futurum confido, ut aliquid in me dissimuletis; tametsi enim sapientes, alios sustinetis, sapientia mihi non pares: & si insanum est, meas me laudes prosequi, id profecto mihi condonare potestis, cum pseudo-Apostolis condonaveritis.

℣. 20. SUSTINETIS ENIM, &c. Flagitia erant pseudo-Doctorum in Christianos. Non repugnatis, ubi alii vos jugo Legis ceu servos subjiciant; res vestras devorent, subsidia & annonam exigentes; bona vestra usurpent, victum necessario lautiorem postulantes; supra vos erigantur imperiose ac tyrannice; os vestrum feriant, & cum contemptu arroganterque vobiscum agant. Cum tam facile vos novis hisce Apostolis laniandos permiseritis, omnia certe passuri esse videmini; mihique sperandum est fore, ut aliquid ea me feratis, saltem hanc insaniam, qua ista de me apud vos prædico.

℣. 21. SECUNDUM IGNOBILITATEM DICO: ad ignominiam meam dico. Meam ipse lenitatem accuso, fateorque, me majori quam opus esset, modestia erga vos usum. Debui & ego, ut novi hujusmodi Apostoli, authoritatem in vos usurpare, vosque arrogantius tractare atque imperiosius (6). Aliter: *Ad ignominiam vestram dico*: arroganter vos agi sinitis a perversis hisce operariis iniquitatis, nosque imbecilliores fuimus erga vos, quos modeste leniterque tractavimus, nulla prorsus arrogantia. Grotius Græcum reddit (7): *Si de ignominiis agitur, nos eas pertulimus maximas. In hac parte* non legitur in Græco vulgato. Oecumenius jungit cum superioribus: *Vos in faciem cædi sinitis*, non quod revera cædamini, sed quod *ad ignominiam* attinet, ita vobiscum agitur, quasi cæderemini (8).

℣. 22. HEBRÆI SUNT? ET EGO. Vel: *Hebræi sunt: & ego*. Frustra quæsiverit discrimen inter *Hebræos*, *Israelitas*, *semen Abrahæ*. Unum omnia ista sunt, utrumque amplificationis causa ponuntur.

℣. 23. MINISTRI CHRISTI SUNT? PLUS EGO. Plura quam illi, Christi causa & feci & tuli. *In mortibus frequenter*. Persæpe morti proximus fui. Mors pro gravibus periculis non raro usurpatur (9).

℣. 24. A JUDÆIS QUINQUIES, QUADRAGENAS, UNA MINUS, ACCEPI. Judæis eo tempore jus vitæ ac necis in reos non erat: at permittebant Romani, ut suos in Synagogis cæderent virgis, siquos legum suarum violatores invenirent (10). Quamobrem illi reos novem ac triginta dumtaxat ictibus feriebant, ut obtemperarent Moysi (11), amplius quam ictus quadraginta vetanti.

℣. 25. TER VIRGIS CÆSUS SUM. Aliud erat supplicii genus a loris, quibus nuda hominis terga cædebantur; cum contra virgæ in hominem humi stratum, nudis humeris, sive pedibus in altum sublatis, & paxillo alligatis, adhiberentur. Vide nostram Dissertationem de suppliciis. Tribunus Romanarum copiarum, quæ Jerosolymis erant, hoc supplicio, inter Romanos familiari, animadvertere volebat in Apostolum, cum illum catenis vinciri jussit, virgis cæsurus. Act. XXII. 33.

SEMEL LAPIDATUS SUM. Supplicium hoc plerumque in populi tumultibus, præter Judicum authoritatem, contingebat. Lystris in Lycaonia lapidibus appetitus fuit Paulus, & pro mortuo relictus (12) ab illa ipsa multitudine, quæ paulo antea sacra illi facere ceu Deo voluerat (13).

TER NAUFRAGIUM FECI. Unicum Pauli naufragium novimus ad Melitam Insulam Act. 27. at illud multo post hanc Epistolam contigit. Quo tempore triplex hoc naufragium evenerit, ignoratur.

NOCTE ET DIE IN PROFUNDO MARIS FUI. Triplex est hujus loci explicatio. I. diem totum totamque noctem in profundo maris egi, aquis non suffocatus, Deo me servante (14), uti olim Jonas in ventre ceti servatus est. II. Noctem & diem egi in carcere obscurissimo, qui ab obscuritate profundum maris appellabatur (15). Porro hic carcer in urbe Cyzico fuisse dicitur (16), ubi Paulum prædicasse ajunt. III. Diem unum ac noctem alto mari jactatus sum post naufragium, vel natatu vel fragmento aliquo navis vitam tueri coactus, cum fluctibus, ventis, ipsaque morte depugnans. Hanc explicationem, mihi quidem maxime probabilem, proposuere & secuti sunt S. Chrysostomus, Theodoretus hic, Oecumenius, Ambrosiaster, S. Thomas, multique ex Recentioribus. Nonnullis, teste Theophylacto, *profundum maris* est puteus altissimus, *Bythos* vel *profundum* appellatus, in quo delituerit Apostolus post vitæ discrimen, quod ille subiit Lystris, ubi & lapidibus

(1) Porphyr. lib. 2. de Abstin. Jamblich. de Myster. lib. 3. c. 31. & l. 4. c. 17. (2) Philipp. III. 19. *Quorum finis interitus*. (3) Grot. Men. (4) Est. Tirin. Zeges. Men. alii passim. (5) D. Thom. Theodoret. Est. Chrysost. Vide Philipp. III. 3. 4. *Non in carne fiduciam habentes; quamquam ego habeam fiduciam in carne. Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis*, &c. (6) Vide Men. Tirin. Var. J. Capell. (7) Κατὰ ἀτιμίαν λέγω, ὡς ὅτι ἡμεῖς ἠσθενήκαμεν. Quidam addunt: ἐν τούτῳ τῷ μέρει; *In hac parte*. Clarom. G. L. Germ. Lat. Ambrosiast. Hieronymiast. Vulg. (8) Oecumen. (9) Exod. X. 17. 4. Reg. IV. 40. Psal. XXX. 13. Isai. XXVI. 19. Matth. 2. 18. (10) Vide Ligfoot. & Grot. hic; & Matth. X. 17. *In Synagogis suis flagellabunt vos*. (11) Deut. XXV. 3. *Pro mensura peccati, erit & plagarum modus; ita dumtaxat ut quadragenarium numerum non excedant; ne fœde laceratus ante oculos tuos abeat frater tuus*. Vide & Joseph. Antiq. lib. 4. c. 8. & alios ad Deut. XXV. 3. (12) Act. XIV. 18. 19. (13) Ibid. ℣. 10. 11. (14) Est. Erasm. Herveus, Haymo, From. *Et hæc est*, ait Haymo, *traditio PP.* (15) Quid. apud Baron. anno Christi 58. Vide & Hamm. hic. (16) Beza, ex Theodoro Archiep. Cantuar. Angl. L. Quæst. q. 3. art. 8.

bus impetitus est, & pro mortuo relictus Act. 14. 18. Maldonatus in adnotationibus manu descriptis apud Cornelium a Lapide: Sæva adeo procella jactatus fui, ut diem noctemque in profundo maris me agere existimarem. Græcus legit dumtaxat: *Nocte & die in profundo fui*. Hæc tamen vox pro maris profundo (17), vel pro alto mari (18) plerumque usurpatur. Syrus: Die ac nocte absque navi in mari fui, vel mari innatavi.

Scriptoribus illis qui persuasum habuerunt Apostolum solidum diem noctemque egisse sub aquis, addas S. Hilarium de Trinitate pag. 39. Bedam lib. quæstionum quæst. 3. 4. 8. Sulpitius Severus ep. 2. pag. 222. scribit Apostolum tribus solidis diebus ac noctibus in maris profundo egisse.

℣. 26. Periculis in mari. Hilarius Diaconus ista interpretatur de discrimine, quod Paulus tunc subiit, cum milites ejus navis, quam Julius Centurio Romam ducebat, vinctos necare decreverunt Act. 27. 42. At secunda hæc ad Corinthios Epistola ante annos aliquot a Romano Pauli itinere data est.

In falsis fratribus, malis Christianis, qui odio, invidia, vel avaritia acti, adversariis Apostolorum accedentes, insidias illi jnacta opera moliebantur. Hujusmodi erant ii, de quibus Apostolus Galat. 2. 4. ipsum idcirco sectantes, ut propius inspicientes, criminationis occasiones in ejus gestis scrutarentur.

℣. 27. In jejuniis; non involuntariis, quæ sub famis & sitis nomine complexus est, sed spontaneis, quæ afflictationis causa ipse suscipiebat.

In frigore et nuditate; frigori & aeris injuriis obnoxius, quod satis vestium non haberem. Nudus pro male protecto usurpatur.

℣. 28. Præter illa, quæ extrinsecus sunt, instantia mea. Aliam explicationem admittit Græcus (19): Quæ hactenus dixi, ad me privatum attinent; at aliis exterius curis angor, negotiis, omnium Ecclesiarum solicitudine, quæ mihi graviora sunt cæteria. Reddunt alii (20): Præter mala, quæ mihi inferuntur ab Ethnicis; seu, præter seditiones, quas Ethnici adversus me cient; vel denique, præter ea, quæ silentio prætereo (21). Prior versio melior.

℣. 29. Quis infirmatur, et ego non infirmor? vel benevolentiæ & misericordiæ causa, vel ob metum, ne ille discrimini cedat (22). Infirmitas hoc loco sunt ærumnæ, dolor, dejectio, angor animi, conscientiæ timores.

Quis scandalizatur, et ego non uror? Si nutat frater, & scandalum patitur, crucior, ac fervore animi ad erigendum lapsum, ad coercendam offensionis progressionem, ad cadentem sustinendum impellor.

℣. 30. Quæ infirmitatis meæ sunt, gloriabor, ærumnis meis; non vitiis aut maculis, sed laboribus. Cum gloriari cœperim, narrare malo ærumnas quas pertuli, quam laudabilia quæ gessi, aut felicem successum, laboribus meis a Deo concessum.

℣. 31. Deus et Pater Domini mei Jesu Christi. Jusjurandum usurpat, ut in re gravissima fidem ex Corinthiis extorqueat (23): istud autem refertur ad ea quæ hactenus dixit, & ad ea quæ de se ipse dicturus est. Reddendum est (24): *Deus qui & Pater, &c.*

℣. 32. Damasci, præpositus gentis Aretæ Regis, &c. Hoc in Actis 9. 23. narratur. Arabum Rex erat Aretas, & Herodis Antipæ Tetrarchæ socer. Provinciæ Præses, *Præpositus gentis*, Græce Ἐθνάρχης, *Ethnarcha*, dicitur, dignitatis nomen apud Josephum, Strabonem, & Libros Machabæorum passim, sonans Provinciæ seu gentis Præfectum. Damascus vulgo in Syria recensebatur: at eo tempore parebat Aretæ, & interdum apud Geographos tribuitur Arabiæ. Tunc paruit Apostolus monito Christi ad Discipulos (25): *Si persecuti vos fuerint in una civitate, fugite in aliam.* Damascenos Fideles eo tempora moderabatur Ananias, Pauli baptismo celebris.

[17] Vide Exod. xv. 5. Psalm. lxvii. 24. lxviii. 2. 19. [18] Vide Psal. cvi. 24. [19] Χωρὶς τῶν παρεκτὸς, ἡ ἐπισύστασίς μου ἡ καθ' ἡμέραν, ἡ μέριμνα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν. [20] Vatab.
[21] Chrysost. Theodoret. Theophyl. [22] 1. Cor. 9. 22. *Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem*. Vide Chrysost. [23] August. Chrysost. alii. [24] Theodoret. [25] Matth. x. 23.

C A P U T XII.

Revelationes a Paulo habitæ. Stimulo carnis vexatur. Pauli benevolentia erga Corinthios, & quæ ipse illorum causa præstiterit.

℣. 1. Si gloriari oportet (non expedit quidem) veniam autem ad visiones, & revelationes Domini, 2. Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim (sive in corpore, nescio, sive extra corpus, nescio, Deus scit) raptum hujusmodi usque ad tertium cœlum, 3. Et scio hujusmodi hominem (sive in corpore, sive extra corpus, nescio, Deus scit) 4. Quoniam raptus est in Paradisum; & audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui. 5. Pro hujusmodi gloriabor: pro me autem nihil gloriabor, nisi in infirmitatibus meis. 6. Nam, & si voluero gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicam: parco autem, ne quis me existimet supra id, quod videt in me, aut aliquid audit ex me. 7. Et ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ angelus satanæ, qui me colaphizet. 8. Propter quod ter Dominum rogavi, ut discederet a me. 9. Et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi. 10. Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo: Cum enim infirmor, tunc potens sum. 11. Factus sum insipiens, vos me coegistis. Ego enim a vobis debui commendari: nihil enim

enim minus fui ab iis, qui sunt supra modum Apostoli: tametsi nihil sum: 12. Signa tamen Apostolatus mei facta sunt super vos, in omni patientia, in signis, & prodigiis, & virtutibus. 13. Quid est enim, quod minus habuistis præ cæteris Ecclesiis, nisi quod ego ipse non gravavi vos? Donate mihi hanc injuriam. 14. Ecce, tertio hoc paratus sum venire ad vos: & non ero gravis vobis. Non enim quæro, quæ vestra sunt: sed vos. Nec enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis. 15. Ego autem libentissime impendam: & superimpendar ipse pro animabus vestris: licet plus vos diligens, minus diligar. 16. Sed esto: ego vos non gravavi; sed cum essem astutus, dolo vos cepi. 17. Numquid per aliquem eorum, quos misi ad vos, circumveni vos? 18. Rogavi Titum, & misi cum illo fratrem. Numquid Titus vos circumvenit? nonne eodem Spiritu ambulavimus? nonne iisdem vestigiis? 19. Olim putatis, quod excusemus nos apud vos? Coram Deo in Christo loquimur: omnes autem charissimi propter ædificationem vestram. 20. Timeo enim, ne forte cum venero, non quales volo, inveniam vos, & ego inveniar a vobis, qualem non vultis: ne forte contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, susurrationes, inflationes, seditiones sint inter vos: 21. Ne iterum cum venero, humiliet me Deus apud vos: & lugeam multos ex iis, qui ante peccaverunt, & non egerunt pœnitentiam super immunditia, & fornicatione, & impudicitia, quam gesserunt.

℣. 1. SI GLORIARI OPORTET, &c. Tota hac oratione passim ostendit Apostolus, quam invitus sese commendarat, idque coactum se agere, ac dumtaxat Corinthiorum gratia. Græcus vulgatus (1) habet: *Gloriari non expedit mihi, veniam enim ad visiones & revelationes*. Alii: *Gloriari oportet; non expedit autem mihi*. Alii denique Vulgatam sequuntur, cujus sententia optima omnium est. Probe intelligo, mihi non expedire ut glorier: at obtrectatorum criminationibus me ad id adigi sentio.

℣. 2. SCIO HOMINEM IN CHRISTO; Christianum quemdam (2), hominem in Christo Jesu regeneratum, & communis omnium nostrum Religionis. Nomen suum modestiæ causa silet.

ANTE ANNOS QUATUORDECIM. Præsens Epistola missa est ad Corinthios anno Æræ Christianæ sexto & quinquagesimo: subductis autem annis quatuordecim, reditus fit ad tempus, quo Paulus, Tharso Ciliciæ relicta, Antiochiam concessit, duce Barnaba Act. xi. 25. Paulo post cum ipse Jerosolymam venisset cum eodem Barnaba Act. xi. 30. eo deferens pecunias a Fidelibus Antiochenis collatas Act. 12. 25. per Prophetas imperavit Deus, ut Paulus & Barnabas in opus, ad quod illos ipse destinaverat, segregarentur. Præmissis igitur jejuniis precibusque Act. 13. 3. manuum impositione uterque in Episcopos initiati fuere. Hoc igitur in itinere Jerosolymitano, anno Christi xliii. vel statim post initiationem, anno xliv. raptus est in Cœlum Apostolus. Tam insigne beneficium hactenus siluerat Paulus; sola que defensionis necessitas illud extorsit, ait S. Chrysostomus.

Raptus est, inquit, *usque ad tertium Cœlum* & *in Paradisum*; sive unam eamdemque sedem duplici hoc nomine significet, quod probabilissime credimus; sive ad tertium Cœlum primo, deinde in Paradisum (3), Beatorum sedem, raptus fuerit. Ut hanc Apostoli locutionem probe assequaris, animadverte, Cœlum apud Hebræos in varios orbes non distingui, uti apud Græcos Astronomos. Tres illi Cœlos dumtaxat agnoscunt (4); I. Cœlum aereum, ubi nubes & aves innatant, imbresque coagmentantur; II. Cœlum astriferum; III. Cœlum in quo Angeli & Deus ipse versantur. Primum in Scripturis absolute *Cœlum* dicitur; alterum, *Firmamentum*; tertium, *Cœli Cœlorum*.

SIVE IN CORPORE, SIVE EXTRA CORPUS, NESCIO. Meus ne animus a corpore revera discesserit, temporariæ quodam mortis genere; an extra sensus resque sensibus obnoxias (5); an denique cum corpore simul abreptus fuerit, ignoro. Hoc porro definiri nequit. Illud compertum est, neque corporis oculis vidisse, neque auribus carnis Paulum audivisse mysteria, quæ deinde innuit: at ea certe intelligere potuit per ecstasim raptumque, qualis contingit Prophetis. Hac autem in ecstasi, quæcumque demum illa fuerit, rationis usum, corporis præsentiam, & judicii libertatem in Paulo servatam, eumque ita spoliatum non fuisse cognoscendi libertate ac potestate, ut mere Divinam vim pateretur, quemadmodum Manichæi ajebant usuvenire Prophetis, cum Divino Spiritu afflarentur (6).

℣. 3. RAPTUS EST IN PARADISUM. Græci Patres (7), & Latini nonnulli (8) Paradisum a tertio Cœlo distinguunt; atque animadvertit Grotius, consuevisse Hebræos Paradisum a sede Beatorum distinguere. Paradisus, horum sententia, locus quietis erat, in quo Justorum animæ Resurrectionem præstolabantur. Cœlum locus erat sublimior, in quo Justi in vitam revocati gloria fruebantur. At S. Augustinus (9), S. Thomas (10), & Recentiorum plerique (11) vulgo existimant, unum idemque esse tertium Cœlum & Paradisum. S. Epiphanius (12) terrestrem Paradisum censuit; at Interpretes frequentius Paradisum, vulgo Empyreum, qui Justorum ac Beatorum sedes est, accipiunt. Paradisi nomen in tribus dumtaxat Novi Te-

(1) Καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέρει μοι. Ἐλεύσομαι γὰρ εἰς ὀπτασίας, &c. Alii plures: Καυχᾶσθαι δεῖ, οὐ συμφέρει μοι. Alii: Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, οὐ συμφέρει μοι, ita vulg. & editiones Latinæ. Vide Mill. hic. (2) Vat. Est. Men. Tirin. Grot. alii. (3) Vide August. de Genesi ad Liter. lib. 12. cap. 3. & Ep. olim 112. nunc 147. cap. 13. n. 31. (4) Vide nostram Dissertationem de systemate Mundi ex priscis Hebræis art. 5. Grot. Est. Drus. hic. (5) August. lib. 12. cap. 27. de Genes. ad Liter. & Chrysost. hic. (6) Vide Athan. in Origen. orat. 4. Euseb. Hist. Eccl. lib. 5. cap. 17. Hieronym. in Epist. ad Ephes. lib. 5. (7) Vide Chrysost. Oecumen. Theophyl. (8) Ambrosiaster hic; Gregor. Magn. lib. 29. Moral. cap. 5. Primas. hic; Haymo, Anselm. seu Hervæus hic. Vide Grot. Est. Drus. alios. (9) August. de Genes. ad Liter. 12. cap. 14. (10) D. Thom. in hunc loc. (11) Est. Tirin. Hamm. Camer. alii plerique. (12) Epiphan. Epist. ad Joan. Jerosolym. inter opera Hieronym.

Testamenti locis legitur; hic scilicet, in Apocalypsi, ubi allegorice usurpatur (13), & in Evangelio Lucæ 23. 43. ubi Christus bonum Latronem alloquens, ait: *Hodie mecum eris in Paradiso*; quæ verba sedem Beatorum significant.

℣. 4. Audivi arcana verba, quæ non licet homini loqui. *Verba* pro *rebus* usurpantur. Ista non omnino ineffabilia esse ait, sed nefas esse ea recitare. Minime permittit Deus, ut ista narrem: nulli fortasse vobis usui forent, mihique ambitionis discrimini apud homines. Forte illi detexerat Deus, quæ illum gloria maneret, aut alia, quæ non utilitati ac saluti Fidelium servirent, sed Pauli ipsius solatio, atque inter labores confirmationi: sive nondum adeo provecti erant divinis in rebus Corinthii, ut perspectas revelationes intelligere possent.

Plures tamen Patres (14) atque Interpretes censent, res a Paulo spectatas auditasque se ipsis revera fuisse ineffabiles, hominisque sermone satis exprimi non potuisse. Profecto si ipsam Dei naturam vidit Apostolus (15), ac maxime arcana Christianæ Religionis Mysteria Deus illi detexit, quod verisimillimum est, nemo negaverit, isthæc esse nedum vulgari hominum intelligentia & sermone sublimiora, verum etiam iis mentibus, quæ cæteras perspicuitate antecelluot. Divinitus edoceare opus est, ut ea assequaris.

℣. 5. Pro hujusmodi (16) gloriabor, ac præstantissimam illius virtutem commendabo: quod ad me attinet, mea dumtaxat infirmitate gloriabor, meis laboribus. Hæc porro infirmitatis nomine hoc loco intelliguntur (17); ista quippe ambitionem intra me eiere non facile possunt: humilia potius sentire me cogunt, simulque mei existimationem apud vos promovebunt, ubi mala a me exantlata contuleritis cum iis, quæ pseudo-Apostoli pertulerunt.

℣. 6. Et si voluero gloriari, non ero insipiens. Si rebus hujusmodi divinitus acceptis gloriari voluero, atque aliquid ex iis recitavero, nemo me vanæ ambitionis accusaverit, cum vera sim locuturus. Neque etiam insaniæ arguar, cum de veritatis, justitiæ, existimationis meæ iniquissime impetitæ, vestræque religionis a criminatoribus quassæ defensione agatur. *Parco autem, ne quis me existimet supra id quod videt in me*. Sublimius aliquid, quam revera sum, divinæ particeps naturæ, ac supra hominum conditionem evectus fortasse existimer. Si Lycaonibus visus est esse Deus ob prodigia, quæ inter illos patravit Act. 15. si Melitenses Deum putavere, ubi illum a vipera minime læsum conspexere Act. 26. quid existimaturi de illo fuissent cæteri, si mysteria & cætera in tertio Cœlo visa edisserentem audivissent (18)? Græcum (19) ita vertit Grotius: *Nolo quisquam me aliunde æstimet quam ex ipsis, quæ ipse vidit me facientem, aut docentem audit*. Quæ palam ago, ea edissero: cætera prætereo.

℣. 7. Ne magnitudo revelationum extollat me, atque in superbiam agat; homo enim erat Paulus, & quamquam in gratia confirmatus, inani ambitione rapi poterat, divinisque donis superbire. Ut humanos hosce motus, qui suboriri poterant, coerceret (20), *dedit illi* Deus *stimulum carnis, angelum Satanæ, qui eum colaphizaret*. Græca vox (21) *scolops* sonat spinam, aculeum, stimulum, ac proprie minutiores illas spinas, quæ carni inferuntur, atque acrem dolorem cient. Nonnulli flagrum intelligunt, alii paxillum, vel sudem (22). At recitata priore loco significatio servari potest. *Angelus Satanæ*, Dæmonis emissarius, minister. Diabolus, tenebrarum princeps in Scripturis nuncupatur, velut cæteris dæmonibus subditis, sive Angelis suis imperans. *Qui paratus est diabolo & Angelis ejus* (23). Angelus igitur Satanæ est diabolus, a Lucifero seu Beelsebubo missus. *Colaphizat*, Apostolum indignissime tractat.

Quæritur hic I. utrum *stimulus*, quem in carne sentiebat Apostolus, & *Angelus Satanæ* una eademque res sint; II. quid proprie uterque sit; omnino enim Apostoli locutiones tropicæ hoc loco sunt. Plerique Veterum (24) ac Recentiorum (25) putant, duabus hisce vocibus ab Apostolo significari morbum aliquem corporis, a dæmone inductum: at non convenit, quod morbi genus fuerit, capitis dolor (26), aurium, viscerum (27), an podagra (28), an generice acutus morbus, an merus languor, & assidua imbecillitas. Hujus mali author ac minister erat diabolus, quemadmodum pleraque corporis incommoda authori diabolo in Scripturis tribuuntur; veluti morbus Jobi, primorum natu Ægyptiorum nex, copiarum Sennacheribi excidium, atque alia innumera ejusmodi mala, in Veteri Novoque Testamento descripta, quæ fere ceu supplicia a Deo inflicta, & vindictæ a diabolo exercitæ exhibentur.

Censent alii (29), significari ab Apostolo adversarios, quos ipsi repugnare sinebat Deus, ipsiusque molitionibus ac profectui Evangelii resistere: quales fuere pseudo-Apostoli hoc loco exagitati, Judæi increduli, Alexander ærarius, Hymenæus & Philetus, de quibus idem Paulus (30), & Demetrius argentarius, qui seditionem Ephesi concitavit in Paulum, Act. 19. 24.

Plures denique (31) probabiliter existimant, stimulum carnis, & Angelum Satanæ esse turpes concupiscentiæ motus, quos Paulus in carne sua experiebatur invitus. Hoc ipsum ille innuit in priore ad Corinthios 9. 27. *Castigo corpus meum, & in servitutem redigo*. Et ad Roman. 7. 23. *Sentio aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ*. Stimulus autem iste aptissimus est coercendæ superbiæ; homini enim spiritalia sectanti, turpius nihil ac probrosius est, quam fœdi motus, vi libidinis in ejus corpore excitati, quibus assidue vigilare ac pugnare cogitur. Merito autem appellantur *Angelus Satanæ*, sive illos ut a Dæmone partos spectaveris, sive ut instrumenta, quibus utitur Diabolus, ut suum in homines imperium proroget atque confirmet. Id autem Deo permittente fiebat (32), ut hic & in consequentibus ipse Apostolus animadvertit; ut dedecus, quod invitus in carne ab his motibus patiebatur, ipsius

(13) Apoc. 11. 7. *Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in medio Paradisi*. (14) Clem. Strom. lib. 1. Οὐκ ἐξὸν προειπεῖν, δύναμιν δὲ ἁγίαν καθηγητοῦ οἶμαι μόνον. Ita Theophyl. Oecumen. August. D. Thom. alii passim. (15) August. lib. 12. de Genesi ad Litt. & Ep. 147. D. Thom. hic, Beda Hervæ. (16) Ὑπὲρ τοῦ τοιούτου καυχήσομαι. (17) Vide sup. cap. xi. 30. Est. Men. Tir. Vatab. Grot. Sclater. &c. *Afflictio, humiliatio*. τὴν *infirmitas*, Ἀσθένεια, θλίψεις, διωγμοί. Theophylact. (18) Ita Chrysost. & alii Græci. Est. (19) Μή τις εἰς ἐμὲ λογίσηται ὑπὲρ ὃ βλέπει με, ἢ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ. (20) Theophyl. Est. (21) Ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί, Ἄγγελος σατᾶν, ἵνα με κολαφίζῃ. (22) Tertull. lib. de Fuga in persecut. cap. 2. (23) Matth. xxv. 41. Vide & 2. Reg. xxiv. 1. & 1. Par. xxi. 1. (24) Basil. Regul. Fus. cap. ult. August. in Psal. cxxx. Quid. apud Chrysost. & Theophyl. Hieron. in Galat. iv. 13. Beda, Sedul. Hervæ. hic, D. Thom. (25) Erasm. Grot. alii. (26) Quid. apud Chrysost. hic: Κεφαλαλγίαν. Hieron. loco cit. (27) Quid. apud D. Thom. hic. (28) Nicetas in orationem 30. Nazianzeni. (29) Chrysost. hic, Theodoret. Theophyl. Oecumen. Ambrosiast. Primas. (30) 1. Timoth. 1. 20. Vide & 2. Timoth. iv. 14. (31) August. Conc. 2. in Psal. 58. & lib. 3. cap. 7. contra 2. Epistol. Pelag. Hieron. ad Eustoch. de custodia Virginit. Salvian. serm. de Circumcis. Haymo, Beda, Lir. Hervæ. D. Thom. Bellarm. Est. Cornel. Hugo Card. Men. Tirin. Cornel. alii passim. (32) Vide August. de Nat. & Grat. cap. 27. Bedam, & Est. hic.

ipsius virtutem defenderet, tutamque redderet a superbia, universum illius meritum ablatura (32). *Paula datus est ad premendam superbiam, ut in curru triumphali triumphanti datur monitor suggerens: Hominem te esse memento.*

At postremæ huic explicationi duplex objicitur difficultas; I. turpes hosce motus indignos esse sanctitate Pauli, ejusque senectuti & corpori, vigiliis, itineribus, assiduisque laboribus extenuato, non convenire; II. Apostolum minime patefacturum fuisse Corinthiis hanc animi corporisque molestiam, ubi de ipsius existimatione adversus pseudo-Apostolos defendenda, confirmandaque apud Discipulos, quos adversarii pessime animare in illum studebant, agebatur: id quippe nedum Pauli rebus, verum etiam potissimo ipsius proposito nocuisset.

Respondeo I. nihil certum haberi de Pauli ætate. Si illum vixisse ponas ad annum usque octavum & sexagesimum, uti legitur in Sermone inter opera S. Chrysostomi (33), atque obiisse anno Jesu Christi LXVI. uti videtur Chronologorum accuratissimis, annum agebat ille sextum & quinquagesimum, cum alteram ad Corinthios Epistolam daret: porro ea ætas immunis non est ab his diaboli insultibus. II. Corporis afflictatione & laboribus minuuntur quidem concupiscentiæ vires, non extinguuntur. III. Morum Sanctitas hominem iis non liberat: hos interdum viri sanctissimi & validissimos experiuntur, sed repugnant: atque in eo positum est illorum meritum. IV. Paulus sese ex eo commendare non vult apud Corinthios, quod sese infirmitatibus probrosisque concupiscentiæ motibus angi fateatur: at nemo bonæ mentis, aut pietatis alicujus & religionis fuerit, qui plurimi non faciat hominem, qui postquam ad tertium usque cœlum evectus est, & magnis adeo beneficiis a Deo cumulatus, demisse fatetur, sese a Deo deprimi, suamque imbecillitatem doceri tentationibus, quibus ab eo objicitur, & inter quas divinæ gratiæ viribus sustinetur. Hæc animi demissio multo gloriosior est, multoque pluris æstimanda, quam nobilissima quælibet gesta, ac beneficia sublimissima.

Non defuere (34) qui dicerent, hoc ab Apostolo significari, Apostolum ipsum ab Angelo Satanæ male vexatum fuisse verberibus, molestiis, colaphis, tentationibus, ærumnis: quæ explicatio simplex maxime videtur. Profecto compertum est, Jobum variis malorum generibus a Diabolo fuisse cruciatum: narrat S. Athanasius pugnas, quibus Antonius Eremitarum pater ab humani generis hoste impetebatur. Stimuli, quibus ille Apostolum inquietabat, fuere fortasse corporis afflictationes, cruciatus, ærumnæ, atque omnia tentationum genera. Sunt denique (35) qui stimulum interpretentur conscientiæ timores, quibus, inquiunt, inquietabatur Paulus, cum actum a se ante conversionem genus vitæ animo volveret. Nobis arridet sententia, quæ de turpibus concupiscentiæ motibus usurpat: quam sententiam vulgo Interpretes probant.

℣. 8. Ter Dominum rogavi, ut discederet a me Angelus Satanæ, scilicet, sæpe, inquiunt Patres & Interpretes (36). Ter pro sæpe usurpatur; certus numerus pro incerto. Videtur aliis (37), ter rogasse instantius; at respondente Deo, sufficere illi gratiam Dei, virtutemque inter ærumnas perfici, siluisse, ac Providentiæ consiliis demisso animo sese subjecisse.

℣. 9. Sufficit tibi gratia mea; nam virtus in infirmitate perficitur, sive inter ærumnas, usurpato infirmitatis nomine pro labore, tentatione, malis, uti sæpe vidimus. *Virtus* Latine ambigua vox est; interdum enim moralis integritas, & virtutis habitus sive actus est, ut humilitas, castitas, patientia; interdum vires corporis atque animi. Hoc loco intelligendum est de viribus, uti Græcus docet (38): at satis perspicuum non est, intelligenda sit virtus & vis Dei, an Jesu Christi, an ipsiusmet Pauli. Ait Deus: *Sufficit tibi gratia mea:* satis tibi esto, quod perpetuam erga te benevolentiam meam tibi pollicear: sanctior in dies efficieris, novasque vires acquires auxilio, quo tibi ego inter ærumnas adero. Sive: *Sufficit tibi gratia mea*, ut carnis stimulum superes, & Satanæ Angelum vincas; mea enim vis, meæque gratiæ robur maxime inter ærumnas micat. Hos inter labores, hæc inter discrimina, has inter molestias, motusque concupiscentiæ, virtutis meæ specimen edam, quippe qui te victorem efficiam (39). His nimirum in rebus gratiæ meæ vires, meaque omnipotentia perspicuæ redduntur.

Qui Græcum non consuluere, locum hunc passim interpretati sunt de morali virtute (40), quæ inter adversa & discrimina perficitur; atque hoc sensu locus fit nobilissimis animadversionibus, apud Profanos etiam probatis, quibus illud solemne est (41): *Optimi sumus, dum infirmi sumus;* & ut ait Seneca: *Calamitas virtutis occasio est, & virtus agitata crescit.*

Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis. Raptus meos, revelationes, divinasque cognitiones prætereo; ex quibus ambitionis dumtaxat occasio oriri potest: gloriam meam ex infirmitate & laboribus ducam, quippe cum ex his dejectionis argumentum solummodo mihi pareatur, totaque successus ac victoriæ gloria in Deum convertatur. Multa quidem Jesu Christi causa pertuli; unique Dei virtuti hoc debeo, quod infestationibus inimicorum non cessi: unus ipse me sustinuit, unus ipse tutatus est; ejusque virtus in me residet: *Ut inhabitet in me virtus Christi.* Hoc non semel expertus sum, eaque frequenter in me claruit; ac futurum spero, ut in me ad finem usque perseveret.

℣. 10. Placeo mihi in infirmitatibus meis; inter ærumnas meas, measque molestias. Cur vero? quia *cum infirmior, tunc potens sum.* Quo plura ob Christum patior, eo validiores experior vires gratiæ illius, qua regor, illustror, confirmor: eo magis perspicua in me fit Dei gloria.

℣. 11. Factus sum insipiens, vos me coegistis. Me ipse laudavi: id mihi vitio a vobis dandum non est. Facere poteratis, ut in hanc insaniam non descenderem, modo rejiceretis pseudo-Apostolos, eorumque in me obtrectationibus aures non præberetis (42), cum enim hostes mei fucum fecerint mentibus vestris, animosque falsis sui ipsorum laudibus deceperint, meum esse duxi, veras laudes meas commemorare, ut vos ab errore reducerem, vestramque salutem diutius in discrimine non relinquerem (43).

Nihil minus fui ab iis, qui sunt supra modum Apostoli. Ita intelliguntur de veris Apostolis, Petro, Jacobo, Joanne, qui Christum viderant, ac tanquam Ecclesiæ columnæ habebantur. Studebant hostes in vulgus spargere, Paulum illis omnino inferiorem esse, utpote neque Christi auditorem, neque ab illo missum. At Paulus omissa quæstione de dignitate, quæ quæstio invidiæ plena erat, atque offensionem parere poterat, ait, *se nihil minus fuisse ab iis*, quod attinet ad Apostolici muneris labores, & gratiam Jesu Christi, ac

[32] Hieronym. Ep. 25. ad Paulam. [33] Chrysost. tom. 6. homil. 30. pag. 267. [34] Vide Calvin. Bez. Hamm. Camerar. Le Clerc. [35] Sclater. Quid in Strigell. [38] Chrysost. alii Græci. Tirin. Est. Camer. Bez. alii. [37] D. Thom. hic. [38] Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου, ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. [39] Vide Chrysostom. Theodoret. Oecumen. Theophyl. alios passim. [40] Vide August. lib. 2. contra duas Epist. Pelagg. cap. 7. D. Thom. alios ex Latinis. Bernard. sæpe. [41] Plin. lib. 7. Ep. 26. [42] Theodoret. [43] Theophylact.

ac favorem, quo ipsius prædicationem prosequutus est Christus.

Nonnulli (44) hunc locum sensu stomachantis interpretantur: Tametsi nihilo inferior fui magnis hisce Apostolis, qui primas sedes occupant, *supra modum Apostolis*, qui labores suos, virtutem, animi præstantiam venditavere, seseque cæteris Evangelium prædicantibus anteponunt, me tamen illis non anteferam: at nihilo illis inferiorem me esse existimo.

℣. 12. Signa Apostolatus mei facta sunt super vos in omni patientia; sive, patientia omnibus modis tentata. *Omnis patientia* est magna miraque patientia (45): *Omnimoda patientia*. Apostolatus mei signa vobis dubia non sunt: ipsi vidistis prodigia, quibus me inter vos clarum reddidit Deus, & fructum, quem prædicatio mea Deo favente tulit; patientiam, quam Deus mihi largitus est inter inimicorum pugnas, & victoriam, quam per eam reportavi. Vide ℣. 10.

℣. 13. Quid enim minus habuistis præ cæteris Ecclesiis? An minoribus beneficiis, institutionibus, divinisque muneribus donati fuistis, quam cæteræ Ecclesiæ, ab aliis Apostolis, aut a nobis institutæ? Siquid est discriminis, illud profecto est, quod lenius cæteris tractati fuistis. Mihi ipse ceu lege proposui, nequid ex vobis victus nomine acciperem: id curavere cæteræ Ecclesiæ, meoque ipse labore supplevi: istud vero si injuria est, injuriam feci: at parcatis rogo. ℣. 14. *Non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos. Nec enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis.* Ego largiri vobis debeo, non vos mihi. Neque tamen illud vult Apostolus, filios nihil debere parentibus, aut præceptoribus discipulos: at plerumque isti neque de parentibus neque de magistris cogitant, dum illi nullius rei egent, nihil optant, nihilque accipiunt; qui omnino erat Corinthiorum mos erga Apostolum.

℣. 14. Tertio hoc [jam] paratus sum venire ad vos. Paulus Corinthum venit, primum anno Christi LII. ibique menses XVIII. egit Act. 18. 1. iterum anno LV. at brevis fuit mora, cum statim Ephesum redierit (46); ex quo fit, ut eam rem Lucas in Actis sileat: denique tertio venturus erat, uti revera venit sub finem anni LVII. quo anno data est hæc Epistola. De hoc itinere Corinthiaco, quod Acta prætereunt, perspicue agit Paulus Capite consequenti (47).

℣. 15. Ego autem libentissime impendam (48). Omnia mea, meque ipse dabo, salutis vestræ gratia. Adeo nihil ex vobis exigam, ut me ipse libentissime vestri causa, fortunas, vitam, sanguinem daturus sim; tametsi parem gratiam apud vos non inveniam. *Licet plus vos diligens, minus diligar*. Satis ostendistis, quam parum me ametis, cum pseudo-Apostolos audiveritis.

℣. 16. Sed esto: ego vos non oneravi (49). Occupat id quod objici potuit de pecuniis ob Judææ pauperes collectis. Frustra jactas, te vacuum esse cupiditate: novimus enim, hoc ipsum esse astutiæ tuæ: nihil per te postulasti, at per alios: misisti Titum, unaque alium Discipulum, ut aliu sub obtentu exigeres (50). At facilis responsio est: Vestras ipsorum conscientias testor. An Titus, seu Timotheus, aliusve hic frater, meo aut suo ipsorum nomine aliquid quæsivere? [17] *Numquid per aliquem eorum quos misi, circumveni vos?* Græcum verbum (51), quod hic & consequente membro vertitur, *circumveni*, significat, ex aliquo pecuniam arte extorquere, turpe lucrum exercere. Siquid aut ipse per me, aut per alios postulavi in pauperum solatium, an mihi postulavi?

℣. 18. Nonne eodem spiritu ambulavimus ego & Titus? An illum æque ab avaritia alienum non invenistis? Apud vos ille fuit, nemini vestrûm gravis.

℣. 19. Olim putatis (52), quod excusemus nos? Optime novi, orationem meam ita a vobis accipi, uti defensionem diuturno studio paratam, ut avaritiæ suspicionem a me avertam, refellamque criminationes, quas pseudo-Apostoli mihi impegerunt. Minime omnium, teste Deo, *coram Deo, in Christo*. Christiani hominis religione ac sinceritate loquor (53): vestræ dumtaxat institutionis gratia loquor: *Omnia propter ædificationem vestram*. Quidquid diximus utilitatis vestræ causa, vel cum probro, vel cum exprobratione, vel cum laude, idcirco diximus, ut efficeremini sanctiores, atque ad Deum traheremini.

℣. 20. Timeo enim cum venero, non quales volo, inveniam vos; ne scilicet multa in vobis occurrant, quæ arguam & corrigam: *& ego inveniar a vobis, qualem non vultis*. Vereor, ne uti cogar authoritate, qua puniam, arguam, dividam, scindam (54): id quod omnino futurum est, si *fiat inter vos contentiones, æmulationes, animositates, &c.*

℣. 21. Ne iterum humiliet me Deus apud vos: ne animo crucier & affligar, atque omnino deprimar, ubi me coactum videro animadvertere in flagitia, quæ jamdiu expiata & deleta oportuit (55). Vide optimum Pastorem ac patrem, qui in gemitus lacrymasque effunditur, dolet, cruciatur, ubi peccata punire, atque anathema pronunciare cogitur. Cum ista contingunt, nedum Pastori dolendum est, verum etiam Fidelibus universis, ceu fratris morte (56).

Qui non egerunt pœnitentiam super immunditia, et fornicatione, et impudicitia (57). Ex his collige, magna flagitia vel tunc, vel olim inter Corinthios fuisse, veritumque Apostolum, ne adhuc illa vigerent, vel nondum expiata satis fuisse per pœnitentiam, novoque vitæ instituto reparata. Neque dixeris, incesti hominis crimen ab Apostolo significari; supra enim 2. Cor. VII. 10. & sequ. vidimus, illum egisse pœnitentiam, & Corinthios Paulo planissime satisfecisse. Flagitiosissima erat Corinthus; atque hujusmodi criminum genus ægerrime emendatur, ubi diuturna habitudo accesserit.

---

[44] Est. Erasm. Sclater. [45] Vide 1. Cor. 1. 5. 2. Timoth. IV. 2. [46] Vide 1. Cor. XVI. 7. Et Tillemont sur S. Paul art. 29. & Note 41. [47] Cap. XIII. 2. *Prædico ut præsens, & nunc absens*. Græc. Περιλέγω ὡς παρὼν τὸ δεύτερον, καὶ ἀπὼν νῦν. [48] Ambrosiast. & S. Germ. & Clarom. Lat. *Libentissime impendam & super impendam, & ipse impendar*. [49] Græc. Οὐ κατεβάρησα ὑμᾶς. Quidam: Οὐ κατενάρκησα ὑμᾶς. Chrysost. in Laud. 2. Borner. Mss. Bibl. Bodl. [50] Vide Chrysost. Τὸ δοκεῖν οἰκονομικῶς ἀρπάζειν, ὅσα παρ' ἄλλων λαμβάνειν. [51] Ἐπλεονέκτησα. Vide 2. Corinth. VII. 2. 1. Thessal. IV. 6. [52] Πάλιν δοκεῖτε. Vulg. legit, πάλαι. Et ita Alexand. Borner. Clarom. & S. Germ. Olim, ut Vulg. [53] Theodoret. Est. Menoch. Tirin. Le Clerc. [54] Confer 1. Cor. IV. 21. 2. Cor. X. 6. Oecumen. Τιμωρήσομαι τοὺς ἐναντία πράττοντας. [55] Chrysost. In Novo Testamento, *humiliare*, ταπεινοῦν, & *humiliatio*, & ταπείνωσις, usurpatur pro affligere. Vide 2. Cor. VII. 6. XI. 7. Luc. I. 48. Act. VIII. 33. [56] Vide 1. Cor. V. 2. [57] Τῇ ἀκαθαρσίᾳ, καὶ πορνείᾳ, καὶ ἀσελγείᾳ.

CAPUT XIII.

Severam animadversionem minitatur Apostolus in eos, qui de peccatis pœnitentiam non egerint, Hortatur ut pacem custodiant, iisque salutem dicit.

℣. 1. ECce tertio hoc venio ad vos: In ore duorum, vel trium testium stabit omne verbum. 2. Prædixi, & prædico, ut præsens, & nunc absens, iis, qui ante peccaverunt, & cæteris omnibus, quoniam si venero iterum, non parcam. 3. An experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur Christus, qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis? 4. Nam etsi crucifixus est ex infirmitate: sed vivit ex virtute Dei, Nam & nos infirmi sumus in illo: sed vivemus cum eo ex virtute Dei in vobis. 5. Vosmetipsos tentate, si estis in fide: ipsi vos probate. At non cognoscitis vosmetipsos, quia Christus Jesus in vobis est? nisi forte reprobi estis. 6. Spero autem, quod cognoscetis, quia nos non sumus reprobi. 7. Oramus autem Deum, ut nihil mali faciatis, non ut nos probati appareamus, sed ut vos, quod bonum est, faciatis: nos autem ut reprobi simus. 8. Non enim possumus aliquid adversus veritatem, sed pro veritate. 9. Gaudemus enim, quoniam nos infirmi sumus, vos autem potentes estis. Hoc & oramus vestram consummationem. 10. Ideo hæc absens scribo, ut non præsens durius agam, secundum potestatem, quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem. 11. De cætero, fratres, gaudete, perfecti estote, exhortamini, idem sapite, pacem habete, & Deus pacis, & dilectionis erit vobiscum. 12. Salutate invicem in osculo sancto. Salutant vos omnes sancti. 13. Gratia Domini nostri Jesu Christi, & charitas Dei, & communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis. Amen.

℣. 1. ECCE TERTIO HOC VENIO AD VOS. Vide superius Caput ℣. 14. Bis Corinthum venerat Apostolus, uti diximus. Ad duo isthæc itinera, & ad tertium deinde futurum alludit, ubi ait: *In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum*, judicium. Verba sunt Deuteronomii 17. 6. & 19. 15. caventis, ne judicium feratur ex unius testimonio, sed duos tresve testes postulantis. Superiora duo itinera ceu testes sunt adversus eos, qui ab officio desciverunt. Tertium hoc iter tertius testis futurum est (1). Post illud, sententiam feram, puniamque gravissime eos, qui pœnitentiam non egerint. Innuere etiam videtur duplicem triplicemve monitionem, quæ in Canonicis atque Ecclesiasticis judiciis servari solet, antequam censuræ, præsertim vero anathema, pronuncientur. Jubet in Evangelio Matth. 18. 15. Christus, clam admoneri peccantem, deinde duobus tribusve testibus adhibitis, postremo apud Ecclesiæ cœtum; quod si ille non corrigatur, uti Ethnicum habendum esse ac Publicanum.

Sunt (2) quibus innuere videtur Apostolus, sese ex juris regulis laturum esse sententiam in reos, eoque nonnisi post duorum triumve hominum testimonia damnaturum. Melior tamen explicatio, quam priore loco proposuimus.

℣. 2. PRÆDIXI ET PRÆDICO, UT PRÆSENS, ET NUNC ABSENS, QUONIAM SI VENERO ITERUM, NON PARCAM. Græcus fert (3): *Prædixi, & prædico*, ut prædixi *cum secundo apud vos fui* (vel, *ut prædico præsens futurus vobis brevi*), *& absens nunc scribo*, fore ut nulli parcam. Sive: *Prædixi, & prædico secundo, tamquam præsens* (4), *& nunc absens scribo*. Triplex hæc versio defendi potest, & Græco Textu nititur. Tria innuere hic vult Apostolus; I. sese in secundo itinere prædixisse, animadversurum se in eos, quos crimine implicitos invenirent; II. easdem minas a se, quamquam absente, iterari; III. has ipsas scribere, nequis ignoraret.

NON PARCAM. Alii (5) de censuris & anathemate interpretantur; alii de supplicio corporis (6). At eo tempore altera animadversio plerumque ab altera non sejungebatur. Solebat Deus eorum corpora affligere, quorum crimina offensioni fuerant Ecclesiæ, quique Pastorem eo adegerant, ut gladio spiritali uteretur.

℣. 3. AN EXPERIMENTUM QUÆRITIS, &c. An de mea potestate dubitatis, ejusque periculum fieri a me vultis, morbo multatis, traditisque Satanæ, iis qui id promeriti fuerint? De Apostoli potestate dubitare non poterant Corinthii: at illos iterum monet his verbis, ne obliviscantur. Verba sunt quodammodo minitantis.

QUI IN VOBIS NON INFIRMATUR, SED POTENS EST IN VOBIS. Specimina potestatis Christi inter vos ipsi vidistis: usi sumus potestate, qua nos ille instruxit, vosque meminisse debetis. Innuit fortasse pœnam, in hominem incesti reum inflictam 1. Cor. v. 1. & seq.

℣. 4. NAM ETSI CRUCIFIXUS EST EX INFIRMITATE, &c. Jesus Christus, a quo missi fuimus, ejusque authoritate instructi, moriens nihil amisit. Omnipotentiam exercet post resurrectionem, uti vivens exercuit: in reos nunc animadvertit æque ac olim: nunc quidem per nos, ut olim per se. *Et nos infirmi sumus in illo* (7) ob ærumnas, mala, insectationes, mortem, quam illius causa toleramus: *sed vivemus* [sive (8) *vivimus*] *cum eo ex virtute Dei in vobis*: ejus nomine exercemus potestatem (9), qua existimamur homines in vitam revocari, vitamque penitus cœlestem ac divinam agentes.

℣. 5. VOSMETIPSOS TENTATE, SI ESTIS IN FIDE, an

[1] Ambrof. Oræci. Est. Grot. [2] Menoc. Tirin. [3] Προείρηκα, καὶ προλέγω ὡς παρὼν τὸ δεύτερον, καὶ ἄπων νῦν γράφω. Secundo, τὸ δεύτερον, deest in Vulgata; at in Græco & Priscis legitur. S Thomas aliique habent: *Ut præsens bis*. Vide Estium. Alii: *Præsens vobis*. Ita edit. Sixt. V. [4] Est. Menoc. Bez. [5] Est. Menoc. Camer. [6] Theodoret. alii. [7] Chrysost. Est. Vat. [8] *Vivimus*. Ita Syr. & Codd. Lat. multi & Sixti V. Velez. ζῶμεν. [9] Est. Menoc. Tirin. Vide & Theodoret. ecclib. seq.

an Fidem servetis. Vos ipsi probe expendite, Fidem excitate, & quid olim feceritis cogitate. *An non cognoscitis vosmetipsos, quia Christus Jesus in vobis est*, & per nos exercet potestatem terrendi & sanandi (10), vitam largiendi aut perdendi, quam potestatem accepit a Patre? *nisi forte reprobi estis*, nisi abjecistis illius timorem, aut obliti estis illius vires, fideinque verbis illius ac minis debitam. Id si verum est, vos jam non existimo Christianos, neque inter Christianos & Electos numero, sed inter externos, infideles, reprobos (11): *Nisi forte reprobi estis*. Sunt (12) qui postrema hæc verba ita reddant: *Nisi estis sine experimento*: nisi obliti estis experimenta, quæ de Apostolica mea dignitate & authoritate olim edidi. Vide ℣. 3. At ℣. 6. *Spero quod cognoscetis, quia nos non sumus absque experimento*. Et ℣. 7. Vos ita vivere volo, *non ut probati appareamus*, ut non cogamur specimina edere nostræ potestatis: *Nos autem ut reprobi simus*.

℣. 6. Spero quod cognoscatis, quia nos non sumus reprobi; nos e statu non excidisse, imo & in fide & in Dei amore perseverasse, ejusque ministerium exercere, atque uti potestate, qua nos ille instruxit. Apostolicæ meæ potestatis, meique ministerii specimina edam, modo in Fide perseveretis (13).

℣. 7. Non ut probati appareamus, quales sumus, agnoscamur. Opto ea in vobis crimina non invenire, quibus cogar uti erga vos potestate mea, & gladium scindendo exercere. Opto, nulla instrui adversus vos potestate, vel saltem ea non uti: sed vota Deo facio, ut vitam ita sancte instituatis, ut a Deo ejusque Ministris probetur. Utinam nunquam experiamini potestatem, qua nos adversus impios instruxit Deus: *Nos autem ut reprobi simus* (14). *Reprobus* in postremis hisce versiculis ita non usurpatur, ut ab æterna salute atque a gloria exclusionem significet.

℣. 8. Non enim possumus aliquid adversus veritatem, sed pro veritate. *Non possumus* hoc loco idem est ac *non debemus*. Caveat Deus, ne authoritate utamur in perniciem *veritatis*, justitiæ, sanctitatis morum, innocentiæ. Ea scilicet nobis tradita est, ut *veritatem* tueamur, sustineamus, confirmemus. Aliter ea abuteremur, atque a Dei illam largientis consilio recederemus: prævaricationis rei apud illum efficeremur (15).

℣. 9. Gaudemus autem, quoniam infirmi sumus, vos autem potentes estis. Græcus fert (16): *Gaudemus enim cum infirmi fuerimus, vos autem validi fueritis*. Scilicet, ait S. Chrysostomus (17), cum nos tales visi fuerimus impiis hostibusque, non exhibito illis virium nostrarum specimine, neque inflicta illis pœna; gaudemus autem, cum ita vivitis, ut nullam objurgationis occasionem, neque locum exercendi in vos vindictæ potestatem præbetis.

Hoc et oramus vestram consummationem. Deum oramus, ut perfecti sitis. Reddi potest Græcus (18): *Rogamus, ut vos sitis valentes ac vegeti*. Pergit in allegoria hominis bene valentis, & infirmi. Gaudemus, quod infirmi videmur, vosque valentes & incolumes sitis; ac Deum oramus, ut vos plane incolumes servet; sive, ut incolumitatem vobis restituat; ut patrata crimina pœnitentia eluatis; nosque uti in vos severitate ne debeamus.

℣. 10. Ideo hæc absens scribo. Hortor vos, ut pœnitentiam agatis, & corrigatis peccata, dum absum, ut cum venero, *non præsens durius agam, secundum potestatem, quam Dominus dedit mihi in ædificationem, non in destructionem*. Hoc ipsum est quod dixit ℣. 8. *Non possumus aliquid adversus veritatem, sed pro veritate*. Et Capite x. 8. ait, potestatem sibi esse *in ædificationem, non in destructionem*: non ut violentum & iniquum in bonos imperium exerceat, sed ut Justos ac Fideles regat, foveat, confirmet, remotis iis, qui pessimo vitæ instituto offensioni sunt, aut seditiones cient; adeout ædificetur Ecclesia & augeatur ipsa potestate, qua nos instruxit Deus; non minuatur & minuatur. Si disciplinæ severitas interdum postulat, ut putridum membrum abscindatur, id potius utile est Ecclesiæ, quam nocet (19). Si membrum hoc ad incolumitatem & officium redit, lucro est: si disciplinam respuit, dici de eo potest id, quod de perversis Christianis scripsit Joannes 1. Ep. 2. 19. *Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis; nam si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum*.

℣. 11. De cætero, fratres, gaudete. Reddi potest (20): *Quod restat, bene valete, incolumes este*. Ita epistolas claudebant Græci: *Gaudete*; cum Latini dicerent: *Valete*. Græci Patres ita interpretantur, quasi Paulus solatium adhibeat Corinthiis, post superiores objurgationes.

Perfecti estote; vel, incolumes vos reddat Deus (21): in bono confirmamini; sinceraque pœnitentia, & constanti virtutis exercitatione pristinam innocentiam restaurate.

Exhortamini. Vel Παρακαλεῖσθε: *Solemini vosmet*, atque invicem inter ærumnas recreemini; seu denique, solatium accipite, neque vos mœrore opprimi patiamini.

℣. 12. Salutate invicem. Vide nos in Rom. xvi. 16. *Salutant vos omnes Sancti*, Christiani scilicet Ecclesiæ, in qua sumus, nempe Macedonum.

℣. 13. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobis detur; vos illustret Deus, eaque luce cumulet, qua virtutem agnoscimus, amamus, colimus. *Charitas Dei*, scilicet amor, quo vos ille prosequutus est ante sæcula in Christo Jesu, atque inter filios adoptavit: *Communicatio Sancti Spiritus*, qua sua ille dona nobis largitur, *sit cum omnibus vobis. Amen*.

Græca Exemplaria hic legunt: *Ad Corinthios secunda data est Philippis Macedoniæ per Titum & Lucam*. Nonnulla ferunt: *Per Titum & Timotheum*. Alia: *Per Titum, Barnabam, & Lucam*. Alia omittunt Lucam; nullaque inscriptio in multis legitur (22). Vide Præfationem. Scripta omnino videtur in Macedonia, & fortasse Philippis.

---

[10] Confer Exod xvii. 7. *Est ne Dominus in nobis, an non?* Vide Hamm. hic, Est. Menoc. [11] Gent. Men. Hamm. [12] Vatab. Cnatchbull. Vide Theodoret. ad versus sequentes. [13] Chrysost. hic, & Theodoret. Vide & Grot. Est. Men. alios. [14] Chrysost. hic. Vide & Theodoret. & alios. [15] Chrysost. hic. Ita & Theodoret. Est. Grot. Men. Tir. alii. [16] Χαίρομεν γὰρ ὅταν ἡμεῖς ἀσθενῶμεν, ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ἦτε. Alii: Χαίρομεν ὅτι, &c. Ita Barbet. Velez. Vulg. [17] Grot. item Est. Men. Tirin. [18] Τοῦτο δὲ εὐχόμεθα, τὴν ὑμῶν κατάρτισιν. [19] Theodoret. [20] Erasm. Pagn. Grot. Bez. alii. [21] Καταρτίζεσθε, *Redintegramini, instauramini, roboramini*. [22] Alex. Colb. 7. S. Germ. Clarom. Boraer. G. L.

Finis secundæ Epistolæ B. Pauli Apostoli ad Corinthios.

IN EPISTOLAM B. PAULI APOSTOLI AD GALATAS

PROLEGOMENON.

EX Gallia originem Galatæ trahunt. Gallorum manus in Græciam, deinde, Brenno duce, in Asiam Minorem effusa, Cappadociam inter & Phrygiam, in Provincia, quam de suo nomine Galatiam appellarunt, sedes statuere. Vid. Liv. lib. 38. Justin. lib. 25. Usser. ad an. M. 3728. & 4430. Period. Julian. Ad eos non semel de Evangalio dixit Apostolus primum An. Ch. 51. Act. XVI. 6, deinde An. 54. Act, XVIII. 23. florentissima Ecclesia ibidem constituta. Cum primum in Galatiam venit, quamvis vel corporis morbo (1), vel ærumnis admodum extenuatus (2), veluti Dei Angelus, aut ipsemet Christus exceptus est. Facile omnium primus ibi Fidem Ethnicis nunciavit (3): quamquam antea Petrus Judæos edocuisse videtur, uti ex ipsius Epistola *ad Judæos dispersionis, Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ, & Bithyniæ*, colligimus (4): quibus Fidem nonnisi Ecclesia Antiochiæ jam constituta, antequam is primum Romam proficisceretur, a Petro nunciatam non ambigimus (5).

Hos fortasse Judæos, a Petro edoctos, authores expertus est Apostolus seditionis, in se inter Fideles ex Gentibus excitatæ, cujus occasione hanc ad eos epistolam dedit. Hi sane novi Doctores non aliunde venisse videntur; iique cæremonias legales enixe tuentes, & Paulum quam maxime Petro posthabendum dictitantes, ejusdem Petri authoritate abutebantur, ne repugnarent Paulo, quem Apostolatu decoratum negabant: præterea Circumcisioni & Moysis Legi necessario ita obtemperandum docebant, uti Petrus ipse, & Apostolorum cæteri obtemperabant. Erat inter eos (6), qui cæterorum audacissimus, dogmata a Deo prorsus aliena tradebat. Galatarum plurimi, utpote simplices ac rudes, hujus oratione decepti, partim circumcisi sunt, partim circumcidi decreverant. Complures vero novo huic dogmati repugnantes, Paulum Ephesi tunc forte commorantem admonuere. Quare Galatis simul discrepantibus, hi ab illis omnino discesserant; de qua Ecclesiæ seditione sub Epistolæ finem v, & vi, Paulus queritur.

His malis ut viam Apostolus intercluderet, ad Galatas, nuper ab Idololatria ad Fidem traductos, Epistolam dedit tanti ponderis, quanti res exposcebat, qua Apostolatum suum, ab ipsomet Christo sibi commissum, validissime statuit: miram sui conversionem narrat; suamque missionem a cæterorum Apostolorum potestate immunem ostendit: præterea Petrum non modo suæ prædicationi non esse adversaeum, neque in sua doctrina quidquam a recto abnonum reperisse; verum etiam eamdem laudibus extulisse, in Jerosolymitano Concilio una cum Apostolis probasse, eademque ipsum Petrum, promiscue cum Ethnicis vescentem, usum esse. Quam quidem cum Ethnicis consuetudinem caute & clam, ne Judæis admirationem crearet, a Petro adhibitam ultro fatetur. Cum vero die quadam Antiochiæ Petrus nonnihil dissimulasset, se eidem nimiam infirmitatem exprobrasse testatur. Hæc omnia collegit, ut ora obstrueret pessimis falsisque Petri Discipulis, qui Principis Apostolorum nomine & dignitate, ut Paulo detraherent, abutebantur.

Ad quæstionem deinde accedens, an Circumcisio & Legalia necessaria ad salutem sint, pluribus e Scriptura argumentis ostendit, & Circumcisionem & Legem Moysis inanes esse; benedictiones Abrahamo promissas, ad eos, qui Christo crediderint, pertinere. Servatorem, ejusque Discipulos, veros Abrahami filios, & benedictionum hæredes esse; Judæos carnales in Agar & Ismaele, Christifideles vero in Sara & Isaaco exprimi; in libertatem Filiorum Dei per Fidem nos asseri; Hebræos semper servos extitisse: datam illis Legem, ut a peccatis continerentur: eorum singulos, qui sub Lege vivebant, maledicto fuisse obnoxios, a quo Christus per Crucis supplicium nos vindicavit. Monet denique, non per Legem, sed per Fidem Spiritus Sancti donis Galatas fuisse cumulatos; quo quidem argumento, apud illos validissimo, nullam esse Legis necessitatem ad justificationem demonstrat.

Postquam Apostolus ita suam ipsius apologiam texuit, multa ad mores recte instituendos congerit, monetque ne Evangelii libertate ad concupiscentiæ desideria abutantur. Spiritum & carnem, concupiscentiam & rationem gratiæ lumine perfusam operum nostrorum fontes esse docet: quæ a Spiritu, quæ a carne manant, fusius enumerat. Monitos deinde, ut mutuam charitatem servent, utque erga peccantes misericordia utantur, ad impensas pro Magistris & Doctoribus munifice

(1) Ad Galat. IV. 13. 14. (2) Vide Hieron. & Theodoret. in eum loc. (3) Theod. hic, Prolog. (4) 1. Petr. 1. 1. (5) Vide Eufeb. l. 3. c. 3. & Tillemont t. 1. art. 28. de S. Pierre, & note 22. (6) Galat. v. 7. 10.

nifica confecendas hortatur. Denique tradit, neque Circumcisionem, neque Incircumcisionem, sed novum in Christo hominem, novamque creaturam, saluti & sanctitati acquirendæ conducere.

Interdum ita Galatas alloquitur, ut quondam Judæi fuisse videantur (7): *Quomodo convertimini iterum ad infirma & egena elementa, quibus denuo servire vultis?* Alibi etiam (8): *State, & nolite iterum jugo servitutis contineri.* Cætera vero ejusdem Epistolæ illos ab Idololatria ad Fidem traductos satis demonstrant. Paulus enim eodem loco, *Tunc*, ait (9), *ignorantes Deum, iis, qui natura non sunt Dii, serviebatis.* Alibi vero (10), si Circumcisioni subdantur, universæ Legi iis obtemperandum esse pronunciat. Quæ quidem verba neque tunc, neque olim illos Circumcisioni obnoxios fuisse ostendunt.

Pseudo-Apostolos, quos Paulus hic validissime arguit, non Judæos, sed exteros fuisse, quorum Princeps Cerinthus, in Judæa degentes, Grotius censuit (11): additque, eos, non ut Religioni servirent, docuisse servandam esse Legem, sed ut ab Judæis honores & lucrum extorquerent; utque iis, quibus Christiani, utpote novam sectam Judæis & Ethnicis æque adversam constituentes, oppugnari incipiebant, exterorum odiis ipsi vacarent. Quam quidem sententiam, cui Interpretes cæteri refragantur, ipso Apostoli Textu satis rejici arbitramur.

Maximum de tempore, quo scripta, & de loco, unde hæc Epistola missa fuerit, discrimen. Magnus (12) Gregorius, Lodovicus Cappellus (13), Usserius (14), Pearsonius (15), aliique plures, Ephesi exaratam ferunt (16). Quorum sententiæ, quam probabiliorem ducimus, Latinæ inscriptiones, Estio teste, favent. Ex capite primo ℣. 6. paulo post, tertio nempe seu quarto post Galatarum conversionem anno, exaratam fuisse colligitur. Ait enim Apostolus: *Miror, quod sic tam cito transferimini ab eo, qui vos vocavit in gratiam Christi, in aliud Evangelium.* Itaque post annos amplius decem Apostolus eam dedisset, si ab eo Romæ in custodia detento datam vellmus. Chrysostomus Epistolam ad Romanos hac posteriorem putat (17); quare hanc Romæ minime exaratam censet, cum Paulus post aliquot tantum annos, quam ad Romanos scripserat, eo pervenerit.

Græcorum exemplarium subscriptiones Romæ datam exhibent (18). S. Hieronymus a Paulo in vinculis scriptam refert (19); Theodoretus datam primam omnium, quas Apostolus Romæ scripserit, tuetur (20). Inde factum est, ut Paulus inter vincula eam dedisse credatur, quod dixerit (21): *Nemo mihi molestus sit; ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto.* Sed ille Christi Crucem in semetipso nonne semper exhibuit (22)? nonne verbera, vexationes, vulnera sæpe tulit, & pericula exhausit? Præstantissimi Interpretes subscriptiones hujus Epistolæ Græcas authenticas non esse conveniunt, quæ neque in S. Germani, Claromontano, & aliis vetustissimis Mss. reperiuntur. Eam denique anno a Christi adventu LV. Epheso ad Galatas missam & nos arbitramur, quod validioribus argumentis hæc opinio innitatur.

DISSERTATIO

An Cephas, quem Paulus Antiochiæ arguit, alius fuerit a Petro Apostolo. Gal. II. 11.

Vetustissimam difficultatem aggredimur, quæ vel priorum ætatum spectatissimos Authores, alteutram sententiam tuentes, in contraria distraxit. Hæc sane quæstio Petri & Pauli, totiusque Catholicæ Ecclesiæ vehementer interest; hinc enim nostræ Fidei hostes Petrum prævaricatorem, Paulum autem invidum & audacem, nostram vero Religionem ambiguam atque incertam esse collegarunt. Quæstionem facti prius hic statuere oportet, videlicet, an is, quem Paulus Antiochiæ arguit, Petrus fuerit nec ne. Quæstionem deinde juris, & cæteras ejus consecutiones perpendemus.

In Epistola, quam Paulus ad Galatas dedit, ista leguntur c. 2. ℣. 10. *Post annos quatuordecim*, ex quo ille Jerosolymam se contulerat, tertium a sui conversione (23), seu tantummodo in itinere, quod *quatuordecim post annos* a sui conversione instituit (24), *iterum ascendit Jerosolymam. Ascendi autem*, inquit Apostolus, *secundum revelationem, & contuli cum Apostolis Evangelium, quod prædico in Gentibus; seorsum autem iis, qui videbantur aliquid esse, ne forte in vacuum currerem, aut cucurrissem. Qui cum vidissent, quod creditum est mihi Evangelium præputii, sicut Petro Circumcisionis, (qui enim operatus est Petro in Apostolatum Circumcisionis, operatus est & mihi inter Gentes) & cum cognovissent gratiam, quæ data est mihi, Jacobus & Cephas & Joannes, qui videbantur columnæ esse, dexteras dederunt mihi & Barnabæ societatis, ut nos in Gentes, ipsi autem in Circumcisione . . . Cum autem venisset Cephas Antiochiam, in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat . . . . Dixi Cephæ coram omnibus, &c.*

Mentio, qua brevibus his verborum finibus bis nomen

---

(7) Galat. IV. 8. &c. (8) Gal. V. 1. (9) Gal. IV. 8. (10) Gal. V. 2. (11) Grot. Prolog. in Epist. ad Galat. ita & Hamm. (12) Gregor. Magn. Moral. in Job lib. 30. cap. 2. (13) Ludovic. Capell. Hist. Apostol. (14) Usser. ad an. 58. (15) Pearson, Annal. Paul. p. 15. (16) Tillemont sur S. Paul art. 9. Mill. not. in subscript. hujus Epist. Alii. (17) Chrysost. in Rom. Prolog. (18) Πρὸς Γαλάτας ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης. (19) Hieron. in Gal. V. 11. (20) Theodoret. in Paul. Prolog. pag. 5. (21) Galat. V. 17. (22) 2. Cor. IV. 10. (23) Gal. 1. 18. Act. 12. 25. &c. (24) D. Th. Cajet. Peter. in Epist. ad Rom. Baron. Ann. Christ. 51. Hardnin. Dissert. 12 locum; Estius, &c.

nomen *Petri*, versu nempe 7. & 8. ter nomen *Cephæ*, versu 9. 11. 14. invehitur, Interpretibus ambiguitatem creavit. Quidam enim utrumque nomen Petro commune fuisse sibi suadentes, Petrum a Paulo reprehensum asserunt. Quidam contra, Cepham, quem Paulus arguit, alium a Petro esse ajunt. Hæc autem sententia raros nacta est asseclas; priori omnes prope non modo veteres, sed & recentiores Patres & Interpretes adhæserunt.

Sunt, ait S. Hieronymus in Galat. 2. 10. qui Cepham, cui Paulus restitisse se scribit, non putent Apostolum Petrum, ne *locus detur Porphyrio blasphemanti, si aut Petrus errasse, aut Paulus procaciter Apostolorum Principem confutasse credatur*. Porphyrius apud Hieron. Prolog. in Ep. ad Galat. revera Apostolorum Principes de iis, quæ docebant, inter se non convenisse hinc colligens, Petrum erroris, ambitiosis Paulum, utrumque mendacii, & totam Ecclesiam inanis credulitatis insimulat. *Voleas & illi (Petro) maculam erroris inurere, & huic (Paulo) procacitatis, & in commune ficti dogmatis accusare mendacium, dum inter se Ecclesiarum Principes discrepent*. Hic Catholicorum infensissimus hostis Paulo, veluti homini procaci, & Petri dignitatem ægre ferenti, detrahit; & eam quæstionem veluti puerorum disceptationem habendam pronunciat (25): minime videns, quanti tunc id interesset Religionis, ut tam Judæi, quam Ethnici, qui nuper Fidei nomen dederant, Legalia inania esse, nihilque saluti conducentia, omnino intelligerent.

Hinc Origenes, & veteres Interpretes Græci, teste Hieronymo (1), ut Porphyrii calumnias everterent, Paulum de Petri consilio ipsi Petro restitisse asserunt; cum enim eadem uterque sentirent, eadem gererent, & de omnibus & singulis convenirent; Petrum tamen Paulo suasisse, ut sibi coram omnibus exprobraret; quo Judæi intelligerent, opus omnino esse, ut Legis observationes inanes, liberosque ab iis Christianos tum ex Judæis cum ex Gentilibus crederet, cum æquo animo se, veluti Legalium necessitatem exemplo probantem, argui ab Apostolo pateretur.

S. Hieronymus Comm. in Epist. ad Galat. nedum Græcis Patribus subscripsit, sed addidit præterea, totam disceptationis seriem pia simulatione, sanctaque arte de utriusque Apostoli consilio institutam fuisse; ut a suis, quibus pertinacius inhærebant, observationibus Judæos removerent. Quam Hieronymi explicationem perlectam S. Augustinus Epist. 28. 40. & 71. nov. edit. damnavit; eumque literis monuit, per illam aditum Ethnicis patefieri, ut de Scripturarum simulatione, & Sacrorum Authorum mendacio suspicentur; quo quidem Catholica Religio penitus evertitur. Si enim Paulus ficte Petrum arguit, Petrus profecto dignus non erat, cur objurgaretur; si vero dignus objurgatione non fuit, mendax Paulus, qui illum merito arguendum asseruit. Augustinus utique & Hieronymus Petrum eumdem esse ac Cepham, cujus mentio in Epistola ad Galatas, persuasum habebant; quare convenientes in facto, de quæstione juris tantummodo disceptabant?

Ad os Porphyrio, ait Augustinus Epist. 82. n. 22. nov. edit. cæterisque obstruendum satius est, id, quod Paulus gesserat, commendandum ostendere, quam infirmis excusationibus, quas adversarii in nostram perniciem torquerent, defendere: *Magis fuerat adversus Porphyrium defendenda, quam ut ei daretur obtrectandi major occasio*. Re enim satis expensa, uterque potius laudandus est, quam excusandus: etenim Paulus charitati serviens, dignam Apostolo libertatem prætulit; Petrus vero, objurgationem non rejiciens, maximum humilitatis specimen exhibuit: *Est itaque laus justæ libertatis in Paulo, & sanctæ humilitatis in Petro*.

Authores Latini, qui de hac quæstione post Augustinum egere, eidem sententiæ subscribunt. Ipse etiam S. Hieronymus, cum aliquanto post adversus Pelagianos scriberet, Petrum tunc errasse, Paulum merito ei exprobrasse fatetur (2), & addit, nemini succensendum, si peccati penitus expers non sit, cum & Apostolorum Princeps erroribus se obnoxium duxerit: *Quis indignabitur id sibi denegari, quod Princeps Apostolorum non habuit?*

S. Augustinus de hac eadem sententia S. Cyprianum in sua ad Quintum Epistola secum convenire testatur. Cui favent Tertullianus l. 5. contra Marcion. c. 3. & Hilarius Diaconus in Galat. 2. Post ea tempora Gregorius Magnus (3). D. Thomas (4), & clarissimi nominis recentiores Interpretes eidem subscribunt: quare, cum Veterum, quos Hieronymus sequutus est, opinionem nemo in præsenti tueatur, disceptationem hanc prorsus desiisse censendum ducimus. De facti vero quæstione, an Petrus a Cepha secerni debeat, quod est præcipuum Dissertationis argumentum, aliter judicandum. Vir doctissimus (5) sententiam hanc jam prope extinctam nuper excitavit, Petrum prorsus alium a Cepha esse contendens. Præstantissimus aliter (6) hac de re opere instituto, oppositum tuetur. Nos utriusque argumenta hic exhibemus.

S. Clemens Alexandrinus (7) in quinto *Hypotyposeon* libro, omnium primus, ut putamus, Cepham a Paulo Antiochiæ redargutum, alium a Petro esse defendit. Eusebius non repugnat. Sæculo quarto Dorotheus Tyrius Cepham, quem Paulus arguit, inter septuaginta Discipulos recenset (8). Chrysostomus (9), Hieronymus (10), & Gregorius Magnus (11), sua singuli ætate aliquos extitisse ajunt, qui Cepham a Petro secernerent; quam quidem sententiam eorum nemo probat, sed tum, dum viverent, neque incognitam, neque fautoribus prorsus destitutam ostendunt.

Chronici Alexandrini Author sæculo septimo, ad A. J. C. 30. duos & septuaginta Discipulos enumerans, *Cepham, quem propter Judaismum Paulus increpuit*, tertium recenset. Quibus verbis innuit disceptationem ab utroque Apostolo Antiochiæ habitam. Oecumenius, qui decimo & undecimo sæculo floruit, sententiam, quæ Petrum a Cepha secernit, probabilem vocat. Author denique Commentarii in Pauli Epistolas, S. Anselmi nomine, ad duodecimum circiter seu decimumtertium sæculum pertinens, quorumdam meminit, qui an Cephas Antiochiæ a Paulo objurgatus idem cum Petro fuerit, adhuc ambigebant. Hæ præcipuæ, quibus hæc sententia fulcitur, authoritates. Ad alia argumenta pergamus.

Paulus, ait P. Harduinus (12), anno a Christi adventu XXXV. Fidei se dedit; & anno XXXVIII. Æræ, tertio post sui conversionem anno, primum Jerosolymam profectus est. Undecim post

anoos

(25) Chrysost. t. 5. hom. 24. p. 706. c.

(1) S. Hieronymus pro hac sententia citat Origenem, Didymum, Apollinarem, Eusebium Edessenum, Theodorum Heracleotam, Chrysostomum, Theodoretum, aliosque Græcos. Cassianus, collat. 7. Græcis Patribus subscribit. Vide Hieron. Ep. ad August. p. 75. nov. Edit. Oper. S. August.

(2) Hier. Dialog. contr. Pelag. lib. 1. c. 8. Vide & Aug. Epist. 260. ad Oceanum.

(3) Greg. Magn. l. 28. Moral. c. 12. & l. 18. in Ezech.

(4) D. Thom. in Galat. 11. & in Summa 1. 2. q. 103. a. 4. ad 2. & 2. 2. q. 33. a. 4. ad 2.

(5) Harduin. Dissert. in hunc loc. Epist. ad Galat. 11. 10.

(6) Boileau Canonicus S. Cappellæ, Disquisit. Theolog. in Gal. 11. 10. Paris. 1713.

(7) Clem. Alex. apud Euseb. l. 1. c. 12.

(8) In Chronico Paschali, Edit. Cang.

(9) Chrysost. tom. 5. hom. 64. p. 719.

(10) Hier. ad Galat. 11.

(11) Gregor. Magn. in Ezechiel. hom. 18.

(12) Harduin. Dissert. in Galat. 11. 10. Edit. Amstelod. ann. 1709. p. 920.

annos a primo hoc itinere, & quatuordecim a sui conversione anno Chr. 49. (13) ut ea, quæ hactenus in Evangelii prædicatione gesserat (14), cum Jerosolymitanæ Ecclesiæ Principibus conferret, iterum eo reversus, ab Jacobo, Cepha, & Joanne, qui Discipuli erant, a tribus Apostolis ejusdem nominis longe alii, dexteras accepit (15), a quibus etiam uti gentium Apostolus agnitus, Barnaba & Joanne sociis una assumptis, Antiochiam remigravit.

Petro tunc temporis Jerosolymis commorante, Cephas, de quo mox, aliquandiu post, nempe post Pascha, Antiochiam profectus, Paulo & Barnabæ adhæsit, cum quibus una & cum Gentilibus Fidei Catholicæ adjectis, quos Legi minime subjectum iri spoponderant, consuescebat. Interea Judæi quidam, Fidem amplexi, qui Ethnicos ad Catholicam Religionem traductos Circumcisioni cæterisque Legalibus obstringi volebant, Antiochiam, quo Discipulus Jacobus, ab Apostolo alter, eos miserat, pervenere. Quare Cephas se iis ingratum fore sentiens, a Paulo cæterisque, quibuscum antea cibum capiebat, Gentium Fidelibus discessit; cujus exemplum Barnabas secutus, eorumdem consuetudine abstinuit. Paulus itaque ut iis, quæ ab ea simulatione facile eruptura erant, malis occurreret, Cepham, quod arguendus esset, coram omnibus reprehendit.

Eam ob disceptationem Paulus & Barnabas designati sunt, ut ea de re Petrum consulturi Jerosolymam se conferrent. Julio seu Augusto mense eo profecti, quæ Antiochiæ contigerant, renunciarunt. Ad litem prorsus dirimendam, Jerosolymitanum Concilium coactum fuit Act. 15. 6. Paulum, quæ Deus per se ipsum in Gentibus Fidei adjiciendis egisset, narrantem, Petrus totusque cœtus commendarunt, & decrevere, ne in posterum Gentibus ad Ecclesiam accedentibus Legis jugum imponeretur. Quo quidem Cepham, qui Antiochia non discesserat, merito a Paulo redargutum comprobarunt.

Paulus & Barnabas, una cum Juda, Joanne, & Sila, Epistolas Apostolorum hac de re Antiochiam detulerunt Act. 15. 22. Quare Fideles Gentium in ea, quam Paulus eisdem spoponderat, libertate acquievere.

Aliquandiu post Paulo in Syriam & Ciliciam profecto, *Cephas* in Galatiam & Corinthum contendit; Harduinus enim Cepham, propter quem Corinthii in partes diversas distracti conclamarunt, *Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ* 1. Cor. 1. 12. esse eumdem, cum quo Paulus Antiochiæ disceptaverat, a Petro quidem omnino alium, arbitratur. Hoc ordine rem totam Harduinus componit: quo utique statim fit, ut Paulus Antiochiæ Petrum non redarguerit, cum Petrus tunc temporis Jerosolymis moraretur.

Neque itineris Jerosolymitani, quod propter disceptationem cum Cepha instituit, neque ipsius Jerosolymitani Concilii, quod ad dirimendam litem coactum fuit, in Epistola ad Galatas Paulus unquam meminit; quod utique hac in quæstione animadvertere operæ pretium ducimus; ii enim, qui Petrum a Cepha minime secernunt, Jerosolymitani Concilii tunc meminisse Paulum tuentur, cum scribit ad Galatas 2. 9. se cum Jacobo, Cepha, & Joanne, qui Ecclesiæ Columnæ habebantur, ea quæ gesserat, contulisse, & ab iisdem, qui simul consenserant, ut Fideles Gentium ad Circumcisionem non adigeret, dexteras accepisse testatur. Tertium vero Pauli iter (16), quod statuit Harduinus, ii, qui ejus sententiam oppugnant, defendi non posse asseverant. Nos tamen utri adhæreamus, adhuc non statuimus.

Joannes, ita Harduinus rei seriem prosequitur, Joannes, Judas & Silas, qui Apostolorum Epistolas Antiochiam detulerant, paulo post Jerosolymam ad eos, a quibus missi fuerant, reversi sunt. *Dimissi sunt cum pace ad eos, qui miserant ad illos*, adeoque & ad Petrum, qui Jerosolymis adhuc morabatur. Totam profecto difficultatem locus iste constituit; qui enim Petrum a Cepha secernunt, eo potissimum nituntur, quod tunc Petrus Antiochiæ non degeret. Quod infra perpendemus.

Ut Petrum a Cepha secernant, aliud argumentum inde hauriunt, quod aliter Petrus in hæresim incidisset: exemplo enim suo Circumcisionem & Legalia ad salutem necessario adhibenda & docuisset & comprobasset; quod utique hæresim prorsus olebat, præsertim post Jerosolymitani Concilii, cui Petrus ipse præfuerat, definitionem: quo etiam fiebat, ut Gentium Fideles ad Legalia per vim adigerentur, uti Paulus Cephæ exprobravit Galat. 11. 14. *Quomodo Gentes cogis judaizare?* Cum vero Petrum hæresi obnoxium asserere, a pietate prorsus abhorreat, statuendum est, eum a Petro alium fuisse, quem Paulus, utpote objurgatione dignum, increpuit.

Præterea hæreseos nota nedum injuriosa Petro est, sed & ab omni probabilitate, ut ea labe Petrus inficeretur, longissime abest. Postquam enim ille de totius Concilii Jerosolymitani sententia Gentium Fideles ad Circumcisionem minime adigendos esse protulit; postquam Cornelium diu antea baptismate abluit, & minime ad Circumcisionem compulso, cum eodem cibum sumpsit, postquam denique Jerosolymæ Fidelibus, qui, quod Ethnici hominis consuetudine non abstinuisset, offensi fuerant, respondit Act. xi. 17. *Si eumdem gratiam dedit Gentibus Deus, sicut & nobis, qui credidimus in Dominum Jesum Christum; ego quis eram, qui possem prohibere Deum?* quomodo Antiochiæ pavidus adeo & infirmus fuit, ut, ne Judæis ingratus evaderet, a Gentium Fidelibus discederet?

Si Petrus in hæresim vere incidit, quid de ejus vita, doctrina, & consiliis nobis cogitandum? Si semel a fide aberravit, cur bis, cur ter, cur centies etiam non defecit? Si autem Apostolorum Princeps ita corruit, nonne & nutat nostra Fides, ejus prædicatione & testimonio quam maxime nixa? Paulus etiam anne Petro pluris habendus? anne ab erroribus magis immunis? Quæ igitur eorum verbis adhibenda fides? Ecce, inquiunt, ad quas angustias redigimur, si Petrum, quod a veritate defecerit, merito a Paulo objurgatum fuisse tuemur.

Paulus in sua ad Galatas Epistola 2. 7. Petrum & cum obsequio, & consueto nomine appellat: *Qui videbantur esse aliquid, mihi nihil contulerunt, sed cum vidissent, quod creditum est mihi Evangelium præputii, sicut Petro circumcisionis, (qui enim operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est & mihi inter Gentes) & cum cognovissent gratiam, quæ data est mihi, Jacobus, & Cephas, & Joannes, qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi, &c.* Credibile ne fuerit, postquam bis Petrum suo nomine vocaverat, *Cepham* statim sequenti versu appellare; neque eum cæteris, quos recenset, præponere, sed post Jacobum constituere, cum primam ei dignitatem nunquam ademerit? Hæc nominis mutatio, hæc ordinis inversio nonne Paulum Petri contemptorem indicat? Adeone indigne majorem natu Apostolum, & Senatus Apostolici Principem Paulus spreverit? In Græcis Exemplaribus hic locus varie legitur: quam varietatem infra perpendendam suscipiemus.

Cepham, quem Paulus redarguit, Barnaba, imo & Legatis, qui Jerosolymis Antiochiam venerant, inferiorem ab ipso Paulo habitum esse, ex ipsius Epistolæ c. 2. Textu insinuari videtur; dicitur enim Cephas, post illorum adventum, a Gen-

(13) Galat. 11. 1. &c. (14) Galat. 11. 9. (15) Nulla fit mentio itineris Pauli & Barnabæ usque Jerosolymam, de quo Act. 21. 29. quod ad hanc rem nihil pertineat. (16) Act. 21. 30.

Gentium Fidelibus discessisse; quare Judæorum cæteri, qui hactenus eum iisdem discubuerant, in eamdem simulationem devenere; ipse vero Barnabas, cæterorum exemplum sequutus, ab iisdem Fidelibus abstinuit. *Ita ut & Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem*. Ab eis, nempe Jerosolymorum Legatis, non a Cepha, quod tantæ non esset authoritatis, adductus refertur. Anne hic vel Barnabam se Petro majorem reputasse, vel Apostolorum Principi a Paulo præpositum fuisse autumemus?

Ex ipsa objurgatione, qua Paulus Cepham corripuit, argumentum, quo Cepham alium a Petro constituat, Harduinus deducit. Illum, inquit, imperio & authoritate arguit, quin documentis de monitione fraterna in Evangelio Matth. XVIII. 15. a Christo traditis uteretur: cum enim Christus peccantem, antequam palam arguatur, clam primum corripi jusserit, Paulus coram omnibus Cephæ, veluti Præceptor discipulo, imperiose exprobravit. Paulum vero eam in Petrum sibi authoritatem tribuisse, ut illum palam arguere sui muneris esse duceret, seque eodem Petro superiorem reputasse, nemo unquam crediderit.

Ex duobus Discipulis, quibus ad Emmaus vicum pergentibus se itineris comitem Christus exhibuit, unum fuisse Cepham, eumdemque, quod circumcisionis necessitatem illis suadere conaretur, Galatis turbationem creasse, Harduinus conjectura comprehendit in Dissert. in hunc loc. §. 9. 10. p. 927. contra quem, addit, Apostolus loquutus est; cum Epistolæ ad Galatas initio suam authoritatem tuetur, suumque his verbis Apostolatum confirmat: *Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum*. Qua in re Paulus utique Petro præstantior non erat, at longe præstantior Cepha, quem Christus per semetipsum neque miserat, neque erudierat.

Seditionis propter Cepham & Apollo, qui ad Corinthios post Paulum conciones habuerant, exortæ, cum ipse Apostolus meminit, post ipsum Apollo Cepham collocat 1. Cor. I. 12. & III. 22. *Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ*. Si igitur de Petro egisset, illum ne sibi & Apollo postposuisset? Se quidem optimo jure primi nominis Apostolum, & Cepha & Apollo, quorum ille Discipulus, hic tantum Evangelii præco, longe majorem fatetur.

Alibi etiam Cephæ, quasi primos inter Apostolos non recenseatur, Paulus meminit 1. Cor. IX. 5. *Numquid*, ait, *non habemus potestatem mulierem sororem circumducendi, sicut & cæteri Apostoli, & Fratres Domini, & Cephas?* Nonne hic perspicue Apostolis, & Domini Fratribus, qui ex Apostolis non erant, inferiorem Cepham constituit?

Cephas, cui Christus videndum se obtulit, ut in prima ad Corinthios XV. 5. juxta Harduinum, alius forte a Petro fuit. Narrat Lucas XXIV. 34. Dominum *Simoni apparuisse*, non vero antequam ab undecim Apostolis spectaretur. Paulus autem Christum primo Cephæ, deinde undecim Apostolis se obtulisse testatur: *Quia visus est Cephæ, & post hæc undecim*. Cephæ igitur in Emmaus pergenti, eademque die ad vesperum undecim Apostolis Jerosolymæ congregatis se Christus exhibuit. Cephas itaque alius omnino est a Petro.

Ut primum Simonem Andreæ fratrem Dominus vidit, eum sic est alloquutus Joan. 1. 42. *Tu es Simon filius Jona: tu vocaberis Cephas; quod interpretatur Petrus*. *Cepham* igitur Petrum ab iis Christus appellari voluit, qui Syriace vel scriberent vel loquerentur; a Romanis vero *Petrum*, *Petron* denique a Græcis. Cum itaque Novi Testamenti Authores Græce scripserint, Petrum semper suo nomine appellarunt, nunquam *Cepham*. Cephas igitur hic alienus est a Petro.

Harduinus validius adhuc, ut putat, argumentum exhibens, Patres, inquit, & Authores, qui Cephæ nomine hic Petrum accepere, Catholica Ecclesia rejecit; quod statim ita probat: Qui Petrum hic accepere, eo sunt ducti, quod pro *Cepha* ibi *Petrum* legerint: quam lectionem Ecclesia rejecit, cum in Tridentino Concilio probaverit Vulgatam, quæ utroque loco *Cepham* præfert, minime *Petrum*, quæ vox in Græcis Exemplaribus excusis reperitur. Si igitur Ecclesia, Vulgatam probans, primam lectionem rejecit, rejecit etiam eorum sententiam, qui Cephæ nomine Petrum accepere; hoc enim ex illo necessario consequitur.

Si denique Cephas idem cum Petro fuit, ea explanatione abutentur hæretici, ut summi Pontificis authoritatem infirment, ut Ecclesiæ Principem in rebus dirimendis falli posse ostendant, utque Episcopum Præsuli suo, cum eo major nemo sit, obsistere interdum posse tueantur.

Hæc argumenta præcipua, quibus Harduinus Paulum Antiochiæ non Petro exprobrasse ostendit, sed Cephæ, uni ex Discipulis, qui circumcisionis & Legalium necessitatem pertinacius defendebat. Nunc ad contraria.

I. Veteres, qui Harduini sententiæ favent, eo rem non duxerunt, quo ab Harduino detorquetur: ii enim, & eorum plerique, Cepham a Paulo redargutum sane alium esse ab Apostolorum Principe asserunt; at eo non sunt progressi, ut censuerint, Petrum nullibi, nisi semel apud Joannem 1. 42. *Tu es Simon filius Joaa, tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus*, Cepham appellari, & cæteris in locis, in quibus Cephæ mentio, de ejusdem nominis Discipulo, qui alius a Petro sit, sermonem institui.

Hypotyposeon Liber, quem citat Eusebius hist. Eccles. l. 1. c. 12. ubi Cephas unus ex septoaginta Discipulis asseritur, omnino periit. Ejusdem neque in Codice genuino S. Clementis, neque apud Authores Eusebio coætaneos ulla mentio. Illum præterea ipse Eusebius Clementem tantummodo, non Clementem Alexandrinum appellat. Photium quidem hujus in sua Bibliotheca Cod. 109. meminisse, & ea propter sæculo nono adhuc illum extitisse fateor; at ne verbo quidem hanc peculiarem S. Clementis de Cepha sententiam Photius attingit; se tantummodo Hypotyposes evolvisse, easque crassis erroribus, inanibus fabulis, & sententiis impiis refertas reperisse testatur; quorum exemplum aliquod referens, suum a veritate testimonium non discedere, satis ostendit. Ch. Boileau Disq. Theol. in hunc loc. qui systema relatum strenue refellit, an S. Clementis Alexandrini opus Hypotyposes fuerint, opinione sibi peculiari, videtur ambigere. Certo saltem constat, ejus generis, quod Photius refert, Opus nullo modo accommodum fuisse, ut in eo tanti ponderis factum constituatur; cui pessima quidem basis supponitur, si ipsum imbecillæ nimis & nutanti Hypotyposeon authoritati commendetur.

Miror equidem tam ab asseclis sententiæ, Petrum a Cepha secernentis, quam ab ejusdem oppugnatoribus, productum non fuisse Chrysostomum, qui perspicue improbat eos, qui an Petrus Cephas fuerit, ambigebant. Æque enim allegari poterat ac Hieronymus, qui eam opinionem nonnisi oppugnaturus adducit; poteratque etiam veluti affirmantis sententiæ assecla proferri, si authoritati authoritatem libuisset opponere. Ait igitur Chrysostomus hom. 61. tom. 5. quosdam ita difficultatem explicare: *Non erat hic Petrus*, (sic enim legit ipse pro Cepha) *inquiunt, ille Apostolorum princeps, cui Dominus oviam suarum curam tradiderat, sed alius e vulgo, & sine nomine homunculus*. Quæ vero sequuntur, subjicit, hanc opinionem confirmant: *Ita ut Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem*: quæ quidem verba innuere videntur, majori dignum esse admiratione, quod Barnabas ipse erraverit, quam vir ille, qui Petrus appellatur. At Barnabas Petro inferior profecto est.

Hanc difficultatem solvens Chrysostomus, non inde asserit majorem creatam esse admirationem

ex-

ex Barnabæ simulatione, quod ipsa Barnabas Petro præferretur, verum quod cum esset Pauli comes, ad Ethnicos erudiendos Præco constitutus, nihilque cum Judæis ei esset agendum; nihilominus Petri, & cæterorum simulationem fuerit sequutus, qui Judæorum assidua consuetudine utebantur, & Judæis Evangelio imbuendis potissimum fuerant mancipati. Illud verò, addit Chrysostomus, eo loco Petrum vere affici ostendit, quod omnia seu quæ præcedunt, seu quæ consequuntur, ad Petrum perspicue pertineant.

Sententiæ Cepham a Petro secernenti Hieronymum minime favere, omnibus est compertum; aperte enim mentem suam exhibet in Gal. II. *Sunt qui Cepham, cui hic in faciem Paulus restitisse se scribit, non putent Apostolum Petrum, sed alium de septuaginta Discipulis isto vocabulo nuncupatum*. Quibus statim subdit, sibi de alio Cepha prorsus non constare, præterquam de illo, qui in Evangelio & in Pauli Epistolis modo *Petrus*, modo *Cephas* appellatur. *Quibus primum respondendum, alterius nescio cujus Cephæ nescire nos nomen, nisi ejus, qui & in Evangelio & in aliis Pauli Epistolis, & in hoc quoque ipsa, modo Cephas, modo Petrus scribitur*. Cæterum, addit Hieronymus, si ad os Porphyrii convic
iantis obstruendum Cephas alter produci deberet, ne Petrum hic errasse nos fateri cogeremur, plurima etiam Scripturæ loca, quæ hic Ecclesiæ hostis idcirco tantum oppugnat, quod non intelligat, delenda essent.

S. Augustini mentem hic afferre supervacaneum ducimus, cum ipsum sibi de Cepha a Petro non secernendo quam maxime suasisse, omnibus sit perspicuum; nosque supra de quæstione juris, & de causa, cur Paulus ei exprobraverit, ejus sententiam attulerimus.

Dorothei Tyrii testimonium iidem ipsi, a quibus affertur, quanti sit faciendum, judicent. Propter nugatorias fabulas, quibus scatet, nullius fidei Author reputatur; eumque viri docti vel nunquam allegant, nisi ut oppugnent, vel ut quasdam opiniones falsas & commentitias quarto jam sæculo fuisse demonstrent. Idem Dorotheus Cepham, quem septuaginta inter Discipulos enumerat, *Coniæ*, forte Iconii, seu alterius urbis, Dorotheo ipsi incognitæ, Episcopum statuit. Ejus Opus ambiguorum & apocryphorum congeries est.

Gregorius Magnus, in Petri virtutibus defendendis nemini plane secundus, eumdem in simulationem (*Non solum culpam, sed quod est majus, hipocrysim*) incidisse, & merito a Paulo redargutum ultro fatetur l. 18. Moral. in Job n. 10. 51. Eos præterea respuit, qui Petro obsequuturi, non Apostolorum Principem, sed ejusdem nominis alium quemdam exprobratione dignum a Paulo increpitum tuentur. *Sunt nonnulli, qui non Petrum Apostolorum Principem, sed quemdam alium eo nomine, qui a Paulo sit reprehensus, accipiunt. Qui si Pauli studiosius verba legissent, ista non dicerent*. Modestum ac mitem Petri animum laudibus tollit, quod Pauli Epistolas, in quibus ipse objurgatione dignus dicitur, vehementer commendat. Eas sane, subdit Gregorius, Epistolas Petrus legerat, quod easdem alleget atque extollat: suis itaque, quod de eo scripserat Paulus, oculis ipse perceperat: *Amicus ergo veritatis laudavit etiam, quod reprehensus est: quatenus qui primus erat in Apostolatus culmine, esset primus & in humilitate*.

Inter Authores, qui Cepham a Petro secernunt, allatus est Oecumenius, qui sæculo undecimo floruit, quique in Galat. 2. Cepham ab Eusebio unum ex Discipulis septuaginta habitum refert, & *hanc sententiam probabilem* appellat. Quod quidem testimonium Hypotyposeon authoritati nihil addit. Cæterum Oecumenius eam probabilem appellasse contentus, minimi a se fieri satis ostendit.

Commentarium, qui sub S. Anselmi nomine diu latuit, Hervæo Dolensi Britanno, qui, teste Bellarmino l. de Script. Ecclesiastic. anno 1325. florebat, tribuunt Harduinus & Boileau locis citatis. Gerberonius vero Hervæum Monachum Burgidolensem ejusdem Authorem asserit. Omnes sane S. Anselmo recentiorem esse conveniunt. Hujusmodi autem Scriptor novi nihil producit, & more præclarorum interpretum, quosdam extitisse refert, qui Apostolorum Principem a Cepha secernerent: quam tamen sententiam neque assumit, neque tuetur.

Contra paucissimos, qui sententiam, qua Petrus a Cepha distinguitur, vel probant, vel tantum proponunt, omnium hucusque ab Ecclesiæ initio ætatum, omnium hujus loci Interpretum, & vetustissimorum Græcorum Exemplarium, quæ (adeo Petrum eumdem cum Cepha esse constabat) pro *Cepha* hic *Petrum* legebant, unam vocem & consensum producimus. Hinc factum est, ut Tertullianus l. 5. contr. Marcion. c. 3. Hieronymus, Augustinus, Hilarius Diaconus, Gregorius Magnus pro Cepha Petrum invenerint. Ita etiam legunt Veteris Vulgatæ Exemplaria, Claramontanum & S. Germani Pratensis Mss. celeberrima, & Ms. Bornerii, quod in Novi Testamenti recentiori editione Millii, a Kustero vulgata, allegatur.

Præterea hæc Mss. Tertullianus, Ambrosiaster, seu Hilarius Diaconus, & Theodoretus, ubi Vulgata, & Græcum impressum exhibent, *Jacobus, Cephas, & Joannes* Galat. II. 9. legunt: *Petrus, Jacobus, & Joannes*. Et ℣. 11. cum Græco impresso conveniunt, & *Petrum* habent, ubi Vulgata, & plurima præclarissima Græca Exemplaria (1) Mss. præsertim Alexandrinum, quod ad decem & tria sæcula vetustatem suam protrahere dicitur, plura denique Latina Exemplaria *Cepham* præferunt. Quam quidem lectionem veram esse atque vetustam, & a plurimis præstantissimisque Mss. Græcis, ab Alexandrino potissimum, quod Cyrillus Lucar Magnæ Britanniæ Regem donavit, a pluribus etiam Mss. Latinis allatam fateor. Ea denique lectio, Clementis Alexandrini, Euthalii, & Eusebii Cæsariensis adhuc ætate, uti citatum Hypotyposeon testimonium præfert, invaluerat. Et quidem si alia fuisset genuina lectio, nunquam de Cepha cum Petro confundendo dubitatum fuisset.

Earum variarum lectionum primos Authores, quicumque ii fuerint, hæreticos S. Sedi infensos, vel callidos Scripturarum corruptores, vel saltem indoctos Scriptores, qui imprudentes hæreticis faverint, si quis fuisse asseveret, Sanctos Patres, & clarissimos Interpretes complures gravissime quidem, immerito, & injuriosius criminabitur. Eo loco de Petro sermonem institui, & Petrum eumdem esse ac Cepham, Veteres omnes credidere. Ut ambiguis aditus omnino intercluderetur, Ms. Alexandrinum *Kephan* apposuit, ubi Græcum & Latinum exhibebant *Petram*? alii vero *Petrum* intulere, ubi in vetustis Latinis & Græcis Textibus *Cephas* præferebatur. Quæ sane omnia idcirco tantummodo instituta sunt, ut lectorum error occuparetur; & forte ut eorum sententia intercideretur, qui, veluti Hypotyposeon Author, Cepham quemdam alium a S. Petro, Veteribus omnibus prorsus ignotum, cujus ne minima quidem in Scripturis mentio, inferre studebant.

Argumentum ex Chronologia petitum nunc evertamus. Ejus utique si stet veritas, cætera, quæ ad eamdem sententiam improbandam afferuntur, infirma corruunt. Si enim cum Paulus Cepham arguit, Antiochiæ Petrus non erat, Cepham aliam esse a Petro, exploratum utique habemus.

De tempore, quo Jerosolymis coactum est Concilium, minime conveniunt; ab his enim anno Christi xlix. ab illis vero anno li. constituitur. Ejus

(1) Steph. 12, Cod. Alex. Barb. 2. Petit. 3. Colb. 7. Cur. 2. Copht. Velez.

Ejus quidem epocham omnes repetunt ex Epistolæ ad Galatas 2. 1. ubi Paulus *quatuordecim post annos* Jerosolymam profectus enunciatur. Inde fit, ut quidam quatuordecim post annos a sui conversione illum eo se contulisse putent, & anno XLIX. Concilium statuant; quidam vero quatuordecim post annos a primo itinere, quo Jerosolymam profectus est, a sui conversione anno tertio Galat. 1. 18. illuc perrexisse tueantur, & anno LI. Concilium constituant.

Utrum præterea Concilium ante, an post Pauli & Cephæ dissidium Jerosolymis coactum fuerit, adhuc disputatur. S. Augustinus (2) & alii (3) post, alii vero ante eam disceptationem congregatum defendant. Qua de re certi nihil neque allatum est, neque adhuc compertum: quod tamen hic maximi interest; etenim si argumentum, quo sententia Petrum a Cepha secernens nititur, sola conjectura fulciatur, contraria opinio utique de ea triumphum jam satis agit, cum maxime sustineatur a Patribus, Interpretibus, & iisdem Scripturæ Textibus adeo ipsi favantibus, ut tota eorum evidentia omnes prope ad eamdem adduxerit.

Quoniam vero de Chronologia digerenda, re ipsa e Scripturis petita, arbitraria vero quoad sui circumstantias, agitur, nostram ab Apostoli conversione annorum supputationem ducemus. Paulus igitur anno post Christi Resurrectionem primo, nempe J. C. XXXIV. Fidem amplexus, & tertio (4) post anno, nempe Christi XXXVII. Jerosolymam profectus, eo iterum reversus est anno XLIV. Christianorum eleemosynas Antiochiæ collectas delaturus (5). Antiochiam regressus, ibique Gentium Apostolus iterum constitutus, iis Fidem allaturus, Cyprum, Pamphyliam, Pisidiam, Lycaoniam, Galatiam, aliasque Provincias peragravit, usque ad annum LI. quo Jerosolymam reversus est, collocuturus cum Apostolis de Evangelio, quod Ethnicis nunciaverat, quin illos ad Circumcisionem adigeret Act. XV. 2. &c. Concilium tunc Jerosolymis idcirco coactum est, quod Judæorum quidam Fidem nuper amplexi, & adhuc de Lege solliciti, eam saluti prorsus necessariam esse defenderent Act. XV. 1. &c. A Concilio itaque dirempta lite, probataque Pauli doctrina, hic Antiochiam rediit una cum sociis, quos Apostoli miserunt, ut de iis, quæ decreta fuerant, per Epistolam, quam deferebant, Ecclesiam Antiochenam admonerent. Post Pentecosten, vel, si lubet, circa Septembrem, seu Octobrem, Concilium hoc coactum arbitramur.

Aliquanto post Cephas ipse, seu Apostolorum Princeps Petrus, Antiochiam migravit: sed ante, an post eorum, qui missi fuerant, reditum, non decernimus, licet probabilius post reditum arbitremur; cum legatur in Actis XV. 33. *Facto ibi aliquanto tempore, dimissi sunt cum pace a Fratribus ad eos, qui miserant illos*. Cum igitur res probe gestas, & Concilii sententiam Antiochiæ optime acceptam Petrus ab iisdem, qui redierant, accepisset, eo & ipse se contulit: cum Fidelibus Gentium & incircumcisis aliquandiu convixit, & eorum consuetudine ac mensa minime abstinuit. Quibusdam interea fratribus a Jacobo Apostolo Antiochiam profectis (6), Cephas circumcisos Judæos, Moysis Legem una cum Evangelio adhuc profitentes, veritus, a Gentibus discessit.

Hinc factum est, ut Jerosolymis Concilium postea coactum fuisse, nonnulli sibi suaserint: si enim, inquiunt, ea de re solemniter statutum fuerat, an Petrus iis, quæ in Concilio cum Jacobo & Joanne ipsemet decreverat, stare erubuisset, & Jerosolymæ Fratres de re permissa, & quibusdam ante mensibus authentice sancita offensionem accepissent?

Quibus eodem fere argomento respondemus. Si ambigua & sub judice adhuc res erat, an Petrus promiscue cum Gentium Fidelibus comedens, Judæorum Fidelibus, qui Antiochiæ degebant, offensionem creare se passus esset? Paulus vero, qui humilitate præstabat, primatumque Petri Dignitatem optime sciebat, an coram omnibus Apostolorum Principi exprobrare ausus fuisset?

Utut fuerit, hoc enim ambiguum & problematicum ultro fatemur, Paulus ea, quæ hactenus docuerat, Petri exemplo everti perpendens (ejus enim simulatio circumcisis Fidelibus Legalium necessitatem obtrudebat), sui muneris esse duxit Petrum arguere, quod sibi exprobatione dignus videretur.

Jerosolyma vero Antiochiam iter res certe tanta non erat, ut diuturnum tempus exposceret. Hanc & illam Gallicæ leucæ CXXV. interjacent, quæ quidem diebus minus quindecim absolvuntur. Petro itaque tempus supererat, quo post illorum, quos Antiochiam dimiserat, reditum, eo & ipse contenderet ante Pascha anni LII. circa quod tempus, seu paulo ante, Paulus & Barnabas Antiochia discedentes, ad Gentes Evangelium docendas perrexere Act. XV. 36. Hæc utique rerum, quæ in Actis & in Epistola ad Galatas recensentur, constitutio, neque a temporum ordine, neque ab historica veritate discedit. Quare argumentum ex eo ductum, quod Petrus Antiochia tunc abfuerit, per se ipsum infirmatur, & prorsus cadit.

Absurda, quæ sententiæ Petrum a Paulo redargutum defendenti tribuuntur, nihili profecto facienda. Petrum tunc peccare non potuisse, nemo unquam dixerit: Pontifices autem ejus successores peccandi potentia carere se, nulli dixere. Petrus imbecillitate peccavit; optime vero de iis, quæ cum Apostolis in Concilio Jerosolymitano decreverat, semper sensit: legalia tum quoque animo improbans, nulli errori pertinaciter adhæsit, & a Pauli mente ne in minimis quidem discrepavit.

Nulla igitur in Petro hæresis, nihil prorsus, quod Apostolorum Principem, successoresque Pontifices injuria afficiat. Tum Petrus de iis, quæ simulatione induci poterant, non cogitavit: Paulus mentis aciem ulterius defixit, & futura veritus, ad Petro exprobrandum animos sibi adjecit. *Paulus sane reprehendit Petrum*, inquit Tertullianus lib. 5. contr. Marcion. c. 3. *non ob aliud tamen, quam ob inconstantiam victus, quem pro personarum qualitate variabat, non ob aliquam Divinitatis perversitatem*. Petrus ea indulgentia usus est, quæ vel ab honestis aliquando abstinendum suadet, ne debilibus offensiones struantur. Paulus vero ea prospexit, quæ Fideles ad Legalium necessitatem comprobandam ex Petri exemplo forte exhausissent.

Quod vero Petrum peccare potuisse fateamur, non idcirco dogmata, vel quæ docuerit, vel quæ scripserit, certissima non esse, & veluti ipsina Dei verba non accipienda, merito colligitur. Christus enim, qui Apostolos misit, Spiritu suo perfudit, eorumque doctrinam plurimis miraculis comprobavit, per eosdem, ubi suo nomine verba facerent, se loquuturum Matth. X. 19. pollicitus fuit; non vero ab omnibus prorsus peccatis, præsertim a minimis, se eos vindicaturum spopondit.

Argumentum inde depromptum, quod intra paucas lineas in Epistola ad Galatas 2. 7. 8. bis *Petrus*, deinde statim 2. 9. 11. 14. *Cephas* appellatus fuerit, omnium profecto infirmissimum arbitramur. Duobus nominibus præditus, cur eadem pagina decies hoc, decies illo nequeat appellari? Petrus sane tribus nominibus, Simone, Petro, & Cepha, vocabatur. Licet autem Paulus Cepham ibi non postponat Jacobo, sed Cepham constituat Jaco-

[2] August. Epist. 82. nov. Edit. p. 193. [3] Pelag. II. Papa t. 5. Concil. pag. 222. Ita Harduin. Voss. Piscat. Grot. [4] Galat. 1. 18. [5] Act. XI. 29. 30. [6] Galat. II. 12. *Prius enim quam venirent quidam a Jacobo, cum Gentibus edebat* (Petrus): *cum autem venissent, subtrahebat, & segregabat se, timens eos, qui ex circumcisione erant*.

Jacobum inter & Joannem, non idcirco obsequio defuit, aut Apostolorum Principis dignitatem diminuit. Eo enim loco de ejus Principatu nulla quæstio. Sacri præterea Authores, uti & vulgares Scriptores, eorum, quorum meminere, dignitati non ita adhærent, ut interdum non proponant præferendos, & postponendos non præferant, præsertim si nulla id lege cautum fuerit. Apostoli interdum Christum ante Deum Patrem memorant (7). Paulus Priscam sæpe ante (8), sæpe post virum Aquilam locat (9). In Genesi Sem Noemi filius semper præponitur, tametsi eorum secundus probabilius fuerit. Moyses Aaroni, licet natu minor, præfertur. Veterum Conciliorum extant Acta, in quibus plures juniores Episcopi ante seniores subscribunt. Hæc satis, ut iis locis omnibus, quibus hoc ipsum objicitur, occurramus.

S. Chrysostomus in eadem, quam supra attulimus, authoritate satis objectionem occupavit, quæ ab eo Actorum loco ducitur, ubi hæc leguntur: *Ita ut & Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem*; quasi Petro, seu Cepha, cæterisque Judæis, qui Petri imitatores a Gentium consuetudine discesserant, ipse Barnabas major extiterit. Lucas inter Petri & Barnabæ dignitatem minime secernit, sed præcipuum Barnabæ munus perpendit, cujus, quod Pauli socius esset, intererat defendere, Gentes Legalibus minime subjici debere, cum eorum uterque Gentium Apostolatu potissimum fuerint occupati.

Quod Paulus authoritate quadam Petrum acriter arguerit, illud neque superbiæ neque procacitati tribuendum, imo vero ejus maximo veritatis amori, & metui certe gravissimo, ne Principis Apostolorum exemplo Antiocheni Fideles Circumcisionis Legaliumque necessitatem tenerent. Quod quidem & Augustinus (10), & Magnus Gregorius (11) dilucide exhibuere, uti nos supra attulimus.

Qui apparitionem, qua Christus se videndum exhibuit Cephæ, aliam putant ab ea, qua se exhibuit Simoni, seu Petro, Evangelistarum Textui adversari videntur. Refert Lucas 24. 34. duos Discipulos ab Emmaus Jerosolymam regressos, undecim Discipulis, quæ sibi in itinere evenerant, nunciasse; quibus Apostoli de Domini, qui apparuerat, resurrectione se conscios esse asseruere. Cum vero duo illi Apostolos adhuc alloquerentur, Christus Dominus omnibus se spectandum præbuit. Hoc sane innuit Paulus 1. Cor. xv. 5. asserens, Christum *visum esse Cephæ*, *& post hoc undecim*. Quare hunc Apostoli locum veram hic Lucæ interpretationem habendum arbitramur. Qua hora Christus, Petro apparuerit, incertum; ei vero apparuisse, antequam undecim Apostolorum cœtui se exhiberet, exploratum. Lucæ Evangelium a Paulo plerumque laudari, hic animadvertendum ducimus.

Quod Tridentinum Concilium Vulgatam probaverit, non tamen reprobasse censendum est Textum Græcum, & Authores Veteres, qui hunc adhibuere; nec inde suspicabimur consecratos ab eo errores, qui in Latina Versione cum Græcis libris collata inveniri queunt; sicuti nec vicissim Vulgatam ipsam ad Græcorum, qui extant, normam semper componi voluisse. Ea omnia cognitionem & prudentiam quam maximam expostulant. Illud sane constat, quod Ecclesia priorum Textuum authoritatem aut infirmare aut evertere nunquam voluerit; aliter se ipsa oppugnaret, & Versionum omnium, quæ ab iis haustæ sunt, fidem infirmaret. Authentica & Canonica quæcumque fuerit Versio, Versio semper reputabitur, Archetypum vero archetypum haberi nunquam desinet (12). Nunquam eo adducemur, ut Patres, qui *Petrum* pro *Cepha* legerunt, & veteres recentioresque Interpretes, qui *Cepham* pro *Petro* accepere, ab Ecclesia damnatos esse censeamus. Ita enim fieret, ut eadem Ecclesia olim respuisset, & nunc etiam respueret eam Doctorum suique fautorum partem, quæ cæteris & pietate & scientia præstat, omnibusque Ecclesiæ sæculis ab ea, quam diximus, interpretatione non discessit.

Si Religionis Catholicæ hostes, veluti Porphyrius, si veteres & recentiores Hæretici; si ii, qui S. Sedis authoritatem infirmare conantur, hoc Epistolæ ad Galatas loco abusi sunt, ne miremur: ubi enim Scripturæ textum invenias, quem impii & hæretici improbe & perverse non corruperint, & usu iniquo non adhibuerint (13)? Donec eam, quam nos, hujus loci interpretationem tenuerint, eo nunquam abusuros pollicemur. Catholica & Romana Ecclesia nunquam sibi suasit, Pontifices sibi a Deo constitutos iis quotidianis erroribus omnino vacare, in quos, infirmitate humana impellente, vel maximo lumine & sanctitate donatos sæpe prolabi conspicimus.

In exordio Epistulæ ad Galatas nostram dedimus conjecturam de iis, adversus quos Paulus Apostolatum suum defendens, Apostoli dignitatem, nullius ministerio interposito, ab ipsomet Christo sibi collatam extollit Galat. 1. 1. Petrum, non eum Cepham, quem ex septuaginta Discipulis unum volunt, in Galatia concionatum arbitramur: quod utique per suam Epistolam ad dispersionem Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, &c. satis superque ipse significat. Paulus, seu ante seu post Petrum, ad Galatas conciones habuit; cum vero, postquam & Petrus & Paulus inde discesserant, quidam Petri Discipuli eo pervenissent, Paulo obloquentes, ipsum hominem authoritate & missione destitutum, Legis eversorem, & Doctrinæ, quæ a cæteris Apostolis longe aberat, Præconem appellabant. Quare hic Apostolus, ut os illis obstrueret, *non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum*, verum Apostolum se ostendit.

Apostolus præterea, quin Cephæ seu Petri, cujus dignitatem & authoritatem iidem Judæorum Præcones evehere satagebant, Principatum nulli utique discrimini obnoxium tangat, nihil ab eo se accepisse, suamque Doctrinam & Apostolatum ab ipso Cepha, & a præclarissimo Jerosolymæ cœtu comprobatum docet. Idcirco igitur Petri Principatum in Epistola ad Galatas Paulus non extollit, non quidem quod Apostolorum Principem minimi faceret, vel contemptui haberet, sed quod duntaxat ejusdem prima Dignitas a nemine in dubium incertumque revocaretur.

Hic Dissertationem absolvimus, qua satis ostendimus, Cepham Antiochiæ a Paulo redargutum, a Petro alium nequaquam fuisse; nullum argumentum proferri, quo Cephas ex septuaginta Discipulis unus, & ab Apostolorum Principe alius constituatur; Petri simulationem ejus Principatui minime officere; Pauli exprobrationem Porphyrio aliisque Catholicæ Religionis hostibus minime favere, sed in Petro quidem mirum humilitatis, in Paulo fervoris & constantiæ Apostolicæ, quæ in veritatis discrimine exercenda est, exemplum exhiberi; ex ratione, quam componendæ huic controversiæ Græci Patres veteres excogitavere, plurima posse absurda induci; sententiam denique, cui Augustinus favet, omnium optimam & accommodam esse, ut Apostolum utrumque excusemus, & Catholicam Religionem ab hostium suorum criminationibus vindicemus.

(7) Galat. I. 1. *Sed per Jesum Christum & Deum Patrem*, 1. Jo. II. 24. *In Filio & Patre manebitis*.
(8) Rom. XVI. 3. *Salutate Priscam, & Aquilam*. Ita 2. Timoth. IV. 10. Vide & Act. XVIII. 18. 26.
(9) 1. Cor. XVI. 19. Act. XVIII. 2. (10) August. Epist. olim 8. nunc 28. Item Epist. 40. & 71. & 93.
(11) Greg. Mag. l. 25. Moral. c. 12. hom. 15. in Ezechiel. (12) Vide August. lib. 2. c. 15. de Doctr. Christ. (13) Hieron. in Galat. II. *Si propter Porphyrii blasphemiam alius nobis fingendus est Cephas, ut Petrus putetur errasse, infinita de Scripturis erunt radenda divinis, quæ ille, quia non intelligit, criminatur.*

DISSERTATIO
DE ANTI-CHRISTO.

ARTICULUS PRIMUS.

Variæ de Anti Christo Sententiæ.

QUicumque Veritati, Pietati, Justitiæ adversatur, Anti-Christus dicitur, quod Jesu Christo, qui natura sua est Justitia & Veritas, resistat; quod etiam *Anti Christi* nomen ex etymo *Jesu Christi inimicum* significet. Anti-Christi hoc sensu accepti, sæculis omnibus & ante & post Domini adventum extitere, & semper usque ad Mundi finem, & ad illum usque, qui omnium Jesu Christi hostium impietatem & malitiam vincet (14), existent. Hoc sensu Ecclesiæ persecutores, Pseudo Prophetæ, Hæretici, & nefarii Christifideles totidem Anti-Christi appellantur; quorum plurimis orbem refertum sua ætate Evangelista Joannes ingemuit: *Et nunc Anti-Christi multi facti sunt* 1. Jo. II. 18. Ecclesiæ Patres in Simone Mago, Nerone, Caio Caligula, Apollonio Thyanæo, Barchocheba, Domitiano, Diocletiano, Juliano Apostata, & in pluribus aliis Jesu Christi hostibus, & eorum Discipulis quasdam hujus perditissimi hominis, & perditionis filii notas agnovere. In Veteri etiam Testamento nonne Nabuchodonosor, Cambyses, Antiochus Epiphanes, Herodes occurrunt, qui veluti Præcursores, effigies, & emissarii Anti-Christum prætulere? Deus in ira sua eos excitasse videbatur, ut is, qui cæteros crudelitate, impietate, & malitia antecellet, qualis quantusque futurus sit, intelligeretur.

Judæi & Christifideles Antichristum, Mahometani autem Anti-Mahometum expectant. Judæi vero ea, quæ de Messia Servatore in primo ipsius adventu prolata fuere, cum iis confundunt, quæ de Messia ultore sub mundi exitum adventuro nunciata sunt. Ajunt præterea (15), Eliam, seu alterum e Prophetis Messiæ præiturum, ut parentes cum filiis conciliet Isai. XL. 3. & Messiæ semitas paret. Post quem ipse, ut subdunt, Messias adveniet, Israelitisque omnibus in promissam regionem coactis, urbe Jerosolyma & Templo restauratis, populos suos pace & rerum copia cumulabit. Gog deinde & Magog, validæ gentes, Anti-Christo duce præeunte, eam pacem turbaturæ erumpent; quas Messias primo devictas, plurimis tandem maris & terræ prodigiis prorsus delebit. Quibus in bellis multum sanguinis a Fidelibus effundetur, & tunc forte implebuntur *Dolores Messiæ*, quorum meminere Rabbini, qui tot tantique futuri sunt, ut omnes ingemant (16): *Ah veniat; sed ego eum non videam! quid faciemus ut a Messiæ doloribus liberemur?*

Ex Rabbinis quidam (17) Anti-Christum, quem *Armillum* vocant, ex fœdissima gentium conjunctione cum virginis cujusdam simulacro Romæ erecto proditurum ferunt. Armillus admiranda statura sublimis, se Messiam & Deum, cui sit cultus exhibendus, ostentabit. Omnis Edom progenies, (ita Romanos appellant) ei adhærescet, ultroque obtemperabit. Nehemias vero, Josephi filius, e progenie Ephraim, primos ex duobus Messiis, quos Judæi expectant, triginta Judæorum millibus instructus, cum Armillo congredietur, & bis centum hostium millibus cæsis, eum conjiciet in fugam; qui exercitu iterum coacto, secundum cum Nehemia certamen committet; quo, innumeris gladio peremptis, tandem imprudens ipsum Nehemiam fortuito interficiet; quare Judæi fugæ se dantes, persecutionibus undique vexabuntur.

Archangelus Michael tuba canet, primoque statim clangore secundus ex progenie Davidis Messias veniet, quem Elias Propheta comitabitur. Tunc Judæi huc illuc effusi, animis iterum collectis, ad eum undique confugient. Quare territus Armillus in eos irrumpet, pugnam committet, & cæsus occumbet. Tum felix Messiæ Regnum, quod quammaxime Prophetæ ostentarunt; totusque terrarum orbis, morbis bellisque prorsus inde exturbatis, hortus Eden Judæorum solatio evadet. Hæc Judæi de Anti Christo, de quo vel inter ipsos variæ sententiæ. Singulas recensere non lubet.

Horum bellorum inter initium & exitum, seu, ut ajunt Hebræi, præsens inter & futurum sæculum, alii quadraginta, alii septuaginta, alii annorum quadringentorum, alii denique longe minus intervallum constituunt. Omnes tamen mortuorum resurrectionem, & perfectum Messiæ ac beatorum regnum nonnisi post Anti Christi interitum, futura defendunt. Qua in re & nobiscum conveniunt. Nostrorum vero Scriptorum plerique imperium, bella, & Anti-Christi persecutiones tribus tantummodo annis & sex mensibus (18) definiunt.

Mahometani etiam (19) suum Anti-Mahometum expectant, quem *Dejal*, nempe *Impostorem*, appellant, quemque gigantem monstro similem, uno oculo & supercilio in fronte media horridum, fingunt. Præterea Mahamedem Mehdy, ex Imanis duodecimum, a Deo, ut ajunt, viventem adhuc e terris sublatum, & in voluptatum loco hominibus invio constitutum, sub mundi exitum iterum adventurum putant, ut cum *Dejal* congrediatur, & id adversus illum perficiat, quod nos ab Elia adversus Anti Christum agendum credimus. Ad hæc, Jesum Christum Ducem supremum copiarum Imani fore, iterumque in orbem, ut in Anti-Mahometum pugnet, reversurum arbitrantur. Eo superato, eademque clade Gog & Magog affectis, uxorem ducet, & triginta seu quadraginta annis, non ut dominus, sed ut Imani Mahamedis Mehdy Procurator, totius terrarum orbis imperium geret; quibus elapsis, occumbet, & una cum Justis omnibus, vitæ iterum in sæculorum exitu restituendus, prope Mahometi sepulchrum tumulabitur. Judicium denique de omnibus pronunciabit, cum ad Christum hoc Judicium universale pertineat. Quantum de Anti Christi sub mundi exitum adventu fidea in plerisque terrarum nationibus inoleverit, per has fabulas comperimus.

Aliqui Judæorum Authores, quos inter Manasse Ben Israel (20), aliqui etiam e Protestantibus (21) Anti Christum, quomodo a Christi fidelibus expectatur, nunquam adventurum asseruere. Dogma hujusmodi inter fabulas recensent, quibus, ut ajunt,

(14) August. in Psalm. IX. 6. n. 24. *Ille servus peccati totam nequitiam & iniquitatem, quam omnes Pseudo-Prophetæ inchoaverunt, implebit est.* (15) Vide Maimonid de Rege Messiah. c. 2. (16) Gemar. Sanhedrin §. 35. (17) Hulsius de Theolog. Jud. lib. 1. par. 1. p. 52. (18) Vid. Daniel. VII. 25. XII. 11. Apoc. XI. 2. 3. (19) Chardin, Voyage de Perse 1. t. p. 192. Vide & Hesseum, & Iba Abassi. (20) Menasse Ben-Israel, de resurrect. l. 5. c. 5. p. 129. (21) Centuriatores Magdeburg. Ita & Beza in 2. Thessal. II. & Grot. in Apocal. XIII. 18.

ajunt, creduli Romanæ Communionis Christiani enutriuntur. Asserit Grotius (1), vel ipsum Paulum paulo post Jerosolymæ eversionem putasse, mundum ad exitum mox perventurum; Caligulam Anti-Christi Præcursorem, & Simonem Magum ipsum esse Anti-Christum. Pontificem denique, Ecclesiæ Catholicæ conspicuum caput, Anti-Christum esse; Communionem Romanam esse Babylonem; authoritatem, quam Petri Successores in Fideles obtinent, Regnum esse & imperium Anti-Christi, Authorum Protestantium plerique defenderunt (2). Quæ quidem ita a veritate abhorrent, ut vel ab eorum sapientissimis improbentur, & in iis, a quibus probantur, non aliam quam cææ simultatis speciem præseferant.

ARTICULUS II.

De Anti-Christi Notis.

AIT S. Hieronymus (3), *hunc esse morem Scripturæ sanctæ, ut futurorum veritatem præmittat in typis. Sicut igitur Salvator habet & Salomonem & cæteros Sanctos in typum adventus sui, sic & Antichristum pessimum Regem Antiochum* [adde Neronem, Domitianum, & id genus cæteros], *qui Sanctos persecutus est.* Ut igitur hujus perditissimi effingamus imaginem, merito ad notas illorum confugimus, qui veluti hujus Dei infensissimi hostis exemplaria a Sacra Scriptura exhibentur (4). *Hæc autem sub Antiocho Epiphane in imagine præcesserunt, ut Rex sceleratissimus, qui persecutus est populum Dei, præfiguraret Anti-Christum . . . unde & multi nostrorum putant ob sævitiæ & turpitudinis magnitudinem Domitium Neronem Anti-Christum fore.*

Patres & Interpretes tam Judæi quam Catholici de Anti-Christi persecutionibus adversus Sanctos explicarunt ea omnia, quæ de Gog & Magog adversus Israelitas bellis Ezechiel 38. & 39. enunciat. Quo etiam spectat Joannes in Apocalypsi 20. 7. cum narrat, post mille annorum Regnum, Satanam e carcere egressum decepturum plurimos, eosque adducturum, ut bello Sanctos insectentur, & Urbem dilectam obsideant; ex populis subinde Gog & Magog, a quatuor mundi finibus coactis, innumeras instar arenæ maris copias instructurum. Quas tamen Deus flammia e cœlo lapsis prorsus absumet, & Dæmonem, qui eas coegerit, & pseudo-Prophetas, qui eas deceperint, in sulphuris & ignis stagnum detrudet, ubi una cum bestia supplicio perenni torquebuntur.

Esto, Gog & Magog bellum adversus Israelitas ab Ezechiele prænunciatum, per Cambysis, seu Holophernis, vel Antiochi Epiphanis in Hebræos persecutiones ad literam impletum fuerit; certo constat, hoc Apocalypseus bellum potissimum ad ea mala referri, quibus Anti-Christus ante mundi exitum Catholicam Ecclesiam vexabit.

Ab Antiochi Epiphanis exemplari, quod a Daniele VII. 19. accepimus, perditionis filius, cujus meminit Paulus 2. Thessal. 2. perspicue nobis exhibetur. *De cornu illo*, ait Propheta Daniel loco cit. *quod habebat oculos, & os loquens grandia. Aspiciebam, & ecce cornu illud faciebat bellum adversus Sanctos, & prævalebat eis; donec venit Antiquus dierum, & Judicium dedit Sanctis Excelsi, & tempus advenit, & regnum obtinuerunt Sancti.* Vir autem ille, qui per cornu repræsentabatur, Deum conviciis impetet, Sanctos proculcabit, suoque arbitrio tempora & leges mutatum iri gloriabitur, ut Propheta per visionem intelligit. Sed tandem a supremo Judice ipsius potentia destruetur, & in æternum exterminabitur.

Idem Propheta VIII. 4. 10. 24. 25. Antiochum Epiphanem sibi rursus repræsentari percepit per speciem modici cornu, quod maximis incrementis auctum, in ipsum cœtum insurgere, stellas dejicere, & conculcare vidit: *Usque ad Principem fortitudinis* [ad Deum ipsum] *magnificatum est, & ab eo tulit juge Sacrificium, & dejecit locum sanctificationis ejus. Robur autem datum est ei contra juge sacrificium propter peccata: & prosternetur veritas, & faciet, & prosperabitur . . . usque ad vesperam & mane dies duo millia trecenti.* Quomodo, Antiocho Epiphane imperante, hoc vaticinium impletum fuerit, scimus; adhuc tamen, Ecclesiam insectante Anti-Christo, iterum implетum iri non ambigimus, ut ipse Daniel præferre videtur, eum, post tot tantaque mala ab eo cornu ad populi Dei perniciem invecta, mortuos resurrectione & Fideles æterna felicitate donandos scribat XII. 1. 2. &c. *Multi de his, qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt, alii in vitam æternam, alii in opprobrium, ut videant semper.* Quæ quidem verba de sola ad feliciorem fortunam migratione, nisi per vim torqueantur, ad literam nequeunt intelligi.

Zacharias XI. 16. Messiæ adversarium describens, *Ecce*, ait, *ego suscitabo Pastorem in terra, qui derelicta non visitabit, dispersum non quæret, & contritum non sanabit, & id quod stat, non enutriet, & carnes pinguium comedet, & ungulas eorum dissolvet. O Pastor, & Idolum, derelinquens gregem! gladius super brachium ejus, & super oculum dextrum ejus: brachium ejus ariditate siccabitur, & oculus dexter ejus tenebrescens obscurabitur.* Is erit Anti-Christus, id regnum ipsius: Regnum non modo in exteros, sed etiam in suos barbarum & injustum.

Perspicuas Anti-Christi descriptiones & a Novo Testamento accepimus. Jesus Christus Matth. XXIV. 4. 5. 11. 12. Impostores, qui se Messiam jactitantes in fraudem plurimos inducent, & pestem, famem, seditiones, terræmotus, bella, nonnisi initium imminentium dolorum, ultimæ diei præcessura prænunciavit. Tunc impii Justis dominabuntur, eosque crudeli morte afficient; boni plures scandalo afficientur; in Loco Sancto abominatio desolationis erit; tantaque ingruent mala, ut nisi dies illi propter electos minuantur, nemo salutem sit consecuturus. Falsi occurrent Christi, falsique Prophetæ, qui, si fieri poterit, electos etiam falsis signis in errorem adducent. Post ea omnia, Filius Hominis in sua Majestate adveniet. Hæc Regni Anti-Christi tempora.

Paulus in 2. ad Thessal. II. 3. ait. *Nisi primum revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui adversatur, & extollitur super omne quod dicitur Deus, aut quod colitur; ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tamquam sit Deus. Nunc*, addit, *quid detineat, scitis, ut reveletur in suo tempore. Nam mysterium jam operatur iniquitatis. Tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione adventus sui eum, cujus est adventus secundum operationem Satanæ in omni virtute & signis, & prodigiis mendacibus, & in omni seductione iniquitatis iis, qui pereunt, eo quod charitatem veritatis non receperunt.*

His notis designabitur Anti-Christus, in cujus imagine ab Apostolo expressa plures ex Antiquis (5) Neronem deprehendisse sibi visi sunt, ut crediderint Neronem esse vel Anti-Christum, vel ipsius Præcursorem; de quo etiam illud Apostoli 2. Thessal. 2. explicabant: *Jam mysterium operatur iniquitatis*; & brevi, post ipsum, Anti-Christum adventurum arbitrabantur (6). *Jam enim*, ait D. Hieronymus, *mysterium operatur iniquitatis,*

(1) Grot. in 2. Thessal. præfat. & in 2. Thessal. 11.
(2) Vide Malvend. lib. 2. cap. 1. de Antichristo.
(3) Hieron. in Dan. XI. 24.
(4) Idem in Daniel. XI.
(5) Victorin. in Apoc. Ambrosiast. in 2. Thessal. 11. Chrysost. hom. 4. in 2. Thessal. Hieron. ad Algas. qu. 11. August. de Civit. lib. 20. cap. 19.
(6) Vide Malvend. de Anti-Christo lib. 2. cap. 3. pag 63.

tis, hunc habet sensum: multis malis atque peccatis, quibus Nero mundum premit, Anti Christi parturitur adventus, & quod ille operaturus est postea, in isto ex parte completur. Autumarunt alii, Neronem aliquando e mortuis resurrecturum, & eum futurum Anti Christum, cujus sæpissime Scripturæ meminerunt (4).

Asserebant alii apud Augustinum de Civit. l. 20. c. 19. Neronem, adhuc viventem ignoto in loco, barbariem immanitatemque suam in Dei famulos certa die exercendam reservare. Victorinus Pesaviensis, Apocalypseos Interpres celeberrimus (5), qui sæculo tertio floruit, illud ejusdem Apocalypseos, *Vidi unum de capitibus bestiæ quasi occisum in mortem, & plaga mortis ejus curata est*, explicat de Nerone, quem eumdem esse putat, de quo Paulus 2. ad Thessal. II. 6. *Ut qui tenet imperium, teneat, donec de medio fiat. Et tunc revelabitur ille iniquus . . . cujus est adventus secundum operationem Satanæ.*

S. Martinus ita loquens inducitur a Severo Sulpitio Dialog. 2. de vita S. Martini, Neronem scilicet & Anti Christum ante mundi exitum adventuros; illum in Occidentem, ubi Idolorum cultum instaurabit; hunc vero in Orientem, ubi Templum & Jerosolymam iterum excitabit, ut ibi imperii sui sedem constituat. Anti Christum præterea enixe acturum, ut tamquam verum Messiæ populi sese sibi submittant, & bello tandem in Neronem illato, eumdem interfecturum prænunciat. Idem Sulpitius lib. 2. Histor. de Neronis adventu ambigens, *Dignus*, ait, *extitit, qui persecutionem in Christianos primus inciperet: nescio an & postremus explebit, siquidem opinione multorum receptum sit, ipsum esse Anti-Christum venturum.*

Ipsi Ethnici, Suetonio & Tacito testibus, Neronem minime occubuisse vulgarunt, cujus etiam nomine dicta sæpe proferebant, quasi certo adhuc viveret, & in maximam hostium perniciem esset reversuros. *Modo edicta*, inquit Suetonius in Nerone c. 57. *proferrent quasi viventis, & brevi magno inimicorum malo reversuri.* Aliquot post annos quidam nequissimus Nero surrexit (6), qui plurimos etiam seditiosos sibi adjunxit. At Calphurnius Asprenas, quem Galba Galatiæ & Pamphyliæ, ubi seditiosus ille plurimum profecerat, Præsidem constituerat, eumdem interfecit, cujus etiam caput, ut populis errorem adimeret, Romam & in Provincias jussit deferri.

Verum ad notas, quas de Anti-Christo Scriptura nobis exhibet, revertamur. Joannes in prima sua Epistola II. 22. *Qui*, ait, *negat Patrem & Filium, hic est Anti Christus.* Alibi etiam (7): *Omnis spiritus, qui solvit Jesum* [qui nempe Jesum, vel Messiam, vel Deum simul & hominem negat], *ex Deo non est, & hic est Anti-Christus, de quo audistis, quoniam venit, & nunc jam in mundo est.* Idem Evangelista Apocal. XI. 7. hæc habet de hoc nequissimo viro; quem designat nomine *bestiæ, quæ ascendit de abysso, quæ occidit duos testes* [Henoch nempe & Eliam], *quæ faciet adversus eos bellum, & vincet illos & occidet eos: & corpora eorum jacebunt in plateis civitatis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma & Ægyptus, ubi & Dominus eorum crucifixus est.* Delinebit subinde hanc bestiam Apocal. XIII. *habentem cornua decem, & super cornua ejus decem diademata, & super capita ejus nomina blasphemiæ, Draco* [seu Dæmonas] *dedit illi virtutem suam, & potestatem magnam, quod omnes adoraverunt Draconem, & bestiam, cui datum est os loquens magna, & blasphemias, & potestas facere* [idest pugnare] *menses XLII. cum Sanctis, & vincere eos, & quod adoraverunt eam omnes, qui inhabitant terram.*

Omnes hosce locos ad literam præcise de Anti-Christo intelligendos esse, asserere non audemus; plures enim dicendi modo allegoricos esse scimus. Cum vero Anti-Christus adhuc non venerit, perfecte de eodem prophetias explanare non possumus; quod tunc demum fiet, cum vitam ille peregerit: sicut de Jesu Christo Prophetiarum sensus nonnisi post ejus adventum, mortem, & resurrectionem omnino patuit. At freti eo exemplari, quod nobis a Scriptura exhibetur, asserere non ambigimus, Anti-Christum fore monstrum omni flagitiorum genere inquinatum, & ita ad sævitiem atque impietatem educatum, ut Caligulæ, Nerones, Domitiani, & perditissimi cæteri, si cum eo conferantur, inter innoxios sint recensendi. Illud vero majorem ingeret admirationem, quod vir nequissimus ita sanctitatem simulabit, ut plures Messiam reputaturi, alii veluti Deum adoraturi sint. Idcirco Patres (8) hypocritam, & deceptorem omnium maximum futurum esse tuentur. Quare etiam illud Jobi XXXIV. 30. de eo usurpant: *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.*

Ut tot ac tanta, quæ Scriptura memorat, signa gerat, utique nonnisi Dæmonis ope præstanda, peritissimus veneficus sit oportebit (9). Patres & Interpretes de eo quoque usurpant, quod de nimiis Antiochi Epiphanis divitiis Daniel XI. 2. scribit; imo illum ab Anti-Christo opibus superandum addunt, quod in regiones remotissimas suum protrahet imperium, ac bellis felicissime gestis, Templa & loca sacra diripere non abstinebit. Ope Dæmonis plurimos thesauros abditos scrutabitur & consequetur, omnique tandem flagitiorum & libidinum fœce inquinabitur. Hæc omnia quibusdam Danielis nituntur verbis, quæ ad literam de Antiocho Epiphane explicantur, & Anti-Christo etiam accommodari possunt. Nil tamen certo exploratum asserere audemus; nimium enim quis periclitatur, cum de rebus futuris, quin peculiari revelatione didicerit, sermonem instituit.

ARTICULUS III.
De Nomine seu Charactere Anti-Christi.

JOannes in Apocalypsi XIII. 17. hæc habet: *Bestia faciet omnes pusillos & magnos, & divites, & pauperes, & liberos, & servos habere characterem in dextera manu sua, aut in frontibus suis, & nequis possit emere, aut vendere, nisi qui habet characterem, aut nomen bestiæ, aut numerum nominis ejus. Hic sapientia est. Qui habet intellectum, computet numerum bestiæ. Numerus enim hominis est, & numerus ejus sexcenti sexaginta sex.* Multi hic multa. Vulgo tamen creditur hic numerus sexcentorum sexaginta sex juxta valorem numeri, literas nominis Anti-Christi designare; etenim apud Hebræos, Græcos & Latinos, elementa ad numeri valorem usurpantur. Ex. gr. I. Latine valet 1. V. 5. X. 10. C. 100. IↃ. 500. CIↃ. 1000.

Primo hic quærendum, an nomen Anti-Christi Hebraice, Syriace, Græce, Latine, an alio sermone scribendum sit; qua enim lingua Anti-Christus locuturus sit, ignoramus: præterea, nomen illud Personæ sit, an Dignitatis; quod illi ab Asseclis seu ab amicis delatum erit, an quod pro criminum & cædium merito sibi adsciscet: de-

(4) Hieron. in Dan. XI. *Multi nostrorum putant, ob sævitiæ & turpitudinis magnitudinem Domitium Neronem Antichristum fore.* (5) Vid. Petav. in Apocalyp. XIII. 3. (6) Tacit. lib 7. & 18. Annal. Vide & Sueton. in Neron. (7) 1. Joan. IV. 3. & 2. Joan. ℣ 7. (8) Vide Hyppolit. Mart. lib. de Antichristo; Cyril. Jerosol. Catech. 15. Gregor. Magn. lib. 11. in Job cap. 17. Damascen. lib. 4. de Fide orthodoxa cap. 27. (9) 2. Thessal. II. Vide Iren. lib. 5. cap. 28. Vide & Interpretes ad Apocal. 21. & Malvend. lib. 6. de Antichristo cap. 4.

denique locus iste de ipso Anti-Christo explicandus sit, an vero in iis implendus, qui infensissimo huic Dei inimico velut exemplaria & præcursores prævivere. Hærent nonulli, ipsum Anti-Christi nomen numerus ille DCLXVI. designet, an charnEterem, a Viri perdiuissimi asseclis in fronte præferendum. Nonnulli demum hujusmodi Anti-Christi characterem in signo quodam seu monogrammate, vel in quibusdam literis, aut sententiis constitutum iri putant, ut apud Veteres servorum profugorum frontes interdum Heri obsignabant.

Tot inter varias sententias, quidnam hac in re statuamus, nmbigimus: nihilominus vetustioribus & plerisque Scriptoribus adhærentes, vel in Anti-Christi, vel in alicujus ex crudelissimis Ecclesiæ persecutoribus, Diocletiani videlicet, seu Juliani Apostatæ, nomine hunc numerum sese nobis oblaturum arbitramur: quem quidam in aliquibus nominibus Hebraice, Græce, & Latine translatis invenere. Hebraice v. gr. (10) *Elion Adonai Jehovà Hakkadosch*, nempe *Altissimus Dominus Deus Sanctus*; seu (11) *Abinu Hakkadosch Apipi*, noster S. Pater Papa; seu

רומיית Romiit.
400. 10. 50. 40. 6. 200. *Romana*.
Summa 666.

לולתר Lulter.
200. 400. 30. 6. 30. *Lutherus*.
Summa 666.

Plurima id genus nomina sane possent inveniri.

Operam omnino perdimus, si necessario incertum, quod vel per solam revelationem, vel per ejus eventum tantummodo sciri potest, divinare velimus. Præterquam quod Hebraici sermonis Periti, Hebraicis elementis numericum valorem ætate Joannis Evangelistæ nondum accommodatum fuisse putant (12): quem morem sunc addunt invaluisse, cum mysteria literis invicem collatis Cabalistæ quærere cœperunt. Cujus quidem inventionis apud veterem Bibliorum textum nulla mentio, ubi numeri nunquam per numericas literas, sed per ipsa numeros exprimentia verba semper referebantur.

Plura quidem, sed ejusdem ambiguitatis, quæ Anti-Christo tribuunt, nomina a Græcis exhibentur. Tria ab Irenæo l. 5. c. 3. recensentur

Ε Υ Α Ν Θ Α Σ Evanthas.
5. 400. 1. 50. 9. 1. 200. *Floridus*.
Summa 666.

Λ Α Τ Ε Ι Ν Ο Σ. *Latinus*.
30. 1. 300. 5. 10. 50. 70. 200.
Summa 666.

Τ Ε Ι Τ Α Ν. *Titan*.
300. 5. 10. 300. 1. 50. Gigas.
Summa 666.

quorum nominum literæ, si numericum earumdem valorem supputemus, summam DCLXVI. implent. Primasius & falsus Hippolytus afferunt.

Α Ρ Ν Ο Υ Μ Ε. *Arnoume*.
1. 100. 50. 70. 400. 40. 5. Recuso.
Summa 666.

Alius exhibet

Λ Α Μ Π Ε Τ Ι Σ. *Lampetis*.
30. 1. 40. 80. 5. 300. 10. 200. Fulgens.
Summa 666.

seu Ο Ν Ι Κ Η Τ Η Σ. *O Nicetes*.
70. 50. 10. 20. 8. 300. 8. 200. Victor.
Summa 666.

Seu

Κ Α Κ Ο Σ Ο Δ Η Γ Ο Σ. *Kakos Odegos*.
20. 1. 20. 70. 200. 70. 4. 8. 3. 70. 200. Malus Dux.
Summa 666.

Seu *Alethes blaberos*, vere noxius; seu *Palai-bascanos*, olim invidus; seu *Amnos adikos*, Agnus injustus. Tichonius, ac deinde Primasius, proferunt *Antemnus*, quæ vox proprie nihil significat. Alii, puta Clictovæus, Genebrardus, Hentenius, in nomine *Mahumedis*, Græce scripto, numerum DCLVI. invenere; alii in Genserico, *Gensericus*, Vandalorum in Africa Rege. Grotius demum in *Oulpios*, quo nomine Trajanus appellatus est

Ο Υ Λ Π Ι Ο Σ. *Ulpius*.
70. 400. 30. 80. 10. 70. 6.
Summa 666.

Studium utique inane, & inutiles notæ, quas hic tantum recensuisse nos forte pœniteat.

Numerus DCLXVI. apud Latinos in variis nominibus occurrit. Haimo, Anselmus Laudunensis, Rupertus, & alii legunt: *Dic, Lux*: quasi Anti-Christus de se sit dicturus: *Ego sum lux*. Bossuetius Meldensis Episcopus, historice Apocalypsim explicans, Diocletiano accommodans, quod nos Anti-Christo, legitque: *Diocles Augustus* DCLXVI. Diocletianum, antequam imperaret, *Dioclem* vocatum constat. Legit De la Cherardie: *C. F. Julianus Cæsar Athens*, seu Anti-Christus DCLXVI. Brevius etiam *C. F. Julianus Cæsar Aug.* IↃCLVVVI. ut hujus Imperatoris nomen in nummis & inscriptionibus legebatur. Hæc omnia nomina juxta valorem, quem Latinis literis tribuunt, summam DCLXVI. adimplent. At Joannem, qui Græce scripsit, Latinis elementis allusisse, nosque ea de re monitos non voluisse, credemus?

Qui Bestiæ, seu Anti-Christi Characterem ejus nomen non fore putant (13), sed symbolum seu notam quamdam, qua ejus asseclæ obsignabuntur, adhuc inter se ipsi non conveniunt; alii enim in verbo quodam, v. gr. Creatori renuncio, recuso baptismn; vel in signo, Cruci a Christifidelibus ab Ecclesiæ exordio hucusque adhibitæ opposito, illud constituunt. Alii vero Anti-Christum insignia gentilitia, seu speciosum aliquod signum inventurum putant, quibus suum cælabit annulum, vexilla ornabit, milites distinguet, vel suorum omnium frontes obsignabit, veluti Christiani Imperatores suum *Labarum* monogrammate *Christi* decoraturi XP. initiales nempe nominis Christi Græce scripti literas, intexebans.

Quæ omnia plane satis incerta: quomodo enim numerus DCLXVI. quo præcipua loci hujus difficultas nititur, ibi futurus sit, minime Authores ostendunt. Cum Irenæo lib. 5. cap. 30. igitur concludamus, satius esse tot prædictionum exitum opperiri, quam in ambiguis nominum, de quibus nisi post eventum nunquam constabit, conjecturis tempus insumere; licet enim feliciter divinaremus, minime tamen illud assequeremur, ut conjecturam nostram pro certa, præter revelationem, venditaremus. Qualibet autem notitia, quæ neque nos neque cæteros certos constituat, vera utique cognitio non est reputanda. Ea scientia potior sæpe inscitia est; hæc enim arrogantiam removet, illam vero, licet ambiguam atque incertam, sæpe superbia comitatur.

(10) עליון אדני יהוה הקדש Elion, Adonai, Jehova Akadosch.
300. 4. 100. 5. 5. 6. 5. 50. 10. 50. 4. 1. 50. 6. 50. 30. 70. *Altissimus, Dominus, Deus Sanctus*.
Summa 886.

(11) אבינו הקדושא אפיפי Abinu Hakkedoscha Apipi.
10. 50. 10. 80. 1. 1. 300. 2. 4. 100. 5. 6. 50. 10. 2. 1. *Pater noster sanctus Papa*.
Summa 686.

(12) Mercer. & Bertram. thesaur. radic. Malvenda lib. 8. cap. 17. p. 433. de Anti-Christo.

(13) Vide, si lubet, Malvend. lib. 8. cap. 18. de Anti-Christo pag. 438. & sequ.

ARTICULUS IV.

Tempus venturi Anti Christi,

IPso Pauli ætate impostores erant, qui ad Fidelium terrorem diem Domini jamjam adventurum prædicabant. *Rogamus vos, Fratres*, ait Apostolus 2. ad Thessalonicenses 2. 1. *per adventum Domini nostri Jesu Christi, & nostræ congregationis in ipsum, ut non cito moveamini a vestro sensu, neque terreamini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per Epistolam, tamquam per nos missam, quasi instet dies Domini. Nequis vos seducat ullo modo, quoniam nisi venerit discessio primum, & revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui adversatur & extollitur supra omne, quod dicitur Deus, &c.* Joannes in 1. Epist. ad Discipulos ita scribit c. 2. 18. *Filioli, novissima hora est, &, sicut audistis, quia Anti-Christus venit, & nunc Anti Christi multi facti sunt; unde scimus, quia novissima hora est.* Et cap. 4. 3. *Omnis spiritus, qui solvit Jesum, ex Deo non est; & hic est Anti-Christus, de quo audistis, quoniam venit, & nunc jam in mundo est.* Hinc videre est, quo pacto priores Ecclesiæ Fideles & Christi & Anti-Christi adventum proxime opperirentur.

Viennensis & Lugdunensis in Galliis Ecclesiæ sævitiam, qua Marcus Aurelius sæculo secundo Ecclesiam insectabatur, ingementes, ad Asiæ Fideles dederunt apud Eusebium l. 5. hist. Eccles. c. 1. Epistolas, quibus Dæmonem in Sanctos persecutionem jam instituisse, & suas vires & malitiam, quibus quamprimum in Fideles omnes irrupturus erat, quodammodo experiri, ferebant. Nos belli, quod citissime nobis est illaturus, jam veluti præludia conspicimus.

Judas Syrus apud Euseb. l. 6. Eccl. Hist. c. 6. qui sub Severo Imperatore florens scripsit in Danielem, hujus Principis adversus Fideles tyrannidem videns, Anti Christum jam prope venturum asseruit; quem & Tertullianus ejusdem sæculi Author in lib. de fuga in persecut. c. 2. jam proximum testabatur: *Anti-Christo jam instante, & in sanguinem, non in pecunias hiante.* S. Cyprianus, qui Gallo & Volusiano imperantibus degebat in vivis, Fideles ad persecutiones constanti animo perferendas hortatus est, eosque monuit, ut, quoniam Mundi exitus & Anti-Christus imminebant; de sola æternitate cogitarent (1): *Scire debetis, & pro certo tenere, occasum sæculi, atque Anti Christi tempus appropinquasse, ut parati omnes ad prælium stemus, nec quidquam nisi gloriam vitæ æternæ, & coronam confessionis Dominicæ cogitemus.*

Arianismo late grassante, *Necesse est*, inquit Hilarius contra Auxent. n. 5. *in ipsam nos ætatem Anti Christi incidisse.* Eidem fere opinioni Basilius Magnus Epist. 71. & Ambrosius (2) subscripsere, quamvis suam sententiam ambigue proferant. S. Hieronymus (3), tam multis, quibus Romanum Imperium sua ætate affectum erat, calamitatibus commotus, Anti Christum, virum illum perditissimum, ab Jesu Christo spiritu oris interficiendum, cito venturum scripsit. S. Martinus apud Sulpitium Severum (4), Anti-Christum tunc temporis jam natum asseruit, qui statim ac adolevisset, sese noscendum exhiberet, & imperium occuparet. S. Chrysostomus bella, calamitates, terræmotus, charitatis remissionem, Mundi quam primum desitori præludia credebat (5); & orbem veluti morientem doloribus obrutum, ac terrore, morte imminente, confectum appellabat.

S. Gregorius Magnus non longe esse mundi Interitum pluribus in locis asseruit. Omnia nobis, ajebat, pestes, bella, terræmotus, gentium seditiones, populorum calamitates extremam diem jam prope venturam portendunt. Quamvis vero mundus a nobis discedat, discedentem pro viribus sequimur quasi vel ille vel nos perpetuo maneamus (6). Bernardus in Psal. xi. serm. 6. inter Ecclesiæ Patres recentissimus, ex tot, quæ ingruebant, flagitiis mundi exitum in limine esse colligebat. Veterum traditio de mundi fine post mille annos a Christi nativitate futuro, circa decimum sæculum ad loca sancta & Monasteria erigenda plurimos compulit, ut facultatibus ante diem ultimum dimissis, rebus hisce soluti coram supremo Judice sisterentur.

Paschalis II. (7) anno MCV. Concilium Florentinum coegit ex quadraginta supra trecentos Episcopis, ubi Fluentium Florentiæ Episcopum damnavit, quod Anti-Christum jam natum protulisset. Abbas Joachim duodecimo sæculo Anti-Christum post annos LX. venturum credidit. Arnaldus de Villanova venturum statuit anno 1326. Petrus Alliacensis Cardinalis, & Episcopus Cameracensis, ex suis Astronomicis meditationibus anno 1789. proditurum definivit; Cardinalis Cusanus 1700. seu 1734. Joannes Picus Mirandulanus 1994. Franciscus Meletius 1530. seu 1540. Joannes Parisiensis 1360. Hieronymus Cardanus 1800. nonnulli denique Germaniæ Fanatici, anno 1533. Anti-Christum adventurum scripsere. S. Vincentius Ferrerius sæculo decimoquinto scripsit ad Benedictum XIII. quem genuinum Pontificem (8) colebat, Anti-Christum in limine esse, cujus ortum jam inde a novem annis ipse a pio quodam Heremita didicisset; idque plurimorum, qui idem per auditum acceperant, & complurium Dæmonum, qui inter energumenorum adjurationes id fateri coacti fuerant, testimonio confirmat.

Has fere omnes prædictiones falsas ex eventu deprehendimus; cæteras vero non solidiori nixas fundamento, merito judicamus. Hinc est, quod Concilium Lateranense ultimum Concionatoribus omnibus etiam futuris, ne Anti-Christi adventum, seu Mundi exitum in posterum statuerent, interdixit (9): quod utique præstari ab iisdem non posset, quin & in temeritatis notam inciderent, & Scripturæ adversarentur, ex qua hæc accepimus: *Non est vestrum nosse tempora, vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate* Act. 1. 7.

Iniquitatis mysterium sua ætate jam cœpisse perfici, Paulus asseruit 2. Thessal. 11. 3. &c. nosque tui Neronem, quod suum imperium sceleribus cumularit, ab Apostolo designari, ex Veterum plurimis (10) jam satis intelligimus. Thessalonicensibus addit Apostolus, Anti Christum tunc temporis nondum venisse, quod *discessionem* seu *apostasiam primum venire* oporteret. Per quæ verba populorum adversus Romanum Imperium seditionem, & Imperii ejusdem eversionem præferri quidam ferunt; quidam vero, Fidelium schisma, hæreses, & ab Ecclesia Matre defectionem indicari asserunt. Teste demum ipso Christo, Evangelium in omnes omnino regiones inferri prius oportet; *Prædicabitur hoc Evangelium Regni*

(1) Cyprian. Epist. 66. ad Tibaritanos. Vide & ad Fortunatum Ep. 55. *Et in fine, atque consummatione Mundi Anti-Christi tempus infestum appropinquare nunc capit, &c.* (2) Ambros. l. 10. in Luc. c. 3. & Orat. de obitu Fratris sui Satyri: *Raptus est, ne totius orbis excidia, mundi finem videret.* (3) Hieron. ad Ageruchiam (4) Sulpit. Dialog. 1. *Non esse autem dubium, quin Antichristus malo Spiritu conceptus esset, etiam in annis puerilibus constitutus, atque legitima sumpturus imperium.* (5) Chrysost. hom. 11. in Jo. circa finem. (6) Gregor. Magn. l. 4. ep. 34. & ep. 38. & hom. 1. in Evangel. (7) Vide Hieronym. Vielm. lectione 6. de sex diebus conditi orbis; & Malvend. de Antichristo l. 2. c. 37. & 38.
(8) Dies 27. Julii Epistolæ appositus est, ann. 1412. (9) Concil. Lateran. c. 11. *Supernæ Majestatis*, &c.
(10) Hieronym. in Dan. et Aug. l. 20. de Civit. c. 19. Victorin. in Apoc. atque alii.

qui in universo Orbe, in testimonium omnibus Gentibus; & tunc veniet consummatio Matth. 24. 14.

Tres hi loci, *Mysterium jam operatur iniquitatis*; *Discessio* seu Apostasia *primum venerit, oportet*: *Prædicabitur hoc Evangelium Regni in universo orbe .... & tunc veniet consummatio*, quid significent, Patres atque interpretes non conveniunt. Plures enim primum de Neronis Imperio; secundum de Judæorum in Romanos defectione; denique de Templo, & Urbe Jerosolymitana a Romanis eversa ultimum explicant. Omnes tamen his verbis ea, quæ Anti-Christi adventui præitura sunt, alio sensu designari posse consentiunt, cui quidem sententiæ plerique Veterum & Recentiorum subscribunt.

Antequam igitur homo peccati se exhibeat, per hæreses & morum corruptionem iniquitatis mysterium perficiatur, & penitus impleatur, oportet: hinc Servator ajebat Luc. 18. 8. *Verumtamen Filius hominis veniens, putas, inveniet fidem in terra?* Præterea Romanum Imperium per Regnorum & Provinciarum secessionem, & populorum sibi obtemperantium seditiones, necesse est evertatur; & in regionibus omnibus Evangelium prædicetur, ut omnes veritatis lumine perfundi possint, & nemo, quod Fidei non adhæserit, excusationem ferat.

Plura ex his, quæ attulimus, exitu jam probata perspicimus: Charitatem videlicet infirmatam, & in Fidelium plerisque jam prope extinctam; Fidem & Veritatem ab innumeris hæresibus oppugnatam; concordiam per schismata scissam; Regna & Provincias ab Ecclesia Catholica penitus sejunctas; dogmata enervata; pietatem interitui proximam; errores, flagiria, morum denique omnium fere ubique grassantem corruptionem. Quæ omnia mysterium iniquitatis in Ecclesia impleri utique ostendunt. An vero illud eo pervenisse, quo Christus denunciat, & quo Paulus perventurum prædixit, temere asseramus? Apostoli ætate impleri quidem cœperat; at quando implendum omnino sit, quis nobis aperuit? Christi adhuc Ecclesia plurimos numerat, qui constanti Fide & fervida Charitate instructi, ad sæculi flagitia non defluxere, plurimos adhuc Homines Dei recenset, qui coram Baal minime procubuere. Si hæresis, schisma, & Mahomedis nequitia Fideles innumeros ab Ecclesia extorserunt, divinitus actum est, ut, America detecta, innumeri pariter earum regionum incolæ ad Fidem accederent. Hæreses præterea ad scientiam Ecclesiasticam instaurandam, ad Pastorum fervorem excitandum, & Fidelium pietatem augendam contulerunt. Hinc de proximo Anti-Christi adventu nil jure concluditur.

Licet autem Romanum Imperium, quod Provinciæ, Regna, & populi innumeri ab eo deficientes, ejus quoque jugum excusserint, valde infirmatum videatur, nihilominus eversum penitus non est. Existit adhuc in Germanico Imperio, cujus Imperatores veterum Cæsarum legitimi successores sunt. An hujusmodi Imperium omnino ante Anti-Christum delendum sit, quodve temporis intervallum inter hujus adventum & illius eversionem necesse est intercedat, nobis Deus non aperuit. Si non omnino evertendum, sed tantum sit infirmandum, quo perventura est ea infirmitas, ut inde proximum Anti-Christum eruamus? De his omnibus neque revelatione, neque traditione quidquam accepimus, quod certam notitiam afferat, & nostram ambiguitatem tollat.

Quamvis denique in omnes, quarum apud nos cognitio, regiones Evangelium forte delatum sit, nullum prorsus populum adhuc nos latere, quis asserat? Sunt qui ultra meridionalem Oceanum regionem adhuc late detegendam asserant. Esto tamen, nulla regio notitiam nostram effugerit, quis Fidei Præcones in omnes penitus Asiæ & Africæ oras se contulisse affirmet? Plurima esse remotissima loca, quo peregrini nunquam pervenere, & a nostris Geographis ignorantur, omnes conveniunt. His ne igitur Evangelii Præcones Fidem nunciaverint? Scimus ne præterea, ad quem usque modum Deus populis nunciari, cognosci, & Evangelium exerceri decreverit? An sufficiet, plurimos audire, quin excipiant, vel a multis rejectum ab aliis excipi ac servari certo quodam tempore, itaut singuli, quos Deus beatitudini destinavit, æternam consequantur felicitatem? Quamvis igitur Scriptura Anti-Christi præsagia nos doceat, quo tamen tempore venturus sit, penitus ignoramus: quare non modo ejus adventus annum, sed neque sæculum statuere audemus.

ARTICULUS V.

De origine, Ortu, & Educatione Anti Christi.

EX Judæorum genere Anti-Christum egressurum, Patres omnes & Interpretes conveniunt. Author sub S. Hippolyti nomine vulgatus de consumat. Mundi, sicut, inquit, Christus ab Judæis, ita ab iisdem Anti-Christus prodibit. Hilario Diacono teste in 2. Thessal. 2. circumcidetur, & inter Judæos orietur, ut populus ille illum sequatur, eique se suasque res omnino committat. S. Hieronymus in Daniel. XI. illud Danielis explicans, *Ascendet in modico populo*, Anti-Christum ab Judæis oriturum fert: *Consurgere debet Anti-Christus de modica gente, idest de populo Judæorum.* Quamvis autem, subdit ibid. Judæorum nemo toti unquam orbi imperaverit, Anti-Christus omnibus regionibus imperabit: *Nullus Judæorum, absque Anti-Christo, in toto unquam orbe regnavit.*

Uno consensu & Patres & cæteri, Anti-Christi parentes ex Tribu Dan futuros arbitrantur; quo sensu accipiunt illud Jeremiæ VIII. 16. *A Dan auditus est fremitus equorum ejus; a voce hinnituum pugnatorum ejus commota est omnis terra; & venerunt, & devoraverunt terram & plenitudinem ejus, Urbem & habitatores ejus.* Illud Jacobi pariter Gen. 49. 16. explicant: *Dan judicabit populum suum, sicut & alia Tribus in Israel. Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens ungulas equi, ut cadat ascensor ejus retro.* Putant denique, Joannem Evangelistam Apoc. 7. 5. cum Tribus Israel recenseret, Tribum Dan idcirco omisisse, quod ex illa Anti-Christum egressurum agnosceret.

Hi equidem Textus, hæc argumenta neque perspicua sunt, neque convincunt; & sine Patrum consensu, ad Anti-Christum credi nequeunt pertinere. Licet autem ea sententia tot asseclas numeret; nihilominus Bellarminus (1), nonnisi probabilem, & eorum Textuum allegoricam explanationem habendam censet. S. Irenæus (2), Pseudo-Hippolytus (3), S. Ambrosius (4), S. Augustinus (5), Theodoretus (6), S. Gregorius Magnus (7), Author Tractatus de Anti-Christo, qui inter Augustini opera occurrit, & S. Prosper (8), Anti-Christum ex Tribu Dan oriturum defendunt. Cretas vero, Beda, Primasius, Rupertus, Haimo, aliique non pauci Apocalypseos Interpretes, Joan-

(1) Bellarm. l. 3. c. 12. de Summo Pontifice. Vide & Suarez tom. 2. disput. 54. sect. 2. (2) Iren. l. 5. advers. hæres. c. 18. *Hieremias Tribum, ex qua veniet, manifestavit, dicens: De Dan audivimus vocem velocitatis equorum ejus*, &c. (3) Pseudo-Hippol. orat. de consumm. mundi: *ille certe* (Anti-Christus) *nasciturus est ex Tribu Dan.* (4) Ambros. lib. de Benedict. Patriarch. cap. 7. & in Psal. XL. (5) August. q. 22. in Josue: *Talia dixit de isto Dan, ut de ipsa Tribu existimetur exsurrecturus Anti-Christus.* (6) Theodoret. qu. 109. in Genes. (7) Gregor. Magn. l. 31. in Job c. 18. *Nonnulli enim de Tribu Dan venire Anti-Christum ferunt*, &c. (8) Prosper, de promission. p. 4.

Joannem Tribum Dan præteriisse ferunt, quod ex ea Tribu Anti-Christus sit egressurus (9).

Ad hujus opinionis confirmationem ajunt, Tribum Dan trans Euphratem vel Babylone, vel in Babylonia adhuc existere, ibique Anti-Christum oriturum, & Imperium auspicaturum. Cui sententiæ, addit Hieronymus in Dan. xi. unanimis Patrum & Interpretum Catholicorum consensus favet: *Nostri interpretantur hæc omnia de Anti Christo, qui nasciturus est de populo Judæorum, & de Babylone venturus*. Quare qui post Hieronymum scripsere, eidem opinioni subscribunt. Aretas etiam, cujus est apud nos Commentarium Græcum in Apocalypsim (10), Anti-Christum a regione trans Euphratem venturum asserit. Cum vero Babylon ad nihilum ferma redacta sit, & mille amplius ab hinc annis adeo suis ipsius obruta ruinis, ut, ubi quondam condita fuerit, ne vestigium quidem exhibeat, qui Babylone Anti-Christum oriturum volunt, vel eam urbem rursus ædificandam arbitrentur, vel mystico & allegorico sensu Babylonem accipiant, oportet. Lactantius Anti-Christum e Syria ducit: *Orietur ex Syria, malo Spiritu genitus, eversor ac perditor generis humani*.

De Anti-Christi patre inter Scriptores non convenit. Dæmonem ex perditissima fœmina (11) Anti-Christi parentem fore quidam scripsere. Neque ea opinio nobis admirationem ingerat; Veterum enim plurimi (12) a Dæmone posse fœminas gravidari, imo & plures gravidatas sentiebant. De Angelis filiarum hominum amore captis, & de Gigantibus ante diluvium ex eorumdem concubitu genitis, nonnulli Patres quid scripserint, scimus. Authores ex veteribus & ex recentioribus innumeri, incuborum & succuborum, maribus & fœminis noctu illudentium, Dæmonum meminere. Neque præstantissimi desunt Scriptores, qui fœminas implendi virtutem Dæmoni tribuant, non quod per se ipsum id præstet, sed per semen ab aliquo homine ereptum, & in fœminam callide infusum.

Philosophorum argumentis hanc opinionem facile refelleremus, si hæc id exposceret Dissertatio. Quin vero ad Physicen confugiamus, hæc utique sententia Servatoris nostri ex Matre Virgine orti prodigium evertit, & vehementer infirmat. Si enim Dæmonis ope, præter miraculum, quin viro hæreat, mulier gravida fieri potest, cur & Angeli industria id præstari non valest? Si vero Angelus & Dæmon ea in re virtutem suam exerceant, ruit protinus argumentum, quo Jesum Christum, quod ex Virgine ortum duxerit, Messiam & Deum probamus. Hoc autem miraculum ita omnium vires exhaurit, ut, Augustino teste (13), neque a Dæmone, neque a cæterorum quolibet præstari valeat. Constat itaque, a Dæmone arte ea, quæ præsertur, nullum hominem procreari posse, ac propterea neque Anti-Christum ex matre, quæ viri consuetudine usa non fuerit, proditurum.

Putant alii, Anti-Christum non hominem fore, sed Dæmonem humana carne indutum: *Unus de hominibus, in quo Satanas habitaturus sit corporaliter* (14); alii vero & Dæmonem simul & hominem fore, vere humana natura ex anima & corpore præditum, & vere etiam Dæmonem, quod Satanas, veluti anima corpus, eum quodammodo animaturus sit. Porro, ait Hilarius Diaconus (15), sicut Jesus Christus in assumpta humanitate Divinitatis suæ majestatem editis prodigiis ostendit; ita Dæmon in Anti Christo falsis signis Deum esse illum demonstrare conabitur. Quin & virgine matre, non secus ac Christus, juxta falsi Hippolyti opinionem, se natum Diabolus ostentabit, quamquam Christus veram, ille vero phantasticam carnem sit suscepturus (16).

Opiniones has Philonis (17), Origenis (18), Tertulliani (19), Rabbinorum (20), aliorumque, Dæmones videlicet & Angelos naturam posse humanam assumere, si refellere velimus, plus nimio Dissertatio erit producenda. His itaque prætermissis, ea præferenda est sententia, quam probat Ecclesia, & Chrysostomus (21), Theodoretus, Theophylactus, Rabanus Maurus (22), & vulgo omnes docent, Anti-Christum nempe verum fore hominem, qui Dæmoni, ut in Fideles omne crudelitatis ac malitiæ genus exerceat, omnino obsecundabit. Porro sicut Jesus Christus nobis salutem allaturus, naturam humanam nostrasque infirmitates assumpsit; ita Satanas eum inter homines secernet, quem, ut homines decipiat, sibique Messiæ nomen vindicet, suæ malitiæ maxime accommodum judicabit.

Qui docent, Anti-Christi matrem omnium fœminarum libidinosissimam fore (23), seu illum oriturum ex incestu patris cum filia, vel filii cum matre, vel fratris cum sorore, vel demum ex matre voto ac sacramento virginitati obstricta, ipsi sibi constare non possunt. Si ex matre perditissima & famæ jam deploratæ ortum ducturus est Anti-Christus, quomodo sese Virgine satum jactabit, ut Messias valeat reputari? Quomodo etiam ex Judæis Parentibus generandus, si matrem religiosa professione Deo mancipatam est habiturus, cum Judæi virginitatem profiteri minime soleant?

Sunt qui affirment (24), illam sub ementita solitudine, pietatis ac puritatis specie corruptissimos mores ita Dæmonis ope occultaturam, ut ipsi ejus cognati & familiares nil tale de ea cogitent. Addunt præterea, ex iis incognitis viris, qui secreto ad eam accedent, quibus sui copiam faciet, hominem peccati, quin ejus patrem agnoscat, concepturam; & filium illum maledictionis fructum formandum, possidendum, & a Dæmone gubernandum, divino miraculo de se adhuc virgine genitum promulgaturam. At quibus fraudibus & mendaciis suo testimonio fidem acquiret? Si Matris Jesu Christi virginitas infirmis adeo argumentis innixa fuisset, eorum, qui Servatori crediderunt, Judæorum fidem sibi ne comparasset?

Rabanus Maurus Opusc. de Anti-Christo ex parentibus consuetis Anti-Christum oriturum, in peccato & per peccatum concipiendum, & veluti ex peccatis compingendum putat; in peccatis præterea versaturum, ut ejus horoscopus, quo peccati homo prædicitur, impleatur. Dæmoni permittet Deus, ut a conceptione Anti-Christo potitus, illum ad extremum usque spiritum non relinquat. Ut enim Spiritus Sanctus in Virginem purissimam infusus, donis suis eam cumulavit, & in ipsius utero vitæ & sanctitatis germen effinxit, ut fructus, quem peperit, Sanctitas ipsa & esset & diceretur

(9) Vide Malvend. lib. 2. c. 11. & seq. de Anti-Christo, ubi citat Eucher. in Genes. xlix. Alcuin. qu. in Genes. Raban. Opuscul. de Anti-Christo; alios plurimos. (10) Aretas in Apoc. ix. (11) Lactant. l. 16. c. 17. *Alter Rex orietur ex Syria, malo spiritu genitus*. Sulpit. Dialogo 2. de S. Martino. Hieron. in Isa. xvi. *Consummato Anti-Christo, & parente ejus Diabolo*. Beda in Apoc. xiii. Author lib. de Antichristo, inter opera S. Augustini. (12) Vide Bellarm. l. 3. de Romano Pontif. c. 12. Malvend. de Anti-Christo, l. 2. c. 5. Valles. de Sacra Philosoph. c. 8. (13) August. Ep. olim 3. nunc 137. cap. 4. n. 13. (14) Hieron. in Daniel. vii. Ita & Beda in Apoc. xiii. (15) Ambrosiast. in 2. Thessal. ii. (16) Hippolyt. de Consumm. mundi. (17) Philo, de Gigantib. p. 286. &c. (18) Origen. tom. 2. in Joan. Vide & Hier. in Agg. 1. (19) Tertull. l. 3. cont. Marcion. c. 9. & de carne Christi cap. 3. (20) Vide Lyran. in Josue 21. 4. &c. (21) Chrysost. in 2. Thessal. ii. Theophyl. ibid. Theodoret. (22) Raban. Opuscul. de Anti-Christo. (23) Vide Pseudo-Hippol. Orat. de consumm. mundi; Ephrem Syr. serm. de Anti-Christo; Damascen. l. 4. de Fide c. 27. (24) S. Hildegardis, ex Christi revelatione,

ceretur; ita, similitudine servata, nequissimus Spiritus Anti Christi parentem implebit, ut filius, quem paritura est, maledictionis fructus, & filius perditionis habeatur.

E variis hisce de origine & ortu Anti-Christi conjecturis certi nihil hauriri posse fatemur. Neque certius quidquam de ejus educatione invenimus. Quid tamen de hominis in peccato concepti, per Dæmonem, ut sibi in flagitiis omnibus peragendis obsecundet, formati, & pessima tam corporis quam animi habitudine affecti, educatione cogitemus? Satanes, a quo potissimum ad prava quælibet instituendus est, nihil sane præteribit, ut alumnum se dignum, & ad sua perditissima consilia compositum constituet; is vero discipulus nequissimæ disciplinæ maxime capax, nil intentatum omittet, ut tanti præceptoris documenta omnia exequatur. Pessimas animi habitudines, & propensiones nequissimas vel a teneris annis ita exhibiturum censent, ut, qui sit in posterum evasurus, eumque præcipuum esse Dæmonis alumnum & filium, nullo negotio percipi queat. Vide Malvand. l. a. c. 19. & seq. de Anti-Christo.

Verumtamen si Anti Christum vel a puerilibus annis ita perditum constituamus, quomodo id constabit, quod alibi diximus, & Patres asserunt, hominem nempe peccati maximum hypocritam evasurum, ac specie pietatis, & simulato scelerum & idololatriæ odio Fideles potissimum decepturum? Illud sane hypocrisi facilius consequetur, ut & veluti Messias habeatur, & veluti Deus adoretur. Dæmonia per hunc iniquitatis filium toi malis mundum obruere cogitantis interest, ut is Lucis filium, & Sanctitatis germen hominibus sese exhibeat: quare id illi maxime curandum credimus, ut omnem sanctitatem ceteris præferat, actus vero ab omni virtute longissime discedat.

Præterea præstantissima omnium artium scientia decoretur, quas per se ipsum facillime, docente nemine, sibi comperare videatur; ut identidem majorem consueta mentis aciem præferat, seque hominem ingenti admiratione dignum ostendat; ut omnia magices arcana perdiscat, iisque identidem utens ex industria, de se nomen humano majus hominibus ingerat. Quæ omnia Satanæ, per Anti-Christum homines in fraudem impellere parantis, consiliis maxime servient. Porro Scripturas Sacras, argumenta suis fraudibus faventia inde hausturus, optime teneat; Theologorum sententias, Philosophorum systemata, varia Religionum, Christianorum præsertim, Judæorum, & Mahometanorum dogmata præstantissime calleat; nunquam vero immature nimis malitiam, sævitiem, & impietatem proferat. Hinc enim fieret, ut omnia Satanæ consilia tuerent, & ab ipso quisque animum averteret.

Cæterum cum Anti Christum a Dæmone formandum, instituendum, possidendum dicimus, Energumenorum instar, mentis usu, ratione, & libertate destitutum non constituimus; mente enim & libertatis arbitrio omnino pollebit, neque eodem, nisi quæ collibitum fuerit, abutetur. Satanæ conatus nullam perditionis filio vim inferent; qui tamen a Deo perditissimæ suæ voluntati derelinquetur: quare Dæmon neque ex gratia, neque ex Cœli lumine, neque ex ipsa nequissimi viri voluntate ullum suæ malitiæ obstaculum offendet. D. Thomas 1. p. qu. 113. a. 4. ed 3. cui nonnulli Theologi subscripsere, Custodem Angelum ei adfuturum putat, qui, ne per eum quæcumque volet mala ingerat, Dæmonem cohibebit. Alii vero, cum inemendabili pravitate affectum, Messiæ nomen & honores divinos præstari sibi illum velle intelliget, ab Angelo statim derelictum iri arbitrantur.

ARTICULUS VI.

De Imperio, Bellis, & Morte Anti Christi.

DE loco, ubi Anti Christus Imperium suum exordietur, Scriptores disputant (1). Sicuti Babylone oriturus, ita in ea Urbe Regnum creditur auspicaturus. Omnem industriam, artem, magicen, præstigia, fallaque prodigia exeret, ut authoritatem neque origini neque virtuti suæ debitam consequatur (2). Ad illum primi accedent Judæi, quibus proinde summa Regni munera committet. Plurima iis videntibus prodigia efficiet; & per sanctitatis, mansuetudinis, pietatis, clementiæ, justitiæ speciem, per idololatriæ scelerumque simulatum odium, eorum animos ita capiet (3), ut tamquam vero Messiæ sese illi submittentes, Regnum Israelis in promissionis terra ab eo instaurandum sibi spondeant.

Novus illico Rex de toto sibi Orbe subigendo cogitabit; quare quammaximo instructo exercitu, per pulcherrimam vindicandæ populis a Tyrannorum jugo libertatis, veræque Religionis restituendæ speciem, omnia terrarum Imperia, Romanum præsertim tunc temporis in decem Regna divisum, omnino evertere aggredietur (4): primumque Ægypti, Libyæ, & Æthiopiæ Reges cæteris præstantiores invadens, eorum Regna occupabit. *Mittet manum suam*, ait Daniel XI. 42. *in terras, & terra Ægypti non effugiet, & dominabitur thesaurorum auri & argenti, & in omnibus pretiosis Ægypti, & per Libyam quoque & Æthiopiam transibit*. Horum Regnorum casus aliorum septem ruinam secum trahet; Principes enim & populi turmatim confluentes, sese Victori submittere properabunt.

Anti Christum in Palæstina educandum; ab eo in urbibus Bethsaida & Corozaim imperium erigendum; demum, ut victorias suas in orbem universum effundat, inde egressurum, Veterum nonnulli idcirco sensesunt (5), quod Servator in eas Urbes maledictum pronunciaverit Matth. XI. 21. *Væ tibi, Corozaim! væ tibi, Bethsaida: quia si in Tyro & Sidone factæ essent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio & cinere pœnitentiam egissent*. Verumtamen hae conjectute nihil infirmius; neque hinc Anti-Christum in iis urbibus moraturum constet. Veterum præterea plerique eum, nonnisi postquam omnes omnino regiones subegerit, in Palæstinam adventuram scripsere.

Undique confluentes Judæi, Anti-Christi militiæ nomen dabunt; quem tot sæculis expectatum Messiam esse sibi certo suadebunt: quorum exercitu Dux nequissimus Palæstinam invadet, eaque nullo negotio subacta, imperii sui sedem Jerosolymis collocabit. Antequam vero hæc agat, Judæam ingressus, Gog & Magog Reges, in ipsum fortissimis copiis irrumpentes, bello excipiet; iisque cæsis (6), Judæam omnem cæsorum spoliis locupletabit. His gestis, Anti-Christus totius Universi Princeps habebitur, seque verum Messiam jactitans, in Christi Regnum furorem suum convertet, & *extolletur super omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur* 2. Thessal. 2. Templum Jerosolymæ iterum excitabit, Latriæ cultum sibi arrogans (7). Sunt, qui scribant, illum in Christianorum Templis sessurum, ut a Fidei perduellibus adorationes excipiet (8).

Tunc

(1) Vide Hieronym. in Dan. 11. Lactant. l. 7. c. 17. Aretam in Apoc. 13. 14. Alios. (2) Cyrill. Jerosol. Catech. 15. Hieronym. Theodoret. Strab. Alii in Dan. 11. (3) Hippol. orat. de Consumm. mundi; Ephrem, serm. de Anti-Christo. (4) Vide Hieronym. in Dan. VII. & Theodoret. in Dan. VII. & 11. (5) Vide Method. Martyr. seu alium sub ejus nomine; Anselm. in Elucidar. Raban. Opuscul. de Anti-Christo. (6) Vide Ezechiel. XXXVIII. XXXIX. (7) Vide Iren. l. 5. c. 25. Hilar. in Matth. XXIV. Cyrill. Catech. 15. Pseudo-Hippol. &c. (8) Hieronym. Epist. ad Algasiam qu. 11. Occam. in 2. Thess. II. &c.

Tunc ad Anti-Christi progressus cohibendos, & ad Justos in maximo, quo eorum constantia tentata unquam fuerit, discrimine juvandos, Enochum & Eliam Dominus proferet. Sive hi duo Christi Præcones, antequam Anti-Christus prodeat, ut nonnulli Veteres sentiunt, sive, ut Patrum plerique putant (9), postquam Vir ille nequissimus imperare cœperit, venturi sint; illud sane constat, quod vera prodigia falsis Anti-Christi signis objicient, ejusque conatibus & præstigiis eniae repugnabunt. Quo de re hæc Joannes in sua Apocalypsi xi. 3. *Et dabo* (spiritum meum) *duobus testibus meis*, Henocho & Eliæ (10), *& prophetabunt diebus mille ducentis* (11), *amicti saccis. Hi sunt duæ olivæ, & duo candelabra in conspectu Domini terræ stantes. Et si quis voluerit eis nocere, ignis exiet de ore eorum, & devorabit inimicos eorum .... Hi habent potestatem claudendi cœlum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum, & potestatem habent super aquas convertendi eas in sanguinem, & percutere terram omni plaga, quotiescumque voluerint. Et cum finierint testimonium suum, bestia, quæ ascendit de abysso* (Satanas nempe, possidens & animans Anti-Christum) *faciet adversus eos bellum, & vincet illos, & occidet eos. Et corpora eorum jacebunt in platea civitatis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma & Ægyptus, ubi & Dominus eorum crucifixus est* (nempe Jerusalem) .... *Et post dies tres & dimidium spiritus vitæ a Deo intravit in eos, & steterunt super pedes suos, & timor magnus cecidit super eos, qui viderunt eos; & audierunt vocem magnam de cœlo, dicentem eis: Ascendite huc. Et ascenderunt in Cœlum in nube.*

Religio, quam Anti-Christus statuet, alia erit ab Idololatria (12), quæ, authoritate penitus spoliata, ejus Fidem prorsus infirmaret. Veteres & recentiores superstitiones oppugnabit. Judaismo æque ac Christianismo & Mahometismo adversatus, peculiarem Religionem instituet, cujus Author & argumentum aliud ab ipso non erit. Vetustum denique quodammodo inferet recentiori cuidam Judaismo, cujus cultus in eo situs erit, ut ipsum esse Messiam homines fateantur, & veluti Deum venerentur.

Quæ hactenus diximus de initio & progressu imperii Anti-Christi, de victoriis, quibus Ægyptum, Libyam & Æthiopiam subjiciet, de bello adversus Gog, & clade qua hostes penitus evertet, certis argumentis non inniti ultro fatemur. Ad ea probanda, mos inolevit, ut Danielis & Ezechielis loci allegentur, qui tametsi historice & ad verbum vel Epiphanem Antiochum, vel alium Principem designant, a Patribus nihilominus aptantur Anti-Christo. Ea igitur in re Patrum authoritate potissimum ducimur, quæ sane plurimi habenda est, cum vetustam Ecclesiarum de his persuasionem ex ea discamus. Quamvis autem vel aliqua circumstantia, vel alicujus facti ordine falleremur, Anti-Christum saltem Regem opulentissimum, & impostorem omnium nequissimum fore, ambigi non potest. Nec Anti-Christi inimicorum numerum, neque victoriarum copiam, nec Imperii amplitudinem certo scimus: at omnes Satanæ vires ei adfuturas, eumque calliditatem, præstigias, signa, & vim ad Imperium sibi constituendum enixe adhibiturum, non ignoramus.

Signa ab Anti-Christo gerenda, Scriptura satis memorat 2. Thessal. 9. *Cujus est adventus ... in omni virtute & signis & prodigiis mendacibus, & in omni seductione iniquitatis iis qui pereunt, eo quod charitatem veritatis non receperunt, ut salvi fierent.* Tria Anti-Christi prodigia in Apocalypsi xiii. 13. Joannes recenset. I. *Et fecit signa magna, ut etiam ignem faceret de Cœlo descendere in terram*, uti olim Elias 4. Reg. 1. 10. &c. II. *Et datum est illi, ut daret spiritum imagini bestiæ, & ut loquatur imago bestiæ* Apoc. xiii. 15. Oracula nempe sibi faventia vulgabit, seu quædam simulacra magicis artibus ita construet, ut ad ignaros fallendos verba proferant. III. Imaginem bestiæ, gladio interfectæ, in vitam restituet: *Bestia, quæ habet plagam gladii, vixit* Apoc. xiii. 14. quo etiam illud spectat: *Vidi unum de capitibus suis* [bestiæ] *quasi occisum in mortem, & plaga mortis ejus curata est* Apoc. xiii. 3. Quod de Anti-Christi morte, & commentitia resurrectione, Patrum & Interpretum plerique explicant (1). Lethali vulnere sauciabitur, mortuusque censebitur, & aliquandiu post ceu vitæ restitutus prodibit, eaque re captos innumeros sibi asseclas vindicabit.

Jesu Christi resurrectionis prodigium majus est, quam ut ab æmulo simulari queat. Christus vere mortuus est, ejus latus perfossum; quare vel post mortem lethali vulnere affectus fuit. Anti-Christus vero vulnere, quod lethale videatur, sauciandus dicitur. Veluti mortuus reputabitur; sed incolumitati restitutus, resurrectionis speciem exhibebit; quare ejus resurrectio nonnisi ludus erit atque præstigiæ.

Signa cætera, quæ Ecclesiastici Authores recensent, incerta sunt. Elephanticos, ut ajunt (2), deterget; paralyticis gressum restituet; Dæmonas fugabit; prædicet futura, mortuos revocabit; montes transferet; per mare sicco pede gradietur; ignem e cœlo detrahet; diem tenebris, noctem luce perfundet; Soli denique & elementis omnibus imperabit. Hæc omnia conjecturis nituntur. Nos, præter ea, quæ a Scripturis accepimus, maxima prodigia ab Anti-Christo gerenda non ambigimus; quare, qui ea videbunt, a Deo quidem geri credent, &, si fieri poterit, ipsi Electi in errorem devenient. Matth. xxiv. 24.

Prodigia hujusmodi vera futura sint, an falsa; res supra naturam gestæ, an tantum præstigiæ, prodigiorum speciem præferentes, non definimus. Ea Paulus mendacia signa nuncupat 2. Thessal. 2. 9. *Signis & prodigiis mendacibus*. Quod quidem, de Interpretum plurimorum sententia (3), ad prodigia fallacia referri potest, vel ad vera ideo gesta, ut homines per ea in fraudem impellantur (4). Ab impiis etiam vera signa interdum geri posse, Patres non negant (5); quare a veritate non recedemus, si Anti-Christum plurima vera signa exhibiturum existimemus; quæ tamen nequissimo proposito perditissimus ille præstabit.

Quo temporis spatio Imperium penes Anti-Christum futurum sit, Scriptura palam nusquam edicit: ipsius tantum persecutionibus trium annorum cum dimidio spatium assignat (6). Patrum tamen plurimi ejus imperii tempus cum persecutionum tempore componunt (7). Tres sane anni cum dimidio satis superque sunt, ut ea, qua Anti-Christus, felicitate omnium terrarum orbis subigatur, utque innumeris Dei famuli calamitatibus obruantur. Hujus crudelissimi Principis dies, ut Servator spopondisse videtur Matt. 24. 22. Electorum gratia contrahentur; aliter quis ejus im-

petus

[9] Victorin. in Apocalyp. Raban. Opusc. de Anti-Christo; Pseudo-Hippol. Beda, Primasius, &c.

[10] Ita PP. & Interpp. passim.

[11] Nempe tribus annis cum dimidio, & toto persecutionis Anti-Christi tempore.

[12] Chrysost. in 2. Thessal. 11. 4. & alii in eumdem locum. Pseudo-Hippol. Iren. Cyrill. Jerosolym.

[1] Vide Greg. Magn. lib. 11. Ep. 3. Primas. Bed. in Apoc. Item Haimon. Ausbert. Richard. Rupert. Anselm. Strab. Thom. &c.

[2] Hippol. de Anti-Christo.

[3] Cyrill. Jerosolymit. Catech. 15. Theodoret. in 2. Thessal. 11.

[4] Ambrosiast. in 2. Thessal. 11. & Chrysost. ibidem. Vide August. de Civit. lib 20. cap. 19. num. 4.

[5] Vide August. de divers. quæst. 83. qu. 79. n. 4. 5.

[6] Apocal. xi. 2. 3. Daniel. vii. 25. & xii. 11.

[7] Item. Cyrill. Jerosolym. Theodoret. Hieronym. August. de Civit. lib. 20. cap. 23.

petus debellare, vel dolis valeret obsistere? Ipsa Ecclesia, quam sub mulieris specie Joannes exhibet Apoc. 12. 6. Anti-Christi furorem verita, fugiet in *solitudinem, ubi habebit locum paratum a Deo, ut ibi pascat eam diebus mille ducentis sexaginta . . Et draco persequutus mulierem . . & mittet ex ore suo post mulierem aquam, tamquam flumen, ut eam faciat trahi a flumine . . & aperiet terra os suum, & absorbebit flumen, quod misit draco de ore suo. Et irascetur Draco in mulierem, & abibit facere prælium cum reliquis de semine ejus, qui custodiunt mandata Dei, & habent testimonium Jesu Christi.*

Nemo ex Dei famulis discrimine illius miserrimi temporis vacabit: illos enim Anti-Christus vel per se vel per suos insequutus, nihil non movebit, supplicia, promissa, blanditias, minas, prodigia, ut eos decipiat, & ad interitum trahat. Ammon tantummodo, Moab, & Edom, juxta Danielem xi. 41. ejus furorem idcirco vitabunt, quod ejus voluntati obtemperantes, illum ceu Messiam & Dei Filium libenter excepturi, eique cultum impensuri sint. Edomi, Moabi, & Ammonis nomine nefarii omnes designantur, Anti-Christo obtemperaturi.

Inter Christi asseclas & Anti-Christi alumnos mille annorum dissidium [tot namque annis Justi vivent in terra] veteres quidam Millenarii constituentes, adversus Sanctos bellum ad annos mille protrahendum putavere. Vulgo tamen Justos maxima eo temporis intervallo pace fruituros, & Satanam sub annorum mille exitum vinculis solutum, ut bellum sanctis inferat (9), ex abysso egressurum sentiunt (10). Tunc *exibit, & seducet gentes, quæ sunt super quatuor angulos terræ, Gog & Magog, congregabit eos in prælium, quorum numerus est sicut arena maris* (11). *Et ascenderunt super latitudinem terræ, & circumierunt castra Sanctorum, & civitatem dilectam. Et descendit ignis a Deo de cælo, & devoravit eos; & Diabolus qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis & sulphuris, ubi & bestia & Pseudo Prophetæ cruciabuntur die ac nocte in sæcula sæculorum.*

De hoc eventu ista scribit Daniel xii. 1. *In tempore illo consurget Michael Princeps magnus, qui stat pro filiis populi tui; & veniet tempus, quale non fuit ab eo, ex quo gentes esse cœperunt, usque ad tempus illud. Et in tempore illo salvabitur populus tuus omnis, qui inventus fuerit scriptus in libro. Et multi de his, qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt; alii in vitam æternam, & alii in opprobrium, ut videant semper.* Ad illud idem tempus certamen, de quo Joannes in Apocalypsi xii. 7. plures referunt (12): *Et factum est prælium magnum in Cælo: Michael & Angeli ejus præliabantur cum Dracone; & Draco pugnabat & Angeli ejus, & non valuerunt, neque locus inventus est eorum amplius in Cælo. Et projectus est Draco ille magnus, serpens antiquus, qui vocatur Diabolus & Satanas, qui seducit universum orbem; & projectus est in terram, & Angeli ejus cum illo missi sunt. Et audivi vocem magnam in Cælo, dicentem: Nunc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi ejus, quia projectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte.*

Hæc omnia allegorice scripta sunt, & Dæmonis potius, quam Anti-Christiani imperii eversionem referunt, quamquam alterum ab altero indiscretum est. Ut vero aliquid de Anti-Christi exitio afferamus, ex Patribus & Interpretibus constat (13), perditissimum hunc Dei hostem ad montis Oliveti fastigium se collaturum, ubi in suo tentorio ac solio sedens, nemine opem ferente, occidetur, juxta illud Danielis xi. 45. *Figet tabernaculum suum Apadno inter duo maria super montem inclytum & Sanctum, & veniet usque ad summitatem ejus, & nemo auxiliabitur ei.* Qui locus de Antiochu Epiphane in urbe Tabes trans Euphratem vita functo ad verbum explicatur; verum Anti-Christi neci vulgo aptatur. Lactantius teterrimum Anti-Christi exitium ita describit (14). In Justos in Montem Oliveti sese receptos, omnes copias Anti-Christus movebit, ut eos obsidione primum urgens, vel igne vel ferro penitus tandem deleat. Quare Justi iis angustiis pressi, ad Dominum clamabunt; tum patente cœlo, nocte media ensis, veluti Divini Judicis prænuncius, e cœlo labetur: Jesus Christus præsto occurret, comitantibus Angelis, atque flamma inextinguibili præeunte: Angelis vero Justos adjuvantibus, tanta clade a tertia hora diei usque ad vesperam impii afficientur, ut ipsorum sanguis instar torrentis in vallem defluat.

Anti-Christus ex clade animis non despondens, iterum atque iterum Sanctos invadet; donec quarto certamine penitus enervatus, in Victorum manus incidet, & una cum Principibus & Tyrannis, qui eo imperante orbem vexaverint, coram Jesu Christo statuetur; a quo de impietate & flagitiis omnibus redargutus, una cum suis in ignem æternum detrudetur. Unde Lactantius ista hauserit, ignoramus. Ejus forte ætate de genere & adjunctis mortis Anti-Christi non conveniebat; uti adhuc nos inter non convenit.

Illud sane constat, quod Paulo testante 2. Thessal. ii. 8. Anti-Christum *a Domino Jesu spiritu oris sui interfectum iri:* sive vero Jesu spiritu, sive ejus verbo aut imperio, sive terrore, quo vir nequissimus coram Domino constitutus obruetur. Eo e vivis sublato, iterum paci suæ restituetur Ecclesia, & nefarii omnes, qui perditissimum deceptorem secuti fuerint, probro quammaximo afficientur. Judæi porro sese deceptos tandem intelligentes, & de Messia tamdiu expectato desperantes, ad Christum ejusque Fidem, juxta Scripturas (15), adducentur.

Prolixam Dissertationem absolvamus; quamvis satis contracta videri etiam possit, si rei gravitas & amplitudo spectetur. Sæpe de hoc argumento agendi occasio oblata est in Commentario; & variæ adeo ea de re sunt opiniones, ut integra Dissertatione serio illam tractare operæ pretium censuerim. Malvenda Dominicanus Hispanus spissum de Anti-Christo volumen edidit: illum consulat, qui plura petit. Brevem eorum, quæ & ille & cæteri de Anti-Christo referunt, epilogum satis nobis superque sit exhibuisse. De Anti-Christo certa vix pauca, incerta & problematica ferme innumera vidimus; quare statutum ejus adventus tempus, regio, origo, parentes, pueritia, nomen, imperii spatium, mortis genus, dubia omnia.

At certo scimus, venturum illum sub mundi exitum; potiturum Regno; decepturum quamplurimos; Sanctos bello petiturum; usurpaturum Messiæ nomen ac Dei cultum, ac post breve regnum, Dei spiritu vel jussu interfectum iri. Anti-Christos præterea, hujus nequissimi figuras & præcursores, qui sanctos perosi, Veritatem & Ecclesiæ communionem oppugnarunt, omnibus ætatibus extitisse fatemur. Quamvis denique teterrimo Anti-Christi tempore nos minime nunc vivamus, vigilandum nihilominus, ac vi & constantia enitendum est, ne Dæmonum & nefariorum hominum, qui a veritate, pietate, & justitia nos avertere student, præstigiis dolisque capiamur.

---

[9] Apoc. xx. 1. &c. [10] Vide August. de Civ. lib. 20. cap. 13. [11] Apoc. xx. 7. &c.
[12] Gregor. hom. 14. in Evang. Victorin. Aretas, Haym. Ribera, alii in Apoc. xii. [13] Hieron. in Dan. xi. Theodoret. in Dan. xi. Haym. Strab. ibid. S. Thom. & Anselm. in 2. Thessal. ii. alii passim.
[14] Lact. l. 7. de divino præmio c. 17. 19. & in Epitome. [15] Osee iii. 4. Rom. xi. 25.

DIS-

DISSERTATIO

De Fine Mundi & Statu post Judicium.

DE corruptione & diuturnitate mundi inter se Philosophi non convenere. Quidam enim æternum, incorruptibilem (16), animarum (17), & ipsum Deum esse (18); quidam vero creatum, novum, corruptibilem, & transeuntem (19) putaverunt. Rabbini (20) etiam ea de re dissident. Cabalistæ periturum, & in nihilum reversurum, cæteri nunquam desiturum opinati sunt; verum ita desiturum plerique putavere, ut ad statum perfectiorem sit redigendus.

Fides & Catholica Religio discrimen dirimunt, quibus mundum, nempe terram, & ea, quibus ambitur, aerem, elementa igne absumenda esse docemur. Terribilis hæc mutatio Dissertationis argumentum est. Primo igitur hic modum, II. tempus perituri mundi; III. utrum tantum permutandus, an prorsus in nihilum sit redigendus, IV. denique, permutandum tantummodo constituentes, ejus statum post Judicium expendemus.

Ut plurimum de mundo Scriptura ita loquitur, non uti est reapse, sed uti nobis apparet. Terra, quam incolimus, veluti præcipua universi pars, cætera veluti terræ & homini accedentia, nobis exhibentur. Hinc sane fit, ut, cum mundum flammis absumendum, cœlos novos, novamque terram creandam audimus, quin Scripturæ veritati obsistamus, ea omnia de sola, quam incolimus, terra explicare proclive fit. Hanc enim & Scriptura, & ipsi profani Scriptores mundum sæpissime appellant, quamvis revera minima sit pars universi. Vide Augustinum lib. xx. de Civitate Dei cap. 24.

ARTICULUS I.

De Mundi per ignem interitu.

LOci, quibus Mundus per ignem absumendus præfertur, & plures sunt & perspicui. *Cœli*, inquit Isaias 51. 6. *sicut fumus liquescent, & terra sicut vestimentum atteretur*. Et 34. *Tabescet omnis militia Cœlorum, & complicabuntur sicut liber Cœli, & omnis militia eorum* (nempe sidera) *defluent, sicut defluit folium de vinea, & de ficu. Domine*, ait Psalmista Psal. ci. 27. *Cœli peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent ... tu autem idem ipse es*. Petrus etiam in 2. Epist. 3. 10. *Adveniet dies Domini ut fur, in quo Cœli magno impetu transient; elementa vero calore solventur; terra autem, & quæ in ipsa sunt opera exurentur*.

Cœlos novos novamque terram non semel memorat Isaias 65. 17. & 66. 22. *Ecce ego creo Cœlos novos & terram novam, & non erunt in memoria priora*. Cui loco alludit Joannes in Apocal. 21. 1. *Vidi cœlum novum & terram novam, primum enim Cœlum & prima terra abiit, & mare jam non est*. Christus Dominus in Evangelio Matth. 13. 39. xxiv. 3. & 28. 20. de sæculorum interitu, & de secundo suo adventu sæpissime loquitur, cujus plurimas circumstantias in 1. Epistola ad Thessalonicenses v. 1. & 2. Ep. ii. 2. Paulus congessit.

Qua de re, quam Judæi & Christiani Fide norunt, utrorumque testimonia recitare supervacaneum ducimus. Ipsi etiam Philosophi huic veritati subscripsere. Mundum flammis prius absumptum, ex mediis deinde flammis in formam pulchriorem restitutum iri, Heraclitus est arbitratus (21): Stoici ab ea sententia non discessere. Videndus S. Justinus in secunda Apologia, ubi de igne mundum absumpturo ex Stoicorum sententia pag. 66. Scribit enim ex eorum opinione Deum ipsum in ignem abiturum, tum in locum mundi conflagratione absumpti, alterum mundum successurum. Cicero hoc ipsum in 2. libro de natura Deorum diserte aperiens. *Ex quo*, ait, *eventurum, ut ad extremum omnis mundus ignesceret, cum humore consumpto, neque terra ali posset, neque remearet aer, cujus ortus, aqua omni exhausta, esse non posset: ita relinqui nihil præter ignem, a quo rursum animante, ac Deo, renovatio mundi fieret*, &c. Lucanus lib. 7. Julium Cæsarem alloquens, supervacaneum esse dicit hæc corpora flammis absumere, quæ una cum cæteris terris aliquando sint consumenda:

Has, Cæsar, populos si nunc non usserit ignis,
Uret cum terris, uret cum gurgite ponti.
Communis mundo superest rogus.

Lucretius lib. 4. mundum aliquando solutum iri, Memmio ostendit, cum ex elementis adeo contrariis, aqua nempe terra, & cœlo constituatur.

. . . . *Tria talia texta*
Una dies dabit exitio; multosque per annos
Sustentata ruet moles & machina mundi.

Ovidius Metamorph. 1. veterem populorum traditionem memorat, qui cœlos, terram, mare comburenda, & mundum in nihilum reversurum tenent.

Esse quoque in fatis reminiscitur, adfore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaque regia Cœli
Ardeat, & mundi moles operosa laboret.

Physici etiam & Astronomi (22) ex ipsa natura de Universo dissolvendo argumenta ducunt, plures enim terrarum mutationes animadvertunt, quæ mundi infirmitatem & senectutem ostendunt. *Scire debes*, inquit Cyprianus ad Demetrianum, *senuisse jam mundum, non illis viribus stare, quibus steterat, nec vigore & robore eo valere, quo ante prævalebat. Hoc mundus ipse jam loquitur, & occasum sui rerum labentium probatione testatur.*

Copernicus, Joachimus Rhætius, Gemma Frisius (23), Solem terræ nimis accedere, compertum habent. Si terra, sicut immoderato frigore quandoque vexatur, ut anno MDCCIX. contigit, ita etiam immodico & assiduo calore torqueretur, ita ut subterraneus ignis, frigore & humiditate in terræ visceribus veluti carcere clausus, erumperet, quemadmodum per Ætnam & Vesuvium solet; & ignibus rebusque combustioni aptissimis, quibus intrinsecus tellus exteriusque abun-

[16] Vide Philon. lib. Utrum mundus sit incorruptibilis, Laert. lib. 7. [17] Zeno apud Laert. l. 7. [18] Laert. l. 7. in Zenone: Senec. Ep. 92. *Totum hoc, quo continemur, & unum est, & Deus est*. Manil. l. 1. *Qua pateat mundum divino numine verti, Atque ipsum esse Deum.* [19] Stoici apud Laert. l. 7. p. 454. [20] Vide Menasse Ben-Israel, de resurrection. mort. l. 3. cap. 4. [21] Simplicius Comment. in Arist. de Cœlo lib. 1. cap. 9. [22] Columel. lib. 1. cap. 1. de re rustica: *Multos jam memorabiles Authores comperi persuasum habere, longo ævi situ qualitatem Cœli statumque mutari; eorumque consultissimum Astrologiæ professorem Hipparchum prodidisse, tempus fore, quo cardines mundi loco moverentur; idque etiam non spernendus Auctor rei rusticæ Saserna videtur accredidisse.* [23] Vide apud Grot. Not. in l. 1. de Verit. Relig. Christ. art. 22. pag. 120.

abundat, adjungeretur, statim utique fieret, ut flammæ undique per orbem dilatatæ, quodcumque pabulum nactæ, prorsus absumerent. *Omni flagrante materia, uno igne quidquid nunc ex disposito lucet, ardebit* (24).

At Mundi interitus, quem nos scimus, naturæ opus futurus non est, sed Potentiæ Dei prodigium, qui tempore a Providentia constituto, ut Electorum numerus, & ipsius de humano genere decreta impleantur, elementis, quæ inter se cohærentia mundum constituunt & servant, permittet, ut bello sibi indicto, invicem decertent, & sua ipsius opera evertant. *Expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat; vanitati enim creatura subjecta est, non volens, sed propter eum, qui subjecit eam in spe; quia & ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei*. Rom. 8. 19.

Quoniam igitur, ex 2. Petr. 3. 7. *Cæli, qui nunc sunt, & terra igni reservati sunt in diem judicii, & perditionis impiorum hominum*; utrum ignis ille Judicio præiturus sit, an consequuturus, inquirimus. Qua de re inter Doctores non convenit; alii enim ante, alii post judicium statuunt; alii denique, media via incedentes, ignem ante Judicium aggressurum, eo Judicii intervallo prosequuturum, post Judicium mundi consumptionem impleturum arbitrantur. Hæc fusius explicanda sunt.

Ignem Judicio præiturum, illud Psalm. 96. 3. probat: *Ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos ejus. Illuxerunt coruscationes ejus orbi terræ: vidit, & commota est terra. Montes, sicut cera, fluxerunt a facie Domini, a facie Domini omnis terra. Annunciaverunt Cæli justitiam ejus, & viderunt omnes populi gloriam ejus*. Præterea ex Apostolo 1. Cor. 3. 13. accipimus: *Uniuscujusque opus manifestum erit; dies enim Domini declarabit, quia in igne revelabitur, & uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit*. Quibus satis innuitur ignis Judicio præiturus, cum omnium opera, antequam coram Judice statuantur, igne probanda sint.

S. Thomas in 4. dist. 47. qu. 2. art. 3. ex Epistola ad Romanos 8. 19. hæc etiam allegat: *Expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat; vanitati enim creatura subjecta est, non volens; sed propter eum, qui subjecit eam in spe: quia & ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei*. Quibus plane ostenduntur creaturæ, instar Beatorum corporum, ante Judicium renovandæ. Alter denique Apostoli locus 1. Cor. III. 15. affertur: *Si cujus opus arserit, detrimentum patietur; ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem*. Nostra igitur opera, priusquam coram Jesu Christo judicandi statuamur, probari, & igne purgari necesse est. *Cæli*, inquit Petrus in 2. Ep. 3. 7. *qui nunc sunt, & terra igni reservati sunt in diem judicii, & perditionis impiorum hominum*. Paulus etiam 2. Thess. 1. 7. 8. *Revelabitur Dominus Jesus de Cælo cum Angelis virtutis ejus, in flamma ignis dantis vindictam iis, qui non noverunt Deum*.

Ex his colligitur, ignem Judicio præiturum; id quod ab unanimi S. Thomæ in 4. dist. 47. Magistri Sententiarum, Paludani, Durandi, Majoris, Richardi, Gabrielis, Soti, & aliorum consensu probatur (1). Nihilominus Augustinus, post Judicium & mortuorum resurrectionem, ignem arsurum putat. Primum, inquit, Eliæ adventus, deinde Judæorum conversio; Anti-Christi persecutio; Jesu Christi Judicium; mortuorum resurrectio; Justorum ab improbis discretio; incendium denique & totius mundi renovatio (2). Alibi etiam Cælum hoc, & hanc terram peracto Judicio desituram asserit, & Cælum novum, novamque terram futuram ait (3), juxta illud Apocalypseos xx. 11. *Vidi Thronum magnum candidum, & sedentem super eum, a cujus conspectu fugit terra & Cælum*.

Accipe ipsa Augustini verba, quibus post Judicium orbis renovationem futuram dilucide ostendit: *Peracto quippe Judicio, tunc esse desinet hoc Cælum, & hæc terra, quando esse incipiet Cælum novum, & terra nova*. Eodem Libro de Civitate Dei sibi objicit lib. 20. c. 18. Si post Judicium orbis est conflagraturus, & ignis Cæli ac terræ renovationi præibit, ubi Sanctorum corpora, vitæ jam restituta, eo universalis conflagrationis intervallo morabuntur? Respondet, Sanctos se in superiores aeris regiones recepturos, quo flamma non ascendet, quemadmodum & quindecim tantummodo cubitis montes altissimos diluvii unda superavit. *Talia quippe*, subdit, *illis inerunt corpora, ut illic sint, ubi esse voluerint; sed nec ignem conflagrationis illius pertimescent, immortales & incorruptibiles facti*.

Ludovicus Tena in Ep. ad Hebr. c. 1. difficul. 13. sect. 7. & Cornelius a Lapide in 2. Petr. III. 7. ut sententiam utramque componant, ajunt, ignem, qui orbem absumet, primo excitatum iri a Deo; sive Deus ignem illum, juxta nonnullos, ab inferis educturus sit; sive e cælo, juxta alios, demissurus, ut olim in Sodomam, aliasque flagitiosas Urbes demisit; sive denique res ipsas terrestres combustioni aptas per Angelos incensurus, ut Scholastici vulgo arbitrantur (4). Prior iste ignis, qui statim omnem terræ superficiem comburet, atque homines omnes & animalia interficiet (5), in universum orbem effusus, omnia vorabit, præter eam telluris partem, quæ, Domino Judicium exercente, veluti Divinæ Justitiæ theatrum constituetur. Judicio peracto, partes ignis subtilissimæ in locum sibi naturalem, nempe, ut ajunt, in ignis regionem supra aerem, revertentur; partes vero crassiores una cum improbis in inferos detrudentur. Verumtamen hunc rerum ordinem potius Contemplantium & Scholasticorum commentum esse censemus; satiusque ducimus ea silentio præterire, de quibus nonnisi temere loqui possumus.

Veterum Patrum plurimi ignem, quo mundus comburetur, in homines singulos Divinæ Justitiæ instrumentum fore docuerunt. Omnes per ignem transibunt, & uniuscujusque opus ignis probabit. Justi sordibus, quibus forte abstergendi erunt, purgabuntur; quare & post ultimam diem Purgatorium desinet. Qui vero, quibus purgentur, caruerint, puriores ab igne egredientur, quemadmodum pretiosissima metalla, neque læsa, neque diminuta, ab igne educuntur.

Ego puto, inquit Origenes (6), *quod & post resurrectionem ex mortuis indigeamus Sacramento eluente nos, atque purgante; nemo enim absque sordibus resurgere poterit*. Quo autem in altera vita baptismate abluemur, nisi igne, per quem transibimus? Cui opinioni, post Origenem, Ambrosius subscribit (7): *Omnes oportet per ignem probari, quicumque ad Paradisum redire desiderant ..... Omnes oportet transire per flammas, &c.* (8). Putat præterea, ignem illum designatum fuisse per Ange-

(24) Senec. ad Marciam, versus finem. (1) Vide Tenam in Epist. ad Hebr. c. 1. diffic. 13. sect. 6. & Cornel. a Lapid. in 2. Petr. III. 7. (2) August. de Civit. Dei lib. 20. c. 30. n. 5. (3) Idem, de Civit. l. 20. c. 14. (4) Acosta, & Scholastici, apud Tenam, loco citato. (5) D. Thom. in 4. dist. 47. & Bonav. ibid. & Less. de Divin. Attrib. l. 13. cap. 20. (6) Origen. in Luc. hom. 14. Vide & hom. 3. in Psal. xxxvi. (7) Ambros. in Psal. xxxvi. n. 26. *Væ mihi, si opus meum arserit, & laboris hujus patiar detrimentum! & si salvos faciat Dominus servos suos, salvi erimus per fidem; sic tamen salvi quasi per ignem; & si non exurimur, tamen urimur &c.* Vide & in Psal. cxviii. serm. 3. n. 14. *Est etiam Baptismum in Paradisi vestibulo, quod antea non erat; sed postquam peccator exclusus est, cœpit esse romphæa ignea, quam posuit Deus, &c.* (8) Ambros. in Psal. cxviii. serm. 20. n. 12.

Angelum, qui flammeo gladio Paradisi terrestria aditum tuebatur. Duo Sermones, olim Augustino adscripti (9), omnes homines post Judicium per ignem transituros ferunt; flammas vero, aliquo modo intelligentes, ea tantum pœna nos affecturas, quam peccata nostra poposcerint. *Quanta fuerit peccati materia, & pertranseundi mora; quantum exegerit culpa, tantum sibi ex homine vindicabit quædam flammæ rationalis disciplina.* Author idem (10) Jacobum Patriarcham omnibus maculis in hac vita a Deo purgatum asserit, ut in altera nihil urendum ignis reperiret. *Ab illa omnes maculas peccatorum absterfit, ut in ea ignis ille arbiter, quod exureret, invenire non posset.*

S. Hilarius (11) persæpe hujus ignis meminit, quo homines etiam Justi post hanc vitam comburentur. Quis diem illam teterrimam concupiscat, qua vel inanium verborum ratio nobis erit reddenda, et terribili igne, peccatis nos abstergente, vexabimur? *An cum ex omni otioso verbo rationem simus præstituri, diem Judicii concupiscemus, in qua nobis est ille indefessus ignis subeundus? &c.* Hunc ignem baptismi nomine appellat (12).

Hujus ignei baptismi, qui nos Judicii die a sordibus absterget, fit etiam apud Basilium in Isaiam 4. mentio: probos improbosque per ignem transituros Lactantius lib. 7. de vera Sap. c. 21. asserit, hoc tamen discrimine, quod probi nullo cruciatu a flammis afficientur: *Tanta enim virtus est innocentiæ, ut ab ea ignis ille refugiat innoxius, qui accepit a Deo hanc potestatem, ut impios urat, Justis obtemperet.* Improbi contra comburentur, quin absumantur: *Nam divinus ignis una eademque vi atque potentia & cremabit impios & recreabit. Et quantum e corporibus absumet, tantum reponet; ac sibi ipse æternum pabulum subministrabit, quod Poetæ in vulturem Tityi transtulerunt.*

S. Thomas in 4. dist. 47. S. Bonaventura in 4. dist. 47. Lessius (13), & alii plures ab igne, qui Judicio præibit, omnes homines & bonos & improbos interimendos, & pœna peccatis, quibus quisque invenietur obnoxius, respondente, torquendos esse arbitrantur; Justos, ab omni sorde immunes, nullo dolore cruciandos: cæteros eas, quas culpæ exegerint, pœnas daturos. Nil sane probibet, quominus ignem hoc sensu explicatum Judicio præitutum admittamus, qui & singulos, & singulorum, qui tunc temporis vel in vivis vel in Purgatorio fuerint, opera probabit. Verumtamen & Beatos jam diu Deo perfruentes, & Justos omni labe immunes eodem igne purgandos non esse, Catholica Fide docemur.

ARTICULUS II.

Quandonam Mundus exitum habiturus sit.

QUæstio est sæpe agitata, nunquam soluta. Ægyptii (14), qui post evolutos 36525. annos astra omnia ad eumdem locum reductum iri commenti sunt, hunc ipsum mundo terminum præscripsere; censueruntque veterem mundum deinde dissolutum iri diluvio, quod hiemi nostræ, sive incendio, quod æstati nostræ quodammodo respondebit, ut novus mundus emergat (15). Quam quidem mundi renovationem sæpius antea contigisse, & iterum eventuram addunt.

Stoici (16), ante quos & Heraclitus Ephesius, Ægyptiis per omnia adstipulantur. Aristarchus, apud Censorinum, annorum evolvendorum numerum statuit 2484. Aretas Dyrrachinus 5552. Heraclitus & Linus, 1800. seu 18000.; Dio, 10884.; Orpheus, 100020.; Cassander, 603000. Alii denique hunc regressum Cœli & astrorum ad idem signum impossibilem censent. Josephus Antiqu. l. 1. c. 3. hanc conversionum inventionem Adamo tribuere videtur. Cum enim, inquit, universalem mundi interitum per diluvium primo, deinde per incendium oraculo prænunciasset, filii Seth sua astronomica inventa duabus columnis inscripserunt, quarum alteram lateritiam, ut igni, alteram lapideam, ut aquis superstes esset, erexerunt. Ipse autem Josephus totam magni anni summam intra annos sexcentos concludit.

Plato, ejusque asseclæ, & Origenes futurum esse putarunt, ut plures mundi sibi invicem succederent. Hanc opinionem refert ac refellit Augustinus lib. 12. de Civit. cap. 11. & 13. ostendit enim fieri non posse, ut ex mundo, & ex hominibus atque animalibus omnibus, vel diluvio vel igne consumptis, alia viventia nascantur, nisi id præstiterit nova creatio, quam Philosophi nunquam in natura admittent. Revera nonne inane esset, omnium hominum speciem, paulo post restituendam, prorsus delere? Nonne tot mundi pereuntis, & redeuntis vices quamdam præferunt inconstantiam, a qua Divinitas omnino abhorret? Origenes lib. 3. c. 5. Periarchon. ut mundos plures esse, sibique successuros probet, illud Ecclesiastæ c. 9. affert: *Quid est quod fuit? ipsum quod futurum est. Quid est quod factum est? ipsum quod faciendum est. Nihil sub sole novum; nec valet quisquam dicere: Ecce hoc recens est; jam enim præcessit in sæculis, qui fuerunt ante nos.*

Rabbi *Barbybia* (17) docet, Philosophos de mundo resolvendo vel renovando inter se satis convenire; at de ætate, qua mundus absolvetur, dissidere. Alii enim annis 4320000. alii 56000. illam absolvendam censent: quo annorum spatio evoluto astra omnia ad idem suæ creationis punctum tunc regressura. Alii denique annis 360000. alii 49000. alii 7000. mundum permansurum putant: quo tempore elapso, mundum ad suum chaos reversurum, deinde ad statum priori simillimum restituendum ferunt. Hi Philosophi, subdit Rabbinus, ex Patribus traditionem de mundo absolvendo forte acceperant; sed male in planetas & astra, quorum motus & aspectus nihil ad rerum sublunarium vel diuturnitatem vel naturam conducunt, mundi interitum referebant.

Revera, ex Philosophorum sententia, per causas tantum naturales mundus renovandus esset: quemadmodum anni communis vices, hiems, æstas, nox, dies sibi natura succedunt. At de mundi interitu alia prorsus tradunt Scripturæ, a quibus dies ille describitur, ceu dies Divinæ ultionis, quem omnia iracundiæ Dei signa antecedent & consequentur; dies præterea, qui nedum homines, Angelus etiam latet Marc. 3. 32. qui ceu fur noctu superveniet 2. Petri 3. 10. Discipulis de suprema mundi die rogantibus Jesus Christus respondit, id ex iis esse, quorum scientiam æternus Pater sibi servavit; ab ipsis etiam Angelis ignorari, neque inter ea recenseri, quæ Pater per Filium hominibus aperiri decreverat Marc. 13. 32. *De die autem illa vel hora nemo scit, neque Angeli in Cœlo, neque Filius, nisi Pater.*

Quæ

(9) August. serm. olim 16. ex hom. 50. nunc 252. in append. n. 3. (10) Serm. olim 82. de tempore, nunc 15. in append. tom. 5. nov. edit. num. 4. (11) Hilar. in Psal. cxviii. lit. 3 n. 12. (12) In Psalm. cxviii. lit. 3. n. 4. (13) Less. l. 13. de Divin. Attrib. c. 20. Vide & Cornel. in 2. Petr. iii. 10. & Tenam loco citato. (14) Vide, si places, Marsham. Canon. Ægypti, Προκατασκευή, p. 10. 11. (15) Aristot. Meteor. l. 1. c. 14. Censorin. de Die Natali c. 18. *Est præterea annus, quem Aristoteles maximum potius quam magnum appellat, quem Solis & Lunæ, vagarumque quinque stellarum orbes conficiunt, cum ad idem signum, ubi quondam simul fuerunt, una referuntur, cujus anni hyems summa est κατακλυσμός, quam nostri diluvium vocant; æstas autem ἐκπύρωσις, quod est mundi incendium.* (16) Origen. contr. Cels. lib. 5. [illegible] (17) Rab. Abrah. Barbybia in lib. Megilat, Hamegila, apud Menasse Ben-Israel loc. cit. l. 2. c. 1.

Quæ omnia quamvis extremam mundi diem incertissimam significent, nihilominus Veterum quamplures ætati mundi sex annorum millia præscribunt, quorum bis mille in statu naturæ sine Lege, & bis mille sub Lege transactis, bis mille sub Messia transigendos statuunt. Quare, juxta Chronologiam vulgo probatam, quæ Jesu Christi Nativitatem post annos quater mille a creatione mundi constituit, ab hoc anno 1737. usque ad mundi exitum anni ducenti & sexaginta tres supersunt.

Hæc vero sententia non aliunde ortum duxit, quam ex veteri Traditione (18) cujusdam Eliæ (alterius a Propheta) qui post Babylonicam captivitatem, annis CLIV. post restitutum secundum Templum floruit. In Talmud (19) *sex millibus annorum permansurus dicitur mundus, desiturus in uno:* id quod Rabbini plures (20) de septimo quodam millenario explicant; cujus intervallo in vetus chaos mundus resolvetur; post resolutionem novus iterum emerget, qui peractis sex annorum millibus, & ipse in suum chaos redigetur; quibus vicibus iterum iterumque evolutis, plures mundi evertentur, plures constituentur, usque dum XLIX. M. annorum numerus absolvatur. His tandem absumptis, Cœlum & terra in nihilum redibunt. Quam quidem sententiam Scripturis fulcire conantur; mos enim apud Rabbinos invaluit, ut nihil asserant, quin Scripturis probent, sive apte sive inepte illas allegent.

Sicut igitur, inquiunt, sex diebus mundus est constitutus, ita sex annorum millibus consistet; anni enim mille veluti dies una coram Deo reputantur Psal. 89. 4. Porro litera *Aleph*, quæ mille significat, sexies primo Genesis versiculo interseritur. Dominus denique in Lege jubet Exod. 23. 21. ut tellus sex annis exculta, unius anni otio concedatur; atque septem annorum transactis hebdomadibus, nempe anno quoque quinquagesimo, Jubilæum celebretur. Per sex annos, anni sexies mille durationis mundi; per annum vero Jubilæi, ultima resolutio, & universi totius eversio designantur.

Cum vero, ut ex majoribus acceperunt, & supputatione investigavere, Messias adventurus sit duobus ultimis vel ineuntibus vel decurrentibus millenariis, cumque sextum jam valde defluxerit, quin eorum status in meliorem vertatur, seu fortunæ in melius vertendæ spes ulla appareat, opinionem de mundo post sex annorum millia perituro penitus rejecerunt (21).

Verumtamen eadem de mundi ætate post annos VI. M. absolvenda sententia apud Patres invaluit, & a quibusdam ultimi sæculi Doctoribus defenditur. Eamdem amplexi sunt Cyprianus ad Fortunat. de exhortat. ad Martyrium, Lactantius l. 7. c. 14. Ambrosius in Luc. l. 7. c. 2. Hieronymus Ep. ad Cyprian. Augustinus de Civit. l. 20. c. 7. Irenæus l. 5. cap. ult. Hilarius (22), Gaudentius Brixiensis tract. 10. Author Quæstionum ad Orthodoxos, sub nomine Justini Martyris qu. 71. Victorinus in Apocalypsim 20. 5. Rabanus Maurus in Deuteronomium lib. 1. c. 11. Germanus Archiepiscopus Constantinopolitanus, Julius Hilarion, Isidorus, & alii plurimi, quos Cornelius a Lapide in Apocalypsim c. 20. 5. allegat, qui & hanc sententiam vero simillimam vocat: fatetur tamen, sex millium annorum terminum non esse arcte accipiendum, sed late & moraliter, itaut Mundus septimum millenarium non excedat, imo & sextum paulo prætergrediatur. Bellarminus de Rom. Pont. c. 3. Genebrardus lib. 1. Chronogr. Feuardentius notis in S. Irenæum, aliique huic opinioni favere videntur; vel eam saltem aperte non oppugnant.

Augustinus vero in Psal. 89. quem inter sententiæ hujus fautores numeravimus, alibi acrius invehitur in illos, qui sex annorum millia Mundi ætati definiunt, cum certum supremæ diei tempus & horam unius Patris cognitioni servatam esse Jesus Christus in Evangelio Matth. 24. 36. & in Actis 1. 6. pronunciaverit. Aretas Cretensis in Apocal. 20. Millenariorum opinionem recenset, qui actis sex annorum millibus Justos dumtaxat resurrecturos; aliis deinde mille peractis, quibus Justi in terris regnabunt, omnes omnino homines in vitam reversuros arbitrabantur. Quam tamen sententiam, ab Ecclesia non probatam, prorsus ut inanem rejecit. Beda etiam improbat, & inanem ac nugatoriam appellat; cujus exemplum plurimi recentiores secuti, eorum alii veluti omnino falsam spernunt (23), alii veluti argumentis destitutam derelinquunt (24), alii demum suspendentes sententiam, quæstionem ab eventu dirimendam remittunt (25).

Apollinarius Laodicenus, quem citat Hieronymus in Dan. IX. ajebat, post annos CXXXIV. ab imperantis Claudii anno octavo Prophetam Eliam reversurum, ab eoque Templum & Jerosolymam trium annorum & dimidii intervallo restitutum iri; Anti-Christum denique adventurum. Alii, quorum meminit Philastrius de hæres. a Christi adventu annis CCCLXV. Mundi ætatem definiebant. Nonnulli fuere, quos allegat Augustinus de Civit. l. 18. c. 53. qui ab Jesu Christi Ascensione usque ad mundi interitum CCCC. seu D., nonnulli etiam, qui mille annos numerarent. Alii denique Christi Religionem nonnisi annis CCCLXV. constituram arbitrabantur.

S. Vincentius Ferrerius in Ep. ad Benedictum XIII. quorumdam meminit, qui a Christi Nativitate usque ad Mundi exitum tot annos constituebant, quot in Psalterio sunt versiculi (2537. circiter.) Alii apud Perer. in Gen. l. 1. ad finem tot annis a Christi adventu mundum permansurum ferebant, quot a mundi initio ad diluvium usque intercessere (nempe 1656.); alii vero, quot ab orbis exordio usque ad ipsius Christi nativitatem evoluti fuerant (4000. saltem): quam opinionem hauriebant ex illo Habacuc. 3. 2. *Domine, opus tuum in medio annorum vivifica illud.* Christianus Drutmarus in Matth. 16. Corbejensis Monachus, qui sæculo nono florebat, scriptam Veterum Traditionem profert, qua octavo Kalendas Aprilis, die nempe XXV. Martii, Mundus creatus; eadem die Dominus carnem assumpsisse; eademque occubuisse, eadem denique mundus periturus dicebatur. Quæ ita levia ducimus, ut in iis refellendis nil immoremur.

Veterum plures Mundum noctu desiturum statuunt, venturumque Jesum Christum ut vivos & mortuos judicet, quo tempore ejus adventus minime expectabitur, ceu furem, qui parietes noctu perfodit. Ducuntur autem iis Petri verbis in 2. Ep. 3. 10. *Adveniet Dies Domini, ut fur in nocte:* illis etiam Evangelii Matth. 25. 6. *Media nocte clamor factus est: Ecce Sponsus venit, exite obviam ei.*

(18) Gemar. Abod Zaræ c. 1. תנא דבי אליהו ששת אלפי שנה הוי עלמא שני אלפים תהו שני אלפים תורה ושני אלפים ימות המשיח Vide, si placet, Malvend. lib. 1. cap. 28. & 29. & 30. de Anti-Christo.

(19) Talmud. שיתא אלפי שנה הוו עלמא וחד חריב

(20) Vide Menasse Ben-Israel lib. 3. de Resurrect. mortuor. c. 4. p. 271.

(21) Vide R. Mosde Leon in Sepher Hammischal. Vide alios apud Menasse Ben-Israel l. 3. de Resurrect. mortuor. c. 4.

(22) Hilar. can. 17. in Matth. seu cap. 17. p. 693. nov. Edit. Vide notas Coutantii ibidem.

(23) Malvend. l. 1. de Anti-Christ. c. 30. *Procul dubio assertio est falsissima, & intolerabilis, graviorem censuram, ut par est, sacro Ecclesiæ Tribunali reservantes.*

(24) Suarez tom. 2. disp. 53. sect. 4. Soto 4. dist. 43. q. 2. art. 2.

(25) Galatin. l. 4. c. 20. Fraus l. 5. c. 11. Sixt. Senens. Biblioth. lib. 5. annot. 190.

ni. S. Hieronymus Dominum noctu adventurum, Apostolica traditione constare asserit. Quapropter Paschatis nox in Templo transigi consueverat; & Episcopus domum, nonnisi post actum noctis dimidium, populum dimittebat; quod eo ipso tempore, quo alias Ægypti Primogenitos percussit, Dominus adventurus crederetur. Lactantius (26), Cœlo sub noctem mediam patefacto, maximo præeunte lumine, Jesum Christum, ut Anti-Christum oppugnet, descensurum arbitratur: *Tum cœlum intempesta nocte patefiet, & descendet Christus in virtute magna, & antecedet eum claritas ignea*. Eamdem traditionem Chrysostomus in Matth. 25. Theophylactus, & Euthymius referunt; ejusque etiam fit mentio in Carminibus quibusdam, quæ uni ex Sybillis tribuuntur (27).

Alii Dominum mane adventurum ajunt, ut his Prudentii hym. Cathemer. carminibus, quæ suis precibus Ecclesia interserit.

Et mane illud ultimum
Quod præstolamur cernui,
In lucem nobis effluat,
Dum hoc canore concrepat.

S. Thomas 3. par. in suppl. q. 77. art. 5. Tostatus in Matth. 25. Suarez (28) Judicium meridie eventurum putant; quod utique in incertum revocari non potest, cum lux, ignis, Majestas, quæ Divinum Judicium comitabuntur, eo lumine noctem ipsam perfusura sint, ut hæc a meridie secerni non possit.

Mundum totum illico non evertendum nonnulli autumant, sed paulatim totius millenarii intervallo: quod, ut vidimus, a Talmude insinuatur (29). Veruntamen quidam Judæorum (30) Doctores una die, vel etiam uno momento dissolvendum ferunt; & ita explicant illud ex Talmude allatum: *In uno*. Hæc sane hac de re certo scimus: Mundum nempe igne absumptum iri (31); Dominum, cum minime de ejus Judicio cogitabitur, adventurum (32); momento & ictu oculi mortuos resurrecturos 1. Cor. 15. 52. diem & horam, qua mundus evertetur & Dominus adveniet, ab hominibus prorsus ignorari Marc. 13. 32. frustra denique ac temere Judicii tempus & modum quæri, cum id nemini voluerit Dominus patefacere. *Et tamen ausi sunt homines præsumere scientiam temporum, quod scire cupientibus Discipulis Dominus ait: Non est vestrum scire tempora, quæ Pater posuit in sua potestate*. Vide S. August. in Psal. 84. 4.

ARTICULUS III.

Utrum in sæculorum exitu Mundus ipse mutandus sit; an quædam ejus tantum pars, ipso intacto: in nihilum redigendus, an tantum mutandus.

De hac quæstione adhuc discrimen; Scripturæ enim locutiones, & Patrum Theologorumque sententiæ ea de re non conveniunt. Authores Sacri quandoque evertendi mundi meminerunt, veluti si in nihilum prorsus esset redigendus, v. g. Isai. 51. 6. *Cœli sicut fumus liquescent, & terra sicut vestimentum atteretur*. Joannes etiam in Apocalypsi c. 6. *Angelus juravit per viventem in sæcula sæculorum, qui creavit Cœlum & terram, quia tempus non erit amplius*. Rerum creatarum mensuram tempus esse quis nesciat? Ubi igitur tempus esse desierit, res etiam sensibus obnoxiæ, successiones, & motus locales esse desistent. Idem Joannes Apoc. 21. 1. *Vidi Cœlum novum, & terram novam; primum enim Cœlum, & prima terra abiit, & mare jam non est*. Jesus Christus apud Matthæum 24. 35. *Cœlum & terra transibunt, verba autem mea non præteribunt*. Quæ locutio sæpe legitur in Novo Testamento.

Aperte in Psalmis Cœli perituri dicuntur: *Ipsi peribunt, & mutabuntur* Psal. 101. 27. Dicuntur etiam ibidem sicut vestimentum atterendi, Dominus autem in æternum permansurus. Cum igitur æternus Domini status Cœlis perituris ibi opponatur, in nihilum prorsus hi redigendi esse videntur. Petrus aperte scribit in 2. ep. 3. 10. *Elementa calore solventur, terra autem, & quæ in ipsa sunt opera, exurentur*. Dominus adhuc per Isaiam 65. 17. *Ecce ego creo Cœlos novos, & terram novam*; veluti utraque prioribus Cœlis, & terris omnino in nihilum redactis sint sufficienda.

Cabalistæ inter Hebræos Mundum in nihilum reversurum censent (1). *Porphyrius* (2) *Christianos ob hoc arguit maximæ stultitiæ, quod istum mundum dicunt esse periturum*. Christiani igitur mundum in nihilum penitus dissolutum iri sentiebant; si enim novam et tantummodo formam accessuram putassent, id sane docuissent, quod & Philosophi publice fatebantur. Hæc profecto plurimorum Veterum Patrum sententia.

Recognitionum Author lib. 1. Petrum dicentem inducit, duo esse Cœlorum genera; alios inconspicuos, æternos, atque immutabiles, Beatorum sedem; alios conspicuos syderibus sparsos, & corruptioni adeo obnoxios, ut vere sint evertendi, cum homines, quorum beneficio creati fuere, terram incolere desiverint. Alibi etiam, proximo nempe Libro, eumdem Petrum ita disserentem exhibet. Quemadmodum ovi testa, licet pulcherrima, nihilominus, ut pullus inde egrediatur, frangitur; ita mundus iste desiturus est, ut Regni cœlestis beatitudo prodatur.

S. Basilius hom. 1. in Hexaemeron. evertit eorum sententiam, qui ex figura Mundi sphærica ejus æternitatem colligunt; & idcirco mundum ad exitum perventurum, quod principium habuerit, optime ostendit, Scripturæ verba allegans: *Præterit figura hujus mundi: Cœlum & terra transibunt*. S. Ambrosius in Hexaemeron. l. 1. c. 3. cum Basilio consentit: *Quæ autem initium habent, & finem habent: & quibus finis datus, initium datum constat*; & addit, totum mundi globum corruptioni necessario obnoxium esse, quod ejus partes corruptionis non sint expertes: *Cujus partes corruptioni & mutabilitati subjacent, hujus necesse est universitatem iisdem passionibus subjacere*. De mundo penitus dissolvendo S. Gregorius Nyssenus de creatione hominis c. 24. idem fratris sui Basilii argumentum urget.

Justinus Martyr, vel sub ejus nomine alius, in Quæstionibus ad Orthodoxos qu. 93. 94. 95. asserit, Cœlum & terram, quæ post resurrectionem restituentur, ab his omnino alia fore, alia etiam elementa; quibus proinde quanto Philosophi, qui Cœlos increatos & incorruptibiles existimant, errore laboraverint, ostendetur. Hanc sententiam & Catholici plures (3), & plures Hæretici tuentur, v. g. Lutherus, Melancton, Brentius, Bucerus, Beroaldus, Vorstius, Gerhardus, &c.

Plurimi tamen, imo Patrum & Theologorum plerique, Mundum non esse prorsus in nihilum redigendum, sed in melius mutandum, defendunt. Cui opinioni etiam Scriptura satis favet.

Tam

(26) Lactant. Instit. Epitom. & l. 7. de Divin. proœm. c. 19. (27) Sybill. apud Lactant. l. 7. c. 19. . . . [illegible] (28) Suarez 3. p. tom. 2. disp. 57. Vide Cornel. a Lapid. in 2. Petr. III. 10. (29) Talmud. tract. 4. Sanhedrin. (30) Rab. Isaac Loria Cabalista insignis, apud Menasse Ben-Israel, loco citato. (31) Psal. xcvi. 3. & 1. Cor. III. 15. & 2. Petr. III. 7. 12. (32) Matth. xxiv. 36. 42. 43. & 2. Petr. III. 10. (1) Apud Menasse Ben-Israel, de resurrect. Mortuorum l. 3. c. 4. (2) Apud Aug. t. 7. l. 20. c. 24. de Civit. (3) Catharin. Salmeron, Serarius, Hieron. Magius, Francisc. Vallesius, Lud. Molina, & alii apud Cornel. a Lapide in Isai. xxxiv. 4. & 2. Petr. III. 10.

Tam in Veteri quam in Novo Testamento legimus v. g. *Novos Cœlos novamque terram* a Domino ereanda (4). Et quidem non Cœlos alios, aliamque terram, sed novum utrumque, ut utriusque renovatio insinuetur. *Non dixit alios Cœlos*, ait Hieronymus in Isai. 5. & 64. *sed veteres & antiquos in melius commutatos*. Cum quis de puero adolescens, de adolescente vir, de viro tandem fit senex, totius periisse non dicitur, sed statum mutasse, & in maturiorem ætatem migrasse.

Idem etiam usuvenit, cum Architectus vetustam domum restaurans, novam excitat & colonus incultum agrum excolens, feracem reddit. Psalmista Psal. 101. 27. 28. Cœlorum eversionem memorans, vestis, quæ usu atteritur, nomine eam inducit: usu autem atteri longe aliud est, quam totum destrui. *Ipsi peribunt, & omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut opertorium mutabis eos.* Isaias xxx. 26. mundi statum post resurrectionem referens, Solem & Lunam radios velut antea, sed multo fulgidiores, emissura testatur: *Et erit lux Lunæ sicut lux Solis, & lux Solis erit septempliciter sicut lux septem dierum.*

Creatæ res omnes, teste Paulo Rom. 8. 19. 20. se vanitati obnoxias ingemiscentes, a corruptionis servitute eripi, & in libertatem gloriæ Filiorum Dei asseri cupiunt. Illæ igitur renovari, & in meliora converti, non vero in nihilum prorsus redigi volunt. *Cœlum*, ait Dominus Matth. xxiv. 35. & v. 18. Luc. xxi. 33. *& terra transibunt*; Paulus etiam 1. Cor. 7. 31. *Præterit figura hujus mundi*. Non igitur mundus & Cœli in nihilum reversuri, sed ad formam perfectiorem tantummodo migraturi dicuntur. Petrus in loco hac de re omnium apertissimo 2. ep. 3. 10. hæc habet: *Adveniet dies Domini ut fur, in quo Cœli magno impetu transient, elementa vero calore solventur, terra autem, & quæ in ipsa sunt opera, exurentur.* Ex his, quæ huc usque attulimus, Mundi in nihilum conversio minime probatur.

Deo docente novimus, universum ex nihilo creatum; at in nihilum iterum reversurum, nullibi adhuc accepimus. Omnia in nihilum a Deo redigi posse fatemur; an vero redigenda sint, per Scripturas minime patet. Quid sit redigi in nihilum, nos utique non percipimus.

Omnia Dei opera æternum permansura, Salomon Eccle. 3. 14. asseverat: *Didici quod omnia opera, quæ fecit Deus, perseverent in perpetuum.* Quod explicans S. Gregorius Magnus, Scripturam cum Scriptura conciliat, qua modo in æternum terra permanere dicitur; modo Cœli transituri asseruntur. *Cœli*, inquit, *per eam, quam nunc habent, imaginem transeunt; sed tamen per essentiam sine fine subsistunt.* Cum vero novos Cœlos novamque terram Scriptura memorat, non alia creanda dicit, sed renovanda: *Non alia condenda sunt, sed hæc ipsa renovantur.* Hanc denique renovationem cum ea confert, quam qualibet anni tempestate videmus, cum hiems æstati, hiemi ver succedit; terra enim, licet imaginem tunc mutet, naturam utique nunquam renovat.

Author Epistolæ S. Barnabæ pag. 55. Solem, lunam & astra non destruenda, sed a Deo mutanda testatur. Philo, seu ejus nomine alius, in Libro, *An mundus corruptibilis sit*, mundum corrumpi seu destrui non posse, sed tantum aliqua ex parte renovari, fuse ostendit.

S. Irenæus & Veteres omnes, qui Millenariorum opinionem defenderunt, post primam resurrectionem, mundum & terram eamdem constituram, feraciorem vero, & iis, quas nunc patitur, mutationibus vicibusque minime obnoxiam, putabant. S. Justino Martyri in qu. 95. ad Orthod. quem sententiæ de omnimoda mundi eversione fautorem supra allegavimus, ea tantummodo mens fuit, ut Philosophos illos refelleret, qui mundum incorruptibilem æternumque pronunciabant. Cæterum ipse novi Cœli novæque terræ meminit, ubi pii & impii gestorum vel pœnam vel præmium consequentur. Tandem Scripturæ consentiens, terram & Cœlos transituros, non vero penitus eversum iri affirmat. Ipse Basilius hom. 2. in Hexaemer. mundum ad exitum quidem perventurum, non in nihilum reversurum probat; additque, ea Scripturæ verba, *Præterit figura hujus mundi, Cœlum & terra transibunt*, ad utrumque, mundi nempe consumptionem, atque ejusdem in melius renovationem, posse referri.

Nemo tamen suam luculenter adeo sententiam aperuit, quemadmodum Augustinus lib. 20. de Civit. c. 16. quo teste, igne illo, quo suprema die mundus flagrabit, corruptibiles elementorum qualitates, quæ corruptibilibus nostris corporibus congruebant, absumentur, & in qualitates, quæ corporibus immortalibus conveniant, mutabuntur: *Ut scilicet mundus in melius innovatus, apte accommodetur hominibus, etiam carne in melius innovatis.* Et lib. 20. de Civit. c. 14. terram & Cœlos innovandos, non evertendos affirmat: *Mutatione namque rerum, non omnimodo interitu, transibit hic mundus . . . . Figura ergo præterit, non natura.* Ignem etiam, quo mundus in sæculorum exitu flagrabit, cum diluvii aquis confert ibid. c. 18. & phrases, quas utrobique Scriptura adhibet, invicem confert; utrobique enim mundus dicitur *periturus*. Petr. iii. 6. *Cœli erant prius & terra de aqua, & per aquam consistens Dei verbo, per quæ ille tunc mundus aqua inundatus periit.* Ut igitur per eam vocem *perire* mutationem consueto majorem a diluvio terris inferendam Scriptura significavit; ita cum in sæculorum exitu mundum *periturum* asserit, ejusdem renovandas esse qualitates, non substantiam absumendam significat.

Proclus, & Methodius apud Epiphanium hæres. 64. nonnulla tantum in mundo mutanda esse arbitrantur; quam opinionem fusius probans Oecumenius in 2. Petri 3. Terra, inquit, & elementa penitus non dissolventur, sed quemadmodum nos metalla flammis committimus, ut puriora fiant & pretiosiora, ita Deus, cum per ignem mundum absumptum iri minitatur, de eodem in nihilum redigendo minime cogitat. Ea tantummodo avertet, quæ huic mortali & perituræ vitæ inserviunt, animalia nempe, arbores, & id omne, quod ad immortalitatis & incorruptionis statum, quo corpora post resurrectionem donabuntur, non pertinet. Cætera vero in melius perfectiusque redacta, ad novi Cœli ac terræ novæ seu renovatæ venustatem, & ad Justorum, qui tunc vivent, voluptatem conservabit. Quemadmodum, addit, qui novam domum ædificat, ex nihilo eamdem non excitat; ita Deus e Cœlis terrisque nunc existentibus novos Cœlos novasque terras post Judicium componet, & perfectiori statu donabit. Vide & Cyrillum lib. 4. in Isai. cap. 51.

An hæc elementa, quibus corpora omnia constant, post resurrectionem permansura sint, disputatur. Apostolus Petrus in 2. Ep. 3. 10. per calorem solvenda asserit. Joannes Apoc. 21. 10. mare desiturum nunciat: *Mare jam non est* (5). Revera cui tunc inserviat mare, cum desinent pisces, & pluvia ac navigatio cessabit? Beda in hunc Apocalypseos locum, & in secundam Petri, III. mare post Judicium amplius non extiturum liquido asseverat; cui subscribere videntur Andreas Cretensis, Aretas, Haymo, Rupertus, & D. Anselmus, seu sub ejus nomine Apocalypseos Interpres. S. Augustinus, quid decernat, incertus, *Utrum*, ait l. 20. de Civit. c. 16. *illo maximo ardore siccetur, an & ipsum vertatur in melius, non facile dixerim.*

S. Thomas in 4. dist 47. 8. qu. 2. a. 2. hac de re geminam sententiam refert; alteram eorum,

(4) Isai. lxv. 17. lxvi. 22. Apoc. xxi. 1.

(5) Apoc. xxi. 1.

qui quatuor elementa reipsa permansura, qualitates vero naturales desituras putant; alteram eorum, qui ignem & aquam cessatura, aerem vero & terram in melius redacta permansura arbitrantur. Utramque tamen S. Doctor rejicit; primam, quod neque argumentis neque Scriptura ostendi possit, cur quæ Deus initio creavit, insitis suis qualitatibus spolianda sint; alteram vero, quod probari nequeat, cur ignis potius & aqua destruenda sint, quam aer & tellus; cum singula quatuor elementa ad universi perfectionem & complementum conferant. Addit præterea, ignem, quo omnia exurentur, ad ignis regionem, quæ aeri imminet, non perventurum; quare ignis elementaris obnoxius minime fiet incendio, quo mundus conflagrabit.

S. Augustinus de Civit. lib. 29. cap. 14. 16. 18, 24. cui Theologorum præstantissimi consentiunt (r), ea Petri verba, *Cœli magno impetu transient*, 2. Pet. 3. 10. ad Cœlos tantummodo aereos, qui sæpissime cœli vocantur, v. g. *aves Cœli*, referenda esse ait. Argumenta vero, quæ Scriptorum plerique exhibent, rem omnino non probant. Ajunt I. Quemadmodum aquæ diluvii nonnisi cubitis quindecim montes altissimos superavere, ita & ignis mundi eversor eos fines non præteribit. II. Cœli superiores, Firmamentum Astrorum sedes, cum Aristotele lib. 1. de Gener. incorruptibiles conditi fuerint, nullo detrimento per ignem afficientur. III. Cum iidem Cœli nil ad flagitia, ad quæ patranda homines creatis rebus abusi sunt, contulerint, neque per ignem tunc erunt expiandi.

Quæ omnia utique refelli possunt. I. Ignem altissimos montes nonnisi cubitis quindecim prætergressurum, nullibi constat; alias neque atmosphæram purgabit: quod iis repugnat, qui per ignem Cœlos aereos expiandos statuunt. II. An Cœli superiores incorruptibiles vere sint, adhuc est discrimen, Philosophi recentiores argumentis sole clarioribus, ut sibi suadent, eosdem potius corruptioni obnoxios ostendunt. III. Si, quod homines creatis rebus, elementis, metallis, &c. abusi sint, ideirco ea omnia per ignem sunt expianda; utique & expiandi sunt Cœli, Astra, Sol, Luna, quibus homines eo usque abusi sunt, ut in ea divinos etiam honores contulerint.

Eorum quidem argumenta, qui Cœlos & Astra flammis expianda tuentur, his, quæ modo rejecimus, validiora minime esse fatemur. Quapropter neque in eam sententiam omnino descendimus, neque veluti certam tuemur. Philosophorum, eam defendentium, authoritatem nihili facimus; cum id, de quo hic discrimen est, eorum suffragiis non sit dirimendum. Patrum fidem pluris faciendam ducimus; ex iis autem paucissimi eidem sententiæ adhæserunt. Nihil ab Ecclesia ea de re constitutum est, Porro ipsum sententiarum discrimen id exposcit, ut nullam temere amplectamur. Postremæ hujus de Cœlis per ignem expiandis asseclæ solis conjecturis nituntur; cæterum mundi systema, cui subscribunt, a Philosophorum plerisque in præsenti rejicitur; neque cœli solidi, & ab igne tuti velut ænea fornix jam habentur.

Ut igitur Scripturæ locutiones explanemus, & difficultates ea de re solvamus, hæc statuimus; terram nempe, & cæteras ejus partes, igne comburendas, & in melius perfectiusque renovandas, Cœlos, aerem videlicet seu atmosphæram, concremandos; terram denique & aerem post resurrectionem nullis ejusmodi mutationibus, quæ nostro corruptionis & mortalitatis statui modo congruunt, obnoxia fore Aug. de Civ. lib. 20. c. 16, *Ut mundus in melius innovatus, apte accommodetur hominibus etiam carne innovatis*.

ARTICULUS IV.

De terræ post Resurrectionem statu.

Quæstio hæc ad eos tantum pertinet, qui terræ qualitates post resurrectionem renovandas, non ipsam in nihilum redigendam censent. S. Thomas in 4. dist. 48. qu. 2. art. 4. aquam instar chrystalli nitidam; aerem instar cœli limpidum; ignem velut solem & astra rutilantem; terræ denique superficiem seu vitrum pellucidum fore arbitratur. Quid interioribus terræ partibus eventurum sit, non meminit; alii tamen Scholastici totam omnino pellucidam fore ajunt, præter inferos, qui ad suppliciorum incrementum caligine & tenebris obvolventur. Hæc terræ perspicuitas, juxta Paludanum in 4. dist. 48. usque ad Infantium Limbum pertinget; plus enim nimio miseri essent, si æternis tenebris offunderentur.

Cœli etiam, ex iisdem Authoribus, deinceps non movebuntur, neque diei & noctis vicibus subjicientur, sed & ipsi & elementa immutabilia consistent. *Non erit*, ait Isaias 59. 19. *tibi amplius Sol ad lucendum per diem, nec splendor lunæ illuminabit te: sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam. Non occidet ultra Sol tuus, & Luna tua non minuatur, quia erit tibi Dominus in lucem sempiternam*. Joannes etiam in Apocalypsi xxi. 23. *Civitas non eget Sole, neque luna, ut luceant in ea; nam claritas Dei illuminabit eam, & lucerna ejus est Agnus*. Et xxii. 5. *Et nox ultra non erit, & non egebunt lumine lucernæ, neque lumine solis, quoniam Dominus Deus illuminabit illos*. Isaias nihilominus xxx. 26. ait: *Et erit lux lunæ sicut lux solis, & lux solis erit septempliciter, sicut lux septem dierum*. Terra itaque eadem semper luce fulgebit, neque ulla mutatione afficietur. Astra & elementa & sibi & nobis semper eadem, ab iis vicibus, quibus nunc subjacent, prorsus immunia conspicientur. S. Hieronymus in Abac. iii. tunc Solem eclypsi, aut alia quacumque defectione nunquam laboraturum censet.

Qui Solem post resurrectionem deinceps occasurum, terrasque circuiturum negant, iis forte arrideant, qui Antipodas negant, aut iis, qui Solem vere circa terram orbem non conficere putabant: quæ tamen sententia nostra ætate defendi non potest; Antipodes enim, qui & ipsi resurgent, nunquam solis lumine fruerentur, & amplissimæ illæ regiones æternis tenebris damnarentur.

Densitatem & raritatem, gravitatem & levitatem inter elementorum viria non recensemus, necesse enim erit, ut aliquo ordine in Universi regimine disponantur: suas etiam efficaces servabunt qualitates, calorem nempe & frigus, humiditatem & siccitatem; his enim destituta, elementa esse desinerent. Quæ tamen qualitates corpora, ut ante, suis effectibus non afficient; tunc enim, cum generationes & corruptiones desierint, Deus quodam prodigio, quod, utpote futuro mundi statui congruens, naturale fiet, easdem qualitates in corpora agere non patietur, Sic sol & luna, orante Josue, immobiles quondam constitere; sic Babylonicæ fornacis flamma, trium Hebræorum adolescentium beneficio, sua efficacitate aliquot horis caruit.

Quamvis autem tellus arboribus, animalibus, & cæteris mistis corporibus, quæ ad ejus ornatum conferunt, omnino sit destituenda, ex Apostolo Petro 2. ep. 3. *Terra, & quæ in ipsa sunt opera, exurentur*; imperfecta nihilominus aut inornata reputari non poterit; tunc enim iis omnibus instruetur, quæ stabilitatis & incorruptionis statum perficient, licet quibusdam caritura sit,

quæ

(r) Vide Gregor. Magn. lib. 17. Moral. cap. 5. Damascen. lib. 2. de Fide cap. 6. Scholastici in 4. Sentent. distinct. 47. 48. Tena in cap. 1. ad Hebr. Interps. ad 2. Petr. iii. 10.

quæ ejus imperfectioni modo conveniunt. Ornementa, quæ privata domus exposcit, ei congruere desinunt, si in amplissimi Principis Aulam convertatur. Sancti nullam tunc ex cibo & potu voluptatem percipient; quam utique voluptatem indigentia & infirmitas nostra modo exposcit; deliciis vero longe nobilioribus fruentur.

Putabant Millenarii, Justos ante Judicium in vitam revocatum iri; una cum piis tunc superstitibus, & cum Jesu Christo jam in terras reverso, in nova Jerosolyma mille annis imperaturos; & ingenuas omnes voluptates ex potu, de cibo, nuptiis hausturos. Novam Jerosolymam gratissimam domicilium futuram; terram omnia fructuum genera uberrime edituram; animalia denique omnia in mutuam plenamque concordiam adducta, sese hominibus penitus submissura. S. Irenæus lib. 5. cap. 33. ex Joannis Discipulis se didicisse testatur, eam tunc frugum copiam fore, ut vix digna sit, quæ fidem inveniat. Tertullianus l. 3. c. 24. cont. Marcion. novam Jerosolymam jam constructam atque ornatam e cœlis descensuram arbitratur; suæque ætate ejus exemplar quadraginta diebus in aere pendulum sese omnibus exhibuisse narrat.

Hinc satis comperimus, quantum distet a Scholasticis nostris Veterum Patrum de terra sententia, qui præterea eamdem terram tunc temporis in tanto ubertatis statu constitutam, igne nondum expiatam fore sentiebant. Lactantius nihilominus de divin. prœm. l. 7. c. 24. collat. cum Epitome cap. 51. licet mortuorum resurrectionem, Judicium supremum, & mundi incendium mille annorum regno præitura statuat, similem superioribus terræ descriptionem exhibet. *In medio*, inquit, *terræ urbs a Sanctis frequentanda construetur, ubi Deus dominabitur una cum famulis suis, qui ab justitia & innocentia minime deflectent, ingenuarum omnium voluptatum copia perfruentur, atque ex uxoribus natos etiam suscipient. Ignis vero prodigiosus, qui Universum invadet, plantis minime nocebit*, prosequitur Lactantius loco cit. cap. 21. *Sine ullo virescentium corporum detrimento adures tantum, ac sensu doloris afficiet.* Tunc mundus, nocte etiam ac tenebris amotis, nullis calamitatibus obruetur; Luna ab omni defectione immunis, Solis instar, fulgebit; Sol septuplo clariores radios emittet. Omnes omnino fruges tellus feret, saxa mel fundent, vino rivi, lacte flumina manabunt. Feræ cicurabuntur; leo & vitulus in eodem vescentur præsepi; pueri cum anguibus ludent; ea denique omnia tunc temporis futura sunt, quæ de aurea Saturni imperantis ætate Poetæ cecinerunt. Cum Prophetæ nostri de futuris veluti de elapsis sermonem facere consueverint, Poetæ hujus moris ignari, eorum locutiones, ac si ad transacta referrentur, usurpavere.

Hæc omnia, subdit Lactantius, post annos VI. M. a creatione contingent, & jucundissimum hoc Regnum ad annos mille protrahetur; quibus peractis, Dæmonum Princeps vinculis solutus, bellum Sanctis inferet. Sancti in terræ sinu triduo delitescent; Deus prodigiis innumeris in hostes nominis sui animadvertet; terra deinde dehiscet, findentur montes; corpore in amplam vallem coacta, vitæ a Deo restituentur, a quo etiam renovabitur mundus; Cœli instar voluminis complicabuntur; tellus mutabitur; homines denique in Angelos convertentur; iidemque nive candidiores fulgebunt, coram Domino perpetuo versabuntur, eique sacrificia & obsequium in æternum deferent. Tunc altera mortuorum resurrectio: qua & improbi ad vitam revocati, æternis apud inferos pœnis mancipabuntur. Hæc Lactantius veluti Catholica fide certa exponit.

His tamen omnibus & singulis fidem e Catholicis universis habitam fuisse ne putemus. Mundi exitus, Jesu Christi adventus, Judicium supremum, mortuorum resurrectio, præmium seu Regnum Justorum, impiorum supplicium, mundi renovatio vulgo credebantur. Modus vero, tempus, & rerum plerarumque adjuncta & nobis & illis incerta. Ita de his, quæ in hac Dissertatione hucusque diximus, statuendum.

Quamvis Hebræorum Doctores de tempore, & de cæteris resurrectionis, Justorum Regni, & terræ post resurrectionem status circumstantiis inter se non conveniant, plura tamen apud eosdem occurrunt, ed ea, de quibus hic egimus, referenda. Quarti Libri Esdræ Author, qui vel sub primi Ecclesiæ sæculi exitum, vel sub secundi initium floruit, homines vitæ restituros, & Justos, qui terras tunc incolent, terrenis voluptatibus fruituros affirmat c. 4. & 6. Sadducæi, dum Christum interrogavere Matth. 22. 34. vulgo a Judæis credi putabant, in altera vita homines terram incolentes, omnes sensus voluptates esse percepturos. Celebris Menasse-Ben-Israel lib. 3. de resurrect. mort. cap. 4. ea, quæ in mundi renovatione eventure sunt, ita nobis exhibet, ut iis, quæ in universi creatione evenerunt, respondeant.

Prima die lucem Deus creavit, minime vero lucem Solis, quam die quarto condidit, sed lucem divinam, quam Sanctorum beneficio futuris sæculis reservavit, ut Solis vices tunc suppleat.

Die secunda Deus Firmamentum condidit, aerem scilicet, ut ajunt Interpretes eruditissimi. Aer futuri sæculi purior, quam nunc, mitior erit, atque salubrior; quem Scriptura, juxta Abenezram & Menasse-Ben-Israel, Cœlum novum appellat. Eadem die, juxta Veterum Hebræorum plurimos, una cum Inferis Dæmones conditi fuere. Hi, veluti Idololatriæ argumenta, sæculo futuro exterminabuntur.

Die tertia terram & plantas Dominus protulit, quas deinde propter Adami flagitium maledictione devinxit. In mundi renovatione eam telluri plantisque benedictionem impertietur, ut, sicut Adami tempore, die qualibet juxta aliquos, juxta alios quolibet mense, fructus producant. Arborum quolibet mense fructus ferentium meminit Ezechiel 47. 12. *Super torrentem orietur in ripis ejus ex utraque parte omne lignum pomiferum . . . per singulos menses afferet primitiva.*

Quarta die solem & lunam & astra cætera Deus condidit. Eadem futuro sæculo ita perficiet, & tanto lumine decorabit, ut Sol quadragies novies, quam nunc, clariores radios emissurus sit, Isai. xxx. 26. Eadem proportione & astra cætera rutilabunt.

Die quinta aves & pisces creati; in mundi renovatione ad statum longe perfectiorem reducentur. Tunc homines cum animalibus, & animalia cum cæteris, eam, de qua Prophetæ, pacem inibunt, ut alterum alteri minime noceat; & feræ ipsæ ita cicurandæ sunt, ut hominibus sese prorsus submittant. Tunc etiam Deus celeberrimo illo convivio electos excipiet, quod trium magnitudinis prodigiosæ animalium carnibus instruet; piscis nempe Leviathan, bovis Behemoth, & avis, cujus pedes terram, caput vero cœlos tangunt. Deus ut epulum Electis instituat, hæc tria animalia interficiet, quorum carnes, quæcumque convivarum copia fuerit, omnium satietati supererunt.

Sexta die Deus Adamum creavit; cujus corpus pellucidum, & procero majus, propter peccatum utraque hac dote fuit destitutum; utraque vero optimis incrementis aucta post resurrectionem rursum donabitur, nunquam deinde iis spoliandum, utpote peccati expers omnino futurum.

Hanc rerum similitudinem inter mundi creationem & renovationem Hebræorum Doctores instituerunt. At creatio a renovatione in eo differt, quod, I. mundus prior e nihilo eductus fuit, alter ex olim condito excitabitur. II. prior diebus septem conditus, alter ictu oculi restaurabitur. III. denique vetus orbis nocte creari cœpit, novus interdiu renovari incipiet, juxta illud Zachariæ 14. 7. *In tempore vesper erit lux.*

Tillemontius Lucubratiunculam hac de re scripsit,

psit, vulgatam ad calcem vitæ ipsius pag. 197. sed quæstionem, scilicet mundus perseveraturus sit necne, problematice tractans, in utramque partem agitat.

Antequam Dissertationem absolvamus, tria sunt hic animadvertenda. I. Quamplures loci, quos veluti agentes de rebus sub mundi exitum eventuris attulimus, Judæorum statum post captivitatem, & Ecclesiæ post Christi Adventum figurate describunt: quare literali eorum sensui non est maxime inhærendum. Ubi v. gr. lux lunæ sicut lux solis futura; lux solis quadragies novies consueto clarior; & ferocia atque venenosa animalia ferocitatem & virus positura dicuntur: Gentes ad Deum Fidemque traductæ designantur. II. Tempus, ratio, & cætera mundi exitus adjuncta nonnisi temere statui possunt, præter ea, quæ ambiguitate non obvolvuntur, & allegorice a Scriptura non referuntur: hæc autem vix occurrunt; pleraque sane hyperbolicis interseruntur locutionibus, quarum vim, sensum, & amplitudinem ignoramus. III. Hac de re tria nobis credenda Fides proponit: 1. Mundum esse ad exitum perventurum, 2. per flammas absumptum iri; 3. non esse in nihilum, sed in perfectiorem statum redigendum. Quare ea omnia, quæ de mundi diuturnitate, de ignis, quo mundus conflagrabit, qualitatibus & natura; Judicio præitura sit, an consequuturus; quæ de terræ figura, de elementorum statu post Judicium hactenus attulimus, problematica esse dicimus. Dubitare qui novit opportune, ille sane inter doctos laudem non infimam meretur.

DISSERTATIO

De Mortuorum Resurrectione.

RESURRECTIO *mortuorum*, inquit S. Augustinus Ser. 150. nov. Edit. num. 2. *præcipua Fides Christianorum*. Hæc sane potissimum est inter hujus vitæ casus spei & solatii nostri argumentum; Idem in Psal. CI. serm. 2. num. 7. Resurrectionem aufer, illico Christianismum evertis. Hæresum nulla Christi Religioni magis adversatur, quam quæ adimit Resurrectionem, uti ait idem Augustinus in Psal. LXXXVIII. ser. 2. num. 7. *In nulla re sic contradicitur Fidei Christianæ, sicut de Carnis resurrectione*. Si Christus non resurrexit, Apostolorum prædicatio fallax, Fides nostra inanis est, spes fundamento caret; 1. Cor. XV. 14. Si vero resurrexit, resurrectio fieri potest, imo homines certo resurgent; cum eorum resurrectio Christi promissis innitatur, qui resurrectionem suam veluti nostræ resurrectionis pignus & argumentum nobis exhibuit. Judæi in hoc dogmate reipsa nobis assentiuntur, nonnulli etiam Philosophi quamdam resurrectionem fatentur: Catholicorum vero hac de re fidem a Philosophorum opinionibus, & ab Hebræorum fide longe aliam agnoscimus.

Mortuorum resurrectionem vulgo Ethnici anile commentum reputabant. Cum Paulus in Areopago Christum resurrexisse pronunciasset Act. 17. 32. plerique irriserunt. Christianam Religionem vix e cunabulis egressam Hæreticorum, resurrectioni adversantium, frequentia invasit, cujusmodi fuere Simonis Magi Discipuli, Cerinthiani, Gnostici, Nicolaitæ, Valentiniani, Marcionitæ, Manichæi, Seleuciani, aliique plures. Apostoli ætate ex Corinthiis erant, qui eam oppugnarent, uti tradit in Epist. ad Cor. XV. 12. Idem Apostolus 2. ad Timotheum scribens in 2. Epist. 2. 18. Hymenæi & Phileti præsertim meminit, qui resurrectionem jam peractam defendebant, quod naturalem resurrectionem, quæ in generatione & hominum propagatione sita est, seu resurrectionem moralem, justificationem videlicet, cum vera nostrorum corporum, quam suprema die futuram opperimur, resurrectione confunderent.

Veteres quidam Philosophi resurrectionem quamdam admittebant; v. g. Pythagorici metempsychosin, seu de uno in aliud corpus animæ transmigrationem. Aristoteles l. 3. de Anima c. 6. Thaletem per transitum arguit, quod corporum resurrectionem fieri posse asseruerit; quo tamen fuerit isthæc Thaletis resurrectio, non innuit. Chaldæi etiam, juxta Theopompum Philippic. 8. apud Laertium in proœmio, resurrectionem tuebantur. Ex his forte Democritus, qui eorum doctrinam didicit (1), sententiam illam hauserat (2): *Similis & de asservandis hominum corporibus, ac reviviscendi promissa Democrito vanitas, qui non revixit ipse*.

Plato in Politico resurrectionem docet; Platonici, teste Augustino de Civit. l. 13. c. 19. & 22. c. 12. animas e corporibus, quæ animavere, in libertatis statum restituras, rursus in nova corpora perpetuo migrare putabant. *Alternantibus vicibus indesinenter vivos ex mortuis, & ex vivis mortuos fieri*. Hos juxta Philosophos, a vulgo Sapiens eo tantum differt, quod post mortem astro sibi convenienti anima nectitur; donec aliud corpus animandi cupidine, inde revertitur, & alicujus infantis corpori jam satis formato rursus adhærescit. Impiorum vero animæ, vix a suo corpore egressæ, aliud corpus quærunt, vita quam antea egerunt dignum, scilicet vel belluam, vel corpus humanum male constitutum.

Porphyrius, qui post ortam Christianam Religionem floruit, cum, teste Augustino, Præceptoris sui Platonis sententiis inhæsisset, easdem hac de re prorsus rejecit; hominumque animas nunquam in belluas migrare; Sapientum vero mentes, a corpore semel sejunctas, nunquam in aliud regredi, sed in Deo æternis voluptatibus absorberi, defendit. Hinc, ut de Justorum beatitudine cum Christianis conveniret, & ab illis etiam valde recederet, piorum animas suis corporibus nunquam restituendas, & corpora beatis animorum voluptatibus nunquam fruitura, docuit.

Platonica animarum transmigratio vel apud Judæos, qui resurrectionem credebant, fidem invenit. Josephus qui Pharisæorum sectam, & Philo qui Platonis Philosophiam profitebantur, Justorum animas e corpore egressas, in aerem, vel in orbem, ex quo discesserunt, regredi, ac deinde revertentes in alia corpora migrare sentiebant (3). De vera mortuorum sub mundi exitum resurrectione perspicue non egerunt; eam tamen in Veteris Testamenti Libris (4), & in Macchabæorum

(1) Laert. in Democrit.

(2) Plin. lib. 7. cap. 55.

(3) Vide Philon. de Gigantib. 222. 223. & de Confusione linguarum pag. 270. Joseph. lib. 3. de Bello Jud. cap. 14. in Lat. pag. 852. & alibi non semel.

(4) Vide Job XIV. 12. XIX. 25. Ezech. XXXVII. 1. &c. Sap. [illegible] 13. VI. 4.

rum secundo 7. 9. satis invenimus: Pharisæos etiam & vulgo Judæos adversus Saducæos resurrectionem defendisse, ex Evangelio & ex Apostolorum Actis 23. 6. constat. Verumtamen hoc resurrectionis dogma præcipuus eorum Religionis articulus non erat; non enim a sua communione, neque a conventibus, neque a summis Reipublicæ Magistratibus Saducæos arcebant; imo ex his aliquos vel Summum Sacerdotium gessisse, Josephus testatur (5). Modo Religionis studiosiores sunt; Saducæos Hæreticorum & Epicuræorum nomine damnant, ajuntque nulla eos futuri sæculi voluptata fruituros (6).

Judæorum nonnullis non omnes omnino homines, sed Israelitas tantummodo, præter flagitiosissimos, ad vitam revocandos esse docent. Alii vero omnes prorsus homines vitæ restituendos asserunt. Sunt, qui semel redivivos iterum morti obnoxios fore negant: sunt etiam, qui (7) eam opinionem damnantes, solas animas æterna beatitudine donandas defendant. Eorum itaque dogma hac de re adhuc in diversa distrahitur.

Et apud Catholicos hujus dogmatis nonnulla olim varietas. Plures enim e vetustis Patribus (8) geminam resurrectionem memorabant; alteram, quæ Messiæ per annos mille in terris regnaturo præibit: alteram, quæ ipsum hoc regnum consequuta, Sanctorum in Cœlis æternam exordietur felicitatem: quam quidem sententiam ex Judæis repetierant; eam enim in Esdræ quarto c. 35. & sexto c. 58. in duodecim Patriarcharum Testamento (9), apud Rabbinos plurimos legimus; eamdemque semi Judæus Cerinthus sæculo primo defendebat. Stephanus Gobarrus, cujus excerpta a Photio Cod. 232. accepimus, de resurrectionis dogmate problematice disseruit; v. g. an hominum corpora post resurrectionem præsenti huic corruptioni obnoxia futura sint, partem utramque defendit: omnes eadem statura & ætate, qua quisque decesserit, resurrecturos ait; mox negat, docens, pueros ætate jam matura in vitam restituendos: non eodem omnes, sed diverso tempore e mortuis revocandos; corpora nostra subtilia & spiritualia fore; tum contra fore compacta & terrestria, & his, quibus modo constamus, simillima: primos omnium Justos resurrecturos, deinde animalia cætera; post resurrectionem, cibo potuque utentes, & filios procreantes, in terris moraturos; peracto demum ejus pacis & voluptatis millenario, omnium omnino resurrectionem futuram testatur: tum contra, Justos resurgendo cæteris non præituros, & mille annorum Regnum post resurrectionem minime adventurum affirmat. Eadem ratione de Paradisu disserens, Justos post resurrectionem ibidem commoraturos, & non commoraturos defendit, eamque deliciarum sedem neque in terris, neque in cœlis, sed medio quodam in loco constituit.

Ex Moysis Libris satis perspicua futuræ omnium resurrectionis argumenta minime deducimus. Cum Christus Matth. XXII. 23. 29. 30. ea Exodi verba 3. 15. allegasset: *Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Jacob*; statim intulit: *Non est Deus mortuorum; sed viventium*. Qua quidem collectione anima tantum immortalis, & Patriarchæ vel post mortem superstites esse ex directo probantur. Inde vero corporum resurrectio facile ducitur; si enim veterum Justorum animæ adhuc superstites sunt, neque bonorum operum, quibus operam dedere, præmium in hac vita retulerunt, ad Dei Justitiam pertinet, ut in altera illud referant nedum animæ, verum etiam corpora, per quæ Animæ ipsæ virtutem & opera ingenua exercuerunt. Secus nec integra esset illorum merces, nec perfecta. Sola anima Abrahæ non est totus Abraham.

R. Schammai (10) ex illo Exodi 6. 3. *Apparui Abraham, Isaac, & Jacob . . . . pepigique fœdus cum eis, ut darem eis terram Chanaan*, resurrectionem probat. Cum enim, subdit, ea regione, dum viverent, potiti non fuerint, eo revertentur ut potiantur. Eo Rabbinus hic ducebatur, quod, ex Hebræorum sententia, Justorum & Patriarcharum Regnum post resurrectionem in omnes terras futurum arbitraretur. Nos vero & Abrahamum & Isaacum resurrecturos scimus, non ut Chananitide potiantur, quam profecto neque optabunt, neque sibi necessariam ducent, sed ut in viventium regione, quam Chananitis allegorice significabat, æterna voluptate fruantur. Menasse Ben-Israel ex Libris Moysis verisimilia tantum futuræ resurrectionis argumenta ab Hebræis hauriri, ultro fatetur (11).

Resurrectionem aperte præfert Isaias 26. 19. *Interfecti mei resurgent; expergiscimini, & laudate, qui habitatis in pulvere, quia ros lucis ros tuus, & terra mortuos projiciet*, Judæorum Doctores (12) huic rori vim creantem tribuunt, qua tellus, fœcunditate donata, mortuos omnes ad vitam producet. Quam etiam resurrectionem cum hominum productione conferentes, rorem veluti patrem, terram ceu matrem, mortuos redivivos ceu filios generatos esse ajunt.

Æque perspicuum testimonium Ezechielis 37. 5. qui in agrum mortuorum ossibus refertum animo raptus, Deo vitæ spiritum eisdem impertiente, primum ea commoveri vidit, deinde simul copulari, nervis instrui, pelle vestiri, in viros denique redivivos surgere. Sammai & Hillel olim acerrime disceptavere, utrum resurrectio, ordine per Ezechielem allato, inchoanda sit ab ossibus & nervis, per carnem deinde & pellem absolvenda; an vero fieri debeat, quemadmodum in utero matris instituitur fœtus, juxta illud Jobi x. 11. *Pelle & carnibus vestisti me, ossibus & nervis compegisti me*, Hanc Hillel, illam Sammai sententiam tuebantur. Disceptatio utique inanis; resurrectio enim, Apostolo teste, illico & ictu oculi fiet.

Rabbini quidam (13) ea ossa, de quibus paulo ante Ezechiel, vere in vitam reduxisse, eosque homines, reversos Jerosolymam, filios procreasse narrant. Ex his ossibus Rabbi Juda originem suam ostentans, quædam etiam *Tephilim*, seu frontalia inter preces a Judæis adhiberi solita, quæ ab his Ezechielis redivivis ad suum usque patrem pervenerant, ab eodem patre suo se accepisse prædicabat. Nostri vero Interpretes hisce visis Ezechielis, ejusque vaticinio, & altero Isaiæ paulo ante allato, duo spectata fuisse docent, Hebræorum nempe a captivitate regressum in Chananitidem, & mortuorum resurrectionem. Regressus ille resurrectionem hanc designabat.

Resurrectionis Evangelistam jure merito Jobum appellamus. In toto ejus Libro locutiones undique occurrunt, quibus quam enixe is resurrectionem opperiretur, ostenditur. Ipsa ejus valetudinis & fortunæ mutatio futuram satis resurrectionem portendit. *Scio*, inquit XIX. 25. *quod Redemptor meus vivit, & in novissimo die de terra surrecturus sum, & rursum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum meum, quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspecturi sunt, & non alius; reposita est hæc spes mea in sinu meo*. Psalmista

etiam

[5] Joseph. Antiq. lib. 18. cap. 2. Vide & Act. Apost. v. 17. [6] Vide Manasse Ben-Israel, de resurrect. mortuor. lib. 1. cap. 1. [7] Abrabanel, & Mos. Ægypt. Apud Menasse Ben-Israel l. 3. c. 11. [8] Papias, apud Euseb. l. 3. histor. c. 39. Justin. Dialog. cum Tryphone; Iren. l. 5. c. 33. Tertull. l. 3. contr. Marcion. &c. [9] Testament. XII. Patriarch. Testam. Jud. n. 25. & Zabulon a. 10 Dan. n. 10. & Levi num. 18. [10] R. Schammas, Perek Helec. [11] Menasse Ben-Israel l. 1. c. 1. ad finem, de resurrect. mortuor. [12] Joseph Albo, & Viri Synagog. magan. [13] Rab. Juda, & alii apud Menasse Ben-Israel l. 2. c. 31. de Resurrect.

etiam perspicue resurrectionem indicat Ps. 48. 16. *Deus redimet animam meam de manu Inferi*, [de sepulcro] *cum acceperit me*. Et Psal. 103. 29. *Avertente autem te faciem, turbabuntur; auferes spiritum eorum, & deficient, & in pulverem suum revertentur. Emittes spiritum tuum, & creabuntur* [iterum], *& renovabis faciem terræ*. Osee futuram resurrectionem non obscure prænunciat 14. 2. *Dominus cœpit & curabit nos: vivificabit nos post duos dies; in die tertia suscitabit nos, & vivemus in conspectu ejus*.

Luculentius adbuc in libris post Babylonicam captivitatem scriptis resurrectio futura exhibetur. Libri Sapientiæ Author *visitationis* nomine, ut plurimum, resurrectionem indicat (a): *Justorum animæ in manu Dei sunt ... spes illorum immortalitate plena est ..... Et in tempore visitationis ipsorum refulgebunt, & judicabunt nationes*. Ecclesiasticus de Israelis Judicibus agens Deum orat 46. 14. *ut sit memoria illorum in benedictione, & ossa eorum pullulent de loco suo* [de sepulcro]. Quæ dicendi phrasis ad illam Isaiæ 66. 14. refertur: *Ossa vestra quasi herba germinabunt*. Ad illam quoque Psalmistæ Psal. 71. 16. *Ossa vestra germinabunt sicut fœnum terræ*. Daniel ea, quæ Antiochi Epiphanis persecutionem consecutura essent, præcinens, *Multi*, ait c. 12. 2. *de his, qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt* [resurgent], *alii in vitam æternam, & alii in opprobrium, ut videant semper*.

Macchabæorum Scriptor, æque ac Evangelistæ, & ipse Apostolus, de resurrectione perspicue. Quidam ex Macchabæis Fratribus Antiochum compellans, *Tu quidem*, inquit 2. Macch. VII. 9. *scelestissime, in præsenti vita nos perdis; sed Rex mundi defunctos nos pro suis Legibus, in æternæ vitæ resurrectione suscitabit*. Ex iisdem Fratribus quartus sic etiam Regem est allocutus 2. Macch. VII. 14. *Potius est ab hominibus morti datos spem expectare a Deo, iterum ab ipso resuscitandos; tibi enim resurrectio ad vitam non erit*. Eorum quoque Mater, ut filiis ad pœnas subeundas animos adderet, *Mundi creator*, ait 2. Macch. VII. 23. *qui formavit hominis nativitatem, quique omnium invenit originem, & spiritum vobis iterum cum misericordia reddet & vitam, sicut nunc vosmetipsos despicitis propter Leges ejus*. Ejusdem Libri Author, postquam Judam Macchabæum plurimas ad Templum pecunias misisse meminit, ut pro interfectis in prælio sacrificia Deo offerrentur, *Nisi enim*, subdit 2. Macch. XII. 44. *eos qui ceciderunt, resurrecturos speraret, superfluum videretur & vanum orare pro mortuis*. Author quarti Macchabæorum, quem Librum plures Josepho Historico tribuere, inscriptum, *De rationis imperio*, qui ejus operibus interseritur, hæc eadem de mortuis ad vitam revocandis repetebat.

Plura hic de resurrectionis veritate argumenta congerere supervacaneum; hac enim dissertatione non resurrectionis dogma probandum, sed ejus modum, tempus, & cætera, quæ a nobis attingi possunt, adjuncta perpendenda assumpsimus. Jesu Christi ætate, Judæi omnes, præter Sadducæos, resurrectionem fide credebant. Ipsemet Christus pluribus Evangelii locis eamdem comprobavit. Paulus & Apostoli cæteri mortuos resurrecturos, non modo adversus Sadducæos, & suæ ætatis hæreticos, sed & contra Philosophos, defenderunt. Ecclesia Catholica inter præcipua Fidei capita Resurrectionem nunquam non habuit. Hæc certo scire satis, quæ sane ea de re omnem omnino adimunt ambiguitatem.

Paulo ante recitavimus eorum Judæorum (3) sententiam, qui non omnes homines, sed Justos & pios Israelitas tantummodo vitæ restituendos asserebant. Huic opinioni favere videtur illud Psalmi 1. 6. *Ideo non resurgent impii in judicio*. Quidam etiam ex Macchabæis Fratribus Tyrannum increpans, *Nos*, inquit 2. Macch. VII. 14. *iterum vitæ restituendos speramus: tibi resurrectio ad vitam non erit*. Veteres (4), qui resurrectionem geminam, & Regnum Justorum in terris ad annos mille protrahendum constituerant, ab ea felicitate & primæ resurrectionis gloria impios excludebant. Hæc verò prior resurrectio, & mille annorum regnum ab Ecclesia minime probantur: Christus præterea Joan. 5. 29. & pios & impios ad vitam revocandos, & coram se Judice constituendos asserit, illos, ut æterna voluptate donentur, hos autem, ut æternis mancipentur suppliciis. Hæc sane & Paulus, & cæteri Apostoli docuerunt.

Superstitiosus honor, quo Chananiticam regionem Judæi prosequuntur, illud egit, ut mortuorum resurrectionem in ea eventuram putent. Hinc orta eorum vota de ultimis vitæ diebus ibidem transigendis, & de sepulcro sibi in ea regione comparando. Inde eorum opinio de mortuis, qui aliis in locis sepulti, per occultos terræ meatus in eam regionem devolventur, ut ibi suprema resurrectionis die in vitam restituantur (5). Huc referunt omnes laudes, quibus Chananitidem Scriptura commendat; & promissa, quibus illam Deus ipsis eorumque posteris perpetuo se traditurum spopondit. Hinc denique fit, ut mille annos sub jucundo Messiæ Regno ibi se traducturos sperent, antequam secunda fiat resurrectio, & universale Judicium in valle Josaphat, Jerosolymam inter & Oliveti montem, a Domino Judice exerceatur. At neque desunt ex Judæis (6), qui & undique, & eodem tempore mortuos vitæ restituendos nobiscum credant; qui etiam (7) resurrectionem in Terra Sancta inchoandam, ac deinde in cæteris regionibus quam maxima celeritate perficiendam cogitent.

Certum resurrectionis tempus ignoramus, quod & Angelis ignotum Christus asseruit Marc. 13. 32. & Apostolis de eo flagitantibus pandere detrectavit. In sæculorum exitu, Dei Filio iterum veniente, omnes resurrecturos tantummodo scimus. Qui senies mille annorum spatio totam mundi ætatem definiunt, nunc prorsus ferme rejiciuntur. Hanc notitiam sibi Deus reservavit Act. 1. 7. tantumque nos monuit, eum diem furis more adfuturum; & homines minime expectantes deprehensurum (8).

Paulus Apostolus hominum plurimos, tunc adhuc superstites, statim morituros, eaque celeritate iterum resurrecturos asserit, ut eorum mors non mortis, sed mutationis & transitus nomine appellari debeat (9): *Fratres*, inquit, *mysterium dico vobis: omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur*: seu juxta Græcum (10) & optima Exemplaria, *Omnes quidem non dormiemus, sed omnes immutabimur. In momento, in ictu oculi, in novissima tuba: canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem*. Nos igitur eodem, quo decedemus, momento ad vitam revocabimur, morsque nostra levissimus potius somnus appellanda erit, qui nostri mortalis corporis in incorruptibile & immortale mutatione absolvetur.

Plurimi sunt Interpretes, ex Græcis præser-tim

[a] Sapient. III. 1. &c. Vide & IV. v. [3] Kimchi in Psalm. 1. Maimon. Abarbanel, Joseph. Albo. Vide Buxtorf. Synag. Jud. cap. 1. & Muis. in Psalm. 1. &c. [4] Iren. lib. 5. cap. 32. Quid. apud August. lib. 20. cap. 7. de Civit. Vide & Hieron. in Isai. XVIII. [5] Vide Talmud Babyl. Cetuboth cap. 13. & Jerosolymi. Chilai cap. 9. &c. [6] Menasse Ben-Israel, de Resurrect. lib. 2. cap. 2. [7] Vide Bereschit Rabba, Parasch 27. & 96. & Semoth Rabba, Parasch 32. [8] Matth. XXIV. 43. & 1. Thessalon. v. 2. &c. [9] 1. Cor. XV. 51. &c. [10] Πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα.

tim (12), qui eos, qui tunc temporis viveni, mortem omnino non subituros, sed in eam, de qua Paulus, mutationem tantum migraturos putent. Qua de re: æque ac Interpretes nostri, etiam Hebræorum Doctores ambigunt (13). Alii enim eos, qui incipiente resurrectione non obierint, minime obituros, sed statim e vita ad incorruptionem & immortalitatem transituros putant. Negant alii, nullam in futuro sæculo partem neminem consecuturum contendentes, quin prius e vivis migraverit. Decretum de omnium omnino Adæ posterorum morte sane implebitur: *Statutum est hominibus semel mori: post hoc autem, Judicium.* Hebr. IX. 27. Alibi vero Paulus ad Corinthios alteram potius sententiam statuere videtur: ait enim juxta emendatissima Exemplaria: *Omnes quidem non dormiemus, sed omnes immutabimur.*

Nonnulla etiam difficultas est, ut Paulus de resurrectionis momento a se ipso non discrepare ostendatur. Modo enim momento eodem, *in ictu oculi*, ad tubæ clangorem omnes resurrecturos asserit 1. Cor. 15. 52. modo *unumquemque in suo ordine*, nempe vel juxta meritum, vel ætatem, ad vitam revocatum iri prænunciat 1. Cor. 15. 13. quare Sancti v. g. ante reprobos, veteres Patriarchæ ante novissimos, Catholici ante cæteros resurgent: *Primitiæ Christus; deinde ii qui sunt Christi.* Utrumque tamen optime conciliatur, si Apostolum non de temporis, sed ordinis antecessione loqui animadverterimus (14). Electi & Christi Discipuli primi resurgent, cæteris nempe & folgore & aliis resurrectionis gloriosis dotibus antecellent. Vel *primi resurgent* (15); *prius* videlicet, quam Christo Judici in nubibus adventuro occurrant; cum reprobi contra, qui eodem momento resurgent, æterno opprobrio perfusi, Domino, a quo judicandi & inferorum pœnis mancipandi erunt, cum metu obviam venturi sint.

Judæorum traditio, teste Hieronymo in Matth. 25. resurrectionem noctu, aut summo mane, qua nempe hora Jesus Christus egressus est sepulcro, implendam ferebat: quam etiam traditionem a Synagoga accepit Ecclesia, ut alibi ostendimus. In resurrectionis articulo, ait Paulus 1. Thessal. IV. 15. tubæ clangor, & vox Archangeli personabunt, quibus ii, qui in sepulcris dormient, excitabuntur. Christus etiam in Evangelio Joan. v. 28. *Venit hora*, inquit, *in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, & prodibunt.* Et Matth. XXIV. 31. *Et mittet Filius hominis Angelos suos cum tuba & voce magna.* Cum de hac ultima die Scriptura loquitur, ubique tubæ sonitum memorat; quare Interpretes vel tubam vere clangentem, vel sonitum tubæ similem exauditum iri asserunt: sonitum, inquam, tubæ Dei, *in tuba Dei*, nempe consueto majorem magisque acutum, illi persimilem, quo mons Sinai personuit, cum Dominus Moysi legem daturus descendit Exod. XX. 18. quoque Judæi adeo fuere perterriti, ut oraverint, Moyses, non Dominus, sese alloqueretur, ne interirent.

Putant alii, hanc tubam fore Archangeli vocem, seu vocem Dei, vel tonitru, vel imperium, denique Dei voluntatem, quæ mortuos e pulvere eductos vita & immortalitate donabit: eodem enim *fiat*, quo olim omnia e nihilo, tunc e sepulcris excitati restituentur. Tubam pluries sonitum edituram Paulus prænunciat, cum mortuos *in novissima tuba* resurrecturos affirmat (16). Chrysostomus & Theophylactus Apostolum ad verbum explicant, Divinum Judicem, nonnisi post ultimum tubæ sonitum, adventurum autumantes.

Hebræi etiam ad literam explicantes verba Isaiæ XXVI. 19. *Expergiscimini, qui habitatis in pulvere, quia ros tuus, &c.* eumdem rorem statuunt vivifica præditum virtute, quæ vel ima tellure conditos revocabit ad vitam. Alii docent (17), mortuos a Deo restituendos per minutum os quoddam in dorsi spina constitutum, incorruptibile, quod *luz* appellant. Eo autem ducuntur, quod cecinerit Psalmista Ps. 33. 21. *Custodit Dominus omnia ossa eorum* [Justorum]: *unum ex his non conteretur.* Hoc itaque os minimum, nunquam vel corrumpendum vel conterendum, illud est, cujus modo meminimus. Adrianus Imperator aliquando & resurrectionis fidem, & Judæum hujus ossis virtutem ostentantem irridens, verum ne asseret, experimento tentari voluit. Os igitur molæ suppositum, deinde in flammas projectum, denique in incude percussum, incolume inde semper evasit. Circa os istud, addunt, cæteræ corporis partes in resurrectione coibunt, quare veluti novæ earum copulationis centrum se præstabit; sive, ut quidam fert Rabbinus, veluti fermentum, quod cætera corporis membra in pulverem soluta iterum restituet; denique ceu tritici semen, quod terræ mandatum, frumentum gignit. Hoc Hebræorum commentum, quod eorum levitatem satis præfert, serio refellere supervacaneum. Os illud existere, nemo unquam probavit.

Authores iidem de tempore, quo anima corpori iterum copulabitur, quæstionem instituunt, nempe an corpore adhuc in sepulcro jacente, an inde egresso, & in priorem statum restituto. Animam plerique (18) corpori nonnisi perfecte jam formato sese iterum adjuncturam defendunt. Quod satis apud Ezechielem 37. 12. innuitur: *Ecce ego aperiam tumulos vestros, & educam vos de sepulcris vestris .... cum aperuero sepulcra vestra, & eduxero vos de tumulis vestris, & dedero spiritum meum in vobis, & vixeritis.* Si vero tota simul & uno momento resurrectio fiet, ut jam prætulimus, quæstio hæc prorsus inanis est.

Reginam Cleopatram ferunt quondam a Meir Rabbino quæsivisse, mortui nudi ne an vestibus amicti surrecturi sint (19). Cui ille, sicut granum tritici nudum terræ mandatum, pluribus integumentis indutum resurgit, ita mortuos vestibus instructos e sepulcro prodituros, respondit. Has vestes easdem putabat, quibuscum cadavera sepulcro inferuntur (20); quod & per vestes probabat, quibus amictum sese Samuel Pythonissæ exhibuit 1. Reg. 28. 14. Inde factum est, ut Rabbini potiores pulcherrimis vestibus indutos se tumulari jusserint. Ut plurimum indumentis albis ornantur, quæ lætitiam & solemnitatem designant. Deus itaque vel eas vestes, quibus mortui in sepulcrum illati fuere, vel statim creatas eisdem impertiet. At quorsum vestes? An ut a frigore, vel calore vindicent; vel ut nuditatem operiant; vel ut corpora ita venusta & pellucida exornent? Minime profecto. Nudi igitur omnes resurgent. Cum vero Judæi mille annorum in terris regnum, deliciis omnibus & voluptatibus cumulatum, post resurrectionem opperiantur, mirum non fuerit, si homines redivivos vestibus instructos inducant.

Ex his difficultatibus ad aliam magis implexam deducuntur, quo nempe in loco tot homines redivivi, quibus naturalis eo in Regno beatitudo competet, constituendi sint. Hoc ii potissimum urgentur, qui Justos omnes, plurimos etiam ex inte-

[12] Vide Chrysost. Theodoret. Theophyl. in 1. Cor. XV. 51. 52. Tertull. de resurrect. cap. 41. 42. Hieron. ad Marcellam. [13] Menasse Ben-Israel lib. 2. cap. 15. de resurrect. [14] Vide Tertull. de resurrect. cap. [15] Ἀναστήσονται πρῶτον. Vide Chrysost. Theophylact. in 1. Thessal. IV. 15. Ita & Grot. Est. Pagn. Vat. Erasm. Menoc. Tirin. &c. [16] Vide 1. Cor. XV. 52. & Chrysostom. & Theophylact. in 1. Thessal. IV. 16. [17] Bereschit Rabba, Parasch 28. & Zoar. [18] Vide Menasse Ben-Israel l. 2. de resurrect. cap. 7. [19] Vide Tract. Sanhedr. Rabbi Jonathan, in Cohel Rabba. [20] Talmud. Jerosol. Chilai cap. 9.

integerrimis Ethnicis, resurrecturos sentiunt, ut mellenaria felicitate fruantur (21). Terram nihilominus inquiunt ab ea, quæ modo est, longe aliam futuram; nil tunc in ea incultum, sed omnia plena, omnia feracia, omnia incolis accommoda. Quare sat erit orbis, ut domicilium iis omnibus præstet, qui ea fruituri felicitate in vitam restituentur. Paria vel similia respondisse etiam Millenarios, credere par est.

Metempsychosis, cui Judæorum plurimi favent, omnium & singulorum resurrectioni repugnat. Cum enim anima una in plura justorum corpora successerit, quomodo omnia iterum animabit? an uni tantum adhærescet, & cætera prætermittet? An primum animabit, an secundum, an denique illud, quod præ cæteris resurrectione dignum fuerit? Quidam primum (22), quidam ultimum (23) ex suis corporibus assumpturam putant; quare cætera corpora, quæ antea animavit, velut arbores infructuosæ in agro desertæ habebuntur. Quamlibet Animam in tria saltem corpora migrare iidem censent, ut quæ primo vitiatum corpus nacta fuerat, perfectius aliud nanciscatur: quæque in priore in Deum peccavit, per alterum sibi veniam conciliet. Hæc vero de metempsychosi sententia vulgo & ab Hebræis & a Catholicis rejicitur; quare in absurdis, quæ hinc oriuntur, refellendis non immoramur.

Plurima adhuc de hominum statu post resurrectionem inquiruntur; quæ nempe futura sit eorum natura, ætas, statura, sexus: an naturalibus suis vitiis obnoxii; an integra, an decrepita, an ea resurrecturi sint ætate, qua quisque fuerat, cum decessit; an denique monstra & infantes iisdem affecti incommodis ad vitam revocandi sint. Ad plerasque harum difficultatum solvendas nec satis in Scriptura legimus, nec etiam quibusdam solvendis satis est rationem consuluisse. Verumtamen, quæ apud Authores meliora, hic recensebimus. Ipso Christo teste Matth. 22. 30. Justorum corpora erunt sicut Angeli Dei; Paulus 1. Cor. 15. 53. immortalia & incorruptibilia; & Patres vulgo gloria undique coruscantia, agilia, pellucida fore asseverant. Præter hæc, certi fere nihil.

Quorumdam errorem, qui, ut Deum post resurrectionem corporeis oculis spectandum probarent, carnem in Dei substantiam conversum iri, ab eaque quodammodo sic divinitate donata Deum sensibili modo spectandum, defendebant, aspernatur & optime refellit Augustinus (1); qui etiam alibi (2) aliorum opinionem refert, qui, ut nimium extollerent, videbantur resurrectionis veritatem evertere, corpora in spiritum convertenda, & ab iis Deum corporeis oculis videndum asserentes. Corpus quidem spiritale nobis pollicetur Scriptura 1. Cor. 15. 44. non vero corporis substantiæ in substantiam spiritus conversionem. Nostra utique resurrectio Christi resurrectioni non præstabit; Christus vero corpus verum, palpandum, carne & ossibus compactum Apostolis post resurrectionem spectandum ac tangendum exhibuit Luc. 24. 39.

Beatorum corpora, inquit Christus Matth. 13. 43. *fulgebunt ut sol*, & tanto nitore donabuntur, ut ad Dei lucem proxime accedant. *Reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ*, ait Apostolus Philipp. III. 21. Et 2. Cor. 3. 18. *Nos omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eamdem imaginem transformamur a claritate in claritatem, tamquam a Domini Spiritu*. S. Augustinus Serm. 277. n. 12. corporum beatorum alacritatem levitatemque cum radiorum visualium pernicitate confert, qui, juxta veteres Philosophos, res visas ad oculos deferunt, vel ab oculis ad res visas summa celeritate rapiuntur. Eadem penetrandi virtute & agilitate beatorum corpora donabuntur; atque uti Jesu Christi Corpus post resurrectionem clausis foribus Apostolorum cœnaculum ingressus est, ita gloriosa corpora, nulla re eorum virtuti obsistente, secretiora & prorsus impervia loca pervadent.

Docent Hebræi (3), Animam, beatitudine jam donatam & a corpore sejunctam, superno, a quo maxime decoratur, & penitus pervaditur, lumine nitere, cum vero in resurrectione corpori rursus copulabitur, lumine, quo ipsa fulgebit, corpus omne ita illustratum iri, ut membra omnia, cœli instar, effulgeant: *Fulgebunt quasi splendor firmamenti . . . . & quasi stellæ ad perpetuas æternitates*. Daniel XII. 3.

Quidam, Augustini ætate (4), sentiebant, homines vitiis corporis sui obnoxios resurrecturos; quemadmodum Christus cum suis manuum, pedum, & lateris cicatricibus resurrexit. Qui tamen sanctissimus Doctor a quolibet corporis incommodo prorsus immunes ad vitam revocandos statuit: si enim Christus servavit cicatrices, *hoc*, addit, *potestatis fuit, non necessitatis*; eas quippe deleri noluit, ut Discipulorum incredulitatem convincerent, & ad gloriæ suæ incrementum conferrent. Alibi (5) Justos sine corporis vitiis, gravitate, infirmitate, & cujuslibet indigentiæ expertes resurrecturos testatur.

Hebræorum Doctores vetustissimi (6) eadem statura, temperamento, qualitatibus, & corporis vitiis mortuos in vitam restituendos esse sentiebant. Quare, de eorum sententia, ii qui antea cæcitate, tristitia, gradiendi debilitate laboraverint, cæci, tristes, claudi resurgent: Deus vero deinde eos incolumitati restituet, & statu longe feliciori donabit. Hanc opinionem fulciunt illo Ecclesiastæ 1. 4. *Generatio præterit, & generatio advenit*: & exhibito Pythonissæ spectro, cum Samuel senex figura eadem, & iisdem vestibus, quibus antea vivens utebatur, se illi exhibuerit. 1. Reg. 28. 14.

Isaias 43. 6. resurrectionem memorans, corporis vitia tunc a Deo abolenda insinuat: *Dicam Aquiloni, Da; & Austro, Noli prohibere: affer filios meos & filias meas . . . Educam foras populum cæcum, & ecce videt; surdum, & aures ei sunt*. Deus igitur eorum cæcitatem vel surditatem auferet. Quod tamen donum Justis tantummodo conferetur; impii vero sua deformitate æternum laborabunt. Ita quidem illi ex principiis suis loquuntur; putant enim, se iterum vitam in terris traducturos, ubi suæ quisque Tribui adjunctus potu, cibo, uxore utetur: necesse est igitur eo statu donentur, quo commoda omnia & pergrata ipsis contingant. Cum vero nos principiis longe aliis nitamur, eorum quoque sententiis subscribere, atque explicationibus de corporum statu post resurrectionem assentiri minime cogimur.

Increduli & Ethnici, S. Augustini ætate (7), implexas de puerorum resurrectione quæstiones instituebant. Quærentes a Christianis, quo habitu surrecturi essent pueri, urgebant: Si integra ætate resurgent, ii sunt futuri, qui nunquam fuerunt; adeoque non erit idem homo qui decesserat, ac ille qui resurget. Si pusilli, infirmi, informes, ac iidem, qui in matris utero vel primo nativitatis momento fuerant, reviviscent; quam voluptatem, quam gloriam, quam felicitatem percipient?

Non-

(21) Vide Rab. Mosen, & Rab. Mosen Gabay, Talmud, apud Menasse Ben-Israel lib. 2. c. 9. de Resurrect.
(22) Abarbanel apud Menasse Ben-Israel l. 2. c. 8. de resurrect. (23) Rab. Hiskiah, in Zohar.
(1) August. Epist. olim 6. nunc 92. num. 5. (2) Idem Epist. 147. cap. 21. & Ep. 205. n. 10.
(3) Rab Levi, Migdal Hanchelam. (4) August. serm. olim 147. nunc 242. n. 3. 4. & serm. 240. c. 3.
(5) August. Enchirid. de Fide, Spe, & Charitate cap. 91. (6) Bereschis Rabba, Parasch 95. Gemar. Sanhedrin; & Jalkut Rabbani. (7) Vide August. serm. 147. nunc 242. c. 3. n. 4. & Ep. 187. edit. nov. & lib. 22. de Civit. cap. 14.

Nonne nunquam in lucem prodiisse, quam humili adeo ac demisso in statu esse, illis expediret?

An pueri, ad vitam revocati, suam corporis exilitatem servaturi sint, quod certi nil Scriptura afferat, neque Augustinus definit: at de eorum resurrectione minime dubitat. Verosimilius tamen ducit, & integra ætate & corpore integræ ætati accommodo resurrecturos: *Credibilius plenas ætates resurrecturas, ut reddatur munere, quod accessurum erat tempore*. Esto etiam, subdit, in pueritiæ statu reviviscant: anne proinde infirmitate, & turpi corporis vitio laborabunt? Deest ne venustas, quæ pueritiam deceat? Deus maximam in corpus exile gloriæ lucem conferre non valet? *Postremo*, concludit, *corruptionem tolle, & quod vis adjice*. Alibi etiam (8) de pueris agens, qui antequam egrediantur in lucem, decedunt, neminem ait asserturum, per resurrectionem redivivis corporibus non esse tribuendum quidquid perfectionis per ætatis incrementum iisdem accessurum fuisset; sicut etiam per eamdem esse adimendum, quidquid vitii corpori fuisset obventurum. *Ut non desit perfectio, quæ accessura erat tempore, quemadmodum non erunt vitia, quæ accesserunt tempore.*

Iis, qui parvulos in matris utero anima tantum sentiente & vegetante, non vero rationali animatos esse putant (9), de eorum statu post resurrectionem nihil est penitus investigandum; cum enim nunquam fuerint anima instructi, neque inter homines sunt recensendi, neque propterea in vitam restituendi. Cum vero, postquam corpus saltem suis partibus instructum fuerit, anima rationali animari vulgo credantur; necesse est & hi pueri cum cæteris reviviscant: quibus vel Deus, qui ne capillum quidem capitis nostri periturum spopondit, statim divinitus eam, ad quam vivendo perventuri erant, staturam impertietur; vel quod in iis jam adumbratum est, perficiet; vel quod in eisdem contractum latet, explicabit; vel denique angustam, quam exhibent, effigiem in extensum producet. *Creatori, qui creavit cuncta de nihilo, quomodo deesse posset, unde adderet, quod addendum esse mirus artifex nosset?* ait Augustinus l. 22. de Civit. c. 14.

Veteres plures & Recentiores (10), iis Pauli verbis freti, *Donec occurramus omnes in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi*, homines ea ætate resurrecturos asseruere, qua Dominus, nempe XXXIII. seu XXXVII. circiter annos natus, obiit; quare pueri crescent, decrescent senes, ut omnes *in mensura ætatis plenitudinis Christi* constituantur. Apostolus, ait Augustinus, nos ad ætatem quidem, non ad Christi staturam perventuros testatus est: qui enim Christum statura superarent, iis aliquid esset detrahendum: id quod Domini promissioni repugnare videtur, qui Discipulis spopondit, ne capillum quidem ex ipsis periturum; at minime asseruit, se nec ætatis aliquid nec staturæ cuiquam additurum.

Hæc interpretatio, vulgo licet obtinens, nihilominus difficultate non caret. Græci (11), & Latini plures (12) eumdem Pauli locum aliter explicant. Ipse Augustinus lib. 22. de Civit. c. 18. S. Hieronymus in Ephes. IV. 13. & D. Thomas alibi in Græcorum sententiam descendunt; nempe de Fidelibus interpretantur, qui Evangelii Præconum ope in Fide & virtute ita proficiunt, ut ad perfectam ætatem, nempe ad virium, robosis, ac perfectionis spiritalis statum perveniant.

Et monstra quidem resurrectura certo scimus; quibus tamen Deus corporis vitia auferet: *Nec resurrectura negabuntur; nec ita resurrectura sunt, ac usu potius correcta emendataque natura* (13). Quidquid morti obnoxium est, quidquid homo est, vitæ est restituendum. Si monstrum geminum fuerit, & animabus geminis instructum, duo homines, & quidem sejuncti, resurgent; si anima una solummodo, unus tantum homo reviviscet. Hermaphroditi eum, qui potior fuerit, sexum assument. Monstra vel proceritatis, vel exilitatis ad perfectam mensuram redigentur. Si vas institui cœptum vel frangitur, vel aliter perit, figulus eamdem argillam iterum miscens, novum inde vas perfectum & formosum fingit. Quod in primo vase excedebat seu deerat, in secundo utrinque æqua proportione distribuitur; quare quod ad ejus deformitatem antea, postea confert ad venustatem. Ita, proportione servata, in corporum resurrectione fiet. Ex partibus singulis velut in massam unicam confusis, id, quod uni lateri superest, alteri deficienti Deus ita impertiet, ut in quolibet corpore perfectus ordo eluceat. *Nulla*, inquit Augustinus lib. 22. c. 19. de Civit. *ibi erit deformitas, ubi & quæ parva sunt corrigentur, & quod minus est quam decet, unde Creator novit, inde supplebitur. Et quod plus est quam decet, materiæ servata integritate detrahetur.*

Beatorum inter & damnatorum corpora plurimum sane intererit, utrum autem reprobi suorum corporum pravitate affecti resurrecturi sint, non inquirimus (14): *Neque enim fatigare nos debet incerta eorum habitudo aut pulcritudo, quorum erit certa & sempiterna damnatio*. Frustra etiam nobis objicimus, eorum corpus fore corruptibile, si doloribus sit obnoxium; vel fore corruptionis expers, si sit mortis immune. Quæ enim ea incorruptio, quæ assiduis semperque renovatis doloribus afficitur? quæ ea fuerit vita, quæ omnibus calamitatibus semper obruetur? *Non est enim vera vita, nisi ubi feliciter vivitur; nec vera incorruptio, nisi ubi salus nullo dolore corrumpitur*. Incorruptio, robur, & corporum integritas ad pœnarum incrementum conferent: incorrupti & immortales vivent, ut perpetuo moriantur. *Resurgent incorrupti integritate membrorum, sed tamen corrumpendi dolore pœnarum* (15).

S. Fulgentius l. de Fide ad Petrum c. 3. n. 37. censuit, impiorum corpora non esse immutanda, & eam immutationem, de qua Paulus 1. Cor. XV. 52. *Et nos immutabimur*, ad Justos tantummodo pertinere. Impii quidem, addit, ut Justi, resurgent; at in ea felicissima renovatione nullam partem obtinebunt. Eadem, quam ab ortu duxerunt, infirmitate & corruptione opprimentur; ideo nihilominus tormentorum vi non interficientur, ut eorum pœnis diutius obruantur. Vermis, quo vorabuntur, non occumbet; ignis, quo adurentur, non extinguetur; quo etiam igne velut sale perfundentur, ut aliqua ratione incorruptibiles fiant (16): *Omnis enim igne salietur, & omnis victima sale salietur.*

In eam sententiam venere S. Augustinus & S. Fulgentius, quod uterque incorruptibilitatem & dolorem invicem pugnare arbitrarentur. Nos vero duo ista sibi mutuo prorsus adversari nolumus, cum dolor soli animæ insideat. Animam, dolori licet obnoxiam, natura immortalem scimus. Quis vero prohibeat, quin, corpori incorruptibili juncta, ex iis, quæ corpus affecerint, dolorem sentiat, quamvis inde corpus mortem non sit relaturum? Sunt mala quædam, v. g. podagra, dentium dolor, quibus anima vehementer torquetur, quamvis ab iis corpus minime interemptum iri compertum habeat.

(8) August. Enchirid. de fide, spe, & charitate c. 85. & lib. 22. de Civit. c. 23. (9) Bereschit Rab. Parasch 14. Talmud. Parasch Pirke & Nida c. 3. (10) Vide August. l. 22. de Civit. cap. 15. & seq. Anselm. D. Thom. hic & Hieron. in Epitaph. Paulæ c. 12. Est. alii. (11) Chrysost. Theophyl. Oecumen. (12) Ambrosiast. Heymo, Sedul. alii plures. (13) August. Enchirid. de fide spe, & charit. cap. 87. Vide & l. 22. de Civit. c. 19. (14) August. Enchirid. cap. 92. (15) August. Ep. 128. num. 15. nov. Edit. & serm. 362. (16) Marc. IX. 48.

Diu apud Catholicos disceptatum, an fœminæ in resurrectione proprium sint sexum mutaturæ. Veterum (17) plures affirmarunt, eo potissimum ducti, quod dixerit Paulus Ephes. iv. 13. *Donec occurramus omnes in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi*; & Rom. 8. 29. *Quos Deus prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui*; quod etiam asseruerit Christus Matth. 23. 30. *In resurrectione neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut Angeli Dei*. Huic sententiæ favent præterea quædam Theologorum, & Philosophorum argumenta; v. g. virum dumtaxat ex humo fuisse eductum, fœminam autem ex viro. Addit celeberrimus Scotus, fœminam esse viri accidens, & nonnisi viri occasione progenitam. Naturam semper ad virum procreandum intendere; aliquando tamen vel generantis, vel concipientis vitio invitam fœminas producere. Hæc majoris momenti argumenta.

Tertullianus vero de Resurrect. carn. c. 60. 61. Hieronymus Epitaph. Paulæ; & Epist. ad Pammachium contr. errores Joann. Jerosol. Augustinus lib. 22. de Civit. c. 17. & Theologorum plerique fœminam putant æque ac virum perfectam; in primo Conditoris proposito, uti virum, fuisse; creaturam Dei esse ad generis humani propagationem necessario constitutam; denique a naturæ seu vitio seu monstro longissime abesse. *Non est enim*, ait Augustinus, *vitium sexus femineus, sed natura*. Porro si fœminæ originem animadvertamus, ipso viro aliquanto perfectiorem inveniemus; vir enim ex humo tantum eductus, fœmina vero ex ipsius viri corpore. Inane est objiciendo inquirere, quorsum sexus varietas post resurrectionem? necesse enim foret, ut & viri sexum mutandum diceremus: id quod sane ipsius objicientis menti adversaretur.

Procul tunc erunt nuptiæ, generatio, & viri in uxorem potestas. Sicut Angeli Dei erimus, morborum, indigentiæ, pudoris, & concupiscentiæ expertes. Primos Parentes in horto Eden nuditatis non pudebat, quod integerrima innocentia decorarentur. Ita & Beatis in Cœlo continget, qui mentis acie in Dei Magnitudinem, Sapientiam, Bonitatem prorsus intenta, puritate & innocentia longissime perfectissima ditabuntur.

Ex ipsis Jesu Christi verbis, *In resurrectione neque nubent, neque nubentur*, S. Hieronymus loco cit. argumentum ducit, quo sexus diversitatem tunc futuram concludat: *Non enim*, inquit, *de lapide & ligno dicitur, Non nubent, neque nubentur, quæ naturam nubendi non habent; sed de iis qui possunt nubere*. Tertullianus, quod Christus omnibus hominibus resurrectionem promiserit, eamdem probat sententiam: Cum enim, ait, integer homo resurrecturus dicitur, revocandus promittitur omnibus omnino membris instructus; quæ, quamvis ei, cui nunc deserviunt, usui inutilia, ad corporis nihilominus venustatem & integritatem necessario exigentur. Eadem fere occurrunt in Quæstionibus ad Orthodoxos, Justini Martyris nomine inscriptis Respons. ad qu. 53. & apud Gennadium de Eccles. Dogm. c. 43. inter Opera S. Augustini. S. Irenæus suum singulos in resurrectione sexum servaturos, satis perspicue innuit l. 2. c. 23. & l. 5. 13.

Ingeniosi quidam resurrectionis dogmati perplurima objiciunt. Ajunt enim: Qui fieri poterit, ut beatorum animæ corpus, quod ad ipsarum cruciatum tantummodo contulit, ament? quo pacto corpus a vermibus voratum, flamma absumptum, in pulverem redactum, a feris, vulturibus, piscibus discerptum, ad vitam revocabitur? quomodo eæ corporis particulæ, quæ per occultam transpirationem assidue evanescunt, in idem corpus iterum coalescent? quomodo demum populi, qui hominum carnibus vescuntur, suam iterum carnem resurgendo assument, cum inter ipsos sæpissime alterius caro in carnem alterius migret?

Ista satis evertimus, modo statuatur, resurrectionem inter ea, quæ a naturalium causarum ordine pendent, minime esse recensendam. Ea plane solius Divinæ potestatis est opus, cujus causas & rationem frustra ac temere scrutamur. Vide Athenagor. de resurrect. mort. p. 43. Illud tantum hic volumus, ut rei veritatem confirmemus. Ne igitur, inquit Augustinus Serm. 287. n. 13. de redivivorum corporum natura humana infirmitas definire audeat, ne ob inanem inquisitionem, Fidei & felicis resurrectionis meritum amittat. Novi & Veteris Testamenti Libri certa futuræ resurrectionis argumenta proferunt; cujus pignus est Domini, & Lazari, & Sanctorum, qui una cum Christo surrexerunt Matth. xxvii. 52. resurrectio. Frustra igitur iis, quæ Dei Filius spopondit, & certo constant, difficultates objiciuntur.

Quamvis autem corporis nostri materia sive in pulverem, sive in cineres redacta fuerit, sive per transpirationem erogata, sive in feræ, sive in barbari hominis carnem migraverit; Deus eam discernet, & corpori, cujus erit, impertietur. Quod sane ut præstet, neque hominis ope, neque consilio indiget; easque difficultates, quæ nullo labore nobis superari posse videntur, nullo negotio absorbet. An qui ex materia aliena hominem verbo statim condidit, ex propria materia compactum restituere non valeat? Particulæ omnes, quæ ab ortu ad mortem usque corpus nostrum compegerunt, nobiscum utique non resurgent; tunc enim magnitudinis monstra fieremus. Id tantummodo nobis restituetur, quo, vel quanti anno ætatis trigesimo, vel ante mortem fueramus, apta constituamur. S. Augustinus in Enchirid. de fide, spe, & charit. c. 89. & l. 22. de Civit. cap. 19. mortuorum resurrectionem cum æreo simulacro comparat, quod contritum & fusum veterem sui speciem omnino amittit, ab artifice iterum conflatur, partibusque una mistis in formam priori imagini similem injicitur, earumque mistione simulacrum fracto simillimum constituitur.

Sive igitur Deus vel quanti ante mortem fueramus, nos revocare, vel staturam triginta annorum ætati congruentem nobis impertiri, vel æque omnes ejusdem mensuræ nos restituere decrevit; quis prohibere potest, ne, quod superest, uni detractum, in alium, cui deerit, co ferat, & quidquid velit, perficiat? *Ita modificabitur illa in unoquoque materies, ut nec aliquid ex ea pereat, & quod alicui defuerit, ille suppleat, qui etiam de nihilo potuit, quod voluit, operari*. August. Enchirid. c. 90. Huc etiam pertinet fusoris exemplum, qui ex pluribus simulacris, specie & statura inæqualibus, contritis, mistis, & simul fusis, totidem ejusdem speciei & staturæ simulacra conflat.

Quamlibet hac de re sententiam amplectamur, nihil difficile videatur, cum resurrectio, & omnes, quæ ad eam pertinent, mutationes, Divinæ sint opus potestatis. Cæterum unumquemque figuram, sexum, & staturam sibi propriam servaturum, nos probabilius ducimus: necesse enim putamus, ut quisque eo ipso, quo vivens, statu iterum donetur; aliter resurrectio, nova potius foret appellanda creatio, si alius ab eo, qui fuerat, unusquisque resurgeret.

De hominibus, quos barbari homines voraverint, difficilior quæstio: iis enim, quos feræ absumpserint, cum hæ non sint ad vitam revocandæ, iterum restituetur id quod in earum materiem migraverat. Rabbini putant in sæculorum exitu, ac terreno Messiæ Regno florente, animalia perfectiora, quam nunc, extitura, & in eumdem, quo ante Adæ lapsum fruebantur, statum restituenda. Licet vero minime resurrectura velint

(17) Origen. in Matth. xxiii. 30. Hilar. & Hieron. in eumdem locum; Basil. seu alius in Psal. cxiv. Athanas. serm. 3. contr. Arian. alii apud August. l. 22. c. 17. de Civit.

lint ea quæ obierint, nihilominus stat difficultas de iis saltem feris, quæ, cum ante primam resurrectionem Justorum carnes comederint, post eamdem resurrectionem vita nondum excesserint. Quid enim de Justorum carnibus, quæ in earum substantiam migraverint? Qui huic favent opinioni, difficultatem solvant. Vide, si placet, Philonem, de præm. & pœn. p. 924. & Semoth Rabba, & Menasse Ben-Israel l. 3. c. 6. p. 303.

Nos illi occurramus, quod de *Antropophagis*, seu hominum voratoribus objicitur. Corpus, quod comesum fuerit, illi ne qui comederit, & in suam substantiam converterit, an ipsi vorato restituetur? S. August. l. 22. de Civit. c. 19. vorato restituendum non ambigit: *Reddetur caro illa homini, in quo esse caro humana primitus cœpit*. Tam comesus quam comesor suæ uterque substantiæ restituetur.

Athenagoras idem lib. de resurrect. mort. sibi objiciens, sibi etiam responder, humanam carnem, cum congruus non sit homini cibus, non posse idcirco in hominis nutrimentum conferre, nec in ejus substantiam converti; adeoque, licet corpori humano per comestionem copuletur, vel per transpirationem dissipari, vel projici per excrementa. Paululum, addit, in corpore humano detinetur, neque in carnem convertitur; quare ejus, qui resurget, corpus proprie constituere non potest. Nos vero, ne nostris Philosophis responsum hoc non arrideat, satis veremur. Caro utique humana ad ordinarium & naturale hominis nutrimentum non pertinet, quod Deus ea hominibus interdixerit. At qui ea in cibum utuntur, concoquunt, & velati cibos cæteros suum in succum convertunt: quam tempore, & modo, quo Deus voluerit, comesis restituent, ut ait Augustinus. Sapientiæ Dei erit nostrorum corporum materiam ita singulis impertiri, ut & promissionis veritas, & operum illius venustas undique fulgeat.

Jam vero dissertationem absolvamus. Veritatem ex præcipuis, quas Catholica Religio profitetur, perspicuis Veteris & Novi Testamenti locis, & Jesu Christi promissionibus innixam, Domini etiam, & cæterorum, quos ipse excitavit, resurrectione comprobatam perpendimus. Quot nihilominus tenebris mysterium istud obvolvitur? Quando, quomodo, qua statura, qua ætate resurgemus? Hæc ab humana curiositate nequicquam sane quæruntur. In sæculorum exitu nos resurrecturos certo scimus; semel tantum resurrectionem futuram, & momento, seu oculi ictu absolvendam; corpora demum Justorum incorruptibilitate & immortalitate donanda. At qualia reproborum corpora sint evasura? Quomodo immortalitas & incorruptibilitas cum pœnis innumeris assiduisque suppliciis cohærebunt? Quomodo infantes, quo statu, qua statura resurgent? Quomodo monstra, & qui in matris utero decesserunt, reviviscent? Hæc uni sibi Dominus reservavit, nobisque ea tantum aperuit; quæ scire maxime expedit; omnes nempe & singulos homines resurrecturos, & ante Divini Judicis Tribunal constitutam iri, ut pii donentur præmio, ut impii supplicio mancipentur.

COMMENTARIUS LITERALIS IN EPISTOLAM B. PAULI APOSTOLI AD GALATAS.

CAPUT PRIMUM.

Paulus Galatas arguit, quod doctrinam suam temere deseruerint. Missionem suam commendat, partaque ab illa commoda recenset. Jerosolymam profectus, Petrum & Jacobum ibi nanciscitur.

℣. 1. PAulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum
Christum, & Deum Patrem, qui suscitavit eum a mortuis: 2. Et qui me-
cum sunt omnes fratres, Ecclesiis Galatiæ. 3. Gratia vobis & pax a Deo Patre, &
Domino nostro Jesu Christo. 4. Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eri-
peret nos de præsenti sæculo nequam, secundum voluntatem Dei, & patris nostri.
5. Cui est gloria in sæcula sæculorum. Amen. 6. Miror, quod sic tam cito trans-
ferimini ab eo, qui vos vocavit in gratiam Christi, in aliud Evangelium: 7. Quod
non est aliud, nisi sunt aliqui, qui vos conturbant, & volunt convertere Evangelium
Christi. 8. Sed licet nos, aut Angelus de cœlo evangelizet vobis, præterquam quod

 evan-

evangelizavimus vobis, anathema sit. 9. Sicut prædiximus, & nunc iterum dico: Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit. 10. Modo enim hominibus suadeo, an Deo? an quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem. 11. Notum enim vobis facio, fratres, Evangelium, quod evangelizatum est a me, quia non est secundum hominem. 12. Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per revelationem Jesu Christi: 13. Audistis enim conversationem meam aliquando in Judaismo: quoniam supra modum persequebar Ecclesiam Dei, & expugnabam illam. 14. Et proficiebam in Judaismo supra multos coætaneos meos in genere meo, abundantius æmulator existens paternarum mearum traditionum. 15. Cum autem placuit ei, qui me segregavit ex utero matris meæ, & vocavit per gratiam suam, 16. Ut revelaret Filium suum in me, ut evangelizarem illum in Gentibus: continuo non acquievi carni, & sanguini, 17. Neque veni Jerosolymam ad antecessores meos Apostolos: sed abii in Arabiam: & iterum reversus sum Damascum: 18. Deinde post annos tres veni Jerosolymam videre Petrum, & mansi apud eum diebus quindecim: 19. Alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini. 20. Quæ autem scribo vobis; ecce coram Deo, quia non mentior. 21. Deinde veni in partes Syriæ, & Ciliciæ: 22. Eram autem ignotus facie Ecclesiis Judææ, quæ erant in Christo: 23. Tantum autem auditum habebant: Quoniam qui persequebatur nos aliquando, nunc evangelizat fidem, quam aliquando expugnabat: 24. Et in me glorificabant Deum.

PAULUS APOSTOLUS NON AB HOMINIBUS, &c. In ipso sermonis exordio Apostolus laudes recenset Apostolatus sui, quem Pseudo-Apostoli deprimere conabantur, dictitantes: Iste a primis Apostolis munus suum minime accepit; Jesum Christum nunquam seu vidit seu agnovit. Horum obtrectationes refellit Apostolus, testatus, Apostolum se quidem esse non hominum destinatione, sed ipso per se Jesu Christo, & Deo ejus Patre eligente. Qua in re Jesum Christum Patri exæquat, uti Veteres animadvertunt (1), ejusque Divinam naturam statuit, asserens, Apostoli munus se ab homine non accepisse. Porro ab ipso Jesu Christo destinatus fuit, cum ipso conversionis suæ tempore jussus est Ananiam adire, a quo quid faciendum sibi esset, moneretur Act. IX. 7. 15. quo etiam tempore Ananias per visum a Domino audivit: *Vas electionis est mihi iste*, instrumentum scilicet idcirco electum, *ut portet nomen meum coram gentibus & Regibus & filiis Israel*; addiditque Dominus: *Ego ostendam illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati*. Hujus destinationis gratia, quin ab alio mitteretur, Evangelium nunciare Damasci & in Arabia aggressus est. Cum autem deinceps Spiritus Sancti jussu Act. XIII. 2. Paulus & Barnabas segregati sunt, ac missi ad opus, ad quod destinati fuerant, hæc utique nova missio appellanda non est, sed determinatio quædam seu executio eorum, quæ Deus de illo statuerat.

QUI SUSCITAVIT EUM A MORTUIS. Docet interdum Scriptura, Jesum Christum e mortuis a Patre excitatum; interdum vero Jesum Christum sua ipsius virtute revixisse (2). Alterum cum altero non pugnat; nam Jesus Christus, ut homo erat, Patris ope indiguit; uti Deus vero, se ipse in vitam revocavit (3). Apostolus selectus, missus, edoctusque fuit a Jesu Christo, non inter mortales quidem superstite, sed jam e mortuis reverso: cum vero Christus unum atque idem cum Patre sit, ideo Paulus missum se a Filio & Patre jure meritoque asserit.

℣. 2. ET QUI MECUM SUNT FRATRES. Cum incertum sit, quo ex loco Epistolam hanc dederit Apostolus, quosnam fratres hic designet, non convenit. Sunt qui Fideles Ephesios significari velint; alii Corinthios; alii discipulos itineris comites, puta Titum, Timotheum, Lucam, Sosthenem, Silam, Barnabam. Idcirco autem nomine fratrum omnium epistolam scribit Apostolus, ut ostendat, nihil se literis tradere, quod non ab omnibus Fidelibus probetur, ait S. Hieronymus: *Plurimum quippe facit ad populum corrigendum multorum in una re sententia atque consensus*. Scribit autem non ad privatam aliquam Ecclesiam, nec ad unius urbis Fideles, sed ad *Ecclesias Galatiæ*; nam inductum a Pseudo-Apostolis malum per universam late Provinciam sese diffuderat (4).

℣. 3. GRATIA VOBIS, ET PAX. Deus Pater, & Dominus noster Jesus Christus donis suis & beneficiis vos cumulent, ut pace bonisque omnibus fruamini. Sive: *Gratiam* vobis largiantur justitiæ, *& pacem* reconciliationis; denique gratiam & pacem unde excidistis, vel quibus privari meruistis vestra erga Deum inconstantia, inquit S. Hieronymus (5).

℣. 4. UT ERIPERET NOS DE PRÆSENTI SÆCULO NEQUAM. Ut nos revocaret ab ejus erroribus, ejusque sive illecebris sive tyrannide nos liberaret. Nos ille ex errore reduxit, affundens lucem, & ad rectam Fidei viam invitans. Sed & multo perfectius in viam restituet, cum post obitum ad felicitatem immortalem pervenerimus, quam nobis Jesus Christus morte sua promeruit, & ad quam nobis iter resurgendo aperuit. Porro sæculum hoc *nequam* appellavit Apostolus, non quod ipsum per se malum sit, ut Heretici perperam opinantur, sed quod pessimos habeat homines (6).

℣. 6. MIROR, QUOD SIC TAM CITO (7) TRANSFERIMINI AB EO, QUI VOS VOCAVIT IN GRATIAM CHRISTI (8). Hic proprie exorditur Epistolam, cujus veluti præfationem hactenus prosecutus est. Porro Apostolus, qui probe dicta sua attemperare norat inge-

(1) Vide Hieron. hic, Chrysost. Theodoret. alios.

(2) Joan. II. 19. *Solvite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud*. Joan. XI. 25. *Ego sum resurrectio, & vita*. Et X. 17. 18. *Ego pono animam meam, ut iterum sumam eam. Nemo tollit eam a me: sed ego pono eam a meipso; & potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam*.

(3) Chrysost. Hieron. Theod. Alii. Marcion deleverat Deo Patre, nequis inde colligeret, Jesum sua ipsius virtute non resurrexisse, ait S. Hieronymus; & pro αὐτὸν, legebat ἑαυτὸν, *se ipsum: Qui suscitavit seipsum*.

(4) Chrysost.

(5) Hieron. Vat. Men.

(6) Vide Theodoret. Hieron. alios.

(7) Græc. Ὅτι οὕτω ταχέως. In quibusdam deest οὕτω.

(8) Gr. Ἐν χάριτι Χριστοῦ. In multis deest Χριστοῦ. Alii legunt Θεοῦ.

ingenio animoque auditorum, hac in Epistola idcirco nunquam non severus est & asper, quod Galatæ homines essent rudes instabilesque, atque in hac re negligentiores se exhibuerint prioris Doctoris sui, ejusque institutionum. Arguit, quod desciverint a Deo (9), a quo ad Jesu Christi gratiam vocati fuere (10): quasi dicat: Deus misericordiæ suæ beneficio vos a profanorum erroribus ad veritatem Evangelii appellavit: vos autem indigna prævaricatione Evangelium deserentes, ad Legem accessistis. Profecto si Deus vos ad Legem appellare voluisset, nullo negotio id agere poterat; vos autem, invito ejus consilio, Evangelium Legemque simul conciliare nitimini. Suspicatur S. Hieronymus, transpositionem aliquam hic irrepsisse, ut legendum sit (11): *Miror quod sic tam cito transferimini a Jesu Christo, qui vos vocavit in gratiam* Evangelii. Alii sic accipiunt: *Miror quod sic tam cito transferimini a me*, institutionibus meis, Evangelio quod vobis nunciavi, &c. (12). Sed prior explicatio melior & communior est. *Tam cito*. Tertium vel quartum ante annum Galatæ ad Evangelium transierant (13). Fortasse spectabat Paulus facilitatem, qua illi sermonibus Pseudo-apostolorum pronas aures exhibuerant.

In aliud Evangelium [℣. 7.] quod non est aliud, &c. cum aliud non sit (14), saltem genuinum; quis enim nesciat, supposita esse alia Evangelia? At pravi illi Doctores, quos hic Apostolus carpit, non aliud utique Evangelium, quam quod ipse prædicaverat, tradebant; sed illud corrumpere mistis præceptis Legalibus conabantur. Qua in re Galatæ errabant magis; quippe qui cum ex Apostolo quicquid credendum erat didicissent, ab eo quærere debebant, si quid addi dictis vel detrahi oporteret. Marcionitæ, qui ex quatuor Evangeliis unum dumtaxat Lucæ admittebant, legebant hic (15): *In aliud Evangelium, cum aliud non sit juxta meum Evangelium*. Evangelii sui alibi quidem Paulus meminit (16); sed non ea mente, ut illud ab aliis genuinis Evangeliis distingui voluerit; si tamen alia tunc temporis mandata scriptis Evangelia jam prodierant. Quatuor illa, quæ apud Ecclesiam Catholicam admittuntur, unum proprie sunt Evangelium, cum una sit in omnibus & constans veritas. Unica est historia, a quatuor Scriptoribus sincere & accurate tradita.

Sunt qui Græcum ita reddant (17): *Transferimini in aliud Evangelium, quod non est aliud, nisi quod aliqui volunt vos conturbare, ad evertendum Evangelium Christi*. Huc tandem omnes illorum conatus recidunt, ut tradito vobis novo Evangelio, Jesu Christi Evangelium a vobis removeant. Sed prior interpretatio proclivior.

℣. 8. Sed licet nos, aut Angelus de Cœlo evangelizet vobis, præterquam quod Evangelizamus vobis, anathema sit. Si fieri potest, ut ego sive Angelus cœlestis aliquis Evangelium vobis aliud tradamus, anathemati statim nos devovete (18), atque uti segregatos a corpore Jesu Christi, ceu veritatis ejus osores, dignos excidio, & extremis suppliciis destinatos, nos abjicite. Fieri utique non potest, ut bonus quilibet Angelus fictum aliquod Evangelium nunciet; atque ipse Apostolus Rom. 8. profitetur, neque vitam, neque mortem, neque Angelos, neque Principatus, &c. impetraturos a se unquam, ut abjiciat a se Jesu Christi charitatem. Quæ igitur hic scribit, hyperbolice accipienda sunt. Veteres quidam (19) in ea fuerunt persuasione, Angelos adhuc in prævaricationem declinare, e statu excidere, & falsum aliquod Evangelium nunciare posse. Huic opinioni non repugnantes Judæi censent, bonos Angelos jam inde ab exordio sæpe in peccatum incidisse, & malos e bonis evasisse: nec ipse pariter Grotius eam sententiam hic rejicit (20). Sed Patribus & Interpretibus plane aliud visum est; & Ecclesiæ sententia tenet, post Luciferum e Cœlo lapsum, Angelos certo & immutabili statu consistere.

Anathema Græce res est ex profano & communi in sacrum usum destinata & segregata. Itaque vox ista per se nedum pro rebus sacris, quæ Deo offeruntur sive dicantur in obsequium potestatis & misericordiæ illius, usurpatur, sed & pro iis pariter, quæ vindici Numini immolandæ, abolendæque destinantur, odio eorum, qui eas possident, Divinamque indignationem incurrerunt. Postrema hac significatione in Libris Veteris Testamenti frequenter accipitur. Ita anathemati devoti sunt Chananæi, qui Hebræorum jugum sponte subire recusarunt Deut. 7. 2. & urbes quædam vitiis insanes, ut Hiericho Josue 6. 17. & quæ Regi Arad Chananæo parebant Num. 21. 1. Denique accipitur etiam pro segregatione a cœtu & communione Fidelium, cum scilicet quis vel criminum suorum immanitate, vel scelere animadversione digno damnationis sententiam ab Ecclesiæ Principibus in se provocat, ac veluti membrum inutile atque corruptum a reliquo sano corpore abscinditur (21). Optat hic Apostolus, si, quod fieri nequit, Angelus aliquis, vel ipse Paulus adeo perverteretur, ut Evangelium ab eo quod promulgabat diversum prædicaret, anathemati statim devoveri, & a Fidelium cœtu, bonorumque operum, quæ ab illis præstantur, communione excludi.

℣. 9. Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis. Dubitans quodammodo Apostolus, ne ea, quæ superiore membro imprecatus est, ita accipiantur, ac si in ipso orationis fervore loquenti excideriint, hic eadem repetit, plane demonstrans, consulto se ista pronunciasse (22). Censent Patres (23), Paulum obsequio quodam abstinuisse ab exprimendo Petri cæterorumque Apostolorum nomine; sed loco illorum substituisse, *Licet nos aut Angelus de Cœlo evangelizet vobis*, &c. ut doceret, Galatas, ne ipsis quidem Apostolorum Principibus, vel cæteris Evangelii præconibus, quos ipsi miserint, parcendum esse, si perniciosam hanc libertatem sibi forte usurpaverint; sed pronunciandum in illos anathema & excommunicationis sententiam, quandoquidem ipse, & in Angelos ipsos, si forte eo prævaricationis devenirent, ea judicii severitate animadversurus esset.

Verba illa, *Præter id quod accepistis*, dupliciter juxta Græcum exponuntur (24). Primo: Si quis vobis tradiderit contraria iis, quæ a me accepistis: si Evangelium aliud ab eo, quod vobis commisi, nunciaverit (25); vel, juxta S. Chrysostomum hic: Si quis aliquid nunciaverit vobis præter id quod a me nunciatum est, &c. *Non dixit, si contraria nunciaverit, vel everterit omnia;*

[9] Ita Chrysost. Theodoret. alii Græci. Est. [10] Galat. v. 8. & 1. Thess. v. 24. 2. Thessal. ii. 14. 1. Petri 1. 15. 2. Petri ii. 3. [11] Ita Grot. Erasm. Tig. Tremel. Syr. [12] Castal. Piscat. [13] Scriptam arbitramur hanc Epistolam anno Chr. 55. Galatas vero ad Christum conversos anno 51. [14] Hieronym. *Quod non est Evangelium*. Syr. *Quod non est*. Vide Chrysostom. Hieronym. Theodoret. [15] Ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλο κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου. Ita legebat Chrysostom. hic. Megeth. Dialog. contra Marcion. sect. 1. pag. 9. [16] Rom. ii. 16. *Cum judicabit Dominus occulta hominum, secundum Evangelium meum.* [17] Grot. Erasm. [18] Hieronym. [19] Vide Hieronym. hic. [20] Vide Grotium in hunc locum. [21] Rom. ix. 3. & 1. Cor. xii. 3. xvi. 22. [22] Theodoret. Chrysostom. [23] Hieronym. Ita & Theodoret. & Chrysost. [24] Παρ' ὃ παρελάβετε. [25] Theodoret. Ambrosiast. Hieron. Grot. Est. Alii plerique. Vide August. tract. 98. in Joan. l. 17. contra Faust. c. 3. l. 23. c. 7.

sed, si minimum quid evangelizaverit præter id quod evangelizavimus, & si quid forte commoverit, anathema esto. Sed prior explicatio communior est, Græcaque præpositio quæ *præter*, eadem sæpe *contra* redditur (1).

℣. 10. Modo enim hominibus suadeo, an Deo? Hominibus nec an Deo probare me ipse contendo? an gratiam hominum aucupor (2)? Quorsum mihi eorum gratia? si Deo uni placeo, satis est. *Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem*. Ne igitur putetis, fratres, me ad nunciandum vobis Evangelium sive lucri cupiditate sive ambitionis gratia deductum fuisse. Id unum quæro, ut Deo placeam. Meum hoc institutum, cujus vos testes adhibeo, cum illo conferte, quod cæteri post me venientes tenuerunt.

Græcus aliter accipitur (3), ut: Si ego prædicationi insisto, si vobis instituendis laboro, istud ipsum ago ut hominum, an potius ut Dei gratiam ineam? Quid in hac re consilii me cepisse arbitramini? Deo ne parere, an hominibus velui (4)? Aliter (5): Causam ne meam apud homines, an apud Deum ago? Vos mihi Judices futuri estis, an Deus? Unus certe Deus me aut probaturus est, aut damnaturus. Hæc explicatio cæterarum optima.

Alii (6) vertunt: *Hominum ne an Dei doctrinam trado?* Num hominem prædico, non Deum? *Homo & Deus* sonant hic res humanas ac divinas; quemadmodum non raro *prædicare Jesum Christum* perinde est ac doctrinam ejus & Evangelium nunciare, *prædicare regnum Dei* est tradere Christi doctrinam, qua illius regni adventum, & viam eo ducentem discimus.

Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem. Si eodem, quo ante conversionem, studio tenerer, aucupandi nempe Judæorum gratiam, Apostolus Jesu Christi non essem (7). Vel: Quorsum tot Judæorum insectationes in me provocarem, si imitari vellem eos Evangelii præcones, qui Legalium professionem cum Christianis institutionibus jungendam contendunt? At essem a Christi servitute alienus, nec ministerii mei officia integra fide implerem.

℣. 11. Quia non est secundum hominem. Non est humanæ rationis inventum; nec voluntatis meæ consilio hanc ego prædicandi provinciam assumpsi, sed jubente & inspirante Numine illam suscepi. Evangelium prædico, non ab homine edoctus, sed ab uno Jesu Christo. (℣. 12.) *Neque enim ab homine accepi illud . . . sed per revelationem Jesu Christi*. Falsi Doctores, a quibus Galatæ docebantur, oggerebant nomina Petri, Jacobi, Joannis, cæterorumque Principum Apostolorum, quorum discipulos se esse venditabant (8). Apostolus hic palam profitetur, nullum sibi fuisse Doctorem; scientiam ab uno Jesu Christo se accepisse. Cum autem reponi potuisset, nunquam ab eo visum Jesum Christum, addit, muneris sui destinationem & Evangelii scientiam ipso Deo revelante se obtinuisse, tunc scilicet cum voce e Cœlo data dejectus in terram in itinere Damasceno, deinde surgens, triduo cæcitatem contraxit (9), vel cum post annos aliquot ad tertium usque Cœlum raptus, audivit arcana verba, quæ nefas est hominem loqui 2. Cor. 12. 1. Ex hoc testimonio collige, Jesum Christum verum esse Deum, cum Apostolus asserat, se non ab homine, sed ab ipso J. Christo Evangelium accepisse (10).

℣. 13. Audistis enim conversationem meam aliquando in Judaismo. Ut probet, ab ipso J. Christo Evangelium sibi traditum fuisse, addit: Qualis olim fuerim, nostis. Nosse id poterant Galatæ, sive ipso de se Paulo, sive Judæis aut pseudo-Apostolis de illo narrantibus. Certiores facti estis, quanto furore Ecclesiam insectatus fuerim: statim autem ex adversario in Apostolum transivi; ex Judæo acerrimo statim Christianus & præco Evangelii. An isthæc mutatio naturalis est? Num absque novo & inusitato prodigio ad extrema adeo inter se opposita transitus datur (11)? Aliter (12): Demonstraturus veritatem Evangelii quod prædicabat, vitæ suæ ante conversionem actæ institutum profert. Si homo in Judaismo educatus, qui traditiones moresque omnes norat, patriam religionem ritusque Evangelio postposuit, nequidquam in contrarium molientibus Judæis, qualenam studium & amorem erga hanc Religionem vobis nunciatam, Galatæ, vos habere par est, qui ex profanis ad Christiana sacra transistis? Libentius quis credat homini, qui sectam suam, in qua illustris clarusque habebatur, qui omnia ejus dogmata probe noverat, deseruit, cum præsertim eo non aliter venerit, quam prodigio coactus; libentius, inquam, ille auditur, quam qui temere & inconsulto, sive impetu quodam in eam sententiam descendit.

℣. 14. Æmulator paternarum mearum traditionum. Innuit hic Apostolus quæ Act. 23. 6. planius expressit, se scilicet Pharisæum esse ex Pharisæorum stirpe satum: *Pharisæus, filius Pharisæorum*. Pharisæos enim a cæteris distinguebat sedula paternarum traditionum custodia.

℣. 15. Cum autem placuit ei, qui me segregavit ex utero matris meæ. Ab ipsa æternitate Deus ad Apostolicum munus Paulum destinaverat (13) mero misericordiæ beneficio, nullo viri merito inductus (14): *Vocavit per gratiam suam*. Vel planius: Ab ipso ortu, vel antequam in lucem ederetur, illum elegerat in Apostolum; non raro enim Scriptura prædestinationis exordium in ipsa æternitate, frequenter etiam in ortu, vel in ipso conceptionis tempore constituit. Neque ista inter se pugnant; non enim plura prædestinationis decreta Deus facit, sed quæ semel decrevit, hæc variis subinde temporibus ac per varias occasiones exequitur & manifestat (15).

℣. 16. Ut evangelizarem illum in gentibus. Apostolum vocavit Deus eo potissimum consilio, ut gentibus Evangelium nunciaret Act. 9. 15. *Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus*. Nomine Apostoli gentium gloriatur Paulus (16): *Ego sum gentium Apostolus*. Addit Galat. 2. 8. eumdem illum, a quo Petrus Apostolus circumcisionis constitutus fuit, auctorem fuisse, ut ipse Paulus gentium Apostolatu fungeretur; profectum vero se Jerosolymam Apostolorum Principes nactum esse, qui manuum impositione sibi pariter & Barnabæ provinciam prædicandi gentibus ac Judæis Evangelii commiserunt.

Continuo non acquievi carni et sanguini; spretis carnis sanguinisque suasionibus, me totum ad prædicandum Jesum Christum contuli; res meas, me, necessarios, amicos, fratres, Apostolos, aut hominum quemlibet non consului (17); sonantem intus in animo, exteriusque auribus corporis se-

[1] Vide Act. xviii. 13. Rom. 1. 26. iv. 18. xi. 24. [2] Ita Syr. Heins. Grot. Hammond. [3] Α'ρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω ἢ τὸν Θεόν. [4] Menoch. Theodoret. [5] Chrysost. hic: Quid sit πείθω, vide 1. Reg. xxiv. 7. Matth. xxviii. 14. & 2. Cor. v. 11. ubi sonat placare, gratiam inire, purgare se apud aliquem. Est. Grot. Hamm. Tir. Vide & S. Hieronym. [6] Vatab. Erasm. Gomar. Voss. Martianay. [7] Hieronym. Chrysost. Theodoret. Theophyl. Grot. Est. Men. Tir. Alii. [8] Hieronym. Theophyl. Theodoret. [9] Act. ix. 6. & seq. xxii. 14. 15. xxvi. 17. 18. [10] Hieronym. hic. [11] Vide Chrysost. Theophyl. Paræ. [12] Hieronym. Est. [13] Hieronym. Chrysostom. alii Græc. [14] Confer Rom. 1. 1. 1. Cor. vii. 15. 2. Cor. iv. 1. 1. Timoth. 1. 13. 16. & Chrysostom. hic. [15] Vide Est. hic. [16] Rom. xi. 13. & xv. 16. *Minister Christi in Gentibus*. [17] Ita plerique. Grot. Est. Menoc. Voss. J. Capell.

sequutus sum vocem Christi, me de cœlo vocantis, ejusque ministri, ad quem ille me misit, ut arcana ejus consilia discerem. Nullius consilio indigere me ea in re arbitratus sum, cum Deus non obscure mentem voluntatemque suam explicaret. Græcus (18): *Statim non contuli cum carne & sanguine*, nempe, consilium non cæpi; sive, *consilium meum non communicavi*, non consului. Omnia hæc in unum recidunt.

℣. 17. Neque veni Jerusolymam, ad consulendos eos, qui ante me ad hoc munus vocati fuere. Vix baptismo initiatus Damasci, statim Evangelium ibi prædicavit, deinde in partem Arabiæ Damasco proximam excurrit; tum Damascum rediens, pristino operi institit. Sed Judæis Damascenis in ejus necem conspirantibus, proripere se fuga coactus, ac per mœnia Urbis clam dimissus in sporta, venit Jerosolymam Act. 9. 25. Ibi vero, observantiæ potius (19) ac religionis quam necessitatis gratia, Petrum & Jacobum *consuluit* (20).

Profectionem Pauli in Arabiam idcirco præterit Lucas, quod nihil in ea magni momenti, brevemque ibi moram egerit. Notat tantummodo, Apostolum, Damasco Jerosolymam cum venisset, nihil habuisse antiquius, quam ut se Discipulis Jesu Christi conjungeret; a quibus sedulo vitabatur, quippe qui felicem illius mutationem ignorantes, timebant. Illum igitur Barnabas deduxit ad Apostolos, certiores illos de conversione ejus ad fidem reddens. Act. 9. 26.

℣. 18. Diebus quindecim. Toto eo tempore, observantiæ gratia, apud illos mansit, inquiunt Patres (21); minime vero ut Religionis dogmata, quæ jam inde a triennio prædicabat, edisceret.

℣. 19. Jacobum fratrem Domini. Jacobum, cui pater *Alphæus*, vel *Cleophas*, mater soror Virginis Mariæ; propinquum & consobrinum Jesu Christi ex carne, cognomento Minorem, primumque Jerosolymæ Episcopum (22). Carus adeo & venerabilis hic fuit populo, ut ad tangendas ejus vestes certatim undique concursus fieret. Pro fide Jesu Christi e summo Templi fastigio dejectus interiit.

℣. 21. In partes Syriæ et Ciliciæ. Cum prædicationis munus Jerusolymæ exorsus fuisset Apostolus, & cum Hellenistis potissimum disputare cœpisset, illorum odia in se adeo acuit, ut hi, inita conspiratione, necem illius molirentur. Fratres id agi sentientes, Cæsaream illum deduxere Act. 9. 29. unde tetendit in Syriam, deinde in patriam Tharsum, ubi munus Apostolicum prosecutus est (23).

℣. 22. Eram ignotus facie Ecclesiis Judææ, sed fama notus. Nequaquam igitur accepi ex Judæa doctrinam, quam vobis tradidi (24): neque etiam legalibus præceptis obsequendum esse docui, quod mihi crimini vertunt adversarii (25), cum nonnisi per transitum ibi fuerim.

---

[18] Εὐθέως οὐ προσανεθέμην σαρκὶ, καὶ αἵματι. Hieronym. *Non contuli cum carne & sanguine*. Tertull. *Non retuli ad carnem & sanguinem*. De Resurrect. cap. 50. [19] Chrysost. Vide & Theodoret. Hieron. *Non discendi studio, sed honoris priori Apostolo deferendi*. [20] ℣. 18. Ἱστορῆσαι Πέτρον. Alex. in initio hac Epistola, Κηφᾶν, pro Πέτρον. Sic Barber. 1. Æth. Copt. Ἱστορῆσαι significat, videre percontandi gratia. Erasm. Heins. [21] Hieronym. Severian. in Caten. MS. apud Mill. Est. [22] Theodoret. Hieronym. hic. Alii. [23] Hieronym. hic. Chrysostom. in Acta, homil. 21. [24] Hieronym. hic. [25] Chrysostom. Theophylact. Grot.

C A P U T II.

Apostolus post quartum decimum ab accepta fide annum de rebus Evangelii Apostolos consulit. Legalia servare nullo præcepto jubetur. Petri dissimulationem arguit. Lex justum hominem nequaquam efficit; alioquin frustra Jesus Christus mortem oppetiisset.

℣. 1. Deinde post annos quatuordecim, iterum ascendi Jerosolymam cum Barna-
ba, assumpto & Tito. 2. Ascendi autem secundum revelationem: &
contuli cum illis Evangelium, quod prædico in Gentibus, seorsum autem iis, qui
videbantur aliquid esse: ne forte in vacuum currerem, aut cucurrissem. 3. Sed ne-
que Titus, qui mecum erat, cum esset Gentilis, compulsus est circumcidi: 4. Sed
propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram,
quam habemus in Christo Jesu, ut nos in servitutem redigerent. 5. Quibus neque
ad horam cessimus subjectione, ut veritas Evangelii permaneat apud vos: 6. Ab iis
autem, qui videbantur esse aliquid (quales aliquando fuerint, nihil mea interest.
Deus personam hominis non accipit) mihi enim qui videbantur esse aliquid, nihil
contulerunt. 7. Sed e contra cum vidissent, quod creditum est mihi Evangelium
præputii, sicut & Petro circumcisionis: 8. (Qui enim operatus est Petro in Apo-
stolatum circumcisionis, operatus est & mihi inter Gentes) 9. Et cum cognovissent
gratiam, quæ data est mihi, Jacobus, & Cephas, & Joannes, qui videbantur co-
lumnæ esse, dextras dederunt mihi, & Barnabæ societatis: ut nos in Gentes, ipsi
autem in circumcisionem: 10. Tantum ut pauperum memores essemus: quod etiam
solicitus fui hoc ipsum facere. 11. Cum autem venisset Cephas Antiochiam, in fa-
ciem ei restiti, quia reprehensibilis erat. 12. Prius enim quam venirent quidam a
Jacobo, cum Gentibus edebat: cum autem venissent, subtrahebat, & segregabat se,
timens eos, qui ex circumcisione erant. 13. Et simulationi ejus consenserunt cœte-
ri

ri Judæi, ita ut & Barnaba, duceretur ab eis in illam simulationem. 14. Sed cum vidissem, quod non recte ambularent ad veritatem Evangelii, dixi Cephæ coram omnibus: Si tu, cum Judæus sis, gentiliter vivis, & non Judaice: quomodo Gentes cogis Judaizare? 15. Nos natura Judæi, & non ex Gentibus peccatores. 16. Scientes autem quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi: & nos in Christo Jesu credimus, ut justificemur ex fide Christi: & non ex operibus legis: propter quod ex operibus legis non justificabitur omnis caro. 17. Quod si quærentes justificari in Christo, inventi sumus & ipsi peccatores, numquid Christus peccati minister est? Absit: 18. Si enim quæ destruxi, iterum hæc ædifico: prævaricatorem me constituo: 19. Ego enim per legem, legi mortuus sum, ut Deo vivam: Christo confixus sum cruci. 20. Vivo autem, jam non ego: vivit vero in me Christus. Quod autem nunc vivo in carne: in fide vivo filii Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me. 21. Non abjicio gratiam Dei. Si enim per legem justitia, ergo gratis Christus mortuus est.

℣. 1. POST ANNOS QUATUORDECIM ITERUM ASCENDI JEROSOLYMAM. De initio & exitu periodi hujus annorum non satis convenit. Sunt qui ducendam ab Ascensione Jesu Christi censeant (1); alii a conversione Apostoli malunt (2); alii a postremo itinere, quod tertio post conversionem anno idem Apostolus obivit; id quod & nobis cum S. Hieronymo aliisque nonnullis doctissimis Chronologis probatur (3), id contigisse ratis anno ab Apostoli conversione septimo & decimo, & Jesu Christi anno LI. Hæc porro itineris causa fuit. Post varias peregrinationes redierat tandem Apostolus cum Barnaba Antiochiam; illisque ibi versantibus, fratres quidam eo forte ex Judæa venientes, docuere, neminem posse salutem consequi, nisi admisso una cum circumcisione legalium omnium exercitio (4). Philastrius c. 36. & S. Epiphanius hæres. 28. a Cerintho ejusque asseclis has turbas invectas censent, rati, seditiosos illos, inconsultis Apostolis, ad neophytorum tranquillitatem turbandam venisse, Evangelii libertatem adversus illos vindicandam Paulus & Barnabas susceperunt. Incalescentibus animis ea re visum fuit, mitti Paulum & Barnabam Jerosolymam, ut Apostolos & Seniores consulerent. Igitur profecti sunt anno quartodecimo a priore illo itinere, quod Apostolus, Petrum invisurus, obivit.

℣. 2. ASCENDI AUTEM SECUNDUM REVELATIONEM, quæ mihi iter illud suasit. Antequam fratrum precibus assentiretur, Deum consuluit.

CONTULI CUM EIS EVANGELIUM, QUOD PRÆDICO IN GENTIBUS. Græcum (5), quod hic redditur *contuli*, superiori Capite ℣. 16. respondet verbo *non acquievi*. Significat proprie amicum consulere, & animum illi reserare. Jerosolymam veniens Apostolus, nactus est eam Ecclesiam agitatam eodem dissidio, cujus causa iter illud ipse susceperat. Christianorum quidam, utpote ex Pharisæis ad Evangelium conversi, contendebant, imponendam esse Gentibus ad fidem conversis circumcisionem & legalium omnium observationem Act. 15. 5. Ut igitur eo venit Apostolus, pro concione exposuit doctrinam, quam prædicabat, & profectionis suæ causam; deinde *seorsum* contulit cum Apostolis (6) cæterisque *qui videbantur aliquid esse*, de rebus majoris momenti, arduis & occultis (7). Visum est, Concilium ad rem maturius expendendam cogere.

NE FORTE IN VACUUM CURRERAM, quemadmodum it, qui in ludis publicis metam non assequuntur, aliis præcurrentibus. Verebar, ne tot laborum ac prædicationum fructu carerem. At fieri ne poterat, ut Apostolus totis septem ac decem a conversione annis perseveraret nunciando undique Evangelio fluctuans semper incertusque, rectene an frustra curreret vel cucurrisset? Igitur de veritate eorum, quæ nuntiabat, ipse quidem non dubitabat; ea enim Jesu Christo docente noverat, ac probe intelligebat. Deum uberi prodigiorum benedictione prædicationem suam & labores prosequutum; sed de cæterorum dubitationibus tollendis res erat (8), demonstrandumque palam, nihil a se doceri, nisi reliquorum Apostolorum doctrinæ consentaneum. Verebatur, ne, si doctrinam prædicationemque suam principibus inter Apostolos non approbasset, Discipuli sui, aures pseudo Doctoribus præbentes, quam ex se acceperant fidem abjicerent. Nihil igitur prædicationi ejus deerat, nisi exterior Apostolorum approbatio (9); ut obstruerentur illorum ora, qui omnem dabant operam, ut malam de illo famam spargerent, ejusque opus subverterent.

℣. 3. SED NEQUE TITUS, QUI MECUM ERAT, CUM ESSET GENTILIS, COMPULSUS EST CIRCUMCIDI. Ex profano patre natus Titus, ad Christiana sacra transierat, nec circumcisionem admittere coactus fuerat, sive antequam baptismate tingeretur, sive cum degeret Antiochiæ, vel Jerosolymis, cum Apostolis cæterisque Fidelibus versans. Ad cæterorum consuetudinem, non secus ac reliqui fratres, admittebatur, neglecta religione eorum, qui neminem non circumcisum admitti ad fidem posse contendebant. Circumcisio igitur necessaria non putabatur. Argumentum est ineluctabile. Si enim is ad hanc adactus non fuit, cur vobis ea imperanda est?

℣. 4. SED PROPTER SUBINTRODUCTOS FALSOS FRATRES. Neque eorum clamoribus neque precibus tunc cessimus, neque ab Apostolis, ut cederemus, jussio facta est. Particula *sed*, quæ in Vulgata & Græco (10) legitur, otiosa est, & in Codicibus plane multis abest, rejiciturque a S. Hieronymo, & Theodoreto, qui hæc cum versiculo superiore continuant in hanc sententiam: *Neque Titus . . . . . . compulsus est circumcidi propter subintroductos falsos fratres:* instantibus illis licet

(1) Vide Capell. Hist. Apostolorum. Legi vult τεσσάρων, pro δεκατεσσάρων; quatuor pro quatuordecim. Grotius assentitur: at exemplarium authoritate carent. (2) D. Thom. Cajet, Peter. in Ep. ad Rom. Baron. an. 51. Est. Harduin. Alii. (3) Usser. Tillemont, Note 17. sur S. Paul. (4) Act xv. 1. 2. & seq. xv. 2. (5) Ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον. Bonner. Gr. Ἀνεθέμην. Lat. Exposui. Ita & Aug. Oecumen. Tarin. ἀνεκοινωσάμην. (6) Κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσι. Quidam addunt, εἶναί τι, aliquid esse. Τοῖς ἐνδόξοις. Phot. apud Oecumen. Δοκεῖν non raro sonat magni fieri, cæteris præstare. Zeger. Erasm. Grot. alii. (7) Aug. hic n. 60. (8) Chrysostom. hic. (9) Vide Hieronym. Est. Aug. l. 28. contra Faust. .. 4. *Si non inveniret Apostolos in carne, quibus communicando, & cum quibus conferendo Evangelium, ejusdem societatis esse appareret, Ecclesia illi omnino non crederet.* (12) Διὰ δὲ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους. Quidam non legunt. Vide Mill. Tertull. l. 5. contra Marcion. c. 5.

licet atque obnitentibus, nihil tamen eorum clamores valuerunt.

Falsi fratres subintroducti, qui subintroierunt clam inter Apostoli socios, *ut explorarent libertatem quam habebant in Christo*, erant, ea S. Epiphanio hær. 28. Cerinthiani, qui cum studio legalium arderent, ægre ferebant probari ab Apostolo exemplo suo Evangelii libertatem, quæ legalium servitutem negligebat. Igitur in cœtum sociorum ejus clam irrepentes, quam vitæ rationem singuli eorum tenerent, explorabant. *Falsos fratres* appellat, quod prava consilia agitarent, id unum quærentes, ut criminationes in illos struerent, illisque invidiam apud Fideles crearent. De larvatis hisce fratribus queritur in altera quoque ad Corinthios Epistola xi. 26. post aliquot ab hac annos scripta.

℣. 5. Quibus neque ad horam cessimus subjectione. Eorum gratia nihil egimus, eamdem vitæ rationem retinendam nobis esse ducentes (10). Græci Latinique Codices longe aliter ab iis, qui modo supperunt, olim legebant. Vetustissimi Patres, peta S. Irenæus (11) & Tertullianus l. 5. contra Marcion. c. 3. cum Interpretibus vetustissimis, Ambrosiastro, & Hieronymiastro, Sedulio, Primasio, Claudio Antisiodorensi, illud, *quibus neque*, minime legunt; eaque verba in multis quoque Latinis Codicibus ætatis suæ desiderari, S. Hieronymus testatur; quemadmodum & desunt in Codicibus S. Germani & Claromontano. Putat Millius, S. Augustinum, Florum Diaconum, & Haymonem Alberstadensem omnium primos post S. Hieronymum legisse, quemadmodum Vulgata & Græci recentiores Codices ferunt (12); quæ quidem lectio æquior & proclivior videtur.

Ita vero sententiam hanc interpretantur ii, qui hæc verba, *quibus neque*, rejiciunt. Titus quidem circumcisionem admittere jussus non fuit; sed propter subdolos fratres, qui clam inter nostros sese insinuarunt, libertatem nostram exploraturi, *ad horam cessimus subjectione* (subjicientes nos legalibus) *ut veritas Evangelii permaneat apud vos*. Cedendum duximus, ac brevi dissimulandum, ne charitatis vinculum rumperetur, & incommodis plane multis Evangelium objiceretur.

℣. 6. Ab iis autem, qui videbantur esse aliquid (13), qui primas tenere videbantur, edoctus sum nihil; vel ex Græco (14): *Ii, qui videbantur esse aliquid, nihil mecum communicavere* consultantes. Eadem hic vox recurrit, quæ supra reddita est *acquievi*, & *contuli*; valetque consulere aliquem, de re aliqua conferre. De meo instituto quod monerent, Apostolis nihil occurrit, nihilque reprehensione dignum inventum est; nihil novi me docuerunt (15).

Quales aliquando fuerint, nihil moror. Significat hic Paulus, Apostolos, quorum virtutem ac dignitatem adeo amplificabant vaniloqui illi Doctores, nihil habuisse summum atque eximium, antequam a Jesu Christo comites adsciscerentur (16). Nihil moror eorum originem, acumen, præstantiam: personarum acceptor Deus non est. Summus donorum suorum arbiter Deus, pro imperio illa distribuit. Satis mihi est commemorasse hic, nihil novi edoctum me ab illis fuisse. Aliter: An ii, quos tunc conveni, Apostoli deinde sententiam institutumque mutaverint, sive an jam tunc, ad Legalia quod attinet, aliter illis videri cœperit, non quæro: satis mihi est affirmasse, nihil in me reprehensione dignum ab illis esse deprehensum (17).

℣. 7. Creditum mihi est Evangelium præputii, sicut et Petro circumcisionis. Cave putes, Petrum Judæis tantummodo, Paulum Gentibus dumtaxat prædicasse: uterque potissimum insudabat redigendæ ad fidem Genti illi, quam Spiritus Sancti vocatione sibi destinatam norant, quamvis & cæterorum salutem non negligerent. Scitum est enim, Petrum ad fidem convertisse, & lustralibus aquis tinxisse plures ex gentibus, & quam multos ex Judæis Pauli opera profecisse (18): scitum etiam, Deum gratia sua prosequutum utriusque prædicationem, sive fidem circumcisis sive incircumcisis nunciarent. Id unice curabant, ut omnium terrarum populos ad Fidem invitarent. *In commune hoc habebant propositi, ut Christo ex cunctis Gentibus Ecclesiam congregarent*, ait S. Hieronymus.

℣. 9. Dextras dederunt mihi societatis, Genuinum Jesu Christi Apostolum me agnoverunt, mores doctrinamque meam probantes. Dare dexteram amicitiæ & societatis est (19): in Sacrum Apostolorum cœtum nos evocarunt.

℣. 10. Tantum ut pauperum memores essemus; & colligendis piis Fidelium largitionibus per ea loca, quæ nos essemus prædicando peragraturi, operam nostram impenderemus. Inter summas ministerii sui curas Paulum & Barnabam hanc posuisse, ex epistolis, sive quas hactenus, sive quas deinceps exponemus, discere licet. Qui Jerosolymis agebant Fideles, rerum suarum, quas in communi possidebant, jacturam fortasse fecerant in eo tumultu, quo interfectus est Stephanus Act. 8. 1. de qua calamitate explicatur illud Apostoli ad Hebræos x. 33. *Opprobriis & tribulationibus spectaculum facti, socii taliter conversantium effecti. Nam & vinctis compassi estis, & rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis.*

℣. 11. Cum autem venisset Cephas Antiochiam, in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat (20). Simulatio ejus palam omnibus comperta erat. Vel potius: Rationem ejus agendi nemo non improbabat; errabat enim non occulte, sed in propatulo. Compertum est, quam acriter olim disputatum sit inter S. Augustinum & S. Hieronymum de hac Pauli objurgatione. Contendebat S. Hieronymus, id a Paulo præstitum tantummodo in speciem fuisse, & communicato cum Petro consilio, ut ea ratione rem maxime arduam & gravissimam docerent, usum nempe carnium, quas immundas haberi Lex decreverat, & absque Judæorum, qui a Gentilibus vehementer abhorrebant, offensione, utriusque ejus gentis concordiam insinuarent. Opinionis suæ assertores Græcos Patres S. Hieronymus laudabat (21), ex quorum fide asserendum sibi duxerat, utrumque Apostolum pia simulatione ea in re usum fuisse. Sed in sententiam plane oppositam concessit S. Augustinus, ea potissimum ratione, quod hujusmodi simulationes veritati repugnantes admittere in Scripturis periculosum est; censetque præstare, ut Petrus in errorem aliquem lapsus, quam Paulus aliquid non verum literis mandasse credatur.

S. Augustini opinionem amplexi sunt fere omnes, qui post illum scripsere, præsertim e Schola Theologi, uti S. Thomas 1. 2. qu. 103. ar. 4. S. Bonaventura, Scotus, Paludanus, Major, Durandus, Gabriel, aliique permulti; sed peccatum Petri, quod dolo malo vacaret, veniale tantum fuis-

(10) Hieronym. Chrys. Theodoret. Alii passim inter recentiores. (11) Irenæ. l. 3. c. 13.
(12) Græc. impress. Ο῾ῖς οὐδὲ, *Quibus neque*. Quidam Latini: *Quibus ad horam*. Alii: *Ad horam cessimus*. Sixti V. *Quibus neque ad horam cessimus subjectioni, alii, subjectione*. (13) Α᾿πὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναί τι. Plures Lati. omittunt, *esse aliquid*. Hieron. Est. (14) Ο῾ι δοκοῦντες οὐδὲν προσανέθεντο. (15) Chrys. Vide & Hieronym. *Ille cum illis contulit, & multa ad eos retulit; illi nihil contulerunt ei, sed tantummodo quæ dicta sunt ab eo comprobantes, dexteras dederunt consortii*. (16) Vide Hieronym. (17) Chrysost. Hieronym. Est. (18) Hierony. Grot. Alii. (19) Levit. vi. 2. Jerem. l. 15. (20) Ο῞τι κατεγνωσμένος ἦν. (21) Hieronym. Ep. inter Augustin. n. 75. nov. Edit. n. 4. ubi laudat Origenem, Didym. Laodicen. Alexandrum, Euseb. Emisenum, Theodorum Heracl. Joan. Chrysost.

fuisse admittunt; rati, non satis animadvertisse illum quæ inde mala provenire possent; satagens enim, ne Judæorum animos offenderet, suo erga Gentiles muneri deerat. Peccavit igitur Apostolus, sed imprudens ignoransque peccavit, venia proinde & excusatione dignus. Non adeo tamen leve peccatum censuit S. Augustinus (22), gravitatem criminis illius ex eo colligens, quod id agere Antiochiæ nequaquam Apostolus posset, nisi aut necessariam esse Legalium mandatorum observationem reputaret; id autem existimasse Apostolum, nemo prudens suspicabitur: aut prudens sciensque aliquid ageret contrarium iis, quæ facienda esse norat; quod quidem usque adeo leve & minimum judicari Religio non sinit.

Utrum Cephas, de quo hic, ipse sit Apostolus Petrus, disputatur. Veteres quidam negavere, quorum opinionem peculiari dissertatione expendimus. Pro *Cephas*, Græcus & S. Hieronymus legunt *Petrus*. Liquido tamen constat, veteres Scriptores hic legisse Cephas; alioqui nulla incidisset quæstio, utrum Cephas unus idemque cum Petro fuerit.

℣. 12. PRIUSQUAM VENIRENT QUIDAM A JACOBO, CUM GENTIBUS EDEBAT. Judæi Neophyti erant, a Jacobo Minore Jerosolymorum Episcopo missi. Porro Judæi isti Legi obtemperabant; eumdemque morem tota Jerosolymorum Ecclesia tenebat; nondum enim Apostoli Legalia vetuerant, quamvis ea a Gentilibus ad Fidem conversis servari non præciperent. Lex quidem jam mortua erat, nondum mortifera: non peccabant, qui illam negligerent; at neque illius observatio crimini dabatur. Cum igitur venisse Judæos animadverteret Petrus, timebat, ne illos offenderet, si convivas habere neophytos ex Gentilibus, qui nec legalia nec ciborum delectum servabant, perseveraret. Intelligens tamen Paulus, Barnabam cæterosque Judæos neophytos in hanc Petri dissimulationem concedere, de re aliter judicavit; metuensque ne a Gentilibus id ita usurparetur, quasi Petrus definiret, legalium necessitatem adhuc perseverare, quod plane oppositum erat Concilii Jerosolymitani decreto, palam omnibus Petrum redarguit. Revera Petri factum nihil criminis continebat, agendique causam habebat laudabilem; sed successus Religioni maxime perniciosus esse poterat (23).

℣. 14. DIXI CEPHÆ CORAM OMNIBUS. Quemadmodum Petri dissimulatio nocere omnibus poterat, ita illum coram omnibus arguendum Paulus censuit (24). Cæteris in rebus charitatis & prudentiæ leges id præstari seorsum jussissent: at tunc palam argui debuit. Adeo miti & pacato animo id tulit Petrus, uti dignum erat viro, quem Jesus Christus eo elogio donaverat: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*. Matth. XVI. 18.

SI TU, JUDÆUS CUM SIS, GENTILITER VIVIS, ET NON JUDAICE, &c. En argumentum ineluctabile, ait S. Hieronymus (25): Tu ex Judæis natus, Legis obsequio a pueris assuetus, vivis nihilominus cum Gentilibus, omnique amota animi religione, Legalia negligis, dum privatum te contines, solumque conscientiæ tuæ dictamen sequeris: cur nunc dissimulatione & exemplo trahis Fideles ex Gentilibus ad Legis jugum subeundum, cui Legi nunquam illi paruerunt, seque submittere nunquam jussi sunt? Persuadere quodammodo aliis niteris id, quod tu nunquam in animum induxisti, Legalium scilicet necessitatem.

℣. 15. NOS NATURA JUDÆI, ET NON EX GENTIBUS PECCATORES; ex Gentibus scilicet quæ peccato obnoxiæ sunt. Non satis constat, utrum verba hæc cum sequentibus ad Petrum, an ad Galatas (26) Paulus direxerit. Sunt qui verba Pauli ad Petrum hic desinere putent; alii vero producunt usque ad ℣. 17. alii ad 18. alii denique ad finem usque Capitis prorogant (27). Nos ad utramque sententiam explicabimus. Statuentes igitur, verba hæc ad Petrum dirigi, ita interpretamur: Si tu pariter & ego, Judæi cum simus origine, genus sanctum sortiti, & vocatione justi, nihilo tamen minus tenere nos veram justitiam in operibus Legis non posse, sed in fide Jesu Christi censuimus; quo pacto cogis Gentiles, idololatria & peccato mersos, subdere cervices Legalibus, quasi scilicet eorum merito dari illis queat vitæ Sanctitas illa, quam nos in illis nancisci nequivimus? Si vero hæc ad Galatas dicta reputentur, ita explicamus: Si nos Judæi, Legalium exercitationi assueti, atque exteriorem munditiem Lege imperatam colentes, adhuc tamen ut assequamur veram justitiam, necesse esse putavimus, Jesu Christi Fidem amplecti, cur vos, o Galatæ, cogimus Legem admittere, quam imparem justitiæ coram Deo procurandæ plane agnovimus?

Judæos peccatoribus opponit, familiari Hebræorum locutione, qui insita quadam vetustaque superbia *peccatorum* nomine omnes a sua religione alienos traducebant; quasi uni ipsi justitiam colerent: festucam in oculo fratris considerantes, trabem in suo negligebant (28). Fateor equidem, Gentiles nequiores fuisse Judæis; at ne isti quidem justitiam satis tenebant, nec raro accidebat, ut se multo justissimos arbitrarentur, quamquam sæpe ambitione, superbia, ingratique animi vitio majorum quam Gentiles criminum reos se constituerent.

℣. 16. SCIENTES QUOD HOMO NON JUSTIFICATUR EX OPERIBUS LEGIS, destitutis gratia, fide, charitate (29); sed *per fidem Jesu Christi* (30); quam tamen charitas animat, & bona opera comitantur. *Nos in Christo Jesu credimus*. comperttum habentes, ineptam esse Legem, ut plenam justitiam pariat. Potiore igitur jure vobis, o Galatæ, qui nunquam sub Lege meruistis, satis habendum est, si teneatis fidem Jesu Christi, neglectis Legalibus, quibus nihilo meliores efficeremini. Vel potius, conversa ad Petrum oratione: Si nos justos fore Legis exercitatione desperavimus, cur eidem Legi parere cogis Gentiles, qui nunquam illam agnovere?

℣. 17. QUOD SI QUÆRENTES JUSTIFICARI IN CHRISTO, INVENTI SUMUS ET IPSI PECCATORES, NUMQUID CHRISTUS PECCATI MINISTER EST? Si Jesus Christus per Fidem & mandatorum suorum observationem ad justitiam nos perducere nequaquam valet, adeo ut opus adhuc sit pariter Legem Evangelio jungere; fiet inde, ut ipse pariter Jesus Christus nos in peccatum impulerit, cum jugo Legis nos liberavit; laqueos ipse nobis struxerit, docens, adesse tandem tempus, quo veri adoratores Patrem ubique spiritu & veritate venerentur Joan. 4. 23. addensque futurum, ut qui crediderit & baptizatus fuerit, salutem asse-

qua-

(22) Aug. Ep. olim XIX. nunc 82. & de Agone Christiano c. 30. *Cum in simulationem superstitiosam lapsus esses*. Vide & de Baptismo l. 2. c. 1. (23) Grot. Est. Gomar. (24) Aug. hic: *Quod autem coram omnibus, necessitas coegit, ut omnes illius objurgatione sanarentur*. (25) Vide Hieronym. Aug. Chrys. alios hic. (26) Grot. Beza. (27) Ita Chrysost. & Hieronym. Est. (28) Aug. hic: *Peccatorum nomen Gentibus imposuerant Judæi jam vetusta quadam superbia, tamquam ipsi justi essent, &c.*
(29) Vide Rom. III. 28. 30. &c. (30) *Nisi per fidem Jesu Christi*. Gr. Ἐὰν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, non significat, *Nemo justus fit ex operibus Legis, nisi habeat fidem Jesu Christi*: id quod innueret, hominum justificationem fieri per Fidem simul & Legis opera; contra quam ubique docet Paulus; sed ἐὰν μὴ usurpatur pro ἀλλά, *sed tantum*. Vide Matth. XII. 4. Marc. XIII. 32. 1. Cor. VII. 17. Galat. 5. 7. Apoc. 12. 4. &c. Grot. Glass. Erasm. Drus. Gomar. Bez. Jac. Capell. &c.

quatur Marc. xvi. 16. Uterque nostrum, qui novum Fœdus annunciamus, nec Religioni ducimus a Legis sanctionibus legaliumque professione recedere, quique alios vinculo illorum absolvimus, nos, inquam, prævaricatores sumus? Est ne Jesus Christus, idest, doctrina Evangelii, nobis peccandi offendiculum, ex eo scilicet, quod ab avitis Legibus recedere nos cogit (1)?

Vel potius ad Galatas: Si Jesu Christi fides, & Evangelii observatio justitiam nobis procurare non valent absque Legis auxilio; nos igitur adhuc in peccato perseveramus, & ipse pariter Jesus Christus peccati potius quam justitiæ & vitæ minister est, quippe qui a Legalibus nos removens, perniciosam fucatamque libertatem nobis contulit. *Numquid Christus peccati minister est?* Majorem obsequii significationem habet hic dicendi modus, quam si asserentis more concluderet, ut oratio ipsa exposcere videbatur: *Igitur Christus peccati minister est* (2).

℣. 18. Si enim quæ destruxi, iterum hæc ædifico, prævaricatorem me constituo. Si ambo Legis authoritatem, quam evertimus, necessitatem ejus jam sublatam esse asserentes, iterum restituimus, nonne prævaricatores & fallaces merito nuncupabimur? Vel ad Galatas: Docui, si ad salutem obtinendam Legis observatio retinenda est, Jesum Christum nedum vobis inutilem, verum etiam offensioni potius & peccandi occasioni fore. Addo, me pariter cæterosque Apostolos, qui docuimus, Jesu Christi fidem ad salutem sufficere, neglectis Legalibus, prævaricatores esse & doctores fallaces. Arbittor autem, neutrum asserturos esse novos hosce Doctores; nec, si illi asseruerint, vos fidem præbituros.

℣. 19. Ego per Legem Legi mortuus sum, ut Deo vivam. Christianam Religionem professus, vitæ Legis nuncium remisi, ut uni Deo per Fidem Jesu Christi vivam. Olim in Mosaicæ Legis obsequio fiduciam collocaveram; nunc me perinde erga illam habeo ac frigidum cadaver, gustu, sensu, cupiditate carens. Oblitus sum Legis, eaque rejecta totum me converti ad Fidem Jesu Christi, quam charitas animat, quæque per virtutes morales agit. Vide Rom. vii. 1. Talis sum ego Legi, qualis uxor viro defuncto; eo enim sublato, ipsa libera efficitur. Vide 1. Cor. vii. 39.

Lex ipsa libertatem hanc mihi procuravit: *Per Legem Legi mortuus sum*; necessitatem enim Mediatoris ipsa me docuit; ac Prophetis nunciantibus, novum Fœdus & libertatis assertorem didici; illisque Doctoribus intellexi, vana esse sacrificia legalesque ritus, fide, spe, & charitate destitutos (3). Sive ex Hieronymo; Per Evangelii Legem, Mosaicis institutionibus; per Legem spiritalem Legi carnis & literæ mortuus sum. Ab ipso Jesu Christo edoctus Legalium rituum inanitatem, litera abjecta, spiritum tenui.

Christo confixus sum Cruci (4). Aliis verbis repetit priorem sententiam: *Legi mortuus sum, ut Deo vivam*. A Lege divulsus, una cum Christo Cruci adhæsi. Viro meo priore defuncto, alterum adscivi. Olim Judæus, factus sum Christianus. Per baptismum consors fio mortis, sepulturæ & resurrectionis Jesu Christi (5), adeoque *vivo ego, jam non ego; vivit vero in me Christus*. Vetere homine defuncto sepultoque, homo novus in me vivit. Haud absimiles locutiones in Epistola ad Romanos vi. 2. occurrunt: *Qui mortui sumus peccato, quomodo adhuc vivemus in illo? An ignoratis, quia quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem .... Vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruatur corpus peccati, & ultra non serviamus peccato, &c.*

Hæc omnia perinde bene explicantur, sive ad Petrum, sive potius ad Galatas dicta censeantur. Hæc sunt quæ fides Christi in nobis præstitit. An opus est, ut cum Legi interierim, Legi iterum vivam? novum Fœdus abjiciam, postquam Christi Crucem amplexus, justitiam mihi ab ea tantummodo obvenituram agnovi? Istane omnia abjicienda mihi erunt, ut Legis jugum iterum assumam?

Postrema hæc verba cum superioribus Græci Patres continuant in hanc sententiam: *Ut Deo vivam, Christo confixus sum Cruci*. Hæc mihi gratiam, hæc mihi justitiam parit, conjunctio cum Christo, per quam mortis ejus in baptismo particeps efficior. Sed Interpretes Patresque Latini explicationem priore loco datam amplectuntur.

℣. 20. Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei. Si vitam ago puram & innoxiam, si a Deo institutum hoc meum probatum iri confido, fiduciæ hujus ratio non a Lege, quam abjeci, sed a Christi Fide, quam admisi, petitur. Si a peccato exemptus sum, id beneficium uni Jesu Christo acceptum refero. Denique si in mortali & corruptibili carne adhuc vivo, vitam tamen non carnalem sed spiritalem ago, &c.

℣. 21. Non abjicio gratiam Dei. Faxit Deus, ut post gustatam Dei mei gratiam, ad Legem non revertar. Libertatis, redemptionis, vocationis ad fidem beneficium pluris æstimo, quam ut iterum servituti Legis me submittam. Arguit hisce sive simulationem Petri, qui suspicionem moverat Gentilibus ad Fidem conversis, necessariam esse Legis observationem; vel potius inconstantiam Galatarum, qui Legalibus se submittere volebant. Hoc est utique, Fidei beneficium minoris quam pro merito æstimare. Etenim si Lex justos nos reddit, Jesu Christi mors inanis efficitur: *Si per Legem justitia, ergo Christus gratis mortuus est*. Inutile est nobis Evangelium, inutile novum Fœdus, inutilis Fides Jesu Christi, si salutem hominibus procurare sola per se Moysis Lex valet (6).

(1) Oecumen. Vide Est. Vat. (2) Chrysost. hic. Ita alii plures. (3) Vide Grot. & Gomar. hic; & Aug. in Gal. ii. 2. 17. & Theodoret. hic. (4) Χριστῷ συνεσταύρωμαι. (5) Theodoret. Est. Grot. Alii. (6) Chrysost. Ita Hieron. Theodoret. alii.

CAPUT III.

Abraham Spiritum Sanctum non ex operibus, sed ex fide obtinuit. Qui legi submittuntur, maledicto serviunt. Justus ex fide vivit. Christus maledicto se subdidit, ut nos ab eo liberaret. Exhibitas olim Abrahamo promissiones Fides implevit. Jesus Christus omnia est in omnibus.

℣. 1. O Insensati Galatæ, quis vos fascinavit non obedire veritati, ante quorum oculos Jesus Christus præscriptus est, in vobis crucifixus. 2. Hoc solum a vo-

a vobis volo discere : ex operibus legis Spiritum accepistis , an ex auditu fidei? 3. Sic stulti estis, ut cum spiritu cœperitis, nunc carne consummemini? 4. Tanta passi estis sine causa? si tamen sine causa. 5. Qui ergo tribuit vobis Spiritum, & operatur virtutes in vobis: ex operibus legis, an ex auditu fidei? 6. Sicut scriptum est: Abraham credidit Deo, & reputatum est illi ad justitiam. 7. Cognoscite ergo, quia qui ex fide sunt , ii sunt filii Abrahæ. 8. Providens autem Scriptura , quia ex fide justificat Gentes Deus , prænuntiavit Abrahæ : Quia benedicentur in te omnes Gentes. 9. Igitur qui ex fide sunt , benedicentur cum fideli Abraham. 10. Quicumque enim ex operibus legis sunt , sub maledicto sunt ; Scriptum est enim : Maledictus homo , qui non permanserit in omnibus , quæ scripta sunt in Libro legis , ut faciat ea. 11. Quoniam autem in lege nemo justificatur apud Deum , manifestum est, quia justus ex fide vivit. 12. Lex autem non est ex fide, sed, Qui fecerit ea, vivet in illis. 13. Christus nos redemit de maledicto legis , factus pro nobis maledictum: quia scriptum est: Maledictus homo, qui pendet in ligno: 14. Ut in Gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Jesu, ut pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem. 15. Fratres (secundum hominem dico) tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit , aut superordinat. 16. Abrahæ dictæ sunt promissiones , & semini ejus. Non dicit. Et seminibus , quasi in multis : sed quasi in uno : Et semini tuo, qui est Christus. 17. Hoc autem dico, testamentum confirmatum a Deo: quæ post quadringentos , & triginta annos facta est Lex , non irritum facit ad evacuandam promissionem . 18. Nam si ex lege hæreditas , jam non ex promissione . Abrahæ autem per repromissionem donavit Deus . 19. Quid igitur lex ? Propter transgressiones posita est, donec veniret semen , cui promiserat , ordinata per angelos in manu mediatoris. 20. Mediator autem unius non est: Deus autem unus est. 21. Lex ergo adversus promissa Dei? Absit. Si enim data esset lex, quæ posset vivificare , vere ex lege esset justitia. 22. Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato , ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus. 23. Prius autem quam veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi, in eam fidem, quæ revelanda erat. 24. Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo, ut ex fide justificemur. 25. At ubi venit fides , jam non sumus sub pædagogo. 26. Omnes enim filii Dei estis per fidem , quæ est in Christo Jesu. 27. Quicumque enim in Christo baptizati estis , Christum induistis. 28. Non est Judæus, neque Græcus: non est servus, neque liber: non est masculus, neque fœmina: Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu. 29. Si autem vos Christi: ergo semen Abrahæ estis, secundum promissionem hæredes.

℣. 1. O INSENSATI GALATÆ, QUIS VOS FASCINAVIT NON OBEDIRE VERITATI ? Postrema hæc verba , *non obedire veritati* , in pluribus optimis Codicibus (1) Græcis Latinisque desunt , nec leguntur in Syro, Cophto , Ambrosiastro, S. Hieronymo, S. Augustino, Sedulio, Primasio, Pseudo-Hieronymo hic, S. Chrysostomo, Theophylacto & Oecumenio. Ex Capite v. 7. hujus Epistolæ huc irrepserunt.

Ita cum Galatis hic agit Apostolus , ut hebes crassumque eorum ingenium poscere videbatur , ait S. Hieronymus (2) . Levitatem eorum atque insaniam arguit , quod facile adeo decipi se passi fuerint a pseudo-Apostolis , novum jugum & intolerabile imponere conantibus : *Quis vos fascinavit?* In Græco (3) vox legitur sonans præstigias, quibus alicujus oculis ludibrium fit , ne videat id quod coram geritur , & videre sibi aliter quam res ipsa poscit, videatur . Decepti estis, quasi Lex a Moyse lata plane necessaria sit ad salutem , tametsi adeo edocti fueritis fidem Jesu Christi , ut Divinus iste salutis vestræ Author quodammodo ante oculos vestros crucifixus videretur: *Ante quorum oculos Christus præscriptus est (4) in vobis crucifixus*. Morti ejus veluti adfuistis: tam alte menti vestræ Christus crucem passus insedit. Nos illum coram vobis fere pinximus, dedimusque imitationi vestræ exemplar & specimen. Quonam igitur pacto tam cito ejus memoria e vestris mentibus evanuit , ut inania spectra sequeremini ? Quam multa vos pro illo tolerastis, ut merito putaremus illum supplicium crucis in vobis & vobiscum tulisse? *In vobis crucifixus* . Statim autem fiduciam vestram ab illo subductam, in operibus Legis collocastis. Immanem prævaricationem!

℣. 2. EX OPERIBUS LEGIS SPIRITUM ACCEPISTIS , AN EX AUDITU FIDEI ? *Ex* ea , quam audistis , Fide , sive quam , nunciantibus nobis , accepistis. An , si Lex ad salutem necessaria esset , si prædicatio nostra ad salutem non sufficeret , Deus spiritum suum , Divinaque dona contulisset (5) , cum vos baptismate abluti fuistis , & nobis tradentibus fidem admisistis? Quæ dona tunc large adeo accepistis , nonne veluti sigillum & approbatio ejus, quam nunciabamus , fidei habenda fuerunt ? An qui nos exceperunt Apostoli , novis beneficiis vos ob-

[1] Alexand. Clarom. G. L. S. Germ. L. Borner. G. L. Adamantii Exemplaria , teste Hieronymo . Codex Constantiens. & Bibl. Paulina , teste Erasmo. [2] Hieronym. hic: *Arbitror & Apostolum Galatas regionis suæ proprietate pulsasse*. Et proœm. in 2. Lib. Comment. Ep. ad Galat. *Non mirum est stultos , & ad intelligentiam tardiores Galatas nuncupatos*. [3] Τίς ὑμᾶς ἐβάσκανε. [4] Græc. Προεγράφη, *præscriptus*. In antiquis Editis , etiam Sixti V. & apud plurimos Expositores legitur, *proscriptus* , vitiose.
[5] Chrysost. Hieronym. Theodoret. Alii.

obstrinxerunt? nova ne prodigia patravere? novis S. Spiritus largitionibus bene de vobis meriti sunt? sive jam acceptis alia iterum & alia addiderunt? Horum igitur prædicatio inanis, & doctrina perniciosa est.

℣. 3. Cum Spiritu coepritis, nunc carne consummamini? (6) *Spiritus* est hic Evangelium; *caro* Lex (7). In via Dei primi veluti gressus per carnem figuntur, per spiritum iter absolvitur. Incipientium status statui proficientium plurimum concedit. Primo quidem Deus Legem, deinde Evangelium tradidit. Ab humilioribus incipiens, in superioribus desiit. Contraria omnia apud vos; primo enim fidem ingenti studio excepistis; nunc vero gradum convertitis ad Legalia, quæ Evangelium sive abrogavit, sive perfecit. Quæ isthæc ordinis perversio? Id perinde est, ait S. Chrysostomus, ac si Imperator aliquis sive miles, post relatam victoriam & debita virtuti suæ præmia, deserto segniter ordine, turpem faceret hostibus suis deditionem.

℣. 4. Tanta passi estis sine causa? si tamen sine causa. Tanta ne vobis pro fide toleranda fuerunt, si Fides ista, tamquam per se infirma, Legis Mosaicæ auxilio indiget (8)? At futurum spero, ut Deus tantos labores irritos cadere non sinat; oculus tandem vobis aperiat, errorem vestrum, pravaque adversariorum vestrorum ec Doctorum fallacium consilia detegat (9). Id committet Deus, ut priorum operum vestrorum meritum in novam veluti vitam tunc restituatur, cum gratiæ ejus auxilio ad pristina officia redieritis (10).

℣. 5. Qui ergo tribuit vobis Spiritum, et operatur virtutes in vobis, ex operibus Legis, an ex auditu fidei? Christus, qui adhuc prodigia inter vos patrare non cessat; nam S. Hieronymus (11), S. Augustinus & Ambrosiaster, sicur & Græcus, verbum hoc in præsenti legunt, rati dona illa miraculorum apud Galatas, quamquam prævaricationis hujus reos, adhuc perseverasse. Verum S. Chrysostomus aliique plures (12) de re præterita explicant. Jesus Christus, qui per Spiritum suum nuper tot tantaque prodigia inter vos gessit, illa ne edere tunc cœpit, cum vos ad legalia transtulistis, an vero cum Evangelium admisistis? Idem repetit, quod supra ℣. 2.

℣. 6. Sicut scriptum est (13): Abraham credidit Deo, et reputatum est illi ad justitiam. Desumpta sunt hæc ex Genesi xv. 6. laudanturque pariter in Epistola ad Romanos (14), ut probent, justos nos Fide, non operibus Legis effici: quamvis enim Abrehamus nunquam sub Lege vixerit, justitiæ tamen gratiam impetravit merito fidei, ipsa quoque circumcisione nondum admissa. Igitur si justitia obtineri potest sine Lege, quis Legis observationem necessariam esse ad salutem asseruerit?

℣. 7. Cognoscite ergo, quia qui ex fide sunt, fideles, fide viventes, ii sunt filii Abrahæ. Ne Galatæ reponerent, ad obtinendam fidem & justitiam Abrahami, necesse esse genus ex illo referre, Legemque profiteri, quam Deus filiis ejus tradidit; occupans Apostolus, ait genuinos Abrahami filios non eos quidem esse, qui ea Abrahamo naturali procreatione geniti sunt; sed eos, qui fidem illius, pietatem, obedientiam, fidelitatem imitantur.

℣. 8. Providens Scriptura, &c. Ut doceret Scriptura, per Fidem justas effici a Deo gentes, neque hoc esse peculiare beneficium soboli Abrahami datum, de Abrahamo ait Gen. xii. 3. *Benedicentur in te omnes gentes*. Peculiare igitur unis Judæis non est, sed gentes omnes complectitur, Abrahami fidem imitantes, eoque & vos Jesu Christo credentes: quin & ipsimet Hebræi eo excluduntur, nisi Abrahami fidem imitentur. Hæc locutio, *Benedicentur in te omnes gentes*, illud solummodo ad verum sonat: Omnes terrarum populi vicissim sibi optabunt ea beneficia, quibus Deus prosequutus est Abrahamum. Vulgaris futura est inter gentes parœmia: Ite tibi benedicat Deus, uti Abrahamo. De spiritalibus beneficiis, justitia, gratia hic interpretatur Apostolus. Ut his potiare, satis est, si Abrahami filius sis animo & fidei imitatione.

℣. 10. Quicumque enim ex operibus Legis sunt, sub maledicto sunt; scriptum est enim, Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro Legis. Hebræus Deuteronomii locus (15), unde hæc verba derivata sunt, non legit illud, *omnis*, nec *in omnibus*, sed tantum: *Maledictus, qui non permanet in sermonibus Legis hujus*. S. Hieronymus putat, Hebræorum fraude e Codicibus suis duas hasce voces *omnis* & *omnibus* erasas fuisse; nam lectionem Pauli servant Samaritanus, qui vetus est Textus Hebraicus, qui ante captivitatem obtinuit: & Septuaginta, qui vetustissimi omnium sunt Hebræorum Codicum Interpretes. Anathemate hoc ferit Moyses non eos, qui sive imbecillitate sive alia quacumque de causa Legem violaturi fuerint; sed eos dumtaxat, qui penitus illam abjecerint, seu potissima ejus dogmata & mandata rejecerint, nec facti illos pœnituerit; illos enim pronunciat Dei maledicto fore obnoxios, & e medio populi delendos. Jam vero ad Pauli collectionem redeamus.

Demonstranda e contrariis suscipit ea, quæ superioribus versiculis efferuit. Quemadmodum beneficia illa, quorum spes Abrahamo facta est, ad eos tantummodo pertinent, qui fidem ab illo & obedientiam potius quam sanguinem traxerint; ita & ea, quæ in Moyse pronunciantur adversus Legis prævaricatores maledicta, in caput eorum recidunt, qui per prævaricationem dignos se pœna constituunt. Igitur ex Hebræis illi, qui sola sanguinis cognatione ad Abrahamum pertinent, filii Abrahami per fidei imitationem non sunt; adeoque & indigni, qui promissa Abrahamo præmia consequantur; digni vero qui maledictis in Lege prolatis subdantur.

Facile autem probari potest, Hebræos, qui sola sanguinis cognatione Abrahamo junguntur, per prævaricationem Legis maledicta in se provocare. Primo enim reos sese violatione gravissimorum præceptorum constituunt. Secundo rei sunt pariter ea eo, quod mandatis aliis levioribus obediunt. Gravissima profecto Legis præcepta censenda sunt mandatum de dilectione Dei ac proximi, & de culto spiritali Deo impendendo: his autem præceptis uti opus est non obtemperant ii, quibus Abrahami fides, charitas & obedientia desunt; gravissime igitur Legis præcepta violant. Reliqua Legis præcepta, quæcumque illa sint, ritualia, judicialia, moralia, absque prædictis virtutibus rite impleri nequeunt. Qui ergo ex Abrahamo originem trahunt, non virtutes, omnium Legis præceptorum reos se produnt. Merito proinde maledicto, quod Moyses imprecatus est, subduntur. Quamobrem vos, o Galatæ, id molimini, ut Legis præceptis obtemperetis; nam illis etiam abjectis, beneficiorum Abrahamo promissorum compotes esse

po-

[6] Plures legunt: *Consummamini*. Ita Ambrosiast. Primas. Edit. Sixti V. Græc. Σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε.
[7] Theodoret. Ita Chrys. Hieron. alii passim. [8] Hieron. Theodoret. Chrys. alii. [9] Chrys.
[10] Chrysost. ibidem. Est. hic. [11] Hieron. August. Ambrosiast. hic. Erasm. [12] Theodoret. Theophyl. Est. alii. [13] Græc. Καθὼς Ἀβραὰμ ἐπίστευσε. Non legit: *Scriptum est*, nec Hieron. nec Aug. nec mss. Lat. plurimi. [14] Rom. iv. 3. & Jacobi ii. 23.
[15] Deut. xxvii. 26. ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם Septuag. Ἐπικατάρατος πᾶς ἄνθρωπος, ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις τοῦ νόμου τούτου. Samaritanus fert: *Maledictus qui manserit in omnibus verbis Legis hujus*.

Poteſtis ; illis vero admiſſis, adhuc tamen diſcrimen ſubeundi Legis maledicta non effugitis.

℣. 11. QUONIAM AUTEM IN LEGE NEMO JUSTIFICATUR APUD DEUM ... QUIA JUSTUS EX FIDE VIVIT. Si Lex ſola juſtitiam parit, inutilis eſt ad juſtitiam obtinendam fides. Scriptura autem pronunciat, fidem eſſe neceſſariam, ut homo juſtus fiat: Lex igitur ſola juſtum non efficit. Ut collectionis hujus vis tota eruatur, ita argumentum conficiendum eſt; Fide amota, nemo juſtus redditur; non ergo Lex ſola juſtum facit. Teſtimonium quidem Habacuc (16) non ſatis perſpicue declarat, neminem abſque fide juſtum fieri; ſed aliter acceptum nunquam recte exponetur. Si enim juſtitiæ comparandæ alia quam Fidei via teneatur, fallax eſt aſſertum illud: *Juſtus ex fide vivit*; vivere enim aliter quam per fidem, puta per Legis obſervationem, poteſt. Manifeſtum eſt autem id voluiſſe Apoſtolum, ut aſſumpta e Propheta ſententia ſecundum latiſſimam ſignificationem acciperetur, perinde ac ſonaret: Abſque fide vivere nemo poteſt. Commode etiam Hebræus redditur: *Juſtus per fidem, vivet*: id quod omnino probat, principium juſtitiæ hominis eſſe Fidem.

℣. 12. LEX AUTEM NON EX FIDE; ſit enim Fides: *Qui fecerit* præcepta mea, *vivet in illis*. Habes hic ſententiam, alteri ſententiæ ex Habacuc aſſumptæ ſpecie tenus oppoſitam. Propheta enim aſſeruit, illum, quicumque tandem fuerit, qui Fidem tenuerit, victurum; Moyſes vero (17) vitam ſpondet ei, qui Legi obtemperaverit. Priorem ſententiam adducit Apoſtolus, ut Legis inutilitatem demonſtret. Altera utebantur Pſeudo-Doctores, ut Legis neceſſitatem adſtruerent. Hoc tamen inter utroſque diſcrimine, quod judaizantes Doctores Legis neceſſitatem ita tuebantur, ut Fidem non excluderent. Paulus ſententiam plane oppoſitam defendebat. Tota quæſtio eo redigebatur, ſola ne Fides ad juſtitiam obtinendam valeret. Porro cum Habacuc nullam Legis mentionem induxerit, ac vim juſtitiæ conferendæ ſoli Fidei tribuerit, merito inde Apoſtolus colligit, Fidem per ſe ſolam ad juſtitiam valere; Moyſem vero, qui doceat, illum qui Legi paruerit victurum, ejus obſervationem a fide non ſejunctam conſtituere. Fide enim amota, inania ſunt omnia.

Cenſent quidam (18), vitam, quam Moyſes pollicetur, nonniſi temporalem vitam eſſe & felicitatem; æternam alii, & nos cum illis, præferimus. Id probat comparatio, quam Apoſtolus ſententiæ Moyſis cum altera ex Propheta inſtituit; & Jeſus Chriſtus in Evangelio Matth. 19. 17. ait: *Si vis ad vitam ingredi, ſerva mandata*; quo loco vitam æternam aperte deſignat. Idem argumentum excuſſum habes apud Apoſtolum, Rom. x. 5. &c.

℣. 13. CHRISTUS NOS REDEMIT DE MALEDICTO LEGIS, FACTUS PRO NOBIS MALEDICTUM; ſeu potius ſponte ſe unum ex nequiſſimis conſtituens; cui conſentaneum eſt, quod alibi idem Apoſtolus expreſſit 2. Cor. v. 21. *Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit*; ideſt ſeu peccati victimam fecit, ſeu perinde habuit ac ſontium nequiſſimum. ℣. 10. docuit, eum qui univerſæ Legi minime obtemperaverit, maledicti reum ſeſe conſtituere. Hoc maledicto liberos pronunciavit Chriſtus omnes, qui ſibi credituri ſunt: non eſt igitur, cur ablatum Legis jugum iterum illis imponatur. Quanam autem ratione ex hoc maledicto Jeſus Chriſtus nos eripuit? Sponte nimirum ſe illi ſubmittens, ſeque Crucis ſupplicio permittens; ſcriptum eſt enim (19): *Maledictus qui pendet in ligno*. Igitur debitum nobis maledictum in ſe ſuſcipiens, ab ejus jugo nos morte ſua eripuit. Ut in libertatis hujus ab eo partæ jus adſciſcamur, credendum eſt illi atque in fide vivendum. Ergo per fidem a maledicto eripimur. Re ipſa quidem affirmari nequaquam poteſt, Jeſum Chriſtum Legis maledicto liberaſſe illos, qui, perinde ac Galatæ, alieni a Judaica origine, Legi nunquam obtemperaverunt: ſatis eſt tamen, liberos pronunciatos fuiſſe illos a maledicto peccati; cum enim, ut infra ℣. 22. docet, mortales univerſi tyrannidi peccati ſubjecti fuerint, omnes redemptione Jeſu Chriſti indigent: *Concluſit Scriptura omnia ſub peccato*, Et Rom. xi. 32. *Concluſit Deus omnia in incredulitate, ut omnium miſereatur*.

℣. 14. UT IN GENTIBUS BENEDICTIO ABRAHÆ FIERET IN CHRISTO JESU; ut collata Abrahæ benedictio cum Gentilibus in Chriſto Jeſu communicaretur. Homines indiſcriminatim omnes, Judæi ac Gentiles, ſub peccati maledicto gementes, dum eo pondere premebantur, exhibitarum Abrahamo promiſſionum participes eſſe nequaquam poterant. Ut in eam ſpem nos adduceret Jeſus Chriſtus, debito ſontibus ſupplicio ſeſe ſubmittere non dubitavit; cujus rei gratia factum eſt, ut Gentiles æque & Judæi ad fidem Servatoris converterentur, per quam compotes fieri potuerunt earum promiſſionum ac donorum, quæ S. Spiritus largitur.

℣. 15. SECUNDUM HOMINEM DICO. Adductis argumentis ac petitis e Scriptura teſtimoniis, quæ forte ſupra intelligentiam quorumdam ex vobis ſunt, juvat nunc humano more loqui, e rebus humanis & familiaribus exempla ducendo (20). *Hominis confirmatum teſtamentum nemo ſpernit aut ſuperordinat*. Deus autem teſtamentum ſeu fœdus cum Abrahamo compoſuit; voces enim tum Græca tum Hebræa (21) familiari Scripturæ oratione utrumque ſignificant, fœdus & teſtamentum. Fœdus iſtud rite peractum eſt, ratum, confirmatumque: nulla igitur re ſcindi valet. Lex, cum nonniſi poſt annos amplius quadringentos ſupervenerit, hoc mutare nequit. Iſtud autem teſtamentum bona omnia Abrahamo ejuſque poſteris ſpondet; adeoque fides ejus ut impleatur, a Lege non pendet. Illud tantummodo ſupereſt inquirendum, an qui carnalem originem ex Abrahamo non repetunt, ſed tantummodo ſpirituales ejus filii cenſentur, fœdere illo contineantur. Id autem in conſequentibus Apoſtolus demonſtrat probans, illum, quem verba fœderis deſignant nomine *ſeminis Abrahæ*, ipſum Jeſum Chriſtum eſſe.

℣. 16. ABRAHÆ DICTÆ SUNT PROMISSIONES, ET SEMINI EJUS. Exhibitæ Abrahamo promiſſiones ſenſum continebant duplicem; nam ad Abrahamum tum quoad hanc vitam mortalem, tum quoad immortalem pertinebant. Datam fidem exſolvit Deus, quod ad præſentem vitam, cumulans illum larga bonorum temporalium copia, & florenti poſteritate, quam per Iſaacum & reliquos filios largitus eſt. Sed præmium fidei, juſtitiæ, & obedientiæ nonniſi in Cœlo Abrahamus obtinuit, id enim deſignavit Deus his verbis Gen. xv. 1. *Ego ero merces tua*. Ad poſteritatem Abrahami quod attinet, ea duplici ratione ſpectanda eſt. Aliud eſt ejus genus ex carne, aliud ex ſpiritu. Iſaac Abrahami filius ſecundum carnem; Chriſtus, ſecundum ſpiritum. Nati ex Iſaaco filii promiſſiones Abrahamo exhibitas in eo obtinuerunt, quod Deus illos nunquam non defenderit, temporalium rerum copia ditaverit, ac poſſeſſæ regionis ubertate gaviſi fuerint. Nata ex eo parente per ſpiritum poſteri-

(16) Habacuc ii. 4. צדיק באמונתו יחיה Vulg. Juſtus in fide ſua vivet. Septuag. Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεώς μου ζήσεται. Alii Ὁ δὲ δίκαιος μου ἐν πίστει ζήσεται. Hieron. hic, ex Aquila: & Theod. *Juſtus autem ex fide ejus vivet*; ſupple, *Dei*. (17) Levit. xviii. 5. & Ezech. xx. 11. (18) Grot. Men. Tirin.
(19) Deut. xxi. 23. Hebræus habet: *Maledictus Deo qui pendet in ligno*. Omiſit Apoſtolus τῷ Θεῷ, ut inutile argumento. Suſpicatur S. Hieronymus, Dei nomen a Judæis additum in libris fuiſſe, odio Chriſti nomen; vero ſimile non eſt. (20) Chryſoſt. Ἐξ ἀνθρωπίνων παραδειγμάτων. Theod. Ἀνθρωπίνῳ χρῶμαι παραδείγματι. Vat. Eraſm. Grot. Eſt. Men. (21) Heb. ברית, & Græc. διαθήκη, *fœdus*, vel *teſtamentum*.

steritas, fidei pietatisque illius imitatrix, alterius generis beneficia per Jesum Christum obtinuit; justitiam, innocentiam, & Sancti Spiritus dona. Atque ita benedictiones Abrahamo collatæ omnino expletæ sunt; eum contra, si intra carnalem dumtaxat Abrahami posteritatem coerceantur, fines habeant angustiores quam Dei magnitudinem deceat, aut præscripserit Deus iis verbis, quibus benedictionem suam expressit Abrahamo.

Accuratiorem enumerationem benedictionum in posteritate carnali expletarum Apostolus hic negligit, sermonem continens intra fines posteritatis spiritalis, quæ Christus est (22), quatenus in se uno exprimit Ecclesiam universam Fidelium omnium sæculorum, gentium, & regionum. Si Patriarchæ, Prophetæ, cæterique Veteris Testamenti viri sanctissimi benedictionibus sobolis spiritalis potiti sunt, illas quidem obtinuerunt non jure filiorum Abrahami secundum carnem, sed potius ut imitatores fidei Abrahami, & jam tum ad fœdus Jesu Christi pertinentes (23). Duplicis hujus posteritatis Abrahami mysterium ex ipsa promissionum forma Apostolus elicit: *Non dicit* (24): *Et seminibus, quasi in multis, sed quasi in uno: Et semini tuo, qui est Christus.* Non negat Paulus, proprie quidem atque ad verbum promissiones hasce ad Hebræos, carnalem originem ex Abrahamo referentes, pertinere; contendit solummodo, sublimiori sensu potissimum ad imitatores fidei Abrahami spectare. Promissiones illæ historicæ sunt simul & typicæ; historicæ in Isaaco ejusque posteris, typicæ in Jesu Christo & Fidelibus. Porro tanta inerat Apostolo authoritas, quanta opus erat, ut Scripturæ locis typicum certumque sensum aptum Fidei nostræ firmandæ tribueret (25).

ỳ. 17. HOC AUTEM DICO: TESTAMENTUM CONFIRMATUM A DEO (26). Ex propositis a me principiis illa colligo: Cum Deus fœdus cum Abrahamo junxerit ratum confirmatumque, quo spiritali ejus soboli bona omnia promisit, Lex, quæ post quadringentos ac triginta amplius annos successit, irritas promissiones illas efficere non potuit. Irritaret autem quodammodo, si sola per se absque Fide vitam justitiamque largiretur. Quid enim alioquin soboli spiritali superesset, aut quo redigerentur promissiones illi exhibitæ? Statuendum est igitur, solam per se Legem imparem esse conferendæ justitiæ, idque solius Fidei Jesu Christi opus esse: vel, si mavis, non Isaacum ac posteros Abrahæ secundum carnem spiritalium benedictionum hæredes esse, sed Jesum Christum vel ejus secundum spiritum filios, nempe Ecclesiam.

Quod hic constituit Apostolus inter promissiones Abrahamo factas traditamque Moysi Legem annorum interstitium, negotium aliquod facessit. In Exodo enim XII. 40. captivitati Hebræorum in Ægypto triginta supra quadringentos anni assignantur. Samaritanus & Septuaginta ibidem addunt, hanc annorum quater centum ac triginta periodum accipiendam esse de tempore, quod Hebræi eorumque patres egerunt *in Ægypto & in Terra Chanaan*. Ut congruat numerus annorum, supputatio ducenda est ab anno Mundi 2082, quo scilicet Abraham vocatus, ab Ur Chaldæorum urbe egressus est; eorumque exitus componendus est cum anno 2513. quo Hebræi ex Ægypto pedem reduxerunt, & Lex in Sinai lata est.

ỳ. 18. NAM SI EX LEGE HÆREDITAS, JAM NON EX PROMISSIONE. Si ea quæ spiritu constat hæreditas, justitia nempe & innocentia, & quæ has consequitur cœlestis felicitas, ex Legis obedientia, non ex Fide Jesu Christi habentur, non erit profecto, cur accepto referantur promissionibus, Abrahamo ejusque soboli exhibitis. Quis autem in animum induxerit, solemne adeo fœdus, tantæque authoritatis promissionem, quam Deus Abrahamo exhibuit, posse irritam cassamque jacere? Fieri igitur nequit, ut hæc hæreditas Legis beneficio mortalibus procuretur. Hoc unum dandum est Legi, ut temporalem Chananitidis hæreditatem pariat. At enim (reponent Galatæ) non id agimus, ut has promissiones respuamus, sed Fidem Legi, Evangelium Moysi conjungendam censemus. Respondet Apostolus: Duo hæc simul jungi vel non possunt, vel frustra junguntur. Quorsum enim Lex cum promissionibus componatur, si solæ illæ, Lege neglecta, sufficiunt (27).

ỳ. 19. QUID (quorsum) IGITUR LEX? PROPTER TRANSGRESSIONES POSITA EST. Ex iis, quæ superiore membro statuit, hæc sibi Apostolus objicit. Si Lege semota justitiam quis adipiscitur, virtute benedictionum, quas Deus semini Abrahami secundum spiritum promisit, quorsum igitur Lex? Nonne præstabat, Legem non dare, cum inutilis sit, & absque Lege obtineri queat beatitudo? Lex, ait Apostolus, *posita est propter transgressiones*; id est, ex S. Augustino (28), ut Hebræi Legem accipientes, & ab ea edocti discant, se fere semper errare, atque inde intelligant, quam parum de viribus suis fidendum sibi sit, & quam multum indigeant auxilio & gratia Omnipotentis, id est, Mediatoris.

S. Chrysostomus hic Græcique id aliter explicant: *Lex posita est propter transgressiones*, ut eæ coerceantur quantum fieri potest. Frænum quippe Judæis Lex imponebat, retrahens illos, & a nimia licentia cohibens: dirigebat pariter & reprimebat pessimam eorum in peccatum propensionem. Quorum crimina omnia nisi impediret, minuebat tamen & cohibebat. Utramque explicationem proponunt Interpretes; sua est utrique laus, sui asseclæ sunt; sed Græcorum sententia literæ magis congruere videtur (29).

DONEC VENIRET SEMEN, CUI PROMISERAT. Id pro temporis opportunitate constitutum erat, usque ad Jesu Christi adventum. Abrogatum jam est, vel ipsis Judæis, nedum vobis, o Galatæ. Exhibitæ Abrahamo ejusque filiis secundum spiritum promissiones in suspenso, ut ita dicam, usque ad Jesum Ch. mansere: sed quæ ad carnalem ejus sobolem spectabant, per multas successiones executioni mandatæ sunt; nec cessavere, nisi iis incipientibus, quæ ad filios ejus secundum spiritum pertinebant. Exitus Legis initium est Evangelii.

ORDINATA PER ANGELUM IN MANU MEDIATORIS. Mediator hic est Moyses, Veteris Testamenti minister, uti Christus Novi (30). Turba Patrum & Scriptorum Mediatorem hunc de Jesu Christo interpretantur (31). Sed priorem sententiam æquiorem demonstrat comparatio, quam Apostolus ubique inter Christum & Moysem, Legem Veterem Novamque instituit. Nihilo tamen minus ambæ sententiæ inter se conciliantur, si statuas, Moysem fuisse ministrum Jesu Christi, cujus imagi-

(22) Vide August. hic. (23) Vide Theodoret. hic. (24) Confer Genes. XII. 3. XXII. 15. & XXVI. 18. (25) D. Thom. Cajet. Est. (26) Gr. Διαθήκην προκεκυρωμένην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς Χριστὸν. Alii simpliciter, προκεκυρωμένην. Alii omittunt, εἰς Χριστὸν. Ita Alex. Colb. 7. Barb. 2. Copht. Hieron.
(27) Theodoret. ad ỳ. 18. (28) August. hic, & lib. de Grat. Christi c. 8. & lib. de Spirit. & litt. c. 6. & l. 3. contra duas Epist. Pelagg. c. 14. & alibi sæpius. Vide & D. Thom. & Est. hic; & Rom. IV. 14. 15. &c.
(29) Confer 1. Timoth. I. 9. *Lex justo non est posita, sed injustis.* Et Heb. VII. 18. *Reprobatio quidem fit præcedentis mandati propter infirmitatem ejus, & inutilitatem: nihil enim ad perfectum adduxit Lex.* Et Galat. V. 23. *Adversus hujusmodi, qui Spiritu vivunt, non est Lex.* Vide & 1. Cor. VII. 2. *Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat:* scilicet, *ad vitandam fornicationem.* Ita hoc loco: *Lex propter transgressiones posita est, nempe, ad vitandas transgressiones.* (30) Hebr. VIII. 6. XII. 24. Vide & II. & IX. & Joan. I. 17. 2. Cor. III. 7. Theodoret. Cyrill. Nazianz. Epiphan. Nyssen. Est. Grot. Bez. Cornel. alii.
(31) Ita Hieron. August. Ambrosiast. Chrys.

nem in eo, quod gerebat, munere exprimebat. Certum est enim, Deum nullam hominibus Legem dedisse, nisi per Filium; quo proinde sensu Jesus Christus Veteris æque ac Novi Testamenti Mediator jure censetur, quamquam peculiari ratione Novi magis quam Veteris; Veteri quippe Fœdere via ad secundum sternebatur.

Addit Apostolus, Legem traditam fuisse per Angelos. Veteres quidam (32) opinati sunt, visiones veteris Testamenti, eas præsertim, quas Moyses in rubo & in monte Sinai spectavit, ipsum Dei Filium exhibuisse. At Stephanus Martyr Act. 7. 30. & ex Patribus post S. Augustinum plerique (33) id totum ministerio Angelorum peractum censuerunt; quorum opinio vulgatior est. Revera Moyses Dominum loqui, per visum apparere, jubere scribit; sed communis opinio fert, Angelum a Deo missum ejus nomine verba fecisse.

℣. 20. MEDIATOR AUTEM UNIUS NON EST; DEUS AUTEM UNUS EST. En aliud discrimen Veteris Legis ab Evangelio. Legem Judæis dederunt Angeli, ministerio Moysis Mediatoris. Promissiones vero ipse Deus per se, nullo interprete, Abrahamo exhibuit: & absque hominis ope Christus Evangelium Fidelibus proposuit. Ministro opus erat inter Deum & Hebræos, quibuscum veluti pactio quædam intercedebat; & mutua obligatio Hebræorum erga Deum, & Dei erga illos. Spondebat Deus vitam & patrocinium; Judæi obedientiam & fidem. Sed exhibitæ a Deo Abrahamo ejusque secundum spiritum filiis promissiones nullo interprete constitutæ sunt; nam omnino gratuitæ sponsiones erant, dona, quæ per Jesum Christum in Fideles manant, quodammodo nullius ministerio obtinentur, cum Jesus Christus æque ac Pater sit Deus.

Aliter: *Lex posita est* Hebræis *propter transgressiones* cohibendas, & licentiam eorum coercendam, Si enim illi in fide mansissent, nullis Legibus fuissent obnoxii, cum *Lex justo non sit posita, sed injustis*, 1. Timot. 1. 9 Deus Legem dedit *per Angelos & in manu Mediatoris*, Moysis scilicet; id quod satis indicat aliquam Deum inter & Hebræos simultatem. Nam *Mediator unius non est*. Ubi conciliator est, ibi simultatem esse oportet, *Deus autem unus est*, non mutatur (34). Nunquam ille pristinum agendi cum Judæis institutum mutasset, nisi illorum flagitia coegissent. Ne igitur Legem perinde habeatis ac appendicem benedictionum, quas Deus Abrahamo impertitus est, cum potius indignationis ejus indicium & argumentum haberi possit. Hæc explicatio optima omnium videtur. Porro hic Pauli locus adeo obscurus est, ut nihil eo obscurius in Pauli Epistolis legatur; nullamque explicationem mihi penitus probari fateor.

℣. 21. LEX ERGO ADVERSUS PROMISSA DEI? ABSIT, Si Lex idcirco data est, ut Hebræorum scelera coerceantur, ac Moyses conciliator est Dei adversus Israelitas irati, videntur omnino per Legem abolita esse promissa, quæ Deus exhibuit Abrahamo; ipsaque Lex habenda non uti Divinæ benedictionis effectus, sed iræ illius indicium. Id autem Apostolus non usquequaque verum admittit: ait enim, Legem argumentum esse patrocinii, quo Deus Hebræis favit; perinde enim erat ac propugnaculum, quo illi custodiebantur, seu pædagogus, quo ad Jesum Christum ejusque fidem deducendi erant. Vide ℣℣. 23. & 24. At simul nullam seu vitæ seu justitiæ conferendæ vim Legi tribuit Apostolus; neque enim per se quidquam tale Lex conferebat: pollicebatur tantummodo iis qui fidem adoptaturi essent, ac sancte custodirent,

℣. 22. SED CONCLUSIT SCRIPTURA OMNIA SUB PECCATO (35). Omnes homines peccato servire, Lex ostendit, per eam quippe detecta sunt peccata, quæ antea homines ignorabant (36). Homines, qui ante Legem vixere, arguit multiplicis adversus rectam morum disciplinam erroris. Judæos vero sub Lege agentes, prævaricationis reos demonstravit; quorum tamen morbo remedium efficax illa promisit, non attulit. Neque obtineri illud, nisi per fidem in Jesum Christum, potuit (37). Imbecillitatem suam hominibus detexit, ut sese magnopere indigere Liberatore sentirent. Qui rectum vitæ institutum ante Jesum Christum servavere, id ejus gratiæ adminiculo debent.

℣. 23. PRIUS AUTEM QUAM VENIRET FIDES, SUB LEGE CUSTODIEBAMUR CONCLUSI. Custos inexorabilis erat Lex, omnes hominum impetus coercens, ac peccata vel levissima puniens. Ita cum illis agebat, uti cum perduellibus filiis servisque fugacibus ac refractariis, quos claudimus, custodimus, plectimus. Lex nihil nisi terrorem ac severitatem præseferebat (38).

℣. 24. LEX PÆDAGOGUS NOSTER FUIT IN CHRISTO, Pædagogus is est, qui puero dux, custos, castigator datur; aliusque a Præceptore, qui puerum docet, bonisque artibus vel nobilioribus disciplinis imbuit. Lex Judæis ceu pædagogus fuit, illos ducens, corrigens, castigans, cohibens, ut ageret ad Messiam, ad Christum Jesum, a quo docendi essent, ac sublimissimis divinisque cogitationibus instruendi. Nisi præsto fuisset Lex, superstitionem illi extremaque flagitia secuti essent; ac Messia veniente, Dei veri notitia apud Abrahami sobolem non secus atque apud cæteros penitus obsolevisset. Opus erat, ut Lex Messiam procul indicaret, designarent Prophetæ, ejusque imaginem & signa repræsentarent.

℣. 25. AT UBI VENIT FIDES, JAM NON SUMUS SUB PÆDAGOGO. Pædagogo non egemus; neque jam sumus pueri, metu coercendi. Nos erudit Christus, ejusque Spiritu & charitate animamur. Quam insanum igitur est, colla subdere Legi, quæ servos dumtaxat puerosve pædagogo egentes tulit; quasi conditio vestra multo nobilissima ac beatissima non sit? ℣. 26. *Omnes enim filii Dei estis per Fidem, quæ est in Christo Jesu.*

℣. 27. QUICUMQUE ENIM IN CHRISTO BAPTIZATI ESTIS, CHRISTUM INDUISTIS. Exuti veteri homine in Baptismi aquis, novum induistis. Qui olim filii iræ, filii Adami eratis, spiritu servitutis acti, sive etiam penitus veri Dei cognitione spoliati, superstitione ac flagitiis mersi; per Christi Fidem & Baptismi aquas induti estis Christo, illius spiritu perfusi, institutionibus edocti, ejusque donis, justitia, charitate cumulati: in Patris æterni adoptionem venistis, ab eoque vehementer amamini. Quem igitur in usum futura est vobis Lex, quam vultis amplecti?

℣. 28. NON EST JUDÆUS NEQUE GRÆCUS; nullum jam discrimen est Judæum inter & Gentilem: unum omnes sumus in Christo. Judæus, qui generis sui nobilitate, exhibitisque Abrahamo promissionibus gloriabatur, nihilo præstantior vobis est: si Christum seqoitur, & vos sequimini: si alienus a Christo est, ab Abrahami promissis excluditur: vos igitur multo præstantissimi. ℣. 29. *Si autem vos Christi, ergo* verum *semen Abrahæ estis*, legitimi *secundum promissionem hæredes*. Itaque nedum, otiose verum etiam inepte circumcisionem & Legis jugum quæritis. Perinde ast ac si puer ingenuus in servitutem dari velit.

(32) Vide nos in Exodum III. 3. (33) August. lib. 3. de Trinit. c. 11. Gregor. l. 28. Moral. c. 1. Hieron. hic, alii. (34) Salmer. Men. Grot. (35) Confer Rom. III. 9. *Causati sumus, Judæos & Græcos omnes sub peccato esse.* (36) Chrysost. (37) Theodoret. Ita Est. Men. Grot. alii. (38) Rom. VIII. 15. *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore*, &c.

CAPUT IV.

Judæi sub Lege, ceu sub tutore pueri. Illos servitute liberat Christus, suoque Spiritu donat. Pauli charitas in Galatas. Galatarum pietas in Paulum. Pessimum pseudo-Apostolorum studium. Sara & Agar duplicis Testamenti figura.

℣. 1. DIco autem: Quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium: 2. Sed sub tutoribus, & actoribus est, usque ad præfinitum tempus a patre: 3. Ita & nos cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus servientes. 4. At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, 5. Ut eos, qui sub lege erant, redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus. 6. Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum filii sui in corda vestra, clamantem, Abba, Pater. 7. Itaque jam non est servus, sed filius. Quod si filius, & hæres per Deum. 8. Sed tunc quidem ignorantes Deum, iis, qui natura non sunt dii, serviebatis. 9. Nunc autem cum cognoveritis Deum, immo cogniti sitis a Deo: Quomodo convertimini iterum ad infirma, & egena elementa, quibus denuo servire vultis? 10. Dies observatis, & menses, & tempora, & annos. 11. Timeo vos, ne forte sine causa laboraverim in vobis. 12. Estote sicut ego, quia & ego sicut vos: fratres, obsecro vos; Nihil me læsistis. 13. Scitis autem, quia per infirmitatem carnis evangelizavi vobis jampridem: & tentationem vestram in carne mea. 14. Non sprevistis, neque respuistis, sed sicut Angelum Dei excepistis me, sicut Christum Jesum. 15. Ubi est ergo beatitudo vestra? Testimonium perhibeo vobis, quia, si fieri posset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi. 16. Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens vobis? 17. Æmulantur vos non bene: sed excludere vos volunt, ut illos æmulemini: 18. Bonum autem æmulamini in bono semper: & non tantum cum præsens sum apud vos. 19. Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. 20. Vellem autem esse apud vos modo, & mutare vocem meam: quoniam confundor in vobis: 21. Dicite mihi qui sub lege vultis esse, legem non legistis? 22. Scriptum est enim: Quoniam Abraham duos filios habuit: unum de ancilla, & unum de libera. 23. Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera per repromissionem: 24. Quæ sunt per allegoriam dicta: Hæc enim sunt duo testamenta. Unum quidem in monte Sina, in servitutem generans, quæ est Agar: 25. Sina enim mons est in Arabia, qui conjunctus est ei, quæ nunc est Jerusalem, & servit cum filiis suis. 26. Illa autem, quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra. 27. Scriptum est enim: Lætare, sterilis, quæ non paris; erumpe, & clama, quæ non parturis: quia multi filii desertæ, magis quam ejus, quæ habet virum. 28. Nos autem, fratres, secundum Isaac promissionis filii sumus. 29. Sed quomodo tunc is, qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum, qui secundum spiritum: ita & nunc. 30. Sed quid dicit scriptura? Ejice ancillam, & filium ejus: non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ. 31. Itaque, fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ: qua libertate Christus nos liberavit.

℣. 1. QUANTO TEMPORE HÆRES PARVULUS EST, NIHIL DIFFERT A SERVO; neque sui ipsius, neque rerum suarum arbiter: tutoribus, curatoribus, pædagogis paret. Pupillus iste genus humanum est a mundi exordio ad Christum usque; tutores Angeli, authore S. Hieronymo. Sive: Pupillus Judæi sunt, tutores Lex & Prophetæ. His paruit ea gens usque ad Christum, a quo emancipata est, atque in libertatem asserta. Galatæ nunquam sub Lege fuerant, quippe Gentiles ante conversionem. Quamobrem non dicit Apostolos ℣. 3. *Vos cum essetis parvuli, sub elementis mundi eratis servientes*, sed, *eramus*; se ipse & Judæos innuens. Propositum Apostoli unum illud est, ut Galatas a Legis ritibus, quibus pseudo-Apostoli illos implicare conabantur, removeat. Ipsimet Judæi liberi sunt a Legalium rituum servitute: cur vos serviatis?

℣. 2. SED SUB TUTORIBUS ET ACTORIBUS (1) curatoribus EST USQUE AD PRÆFINITUM TEMPUS A PATRE. Innuere videtur, morem fuisse apud Judæos, ut patriæ potestatis esset decernere testamento tempus, quo filius sub tutoribus esse deberet. Apud cæteros minorennitas legibus moribusque definiebatur, neque apud omnes æque diuturna erat. Cœlestis Pater, qui patrem se ac defensorem Hebræorum ubique præbuerat, æternis decretis definierat tempus, quo gens sua emancipanda esset, Legum-

(1) Ἀλλ' ὑπὸ ἐπιτρόπους ἐστὶ, καὶ οἰκονόμους.

que Mosaicarum servitute liberanda. Expleto eo tempore, venit Christus, illamque libertavit.

℣. 3. Ita et nos cum essemus parvuli (Judæos innuit, quorum unus erat ipse) obnoxii eramus primis rudimentis, quibus mundum erudiit Deus; ad verbum (2): *Sub elementis mundi*; quæ nonnullis sunt corporea isthæc elementa, terra, aer, aqua, &c. a plerisque Gentilibus pro Diis habita; aliis astra, sol, luna, aer, quæ a Gentilibus pariter divino cultu observabantur; aliis Angeli, quatuor mundi elementis præfecti; aliis denique Lex & Prophetæ, qui prima veluti Christianæ Religionis elementa fuere. Varias hasce explicationes recitat S. Hieronymus, quarum postremam ipse cum plerisque Interpretibus sequitur (3); atque hanc genuinam esse, tota orationis series, præsertim vero ℣℣. 9. & 10. demonstrant. *Elementa mundi* nuncupat Paulus, quod exteriores sacrificiorum ac Festorum ritus simillimi essent iis, quibus utebantur profani, diverso tamen Deo, cui litabatur, & colentium animo. Templa, aræ, sacrificia, ritus erant apud Gentiles non secus ac apud Judæos. Sive, *elementa mundi* sunt ritus religionesque sensibus obnoxiæ, rudibusque ingeniis accommodatæ.

℣. 4. At ubi venit plenitudo temporis, majorennitatis Judaicæ, atque adventus Messiæ, a quo in libertatem asserendi erant Judæi, *misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub Lege*, obnoxium Legi, sive, *natum ex muliere*; varia enim est Exemplarium lectio (4), aliis *factum ex muliere*, scilicet intra Mariæ Virginis viscera formatum, ex una ipsius substantia, agente Spiritu Sancto, non homine quopiam; aliis *natum* ferentibus; quæ vox interpretatione non eget.

℣. 5. Ut eos qui sub Lege erant, redimeret. Cave putes, Christum idcirco tantum venisse, ut eos qui suberant Legi, redimeret: is certe in hominum universorum salutem venit; at cum Paulus hoc loco de unis Judæis agat, præterit Gentiles, ac libertatem illis a Christo Jesu comparatam. Omnes sibi credentes vera libertate ac filiorum adoptione ille donavit; adeo ut neque jam Judæus Legi, neque Gentilis peccato serviat: uterque effecti sunt Cœlestis Patris filii, cumulatique *Spiritu Filii sui, in corda ipsorum clamante: Abba, Pater*. Hujusmodi potestatem nisi Spiritus ipse faceret, vocemque hanc ineffabilem intra hominum animos ipse formaret, quis Deum dicere Patrem auderet (5), *Abba, Pater?* Duabus hisce vocibus res eadem significatur, Syriace altera, & altera Græce: altera alteram explicat (6). Hoc adoptionis Spiritu jam potiebantur veteres ante Christum Patriarchæ ac Prophetæ; at vi Fidei in Christum, ejusque mortis merito, cujus virtus tum in antecedens tempus, tum in consequens porrigebatur.

℣. 7. Itaque jam non est servus, sed filius. Nedum Judæi, qui credidere Christo, verum etiam Gentiles, abjecta superstitione, servi esse desierunt, ac filii Dei sunt. Sub Lege serviebant Judæi, Gentiles sub peccato, superstitione, errore: utrosque in libertatem vindicavit Christus, illisque & Patris adoptionem & cœlestem hæreditatem promeruit. Insanum est igitur, spreta libertate in servitutem redire.

℣. 8. Ignorantes Deum, iis qui natura non sunt Dii, serviebatis. Servitus vestra multo turpissima quam Hebræorum fuit: hi quippe Deo sub Lege serviebant; vos idolis.

℣. 9. Cum cognoveritis Deum, imo cogniti sitis a Deo. Nulla unquam Dei notitia vobis fuisset, nisi prior ipse, gratia præveniens, ad vos conversus, ad se traxisset (7). Novit vos præscientia Deus, ac prædestinavit ad Fidem, vocationem, gloriam, antequam ipsi ad eum accedere meditaremini. *Cognoscere* in Deo frequenter est probare; ignorare, oblivisci est non amare. *Cognovit Dominus qui sunt ejus*, ait Scriptura 2. Timot. 2. 9. *Cognosco oves meas*, inquit Christus Joan. x. 14. *& cognoscunt me meæ*; scilicet, amo, defendo. At impiis dicturus est suprema die: *Nescio vos unde sitis: discedite a me omnes operarii iniquitatis*. Luc. 13. 27.

Convertimini iterum ad infirma et egena elementa, quæ dixit supra ℣. 3. nosque de Legis ritibus ac religionibus explicavimus. *Quibus denuo servire vultis*. Id porro quam vere scribit, cum Galatæ iis nunquam servierint, utpore olim Gentiles, non Judæi? Respondeo (8), non satis accurate hic loqui Apostolum; cum enim hactenus de servitute Judæorum sub Lege disputaverit, ostenderitque Galatas liberos esse illius jugo, agere cum iis pergit, quasi olim revera obnoxiis Legi, hortaturque, ne iterum se illi subjiciant; vel, ut verius dicam, ne sub Lege esse incipiant, cum nunquam illi servierint, quamquam servitutem multo turpissimam sub errore ac Diabolo subierint. Putant S. Chrysostomus & Theophylactus, illa ab Apostolo appellari *infirma & egena elementa*; eumque metuere, ne in superstitionem idolorum relaberentur.

℣. 10. Dies observatis et menses, &c. Sabbata, neomenias, annos Sabbaticos, festos dies variis anni temporibus sacros, veluti Pascha sub exordium messis hordeaceæ, scenopegiam post messem, &c. servare incipitis, more Judæorum.

℣. 11. Timeo vos (9), ne forte sine causa laboraverim. Si enim Judaicam Religionem amplectimini, Legisque ritus cum Evangelio componitis, vereor, ne quam primum a Christiana Religione discedatis (10).

℣. 12. Estote sicut ego, quia et ego sicut vos. Libertatem filiorum Dei colite, ut ipse colo; Legis jugum excutite, mei exemplo (11): fugite hanc servitutem, quam ipsimet Judæi nunquam ferre potuerunt Act. 15. 10. Ita etiam accipi potest (12): Estote alter ego, ut ego sum tamquam vos ipsi: me amate, ut ego vos. Similis huic locutio in Libris Regum occurrit (13), qua arcta necessitudo significatur. Hæc explicatio cum consequentibus congruit.

Obsecro vos: mutuam sinceramque charitatem colamus. *Nihil me læsistis*; nihil molestiæ mihi attulistis. Neque vero illud vobis obrepat, me isthæc aut simultatis aut iræ causa dixisse. Charitas qua erga vos teneor, Divini cultus studium, vestræ salutis desiderium ita me loqui jubent. Una Dei Lex hic læditur: quæ fortasse in me peccatis, minimi facio.

℣. 13. Scitis quia per infirmitatem carnis evangelizavi vobis. Præteriti temporis, quo ipse Galatiam cœpit instituere, memoriam revocat. Efficax certe oratio, iisque ad officium reducendis aptissima. Nostis ipsi, quam multas inter ærumnas, mala, cruciatus ad vos venerim (14); sive tunc Apostolus morbo affligeretur, ut visum est non-

(2) Ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου δεδουλωμένοι. (3) Chrysost. Theodoret. Theophyl. Oecum. Erasm. Est. Grot. Zeg. Men. Pareæ. alii. (4) Γενόμενον ἐκ γυναικός. Alii: Γεννώμενον, Natum. Ita Steph. δ, ζ, ια, ιε. Et alii Compl. Arab. Æth. August. Iren. lib. 3 c. 18. Cypr. lib. 2. ad Quirin. (5) Οὐ γὰρ ἂν ἐθάῤῥησαν τοῦτον προσαγορεῦσαι τὸν Θεὸν προσευχόμενοι, μὴ τὸ τῆς υἱοθεσίας ἀξιωθέντες χαρίσματος. Theodoret. (6) Hieron. hic. (7) Chrysost. hic; & Theophyl. Vide & Est. hic; & 1. Joan. iv. 10. *Non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos*. Vide & 1. Cor. viii. 3. (8) Vide Est. Grot. Gloss. Vorst. Men. Tir. alios. (9) *Timeo vos*; idest, *timeo de vobis*, vel *timeo vobis*. Hieron. Græc. Φοβοῦμαι ὑμᾶς, pro, δι' ὑμᾶς. (10) Vide Est. Grot. (11) Chrys. Theophyl. Theodoret. Hieron. Est. Men. alii. (12) Bez. Grot. (13) 3. Reg. xxii. 4. *Dixit Josaphat ad Regem Israel: Sicut ego sum, ita & tu: Populus meus, & populus tuus*, &c. Vide & 1. Par. xii. 18. (14) Confer 1. Cor. ii. 3. *Et ego in infirmitate, & timore, & tremore multo fui apud vos*.

nonnullis (2); sive a Gentilibus exagitaretur; seu denique Galatarum ingenio sese opportune accommodaverit, nihilque sublime illis tradiderit, Christum solummodo crucifixum docens (3).

℣. 14. ET TENTATIONEM VESTRAM IN CARNE MEA NON SPREVISTIS. Me aspernati non estis ob mala, quibus caro mea affligebatur. *Tentationem vestram* vulgo putant hic usurpari (4), quasi dicat: Mala quæ vestri causa subeo. Codices multi (5) legunt: *Tentationem meam*; alii absolute *tentationem*. At plerique Vulgatæ assentiuntur (6): *Tentationem vestram in carne mea*; Veteresque ac Recentiores Interpretes in recitatam interpretationem conveniunt. Spretum me, rejectum, odiis agitatum vidistis; non sprevistis ipsi: *Sed sicut Angelum Dei excepistis me, sicut Christum Jesum.*

℣. 15. UBI IGITUR EST BEATITUDO VESTRA? Ubi tempus, quo beati eratis? Græcus (7): *Quæ igitur erat beatitudo vestra?* quo abiit? Ecclesiæ passim omnes agebant Deo gratias, quod tot tantisque donis Deus vos cumularet: vestram ipse fidem vestramque charitatem ubique prædicabam. Ipsi assiduas Deo grates agebatis ob felicitatem, qua vos ille compleverat: perierunt omnia ob inconstantiam ac facilitatem, qua pravos Doctores auditis ac sequimini. Omnino opus est, animi vestri alacritatem pietatemque erga me commendem: *Oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi.* Quo pietas ista periit? ℣. 16. *Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens vobis?* Cum vos tam sedulo docui, ac sanctissimis Religionis institutis imbui, ista ne merui? An falsi Doctores, quorum artibus decepti fuistis, majorem quam ego erga vos charitatem exhibuere? An ii erant, quos, me relicto, sequeremini?

℣. 17. ÆMULANTUR VOS NON BENE. Ingentem certe erga vos charitatem falsi Doctores præseferunt, videnturque vestram salutem vestraque commoda studiosissime quærere: at si fucata non esset illorum charitas, an tantopere studerent vos a me sejungere (*excludere vos volunt*) ut vos sibi devincirent (*ut illos æmulemini*)? An quæ struimus, ipsi everterent, ut nostris in ruinis novum ædificium ponerent? Christi Evangelium inter vos prædicent, doceant, ament vos & amentur: ægre non fero, modo id institutioni serviat, non exitio. At omnino erici, fieri non posse, ut ad Legis observationem vos trahant, quin simul in prævaricationem rapiant, vestramque Fidem inutilem reddant.

Sunt qui Græcum (8) ita reddant: *Concludere vos volunt*, quodammodo in tutelam dare, *ut illos æmulemini*, vehementer ametis. Vos in Legis observationem rapere conantur, ut toti ipsorum sitis; me oderunt, quippe quem loco rivalis habent. Post ea verba, *Ut illos æmulemini*, veteres quidam Codices addunt (9): *Æmulamini autem charismata*, Spiritus Sancti dona, *meliora*; quæ derivata sunt ex prima ad Corinthios XII. 31.

℣. 18. BONUM AUTEM ÆMULAMINI IN BONO SEMPER. Ægre non fero, quod bonos ametis, imo & hortor; at in bono amate, ut id institutioni vestræ serviat, & in bono, quod inter vos est, confirmemini: Græcus (10): *Bonum est amare vehementer bonum semper*, modo id quod amas, bonum certe sit, non solam boni speciem præferat.

℣. 19. FILIOLI MEI, QUOS ITERUM PARTURIO, DONEC FORMETUR CHRISTUS IN VOBIS. Verti potest Græcus meliore sententia (11): *Filioli mei, quos utero gesto*, &c. Non parturit fœmina, nisi formato filio; illumque utero gestat, dum formetur. Sese Paulus ceu matrem Galatis præbuit, illos animo gerens, atque in pietate formare laborans. Hos vero ex imis illius visceribus quodammodo eruere conabantur falsi Doctores, ut immaturos producerent; & Jesu Christo eripere, ut Legi subjicerent. Alii (12) τὸ *iterum parturio* explicant de cruciatu, quo Pauli animus afficiebatur, donec illos ad Deum reversos per pœnitentiam cerneret, avulsosque a Legis ritibus, quos a falsis Doctoribus docebantur. Hæc porro nova illis erat in lucem editio, ac veluti nova conversio.

℣. 20. VELLEM MUTARE VOCEM MEAM, QUONIAM CONFUNDOR IN VOBIS. Uti solet tenera mater, uti vellem blanda dulcique oratione, & charitatis plena, qua ostenderem quantopere doleam, dum vos deceptos video: vestri enim causa obrutus sum probro (13). Vel ex Græco (14): *Vellem mutare*, variare *vocem meam*, *quoniam crucior*, inops consilii, perplexus sum, *vestri causa*. Quid consilii capiam, ignoro, acri ne an leni oratione utar; cernere vellem, quæ sit animorum vestrorum affectio, ut & verba & vocem illi accommodarem.

℣. 21. LEGEM NON LEGISTIS (15)? Aliam hic ratiocinationem instituit, ut illos Legi subjici non debere doceat. Hoc porro & inutile est, & Jesu Christo injuriosum.

℣. 22. ABRAHAM DUOS FILIOS HABUIT, ex Sara Isaacum, Ismaelem ex Agare; hunc *secundum carnem*, illum *per repromissionem*, ℣. 23. Ismael nulla dignitate distinguitur. Abrahami filius est naturæ ordine, ceu alius quilibet ex viro & fœmina satus. At Isaacum promiserat Abrahamo Deus, in quo explendæ erant promissiones exhibitæ Abrahamo: *Per repromissionem*. Ista sublimiorem sensum continent: *Quæ sunt per allegoriam dicta*, ℣. 24. In utriusque filii rebus gestis allegoria latet (16), mysticus tropicusque sensus, quem statim explico. Ipsi etiam Judæi allegoriam in Ismaele & Isaaco, Sara & Agare invenerant. Lege Philonem (17).

℣. 24. HÆC SUNT DUO TESTAMENTA. Sara & Agar duplicis Testamenti figura sunt, Veteris ac Novi; Agare significatur vetus, in Sinai monte firmatum: ancilla erat Agar, servosque solummodo pariebat. Ejusdem naturæ est Fœdus, quod illa præseferebat: filios nimirum parit, qui servorum more Mosaicis Legibus parent. Hujusmodi sunt Judæi, qui legalium rituum jugo premuntur.

℣. 25. SINA MONS EST IN ARABIA, QUI CONJUNCTUS EST EI, QUÆ NUNC EST JERUSALEM, ET SERVIT CUM FILIIS SUIS. Nemo ignorat, Sinai montem

[2] Hieronym. *An certe suspicari possumus, Apostolum eo tempore, quo primum venit ad Galatas, ægrotasse, & aliqua corpusculi infirmitate detentum; non tacuisse tamen . . . Nam tradunt eum gravissimum capitis dolorem sæpe perpessum, & hunc esse Angelum Satanæ, qui appositus ei sit, ut eum colaphizaret in carne.* [3] Vide Hieronym. ibid. Est. Confer 1. Cor. II. 2. *Et ego cum venissem ad vos, veni non in sublimitate sermonis . . non enim judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Jesum Christum, & hunc crucifixum.* [4] Est. & Latini omnes. [5] Καὶ τὸν πειρασμόν μου ἐν . . . οὐκ ἐξουθενήσατε. Ita impressi passim. Quidam omittunt μου, ut Stephan. ῆ, ϑ, ιγ; Petit. 1. Theophyl. Syr. [6] Ita Latini passim; Alex. Lin. Barb. 1. Colb. 7. Claromt. & S. Germ. Lat. Bornes. G. L. Hieronym. Ambrosiast. Cyrill. Alex. [7] Τίς οὖν ἦν ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν; Alii plures: Ποῦ οὖν ὁ μακαρισμός. [8] Ἀλλ᾽ ἐκκλεῖσαι ὑμᾶς θέλουσιν, ἵνα αὐτοὺς ζηλοῦτε. Alii: Ἐγκλεῖσαι, eodem sensu. [9] Ζηλοῦτε δὲ τὰ κρείττονα χαρίσματα. Ex 1. Cor. XII. 31. Ita S. Germ. G. L. Bornes. G. L. Claromt. G. L. Ambrosiast. [10] Καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ πάντοτε. [11] Τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. Verbum ὠδίνω apud Hellenistas usurpatur interdum pro, ἐν γαστρὶ ἔχω, utero gesto. Vide Grot. hic. Isai. XXVI. 17. [12] Theodoret. Est. Men. Prim. [13] Grot. Est. Menoc. Tir. Vide August. hic. [14] Καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου, ὅτι ἀποροῦμαι ἐν ὑμῖν. [15] Græc. Τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε, *Legem non auditis*. Alii: Οὐκ ἀναγινώσκετε, *Non legitis*. Ita Steph. ιε, S. Germ. Clar. Bornes. G. L. Alii *Legistis*. Hieron. qu. 8. ad Algas. Hieronymiast. Ambrosiast. [16] Theodoret. [17] Philo, lib. allegor. & lib. de Cherubim, & lib. de congressu eruditionis causa.

tem esse Arabiæ Petrææ, inter Elaniticum Sinum & Erythræum. Sinai, uti & Agar Arabum sive Ismaelitarum mater, figura carnalium Judæorum est, qui Legi obtemperant. Dicere videtur Paulus, Sinai montem conjunctum esse Jerosolymæ, *qui conjunctus est Jerusalem*; qui tamen, si loci discrimen spectes, ab ea quam longissime abest; at si Agarem, quæ ancilla erat, cum Judæis per Jerosolymam significatis conferas, plurima est utriusque connexio & similitudo: Judæi enim ita serviunt observationibus suis ac Religioni, uti Agar & Ismael Abrahamo.

Græcus habet (18): *Agar est mons Sina*, significat montem Sina *in Arabia*, ac pari jure est cum *ea quæ nunc est Jerusalem*, quæque opponitur Christianæ seu Cœlesti Jerosolymæ. *Quæ nunc est Jerusalem* hoc loco Judæos ac vetus Testamentum significat. Eadem gens est, quæ sub Lege in Sinai monte lata vixit, eamdem servitutis notam præfert, idem obsequium servo dignum erga Legis ritus servat. Hæc verba, pari jure est, confinis est, respondet *ei quæ nunc Jerusalem*, ad Agarem, non ad Sina, referenda sunt, ut innuere videtur Vulgata. Mons Sina per Agarem designatur; ipsaque mater est præsentium Judæorum. Censuere nonnulli (19), montem Sina Arabice appellatum Agar: at huic sententiæ nemo ex doctis Geographis favet, quamquam revera, uti animadvertit Theodoretus, posteri Agaris potiti sunt ea regione, in qua Sina mons jacet. Cæterum docui, hæc verba, *Agar est mons Sina*, ex literarum sono usurpanda non esse. Agar figura est Judæorum, Legis Jerosolymæ, Sinai. Omnia hæc unum sonant.

℣. 26. Illa autem, quæ sursum est, Jerusalem, libera est. Cave hæc accipias de cœlesti Jerosolyma, uti vulgo usurpare solemus, nimirum de cœlesti Beatorum sede. *Quæ sursum est Jerusalem*, opponitur hic corporeæ Jerosolymæ, ab Judæis Pauli ætate frequentatæ, ac paulo post eversæ. Ea urbs terrestris erat, serva, caduca. At Jesu Christi Ecclesia, per Saram novamque Jerosolymam a Prophetis descriptam significata (20), libera est, cœlestis, æterna. Cœlestis est ab origine, a donis ac dignitatibus, ab Authore, a cultu, a Spiritu afflante, a beatitudine futura, a Principe denique ducente ac defendente. Ista *Jerusalem est mater nostra* (21), parens Fidelium & Christianorum, modo illi pariter in filiorum Dei libertate permaneant.

℣. 27. Scriptum est enim: Lætare, sterilis, &c. Hæc Isaiæ 54. 1. verba, quod ad res historicas pertinet, innuere videntur tempus, quod Babylonicam captivitatem consequutum est; at sensu longe sublimissimo certissimoque Christianam Ecclesiam, cujus soboles multo frequentior, locupletior, gloriosior est, quam Synagogæ, quæ vetustior est Ecclesia, & fœcunditate ingentique filiorum numero gloriabatur, quippe cui Deus sese virum præbuit jam multis antea sæculis, quo tempore Christiana Ecclesia nondum stabat, viro & liberis carens. Sara sterilis, Ecclesiam J. Christi; Agar fœcunda Synagogam significabant. At Saræ soboles multo frequentior validiorque quam Agaris evasit.

℣. 28. Secundum Isaac promissionis filii sumus. Nobilissimam itaque hanc dignitatem ne abjeceritis, ut, adoptatis ritibus Legis, Ismaelis filii sponte efficiamini.

℣. 29. Quomodo tunc is, qui secundum carnem, Ismael Isaacum adolescentem insectabatur, ita nunc Judæi carnales & increduli Christianos. Satis diserte non ait Scriptura, vexatum ab Ismaele Isaacum, sed *Ismaelem fuisse cum Isaaco*, sive ludibrio illum habuisse, seu ludendo molestiam illi exhibuisse (22). Vide nos in Genesim, xxi. 9. Majus aliquid ludo fuisse opus est, ut Sara Agarem atque Ismaelem ejicere cogeretur. Quod ad Judæorum odia publicasque vexationes, dum potuere, in Christianos, res multo compertior est, quam ut ignorari queat. Iniquam illorum vim odiumque non semel expertus est Paulus; falsique Doctores, Galatarum Ecclesiam turbantes, graviorem illi molestiam pariebant, quam si ipsum aperto bello peterent.

℣. 31. Non sumus ancillæ filii, sed liberæ. Genus ab Isaaco ducimus, non ab Ismaele, qui pulsus Abrahami domo, non adiit hæreditatem. Hujus inter posteros ne recenseamini, eorum servitutem imitando, ritibusque Legis subdendo cervices. Libertatem filiorum Isaaci tuemini, *qua libertate Christus vos liberavit* (23): istos Ismaeli similes, vobis molestiam inferentes, fallacesque Apostolos ejicite.

---

[18] Τὸ γὰρ Ἄγαρ, Σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ, συστοιχεῖ δὲ τῇ νῦν Ἱερουσαλήμ. Ita & S. Germ. & Claram. Lat. Agar enim. Græc. Τὸ δὲ Ἄγαρ. Ita & Alex. [19] Chrysost. Theophyl. Oecum. Estius. Zeges. Paræ. [20] Isai. lii. 1. 2. & seq. lx. 1. & seq. lxvi. 10. 13. & seq. Zach. viii. 3. 4. & seq. xii. 2. & seq. Apoc. xxi. 12. [21] Græcus legit: *Mater est omnium nostrum*: Ἥ ἐστι μήτηρ πάντων ἡμῶν. At plerique omittunt *omnium*, πάντων. Vide Var. Lect. Mill. [22] Genes. xxi. 9. *Cum vidisset Sara filium Agar Ægyptiæ ludentem cum Isaac filio suo, dixit ad Abraham: Ejice ancillam hanc, & filium ejus.* [23] *Qua libertate Christus vos liberavit*. Verba hæc in Græco vulgato desiderantur, leguntur vero apud Codices Veteresque quamplures. Aliquid simile jungunt Græci initio proximi Capitis.

C A P U T V.

Christianorum libertas. Qui circumcisione initiantur, rei sunt Legis universæ. Fides salutem parit. Falsa libertas. Lex in charitate sita est. Carnis vitia. Fructus Spiritus.

℣. 1. STate, & nolite iterum jugo servitutis contineri. 2. Ecce ego Paulus dico
vobis: quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. 3. Te-
stificor autem rursus omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est universæ le-
gis faciendæ. 4. Evacuati estis a Christo, qui in lege justificamini: a gratia excidi-
stis. 5. Nos enim spiritu ex fide, spem justitiæ expectamus. 6. Nam in Christo
Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed fides, quæ per charita-
tem operatur. 7. Currebatis bene; quis vos impedivit veritati non obedire? 8.
Per-

Persuasio hæc non est ex eo, qui vocat vos. 9. Modicum fermentum totam massam corrumpit. 10. Ego confido in vobis in Domino, quod nihil aliud sapietis: qui autem conturbat vos, portabit judicium, quicumque est ille. 11. Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædico: quid adhuc persecutionem patior? Ergo evacuatum est scandalum crucis. 12. Utinam & abscindantur, qui vos conturbant. 13. Vos enim in libertatem vocati estis fratres: tantum ne libertatem in occasionem detis carnis, sed per charitatem Spiritus servite invicem. 14. Omnis enim lex in uno sermone impletur: Diliges proximum tuum sicut teipsum. 15. Quid si invicem mordetis, & comeditis: videte, ne ab invicem consumamini. 16. Dico autem: Spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis. 17. Caro enim concupiscit adversus spiritum: spiritus autem adversus carnem: hæc enim sibi invicem adversantur: ut non quæcumque vultis, illa faciatis. 18. Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege. 19. Manifesta sunt autem opera carnis; quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria. 20. Idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, 21. Invidiæ, homicidia, ebrietates, commessationes, & his similia; quæ prædico vobis, sicut prædixi, quoniam, qui talia agunt, regnum Dei non consequentur. 22. Fructus autem Spiritus est, charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, 23. Mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. Adversus hujusmodi non est lex. 24. Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis, & concupiscentiis: 25. Si spiritu vivimus, spiritu & ambulemus. 26. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes,

℣. 1. STATE, ET NOLITE ITERUM JUGO SERVITUTIS CONTINERI. Vel ex Græco (1): *Libertate igitur, qua Christus nos liberavit, state, & ne iterum jugo servitutis detineamini*. Prima hujus membri pars in calce superioris Capitis legitur hoc modo: *Non sumus ancillæ filii, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberavit*. Cap. v. 1. *State*. Varietas hæc sententiam non mutat. Libertas, de qua hic Paulus, ea est, quæ Mosaicæ Legis observatione liberos nos reddit (2). Huic nunquam subditi fuerant Galatæ; cumque moneat Apostolus, ne *iterum* se illi subjiciant, id eo modo intelligendum est, quem diximus Cap. IV. 9. Novum jugum ne subeatis, ne amplectamini Legem, cui nondum paruistis.

℣. 2. ECCE EGO PAULUS DICO VOBIS, QUONIAM SI CIRCUMCIDAMINI, CHRISTUS VOBIS NIHIL PRODERIT. Carnis Circumcisio Religionis Judaicæ professio est. Hac admissa, a Christo desciscitis: inutilis futurus est vobis Christus. Neque illud causemini, velle vos Judaicam cum Christiana professione conjungere; prædico enim, lethalem esse hujusmodi conjunctionem. Judæis quidem datur, ut ex Lege vivant, modo Evangelium servent: at vobis interdicitur, ne Legem amplectamini, futuris alioquin desertoribus. Nemo certe hominem circumcidi vetuerit (3), modo is circumcisionem saluti necessariam, aut ritum saluti servientem esse non putet. Profecto Paulus ipse (4) Timotheum circumcidit, multosque Legis ritus post conversionem exercuit: at id ceu connivens præstitit, ne Judæis offensioni esset, utque supremum Synagogæ funus aliquo cum honore duceret. Aliter cum Galatis sese res habebat; his enim suadere conabantur pseudo-Apostoli, inutilem esse Christianæ Religionis professionem, nisi Legis observatio conjungeretur. Contra docebat Paulus, Judaicam professionem Gentilibus ad Fidem conversis nedum inutilem esse, verum etiam perniciosam.

℣. 3. TESTIFICOR RURSUS (5) OMNI HOMINI CIRCUMCIDENTI SE, quod prædixi, iterum dico, QUONIAM DEBITOR EST UNIVERSÆ LEGIS. Forsitan pseudo-Apostoli suadere conabantur, admissa circumcisione Legalium omnium observationem non imperari, non sacrificia, non lustrationes, non leviores cæteras Legis religiones; exigi autem solummodo circumcisionem, observationem sabbathi, delectum ciborum; cætera relaxari, ac permitti, ut simul Christiana professio servaretur. Porro ipsimet hi Doctores Legem satis studiose non observabant (6).

Monet Apostolus, cum circumcisio sit publica Judaicæ Religionis professio, nemini fas esse, partim servare, partim respuere. Isthæc discrimina Lex minime patitur, atque unius etiam e sanctionibus suis violatorem maledicto ferit (7). Si necessaria est, ut salutem assequare, tota omnino servanda est. Putat Grotius, falsis hisce Apostolis satis fuisse circumcisionem, atque exteriores aliquas observationes, ut cum cæteris Judæis confusi, ceu novarum Religionum authores non vexarentur; Judaica enim professio Legibus permittebatur. Hanc conjecturam, omnino probabilem, suppeditat S. Hieronymus in Cap. VI. 13. hujus Epistolæ.

℣. 4. EVACUATI ESTIS A CHRISTO, QUI IN LEGE JUSTIFICAMINI. Qui justitiam vestram in Lege constituistis, Christi participes non estis. Si per Legem vos fieri justos posse creditis, inutilis vobis est Christus; Christi amicitiam respuitis; nihil vobis ex Christo expectandum est: vos ille respuit, ac veluti perfidam uxorem ejicit. Reddi potest Græcus (8): *Christus vobis factus est otiosus* (9); Christi Religionem otiosam existimatis, atque imparem pariendæ justitiæ.

℣. 5. NOS ENIM SPIRITU EX FIDE, SPEM JUSTITIÆ ex-

[1] Τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν, ᾗ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε, στήκετε. Alii ex cap. præcedenti: Ἀλλὰ τῆς ἐλευθέρας τῇ ἐλευθερίᾳ, ᾗ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε, Στήκετε οὖν. Ita Steph. 8, 9, 10, Alex. Clar. Germ. Born. alii. Vide Mill. [2] Theodoret. Ἐλευθερίαν τὴν ἐκ τῆς νομικῆς πολιτείας καλεῖ. Ζυγὸν δὲ δουλείας, τὸν τοῦ νόμου ζυγόν. [3] Vide Hieronym. Est. Grot. Vide 1. Cor. VII. 19. 20. [4] Act. XVI. 3. *Circumcidit eum propter Judæos, qui erant in illis locis*. [5] *Testificor rursus*. Græc. Μαρτύρομαι δὲ πάλιν. Sed illud πάλιν deest in Claram. S. Germ. Borner. G. E. Arab. Chrysost. Hieron. Ambrosiast. [6] Galat. VI. 13. *Neque enim qui circumciduntur, Legem custodiunt, sed volunt vos circumcidi, ut in carne vestra glorientur*. [7] Deut. XXVII. 26. Galat. III. 13. [8] Κατηργήθητε ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ. [9] Hieron. hic. Erasm. Vatab. Pagn. Est. Tig. &c.

EXPECTAMUS. Nos Christiani justitiam neque ex Lege neque ex operibus expectamus, sed ex Fide & Spiritu Sancto. Sanctus ipse Spiritus nobis indidit eam fiduciam, qua clamamus, *Abba, Pater*, cœlumque ceu paratam nobis hæreditatem suspicimus: modo tamen hoc Spiritu vivamus, vivam Fidem agentemque per Christianas virtutes tueamur. *Fide spem justitiæ expectamus*, idem sonat, ac, *Expectamus mercedem justitiæ speratam* (10).

℣. 6. NAM IN CHRISTO JESU NEQUE CIRCUMCISIO ALIQUID VALET, NEQUE PRÆPUTIUM: illa quippe otiosa sunt atque indifferentia in Christiana professione, *in Christo*. Circumcisio & cæteræ Legis observationes justitiam non afferunt; neque a justitia est alienus, qui circumcisione caret. Justos facit una *Fides quæ per charitatem operatur*. Explicat hic Paulus ea quæ passim dixit, Justum ex Fide vivere, hominem fieri justum per Fidem: Fidem nimirum intellige, quam animat seu perficit charitas, Fidem quæ per charitatem agit; utrumque enim Græcus significat (11), & utrumque in eamdem sententiam recidit. *Fides hic spem etiam comprehendit*, ait Grotius (12): *quibus si accedat dilectio operans, nihil desideratur amplius ad obtinendam salutem æternam. Fides quæ operatur per charitatem* hoc loco idem est ac *nova creatura* proximi Capitis ℣. 15. novus scilicet homo, quem Deus intra nos condidit; & id quod in 1. ad Corint. VII. 19. dicit: *Circumcisio nihil est, & præputium nihil est, sed observatio mandatorum Dei*, Legis nimirum Evangelicæ. En totam Christianæ professionis summam: Fides, Charitas, Opera.

℣. 7. CURREBATIS BENE: QUIS VOS IMPEDIVIT (13) VERITATI NON OBEDIRE? Altera hujus membri pars non legitur apud S. Chrysostomum, Tertullianum, S. Hieronymum, Ambrosiastrum. At eam in Græcis Codicibus legi, notat S. Hieronymus. Græci quidam Latinique Libri addunt: *Nemini consenseritis* (14). Ne cui credulas aures præbueritis, externos falsosque Doctores ne audiatis.

℣. 8. PERSUASIO HÆC (15) NON EST EX EO QUI VOCAT VOS. Neque Deus, neque Dei Spiritus suasere, ut Moysis Legem amplectamini: nos istu non docuimus. Quis igitur horum author, nisi inimicus ejusque emissarii, qui vos a veritate removere conantur? Vetusta quædam Exemplaria particulam negantem non habent (16): *Persuasio hæc est ex eo qui vocat vos?* Eadem est sententia, addita interrogationis nota.

℣. 9. MODICUM FERMENTUM TOTAM MASSAM CORRUMPIT. Proverbii loco apud Hebræos erat, modico fermento impuram effici totam conspersionem per Paschatis dies, quibus diebus jubebatur populus azymo tantum pane uti. Eadem sententia in 1. Epist. ad Cor. v. 6. legitur. Græcus vulgatus legit (17): *Modicum fermentum totam conspersionem fermentat*; atque ita legendum ajunt Interpretes quamplurimi (18). Cætera tamen Exemplaria Vulgatæ favent, leguntque (19): *Modicum fermentum totam conspersionem corrumpit*, seu vitiat; quæ quidem lectio melior nobis videtur, præsertim ex interpretatione, quam initio dedimus.

℣. 10. CONFIDO IN VOBIS IN DOMINO, QUOD NIHIL ALIUD SAPIETIS, præter ea quæ ipse docui, & quæ cum veritate consentiunt. Utrum allegoriam de fermento urgere ulterius debeam, ambigo. Futurum spero, ut vetus fermentum deinceps non sapiatis, curetisque fermentum omne, vel minimum, quo inquinari possitis, ejicere. Confer 1. Cor. v. 6. 7. *Qui autem conturbat vos, portabit judicium*, pœnas dabit, *quicumque est ille*. S. Hieronymus meminit nonnullorum, qui ab Apostolo hic innui censent Petrum, ceu tumultus inter Galatas orti authorem sive occasionem. At citra probabilitatem sunt. Tametsi enim pseudo-Apostoli per calumniam abusi fuerint authoritate Petri, sociantis observationem Legis cum Evangelio, hinc tamen minime sequitur, Petrum malitiæ illorum, vel turbis, quas illi in Gentilium conversorum Ecclesiis ciebant, consensisse. Probabilius est, argui ab Apostolo factiosissimum ex pseudo-Apostolis, vel aliquem inter Galatas seditiosissimum, cujus nomen caute silet.

℣. 11. SI CIRCUMCISIONEM ADHUC PRÆDICO, QUID ADHUC PERSECUTIONEM PATIOR? Vel: Si circumcisionis Legisque Mosaicæ necessitatem prædicare vellem, his ne Judæorum odiis obnoxius fierem? *Ergo evacuatum est*, deletum est, *scandalum crucis*. Christi crucem Judæi ceu scandalum existimabant (20). Christianam Religionem ob id maxime aversabantur, quod Messiam cruci affixum, probro & ærumnis obrutum, non Liberatorem invictum, magnificum, validum intelligerent. Si Judaicam cum Christiana professione componi posse docerem, furorem hunc odiumque in nos & Christum Judæi exuerent. Invictum illorum conversioni obstaculum crux non esset, ipsique Jesum Christum excipere non dubitarent, modo Legis observationes non relinquerentur (21).

℣. 12. UTINAM ET ABSCINDANTUR QUI VOS CONTURBANT! Sunt (22) qui de abscissione per anathematis sententiam explicent. Hujusmodi homines indigni sunt, qui Christianum nomen gerant, aut in Ecclesia numerentur. Qui tales sunt, opus esset, inter anathemate percussos haberentur, atque inter eos, de quibus in Veteri Testamento sancitur (23): *Delebitur de populo suo*, vel anathemate, vel nece. Alii (24) de exsectione interpretantur. Falsi isti Doctores, quibus tantopere curæ est circumcisio, nedum circumcidantur, verum etiam abscindantur. Imprecantis est, seu minitantis prædicentisque id quod hisce pseudo-Apostolis est eventurum (25). Postremam hanc explicationem vulgo probant Scriptores.

℣. 13. VOS ENIM IN LIBERTATEM VOCATI ESTIS. Christiana professio status est libertatis seu manumissionis respectu jugi Legalium observationum. At neque Christus perniciosam saluti libertatem, licentiæ similem, nobis comparare voluit, neque licita nobis efficere carnis opera, quæ deinceps enumerat. *Tantum ne libertatem in occasionem detis carnis*. Soluti non estis officiis charitatis erga cæteros, aut moralium virtutum exercitatione immunes: quin & Christus ipse ad perfectionem multo sublimiorem, quam Mosaica Lege præscriberetur, hortatus est; atque illud postulat, ut ista libere & sponte, non servorum more, uti solent Judæi, servetis.

SED PER CHARITATEM SPIRITUS SERVITE INVICEM. Malis animi affectionibus liberos vos servate, pec-

cati

---

[10] Est. Grot. Gomar. Menoc. Alii. [11] Ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη. [12] Grot. hic. [13] Græc. Τίς ὑμᾶς ἐνέκοψε. Alii: Ἀνέκοψε. [14] Μηδενὶ πείθεσθε. Boerner. Ita Hieron. Clarit. Ambrosiast. Hieronymiaster. Vide Mill. hic. [15] Quidam: *Persuasio vestra*. Syr. Calasii. Aug. Ambrof. & odd. quidam, teste Hieronymo. [16] Claromont. G. L. S. Germ. Lat. Col. 1. Vienn. Calasii. quid. codd. apud Hieron. hic. [17] Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ. [18] Hieronym. alii plures. [19] Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα δολοῖ. Ita Germ. Claromont. Calasii. Constit. Apost. lib. 2. cap. 17. Ambrosiast. Hieronymiast. Vide ad 1. Cor. v. 6. [20] 1. Cor. 1. 18. 23. *Prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam*. [21] Vide Est. Menoch. Grot. Theodoret. alios. [22] Erasm. Est. Hamm. Gemar. Paræ. Pisc. Menoc. Martianay, Bez. [23] Genes. XVII. 14. Exod. XII. 15. XXX. 33. & passim. [24] Ambrosiast. August. Chrysost. hic: Theophyl. Oecumen. Theodoret. Cajet. Grot. *Quandoquidem illi in pellicula abscissa ita gloriantur, utinam illis abscindatur insuper totum genitale membrum, quo magis triumphent*. Hieronym. *Si putant sibi hoc prodesse, non solum circumcidantur, sed etiam abscindantur; si enim expoliatio membri proficit, multo magis abolitio*. [25] Vide Hieron. Est. Cajet.

carni servitutem exulte, Legisque ritibus ne subjiciamini; at Deo fratribusque per charitatem servire ne pudeat (1); illa enim servitus quavis libertate præstantior est, nihilque hac libertate gloriosius.

℣. 14. Omnis Lex in uno sermone impletur, &c. Omnes naturæ, morum, humanæque Leges, ad mutua hominum officia pertinentes, uno mutuæ charitatis præcepto continentur. *Qui diligit proximum, Legem implevit*, ait Apostolus Rom. 13. 8. Legem universam Christus in duplici Dei & proximorum amore constituit Matth. 22. 39. & Matth. 7. 12. docet, Legem ac Prophetas in eo consistere, ut quæ tibi fieri vis, alteri facias.

℣. 15. Quod si invicem mordetis et comeditis (2). Disce hinc, aliquam fuisse inter Galatas simultatem. Invicem carpebant criminando & obloquendo, laniabantque alterutrum odiis, jurgiis, litibus, sævitia. *Videte ne ab invicem consumamini*. Plerumque enim odia, criminationes, lites in charitatis ac pietatis abolitionem, familiarum exitium, salutis perniciem desinunt. Novorum fortasse Doctorum adventus hæc dissidia inter Galatas severat.

℣. 16. Spiritu ambulate, et desideria carnis non perficiatis. Spiritu ambulare, vitam instituere ex Evangelii norma, Evangelicam libertatem servare, ex Fide vivere, una eademque res est. *Perficere desideria carnis*, secundum carnem ambulare, subjici servituti Legis, vetere homine indui, concupiscentiæ impulsum sectari; harum omnium locutionum, aliarumque complurium, quas Scripturæ ac Patrum usus consecravit, una atque eadem est sententia. Uberius explicantur infra ℣℣. 19. 20. 21. ubi Paulus opera carnis recenset, & 22. 23. ubi spiritus opera enumerat.

℣. 17. Caro concupiscit adversus Spiritum. Hoc loco & consequentibus, caro & Spiritus duo indicant moralium hominis actionum principia (3). Caro seu concupiscentia malarum actionum est radix; Spiritus, sive arcanus gratiæ impulsus, bonarum. Ambo hæc principia nunquam non pugnant; *ut non quæcumque vultis, illa faciatis*, ac sentiatis, ut idem Rom. 7. 23. scribit, *aliam legem in membris vestris repugnantem legi mentis vestræ*, & clamare cogentem: *Infelix ego homo! quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Hominum sanctissimi, dum in terris degunt, has pugnas, hos tumultus experiuntur (4). Repugnant pii motibus concupiscentiæ; ac meriti fons est victoria. Cedunt impii & vincuntur; atque hinc eorum infelicitas oritur. Duplicis hujus affectionis impulsus nullam homini vim afferunt, nullumque illius libertati vitium; Deo enim opem ferente, nunquam non resistere potest concupiscentiæ, & gratiæ illecebras libera prorsus suæ voluntatis electione sequitur, quæ voluntas sponte cum judicio in alterutram partem inclinatur.

℣. 18. Quod si spiritu ducimini, non estis sub Lege. Mosaica Lex neque Spiritum Sanctum, neque gratiam bene agendo necessariam largiebatur (5): quamobrem siqui veteres Patriarchæ aut Prophetæ, qui sub Lege vixerunt, Spiritus Sancti gratia donati sunt, ii perpauci fuere, si conferantur cum Fidelibus, qui eo per Baptismum prorsus omnes cumulantur; ipsique illi Veteres Spiritum idcirco accepere, quod ceu membra haberentur Novi Fœderis, ad quod Fide jam pertinebant. Si igitur Galatæ Spiritu Sancto agebantur, eumque in Baptismo acceperant; si divinis donis ditati fuerant, id porro erat indicio, eos non subesse Legi, ipsos pertinere ad Evangelium, Legem illis inutilem esse, adeoque illos perperam Legis jugum subituros.

℣. 19. Opera carnis, quæ sunt fornicatio (6), &c. Caro eo sensu quem diximus, in omne flagitiorum scelerumque genus impellit. Longam horum seriem recitat Paulus, quæ nullo negotio augeri potest; nullum enim vitii genus est, quod ex concupiscentia non oriatur.

℣. 21. Prædico, sicut prædixi, &c. Hæc certe in Epistola ista non prædixit Apostolus: at fortasse prædixit; cum apud illos prædicationem exerceret (7). Qui mala animi desideria sectantur, & concupiscentiæ motibus obtemperant, ab æterna beatitudine excludentur, tametsi desideria opere non expleverint, nisi salubri pœnitentia Deum placaverint.

℣. 22. Fructus Spiritus Sancti, seu gratiæ actiones, ad quas præstandas a Dei Spiritu impellimur, sunt charitas, &c. *Benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo*. Pro quatuor hisce virtutibus tres solummodo recenset Græcus (8): *Longanimitas, benignitas, bonitas*; & cum habeat Vulgata, *Modestia, continentia, castitas*, Græcus fert (9), *Mansuetudo, continentia*. At complures e Patribus, veteresque libri non pauci addunt *castitas* (10).

℣. 23. Adversus hujusmodi non est Lex. Cum Lex data fuerit ob prævaricationes, uti supra 3. 19. dixit, & injustis, non justis lata, ut idem alibi scribit (11), statim intelliges, nullam esse Legis potestatem in eos, qui Sancti Spiritus impulsum sectantur, quæque ipse monuerit faciunt; quamobrem Galatas male subjici velle observationibus Legis, quæ nihil aut pro ipsis aut in ipsos valent, neque punire, aut minitari, aut opem ferre, aut præmium largiri queunt.

℣. 24. Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt (12). Qui sese veros Jesu Christi Discipulos præstant, nedum concupiscentiæ motus non sequuntur, neque faciunt opera carnis, quæ mox dixit, sed illam una cum desideriis crucifigunt, coercent, assiduo bello exagitant. Mortui ac sepulti per Baptismum cum Christo, huic uni vivunt, ipsius dumtaxat Spiritu animantur, ejusque amore & gratia implentur. Legem, quæ nonnisi servos suis ipsa viribus peperit, non curant. Quamobrem, ℣. 25. o Galatæ, *si spiritu vivimus, spiritu & ambulemus*. Evangelium sectemur, non legem (13), ab originis nostræ gloria ne desciscamus. Spiritum Sanctum, qui nobis inest, peccando ne contristemus (14).

℣. 26. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes. Carpere hic Apostolus creditur

[1] Chrysostom. [2] Alii, *Invicem mordetis, & accusatis*. Clar. & Germ. L. vel, *incusatis*. Cyprian. non semel. *Criminatis*. Ambrosiast. *Causamini inimicitiam*. Gest. Purgat. Cæciliani, & Felicis tom. 1. Concil. pag. 1446. [3] Theodoret. [4] Vide Concil. Trident. sess. 5. & 6. & Augustin. passim; D. Thom. Cajet. Est. hic. [5] Aug. serm. 212. n. 5. *Lex minari novit, non subvenire; jubere novit, non juvare*. Et serm. 251. n. 6. & passim. [6] Addit Græcus μοιχεία, *adulterium*; hæc tamen vox apud Veteres quamplures deest. Et ℣. 21. φθόνοι, *invidiæ*, apud S. Epiphanium ac Theodoretum deest; tum φόνοι, *homicidia*, apud alios multos desideratur. Vide Mill. [7] Hoc ipsum fere dixit in 1. Cor. vi. 9. 10. putatque Theodoretus, Paulum eo spectare his verbis. Nobis tamen hæc Epistola ante primam ad Corinthios scripta creditur. [8] Μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη. [9] Πρᾳότης, ἐγκράτεια. [10] Ἁγνεία. Addunt Clarom. & Germ. & Börner. GG. LL. Iren. lib. 5. cap. 11. Ambrosiast. Cyprian. lib. 3. ad Quirin. §. 64. Hieronymiast. [11] 1. Timot. 1. 9. Vide Theodoret. hic. Vat. Est. Grot. [12] Origenes, teste S. Hieronymo hic, ista jungebat cum superioribus: *Adversus hujusmodi non est Lex, qui crucifixerunt carnem*, &c. Ambrosiaster τὸ *Christi* usurpant plurali genere, pro, *Christiani*. [13] Theodoret. [14] Ephes. iv. 30. *Nolite contristare Spiritum Sanctum Dei, in quo signati estis*.

ditur & pseudo-Apostolos, qui ambitione distenti, suam ipsorum existimationem, obscurato Pauli nomine, amplificare conabantur (15); & ex Galatis nonnullos, qui jurgia, simultatem, invidiam in fratres colebant. Plura dicere non possumus, cum ejus Ecclesiæ statum ignoremus.

CAPUT VI.

Moralia præcepta. Monendi qui peccant. Mutua patientia. Alendi Doctores. Falsi Doctores vitandi. Horum ingenium. Circumcisio & præputium nihil valent.

℣. 1. FRatres, & si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans te ipsum, ne & tu tenteris. 2. Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi. 3. Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit. 4. Opus autem suum probet unusquisque, & sic in semetipso tantum gloriam habebit, & non in altero. 5. Unusquisque enim onus suum portabit. 6. Communicet autem is, qui cathechizatur verbo, ei, qui se catechizat, in omnibus bonis. 7. Nolite errare: Deus non irridetur. 8. Quæ enim seminaverit homo, hæc & metet. Quoniam, qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem: qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. 9. Bonum autem facientes, non deficiamus: tempore enim suo metemus non deficientes. 10. Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei. 11. Videte, qualibus litteris scripsi vobis mea manu. 12. Quicumque enim volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi, tantum, ut crucis Christi persecutionem non patiantur. 13. Neque enim, qui circumciduntur, legem custodiunt: sed volunt vos circumcidi, ut in carne vestra glorientur. 14. Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. 15. In Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura. 16. Et quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, & misericordia, & super Israel Dei. 17. De cætero nemo mihi molestus sit: ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto. 18. Gratia Domini nostri Jesu Christi, cum spiritu vestro, fratres: Amen.

℣. 1. ET SI PRÆOCCUPATUS FUERIT HOMO IN ALIQUO DELICTO. Hoc capite pergit Paulus Galatas hortari: ut concordiam servent, ac remedium afferant malis, quæ inter ipsos ex pseudo Apostolorum prædicatione manarunt. Horum perniciosissimum erat discordia, cum aliqui illos audirent, alii repugnarent. Hortatur itaque, ut mutuam patientiam cum charitate exerceant. Siquis in peccatum aliquod lapsus fuerit, sive ob nimiam credulitatem pseudo-Apostolis præstitam, sive ob temerarium erga illos obsequium (1), sive alias ob causas; *qui spirituales sunt*, scilicet vel Presbyteri & Ecclesiæ Principes, qui cæteris doctrina & pietate præstant, sive etiam Fideles e vulgo, quibus major quam cæteris est sapientia & agendi vis, *hujusmodi instruant* (2), ad officium reducant, *in spiritu lenitatis* & charitatis, præter asperitatem ac superbiam (3), *considerantes se ipsos*, ac metuentes, *ne & ipsi tententur*. Qui enim stabilis esse videtur, ruere potest: *Qui stat, videat ne cadat* 1. Cor. x. 12. ac nunquam non matuenda homini est infirmitas sua & labendi facilitas. *Homo sum: humani nihil a me alienum puto* (4). Quippe (5) *nullum est peccatum quod facit homo, quod non possit facere & alter homo, si desit rector, a quo factus est homo*. Pro, *Considerans teipsum, ne & tu tenteris*, vetusti quidam Codices legunt (6): *Considerans unusquisque seipsum, ne & ipsi tententur*.

℣. 2. ALTER ALTERIUS ONERA PORTATE, ET SIC ADIMPLEBITIS (7), &c. Sua unicuique infirmitas est, suis morbis quisque laborat, indigetque, ut fratres in rebus suis conniveant (8). Igitur ut ait Horatius l. 1. Sat. 3.

. . . . *Æquum est*
Peccatis veniam poscentem reddere rursus.

℣. 3. SI QUIS SE EXISTIMAT ALIQUID ESSE, CUM NIHIL SIT, IPSE SE SEDUCIT. Se ipse fallit, quippe qui nihil est: vel, cum sit nihil, se ipse fallit. Duplicem hunc sensum offerunt Græcus & Latinus. Nihil suum homini est, præter peccatum, imbecillitatem, mendacium (9). Cur adversus fratrem, quo ipse est nihilo fortior, extollitur? Quis cæcus cæcum arguat, & de acri oculorum acie

(15) Theophyl. Confer Galat. vi. 13. (1) Hieronym. Alii. (2) Καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον, *Instaurate, reficite, restituite*. Ambrosiaster: *Humiliate*. Theodoret. (3) Hieronym. *Ubi peccator intelligens vulnus suum, tradit medico se curandum, ibi non est virga necessaria, sed spiritus lenitatis*. (4) Terent. Heautontimorumen. Act. 1. Scen. 1. (5) August. serm. 93. nov. Edit. cap. 2. num. 6. Theodoret. (6) Clarom. S. Germ. Boerner. Lati. Cyprian. *In contemplatione habentes unusquisque, ne etiam vos tentemini*. (7) Græc. Καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε, *Et sic adimplete*. Alii: Ἀναπληρώσετε, *Adimplebitis*. Ita plerique Antiqui. Vide Mill. (8) Theodoret. (9) August. de Doctr. Christ. prolog. num. 5. & serm. 32. nov. Edit. num. 10. & serm. 177. cap. 6. &c.

acie collatus cum illo insolescat? Quo arrogantior, eo magis egenus es & contemptu dignus (10).

℣. 4. OPUS SUUM PROBET UNUSQUISQUE, &c. Si optimum gloriandi argumentum quæris, ipse te expende, cogita quod vitæ institutum sequare, gesta tua ad æquissimam coram Deo lancem revoca, eaque cum Evangelii legibus confer: tum gloriare, si audes & potes. Quod si Dei beneficio illud vitæ institutum sequeris, quo tibi plaudere queas, ob conscientiæ bonæ testimonium: *Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ* 2. Cor. 1. 12. tum gloriam omnem in Deum converte, neque supra cæteros extollere, cum aliis aut minus felicibus aut minus bonis te conferens. Fratris imbecillitas tibi vires non addit; quicquid habes, ex Deo habes: tibi igitur ipse ne plaudas: *Quid enim habes, quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis* 1. Cor. IV. 6.

℣. 5. UNUSQUISQUE ENIM ONUS SUUM PORTABIT, ac Dei judicium ex bene vel male gestis est subiturus (11): quæ quisque seminaverit, ea metet; infra ℣. 7. Quid egerit frater, ex te non quæretur, sed qualis ipse fueris. Tute tecum comparaberis, non cum cæteris. Aliorum flagitia te justum non facient.

℣. 6. COMMUNICET AUTEM QUI CATHECHIZATUR VERBO (12), qui docetur Evangelii dogmata, EI QUI CATHECHIZAT, IN OMNIBUS BONIS, bona sua cum illo communicet. Alterum institutionis caput. Fortasse verebatur Paulus, ne ob ea, quæ hactenus in falsos Doctores scripsit, Galatæ aspernarentur aut desererent eos, qui fide integra utilem illorum saluti operam navabant; quamobrem præcipit, ut opum suarum partem cum iis communicent, a quibus ipsi salutis scientiam accipiebant (13): id autem large faciant, *in omnibus bonis*. Qui divinas res, donaque Fidei & institutionis tanti facit, quanti debet, nunquam satis se gratiam rependere putat iis, quorum opera Deus illa largitur.

Sunt (14) qui ita explicent: Qui Fidem docetur, quidquid boni Magister agit, sequatur; bonis institutionibus aures præbeat, iisque proficiat; at ea respuat, quæ perversa ab eo tradi intellexerit. Si Judæus ille est, hæreticus, falsus Doctor, illius erroribus ne assentiatur. At prior explicatio hic una tenenda est.

℣. 7. NOLITE ERRARE: DEUS NON IRRIDETUR. Avaros alloquitur, qui quæsitis causationibus a suppeditanda Præceptoribus annona sese subducebant. *Excusatio verisimilis hominem potest utcumque placare, Deum non potest fallere*, inquit S. Hieronymus (15).

℣. 8. QUÆ ENIM SEMINAVERIT HOMO, HÆC ET METET. Quæ Fidei Doctoribus largimini, ea ne amissa censeatis: semen sunt uberi solo creditum: fructum centuplum feret. Ita colliges, uti seminaveris (16): *Qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. Nam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem: qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.* Vides hic, uti & Capite V. spiritum & carnem, gemina humanarum actionum principia. Caro corruptelam, peccatum, mortem parit: Spiritus vitam æternamque felicitatem. Si carnis opera præstatis, supra ℣. 19. 20. 21. futura vobis sunt semen mortis & corruptelæ. Si opera Spiritus sectamini, ℣. 22. 23. ea vitam æternam parient.

℣. 9. BONUM AUTEM FACIENTES, NON DEFICIAMUS: nunquam desinamus bene agere, atque opera Spiritus in lucem edere: *tempore enim suo metemus, non deficientes* (17); si enim non defecerimus, & ad finem usque perseveraverimus, fructum suo tempore carpemus. Constantia opus est & alacritate, ut in bono perseveres: at promissa merces nonne satis est, ut acerrimam animi alacritatem excitet? Aliter accipit S. Chrysostomus (18): Bene agere ne desinamus; suo enim tempore metemus præter fatigationem. Laborat agricola nedum seminans, verum etiam metens: at hic messis labore ac molestia vacat.

℣. 10. DUM TEMPUS HABEMUS, OPERAMUR (19) BONUM AD OMNES, MAXIME AUTEM AD DOMESTICOS FIDEI. Dum superest vita, tempusque messis non transiit; non enim semper pauperes præsto erunt, ait Christus Joan. 12. 8. bene omnibus faciamus, iis præsertim, qui Fidelium familiam componunt, membraque Ecclesiæ pariter sunt, Patrisque Cœlestis filii adoptivi. Hi profecto piis in largitionibus præferendi sunt, minime neglectis extraneis. Cœlestis Patris misericordiam imitemur, *qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super justos & injustos*. Matth. V. *Perfecta liberalitas fide, causa, loco, tempore commendatur, ut primum opereris circa domesticos fidei*, ait S. Ambrosius l. 1. Offic. c. 3.

℣. 11. VIDETE, QUALIBUS LITERIS SCRIPSI VOBIS MEA MANU. Multæ sunt hujus loci explicationes. S. Chrysostomus; *Hic nihil aliud innuit, nisi quod ipse totam scripserit Epistolam: quod affectus mire sinceri erat argumentum. In cæteris enim Epistolis subscribebat ipse quidem, cæterum alius scribebat ... Quod autem dixit*, Qualibus, *mihi videtur non magnitudinem sed deformitatem literarum significans hoc dicere. Num propemodum illud dicit, quod quum non nosset optime scribere, tamen compulsus sit per seipsum scribere, ut calumniatoribus os obturaret*. Theophylactus suo more Chrysostomi verba pressius exscripsit. Putat Theodoretus, totam ab Apostolo conscriptam fuisse hanc Epistolam. *Illud autem*, subdit, *Qualibus, nonnulli quidem magnis, aliqui vero, malis, interpretati sunt*. Nihil ipse definit.

S. Hieronymus non totam Epistolam a Paulo descriptam censet, sed *ab hoc loco usque ad finem*; cum enim, subdit, optime nosset, sub suo nomine Epistolas a falsis doctoribus mitti, ut idem Thessalonicenses monet 2. Thessal. 2. 2. *Ne terreamini neque per sermonem neque per epistolam tanquam per nos missam, &c.* ut totam Epistolam suspicione falsitatis liberaret, manu sua subscribebat, nequis aliquid falso ipsi adscriberet. Servatum id cernitur in Epistolis ad Corinthios prima XVI. 21. ad Thessalonicenses altera 3. 17. ad Colossenses IV. 18. atque ad Galatas. Cum igitur ait, *Videte qualibus literis*, non grandes literas significat, sed: Videte nota vobis meæ manus vestigia.

Pergit Hieronymus: *In hoc loco vir apprime nostris temporibus eruditus, miror quomodo rem ridiculam locutus sit. Paulus, inquit, Hebræus erat, & Græcas literas nesciebat. Et quia necessitas expetebat, ut manu sua epistolam subscriberet, contra consuetudinem curvos tramites literarum vix magnis apicibus exprimebat; etiam in hoc suæ ad Galatas indicia charitatis ostendens, quod propter illos id quoque, quod non poterat, facere conaretur*. Sunt qui Chrysostomum suppresso nomine ab Hieronymo notati censeant. Viderit Lector, cui præsto sunt verba Chrysostomi, supra a nobis recitata.

Recentiores quidam (20) hunc locum non de literarum magnitudine, sed de Epistolæ prolixitate interpretantur; tametsi hæc multo brevior sit, quam ad Romanos & ad Corinthios. Postremas

(10) Theod. Vide Est. Grot. Men. (11) Psalm. LXII. 12. Jerem. 10. Matth. XVI. 27. (12) Græc. Ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον, *Qui catechizatur verbum*. (13) Chrysost. (14) Ambrosiast. Hieronym. ult. loco; D. Th. Liran. (15) Hieronym. Est. Paræ. Gomar. (16) 2. Cor. IX. 6. Vide & Theodoret. (17) Οὐκ ἐκλυόμενοι. Theod. Aug. & Ambrosiaster: *Infatigabiles*. (18) Chrysost. Ita Theod. & Theophyl. (19) Ἐργαζώμεθα, *Operemur*. Alii: Ἐργασόμεθα, *Operabimur*. Alex. Occam. Alii. (20) Vat. Camer. Erasm. Cajet. Est. Men. Bez. Le Clerc.

mas hasce hoc tempore nondum scriptas fuisse, vel saltem Galatis ignotas, opinantur. Denique prolixior est, quam intra consuetos Epistolæ fines contineatur, scribente præsertim homine, Epistolas manu sua describere non satis assueto. Alii (23) post Hieronymum ajunt, postremos octo hujus Epistolæ versus descriptos fuisse ipsius Pauli manu; quamobrem decere, ut grandioribus typis, quam reliqua Epistola, excudantur, idque cum cæteris autographis servetur.

℣. 12. QUICUMQUE VOLUNT PLACERE IN CARNE (24), HI COGUNT VOS CIRCUMCIDI. Pseudo-Apostoli, quibus nihil est antiquius quam ut gloriam inter suos aucupentur, quod legalium observationum religionem in quamplurimis prorogaverint, idcirco vobis suadere circumcisionem enixe student, ut odia inimicorum declinent, & Judæos ne offendant, quibus nihil molestius accidere potest, quam rituum suorum abrogatio. Ne putetis, illos aut vestræ salutis studio, aut amore veritatis, aut gloriæ Jesu Christi desiderio impelli: ambitione aguntur, suarumque rerum studio. *In carne vestra gloriari* volunt, ℣. 13. scilicet in illud incumbunt, ut ex vobis ad Circumcisionem traductis gloriam sibi parent: turpi autem metu prohibentur, ne eamdem, qua nos, constantia Crucem Christi & Fidei efficaciam prædicent, nempe, *ut crucis Christi persecutionem* ex Judæis *non patiantur*.

Christiani odiis Judæorum ac Gentilium erant obnoxii; Judæorum quidam, quod Legis ritus abrogarent, hominemque cruce damnatum ceu Messiam colerent; Gentilium vero, quod leges novas novamque Religionem inducerent. Falsi Galatarum Doctores revera neque Judæi erant, neque Christiani, neque Gentiles. Necessarias esse ajebant Legis observationes; atque hoc nomine Judæorum odium vitabant, quippe quorum Legem servarent; tum etiam Gentilium, cum Judæorum Religionem, in Romano Orbe probatam (25), profiterentur. Ut Judæorum gratiam inirent, Circumcisionem necessariam esse docebant, serebantque turbas in conversorum Gentilium Ecclesiis, novas hasce res, sanis Apostolorum dogmatibus contrarias, prædicantes.

℣. 13. NEQUE QUI CIRCUMCIDUNTUR, LEGEM CUSTODIUNT. Ipsimet vestri pseudo-Apostoli Mosaicæ Legi non obtemperant; remoti quippe a Templo & ab Israelitide, sese Templo sistere, sacra facere, lustrationes exercere ex Lege nequeunt (26). Religio igitur, quam jactant, Mosaicas sanctiones servandi, vana est & inanis. Obedientia vestra in rem suam uti volunt, ut persecutionem vitent. Hoc unum est illorum propositum.

At ista de Fidelibus Circumcisionem admittentibus intelligi debere mihi videntur; nam pseudo-Apostolis, quos fuisse Judæos origine, & post septimum ab ortu diem circumcisione initiatos credimus, ista aptari nequeunt: *Neque enim qui circumciduntur, Legem custodiunt*. Hæc igitur est Pauli collectio, Falsos istos Doctores Mosaicæ Legis studium non agit: secus enim, proselytos ad integram sanctionum observationem adigerent. Omnino autem constat, illos neque illarum observationem exigere, neque ipsos posse servare; quin & nulla iis mens est ut servent; Doctores enim circumcisionem docere, Proselyti admittere, satis habent; non ut Legem profiteantur, sed ut persecutionem vitent.

℣. 14. MIHI AUTEM ABSIT GLORIARI, NISI IN CRUCE DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI. Ingentem proselytorum numerum jactant pseudo-Apostoli, eoque gloriantur, quod vos ad circumcisionem induxerint: una mihi sit gloria, Christum Jesum, & quidem crucifixum prædicare, *Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam*, at veris Fidelibus *Dei virtutem & Dei sapientiam* 1. Cor. 1. 23. Neque Gentilium persecutionem, neque Judæorum odia & objurgationes vereor: una Christi cruce glorior, & laboribus, quos illius causa ab hostibus patior. *Placeo mihi in infirmitatibus meis, in persecutionibus, in angustiis pro Christo* 2. Cor. 12. 10. Si gloriandum est, eo dumtaxat gloriabor, quod ob Christi crucem, ac Fidei & Evangelii obsequium tuli 2. Cor. XI. 30. XII. 5.

PER QUAM MIHI MUNDUS CRUCIFIXUS EST, ET EGO MUNDO. Is, cui comperta est mundi vanitas, mundum facillime spernit: mortuus, nullis mundi illecebris movetur: at crucifixus mundum aversatur, odit, execratur. Ita affectus erat Pauli animus erga vitæ commoda, hominum existimationem, sæculi gloriam; ista enim spernebat & execrabatur. Contra mundus Paulum oderat ut a se alienum, atque aspernabatur. Cum Paulus mundum nihili haberet, damnaret, impugnaret, pretiosissimis rebus exueret; contra mundus Paulum contemptui habebat ceu mortuum, crucifixum, atque hominum fæcem. Hanc sui imaginem Paulus ipse describit (27)

℣. 15. NAM IN CHRISTO JESU NEQUE CIRCUMCISIO ALIQUID VALET, NEQUE PRÆPUTIUM, SED NOVA CREATURA, novus homo (28); vitæ genus sanctum (29), & Spiritu Sancto renovatum; morum mutatio, vita ex norma spiritus acta, gestorum virtutumque Jesu Christi imitatio. Id porro est *nova creatura*. Eadem hæc sententia legitur supra v. 6. *Neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed fides*. Legit hic Paulus, *Nova creatura*, eadem plane sententia, cum per Fidem veteri homine exuamur, novoque induamur. Christus ipse novum hunc in nobis hominem per gratiam creat; idem ipse ex vase fracto novum restituit, per creantem omnipotentiam, ut ait S. Prosper in Carm. de Ingratis c. 14.

Sed mutans intus mentem atque reformans,
Vasque novum e fracto fingens virtute creandi.

Syncellus (30), aliique nonnulli veteres Græcorum libri (31) ferunt, hunc Pauli locum haustum esse ex apocrypho libro, *Moysis Apocalypsi* inscripto. At mihi probabilius est, libri istius apocryphi authorem verba hæc ex Paulo desumpsisse; ea quippe Moysis Apocalypsis veteres latuit.

℣. 16. QUICUMQUE HANC REGULAM SECUTI FUERINT, PAX SUPER ILLOS: scilicet, qui, spretis Circumcisione Legisque ritibus, novum in se ipsis hominem novamque creaturam, de qua supra, formare studuerint. Sive, regulam intellige dogmata omnia in hac Epistola tradita, & quæ in Evangelio docentur: atque ista profecto veluti in compendium redacta inveniuntur in novæ vitæ instituendæ, hominisque per Spiritum Sanctum renovandi obligatione.

℣. 17. DE CÆTERO NEMO MIHI MOLESTUS SIT.

Ob-

(23) Grotius hic. Céne, Projet de Traduct. p. 617. 618. (24) Εὐπροσωπῆσαι ἐν σαρκί, Chrysost. Εὐδοκιμεῖν παρ' ἀνθρώποις. (25) Hieronym. hic: *Cajus Cæsar, Augustus, & Tiberius Leges promulgaverant, ut Judæi qui erant in tota Imperii Romani orbe dispersi, proprio ritu viverent, & patriis cæremoniis deservirent. Quicumque igitur circumcisus erat, licet in Christum crederet, quasi Judæus habebatur a Gentibus. Qui vero absque circumcisione se non esse Judæum præputio præferebat, persecutionibus tam Gentilium quam Judæorum fiebat obnoxius. Has igitur persecutiones hi qui Galatas depravaverant, declinare cupientes, circumcisionem pro defensione Discipulis persuadebant. Nam nec Judæi persequi eos poterant, nec Gentiles, quos videbant & proselytos circumcidere, & ipsos Legis præcepta servare*. Vide & Aug. in Gal. n. 62. (26) Hieronym. Theodoret. alii. (27) Confer Matth. x. 38. *Qui non accipit crucem suam, & venit post me, non potest meus esse Discipulus*. Galat. v. 24. *Qui sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis*. Vide Bern. ser. 7. in Quadrages. (28) Ephes. II. 15. IV. 24. (29) Rom. VI. 4. (30) Syncell. Chronogr. p. 27. (31) MSS. duo ex Bibl. Reg. apud Cotelier. & Hunt. 1. in margine, & Cod. XI. sæculi Basilian. apud D. Bern. Montfauc. Diarii Ital. c. 15.

Obsecro, ne eadem bis scribere a vobis cogar: arceantur falsi Doctores, præscriptaque a me regula servetur. Satis multa diai: quod siquem argumenia nostra non vincunt, cum pervicacibus non litigo. *Siquis videtur contentiosus esse*, alibi scribit (32), *nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei*. Docilitate opus est & obedientia. Interdum Paulus authoritatem atque imperiositatem mirum in modum usurpat 1. Cor. xi. 16.

Aliter: Obsecro, ne curas euris cumuletis: satis curarum fero (33): mutuam pacem servate, & quæ docui, tenete. *Ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto*. Satis multa hactenus pertuli: parcere jam debetis homini, cui corpus est vulneribus & cicatricibus Jesu Christi causa conscriptum. Paria ostendant pseudo-Apostuli, ii nimirum, qui gravissimo jugo vos opprimere moliuntur. Si prædicant illi circumcisionem, eaque suæ carnis nota gloriantur, ego cicatricibus ob Evangelium celatis glorior. His ego notis significo, cujus sim, sub quo meream. Veteres militum (34) & servorum (35) corpora quibusdam notis inurebant, ex quibus illi dignoscerentur.

Sive ex Theodoreto. Hac de re ultra scribere jam nolo. Pro Epistola & argumentis, vulnera & cicatrices exhibeo. Testantur ista rerum a me traditarum veritatem; atque omnia pati paratus sum, ut tradita defendam. S. Chrysostomus, Theophylactus, Oecumenius ita Interpretantur: Habeo quo me purgem adversus eos, qui me simulationis arguunt, asseruntque, me modo circumcisionem jubere, modo interdicere. Vibices plagarum, & pericula, quibus me objeci, pro me loquuntur, atque hostes refellunt. Dici non poterit miles aut segnis esse aut desertor, qui vulneribus atque hostium cruore madens e prælio revertitur.

℣. 18. GRATIA DOMINI . . . CUM SPIRITU VESTRO, cum vobis, cum animo vestro. Mortalia illis bona & commoda non optat, sed spiritalia. Hæc locutio, *Gratia Domini cum spiritu vestro*, vel, *cum spiritu vestro Dominus*, in vetusta Græcorum Latinorumque Liturgia legitur. Eadem est Barnabæ atque hujus Epistolæ conclusio.

Finis Commentarii in Epistolam ad Galatas.

IN EPISTOLAM
B. PAULI APOSTOLI
AD EPHESIOS
PROLEGOMENON.

Phesus, Asiæ Minoris Metropolis, Idololatriæ maxime dedita, cultui præsertim Dianæ, cui etiam celeberrimum Templum erexerat. Ephesios superstitiosos etiam fuisse, & Magicis artibus addictissimos, inde constat, quod Paulus una die tot libros magicos flammis tradidisse dicatur Act. xix. 19. quot L. millium denariorum pretio constarent (1). Impudicitia & effrænis licentia totam Asiam, Ephesum præsertim, pervaserant.

S. Paulus anno Christi LIV. primum Ephesum venit Act. xviii. qui postquam Judæorum Synagogæ de Evangelio dixit, rogatus ut apud ipsos aliquandiu moraretur, spopondit se regressurum, si Deo collibitum foret. Aquilam & Priscillam, a quibus domi primum Corinthi exceptus fuit, quique Ephesum usque ipsum comitati fuerant, Ephesi reliquit. Paulo post quam Paulus inde discessit, Judæus Alexandrinus, Apollo nomine Act. 18. 24. vir disertus, Scripturarum peritus, &, quamquam solo Joannis baptismate initiatus, acer Fidei Catholicæ propugnator, Ephesum venit, & prædicationi operam dedit. Optime ibidem ab Aquila & Priscilla institutus, Corinthum contendit, ubi quod Paulus plantaverat, irrigavit. 1. Cor. 3. 5.

Sub anni LIV. exitum Paulus Ephesum reversus, triennio ibi fuit Act. 19. 1. Discrimen est, an Joannes Evangelista Fidem illuc, antequam Paulus, intulerit. S. Joannes Chrysostomus Prolog. in Ep. ad Ephes. & alii affirmant; S. Irenæus l. 3. c. 3. vero, ac Theodoretus prolog. ad Ephes. & quidem melius, negant; adduntque, Paulum & hic illud servasse, quod sibi ipse proposuerat, ne jactis ab alio fundamentis superstrueret, neque de Christo diceret, nisi ubi Christus penitus ignoraretur Rom. xv. 20. Ab Judæis & ab Ethnicis Paulus ibi plurima pertulit, sibique tandem fuga consulere coactus est, ut sese subduceret seditioni, quam aurifex Demetrius, qui conficiendis Dianæ ædiculis vitam transigebat, Ephesi excitavit. Act. xix. 24.

In Græciam inde profectus, Corinthi aliquandiu stetit, donec eleemosynas in Græcia & Asia congestas deferens, Jerosolymam navigavit. In Templo ab Judæis interceptum, Romanorum mi-

---

(32) Hieronym. Est. Paræ. (33) Grot. Est. Vat. (34) Veget. l. 1. c. 8. Grot. ad Apoc xiii. 16. (35) Vide Plutarch. in Nicia in fine. Philo de Monarch Hesych. & Grot. loco cit. & ad Apoc. vii. 3. & alii.
(1) L. millia denariorum sunt xxv. millia librarum, decem solidis Gallicis, qui communis est denarii Romani valor, in singulos denarios supputatis.

litum Præfectus Cæsaream misit; unde Romam traductus, biennio ab anno 61. usque ad Christi 63. in carcere detentus est, ubi hanc ad Ephesios Epistolam, anno circiter Christi 62. scripsisse putamus. Præter quamquod Paulus suorum vinculorum in ea 3. 1. iv. 1. vi. 20. meminit, ejuidem etiam in Græcis Exemplaribus subscriptiones Romæ exaratam præferunt.

Cum vero bis in vincula conjectus fuerit, primum Jerosolymis comprehensus a Judæis, Neronis imperantis anno septimo; secundo cum Romam profectus, eodem Imperatore jubente, regni ipsius anno xii. & inno statim consequente Martyrio interemptus; dissentiunt idcirco Interpretes, utrius carceris mentio in hac Epistola fiat. De prioribus vinculis Paulum loqui, nonnulli putant (2): in quam sententiam & nos idcirco concurrimus, quod Apostolus proximæ mortis suæ non meminerit, imo Ephesios oret, vulgandi constanter Evangelii virtutem sibi a Deo impetrent Ephes. 6. 19. ex quo colligitur, sperasse illum, solutum iri vincula sua, seque ut antea Evangelium Gentibus nunciaturum: quod præterea hanc, uti & Epistolam ad Colossenses, per Diaconum Tychicum miserit, & eadem fere verba, ut eum Ephesiis & Colossensibus commendaret, Epistolæ utrique inseruerit (3). Epistolam vero ad Colossenses a Paulo exaratam, postquam primum Romam venerat, certo scimus; ergo & hanc, quam dedit ad Ephesios.

Baronius, Estius, Tillemontius, & alii vix uno ante mortem anno, postquam iterum Romam rediit, ad Ephesios missam statuunt (4). Hieronymum etiam in suam sententiam pertrahere student, quod, an Paulus, priusquam Epistolam hanc scriberet, in Hispanias se jam contulisset, ambigere se fateatur. Addunt præterea, in hac, sicut in Epistola ad Colossenses, Tichyco Onesimum non jungi, neque Timotheum in ejus titulo una cum Paulo memorari, ut sit in eadem ad Colossenses, & in cæteris, quas, postquam primo Romam contenderat, Paulus dedit. Hæc eorum argumenta.

Vererum nonnulli (5) Paulum adhuc Ephesum non peragrasse, cum hanc ad Ephesios Epistolam dedit, idque omne, quod de prædicatione, & de ejus ad eam urbem itineribus Acta recensent, nonnisi aliquandiu postquam eamdem scripserat, evenisse putarunt. Vincula vero Pauli vel de vinculis, aliis ab iis, quibus Romæ devinctus fuit, vel spiritali sensu de corporis sui carcere explicarunt (6), juxta illa ejusdem Apostoli verba Rom. 7. 24. *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Quæ quidem sententia ab omnibus nunc vulgo rejicitur, quamvis aliqui hujus Epistolæ loci ei favere videantur, v. g. Ephes. 1. 15. *Propterea & ego audiens Fidem vestram, quæ est in Domino Jesu, & dilectionem in omnes Sanctos, non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis;* quod utique quammaxime ad illud accedit, quod ad Romanos 1. 8. scripsit, cum eos solo nomine noverat. Et Ephes. 3. 1. *Hujus rei gratia, ego Paulus vinctus Christi Jesu, pro vobis Gentibus, si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi in vobis.* Sed objectionem hanc diluimus in Commentario.

Marcion (7) hanc Epistolam non ad Ephesios, sed ad Laodicenos a Paulo datam asseruit; illam enim vocem primi versus, *Ephesi*, ademit (8); quod virium ex Marcionitarum Exemplaribus etiam in Catholica translatum est: quare Basilius Magnus l. 2. adversus Eunom. vetustissimos Libros allegat, in quibus sic: *Paulus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei omnibus Sanctis, qui sunt, & fidelibus in Christo Jesu*, pro *omnibus Sanctis, qui sunt Ephesi*. Hieronymus etiam in Ephes. 1. hanc varietatem tangit, & Basilii opinionem culpans, ab aliquibus jocose potius quam graviter explicari asserit ea verba: *Omnibus Sanctis qui sunt*: quasi ea mens esset Apostoli, ut Ephesios aliquo modo natura Sanctos esse testaretur, sicuti Sanctus est Deus, qui idcirco appellatur: *Ego sum qui sum*; Exod. 3. 14. Marcion, Epiphanio teste hær. 42. c. 9. geminas Epistolas, ad Ephesios alteram, alteram ad Laodicenos, novisse dicitur; locus vero, qui veluti per Marcionitas ex Epistola ad Laodicenos laudatus affertur, in Epistola ad Ephesios occurrit, capite iv. ỳ. 5. 6.

Grotius Prolog. in Ep. ad Ephes. huic simillimam ad Laodicenos Epistolam a Paulo datam putat, eamque a Marcione, forte Laodicenæ Ecclesiæ authoritate freto, Epistolæ ad Laodicenos nomine allegatam censet: nihil enim causæ erat Marcioni, cur hic mentiretur. Hanc præterea eamdem sibi videri addit, quam Paulus, veluti ad Laodicenos missam, memorat, Coloss. iv. 16. Grotio accedit Usserius ad an. 64. qui hanc Epistolam ad omnes Asiæ Ecclesias communem existimat: quare Paulus Ecclesiæ, ad quam Epistola mittebatur, nomine prætermisso, illud tantummodo apposuit (9): *Paulus Apostolus Jesu Christi, Fidelibus* .... Quod vero Ephesus Provinciæ Metropolis esset, in Exemplaribus plerisque hæc Epistola Ephesi nomen servavit; quare mirum non fuerit, si Basilii ætate ex iisdem Exemplaribus quædam nullius Ecclesiæ nomine inscripta legerentur, & Laodiceni sibi missam ostentarent. Hinc forte Marcion ad Laodicenos datam defendit, & veluti ad eosdem missam allegavit.

Hæ sane conjecturæ & Interpretum ingenium, & quamdam veri speciem præferunt; quædam vero in eadem Epistola occurrunt, quæ ad Ephesios maxime pertinere videntur. Eos v. g. quamplu-

---

(2) Theodoret. Grot. Prolog. (3) Confer Ephes. vi. 21. &c. cum Coloss. iv. 7. &c. (4) Hier. in Ephes. iii. Vide not. 48. Tillemontii in S. Paulum. At idem Hieronymus in cap. iii. 1. diserte asserit, hanc Epistolam Romæ scriptam eo ipso tempore, quo Paulus scripsit ad Philemonem, ad Colossenses, & ad Philippenses: ad quos utique scripsit, cum primum Romam venit. (5) Vide Theodoret. Prolog. ad Ephes. 1. 13. & Oecumen. Prolog. (6) Hieron. in Ephes. iii. initio. (7) Tertull. l. 5. contr. Marcion. c. 11. *Prætereo & de alia Epistola, quam nos ad Ephesios præscriptam habemus, Hæretici vero ad Laodicenos.* (8) Tertull. l. 5. contr. Marcion. c. 17. *Ecclesiæ quidem veritate Epistolam istam ad Ephesios habemus emissam, non ad Laodicenos: sed Marcion ei titulum aliquando interpolare gestiit, quasi & in isto diligentissimus explorator.* (9) Ephes. 1. 1.

plurimum Magices studiosos scimus; ea propter, *Vos*, ait Paulus, *cum essetis mortui delictis & peccatis vestris, in quibus aliquando ambulastis secundum sæculum mundi hujus, secundum principem potestatis aeris hujus, spiritus, qui nunc operatur in filios diffidentiæ* (11). S. Ignatius Martyr Ephesi Fideles (12) tota hac Epistola a Paulo commendatos asserit. Apostolum igitur Ephesios præcipue eadem alloquutum sentit. Præterea ibi Paulus in effrænem licentiam, quæ Ephesum pervaserat, invehitur (13); turpes & scurriles sermones damnat; monet (14) denique, ut a quorumdam Philosophorum sententiis caveant, a quibus turpium operum pleraque veluti indifferentia vulgabantur. Ephesus, maximæ voluptatis Urbs, Philosophos plurimi faciebat.

Ante hanc, ad Ephesios alteram a Paulo datam Epistolam olim nonnulli putarunt (15), quod capite III. 3. hæc leguntur: *Quoniam secundum revelationem notum mihi factum est sacramentum, sicut supra scripsi in brevi*. Interpretes vero id Apostolum innuisse censent, quod præcedenti capite de eorum ad Fidem vocatione, & de eorum sine Legis operibus justificatione præmiserat.

Patrum & Interpretum testimonio (16) hæc Epistola intellectu difficilior, & forte omnium Pauli obscurissima est. Præter magnitudinem, & rerum, de quibus in ea agitur, sublimitatem, stylus confusus, phrasis dura, & periodi nimium protractæ. Præcipua nostræ Fidei mysteria, Redemptio, per mortem Jesu Christi Justificatio, Prædestinatio, Gentium ad Fidem vocatio, & Gentium ab Abrahæ fœdere alienarum cum Judæis primis Divinarum promissionum hæredibus conjunctio, prioribus tribus Epistolæ capitibus fusius ab Apostolo recensentur.

Eo Paulum spectasse credimus, ut non modo Fideles Judaizantes, sed etiam Ethnicos nuper ad Fidem traductos, a sua in Idololatriam, Magicen, curiosas artes, & licentiæ flagitia proclivitate nondum penitus amotos, increparet. Gnostici, illius ætatis hæretici, & Philosophi quidam turpia, adulterio minora, inter indifferentia opera recensentes, impudicitiæ flagitiis auctoritatem adjungebant. Tribus ultimis Epistolæ Capitibus ad eorum mores componendos regulas Ephesiis Paulus præscribit; ad concordiam, pacem, & flagitiorum fugam hortatur; viris & uxoribus, genitoribus & filiis, servis & dominis, ad vitam optime instituendam, plurima impertit; preces denique ab eis postulat, ut vel inter persecutiones robur & Evangelii enunciandi virtutem a Deo consequatur.

(11) Ephes. II. 1. Vide etiam I. 21. & V. 11. & VI. 12. & Præfat. Hieronymi in 2. lib. Commentarii in hanc Epistolam. (12) Ignat. ad Ephes. p. 14. Παῦλος ὃς ἐν πάσῃ ἐπιστολῇ μνημονεύει ὑμῶν. Vide Coteler. not. ibid. (13) Ephes. IV. 19. 22. & V. 3. 4. 5. (14) Ephes. V. 5. 6. 7. (15) Quidam apud Theodoret. ad Eph. III. 3. (16) Chrysost. prolog. in Ep. ad Ephes. Λέγεται δὲ καὶ τὰ βαθύτερα τῶν νοημάτων αὐτοῖς ἐμπιστεῦσαι, ἅτε ἤδη κατηχημένοις. Ἔστι δὲ νοημάτων μεστὴ ἡ ἐπιστολὴ ὑψηλῶν, καὶ δογμάτων. Hier. Prolog. in l. 1. & in l. 3. c. 4. *Non vobis molestum sit, si diu in obscurioribus immoremur; confesi enim in principio sumus, inter omnes Pauli Epistolas hanc vel maxime & verbis & sensibus involutam.*

COMMENTARIUS LITERALIS IN EPISTOLAM B. PAULI APOSTOLI AD EPHESIOS.

CAPUT PRIMUM.

Deum laudat Apostolus, quod per Christum Jesum nos bonis cumulaverit, atque ante mundi creationem prædestinaverit. Deum orat pro Ephesiis, ut ea, quæ Deus ipsorum causa gessit, agnoscant.

℣. 1. PAulus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, omnibus sanctis, qui sunt Ephesi, & fidelibus in Christo Jesu. 2. Gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo. 3. Benedictus Deus, & Pater Domini nostri

Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo; 4. Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti & immaculati in conspectu ejus in charitate. 5. Qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum, secundum propositum voluntatis suæ, 6. In laudem gloriæ gratiæ suæ, in qua gratificavit nos in dilecto Filio suo. 7. In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum, secundum divitias gratiæ ejus, 8. Quæ superabundavit in nobis, in omni sapientia & prudentia: 9. Ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ secundum beneplacitum ejus, quod proposuit in eo, 10. In dispensatione plenitudinis temporum, instaurare omnia in Christo, quæ in cœlis, & quæ in terra sunt, in ipso. 11. In quo etiam & nos sorte vocati sumus, prædestinati secundum propositum ejus, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ: 12. Ut simus in laudem gloriæ ejus nos, qui ante speravimus in Christo. 13. In quo & vos, cum audissetis verbum veritatis (Evangelium salutis vestræ,) in quo & credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, 14. Qui est pignus hæreditatis nostræ, in redemptionem acquisitionis, in laudem gloriæ ipsius. 15. Propterea & ego audiens fidem vestram, quæ est in Domino Jesu, & dilectionem in omnes sanctos, 16. Non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis: 17. Ut Deus, Domini nostri Jesu Christi pater gloriæ, det vobis spiritum sapientiæ & revelationis in agnitione ejus; 18. Illuminatos oculos cordis vestri, ut sciatis, quæ sit spes vocationis ejus, & quæ divitiæ gloriæ hæreditatis ejus in sanctis. 19. Et quæ sit supereminens magnitudo virtutis ejus in nos, qui credimus secundum operationem potentiæ virtutis ejus, 20. Quam operatus est in Christo, suscitans illum a mortuis, & constituens ad dexteram suam in cœlestibus, 21. Supra omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen, quod nominatur non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro. 22. Et omnia subjecit sub pedibus ejus: & ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, 23. Quæ est corpus ipsius, & plenitudo ejus, qui omnia in omnibus adimpletur.

℣. 1. PAULUS APOSTOLUS JESU CHRISTI PER VOLUNTATEM DEI. Hæc in Epistola, ut in cæteris plerisque, Paulus sese Apostolum prædicat, ut hostibus osoribusque, id negantibus, eumque neque a Christo Jesu, neque a primis Apostolis missum dictitantibus, ora obstruat. Docet, se Apostolum esse, Jesu Christi vocatione, ac Dei Patris voluntate. *Omnibus Sanctis qui sunt Ephesi, & Fidelibus.* Græca nonnulla Exemplaria (1) ferebant: *Omnibus Sanctis qui sunt, & Fidelibus in Christo Jesu*; non, *Omnibus Sanctis qui sunt Ephesi*; id quod ex eo oriebatur, vel quod hæc Epistola, utpote ad omnes circum Asiæ urbes missa, nomine urbis caruerit, subinde addendo, ut ad singulas gentes mittebatur; sive ex eo, quod simili Epistula ad Laodicenos missa, Ephesi nomen aliquis ex illa deleverit. Hanc Marcion nuncupabat Epistolam ad Laodicenos. Hæc verba, *Omnibus Sanctis qui sunt, & Fidelibus*, S. Basilius lib. 2. contra Eunom. ita explicabat, quasi diceret Apostolus, Ephesios absolutissima nobilissimarum veritatum cognitione, Deo esse conjunctos.

℣. 2. GRATIA VOBIS ET PAX, &c. Animi donis, Divinisque atque exterioribus muneribus vos cumulet Deus, tranquillitate mentis, ac fortunarum prosperitate compleat, quantum gloriæ ipsius vestræque sanctificationi conducit. Pacis nomine bona exteriora, ac frequenter etiam mentis & conscientiæ tranquillitatem Judæi intelligunt.

℣. 3. BENEDICTUS DEUS ET PATER (2), qui Pater est, DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI. Sive spectata Jesu Christi humanitate: *Benedictus Deus, ac Pater*, &c. Deus enim Christo, qua homini, Deus est; qua Deo, Pater. Deus *in Christo*, ob Christi merita, Christi gratia, atque ob fidem, quam illi profitemur, *benedixit nos in omni benedictione spirituali*, interioribus donis, muneribusque divinis atque exterioribus; idque *in cœlestibus* (3), ob vitam æternam. Huc feruntur bona omnia, quæ a Deo accipimus: referenda nobis sunt, ex primo Dei proposito, ad Cœlum, æternamque beatitudinem. Beneficia, quæ nobis in Christo Jesu contulit Deus, distinguit a beneficiis, quæ largitus est Judæis, terrena nimirum, & in terrenis rebus desinentia (4).

℣. 4. ELEGIT NOS IN IPSO ANTE MUNDI CONSTITUTIONEM. Nos *in Christo*, sive *per Christum*, elegit Deus. In Christo scilicet, quod per Christum adoptati sumus in Dei filios. Per Christum elegit, per illius institutiones, per Apostolos, dogmata, fidem, quam illi profitemur. Gratuito prorsus misericordiæ beneficio decrevit Deus, nos e communi perditionis massa, in quam per primi hominis peccatum incurreramus, subducere; decretum executioni mandat per Jesu Christi gratiam, quam nobis abunde largitur. Per hanc vocamur, donamur Fide, justi efficimur: postremo per hanc assequimur beatitudinem, nostræ prædestinationis finem. Elegit nos Deus, *ut essemus sancti & immaculati in conspectu ejus:* non quod sancti essemus, sed ut fieremus, elegit, eaque electio, nedum ad fidem & gratiam, verum etiam ad gloriam, est omnino gratuita.

℣. 5. QUI PRÆDESTINAVIT NOS, SECUNDUM PROPOSITUM, seu beneplacitum (5) VOLUNTATIS SUÆ, nullo ex nobis merito. S. Chrysostomus, Theodore-

(1) Τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσι, καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, pro Τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν ἐν Ἐφέσῳ. Ita Patres & Exemplaria correcta apud Basil. l. 2. contra Eunom. & quidd apud Hieron. hic. (2) Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου, &c. Plures omittunt καὶ. (3) Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις Χριστοῦ, In supercœlestibus Christi. Alii Ἐν Χριστῷ. (4) Chrysost. hic. (5) Κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ. Theodoret. Εὐδοκίαν τὴν ἐπ' εὐεργεσίᾳ βούλησιν, ἔθος τῇ θείᾳ καλεῖν γραφῇ.

doratus, Theophylactus, S. Hieronymus ad verba versus superioris, *in charitate*, jungunt eum hoc versu ita: *In charitate prædestinavit nos in adoptionem filiorum*, &c. nulla mutatione sententiæ. Dei prædestinatio circa Fideles, ut illos vocet, filiosque adoptivos faciat, ex uno illius amore, benevolentia, placito proficiscitur, non ex ipsorum meritis (6). *Per Jesum Christum in ipsum*. Per Christum, Christi gratia, in Christo prædestinati sumus, uti diximus. Idem vocationis & electionis nostræ finis, exemplar, & causa efficiens est, varia ratione spectatus. *In ipsum*, scilicet, ipsius causa, per ipsum, in ipso, per ipsius merita & gratiam, ut similes illi efficiamur; sive, *in ipsum*, usurpatur pro *sibi* (7), vel *in se*. Una ipsius gloria, & misericordia prorsus gratuita Deo causæ fuit, ut nos eligeret *sibi*, nimirum ut gratiæ & gloriæ suæ opes in nobis ostentaret. Postrema hæc explicatio cæterarum optima videtur.

℣. 6. IN LAUDEM GLORIÆ GRATIÆ SUÆ. Ut universi homines Deo gloriam idcirco rependant, meramque ipsius misericordiam in collati beneficii magnitudine agnoscant. *In laudem gloriæ gratiæ suæ*, perinde est ac si diceret: *In laudem gloriosam gratiæ suæ*; ut ipse ob eximium adeo beneficium summis laudibus celebretur. Hanc unam possumus tot beneficiorum gratiam illi reddere; Deus enim nostris opibus laudibusque non indiget. Igitur particula *Ut* non Dei propositum significat, sed id quod officii nostri est, & omnino fieri a nobis debet, postquam Deus tam multa in nostri commodum præstitit, *gratificans*, gratos sibi reddens, *nos in dilecto Filio suo* (8), sive per Filium, vel Filii sui Jesu Christi gratia. Amat nos Deus in Christo, per Christum, ob Christum. Christus Jesus Patris benevolentiam, illius adoptionem, gratiam qua justi & Dei amici efficimur, nobis promeretur.

℣. 7. IN QUO HABEMUS REDEMPTIONEM PER SANGUINEM EJUS. Per Jesu Christi sanguinem mortemque peccatorum veniam ex Deo retulimus, *secundum divitias gloriæ ejus*. Dei cruor leve pretium non est: omnes, ut ita dicam, magnificentiæ & gratiæ suæ thesauros exhausit Deus, ut hoc munere nos cumularet. Sordium expiatio Judæis vitulorum, hircorum, taurorumque cruor erat (9); qua tamen expiatione animus non lustrabatur: nobis præsto est Agni immaculati sanguis, mundi peccata tollentis (10), quo ipsi purgamur culpis, æternaque beatitudine digni efficimur.

℣. 8. SUPERABUNDAVIT IN NOBIS, IN OMNI SAPIENTIA ET PRUDENTIA. Scientia & Philosophia gloriabantur Ephesii; Judæi scientiam Legis jactabant. Animadvertit Paulus, Christianos per Fidem, ad quam vocati sunt, abunde donatos fuisse vera sapientia, solida scientia, prudentia Filiorum Dei; non sæculi & carnis, sed Evangelii prudentia, qua quicquid est tanti facimus, quanti respectu æternitatis faciendum est (11). Sapientiam hanc & prudentiam alii (12) explicant de suprema Dei Sapientia, qua Deus sublimes adeo suaque majestate dignos servandi humani generis atque ad æternam beatitudinem ducendi modos invenit. Prior tamen explicatio multo communius probatur.

℣. 9. SACRAMENTUM VOLUNTATIS SUÆ. *Sacramentum* Latine idem est ac Græca *Mysterium*, arcanum (13). *Mysterium voluntatis* apud Hebræos est arcana voluntas, incognitum arcanumque decretum. Post Filii sui adventum Deus mysterium Incarnationis ac Divinitatis Filii sui, & cætera Christianæ Religionis mysteria patefecit Matt. XI. 25. *Confiteor tibi, Pater, quia abscondisti hæc a sapientibus & prudentibus* mundi, *& revelasti ea parvulis*. Denique vocatis ad Fidem Gentibus, nobilissimum aperuit mysterium Ecclesiæ suæ, quæ ex veris adoratoribus spiritu & veritate constanda erat, qui adoratores colligendi essent ex omnibus indiscriminatim gentibus, nullo Judæum inter & Gentilem discrimine (14). Hæc porro sunt mysteria voluntatis Dei, uno ipsius placito, non nostris meritis freta, quæ per Christum Jesum patefecit (15).

℣. 10. IN DISPENSATIONE PLENITUDINIS TEMPORUM, INSTAURARE (colligere) OMNIA IN CHRISTO. Sive, *restituere omnia per Christum*. Exhibetur hic Deus ceu sapiens pater-familias, annonam servis opportuno tempore debitaque mensura distribuens (16). Hæc autem annona est mysteriorum suorum dispensatio & patefactio, dogmatum, æternorumque consiliorum, præstitutis statisque temporibus peracta. Porro hoc tempus illud est, quo Filius in terras venit, Novumque Fœdus est institutum. Mysteriorum suorum partem Patriarchis aperuit, partem Judæis, traditis Lege & Prophetis: at ista umbris adhuc & ambagibus obvolvebantur. In Christiana Religione, ubi venit Christus, reductum est velum, umbræ evanuerunt, in iis saltem quæ ad Messiæ Incarnationem, ortum, res gestas, ad Gentium vocationem, ad Christianæ Ecclesiæ institutionem pertinent: multa enim adhuc restant aperienda de resurrectione, futura vita, Justorum beatitudine, impiorum suppliciis, quæ nobis præsentia non sunt, sed futura.

Decreverat Cœlestis Pater *instaurare omnia in Christo, quæ in cœlis & quæ in terra sunt, in ipso*. Græca vox (17), quæ redditur *instaurare*, proprie sonat *recapitulare*, colligere, plura in unum congerere, compendio complecti fusius dicta. Colliguntur omnia, vel compendio constricta cernuntur in Christo Jesu & Evangelio. Quicquid aut Patriarchis sub Lege naturæ, aut Prophetis sub Lege scripta patefactum est, signisve & figuris Legis exhibitum, multo sublimius nobiliusque in Christo Jesu & Evangelio invenitur. Præterea *omnia quæ in cœlis & quæ in terra sunt*, quasi constricta in Christo Jesu conspiciuntur. Cœlum ille cum terris conciliavit junxitque; cum hominibus Angelos; homines cum Deo Patre; militantem Ecclesiam cum triumphante. Idem quippe Servator, qui Patriarcharum spes fuit & expectatio, est etiam argumentum fiduciæ ac fidei Christianorum; & idem Christus Jesus, cujus sanguine homines redempti sunt, jacturas quoque reparavit, quas prævaricator Angelus Cœlestes inter Virtutes pepererat (18); ipso enim agente, Fideles multi occupaturi sunt sedes, quas mali Angeli ante seditionem occupabant. Sancti denique Angeli, in Ecclesiæ Christianæ, ex Judæis Gentibusque conversis compositæ, defensionem ac tutelam collecti, unum, ut ita dicam, cum illa agmen conficient, sub communi duce ac principe Christo Jesu, qui præses in Cœlis datus est Angelis, quemadmodum in terris præest Ecclesiæ (19).

℣. 11. IN IPSO, IN QUO ETIAM NOS SORTE VOCATI SU-

---

(6) D. Th. hic, August. passim, Est. (7) Est. Grot. Men. Syc. alii Theodoret. (8) Ἐν ᾗ ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς ἐν τῷ ἠγαπημένῳ. Chrys. Ἐπεράστους, ἐπιχάριτας, ἑαυτῷ ποθεινοὺς ἐποίησε. Libri complures post ἠγαπημένῳ, addunt, υἱῷ αὐτοῦ, uti Vulgata. (9) Hebr. IX. 12. 13. & seq. X. 1. 2. & seq. (10) Joan. I. 29. (11) Vide Ambrosiast. Chrys. alios Græc. Est. Men. &c. (12) Grot. alii quidam. (13) Γνωρίσας ἡμῖν τὸ μυστήριον. (14) Rom. X. 12. & XI. 25. 26. 27. &c. (15) Vide Grot. Erasm. Est. &c. (16) Εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν. Vide Grot. &c. Infra III. 2. Corinth. IX. 17. Coloss. I. 25. 1. Timoth. I. 4. (17) Ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα, &c. *Christus omnia*. Τὰ διὰ μέσου χρόνου ἐνεστηκότα ἀνακεφαλαιώσατο ἐν ἑαυτῷ, τουτέστι συνῆψε . . . μίαν κεφαλὴν ἅπασιν ἐπέθηκε τὸν κατὰ σάρκα Χριστόν. Hieron. & Tertull. l. 5. contra Marcion. c. 17. & Irenæi Interp. l. 1. c. 1. Ἀνακεφαλαιῶσαι, vertunt per, *recapitulare*.
(18) August. Enchirid. de fide, spe & charit. c. 29. &c. lib. XXII. de Civit. c. 1. (19) Theophyl. ex Chrys. Est. alii non pauci.

sumus. *In ipso*, & per ipsum ejusque merita. Ubi sors est, nullum est meritum. Neque majus meritum intercessit, cum nos elegit Deus, ut nos donaret gratia, & ad Fidem vocaret (20). Ne tamen crederes, liberum arbitrium ab ipso destrui, atque omnia sorte agi, subdit: *Prædestinati secundum propositum voluntatis ejus, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ*. Infinita pollens sapientia & scientia Deus, sublissimis & nunquam non justis consiliis omnia moderatur: sorte nos & in Christo Jesu elegit: causa nostræ electionis est Christus. Per Christum ad æternam beatitudinem ducimur; per Christi merita vocati sumus ad Fidem; per Christi gratiam Cœlum assequimur.

Sunt (21) qui Græcum ita vertant: *Per quem nos etiam in sortem* (in partem hæreditatis) *adsciti sumus*. Moriens Christus, non Chanaanitidis, sed Cœli hæreditatem nobis promeruit & comparavit: vel, suam nos hæreditatem, servos suos, populum suum effecit, in filios adoptavit (22). Veteres complures libri (23) pro, *forte vocati sumus*, absolute legunt, *vocati sumus*. Dei decreto prædestinati, vocati sumus: optima sententia.

℣. 12. UT SIMUS IN LAUDEM GLORIÆ EJUS, NOS QUI ANTE SPERAVIMUS IN CHRISTO. Supra ℣. 6. animadvertit Paulus, nos a Deo esse prædestinatos, ut ejus rei laus & gloria in ipsius gratiam convertatur: eamdem sententiam hic repetit. Nihil agere potest Deus, nisi sui unius causa. Conditus est & existit mundus ob solam Conditoris gloriam (24); neque alio spectant generis humani reparatio, totusque ordo prædestinationis Justorum, & impiorum reprobationis. Æquum est, Deo in omnibus laus, gloria, honor reddatur; in Electis præsertim ac Sanctis, quorum causa potissimum bona largitur Deus, & reliqua omnia condita sunt existuntque, ut illorum commodis serviant (25).

Addit: *Qui ante* (primi) *speravimus in Christo*: id quod Interpretes (26) explicant de Judæis, qui in Messiam futurumque Liberatorem, pluribus antequam is veniret sæculis, speravere; multi etiam postquam is venit ac resurrexit, antequam Ethnici verbum salutis acciperent. Credentium enim primi e Synagoga prodiere.

℣. 13. IN QUO, per quem Jesum Christum, ET VOS CUM AUDISSETIS, &c. ad fidem conversi, SIGNATI ESTIS SPIRITU PROMISSIONIS SANCTO, promissi Spiritus Sancti signo notati fuistis. Recusantibus Judæis, nunciatum vobis est Evangelium, vos eo instituti estis, Christo credidistis. Baptismo regenerati, cumulati estis Spiritu Sancto, divinisque muneribus, quæ Spiritus attulit; quo Spiritu quodammodo notati estis vestræ sanctificationis signo, ac salutis nota. Neque signum ejusmodi est, quali Princeps militis corpus inurit, aut herus servum, aut mysteriis initiatum Diisque devotum Sacerdos; neque qualis est circumcisio, qua Dei populus distinguitur: nota est intra vos impressa per gratiam, qua completi estis, extra prodeuntem prodigiis divinisque muneribus, quæ vobis largitus est Deus (27). Familiaris Apostolo est comparatio signi, quo Fideles quodammodo notantur (28).

℣. 14. QUI EST PIGNUS HÆREDITATIS NOSTRÆ (29). Spiritus Sanctus, quem accepimus, qui gemitus inenarrabiles, acerrimasque & efficaces preces in cordibus nostris efficit, qui nos justos facit, ac suavitate cumulat; postremo, qui exteriora nobis dona largitur, scientiam, cognitionem, facultatem prodigiorum, linguarum, &c. hic, inquam, Spiritus pignus est æternæ beatitudinis, qua sumus in Cœlis aliquando fruituri. Promissa felicitas eo quodammodo prægustatur. S. Hieronymus (30) distinguit pignus ab arrhabone. Arrhabo pars pretii est data in antecessum, qua de toto pretio secuturo fides fiat: pignus est id, quod creditor accipit a debitore. Arrhabo rei emendæ pretium non æquat, sed ex pretio arrhabonis censetur, quæ sit ipsa res, quodve ejus pretium. Quantavis sit hominis sanctitas, quantumvis ingentibus cœli donis, aut uberi gratiarum & suavitatis imbre homo cumuletur, ista porro nonnisi merus arrhabo sunt promissæ felicitatis. *Si autem arrhabo tantus, quanta erit ipsa possessio?*

IN REDEMPTIONEM ACQUISITIONIS IN LAUDEM GLORIÆ IPSIUS (31), vel, usque ad liberationem populi, quem Christus in gloriæ suæ laudem sibi comparavit. Populi per Christi Sanguinem acquisiti triplicem redemptionem seu liberationem agnoscit Scriptura. Prima libertas est a servitute peccati: altera est ab hac vita mortali, calamitatibus & periculis obsita; tertia est absolutissima & suprema corporis exemptio a potestate corruptionis & mortis per universalem resurrectionem, per quam immutabili æternoque statu donabimur. Spiritus Sanctus, quo per Baptismum cumulamur, arrha est & pignus triplicis hujus libertatis, ac potissimum tertiæ: certo enim futurum speramus, ut corpora, quæ Spiritus Sancti templa fuere, & instrumenta, quibus idem Spiritus innumera Deo gratissima præstitit, in vitam revocentur. *Redemptio acquisitionis* idem est ac *plebs redempta & acquisita*. Petro Apostolo dicitur (32) *Gens sancta, populus acquisitionis*. Illa vero, *In laudem gloriæ ipsius*, sonant, *in laudem & gloriam suam*, vel *eximiam laudem suam*. Hebraicæ sunt locutiones.

℣. 15. ET EGO AUDIENS FIDEM VESTRAM. Ex hoc loco Prisci quamplures (33) collegerunt, Paulum hanc Epistolam ad Ephesios dedisse, uti & ad Romanos, antequam vel Ephesum vel Romam peteret, cum neutram gentem nisi ex nomine nosset. At multo firmior est contraria sententia. Eo tempore Apostolus Romæ in vinculis erat; ibique audita Ephesiorum constantia in Fide quam acceperant, grates Deo agit, eosque ad perseverantiam hortatur.

℣. 17. UT DEUS DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI. Christi Deus ex humana natura; Pater ex Divina. *Pater gloriæ*, sive Deus gloriæ, vel summopere gloriosus. *Gloria* frequenter pro Divina Majestate usurpatur Hebr. 1. 13. Ita Christus dicitur *splendor paternæ gloriæ*; Pater, *Rex gloriæ* Psal. 23. 7. Deus omnipotens & gloriosissimus *det vobis spiritum sapientiæ & revelationis*, cognitionis, *in agnitione ejus*, ut ipsum agnoscatis; sive, det Spiritus sui suæque gratiæ incrementum, ut mens vestra illustretur, vosque in illius agnitione, cultu, amore perseveretis. Cum prædixerit, se intellexisse quæ esset Ephesiorum fides; hæc procul dubio vacua non erat Spiritu Sancto, cum illam commen-

(20) Chrysost. Vide Est. Men. (21) Ἐν ᾧ καὶ ἐκληρώθημεν, *In quo hæreditatem, seu jus hæreditatis adepti sumus*. Erasm. Vat. Grot. alii plures. (22) Vide Grot. Hamm. (23) Ἐκλήθημεν, pro Ἐκληρώθημεν. Ita Germ. Clarom. Boern. GG. LL. & Ms. Alex. (24) Prov. XVI. 4. *Universa propter semetipsum operatus est Dominus; impium quoque ad diem malum*. (25) Rom. VIII. 28. *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, his qui secundum propositum vocati sunt sancti*. (26) Tertull. lib. 5. contra Marcion. c. 17. *Qui ante speravimus in Deum, quam venissent Judæi, quibus Christus prænuntiabatur ab initio*. Ita Grot. Est. Men. Tir. alii plerique. (27) Vide Theodoret. Chrys. Theophyl. Grot. Est. Men. alios. Tertull. loco citato, lib. 5. c. 17. contra Marcion. (28) 1. Cor. 1. 6. 7. 2. Cor. 1. 21. 22. Ephes. IV. 30.
(29) Ὅς ἐστιν ἀῤῥαβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν. Alii: Ὅ ἐστιν ἀῤῥαβὼν, relatum ad πνεῦμα neutro genere.
(30) Hieron. hic, D. Th. Est. (31) Εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ, *In redemptionem acquisitionis*. Alii legunt: *In redemptionem adoptionis*. Clarom. S. Ger. Latin. Ambrosiast. Hieronymiast. antiqua Versio ante Hieronym. Vide Hieron. hic, (32) 1. Petri II. 9. (33) Vide Oecum. & Theodoret. hic, & in prolog.

mendet, pro eaque gratias Deo agat. *Spiritus sapientiæ & revelationis*, quem Ephesiis imprecatur, amplissima est, absolutissima, luculentissima cognitio mysteriorum Religionis, rerumque ad salutem pertinentium (3).

ỹ. 18. Illuminatos oculos cordis vestri (4), ut sciatis quæ sit spes vocationis ejus. Acerrima & arcana luce videatis, quam ingens sit gloria & felicitas vobis promissa, ad quam destinati fuistis, cum ad Christianam Religionem vocaremini: vias eo perveniendi agnoscatis, eaque cognitione ad tanti boni studium ac desiderium excitemini.

ỹ. 19. Quæ sit supereminens magnitudo virtutis ejus in nos qui credimus (5). Maximum divinæ potentiæ miraculum est impii conversio, uti notant Patres (6). Eam S. Chrysostomus ac Theodoretus cum mortui in vitam restitutione comparant. Ajunt, eadem potentia, qua Christus revocatus est e sepulcro, nos peccato liberari. Alterum divinæ potentiæ prodigium est Christi resurrectio, de qua proxime, futuraque omnium illius membrorum resurrectio (7): ea porro luculentissima est significatio potestatis, quam exercuit Deus, & aliquando in nobis est exerciturus. Oportuit, ut eadem potentia, quæ Christum revocavit in vitam, circa nos ad Deum per Fidem ducendos exerceretur; eademque aliquando exeratur, ut vitæ restituamur, & gloria in Cœlo cumulemur.

ỹ. 20. Constituens ad dexteram suam in cœlestibus (8). Hæc de Christo ex natura humana spectato intelligenda sunt; nam ex divina, sua ipse vi revixit, totaque æternitate nunquam non dexteræ Patris assedit, absolutissima potestatis æqualitate, ejusdemque cum illo unitate naturæ. Quemadmodum autem Christi Jesu Resurrectio argumentum est nostræ; ita illius Regnum, gloria, & sessio in Cœlis ad Patris dexteram, confirmatio est promissionum nobis exhibitarum, fore ut eo nos recipiat, gloria cumulet, ac sedem tribuat, fidei gestisque nostris convenientem (9).

ỹ. 21. Supra omnem Principatum, &c. Putat S. Hieronymus (10), ex arcana Hebræorum traditione hausisse Paulum hæc nomina, *Principatus*, *Potestates*, *Virtutes*, *Dominationes*, quæ in sacris Libris non leguntur; sive ut audientium ingenio sese accommodaret, exhibuisse Regnum Beatorum sub Regni terrestris imagine, in quo varii sunt Magistratus, variæ dignitates, aliæ aliis inferiores. At ægre intellexeris hujusmodi ordines ac dignitates, qui existere non posse videntur, nisi adsint subditi, hominesque aliis hominibus obtemperantes. Putat Grotius (11), desumpta hæc nomina ex Imperii Persici dignitatibus; atque omnino Scriptura non semel in veteri Testamento hanc Hebræorum consuetudinem sequitur (12), recitatque septem Angelos Deo semper præsentes, quemadmodum septem Regum Persarum Ministris fas erat Regem spectare, ac libere ad illum accedere. Vide nostram Dissertationem de bonis & malis Angelis.

ỹ. 22. Omnia subjecit sub pedibus ejus, et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam. Christus Jesus ad Patris dexteram sedens, & pari potestate gaudens, super omnia constitutus est, omnia videt, nedum quæ in terris, verum etiam quicquid sublimissimum in Cœlis est, Angelos, Archangelos, Dominationes, Thronos, &c. Ecclesiæ caput est, cum militantis, tum triumphantis; ac nedum exercet absolutum in illam imperium, verum etiam in ipsam agit, vitam illi tribuit, illius gloria & felicitas est, illique se præbet ceu caput corpori, quod eo animatur, ducitur, illustratur (13). Ecclesia Christo conjuncta est, ceu corpus capiti; ab eo pendet, omnia ex eo accipit, uti a suo capite corpus. Unusquisque nostrum est Christi membrum, cum sit membrum Ecclesiæ, quæ corpus est Christi. Simile hoc non semel usurpat Paulus (14).

ỹ. 23. Plenitudo ejus, qui omnia in omnibus adimpletur. Pergit Paulus in allegoria de corpore & capite. Christus est Caput; Corpus, Ecclesia. Caput corpori eximiam gloriam ac perfectionem largitur; at Corpus quoque aliquo modo gloriæ ac perfectioni Capitis servit, cum ita aptum ac perfectum est, uti tam eximio Capiti convenit. Alterius gloria in alterum manat (15). Si ea corporis gloria est, quod caput divinum habeat; gloriatur quoque caput elegantia & perfectione corporis, uti artifex operis perfectione gloriatur. Eodem sensu scribit Paulus Coloss. 1. 24. gloriari se inter ærumnas, quod in corpore suo compleret ea, quæ Christus in ipso, veluti in membro, erat passurus. Galat. etiam iv. 6. ait, Galatas a se ceu ventre geri, donec Christus in ipsis absolute formetur: denique opus esse, ut ipsi in nobis effingamus Christum, donec illi similes omnino reddamur (16).

(3) Vide 1. Cor. xiv. 6. 26. (4) Græc. impress. Τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας. Alii plerique, & antiquissimi: Ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας. (5) Græc. impress. Εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας. Alii: Εἰς ὑμᾶς τοὺς πιστεύοντας, *In vos qui creditis*, seu, *qui credidistis*. Ita Clarom. & S. Germ. G. L. & alii quidam.
(6) Chrysost. hic. Ita & Theophyl. &c. Vide & homil. 1. in Ephes. 11. & homil. 22. in 1. Cor. viii. p. 207.
(7) Ambrosiast. Oecumen. D. Th. Est. Grot. alii. (8) Ἐν ἐπουρανίοις, *In supercœlestibus*; scilicet in Cœlo, sive in Cœlo Cœlorum, Cœlorum sublimissimo; supra omnia, quæ sub hominum oculos cadunt.
(9) Matt. xix. 28. Joan. xiv. 2. (10) Hieron. hic. (11) Grot. in Rom. viii. 38. & in hunc loc.
(12) Tobiæ xii. 15. Dan. x. 13. Apoc. 1. 4. Confer Esth. 1. 10. 14. 1. Esdr. vii. 14. &c. 3. Esdr. viii. 12.
(13) Vide Theodoret. D. Th. Est. Justinian. alios. (14) Ephes. iv. 12. 15. 16. v. 23. Coloss. 11. 19. 1. 18.
(15) Vide Est. Grot. Tir. Men. &c. (16) Rom. viii. 14. Galat. 14. 27. Ephes. iv. 24. Coloss. iii. 10. 12.

CAPUT II.

Homo per peccatum mortuus, in Christo Jesu ad vitam revocatur, Salutem assequitur per Fidem, Gentiles a promissionibus alieni, hæredes fiunt. Hi unum sunt cum Judæis in ædificio Ecclesiæ, cujus fundamenta sunt Prophetæ & Apostoli, lapis Anguli Christus.

ỹ. 1. ET vos, cum essetis mortui delictis, & peccatis vestris, 2. In quibus ali-
quando ambulastis secundum sæculum mundi hujus, secundum principem
potestatis aeris hujus, spiritus, qui nunc operatur in filios diffidentiæ, 3. In qui-
bus

bus & nos omnes aliquando conversati sumus in desideriis carnis nostræ, facientes voluntatem carnis, & cogitationum, & eramus natura filii iræ, sicut & cæteri: 4. Deus autem, qui dives est in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos, 5. Et cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo (cujus gratia estis salvati.) 6. Et conresuscitavit, & consedere fecit in cœlestibus in Christo Jesu. 7. Ut ostenderet in sæculis supervenientibus abundantes divitias gratiæ suæ in bonitate super nos in Christo Jesu: 8. Gratia enim estis salvati per fidem, & hoc non ex vobis, Dei enim donum est; 9 Non ex operibus, ut ne quis glorietur. 10. Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Jesu in operibus bonis, quæ præparavit Deus, ut in illis ambulemus. 11. Propter quod memores estote, quod aliquando vos Gentes in carne, qui dicebamini præputium ab ea, quæ dicitur circumcisio in carne manu facta. 12. Quia eratis illo in tempore sine Christo, alienati a conversatione Israel, & hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo. 13. Nunc autem in Christo Jesu, vos, qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi. 14. Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, & medium parietem maceriæ solvens, inimicitias in carne sua: 15. Legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem, 16. Et reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso. 17. Et veniens evangelizavit pacem vobis, qui longe fuistis: & pacem iis, qui prope. 18. Quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno Spiritu ad Patrem. 19. Ergo jam non estis hospites & advenæ, sed estis cives sanctorum, & domestici Dei: 20. Superædificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu: 21. In quo omnis ædificatio constructa, crescit in templum sanctum in Domino. 22. In quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu.

℣. 1. ET VOS CUM ESSETIS MORTUI (1) PECCATIS. Pergit describere Apostolus, quam multa debeamus Christo. Nobis per flagitia & peccata mortuis, atque in umbra mortis, erroris, infidelitatis, rerum Divinarum oblivionis fere sepultis, vitam ille restituit. Peccatum aptissime morti simile dicitur, quippe quo homo Deo invisus, æternisque suppliciis, quæ in Scripturis *mors secunda* dicuntur (2), dignus efficitur.

℣. 2. IN QUIBUS ALIQUANDO AMBULASTIS, SECUNDUM SÆCULUM MUNDI HUJUS (3), præsens sæculum. In quibus vitam egistis ad mundi hujus morem. Mortui eratis Deo, mundo vivebatis: at quo pacto? ex mundi institutis, in idolorum cultu, in vitiis, in morum corruptelis. *Corrumpi & corrumpere, sæculum vocatur*, ait Tacitus.

SECUNDUM PRINCIPEM POTESTATIS AERIS HUJUS, ex pessimis institutionibus spiritus tenebrarum, inimici omnis justitiæ, qui aeris rerumque sublunarium imperio gloriatur; in quibus, inquiunt, procellas excitat, varias conversiones efficit, quibus corpora hominum & valetudo afficiuntur. Heinsius (4) vertendum putat: *Potestatis tenebrarum*, non, *potestatis aeris*. Apud Græcos, *aer* non raro pro tenebris usurpatur. Apostoli Petrus & Judas (5) tradunt, Dæmones in tenebris exulare. Ait Theodoretus hic, rerum initio imperium aeris a Deo traditum esse Angelis, antequam secessionem facerent; eos vero post secessionem imperio spoliatos, eoque redactos, ut hominibus mala suadeant, suamque nequitiam ac tyrannidem in eos, qui sponte se illis dediderunt, exerceant. Alii tamen censent, Dæmonem revera ea potestate exutum statim post lapsum; at Adamo peccante, rursus permisisse Deum, ut Satanas imperium in aerem & sublunaria corpora exerceat. Existimant nonnulli, Dæmones post Christi obitum omnes in ima tartara detrusos. Contendunt alii, complures ex iis adhuc in aere & in mundo versari. Chrysostomus vero (6), & veterum Patrum plerique docent, aerem a Dæmonibus occupari, eosque revera sæculi hujus principes esse, vel tyrannos & usurpatores, quod imperium exerceant in plerosque homines, qui Diaboli tyrannidem justo Dei imperio anteponunt. Porro ille proprie non est aeris princeps, sed in aere versatur, atque in homines vitiis corruptos malitiam exercet. *Hæc autem omnium Doctorum opinio est*, ait S. Hieronymus in Ephes. 6. 12. *quod aer iste, qui cœlum & terram medius dividens inane appellatur, plenus sit contrariis fortitudinibus.*

Eadem quæ Patres, hac de re sentiunt Philo, Josephus, ac Judæorum Doctores (7); quibus persuasum est, aerem universum bonis malisve spiritibus occupari. Hi porro triplicem in seriem dividi possunt. Alii enim appellantur Ephes. 6 12. *mundi rectores tenebrarum harum*; atque hi Dæmones inferni sunt: alii, maligni spiritus in aere versantes, *Spiritualia nequitiæ, in cœlestibus* ibid. alii denique terræ faciem discurrunt, suo unusquisque modo mala hominibus suadentes. Potissima infernorum Dæmonum occupatio est, impios in inferis torquere: Dæmones aeris peccata suadent spiritalia magis ac subtiliora, ambitionem, superbiam, arrogantiam, ultionem: postremo Dæmones, quos jure terrestres dixeris, crassiora suadent & carnalia, in quibus potissimas partes agit corpus (8).

Malorum Dæmonum genera sex distinguit Psellus (9), ex Chaldæorum sententia. Prioribus ignea est natura; sedes, sublimissima aeris regio, sed infra lunam; Dæmones enim a spatio, quod circa lunam est, excluduntur, utpote impurissimi spiritus. Alteri occupant aerem, circa nos offusum;

(1) Quædam Exemplaria legunt: *Et vos convivificavit, cum essetis mortui*. Ita Edit. Sixti V. Pelagius, aliæ quæd. Editiones. Brug. (2) Apoc. 21. 13. *Non læditur a morte secunda*. Ita & xx. 6. 14. xxi. 8. (3) Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ κόσμου τούτου. (4) Heinsius, Exercit. sacr. p. 431. 445. (5) 2. Petri 11. 4. Jud. ℣. 6. (6) Chrys. Ita fere & Theophyl. (7) Vide Grot. & Drus. hic. (8) Vide Grot. hic, & nostram Dissert. de bonis malisque Angelis. (9) Psell. p. 23. Edit. Colonienf. in 12.

sum; qui proprie Dæmones aeris nuncupantur. Tertium genus in terris dominatur, quartum in aquis, sub terra quintum, sextum denique in densissimis tenebris. Postrema hæc tria genera perniciosissima sunt, & homini inimicissima; neque tantum peccata suadent sollicitantque, sed aperta vi aggrediuntur. Operæ pretium est nosse, quid de Dæmonibus veteres Orientis populi existimarent, cum ad eorum persuasionem non raro alludat Scriptura. Magicas artes amabant Ephesii, teste Actorum Libro 19. 19. Pessimum hunc amorem illis in mentem revocat Apostolus, multaque tradit, quibus Fidem servent, seseque a Dæmonibus, ob ipsorum defectionem iratis, tueantur.

Qui nunc operatur in filiis diffidentiæ, in infidelibus, incredulis. Cave putes, justos a Dæmone non tentari, sed justi repugnant: invadit ille, at vincitur. Potest Dæmon, Deo permittente, justos afficere molestia vel in fortunis vel in corpore, ut in utroque Jobum vexavit: morbos, calamitates, ipsamque mortem inferre. Evangelio ipsoque Paulo docemur, hominum peccata frequenter obsessionibus Dæmonum, aliisque corporum afflictationibus puniri. At in peccatum trahere nisi suasione non potest Dæmon: vincere nolentes nequit. Formidandæ profecto sunt illius malitia, rabies, artes; quamobrem Deum quotidie oramus, ne nos in tentationem inducat, sed liberet a malo: at nos, ferente opem Deo, nunquam non resistere possumus. Igitur *in filios diffidentiæ* (10) potissimum exercet imperium Diabolus, in Judæos incredulos (11), in Gentiles, veritatis verbum rejicientes. Sua ipsi superbia, arrogantia, officii desertione sese magis obnoxios Dæmoni faciunt: magis a Deo relinquuntur suis ipsi cupiditatibus, ac digni fiunt, qui Divina ope, qua sine resistere hostibus nequeunt, spoliati destituantur.

℣. 3. In quibus et nos omnes aliquando conversati sumus; scilicet, in quibus vitiis; vel, in quibus filiis diffidentiæ; utroque enim sensu usurpari potest (12); at melius primo. Vulgari orationis figura id agit Apostolus, ut odiosis rebus, quæ de auditoribus suis dicturus est, se ipse misceat. Ita loquitur, quasi profanam Religionem, idolorum cultum, magicas artes, flagitia sit ipse sectatus; vel quasi inter Judæos fuerit ita ut Judæorum plerique, turpibus vitiis implicitus, tametsi Philip. 3. 6. scribit, patriam Religionem integerrimo ac sanctissimo vitæ instituto sese coluisse. Omnes olim criminibus odioque Dei eramus obnoxii: Judæi non aliter ac Gentiles carnis desideria sectabantur, *& erant natura filii iræ, sicut & cæteri*; odio a Deo habiti, ejusque furori obnoxii; adeoque & perditionis filii, æternisque suppliciis digni. *Si filii iræ, ergo filii vindictæ, filii pœnæ, filii gehennæ* (13). S. Augustinus (14) & Latini Patres illum sequuti, explicant de peccato originis, quo apud Deum omnes rei constituimur. Id Apostolus iis verbis significat: *Natura filii iræ*. Non quod homo conditus a Deo fuerit vitiosus, & peccato æternisque suppliciis addictus; sed quod in ista incurrerit per primi hominis defectionem, cujus pœna in omnes posteros manavit.

Alii (15) τὸ *natura* interpretantur *vere, prorsus, omnino*. Nos revera iræ filii eramus. Animadvertit S. Hieronymus, veteres quosdam hoc sensu usurpasse: at simul docet, ita esse intelligendum, uti priore loco explicavimus. Ita Interpretes ferme omnes accipiunt. Neque tamen altera hæc explicatio priori repugnat, cum per peccatum originis omnes *vere*, omnino, & *natura* filii iræ simus. Naturalem peccati statum opponit Apostolus statui gratiæ, ad quem per Jesu Christi misericordiam vocati fuimus. Vide ℣. 5. & 8. *Gratia estis salvati*.

℣. 4. Deus autem, qui dives est in misericordia . . . ℣. 5. convivificavit nos in Christo. Nos eduxit a peccati morte, sepulcro, ignorantia, Dei oblivione. ℣. 6. *Et conresuscitavit, & consedere fecit in cœlestibus in Christo Jesu*. Fides, Baptismus, gratia, quibus donati fuimus, adeo certa sunt futuræ nostræ resurrectionis atque in Cœlo glorificationis pignora, ut quodammodo dici queat, nos hisce beneficiis jam gaudere. Ista jam tenemus in Principe nostro (16), nunquam passuro, ut a se in æternitate divellamur. Conversio nostra quædam est resurrectio, quemadmodum innuit Christus apud Joannem v. 25. *Venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei: & qui audierint, vivent*. Vide Aug. tract. 22. in Joan. n. 7.

℣. 7. Ut ostenderet in sæculis, &c. Non semel notavit Apostolus (17), vocationem nostram atque Electionem omnino gratuitas ex Deo esse; atque unicum Dei propositum in eo fuisse, ut suam ipsius gloriam tum in æternitate, cum in futuris sæculis, apud homines universos procuraret: *In sæculis supervenientibus*.

℣. 8. Gratia enim estis salvati per Fidem (18). Ex natura vestra vitiis corrupta iræ filii eratis; per Jesu Christi gratiam ac vocationem ad fidem, filii Dei facti estis. Ut Adami filii, impliciti estis debito, quo morti & peccato obnoxii efficimini; per gratiam & Dei misericordiam utroque liberamini. Per fidem ad salutem pervenitis, ipsaque fides *Dei donum est* (19). Quamobram, ℣. 9. *non ex operibus, ut nequis glorietur*, quasi meritis polleat, quibus vocationem, fidem, gratiam meruerit. Vult Deus, ut quicquid boni nobis inest, ad sese ceu primum boni fontem referatur. Quicquid nobis ipsi tribuimus, ceu sacrilegium punit.

℣. 10. Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Jesu in operibus bonis. Conversionem nostram creationi comparat, ut doceat, nullis nos meritis vocatos esse & justificatos. Quemadmodum creatis rebus, quas Deus e nihilo eduxit, nullus est de sorte sua gloriandi locus, quasi eam aliqua ratione meruerint; ita justificationi aut vocationi nostræ nulla ipsi ex parte consuluimus (20). Unus nos occupavit Deus, atque e nihilo peccati, ut ita dicam, eduxit. Neque ideirco putes, nos absolutissima libertate non consensisse, nostramque Fidem ac bona opera liberas non esse actiones ac sponte præstitas: at Paulus Dei vocantis & gratiam largientis actionem potissimum spectat. Quæ ipsi conferimus, ea vocationem & Dei misericordiam non antevertunt. Dei

do-

(10) Ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας. (11) Vide Coloss. iii. 6. Grot. hic. (12) Ἐν οἷς, vel παραπτώμασι, ℣. 1. vel υἱοῖς ἀπειθείας, ℣. 2. (13) Aug. tract. 34. in Joan. (14) Aug. l. 1. retract. c. 10. n. 3. & c. 13. n. 2. & serm. olim 14. de verbis Apostoli, nunc 294. n. 14. *Non accusamus naturam: naturæ auctor Deus est: a Deo bona est instituta natura, sed per malam voluntatem a serpente vitiata est. Ideo quod fuit in Adam culpa, non natura, nobis propagatis factum est jam natura*. Vide & contra Pelagg. passim. Beda hic; Prosper l. 1. de vocat. gent. c. 18. Fulgent. de fide c. 26. 26. Vide & Hieron. Est. Tir. Men. alios passim. (15) Φύσει γνησίως, idest, ἀληθῶς, ἢ γνησίως. Cyrill. Theophylact. hic. Grot. Confer. Sap. xiii. 1. Μάταιοι μὲν γὰρ πάντες ἄνθρωποι φύσει. (16) Theodoret. Vide & Greg. Mag. l. 22. in Job. c. 15. (17) Sup. c. 1. ℣. 4. 5. 8. 9. 10. 12. (18) Τῇ γὰρ χάριτί ἐστε σεσωσμένοι, Alii. Τῇ γὰρ χάριτι αὐτοῦ σεσωσμένοι ἐστέ. Clarom. & S. Germ. G. L. Syr. (19) Theodoret. (20) Hieronym. hic: *Creatur ille qui non erat antequam fieret, aut certe de eo quod erat, transformatur in aliud: sicut & nos creati dicimur in Christo Jesu. Creati autem, non quia non fuimus, sed creati in operibus bonis*. Chrysost. hic.

donum est affectio nostra & bona voluntas. *Fingimur ergo, idest, formamur & creamur in operibus bonis, quæ non præparavimus nos, sed præparavit Deus, ut in ipsis ambulemus* (20).

℣. 11. Memores estote, quod aliquando vos eratis in carne. Ephesi Fideles ex ethnica ferme omnes ad Christianam Religionem conversi fuerant. Perpauci illorum ex Judaica venerant. Hos ut luculentius doceat Apostolus, gratuitam fuisse ipsorum vocationem, in mentem revocat, ipsos, generis sui conditione non circumcisos, atque a Dei fœdere cum Abrahamo alienos, participes promissionum Hebræis exhibitarum esse non potuisse: habitos fuisse loco derelictæ gentis, & obnoxiæ maledicto; at misericordia prorsus gratuita voluisse Christum eadem illis, quæ selectæ genti, beneficia impertiri, eosque inter domesticos carissimosque filios recensere.

Sine Deo in hoc mundo, Deo vero veraque Religione carentes: quamplura enim falsa Numina Gentiles venerabantur. Forte etiam ex Ephesiis plures athei erant. Græcus (21): *Athei in mundo*.

℣. 13. Nunc autem in Christo Jesu, vos qui aliquando eratis longe, per errorem, idolorum cultum, flagitia, quibus implicabamini, *facti estis prope* per Fidem Christi, & Redemptionem, Christi Sanguine comparatam.

℣. 14. Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum. Ipse nos cum cœlesti Patre conciliat (22), & gratiam adoptionis acquirit: ipse ex duplici gente, Judaica & Gentili (23), unam facit, una scilicet fide in Ecclesia utramque conjungit: ipse in carne sua discriminis parietem solvit, nempe inimicitiam, qua utraque gens sejungebatur. Ex duplici domo unam conficit, dejecto pariete discrimen faciente. Porro hic paries aut odium erat ac mutua utriusque gentis execratio, aut Legis ritus (24). Eruditi quidam (25) censent, spectari hic ab Apostolo parietem, quo atrium Gentium ab atrio Israelitarum in Templo Jerosolymitano secernebatur; quem parietem transgredi, capitale erat gentilibus (26). Dejectus est paries, ablata divisio: uterque populus in unam Ecclesiam collectus, unam dumtaxat familiam conficit.

At quo pacto Christus eum parietem evertit? nimirum *in carne sua*, per carnem suam, passionem, mortem, per sui ipsius sacrificium, quod æterno Patri obtulit. Vulgo cum fœdera sancirentur, victimarum cruor fundebatur: Christus, ut populi utriusque conjunctionem confirmet, suum ipse sanguinem offert; suaque ipse carne, *in carne sua*, utrumque populum alit, quo perfectior sit inter utrumque charitas.

℣. 15. Legem mandatorum decretis evacuans, sive doctrina Evangelii (27), quam tradidit Discipulis, ritibusque Legis substituit. Cum audis, Christum *evacuasse*, abrogasse, *Legem mandatorum*, cave id de morum præceptis intelligas: satis enim constat, dixisse Christum, se venisse ut Legem compleret absolveretque, non aboleret Matth. v. 17. Ritualia igitur dumtaxat præcepta intelligenda sunt, quorum gravissimo jugo nos subduxit Christus, ut leve & jucundum charitatis imponeret: *Jugum enim meum suave est, & onus meum leve*. Matth. xi. 30.

Ut duos condat in semetipso. Judæus & Gentilis ad Fidem conversi, atque in Christo Jesu conjuncti, unum novum hominem in ipso, in Ecclesia, in charitate conficiunt; quemadmodum surculus sylvestri arbori insitus unum corpus cum illa componit. Christus centrum est, in quo omnes conjungimur: caput est, membra omnia conservans, vitamque & motum & lumen impertiens.

℣. 16. Reconciliet ambos per crucem, interficiens inimicitias in semetipso. Sanguinis sui pretio & crucis supplicio nos cum Deo Patre conciliavit, mutuasque Judæum inter & Gentilem inimicitias abstulit *in semetipso*, sive per se ipsum, per mortem suam, utrumque in se uno conjungens. Sive ex Græco (28): *Auferens inimicitias in ipsa cruce*.

℣. 17. Evangelizavit pacem vobis Gentilibus, qui longe fuistis; et pacem iis, Judæis, qui prope erant per Divinæ voluntatis cognitionem; per fœdus, quod Deus cum illorum majoribus ferit, per promissionem, cujus hæredes legitimi erant. Pacem nunciavit inter Deum hominesque, inter homines ipsos, Judæos inter & Gentiles. Purgavit omnia, conjunxit, collegit in Ecclesiam. Christo nascente, Angeli Deo gloriam, pacem hominibus nunciavere Luc. 2. 14. Ait Christus (29), se non ad pacem afferendam venisse, sed bellum. His tamen verbis prædicere voluit id, quod ex hominum malitia, quamquam se non probante, eventurum in Evangelii prædicatione prævidebat. Nunciavit Gentilibus *qui longe fuerant*, non per se, sed per Apostolos, quos ad gentes omnes instituendas misit: *Euntes docete omnes gentes*. Matth. 28. 19.

℣. 18. Per ipsum habemus accessum ambo in uno spiritu ad Patrem. Judæis Gentilibusque conversis æque patet ad Patrem Cœlestem accessus per Filium, qui sequester noster est nostræque reconciliationis & pacis author. Per ipsum omnes eodem Spiritu Sancto donati fuimus, acerrimas preces intra nos fingente, ac largiente fiduciam, qua ad Deum clamemus: Abba, Pater. Rom. viii. 15. 28.

℣. 19. Jam non estis hospites et advenæ Deo sanctoque Fœderi; peregrini non estis palantesque, quibus nulla sit sedes, uti ante conversionem, ignari cujus ipsi essetis, nullamque in profana Religione firmitatem, veritatem, atque alterius vitæ spem, aut præsentis solatium invenientes: at nunc *estis cives sanctorum*, Ecclesiæ Jesu Christi, quæ civitas Sanctorum est, *& domestici Dei*. Domesticorum vel familiæ appellatio non modo servos, verum etiam filios complectitur (30). Propria Christianorum dignitas est, Dei filios esse. Hæc verba, *hospites sanctorum & domestici Dei*, ita usurpari possunt, quasi diceret: Cœli cives estis (31), ac Dei familiares: Cœlum quodammodo jam incolitis; cœlorum cives estis, ac designati hæredes per vocationem Christianamque Religionem.

℣. 20. Superædificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum. Veteris Testamenti Prophetis & Novi Apostolis usus est ceu ædificatoribus Deus in Ecclesiæ ædificium. Antiquum fœdus illi confirmavere, hi novum. Utrique autem serviere ædificio Ecclesiæ, compositæ ex Judæis & Gentilibus collectæ in Christo Jesu, quo ceu anguli lapide uterque ædificii paries ocinitur jungiturque. Impletam in Christo veterum vaticiniorum fidem ostenderunt Apostoli: Prophetæ, diuturna tot sæculorum successione, constantissimam effecere traditionem, qua veræ Ecclesiæ co-

(20) Aug. de grat. & lib. arbitr. c. 8. n. 20. (21) Ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. (22) Confer 2. Cor. v. 19. Mich. v. 5. (23) Tertull. l. 5. contra Marcion. c. 17. alii passim. (24) Theodoret. Chrysost. Est. Vorst. alii. (25) Med. l. 1. Diss. 3. Hamm. & Lud. Capell. hic. (26) 1. Macc. 12. 54. & Joseph. antiq. l. xii. c. 3. & l. xv. c. ult. (27) Ita Patres & Interpp. passim. Theodoret. Δόγματα δὲ τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν ἐκάλεσε. (28) Ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν ἐν αὐτῷ, scilicet, σταυρῷ, de qua mentio statim antea. Hieron. Syr. Grot. Pag. Pisc. Bez. &c. Alii: Ἐν αὐτῷ, in semetipso. Ita Clarom. S. Germ. L. Ambrosiast. Fulgent. l. 2. ad Monim. Hieronymiast. Sed Tertull. l. 5. contra Marcion. c. 17. In ea, supple, corpore Christi. (29) Matth. x. 34. Luc. xii. 51. (30) Grot. hic. (31) Sancta non raro usurpantur pro Cœlo. Psal. xxviii. 6. 36. Heb. ix. 12. &c.

cognitio servata est : argumeota pro nostræ Religionis veritate exhibuerunt, cum notas designaverint, ex quibus Messias agooscendus erat. Ita fuodamenta oobis sunt Apostoli & Prophetæ. Atque hi quidem Ecclesiæ fundamenta sunt, sed Christo minora, cum ille primum ac necessarium sit fuodamentum 1. Cor. 3. 2. quo illa sustinetur. Utrique illi superstruxere Christo, qui eodem simul tempore ac procul dubio est fundamentum, templum Joan. 2. 19. janua Joan. 10. 7. lapis anguli (1), architectus Matth. 16. 18.

℣. 21. In quo omnis ædificatio constructa crescit. Quicquid Christo Jesu ac Fidei superstructum oon est, simile est stipulæ ac ligno, quod fundamento imponitur. Utrumque igne vorabitur 1. Cor. 3. 11. Quodlibet ædificium lapidi non incumbens, procella & alluvione incurrente dejicietur Matth. 7. 25. Ut pars esse queas ædificii in Dei Templo, sis oportet lapis vivus (2), Christi ipsius manu sectus & paratus. Nisi ipse domum ædificaverit, frustra laborant qui ædificaot. Unus sibi domum se dignam intra nos condere potest Deus: at minime condet, nisi operam, studium, laborem ipsi, illius auxilio roborati, conferamus.

C A P U T III.

Paulus in vinculis ob Evangelium. Mysterium vocationis gentium detectum, cujus executio Paulo credita. Hujus rei causa ipse vinculis coercetur. Deum orat, ut Ephesios in fide & charitate, & cœlestium rerum scientia confirmet.

℣. 1. HUjus rei gratia, ego Paulus vinctus Christi Jesu, pro vobis Gentibus:
2. Si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi in
vobis: 3. Quoniam secundum revelationem notum mihi factum est sacramentum,
sicut supra scripsi in brevi: 4. Prout potestis legentes intelligere prudentiam meam
in mysterio Christi: 5. Quod aliis generationibus non est agnitum filiis hominum,
sicuti nunc revelatum est sanctis Apostolis ejus, & Prophetis in Spiritu, 6. Gentes
esse cohæredes, & concorporales, & comparticipes promissionis ejus in Christo Jesu
per Evangelium: 7. Cujus factus sum minister, secundum donum gratiæ Dei, quæ
data est mihi secundum operationem virtutis ejus. 8. Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia hæc, in Gentibus evangelizare investigabiles divitias Christi,
9. Et illuminare omnes, quæ sit dispensatio sacramenti absconditi a sæculis in Deo,
qui omnia creavit. 10. Ut innotescat principatibus, & potestatibus, in cœlestibus
per Ecclesiam, multiformis sapientia Dei, 11. Secundum præfinitionem sæculorum,
quam fecit in Christo Jesu Domino nostro: 12. In quo habemus fiduciam, & accessum in confidentia per fidem ejus: 13. Propter quod peto, ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis: quæ est gloria vestra. 14. Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, 15. Ex quo omnis paternitas in
cœlis, & in terra nominatur. 16. Ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ, virtute corroborari per Spiritum ejus in interiorem hominem, 17. Christum habitare
per fidem in cordibus vestris: in charitate radicati, & fundati, 18. Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, & longitudo, & sublimitas, &
profundum, 19. Scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei. 20. Ei autem, qui potens est omnia facere superabundanter quam petimus, aut intelligimus secundum virtutem, quæ operatur in
nobis: 21. Ipsi gloria in Ecclesia, & in Christo Jesu, in omnes generationes sæculi
sæculorum. Amen.

℣. 1. HUjus rei gratia ego Paulus vinctus Christi. Hians est seotentia; cumque Paulus verbum non subjecerit, locum fecit Interpretibus, ut quisque pro libito suppleret. S. Hieronymus: *Hujus rei gratia cognovi mysterium* vocationis vestræ ad fidem, *ut vobis quoque illud traderem*. Codices quidam Græci manu exarati (3): *Hujus rei gratia ego Paulus . . legatione* Jesu Christi *apud vos fungor*. Latini nonnulli (4) *Hujus rei gratia . . . pro vobis gentibus* a Deo *postulo*. Quibus verbis spectari videntur ℣℣. 13. & 14. hujus Capitis: *Propter quod peto ne deficiatis*. Et: *Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem*, &c. Alii (5): *Hujus rei gratia hortor vos*, ex Capite IV. 1. Alii (6): *Hujus rei gratia de vobis glorior*. Seu denique: *Hujus rei gratia ad vos literas do*. Sive: *Hujus rei gratia*, ob harum veritatum defensionem, ac libertatis Evangelicæ propugna-

[1] Psalm. CXVII. 22. Matth. XXI. 42. Luc. XX. 17. Act. IV. 11. Rom. IX. 33. [2] 1. Petri II. 5. Vide Hieronym. hic. [3] Τῶν χάριν ἐγὼ Παῦλος πρεσβεύω ὑπὲρ ὑμῶν. Ita Steph. 10, Clarom. S. Germ. Græc. Ambrosiast. ex Ephes. VI. 20. Ita & Caffal. Var. [4] Clarom. & S. Germ. Lat. Vid. ℣. 13. 14 Ita Zacch. Pisc. [5] Bst. Mamm. ex Ephes. IV. 1. [6] Ita MS. apud Steph. Καυχῶμαι; Beza ex Philipp. II. 16.

tionem, *nunc vinculis coerceor*. Singulis hisce additionibus sui sunt patroni, suaque probabilitas.

℣. 2. Si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei. Si tamen intellexistis, quid muneris mihi creditum a Deo sit, ut illud erga vos exerceam. Videtur hic Paulus dubitare, norint ne Ephesi, sese ab Ecclesiis ipsoque Jesu Christo electum fuisse gentium Apostolum: id quod iis favet, qui Epistolam hanc ab Apostolo scriptam putant, antequam is Ephesum pergeret. At Græcus reddi potest (5): *Cum omnino audiveritis* creditam mihi provinciam Evangelii gentilibus potissimum nunciandi.

℣. 3. Secundum revelationem notum mihi factum est sacramentum, mysterium vocationis Gentium ad fidem, & conjunctionis Judæorum cum Gentilibus in unam Ecclesiam, *sicut supra*, capitibus superioribus (6), *scripsi in brevi*. Hoc ego commentus non sum pro libito, neque ultro id muneris aggressus sum: ex ipsomet Christo didici mysterium, quod vobis prædico: ipse me elegit ad munus, quod tam multis ab hinc annis exerceo, & cujus causa nunc hisce vinculis teneor. Vocatus est Paulus, atque hæc arcana didicit nedum Damasci post conversionem Act. 9. 15. xxii. 21. verum etiam post annos aliquot (7), cum ad tertium Cœlum raptus est, ubi ea didicit, quæ non licet homini loqui. Ex his verbis collegere nonnulli, priorem aliam ad Ephesios Epistolam datam esse ab Apostolo.

℣. 4. Potestis legentes intelligere prudentiam meam in mysterio Christi, quam peritus sim mysterii Christi. Paulus in vinculis constitutus, jamque senior, mortem sibi imminere sentiens, ea constantia loquitur, quæ ipsius modestiam, ubique aliàs exhibitam, parum decere videatur. At rerum status, ad quem redactus fuerat, satis ipsum ab arrogantia purgat: sanctissimus gravissimusque vir, vinculis detentus, necemque sibi imminentem spectans, ab arrogantiæ discrimine quam longissime abest. Modestia, qua de se ipse paulo infra loquitur, argumento est, ipsum inani hominum existimatione magnopere non moveri.

Obiter Discipulos admonet, siquid sublime de mysterio vocationis gentium ipse dixerit, id studio & meditatione se non comparasse, sed ex Dei dono, qui id sibi dederit, ℣. 5. *quod aliis generationibus non est agnitum filiis hominum, sicuti nunc revelatum est sanctis Apostolis ejus & Prophetis* Novi Testamenti (8) *in Spiritu*, per Spiritum Sanctum. Uni Deo hujusce revelationis gloria tribuenda est. Non ait absolute, mysterium vocationis veteres Patriarchas ac Prophetas latuisse (9): at his alia prorsus ratione, quam Apostolis ac Fidelibus significatum est. Vaticinia nunquam non aliqua nube obvolvuntur: at Apostoli fidem promissionum priscis exhibitarum impletam intuebantur. Eodem tempore Spiritus Sanctus figuras ac promissa in veteri Testamento, eademque in Novo expleta ostendebat. In Christo Jesu variisque conversionis gentium casibus explicari intelligebant innumeros Scripturarum locos, quorum difficultas antea solvi non posse videbatur.

℣. 6. Gentes esse cohæredes, &c. En mysterium. Legebant Judæi, Messiam in universis gentibus dominaturum, illum agnitum cultumque iri ab omnibus terrarum populis: at illud sibi suadere non poterant, externas hasce gentes fore Dei Ecclesiam electumque populum, participes hæreditatis ac promissionum Abrahamo exhibitarum, pares denique natu majoribus, iisque in Regno Dei præiturus. Si Gentiles Mosaicam Legem, circumcisionem, cæterosque ritus amplecterentur prius quam Christo crederent, id quidem facilius: at quod ab his religionibus alieni, promissionum hæredes agnoscantur, istud porro Judæi nunquam intellexere, & adhuc in eo laborantes errant (10). Mysterium hoc percepit Paulus, ac disertius, luculentius, fusius quam cæteri explicavit. Potissimum id erat Apostolatus illius argumentum ℣. 7.

℣. 8. Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia hæc, ut immensas misericordiæ Jesu Christi opes gentilibus nunciem. Hæc mihi credita est provincia. Cur vero se Sanctorum seu Fidelium minimum nuncupat? Qui dicere id vere potuit? Quin & animadverte, non ut alibi (11) dicere, *Ego sum minimus Apostolorum*, sed *Sanctorum* (12), quasi ætate progrediens pia mentis humilitate creverit, aut sanctitate decreverit. Se Paulus cum cæteris comparat, qualis olim fuit, persecutor nimirum Christi in membris ipsius, flagransque pravo Legis studio, quo agebatur. Hac ex parte sese Fidelium omnium minimum existimabat. Profundissimæ hujus humilitatis sensu proficere, nunquam non laudabile est. *Qui major est in vobis, fiat sicut minor* (13); *& qui præcessor est, sicut ministrator*.

℣. 9. Quæ sit dispensatio sacramenti absconditi a sæculis in Deo. Hoc mysterium est illud ipsum, de quo hactenus dixit; Gentilium vocatio ad Fidem; eorum aditio in hæreditatem promissionum Patriarchis exhibitarum; ipsorum collectio in Jesu Christi Ecclesiam una cum Judæis ad Fidem conversis, ut una gens cum illis fiant. Porro *mysterium* istud *absconditum* fuit *a sæculis in Deo*, in præscientiæ ac prædestinationis illius decreto; & quod ad sui executionem vaga admodum obscuraque ratione Sanctis ac Prophetis significatum est. Vide ℣. 5.

℣. 10. Ut innotescat Principatibus et Potestatibus in cœlestibus. Ut Principes, qui in Cœlis sunt, agnoscant in Ecclesia, in ratione a Deo Ecclesiam instituente servata, quam sublimis sit Dei sapientia in variis providentiæ ipsius ordinibus. Non homines dumtaxat Dei sapientiam in Ecclesiæ regimine commendant & admirantur, verum etiam Angeli Cœlorumque Virtutes, qui antea saltem perspicue non noverant (14) mysterium conjunctionis Judæorum & Gentilium in unam Fidem & Ecclesiam; at ex sapientissima magni hujus consilii executione illud plane intellexerunt (15). Ita hunc locum vulgo Patres & Interpretes explicant.

Recentiores nonnulli (16) aliter interpretantur, aiuntque, *Principatus & Potestates*, de quibus hic, esse mundi hujus Principes (17), Herodem, Felicem, Festum, Agrippam, & Magistratus urbium, quas Paulus prædicando peragravit: hi Dei sapientiam agnovere in Ecclesiæ institutione ac regimine: quamobrem vertendum est: *Principatus & Potestates nunc per Ecclesiam novere vehementer, variam Dei sapientiam in rebus ad cœlestia spectantibus*. Tria tamen sunt, quibus ab hac explicatione admittenda removemur. I. quod longius quam par est, a communi Patrum & Interpretum sententia discedat; II. quod τὸ *in cœlestibus* sejungat a *Principatibus & Potestatibus*, tametsi Paulus ea conjungens satis significet, ambiguam Principatuum ac Potestatum appellationem

sese

---

[5] Εἴγε ἠκούσατε, *Siquidem audivistis*. [6] Theodoret. Est. Grot. Zanch. Tir. [7] 2. Cor. xii. 1. 4. 7. [8] Est. Grot. Men. Tir. Vorst. alii. [9] Hieron. Chrysost. Theodoret. Est. alii. [10] Vide Ambrosiast. Primas. alios ad ℣. 5. [11] 1. Cor. xv. 9. Chrysost. Οὐκ εἶπε, τῶν Ἀποστόλων. Ὡς πάντων τῶν ἐλάττων. [12] Erasm. Grot. Est. Men. &c. [13] Ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ. [14] Luc. xxii. 26. Vide Hieronym. hic. [15] Theodoret. hic: Ita & Chrysost. Theophyl. August. Hieronym. D. Thom. Est. Grot. alii. [16] Vide 1. Timot. iii. 16. *Magnum pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit Angelis, prædicatum est in gentibus*. Vide & 1. Pet. i. 12. *In quem desiderant Angeli prospicere*. [17] Vide Knatchbull. Heins. Castal. Zanch. Pisc. Vorst. Zeger. [18] Lucas xii. 2. & Paulus Tit. iii. 1. designant Principes terrenos nomine *principatus & potestatis*.

sese ita usurpare, ut altissimos Angelorum ordines, non hujus mundi Principes designet. III. denique, quod si *τὰ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις* explices *res ad cœlestia spectantes*, repugnare videaris Apostolo, qui non semel hac in Epistola (18) sedem ac domicilium Angelorum in Cœlis hoc nomine significat.

MULTIFORMIS SAPIENTIA DEI (19), tam vehementer varia, in varia providentiæ ratione admirabilis. Hæc effectibus varia est (20), prudentia scilicet, scientia, vaticinio, cæterisque Spiritus Sancti muneribus, quibus ornat Ecclesiam; multis etiam procurandæ salutis hominum modis; servata a rerum initio circa Electos providentia, variisque gradibus, quibus Ecclesiam suam instituit, duxitque ad eum statum, quem sæculis Christum consecutis tenuit: variis postremo fœderibus Deum inter hominesque sancitis, antequam ad Fœdus Christi cum hominum natura & Ecclesia perveniretur. Fœdus init Deus primum cum Adamo, deinde cum Noe, mox cum Abrahamo, postremo cum Moyse. Hoc porro non semel instauratum est per quindecim sæcula, quibus Lex viguit: atque hæc quidem nonnisi figura erant, & pro temporis opportunitate instituta, dum maximum fœdus, a Christo nobiscum initum, & ad sæculorum exitum usque perseveraturum, induceretur. Vide proœmium ℣.

℣. 11. SECUNDUM PRÆFINITIONEM (21) SÆCULORUM, QUAM FECIT IN CHRISTO. Decreverat a tota æternitate Deus absolutissimam sibi Ecclesiam instituere, quæ ex hominibus in spiritu ac veritate adorantibus componeretur. Decretum executioni mandavit per Evangelii prædicationem, Gentiumque vocationem ad Fidem. Mysterium hoc mirantur Angeli hominesque, atque omnibus deinde sæculis mirabuntur. Profecto si sedulo inspicias Dei dispensationem erga homines, omnibus retro sæculis, quæ adventum Jesu Christi præcessere, perspicua occurrent vestigia altissimæ sapientiæ ac providentiæ, qua Deus omnia disposuit, ut homines, sensim ad infirmitatem suam ac Liberatoris necessitatem agnoscendam induceret.

Peccat Adam in horto Eden, omnibusque donis exuitur: pœnitentiam agit, & cum spe venturi Messiæ mortem obiit. Universa illius soboles in flagitia ruens, communi exitio per diluvii aquas obvolvitur. Carus Deo est Noe, novæque sobolis pater efficitur. Oborta Dei oblivione inter gentes, Abrahamum ejusque posteros eligit Deus, ut peculiarem sibi populum faciat. Corrumpitur ea gens, Deosque in Ægypto sectatur: illam ex Ægypto reducit Deus, fœdus cum ea ferit, tradita per Moysem Lege. Pessimus idolorum amor ex Israele per Legem non evellitur; quamobrem post varios lapsus, iratus ob ejus populi inconstantiam Deus, illos trans Euphratem agi captivos facit, ubi flagitiosissimus ac seditiosissimus quisque in diuturna septuaginta annorum captivitate interiit. Populi partem idololatria purgatum in Palæstinam reducit, ubi is idololatria quidem abstinuit, at vitiis nihilo levioribus corruptus est. Superbia, hypocrisis, morum depravatio, corruptio Legum, inanis observationum prorsus exteriorum fiducia inter Judæos debacchabantur, quo tempore venit Christus. Gentiles quoque idolorum superstitione, crassis erroribus, flagitiisque inauditis tenebantur. Ex duabus hisce gentibus, quarum neutra fere melior, Ecclesiam sanctam, castam, perfectam Christus instituit. Id porro divinæ potentiæ ac sapientiæ miraculum est, cui par intelligi nequeat.

℣. 12. IN QUO HABEMUS FIDUCIAM accedendi ad Deum, nuncupandi Patrem, porrigendi ad illum preces, pro comperto habentes, quicquid Filii nomine postulaverimus, ejusdem merito impetraturos; freti promissis ipsius Christi, in Evangelio descriptis (22), & Ecclesiæ sanctione, quæ preces nostras hac formula claudi jubet: *Per Dominum Jesum Christum, Filium tuum, qui tecum vivit & regnat in sæcula sæculorum*.

℣. 13. PROPTER QUOD PETO, NE DEFICIATIS IN TRIBULATIONIBUS MEIS PRO VOBIS, QUÆ EST GLORIA VESTRA. Mala, quæ ipsi toleramus, gloriæ vestræ serviunt; gloriari enim potestis, nihil vos ab Apostolo vestro accepisse, quod ipse cum vitæ discrimine confirmare recuset. Animi mei robur & constantia argumentum sunt veritatis, quam defendo. Græcus ita explicari potest (23): *Deum oro, ne animo deficiam inter mala, quæ vestri causa perfero; ea enim gloria vestra est*. Ærumnæ meæ, seu mea patientia gloriam vobis pariunt. S. Hieronymus, Theodoretus, Syrus post eumdem hanc explicationem probant: *Peto ne deficiam in tribulationibus meis*. At plerique Patres & Interpretes priorem sensum usurpant (24): *Peto, ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis*.

℣. 14. HUJUS REI GRATIA FLECTO GENUA MEA AD PATREM; nempe ut robur & constantiam, visis ærumnis meis, vobis impetrem; ut has ipsas ne censeatis mala mea esse, sed fortunas, divinæque erga me benevolentiæ significationem. *Quæ enim pressuræ apud incredulos pœnæ sunt, apud Fideles gloria atque victoria* (25). Status corporis, quo sese exhibet Paulus, flexo scilicet genu, precum illius fervorem indicat. Ecclesia de genu orat per tempora pœnitentiæ consecrata. Paulus non raro de genu oravit Act. 20. 36. & 21. 5. Stephanus flexu genu preces fudit pro iis, a quibus obruebatur lapidibus Act. 7. 59. & Petrus, cum Tabitam vitæ restituit Act. 9. 40.

℣. 15. EX QUO OMNIS PATERNITAS IN CŒLIS ET IN TERRA. Simile est, quod Christus in Evangelio Matth. 23. 9. tradidit: *Patrem nolite vocare vobis super terram; unus est enim pater vester, qui in cœlis est*. Qui patris nomen in terris gerunt, is fluxus est authoritatis, qua gaudet cœlestis Pater, ac pars eminentis illius paternitatis. Græcus aliter redditur (26): *Ex quo universa familia quæ in cœlis est, & quæ in terra, nomen desumit*. Disputatur, ad Patrem ne referenda sint ista, an ad Christum Jesum, cum uterque statim antea nominati fuerint. Vetusti quidam libri omittunt nomen *Domini nostri Jesu Christi*, superiore ℣. (27); quamobrem ea verba, *ex quo omnis paternitas*, veteres pleriqua ac recentiores Interpretes (28) ad Patrem Cœlestem referunt, qui totius cœlestis ac terrestris familiæ fons est, Princeps, & Pater: omnes illum homines atque Angeli Patrem ac Dominum venerantur.

At æque apta est relatio ad *Dominum nostrum Jesum Christum*, qui statim antea ponitur in Vulgata, omnibus ferme Græcis Exemplaribus, omnibusque Latinis (29): is enim revera Princeps ac Pater est universæ familiæ cœlestis atque terrestris, militantis Ecclesiæ ac triumphantis, Angelorum atque hominum; id quod voluit Paulus

[18] Ephes. 5. 3. 20. 11. 6. VI. 12. Vide & Philipp. II. 10. &c. [19] Ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ. [20] Clem. Alex. lib. 1. Strom. Πολυμερῶς, καὶ πολυτρόπως διὰ τέχνης, διὰ ἐπιστήμης, διὰ πίστεως, διὰ προφητείας, τὴν αὐτοῦ ἐνδεικνυμένην δύναμιν εἰς τὴν ἡμετέραν εὐεργεσίαν. [21] Κατὰ πρόθεσιν, *Secundum propositum*, seu decretum. [22] Joan. XIV. 13. *Quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam*. Et XV. 16. *Ut quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, det vobis*. Et XVI. 23. *Amen dico vobis, si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis*. [23] Διὸ αἰτοῦμαι μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσί μου ὑπὲρ ὑμῶν, ἥτις ἐστὶ δόξα ὑμῶν. Theodoret. [24] Chrysost. [25] Hieronym. ad ℣. 13. [26] Ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς, καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται. [27] Græc. Πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Omittunt τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Alex. Colb. Colb. 7 Æth. Copht. Hieronym. Codd. Græci tempore Hieronymi. [28] Ita Patres & Interpp. passim. [29] Vide var. Lect. Mill.

Cap. 1. 10. ubi ait, omnia in eo colligi, atque ad eum referri (30); ipsum vero constitutum esse *supra omnem principatum & potestatem non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro: Deum omnia subjecisse sub pedibus ejus, & ipsum dedisse caput supra omnem Ecclesiam*. Ephes. 1. 21. 22.

℣. 16. VIRTUTE CORROBORARI (31) PER SPIRITUM EJUS, IN INTERIOREM HOMINEM (32). Spiritum S. benigne vobis largiatur cœlestis Pater, vosque virtute compleat, ut inter mala quæ fertis ipsi, & nos quoque toleramus, confirmemini; doceat vos ærumnarum utilitatem, vosque adversus scelestorum injurias incursusque constantes efficiat. *Homo interior* est animus, mens. Si corpus exterioribus malis vexatur, animus in gaudio ac tranquillitate versetur.

℣. 17. CHRISTUM HABITARE PER FIDEM IN CORDIBUS VESTRIS. In animis nostris habitat per Fidem Deus, cum certa Fide tenemus omnia, quæ ipse docuit, atque ita vitam instituimus, ut illius Templa fieri per charitatem vitæque innocentiam mereamur. Syrus, pluresque Græci Patres illa cum sententia superiore conjungunt (33): *In interiori homine Christum habitare in cordibus vestris*. Non obiter ac transeuntis more fit, sed semper & intime.

℣. 18. UT POSSITIS COMPREHENDERE CUM OMNIBUS SANCTIS, QUÆ SIT LATITUDO, ET LONGITUDO, ET SUBLIMITAS, ET PROFUNDUM. Cujus rei, non exprimit Textus. Nos supplemus, *mysterii vocationis gentium*, de quo hactenus egit Apostolus (34). Hujus *longitudinem* intelligis, cum animadvertis, illud a Deo tota æternitate fuisse decretum; *latitudinem*, dum illud ad omnes gentes porrigitur, quarum nulla a Fœdere excluditur. *Profundum* significat vel mysterii obscuritatem, vel ejus usque ad Resurrectionem J. Christi ignorationem (35); sive ipsam resurrectionem Jesu Christi, descensum ad inferos; mortuorum revocationem in vitam, ipsius virtute præstandam. *Sublimitas* est vel mysterii præstantia, hominum cognitionem superantis, antequam illud aperiretur; sive Christi Jesu ad Cœlos Ascensio.

Eadem fere sententia Jobus xi. 7. ait: *Omnipotens excelsior cœlo est, & quid facies? profundior inferno, & unde cognosces? Longior terra mensura ejus, & latior mari*. Hunc fortasse Jobi locum spectavit Apostolus.

Alii (36) ita interpretantur: *Ut possitis intelligere, quæ sit latitudo, & longitudo, & sublimitas, & profundum* charitatis & misericordiæ, qua vos complexus est Deus. Hæc explicatio re ipsa cum priore convenit, cum Dei vocatio merum sit Divinæ misericordiæ beneficium; neque excogitari queat magnitudo mysterii vocationis Gentium ad Fidem, quin simul intelligas, beneficium esse ex Cœlesti Patre omnino gratuitum.

SS. Augustinus (37), Gregorius Nyssen. Orat. 1. Hieronymus, Bernardus Tract. de Amore Dei cap. 11. Anselmus, Beda, aliique plures hunc locum explicavere de Christi Cruce, quæ quatuor capitibus quatuor exhibet dimensiones ab Apostolo enumeratas. Hilarius Diaconus, Gregorius M. lib. xi. Moral. cap. 10. Idem Bernardus lib. 5. de Consid. aliique Divinitatem interpretati sunt, in qua longitudo, latitudo, sublimitas, profundum inveniuntur, æternitas nempe, charitas, majestas, sapientia; sive charitas, patientia, incomprehensibilitas, justitia: hujusmodi tamen explicationes ex arbitrio sunt, mysticæ potius quam literales.

℣. 19. SCIRE ETIAM SUPEREMINENTEM SCIENTIÆ CHARITATEM CHRISTI. Ut intelligatis charitatem Jesu Christi erga nos, quæ cognitionem omnem superat (38): sive, ut intelligatis summam illam dilectionem, quæ ex cognitione Christi oritur (39). Prior tamen explicatio communius probatur (40). Vos absolutissime doceat Deus, quanta vos charitate prosecutus est Christus, quæ charitas omnem hominum intelligentiam, cogitationem, atque orationem superat. *Ut impleamini in omnem plenitudinem Dei*: ut cognitione pleni, Dei quoque ipsius (41), & donorum, quæ amicis largitur Deus (42), fruitione cumulemini; seu denique, absoluta Dei cognitione (43), itaut usurpari de vobis queat: *In omnibus divites facti estis in illo, in omni verbo, & omni scientia; itaut nihil vobis desit in ulla gratia*. 1. Cor. 1. 5.

℣. 20. EI AUTEM QUI POTENS EST OMNIA FACERE .... SECUNDUM VIRTUTEM QUÆ OPERATUR IN NOBIS, [21.] IPSI GLORIA. Commendandus nobis est Deus, qui majora potest ac largitur, quam ipsi postulamus (44). *Virtus quæ operatur in nobis*, est Dei Spiritus & gratia, quibus illustramur, agimur, regimurque, per quæ præstamus quicquid boni facimus & quicquid sumus.

[30] Ephes. 1. 10. Ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ. [31] Alii: *Virtutem corroborari*. Ita Clarom. & S. Germ. Lat. Ambrosiast. Hieronymiast. Sixti V. Sed Græc. Δυνάμει κραταιωθῆναι, *Virtute corroborari*. [32] Alii: *In interiori homine*. Ita Sixti V. Est. Sed Græc. Εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον [33] Theophylact. [34] Photius, Chrysostom. Theodoret. Theophyl. Ita Est. Zanch. [35] Vide supra ℣. 5. 9. 10. [36] Chrysost. Vat. Grot. Camerar. Menoc. alii plures. [37] August. de Doctrina Christ. lib. 2. cap. 41. in Joan. tract. 118. serm. 7. de verbis Apostoli; & Epist. olim 12. nunc 147. [38] Γνῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ. Alex. Ἀγάπην τῆς γνώσεως. Syr. omittit γνώσεως. Aug. Ambrosiast. Æth. *Scientiam charitatis*. [39] Grot. Hieronym. hic: *Nec iste sit terminus, habere notitiam supereminentis charitatis Christi, nisi addamus & aliud, ut supereminentem charitatem scientiæ consequamur*. [40] Vat. Est. Menoc. Tir. Bez. Pisc. alii. [41] Theodoret. Ἵνα τελείως αὐτὸν ἐν ὑμῖν δέξησθε. [42] Est. Grot. Menoch. [43] Vat. D. Th. Zanch. Tir. &c. [44] Theodoret.

C A P U T IV.

De charitate servanda. Varia Spiritus Sancti dona ob Ecclesiæ institutionem data. Idololatriæ vanitas. Novus homo induendus. Fuge mendacium, iram, ultionem.

℣. 1. Obsecro itaque vos ego vinctus in Domino, ut digne ambuletis vocatione, qua vocati estis; 2. Cum omni humilitate, & mansuetudine, cum patientia, supportantes invicem in charitate, 3. Soliciti servare unitatem Spiritus in vinculo pacis, 4. Unum corpus, & unus Spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ. 5. Unus Dominus, una fides, unum baptisma. 6. Unus Deus, & Pater

Pater omnium, qui est super omnes, & per omnia, & in omnibus nobis. 7. Unicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi: 8. Propter quod dicit: Ascendens in altum captivam duxit captivitatem: dedit dona hominibus. 9. Quod autem ascendit, quid est, nisi quia & descendit primum in inferiores partes terræ? 10. Qui descendit, ipse est, & qui ascendit super omnes cœlos, ut impleret omnia. 11. Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios vero Evangelistas, alios autem pastores, & doctores 12. Ad consummationem sanctorum in opus ministerii, in ædificationem corporis Christi: 13. Donec occurramus omnes in unitatem fidei, & agnitionis filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi; 14. Ut jam non simus parvuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ in nequitia hominum, in astutia ad circumventionem erroris. 15. Veritatem autem facientes in charitate, crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus. 16. Ex quo totum corpus compactum, & connexum per omnem juncturam subministrationis, secundum operationem in mensuram unuscujusque membri, augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate. 17. Hoc igitur dico, & testificor in Domino, ut jam non ambuletis, sicut & Gentes ambulant in vanitate sensus sui, 18. Tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati a vita Dei, per ignorantiam, quæ est in illis propter cæcitatem cordis ipsorum, 19. Qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis, in avaritiam. 20. Vos autem non ita didicistis Christum, 21. Si autem illum audistis, & in ipso edocti estis, sicut est veritas in Jesu, 22. Deponere vos secundum pristinam conversationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris. 23. Renuvamini autem spiritu mentis vestræ, 24. Et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia, & sanctitate veritatis. 25. Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo; quoniam sumus invicem membra. 26. Irascimini, & nolite peccare: sol non occidat super iracundiam vestram. 27. Nolite locum dare diabolo: 28. Qui furabatur, jam non furetur, magis autem laburet, operando manibus suis, quod bonum est, ut habeat, unde tribuat necessitatem patienti. 29. Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat: sed si quis bonus ad ædificationem fidei, ut det gratiam audientibus. 30. Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei; in quo signati estis in diem redemptionis. 31. Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blasphemia tollatur a vobis, cum omni malitia. 32. Estote autem invicem benigni, misericordes, donantes invicem, sicut & Deus in Christo donavit vobis.

℣. 1. OBSECRO VOS EGO VINCTUS IN DOMINO, Domini causa, ut vitæ institutum sequamini dignum vocatione & conditione vestra, & Jesu Christo, a quo in Ecclesiam vocati estis, *ut sitis sancti & immaculati in conspectu ejus* Eph. 1. 4. *Vinctum in Domino* sese hic nuncupat, uti supra 3. 1. *vinctum Jesu Christi*, suis vinculis gloriatur, eaque in memoriam Ephesiis revocat, ut illos ad virtutem excitet, suaque in vocatione ac fide confirmet. Sunt qui *τὸ in Domino* referant ad *obsecro vos*: Ego vinctus vos obtestor in Domino. Hæc tamen explicatio paucis probatur.

℣. 2. CUM OMNI HUMILITATE ET MANSUETUDINE. Principem inter virtutes, quas commendat Ephesiis, humilitatem numerat; ea enim veluti parens & prima virtutum est, spiritalis ædificii, & perfectionis Christianæ fundamentum (1). Hæc penitus ignota Philosophis (2), Judæis parum nota, a mundi amatoribus contemptui habita, tam necessaria saluti comparandæ est, ut virtutes ipsæ, si ea careant, vitia efficiantur. Putat Theodoretus, humilitatem ab Apostolo statim commendari, ne Ephesii ob divina Spiritus Sancti dona, quibus cumulati fuerant, animo sibi plauderent; aut qui majora obtinuissent, ne cæteros minoribus donatos aspernarentur. Imperat, perfectam invicem concurdiam colant, *supportantes invicem in charitate*.

℣. 3. SOLICITI SERVARE UNITATEM SPIRITUS IN VINCULO PACIS. Ita vivite, veluti una sit vobis mens, unum corpus, quasi uno Spiritu omnes animemini. Nihil vehementius dici poterat, ut mutua Christianorum concordia significaretur. Sive: Spiritus idem Sanctus, quo donati estis in Baptismo, vos agat, & concordiam inter vos tueatur (3).

℣. 4. UNUM CORPUS, ET UNUS SPIRITUS, SICUT VOCATI ESTIS IN UNA SPE. Triplex argumentum concordiæ inter Christianos. Unum corpus omnes sumus, cujus corporis caput est Christus: eodem Spiritu, quo mentes nostras perfudit Deus, animamur omnes, docemur, illustramur: eamdem omnes æternæ vitæ spem habemus. Qui fieri potest, ut arctissimam concordiam non colamus? Quid hisce vinculis fortius, sanctius, inviolabilius?

℣. 5. UNUS DOMINUS, UNA FIDES, UNUM BAPTISMA. Alia colendæ concordiæ argumenta. Dei unius filii sumus omnes ac servi: eamdem omnes Fidem ac Religionem profitemur: abluti sumus eodem baptismo, qui nobis materni uteri loco est; baptismo enim omnes in Christo Jesu renascimur. An quidquam his nexibus religiosius inveniri poterat?

℣. 6. UNUS DEUS ET PATER OMNIUM, pari providentia omnes servans, paterna charitate complectens, atque in omnibus filiis residens. Familia, parens, conditio, fortuna eadem, ista porro ho-

(1) August. tract. 40. in Joan. & ser. 69. nov. Edit. n. 2. Vide & Chrys. & Theoph. hic. (2) August. in Psalm. xxxi. enarr. 2. n. 18. (3) Zanch. Beza. Vide Theod. ad ℣. seq.

homines erectissime inter se nectunt. Hoc invicem summa, hoc nobis est Deus. Si iniquus, sævus, impius, violentus pater foret Deus, non semper æquali charitate filios prosequens, jure quereremur de illius sævitia vel iniquitate, sive invidia in fratres jure flagraremus. At Deus parem in omnes, æquissimam, suavissimam misericordiam exercet. *Super omnes* est dominatu (4), *per omnia* providentiæ extensione, *in omnibus* (5) gratia & charitate.

℣. 7. Unicuique nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi. Ne querare, siquid minus fratre accepisti: ne invideas alteri, quod illum divinis muneribus affluere videas. Tantum habet unusquisque, quantum Deo visum est largiri. Neque ista sunt meritorum præmia, sed mera Divinæ liberalitatis dona, quæ nemini debentur. Qui majora habet, ne superbiat; qui minora, ne doleat. Eamdem sententiam habes Rom. xii. 3. 4. . . . . . 6. & 1. Cor. xii. 11. 12. ubi usurpat Apostolus comparationem ex humano corpore ductam, in quo singula membra suum munus exercent, nulla cæterorum invidia.

℣. 8. Propter quod dicit: Ascendens in altum, &c. Ut omnia isthæc dona esse Dei beneficia ostendat, gratis & pro arbitratu a Jesu Christo distributa, quadam utitur e Psalmis sententia (6), qua dicitur Messias, in Cœlum delatus, hominibus dona largitus: id quod convenit cum verbis ipsius Christi Joan. 16. 7. restantis, opus esse, sese ad Patrem reverti, ut Spiritum Sanctum mitteret; negantisque venturum Spiritum, nisi ipse discederet. Promissa penitus implevit: in cœlum ascendit, ac decimum post diem Spiritus Sanctus in Apostolos illapsus est, atque in Fideles ad Christum accedentes effundi nunquam deinceps destitit. Divinam hac in re liberalitatem Ephesii, non secus ac cæteri, experti sunt.

At ingens loci hujus difficultas in eo site est, quod cum Psalmista ferat, *Accepit dona*, Paulus dicit, *Dedit dona*. Ut hæc pugna concilietur, dici solet, Hebraicum verbum (7), quod accipere significat, interdum etiam usurpari pro dare, offerre, largiri. Si Principis atque Imperatoris dignitati servit, quod ipse munera & tributa ex gentibus devictis accipiat; munificentiæ est, dona largitionesque exercitui ac servis distribuere. Legit fortasse Apostolus in exemplaribus suis, *dedit*, non, *accepit*; sive, Hebraice sciens, verbum, quod dare & accipere significat, in suam sententiam reddidit. Chaldæus quoque, Syrus, Abenezra, Arabs, S. Justinus Martyr Dialog. cum Tryph. S. Hilarius in Psal. 67. vetusta quædam Psalteria (8) legunt, *Dedisti*, non, *Accepisti*, in recitato Psalmorum loco.

℣. 9. Quod autem ascendit, quid est nisi quia et descendit? in sepulcrum scilicet (9), sive ad inferos, ubi pios Patriarcharum manes invisit, sive in Virginis uterum (10), seu denique in terram in qua vivimus (11), carne indutus, similisque nobis factus. Objici poterat Paulo, recitata Psalmi sententia non Christum spectari, sed Patrem, qui Legem Hebræis dedit, eosque in terram promissionis induxit incredibili conatu prodigiorum, quæ eo carmine describuntur. At objectum occupat Apostolus, docens, hoc Psalmo Christum quoque spectari, cum illius adventus in terram, quemadmodum Ascensio in Cœlum, ibi luculentissime exprimatur. Pugnantia non dixeris, si primo & historico sensu Patrem, altero sublimiori, at pariter literali, Filium respici putes. Quæ contingebant Judæis, figura erant eorum, quæ in Ecclesia usuveniunt.

℣. 10. Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes cælos. Dei Verbum in Virginis uterum, Cœlo minime relicto, descendit: ascendit in Cœlum, terris non derelictis (12). Divinitate ubique est & immensum; humanitate circumscribitur loco (13). *Super omnes cælos* est, nempe in sublimissimo cœlorum loco, ubi corporis sui gloriam ostentat: divinæ tamen naturæ immensitate omnia complet.

℣. 11. Dedit quosdam quidem Apostolos, &c. Redit ad id, quod ℣. 7. incepit, Deum dona sua pro arbitrio distribuere. Nonnullos quidem statuit, ut *Apostoli* Ecclesiæ suæ sint, aliis *prophetiæ* donum largitur; sive prophetiæ nomine facultatem docendi, & interpretandi Scripturas, sive futura prædicendi intelligas. Multi utriusque generis erant sub Ecclesiæ exordia 1. Cor. 12. 28. Act. xi. 29. xxi. 10. Cæteri *Evangelistæ* dicuntur, sive Prædicatores, ordine Apostolico inferiores: ii erant Philippus Diaconus, Joannes Marcus, Apollo, Silas, Titus, Timotheus, aliique complures. Hi *Pastores*, illi *Doctores*; quæ munera conveniunt Episcopis, Sacerdotibus, Christianorumque cœtuum Principibus, quorum est populum docere, ducere, moderari. Censeri inter hos possunt magnarum Ecclesiarum Catechistæ, veluti Pantænus, Origenes, Clemens Alexandrinus. Eamdem collectionem vide in 1. Cor. xii. 28. 29.

℣. 12. Consummationem Sanctorum, ut Sanctorum perfectioni consulant. Omnium Ecclesiæ dignitatum ac munerum unum propositum est, Fidelium perfectio, institutio, sanctificatio. Hunc unum in usum convertenda sunt talenta, quæ Deus singulis credidit. Omnia mystici corporis Jesu Christi membra conari debent, ut Corporis, cujus ipsa sunt, conservationi, elegantiæ, constructioni serviant: variis tamen unumquodque muneribus, & ordine distributa.

℣. 13. Donec occurramus omnes in unitatem Fidei et agnitionis Filii Dei. Mutuam singuli operam & institutionem conferre debemus in uno Spiritu absolutaque concordia, ut tandem aliquando una omnibus fides sit, unus sermo de iisdem Fidei nostræ rebus, & ex suo singuli ingenio perfecta vitæ, gestorum, ac dogmatum Jesu Christi, Magistri, Servatoris, atque Exemplaris nostri, cognitione cumulemur.

In virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Nullo negotio intelligimus, opus esse, ut Christianus quisque in suam ipsius perfectionem incumbat, fingendoque in se, atque in cæteris, quantum potest, homine novo, perfecto, ad Christi ipsius exemplar facto, laboret. At non ita facile percipimus, quid sibi velit Apostolus, cum hortatur, ut *mensuram ætatis plenitudinis*

(4) Theodoret. (5) Ἐν πᾶσιν ὑμῖν. At veteres multi omittunt ὑμῖν. Vide Mill. (6) Psalm. lxvii. 19. *Ascendisti in altum, cepisti captivitatem, dedisti dona hominibus.* (7) לקח *dare, offerre, adducere.* Genes. xxxiv. 4. קח לי את הילדה *Accipe, da mihi hanc puellam.* Et Genes. xlviii. 9. קחם נא אלי *Adduc eos ad me.* Et 1. Reg. xx. 31. שלח וקח אתו אלי *Quæsitum mitte, & adduc eum ad me.* Vide & Jerem. xliii. 10. 19. Num. xxiii. 11. 14. 20. 21. 2. Reg. xiii. 19. ותקח אפר על ראשה *dedit cinerem super caput suum.* Judic. xiv. 11. ויקחו שלשים מרעים *Dederunt ei triginta sodales.* Num. xi. 16. לקחת אתם אל אהל *Duces eos ad ostium.* Exod. xviii. 12. ויקח יתרו *obtulit Jethro.* Exod. xxv. 2. ויקחו לי תרומה *Dabunt mihi primitias.* Et xxvii. 20. ויקחו אליך *Afferent tibi oleum eximium.* Et 3. Reg. xvii. 10. קחי נא לי מעט מים *Da mihi paululum aquæ.* Fateor omnino, syntaxim Psalmi lxvii. 19. nonnihil differre, לקחת מתנות באדם *Accepisti dona inter homines.* At facile cum recitatis conciliatur, si explices: *Accepisti dona* spargenda *inter homines*; sive, *distribuisti dona inter homines.* Quæ explicatio cum Paulo convenit. (8) Vide nos in Psalmos. (9) Theodoret. Drus. Zanch. alii. (10) Grot. Zanch. Camerar. (11) Cajet. Cathar. Est. Vorst. (12) Theodoret. (13) August. Epist. olim 57. ad Dardan. nunc 187. ad finem: *Christum Dominum ubique totum præsentem esse non dubites, tamquam Deum; & in eodem Templo Dei esse tamquam inhabitantem Deum, & in loco aliquo Cœli propter veri corporis modum.*

nis Christi assequamur. Sunt (14) qui censeant, illud innui ab Apostolo, omnes in altera vita resurrecturos ea ætate, qua surrexit Christus, plenissima scilicet atque absolutissima, puta annorum xxxiii. vel xxxvi. Quamobrem cum qui infra pueritiam, tum qui supra decrepitam ætatem obiere, in eadem perfecti hominis ætate resurgent. Hanc esse Ecclesiarum traditionem, testatur S. Hieronymus. Non desunt (15), qui fœminas mutato in virilem sexu resurrecturas putent: quos tamen Patres atque Interpretes doctissimi rejiciunt. Vide nostram Dissertationem de Resurrectione.

Alii (16) de mystico Jesu Christi corpore, ex Pastoribus & Evangelii Præconibus in hac vita composito, interpretantur. His assidue laborandum est, donec mystici hujus Corporis membra apte formata sint ac perducta ad perfectam, quoad ejus rei fieri potest, cum Christo Jesu similitudinem. Satis non est, Fideles Baptismo esse regeneratos, in Ecclesia vivere, verbo salutis nutriri: non sufficit, tales esse, quales sunt pueri adhuc lactis egentes, atque infirmos in Fide: solidus illis cibus quærendus est, perfecta & virilis ætas expetenda. Intra nos Christus per quosdam veluti gradus formatur: puer est & infirmus, crescit perficiturque, uti plus minusve ipsi in perfectione proficimus. Galatæ matris utero adhuc quodammodo claudebantur, cum Paulus illis diceret Galat. 4. 19. *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis*. Corinthii inter pueros adhuc recensebantur, & lactis egebant, solido cibo nondum pares: *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed . . . tamquam parvulis in Christo. Lac vobis potum dedi, non escam; nondum enim poteratis: sed nec nunc quidem potestis*. 1. Cor. 3. 1. Queritur Apostolus Hebr. 5. 12. quod Hebræi, quos opus erat perfectos esse in Christo, *facti sint quibus lacte opus sit, non solido cibo*. Postrema hæc explicatio gravissima omnium, ac menti Apostoli proxima videtur. Familiaris illi est locutio, Fideles Christo Jesu indui, & Christum Jesum in Fidelibus formari.

℣. 14. UT JAM NON SIMUS PARVULI. Jubet Christus Jesus, Discipulos suos simplices esse, mites, ac doli nescios, ceu pueros Matth. 18. 3. Hortatur Fideles Apostolus, ut malitia pueri sint, non intelligentia 1. Cor. 15. 20. Gemina hic aperit vitia pueritiæ spiritus, quæ vitare nos jubet. Primum levitas est & inconstantia: *Ne simus parvuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ humanæ*. Alterum est ignorantia, quæ facile fallitur nequitia & fraudibus hominum (17), præsertim pseudo-Apostolorum deceptorumque, adversus quorum artes Discipulos omnibus in Epistolis munit. Vox, qua Paulus istorum fraudes atque artes exprimit, ex tesserarum ludo desumpta est, & significat, authore Oecumenio, eos, qui modo hoc, modo illud docent, ac malitiose ex hoc in illud orationem convertunt, ut incautos auditores in retia pertrahant.

℣. 15. VERITATEM AUTEM FACIENTES IN CHARITATE, CRESCAMUS IN ILLO, in Christo Jesu. Narrat hic, quid nobis agendum sit, ut assequamur *ætatem plenitudinis Christi*, perfectam scilicet Christianæ professionis ætatem. Opus est *veritatem facere in charitate*; ex Fide & charitate vivamus, purissimum servemus Fidei depositum, vitam ad Evangelii dogmata componamus, Deum ac proximum tenero sinceroque amore complectamur. Hæc porro Christianæ professionis summa est. Hisce rebus similes Jesu Christo Principi nostro efficimur, ipsumque, quoad fieri potest, in nobis pingimus, non puerum, sed virum ætate perfectum.

℣. 16. EX QUO TOTUM CORPUS COMPACTUM. Ex eo totum corpus, cujus membra tam apte nexa sunt, incrementum capit. Pergit Apostolus in allegoria capitis & membrorum. Quemadmodum caput per cerebrum nervosque, originem e cerebro trahentes, motum ac vitam in animal universum effundit, suaque virtute partes inter se nexas earumque functiones tuetur (18); ita Christus Jesus membris suis ac Fidelibus, sibi per Fidem charitatemque conjunctis, uti supra animadvertit, vitam, motum, actionem, Spiritu suo gratiaque infusis, elargitur, idque *in mensuram uniuscujusque membri* (19), ut corpus totum in pace & charitate servetur, membris inter se justo aptoque ordine subditis ac distributis.

℣. 17. UT JAM NON AMBULETIS, SICUT ET GENTES (20), quale vitæ genus vos ante conversionem sequuti estis, & adhuc sequuntur ii, qui in tenebris ethnicæ superstitionis mansere, quibus una lex agendi est, voluntas sua, & *vanitas sensus sui*. Inani mundi specie capti, in hoc unum incumbunt, ut vacuam animi sui capacitatem blandis fallacibusque speciebus impleant.

℣. 18. TENEBRIS OBSCURATUM HABENTES INTELLECTUM. Triplicem obscuritatis gradum in Gentilium mentibus notat Apostolus. Primo omnes laborant, tenebris nempe intellectus, cum veri Dei cognitione careant, illum saltem, uti opus est, non venerentur. II. *alienati sunt a vita Dei* (21), *per ignorantiam quæ est in illis*: ignorant illi, quæ sint veræ morum Leges, vitæque ex Deo instituendæ. III. *cæcitate* sive obduratione *cordis* tenentur. Summa divinarum rerum negligentia, in qua versantur, metum illis ac spem adimit: nullo veritatis ac virtutis amore moventur.

℣. 19. QUI DESPERANTES, SEMETIPSOS TRADIDERUNT IMPUDICITIÆ . . . IN AVARITIAM, avaritiæ student, ita fert Vulgata (22). At Græca vox (23), quæ redditur *avaritia*, & revera avaritiam significat, pro quolibet intemperantis animi vitio usurpatur, sive illud mundi honores, sive carnis voluptatem spectet. Quamobrem verti potest: *Semetipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis immodicam*.

Desperantes sunt, qui in peccato obdurati sunt & pertinaces, deplorati, quos nec metus nec conscientia continent. At Græcus (24) proprie significat hominem ita frigore torpentem, ut nihil sentiat ec moveri nequeat: suum ipse frigus non sentit. Porro hic hominis status aptissime exprimit peccatorem in malo obduratum. At vetus Interpres aliter in Græco legisse videtur (25), probatamque ab eo lectionem vetusta complura Exemplaria ferunt.

℣. 20. VOS AUTEM NON ITA DIDICISTIS CHRISTUM,

[21]

(14) Vide Aug. l. 2. de civit. c. 15. & seq. Hieron. in Epitaph. Paulæ; Anselm. D. Thom. hic, priore loco. (15) Quid. apud August. l. 22. de Civit. c. 17. Hilar. in Matt. xxii. Athan. serm. 3. contra Arianos; Scotus in 2. sent. dist. 30. (16) Chrysost. Theophyl. Oecumen. Ambrosiast. Hieron. hic, Haimo, Est. Gagan. Vat. Vorst. Cornel. (17) Ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης. Theodoret. (18) Ita Theodoret. (19) Ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου μέρους, Secundum mensuram cujusque partis; alii; ἑνὸς ἑκάστου μέλους, cujusque membri. Ita Vulg. Alex. Syr. Arab. Chrys. Basil. Hieron. alii. (20) Græc. Καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη. Sed in multis deest λοιπά. Ita Alex. Germ. Clar. G. L. Æth. Zam. Alex. Colbert. Amb. August. alii. (21) *Vita Dei*; idest, *vita quæ secundum Deum est*. Theodoret. Ζωὴν δὲ τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐν ἀρετῇ ζωὴν προσηγόρευσε. (22) Διὰ τὴν πώρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν. Theod. Πώρωσιν δὲ καρδίας τὴν ἐσχάτην ἀναλγησίαν ἐκάλεσε. (23) Εἰς ἐργασίαν ἀκαθαρσίας πάσης ἐν πλεονεξίᾳ. Theodoret. Πλεονεξίαν δὲ τὴν ἄμετρον ἐκάλεσε. Vide & Hieron. hic, & in cap. v. ℣. 3. Alii: Ἐν πλεονεξίᾳ, *In aviditate*, Erasm. Zanch. Var. Tigur. *Certatim*, Pagn. Bez. Pisc. *Avide*, Vorst. Cast. Est. (24) Græc. Ἀπηλγηκότες, Atqui ἀπαλγεῖν apud Phavorin. est παύεσθαι ἀλγεῖν. Apud Polyb. lib. 1. ἀπαλγεῖν, *desperationem* significat. (25) Ἀπηλπικότες, *Desperantes*. Ita Claram. & S. Germ. G. L. Boerner. G. L. Syr. Arab. Iren. lib. 1. cap. 4. Epiphan. lib. 1. cap. 4. August. Amb. Hieron.

[21] SI TAMEN ILLUM AUDISTIS, ET IN IPSO EDOCTI ESTIS, SICUT EST VERITAS IN JESU. Vos nunc a gentilium sententiis quam longissime abestis, ipsorumque errorem necesse ast execremini, cum in Jesu Christi disciplina instituti fueritis, ejusque dogmata & veritates teneatis. Hæc verba, *si tamen*, hic Apostolum dubitare non significant, cum is Ephesiorum fidem & virtutem optime nosset. Reddi possunt: *Nam omnino*, vel *certe audistis*, &c. (26). Vide 2. Cor. v. 3. & 1. Coloss. 1. 23. Rom. VIII. 9. Aliis tamen videtur Apostolus cum quadam dubitatione loqui, ut virtutem Ephesiorum excitet, cum inter illos pseudo Apostoli quidam existerent, a quibus profanam quamdam libertatem edocebantur, ait Grotius.

℣. 22. DEPONERE VOS (27) SECUNDUM PRISTINAM CONVERSATIONEM VETEREM HOMINEM: ut exuamini veteri homine, secundum quem vitam olim instituistis. Postquam fuse docuit, quo pacto vivendum nobis sit uti membris Jesu Christi, exuendum esse ait veterem hominem, ponendas scilicet veteres consuetudines, abjiciendum peccatum, idque omne, quo olim Deo invisi reddebamur. Per baptismum rursus, ut ita dicam, nascimur, novique homines efficimur. Olim Adamo induti eramus (28): nunc eo exuimur, ut Jesu Christo induamur.

℣. 23. RENOVAMINI SPIRITU MENTIS VESTRÆ; vel, Spiritu Sancto in vobis commorante. Spiritalem ac interiorem animi renovationem exigit Paulus, quæ in actiones atque in exteriorem vitæ disciplinam effluat; quemadmodum bona valetudo atque optima humorum constitutio ipsum os hominis ornat.

℣. 24. INDUITE NOVUM HOMINEM: induimini Jesu Christo Rom. XIII. 14. in quem necesse est transformemur, quem in nobis ipsi fingamus interioribus animi sententiis, & exteriori vitæ disciplina: itaut qui nos olim viderint, iis nunc alii homines videamur, felici annorum nostrorum mutatione spectata. Novus homo, de quo Apostolus, alius est ab Adamo. Hic nempe peccator est, atque hominum vitiis implicitorum pater: ille *secundum Deum creatus est in justitia & sanctitate veritatis*, vera; ortusque est ex ipso Jesu Christo, qui fons est & exemplar justitiæ omnis & sanctitatis. Deus supremis hisce temporibus *novam creationem* nobis instituit, inquit Barnabas (29), uti per Ezechielem 36. 11. promisit: *Ecce faciam novissima tamquam priora*.

℣. 25. DEPONENTES MENDACIUM. Hoc vetusti hominis fructus est, uti veritas novi. Ex vestra sinceritate omnes intelligant, vos membra Christi revera esse.

℣. 26. IRASCIMINI, ET NOLITE PECCARE (30). Non permittit ut irascaris; sed, si iratus fueris, moner iram cohibeas, ne in peccatum feraris. Nefas non est, iræ motus experiri, cum hi frequenter in nobis vel invitis excitentur; at cohibendi sunt, ne in verbis gestisque proferantur. *Sol non occidat super iracundiam vestram*. Animum statim conciliate cum eo, in quem aut odio aut ira exarsistis; idque ante vesperam efficite, quam primum, illico. Ne patiamini, ut fortior in vobis ira efficiatur: nascentem opprimite. *Ira sit brevis, nec in diem crastinum differatur*. Pythagorici, si in contumeliam prolaberentur per iram, ante solis occasum amicitias instaurabant (31). Ajunt, morem esse Judæis, ante vespertinas preces cum inimicis conciliari, ac præsentes adigere, ut pacem solemni publicoque ritu faciant, si inimicitiæ notæ omnibus fuerint. Quod siquis amicitias instaurare cupiens inimicum in Synagoga non invenit, aut ille tametsi præsens repugnat, hic pacis cupidus medium in cœtum progressus, clausumque precum volumen manu percutiens, clamat: Interdico; statimque publicæ preces cessant. Porro id anathemati & interdicto simile est, in cœtum universum pronunciato: opus est autem, ut interpellatus in gratiam redeat, si adsit; nisi adsit iste, publicæ preces tam diu cessant, dum sese ille sistat, absolutæque pacis argumenta exhibeat. Nonnunquam interdictum istud ad dies multos producitur, neque aufertur, nisi publice cognita reconciliatione.

℣. 27. NOLITE LOCUM DARE DIABOLO. Hic pessimis suasionibus instat: ne assentiamini. Cesset statim ira, ne diabolus opportunitatem impellendi vos in deteriora peccata, puta ultionem, injurias, cædem, accipiat (32). Aliter: *Nolite locum dare calumniatori*. Ita omnia facite, ut nullus sit Gentilibus locus criminandi vos ut impios, hypocritas, flagitiosos (33). Theodoretus jungit cum consequentibus: *Nolite locum dare diabolo*: [28] *Qui furabatur, jam non furetur, magis autem* (sed potius) *laboret, operando manibus suis quod bonum est* atque utile. Quæ per furtum peccastis, labore manuum, pœnitentia, eleemosynis reparate. *Furtum nominat omne quod alterius damno quæritur*, ait S. Hieronymus; laborem vero manuum quodlibet pœnitentiæ opus, quo reparamus quicquid Deo debemus & proximo. Neque laborem quemvis exigit, sed bonum, laudabilem, utilem. Quædam enim artes & exercitationes sunt, furto & otio deteriores.

℣. 29. OMNIS SERMO MALUS EX ORE VESTRO NON PROCEDAT. Græce (34) est sermo male olens, corruptus, turpis, flagitiosus. *Sed siquis bonus ad ædificationem fidei*. Græce (35): *Sed nonnisi bonus ad ædificationem utilitatis*. Inverti potest ordo verborum: *Utilis ædificationi*. At prisci Patres & Libri vetustissimi cum Vulgata consentiunt (36): *Ad ædificationem fidei*. Scilicet, sermones vestri sapientiæ sale condiantur, & confirmandæ, alendæ, instituendæ fratrum fidei serviant, sive iis, qui adhuc in infidelitate versantur, ad fidem & veritatis cognitionem vocandis.

℣. 30. NOLITE CONTRISTARE SPIRITUM SANCTUM DEI. Qua ratione Spiritum Sanctum contristes? Pravis nimirum verbis gestisque (37), præsertim vero turpibus flagitiosisque sermonibus (38). Spiritum Sanctum a vobis discedere ne cogatis, ne extinguatis, ex fratrum mentibus ne expellatis. Credibile est, primis illis Ecclesiæ temporibus, quibus plerique Fideles peculiaribus & supernis Spiritus Sancti donis instruebantur, siquis in peccatum laberetur hunc, pro peccati modo, perspicue sensisse vel minui in se vel penitus cessare effecta, quæ ex Spiritus Sancti præsentia oriebantur. Idem hoc significat in 1. ad Thessalonicenses v. 19. *Spiritum nolite extinguere*. Quemadmodum turpibus impurisque sermonibus diabolus gaudet; ita

(26) Chrysost. Τὸ, εἴγε αὐτοῦ ἠκούσατε, οὐκ ἀμφιβάλλοντός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα διαβεβαιουμένου. Vide & Theophyl. Est. Cames. Erasm. (27) Sixti V. *Deponite vos*. Ita August. in Speculo, & alii quidam.
(28) Vide Rom. VI. 6. Coloss. III. 9. (29) Barnab. Epist. n. 6 [illegible]. (30) Psal. IV. 5. Septuag. Ὀργίζεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε. Hebræus רגזו ואל תחטאו reddi potest: *Contremiscite, & ne peccetis. Formidate coram Deo, & a peccato cavete*. (31) Plutarch. Περὶ φιλαδελφίας: Πυθαγορικοὶ γένει μηδὲν προσήκοντες, ἀλλὰ κοινοῦ λόγου μετέχοντες, εἴποτε προαχθεῖεν εἰς λοιδορίαν ὑπ᾽ ὀργῆς, πρὶν ἢ τὸν ἥλιον δῦναι, τὰς δεξιὰς ἐμβάλλοντες ἀλλήλοις, καὶ ἀσπασάμενοι διελύοντο. (32) Vide Est. Grot. Men. alios. Vide Chrys. Theophyl.
(33) Erasm. Schm. Tigur. (34) Πᾶς λόγος σαπρός. (35) Ἀλλ᾽ εἴ τις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας. Oecum. Tertiam, ὅπερ οἰκοδομεῖ τοὺς πλησίον, ἀναγκαῖον ἐν τῇ προκειμένῃ χρείᾳ ἐκεῖνο φθέγξασθαι, καὶ μὴ ἀκαίρως, καὶ ἀχρεῖον. (36) *Ad ædificationem fidei*, Πρὸς οἰκοδομὴν τῆς πίστεως. Ita Codd. omnes ante Hieronymum qui emendavit, *opportunitatis*. Clarom. S. Germ. Boerner. G. L. Tertull. Basil. Cyprian. Ambrosiast. August. Hieron. Primas. (37) Theodoret. Αὐτοῦ δὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, [illegible] (38) Est. Zanch. Men. alii.

ita iis dolet, eosque execratur Deus. Mœror, perturbatio, ira, immoderatæ animi affectiones pacem ac serenitatem animi, præsentiæ Sancti Spiritus indicium, auferunt (39). Dici etiam potest, contristari Spiritum Dei, cum servi Dei, Divino Spiritu pleni, vexantur. Ita Israelitæ, parta Moysi molestia (40), contristavere Spiritum Domini, atque in sese irritavere. In vetusto Nazaræorum Evangelio inter gravissima flagitia recensebatur, fratris animum contristare (41).

Addit Apostolus: *In quo Spiritu signati estis*, ceu annulo; facti oves e Christi grege. Nota sua nos Divinus Pastor distinxit (42). Dei servi, milites, & hæreditas facti sumus Baptismo: gratiam, superna dona, Spiritum suum nobis largitus est; ut nos ab alienis distingueret. Confer 2. Cor. 1. 22. *Signavit nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus nostris.*

℣. 31. Omnis amaritudo et ira, &c. His verbis innuit, isthæc veteris hominis vestigia ab Ephesiorum Ecclesia penitus non exulasse: adhuc laborasse illos invidia, odio, litibus, &c. *Blasphemia*, βλασφημία, hoc loco significat convicia & maledicentiam in fratres.

℣. 32. Donantes invicem, sicut et Deus in Christo, per Christum, per meritum mortis & Sanguinis Christi, donavit vobis; sive *in Christo* (43), in Christiana Religione, per Baptismum, per Fidem quam amplexi estis, per Religionem cui nomina dedistis.

---

(39) Tertull. de Spectaculis c. 15. *Deus præcepit Spiritum Sanctum, utpote pro naturæ suæ bono, tenerum & delicatum, tranquillitate, & lenitate, & quiete, & pace tractare; non furore, non bile, non ira, non dolore inquietare.* (40) Isai. LXIII. 10. & D. Thom. hic. (41) Hieron. in Ezech. XVIII. 7. (42) Theodoret. Διὰ δὲ τῆς σφραγῖδος τῶν ἀλλοτρίων ὑμᾶς ἀπεκρίθημεν. (43) Græci quidam Libri legunt: *Sicut & Christus donavit vobis.* Alii absolute: *Sicut & Deus donavit vobis*; omisso, *in Christo*. Vide Millium.

C A P U T V.

Deum & Christum Jesum imitare. Avaritiam, impudicitiam, opera tenebrarum, immodicum vinum fuge. Tempus redime. Viri erga uxorem, & uxoris erga virum officia.

℣. 1. Estote ergo imitatores Dei, sicut filii charissimi: 2. Et ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem, & hostiam Deo in odorem suavitatis. 3. Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut avaritia, nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos: 4. Aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinet; sed magis gratiarum actio. 5. Hoc enim scitote intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hæreditatem in regno Christi, & Dei. 6. Nemo vos seducat inanibus verbis; propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ. 7. Nolite ergo effici participes eorum. 8. Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Ut filii lucis ambulate: 9. Fructus enim lucis est, in omni bonitate, & justitia, & veritate: 10. Probantes, quid sit beneplacitum Deo. 11. Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite. 12. Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe est & dicere. 13. Omnia autem, quæ arguuntur, a lumine manifestantur: omne enim, quod manifestatur, lumen est. 14. Propter quod dicit: Surge, qui dormis, & exurge a mortuis, & illuminabit te Christus. 15. Videte itaque, fratres, quomodo caute ambuletis: non quasi insipientes, 16. Sed ut sapientes: redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. 17. Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligentes, quæ sit voluntas Dei. 18. Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria, sed implemini Spiritu sancto, 19. Loquentes vobismetipsis in psalmis, & hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes, & psallentes in cordibus vestris Domino. 20. Gratias agentes semper pro omnibus, in nomine Domini nostri Jesu Christi, Deo, & Patri, 21. Subjecti invicem in timore Christi. 22. Mulieres viris suis subditæ sint, sicut Domino: 23. Quoniam vir caput est mulieris: sicut Christus caput est Ecclesiæ: Ipse, salvator corporis ejus. 24. Sed sicut Ecclesia subjecta est Christo, ita & mulieres viris suis omnibus. 25. Viri, diligite uxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea, 26. Ut illam sanctificaret, mundans lavacro aquæ in verbo vitæ, 27. Ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta, & immaculata. 28. Ita & viri debent diligere uxores suas ut corpora sua. Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit. 29. Nemo enim umquam carnem suam odio habuit: sed nutrit, & fovet eam, sicut & Christus Ecclesiam: 30. Quia membra sumus corporis ejus, de carne ejus, & de ossibus ejus. 31. Propter hoc relinquet homo patrem, & matrem

suam,

suam, & adhærebit uxori suæ: & erunt duo in carne una. 32. Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo, & in Ecclesia. 33. Verumtamen & vos singuli, unusquisque uxorem suam sicut seipsum diligat: uxor autem timeat virum suum.

℣. 1. ESTOTE IMITATORES DEI, SICUT FILII CHARISSIMI. Adoptionis gratia donati estis, Patremque a vobis appellari se patitur Deus: amorem igitur, fiduciam, gratiam, quam Deo debetis, reddite: ejus lenitatem & clementiam imitamini, atque ita fratribus parcite, ut ipse vobis parcit. V. Hieronym. hic.

℣. 2. SICUT ET CHRISTUS DILEXIT NOS. Uti nos Christus, ita vos Christum amate: sive diligite fratres, ut ille & ipsos & nos dilexit. Si aliæ desint amandi fratres causæ, illud absolutissimam ex nobis erga fratres charitatem exigere debet, quod illos amavit Christus, eorumque & nostri causa mortem subiit. Nihil non amabile amat Deus; imo cum amat, illud ipsum amore dignum facit (1). Modus amoris, quo res creatas prosequitur Deus, mensura est meriti, quo ille rem amatam cumulat.

℣. 3. FORNICATIO AUTEM, ET OMNIS IMMUNDITIA, ET AVARITIA. Eruditi quidam (2), post S. Hieronymum, censent, avaritiæ nomine quaslibet turpes impurasque cupiditates hoc loco significari. Hanc vocem eo sensu usurpatam vidimus jam Capite IV. 19. Jubet, Fideles ita ab hisce vitiis abhortere, ut vel nomen ignorent.

℣. 4. AUT TURPITUDO; AUT STULTILOQUIUM, AUT SCURRILITAS. Hujusmodi gravitatem a Discipulis exigit Apostolus. Procul sunto procacia verba, pudori inimica: procul scurriles joci aut mimici, vel scommata, quæ Religionem lædunt, aut piorum gesta in risum vertunt. Græca vox (3), quæ *scurrilitas* redditur, apud Profanos (4) significat virtutem, quæ honestis facetiis utitur. Non omnes facetias jocosque damnat Christiana Religio: at cum intra honesti joci fines homo perraro contineatur, atque ægre ab irridendis cæterorum gestis abstineat, raro etiam facetiæ permittuntur; præstatque iis omnino abstinere, quam aut lædendæ charitatis, aut amittendæ gravitatis, Christiano dignæ, discrimen incurrere (5).

At fortasse Paulus hoc loco spectavit obscena verba, procaces sermones, ambiguas sententias, jocos, dicacitatem, quæ ad recitata crimina, ad impudicitiam & crassiora peccata referuntur. Hujusmodi sunt veterum mimorum facetiæ, & quæ in quibusdam recentiorum libris leguntur, multo quidem sale & ingenio aspersæ, at a Christianis moribus penitus alienæ. Consequentibus verbis, *Quæ ad rem non pertinent*, hæc Apostoli sanctio circumscribitur; est enim quoddam jocorum genus honestum urbanumque, quo charitas, amicitia, pietas foventur, a Sacris Scriptoribus (6), ac Patribus gravissimis sapientissimisque aliquando usurpatum.

SED MAGIS GRATIARUM ACTIO. Pios sermones miscete; ac Dei beneficia, præsertim vero ad Fidem vocatio, nunquam e vestris mentibus deleantur. Græca vox (7), quæ in Vulgata redditur, *gratiarum actio*, ex doctissimorum Interpretum sententia (8) hoc loco sonat verba jucunda, pudica, urbana, honesta, suavia, quibus auditor & bene doceatur & exhilaretur. Ea porro opponuntur turpibus, ridiculis, scurrilibus, procacibus, quibus plerumque charitas læditur. *Fortasse gratiarum actio in hoc loco non ista nominata, juxta quam grates agimus Deo, sed juxta quam grati sive gratiosi & salsi apud homines appellamur*, ait S. Hieronymus.

℣. 5. AUT IMMUNDUS, AUT AVARUS, QUOD EST IDOLORUM SERVITUS, &c. Si *avaritiam* membro superiore impudicum amorem explicasti, opus est hoc pariter loco *avarum* eodem sensu usurpes (9). His enim verbis Apostolus apertissime alludit ad ea, quæ supra dixit. Ut idololatria in Scripturis *fornicationis* nomine designatur (10); ita & *fornicationi* addi potest idololatriæ appellatio. Qui utroque loco *avaritiam* & *avarum* ex verborum sono interpretantur, nullo negotio ostendunt, divitiarum amorem veram esse idololatriam, cum pecunia Deus avarorum sit, & Christus in Evangelio Matth. 6. 24. sanxerit, neminem & Deo simul & mammonæ, sive divitiis, posse servire. Legunt nonnulli (11): *Aut impudicus, aut avarus, aut idolorum cultor.* Græcæ editiones ferunt (12): *Aut avarus, qui est idolorum cultor.* At Exemplaria vetustissima manu descripta, Patresque Latini Vulgatæ assentiuntur.

℣. 6. NEMO VOS SEDUCAT INANIBUS VERBIS. Ne decipiamini a pseudo-Apostolis, Philosophis, Gnosticis, isthæc & facta & dicta, pudicitiæ & charitati inimica, mala esse negantibus. Inanibus illorum argumentis aures ne præbeatis: isthæc esse Deo execrabilia, eosque æterno igne a Deo damnatum iri intelligite. Nemo ignorat, quid sanserint Cynici de turpi libidine, & Philosophi de ἀρρενομιξίᾳ. Libidini addictissima erat Ephesus; ac rerum Christianarum initio Gnostici & Nicolaitæ Evangelica libertate pessime abutebantur, ut turpia innumera, quæ vel Deo grata esse gloriabantur (13), admitterent.

PROPTER HÆC ENIM VENIT (imminet (14), mox ventura est) IRA DEI IN FILIOS DIFFIDENTIÆ, in incredulos, falsos Doctores, nequissima capita, quibus satis non est, veritati non credere, nisi pro viribus illam destruant atque corrumpant.

℣. 8. ERATIS ENIM ALIQUANDO TENEBRÆ: NUNC AUTEM LUX IN DOMINO. Olim inter idololatriæ & ignorantiæ tenebras versabamini; at nunc Fidei luce perfusi estis. Lux vestra, Christus: uti lucis filios, verosque Christi Discipulos, vos gerite. ℣. 9. Porro *fructus lucis est in omni bonitate, & justitia, & veritate.* Hisce notis filii lucis distinguuntur. Græcus legit (15): *Fructus enim spiritus*, non, *fructus lucis*. At postrema hæc le-

(1) Aug. in Joan. tract. 12. *Novit Deus in unoquoque nostrum & odisse quod fecimus, & amare quod fecit... Amat suum etiam in vitiosis vel sanatione beneficium, vel damnatione judicium.* (2) Est. Ham. Heinsius, Erasm. Zanchius: Πλεονεξία. (3) Εὐτραπελία, τὰ οὐκ ἀνήκοντα. (4) Aristoteles l. 4. Ethic. c. 14. Οἱ δὲ ἐμμελῶς παίζοντες εὐτράπελοι προσαγορεύονται, οἷον εὔτροποι. His opponit τοὺς ἀγροίκους, σκληροὺς, βωμολόχους, ferros, duros, scurras. (5) Hieronym. hic: *Scurrilitas consueto appetit quædam vel urbana verba, vel rustica, vel turpia, vel faceta, quam nos jocularitatem alio verbo possumus appellare, ut risum moveat audientibus: verum & hæc a sanctis viris penitus propellenda, quibus magis convenit flere, atque lugere.* Vide & Chrysost. hic in moral. (6) 3. Reg. xviii. 27. *Illudebat illis Elias, dicens: Clamate voce majore*, &c. Et xvii. 15. Isai. xliv. 2. 20. lc. 12. & Galat. v. 12. (7) Ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστία. (8) Hieronym. ex Prov. xi. 16. Zanch. Est. Heins. Hamm. (9) Hieron. Est. Men. &c. (10) Exod. xxxiv. 15. 16. Levit. xvii. 7. Deut. xxxi. 16. Judic. ii. 17. & passim. (11) Syr. Æthiop. (12) Græc. impress. Ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης, Bornes. G. L. Vel: Ὅ ἐστιν εἰδωλολατρεία, *Quæ est idolorum servitus.* Germ. Claram. S. Cypr. Ambros. Aug. alii. (13) Vide Epiphan. hæres. 26. Hieronym. hic, ad ℣. 3. 4. Est. Sasbod. & Grot. (14) Διὰ ταῦτα γὰρ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας. Theod. Ὡς τῆς τοῦ Θεοῦ δίκης ἀναφορμένης τοῖς τοιούτοις ἐργάταις. (15) Ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ πνεύματος. Alii: Ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ φωτός. Ita Steph. 1. in 3 Alex. Claram. S. Germ. Born. GG. LL. Barber. 1. Copht. Syr. Æth. Thaumaturg. Theophylact. Calasit. Ambrosiast. Hieronymiast. Hieronym. Aug. Author. tract. de singul. Cleric. alii.

lectio in libris vetustissimis, Græcisque & Latinis Patribus quamplurimis fertur.

℣. 10. Probantes quid sit beneplacitum Deo: discrimen facite bonum inter & malum: inanibus pseudo-Apostolorum aut Philosophorum rationibus ne sapiamini, ℣. 6. Omnia periclitamini, & quæ Deo grata sunt, eligite (16). Trapezitam imitamini, ait S. Hieronymus (17), qui numisma ex pondere, oculo, sono, lydio lapide æstimat.

℣. 11. Nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum. Opera tenebrarum ea sunt, quæ ℣℣. 3. & 4. recitavit, opposita operibus lucis, ℣. 9. bonitati, suavitati morum, justitiæ, veritati, sinceritati. Hoc nomine turpia præsertim & pudori inimica significat, uti ex consequentibus liquet. ℣. 12. *Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe est & dicere*. Libidines, flagitia, ganeæ noctem ac tenebras quærunt. *Qui enim dormiunt, nocte dormiunt; & qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt*, inquit in 1. ad Thessalonicenses v. 7. Fortasse etiam his innuit magicas veneficasque artes, Ephesiis probatissimas. Vide Act. xix. 19.

℣. 13. Omnia autem quæ arguuntur, a lumine manifestantur. Cum filii lucis sitis, opera tenebrarum nullo negotio agnoscetis, vestrumque erit, Deo juvante, vitare.

℣. 14. Propter quod dicit: Surge qui dormis, &c. Loquendi modus, quo utitur Apostolus, omnino indicat, voluisse illum sententiam e Scripturis recitare. Cum vero hic locus in nullo Veteris Testamenti libro legatur, Prisci nonnulli censuere, ex apocrypho libro fuisse desumptum (18). S. Epiphanius (19) haustum putat ex vetusto vaticiniorum Eliæ volumine, multis ab hinc sæculis amisso. Alii ex apocrypho Jeremiæ scripto. Sunt qui censeant, spectatum hic ab Apostolo vulgarem inter Judæos consuetudinem, qui prima anni civilis die inter buccinarum clangores clamasse narrantur: *Surge qui dormis*; quo significarent, recedendum esse a flagitiis, agendamque pœnitentiam. Nonnullis apud Theodoretum desumptus videtur ex hymno aliquo, Prophetæ alicujus Christiani fœtu. Fatetur S. Hieronymus, locum hunc in nullo Veteris Testamenti Libro a se deprehensum: at eos damnat, qui ubi sententiam aliquam in Canonicis voluminibus totidem verbis expressam non legerint, ad apocryphos & nullius authoritatis libros statim confugiunt; additque (20): *Sciamus, scripta quidem ea esse in Veteri Testamento; sed non ita ab Apostolis edita, & sensum magis usurpatum, nec facile nisi a studiosis posse ubi scripta sint inveniri*.

Docebant nonnulli (21), isthæc a Christo Jesu in cruce suspenso fuisse pronunciata: *Surge qui dormis*, &c. & ad Adamum, in Calvariæ monte sepultum, dicta; ita ut primus hic homo, cruore Christi rigatus, in vitam redierit. At nihil ea re incertius. Tametsi Veterum quamplures crediderint, Adamum in Calvariæ monte fuisse sepultum, nemo tamen hæc verba Christo tribuit. S. Thomas, plurimique post illum Interpretes (22), spectata censent ab Apostolo illa Isaiæ LX. 1. verba: *Surge, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum, & gloria Domini super te orta est*. Alii (23) ex eodem Propheta 26. 19. desumunt: *Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent ... quia ros lucis ros tuus*. Alii denique ex illis Isaiæ 9. 2. *Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis*. Unum pluresve ex his locis fortasse spectavit Apostolus, eosque proposito accommodavit, nonnullis additis aut ablatis: qua in re usus est authoritate, cum ipse Divino afflatu, non secus atque Isaias, gauderet; atque hac sententia potius ad orationis ornatum, quam ad dogmatis confirmationem uteretur. Porro dogmatis confirmatio majorem in recitante fidem exegisset.

Ut ad loci sensum revertamur, eo innuitur. Fideles ita in tertis debere versari, uti homines e mortuis revocatos, atque e sepulcri tenebris eductos. Eam agendi rationem instituite, quæ vitam ex Jesu Christo acceptam deceat. Pro, *illuminabit te Christus* (24), nonnulli Veteres legunt (25): *Continget te Christus*, palpabit quasi manu: sive, *Continges Christum*. Tangens te Christus in vitam revocabit. At Vulgatæ lectio præstantior.

℣. 16. Redimentes tempus (26), quoniam dies mali sunt (27). Tempus redimis, cum quietem, commoda, bona, voluptates negligis, ut saluti æternæ, quæ porro una necessaria est, vaces. Translatio ducta est ex mercatoribus, quibus nulla bonæ venditionis aut emptionis opportunitas præteritur. Solicitudines, laborem, vigilias, itinera nihili faciunt, dum commode vendant emantque. Idem servandum est iis, quibus persuasum est quanti facienda sit salus, & quam necesse sit brevibus adeo malisque hujus vitæ diebus in illam incumbere: *Quoniam dies mali sunt*. Ut pretiosum tempus amittamus, conspirant omnia, amici, inimici, corporis ac fortunarum cura, officia, negotia. Innumeris periculis, discriminibus, scandalis obnoxii sumus. Summum igitur nobis negotium esse oportet, ut pretiosum adeo fluxumque tempus redimamus. Vitæ hujus tempora in potestate non habetis: peregrini hic estis; quamobrem sapienter tempore utimini, illud ne male teratis, atque omnium rerum dispendio redimite (28).

Ita vulgo hic locus explicatur. At si Apostoli mentem propius inspicias, in illud nempe incumbentis, ut pacem ac prudentiam, quibus & Gentilium & Judæorum injurias, odia, atque contumelias vitent, Fidelibus suadeat, illud dicere videtur: Tempus ducite, pacem emite, leve aliquid potius tolerate, quam apertam simultatem inconsulte provocetis (29). Ita apud Danielem 2. 8. arguuntur Magi, quod tempus ducant seu redimant: *Certe novi, quod tempus redimitis*. Rem producitis, ut vel somnii reminiscar, vel illud nosse negligam: at statim responsum volo. Ait S. Gregorius Nazianzenus (30), Julianum Apostatam diu *redemisse tempus*, cælata ingenii nequitia sub ficta lenitatis specie. Scribit Euripides apud Justin. de Monarchia Dei, opus esse, ut qui flagitium admisit, tempus redimat; diu enim pœnam peccati laturus est.

Εἰ δέ τις πράσσει κακῶς,
Καινὸς τεθνηκὼς, τὸν χρόνον κερδαινέτω,
Χρόνῳ γὰρ οὗτος ὕστερον δώσει δίκην.

Ju-

(16) Δοκιμάζοντες. Verbum Δοκιμάζω usurpatur frequenter pro periclitari. Vide Rom. xii. 2. xiv. 22. 1. Cor. xi. 28. & Theodoret. (17) Hieronym. *Omnia facienda cum consilio, ... in morem prudentissimi trapezitæ, qui sculptum numisma non solum oculo, sed & pondere & tinnitu probat*. (18) Epiphan. hæres. 42. & xxviii. n. 5. (19) Ita Syncell. p. 27. & MSS. duo Biblioth. Regiæ, teste Cotelerio; & nota marginal. Cod. Huntini; & Codex xi. sæculi Basilianorum apud D. Bern. de Montf. Diar. Italic. c. 15. (20) Hieronym. hic. (21) Apud Hieronym. hic. Vide & ad Matth. xxvii. (22) Bez. Cajet. Grot. Est. Bodin. Mill. alii. (23) Bez. Grot. Bod. Martianay. (24) Ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός. (25) Alii: Ἐπιψαύσεις τοῦ Χριστοῦ, *Continges te Christus*. Ita Germ. & Clarom. GG. LL. Ambrosiast. Aug. in Psal. 3. Nolan. Ep. ad Sever. Ep. 12. Theodoret. apud. Hieronym. (26) Ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρόν. Reddi potest, *Emententes opportunitatem*, tempus opportunum bene agendi. Confer Dan. 11. 8. *Scio quod tempus redimitis*. (27) *Dies mali sunt*, ex verbis Jacobi ad Pharaonem, Genes. xlvii. 9. *Dies peregrinationis meæ centum triginta annorum sunt, parvi & mali*. Vide & Psal. xxxix. 6. (28) Theophyl. Theodoret. (29) Vide Grot. Est. Hamm. Le Clerc. Vide & Epiphan. (30) Greg. Nazianz. Orat. 1. in Julian. Ὁ μὲν ἐξωνούμενος τὸν καιρὸν, καὶ πρύπτων εἰ ἐπιεικείας πλάσματι τὴν κακίαν.

Jubet igitur hoc loco Paulus, Ephesios caute se erga omnes gerere; vetatque Religionis dogmata incaute vulgare, aut vitia Gentilium & sæculi corruptelam importune arguere; denique animum prodere, nisi necessitas cogat; sed vult eos tempus ducere, & quietos agere, *quoniam dies mali sunt*, parentque flagitioso & sævo Principi, modum nescienti, magnoque detrimento Religioni futuro, si rem ad extrema odia ultimasque injurias egerit. Desumpta videtur locutio ex obæratorum consuetudine, tempus solutionis producentium, moramque impetrantium novis cum creditore transactionibus. Eadem mente Christus Matth. 7. 6. monet Apostolos, ne margaritas porcis projiciant.

℣. 18. Nolite inebriari vino, in quo est luxuria. Ebrietas opus est tenebrarum, atque in omne scelerum ac flagitiorum genus impellit. Ebrius neque ratione, neque pudore, neque metu, neque Religione continetur. Ebrietati ex vino opponit Apostolus ebrietatem ex Spiritu Sancto (1), quo pie ebrii efficimur, ac sapientes, cauti, & modesti reddimur.

℣. 19. Loquentes vobismetipsis in Psalmis, &c. Cum vino lites, profanæ cantiones relaxationesque excitentur; ebrietas e Spiritu Sancto illud efficit, ut qui eo pleni sunt, Psalmos & Carmina in Dei laudem canant. Hilaritatem & voluptates non vetat Religio Christiana, sed mutat. Pro turpibus & corporeis voluptatibus spiritales præbet atque utiles, multoque suaviores solidioresque, quam quibus mundi amatores affluunt. Edocta eo Spiritu Ecclesia, carmina Fidelibus nunquam non præbuit, quibus illorum pietas & animi hilaritas foveretur. Filios illa sacris in cœtibus cantu detinet, hortaturque, ut quisque domi sacras res canat.

℣. 20. Gratias agentes semper pro omnibus . . . Deo. Ubi tibi persuaseris, nihil nisi ex Providentiæ consilio contingere, statim intelligis, grates esse Deo agendas, quicquid evenerit, commodum incommodumve, cum omnia & Dei gloriæ & Electorum saluti serviant. *Christianorum propria virtus est, etiam in his quæ adversa putantur, reddere gratias Creatori* (2). Ob ipsamet supplicia, quibus impii torquentur in inferis, ait S. Chrysostomus hic, agendæ sunt Deo gratiæ; ea quippe magno usui sunt coercendis impiis, qui illis ceu fræno continentur.

℣ 21. Subjecti invicem in timore Christi, seu *Dei*, uti habet Græcus vulgatus, repugnantibus libris eximiis compluribus, qui Vulgatæ favent. Suo quisque in ordine, quem sua illi dedit conditio, permaneat, sive in Ecclesia, sive in politicis rebus (3) aut naturalibus. Hoc deinceps Capite, & consequenti, mutua virorum uxorumque, parentum ac liberorum, servorum & dominorum officia persequitur. Iis qui præsunt, lenitatis, modestiæ & piæ humilitatis argumenta proponit Apostolus; subjectionis vero, obedientiæ ac patientiæ, iis qui subsunt imperio: ita ut, si Pauli monitis obtemperent, servare queat unusquisque id quod monentur, ut scilicet alter alteri in Dei timore pareant.

℣. 22. Mulieres viris suis subditæ sint (4), sicut Domino. Neque major subjectio exigi poterat, neque nobilior afferri subjectionis ratio. Ita virum vereatur uxor, uti Dei loco positum, ejusque authoritate utentem: addit proximo commate, id esse uxorem viro, quod est Christo Ecclesia; atque uti Ecclesia Christo Jesu Capiti suo subdita est cum obsequio, amore, & obedientia; ita opus est, ut uxor virum amet colatque, & illi obsequatur, ex Dei amore ac timore. Hujusmodi rationes una suppeditat Christiana Religio: nihil tale docent Philosophia, hominumque ratio & institutio. Potest uxor virum amare & colere rectæ rationis humanæque propensionis causa: at sanctis divinisque rationibus moveri, uxorum est duntaxat Christianarum.

℣. 23. Ipse, salvator corporis ejus, Ecclesiæ, quemadmodum est ejusdem Caput. Ita vulgo Latini Patres interpretantur. Græci ad virum referunt, qui vir uxoris Caput est, & quodam modo servator. Christum hic imitari debet, nedum uti Principem, verum etiam ut Servatorem. Uti caput, authoritate in uxorem utitur; uti Servator, nulla negligere debet auxilia ob illius salutem & sanctificationem. Opus est uxorem amet, uti Christus Ecclesiam, cujus causa hic sanguinem vitamque profudit. Prior explicatio melior; de officio quippe viri erga uxorem agit Apostolus ℣℣. 25. &c.

℣. 25. Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam; tenero scilicet, casto, constanti, sincero amore, qui recta ratione ducatur: eo denique amore, quo Christus Ecclesiam prosequutus est, cujus causa is vitam inter cruciatus prodegit. Ecclesiam redemit Christus vitæ suæ pretio; mundavit baptismo; divinis muneribus ornavit: spiritalibus divitiis cumulavit. Hic porro est Christianorum virorum exemplar. Ista fusius interpretari, supervacaneum est, cum tota illorum majestas satis per se ipsa sentiatur.

℣. 26. Mundans lavacro aquæ in verbo vitæ, per verba scilicet, quæ pronunciantur, dum Christianus homo sacro flumine mergitur: *In nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti* (5). Explicant nonnulli (6) de verbo Evangelii, quo cum fide accepto, in aquæ baptismo abluimur.

℣. 27. Gloriosam Ecclesiam, nobilissimis ac splendidissimis ornamentis indutam, interiore scilicet gratia, donisque supernis & exterioribus, quibus Christiani per Spiritum Sanctum cumulati sunt. *Gloria* non raro pro magnificentia, ornatu, vestium splendore usurpatur, veluti cum Christus Matth. 6. 29. ait, Salomonem *in omni gloria sua* non ita fulsisse, ut agri lilia fulgent. Et Psalmus 44. 14. quo Sponsæ Salomonis ornatus describitur, ait: *Omnis gloria ejus ab intus*. Quicquid vides, minimum est, si cum opibus minime conspicuis conferatur. Virorum unusquisque sperare non potest, ut talis uxor sibi contingat, qualem hic Paulus describit Ecclesiam; at neque Christus talem invenit; ornavit ipse, rugis maculisque purgavit. In interiorem uxorum venustatem ac sanctificationem incumbere potissimum debent viri, uti venustati Ecclesiæ studuit Christus. Perfecta illhæc Ecclesiæ sanctificatio, quam describit Apostolus, in hac vita incipitur in Fidelibus, ex quibus ipsa constat: absolvenda est in Cœlo, ubi ea vere & in se & in membris singulis futura est sancta & elegantissima, maculis, rugis, cæterisque vitiis carens (7).

℣. 28. Viri debent diligere uxores suas ut corpora sua; ut ipsi se suamque vitam, suorumque corporum membra. Profecto vir & uxor unum quodammodo corpus sunt: *Erunt duo in carne una* Gen. 2. 24. Primæ mulieris corpus ex primi hominis corpore effictum est.

℣. 29. Nemo carnem suam odio habuit. Suum nous-

(1) Hieronym. *Non possumus spiritu impleri pariter & vino. Qui enim spiritu impletur, habet prudentiam & mansuetudinem, verecundiam, castitatem. Qui vino, habet insipientiam, furorem, procacitatem, libidinem.*
(2) Hieronym. hic. (3) Theodoret. [illegible] (4) Græc. [illegible], *Subditæ estote*. Sed plures MSS. & PP. [illegible], *Subditæ sint*. Quod Hieron. notat in quibusdam Græcis non haberi. (5) Theodoret. Ita Chrysost. alii Græci, & Latini plures. (6) Aug. tract. 8. in Joan. Grot. alii. Vide Est.
(7) Aug. l. 2. Retract. c. 7. lib. 1. de Nuptiis & concup. c. 34. l. 4. contra duas Epist. Pelagg. c. 7. &c. Vide & Hieron. l. 3. Dialogi contra Pelag. Primas. D. Th. Est. hic.

unusquisque corpus natura sua diligit. Siquis carnem suam odit, sibique necem infert, ut in hominibus longo, pertinaci, turpi, tanto, molesto morbo laborantibus cernitur, qui sibi ipsi graves sunt, & mortem optant; ii quos videas furentes aut desperatione actos in præceps ferri, sibique vitam misero mortis genere adimere: ii non odere vitam aut sortem suam, sed mala & cruciatus, quibus torquentur (8).

Sed nutrit et fovet eam, sicut et Christus (9) Ecclesiam, quam corpore suo alit, Sanguinem potum præbet, verbo instituit (10): quamobrem hæc unum cum illo corpus, unus sanguis efficitur, nihilque ea conjunctione arctius potest excogitari. Tanta præstare nequit maritus; at hoc saltem exemplo docetur, quantopere uxorem amare debeat, & quam arcte cum illa conjungi.

℣. 30. Quia membra sumus corporis ejus. Ecclesiæ, quæ corpus Christi est. Quemadmodum Eva ex Adami corpore conflata est, ita nos ex Jesu Christi corpore. Vescimur Jesu Christi Corpore & Sanguine; cum illo sepelimur in Baptismo; cum illo per Fidem crucifigimur; cum illo resurgimus per novum vitæ genus, quod nobis in Christiana professione agendum est.

℣. 32. Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo et in Ecclesia (11). Conjunctio viri & uxoris, quos arctissima conjugii vincula nectunt, ita ut una veluti caro ex duobus efficiantur, sacramentum est sive mysterium ingens in eo, quod Jesu Christi cum Ecclesia conjunctionem, sacrumque & spiritale connubium significat. Et quemadmodum vir patrem matremque deserit, ut uxori hæreat, illique diuturno totius vitæ nexu conjungitur: ita Christus Jesus per Incarnationem quodammodo a sinu Patris discessit, junctusque est Ecclesiæ, quacum in hac vita versatur usque ad sæculorum exitum, ab eaque nec in æternitate sejungitur (12). Adami & Evæ conjugium figura est conjunctionis Jesu Christi & Ecclesiæ; hæc vero exemplar & forma est Christiani connubii. Istud Christus ad Sacramenti dignitatem evexit, suaque gratia instruxit, vel cum ipse nuptiis Canæ adfuit, vel cum ipse per se vel per Apostolos docuit, Christiano matrimonio suam ipsius cum Ecclesia conjunctionem significari.

℣. 33. Unusquisque uxorem suam sicut se ipsum diligat, &c. His claudit ea, quæ de mutuis virum inter & uxorem officiis docuit. Vir uxorem uti corpus suum amet; uxor virum uti caput suum, cui a Deo subjecta est, amet ac revereatur (13). Capite consequenti de parentum ac liberorum, tum de servorum dominorumque officiis disputat.

(8) Vide Hieron. & Est. hic. (9) Græc. Καθὼς καὶ ὁ Κύριος τὴν Ἐκκλησίαν. Alii plures: Καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς, &c. (10) Hieronym. Theod. (11) Græc. Εἰς Χριστὸν, καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ita Tertull. Aug. Bed. apud Est. alii: *In Christo, & in Ecclesia*. Ita Clarom. S. Germ. Luc. Iren. l. 5. c. 2. Hieronym. Ambr. Aug. Tertull. contra Marc. (12) Vide Theodoret. Est. (13) *Timorem pro reverentia dictum puta ... Potest enim uxori reverentia convenire, ut revereatur timeat virum*. Hieronym. ad Ephes. v. 3.

CAPUT VI.

Liberorum erga parentes officia; & parentum erga liberos. Mutua servorum ac dominorum munia. Christiani hominis adversus Dæmonem arma. Preces ab Ephesiis postulat Paulus; ad eosque Tychicum mittit.

℣. 1. Filii, obedite parentibus vestris in Domino, hoc enim justum est. 2. Honora patrem tuum, & matrem tuam, quod est mandatum primum in promissione: 3. Ut bene sit tibi, & sis longævus super terram. 4. Et vos patres nolite ad iracundiam provocare filios vestros: sed educate illos in disciplina, & correptione Domini. 5. Servi obedite dominis carnalibus cum timore, & tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo: 6. Non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed ut servi Christi, facientes voluntatem Dei ex animo. 7. Cum bona voluntate servientes, sicut Domino, & non hominibus: 8. Scientes, quoniam unusquisque, quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino, sive servus, sive liber. 9. Et vos domini eadem facite illis, remittentes minas, scientes, quia & illorum, & vester Dominus est in cœlis: & personarum acceptio non est apud eum. 10. De cætero, fratres, confortamini in Domino, & in potentia virtutis ejus. 11. Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli. 12. Quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem, & sanguinem, sed adversus principes, & potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ, in cœlestibus. 13. Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, & in omnibus perfecti stare. 14. State ergo succincti lumbos vestros in veritate, & induti loricam justitiæ, 15. Et calceati pedes in præparatione Evangelii pacis: 16. In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere: 17. Et galeam salutis assumite, & gladium spiritus (quod est verbum Dei). 18. Per omnem orationem, & obsecrationem orantes omni tempore in spiritu: & in ipso vigilantes in omni instantia, & obsecratione pro omnibus Sanctis, 19. Et pro me, ut detur mihi sermo in apertione oris mei cum fiducia, no-

tum facere mysterium Evangelii: 20. Pro quo legatione fungor in catena, ita ut in ipso audeam, prout oportet me loqui. 21. Ut autem & vos sciatis, quæ circa me sunt, quid agam: omnia vobis nota faciet Tychicus, charissimus frater, & fidelis minister in Domino: 22. Quem misi ad vos ad hoc ipsum, ut cognoscatis, quæ circa nos sunt, & consoletur corda vestra. 23. Pax fratribus, & charitas cum fide, a Deo Patre, & Domino Jesu Christo. 24. Gratia cum omnibus, qui diligunt Dominum nostrum Jesum Christum in incorruptione. Amen.

℣. 1. Filii, obedite parentibus in Domino (1), vel, *secundum Dominum* (2); Domini ejusque Legis causa & obsequio, non metus aut utilitatis, veluti ne parens puniat, aut exhæredes faciat. Obediendi ratio supra naturam sit, freta Religione & justitia. *Hoc enim justum est*, ex jure divino, gentium, & naturæ, ac diserte Divina Lege imperatur, ℣. 2. *Honora patrem tuum, &c.*

℣. 2. Honora patrem tuum et matrem tuam, non interiori solum & exteriori obsequio, verum etiam omnibus & animi & corporis subsidiis, quibus ipsi potestis. Nam honoris nomine apud Scripturam non mera obsequii significatio, sed se ipsa subsidium significatur (3). Ait Apostolus, *primum hoc esse mandatum in promissione*, cui Deus præmii promissionem adjecerit. Profecto ex omnibus Decalogi sanctionibus hæc prima est, cui merces addatur. Diuturnitas vitæ, quam Judæis parentes colentibus pollicetur Deus, figura est æternæ vitæ, ad quam omnis spes Christianorum fertur (4).

℣. 4. Patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros. Sævitiam ac superbiam in filios ne exerceatis, *ut non*, ut idem Coloss. 3. 21. ait, *pusillo animo fiant*, & in desperationem ruant. Ita Chrysost. hic. Siquid illi peccaverint, arguite & *corripite in Domino*, cum Dei timore & charitate, sapienter & cum modo.

℣. 5. Servi, obedite dominis carnalibus. Ne illud objiciatis, unum vobis dominum in terris esse, Christum Jesum. Alii vobis domini sunt ex carne, quibus parere vos *in timore & tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo*, supremus idem Dominus jubet. Si quid illi mandaverint, quod supremi Moderatoris legibus repugnet, ne obtemperatote: indigni enim sunt quibus obediatis, statim ac debita erga suum vestrumque Deum officia neglexere (5). Cæteris in rebus obtemperate cum timore, obsequio, reverentia, & animi simplicitate, uti Discipulos Præceptoris patientiæ & lenitatis decet. Versuti plerumque, mendaces ac dolosi sunt servi. Omnia illhæc vitia excludit Paulus, ubi docet, parendum esse animo simplici (6); cum reverentia, & Dei timore. Addit: *Sicut Christo*, illud pro certo habentes, certam vos manere mercedem, vestramque servitutem saluti vestræ inutilem non fore, si eam Dei gratia exhibueritis, ut ordini a Providentia constituto se viatis.

℣. 6. Non ad oculum servientes; non ita servientes, fidemque colentes, dum herì oculus imminet, verum etiam eo absente (7): vobis tantummodo curæ ne sit, ab iis probari, eorumque indignationem effugere: de eo satagite, ut a Deo probemini, & *faciatis voluntatem Dei ex animo, ut servus Christi*. Hæ porro rationes sunt Christiana Religione, & Spiritu Sancto Apostolum afflante dignæ.

℣. 8. Unusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc accipiet. Non semper servitutem servietis. Tempus erit, cum summus dominorum Dominus parem in heros servosque ex meritis justitiam nullo discrimine exercebit.

℣. 9. Eadem facite illis. Si servorum est vobis inservire Dei unius causa, atque ita ut si Christo servirent, vos igitur imperium authoritatemque ita in illos exercete, uti in Christi servos, atque eidem, cui vos, Domino & Judici obnoxios: clementer imperate, præter sævitiam, verborum acerbitatem, minas. Tales denique vos iis exhibete, qualem vobis Deum esse cupitis, aut herum optaretis ipsi, si serviretis. *Sic cum inferiore vivas, quemadmodum tecum superiorem velles vivere*. Senec. Epist. 47. Nescit Deus heri & servi discrimen: utrumque ipse condidit. fratres sunt homines universi, communisque Patris filii: ac multo potius Christiani, quorum officia majora sunt, quam cæterorum. Ita Theodoret. hic.

℣. 10. Confortamini in Domino. Postquam singulas hominum conditiones peculiaribus institutis admonuit, omnes in universum Ephesi Fideles alloquitur; hortaturque ut patientiam exerceant, atque adversus interiores exterioresque hostes animo confirmentur. Neque vinculis meis, neque persecutionibus, quibus agitor ipse, vosque vexaturus est Diabolus, terreamini. Fiduciam omnem in Deo collocate.

℣. 11. Induite vos armaturam Dei: arma spiritalia, quæ Deus ope sua & veritate suppeditat. Familiaris Apostolo est translatio, ex bello armisque desumpta (8). Jubet Discipulos ita in hac vita se gerere, uti assiduo in bello, quo adversus mundum, carnem, Dæmonemque pugnatur. In bellis quæ inter homines fiont, iis dumtaxat arma dantur, quibus vires ad bellicos labores suppetunt. Hic Paulus præcipit, ut Fideles quique, viri, mulieres, pueri, senes, armentur, hostem aggressuri, seseque in spiritalibus hisce castris defensuri (9). Hominem diabolus dolis potius artibusque, quam aperta vi aggreditur (10); nobisque vigilantia, solertia, acri animi studio & fervore potius opus est, quam robore. Nobis arma sunt fides, charitas, veritas, ipse demum Christus.

℣. 12. Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem. Caro & Sanguis hic non, ut alibi, hominis cupiditates, hominesve perversos, carni sensibusque servientes, significat; hi enim ipsi hostes sunt, adversus quos assidua nobis est pugna; sed homines generice acceptos, hostes infirmos, ossibus & carne constantes. Cum his bellum nobis non est, sed cum Dæmonibus,

Mun-

[1] *In Domino*. Ἐν Κυρίῳ, non legitur in Manuscripto Claromontano, S. Germ. S. Cypriano, testim. lib. 3. § 70. & Ambrosiastro. [2] Chrysost. Κυρίῳ, τουτέστι κατὰ Κύριον, ὡς ἂν εἰ μὴ παροξύνῃς Θεόν. [3] Num. xxiv. 17. xxiv. 11. Tob. 1. 16. Prov. iii. 9. 1. Timot. v. 17. [4] Vid. Hieronym. D. Thom. &c.
[5] Hieronym. hic: *Servus necessitatem in voluntatem vertat, & faciat de servitute mercedem; maxime cum dominus carnis a Domino spiritus diversa non imperet . . . discat, quasi Christo, ut se liceat non audiat servus carnalem dominum, si contraria Dei præceptis voluerit imperare.* [6] Theodoret. Παρεγγυᾷ, κενοδόξως ἀπλὰ [illegible], τοῦτο γὰρ [illegible] τῆς καρδίας ὑμῶν. [7] Theodoret. Ὀφθαλμοδουλεία ἐστὶν [illegible] ἐξ ἁπλότητος καρδίας [illegible], ἀλλὰ τῷ χείρονι συγχωρούσαν. [8] 2. Cor. x. 4. 1. Thess. v. 8.
[9] Theodoret. hic. [10] Hieron. in *Volens Apostolus multimoda Diaboli ingenia ostendere, quibus nos capere nititur, methodias ejus, idest, adinventiones, vel versutias nominavit*. Theodoret. Μεθοδείας δὲ τὰς μηχανὰς ἐκάλεσε.

Mundi Principibus seu Tyrannis, usurpato imperio abutentibus; malis denique Spiritibus in aere diffusis. Jam supra vidimus a. a. Dæmones ab Apostolo tenebrarum Principes appellari; vetustisque Patribus, Josepho, Philoni, Rabbinis, ipsisque Chaldæis fuisse persuasum, aerem totum bonis malisque Geniis occupari, ex quibus malos assiduo in nos bello sævire, innumerisque artibus insidiari. Prudentius Hamartig.

Sed cum spiritibus tenebrosis nocte dieque
Congredimur, quorum dominatibus humidus iste,
Et pigris densus nebulis obtemperat aer, &c.

Ait Paulus, Dæmones esse Principes mundi, tenebrosi nimirum hujus sæculi. *Adversus mundi rectores tenebrarum harum*, scilicet, ex nonnullorum sententia, mundi principes, tenebrosos, angelos tenebrarum. Sive: Principes mundi hujus, tenebrarum harum, tenebrosi hujus aeris, vel mundi hujus obscurissimi, si cum altera vita, quæ mundus lucis est, conferatur. Alibi animadvertimus, aerem frequenter pro tenebris usurpari. Denique morali sensu, mundus sæculum est tenebrarum, quod filiis incredulitatis ac tenebrarum, uti filiis lucis oppositis, plerumque refertum sit. Addit: *Contra spiritualia nequitiæ in cælestibus* (11), nempe contra Spiritus nequissimos in aere diffusos; sive, contra spiritalem nequitiam, cœlestia loca, cœlum, aerem, occupantem. Vel ex Græcis Patribus (12): Pugnandum nobis est adversus nequitiæ spiritus, a quibus impetimur *ob cælestia*, ob Regnum Cœlorum. Leve quid non agitur, sed cœli acquisitio.

Alii (13) aliter interpretantur: Pugnandum nobis est non adversus homines infirmos, carne & sanguine conflatos, sed adversus Principes ac Potestates, adversus mundi Dominos, in malignos Spiritus, *cælestium rerum causa*. Pugnandum est pro veritate Evangelii, doctrinaque cœlesti, quam tradimus, nedum cum vulgaribus notisque adversariis, verum etiam cum Principibus, Potestatibus, Dæmonibusque. Si Dæmones, elementa, mundi hujus Principes bellum nobis inferunt, instrumenta sunt furoris Diaboli, potissimi ac validissimi nostrum omnium hostis. *Non est nobis colluctatio adversus carnem & sanguinem, idest, adversus homines, quos videtis sævire in vos. Vasa sunt; alius utitur: organa sunt; alius tangit* (14).

℣. 13. Accipite armaturam Dei, absolutam, cataphractorum more, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare, probe muniti, & armis instructi. His verbis, *perfecti stare*, innuitur agmen, cui nihil ad defensionem deest (15); sive miles, qui munia sua satis explevit, nihilque non agit, ut sese vehementer acriterque tueatur (16). *Dies malus* est pugnæ dies [ait Theodoretus hic], tentationis, discriminis. Ait S. Hieronymus hic, pugnandum nobis esse non modo dum vivimus, verum etiam morte obita, *cum omnia perfecerimus*; is enim Græcum reddit, *omnia operati stare*, non, *in omnibus perfecti stare*. Majori conatu Dæmones tunc pugnaturi sunt, nosque cum hoste non occulto, sed conspicuo, ac veluti coram decertabimus.

℣. 14. State succincti lumbos vestros in veritate. Veritas, sinceritas, fides, æquitas, baltheus sunt, quo Jesu Christi miles succingitur. Alludit Apostolus ad eum Isaiæ locum (17): *Erit justitia cingulum lumborum ejus, & fides cinctorium renum ejus*. Veritatis nomine accipi etiam potest Fides, bona doctrina, Dei verbum.

Loricam justitiæ. Justitia virtus est, reddens unicuique quod suum est: usurpatur etiam pro virtutum omnium collectione, omniumque bonorum operum exercitatione. Postremo hoc sensu latissime patet, atque optime comparatur loricæ, majorem hominis partem protegenti.

℣. 15. Calceati pedes, in præparatione Evangelii pacis, veluti parati Evangelium nunciare. Qui longum iter suscepturi sunt, pedes calceis muniunt adversus lapidum & veprium injurias. Opus est, Christianus quisque paratus sit testimonium reddere veritati, fidemque infidelibus nunciare, ex suo quisque ingenio (18). Dici etiam potest, munitis pedibus esse oportere adversus ea quæ in itinere occurrerint, in Evangelii observatione, atque in cursu instituto (19). Hoc sensu, non vulgaris calceus intelligendus est, sed ocreæ illæ, quibus olim crura in bello protegebantur (20).

℣. 16. Scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere. Ignita olim tela in bello jaciebantur, ut alibi diximus (21). Ignea Dæmonis tela sunt pravæ cogitationes, malaque desideria (22), quibus hominum libidines excitantur. Hæc extinguuntur & retunduntur Fide, quæ Divinarum promissionum minarumque veritatem suadet. Hæ satis superque sunt, ut hominem a mundi hujus voluptatibus illecebrisque removeant, illique suavem bonorum honorumque a Diabolo exhibitorum privationem efficiant.

℣. 17. Galeam salutis, sive salubrem (23), qua omnes hostium ictus retunduntur. Christus Jesus non raro *salus* sive *Salvator* nuncupatur. Ipse nobis galea est, cum cumulamur illius Spiritu, charitate animamur, veritate implemur, munimur patrocinio.

Gladium spiritus (quod est verbum Dei). Gladium spiritalem, sive gladium, quo nos instruit Spiritus Sanctus, ut Dæmonem repellamus; nempe verbum Dei, quo docetur mens nostra & illustratur, nosque Diabolo formidabiles efficimur. Uno Dei verbo usus est Christus, ut Dæmonem mala suadentem repelleret Matth. 4. Illud ipsum anceps est gladius, de quo alibi Scriptura (24), mentis ima pervadens.

℣. 18. Orantes omni tempore in spiritu. Minime sufficit, te armis instructum esse, aut discrimen agnoscere, nisi acriter pugnes, & assidue vigiles. Oratione vigilandum est: cum illa certamus vincimusque: ea deficiente, vires nostræ deficiunt. Solos inermesque nos non timet Dæmon: fugit vero, cum Omnipotentis opem oratione quærimus.

℣. 19. Pro omnibus sanctis, et pro me. Piam Pauli humilitatem & caritatem animadverte. Ita Theodoretus. Se ipse nunquam præterit, ubi de Fidelium orationibus agitur. Orate *pro omnibus Sanctis, & pro me*. Quid autem tibi postulaverimus? *Ut detur mihi sermo in apertione oris mei cum fiducia, notum facere mysterium Evangelii*: ut os meum aperiat Deus, aptaque verba suppeditet, quibus Evangelium constantissime prædicem: robur, fiduciam, constantiam loquendi, & necessariam suadendo movendoque facundiam largiatur. *Ita ut* vel vinculis onustus *in ipso audeam*, constanter de Christo disputem, *prout oportet me loqui*, nullo Principum metu, quia crucis meorumque vinculorum me pudeat.

Legatis inter homines mos est, superbo vestium comitumque apparatu gloriam captare. Nobilissimum legationis ornamentum Paulo sunt sua vincula.

Comment. Tom. VIII. Ee 2 cula.

[11] Πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. [12] Chrysost. Theodoret. Theophyl. &c. [13] Vide Castal. Zanch. Knatchbull. hic, & in Ephes. 11. 2. &c. [14] August. serm. olim 8. de verbis Domini, nunc 57. num. 4. [15] Est. Menoc. Tir. Syr. Tremel. [16] Καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι στῆναι, Vide Chrysost. Erasm. &c. [17] Isai. xi. 5. Vide Est. & Grot. hic. [18] Chrysost. Est. Vat. Menoch. Zanch. Tir. [19] Theodoret. Men. Bod. alii. [20] Vide animadversa in 1. Reg. xvii. 6. [21] Vide nos in Psalm. vii. 14. lxxv. 3. cxix. 4. [22] Vide Hieronym. Theodoret. alios. [23] Confer Isai. lix. 17. Περικεφαλαίαν σωτηρίου. [24] Hebr. iv. 12. Apoc. 1. 16. 11. 18.

cula. *Legatione fungor in catena.* Hæc ille Ephesiis ostendit, ceu suæ & illorum gloriæ argumenta (25). Cum sacri atque inviolabiles essent communi gentium omnium jure Legati, animadvertit S. Chrysostomus (26), illud hic ab Apostolo significari, commune gentium jus in se esse violatum, cum Jesu Christi Legatus in vincula datus fuerit. Rogat Ephesios Paulus, id sibi a Deo impetrent, ne vinculis impediatur, quin Legati munus absolutissime expleat. Is profecto, tametsi vinculis onustus, Evangelium prædicare non destitit; ac Dei verbum, ut idem scribit (27), vinctum non erat, cum corpus in vinculis gemeret. Nimirum sequenti se ubique militi catena alligatus erat (28); minime vero in carcere clausus.

℣. 21. Omnia vobis nota faciet Tychicus. Hic fortasse ex Asia provincia erat, ac Paulum prosequutus fuerat, cum is Corintho Jerosolymam profectus est anno LVIII. Act. 20. 4. utilemque exhibuit operam Apostolo, toto prædicationis tempore, ac missus ab eo est, ut Epistolas ad Colossenses & ad Ephesios deferret. Sunt qui primam ad Timotheum Epistolam a Tychico delatam existiment. Ipsum commendat Apostolus, fratremque charissimum, ac fidelem Domini Ministrum nuncupat.

℣. 22. Ut cognoscatis quæ circa nos sunt. Mandavi ut doceat, quo loco ego & res Evangelii hac in urbe simus. Sunt qui legunt (29): *Ut cognoscat quæ circa vos sunt*, & res Ecclesiæ vestræ integra fide mihi renunciet. Confer ℣℣. 21. & 22. hujus Epistolæ, & finem Epistolæ ad Coloss. eadem enim fere verba in utraque leguntur. Eodem ferme tempore utraque scripta est.

℣. 23. Pax, charitas, cum fide. Majus nihil tribus hisce donis largiri homini potest Deus; animi & corporis tranquillitate, ac fide cum charitate conjuncta. Ista non sejungit Apostolus, quæ imperfecta forent, si Spiritus Sanctus sejuncta largiretur.

℣. 24. Qui diligunt Dominum nostrum .. in incorruptione (30), constantissima & inviolabili charitate, pura mente, sanctis moribus, animo sincero (31). Qui Christum amant, seque in mundi hujus corruptela puros servant: mundi enim amor cum Christi amore componi non potest. *Amicitia hujus mundi, inimica est Dei* (32).

Græca Exemplaria in fine Epistolæ ferunt; *Scripta est Roma per Tychicum*; qua de re dissident Interpretes, ut in Præfatione diximus.

Finis Commentarii in Epistolam ad Ephesios.

IN EPISTOLAM
B. PAULI APOSTOLI
AD PHILIPPENSES
PROLEGOMENON.

PAulus a Deo in Macedoniam vocatus, anno Christi LII. Troade in Samothraciam navigavit; die proxima Neapolim Macedoniæ urbem maritimam appulit; & hinc Philippos, Romanorum Coloniam, hujus Macedoniæ partis Metropolim, profectus, primum Lydiam purpurariam Deo per Fidem peperit Act. 16. 11. Aliquot post dies cum a puella quadam, per familiarem Cacodæmonis consuetudinem abdita manifestante, quæ dominorum quæstui plurimum serviebat, Pythonem ejecisset, ab his apud Magistratus, tamquam novæ Religionis author delatus, post virgarum animadversionem, una cum Sila in carcerem conjectus est. Per noctem concussa repentino impetu terra, atque ædificii fundamentis ab imo nutantibus, carceris fores ultro reclusæ, & captivorum vincula sponte confracta sunt. Carceris custos vinctos effugisse ratus, stricto in se gladio, mortem sibi inferebat, ni statim Paulo sese prodente, interciperetur: qui illico ab eodem Apostolo fidei mysteriis institutus, una cum tota familia baptismo est initiatus. Mane alterius diei Magistratus imperavere, ut Paulus & Silas dimitterentur. Paulus vero civem Romanum adeo indigne excipi clamitans, nonnisi ab ipsis Magistratibus palam dimissum, carcere se egressurum asseruit; quibus ad Magistratus delatis, ipsi per se injuriam illatam deprecaturi venerunt; atque e carcere eductum, ex Urbe secederet, rogarunt: quare Philippis Apostolus Thessalonicam contendit.

Paulus Philippenses maximo semper amore prosequutus, in suis precibus Philipp. 1. 4. illorum assidue meminerat. Præ omnibus, quos Apostolus ad Fidem traduxit, beneficii memores Philippenses fuere. Soli enim inter omnes, quocumque ad Fidem nunciandam pergeret, eleemosynas ad illum transmittebant Philipp. 4. 15. quibus proinde ei præsto fuere bis Thessalonicæ ibid. 4.
16. &

---

[25] Vide Theodoret. [26] Vide Chrysost. Theophyl. Est. hic. [27] 2. Timot. II. 9.
[28] Act. XXVIII. 16. 30. 31. [29] Ald. MSS. Theophyl. Ambrosiast. Ἵνα γνῷ τὰ περὶ ὑμῶν. Græc. impress. Ἵνα γνῶτε τὰ περὶ ὑμῶν. [30] Ἐν ἀφθαρσίᾳ. [31] Hieron. Est. Vat. Erasm. Men. Tir. alii. Vide Chrysost. Theophyl. [32] Jacobi IV. 4.

16. & forte etiam Corinthi 2. Cor. 11. 9. Diu post, anno scilicet circiter LXII. cum Romæ vinculis detentum audissent, Epaphroditum suæ Ecclesiæ seu Episcopum, seu Ministrum (1), & pecuniis & ministeriis ejus solatio delegarunt. Philipp. 2. 26.

Epaphroditus, ubi Romam pervenit, Pauli obsequiis se totum impendit Philipp. 2. 27. quare neque vitæ suæ parcens, in morbum incidit, & diu Romæ morari coactus est. Paulus vero, ut Philippenses a sollicitudine pro illo liberaret, vix convalescentem remisit, adjecta Epistola, quam modo explanamus. Hæc igitur *ad Episcopos & Diaconos Philippenses* inscripta est. Episcoporum nomine vel hujus Ecclesiæ Presbyteros, vel Philipporum & proximarum Ecclesiarum Episcopos (2) a Paulo designatos credimus. Epistolæ initio sibi Timotheum jungit Philipp. 2. 19. quem ad Philippenses se facile missurum, postquam suis rebus aliquantulum consuluerit, pollicetur. Et ipse se ad eosdem aliquando porrecturum spectat (3); etenim per totam Epistolam a Deo vinculis se eripiendum, & iterum libertate donandum confidit. Seu vitæ seu mortis optionem a Deo datam Apostolo, Chrysostomus hom. 3. opinatur.

Faciliori oratione, atque animo tranquilliori hanc inter cæteras Epistolam Apostolus exaravit. Sui amantissimi cordis documenta exhibet eximia, neque gravioribus verbis eos unquam arguit; quo quidem, ait Chrysostomus in Philip. prologo, Philippenses, qui non modo Fidei se dederant, sed etiam pro Christo plura pertulerant Philipp. 1. 29. præstantissima virtute præditi indicantur. Suorum, Pauli nempe, vinculorum communem secum ut habeant gaudium, hortatur: præclare vero secum agi putaturum, si suo ipse sanguine veluti libationem addere possit sacrificio, quod Philippenses fide sua Deo offerunt Philip. 2. 17. Sua denique vincula ad Divinæ Gloriæ, & Evangelii incrementum contulisse testatur Philip. 1. 12. Pseudo-Apostoli Philippos, sicuti & urbes cæteras, peragrantes, Legem & circumcisionem necessario ad salutem postulari nunciabant; quare Paulus magno sermonis impetu in eos insurgens, gravissime increpat; eosdemque, quod solius quæstus spe, & ambitionis pabulo prædicent, sibique ventrem pro Deo constituant, canes, & nequissimos operarios appellat.

Philippenses, ut animorum concordiam colant, hortatus, Evodiam & Syntychen, fœminas illustres, quæ nunciandæ Fidei maximo sibi fuerant adminiculo, rogat, ut reconcilientur. Eleemosynarum, quibus sibi Philippenses consuluerant, ita meminit, ut & vacuum cupiditate animum, & charitate redundantem ostendat. (4): quos plena gratiarum actione exceptos, statim admonet, pluris quam munus, a se æstimari meritum, quod sibi apud Dominum illi vindicaverant. Cæterum nihil sibi deesse, copia æque ac egestate contento; per Deum opem sibi præstantem, omnia se posse testatus. Satis tamen eos commendat, quod veterem liberalitatem erga se exercentes, ad sui solatium quamplurimum contulerint. Eos denique Romanorum Fidelium, Aulicorum potissimum (5), nomine salutat: ex quo ipse vel in Imperatoris Domum Evangelium intulisse (6), ibique Discipulos sibi peperisse, satis ostenditur.

S. Polycarpus ad Philippenses scribens, plures ad eos Epistolas Paulum dedisse asserere videtur (7): *Neque enim*, inquit, *ego*, *neque alius mei similis*, *assequi potest beati & gloriosi Pauli sapientiam*, *qui cum esset apud vos in conspectu hominum*, *qui tunc vivebant*, *perfecte ac firmiter docuit verbum veritatis*, *qui & absens vobis scripsit Epistolas*, *in quas si intueamini*, *ædificari poteritis in fide*, *quæ data est vobis*, *quæ est mater omnium nostrum*. Polycarpo illud favere videtur, quod ejusdem Epistolæ capite III. subdit Apostolus: *De cætero*, *fratres mei*, *gaudete in Domino*, seu vos in Domino salvere jubeo. *Eadem vobis scribere mihi quidem non pigrum*, *vobis autem necessarium*. Quo quidem iis, quæ iterat, simile aliquid ad eos scripsisse innuitur; nihilominus de unica tantum ad Philippenses Epistola & apud Veteres, & apud Recentiores Interpretes constat. Polycarpi vero textus necessario Epistolas non ingeminat; Græce enim & Latine & Gallice etiam uni epistolæ pluralis literarum numerus sæpe tribuitur. Objectum ex capite III. diluimus in Commentatio.

Tertium & quartum caput Epistolæ ad Philippenses, ab Apostolo subtexta Grotius putat; cum enim, ait, de iis tantum, quæ duobus prioribus Capitibus recensuit, ad eos scribere prius statuisset, cætera deinde subdere optimum duxit. Addit præterea Grotius, Pseudo-Apostolos, quos Paulus atris coloribus depictos asperius agit, non ex Judæis ad Fidem traductis, neque ex Fidelibus Judaizantibus, sed ex Ethnicis fuisse, qui humana penitus prudentia Gentibus Fidem amplexis suadere studebant, ut persecutionibus, quibus Catholica angebatur Religio, se subducturi, circumcisioni parerent, & Judaismum profiterentur. Quam utique sententiam, scribentes in Epistulam ad Galatas, jam refutavimus. A Judæis quamplurimum tunc cavendum fuisse, ex iis perspicue constat, quæ Paulus adjecit (8): *Videte canes*, *videte malos operarios*, *videte concisionem*; *nos enim sumus circumcisio*, *qui spiritu servimus Deo* . . . *si quis alius videtur confidere in carne*, *ego magis*, *circumcisus octavo die*, *ex genere Israel*, *ex tribu Beniamin*, *Hebræus ex Hebræis* ....

[1] Vide Comment. ad Philipp. II. 25. [2] Vide Hammond. ad Philipp. I. pag. 210. 211.
[3] Revera post biennium Philippos venit, Ann. Christi 64. Vide Philip. II. 24. [4] Philip. IV. 10. &c.
[5] Ibidem ℣. 22. [6] Philipp. I. 13. [7] Polycarp. Ep. ad Philipp. §. 3. Hammondus, in cap. 4. ad Coloss. putat duas Epistolas ad Thessalonicenses pro Philippensibus etiam fuisse; hinc S. Polycarpum numero plurali ad Philippenses Epistolas memorare. [8] Ad Philipp. III. 2. &c.

COMMENTARIUS LITERALIS IN EPISTOLAM B. PAULI APOSTOLI AD PHILIPPENSES.

CAPUT PRIMUM.

Pauli charitas erga Philippenses. Vincula Pauli alios confirmavere, ut Christum prædicent: quorum alii fide bona, alii ob Pauli invidiam id muneris obeunt. Hac ipsa tamen re gaudet Paulus; speratque, solutum iri se vinculis suis ob Philippensium utilitatem.

℣. 1. PAulus, & Timotheus, servi Jesu Christi, omnibus Sanctis in Christo Jesu,
qui sunt Philippis, cum Episcopis, & Diaconibus; 2. Gratia vobis, &
pax a Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo. 3. Gratias ago Deo meo in omni
memoria vestri, 4. Semper in cunctis orationibus meis pro omnibus vobis, cum
gaudio deprecationem faciens, 5. Super communicatione vestra in Evangelio Christi
a prima die usque nunc. 6. Confidens hoc ipsum, quia qui cœpit in vobis opus
bonum, perficiet usque in diem Christi Jesu: 7. Sicut est mihi justum hoc sentire
pro omnibus vobis: eo quod habeam in corde, & in vinculis meis, & in defensio-
ne, & confirmatione Evangelii socios gaudii mei omnes vos esse. 8. Testis enim
mihi est Deus, quomodo cupiam omnes vos in visceribus Jesu Christi. 9. Et hoc
oro, ut charitas vestra magis, ac magis abundet in scientia, & in omni sensu:
10. Ut probetis potiora, ut sitis sinceri, & sine offensa in diem Christi, 11. Re-
pleti fructu justitiæ per Jesum Christum, in gloriam, & laudem Dei. 12. Scire
autem vos volo, fratres, quia quæ circa me sunt, magis ad profectum venerunt
Evangelii: 13. Ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo in omni prætorio,
& in cæteris omnibus: 14. Et plures e fratribus in Domino confidentes vinculis
meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui. 15. Quidam quidem &
propter invidiam, & contentionem, quidam autem & propter bonam voluntatem
Christum prædicant: 16. Quidam ex charitate, scientes quoniam in defensionem
Evangelii positus sum. 17. Quidam autem ex contentione Christum annuntiant non
sincere, existimantes pressuram se suscitare vinculis meis. 18. Quid enim? Dum
omni modo, sive per occasionem, sive per veritatem, Christus annuncietur; & in
hoc gaudeo, sed & gaudebo. 19. Scio enim, quia hoc mihi provenit ad salutem,
per vestram orationem, & subministrationem Spiritus Jesu Christi, 20. Secundum
expectationem, & spem meam, quia in nullo confundar: sed in omni fiducia sicut
semper, & nunc magnificabitur Christus in corpore meo, sive per vitam, sive per
mortem. 21. Mihi enim vivere Christus est, & mori lucrum. 22. Quod si vivere
in carne, hic mihi fructus operis est, & quid eligam, ignoro. 23. Coarctor autem
e duobus: desiderium habens dissolvi, & esse cum Christo, multo magis melius:
24. Permanere autem in carne, necessarium propter vos. 25. Et hoc confidens scio,
quia manebo, & permanebo omnibus vobis, ad profectum vestrum, & gaudium
fidei. 26. Ut gratulatio vestra abundet in Christo Jesu in me, & per meum adven-
tum iterum ad vos. 27. Tantum digne Evangelio Christi conversamini: ut sive cum

vene-

venero, & videro vos, sive absens audiam de vobis, quia statis in uno spiritu unanimes, collaborantes fidei Evangelii: 28. Et in uno terreamini ab adversariis: quæ illi est causa perditionis, vobis autem salutis, & hoc a Deo: 29. Quia vobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini: 30. Idem certamen habentes, quale & vidistis in me, & nunc audistis de me.

℣. 1. PAULUS ET TIMOTHEUS. Hic una cum Apostolo tunc temporis in urbe morabatur; notissimus charissimusque Philippensibus, quippe qui non semel apud illos fuerat. Illum Paulus hac in Epistola sibi conjungit, non uti Epistolæ auctorem, sed forte uti scribam, sive uti communem amicum, Philippensium benevolentiam ac liberalitatem pariter expertum, eorumque charitate & perseverantia in fide gaudentem. Utrumque nominat *Servos Jesu Christi*, sive Ministros in Apostolico munere; qua in re spectanda est Pauli modestia, qui Timotheum sibi æqualem facere videtur, cum Timotheus vix Pauli Discipulus, ipsoque prorsus inferior foret.

OMNIBUS SANCTIS IN CHRISTO JESU, CUM EPISCOPIS ET DIACONIBUS. Sancti erant veteres illi Christiani, nedum vocatione, & proposito Dei, illos ad sanctitatem vocantis, verum etiam vitæ morumque innocentia. *Sancti in Christo Jesu* Christiani sunt, Jesu Christi Fidem professi. *Episcopi & Diaconi* Episcopum & Presbyteros Ecclesiæ Philippensium significant; olim quippe promiscua erat Episcopi & Presbyteri appellatio; & Episcopis Presbyterorum, Presbyteris vero Episcoporum nomen tribuebatur (1). Uno plures esse non poterant Philippensium Episcopi; isque tunc Romæ versabatur; si tamen Epaphroditus fuit, uti vulgo creditur (2), per quem Paulus hanc ad Philippenses Epistolam misit. Quicquid sit, illud certe nullo negotio ostenditur, Episcopos non raro sub Presbyterorum nomine fuisse comprehensos, cum ipsimet Apostoli Presbyterorum appellationem usurparent. Petrus Apostolus, & Joannes Evangelista in Epistolarum fronte sese *Presbyteros* vel Seniores nuncupavere. Paulus, arcessitis Epheso *Presbyteris*, vel Senioribus ejus Ecclesiæ, & fortasse etiam finitimarum, illos in oratione, quam habuit (3), Episcopos appellavit. Et ad Titum scribens 1. 5. 7. imperavit, ut *Presbyteros* in urbibus institueret, quos deinde *Episcopos* nominat, ubi optimi Episcopi laudes enumerat: *Oportet ergo, Episcopum sine crimine esse, &c.*

Sunt (4) qui censeant, Philippos urbem eo tempore valuisse metropolim fuisse Macedoniæ; atque hanc Epistolam non ad solos Philippenses datam, sed ad omnes ejus provinciæ urbes atque finitimas: sive hæc urbs aliqua inter cæteras authoritate gauderet, sive aliter sese res haberet; de hoc enim non disputo. Quamobrem Presbyteri, de quibus hic, & ad quos Epistolam mittit, non unos Philippensis Ecclesiæ Principes, verum etiam finitimarum Episcopos significant; quemadmodum in recitato Actorum loco, ubi Paulus Ephesi Episcopos seu Presbyteros, multitudinis numero, alloquitur Act. 20. 17. Ephesi & finitimarum civitatum Episcopos designat.

Græca quædam Exemplaria hic legunt (5): *Omnibus sanctis in Christo Jesu, qui sunt Philippis, Coepiscopis & Diaconis*; Philippensibus nempe Fidelibus, & Episcopis, quibus communis est nostra isthæc Pastorum, Custodum, & Principum Ecclesiæ Jesu Christi provincia. At pleraque Græca Exemplaria cum editis & Vulgata conveniunt. Alteri lectioni causam præbuisse videtur librariorum oscitantia, qui unam e duabus vocibus conflavere.

Quod ad Diaconos, de his actum est in Actis vi. 3. 4. Simillimi erant hi חזנים *Chasanim* Synagogæ Judæorum, Ministris nempe Principum Synagogæ, qui ministeriis quibuslibet, ad quæ destinabantur, operam dabant. Hi locum tenebant infra Sapientes ac Doctores. Apud Christianos, Diaconi nedum communibus mensis in agapis inserviebant, distribuebantque eleemosynas, verum etiam sacra in mensa & in Eucharistiæ distributione obsequium præstabant; interdum etiam verba faciebant, uti Stephanus Act. 7. 8. & Philippus Diaconus, qui Candacis Reginæ Eunuchum instituit, & baptismo tinxit Act. 8. 29. ac Fidem Samaritanis persuasit Act. 8. 5. denique ad manum Episcopis erant, & ad illorum jussa comparati. In sacrorum hominum ordine nunquam non sub Presbyteris statim locum tenuere. Aucta demum Ecclesia, additi sunt Ministri alii, Diaconis minores, veluti Subdiaconi, aliique deinde, quorum nomina in Scripturis non leguntur, sed in vetustis dumtaxat Ecclesiæ Scriptoribus.

℣. 3. IN OMNI MEMORIA VESTRI: quoties vestrum recordor. Sive (6): *Gratias ago Deo meo, vestri reminiscens semper*, & omni modo; seu denique (7): *Gratias ago Deo meo, quod vos mei memineritis*.

℣. 4. SUPER COMMUNICATIONE VESTRA IN EVANGELIO CHRISTI. Deo grates ago ob vestram fidem, quodque in accepto per nos Evangelio, a prima ad hanc usque diem, permaneatis. Aliter (8): Deo gratias ago, quod propagationi Evangelii collata opera servieritis, ope mihi a prima deinceps die suppeditata (9). Subsidia ad Apostolos, sive ad egenos Fideles missa, bonorum communicatio sive communio ab Apostolo nuncupatur (10). Proclivis maxime est hæc explicatio: at prior magis consentanea videtur cum consequentibus.

℣. 6. QUI CŒPIT IN VOBIS OPUS BONUM, PERFICIET USQUE IN DIEM CHRISTI. Deus ipse, qui mentem aureſque vestras aperuit, ut exciperetis Evangelium, illique crederetis, qui & Fidem & Spiritum Sanctum vobis largitus est, suis vos beneficiis cumulare non desinet, donec ad ultimam curriculi vestri metam, ad mortem, & peculiare judicium, a Deo exercendum circa beatum uniuscujusque in æternitate statum, perveniatis (11). Suum ipse opus in vobis absolvet; vocatos, justitia imbuit; ac post justitiam, gloriam largietur, Rom. 8. 30. *Deus enim* (12), *nisi ipsi homines illius gratiæ defuerint, sicut cœpit opus bonum, ita perficiet, operans velle & perficere.*

℣. 7. SICUT EST MIHI JUSTUM HOC SENTIRE PRO OMNIBUS VOBIS. Philippenses omnes Apostolus loco prædestinatorum habet. Alacritas ab his sub initium

(1) Vide Chrysost. Theodoret. Oecumen. alios. (2) Theodoret. hic. Confer Philipp. II. 25. ubi Paulus Epaphroditum nuncupat Philippensium Apostolum. Is autem Apostolus esse non poterat, nisi ut illorum Episcopus; nisi Apostolus hoc loco pro mero Legato usurpetur. Vide Commentarium. Vide & Est. Grot. Cornel. Men. (3) Act. 20. 17. 28. *Vocavit majores natu Ecclesiæ .... Dixit eis: Attendite vobis, & universo gregi, in quo vos Spiritus Sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei*, &c. (4) Vide Hamm. & Clerici not. in eumdem, hic, & Est. Zanch. (5) Συνεπισκόποις, & Διακόνοις. Ita Chrysost. Theophyl. Oecumen. in Comment. & Germ. Gr. alii apud Erasm. & Mill. (6) Ἐπὶ πάσῃ τῇ μνείᾳ ὑμῶν. Vide Bez. Zanch. (7) Arab. Men. (8) Theodoret. Vide Erasm. Men. Tir. Est. (9) Chrysost. Theophyl. (10) Rom. XII. 13. 2. Cor. VIII. & IX. Galat. VI. 6. Philipp. IV. 14. 15. Heb. XIII. 16. (11) Est. Men. alii. (12) Concil. Trid. sess. 6. cap. 13. Vide & August. lib. de corrept. & grat. c. 2. & lib. 2. contra duas epist. Pelag. cap. 8. & Chrys. hic.

tium conversionis exhibita, & fidei, qua illi hactenus in fide & charitate permanserant, hujusmodi fiduciam in Apostolo pepererant. Aliam ejus rei causam affert Paulus: *Eo quod*, inquit, *habeam vos in corde*. Id vero satis ne erat, ut Apostolus jure diceret, æquum esse ut istud de illis sentiret, Deum scilicet gratia sua absoluturum in illis opus quod inceperat? Quod ames aliquem, ejusque salutem desideret, id porro satis non est, ut illum assequuturum salutem existimes. At subdit Apostolus, eos *socios fuisse gaudii sui, in vinculis suis, in defensione & confirmatione Evangelii*. His porro simplex amor in amicitiam virtute, charitate, fide, bonis operibus fretam mutatur. His positis, æquum est credere, Deum minime defuturum gratia cumulare eos, quorum animos tam bene comparavit, iisque perseverantiam ad ultimum vitæ spiritum usque largiturum. Magnæ virtutis argumentum est, a Paulo magnopere amari (13).

Græcus ita reddi potest (14): *Par est, ut caram vestri geram*, Deo preces vestri causa assiduas offeram, & grates agam; *eo quod habeam vos in corde*, & vestri meminerim semper, *in vinculis meis, in defensione mea, meaque Evangelii testificatione* (15), *uti participes gratiæ meæ*, seu beneficii, quod mihi Deus impertitur, mearum scilicet perpessionum (16). Compertum est, Philippenses doluisse vinculis Pauli, atque Epaphroditum misisse, ut Romam ex Macedonia ad illum deferret pecunias, & cætera, quibus illi opus esse posset. Illum etiam apud Neronem defenderunt, vel adversus Judæos, nunquam non adversarios; denique gavisi sunt animi robore & constantia, quibus ille veritatem defendit, & Evangelium prædicavit, tametsi innumera inimicorum odia in illum sævirent. S. Chrysostomus ita interpretatur: Vestri oblitus non sum vel in carcere & in vinculis, & quo tempore causam apud Cæsarem dixi, ac veritati Evangelii testimonium exhibui; illud certo scient, vos omnes meis ærumnis permoveri.

Y. 8. Testis enim mihi est Deus, quomodo cupiam vos. Deo teste asserit, sese illos vehementer spirituali charitate complecti. Neque hoc inane est jusjurandum. Illud ne reputetis, vos a me idcirco solum amari, quod meos labores ipsi levetis; meamque amicitiam carne tantum & sanguine inniti. Vos ego in spiritu amo, & in Jesu Christi visceribus, uti veros illius Discipulos amicosque, quos Christus amat, & qui Christum amatis.

Y. 9. Ut charitas vestra magis abundet (crescat) in scientia, et in omni sensu, absolutaque intelligentia. Vitæ hujus bona & commoda vobis a Deo postulare me ne arbitremini: indignam scilicet teneræ ac liberali charitati vestræ gratiam redderem: Deum rogo, ut prudentem sapientemque ac plenam intelligentiæ charitatem in vobis augeat; (Y. 10.) *Ut probetis potiora* (17), ut quæ optima sunt, & sanctificationi vestræ, fratrum saluti, ac Dei gloriæ utilissima intelligatis. Charitas prudentia carens, nullisque legibus constricta, perniciosa interdum Ecclesiæ est. Jubet nonnunquam charitas, ut necessariam etiam opem quibusdam deneges. Pseudo-Apostolos hic innuit Paulus (18); ac vult, ut munificam erga illos charitatem non exerceant Philippenses. Coercendi sunt illi, detegendi, omnibusque ex locis ejiciendi. Sincerissimæ charitatis est, salubri probro illos obruere.

Y. 10. Ut sitis sinceri, et sine offensa (innoxii) in diem Christi. Græcus ad verbum (19): *Ut sitis sinceri*, sine labe, mistione, corruptela in gestis, fide, moribus; *& sine offendiculo*, aut cæteris a vobis, aut vobis a cæteris exhibito. Ita vos gerite, ut nemini sitis offensioni (20), nullaque re in itinere offendamini (21), usque *in diem Christi*, ad supremum usque vitæ vestræ spiritum, atque ad diem, quo coram Christo judice adfuturi estis.

Y. 11. Repleti fructu justitiæ per Jesum Christum. Christus Jesus feraces vos faciat fructuum justitiæ, bonorum operum generice, sive præcipue eleemosynarum; ut commendetur Deus ab omnibus, qui bene a vobis gesta viderint. Opera nostra fructus nostri sunt; nos rami sumus fructum ferentes; Christus Jesus, arbor; dominus omnium, Deus. Ut fructum utilem ac merito salutis dignum feras, opus est Christo adhæreas per fidem & charitatem. Joan. 15. 1. 2.

Y. 12. Quæ circa me sunt, magis ad profectum venerunt Evangelii, Evangelii progressui servierunt. Vincula mea, atque hostium infectationes Evangelii progressum magnopere promoverunt. Paulo Jerosolymis capto, & Romanis tradito, doluere pii, quod fidei propagationi id obfuturum crederent: at suam ex eo gloriam Deus comparavit. Constantiam in prædicando Jesu Christi nomine non minuit Paulus; ipsæque illius ærumnæ Discipulorum virtutem auxere, ejusque verbis & institutionibus authoritatem addidere. Ullusne deceptor aut mendaciorum artifex vitam ac libertatem discrimini objiciat, mendacia sua defensurus? ajebant primi illi Christiani.

Y. 13. Manifesta fierent in Christo, ad Christi gloriam, in omni Prætorio; sive, vincula mea in toto Prætorio commendavit Christus: seu, vincula, quibus ob Christi nomen, atque uti Christi Apostolus oneror, reddita sunt clara, &c. Quæritur, quid hic Paulus *Prætorii* nomine significet. Græci Patres, & Interpretes plerique (22) censent, Cæsaris familiam designare. Imperium tunc temporis gerebat Nero; apud quem causam dixit Paulus, cujus causæ novitas multorum studia acuit, qui deinde quæsivere, quæ ista esset Religio, quam is tanto animi robore prædicabat. Nonnullos e Cæsaris familia ad Christum accessisse Pauli opera, infra legimus (23). *Prætorii* appellatio domui Cæsaris proprie non conveniebat: cum vero Præsidum Provinciarum ædes, quas Cæsar ipse incolebat, cum esset in Provincia, eo nomine nuncuparentur, eodem significari cœpit Romana Cæsaris domus.

Visum est aliis (24) Prætorium locus esse, in quo Prætor jus dicebat Romæ; atque hoc sensu *Prætorium* apud Ciceronem (25) legitur. Fortasse Paulus causam dixit apud Prætorem, priusquam ad Cæsarem provocaret. Alii (26) denique arbitrati sunt, cum de Romano Prætorio agitur, intelligendam esse militum Prætorianorum stationem; eoque fortasse ductum fuisse Paulum a milite, cui alligatus erat, ibique Christum prædicandi opportunitatem cepisse. Hæc porro lis est, ex qua non multum negotii nobis hoc loco creari debet.

Y. 14.

(13) Chrysost. hic: Vide & Theodoret. & Theophyl. & Grot. Est. Men. Tir. (14) Καθώς ἐστι δίκαιον ἐμοὶ τοῦτο φρονεῖν ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, διὰ τὸ ἔχειν με ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμᾶς ἔν τε τοῖς δεσμοῖς μου . . . . Συγκοινωνούς μου τῆς χάριτος. Alii: χαρᾶς, *Gaudii*. Ita Vulg. Clarom. & Gec. & Borner. Latin. non Græc. Ambrosiast. Hieronymiast. Primas. Sedul. (15) Theodoret. (16) Theodoret. Ita & Chrysost. (17) Εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τὰ διαφέροντα, *diversa*. Alii: Συμφέροντα, *utilia*. Vat. J. Capel. Erasm. Pisc. Vorst. Heins. Syr. Ambrosiast. Chrys. Theoph. Oecum. alii. (18) Theodoret. Est. Zeges. (19) Ἵνα ἦτε εἰλικρινεῖς καὶ ἀπρόσκοποι εἰς ἡμέραν Χριστοῦ. (20) Erasm. Illyric. Men. Est. Tig. Zanch. ex Chrysost.
(21) Pagni. Zanch. Est. Men. (22) Ἐν ὅλῳ τῷ πραιτωρίῳ. Theodoret. Ita & Chrys. Theophyl. Est. Erasm. Men. Tir. alii. Huber. Dissert. singul. in hunc locum. (23) Philipp. iv. 22. *Salutant vos maxime qui de Cæsaris domo sunt.* (24) Vide Hamm. & Favorin. hic. (25) Cicero, Orat. v. in Verrem cap. ult. *Vos omnium rerum forensium, Legum . . . . arbitri & testes celeberrimo in loco Prætorii locati, Castor & Pollux, &c.* (26) Perizon. Dissert. de Prætorio; Cleric. hic, not. ad Hamm.

℣. 14. ET PLURES E FRATRIBUS, Christianis Romæ versantibus, Pauli vinculis & constantia animo confirmati, verba facere apud Gentiles, iisque Evangelium nunciare ausi sunt.

℣. 15. QUIDAM QUIDEM ET PROPTER INVIDIAM ... [℣. 16.] QUIDAM EX CHARITATE .... [℣. 17.] QUIDAM AUTEM EX CONTENTIONE, simultate. Græcus versiculorum ordinem ita distribuit. ℣. 16. *Quidam ex contentione Christum annunciant* .... ℣. 17. *Alii ex charitate*, &c. At Syriaca, Cophtica, Æthiopica, S. Basilius, Tertullianus, Ambrosiaster, vetustissima Exemplaria Græca & Latina, magno sane numero (27), Vulgatæ ordinem servant.

Nonnulli e Christianis, gloriæ Pauli invidentes (28), famam sibi ex constantiæ illius imitatione sibi comparare studebant. Sincera alii & ex bona fide prædicabant (29); alii *ex charitate*, ob Christi gloriam & Pauli amorem, præclarum sibi fore censentes, si operam conferrent huic negotio, cujus provinciam Paulo, utpote Gentium Apostolo, demandatam esse noverant: *Scientes, quoniam in defensionem Evangelii positus sum*; eumque nonnisi Evangelii & veritatis causa vinculis coerceri. Denique alii erant, qui ob simultatem atque æmulationem Christum nunciabant, molestiam Paulo vinculis detanto sese parituros rati, sive hostium furore magis magisque in illum irritato (30), sive illud conati, ut ejus animum ad invidiam excitarent, eumque spoliarent gloria traductæ ad Evangelii cognitionem Romæ. At ignorabant illi, quam nobilis ac liberalis usque modestus esset Apostoli animus. [℣. 18.] *Quid enim* mihi hæc curæ sunt? *dum omni modo .... Christus annuncietur: & in hoc gaudeo, sed & gaudebo*.

℣. 18. SIVE PER OCCASIONEM, SIVE PER VERITATEM; sive casu nullaque meditatione, sive bonæ voluntatis studio certoque consilio. *Occasio* hic opponitur rei maturo consilio gestæ. Nihil sibi proposuerant Pauli adversarii, nisi ut molestiam Paulo crearent: hoc unum scilicet prædicatione moliabantur; quamobrem nonnisi ex occasione Christum nunciabant. Reddi etiam potest Græcus (31): *Seu quæsita causa, seu veritate*. Sive ex animo, sive molestiæ mihi pariendæ causa id præstent, quid mihi curæ est, modo Christus prædicetur? Hoc ipsum sibi proposuerint, an pessimam mentem ea specie celent, non quæro; re ipsa gaudeo.

℣. 19. SCIO ENIM QUIA HOC MIHI PROVENIET AD SALUTEM, PER VESTRAM ORATIONEM. Inimicorum simultas & invidia pondus non addent vinculis meis, sed comparandæ mihi libertati servient (32). Sive: Hoc ipso gloria mea, quam illi infirmare conantur, augebitur, meaque prædicando constantia confirmabitur. Id eventurum spero per orationes vestras, præsentemque Spiritus Sancti opem, cujus gratia & regar & illustrabor.

℣. 20. SECUNDUM EXPECTATIONEM ET SPEM MEAM (33). Junge cum superioribus: Multum in precibus vestris pono, ac prorsus futurum confido, ut me instruat Deus constantia prædicandi, & gloriæ Jesu Christo per vincula mea comparandæ, ut hactenus feci, *sive per vitam, sive per mortem*; sive hostium iniquitate me opprimi patiatur, sive in libertatem asseri velit, ut servitutem sibi exhibere pergam. Si superstes fuero, meos illi labores meamque servitutem offeram. Sive ex Theodoreto hic: Si ab hoc discrimine incolumis evasero, mirabuntur omnes liberatoris potentiam: si sublatus fuero, stupebunt prædicationis virtutem, quæ prædicatores vel mortis contemptores facit.

℣. 21. MIHI VIVERE CHRISTUS EST, ET MORI LUCRUM. Vita & mors mihi peræque lucro sunt. Si vivo, Christo Jesu inservio, & debito erga illum fungor officio; si morior, ad illum pergo, meique sanguinis sacrificium illi offero (34). Aliter: Mortem non timeo, cum uni Christo vivam. Si me superstitem ipse voluerit, Evangelii prædicationem obibo: si mori permiserit, statim cœli compos fiam, omnibusque mundi hujus ærumnis liberabor; sive, moriens etiam aliquos ad Christum traham. Vertunt alii (35): Mihi Christus est lucro: moriar, vivam, unus ipse me beatum in vita seu morte potest efficere. Prior tamen explicatio & literæ & Græco (36) magis consentanea est.

℣. 22. QUOD SI VIVERE IN CARNE, HIC MIHI FRUCTUS OPERIS EST (37). Si ex eo quod superstes sim, illud impetravero, ut ministerio meo fungar, & gloriæ Dei atque Ecclesiæ commodis serviam, *quid eligam ignoro*. Mortem ne an vitam eligam, anceps sum. Morte quidem malis omnibus liber fio, ac Deo meo gloriam paro: at vita inutilis non sum Dei servitiis & gloriæ. Putat S. Chrysostomus, Deum in Pauli potestate reliquisse, vitam ne an mortem eligeret.

℣. 23. COARCTOR AUTEM E DUOBUS. Hinc immortalitatis ac beatitudinis desiderio; hinc vestræ utilitatis sollicitudine premor.

DISSOLVI, ET ESSE CUM CHRISTO. Quid significet Græca vox (38), quæ redditur dissolvi, carcere corporis liberari, disputatur. Sunt quibus significare creditur resolutionem quæ in morte fit, cum anima sejungitur a corpore, & corpus exanime in saniem solvitur. Certant alii, eam vocem significare, *reverti*, redire domum, discedere ab hospitio, in quo nox acta est. Atque hæc mihi quidem vera est Textus significatio (39). Mors, ut ita dicam, discessio viatoria est, ex diversorio domum redeuntis.

℣. 25. HOC CONFIDENS SCIO QUIA MANEBO. Primum hoc discrimen revera Paulus evasit, dimissusque est postquam biennio Romæ in vinculis fuit. Proximam libertatem, velut certa fiducia, animo præsentiebat.

℣. 26. UT GRATULATIO VESTRA ABUNDET IN CHRISTO JESU. Ut ex libertate mea humillimas Deo grates agatis, ejusque potentiam, quæ me discrimini tam manifesto eripuit, commendetis. Græci Patres (40) aliter accipiunt: Ut ad vos reversus, inveniam quibus in Christo Jesu glorier, profectu vestro in Christiana perfectione spectato.

℣. 27. TANTUM DIGNE EVANGELIO CHRISTI CONVERSAMINI. Vivam, moriar, id vobis curæ non sit. Unum molimini, ut dignum Evangelio vitæ genus instituatis. Christiani dignitatem ne violetis: ita vos gerite, ut laudi sitis Evangelio. Complures enim videas, qui professioni suæ probro sunt, inimici Crucis Christi, quorum Deus venter est, qui rebus omnino probrosis gloriantur. Philipp. 3, 19.

℣. 28. ET IN NULLO TERREAMINI AB ADVERSARIIS, infidelium infectationibus, calumniis Judæorum, falsorum fratrum criminationibus, hæreticorum pertinacia, Pseudo-Doctorum dolis. Illis quidem exitio futurum est, vobis saluti: *Et hoc a Deo*; ejusque beneficio vestræ saluti omnia serviunt; *quia*, addit ℣. 29. *vobis donatum est pro Christo*, *non*

(27) Boraer. G. L. Germ. & Clarom. Lat. Hieronymiast. alii apud Mill.
(28) Ita Chrysost. (29) Δι' ἀδικίας, *Bono animo, libenter; seu quod Christianorum dogma probatum habeant*. Grot. Chrys. (30) Chrys. hic. Est. Grot. (31) Εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ. Tertull. lib. 5. contra Marcion. c. 20. *Sive causatione*, &c. (32) Vide Chrysost. Est. Tir. Men. (33) Κατὰ τὴν ἀποκαραδοκίαν καὶ ἐλπίδα μου. Oecumen. (34) Theodoret. Vat. Zanch. Grot. (35) Pagn. Bez. Calv. Gomar. (36) Ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν, Χριστός· καὶ τὸ ἀποθανεῖν, κέρδος. Theodoret. (37) Τοῦτό μοι καρπὸς ἔργου, *Id mihi opera pretium est. Res admodum utilis & mihi & Ecclesiæ*. (38) Τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι. Tertull. *Recipi jam, seu, recipi ad Dominum*. De patient. a & lib. de spectacul. c. 28. (39) Ἀναλύειν, *pro discedere, migrare*. Vide Luc. XII. 36. Sap. II. 1. 2. Macc. VIII. 7. Judit XIII. Vide Chrysost. Erasm. Gatak. Vaist. Zanch. Castal. Hamm. Pisc. (40) Chrysost. homil. 4.

non solum ut in eum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini. De hujus vitæ perpessionibus hoc docet Christiana Religio, si tamen illas quasi ex Deo acceperis, iisque ad æternam salutem usus fueris. Istud ex Deo est. Boni nihil absque Deo possumus: at nihil ille absque nobis facit, inquit Theodoretus hîc.

CAPUT II.

Christus Jesus altissimæ humilitatis exemplum. Ejus nomen cæteris præstantius. Cum timore laborandum est ob salutem. Timotheus & Epaphroditus commendantur. Epaphroditus Philippos dimittitur.

℣. 1. SI qua ergo consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas spiritus, si qua viscera miserationis: 2. Implete gaudium meum, ut idem sapiatis, eandem charitatem habentes, unanimes, idipsum sentientes; 3. Nihil per contentionem, neque per inanem gloriam: sed in humilitate superiores sibi invicem arbitrantes, 4. Non quæ sua sunt singuli considerantes, sed ea, quæ aliorum. 5. Hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo Jesu: 6. Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: 7. Sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inventus ut homo. 8. Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. 9. Propter quod & Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen, quod est super omne nomen: 10. Ut in nomine Jesu omne genuflectatur: cœlestium, terrestrium, & infernorum: 11. Et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris. 12. Itaque charissimi mei (sicut semper obedistis) non ut in præsentia mei tantum, sed multo magis nunc in absentia mea, cum metu, & tremore vestram salutem operamini. 13. Deus est enim, qui operatur in vobis, & velle, & perficere, pro bona voluntate. 14. Omnia autem facite sine murmurationibus, & hæsitationibus: 15. Ut sitis sine querela, & simplices filii Dei, sine reprehensione, in medio nationis pravæ, & perversæ: inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, 16. Verbum vitæ continentes ad gloriam meam in die Christi, quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboravi. 17. Sed & si immolor supra sacrificium, & obsequium fidei vestræ, gaudeo, & congratulor omnibus vobis. 18. Idipsum autem & vos gaudete, & congratulamini mihi. 19. Spero autem in Domino Jesu, Timotheum me cito mittere ad vos: ut & ego bono animo sim, cognitis, quæ circa vos sunt. 20. Neminem enim habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis solicitus sit. 21. Omnes enim, quæ sua sunt, quærunt, non quæ sunt Jesu Christi. 22. Experimentum autem ejus cognoscite, quia sicut patri filius, mecum servivit in Evangelio. 23. Hunc igitur spero me mittere ad vos, mox ut videro, quæ circa me sunt. 24. Confido autem in Domino, quoniam & ipse veniam ad vos cito. 25. Necessarium autem existimavi, Epaphroditum fratrem, & cooperatorem, & commilitonem meum, vestrum autem apostolum, & ministrum necessitatis meæ, mittere ad vos. 26. Quoniam quidem omnes vos desiderabat: & mœstus erat, propterea quod audieratis illum infirmatum. 27. Nam & infirmatus est usque ad mortem: sed Deus misertus est ejus, non solum autem ejus, verum etiam & mei, ne tristitiam super tristitiam haberem. 28. Festinantius ergo misi illum, ut viso eo iterum gaudeatis: & ego sine tristitia sim. 29. Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino, & ejusmodi cum honore habetote. 30. Quoniam propter opus Christi usque ad mortem accessit, tradens animam suam, ut impleret id, quod ex vobis deerat erga meum obsequium.

℣. 1. SI QUA ERGO CONSOLATIO IN CHRISTO. Siquid benevolentiæ aut misericordiæ vobis suggerit Christus erga amicos ac bene de vobis meritos, utramque erga me exhibete, atque illud efficite, ut absolutissimam inter vos concordiam videam. *Siqua societas spiritus*: siquis inter nos spiritalis est nexus, ex eodem Spiritu ortus, quo omnes afflamur, vel ex charitate qua jungimur, sive ex sententiis quas colimus, vel ex uno eodemque Capite cujus membra sumus. ℣. 2. *Implete gaudium meum, ut idem sapiatis, eamdem charitatem habentes, unanimes, idipsum sentientes*. Ac ius hortari ad absolutissimam charitatem Philippenses non potuit Apostolus. Quicquid sanctissimum in Religione est, quicquid suavissimum in amicitia, quicquid in mu-

mutuis officiis æquissimum, eo utitur. Noverat ille, quæ sint in Fidelium societate charitatis & spiritalis concordiæ vires.

℣. 3. Nihil per contentionem, neque per inanem gloriam. Certissimos docet servandæ concordiæ, vitandarumque simultatum ac dissensionum modos. Hæ nimirum ex arrogantia, litibus, privatis cupiditatibus, ambitione, gloriæ amore proficiscuntur. Isthæc vitate, statimque pax summa inter vos futura est.

In humilitate superiores sibi invicem arbitrantes. Singulos unusquisque se meliores, perfectiores, obsequio atque æstimatione digniores arbitretur. Qui vero id fieri præter errorem potest? An sapiens quisquam, virtutem colens, sese minus sanctum ex animo censeat, quam qui flagitia, ignorantiam, vitia sectatur? I. Potes quidem aliqua in re cæteris præstare: at suadere debet humilitas, te aliis vitiis implicari, quibus inferior sis iis, quos in reliquis superas. II. Non agitur hic de exteriori hominum præstantia, quæ minimi a Deo æstimatur, puta de generis nobilitate, muneribus, scientia, eloquentia; sed de interioribus ac spiritalibus ornamentis, quorum æquus judex unus est Deus. Si vere humilis es, ac latentibus animi vitiis dignoscendis studes, fieri non potest, quin te ipsum minimi facias, teque omnium vilissimum existimes (1). III. Judicium, quo cæteros te præstantiores putas, certum absolutumque non est, sed dubium incertumque (2). Hic vitiis quibusdam implicatur, quibus ego Dei beneficio vaco: at quam multis ego detineor, quibus ille caret? Video ego illius vitia: meorum oblivisci non debeo. IV. Si te ipse inspexeris, a superna Dei ope sejunctum, diffiteri non potes, nihil tibi esse præter corruptelam, peccatum, mendacium: quamobrem cuiquam te præferas? Quidquam ne est, peccatum, aut vitium, quod ipse patrare nequeas (3)? V. denique unusquisque dicere verissime potest, singulos fratrum in salutis negotio se esse præstantiores, itaut sese illis subjiciat, illis obsequium præstet, sibique præponat, quantum Dei gloria eorumque salus postulant.

℣. 4. Non quæ sua sunt singuli considerantes. Rerum nostrarum amor & studium plerumque origo sunt litium & simultatum. Unum porro necessarium negotium agnoscit Christiana Religio, Dei gloriam, nostramque salutem. Huic uni omnia concedere par est. Sunt qui hanc sententiam ita interpretentur: Suas unusquisque laudes ne intueatur, sed cæterorum, ut humilitas absoluta servetur (4).

℣. 5. Hoc enim sentite in vobis, quod et in Christo Jesu. Duplex est loci hujus explicatio: I. Eam erga fratres charitatem imitamini, quam Christus Jesus erga vos exercuit, cum humanam carnem vestræ salutis causa induit (5); qui relicto, ut ita dicam, Patris sinu, & gloria qua fulgebat, naturam humanam & servi formam assumpsit. II. Humilitatem colite & patientiam, qualem toto mortalis vitæ curriculo Christus exercuit (6, qui dum vixit, omnium vilissimus apparuit, servi formam & naturam gerens, & usque ad mortem in cruce obitam obediens.

℣. 6. Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo. Qui cum Dei imago foret, nihil a se inique usurpari censuit, quod sese Deo æqualem faceret. Cum ait Paulus, Christum Jesum esse Dei formam & imaginem, minime intelligit imaginem re vacuam, cui una esset species & similitudo, præter substantiam & naturam. Verus est Deus Christus Jesus, Patri consubstantialis & coæternus (7). Neque desiit esse Deus, cum in Virginis uterum descendit; neque suam ipse naturam, gloriam, infinitam potestatem exuit, aut Patris dexteram sinumque deseruit. Hominis naturam formamque assumpsit, minime relicta divina. Verbi Divinitatem tam sæpe asseruit Apostolus, ut illam hic infirmare censendus non sit. Alibi Filium nominat *imaginem & splendorem gloriæ Patris* (8). Porro his locutionibus aptissime significatur Filii gloria, cum Patre similitudo, æqualitas, consubstantialitas. Eadem radiis natura est ac lucido corpori. Essentialis & substantialis rei imago, res ipsa est. Christus Jesus Patris imago & similitudo est, a Patre nec alia nec sejuncta.

Cum igitur talis esset Christus, qualem diximus, *non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo* (9). Sua ipse natura se Deo æqualem agnovit; neque eam æqualitatem censuit alienæ rei usurpationem: poterat ille a cœlesti sede non discedere, aut sub servi forma sese hominibus non exhibere: se ipse dimisit, ut hominum naturam assumeret: neque ea fuit usurpationis & arrogantiæ pœna: sponte descendit, sponte se ipse demisit. Luciferi & primi hominis lapsum hoc loco spectat Apostolus (10): uterque scilicet in statum longe deteriorem ruit; idque superbiæ pœna, quod indebitam sibi Dei gloriam usurpare conati fuerint. *Ascendam super altitudinem nubium; & similis ero Altissimo*, ajebat Lucifer Isai. 14. 14. Et Diabolus Adamum atque Evam alloquens Gen. 3. 5. *Eritis sicut Dii, scientes bonum & malum.*

Interrogante Pilato, ipse ne Rex esset, Christus constantissime respondit Joan. 18. 37. *Tu dicis, quia Rex sum ego. Ego in hoc natus sum, ut testimonium perhibeam veritati*. Quasi diceret: Jure meo utor, cum Regem me nomino; neque quidquam usurpo aut surripio. Et in Actis 22. 20. cum quidam Romanorum Tribunus Paulo dixisset, magno emptam a se Romanam civitatem, respondit Paulus, *Ego autem & natus sum* civis: non pecunia, sed ortu & genere. Eodem modo hic Christus dignitatem Filii Dei & Patri æqualis non rapuit neque usurpavit, sed sua ipse natura obtinet (11): minime similis falsis iis Numinibus, quibus Divinitas natura non est (12, sed usurpatione & hominum errore.

℣. 7. Semetipsum exinanivit, formam servi accipiens. Christus Jesus, humana se carne induens, ad nihilum quodammodo sese redegit, in conditionem scilicet humillimam, obscurissimam, despectissimam, luctuosissimam, præsertim cum gloria, majestate, dignitate, quibus in Cœlo fruebatur, comparatam. Primam ille quidem conditionem nunquam deseruit; humanam quippe carnem assumens, Deus esse non desiit; sed ita se nobis exhibuit, quasi in nihilum redactus fuerit; sive ex Græcæ vocis vi (13), *semetipsum exinanivit*, exhausit, pauperem reddidit, spoliavit, *formam servi accipiens*.

Postremis hisce vocibus male abuti quis posset, atque ita usurpare, quasi hominis formam, non naturam Christus acceperit: at ille ipsam revera servi naturam, infirmitatem, notas assumpsit. *Forma* hic, uti superiore membro, rei non oppo-

(1) Vide Aug. lib. 83. QQ. quæst. 71. & de sancta virgin. c. 41. Greg. Mag. homil. 10. in Ezech. (2) Est. hic, Zanch. (3) Aug. serm. 254. nov. Edit. n. 7. & serm. 357. n. 2. &c. (4) Zanchius hic. (5) Vide Theodoret. hic; & ad ℣. 6. Vide & Chrys. & Theophyl. alios. (6) Ambrosiast. Erasm. &c. (7) Ita Patres omnes, & Interpretes plerique. (8) Coloss. 1. 15. *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ*. Heb. 1. 3. *Qui cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ ejus.* (9) Οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. Chrys. Οὐχ ἥρπασε τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. (10) Est. Zanch. Grotius. (11) Theophyl. Ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ [illegible] (12) Galat. iv. 8. Τοῖς μὴ φύσει οὖσι θεοῖς. (13) [illegible]

opponitur: res ipsa est cum forma & adjunctis ex natura profectis. Jesus Christus naturæ humanæ per hypostasim conjunctus est, ut simul nexis divinitate & humanitate unam personam, efficeret. Potuit ille ex locuplete familia ortum eligere: at *formam servi* prætulit, maluitque in obscura, inope, despectaque hominibus familia censeri. Homo inter homines apparuit, *habitu inventus ut homo*: divinam naturam quodammodo extinxit, dum sub hominis natura occuluit: & quamvis homo esset & Deus, quidquid foris prodebatur, hominem indicabat: *Habitu inventus ut homo*.

℣. 8. HUMILIAVIT SEMETIPSUM, FACTUS OBEDIENS USQUE AD MORTEM. Dum Christi demissionem, perpessiones, dejectionem in hominum æstimatione persequitur Apostolus, nunquam negligit animadvertere, has illum sponte subiisse. Obtemperavit ille non Patri modo, verum etiam hominibus, Josepho & Mariæ: *Et erat subditus illis* Luc. 2. 51. sæculi Principibus, quibus capitis censum exhibuit Matth. 18. 24. Judicibus, carnificibusque, & ad mortem usque, mortem quidem cruciatus & probri plenam, supplicium servis decretum. Vilissimorum mancipiorum supplicium fuisse crucem, nemo ignorat (14).

℣. 9. PROPTER QUOD ET DEUS EXALTAVIT ILLUM, ET DONAVIT ILLI NOMEN, QUOD EST SUPER OMNE NOMEN. In præmium demissionis, atque obedientiæ Patri præstitæ, atque ad reparationem injuriæ, qua se ipse, in servi formam & naturam transiens, quodammodo sponte affecit, illum Deus Pater super omnia evexit, donavitque *nomine*, gloria scilicet (15), æstimatione, dignitate, rebus quibuslibet nobilissimis, amplissimis, gloriosissimis, superiore: sive, Dei nomen (16) illi dedit, Servatoris, atque Judicis vivorum & mortuorum; quæ quidem dignitas longe præstantior est quolibet ornamento, quo fulgere potuisset, si inter homines gloriæ & majestatis plenus apparuisset.

Cum legis, istum splendorem præmium fuisse demissionis Christi, illud ne subeat, eum antea illo caruisse, aut indignum fuisse. Quo Deus nomen profecto obtinebat quovis nomine illustrius. At illud nimis illi, si dicere fas est, debebatur: promereri voluit, novumque amplitudini suæ titulum eo nomine adjicere: cumque augeri ejus amplitudo non posset, se ipse sponte demisit, ut novum gloriæ incrementum, si fieri posset, sibi compararet. Præterea, si ex eo crescit gloria & dignitas, quod quis gloriam ac dignitatem cum multis communicet, profecto Dei Filius infinitum gloriæ incrementum promeruit, quod hominum naturam cum Divina conjunctam super omnia evexerit, & gloriam omnium amplissimam singulis hominibus comparaverit. Quamobrem sapientissima illius humilitas modum invenit, quo aliquid, si dicere fas est, infinitæ gloriæ suæ adjiceret, atque Hominem-Deum supra Verbum Deum collocares.

℣. 10. UT IN NOMINE JESU OMNE GENU FLECTATUR, CÆLESTIUM, Angelorum Beatorumque, TERRESTRIUM, viventium hominum, ET INFERNORUM, mortuorum (17), ipsorumque Dæmonum ac damnatorum (18): omnes denique creatæ res, ubicumque aut quæcumque illæ fuerint, supremam Jesu Christi Dei Hominisque majestatem revereantur; sive spontaneo liberoque cultu, ut Angeli & Beati Cœlo fruentes, ii quoque qui in purgatorio igne beatitudinem præstolantur, homines denique in terris superstites qui Deum & novere & amant; sive coacto obsequio, uti Dæmones in aere, in terris, in inferis versantes; damnati & impii superstites, qui ejus nomen nunc quidem conviciis proscindunt, sed suprema Judicii die illum uti Deum Judicemque agnoscere atque adorare cogentur.

℣. 11. ET OMNIS LINGUA CONFITEATUR, &c. Omnes terrarum populi (19), cujuslibet linguæ & gentis, suprema Judicii die fatebuntur, Christum Jesum Cœlestis Patris dexteræ assidere, ipsumque æquissimum esse viventium ac mortuorum Judicem, piorumque & impiorum. Vel, *omnis lingua*, creatæ res omnes in Cœlo, terraque, & in inferis (20), fatebuntur, Christum Jesum, Deum Hominemque, revera in Cœlis esse, rebus omnibus superiorem, fruentemque gloria tum quæ illi uti Deo debetur, tum quam sibi ipse demissione perpessionibusque promeruit.

℣. 12. ITAQUE [SICUT SEMPER OBEDISTIS] . . . CUM METU ET TREMORE VESTRAM SALUTEM OPERAMINI. Cum mihi tum absenti cum præsenti absolutissime obtemperaveritis, obtestor vos, ut Jesu Christi exemplo mihi absenti, magis etiam quam olim præsenti, obedistis, cum gravius nunc discrimen sit, infirmiusque auxilium. Magis obnoxii nunc estis hostibus, deceptoribus, falsis fratribus. Quamobrem *cum metu & tremore vestram salutem operamini*. Timete, sed præter animi imbecillitatem ac desperationem: formidate, et ne dejiciamini. Deum veremini, in eoque spem collocate: Dei justitiam metuite, & misericordiam implorate: vobis ipsi ne fidite, imbecillitatem vestram agnoscite; sed omnia ex Dei ope & auxilio præstolamini. Ita laborate, quasi omnia ex labore vestro sitis accepturi: ita orate, quasi omnia ex Dei gratia pendeant. Cantos æque adversus arrogantiam & diffidentiam vos exhibete.

℣. 13. DEUS EST ENIM QUI OPERATUR IN VOBIS ET VELLE ET PERFICERE. Si animo satis impressum geritis, vos Divina ope nunquam non indigere, saluti vestræ cum metu ac formidine consuletis; Deus enim efficaci gratiæ suæ virtute in nobis efficit voluntatem præstandi ea, quæ saluti serviunt; eademque gratia bonum ipsum in nobis efficit. *Nos ergo volumus, sed Deus in nobis operatur & velle: nos ergo operamur, sed Deus in nobis operatur & operari* (1). Quo autem pacto hæc in nobis, efficit Deus? Nimirum (2) *per adjutorium bene agendi adjunctum naturæ atque doctrinæ, per inspirationem flagrantissimæ & luminosissimæ charitatis*. Cum igitur auxilium ad volendum a Deo postulamus, *quid aliud deprecamur, quam ut aperiat quod latebat, & suave faciat quod non delectabat* (3).

Liberum voluntatis arbitrium in nobis non destruit Deus, cum per gratiam agit, sed sanat ac perficit (4): *Hæc autem voluntas libera tanto erit liberior, quanto sanior; tanto autem sanior, quanto divinæ misericordiæ gratiæque subjectior*. Quamobrem cum, duce Apostolo, dicimus, Deum *operari in nobis velle*, illud non significamus, nullam esse in bono opere voluntatis actionem. Voluntatis motum erga bonum prævenit gratia; voluntas gratiam sequitur, & in bonum cooperatur (5). Bonum opus & simul Dei donum est, & actio meriti capax, ab homine præstita, præveniente gratia & auxiliante. Potest homo vocanti atque invitanti resistere. Ut velis non facit Deus, si ipse nolis, ait S. Chrysostomus hic; at si velis, bonam

[14] Vide Grot. hic. Appian. Ἐκρεμάσθησαν ὅσοι θεράποντες ἦσαν. Et Terent. apud Plaut. *Scio ego crucem fore mihi sepulcrum*. [15] Vide Deut. xxvi. 19. Sophon. iii. 19. 20. Ezech. xxxix. 19 Jerem. xiii. 11. xxxii. 20. xxxiii. 9. &c. Vide & Ephes. 1. 21. [16] Chrysost. Theophyl. Theodor. Aug. Est. Zanch. Menoch. Vide Heb. 1. 4. *Tanto melior Angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hæreditavit*.
[17] Theodoret. Gemar. Zanch. Menoc. [18] Chrysost. Est. Menoc. Tir. Gemar. alii. [19] Theodoret. Πᾶσα γλῶσσα, τουτέστι, πάντα τὰ ἔθνη. Ita Zanch. [20] Est. Grot. Menoch. Tir. Gemar. Zanch.
[1] August. de dono persever. c. 13. [2] August. de gratia Christi, contra Pelag. & Celest. c. 35. n. 38.
[3] August. lib. 2. de peccatorum meritis cap. 19. [4] August. Epist. 157. num. 8. [5] Vide Theophylact. hic.

bonam voluntatem ipse largitur & auget; atque ex S. Augustino, Deus gratiæ suæ auribus bonam homini voluntatem largitur, *ex nolentibus facit volentes, ex repugnantibus consentientes.*

℣. 14. Omnia autem facite sine murmurationibus. Absolutissimam erga Præfectos subjectionem, erga fratres charitatem colite. Ita omnem de Deo, statutisque a Deo Præsidibus questum, omnia in fratres jurgia vitabitis. Hæc autem peccata ex superbia & charitatis defectu proficiscuntur.

℣. 15. Ut sitis sine querela et simplices. Græcus ad verbum (6): *Ut sitis ii de quibus nemo queri possit, simplices, inculpati*; vitæ genus ducentes nulla reprehensione dignum, labe carens, integrum, simplicitatis & æquitatis plenum; simplices ut columbæ, inculpati ceu Filii Dei; *ceu sidera* fulgidi inter Gentiles; sive *uti faces* (7) in tenebris.

℣. 16. Verbum vitæ continentes, præferentes. Pergit in allegoria luminarium: Dei verbum præferte, in mundo micans, ssleque in rebus per vos gestis prodens, ut in atra nocte fax nitet (8). Vertit Theodoretus hic: *Animum advertentes ad verbum vitæ.* Studium omne convertite ad verbum vitæ ac prædicationem, ex quibus animæ vita oritura est, meaque gloria, quæ die adstiturus sum coram Deo, ceu dignorum Christo Discipulorum, hominumque ejus præceptis morigerorum Magister.

℣. 17. Sed et si immolor supra sacrificium, &c. Græcus (9): *Tametsi futurus essem ceu victima jam vino conspersa ut mactatur*, & mactandus essem ob *fidei vestræ sacrificium, gaudeo*. Alter: *Tametsi essem libatio, inspergenda sacrificio & victimæ fidei vestræ, beatum me prædicarem.* Σπένδω Græce est vinum seu massam sese mistam infundere victimæ mox mactandæ, sive jam mactatæ, atque altari impositæ. Putat Grotius, primum libationis genus spectari ab Apostolo ad Timotheum (10) iis verbis, *Ego jam delibor*; hic vero secundam vini effusionem, quæ sola in usu erat apud Hebræos. Necem suam ceu sacrificium spectat, fidemque Philippensium uti victimam suo cruore aspergendam, ut nihil oblationi desit (11).

℣. 18. Id ipsum et vos gaudete. Necem Jesu Christi causa non subiit Paulus in priore hoc Romano itinere; at ex usurpata locutione colligere est, quantopere illam optaret. Ait nedum dolendum non esse Philippensibus, quod ipsum odiis mortisque periculis obnoxium cernerent, verum etiam gaudendum, cum ipsius cruor futurus quodammodo esset suprema sacrificii ipsorum perfectio.

℣. 19. Spero Timotheum me cito mittere. Epaphroditum eo tempore Philippos remittebat cum Epistola, quamprimum missurus Timotheum, ut sibi res Ecclesiæ Philippensium renunciaret. Utrum id egerit, ignoratur: carere non poterat Timotheo, dum in vinculis erat. At hunc revera missum esse Philippos, eumdemque in ea urbe in vinculis fuisse, ex eo colligitur, quod anno consequente, Christi LXIII. quo anno Paulus Epistolam ad Hebræos dedit (12), cum Apostolo non esset.

℣. 20. Neminem habeo tam unanimem, &c. En nobilissimam Timothei laudem: una illi erat cum Apostolo mens, animus, consilium (13): *Unanimem.* Addit, neminem esse, cui res Philippensium magis curæ essent, quam Timotheo: eam Ecclesiam optime norat Timotheus, cum ibi non semel fuerit, summo obsequio exceptus. Græcus (14): Mittam Timotheum [neminem enim habeo tam unanimem] *qui ex animo & sincere quæ vestra sunt curabit*: ita magnopere vos amat, vestrasque res, negotia scilicet saluti vestræ conducentia, procurat.

℣. 21. Omnes enim quæ sua sunt quærunt. Talis non est Timotheus, quales plerique, qui suis tantum commodis student in Evangelii prædicatione: minime similis pseudo-Apostolis, temporalis dumtaxat lucri causa prædicationem exercentibus: vestram ille institutionem, sanctificationem, salutem cupit.

℣. 22. Experimentum ejus cognoscite. Quis ille sit, ab experimentis discite: neque verbis meis, sed rebus credite, Me scilicet in Evangelicis laboribus uti patrem filius secutus est, cum obsequio, obedientia, charitate, amicitia.

℣. 23. Mox ut videro quæ circa me sunt: mox ut rebus meis consuluero: ubi aliquod meæ libertatis initium, & aliquem rerum mearum exitum videro (15). Timotheo carere non poterat Paulus, dum vitæ necisque incertus erat: dum in vinculis fuit Paulus, rerum illius curam gessit Timotheus.

℣. 24. Confido in Domino, quoniam et ipse veniam ad vos cito. Revera post biennium, anno Christi LXIV. Paulus ad Philippenses profectus est, sed peragratis prius Creta Insula, Judæa, Epheso, & fortasse Hispania. In Macedonia fuisse creditur (16), quo tempore primam dedit ad Timotheum Epistolam.

℣. 25. Necessarium autem existimavi Epaphroditum . . . mittere ad vos. Omnino visum est, Epaphroditum ad vos mittere solum vestri causa, ut rerum mearum statum vobis renunciet; cum præsertim Timotheus penes me sit, & ego Epaphrodito carere queam. Hunc jam vidimus a Philippensibus missum ad Apostolum, ut pecunias ad illum deferret Philip. 4. 18. illique in vinculis detento operam navaret (17): quo munere tam studiose functus est, ut gravem morbum retulerit Philip. c. 26. ob quem Romæ diu morari coactus est. Audito Epaphroditi morbo, vehementer doluere Philippenses; quamobrem, uti ille convenit, statim eum in Macedoniam remisit, ut Philippensium sollicitudinem tum de se tum de Epaphrodito sedaret.

Ex Pauli verbis collegere nonnulli (18), Epaphroditum fuisse Philippensium Episcopum: *Epaphroditum, fratrem & cooperatorem & commilitonem meum, vestrem autem Apostolum, & ministrum necessitatis meæ.* Apostoli appellatio Epaphrodito ex eo non convenit, quod Evangelium Philippensibus primus attulerit; igitur ut Episcopo. Illum Græci inter duos & septuaginta Discipulos numerant, & Adriaci, seu Andraci Episcopum faciunt. In quadam oratione, Metaphrastæ adscripta, institutus dicitur a Petro Apostolo Episcopus Anxuria in Campania Romana (19). Si Episcopus fuit Epaphroditus, omnino Philippensium potius, quam Anxuris: at utrumque incertum est, cum Græca vox *Apostolos* (20) legatum significet, eum præsertim, qui collectas pecunias vel munera deferret ad Ecclesias; atque ita hoc loco ab optimis interpretibus usurpatur. Eumdem pu-

[6] Ἄμεμπτοι, ἀκέραιοι, [illegible] ἀμώμητοι [illegible] ἀνέγκλητοι. Vide Grot. Est. Zanch. Gomar. alios. Vide & Theophyl. hic. [7] Ὡς [illegible] φαίνεσθε ὡς φωστῆρες. [8] Λόγον ζωῆς [illegible]. [9] Ἀλλ' εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν. [10] 2. Timoth. IV. 6. Ἤδη σπένδομαι. Vide nos in hunc locum. De veritate a [illegible] Grotii dubito. [11] Vide Ambrosiast. Theophylact. Oecumen. Est. Grot. Erasm. Zanch. alios. [12] Tillemont, S. Timot. num 4. S. Paul, note 67. [13] Ἰσόψυχον, pari animo præditum. [14] Ὅστις γνησίως τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει. [15] Ὡς ἂν ἀπίδω τὰ περὶ ἐμέ, ἐξαυτῆς. Chrysostom. Ἐὰν [illegible], καὶ [illegible] τὰ κατ' ἐμέ. Theodoret. Ἐὰν [illegible] τι [illegible]. [16] Athanas. in Synopsi. Theodoret. prolog. in Rom. p. 4. Tillemont, S. Paul art. 47. [17] Philipp. II. 30. Chrysost. p. 87. [18] Theodoret. hic, & prolog. in Philipp. Baron. Hamm. Tir. Est. alii. [19] Vide Bolland. 22. Martii; Tillemont not. 85. sur S. Paul. [20] Ἀπόστολον, שליח Grot. ex Ignatio: Θεόδρομον, ἱεροπρεσβύτην. Vide Zanch. Est. Bez. Pagn. Pisc. Vorst. alios.

tat Grotius eumque Epaphram, de quo ad Coloss. I. 7. IV. 12. At Epaphras Romæ socius erat vinculorum Pauli (21); id quod de Epaphrodito dici non posse existimo.

℣. 26. Et mœstus erat propterea quod audieratis illum infirmatum. Ex minimis hisce rebus, quarum Paulus in Epistolis meminit, mirum quantopere eluceat, quæ olim fuerit primorum Fidelium concordia. Vix intelligunt Philippenses, Apostolum Romæ in vinculis esse, statim a remotissimis Macedoniæ partibus hominem delegant, ut operam illi navet, & pecunias deferat. Hic in morbum incidit: statim universæ Philippensium Ecclesiæ sollicitudo. Hanc audit Epaphroditus, animoque angitur, dum illos revisat, confirmet, consoletur. Paulus, quamvis utilis sibi esset opera Epaphroditi, illum ad Philippenses mittit, ut amborum animis tranquillitatem restituat.

℣. 27. Infirmatus est usque ad mortem. Tam gravis erat Epaphroditi morbus, at deploratus haberetur; at illum Deus incolumem restituit, *ne tristitiam super tristitiam haberem*; mœrensque illius morbo, novo mœrore opprimerer, si is apud me decederet (22). Sive, ne mœror quo in vinculis crucior, charissimi capitis amissione cumularetur (23). Quamvis enim mira esset Apostoli constantia, divinitus confirmata, facere non poterat, quin & carceris & mortis amicorum dolorem experiretur. Sunt qui censeant, Epaphroditi incolumitatem precibus Apostoli fuisse impetratam, quamvis id modeste dissimulet Apostolus.

℣. 28. Ut et vos gaudeatis, et ego sine tristitia sim. Græcus (24): *Et ego magis vacem dolore*, vel sollicitudine. Mœrore vestro magis afficior, quam discessu Epaphroditi.

℣. 29. Ejusmodi cum honore habetote. Hujusmodi vir, qualis Epaphroditus, honore dignus est & obsequio: tametsi enim Philippensium Episcopus non fuerit, illum charitas, fervor animi, labores magnopere commendabant. *Honor* hoc loco præmium significare potest (25). Dignus est, cujus laborum atque itineris periculorum rationem habeatis.

℣. 30. Quoniam propter opus Christi usque ad mortem accessit, ob longum & laboriosum iter, operamque mihi navatam eo studio eaque sollicitudine, quæ mortem illi pene attulerant; idque præstitit, ut Jesu Christo & Evangelii progressibus serviret; cum putaverit, me prædicationi Evangelicæ adhuc utilem fore, meique curam gesserit ceu Ministri Domini; neque tam ipsum me, quam operam meam Ecclesiæ utilem spectaverit.

Tradens animam suam, vitam discrimini objiciens, ut obsequium, quod ipsi ob locorum distantiam non poteratis, ipse præstaret. Major Græcæ locutioni vis (26). *Spreta anima sua*, nulla vitæ ratione habita. Sive: *Vitam objectans periculis*, nullo metu. Vetus Interpres Latinus reddiderat: *Parabolatus est de anima sua*. Nam & Latine *parabolani* dicuntur, qui cum vitæ periculo ægrotis adsunt. Et apud Aristophanem (27) *parabolos* appellatur is, qui cæco impetu in discrimen ruit (28). Censet Theodoretus (29), Paulo in carcere arctius clauso, Epaphroditum nullo seu custodum seu Cæsaris metu extremum subiisse discrimen, ipsumque in carcere visitasse. Apostolus forte dies aliquot in carcere detentus fuit, antequam ad Neronem produceretur: at omnino præter dubium est, ipso statim initio factam illi fuisse potestatem, ut in conducta domo moraretur, alligatus tamen militi se ubique comitanti & custodienti. Vide Act. XXVIII. 16. 30.

(21) Philemon. ℣. 23. *Epaphras concaptivus meus in Christo Jesu*. (22) Chrysost. Ἵνα μὴ λύπην ἐπὶ λύπῃ σχῶ. Τὴν ἀπὸ τῆς τελευτῆς, ἐπὶ τῇ δια τῶν δεσμῶν γενομένῃ. (23) Vide Est. Zanch. (24) Κἀγὼ ἀλυπότερος ὦ. (25) Confer 1. Timot. V. 17. Vide Est. Grot. (26) Παραβουλευσάμενος τῇ ψυχῇ, *Parabolatus de anima sua*. Clarom. & Boerner. & S. Germ. Lat. Græc. Παραβολευσάμενος, optime. Vide Mill. Grot. Salmas. Casaubon. (27) Aristophan. Παράβολος, id est, φιλοκίνδυνος. (28) Chrysostom. Ἐξέδωκεν ἑαυτὸν εἰς τὸ ὅσον δὲ ἐφ' ἑαυτῷ. Theodoret. Τὸ κινδύνων καταφρονῆσαι. Ita & Theophylact. (29) Ita Græci, Menoch. Est. Tir. alii.

CAPUT III.

Pseudo-Apostoli. Vera Christianæ Religionis præstantia supra Legem. Paulus Philippenses ad sui imitationem hortatur; acriterque in pseudo-Apostolos invehitur.

℣. 1. DE cætero, fratres mei, gaudete in Domino. Eadem vobis scribere mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium. 2. Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem. 3. Nos enim sumus circumcisio, qui spiritu servimus Deo, & gloriamur in Christo Jesu, & non in carne fiduciam habentes: 4. Quamquam ego habeam confidentiam & in carne. Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis, 5. Circumcisus octavo die, ex genere Israel, de tribu Beniamin, Hebræus ex Hebræis, secundum legem Pharisæus, 6. Secundum æmulationem, persequens Ecclesiam Dei, secundum justitiam, quæ in lege est, conversatus sine querela. 7. Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta. 8 Verumtamen existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam Jesu Christi Domini mei, propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror ut stercora, ut Christum lucrifaciam, 9. Et inveniar in illo, non habens meam justitiam, quæ ex lege est, sed illam quæ ex fide est Christi Jesu; quæ ex Deo est justitia in fide, 10. Ad cognoscendum illum, & virtutem resurrectionis ejus, & societatem passionum illius, configuratus morti ejus: 11. Si quo modo occurram ad resurrectionem, quæ est ex mortuis. 12. Non quod jam acceperim, aut jam perfectus sim: sequor autem, si quo modo comprehendam, in quo & comprehensus sum

a Chri-

a Christo Jesu. 13. Fratres, ego me non arbitror comprehendisse. Unum autem, quæ quidem retro sunt obliviscens, ad ea vero, quæ sunt priora, extendens meipsum, 14. Ad destinatum persequor, ad bravium supernæ vocationis Dei in Christo Jesu. 15. Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus: & si quid aliter sapitis, & hoc vobis Deus revelabit. 16. Verumtamen ad quod pervenimus, ut idem sapiamus, & in eadem permaneamus regula. 17. Imitatores mei estote, fratres, & observate eos qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram. 18. Multi enim ambulant, quos sæpe dicebam vobis (nunc autem & flens dico) inimicos Crucis Christi; 19. Quorum finis interitus; quorum deus venter est; & gloria in confusione ipsorum qui terrena sapiunt. 20. Nostra autem conversatio in Cœlis est: unde etiam Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum, 21. Qui reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ, secundum operationem, qua etiam possit subjicere sibi omnia.

℣. 1. GAUDETE IN DOMINO. Pauli vinculis & insectationibus, morboque Epaphroditi doluerant Philippenses: illos igitur solatus quod ad ista Apostolus, testatusque sibi quidem præclarum fore, si vitam Evangelii causa amitteret, ac sperare se a Deo aliquandiu servatum iri, vincula sua Evangelio non nocuisse, Epaphroditum nedum convaluisse, verum etiam penitus esse incolumem, subdit: *Gaudete in Domino*, gratias de beneficiis Deo agite, omnem in illo fiduciam collocate deque nostris ærumnis minime solliciti, gaudete magis, atque in Domino iis gloriamini.

EADEM SCRIBERE VOBIS, MIHI QUIDEM NON PIGRUM (non grave), VOBIS AUTEM NECESSARIUM. Græcus (1): *Eadem scribere vobis me quidem non piget, vobis autem tutum est*: omnino id facere debui, ut vos confirmem, atque adversus pseudo-Apostolos muniam. *Etiam aperta monstrare plurimum prodest: interdum enim scimus, nec attendimus*, ait Seneca Epist. 95. Cave tamen colligas, Paulum ista vel superiore alia, vel hac ipsa Epistola scripsisse; illud enim solummodo vult, sibi grave non esse eadem repetere, quæ præsens docuit (2); sive, minime vereri se eadem iterum dicere, ubi de ipsorum institutione agitur. Videtur hic Apostolus, inquit Grotius, finire Epistolam voluisse, sed postea cum temporis aliquid accepisset, addidisse ea quæ sequuntur.

℣. 2. VIDETE CANES. Cavete canes. Pseudo-Apostolos innuit, Judæos genere, qui nomina Christo dederant, at res Christianæ Religionis non satis edocti, ajebant, Gentiles ad Christi sacra transeuntes, subjici debere Circumcisioni cæterisque Legis observationibus. Hos nuncupat *canes*, ob impudentiam & assidua in Legalium desertores convicia; sive ob pertinacem in veros Christi Apostolos, præsertim vero Paulum, acerrimum omnium Evangelicæ libertatis defensorem maledicentiam. *Canes* appellaverat Christus Matth. 15. 26. Gentiles: *Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus*; hic Paulus Judæos pertinaces, & Evangelio adversantes. Rabidi canes & clam mordentes Ignatio Martyri (3) sunt ii, qui nomen Christianorum præleferentes, e Christi Discipulorum moribus sunt alienissimi. Hos magnopere vereamini.

VIDETE MALOS OPERARIOS, VIDETE CONCISIONEM. In 2. ad Corinth. xi. 13. nominat *operarios subdolos*, bonorum dogmatum vitiatores, malæ fidei operarios, qui destruunt, non instituunt, eversaque Christiana Judaicam Religionem statuere moliuntur, qui Divinæ gloriæ studium simulant, at suis dumtaxat commodis consulunt. Cavete *concisionem* (4), concisos, eos qui falso circumcisi sunt; qui circumcisione, jam demum inutili, quæ nihil est nisi cuticulæ abscissio, merito & virtute vacua, gloriantur; dum cordis circumcisione, quæ una vera est & apud Deum utilis, carent. *Circumcisio cordis in spiritu, non litera; cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est*, Rom. 2. 29. *Circumcidimini Domino*, ait Jeremias iv. 4. *& auferte præputia cordium vestrorum*. Aliter: Cavete scissionem, sive scissores, qui in illud dumtaxat incumbunt, ut in Ecclesia divisiones serant (5).

℣. 3. NOS ENIM SUMUS CIRCUMCISIO. Si gloriandum est circumcisione, eaque honori est, nos omnino ea gaudemus, qui vere circumcisi sumus, *qui spiritu servimus Deo, & gloriamur in Christo Jesu*. Profecto si corporis circumcisio signum est fœderis Deum inter & Abrahamum, & nota, qua Fidelis ab Infideli secernitur, nobis dicere licet, per Jesu Christi Fidem & cordis circumcisionem nos in eo fœdere censeri, omnibusque illius commodis gaudere; nos enim nedum a profana & aliena promissionibus fideli Abrahamo exhibitis gente discernimur, verum etiam a spuriis, Judæis pertinacibus, qui a patris fide & virtute degeneres, a fœdere Israelis Dei excluduntur (6).

Pro iis, *Qui spiritu servimus Deo*, Græci Libri quamplures legunt (7): *Qui spiritui Dei latriam exhibemus*. Hanc esse genuinam hujus loci lectionem, qua divinitas Sancti Spiritus comprobatur, asserit S. Ambrosius lib. de Spiritu S. cap. 6. additque, dissidium esse inter Latina Exemplaria, ferentibus aliis, *Spiritui Dei*, aliis, *Spiritui Deo*; at postrema mendo laborare. Eodem loco utitur S. Augustinus (8), ut Sancti Spiritus divinitatem confirmet; testaturque, plerosque Latinos libros, omnesque vel ferme omnes Græcos legere: *Qui Spiritui Dei servimus*: nonnullos vero Latinos habere: *Spiritu Dei servimus*. Nostra ætate pleraque Græca Exemplaria, & Latina omnia ferunt: *Spiritu Deo servimus*, sive, *Spiritu servimus Deo*. Et Græci Patres (9), uti & Latini Interpretes, explicant de modo, quo nos Deo servimus; scilicet de spiritali cultu, non de cultus nostri argumento, quasi significet hic locus, Spiritum San-

(1) Τὰ αὐτὰ γράφειν ὑμῖν ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές. Velez. Ἀναγκαῖον. Vulg. *Necessarium*. Germ. & Claram. Lat. *Manifestatum est*; quasi legerint, φανερόν. (2) Vide infra ℣. 18. (3) Ignat. Ep. ad Ephes. Εἰώθασί τινες δόλῳ πονηρῷ τὸ ὄνομα περιφέρειν, ἄλλά τινα πράσσοντες ἀνάξια Θεοῦ, οὓς δεῖ ὑμᾶς ὡς θηρία ἐκκλίνειν. Εἰσὶ γὰρ κύνες λυσσῶντες, λαθροδῆκται, οὓς δεῖ ὑμᾶς φυλάσσεσθαι. (4) Βλέπετε τὴν κατατομήν. (5) Grot. hic. (5) Justin. Dialog. cum Tryph. (7) Græc. impress. Οἱ Πνεύματι Θεοῦ λατρεύοντες. Alii: Οἱ πνεύματι Θεῷ λατρεύοντες. Ita Steph. α, δ, ιε, ιθ. Alex. Laud. Lin. Baroc. &c. Borner. G. L. Theodoret. alii. (8) August. lib. 1. de Trinit. cap. 6. & serm. 169. nov. Edit. cap. 3. num. 4. olim serm. de verbis Apostoli. (9) Chrysost. Οἱ πνεύματι Θεῷ λατρεύοντες, τουτέστι πνευματικῶς λατρεύοντες. Theo. Παρ' ἡμῶν τῶν πνευματικῶν, τουτέστι τῆς διὰ ψυχῆς, ἡ ἡμῶν λατρεία.

Sanctum a nobis adorari. Spiritum Sanctum nos omnino Deum esse credimus & adoramus, at non ex hujus loci authoritate.

℣. 4. SIQUIS VIDETUR CONFIDERE IN CARNE, EGO MAGIS. Si Judaica origo & circumcisio aliquam supra cæteros præstantiam pariunt, hac ego æque vel etiam magis quam cæteri glorior. At id tam parum laudis est, ut indignum sit quo ipse glorier. Hebræo genere ortus sum, ex Tribu Benjamin, & familia ab initio Judæa ℣. 5. *Hebræus ex Hebræis*. Octava die circumcisus sum, non ut pseudo Apostoli, qui firma jam ætate circumcisione obsignati sunt, & Judaicæ Religioni quodammodo inserti. *Circumcisus octavo die*. Patrum Legem calleo, omnesque illius religiones & ritus scio, quippe in hæresi Pharisæorum, omnium Judaicarum religiosissima, enutritus (9): *Secundum Legem Pharisæus*. Neque aut lucri, aut ambitionis, aut præjudicatæ opinionis causa Christianam Religionem amplexus sum (10); ab ea quippe olim ita abhorrebam, ut illam aperta vi insectarer: ℣. 6. *Secundum æmulationem persequens Ecclesiam Dei*. Nemo denique me arguat, quod vitæ liberioris gratia ad Evangelii professionem & Apostolicum munus transiverim. Compertum est, quam severum vitæ genus sub Lege coluerim: *Secundum justitiam quæ in Lege est, conversatus sine querela*. Illi ego religiosissime obtemperavi; quod si nunc ejus ritus antiquatos prædico, idcirco est, quod inutiles esse cognoverim.

℣. 7. SED QUÆ MIHI FUERUNT LUCRA, HÆC ARBITRATUS SUM DETRIMENTA. Originem meam, Legis studium, circumcisionem, & cætera, quæ, cum inter Judæos essem, magni faciebam, saluti meæ perniciosa putavi, postquam Christo nomen dedi, ejusque lumen accepi: omnia Dei causa sperno, ut Evangelii cognitionem mihi comparem. Libentissime abjeci Legis justitiam (11), fovendæ ambitioni meæ, quam fidei atque animi demissioni augendæ aptiorem, ut fiduciam omnem in Christo Jesu collocarem.

℣. 8. EXISTIMO OMNIA DETRIMENTUM, &c. Cum detrimento me laborasse arbitror, dum Jesum Christum, ejusque dogmatum cognitionem non comparavi. Christus in Evangelio Matth. 13. 44. Regnum Cœlorum cum thesauro abscondito in agro comparat; quem qui invenit, divenditis rebus suis omnibus, agrum emit. Paulus ipse thesaurum invenit, quamobrem cætera aspernatus, libenter abjicit, ut agrum ac thesaurum in eo latentem sibi vendicet: *Omnia arbitror ut stercora, ut Christum lucrifaciam*. Omnia vitæ hujus ac fortunæ commoda, omnia & generis & animi ornamenta loco sordium fæcisque habeo; denique quicquid vilissimum est & ingratissimum (id enim sonat Græca vox (12) *scybalon*) id ego existimo esse omnia, cum Jesu Christo, ejusque veritate, fide, gratia comparata.

℣. 9. UT INVENIAR IN ILLO NON HABENS MEAM JUSTITIAM, &c. Censebant Judæi, se posse suis viribus, unaque Legis observatione perfectam sibi justitiam comparare; unaque Lege Deo effici charos posse. Quamobrem suam ipsi justitiam statuere conati, subjecti non sunt justitiæ quæ ex Deo est. Hoc ipsum animadvertit Apostolus Rom. 10. 3. *Ignorantes justitiam Dei & suam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti*. Vitium hoc se vitasse studiosissime, postquam Evangelii cognitionem adeptus est, testatur Apostolus. Fiduciam omnem, quam in Legis rituum observatione statuere poteram, abjeci, ut justitiam meam in una Jesu Christi Fide, quam charitas animat, fulcit humilitas, constituerem.

℣. 10. AD COGNOSCENDUM ILLUM. In hoc sita est præstantissima cognitio Jesu Christi, quam mihi comparavi, abjectis omnibus, quæ mihi erant charissima: nimirum ut noverim Christum, ejus Divinitatem cum Humanitate conjunctam, infinitæ potestatis amplitudinem, jura dignitatis qua ipse Mediator est & Servator, *virtutem resurrectionis ejus, & societatem passionum ejus, configuratus morti ejus*, fide scilicet ac baptismo cruci similiter quodammodo affixus, in sepulcrum illatus, pariterque restitutus in vitam. Mysterium hoc non semel in Epistolis explicat (13), illudque fortasse ex ipsomet Jesu Christo didicerat. Hæc porro multo pluris facit, quam veterem in Synagoga dignitatem.

℣. 11. SI QUO MODO OCCURRAM AD RESURRECTIONEM. Christianus homo, qui *virtutem resurrectionis Jesu Christi* satis intellexit ℣. 10. novitque, futuræ hominum resurrectionis pignora & certa argumenta a Jesu Christo in vitam reverso exhibita fuisse, hanc unam felicitatem, laborum suorum finem, exoptat. Hac locutione, *si quo modo occurram*, non diffidentia significatur, sed rei magnitudo & difficultas, incertusque exitus (14), fervensque Apostoli desiderium (15), omnia moventis, ut eam felicitatem vel martyrio, vel laboribus assequatur.

℣. 12. NON QUOD JAM ACCEPERIM, AUT JAM PERFECTUS SIM (16). Vel, non quod jam illud sim assequutus. Istam ego felicitatem ita non habeo, veluti certo mihi obventuram, aut jam acquisitam. Moriens Christus resurgensque certum jus ad immortalitatem ac resurrectionem mihi comparavit; at ea conditione, ut ipsum sequar, & constantissime expleam opus mihi creditum, exhibitisque mihi auxiliis sanctissime utar: quamobrem similis athletæ sum: ad finem mihi a Jesu Christo decretum (17), & ad quem jussit me Christus properare, festino (18): *Sequor autem, si comprehendam in quo & comprehensus sum*. Quasi dicat: Alio olim in stadio currebam: at postquam me Christus a multudine secrevit, novumque in stadium induxit, curro, ut monstratum mihi finem assequar, propositamque coronam acquiram (19). Sive ex Theodoreto: Ipse me primus capiens irretivit: fugiebam enim ipsum, & vehementer aversabar: ipse me fugientem apprehendit. Persequor igitur ipsum apprehendere cupiens, ne aberrem a salute.

℣. 13. UNUM AUTEM, QUÆ QUIDEM RETRO SUNT OBLIVISCENS, &c. Vanam securitatem non sector, quasi, mortuo mei causa Jesu Christo, nihil jam mihi agendum restaret. Ita me gero uti athletam in stadio. Hactenus gestorum oblitus, stadii finem dumtaxat, promissumque præmium specto: confectum iter nihili æstimo, dum aliquid conficiendum restat. Veluti in curriculi certamine, auriga præuntes tantum spectat, eosque superare conatur. Horatius Serm. 1. Sat. 1.

Ut cum carceribus missos rapit ungula currus,
Instat equis auriga suos vincentibus, illum
Præteritum temnens, extremos inter euntem.

In salutis ac perfectionis curriculo assiduis opus est conatibus, ut progrediare. Ubi non processeris, retrocessisti. Gloriam Deus perseverantibus pol-

(9) Joseph. l. 1. c. 4. de Bello. Act. XXVI. 5. *Secundum certissimam sectam nostræ Religionis vixi Pharisæus.*
(10) Theodoret. Οὐ διὰ [illegible], οὐδὲ διὰ [illegible] [illegible] ζῆλῳ. (11) Vide supra ℣. 9. (12) Καὶ ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶναι. Vox σκύβαλον redditur *stercus, excrementum, fæces, quisquiliæ, rejectamenta, purgamenta, scoriæ, &c.* (13) Rom. VI. 3. 4. 5. 8. & seq. Galat. III. 17. Coloss. II. 12. Ephes. II. 25. (14) Chrysost. Oecumen. Theophylact.
(15) Est. Grot. Zanch. alii. (16) Græc. Οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον, ἢ ἤδη τετελείωμαι. Quidam addunt: Ἢ ἤδη δεδικαίωμαι. Ita S. Germ. & Clar. G. L. Iren. lib. 4. cap. 22. Borner G. L. Ambrosiast. Auth. tract. de singularit. Cleric. (17) Est. Men. Tir. (18) Διώκω δὲ εἰ καταλάβω, ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθην.
(19) Vide Grot. Erasm. Vatab.

pollicetur : at utrum adfutura nobis sit perseverantia, ignoramus.

℣. 15. Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus. Negavit mox, se esse perfectum; qui igitur contrarium asserit? His verbis forasse notat pseudo-Apostolos, qui justos se ac perfectionis Magistros existimabant; quemquam posse perfectum esse negantes, nisi Legis sanctiones servaret. Arrogantibus hisce objicit Apostolus veram certamque Christiani hominis perfectionem, in eo sitam, non quod metam te assequutum putes, sed eo studiosissime properes, Evangelicorum dogmatum cognitionem summo cum desiderio quæras, summaque fide ac perseverantia profitearis. Id nobis agendum est, dum Christiani sumus, ad perfectionem tendentes (20), *Quicumque perfecti sumus*; sive qui perfectionem attigimus, in Dei institutionibus probe exercitati. Magna perfectionis pars est, si multum tibi deesse putes, & assidue tibi nitendum esse, ut sanctiores perfectioresque in dies efficiaris.

Et si quid aliter sapitis, &c. Siquis sese jam perfectum putat, negatque sibi laborandum, ut perfectior in dies evadat, sive, quod multo deterius foret, si a pseudo Apostolis deceptus existimaret, perfectionem assequi neminem posse absque Legis operibus; certissime confido futurum, ut non patiatur Deus, illum diu in errore versari, *illique revelet* quid credendum sit, veritate divinitus significata, sive illustrata illius mente circa ea, quæ hactenus docui.

℣. 16. Verumtamen ad quod pervenimus ... in eadem permaneamus regula. Præcepta & consuetudines, quas accepimus, constantissime teneamus, ab iisque nulla authoritate deterreamur. Aures ne præbeamus aut Judæis ad Christum conversis, aut remissioribus Christianis; atque ab illis in Legalium observationem (21), ab his in languorem animi ac remissionem ne pertrahamur. Traditam initio regulam sectemur, absolutamque animorum ac sententiarum concordiam teneamus.

℣. 17. Imitatores mei estote, & mei similium. De Legis ritibus eadem mecum sentite, vobisque exemplo sint ii, qui meis institutionibus & exemplis insistunt; suis ipsorum meritis nunquam non diffisi, majoris in dies perfectionis comparandæ studiosi, pacisque & charitatis erga omnes plenissimi.

℣. 18. Multi enim ambulant, quos sæpe dicebam vobis inimicos Crucis Christi. Pseudo Apostoli scilicet, ex Judaica Religione conversi, qui Gentilium injurias & odia Judæorum declinaturi, Christianam cum Judaica Professione miscere studebant, gentemque Christianam ceu Judaicam hæresim sanctioribus institutis imbutam venditare conabantur, 1. Cor. 5. 23. Cum autem Judæus esse nequeas, quin Circumcisionem, Sabbathum, cæteraque Legis religiones admittas, hæc a Fidelibus Evangelio adjici volebant. Publicos Religionis suæ Professores minime insectabantur Judæi, ac Religionem in Imperio toleratam, confirmatamque Imperatorum legibus non damnabant Gentiles. Ita scandalum Crucis auferebatur apud Judæos, & insania Crucis Christi apud Ethnicos cessabat. Vide quæ diximus in Epistolam ad Galatas 6. 12. Qui dogmata ista tradebant, hos Paulus merito nuncupat *inimicos Crucis Christi*; quippe qui illius virtutem & gloriam revera destruerent (22).

℣. 19. Quorum finis interitus. Inimicos Crucis Christi atrocissima manent alterius vitæ supplicia, si hoc in instituto permanserint. Novorum dogmatum inventores & Apostolos sese venditant, atque in Angelos lucis transformant (23), cum unius lucri gratia prædicationem exerceant. *Quorum Deus venter est*: percurrunt Ecclesias, terrentque imbeciles, ut ipsi suavius vivant. Vide supra ad Romanos (24), & Petri Epistolam (25). *Et gloria in confusione ipsorum*; qui epulis & conviviis gloriantur, sive etiam circumcisione, quam Gentilibus ad Christum traductis compluribus suadent (26): *Ut in carne vestra glorientur*, ait idem Galat. 6. 13. Id autem probro illis esse debet: *Gloria in confusione ipsorum*. S. Augustinus (27) & Ambrosiaster (28) legunt: *In pudendis ipsorum*. Illos denique ex eo describit, quod ii sint, *qui terrena sapiunt*, animalem vitam, vitæque hujus bona, suavitatem, commoda. Hæc pseudo-Apostolorum imago est, quos nunquam non exagitat Apostolus.

℣. 20. Nostra autem conversatio in Cælis est. Cives, ut ita dicam, cœlorum sumus: cœlum patria nobis est (29): in cœlo mente versamur. Ibi spes nostra est, thesaurus, animus. Idem quod alibi scribit (30): *Fratres, jam non estis hospites & advenæ* cœlo, *sed estis cives sanctorum, & domestici Dei*. Et (31): *Si resurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt sapite, ubi Christus est in dextera Dei sedens, non quæ super terram*.

Unde et Salvatorem expectamus ℣. 21. qui reformabit corpus humilitatis nostræ, &c. Annon merito Cœlum optamus, cum ibi Servator noster sit, inde descensurus, ut nos in vitam revocet, reddatque mercedem, ibi denique cum eo simus æterno Regno fruituri? *Reformabit corpus humilitatis nostræ*, vilissimum despectissimumque, *configuratum corpori claritatis suæ*, ut corpori suo clarissimo & glorioso simile efficiat. Corpus hoc mortale subiturum est mortem, atque in saniem abiturum: at illud Deus infinitis potestatis suæ viribus revocabit in vitam, ac simile efficiet gloriæ, qua ipsius Christi corpus post resurrectionem micat; non æquali quidem gloria, sed simili (32). Corpus nostrum futurum est gloriosum, morti & perpessionibus minime obnoxium, liberumque iis malis, quæ in præsenti vita toleramus. Idem corpus futurum est, sed transformatum mutatumque & conditione & qualitate.

---

(20) Men. Tirin. (21) Theodoret. (22) Theodoret. Ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ προσηγόρευσεν αὐτοὺς, ὡς διδάσκοντας ὅτι δίχα τῆς νομικῆς πολιτείας ἀδύνατον σωτηρίας τυχεῖν. (23) 2. Cor. 11. 15. & 2. Petri 11. 3. 4. (24) Rom. xvi. 18. *Hujuscemodi enim Christo Domino non serviunt, sed suo ventri.* (25) 2. Petri 11. 13. *Coinquinationes, & maculæ, deliciis affluentes, in conviviis suis luxuriantes vobiscum*, &c. (26) Quid. apud Chrys. Theophyl. Oecum. (27) August. serm. olim 15. de verbis Apostoli, nunc 169. nov. Edit. c. 5. (28) Ambrosiast. hic. (29) Grot. Zanch. Est. Var. Hamm. Tertull. *Noster municipatus*. Græc. Ἡμῶν τὸ πολίτευμα. (30) Ephes. 11. 19. (31) Coloss. 111. 5. 2. (32) Theodoret.

CAPUT IV.

Paulus Philippenses ad gaudium, modestiam, precum assiduitatem, gratiarum actionem, atque ad laudabile & sanctum quidlibet hortatur. Illos a liberalitate commendat. Epistolam claudit Dei laudibus & salutationibus.

℣. 1. Itaque fratres mei charissimi, & desideratissimi, gaudium meum, & corona mea: sic state in Domino, charissimi. 2. Evodiam rogo, & Syntychen deprecor, idipsum sapere in Domino. 3. Etiam rogo & te, germane compar, adjuva illas, quæ mecum laboraverunt in Evangelio cum Clemente, & cæteris adjutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitæ. 4. Gaudete in Domino semper: iterum dico gaudete, 5. Modestia vestra nota sit omnibus hominibus: Dominus prope est. 6. Nihil solliciti sitis: sed in omni oratione, & obsecratione, cum gratiarum actione, petitiones vestræ innotescant apud Deum. 7. Et pax Dei, quæ exuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, & intelligentias vestras in Christo Jesu. 8. De cætero, fratres, quæcumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcumque justa, quæcumque sancta, quæcumque amabilia, quæcumque bonæ famæ, si qua virtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate. 9. Quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me, hæc agite: & Deus pacis erit vobiscum. 10. Gavisus sum autem in Domino vehementer, quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire, sicut & sentiebatis: occupati autem eratis. 11. Non quasi propter penuriam dico: ego enim didici, in quibus sum sufficiens esse. 12. Scio & humiliari, scio & abundare (ubique & in omnibus institutus sum) & satiari, & esurire, & abundare, & penuriam pati. 13. Omnia possum in eo, qui me confortat. 14. Verumtamen bene fecistis, communicantes tribulationi meæ. 15. Scitis autem & vos, Philippenses, quod in principio Evangelii, quando profectus sum a Macedonia, nulla mihi Ecclesia communicavit in ratione dati, & accepti, nisi vos soli: 16. Quia & Thessalonicam semel & bis in usum mihi misistis. 17. Non quia quæro datum, sed requiro fructum abundantem in ratione vestra. 18. Habeo autem omnia, & abundo: repletus sum, acceptis ab Epaphrodito, quæ misistis, odorem suavitatis, hostiam acceptam, placentem Deo. 19. Deus autem meus impleat omne desiderium vestrum, secundum divitias suas, in gloria in Christo Jesu. 20. Deo autem, & Patri nostro gloria in sæcula sæculorum: Amen. 21. Salutate omnem sanctum in Christo Jesu. 22. Salutant vos, qui mecum sunt, fratres: Salutant vos omnes Sancti, maxime autem, qui de Cæsaris domo sunt. 23. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

℣. 1. Gaudium meum, et corona mea, sic state in Domino. Nobilissima Philippensium laus, qua nihil elegantius dici poterat. Hortatur, ut *sic stent in Domino* (1), uti stant. In Fide, quam a Deo habuistis, ejusque in timore & amore permanete.

℣. 2. Evodiam rogo (2), et Synthychen deprecor, duas, ut ajunt, Philippensis Ecclesiæ mulieres, quæ mutuis litibus inter se vel cum reliquis Fidelibus dissidebant, vel ob domestica negotia, vel ob aliquod fidei suæ caput, vel denique ob aliquam religionis observationem: causam quippe dissidii silet Apostolus. Has hortatur, ut pacem & concordiam eniant. S. Chrysostomus, Theodoretus, aliique plures (3) censent, illas virtute ac bene gestis præstitisse, ac veluti principes fuisse Ecclesiæ Philippensium. Ex consequente membro videntur hæ participes fuisse laborum Pauli, & certaminum Evangelii causa obitorum; de iis enim vulgo explicantur hæc verba: *Adjuva illas, quæ mecum laboraverunt in Evangelio*. Syntyche inter Sanctas fœminas legitur XI. Kal. Augusti, ejusque corpus Philippis quiescere dicitur in Martyrologiis.

Animadvertendum hic est, in iis regionibus, in quibus fœminæ raro prodib nt in publicum, ut in Græcia totoque ferme Oriente, non multum fuisse laborandum Apostolis, ut illas ad Christum ducerent; idque præstari consuevisse per ipsarum viros, piasque & graves alias fœminas jam antea Christianis sacris imbutas, ac fortasse hanc præcipue ob causam fœminas secum ducebant Apostoli, sive, ut ait Paulus, 1. Cor. IX. 5. *mulieres sorores*, quæ fœminas, a reliquorum consuetudine remotas, instituerent, atque idcirco fortasse Apostolus ait, Evodiam & Syntychen utilem propagationi Evangelii operam una contulisse. Has juvari jubet, omnia vitæ necessaria iis suppeditari, instaurare amicitiam, ut junctis animis & sententiis in promovendo Dei opere laborent.

Eruditis quibusdam (4) *Syntyches* virile nomen videtur, non muliebre. Protecto apud Græcos viro magis convenit quam fœminæ, quemadmodum & *Eutyches*. Dissidium igitur erat virum inter & mulierem, Evodiam & Syntychen, forte conjuges; videturque *Syntyches* idem esse, quem Paulus proximo ℣. *germanum comparem*, seu *verum fidelemque maritum*, nuncupat.

℣. 3. Etiam rogo et te, germane compar, laborum

[1] Οὕτω στήκετε. Oecumen. πῶς; ἀκλινεῖς, ἐν ἀγάπῃ ἐν τῇ πίστει Χριστοῦ. [2] Εὐοδίαν παρακαλῶ. Quidam: Εὐωδίαν. Alii: Εὐοδίαν. Doroth in MS. Evodium Notker. apud Canis.
[3] Ast. Zanch. Men. [4] Grot. Hamm. & Martianay hic.

horum meorum comes. Sunt (5) qui putent, quem hic alloquitur Paulus, maritum fuisse vel fratrem alterius ex duabus, quas nominavit. Ajunt alii (6), Pauli orationem ad carceris custodem, quem Paulus ipse Philippis Christo peperit (7), pertinere. Veteres nonnulli & Recentiores (8) asseruere, Paulum, utpote matrimonio implicatum, uxorem alloqui; redduntque: *Etiam rogo & te, conjux charissima.* Hanc opinionem expendimus alibi (9) & refutavimus. Inficias non iverim, Græcam sententiam fœmineo genere verti posse (10), ac fortasse Apostolum deprecatum esse illustrem aliquam Philippensem fœminam, ut pacem inter Evodiam & Syntychen instaurare laboraret.

At Patres & Interpretum præstantissimi virum existiment, *Syzychen*, ex nonnullorum sententia (11), nuncupatum: quamobrem vertendum erit: *Etiam rogo te, Syzyche charissime.* Latini quidem (12) putavere, huic nomen fuisse *Germano*; at hi Græcum non legerant. Aliis (13) est ipsemet Epaphroditus; aliis (14) Silas, Barnabas, Timotheus. Denique unusquisque ariolatur, suoque arbitrio conjecturas producit. Probabilius est, Paulum alloqui Philippensium Episcopum, quem maxime omnium decebat, auxilium duabus hisce præstare, turbatamque inter illas amicitiam restituere. At si Evodia uxor erat Syntyches, uti diximus, nihil prohibet, quin Paulus hic Syntychen alloquatur.

Cum Clemente. Clemens hic S. Hieronymo lib. de Script. Eccl. Primasio in Comment. hic, Estio (15), aliisque idem creditur, qui Petrum in Romana Cathedra post Linum & Cletum excepit. Hoc ipsum innuere videtur Ecclesia, cum hanc Epistolæ ad Philippenses partem legendam præbeat in Missa S. Clementis. Id præter dubitationem asserunt Origenes in Joan. Eusebius l. 3. c. 15. hist. Eccles. S. Epiphanius hær. 27. Rufinus (16). Fateor, nihil hic asserere S. Chrysostomum ac Theodoretum; at in primam ad Timotheum S. Chrysostomus scribit, Clementem e Pauli sociis unum fuisse, itinerum comitem, uti Lucam ac Timotheum. Hoc posito, prorsus verisimile est, in urbe Philippis fuisse Clementem, cum hanc Epistolam scriberet Apostolus. Grotio est Presbyter Ecclesiæ Philippensis, quemadmodum cæteri hic ab Apostolo recensiti, ac forte Romanus aliquis in Macedonia negotians, qui mature satis Christi Fidem amplexus, eam Gentiles docere studuit.

Addit Apostolus, Clementis ejusque similium nomina *scripta esse in Libro vitæ.* Locutio Scripturæ familiaris (17), ut sit, inter prædestinatos ac Dei amicos recenseri; desumpta ex usu Principum, qui descriptos in albo familiares & amicos habent. Pauli charitas erga illos, & obsequia Ecclesiæ ab illis præstita suadebant, ut ipsos in numero prædestinatorum crederet: hæc tamen una persuasio, quamquam probabilissima, satis argumenti non erat, ut id evinceretur, nisi Paulus illud Deo docente didicerit (18).

De *illis quæ laboraverunt cum Apostolo in Evangelio*, ita differendum est, uti tulerit opinio, quam quisque in superioribus probavit. Si putes, Syntychen virum esse, Evodiam fœminam, dicendum tibi erit, eas, de quibus hic, aut viduas fuisse, aut fœminas eximia gravitate ac virtute, ab Apostolo destinatas, e quibus fœminæ docerentur, uti animadvertimus. Sin Evodiam & Syntychen Philippenses fœminas fuisse malueris, existimare poteris, eas commendari ab Apostolo, ac laudibus ornari.

℣. 4. Gaudete in Domino semper. Valedicendi modus; quod enim Latini dicebant, *Valete*, Græci, *Gaudete* (19).

℣. 5. Modestia vestra nota sit omnibus hominibus. Græcus (20): *Humanitas vestra*, æquitas, patientia inter mala irrogatasque injurias, inter objectas criminationes, *nota sit omnibus hominibus.* Mementote, *Dominum prope esse*, opem vobis mox allaturum, vestrarumque ærumnarum pœnas ex inimicis exacturum: quamobrem *nihil solliciti sitis.* Omnem in Deo fiduciam collocate, de illius justitia & providentia prorsus confidite: nihil aut ab inimicis aut a Diabolo formidate: opportunam opem feret Deus. Sive: Vitæ hujus negotia nullam vobis sollicitudinem pariant: illa dumtaxat narrate Deo, animo humilitatis ac fiduciæ pleno, cum actione gratiarum orantes; iisque omnino consulet Deus.

℣. 7. Et pax Dei, quæ exuperat omnem sensum custodiat (21) corda vestra. Pax Dei, quæ pretium omne superat, quidquid dici aut cogitari potest. Futura vobis est arcis loco, in qua constantissimi intrepidique inter hujus vitæ tumultus permaneatis; modo, uti supra dictum est, omnem in Dei misericordia fiduciam collocetis, animoque bene fidenti rerum vestrarum difficultates in oratione illi exhibeatis. Hæc porro piorum sors est, & felicitas impiis ignota: *Non est pax impiis.* Isai. 48. 22.

℣. 8. De cætero, quæcumque sunt vera . . . hæc cogitate. Omnia Christiani hominis officia, omniumque virtutum exercitationem complectitur Apostolus hac sententia. Veritatem, sinceritatem, simplicitatem, *quæcumque vera*; pudicitiam, honestatem morum, gravitatem, castitatem, *quæcumque pudica* (22); justitiam, æquitatem, *quæcumque justa*; sanctitatem, munditiem, cujusvis flagitii execrationem, *quæcumque sancta*, seu *pura*, ex Græco (23): ut id præstes, quo cæteris in bono amabilis & charus fias, ut bene de omnibus merearis, omnium amicitiis gaudeas, *quæcumque amabilia* (24); quicquid bono nomini servit (25), *quæcumque bonæ famæ*; quicquid virtutis est & laude dignum sequare, *siqua virtus*; quicquid laudabile est in morum vitæque institutis, *siqua laus disciplinæ.* Græcus legit tantum (26), *siqua laus*; & consentiunt Primasius, Sedulius, aliique nonnulli. At Syrus, Æthiops, vetusta quædam Græca Exemplaria, & Latina ferme omnia cum Vulgata conveniunt.

℣. 9. Quæ et didicistis, hæc agite, quæ vidistis ipsi, quæ de meis moribus audistis. Doctor & Pastor opus est sese labe carentem sentiat, ut cum Paulo dicat: Meas institutiones meaque exempla sectamini. Pseudo-Apostoli, quorum Deus venter erat, supra III. 19. ista dicere non poterant.

Se

[5] Quidam apud Theophyl. Vide & Erasm. &c. [6] Alii apud Theophyl. [7] Act. XVI. 27. 28. & sequ. [8] Clem. Alex. l. 3. Strom. Quidam apud Chrys. & Theophyl. & Theodoret. Erasm. Zanch. Cajet. &c. [9] Vide nos in 1. Cor. IX. 5. [10] Καὶ (aliàs Ναὶ) ἐρωτῶ σε Σύζυγα γνήσια. Fortasse dixit γνήσια, pro γνησία, Atticorum more, qui πάντοι pro πάντα, σωτῆρα pro σωτηρία. Erasm. [11] Vide Gemar. hic. [12] Primas. Hieronymiast. Lyr. Carthusian.
[13] Grotius. [14] Vide Ligfoot. & Est. [15] Est. Cornel. alii hic. [16] Rufin. de adulter. Origenis. [17] Vide Exod. XXXII. 32. Psalm. LXVIII. 29. Dan. XII. 1. Luc. X. 20. Apoc. XIII. 8. [18] Vide Est. Zanch. Grot. Hamm. [19] Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε, &c.
[20] Τὸ ἐπιεικὲς ὑμῶν. Theod. Φέρετε γενναίως τῶν ἐναντίων τὰς προσβολὰς, μὴ ἀμύνεσθαι κακῷ τὸ κακόν.
[21] Græc. φρουρήσει, custodiet. Sed Theodor. Comment. φρουρήσαι, custodiat. Ita Ambrosiast. Hieronymiast. Clarom. Germ. Lat. [22] Ὅσα σεμνὰ, gravia, veneranda, magnifica. Ambrosiast.
[23] Ἁγνὰ, pura. Vulg. ἅγια, sancta. Ita Clar. S. Germ. & Ambros. [24] Ὅσα προσφιλῆ, grata, accommoda, benigna, gratiosa. [25] Εὔφημα, fausta, boni ominis, bonæ famæ, laudabilia.
[26] Græc. Εἴ τις ἔπαινος. Clarom. Εἴ τις ἔπαινος ἐπιστήμης. Ita & Borner. Gr. Velez. Εἴ τις ἔπαινος παιδείας, disciplinæ. Vulg. Clarom. S. Germ. Boro. Lat. Ambrosiast. Hieronymiast. Syr. Æth.

Se ipse morum exemplar Philippensibus jam antea proposuit III. 17. Et alibi (27): *Imitatores mei estote, sicut & ego Christi*. Hæc Paulo ob veritatis defensionem vincto optime conveniebant.

℣. 10. Tandem aliquando refloruistis pro me sentire (28), veterem de me opinionem iterum excitavistis. Philippenses non arguit, quod veteri erga se benevolentiæ defuerint, aut sui obliti sint in rebus difficillimis: illud solummodo innuit (29), veterem ipsorum benevolentiam hactenus sese non exeruisse, cum nulla illius ostendendæ occasio præberetur; at vix ipsum in vinculis esse intellexerunt, optimam illorum voluntatem quodammodo refloruisse; prodiisse totam, quanta intus latebat; instar arborum, quæ per hyemem mortuæ videntur, at vix tepescit aer, frondes, flores, fructus pariunt.

℣. 11. Non quasi propter penuriam dico. Ista non loquor inopiæ meæ causa. Minus quippe movent rerum mearum difficultate, aut præstito mihi a vobis subsidio, quam charitate vestra, & voluptate, qua perfundor, dum vos Apostoli vestri & in Christo patris amantissimos video. Me non movent commoda mea aut penuria. Carere potui rebus, quas ipsi misistis: diu assuevi omnia pati, atque omnium indigere: quolibet in rerum statu contentus esse scio. Vestra tamen benevolentia & charitas magnopere me delectarunt.

℣. 12. Scio et humiliari, scio et abundare. Inopiam & copiam æque ferre scio. *Humiliari* hoc loco est, inopem esse, indigere (30). Hebræa vox (31), quæ humilitatem sonat, pro inopia etiam & humili despectoque pauperum statu usurpatur. Accipi etiam potest pro ipsa hominis dejectione. In humili statu esse scio, ubi me Deus eo redegerit: & parvo contentus esse, ubi abundavero. Ista diu expertus scio.

℣. 13. Omnia possum in eo qui me confortat. Omnia pati possum atque aggredi omnia, ferente opem Deo, qui virtus mea est. Hæc agens, omnem illorum gloriam in Deum unum refero; nihil tribuo mihi (32).

℣. 14. Verumtamen bene fecistis, communicantes tribulationi meæ. Multum vobis debeo ob subsidium, quod mihi in vinculis constituto exhibuistis. Illud ne existimetis, me ista dixisse, ut vestrum erga me obsequium verbis minuam, aut parum a me probari significem. Eo, quo debui, animi favore accepi.

℣. 15. Quando profectus sum a Macedonia, nulla mihi Ecclesia communicavit, opem suarum partem mihi exhibuit. Vetera Philippensium in se beneficia commemorat. Quo tempore in vincula Philippis datus, Amphipolim, Apolloniam, Thessalonicam veni, ac deinde ex Macedonia præcipiti fuga me recipere coactus fui (33), alia nulla, præter vos, opem contulit. Athenas quidem veni cum nonnullorum e Thessalonica fratrum comitatu; at nihil nisi ex vobis accepi. ℣. 16. *Thessalonicam semel & bis in usum mihi misistis*. Leviora ista, ad historiam non pertinentia, præterit Lucas. Paulus ad Thessalonicenses scribens (34) ait, sese apud illos exemplo fuisse comparandi labore manuum vitæ necessaria; quibus verbis confirmantur ea, quæ de subsidio ibi ex Philippensibus accepto narrat.

℣. 17. Non quia quæro datum, sed requiro fructum abundantem in ratione vestra. Non quod munera vestra cupiam, sed quod ea magno vobis emolumento esse desiderem. Tametsi magnopere indigerem, iis tamen carere poteram: at id vobis maximo futurum erat detrimento. Perjucundum mihi accidit, quod mea erga vos debita vehementer exaggeraverim: pro vade staturus est Deus, ipse repensabit (35).

℣. 18. Habeo autem omnia, et abundo. Græcus legit (36): *Recte accepi omnia*. Quasi Epaphroditi, a Philippensibus ad Apostolum missi, fidem liberet (37).

Odorem suavitatis, &c. Quæ mihi largiti estis, jucundissimum Deo fuere sacrificium, odorque suavissimus. Ea porro est piorum eleemosyna.

℣. 19. Deus autem meus impleat omne desiderium vestrum. Precum vestrarum, justarumque petitionum exitum tribuat. Græcus (38): *Omne id quo vobis est opus*. Munificentiæ vestræ præmium det vobis Deus quicquid vobis necesse fuerit, ac denique *gloriam* æternamque beatitudinem. Confer 2. Cor. IX. 6. 7. 8. 10.

℣. 20. Deo autem gloria. Laudes Deo rependantur ob omnia bona, quibus me cumulastis, & beneficia quibus estis me prosequuti, cum tam grandia vobis inspiraverit.

℣. 21. Salutate omnem Sanctum. Fideles singulos Philippenses; salutem illis dicite in Christo Jesu, amplexamini cum osculo pacis, uti solet in cæteris Epistolis (39).

℣. 22. Salutant vos omnes sancti, Christiani omnes ex urbe Roma, maxime autem qui de Cæsaris domo sunt. Neronis scilicet per ea tempora imperantis. Non paucos converterat Paulus ex Neronis familia (40). Græci recentiores (41) ajunt, *Cæsarem* hunc non esse Imperatorem, sed hujus nominis Christianum, cujus festum diem agunt, unumque e septuaginta Discipulis, ac denique Coronææ Episcopum faciunt. Hanc tamen sententiam rejicit unanimis Græcorum Latinorumque Patrum consensus, omniumque Interpretum, a quibus de Nerone hic locus usurpatur. Sunt quibus Fideles illi *de Cæsaris domo* videantur Seneca & Lucanus. Nonnullæ etiam Epistolæ circumferuntur Senecæ ad Paulum: at spurias esse, quemadmodum & Pauli ad Senecam, Eruditi omnes fatentur. Novos hosce Christianos existimat Grotius nonnullos fuisse Neronis libertos. Inter hos numerat Estius Evellium ac Torpetem, Neronis familiares, martyrio coronatos eo imperante (42).

℣. 23. Gratia Domini cum spiritu vestro. Luce sua vos perfundat Deus, suæque gratiæ virtute vos cumulet, ut quod bonum est cognoscatis, ametis, sectemini.

Græcus & Syrus ferunt (43): *Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis*. At Libri vetustiores Græci & Latini, Cophtica & Æthiopica cum Vulgata conveniunt.

Ad Calcem hujus Epistolæ in Græcis Exemplaribus legitur: *Epistola ad Philippenses missa est Roma per Epaphroditum*. Cophtica: *Per Timotheum & Epaphroditum*. In Præfatione, totoque Epistolæ contextu vidimus, hanc revera missam fuisse Romæ, Paulo in vinculis Fidei causa primum detento, ac delatam ad Philippenses ab Epaphrodito.

(27) 1. Cor. XI. 1. IV. 16. (28) Ὅτι ἤδη ποτὲ ἀνεθάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν. (29) Theodoret. Πάλαι τῆς εὐδόκεσθε τὰς χρηστὰς θεραπείας φροντίσαι, ἀλλὰ καιρὸν οὐκ ἐσχήκατε. Vide Theophyl. Est. &c. (30) Est Menoch. Zeg. Zanch. alii. (31) ענו *humiliatus*, *afflictus*, *pauper*. (32) Theophyl. Οὐκ ἐμὸν τὸ κατόρθωμα, ἀλλὰ τοῦ ἐνδυναμοῦντος Χριστοῦ. (33) Vide Act. XVI. XVII. XVIII. (34) Thessal. II. 7. 9. & IV. 11. & 2. Thess. III. 7. 8. (35) Theodoret. Grot. alii. (36) Ἀπέχω δὲ πάντα. (37) Grot. Zanch. Strigel. (38) Πᾶσαν χρείαν ὑμῶν. (39) Rom XVI. 16. 1. Cor. XVI. 20. 2. Cor. XIII. 12. 1. Thessal. V. 26. (40) Hieron. in Philem. 1. *A Cæsare missus in carcerem, notior familiæ ejus factus, persecutoris domum Christi fecit Ecclesiam*. (41) Vide Doroth. in Synopsi. Bolland. 28. Mart. Est. hic, Baron. &c. (42) Martyrolog. Rom. & XVII. Maii. (43) Græc. impress. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Alii: Μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν. Ita Steph. 1. Clarom. Alex. S. Germ. Colb. 7. Barb. 1. Coph. Æth. alii. Ambrosiast. Hieronymiast.

Finis Commentarii in Epistolam ad Philippenses.

IN EPISTOLAM
B. PAULI APOSTOLI
AD COLOSSENSES
PROLEGOMENON.

Olossæ, e præcipuis Phrygiæ Urbibus, non procul a Laodicea totius provinciæ Metropoli. *Colossæ* ne, an *Colassæ* appellarentur, disputatur. Ab Allatio (1) & aliis (2) *Colassæ* legendum defenditur, cujusmodi & in optimis & vetustissimis MSS. est reperire (3). Chrysostomus, Oecumenius, Theodoretus, & Græca Exemplaria quamplurima *Colassas* habent (4). Strabo vero lib. 2. Herodotus l. 7. c. 30. Xenophon. lib. 1. Exped. Cyri, Plinius l. 5. c. ult. *Colossas* præferunt. Ita etiam optima & plurima MSS. (5). Ita quoque Theophylactus, qui sua ætate eam urbem *Chonas* appellatam adjecit. Geographicum Cellarii (6) monumentum, nempe Imperii Orientalis Notitia, ex quodam Vaticani Codice vulgata, quam Hierocli tribuunt, *Colasam* præfert. Latini *Colossenses* constanter legunt; cujus proinde nominis conjectura ducti, Græci & Latini non defuerunt, qui crederent, hanc Epistolam datam fuisse ad Fideles degentes Rhodi, urbe Solis Colosso celeberrima (7). Verum ex totius Epistolæ serie eam ad Phrygiæ Colossenses datam satis compertum est.

Omnes ferme Interpretes (8), quamvis Paulus in Phrygia prædicaverit, eum Colossas nunquam adiisse consentiunt. Ipse etiam Paulus nunquam se ad Colossenses pervenisse satis innuit, ubi ait 2. 1. *Volo vos scire qualem sollicitudinem habeam pro vobis, & pro iis, qui sunt Laodiciæ, & quicumque non viderunt faciem meam in carne*. Theodoretus, & Baronius, quos perpauci sequuntur, contrarium statuunt. Colossenses ab Epaphra Fidem accepisse creduntur, ex quibus eum Evangelii fructum Ecclesia tulit, ut iidem maxima erga Sanctos charitate flagrantes, ferventi spiritus ardore complexi fuerint veritatem Coloss. 1. 6.

Pseudo-Apostoli ab Judaismo ad Fidem traducti, omnes Gentium Ecclesias pervagantes, ut sibi undique proselytos crearent, Colossas venere; & circumcisionem, & Legalia ad salutem necessaria enunciantes, & Platonicæ Philosophiæ Judaismum immiscentes, Fideles adhuc simplices, recenterque Fidei mysteriis initiatos, superstitioso Angelorum cultu, & fallacibus demissionis sensibus imbuerunt; Deum enim nobis infinito intervallo majorem esse ajentes, non ipsi Deo, neque Jesu Christo preces offerendas suadebant, sed Angelis, per quos olim Deus Moysi Legem dedit, & per quos etiam in Evangelii Lege preces nostras excipiens, suam nobis misericordiam indulget.

Cum hæc Paulus, sive narrante Epaphra, tunc Romæ secum in vinculis detento, seu per Laodicensium Epistolam, quam & apud Colossenses legi deinde jussit Coloss. 4. 16. rescivisset: suum, utpote Gentium Apostoli, esse duxit, Colossensium Fidem defendere, & Pseudo-Apostolorum ista disseminantium audaciam cohibere. Commendat primo Jesu Christi amplitudinem, quem Patris imaginem appellat, Dei & hominum Mediatorem, & Ecclesiæ Caput, quod membris cæteris actionem, motum, spiritum, & vitam impertit. Pseudo-Apostolos suis coloribus exprimit, & subinde ostendit, Christum solum esse salutis authorem: natura Deum esse: potestatibus & cœlestibus omnibus virtutibus eumdem præstare: per Jesum etiam veram cordis circumcisionem ipsos esse assequutos, cruci affixos, sepulchro conditos, ac tandem cum Domino per Baptismum in vitam esse restitutos. Ex quibus colligit, Legalia velut inania respuenda, & vitam ita instituendam, uti homines cum Christo redivivos decet; quorum caput in cœlis jam constitutum, eos ibi coronis donandos expectat. Hortatur præterea, ut veterem hominem exuentes, novo induantur; optimis denique moralis doctrinæ præceptis constitutis, Epistolam absolvit.

Cum hæc scriberet Apostolus, Romæ in vinculis detinebatur (9), anno Christi LXII. postquam primum Romam venerat, & paulo antequam vinculis solveretur, Epaphram una captivum, Timotheum, cujus meminit initio Epistolæ, Aristarchum, Joannem Marcum Barnabæ con-

---

(1) Allat. observ. in Geograph. Caroli a S. Paulo p. 142. (2) Ita Bodin. de abditis rerum sublimium arcanis. Thom. de Pinedo. (3) Codex Vatican. admirandæ vetustatis, & alius minor apud Allat. Clarom. & S. Germ. & alii passim. (4) Ita editio Roberti Steph. in fol. 1550. & alia in 8. 1549. Editio Millii, & aliæ quamplurimæ. (5) Boerner. G. L. Stephan. … & alii apud Mill.
(6) Cellar. l. 3. c. 4. Geograph. antiq. p. 85. (7) Suidas, Zonar. Glycas, Eustat. Calep. Munst.
(8) Hier. in Ep. ad Philem. ℣. 22. Chrysost. Theophyl. Athanas. in Synopsi; Est. Zanch. Cornel. hic, Tillemont, nota 88. alii. (9) Gregor. l. 30. c. 2. Moral. in Job, Paulum Ephesi, ubi in carcere detinebatur, scripsisse putat. Cophtica Athenis scripsisse fert. Hæ vero opiniones defendi non possunt.

consobrinum, Lucam, Demam, & Jesum cognomento Justum, vinculorum solatia apud se habebat. Tychicus vero, fidelis illius minister, Onesimus, quem Philemon miserat, ut eo uteretur, hanc Epistolam detulere. De Epistola, quam ferunt hoc eodem tempore ad Laodicenses scriptam, egimus in Commentario.

Merito animadvertit Chrysostomus Prolog. in Ep. ad Coloss. omnium pulcherrimas, & quæ magis afficiunt, Pauli Epistolas eas fuisse, quas vinculis detentus dedit, videlicet ad Ephesios, ad Philippenses, ad Philemonem, ad Timotheum, & hanc potissimum ad Colossenses, quam sententiis, & nobilibus sublimibusque phrasibus, & Moralis Divinæ præceptis undique refertam admiramur. Chrysostomus (10) Paulum in vinculis scribentem comparat *Viro forti, qui scriberet, a cædibus interim desistens & trophæis.*

(10) Ὡς ἂν εἰ ἀριστεὺς γράφοι μεταξὺ καὶ τρόπαια ἱστὰς ἐπιστέλλων. Οὕτω δὲ ἐποίει καὶ αὐτός.

COMMENTARIUS
LITERALIS
IN EPISTOLAM
B. PAULI APOSTOLI
AD COLOSSENSES.

CAPUT PRIMUM.

Christus Jesus imago Dei, conditor omnium, Caput Ecclesiæ, pacis author Deum inter & homines. Paulus Christi minister, ut ignotum hactenus illius mysterium nunciet.

℣. 1. PAulus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater :
2. Eis, qui sunt Colossis, Sanctis, & fidelibus fratribus in Christo Jesu .
3. Gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo, Gratias
agimus Deo & Patri Domini nostri Jesu Christi, semper pro vobis orantes: 4. Au-
dientes fidem vestram in Christo Jesu, & dilectionem, quam habetis in Sanctos om-
nes, 5. Propter spem, quæ reposita est vobis in cœlis; quam audistis in verbo ve-
ritatis Evangelii, 6. Quod pervenit ad vos, sicut & in universo mundo est, & fru-
ctificat, & crescit, sicut in vobis, ex ea die, qua audistis, & cognovistis gratiam
Dei in veritate. 7. Sicut didicistis ab Epaphra charissimo conservo nostro, qui est
fidelis pro vobis minister Christi Jesu, 8. Qui etiam manifestavit nobis dilectionem
vestram in spiritu: 9. Ideo, & nos ex qua die audivimus, non cessamus pro vobis
orantes, & postulantes, ut impleamini agnitione voluntatis ejus, in omni sapientia,
intellectu spiritali: 10. Ut ambuletis digne Deo per omnia placentes: in omni ope-
re bono fructificantes, & crescentes in scientia Dei: 11. In omni virtute confortati
secundum potentiam claritatis ejus, in omni patientia, & longanimitate cum gaudio.
12. Gratias agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis Sanctorum in
lumine: 13. Qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filii
dilectionis suæ; 14. In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissio-
nem peccatorum: 15. Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ:
16. Quoniam in ipso condita sunt universa in cœlis, & in terra, visibilia, & invisi-
bilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates: omnia per
ipsum, & in ipso creata sunt: 17. Et ipse est ante omnes, & omnia in ipso con-
stant.

ſtant. 18. Et ipſe eſt caput corporis Eccleſiæ, qui eſt principium, primogenitus ex mortuis: ut ſit in omnibus ipſe primatum tenens. 19. Quia in ipſo complacuit, omnem plenitudinem inhabitare: 20. Et per eum reconciliare omnia in ipſum, pacificans per ſanguinem crucis ejus, ſive quæ in terris, ſive quæ in cœlis ſunt. 21. Et vos cum eſſetis aliquando alienati, & inimici ſenſu in operibus malis: 22. Nunc autem reconciliavit in corpore carnis ejus per mortem, exhibere vos ſanctos, & immaculatos, & irreprehenſibiles coram ipſo: 23. Si tamen permanetis in fide fundati, & ſtabiles, & immobiles a ſpe Evangelii, quod audiſtis, quod prædicatum eſt in univerſa creatura, quæ ſub cœlo eſt, cujus factus ſum ego Paulus miniſter. 24. Qui nunc gaudeo in paſſionibus pro vobis, & adimpleo ea, quæ deſunt paſſionum Chriſti, in carne mea, pro corpore ejus, quod eſt Eccleſia: 25. Cujus factus ſum ego miniſter ſecundum diſpenſationem Dei, quæ data eſt mihi in vos, ut impleam verbum Dei: 26. Myſterium, quod abſconditum fuit a ſæculis, & generationibus, nunc autem manifeſtatum eſt Sanctis ejus, 27. Quibus voluit Deus notas facere divitias gloriæ ſacramenti hujus in Gentibus, quod eſt Chriſtus, in vobis ſpes gloriæ, 28. Quem nos annuntiamus, corripientes omnem hominem, & docentes omnem hominem, in omni ſapientia, ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Chriſto Jeſu 29. In quo & laboro, certando ſecundum operationem ejus, quam operatur in me in virtute.

℣. 1. PAULUS APOSTOLUS JESU CHRISTI, ET TIMOTHEUS FRATER. Suam Apoſtoli dignitatem, miramque vocationem commendat Paulus, quod, cum Coloſſenſes inſtituiſſet, opus erat, ut ſuam ipſius authoritatem in illorum animis confirmaret. Timotheum quoque nominat in fronte Epiſtolæ, ipſis fortaſſe notum, ſaltem ex fama, ut novum doctrinæ ſuæ pondus adjiciat.

℣. 2. EIS QUI SUNT COLOSSIS, SANCTIS. Optimæ Editiones Græcæ (1) ferunt, *Colaſſis*, non *Coloſſis*; & in inſcriptione, ad *Colaſſenſes*. Utra melior lectio, in Præfatione diſputavimus.

℣. 3. GRATIAS AGIMUS DEO . . . SEMPER PRO VOBIS ORANTES. Coloſſenſium animos ſuaviter captat, illorumque benevolentiam excitat, teſtatus, ipſos & ſpiritalem illorum progreſſum ſibi curæ eſſe. Vobis gratulor, & grates Deo ago, ℣. 4: *audiens fidem veſtram in Chriſto Jeſu, & dilectionem, quam habetis in Sanctos omnes*, ſive erga Fideles omnes, toto terrarum orbe diſperſos, ℣. 5. *propter ſpem, quæ repoſita eſt vobis in Cœlis*, quorum bonorum pignora & ſpecimina jam accepiſtis *in verbo veritatis Evangelii*, cognitione Evangelii, quod vobis nuntiari voluit Deus, illudque conſtantiſſime ſectandi gratiam vobis indulſit.

℣. 6. QUOD PERVENIT AD VOS, SICUT IN UNIVERSO MUNDO EST. Cum hanc Epiſtolam Apoſtolus ſcriberet, ſub annum ſcilicet Jeſu Chriſti LXII. Evangelium toto orbe diſſeminabatur, nedum Apoſtolorum opera, verum etiam Diſcipulorum, & celeberrima novæ iſtius Religionis cauſa, & ſanctiſſimis primorum Chriſtianorum exemplis. Vitæ verbum, ceu ſemen eximium optimo ſolo creditum, ſalutis fructus ferebat: inter cæteros eminebant Coloſſenſes facilitate excipiendæ nunciatæ ſibi veritatis, ejuſque ſervandæ conſtantia.

℣. 7. SICUT DIDICISTIS AB EPAPHRA CHARISSIMO. Coloſſenſis fortaſſe erat Epaphras. Quo tempore quave occaſione nomen Chriſto dederit, ignoratur: at fortaſſe opera Pauli, cum hic inſtrueret Phrygiam, cujus provinciæ nobiliſſima urbs erant Coloſſæ. Acceptam Evangelii cognitionem cum civibus communicavit Epaphras, eorumque quamplures ad Chriſtum duxit. Is Romam venit, ibique in vinculis, quemadmodum & Paulus, detinebatur, cum Apoſtolus hanc Epiſtolam ſcriberet. Eo hortante, ſcripſit Paulus; cum enim lolium optimo frumento in Eccleſia ſua, ſe abſente, ſuperſeminatum a pſeudo-Apoſtolis intelligeret, Apoſtolum, cujus nomen & authoritas ampliſſima in Phrygia, & in urbe Coloſſis erant, monuit, ut literas ad Coloſſenſes daret, illos ab erroribus revocaturus. Epaphræ præſtantiam vel hinc cogita, quod tam multis illum laudibus Apoſtolus cumulet. Feſtum Epaphræ diem Græci agunt XIV. Kal. Auguſti, ajuntque martyrio coronatum Coloſſis, cujus urbis erat Epiſcopus. Ut ſanctiſſimi viri authoritatem confirmet Apoſtolus, ejuſque ſermonibus pondus adjiciat, *chariſſimum* nuncupat, *conſervum, fidelem miniſtrum Chriſti Jeſu*. In Epiſtola ad Philemonem ℣. 23. *concaptivum ſuum* appellat.

℣. 8. DILECTIONEM VESTRAM IN SPIRITU. Dei amore fretam, ac ſecreta Sancti Spiritus inſpiratione partam. Spiritalem hanc charitatem ex oppoſito objicit carnali profanorum amori. S. Chryſoſtomus (2) de Coloſſenſium benevolentia erga Apoſtolum interpretatur.

℣. 9. UT IMPLEAMINI AGNITIONE VOLUNTATIS EJUS. Innuit, deeſſe adhuc aliquam illis cognitionem, prudentiam (3), judicium, quibus opus erat, ut pſeudo-Apoſtolorum malitiam agnoſcerent, inſidiaſque devitarent. Nimia illi ſimplicitate peccabant, nimioque erga Chriſtum Jeſum obſequio. Terrebantur nempe, docebanturque, homines peccatis obnoxios non decere ad Chriſtum ipſum confugere, utpote multo ſublimiſſimum, quam ut ab hominibus adiretur, ſed utendum eſſe Angelorum opera: denique incautos pſeudo-Apoſtoli jugo Legis ſubjicere conabantur.

℣. 10. UT AMBULETIS DIGNE DEO, dignum Evangelio (4), dignum Chriſto, veſtraque vocatione (5) vitæ genus inſtituatis; uti pios Chriſtianos decet, bona opera exercentes, ac virtute, cognitione, morum ſanctitate creſcentes.

℣. 11. IN OMNI VIRTUTE CONFORTATI (6), SECUNDUM POTENTIAM CLARITATIS EJUS, per gloriæ ipſius potentiam, ſive per glorioſam illuſtrem ejus potentiam. Quæ vero in re ſita eſt virtus iſta, quam Paulus Coloſſenſibus exoptat? Ut ſcilicet omnia ferant *in omni patientia & longanimitate cum gaudio*; ut nedum humili ac patienti animo, verum etiam cum gaudio ferant quicquid triſte & moleſtum eventurum eſt.

℣. 12. QUI DIGNOS NOS FECIT IN PARTEM SANCTORUM IN LUMINE. Qui lumine ſuo nos illuſtrans,

(1) Τοῖς ἐν Κολασσαῖς ἁγίοις. At legunt multi Κολοσσαῖς. Steph. α. ζ. ιγ. Sin. Hant. 1. Cod. 3. Velez. Cant. Lud. (2) Ἀγάπην ἐν πνεύματι. Τουτέστι, πνευματικὴν τὴν εἰς ἡμᾶς. (3) Theodoret. Ἐνταῦθα δὲ ἐδίδαξεν οἱ ἁπλῶς ταύτην ἔχειν τὴν ἐπίγνωσιν ... τοῖς νομικοῖς ἀκολουθοῦντες παραγγέλμασι. (4) Philipp. 1. 27. (5) Ephes. IV. 1. (6) Ἐν πάσῃ δυνάμει δυναμούμενοι: Omni robore roborati.

ſtraor, ad Evangelium Fidemque vocatos (7), dignos effecit, qui participes eſſemus ſortis Sanctorum, Patriarcharum, verorumque Iſraelitarum, Peregrini olim eramus, remoti, odiu habiti, Gratiam adoptionis, cœli hæreditatem, gloriam immortalitatemque Dei Filius nobis comparavit. Judæi, natura filii & legitimi hæredes, ſua ipſorum culpa & incredulitate exciderunt a ſorte, ad quam mero Divinæ miſericordiæ beneficio ipſi appellari ſuimus.

℣. 13. QUI ERIPUIT NOS DE POTESTATE TENEBRARUM, Dæmonis tenebrarum principis (8), ethnicæ ſuperſtitionis nocte, errore, peccato, ET TRANSTULIT IN REGNUM FILII DILECTIONIS SUÆ, chariſſimi, vel unici. Apud Græcos enim & Scripturam *Filius chariſſimus* pro *Filio unico* uſurpatur (9). Græcus (10): *Filii dilectionis ſuæ*.

℣. 15. IN QUO HABEMUS REDEMPTIONEM PER SANGUINEM EJUS. Nos morte liberavit Chriſtus, non Lex Mosaica. Si ſalutem hæc afferre potuiſſet, fruſtra in terras veniſſet Chriſtus. Videte igitur, deceat ne infirmæ adeo Legi vos ſubjici? *Reprobatio quidem fit præcedentis mandati, propter infirmitatem ejus & inutilitatem*. Hebr. 7. 18.

℣. 15. QUI EST IMAGO DEI INVISIBILIS. In eamdem ſententiam dixerat Philip. 2. 6. *Qui cum in forma Dei eſſet*; & in 2. ad Corinthios IV. 4. *Qui eſt imago Dei*; & ad Hebræos 1. 3. *Splendor gloriæ & figura ſubſtantiæ ejus*. Chriſtus in Evangelio Joan. XIV. 9. *Qui videt me, videt & Patrem meum. Quomodo tu dicis: Oſtende nobis Patrem? Non credis quia ego in Patre, & Pater in me eſt?* Chriſtus ſincera Patris imago eſt, viva adeo ut nihil ſupra; cum Patrem referat natura, potentia, mente, æternitate, conſubſtantialitate, ac denique totum.

PRIMOGENITUS OMNIS CREATURÆ; ante omnes creaturas natus. Textus (11) iſte exprimere videtur Chriſtum omnium creaturarum primogenitum eſſe, quod duplici ſenſu exponeretur; altero ſcilicet hæretico, ac ſi Chriſtus una eſſet aliqua ex creaturis, cæteras præeminentia quadam naturæ ſive ordinis ſive temporis tantummodo ſuperans. Alio vero catholico ſenſu ita acciperetur, ac ſi omnium quotquot creata ſunt, primogenitus eſſet, jam inde ab æternitate & ante reliqua omnia natus. Vel denique *Primogenitus* ideo dicitur, quod omnibus creaturis principetur. Primogenitus enim ſæpe ille dicitur, qui cæteris ſupereſt. Ut illud Pſ. 88. 28. *Primogenitum præ Regibus terræ*; ideſt Regum omnium Summum: *Primogenitum ponam illum, excelſum præ Regibus terræ*. Et in Job 18. 13. *Primogenitus mortis*. (Vulg. *Primogenita mors*); qui morti præeſt, ſive imperat. In Apocalypſi 1. 5. *Primogenitus mortuorum*; inter omnes, qui e mortuis ſurrexerunt, clariſſimus; primus & unicus, qui propria virtute ſeſe mortuis in vitam immortalem ſuſcitaverit.

In præſenti autem Primogenitus omnium creaturarum eſt, qui diſpotico imperio res omnes creatas ſibi ſubdit; quemadmodum Sapientia (12) de ſe loquitur: *Primogenitus ante omnem creaturam*; ſe ſcilicet jam inde ab æternitate Deum eſſe, proferendiſque a nihilo creaturis omnibus præſediſſe. *Primogenitus omnis creaturæ*, perinde valet, ac *genitus ante omnem creaturam*; quemadmodum apud S. Lucam 2. 2. ponitur: *Hæc deſcriptio prima facta eſt Præſide Syriæ Cyrino*. Vide noſtrum Commentarium.

℣. 16. QUONIAM IN IPSO CONDITA SUNT. Deus omnia per Verbum ſuum, Sapientiam, Filium creavit. *Omnia per ipſum facta ſunt*, Joan. 1. 3. viſibilia ſcilicet & inviſibilia, cœleſtia pariter & terreſtria. Creatoris elogium cum Patre ſuo Chriſtus ex æquo communicat. Res omnes creavit, conſervat, & qua eſt Sapientia, gubernat (13). *Omnia per ipſum, & in ipſo creata ſunt*; in ejus gloriam & obſequium, & in exercitium imperii. Græcus non habet: *Per ipſum, & in ipſo*; ſed potius: *Omnia per ipſum, & ad ipſum creata ſunt*.

SIVE THRONI, SIVE DOMINATIONES, SIVE PRINCIPATUS, SIVE POTESTATES. Quatuor hiſce nominibus deſignari totum quidquid eſt temporalis Poteſtatis quidam opinantur (14); ut *Throni* ſint Reges; *Dominationes*, Reguli, Ethnarchæ, Tetrarchæ, aliique id generis; *Principatus*, provinciarum & urbium Præfecti; *Poteſtates*, Magiſtratus & reliquæ perſimiles minores Præfecturæ.

Sed Veteres Recentioreſque (15) vulgo de Principatibus Cœleſtibus, variiſque Angelorum claſſibus explicant. *Thronos* de Cherubim Theodoretus accipit; nec enim inſuetum eſt Scripturæ, Cherubim Dei Throno aſſiſtentes conſtituere. *Poteſtates* ſunt Angeli Provinciarum tutelares; ut S. Michael, S. Gabriel, &c. Sed cum res eſt de nominibus hiſce variis Angelorum claſſibus accommodandis, Interpretes diſſidentes in varias abeunt conjecturas. Nec magis convenit inter illos de genuino Hierarchiæ Cœleſtis ordine ſtabiliendo. S. Gregorius (16) tenet, ordinem hic deſignatum genuinum eſſe, & qualem Apoſtolus in ſuo ad tertium Cœlum raptum ſpectavit (17). Pſeudo-Dionyſius Areopagita (18) ordinem, qui in Epiſtola ad Epheſios 1. 21. legitur, præfert. Conſtat utique hæc exhiberi ad eorum imitationem, quæ in Regnis & Imperiis terreſtribus ſpectantur; ad noſtrum enim captum ſeſe accommodat Spiritus Sanctus in iis, quæ ad Angelorum Hierarchiam pertinent.

℣. 17. IPSE EST ANTE OMNES, ET OMNIA IN IPSO CONSTANT. Chriſtus anterior eſt omnibus, utpote jam inde ab æternitate genitus, ſicut modo animadverſum eſt. Per ipſum, & in ipſo omnia creata ſunt. Nam quod ſunt res creatæ, quod ſubſiſtunt, quod ſervantur, illi debent; ex quo, velut fonte, perennis influxus rebus ſervandis dimanat.

℣. 18. IPSE EST CAPUT CORPORIS ECCLESIÆ; ſive, ut loquitur in Epiſtola ad Epheſios 1. 22. *Ipſum dedit caput ſupra omnem Eccleſiam*. Chriſtus, qua Deus, imperium ſupra mortales omnes explicat; qua vero Caput Eccleſiæ eſt, peculiari ratione Eccleſiam ſuam, Corpus ſuum myſticum, ac Fideles membra ſua regit & gubernat. Ut enim ex capite vita corporis & motus; ita per Chriſtum in nos vitæ & charitatis ſpiritus transfunditur. Ipſe exordium, ſive *principium* omnium creaturarum, & præſertim Eccleſiæ ſuæ eſt; ipſe *primogenitus ex mortuis*; primus inter illos dignitate & potentia; reſurrectionis omnium hominum, ne iis quidem exceptis qui ante ipſum reſurrexerant, fons & origo; unuſque pariter qui in vitam nunquam deinceps deponendam redierit (19); unus denique qui vitam pro arbitrio prorogare atque

(7) 1. Petri II. 9. *De tenebris vos vocavit in admirabile lumen ſuum.* (8) Chryſoſt. Τὴν τοῦ σκότους ἢ διαβόλου τοῦ τυραννίδος. Ita Theodoret. alii. (9) Vide Heinſ. Exercit. ſacr. p. 94. 95. Euſtat. ad Homer. Iliad. 2. de Andromacha; 70. in Geneſ. XXII. 12. 36. Amos VIII. 10. Prov. IV. 3. Zach. XII. 10. vel ἀγαπητὸς ponitur pro unico filio. (10) Τοῦ υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ. (11) Πρωτότοκος πάσης κτίσεως. Theodoret. Πρωτότοκος τοίνυν ἐστὶ πάσης κτίσεως, οὐχ ὡς ἀδελφὴν ἔχων τὴν κτίσιν, ἀλλ' ὡς πρὸ πάσης κτίσεως γεννηθείς. (12) Eccli. XXIV. 5. *Primogenitus ante omnem creaturam.* (13) Chryſoſt. Ἐν αὐτῷ κρέμαται ἡ πάντων οὐσία. Οὐ μόνον αὐτὸς αὐτὰ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήγαγεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς αὐτὰ συγκροτεῖ νῦν. (14) Hamm. Quid. in Zanch. Grot. Vide Epheſ. III. 10. VI. 12. (15) Ita Patres & Interpretes paſſim. (16) Gregor. Magn. Homil. 34. in Evang. (17) Idem Homil. 8. in Ezechiel. (18) Dionyſ. de cœleſti Hierarch. (19) Auth. Reſponſ. ad Orthodox. Reſp. 85. Εἷς γὰρ ἀθάνατός τε καὶ ἄφθαρτος ζωῆς ὅρος γέγονε πρῶτος, ὁ ἀναστὰς τῆς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

que absolvere potuerit Joan. x. 18. Græcus (1) reddi potest; *Primitiæ, & primogenitus ex mortuis*; quod convenit cum illo ad Corinthios 1. Cor. 15. 20. *Resurrexit a mortuis, primitiæ dormientium*. Resurrectionem ceu novam nativitatem respiciens Apostolus, Christum primogenitum statuit, quem cæteri a mortuis resurgentes, veluti minores natu fratres, sequuntur.

℣. 19. In ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare; visum est Patri (2) plenitudinem omnem in illo constituere. Tota plenitudo divinitatis (3), sapientiæ, potentiæ & gratiarum in Christo inhabitat; ex quo Sancti omnes quidquid gratiarum & donorum possident, acceperunt (4): *De plenitudine ejus omnes accepimus*.

℣. 20. Per ipsum reconciliare omnia in ipsum; per ipsum & in ipso reconciliare omnia; sive potius, per ipsum erga Patrem reconciliare omnia (5). Christus omnia Deo Patri per Sanguinem mortemque suam, reconciliavit. Sed prior interpretatio melior: Reconciliavit per semetipsum *sive quæ in terris, sive quæ in cœlis sunt*; homines scilicet & Angelos. Sed quomodo Angelos? cum probi, utpote qui nunquam peccaverint, reconciliatione nulla indigeant; improbos vero nulla correctionis & reconciliationis ac veniæ spes maneat? S. Augustinus (6), & Theodoretus (7) reponunt, Christum per Sanguinem suum simultatem inter Angelos & homines sustulisse. Reconciliavit omnia per se ipsum & in se ipso, sibimet, & in gloriam suam, &c. Hammondus ita interpretatur verba illa, *Sive quæ in terris sive quæ in cœlis sunt*; homines quoscumque Judæos Paganosque. Sed hæc expositio coacta, & minime prona. Confer Ephes. 1. 10. Deus *instauravit omnia in Christo, quæ in cœlis & quæ in terra sunt in ipso*. Insistit Apostolus, urgens reconciliationem redemptionemque nobis a Christo partam, ut Colossenses parei ad abjiciendam malam Theologiam pravorum Doctorum, qui pertrahere illos ad rituales Judæorum leges cultumque Angelorum nitebantur.

℣. 23. Si tamen permanetis in fide. Tacite illos suggillat, quod in fide ac præscriptis sibi ab Epaphra morum regulis nutarent. Illis vero confirmandis addit, Evangelium apud ipsos promulgatum *prædicatum esse in universa creatura quæ sub cœlo est*; unde facile erat colligere, illos, si ab eo secederent, segregaturos sese ab universis mundi Ecclesiis: larvatosque illos Apostolos, qui novum Evangelium venditaverant, opifices esse iniquitatis, nulla missione sive a Jesu Christo sive ab Apostolis ejus pollentes. Denique, conciliaturus sibi necessariam ad ea quæ dicturus est authoritatem, monet se *ministrum factum esse Evangelii*, ac destinatum ut verba illis faciat, doceat, seque adversarium opponat iis, qui incautos a veritatis tramite avertebant. Reconciliatio vestra, Christi redemptio, ejusque Sanguis frustra vobis cedent, nisi stabiles ad exitum usque perseveraveritis in fide, quam Epaphras vobis prædicavit, & ego quanta valui authoritate confirmavi.

℣. 24. Adimpleo quæ desunt passionum Christi in carne mea pro corpore ejus, quod est Ecclesia; mala scilicet tolerans pro corpore ejus, &c. Nihil utique non perfectum passio Christi referebat, nihil supplendum reliquerat. Commissum sibi a Patre opus plene Christus absolvit Joan. 17. 4. nec spiritum e cruce emisit, nisi postquam testatus fuit Joan. 19. 30. *Consummatum est*. Passionis & sanguinis ejus meritum infinitum est, quod proinde nullis incrementis ex hominum virtutibus & perpessionibus augeri potest; cum præterim ex eodem Sanguine totum quod inest operibus suis probis meritum homines referant. Quid est igitur quod in carne sua adimplet Apostolus? Christi perpessionibus quid patiendo addit?

Reponitur, Christum mala pro nobis tolerando, non idcirco nos a perpessionibus, a cruce, a virtutum exercitatione, a pœnitentia in expiationem nostrorum criminum exemisse. Monet S. Petrus in 1. Ep. 2. 21. Christum ardua tolerasse, ut exemplo suo nos invitaret ad vestigia sua relegenda. Atque ita merito asseri potest, superesse Christo aliquid agendum, & aliquid, non quidem in se, sed in membris suis (8) tolerandum.

Passio Domini, ait S. Leo (9), *usque ad finem producitur mundi . . . . in omnibus qui pro justitia adversa tolerant, ipse compatitur*.

S. Chrysostomus, & Theophylactus notant hic, Christum effuse adeo nos amasse, ut tolerare mortem pro salute nostra non contentus, pati adhuc in membris suis voluerit; ceu Rex, qui gloriosis vulneribus relatis, aciem tamen deserere non sustinet, nisi vicario sui muneris relicto, qui pro sa reliqua omnia discrimina adeat. Alii (10) sententiam Apostoli sic explicant: Ego qui olim, Ecclesia Christi mala plurima ut toleraret, effeci, nunc vicissim pro illa tolero ea quæ desunt perpessionibus, ad quas Christus me invitavit. *Passiones Christi* hic non designant quæ Christus in se toleravit, sed quæ pro nomine suo ab Apostolo toleranda fore prædixerat, Act. ix. 16.

℣. 25. Cujus factus sum ego minister. Hæc urget, ut jam animadvertimus, ne reponant Colossenses, frustra illum docendos sese suscepisse, cum Apostolus ipsorum non sit.

℣. 26. Mysterium quod absconditum fuit a sæculis. Æterna verbi Generatio, Incarnatio, Ortus, Vita, Mors, Resurrectio Christi, Evangelii prædicatio, Gentium vocatio cum reprobatione Judæorum, mysteria sunt Hebræis non usquequaque ignota; sed confuse adeo mentis eorum obversabantur, ut merito asserere potuerit Apostolus, illa, quantum ad rationem qua mandari executioni debuerant, ignota a sæculo fuisse, nec viris sanctis, nisi a tempore prædicationis Apostolorum patuisse. Igitur Christi Evangelium æternum est (11); in arcanis Providentiæ latuit usque ad tempus ab æterno ejus consilio definitum.

℣. 27. Divitias gloriæ sacramenti hujus; quantæ sint divitiæ gloriæ mysterii hujus, sive quæ sit majestas, gloria, magnitudo hujus mysterii, Evangelii scilicet Gentibus nuntiati, cujus beneficio filii Dei, cohæredes Christi, corporis ejus membra, spiritus ejus, gratiæ & gloriæ consortes efficiuntur: *Gentes esse cohæredes & concorporales & comparticipes promissionis ejus in Christo Jesu per Evangelium*. Ephes. 3. 6. In eo igitur mysterium hoc totum constituitur, quod credatur Christus, & in eo spes collocetur: *Quod est Christus in vobis, spes gloriæ*.

℣. 28. Quem nos annuntiamus, corripientes omnem hominem. Ministrum agens Evangelii, totaque Apostoli authoritate pollens, corripiendos, arguendos, erudiendos suscipio, quotquot indigere meis admonitionibus arbitror, sive illi ex

(1) Ὅς ἐστιν ἀρχή, πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν. Theophyl. Ἀρχή, φησίν, ἀεὶ τῶν κεκοιμημένων, πρὸ πάντων ἀναστάς. (2) Ita Ambrosiast. Erasm. Est. Grot. alii. (3) Vide Coloss. ii. 9. Chrys. Τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος ... (4) Joan. 1. 16. Vide Est. Zanch. Grot. &c. Quid. Codd. Latin. addunt, *Divinitatis*. Ita Hieronymiast. Theophyl. Τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος. Comment. (5) *In ipsum*, idest, *in Patrem*. Est. Vide Rom. v. 10. 2. Cor. v. 18. 19. (6) Aug. Enchirid. c. 61. 62. 63. (7) Theodoret. hic: Ἀπεστρέφοντο γὰρ ἡμᾶς οἱ τῶν ἀγγέλων οἱ δῆμοι διὰ τὴν τοσαύτην πονηρίαν. Vide & Chrys. & alios. (8) Vide Aug. in Psalm. lxi. & lxxxvi. Greg. Magn. l. 3. Moral. c. 14. Anselm. Cajet. Est. alii passim. (9) Leo Magn. ser. ult. de passione Domini. (10) Clericus in hunc locum, & Artis critic. parte 1. sect. 2. c. 21. (11) Apoc. xiv. 6. *Habentem Evangelium æternum*, &c.

ex meis discipulis sive ex alienis fuerint. Cum veritatis sanaeque doctrinae osores lolium inter triticum serere studeant, cur nobis audendum non erit illis resistere, & liberius arguere eos, qui credulis auribus eorum dicta perbiberint?

℣. 29. In quo et laboro certando. Id mihi constitui, ut omnes homines perfectos reddam, quantum valeo fretus Dei ope, qui potenter in me agit, quique tantam mihi largitur strenui animi virtutem, ut adversarios omnes veritatis debellem.

CAPUT II.

Pseudo-Doctores. Jesu Christi amplitudo. Vera circumcisio. Dæmones cruce superati. Angelorum cultus, & Legis ritus inutiles.

℣. 1. Volo enim vos scire, qualem solicitudinem habeam pro vobis, & pro iis, qui sunt Laodiciæ, & quicumque non viderunt faciem meam in carne: 2. Ut consolentur corda ipsorum, instructi in charitate, & in omnes divitias plenitudinis intellectus, in agnitionem mysterii Dei Patris, & Christi Jesu: 3. In quo sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ absconditi. 4. Hæc autem dico, ut nemo vos decipiat in sublimitate sermonum: 5. Nam etsi corpore absens sum, sed spiritu vobiscum sum: gaudens, & videns ordinem vestrum, & firmamentum ejus, quæ in Christo est, fidei vestræ. 6. Sicut ergo accepistis Jesum Christum Dominum, in ipso ambulate, 7. Radicati, & superædificati in ipso, & confirmati fide, sicut & didicistis, abundantes in illo in gratiarum actione. 8. Videte, ne quis vos decipiat per philosophiam, & inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, & non secundum Christum: 9. Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter: 10. Et estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus, & potestatis: 11. In quo & circumcisi estis circumcisione non manu facta in expoliatione corporis carnis, sed in circumcisione Christi: 12. Consepulti ei in baptismo, in quo & resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum a mortuis. 13. Et vos cum mortui essetis in delictis, & præputio carnis vestræ, convivificavit cum illo, donans vobis omnia delicta: 14. Delens quod adversus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, & ipsum tulit de medio, affigens illud cruci: 15. Et expolians principatus, & potestates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso. 16. Nemo ergo vos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbathorum. 17. Quæ sunt umbra futurorum: corpus autem Christi. 18. Nemo vos seducat, volens in humilitate, & religione angelorum, quæ non vidit ambulans, frustra inflatus sensu carnis suæ, 19. Et non tenens caput, ex quo totum corpus per nexus, & conjunctiones subministratum, & constructum, crescit in augmentum Dei. 20. Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis hujus mundi: quid adhuc tamquam viventes in mundo decernitis? 21. Ne tetigeritis, neque gustaveritis, neque contrectaveritis: 22. Quæ sunt omnia in interitum ipso usu, secundum præcepta, & doctrinas hominum: 23. Quæ sunt rationem quidem habentia in superstitione, & humilitate, & non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.

℣. 1. Qualem sollicitudinem habeam pro vobis. Authoritate sua in Colossensium animis confirmata, amoris & æstimationis erga illos suæ specimina exhibet. Græcus ita reddi potest (1): *Gaudeo, quod noveritis quam pugnam gero vestri causa, & Laodicensium.* Domesticis externisque prælüs, ob illorum salutem & emendationem, exagitabatur: pseudo Doctorum, quorum dogmata damnabat, furori & nequitiæ se ipse objiciebat: arduam rem aggrediebatur, conatus corrigere homines non satis sibi exploratos, quorum in animis non ita dominabatur, ut in cæteris, quibus prima Religionis elementa ipse tradiderat: charitas denique, fervor, sollicitudo quærendæ Fidelium omnium salutis, domesticas intra ipsum pugnas cursusque pariebant.

Laodicenses jungit Colossensibus, quod essent finitimi, & utraque gens pessimas pseudo-Doctorum institutiones forte hausissent. Codices nonnulli (2) addunt *Hierapolim*, desumptam ex Capite iv. ℣. 13. ubi Epaphras legitur studiosissimus rerum Laodiceæ & Hierapoleos, quemadmodum & Colossarum, idemque tres hasce urbes instituisse videtur. Ecclesias istas non fundaverat Paulus, easque complectitur iis verbis: *Quicumque non viderunt faciem meam in carne.*

℣. 2. Ut consolentur corda ipsorum (3). Fieri non poterat, quin his benevolentiæ & amoris argu-

[1] Ἡλίκον ἀγῶνα ἔχω περὶ ὑμῶν.

[2] Καὶ τῶν ἐν Ἱεραπόλει, addunt Steph. ιε, Cov. 2.

[3] Ἵνα παρακληθῶσιν αἱ καρδίαι αὐτῶν.

argumentis, quæ tantæ dignitatis ac virtutis Apostolus exhibebat, vincerentur; eoque omnino confirmari debebant adversus inanes pseudo-Doctorum terrores ac tumultus, quod tradita sibi ab Epaphra Apostolo suo doctrina, Pauli authoritate confirmarentur. Illos igitur docere aggreditur, ut impleantur *omnibus divitiis plenitudinis intellectus, in agnitionem mysterii Dei Patris, & Christi Jesu*, & discant, ipsorum perfectionem & salutem non ex Lege, non ex Angelorum cultu operaque, sed ex fide J. Christi profecturam, Theodoretus hic.

℣. 6. In quo sunt omnes thesauri sapientiæ. Lux & sapientia est Christus; veritas & vita: erras, si ab eo deflectis: at illum sequens audiensque, falli non potes. Aures igitur ne præbeatis philosophiæ, scientiæ Legis, inanibusque mysteriis illorum, qui novas a se doceri vias gloriantur: una est via, Christus Jesus.

℣. 4. Nemo vos seducat in sublimitate sermonum. Pseudo-Doctores, spreta Evangelii doctrina, quam & simplicem nimis & vulgarem existimabant, mysteria sectabantur studio exquisita & sublimia, miscebantque eloquentiæ lepores philosophicis argutationibus, commendata Legis præstantia, & suprema Dei majestate, velut humanis cognitionibus precibusque inaccessa. Græcus (4): *Nemo vos decipiat probabilitate sermonis*, oratione speciosa & probabili. Fugite sophistas, verisimilia nonnulla tradentes, minime tamen vera, quibus in errorem rapiamini.

℣. 5. Nam etsi corpore absens sum, &c. Romæ tunc in vinculis detinebatur Apostolus, & nunquam Colossenses præsens viderat: at suam erga illos benevolentiam, & sollicitudinem perfectionis illorum conatur ostendere: ait, sese animo intueri optimum *ordinem* (5) *ipsorum*, & *firmamentum fidei, quam habent in Christo Jesu*: disciplinam, ordinem, concordiam, morum sanctitatem, &c. eorumque fidei firmam sinceramque defensionem. Veteres nonnulli pro, *firmamentum ejus, quæ in Christo est, fidei vestræ*, legunt: *Id quod deest utilitati fidei vestræ*. Quæ lectio profecta est ex Codice Græco vitioso & perperam reddito (6).

℣. 6. Sicut accepistis ... in ipso ambulate. Constanter tenete fidem, quam docuit Epaphras, novasque res quascumque, aut quocumque colore indutas, rejicite.

℣. 7. Abundantes in illo in gratiarum actione. Vel ex Græco (7): *Magis magisque crescentes*, instar fluminis aggeres superantis, *in ipsa fide, in gratiarum actione*. Augeatur in dies fides vestra, & assiduas Deo gratias agite, quod vos ad fidem vocaverit. Nequid ex illa muteris, aut vel minimum turbetis.

℣. 8. Per Philosophiam, aut inanem fallaciam. Pseudo-Apostoli, adversus quorum artes Paulus Colossenses monet, philosophicis argumentationibus utebantur, ac præsertim Platonicis principiis, quæ eo tempore plurimi æstimabantur; ut illorum fidem infirmarent. Tradunt Hebræorum Libri, sub Asmonæis Principibus, scilicet Macchabæis, qui Judæam post Antiochum Epiphanem moderabantur, latam fuisse hanc legem: *Maledictus, qui Græcorum philosophiam filium docet*. At istam Legem vel falso commenti sunt, vel minime servavere: Judæi quippe supremis Reipublicæ temporibus Græcorum studia amaverunt; testibus Philone, Josepho, Scriptore Libri Sapientiæ, Jesu Sirachide, Authore Libri de Imperio Rationis. Nihil scire tunc putabatur, qui Philosophiam ignoraret. Id plurimi omnium a Græcis æstimabatur. Mirum igitur non est, Pseudo-Doctores, quos damnat Apostolus, cum Græcos homines alloquerentur, profanam Philosophiam ostentasse.

Inanem fallaciam (8), vanas argutias. Philosophorum collectiones, vel excogitatas oratorum actiones intellige. Maximo in pretio erat apud Græcos eloquentia: a veris Apostolis negligebatur. At pseudo-Doctores, quicquid blandius est ad captandam auditorum attentionem & curiositatem, eo utebantur.

Secundum traditionem hominum. His verbis perspicue significantur traditiones, quas Pharisæi Mosaicæ Legi subtexuerant, & Christus in Evangelio tam acre damnavit. Conabantur illi, ad Legis omniumque rituum, veteri traditione fultorum, observationem Colossenses pertrahere.

Secundum elementa mundi (9); elementa scilicet profanæ scientiæ, philosophiæ, politices, curiosarum artium, astronomiæ; sive etiam celeberrimorum Philosophorum instituta, veluti Stoicorum, Platonicorum, Pythagoricorum, quibus peculiares erant vivendi institutiones religionesque, abstinentiæ leges, lustrationes, ritusque profani: seu denique Judæorum sive Judaizantium dogmata; qui Legis ritibus innumeras hominum observationes, traditionibus suis fretas, admiscebant. Hæc fortasse Apostolus nuncupavit *elementa mundi*, uti opposita Religionis Christianæ principiis, simplicibus maxime, superstitione vacuis, & mundi hujus ac sæculi cognitione superioribus.

Græci Patres (10) *elementa mundi* interpretantur solem, lunam, astra, quorum ex motu religiosa Judæorum tempora & festa legem modumque accipiebant: his addi potest vis astrorum; quæ omnia inania sunt, & nonnulla, veluti astrorum vis in res humanas agens, a Christiana Religione damnantur; alia, ceu Judæorum festa, & ritales Legis observationes, post Evangelii prædicationem reddita sunt inutilia.

℣. 9. Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo Divinitatis corporaliter (11). Frustra & philosophis & Judaizantium institutionibus aures præbetis, cum nomina dederitis fidei Jesu Christi, in quo thesauri omnes scientiæ & sapientiæ, & universa Divinitas habitant: revera ipse plenissime; suaque natura Deus est: Divinitas in eo residet *corporaliter*; adeo ut ex divina humanaque naturis per hypostasim conjunctis una persona conficiatur (12). Verbi Divinitas non modo Christi animæ, verum etiam corpori sese adjungit. Ita ex humanitate; quæ constat ex anima & corpore, & Jesu Christi Divinitate; unus conficitur Deus-Homo, & Homo-Deus (13). Apud Scripturam *corpus* pro eo usurpatur, quod opponitur nudæ rerum speciei & similitudini. Uti umbra opponitur corpori, figura veritati, solidum corpus phantastico, ita τὸ *corporaliter* opponitur meræ speciei, figuræ, imagini, &c.

Corporaliter ab aliis (14) ita explicatur, quasi Apostolus significaverit Jesu Christi conjunctionem ut Ecclesiæ Capitis cum Ecclesia, mystico ipsius corpore, ac Fidelibus, ejus corporis membris. Hisce conjungitur uti Homo-Deus, totam Divinitatem in se ipse complectens. S. Cyrillus apud

[4] Μή τις ὑμᾶς παραλογίζηται ἐν πιθανολογίᾳ. Clarom. S. Germ. Lat. Ambrosiast. *In subtilitate sermonum*, vel, *verborum*. Vulg. Mich. Calaritan. Hieronymiast. *In sublimitate*. Theodoret. Ἀποτελεῖ με ὑπάγεσθαι λόγοις.
[5] Τὴν τάξιν, idest, εὐταξίαν. Chrys. [6] Græc. impress. & MSS. Καὶ τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ὑμῶν. S. Germ. & Clarom. Lat. *Et id quod deest utilitati* (*vel utilitati*) *fidei vestræ*. Ita & Facund. lib. 12. cap. 1. Et Ambrosiast. *Supplens id quod deest utilitati fidei vestræ*. Quasi legissent: Καὶ τὸ ὑστέρημα τῆς χρείας πίστεως ὑμῶν. [7] Περισσεύοντες ἐν αὐτῇ ἐν εὐχαριστίᾳ. [8] Κενῆς ἀπάτης. [9] Κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, καὶ οὐ κατὰ Χριστόν. [10] Chrysost. Theodoret. Confer Galat. iv. 3. 9. [11] Ὅτι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς. Non legunt σωματικῶς Iren. lib. 1. cap. 5. Cyprian. de bono patientiæ. [12] Vide Davenant. Zanch. Piscat. Theophyl. [13] Est. Menoch. Camer.
[14] Chrysostom. Theodoret.

apud Theophylactum: Divinitas in Christo habitat *corporaliter*, ita scilicet uti anima corpori conjungitur, suapte natura, præter divisionem ac mistionem; hoc tamen discrimine, quod anima sejungi potest a corpore; Divinitas vero Corpus Jesu Christi, ad quod semel accessit, nunquam vel in ipsa morte ac sepulcro deseruit. Similis est S. Augustini interpretatio (15): *Corporaliter dictum est, quia in Christi corpore, quod assumpsit ex Virgine, tamquam in templo habitat Deus.*

Optima tamen omnium videtur explicatio, quæ τὸ *corporaliter* usurpat pro *per essentiam*. Rei corpus apud Hebræos est res ipsa uti vere est. *Corpus diei* (16), *corpus munditiei* (17), *corpus peccati* (18), *corpus mortis* (19), *corpus Ecclesiæ* (20) pro die, munditie sive morum innocentia, peccato, morte, Ecclesia, ex essentia sumptis, usurpantur. Ita plenitudo, perfectio, universitas *Divinitatis inhabitat in Christo Jesu corporaliter*, reipsa, per essentiam, alio plane modo quam quo in nobis habitat Deus. *Vere Deus in nobis est*, ait Apostolus (21), *& implemur in omnem plenitudinem Dei* (22); *templum Dei* sumus; corpora nostra *templum sunt Spiritus Sancti* (23): at in uno Christo Jesu vere dicitur inesse *omnis plenitudo Divinitatis*, seu Deitatis, *corporaliter*.

℣. 10. Et estis in illo repleti, qui est Caput (Christus). Per Christum Jesum absolutissima scientiæ, gratiarum, omnisque justitiæ universitate donamini, adeo ut præter illum neque philosophiæ institutis, neque Legis observationibus, neque humanis cognitionibus ad sanctitatem consequendam indigeatis. Omnia in Christo Jesu, Evangelio, Ecclesia accipitis. Nemini igitur aures præbeatis, Magistro & Capite vestro, Jesu Christo, contenti. Ipse *est caput omnis principatus & potestatis*, infinitoque intervallo superat cœlestes quaslibet Virtutes, quarum cultum vobis suadent pseudo Apostoli, hortanturque, ut, cum Patrem exoratis, earum opera utamini. Angelorum Princeps est Christus, quemadmodum est Caput Ecclesiæ; ipsisque Angelis aditus ad solium majestatis per Christum datur (24).

℣. 11. In quo circumcisi estis circumcisione non manufacta. Sunt qui circumcisionem, ac Legis rituum observationem vobis suadeant: ne assentiamini. Carnis circumcisio Judæis est, vobis circumcisio mentis; illa quidem manu hominum peracta, vestra per Jesu Christi & Spiritus Sancti virtutem. Illa supervacaneam corporis partem aufert; hæc peccato vos exuit. Hæc igitur vera, utilis, bona circumcisio est, Judaica inutilis.

In expoliatione corporis carnis. Judæorum circumcisio manu hominum perficitur, atque in minimæ partis humani corporis abscissione consistit. At vera circumcisio ea est, quam docuit Christus, nosque spirituali modo in baptismo accipimus. Sequuntur hanc explicationem Latini complures (25): at quam priore loco recitavimus, quæ *expoliationem corporis carnis* interpretatur de expoliatione carnis veterisque hominis, juxta illa Apostoli Rom. 6. 6. *Vetus homo noster simul cum Christo crucifixus est, ut destruatur corpus peccati*, hanc Patres & Interpretes præstantissimi amplectuntur (26). Græcus (27) pro *expoliatione corporis carnis*, legit: *In expoliatione corporis peccatorum carnis*. At Syrus, & Codices optimi ac vetustissimi, cum Græci tum Latini, omittunt *peccatorum*, & Vulgatæ assentiuntur (28).

℣. 12. Consepulti ei in baptismo. Exuistis veterem hominem, vobis ipsi mortui estis, quodammodo cum Christo Jesu crucifixi, unaque in baptismo sepulti; denique simul in vitam rediistis, e salubri hoc balneo egressi, ut is qui novo vitæ genere donatus, novus homo efficitur. Eadem ista jam vidimus in Epist. ad Roman. 6. 3. Quanti igitur probri rei fueritis, o Colossenses, si laudibus hisce neglectis, Legis jugum inanesque religiones nullius meriti virtutisque subieritis?

℣. 13. Et vos cum mortui essetis in delictis et præputio carnis vestræ, vos Christus ad vitam revocavit. Quid igitur ex circumcisione, cæterisque commendatis religionibus præstolamini? Alteram ne vitam istæ largientur, aut vestris vos criminibus expiabunt? Nihil hac argumentatione validius, ut Legis & Circumcisionis inutilitas ostendatur. Per baptismum & Christi fidem purgati estis peccatorum labe, quo tempore neque Circumcisionem neque cætera Legis onera subieratis, ista igitur minime sunt saluti necessaria.

℣. 14. Delens quod adversus nos erat chirographum decreti (29), quod erat contrarium nobis. Creditor debitoris chirographum delens, tabulasque & nomina discindens, satis innuit, sese illi debitum remittere. Universi homines obstricti eramus Deo, nec solvendo pares: debita nostra ultro subiit Christus, tabulas fregit, Patrem placavit, sua ipsius vita ob nostram salutem exhibita. Quod vero chirographum, quæ tabulæ, quibus Deo obstricti esse evincebamur? Qua ratione debito nos Christus exsolvit? Cave dixeris, nos per Christum solutos lege amoris ac servitutis, quæ Deo ita ab unoquoque debentur, ut nullo unquam tempore ea lege liber quis esse possit. Nostris itaque criminibus nos solvit Christus, modo ea exectemur, utamurque adminiculis in eam rem ab ipso institutis; amplectamur scilicet Baptismum ac Pœnitentiam, & per ea participes efficiamur bonorum, quæ moriens Christus nobis promeruit.

Quod adversus nos erat chirographum, vel fœdus erat, a Deo initum cum Adamo, quo violato, cum primus homo, tum posteri mortis pœnam subierant (30), vel fœdus cum Moyse populoque Israelis in Sinai monte percussum (31); cujus conditionibus ferebatur futurum, ut, si populus in fide & obsequio permaneret, bonis omnibus a Deo cumularetur; refractarium Deus rejiceret, aliamque gentem seligeret Deus dociliorem ac fideliorem. Damnationis tabulæ ipsa Lex erat: lata Evangelica Lege, eas tabulas nobis inimicas delevit Christus. Græcus hanc explicationem postulat: *Delens quod adversus nos erat chirographum decretis*, institutionibus suis. Confer hunc locum cum Epistola ad Ephes. 2. 15. *Legem mandatorum decretis evacuans*; eadem quippe est sententia. Evangelium Legi substituit; sua decreta Mosaicis.

Affigens illud Cruci, quasi ipsum deleri significaret. Mos est quibusdam in locis, ait Grotius, cla-

[15] Augustin. Epist. olim 57. nunc 187. num. 39. [16] Genes. VII. 13. XVII. 23. Exod. XII. 17. Levit. XXIII. 4. [17] Job XXII. 30. [18] Rom. VI. 6. [19] Rom. VII. 24. [20] Coloss. I. 18. [21] 1. Cor. XIV. 25. Θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἐστι. [22] Ephes. III. 19. Ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ. [23] 1. Cor. III. 17. VI. 19. 2. Cor. VI. 16. [24] Ephes. I. *Constituens Christum ad dexteram suam, in cœlestibus, super omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem, &c.* Vide Est. Grot. Zanch. Chrysost. Theodoret. &c. [25] Ita Latini plures. Cornel. hic. Vide August. lib. 14. de Trinit. [26] Ita PP. Græci, Est. alii. [27] Ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκός. [28] Ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῆς σαρκός. Ita Germ. Clarom. Boerner. G. L. Alex. Barb. 1. Æthiop. Copht. Clem. Alex. Ambrosiast. Hieronymiast. [29] Quidam: *In decretis*. Ita Ambrosiast. & August. Epist. 59. qu. 7. Alii: *Decretis*. Græc. Τοῖς δόγμασι. Col. 7 Σὺν τοῖς δόγμασι. Vulga. Δόγματα. Reddi potest Græcus: *Delens quod adversus nos erat chirographum decretis suis.* [30] Theodoret. & Chrysost. Theophylact. Cornel. Menoch. Tirin. [31] Vat. Grot. Zeger. Vorst. Hamm. Zanch. Davenant. Gomar. Vide & Est.

elsvis transfigendi edicta antiquata. Is tunc etism in Asia videtur fuisse, & ad eum alludere Paulus. At plerique (32) probabilius censent, Pauloa ad Christi mortem spectare. Affixus est Cruci Christus, in eaque fulpendit quodammodo Moysis Legem, hominum debiti tabolas, ut ostenderet, sese huic debito satisfacere, illudque deleae, novo fœdere substituto. Reorum patibulis nomina damnationis plerumque imponebantur. Vide animsdversa in Matth. XXVII. 37.

℣. 15. Expolians (33) principatus et potestates, traduxit confidenter (34) palam triumphans illos. Nedum Deo eramus obnoxii, veaom etiam Dæmonis mancipia. Christus non modo Patrem placavit, sed & Dæmones, quorum tyrannide oppsimebamur, vieit, prostravit, armis exuit, in triumpho duxit, ita ot orbis universus iospiceret. Confer Christi parabolam de forti armato, quem fortior superat, Luc. XI. 21. Similitudinem desumit Apostolus a Romanis triumphantibus, qui solebans

. . . *Captos ostendere civibus hostes*.

Triumphans illos in semetipso. Græcus (35): *Devictis its in ipsa* eruce. Ita veteres multi interpretantur (36). Alii complures Vulgatæ assentiuntur. Discrimen oritur ex uno apice, cujusmodi olim in Græcis libris minime ootabantur.

℣. 16. Nemo ergo vos judicet [damoet] in cibo aut in potu. Spernite inanes Judaizantiom metus: Vetitum est hoc cibi genus; vel potius: illud purum est, istod impurum. Per se impurum est nihil: omnia mooda mundis (37). Cibi complutes vetiti Judæis erant; toroque Nazaræatus tempore nefas erat eino uti.

Aut in parte diei festi, aut neomeniæ. *In parte*, scilicet *in negotio*, *in causa* (38). Nemo vos terreat in iis, quæ ad festos Judæorum dies pertioent, neqoe vos illorum seligione obstriogi suadeat. Censent alii (39), *in parte diei festi* significate quosdam lestos dies, non uoiversos; satis enim intelligebatur, Colossenses non posse omnia Israelitarum festa servare, quam late illa patebant & religione & modo a Moyse imperatis. Satis erat serum Judaiearum studiosis, inquiunt, ut ea vel partim a Colossensibus servarentur. At siqua erat servandorum religio, cur non omnia? Si autem erant inutilia, cur vel ex parte? Aliam explicationem, mea sententia coactam, producit Hammondua (40): Nemo vos damnet super sectione de Festis agente; super Librosum Hebræorum articulo, ad Religiosa illosum festa spectante. Clericus (41): Nemo vos damnet, quod in sacrorum dierum ceosu Judaica festa, Neomeoias, Sabbatha, non posueritis. Prior explicatio maxime omnium proclivis & simplex.

℣. 17. Quæ sunt umbra futurorum, corpus autem Christi. Ista quidem rerum futurarum umbra suot: at earum rerum veritas & corpus est Christus. Festi Judæorum dies, cæterique Legis ritus figuræ & umbræ sunt, in Christo Jesu & Ecclesia implendæ. Juge festum est Christiana Religio, ajebat Origenes (42). *Corpus autem Christi*, Hujusmodi sestorum res ipsa, veritas, corpus Christi est: omoia in Christo Jesu, ejusque Ecclesia & assectis explentur (43). Veteres quidam (44) hæc verba cum coosequentibus jungunt: *Corpus autem Christi, nemo vos seducat*. Qui Mysticum estis Christi corpus, oe a quoquam decipiamini; vel ex Græco: *Nemo vos fraudet*, debitoque vobis præmio spoliet. Desumpta est ex publicis ludis similitudo; in quibus Judices erant, quorum sententia præmia & coronæ distribuebantur. Hi quandoque vel gratia vel simultate donabant immeritos, meritosque præmio arcebant (45). Fidelea monet Apostolus, ne palmam sibi ioique eripi patiantur: id quod, aurem falsis Doctoribus præbentes, omnino faciebant.

℣. 18. Volens in humilitate et religione Angelorum, quæ non videt ambulans, Græc. (46): *Ingrediens*. Humili corporis habitu gaudens, superstitioso Angelorum cultu, de iis quæ ignorat disputans. Damnat Apostolus superbiam, audaciam, superstitionem illorum, qui, cum arrogantia tumeans, humilem corporis habitum affectant, superstitiosum Angelis cultum exhibent, & de rebur ignotis differunt. Angelorum opem invocandam asserunt eo nomine, quod Dei majestas sit inaccessa mortalibus. Moysis Legem commendant, ajuntque, eam esse saluti necessariam, quippe a Deo per Angelos hominibus latam (47).

Angelorum cultus neque in Lege, neque in Prophetis, nequa in motibus sanctissimorum Veteris Testamenti hominum cernitur. Neque tamen inficias iverim, Angelos, cum sese spectandos hominibus præbuere, aut Dei nomine & loco loquuti sunt, supremi cultus significationes ex hominibus accepisse: hæ tamen ad Deum, cujus Ministri & legati erant, referebantur (48). Soluta captivitate, Judæi curiosius indagavere Angelorum naturam, eosque ex muneribus nominibusque distinxere, ac paulatim cultu aliquo prosecuti sunt. Vide nostram Dissertationem de bonis malisque Angelis, & argumenta, quibus ibi evicimus, Angelos a Judæis nostrorum temporum coli, quamquam illi id a se fieri negent. Gaulminus (49) in Notis ad Mosis vitam demonstrat, Sanctorum Angelorumque intercessionem a Judæis teneri, utrosque precibus invocari; ac potissimum ex libro R. Abrahami Salomonis recitat orationem, qua Michael Archangelus exoratur.

Disputat in lib. de Gigant. Philo de Angelorum natura, muneribus, bonorumque & malorum discrimine: & quodam in loco ait, si Angelorum naturam probe noverimus, gravissimo nos onere, scilicet superstitione, levari. Josephus l. 2. de Bello c. 12. ac deinde Porphyrius l. 4. de Abstineot. traduot, Essenoa, cum sectam suam profiterentur, solitos jurare, sese omnes hæreseos sue

[32] Theodoret. alii passim. [33] Bornet. G. L. Α'πεκδυσάμενος τὴν σάρκα, τὰς ἐξουσίας, &c. Latin. *Exuens carnem, principatus, & potestates*. Ita Syr. Novatian. de Trinit. cap. 16. August. Hilar. Pacian. Ambr. lib. 3. de fide cap. 2. *Exuens se carne*. [34] Ε'δειγμάτισεν ἐν παῤῥησίᾳ. August. lib. 4. de Trinit. cap. 13. l. de agone Christiano cap. 2. *Exemplavis*, &c. [35] Θριαμβεύσας αὐτοὺς ἐν αὐτῷ, supple, σταυρῷ: *In ipsa cruce*. Alii: Ε'ν αὐτῷ: *In seipso*. [36] Origen. lib. 1. contra Cels. & in Commentariis sæpius: Ε'ν σταυρῷ, vel, ἐν ξύλῳ. Ita & Athanas. de incarnat. Verbi. Chrysost. Macar. homil. 1. Epiph. Rufin. homil. 8. Origenes in Josue. Vide Theodoret. Theophylact. Oecum. Arab. Æth. [37] Tit. I. 15. Rom. XIV. 20. [38] Confer 1. Petri IV. 16. Ε'ν τῷ μέρει τούτῳ. Act. XIX. 27. 2. Cor. III. 10. Ε'ν τούτῳ τῷ μέρει. IX. 3. Ε'ν τῷ μέρει τούτῳ. Vide Grot. Var. Zeger. [39] Theodoret. Chrysostom. Theophyl. Est. Menoch. Zanch. [40] Hamm. ex Joseph. Scalig. & Isaac. Casaub. epist. 24. quasi μέρος idem sit ac פרק seu חלק. [41] Cleric. not. in Hamm. Κρίνειν ἐν μέρει ἑορτῆς, idest, ὅτι οὐ τίθετε ἐν μέρει ἁγίων ἡμέρων ἑορτὰς ἰουδαϊκάς, &c. [42] Origen. contra Cels. lib. 8. pag. 404. [43] Τὸ δὲ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Phot. Τουτέστιν ἡ ἀλήθεια. Ita Chrysost. Η' δὲ ἀλήθεια ἐπὶ Χριστοῦ γέγονε. [44] Τὸ δὲ σῶμα τοῦ Χριστοῦ μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω. Ita Cod. Alex. & alii quid. libri, ut testantur Chrysost. Theophyl. hic. Hesych. in Levit. XV. 12. Aug. Epist. ad Paulinum. [45] Καταβραβεύειν δὲ ἐστι τὸ ἄλλου νικῶντος ἄλλον βραβεύειν. Theodoret. Καταβραβεύειν δὲ ἐστιν, ὅταν ἑτέρου νικῶντος, ἕτερος δὲ λαμβάνῃ τὸ βραβεῖον. Ita Theophylact. Chrysostom. Erasm. Est. Var. Zeger. Menoch. alii. [46] Θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων, ἃ μὴ ἑώρακεν ἐμβατεύων. [47] Vide Theodoret. hic, Theophyl. Grot. Menoch. Est. alios. [48] Exod. III. 4. 5. Josue V. 16. Genes. XVIII. 2. &c. [49] Gaulmin. not. in Petirath Mose cap. 4. pag. 301.

suæ libros religiosissime servaturos, fortasse sacra volumina, & Angelorum nomina: ex quo colligas, illos cultu aliquo prosequutos. Scriptor Libri vetustissimi de Petri Prædicatione, apud Clementem Alexandrinum lib. 6. Strom. ait, Angelos, Archangelos, Mensem quoque & Lunam religioso cultu a Judæis donari. Celsus accusabat Judæos (50), quod nedum Angelos, verum etiam Cœlum venerarentur. Asserit Tertullianus lib. de Præscript. cap. 43. Simonem & Cerinthum pluris fecisse Angelorum quam Christi Jesu intercessionem; docetque S. Hieronymus (51), illos non modo per Cœlum, sed & per Angelos jurare consuevisse. Judæi recentiores Angelorum cultum, quem tenere dicuntur, a se amoliri pro viribus student. Vide nostram Dissertationem de bonis malisque Angelis.

Animadvertit hic Theodoretus, cultum Angelorum, quem pseudo Apostoli in Phrygia & Pisidia docuerant, altas adeo in iis regionibus radices egisse, ut Laodicena Synodo, anno 357. seu 367. habita, cautum fuerit, nequis Angelos precibus invocaret; atque adhuc ætate sua apud eas gentes finitimasque sacella fuisse Michaeli Archangelo dicata, testatur Theodoretus. At Concilii a Theodoreto recitati verba non adeo acria sunt, ut ille ait, feruntque solummodo (52): *Quoniam non decet, Christianos deserere Ecclesiam Dei, abire, Angelos invocare, & privatos cœtus agere.*

Pro iis, *Quæ non vidit ambulans*, de iis quæ nunquam novit disputans, Græcus fert: *Occupans*, usurpans *quæ non vidit*. Græci Latinique Codices quidam negante particula omissa legunt: *Fastuose incedens in iis quæ videt* (53), astrorum scilicet, eorumque virtutis & influxus cognitione. At inutilis labor est, sententiæ certo corruptæ interpretationem quærere. Illud vult Apostolus, eorum, quos ipse hic damnat, studium esse, ut nomina dent Angelis, eosque in classes distribuant, quasi Angelorum agmina in Cœlis ipsi spectarint.

Frustra inflatus sensu carnis suæ, inanibus rationis humanæ figmentis. Neglectis rebus, quæ Spiritus Sanctus per Scripturas docuit, mentis suæ deliria sectantur; gloriantur que, se ea nosse, quæ a carne & sanguine, quibus ipsi constant, tradi nequeunt.

℣. 19. Et non tenens caput, ex quo totum corpus. Inter animi sui ludibria insaniunt & pascuntur, spreto Jesu Christo, qui caput est Ecclesiæ, omnibusque mystici hujus Corporis membris motum vitamque largitur, sive ipse per se, sive per Apostolos, Concionatores, Ministros. Hi ceu varia corporis vasa & nervi sunt, quibus cibus, calor, & vita in totum corpus defertur: *Quo totum corpus per nexus & conjunctiones subministratur*. Christum Jesum, Ecclesiæ Caput, Angelis cœlestibusque Virtutibus, qui voluntatis Christi ministros agunt, opponit. Confer cum Ephes. iv. 15. 16. *Crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus, ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem juncturam subministrationis, secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri, augmentum corporis facit.*

℣. 20. Si ergo mortui estis cum Christo in elementis hujus mundi, de quibus actum est ℣. 8. sive humanas artes intelligat, philosophiam nempe, astronomiam, cæterasque; sive Judaizantium traditiones & consuetudines. Hisce omnibus mortui sunt Christiani in Christo Jesu: abdicavere curiosas artes, quas miratur mundus, & inanes Judæorum ritus. Cur igitur, o Colossenses, quasi adhuc in mundo vivatis, de istis sententiam fertis? *Quid adhuc tamquam viventes in mundo decernitis* (54)? Cur dicitis: ℣. 21. *Ne tetigeritis* hoc, *neque gustaveritis* illud, *neque* illud *contrectaveritis*? Istane discrimina decent Christianos, quos Christus Legis jugo liberavit, docuitque, nullam esse utilem scientiam prætorquam Crucis, una fide purum effici hominem, aut impurum, ciborum discrimina esse antiquata? Cur more puerorum ad elementa mundi, primaque inanis scientiæ principia discenda revertimini, qui ad sublimem fidei philosophiam & Jesu Christi cognitionem transiistis?

Patres, & Interpretes complures Græcum passive usurpant (55): *Quid doceri vos sinitis?* sive, *Quid decretis oneramini*, vel *tenemini*? quasi adhuc sub elementis mundi sitis. Cur novorum Doctorum dogmata amplectimini, quasi non satis edocti vias Dei, & Christianæ Religionis principia? Mihi vero necesse non videtur, traditam a Vulgato Interprete, vetustisque Latinis Patribus explicationem mutare.

℣. 21. Ne tetigeritis . . . 22. Quæ sunt omnia in interitum ipso usu (56). Verba sunt Colossensium, mutuo monentium, ex recentiorum Doctorum institutionibus, quid purum sit, quid impurum, quo vesci fas sit aut nefas; sive Doctorum Judaizantium, qui Colossenses instituebant. At quorsum ista, inquit Apostolus, cum omnia, quibus alitur homo, corrumpantur, ipsoque usu pereant? *Quæ sunt omnia in interitum*. Igitur *non quod intrat in os, coinquinat hominem*, ait Christus Matth. xv. 11. 18. *sed quod procedit ex ore, coinquinat hominem; cogitationes malæ; homicidia, adulteria, &c.*

Purorum impurorumque ciborum discrimina sunt, addit Apostolus, *secundum præcepta & doctrinas hominum*. Non quod ea, quæ apud Moysem de quorumdam ciborum abstinentia usuque leguntur Levit. xi. ex Deo, uti & cætera Legis præcepta, non descenderint; sed quod vel ejusmodi institutiones mera fuerint veterum consuetudinum inter Judæos ante Legem receptarum confirmatio: atque ita ex ipso sui initio humanæ dumtaxat sunt institutiones. In mentem revoca, purorumque impurorumque animalium discrimen Noemi tempore audiri consuevisse (57). Sive quod ea dogmata, quæ Colossensibus servanda tradebantur, humana tantum ab ipsis inventa haberentur, cum & ab Judaico genere abessent ipsi, & ii, a quibus docebantur, neque Dei missione, neque ulla in eos potestate gauderent. Denique ait Tertullianus (58), ita pseudo Doctorum dogmata non Mosaica Lege tradita fuisse, sed Angelorum authoritate, quos divinitus cibis cibis quibusdam sibi interdixisse mentiebantur.

℣. 23. Quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ, &c. Quæ quidem sapientiæ speciem superstitione atque affectata modestia præferunt; dura corporis afflictatione, & carnis neglectu. Abstinentia, jejunium, carnis afflictatio nedum apud Judæos Christianosque, sed apud Ethnicos etiam, ceu nobilissimæ Religionis exercitationes, plurimi semper habita fuere; quique majorem vulgari sanctitatem quærere conati sunt, aliquid desideriis commodisque corporis subtrahere nunquam non studuerunt. Quamobrem optime ait Pau-

[50] Origen. contra Cels. lib. 5. [51] Hieronym. in Matth. v. & quæst. 10. ad Algasiam.
[52] Concil. Laodicea. can. 35. Ὅτι οὐ δεῖ Χριστιανοὺς ἐγκαταλείπειν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπιέναι, ἀγγέλους ὀνομάζειν, καὶ συνάξεις ποιεῖν. [53] Ἃ ἑώρακεν ἐμβατεύων. Ita Cod. Alex. Claromont. S. Germ. G. L. Boerner. Cant. 3. Origen. lib. 5. contra Cels. Ambrosiast. Cassian. Quidam Codd. teste August. Epist. ad Paulinum.
[54] Τί ὡς ζῶντες ἐν κόσμῳ δογματίζεσθε. [55] Τί δογματίζεσθε; Cyprian. ad Quirin. l. 3. § 11. *Quid vana sectamini?* [56] Ἅ ἐστι πάντα εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρήσει: *quæ sunt omnia in corruptionem ex abusu; aliis, in consumptione, in egestione*. Theodoret. Oecumen. Theophylact. [Greek illegible]
[57] Genes. viii. 20. & sequ. Vide Grot. Est. [58] Tertull. lib. 5. contra Marcion. cap. 19. aliquos taxat, qui ex visionibus angelicis, dicebant cibis abstinendum. Vide & Erasm. hic.

Paulus, abstinentiam ciborumque delectum, Colossensibus suasum, aliquam sapientiæ seu Religionis speciem præseferre. Ista igitur non damnat Apostolus, quippe quæ per se & optima & utilissima esse queunt: at malum illorum usum arguit, in eo positum, quod Doctores ii rerum Judaicarum studiosi necessaria saluti esse contenderent.

Græcus ita reddi potest (59): *Quæ speciem habent sapientiæ, si sponte exerceantur* (60), *& modeste humiliterque*, minime damnatis iis, qui aliter sentiunt; *si piæ afflictationis causa* id fiat, *ut subtrahantur corpori commoda, quibus hoc abuti potest*. Sin vero aliam ob causam exerceantur, puta, si ceu impuram rejicias rem a Deo creatam, vel a moribus tuis alienos aspernere, sive ista existimes saluti necessaria: tunc plane non inutilia modo futura sunt, verum etiam noxia & perniciosa (61).

Alii ita explicant (62): Ista quidem sapientiæ ac Religionis speciem præseferunt, dum ad corporis afflictationem atque abstinentiam ducunt: at superstitione fucataque humilitate corrumpuntur. Illud pariter ea vitiat, quod necessariam muneribus suis exercendis alimoniam corpori subtrahunt. Prior explicatio maxime omnium probabilis, ac menti Apostoli proxima mihi videtur. Subtractam corpori alimoniam, qua illud abuti potest, *Non in honore aliqua ad saturitatem carnis*, recenset Apostolus inter ea, quæ sapientiæ similia videntur; cum juxta postremam explicationem hac ipsa subtractione cætera omnia superstitionis & hypocrisis arguantur. Cæterum *honor corporis* hoc loco pro corporis alimonia usurpatur (63). Vide 1. Cor. XII. 23. 1. Timoth. V. 17. Matth. XV. 3. Marc. VII. 12.

---

[59] Α'τινά ἐςι λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας ἐν ἐθελοθρησκείᾳ ϗ ταπεινοφροσύνῃ, ϗ ἀφειδίᾳ σώματος οὐκ ἐν τιμῇ τινι πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκός. [60] Ἐθελοθρησκεία non semper malam in partem sumitur, ac proprie aliud non sonat, præter cultum spontaneum, non imperatum. [61] Vide Grot. [62] Erasm. Est. Men. alii. Theodoret. [63] Erasm. Vat. Grot. Est. Men. Tir. Zanch. J. Capell. Vorst. alii.

C A P U T III.

Quære cælestia. Mortui sumus in Christo. Corpus doma: novum hominem indue: pacem & charitatem ama. Mutua viri, uxoris, parentis, filii, domini, ac servi officia.

℣. 1. IGitur, si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus
est in dextera Dei sedens: 2. Quæ sursum sunt sapite, non quæ super ter-
ram. 3. Mortui enim estis, & vita vestra est abscondita cum Christo in Deo.
4. Cum Christus apparuerit vita vestra; tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria.
5. Mortificate ergo membra vestra, quæ sunt super terram; fornicationem, immun-
ditiam, libidinem, concupiscentiam malam, & avaritiam, quæ est simulachrorum
servitus: 6. Propter quæ venit ira Dei super filios incredulitatis; 7. In quibus &
vos ambulastis aliquando, cum viveretis in illis. 8. Nunc autem deponite & vos
omnia; iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore ve-
stro. 9. Nolite mentiri invicem, expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis,
10. Et induentes novum, eum, qui renovatur in agnitionem, secundum imaginem
ejus, qui creavit illum. 11. Ubi non est Gentilis, & Judæus, circumcisio, & præ-
putium, Barbarus, & Scytha, servus, & liber: sed omnia, & in omnibus Christus.
12. Induite vos ergo sicut electi Dei, sancti, & dilecti, viscera misericordiæ, beni-
gnitatem, humilitatem, modestiam, patientiam, 13. Supportantes invicem, & do-
nantes vobismetipsis, si quis adversus aliquem habet querelam, sicut & Dominus do-
navit vobis, ita & vos. 14. Super omnia autem hæc charitatem habete, quod est
vinculum perfectionis. 15. Et pax Christi exultet in cordibus vestris, in qua, &
vocati estis in uno corpore: & grati estote. 16. Verbum Christi habitet in vobis
abundanter, in omni sapientia, docentes, & commonentes vosmetipsos, psalmis, hy-
mnis, & canticis spiritualibus, in gratia cantantes in cordibus vestris Deo. 17. Omne
quodcumque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini Jesu Christi,
gratias agentes Deo, & Patri per ipsum. 18. Mulieres, subditæ estote viris, sicut
oportet in Domino. 19. Viri, diligite uxores vestras, & nolite amari esse ad illas.
20. Filii, obedite parentibus per omnia: hoc enim placitum est in Domino. 21. Pa-
tres, nolite ad indignationem provocare filios vestros, ut non pusillo animo fiant,
22. Servi, obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum servientes, quasi ho-
minibus placentes, sed in simplicitate cordis, timentes Deum. 23. Quodcumque faci-
tis, ex animo operamini, sicut Domino, & non hominibus: 24. Scientes, quod a Do-
mino accipietis retributionem hæreditatis. Domino Christo servite. 25. Qui enim inju-
riam facit, recipiet id, quod inique gessit: & non est personarum acceptio apud Deum.

ỳ. 1. SI CONSURREXISTIS CUM CHRISTO, QUÆ SURSUM SUNT QUÆRITE. Superiori Capite ỳỳ. 12. 13. 14. 15. 20. decuit Christianos in Christo Jesu mortuos esse, atque in vitam rediisse per baptismum ipsius Christi nomine acceptum: atque ex his viam sibi struais refutandis pseudo-Apostolis, illud molientibus, ut Colossenses ad Legis observationem cultumque Angelorum pertraherent. Redis hic ad institutum, commendandi scilicet Jesu Christi amplitudinem, ac docendi, omnia ex uno eo nobis esse expectanda, non ex observatione Legis, aut Angelorum intercessione. Si mortui estis, ac resurrexistis in Christo, novum ac pene cœleste vitæ genus ducite, utpote membra Capitis in Cœlo regnantis, vosque aliquando excepturi in Cœlum, regnoque donaturi.

ỳ. 3. MORTUI ENIM ESTIS, ET VITA VESTRA ABSCONDITA EST CUM CHRISTO IN DEO. Mortui estis mundo & peccato, atque uni Christo vivitis. Vulgari vita utentes vos aspicit mundus: hanc ego minimi facio: spiritalem vitam volo, ignotam hominibus, atque uni Deo cognitam: vitam nempe justitiæ, fidei, charitatis, qua quicquid geritis agitatur, Deoque gratum efficitur. Cum Christus Nicodemum alloquens Joan. x. 5. diceret, opus esse, ut asseclæ sui novam vitam viverent, ceu homines redivivi, ac renati, inclytus ille in Israele Doctor rem non intellexit. Ita Paulus ad Colossenses scribens, vivendum illi esse uti redivivis, ignota cæteris oratione utebatur, vitamque significabat uni Deo & Sanctis exploratam. Explicari etiam hic locus potest de spe resurrectionis (1), qua illud efficitur, ut in Cœlis quodammodo adhuc in carne vivamus: hæc tamen vita abscondita in Deo est, in sæculorum exitu manifestanda. ỳ. 4. *Cum Christus apparuerit, vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria.*

ỳ. 5. MORTIFICATE ERGO MEMBRA VESTRA. Ut vitam in Deo absconditam agatis, atque hic cum Christo moriamini, cum eo deinde reversuri in vitam, atque in Cœlo regnaturi, hinc initium facite, ut mactetis quicquid carneum in vobis est, terrestre, corruptum; incontinentiam, flagitium, pravas cupiditates, avaritiam, malaque cætera, quibus homo vetus ceu membris constat. Ista quippe in Cœlum non excipientur: nihil carneum, vitiatum, immundum reversurum est in vitam, & cum Christo Jesu regnaturum. Corporis afflictatio interiorem istam & absconditam vitam vobis pariet nutrietque. Uti peccato mortui fueritis, ita resurgetis cum Christo, vitaque justitiæ vivetis.

LIBIDINEM. Græcum (2) complures explicant masculam libidinem. Alii generice pravam voluptatis cupiditatem.

AVARITIAM, QUÆ EST IDOLORUM SERVITUS (3). Avaritia genus adorationis est, pecuniarum Deo exhibitæ, uti Christus in Evangelio Matth. 6. 24. innuit: *Non potestis Deo servire & mammonæ.* Quemadmodum nullum peccati genus in Deum est Idololatria gravius, quod illa in ipsius Divinitatem recto impetu feratur; ita nobilissima ex parte Divinitas avaritia læditur, quippe qua mens animusque hominum Deo ablatus ad pecuniam convertitur. Optimi quidam Interpretes (4) *avaritiam* hic explicant immodicam turpis voluptatis cupiditatem, uti vidimus supra Ephes. v. 5. Apud Scripturam frequenter idolorum cultus *fornicatio* nuncupatur; atque Hebræorum in fide inconstantia passim adulterii nomine arguitur: ita vicissim vitia pudicitiæ contraria dici queunt idololatria; membra enim Christi numini voluptatis prostituunt, Divinoque isti Capiti flagitiosissime illudunt.

ỳ. 6. PROPTER QUÆ VENIT IRA DEI SUPER FILIOS INCREDULITATIS, veritati repugnantes. Significat vel homines diluvio vetustiores, quos Petrus in priori Epistola 3. 20. *incredulos* nominat; vel Chananæitas a Josue cæsos fugatosque, qui pariter *increduli* in Epistola ad Hebræos xi. 31. nuncupantur. Horum flagitia erant impudicitia & mascula libido.

ỳ. 7. IN QUIBUS ET VOS AMBULASTIS, antequam nomina Christo daretis. Flagitia vel turpissima in ipsis etiam Religionis rebus profana superstitio vel probabat, vel dissimulabat.

ỳ. 8. NUNC AUTEM DEPONITE ET VOS OMNIA flagitia, IRAM, INDIGNATIONEM, &c. quibus veteris hominis membra constantur. ỳ. 9. *Exspoliantes vos veterem hominem cum actibus suis.* Hoc olim fuistis. Nulla deinceps harum sordium vestigia in vobis sunto. Novum hominem, Christum Jesum, moribus imitamini (5). Ita vos exhibete ut in eo renatos: ỳ. 10. *Induentes novum, eum qui renovatur in agnitionem.* Ad conditoris vestri imaginem vos fingite: *Secundum imaginem ejus, qui creavit illum.* Communis omnium Conditor est Christus, nedum natura, qua homines sumus, verum etiam qua Christiani, adoptivi Patris filii, & membra Servatoris, qui caput est Ecclesiæ.

ỳ. 11. UBI NON EST GENTILIS ET JUDÆUS. Codices Græci Latinique complures (6) legunt: *Ubi non est mas & fœmina, Gentilis & Judæus.* In Christo Jesu, in Ecclesia, Christianaque Religione nulla potior est cujusque apud Deum ratio: pares apud illum omnes sumus: omnes ille vocat, omnes excipit, seseque communem omnibus facit. Accedite, credite, amate, Christo induimini per Baptismum: omnes in censu filiorum habet Deus. Ne igitur decipiamini suasionibus Judæorum in id incumbentium, ut credatis, neminem, nisi per circumcisionem ac Legis observationem, sacri fœderis fieri posse participem. Novas Christus vias aperuit, disjecit discriminis parietem (7), hominum omnium causa mortem oppetiit, omnibusque potestatem fecit, ut meritis suis gaudeant, modo ne misericordiæ suæ sint contumaces.

Græcus plerumque opponitur *Judæo* (8), & generice pro Gentili usurpatur; Apostolorum enim ætate finitimi Judæis populi, ac post Magnum Alexandrum Græco sermone utentes, gentiles erant. *Barbarus* opponitur Græco, sermonis causa. *Scythæ* barbarorum incultissimi habebantur (9). Barbarum Scythæ opponit, ut incultiori minus incultum.

OMNIA IN OMNIBUS CHRISTUS. Quicquid ad salutem quæri potest, in Christo nanciscimur: vitam scilicet, sanctitatem, gratiam, virtutum omnium exemplar, meritorum fontem, Advocatum, Intercessorem, Servatorem, Magistrum, Principem, patrem, fratrem, cibum, solatium, vires, salutem. Quamobrem frustra præter illum quæsiveris intercessores Angelos, & in Legis observatione fontem justitiæ. Ista omnia in Christo habes.

ỳ. 12. INDUITE VOS, SICUT ELECTI DEI, novo homine. Hac una ratione gratiam Patris ineas, ac dignus fias, qui inter filios & Electos in Cœlo ab ipso recenseare.

ỳ. 14. SUPER OMNIA CHARITATEM HABETE. Ea quippe virtutum omnium princeps & nobilissima est. Eadem *est vinculum perfectionis.* Hæc si absis, nulla est apud Deum virtus (10): ea Fideles cum Ecclesia, eosdemque invicem, & cum Christo Jesu Principe suo conjungit. Quamobrem vinculum est perfectissimum (11), *vinculum perfectionis.* Veteres

(1) Chrys. Theodoret. Theophyl. Grot. (2) Πάθος, *libido prapostera*, cum masculi turpia patiuntur. Ita Syr. Grot. Vat. Est. Men. Gemar. Vorst. (3) Καὶ πλεονεξίαν, ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία. (4) Hieron. in Ephes. v. 5. Est. Ham. (5) Vide Ephes. iv. 23. 24. Rom. vi. 4. (6) Οὐκ ἔνι ἄρσεν, καὶ θῆλυ. Ita Clar. S. Germ. Boiner. G. L. Hieronymiast. & Ambrosiast. Sedul. Edit. Sixti V. Codd. Lat. multi: Masculus & fœmina, ex Gal. iii. 28. (7) Ephes. ii. 14. Confer Ephes. vi. 8. Rom. x. 12. 1. Cor. xii. 13. Galat. iii. 28. (8) Act. xiv. 1. xviii. 4. xix. 10. xx. 21. Rom. i. 14. 16. ii. 9. 10. iii. 9. &c. (9) Vide ad 2. Macc. iv. 47. (10) 1. Cor. xiii. 1. Rom. xiii. 8. Galat. v. 14. (11) Vat. Grot. Men. Le Clerc.

res quidam (12) legunt, *vinculum unitatis*, non, *vinculum perfectionis*.

℣. 15. PAX CHRISTI EXULTET; Græcus ad verbum (13): *Pax Dei*, vel ex aliis, *Pax Christi palmam ferat*, vel tribuat palmam *in cordibus vestris*. Tranquillissimam inter odia & inimicos concordiam servate. Pacem habetote uti victoriæ vestræ palmam, ut curriculi præmium. Satis ampla merces vobis futura est, si pacem & concordiam cum omnibus servaveritis. Primum hoc est vocationis vestræ propositum. *In pace vocavit nos Deus*, ait idem 1. Cor. VII. 15.

ET GRATI ESTOTE (14). Assiduas ob vocationem gratias Deo agite. Mansuetudinem erga omnes colite, ita ut omnium amicitia & benevolentia gaudeatis (15). Redit ad id quod supra monuit, ut pacem cum omnibus servent.

℣. 16. VERBUM CHRISTI HABITET IN VOBIS ABUNDANTER. Assiduum vobis studium esto Dei verbum (16): legite, meditamini, animo versate (17): hymnos, & pia carmina recitate. Evolvite Christi verba & institutiones, quas ex Epaphra Apostolo vestro didicistis, atque aures claudite novis rebus profanissimis, quas pseudo Doctores porrigunt. Falso Ecclesiam accusant hostes (18), quod filios a sacrorum voluminum lectione arceat. Nunquam enim id voluit Ecclesia: sed metuens, ne pro Christi calice, Babylonis calicem bibant, sapientissime præscripsit, præsertim turbatis Ecclesiæ temporibus, ut ex Pastorum manibus acciperentur Textus ac Versiones, quas illi moribus instituendis aptissimas existimarent, eaque removerentur, quibus Fideles in errorem ac perniciem trahi possent.

℣. 17. OMNE QUODCUMQUE FACITIS IN VERBO, AUT IN OPERE, OMNIA IN NOMINE DOMINI JESU CHRISTI (19). Eamdem sententiam habet in 1. ad Corinthios X. 31. *Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite*. Hic verstrarum actionum finis esto & propositum. Quærenda vobis non sunt fortunæ bona, honor, existimatio, cupiditatum expletio, sed una Dei gloria & voluntas in omnibus. Si fieri nequeat, ut propositum Deo placendi actu ipso vobis insit, illud omnino necesse est, ut virtute saltem intra vos maneat (20), siquidem genere digna præmio & vocationis vestræ sanctitate cupitis.

GRATIAS AGENTES DEO PER IPSUM; sive ut idem ad Ephesios V. 4. *Gratias agentes semper pro omnibus, in nomine Domini nostri Jesu Christi, Deo & Patri*, uti Mediatoris, sine quo nostræ gratiarum actiones nullius meriti apud Deum esse possunt: quamobrem alios, præter Christum, Mediatores quæritis. Unus vobis sufficit Christus, & præter illum nemo (21).

℣. 18. MULIERES, SUBDITÆ ESTOTE VIRIS, SICUT OPORTET, uti æquum est, IN DOMINO, uti Christianas uxores decet, ac præcipit Dominus; minime vero in iis, quæ Dei voluntati Legibusque repugnant. Quæ ad hunc & proximum ℣. pertinent, vide nos in Ephes. V. 22. 24. 25.

℣. 20. FILII, OBEDITE PARENTIBUS, &c. Vide Ephes. VI. 1. 2. 3. τὸ *per omnia* definiri debet ex superioribus verbis, ℣. 18. *In Domino*. Quicquid Divinis legibus & voluntati non adversatur. Idem de servis dicito ℣. 22.

℣. 21. PATRES, NOLITE AD IRACUNDIAM PROVOCARE FILIOS. Vide Ephes. VI. 4.

℣. 22. SERVI, OBEDITE. Vide Ephes. VI. 5. 6. 7. 8.

℣. 23. QUODCUMQUE FACITIS, EX ANIMO OPERAMINI. Servos alloquitur, monetque ut in servitute maneant, obeantque suæ conditionis munera pia animi demissione, atque hilariter obtemperent Providentiæ consiliis, cujus decreto in eam conditionem redacti fuere; certo sperantes, futurum sibi a Domino laborum suorum præmium, si eo animo dominis temporalibus servierint. ℣. 24. *Scientes, quod a Domino accipietis retributionem hæreditatis*. Servo quidem ex hominum Lege nulla est hæreditas; at *in Christo Jesu non est servus & liber* Coloss. 3. 2. omnes quippe filii sumus Altissimi, & communis est Cœli hæreditas, uti cujusque merita & labores tulerint.

DOMINO CHRISTO SERVITE (22). In heris Christum ipsum observate. Græcus (23): *Domino enim Christo servitis*. Vel ut habent alii (24): *Hæreditatis Jesu Christi Domini nostri, cui servitis*.

℣. 25. QUI ENIM INJURIAM FACIT, RECIPIET ID QUOD INIQUE GESSIT; sive dominus erga servum (25), sive erga dominum servus (26). Æquissimus iniquitatis judex est Deus, nulla cujusquam ratione habita. Si servus domino debet obsequium, dominus servo æquum imperium. Vide Caput IV. ℣. 1. ubi ista ad dominos potissimum spectare videntur.

(12) Græc. Σύνδεσμον τῆς τελειότητος. Alii, τῆς ἑνότητος. S. Germ. Clarom. Borner. G. L. Ambrosiast. forte ex Ephes. IV. 3. (13) Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ βραβευέτω. Alii plures, τοῦ Χριστοῦ. (14) Καὶ εὐχάριστοι (15) Erasm. Vat. Pag. Men. Zanch. Gem. (16) Ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ. Alii, τοῦ Θεοῦ. Ita Cod. Alex. Arab. Theod. Colb. 7. alii quidam. Alii, Κυρίου. Copt. Clem. Alex. (17) Vide Chrys. Theophyl. Theod. alios. (18) Zanchius, & Davenant. hic. (19) Latini Libri complures ferunt: *In nomine Domini Jesu Christi facite*: at neque Græcus, neque optimæ Editiones legunt τὸ *facite*. (20) D. Thom. Est. (21) Theodoret. Δι' αὐτοῦ, μὴ δι' ἀγγέλων. (22) Ita Alex. Clarom. S. Germ. Græc. Æth. Hieronymiast. (23) Τῷ γὰρ Κυρίῳ Χριστῷ δουλεύετε. (24) .... Κληρονομίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ δουλεύετε. Ita Clarom. & S. Germ. Lat. Ambrosf. Borner. G. L. (25) Ansel. Cajet. D. Thom. Est. Grot. Davenant. (26) Græci, Ambrosiast.

CAPUT IV.

In oratione vigilandum. Sapienter agendum cum externis. Quæ ad Paulum pertinent, docebit Tychicus. Salutationes variæ. Hæc Epistola Laodicensibus perlegenda. Archippus munus suum expleat.

℣. 1. DOmini, quod justum est, & æquum, servis præstate: scientes quod & vos
Dominum habetis in Cœlo. 2. Orationi instate, vigilantes in ea in gra-
tiarum actione: 3. Orantes simul & pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium ser-
monis ad loquendum mysterium Christi (propter quod etiam vinctus sum) 4. Ut
manifestem illud ita ut oportet me loqui. 5. In sapientia ambulate ad eos, qui fo-
ris

ris sunt, tempus redimentes. 6. Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, ut sciatis, quomodo oporteat vos unicuique respondere. 7. Quæ circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus, charissimus frater, & fidelis minister, & conservus in Domino: 8. Quem misi ad vos ad hoc ipsum, ut cognoscat quæ circa vos sunt, & consoletur corda vestra, 9. Cum Onesimo charissimo, & fideli fratre, qui ex vobis est. Omnia, quæ hic aguntur, nota facient vobis. 10. Salutat vos Aristarchus concaptivus meus, & Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata: si venerit ad vos, excipite illum: 11. Et Jesus, qui dicitur Justus: qui sunt ex circumcisione: hi soli sunt adjutores mei in regno Dei, qui mihi fuerunt solatio. 12. Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est, servus Christi Jesu, semper solicitus pro vobis in orationibus, ut stetis perfecti, & pleni in omni voluntate Dei. 13. Testimonium enim illi perhibeo, quod habet multum laborem pro vobis, & pro iis, qui sunt Laodiciæ, & qui Hierapoli. 14. Salutat vos Lucas medicus charissimus, & Demas. 15. Salutate fratres, qui sunt Laodiciæ, & Nympham, & quæ in domo ejus est, Ecclesiam. 16. Et cum lecta fuerit apud vos Epistola hæc, facite, ut & in Laodicensium Ecclesia legatur: & eam, quæ Laodicensium est, vos legatis. 17. Et dicite Archippo: Vide ministerium, quod accepisti in Domino, ut illud impleas. 18. Salutatio, mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia vobiscum. Amen.

℣. 1. DOMINI, QUOD JUSTUM EST ET ÆQUUM, SERVIS PRÆSTATE. Membrum hoc cum Capite superiori conjunge: illa quippe fluunt ex dictis Capite III. ℣. 25. *Qui injuriam facit, recipiet id quod inique gessit*. Quamobrem, o domini, justum in servos imperium exercete; vester enim Dominus in Cœlo est, eam erga vos æquitatem servaturos, qua vos erga ceteros usi fueritis: neque tamen iniquam sententiam laturus est, si vos inique judicaveritis; sed durissime in vos aget, si sævitiam in servos exercueritis. Servorum judicium olim penes heros totum erat, licebatque ex legibus pœnam pro arbitrio in illos decernere, nulla in dominos actione servis relicta (1). Legislatorum modestissimi monebant solummodo, ut mite ac lene in servos imperium exerceretur (2); & siquem morte damnari opus esset, aliquam judicii formam circa illos servari jubebant: ceterum absolutus servorum judex herus habebatur. Monet hic Paulus, heris in Cœlo esse Dominum, ulturum servorum injurias, quamvis hæ humanis legibus negligantur. Confer Job XXXI. 13. 14. *Si contempsi subire judicium cum servo meo & ancilla mea, cum disceptarent adversum me. Quid enim faciam, cum surrexerit ad judicandum Deus? & cum quæsierit, quid respondebo illi?* Vide & Ephes. VI. 9.

℣. 2. ORATIONI INSTATE. Græcæ dictiones (3) constantiam, assiduitatem, solicitudinem, perseverentiam orandi significant; vigilantiam quoque, mentis attentionem ac fervorem, orationis comites: quæ prorsus necessaria sunt, ut postulata impetres. Addit *gratiarum actionem*. Ex ea quippe ducendum orandi initium, ut dignus fias, quem Deus beneficiis cumulare non desinat (4).

℣. 3. ORANTES SIMUL ET PRO NOBIS. Demissum Pauli animum, suique de meritis metuentem admirare. *Ut Deus aperiat nobis ostium sermonis*, prædicationis. Hominum res mentesque ita comparet, ut Dei verbum cum favore excipiatur. Populorum animos aperiat (5), Principum ac Magistratuum ingenia molliat, ut mysteria Regni Dei sine pugna nunciare nobis liceat. Hoc sensu idem in 1. ad Cor. 16. 9. scribit, ingens ostium nunciandi in Asia Evangelii sibi a Deo esse patefactum. Et 2. Cor. 2. 12. ait, sibi in Troadem profecto amplissimum docendi res Divinas ostium patuisse. Et in Actis XIV. 26. Paulus Antiochiam veniens narrat, quo pacto Deus ostium Gentilibus aperuerit.

Alii (6) *ostium sermonis* interpretantur facilem loquendi facultatem, eloquentiam, fiduciam, constantiam. Orate, ut mihi os aperiat Deus, & suadendi gratiam mihi largiatur. Moysen mittens ad Pharaonem Deus, ait Exod. 4. 11. *Quis fabricatus est mutum & surdum, videntem & cæcum? nonne ego? Perge igitur, & ego ero in ore tuo*. Christus etiam Discipulos legatos Luc. 21. 15. pollicetur, illos instructum iri a sese ea eloquentia & sapientia, cui resistere ac repugnare nequeant inimici. Jubet Sapiens Eccli. 28. 28. vectem ac serem oris ostio apponi. Michæas 7. 5. *Custodi claustra oris tui*. Preces igitur a Colossensibus flagitat Paulus, ut sese doceat Deus ℣. 4. qua ratione nuncianda sint salutis instituta, ut cum amore & obsequio excipiantur. Sunt qui ℣℣ 3. & 4. in hunc modum jungant: *Propter quod vinctus sum*, ℣. 4. *Ut manifestem illud*. Chrysost. Theodoret.

℣. 5. IN SAPIENTIA AMBULATE AD EOS QUI FORIS SUNT, erga Judæos & Infideles. Hos nominat *qui foris sunt* 1. Cor. 5. 12. quod opponantur Fidelibus, qui sunt *domestici Fidei* Galat. 6. 10. Ite erga illos agite, ut exemplo vestro juventur, atque ad Evangelii agnitionem pertrahentur. Ne illos unquam provocaveritis, eorumque animos, pravo aliquo exemplo ipsis exhibito, ne averteritis.

REDIMENTES TEMPUS. Hanc locutionem in Epistolam ad Ephesios 5. 16. jam explicavimus. Præsens tempus nostra in potestate non est (7). Utendum nobis dedit Deus, in ipsius gloriam nostramque salutem. Nostrum facere ipsi possumus, dum illud bene gestis redemerimus. Perdimus, si male abutimur; ejusque neglectus futurus est gravissimum nobis apud Deum accusationis caput. Locus, in quo eam sententiam recitat Apostolus hic & ad Ephesios, suadet, illud ab Apostolo potissimum significari, qua solertia & sapientiæ studendum

(1) Seneca pater lib. 1. controvers. cap. 5. *In servum domino nihil non licere*. Cajus L. 1. D. De his qui sunt juris: *Apud omnes peræque gentes animadvertere possumus, Dominis in servos vitæ necisque potestatem fuisse*. (2) Senec. lib. 1. de Clementia c. 18. *Cum in servum omnia liceant, est aliquid quod in hominem licere commune jus animantium vetet*. Idem ibidem: *In mancipio cogitandum non quantum illud impune pati possit, sed quantum tibi permittat æqui bonique natura*. (3) Τῇ προσευχῇ προσκαρτερεῖτε, γρηγοροῦντες ἐν αὐτῇ. (4) Theodoret. (5) Act. XVI. 14. *Cujus Dominus aperuit cor*. Et 1. Reg. 2. 26. (6) Vat. Davenant. Vorst. Mattianæ, alii quid. (7) Theodoret.

dum esset Fidelibus, ut Gentilium odia & injurias vitarent. Profanos temere ne provocaveritis, sapienter agite, *tempus redimite*, pacem emite (8), ducite tempus, in silentio manete, *quoniam dies mali sunt*. Sub finem imperii Neronis, invisissimi omnium Imperatoris, in vivis erant.

℣. 6. Sermo vester semper in gratia sit sale conditus; scilicet vel sale sapientiæ (9), vel modestæ urbanitatis. Mandat Apostolis Christus Marc. 9. 49. *Habete in vobis sal, & pacem habete inter vos*. Sapientia & prudentia sale significatur. Vetuerat Deus, nequid nisi sale conditum sibi offerretur (10); & Christus Discipulos monuit, ipsos esse sal terræ Matth. 5. 13. His verbis innuitur circumspectio, qua uti debent verbi Dei Præcones, & meri etiam Fideles, cum de divinis rebus verba faciunt. Bonum est sal, cibique vel exquisitissimi absque sale non sapiunt: at si nimium sit & importunum, eximias etiam res corrumpit. Ita nihil utilius accidere hominibus potest, quam prædicatio: at si absit sapientia, nedum amorem & obsequium ab hominibus non exigit, verum etiam illorum furorem excitat, extremamque in perniciem & præcones & auditores trahit. Utendum igitur est sale prudentiæ, ut auditoribus opportuna tradantur: aliter enim cum Fideli agendum est, aliter cum Infideli, aliter cum imperfecto & imbecilli, aliter cum forti & perfecto (11).

℣. 7. Quæ circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus. Vidimus Ephes. 6. 21. Tychicum fuisse Pauli amicissimum, cui Paulus Epistolas deferendas dabat. Vide quæ de eo diximus in Ephes. vi. 17. & Act. xx. 4. Videtur hic Roma statim Ephesum se contulisse, ac deinde Colossas in Phrygia.

℣. 8. Ut cognoscat quæ circa vos sunt. Græci Codices multi legunt (12): *Ut cognoscatis quæ ad nos attinent*. At fortasse lapsus est librarii, cum hoc ipsum membro superiori dixerit: *Quæ circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus*.

℣. 9. Cum Onesimo. Philemonis servus erat Onesimus, qui ad Paulum Romæ vinctum profectus, nomen Christo dedit, famaque inter Fideles claruit. De eo fusius in Epistola ad Philemonem. Cum Philemon herus aliquandiu post reditum misisset Onesimum ad Paulum Romano in carcere detentum, huic & Tychico credidit Paulus hanc Epistolam aliasque ad Asiaticos scriptas. Ex munere, quod illi Paulus dedit, collige, quam multum ejus fidei crederet. Phryx erat Onesimus, & forte Colossensis: *Qui ex vobis est*.

℣. 10. Salutat vos Aristarchus concaptivus meus, Judæus gente, & patria Macedo, Pauli verbis ad Christum perductus in primo ipsius itinere Thessalonicam Act. 19. 20. & 20. 4. Hic Paulo comes fuit Ephesi, eademque Demetrii argentarii seditione obvolutus. Ipsum deinde in Judæam prosecutus est, unaque Romam perductus, adhuc ibi in vinculis erat, cum Apostolus hanc & ad Philemonem Epistolas daret, Philem. ℣. 24. Vide quæ de eo in Actis diximus, Capite xix. 29.

Marcus consobrinus Barnabæ; Joannes Marcus, de quo in Actis xv. 37. cujus causa Paulus secessit a Barnaba, quique deinceps ad officium reversus, utilem Paulo operam in Apostolico labore navavit. De eo sermo etiam est in secunda ad Timotheum 4. 11. his verbis: *Marcum assume, & adduc tecum: est enim utilis in ministerium*.

De quo accepistis mandata. Quis pro Marco scripserit, ignoratur. Fortasse Paulus ipse, vel Epaphras, qui superiore aliqua Epistola illum ipsis commendaverit; sive etiam Romani Fideles in Marci commendationem scripsere. Sunt (13) qui censeant, hic significari literas commendatitias, quibus olim Ecclesiæ homines in alias urbes dimissos prosequebantur. Hæ tamen literæ missæ fuisse videntur ante Marci discessionem: commendatitiæ autem Epistolæ ipsismet commendatis hominibus deferendæ dabantur.

℣. 11. Et Jesus, qui dicitur Justus, Judæus homo, hoc uno Pauli elogio notus, quem ipse una secum Evangelii causa laborare, sibique in vinculis solatio esse testatur.

℣. 12. Epaphras, qui ex vobis est; Apostolus & Episcopus Colossensium, uti vidimus Colos. 1. 7. Colossensis patria, & civium salutis studiosissimus. Hic Paulum impulit, ut hanc ad Colossenses Epistolam daret. *Semper sollicitus pro vobis in orationibus, ut stetis perfecti*. Porro sollicitudinis causa ea erat, ne cives nova pseudo-Apostolorum dogmata amplecterentur, ac post acceptum Evangelium, nulla Judaicæ Religionis mistione inquinatum, ab instituto ne recederent. *Ut stetis perfecti, & pleni in voluntate Dei* (14).

℣. 13. Quod habet multum laborem pro vobis, &c. Græcus typis editus (15): *Habet multum zelum pro vobis*. At Codices quamplurimi ferunt: *Habet multum laborem*. Alii: *Habet multum desiderium vos videndi*. Colossæ, Laodicea, Hierapolis, hoc loco memoratæ, urbes erant finitimæ, & intra Phrygiam. Fortasse Epaphras, Phrygio genere, tres istas prædicatione lustravit (16).

℣. 14. Lucas medicus. Hic vulgo creditur Evangelii Scriptor (17), & comes Itinerum Pauli. Cum Dema jungitur nedum hic, sed & in Epistola ad Philemonem & ad Timotheum. Compertum est, Lucam profectum esse Romam cum Paulo in priore itinere; ejusque itineris narrationem in Actis recitatam Lucæ deberi. Dubitavere nonnulli, Lucas ne Evangelista his Pauli verbis significetur, quod illum Apostolus medicum nuncupet, quo nomine alias nunquam donavit. At hoc argumentum omnino est infirmissimum. Fortasse Lucas medicam artem Romæ exercuit, cum Paulus ibi in vinculis esset; ac forte etiam ex ea arte notus erat Colossensibus; quamobrem medici appellatio ab Apostolo additur.

Demas initio quidem studiosissimus Pauli Discipulus fuit, utilemque illi operam Romæ navavit: at post annos aliquot (18), eo deserto, ad sæculum transfugit 2. Timot. 4. atque in patriam Thessalonicam rediit. Nonnullis (19) creditur Demas, deserto prius Paulo, ut idem in altera ad Timotheum scribit, ad illum rediisse, atque in vinculis detento ministerium exhibuisse. At procul dubio altera ad Timotheum Epistola, in qua de secessione Demæ, posterior est hac ad Colossenses Epistola; quare ea opinio defendi prorsus nequit.

℣. 15. Et Nympham, et quæ in domo ejus est, Ec-

(8) Grot. Est. Daven. Cleric. Hamm. Vide ad Ephes. v. 16. Chrysost. hic: (9) Ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι ἅλατι ἠρτυμένος. (10) Levit. ii. 13. *Quicquid obtuleris sacrificii, sale condies*.
(11) Theodor. hic. (12) Græc. Ἵνα γνῶ τὰ περὶ ὑμῶν. Alii: Ἵνα γνῶτε τὰ περὶ ἡμῶν. Steph. ια, Alex. Pet. 1. Roe. 2. Colb. 7. Cov. 4. Genev. Clarom. & S. Germ. G. L. Borner. G. L. Æth. Simile quid vide Ephes. vi. 22. (13) Est. Men. Tirin. Grot. (14) Ἵνα στῆτε τέλειοι, καὶ πεπληρωμένοι ἐν παντὶ θελήματι τοῦ Θεοῦ. Alii: Τέλειοι καὶ πεπληροφορημένοι. Ita Steph. ια, Alex. Clarom. Barb. 1. Colb. 7. Busnes. Le Plene, πεπληροφορημένοι, proprie significat, absolute edoctos, plane persuasos. (15) Græcus: Ὅτι ἔχει ζῆλον πολύν. Alii, πόθον πολύν, ingens desiderium. Alii, ἀγῶνα πολύν, magnum certamen. Alii, πόνον πολύν, magnum laborem. Alex. Cophi. Alii, κόπον πολύν. Clar. Germ. Borner. G. L. Ambrosiast. Hieronym. ast. Vulg. Multum laborem. (16) Estius hic. (17) Hieron. de Scriptorib. Ecclesi. Paulin. Epigram. Theodoret. Ambros. alii passim. Grot. Est. Daven. Mald. Men. &c. (18) Hæc Epistola data est anno 61. vel 62. Epistola ad Timotheum, ubi de secessione Demæ, ad annum Christi 65. pertinet.
(19) Est. in Baronio ad an. 59.

Ecclesiam. Putavere Latini quidam (19), *Nympham* nomen esse mulieris: at Græcus (20) viri nomen esse demonstrat. Hic ædes suas in cœtuum Christianorum locum consecraverat, sive familiam tam sancte moderabatur, ut ob pietatem Ecclesia videretur (21). Nympham Græci inter Sanctos colunt pridie Kal. Martii, cumque Apostolum nominant. Addunt, illum in pace decessisse. Grotio videtur Nymphas alicubi in agro habitasse, quod hic domestica illius familia memoretur: verisimile quippe non est, privatum civem in urbe Colossis privatam Ecclesiam vel cœtum suis in ædibus composuisse. Similem huic locutionem vide Rom. XVI. 5. 1. Cor. XVI. 19. Arbitratur Theophylactus (22), unam Nymphæ familiam, satis frequentem, Christianis sacris imbutam, pro Ecclesia peculiari habitam fuisse.

℣. 16. Et cum lecta fuerit apud vos Epistola hæc, facite, ut et in Laodicensium Ecclesia legatur. Laodicea urbs erat Colossis proxima, atque omnino verisimile est, pseudo-Doctores, qui Colossensium Ecclesiam pessimo novorum dogmatum fermento corrumpere tentaverant, eadem Laodicensibus tradidisse. Apostolus, ne plures scriberet, quam necesse erat, Epistolas, præcepit, ut hæc ipsa ad Laodicenses, eodem in discrimine positos, mitteretur.

Et eam, quæ Laodicensium est, vos legatis. Græcus (23): *Et eam quæ scripta est Laodiceæ, ipsi legatis*. Vulgatæ sententia quamplurimis persuasit (24), datam fuisse ab Apostolo Epistolam ad Laodicenses. S. Epiphanius hæresi 42. ait, agnitam fuisse a Marcione Epistolam ad Laodicenses, aliam ab Epistola ad Ephesios. Locus tamen, quem Epiphanius a Marcionitis recitatum tradit, tamquam ex Epistola ad Laodicenses, in Epistola ad Ephesios legitur: ac revera Marcion Epistolam ad Laodicenses ab Epistola ad Ephesios non secernebat, teste Tertulliano, adversus Marcionem l. 5. c. 11. *Quam nos ad Ephesios præscriptam habemus, hæretici vero ad Laodicenos*. Et Cap. 17. *Ecclesiæ quidem veritate Epistolam istam ad Ephesios habemus missam, non ad Laodicenos*.

Hinc collige, Marcionis ætate nondum confictam fuisse Epistolam, quæ deinde ad Laodicenses pervulgata est. Theodoreti quidem (25) & S. Hieronymi (26) temporibus quædam ad Laodicenses Epistola, ipsis testibus, circumferebatur; quæ tamen utrique commentitia est. Patres (27) septimæ Synodi fatentur, cognitam fuisse priscis Epistolam ad Laodicenses, sed rejici a se uti confictam. Nostris etiam temporibus quædam in vetustis libris nonnullis legitur, vulgata in Commentariis ad Pauli Epistolas, sub nomine S. Anselmi, apud Stapletonium, Stapulensem, Sixtum Senensem, Prætorium, Cornelium a Lapide, &c. Habetur etiam in Bibliis quibusdam impressis in Germania, Augustæ Vindelicorum, Vormatiæ, Amstelædami. S. Gregorius Magnus & Philastrius inter veteres, plurésque recentiores scriptam revera a Paulo Epistolam ad Laodicenses credidere.

Nequid curiosi desiderent, hanc ad Laodicenses Epistolam damus, quamquam certo credimus omnino esse commentitiam. Epistola a Prætorio vulgata ab hac plurimum dissidet.

Paulus Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum, fratribus qui estis (28) Laodiceæ, gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo. Gratias ago Christo per omnem orationem meam, quod permanentes estis, & perseverantes in operibus bonis, promissionem expectantes in die judicii. Neque disturbent (29) vos quorumdam vaniloquia, insinuantium veritatem (30), ut vos avertant a veritate Evangelii quod a me prædicatur. Et nunc faciet Deus, ut qui sunt ex me, ad perfectionem veritatis Evangelii sint deservientes, & benignitatem operum facientes, quæ sunt salutis vitæ æternæ. Et nunc palam sunt vincula mea, quæ patior in Christo, in quibus lætor, & gaudeo. Et hoc mihi est ad salutem perpetuam, quod factum est in orationibus vestris (31), & administrante Spiritu sancto, sive per vitam, sive per mortem. Est enim mihi vivere vita in Christo, & mori gaudium (32); & ipse in vobis faciet misericordiam suam, ut eamdem dilectionem habeatis, & sitis unanimes.

Ergo, dilectissimi, ut audistis præsentiam Domini, ita sentite (33), & facite in timore (34): & erit vobis vita in æternum; est enim Deus qui operatur in vobis: & facite sine peccato quæcumque facitis (35), & quod est optimum. Dilectissimi, gaudete in Domino Jesu Christo, & cavete omnes sordes (36) in omni lucro. Omnes petitiones vestræ sint palam apud Deum. Estote firmi in sensu Christi, & quæ integra, vera, & pudica, & casta, & justa, & amabilia sunt, facite: & quæ audistis, & accepistis, in corde retinete, & erit vobis pax. Salutant vos omnes Sancti (37). Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro. Amen (38). Et hanc facite legi Colossensibus, & eam quæ est Colossensium vobis.

En quam dicunt Pauli Epistolam ad Laodicenses. Ipsum sermonis discrimen, sterilis, jejuna, & turbata oratio satis clamant, ipsam tanto Scriptore esse indignissimam. Nullibi videas acre, sublime, fervidum Pauli ingenium. Locus etiam dubitandi est, eadem ne sit Priscis cognita. Ait Philastrius, aliquid illi ab Hæreticis additum: porro nihil hic hæreticum. Neque etiam Græce unquam scripta fuisse videtur. Suam nihilominus Græci apocrypham ad Thessalonicenses Epistolam agnovere: Timotheus Presbyter Constantinopolitanus (39) ait, illam fuisse a Manichæis confictam. At ea quæ Latine legitur, nihil Manichæum sapit. Eam Hutterus Græce vulgavit, cum aliis vernaculis versionibus: at ipse ex Latino in Græcum transtulit.

Quam igitur Epistolam jubet Paulus Colossensibus legi? Illam ad Ephesios, aiebat Marcion (40); cui Grotius assentitur, addens: *Erat autem illa Pauli Epistola ad Laodicenses scripta eodem tenore quo illa ad Ephesios; sed quia propior Colossensibus erat Laodicea, inde malunt exemplum peti*. Optabat enim Paulus, ut Epistola ad Ephesios quodam-

(19) Ambrosiast. Anselm. Liran. alii Latini passim. (20) Καὶ Νυμφᾶν, καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτοῦ Ἐκκλησίαν. Vetusti quidam Codices: Καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῶν Ἐκκλησίαν, *Ecclesiam quæ apud eos est*. Cod. Alex. Coph. Steph. 1, 8, Lin. Sin. (21) Theodoret. Zanch. Est. Grot. (22) Μέγας [illegible], ὅτι καὶ [illegible] Ἐκκλησίαν [illegible]: (23) Καὶ τὴν ἐκ Λαοδικείας, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀναγνῶτε.
(24) Greg. Mag. lib. 35. cap. 15. Moral. in Job; Philastr. de hæres. cap. 86. Haymo, Hervæ. Sixt. Sen. lib. 2. Biblioth. Stapulens. Stapler. Cameo. Stunica, Prætorius, Mald. in not. Ms. apud Cornel. a Lapide.
(25) Theodoret. (26) Hieronym. in Catalog. Legunt quidam & ad Laodicenses Epistolam, sed ab omnibus exploditur. (27) Septima Synod. Oecum. an. 787. seu Nycæn. 2. Act. 6. &c.
(28) Ms. sancti Albini Andegav. *Qui sunt*. Ita Prætorius. (29) Ms. *Neque destituant vos*.
(30) Ms. *Insanientium*. (31) Ms. *Quod ipsum factum est orationibus vestris*. (32) Ms. *Gaudium, & lucrum*. (33) Ms. *Ita retinete*. (34) Ms. *In timore Domini*. (35) Ms. *Sine retro*.
(36) Ms. *Sordidos*. (37) Ms. addit: *Salutate omnes fratres in osculo sancto*. (38) Ms. omittit: *Amen*.
(39) Timoth. Presbyt. Cpolit. libel. de his qui ad Eccles. accedunt, apud Meurs. var. Divin. p. 117.
(40) Tertull. lib. 5. c. 11. *Prætereo hic & de alia Epistola, quam nos ad Ephesios præscriptam habemus, hæretici vero ad Laodicenos*. Et ibid. c. 17. *Ecclesiæ quidem veritate Epistolam istam ad Ephesios habemus emissam, non ad Laodicenos. Sed Marcion aliquando ei titulum interpolare gestiit*.

dammodo cyclica esset, atque ex Ephesiis & Laodicensibus in cæteras Asiæ Provinciæ Ecclesias manaret.

Grotio subscribunt Hammondus & Clericus (41), qui Græcum reddunt: *Facite ut vobis legatur Epistola, quæ ad vos Laodicea deferetur*; sive, *Epistola Laodiceæ*; quam scilicet ad Laodicenos dedi. Idem Hammondus magna probabilitatis specie censet, plerasque Pauli Epistolas ad majores Ecclesias, ac principes Provinciarum civitates, cyclicas fuisse, atque ad universam Provinciam scriptas. Ita quæ ad Corinthios sunt, ad totam Achajam spectasse; quæ ad Thessalonicenses, ad totam Macedoniam; quæ denique ad Ephesios, ad Asiam minorem in universum datas fuisse.

Theophylacto est prima ad Timotheum. Is vero eo argumento ducitur, quod in Græcis primæ ad Timotheum Exemplaribus in calce legatur subscriptio, quæ eam Epistolam Laodiceæ scriptam asserit. At generatim compertum est, nullam hisce subscriptionibus fidem haberi posse; ac de prima ad Timotheum Epistola videbimus, Græcos codices in eo non consentire, ac negari omnino posse, Apostolum, qui fortasse nunquam Laodiceæ fuit, literas ex ea urbe ad Timotheum dedisse.

Complures cum veteres tum recentiores (42) ajunt, Epistolam esse, quam Laodicenses ad Paulum dederint, & optarit Paulus Colossensibus legi, quod forte aliquid ferret quod ad Colossenses pertineret, aut illis esset profuturum; vel absolute quod Laodicensium Epistola plena fidei & charitatis foret, ex qua Colossenses pietatem discere possent.

Arbitrantur alii (43), Paulum dedisse ad Laodicenses Epistolam eodem tempore, quo ad Colossenses dabat, quæ Epistola perierit. Siquod ex Antiquitate argumentum huic opinioni favet, ea tamquam maxime omnium probabilis proponi posset, quippe quæ omnes contrariæ opinionis difficultates removet. Cum vero nulli veterum cognita fuerit hæc ad Laodicenses Epistola, eamque intercidisse probabile non sit, præsertim si Laodicensibus & Colossensibus communis fuit, uti hæc ad Colossenses communicanda erat cum Laodicensibus; colligendum est, nihil hac de re satis compertum teneri. Quod autem Paulus nullam ad Laodicenses Epistolam dederit, illud argumento est, quod Paulus ad Colossenses scribens salvere jubeat fratres ex Laodicea. Nobis maxime omnium probatur, cum plerisque veteribus recentioribusque, ex Græci textus sententia, ab Apostolo hic innui Epistolam, ad se a Laodicensibus datam, quam jubeat Colossensibus legi, tamquam iis optime instituendis opportunam. Hæc porro intercidit: neque id æque mirum esse debet, ac si Christianæ alicujus Ecclesiæ Fideles amisissent Epistolam, quam ad ipsos Paulus dederit.

℣. 17. Dicite Archippo. Sunt (44) qui Archippum Colossensium Episcopum faciant. Ajunt alii (45), Colossensium Episcopum tunc temporis fuisse Epaphram, de quo supra, Romæ una cum Paulo detentum; Archippum vero Presbyteri dumtaxat aut Diaconi munus exercuisse. Author Constitutionum Apostolicarum l. 7. c. 46. tradit, Archippum fuisse Episcopum Laodiceæ in Phrygia. Ipsa Pauli verba innuunt, Archippum eo tempore non satis fuisse muneris sui studiosum. Illum Græci inter Sanctos colunt x. Kal. Decembris (46), & Colossis martyrio sub Nerone coronatum asserunt. Latini XIII. Kal. Aprilis illum venerantur (47).

℣. 18. Salutatio mea manu. Reliqua exaraverat Amanuensis. Postrema hæc verba sua ipse manu descripsit Apostolus, ne quid se inconsulto scriptum arbitrarentur Colossenses, aut de scriptarum rerum veritate dubitarent. Vide 1. Cor. XVI. 21. 2. Thessal. III. 17.

Gratia vobiscum. Amen. Latini quidam Libri manu exarati ac typis editi ferunt (48): *Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Amen.*

Græca Exemplaria in calce Epistolæ addunt (49): *Ad Colossenses Epistola data est Roma per Tychicum & Onesimum.* Versio Cophtica datam asserit Athenis, per Tychicum, Achaicum, Onesimum, & Marcum. Ms. Alexandrinum Romæ dumtaxat scriptam dicit. Syrus Onesimum omittit. In Mss. Græco-Latinis Claromontano & S. Germani Pratensis hæc ante Epistolam ad Philippenses legitur; eumdemque ordinem a Marcione in Exemplaribus suis servatum, colligit Millius ex Tertulliano Adv. Marcion. lib. 5. cap. 20.

(41) Vide & Usser. ad an. 64. & Dissertationem illius posthumam, vulgatam in calce Historiæ ipsius Dogmaticæ, De Scripturis & sacris vernaculis. (42) Ita Chrysost. Theodoret. Phot. Oecumen. Est. Men. Tillemont. Baron. Cornel. Bez. Daven. Voss. Ligf. alii. (43) S. Anselm. seu alius, D. Thom. Cajet. Bellarm. lib. 4. cap. 4. de verbo Dei. (44) S. Hieronym. in Epist. ad Philemon. Ambrosiast. in Coloss. p. 550 d. (45) Usuard. Ado, 19. Jul. Vide Coloss. 1. 7. IV. 12. Philem. 23. Vide Primas. Est. (46) Menæa p. 351. (47) Bolland. xx. Mart. (48) Codd. aliqui, teste Brug. Hieronymiani Editiones V. (49) Πρὸς Κολασσαεῖς ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης διὰ Τυχικοῦ, καὶ Ὀνησίμου.

Finis Commentarii in Epistolam ad Colossenses.

IN PRIMAM EPISTOLAM
B. PAULI APOSTOLI
AD THESSALONICENSES
PROLEGOMENON.

Epiſtolam, quam expendendam aggredimur, primam omnium Pauli ad Eccleſias ſcriptarum ſcimus (1). Anno LII. ſeu LIII. datam vulgo conveniunt; de loco, ex quo miſſa ſit, diſſentiunt. In vetuſtis Exemplaribus Græcis, Latinis, Syriacis, Arabicis, Cophticis, & apud Theodoretum, & Synopſeos ſub Athanaſii nomine Authorem, & in Latinis Inſcriptionibus hujus Epiſtolæ initio appoſitis, Athenis exaratam legimus. Ea forte Pauli verba 1. Theſſ. III. 1. *Propter quod non ſuſtinentes amplius, placuit nobis remanere Athenis*, huic opinioni aditum recluſerunt.

Doctiores tamen Critici Oecumen. Eſt. Baron. Tillemont. alii plures, & Actorum ſeries, & denique ejuſdem Epiſtolæ Textus, nonniſi Corintho miſſam demonſtrant. Poſtquam Paulus aliquandiu, non ſine Fidei progreſſu, Evangelium Theſſalonicæ nunciavit Act. XVII. 1. &c. Judæis inſimulantibus, quod perduellis in Cæſarem, alterum Regem Jeſum invcheret, illinc abire coactus, aſſumpto comite Sila, Berœam iter inſtituit; quo cum perveniſſet, & plurimos Fidei myſteriis initiaſſet, Judæi Theſſalonicæ, re cognita, Berœam venere, ut eadem adverſus Paulum dictitantes, ab ea etiam Urbe illum expellerent: quare is ad mare Fratribus comitantibus, Sila ibi ac Timotheo ad Eccleſiam nuper erectam confirmandam relictis, navigavit Athenas.

Quo ubi pervenit, Silam & Timotheum ſtatim per literas accivit; & Athenis egreſſus, eorum adventum expectavit Corinthi. Interea de Fidelibus, nuper in Macedonia baptiſmo initiatis, ſed temporis inopia non ſatis confirmatis, ſollicitus, plurimis præterea Corinthi calamitatibus obrutus, quammaxime angebatur. Theſſal. 3. 7. 1. Cor. 2. 3. Silæ tandem & Timothei adventu gaviſus Act. 18. 5. maxima animi voluptate ab iiſdem accepit res Eccleſiæ Theſſalonicenſis ſe optime habere, & Macedoniæ Fideles Fidei & Charitatis præceptis adeo inhæſiſſe 1. Theſſal. 1. 6. 11. 14. ut iiſdem vexationibus, quibus Judææ Fideles a Judæis, a ſuis civibus affecti, nihil dimoverentur.

Accepit præterea, ex Fidelibus illis nonnullos domeſticorum morte præter modum dolere, nec ſatis noſſe ea, quæ ad Domini Adventum, & ſupremum Judicium pertinerent 1. Theſſ. IV. 12. &c. V. 1. nonnullus pariter otio & curioſitati vacare 1. Theſſ. IV. 11. & ingenio eſſe inſtabili. Illos itaque hac Epiſtola Paulus ſuaviter increpat, objurgationibus laudes interſerens: ut plurimi caſtitatem faciant, & ab omni prorſus turpitudine abſtineant, hortatur; ſupremum Judicium, & lugendi in domeſticorum funeribus modum docet; eximiam denique benevolentiam & charitatem, ſtudiumque eos adeundi ſummum præfefert.

Marcionitæ, Epiphanio teſte hær. 42. utramque ad Theſſalonicenſes Epiſtolam vitiaverant: quem tamen locum corruperint, Epiphanius non deſignat. Priorem ad Theſſalonicenſes falſo primam nuncupatam, & revera primam ſecundò, ſecundam primò exaratam Grotius Prolog. in 1. Theſſal. contendit; cujus argumenta initio ſecundæ ad Theſſalonicenſes & perpendemus & refutabimus.

---

(1) Chryſoſt. Theodoret. alii.

COM-

COMMENTARIUS
LITERALIS
IN PRIMAM EPISTOLAM
B. PAULI APOSTOLI
AD THESSALONICENSES.

CAPUT PRIMUM.

Thessalonicensium laus. Dominum ejusque Apostolum patientia imitantur. Eorum exemplum ceteris profuit. Argumento sunt, quam felix sit prædicationum Pauli exitus.

℣. 1. PAulus, & Silvanus, & Timotheus, Ecclesiæ Thessalonicensium in Deo Patre, & Domino Jesu Christo. 2. Gratia vobis, & pax. Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis, memoriam vestri facientes in orationibus nostris sine intermissione. 3. Memores operis fidei vestræ, & laboris, & charitatis, & sustinentiæ spei Domini nostri Jesu Christi, ante Deum, & Patrem nostrum: 4. Scientes, fratres dilecti a Deo, electionem vestram: 5. Quia Evangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantum, sed & in virtute, & in Spiritu sancto, & in plenitudine multa, sicut scitis, quales fuerimus in vobis propter vos. 6. Et vos imitatores nostri facti estis, & Domini, excipientes verbum in tribulatione multa; cum gaudio Spiritus sancti: 7. Ita ut facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia, & in Achaja. 8. A vobis enim diffamatus est sermo Domini, non solum in Macedonia, & in Achaja, sed & in omni loco fides vestra, quæ est ad Deum, profecta est, ita ut non sit nobis necesse quidquam loqui. 9. Ipsi enim de nobis annuntiant, qualem introitum habuerimus ad vos: & quomodo conversi estis ad Deum a simulacris, servire Deo vivo, & vero. 10. Et expectare Filium ejus de cœlis (quem suscitavit ex mortuis) Jesum, qui eripuit nos ab ira ventura.

℣. 1. PAULUS ET SILVANUS, ET TIMOTHEUS. *Silvanus* idem est ac Silas, de quo sæpe actum est (1). Is Corinthi cum Timotheo versabatur, cum hanc Epistolam Paulus daret. Horum nomina post suum subdit Apostolus in fronte hujus Epistolæ, quod notissimi essent Thessalonicæ Act. 17. 4. unaque cum Paulo fuissent, cum is primum anno superiore apud ipsos verba faceret. Silam ac Timotheum in Macedonia reliquit Paulus, cum ab Judæorum infectationibus elabi cogeretur Act. 17. 14. Quamobrem gemini hi Discipuli ceu alteri regionis Apostoli erant. Sunt (a) qui Timotheum amanuensis munere functum putent, dictante hanc Epistolam Paulo.

ECCLESIÆ THESSALONICENSIUM, IN DEO PATRE, ET DOMINO JESU CHRISTO; a Christo Jesu per Dei Patris gratiam institutæ: sive, in Dei Patris, & Christi Jesu fide constitutæ.

GRATIA VOBIS ET PAX. Græcus addit (3): *A Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo.* At ista omittunt Syrus, Æthiops, aliique complures.

℣. 3. MEMORES OPERIS VESTRI; vestræ scilicet inter odia injuriasque constantiæ (4). Hisce in discriminibus tota elucet Fidei vis, utilitas, usus. Addit: *Laboris & charitatis*; vel ex Græco (5): *Laboris charitatis vestræ*. Non enim unum est charitatis propositum, proximum diligere & juvare; necesse est infirmitatem illius ferat, vitia dissimulet, peccata dimittat, siquis quid superbia, invidia, ingrato animo, aut vi illata peccaverit. Hi revera sunt labores charitatis (6), quæ, teste Apostolo 1. Cor. 13. 4. *omnia suffert*. Interpretantur nonnulli de injuriis, quibus obnoxii fuerant Thessalonicenses ob Paulum, servandæ Fidei gratia, educendique Apostoli ex periculis, quæ is Thessalonicæ subierat. Act. 17. 5.

[1] S. Hieronymus Epist. 144. ait male scriptum esse *Silvanus*, legendumque *Silas*. At postremum hoc nomen in nullo Codice manu exarato legitur. [a] Zanchius hic. [3] Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. [4] Theodoret. [5] Καὶ τοῦ κόπου τῆς ἀγάπης. Velut. Τοῦ κόπου, καὶ τῆς ἀγάπης. Ita Vulg. & Hieronymiast. [6] Theodoret. Zanch. Est.

Et sustinentiæ spei Domini nostri, sive firmæ spei, quam in Domino Christo habetis (7); sive constantiæ, qua ista omnia Jesu Christi gratia passi estis, respectu bonorum, quæ vobis in altera vita pollicetur; id enim spem Christianorum fovet, omnesque illis vires inter vitæ hujus mala, & solatium omne suppeditat.

Ante Deum et patrem nostrum. Jungi hæc possunt ad ea, *Memores operis vestri*, vel ad ista statim proxima, *sustinentiæ*, constantiæ *spei vestræ in Dominum nostrum*, *ante Deum*, &c. Vera hæc virtus nec fucata est, cujus testis est Deus. Charitas & patientia vestra nulla hypocrisi aut simulatione vitiantur.

℣. 4. Scientes electionem vestram. Assiduas Deo gratias agimus, quod vos in tam multis elegerit, ad Fidem suique nominis agnitionem vocandos.

℣. 5. Non in sermone tantum, sed et in virtute, prodigiis, uberrimaque donorum Spiritus Sancti copia: *In Spiritu Sancto, & in plenitudine multa*. Vel ex Græco (8): Prædicationi nostræ comes adfuit Spiritus Sancti virtus, & quicquid illam probabilem efficere poterat: nihil illi defuit, quo ipsius veritas certaque fides vobis suaderetur. Actorum historia peculiare nihil hac de re habet, tametsi Thessalonicenses Paulo prædicante conversos narret. Cum vero per eam ætatem vulgo haberentur prodigia & Spiritus Sancti dona, peculiaris eorum mentio nonnisi raro fit in Sacris Scriptoribus, eaque præteriturus erat hoc loco Paulus, nisi res esset præclaro aliquo eventu commendabilis, ac sustinendæ Thessalonicensium Fidei, atque excitandæ charitati opportuna.

Quales fuerimus in vobis propter vos. Ipsi testes estis, quo studio, sollicitudine, labore, animi liberalitate, & lucri contemptu inter vos fuerim, necui ex vobis oneri essem, docueremque, nihil me præter salutem vestram quærere (9). Aliter: Nostis, quo animi robore, constantia, fervore, fama vos docuerimus, quam multis prodigiis sermones meos Deus confirmaverit. Sive: Comperrum vobis est, quam multa in Evangelii prædicatione pertulerimus (10). Proximum membrum huic explicationi favet.

℣. 6. Et vos imitatores nostri facti estis, et Domini. Magnum ex eo solatium percepimus, quod labores nostri nostraque studia vobis inutilia non fuerint. Vobis illud proposuistis, ut nos seu potius Christum Dominum imitaremini, *excipientes verbum illius in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus Sancti*. Ita passus est vestri causa Christus; ita nos & ipsius & vestri gratia patimur mala, cum gaudio, animi robore, & constantia. Per crucem Christus in suam ipsius gloriam invectus est; per labores Evangelium prædicavere Apostoli; per ærumnas perfecti efficiuntur Christiani, ac paratam sibi beatitudinem assequuntur. Scribit Apostolus infra II. 14. *Vos imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa in Christo Jesu: quia eadem passi estis & vos a contribulibus vestris, sicut & ipsi a Judæis*.

℣. 7. Ita ut facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia, cujus metropolis Thessalonica, et in Achaia, ubi tunc versabatur Paulus, Corinthum, urbem Achajæ principem, instituens, finitimasque urbes identidem lustrans.

℣. 8. A vobis diffamatus est (11) sermo Domini. Vestræ virtutis fama, ac felicissimæ conversionis vestræ rumor nedum Macedoniam, verum etiam Achajam pervasit: in omnium ore Thessalonicensium Ecclesia personat; omnesque incessit cupido noscendi illius Evangelii, quod eximios adeo virtutis fructus in vobis peperit. Nihil ita felicem Evangelii progressum juvit, uti sanctissima primorum Fidelium vita.

℣. 9. Ipsi enim de nobis annuntiant, &c. Ex conversionis vestræ rumore in universa regione innotuimus. Illud de nobis dicitur: En præcones, qui res adeo mirificas Thessalonicæ agunt, quique sanctam adeo ac perfectam Ecclesiam instituerunt.

℣. 10. Et expectare Filium ejus de Cœlis. Quæ sit Fides vestra, quæritur; omnesque vicissim narrant, vos ab idolorum, vita & re carentium, cultu discessisse, *ut serviatis Deo vivo & vero*; vivatisque in spe vitæ immortalis, & gloriosæ resurrectionis, quam in glorioso adventu suo nobis comparaturus est Christus, *quem Deus suscitavit ex mortuis, quique eripuit nos ab ira ventura*. Mortis suæ pretio nos ab æterna morte, parataque impiis & infidelibus damnatione vindicavit. Ista palam ubique prædicabantur, occasione vestræ conversionis ad Christum. Hic vestræ in Christum Fidei fructus.

---

[7] Καὶ τῆς ὑπομονῆς τῆς ἐλπίδος τοῦ Κυρίου, &c.
[8] Ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, καὶ ἐν πληροφορίᾳ πολλῇ.
[9] Est. Zanch. alii.
[10] Chrysostom. Theodoret. Vat. &c.
[11] Ἀφ' ὑμῶν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, *Insonuit, personuit, divulgatus est*.

CAPUT II.

Qua ratione Paulus Evangelium Thessalonicensibus nunciaverit. Quo studio hi traditum custodierint. Ærumnæ ab his toleratæ. Pauli charitas erga Thessalonicenses.

℣. 1. Nam ipsi scitis, fratres, introitum nostrum ad vos, quia non inanis fuit: 2. Sed ante passi, & contumeliis affecti (sicut scitis) in Philippis: fiduciam habuimus in Deo nostro, loqui ad vos Evangelium Dei in multa sollicitudine. 3. Exhortatio enim nostra non de errore, neque de immunditia, neque in dolo, 4. Sed sicut probati sumus a Deo, ut crederetur nobis Evangelium: ita loquimur, non quasi hominibus placentes, sed Deo, qui probat corda nostra. 5. Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis: neque in occasione avaritiæ: Deus testis est: 6. Nec quærentes ab hominibus gloriam, neque a vobis, neque ab aliis. 7. Cum possemus vobis oneri esse, ut Christi Apostoli: sed facti sumus parvuli in medio vestri, tamquam si nutrix foveat filios suos. 8. Ita desiderantes vos, cupide volebamus tradere vobis non solum Evangelium Dei, sed etiam animas nostras: quoniam charissimi nobis facti estis. 9. Memores enim estis, fratres, laboris

nostri,

nostri, & fatigationis: nocte, ac die operantes, ne quem vestrûm gravaremus, prædicavimus in vobis Evangelium Dei. 10. Vos testes estis, & Deus, quam sancte, & juste, & sine querela vobis, qui credidistis, fuimus: 11. Sicut scitis, qualiter unumquemque vestrum (sicut pater filios suos) 12. Deprecantes vos, & consolantes, testificati sumus, ut ambularetis digne Deo, qui vocavit vos suum regnum, & gloriam. 13. Ideo & nos gratias agimus Deo sine intermissione: quoniam cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud, non ut verbum hominum, sed (sicut est vere) verbum Dei, qui operatur in vobis, qui credidistis: 14. Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa in Christo Jesu: quia eadem passi estis, & vos a contribulibus vestris, sicut, & ipsi a Judæis: 15. Qui & Dominum occiderunt Jesum, & Prophetas, & nos persecuti sunt: & Deo non placent, & omnibus hominibus adversantur; 16. Prohibentes nos Gentibus loqui, ut salvæ fiant, ut impleant peccata sua semper: pervenit enim ira Dei super illos usque in finem. 17. Nos autem, fratres, desolati a vobis ad tempus horæ, aspectu, non corde, abundantius festinavimus faciem vestram videre cum multo desiderio. 18. Quoniam voluimus venire ad vos: ego quidem Paulus, & semel, & iterum, sed impedivit nos sathanas. 19. Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos ante Dominum nostrum Jesum Christum estis in adventu ejus? 20. Vos enim estis gloria nostra, & gaudium.

℣. 1. SCITIS INTROITUM NOSTRUM AD VOS, QUIA NON INANIS FUIT. Commendata Thessalonicensium fide & virtute, narrare cogitur, quod vitæ institutum inter illos ipse servaverit, ad institutiones mox tradendas descensurus. Non frustra Thessalonicam veni. Deo gratias ago ob vestram fidem, atque inter ærumnas constantiam. At neque vos latet, quam multa ipsi mala pertulerimus: Et ℣. 2. *ante passi, & contumeliis affecti in Philippis, fiduciam habuimus in Deo nostro, loqui ad vos Evangelium Dei* Thessalonicæ, certo intelligentes, minime nobis defuturas in hac urbe, ut in altera, ærumnas. Quid Paulus in utraque urbe pertulerit, legi potest in Actis Capp. xv. & xvi. Ærumnæ & perpessiones non semper certæ sunt veritatis notæ: at verissimum certe est, nullum ab Jesu Christi Apostolo certius veritatis rerum a se traditarum argumentum exhiberi posse, quam mala, quibus illius tuendæ causa se ipse objicit (1). Mendaciorum artifex dogmatum suorum causa mortem constanter subire non solet: præsenti enim discrimine persona detrahitur.

℣. 3. EXHORTATIO ENIM NOSTRA NON DE ERRORE, &c. Ea non docuimus, quæ Poetæ ac Theologi Ethnicorum solent, quibus illud solemne est, licentiam docere & flagitium (2): neque errores tradidimus, uti Doctores Judæorum, qui Judaicam Religionem & Philosophiam cum Christiana professione jungere conati, miras superstitiones, errores, ac turbas miscent. Denique *neque in dolo*: neminem fallere voluimus inani simulatione, non utilitatem ac felicitatem vestram, sed nostra ipsi commoda & lucra quærentes.

℣. 4. SED SICUT PROBATI SUMUS A DEO; vel, ut electi sumus, ac digni redditi a Deo, quibus nunciatio Evangelii crederetur, ita conamur ejus misericordiæ & consiliis respondere, nulla lucri aut hominum benevolentiæ cupiditate prædicantes: *Non quasi hominibus placentes, sed Deo*. A Deo tantum electis, uni Deo rerum gestarum ratio nobis reddenda est, atque ipsi uni placere cupimus.

℣. 5. NEQUE IN SERMONE ADULATIONIS, NEQUE IN OCCASIONE AVARITIÆ. An Evangelicam veritatem dissimulavimus, ut severum illius institutum celaremus? An blandis lenibusque sermonibus vos fallere studuimus? Nostis ipsi, ac testari potestis. Nostram ne lucri cupiditatem specie pietatis abscondimus? Mentium nostrarum arcana scrutator Deus, nostrorum testis est consiliorum. His verbis pseudo-Apostoli, alterius omnino ingenii homines, ex obliquo tanguntur. Reddi potest Græcus (3): *Nemo nos aut assentationis aut avaritiæ insimulavit* (4). Hæc explicatio cæteris præstat.

℣. 7. CUM POSSEMUS VOBIS ONERI ESSE, UT APOSTOLI CHRISTI, ac necessariam ex vobis alimoniam exigere, quippe quibus id licere dixit Christus, cum nos mitteret, inquiens Luc. 10. 7. *Dignus est operarius mercede sua*; jure nostro uti noluimus, ac multo magis eo abuti, converso in avaritiæ mercimonium ministerio. Spectatur his verbis ℣. 5. *Neque in occasione avaritiæ*.

Sunt (5) qui Græcum (6) ita explicent: Tametsi supercilio & authoritate in vos uti possemus, tamquam magistri & Apostoli; attamen *facti sumus parvuli*, puerorum lenitatem adhibuimus. Hæc interpretatio cum superioribus & consequentibus optime congruit: at collato hoc loco cum cæteris, ubi eadem de re agitur (7), Paulusque similibus huic sententiis utitur, certo colligimus, hic Paulum innuere, sese Thessalonicensibus oneri esse noluisse, quæsitis rebus ad alimoniam necessariis.

FACTI SUMUS PARVULI (8); puerorum lenitatem adhibuimus. At Græcus vulgatus, & Codices eximii complures (9) legunt: *Facti sumus benigni*, mites, *tamquam si nutrix foveat filios suos*. Apostolus sese cum nutrice, non cum pueris, comparat. Hac comparatione Thessalonicenses sumuntur ut pueri, quos nutrix lenissime fovet. Ita hæc lectio omnium aptissima videtur. Nihilominus alteram, *Facti sumus parvuli*, libri plures præstantissimi probant.

℣. 8. ITA DESIDERANTES VOS CUPIDE, nedum Evangelium, sed vitam quoque nostram vobis impertiri optabamus. Ita nolebamus vobis oneri esse, & incommodo afficere, exacta ex vobis alimonia, ut vitam ipsam, qua vivimus, vobis tradere cuperemus. Comparatio nutricis, lacte pascentis alu-

[1] Theodoret. [2] Vide Theodoret. hic. [3] Οὔτε γὰρ ποτὲ ἐν λόγῳ κολακείας ἐγενήθημεν.
[4] Heinf. Hamm. [5] Græc. Hamm. Erasm. Zench. Pisc. [6] Δυνάμενοι ἐν βάρει εἶναι. Occumen. Ἐν βάρει εἶναι, ὅ ἐν τιμῇ, καὶ δόξῃ. Ἢ ἐν βάρει, τουτέστι, λαμβάνειν, καὶ τρέφεσθαι. Gildas: *In honore*. Ita Rom. Edit. Ambrof. Et MS. apud Brug. vet. Edit. *Honeri esse*. Hebræum כבד *gloriosus*, *honorabilis*, redditur etiam, *gravis*, *onerosus*. [7] 1. Timot. v. 16. Καὶ μὴ βαρείσθω ἡ Ἐκκλησία. 2. Cor. xi. 9. Ἐν παντὶ ἀβαρῆ ὑμῖν ἐμαυτὸν ἐτήρησα. [8] Ἐγενήθημεν ἤπιοι ἐν μέσῳ ὑμῶν. [9] Ἐγενήθημεν νήπιοι. Ita Steph. 8, 9; Clarom. S. Germ. Borner. G. L. Æth. Theodoret. Oecum. Amb. August. Gildas, alii plures.

alumnum, optime in hanc sententiam convenit.

℣. 9. NOCTE AC DIE OPERANTES, NE QUEM VESTRUM GRAVAREMUS. Hoc dicit Paulus, non quasi Thessalonicensibus exprobrans, sed quo melius sentiant Thessalonicenses, quam lato discrimine ipse a pseudo-Apostolis, lucri gratia docentibus, suosque Evangelicos alumnos supercilio opprimentibus, absit.

℣. 10. QUAM SANCTE ET JUSTE ET SINE QUERELA, &c. Cum ista de se prædicet Paulus, necesse omnino est, pseudo-Apostoli nedum ipsius dogmata, verum etiam vivendi institutum vituperaverint; atque ipse integerrimus moribus fuerit, cum veritatis dictorum testes & Thessalonicenses & Deum ipsum assumere non vereatur.

℣. 11. SICUT PATER FILIOS . . . (℣. 12.) DEPRECANTES . . . UT AMBULARETIS DIGNE DEO. Hoc ipsum monuit Colossenses Coloss. 1. 10. Ambulare, gerere se digne Deo, seu Divina vocatione, est omnia Christiani hominis officia explere, quicquid Deo, cæteris hominibus, nobis denique ipsi debemus.

℣. 13. NON UT VERBUM HOMINUM, SED SICUT EST VERE VERBUM DEI, QUI OPERATUR IN VOBIS. Dei verbum, Deus ipse (1) per verbum suum in Fidelium mentibus agit, per lumen & gratiam Spiritus Sancti, illustrantis inflammantisque, ac veritatem amare & virtutem colere suadentis. Hanc Dei actionem statuit Theodoretus in prodigiis, quæ a primis Fidelibus patrabantur, atque in Spiritus Sancti donis, quibus iidem instruebantur. S. Chrysostomus ac Theophylactus explicant de ærumnis atque insectationibus, quibus illi tam strenue repugnabant. Favent huic explicationi ea quæ consequuntur.

℣. 14. IMITATORES FACTI ESTIS ECCLESIARUM, QUÆ SUNT IN JUDÆA. Ecclesiæ in Judæa institutæ multa ab incredulis Judæis passæ fuerant. Statim post Pentecosten Apostoli, vix prodire ac docere cœperunt, in vincula dati sunt, & iniquissimis insectationibus exagitati Act. 5. 17. Mortem in illos decreverant Sanhedrini Patres, Gamalielis oratione deinde a proposito deterriti Act. 5. 33. Prima sævitiæ illorum victima Stephanus fuit Act. 7. Ejus necis occasione, ingens in Ecclesiam Jerosolymitanam persecutio exarsit Act. 8. 1. adeo ut fugere Fideles, atque in variis regionis partibus, in Samaritide, Damasci, in Phœnicia, Syria, Cypro latere cogerentur. Profugorum bona invasere Hebræi Hebr. 10. 34. quamobrem Apostoli in Concilium Jerosolymis coacti, Paulo provinciam demandavere, ut collectas hinc inde pecunias ad Jerosolymitanos pauperes mitteret (2). Eadem ferme Thessalonicenses Christiani ex civibus passi sunt, quæ Judæi ex Judæis.

℣. 15. DEO NON PLACENT, ET OMNIBUS HOMINIBUS ADVERSANTUR. Judæi, Deo exosi & hominibus: Deo quidem ob contumaciam, infidelitatem, odium Christianorum, hominibus ob perfidiam, ferum ac seditiosum ingenium, superbiam qua cæteras gentes aspernabantur, odium denique quo in cæteros homines flagrabant: *Adversus omnes alios hostile odium* (3). Lege apud Josephum, quam sæva omnium ubique gentium odia in Judæos exarserint, paulo ante bellum cum Romanis, quo penitus oppressi fuere.

℣. 16. PROHIBENTES NOS GENTIBUS LOQUI, UT SALVÆ FIANT. Judæi, submissis in omnes partes suæ gentis hominibus, Christum Jesum ejusque asseclas accusare non cessabant (4); arguebantque Christianos, quod nullius religionis homines essent, Legesque destruerent; falsa esse quæ de Christo ii venditabant; nihilque docere illos, nisi impium, execrabile, sacrilegum. Ex his Judæorum emissariis ortum habuerunt criminationes illæ, quibus per tot sæcula & Christiani & Christianorum cœtus proscissi fuere; easque ætate sua nondum ex hominum mentibus abolitas, testatur Origenes. Judæis tribuit Tertullianus (5) iniqua illa dicteria, quibus primorum Christianorum fides moresque damnabantur; eosque potissimum in causa fuisse ait, cur Ethnici tam male de nostra Religione sentirent (6). Quamobrem nedum Evangelica dogmata damnabant ac pervicacissime respuebant, verum etiam pro viribus laborabant, ne illa Gentiles amplecterentur, ut ait Apostolus.

Atque ita sensim *implebant mensuram criminum suorum*; ac Dei furor in illorum capita ruiturus parabatur, in finem usque perseveraturus (7): *Pervenit enim ira Dei super illos usque in finem*. Illos Deus cum furore mox occupaturus erat, atque inter gentes dissipaturus, ac plerisque deletis, miserrimas illorum reliquias luculentissimis iræ suæ notis insignitus. Id gestum est anno XVII. postquam hanc Epistolam dedit Apostolus, Christi LXX.

Pro, *Pervenit ira Dei*, Græcus (8) reddi jubet: *Prævenit ira Dei*. Divinus furor antevertit tempus, quo in illos est flagraturus, cogentibus quodammodo illorum flagitiis, pœnamque in caput suum lacessentibus. Profecto Jerosolymæ excidium formidandum est Divini furoris exemplum, ac luculentissima supremi Judicii imago. Quamobrem in Scriptura passim (9) illud prædicitur uti Domini, Divinæque ultionis dies. Addit Apostolus, iram Dei illos oppressuram *usque in finem* (10): non ut olim temporariis animadversionibus puniens, sed eo supplicio, quod ad mundi exitum usque sit sæviturum. At denique exacto sæculorum curriculo, mentis illorum oculos aperiet Deus Rom. XI. 26. gement illi, visoque eo, quem ipsi confixere, plorabunt. Zach. 12. 10.

℣. 17. NOS AUTEM DESOLATI (remoti) A VOBIS, ASPECTU, NON CORDE, vestri non obliviscimur, sed vos intueri multo acrius desideravimus. Nihil addi potest benevolentiæ, quam Paulus erga Thessalonicenses exhibuit. Supra ℣. 7. & 11. similem sese nutrici & patri præbuit: hic ait, sese ab iis absentem ita animo excruciari, eoque illos videndi desiderio agi, quo genitor natos (11), quos mœstos, atque hostium odiis insidiisque obnoxios reliquit: atque hæc porro erat Thessalonicensium conditio Judæos inter civesque idololatras.

℣. 18. VOLUIMUS VENIRE AD VOS, SED IMPEDIVIT NOS SATANAS. *Quod dicit Satanæ impedimentum? tentationes nimirum aliquas improvisas magnasque*, ait S. Chrysostomus hic. Sive, Dæmon Thessalonicenses idololatras Judæosque ita in Apostolum concitaverat, ut ad illum accedere amici minime auderent.

℣. 19. QUÆ EST ENIM NOSTRA SPES AUT GAUDIUM . . . . ? NONNE VOS ANTE DOMINUM? Cum memet Christo Judici in glorioso ipsius adventu præsens exhibuero, quod mihi gaudium futurum est, quæ fiducia, quod æternæ mercedis argumentum, nisi hoc ipsum, quod vos docuerim Christum, ejusque Evangelium vobis nunciaverim? Deo hilaris me sistam, vosque innuens dicam: Ecce me, meosque natos, laboris mei fructus, meæque fidei & operæ pignora.

(1) Ὃς καὶ ἐνεργεῖται ἐν ὑμῖν. Relativum ὃς referri potest vel ad λόγος, verbum, vel ad Θεός. Ἐνεργεῖται sanat vim & efficaciam actionis Dei in nos, in nobis, cum nobis per charitatem, qua fides nostra a[illegible] Galat. v. 6.   (2) Act. XV. Galat. II. 10.   (3) Tacit. hist. lib. 5. Vide Joseph. l. 2. contra Appi[on.]
(4) Justin. Dialog. p. 335. & sequ. Origen. l. 6. cont. Celsum, Tertull. [illegible]   (5) Tertull. ad nationes l. 1. [illegible]
(6) Idem l. 3. contra Marcion. c. 23.   (7) Est. Men. Tir.   (8) Ἔφθασε γὰρ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τὸ [τέλος.] Quamplura Vulgatæ Latinæ Exemplaria, Ambrosiaster, S. Anselmus, Haymo, Estius, aliique plures legunt *prævenit*, non *pervenit*.   (9) Matt. XXIV. Marc. XIII. Luc. XXI. &c.   (10) Theodoret.
(11) Ἀπορφανισθέντες ἀφ' ὑμῶν πρὸς καιρὸν ὥρας.

C A P U T III.

Timotheus ab Apostolo ad Thessalonicenses missus. Ipsorum fidem & charitatem apud illum commendat. Magno videndi illos desiderio agitur Paulus. Illos in dies magis in bono confirmari cupit.

℣. 1. PRopter quod non sustinentes amplius, placuit nobis remanere Athenis, solis, 2. Et misimus Timotheum fratrem nostrum, & ministrum Dei in Evangelio Christi, ad confirmandos vos, & exhortandos pro fide vestra: 3. Ut nemo moveatur in tribulationibus istis: ipsi enim scitis, quod in hoc positi sumus. 4. Nam & cum apud vos essemus, prædicebamus vobis passuros nos tribulationes, sicut & factum est, & scitis. 5. Propterea & ego amplius non sustinens, misi ad cognoscendam fidem vestram: ne forte tentaverit vos is, qui tentat, & inanis fiat labor noster. 6. Nunc autem veniente Timotheo ad nos a vobis, & annuntiante nobis fidem, & charitatem vestram, & quia memoriam nostri habetis bonam semper desiderantes nos videre, sicut & nos quoque vos: 7. Ideo consolati sumus, fratres, in vobis, in omni necessitate, & tribulatione nostra, per fidem vestram. 8. Quoniam nunc vivimus, si vos statis in Domino. 9. Quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis, in omni gaudio, quo gaudemus propter vos ante Deum nostrum, 10. Nocte, ac die abundantius orantes, ut videamus faciem vestram, & compleamus ea, quæ desunt fidei vestræ? 11. Ipse autem Deus, & Pater noster, & Dominus noster Jesu Christus, dirigat viam nostram ad vos. 12. Vos autem Dominus multiplicet, & abundare faciat charitatem vestram in invicem, & in omnes, quemadmodum & nos in vobis: 13. Ad confirmanda corda vestra sine querela in sanctitate, ante Deum, & Patrem nostrum, in adventu Domini nostri Jesu Christi cum omnibus Sanctis ejus. Amen.

℣. 1. NON SUSTINENTES AMPLIUS, PLACUIT NOBIS REMANERE ATHENIS SOLIS. Narrat Thessalonicensibus Paulus, quid ipsum facere coegerit sua erga illos charitas & sollicitudo. Postquam Tessalonicenses instituit, statim ex ipsis fugere coactus est, seditionis causa, quam Judæi increduli concitavere Act. 17. 9. Hinc Berœam profectus Act. 17. 13. confestim inde Athenas elabi debuit. Non multo post Timotheus, quem Apostolus Athenis cum Sila reliquerat, ad illum veniens, fortasse renunciavit, quibus in discriminibus Thessalonicenses ac Berœenses Neophyti versarentur: quamobrem narratis superiori Capite sollicitudinibus Pauli animus agitatus est. Cum ipse Macedoniam petere non posset, statim eo Timotheum misit, ut hic legimus; maluitque illius opera & auxilio carere, quam eas Ecclesias diutius solatio destitutas pati. Ita solus mansit Athenis, ibi præstolans, ut aliquid de novis iis Discipulis sibi renonciaretur. Per id tempus, Athenis Corinthum profectus est, ubi illum paulo post Timotheus & Silas convenere. Vide ℣. 6. Auditis quæ Timotheus & Silas renunciaverant, hanc Epistolam, præfixis suo & Silæ ac Timothei nominibus, dedit.

℣. 2. MISIMUS TIMOTHEUM . . . MINISTRUM DEI IN EVANGELIO CHRISTI. Timotheum commendat, ut addat pondus verbis atque institutionibus, quibus ille docuerat Thessalonicenses, cæterasque Macedoniæ Ecclesias, quarum Apostolus alter post Paulum erat Timotheus. Iisdem ferme laudibus illum prosequitur in Epistola ad Romanos XVI. 21. & in 1. ad Corinthios IV. 17. Græcus loci hujus legit (1): *Timotheum fratrem nostrum, & Ministrum Dei, & Coadjutorem nostrum in Evangelio Christi*. Alii legunt (2): *Fratrem nostrum & Ministrum Dei in Evangelio Jesu Christi*. Alii (3) cum Vulgata omittunt: *Coadjutorem nostrum*.

℣. 3. NEMO MOVEATUR IN TRIBULATIONIBUS ISTIS. Græca dictio (4) motum proprie atque agitationem significat, qualem canis, hero blandientis. Nemo turbetur, moveatur, agitetur ob ærumnas, quas patimur. Syrus: *Nemo animis cadat: ipsi enim scitis, quod in hoc positi sumus*, ad hoc ipsum destinati. Mala dumtaxat, ærumnas, odia nobis prædixit Christus. *Beati eritis, cum vos oderint homines, & cum separaverint vos, & exprobraverint, & ejecerint nomen vestrum tamquam malum, propter Filium hominis*, &c. Luc. 6. 22. Opus est, ut Christianus homo per ærumnas cœlo potiatur, ajebat ad Neophytos Paulus Act. 14. 21. Et 2. ad Timotheum 3. 12. *Omnes qui pie volunt vivere in Christo, persecutionem patientur*.

℣. 4. PRÆDICEBAMUS VOBIS, PASSUROS NOS TRIBULATIONES. Nunquam excidit Paulo id, quod prædictum de ipso fuit, qua die nomen Christo dedit Act. 9. *Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus, & regibus, & filiis Israel. Ego enim ostendam illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati*. Hac cogitatione occupatus, nihil verebatur, putabatque, nihil felicius in terris esse, quam aliquid ob Christum pati. Revocat hic in memoriam Thessalonicensibus, quid ipse tum Thessalonicæ, tum Berœæ pertulerit. Vide Act. XVII.

℣. 5. EGO AMPLIUS NON SUSTINENS, quippe de rebus vestris sollicitus, metuensque, ne inimicorum odia vestram in fide constantiam labefactarent, & *tentaret vos is qui tentat, & inanis fieret labor noster*. Hæ sollicitudinis causæ. Minime du-

bita-

(1) Τιμόθεον τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, καὶ διάκονον τοῦ Θεοῦ, καὶ συνεργὸν ἡμῶν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ.
(2) Καὶ συνεργὸν τοῦ Θεοῦ ἐν εὐαγγελίῳ. Ita Clarom. Bi S. Germ. B. L. Ambrosiast. Colb. 6. alii: Διάκονον, καὶ συνεργὸν τοῦ Θεοῦ. Boern. G. L. alii omittunt: Διάκονον τοῦ Θεοῦ. (3) Alex. Vel. Copht. Æthiop.
(4) Τῷ μηδένα σαίνεσθαι. Oecum. Σαίνεσθαι, θορυβεῖσθαι, ταράττεσθαι.

bitabat Paulus, quin ipsi tentationibus essent obnoxii; at verebatur, ne iis vincerentur (5); id quod iis verbis significat: *Ne forte tentaverit vos is qui tentat.*

℣. 6. VENIENTE TIMOTHEO AD NOS A VOBIS, Paulum Athenis minime nactus, Corinthum venit Timotheus, retulitque, res Ecclesiarum Macedoniæ ac Thessalonicæ optime se habere. Tria præsertim in Thessalonicensium laude commendat; constantissimam fidem, absolutissimam charitatem, ac memorem sui ipsius benevolentiam.

℣. 7. CONSOLATI SUMUS IN VOBIS: solatium ex vobis percepimus. Inter Apostolici muneris labores, & ærumnas quibus angimur, gaudium omne solatiumque nanciscimur, cum didicerimus, vos in accepta ex nobis fide constantes perseverare. Unum hoc animi mei angustias levat. ℣. 8. *Nunc vivimus, si vos statis in Domino.* Hæc mihi vita, gaudium, felicitas, vitam mihi vel in morte versanti redditura. Ingentem insperatamque felicitatem, felix nuncium Hebræi Græcique & Romani solent *vivendi* vocabulo significare.

℣. 9. QUAM ENIM GRATIARUM ACTIONEM, &c. Summa erat Pauli lætitia; at hæc in Deum desinit, atque ad agendas illi gratias, quærendamque Discipulorum sanctitatem & Dei gloriam fertur.

℣. 10. UT COMPLEAMUS EA QUÆ DESUNT FIDEI VESTRÆ (6). Humanum opus non est, alterius fidem perficere aut augere, sed unius est Dei, ac Sancti Spiritus, qui & auctor fidei nostræ est, eamque mentibus nostris inspirat. Hoc dumtaxat vult Paulus, cupere nimirum se Thessalonicam proficisci, ut eos altius perfectiusque edoceat, quid ipsis credendum sit. Cum brevissimam inter illos moram duxisset, non potuit tam apte docere, quam vellet: fortasse etiam pares non erant illi discendis iis quæ erat ipse traditurus. Nuper audiverat Paulus, nonnullis eos difficultatibus agitari de mortuorum resurrectione: quamobrem aliquid illorum fidei adjicere optabat (7), vel traditis iis quæ ipsi ignorabant, vel confirmatis illorum animis exhortatione ac lenitate verborum (8).

℣. 11. DIRIGAT VIAM NOSTRAM AD VOS; removeat impedimenta, quibus prohibemur; Dæmonem coerceat, moras proposito nostro injicientem (9), Macedonum animos convertat, atque ad nos amice excipiendos comparet.

℣. 12. VOS MULTIPLICET; numerum vestrum, aliis Gentilibus adjectis, augeat (10), ET ABUNDARE FACIAT CHARITATEM VESTRAM, quam habetis INVICEM ET IN OMNES, externos etiam & inimicos. Hoc porro est absolutum Legis fastigium. *Plenitudo Legis, dilectio.* Rom. xiii. 10.

℣. 13. AD CONFIRMANDA CORDA VESTRA in fide & charitate, SINE QUERELA IN SANCTITATE, integra corporis animique munditie & sanctitate; ut immaculati prodeatis ANTE DEUM ET PATREM NOSTRUM IN ADVENTU DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI CUM OMNIBUS SANCTIS, suprema judicii die, qua ipse, Angelis omnibus Sanctisque stipantibus, gloria & majestate fulgens redibit. Sancti, qui Christo crediderint, vitamque ad ipsius præcepta & consilia institutam duxerint, una cum ipso sessuri sunt, ut judicium in vivos ac mortuos exerceant: prolatam ab eo sententiam executioni mandabunt Angeli, ipsumque ceu honorarii milites prosequentur. Deum describit in Deuteronomio 33. 2. Moyses Leges ferentem inter decies centena Angelorum millia: *Et cum eo Sanctorum millia.* Eodem modo alterum Jesu Chhristi adventum narrant Evangelistæ (11): *Filius hominis venturus est in gloria Patris sui cum Angelis suis*; sive, ex Marco 8. 38. *Cum Angelis Sanctis.* In Græco vulgato deest *Amen*; sed in libris eximiis legitur (12).

---

(5) Theodoret. Μή πως ὑμᾶς ἐν τῷ πειρασμῷ ... βλάψῃ. (6) Καταρτίσαι τὰ ὑστερήματα τῆς πίστεως ὑμῶν. Theodor. Ταῦτα τὰ ἐλλείποντα πληρώσω. (7) Vide Theophyl. (8) Est. Zanch. (9) Sup. ii. 18. Hieronym. hic, Zanch. Est. (10) Theodoret. (11) Matth. xvi. 27. Vide & Matth. xxv. 31. (12) Cod. Alex. Clarom. Germ. G. L. Copt. Arab. Æth. alii.

CAPUT IV.

Morum præcepta. Fuge fornicationem: castum connubium serva: mutuam charitatem cole: manibus labora: de necessariorum morte solatium accipe. Quo ordine peragenda sit resurrectio.

℣. 1. DE cætero ergo, fratres, rogamus vos, & obsecramus in Domino Jesu,
ut quemadmodum accepistis a nobis, quomodo oporteat vos ambulare,
& placere Deo, sic & ambuletis, ut abundetis magis. 2. Scitis enim, quæ præce-
pta dederim vobis per Dominum Jesum. 3. Hæc est enim voluntas Dei, sanctifi-
catio vestra: ut abstineatis vos a fornicatione; 4. Ut sciat unusquisque vestrum vas
suum possidere in sanctificatione, & honore; 5. Non in passione desiderii, sicut &
Gentes, quæ ignorant Deum: 6. Et ne quis supergrediatur, neque circumveniat in
negotio fratrem suum: quoniam vindex est Dominus de his omnibus, sicut prædixi-
mus vobis, & testificati sumus. 7. Non enim vocavit nos Deus in immunditiam,
sed in sanctificationem. 8. Itaque qui hæc spernit, non hominem spernit, sed De-
um: qui etiam dedit spiritum suum sanctum in nobis. 9. De charitate autem fra-
ternitatis non necesse habemus scribere vobis. Ipsi enim vos a Deo didicistis, ut di-
ligatis invicem. 10. Etenim illud facitis in omnes fratres in universa Macedonia
Rogamus autem vos, fratres, ut abundetis magis. 11. Et operam detis, ut quieti
sitis, & ut vestrum negotium agatis, & operemini manibus vestris, sicut præcepi-
mus vobis: & ut honeste ambuletis ad eos, qui foris sunt: & nullius aliquid deside-
retis. 12. Nolumus autem vos ignorare fratres, de dormientibus, ut non contriste-
mini,

mini, sicut & cæteri, qui spem non habent. 13. Si enim credimus, quod Jesus mortuus est, & resurrexit: ita & Deus eos, qui dormierunt per Jesum, adducet cum eo. 14. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos, qui vivimus, qui residui sumus in adventum Domini; non præveniemus eos, qui dormierunt. 15. Quoniam ipse Dominus in jussu, & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cœlo: & mortui, qui in Christo sunt, resurgent primi. 16. Deinde nos, qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis nubibus obviam Christo in aera, & sic semper cum Domino erimus. 17. Itaque consolamini invicem in verbis istis.

℣. 1. ROGAMUS VOS . . . UT QUAMADMODUM, &c. Pergit Paulus morum præcepta Thessalonicensibus tradere, eosque hortari, ut pietatem, uti cœpere, colant. Græcus non habet ea verba: *Sic & ambuletis*. Vetusti quidam libri ferunt (1): *Sicut & ambulatis*. At Græcus in editis legit solummodo (2): *Hortamur in Christo Jesu, ut, quemadmodum accepistis ex nobis, quomodo oporteat vos ambulare & placere Deo, ita abundetis magis*.

℣. 2. QUÆ PRÆCEPTA DEDERIM (3) VOBIS PER DOMINUM JESUM, nomine Domini Jesu, sive in Domino Jesu, ex ipsius mente, proposito, authoritate. Meministis, nec est cur repetam.

℣. 3. HÆC EST VOLUNTAS DEI, SANCTIFICATIO VESTRA. Hoc unum vult Deus, vos ille ad sanctitatem vocat: hoc sibi proposuit, cum vos ad sui obsequium appellaret. Hinc fit, ut tam sæpe Discipulos hortetur, ut dignam Deo, dignam vocatione sua vitam instituant; summa cum corporis & animi munditie & sanctitate: jubet, abhorrere *a fornicatione* (4); sive ex Græcis libris compluribus (5), *ab omni fornicatione*; innumera enim flagitia comprehenduntur uno hoc vocabulo, quæ Græci non satis execrabantur (6).

℣. 4. UT SCIAT UNUSQUISQUE VAS SUUM POSSIDERE IN SANCTIFICATIONE ET HONORE. Christianus homo suum ipse corpus observare debet, & quodammodo vereri; quippe quod Christi membrum est, Dei templum 1. Cor. 3. 16. vi. 19. ac Spiritus Sancti sedes est aut esse debet, & aliquando post resurrectionem in Cœlis futurum est gloriosum. Nostra ipsorum corpora in nostra potestate non sunt, sed Christi, postquam Christo induti sumus 1. Cor. vi. 15. Flagitium supplicio dignum facis, cum illud libidine polluis. Græcus duntaxat legit (7): *Sciat unusquisque vas suum possidere in sanctificatione & honore*. Sunt (8) qui *vas* interpretentur *uxorem*. Caste sancteque viri utuntor conjugio. Viris præcipit Petrus in 1. Ep. 3. 7. ut *quasi infirmiori vasculo muliebri impertiantur honorem*. At plerique usurpant de viri corpore, aut pudendis illius membris. Absolutam membrorum munditiem colite, membrisque vestris honeste utimini, uti susceptam Religionem decet. Docet Paulus Rom. 1. 24. eos qui vitia pudicitiæ inimica sectantur, sua ipsorum corpora dedecore afficere; in corpus suum peccare (9), injuriam illi inferre, ejusque sanctitatem profanare. Vide Chrysostomum, Theodoretum, Theophylactum, cæterosque in hunc locum Interpretes.

℣. 5. NON IN PASSIONE DESIDERII, SICUT ET GENTES, quibus nulla præter libidinem lex, quæque flagitia vel turpissima minime verentur; uti Paulus in Epistola ad Romanos Cap. 1. docuit. Fortasse hoc loco damnat turpia desideria, impudicas cogitationes, fervidum libidinis æstum, quæ ab Ethnicis inter vitia non recensebantur (10), quemadmodum & a Judæorum compluribus, dum in externam actionem non prodirent. Fornicationem, & quæ ad illam pertinent, jam damnavit Apostolus, ℣. 3. Creditur aliis (11) significare flagitia turpissima, naturæ legibus contraria.

℣. 6. NE QUIS SUPERGREDIATUR, NEQUE CIRCUMVENIAT IN NEGOTIO FRATREM SUUM. Justitiam, æquitatem, bonam fidem, quas Christus magnopere commendavit, inter vos colite. Nullus dolus, fraus nulla, iniquitas, criminatio, mala denique ara in promissionibus, verbis, transactionibus, mercimoniis, negotiis. Ita fere Latini Patres (12). At Græci Patres (13), S. Hieronymus (14), Latinique nonnulli ita explicant, quasi ad ea, quæ de impudicitia affinibusque peccatis dixit, pertineant. Nemo injuria fratrem afficiat, ejus uxore ad stuprum sollicitata: nemo fratris honorem lædat, ejus uxore constuprata. Non uno loco vidimus, libidinem turpemque voluptatem ab Apostolo *avaritiæ* nomine significatam (15).

℣. 8. QUI HÆC SPERNIT, NON HOMINEM SPERNIT; non me, sed Deum, a quo missus sum, istaque tradenda accepi. Item Christus Jesus Apostolis dixit Luc. 10. 16. *Qui vos spernit, me spernit; qui autem me spernit, spernit eum qui misit me*. Qui Prophetas & Apostolos rejiciunt atque insectantur, injuria afficiunt illum, cujus nomine ipsi loquuntur. Qui impudicitiam & adulterium admittunt, gravius aliquid faciunt; quippe qui corpori suo injuriam inferunt; Dei Spiritum in se manentem extinguunt, Divinorumque munerum contemptu Deum provocant. Ea verba, *Qui dedit Spiritum Sanctum suum in nobis*, referri possunt vel ad Apostolum, Spiritus Sancti afflatu loquentem (16); vel ad Fideles, qui Spiritu Sancto imbuti, illum flagitiis contristant. Posteriorem hanc interpretationem probant Græci complures, cum legant: *Qui dedit Spiritum suum Sanctum in vos* (17).

℣. 9. DE CHARITATE FRATERNITATIS frustra vos docuero, cum Deus ipse (18) per Spiritum Sanctum vestris in mentibus versantem, perque divinum lumen quo illustramini, edocuerit, amandos vobis esse fratres tamquam vosmet ipsos,

(1) Καθὼς καὶ περιπατεῖτε. Ita Steph. 3. Alex. Clarom. & S. Germ. G. L. Boerner. G. L. Euthal. Ambrosiast. Hieronymiast. Copht. Æth. alii. (2) Παρακαλοῦμεν ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, καθὼς παρελάβετε παρ' ἡμῶν, τὸ πῶς δεῖ ὑμᾶς περιπατεῖν καὶ ἀρέσκειν Θεῷ, ἵνα περισσεύητε μᾶλλον. (3) Τίνας παραγγελίας ἐδώκαμεν ὑμῖν: Dederimus vobis. Alii: ἔδωκα μὲν ὑμῖν: Dedi quidem vobis. (4) Græc. impress. Ἀπέχεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ τῆς πορνείας. (5) Ἀπὸ πάσης πορνείας. Ita Syr. Chrys. Theodoret. Theophyl. (6) Vide Est. Grot. & dicta ad Act. xv. 20. (7) Τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτᾶσθαι ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ. (8) Aug. l. 1. de nupt. & concup. c. 8. & l. contra Julian. c. 10. D. Thom. hic; Quidd. apud Oecum. & Theodoret. Zeger. Est. (9) 1. Cor. vi. 18. xii. 21. (10) Vide Ephes. iv. 19. (11) Hamm. hic. Vide & Estium. (12) Ita Latini plerique, Grot. Zanch. Vatabl. Ben. Pisc. (13) Chrys. Ἐνταῦθα περὶ μοιχείας λέγει. Theodor. Πλεονεξίαν ἐκάλεσε τὴν μοιχείαν. (14) Hieronym. in Ephes. iv. Erasm. hic; Cajet. Est. Vat. Men. Lud. de Dieu; Zeger. (15) Ephes. iv. 19. v. 3. Coloss. iii. 5. (16) Est. Men. Menoch. (17) Græc. impress. Τὸν καὶ δόντα τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον εἰς ἡμᾶς. Alii: Εἰς ὑμᾶς. Ita Steph. omnes, Clarom. S. Germ. Boerner. G. L. Alex. Frobon. Syr. Arab. Ambr. MSS. plures in Mill. Ita Chrys. Theophyl. (18) Αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδίδακτοί ἐστε.

ipsius, id quod secundo Legis præcepto sancitur Matth. 22. 39. verum etiam qua ratione, quo tempore, quem usque ad finem porrigenda sit charitas, quæve officia ex vobis a charitate exigantur. Satis est, si ipsi vosmet consulatis, arcanamque loquentis intus Spiritus Sancti vocem audiatis. Animadvertit Theodoretus, mutuam charitatem ab Apostolo in eo maxime constitui, ut locupletes pauperibus largiantur, ac mutua officia in rebus arduis Fideles exhibeant. Ipsa orationis series hunc sensum postulat.

℣. 11. Operam detis, ut quieti sitis; pacem cum omnibus colatis, necui molestiam inferatis, neve quæratis ea, quæ ad vos minime pertinent. *Ut vestrum negotium agatis*. Duo vitia damnat, quæ fere conjuncta sunt; curiositatem & otium. Vide infra 2. Thessal. III. 11. *Audivimus, inter vos quosdam ambulare inquiete, nihil operantes, sed curiose agentes*.

Et operemini manibus: ne sub orationis, institutionis, studiorum obtentu, inertiæ vacetis, fratribus ac reipublicæ inutiles gravesque. Manuum labore vitam tolerare, ut ipse inter vos commorans & verbis & exemplo docui. Plerique olim Christiani inopes erant, & artium professores. Ex altera ad Thessalonicenses Epistola liquebit, necessaria illis fuisse isthæc monita, cum inter illos essent, qui inertiæ & curiositati indulgerent.

Ut honeste ambuletis ad (erga) eos, qui foris sunt, extra Ecclesiam, nempe Infideles; necui offensioni sitis, causamque præbeatis, ut vos aut Ecclesiam aspernentur. Plena probri res est rebus necessariis indigere, easque a exteris postulare, cum quis in eam conditionem sua ipsius culpa inertiaque devenerit. Publica honestas flagitat, ut suam quisque artem exerceat, & necui sit gravis (19). Spontaneam dumtaxat paupertatem, in animo & electione positam, Christus commendat Matth. v. 3. damnat inertiam.

Nullius aliquid desideretis; studete, ne cujus ope indigeatis. Necessaria paupertas maximus est saluti laqueus, ac tentatio perniciosissima; quippe quæ ad turpissima quæque hominem trahit, impellitque in fraudem, furtum, mendacium, impudentiam, animi obdurationem, oblivionem Dei. Beati pauperes spiritu: at miserrimi qui necessariam paupertatem patiuntur, nedum ob mœrorem, depressionem, angustias, incommoda, sed præsertim ob discrimina salutis, quibus obvolvuntur, ob morum depravationem, & pessimum vitæ institutum. Domine, *mendicitatem & divitias ne dederis mihi*, ajebat Sapiens Prov. 30. 8. *tribue tantum victui meo necessaria; ne forte satiatus illiciar ad negandum, & dicam: Quis est Dominus? aut egestate compulsus furer; & perjurem nomen Dei mei*.

℣. 12. Nolumus (20) vos ignorare de dormientibus (21), de mortuis; Hebræi quippe mortem fere somni appellatione significabant, vel ut odiosum mortis vocabulum vitarent, vel ut innuerent, mortem nihil esse aliud præter somnum, quem statim resurrectio est consecutura. Hanc locutionem vulgo adoptavere Christiani; adeo ut *cœmeteria*, quasi dixeris *dormitoria*, nuncupent loca, in quibus Fidelium cadavera quiescunt. Nagat Apostolus, dolendum ita esse Christianis, uti solent Ethnici, ob mortem necessariorum, qui Justorum sorte, cum resurrectionis spe, in Christo dormierunt. Neque tamen omnino dolere vetat (22); sed negat dolendum esse more Gentilium, quibus post hanc nulla melioris vitæ spes superast Ephes. 2. 12. Arduum foret, ac ferme impossibile, parentum amicorumque morte non cruciari: at opus est esse dolori modum, cum credendum sit, illos non penitus nobis periisse, vitam meliorem incepisse, ac rursus aliquando nobiscum futuros, ut nunquam avellantur, omnesque una redituros in vitam suprema Domini die, nunquam deinceps morituros.

Resurrectionis spes Judæis, uti nobis, erat; Pharisæis saltem, & vulgo: immodici tamen doloris argumenta in obitu necessariorum exhibere non desinebant. Ex his Saducæi animorum immortalitatem & resurrectionem rejiciebant (23): neque tamen a cæterorum Judæorum sacris & communione excludebantur. Inter Ethnicos nemo resurrectionem credebat, quamvis complures de animorum immortalitate ac veritate alterius vitæ non dubitarent. At quam multa Philosophorum hac de re dissidia? Epicuræi animum una cum corpore extingui censebant. Platoni (24) nunquam satis persuasum est de animi immortalitate, alteraque vita. Seneca Ep. 64. Cicero Tuscul. 1. cæterique nonnisi dubium illi assensum præbuere. Quamobrem splendida potius ac probabilis opinio, quam certa fides erat (25).

℣. 13. Si enim credimus, quod Jesus mortuus est et resurrexit, nostra quoque resurrectio nobis pro certo habenda est. Christi resurrectio est nostræ exemplum, pignus, argumentum, pretium, sponsio. Si Christus in vitam redut, fieri omnino potest, ut & ipsi resurgamus. Qui illum revocare ex mortuis potuit Deus, & nos poterit. Beneficium hoc nobis pollicitus & promeritus est Christus: de futura igitur nostrum resurrectione dubitare non possumus. *Dormientes per Jesum* (26) ii sunt, qui in Christo Jesu dormiunt, *qui in Domino moriuntur*, uti habet Apocalypsis 14. 13. qui ad finem usque in fide, spe, charitate, & Christianæ virtutis exercitatione perseverant Juan. 5. 29. Hi cum Christo Jesu resurgent, æternaque gloria cum eo perfruentur. Cæteri quoque in vitam restituentur: at illos *Deus non adducet* in Cœlum *cum Jesu*, sed in æternum ignem, Diabolo ejusque Angelis paratum, detrudet.

℣. 14. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini (27), a Domino edocti. Quæ doceo non meo ipsius consilio aut nomine trado, sed ex iis quæ divinitus didici: Dei ipsius jussu & nomine nuncio, quemadmodum ipse intellexi, cum tertium in Cœlum raptus fuissem (28). Dico igitur: *Nos qui vivimus, qui residui sumus* (reservamur) *in adventum Domini, non præveniemus eos qui dormierunt*. Ita scribit Paulus, quasi ipse & ii, quos alloquitur, generalem resurrectionem, veluti sua ætate eventuram, viventes ac superstites essent spectaturi. Hinc veterum complures sibi persuaserant, supremam Judicii diem proxime imminere. At Interpretes præstantissimi optime existimavere, ita loqui Apostolum, quasi se ipse proponat ceu exemplum earum rerum, quas superstites tunc homines sunt spectaturi (29). Si hoc nostra ætate contingat, neque ego neque vos antevertemus eos qui diu antea obierunt: universi simul homines resurgent, momento uno, ictu oculi, in primo tubæ clangore; cum vetustissimi ex mortuis, cum novissimi; nos denique qui superstites sumus, nosque servari credimus in formidandum eum diem, momento uno mutabimur (30), efficiemurque iis similes, qui pluribus antea sæculis obierunt, & mox surrexere.

Vi-

(19) Est Zanch. (20) Gene. impress. Οὐ θέλω, *Nolo*. Alii: Οὐ θέλομεν, *Nolumus*. Ita Cod. Alex. S. Germ. Clarom. Æth. Hyppolyt. Chrys. Origen. Theod. Theoph. Cyprian. Ambrosiast. &c.
(21) Περὶ τῶν κοιμωμένων. Ita Steph. 17. Alex. Barb. 2. alii plures. Sed impress. Περὶ τῶν κεκοιμημένων, *De his qui dormierunt*. (22) Theodoret. (23) Matth. XXII. 23. Act. XXIII. 8. Joseph. de Saducæis, Antiq. l. 18. c. 2. (24) Plato in Phædone. (25) Vide Grot. l. 2. de veritate Relig. Christ. not. in c. 8.
(26) Κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ. Oecumen. Ἐν τῷ [illegible] Ἰησοῦ. (27) Theodoret. (28) 2. Cor. XII. 2. 4. Theoph.
(29) Vide Aug. l. 20. de civit. c. 20. & Theodoret. hic. (30) Vide 1. Cor. XV. 51. 52. &c.

Videtur nonnullis (1), omnino putasse Paulus fieri posse, ut ipse viveret Judicii generalis tempore, illudque ipse cerneret ante obitum, sive ante mutationem corporis, hominibus eo tempore superstitibus eventuram 1. Cor. xv. 51. *Omnes immutabimur*. Idque liquere ii censent ex illis ad Corinthios verbis (2): *Mortui resurgent, & nos immutabimur*. Et: *In hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quæ de Cælo est, superindui cupientes*. At Paulus ipse hanc opinionem evertit in 2. ad Thessalonicenses 2. ubi docet, non ita eam diem imminere, multaque illi præitura. Præterea qui fieri potuit, ut falleretur in ea re, quam divinitus didicit, atque *in verbo Domini* nunciavit?

℣. 15. QUONIAM IPSE DOMINUS IN JUSSU, ET IN VOCE ARCHANGELI, ET IN TUBA DEI. Tubæ mentio fit ubique ferme, cum de Domini adventu supremoque Judicio agitur. Ait Christus Matth. 24. 31. futurum, ut, cum Filius hominis in nubibus sua majestate velatus advenerit, *mittat Angelos suos cum tuba & voce magna*. Et in 1. ad Corinthios 15. 52. tradit Paulus, auditum iri tubæ clangorem, antequam mortui reviviscant; idque futurum ceu resurrectionis jussum indiciumque; veluti cum Imperator copias colligit, ac discessionem imperat, vel ad concionem vocat. *In jussu, & in voce Archangeli, & in tuba Dei* (3). His verbis innui potest Angeli vox, Dei nomine imperantis, ut mortui e pulvere surgant; formidandæ vocis fragor, tonitru & clangori tubæ similis; sive Dei jussio, & Angelicæ tubæ clangor, cui accedent verba, & jussio Dei nomine facta. Christus ipse Jo: 5. 28. ait: *Omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei; & qui audierint, vivent*. Igitur Christi vox una cum voce Angeli personabit.

Tuba Dei est tuba miro clangore perstrepens, omniumque hominum auribus insonans; quemadmodum vox Dei, procella Dei usurpantur pro miris insolitisque rebus, & humano more majoribus. S. Chrysostomus ac Theophylactus hic legunt: *In suprema tuba*: quemadmodum & in 1. Cor. xv. 52. putantque iteratum iri tubæ clangorem; eaque demum postremo clangente, Judicem descensurum. Cum Deus in montem Sinai descendit, legem Moysi daturus, voces ibi, tonitrua, clangoresque tubæ perstrepuere Exod. 20. 18. Christus Matth. 25. 6. in parabola de Virginibus decem ait, ex improviso, illis minime omnium opinantibus, auditum vocis fragorem: *Ecce Sponsus venit, exite obviam ei*. Quibus verbis significatur vox Angeli, mortuos surgere jubentis: hi statim surgent, ac tam cito quidem, ut vel ipsos superstites sint præventuri (4). Frustra quæsieris hujus tubæ materiam; neque enim necesse est vera sit tuba, modo sonus quasi tubæ audiatur (5).

ET MORTUI QUI IN CHRISTO SUNT, RESURGENT PRIMI. Fideles, Christiani, qui cum Fide & spe resurrectionis a Christo promissæ obierunt; sive ii, qui ob Christi nomen ac defensionem Religionis mortem oppetiere (6), *resurgent primi*. Qui vero illud, cum uno omnes momento atque ictu oculi sint surrecturi 1. Cor. 15. 52.? Censent nonnulli (7), Fideles Electosque omnium primos in vitam revocatum iri, non temporis ordine, cum universi simul homines surrecturi sint, sed dignitatis. Ceteris anteponentur ordine & loco. S. Chrysostomus ac Theophylactus (8) ajunt, Electis fore ante impios resurrectionem, ut occurrere queant Christo, impios vero, cum obviam Christo ituri non sint, surrecturos dumtaxat ut judicium subeant. At Interpretes plerique (9) Græcum reddunt (10): *Qui mortui sunt in Christo, resurgent prius*, antequam obviam Christo in nubibus venienti progrediantur. Universi quidem homines resurgent, at Electi dumtaxat obviam ibunt Christo, honoris causa. Humi manebunt impii, Judicis adventum cum formidine præstolantes. Quæ interpretatio ferme cum Chrysostomo congruit.

℣. 16. DEINDE NOS QUI VIVIMUS, qui ad illud usque tempus superstites fuerimus, una cum illis rapiemur in aera, ut occurramus Christo, descendenti ad judicium viventium ac mortuorum, cum illorum scilicet, qui ex mortuis surrexerint, cum eorum qui adhuc superstites fuerint, uno statim momento mutationem passi, uti Paulus ait in 1. ad Corinthios 15. 51. Descendet igitur Christus comitantibus Angelis, sua in nubibus majestate velatus, ut ipse in Evangelio Matth. 24. 30. & 25. 31. testatur: occurrent Electi, obsequium exhibituri, illumque prosecuturi honoris causa in judicio, in homines universos instituendo. Sublimis fortasse fulgida in nube, tamquam in solio, sessurus est Christus, illumque stipabunt Angeli & Sancti, judicium in impios exercentem, Apostolis enim, & iis qui omnia sui causa reliquerint, pollicitus ipse est futurum, ut cum ipso in soliis sedeant, sententiam de Tribubus Israelis laturi Matth. 19. 28.

Qui ad illud usque tempus vixerint, vel statim e vita migrabunt, ac mox in vitam revocabuntur, ut lata in primum hominem mortis sententia Gen. 3. 19. in universis omnino illius posteris impleatur (11); vel mutabuntur, minime gustata morte, atque ex mortali ad immortalem vitam illico transferentur; eorumque corpora, per se corruptioni ac morti obnoxia, illius expertia futura sunt, atque immortalitate induta in gloriosum statum transibunt. Posteriorem hanc explicationem probant Patres Græci complures (12), priorem vulgo Latini: neutra vero cum Fide pugnat.

ET SIC SEMPER (13) CUM DOMINO ERIMUS. Semel illum assequuti, nunquam amittemus. In cœlum feremur post Judicium, ibique cum eo in gloria æternum regnabimus. Quamobrem decet, nos in necessariorum obitu solatium accipere, nostramque mortem optare potius quam vereri, cum nos in æternum semperque felicem statum sit immissura, si in Fide, Spe, & Charitate ad exitum usque Dei beneficio perseveraverimus.

---

(1) Vide Grot. hic. (2) 1. Cor. xv. 51. 52. & 2. Cor. v. 1. 2. (3) Ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ. Theodoret. Κελεύσματι μὲν ἀρχαγγέλου βοῶντος, &c. (4) Theodoret. (5) Gregor. *Concordia*, &c. qu. 87. (6) Medus l. 3. p. 647. (7) Sedulius hic. (8) Chrysost. Theophyl. (9) Pagn. Erasm. Vat. Men. Tir. Est. Grot. alii. (10) Οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται πρῶτον. (11) Aug. l. 20. de civit. c. 20. Ambrosiast. Anselm. D. Thom. &c. (12) Origen. l. 2. contra Cels. Epiphan. hæres. 64. Vide Chrys. Theodor. Theophyl. hic; & Aug. ad Dulcit. qu. 3. & lib. 2. de peccatorum meritis c. 31. Justin. seu alius, qu. 109. Hieronymiost. Cogit. (13) Καὶ οὕτω πάντοτε, &c. *Et sic semper*, Alii: *Et sic omnes cum Domino erimus*. Ita Clarom. & S. Germ. Lat.

CA-

CAPUT V.

Incerta Judicii hora. Vigilantia opus est, ne ex improviso occupemur. Pastoribus obtemperandum. Aliqua pietatis praecepta.

℣. 1. DE temporibus autem, & momentis, fratres non indigetis, ut scribamus
vobis. 2. Ipsi enim diligenter scitis, quia dies Domini sicut fur in no-
cte, ita veniet. 3. Cum enim dixerint pax, & securitas; tunc repentinus eis super-
veniet interitus, sicut dolor in utero habenti, & non effugient. 4. Vos autem fra-
tres non estis in tenebris, ut vos dies illa tamquam fur comprehendat: 5. Omnes
enim vos filii lucis estis, & filii diei: non sumus noctis, neque tenebrarum. 6. Igi-
tur non dormiamus, sicut & cæteri, sed vigilemus, & sobrii simus. 7. Qui enim
dormiunt, nocte dormiunt: & qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt. 8. Nos autem, qui
diei sumus, sobrii simus, induti loricam fidei, & charitatis, & galeam spem salutis:
9. Quoniam non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis per Dominum
nostrum Jesum Christum, 10. Qui mortuus est pro nobis: ut sive vigilemus, sive
dormiamus, simul cum illo vivamus. 11. Propter quod consolamini invicem, &
ædificate alterutrum, sicut & facitis. 12. Rogamus autem vos, fratres, ut noveritis
eos, qui laborant inter vos, & præsunt vobis in Domino, & monent vos, 13. Ut
habeatis illos abundantius in charitate propter opus illorum: pacem habete cum eis.
14. Rogamus autem vos, fratres, corripite inquietos, consolamini pusillanimes, su-
scipite infirmos, patientes estote ad omnes. 15. Videte, ne quis malum pro malo
alicui reddat: sed semper, quod bonum est, sectamini in invicem, & in omnes.
16. Semper gaudete. 17. Sine intermissione orate. 18. In omnibus gratias agite:
hæc est enim voluntas Dei in Christo Jesu, in omnibus vobis. 19. Spiritum nolite
extinguere. 20. Prophetias nolite spernere: 21. Omnia autem probate, quod bo-
num est tenete. 22. Ab omni specie mala abstinete vos. 23. Ipse autem Deus
pacis sanctificet vos per omnia: ut integer spiritus vester, & anima, & corpus sine
querela in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur. 24. Fidelis est, qui vocavit
vos: qui etiam faciet. 25. Fratres orate pro nobis: 26. Salutate omnes fratres in
osculo sancto. 27. Adjuro vos per Dominum, ut legatur epistola hæc omnibus san-
ctis fratribus. 28. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Amen.

℣. 1. DE TEMPORIBUS AUTEM ET MOMENTIS, NON INDIGETIS UT SCRIBAMUS VOBIS, post ea, quæ præsentes docuimus (1). Meminisse debetis: satis multa dixi: frustra ulteriora quæritis. Aliter: Nostis, dixisse Christum, latere etiam Angelos certum adventus ipsius & Judicii tempus (2); eumdemque censuisse, ne Apostolis quidem flagitantibus esse aperiendum (3). Probabile omnino est, illud Paulo in tertium Cœlum rapto fuisse significatum (4), unumque fuisse ex mysteriis, quæ hominibus aperire non deceret. Quamobrem ait, opus non esse de eo loqui; ac sufficere, quod noverint (℣. 2.), *quia dies Domini sicut fur in nocte ita veniet*. Plura vobis non aperio, quam quæ tradidit Deus (5). Vigilare jubeo, uti patremfamiliam, qui furem ad effodiendam domum suam noctu venturum admonetur. Nunquam ille non vigilat, cum nesciat, qua hora fur sit venturus. Ita & vos, cum Filium hominis ex improviso venturum noveritis: *Et vos estote parati, quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet*. Et alibi (6): *Sicut in diebus Noe erant ante diluvium comedentes & bibentes, nubentes & nuptui tradentes, usque ad eum diem quo intravit Noe in arcam, & non cognoverunt, donec venit diluvium & tulit omnes: ita erit & adventus Filii Hominis*. Frustra igitur hac de re plura scripsero. Si opus fuisset plura vos docere, docuisset Christus.

Animadvertit optime S. Chrysostomus (7), nulli prorsus usui nobis esse, tempus desituri mundi nosse. Si mundi exitum post annos mille vel centum fore sciveris, quorsum illud tibi, cum mundi exitus est vitæ tuæ finis, quam vitam brevissimam esse nosti? Neque etiam utile hominum universitati fuerit, mortis diem scire: quam multi enim essent, qui flagitiis quibuslibet implicarentur, & baptismum ad supremum diem usque differrent? Impii nullo metu continerentur, & bonos impune opprimerent. Qui immodico vitæ amore tenentur, accedente annorum fine, mœrore conficerentur. Minora denique forent Justorum merita, cum minor futura esset spei & charitatis exercitatio.

℣. 3. CUM ENIM DIXERINT: PAX ET SECURITAS, &c. Mulier uterum gerens omnino scit, partus dolores sibi esse subeundos, at quo tempore, ignorat. Aliæ post septimum, aliæ post decimum mensem pariunt: hæ in itinere, illæ in agro, cæteræ cum minime expectant. Ita impii supremo Judicio occupabuntur, cum sese tutissimos ac tranquillissimos putaverint, certissimam ejus diei necessitatem sibi ipsi abscondant dissimulentque: *non tamen effugient*.

℣. 4. VOS AUTEM NON ESTIS IN TENEBRIS; ex iis non estis, qui somno oppressi, improviso ejus diei adventu, ceu a fure, facile occupabuntur. *Vos filii lucis estis*, fide, cœlestium rerum contemplatione, interiori Spiritus Sancti, in cordibus vestris ma-

[1] Vide Caput II. ℣. 5. [2] Matth. xxiv. 36. Marc. xiii. 32. [3] Act. I. 7. Matth. xxiv. 5. [4] 2. Cor. xii. 1. 2. 3. 4. 1. [5] Luc. xii. 39. [6] Matth. xxiv. 37. Luc. xvii. 26. [7] Chrysost. hic homil. 9. & Theophyl.

manentis, lumine illustrati. Vigiles sollicitique Domini adventum præstolamini, uti prudentes apud Evangelium Matth. 25. 1. Virgines, quæ accensis semper ac probe curatis lampadibus cœlestem Sponsum expectavere.

℣. 6. Non dormiamus sicut et cæteri, Ethnici & Infideles, ignorantiæ tenebris, ac sopore vitiorum mersi: tam securam ac tranquillam vitam agentes, quasi nulla esset in hostes pugna, nullum discrimen, nullumque judicium.

℣. 7. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt. Obscurior est comparatio. Quemadmodum qui dormiunt & ebrii fiunt, opportunum his rebus noctis tempus eligunt: ita qui insanam hanc securitatem miserrimumque soporem amant, inter ignorantiæ atque obdurationis tenebras versantur. Opus est Judicium aut non noveris, aut esse neges, ut eo non terreare. Qui tam sonoro tonitru non excitatur, mortuus est, non dormit.

℣. 8. Nos autem qui diei sumus (8): qui Deum novimus, & Fidei lumine illustramur, *sobrii simus*, caveamus a sopore atque ebrietate, quibus filii tenebrarum, infideles, filii sæculi opprimuntur, *induti loricam fidei & charitatis* adversus Diabolum & inertiam. Familiaris est Paulo metaphora, uti supra animadvertimus Ephes. 6. 14. Legitur & apud Isaiam LIX. 17.

℣. 9. Non posuit nos Deus in iram: non destinavit nos Deus, ut filii iræ illius simus, ut in nos sæviat: cum nos ad fidem vocavit Deus, primum illius propositum fuit, ut ad æternam beatitudinem nos perduceret; nosque illius menti pessime responderemus, si vitam ageremus qualem filii tenebrarum, quos Deus in libidinum suarum potestate destituit. *Sed in acquisitionem salutis, per Dominum nostrum Jesum Christum*. Nullum quippe aliud nomen sub cœlo est, quam Jesu Christi, quo nobis salus acquiri queat. Act. IV. 12.

℣. 10. Ut sive vigilemus, sive dormiamus, simul cum illo vivamus. Idcirco mortem subiit Christus, ut salutem nobis acquireret; atque illud vult, ut, sive vigilemus, sive dormiamus, quocumque demum tempore, ei sibi vivamus & simus. Vel potius (9): *Sive ex iis simus*, quos Christus, ad judicium veniens, superstites inveniet, sive ex iis qui dormierint, atque in pulverem resoluti fuerint, vult omnino suos esse, paratque nobis gloria frui.

℣. 11. Consolamini (10) invicem, et ædificate alterutrum. Hujusmodi dogmata mutuo vobis solatio sint & institutioni. His meditationibus unusquisque vestrum soletur fratres animo consternatos ob necessariorum mortem. Bono exemplo invicem estote, vigilantiam vitæque munditiem suadentes, dum formidandum Filii Dei adventum præstolamini.

℣. 12. Ut noveritis eos qui laborant inter vos. Hos magnopere observate, cum summo erga illos obsequio, obedientia, subjectione: gratum illis animum exhibete, resque illis necessarias suppeditate. His verbis, *ut noveritis eos*, omnia complectitur Paulus Fidelium officia erga Pastores, cujuscumque dignitatis ac muneris illi sint in Ecclesia. Parem illis gratiam reddere debent Fideles, suumque erga illos obsequium re ipsa testari. Confer Rom. XV. 27. 1. Cor. IX. 11. Galat. VI. 6. Philipp. II. 29. 1. Timoth. V. 17. Heb. XIII. 7.

℣. 13. Pacem habete cum eis, cum Pastoribus. Mutuam cum illis concordiam nihil turbet: secus enim omnis illorum labor, vestri causa susceptus, inutilis efficeretur. Siquod esset Pastores inter gregemque dissidium, statim Deus ab utrisque recederet: Dei enim Spiritus ibi non est, unde pax exulat. Aliter ex Græco (11): *Pacem habete in vobis*, cum fratribus, cum Fidelibus. Melior videtur hæc explicatio: at Vulgatæ lectionem eximii plures libri (12) Patresque sectantur.

℣. 14. Corripite inquietos, seditiosos. Sunt (13) qui otiosos interpretantur, quorum inertia & curiositate omnia susdeque vertuntur, cum ipsi nihil non moveant, aliena curent, negligant sua. Hi porro pestes reipublicæ sunt, omniumque societatum. Ex proxima Epistola III. 6. 7. 8. 11. colligas, hanc genuinam esse hujus loci significationem. *Subtrahite vos ab omni fratre ambulante inordinate, & non secundum traditionem, quam acceperunt a nobis. Ipsi enim scitis, quemadmodum oporteat imitari nos, quoniam non inquieti fuimus inter vos: neque gratis panem manducavimus ab aliquo, sed in labore & in fatigatione, nocte & die operantes, nequem vestrum gravaremus, &c.*

Alii (14) locum accipiunt de flagitiosis, qui pacem publicam corruptela & licentia morum turbant: hos acriter argui jubet. Græca dictio quodlibet flagitiorum genus significare potest: at reliqua rerum connexio videtur postulare, ut de inertia, cæterisque inertiam consequentibus usurpetur.

Consolamini pusillanimes, animo debiles, impares magnis rebus suscipiendis, ferendis tentationibus paulo vehementioribus, tolerandis ærumnis atque insectationibus, animis denique adversus mortis supremique Judicii terrores confirmandis: his solatium præbete, descripta Dei clementia, præmiorum magnitudine, ac potentia illius, a quo ipsi in certamine sustinentur, atque ad certamen impelluntur.

Suscipite infirmos (15): sustinete consilio & exhortatione; seu potius, in fide infirmos tolerate; vos illorum misereat; ne quam illis, importuna libertate utentes, offensionem præbeatis, infirmitati illorum ac metui connivete. *Infirmos* tum hic, tum ad Romanos (16) & 1. ad Corinthios 8. 7. 11. 12. eos fortasse intelligit, qui Evangelii libertatem non satis agnoscentes, inani metu ac religione agitabantur de ciborum delectu, aliisque minutioribus, quorum lege sese teneri censebant.

℣. 15. Ne quis malum pro malo alicui reddat. Nulla inter vos vindicta & simultas esto. Sinite injurias vestras persequatur Deus: malo ne vincamini, sed mala vobis illata repensis beneficiis superate. Ista docuit Rom. XII. 17. iisdem fere verbis: *Semper quod bonum est sectamini* (17): solliciti semper estote quod bonum est agere, beneficiisque & officio omnes prosequi.

℣. 16. Semper gaudete quibusvis in rebus: inopia, ærumnæ, odia, labores vos persequantur, in Domino gaudete (18): quicquid adversi est, ferte: pacem & Spiritus Sancti hilaritatem colite (19).

℣. 17. Sine intermissione orate. Tam sæpe mentem ipso actu erigite, quam potestis; cumque id præstare non licuerit, quicquid geritis habitu saltem feratur in Deum: omnia in Dei gloriam facite: quicquid inchoatis, in illum convertite. Assidua oratio passim in Evangelio & in Pauli Epistolis (20) imperatur.

℣. 18. In omnibus gratias agite, tum in adversis, cum in prosperis rebus: quicquid contigerit, Dei providentiam & consilia veneramini: cum enim ille sapientissimus sit, bona ex malis novit elice-

[8] Græc. Ἡμεῖς δὲ ἡμέρας ὄντες. Alii: Ἡμέρας υἱοί. Ita Syr. Arab. Æth. Laud. 2. Petit. 2. &c.
[9] Theodoret. hic. Vide Grot.
[10] Παρακαλεῖτε, invicem consolamini, exhortamini, animos confirmate.
[11] Εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς.
[12] Εἰρηνεύετε ἐν αὐτοῖς. Ita Clarom. & S. Germ. Bornet. G. L. Froben. Æthiop. Chrysost. Theod. Theophyl. alii plures.
[13] Theodoret. Ita Est. Vorst.
[14] Pagn. Vat. Erasm. Mont. Zanch. alii.
[15] Ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν.
[16] Rom. XIV. 1. 2. Infirmum in fide suscipite.
[17] Πάντοτε τὸ ἀγαθὸν διώκετε, &c. Theodoret. Ἐπιμελῶς σπουδάζετε ἀγαθοεργεῖν.
[18] Theodoret. Est. Men. Tir.
[19] Vide Rom. XII. 12. 2. Cor. VI. 10. 1. Petri IV. 13. Matth. V. 12.
[20] Vide Luc. XVIII. 1. XXI. 36. Rom. XII. 12. Ephes. VI. 18. Coloss. IV. 2.

elicere, atque ex rebus prorsus contrariis gloriam sibi comparare. Hoc vult Deus, ut in assidua gratiarum actione versemur, omnemque constantissime in Christo & per Christum. *Hæc est enim voluntas Dei in Christo Jesu*. Unus hic est Deo placendi modus per Christum (21), sive, ex Theodoreto, quicquid fit, Deo volente fit: idem dissipat nullo negotio isthæc mala, si velit: at salutem nobis impertiri per ærumnas placet.

℣. 19. Spiritum nolite extinguere. Duplex est hujus sententiæ explicatio, sive de exterioribus divinisque Spiritus Sancti donis, sive de illius gratia & interiori afflatu, sive etiam de permanente in mentibus nostris præsentia. Spiritum Sanctum extinguere potes, teque datis divinitus donis linguarum, vaticinii, sanationis, cæterisque privare, si peccea, si hujusmodi donis per superbiam & avaritiam abutare, si ea negligas, & sæculi curis implicetis (22). Quamvis enim isthæc dona prorsus gratuita essent, ea tamen vel eorum incrementum nonnisi Fidelium precibus & pietati dabat Deus (23); auferebat vero vel in totum vel ex parte, uti eorum fides & charitas minuebantur. Ita igitur unusquisque Spiritum Sanctum in se extinguere poterat: in cæteris quoque, si prohiberet, quin donis divinitus acceptis, puta vaticinio, dono linguarum & interpretationis Scripturarum in Ecclesiæ obsequium uterentur. Qui divina isthæc dona exerceri vetat, Spiritum Sanctum in fratrum animis pro viribus extinguit (24).

Quod ad gratiam & interius Spiritus Sancti lumen attinet, hæc duplici ratione extinguuntur, si nempe vel inspirationi, Deoque per gratiam moventi resistas, vel peccando te indignum efficias, in quo Spiritus Sanctus maneat, cogasque illum a te discedere, postquam illum prior ipse reliqueris (25). Simili ferme sententia Ephes. 4. 30. dicitur: *Nolite contristare Spiritum Sanctum Dei*. Et contra 2. Timot. 1. 6. *Resuscites gratiam Dei, quæ est in te*.

℣. 20. Prophetias nolite spernere. Hoc ad superiora refertur, Spiritus Sancti lumen in vestris fratrumque animis ne extinguatis, neglectis vaticinio cæterisque Spiritus Sancti donis, Græci Patres (26) arbitrantur, falsos tunc Prophetas, uti & veros, in Thessalonicensium Ecclesia fuisse; quamobrem multi, nullo inter bonos malosque habito discrimine, rejiciebant prorsus omnes & aspernabantur. Vitium hoc damnat Paulus. Spiritus probate; bonos a malis secernite: at cavete, ne, dum pseudo Prophetas rejicitis, aspernemini eos, qui revera Spiritu Sancto moventur. Hinc enim futurum esset, ut donum vaticinii veramque inspirationem inter vos extinguatis. Alii generice magis interpretantur; Divinos libros, veterisque Testamenti vaticinia summo obsequio prosequimini: iis enim Christianæ Religionis Capita, & perspicuæ Jesu Christi notæ continentur.

℣. 21. Omnia probate: quod bonum est, tenete. Probate Spiritus (27), ac periculum facite, vere ne divinitus afflati sint ii, qui Divino afflatu gloriantur: Spiritu Sancto pleni sint, necne, an erroris & fraudis Spiritu agantur. Cumque certissima veræ inspirationis indicia reppereritis, tunc illos cum obsequio excipite. At verus falsusque Propheta qua ratione secernantur? ex dogmatibus nimirum, vitæ integritate, fidei convenientia Rom. 12. 6. Propheta verus anathema Christo non dicit 1. Cor. 12. 3. neque cum illius institutionibus pugnat (28). S. Cyrillus Alexandrinus hunc Pauli locum ita recitat: *Estote boni trapezitæ: omnia probate; quod bonum est, tenete*.

℣. 22. Ab omni specie mala abstinete vos. Vitandum est Christiano nedum id quod perspicue malum est, flagitium, Divinæque Legi contrarium, sed quicquid mali speciem præsefert, cæterisque molestiam aut offensionem parit. Suspectas perniciosasque societates fugite. Satis non est, te noxa carere; opus est vel noxæ suspicione vaces. Cautus trapezita omnia probat, cavetque ne dubiæ fidei nummum, pondere & materia non satis perspecta, accipiat (29).

Græcus optime vertitur (30): *Ab omni specie mali abstinete*. Idque vel generice usurpari potest, uti diximus, vel peculiariter de veris falsisque Prophetis, ex membrorum superiorum sententia. Siquis Propheta dubia tantum missionis suæ & inspirationis indicia præbuerit, hunc vitare, & fraudem veremini; in re dubia præstat verum Prophetam rejicere, quam falsum sequi. Cum verum Prophetam rejicis, aliquo te bono privas; cum falsum excipis, malis te gravissimis obnoxium facis.

℣. 23. Ut integer Spiritus vester, &c. Ut Spiritus Sanctus, ejusque gratia mentibus vestris infusa, absolutissime & integerrime intra vos usque ad supremum Judicii diem serventur (31). *Spiritus* & *anima* hoc loco distinguuntur, ut implens & impletum; uti donorum auctor, & dona accipiens. Gratia & Spiritus Sancti dona per fidem, charitatem, innocentiam, pietatem in anima custodiuntur.

Putant alii (32), Spiritum hic significare hominis mentem, *animam* vero vitam, quam vulgo sentientem animam nuncupant, qua animamur, cum cæteris animantibus communem. Quamobrem ut hominem totum designet Paulus, *spiritum* dixit, *animam & corpus*; mentis enim munditiæ consistere nequit, si absit puritas corporis, ejusque partis, quam cum bestiis communem habemus. Mundi igitur sumus spiritu, anima & corpore, cum nihil cogitamus, eloquimur, facimus, quo inquinari possimus.

℣. 24. Fidelis est qui vocavit vos, qui etiam faciet. Inchoatum sanctificationis vestræ opus ipse perficiet; ut enim idem ait, Rom. VIII. 30. *quos prædestinavit Deus, hos & vocavit; & quos vocavit, hos & justificavit: quos autem justificavit, illos & glorificavit. Deus* (33), *nisi ipsi illius gratiæ defuerint, sicut cœpit opus bonum, ita perficiet, operans velle & perficere*. Confer 1. Cor. 1. 8. x. 13. 2. Cor. 1. 18. 2. Thessal. III. 3.

℣. 25. Orate pro nobis. Solet se Paulus (34) Fidelium precibus commendare, tum ut piæ humilitatis exemplum præbeat, cum ut doceat, nos mutuis precibus indigere (35).

℣. 27. Adjuro vos, ut legatur Epistola hæc omnibus sanctis fratribus. Metuebat Paulus, ne Thessalonicensium proceres hanc Epistolam apud se detinerent, neque cum cæteris communicarent; sive ne Thessalonicenses eam cæteris Ecclesiis in agro & universa Macedonia institutis non transmitterent, ut enim animadvertimus supra (36), cum Paulus ad principes provinciarum Ecclesias literas daret, ea erat illius mens, ut Epistolæ Exemplaria ad omnes provinciæ Ecclesias mitterentur.

Græca Exemplaria hic subscribunt (37): *Prima ad*

[21] Est. Menoch. Grot. [22] Vide Chrysost. Theophylact. Vat. Menoch. Tir. Est. Grot. Zanch. Vorst. [23] Marc. XVI. 17. 1. Cor. XIV. 1. 5 Vide Est. [24] Vide Est. [25] Concil. Trident. sess. 6. de Justificat. cap. 11. Vide August lib. 2. cap. 13. contra Parmenian. & lib. de Nat. & Grat. cap. 26. Menoch. Tirin hic. [26] Chrysostom. Theophyl. Theodoret. Menoch. Zanch. [27] 1. Cor. XII. 10. & XIV. 29. 1. Joan. IV. 1. [28] Vide Est. Zanch. Grot. Estium Theodoret. alios. [29] Vide Basil. in init. Proverb. Theophyl. hic. Ham. Le Clerc, Zanch. [30] Ἀπὸ παντὸς εἴδους πονηροῦ ἀπέχεσθε. [31] Vide Chrysost. & Theodoret. Πνεῦμα τὸ χάρισμα κέκληκε. Ita & Iren. Tertian. Clemens Strom. Tertull. in Grot. [32] Vide Est. Zanch. alios. [33] Concil. Trident. sess. 6. cap. 11. & 13. [34] Coloss. IV. 3. & 2. Thessal. III. 1. Hebr. XIII. 18. [35] Vide Theodoret. [36] Vide nos in Coloss. IV. 16. & Hammondum in eum locum. [37] Πρὸς Θεσσαλονικεῖς πρώτη ἐγράφη ἀπὸ Ἀθηνῶν. Ita Codd. Græci constantissime.

ad Thessalonicenses data est Athenis. Præfationea, quæ in Latinia leguntur, ferunt quoque Syrus & Arabs. Latinæ Præfationes addunt, missam esse *per Tychicum & Onesimum*. Syriaca & Arabica, *per Timotheum*; Cophtica, *per Silvanum & Timotheum*. At nos in Præfatione docuimus, hanc esse scriptam Corintho. Ipsamet Silæ ac Timothei nomina, in fronte præfixa, satis ostendunt, neutrum eam detulisse. Onesimus nonnisi multo post hanc Epistolam nomen Christo dedit.

Finis Commentarii in Primam Epistolam ad Thessalonicenses.

IN EPISTOLAM SECUNDAM
B. PAULI APOSTOLI
AD THESSALONICENSES
PROLEGOMENON.

Ltera ad Thessalonicenses Epistola data est Corinthi paulo post priorem, anno LII. vel LIII. J. Chr. Argumenti in utraque connexio, & res quæ in priori propositæ, in secunda exponuntur, ac tandem nomina Silvani & Timothei in fronte utriusque legenda, argumento sunt apertissimo, alteram ab altera nec loco distare nec tempore. Cum Apostolus XVIII. mensium spatio moram Corinthi prorogarit, commode de rebus Ecclesiæ Thessalonicensis certior fieri, tum & de rebus, de quibus consulebatur a Fidelibus, respondere potuit. Cum autem datis primo literis significasset, maximo se desiderio invisendi illos teneri (1), nec pro voto res successisset, pro se literas misit.

Græcæ inscriptiones ad calcem hujus Epistolæ datam ferunt Athenis, quemadmodum & priorem; sed cum de prima id asseri non posse in ejus Prolegomeno demonstraverimus, quippe jam discesserat Athenis Paulus, cum Timotheus rediit e Macedonia, posterior ista, scripta utique post priorem, Athenis data non fuit, cum Apostolus Athenas rediisse non videatur. Pseudo-Athanasius in Synopsi, Oecumenius, & Græca quædam Exemplaria (2) Romæ scriptam docent; cujus tamen opinionis nulla suppetit in Epistola conjectura. Neque enim meminit Apostolus vinculorum suorum; sicut & ea constituta sententia, altera ab altera Epistola nimis prolixo temporis tractu distrahitur, cum priorem Corinthi scriptam certo demonstaverimus. Laodiceæ Pisidiæ datam, & per Tychicum missam habet, sed temere omnino, Syrus. Inscriptiones in Exemplaribus Latinis delatam statuunt per Titum Diaconum, & Onesimum. Certo tamen constat, Onesimum, Philemonis mancipium, diu post illud tempus ad Christianos transisse.

Novam de hac Epistola sententiam excogitavit Grotius (3), scriptam constituens diu ante priorem, quam appellamus, Epistolam ad Thessalonicenses. Ut autem secundo post illam loco recenseretur, in causa fuisse putat, quod vulgata sit primum sub Galba, post extinctam Claudii familiam, ad quam Cajus pertinebat, in eadem Epistola sub invidioso nomine *hominis peccati* designatus (4). Hujus familiæ metus Christianos homines continuit, ne Epistolam scriptam adversus illam vulgarent. Cum vero eam producere visum est, adornatæ jam Collectioni Epistolarum Apostoli, quæ ad Ecclesias scriptæ erant, postrema omnium accessit. Hujus Collectionis veluti alterum volumen conficiabant Epistolæ ad privatos datæ.

Scriptam autem putat ad Jasonem Judæum, Silæ & Timothei necessarium, tum ad alios Christianos Judaizantes, qui e Syria & Palæstina, occasione persecutionis in obitu Stephani (5) motæ, Thessalonicam sese receperant. Contendit pariter, alias longe plures Epistolas, quam quæ hodie supersint, dedisse Apostolum; e quibus unam innuit illis (6): *Tenete traditiones, quas didicistis sive per sermonem, sive per epistolam nostram*. Hanc autem Epistolam secundam ad Thessalonicenses cæteris ab Apostolo ad eos missis præcessisse ex eo putat (7), quod in ejus calce moneat Apostolus, ut signum seu adscriptionem suam sedulo observent, eumque se tenere morem in omnibus Epistolis (8): iturum frustra autem moneret viros, ad quos jam antea scripsisset. Addit Grotius, persuasum habuisse Apostolum, extremam Judicii diem in limine esse, & se superstite venturam; existimasse, C. Caligulam esse Antichristi præcursorem, & Simonem Magum esse Antichristum, qui nomen suum & cultum *supra omne, quod dicitur Deus*, efferret. Epocham hujus Epistolæ statuit anno secundo Caji.

---

[1] 1. Thessal. 11. 17. 18. 111. 10. Vide Chrysostom. in 2. Thessal. 1. hom. 1. pag. 561. [2] Vide var. lect. Mill. ad calcem hujus Epist. [3] Prolog. in 2. ad Thessalon. [4] Sub eo nomine Antichristum intelligunt interpretes. [5] Act. v111. 4. Confer 2. Thessal. 11. 11. [6] 2. Thessalon. 11. 15. [7] Grot. Prolog. in 2. Thessal. [8] 2. Thessal. 111.

Prolixa nimis oratione opus esset ad evertendam Grotii sententiam; quam etiam provinciam felici successu occuparunt Scriptores quidam Protestantes (9); & hodie, quantum scio, nemo in hanc Grotii sententiam, quoad omnes partes, concedit. Constat ex Textu hujus secundæ Epistolæ, hanc appendicem esse prioris paulo antea scriptæ. Demonstratum est autem, priorem illam datam fuisse Corinthi, & sub Claudio; idem ergo tempus alteri tribuendum est. Vetus Christiana traditio universa agnovit in hoc Apostoli Textu Antichristum, postremæ judicii diei præitum um; Grotius vero Caligulam dumtaxat agnoscit & Simonem Magum, motæ in Ecclesiam persecutionis authores, alterum vi, alterum præstigiis, utrumque vero Jerosolymitanæ eversionis, quam nomine *diei Domini* (10) designatam credit, præcursores.

Demonstravimus in Commentariis, Neronem & Simonem Magum typum esse, illum *hominis peccati*, qui *mysterium jam operatur iniquitatis* (11); alterum illius, qui *adversatur, & extollitur supra omne quod dicitur Deus* (12). Judæorum vero in Romanos defectionem exprimere gentes adversus Romanum Imperium conspiraturas, sicut & Christianos Jesu Christi & Ecclesiæ excussuros jugum (13); ac denique Romanorum in Judæos bellum, Urbis ac Templi eversionem, symbolum esse divinæ adversus impios in orbis exitu animadversionis (14). Porro typi illi & figuræ tam longe absunt, ut veritatem tremendi illius Judicii, quod expectamus, extenuent, ut confirment potius ac magis magisque asserant. Nihil est in Religione Christiana magni alicujus momenti, cui insigni aliquo Veteris Testamenti facto Deus non præluserit. Ita duo sunt Oraculorum genera, extremi Judicii veritatem asserentia, vaticinia nempe verbo prolata, & prophetica facta. Verbis prolata vaticinia legas in Scriptis Prophetarum, in Evangelio, & in Apostolo; prophetica facta suppeditat historia Josephi, & de Judæorum bello Commentarii.

Porro systema istud sibi prorsus constat. Data est secunda hæc Epistola Corinthi, aliquot a prima ad Thessalonicenses mensibus posterior, anno LII. vel LIII. J. C. & Claudii XIII. Jerosolymitanæ eversionis tempus magis quam pro expectatione Thessalonicensium aberat; neque enim nisi post XVII. vel XVIII. annos impletum est. Iniquitatis mysterium operabantur sub Claudio Nero & Simon Magus, qui deinde impietatem suam exeruerunt. Nero in exordio Regni bonus inter optimos Principes, sub specie virtutis scelera per aliquot annos occuluit. Prodiit tandem, & mysterium iniquitatis Orbi patuit universo. Patuit & in Simone Mago (15), *homine illo peccati, filio perditionis, qui extollitur super omne quod dicitur Deus; ita ut in Templo Dei sedeat, ostendens se tamquam sit Deus. Sed hunc tandem Dominus interficiet*, ait Apostolus, *spiritu oris sui, & destruet illustratione adventus sui* (16). *Post hæc Dominus in furore suo veniet, ut judicet eos qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati* (17). Hæc in figura quidem spectanda erant in ipsa Jerosolymæ eversione; re vero imminente, ipsa demum die postremi Judicii.

Hæc potissimum spectabat Apostolus in secunda ad Thessalonicenses. Animos confirmat quorumdam, quibus terrorem incusserant falsi quidam prioris Epistolæ Interpretes, asserentes in limine esse diem Domini, vel forte tribuentes Paulo Epistolam aliquam, in qua hæc omnia impudentissime obtruderentur. Cum ore tenus hac de re illos antea docuisset (18), fusius de illa agere in priori Epistola abstinuerat (19); sed ex suo silentio incommoda plura in gentem provenisse intelligens, fusius & apertius rem totam prosequitur in præsenti.

Hortatur, ut, quas a se audiere, doctrinas & traditiones teneant (20), ac strenue persecutiones, quibus pro veritate obnoxii sunt, sustineant (21). Acrius, quam in priori Epistola, illos arguit, qui inertiæ dediti, res alienas curarent, curiosos, inquietos, ex alienis laboribus potius quam suo victum quærentes (22). Notari homines ejusmodi jubet, ex cæterorum consortio removeri, ut ipsi sibi sint horrori, ac meliora sapiant. Annulo suo Epistolam obsignat (23), monens diligenter figuram observent, ut impostorum, sub ipsius nomine Epistolas obtrudentium, fraudes intelligant.

---

[9] Vide Bochar. Epist. ad D. Sarrav. inter Opera tom. 3. pag. 1044. Edit. Leid. Vide & Henric. Morum lib. 2. cap. 2. Simplicium pag. 7. Usser. [10] 2. Thessal. II. 1. [11] 2. Thessal. II. 7.
[12] Ibid. II. 4. [13] 2. Thessal. II. 3. [14] Ibid. v. 8. [15] 2. Thessal. II. 3. 4.
[16] Ibid. II. 8. [17] 2. Thessal. II. 12. [18] 2. Thessal. II. 5. [19] 1. Thessal. v. 1. 2.
[20] 2. Thessal. II. 14. [21] 2. Thessal. I. 5. 12. [22] 2. Thessal. III. 6. 15.
[23] 2. Thessal. III. 17. 18.

COMMENTARIUS
LITERALIS
IN SECUNDAM EPISTOLAM
B. PAULI APOSTOLI
AD THESSALONICENSES.

CAPUT PRIMUM.

Grates Deo agit Apostolus, ob Thessalonicensium fidem, atque in malis constantiam. Præmium illis a Deo pollicetur; eorumque hostibus Divinum furorem minitatur.

℣. 1. PAulus, & Silvanus, & Timotheus, Ecclesiæ Thessalonicensium, in Deo
Patre nostro, & Domino Jesu Christo. 2. Gratia vobis, & pax a Deo
Patre nostro, & Domino Jesu Christo. 3. Gratias agere debemus semper Deo pro vo-
bis, fratres, ita ut dignum est, quoniam supercrescit fides vestra, & abundat chari-
tas uniuscujusque vestrum in invicem: 4. Ita ut & nos ipsi in vobis gloriemur in
Ecclesiis Dei, pro patientia vestra, & fide, & in omnibus persecutionibus vestris,
& tribulationibus, quas sustinetis. 5. In exemplum justi judicii Dei, ut digni ha-
beamini in regno Dei, pro quo & patimini. 6. Si tamen justum est apud Deum,
retribuere tribulationem iis, qui vos tribulant: 7. Et vobis, qui tribulamini, re-
quiem nobiscum in revelatione Domini Jesu, de cœlo cum Angelis virtutis ejus. 8.
In flamma ignis dantis vindictam iis, qui non noverunt Deum, & qui non obediunt
Evangelio Domini nostri Jesu Christi. 9. Qui pœnas dabunt in interitu æternas a
facie Domini, & a gloria virtutis ejus: 10. Cum venerit glorificari in sanctis suis,
& admirabilis fieri in omnibus, qui crediderunt: quia creditum est testimonium no-
strum super vos in die illo. 11. In quo etiam oramus semper pro vobis: ut digne-
tur vos vocatione sua Deus noster, & impleat omnem voluntatem bonitatis, & opus
fidei in virtute. 12. Ut clarificetur nomen Domini nostri Jesu Christi in vobis, &
vos in illo, secundum gratiam Dei nostri, & Domini Jesu Christi.

℣. 1. PAULUS ET SILVANUS ET TIMOTHEUS. Paulò post primam data est altera hæc Epistola, eademque illi nomina præfigit Apostolus. *Silas*, seu Silvanus, & Timotheus sociam illi operam in Thessalonicensium institutione præstiterant.

℣. 3. GRATIAS AGERE ... DIGNUM EST, &c. Grates Deo reddimus, quod & virtutem colimus ipsi, & a cæteris coli videmus, cum id misericordiæ illius beneficium sit, ejusque gratiæ fructus (1). Fides & Charitas, quas in Thessalonicensibus commendat Apostolus, totius Christianæ vitæ sunt fundamenta.

℣. 4. ITA UT IN VOBIS GLORIEMUR IN ECCLESIIS DEI. Illud gloriæ loco usurpamus, quod cæteris Ecclesiis vos proponamus, ceu exempla fidei & constantiæ, qua ferendæ sunt ærumnæ atque inimicorum insectationes. Toleranda Thessalonicensibus initio fuere multa ex civibus, ut infra liquebit (2), & supra vidimus 1. Thessal. 1. 3. 6. 7. Illos in priori Epistola eo nomine commendat Paulus, quod ipsorum fides in Achaja universa ita claruerit, ut in ore omnium esset, omnesque felicem suorum in Macedonia laborum exitum Apostolo gratularentur.

℣. 5. IN EXEMPLUM JUSTI JUDICII DEI. Mala, quibus in hac vita obnoxii sunt Justi, perspicua sunt indicia formidabilis illius judicii, quod in impios aliquando Deus est prolaturus. Si enim temporaria peccatorum pœna Deus ne justos quidem carere vult, quibus tamen & culpam & supplicia æterna condonat: si hos criminationibus, injuriis, ipsique interdum morti obnoxios esse patitur, quo puriores & sanctiores efficiantur; quid timendum in altera vita impiis fuerit, cum scili-

(1) Theophyl. hic. (2) 2. Thessal.

cet omnem brachii sui vim in illos est ostensurus (3). *Siquis patitur ut Christianus*, ait Petrus Apostolus, *non erubescat, glorificet autem Deum in isto nomine. Quoniam tempus est, ut incipiat judicium a domo Dei. Si autem primum a nobis, quis finis eorum, qui non credunt Evangelio?* 1. Petri IV. 16. 17.

Alii (4) ita explicant: Bonos hic vexari & affligi patitur Deus, quo magis perspicuam aliquando in impios exerceat severitatem. Sinit hos, bonos insectando, criminum mensuram implere, ut suprema tandem die horum virtus & patientia præmio, illorum iniquitas & perfidia supplicio afficiantur. Si nulla præter hanc vitam spes piis esset, hi miserrimi omnium forent (5); plerumque enim hi pessimis impiorum ingeniis maxime omnium sunt obnoxii. Nihil ista Dei circa electos providentia luculentius evincit, futurum omnino in altera vita Dei judicium, qui cum æquissimus sit, fieri nequit, ut fidem ac patientiam præmio, crimen & iniquitatem pœna carere patiatur.

Addit Apostolus, iis ærumnis pios effici Dei regno dignos, quippe qui iis purgantur ac perficiuntur, exhibita illis assidua solidæ virtutis exercendæ opportunitate. Cœleste Regnum Dei Filius ea nobis conditione promisit, si multa perpessi fuerimus (6); illudque nos nisi per labores & ærumnas assequi non possumus. Revera ea non est vitæ hujus perpessionum vis, ut per eas beatitudine digni reddamur: *Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis*. Rom. 8. 27. At cum id promiserit Deus, inter bona hominum opera & beatitudinem certa est pacti, nisi rerum ac meriti, æqualitas.

℣. 6. SI TAMEN JUSTUM EST, &c. *Si tamen* hoc loco dubitationem non sonat, sed potius rem esse certissimam indicat (7). Paulus quodammodo εἰρωνικῶς ait: Nisi tamen Deus, apud quem esse nequit iniquitas, ista videre negligit. Statim autem quisque respondeat, fieri non posse, ut Deus impiorum licentiam impunem abire sinat: ex quo illud consequitur, severissime igitur in illos animadversurum, suæque justitiæ exemplum in illos exhibiturum. Censent plerique (8), eas particulas Græce significare: *Siquidem justum est*; non, *si tamen*. Hanc significationem ipsa orationis series postulat. Deus, tametsi absolutissimus rerum creatarum dominus, aut iniquus illis esse, aut punire illas nequit, nisi meruerint: contra vero, supplicium meritos impunes relinquere non potest, nisi peccata correxerint, provocatamque justitiam pœnitentia placaverint.

℣. 7. ET VOBIS, QUI TRIBULAMINI, REQUIEM. Debet quodammodo Deus, promissionum suarum fide, infinitaque justitia coactus, solatium vobis vel in præsenti vita exhibere, tum felicioris vitæ spe, cum opis suæ fiducia, inditaque vobis virtute & constantia; seu concessa de hostibus victoria; seu denique suppeditatis auxiliis tentationi paribus. Æquissimum vero est, ita illum agere; idque illius honor, justitia, gloria postulant. Cumque nos summo rerum vestrarum studio teneamur, & quæ vobis molestiam pariant, eadem nobis sint molestissima; ita certam animo fiduciam fovemus futurum, ut nos solatio & lætitia cumulet Deus, cum in secundo adventu *de cœlo revelatus fuerit, cum Angelis virtutis suæ*, scilicet, cum Angelis potentiæ suæ ministris, sive sociis majestatis.

Alibi (9) animadvertimus, Deum descendentem in Scripturis describi inter Angelos, a quibus ceu aulicis militibusque obsidetur. *Virtus Dei* sæpe pro Deo ipso usurpatur. Christus in Judicio proditurus est sedens (10) *a dextris virtutis*. Quamobrem *Angeli virtutis* absolute significare queunt Dei Angelus.

℣. 8. IN FLAMMA IGNIS. Tum in Veteri cum in Novo Fœdere, ubi de Deo ad supremum Judicium venturo agitur, ubique mentio fit de igne præeunte, vel comitante (11). Hic porro Dei vindictam, iram, ac majestatem innuit. Mundus suprema die igne purgandus creditur. At varias de generalis conflagrationis tempore opiniones invenio. Si hæc Judici venturo præcesserit, qui fieri poterit, ut, prodeunte in judicium Domino, ulli superstites sint? 1. Thessal. IV. 16. Si consequetur, cur *in flamma ignis* venturus asseritur? At necesse non est, igneum, quo flagrans venturus est Judex, eumdem fore, quo conflagraturus est orbis, purgandaque tellus, ita ut absumatur. Ardens conspicietur aer, obtenebrabitur sol, luna deficiet. Ita supremus dies apud sacros Scriptores describitur.

DANTIS VINDICTAM (12) IIS QUI NON NOVERUNT DEUM. Comprehenduntur hac appellatione nedum athei & infideles, verum etiam ii, qui Triadem Divinam, Deum unum tribus in personis ignorant, Christianos etiam, quibus sterilis inest Dei cognitio, repugnantibus moribus, *& qui non obediunt Evangelio Domini nostri Jesu Christi*.

℣. 9. QUI PŒNAS DABUNT IN INTERITU (13). Infideles, increduli, peccatores, pessimi Christiani, qui supremum diem in animi pervicacia obierint, æterna supplicia subituri sunt, sed pari peccatis modo. Æternitas eadem omnibus & æqualis futura est: supplicii modus & natura inæqualis.

A FACIE DOMINI, ET A GLORIA VIRTUTIS EJUS. Ipsa Dei præsentia impiis supplicium est, ut justis felicitas (14). Animo finge aliquem infinite amabilem, qui unus beatitudinem, cujus pulchritudinem noveris ac magnitudinem sentias, efficere queat. Hic si te oderit, præsens sit, æternum in te odium juret; quæ consternatio, rabies, dolor, cruciatus animum laceratura sunt, ubi cogitaveris, nullum esse jacturæ & infortunio remedium? Adde, si lubet, ista cogitantem acutissima mentis acie instrui, eaque cognoscendi facultate, quam vivens cogitatione assequi non potes. Umbram habes hic tenuissimam infinitæ calamitatis, qua impius suprema Judicii die obruetur. Æterna summi boni amissio, & perspicua ejus amissionis cognitio. Dei infinite amabilis odium sponte in se ille provocavit: novit quantopere is amari sit dignus, & amare non potest; ejus quoque aspectum, præsentiam, vindictam evadere nequit. Qui futurus est huic furori modus?

℣. 10. CUM VENERIT GLORIFICARI IN SANCTIS SUIS. Visa Sanctorum gloria, damnatorum calamitas summopere augebitur: comparata enim Electorum felicitate cum suo ipsorum infortunio, infinitam rabiem ac mœrorem mente concipient. Dei gloria tum ex bonorum felicitate, cum ex infelicitate

(3) August. Exposit. inchoata in Ep. ad Rom. & lib. 21. contra Faust. c. 2. & l. 13. de civit. cap. 5. & in Psal. CXVIII. ℣. 151. Prosper in eumdem locum Psalmi, & Sentent. 148. Beda, Anselm. D. Thom. hic.
(4) Græc. Ἔνδειγμα τῆς δικαίας κρίσεως τοῦ Θεοῦ. Alii: Εἰς ἔνδειγμα. Ita Syr. Ambrosiast. Theophyl. Vide & Oecum. & Theodoret. & Grot. Vat. Tir.
(5) 1. Cor. XV. 19. *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus*.
(6) Act. XIV. 21. *Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei*.
(7) Theodoret. Ita Theophyl. alii.
(8) Εἴπερ, pro ἐπειδήπερ: *Si tamen*, pro *siquidem*. Erasm. Vat. Grot. Est. Pagnin. Theophyl. alii passim.
(9) Vide 1. ad Thessal. III. 13. & ad Matt. XXVI. 64.
(10) Ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως. Matt. XXVI. 64. Marc. XIV. 62. Luc. XXII. 69.
(11) Psalm. XLIX. 3. XCVI. 3. Isai. LXVI. 15. 16. 24. &c. Matt. V. 22. XVIII. 8. XXV. 4. 2. Petri III. 7. & Judæ ℣. 7.
(12) Hæc vox *dantis* refertur non ad *ignem*, sed ad Christum Jesum, teste Græco: Ἐν πυρὶ φλογὸς, διδόντος ἐκδίκησιν, &c. Quidam: Ἐν φλογὶ πυρὸς διδοὺς ἐκδίκησιν. Ita Clarom. S. Germ. Boerner. G. L.
(13) Græc. Οἵτινες δίκην τίσουσιν, ὄλεθρον αἰώνιον. Ambrosiast. *in interitum*. Item. *interitus*.
(14) Chrys. Ἡ παρουσία αὐτοῦ τοῖς μὲν φῶς ἐστι, τοῖς δὲ τιμωρία. Ita & Theophyl.

tate impiorum æque ocietur: in his quippe magnitudo justitiæ illius & animadversionis severitas; in illis misericordiæ, clementiæ, gratiæ amplitudo percipietur. *Cum venerit glorificari in Sanctis ejus*. Dei gloria per se crescere nullo modo potest: at novo utcumque jubare micabit, cum Deus ea Sanctos induerit. Eo major est infiniti boni ostensio, quo plures ipso perfruuntur (15). Id quodammodo potest major esse, quo amplius noscitur: quamobrem addit Apostolus: *Et admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt*. *Admirabilem esse* interdum usurpatur pro eo quod est, mira gloria & felicitate institui (16).

Quia creditum est testimonium nostrum in die illo (17). Quia fidem habuistis Evangelicæ prædicationi, ac testimonio, quod ipsi de die illo verbis Dei exhibuimus. Illud in primis impios cruciabit, quod æque ac vos non audierint atque exceperint ea quæ vobis tradidimus, vitamque ex iis non emendaverint (18). *Videntes turbabuntur timore horribili, & mirabuntur in subitatione insperatæ salutis* vestræ: *dicentes intra se, pœnitentiam agentes, & præ angustia spiritus gementes: Hi sunt, quos habuimus aliquando in derisum & in similitudinem improperii*: nos illi damnant opprimuntque. *Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore. Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos sors illorum est. Ergo erravimus a via veritatis, & justitiæ lumen non luxit nobis, & sol intelligentiæ non est ortus nobis.*

Aliter: *Testimonium nostrum*, verbo illius exhibitum, *creditum est* vobis (vos accepistis), expectantibus *diem illum* (19). Sive, reddita per futurum tempus sententia (20), cum præsertim sacri Scriptores, utpote gente Judæi, non ubique tempora verborum religiose servent: *In die illo creditum erit* vobis (firma fide accipietis) *testimonium nostrum*. Quæ vobis tradidimus, ea certissima esse tunc agnoscetis. Græci membrum hoc intra parenthesis notam claudunt: Veniet *admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt (creditum est enim vobis testimonium nostrum) in die illo*. Tunc potissimum, ait post Chrysostomum Theophylactus (21), patebit, qui revera fideles sint: nunc enim fidem simulant multi, sed non habent. Quæ de hac re præsentes ore tenus vobis tradiderimus, ipsi nostis. Vide Caput II. ℣. 5.

℣. 11. In quo (22) etiam oramus. Quamobrem assidue rogamus, ut dignos vos faciat Deus vocatione sua; non vocatione ad Fidem, cum jam Fideles essent, eorumque fidei atque in charitate ac pietate constantiam commendet Apostolus; sed ut efficiat dignos, qui perfruantur præmio veris Fidelibus parato (23); largiaturque, ut vitam vocatione sua dignam instituant, in eaque ad supremum usque spiritum perseverent, fruituri promissa veris Fidelibus gloria. Græcus legit (24): *Ut vos dignetur vocatione*, non, *vocatione sua*, *Deus noster*. At utrumque in traditam explicationem convenit.

Impleat omnem voluntatem bonitatis: largiatur donum perseverantiæ, bene a vobis gestorum coronidem (25); sive necessaria vobis auxilia suppeditet, quibus ea, quæ de vobis ipse decrevit, expleatis: inchoatum in vobis opus fidei compleat. *Opus fidei* Græcis (26) est inter persecutiones patientia. Faxit Deus, ut eas ad finem usque toleretis. Interpretantur alii de fide viva, & per charitatem agente; sive de actibus fidei, in veritatis confessione, & exercitatione virtutum elucentibus.

℣. 12. Ut clarificetur nomen Domini. Commendatur Christi nomen optimis Christianorum moribus, perpessionibus præsertim & martyrio (27): actus enim absolutissimæ charitatis est, ac testimonium, quo nihil præstantius aut liberalius exhibere potes Deo, cum prodigus vitæ fueris, ut ipsius veritatem & gloriam tuearis (28). Nihil admirabilius primis in Christianis micuit, quam in cruciatibus constantia; nihilque acrius Ethnicos ad Christi fidem accipiendam permovit, quam hilare & constans illorum studium defendendi usque ad necem ea, quæ ex majoribus didicerunt. Necesse omnino est, ajebant illi, certissimam his inesse de Religionis suæ veritate persuasionem, cum illius servandæ causa nihil vereantur.

Et vos in illo. Siquam Deo gloriam moribus & perpessionibus comparant Christiani, id sibi tribuere non debent, sed Dei ipsius gratiæ ac misericordiæ (29). Deo reddunt quod a Deo acceperunt. Siqua ratione Dei gloria apud homines per fidei nostræ opera augetur, ille nos gloria apud Angelos donat; cumulatque gloriæ supremo in judicio, nostramque operam centuplo remuneratur. Denique si gloriæ Deo est, quod fideles servos, omnia facere & pati ipsius causa paratos, multos numeret; summopere gloriosum Christianis est, clementissimo Domino servire, amplis adeo præmiis servos amicosque remuneranti (30). Servi gloria est, domino fidelem inveniri; Domini gloria est, ingens servo præmium reddere.

(15) Chrys. Theophyl. (16) 4. Reg. v. 1. Isai. lxi. 8. Sap. viii. 11. Eccli. xxxvi. 5.
(17) *In die illo*, pro, *de die illo*. Ansel. Men. Tir. alii. (18) Sap. v. 2. 3. 4. 5. (19) Estius hic.
(20) Ita Syr. Grot. Ben. (21) Theophyl. hic. (22) Εἰς ὅ, *in quo*, *ad quod*, *quam ob rem*.
(23) Est. Men. Fromond. alii. (24) Ἵνα ὑμᾶς ἀξιώσῃ τῆς κλήσεως ὁ Θεὸς ἡμῶν. Alii: Θεὸς ἡμῶν.
(25) Est. Men. Tir. Zanch. (26) Theodoret. Ita Theophyl. Est. Men. (27) Theophyl. Est. Grot.
(28) Joan. xxi. 19. xii. 28. xv. 13. *Majorem charitatem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis*. Galat. i. 24. 1. Petri iv. 14. (29) Theophyl. Est. Zanch.
(30) Est. Men. Grot. alii. Vide & Theophyl.

CAPUT II.

Suprema dies longius abest, quam nonnulli putant. Necesse est, prius prodire Antichristum. Simulatis prodigiis hic reprobos fallet. Fides Thessalonicensium commendatur. Illos hortatur Paulus, ut traditas sibi institutiones servent.

℣. 1. Rogamus autem vos, fratres, per adventum Domini nostri Jesu Christi, &
nostræ congregationis in ipsum: 2. Ut non cito moveamini a vestro sen-
su, neque terreamini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per episto-
lam tamquam per nos missam, quasi instet dies Domini. 3. Ne quis vos seducat

ullo

ullo modo: quoniam nisi venerit discessio primum, & revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, 4. Qui adversatur, & extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se, tamquam sit Deus. 5. Non retinetis, quod cum adhuc essem apud vos, hæc dicebam vobis? 6. Et nunc quid detineat, scitis, ut reveletur in suo tempore. 7. Nam mysterium jam operatur iniquitatis: tantum ut qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat. 8. Et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione adventus sui eum: 9. Cujus est adventus secundum operationem satanæ, in omni virtute, & signis, & prodigiis mendacibus, 10. Et in omni seductione iniquitatis iis, qui pereunt: eo quod charitatem veritatis non receperunt, ut salvi fierent. 11. Ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, 12. Ut judicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. 13. Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis, fratres dilecti a Deo, quod elegerit vos Deus primitias in salutem, in sanctificatione spiritus, & in fide veritatis. 14. In qua & vocavit vos per Evangelium nostrum, in acquisitionem gloriæ Domini nostri Jesu Christi. 15. Itaque fratres state: & tenete traditiones, quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam nostram. 16. Ipse autem Dominus noster Jesus Christus, & Deus, & Pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam, & spem bonam in gratia, 17. Exhortetur corda vestra, & confirmet in omni opere, & sermone bono.

℣. 1. ROGAMUS (1) VOS PER ADVENTUM DOMINI. Ex priori ad Thessalonicenses Epistola occasionem arripuerant nonnulli Impostores docendi, Judicii diem proxime imminere. Confirmat hic Apostolus id quod alibi tradidit, illam omnino, sed furis instar noctu, venturam. Certum illius tempus silet, eosque tantum refellit, qui proximam esse asserebant.

Thessalonicenses rogat *per adventum Jesu Christi*, per illum ipsum diem, quo is ad exercendum in homines judicium est adventurus, *& nostræ congregationis in ipsum* (2), per futuram omnium collectionem obviam Christo in nubibus, ut ipsi Christo, nunquam recessuri, conjungamur, uti pollicitus est Paulus in priori ad Thessalonic. Epistola iv. 16. Christusque ipse in Evangelio spopondit, inquiens Marc. 13. 17. missurum Filium hominis Angelos suos, per quos Electi ex una mundi parte ad alteram usque colligantur.

Sunt (3) qui hunc Christi adventum interpretentur vindictam, qua ipse deinceps per Romanorum arma in Judæos grassatus est. Neque inficias eo, passim in Evangelio (4) Christum de suprema Judæorum calamitate ita agere, quasi de ultionis suæ & alterius sui adventus die. At ex universæ hujus, & primis ad Thessalonicenses Epistolæ oratione colligitur, Apostolum de supremo Judicio disputare. Quorsum vero Thessalonicenses de Jerosolymitanorum Judæorum rebus doceret? Istane scire illorum intererat?

℣. 2. UT NON CITO MOVEAMINI: ne facile deseratis fidem, quam vobis tradidi, & ea quæ vos docui superiori Epistola de supremo Judicio. Aures ne præbeatis aut impostoribus decipere conantibus, aut pseudo-Apostolis, eam diem in foribus adesse docentibus. Ne credite, sive tamquam *vaticinio* (5), *sive sermone, sive Epistola a nobis missa* tradi dicantur. Ut animi Thessalonicensium turbarentur, vel supponebantur vaticinia, vel impostores, vaticinandi facultate falso gloriantes (6), Judicium mox adfuturum venditabant. Ajebant alii, sese id ex ipsomet Apostolo, publice vel privatim verba faciente, accepisse: alii denique (7) confingebant Epistolas, quibus hujusmodi commenta tradebantur.

At quorsum comminiscebantur impostores, in foribus adesse supremum diem? Nempe ut Fideles, diuturna illius expectatione decepti, patientia caderent, aut cæteris de rebus dubitarent, cum hæc non expleretur; seu denique ut opibus, quas Christiani, proximum Judicii diem existimantes, abjicerent, ipsi locupletarentur. Neque Apostolus, eam diem adeo proximam esse negans, pia illorum de Filii Dei adventu desideria coercere voluit, aut securos reddere ac negligentes: metuebat solummodo, ne moveretur illorum fides, minimeque expleta hujus promissionis fide, cætera sibi tradita ejusdem naturæ esse, atque inanem fore spem tuam existimarent. *Non ergo ille diligit adventum Domini, qui eum asserit propinquare, aut ille qui asserit non propinquare*, ait S. Augustinus (8); *sed ille potius, qui eum, sive prope sit sive longe sit, sinceritate fidei, firmitate spei, ardore charitatis expectat*. Ita comparatos esse Thessalonicenses optabat Apostolus, talesque decet esse Christianos, quos Deus formidabilem eum diem ignorare voluit.

℣. 3. QUONIAM NISI VENERIT DISCESSIO (9) PRIMUM. Quæ isthæc discessio, *apostasia*? Patribus quamplurimis (10) creditur conspiratio populorum, qui tunc temporis Imperio Romano, cui par nullum unquam fuit, obtemperabant. Paulus, ne Romanos, rerum potientes, offenderet, Imperii nomen siluit: at illud nullo negotio intelligi poterat, cum nulla, præter eos, gens rerum domina in Europa, Africa, maximaque Asiæ parte cognosceretur. At post mille amplius annos populi omnes, Romano Imperio olim subditi, illius jugum excussere; neque tamen ullum imminentis mundi exitus certum indicium cernimus, quamquam hic procul dubio in dies magis accedit.

Græci Patres (11), Chrysostomus, Theodoretus,

(1) Ἐρωτῶμεν, rogamus, παρακαλοῦμεν. Vidimus jam verbum ἐρωτάω usurpatum pro παρακαλῶ, 1. Thess. iv. 1. v. 12. Philipp. iv. 3. & passim in Evangelio, pro *orare, postulare*. (2) Theodoret. Theophyl. ex Chrysost. alii passim. (3) Grot. Ham. (4) Matt. xxiv. Marc. xiii. Luc. xxi. (5) Μήτε διὰ πνεύματος. (6) Theodoret. Theophyl. Tertull. Pseudo-Prophetarum. Alii. (7) Chrysost. Ita Erasm. Est. Grot. (8) Vide Aug. Ep. olim 80. nunc 199. n. 15. Vide Est. &c. (9) Græc. Ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον. August. l. 20. c. 19. de civit. *Nisi venerit refuga*. Et ita habent Sedul. & quidd. Codd. apud Pelag. quasi legissent, Ἐὰν μὴ ἔλθῃ ὁ ἀντικείμενος. (10) Tertull. ad Scapul. lib. 2. & de resurrect. carnis c. 24. Optatus Milevit. lib. 2. Lactant. lib. 7. cap. 25. Hieronym. in Dan. vii. & in Jerem. xxv. & Ep. 151. Ambrosiast. Primas. Sedul. hic. (11) Chrysost. Ita Theod. Theophyl. Oecum. &c.

eus, Theophylactus, *apostasiam* pro *apostata*, scilicet Antichristo, positam censent; is enim Christianos innumeros in apostasiam est pertracturus. S. Augustinus & Sedulius in libris suis legebant *refugo*, apostata, non *discessio*, apostasia. Hæc sententia convenit cum plerisque Interpretibus, qui hoc loco significatam vident Christianorum discessionem, qui relicta fide & Christi Jesu Religione, ad Antichristum adjungentur. Cœpta jam est ea discessio per tam multas hæreses, quæ variis subinde sæculis prodiere, & Orientalis Ecclesiæ ab Occidentali secessionem. Hæc tamen explenda est sub mundi exitum, regnante Antichristo; idque diserte notat Apostolus infra: *Mysterium jam operatur iniquitatis*. Cum Jesu Christi adversarius prodierit, generalis ferme Christianorum discessio conspicietur: Electi dumtaxat servabuntur, atque ipsi ex falsis Antichristi prodigiis discrimen posituri sunt (12): *Ita ut in errorem inducantur* [*si fieri potest*] *etiam Electi*.

S. Augustinus (13), aliique post ipsum Interpretes censent, conspirationem ac defectionem adversus Imperium Romanum & Christi Ecclesiam eodem tempore futuram. Nemo sere dixerit, Romanum Imperium penitus desiisse, cum Germanico in Imperio, tametsi multo infirmissimum, vigeat: Ecclesia Catholica & Romana, quamquam innumeros fidei desertores passa est, eadem semper manet: eamdem servat fidem, eadem dogmata, easdem Scripturas, eosdem Præsules: extitit denique, & ad mundi exitum usque existet. At perspicuum est, jam nunc *mysterium iniquitatis peragi*, ut infra ỳ. 7. Paulus ait, atque hinc Romani Imperii diminutionem, illinc tam multarum gentium, olim Ecclesiæ Catholicæ adjunctarum, defectionem, certissima esse adventantia ejus diei indicia. Hic sensim accedit, & procul dubio veniet ceu fur, minime expectatus (14).

Nihili ego hic facio illorum insaniam, qui Antichristi Regnum & discessionem, de qua Paulus, interpretantur Romani Pontificis authoritatem, & Romanæ Ecclesiæ Episcoporum. Verius dixeris, ipsam esse conspirationem hæreticorum adversus legitimam potestatem, & filiorum in matrem, falso illi objectis erroribus quibusdam, & vitiis nunquam ab illa probatis confirmatisque. Putat Grotius, scriptam fuisse hanc Epistolam ante primam ad Thessalonicenses, ac discessionem hoc loco significatam, Caji Caligulæ impietatem esse, qui suum ipsius simulacrum in Templum Jerosolymitanum inferre ausus est; hominem peccati, qui sese adorandum obtrudere, atque insurgere adversus omne quod dicitur Deus nititur, esse Simonem Magum; denique Domini diem eum esse, quo Jerosolyma Templumque per Romanos eversa sunt. Ex hac opinione, discessio ab Apostolo descripta explicari potest de Judæorum defectione e Romanis, per id tempus nondum detecta: *qui mysterium operatur iniquitatis*, Nero; homo *peccati*, Simon Magus dici queunt. Hæc porro figura erant rerum, quæ in mundi exitu eventuræ sunt; nobisque persuasum est, primum hoc esse & præcipuum, quod sibi Paulus hoc loco proposuit. Absoluta populorum defectio a Romanorum Imperio, malorumque Christianorum ab Ecclesia, signa sunt necessaria Antichristo præitura.

Et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, sceleſtus ille, impius, exitio dignissimus. *Filius perditionis* eodem modo dicitur ac *filius mortis*, *filius pacis*, *iræ filius*, &c. 2. Reg. 10. 5. scilicet morte, pace, ira dignus. Patres & Interpretes cæterorum præstantissimi uno consensu hic Antichristum intelligunt (15), inter homines proditurum ante magnum Judicii diem, ut Religioni ac Sanctis bellum inferat. Veteres quidam (16) Dæmonem vel Satanam fore censuerunt, at aliis (17) verus homo futurus creditur, a Dæmone actus obsessusque, quo Dæmon ceu ministro & instrumento utetur. Sunt qui asserant, Dæmonem humana carne indutum fore. Ait S. Hieronymus (18), hominem fore, *in quo Satan totus habitaturus sit corporaliter*. Quemadmodum Christus humanam naturam assumpsit, ut salutem hominibus compararet, ait Theodoretus; ita Diabolus, iisdem exitium allaturus, hominem elegit, ac prorsus talem, ut omnem in nos nequitiam odiumque omne per eum exercere posset.

S. Augustinus (19) ait, quibusdam ætate sua Neronem creditum esse Antichristum, impletumque eo regnante mysterium iniquitatis, de quo Paulus. Addebant illi, Neronem aliquando redivivum fore, iterumque in terris futurum, ante Domini adventum. Eadem sententia apud S. Hieronymum (20) & Sulpicium Severum (21) legitur: quorum postremus subdit, putavisse nonnullos, Neronem suo ipsius ense manuque confossum, e vulnera convaluisse, ex fide Apocalypseos XIII. *Et plaga mortis ejus curata est*. Quamobrem sub mundi exitum inter homines futurum, ut iniquitatis mysterium expleat. Idem S. Martinum dicentem inducit, Neronem in Occidente proditurum, in Oriente Antichristum. Profecto, ait S. Augustinus, non desunt qui Neronem non mortuum, sed raptum e terris censeant, abditumque in loco sepositum, eodem semper ætatis flore, ut iterum prodeat, suumque Regnum restauret. Sulpicius Severus, in secundo libro de virtutibus S. Martini, non scribit, Neronem Antichristi loco venturum, sed illius ministrum fore, ejusque sævitiæ instrumentum. Suetonius de Nerone (22): *Non defuerunt qui per longum tempus vernis æstivisque floribus tumulum ejus ornarent: ac modo imagines prætextatas in Rostris proferrent, modo edicta quasi viventis, & brevi magno inimicorum malo reversuri*. At & hoc & quæcumque de venturo sub mundi exitum Nerone recitavimus, nullam fidem merentur. Venturum Antichristum credit Ecclesia: at venturi tempus, ortum, originem ignorat.

ỳ. 4. Qui adversatur et extollitur, &c. Daniel XI. 36. de Antiocho Epiphane: *Magnificabitur adversus omnem Deum*. Sese ab omnibus ubique gentibus coli ceu Deum unum cultu dignum volet. Cæteras Religiones tum bonas cum malas abolere conabitur. Templa evertet, aras diruet, Sacerdotes ac Ministros, tum veri tum falsorum Numinum, neci dabit. Hæretici Interpretes hoc loco in Romanum Pontificem Romanamque Ecclesiam ea congerunt, quorum pudere auscultissimos ea ipsis puto. Non persequor hic illorum insaniam & calumnias, cum controversias non scribam: at bona fide pacatoque animo legant probatos ab Ecclesia Scriptores, & sententias ab ea non confirmatas illi ne tribuant. His deberi vellent ineptias, quas nonnulli suarum partium Scriptores venditavere.

Ita ut in Templo Dei sedeat (23). Patres & Interpretes de hoc Templo dissident. Veteres mul-

(12) Matt. XXIV. 24. (13) August. lib. 20. de civit. cap. 19. D. Thom. Est. From. Cornel.
(14) 1. Thessal. v. 2. *Sicut fur in nocte, ita veniet*. (15) August. l. 20. de civit. Dei cap. 19. *Nulli dubium est, eum de Antichristo ista dixisse*. (16) Vide Hieron. in Isa. XVII. (17) Theodoret. hic, & Chrys. & Theophyl. (18) Hieron. in Dan. VII. *Non eum putemus, juxta quorumdam opinionem, vel Diabolum esse, vel Dæmonem, sed unum ex hominibus, in quo totus Satan habitaturus sit corporaliter*.
(19) August. l. 20. c. 19. civit. (20) Hieron. in Dan. XI. (21) Sulpit. Sever. lib. 2. hist. sacræ.
(22) Sueton. in Nerone, ad finem c. 57. & Tacit. l. 2. Histor. (23) Ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ ὡς Θεὸν καθίσαι. Quamplures omittunt ὡς Θεόν. S. Augustinus lib. XX. c. 19. de Civit. multo disputavit de iis verbis *in Templum*, pro, *in Templo*; atque ita intelligi posse ait: Itaut sedeat, quasi Templum & Ecclesia Dei sit ipse cum asseclis. Proclivius tamen est dicere, εἰς τὸν positum esse pro, ἐν τῷ.

multi (24) censuere, Templum Jerosolymitanum ab Apostolo significari, quo sub mundi exitum restaurato, cultum ibi ceu Deo sibi tribui jussurus sit Antichristus. Hanc opinionem hic non damnat Chrysostumus; qui cum aliis compluribus (25) putat, Judæos sese ad Antichristum tamquam ad Messiam verumque Deum adjuncturos, eumque Jerosolymis restauratoque in Templo veneraturos. At plerique Veterum ajunt, Antichristum in Christianorum Templis sessurum, ibique cultum ea populis a se deceptis atque in defectionem pertractis exacturum. Id Jerosolymis spectatum iri vulgo creditur: at cur non alibi (26)? Jerosolymis quidem suum ille Imperium positurus est: at non semper ibi versabitur, cum tam multa prospere in Christianos sit peracturus.

Ostendens se quasi sit Deus. In Templis Deo vero dicatis suum ipsius simulacrum politurus est, vel sessurus ipse, divinis honoribus colendus, quemadmodum olim Idulum abominationis, vel Jovis Olympici simulacrum positum est in Templo Domini Jerosolymis 1. Macc. 1. 57. suumque Cajus Caligula locare molitus est (27), paulo ante Judæorum in Romanos conspirationem. Judæi, & Christianæ Religionis desertores, præstigiis prodigiisque illius decepti, illum ceu Messiam excipient, debitamque uni Deo adorationem illi exhibebunt.

Hæc triplice explicari possunt de Simone Mago, ut Antichristi figura. Peragratis hic variis in Oriente provinciis, innumerisque in errorem inductis præstigiarum & excantationum vi, Romam denique tamquam amplissimum in theatrum venit (28). Ibi statim claruit, ejusque fraudibus Romani, non secus ac cæteri, decepti sunt. Vetustissimi Ecclesiæ Patres (29) asserunt, simulacrum illi tamquam Deo positum, cum epigraphe: *Simoni Deo Sancto*. Res quidem est minime præter fidem, cum Lystrenses sacra ceu Diis facere voluerint Paulo & Barnabæ Act. 13. 10. iis rebus permoti, quæ majorem quam Simonis prodigia admirationem exigere non videbantur. Apollonius Thyanæus, celebris alter impostor, Simone recentior, non una in gente divinos honores tulit (30). Deus haberi volebat Simon Magus (31): huc ferebatur illius arrogantia. Antequam Christianis ritibus imbueretur, adhuc Samariæ commorans (32), magnam Dei Virtutem sese appellitabat. Hominem hujusmodi produxit Diabolus, Apostolis opponendum; atque hunc spectari passus est Deus, ut Antichristi sub mundi exitum proditturi figuram exhiberet.

℣. 5. Non retinetis, &c. In his sistere vos oportuit, neque infinitis quæstionibus implicari, neque aures præbere iis, qui me pessime ac temere loquentem inducunt, measque Epistolas falso comminiscuntur. Nihil addo iis, quæ tunc statim dixi. Hinc discè, multa tradidisse ore tenus Apostolos, quæ scriptis mandata non fuere (33). Nisi fuissent falsi Doctores, turbarum authores in Thessalonicensium Ecclesia, nihil de gravissimo hoc argumento scriptis tradidisset Apostolus.

℣. 6. Et nunc quid detineat, scitis. Olim ore tenus docui, quid in causa sit, cur dies Domini non adveniat, neque prodeat Antichristus. Idcirco nimirum ut statutis a Providentia temporibus manifesteiur. At alia ne est moræ causa? Præfinit ℣. 3. *Nisi venerit discessio primum*. Necesse est præcedat secessio a Romanorum Imperio (34), atque a Christiana Religione divisio: dum steterit Romanum Imperium, stabit Christiana Religio: eo everso, prodibit Antichristus, secessio fiet ab Ecclesia. Romani Imperii excidium sapientissime siluit Apostolus, ne inimicorum injuriis objiceret Ecclesiam, ac temere Gentiles in Christianos concitaret, ut optime animadvertunt Chrysostomus & Augustinus (35).

Censuere nonnulli (36), divinis Spiritus Sancti donis detentum Antichristum, ne prodiret. At acute Chrysostomus notat, oportuisse jam olim mundum cessare, cum post longum jam tempus insolita Spiritus Sancti dona in Ecclesia cessaverint. Alii apud Theodoretum verbis Apostoli, *Quid detineat, scitis*, subtexunt: Dei decretum: constituta arcanis Dei consiliis tempora nondum impleta sunt.

Ipse quidem Theodoretus ita explicat: Norat Apostolus, prædixisse Christum, Evangelium toto orbe omnibusque terrarum populis nunciatum iri, ac deinde futurum sæculorum finem: *Prædicabitur hoc Evangelium Regni in universo orbe, & tunc erit consummatio*. Matth. 24. 14. Cum autem universum fere orbem Idololatria occupatum cerneret, mundi exitum & Antichristi Regnum longe adhuc abesse arbitratus est. Hoc ipsum fortasse monuit Thessalonicenses, cum inter illos versaretur: quamobrem, *Et nunc*, inquit, *quid detineat, scitis: at revelabitur tempore suo*.

Juxta ea, quæ in Præfatione ad hanc Epistolam posuimus, *discessio*, de qua hic Paulus, explicari potest de Judæorum defectione a Romanis. Hæc prætura erat Domino in ultionem venienti, ut in Judæos animadverteret: tum ante id tempus prodditurus erat *homo peccati*, *filius perditionis*, *Dei adversarius*, sese obtrusurus pro Deo, usurpaturus Dei nomen, atque in Templo sessurus. Hæc in causa erant, cur Domini dies non adventaret, tropice primum in Romano adversus Judæos bello, tum ipsa re sub mundi exitum.

℣. 7. Nam mysterium jam operatur iniquitatis (37). Veteres multi (38) censuere, mysterium iniquitatis esse Neronis Imperium, ipsumve Neronem, quem pro Antichristo usurpabant, Ecclesiam insectari aggressum, ut deinde in terras sub mundi exitum rediens, supremam odiis manum imponeret. Hæc tamen sententia, quam innuimus ad ℣. 3. nititur flagitiis ac sævitia Neronis, falsisque rumoribus, quibus vel post obitum vivere, atque iterum prodditurus esse ferebatur. Antichristus neque scelestior, neque crudelior, neque Christianæ Ecclesiæ inimicior Nerone futurus existimabatur.

Alii majori numero (39) ac potiori ratione hæreticos esse Antichristos censuere, emissarios ac ministros hominis peccati, qui jam nunc *mysterium operari iniquitatis* in Christi Ecclesia incipit, cum errores serant, offensioni sint, multos denique in partes suas atque a veritate defectionem trabant. Vulgo hæretici a Patribus nuncupantur (40) *præcursores Antichristi*. Sub mundi exitum Antichristus supremam impositurus est manum iis, quæ ministri inchoaverunt. Hoc fortasse significavit

(24) Hippolyt. de consum. mundi; Cyrill. Jerosol. Catech. 15. Damascen. l. 4. c. 28. (25) Chrysost. Theodoret. Theophyl. Oecum. Ambrosiast. Anselm. alii Interpretes. (26) Theophyl. (27) Joseph. Antiq. l. 18. c. 11. Philo Legat. ad Cajum. (28) Justin. apolog. 2. Euseb. l. 2. c. 13. Hist. Ecclesiast. (29) Justin. apolog. 2. Cyrill. Catech. 3. Iren. lib. 1. c. 20. Tertull. apolog. c. 13. Euseb. lib. 2. cap. 14. Hist. Eccles. &c. (30) Philostrat. vita Apollonii l. 7. c. 10. l. 8. c. 2. (31) Iren. l. 1. c. 20. (32) Act. viii. 10. (33) Theophyl. (34) Ita Patres plerique, Chrysost. Theodoret. Theophyl. Tertull. Hieron. August. Ita & Bellarm. Est. alii passim. (35) August. lib. xx. de civit. cap. 19. n. 3. Ita & Chrysost. (36) Quidd. apud Chrys. & Theodoret. hic. (37) Τὸ [illegible] (38) Chrysost. hic, & Orat. 2. de eleemosyna; Theophyl. quid. apud Theodoret. Vide & Hieron. in Dan. 21. & August. l. xx. c. 19. de civit. Sulpit. Sever. l. 2. hist. Victorin. in cap. 17. Apocalyps. (39) Tertull. de præscript. cap. 4. & contra Praxeam c. 31. Theodoret. alii. (40) Iren. lib. 1. cap. 5. Cyrill. Jerosol. Catech. 15. Ambros. in Luc. 221. Origen. in Matt. Hilar. libb. ad Constantium; Athanas. Epist. ad Solitar.

vit Joannes, cum diceret: *Nunc Antichristi multi fuit.* 1. Joan. 2. 18.

Videtur aliis (41) *mysterium iniquitatis* esse symbolum impietatis Antichristi, figura & imago sævitiæ ab eo in Sanctos exercendæ. Ita omnes Ecclesiæ Persecutores, Nero, Domitianus, Decius, Diocles, hæretici, imagines sunt Antichristi; mysterium peragunt iniquitatis: agit jam nunc, & ad mundi exitum usque in Ministris acturus est Antichristus. Ipsum quidem Antichristi Regnum nondum viget; jam stat regni ipsius mysterium & figura. Nero & Simon Magus, Pauli ætate, luculentissimæ fuerunt nequissimi illius hominis effigies.

TANTUM UT QUI TENET NUNC fidem, TENEAT (42), DONEC DE MEDIO FIAT, auferatur homo iniquitatis. Acceptam ex nobis Fidem unusquisque vestrum teneat, neque moveatur orationibus, quæ tamquam nostræ venditantur. Sive: Qui tunc in vivis futuri sunt, fidem servent, constantesque maneant in Ecclesiæ Christi obsequio, donec Antichristus, homo iniquitatis, evertatur.

Græcus aliam sententiam offert (43): *Unum restat, nempe is qui detinet, destruatur.* Cur Antichristus non prodeat, hoc porro in causa est: oportet Romanum Imperium destrui, vel Evangelium toto orbe nunciari, omnesque gentes ad Christum colligi, antequam dies Domini adveniat. Congruit hoc cum dictis ℣℣. 3. & 6. Animadvertendum est, ℣. 6. (44) neutro genere usurpari ab Apostolo, *Et nunc quid detineat, scitis*, id quod hic masculino: *Tantum ut qui tenet, de medio fiat*. Ex quo confirmatur Veterum illorum conjectura, qui de Nerone & Simone Mago explicant, quorum post obitum Dei furor in Judæos exarsit. Nero vita functus est anno Christi LXVI.; eodem anno cœpta est Judæorum seditio, & Nero exercitui præfecit Vespasianum. Anno LXVII. Vespasianus bellum Galilææ intulit; & anno LXX. Titus Jerosolymam obsidione cinxit, cepit evertitque. Permisit Deus, ut perituri orbis figura eo excidio exhiberetur, uti in Nerone & Simone Mago Antichristus, & in Judæorum seditione futura malorum Christianorum secessio prædicta fuere. Quemadmodum Christus ea describens, quæ in sæculorum exitu sunt eventura, bellum Romanorum in Judæos eadem opera recitat (45); ita Paulus in his ad Thessalonicenses verbis ita orationem temperat, ut referri queat ad Simonem Magum veluti Antichristi figuram, & ad Romanorum bellum in Judæos, tamquam figuram malorum, quibus periturus orbis obvolvetur.

℣. 8. ET TUNC REVELABITUR ILLE INIQUUS, Antichristus, homo iniquitatis, filius perditionis, QUEM DOMINUS JESUS INTERFICIET SPIRITU ORIS SUI. Id igitur quod obstat, ne prodeat Antichristus, removendum est, antequam ille manifestus fiat. Si obstat seditio in Romanum Imperium facienda, sive mysterium iniquitatis, isthæc prius proferantur expectandum est, antequam exhibeatur Antichristus. Typici Antichristi, persecutores, hæretici, qui mysterium iniquitatis inchoavere, interierunt; sed his deficientibus, verus veniet Antichristus, ut imperium in terris sub exitum sæculorum exerceat (46).

Hæc locutio, *Quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui*, significat, quam minimo negotio illum eversurus sit Christus, misso dumtaxat in eum halitu (47). Ne Thessalonicenses, auditis iis quæ gesturus erat ille Christi adversarius, illum fore crederent hostem validissimum, paribus & quodammodo majoribus in eum viribus pugnaturum, cum obsequia Divina sit exacturus, ac tam multos e Christianis in defectionem pertracturus; illos occupat Apostolus, docens, illum uno Christi halitu eversum iri ac deletum, eoque solummodo prodeuntem periturum: *Quem interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione adventus sui.* Hoc diserte prædixerat Isaias xi. 4. de Christo agens tamquam de surculo ex radice Jesse: *Percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium.*

Quæ hic scribit Apostolus de *homine peccati, & filio perditionis*, sese tamquam Deum obtrudente (48), tam apte conveniunt Simoni Mago, ut ex iis omnino agnosci debeat. Impius hic producturus est temporibus a Deo definitis; eumque *Dominus Jesus interfecturus est spiritu oris sui, & destructurus illustratione vultus sui.* Neminem latet, voluisse Simonem sese pro Deo venditare, & Christum haberi (49). Scelestissima hæc recitat S. Hieronymus ex uno e libris Simonis (50): *Ego sum sermo Dei, ego sum speciosus, ego paracletus, ego omnipotens, ego omnia Dei.* Divinos honores tulit, nedum vivens, verum etiam mortuus (51). S. Cyrillus Jerosolymitanus (52) de illo explicat hæc verba ex 1. Joannis Epistola 2. 18. *Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis:* ex quo fit, ut ad eumdem referre debuerint illa membri superioris: *Nunc Antichristi multi facti sunt.*

Genus mortis, quo sublatus est Simon, mira confirmat Pauli prædictionem. Ausus ille est ostendere, se uti Messiam ac Dei Filium ascendere in cœlum posse, ut olim Christus (53). Omnibus ille idcirco usus est suæ artis arcanis; pollicitusque est, sese, populo Romano spectante, raptum iri in Cœlum. Revera in aera igneo curru sublatus est Dæmonum opera (54): at orantibus Petro & Paulo, qui tunc Romæ aderant, præceps ruit, fractisque cruribus jacuit. Inde ablatus, paulo post mœrore & probro agitatus, sese præcipitem dedit e fastigio domus, in qua detinebatur (55). Ita *interfectus est Spiritu oris Domini Jesu, & destructus illustratione vultus illius.* Hæc tamen mera est figura ejus vicissitudinis, quæ sub mundi exitum spectanda est in Antichristo.

℣. 9. CUJUS EST ADVENTUS SECUNDUM OPERATIONEM SATANÆ, ut incautos decipiat prodigiis adeo frequentibus, ut ipsi Electi futuri sint in erroris discrimine Matth. xxiv. 24. Vires omnes exeret Dæmon pro Antichristo *prodigiis mendacibus*; sive ex Græco (56): *Prodigiis mendacii*, scilicet in errorem inducentibus, vel simulatis, quibus species solummodo est veritatis (57). Quæ futura sint Antichristi prodigia, disputant Patres. Quibus persuasum est, ab uno tantum Deo fieri posse vera prodigia, ajunt, Antichristum nonnisi fucata & falsa patraturum. Ista S. Hieronymus ad Algasiam qu. 11. cum prodigiis Magorum Pharaonis comparat; atque uti virga Moysis in anguem mutata virgam Magorum sub anguis specie apparentem voravit, ita prodigia Christi exitium allatura prodigiis Antichristi. *Ita mendacium Antichristi veritas devorabit.* Chrysostomus & Theophylactus falsa nuncupant, & in errorem impellentia. Negat diserte Theodoretus hic, ea fore vera prodigia, sed præstigias, qualibus populum fallunt circulatores.

At S. Augustinus (58) non uno in loco docet, vera prodigia geri posse a Dæmone, ejusque ope a ve-

[41] Syr. Est. Gagn. Cornel. Men. [42] In Græco non legitur *tenens*; sed in Latinis tantum modo Bibliis. [43] Μέσον ὁ κατέχων ἄρτι ἕως ἐκ μέσου γένηται. [44] ℣. 6. Καὶ νῦν τὸ κατέχον οἴδατε. [45] Vide Matt. xxiv. Marc. xiii. Luc. xxi. [46] Ita Patres passim, & Interpretes Catholici. [47] Theodoret. [48] Supra ℣. 3. & 4. [49] August. de hæres. cap. 1. [50] Hieron. in Matt. xxiv. [51] Justin. Dialog. p. 349. Clem. Alex. Strom. 1. 2. [52] Cyrill. Catech. 6. [53] Maxim. Taurin. homil. 54. [54] Arnob. l. 2. p. 50. Cyrill. Jerosol. Catech. 6. Ambr. Hexaemer. l. 4. [55] Arnob. l. 2. Maxim. Taurin. homil. 54. Constit. Apostol. l. 6. c. 9. [56] Καὶ τέρασι ψεύδους. [57] Chrys. Τέρασι ψεύδους. ἢ τοῖς διαψευσμένοις, ἢ εἰς ψεῦδος ἄγουσι. [58] August. lib. 83. quæst. q. 79. n. 3. 4. & serm. 90. n. 5. nov. Edit.

a veneficis: eadem cum bonos præstare posse, tum malos. Nonne docet Christus, futuros in sæculorum exitu homines prodigiis claros, qui vel Electos in errorem pertrahere conabuntur (4)? Nonne idem Paulus ait, posse hominem prodigiis elatere, ita ut montes transferat, quin charitate instructus sit, & Deo charus (5)? Neque laborat Augustinus refellere Donatistarum prodigia; tametsi enim vera essent, nihil ex iis adversus veritatem colligi, cum extra unitatem fierent (6).

Cum autem de Antichristi prodigiis agit l. 20. de Civit. c. 19. occasione verborum, quæ hic explicamus, ait existimare nonnullos, nuncupari *prodigia mendacii*, quod re ipsa caritura sint, solamque prodigiorum speciem habitura, ac deceptura spectatores, alios putare, prodigia dici mendacia, *quia illa ipsa, tametsi erunt vera, ad mendacium pertrahent credituros, non ea potuisse nisi divinitus fieri: virtutem Diaboli nescientes, maxime quando tantam, quantam nunquam habuit, acceperit potestatem.*

Eadem omnino sentiebat de hac re Magnus Gregorius, qui ait (7), fieri interdum ab hæreticis prodigia, quorum inanem mercedem ipsis reddi in hac vita patitur Deus, laudibus illorum causa collatis: Ecclesiam nihili facere prodigia ab hæreticis patrata; cum noverit, miracula non esse sanctitatis virtutisque argumenta; atque ex Christo Jesu didicerit, multos fore suprema Judicii die reprobos Judici dicturos Matth. 7. 22. *Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, & in nomine tuo Dæmonia ejecimus, & in nomine tuo multas virtutes fecimus?* At respondebit Christus: Nescio vos, &c. Alibi scribit (8), Deum regnante Antichristo subducturum ab Ecclesia prodigiorum facultatem, passurumque, ut Antichristus plurima faciat, quo constantior appareat Christianorum fides, ubi etiam prodigiis carens non dubitaverit. Nullum ille discrimen statuit inter Electorum miracula & reproborum (9), nisi illud, quod illa ad salutem, hæc ad interitum & auctores & spectatores trahant.

Simonis Magi prodigia Patres magicis artibus tribuunt; eumque quamplurimis claruisse assentiuntur. Conabatur ille, specie saltem, ea omnia gerere, quæ Christus re ipsa patravit (10). Hujus exemplo quodlibet veneficiorum genus sectabantur Discipuli (11), seque vel ex inferis manes Prophetarum evocare posse gloriabantur (12). Vidimus supra, ausum esse Simonem volans in sublime ferri, atque in Cœlum scandere. Ingentem fuisse oportet prodigiorum illius numerum, cum tam multos sibi Discipulos comparaverit, Divinosque honores tulerit.

℣. 10. ET IN SEDUCTIONE INIQUITATIS. Conabitur Antichristus nedum prodigiis magicisque artibus incautos reprobosque decipere, atque in defectionem rapere, verum etiam adminiculis omnibus, quæ sua illum nequitia docuerit; blanditiis, donariis, honoribus, opibus, voluptatibus, promissis, amicitiæ significationibus; omnibus denique modis ad fallendum opportunis: *In omni seductione iniquitatis*, scelerum, impietatis, mendacii. *Iis qui pereunt* sunt reprobi (13), increduli, apostatæ, qui justissimo Dei Judicio & sua ipsorum culpa in pessimi cordis potestate relinquentur, & Christum deserent, ut illius adversarium sequantur; sive infideles, quorum contumacia est futura est, ut credituri non sint Christo, tametsi veritatem audiant (14). At Antichristi artibus, prodigiis, blanditiis non movebuntur Electi, uti promisit Christus Matth. xxiv. 24. ubi ait, ea fore Antichristi prodigia, ut inductura sint in errorem vel Electos, si fieri queat.

EO QUOD CHARITATEM VERITATIS NON RECEPERUNT. Ne putaveritis, miseros hosce Antichristi asseclas illi necessario adhæsuros. Quantumvis ille persecutionibus læviat, luculenta patret prodigia, validis artibus utatur, nonnisi volentes perdet decipietque. Qui traditam a Christo Jesu veritatem sincere amaverint, atque ope suppeditata bene usi fuerint, Antichristi laqueos viresque vitabunt. Et qui infideles increduli que perierint, sua ipsorum culpa peribunt, cum idcirco ituri sint in exitium, quia veritatem sequi & amare detrectabunt. Hæ Antichristi notæ, quas tradit Paulus, nihilo minus Simoni Mago, quam superiores conveniunt. Populos hic nedum *prodigiis mendacibus* fefellit, verum etiam artibus omnibus, quibus ad iniquitatem trahi possunt ii qui pereunt. Quæ errorum monstra non tradidit? quibus ipse flagitiis vacavit? Primi omnium Ecclesiæ hæretici, Simonis fuere Discipuli. Insanissima tradebant illi de Angelorum genesi, de *Æonibus*, *pleroma* sive plenitudinem & imaginariam divinitatem componentibus (15). Compertum est, quam ineptas fabulas venditaret ille de Helena (16) fœmina perditissima, quam circumducebat, quam turpi denique libidine ipse & asseclæ inquinarentur (17). Constantissime tradunt Patres (18), Simoniacos divinum cultum Angelis exhibuisse, & Simonem atque Helenam sub Jovis & Minervæ imaginibus adorasse.

Id Paulus nuncupat *seductionem iniquitatis iis qui pereunt*. Hujusmodi erant Simonis Discipuli, *quibus misit Deus operationem erroris*, fraudes efficacissimas, *ut crederent mendacio*. Latet profecto, quos in errores, quæ in flagitia ruiturus sit Antichristus; at colligi ex dictis potest: si enim res ipsa major esse debet quam figura, quantæ futuræ sunt fraudes in sæculorum exitu, quanta flagitia, si tam gravia initio Ecclesiæ fuere?

℣. 11. IDEO MITTET ILLIS DOMINUS OPERATIONEM ERRORIS, fraudes adeo efficaces, UT CREDANT MENDACIO. Cave credas, impios a Deo in fraudem impelli, aut tentari, vel in mendacium & errorem induci. Neminem tentat Deus, aut in malum agit (19). At interdum justo judicio ruere in mendacium sinit eos, qui veritatem aspernati sunt; eosque, qui mendacium & flagitium amavere, in errore pravoque sensu destituit. Vult Deus, omnes homines salutem assequi (20): Christus salutis comparandæ adminicula omnibus promeruit. Siqui igitur pereunt, id illorum vitio tribuendum est. Hominum peccata interdum Deus aliis peccatis punit (21), in quæ illos ruere patitur; eorumque superbiæ pœnam permittit esse tentationes, quibus vinci eos sinit. Hic impios punit misso ad eos Antichristo, quos ab eo tentari permittit. Dæmoni potestatem facit, ut vires omnes, omnemque nequitiam in illos exerceat per Antichristum, quem ille ceu instrumentum agit ac movet.

Veteres plerique (22) locum hunc interpretantur

(4) Matth. xxiv. 24. (5) 1. Cor. xiii. 2. (6) August. in Joan. tract. 13. (7) Greg. Magn. lib. 20. cap. 7. moral. in Job. (8) Greg. Moral. lib. 32. cap. 15. (9) Gregor. homil. in Evangel. lib. 2. homil. 29. num. 4. (10) Origen. lib. 5. contra Cels. (11) Iren. lib. 1. cap. 20. (12) Tertull. de anima cap. 57. (13) Est. Trom. Cornel. (14) Chrysostom. Theophylact. (15) Vide Nazianz. orat. 23. & 44. Euseb. in Marcell. lib 4. (16) Justin. apolog. 2. Iren. lib. 1. c. 20. Epiphan. hæres. 21. (17) Iren. l. 1. c. 20. Euseb. l. 2. c. 13. Hist. Eccles. (18) Tertull. præscript. cap. 51. Epiphan. hæres. 21. August. de hæres. Iren. l. 1. c. 20. (19) Jacobi 1. 13. *Deus intentator malorum est; ipse autem neminem tentat.* (20) 1. Timot. ii. 4. *Deus vult omnes salvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire.* (21) Vide Hieronym. ad Algasiam, Theodoret. Theophyl. Oecum. Anselm. hic. Vide August. lib. 5. contra Julian. cap. 3. Cornel. a Lap. & Est. hic. (22) Ambrosiast. Chrysost. Theodoret. Theophyl. Oecumen. Hieronym. ad Algasiam qu. 11.

sur de Judæis, quibus suaderi a Dæmone & Antichristo errorem patietur Deus, per patrata coram ipsis prodigia; quod annunciatam sibi a Christo veritatem amplecti noluerint. Primi omnium a mendacii patre decipientur Judæi. Quamplurimi ex Judæis & Samaritanis Simonem Magum secuti sunt.

℣. 13. Quod elegerit vos Deus primitias in salutem. Grates Deo ago, quod vos ille, fratres, ad fidem vocaverit, atque ad *sanctificationem spiritus*, nempe ad justitiam, qua donati estis in baptismo, infuso Spiritu Sancto, cujus lumine & gratia mentes vestræ cumulatæ sunt. Sive ex Chrysostomo (23), *quod elegerit vos sanctificatione Spiritus & fide veritatis*. Elegit vos Deus, atque inter filios cooptavit dono fidei & gratiæ justificationis, quam in baptismo accepistis.

Vos elegit Deus tamquam *primitias*, selectissimam scilicet partem, alios inter innumeros, quos in infidelitate umbraque mortis destituit. Græcus legit (24): *Elegit vos Deus ab initio*, non *primitias*. Græci tamen Codices nonnulli adstipulantur Vulgatæ (25). Plerumque *primitias* nuncupat Apostolus eos (26), qui aliqua in urbe vel provincia primi omnium Christo nomina dederunt. Hujusmodi erant in Macedonia Thessalonicenses. Cum ait, illos Deum elegisse, hinc minime colligas, omnes illos in Electorum ac Prædestinatorum censu fuisse. Ea quippe electio vocationis est, qua in Ecclesiam viamque salutis inducuntur. Deum illi rogare debent, ut auxilia sibi ad dignam vocatione vitam instituendam, acceptoque beneficio respondendum necessaria largiatur.

℣. 15. State, ut tenete traditiones. Fidem virtutemque constanter colite, & servate quæ vobis tradita fuere, tum quæ ad dogmata pertinent, veluti de generali Judicio, de adventu Antichristi, supra ℣. 5. tum quæ ad mores & disciplinam: non multa enim tradidere scriptis Apostoli, ac illorum plerique scripta penitus nulla reliquere: ore tenus docere contenti, fidelibusque ac studiosis testibus tradere, quæ ipsi ex ore Christi ipsius, qui nihil unquam scripsit, acceperant. Perspicuum ex hoc loco fit, ait S. Chrysostomus (27), non omnia scripsisse Apostolos, sed multa verbo tenus tradidisse; utraque tamen sunt fidei nostræ capita, sive scripturis sive traditione contineantur. Igitur Ecclesiæ traditio fidem omnem ex nobis merito exigit. Traditio est; ne ultra quæras. Ita Chrysostomus, cui assentiuntur Patres vetustissimi (28), quorum doctrinam instauravit Synodus Tridentina (29), ubi decernit, Ecclesiæ Catholicæ veritatem ac disciplinam contineri tum sacris Libris, tum traditionibus, quæ ex Christo & Apostolis manavere, servatæque sunt, & ad nos usque jugi successione manarunt.

℣. 16. Ipse autem Dominus Jasua, qui dilexit nos; luculentissima & certissima benevolentiæ argumenta nobis exhibuit, cum nos ad Fidem vocaverit, atque ex eorum numero, qui in errore pereunt, segregavit (30): *Dedit consolationem æternam*, criminum veniam impertitus per fidem ac baptismum, nosque complens firma spe fruendæ in Cœlo beatitudinis, Regnum pollicitus, ac promissorum pignora præbens per Spiritum S. imis hominum mentibus insidentem, perque gratiam nobis infusam, *spem bonam in gratia*. Ephes. 1. 13.

℣. 17. Exnoateiur corda vestra, consoletur. Græca vox (31), quæ *exhortari* sonat, usurpatur etiam pro *consolari*, ac posteriorem hanc significationem hic postulare videtur: at Chrysostomus (32) & Theophylactus admittunt utramque, hortari, confirmare, consolari. Bonorum operum exercitatione, piisque sermonibus vos consoletur; verorum quippe Fidelium solatium in bene gestis consistit. Sive, in bono & veritate vos confirmet; etenim præter peculiarem Dei opem in neutro perseveraturi estis, animo cadetis, in peccatum erroremque ultro deseremini.

(23) Chrysost. Theophyl. Syr. Vat. alii. (24) Εἵλετο ὑμᾶς ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς. (25) Alii: Εἵλετο ὑμᾶς ἀπαρχήν. Vide Mill. (26) Rom. xvi. 5. & 1. Cor. xvi. 15. (27) Chrysost. hic. Vide & Theodoret. & Theophyl. Est. Grot. (28) Iren. lib. 1. contra hæres. cap. 3. 4. Tertull. de corona mil. cap. 3. Basil. ad Amphiloch. de Spiritu Sancto cap. 29. Epiphan. hæresi 61. August. Epist. olim 118. nunc 54. ad Januar. (29) Concil. Trident. sess. 4. cap. 1. (30) Rom. v. 8, 9. viii. 37. Ephes. ii. 4. (31) Παρακαλέσαι τὰς καρδίας ὑμῶν. (32) Chrysost. Theophyl. hic.

CAPUT III.

Thessalonicensium preces pro se postulat; præcepta iis tradit de manuum labore; cujus exemplum ipse præsens præbuerat. Monet ut otiosos fugiant; at simul loco fratrum habeant. Salutatio ipsius manu.

℣. 1. De cætero, fratres, orate pro nobis, ut sermo Dei currat, & clarificetur sicut & apud vos: 2. Et ut liberemur ab importunis, & malis hominibus: non omnium enim est fides. 3. Fidelis autem Deus est, qui confirmabit nos, & custodiet a malo. 4. Confidimus autem de vobis in Domino, quoniam quæ præcepimus, & facitis, & facietis. 5. Dominus autem dirigat corda vestra in charitate Dei, & patientia Christi. 6. Denuntiamus autem vobis fratres, in nomine Domini nostri Jesu Christi, ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate, & non secundum traditionem, quam acceperunt a nobis. 7. Ipsi enim scitis, quemadmodum oporteat imitari nos; quoniam non inquieti fuimus inter vos. 8. Neque gratis panem manducavimus ab aliquo, sed in labore, & in fatigatione, nocte, & die operantes, ne quem vestrum gravaremus. 9. Non quasi non habuerimus potestatem, sed ut nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandum nos. 10. Nam & cum essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis: quoniam si quis non vult operari, nec man-

manducet. 11. Audivimus enim inter vos quosdam ambulare inquiete, nihil operantes, sed curiose agentes. 12. Iis autem, qui ejusmodi sunt, denunciamus, & obsecramus in Domino Jesu Christo: ut cum silentio operantes, suum panem manducent: 13. Vos autem, fratres, nolite, deficere benefacientes. 14. Quod si quis non obedit verbo nostro per epistolam, hunc notate, & ne commisceamini cum illo, ut confundatur: 15. Et nolite quasi inimicum existimare, sed corripite ut fratrem. 16. Ipse autem Dominus pacis det vobis pacem sempiternam in omni loco. Dominus sit cum omnibus vobis. 17. Salutatio mea manu Pauli: quod est signum in omni epistola, ita scribo. 18. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

Ÿ. 1. DE CÆTERO, ORATE PRO NOBIS. Fideles rogat Apostolus, ut Divinam opem sibi impetrent; quibus verbis & absolutissimam simul humilitatem ostendit, & docet, quantopere alter alterius orationibus indigeamus. Interdum precibus fratrum & progressum & perseverantiam in bono debemus. Optat hic, ut juvantibus Thessalonicensium precibus *sermo Dei currat & clarificetur, sicut & apud ipsos*: illum infideles tam docili animo excipiant, ac studio jam acti exerceant, quam Thessalonicenses.

Ÿ. 2. UT LIBEREMUR AB IMPORTUNIS ET MALIS HOMINIBUS. Per id tempus Corinthi versabatur Apostolus; pugnandumque illi erat cum Judæis incredulis, Gentilibus, falsisque fratribus. Docet ipse, multa sibi ferenda fuisse apud Corinthios (1). Judæi, ad quos aliquandiu verba fecit, flagitiosis orationibus repugnabant Act. 18. 5. ita ut coactus fuerit illos deserere, excusso in illos vestium pulvere, ac testari: *Sanguis vester super caput vestrum*; ac deinceps curam omnem ad Gentilium institutionem convertit: quamobrem adversariorum furor in illum magis exarsit. Tot inter labores invicta animi sui constantia illi opus fuit, illique aliquando spectandum noctu sese præbuit Christus, illum recreans, hortatusque ut animo confirmaretur, constanterque maneret Corinthi, cum multus sibi populus in ea urbe selectus esset. Act. 18. 9.

NON OMNIUM EST FIDES. Non omnibus datum est, ut fideles sint, Fidemque amplectantur. Donum Dei est, cui libuerit traditum (2). Ubique fidei impedimenta, veritatis hostes, homines Divinæ vocationi & Evangelicæ prædicationi repugnantes inveniuntur. Vos igitur ne moveant ea quæ patimur; Deoque gratias agite, qui vos ad fidem vocavit, animumque vobis docilem atque intelligentiæ plenum largitus est.

Ÿ. 3. FIDELIS DOMINUS, QUI CONFIRMABIT VOS in fide ac virtute. Id certissime ex Dei misericordia præstolor, ejusque promissionibus fretus futurum confido, ut inchoatum in vobis salutis opus ipse non relinquat infectum (3). Deus nunquam eos deserit primus, quos per gratiam justos effecit (4).

CUSTODIET A MALO (5), a Diaboli insidiis, conatibusque nequissimorum, qui Dæmonis instrumenta sunt & emissarii.

Ÿ. 4. CONFIDIMUS AUTEM DE VOBIS, vos cum Dei ope, nomine & gratia, facere & facturos ea quæ præcipimus. De fide vestra non queror, sed sed majorem in dies ac studiosiorem futuram spero. Liquebit ex consequentibus, vitia quædam in eam Ecclesiam irrepsisse, inertiam præsertim, & mala cætera illam consequentia.

Ÿ. 5. DOMINUS AUTEM DIRIGAT CORDA VESTRA IN CHARITATE DEI ET PATIENTIA CHRISTI; ad amorem Dei & Christi patientiam impellat. Ita sonat Græcus (6). Animos vestros charitate sui cumulet Deus, vobisque impertiatur, ut ærumnas vestras perferatis ea patientia, qua Christus ignominiam mortemque vestri gratia pertulit. Sive: constantem vobis largiatur spem, cum promissorum præmiorumque expectatione (7). Patientiam cum charitate conjungit; altera enim alteram probat. Patres Græci (8) hoc loco tres Divinæ Triadis Personas vident. *Dominus*, Spiritus Sanctus dirigat corda impellatque ad amorem *Dei* Patris, & ad patientiam *Christi*; utunturque hac sententia, ut Filii Divinitatem asserant.

Ÿ. 6. DENUNTIAMUS VOBIS IN NOMINE DOMINI. Authoritate hic utitur Paulus, imperatque Thessalonicensibus, *ut subtrahant se ab omni fratre ambulante inordinate, & non secundum traditionem quam acceperunt ab ipso*. Vitia isthæc, quæ tam acriter damnat, flagitia non sunt majora, & pudicitiæ, justitiæ, honori Ecclesiæ contraria, aut pravum exemplum inducentia, qualia passim nunc apud Christianos spectantur, sed ea quæ minoris momenti, magisque labes imperfecti hominis quam peccata, existimantur; ut puta inertia, curiositas, otium; aliena scrutari, quietem non servare, labore & silentio non occupari. Hæc nimirum vitia sunt, quæ anathemate quodam ab Apostolo feriuntur: *Ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate*. Nullum certe luculentius est sanctitatis primævæ argumentum, quam istbæc Apostoli severitas.

Chrysostomo (9), Augustino (10), Theophylacto (11) secessio ista loco excommunicationis usurpatur. Eam tamen Chrysostomus (12) in eo tantum constituit, ut qui talis esset, communi cum cæteris consuetudine non uteretur, stipem ab iis in silentio acciperet, nulla verborum communione, nisi redargutionis gratia atque ad meliorem frugem exhortationis. Animadvertit Theophylactus, illud secessionis genus olim pro gravissimo supplicio inter Christianos habitum: at, subdit, nostra ætate exolevit.

Monasticarum Legum Institutores eam semper in Monasteriis servavere; ac diserte S. Benedictus duplicem distinguit excommunicationem; majorem, qua quis Satanæ traditur, ac fratrum auxilio precibusque privatur (13); minorem, qua quis a communi mensa vel fratrum consuetudine removebatur (14). Meminit minoris hujus excommunicationis S. Hieronymus (15), ubi de S. Paula scribit: *Quam sororem garrulam ac procacem, rixisque perspexerat delectari, & sæpius commonitam nolle converti, inter ultimas & extra conventum*

(1) 1. Cor. 11. 3. & 2. Thessal. III. 7. (2) Eph. 2. II. 8. Philipp. 1. 29. Joan. 2. 26. 2. Thessal. II. 13. Vide Est. Menoc. Tir. (3) 1. Cor. 1. 8. 9. 1. Thessal. v. 24. Theophyl. hic: Πιστὸς ὁ Θεὸς. τουτέστιν ἀληθὴς, καὶ πάντως ποιήσει ὃ ὑπέσχετο. (4) Concil. Trident. sess. 6. cap. 11. (5) Ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. (6) Ὁ δὲ Κύριος κατευθύναι ὑμῶν τὰς καρδίας εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ. (7) Theophyl. (8) Theodoret. Basil. apud Theophyl. hic. Confer 2. Cor. III. 17. *Dominus autem spiritus est*. (9) Chrysost. hic. (10) August. lib. contra Epist. Parmen. cap. 2. & contra Donatistas post collationem cap. 4. & lib. de fide, & operib. cap. 2. (11) Theophylact. hic. (12) Chrysostom. ad Ÿ. 14. 14. (13) S. Bened. Reg. cap. 24. & 26. (14) Idem, Regul. cap. 25. Vide Hæften. Disquis. monastic. lib. 8. tract. 4. disquis. 1. & 2. (15) Hieron. in Epitaph. Paulæ.

tum fororum ad fores triclinii orare faciebat ; & separatim cibum sumere. Eadem porro hæc vitia sunt, quorum causa præcipiebat Apostolus, ut fratrum male moratorum consuetudo vitaretur.

Et non juxta traditionem quam acceperunt a nobis. Paulus & verbis & exemplo docuerat (16), colendam esse in Fidelium societate quietem, in silentio vacandum labori, vitandamque de rebus alienis curiositatem. Hoc tradiderat Paulus Thessalonicensibus, idque nunquam non amavit Ecclesia, tametsi pœnæ in transgressores indictæ exoleverunt.

℣. 7. Quemadmodum oporteat imitari nos ; quoniam non inquieti fuimus, turbidi, negotiosi. Græcus (17): *Non inordinati fuimus*; eo scilicet sensu, quem superiori membro diximus, otiosi, inertes, omnium curiosi, alienarum rerum scrutatores, &c. Jussit Deus hominem labori operam dare: ubi is otium sectatur, extra ordinem est. Humanæ inconstantiæ ac levitatis remedium est labor. Qui otium sectatur, ordinem turbat, & in peccata inde parta delabitur.

℣. 8. Neque gratis panem manducavimus. Quamquam necessariam alimoniæ opem ex vobis exigere jure nostro poteramus, nostraque negotia nos a labore manuum absolvebant, tamen ut necui graves essemus, vobisque laborandi exemplum præberemus, vitandarum causa tentationum ac Dæmonis insidiarum, manuum labori operam dedimus, & quidem *in labore & fatigatione*, nedum vacuis horis, verum etiam *nocte & die*, non vitandi dumtaxat otii gratia, sed tolerandæ etiam vitæ, necui molestiam pareremus (18). Hæc verba, cum & superiora duo membra (19) innuunt, tenuem fuisse Thessalonicensium Christianorum fortunam.

℣. 9. Non quasi non habuerimus potestatem exigendi alimoniam; & negotiorum causa laborè manuum vacare non liceret. Nonne Christus ipse dixit Matth. x. 10. *dignum esse operarium mercede sua*, & unumquemque ex artis suæ commodis vivere oportere? *Quis militat suis stipendiis unquam* 1. Cor. 9: 6. At voluimus ipsi seriæ & laboriosæ vitæ a vobis gerendæ exemplum in nobis exhibere. Si igitur ego, qui hac lege non tenebar, malui operam dare labori, ut vobis exemplo essem, quid præstandum est vobis, quibus laborem imperavit Deus & necessitate conditionis & Lege. Gen. 3. 17.

℣. 10. Siquis non vult operari, nec manducet. Vulgare Hebræis proverbium (20); totidem fere verbis apud profanos quoque (21). Nulla non gens inertiam odit. Necessaria paupertas idcirco turpis est, quia pauper inopiam inertiæ suæ debere existimatur. Inter Veteres postulabantur ac damnabantur inertiæ, qui laborem fugerent (22). Cæterum cum præcipit Paulus, *Siquis non vult operari, nec manducet*; illud solummodo vult, eum indignum esse qui manducet, aut stipem accipiat; non prohibet quin illi opem feras (23), aut charitatem erga illum exerceas, ut mox infra ℣. 13.

℣. 11. Audivimus inter vos quosdam ambulare inquiete (24), inquietos esse, inertes, de quibus supra, incompositos, otiosos, qui sua negligunt, quærunt aliena; curiosos, leves, rumorum amatores, litigiosos, inquietos, seditiosos; qui turpi assentatione student locupletiores salutare, ac panem vel pecuniam ab illis quærere.

℣. 12. Denuntiemus et obsecramus in Domino. Lenitatem severitati miscet; rogat imperatque; Apostolum agit & patrem. Præcipit, *ut cum silentio operantes, suum panem manducent*: manuum labore victitent: qui enim stipem quærunt, alieno pane vescuntur, non suo (25). Oportet igitur stipem denegare iis, qui, cum possint, laborare detrectant, ait Theophylactus (26); collata enim his ope, alitur illorum inertia.

℣. 13. Vos autem nolite deficere benefacientes. Ne, dum malos hosce inopes, quibuscum communicare vos veto, fugitis, veros pauperes rejiciatis. Ne hos quidem subsidio indignos destituite: duplicem erga illos misericordiam exercete; ac dum supercilio damnatis illorum inertiam, atque uti fratres arguitis (27), manum porrigite in illorum subsidium. Aliter evenire potest, ut veros pauperes, misericordia dignos, ope fraudetis. Præstat indigno largiri, quam dignum rejicere. Frequenter accidit, ut dum curiosius seligis, bene faciendi opportunitatem amittas.

℣. 14. Siquis non obedit verbo nostro per Epistolam, hunc notate; sive, hunc per Epistolam mihi significate (28); ut videam, quid agendum sit ut is corrigatur. Prior tamen distinctio communius probatur. *Hunc notate*, nota inurite, vitate, uti supra dixi; a vobis anathemate quodam removete (29): *ne commisceamini cum illo*, nulla vobis esto illius consuetudo, *ut confundatur*, ut probrum sentiat, eoque ad meliora revocetur: hoc enim vult Ecclesia, cum aliquem censuris pœnisque Ecclesiasticis notat: neque enim peccatoris exitium quærit, sed emendationem.

℣. 15. Nolite quasi inimicum existimare. Frater est: infirmitatis illius vos misereat. Corporis ejusdem membrum est, sed ægrotum: languentis misereamini (30). Quo gravior est morbus, eo major esse debet ejus sanandi solicitudo. Major excommunicatio, hominem ab Ecclesiæ communione removens, illum nobis ceu ethnicum & Publicanum facit Matth. 18. 17. indignumque salutatione 2. Joan. ℣. 10. At hic de majori excommunicatione non agitur; atque in eadem ista fas est excommunicatos ad pœnitentiam & debitam Ecclesiæ obedientiam hortari (31).

℣. 16. Det vobis pacem sempiternam in omni loco. Pro *in omni loco*, Græca quædam Exemplaria legunt (32): *Omni modo*. Vetustissimi tamen Codices Vulgatam defendunt; atque ita legisse Chrysostomum, probabile est. Pacem ubique, omnibus in rebus locisque, vobis largiatur Deus.

℣. 17. Salutatio, mea manu Pauli. Hoc & consequens membrum Paulus ipse exaravit; cætera Silas vel Timotheus descripsisse videntur: ac nequis falleretur, & nequa Epistola sub Pauli nomine confingeretur, suum Apostolus signum apponit (33), monetque, ita se in Epistolis omnibus solere, & claudere his verbis Epistolam: *Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis, Amen*.

(16) Theodoret. Theophyl. (17) Οὐκ ἠτακτήσαμεν ἐν ὑμῖν. Theophyl. (18) Vide 1. Thessal. ii. 7. 9. 1. Cor. iv. 12. Act. xx. 34. (19) Theophylact. hic. (20) In Bereschit Rabe, & in Ohel-moed, & in lib. Zenor. Vide Grot. Cassvigi. Drus.
(21) Homer. Odyss. T . . . Οὐ τὸ ἀεργὸν ἐσθέμεναι ὄντα ἐμοῖ γε
Χοίνικα ἔμπεδον.
Pythagor. Ἐπὶ χοίνικος μὴ καθῆσθαι, *Super chœnice non sedendum*, scilicet, Eusthathio exponente, *sectandus non est per inertiam cibus*: Μὴ γείνεσθαι ἀργόν. Vide Grot. (22) Ælian. lib. 4. cap. 1. & Herodot. lib. 2. & Diodor. lib. 1. de Ægyptiis; Diogen. Laert. lib. 2. in Solone, de Atheniensibus; Leges Romanæ, Cod. l. unica, de mendicantibus validis. (23) Theodoret. (24) Græc. Ἀκούομεν γάρ τινας περιπατοῦντας ἐν ὑμῖν ἀτάκτως. (25) Chrysostom. (26) Theophyl. ad ℣. 11. (27) Vide Chrysostom. & Theophyl. hic. (28) Vide Grot. Est. (29) Chrysost. Theodoret. Theophyl. Erasm. Pisc. alii. (30) Theodoret. (31) Cajet. Est. (32) Διὰ παντὸς ἐν παντὶ τρόπῳ. Alii: Ἐν παντὶ τόπῳ. Ita Clarom. G. L. Germ. Vechel. Ambrosiast. Hieronymiast. Boerner. G. L. (33) Vide 1. Cor. xvi. 21. Coloss. iv. 18.

Amen. Animadverti poruit supra II. 2. inutilem non fuisse Pauli cautionem, nec defuisse impostores, qui ipsius nomine abuterentur, ut incautos fallerent, Pauli orationibus falso recitatis, ostensisque Epistolis tamquam ab illo datis. Creditur Paulus usus esse annulo, seu nota, vel elementorum nominis sui nexu, quem nemo facile imitaretur (34).

℣. 18. GRATIA DOMINI, &c. Hanc sententiam Paulus in calce Epistolarum adjiciebat (35), quamquam non iisdem semper verbis. *Amen* fortasse additum est ab Ecclesiis sive Librariis, ut Epistolæ lectionem sive scriptionem clauderent.

Græca Exemplaria in fine habent, Epistolam hanc Athenis datam. Cophtica missam dicit *per Silvanum & Timotheum*; Syriaca, *Laodiceæ Pisidiæ per Tychicum*. Author Synopseos S. Athanasio adscriptæ, Oecumenius, & scripti quidam Codices Corintho missam asserunt, uti primam ad Thessalonicenses. Vetusti quidam Libri Epistolam ad Hebræos huic statim subtexunt.

Finis Commentarii in secundam Epistolam ad Thessalonicenses.

IN PRIMAM EPISTOLAM B. PAULI APOSTOLI AD TIMOTHEUM

PROLEGOMENON.

Timotheum, Lystris Lycaoniæ, ut credimus, natum (1), Origenes in Rom. idcirco Pauli consanguineum fuisse duxit, quod Apostolus ad Romanos 16. 21. scripserit: *Salutat vos Timotheus adjutor meus, & Lucius, & Jason, & Sosipater cognati mei*. Ob matrem Judæam Eunicen forte ei fuerat propinquitate conjunctus; allatus vero Epistolæ ad Romanos locus utriusque cognationem perspicue non probat. Ut ut fuerit, Timotheus vel a teneris annis Sacrarum Literarum studio addictus fuerat (2), & Ecclesiæ nomen jam dederat, priusquam Paulus Lystras perveniret (3). Hunc Apostolus, Fratrum omnium testimonio commendatum, suorum itinerum socium assumpsit; cum vero, quod patre fatus esset Gentili, circumcisione careret, ne Judæos offenderet, eumdem Lystris circumcisione initiavit. Act. 16. 3.

Timotheum prophetiæ atque peculiari Spiritus Sancti jussu ad Episcopi munus accitum (4) ipsemet Paulus initiavit (5). Quo id tempore contigerit, ignoramus; illud vero scimus, eum, postquam Apostolo adhæserat, ab eo nunquam, nisi ipso mandante, discessisse, & una cum ipso, veluti filium cum patre, in Evangelii prædicatione quamplurimum laborasse (6). Una utroque in Macedoniam profecto, Paulus Berœa egredi coactus, Athenas contendit, & Silam ac Timotheum Fidelibus confirmandis Berœæ relinquit. Cum vero Paulus Athenis degeret, eo statim Timotheum accitum, ut Fidelibus persecutione vexatis præsto esset, Thessalonicam misit (7); unde is iterum paulo post Corinthum ad Apostolum regressus est (8).

Ab Apostolo Corintho Jerosolymam, & Jerosolyma Ephesum profecto, Timotheum nunquam divulsum credimus; a quo deinde una cum Erasto in Macedoniam & in Achajam missus, ut eleemosynas in Fideles Jerosolymitanos erogandas congereret, aliquandiu post Ephesum redit; unde iterum discedens, una cum Apostolo in Macedoniam & Corinthum venit; Paulus vero inde in Asiam regressus, Jerosolymam iter instituit.

An Timotheus hoc in itinere Apostolo semper comes hæserit, ignoramus: ex eodem tamen Paulo Romæ tunc una versatum scimus, dum ille carcere detentus ad Philemonem, Philippenses, & Colossenses Epistolas dedit, quarum initia utriusque, Pauli videlicet & Timothei, nomen præseferunt.

Timotheus in carcerem conjectus fuerat paulo antequam Paulus, sub Nerone Romam primum profectus, vinculis solveretur. Anno Christi LXIV. Hebræi Timotheum carcere dimissum, & si celerius regrederetur, cum eodem Apostolo ad se venturum, ex ipso Paulo per epistolam acceperunt Hebr. XIII. 23. Ubi tunc degeret, incertum; nisi forte Philippis Macedoniæ versabatur, quo Timotheum aliquanto antea se missurum Paulus spoponderat Philipp. II. 19. 23. Ubi vero Roma Ephesum reversus est Apostolus, Timotheum ei gerendæ Ecclesiæ reliquit; ad quem hanc, de qua modo, Epistolam misit, ejusque curæ plurima commendavit (9).

Epheso·

(34) Grot. Est. (35) Anselm. Est. Menoch. Bez. Pisc. (1) Vide Act. XVI. 1. 2. Chrys. in Rom. hom. 19. & in 2. Timoth. hom. 8 & Theodoret. in Rom. XVI. 21. Tillemont, not. 1. sur S. Timoth.
(2) 2. Timoth III. 15. (3) Act. XVI. 1. *Ecce Discipulus quidam nomine Timotheus: huic testimonium bonum reddebant, qui in Lystris erant & Iconio Fratres.* (4) 1. Timoth. IV. 14. (5) 2. Timoth. 1. 6.
(6) Philipp. II. 22. (7) 1. Thessal. III. 1. 2. 5. (8) Act. XVIII. 5. (9) 1. Timoth. 1. 3.

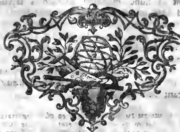
Epheso in Macedoniam anno Christi LXIV. Paulus profectus, inde, ut credimus, hanc Epistolam dedit, qua Timotheum monet, ut provide Pseudo-Apostolis occurrat, qui novæ doctrinæ semina Ephesi & in Asia jacientes, scientiamque & perspicaciam ostentantes, a Fide deficerant, & per Ecclesias errores & hæreses vulgabant. Porro de Episcopis, Presbyteris, & Diaconis initiandis, de Viduarum cura & delectu, de peccatoribus publice redarguendis, de Presbyteris judicandis (10), de cœtibus dirigendis, de vita denique ab omnibus instituenda monita impertit. Agit præterea de moribus, qui Episcopos, Diaconos, & Viduas fideles decent (11); & veluti coloribus exprimit ejus ætatis hæreticos (Gnosticos putamus, & Simonis Magi Discipulos) qui de pietate mercimonium facientes, flagitia quælibet specie Religionis obducerent (12). Hinc Patrum testimonio factum est, ut Marcionitæ (13), Encratitæ (14), & Gnostici (15) hanc Epistolam rejicerent.

Quod Timotheus, sola aqua contentus, stomacho nimium nocuisset, ut modico vini haustu sibi medeatur, Paulus suadet (16); eique etiam se Ephesum adventurum pollicetur; quod, ubi supremo itinere Romam contendit, per Ephesum transiens forte perfecit (17). Hortatur denique, ut, cum is annum XXXV. seu XL. tunc temporis ageret, gravitate & prudentia sibi consulat, ne ejus juventus contemptui habeatur (18): & de Hymenæo, & Alexandro fabro ærario (19), quorum primus resurrectionem mortuorum jam peractam dictitabat, (20), alter vero, de quo in secunda ad Timotheum Epistola, a probitate defecerat, a se excommunicatione inustis, illum certiorem facit. Horum uterque Ephesi tunc immorari videntur, sicut & hæretici pravique Doctores; a quibus ne sibi caveat, Timotheum monens, maxime commendat, ut a profanis novitatibus & fabulis, quas veluti res summi momenti illi ostentabant, penitus abhorreat.

Inscriptiones Græcis Exemplaribus appositæ hanc Epistolam Laodiceæ, Phrygiæ Pacatianæ Metropoli, scriptam ostendunt, (21): quas utique nihili faciendas ducimus, quod & recentes nimium, & ab Authoribus sine ullius consensu ultro adscriptæ fuerint. Ex iis verbis (22), *Rogavi te, ut remaneres Ephesi, cum irem in Macedoniam, ut denuntiares quibusdam, ne aliter docerent*, Apostolus tum cum scriberet, in Macedonia constitisse, & paulo ante a Timotheo discessisse, satis innui videtur. Ita etiam censent Critici peritiores (23), Athanasius (24), & Theodoretus (25). Extat in calce Commentarii Theodoreti eadem ferme inscriptio ac in vulgatis; sed vir ille doctus vel nunquam legisse illam, ipsaque aliena manu ejus Operi adjecta videtur, vel saltem minimi illam habuisse, cum in Præfatione Epistolæ ad Romanos hanc in Macedonia exaratam perspicue præferat; quod præterea etiam constat ex inscriptionibus huic Epistolæ appositis in quibusdam Græcis MSS. & aliis excusis (26). Per Tychicum Baronius, Cophtica per Titum missam docent: utrumque incertum.

---

(10) Timoth. v. 19. (11) 1. Timoth. III. & v. 9. 10. (12) 1. Timoth. IV. 1. &c. & VI. 1. 4. 20. 21. (13) Tertull. l. 5. contr. Marcion. c. ult. (14) Origen. (15) Clemens Alex. Strom. l. 2. (16) 1. Timoth. v. 23. (17) 1. Timoth. III. 14 IV. 13. (18) 1. Timoth. IV. 12. (19) 1. Timoth 1. 20. (20) 2. Timoth. II. 17. 18. (21) Nominis Phrygiæ Pacatianæ nulla nisi post Constantini Imperium mentio. (22) 1. Timoth. 1. 3. (23) Grot. Baron. Ligf. Ham. Capell. in appendice Criticor. p. 3919. Tillemont. Gothofred. Mill. &c. (24) Athanas. in Synops. (25) Theodoret. Præfat. in Roman. (26) Edit. Complut. Froben. MSS. Lin. Laud. 2. Roe. 2. Hunt. 1. Vide Mill. ad calcem hujus Epistolæ.

COMMENTARIUS LITERALIS IN PRIMAM EPISTOLAM B. PAULI APOSTOLI AD TIMOTHEUM.

CAPUT PRIMUM.

Timotheus Ephesi cum falsis Doctoribus pugnat. Charitas finis Legis. Lex justis non est, Pauli conversio, Dei gratiæ effectus. Ea peccatoribus solatio est.

℣. 1. PAulus Apostolus Jesu Christi secundum imperium Dei Salvatoris nostri,
& Christi Jesu spei nostræ: 2. Timotheo dilecto filio in fide. Gratia,
misericordia, & pax a Deo Patre, & Christo Jesu Domino nostro. 3. Sicut roga-
vi te, ut remaneres Ephesi cum irem in Macedoniam, ut denuntiares quibusdam,
ne aliter docerent, 4. Neque intenderent fabulis, & genealogiis interminatis: quæ
quæstiones præstant magis, quam ædificationem Dei, quæ est in fide. 5. Finis au-
tem præcepti est charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. 6.
A quibus quidam aberrantes, conversi sunt in vaniloquium, 7. Volentes esse legis
doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. 8. Sci-
mus autem, quia bona est lex, si quis ea legitime utatur: 9. Sciens hoc quia lex
justo non posita, sed injustis, & non subditis, impiis, & peccatoribus, sceleratis,
& contaminatis, parricidis, & matricidis, homicidis, 10. Fornicariis, masculorum
concubitoribus, plagiariis, mendacibus, & perjuris, & si quid aliud sanæ doctrinæ
adversatur, 11. Quæ est secundum Evangelium gloriæ beati Dei, quod creditum
est mihi. 12. Gratias ago ei, qui me confortavit, Christo Jesu Domino nostro,
quia fidelem me existimavit, ponens in ministerio: 13. Qui prius blasphemus fui,
& persecutor, & contumeliosus; sed misericordiam Dei consecutus sum, quia ignorans
feci in incredulitate. 14. Superabundavit autem gratia Domini nostri cum fide, &
dilectione, quæ est in Christo Jesu. 15. Fidelis sermo, & omni acceptione dignus:
quod Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum pri-
mus ego sum. 16. Sed ideo misericordiam consecutus sum: ut in me primo osten-
deret Christus Jesus omnem patientiam, ad informationem eorum, qui credituri sunt
illi in vitam æternam. 17. Regi autem sæculorum immortali, invisibili, soli Deo,
honor, & gloria in sæcula sæculorum. Amen. 18. Hoc præceptum commendo ti-
bi, fili Timothee, secundum præcedentes in te prophetias, ut milites in illis bonam
militiam, 19. Habens fidem, & bonam conscientiam, quam quidam repellentes,
circa fidem naufragaverunt: 20. Ex quibus est Hymenæus, & Alexander: quos
tradidi Satanæ, ut discant non blasphemare.

℣. 1. PAulus Apostolus secundum imperium Dei. Suam ipse authoritatem commendat Apostolus, utpote gravissima de regenda Ephesiorum Ecclesia, cui illum præfecerat, Timotheo præcepta daturus. Pauli authoritas laus Timothei est, cum Discipulus Magistri monita sequi debeat. Adde, quod, cum hæc Epistola in Fidelium cœtu perlegenda esset, oportebat, Paulum ea cum dignitate scribere, quæ munus ipsius deceret: denique cum pseudo-Apostolos, nulla authoritate & missione docentes, arguat, statim Epistolæ initio opportune monet, se sacrum Ministerium sponte non invasisse, sed jubente & vocante Deo.

Deum nuncupat *Salvatorem*, & Christum *spem nostram* (1): revera enim Deus Jesu Christi Pater

(1) Κατ' ἐπιταγὴν Θεοῦ σωτῆρος ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν. Alii, Θεοῦ Πατρὸς, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ. Alii: Θεοῦ σωτῆρος ἡμῶν, καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, &c. Vide Mill.

per nostra salus est nosterque Servator: nos ipse servavit per Christum, nobisque salutem ac servatorem largitus est. In Veteris Testamenti Libris (2) salus & Servator dicitur, in Novi quoque Fœderis voluminibus (3), quamquam rarius; quod Servatoris appellatio in his potissimum Christo, qui spei nostræ argumentum est, fundamentum, & causa tribuatur.

℣. 2. TIMOTHEO DILECTO FILIO IN FIDE. Timotheum Paulus Christo genuerat, ut in Præfatione vidimus, paternaque authoritate, benevolentia, charitate illum semper est prosequutus, uti erga Paulum Timotheus pietatem & obedientiam filio dignam coluit. Græcus vulgatus legit (4): *Timotheo germano filio*, vero, qui me sectatur, amat, colit tamquam patrem, mei similis per omnia est. At non desunt Codices, Vulgatam lectionem præferentes (5): *Dilecto filio*.

℣. 3. SICUT ROGAVI TE, UT REMANERES EPHESI. Vinculis solutus in primo Romano itinere sub Nerone Apostolus (6), in Asiam reversus, Epheso transiit, ubi ante decennium fuerat, ac frequentissimam Ecclesiam instituerat: cum vero Ephesi pro voto manere non posset, ut vitia ibi suborta corrigeret, Timotheo manere jusso, migravit in Macedoniam, unde hanc Epistolam dedit anno Christi LIV. (7). Creditur Timotheus non Ephesi modo Episcopus fuisse, sed cæterarum etiam quodammodo Ecclesiarum, quas in Asia Paulus instituerat (8); quarum generalis custodia illi credita fuerat, absente Apostolo.

NE ALITER DOCERENT, &c. Pessimi isti Doctores e Christianis erant, Judaicorum rituum studiosi (9), authoritatem usurpantes in Ethnicos ad Christum conversos, majorem illis scientiam sibi arrogantes, eosque ad Legis religionem, saltem ex parte, conantes adigere; abusi idcirco Veteris Testamenti Scripturis, ac tumultu inanique metu animos infirmorum implentes. Hos nunquam non arguit Apostolus, ut in omnibus Epistolis cernitur.

℣. 4. NEQUE INTENDERENT FABULIS ET GENEALOGIIS INTERMINATIS. *Fabulæ* Apostolo sunt inanes Doctorum Judæorum traditiones, pravæ Legis interpretationes, distortæ allegoriæ, quicquid denique Judæi addiderant Legi, repugnante Legislatoris mente (10). Qui vel leviter versavere Judæorum volumina, non ignorant, quam multa puerilia & anilia iis contineantur. Petrus Apostolus in 2. Ep. 1. 16. negat se secutum doctas fabulas, cum Jesu Christi fidem prædicarat.

Genealogias interminatas intelligit eas, quæ in Scripturis leguntur, de quibus inter se conciliandis innumera sunt Interpretum dissidia; quas quidem, tametsi negligendæ non sunt, perniciosum tamen est ab indoctis Fidelibus curiosius versari, cum ex iis fidei & pietati periculum immineat: sive privatarum inter Judæos familiarum genealogias, quorum hi Davidicum genus, illi Leviticam, alii alterius Tribus originem jactabant. Ante captivitatem Babylonicam & Tribuum translationem, nullo negotio inveniebatur, quam ad familiam ac Tribum Hebræus quisque pertineret. At post ingentes istas rerum conversiones, in quibus pleræque familiarum series periere, ipsæque familiæ sesdeque mistæ sunt; eruditorum & curiosorum studia eo versabantur, ut familiarum ordines struerent, illustrarentque eorum civium commodo, qui illustrem originem ostentabant. Jure autem optimo nominat *genealogias interminatas*; nullus enim hujusmodi quæstionum finis est, nullaque utilitas (11).

Putat Grotius, hoc nomine significari ab Apostolo ea genealogiarum genera, quæ veteres Magi, Platonici, ac deinde Simoniani, Valentiniani, & Gnostici comminiscebantur sub *Æonum* appellatione, ex quibus *pleroma* suum, sive imaginariam Divinitatem conficiebant. Æones hujusmodi aliis plures erant, aliis minores. Simon Magus, per ea tempora clarus & fama & Discipulis ubique diffusis, octo saltem admittebat; alii multo plures placebant (12). Indoctos illi ignotis nominibus attonitos reddebant, ac rude vulgus inani eruditionis pompa fallebant; quamobrem *Gnosticorum* sive eruditorum nomen usurpabant, quasi Christianorum doctissimi. Harum quæstionum discrimen intellexerat Paulus; cumque Ephesios esse rerum novarum studiosissimos nosset, verebatur, ne nova illhæc doctrina illorum mentes corrumperet, atque in hæreticorum fraudes induceret.

QUÆ QUÆSTIONES PRÆSTANT MAGIS, QUAM ÆDIFICATIONEM. Quæstiones de genealogiis, sive ex Veteris Testamenti Libris, quas indocti Fideles conciliare conabantur, sive privatarum familiarum, quibus illustrissima origo pro viribus vindicatur, seu denique, quod verisimillimum est, *sephiroth* vel splendores Cabalistarum (13), sive Valentinianorum & Gnosticorum *Æones*; quæstiones sunt pariendo in hominum mentibus tumultui, curiositati & errori solummodo opportunæ, cum unusquisque pro sua opinione disputet, multaque pro arbitrio addat aut demat, quippe cum res sint, quæ sola hominum fictione, non Dei manifestatione ac veritate nituntur. Jubet igitur Paulus ea teneri quæ docet fides, ac tradidit Deus, monetque ne sua unusquisque figmenta sectetur. Veteres hæretici ac Philosophi curiositate, & immodico sublimium insolitarumque rerum studio laborabant. Vulgare nimis Evangelium, atque humilior videbatur illis Christi doctrina, omniumque ingeniis nimis accommoda; quamobrem ut sublimem redderent, subtiles Philosophiæ quæstiones, & cabalæ arcana miscebant.

Pro iis, *Ædificationem Dei quæ est in fide*, Græcus fert (14), *œconomiam*, sive dispensationem *Dei, quæ est per fidem*, sive in fide. Ita legunt præstantissimi Codices, & Græci Patres. At Syrus, S. Irenæus, S. Hilarius, Ambrosiaster, Hieronymiaster, Claromontanum exemplar in Latino, Græcæ quædam Editiones Vulgatam tuentur (15). Utraque lectio sententiam aptissimam refert. Hujusmodi quæstiones instituendis Fidelibus & in fide confirmandis sunt ineptissimæ: evertunt *œconomiam* sive dispensationem mysteriorum, quæ Deus per fidem & in Evangelio manifestavit; destruunt denique quicquid Christus Jesus & Apostoli tradiderunt (16).

℣. 5. FINIS AUTEM PRÆCEPTI EST CHARITAS DE CORDE PURO, ET CONSCIENTIA BONA, ET FIDE NON FICTA. Istud suadere Fidelibus debes; admone, curiosas inutilesque disputationes, fidei tantum exitio aptas, ne sectentur: studiose custodiant Fidei ex nobis acceptæ depositum; vitam in charitate, animi munditie, bonæque conscientiæ æquitate & sinceritate transigant. Ea porro Christiani hominis perfectio est, humili mente credere, vitam

(2) Deut. XXXII. 15. 1. Reg. xi. 19. Psalm. XCIII. 5. XXIV. 5. LXIV. 8. Isai XLI. 2. XVII. 10. &c. (3) Luc. I. 47. In Deo salutari meo. I. Timot. IV. 10. Tit. II. 10. III. 4. Judæ 25. (4) Τιμοθέῳ γνησίῳ τέκνῳ. (5) Τιμοθέῳ ἀγαπητῷ τέκνῳ. Ita Valen. Copht. Clarom. Lat. Charissimo. (6) Anno Chr. LXIII. (7) Vide Theodoret. prolog. in Epist. ad Rom. & Athanas. in Synopsi. (8) Theodoret. prolog. in hanc Epist. (9) Theodoret. Chrysost. Theophyl. &c. (10) Theodoret. Est. Grot. Fulles. Muffet. alii. (11) Chrysost. hic. (12) Vide S. Iren. l. I. c. Tertull. contra Valent. c. 7. & 8. Fleury Hist. Eccles. tom. I. l. I. c. 47. (13) Vide Basnage tom. 6. l. 9. Chap. 11. Edit. Paris. (14) Græc. impress. Ζητήσεις παρέχουσι μᾶλλον, ἢ οἰκονομίαν Θεοῦ τὴν ἐν πίστει. (15) Οἰκοδομήν Θεοῦ τὴν ἐν πίστει. Ita Froben. Ald. Col. Iren. in Græc. Epiphan. Οἰκοδομίαν in Latino. Ædificationem. Ita Hilar. l. x. de Trin. alii Latini. (16) Ita Chrysost. Theodoret. Theophyl. Grot. alii.

vitamque in charitate & justitia instituere. Non cognitio sublimis, non eloquentia, non acris ingenii acies quæritur, sed virtutis exercitatio. Pro inanibus genealogiis, Divinarumque perfectionum catena, quam pseudo-Apostoli ostentant, brevem exhibeo virtutum colendarum seriem, sed necessariam. Sincera nimirum fides, cum charitate, animi munditie bonaque conscientia conjuncta (17). Hæc tibi scientia esto, hæc Theologia.

℣. 6. A QUIBUS QUIDAM ABERRANTES, CONVERSI SUNT IN VANILOQUIUM. Pseudo-Apostoli, de quibus hic Paulus, neque Fideles erant proprie, neque Infideles: Deo quippe credebant, & Christianam Religionem profitebantur (18); at simul rituum Legis necessitatem docentes, & Christianæ Religionis simplicitatem supervacaneis quæstionibus & genealogiis infinitis miscentes, Evangelium quodammodo ejurabant. Relicta fide, charitate, sinceritate, æquitate, simplicitate; quæ veræ sunt Christiani hominis notæ, *vaniloquium*, inutiles disputationes quæstionesque sectati sunt.

℣. 7. VOLENTES ESSE LEGIS DOCTORES. Christiani Judaicarum traditionum studiosi inter Ethnicos ad Christum conversos Magistrorum personam sibi arrogabant; sibique perspectissima esse Legem ac Prophetas gloriabantur: & quasi satis non essent Veteris Testamenti volumina, genealogias, fabulas aniles, deliria, traditiones, quibus admirationem e vulgo elicerent, adjiciebant. At *non intelligebant neque quæ loquerentur, neque de quibus affirmarent*. Pleræque traditiones, quibus illi tantum vetustatis & authoritatis tribuunt, nulla veritate nituntur, Legis verbis & menti Legislatoris repugnant, omnemque illius dispensationem evertunt. Simonianorum Genealogiæ, Æones Gnosticorum, Cabalistarum Sephiroth, humanæ mentis inventa sunt, hominum dispositiones ad arbitrium conficte, quibus unum est fundamentum hominum insania, arrogantiam & curiositatem sequens.

℣. 8. SCIMUS AUTEM QUIA BONA EST LEX, SI QUIS EA LEGITIME UTATUR. Ne putes, me aut Legem damnare, aut eos qui sancte ac pie Legem servant: bona Lex est, ex Deo proficiscitur, ad Deum ducit, hominem Deo gratum efficere potest, si intelligatur serveturque (19): eos arguo, qui pessime Legem docent, cumque Legis mentem ac sensum non assequantur, cæterorum Doctores haberi volunt. Lex ad mores pertinens æternum stabit, ejusque servandæ obligatione nemo ullo unquam titulo absolvetur. Ritualis Lex hactenus usui fuit, cum Judæos a cæteris gentibus secerneret, ab idolorum cultu removeret, Messiæ cupidos faceret, ac supremum Liberatorem ceu figura significaret. Nunc tamen hi ritus antiquati sunt, eosque colere, nec ne, in uniuscujusque arbitrio positum est: at nulla est obligatio, quidquid Doctores Judaicarum rerum studiosi blaterent. Genuinum illorum usum ignorant; qui quidem usus ille est, ut homines ad Christi Jesu cognitionem erigant (20).

℣. 9. LEX JUSTO NON EST POSITA, SED INJUSTIS. Si universi homines justi essent, supervacanea foret Lex, quæ impii in officio continendis datur. Ipse sibi Lex est pius (21). Si Judæi fidem & obedientiam Abrahami sancte imitati fuissent, nec idola in Ægypto sectati, scriptam Legem illis dare non debuisset Deus. Lex lata est prævaricationum causa (22), malorum populi habitudinum coercendarum, occupandorumque flagitiorum, in quæ deinceps esset ruiturus.

Græcus reddi potest (23): *Lex contra justum non est lata, sed contra injustos*. Justos non coercet Lex, neque his minas & pœnam intentat, sed impiis. Præter vim, conatum, merum Justus obtemperat: libens sectatur Legem (24); &, si nulla sit scripta Lex, nihilo tamen minori sanctitate & justitia vitam instituat. At quid inde colliges? Frustra nimirum induci inter Christianos Mosaicæ Legis observationem, cum minime sit necessaria; Fideles, si Evangelium sectantur, justos esse, officii tenaces, sinceros, castos, pios, legitimæ potestati morigeros. His igitur ritualium præceptorum jugum imponere noluit Deus, cum absque iis Legem morum & Evangelii, optima quæque ac perfectissima Mosaicæ Legis capita complectentem, religiosissime servent. Aures itaque præbendas non esse Doctoribus Judaicos mores suadentibus, qui in illud incumbunt, ut homines libera filiorum conditione donatos ad servorum conditionem redigant (25).

℣. 10. PLAGIARIIS, servorum, sive liberorum furibus (26). Olim quippe consuetum erat hoc furti genus; solebantque furto abduci homines seu pueri ingenui, remotisque in regionibus in servitutem venumdari. Maximum furti genus esse hominem liberum furari, ac libertate privare.

ET SI QUID ALIUD SANÆ DOCTRINÆ ADVERSATUR, scilicet Evangelio. Casta & pia complura docebat Philosophia: at vitia quoque plurima probabat. Lex a Rabbinis explicata dissimulabat multa, quæ cum sanctitate pugnarent: at nihil nisi sanum castumque docetur Evangelio & probatur. Nihil unquam sanctius novere homines, quam Christi dogmata cum ipsius exemplis conjuncta. Pseudo-Apostoli, Legis necessitatem inanisque doctrinæ subtilitatem tradentes, novo jugo Fideles Ephesios opprimere conabantur. Hos esse rejiciendos contendit Apostolus, nisi aliam ob rem, saltem ob Legis inutilitatem. Quicquid in Lege utile esse aut necessarium potest, Christus complexus est Evangelio (27).

℣. 11. SECUNDUM EVANGELIUM GLORIÆ DEI. Sana doctrina, quam mox dixi, congruit cum Evangelio Christi Jesu, qua Dei gloria toto Orbe quæritur (28), verique cultores spiritu & veritate Patri comparantur Joan. 4. 34: atque in eo sita est gloria, quam Deo reddere potest homo.

℣. 12. GRATIAS AGO EI QUI ME CONFORTAVIT. Cum Evangelii & sanæ Doctrinæ meminerit, grates Deo agit, quod sese ille ad veritatis cognitionem munusque Apostolicum vocaverit, ac vim præbuerit resistendi hostibus veritatis suæque gloriæ, & Evangelium inter gentes constantissime prædicandi. Hoc ex unius Dei misericordia me tenere fateor, neque absque illius ope nihil posse 1. Cor. 15. 10.

QUIA FIDELEM ME EXISTIMAVIT, PONENS IN MINISTERIO. Fidelem non invenit, antequam gratiæ viribus me occuparet: aliter enim mea in ministerio fides ex me esset, neque grates de ea reddere deberem (29). Dei misericordiæ debeo, quod vocatus fuerim, quod sim fidelis, quod suppetant auxilia, quibus talis esse persevero. Ita me ille comparavit, ut aptus sim explendis iis, quæ ipse de me tota ab æternitate constituit. Hæc autem animi mei comparatio donum Dei est, non secus ac cætera; quodque ipse me fidelem existimaverit, ubi suum mihi ministerium credidit, hoc illius gratiæ debeo, quæ me talem reddidit (30): *Misericordiam consecutus a Domino, ut sim fidelis*.

℣. 13.

(17) Vide Grot. hic. (18) Vide Theodoret. Chrysost. Est. (19) Theodoret.
(20) Chrysost. Theodoret. Theophyl. Est. (21) Aristot. Politic. l. 3. Vide Xenocrat. Philon. Clem. Alex. Propert. alios apud Grot. hic. (22) Galat. III. 19. *Quid igitur Lex? Propter transgressiones posita est, donec veniret semen, cui promiserat*. (23) Ἐδεῖ τῦτο, ὅτι δικαίῳ νόμος οὐ κεῖται, &c. *Contra justum non est lata*. D. Thom. Erasm. Hakspan. Bez. Est. (24) D. Aug. pluribus locis. Est. D. Thom. Magalian. Castal. Senec. alii plures. (25) Galat. v. 1. *Nolite iterum jugo servitutis contineri*. (26) Ἀνδραποδισταῖς. (27) Theodoret. (28) 2. Cor. IV. 6. 14. Ephes. I. 6. 12. 14. Philipp. 1. 11. (29) Vide Est. hic. (30) 1. Cor. VII. 25. Confer 1. Cor. XV. 10.

℣. 13. Qui prius blasphemus fui et persecutor. Convicia in Christum olim vomebam, Ecclesiam infestabar, Christi membris vim inferebam, ejus dogmata & prodigia maledictis exagitabam. Nimirum is etiam, cum Deus me edoxit e tenebris, ut in admirabile lumen suum induceret. Ex hostium nequissimo ac sævissimo, vas electionis & Apostolum fecit. Quam grato erga ipsum animo me esse decet? *Misericordiam Dei consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate*, cum tam multa flagitia patrarem. Tametsi gravissime peccaverim, veniæ tamen aliqua dignus fui (31), quod ignorantiæ tenebris obvolverer. At quæ nunc esse potest pseudo-Apostolis excusatio, data opera Ecclesiam turbantibus, repugnantibus progressui Evangelii, dum errores & offensionis occasiones serunt?

Censent alii (32), ista dicere Apostolum, ut peccata sua verbis non extenuet, sed exaggeret. ℣. 15. ait, se maximum inter peccatores esse, olim in infidelitate versatum, id quod objici in Scripturis solet augendæ accusationis causa, non minuendæ. Spontanea ego infidelitate & ignorantia opprimebar, sanari negligebam, errorem amabam. Ex hoc nimirum barathro me Deus eduxit.

℣. 14. Superabundavit autem gratia Dei. Ea erat, quam dixi, vitæ meæ conditio, fureotis more, qui nedum morbum suum non agnoscit, verum etiam medico irascitur, & remedia omnia insanus respuit. Omnipotenti prorsus medico egebam, ut sanus fierem. Quamobrem eo uberior fuit in me Dei gratia, quo altiora fuere animi mei vulnera. Hæc mentem illustravit, pectorisque duritiem fregit, cumulans *fide & dilectione, quæ est in Christo Jesu.*

℣. 15. Fidelis sermo, et omni acceptione dignus. Sententia præter omnem dubitationem verissima (33), *fidelis sermo*, constans, certus, securissimo animo a te excipienda: *Quod Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus*, maxime insignis, *ego sum.* Porro ex his, quæ de erroribus meis, deque præstita mihi a Deo gratia, ad fidem & Apostolicum munus vocato, dixi, tibi colligendum est: Si homini tam impio, qualis ego fui, pepercit Deus, quis jam de sua salute desperet? Nonne docet in Evangelio Christus Matth. 9. 13. *misericordiam malle se quam sacrificium; sese peccatores, non justos vocatum venisse; ægros medico egere, non bene valentes?* Marc. 2. 7. Luc. 5. 31.

Cum Paulus sese *primum inter peccatores nuncupat*, hyperbole uti videtur, quemadmodum & ubi se dixit 1. Cor. 15. 9. *novissimum Apostolorum, indignum qui vocetur Apostolus, quia persecutus est Ecclesiam Dei.* Nunquam non spectabat Apostolus pristinam infidelitatem erroremque, ac de iis ex severissimæ justitiæ lege sententiam ferebat (34). Similem unusquisque sententiam de se ferat, si Deum sibi mitem & clementem desiderat.

℣. 16. Ut in me primo (1) ostenderet Christus Jesus omnem patientiam: in me scilicet vel ante cæteros, vel omnium scelestissimo, Notissimum fieri Pauli peccatum voluit Deus, ut eo luculentior foret misericordia erga ipsum exercenda, discerentque peccatores nunquam de Dei potentia & misericordia diffidere; nec Gentiles, vel remotissimi a veritate & pervicacissimi, viam conversionis ad Deum sibi esse penitus clausam existimarent. *Ad informationem eorum*, veluti exemplum factus sum iis, *qui credituri sunt illi.* Solatii argumentum omnes in me invenient, quo ad amplectendam pœnitentiam moveantur (2).

℣. 17. Regi sæculorum immortali, &c. Spectatis Dei erga se beneficiis, grati animi plenissimus exclamat. *Rex sæculorum* est Rex vel Deus æternus. Censuit Hammondus, alludere Apostolum ad *Æonas* Gnosticorum, quorum errores in hac Epistola videtur exagitare. *Æon* Græce *sæculum* sonat: Deo, seu Regi Æonum gloria in sæcula sæculorum. At hic nulla de hæreticis mentio. *Rex sæculorum* vulgaris est Judæorum locutio, Deum significans. Pro *immortali* Græcus (3) legit, *incorrupto*; & pro *soli Deo*, habet (4) *soli Deo sapienti*: At *sapienti* in optimæ notæ Codicibus, & plerisque vetustis Patribus desideratur.

℣. 18. Hoc præceptum commendo tibi, ut impleas fidem vaticiniorum, quæ olim de te lata fuere, omnia sacræ militiæ munia exequare. Innuit hic Paulus, monente Deo, ac peculiari ratione divinitus imperante, acceptum a se inter Discipulos Timotheum, & ad Episcopi & sacri Præconis provinciam destinatum (5). Cura ut divina de te consilia expleas; quæ certe non ignoras, cum ea peculiaribus vaticiniis divinitus didiceris. Pugna tamquam strenuus miles in spiritalibus castris, quibus te Christus addixit; pseudo-Apostolos constanter aggredere, neque illorum minas aut iram vereare. Apostolicorum virorum vitam non raro Paulus cum spiritali militia comparat (6).

℣. 19. Habens fidem et bonam conscientiam. Supra ℣. 5. dixit, præceptorum Legis finem ac perfectionem esse *charitatem*, *ex puro corde* ortam, *bonaque conscientia, & fide sincera.* Eamdem hic sententiam paucioribus repetit. Ut perfecta sit *fides*, charitas accedat necesse est: & *bona conscientia* nunquam a mentis munditie sejungitur. Ita Paulus Timotheo armorum & defensionis loco dat quicquid absolutissimum & nobilissimum habet Religio, fidem, charitatem, justitiam, sinceritatem, bonam conscientiam. Hæ porro virtutes Apostolorum sunt, Martyrum, & Jesu Christi militum.

Quam (bonam conscientiam) quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt. Tanti interest bonam vitam, justitiam, mentis munditiem, bonam conscientiam a fide sincerissima non sejungere. Hisce virtutibus si careat fides, inanis est & mortua (7): *Fides sine operibus mortua est.* Perversum vitæ genus malaque conscientia iter sunt ad hæresim, ad schisma, ad fidei abdicationem secessionemque a Christo Jesu & Evangelio (8). Siquem occupat superbia & amor licentiæ, statim hic in errorem labitur; oblataque opportunitate, *fidei naufragium* faciet. Fides mortua bonisque operibus vacua, sterilis est & pene amissa. Ecclesia instar navis est, alto mari delatæ: qui per hæresim seu schisma e navi egreditur, statim mergitur: *Circa fidem naufragaverunt.*

℣. 20. Ex quibus est Hymenæus et Alexander. Ephesius fortasse civis erat Hymenæus, qui primis Pauli suasionibus victas Fidei manus dedit; at deinde lapsus est in illorum errorem, qui resurrectionem futuram negantes, hanc jam peractam

(31) Chrysost. Theodoret. Theophyl. alii plerique. August. in Psal. 1. & lib. 4. contra Donatist. c. 5. Cyprian. Ep. ad Jubajan. Tertull. de Pudicitia. (32) Hessel. Magalian. ex serm. 8. 2. 10. August. de verbis Apostoli. (33) Πιστὸς ὁ λόγος, καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος. נאמן Hebraice sonat *fidelem*, *certum*, *firmum*, *stabilem*, *perpetuum*. Vetus Latinus Interpres legebat: *Humanus sermo.* Ambrosiast. August. alii: (34) Vide Hessel. Est. alios. (1) Ἵνα ἐν ἐμοὶ πρώτῳ ἐνδείξηται. Vox πρῶτος usurpari potest, quasi dicatur præcipuus, insignis; qui primus peccatorum sum; vel quasi dicat πρῶτον, in me priusquam in cæteris, ut si qui successuri sunt, de Divina misericordia minime desperent. (2) Theophyl. (3) Τῷ βασιλεῖ τῶν αἰώνων ἀφθάρτῳ. Alii: Βασιλεῖ ἀθανάτῳ. Ita Clarom. Vulg. Æthiop. Ambrosiast. Hieronymiast. (4) Μόνῳ σοφῷ Θεῷ. Alii omittunt σοφῷ. Ita Alex. Clarom. G. L. Copht. Syr. Æth. Tertull. Novatian. Ambros. August. Chrys. Cyrill. Theodoret. &c. (5) Chrysost. Theodoret. Ita Est. Grot. Men. Tir. (6) 1. Cor. 15. ... Philipp. 2. 25. 2. Timot. 2. 24. Philem. ℣. 1. 2. (7) Jacobi 2. 20. 26. (8) Theodoret. Vide Est. Grot. alios.

ctam asserebant 2. Timot. v. 17. quamobrem inania esse commenta, quæ de mortuorum resurrectione futuraque vita dicebantur. Qui fuerit perditi hujus hominis exitus, ignoratur: illud solummodo compertum est, hunc post biennium, anno scilicet LXV. quo Paulus alteram ad Timotheum dedit, adhuc in errore versatum, una cum alio Ephesio, nomine Phileto 2. Timot. 2. 17. Censet S. Augustinus hom. 19. in Jo: Hymenæi errorem in eo positum, quod aliam esse negaret resurrectionem præterquam animæ ex peccato ad gratiam per Fidem & Baptismum revocatæ.

Alexander idem ille fuisse creditur faber ærarius, de quo Paulus in 2. ad Timotheum 4. 14. qui gravem adeo illi molestiam peperit, cum is secundo Romæ in vinculis versaretur? Id si verum est, videtur omnino Alexander Romam profectus post primam hanc Pauli Epistolam; hac enim innuit Apostolus, illum Ephesi fuisse, vel saltem in Asia, uti & Hymenæum. Sermo est in Actis 19. 33. de Alexandro quodam, qui in seditione per Demetrium argentarium concitata theatrum adiit, populum pro concione alloquuturus. Fieri certe potuit, ut idem hic esset Alexander, qui *circa fidem naufragavit* (9). Vide dicta ad Act. XIV. 33.

QUOS TRADIDI SATANÆ, &c. Anathemate feriit, exclusi ab Ecclesiæ auxiliis precibusque, & Jesu Christi patrocinio, adeoque tradidi in potestatem Dæmonis, ut more carnificis illos invadat, vel perspicue discruciet. Solebant enim sub exordia Ecclesiæ ii, qui anathemate percolsi fuerant, a Dæmone perspicue occupari, ac morbis opprimi (10). Vide in Actis v. 4. exemplum Ananiæ & Saphiræ; in 1. ad Cor. 5. 3. quæ scribit Paulus de homine incesto; quæque idem 1. Cor. XI. 30. de iis, qui Christi Corpus indigne sumunt. Hymenæi & Alexandri errores Paulus *blasphemias* nuncupat, latiore sensu usurpato hoc vocabulo, quod proprie contumeliosam de Divinitate orationem tantummodo significat. Quælibet hæresis quoddam blasphemiæ genus est, cum Dei verbo & veritatis dogmati repugnet. Vide, inquiunt Chrysostomus & Theophylactus (11), quod humanis ratiocinationibus divina quærere, blasphemare est.

CAPUT II.

Pro omnibus orandum. Deus vult omnes homines salutem consequi. Deus unus, unus Conciliator. Mulier in Ecclesia ne doceat. Eva ab angue decepta. Mulieres in connubio salutem assequuntur, si Christianas virtutes colant.

℣. 1. OBsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones, pro omnibus hominibus: 2. Pro regibus, & omnibus, qui in sublimitate sunt, ut quietam, & tranquillam vitam agamus, in omni pietate, & castitate: 3. Hoc enim bonum est, & acceptum coram Salvatore nostro Deo, 4. Qui omnes homines vult salvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire, 5. Unus enim Deus, unus & mediator Dei & hominum homo Christus Jesus: 6. Qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus, testimonium temporibus suis: 7. In quo positus sum ego prædicator, & Apostolus (veritatem dico, non mentior) doctor Gentium in fide, & veritate. 8. Volo ergo viros orare in omni loco, levantes puras manus sine ira, & disceptatione. 9. Similiter & mulieres in habitu ornato, cum verecundia, & sobrietate ornantes se, & non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa: 10. Sed quod decet mulieres, promittentes pietatem per opera bona. 11. Mulier in silentio discat, cum omni subjectione. 12. Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum: sed esse in silentio. 13. Adam enim primus formatus est, deinde Heva: 14. Et Adam non est seductus, mulier autem seducta in prævaricatione fuit. 15. Salvabitur autem per filiorum generationem, si permanserit in fide, & dilectione, & sanctificatione cum sobrietate.

℣. 1. PRIMUM OMNIUM FIERI OBSECRATIONES, ORATIONES, &c. Disciplinæ leges Timotheo tradit, in Fidelium cœtibus servandas. Præcipit, Episcopi seu Presbyteri, qui collectorum Christianorum cœtibus præeunt, primum omnium tum communes tum privatas preces porrigant pro singulis Reipublicæ ordinibus (1). Imperat *obsecrationes*, quibus rogatur Deus, ut præsentia & futura mala removeat, *orationes*, quibus necessaria bona ex Deo impetrantur. *Postulationes*, ex Græco, significare videntur questus de iis, qui bonos & insectationibus & injuriis vexant, sive intercessiones in aliorum commodum; *actiones gratiarum*, ob accepta beneficia (2). Aliter aliquanto interpretatur Origenes (3). *Obsecrationes*, inquit, bonum quo caremus postulant: *orationes* majora bona acrius flagitant: *postulationes* eæ sunt, quæ majori confidentia porriguntur: denique *gratiarum actiones* circa accepta beneficia versantur. Alii tamen censent, omnibus hisce vocabulis eamdem ferme rem significari, eaque simul collegisse Apostolum, ceu synonyma, ut ejus rei necessitatem & gravitatem exprimeret (4).

PRO OMNIBUS HOMINIBUS; [℣. 2.] PRO REGIBUS. Interdum Judæi, siqua calamitate opprimerentur, Deum rogabant, ut furorem suum in eos converteret, qui ipsum ignorarent, ejusque nomen non invocarent (5). Veteres Ecclesiæ Scripto-

(9) Grot. Est. (10) Vide Chrysost. Theophyl. Theodoret. (11) Chrysost. Theophyl.

(1) Vide Chrys. Theophyl. Ambrosiast. Prosper. l. 1. de vocat. Gent. (2) Ita Oecumen. Theophyl. & Theodoret. (3) Origen. Περὶ εὐχῆς §. 44. (4) Quidam apud Theophyl. Camerar. &c.

(5) Psal. LXXVIII. 6. LXXVIII. 45.

ptores testantur (6), consuevisse Judæos, orta Christianorum Religione, singulis diebus ter Christianos in Synagoga diris devovere. Alia omnia probantur Apostolo: jubet quippe, tum in Ephesina cum in cæteris Ecclesiis, semper & ante omnia in Ecclesiasticis cœtibus preces haberi pro quolibet hominum genere, cujusvis gentis & Religionis, & a Deo id postulari, quo unusquisque illorum indiget; præsertim vero conversionem infidelibus, cæteris vero divina auxilia saluti necessaria. Primo loco Reges non enumerat, nequis ipsum assentationis causa id agere suspicetur (7).

℣. 2. Ut quietam et tranquillam vitam agamus. Ex Principum felicitate, ac tranquillitate Reipublicæ plerumque felicitas & pax subditorum proficiscitur (8). Suis in precibus Ecclesia ubique pacem postulat, uti bonorum hujus vitæ præstantissimum, & pietati colendæ ac religioni maxime necessarium. Scribens Jeremias (9) ad Judæos Babylone captivos, ait: *Quærite pacem civitatis, ad quam transmigrare vos feci, & orate pro ea ad Dominum; quia in pace illius erit pax vobis*. Hebræi victimas in Templo mactabant pro Imperatorum incolumitate (10). Veteres Christiani pro Regibus terræ orabant, pro inimicis quoque & persecutoribus, & iis, quorum fides dubia erat, quive hæreticis favebant (11). *Oramus pro omnibus Imperatoribus*, ajebat Tertullianus (12), *vitam illis prolixam, imperium securum, domum tutam, exercitus fortes, Senatum fidelem, populum probum, orbem quietum, & quæcumque hominis & Cæsaris vota sunt*.

Addit Paulus: *Ut quietam & tranquillam vitam agamus, in omni pietate & castitate* (13), motum honestate, probitate, gravitate. Pax, copia, fortuna interdum licentiæ & lapsus occasionem præbeot (14). Pax vobis postulanda non est, ut mollita vivatis, sed ut Religioni & pietati facilius vacetis.

℣. 3. Hoc enim bonum est et acceptum coram Salvatore nostro Deo. Vidimus supra (15) *Salvatoris* appellationem Deo, Patri Domini Jesu, attributam. Oratio pro universis hominibus, ac præsertim pro Principibus ac Magistratibus habita in eum finem quem diximus, bona procul dubio & Deo jucunda est. Ipsa etiam æquitas postulat, ut subditi studeant incolumitati Principum, qui ipsorum fortunas curant, & bella idcirco tantum gerunt, ut populi eorumque opes externorum injuriis & furori non pateant (16).

℣. 4. Qui omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. Prima hæc esto nobis causa Deum exorandi pro omnibus, præsertim vero pro Regibus, quia nimirum Deus, qui nullum hominum discrimen facit, vult omnes homines salutem consequi: quamobrem ita existimare debemus, omnes ad Deum pertinere, errantesque Dominici gregis oves esse; ac Deum orare, ut illos quærat reducatque, ac liberam sacris Præconibus potestatem faciat ubique ac secure verba faciendi; id quod ex Imperii tranquillitate, bonaque voluntate Imperatorum magnopere pendet; tum ut docilem animum, mentemque veritati salutis patentem populo impertiatur. Hic finis est nostrarum pro illis precum: illorum salutem æternamque felicitatem dumtaxat optamus.

Quæritur, qua ratione velit Deus, homines universos salutem adipisci, cum tam multos perire compertum sit? Multiplex est responsio. I. Vult Deus salutem assequi eos omnes, qui re ipsa assequuntur: nemo enim nisi Deo volente servatur; rogandusque est Deus, ut omnes servatos velit. II. Deus vult omnes servare voluntate antecedenti (17): at non omnes consequenti absolutaque voluntate; quampluribus enim auxilia denegat efficacia, quibus certo exitu ad salutem ducantur, idque in pœnam peccati originalis, sive criminum ipso actu admissorum, quæ originali accessere. Si æque absoluta erga omnes Dei voluntas foret, cui voluntati resistit nihil, nemo prorsus periret; hominis quippe voluntas in Dei potestate est Prov. xxi. 1. & voluntas quæque pervicacissima viribus Divinæ gratiæ certissime vincitur (18).

S. Augustinus (19) inter cæteras hujus loci explicationes, quæ apud Theologos & Interpretes leguntur, hanc etiam recitat: Absoluta & efficaci voluntate hominum salutem vult Deus, scilicet, ut ex unaquaque hominum conditione, ætate, sexu, loco sint qui salutem assequantur. Neminem ille a veritatis cognitione atque aditu Ecclesiæ excludit. *Patet omnibus fons vitæ, neque ab jure potandi quisquam prohibetur*, ait Arnobius. Cumque salutem omnium velit, facit ut hoc ipsum a servis suis optetur, porrigantur que preces pro conversione incredulorum, & credentium perseverantia (20). Id porro in causa est, cur hic imperet Paulus, ut preces pro universis hominibus, Regibus præsertim ac Principibus, fiant.

℣. 5. Unus enim Deus, unus et Mediator. Homines universi ad Deum spectant; omnium ille salutem volt; pro omnibus ipse exorandus est nullo discrimine; Christus Jesus mortem oppetiit ob universi hominum generis salutem. Hic noster pax est, Conciliator, Mediator. Per hunc accedamus ad Patris solium, eoque conciliante preces illi offeramus, si eas excipi cupimus atque exaudiri. *Unus mediator Dei & hominum homo Christus Jesus*. Unus ipse per merita sua homines cum Deo conciliat, donaque & auxilia ad salutem necessaria illis impetrat. Siqui conciliatores sunt ex Angelorum vel Beatorum numero, hi minores sunt primo omnium Conciliatore, nullumque illis per se jus est ad conciliationem gratiamque impetrandam, quippe quas postulare nequeunt nisi per merita unius Mediatoris necessarii (21) *Christi Jesu hominis*; non quod ipse merus homo sit, aut Mediatoris proprietas ad humanam solummodo naturam pertineat, sed quod uti Deus minime oret postuletque, sed beneficia largiatur, ac donorum author sit & gratiæ. Mediator non est nisi tamquam homo Deus, sive Deus-homo, & Servator (22).

℣. 6. Qui dedit redemptionem semetipsum. Mortem sponte subiit, ut nos redimeret; cumque Redemptor esset, Conciliatoris quoque dignitatem, de qua actum est, sibi comparavit. Quemadmodum unus dumtaxat Servator est, ita nonnisi unus esse Conciliator potest; atque uti mortis suæ pretio nos redemit Christus, ita & per suum ipsius sanguinem, oblatumque Patri olim sacrificium, Conciliatoris munus exercet (23). Græca vox (24), quæ vertitur *redemptionem*, proprie significat

---

[6] Justin. Dialog. cum Tryph. p. 234. Origen. Græc. in Jerem. homil. 18. Hieronym. in Isai. Epiphan. hæres. 29. [7] Chrysost. Theophyl. Theodoret. [8] Theod. [9] Jerem. xxix. 7. Confer Baruc 1. 11. [10] 1. Esdr. vi. 10. Joseph. Antiq. l. 7. c. 17. & l. 12. c. 17. [11] Cyrill. Catech. 10. Polycarp. ad Philipp. Origen. contra Cels. l. 8. 427. [12] Tertull. Apologet. cap. 30. 39. [13] Ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ, καὶ σεμνότητι. [14] Theophyl. [15] 1. Timot. 1. 1. Vide & infra iv. 10. [16] Vide Theophyl. ad ℣. 2. & 3. [17] Ita Damascen. l. 2. de fide orthodoxa cap. 29. & D. Thom. l. 3. contra Gentes & Summa, 1. parte qu. 19. art. 6. Vide Est. hic. [18] August. lib. de Prædestin. SS. c. 8. *Hæc gratia a nullo duro corde respuitur; ideo quippe tribuitur, ut cordis duritia primitus auferatur*. [19] Idem, Enchirid. c. 103. & alibi non semel. [20] August. de correptione, & gratia cap. 15. & l. 22. de civit. c. 2. Vide D. Th. & Est. hic. [21] Vide Est. Men. Magalian. [22] Vide Chrys. Theodoret. Theophyl. Est. alios. [23] Vide Hebr. iv. 14. v. 1. viii. 25. viii. 3. ix. 24. [24] Ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων.

est illud quod fit, cum unius hominis felos alterius exitio redimitur; cum anima pro anima, caput pro capite traditur.

Testimonium temporibus suis. Exhibuit Christus testimonium justitiæ Patris, ac vaticiniorum veritati per suam ipsius mortem ac Passionem, tempore æternis Dei consiliis (25), & sacris Prophetarum voluminibus constituto peractam. *Testimonium* interpretantur alii prædicationem Evangelii, per quam Christus testimonium exhibuit veritati, quam nunciavit ipse, suoque sanguine consignavit. Christi Passio & prædicatio Evangelii justitiam & veritatem Patris publice testantur.

Græca quædam Exemplaria (26) pro μαρτύριον, testimonium, legunt μυστήριον, mysterium, arcanum. Libri alii (27) ferunt: *Cujus testimonium temporibus suis datum est*, vel *confirmatum*. At Vulgatæ lectionem tuentur Græca impressa, & Latini Codices optimi.

℣. 7. In quo (28) positus sum ego prædicator, &c. Ut Christi Jesu veritati & Passioni testimonium exhibeam, ut Divinæ misericordiæ consilia de omnium hominum salute expleam, ut denique gratiæ illius divitias omnibus latissime ostendam, idcirco missus sum & Apostolico munere donatus, non humana eruditione, facundia, aut industria fretus, non dolo & mendacio (29), sed *fide & veritate*. Sive: Gentium Doctor sum, ut fidem ac veritatem doceam (30).

℣. 8. Volo ergo viros orare in omni loco. Hebræis, ex Moysis Lege, ac sanctione Prophetarum, sacra facere, solemnes preces habere, publicum Religionis cultum exercere non licebat nisi uno tantum in loco, Domini nempe Tabernaculo, ab ipsius erectione usque ad Templum Salomonicum; & in Templo, a Salomonis ætate usque ad Templi excidium per Romanos. Christiani Judaicis ritibus addicti Jerosolymitanum Domini Templum summo semper obsequio & amore prosequebantur. Hi forte suadere Gentilibus conabantur, converso ad eum locum corpore orandum illis esse, eamque sacram Ædem habendam esse tamquam Religionis sedem, ex qua Doctorum responsa, veraque Legis ac Prophetarum cognitio peterentur.

Hanc opinionem, toti Christianæ Religionis dispensationi exitialem, evertit Apostolus, ac decernit, ubique orandum esse Christianis, exercendaque cultus ac Religionis suæ officia (31), *elevantibus puras manus*, vacuas crimine, iniquitate, injuria, animi labe, cum pura conscientia; *sine ira* (32), invidia, simultate in fratres, *& disceptatione* (33), litibus, jurgiis, secretis odiis (34), vel *sine metu*, itaut certo credant, Deum preces exauditurum. Vide Matth. xiv. 31. xxi. 22. Rom. x. 14. Jacobi i. 6. Innocua mente, puro sinceroque animo, cum charitate, mentis tranquillitate, firmaque de Deo fiducia orate. Ita comparatos decet ad preces Deo offerendas accedere. Hæc si adsint, nulla non tellus, regio, sedes sancta & munda est Deo, qui universos homines ad salutem ducere, & ad veritatis agnitionem cupit. Adest jam tempus, quo Pater non Jerosolymis tantummodo & Samariæ colendus est (35): ubique adorabitur spiritu & veritate.

Non vetat hic Apostolus Templa & loca orationis construi, neque Ecclesias cœtibus sacris dedicatas damnat; sed si eas condendi tempus & commoda defuerint, ubique preces fieri & Patrem adorari posse docet. Ubique is est, ubique audit. Templa & orationis loca in hominum gratiam sunt. Contumeliosus Deo fueris, si corporeo Templo illum claudi credideris. Universus orbis Templum est Deo. Dei immensitas Cœlo simul terraque comprehendi nequit 3. Reg. 8. 27. Verum Dei Templum est animus hominis 1. Cor. 3. 17. & 6. 19. justitiam pietatemque colentis. Manus religiose lavabant Judæi, antequam orarent; quo ritu significabatur animi munditiès & innocentia, quam exigit a Christianis Apostolus. Orabant illi manibus in altum sublatis, tamquam cœlum contingere, Divinamque misericordiam flectere conarentur (36), nullisque, nisi puris, in locis orare audebant (37): verebantur etiam Dei nomen in sordido immundoque loco pronunciare. Ista porro figuræ conditionem non excedebant. Rem ipsam fundamque veritatem Religio Christiana sectatur.

℣. 9 Similiter et mulieres in habitu ornato (38), qualem modestia & urbanitas postulant. Mulieres etiam ubique orent, præter odia & rixas, animo charitatis & tranquillitatis pleno. Vestes modestiam, simplicitatem, sapientiam præseferant, uti decet homines Jesu Christo sacros. Quodlibet corporis cultu non interdicit Apostolus: supervacaneum vetat, exquisitiorem, modestiæ repugnantem. Insanabilis est mulierum morbus, vestium cultus & pompa, præsertim in cœtibus & multitudine. At saltem in locis precum exercitationi dicatis modestiam absolutissimam servent: ornentur ita uti decorum exigit; at præcipuum illarum ornamentum esto pudicitia, modestia, probitas.

Non in tortis crinibus. Id olim commune fuit impudicarum mulierum vitium, uti testantur Poetæ veteres, & Philosophi, apud quos immodicus ornamentorum, ac præcipue calamistrorum usus, & capillorum infectus damnantur. Neque enim contentæ calamistro mulieres, coloribus inficiebant capillos, & gemmis onerabant (39). Eadem Christianis mulieribus interdicit Petrus Apostolus in 1. ep. 3. 3. Norant viri sanctissimi, quam ingens ex vano ornatu discrimen tum eo utentibus tum spectantibus immineret, eo quippe in fœminis leve, molle, arrogans ingenium alitur; in cæteris flagitiosa desideria concitantur; offensioni est imbecillibus, sapientibus contemptui.

℣. 10. Sed quod decet mulieres, promittentes pietatem. Monstri genus est, pietatem & Christiana instituta profiteri, simulque inanem pompam ac superfluum ornatum amare. Paupertatem dumtaxat docuit Christus, modestiam, crucis & perpessionum amorem: vitam ipse obscuram inter ærumnas & inopiam duxit: si vero, qui sese illius asseclas & dogmatum cultores esse profitentur, ad ipsas usque aras & intra sacras ædes vestium luxum, arrogantiam, inanem ornatum inferant?

℣. 11. Mulier in silentio discat in sacro cœtu, non disputet (40), docendi causa verba facere non audeat. Silentio testetur obsequium Deo, Dei verbo, ejusque Ministrorum & Sanctorum cœtui. Muliebris modestiæ laus maxima silentium est. 1. Cor. 14. 34. scribit Apostolus, turpe esse mulieri, verba facere in Ecclesia; quod siquid discere velit, domi ex viro quærat.

℣. 12. Docere autem mulieri non permitto in viro-

(25) Galat. iv. 4 Ephes. i. 10. Vide Theodoret. Ita & Theophyl. & Chrysost. Est. Grot. (26) Steph. ry. (27) Velez: Ὅυ τὸ μαρτύριον καιροῖς ἰδίοις ἐδόθη. Alii: Ὅυ τὸ μαρτύριον καιροῖς ἰδίοις ἐδόθη. Latini plores: *Cujus testimonium temporibus suis confirmatum est*. Ita Sixti V. & alii plures. Ambrosiast. *Temporibus suis datum est* (28) Græc. Εἰς ὃ ἐτέθην. (29) Chrys. Theophyl. Grot. Priceus.
(30) Est. Vat. Men. Tir. (31) Vide Joan. iv. 21. 24 Malac. i. 11. Est. Grot. alii. (32) Χωρὶς ὀργῆς. Textus ... Chrys. (33) Chrysost. Theophyl. Est. Erasm. Stapler. Grot. Men.
(34) Καὶ διαλογισμοῦ. Theodoret. Ἀμφιβολίας χωρὶς, τουτέστιν ὅτι λήψῃ ταῦτα ... πίστευε. Ita & Chrys. Theophyl. Vat. Grot. Est. Magal. alii. (35) Joan. iv. 21. (36) Agatharcid. apud Joseph. l. 1. p. 1050. contra Appion. Ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐκτετακότες τὰς χεῖρας εὔχεσθαι μέχρι τῆς ἑσπέρας. (37) Philo in Flaccum p. 981. (38) Ἐν καταστολῇ κοσμίῳ. *In habitu modesto*. Var. Erasm. Est. Castal. Illyr. Tigur. Men. alii.
(39) Vide Clem. Alex. Pædag. l. 3. &c. Chrysost. hic. (40) Chrysost. Theophyl.

virorum cœtu; nam in fœminarum concilio, si qua est satis exculta, docere cæteras potest: filiis ancillisque privatim instituta tradere debet materfamilias, Tit. 2. 3. Interdum etiam mulier satis edocta docere virum potest, puta Christiana uxor virum gentilem (41). Apollo institutus fuit a Prisca seu Priscilla, quamquam in cæteris longe doctior (42), sed qui Christum ignoraret. Plerique Apostoli pias doctasque mulieres secum ducebant (43), quæ in gynecæis, quo pedem inferre nefas erat viris, Evangelium nunciarent. Paulus ipse fatetur, utilem sibi operam apud Philippenses exhibitam a piis fœminis, quæ in Dei opus magnopere laborarunt (44). Publicam igitur solemnemque docendi rationem Apostolus fœminis, non privatam, interdicit.

Ad Corinthios scribens (45) vetat pariter, ne fœminæ vaticinii aut interpretationis Scripturarum dono instructæ, aperto ore in Ecclesia prodeant doceantve. Id constantissime ubique Catholica servavit Ecclesia (46): *Non permittitur mulieri in Ecclesia loqui, sed nec docere, nec tinguere, nec offerre, nec ullius virilis muneris sortem sibi vindicare*. At inter hæreticos res adeo rara non fuit (47). Compertum est, quantum authoritatis Heleonæ tribuerent Simon & Simoniani, geminisque vatibus fœminis Montanistæ; quas neque a Presbyteri neque ab Episcopi dignitate excludebant, teste S. Epiphanio hær. 49. Nibilo minoris habebantur fœminæ apud Marcionitas (48), cum & baptismo tingere permitterentur. Quid, quod nostra ætate Reginam hæreticam Ecclesiæ Anglicanæ Principem vidimus?

℣. 13. ADAM ENIM PRIMUS FORMATUS EST. His de causis debent fœminæ subesse viris, & prohiberi, ne authoritatem usurpent in viros, tametsi majori fortasse cognitione præditæ quam viri, aut peculiari dono explicandarum Scripturarum instructæ. Extraordinariis hisce donis turbandus non est naturæ ordo, quo fœmina viro subjicitur. Ea quippe condita est viri causa, & in viri commodum (49): illam Deus viro subdidit Gen. 3. 16. *Sub viri potestate eris*. Præterea ab angue decepta est Eva, & per Evam mors & peccatum in mundum irrupere. Tametsi igitur viro prorsus æqualis condita foret, digna tamen est quæ subsit & pareat vel ob unum illud, quod prior peccaverit. Ac profecto subjectionis sententia nonnisi post peccatum in illam pronunciata est (50), inquit Chrysostomus hic.

℣. 14. ADAM NON EST SEDUCTUS prior, neque ab angue, sed deinde ab Eva uxore (51). Quamobrem cum fragilior sit mulier imbecilliorque, fraudis capacior, ac minus sapiens, par est, eam subjici viro, qui constantior est & sapientior. Cum semel docuerit, omnia susdeque vertit: sileat igitur (52): semel enim cum Adamo loquuta, illum in errorem traxit.

℣. 15. SALVABITUR AUTEM PER FILIORUM GENERATIONEM, &c. Ne doleat mulier, quod in Ecclesia docere, virilia munera obire, ac viriles dignitates implere sibi non liceat: idcirco enim a beatitudine non excluditur, innumeris vero curis & solicitudinibus liberatur. Quod si cæteros docendo obsequium Deo præstare desiderat, nonne præsto suos filii & familiares, quos & docere, atque in Dei obsequio, pietate, fide, charitate instituere & potest & debet (53)? Græcus plurali numero legit (54): *Si permanserint in fide*, &c. eaque Patres plerique (55) & Interpretes ad filios referunt, non ad matres.

Ii quoque, qui ad matres referunt (56), numero multitudinis legunt, uti Græcus, Syriaca, cæteræque Versiones. Salutem assequentur matres, si fidem, charitatem, pietatem constanter coluerint; vel, si pro viribus studuerint, ut eas colant filii (57). Multum quidem est, si parentes pie vivant, atque in fide & charitate permaneant: at ad salutem assequendam id satis non est, nisi filios & familiares aut ipsi instituere, aut instituendos curare solicite studuerint. Magnum habes pretiosumque depositum, filios, ait Chrysostomus: magno illos studio curaque servato.

Hæc locutio, *per filiorum generationem*, non naturalem filiorum procreationem significat, quasi opportuna salutis via sit plurium liberorum procreatio; vel peccata expiet mulier, dum filios cum cruciatu parit, uti nonnullis visum est (58). Id si verum esset, magno salutis adminiculo carent virgines cœlibesque (59). *Generare* hoc loco est *educare*, ut in aliis Scripturæ locis. Ita Machir *in genibus Joseph* genuisse dicitur Gen. 50. 22. & Noemi *suscepisse filium* Obedum Gen. 4. 17. quod scilicet Josephus filium Machir, & Noemi Obedum nepotem educaverint. Eodem hoc sensu in sacris voluminibus passim pater nuncupatur is, qui filium alienum educavit (60).

[41] 1. Cor. vii. 13. 14. 15. 16. [42] Act. xviii. 26. Vide Theodoret. &c. [43] 1. Cor. 12. 5. [44] Philipp. iv. 3. [45] 1. Cor. xi. 5. & xiv. 34. 35. [46] Tertull. de velandis virginibus c. 9. Vide & l. 5. contra Marcion. [47] Idem de Præscript. c. 41. [48] Idem hæresi 42. [49] Genes. ii. 11. 12. 1. Cor. xi. 8. 9. [50] Genes. iii. 16. [51] Theodoret. Oecumen. Drus. Tir. alii. [52] Chrys. hic. [53] Vide Chrysost. hic. [54] ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει, & ἀγάπῃ, & ἁγιασμῷ. [55] Hieron. contra Jovinian. Ambrosiast. Pelag. alii Latini plerique, & Græci omnes. [56] Theodoret. Vat. Castal. Vorst. Grot. [57] Chrysost. Ast. Men. Tir. Erasm. alii. [58] Vide Castalion. [59] Vide Chrysost. hic, & homil. 1. de Anna. [60] Theodoret.

C A P U T III.

Sanctum opus est Episcopatus. Episcopi laudes. Quales esse debeant Diaconi & Diaconæ. Ecclesia domus Dei est, & fidei columna. Mysterium Incarnationis.

℣. 1. Fidelis sermo: Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. 2. Oportet ergo, episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris virum, sobrium,
prudentem, ornatum, pudicum, hospitalem, doctorem, 3. Non vinolentum, non
percussorem, sed modestum: non litigiosum, non cupidum, sed 4. Suæ domui bene
præpositum, filios habentem subditos cum omni castitate. 5. Si quis autem domui
suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit? 6. Non neophytum: ne in superbiam elatus, in judicium incidat diaboli. 7. Oportet autem illum,

& testimonium habere bonum ab iis, qui foris sunt, ut non in opprobrium incidat,
& in laqueum diaboli. 8. Diaconos similiter pudicos, non bilingues, non multo
vino deditos, non turpe lucrum sectantes: 9. Habentes mysterium fidei in confcien-
tia pura. 10. Et hi autem probentur primum: & sic ministrent, nullum crimen
habentes. 11. Mulieres similiter pudicas, non detrahentes, sobrias, fideles in omni-
bus. 12. Diaconi sint unius uxoris viri: qui filiis suis bene præsint, & suis domi-
bus. 13 Qui enim bene ministraverint, gradum bonum sibi acquirent, & multam
fiduciam in fide, quæ est in Christo Jesu. 14. Hæc tibi scribo, sperans me ad te
venire cito, 15. Si autem tardavero, ut scias, quomodo oporteat te in domo Dei
conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna, & firmamentum veritatis: 16. Et
manifeste magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justifi-
catum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum est Gentibus, creditum est in
mundo, assumptum est in gloria.

℣. 1. FIDELIS SERMO (1): SIQUIS EPISCOPATUM DESIDERAT, BONUM OPUS DESIDERAT. Si Episcopatum cæterasque Ecclesiæ dignitates divini unius obsequii & Ecclesiæ gratia desideres, nulla tui ratione habita, aut splendoris commodorumve cum ea dignitate conjunctorum, laudabile procul dubio est desiderium, quemadmodum si quodvis aliud bonum opus cupias. Episcopatus, ait S. Augustinus (2), *nomen est operis, non honoris*. Cumque Magistratus & honore & discrimine non vacet, idcirco *locus superior, sine quo regi populus non potest, etsi ita teneatur atque administretur ut decet, tamen indecenter appetitur*. Quamobrem Episcopi sanctissimi Episcopatum fugere conabantur, alii deponere optabant. *Siquis Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat: opus, non dignitatem; laborem, non delicias; opus per quod humilitate decrescat, non intumescat fastigio*, ait S. Hieronymus (3). Bonum opus erat Episcopatum optare (4), nobile, heroicum, quo tempore gradus ad martyrium fuit Episcopatus, illumque nonnisi persecutiones, labores, cruciatus sequebantur (5).

℣. 2. OPORTET ERGO EPISCOPUM IRREPREHENSIBILEM ESSE. Putat Theodoretus hic, sub Episcopi appellatione hoc loco Paulum complecti quoque Presbyteros; cum per ea tempora meri Sacerdotes indiscriminatim & Presbyteri & Episcopi nominarentur; & quos nunc Episcopos dicimus, tunc Apostoli dicerentur. At labente deinde tempore Apostoli appellatio veris Apostolis mansit, Episcopi vero iis quos tunc Apostolos nuncupabant. Theodoreti sententia non leviter dissidet a Chrysostomo hic hom. 10. qui ait, munus docendi ac regendi Ecclesiam aliquam & Presbyteris & Episcopis esse commune, nullumque inter illos discrimen esse, præter consecrationem, jus nempe Ministros cæteros consecrandi. Quamobrem quicquid de Episcopis scribit Apostolus, de Presbyteris quoque usurpandum est. Nemo est qui neget, in Scripturis (6) vetustisque Patribus interdum Presbyteri appellatione significari Episcopos: at illud cum Theodoreto dici non arbitror, Episcopi nomen vulgo Presbyteris tribui consuevisse, aut Apostoli Episcopis. Discrimen erat & nominis & dignitatis Presbyteros inter, Episcopos, & Apostolos. At illud postremo in confesso est, quæ hic de Episcopis dicuntur, ea de Presbyteris quoque cum proportione esse intelligenda: unde fit, ut peculiarem de Presbyteris sermonem hic non habeat Apostolus.

Episcopus (7) proprie sonat Inspectorem, eum qui alicui rei præest, cui provincia aliqua demandata est. Ita initio appellati sunt ii, qui ab Apostolis constituti fuere Ecclesiarum Principes, Duces, Doctores, Præsides, Inspectores. Dicuntur quoque Presbyteri, Apostolici, Præfecti. Præcipit Paulus, ut qui Episcopus instituitur, sit *irreprehensibilis*, castis piisque moribus, fama integra, vita inculpata. Eum esse non jubet, cujus mores aut institutum nemo penitus damnet, quem maledicorum odia non pupugerint: illud enim exigeret, quod impetrari non posset. Sanctissimi viri, & Christus ipse criminationibus obnoxii fuere & maledictis. Eum igitur esse vult, quem nemo vero nomine reprehendat (8).

UNIUS UXORIS VIRUM (9), qui unam dumtaxat uxorem duxerit. Nulli dubium est, quin Paulus hoc loco bigamos polygamosque damnet: cum vero non una esse queat hujus sententiæ significatio, quæritur quid illa hic sonet. Bigamus dicitur qui duas eodem tempore uxores habet; sive qui, præter uxorem, pellicem alit; vel qui, repudiata ob adulterium uxore, ea superstite alteram ducit; seu denique is, qui, mortua prima uxore, ad novas nuptias transit. Apud Ecclesiasticos bigamus nuncupatur, qui obligatus voto virginitatis, connubium init, quique vel viduam vel repudiatam adsciscit in torum. Quæritur etiam, is ne, qui duas pluresve uxores ante baptismum, vel eodem omnes tempore, vel diverso duxerit, polygamus bigamusve censeatur, adeoque ab Episcopatu removendus: an eæ tantum nuptiæ spectentur, quas post baptismum vel iniit vel servavit. Moschi Sacerdotio initiandi, optantesque nuptias conciliare, virginem sponsam ante susceptam sacram ordinationem ducere debent; qua obeunte nulla dein alia connubia conciliare possunt. Itiner. Moscov. tom. 1. pag. 462.

I. Quod ad postremum hoc attinet, Constitutiones Apostolicæ, & S. Hieronymus scribunt Apostolum nihil aliud hic spectare nisi connubia post baptismum celebrata (10). II. Credibile non est, Apostolum de iis agere, qui voto virginitatis obligati, conjugio implicabantur. Manifestior quippe erat illorum culpa & inconstantia, quam ut Episcopatu digni censerentur. III. Qui, repudiata uxore, hac superstite alteram ducunt, diserte in Evangelio Matt. 19. 9. damnantur. IV. Patres nonnulli censuere (11), indignos Episcopatu censeri ab Apostolo eos, qui plures una uxores eodem simul tempore apud se habent. Vulgo tamen omnes fer-
me

[1] Πιστὸς ὁ λόγος. Alii: Ἀνθρώπινος ὁ λόγος, *Humanus sermo*; ut supra cap 1. ℣. 15. Vide Mill. hic. [2] August. lib. 19. de civit. cap. 19. [3] Hieronym. Epist. 83 ad Oceanum. [4] Καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ. [5] Gregor. Magn. prima parte Pastoral. cap. 8. Anselm hic; Alvarez, de planctu Eccles. art. 8. Grot. alii. [6] Vide Act. xx. 28. Philipp 1. 1. [7] Ἐπίσκοπος, ab ἐπὶ & σκέπτω, *inspicio, invigilo, quasi e specula conspicio*: Ἐπίσκοποι γὰρ εἴρηνται διὰ τὸ ἐπισκοπεῖν ἅπαντας. [8] Theodoret. [9] Μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα. [10] Vide Hieronym. ad Oceanum. [11] Theodoret. hic. Vide & Hieronym. Ep. 83. cap. 2. & Chrysost. in Timoth. homil. 2.

me Patres (12) atque Interpretes docent, sancire Paulum, ne in Episcopum eligatur is, qui duas pluresve uxores singulas habuerit. Secundas ille nuptias minime damnat: at hæ indecorum quiddam, & eam incontinentiæ notam præseferunt, quæ cum Sacerdotii & Episcopatus dignitate ac sanctitate pugnent.

Viduæ seu repudiatæ nuptias nunquam diserta veritas pronunciavit Ecclesia: at ea proposita per Apostolum lege illud sponte fluere visum est, inter bigamos esse rejiciendos, qui hujusmodi nuptiis implicarentur. Cum autem Ecclesia tum temporis coalescere inciperet, atque ex conversis Judæis Gentilibusque conflari, ardua maxime res erat virgines aut cœlibes invenire; quippe cum eas virtutes Ethnici & Judæi prorsus ferme ignorarent: quamobrem cum virgines nulli essent, admittendi fuere, qui caste connubium cum una uxore iniissent. In Epistolam ad Titum disputabimus de continentia, quam Ecclesia, post Apostolum, ab Episcopis & Presbyteris postulat.

Veteres (13) quidam Interpretes locum hunc mystice explicavere, Episcopum scilicet, qui Ecclesiam unam acceperit, discedere ab ea non debere, ut alteri conjungatur, ac nefas illi esse, spiritalem polygamiam admittere; pluribus simul Ecclesiis in sua potestate detentis. Hujus sententiæ disciplinam probavit Nicæna Synodus 1. Can. 15. omnibusque sæculis semper ostendit Ecclesia, hoc ipsum sese hoc de negotio sentire & velle. Hanc tamen non esse literalem loci hujus explicationem, nemo negaverit.

Sobrium, parcum cibi & potus. Nullum turpius Magistratui vitium, quam epularum lautitia: aut indignum prorsus Episcopo est, qui gregis exemplum, terræ sal, tuendæque Religioni & veritati nunquam non paratus sit oportet. Græca vox (14) redditur etiam *vigilantem*, sedulum, intentumque gregis defensioni, ut illum a luporum furore & hostium insidiis tueatur.

Prudentem. Græcus (15) proprie sonat sobrium, modestum, temperantem, moderatum, animo suo imperantem, sapientia & prudentia ornatum.

Ornatum. Græca vox (16) significat compositum, modestum, gravem; denique disciplina morum, vitæque ac sermonis & oris sanctitate laudabilem. S. Basilius in Regul. Interrog. xr. vocem Græcam accipit hic pro veste modesta, & statui Christiani Episcopi conformi.

Pudicum. Hæc vox in Græco deest: legitur tamen in Hieronymiastro, S. Ambrosio Offic. lib. 1. cap. 50. Latinisque Exemplaribus. Altera fortasse est vocabuli superioris interpretatio per duplex synonymum (17).

Hospitalem. Hospitalitatem magnopere commendant Scriptura & Patres (18). Hæc porro in eo non consistit, ut locupletes & amici magnifice excipiantur, sed hospitium præbeatur pauperibus, peregrinis, etiam ignotis, ea benevolentia & modestia, quæ ad virtutem alliciat. Episcopi domus omnium debet esse hospitium, ait S. Hieronymus (19).

Doctorem. Disertum & eloquentia præditum esse non jubet Apostolus, sed eruditum, versatum in rebus Religionis; illique defendendæ adversus veritatis hostes, eruditisque sibi hominibus suadendæ idoneum (20). Græcus ad verbum sonat (21) docendo idoneum. Veteres quidam Latini Patres legunt *Docibilem*, populos docendi studiosum, non *Doctorem*. *Summa omnium virtutum Episcopalium est scientia & doctrina*, inquit S. Hilarius (22). Confer 2. Timoth. ii. 24.

℣. 3. Non violentum. Hoc porro vitium est in Episcopo perniciosissimum. Vino impelli potest homo in quodlibet scelerum genus, atque ubi quis proclivior in vinum est, intra officium permansurus diei nequit. Convenientem dignitati gravitatem nunquam deserere debet Episcopus; curandumque illi est, ut vulgo magni æstimetur. Huic autem existimationi nihil vino inimicius. Chrysostomus ac Theophylactus Græcum (23) explicant de flagitiis ex ebrietate proficiscentibus.

Non percussorem. Frustra animadvertero, nihil esse Episcopo indignius iis iræ tumultibus, qui in cædes & vulnera impellunt. Quamobrem S. Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus, S. Hieronymus quoque, Estius, aliique nonnulli explicant de objurgationibus præter modum acribus frequentibusque, & de iis, qui fratrum conscientiam importune perturbant (24). Prior explicatio proclivior videtur. Vulnerum & injuriarum jungit cum ebrietatis interdicto, cum illa ex ista oriantur; eaque opponit mansuetudini & modestiæ (25): *Sed modestum, non litigiosum*. Post *non percussorem* addunt Græca Exemplaria (26), *non turpis lucri cupidum*; quæ verba desumpta sunt ex Epistola ad Titum lib. 7. Hanc additionem omittunt Syrus, Arabs, Æthiops, Græci Latinique Patres in Commentariis, & eximii Codices permulti.

Non cupidum, liberalem. Græca vox (27) sonat virtutem contrariam avaritiæ & immodico opum desiderio.

℣. 4. Suæ domus bene præpositum, qui familiam sancte moderetur, optimoque uxoris, filiorum ac familiarium regimine ostenderit, sese opportunum esse qui ad Magistratum admoveatur. Patresfamilias, ait S. Augustinus (28), id esse debent domi, quod in Ecclesia Episcopi. Ipsismet Profanis solemne est, malum maritum malumque patremfamilias esse non posse bonum Principem & Provinciæ Moderatorem (29).

℣. 5. Siquis autem domui suæ præesse nescit, quomodo, &c. Id Episcopo Ecclesia est, quod patri familia (30). Quemadmodum totum domus regimen incumbit patrifamilias, ita subditorum Ecclesiam componentium cura in Episcopo consistit. Hos ille instituere debet, docere, tueri, solatiis recreare, arguere, uti res tempusque postulaverint. Siquis igitur patrisfamilias officia, minoris certe momenti & numeri, ignorat aut negligit, qui fieri poterit, ut Dei Ecclesiam laudabiliter moderetur?

℣. 6. Non Neophytum, nuper ad Christiana

[12] Tertull. lib. 1. ad uxor. cap. 7. *Quantum fidei detrahant, quantum obstrepant sanctitati nuptiæ secundæ, disciplina Ecclesiæ, & præscriptio Apostoli declarat, cum bigamos non sinit præsidere.* Hieronym. lib. 1. c. 20. contra Jovinian. *Unius uxoris virum: Qui unam uxorem habuerit, non habeat.* Ambrosiast. hic; Ambros. Ep. ad Ecclesiam Vercellens. Chrysost. homil. 2. in Ep. ad Tit. Epiph. hæres. 59. Hieronym. in Epist. ad Titum; Canon. Apostol. cap. 18. 17. [13] Ambros. de Dignit. Sacerd. cap. 4. Quidam apud Theophylact. [14] Νηφάλιον, seu νηφάλεον, *vigilantem*. Pagni. Mont. Erasm. Est. Men. Pisc. Vost. Tig. [15] Σώφρονα. [16] Κόσμιον. Theodoret. Vide & Hieron. ad Oceanum. [17] Vide Est. Zeger. Mill. [18] Hieronym. Epist. ad Oceanum: *Episcopus nisi omnes receperit, inhumanus est.* Gregor. Magn. ad Joan. Episc. *Hospitalitatem nesciens, non sit Episcopus.* [19] Hieronym. in Epistol. ad Titum: *Si omnes illud Evangelii audire desiderant: Hospes fui, & suscepistis me; quanto magis Episcopus, cujus domus omnium debet esse hospitium?* [20] Theodoret. hic. [21] Διδακτικόν, *docibilem*, seu *docilem*. Ita Clarom. Ambros. Tertull. Improbat Hieronym. advers. Pelag. lib. 1. cap. 8. Confer 2. Timot. ii. 24. *Docibilem*, διδακτικόν. [22] Hilar. l. 8. de Trinit. [23] Μὴ πάροινον. Theophyl. [24] Theophylact. [25] Ἀλλ' ἐπιεικῆ, ἄμαχον. [26] Μὴ αἰσχροκερδῆ. [27] Ἀφιλάργυρον: Ambrosiaster, *Non asperum*. Cod. Colleg. novi: Ἀφιλόνεικον. [28] August. serm. olim 6. de Sanctis, nunc 114. *Agite vicem nostram in domibus vestris; . . . unusquisque in domo sua, si caput est domui suæ, debet ad eum pertinere Episcopatus officium, &c.* [29] Vide Prica. & Grot. hic; & Chrysost. & Theophyl. [30] Chrysostom.

sacra conversum. Ad verbum (30): *Plantam novam;* eodem sensu, quo Paulus ait 1. Cor. 3. 6. *Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit.* Syrus & Arabs: *Novum in doctrina Christi.* Qui nuper Christianam Religionem amplexus est, mysteria satis nosse non potest, neque probata satis virtute esse, neque authoritate, neque merito satis perspecto, ut sacrum ad munus evehatur, quin aliquam in senioribus invidiam pariat. Verissimam aliam rationem addit Apostolus, scilicet, *ne in superbiam elatus, in judicium*, damnationem, *incidat Diaboli* (31). Homo subito fortunæ nisu in dignitatem evectus, difficile modum tenet. Plerumque sibi ipse blanditur, majori se esse quam reliquos virtute, suaque opera Ecclesiam indigere, cum ab ea præter cæteros selectus fuerit.

Isthæc animi deliria, quæ ex superbia oriuntur, confirmantur in dies, ac denique hominem rapiunt *in judicium Diaboli*, ad tartara scilicet, ad quæ Diabolus ejusque Angeli ob superbiam in totam æternitatem detrusi fuere (32). Sive, in potestatem Diaboli, a quo coram Deo judice accusandus est; seu denique, ne in superbiam evectus, criminatoribus & Ecclesiæ inimicis occasionem præbeat se e damnandi, accusandique, ipsum idcirco ad Ecclesiam accessisse, ut vitam in dignitate & magistratu agat. *Diabolus*, nemine repugnante, generatim calumniatorem sonat, præsertim vero Dæmonem. Prior interpretatio proclivior est, & vulgo magis probatur. Lex ab Apostolo constituta suas patitur exceptiones. Fieri quippe interdum potest, ut vel Ecclesiæ utilitas, vel perfecta hominum virtus postulet, ut Neophyti in Episcopos eligantur. Perspicuum ac celebre est in Ambrosio exemplum. Id tamen perraro usu venit, & res est periculi plena.

℣. 7. Testimonium habere bonum ab iis qui foris sunt, Ethnicis, Infidelibus. Ne vel ii, qui Christi fidem non habent, quidquam de eo mali dicere queant: inculpatam vel ipsis Gentilibus vitam in Ecclesia duxerit. Qua enim fronte illos ad Christum ducere conabitur, qui non boni nominis vir apud eos fuerit? *In opprobrium incidet, & in laqueum diaboli.* Illum aspernabuntur tum Ethnici cum Fideles, ob præteritum vitæ institutum; ipsoque contemptu ipse odiosus fiet, ejusque institutiones inutiles erunt. Idem ipse, malam sui existimationem sentiens, aut irascetur (33), aut animo cadet (34), atque in diaboli laqueos incidet.

℣. 8. Diaconos similiter pudicos. Habita de Episcopis oratione, ad Diaconos convertitur, nulla facta Presbyterorum mentione, vel quod Episcoporum nomine complectatur etiam Presbyteros, & ea quæ de illis dixit, de his quoque sint usurpanda (35); vel quod sub Ecclesiæ exordium in singulis Ecclesiis singuli essent Episcopi & Diaconi aliquot (36), cum modicus Fidelium numerus eam, qua deinde opus fuit, sacrorum Ministrorum frequentiam non postularet. Ut ad Diaconos regrediamur, hos jubet Apostolus pudicos esse, sive ex Græcæ locutionis vi (37), honestos, graves, compositos, castos, itaut execrentur quicquid pudicitiæ & gravitati repugnat. Videbimus ad ℣. 12. hos quoque, non secus atque Episcopos, monogamos esse oportuisse, *unius uxoris viros.*

Non bilingues (38), doli artifices, mendaces, vanos, dictis inconstantes; ne aliud hic, aliud illic dicant; aliud animo sentiant, aliud verbis ostendant, &c.

℣. 9. Habentes mysterium Fidei in conscientia pura. Cum Diaconi post Episcopos & Presbyteros primi sint Ecclesiæ Ministri, ac penes eos Ecclesiasticorum dogmatum & mysteriorum depositum servetur, præcipit Apostolus, ut ea servens intra puram conscientiam; homines sint moribus probis & irreprehensis; eam vivendi rationem colant, quæ fidei illorum puritatem præferat, & credita sibi mysteria sacro silentio celare noverint. Id maximi momenti erat erga Gentiles, quibus Christianæ Religionis arcana detegi non semper oportebat.

℣. 10. Et hi probentur primum, et sic ministrent. Homo nuper ad Christum conversus ne statim ac temere in Diaconum consecretur: prius periculum fiat, satis ne fidei, virtutis, constantiæ in vera Religione habeat (39). Veteri Ecclesiæ consuetudine olim in sacro cœtu proponebantur ii, qui ad sacrum Ministerium admittendi essent, ut qui aliquod accusationis caput adversus illos haberent, Ecclesiæ referrent. Severus Imperator (40) *ubi aliquos voluit vel rectores provinciis dare, vel præpositos facere, nomina eorum proponebat, hortans populum, ut, siquis quid haberet criminis, probaret manifestis rebus: dicebatque grave esse, non fieri in provinciarum Rectoribus, cum id Christiani & Judæi facerent in prædicandis Sacerdotibus, qui ordinandi sunt.* S. Cyprianus (41), sacras ordinationes facturus, populum consulebat, potestatem faciens, ut quem liberet excluderet: *quia plebs singulorum vitam plenissime novit, & uniuscujusque actum de ejus conversatione perspexit.* Chalcedonensis Concilii sanctio est, ut sacris initiandus publice proponatur (42).

℣. 11. Mulieres similiter pudicas. Diaconas (43) innuit, quarum munus interdum erat fœminas Christianis dogmatibus instituere; ut enim alibi animadvertimus, fœminæ apud Italos, Græcos, & Orientales in gynecæis, a virorum consuetudine remotis, morabantur; quamobrem vocari ad Fidem aut doceri non poterant, nisi per fœminas pias doctasque, in id muneris missas. His pariter demandatur provincia opem ferendi Christianis mulieribus, eas invisendi, certisque officiis & obsequiis, quæ a viris exhiberi indecorum esset, juvandi. Illis etiam ministrabant, cum initiarentur baptismo, quo verecundius decentiusque omnia peragerentur.

Sunt (44) qui de mulieribus generatim sumptis hunc locum intelligant, sunt (45) qui de Episcoporum, Presbyterorum, Diaconorumque uxoribus; quasi jubeat Paulus, eas esse pudicas compositasque; Græca enim vox sonat graves, modestas, castas, compositas. Quod si indignus Episcopatu est, qui filios incompositos habet, quanto indignior qui uxorem male moratam & mali nominis habeat? Prior tamen interpretatio magis convenit cum mente Apostoli, cujus propositum est, Leges tradere ob delectum virorum fœminarumque, quibus credendum est Ecclesiæ ministerium. Cataphryges & Collyridiani ajebant, Diaconas non secus ac Diaconos esse sacris initiandas (46), sacrumque ordinem ex iis coalescere.

[30] Μὴ νεόφυτον. [31] Ἐις κρίμα ἐμπέσῃ τοῦ Διαβόλου. Theodoret. [32] Est. Grot. Menoch. Tir. Vorst. Vide 2. Petri 11. 4. & Eccli. x. 15. *Initium omnis peccati est superbia; qui tenuerit illam, adimplebitur maledictione, &c.* [33] Anselm. alii. [34] Chrysostom. Theodoret. D. Thom. Est. Tir. [35] Chrysost. Theodoret. Anselm. D. Thom. Vide & Ambrosiast. Est. Dam. &c. [36] Epiphan. hæresi 75. contra Aerium, Est. hic. [37] Διακόνους ὡσαύτως σεμνούς. [38] Μὴ διλόγους. Chrysost. Tunkos, δολίους, &c. [39] Καὶ οὗτοι δοκιμαζέσθωσαν πρῶτον. Δοκιμάζω usurpatur pro, *experior, periculum facio, seligo.* [40] Lamprid. in Severo. Vide Grot. hic. [41] Cyprian. Ep. 68. *Ordinationes Sacerdotales, nonnisi sub populi assistentis conscientia, fieri oportere, ut plebe præsente vel detegantur malorum crimina, vel bonorum merita prædicentur, & sit ordinatio justa & legitima, quæ omnium judicio fuerit examinata.* [42] Concil. Chalced. can. 6. Ὁ χειροτονούμενος ἐπικηρυττέσθω. [43] Chrysost. Theodoret. Theophyl. alii Græci, & Latini. [44] Ambrosiast. hic. [45] D. Th. Erasm. Bez. &c. [46] Vide Euseb. Hist. Eccl. lib. 5. cap. 14. Epiphan. Philastr. August. de hæresib.

re. At horum sententiam nunquam non rejecit Ecclesia.

℣. 12. Diaconi sint unius uxoris viri: scilicet neque binas uxores habeant, uti solebant Hebræi, quibus vetita non erat polygamia; neque ad secundas nuptias, quas tamen nunquam damnavit Ecclesia, prioribus soluti transierint: quamobrem una uxore plures nec habeant, nec habuerint. Vetusti Canones continentiam Diaconis non secus ac Presbyteris imperant: at ejus rei disciplina non eodem semper modo ubique servata est. Veteres nonnulli dubitavere, utrum Ecclesiæ Ministrorum polygamia spectanda sit respectu uxorum, quas ante baptismum habuerint, an earum quas post baptismum: adeo ut cui post baptismum una tantum uxor fuerit, is in Episcopum, Presbyterum, sive Diaconum initiari posset. Posteriorem sententiam secuti sunt Canones Apostolorum (47) & S. Hieronymus: priorem, quæ communis Ecclesiæ est, S. Augustinus, & Innocentius Papa I. (48).

℣. 13. Qui enim bene ministraverint, gradum bonum sibi acquirent: digni fient qui ad subliminorem in Ecclesia dignitatem promoveantur. Ex Diaconis creari poterunt Presbyteri, deinde Episcopi: sive, suam erga illos benevolentiam & existimationem testari poterit Ecclesia, eosque ad altius munus evehere, si in credito sibi munere fideles invenerit (49). Illud semper servavit Ecclesia, ut Ministros ad suprema munera per gradus minores duceret. Luculentissimi sunt ea de re Canones, idque nunquam ferme mutatum est. Censuere nonnulli (50): *gradum bonum* esse cœlestem beatitudinem, quam fideli obsequio illi promerentur. Hæc tamen interpretatio ad mores potius quam ad literam pertinet.

Et multam fiduciam in fide. Diaconus, omnibus spiritalis militiæ gradibus, muneribusque Ecclesiasticis functus, doctior constantiorque evadet in fide & Evangelica prædicatione: sua officia altius intelliget, eaque constantius ac liberius exequetur (51).

℣. 14. Sperans me ad te venire cito. Apostoli, virique divino Numine afflati, non quolibet semper tempore divinitus illustrantur (52). Humano more hic loquitur Paulus, ignorans quæ consilio impedimenta oriri possent. Epistolam hanc in Macedonia scriptam ponimus anno Christi LXIV. Sequente anno, Apostolus in Asiam reversus, ibi Timotheum Ephesi vidit (53); inde Romam profectus, martyrium subiit. Putat Chrysostomus (54), Timotheum post primam hanc Epistolam nunquam deinceps Apostolo visum; quamobrem datam fuisse ab eo secundam ad Timotheum Epistolam: at contraria opinio probabilior, ut in Præfatione in secundam ad Timotheum dicemus.

℣. 15. Ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari. Nisi te videro, instar mei esto hæc Epistola. Hinc disces, quo pacto tute ipse gerere, & cæteros moderari debeas. Regulas tibi exhibeo de Episcopis, Presbyteris, Diaconis cum maribus cum fœminis, omnibus denique hominum conditionibus. Familia est Ecclesia: tu paterfamilias. Quæ hac Epistola moneo, iis adde, quæ ex me audisti, meorumque præceptorum nunquam oblivíscere. Parentis personam agit, qui absens filium monitis instituit.

Columna et firmamentum veritatis. Numinum templa, cœtusque Gentilium synagogæ sunt Satanæ, seminaria erroris, atque impiorum perfugia: Jerosolymæ Templum, tametsi Deo vero sacrum, mera est Templi sanctioris umbra. Eumdem Dominum, quem nos, colit Synagoga: at hæc inter umbras tenebrasque versatur; Christi Ecclesia, cœtusque Fidelium pleno lumine gaudet, nititurque re ipsa & veritate, exclusis erroribus, umbris, figuris. Omnia sub Lege imperfecta sunt Hebr. 7. 9. & transeunt 1. Cor. 2. 11. in Ecclesia, fides, dogmata, mysteria, instituta solida sunt & permansura; omnia denique ad perfectionem ducunt, uti hominis, divina ope fretti, vires patiuntur.

Christus Jesus Ecclesiam super inconcussum lapidem condidit: illam portæ inferi non superabunt (55): corrumpi, falli, quati nequit. Qui Ecclesiæ authoritatem labefactare conantur, veritatis columnam quatere frustra laborant. Heterodoxi Scriptores eruditissimi, & melioris notæ, ultro fatentur, nihil hic Paulum, nisi Christi Ecclesiam innuere. Ita sentiunt Patres & Interpretes; atque ante proximos hæreticorum tumultus adversus Romanam Ecclesiam nemo unquam hunc locum est aliter interpretatus. Si Ecclesiæ authoritas præter erroris discrimen non est, jam nihil est certum in tota Religione; cum sacra ipsa Volumina, quibus veritas divinitus revelata continetur, nobis incerta futura sint, si falli potest Ecclesia, dum uti canonicum ac divinitus dictatum amplectitur id, quod fortasse non sit. *Ego Evangelio non crederem, nisi me Catholicæ Ecclesiæ commoveret authoritas*, inquit S. Augustinus contra Epist. fundamenti cap. 5.

℣. 16. Manifeste magnum est pietatis sacramentum. Commendata Ecclesiæ dignitate certissimaque veritate, prosequitur Paulus Incarnationis humanæque Redemptionis Mysterium, a Christo peractum, firma fide in Evangelio exceptum, ab Apostolis prædicatum. *Manifeste* (56), procul dubio mysterium est per se sublimissimum: *Pietatis sacramentum*, seu benevolentiæ, bonitatis, clementiæ Jesu Christi: sive ex Græco (57): *Magnum pietatis mysterium*, Religionis, quo ad amorem & obsequium, tam sancte & caste quam ipse postulat, Deo exhibendum impellimur: *Manifestatum est in carne* Jesu Christi, hominum causa humanis membris induti. Græcus legit (58), *Deus manifestatus est in carne, apparuit Angelis, &c.* Ita omnes ferme Græci Codices & Patres. Inter Græca Exemplaria nullum Millius invenit Vulgatæ favens, præter Claromontanum (59). Cætera constanter ferunt, *Deus manifestatus est*: pauca quædam masculino genere habent, *Qui manifestatus est* (60). Lectionem Græcam vulgatam putat genuinam Millius; tametsi fatetur, favere Vulgatæ Latinos libros tum editos, cum manu exaratos, Syrum, Æthiopem, Armenum, S. Hilarium (61), Ambrosiastrum, Hieronymiastrum in Epistolas, S. Fulgentium, & vulgo Latinos Patres, Græcosque simul & Latinos in eo convenire, quod de Christi Incarnatione interpretentur.

Justificatum in spiritu; prodigiis, quæ in terris ipse per se, vel per Apostolos, divina Spiritus Sancti virtute, patravit (62). Christi divinitatem,

(47) Hieronym. Epist. ad Oceanum; Can. Apostol. 12. (48) Augustin. de Bono conjugii cap. 18. & Innoc. l. 25. 1. 3. Ambros. Ep. ad Vercellens. Eccles. (49) Chrysost. Theodoret. Theophyl. Est. Menoc. Scalr. Grot. alii. (50) Quidam apud Theodoret. (51) Est. Grot. Menoch. (52) Theodoret. (53) Usser. ad an. 66. Pears. Ann. Paul. p. 23. 24. Tillemont note 75. sur S. Paul. (54) Chrysost. ad 2. Timot. homil. 1. p. 155. Ita & Theophyl. (55) Matth. xvi. 17. xviii. 5. Vide Vat. Est. Grat. Men. Tir. Vorst. Ludov. de Dieu, J. Capell. Danæ. alios. Ita & Chrysost. Theophyl. Beda, Hieronymiast. &c. Vide Cornel. a Lap. & Estium hic. (56) Καὶ ὁμολογουμένως, *ita confessa est, extra controversiam.* (57) Μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον. (58) Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί. (59) Ὃ ἐφανερώθη, &c. *Quod manifestatum est in carne.* (60) Ὃς ἐφανερώθη. Ita Colb. 7. Barnes. Gr. Cyrill. cap. 10. Scholiorum, teste Photio. Ms. Comment. in Epist. Cod. alt. Gr. a Liberato citat. Breviarii cap. 19. Hincmar. Opusc. 33. c. 18. 22. (61) Hilar. lib. 11. de Trinit. (62) Theodoret. Ita Ambros. Grot. Est. Danæ. alii.

tatem, Incarnationem, justitiam testata sunt hæc prodigia adversus Judæorum criminationes. Quamobrem ipse Judæos alloquens aiebat Luc. xi. 20. *Si in digito Dei ejicio Dæmonia, profecto pervenit in vos regnum Dei*. Cum tingeretur baptismo Christus, super ipsum visus est Spiritus Sanctus, simulque vox Patris e cœlo sonuit (r): *Hic est filius meus dilectus*, &c.

Apparuit Angelis. Dei Verbum agnovere Angeli eo ipso tempore, quo conditi fuere. Incarnationis Mysterium jam tunc illis patuit: ac per eos gesta sunt pleraque Veteris Testamenti prodigia, quæ ad nobilissimum hoc Mysterium referebantur. At absoluto demum temporum curriculo, expletum spectavere mysterium, cujus in admirationem semper antea rapiebantur: ipsi illius testes, ipsi quodammodo dispensatores præconesque, cum Angelus ortum Præcursoris Zachariæ, Mariæ Servatoris Incarnationem, virginitatem Mariæ & Incarnationem Verbi Josepho, Pastoribus Christi ortum nunciaverit. Illum Angeli in solitudine commorantem prosecuti sunt, languentem consolati: illum piis fœminis post Resurrectionem, & post Ascensionem Apostolis nunciavere.

Prædicatum gentibus, quæ hactenus in libidinum potestate, ut ita dicam, destitutæ, & errore flagitiisque mersæ jacuerant. Has Deus mero misericordiæ suæ beneficio seligit, vocat, conversisque illarum animis intra Ecclesiam excipit; Judæis interim plerisque, quos docuerant Prophetæ, Lex duxerat, Christi miracula perculerant, præsentia & dogmata illustraverant, in animi pervicacia & infidelitate perseverantibus. Quam sublime mysterium? Quam profunda Dei judicia!

Creditum est in mundo; tametsi Dæmonis livor, ac tyrannorum furor & odia repugnaverint, eaque sit ipsius Mysterii sublimitas, ut cum humana ratione, Philosophia; vetustaque gentium Religione non componatur. Illud nimirum, quod præter fidem omnino videtur, homines nanciscitur credulos, Apostolos præcones, Martyres ipsa sanguinis effusione assertores.

Assumptum est in gloria. Ascendit in cœlum Christus, & dexteræ Patris assidet. Hic mysterii Incarnationis finis.

CAPUT IV.

Supremis temporibus hæreses concitabuntur, conjugio licitisque cibis interdicentes. Timotheo præcipit, ut pietati, studio, institutioni vacet: curet, nequis ipsum juventutis causa aspernetur: omnibus exemplo sit: se ipse renovet in Sacerdotii gratia.

℣. 1. Spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis temporibus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum, 2. In hypocrisi loquentium mendacium, & cauteriatam habentium suam conscientiam, 3. Prohibentium nubere, abstinere a cibis, quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & iis, qui cognoverunt veritatem. 4. Quia omnis creatura Dei bona est, & nihil rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur, 5. Sanctificatur enim per verbum Dei, & orationem. 6. Hæc proponens fratribus, bonus eris minister Christi Jesu, enutritus verbis fidei, & bonæ doctrinæ, quam assecutus es. 7. Ineptas autem, & aniles fabulas devita: exerce autem teipsum ad pietatem. 8. Nam corporalis exercitatio, ad modicum utilis est: pietas autem ad omnia utilis est, promissionem habens vitæ, quæ nunc est, & futuræ. 9. Fidelis sermo, & omni acceptione, dignus. 10. In hoc enim laboramus, & maledicimur, quia speramus in Deum vivum, qui est Salvator omnium hominum, maxime fidelium. 11. Præcipe hæc, & doce. 12. Nemo adolescentiam tuam contemnat: sed exemplum esto fidelium, in verbo, in conversatione, in charitate, in fide, in castitate. 13. Dum venio, attende lectioni, exhortationi, & doctrinæ. 14. Noli negligere gratiam, quæ in te est, quæ data est tibi per prophetiam, cum impositione manuum presbyterii. 15. Hæc meditare; in his esto: ut profectus tuus manifestus sit omnibus. 16. Attende tibi, & doctrinæ: insta in illis. Hoc enim faciens, & teipsum salvum facies, & eos, qui te audiunt.

℣. 1. Spiritus autem manifeste dicit. Spiritus Sanctus, in nobis cæterisque Fidelibus vaticinii gratia donatis loquens, diserte, luculenter, manifeste prædicit, *novissimis temporibus*, ante mundi finem scilicet atque Antichristum, futuros in Ecclesia hæreticos, schismaticos, perversis dogmatibus Christianos, quorum fraudibus decipientur imbecilliores, qui vetitum dicturi sunt conjugium, impurosque cibos quosdam, aliosque errores Evangelicæ doctrinæ & libertati contrarios tradent. Hoc quod diserte ac perspicue a Spiritu Sancto, in Prophetis Novi Fœderis nunc loquente, prædicitur, comparat cum iis, quæ in Capitis superioris fine dixit de Mysterio Incarnationis, prædicto illo quidem, sed per veteris Legis Prophetas, obscurius, & multis antea sæculis. Porro hoc Spiritus diserte asserit, ejusque vaticinii Fides cœpta est jam expleri; mysterium iniquitatis prodire incipit, hæresibus passim exorientibus, at explendum non est nisi *novissimis tem-*

[r] Matth. iii. 16. Marc. i. 10. 11. Luc. iii. 22.

temporibus, cum venerit homo nequissimus, quem Christus Jesus halitu oris interficiet 2. Thessal. 2. 7. scilicet Antichristus.

Novissima tempora in Veteris Testamenti Libris plerumque Messiæ adventum significant (30), tempus præsertim, quo Deus in populum suum infidelem incredulumque est animadversurus. In Novo Fœdere alterum Christi adventum significare solent, Antichristi persecutiones illi præituras, tempus quod primum & alterum adventum intercedet; denique Jerosolymæ excidium.

Novissima tempora apud Danielem 7. 21. per quæ decimum cornu pugnaturum est adversus Sanctos, eosque superaturum, convicia quoque pronunciaturum in Deum, supremaque authoritate gavisurum *usque ad tempus & tempora & dimidium temporis*; hæc, inquam, novissima Danielis tempora innuunt primo ærumnas, quibus Judæi regnante Antiocho Epiphane exagitati fuere. II. Monet in Evangelio Christus Matt. 24. id ipsum in Jerosolymitano per Romanos excidio eventurum. III. Denique communis fuit in Christiana Antiquitate persuasio, quemadmodum Antiochus Epiphanes figura Antichristi fuit, ita mala, quæ Judæos in supremo Romanorum bello agitavere, imagines fuisse malorum, quibus Ecclesia ab Antichristo supremis temporibus est opprimenda. Antiochi persecutio res verissime gesta est, qua comprobatur prædiciturque res gerenda, excidium nempe Jerosolymæ; illam prædixit Daniel, hoc Christus; utrumque vero ex verborum fide & suo ordine contigit; simulque figura est & promissio venturi Antichristi, malorumque ab illo Ecclesiæ inferendorum, quæ & Paulus & cæteri Novi Fœderis Prophetæ prædixere.

Hoc igitur loco *novissima tempora* (31) significare possunt indefinite tempora Christi adventum consecuta, & ad alterum usque illius adventum in mundi exitu consecutura. Hoc temporum spatio id explebitur, quod hic scribit Apostolus, tamquam rem perspicue prædictam a Christianis Prophetis, magno tum numero florentibus, unoque consensu vaticinantibus *fore discessiones a fide, errores, & doctrinas Dæmoniorum*. Quæ de *novissimis temporibus* disputavimus, mire confirmat Joannes Evangelista iis verbis (32): *Filioli, novissima hora est . . . nunc Antichristi multi facti sunt: inde scimus, quia novissima hora est*. Et Paulus ipse (33): *Scito, quod in novissimis diebus instabant tempora periculosa; & erunt homines se ipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi . . . . habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes. Et hos devita*. Igitur vel Timothei ætate prodituri erant, cum illos vitare jubeat.

Defectiones a fide, errores, Diabolica dogmata, hic ab Apostolo memorata, fuisse videntur hæreses, ipsis Apostolorum temporibus, & primis Ecclesiæ sæculis exortæ (1); puta Simonianorum, quorum magister Simon, Nicolaitarum, Cainitarum, Gnosticorum, Encratitarum, aliæque complures, quæ in Ecclesiam inundaverunt. Hi omnes ex Ecclesia Christiana prodiere: en defectiones a fide: *Discedent quidam a fide*. Iidem errorem sectati sunt. Menander & Simon sese Messiam ac Divinam Virtutem esse gloriabantur, adorationem ab affeclis captabant, populosque præstigiis ac falsis prodigiis, magicarum artium ope patratis, decipiebant: en errores: *Attendentes spiritibus erroris* (2). Perversa erant illorum dogmata, non secus ac mores. Lege Scriptores de hæreticis Simonis & Menandri affeclis; Nicolaitis, Gnosticis, Encratitis, aliisque: dogmata profecto diabolica invenies: *Doctrinas Dæmoniorum*.

Veteres nonnulli post ea verba, *Discedent quidam a fide*, addebant (3): *Erant qui mortuos adorent, uti & in Israele culti fuere*. Mortuos fortasse intelligebant idola: idque haustum est ex Psalmo cv. 28. *Et comederunt sacrificia mortuorum*; videturque glossema consequentium verborum: *Doctrinis Dæmoniorum*.

℣. 2. In hypocrisi loquentium mendacium. Hæretici, quos diximus, flagitia sua non vulgabant; celabant potius studiosissime, neque aliis aperiebant, nisi iis, quos erroribus suis arctissime implicaverant. Simoniani in quodlibet flagitiorum genus, omni opinione majus, ruebant; ipsique fatebantur, horrere & formidare eum, qui ipsos de arcanis loquentes primum intelligeret (4). Tametsi Christianorum appellationem servarent, idola tamen venerabantur, vel saltem illorum cultum scelere vacare existimabant, tempori servientes & loco, altissimaque dissimulatione penitissima pectoris sensa tegentes (5). Nicolaitæ, aliud hæreticorum genus primo & secundo sæculo, flagitium nullum horrebant, uxorum communitatem, aliosque errores sectabantur. Satis vides, hujusmodi sordes nonnisi hypocrisi & dissimulatione tegi potuisse: eas enim neque profani Ethnicique Magistratus passuri fuissent.

Encratitæ, Carpocratiani, Marcionitæ, Saturninus, Tatianus nefas esse ajebant jungi conjugio; at non idcirco castitatem colebant. Plerique mulieribus promiscue utebantur, ea cum vitiorum appendice, quæ inde manabat. Conjugium ideo exsecrabantur, quod sobolis propagationem odissent, ac turpem licentiam ac libidinem amarent. Ex his collige, quæ fuerit ejusmodi hominum hypocrisis, omnibus execrationi futurorum, si ipsorum flagitia patuissent (6).

Cauteriatam habentes suam conscientiam. Cauterizare est cauterio seu candenti ferro notam corpori inurere: interdum valetudinis causa, interdum indicii, uti cum reorum frons vel humeri inuruntur. Cauterium reis admotum indelebilem inducit notam criminis, quod jure multatum est: at medicinæ causa adhibitum indicat vitium in humore, sive malam aliam corporis habitudinem, coercendam cauterio vel supprimendam. *Cauteriata conscientia* tropice est animus turpi ac perverso habitu implicitus, circumferensque damnationis & infamiæ conscientiam & notam; sive is est, cui ægra est conscientia, perversæque sententiæ (7).

Explicant alii (8) perversam, pertinacem, atque impatientem disciplinæ conscientiam: idque desumptum est ex medicorum usu, qui corporis partes cum cruciatu curandas admoto igne sensu privant, veluti cum admovent cucurbitulas; ac profecto ipso etiam experimento intelligitur, membra igne vel cauterio inusta hebetiora cæteris esse, minimo dolore cædi posse & abscindi.

℣. 3. Prohibentium nubere. Vidimus supra, turpissimos omnium hæreticos fuisse, qui legitimas nuptias damnabant, cum execranda flagitia promiscuo mulierum usu permitterent (9): homines nullius Religionis, fidei, pudoris & frontis.

Abstinere a cibis, &c. Spectantur his verbis præ-

(30) Ita Rabb. & Interpp. passim. (31) Græcus: Ἐν ὑστέροις καιροῖς, *In posterioribus temporibus*: id quod Estius distinguit a *novissimis diebus*, ἐσχάτοις καιροῖς. Hoc tamen discrimen leve & supervacaneum existimo. (32) 1. Joan. ii. 18. (33) 2. Timot. iii. 1. 2. (1) Chrysost. Theophyl. (2) Προσέχοντες πνεύμασι πλάνοις, Ita Græc. Edit. Alii: Πνεύμασι πλάνης. Ita plures MSS antiqui Latini: *Spiritibus fallacibus*, vel *deceptoribus*. Ita Ambrosiast. Hilar. Novatian. August. Cod. Clarom. Lat. (3) Epiphan. hæres. 78. Cod. vetustiss. Vercel. Ἦσαν γὰρ νεκροὺς λατρεύοντες, ὡς καὶ ἐν τῷ Ἰσραὴλ ἐσεβάσθησαν. Ita Cod. Vetustiss. Junii. (4) Iren. l. 1. c. 20. Euseb. lib. 2. c. 13. Hist. Eccles. (5) August. hæres. 1. Origen. lib. 6. contra Cels. (6) Vide Tillemont t. 2. articles de Simon le Magicien, des Encratites, des Carpocratiens, & des autres Heretiques. (7) Theophyl. (8) Κεκαυτηριασμένοι τὴν ἰδίαν συνείδησιν. Theodoret. Ita Tir. Tursian. Schmid. Medus. (9) Clem. Alex. Strom. lib. 3.

præsertim Judæi non satis exuti Judaicarum religionum studio (10), qui, reluctante Jerosolymitana Apostolici Senatus sanctione Act. 15. 28. traditaque omnibus Pauli Epistolis doctrina, ajebant, Christianos Mosaico ciborum delectu obligari. Ex his erant Ebionitæ, Encratitæ, Marcion, Saturninus, Montanus (11), uti docent Patres, qui hæresum catalogos struxere, easque refellere conati sunt; veluti Tertullianus, S. Irenæus, S. Clemens Alexandrinus, S. Epiphanius, aliique. Matrimonium illi & aliqua ciborum genera immunda esse decernebant, odio Creatoris; toto cœlo dissidentes a Patrum sententia & Ecclesiæ consuetudine, quæ Christi & Apostolorum exemplo virginitatem & continentiam nunquam non commendavit, siquis majoris perfectionis causa eas amplectatur; & pœnitentiæ ac piæ afflictationis proposito quorumdam ciborum abstinentiam vel permittit vel imperat (12).

℣. 4. OMNIS CREATURA DEI BONA EST. *Vidit Deus cuncta quæ fecerat*, ait Moyses Gen. 1. 31. *& erant valde bona*. Censebant Marcionitæ, Creatorem in Veteri Testamento loquentem esse mali authorem, malumque principium, bono, bonorum authori, contrarium (13). Quamobrem ipsius malorum principii, ac Veteris Testamenti authoris odio, rerum quarumdam usum execrabantur, præsertim animalium, metuentes, teste S. Epiphanio hær. 42. ne quam animam comederent. Nihilominus eos piscibus usos asserit Tertullianus (14). Hos hæreticos eorumque imitatores, puta Encratitas, ac Saturnini & Montani Discipulos, hic damnat Apostolus; docetque, bonum esse per se & mundum quidquid condidit Deus, neque vetitum illius usum, tametsi malum foret. Quamquam ob alias optimæ Religionis rationes, sive valetudinis vel honestatis causa, licet interdum iis abstinere. Paulus ipse cœlibem se esse testatur (15), suumque corpus affligendo in servitutem redigere 1. Cor. 9. 27. ob pœnitentiæ propositum: malle se quibusdam cibis semper abstinere, si ex eorum usu orituram fratri offensionem intelligeret. 1. Cor. 8. 13.

℣. 5. SANCTIFICATUR ENIM PER VERBUM DEI ET ORATIONEM. Ciborum usus per se bonus est & sanctus; quidquid enim condidit Deus, labe caret: si qua tamen impuritas in re creata vel illius usu foret (16), tergeretur oratione bonisque precibus, quibuscum ea utimur, & *per verbum Dei*, ex quo per Christum didicimus, hominem non inquinari iis, quæ per os intrant Matth. xv. 11. tum per Apostolos ipsius nomine congregatos Act. 15. 27. delectum carnium a Moyse imperatum obsolevisse. Post primi hominis peccatum, creatæ res omnes Dæmoni obnoxiæ fuisse videntur, atque ita labem quamdam retulisse (17). At cibus, quo utimur, cujuscumque naturæ, sanctus purusque efficitur oratione, quæ aut conjungitur aut præcedit, & gratiarum actione, quæ cœnam consequitur. Quamobrem nedum fas est per se quibuslibet cibis indiscriminatim uti, verum etiam ex adjunctis sanctum id effici & præmio dignum potest (18).

℣. 6. HÆC PROPONENS FRATRIBUS, BONUS ERIS MINISTER CHRISTI JESU. Ista docere debes plebem tibi creditam, si boni Episcopi partes explere desideras. Ineffabile Incarnationis Mysterium cum adjunctis (19), uti gentibus nunciatum est, & ab hominibus exceptum, propone: tum illorum mentes occupato adversus Pseudo-Doctorum fraudes, hæreticorumque, & Satanæ Ministrorum, qui supremis temporibus venturi sunt, atque a te ipso spectari præsentes poterunt, docebuntque errores & dogmata diabolica; nuptiis denique & cibis a Deo concessis interdicent.

ENUTRITUS VERBIS FIDEI ET BONÆ DOCTRINÆ. Oportet Episcopum ipsa, ut ita dicam, divini verbi & Scripturarum medulla nutritum esse, fartum, & saginatum. Ista versare debet assiduo studio & meditatione, ait S. Chrysostomus (20). Non enim vulgaris est cibus, fastidium usu pariens. Quo avidius sumis, eo magis esuris. Plenus erat Sancti Spiritus lumine donisque Timotheus: aliquor annos Apostolum audierat. Illum fatetur Paulus esse *enutritum verbis fidei & bonæ doctrinæ quam assecutus est*: monet nihilominus, lectioni & studio vacet (21). Quid illi, qui sacro in munere neque parem habent eruditionem, neque paria auxilia?

℣. 7. INEPTAS ET ANILES FABULAS DEVITA. Græcus (22): *Profanas & aniles fabulas rejice*. Intelligere creditur inanes Judæorum traditiones (23), novaque Hæreticorum mox descriptorum dogmata (24). Profecto Religio a Simone, Menandro, Saturnino, Marcione, Gnosticis, Encratitis tradita, monstrum erat fabulis, commentis, generationum ordinibus, principiis, nullo nexu aut probabilitate conjunctis, consarcinatum.

℣. 8. CORPORALIS EXERCITATIO AD MODICUM UTILIS EST. Athleticæ exercitationes, quas tantopere amant Græci, non admodum prosunt: eo quippe desinunt, ut corpus confirment roborentque, ac denique vanos plausus & fragilem coronam sectant. At spiritales pietatis exercitationes, studium, lectio, preces, charitatis opera, vitæ sanctitas, abstinentia, jejunium, pœnitentia longe utilissima sunt, fructumque ferunt, nedum præsenti in vita, sed & in altera (25). Interpretantur nonnulli (26) de corporis exercitationibus valetudinis causa, veluti deambulatione, pila, disco. Modica his utilitas inest, fragilisque valetudo his artibus aliquo tempore curatur: at infinitum est ex pietate commodum. Ajunt alii (27), comparare Paulum pietatis opera, sanctitatem vitæ, charitatem cum exterioribus corporis afflictationibus, abstinentia, jejunio, defatigatione. Optima illa quidem sunt: at pietas, fides, spes, charitas, istarumque virtutum exercitatio melior.

℣. 9. FIDELIS SERMO. Vulgo ad superiora referri solet (28). Quæ dixi, peculiarem animadversionem merentur; suntque totius vitæ Christianæ fundamenta. Membrum hoc claudi intra parenthesim potest; consequens enim ℣. 10. cum superioribus nectitur.

℣. 10. IN HOC ENIM LABORAMUS ET MALEDICIMUR, QUIA SPERAMUS IN DEUM VIVUM. Hæc causa est, cur ærumnis & maledictis obruamur; sive, cur ista æquo animo perferamus; nempe ut promissa, quæ speramus, futuræ vitæ bona assequamur (℣. 8.). Si hæc spes deficeret, malis hisce non occurreremus. Aliter: Gentilium odia in nos illud provocat, quod Deum vivum æternamque vitam prædicamus. Si imitari velim pseudo-Apostolos, qui neque Judæos neque Ethnicos arguunt, Judaicos mores sectantur inter Judæos, vitamque Gen-

(10) Chrysost. Theophyl. Est. alii plerique. (11) Lege Theodoret. hæretic. fabul. lib. 5. cap. 20. (12) Vide Hieron. l. 1. contra Jovinian. August. lib. 2. de nupt. & concupisc. c. 5. & l. 1. contra duas Epist. Pelag. c. 2. & l. 30 contra Faust. c. 5. 6. Est. hic, Cornel. a Lapide. (13) Vide Tertull. l. 1. cap. 2. contra Marcionem. (14) Tertull. lib. 1. contra Marcion. cap. 14.
(15) 1. Cor. vii. 7. & Ita PP. plerique. (16) Theophyl. (17) Rom. viii. 20. Ambros. lib. 1. de Abel & Cain cap. 5. August. lib. 4. cap. 19. de civit. Dei. Est. Menoch. &c. alii. (18) Theodoret.
(19) 1. Timot. iii. ult. Vide Theophyl. Est. Men. (20) Chrys. (21) Infra ℣. 13.
(22) Τοὺς δὲ βεβήλους, & γραώδεις μύθους παραιτοῦ. (23) Chrysost. Theodoret. Theophyl. (24) Grot. Est. Men. Vorst. Danæ. (25) Vide Est. Men. Tirin. Pricæ. Sculr. Pisc. (26) Chrys. Theodoret. Theophyl. (27) Quidam apud Chrys. & Theophyl. Danæ. Grot. Vorst. Ita & Ambrosiast. Anselm. D. Bern. Apolog. ad Guillel. D. Thom. (28) Chrys. Theodoret. Theophyl. &c.

Gentilibus similem apud Gentiles agunt, nulla mihi persecutio futura est.

Qui est Salvator omnium, maxime Fidelium. *Salvatoris* appellationem Deo Patri attributam vidimus 1. Timot. 1. 3. *Omnium Salvator* ipse est; omnes ad salutem vocat; intra Ecclesiam omnes nullo discrimine admittit, Mors Filii, quem in omnium salutem tradidit, omnium redemptioni abunde sufficit. At illius benevolentia circa Fideles maxime ostenditur; non quod salutem omnes assequantur; sed omnes viam salutis ingressi sunt, donatique lumine Fidei, Evangelii agnitione, auxiliisque, quibus omnino salutem assequi possunt, nisi infideles sint Deo, qui & vocavit & justos fecit (29).

℣. 12. Nemo adolescentiam tuam contemnat. Ita te gravem & compositum exhibeto, ut nemo juventutis causa te spernat. Veneratione dignum efficere integritate morum, gestorum, sapientia, dogmatum sanctitate. Seu denique, utere dignitatis tuæ potestate, neque te sperni sinas. Quæ tunc ætas Timothei fuerit, satis compertum non est: at hoc ipsum argumento non est, illum fuisse juniorem, circiter fortasse quadragenarium. Quæ ætas minor est senectute, in Scripturis adolescentia dicitur. Primis ita temporibus nullus ferme erat Episcopus nisi senex. Annus fere quartusdecimus erat, ex quo Paulum sequebatur Timotheus; quippe quem assumpsit Paulus & circumcisione initiavit anno Christi 51. hæc autem Epistola data est sub finem LXIV. Si viginti annos Timotheo tribuas, quo tempore secutus est Paulus, sub hujus Epistolæ tempus annis XXXIV. natum deprehendes.

Sed exemplum esto Fidelium. Si tueri authoritatem & dignitatem cupis, esto Fidelium exemplum, lex viva (30): quæ doces & præcipis, ipse præsta: gesta verbis consentiant. Tanto sanctior subditis esse debet Episcopus, quanto major grege est pastor. Exemplo doce, quam sancte loquantur, proximum ament, & fide vivant, charitatem, gravitatem, innocentiam colant. Græcus addit: *In spiritu*, acri mentis fervore, Religionis studio, divinorum munerum usu. Hanc additionem non habent Syrus, & libri complures (31); neque legit Chrysostomus.

℣. 13. Dum venio, attende lectioni. Animadvertimus supra III. 14. Paulum fortasse Epheso transiisse, cum Romam supremo itinere proficisceretur; ibique vidisse Timotheum. Illum hortatur Apostolus, ut operam det *lectioni*, *exhortationi*, *& doctrinæ*. Sacra volumina, tametsi eruditus, & Spiritu Sancto cumulatus, lectites volo (32): invenies quo eruditior fias, confirmeris animo, & recreeris. Veteres Prophetas evolve: argumenta reperies, quibus Christiana Religio confirmatur. *Attende exhortationi*, sive *consolationi* (33) creditæ tibi plebis. Subditos hortare, ut in bono perseverent; consolare inter ærumnas, persecutiones, &c.

℣. 14 Noli negligere gratiam, quæ in te est, cum impositione manuum presbyterii (34), sive presbyterorum. Hinc disce, Timotheum nonnisi jubente ac movente peculiariter Spiritu Sancto fuisse initiatum in Episcopum. Gratia, de qua Paulus, est Episcopalis institutionis gratia, ipsi collata impositis manibus presbyterorum, sive Episcoporum, Ecclesiastici Senatus, id enim significant Græca vocabula (35); ac perspicuum est, nunquam potestatem fuisse Presbyteris manus imponendi Episcopis, eosve initiandi. Paulus in 2. ad Timotheum 1. 6. ait, sese illi manus imposuisse: *Ut resuscites gratiam Dei quæ est in te per impositionem manuum mearum*. Ipse igitur præcipuus fuerat consecrandi Timothei minister, adstantesque cæteri Episcopi Provinciæ, in qua est consecratus (36): vetus quippe Ecclesiæ mos ferebat, ut ad Episcopi cujuspiam ordinationem Episcopi plures convenirent; & nostris adhuc moribus servatur, ut tres saltem adsint Episcopi; atque is numerus certus est ac definitus.

Putat Chrysostomus (37), Timotheum Episcopali dignitate initiatum statim ac circumcisus fuit; adeo ut eodem simul tempore & Discipulus fuerit & Magister. Id si verum est, necesse est, illum Lystris fuisse ordinatum, ubi illum Paulus in Discipulum adoptavit & circumcidit Act. 16. 2. anno Christi 51. id quod ægre crediderim, ob minorem Timothei ætatem. Docendi *gratia* est, ait Theophylactus (38), sive instituendi facultas, seu denique authoritas & provincia cæteros erudiendi, quam accepit Timotheus, cum Episcopus crearetur; hæc enim omnia Græco vocabulo significari possunt. Sive ex aliis, divina scientiæ, linguarum, prodigiorum, interpretationis Scripturarum, omnia denique Spiritus Sancti dona impinadia muneria illius officiis opportuna. Porro ejusmodi dona gratuita sunt; at sollicite custodienda sanctitate vitæ, vigilantia, oratione, cautaque gestorum omnium consideratione. His artibus ea excitantur, ut ait Apostolus 2. Timot. 1. 6. contrariis vero contristatur Spiritus Sanctus & extinguitur (39).

℣. 15. Hæc meditare, in his esto. Officia & munera tua assidue meditare, animo semper versa quid Episcopum deceat, *ut profectus tuus manifestus sit omnibus*. Te quotidie eruditione, virtute, sanctitate, sapientia proficientem omnes admirentur.

℣. 16. Hoc faciens, teipsum salvum facies, et eos qui te audiunt. Tibi cavens, cæterisque docens, æternam vitam ipse promereberis, & cæteros in viam salutis duces. Vigil Pastor saluti suæ consulit, dum alienæ laborat: quæsiturus ab eo est Deus nedum quid ipse, verum etiam quid creditus grex fecerit. Si pervicax & disciplinæ impatiens grex fuerit, culpa in Pastorem non cadit: at si non satis edoctus aut male custoditus, id vitio Pastori tribuitur.

(29) Vide Concil. Trid. sess. cap. 13. (30) Theodoret. Vide 1. Petri v. 3. (31) Deest in Alex. Claram. G. I. Bomer. G. I. Ambrosf. August. Hesychius in Lexic. &c. (32) Isidor. Pelus. l. 4. Ep. 58. (33) Πρόσεχε τῇ ἀναγνώσει, τῇ παρακλήσει. (34) Libri complures manu exarati & excusi legunt *Presbyteri*, pro *Presbyterii*. Vide Selden. de Synedriis lib. 1. cap. 14. p. 311. (35) Μετ' ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου. Æthiop. *Episcoporum*. Chrys. Οὐ περὶ πρεσβυτέρων ἐνταῦθα φησι, ἀλλὰ περὶ ἐπισκόπων. Οὐ γὰρ δὴ πρεσβύτεροι τὸν ἐπίσκοπον ἐχειροτόνουν; Ita Interpp. passim. (36) Vide Est. Grot. alios. (37) Chrysost. in 1. Timot. prolog. p. 402. 403. (38) Theophyl. Ita Theodoret. & Chrys. (39) 1. Thessal. v. 19. *Spiritum nolite extinguere*. Ephes. IV. 30. *Nolite contristare spiritum*.

CAPUT V.

Morum præcepta. Quid Timotheo agendum erga senes, juvenes, viduas. Quales esse debeant Diacone. Presbyterorum merces. Accusatio in Presbyterum non facile excipienda. Publica peccata publice arguentur. Ne facile manus imponantur. Modico vino utatur Timotheus.

℣. 1. SEniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem; juvenes ut fratres: 2. Anus ut matres; juvenculas ut sorores, in omni castitate. 3. Viduas honora, quæ vere viduæ sunt. 4. Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet, discat primum domum suam regere, & mutuam vicem reddere parentibus: hoc enim acceptum est coram Deo. 5. Quæ autem vere vidua est, & desolata, speret in Deum, & instet obsecrationibus, & orationibus nocte, ac die. 6. Nam quæ in deliciis est, vivens mortua est. 7. Et hoc præcipe, ut irreprehensibiles sint. 8. Si quis autem suorum, & maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit, & est infideli deterior. 9. Viduas eligatur non minus sexaginta annorum, quæ fuerit unius viri uxor, 10. In operibus bonis testimonium habens, si filios educavit, si hospitio recepit, si sanctorum pedes lavit, si tribulationem patientibus subministravit, si omne opus bonum subsecuta est. 11. Adolescentiores autem viduas devita. Cum enim luxuriatæ fuerint in Christo, nubere volunt: 12. Habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt. 13. Simul autem & otiosæ discunt circuire domos: non solum otiosæ, sed & verbosæ, & curiosæ, loquentes, quæ non oportet. 14. Volo ergo juniores nubere, filios procreare, matresfamilias esse, nullam occasionem dare adversario maledicti gratia. 15. Jam enim quædam conversæ sunt retro satanam. 16. Si quis fidelis habet viduas, subministret illis, & non gravetur Ecclesia: ut iis, quæ vere viduæ sunt, sufficiat. 17. Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur: maxime, qui laborant in verbo, & doctrina. 18. Dicit enim Scriptura: Non alligabis os bovi trituranti. Et: Dignus est operarius mercede sua. 19. Adversus presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus, aut tribus testibus. 20. Peccantes coram omnibus argue: ut & cæteri timorem habeant. 21. Testor coram Deo, & Christo Jesu, & electis angelis, ut hæc custodias sine præjudicio, nihil faciens in alteram partem declinando. 22. Manus cito nemini imposueris, neque communicaveris peccatis alienis. Teipsum castum custodi. 23. Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino utere, propter stomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates. 24. Quorumdam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad judicium: quosdam autem & subsequuntur. 25. Similiter & facta bona manifesta sunt: & quæ aliter se habent, abscondi non possunt.

℣. 1. SENIOREM NE INCREPAVERIS. Episcopi gravitatem dedecet, quemlibet vehementius cum jurgio arguere, maxime autem omnium senem (1). Gravis per se ac molesta objurgatio est: cur addis contumeliam? Senectus hominem peccati expertem non facit; at conciliat exigitque obsequium, præsertim ex adolescente, qualis tunc erat Timotheus. *Seniorem*, Græce *presbyterum*, hominem senem intellige, non Sacerdotem. Si grave flagitium admiserit senex, quod pravo cum exemplo fit, in publico argue, sed modeste (2). Si clam peccavit, clam argue, eo tamen cum obsequio, quo moniturus es patrem, ubi necesse fuerit illum corripere: *Obsecra ut patrem*. Erga juvenes utere authoritate, at memento fratres esse: suaviter & mansuete increpa: *Juvenes ut fratres*.

℣. 2. ANUS UT MATRES. Si opus fuerit anus arguere, illarum ætatem observa, easque ceu matres mone: obsequium testare; at impunes ne sinito. *Juvenculas ut sorores*, ea tamen circumspectione & prudentia, ut ne quam tui suspicionem ingeras (3): *In omni castitate*.

℣. 3. VIDUAS HONORA, QUÆ VERE VIDUÆ SUNT: ea scilicet quæ necessaria vitæ sunt, illis præbe (4). Luculentius honoris & existimationis argumentum exhibere non potes. Satis constat, *honorare* frequenter esse, vitæ necessaria suppeditare. Id porro in eo consistebat, ut descriptis in Ecclesiæ indiculo darentur partes ex largitionibus bonisque communibus, quæ Ecclesiæ census erant: at cum per ea tempora fides viva esset & flagrans charitas, satis superque suppetebat, ut Altaris Ministri, viduæ, & pauperes in frugi ac moderato vitæ genere alerentur.

QUÆ VERE VIDUÆ SUNT, derelictæ, desolatæ, humano auxilio destitutæ, uti sonat ipsa appellatio (5). Quæ enim locupletes sunt, & viduitatem loco

[1] Theodoret. Ita Theophyl. [2] Vide Gregor. Magn. lib. 7. Epist. 1. indict. 2. *Ubi senior juvenibus exemplum ad interitum præbet, ibi districta increpatione feriendus est.* [3] Chrysostom. [4] Theophylact. Vide infra ℣. 9. Act vi. 1. Ignat. Epist. ad Polycarp. [5] Χήρα, *vidua*, ex χηρεύω, *desolari, destitui, privari*. Hic ℣. 5. *Quæ vere vidua est, & desolata*.

loco recuperatæ libertatis habent, sive quæ inertiam, rixas, curiositetem sectantur, de quibus mox, ℣. 6. 11. 12. 13. 14. ex vere viduæ non sunt. Quæ hic memorantur, filiorum, siquos habent, curam gerere debent, fiduciem in Deo collocare, vacare precibus, charitatis opera erga peregrinos & miseros exercere, denique in omne bonorum operum genus incumbere.

℣. 4. Si qua vidua filios aut nepotes habet, discet primum, &c. Potissime viduæ veræ solicitudo esse debet filios sancte ac pie educare, familiam recte moderari, debita parentibus officie exhibere. Nihil his antiquius post Deum illi esto: filios sanctissime instituat, parentes pro viribus colat juvetque. Sive, ex Theodoreto, eamdem filiis opem exhibeat, quam sibi parentes præstitere, ut parem ex iis gratiam referat.

Græcus (6) aliter habet: *Siqua vidua filios aut nepotes habet, discant* illi *primum domum suam pie gubernare, & mutuam vicem parentibus reddere*. Quæ lectio sententiam mutat; non enim viduas, sed filios instituit Apostolus, atqun ex ubliquo tantummodo spectat viduas, ex eo nimirum, quod curare debeant viduæ, ut filii officio fungantur in familie, ipsæque exigant opem sibi convenientem ex iis, quos sanctissimæ Leges ad id obsequii genus impellunt. At non desunt Codices eximii, tum Græci cum Latini, cum Vulgate consentientes (7), totumque hoc membrum ita usurpantes, quasi eo viduæ moneantur. In hanc sententiam conveniunt Interpretes eruditissimi (8), quippe qui numerum multitudinis pro singulari usurpetum existimant.

℣. 5. Speret in Deum, et instet obsecrationibus. Potissima viduæ Christianæ laus. Fiduciam omnem in Deo collocet, cum nullum illi solatium, spes nulla ex hominibus sibi relicta fuerit; Deumque per diem noctemque flagitet, ut sibi instar omnium sit. Græcus fert (9): *Speravit, instat*. Consentiunt eximia Exemplaria Latina complura: *Sperat, instat*. Eadem est sententia. Prima viduæ Christianæ officia & laus potissima sunt fiducia & preces. Hujusmodi fuit Anna illa Phanuelis filia apud Lucam II. 37.

℣. 6. Quæ in deliciis est, vivens mortua est. Quæ viduæ delicias, mollem vitam, epulas, luxum sectatur, mortua est fidei, gratiæ, Deo. Superstes viro esse videtur, at unius corporis vita: animo est mortua (10): *Vita mors est, & quidem turpis, inter fœda versantibus*. Animum extinguunt deliciæ, atque in corpore ceu sepulcro circumscribunt (11).

℣. 7. Et hoc præcipe, ut irreprehensibiles sint. Istud consilii non est, sed præcepti. Christiana vidua vitam agat magis inculpatam quam Fideles cæteri, ipsa hominum existimatione, inter quos Christiani astrorum more micare debent Philipp. 2. 15.

℣. 8. Siquis suorum, et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit. Duplex est fidem abnegandi modus, verbis nimirum & gestis. Qui aliter agit quam credit, is ostendit se ex animo non credere id quod ore confitetur. Profecto si Dei verbis crederet, negligeret ne gravem adeo provinciam, liberorum nempe educationem, & familiarium emendetionem? Si exceptam fidem promissamque æternitatem tanti faceret, quanti æstimari decet, fieri non posset, ut commendatorum sibi hominum utilitatem parum adeo curaret? Infidelis certe familiæ curam gerit: quicquid boni potest, illi comparat; debitaque ope non fraudat suos. Christianus igitur, suorum salutem negligens, est infideli deterior (12).

℣. 9. Vidua eligatur non minus sexaginta annorum. Plura viduarum genera in Ecclesia recensebantur. Aliæ locupletes erent, suisque opibus vivebant: aliæ inopes, descriptæ in Ecclesiarum indice, partesque ex consuetis largitionibus accipiebant: aliæ denique erant, certis in Ecclesia officiis destinatæ, ad Episcopi, Presbyterorum, Diaconorum nutum, sive languentium solatio, sive pauperum obsequio, seu denique aliis rebus, quæ viros dedecerent, occupatæ. De postremis hisce hic agit Apostolus. Præcipit primum, ut sexaginta saltem annos natæ sint, tum vitandæ causa suspicionis, facile orituræ, si eæ juniores essent (13), tum quod ejus ætatis fœminæ victum labore sibi comparare nequeant (14). II. ut univiræ fueriat; quamvis enim secundas nuptias nunquam damnarit Ecclesia, eæ tamen intemperantiam quamdem significant, quæ homines Deo sacros dedecet. Græci & Romani Flaminicas D.ales nonnisi univiras admittebant (15).

Recentiores nonnulli (16) de iis interpretantur, quæ, nunquem secto a prioribus viris divortio, ad alios non transierint. Seu denique, ex Theodoreto, eæ sunt quæ castam in matrimonio vitam duxere. Cur enim, ajunt, ab eo munere excludentur eæ, quæ facta sibi a Christo Jesu secundarum post obitum prioris viri nuptiarum facultate usæ sunt? At respondeti potest, id quidem non peccati causa fieri, cum secundæ nuptiæ peccato vacarent, quod secundæ nuptiæ sanctitatem ejus muneris dedecerent (17).

℣. 10. In operibus bonis testimonium habens. Ea sit, quam qui noverint, a vitæ integritate commendent. His in rebus populi consensus Dei vox esse censetur. Porro his potissimum rebus virtutis specimen ab ea necesse est exhiberi; I. educatione filiorum; II. hospitalitate; III. pedes Sanctorum & Fidelium peregrinorum abluendo. Hoc autem insigne erat piæ demissionis argumentum (18), & officium apud Orientales consuetum, uti liquet ex Scripturæ (19) & Profanis. IV. ope miseris præstita (20); V. denique sedule bonorum quorumlibet operum exercitatione, quæsitaque studiose bene agendi juvandique proximos opportunitate. Si enim aliena male in matrimonio neglexit, quis putet viduam fore studiosam operum misericordiæ, quibus ab Ecclesia destinenda est, si inter ministros cooptetur?

℣. 11. Adolescentiores viduas devita, exclude (21): inter viduas Ecclesiæ, pauperum, languentium, peregrinorum obsequiis addictas, ne admittito. *Cum enim luxuriatæ fuerint in Christo, nubere volunt*: acta inter delicias vire in Christi obsequio, nuptias quærunt. Sive ex Græco (22): *Postquam insolenter fesocierint adversus Christum*, sive in Christi ministerio saginatæ fuerint, seu denique commodius vitæ genus in Ecclesia duxerint, Christum sponsum abdicant, atque ad matrimonium redeunt (23).

℣. 12.

(6) Εἰ δέ τις χήρα τέκνα ἢ ἔγγονα ἔχει, μανθανέτωσαν πρῶτον τὸν ἴδιον οἶκον εὐσεβεῖν, καὶ ἀμοιβὰς ἀποδιδόναι τοῖς προγόνοις. Occumen. Εὐσεβεῖν, διατίθεσθαι καλῶς. (7) Μανθανέτω πρῶτον τῷ ἰδίῳ οἴκῳ, &c. Ita Genev. Valez. Clarom. Lat. Ambrosiaster, Hieronymiast. Aug. &c. (8) Chrysost. Est. Erasm. Castal. Lir. Price. Vatabl. Casaub. Aug. Hieronym. &c. (9) Ἤλπικεν, καὶ προσμένει. Velez. Ἐλπιζέτω, προσμενέτω, *Speret, instet*. Alii plures MSS. Ambrosiast. *Sperat, instat*. (10) Senec. Ep. 71. (11) Theodoret. (12) Vide Theophyl. hic, Est. Men. Tir. Erasm. Zeger. (13) Constit. Apostol. l. 3. c. 1. Chrysost. Est. Vorst. alii. (14) Vide Theodoret. Danæ. (15) Vide Grot. Price.. (16) Vide Jac. Capell. Drus. Bez. Vorst. Drus. (17) Theophyl. Est. Grot. (18) Clem. Alex. hypotypos. l. 7. apud Oecumen. (19) Genes. xviii. 4. xix. 2. xxiv. 32. Luc. vii. 44. Joan. xi. 2. xiii. 5. &c. (20) Εἰ θλιβομένοις ἐπήρκεσεν, *Si necessaria vitæ subministravit afflictis*. Theophyl. (21) Νεωτέρας δὲ χήρας παραιτοῦ. Constit. Apostol. l. 3. c. 2. Ἐπὶ χηρικοῦ μὴ ἔστωσαν. (22) Ὅταν γὰρ καταστρηνιάσωσι τοῦ Χριστοῦ, γαμεῖν θέλουσι, *Cum lascivierint, ferocierint, insolentes, duræ, contumaciter gesserint*, item, *deliciatæ fuerint, petulantes fuerint contra Christum, nubere volunt*. (23) Theodoret. Theophylact.

℣. 12. HABENTES DAMNATIONEM: damnandæ sunt, quod pristinam fidem fregerint, ceu adulteræ, quæ conjugii fidem violant. Hinc videtur colligendum, viduas & Diaconas, quæ in Ecclesiæ ministerium adlegebantur, voto ceu promissione sese adigere consuevisse, fore se in posterum Jesu Christi obsequiis addictas, totoque vitæ curriculo continentiam servaturas (24); violataque ejus voti vel promissionis, uti Patres nuncupant (25), fide, in damnationem incurrere. *Primam fidem* id appellat Apostolus, ceu novam cum Christo Jesu sponsionem; antea quippe communibus omnium Christianorum vinculis Christo conjungebantur: at post promissionem novum inibant fœdus, quod ipsis primum ejus naturæ esset.

℣. 13. SIMUL AUTEM OTIOSÆ DISCUNT CIRCUIRE DOMOS. Cum noverint, Ecclesiam suis alimentis consulere, per speciem exercendi muneris sui, invisendorum scilicet inopum & languentium, inerti vitæ generi assuescunt, domosque percurrunt curiosæ, ignavæ, inquietæ. Vide Prov. VII. 11. 2. Thessal. III. 11.

℣. 14. VOLO ERGO JUNIORES NUBERE. Malo illas iterum nubere, quam in viduarum ordine & munere versari; aut, quod periculosius fuerit, deesse promissis quæ juraverint, sive otium sectari, vanamque spectandi, effutiendi, audiendi omnia curiositatem. Quæ continentiæ dono non gaudent, nubant. Secundas igitur nuptias non damnat Apostolus; easque tamquam libidinis remedium permittit.

℣. 15. JAM ENIM QUÆDAM CONVERSÆ SUNT RETRO SATANAM. Harum sponsionum discrimen lugubri experimento didici. Hæc igitur disciplina, de qua Paulus, in Ecclesia inoleverat; ac fortasse quo tempore septem Diaconi Jerosolymis ordinati sunt, viduæ pariter in fœminarum ministerium sunt constitutæ. Vide Act. V. 1. 2.

℣. 16. SIQUIS FIDELIS (26) HABET VIDUAS cognatione propinquas, ipsas alat. Nihil antiquius Paulo est, quam ut Ecclesia superfluis sumptibus ne gravetur, ac largitiones in Ministrorum verorumque pauperum alimentum destinatæ, ad inutiles personas, quæ privatis familiæ opibus ali queant, ne detorqueantur. Æquum non est, ut qui viduas suas alere possunt, eas Ecclesiæ alendas relinquant.

℣. 17. QUI BENE PRÆSUNT PRESBYTERI, DUPLICI HONORE DIGNI HABEANTUR. Honor hoc loco minus significat obsequium, hominibus Ecclesiasticos Magistratus gerentibus debitum, quam mercedem, ipsorum labori a Fidelibus exhibendam. *Honorare* non raro usurpatur (27) pro *remunerari*. Ita passim explicant Patres & Interpretes (28). *Honor duplex*, seu merces duplex pro ingenti mercede ponitur. Par est mercedem illis tribui liberalem, amplam, splendidam, ut illorum virtus, labor, dignitas postulant. *Duplex* frequenter in Scripturis (29) *ingentem* significat. Duplicem mercedem usurpant alii uti comparatam cum viduarum alimentis, de quibus proxime (30).

Presbyteros hic intellige Episcopos & Sacerdotes (31), *qui laborant in verbo & doctrina*. Non semel animadvertimus, Apostolum sub Presbyterorum appellatione complecti Episcopos. Inquire videtur, nonnullos fuisse, qui prædicationem & institutionem negligerent, cum ait: *Maxime qui laborant, &c.* Itaque vel eos significat, qui studiosius utiliusve quam cæteri laborant; sive docentes instituentesque comparat cum occupatis administratione Sacramentorum, & solatio mœrentium inopumque: neque enim credibile est, per id tempus, non secus atque nostra ætate usuvenit, Presbyteris omnibus fuisse docendi peritiam.

℣. 18. NON ALLIGABIS OS BOVI TRITURANTI. Locus ex Deuter. 25. 4. ex Matth. X. 10. est consequens: *Dignus est operarius mercede sua*. Sive, postrema hæc sententia proverbii loco vulgata erat apud Hebræos, eaque usus est Christus, ut pariter doceret, nihil levius expectare eos posse qui populorum institutioni operam navant, quam alimenta.

℣. 19. ADVERSUS PRESBYTERUM ACCUSATIONEM NOLI ACCIPERE, NISI SUB DUOBUS AUT TRIBUS TESTIBUS. Ephesi Episcopus erat Timotheus, adeoque legitimus Presbyterorum judex, siquid illi peccarent. Monet Apostolus, ne accusationes adversus Presbyterum facile excipiat: siquando autem excipi & audiri necesse sit, nonnisi ex duorum vel trium testium fide excipiantur (32). Neque tamen putaveris, absque hujusmodi testium suffragio, quod ubique in Scripturis exigitur Deut. 17. 6. accusationes excipi adversus laicum posse: illud solummodo vult, si ea cautio servanda est cum laicis, multo religiosius servandam esse cum Presbyteris, qui sanctiores sunt ac magis immunes, quorum dignitas sublimior est, nomen odiis magis obnoxium (33), honor seu dedecus ipsam in Ecclesiam cadit, peccata graviora sunt ob pessimum exemplum; ex iis facile in Fideles externosque manaturum.

Negat Grotius (34), de damnando Episcopo hic agi: illum enim alioqui Apostolus non secerneret a laico, adversus quem sententia ferri nonnisi ex duobus tribusve testibus potest. De mera igitur accusatione sermonem haberi existimat. Potest ad unius testis dictum vir plebejus capi, aut contra eum inquisitio fieri: non ita contra Episcopum, adversus quem unus testis non admittitur.

Notat S. Hieronymus (35), in vetustis quibusdam Latinis Exemplaribus desiderata ea verba: *Nisi sub duobus aut tribus testibus*. Ea non legunt Hilarius Diaconus, sive Ambrosiaster, Hieronymiaster, Primasius, Oecumenius, S. Cyprianus (36). Sunt qui perperam addita censeant (37): alii tamquam supervacanea abstulerunt (38).

℣. 20. PECCANTES CORAM OMNIBUS ARGUE. Perspicuum est, eos hic intelligi, qui publice pravoque cum exemplo peccant, & graviorum criminum reos, sive in scelere pertinaces (39). Hi publice coram Ecclesia arguebantur: si peccatum execrarentur, pœna salubris imperabatur: si persisterent, ea Fidelium cœtu removebantur.

℣. 21. TESTOR CORAM DEO ET CHRISTO JESU ET ELECTIS ANGELIS, sanctis nimirum Angelis, uti opponuntur reprobis malisque. Oro obtestorque, ut serves ea quæ tibi præcipio de regimine Ecclesiæ, ac præsertim quæ ad Ecclesiastica judicia pertinent, *sine præjudicio*, animo prorsus vacuo liberoque, nullius ratione habita, *nihil faciens*

(24) Constit. Apostol. l. 3. c. 1. Vide Tertull. Chrysost. Grot. Scult. Est. Men. Tir. alios.
(25) August. de bono viduit. cap. 8. 9. 10. de sancta virginit. c. 33. 34. de adulterin. conjug. c. 24. 21. Cyprian. l. 1. Ep. 11. ad Pompon. Epiphan. hæres. 48. & 61. Hieronym. l. 1. contra Jovinian. Fulgent. Ep. 1. c. 2. Concil. IV. Carthag. c. 14. (26) Εἴ τις πιστὸς ἢ πιστὴ ἔχει χήρας. Ita Impressi, & Clar. Lat. & Ambrosiast. Sed Cod. Alex. Colb. 7. Boerner. G. L. Εἴ τις πιστὴ ἔχει χήρας. Alii: Εἴ τις πιστὸς ἔχει χήρας. Ita Chrys. Æth. Vulg. Vetér. (27) Vide Eccli. XXXVIII. 1. Matth. XV. 6. collatum cum Marc. VII. 1. Timot. V. 3. Ephes. VI. 2. Act. XXVIII. 10. Apoc. XXI. 26. (28) Chrysostom. Est. Men. Theophyl.
(29) Isai. LI. 2. Jerem. XVI. 18. Zach. IX. 12. 4. Reg. II. 9. (30) Chrysost. Theophyl. Est. Scult. &c.
(31) Vide Chrysost. Theophyl. Est. alios. (32) Canon. Apost. 74. (33) Theodoret. Est. Grot. Danæ. (34) Vide & Hamm. Bez. Danæ. Chrys. Ita & Theophyl. (35) Ep. st. 102. ad Marcellam. (36) Cyprian. l. 3. testim. ad Quirin. (37) Erasm. Mill. (38) Danæus hic.
(39) Vide Chrys. Oecumen. Theophyl.

ciens in alteram partem inclinando, aut temeritate, aut animi propensione. Græcus (1) ad verbum: *Nihil propensione faciens*, aut gratia. Æquam lancem habeto (2), spectatisque ipsius causæ adjunctis, amicitias, preces, dignitatem cujuscumque rejicito.

℣. 22. Manus cito nemini imposueris. Diu ac sedulo periclitare, quos ad sacros Ordines, Episcopatum, Presbyterium, Diaconatum promoveas. Hujusmodi sanctiones frequenter instauravit Ecclesia, legesque hac de re sanctissimas Synodus Tridentina constituit. Diu explorato ingenium, mores, vitam, doctrinam eorum, quos ad sacrum ministerium es admoturus, Manuum impositio potissima erat ac maxime necessaria inter Ordinationis ritus.

Sunt (3) qui significatam hic velint eam manuum impositionem, qua peccatores, expleto pœnæ ab Episcopo inflictæ tempore, reconciliabantur. Huic explicationi favere videntur consequentia: *Neque communicaveris peccatis alienis*. Constat omnino, manus interdum imponi consuevisse peccatoribus, cum reconciliarentur (4); alienorumque criminum participem fieri, qui absolutionem facile impertitur: at apud Ecclesiasticos, manuum impositio, absolute usurpata, nonnisi de sacra Ordinatione intelligitur. Qui manus facile, nulla exploratione aut examine, Episcopis, Presbyteris, Diaconis imponit, particeps fit peccatorum, quæ deinde illorum inscitia pariuntur, vitiorumque ex pessima illorum administratione manantium.

Teipsum castum custodi (5), ut nullo non tempore arguere possis eos, qui castitatem religiose non colunt; eosque a sacra dignitate removere, qui vitam satis pudice non egerint. Sive, conjunctis hisce verbis cum superiore sententia, & *casti* vocabulo latius usurpato: Ture mundum te serva, alienorumque peccatorum expertem (6): justitiæ leges ne unquam violaveris, aut alterius gratia aut metu: ministris probe non exploratis ne facile manus imponito.

℣. 23. Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino utere propter stomachum. Timotheus, quamquam affecta infirmaque valetudine, unius aquæ potu utebatur, ut corpus affligeret, & carnem spiritui subjiceret. Monet Paulus, ut consuetam sensuum custodiam & corporis munditiem servet (7); at vetat mero deinceps uti aquæ potu; ne stomachum lædat, ineptusque obeundis sacris muneribus fiat. Compertum est, assiduo aquæ potu corrumpi stomachum, præsertim si huic potui assuetus non fueris; modicoque vini usu stomachum roborari: *Modico vino*, scilicet vel pauculo, vel tenui, vel bene diluto (8). Sapientum omnium effatum est, vino modice utendum tum valetudinis causa, tum virtutis, tum castitatis, cum qua vinum magnopere pugnat (9). Poterat Apostolus, miraculorum facultate donatus, qua quidem ergà alios usus est, Timotheum charissimum sanare: at vividior erat illustriorque Timothei fides, quam ut indigeret prodigiis, quæ proprie infidelium gratia sunt adhibenda.

℣. 24. Quorumdam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad judicium. Horum crimina tam perspicua sunt, ut nullis opus sit testibus, nullaque juris forma. Populi consensu damnantur. At alii sunt, qui, tametsi perversi & nequissimi, detegi tamen nequeunt, nisi inquisitione ad juris formam, acceptis testibus, instituoque ad Legis regulas judicio. Referuntur hæc ad superiorem sententiam, qua monet, ne cui facile manus imponat (10), jubetque ferre sententiam animo vacuo liberoque, & spreta hominum gratia & amicitia.

Veteres quidam (11) de supremo Dei judicio interpretantur. Nonnulla sunt criminum genera ita perspicua, ut damnationem quodammodo prævertant, seque ipsa accusent damnentque. Alia vero latentia, relinquenda judicio Dei, qui ea orbi universo patefaciet. Primi generis sunt infidelitas & idolorum cultus. *Qui non credit, jam judicatus est*, inquit Christus Jo. 3. 18. Hypocritarum perversorumque Christianorum peccata Dei judicio relinquuntur. Ista inquirere licet, scrutari, explorare. At ubi satis quæsieris, quiescendum est, eorumque inquisitio Deo mentium scrutatori relinquenda. Idem de rebus bene gestis dicito: quædam perspicua sunt, quædam incerta, saltem homini; unusque illorum judex est Deus. ℣. 25.

(1) Μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλισιν. Complura Exemplaria legunt: Κατὰ πρόσκλησιν, *juxta advocationem, exhortationem*; sive, tamquam advocatus; vel, juxta postulatum. Millius vertit, *Ex factione*, partium studio. Theodoretus legit πρόσκλησιν, atque usurpare videtur de malitiosa Judicum cunctatione, sententiæ pronunciationem protrahentium. (2) Theophyl. Grot. Erasm. alii plerique. (3) Cyprian. & Pacian. apud Hamm. hic. (4) Concil. Carthag. c. 3. dist. 30. & 3. Concil. Carth. c. 32. & Concil. Agat. c. dist. v. c. 21. &c. Vide Hamm. hic. (5) Chrysost. Est. Grot. Pricæ. Hamm. (6) Aug. l. 2. contra Epist. Parmen. c. 21. Est. Men. Tir. Erasm. (7) Vide Chrys. hic, & orat. prima de Statuis; & Theophyl. Grot. (8) Οἴνῳ ὀλίγῳ χρῶ. Vide Bartholin. de Morbis Biblicis, art. 25. Grot. hic. (9) Gregor. in Job. l. 27. c. 15. Chrys. t. 2. homil. 1. (10) Est. Grot. Cast. Scult. (11) Basil. l. de vera Virginit. August. l. 2. de serm. Domini in monte; Theophyl. Oecumen. hic, Est.

CAPUT VI.

Servorum officia. Lites evita. Avaritiæ damna. Fidei depositum tuere. Locupletes hortare, ut pias largitiones faciant, & arrogantiam fugiant.

℣. 1. Quicumque sunt sub jugo servi, dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Domini, & doctrina blasphemetur. 2. Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres sunt: sed magis serviant, quia fideles sunt, & dilecti, qui beneficii participes sunt. Hæc doce, & exhortare. 3. Si quis aliter docet, & non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi, & ei, quæ secundum pietatem est, doctrinæ: 4. Superbus est, nihil sciens, sed languens circa quæstiones, & pugnas verborum: ex quibus oriuntur invidiæ, contentiones, blasphemiæ, suspiciones malæ, 5. Conflictationes hominum mente corrupto-

rum, & qui veritate privati sunt, existimantium quæstum esse pietatem. 6. Est autem quæstus magnus, pietas cum sufficientia. 7. Nihil enim intulimus in hunc mundum: haud dubium quod nec auferre quid possumus. 8. Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti sumus. 9. Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli, & desideria multa inutilia, & nociva, quæ mergunt homines in interitum, & perditionem. 10. Radix enim omnium malorum est cupiditas: quam quidam appetentes, erraverunt a fide, & inseruerunt se doloribus multis. 11. Tu autem, o homo Dei, hæc fuge: sectare vero justitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem: 12. Certa bonum certamen fidei, apprehende vitam æternam, in qua vocatus es, & confessus bonam confessionem coram multis testibus. 13. Præcipio tibi coram Deo, qui vivificat omnia, & Christo Jesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato, bonam confessionem: 14. Ut serves mandatum sine macula, irreprehensibile, usque in adventum Domini nostri Jesu Christi: 15. Quem suis temporibus ostendet beatus, & solus potens, Rex regum, & Dominus dominantium: 16. Qui solus habet immortalitatem, & lucem inhabitat inaccessibilem; quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest: cui honor, & imperium sempiternum. Amen. 17. Divitibus hujus sæculi præcipe non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo (qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum) 18. Bene agere, divites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare. 19. Thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam: 20. O Timothee, depositum custodi, devitans profanas vocum novitates, & oppositiones falsi nominis scientiæ, 21. Quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt. Gratia tecum. Amen.

℣. 1. QUICUMQUE SUNT SUB JUGO SERVI, & fortasse dominis infidelibus serviunt (1), quodlibet obsequii genus & re & verbis exhibeant; Providentiæ consiliis, quibus ipsi dati sunt in servitutem, libenter obtemperent; animi acceptæque gratiæ libertatem, quæ una veraque Dei filiorum libertas est (2), servent, ut heri ipsorum submissione ac mansuetudine perculsi, Christianam Religionem admirentur, paratique sint illam tueri & amplecti (3). Quod si effrænes ac refractarii fuerint, heri Christianam Religionem conviciis petent, tamquam ea superbiam & arrogantiam doceat.

℣. 2. QUI AUTEM FIDELES HABENT DOMINOS, NON CONTEMNANT. Æqualitas, quam Religio inter Christianos inducit, quippe quæ & fratres & adoptivos Dei filios facit, dominorum fidelium servos ne arrogantiores efficiat: servi magis ament heros, illisque eo majori studio ac fide serviant, quod uti Fideles & Deo chari, obsequio digniores sunt ac benevolentia, quippe gratiæ ejusdem, fidei, baptismi, spei participes. *Magis serviant, quia fideles sunt & dilecti, qui beneficii participes sunt.*

Postrema hæc verba alii (4) aliter interpretantur. *Beneficii participes sunt.* Eo studiosius alacriusque serviant dominis servi, quod illi exhibita officia humanius excipiant, eaque non tam uti sibi a servis debita, quam quodammodo beneficiorum loco existiment. Ita alii explicant (5): Eo libentius dominis serviant eo nomine, quod domini innumeris beneficiis ipsos cumulent, majori cura ipsis consulant, alant, vestiant, tamquam fratres filiosve magis quam servos. Servis dominorum Fidelium melior profecto erat conditio, quam Ethnicorum.

℣. 3. SIQUIS ALITER DOCET ... ℣. 4. SUPERBUS EST, NIHIL SCIENS, &c. Qui aliter docuerit quam ego & olim docui, & nunc per Epistolam præcipio, tametsi eruditum se, eloquentem, doctum existimet, hunc ego ignarissimum, superbum, arrogantem esse ajo. Damnare videtur Simonis Magi Discipulos, Gnosticos, cæterosque primi sæculi hæreticos, de quibus supra IV. 1. 2. 3. qui Religionem Christianam nacti maxime simplicem, & ingenio populi accommodatam, sublimiora affectabant, atque innumera errorum monstra de divinitate, mali natura, vitæ officiis induxerant; flagitia sectati, & morum infamiam simulationis velamine, erroresque obscuris implexisque locutionibus regentes.

℣. 4. SED LANGUENS CIRCA QUÆSTIONES ET PUGNAS VERBORUM. Veterum Hæreticorum morbus erant curiositas inanisque eruditio, quæ sublimitatem præseferens vanitate demum, mendacio, tenebris, ignorantia nitebatur. Quibus enim argumentis v. g. Simoniani, & tam multæ Gnosticorum species e Simonianis ortæ, probabant *Æonas*, ex quibus *Pleroma* seu Divinitatem conflabant? Quo fundamento nitebantur Divinæ Virtutis & Messiæ appellatio, quam sibi arrogabat Simon, primæque mentis quam Helenæ tribuebat? Quas illi divinitatis & missionis suæ notas ostendebant? Quid sibi volebant, cum Deum Creatorem in veteri Fœdere descriptum, & Propheticorum voluminum Authorem, Deo Novi Fœderis opponerent? Quam inepta de Angelis, eorumque origine, nominibus, muneribus, ordine venditabant?

Si quieto vacuoque animo ista expenderis, infinitum inane, tenebras meras, insanas quæstiones invenies, *pugnas verborum, ex quibus oriuntur invidiæ, contentiones, blasphemiæ, suspiciones malæ,* ℣. 5. *conflictationes* (6) *hominum mente corruptorum.* Hujus generis Hæretici nunquam componi potuere aut cum Ecclesia, ex qua discessere; aut cum Scripturis, quarum partem illi rejiciebant, cætera mutilabant, aut perversis explicationibus cor-

---

[1] Theodoret. Chrysost. alii passim. Vide ℣. 2. [2] Rom. VIII. 21. Galat. IV. 31. V. 13. Jacobi I. 25. [3] Vide Chrysost. Theophyl. [4] Vet. Lud. de Dieu, Est. [5] Vide Theophyl. Erasm. Grot. Scult. Est. alios. [6] Παραδιατριβαὶ διεφθαρμένων ἀνθρώπων τὸν νοῦν. Alii: Διατριβαί. Alii: Διαπαρατριβαί. Ita Steph. omnes, Alex. Clarom. alii plures. Sunt autem διαπαρατριβαὶ, *pravæ disputationes, ineptæ conflictationes, & pugna verborum.* Theophyl. Σχολαὶ μάταιοι. Theodoret. Λύμη τις διαφθείρουσα τοὺς πλησιάζοντας, *Contagio, quæ inficit eos qui appropinquant.*

corrompebant; aut secum ipsi, cum pugnarent rebus & verbis, seque mutuis odiis destruerent, ut altero everso alter sua commenta firmaret.

℣. 5. Existimantium quæstum esse pietatem; Religionem, Professionem Christianam, Prædicationem artes esse quæstuosas, quibus ita utendum sit, uti artifices industria utuntur; quique tempori, ac vulgi inconstantiæ & ingenio dogmata accommodant. Nihil hisce Apostolis antiquius, quam ut humana dogmata, lenissimas institutiones, fallaces regulas tradant: quicquid subtilissimum habet philosophia, eloquentia splendidissimum, decipiendis auditoribus opportunum, illud usurpant; cum unus Christus Jesus, & quidem crucifixus, prædicandus esset, non quæsito verborum ornatu, sed Dei virtute ac sapientia 1. Cor. 2. 23. uti solebat Paulus, vitato præsertim abolendi scandalum Crucis discrimine (7). Hæretici, quos hic arguit Apostolus, libera licentiæ habena laxabant, flagitia turpissima permittebant, Judaicam quoque cum Christiana Professione conjungere conabantur, ut & Judæorum & Gentilium odia vitarent (8). Quamobrem ab Ethnicis, Catholicos potissimum infectantibus, minime vexabantur (9).

℣. 6. Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia, cum iis quæ ad vitam sufficiunt. Evangelicæ veritatis Præconibus nihil deest, modo contenti sint necessariis. At hi, de quibus loquor, alimonia & veste contenti non sunt; locupletari volunt, & commoda quærere in Christiana Professione, & Prædicatione Evangelica: quamobrem damnandi sunt. Noluit quidem Christus, quidquam deesse Discipulis, quod natura postulet: at neque locupletes fieri voluit.

℣. 7. Nihil enim intulimus in hunc mundum; haud dubium, quod nec auferre quid possumus. Frustra igitur laboras congerendis opibus, quæ te in æternitate non consequentur. Mendaces illi Doctores, qui per Religionis & pietatis speciem opes quærunt, satis ostendunt, sese alia penitus sentire, quam qui veram Religionem docent.

℣. 8. Habentes alimenta & quibus tegamur, his contenti sumus (10). Hæc nobis regula, & cæteris, qui pariter Evangelium nunciant. Qui vitæ hujus commoda & fortunas hoc in munere quærit, verus non est Christi Discipulus. Natura nihil nisi vestes & cibum postulat. Severior est Christiana Religio, quæ illud solummodo in vestibus & cibis quærit, quod mere est necessarium: supervacanea & excessum respuit (11).

℣. 9. Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in laqueum Diaboli (12). Opes absolute non damnat Apostolus, sed quærendarum opum ambitionem & sollicitudinem: fieri enim ferme nequit, ut quis opum cupidus in fraudem, mendacium, injustitiam non ruat, & Dæmonis avaritiæ, ambitionis, invidiæ laqueis non implicetur. Minimum discrimen, quod ea avaritia immineat, illud est, ne desideriis inutilibus & nocivis impleamur, distrahatur animus, ad caduca isthæc bona convertatur, atque ab æternæ felicitatis ac salutis sollicitudine, quæ potissima esse debet hominis cura, removeatur. Asserit Christus Matt. 19. 24. difficilius esse, divitem ad Cœlestem beatitudinem pervenire, quam camelum per foramen acus trajici.

℣. 10. Radix omnium malorum cupiditas. Ho-

mo divitiarum avidus nullis non flagitiis est obnoxius. Experimento discimus, hunc esse omnium animi motuum violentissimum & perniciosissimum. *Quam* (cupiditatem) *quidam appetentes*, ait hic Paulus, *erraverunt a fide, & inseruerunt se doloribus multis*, & animi angustiis. Judas in Evangelio, Ananias & Saphira in Actis v. 2. Demas 2. Timot. 4. 9. aliique innumeri sacros apud Historicos ob divitiarum amorem periere. Quam multi nostra ætate Christiani opum causa fidei naufragium fecere? Quis enim vere dixerit, hominem opes iniquis artibus quærentem, imo & comparantem, esse Fidelem? Nonne usurpari de eo potest id, quod Paulus de homine curam familiæ negligente scribit Timot. v. 9. *Fidem negavit, & est infideli deterior*.

℣. 11. Tu vero, homo Dei, hæc fuge. *Homo Dei* in Veteri Testamento is tantummodo appellabatur, qui exploratæ probitatis esset, præsertim Prophetæ, Moyses, Samuel, David, Elias, Elisæus. Hoc nomine dignus omnino erat Timotheus, cum Episcopus esset, Dei Servus, & Christi Jesu Discipulus. Illum hortatur Apostolus, ut avaritiam ac terrestrium rerum amorem fugiat, neve pravos Doctores, quæstum ex pietate & Religione facientes, imitetur. Hæc porro bona te quærere ambitiose decet: *Justitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem*.

℣. 12. Certa bonum certamen fidei. Familiaris Paulo est a rebus bellicis comparatio; eaque frequenter utitur, ut pugnam ab Apostolis & Jesu Christi servis adversus Fidei & salutis hostes gerendam significet. Ubi viam justitiæ ingressus fueris, usurpandum tibi de te est, quod Christus de Paulo dixit Act. 9. 16. *Ego ostendam illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati*. Hæc laboris tui merces, hoc tui cursus præmium. Perge alacriter curriculum absolvere, *confessus bonam confessionem coram multis testibus*. Fidem confessus es in baptismo (13); iterum in Episcopali consecratione (14); denique toto prædicationis tuæ & Apostolici laboris tempore Christum frequenter confessus es, multaque odia & injurias ejus nominis causa pertulisti (15). Ærumnas a Timotheo toleratas silent Historici: at dubium non est, quin Paulum secutus, & fidei studiosissimus, Judæorum Ethnicorumque injuriis fuerit frequenter obnoxius. Apostolus, datis ad Hebræos literis anno Christi LXIV. cap. 13. 23. paulo ante hanc Epistolam, Timotheum e carcere dimissum esse ait. At nihil ulterius novimus.

℣. 13. Præcipio tibi coram Deo, qui vivificat omnia. Intelligens Paulus, quanti momenti sint monita, quæ Timotheo tradidit, & quam gravibus periculis ille in Episcopali munere sit obnoxius, eorum meminerit obtestatur nomine Dei vivi & Authoris vitæ cum præsentis & caducæ, tum æternæ; illius, inquam, nomine, cui nihil mortuum est, qui revocare in vitam potest eos, qui in mortis umbra jacent, nosque revocaturus est in vitam, sibi sistendos suprema Judicii die; denique nomine Jesu Christi, *qui testimonium reddidit* veritati *sub Pontio Pilato* (16) *bonam confessionem*, sua ipsius nece & martyrio. Tunc certe Christus illustre exhibuit testimonium divinitati Patris & suæ, & doctrinæ, quam ipse tradidit.

℣. 14. Ut serves mandatum sine macula, immaculatus, irreprehensibilis (17); sive ut sancte

Mm 2 & in-

[7] 1. Cor. 1. 17. & Galat. v. 11. [8] Vide Irenæ. lib. 1. cap. 20. Euseb. lib. 4. c. 13. Origen. l. 6. contra Cels. [9] Justin. Apolog. 2. p. 70. [10] Græc. Ἀρκεσθησόμεθα, *Contenti erimus*. Plures Edit. & MSS. *Contenti sumus*. Ita Edit. Sixti V. an. 1590 & Edit. Vatic. 1525. & Basil. 1491. 1509. 1514. Venet. 1494. Noremberg. 1552. Paris. 1534. 1541. 1553. Complut. Colon. 1486. 1497. Lugdun. 1515. 1556. 1680.
[11] Philo de Præmiis: Πλοῦτος δὲ ὁ μὲν τῆς φύσεως ἀπόχρη ἐν τροφῇ, καὶ σκέπῃ. Hieron. Epist. 103. ad Paulin. *Victus & vestitus sunt divitiæ Christianorum*. [12] Græc. Εἰς πειρασμὸν, καὶ παγίδα, *in tentationem, & in laqueum*. Plura addunt τοῦ Διαβόλου. Ita Clarom. G. L. Borner. G. L. Chrysostom. [13] Chrysostom. Theophyl. Ambrosiast. Grot. Primas. Pelag. Hammon. Hessel. Sasbold. [14] D. Thom. Petr. Lombard. Cajet. Est. [15] Chrysostom. Theophyl. alii quidam. [16] Τὴν μαρτυρήσαντος ὁμολογίαν.
[17] Ita Græci, Vat. Erasm. Est.

& inculpate ista custodias. Satis non est, si Evangelii præcepta & Apostolicas sanctiones servet Episcopus; opus est ita servet, ut argui possit a nemine: Gregis exemplum sit, tutumque iter gestis potius quam verbis doceat. Addit Apostolus: *Usque in adventum Domini nostri Jesu Christi*; dum præstolaris mortis tuæ & particularis Judicii diem, qua die sistendus es supremo Judici: quæ dies ferme præludit magnæ diei Domini, qua omnes coram formidando Judice sumus adfuturi. Colligit hoc ex loco Grotius, putasse Paulum, supremum Judicii diem ætate sua completum iri. At nonne idem Apostolus diserte ait 2. ad Thessalon. 2. 1. supremum diem longe adhuc abesse? Siquando adventum Domini proximum esse scribit, hoc de vindicta in Judæos per Vespasianum ac Titum exercenda intelligit, quod bellum nonnunquam in Scripturis Domini judicium & ultio nuncupatur.

℣. 15. QUEM SUIS TEMPORIBUS OSTENDET BEATUS, ET SOLUS POTENS. Omnipotens Deus Christum Jesum gloria fulgentem ostensurus est, cum sententiam in vivos mortuosque pronunciaturus secundo veniet; idque *temporibus suis*, quæ æternis Providentiæ decretis constituta fuerint (18); certis quidem, sed homini ignotis, quæ ipsos quoque Angelos latere, asserit Christus Matth. 24. 36. Ita hominis curiositatem coercet, dum omnes removet de Judicii veritate dubitationes.

SOLUS POTENS; vel ex Græco (19), *solus Princeps*; qui omnia solus potest, unus natura Rex, cum imperium omne, omnis authoritas ex ipso proficiscatur, atque ex infinito ipsius dominatu fluat. *Solius* appellatione non excluditur Christus, qui Deus natura est, æque ac Pater.

℣. 16. QUI SOLUS HABET IMMORTALITATEM, per se ipse suaque natura (20). Eam largiri potest unus ipse, a quo revocandi sumus in vitam suprema die, æternaque & immortali gloria ac beatitudine donandi. *Lucem habitat inaccessibilem*. Ne quæras, quæ sit illi sedes: lux nimirum homini inaccessa, quæ nec verbis exprimi, neque oculis spectari potest. Ea vero lux & sedes aliquid non sunt a Deo ipso discretum: sua ipse sibi sedes est; ipse fons lucis. Cum ubique sit Deus, ubique illum divina isthæc lux & inaccessa prosequitur (21). *Quem nullus hominum*, mortali in corpore manens, *vidit, sed nec videre potest*, eo pacto, quo corporeas res & sensibus obnoxias cernit (22). At ablato post hanc vitam velamine, nobis immortalitate donatis, Dei aspectus promittitur: eumque tunc non tamquam per ænigma & speculum, sed coram detectumque contemplabimur (23).

℣. 17. DIVITIBUS HUJUS SÆCULI, NON SUBLIME SAPERE, ne in arrogantiam efferantur. I. vitæ hujus divitias, inanes, caducas, perituras, distinguit a spiritalibus ac æternis, Dei donis, fide, charitate, Spiritu Sancto; quæ quidem divitiæ sunt infinito intervallo nobiliores; opes nimirum beatæ æternitatis, ad quam omnia Christiani hominis vota ferri decet. II. Præcipit, ut locupletes ne arrogantes sint. Id plerumque ab humanis opibus efficitur, ut possessores inflent, contemnentibus quoque Profanis (24). III. denique, nequis fiduciam in iis collocet, nam deesse vel præsenti in vita queunt: ac tametsi ad supremum usque spiritum prosequantur, sepulcro non inferentur, neque profuturæ sunt in æternitatem. Divitibus suprema die objicietur, suam ipsos tulisse mercedem; quod si opibus bene usi non fuerint, eæ futuræ sunt damnationis argumentum Matth. 25. 34. Illos igitur hortare, ut fiduciam in Deo collocent, charitatem & beneficentiam colant, sibique thesaurum in cœlis comparent Matth. 6. 19. Vide ℣℣. 18. & 19.

℣. 20. DEPOSITUM CUSTODI. Fidei & doctrinæ depositum, tibi a Deo per nos creditum. Apud Episcopos potissimum manet Evangelicorum dogmatum, & sanctionum Ecclesiæ depositum. Apostolica munera, & Pastorale officium, ab Episcopis obeunda, aliud sunt depositi genus, quod ab iis exiget Deus (25). Hominum animæ ipsis commendatæ, thesaurus Dei sunt, a Deo illis traditus ea lege, ne qua ipsorum culpa pereat; easque universas Deo exhibere debet Episcopus. Patrem alloquens ajebat Christus Joan. 18. 9. sese perdidisse neminem ex iis, quem Pater sibi tradidisset. Cum Joannes Evangelista cuidam Asiæ Episcopo adolescentem sibi charissimum commendasset, depositum aliquando reposcit (26). Minime assequente Episcopo, quid sibi vellet Joannes, ex quo aurum argentumve non acceperat, ille statim docuit, animam hominis commendati a se significari.

Intelligendum hic est depositum fidei & institutionis, quod Paulus Timotheum hortatur ut servet, *devitans profanas vocum novitates, & oppositiones*, dogmata contraria iis quæ ipse tradiderat, *falsi nominis scientiæ*. Gnosticos, cæterosque ejus ætatis hæreticos notat (27), qui per fallacem scientiæ ac sublimissimarum cognitionum speciem, solidam Evangelicæ veritatis cognitionem evertebant; quamobrem hujusmodi Hæreticorum plerique *Gnosticorum* seu Eruditorum appellationem usurpabant, ut distinguerentur a Catholicis, qui Evangelii scientiam amplexi, aliud nihil scire, nisi Christum Jesum crucifixum, studebant. Hoc Pauli monitum omnibus nostrorum temporum Hæreticis ac seditiosis crucem figit. Hoc illorum damnationis edictum (28). Qui *profanas vocum novitates*, & dogmata aliena ab iis quæ Christus & Apostoli ceu deposito reliquerunt, anathema esto. Veteres Hæretici, præsertim Gnostici, Encratitæ, Marcionitæ, hanc Epistulam ceu falsam ac supposititiam ex crabantur: at genuina odii illorum causa erat, quod errores suos in ea luculentissime damnatos, & graphice descriptos cernerent.

In Græcis Exemplaribus (29) ad hujus Epistolæ calcem legitur, eam datam fuisse Laodicea, Phrygiæ Pacatianæ Metropoli. Libri quidam in Capite Epistolæ scriptam ferunt ex Macedonia; Athenis Arabs. Nos in Præfatione secuti sumus eorum sententiam, qui scriptam volunt ex Macedonia.

(18) Καιροῖς ἰδίοις. Chrysost. Τοῖς ὡρισμένοις, τοῖς προσήκουσιν. Vide Act. 1. 7. (19) Μόνος δυνάστης.
(20) Author Respons. ad Orthodox. (21) Menoch. Dan. Est.
(22) Vide Genes. xxxii. 30. Exod. xxxiii. 20. 21. 22. Joan. 1. 18.
(23) 1. Cor. xiii. 12. Matth. v. 8. (24) Senec. Epist. 87. *Divitiæ inflant animos, superbiam pariunt*. Vide Arist. Phocilid. Caton. apud Grot. &c. (25) Vide Act. xix. 28. 2. Timot. ii. 2. (26) Euseb. Hist. Eccl. l. 3. cap. 23. (27) Ita Chrysost. Theodoret. Theophyl. Grot. Ham. Est. alii. (28) Clem. Alex. l. 2. Stromat. p. 383. Vincent. Lerin. Commonitorii c. 27. 31. 34. (29) Πρὸς Τιμόθεον πρώτη ἐγράφη ἀπὸ Λαοδικείας. Ἥτις ἐστὶ μητρόπολις Φρυγίας τῆς Πακατιανῆς. Alex. Syr. non leguntur Ἥτις ἐστὶ, &c.

Finis Commentarii in Epistolam Primam ad Timotheum.

IN SECUNDAM EPISTOLAM
B. PAULI APOSTOLI
AD TIMOTHEUM

PROLEGOMENON.

Rimam ad Timotheum Epistolam anno Christi LXIV. in Macedonia scriptam demonstravimus. Ea quæ a prima usque ad secundam ad eumdem Timotheum Epistolam ab Apostolo acta sunt, modo exhibemus. Paulus igitur in Macedonia degens, Nicopoli Epiri urbe Tit. III. 12. ad Ambraciæ sinum, seu juxta alios, Nicopoli Thraciæ civitate, ad flumen Nessum in finibus Macedoniæ, hyemare decrevit. Ut ut fuerit, inde sane Apostolus ad Titum, quem in Macedoniam advocat, scripsisse creditur.

Proximo Christi anno LXV. in Asiam progressus, Troadem venit, ubi a Carpo exceptus hospitio, apud eumdem vestem quamdam (1) & Libros reliquit. Inde, uti credimus, Ephesum regressus, ut ei superiore anno spoponderat, Timotheum invisit (2). Epheso Miletum pergens, ibi Trophymum ægrotantem reliquit (3); contendit sub hæc Corinthum, ubi ex ejus Discipulis Erastus constitit (4). Romam denique assequutus, Judæis atque Ethnicis ad fidem traducendis operam dedit; cum vero, teste Chrysostomo (5), Neronis pellicem Deo reddidisset, ejusdem Imperatoris jussu in carcerem datus est. Id verosimillimum est tunc evenisse, cum *pro prima sui defensione* ante Neronem constitutus (6) ex hujus Leonis faucibus a Deo est liberatus.

Utrum omnino vinculis tunc fuerit solutus, an tantummodo mortis discrimen evaserit, ignoramus; constat tunc vinculis fuisse devinctum (7), cum hanc secundam ad Timotheum Epistolam dedit. Tunc temporis Ephesinæ Ecclesiæ Timotheus præerat: Paulus vero jam martyrio proximus, veluti victimam libationibus jam perfusam, jamque prope absumendam, se ipse intuebatur (8). Quare Chrysostomus veluti supremas Pauli tabulas hanc Epistolam ducit (9). In ea Apostolus Timotheum urget, ut celerrime Romam proficiscens, comitem itineris Marcum adhibeat, & eam vestem & Libros, quos Troade transiens apud Carpum reliquerat, secum afferat.

An Timotheus ante Pauli mortem Romam pervenerit, incertum; hanc enim post Epistolam neque de hujus Discipuli vita, neque de morte certi quidquam est. Sub Nerone obiisse illum ferunt (10). Joanne in Patmos exulante, Ephesi infideles solemnitatem celebrasse die XXII. Januarii dicuntur, qua per supplicationis speciem Idola per Urbem deferentes, procaciter multa perpetrabant. Quare Timotheus, ut impiam solemnitatem turbaret, medius in eos irrupit; a quibus illico fustibus contritus, & lapidibus obrutus, exanimis prorsus relictus est; statimque a Discipulis in montem proximum delatus, paulo post occubuit, ibique conditus est. Die XXIII. Januarii, juxta Græcos & Latinos, ejus Festum recurrit.

Ad Epistolam quod attinet, Paulus ad Timotheum scripsit, non modo ut eum arcesseret, verum etiam ut ei ad sui muneris labores constantissime obeundos, & persecutiones, quibus angebatur, alacriter perferendas, animum adderet atque virtutem. Porro ut Spiritus Sancti afflatum, quem in sui initiatione acceperat, spiritum nempe (11) virtutis & fiduciæ, non infirmitatis & timoris, iterum excitet, hortatur: de falsis Doctoribus, & ejus ætatis Hæreticis, de Simonianis, & Gnosticis, deque post illos venturis, quos graphice describit, plurima enunciat (12): ut sibi ab iis caveat, monet, & pro viribus acuit, ut tot tantisque a veritate deficientibus, ipse consistat interritus, strenueque iis adversetur, qui veritatem oppugnantes, nova & inania dictitant, ut audientium aures oblectent, & libidines mulceant.

Demæ lapsum ingemuit (13), & Phileti ac Hymenæi defectionem; qui præterea resurrectionem jam peractam docentes, plurimos in fraudem adduxerant (14); de malis sibi ab Alexandro fabro ærario illatis queritur (15), pium Onesiphori in se animum, & famulatum commendat (16). Aviæ Loidis, & Eunices Timothei matris (17), quæ a teneris annis pietate, & sacris Literis Virum imbuerant, meminit (18); hortatur, ut, plurima muneri suo implendo accom-

(1) 2. Timoth. IV. 13. (2) 1. Timoth. III. 14. & IV. 13. (3) 2. Timoth. IV. 20. (4) 2. Timoth. IV. 20. (5) Chrysost. in Act. hom. 46. (6) 2. Timoth. IV. 16. (7) 2. Timoth. I. 8. II. 9. &c. (8) 2. Timoth. IV. 6. (9) Chrysost. hom. 9. p. 615. Καὶ τοῦτο δὲ αὐτοῦ παραμυθίας ἐστὶ πλήρης, ὡς ἄνπερ διαθήκη τις ἦν. (10) Vita Timoth. apud Boll. 14. Januar. (11) 2. Timoth. I. 6. (12) 2. Timoth. III. 1. &c. (13) 2. Timoth. IV. 9. (14) 2. Timoth. II. 16. 17. (15) 2. Timoth. IV. 14. (16) 2. Timoth. I. 16. & IV. 19. (17) 2. Timoth. I. 5. (18) 2. Timoth. III. 15.

moda e Scripturis percepturus, earum lectioni operam navet (19): illum denique salutat Fidelium Romanorum nomine, Eubuli, Pudentis, Lini, & Claudiæ, quorum singulos Timotheus, cum una cum Apostolo Romam primo adiisset, anno Christi LXII. ibidem forte cognoverat.

Alexandrinus Codex hanc Epistolam Laodiceæ scriptam præfert; addit præterea Cophtica, ab Onesimo fuisse delatam. Verumtamen Romæ exaratam vulgo sentiunt: quis vero ad Timotheum detulerit, incertum. Quod Paulus (20) se *Tychicum misisse Ephesum* dixerit, Ephesο tunc Timotheum abfuisse nonnulli putarunt: quod utique ex hac Apostoli sententia minime probatur.

(19) 2. Timoth. III. 16. 17. (20) 2. Timoth. IV. 12.

COMMENTARIUS
LITERALIS
IN SECUNDAM EPISTOLAM
B. PAULI APOSTOLI
AD TIMOTHEUM.

CAPUT PRIMUM.

Timothei fidem commendat Apostolus. Hortatur, ut in se gratiam excitet, & Evangelium constanter prædicet. Phileti & Hermogenis discessio. Onesiphorus ejusque familia Apostolo vinculis detento servierunt.

V. 1. PAULUS Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, secundum promissionem vitæ, quæ est in Christo Jesu, 2. Timotheo charissimo filio, gra-
tia, misericordia, pax a Deo Patre, & Christo Jesu Domino nostro. 3. Gratias
ago Deo, cui servio a progenitoribus in conscientia pura, quod sine intermissione
habeam tui memoriam in orationibus meis, nocte, ac die. 4. Desiderans te vide-
re, memor lacrymarum tuarum, ut gaudio implear, 5. Recordationem accipiens
ejus fidei, quæ est in te non ficta, quæ & habitavit primum in avia tua Loide, &
matre tua Eunice, certus sum autem, quod & in te. 6. Propter quam causam admo-
neo te, ut resuscites gratiam Dei, quæ est in te per impositionem manuum mea-
rum. 7. Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis, & dilectionis,
& sobrietatis. 8. Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri, neque me vin-
ctum ejus: sed collabora Evangelio secundum virtutem Dei: 9. Qui nos liberavit,
& vocavit vocatione sua sancta, non secundum opera nostra, sed secundum proposi-
tum suum, & gratiam, quæ data est nobis in Christo Jesu ante tempora sæcularia.
10. Manifestata est autem nunc per illuminationem Salvatoris nostri Jesu Christi, qui
destruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam, & incorruptionem per Evange-
lium: 11. In quo positus sum ego prædicator, & Apostolus, & magister gentium.
12. Ob quam causam etiam hæc patior, sed non confundor. Scio enim, cui credidi,
& certus sum, quia potens est depositum meum servare in illum diem. 13. For-
mam habe sanorum verborum, quæ a me audisti in fide, & in dilectione in Christo
Jesu. 14. Bonum depositum custodi per Spiritum Sanctum, qui habitat in nobis.
15. Scis hoc, quod aversi sunt a me omnes, qui in Asia sunt, ex quibus est Phi-
gellus, & Hermogenes. 16. Det misericordiam Dominus Onesiphori domui: quia
sæpe me refrigeravit, & catenam meam non erubuit: 17. Sed cum Romam venis-
set, solicite me quæsivit, & invenit. 18. Det illi Dominus invenire misericordiam
a Domino in illa die. Et quanta Ephesi ministravit mihi, tu melius nosti.

V. 2. Pau-

℣. 1. PAULUS APOSTOLUS . . . SECUNDUM PROMISSIONEM VITÆ, QUÆ EST IN CHRISTO JESU. Me ad munus Apostolicum vocavit Christus, ut prædicem vitam æternam, quam nobis & promisit Christus, & fuso cruore promeruit. Apostolus, ut ita dicam, sum Divinarum promissionum, æternæque beatitudinis præco (1). Meis igitur vinculis ne doleat, Timothee. Beatitudo, quam præstolamur, in hoc mundo non est (2).

℣. 3. IN CONSCIENTIA PURA, nedum postquam Christo nomen dedi, verum etiam cum Judaicam Religionem sequerer (3): *A progenitoribus*. Quamvis enim Paulus ante conversionem sit insectatus Ecclesiam, id tamen imprudens fecerat (4), ac præpostero veritatis & justitiæ studio incitatus. Porro ejusmodi studium, tametsi præposterum, cum recta puraque conscientia non pugnat. Bona fide rectaque mente agebat, quamquam errans & incredulus. Alibi fatetur ipse, inculpatum vitæ genus (5), recta cum conscientia conjunctum (6), se egisse, cum Judaicam Religionem sectaretur: *Ego omni conscientia bona conversatus sum ante Deum, usque in hodiernum diem*. Hæc verba, *in conscientia pura*, sunt (7) qui referant ad illa: *Gratias ago Deo*. Sincerissime testor, nunquam non Deo grates agere me, quod tui recordatio animo meo assidue obversetur. Charitatem, qua erga te afficior, tuique memoriam, quam in precibus meis servo, Divini erga me beneficii loco habeo (8): nisi adeo charus Deo usses, ego illius Spiritu non agerer, ut in precibus meis reminiscerer tui. Proclivius verti potest Græcus (9): *Gratias ago Deo, meisque in precibus assidue tui reminiscor*.

℣. 4. MEMOR LACRYMARUM TUARUM. Vinculis tunc detinebatur Paulus, necem ex Nerone, cujus jussu datus fuerat in vincula, expectans. Meminerat, quam multum Timotheus, sese Epheso discedente (10), flevisset, cum intelligeret, Romanum iter, quod suscipiebat Apostolus, ipsius neci defuturum. Ea Discipuli charissimi recordatione perculsus, ait Apostolus, sese magno illius videndi desiderio teneri, gaudium ex ea re percepturum. Obsecrat deinde c. 4. 10. ut Romam ad sese quamprimum veniat.

℣. 5. QUÆ HABITAVIT IN AVIA TUA LOIDE, ET MATRE TUA EUNICE. Gentili ex patre natus erat Timotheus Act. 16. 1. at illum Lois avia & mater Eunice in Dei obsequio divinisque literis instituerant. Quis pias hasce fœminas ad Christum perduxerit, ignoratur: at procul dubio nomina Christo jam tum dederant, cum primum venit Apostolus Lystras, ubi Timotheum & gratia & virtute provectum nactus est.

℣. 6. UT RESUSCITES GRATIAM DEI, QUÆ EST IN TE, PER IMPOSITIONEM MANUUM MEARUM. Spiritus Sancti gratia cum igne comparatur, ob efficaciam alacritatemque, quam hominum animis inspirat. In Apostolos lapsus est Spiritus Sanctus sub ignis specie Act. 2. 3. spopondit Apostolis Christus futurum, ut Spiritu Sancto & igne baptizarentur Matt. 3. 2. Thessalonicenses obtestatur Paulus, ne Dei Spiritum extinguant 1. Thess. v. 19. Quæ omnia eo recidunt, ut eamdem imaginem menti imprimant. Hic hortatur Timotheum, ut excitet novoque fervore augeat divinum ignem, quo jam flagrat, in baptismo accensum, Confirmatione roboratum (11), Ordinatione demum absolutissime expletum. Acceptam igitur in Episcopali Consecratione gratiam custodiat, augeatque, uti divinum ignem in ipso accensum (12), Apostolus præcipit. Quo autem pacto excitet? Precibus nimirum, meditatione, lectione, vigilantia, solitudine, constantia, faciendo id quod potest, poscendo quod non potest, oblatisque a Deo beneagendi modis utendo (13).

℣. 7. NON SPIRITUM TIMORIS (14), SED VIRTUTIS ET DILECTIONIS ET SOBRIETATIS. Gestis proba, te sacro isto igne, quo animum tuum ipsa tuæ Ordinationis die Spiritus Sanctus accendit, flagrare. Dignam Episcopo & Jesu Christi Ministro constantiam, virtutem, alacritatem, charitatem, modestiam adhibeto. *Sobrietatem* interpretamur *modestiam, moderationem*; Græca enim vox (15) non raro moderationem, prudentiam, munditiem animi, temperantiam, voluptatis contemptum significat. His donis cumulatus est in Episcopali Ordinatione Timotheus, eaque ab eo excitari inter persecutiones, imbecilles Christianos, & Hæreticos, jubet Apostolus (16).

℣. 8. NOLI ERUBESCERE TESTIMONIUM DOMINI, &c. Constans & intrepidus esto adversus Evangelicæ simplicitatis depravatores; fidem, quam amplexus es, fortiter confitere; meaque vincula sibi pudori ne sint aut formidini. Beatum te puta, si & mecum & mei exemplo Evangelii causa discruciere. Aliquas hic scintillas vides ejus ignis, quo flagrabat Paulus, & quo agente Martyrium optabat. Parem in animo Discipuli charissimi flammam excitare conatur. *Testimonium Domini* illud est, quod Deo & Jesu Christo exhibetur; sive illud, quod Christus Patri per Crucem præstitit; quodque a Christianis vitæ & sanguinis etiam dispendio est defendendum. *Collabora Evangelio* (17). Fer opem Evangelio; tamquam veritas homo sit inter mala versans, & opem flagitans.

℣. 9. VOCAVIT NON SECUNDUM OPERA NOSTRA, SED SECUNDUM PROPOSITUM SUUM. Nos ad Fidem vocavit Deus mero misericordiæ beneficio, nullis bene gestis id promeritos (18). Nemo inficiatur, homines idcirco a Deo vocatos esse, quod æternis Dei consiliis id antea prædestinatum est. Qui vocati sunt ad Fidem, non statim ideo ad gloriam prædestinati sunt: ex his ramis aliqui non inhærent arbori, atque ob sterilitatem absciduntur. Ait Apostolus, *gratiam nobis datam in Christo Jesu ante tempora sæcularia*; decretam scilicet paratamque ob Jesu Christi merita, ante omnia sæcula (19), antequam ex nihilo educeremur.

℣. 10. MANIFESTATA EST AUTEM NUNC, eaque decreta executioni mandata, PER ILLUMINATIONEM (adventum) SALVATORIS NOSTRI JESU CHRISTI. Vocationis ac prædestinationis nostræ decretum in Deo ante sæcula omnia latebat: veniente demum Christo Jesu, prædicatoque Evangelio, perspicuum nobis redditum est; *destruxit mortem*, quæ in peccatores universos imperium exercebat Rom. 6. 23. *illuminavit* (detexit) *autem vitam & incorruptionem per Evangelium*, spe resurrectionis æternæque vitæ nobis facta: non quod homines post Christi adventum morti obnoxii non sint, cum & animo per peccatum, & corpore per communem interitum moriantur; sed quod ii qui Christo credunt, ujusque Evangelii instituta sectantur, liberi sint & peccati tyrannide per justificationem, & mortis formidine per firmam resurrectionis æternæque

in

(1) Est. Grot. Men. Tir. (2) Chrys. Theophyl. (3) Chrys. Theodoret. Theophyl. Est. Grot. Magalian. Scult. (4) 1. Timot. 1. 13. *Ignorans feci in incredulitate*. (5) Philipp. iii. 6. *Secundum justitiam quæ ex Lege est, conversatus sine querela*. (6) Act. xxiii. 1. xxiv. 16. xxvi. 4. 5. (7) Quidam apud Theophylactum. (8) Chrysost. Ambrosiast. (9) Ὡς ἀδιάλειπτον ἔχω τὴν περὶ σοῦ μνείαν, &c. Quasi dumtaxat: Μνείαν ἔχων περὶ σοῦ. (10) Chrysost. Theophyl. Theodoret. Est. Grot. Men. alii. (11) Vide Marsionæum hic. (12) Chrysost. Theodoret. Theophyl. Oecumen. alii recentiores. (13) Vide Chrysost. Est. Cornel. Grot. alios. (14) Πνεῦμα δειλίας, *spiritus timiditatis*. Æth. δειλίας, *servitutis*. Clarom. Lat. S. Germ. L. *Timoris*, *servitutis*. (15) Σωφρονισμός, *sobrietas*, *frugalitas*, *modestia*, *moderatio*, *animi tranquillitas*, &c. (16) Theodoret. hic. (17) Συγκακοπάθησον τῷ Εὐαγγελίῳ. (18) Est. Men. Tirin. alii. (19) Est. Vat. Men. Tir. Magalian.

in Cœlo vitæ expectationem. Patriarchæ veteres, & Justi ex Veteri Testamento, in eadem resurrectionis & immortalitatis spe mortem opperiebantur: at Christus Jesus, per suam ipsius mortem ac Resurrectionem, eam spem confirmavit, fecitque adeo perspicuam, ut dici queat ante ipsum penitus in tenebris latuisse. *Illuminavit vitam & incorruptionem per Evangelium.*

℣. 11. In quo (20) positus ego sum prædicator, in eam scilicet rem, ut Evangelium hoc atque has Christi Jesu promissiones prædicem. Facta Evangelii mentione membro superiore, ait, tradita sibi illud Gentilibus nunciendi provincia, quamplurimis ærumnis obnoxium se fuisse. ℣. 12. *Ob quam causam*, inquit, *etiam hæc patior: sed non confundor. Scio enim cui credidi* depositum meum, sana nimirum dogmata, quæ Fidelium, ac præsertim Timothei, animis commendavit (21); sive spem resurrectionis, quam in ipso Dei sinu, ut ita dicam, deposuit; seu denique Fideles ipsos, quos, ceu depositum sibi creditum, moriens ipsi commendat, illud pro certo habens fore ut ipse curam illorum gerat, atque ad felicem exitum perducat, ita ut Paulus eos aliquando sit redditurus illi, ex quo accepit. Postremo depositum significare potest Pauli labores, animam, vitam, spem salutis, expectatum alterius vitæ præmium: omnia isthæc Omnipotenti commendavit (22), certus omnia sibi integra restitutum iri, cum ipse coram Deo suprema die adfuerit: *In illum diem.*

℣. 13. Formam habe sanorum verborum. Te ipse exhibeto exemplar optimarum institutionum, quas audisti ex me. Hæc Epistola pro supremis Pauli tabulis est (23), omniumque quas scripsit ultima. Se igitur ipse in exemplum proponit Timotheo, jubetque nunquam oblivisci institutionum e se traditarum, eas meditari, mente versare, quemadmodum pictor hominis effigiem exprimens, simillimam illi efficere conatur (24). Me ipsum, mea dogmata, meos labores tuis moribus exprime.

℣. 14. Bonum depositum custodi; depositum fidei, sanorum dogmatum, traditionum, exemplorumque meorum, quorum rationem aliquando apud supremum Judicem ex te exigam. Meis in institutionibus, Epistolis, rebus gestis invenies, quo pacto officia tua expleas. At ne existimes, illa me ex tuis unius viribus postulare. Novi ego, hæc peragi non posse, nisi divina virtute (25), *per Spiritum Sanctum qui habitat in nobis*, tibique defuturus non est, nisi prior ipse defeceris.

℣. 15. Aversi sunt a me omnes qui in Asia sunt; sive, Asiatici, qui Romæ erant, cum ferre opem mihi deberent, me relicto in patriam rediere; vel, dissimulata amicitia me penitus destituerunt. *Ex quibus est Phigellus* (26) *& Hermogenes*, Ephesii fortasse Christiani, uti & reliqui, de quibus queritur (27): cur enim illum queri putes, sese a Judæis Gentilibusque destitutum? Neque tamen sui ipsius causa dolet Paulus istorum perfidia, sed illorum, quos ea animi imbecillitate & inconstantia Deo displicere necesse erat (28): eorum dico, qui aliquam illi vinculis detento ferre opem poterant; cæteri enim quid facerent (29)? Non meminit Paulus Lucæ & Discipulorum, qui tunc Romæ apud ipsum versabantur, quos in ipsius obsequio constantissimos fuisse, aliis ex monumentis novimus.

Scripseram olim in meo hoc Commentario Philetam & Hermogenem S. Paulo Apostolo adhæsisse. Verum hæc non ait Abdias; in quo pariter sermo est de Phileta, non de Phigello. Hæc vero de Phileta narrat ille. Philetas & Hermogenes doctrinæ Apostoli S. Jacobi majoris adversarios sese præbuerunt; verum ille adeo strenue utrumque refutavit, ut Philetes manus victas dederit, seseque retraxerit ab Hermogene, qui cum magicis artibus valeret plurimum excantationibus suis adeo arcte Philetam alligaverat, ut de loco, in quo stabat, removere se nequaquam posset. Verum Apostolus misit actutum strophiolum suum, cujus virtute statim vincula dissoluta sunt. Hermogenes id resciens novos Dæmones ablegavit, ut Philetem & Jacobum ligarent; sed res accidit plane opposita; nam ab Angelis Dæmones illi adstricti sunt, nec remissi nisi Apostoli jussione cum mandato, ut ipsi ligarent Hermogenem, atque ita alligatum ad se deducerent. Tunc Philetas jussu Apostoli vincula magi resolvit, & liberum remisit. En specimen fabulosæ historiæ ab Abdia confictæ. Scribit Tertullianus (30), Hermogenem fuisse Fidei desertorem, aliumque ab eo Hermogene, quem ipse scriptis exagitat: *Nec ipse Apostolicus Hermogenes in regula perseveravit.* Metaphrastes, in Sermone de SS. Apostolis Petro & Paulo, scribit, Philetum ab Apostolo Ephesi Episcopum institutum, Hebræis nuper conversis suasisse, ut a Fide deficerent. At levior est Metaphrastæ fides, quam ut incredibilia, nullo Antiquitatis monumento freta, suadeat. Nulla mansit Phileti & Hermogenis memoria, nisi hoc ex loco, minime ipsis glorioso.

℣. 16. Det misericordiam Dominus Onesiphori domui. Onesiphorus ex Asia, ubi multum Ecclesiæ inservierat (31), Romam profectus, ubique Paulum vinculis detineri intelligens, studiose perquisitum reperit, ac ministerio recreavit. Quamobrem & illi & illius familiæ bene precatur Apostolus. Onesiphorum Græci (32) festa die venerantur III. Kal. Maji, & VI. Id. Decembris. Ado aliique Latini VIII. Id. Septembris. Græci ad d. III. Kal. Maji Episcopum Colophonis in Asia nuncupant, & ad d. VI. Kal. Decembris, Episcopum Cæsareæ; cujus vero Cæsareæ, silent. Canisii versio legit Coronæam in Bœotia. Illum e LXX. Discipulis unum ponunt Græci. Baronius martyrio functum asserit. Putat Grotius, jam tunc mortuum fuisse Onesiphorum, cum Paulus infra IV. 19. salutem dicat familiæ Onesiphori, non ipsi Onesiphoro. Id si verum sit, invictum habemus orationis pro mortuis argumentum (33). Magis etiam huic sententiæ favet consequens membrum, ac satis perspicue innuit, in vivis non fuisse Onesiphorum: *Det illi Dominus invenire misericordiam a Domino in illa die* (supremi nempe Judicii). *Et quanta Ephesi* versanti *ministravit mihi, tu melius nosti.*

At qui in postrema ista sententia duplex hic Dominus? an alter ab altero distinctus? Censent nonnulli (34), Deum rogare Apostolum, ut gratiam Onesiphoro conciliet apud Christum Jesum, vivorum Judicem & mortuorum. Majori numero alii (35) asserunt, his verbis illud solummodo significari, ut gratiam Deus apud se Onesiphoro largiatur; quemadmodum in Scripturis dicitur, *Dominus pluere a Domino* Gen. 19. 24. scilicet a se ipso. Psal. XV. 1. *Dixit Dominus Domino: Deus meus es tu.* Et Exod. 24. 12. *Dixit Dominus ad Moysen: Ascende ad Dominum*, &c. Alii denique ita interpretantur (36): *Dominus Jesus*, Conciliator Dei & hominum, *impetret illi gratiam & misericordiam apud Deum Patrem.*

(20) Ἐν ᾧ, *Ad quod*, supple, *Evangelium prædicandum*. (21) Vide Chrysost. Theophyl. Phot. in Comment. MS. Anglic. (22) Chrys. Theophyl. Est. Men. Grot. Zeger. &c. (23) Chrysost. homil. 9. p. 603. (24) Chrys. Theophyl. alii. Græc. Ὑποτύπωσιν ἔχε ὑγιαινόντων λόγων. Chrys. (25) Vide Chrys. Theophyl. alios plerosque. Confer 1. Timot. VI. 20. (26) Φύγελλος. Plures MSS. Φύγελος. Quid. Φύγελλος. Edit. Sixti V. *Phigelus*. (27) Theodoret. (28) Chrysost. homil. 2. p. 621. (29) Estius hic. (30) Tertull. contra Hermogen. (31) Infra ℣. 18. (32) Menæa, April. p. 347. Decemb. p. 534. Baron. 6. Septemb. (33) Vide Est. hic. (34) Ambrosiast. (35) Chrysost. Theophyl. Est. Grot. (36) Sculiet. Capell. Camerar.

C A-

CAPUT II.

Timotheum hortatur, ut Evangelico in ministerio laboret, & disputationes vitet. In magna domo multa sunt multos in usus vasa. Fugienda juvenilia desideria, colenda justitia, fides, charitas, pax.

℣. 1. TU ergo, fili mi, confortare in gratia, quæ est in Christo Jesu: 2. Et quæ audisti a me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere. 3. Labora sicut bonus miles Christi Jesu. 4. Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus: ut ei placeat, cui se probavit. 5. Nam & qui certat in agone, non coronatur, nisi legitime certaverit. 6. Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere. 7. Intellige, quæ dico: dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum. 8. Memor esto, Dominum Jesum Christum resurrexisse a mortuis ex semine David, secundum Evangelium meum, 9. In quo laboro usque ad vincula, quasi male operans: sed verbum Dei non est alligatum. 10. Ideo omnia sustineo propter electos, ut & ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Jesu, cum gloria cœlesti. 11. Fidelis sermo: Nam si commortui sumus, & convivemus: 12. Si sustinebimus, & conregnabimus: si negaverimus, & ille negabit nos: 13. Si non credimus, ille fidelis permanet, negare se ipsum non potest. 14. Hæc commone, testificans coram Domino. Noli contendere verbis: ad nihil enim utile est, nisi ad subversionem audientium. 15. Solicite cura teipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, recte tractantem verbum veritatis. 16. Profana autem, & vaniloquia devita: multum enim proficiunt ad impietatem. 17. Et sermo eorum ut cancer serpit: ex quibus est Hymenæus, & Philetus, 18. Qui a veritate exciderunt, dicentes, resurrectionem esse jam factam, & subverterunt quorumdam fidem. 19. Sed firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc: cognovit Dominus qui sunt ejus: & discedat ab iniquitate omnis, qui nominat nomen Domini. 20. In magna autem domo non solum sunt vasa aurea, & argentea, sed & lignea, & fictilia: & quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam. 21. Si quis ergo emundaverit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, & utile Domino, ad omne opus bonum paratum. 22. Juvenilia autem desideria fuge, sectare vero justitiam, fidem, spem, charitatem, & pacem cum iis, qui invocant Dominum de corde puro. 23. Stultas autem, & sine disciplina quæstiones devita: sciens quia generant lites. 24. Servum autem Domini non oportet litigare: sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, 25. Cum modestia corripientem eos, qui resistunt veritati, nequando Deus det illis pœnitentiam ad cognoscendam veritatem, 26. Et resipiscant a diaboli laqueis, a quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem.

℣. 1. CONFORTARE IN GRATIA, QUÆ EST IN CHRISTO JESU, sive gratia, quam nobis comparavit Christus, & robore quod ipse inspirat: non tuis ipse viribus, sed Christi auxilio nitere.

℣. 2. QUÆ AUDISTI A ME PER MULTOS TESTES, coram multis; nunquam enim clam verba feci (1), aut furtim, uti solent quidam, qui palam prodire non audent, quæruntque tenebras, quibus tegantur. Te in propatulo docui, non secus ac reliquos ex Fidelibus. Non erubescit veritas, neque simulat. Episcopos intellige, Presbyteros, cæterosque, qui Timothei ordinationi adfuere, & quæ tunc dixit Apostolus, audierunt. Alii (2) multos hosce testes interpretantur Legem & Prophetas, quorum testimoniis comprobabat Paulus ea quæ Discipulis tradebat.

Knatchbullus aliam ex Græco sententiam elicit (3): *Quæ audisti ex me longis orationibus*, sive institutionibus, *ea commendato fidelibus viris, obtestans*, ut ceu depositum solicite custodiant. *Viris fidelibus, nempe*, ait Photius (4), *Episcopis & Presbyteris, quos ordinaturus erat Timotheus*. Cave ut coram testibus multis referas illis ea, quæ didicisti ex me, præsertim in priore Epistola, quam uti regulam Episcoporum & Præsulum haberi volo. Alii (5) planius de Presbyteris Ephesiis. Hos sedulo institue, iisque commenda depositum doctrinæ & fidei, quod ex me accepisti, ut quasi per manus traditum ad posteros perveniat.

℣. 3. LABORA (6) SICUT BONUS MILES CHRISTI JESU. Vita hominis Christiani assidua est cum peccato, Mundo, ac Diabolo pugna: Episcopi vita multo magis exposita est, multoque pluribus adversariis obnoxia. Primis illis temporibus nunquam non mors, persecutiones, martyrium Episcopis imminebant.

℣. 4.

(1) Chrys. Theophyl. Theod. alii. (2) Quidam apud Theodoret. & Theophyl. Ita Grot. Druf. Cornel. (3) Ἃ ἤκουσας παρ᾽ ἐμοῦ διὰ πολλῶν, μαρτύρων ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις. (4) Photius apud Oecum. (5) Est. Men. Tir. (6) Κακοπάθησον. Alii: Συγκακοπάθησον, *Collabora*. Ita Alex. Clarom. & S. Germ. G. L. Bœrner. G. L. Colb. 7. Copht. &c.

℣. 4. Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus. Quemadmodum miles, Principi militans, negotiis, mercimoniorum quæstui, forensibus curis, venditioni mercium vacare non potest, debetque ad nutum Imperatoris semper esse (7), ita Minister Jesu Christi, verbi Præco, Ecclesiæ Princeps opus est negotia sæcularia, quæ cum muneris sui dignitate, tranquillitate, officiis non componuntur, abjiciat. Hujus rei causa Canones interdicunt Clericis mercatura, negotiorum procuratione, executione testamentorum, aliisque hujusmodi (8), quæ animum a gravioribus distrahunt, ipsisque contemptum aliorum pariunt. At si necessitas, paupertas, pia animi demissio, inertiæ metus suadent, ut manuum labori vacent, ne illi Apostolum imitentur, sanctissimosque complures Episcopus, qui minime neglecta gregis cura, temporis partem labori manuum dedere; idque nedum non vetant Canones, verum etiam præcipiunt, ut Clerici artem aliquam discant (9), at illud nunquam non caventes: *Absque officii sui dumtaxat detrimento*.

℣. 5. Qui certat in agone, non coronatur, nisi legitime certaverit. In celeberrimis olim Græciæ ludis leges quædam erant, a ludentibus in stadio servandæ. Vidimus in 1. ad Cor. 9. 25. quod vitæ genus servandum illis esset, quantopere temperantiam, sobrietatem, continentiam colerent. Videtur hic spectare Paulus leges in cursu, lucta, disco, saltu constitutas, quibus in ludis victor non pronunciabatur, nisi qui eas leges servasset (10), aut quem dicerent agonothetæ, sive præmiorum & coronarum distributores. Ita in Christianæ vitæ curriculo satis non est currere aut pugnare: pugnandum & currendum est ex legum instituto. Tenenda est fides, concordia, charitas; quibus neglectis, ipsum vel martyrium inutile est. Non sufficit, si labori vaces, corpus in servitutem redigas, & Christum Jesum prædices: ea præstes opus est in Ecclesia, cum Ecclesia, Ecclesiæ jussu, ex Christi Jesu & Apostolorum institutis. Frustra laboras, si secus agis. *Qui non colligit mecum, dispergit*, ait Christus. Luc. xi. 23.

℣. 6. Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere. Publicis Reipublicæ oneribus satisfacere, quodque & domino debet & Principi, reddere agricolam oportet: prius tamen victum ex labore sibi illum par est comparare. Nisi enim labore suo alatur agricola, nihil aut domino suo Principi reddet. Ita in Ecclesia Episcopi & sacri Præcones, Jesu Christi & fratrum salutis causa laborantes, operam non perdunt. Primus laborum fructus ipsis cedit. Thesaurum in æternitate sibi comparant, dum aliorum saluti student. Quamobrem, o Timothee, labora, doce, exhortare; at ita ut ne obliviscaris tui.

Optimam quoque sententiam ex Græco elicies, si reddideris ita (11): *Oportet agricolam laborare, antequam fructum percipiat*. Maxime omnium simplex ac proclivis est hæc explicatio. Quemadmodum athleta coronam non refert, nisi post pugnam & victoriam, ita æquum non est, ut ante arationem & sementem agricola fructum expectet. Quare, o Timothee, animum confirma, teque vitæ hujus ærumnæ ne terreant.

℣. 7. Intellige quæ dico. Superiora tria vel quatuor membra similia sunt ænigmati seu parabolę; allatasque comparationes Apostolus non explicavit.

℣. 8. Memor esto, Dominum Jesum Christum resurrexisse. Hic jam illum munire aggreditur adversus illius ætatis hæreticos, quorum alii futuram negabant resurrectionem, alii jam peractam asserebant. Ex postremis hisce Hymenæus erant & Philetus, de quibus ℣. 18. Simon Magus, magni ea ætate nominis, quamquam vita jam functus, ut in 2. ad Thessalonicenses 2. 8. animadvertimus, plurimos reliquerat Discipulos, pariter docentes (12), nullam esse carnis salutem & resurrectionem, sed animæ dumtaxat; eamque animæ resurrectionem non acquiri per baptismum, aut gratiam & merita Christi, sive per opera (quidquid enim ab homine fit, indifferens esse ajebant, bonorum malorumque operum discrimine ab Angelis invecto, ut homines sibi obnoxios facerent), sed per Simonis amicitiam; qui spem in Simone & Helena collocarent, eos resurgere, iisque penitus omnia licere quæ liberet. Porro adversus hujusmodi errores Timotheum munit Apostolus (13).

Secundum Evangelium meum. Veteres nonnulli (14) censuere, innui ab Apostolo Lucæ Evangelium, quod Pauli fœtum esse arbitrati sunt. At Interpretes hæc verba de Evangelio, quod prædicabat Paulus, usurpant, nempe de Christi Evangelio generice accepto. Confer Rom. xvi. 25. Galat. i. 11. Vide Præfationem in Evangelium Lucæ.

℣. 9. In quo laboro usque ad vincula, quasi male operans (15). Sui ipsius exemplum proponit Timotheo, ut inde is colligat, quid Evangelii causa præstandum sibi & ferendum sit. Gloriatur vinculis suis: testatur, *verbum Dei non esse alligatum*, quod ad se attinet, quamquam ipse vinculis coerceatur: se, tametsi vinctum, constantissime docere, & Evangelium nunciare, quin aut provocandorum hostium, aut accelerandæ mortis, aut augendi supplicii metus ab officio explendo deterreant (16). Videtur tunc temporis non carcere clausus fuisse, sed tantum militi custodi alligatus, qui liberum ultro citroque meandi usum, amicorum salutationes, & auditorum alloquia non prohiberet. Si carcere clausum existimaveris, ut Interpretes multi sentiunt, luculentior erit Apostoli virtus & constantia.

℣. 10. Ideo sustineo omnia propter Electos. An non totius Ecclesiæ causa, ex Electis reprobisque compositæ? Quamvis enim Reprobi Cœlestem beatitudinem non assequantur, atque ita intra Ecclesiam sint, uti palea cum frumento in area miscetur; tamen extra Ecclesiam positi dici nequeunt. Hominibus universis Evangelium nunciabat Paulus, omnes vocabat ad Fidem, accedentes omnes excipiebat, certoque lumine Electos a reprobis non distinguebat: utrorumque igitur causa omnia sustinebat. Illud tamen fatendum est, Paulum excepturum non fuisse intra Ecclesiam, aut ad salutem vocaturum illos, quos reprobos esse intellexisset; execraturum potius, aut deploraturum. Christus, qui illos noverat, pro illis non orat, uti pro Electis Joan. 17. 9. *Non pro mundo rogo, sed pro iis, quos dedisti mihi*. S. Augustinus (17): *Si Ecclesia certo nosset, quinam prædestinati sint ad æternum ignem ire cum Diabolo, tam pro iis non oraret, quam nec pro ipso*. Potest Ecclesia orare, ut bonis temporariis donentur, aut tentationes & labendi occasiones ab iis removeantur, ut eo leviora iis sint alterius vitæ supplicia, quo minora peccata (18).

Electorum nomine frequenter Scriptura (19) comple-

[7] Veget. de Re milit. lib. 2. *Nec privata militibus negotia mandabantur; siquidem incongruum videbatur, eos qui veste & annona publica alebantur, utilitatibus vacare privatis*. Vide Grot. hic. [8] Cyprian. l. 1. Ep. 9. Concil. Chalcedon. can. 3. [9] Concil. Carthag. can. 51: *Clericus, quantumlibet verbo Dei eruditus, artificio victum quærat*. Et can. 52. *Clericus victum sibi & vestimentum artificiolo, vel agricultura, absque officii sui dumtaxat detrimento, præparet*. [10] Vide Chrysost. Theophyl. Grot. [11] Τὸν κοπιῶντα δεῖ γεωργὸν πρῶτον τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν. πρῶτον pro πρότερον. Ita interpretantur Æthiops, Estius, Castalio, Grotius, Hammondus, Picæus, Scultetus, Le Clerc. [12] Epiphan. hæresi 21. c. 4. August. hæres. 1. Iren. l. 1. c. 20. [13] Theodoret. Chrys. [14] Quid. apud Hieron. Catalog. Scriptor. [15] Ὡς κακοῦργος. Ut maleficus. [16] Theodoret. [17] Aug. l. 21. de civit. c. 24. [18] Vide Est. Fremond. [19] Matt. xiii. 48. xx. 16. xxii. 14. xxiv. 22. 24. 31. 1. Cor. i. 27. Coloss. iii. 12.

plectitur omnes ad Fidem & Christianam Religionem vocatos, uti opponuntur exclusis rejectisque; ac minime quærit, si ne, qui vocati sunt, ad gloriam prædestinati fuerint, an solummodo ad vocationem. Atque hic locus aptissime ita usurpari potest: Vinculis coerceor ego, non Dei verbum: quamobrem nihil malorum est, quod alacri animo non feram, ut fidei donum & gratiam justificationis hominibus universis procurem; in eo laborans, quod ad me attinet, ut illos & institutionibus & exemplis ducam ad *salutem, quæ est in Christo Jesu, cum gloria cœlesti* (20); ad Christianam Professionem, æternamque beatitudinem.

℣. 11. FIDELIS SERMO: NAM SI COMMORTUI SUMUS, ET CONVIVEMUS. En argumenta adversus Simonis Discipulos, resurrectionem negantes. Si cum Christo Jesu mortui fuerimus in baptismo & Christiana professione; si vetus homo noster cum illo in baptismi aquis sepultus fuerit, procul dubio una cum Christo resurgemus in gloriam æternamque beatitudinem (21), non anima tantum, sed & corpore. Infidelibus quoque & reprobis continget corporum resurrectio; at idcirco solum, ut infeliciores in inferis fiant. Certissima isthæc dogmata, nostræque Religionis fundamenta fortiter tene.

Alii (22) ita explicant: Si per labores & ærumnas mortui fuerimus cum Christo, spei locus nobis fiet, nos aliquando cum illo in Cœlis regnaturos. Quamobrem malis & persecutionibus, quibus agitamur, ne terrearis. Initium quippe nostræ beatitudinis sunt. Favent huic explicationi consequentia.

℣. 12. SI SUSTINEBIMUS, ET CONREGNABIMUS. Regnum promisit Christus iis, qui Crucem ferendo secuti se fuerint (23); mala extrema iis minitatus, qui a se defecerint, aut se excipere noluerint. Matth. x. 33.

℣. 13. SI NON CREDIMUS, ILLE FIDELIS PERMANET. Tametsi nos aut non crediderimus Deo, aut a Fide accepta defecerimus, an idcirco ipse fidelis esse desinet (24)? An nostri eget, ut sibi gloriam comparet? Nonne Abrahamo filios ex deserti lapidibus procreare potest Matth. 3. 9. Sive: Ubi nos rejecerimus Deum, aut datæ fidei defuerimus, an infirmior futurus est ad exposcendas ex nobis pœnas? ejusque minarum veritas & efficacia minuetur (25)? Maxime omnium proclivis videtur hæc explicatio.

℣. 14. TESTIFICANS CORAM DEO. NOLI CONTENDERE VERBIS. Deum adhibeto testem dogmatum, quæ Fidelibus trades; tu vero verborum lites ne secteris. Græcus fert (26): Hæc in memoriam illis revoca, *obtestatus Dei nomine, ne verborum pugnas sectentur*. At vetustissima Exemplaria cum Vulgata consentiunt. Prima ad Timotheum Epistola illum monuit, ne quæstiones verborum, inanesque lites, fabellas, genealogias fine & fundamento carentes sectaretur (27). Ut enim animadvertimus, is erat mos primorum hæreticorum, qui curiositatem, inanem eruditionem, arrogantiam, verborum lites amabant.

℣. 15. OPERARIUM INCONFUSIBILEM, qui nihil agat, cujus pudere illum queat, RECTE TRACTANTEM VERBUM VERITATIS; ad verbum (28), *recte secantem*, distribuentem *verbum Veritatis*, qui recte illud dividere, distribuere noverit auditoribus, ita ut commodum illis sit & utile; sive boni instar agricolæ, humum aratro secantis, sulcosque rectissimos ducentis; vel tamquam qui iter sequuturis sternit. His comparationibus mire describuntur officia, a sacris Præconibus & Episcopis ergo populum exercenda; eæque nullo negotio ad rem applicantur.

℣. 16. PROFANA ET VANILOQUIA (29) DEVITA; sive ex aliis Exemplaribus, *profanas novitates verborum*. In Ecclesiæ doctrina vitandum est quidlibet rebus & verbis novum. Non raro accidit, ut vocula una ad arbitrium conficta, ac temere Fidei institutionibus mista, gravissimas turbas inter Fideles pareret. Falsa primorum hæreticorum Theologia novis locutionibus, quas neque Christus neque Apostoli noverant, abundabat. Ubique occurrunt *Æones, pleroma, mens, spiritus*, barbara quorumdam Angelorum & spiritalium virtutum nomina, duplicisque principii, boni alterius, alterius mali; quibus nominibus & obcæcantur imperiti, & ambitiosi, arrogantes, curiosi decipiuntur.

℣. 17. SERMO EORUM UT CANCER SERPIT. Perniciosissimum morbi genus est cancer, ex compressa glandula, atque ex fibrarum illius mistione seu tractione oriens. Means per illas sanguis paulatim in tabum vertitur, omnemque humorum congeriem vitiat. Ea pars, ex qua tabum manat, sensim corrumpitur, finitimasque partes inficit. Gangrænæ genus, cujus certa curatio nondum inventa est. Cancro similis hæreticorum doctrina. Ex minimis initiis spargitur, innumerosque novarum rerum cupidos, & jucunda falli gaudentes, sensim inficit. Sub Ecclesiæ initia Gnosticorum hæresis mirificè aucta est, pluresque in exitium rapuit, quam persecutorum furor. Perniciosissimum ex ea malum est, quod Christianam Religionem Gentilibus odiosam reddiderit (30), qui cum hæreticos hosce a Catholicis non distinguerent, omnibus a Christi nomine appellatis eosdem errores eademque flagitia adscripsere.

℣. 18. DICENTES, RESURRECTIONEM ESSE JAM FACTAM. Ex lapsu Hymenæi & Phileti, qui falsis Simonianorum collectionibus decepti, Ecclesiæ fidem deseruerant, didicerat Paulus, quanti interesset, profanis hæreticorum novitatibus resistere. Quamobrem hoc ipsum frequentius urget tum hac Epistola, tum prima ad Timotheum. Veteres diserte tradunt (31), docuisse Simonem, nullam esse carnis resurrectionem, sed animæ dumtaxat, ex peccato ad gratiam resurgentis (32).

℣. 19. SED FIRMUM FUNDAMENTUM DEI STAT, HABENS SIGNACULUM HOC: COGNOVIT DOMINUS QUI SUNT EJUS (1). Quasi hæc e Scripturis sententia inscripta fuerit lapidi, in Ecclesiæ fundamentis posito (2); simulque altera (3): *Discedat ab iniquitate, qui invocat nomen Domini*, sive ex Græco vulgato, *nomen Christi*. His fundamentis nititur certissima nostræ fidei, & dogmatum Jesu Christi veritas; verbis nimirum a Deo manifestatis, qui veritas est per essentiam. Cum vero pravi homines indocilesque, Dei verbis, rebusque divinitus traditis abutantur, ea ita torquentes, ut errori suo faveant, Deus Fidei securitati, atque humilium Fidelium solatio sapientissime consuluit, tutissima suppeditans adversus errores & Hæreticorum nequitiam perfugia. Magistratum igitur in Ecclesia instituit, penes quem authoritas & veritas sua

(20) Græc. Μετὰ δόξης αἰωνίου, *Cum gloria æterna*. Latini cum Vulg. *Cœlesti*. Velez. ἐπουρανίῳ. (21) Vide Rom. vi. 8. Ambrosiast. Est. (22) Chrysost. Grot. Men. alii. (23) Matt. x. 38. xvi. 24. Luc. xiv. 27. (24) Est. Theodoret. alii. (25) Grot. Men. Tir. (26) Ταῦτα ὑπομίμνησκε, διαμαρτυρόμενος ἐνώπιον τοῦ Κυρίου μὴ λογομαχεῖν. Alii: Διαμαρτυρόμενος ἐνώπιον τοῦ Κυρίου. Μὴ λογομάχει. Ita Cod. Alex. Clar. Lat. Germ. Lat. Ambrosiast. Hieronymiast. (27) Vide 1. Timot. 1. 4. 6. vi. 4. 5. 1. 20. (28) Ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Theodoret. (29) Gr. Τὰς δὲ βεβήλους κενοφωνίας περιΐστασο. Alii, Καινοφωνίας, *Novitates verborum*. Ita Chrys. Theophyl. Oecum. Borner. G. L. Clar. & S. Ger. Lat. *Novitates vocum*. Ita & Ambrosiast. (30) Justin. Apolog. 2. Euseb. hist Eccles. l. 5. c. 1. (31) Epiphan. hæresi 21. August. hæres. 1. (32) Vide August. in Joan. homil. 19. D. Thom. Est. Men. Tir. hic. (1) Num. xvi. 5. ex Versione 70. (2) Theophylact. Grat. (3) Num. xvi. 26. ex Versione 70.

fna ceo depositum essent; videlicet ipsa Ecclesiæ vox, per Pastores loquentis. De his pronunciavit Christus Luc. 10. 6. *Qui vos audit, me audit.*

At qua ratione geminæ istæ sententiæ evincunt, Dei fundamentum immobile manere & inconcussum? & deficientibus etiam labentibusque Christianis quamplurimis, fidem Ecclesiæ Christi minime perituram (4)? Sunt qui eam firmitatem constituant in prædestinationis decreto, significato iis verbis: *Cognovit Dominus qui sunt ejus;* atque in perseverantia in bene agendo, quam innuunt illa: *Discedat ab iniquitate omnis qui invocat nomen Domini*, quique inter Fideles est, & in scelesis execratione ad supremum usque spiritum perseveret. Alii, in promissis, quæ Deus præstitit Ecclesiæ, ubi ait, ipsam a se super lapidem constructam, nullis Diaboli viribus superandam Matth. 16. 17. id quod refertur etiam ad Fidelium delectum a Deo habitum, atque ad perseverantiæ donum, quod largitur Deus, non omnibus quidem vocatis, Ecclesiam componentibus, sed Electis (5), quos in fide constantes efficit, atque adversus Diaboli conatus & hæreticorum artes tuetur. *Ex nobis prodierunt*, inquit Joannes Apostolus in 1. Ep. 2. 19. *sed non erant ex nobis: nam si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum. Oves meæ vocem meam audiunt*, ait Christus Joan. x. 28. *& non rapiet eas quisquam de manu mea.* Ne igitur terreare multorum defectiona & lapsu: periturus est nemo, nisi ad interitum destinatus. *Scit Deus quos elegerit* (6), *& qui vere sint ejus.*

℣. 20. In magna autem domo vasa cujuslibet generis sunt, aurea, argentea, lignea, fictilia. Intra Ecclesiam sunt (7) Electi & Reprobi, honoris vasa & contumeliæ Rom. 9 21. palea tritico admista Matth. 3. 2. lolium cum bono semine Matth. 13. 25. pisces boni cum malis Matth. 13. 47. Qui per hæresim vel schisma ab Ecclesia discedunt, qui pessimis motibus labem illi inferunt, qui ad vomitum redeunt, fidemque operibus abdicant, ii vasa sunt contumeliæ; mirum esse non debet, si pereunt & labantur. Adversus ista nos muniit Christus: inter Apostolos Judam esse passus est. Bonorum a malis distinctio in altera demum vita fiet. Dum superstes est homo, de ipsius salute atque amendatione desperandum est nemini. Gloriam sibi comparat Deus cum ea bonis cum ex malis. Impii Electorum saluti serviunt.

℣. 21. Si quis ergo amundaverit se ab istis, erit vas in honorem. Qui Fidei unitatem ac puritatem in Ecclesia servaverit, Deoque favente vitam duxerit vocatione dignam, futurus est vas in honorem, æternamque beatitudinem assecuturus. Videtur hic Paulus id homini tribuere, ut se ipse purgare queat, ac immunem servare labibus, quæ vas contumeliæ hominem efficiunt: alibi tamen satis luculente docuit, quantopere indigeat homo Christi gratia, ut quodlibet virtutis opus inchoet, prosequatur, & compleat. Potest homo suis unius viribus ferri in exitium, pessimoque vitæ instituto effici vas contumeliæ: at præter Dei opem fieri nequit vas honoris, aut, si tale sit, perseverare.

℣. 22. Desideria juvenilia fuge; levitatem, immodicam hilaritatem, amicorum consuetudines, lites, jocos, oris ferociam, quæ ea acquisito honore interdum nascitur. *Juvenilia desideria* cave intelligas immoderata & flagitiosa. Timothei sanctitas gravitasque 1. Tim. v. 23. satis illius temperantiam tuetur: at minima quædam vitia sunt, quæ non prorsus virtute corriguntur in adolescentibus, qui ætate adhuc immatura cæteris præficiuntur (8). Authoritas qua in Timotheum utebatur Apostolus, & charitas qua illum prosequebatur, locum illi faciebant ita cum illo agendi, uti cæteris non licuisset. *Sectare justitiam, fidem, charitatem.* Libri complures editi legunt (9): *Justitiam, fidem, spem, charitatem.*

℣. 23. Stultas et sine disciplina quæstiones devita. Hoc ipsum urget sæpius (10); intelligens quanti istud interesset, eo præsertim tempore, quo Simonianorum hæreses adeo in Ecclesia grassabantur.

℣. 24. Servum Domini non oportet litigare, præsertim ubi res fit de inanibus ineptisque disputationibus, ratione & fundamento carentibus, quales erant quæ inter primæ ætatis hæreticos agitabantur. Spernendæ sunt ut aniles fabulæ, quæ seriam refutationem haud merentur. Errores nonnulli sunt, qui certamine confirmantur. Satis refellebatur tota Simonianorum, Nicolaitarum, Gnosticorum Religio, si penitus negaretur, cum nullum illi esset aut ex ratione aut ea divina authoritate fundamentum. Quæ hisce hæreticis dignitas erat, ut dogmata rite cuderent? Quibus argumentis confirmabantur *Æones*, *pleroma*, prima illorum mens, Angelorum in classes distributio, & nomina ipsis Angelis attributa? Quorsum cum nullius authoritatis hominibus decertaveris?

At iis in rebus, quæ Evangelii veritatem invadunt, nedum licet Timotheo & Episcopis disputare, certare, aggredi hæreticos & repugnare, verum etiam interdum id fieri ab illis debet; vult enim Apostolus, ut Evangelii Minister nunquam non paratus sit Fidem suam argumentis demonstrare, & aggressores repellere (11). In Apocalypsi 2. 14. arguit Dominus Angelum seu Episcopum Pergami, quod homines Balaami doctrinam ferentes toleret.

Discipulum esse vult Apostolus non litium & disputationum amatorem, *sed mansuetum ad* (erga) *omnes*, *docibilem* (docendi peritum, sive (12) cupidum), *patientem*. Ecclesiæ desertores ne jurgiis & litibus insectere, sed lenem te & mansuetum illis exhibeto, patienter doce. His artibus illi facilius revocantur, quam arrogantia & imperio.

℣. 25. Nequando (si quando) det illis Dominus pœnitentiam. De cujusquam conversione ne desperes. Talem te errantibus exhibeto, qualem languentibus medicus. Illorum curationi operam navato, futurum sperans, ut aliquando convalescant. Ecclesiam nunc lacessit hæreticus; filius est in matrem pugnans, ac dolore & mœrore afficiens: at quamvis refractarium quærit mater, reverti cupit & resipiscere: durissimum cor in carneum convertere Deus omnipotens valet. *Nequando* (13) hoc loco non metum significat, sed dubitationem spe & desiderio mistam.

℣. 26. A Diaboli laqueis, a quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem. Hæretici similes captivis sunt, inter Diaboli vincula constrictis. Hos ille possidet, agitque pro arbitrio, docet, inspirat, iisque ceu ferendi in cæterorum mentibus erroris & fraudis instrumentis utitur. Aliter: *A quo captivi tenentur ad ipsius* (Dei) *voluntatem* (14). Patitur Deus, ut sub Dæmonis pote-

(4) Vide August. Fromond. Est. Magalian. Men. Tis. alios. (5) Magalian. Est. From. Vat. Men. Tir. (6) Joan. xiii. 18. *Ego scio quos elegerim.* (7) Cyprian. l. 3. Ep. 3. l. 4. Ep. 2. & Aug. l. 3. contra Donatist. c. 18. 19 & l. 4. c. 12. Est. Men. Tir. alii. Vide Luc. xiv. 23. Hebr. x. 21. 1. Timot. iii. 15.
(8) Vide Grot. Est. Theodoret. Chrysost. Theophyl. (9) Vide Bukentop. l. 2. p. 300.
(10) Vide supra 1. Timot. 1. 4. vi. 4. 20. 7. & 2. Timot. ii. 14. (11) Tit. 1. 9. *Ut potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt arguere.* (12) Α'λλ' ἤπιον εἶναι πρὸς πάντας, διδακτικὸν, ἀνεξίκακον. Quidam: Νήπιον, pro ἤπιον. Quod attinet ad διδακτικὸν, vide 1. Timot. iii. 2 Φιλόξενον, διδακτικόν.
(13) Μήποτε, pro ἐάν ποτε. Vide Grot. Lud. de Dieu, Ham. Scals. Buda. Glass Gramm. 3. 7. 5.
(14) Est. Grot. Hamm. Camer. Pisca. Piscat.

potestate sint, quamdiu sibi placuerit. Ea servitute illos liberare potest nullo non tempore, atque ad pœnitentiam impellere. Hos igitur ne existimes hujusmodi esse inimicos; qui conciliari nequeant. Cura ut convertantur ceu fratres, sed errantes, & ad aliquod fortasse tempus tantummodo in Satanæ potestatem traditi. Dum illos docere conaris, funde pro illis preces.

CAPUT III.

Falsi Doctores, eorumque ingenium. Timotheum hortatur, ut doctrinæ suæ depositum custodiat, sua exempla sectetur, Christi causa ærumnas ferat. Scripturarum utilitas.

℣. 1. HOc autem scito, quod in novissimis diebus instabunt tempora periculosa:
2. Erunt autem seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi, pa-
rentibus non obedientes, ingrati, scelesti, 3. Sine affectione, fine pace, criminato-
res, incontinentes, immites, sine benignitate, 4. Proditores, protervi, tumidi, &
voluptatum amatores magis quam Dei: 5. Habentes speciem quidem pietatis, vir-
tutem autem ejus abnegantes. Et hos devita. 6. Ex his enim sunt, qui penetrant
domos, & captivas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur variis deside-
riis: 7. Semper discentes, & numquam ad scientiam veritatis pervenientes. 8. Que-
madmodum autem Jannes, & Mambres restiterunt Moysi: ita & hi resistunt veritati,
homines corrupti mente, reprobi circa fidem; 9. Sed ultra non proficient: insipien-
tia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum fuit. 10. Tu autem asse-
cutus es meam doctrinam, institutionem, propositum, fidem, longanimitatem, dile-
ctionem, patientiam, 11. Persecutiones, passiones: qualia mihi facta sunt Antio-
chiæ, Iconii, & Lystris: quales persecutiones sustinui, & ex omnibus eripuit me Do-
minus. 12. Et omnes, qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem pa-
tientur. 13. Mali autem homines, & seductores proficient in pejus, errantes, & in
errorem mittentes. 14. Tu vero permane in iis, quæ didicisti, & credita sunt tibi:
sciens a quo didiceris. 15. Et quia ab infantia sacras litteras nosti, quæ te possunt
instruere ad salutem, per fidem, quæ est in Christo Jesu. 16. Omnis scriptura divi-
nitus inspirata, utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudien-
dum in justitia: 17. Ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus.

℣. 1. IN NOVISSIMIS DIEBUS INSTABUNT TEMPORA PERICULOSA. Cum Ecclesiam tot malis agitari vides, ne formidato. Nullo non tempore hæreses, persecutiones, deceptores, veritatis hostes & fuere & futuri sunt. Nonne Jannes & Mambres in Ægypto Moysi restiterunt? Futuris temporibus prodituri sunt, prædico, perversi homines, omnibusque vitiis inquinati, exitiales Ecclesiæ, bonosque malis innumeris affecturi. Ex ℣. 5. collige, *novissimos* hosce *dies* non multum remotos fuisse a Timotheo (1), cum illum moneat Apostolus; ut hujusmodi homines *devitet*. ℣. 6. *Ex his enim sunt qui penetrant domos, & captivas ducunt mulierculas, oneratas peccatis*. Vide & ℣℣. 13. & 14. quos Theophylactus de Simonis & Manetis Discipulis explicat. Vide & nos in 1. Timoth. iv. 1. *In novissimis temporibus*, locutio est, tempus absolute futurum sonans, sive proximum, sive remotum.

℣. 2. ERUNT HOMINES SEIPSOS AMANTES. Describit hic Apostolus hæreticos, malosque cujuslibet ætatis homines. Nullum enim seu Veteris seu Nuvi Fœderis tempus hujusmodi pestibus vacavit. Cum adhuc superstites essent Apostoli, hæreses ac turbæ concitatæ sunt in Ecclesia. Multo plures post illorum obitum prodiere. Impiam animam jam efflaverat Simon, cum hanc Epistolam, paulo ante martyrium, daret Apostolus. At ingens assectarum numerus a Simone relictus est, ex quibus ortæ sunt hæreses multæ, multis nominibus apud Antiquos notæ: Gnostici, Carpocratiani, Simoniani, Encratitæ, Menandriani, Docetæ, Eutychitæ, Gortheni, &c.

PARENTIBUS NON OBEDIENTES. Gravissima inter crimina hoc recenset tum hic, tum in Epistola ad Romanos 1. 30. ac profecto nullum peccati genus est, quo Dei contemptus magis significetur; nihil enim, post Deum, parentibus venerabilius.

INGRATI. Nihil hominibus odiosius ingrati animi vitio, quod & plebejum sævumque animum indicat: raro tamen dignum existimatur, quod Dei furore & animadversionibus mulctetur. Quemadmodum in hominum consuetudine nihil ingrato est odiosius; ita in morum disciplina ex eo vitiorum genere est, quæ cum recto ordine, charitate, justitia maxime pugnant.

℣. 3. SINE AFFECTIONE, SINE PACE (2), sævi, pacis inimici; nulla erga cæteros charitate; *sine pace*, amicitiæ & fœderis nescii; fœdifragi, perfidi.

SINE BENIGNITATE (3): qui bonos neque amant neque colunt, vitant potius, odere, insectantur: Impiorum omnium hæreticorumque proprietas, bonos piosque execrari.

℣. 4. VOLUPTATUM AMATORES MAGIS QUAM DEI (4). Neque sanctioris vitæ studium, neque Dei & veritatis amor, neque vitiorum in Ecclesia Catholica grassantium execratio, neque major vulgari cognitio hæreticos ad defectionem im-

(1) Chrysost. Theophyl. Ita Grot. Est. Men. Vide & Epiphan. hæresi 26.
(2) Ἄστοργοι, ἄσπονδοι. Vide Rom. 1. 31. Hæc desunt in Syro.
(3) Ἀφιλάγαθοι. Confer Tit. i. 8. Φιλάγαθον.
(4) Φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι.

pellunt, sed licentiæ amor, voluptatis malæque libertatis desiderium. Quæ olim inter primævos Hæreticos essent flagitia, nemo ignorat: atque utinam nesciremus, quæ causa fuerit, cur nostræ ætatis hæretici ab Ecclesia discederent.

℣. 5. HABENTES QUIDAM SPECIEM PIETATIS, VIRTUTEM AUTEM EJUS ABNEGANTES, pietatem ipsam evertentes. Ne putaveris, hæreticos ingenium suum statim iis prodere, quos trahere suas in partes volunt: ambitionem, superbiam, pessimæ libertatis novarumque rerum amorem, quibus agitantur, studiose tegunt; ea quippe si statim cernerentur, homines ab iis alienarent. Dissimulant illi, ac personam pietatis & Religionis assumunt, nihilque crepant nisi Ecclesiæ, quam deserere statuerunt, ejusque disciplinæ instaurationem: sublimiorem doctrinam jactant; vitia labesque relictæ Communionis exaggerant: lupi denique sunt ovis vellere induti. Commendabantur Gnostici cognitione altissimarum inauditarumque rerum, quam ostentabant: Encratitæ simulata abstinentia & continentia gloriabantur: Simon præstigiis populum fallebat. Cæterum unum omnium propositum erant ambitio, avaritia, intemperantia.

ET HOS DEVITA. Ex his collige, innui ab Apostolo suorum temporum hæreses, cæterasque ad mundi exitum usque orituras (5).

℣. 6. PENETRANT DOMOS, ET CAPTIVAS DUCUNT MULIERCULAS, ONERATAS PECCATIS. Simon Magus, relicta Fidelium Samariæ, ubi baptismo tinctus fuerat, communione, quamplures orbis provincias peragravit, ut homines in errorem pertraheret (6). Cum Tyri, Phœniciæ urbe, versaretur, meretricem emit, nomine Helenam, quam ubique circumducens, flagitiosissimum cum ea vitæ genus agebat (7). Ajebat, Helenam primam esse mentem, atque omnium matrem: interdum appellabat Paracletum, interdum Minervam, vel Helenam Menelai uxorem, Trojani belli causam; atque his alia immunera subtexebat. Hæc tamen satis superque sunt, ut veritatem dictorum Apostoli confirment.

Marcosiani fœminas decipiebant præstigiis, easque plenas esse Spiritu Sancto ipsis suadebant; jubebantque interdum eas rem divinam facere (8). Permittebant Marcionitæ, ut fœminæ baptismo tingerent (9). Illas Marcionitæ & Presbyteri & Episcopi dignitate donabant (10). Notissima sunt tota Antiquitate Nicolaitarum, Gnosticorum, cæterorumque ejus ætatis hæreticorum cum fœminis flagitia; nulloque negotio ex monumentis historicorum demonstrari potest, nullam esse hæresim, quæ mulieris alicujus opera potissimum usa non fuerit. S. Hieronymus (11), postquam docuit, Simonem Magum, Marcionem, Nicolaum fœminarum ope sectas suas instituisse, cæteras ad suam usque ætatem hæreses percurrens, ostendit, nullas fuisse, quæ per fœminas aut institutæ, aut promotæ, aut fultæ non fuerint.

℣. 7. NUNQUAM AD SCIENTIAM VERITATIS PERVENIENTES. Minime student illæ recta discere, aut certum aliquid verumque statuere; novarum rerum cupidæ sunt, ut curiositatem expleant, suæque mentis & naturæ levitatem sectantur. Græcus (12): *Nunquam ad veritatis cognitionem venire valentes.*

℣. 8. QUEMADMODUM JANNES ET MAMBRES. Cum horum Magorum, qui cum Moyse pugnaverunt, nomina in Veteri Testamento non tradantur, visum est Interpretibus, ea didicisse Paulum vel divinitus (13), vel ex Judæorum traditione (14), vel ex veterum scriptis, quæ ætate interciderint (15), vel denique ex apocrypho Jannæ & Mambræ libro, cujus meminere Origenes (16) & Ambrosiaster. Illud certo constat, ætate Pauli notissima fuisse horum Magorum nomina: quamobrem necesse non est, ea divinitus detecta existimare. Horum meminit Numenius Pythagoricus, quem laudat Aristobulus Judæus, qui floruit circa Olympiadem CLI. circiter annum ante Christum CLXXVI. quare & illo vetustior fuit Numenius. Hoc igitur posito, Librum Aristobuli ea vetustate esse, quam postulat ejus libri inscriptio ad Ptolemæum Philopatorem (neque enim desunt Eruditi, qui hoc Aristobuli scriptum fraude alicujus esse suppositum, nec Numenium secundo Ecclesiæ sæculo esse vetustiorem putent), hæc apud illum in Euseb. Præparat. l. 9. de Janne & Mambre leguntur. *Jannes & Jambres* (ita nominat), *Scribæ rerum sacrarum Ægyptii, quo tempore Ægypto finibus ejecti Judæi sunt, claruere, viri omnium judicio rerum magicarum scientia nemini concedentes. Quippe ambo communi Ægyptiorum consensu delecti sunt, qui Musæo* (ita Moysem appellat) *Duci Judæorum, cujus apud Deum potentissimæ preces erant, sese opponerent, adeoque gravissimas calamitates a Musæo in Ægyptum invectas omnium in oculis dissolvere ac dissipare potuerunt.*

Meminit Plinius hist. nat. l. 30. c. 1. factionis vel sectæ Magorum, quorum principes erant Moyses, Jannes, & Jocabel, sive Jotape. Hos etiam memorant Paraphrastes Jonathan (17), & Thalmud Babylonicum (18): adduntque Abenezra (19) & Hiscuni (20) de libro inscripto *Verba dierum Moysis*, qui fortasse liber idem est, qui inscriptus erat *Jannes & Mambres*, apud Origenem (21) & Ambrosiastrum (22), a Gelasio Papa (23) inter apocrypha rejectus. Fratres fuisse, author est Ambrosiaster, & Paraphrastes Jonathan geminos fuisse asserit Balaami filios, una profectos, cum is ad Balacum Regem Moabitarum pergeret (24). Scribit Artapanus, arcessitos a Pharaone Magos ex Ægypto superiori, ultra Memphim, quos Moysi objiceret. Porro hi procul dubio ii sunt, quos hic nominat Apostolus. Palladius in historia Lausiaca c. 19. p. 722. narrat, Macarium Ægyptium Anachoretam in solitudinem, aliquot dierum itinere a sua distitam, data opera profectum esse, ut sepulcra Jannæ & Mambræ videret, quæ in horto arboribus consito reperit.

Ajunt Orientales, complures fuisse Magos, qui cum Moyse pugnaverint: atque inter cæteros nominant *Sabour & Gadour*, ex Thebaide profectos, tum *Giaath & Mospha*, ex alia regione arcessitos. Cum hi mutatam in anguem Moysis virgam imitari vellent, inquiunt, projectis in terram virgis & loris hydrargyro fartis, lora, telluris a sole ferventis æstu calefacta, moveri cœperunt, mutuisque nexibus implicari: at momento citius ea dissipavit Moysis virga.

Dissidium aliquod est de horum Magorum nominibus. Græcus vulgatus fert: *Jannes & Jambres*,

(5) Chrysost. Theophyl. Est. Grot. Men. (6) Theodoret. Hist. l. 1. c. 1. (7) Justin. Apolog. 2. Iren. l. 1. c. 20. Epiphan. hæres. 21. (8) Iren. l. 1. c. 8. 9. (9) Epiphan. hæres. 42. (10) Epiphan. hæres. 49. (11) Hieronym. epist. ad Ctesiphont. *Simon Magus hæresim condidit, adjutus auxilio Helenæ meretricis. Nicolaus Antiochenus, omnium immunditiarum conditor, choros duxit femineos. Marcion quoque Romam præmisit mulierem ad majorem lasciviam. Apelles Philumenem comitem habuit. Montanus Priscam & Maximillam primum auro corrupit, deinde hæresi polluit. Arius ut orbem deciperet, sororem Principis ante decepit. Donatus Lucillæ opibus adjutus est. Elpidium cæcum Agape cæca duxit. Priscilliano juncta fuit Galla non gente, sed nomine.* (12) Μηδέποτε εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν δυνάμεναι. (13) Chrysost. Theophyl. Tirin. (14) Theodoret. Theophyl. Grot. Est. Erasm. Tir. Men. Camer. (15) Grot. Bez. Jac. Capell. Hamm. Drus. (16) Origen. tract. 35. in Matth. (17) Jonath. in Exod. vii. 11. (18) Talmud. Babyl. tract. Menachot c. 7. (19) Abenezra in Exod. iv. 20. (20) Hiscuni in Num. xxii. 1. (21) Origen. tract. 35. in Matth. (22) Ambrosiast. hic. (23) Gelas. Dist. 15. (24) Jonathan, in Num. xxii. 22.

bres. Veteres nonnulli (23), *Jannes & Mambres*. Judæis est *Joanne* vel *Johanna*, qui Græcis *Jannes*; & *Mambres* illis, qui his *Jambres*. Tzedak Levi nominat *Aves & Samres*. Hus Hebræi faciunt Balaami arioli filios, & Moysem in Ægyptiorum literatura instituisse putant. Sunt qui scribant evasisse illos una cum Patre statim ac viderunt Phineem cum Hebræorum manu in Madianitas proficisci. Alii malunt in eo bello sublatos; alii submersos asserunt in mari rubro una cum Ægyptiis. Vide Fabricium Apocryph Vet. Test. pag. 818. &c. Apulejus Apolog. pag. 544. conjungit Joannem cum Moyse & Apollunio, quos omnes ait fuisse magos celebres, ut Zoroastrem, Hermetem, & Dardanum.

℣. 9. SED ULTRA NON PROFICIENT. Hæreticis, quos dixit Apostolus, res initio prospere cesserunt; non tamen diu. Simoniani, quorum secta ab exordio maxime floruit, circa annum CCXLIX. quo Origenes libros contra Celsum scripsit (24), vix asseclas triginta numerabant. Idem quinto ejusdem Operis Libro ne unum quidem ejus sectæ hominem superesse tradit. Rem fortasse non satis noverat Origenes, cum de iis agit Eusebius l. 2. c. 1. & Simonianos aliquos sua ætate inter Fideles latuisse scribat, eosque Baptismum in Ecclesia suscepisse, quo facilius cæteros in errorem inducerent.

Brevior multo fuit Nicolaitarum vita, inquit Eusebius hist. Eccl. l. 3. c. 29. Hi, Tertulliano teste Præscript. c. 33. mutato nomine ad Cainitas transiere. At Cainitæ ipsi non diu extiterunt. Gnostici cæteros & numero, & tempore superarunt. Testantur S. Hieronymus in Vigilantium, & S. Epiphanius hær. 26. ex his nonnullos, latentes tamen & nullius nominis, sub quarti sæculi exitum adhuc extitisse. Cerinthiani, Nazaræi, Ebionitæ, aliique, quorum error præcipuus erat servandorum Legis rituum necessitas, ultra supremam Judæorum sub Adriano dispersionem non diu superfuere.

INSIPIENTIA ENIM EORUM MANIFESTA ERIT OMNIBUS. Permisit Deus, ut hujus generis Hæretici in ea flagitia & errorum portenta laberentur, ut omnium odia incurrerent, & brevissimo dumtaxat tempore existerent, tenebris, assiduaque hypocrisi & simulatione protecti. Vix agniti, odio esse cœperunt; ablatoque velamine, quo tegebantur, satis superque refutati sunt.

℣. 10. TU AUTEM ASSECUTUS ES MEAM DOCTRINAM. Nihil ego abscondi, nihil simulavi. Me nosti, mea dogmata, mores meos. Tu ipse statue, quantum discriminis sit inter me & Doctores, quos nominavi.

℣. 11. QUALIA MIHI FACTA SUNT ANTIOCHIÆ Pisidiæ (25), ICONII, ET LYSTRIS. Cum Lystrensis esset Timotheus, uti credimus, nemo luculentius noverat, quæ passus esset Apostolus in ea urbe, proximaque Iconio (26). Non multum inde aberat Antiochia Pisidiæ. Paulus Antiochia Pisidiæ Iconium venerat Act. XIII. 14. Non sum ex iis pseudo-Doctoribus, qui, persecutionem declinaturi, Judæos se cum Judæis, Gentiles cum Gentilibus simulant. Veritatem prædico, quietis & vitæ dispendio.

℣. 12. OMNES QUI PIE VOLUNT VIVERE IN CHRISTO, PERSECUTIONEM PATIENTUR. Ne credas hisce pseudo-Apostolis, quorum Deus venter est, quique tam caute simulant, ut nulla persecutione agitentur. Certissimum illud est, quietum vivere non posse, qui Christianam Religionem, pietatem, virtutem colere voluerit. Fieri non potest, ut aut Gentilibus odio non sit, aut Judæis. Quicumque unum Christum Jesum, & quidem crucifixum, prædicat, offensioni Judæis est. Gentilibus insaniæ: necesse est alterutros offendat, frequenter utrosque, atque adeo pugnas, labores, injurias in caput suum provocet. Hoc ipsum Discipulis prædixit Christus (27). Horum mores, dogmata, vitæ institutum magis inimica mundo sunt, quam ut adversarios non patiantur. Germanæ Religionis ac veritatis nota est, impiorum persecutio.

℣. 13. SEDUCTORES PROFICIENT IN PEJUS. Ne movearis, ubi hæreses erroresque confirmari videris, impostores vero fortunis & Discipulis abundare. Neque te illud terreat, quod pii infortuniis & persecutionibus exagitentur. Virtus & pietas nunquam non raræ sunt, & mundo invisæ. At memento quæ dixi supra, ℣. 9. *Sed ultra non proficient*.

℣. 14. PERMANE IN IIS QUÆ DIDICISTI (28). Novis hæreticorum dogmatibus, atque inani eruditionis & scientiæ illorum pompa ne capiare. Constanter tene quæ ex me accepisti. Rejice quicquid non constat cum fide, tibi credita velut deposito, quam ex te quæsiturus est Deus. Aptissime hic animadvertunt Theodoretus & Theophylactus, hæc scripta esse adversus Simonianos cæterosque ejus ætatis hæreticos.

℣. 15. AB INFANTIA SACRAS LITERAS NOSTI. Sortitus erat Timotheus piissimam matrem, aviamque sanctissimam, quæ ipsum in sacrorum voluminum lectione enutrierant, illa etiam pro ingenio & viribus interpretatæ. Veteris dumtaxat Testamenti Libros significat, cum Novi Fœderis volumina necdum exarata essent & collecta. Nunquam intempestiva est sacrorum voluminum lectio; ea lac puerorum est, solidusque senum cibus: incipientibus æque convenit & perfectis (29).

℣. 16. OMNIS SCRIPTURA DIVINITUS INSPIRATA, UTILIS EST (30) AD DOCENDUM. Omnis Scriptura Veteris Testamenti, Novi quippe scripta, uti diximus, complura nondum exarata erant eo tempore, nullaque in unum Corpus, quod Novi Testamenti Canonem appellamus, collecta. *Omnis*, ait, *Scriptura divinitus inspirata*, ut distinguatur ab apocryphis, Scriptoribus quoque Profanis, Philosophisque Gentilibus, quorum scripta, tametsi præstantissima, hominis tamen inventa sunt, humanoque ingenio & arte composita: at sacra & Canonica, quæ a Christi Ecclesia probantur, divinitus dictata sunt, non rebus modo, sed verbis etiam & sententiis, uti uno consensu docent Patres (31). Non inficior quidem, dissidium aliquod inter Theologos esse, quo pacto Scriptores sacri divinitus inspirentur: at omnes denique consentiunt, iis scribentibus adfuisse Spiritum Sanctum, ita ut nihil erroris, mendacii, aut similium Canonicis in Scripturis inveniatur; omnisque Scriptura, ut ait Apostolus, *utilis sit ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia*. Ut ista convenienter expleat Episcopus, opus est sacrarum Scripturarum sit peri-

(23) Cyprian. Calaritan. Optat. l. 7. Bern. G. L. (24) Origen. contra Cels. l. 1. p. 44.
(25) Chrysost. Grot. Est. (26) Vide Act. XIII. 45. 50. XIV. 2. 4. 5. 19. (27) Matth. X. 17. 18. XXIII. 34. Joan. XVI. 33. XVII. 14. (28) Ἐν οἷς ἐπιστώθης, καὶ ἐπιστεύθης. Alii quidam: Καὶ ὅτι ἐπιστεύθης.
(29) Aug. t. 3. de Genesi ad litt. l. 5. c. 3. n. 8. *Scriptura sacra sic loquitur, ut altitudine superbos irrideat, profunditate attentos terreat, veritate magnos pascat, affabilitate parvulos nutriat.* (30) Græc. impress. Πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος, καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν: *Omnis Scriptura divinitus inspirata, & utilis ad docendum*, &c. At plures omittunt &. Barb. 1. Clem. Alex. Syr. Arab. Ambrosiast. Hieronymaster, Theodorus Mopsuest. teste Facundo l. 3. c. 6. Pelag. Vulg. (31) Vide Iren. l. 2. c. 47. Tertull. contra Hermogen. c. 22. Origen. Philocal. c. 20. & l. 5. contra Cels. Cyprian. serm. de opere, & eleemosyn. Clem. Alex. l. 2. Stromat. Euseb. hist. Eccl. l. 5. c. ult. Epiphan. contra hæres. hæresi 78. Greg. Nyss. Orat. 7. contra Eunom. Macar. homil. 39. Chrysost. homil. 22. in Genes. Item Orat. Quod Scripturæ lectio utilis sit, in cap. 3. Epist. ad Galat. & alios passim.

tissimus, iisque utatur ad coercendos impios, regendos confirmandosque pios, docendos imperitos, hostes denique veritatis convincendos. Hanc itaque in lectionem incumbe, eaque tibi instar omnium esto. Alibi discenda ne quæras, profanasque Hæreticorum novitates fuge. Satis multa tradidit in Scripturis Deus: ista sectare.

℣. 17. Ut perfectus sit homo Dei (32). Nequid tibi deesse putaveris, ubi humana eruditione & Philosophicis studiis carueris. Si Scripturas calles, cætera aspernare. Satis perfectus est, atque ad omne boni genus, suoque munere fungendum paratus homo Dei & Christi Minister, si sacrorum voluminum sit peritus. Scripturarum simplicitate contenti non erant Gnostici, cæterique ejus ætatis Hæretici, seque alia mysteria nosse gloriabantur. Timotheum monet Apostolus, quantopere spernenda sit inanis isthæc eruditio. Scripturas probe teneas, nihil tibi ad tui muneris perfectionem deerit.

CAPUT IV.

Episcopi officia: docere, corripere, arguere, coercere impios. Describuntur hæretici. Obitum suum prædicit Paulus. Timotheum rogat, ut ad se veniat. Alexander Paulo inimicus. In prima sui defensione ab omnibus derelictus est. Paulum Deus a Leone liberavit. Epistolam salutationibus claudit.

℣. 1. Testificor coram Deo, & Jesu Christo, qui judicaturus est vivos, & mortuos, per adventum ipsius, & regnum ejus: 2. Prædica verbum, insta opportune, importune: argue, obsecra, increpa in omni patientia, & doctrina. 3. Erit enim tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros, prurientes auribus, 4. Et a veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur. 5. Tu vero vigila, in omnibus labora, opus fac Evangelistæ, ministerium tuum imple. Sobrius esto. 6. Ego enim jam delibor, & tempus resolutionis meæ instat. 7. Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi. 8. In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex: non solum autem mihi, sed & iis, qui diligunt adventum ejus. Festina ad me venire cito. 9. Demas enim me reliquit, diligens hoc sæculum, & abiit Thessalonicam. 10. Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam. 11. Lucas est mecum solus. Marcum assume, & adduc tecum: est enim mihi utilis in ministerium. 12. Tychicum autem misi Ephesum. 13. Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum, & libros, maxime autem membranas. 14. Alexander ærarius multa mala mihi ostendit: reddet illi Dominus secundum opera ejus: 15. Quem & tu devita: valde enim restitit verbis nostris. 16. In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt; non illis imputetur. 17. Dominus autem mihi astitit, & confortavit me, ut per me prædicatio impleatur, & audiant omnes Gentes: & liberatus sum de ore Leonis. 18. Liberavit me Dominus ab omni opere malo: & salvum faciet in regnum suum cœleste, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen. 19. Saluta Priscam, & Aquilam, & Onesiphori domum. 20. Erastus remansit Corinthi, Trophimum autem reliqui infirmum Mileti. 21. Festina ante hyemem venire. Salutant te Eubulus, & Pudens, & Linus, & Claudia, & fratres omnes. 22. Dominus Jesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum. Amen.

℣. 1. Testificor (obtestor te) coram Deo, et Jesu Christo.. per adventum ipsius, et regnum ejus (1). Vel ex Græcis quibusdam Exemplaribus & Chrysostomo: *Qui judicaturus est vivos & mortuos in adventu suo, & regno suo.* Supremo enim potissimum die Regnum suum instituturus est Christus, qua die suos illi hostes Deus subjiciet (2). Optima est ex utraque lectione sententia. Timotheum obtestatur Apostolus per quicquid maxime formidandum est, ut muneris sui officiis probe fungatur; per Judicium Jesu Christi, qui judicaturus est de *vivis & mortuis*, Justis & injustis (3), bonis malisque; sive, de olim mortuis, & de iis qui adhuc ipso veniente superstites fuerint (4). Vide supra 1. Thessal. iv. 14. 15. 16. & 1. Cor. xv. 23. 52.

℣. 2. Prædica verbum, insta opportune, importune; rebus quietis, turbatis; in Ecclesia, extra Ecclesiam (5); ubi spes fructus fuerit, ubi non fuerit: Evangelium constanter nulloque metu præ-

(32) Ἵνα ἄρτιος ᾖ ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρτισμένος. Clarom. Ἵνα τέλειος ᾖ. S. Germ. Ἵνα τέλειος, ὁ ἄρτιος ᾖ &c. Et pro ἐξηρτισμένος, legunt nonnulli, Ἐξηρτισμένοι. Barb. 5. Ἐξηρτισμένοι. Complut. Καὶ ἐξηρτισμένος. Syr. ubi refertur ad ἔργον. (1) Græc. Κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. Omittunt plures Κατὰ. Ita Cod. Alex. Clarom. G. L. Germ. L. Colb. 7. Ambrosiast. Fulgent. ad Petr. Diac. c. 3. Cæsar. Arelat. Borner. G. (2) Vide 1. Cor. xv. 25. 24. &c. (3) Quidam apud Theoph. Erasm. (4) Chrys. Theophyl. Grot. Erasm. Est. Zeger. Drus. Men. alii. (5) Vide Theophyl. Est. alios.

prædica. Cum diu multumque laboraveris, prædicaveris, hortatus fueris, id efficiet Deus, ut aliqua ibi pateat fructus via, ubi nulla apparebat. Quod hodie in cassum iit, cras fructum feret. *Argue, abserra, increpa*. Sive ex Græco (6): *Argue, minitare, adhortare*, at præter superbiam, iram, molestiam, *in omni patientia & doctrina*. Vincendum est argumentis & suadendum, antequam objurges & increpes (7). Sapientem Medicum imitare, lenire conantem vulnera, quæ ferro & igne curanda sunt.

℣. 3. ERIT ENIM TEMPUS, CUM SANAM DOCTRINAM NON SUSTINEBUNT. Docere ne desinas, tametsi non audiare. Semen jacit agricola tum udo tempore, tum sudo. Fœcundum semen humi putrescat opus est prius quam fructum ferat. Quod animis ad aliena distractis, sive etiam cum risu & contemptu excipientibus, committitur, excitatur interdum, & præter spem fructum parit. Futuri aliquando sunt in Ecclesiis pseudo-Doctores, qui dogmatum novitate innumeros pertracturi sunt auditores levissimos, & nullius constantiæ homines, sctosque mala libidine audiendi id, quod cupiditatibus sensibusque blandiatur (8). Hoc ipsum tempus en adest. Nempe jam tum superstite Timotheo aderat, nullisque non sæculis fuit. Novis nimirum curiosisque rebus Hæretici asseclas sibi comparavere, homines veritatis inimicos, atque illud quærentes, ut ornatis, facundis, compositisque sermonibus, & falsis, novis, curiosis dogmatibus sibi aures demulceantur. Hujusmodi fuere Gnostici, Simonis & Menandri Discipuli, & primæ ætatis hæretici. Insipida & vulgaria illis videbantur Evangelii & Apostolorum instituta: condienda erant Philosophicis commentis, quæstitisque & contortis cyclorum, geneseon, Angelorum, Intelligentiarum, revelationum, novorumque vaticiniorum imaginibus.

℣. 4. AD FABULAS AUTEM CONVERTENTUR. Hoc mire convenit Simonianis, Gnosticis, Carpocratianis, Marcionitis, Manichæis, Encratitis, atque omnibus ferme priorum sæculorum hæreticis. Judæi Doctores, & Christiani complures in Judaicas res propensi, fabulas ea ætate inanesque traditiones studiosius sectabantur.

℣. 5. TU VERO VIGILA IN OMNIBUS, LABORA (9) ... SOBRIUS ESTO. Postrema hæc verba in Græco recentiori, vetustissimisque Latinis Exemplaribus desiderantur (10). *Opus fac Evangelistæ*. Primis iis temporibus Evangelistæ nuncupabantur viri prædicationis & laboris Apostolorum socii, qui ab Apostolis jussi, alias alii ad Ecclesias prædicaturi sese conferebant. Hujusmodi fuere Philippus in Actis xx. 8. & Silvanus seu Silas, cujus nomen in Pauli Epistolis frequentissimum. Evangelistas Paulus statim post Apostolos numerat, Ephes. 4. 11. Narrat Eusebius (11), fuisse complures, qui relictis omnibus, Jesu Christi causa, diversas in Provincias dispersi sunt; alii scilicet in loca ab Apostolis antea peragrata, alii in ea, quibus vitæ verbum nondum insonuerat, iisque Evangelium sedulo nunciavere. Ex his aliquos nominat, additque alios fuisse complures. Itaque hi fuere primæ ætatis Evangelistæ. Hoc vitæ genus Timotheus exercuerat, illumque hortatur Apostolus, ut in eo ubique perseveret. Addit: *Ministerium tuum imple*, Episcopi scilicet officia, is enim, uti diximus, Ephesi Episcopus erat. Reddi Græcus potest (12): *Ministerii tui plenam fidem facito*. Te verum Jesu Christi Ministrum esse, gestis proba.

℣. 6. EGO ENIM JAM DELIBOR (13): imminet mihi meæ mactationis tempus, ceu victimæ, libationibus perfusæ & salsis frugibus, seu similia, quibus victima statim ante mactationem inspergi solebat. Ita Grotius. Virgil. Æn. 2. de Sinone.

Jamque dies infanda aderat, mihi sacra parari,
Et salsæ fruges, & circum tempora vittæ.

Vetus Epigramm. apud Grot.

Καὶ μὴ φεύγει ... [illegible]
Ὅστις ... [illegible]

Vide Homer. Iliad. A. v. 449. & seq. Mos inspergendi fruges libationesque victimarum capiti ante mactationem, tota est Antiquitate notissimus. Statius, Thebaidos libro IV.

. . . . Jamque ardua ferro
Signari capita, & frugum libamine pura
In vulnus cecidere greges.

Apud Hebræos, mactatæ jam victimæ libationibus aspergebantur. Græci Patres (14), & vulgo Interpretes ita explicant: Victima sum quodammodo jam cæsa, cujus cruor vel in altari, vel ad altaris basim fusus est; sive, similis sum victimæ consuetis aspersionibus ac libationibus perfusæ, cui nihil nisi ignis deest. Vide animadversa in Epistolam ad Philippenses II. 17.

Apud Græcos & Romanos duo libationum genera in usu erant; alias enim præmittebant immolationibus consuetis, alias post immolationem hostiæ; quarum primæ erant ex hordeo non fracto, aliæ ex sale inter cornua hostiæ asperso. Secundæ tunc fiebant cum immolata jam victima, corio nudata, in frustra conscissa erat; tunc enim superinjiciebatur farina, statimque victima igni dabatur. Vide Turnebum Adver. l. 7. c. 13.

℣. 7. BONUM CERTAMEN CERTAVI, &c. Nunquam confidentius locutus est Apostolus, quam hac in Epistola, quæ tamquam supremæ patris ad filium tabulæ, atque ultima Apostoli verba, haberi potest. Censent Patres (15), divinitus monitum fuisse Apostolum, ipsum Romæ obiturum, vitamque martyrio expleturum. Certa isthæc fiducia hoc in illo gaudium atque hanc confidentiam pariebat. *Bonum*, inquit, *certamen certavi*. Victor est, prostratis hostibus gestiens, miles victoriæ securus. Comparationes e rebus bellicis amabat Paulus. *Cursum consummavi*. Frequenter etiam ex theatro & stadio comparationes docebat: Curriculum absolvi, metam attigi. Denique *fidem*, fidei depositum mihi a Deo commendatum, *servavi*: tranquillo animo in mortem feror, quippe qui intacta Evangelii puritate ad Deum proficiscor. Sacrum hoc depositum viris fidelibus, optimam illius rationem reddituris, commendavi. Hæc adversus Hæreticos malosque Christianos, fidei suæ puritatem ineptis fabulis, errorum portentis, indignisque Christiana Religione moribus inquinantes; tum adversus eos, qui deserta fide, ad Christi inimicos indigne migrabant. Fidem, quam juratus Deo spopondi, integerrime servavi; seu fidem, quam, infuso Spiritu Sancto, mihi largitus est Deus.

℣. 8. REPOSITA EST MIHI CORONA JUSTITIÆ. Certo novi, justissimum præmiorum distributorem largiturum mihi coronam, quæ me manet. Pergit in allegoria publici certaminis, in quo *agonotheta*, seu præmiorum distributor de pugnantium virtute judicabat, debitumque victori præmium de-

[6] Ἔλεγξον, ἐπιτίμησον, παρακάλεσον. Complures cum Vulgata legunt: Ἔλεγξον, παρακάλεσον, ἐπιτίμησον. Clarom. & S. Germ. Lat. Ambrosiast. Hieronymiast. [7] Est. Menoch. &c. Vide & Theodoret.
[8] Κνηθόμενοι τὴν ἀκοήν. Theophylact. ... [illegible] Theodoret. Ἥδεσθαι ... [illegible] Julian. Apostat. Epist. 51. Alexandrinis ... [illegible] tribuit. [9] Σὺ δὲ νῆφε ἐν πᾶσι, κακοπάθησον. [10] Clarom. & S. Germ. Latina, Ambrosiast. Hieronymiast. alia Exemplaria Latina. Vide Erasm. & Mill. [11] Euseb. Histor. Eccl. lib. 3. cap. 31. seu 37. Edit. Vales. [12] Τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον. Chrysost. Πληροφόρησον, τουτέστι πλήρωσον. [13] Ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι. [14] Chrysostom. & Theodoret. [15] August. de peccator. merit. lib. 2. cap. 26. & serm. 299. nov. Edit. & Athanas. de fuga sua.

decernebat. *Corona justitiæ* ea est, quæ ceu merces justitiæ, cæterarumque virtutum, generica justitiæ appellatione comprehensarum, dabit (16).

FESTINA AD ME VENIRE. Putant nonnulli (17), fuisse in votis Apostolo, multa ore tenus monere Timotheum. Ajunt alii (18), Timothei præsentiam idcirco optari ab Apostolo, ut sibi ab omnibus destituto, vel annis, carceris ærumnis & laboribus oppresso, præsto esset, qui solatium aliquod exhiberet. Cæterum (19) non deerant ea Discipulis, qui præsentem ipsi opem ferre possent in Evangelico Ministerio, quod ipse per se libere exercere vinculis prohibebatur, cæterosque Fideles confirmarent, ac turbas post Pauli obitum fortasse orituras impedirent. Utrum Romanum hoc iter susceperit Timotheus, ignoratur. Consequente anno mortuus est Paulus III. Kal. Julii Chr. LXVI. hæc autem Epistola data est Julio mense anni LXV. Optabat Paulus, ut Timotheus ante ejus anni hyemem ad se accederet. Reliquæ Pauli Epistolæ, Roma datæ, in quibus mentio fit Timothei (20), ad primum iter Romanum Apostoli, anni LXII. pertinent.

℣. 9. DEMAS ME RELIQUIT, &c. Idem ille Demas, qui Romæ fuit cum Paulo in priore ipsius itinere, anno LXI. vel LXII. de quo actum est in Epistola ad Colossenses 4. 14. & ad Philemonem ℣. 24. Supremo hoc in itinere anni LXV. defecit, & Magistrum in discrimine destituit. Utrum a Religione penitus desciverit, aut Deo favente deinde resipuerit, an sæculi amor, quem illi objicit Paulus, temporarius error & lapsus fuerit, ignoratur. Ait S. Epiphanius hæres. 51. illum penitus abdicasse fidem, ac transiisse ad Cerinthum, Ebionem, cæterosque, qui Christum esse merum hominem docebant. Author est Dorotheus in Synopsi, Demam, reversum Thessalonicam, Numinum Sacerdotium exercuisse. Recentioribus multis videtur ad Paulum rediisse; putatque Estius, eumdem esse Demam, de quo Ignatius Martyr ad Magnesios, quemque is *Episcopum dignum Deo* nuncupat. Hæ tamen opiniones eo nituntur, quod hæc Epistola falso creditur scripta eo tempore, quo Paulus primum vinctus Romæ fuit, ante Epistolas ad Colossenses & ad Philemonem.

℣. 10. CRESCENS (22) IN GALATIAM, TITUS IN DALMATIAM. Duo hi piis de causis ab Apostolo discesserant, ipso vel assentiente, vel etiam jubente (23): *Crescens* Roma *in Galatiam*, vel *in Galliam*; varia enim est Græcorum Exemplarium lectio, aliis *Galatiam* ferentibus (24), aliis *Galliam* (25). *Galatia* Græce, apud Profanos quoque, pro Galliis non raro usurpatur, teste Theodoreto (26). Consentiunt Eusebius (27), S. Epiphanius (28), Theodoretus, S. Hieronymus (29), S. Hieronymi Interpres Sophonius. Accedunt Chronicon Alexandrinum, & Anonymus apud Oecumenium, Nicephorus, Dorotheus, Usuardus, putantque Gallias in Christiana Religione a Crescente institutas. Hæc igitur erat Orientalium sententia, ut ea hisce testimoniis colligitur. Illum Ado Viennensis Ecclesiæ institutorem facit; idque adhuc constanter tenent ejus regionis incolæ.

Serarius in historia Moguntina scribit, Moguntinam Ecclesiam a Crescente conditam; suæque sententiæ suffragatores recitat recentiores aliquot, veluti Rupertum Abbatem, & aliquos Episcoporum ejus Ecclesiæ Catalogos. At simul fatetur nullam Crescentis mentionem in Missali, Breviario, aliove illius Ecclesiæ libro fieri: id quod cætera argumenta magnopere labefactat.

Launoius (30), & Tillemontius (31), expensis argumentis pro Viennensi & Moguntino Crescentis Episcopatu, levissima esse demonstrant. Recens est Viennensis Ecclesiæ ea de re persuasio; & vix ducentis ab hinc annis Crescens in Viennensibus Litaniis invocatur. Cum olim Viennensis & Arelatensis Ecclesia de jure Metropolitano inter se disceptarent, neutra Crescentis missionem pro se in præsidium adhibuit. Laudari solet Epistola Pauli Papæ I. ad Carolum Magnum, qua Crescens Apostolorum collega Viennensis Ecclesiæ Magister dicitur. At suspectæ fidei est Epistola, postremis hisce sæculis producta. Crescentis memoriam Latini colunt V. Kal. Julii. Hunc nonnulli sub Nerone, alii sub Trajano Martyrem asserunt; sunt qui in Galatia, sunt qui in Galliis obiisse putent. Vide Scriptores de hoc argumento disputantes.

TITUS IN DALMATIAM: minime dubium (32), quin Evangelii causa, & jubente Apostolo: at nihil ultra novimus: ignotum, quid illic egerit, quo loco prædicaverit, quamdiu ibi fuerit. Ex Dalmatia profectus videtur in Cretam, in qua & Episcopi munus gessit, & supremum diem obiit.

℣. 11. LUCAS EST MECUM SOLUS. Nunquam ab Apostolo discessit Lucas; eumque ad Martyrium usque prosequutus creditur. De Luca fuse egimus in ejus Evangelii Præfatione. Cum audis, Lucam solum cum Paulo fuisse, solum intellige ex Discipulis; cum credibile non sit, Romanos Fideles, quorum Fides adeo illustris erat, & flagrans charitas, Apostolum penitus destituisse (33).

MARCUM ASSUME; Joannem Marcum, Barnabæ consobrinum, de quo sæpe (34). Hic post aliquam ab exordio inconstantiam, Paulo deinceps fidus hæsit.

℣. 12. TYCHICUM MISI EPHESUM. Ex his collegere Theodoretus aliique, tunc Ephesi non fuisse Timotheum; dicturus enim erat Apostolus; Tychicum ad te misi. Timotheo, tamquam Ephesi Episcopo, credita erat totius Asiæ cura; & vereri poterat Apostolus, Tychico veniente, Timotheum Ephesi non futurum. Hæc tamen argumenta rem non evincunt. Hanc fortasse Epistolam Tychicus detulit; quamobrem ait Apostolus, missum a se Tychicum ejus rei gratia. Fortasse etiam antea Tychicum præmisit, eaque de re idcirco Timotheum monet, quod ob locorum distantiam nondum intellexerit, illum eo pervenisse. Cum alibi de Tychico actum sit (35), plura de eo dicere nihil attinet.

℣. 13. PENULA, QUAM RELIQUI TROADE APUD CARPUM, VENIENS AFFER. Notissimus est in Antiquitate Carpus. Hoc tantum loco illius meminit Apostolus. Alius creditur a Polycarpo Smyrnæ Episcopo, alterque Carpo apud pseudo Dionysii Epistolam ad Demophilum. Hunc e LXX. Discipulis unum ponunt Græci, & Pauli Ministrum in Prædicatione Evangelica, Epistolarumque missione. Berœæ Episcopum faciunt; at cujus Berœæ, non tradunt. Innumera illi tum superstiti

tum

[16] Est. Menoch. Grot. Sculr. Pisc. &c. [17] Chrysostom. Theophyl. [18] Est. alii.
[19] Vide Chrysost. hic, homil. 10. p. 610. [20] Philipp. II. 19. Coloss. I. 1. Philem. 1. Heb. XIII. 23.
[21] Vide Grot. Est. Menoch. Cornel. [22] Κρήσκης. Alii: Πρίσκης. Ita plures MSS. Syr. *Crispus*: Arab. *Priscus*. [23] Chrysost. Theodoret. Theophyl. Est. Grot. Menoch. &c. [24] Εἰς Γαλατίαν. Ita Impressi passim, & MSS. plerique. Item Chrysost. Theodoret. &c. [25] Εἰς Γαλλίαν. Ita Lin. Cov. 2. Æth.
[26] Theodoret. Γαλατίαν. Τὰς Γαλλίας οὕτως ἐκάλεσεν. Οὕτω γὰρ ἐκαλοῦντο πάλαι. Οὕτω δὲ καὶ νῦν αὐτὰς ὀνομάζουσιν οἱ τῆς ἔξω παιδείας μετειληχότες. [27] Euseb. lib. 3. cap. 4. Hist. Eccl. [28] Epiphan. hæresi 51. Οὐ γὰρ ἐν τῇ Γαλατίᾳ, ὥς τινες πλανηθέντες νομίζουσιν, ἀλλ' ἐν τῇ Γαλλίᾳ. [29] Hieronym. Catalog. Scriptor. Eccles. [30] Launoy, Sulpit. Sever. Sententia vindicata, &c. [31] Tillemont note 81. sur S. Paul.
[32] Theodoret. Chrysostom. Theophyl. Est. alii. [33] Vide Chrysost. homil. X. pag. 610.
[34] Vide Act. XII. 12. & seq. XIII. 5. & seq. XV. 39. Coloss. IV. 10. [35] Vide Act. XX. 4. Ephes. VI. 21. Coloss. IV. 7.

tum mortuo prodigia tribuunt; eumque Officio colunt ad d. VII. Kal. Junii; Latini vero in Martyrologiis ad d. III. Id. Octobris consignant.

Hospes apud Marcum fuerat Apostolus, cum e Macedonia Romam ad martyrium pergeret. Vestem apud illum reliquerat, seu penulam, arcendis imbribus nivibusque in itinere usitatam: id enim proprie sonat Latina vox penula (35), unde Græca *phelone* (36). Cur vero penulam ex regione tam dissita quærit? Idcirco, ajunt Chrysostomus ac Theophylactus, quod nemini gravis esse vellet. Docent iidem Patres, *phelonem* aliis (37) esse *thecam*, in qua libros reliquerat Apostolus. Quorsum vero libri martyrium propediem expectanti? Nimirum ut eos Fidelibus commendaret, debito cum obsequio servandos (38), ut iis, sese mortuo, loco magistrorum essent. Thecam pariter interpretantur Syrus (39), Magnus Etymologicus, Suidas, Hesychius, aliique Interpretes optimi (40). Cl. Bracmas hanc sententiam tuetur edita Dissertatione, atque a Malio typis vulgata ad calcem libri sui, *De Principum utilitate circa Religionem*.

S. Hieronymus membranaceum volumen intellexisse videtur; ea enim ætate vulgaris erat voluminum usus: *Volumen Hebræum reputo, quod Paulus phelonem juxta quosdam vocat*. Consequentibus verbis, *Affer tecum & libros, maxime autem membranas*, illud innititur, Apostolum antea locutum de scriptis, quæ volumine aliquo continerentur. Phavorinum (41) laudat Hammondus, apud quem *phelone* est parvum volumen membranaceum. Idem in Magno Etymologico legitur. *Affer volumen scriptorum, quod reliqui Troade, & libros, præsertim vero membranas*. Quid tamen revera senserit Hieronymus, ipse aperit in tertio adversus Pelagianos Dialogo, ubi *lacernam sive penulam* nominat. Quid rei fuerit *lacerna*, nemo ignorat.

Abbas Boilean, Parisiensis Cappellæ Canonicus, in Dissertatione *De re vestiaria hominis sacri* (42) multa congerit testimonia, quibus *penulam* genus Romanæ vestis esse demonstret. Probat primo, Ambrosiastrum, Authorem Commentarii S. Anselmo adscripti, Haymonem in Pauli Epistolas, Isidorum Hispalensem de longa & talari veste usurpasse: *Penula cum fimbriis longis*. Tres postremi Interpretes illud quoque asseruerunt, vestem fuisse Senatoriam, qua donatus Pauli pater, ea uteretur Romæ commorans, utpote civis ex majoribus Senatoriis. Hanc ille, inquiunt, Paulo filio reliquerat, eamque Paulus penes se habere cupiebat. Nihil tamen isto commento ineptius, quod nullam omnino refutationem mereatur. *Penulæ* usum diserte designat Juvenalis, nempe adversus imbres & nives, Sat. V.

. . . . *Fremeret sæva cum grandine sævus*
Jupiter, & multo stillaret penula nimbo.

Lampridius de Severo Imperatore: *Penula intra urbem, frigoris causa, ut senes uterentur permisit, cum id vestimenti genus semper itinerarium aut pluviæ fuisset*. Spartianus in Hadriano ait, penula usos esse Tribunos plebis, non Imperatores. Grammaticos S. Augustinus lib. I. Confess. nuncupat *Penulatos Magistros*. Quintilianus in libro de causis corruptæ eloquentiæ: *Quantum humilitatis putamus eloquentiæ attulisse penulas istas, quibus adstricti & inclusi cum judicibus fabulamur?* Arguit Tertullianus (43) Christianos quosdam, *quorum est*, inquit, Ethnicorum more, *expositis penulis orationem facere*.

Quod ad penulæ formam attinet, putat Cl. Boileau, post Joannem Donium, & Octavium Ferrarium, similem fuisse vetustis casulis, quæ in Ecclesiis quibusdam servantur, clausis undique, corpusque ambientibus, præter caput & crura, nullis scissuris aut manicis, quibus brachia inserantur. Post hæc argumenta, redit Author ad sententiam eorum, qui *phelonem* explicant thecam librariam. Cum tamen quæstio sit de Latino vocabulo Græce corrupto, ejus significatio quærenda est apud Latinos. Vidimus autem, Latinos Scriptores uno consensu *penulam* interpretari vestem ferme pallio similem. Hæc sententia cæterarum est probabilissima. Tertullianus in Apolog. hæc scribit de Penula: *primi Lacedæmonii penulam ludis excogitaverunt*.

℣. 14. ALEXANDER ÆRARIUS; idem fortasse qui in Actis 19. 33. & in 1. ad Timotheum Epist. 1. 20. *Reddet illi Dominus secundum opera ejus*. Ita Græcus in Codicibus multis manu exaratis (44). At Græcus typis vulgatus, & Latini libri quamplures (45): *Reddat illi Dominus, &c.* Quam lectionem qui sequuntur, animadvertunt, his Pauli verbis vaticinium significari, non imprecationem.

℣. 16. IN PRIMA MEA DEFENSIONE NEMO MIHI ADFUIT. Vinctus jussu Neronis Apostolus, primo ad illum adductus est. Cum vero sævissimi Imperatoris nemo iram non vereretur, Paulum defendere, aut una adesse ausus est nemo: quamobrem omnes Apostolum reliquere. Sunt (46) qui de priore Pauli itinere Romano, cum is ad Cæsarem provocasset, interpretentur. At de primo eo itinere hic non agitur. Loquitur Apostolus de iis, quæ nuper sibi acciderunt. Vide Homiliam IV. S. Chrysostomi in hanc Epistolam, ubi is Paulum coram Nerone catenis vinctum mire describit. Cum audis Apostolum ab omnibus destitutum, cave ad verbum intelligas, quasi illum Discipuli penitus universi reliquerint. De iis queritur, qui amicitia & gratia opem ferre poterant: cæteri enim, puta Lucas & reliqui ex Discipulis, quid nisi Judicis iram magis magisque provocarent? *Quia a pluribus sit desertus, ab omnibus, idest, a maxima parte desertum se esse conqueritur*. Hieron. in Ephes. 1.

℣. 17. DOMINUS AUTEM MIHI ADSTITIT . . . ET LIBERATUS SUM DE ORE LEONIS; Neronis scilicet, nemine repugnante (47). Sævos inhumanosque Principes Scriptura non raro leones vocat (48). Censent Estius & Hammondus, primum stetisse Paulum non coram Imperatore, sed coram minori aliquo Judice. Contrarium vulgo probatur. Existimare videtur Chrysostomus hic homil. 10. Paulum post priorem hanc defensionem in libertatem restitutum, converso deinde ad Christum Neronis Pincerna, capite cæsum fuisse. Putat etiam Estius, spectandum illi sese exhibuisse Christum Jesum, illumque recreasse: *Dominus mihi adstitit*.

℣. 18. LIBERAVIT ME DOMINUS AB OMNI OPERE MALO. Membrum hoc Græcus cum superiore ita conjungit: *De ore leonis liberavit me Dominus*; ℣. 18. *& liberabit me ab omni opere malo*. At vetusti

[35] Chrysost. Φαιλόνην ἐνταῦθα τὸ ἱμάτιον λέγει. Theophyl. Ἱμάτιόν τι λέγει ἐνταῦθα. Ζητεῖ δὲ τοῦτο, ὥστε μὴ δεηθῆναι παρ' ἑτέρου λαβεῖν. Ita Erasm. Menoch. Est. Vat. Grot. Pricæ. Le Clerc, From. Cornel. a Lapide.
[36] Φαινόλην, alias, φελόνην, vel φαιλόνην. Chrysost. [37] Chrysost. Τινὲς δέ φασι τὸ γλωσσόκομον, ἔνθα τὰ βιβλία ἔκειτο. [38] Chrysost. Τί δὲ αὐτῷ τῶν βιβλίων ἔδει μέλλοντι ἀποδημεῖν πρὸς τὸν Θεόν; καὶ μάλιστα ἔδει, ὥστε αὐτὰ τοῖς πιστοῖς παραθέσθαι, ἵνα ἔχωσιν ἀντὶ τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας αὐτά. [39] Syr. בית כתבא *Domus librorum*.
[40] Vide Est. Hamm. & Baron. Cene, Projet de traduct. c. 9. [41] Phavorin. Φελόνης, εἰλητὸν τομάριον μεμβράϊνον. [42] Boileau, de Re vestiaria hominis sacri cap. 4. pag. 10. & seq. [43] Tertull. l. de Oratione cap. 12. [44] Ἀποδώσει αὐτῷ ὁ Κύριος. Ita Steph. E. Cod. Alex. Clar. Colb. 7. alii quidam Oecumen. in Textu, Chrysost. in Comment. [45] Ἀποδῴη αὐτῷ ὁ Κύριος. Ita Theodoret. Theophyl. & Clar. & S. Germ. Lat. Augustin. Ambros. Hieronym. MSS. Latini plures: *Reddat illi Dominus*. Vide Author. Resp. ad Orthod. Resp. 125. [46] Theodoret. Menoc. [47] Ita PP. & Interpp. passim.
[48] Jerem. 11. 30. Joel 1. 6. Amos v. 19. Nahum 11. 12.

eufli complures Latini Codices, Græci quoque, cum Vulgata consentiunt. Parum esset, me e leonis faucibus esse liberatum, atque a mortis discrimine evasisse, nisi peccati quoque malique operis expers efficerer. Vitata hominis ira, præda Diaboli fierem. Constantem in confessione, atque in fide firmissimum reddidit Deus.

℣. 19. PRISCAM (50) ET AQUILAM. Prisca Aquilæ uxor primo loco plerumque recensetur, ob pietatis & fidei magnitudinem, ait Theodoretus.

ET ONESIPHORI DOMUM, eo tempore mortuum, uti videtur, & nos diximus supra in Caput 1. 16. Censent alii, Onesiphori familiam fuisse Ephesi, Romæ vero cum Paulo Onesiphorum (51).

℣. 20. ERASTUS REMANSIT CORINTHI. Erastus ante conversationem Præfectus fuisse creditur ærario urbis Corinthi (52); quo Magistratu abdicato, is Paulum sectatus est. Ephesi versabatur cum Apostolo anno Christi LVI. Illum Apostolus Epheso in Macedoniam misit; & Corintho Romam proficiscens ad martyrium, Erastum Corinthi reliquit. Cur in Corinthi manserit, aut quid illi deinde contigerit, ignoratur. Festum Erasti diem agunt Græci IV. Id. Novembris; Latini VII. Kal. Augusti.

TROPHIMUM RELIQUI INFIRMUM MILETI. Maritima Ioniæ urbs erat Miletus, Epheso proxima. Homines hosce a se remotos recenset Apostolus, ut intelligat Timotheus, se non temere postulare, ut statim ad sese Romam veniat. De Trophimo egimus Act. 20. 4. & 21. 29. Pro *Mileto* sunt qui legant *Melitam* (53) Insulam, ad quam ejectum fuisse naufragum Apostolum novimus Act. 28. 1. Mavult Estius Miletum in Creta Insula. At totum hoc eruditissimorum hominum discrimen falsa opinione nititur; nimirum hanc Epistolam Roma scriptam fuisse post primum iter Apostoli ad Urbem, cum revera post secundum, aliquot deinde annis, data fuerit. Paulus e Macedonia profectus Corinthum, ibi reliquit Erastum; inde Troadem veniens, apud Carpum mansit: e Troade Ephesum se conferens, Timotheum vidit: Epheso Miletum progressus, Trophimum ibi languentem reliquit: Mileto Romam navigavit (54).

℣. 21. FESTINA ANTE HYEMEM VENIRE. Vide quæ diximus ad ℣. 8. Credibile est, nihil antiquius fuisse Timotheo, quam ut morem gereret Magistro; quamquam certis argumentis non colligimus, ipsum profectum esse Romam, aut Paulum vidisse, postquam hic Epheso discessit.

EUBULUS in Historia ignotus: at certe inter Romanos Fideles nobilissimus, cum peculiarem illius mentionem faciat Apostolus.

PUDENS, a Petro Apostolo ad Christum conversus existimatur; atque apud ipsum mansisse Petrus, celebrasse mysteria, primamque Romæ Ecclesiam consecrasse, ex qua deinde Templum S. Petri ad Vincula constructum est. Pudentem Græci officio venerantur ad d. XVIII. Kal. Maii. Capite multatus creditur a Nerone, post Petri & Pauli obitum (55).

LINUS. Sunt qui Linum fuisse censeant filium Claudiæ, eodem hoc loco nominatæ. Ex Constitutionum Apostolicarum fide lib. 7. cap. 46. Linus diu ante obitum Petri initiatus a Paulo est Romæ Episcopus. Scribit S. Irenæus l. 3. cap. 3. Petrum & Paulum Apostolos, Romana Ecclesia instituta, ejus Ecclesiæ Cathedram Lino regendam tradidisse. Asserit Rufinus (56), Linum & Anacletum, superstitibus adhuc Apostolis, absentibus tamen, Romæ Ecclesiam rexisse: at denique Clementem a Petro Apostolo, paulo ante obitum, electum fuisse in Romana Cathedra successorem. Tradit S. Epiphanius hær. 27. Clementem Romæ Episcopum a Petro Apostolo pronunciatum, manus ad regimen non admovisse, nisi Lino & Cleto mortuis. Denique illud procul dubio est, Linum a S. Irenæo, Eusebio, Optato, S. Epiphanio, S. Augustino, S. Hieronymo, Theodoreto, statim post Petrum Apostolum inter Romanos Episcopos recenseri. Pontificatum gessit Linus annis duodecim & mensibus aliquot. Eo sedente, Jerosolymæ excidium contigit, anno Christi LXX. Græci festo die Linum colunt Nonis Novembris; Latini IX. Kal. Octobris. Ado Linum recenset ad d. VI. Kal. Decembris; at in Adonis Appendice, & apud Bedam Nonis Octobris legitur.

CLAUDIA. Sunt (57) qui Pudentis uxorem putent.

℣. 22. GRATIA VOBISCUM. AMEN (58). Prisci complures legunt (59): *Gratia nobiscum. Amen.* Quasi Apostolus eamdem sibi, quam Discipulis, gratiam imprecetur. Ferunt alii: *Gratia nobiscum. Vale. Amen* (60). Syrus: *Gratia vobiscum.* Ambrosiaster habet solum: *Vale.*

In Græcis Exemplaribus vulgatis in fine Capitis leguntur ista: *Ad Timotheum secunda, qui primus Ephesiorum Episcopus ordinatus est, scripta est Romæ, cum Paulus secundo coram Nerone Cæsare stetit.* In quibusdam Græcis Codicibus desunt: ab aliis vetustissimis absunt illa: *Qui primus Ephesiorum Episcopus ordinatus est.* Cophtica versio & Alexandrinus Codex habent *Laodiceam*, non *Romam*. Vide Præfationem.

---

[50] Plures: Πρίσκιλλαν. Alii: Πρίσκαν. [51] Chrysost. Α᾽υτὸς γὰρ ἐκεῖ ἦν ἐν Ῥώμῃ. Ita Theophyl. [52] Vide ad Rom. XVI. 23. [53] Arabs Erpen. Grot. Baron. Bez. [54] Pearson. Annal. Paul. Tillemont. Fromond. [55] Vide Tillemontium, & Scriptores ab eo laudatos tom. 1. S. Pierre art. 38. pag. 172. [56] Rufin. Recognit. pr. p. 398. [57] Est. hic. Boll. 19. Maii. Vide Moecæi Eccles. vetet. Brit. *Incunabula Regia.* [58] Ἡ χάρις μεθ᾽ ὑμῶν. Α᾽μήν. [59] Ἡ χάρις μεθ᾽ ἡμῶν. Α᾽μήν. Ita Chrysost. Theodoret. Theophyl. Oecumen. [60] Ita Clarom. & S. Germ. G. L.

Finis Commentarii in secundam Epistolam ad Timotheum.

IN EPISTOLAM
B. PAULI APOSTOLI
AD TITUM
PROLEGOMENON.

ITUS, ortu Ethnicus (1), adhuc junior Apostolo adhæsit, a quo ab Idolorum cultu ad fidem genitus, Filii etiam nomine distinguitur Tit. 1. 4. Hieronymus in Tit. 2. 7. illum, quod a primis annis Fidei nomen dederit, ad extremum usque spiritum, integrum Virginitatis florem servasse putat, & Pauli Interpretem, seu Amanuensem fuisse (2). Huic sane Discipulo Apostolus plurimum fidens, plurima implenda ultro commisit, eumque itinerum comitem sæpissime adhibuit.

Sunt qui Titum Corinthi ortum statuant, eumque illum esse, qui *Titus Justus* in Actis 18. 7. appellatur: *Intravit in domum cujusdam, nomine Titi Justi, colentis Deum*. Chrysostomus homil. 1. in Tit. licet & Grotius in Tit. prolog. hanc de Tito opinionem defenderint, ea tamen a cæteris tum Actorum cum Epistolæ ad Titum Interpretibus prorsus rejicitur. Titus, ad quem Paulus Epistolam dedit, jam ipsi adhæserat, antequam anno Christi LI. Concilium Jerosolymitanum cogeretur (3), adeoque priusquam Apostolus Corinthum pergeret, quo nonnisi sequenti anno contendit. Præterea aliquandiu postquam Paulus Corintho discesserat, orto illic opinionum dissidio, ad res sedandas eo Titum ab Apostolo missum, & a Corinthiis comiter exceptum scitum ex 2. Cor. 12. 18. qui licet ex ministerio Evangelico sibi victum comparare jure posset, ab illis nihil accepit: maximo etiam erga Corinthios amore tunc affectus est, atque, ut a Paulo veniam homini incesto impetraret, laboravit. Iter ad Corinthios tum secundo etiam instituit, cum secundam ad eos Pauli Epistolam detulit. Hæc, quæ ex utraque Pauli ad Corinthios Epistola collegimus, Titum Justum, Corinthi civem, & Apostoli hospitem, a Tito, de quo hic, Pauli Discipulo, alium prorsus esse nobis satis ostendunt.

Paulus, postquam primum se Romam contulerat, e carcere eductus, anno Christi LXIII. in Orientem iterum perrexit, & plurimos, ut credimus, in Creta insula ad Fidem traduxit (4). Cum vero ad Ecclesias de omnibus erudiendas, & ad Episcopos & Sacerdotes ubique constituendos tempus ipsi non suppeteret, Titum rebus curandis reliquit, quem & Episcopum consecravit. Quibus peractis, in Judæam, uti videtur, profectus, id quod ad Hebræos scribens spoponderat (5), inde in Asiam (6), & demum in Macedoniam regressus est (7); ubi Nicopoli Thraciæ urbe, in Macedoniæ finibus, juxta Græcos (8), seu Nicopoli urbe Epiri, ad Sinum Ambraciæ, juxta Hieronymum & Recentiores plerosque (9), hyemare constituit.

Testibus Hieronymo, & Authoribus Inscriptionum in calce hujus Epistolæ (10), cum ad Titum scripsit, Apostolus jam Nicopoli degebat. Locus, quo hæc opinio nititur, nostra quidem sententia, propositum satis aperte non probat; ait enim Apostolus Tit. 3. 12. *Festina ad me venire Nicopolim, ibi enim statui hyemare*: quæ verba illum in via ad urbem Nicopolim tum fuisse tantum innuunt. Hanc Epistolam per Zenam & Apollo ad Titum missam, nonnulli arbitrantur (11). Uterque in Creta insula tunc certe morabantur, sive Paulus illac transiens eos ibi reliquerit, sive illuc eosdem postea miserit, sive ipsi eo se ultro contulerint. Illuc vero ab Apostolo missos idcirco credimus, quod ipse Tito, ut de omnibus, quæ ad iter necessaria sunt instructi remittantur, commendet Tit. 3. 13.

Ne Creta Insula per Titi absentiam careret Episcopo, Titum Paulus præmonuit, ne discederet, nisi cum Tychicus, seu Artemas, quos mittebat, eo pervenissent (12); ejus munera, dum abesset, satis impleturi. Titus primus Cretæ Episcopus habetur, ibique mortuus, & sepulturæ mandatus creditur. Ejus Insulæ Cathedralis Ecclesia Titi nomini consecrata, ejusdem adhuc integrum caput ostentat. Qua vero morte Titus, & quo tempore obierit, ignoramus.

Potissimum hujus ad Titum Epistolæ argumentum in describendis Episcopi officiis versatur: cum autem præcipuum Titi munus in ea Insula esset initiare Sacerdotes & Episcopos, summa illi

(1) Galat. II. 3. *Sed neque Titus, qui mecum erat, cum esset Gentilis, compulsus est circumcidi.*
(2) Hieron. Epist. 150. qu. 11. (3) Galat. II. 1. (4) Hieron. in Tit. III. 12. Theodoret. in Psalm. CXVI. Vide Tit. 1. 5. (5) Hebr. XIII. 23. Vide Chrysostom. Prolog. in Epist. ad Hebr.
(6) 2. Timoth. IV. 13. Philem. V. 22. (7) Philipp. II. 24. Vide Chrysost. prolog. in Philipp. p. 2.
(8) Chrysost. Theophyl. Theodoret. Oecumen. alii. (9) Hieron. in Epist. ad Tit. Grot, Est. Erasm. Baron. Usser. Tillem. Ligfoot. (10) Hieron. in Tit. III. 12. Athanas. in Synopsi; Subscriptiones Græcæ ad calcem hujus Epist. Est. alii nonnulli. (11) Ita Syr. Capell. p. 66. (12) Tit. III. 12.

illi cura satagendum erat, ut optimos eligeret. Eadem fere omnia, quæ Timotheo eidem muneri addicto aliàs scripserat, hic Apostolus recenset; & vitæ rationem, singulis hominum conditionibus, senibus nempe, viris, fœminis, junioribus utriusque sexus, & mancipiis, ab Episcopo præscribendam, persequitur. Monet insuper, ut in Cretenses authoritatem suam exerat, & acrioribus verbis castiget, tamquam homines nempe mendaces, iniquos, pigros, voraces.

Judæorum plurimi in eadem Creta Insula Fidei Catholicæ nomen dederant, sed peculiares errores, cæremonias, & traditiones in Ecclesiam invexerant; quare Apostolus Titum hortatur, ut his repugnet, populumque moneat, vanis illorum traditionibus, atque Judaicis fabulis adversentur; neminem deinceps ad Legales ritus esse adigendum: ciborum delectum antiquatum esse; omnia enim munda mundis, omniaque immundis immunda: pacem ament: temporalibus Principibus obtemperent: disputationes, lites, obloquutiones evitent: honestis artibus operam navent: sedulo Hæreticos caveant, post primam & secundam monitionem pervicaces: Titum denique orat, ut ubi Artemas aut Tychicus in Cretam pervenerint, se invisurus Nicopolim contendat.

Sua semper huic Epistolæ in Ecclesia mansit Canonica authoritas, solosque Hæreticos habuit refragatores, Marcionitas nempe (13), Basilidianos, aliosque nonnullos (14). Tatianus Encratitarum author non probabat modo, sed & cæteris præferendam contendebat (15). Quo loco & tempore scripta, & a quo delata fuerit Epistola, adhuc incertum. Verisimile tamen ducimus, anno Christi LXIV. per autumnum datam fuisse in Græcia, seu in Macedonia, cum Paulus adhuc iter faciens, Nicopolim Epiri proficisceretur.

[13] Tertull. contra Marcion. l. 5. c. ult. [14] Hieron. Prolog. in Ep. ad Tit. [15] Idem ibid.

COMMENTARIUS LITERALIS IN EPISTOLAM B. PAULI APOSTOLI AD TITUM.

CAPUT PRIMUM.

Quales esse debeant, qui eligendi sunt in Episcopos. Arguendi pseudo-Doctores, & spernendæ Judæorum fabulæ. Omnia munda mundis. Qui pravum vitæ genus sectantur, operibus Fidem abdicant.

℣. 1. PAULUS servus Dei, Apostolus secundum fidem electorum Dei, & agnitionem veritatis, quæ secundum pietatem est, 2. In spem vitæ æternæ, quam promisit, qui non mentitur, Deus, ante tempora sæcularia: 3. Manifestavit autem temporibus suis verbum suum in prædicatione, quæ credita est mihi secundum præceptum Salvatoris nostri Dei: 4. Tito dilecto filio secundum communem fidem, gratia, & pax a Deo Patre, & Christo Jesu Salvatore nostro. 5. Hujus rei gratia reliqui te Cretæ, ut ea, quæ desunt, corrigas, & constituas per civitates presbyteros, sicut & ego disposui tibi. 6. Si quis sine crimine est, unius uxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos. 7. Oportet enim episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem: non superbum, non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum: 8. Sed hospitalem, benignum, sobrium, justum, sanctum, continentem; 9. Amplectentem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem: ut potens sit exhortari in doctrina sana,

sana, & eos, qui contradicunt, arguere. 10. Sunt enim multi etiam inobedientes, vaniloqui, & seductores: maxime qui de circumcisione sunt: 11. Quos oportet redargui: qui universas domos subvertunt, docentes, quæ non oportet, turpis lucri gratia. 12. Dixit quidam ex illis, proprius ipsorum propheta: Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri. 13. Testimonium hoc verum est. Quam ob causam increpa illos dure, ut sani sint in fide, 14. Non intendentes Judaicis fabulis, & mandatis hominum, aversantium se a veritate. 15. Omnia munda mundis: coinquinatis autem, & infidelibus nihil est mundum, sed inquinatæ sunt eorum & mens, & conscientia. 16. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant: cum sint abominati, & incredibiles, & ad omne opus bonum reprobi.

℣. 1. PAULUS SERVUS DEI, &c. Solet Paulus sese modo *Dei*, modo *Jesu Christi servum* appellare; Apostolum Dei, Apostolum Jesu Christi, vocatum a Deo, vocatum a Christo. Nihil est in hisce discriminis, ubi Dei Filium Patri æqualem, atque unam eamdem utrique essentiam esse confitearis.

SECUNDUM FIDEM ELECTORUM DEI, ad docendos Electos Dei, Christianos, Fideles, *fidem* (1) & *agnitionem veritatis, quæ secundum pietatem est*. Non quælibet veritas argumentum est Paulinæ Prædicationis: philosophica etiam veritas est & geometrica, ad salutem inutilis. Veritas per prædicationem nuncianda, *secundum pietatem est*; atque in eo consistit, ut Deum noscas & ames, Legem, Prophetas, Evangelium intelligas, veritati divinitus dictatæ credas, quæque ad mores spectant exequare. Hujus veritatis finis est immortalis felicitas æternaque vita. *Veritas, cujus cognitio juxta pietatem est, in spe vitæ æternæ posita est*, ait hoc loco S. Hieronymus.

℣. 2. QUAM PROMISIT QUI NON MENTITUR. Non modo beatitudinem æternamque vitam pollicitus est Deus, verum etiam Evangelii prædicationem, & cognitionem veritatum, quæ ad salutem novumque Fœdus pertinent. Promissam a Prophetis peregit Christus, ipsi vidimus, deposito tenemus, sumusque hæreditate assequuti. Vocatio nostra & justificatio in tempore peraguntur; at æternis Dei consiliis ante sæcula omnia decretæ fuerunt.

℣. 3. MANIFESTAVIT TEMPORIBUS SUIS VERBUM SUUM. Ubi expleta sunt tempora, æternis Dei consiliis constituta, atque in Prophetis significata, Verbum, Filium suum (2), misit Deus in mundum: veritas divinitus demonstrata tamquam per gradus ad homines delapsa est. Deus voluntatem suam Adamo, Noemo, Abrahamo, Moysi, Prophetis, unicuique ad certum usque modum, manifestavit. At decretis denique temporibus veritatem omnem, quam late patet, Evangelica prædicatione aperuit (3).

SECUNDUM PRÆCEPTUM SALVATORIS NOSTRI. Christus Jesus Servator Evangelii prædicationem mihi commendavit: væ mihi, nisi nunciavero (4). Reus fiam, si repugnavero, hominumque per me servandorum ac docendorum exitium culpæ mihi vertetur. *Servatoris nostri Dei* nomine intelligi potest aut Christus Jesus, uti diximus, aut Deus Pater, tam sæpe nuncupatus in Veteri Novoque Testamento Servator (5).

℣. 4. TITO DILECTO FILIO. Græcus ad verbum (6), *germano filio*, charissimo, dilectissimo, qui minime degener est a Fide, quæ ipsi communis est cum Paulo spirituali patre (7). Alios quidem filios habebat Apostolus, quos ipse Evangelio genuerat: *Nam in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui* 1. Cor. 4. 15. At non omnes ii erant, qualis Titus, fideles, veri, germani, qui nobilissimam Christianorum dignitatem nulla ex parte obscurarent (8).

GRATIA ET PAX. Græcus vulgatus (9): *Gratia, misericordia, & pax*. Vetustissimi tamen Græci Codices (10), Patresque Græci & Latini, omnesque Latini Libri, Syriaca, Cophtica, Æthiopica Vulgatæ assentiuntur.

℣. 5. RELIQUI TE CRETÆ. Diu in Creta manere non potuit Paulus, ut, quam necesse erat, Religionis res moderaretur: quamobrem ibi Titum reliquit, qui supremam rebus manum imponeret. Hoc diserte innuit Græcus (11), Patresque & Interpretes optime animadvertunt (12).

CONSTITUAS PER CIVITATES PRESBYTEROS. S. Hieronymus (13), S. Chrysostomus (14), Theodoretus, Theophylactus, atque Interpretes plerique applicant hic *Episcopos*. *Eosdem Episcopos illo tempore, quos & Presbyteros, appellabant*, ait hic S. Hieronymus. Revera primis illis temporibus singuli in plerisque urbibus Episcopi, & Diaconi aliquot satis erant, ut modicæ Fidelium multitudini satisfacerent. Minime tamen negaverim, complecti Apostolum eo nomine Presbyteros seu Parochos, in locis Episcopo imparibus constitutos.

℣. 6. SIQUIS SINE CRIMINE EST, inculpatus. Si Pauli verba ex sono ipso accipiantur, totam Pauli mentem non explicant. Non enim satis est, si criminibus gravioribusque flagitiis vacet Episcopus: oportet eum esse, qui gregem exemplo & institutionibus moderetur. Græcus hujus loci habet (15): *Inculpatus, inaccusabilis*, qui nullius culpæ argui queat, nulla infamia notetur: siquo enim dedecore notatus fuerit, utilis esse non poterit hominibus custodiæ suæ commendatis. Confer 1. Timoth. III. 2.

UNIUS UXORIS VIR. Eadem hæc sententia explicata est 1. Timot. 3. 2. Plures sunt hujus loci explicationes. I. qui in Episcopum eligitur, huic una tantum sit uxor, non pellex, non amica, præter uxorem (16). II. Nunquam plures una uxores duxerit; vel saltem post baptismum, secundas nuptias non inierit (17). III. ad illud usque tempus, quo Episcopus creatur, unam duntaxat uxorem habuerit, eamque deinceps sororis loco ha-

(1) Ita Ms. Germ. Men. Stulten ex Hieron. & Theodoret. (2) Hieron. Est. Men. (3) Chrys. alii Græci. (4) 1. Cor. IX. 16. *Nam si evangelizavero, non est mihi gloria; necessitas enim mihi incumbit: væ enim mihi est, si non evangelizavero.* (5) Vide 1. Timot. 1. 1. Est. hic. (6) Τίτῳ γνησίῳ τέκνῳ. Velut. Κ'γνησίῳ? (7) Hieron. Est. (8) Vide Chrys. Hieron. Theophyl. &c. (9) Χάρις, ἔλεος, εἰρήνη. (10) Claram. S. Germ. Boerner. GG. LL. Colb. 7. alii. (11) Ἵνα τὰ λείποντα ἐπιδιορθώσῃ. (12) Vide Hieronym. Chrys. Theophyl. Est. Pisc. Grot. Men. alios. (13) Hieron. hic: *Idem est ergo Presbyter, qui Episcopus. Et antequam Diaboli instinctu studia in Religione fierent, ... communi Presbyterorum consilio Ecclesiæ gubernabantur. Postquam vero unusquisque eos quos baptizaverat suos putabat esse, non Christi, in toto orbe decretum est, ut unus de Presbyteris electus superponeretur cæteris, ad quem omnis Ecclesiæ cura pertineret, & schismatum semina tollerentur.* (14) Chrys. hic: Τοὺς ἐπισκόπους ἐνταῦθα λέγει, ... (15) Ἀνέγκλητος. (16) Theodoret. ad 1. Tim. III. 2. (17) Theophyl.

habeat (18). IV. denique, commendata sibi Ecclesia contentus sit, neque, ea relicta, ad alteram transeat (19). Episcopalis ac Pastoralis consecratio quoddam est nuptiarum spiritalium genus. Ait S. Chrysostomus hic, duplex hominum genus hisce Pauli verbis argui, Hæreticos conjugium damnantes; atque incontinentes, secundis nuptiis implicatos. Os illis obstruit, docens, posse virum uxori conjunctus ad sacrum Episcopi munus destinari, hos obruit probro, dum ab ea dignitate removet.

Filios habens subditos, & irreprehensos. Quam inutilis ille est, qui familiam negligit, filiosque in flagitiis atque infidelitate versari sinit? *Siquis suorum, & maxime domesticorum, curam non habet, fidem negavit, & est infideli deterior*, ait Apostolus 1. Timot. 5. 8. *Tam sanctum nomen est Sacerdotis*, inquit S. Hieronymus, *ut nobis etiam ea, quæ extra nos sunt posita, reputentur*. Satis non est, Episcopus ipse culpa vacet: oportet inculpatos esse & suos. Qui enim alienorum familiarum vitia constanter arguat Episcopus, si suam male moderetur?

℣. 7. Oportet enim Episcopum, &c. Episcopum hic nominat, quem supra ℣. 5. Presbyterum. Jubet Episcopum ita in Ecclesia se gerere uti œconomum, seu dispensatorem, atque amplæ domus Procuratorem. Conservis præest Dispensator, eosque moderatur. Paterfamilias non est, sed inter servos primus. Illum S. Hieronymus cum iis hominibus comparat, quos Prisci *villicos* appellabant. Villicus porro servus erat, locupletis domini prædio præfectus, & aliquot servis imperans, quibus & operas & annonam & vestes distribuebat: reddere tamen rerum rationem domino tenebatur, ejusque animadversioni & imperio, uti servorum vilissimus, erat obnoxius. *Sciat Episcopus, sibi populum conservum esse, non servum*, Hieron. hic.

Non superbum (20), arrogantem, dignitate ferocientem, qui se & servum & rationi reddendæ obnoxium esse meminerit. Seculi Principes cum imperio regunt, & subditos metu continent, cum violentum dominium exerceant. Contra vero Episcopi præsunt liberis hominibus, qui sponte imperium subeunt: quamobrem nihil cum illis nisi suaviter leniterque agendum est (21).

Non iracundum, non vinolentum. Optima quæque c... unt, ubi ira, ... nique mitissimi provocantur. Qui arroganter alium arguit, admonitionis fructum, hominis scilicet emendationem, nunquam assequitur. *Ira viri justitiam Dei non operatur*, ait Jacobus Apost. 1. 20. Qui vinum amat, contemptui erit exteris, & immodicam in iram, aut in flagitia prolabetur. Græci Patres interpretantur hominem contumeliosum (22), qui cæteros injuriis irritat: oportet homines ab Episcopo in officio contineri non minis, sed gehennæ metu, ait S. Chrysostomus.

Non percussorem. Medicus animarum est Episcopus, inquiunt idem Chrysostomus & Theodoretus hic, Animarum morbi non sanantur plagis aut sævitia. Curanda sunt vulnera, non exasperanda. Theodoretus de iis interpretatur, qui temere atque importune objurgant.

Non turpis lucri cupidum. Vacui cupiditate animi exemplum esse debet Episcopus: omne enim lucrum, tametsi justum sit, turpe est Episcopo, inquit Chrysostomus hic. Cibo & veste contentum esse decet Episcopum, Apostoli exemplo 1. Tim. 6. 8. ait S. Hieronymus hic. *Turpis lucri appetitio est*, subdit idem Pater, *plus quam de præsentibus cogitare*.

℣. 8. Hospitalem. *Domus Episcopi omnium commune esse debet hospitium*. Laicus, si paucos aliquot exceperit, hospitalitatis officio satisfecit: *Episcopus nisi omnes receperit, inhumanus est*, ait S. Hieronymus.

Benignum, sobrium. Græcus ad verbum (23): *Bonarum rerum studiosum*, seu bonos amantem; *continentem*, modestum, prudentem, sive etiam pudicum, ex Hieronymo. Latini libri complures: *Benignum, prudentem, sobrium*. Abundat τὸ *prudentem*. Græca vox *sophrona* reddi potest, *sobrium*, seu *prudentem*. Utraque verbo Textui inserta est.

Continentem. Si Laicos quoque ad tempus abstinere uso conjugii jubet Apostolus, ut precibus vacent: quid Episcopus, cujus est incruentam victimam quotidie pro suis & populi peccatis offerre? ait S. Hieronymus hic. *Pudicitia Sacerdotalis est, ut non solum ab opere se immundo abstineat, sed etiam a jactu oculi & cogitationis errore mens Christi Corpus confectura sit libera*. Latior etiam continentis significatio est S. Chrysostomo. *Continentem*, inquit, *non abstinentem hic significare voluit, sed qui vitium omne superaverit, & linguam, & manum, impudicosque castigaverit oculos. Hæc quippe est continentia, nulli vitio subjici*.

Nunquam permisit Ecclesia, ut Ministri principes post consecrationem nuptias inirent; easque nuptias irritas esse voluit, imo sejungi virum a muliere, utpote vero conjugio nunquam junctos (24). Nuptias vero ante consecrationem initas, ratas esse docet vel post ordinationem; & quamvis Latina Ecclesia conjugii usu post ordinationem interdixerit, apud Græcos tamen multis ab hinc sæculis passa est servari usum nuptiarum ante ordinationem initarum, modo eos voti religio, aut obligatio alia non intercesserit.

At Græca Ecclesia, ipsis etiam initiis, non ita proclivis fuit in conjugii Clericorum facultatem. In Nicæna Synodo (25) videbatur Patribus, imperandam esse Episcopis, Presbyteris, Diaconis, Subdiaconis continentiam. At Paphnucius Thebaidos Episcopus repugnavit, & nuptias ab Apostolo *honorabiles* appellatas sit, ipsumque conjugii usum cum continentia & pudicitia non pugnare. Patribus ad Paphnucium accedentibus, ejusmodi jugum Clericorum cervicibus impositum non fuit. At illud saltem in ejus Synodi Patribus cernitur, quæ tunc fuerit Ecclesiæ mens & consuetudo. Nisi enim Episcopi & Presbyteri plerique continentiam assuetissime coluissent, de generali lege omnibus imperanda non cogitassent. Ætate S. Epiphanii (26), ipso teste, Presbyteri & Diaconi quamplures conjugio non utebantur.

Fatendum tamen est, post id temporis nuptiarum facultatem Græcis religioni non fuisse. Innuunt Chrysostomus hic, Theodoretus, Theophylactus, iis qui ad Episcopatum evecti fuerint nuptiis implicitì, licere uti conjugio. Meminit hujus sententiæ S. Hieronymus (27), neque damnat. Synesius, creatus Episcopus circa annum 410. negat se ab uxore discessurum, aut ad illam clam accessurum tamquam adulterum; sed optare se multos utilesque filios (28). Hieronymus tamen contra Vigilantium l. 1. illa scriptis tradit: *Quid facient Orientis Ecclesiæ, quid Ægypti, & Sedis Apostolicæ, quæ aut virgines Clericos, aut continentes, aut, si uxores habuerint, desinunt esse mariti?*

Con-

(18) Hieron. l. 1. contra Jovinian. (19) Ambros. de Dignit. Sacerdot. cap. 4. (20) Hieron. & Ambrosiast. *Non protervum*. (21) Vide Chrysost. Theophyl. & Hieron. (22) Μὴ πάροινον. Τουτέστι ὑβριστήν. [illegible] Chrys. Theophyl.
(23) Φιλάγαθον, σώφρονα. Hieron. hic: *Sit autem Episcopus & pudicus, quem Græci σώφρονα vocant, & Latinus interpres verbi ambiguitate deceptus pro pudico prudentem transtulit*. (24) Sexta Synod. General. Can. 6. & Dist. 32. cap. *Si quis eorum*; & c. *Sunt*, 27. qu. 11. & Concil. 4. Carth. & Concil. Trid. sess. 24. cap. 9. Concil. Neocæsar. (25) Vide Sozomen. l. 1. c. 23. Socrat. l. 1. c. 11. Hist. Eccles. (26) Epiphan. hæres. 59. (27) Hieron. Comment. in Ep. ad Tit. & Epist. ad Oceanum. (28) Synes. Ep. 105.

Conjugii usum cum ante tum post ordinationem Clericis diserte concessum non lego ante Synodem Constantinopolitanam VI. cujus hæc sanctio est Can. 13. *Quoniam Romanæ Ecclesiæ pro Canone traditum esse cognovimus, ut promovendi ad Diaconatum, vel Presbyteratum profiteantur se non amplius suis uxoribus coniungendos; nos antiquum Canonem Apostolicæ perfectionis ordinisque servantes, hominum, qui sunt in sacris, legitima conjugia deinceps quoque firma & stabilia esse volumus, nequaquam eorum cum uxoribus conjunctionem dissolventes, vel eos mutua tempori conveniente consuetudine privantes. Quamobrem si quis dignus inventus fuerit, qui hypodiaconus, vel diaconus, vel presbyter ordinetur, is ad talem gradum assumi nequaquam prohibeatur, si cum legitima uxore cohabitet.* Hæc apud Orientales disciplina ad nostram usque ætatem servata est.

Apud Occidentales vetus, generalis, constans consuetudo est, ut Episcopi, Presbyteri, Diaconi, Subdiaconi continentiam servent post Ordinationem; eaque in vetustissimis Occidentalis Ecclesiæ Canonibus legitur. Concilium Eliberitanum, e. g. Can. 33. *Placuit in totum prohibere Episcopis, Presbyteris, Diaconibus ac Subdiaconibus positis in ministerio, abstinere a conjugibus suis, & non generare filios. Quod quicumque fecerit, ab honore Clericatus exterminetur.* Concilium Arelatense an. 327. can. 2. prohibet, nequis uxorem habens ordinetur, nisi ante ordinationem promiserit conversionem, scilicet ab uxore continentiam. Siricius Papa (29), S. Ambrosius (30), Innocentius I. (31), S. Augustinus (32), S. Leo (33), S. Hieronymus (34), Concilium Toletanum (35), Carthaginiense (36), Turonense (37), Agathense (38), aeque alia, hanc disciplinam aut statuunt, aut quasi de constituta loquuntur.

Denique Synodus Tridentina Sess. 24. c. 9. sanxit, homines sacris Ordinibus initiatos nuptias inire non posse, irritasque esse, quas quis sacro Ordine initiatus inierit. Præteriit vero quod ad conjugii prioris usum attinet, ne Græcos cum Ecclesia Catholica conjunctos damnaret, aut ullum in iis tumultum pareret. At ubi mos viget interdicendi Presbyteris, Diaconis & Subdiaconis consuetudine uxorum, quas ante Ordinationem duxeriet, eorumque nanres ad perpetuæ continentiæ votum adigendi, eum morem nunquam non constantissime propugnavit. De continentia Ecclesiasticorum consulenda est Dissertatio Basnagii Annal. tom. 2. pag. 521. De cœlibatu Clericali. Vide etiam Constitutiones Apostolicas.

℣. 9. AMPLECTENTEM EUM, QUI SECUNDUM DOCTRINAM EST, FIDELEM SERMONEM, Fidei veritatem, certissima dogmata, quæ amplexus est, ubi nomen Fidei dedit. *Ut potens sit exhortari in doctrina sana* imbecilles, confirmare infirmiores, mœstos recreare, *& eos qui contradicunt veritati* sanisque institutionibus, *arguere*. Nunquam defuere in Ecclesia homines novorum ac perniciosorum dogmatum amatores, arrogantesque qui vinci se nisi perspicua rerum evidentia non patiuntur: erant quoque tunc extra Ecclesiam Judæi, Hæretici, Gentiles, qui Fidei nostræ capita ratiocinationibus impugnarent. Episcopum oportet ita esse eruditum, ut ejusmodi homines vincere, cum iis pugnare, illorum argumenta solvere, ac perfidiam sternere valeat: quamobrem opus est, ut non vulgari studio ingenioque distinguatur (39).

℣. 10. SUNT ENIM MULTI INOBEDIENTES . . . MAXIME QUI DE CIRCUMCISIONE SUNT. Hinc collige, quam necessaria Episcopo sint studium & eruditio. Judæi complures, tum Christo credentes, cum increduli, turbas in Ecclesia ciebant; illi, quod Legis observationem saluti necessariam esse, imponendumque circumcisionis jugum iis, qui ex Gentilium superstitione ad Christum migrassent, additis Evangelii simplicitati fabulis & inanibus Doctorum suorum traditionibus, certarent; hi quod Jesum & Messiam & Deum & Dei Filium esse negarent. Multa ea Judæis pertulit Paulus toto vitæ suæ curriculo; eosque omnibus in Epistolis arguit. Pestes hujusmodi magno numero Cretam Insulam occupabant (40); magnaque animi constantia & sapientia nitendum erat Tito, ut iis resisteret, & Episcopos in hunc usum idoneos institueret.

VANILOQUI ET SEDUCTORES (41): qui inania frivolaque loquuntur, homines ineptis sermonibus decipiunt, suasque illis opiniones persuadent.

℣. 11. UNIVERSAS DOMOS SUBVERTUNT, TURPIS LUCRI GRATIA: qui necessaria esse docent Legis opera; qui Jesum Messiam esse, futuramque resurrectionem mortuorum negant; seu denique inanes Judæorum traditiones mentibus inspirant. Passim queritur Apostolus de falsis Doctoribus, docentibus *turpis lucri gratia*. Vide Rom. XVI. 18. Philipp. III. 19. 2. Timoth. III. 6.

℣. 12. PROPRIUS IPSORUM PROPHETA; qui Prophetæ loco Cretensibus est; Epimenides, Poeta clarissimus, Cretensis, qui civibus suis minime parcens, mendaces esse scripsit, nequissimos, pigros, ventri deditos. *Prophetam* nominat per ludum, quod Græci, & vulgo Gentiles eumdem ferme Poetis honorem tribuerent, quem Hebræi Prophetis; eosque divino Numine afflari atque agi, & futura prædicere interdum existimarent. Oraculorum responsa carmine reddi solebant. *Noster Ennius*, ait Tullius (42); *sanctos appellat Poetas, quod quasi Deorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videantur*: Deorum amici censebantur, divinorumque arcanorum conscii.

Agens de Epimenide Aristoteles Rhetor. lib. 3. c. 17. Prophetam dicere videtur, quemadmodum & Apostolus. Negat quidem ille, futura illum prævidisse: præterita vero & ignota novisse ait. Illum vita functum divinis honoribus prosecuti sunt Cretenses (43), multaque de futuris remotisque rebus illius vaticinia narrantur. Cum arcem Munychiam, quæ portus Athenis est, inspexisset, diuque contemplatus fuisset, dixit adstantibus: Quam cæci sunt homines in prævidendis rebus futuris! si Athenienses scirent, quanta hic locus mala est urbi daturus, dentibus profecto suis eum eroderent. Res vaticinium multos post annos consequuta est, Antipatro Rege eam arcem copiis occupante, ut Athenienses in officio contineret (44). Cum metuerent Athenienses, venturos cum exercitu propediem Persas, asseruit Epimenides, post decennium venturos, magnaque cum clade reversuros (45). Veritas dictis stetit, Persis Marathonio & Salaminio prælio profligatis. Cretensibus item prænuntiavit, Arcades olim fore captivos (46): id quod Euricrate apud Cretenses, & Archidamo apud Lacedæmonas regnantibus contigit. Hæc fortasse ob vaticinia, vera seu falsa, Epimenides ab Apostolo Propheta, & diu antea apud Platonem (47) divinus vir & amicus Deorum est appellatus. Tradit quoque Tullius (48), Epimenidem divino furore actum futura prædixisse.

(29) Siricius, Epist. ad Africanos. Vide Diss. 84. c. 3. (30) Ambros. Ep. 82. (31) Innoc. I. dist. 82 cap. Proposuisti. (32) August. lib. 2. de adulterin. conjug. c. 20. (33) Leo Mag. Ep. 84. (34) Hieron. in Ep. ad Tit. & lib. 1. contra Jovinian. (35) Concil. Tolet. 2. & VIII. cap. 5. 2. (36) Concil. Carth. 5. c. 3. & Concil. 2. c. 2. (37) Concil. Turon. c. 3. 2. (38) Concil. Agath. c. 9. Vide, si placet, Tenam in Epist. ad Hebr. c. v. difficul. 2. sect. 3. (39) Vide Hieron. Grot. Est. (40) Act. II. 11. Vide Joseph. plurib. loc. Socrat. l. 2. c. 38. Hist. Eccl. (41) Ματαιολόγοι, & φρεναπάται. (42) Cicero Orat. pro Archia Poeta. (43) Plutarch. in Solone. (44) Laert. l. 1. & Plut. in in Solone. (45) Plato de Legib. l. 2. (46) Laert. lib. 1. (47) Plato de Legib. lib. 2. Ἀνὴρ θεῖος. (48) Cicero lib. 1. de Divinat.

Sententiam hanc Chrysostomus, Theodoretus, aliique tribuerunt Callimacho; apud quem ista leguntur: *Cretenses semper mendaces; sepulcrum etenim tibi, o Jupiter, fabricati sunt. Tu quidem non obiisti: vivis enim semper.* Profecto Jovis sepulcrum in Creta insula cernebatur, ubi Jupiter & regnaverat, & supremum diem obierat. Epimenidis hemistichium spectans Callimachus, mendacii Cretenses arguit, quod Jovem in Creta insula incunabula, regnum, vitæque exitum habuisse dicerent. Cretensis erat Epimenides, nemine repugnante; Callimachus Cyrenensis. Hic in Ægypto floruit, regnante Ptolemæo Philadelpho, ccxx. circiter anno ante Christum; diu antea in Creta Epimenides. Callimachus denique hemistichium solummodo recitat; Epimenides versum integrum, qualem recitat Apostolus, scripserat: quamobrem Apostolus procul dubio Epimenidem significavit.

De vitiis, quæ Paulus, post Epimenidem, Cretensibus tribuit, Veteres absolutissime consentiunt. Cretensis & Cretissans in proverbium abiit pro mendaci, subdolo. Cretissare cum Cretensi (1) est, cum mendaci mentiri. Ovidius:

. . . . Non fingunt omnia Cretes.

Notissimæ apud Veteres sunt Cretensium nequitia, perfidia, fraus in commerciis. Apud Cretenses solos, ex hominibus universis, ait Polybius lib. 6. nullum lucri genus turpe existimatur; nullaque gens magis perfida Cretensibus est. *Ventres pigri*, gulæ dediti, inertes; seu *ventres, pigri* (2). Gulosus homo, *venter* dicitur. Lucilius: *Vivite, ventres.*

℣. 13. INCREPA ILLOS DURE. Objurgationum modus temperandus est ad hominum ingenia. Homines nequitiæ deditissimi, quales erant Cretenses, leni objurgatione sanari non poterant: severitate opus erat & austeritate verborum.

℣. 14. NON INTENDENTES JUDAICIS FABULIS. Vide nos in 1. Timoth. I. 4. IV. 7. & 2. Timoth. IV. 4. Judæorum libri fabulis, allegoriarum nexibus, ineptisque interpretationibus scatent. Ista sperni jubet Apostolus (3). Qui Rabbinorum scripta evolvere, norunt, quid illi de terreno Messiæ Regno, de præliis adversus Gog & Magog abeo inferendis, de convivio Electorum, pisce Leviathan, & Behemoth bove, a Messia in ejus convivii usum mactandis, comminiscantur. Curiosi hasce fabulas cupide perbibebant, sanamque & solidam doctrinam aspernabantur. Multa etiam de Angelis, variisque Angelorum in Cœlo gradibus dictitabant; quæ quidem inani potius eruditionis opinione inflabant animos, quam Gentiles Christianis sacris initiatos docebant. Vide Coloss. II. 18.

℣. 15. OMNIA MUNDA MUNDIS. Hoc sæpius urgeas volo adversus eos, qui ciborum discrimen, & Legis lustrationes in Christianam Religionem invehere conantur. Quodlibet cibi genus per se purum est; non quod intra hominis corpus est, hominem inquinat, sed mala desideria, & prava consilia, quæ ex animis hominum proficiscuntur. Matth. XV. 11. Pessimo vitæ instituto, corruptis moribus, flagitiis, perniciosis affectibus ac Divinæ Legi repugnantibus, execrabiles Deo reddimur: at si cibum manibus illotis sumas, si leporem aut suem, sive etiam idolothytum comedas, res plane indifferens est, quamquam interdum potest esse flagitiosa. Vide 1. Cor. VIII. 4. 5. 6. &c.

COINQUINATIS AUTEM ET INFIDELIBUS NIHIL EST MUNDUM. Quidquid agat homo, qui animum peccato vitiatum gerit, atque in infidelitate vivit, animi munditiem illi reddere nequit. Lustrationes Lege imperatæ, cruenta sacrificia, hæc similius animi labes non auferunt, quia *inquinatæ sunt eorum & mens & conscientia*; atque his externis lustrationibus aptus non redditur homo, qui particeps sacrorum sit. Refertis etiam hæc possunt ad eos, qui adversus conscientiæ motus agunt, & rebus quibusdam indifferentibus utuntur, quamquam plane persuasum iis ex Fide non sit, licitum esse illarum usum (4).

℣. 16. CONFITENTUR SE NOSSE DEUM, FACTIS AUTEM NEGANT. Falsos Doctores innuit, schisma in Ecclesia ferentes, ac tumultum concitantes opinionibus novis, vanisque sermonibus; dum docent, nihil omnino prodesse, nisi serventur Legis ritus, frivolasque Rabbinorum interpretationes, extinguendæ fidei & pietati, quam Fidelium institutioni magis idoneas, inducunt. *Confitentur se nosse Deum*, ejusque Legi obtemperare; *factis autem negant*, eversa charitate, veritate, justitia, libertate denique, quam Christus morte sua hominibus comparavit. Deum toties factis negas, quoties ita agis, quasi Deo non credas; Dei fœdus quodammodo abdicas, cum potissima illius capita violas (5).

(1) Κρητίζειν πρὸς Κρῆτα. (2) Græcus vulgatus: Γαστέρες ἀργαί, *ventres pigri*. At Phavorinus ita locum recitat: Γαστέρες ἀργοί: ac reddi potest, *Ventres, pigri*. Editio Sixti V. an. 1590. Clem. VIII. an. 1592. legunt: *Ventres pigri*. (3) Hieron. hic: *Acquiescamus paulisper Judæis, & eorum qui apud eos sapientes vocantur, patienter ineptias audiamus, & tunc intelligemus quæ sunt Judaicæ fabulæ, sine auctoritate Scripturæ, sine ulla assertione rationis*, &c. Theophyl. hic: Αἱ δὲ παρεξηγήσεις, ἃς αἱ δευτερώσεις, ταῦτα μῦθοι.
(4) Est. Men. Tirin. (5) Vide Rom. I. 20. & 1. Timot. V. 8. & 2. Timot. III. 5.

CAPUT II.

Quid docendi a Tito sint senes atque adolescentes. Quod vitæ institutum ipsi Tito servandum. Gratia hominem illustrat. Dei bonitas erga homines.

℣. 1. TU autem loquere, quæ decent sanam doctrinam: 2. Senes ut sobrii sint,
pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia; 3. Anus si-
militer in habitu sancto, non criminatrices, non multo vino servientes, bene do-
centes: 4. Ut prudentiam doceant adolescentulas, ut viros suos ament, filios suos
diligant; 5. Prudentes, castas, sobrias, domus curam habentes, benignas, subditas
viris suis, ut non blasphemetur verbum Dei. 6. Juvenes similiter hortare, ut so-
brii sint. 7. In omnibus teipsum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina,
in integritate, in gravitate, 8. Verbum sanum, irreprehensibile: ut is, qui ex ad-
verso est, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis. 9. Servos dominis suis
sub-

subditos esse, in omnibus placentes, non contradicentes, 10. Non fraudantes, sed in omnibus fidem bonam ostendentes: ut doctrinam Salvatoris nostri Dei ornent in omnibus. 11. Apparuit enim gratia Dei Salvatoris nostri omnibus hominibus, 12. Erudiens nos, ut abnegantes impietatem, & sæcularia desideria, sobrie, & juste, & pie vivamus in hoc sæculo, 13. Expectantes beatam spem, & adventum gloriæ magni Dei, & Salvatoris nostri Jesu Christi, 14. Qui dedit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum. 15. Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio. Nemo te contemnat.

℣. 1. LOQUERE QUÆ DECENT SANAM DOCTRINAM. Satis non est, sana dogmata tradere, ait S. Hieronymus: ita tradenda sunt, ut ipsis dogmatibus convenit. *Tunc doctrinæ est sanitas, cum Doctoris doctrina pariter & vita consentiunt.* Ne moveare aut indocili auditorum animo, aut malitiæ hostium, aut hominum metu, quominus officio suo satisfacias. Doce opportune, importune, cum suavitate & patientia.

℣. 2. SENES, UT SOBRII SINT. Græcis Patribus (1) *Sobrius* hoc loco est vigilans, sedulus. At Latini Interpretes ex vocabuli sono sobrietatem intelligunt. Non raro senes per imbecillitatis speciem vino utuntur immodico. Lac senum apud Veteres vinum appellatur; abiitque in proverbium *aquilæ senectus*, ut senex modico quidem cibo, sed multo potu abutens significetur. Id tamen satis excusationi non est bibacibus, quantumvis ætate decrepitis. Sobrietas, temperantia, prudentia eam ætatem maxime omnium decent; immodicumque vinum nocet magis valetudini, quam prosit.

SANI IN FIDE; fidem integram, sanam, & cujuslibet suspicionis expertem colant. Dicere videtur S. Hieronymus, Fidei puritatem non modo in eo versari ut credas, sed ut veritates fidei & institutionum Jesu Christi exequare.

℣. 3. ANUS SIMILITER IN HABITU SANCTO; exteriori cultu sanctitatem præseferant. Sunt qui *anus* interpretentur (2) viduas, seu Ecclesiæ Diaconas. Vulgo tamen de fœminis grandævis usurpatur (3). Has jubet Paulus (4) cultu esse composito & modesto, ut *ipse quoque earum incessus, motus, vultus, sermo, silentium, quamdam decoris sacri præferant dignitatem*, ait S. Hieronymus. Alii magis proprie usurpant de vestibus, quæ modestiam, gravitatem, decorem præseferre debent (5). Confer 1. Timoth. II. 9. Græcum ita verti placet Hammondo: *Anus ita vivant, uti decet fœminas Ecclesiæ ministeriis dedicatas*, sive in ea dignitate, qua secernuntur a vulgo, constitutas. Diaconas significat. Hæc tamen explicatio cum reliqua oratione non satis constare videtur.

NON CRIMINATRICES, non maledicas. Græca vox (6) proprie sonat *calumniatrices*, quæ falsos rumores serunt: et cum obloquendi cacoëthes nunquam ferme a calumnia & mendacio sejungatur, calumnia frequenter pro obloquutione indiscriminatim usurpatur.

NON MULTO VINO SERVIENTES (7). Mala habitudo servitus est. Anus vinosæ dicuntur. *Vinosior ætas hæc erat*, ait Ovidius. At eam ætatem eumque sexum nihil vino & vinositate magis decet. *Quomodo potest docere anus adolescentulas castitatem, cum, si ebrietatem vetulæ mulieris adolescentula fuerit imitata, pudica esse non possit* (8)?

BENE DOCENTES. Græcum reddunt complures (9): *Honesta docentes*, pudicitiam, religionem, modestiam. Ista doceant anus oportet cum verbis, tum exemplo. Alibi vetat Paulus (10) fœminas docere: at publicis in cœtibus, ubi eas verba facere, & Evangelistæ munere fungi non patitur. Agitur hic de privatis institutionibus, quibus opus est matronæ creditas curæ suæ adolescentulas doceant (11). Ambitionem, immodestiam, levitatem, nugas ne doceant, sed gravitatem, modestiam, pudicitiam.

℣. 4. UT PRUDENTIAM DOCEANT ADOLESCENTULAS. Græca vox (12), quam Vulgata reddidit *prudentiam*, significare potest *prudentiam, gravitatem, modestiam, temperantiam, pudicitiam*. Quamobrem verti potest: *Modestas esse doceant*, virtutumque ipsis convenientium amorem inspirent.

UT VIROS SUOS AMENT. Primum omnium hoc docendæ sunt adolescentulæ. *Vult eas amare viros suos caste: vult inter virum & mulierem esse pudicam dilectionem*, ait S. Hieronymus (13).

℣. 5. PRUDENTES, CASTAS, SOBRIAS. Prior vox reddi potest (14) *modestas*, temperantes, pudicas, compositas; altera *castas*: at nihil in Græco est, quod τῷ *sobrias* respondeat. Neque desunt Libri complures Latini (15), qui *sobrias* non legunt: alii (16) statim post *prudentes* collocent; ex quo colligere est, *prudentes* & *sobrias* synonyma esse vocabula; quibus latissime Græcæ vocis *sophronas* significatio explicatur.

DOMUS CURAM HABENTES. Græcus (17): *Domi manentes*. Dedecet mulierem, domo frequentius prodire, alienisque negotiis implicari. Vide quæ diximus in 1. Tim. v. 13. Modestam uxorem comparat Psalmista Ps. 128. 3. cum fœcunda vite, domui mariti adhærente. Mulier fortis apud Salomonem Prov. 31. 10. domesticis tantum rebus occupatur.

SUBDITAS VIRIS SUIS, UT NON BLASPHEMETUR VERBUM DEI. Nihil antiquius habent Judæi, Gentiles, Christiani nominis hostes, quam ut causas invidiæ in nos concitandæ, tegendique odii, quo in nos flagrant, opportunitatem captent. Quid illi dicturi sunt, ubi Christianas uxores incompositas, immodestas, arrogantes, inquietas, viris non morigeras viderint? Quid de maritis Gentiles & Judæi, ubi eorum uxores ita refractarias, uti Ethnicas, esse intellexerint? Quam multa futura sunt in Religionem ac Dei verbum maledicta?

(1) Theodoret. Νηφάλιοι. Ἐγρηγορότας, & οἷον ἀεὶ. Theophyl. Νηφάλιοι ἤγουν, ἤτοι διεγρηγορότας, ἀγρυπ. Hieronym. *Senes sobrios esse, sive vigilantes; quia νηφάλιοι apud Græcos utrumque sonat.* (2) Quidem apud Hieronym. & Theophyl. Ham. (3) Hieronym. Chrys. Theodoret. Theophyl. Est. Grot. alii.
(4) Πρεσβύτιδας ὡσαύτως ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς. Alii ἱεροπρεπεῖ. Ita Clem. Alex. Vulg. Colb 7. alii.
(5) Chrys. hic. Ita & Theophyl. Theodoret. (6) Μὴ διαβόλους. (7) Μὴ οἴνῳ πολλῷ δεδουλωμένας.
(8) Hieronym. hic. (9) Καλοδιδασκάλους. (10) 1. Timot. II. 12. 1. Cor. XIV. 34.
(11) Chrysost. Hieron. Theophyl. alii. (12) Ἵνα σωφρονίζωσι τὰς νέας. (13) Hieronym. hic. *Ut cum pudore & verecundia, & quasi necessitate sexus, reddat potius debitum viro, quam exigat ab eo; & opera liberorum ante oculos Dei & Angelorum perpetrare se credat.* (14) Σώφρονας, ἁγνάς.
(15) Clarom. Lat. S. Germ. Lat. alii apud Brug. (16) Codd. 8. e quibus unus Malmundar. eximius, Vulgatam exhibens, quoties stat ante Hieronymi Versionem. Duo alii Lovaniens. optimæ notæ apud Brug.
(17) Οἰκουρούς, *Domus custodes*.

ctæ? Ista ne, inquiunt, Religio illa est, quæ cæteraa corrigere dicitur?

℣. 6. Juvenes similiter hortare, ut sobrii sint, sive modesti, compositi, temperantes. Eadem recurrit vox (18), de qua in superiori membro, latissimæ significationis.

℣. 7. In omnibus teipsum præbe exemplum. Satis non est, si doceat Episcopus, rectamque doctrinam tradat, Dei Legem calleat, dicendi facultate instruatur: opus est sit gregis exemplum (19), & quidem *in omnibus*, vitæ instituto, moribus, modestia, pietate, temperantia, gravitate; ut cujuslibet ætatis, status, conditionis homines in ejus exemplis inveniant quo in dies proficiant, & ad meliora impellantur. Nisi exempla verbis consentiant, nullus ex auditoribus fructus feretur (20). Græcus typis vulgatus fert (21): *In omnibus teipsum præbe exemplum bonorum operum*, & habeto *in doctrina integritatem, gravitatem, puritatem*.

℣. 8. Verbum sanum, irreprehensibile. Fides tua & doctrina pura esto, quæ argui erroris aut novitatis, sperni, malam in partem flecti nequeat (22), nisi tamen inimici æquitatem omnem bonamque fidem exuerint; nihil enim est, quod invidia & mala fides non violent. Addit Apostolus: *Ut is qui ex adverso est*, inimicus, *vereatur*, obruatur probro, *nihil habens malum dicere de nobis*. Sunt qui (23) *Eum qui ex adverso est*, Dæmonem interpretentur. Plerique tamen explicant Ecclesiæ adversarios, Judæos, Gentiles, qui in unum illud incumbebant, ut invenirent in moribus gestisque Christianorum, præsertim vero Apostolorum & Evangelistarum, quid damnare possent, ut aliquis esset accusationi, invidiæque illis apud populum creandæ locus.

℣. 9. Servos dominis suis placentes esse, obtemperare, se præstare morigeros. Obsequium & obedientiam dominis debent servi in omnibus, ubi Legi ac voluntati Dei, qui dominus dominorum est, nihil repugnet (24), *Non contradicentes*. Commune servorum vitium est de dominis obloqui, eorum jussionibus repugnare, mutes & jussa damnare. Ista damnat Apostolus, jubetque Christianum servum ab hujusmodi vitiis abhorrere. *Servi, obedite dominis carnalibus cum timore & tremore, tamquam Christo* Ephes. 6. 5. & Coloss. 3. 22. *Servi, obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis, timentes Deum. Quodcumque facitis, ex animo operamini, sicut Domino, & non hominibus.*

℣. 10. Non fraudantes (25), nihil furto auferentes. Servorum ingenium nunquam non furax & versutum creditum est, ac peculiare illorum crimen, furtum. Cum Judex quidam apud sapientissimum virum laudaretur, quod integerrimus esset, & nihil a quoquam acciperet, *respondit: Optimum servum faceret, si nec fugitivus esset. In tantum furti suspicio ab omni libero debet esse aliena*, inquit S. Hieronymus.

In omnibus fidem bonam ostendentes. Græcus (26): *Fidem omnem ostendentes bonam*. Syrus, & Theophylacti liber Vulgatæ favent. Fidem bonam, æquitatem, fidelitatem, pietatem, quibus ingenui Gentiles carent, e Christianis servis exigit Paulus. Nihil hisce artibus opportunius, *ut omnes doctrinam Salvatoris nostri Dei ornent*, revereantur, *in omnibus*, ut hic scribit Apostolus. Quantum enim admiratus credimus Gentiles Jesu Christi instituta, quæ insperatam adeo in servis conversionem parerent (27)?

℣. 11. Apparuit gratia Dei Salvatoris nostri omnibus hominibus. Græcus (28): *Apparuit gratia Dei, quæ salutaris est omnibus hominibus*. Nulla hominum conditio excluditur: beneficii participes sunt Ingenuus, Servus, Judæus, Gentilis. Parata est omnibus hominibus salus. Prædica, doce, hortare indiscriminatim omnes cujusvis generis homines, & Evangelicam sanctitatem ipsis etiam servis proponere ne formides. Hominum universorum pater & conditor est Deus (29). Illustrat Dei gratia & sanctos efficit omnes, quibus animum aperit Deus, quique Dei bonitati ad salutem vocanti impedimenta non objiciunt.

℣. 12. Ut abnegantes impietatem et sæcularia desideria, quæ ab hujus mundi Principe inspirantur; cumque mundo ipso firmiora non sint, una cum mundo transeunt, & nebulæ instar ad solis radios evanescunt (30). Horum finis sunt gloria, opes, honores, sæculi voluptates. Præcipit Christiana Religio, ut ipsa abdices, *vivasque in hoc sæculo sobrie* (31), temperanter, modeste, composite, *juste & pie*.

℣. 13. Expectantes beatam spem, et adventum Domini, Nullam in terris felicitatem asseclis suis promittit Christiana Religio: spes omnia nostra in alteram vitam fertur. Præstolamur alterum Jesu Christi adventum (32), qui sese gloria fulgentem exhibiturus est, ut nos in vitam revocet, induatque immortalitate, & unicuique pro meritis reddat. Hæc verba, *magni Dei & Salvatoris nostri*, ita explicant nonnulli (33), quasi Patrem & Filium ad exercendum de mundo judicium venturos significent. Plerique tamen interpretantur de Filio, cui passim Scriptura Judicis nomen & dignitatem tribuit (34): *Neque enim Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio.*

℣. 14. Et mundaret (pararet) sibi populum acceptabilem. Dei Filius in terras veniens id sibi proposuit potissimum, ut Ecclesiam ceu Sponsam labe carentem effingeret, pararetque sibi sanctam gentem, perfectosque spiritu & veritate cultores. Græca vocabula (35), quæ hic redduntur *populum acceptabilem*, sonant *populum peculiarem*, suum, suisque obsequiis consecratum, suum quodammodo familiarem, possessionem suam, suamque hæreditatem. Hujusmodi erat ante Christum Judæorum populus, quem Deus ea benevolentia, quæ summo honori illi esset, ex universis gentibus selegerat, ut electum sibi populum, suamque hæreditatem faceret: *Eritis mihi in peculium de cunctis populis; mea est enim omnis terra; & vos eritis mihi in regnum Sacerdotale, & gens Sancta.* Exod. 19. 5. Nos per baptismum in veteris populi locum, sed nobiliori quadam ratione, successimus. *Vos genus electum*, inquit Petrus Apostolus 1. Ep. 2. 9. *regale Sacerdotium, gens sancta, populus*

(18) Τὸ σωφρονεῖν. (19) Hieron. hic: *Nihil prodest aliquem exercitatum esse in loquendo, & ad loquendum trivisse linguam, nisi plus exemplo docuerit, quam verbo.* (20) Theodoret.
(21) Ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἀδιαφθορίαν, σεμνότητα, ἀφθαρσίαν. Eximii tamen libri complures omittunt ἀφθαρσίαν. Chrys. Claom. S. Germ. G. L. Alex. Barocc. Baroc. alii. Froben. Ald. Oecumen. Theophyl.
(22) Λόγον ὑγιῆ, ἀκατάγνωστον. (23) Quidam apud Hieron. & Theophyl. (24) Hieronym. hic.
(25) Μὴ νοσφιζομένους. Hieronym. *Non furantes*. Alii: *Nihil intervertentes, vel, suffurantes.* (26) Ἀλλὰ πίστιν πᾶσαν ἐνδεικνυμένους ἀγαθήν. (27) Vide Hieron. Theophylact. Theodoret. (28) Ἐπεφάνη γὰρ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις. Alii: Τοῦ σωτῆρος. Cyrill. Jerosol. alii: Τοῦ σωτῆρος ἡμῶν. Ita Boerner. G. L. Copht. Vulg. Calasi. Hieronym. Hieronymiast. alii; *Gratia Dei salutaris*. Ita Claom. & Germ. Lat.
(29) Vide Hieronym. Est. alios. (30) Hieronym. hic: *Sæcularia desideria sunt, quæ a mundi hujus Principe suggeruntur; & cum fine sæculi, cum sæculi hujus nube pertransfeunt.* (31) *Sobrie*. Græc. Σωφρόνως. (32) Ita Chrys. Hieronym. alii Græci, & Latini passim. (33) Ambrosiast. Erasm. Grot.
(34) Joan. v. 22. Joan. xii. 34. xvii. 2. Act. xvii. 31. 1. Petri iv. 5. (35) Καὶ καθαρίσῃ ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον. Vide Hieronym. hic.

pulus acquisitionis, sive redemptus, *ut virtutes annuntietis ejus, qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum*.

℣. 15. HÆC LOQUERE . . . CUM OMNI IMPERIO (36), tamquam ipsius Dei potestate indutus, ejus nomine loquens, ejusque authoritate præcipiens. Cum junior adhuc esset Titus, opus erat ut venerabilem sese redderet hominibus sibi commendatis; quamobrem monet illum Apostolus: *Nemo te contemnat*. Eam vivendi rationem institue, ut nulli spernendi occasionem nemini præbeas. Tanta tibi sit gravitas, sapientia, modestia, ut vereantur te omnes, tibique obtemperent. Nonnulli Græcum reddunt (37): *Nemo te plus sapere ausit*; vel nemo ea sit confidentia, ut te sapientiorem sese putet. Prior tamen interpretatio melior. Confer 1. Timoth. IV. 12. *Nemo adolescentiam tuam contemnat*. Authoritatem tuam, & decora dignitati tuæ a Deo adjuncta, pie sancteque tuere. Qui te spernit, Deum, a quo constitutus es, aspernatur.

C A P U T III.

Subjectio erga Principes. Ab omni malo abstinendum. Vitandæ quæstiones. Hæreticos fuge. Titum rogat Apostolus, ut ad se veniat. Monet, ut bona opera sedulo exerceat.

℣. 1. ADmone illos, principibus, & potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse: 2. Neminem blasphemare, non litigiosos esse, sed modestos, omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines. 3. Eramus enim aliquando & nos insipientes, increduli, errantes, servientes desideriis & voluptatibus variis, in malitia, & invidia agentes, odibiles, odientes invicem. 4. Cum autem benignitas, & humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei, 5. Non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit, per lavacrum regenerationis, & renovationis Spiritus sancti, 6. Quem effudit in nos abunde per Jesum Christum Salvatorem nostrum: 7. Ut justificati gratia ipsius, hæredes simus secundum spem vitæ æternæ. 8. Fidelis sermo est: & de his volo te confirmare: ut curent bonis operibus præesse, qui credunt Deo. Hæc sunt bona, & utilia hominibus. 9. Stultas autem quæstiones, & genealogias, & contentiones, & pugnas legis devita, sunt enim inutiles, & vanæ. 10. Hæreticum hominem post unam, & secundam correptionem devita: 11. Sciens, quia subversus est, qui ejusmodi est, & delinquit, cum sit proprio judicio condemnatus. 12. Cum misero ad te Artemam, aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim: ibi enim statui hyemare. 13. Zenam legisperitum, & Apollo solicite præmitte, ut nihil illis desit. 14. Discant autem, & nostri bonis operibus præesse ad usus necessarios, ut non sint infructuosi. 15. Salutant te, qui mecum sunt omnes: saluta eos, qui nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen.

℣. 1. PRINCIPIBUS ET POTESTATIBUS SUBDITOS ESSE. Cum seditiosi complures eo tempore inter Judæos essent, ac præsertim Judæ Gaulonitæ Discipuli docerent, Hebræos uni Deo suæque gentis Principibus obtemperare debere, non alienis externisque, Paulus, ex Christi mente & institutis (1), frequenter monet Fideles (2), debere illos terrenis subditos esse Principibus, quos ipsis præfecit Deus (3). Cum autem Romani Imperatores tunc rerum potientes, & Provinciarum Præsides ab iis missi gentiles essent, ac possent aliqui monitis hisce male abuti, & colligere, parendum igitur esse Principibus, quidquid illi imperarent, adjecit quasi explicationis loco: *Admone ad omne opus bonum paratos esse*. Nonquam non obtemperare parati sint, modo imperata Legi Dei ejusque præceptis non repugnent. Si enim re jusserint Principes idola venerari, aut Christum Jesum respuere, tunc respondendum est (4): Præstat Deo parere quam hominibus.

℣. 2. NEMINEM BLASPHEMARE, neminem conviciis lacessere. *Blasphemare* (5) est maledicta in aliquem congerere, injurias & convicia pronunciare, denique calumnias & obloquutiones, præsertim famæ noxias, struere. S. Hieronymus (6) de blasphemia & maledicto interpretatur: Ne convicia proferant in hominem, Angelum, aliamve Dei creaturam. Author est Judas Apostolus ℣. 9. Michaelem Archangelum, cum Diabolo pugnantem de Moysis corpore, ausum non esse in illum *judicium proferre blasphemiæ*. Eo quidem judicio dignissimus erat Lucifer; at a Michaele pronunciandum non erat. Proclivior est prior interpretatio, & vulgo magis probata.

NON LITIGIOSOS (7), litium, rixarum, jurgiorumque inimicos. Concordiam cum omnibus serveni, *non solum cum modestis, sed etiam cum rixosis; quia nulla virtus est ferre mansuetos* (8).

℣. 3. ERAMUS ENIM ALIQUANDO ET NOS INSIPIENTES. Qua erat modestia ac demissione animi Apo-

(36) Μετὰ πάσης ἐπιταγῆς. *Cum omni injunctione*. Μετὰ αὐθεντίας, αὐθεντίας. Theophyl. (37) Μηδείς σε περιφρονείτω. Camera, Scultet. (1) Matth. XXII. 17. . . . 21. (2) Rom. XIII. 1. 2. & seq. 1. Timot. II. 1. 2. & 1. Petri II. 13. 14. 16. 17. (3) Hieronym. in hunc loc. Est. Men. (4) Theodoret. hic. (5) Μηδένα βλασφημεῖν. Theodoret. Ἀντὶ τοῦ μηδένα ἀγορεύειν κακῶς. Theophyl. Μὴ λοιδορεῖν. Καθαρὸν γὰρ εἶναι δεῖ τὸ στόμα ἀπὸ λοιδορίας. (6) Hieronym. hic: *Neminem blasphemare, non simpliciter accipitur, Nec enim ait: Neminem hominem blasphemare; sed absolute neminem; non Angelum, non aliquam creaturam Dei*, &c. (7) Ἀμάχους, Non pugnaces. (8) Hieronym. hic.

Apostolus, sese peccatoribus, infidelibus, impiis admiscet. Exemptus fuerat nedum idolorum superstitione, cæterisque Gentilium flagitiis, verum etiam vitiis inter Judæos grassantibus. At nunquam non meminerat, sese ante conversionem esse insectatum Sanctos; seseque admiscent ingenti eorum, qui ad fidem vocati sunt, multitudini, ais, omnes olim fuisse peccati servos, suo quoque modo (20). *Insipientes*. Hoc vocabulo significantur ii potissimum, qui in Gentilium Religione, ac Numinum cultu vivebant. *Increduli*, velut Judæi, qui acceptæ ex Deo Legi non obtemperabant. *Errantes* a veritatis tramite, umbras & figuras pro rebus ipsis sectati, humanasque traditiones pro Dei Lege amplectentes. *Servientes desideriis & voluptatibus variis*; Omnes in universum peccatores describuntur.

Videtur nonnullis (21) Apostolus, cum ait, *Eramus aliquando & nos insipientes*, &c. non tam se intelligere, quam eos qui ex Gentilibus vel Judæis vocati erant, quibus sese admiscet, tamquam ejusdem Ecclesiæ corporis membris. Quasi dicat; Fideles mone, ut suavitate & modestia erga omnes utantur; præsertim vero erga exteros, ac meminerint, quid olim ipsi ante conversionem fuerint, neque beneficio divinitus per Christum accepto insolescant. Olim eramus id quod illi sunt: illi esse possunt id quod ipsi sumus. Hostes sunt, nosque infectantur, cum visum fuerit Deo, amici erunt & fratres.

℣. 4. CUM AUTEM BENIGNITAS ET HUMANITAS APPARUIT SALVATORIS NOSTRI DEI. *Humanitas* hoc loco non significat humanam Christi naturam in Incarnatione assumptam (22), sed Dei charitatem & amorem erga homines (23), qua suadente nos ille redemit, vocavit ad fidem, divinis muneribus prævertit.

℣. 5. NON EX OPERIBUS JUSTITIÆ QUÆ FECIMUS NOS. In universa hominum natura, singulisque in hominibus nihil spectabat Deus, nisi mala merita, flagitia, odiique & contemptus argumenta. At mero misericordiæ suæ beneficio nos ille vocavit, & justos fecit. Non modo prior gratia, sed cæteræ deinde omnes ab ipso ceu fonte manarunt (24); ipsaque perseverantia & beatitudo dona sunt ipsius erga nos charitatis: at nihilominus ea est Divinæ erga nos misericordiæ amplitudo, ut dum, divina ope & præveniente & opem ferente, gratiæ fideliter respondemus & cooperamur, *nostra velit esse merita, quæ sunt Dei ipsius dona*, inquit Cælestinus Papa.

PER LAVACRUM REGENERATIONIS. Jesu Christi Baptismo renascimur, efficimurque Dei filii, Cœli hæredes, qui olim eramus iræ ac vindictæ filii: *Nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre Regnum Dei*, ait Christus Jo. 3. 3. Hoc porro mysterium mente assequutus non est Nicodemus. Adeo mersi eramus malo, inquit Theophylactus, ut purgari non possemus, sed regeneratione novaque formatione indigeremus. Quemadmodum domum vetustate collabentem non sustinemus aut restauramus, sed a fundamentis dirutam denuo struimus; ita Deus non restauravit nos, sed denuo condidit.

ET RENOVATIONIS SPIRITUS SANCTI (1); sive *per renovationem Spiritus Sancti*. Revera homo in Baptismo nedum regeneratur per justificationis gratiam, verum etiam effusis in ejus animum Spiritus Sancti donis novus efficitur. Deus vero Spiritus Sancti dona in nos uberrime effudit per Christum Jesum: *Quem effudit in nos abunde (2) per Jesum Christum*. Renovando homini & justificando Divina Trinitas tota manum admovet: Pater Spiritum suum infundit; Spiritus Sanctus interioribus exterioribusque donis cumulat; hæc denique munera atque hanc Spiritus S. infusionem Christus Jesus promeretur & comparat.

℣. 6. UT JUSTIFICATI GRATIA IPSIUS, HÆREDES SIMUS, &c. Gratia, qua vocamur, illustramur, justificamur, ad bene agendum impellimur, hæredes quoque vitæ æternæ nos efficiet; Deus enim, dum meritis nostris coronam bonisque operibus præmium largitur, sua ipse dona & beneficia coronat (3).

℣. 8. FIDELIS SERMO EST. Quæ dixi (4), certissima sunt præter omnem dubitandi locum; tuque nunquam satis laboraveris, ut hanc animi demissionem, gratam beneficiorum memoriam, & fiduciam Fidelibus inspires. Videtur aliis (5) *fidelis sermo* ad consequentia referri. Illud est certissimum, in eoque Fideles confirmes volo, nimirum opus esse, ut ii, quibus fidem largitus est Deus, *curent bonis operibus præesse*, maxime soliciti sint bene agere: fidem absque bonis operibus non sufficere; laborandum illis esse, ut electionem & vocationem suam bonorum operum exercitatione, moribusque Christo Jesu & Christiana Professione dignis certam efficiant.

Græcus explicari aliter potest (6): Hortare, ut honesto aliquo labore occupentur, demum suam faciant honesti alicujus opificii officinam (7), ne cui graves sint. Eadem sententia recurrit infra ℣. 14. *Bona opera* non modo sunt boni mores laude digni, sed honestus labor, & utile opificium.

℣. 9. STULTAS AUTEM QUÆSTIONES, &c. Scatebat Creta Judæis, quorum alii Christo nomen dederant, alii Fidem impugnabant. Ex gentilibus ortum duxerat Titus, neque tam studiose callebat, quam Judæi, curiosas quæstiones de genealogiis, geneseon temporibus, chronologia, variis lectionibus, aliisque rebus ad Scripturæ criterium spectantibus, iis quibus Judæorum studia, vanitas, & curiositas versabantur (8). Vetat Paulus Titum sectari quæstiones hujusmodi curiosas magis quam utiles, quibus splendoris plus inest quam veritatis. Has ille inutiles, vanas, insulsas disputationes nuncupat.

Profecto quæstiones de verbis, temporibus, genealogiis, temporum notis, geographia, grammatica, vocabulorum significatione, cæterisque critices indagationibus, quanti sunt, si cum moralibus institutionibus Legis, vaticiniis ad Messiam spectantibus, doctrina Christi in Evangelio tradita conferantur? Subtiles Rabbinorum explicationes, traditionum enarrationes, grammaticæ illorum artis nugæ quam ineptæ sunt, si eas cum Fidei nostræ capitum & Jesu Christi dogmatum majestate compares? Vide dicta in 1. Timot. 1. 4. *Neque intenderent fabulis & genealogiis interminatis, quæ quæstiones præstant magis quam ædificationem Dei*. Et 2. Timot. II. 23.

℣. 10. HÆRETICUM HOMINEM POST PRIMAM ET SECUNDAM CORREPTIONEM (9) DEVITA. Hæreticus est, qui sententiam recto dogmati contrariam cum per-

---

[20] Vide Theodoret. hic, Est. alios. [21] Quid. apud Hieron. Grot. [22] D. Bern. ser. 1. de Epiphan. D. Th. alii quidam. [23] Φιλανθρωπία. [24] Chrysost. Theophyl. [1] Διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου. Reddi potest; *Per lavacrum regenerationis, & renovationem Spiritus*. Ita Hieron. Chrysost. Syr. [2] Πλουσίως. Hieron. *Opulenter*. August. de grat. & lib. arbit. cap. 5. *Ditissime*. [3] Epist. Celestini I. Concil. Trid. sess. 6. c. 16. [4] Hieron. Chrysost. Theodoret. Est. Scult. alii. [5] Ambrosiast. Theophyl. Grot. [6] Ἵνα φροντίζωσι καλῶν ἔργων προΐστασθαι. [7] Grot. Hamm. Scultet. Le Clerc. [8] Hieron. hic: *Judæi ab exordio Adam, usque ad extremum Zorobabel, omnium generationes ita memoriter velociterque percurrunt, ut eos suum putes referre nomen. Hæc nos si forte non ita novimus, putant se in nominibus referendis, & in supputationibus annorum, & in atavis, & abavis, avis, proavis, & atavis doctiores*. Vide Est. Grot. Menoc. &c. [9] Μετὰ μίαν, καὶ δευτέραν νουθεσίαν. Clarom. & S. Germ. *Post unam correptionem & duo, devita*.

pertinacia tuetur, & mavult ab Ecclesia sejungi, quam illius decretis & disciplinæ subjici. Siquis ad eas partes transierit, ac semel & iis suaviter monitus vinci renuit, & pertinax in errore perseveret, vitanda est illius consuetudo, isque deserendus ceu perniciosus impatiensque disciplinæ. Cum hujusmodi hominibus ne quæstionem feras; hi enim nullam rationem percipiunt. *Subversus est proprio judicio condemnatus*. Ubi aliter senserit ac Ecclesia & Ecclesiæ Pastores, statim suo ipsius ore damnatur. Te errare credit, inquit S. Hieronymus, spretisque iis quæ a te dicuntur, in illud solummodo incumbit, ut te fallat, suamque in sententiam trahat.

Veteres quidam hic legunt: *Hæreticum hominem post unam correptionem devita*. S. Irenæus lib. 3. cap. 3. Tertullianus (10), S. Cyprianus (11), S. Ambrosius (12), S. Fulgentius (13), Lucifer Calaritanus pag. 219. nonnulla Græca Exemplaria ætate S. Hieronymi, Ambrosiaster non legebant *& alteram*. Satis esse censebant, si moneretur semel Hæreticus aut argueretur; altera tertiave admonitione ferociorem fieri & pervicaciorem. At Vulgatæ lectionem ferunt nostra ætate libri omnes tum manu exarati tum typis editi Græci ac Latini, vetustique Patres plerique.

℣. 11. Sciens quia subversus est. Si post alteram monitionem te spreverit, ipsum destitue. Tametsi illi non persuadeas, illumque diserte ipse non damnes, satis *proprio judicio condemnatur*. Illum accusant errores sui; satisque manifesta est illius pervicacitas, cum neque argumentis tuis neque Ecclesiæ authoritate vincatur. Ignorantiam aut imbecillitatem causari nequit, cum veritati cognitæ sciens prudensque repugnet. Ecclesiæ unitatem scindit, sectamque aliam a cæterorum Fidelium ac Pastorum cœtu instituit: quamobrem se ipso quodam anathematis genere percellit (14), dum discedit a Fidelium cœtu, durissimamque sententiam, qualem jure suo utens vix ferre posset Ecclesia, in se ipsa pronunciat. Cumque anathema sit damnationis æternæ prælúdium, quæ spes superest homini, quem tam terribilis pœna non terret (15)?

℣. 12. Cum misero ad te Artemam, &c. Creta pertransiens Apostolus, Titum ibi reliquit, ac forte etiam Zenam & Apollo, ut ejus Insulæ Christianos docerent ac moderarentur. Inde profectus in Judæam, reversus est in Asiam, institutas a se Ecclesias invisens. Hiemare decrevit Nicopoli Epiri urbe ad Ambraciæ Sinum (16), vel Nicopoli Thraciæ (17), in finibus Macedoniæ, ad Nessum flumen. Putat etiam S. Hieronymus, Apostolum jam fuisse Nicopoli, cum hanc Epistolam daret. Quidquid sit, Titum monet, cupere se, ut is quoque Nicopolim veniat; vetat tamen a Creta discedere, antequam Artemas, in regimen successurus, perveniat; Cretam enim Pastore carentem relinqui non oportebat.

Videtur Chrysostomo (18) Apostolus optasse apud se Titum habere per hiemem, quo altius in Religionis scientia & Episcopi officiis illum instituerет. Artemam in alio Scripturæ vel Historiæ loco non legimus: at cum Paulus ad Cretæ insulæ regimen, Tito absente, illum destinaverit, insigni virtute præditum fuisse intelligimus.

℣. 13. Zenam Legisperitum, et Apollo. Mittendi quoque Nicopolim ad Apostolum erant Zenas & Apollo: at minime necesse erat, ut Artemæ seu Tychici adventum præstolarentur; licebatque iis discedere cum liberet. Addit Apostolus: Cura, *ut nihil illis desit* ad itineris commeatum. Æquum erat, ut, cum Evangelii causa laborarent, iis suppeditaretur a Fidelibus quidquid opus illis erat in itinera a Creta Nicopolim. Notissimus est Apollo; de eoque non semel egimus in Acta 18. 24. & 19. 1. & primam ad Corinthios Epistolam (19). *Zenam jurisconsultum* hoc tantum loco Scriptura nominat, nihilque de eo novimus, nisi quod vir Apostolicus fuerit, & ortu fortasse Judæus. *Jurisconsultus* (20) hoc loco idem est ac *Legis Doctor* seu *Legisperitus* apud Evangelium; homo nimirum Judaicarum Legum scientissimus.

℣. 14. Discant autem et nostri bonis operibus præesse, præstare. Quid sit, *bonis operibus præesse* (21), vidimus supra ℣. 8. studiose scilicet alacriterque bona opera persequi; exercere certatim mutua officia & charitatem: sive, bona opera publice profiteri, quasi totum hominis decus, officium, voluptas sint. Sunt (22) qui aliter interpretentur: *Discant nostri*, Fideles, *honestis opificiis operam dare*, ut victum sibi labore comparent, vitentque otium, ac turpem Cretensium notam, qui *ventres pigri* nuncupantur; curent, necui sint graves, sibique necessaria labore parent: *Ad usus necessarios, ut non sint infructuosi*. Optima videtur & maxime proclivis hæc explicatio. Ita interpretantur Patres (23), quasi jubeat Paulus necessarias res Zenæ & Apollo abunde præberi, idque *bonum opus* dicitur, quod opus sit charitatis & corporalis misericordiæ.

℣. 15. Saluta eos qui nos amant in fide; Fideles vere Fideles, & veritatis amicos; sive *eos qui nos vere amant*, veros constantesque amicos (24). Denique dici potest, discrimen ponere Apostolum inter amicitiam quæ in fide, per fidem, juxta fidem est, & amicitiam quæ ex natura, ingenio, similitudine proficiscitur, eam denique quæ vulgo inter amicos cernitur. Amicitia, de qua Paulus, ab Dei gratiam est, nititurque charitate ac pietate. Christianus homo propinquos, amicos, inimicos amat charitate fidei (25); in singulis quippe Dei imaginem, dona, opus, præceptum spectat.

Græca Exemplaria in calce Epistolæ hanc epigraphen ferunt: Epistola *ad Titum, Cretensium Ecclesiæ primum Episcopum ordinatum, scripta est Nicopoli Macedoniæ*. Addit Syrus: Missa *per Zenam & Apollo*. Libri veteres multi legunt solummodo (26): Epistola *ad Titum scripta est Nicopoli*. Omittunt *Macedoniæ*, & *primum Cretensium Ecclesiæ Episcopum ordinatum*. Græci tamen & Latini in eo consentiunt, scriptam esse Nicopoli. Alii subscriptionem penitus omittunt. Vide Præfationem.

---

[10] Tertull. præscript. cap. 6. & 16. [11] Cyprian. Ep. 59. & lib. 3. testim. § 78. [12] Ambros. l. 2. de Abrah. c. 6. & l. 7. in Luc. c. 3. 4. [13] Fulgent. l. 2. ad Monim. c. 3. [14] Hieron. *Hæretici in semetipsos sententiam ferunt; suo arbitrio de Ecclesia recedentes: quæ recessio propria conscientia videtur esse damnatio*. [15] Vide Est. Hamm. Grot. [16] Hieronym. Baron. Usser. Tillemont. Erasm. Est. Ligf. [17] Chrysost. Theodoret. Theophyl. Capell. [18] Chrysost. in Tit. homil. 6. [19] 1. Cor. 1. 12. iii. 4. xvi. 12. [20] Ζηνᾶν τὸν νομικόν. Vide Matth. xxii. 35. Εἷς ἐξ αὐτῶν νομικός. Luc. vii. 30. Οἱ Φαρισαῖοι, καὶ οἱ νομικοί. Idem x. 25. xi. 45. 46. 52. xiv. 3. [21] Καλῶν ἔργων προΐστασθαι. [22] Grot. Price. Hamm. Le Clerc. Sculter. [23] Hieron. Chrysost. Theodoret. Theophyl. [24] Grot. Est. Menoc. Theophyl. [25] Hieron. *Sola Sanctorum dilectio in fide diligit; in tantum ut etiam si ille qui diligitur, infidelis sit, tamen Sanctus in fide eum diligat*, &c. [26] Alex. Petit. ex Syr. Arab. & alii quidam.

Finis Commentarii in Epistolam ad Titum.

IN EPISTOLAM B. PAULI APOSTOLI AD PHILEMONEM

PROLEGOMENON.

Hilemon, locuples Colossensis, ab Epaphra Pauli Discipulo Fide initiatus est. Onesimus Philamonis servus, quibusdam rebus hero surreptis, ab eo profugus (1), Romam ad Paulum primis ibi vinculis devinctum migravit, eique studiosum adeo famulatum exhibuit, ut diligentius ipse Philemon impendere minime valeret. Paulus vero de fuga & furto Onesimum suaviter increpatum, mysteriis deinde Fidei imbutum, baptismo initiavit; pauloque post una cum hac, quam modo explanamus, Epistola ad Philemonem remisit.

Hac profecto in Epistola mira Apostoli eloquentia plurimum elucet (2), qua Paulus Philemonem undique adigit, ut Onesimo veniam indulgeat. Authoritatem precibus, preces laudibus, religionem, honestatem grati animi interserens, vivida adeo & convincentia adhibet argumenta, ut ad dominum cum servo conciliandum nihil fieri reliquum posse arbitremur. Optime res cessit. Philemon non modo Onesimum humaniter excepit, verum etiam paulo post ad Paulum Romam remisit, ut ei carcere detento studiosissime inserviret: qui deinde Epistolis deferendis ab Apostolo adhibitus, una cum Tychico literas ad Colossenses detulit; quibus etiam Romanæ Ecclesiæ res, & Apostoli præsertim, aperuit, cum Apostolus vinculis, quibus paulo post solutus fuit, adhuc detineretur.

Cum Appia uxor, cæteriqua domestici Fidei nomen dedissent, Philemon ædes suas Ecclesiam fecerat, seque Fidelibus patrem & refugium præstabat: quare Apostolus ejus fidem, charitatem, liberalitatemque commendat. Philemonem cum uxore Appia, & Aristarcho amico, sub Nerone in Martyrologiis & Menologiis, ubi etiam die XXII. Novembris ejus memoria colitur, martyrium consummasse legimus (3). Theodoreti ætate (4), Philemonis domus Colossis adhuc cernebatur.

Theodoretus (5) ab Archippo Philemonem Fidei mysteriis initiatum putat; nos vero probabilius ab Epaphra Colossarum Episcopo; nisi tamen domicilium Ephesi ei fuerit, id quod Grotius asserit (6): si enim Ephesi morabatur Philemon, ab ipsomet Paulo institutus fuit, idque iis Pauli verbis innui videtur (7); *Ut non dicam tibi quod & te ipsum mihi debes*. Saltem versari potuit Ephesi Philemon, cum Paulus ibi Evangelium nunciaret, vel alibi Apostolum audire, præterquam Colossis (8), quo Paulus non perrexisse ante hoc tempus, & ubi Philemon, cum Apostolus hanc ad eum Epistolam scriberet, domicilium habuisse videtur.

Onesimus vero, quem Paulus veluti suorum vinculorum trophæum ostentabat, & Philemon Apostolo reliquerat, Diaconus, seu Christi Ecclesiæ minister ab Apostolo constitutus, Evangelicis ministeriis se prorsus addixit (9). Apostolorum Constitutiones tradunt, illum Beroeæ in Macedonia Episcopum ab Apostolo initiatum (10). Quædam Martyrologia Onesimum non alium ab eo esse ferunt, cujus tamquam Ephesiorum Episcopi meminit Martyr Ignatius anno Christi CVII. cujus tamen sententiæ validum nullum est argumentum (11). In Martyrologiis Apostolus dicitur, & Martyrio consumptus.

Hanc ad Philemonem Epistolam eodem, quo illam ad Colossenses, tempore ab Onesimo delatam, Hieronymus censet (12). Theodoretus vero (13), & Interpretes cæteri, postquam Onesimus Romam secundo redierat, eum ab Apostolo datam ad Colossenses tulisse probabilius existimant. Cum Marcionitæ, Tertulliano teste (14), reliquas Pauli Epistolas vitiaverint, hanc incolumam excepere. *Soli huic Epistolæ brevitas sua profuit, ut falsarias manus Marcionis evaderet.* Iisdem fere verbis rem narrat Hieronymus (15); *Pauli Epistolam ad Philemonem, saltem, Marcione authore, doceantur; qui cum cæteras Epistolas ejusdem vel non susceperit, vel quædam in his mutaverit atque corroserit, in hanc solam non est ausus manus mittere, quia sua illam brevitas defendebat*. Hanc nihilominus a Marcionitis penitus vitiatam, Epiphanius queritur (16).

Olim

(1) Vide Philem. ℣. 18. Chrysost. Prolog. alii. (2) Sculter. hic: *Si quid in genere suasorio admirandum est, certe hoc Epistolion est. In ista enim brevitate singulis fere verbis singula argumenta sunt subjecta.*
(3) Vide Canis. t. 2. p. 918. Martyrol. Rom. 22. Novembr. (4) Theodoret. in Philem. Prolog.
(5) Theodoret. ad ℣. 1. (6) Grot. ad Philem. ℣. 1. (7) Philem. ℣. 19. (8) Cajet. Est. ad ℣. 18. (9) Hier. Ep. 62. c. 2. (10) Constitut. l. 7. c. 46. (11) Vide Tillemont not. 7. sur S. Paul. (12) Hier. ad ℣. 1. (13) Theodoret. ad ℣. 14. (14) Tertull. l. 5. contr. Marcion. c. ult. (15) Hier. procem. in Philem. (16) Epiphan. contr. hæres. l. 1. c. 42. n. 9.

Olim nonnulli (1) de hujus Epistolæ authoritate ambigebant; eamque fine peculiari Spiritus Sancti afflatu ab Apostolo exaratam existimabant, utpote quæ non ad totam Ecclesiam, sed ad privatum Apostoli negotium pertineret; fortasse etiam neque a Paulo scriptam: nullius esse momenti, cum solam profugi servi domino suo commendationem ferat. At Patres, ut infirma hæc argumenta everterent, & Criticis ora obstruerent, ostenderunt, fidem ab Ecclesia huic, veluti ab Apostolo per Spiritus Sancti afflatum exaratæ, semper habitam; ipsumque Marcionem eam ab Apostoli Epistolis nunquam rejecisse: non a libri magnitudine authoritatem creari, cum Prophetarum quorumdam scripta nihilo prolixiora hac Epistola in Veteri Testamento occurrant: Spiritum Sanctum non minus sese præsto exhibuisse Apostolo, cum ad Fideles scribens, comitatis & grati animi officia expleret, quam cum de sublimioribus mysteriis loqueretur: paucissimas denique Pauli Epistolas tamquam canonicas accipiendas esse, si earum singulæ, quæ privatæ Apostoli negotia tractant, rejiciendæ sunt: postremo plurima servis, & dominis, & Episcopis erga subditos utilissima, & Fidelibus omnibus ad solatium & institutionem accommodata, eadem hac Epistola describi.

(1) Quidam apud Hieron. Proœm. in Ep. ad Philem. Ita & alii apud Chrysost. & Theophylact.

COMMENTARIUS LITERALIS IN EPISTOLAM B. PAULI APOSTOLI AD PHILEMONEM.

CAPUT UNICUM.

Philemonem hortatur, ut recipiat Onesimum servum fugitivum, qui Romam veniens, baptismum ex Apostolo acceperat.

V. 1. PAulus vinctus Christi Jesu, & Timotheus frater; Philemoni dilecto, &
adjutori nostro. 2. Et Appiæ sorori charissimæ, & Archippo commilitoni nostro, & Ecclesiæ, quæ in domo tua est. 3. Gratia vobis, & pax a Deo Pa-
tre nostro, & Domino Jesu Christo. 4. Gratias ago Deo meo, semper memoriam
tui faciens in orationibus meis, 5. Audiens charitatem tuam, & fidem, quam ha-
bes in Domino Jesu, & in omnes Sanctos: 6. Ut communicatio fidei tuæ evidens
fiat, in agnitione omnis operis boni, quod est in vobis in Christo Jesu. 7. Gaudium
enim magnum habui, & consolationem in charitate tua: quia viscera Sanctorum re-
quieverunt per te, frater. 8. Propter quod multam fiduciam habens in Christo Je-
su imperandi tibi, quod ad rem pertinet: 9. Propter charitatem magis obsecro,
cum sit talis, ut Paulus senex, nunc autem & vinctus Jesu Christi: 10. Obsecro te
pro meo filio, quem genui in vinculis, Onesimo, 11. Qui tibi aliquando inutilis
fuit, nunc autem & mihi, & tibi utilis, 12. Quem ego remisi tibi. Tu autem il-
lum, ut mea viscera, suscipe: 13. Quem ego volueram mecum detinere, ut pro
te mihi ministraret in vinculis Evangelii: 14. Sine consilio autem tuo nihil volui
facere, ut ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium. 15. Forsitan
enim ideo discessit ad horam a te, ut æternum illum reciperes: 16. Jam non ut
servum, sed pro servo charissimum fratrem, maxime mihi; quanto autem magis ti-
bi, & in carne, & in Domino? 17. Si ergo habes me socium, suscipe illum sicut
me:

me: 18. Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet: hoc mihi imputa. 19. Ego Paulus scripsi mea manu: ego reddam, ut non dicam tibi, quod & teipsum mihi debes: 20. Ita frater. Ego te fruar in Domino; Refice viscera mea in Domino. 21. Confidens in obedientia tua scripsi tibi: sciens, quoniam, & super id, quod dico, facies. 22. Simul autem & para mihi hospitium: nam spero per orationes vestras donari me vobis. 23. Salutat te Epaphras concaptivus meus in Christo Jesu, 24. Marcus, Aristarchus, Demas, & Lucas, adjutores mei. 25. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum Spiritu vestro. Amen.

℣. 1. PAULUS VINCTUS JESU CHRISTI (1). Romæ in vinculis erat Paulus, imperante Nerone, anno Chr. LXI. cum hanc Epistolam daret. Vinculorum suorum meminit, quo suavius Philemonem moveat ad dandam Onesimo veniam, cujus gratia Epistolam scripsit. *Necessaria auctoritas vinculorum*, ait S. Hieronymus. *Rogaturus pro Onesimo, talis rogare debuit, qui posset impetrare quod posceret*. Adjicit Timotheum tamquam alterum intercessorem, Philemoni notum, utpote popularem, ac præterea in Ecclesia nobilissimum, individuum itinerum Pauli socium, ac tunc Romæ cum Paulo versantem.

PHILEMONI DILECTO ET ADJUTORI NOSTRO. Philemonis historiam in Præfatione dedimus. *Dilectum*, amicum scilicet, Apostolus nuncupat, non quod ipse illum aut præsens viderit, aut ad Christum traduxerit, sed quod de nomine cognoverit, ejusque conversioni per Epaphram Discipulum suum servierit. *Adjutorem* seu cooperatorem nominat, quod fortasse is munere aliquo in Colossensi Ecclesia fungeretur, aut, Apostoli exemplo, in Evangelii prædicationem & conversionem Gentilium incumberet.

℣. 2. ET APPIÆ SORORI CHARISSIMÆ; sive *Apphiæ* (2); vel *Apphiadi* (3), seu *Amphiæ* (4), ex quorumdam librorum fide. Græcus vulgatus non habet *sorori*. Optima & vetustissima Græca Exemplaria (5) ferunt absolute: *Apphiæ sorori*. At S. Hieronymus, Ambrosiaster, vetus Scholiastes sub nomine S. Hieronymi, Vulgatæ assentiuntur. Animadvertit Theodoretus (6), damnari a nonnullis adjunctum illud, *Apphiæ charissimæ*, quasi Apostoli gravitatem dedeceat. At nemo, nisi mente perversa fuerit, male affici eo vocabulo potest; quippe quod nihil nisi honestissimum gravissimumque significet. Charissimam dicit Appiam, quia fidelem & virtute conspicuam. Illud quoque animadvertunt Chrysostomus ac Theodoretus, Apostolum præter morem salutem dicere uxori Philemonis (7) in fronte Epistulæ, ut illam Onesimo servo propitiam faciat.

ET ARCHIPPO COMMILITONI NOSTRO, Diacono, seu Presbytero, sive etiam Episcopo Colossensis Ecclesiæ, in qua Philemon (8). Constitutiones Apostolorum lib. 7. c. 46. aliique nonnulli Episcopum Laodiceæ in Phrygia fuisse tradunt. At multo credibilius est, ipsum Colossis esse versatum, non uti Episcopum quidem, ea enim dignitate tunc temporis politum credimus Epaphram (9), sed tamquam Presbyterum, moderantemque ejus Ecclesiæ res pro Epaphra, qui tum Romæ apud Apostolum morabatur (10). Proximo deinde anno Apostolus, datis ad Colossenses literis, jubet moneri Archippum, serio perpendat, quid muneris datum sibi a Deo fuerit, ut omnibus illius officiis plane satisfaciat. Græci Archippum festo die colunt ad d. x. Kal. Decembris, & Martyrio functum ajunt Colossis imperante Nerone. Latina Ecclesia ad d. XIII. Kal. Aprilis Archippum veneratur.

ET ECCLESIÆ, QUÆ IN DOMO TUA EST. *Ecclesiam* nuncupat Philemonis familiam (11). Compertum est, olim in locupletum domibus ingentem fuisse familiam, quæ minoris reipublicæ speciem exhiberet. Quamplurimos potest Apostolus erga Onesimum conciliat, comparatque illi vel e servis ac familiaribus Philemonis intercessores (12).

℣. 3. GRATIA VOBIS ET PAX. Amicitia & pace vos prosequatur Deus; animi tranquillitate, omnibusque fortunis & prosperis rebus cumulet. At quale beneficium speres, nisi peperceris fratri? Quod pacis genus præstolere, nisi eum fratre conciliaris (13)?

℣. 5. AUDIENS CHARITATEM TUAM ET FIDEM; fidem erga Dominum Jesum, charitatem erga sanctos. Deo gratias ago, quod illustrem adeo fidem flagrantemque charitatem in te accenderit Deus; quarum fiducia moveor, ut te placare studeam Onesimo, quem remitto. Is nunc in censu est Sanctorum atque Fidelium, quos tu tam profusa charitate prosequeris.

℣. 6. UT COMMUNICATIO FIDEI TUÆ EVIDENS FIAT. Non semel vidimus, *communicationem* (14) ab Apostolo usurpari pro liberalitate & largitionibus, quæ erga pauperes exercentur. Pro, *evidens fiat*, Græcus legit (15): *Sit efficax*, vel operosa, factis conspicua. At Vulgatæ lectio nobiliorem sententiam reddit, magisque servit proposito Apostoli (16), optantis, ut Philemonis liberalitas omnibus conspicua fiat omnium bonorum operum exercitatione: *In agnitione omnis boni*. Fides enim sine operibus mortua est. Jacob. 2. 20.

℣. 7. GAUDIUM ET CONSOLATIONEM. Græcus fert (17): *Gratiam & consolationem*. Eximii tamen libri, & plerique Patres favent Vulgatæ, quemadmodum & Syriaca, Arabica, Cophtica; & melior sententia ex ea elicitur, quam ex Græco vulgato. Credibile erat, Apostolum gaudio & solatio perfundi, quod charitatem erga Sanctos a Philemone exerceri intelligeret. *Quia viscera Sanctorum requieverunt per te*; viscera fame extenuata, animus ærumnis oppressus ex largitionibus tuis solatium accepere. Mentes Sanctorum mœrore obru-

[1] Παῦλος δέσμιος Χριστοῦ Ἰησοῦ. Quidam: Ἀπόστολος Χριστοῦ Ἰησοῦ. Ita Clarom. & S. Germ. G. L. Med. alii: Δοῦλος Χριστοῦ Ἰησοῦ. Ita Genev. Cov. 4. apud Mill. [2] Græc. Ἀπφίᾳ τῇ ἀγαπητῇ. [3] Apphiadi. Clar. & S. Germ. Lat. Gr. Ἀπφίᾳ. [4] Borner. G. L. Roe. 2. [5] Alex. Clarom. S. Germ. Borner. GG. LL. Copht. Colb. 7. Cov. 2. [6] Theodoret. hic. [7] Chrysostom. Theodoret. hic, Gennad. alii. [8] Hieronym. Chrysostom. Theodoret. Theophyl. alii passim. [9] Vide Coloss. 1. 7. & IV. 12. [10] Philemon, ℣. 23. [11] Chrysostom. Theodoret. Est. Grot. Confer Rom. XVI. 5. 1. Cor. XVI. 19. Coloss. IV. 15. [12] Theodoret. Vide & Chrysost. Hieron. Est. Tyr. [13] Vide Chrysost. Theophyl. [14] Κοινωνία πίστεως. Theophyl. Ἐλεημοσύνην καλεῖ, ὡς ἀπὸ πίστεως ποιουμένην. [15] Ὅπως ἡ κοινωνία τῆς πίστεώς σου ἐνεργὴς γένηται. Quidam: Ἐναργής, evidens. Ita Velez. & Hieronym. Clarom. Lat. S. Germ. Lat. Hieronymiast. Ita Latini plerique omnes, Ambrosiast. et Ἀκρίβεια. [16] Mill. var. Lect. hic, Est. [17] Χάριν γὰρ ἔχομεν πολλὴν, καὶ παράκλησιν. Alii: Χαρὰν... καὶ παράκλησιν. Ita Alex. Clarom. Vechel. aliæque Edit. Laud. 2. Petir. 2. Colb. 7. Barb. 1. alii apud Mill. Syr. Arab. Copht. Clarom. Lat. S. Germ. G. L. Borner. G. L. Copht. Ambros. Hieron. Chrysost. &c. Theophyl. Χάριν, τουτ., χαράν.

obrutæ solatium malis, & in rebus angustis subsidium in te nactæ sunt.

℣. 8. IMPERANDI TIBI QUOD AD REM PERTINET, id quod tui officii est. Uti possem authoritate mea, & tamquam Jesu Christi Apostolus tibi præcipere, ut Onesimum & domi reciperes, & in amicitiam rursus admitteres; nihil certe postularem, quod justum & conveniens non esset: *Quod ad rem pertinet*, sive ex Græco (18), *quod decens est*, vel, *quod tui officii est* (19), nimirum ut recipias servum fugitivum, qui ad te meliori mente & pœnitens facti revertitur.

℣. 9. PROPTER CHARITATEM MAGIS OBSECRO. Charitas, qua te complector, suadet, ut obsecrem potius quam utar authoritate, tametsi talis sim, qualis tu, scilicet ego *Paulus, senex, & nunc vinctus Jesu Christi*, sive ob Jesum Christum (20). Tres causæ sunt, ob quas exigere possem, ut Onesimum reciperes; *Paulus Apostolus Jesu Christi*; *Paulus senex* (21), adeoque dignus, cujus rationem non minimam habeas; denique *Paulus vinctus Jesu Christi*, ob Christi fidem, atque hoc potissimum nomine peculiari benevolentia & obsequio dignus. Hæc tamen omnia prætereo, ut ad te supplex accedam. Non Apostolus rogat, non senex, non vinctus: Paulus ipse flagitat, per charitatem, quam erga Sanctos omnes exerces, ut ne sævum te præbeas Onesimo, olim servo tuo, nunc fratri.

℣. 10. PRO MEO FILIO, QUEM GENUI IN VINCULIS. Animadverte, nondum nominatum esse ab Apostolo Onesimum: locos prius ille efficacissimos ad flectandum Philemonis animum tentat, quam odiosum servi nomen proferat. Filium meum ad te mitto, & filium multo charissimum, quod illum in vinculis genuerim: Onesimum servum tuum, antea fugitivum, furacem, refractarium, inutilem. ℣. 11. *Qui tibi aliquando inutilis fuit*. Apud Scripturam *servus inutilis* est nequam servus (22). Ubi servus est domino inutilis, malus existimatur; nihil enim emit dominus, nisi quod sibi futurum sit usui. Alludit Paulus ad Græcam *Onesimi* significationem (23), scilicet utilis. Onesimus antea inutilis fuit, repugnante nomine: at nunc utilis factus est, ac revera *Onesimus* & tibi & mihi; tibi quidem, quod ad Christum conversus fideliorem utilioremque tibi operam reliquo vitæ suæ tempore præstare decreverit, mihi vero, quod me vinctum officiis & obsequio juverit.

℣. 12. QUEM REMISI TIBI, tametsi eo indigeam. TU AUTEM ILLUM, UT MEA VISCERA, SUSCIPE; tamquam me ipsum; & rem mihi charissimam; sive, *ut mea viscera*, tamquam filium meum, quem ego quodammodo genui, atque uti aliquam mei partem amo (24).

℣. 13. UT PRO TE MIHI MINISTRARET IN VINCULIS. Si animo meo rerumque mearum angustiis morem gerere vellem, illum penes me detinerem, ut ea mihi præstaret officia, quæ tu si adesses, procul dubio exhiberes. At ℣. 14. *sine consilio tuo nihil volui facere*, nisi ipse assentiaris. Eam usurpare nolui in servum tuum authoritatem, quam ipse ultro non dederis; aut ea officia ex mancipio tuo exigere, quæ ea electione tua spontanea non proficiscerentur: cupiens ut *ne velut ex necessitate* extortum *bonum tuum* opus, quod proposui, *esset*, *sed voluntarium*, a te sponte electum. Voluntati tuæ uni hoc debere volui; neque ausus sum voluntatem tuam prævertere, aut occupare, non perspecta animi tui habitudine. Nunquam non amice de amici voluntate censendum est, at ea nunquam in privata commoda usurpanda est, eo inconsulto.

℣. 15. FORSITAN IDEO DISCESSIT AD HORAM A TE, UT ÆTERNUM ILLUM RECIPERES (25). Permisit Deus, ut fugeret Onesimus, majoris boni & tui & ipsius causa. Ad breve tempus te reliquis, ut illum deinde æternum in Cœlis socium habeas. Ita adhortabatur Josephus fratres, qui ipsum vendiderant mercatoribus, a quibus ductus est in Ægyptum: *Præmisit me Deus, ut reservemini super terram, & escas ad vivendum habere possitis. Non vestro consilio, sed Dei voluntate huc missus sum*. Genes. 45. 7. 8.

℣. 16. JAM NON UT SERVUM, sed fratrem. Cum Christianus sit, duabus de causis tibi charissimus esse debet; I. quia tuus est *in carne* (26); Christiana enim Professio hominis vel servi vel liberi conditionem non mutat: II. quia tuus *in Domino*. Conjunctus tibi est Religione, communione eorumdem Sacramentorum bonorumque spiritualium. Qua servus, pars familiæ tuæ est, & res tua; qua Christianus, membrum est mystici Corporis Christi, non secus ac tu, adoptivus æterni Patris filius, & Regni Cœlestis hæres. Reddo tamquam servum, tuum est illius corpus: at memento, illum magis Dei esse quam tuum, atque aliquod obsequium ex te postulare Christianam professionem, quam ille est amplexus. Græcus sert (27), *Non jam ut servum, sed plus quam servum, fratrem charissimum*.

℣. 17. SI ERGO HABES ME SOCIUM TUI, si me amicum existimes, exhibe amicitiæ specimen, atque Onesimum tamquam me ipsum accipe. Alterum me illum habeto. Græcus (28): *Si habes me pro amico*, commilitone, earumdem promissionum hærede, rerum tuarum participe; ne deneges quod flagito.

℣. 18. SI ALIQUID NOCUIT, siqua te affecit injuria, HOC MIHI IMPUTA. Aliquid fortasse suffuratus erat Onesimus, cum fugeret, sive reliquator erat ex rationibus hero exhibitis (29). Onesimi culpam verbis extenuat Apostolus: furtum non nominat: ita loquitur quasi dubitet Onesimum aliquid surripuisse; denique subdit: Siquid debet, in me recipio: mihi imputa: ego spondeo.

℣. 19. EGO PAULUS SCRIPSI MEA MANU. Si satis non est fides verbo tenus oblata, exhibeo chirographum manu mea exaratum signatumque. Omnino, spondeo & fidejubeo pro Onesimo. Videtur Paulus totam hanc Epistolam sua manu exarasse (30). Jure civili servus debitor heri non est, cum totus sit heri; at jure naturæ est debitor (31). Defuerat Onesimus obsequio & fidei hero debitæ; atque hac ex parte spondet Apostolus, Onesimum omnia redditurum Philemoni, ac præterita damna præstiturum.

UT NON DICAM TIBI, QUOD ET TE IPSUM MIHI DEBES. Hoc quod postulo, ita rogare possum, ut ipse denegare nequeas, cum teipsum tu mihi debeas, quippe veritatis cognitionem per me assequutus: supplex tamen accedo, meque tibi obligatum pro Onesimo exhibeo. Sileo summum illud quod mihi, debes, Christianam scilicet Professionem: beneficii loco istud flagito, quod mihi totum adscribi volo. Nunquam venerat Paulus Colossas,

---

[18] Εὐπρέποντος σοὶ τὸ ἀνῆκον. Chrysostom. Τὸ ἄλογον. Oecum. Τὸ πρέπον. [19] Erasm. Pag. Castal. Illyr. Tig. Mont. Geor. Gentil. Menoch. Tir. [20] Δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ, *Vinctus, qui Christi est: homo Christi, qui in vinculis est*. [21] Paulus annum tunc agebat circiter LXIII. Scriptam credimus hanc Epistolam anno Christi LXI. [22] Vide Matth. XXV. 30. Luc. XVII. 10. [23] Ὀνήσιμος, τὸν ποτέ σοι ἄχρηστον, νυνὶ δὲ εὔχρηστον. [24] Est. Gentil. Menoch. Hieronymiast. *Filium nostrum carissimum*. Ita & Syr. [25] Ἵνα αἰώνιον αὐτὸν ἀπέχῃς. *Ut æternum sive immortalem accipias*. [26] Καὶ ἐν σαρκὶ, καὶ ἐν Κυρίῳ. Theophyl. Τουτέστι, καὶ ἐν τοῖς σωματικοῖς, *In corporis & spiritus obsequiis*. [27] Οὐκέτι ὡς δοῦλον, ἀλλ' ὑπὲρ δοῦλον, ἀδελφὸν ἀγαπητόν. Alii: Ἀλλ' ὑπὲρ δοῦλον, *Sed pro servo*, &c. Ita Clarom. & S. Germ. Latt. Ambrosiast. Hieronymia. Vulg. [28] Εἰ οὖν ἐμὲ ἔχεις κοινωνόν. [29] Vide Grot. hic. [30] Vide Estium, Chrysost. Theophyl. [31] Vide Gentil. ad ℣. 18. & Grot. ad ℣. 19.

lossas, ubi Philemon morabatur: at eo miserat Epaphram, a quo Philemon institutus & ad Christum traductus fuerat (33): fortasse etiam Philemon Paulum vidit audivitque Ephesi, ubi Paulus diu commoratus est.

℣. 20. Ita, frater, ego te fruar in Domino: hoc mihi largire (34). Cum te ipse totum mihi debeas, en tempus quo tui egeo: redde te mihi (35): liceat hic mihi meo jure uti: veniam Onesimo, quam flagito, ne deneges. Reddi potest Græcus (36): *Aliquem ex te fructum capiam*. Meus es: meam in te potestatem semel in re utpiatissima exerceam. Quorsum te filium habuero, si nunc me fugeris (37)?

℣. 21. Confidens in obedientia tua scripsi tibi. Certissime futurum scio, ut intelligens (id quod facis) quam multa mihi debeas, & quam pie morem mihi gerere tenearis, non modo postulata non deneges, verum etiam multo plura sis præstiturus. Iniquus virtuti tuæ essem, si de tua obedientia dubitarem.

℣. 22. Simul autem et para mihi hospitium. Romæ vinctus erat Apostolus; at minime dubitabat, quin, favente Deo, quamprimum futurus esset liber: in Asiam proficisci, & Colossis apud Philemonem manere statuit. Fiducia, quam sibi de Philemone esse ostendebat, & hospitii apud ipsum electio, nova erant Philemoni argumenta, ut Onesimum humanissime exciperet. Qua enim fronte Paulum domi excepturus erat, qui pro mancipio rogantem rejecisset? Aut cur levi adeo de causa tam magni hospitis honore se indignum faceret?

Mirantur nonnulli, cur Apostolus, qui simplex adeo & frugi vitæ genus ageret, & vitæ commoda tantopere sperneret, tanto antea quæsiverit, ut sibi hospitium pararetur. Ajunt nonnulli, id Apostolum idcirco fecisse, ut Philemonem ad morem sibi gerendum acrius impelleret: at S. Hieronymus existimasse videtur, amplo hospitio opus fuisse Apostolo in urbe aliqua commoranti, eum non Fideles modo, ad Religionem exercendam apud ipsum convenientes, verum etiam Infideles audiendi & discendi cupidos excipere deberet.

Nam spero per orationes vestras donari me vobis. Nullam sui, suæque libertatis & vitæ curam gerebat Paulus, nisi ob fratrum salutem & institutionem. Fecit Deus, ut quantocius vinculis solveretur Apostolus; nobisque dubium minime est, quin is Colossas venerit circiter annum Ch. LXIV. & apud Philemonem manserit, uti hoc loco pollicetur. Qui censent, hanc Epistolam scriptam esse ab Apostolo quo tempore is secundo in vinculis fuit, negant illi, Paulum executum esse quod hic Philemoni promittit: nos tamen cum Chronologis eruditissimis scriptam arbitramur quo tempore is primum Romæ vinctus fuit.

℣. 23. Salutat te Epaphras concaptivus meus. In Epistolam ad Colossenses vidimus, Epaphram fuisse Colossensium Apostolum & Episcopum (38). Primus ipse Colossis Evangelium nunciaverat, atque inter cæteros Philemonem ad Christum duxerat. Epaphras sese tamquam Pauli Discipulum gerebat, eumque fortasse Colossas miserat Apostolus. Cum Romæ esset, vinctus est una cum Paulo. Hinc fit, ut Paulus Philemoni scribat, ipsum se sibi debere: atque hic asserit, una vinctum esse Epaphram Jesu Christi causa: *Concaptivus meus*.

℣. 24. Marcus, Aristarchus, &c. Viri isti sanctissimi, quos hic recenset Apostolus, amicitia juncti erant Philemoni. Hos quoque ceu oratores subdit pro Onesimo (39). Putat S. Hieronymus, Marcum hunc esse Evangelii Scriptorem. Aliis (40) est Joannes Marcus, de quo in Actis (41), Barnabæ consobrinus. Certant alii, tertium quemdam esse *Marcum*, cognomine *Aristarchum*; adeo ut *Marcus* & *Aristarchus* hoc loco unum eumdemque hominem significent (42). Nodus est non facile solvendus. De *Joanne Marco* Barnabæ consobrino sæpenumero egimus in Acta: de *Marco Evangelista*, in Præfatione ad ejus Evangelium: de *Aristarcho*, in Act. XIX. 29. XX. 4. Coloss. IV. 10.

Demas notissimus est ex eo, quod sequutus est Paulum usque ad tempus, quo Paulus supremum Romæ vinctus est; at deinde sæculi amore raptus, Apostolum reliquit. 2. Timot. 4. 9.

Lucas, nobilis Evangelio, Actorum Libro, & constantia, qua sequutus est Paulum, cum rebus adversis, cum prosperis; in itineribus, in vinculis.

℣. 25. Gratia cum spiritu vestro, vobiscum (43). Vos cumulet Deus cœlestibus Spiritus Sancti donis; sive, id vobis tribuat, ut gratiam coram se, secundum interiorem hominem, nanciscamini. Eadem locutio recurrit Galat. VI. 18.

Græca Exemplaria in calce Epistolæ ferunt: Epistola *ad Philemonem data est Roma per Onesimum servum*. Habent alia (44): Epistula *ad Philemonem & Appiam heros Onesimi, & ad Aristarchum Diaconum Ecclesiæ Colossensium*, missa est *Roma per Onesimum servum*.

---

[33] Vide Præfat. ad Coloss. & Est. Grot. alios hic. [34] Theophyl. [35] Vide Gentilem. [36] Ἐγώ σου ὀναίμην. [37] Vide Grot. hic; Τέκνον σοι τέκνων Ὀνησίμη, ὅπως ἂν ... Poeta Philemon. [38] Vide ad Coloss. I. 7. & Gentil. Est. Men. hic. [39] Est. Gentil. hic. [40] Grotius. [41] Act. XII. 12. 25. XV. 4. XXVII. 2. [42] Hac de re vide Spanhem. Oper. t. 2. p. 276. [43] Est. Grot. alii. [44] Cod. Bezæ, alius Regiæ Bibl. teste Cotelerio. Lin. Cov. 2. apud Mill. hic.

Finis Commentarii in Epistolam ad Philemonem.

IN EPISTOLAM
B. PAULI APOSTOLI
AD HEBRÆOS
PROLEGOMENON.

Pistolam ad Hebræos inter pretiosissima monumenta, quibus Ecclesia Catholica gloriatur, habendam ducimus. Rerum amplitudo, & magni ponderis argumenta nobilitate verborum & orationis elegantia commendantur. In hac præ cæteris maxime laborarunt Interpretes, de eaque præ cæteris plurima in controversiam adducta sunt. Fuere primo, qui de canonica ejus authoritate dubitarent; alii etiam, qui Paulo ereptam, Clementi Papæ, vel Lucæ, vel Apollo, aut Barnabæ tribuerent. Quo sermone, Græco ne an Hebraico, conscripta fuerit, non conveniunt. Discrimen præterea de loco, de tempore, quo scripta; de iis, ad quos missa; & demum de ordine, quem cæteras inter Pauli Epistulas postulat. Nos hæc omnia perpendentes, utrinque argumenta afferemus, & sententiæ, quæ veri speciem magis prætulerit, de nostro more accedemus.

ARTICULUS I.

De Authore Epistolæ ad Hebræos.

POstquam Origenes in Ep. ad Hebr. apud Euseb. l. 6. c. 25. hist. Eccl. ea, quæ de hujus Epistolæ Authore feruntur, diu perpendit, rem Deo solummodo perspectam esse, tandem fatetur. Quamquam a multis Clementi Papæ Apostolorum coævo, ab aliis Lucæ Evangelistæ adscriptam sciat, censet ipse, res & argumenta Apostolo; orationem, texturam & ordinem tribuenda esse alteri, qui Pauli sententiis instructus, eas in hac Epistola congesserit. Loquendi genus hujus Epistolæ ornatius elegantiusque, quam reliquarum Pauli Epistolarum, esse contendit: cujus rei testes vocat omnes, qui Pauli opera perlegerint, vel hac in re peritiores habentur. Sententiæ vero eam sui admirationem vendicant, ut nulli earum rerum, quas majoris momenti Apostoli scripserint, sint posthabendæ.

Qui Origenis ætate hanc Epistolam Clementi Papæ tribuebant, eo ducebantur, quod hac cum Clementis ad Corinthios Epistola collata, simillima utriusque oratio appareat (1); quod præterea Clemens & sententias & verba Epistolæ ad Hebræos, ea minime laudata, perlæpe usurpet; id quod innuere videtur, hanc ad ipsum pertinere. *Multis*, post Eusebium Cæsariensem inquit Hieronymus (2), *de Epistola, quæ sub Pauli nomine ad Hebræos fertur, non solum sensibus, sed juxta verborum quoque ordinem abutitur.*

Eusebius licet similem utriusque Epistolæ orationem, & Epistolæ ad Hebræos fragmenta, quæ suæ Clemens ad Corinthios Epistolæ inseruit, satis animadverterit; ei nihilominus Epistolam ad Hebræos tribuere non audet, & dumtaxat ab eo Pontifice ex Hebræo Græce redditam plurimos arbitratos esse testatur (3). Cujus quidem opinionis ipsum fundamentum infra evertemus, cum nunquam eam Epistolam Hebraice fuisse exaratam ostenderimus. Ex orationis similitudine utramque Epistolam ad eumdem pertinere Authorem, certo colligi non posse arbitramur (4). Fatemur quidem, a Clemente aliquem Epistolæ ad Hebræos locum, quin eadem Epistola allegetur, usurpari: at mos iste satis convaluerat, uti videre est & apud Polycarpum, & Ignatium, qui Apostolorum & ipsius Christi verba, tamquam propria, suis periodis interserere; sive id præstiterint ornandi sermonis causa, sive ut suis verbis authoritatem compararent. Cætera denique omnia, quæ in ea Epistola animadvertuntur, Clementi minime conveniunt; quem alioqui Ecclesia Authorem canonicum nunquam duxit: cum hujus Epistolæ Authori, tamquam divinitus afflato, a Christianæ Religionis initio fidem semper habuerit.

Patres, qui Clementi maxime favent, eam Illi non firmissime, sed ambigue tribuunt, & Lucæ adscriptam fatentur a pluribus; quorum alii Lucam primum & verum Authorem putant,

(1) Euseb. lib. 3. hist. Eccles. cap. 37. Οἱ δὲ τὸν Κλήμεντα τοῦτον αὐτὴν ἑρμηνεῦσαι λέγουσι τὴν γραφήν. ὃ καὶ μᾶλλον ἂν εἴη ἀληθὲς, τῷ τὸν ὅμοιον τῆς φράσεως χαρακτῆρα, τήν τε τοῦ Κλήμεντος ἐπιστολὴν, καὶ τὴν πρὸς Ἑβραίους ἀποσώζειν. (2) Hieron. in Catalogo, voce Clemens. Euseb. Histor. Eccles. lib. 3. cap. 38. Vide Clemen. Epist. §. 17. 36. 41. 58. (3) Euseb. Histor. Eccl. lib. 3. cap. 38.
(4) Spanhem. de Author. Epist. ad Hebr. part. 1. cap. 7. n. 7. 8.

alii vero dumtaxat Interpretem, five, ut fummum, Paulo ab Epiftolis, qui politiori atque elegantiori oratione Græce reddiderit ea, quæ humilioribus verbis ab Apoftolo acceperat; cujus etiam rei argumento & fermonis fimilitudinem, & Lucæ cum Paulo neceffitudinem & familiaritatem afferunt.

His omnibus levioribus prætermiffis, in orationis fimilitudine operæ pretium eft fufius aliquanto immorari. Qua etiam in re fatis non conveniunt Authores. Clemens Alexandrinus eofdem, quos in Lucæ fcriptis, characteres cernere fe, idem ingenium percipere, eofdem in ea Epiftola intueri colores fatebatur (5). Plures in eadem locutiones Lucæ familiares Grotius deprehendit (6); & quamvis fublimiori, quam Acta & Evangelium, oratione defcriptam afferat, Lucam tamen femper non effe fibi fimilem, &, cum poteft ingenio indulgere, fuæque ampliorem eloquentiæ aditum patefacere, veluti cum verba Jefu Chrifti referre non cogitur, fe ipfo elegantiorem fe præbere oftendit. Erafmus hujus Epiftolæ orationem vel eamdem cum oratione Actorum, vel ei proximam agnofcit (7): *Ne Lucas quidem ipfe in Actis Apoftolicis parum abeft ab hujus Epiftolæ eloquentia*; nihilominus Lucæ illam tribuere non aufus, Clementem potius ejufdem Authorem appellat. *Admodum probabile eft, quod fubindicavit D. Hieronymus, Clementem Romanum Pontificem, a Petro quartum, authorem hujus Epiftolæ fuiffe*. Grotius vero, non Græce a Luca redditam, neque, de Apoftoli juffu, elegantiori oratione donatam, fed fuo marte contextam, & ad Hebræos ultro miffam afferit.

Spanhemius Lucæ idcirco potiffimum minime tribuendam ducit, quod ab ejufdem confueta oratione longiffime abfit (8): *Stilus Epiftolæ a dictione & phrafi Lucæ magis Græcanica longiffime diftat*. Jacobus Capellius Epiftolæ ad Hebræos Authorem alium prorfus a Luca conftituit, quod ftili animadvertit diverfitatem (9): *Cum hujus Epiftolæ ftilus ftilo Lucæ fit diffimillimus*. His mutuo adverfantibus fententiis, quanti nobis faciendi funt Critici peritiores, cum de eloquentiæ vel fimilitudine vel diverfitate decernunt?

Sunt qui Epiftolam ab Hebræos Barnabæ tribuant, quorum primus Tertullianus (10): *Extat*, inquit, *& Barnabæ titulus ad Hebræos*. Quodque magis mirere, ejus Epiftolæ Authorem nulla hæfitatione Barnabam ftatuit, ac fi & Africana, in qua degebat, & Romana, quam oppugnabat, Ecclefia ita vulgo fentirent. Hæc Tertulliani conjectura, quæ Epiftolam ad Hebræos Barnabæ tribuit, ex eo forte petita eft, quod in utroque fcripto cæremoniarum legalium abolitio legitur, & demonftratur. S. Hieronymus (11) pluribus in locis, & S. Philaftrius Brixienfis Epifcopus hær. 41. eamdem, quin tamen probent, opinionem, recenfent. Ex Recentioribus, Camero qu. 2. in Ep. ad Hebr. enixe defendit, & mira confidentia omnium verifimillimam ducit.

Huic fane fententiæ ftili fimilitudo non favet; cum Epiftola ad Hebræos, & ea, quam Barnabæ tribuerunt, longiffime diftent: fed poftrema hæc, cum fit adhuc difcrimen, an ad Barnabam pertineat, nullum inde colligi poteft, quod urgeat, argumentum. Neque eidem opinioni veterum Patrum opitulatur authoritas, eorum enim nemo five antiquior, five recentior, five Tertulliano coævus, Epiftolæ ad Hebræos Authorem Barnabam appellavit. Nil ex eadem Epiftola, nil ex Barnabæ vita, nil denique ex Ecclefiaftica Hiftoria hauriri poteft, quod hanc fententiam fulciat; quam etiam unde Tertullianus hauferit, penitus ignoramus. Fortaffe hic cum quamdam Barnabæ Epiftolam, folo nomine fibi cognitam, audiffet, & hanc, an Pauli foret, in dubium revocari fciret, eamdem effe Barnabæ putavit. Hac deinde conjectura ductus, temeritate fibi fatis confueta, eam Epiftolam Barnabæ facile tribuit: quam poftea fententiam alii, ejus novitate ducti, amplexi funt. Argumenta vero, quibus Camero nititur, adeo infirma ducimus, ut in iis refellendis immorantes, inanem prorfus laborem fufciperemus (12).

Martyr Hippolytus (13) in Libro adverfus hærefes, & S. Irenæus in Stephano Gobar Tritheita, apud Photium (14), Paulum Epiftolæ ad Hebræos Authorem, alium ab Apoftolo effe contendunt; cujus tamen rei argumentum nullum afferunt. Quis præterea Paulus ille, & unde? quando vixit? Vir adeo difertus, & Scriptor emeritus, quicumque ille fuerit, ex omnium memoria delendus non erat.

Nonnulli hanc Epiftolam (15) Apollo ad Fidem converfo adfcribunt, Viro utique diferto, Scripturarum perito, Divini honoris tuendi ftudiofiffimo, & apud Ecclefias celeberrimo, quem Lucas in Actis 18. 24. & Paulus in 1. ad Cor. 1. 12. quamplurimum commendant. Si per veteres Ecclefiæ Patres hæc conjectura defendi poffet, forte in neminem juftius, quam in Apollo, hujus Epiftolæ honor conferretur. Verum hujus fententiæ fautores, præterquamquod recentiores funt, validis argumentis adeo deftituuntur, ut neque mentem fuam certo ftatuant, neque eam prodentes ab animi hæfitatione prorfus abftineant.

Qui eamdem Epiftolam Marco Evangeliftæ (16) adfcribunt, infirmioribus multo argumentis ni-

(5) Clem. Alex. lib. Hypotypof. apud Eufeb. Hift. Eccl. l. 6. c. 14. (6) Grot. in Epift. ad Hebr. Præf. (7) Erafm. fub fin. annotat. in Epift. ad Hebr. (8) Spanhem. loc. cit. p. 2. c. 7. & p. 3. c. 1. n. 9. 10. (9) Jacob. Capell. præfat. in Epift. ad Hebr. (10) Tertull. de Pudic. c. 20. (11) Hier. in Catalog. in voce Paulus. *Epiftola, quæ fertur ad Hebræos, non Pauli creditur, propter ftili fermonifque diffonantiam, fed vel Barnabæ, juxta Tertullianum; vel Lucæ Evangeliftæ, juxta quofdam; vel Clementis, Romanæ poftea Ecclefiæ Epifcopi*. (12) Refutavit Spanhemius, Tract. de Author. Epift. ad Hebr. part. 2. cap. 8. (13) Hippolyt. lib. contra hæref. apud Phot. Cod. 121. Λέγει δὲ [illegible] Ἑβραίους Ἐπιστολὴν οὐκ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. (14) Photius, cod. 232. [illegible] Ἑβραίους Ἐπιστολὴν Παύλου, [illegible] (15) Luther. in Genef. XLVIII. 20. Beza in Epift. ad Hebr. (16) Quidam apud Spanhem. loc. cit. part. 2. c. 9.

nituntur: qui vero ejus Authorem (17) Tertullianum statuunt, ab ipso Tertulliano, eam Barnabæ tribuente, & a Priscis Tertulliano vetustioribus, eam ceu Apostolis coætaneam, vel uti a Paulo ipso exaratam allegantibus, refelluntur.

Reliquum est, ut sententiam perpendamus, qua Græca & Latina Ecclesiæ ad Hebræos Epistolam Pauln uno ore & consensu adscribunt. Omnia profecto, Veterum authoritas, Epistolæ ipsius natura, Apostoli vitæ eventa, denique argumentorum, quibus alteri Authori tribuitur, infirmitas, huic sententiæ opitulantur. Præterea si ad eorum quempiam, quibus adscripta est, minime pertinet, ab Apostolo datam fuisse verisimillimum est.

Favet primo Apostoli Petri authoritas in 2. ep. 3. 15. qui, ex quorumdam sententia (18), Epistolæ ad Hebræos meminit in secunda sua Epistola, quam ipse paulo ante mortem dedit, & biennio post quam ad Hebræos tradita est (19): *Charissimus Frater noster Paulus, secundum datam sibi sapientiam, scripsit vobis, sicut & in omnibus Epistolis, loquens in eis de his, in quibus sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti & instabiles depravant, sicut & cæteras Scripturas, ad suam ipsorum perditionem.*

Eo loco Petrum de Epistola ad Hebræos loquutum, hi Authores ex eo colligunt, I. quod Petrus Paulum scripsisse dixerit ad illos, ad quos & ipse, nempe Hebræos ad Fidem conversos, uti satis indicant ea verba c. 3. 1. *Hanc ecce vobis secundam scribo Epistolam*, collata cum prioris Epistolæ initio: *Petrus Apostolus Jesu Christi electis advenis dispersionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ, Bithyniæ &c.*

II. Quod Petrus in ea Epistola illustre sapientiæ specimen a Paulo exhibitum testetur. Pauli equidem sapientia, & præstantissima arcanorum Dei & Fidei mysteriorum cognitio in nulla magis quam in Epistola ad Hebræos micat.

III. Quod huic Epistolæ plurima intellectu difficillima interserantur, quibus pravi spiritus & abuti possunt, imo & abusi fuere: cujusmodi illud est: *Impossibile est eos, qui semel sunt illuminati . . . & prolapsi sunt, rursus renovari ad pœnitentiam* (20).

IV. Denique, quod Petrus dixerit, Paulum ad Hebræos de iisdem rebus scripsisse, de quibus & ipse: *Loquens in eis* (*Epistolis*) *de his*. Petrus autem in secunda Epistola ad morum integritatem, ad Dei Judicium opperiendum, & ad pœnitentiam exercendam Fideles hortatur. De his omnibus & Paulus in Epistola ad Hebræos (21); in cæteris Epistolis horum simul omnium non meminit; neque cæteris, nisi huic tantummodo, hæ omnes notæ conveniunt. De hac igitur ad Hebræos Epistola loquutus est Petrus; quamvis enim nonnulli eam, de qua Petrus, periisse asseverent, nullo id argumento, nullaque conjectura pronunciant.

Hæc sane Epistola eam præfert authoritatem, ut non nisi alicui ex Apostolis convenire possit. Hanc scripsit nemo eorum, qui Christum in terris audiere: is autem dedit, qui ab Apostolis institutus est, & prodigia, quibus iidem Apostoli ad suam prædicationem comprobandam apud Judæos claruerant, vidit (22): *Ab eis qui audierunt, in nos confirmata est*. Ex his verbis collegere nonnulli (23), scriptam non esse a Paulo hanc Epistolam, quod alibi enixe semper incumbat, ut se ab ipsomet Christo institutum (24), adeoque non ab hominibus, neque ab Apostolis missum ostendat.

Verumtamen inter ea distinguendum est, quæ Paulus ab ipsomet Christo divinitus didicit, & ea, quæ ab Apostolis & Discipulis, qui Dominum agnoverunt, accepit. Christus per se ipse præcipua Fidei mysteria, & potissimas Catholicæ Religionis veritates Paulo aperuit; peculiaria Domini gesta & prodigia, ejusque mortis & resurrectionis adjuncta Apostoli & Discipuli renunciarunt.

Epistolæ Author pollicetur, sese, itineris comite Timotheo fratre assumpto (25), ad Hebræos invisendos se cullaturum: quibus verbis ejusdem Author ita præfertur Apostolus, ut, ex quorumdam Eruditorum sententia, ad discrimen ea de re penitus dirimendum nihil luculentius postulandum sit (26). Suorum etiam vinculorum in ea meminit, ut in cæteris, quas ex Italia dedit (27). Idem ordo, qui in cæteris, idem allegandi & Scripturas explanandi mos, allusiones eædem, & locorum simillimæ appositiones recurrunt. In id, quod sibi semper potissimum statuit, pro viribus incumbit, ut Legalia inania, Aaronis Sacerdotium, & cruenta sacrificia abrogata, vetus Fœdus abolitum, novum constitutum, illud desiisse, istud denique æternum esse, perspicue ostendat. Hujus Epistolæ epilogus cum iis omnino convenit, quibus Epistola ad Romanos, & utraque ad Thessalonicenses absolvuntur. Vota, salutationes, preces, & peculiaria plurima, quæ in Pauli stilo & eloquentia exercitatis optime dignoscuntur, hanc Epistolam Apostolo omnino tribuendam satis evincunt.

Id etiam validissime probat unanimis Ecclesiarum, Patrum, & Interpretum consensus, quo

(17) Quid. apud Sixt. Sen. Biblioth. l. 7. cap. 8. (18) Baron. ann. 66. Pearson. Oper. posth. p. 58. Spanhem. & alii. (19) Nos Epistolam ad Hebræos anno Christi 63. & Epistolam Petri anno 65. statuimus. (20) Hebr. VI. 4. X. 26. 27. XIII. 15. 12. (21) Hebr. IX. 19. &c. XII. XIII. & X. 25. 37. & VI. 12. (22) Hebr. II. 3. (23) Quidam apud Oecumen. Præf. in Epist. ad Hebr. Ἡ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολὴ δοκεῖ μὲν οὐκ εἶναι Παύλου, διὰ τὸ τῆς χαρακτῆρα, καὶ τὸ μὴ προγράφειν, ὡς ἐν ἁπάσαις ἄλλαις ταῖς Ἐπιστολαῖς, καὶ τὸ λέγειν τῶν ἡμῶν ἐβεβαιώθη, &c. Vide Calvin. in Hebr. II. 3. Grot. alios ibidem. (24) Galat. I. 11. 12. *Evangelium, quia non est secundum hominem; neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per revelationem*. Vide & Ephes. III. 3. 1. Cor. XV. 1. 2. 3. (25) Hebr. XIII. 23. Fratrem quoque Timotheum vocat 2. Cor. I. 1. Coloss. I. 1. & 1. Thessalon. III. 2. &c. (26) Pearson. Dupin, Tillemont. Mill. (27) Hebr. X. 34. Legit Vulgata: *Nam & vinctis compassi estis*. Græcus vero habet: *Vos meis vinculis compassi estis*: Καὶ γὰρ τοῖς δεσμοῖς μου συνεπαθήσατε.

Paulus ejus Epistolæ Author una voce statuitur. Apud Græcam Ecclesiam nulla unquam hac de re ambiguitas; Ecclesia vero Latina, quamvis ab ea inter Pauli Epistolas recensenda aliquando abstinuerit, mature tamen satis cum Græcis Patribus convenit; & a quarto sæculo ad nostrum usque, nullum de hoc inter utramque discrimen cernitur.

S. Clemens Alexandrinus Pauli nomine sæpe allegat, quamvis a Luca Græce redditam arbitretur (28). Origenes etiam, cujus testimonium jam recensuimus, eodem Pauli nomine producit (29): quamvis autem alibi de ejus Authore nonnihil dubitaverit, Apostoli nihilominus sensa ab ea præferri fatetur; & siqua Ecclesia eam sub Pauli nomine legit, luam ab ea traditionem non esse dimittendam statuit (30): *Non enim*, inquit, *eam frustra Veteres Paulo tribuerunt*. Eusebius Cæsariensis pluribus in locis huic sententiæ subscribit (31). Dionysii Alexandrini, & Alexandri Alexandriæ Episcopi Epistolæ, Literæ Antiocheni Concilii ad Paulum Samosatenum, S. Athanasius, Cyrillus Jerosolymitanus, Basilius, Gregorius Nazianzenus, Gregorius Nyssenus, Amphilochius, Epiphanius, Concilium Laodicenum, omnes denique Græci hanc ad Hebræos Epistolam Paulo adscribunt (32).

Latini Patres inter se non omnino cohærent. Cajus Ecclesiæ Romanæ Presbyter, tertii sæculi Scriptor, *Epistolas Pauli tresdecim tantum enumerans, decimamquartam, quæ fertur ad Hebræos, dicit ejus non esse* (33). Quibus addit Hieronymus: *Sed & apud Romanos usque hodie quasi Pauli Apostoli non habetur*. Cum vero S. Doctor eam Epistolam allegat, ut plurimum animi ambiguitatem præfert: ait v. g. (34): *Si quis tamen ad Hebræos Epistolam suscipit*; vel (35): *Licet de ea multi Latinorum dubitent, quæ scribitur ad Hebræos*; vel denique (36): *Relege ad Hebræos Epistolam Pauli Apostoli, sive cujuscumque alterius eam esse putas*. Cum nihilominus ad Dardanum scribit (37), ab omnibus Orientis & Græciæ Ecclesiis eam Paulo adscribi testatur; & si Latinorum quis adhuc ambigit, sibi satius esse durit, ut cum Veteribus ea de re conveniat.

Quamvis Augustinus sua etiam ætate aliquos esse sciret (38), qui hanc Epistolam Paulo eriperent, & alios, qui inter Canonicas recensere formidarent (39), quod Pauli nomen in ea non invenirent, Orientalium nihilominus Ecclesiarum, quemadmodum cæteras Pauli, ita & hanc veluti canonicam suscipientium, authoritati adhærendum statuit (40): quam & ipse interdum Pauli nomine allegat, sæpius tamen *Epistolam ad Hebræos* tantummodo appellat.

Ex Latinis Patribus nemo occurrit, tribus prioribus Ecclesiæ sæculis, qui Pauli nomine eam aperte produxerit. Quædam Scripta S. Cypriano falso adscripta, v. g. Liber de Operibus Cardinalibus, & Symboli expositio, veluti ab Apostolo contextam allegant; nunquam tamen ita legitur in genuinis hujus Patris Operibus. An Pauli hæc fuerit, Eusebii Cæsariensis ætate (41) inter Ecclesiæ Romanæ Authores adhuc non convenerat. Philastrius a plurimis Paulo eam eripi testatur; at simul hanc opinionem hæreticam nuncupat (42), & Isidorus Hispalensis in Libro de Ecclesiasticis Officiis, & Rabanus Maurus de Clericis educandis, seu veterum, v. g. Hieronymi, testimonia tantum transcripserint, sive alicujus coætanei Authoris sententiam produxerint, plures Latinos esse ajunt adhuc dubitantes, an Apostolus hanc Epistolam tradiderit: *Ad Hebræos Epistola plerisque Latinis ejus esse incerta est, propter dissonantiam sermonis*.

Hæc omnium validissima sunt, quæ ad nostram sententiam impugnandam afferantur, Quibus tamen testimoniis objicienda est omnium Latinorum Patrum authoritas & consensus, qui a quarto & quinto deinde sæculo Pauli nomine eamdem Epistolam allegarunt (43). Hujusmodi sunt Hilarius, Ambrosius, Presbyter Romanus Faustinus, Gaudentius Episcopus Brixiensis, Rufinus, Paulinus, Innocentius I. in Sacrorum Librorum Catalogo, Idacius, Bacchiarius, Sedulius, Cassianus, Cerealis, Faustus Rhegiensis, Victor Uticensis, Gregorius Magnus, & alii sexcenti; omnes enim ferme Patres, & Concilia ab eo tempore in hanc sententiam convenere.

Ex Recentioribus paucissimi sunt, qui peculiarem opinionem invexerint. Grotius Epistolam hanc Lucæ adscribit (44); Clementi Papæ Erasmus (45); Lutherus (46) & Beza (47) Apollo; Barnabæ Camero (48); aut Lucæ, aut Clementi Calvinus; Joseph Scaliger Hellenistæ alicui (49); Ludovicus Vives (50), Cardinalis Cajetanus (51), Erasmus Schmidius, Tanaquil Fabri (52), Salmasius (53), & forte alii nonnulli, an vere Apostoli habenda sit, ambigebant. Quanti vero paucissimos hos Criticos faciam, si cum ferme innumeris ætatum, Societatum & Communionum omnium Scriptoribus conferantur, qui una voce Epistolam ad Hebræos Paulo adscribendam esse censuerunt?

Quæ adversus hanc sententiam objiciuntur, facile etiam evertimus; quæ quidem, cum contra-

(28) Clemen. Alex. hypot. apud Euseb. hist. Eccl. l. 6. c. 14. & Strom l. 2. p. 430. & l. 4. p. 514. & alibi. (29) Origen. lib. 3. contr Cels p. 141. Philocal. p. 17. 55. Protrep ad Mart. & lib. de orat. p. 89. 97. 99. hom. 1. 2. 3. 4. in Cant. Comment. in Joan. p. 56. 58. 416 & alibi passim. (30) Idem apud Euseb. lib. 6. Histor. Eccl. c. 5. (31) Euseb. Hist. Eccl. l. 3. c. 3. & 32. & alibi. (32) Videri possunt testimonia congesta apud Spanhem. Tract. de Authore Epist. ad Hebr. part. 1. cap. 6. Tillemont note 72. sur S. Paul; Mill Prolog. Ep. ad Hebr. (33) Hier. Catal. de Cajo; & Euseb l. 6. c. 14. (34) Hier. in Ezech. xxviii. (35) Idem in Matth. xxvi. (36) Idem in Ep ad Tit. ii. (37) Idem Epist. 129 *Hanc Epistolam, quæ inscribitur ad Hebræos, non solum ab Ecclesiis Orientis, sed ab omnibus retro Ecclesiis, & Græci sermonis Scriptoribus, quasi Pauli Apostoli suscipi*. (38) August l. 16. de Civit. c. 22. (39) In Ep. ad Rom. Exposit. inchoata p. 931. n. 11. (40) De peccat. merit, lib. 1. cap 27. (41) Euseb. l. 3. hist. c. 3 (42) Philast. hæres. 41. (43) Vide apud Spanhem. tract. de Authore Ep. ad Hebr. part. 1. c. 7. (44) Grot. in Epist. ad Hebr. (45) Erasm. in c. xiii. ad Hebr. (46) Luther. in Genes. xlviii. 20. (47) Beza in Ep. ad Hebr. (48) Camero qu. 2. in Ep. ad Hebr. (49) Joseph. Scalig. in excerpt. voce Hellenista. (50) Lud. Vives in Lib. 16. c. 22. D. Aug. de Civit. (51) In Epist. ad Hebr. (52) Tanaq. Fab. l. 2. Ep. 14. (53) Salmas. de Primatu Papæ, apparat. p. 19.

trarias refelleremus opiniones, aliquatenus jam refutavimus. Validissimum adversarii argumentum inde ducunt, quod hujus Epistolæ stilus a cæteris Pauli Epistolis longissime absit. De hac, quam perspicuam ducimus, discrepantia non disceptamus. An, quod & nunc sæpe usu venit, stilum Paulus mutare non potuit? An Epistolam, Tractatum, Dissertationem diversa ratione non texuerit? Utrum hæc Epistola, an Liber sit, adhuc incertum. Epistolarum more plane non incipit; Author insuper de scripti brevitate excusationem postulat (53). Si Liber, utique perbrevis; si Epistola, longior.

Paulus præterea aut Lucæ aut Clementis opera uti non potuit, ut stilo politiori hanc Epistolam instrueret (54)? Ita vulgo amicorum opera solemus exercitationes nostras restaurare, ut rudiores locutiones expoliant, ut de iis sermonis erroribus, in quos vel diligentissimi sæpe incidunt, admoneant. Intactis Pauli sententiis in cæteris ejus Epistolis, eæ utique & clariores reddi possunt & elegantiores. Quod forte & huic Epistolæ contigit. Eorum sententiam præterimus, qui Epistolam a Paulo Hebraice primum exaratam, & ab alio deinde Græce redditam arbitrantur. Quod nos utique defendi non posse, paulo post ostendemus.

Spanhemius, qui in hanc rem laboris plurimum impendit, hujus Epistolæ stilum a cæteris Pauli Epistolis non longissime distare testatur, plurimasque locutiones, quæ in cæteris occurrunt, eumdem ratiocinandi modum, eumdem ordinem, easdem periodos, eosdem Pauli hebraismos, rariores quidem & politiores, satis tamen perspicuos, etiam huic Epistolæ ita interseri ostendit, ut ejus Author, sicut & cæterarum, Paulus apertissime dignoscatur.

ARTICULUS II.

Qua lingua hæc Epistola scripta fuerit.

Duplex hac de re sententia, quarum altera Hebraice, altera Græce scriptam defendit. Clemens Alexandrinus (1), Eusebius (2), Theodoretus (3), Græcus Anonymus apud Oecumenium (4) S. Hieronymus (5), & nonnulli Recentiores (6), Paulum, quod ad Judæos scriberet, patria eorum lingua ad eos Epistolam hanc dedisse, & Lucam, seu Clementem Græce reddidisse suspicati sunt. Hinc, juxta Hieronymum, factum est, ut cæteris elegantior sit; etenim Paulus, inquit Hieronymus, *scripsit ut Hebræus Hebræis Hebraice, idest suo eloquio disertissime, ut ea, quæ eloquenter scripta fuerant in Hebræo, eloquentius verterentur in Græcum* a Luca, qui Græce politior erat Paulo; *& hanc caussam esse, quod a cæteris Pauli Epistolis discrepare videatur*.

Pauli Archetypum Hebræum brevi deperditum fuisse ferunt, cum ex Veteribus nemo unus illud se vel vidisse vel novisse meminerit. Quod mirum non est, cum Matthæi Evangelium, plurimis in locis maximo in honore habitum, & ab Origene & Hieronymo perlectum, duodecim ab hinc retro sæculis penitus interciderit. Nil felicius & huic Epistolæ forte obtigit. Ejus autem Græca versio, quam Lucas reddidit, facile in causa fuit, cur in Hebræo Archetypo servando studium remissius adhiberetur; cum omnes & Palæstinæ & Provinciarum Judæi, ad Fidem conversi, Græce vulgo loquerentur.

Eruditi nonnulli, ceu Vidmanstadius, & Guido Fabricius, qui omnium primi Novum Testamentum Syriace ediderunt, Epistolam ad Hebræos, quæ nunc Syriace extat, Pauli Archetypum duxerunt. Paulum enim, & quidem jure, Syriaci sermonis peritum putabant: quem sermonem & Judææ & Syriæ Hebræi tamquam vernaculum adhibebant. Verum ipse Textus Syriacus hanc opinionem refellit, plura suppeditans argumenta, quæ versionem, utique vetustissimam, ex Græco deprompatam, esse satis ostendunt. Extanc etiam hæc Epistola Hebraice edita; quam tamen recentiorem esse versionem, & ex Græco desumptam, omnes consentiunt.

Qui primum Græce scriptam defendunt, pauciores sunt numero, sed validioribus præstant argumentis. Clemens Alexandrinus, Eusebius, & Hieronymus, qui Hebraice primo editam credidere, authoritate sua Veteres plerosque in eamdem sententiam impulerunt. Quæ quidem opinio ad id contulit, ut difficultatem, a stili diversitate ductam, & eos, qui Epistolam Paulo adscribunt, gravissime urgentem, facile solverent. Paulus enim, inquiunt, Hebraice scripsit, adeoque elegantius, cum patrio & naturali sermone scriberet. Stili vero similitudinem inter Epistolam ad Hebræos, Epistolam Clementis Papæ, & Acta Apostolorum, inde ortam statuunt, quod Epistolam illam Lucas seu Clemens ex Hebræo in Græcum transtulerint.

Si vero hæc propius dispiciamus, nihil levius, nihil infirmius. Clemens Alexandrinus Hebræum Archetypum neque sibi spectatum, neque de nomine agnitum scribit. Suam dumtaxat de eo conjecturam profert. Apud Origenem (7), rerum earum peritissimum, & Hebræis Archetypis quærendis prorsus addictum, mirum est de eo silentium: qui tamen hanc Epistolam Græce exaratam memorat; stili vero diversitatem in Clementem aut Lucam refert, qui de Pauli jussu

[53] Hebr. XIII. 22. *Etenim, perpaucis scripsi vobis.* [54] Origen. apud Euseb. Histor. Eccl. lib. 6. cap. 25. Est. in Epist. ad Hebr. qu. 2. Bellarm. lib. 1. de Verbo Dei c. 27. Hyperius Prolegom. in Ep. ad Hebr.
[1] Clem. Alex. Hypatyp. apud Euseb. lib. 6. cap. 14. hist. Eccl. [2] Euseb. hist. lib. 3. cap. 38.
[3] Theodoret. Præf. in Epist. ad Hebr. [4] Anonym. apud Oecum. Præf. ad Epist. ad Hebr.
[5] Hier. Catalog. in voce Paulus. Agobard. Epist. ad Fredeges. [6] Ambrosiast. Primas. Haymo, Tena prælud. 4. Ribes. Baron. Albert. Vidmanstad. Guido Fabricius, Matth. Galenus, Cornel. a Lap. Quidam Codd. Græci apud Mill ad calcem hujus Epistolæ; Tostat. Zanchius, Salmas. de Hellenistica parte 1. alii plures apud Spanhem. [7] Origen. apud Euseb. lib. 6. cap. 26. hist. Eccl.

sua eloquentia eam Epistolam exornaverint. Eusebius & Hieronymus neque rem investigarunt diligentius, neque Hebræum Archetypum agnovere: quod sane nunquam extitisse colligitur ex eo, quod eorum uterque in monumentis hujusmodi effodiendis solertissime laboraverint. Hebræum Matthæi Evangelium, quod eorum adhuc ætate extaret, & producunt & allegant; nunquam vero Hebræam ad Hebræos Epistolam.

Si quis Syriæ & Palæstinæ Hebræos, ad quos potissimum Epistola missa dicitur, nonnisi Hebraice loqui solitos arbitretur, ipse se decipiat; hæ enim Provinciæ Græcum æque ac Hebræum vulgo usurpabant (7). Si vero cum Spanhemio (8) dicas ad omnium Provinciarum Orientalium Hebræos missam, ut Hebraice scriberetur nil postulabat; in omnibus enim Orientis regionibus, in quibus Israelitæ degebant, ab Alexandri Magni victoria, Græcus sermo ita obtinuerat, ut Hellanistarum plerique, qui incolebant Provincias, Syriacam ignorarent (9). Petrus, Jacobus, & Joannes, æque ac Paulus, ad Hebræos, non Hebraice tamen, sed Græce scripsere; cur igitur Paulus ad eos Hebraice scripserit?

Quod Hebræus sermo patrius Paulo fuerit, vernaculum autem, ut ajunt, perfectius quam exterum callemus: duo hic falsa sunt. I. Patrius Pauli sermo Græcus fuit; Tharsi enim celeberrimæ urbis cives, Ciliciæ Metropoleos, quæ elegantiam & dicendi venustatem æque ac Alexandria & Athenæ ostentabat (10), Græce loquebantur; cujus linguæ peritissimus Paulus vel Poetas evolverat. Quod vero ejus Epistolæ nobis obscuræ videantur, in causa est non Græci sermonis ignoratio, sed Apostoli ingenium acre, vividum, atque fœcundum. Neque profecto ea stili obscuritas Hebraici sermonis ingenio tribuenda esset; qui illius perspicuitati potius erat serviturus, cum ab iis inversionibus, & transpositionibus, quibus Græcus sæpe implicatur, prorsus abhorreat. Græcus igitur sermo Paulo patrius; Hebræus studio paratus. II. Naturali ornatius quam per studium acquisito sermone nos semper loqui, minime constat: contrarium potius experimento non raro compertum est. Quare licet Syriacum Paulo naturalem, & Græcum studio comparatum fateremur, tamen Apostolum eleganter minus, minusque ornate Græco quam Syriaco sermone loquutum, jure non colligeres.

Græce primum scriptam fuisse, ipsa per se Epistola satis ostendit. Allusiones in ea, quæ tantum in Græco sonant (11), locutiones, periodi, stilus perspicuum, & quidem origine, non versione, Græcum præferunt. Pauciores in hac, quam in cæteris Pauli Epistolis, hebraismi; quos, si Hebraice primum vel Syriace scripta fuisset, frequentiores utique reperiremus. Author non ex Hebræo, sed ex Græca Versione Scripturas allegat, & ratiocinationes a Græcarum vocum significationibus, juxta Hellenistarum seu Græcorum stilum, depromptas quandoque interserit: quæ si Hebraicarum vocum valorem servent, vim omnem amittunt (12). Septuaginta ex. gr. Hebræum ברית *Berith* plerumque vertunt διαθήκην *Diatheken*. *Berith* fœdus, *Diatheke* Testamentum sonat: quare apud Hellenistas *confirmare Testamentum* est *fædus confirmare*. Epistolæ Author, nulla habita ratione Hebraicæ significationis vocis *Berith*, *Diatheken* usurpat; & inde collectionem ducit, quæ ad *fæderis* significationem nulla ratione refertur. Hebræorum denique nominum, quorum meminit, v. g. *Melchisedech*, interpretationem exhibet (13), unde argumenta depromit: quæ, si Epistola scripta fuisset Hebraice, frustra & præter rem prorsus caderent.

Veteres, qui hanc Epistolam a Clemente Græce versam duxerunt, in quam sententiam, post Eusebium Cæsariensem, vulgo concessum est, Clementem Hebræum ortu minime fuisse, ipsumque Hebraici sermonis peritum nullo argumento ostendi posse non animadvertunt. Prisci saltem Scriptores illum aut Græcum putarunt, aut Romanum. Nulla itaque veri species, quod Epistolam ad Hebræos ex Hebræo in Græcum transtulerit. Qui vero eidem Clementi Epistolam omnino adscribunt, meliori quidem ratiocinatione utuntur; sed falsum prorsus enunciant, uti nos superiore articulo satis ostendimus. Hujus igitur Epistolæ Author certe Paulus, qui eamdem, uti & cæteras, Græce exaravit. Ita Origenes, & Critici peritiores (14).

ARTICULUS III.

Ubi, quando, ad quos, & qua de causa hæc Epistola scripta fuerit.

Ante Jerosolymitani Templi eversionem scripta hæc Epistola satis ostenditur ex iis, quæ de Sacerdotibus & Legis Sacrificiis Author tradit; qui etiam in Italia eam se dedisse ostendit, quod Hebræos Italorum Fratrum nomine salutet cap. 13. v. 14. *Salutant vos de Italia Fratres*. Chrysostomus (1), Theodoretus (2), Codex Alexandrinus (3), aliique nonnulli Romæ scriptam asserunt (4), paulo ante, vel paulo post quam Paulus vinculis solveretur: alii vero in aliqua ex Italiæ Urbibus datam malunt; si enim Romæ scripsisset, Apostolus id saltem vel innuisset, neque Hebræos Italorum, sed Romanorum Fratrum nomine salutasset.

Quid-

(7) Talmud, Megilla fol. 71. col. 2. & 3. & in Sota fol. 21. col. 2. & in Schekalim par. 3. halac 2.
(8) Spanhem. par. 1. cap. 2. de Auth. Ep. ad Hebr. (9) Hieron. Proœmio in Epist. ad Galat.
(10) Strabo lib. 16. (11) Hebr. v. 8. Ἔμαθεν ἀφ' ὧν ἔπαθε. xi. 37. Ἐπειράσθησαν, ἐπρίσθησαν.
(12) Vide Hebr. ix. 7. 11. 7. iv. 12. v. 6. (13) Hebr. vii. 2. (14) Ell. Prolog. in Epist. ad Hebr. Du Pin, Spanhem. de Auth. Epist. ad Hebr. p. 2. cap. 2. Mill. var. lect. in Epist. ad H br. Grot. Pisc. Jac. Capell. Ligfoot. Hamm. Le Clerc, alii plures. (1) Chrysost. in Epist. ad Rom. Prolog.
(2) Theodoret. Prolog. in Rom. (3) MS. Alex. ad calcem hujus epist. Πρὸς Ἑβραίους ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης.
(4) Capell. append. ad hist. Apost. Spanhem. par. 2. c. 4. n. 8. Baron. Blondel. Usser.

Quidquid sit, eam profecto scripsit, quo tempore vinculis omnino solutus, vel proxime solvendus erat; de his enim veluti de re præterita loquitur c. 10. 34. *Nam & vinculis meis compassi estis*; seque una cum Timotheo ad eos venturum pollicetur, si is statim venerit. Nos itaque cum veterum & recentiorum Interpretum & Chronologorum plurimis (5), anno Christi LXIII. Neronis imperantis x. hanc Epistolam Paulum dedisse tum credimus, cum postquam biennio Romæ carcere detentus fuerat, tandem a Nerone est dimissus; & paulo post alteras ad Philippenses (6) & ad Philemonem (7) dedit, quos etiam se quentocius invisurum spondet.

Cum Judæi increduli Hebræos Fideles acriter vexarent (8), & eorum bona impune invadentes, ad extremam egestatem eos redegissent (9); miserorum solatio hanc potissimum ad eosdem Epistolam misisse Apostolum arbitramur, qua ad patientiam, & ad Divini Judicii expectationem omnes hortatur: unaque forte studet, ut a mœrore, quem de Jacobi Minoris Episcopi sui circiter ante annum (10), Anano jubente, e Templi fastigio deturbati funere perceperant, animos erigant, & solatium accipiant. Huc forte spectabat, cum scriberet c. 13. 7. *Mementote Præpositorum vestrorum, qui vobis loquuti sunt verbum Dei; quorum intuentes exitum conversationis, imitemini fidem*. Gratias præterea iis agit, quod de se vinculis obstricto condoluerint c. 10. 34.

Cum veritatis lumen in omnes regiones effundere cuperet, & de Legalium, & Sacrificiorum, quæ in Templo offerebantur, inutilitate, quemadmodum sibi persuasum erat, ita cæteros persuasos vellet, de Christi amplitudine primo sermonem instituit, eumque laudibus cumulatum & Angelis & Moysi anteponit. Ejus deinde Sacrificii & Sacerdotii virtutem confirmat; hinc Sacerdotii Aaronici & Sacrificiorum legalium abrogationem colligit; novum Fœdus, novumque Testamentum, quod Veteri successurum Prophetæ promiserant, Christi esse Religionem ostendit. Descripto denique longo Patriarcharum, Prophetarum, & Veteris Testamenti Sanctorum, quorum merita & Fidem commendat, catalogo, nos per Fidem Deo acceptos fieri demonstrat.

Cum vero non modo apud Judæos incredulos invidiosum esse nomen suum sciret, verum etiam apud Judæos quosdam fideles, quod ipsum Legis & cæremoniarum hostem ducerent; illud sapienter silet, suamque Apostoli dignitatem neque initio præponit, neque alio totius Epistolæ loco interserit (11). Veritates autem, quas statuere aggreditur, ita confirmat, validis adeo argumentis fulcit, eaque animi moderatione proponit, ut vel pervicacissimi atque inimicissimi suavi quadam vi in ejus sententiam pertrahantur. Præterea, quod proprie Hebræorum non esset Apostolus (12), sapienter a suo nomine abstinuit, ne id quod ad solatium & documentum scripserat, in offensionem & perniciem verteretur. *Principium salutatorium*, inquit Augustinus (13), *de industria dicitur omisisse, ne Judæi, qui adversus eum pugnaciter oblatrabant, nomine ejus offensi, vel inimico animo legerent, vel omnino legere non curarent, quod ad eorum salutem scripserat*. Illud etiam accedit, quod propter studiosissimam erga Christum, de quo tota Epistola disserere statuerat, reverentiam, a suo nomine & dignitate abstinuerit (14).

Quod Pauli nomen Epistola non præferatur, quosdam idcirco Pauli non esse opinatos scio (15). Veteres quidem, ut eam Paulo eriperent, hoc usi sunt argumento (16). Alii Epistolæ initium periisse censuerunt (17). Nos vero in adversarios argumentum cum Primasio optime torquemus (18): Si Pauli non est hæc Epistola, quod Pauli nomen non præferat; neque erit alterius, cum nullius nomine inscribatur; vel summum, si ad aliquem, ad Authorem incognitum & anonymum pertinebit. Atqui hanc Epistolam iis notis distingui, ut Paulo omnino tribuenda sit, & revera a Græcis semper, a Latinis vero quarto ab hinc sæculo ei adscriptam fuisse, satis superque ostendimus: igitur Paulus ejusdem Author censendus est, quamquam in ea Pauli nomen non legitur.

Veterum & Recentiorum Interpretum plerique missam ad Jerosolymæ & Palæstinæ Judæos hanc Epistolam statuunt (19), quibus sane Hebræorum nomen potissimum congruebat, cum cæterorum Provinciarum Hebræi Hellenistarum nomine appellarentur. Cum Apostolus ad eos invisendos se venturum cap. 13. 23. spondet, nonnisi Palæstinos, & Jerosolymitanos præsertim, alloquitur: qui enim omnes omnino Imperii Provincias se peragraturum promitteret? Cæterum eos peculiariter describit, ubi eos æquo animo bonorum rapinam pertulisse meminit cap. 10. 34. Judæi, qui nomen Christo dederant, gravioribus in Judæa, quam in cæteris orbis partibus, calamitatibus ab ipsis fratribus afficiebantur, quod Hebræi Fidei hostes validiores ibi essent & studiosiores, ut Christi nomen prorsus everterent.

At si Paulus ad Palæstinæ Judæos potissimum scripsit, qui verum sit id quod antea asserui-

mus,

---

[5] Chrysost. Theodoret. Prolog. in Ep. ad Rom. Theophyl. Prolog. in Ep. ad Hebr. Baron. Blondel. Usser. Spanhem. Tillemont. alii passim. [6] Philipp. 1. 12. *Per meum adventum iterum ad vos*. [7] Philem. ℣. 22. *Para mihi hospitium; nam spero per orationes vestras donari me vobis*. [8] Hebr. x. 32. 33. [9] Hebr. 2. 34. [10] Anno Christi LXII. in Paschatis festo. Vide Euseb. lib. 2. c. 23. hist. Eccles. [11] Clem. Alex. apud Euseb. hist. Eccl. lib. 6. cap. 14. Hieron. catalog. voce Paulus. *Quia Paulus scribebat ad Hebræos, propter invidiam sui apud eos nominis, titulum in principio salutationis amputavit*. Idem in Epist. ad Galat. 1. Theodoret. Ambrosiast. Chrysost. Præf. in Ep. ad Hebr. [12] Clem. Alex. apud Euseb. lib. 6. cap. 14. hist. Eccl. [13] August. Exposit. inchoata ad Rom. num. 11. pag. 911. [14] Clem. Alex. loc. cit. Theodoret. apud Oecumen. Δια τὴν πρὸς τὸν Κύριον [illegible] ἐγγράφει ἑαυτόν. Hier. in cap. 1. ad Galat. *Non fuit congruum, ut ubi Christus Apostolus dicendus erat, ibi etiam Paulus Apostolus poneretur*. [15] Cajet. Calvin. Erasm. Grot. Camero. [16] Vide Athanas. Dialog. 1. de Trinit. & Theodoret. Prolog. in Epist. ad Hebr. [17] Gerhard. & Hyper. in Ep. ad Hebr. [18] Primas. Præfat. in Ep. Pauli: *Si propterea Pauli non erit, quia ejus non habet nomen, nec alicujus est, quia nullius nomine titulatur. Quod si absurdum est, ipsius magis credenda est, quæ tanto doctrinæ sua fulget eloquio*.
[19] Chrysost. Theodoret. Theophyl. Ambrosiast.

mus, videlicet Petrum hujus ad Hebræos Epistolæ in sua ad eosdem per varias Asiæ Provincias effusos meminisse; cum utrumque Apostolum ad eosdem homines literas dedisse existimaremus?

Hanc eversurus difficultatem Spanhemius (20) respondet, I. eam forte Epistolam ad omnium Asiæ Provinciarum Judæos fuisse directam; id quod utique, freti iis quæ antea diximus, penitus rejicimus. II. Apostolum ad Palæstinæ Hebræos potissimum scripsisse, atque idcirco iis præsertim se cito ad ipsos venturum promisisse: quo tamen minime prohiberi, quin Epistola ad omnes, ad quos Petrus post annum circiter scripsit, perveniret; quare Petrus de rebus difficillimis antea Paulum ad eos scripsisse, merito in eorum memoriam revocavit. Hæc maxime probabilis est, quæ afferatur, solutio; sed multis tamen difficultatibus adhuc obvolvitur.

Illud utique in hac Epistola animadvertendum, quod Paulus solos Hebræos Fideles alloquatur, neque ullo documento eorum Præsules instituat c. 13. 17. Hebræos tantummodo rogat, ut suis Præsulibus suo nomine salutem impertiant; ut iisdem obsequium & obedientiam præstent; ut eorum mores & fidem imitentur; ut denique officia omnia erga ipsos æquo animo impleant. Quod quidem in Pauli sapientiam & modestiam referendum ducimus; Ecclesiæ enim Jerosolymitanæ Præpositis, qui vel ex Apostolis erant, vel ex Christi Discipulis, in quos nulla ipsi erat authoritas, se noluit Præceptorem exhibere.

Animadvertendum præterea, in vetustis plurimis libris (21), & iis ferme omnibus, quos S. Epiphanius evolvit (22), Theodoretio, Authore Synopseos sub Athanasii nomine, Euthalio, Mss. Alexandrino, & ut alios plurimos prætereamus, altero Coislinianæ Bibliothecæ vetustissimo (23), quinti nempe, ut ajunt, vel sexti sæculi, statim post secundam ad Thessalonicenses hanc ad Hebræos Epistolam recenseri. Qua de causa id factum sit, incertum. Sunt qui id factum putent, ut Epistolæ ad Ecclesias simul congestæ, ab iis, quas Paulus ad quosdam privatos dedit, secernerentur (24). Ecclesia, teste Theodoreto (25), post Epistolas ad Thessalonicenses, hanc statim constituit, ut inter Canonicas Epistolas, & inter Pauli scripta hanc quoque a se enumerari ostenderet. Addit Theodoretus, hanc inde ab Arianis amotam, post Epistolas ad Titum & Philemonem locatam fuisse, ut eam Paulo eriperent, & canonicam ejus authoritatem everterent.

ARTICULUS IV.

De Canonica authoritate Epistolæ ad Hebræos.

CUM hanc Epistolam Paulo tribuendam satis aperte probaverimus, an inspirata, seu canonica sit, facile est pronunciare. Paulum Spiritus Sancti lumine perfusum fuisse, nemo unquam negavit; qui vero canonicam hujus Epistolæ authoritatem impugnant, eo ducuntur, vel quod Pauli non esse defendant, ut Ariani (1), vel quod vitiatam & truncam asserant, ut Marcionitæ (2). Clementem Papam, cui eam nonnulli tribuere, inter Divinos & afflatos Scriptores Ecclesia nunquam recensuit. Sententia quæ Lucæ seu Barnabæ eam adscribit, nullo argumento valide probatur. Si igitur hæc ad Hebræos Epistola ab Apostolo exarata est, uti luce clarius ostendimus, divinitus dictata ducenda est, & Divinæ authoritatis habenda.

Ad hanc canonicam authoritatem, quam veluti intrinsecam appellamus, Patrum testimonium, & unanimis Ecclesiæ consensus accedunt. Græci semper, Latini vero a quarto & quinto sæculo, tamquam canonicam exceperunt. Clemens Alexandrinus (3), Origenes (4), Eusebius (5), Dionysii Alexandrini, & Concilii Antiocheni ad Paulum Samosatenum Epistolæ, Alexandri Alexandrini ad Concilium Constantinopolitanum Epistola (6), S. Athanasius (7), S. Cyrillus Jerosolymitanus (8), Concilii Laodiceni canon lexagesimus, S. Epiphanius (9), S. Basilius (10), S. Gregorius Nazianzenus (11), S. Gregorius Nyssenus (12), S. Amphilochius (13), S. Gregorius Thaumaturgus (14), Titus Bostrensis (15), S. Ephrem (16), & alii canonicam ac Divinam & acceperunt & allegarunt, & Hæreticorum nota eamdem rejicientes inusserunt.

Theodoretus (17) veteres arguit, quod hanc Epistolam rejicerent, contra Ecclesiæ, quæ illam ipsius ætate tamquam Pauli fœtum agnoverat, authoritatem, & contra ipsum Eusebii testimonium, qui veluti a Paulo exaratam & canonicam eamdem jam allegaverat; quamvis hunc suorum dogmatum Patronum appellarent. S. Hieronymus hæc habet (18): *Illud nostris dicendum est, hanc Epistolam, quæ inscribitur ad Hebræos, non solum ab Ecclesiis Orientalibus, sed ab omnibus retro Ecclesiis, & Græci sermonis Scriptoribus quasi Pauli Apostoli suscipi.* Et alibi etiam absolute ait (19): *Epistolam ad Hebræos omnes Græci recipiunt, & nonnulli Latinorum.*

Diutius equidem Latina Ecclesia rem perpendit, & serius Paulum ejus Authorem agnovit, atque inter canonicas eam recensuit, Eusebii Cæsariensis, Hieronymi, Augustini, Philastrii, Isidori Hispalensis, & Rabani Mauri ea de re sententiam supra attulimus. Cajus Ecclesiæ Romanæ

(20) Spanhem. de Auth. Ep. ad Hebr. part. 1. c. 2. n. 8. 9. (21) Alex. Petit. 3. Roe. 2. Colb. 7. Tres Mss. penes Bezam, & Cod. 29. Biblioth. Coislin. (22) Epiphan. hæres. 42. Marcionia. (23) Cod. 202. Biblioth. Coislin. (24) Beza, Mill. (25) Theodoret. Præfat. in Epist. ad Hebr.
(1) Vide Theodoret. Præfat. in Epist. ad Hebræos. (2) Epiphan. hæres. 42. Hieron. Proœm. in Epist. ad Titum. (3) Clem. Alex. apud Euseb. l. 6. c. 14. hist. Eccl. (4) Origen. apud Euseb. l. 6. c. 25. hist. Eccl. (5) Euseb. l. 3. c. 32. hist. Eccl. (6) Apud Theodoret. l. 1. c. 3 hist. Eccl. (7) Athanas. de Nicæn. Decret. de Synod. Epist ad Serapion. &c. (8) Cyrill. Jerosol. Catech. 4. (9) Epiphan. hæres. 42. & 59. (10) Basil. Constit. Mon. c. 22. & alibi. (11) Nazianz. carm. 34. & orat. 2. (12) Nyssen. de hypost. 1. 3. p. 35. (13) Amphiloc. apud Greg. Naz. car. 125. (14) Greg. Thaumat. Exposit. fidei altera. (15) Tit. Bostr. comm. in Luc. xxiii. (16) Ephr. Syr. de virtut. & vit. p. 31. de torment. infern. p. 204. & alibi. (17) Theodoret. Præfat. in Ep. ad Hebr. (18) Hier. Epist. 129. ad Dardan. (19) Idem Ep. 126. ad Evagrium.

næ Presbyter, anno ccx. Pontifice Zephyrino regnante, Romæ disceptans, omissa Epistola ad Hebræos, cæteras Pauli tresdecim tantum enumerat. Author Commentarii in Apocalypsim, sub nomine S. Victorini, nihil habet de Epistola ad Hebræos. Hilarius Diaconus, & Pelagius, qui Apostoli Epistolas interpretati sunt, hanc ad Hebræos prætermisere. Neque Cyprianus, neque priorum trium sæculorum Patres eam unquam producunt; Eusebius vero sua adhuc ætate rejectam a pluribus Ecclesiis, veluti a Paulo alienam, testatur (20).

S. Hieronymus inter Canonicas Scripturas a Latinis Ecclesiis non recenseri solitam affirmat (21): *Quod si eam Latinorum consuetudo non recipit inter Scripturas Canonicas, &c.* Alibi etiam (22): *Paulus Apostolus ad septem scribit Ecclesias: octava enim ad Hebræos a plerisque extra numerum ponitur.* Et alibi (23): *Eam Latina consuetudo inter Canonicas Scripturas non recipit.* Alibi demum (24): *De monte hoc* (Sion), *& de hac Civitate* (Jerusalem) *& Apostolus Paulus, si tamen in suscipienda Epistola* (ad Hebræos) *Græcorum authoritatem Latina lingua non respuit, &c.* S. Augustini ætate ab ea inter Canonicas recensenda obstinebant, quod Pauli salutationem ei præpositam non invenirent (25): *Unde nonnulli eam in Canonem Scripturarum recipere timuerunt.* Eodem teste, plerique Paulum ejus Authorem esse, nonnulli vero non esse, defendebant (26): *Quamplures Apostoli Pauli esse dicunt; quidam vero negant.*

Augustinus nihilominus in Libris de Doctrina Christiana (27) quatuordecim Pauli Epistolas enumerat; adeoque inter cæteras, de quibus nullum est discrimen, hanc etiam recenset, eamque veluti canonicam ubique allegat; quam & Carthaginiense Concilium (28) Librorum Sacrorum Catalogo insertam exhibet. S. Hieronymus, qui ei quandoque parum favere videtur, eam sæpe tamquam Scripturam Sacram laudat, & in Epistola ad Dardanum veterum potius, quam Latinorum quorumdam eam respuentium, authoritati adhærens, se veluti canonicam eam excipere profitetur (29): *Nos tamen utraque* (Apocalypsim, & Epistolam ad Hebræos) *suscipimus; nequaquam hujus temporis consuetudinem, sed veterum Scriptorum authoritatem sequentes, qui plerumque utriusque abutuntur testimoniis, non ut interdum de apocryphis facere solent, sed quasi Canonicis & Apostolicis.*

A quarto & quinto sæculo tamquam Pauli & canonicam a Latinis Patribus sæpissime allegatam scimus, videlicet a S. Hilario (30), Lucifero Caleritano (31), S. Ambrosio (32), Rufino (33), Salviano (34), Cassiano (35), Innocentio I. in Epistola ad Exuperium, Hilario Diacono, seu Ambrosiastro in secundam Epistolam ad Titum c. 1. Phæbadio (36), Victorino (37), denique a cæteris, quos ad Latinorum Patrum, eam tamquam Pauli excipientium, traditionem comprobandam, paulo ante recensuimus. Concilia etiam, Mss. & Ecclesiæ Latinæ Scriptores in Scripturarum Canonicarum Catalogis, quatuordecim Pauli Epistolas enumerant.

Latini priorum etiam sæculorum Authores non defuere, qui hanc veluti Divinam produxerint. Clemens Papa in suis sæpe scriptis & sententias & locos ex ea interserit, quamvis ejusdem Authorem non prodat. S. Irenæus in Libris adversus hæreses ejus authoritatem adhibet (38). Tertullianus (39) eamdem allegat, quamvis alibi Barnabæ adscribat. Novatianus (40) ejusdem testimonium producit, Hieronymus (41) a Veteribus Latinis exceptam innuit, cum Veterum authoritatem sequutus, quidquid dicant Recentiores, eam se suscipere profiteatur; *Nequaquam hujus temporis consuetudinem, sed veterum Scriptorum authoritatem sequentes.* Stephanus Gobar ex numero eorum (42), qui Epistolam ad Hebræos receperunt, Hippolytum & Irenæum tantummodo excipit; & inter eos, qui Apostolum ejus esse Authorem agnovere, Clementem Papam, & Eusebium recenset. Cæterum ab Irenæo tamquam canonicam allegari, paulo ante meminimus. Ipsi Ariani in hæreseos exordio eam minime rejecerant; Marcion denique ejus Authorem Paulum non negavit, sed ab aliis vitiatam censuit.

Novatianorum hæresim, quæ sub tertii sæculi exitum gliscere cœpit, in causa fuisse credimus, quod Latina Ecclesia ab hac Epistola inter Canonicas recensenda tamdiu abstinuerit; cum enim Hæretici illi quibusdam ejus locis (43) ad suos de pœnitentia errores comprobandos abuterentur, sapienter Ecclesia ei Epistolæ authoritatem adjiciendam non esse censuit, quam nefarii in Fidei perniciem detorquebant. Ortis deinde Arianis sub quarti sæculi exordium, cum hi ad suos adversus Consubstantialitatem & æternitatem Verbi errores confirmandos aliis ejusdem Epistolæ (44) locis improbe uterentur, e re fuit, ejus authoritatem silentio adhuc præterire. Marcionitas, qui secundo Ecclesiæ sæculo Italiam invaserunt, eidem silentio satis contulisse Spanhemius arbitratur (45). Quidquid fuerit, illud sane constat, quarto & quinto sæculo de canonica Epistolæ ad Hebræos authoritate Latinam Ecclesiam cum Græca consensisse; tredecim ab hinc sæculis Apostolus sine discrimine ejus Author habetur; eam denique eidem Apostolo vindicavit etiam Tridentinum Concilium, a quo & inter canonicas, & inter Pauli Epistolas enumerata est.

---

(20) Euseb. l. 6. c. 20. hist. Eccl. (21) Hier. Epist. 129. ad Dardan. (22) Idem Ep. 103. ad Paulin. (23) Hier. Comment. in Isai. VIII. (24) In Zachar. VIII. (25) Aug. Exposit. inchoata in Ep. ad Rom. n. 11. (26) Aug l. 16. de Civit. Dei c. 22. (27) Aug. de Doctr. Christ. l. 2. c. 8. (28) Concil. Carthag. III. c. 47. (29) Hieron. Ep. 129. ad Dardan. (30) Hilar. l. 4. de Trinit. p. 21. (31) Lucif. Calar. de non conveniendo cum hæreticis. (32) Ambros. de fide ad Gratian. l. 1. c. 4. &c. (33) Rufin. Exposit. Symbol. apud Cyprian. (34) Salvian. l. 4. ad Eccles. Catholic. (35) Cassian. collat. 1. c. 14. (36) Phæbad. lib. contr. Arianos. (37) Victorin. Afer, adversus Arium l. 1. 2. & tract. de Homous. (38) Iren. l. 2. c. 25. & l. 4. c. 21. 24. (39) Tertull. cont. Judæos c. 2. & contra Marcion. l. 2. c. 8. & de pudicit. c. 20. (40) Novatian. lib. de Trinit. c. 15. (41) Hieron ad Dardan. Ep. 129. (42) Apud Phot. Cod. 232. (43) Vide Heb. VI. 4. 6. 2. 26. 37. XII. 15. 16. 17. (44) Hebr. I. 3. 4. & III. 2. (45) Spanhem. de Authore Epist. ad Hebr. parte 1. c. 8. et. 11. 12. 13. 14.

DIS-

DISSERTATIO
DE MELCHISEDECHO.

PRæclaræ adeo tantæque sunt laudes, quibus Paulus in sua ad Hebræos VIII. 1. Epistola Melchisedechum ornat, eæque adeo inter se pugnare videntur, ut ipse Apostolus de iis differendi difficultatem agnoscat, quamvis Hebræos Scripturarum peritos, & metaphoricas Synagogæ Doctorum explanationes audire solitos, alloquatur v. 11. *De quo nobis grandis sermo, & ininterpretabilis ad dicendum*. Quibus Apostoli verbis, ac rei magnitudine & difficultate territus Hieronymus, a verbis de hoc argumento faciendis omnino abstinuit; semperque abstinere decreverat, nisi alliduis Evagrii amici sui precibus, ut aliquid diceret, tandem adductus fuisset (1). Alii vero Critici (2), perpensis iis quæ de Melchisedecho prodita sunt, multum adhuc abesse ajunt, ut res e tenebris omnino emergat. Sibi denique mutuo adversantium de Melchisedecho opinionum varietas, nil nisi rem in dies intellectu difficiliorem fieri ostendit.

Orientales & Græci, fabulis addictissimi, quamdam Melchisedechi genealogiam effodiunt, per quam & avorum, & Parentum nomina produntur. Cum vero mendacium se ipsum frequenter evertat, alii hoc, alii illo modo eamdem genealogiam intexunt. Hi Ægyptium, illi Chananæum, alii Assyrium Melchisedechum statuunt. Plures cum Patriarcha Semo, plures cum Chamo, plures etiam cum Enocho confundunt. Sunt qui Angelum, qui Divinam Virtutem, qui Spiritum Sanctum, qui denique ipsum Dei Filium constituant. Nonnulli a Phalego Heberi filio ejus originem ducunt, nonnulli cujusdam Præadamitarum stirpis Genitorem appellant; alii tandem, ut Paulum, qui absque patre, absque matre, absque genealogia Melchisedechum asseruit, interpretentur, ex humili & pudenda progenie ortum censent; neque desunt, qui nothum seu non legitimum asserant.

Varias has sententias, & earum præcipua argumenta hic modo exhibebimus; & ubi, quæ omnino absona sunt, rejecerimus, ea quæ majorem veri speciem præferunt, producemus.

S. Epiphanii ætate fuerunt, qui parentes Melchisedechi certis nominibus designarent (3), *Herculem* nempe sive *Heraclam* patrem illius, matrem vero *Astaroth* sive *Asteriam* appellantes. Catena Arabica (4) ejus genealogiam paternam ex Semo, maternam ex Japheto derivans, *Heraclam* sive *Heraclim* patrem Melchisedechi, filium *Phalegi* filii *Heberi*, seu verius *Phalegi* nepotem, & *Heberi* filium facit; matrem vero, quam *Salathielem* appellat, filiam statuit *Gomeri* filii *Japheti*, filii *Noe*.

Josephus (5) Gorionides, Hebræus Scriptor circa undecimum sæculum (6), Melchisedecho altetum nomen, *Jaboram* nempe seu *Joram*, induerit, fidusque ejus ortui præsidens *Sedech* (Planeta est Jovis) appellat; urbem vero, cui præerat, primum *Jebus*, deinde *Sedech*, (unde nomen Melchisedech, seu Regis *Sedech*) postea *Salem* denominatam testatur. Inanibus his refellendis non immoramur: satis est ea proferre, ut eorumdem levitas dignoscatur.

Michael Glycas (7), Georgius Cedrenus (8), & alii (9) Melchisedechum ex Ægypto ducunt, eique patrem tribuunt *Sidonem*, seu *Sidam*, urbis *Sidonis* conditorem, & filium Regis *Ægypti*. Illum vero addunt in monte Sion urbem *Salem* ædificasse, & post exactos in virtutibus exercendis & virginitate colenda tredecim imperii annos, sine liberis obiisse. Idcirco, subdit Cedrenus, a Paulo sine patre, sine matre, & sine genealogia appellatur, quod ex electa progenie ortum non duxerit, quod ejus parentes improbi fuerint, quod & ipse in Chananaiticis regionibus imperaverit.

Suidas (10) ex eodem, uti credimus, fonte, ex quo superiores, nempe ex Libris apocryphis, Melchisedechi ortum hausit. Hunc fuisse Dei Sacerdotem, Chananæorum Regem, in monte Sion urbis *Salem* (urbis nempe pacis) conditorem, & post annos Regni tredecim, ne ducta quidem uxore, vita excessisse tradit: quod denique ex impio Chananæorum genere prodierit, ejus genealogiam a Scriptura prætermitti testatur.

Accipe historiolam (11), seu verius fabellam deprompta ex incognito Authore Græco, & quidem vetustissimo, eum in Codicibus ante septem sæcula exaratis occurrat. Scriptor, ut auctoritatem operi suo conciliet, Athanasii nomen, tanti quidem Doctoris injuria, temere inscribit. Regina quædam, Salem appellata, in Urbe ejusdem nominis imperans, filium Salaad peperit: Salaad ex uxore tulit Melchi; qui deinde uxore Salem ducta, duos filios genuit, majorem natu Melchi, juniorem Melchisedechum. Cum autem Melchi utriusque pater Diis (erat enim Ethnicus) immolare statuisset, Melchisedechum filium ad septem boves seligendos misit. Paruit ille; sed inter eundum Divino lumine illustratus, & Idola nihil esse intelligens, vacuus ad Patrem rediit, cui etiam Idololatriæ vanitatem exprobravit. His dictis offensus Melchi, filium ad quærendas iterum victimas misit. Interim Salem uxorem allocutus, alterum e filiis omnino Diis esse mactandum asseruit; quare majorem natu Melchi forte eductum sacrificio destinavit. Tres & quingenti filii a patribus oblati, & treceuti a matribus, aliæque innumeræ victimæ una cum Filio Regis mactandæ adductæ sunt. Redux Melchisedech, cum tantum facinus ferre non posset, in montem Thabor se recepit, ibique a Deo petiit, ut terra

(1) Hier. ad Evag. seu ad Evangelum: *Fateor, volui dissimulare sententiam, nec me periculoso & φιλεγκλήμονι immiscere tractatui; in quo quodcumque dixissem, reprehensores habiturus forem; sed rursum cum Epistolam relegerem, & invenissem in extrema pagella quod me obtestationibus adjuraveras, ne spernerem peccatorem, revolvi Veterum Libros*, &c. Et post multa: *Paulus difficultatem rei prooemio exaggerat, dicens: De quo multus nobis sermo est & ininterpretabilis. Si vas electionis stupet ad mysterium, & de quo disputat, ineffabile confitetur, quanto magis nos vermiculi & pulices, solam debemus scientiam inscientiæ profiteri?* (2) Vide Schlegell. quæst. de persona Melchised. initio; Spanhem. de Author. Ep. ad Hebr. part. 1. c. 5. n. 3. Abul. Cajet. (3) Epiphan. hæres. 55. c. 2. Καὶ γάρ τινες τὸν τοῦ Μελχισεδὲκ ὁ πατήρ τις, ἢ μήτηρ ὀνομάζονται .... Ἔφασαν δέ τινες, Ἡρακλᾶν καλεῖσθαι αὐτοῦ πατέρα, μητέρα δὲ Ἀσταρώθ, ὅ τις καὶ Ἀστερίαν. (4) In Genes. IX. (5) Ben Gorion l. 6. c. 58. (6) Vide Basnage, tom. 7. c. 7. Edit. Paris. (7) Glycas, annal. p. 135. (8) Cedren. l. 1. p. 27. (9) Simeon Logoth. apud Cang. ad Chronic. Pasch. p. 500. (10) Suidas in Melchised. (11) Apud Athanas. tom. 3. pag. 239. nov. Edit.

terra dehiscens omnes, qui ad Idolorum Templum convenerant, absorberet. Quare non modo Templum, sed & urbs ipsa, & omnes incolæ repentino terræ motu & hiatu absorpti sunt.

Quæ ut ille reversus aspexit, terrore correptus, montem Thabor iterum ascendit, & opacam sylvam ingressus, ibi septennio substitit, sine veste, sylvestribusque tantum fructibus pastus, rorem, quem super herbas delapsum lambebat, in potum adhibens. Interim ejus ungues ad palmi longitudinem crevere, capilli usque ad latera descenderunt, & testacea crusta dorsi pellis incalluit. Septennio elapso, Abraham a Deo monitus virum quæsivit; quem nactus, vestibus operuit, ac benedictionem ex illo, a Deo jussus, petiit. Uterque deinde e monte descenderunt, & triduo post Melchisedech oleo Abrahamum inunxit, benedixit, nomenque Abram in Abraham commutavit. Successu temporis, Abrahamo post cæsum exercitum Chodorlahomoris & fœderatorum regredienti occurrit Melchisedech, vini pateram offerens, in quam panis frustulum clam injecerat. Vinum illud non modo Abrahamo potum dedit, sed trecentis etiam & duodeviginti viris, qui Abrahamum comitabantur, quique trecentorum & duodeviginti Nicæni Concilii Patrum figura erant; quemadmodum panis ille & vinum erant oblationis in nostris Altaribus faciendæ mysterium.

Si solummodo ejus novitas perpendatur, tota fabella facile corruit. Concilii Nicæni tamquam diu antea peracti meminit (12). Melchisedechum Sacerdotem Altissimi in æternum manere, Author statuere videtur (13). Apud Veteres est perpetuum de Melchisedechi parentibus silentium; & de eodem Pauli testimonium per se corrueret, si vel uno verbo Scriptura parentum illius meminisset. Omnia denique hujus fabellæ inania adjuncta ejus commentum & vanitatem præseferunt.

Ad graviora nos convertamus. Scriptor quidam (14), cujus extat opusculum in tertio nuper edito Augustini volumine (15), ait, Melchisedechum non hominem fuisse, sed Spiritum Sanctum, qui, specie hominis assumpta, Abrahamo se videndum obtulerit.

Opusculum istud *Evagrius*, seu verius *Evangelus*, vel *Evangelius* (16), ad Hieronymum misit, ejus de eodem sententiam rogans. Cum igitur ea occasione S. Doctor veteres Patres consuluisset, deprehendit Origenem, & Didymum in ea esse sententia, ut Melchisedechum Angelum crederent: verum, inquit, Hippolytus, Irenæus, Eusebius Cæsariensis, Eusebius Emissenus, Apollinaris, Eustathius Antiochenus, aliis quidem verbis, sed uno sensu, Melchisedechum Chananæum fuisse, & Regem Salem, alio nomine Jebus, sive Jerusalem, satis conveniunt. Hæc utique sententia multo plurimos quam cæteræ nacta est fautores, & magis ad veri speciem accedit. Ostendit præterea Hieronymus, hunc Regem satis expressam Jesu Christi figuram exhibuisse, utpote qui Rex Salem, sive Rex pacis esset, Rex simul & Sacerdos, Sacerdos vero in æternum ante Legem, ut Jesu Christi Sacerdotium significaret: ejus insuper Genealogiæ atque parentum in Scripturis nullam fieri mentionem, non quod ille Dei unius manu conditus, e cœlo lapsus esset, sed quod in Abrahami historia recenseatur, ne indicata quidem ejus genealogia, atque obitus vel ortus tempore. Hæc omnia mysterium tegunt, quod quidem Apostolus in Epistola ad Hebræos divina nobis eloquentia reserat.

Tria sunt argumenta præcipua, quibus Scriptor ille Melchisedechum esse Spiritum Sanctum, convincere nitebatur. I. Melchisedecho alia ab Abrahamo, & humana præstantior potuit esse natura, cum Abraham sanctitate maximus, eum eo collatus, minimus exhibeatur: *Sine dubio quod minimum est a meliore benedicitur*, inquit Apostolus Hebr. c. 7. 7. cum de benedictione ageret, qua Abrahamo Melchisedechus bene precatus est. Solent interdum Sacerdotes iis hominibus benedicere, a quibus ipsi virtute superantur. Præterea Sacerdotium homines coram Deo præstantiores per se minime constituit. Cum igitur Melchisedechus neque meritis, neque justitia, neque Sacerdotio Abrahamo præstantior esse potuerit, reliquum est, ut ei natura præstiterit. *Per hæc apparet, Melchisedech ultra hominem esse; quia non erat, unde melior esset Abraham, nisi sola præcedat illum natura*.

II. Melchisedechi seu principium, seu finem, seu genealogiam, seu parentes reperire non est: ille neque ortu incepit, neque consumptus est obitu: nonne igitur Deus habendus? III. Utique & juxta Apostolum, *Assimilatus Filio Dei, manet Sacerdos in perpetuum* Hebr. VII. 3. At Filii Dei similitudinem referre non potest, nisi eadem natura potiatur. Filius Dei primus Sacerdos in æternum; Melchisedech, secundus. Filius Vicarius est atque Altissimi Sacerdos, est & Spiritus Sanctus: quamvis autem utrique eadem sit natura, Personarum ordo exposcit, ut Filius ante Spiritum recenseatur.

Quibus omnibus ita occurrimus. I. Apostolus per totam ad Hebræos Epistolam, & hic potissimum ubi de Melchisedecho, ex more Judæorum ejus temporis, de Christi Sacerdotio, quod cum Sacerdotio Aaronis confert, allegorice loquitur: Quod Melchisedech Christum, ejusque Sacerdotium significaret, eum idcirco Aarone præstantiorem ostendit. Quidquid de eo dicit aut silet Scriptura, in ejus laudem vertit. Quidquid Sacri Libri de Melchisedecho præclarum ferunt, in Christo præstantissime impletur. De ejus ortu, morte, & genealogia silentium, mysterio vacuum non censetur ab ipso Apostolo, qui Melchisedechum & Jesum Christum Aaroni anteponendos, inde colligit.

II. Ille, de quo explicat Paulus ea, quæ de Melchisedecho afferuntur, allatarum rationum vim omnem mire confirmat: quæ rationes, si de alio quolibet enuncientur, omne robur amittunt. Quid enim convinceret, qui ita argueret: Seu Parentum, seu ortus, seu obitus Thesbitæ Eliæ Scriptura non meminit; ille est igitur æternus atque immortalis? Apostolus præterea Fideles, qui Christi Divinitatem, ejusque æternum Sacerdotium jam certo tenebant, allegoricis Scripturarum explicationibus assuetos, alloquebatur: quæ quidam dicendi ratio alios minime urgeret. Melchisedechum enim Messiæ figuram fuisse, Messiam vero æternum Sacerdotem esse atque immortalem, principii & finis expertem, Deum denique verum, verumque hominem esse, si quis Ethnico dixerit, hic ænigma sibi proponi putabit, eaque omnia sibi perspicue probari exposcet. Apostolus vero eos, quos alloquebatur, horum omnium optime conscios norat.

III.

(12) Οὕτως τὰ κ̀ ἐν ἁγίοις πατέρες τιη̄ (?) ἐν τῇ Νικαίων πόλει. (13) Καὶ διὰ τὸ συμπεπνευκέναι αὐτὸν τῷ Θεῷ, μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές. (14) Is creditur esse Hilarius Diaconus Romanus sub Liberio, postea Schismaticus Luciferianus. Bellarminus l. 2. de Sacram. c. 10. & l. de Script. Ecclesiast. Erasmus præfat. in idem Opus; Viegas in Apocalyps. 21. Estius in c. VII. Ep. ad Hebr. & alii credunt hoc opus esse, quod Evangelus ad S. Hieronymum misit. Vide nov. Edit. S. August. (15) Quæstiones ex utroque Testamento mistim p. 106. 107. 108. *Similis Dei Filio non potest esse, nisi sit ejusdem naturæ. Et quid incredibile videtur, si Melchisedech ut homo appareat, cum intelligatur tertia esse persona?* . . . . *Jam ambo similes esse leguntur, & a me esse dispensationis, quia unius sunt & naturæ.* (16) Vide nov. edit. S. Hieron. t. 2. d. 570. ubi dicuntur omnia MSS habere *Evangelum* seu *Evangelium* pro *Evagrio*.

III. Benedicentem, hac saltem in re, eo, cui benedicitur, præstantiorem esse, ultro fatemur; quare hac habita ratione Melchisedechum Abrahamo digniorem agnoscimus. Hic vero nos de Abrahami virtutibus aut meritis, cum Melchisedechi sanctitate collatis, minime inquirimus; sermo tantummodo fit de benedictione, qua Sancto Patriarchæ Sacerdos sanctus bene precatus est. Ea in re Melchisedechum Abrahamo majorem esse, negat nemo. Hinc vero alterius fuisse naturæ, colligi non potest, quin plus æquo ratiocinatio Apostoli protrahatur. Allegorica autem argumenta nunquam nimis urgenda sunt.

IV. Similitudo, qua Melchisedechus Dei Filium significabat, non naturam afficit, sed Sacerdotium. Hic Pauli mens sistit, neque fertur ulterius. Spiritus Sanctus nunquam Sacerdos in Scriptura appellatur, nunquam per hominis speciem se Patriarchis videndum exhibuisse, nunquam benedixisse Abrahamo, nunquam ab eo decimas accepisse, nunquam denique in Salem imperitasse narratur. Hæc omnia vere atque historice de homine narrantur. Apostolus utique non Trinitatis Personam, sed hominem cum Christo comparat. Tota Veteris Testamenti cum Novo collati dispensatio in eo consistit, ut persona aliqua constituatur in figuram Messiæ, & ejusdem ad eumdem Messiam relatio instituatur. Hic de Christo explicandus occurrit Melchisedech, alibi vero vel Isaac, vel Moyses, seu David, Samson, Salomon. Paulus denique hic VII. 3. *Filio Dei assimilatum* Melchisedechum asserit, adeoque inferiorem statuit; omnino igitur absonum est, Melchisedechum censeri Spiritum Sanctum; hic enim consubstantialis Filio est, coæternus, & prorsus æqualis.

Theodotus Trapezita, Theodoti Coriarii Discipulus, tertio ineunte sæculo, hæresim *Melchisedechianorum* invenit (17). Hanc sectam, quod Theodoti Coriarii errores profiteretur, S. Epiphanius (18) *Theodotianorum* ramum appellat, qui Jesum Christum, licet e Matre Virgine ortum, & Spiritus Sancti virtute generatum, hominem merum esse ajebant (19). Melchisedechiani igitur Melchisedechum non hominem esse, sed cœlestem Virtutem, ipso Jesu superiorem, commiscebantur; Melchisedech enim (20), dicebant, mediator est Angelorum; hominum vero tantum Christus. Addebant, Christum non nisi imaginem Melchisedechi fuisse, juxta Psalmum CIX. *Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*. Huic denique viro neque patrem fuisse, neque matrem; ejusque principium & finem minime comprehendi posse asserebant.

Hæresim hanc S. Epiphanius fuse refellit; & Melchisedechum ex iis, quæ ex Moyse accepimus, & ex ipsis Apostoli verbis Hebr. 7. 6. *cujus generatio non annumeratur in eis*, &c. hominem fuisse satis ostendit. Non igitur, inquit, sine genealogia Apostolus Melchisedechum statuit, sed eam tantummodo inter Hebræorum genealogias non recenseri monet. Si Melchisedechus, addit, Paulo teste Hebr. VII. 3. *assimilatus est Filio Dei*, Filius Dei Melchisedecho prior est & superior; non enim laudis argumentum est, quod dominus, v. g. servo, aut superior sit inferiori similis.

Ut commenta sua assererent Melchisedechiani, libellos quosdam supposuerunt, quos canonicorum Authorum nominibus inscribebant. Vide Epiphan. hæres. 55. & Philastr. c. 52. Hæc hæresis brevi desiit. Tertio exeunte sæculo, ætate, qua Diaconus Hilarius suam, quam paulo ante cum S. Hieronymo refutavimus, sententiam prodidit, hanc hæresim apud Ægyptios instauravit Hierax, qui patria Leontinus, Scripturarum peritissimus, moribusque integerrimus, Melchisedechum esse eumdem cum Spiritu Sancto venditabat.

Spiritum Sanctum esse æternum Sacerdotem inde probabat, quod Paulus ad Romanos 8. 2. scripserit: *Spiritus Sanctus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus*. Ostendebat præterea, Spiritui Sancto, non secus ac Dei Filio, neque Patrem fuisse in Cœlis, neque in terris Matrem: quam opinionem apocrypho de Isaiæ Ascensione libro fulcire conabatur: *Et Angelus ostendens mihi sedentem a dextris Dei, loquutus est ad me, dicens: Quis est ille? & ego dixi: Tu scis, Domine mi. Qui dixit: Hic est Filius unicus & Dilectus Dei. Et ego rogavi, dicens: Quis est ille sedens a sinistris, & similis Filio Dei? Respondit Angelus: Spiritus Sanctus, qui loquitur in vobis, & in Prophetis, qui assimilabatur unico Filio Dei*. Postrema hæc verba ad locum Epistolæ ad Hebræos VII. 3. respiciunt: *Assimilatus manet Sacerdos in perpetuum*.

Quæ Hieracis argumenta ita evertimus. I. Quod Spiritus Sanctus pro nobis gemitibus inenarrabilibus postulet, hinc æternum esse Sacerdotem, jure non statuitur. Hos gemitus in nobis excitat; ad preces nos impellit; piis sanctisque votis nos imbuit; ut veniam mereamur, impertit; & quæ a Patre flagitamus, facit ut consequamur. Quæ tamen omnia nequaquam ut Sacerdos præstat. II. Latissimum discrimen est inter ea, quæ de Melchisedecho in Scripturis afferuntur, quod scilicet parentibus, & principio ac fine careat, ut ejus parentum nomina, & ortus, & mortis tempora a Moyse fuisse silentio prætermissa designetur, & inter ea, quæ Hierax asserit de Sancto Spiritu, cui utique neque principium, neque finem, neque parentes esse damus, cum Deus ipse sit æternus atque infinitus. III. Ascensionis Isaiæ authoritatem nihil moramur; illius enim opusculi Author, cui Ecclesia nunquam credidit, iisdem forte, quibus Hierax, erroribus laborabat.

Aliud Melchisedechianorum genus (21) Cedrenus & Zonaras commemorant, quos appellatos dicunt *Atinganos*, quasi, ne inquinarentur, cæteros tangere non auderent: recentiores erant, & Manichæorum ramus videntur. Circumcisionem & Sabbathum respuebant; proprie neque Judæi erant, neque Ethnici, neque Christiani. Eorum sedes potissimum in Phrygia. Si quid illis offerebatur, manu capere renuebant: quin & a qualibet re ea alio accipienda abstinebant; si quid enim alteri tradere, aut vicissim recipere vellent, illud vel humi ponebant, vel positum capiebant. Summus apud eosdem Melchisedechi cultus; cujus tamen rei gratia, ignoratur.

Judæi, authore S. Hieronymo (22), & Samaritæ, teste S. Epiphanio (23), Melchisedechum eumdem esse ac Patriarcham Semum, filium Noemi, putabant; quorum opinioni nostra ætate quamplures adstipulantur (24). Semum natum credimus anno ab Orbe condito 1558. vixisse vero annos sexcentos, & tandem anno 2158. occubuisse. Abraham natus anno 2008. annum agens LXXV. regionem Chanaan ingressus est anno 2083. Melchisedechi vero benedictione donatus est anno 2092. anno LXVI. antequam Sem e viris excederet. Hinc Chronologia allatæ sententiæ minime adversatur; aliunde tamen argumenta suppetunt, cur minime credamus, quod Sem in Chami portionem se contulerit; & Scriptura, quæ toties Semum memorans,

(17) Theodoret. hæret. fabul. l. 2. c. 6. (18) Epiphan. hæres. 55. (19) Tertull. in Catalog. ad finem lib. de præscript. (20) Tertull. loc. cit. Aug. hæres. 34. (21) Vide Cedren. Zonar. Scaliger. ad Euseb. p. 245. Timoth. Presbyt. CP. de receptione hæretic. p. 302. t. 3. Monument. Græc. Cotelec. (22) Hier. Ep. ad Evang. & Tradit. Hebr. in Genes. (23) Epiph. hæres. 55. (24) Vide Lyran. Abul. Cajet. Eugub. in Genes. XIV. Rupert. in Matth. 5. Galat. de Arcan. l. 10. c. 6. Genebr. in Chronic. Torniel. Annal. Moller. in Psal. CX. Montacut. p. 216. Hugon. Brougton, & Joh. Vallef. Suarez; alii apud Zeltnam & Schlegel.

rant, ejus verum propriumque nomen recitat, nulla de causa illud mutaverit.

Apostolus præterea Melchisedechi genealogiam atque parentes omnino latere asserit: Semum vero Noemi filium scimus; genealogiam etiam ab Abrahamo usque ad ejus ortum, & ab ejus ortu usque ad Abrahamum & adhuc ulterius perspicuam habemus. Moyses denique ejus ortus & obitus annos recenset. Qui vero nullos Altissimi Sacerdotes Abrahamo superiores, præter Semum, tunc temporis existere potuisse defendunt, pluribus obvolvuntur erroribus. Putant enim, Semum ex Noemi filiis natu majorem, quod satis adhuc ambiguum; statuunt præterea Sacerdotii dignitatem ad solos Primogenitos jure pertinuisse; quod pariter prorsus incertum. Quod de Abrahami meritis cum Sacerdotis ei benedicentis virtute collatis antea meminimus, hic præterimus. Quemlibet Sacerdotem, uti Sacerdos est, & eum qui alteri benedicit, illo, ea saltem in re, præstantiorem esse, nemo ignorat.

Qui Melchisedechum cum Semo confundunt, illud præstitere, ut Hebræorum plurimi (1), & plurimi etiam ex veteribus & recentioribus Interpretibus (2), Rebeccam ad Melchisedechi consilium tum confugisse putaverint, cum de duobus parvulis, quos utero gerebat, illud audivit: *Major serviet minori*. Gen. 25. 23.

Novus Author (3), sententiarum temeritate celeberrimus, Melchisedechum eumdem cum Chamo esse defendit: at qua ratione laudes, quibus Scriptura Melchisedechum cumulat, & notæ similitudinis, quas Melchisedechum inter & Messiam Paulus ostentat, conciliaverit cum iis, quæ de Chamo ex Moyse accepimus Genes. 9. 22. qui, præterquamquod ei in filio suo Chanaano Deus maledixit, potius reprobi typum refert, quam Messiæ Prædestinatorum Capitis figuram? Hæc sane opinio satis superque refellitur ab Authoribus, qui majori, quam res merentur, studio in eam data opera scripserunt (4).

Gallus quidam in suo (5) Opusculo, quod *Melchisedech confutatus* inscribit, Melchisedechum eumdem esse ait ac Patriarcham Henochum, qui adhuc e vita non excessit, de quo etiam hic dicitur: *Neque finem vitæ habet*. Quem Authorem Salianus valide retundit.

Alter, qui Librum quemdam edidit *Epiphaniam* inscriptum, insulsam de tribus Magis, Christi incunabula veneratis, fabulam intexuit (6). Hos enim esse defendit Henochum, & Melchisedechum, & Eliam. Tum de Melchisedecho ita sentit: cœlestem nempe esse hominem, non terreno, sed cœlesti constantem corpore, qui non ex Adami stirpe descendens, ante Adamum ipsum, imo ante lucis & mundi exordium a Deo est procreatus. Cum vero de Melchisedecho Apostolus Heb. 7. 3. scripserat, *Assimilatem esse filio Dei*, inde statim colligit, Filium Dei paulo ante Melchisedechum, ejusdem cum Melchisedecho naturæ, procreatum: orbis initio quosdam homines cœlestes e Deo conditos, ut Dei Filium & Melchisedechum; quosdam vero terrestres, ut Adamum: ad quos Paulum respexisse putat iis verbis 1. Cor. 15. 47. *Primus homo de terra terreeus; secundus homo de Cœlo cœlestis*. Dominum tandem Jesum bis hominem esse factum, primum cœlestem, cum cœleste corpus induit sub orbis initium, deinde terrenum, carne e Virgine assumpta. Ab inani hac refutanda opinione abstinemus, quod Petavius ejus vanitatem simul & impietatem validissime confutarit (7).

Judæorum nonnulli ex vitiato concubitu natum illum temere dictitarunt; cum sive de ejus genere, sive de parentibus nihil in S. Scriptura (8), quemadmodum nothorum parentes, quod incogniti & incerti sint, silentio solent prætermitti. Illos Horatius l. 1. Sat. 6. nominat *nullis majoribus ortos*. Livius etiam de Anco Martio Romanorum Rege ait l. 4. c. 3. *Ancus patre nullo, matre serva*. Seneca demum Epist. 108. *duos Romanorum Reges esse* asserit, *quorum alter patrem non habet, alter matrem; eam de Servii matre dubitatur: Anci pater nullus; Numæ nepos dicitur*. Verumtamen quod Scripturæ silentium hanc de parentibus Melchisedechi rationem habuerit, non modo nullibi certo præfertur, sed neque ullam veri speciem ostendit. Etenim ex eo silentio neque Melchisedechi laudandi argumentum Paulus eruisset, neque similitudinem cum Messia collegisset.

Melchisedechum Filium Dei esse, qui per hominis speciem se Abrahamo videndum exhibuerit, nonnulli Melchisedechiani censuerunt (9). Quæ quidem opinio identidem nacta est fautores. Theodosio Juniore imperante, Solitarium Ægyptium, Virum integerrimum, in hanc sententiam venisse ferunt (10); quare ad S. Cyrilli Alexandriæ Archiepiscopi consilium confugiens, & ab eo ad preces remissus, Deum triduo exoravit; & ad Cyrillum reversus, Melchisedechum non esse Filium Dei, sed hominem fassus est; quem & Patriarcharum ab Adamo prognatorum comitem per visum inspexerat.

Eidem sententiæ & Rabbini quidem subscribunt (11); quam præ cæteris Petrus Cunæus enixe defendit (12). Porro vir iste doctus omnes elegantiæ & eruditionis suæ nervos ad eam sententiam probandam intendit: sive autem eruditione, sive elegantia, valet plurimum; intellexerat autem, infirmam adeo sententiam omni virium suarum nisu indigere. Melchisedechum ille non hominem, sed Messiam statuit, qui Abrahamo a quatuor Regum cæde regredienti se obvium exhibuit. Abraham vero, subdit, primo hominem credidit, sed statim majus quid & divinius eum esse ducens, tamquam Messiam venturum coluit, & muneribus decimisque oblatis adoravit. Putat præterea, eumdem Dei Filium aliquot post annos cum duobus Angelis iterum se Abrahamo obtulisse; qui & ejus tentorium ingressus, ejus quoque mensæ accubuit.

Hanc inter utramque apparitionem, addit Cunæus, illud tantum intercedit, quod ubi Filius Dei Abrahamo in convalle Mambre se exhibuit, perspicue Dominus a Scriptura appellatur; ubi vero ei fuit obvius in itinere, Melchisedechus dicitur; cujus rei mysterium Davidi & Apostolo aperiendum Scriptura ipsa reliquit. Quare David id præstiturus in Psalmo cix. 4. canit: *Tu es Sacer-*

[1] Jonathan Jerosolym. alii Rabb. pleriq. [2] August. qu. 72. in Genes. Theodoret. qu. 72. in Genes. Cosm. Monach. l. 5. p. 217. [3] Jansen hist. Critique des Dogmes l. 2. [4] Lud. Borges. hist. critic. Melchised. cap. 4. 5. Christoph. Vichmans haus. Melchised. ab injuria defens. Philipp. O'cat. Disput. de Cham maledicto, apud Fabric. Cod. Pseudepigr. V. T. p. 33. [5] Vide Salian. in præfat. in tom. 5. Annal. [6] Auzoles de la Perse, impr. Paris. 1626. in 4. [7] Petav. t. 3. Dogmat. Theol. Tract. de Opificio sex dierum l. 1. c. 4. art. 5. [8] Apud Selden. curis secundis ad sect. 1. de Decimis [illegible] [9] Epiph. hæres. 55. [10] Coteler. Monum. Græc. t. 1. pag. 423. 424. [11] Rab. Moses Hadarsan. ומי הוא צדיק ונושע מלך המשיח [12] Petr. Cunæus de Repabl. Hebr. l. 3. c. 3. *Quoniam recepta opinioni adversari ipsa ratio mihi videtur, valentior esse omni authoritate debet veritas: Ego sic existimo, Melchisedechum non hominem usique ex hominibus genitum, sed diviniori natura fuisse.. Profligaverat prælio Reges quatuor Abrahamus, & victrices reducebat copias. Forte tunc in itinere obvium se illi tulit Filius Dei specie humana, habitu Sacerdotis Regisque indutus. Statim Abrahamus esse hoc majus quiddam intellexitque sensit. Itaque quod sub imagine latebat, mente coluit, & Messiæ summo Regi Sacerdotique, quem mortalibus olim dandum intelligebat, præsenti præsens munera decimasque obtulit.*

dos in æternum secundum ordinem Melchisedech, nempe tamquam Melchisedech; quod utique Paulus fusius tunc explicat, cum scribit, e. g. Melchisedechum *assimilatum esse Dei Filio*, nempe, eodem Cunæo authore, *Filium Dei, cum in via Abrahamo occurreret, eum vultum eumque habitum corporis sibi finxisse, quem postea gessit in terris*.

Huc denique, ait, respexit Jesus, ubi dixit Judæis Jo. 8. 56. *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum: vidit, & gavisus est*. Quod tunc factum esse innuit, cum Filius Dei, seu Melchisedech Abrahamo se obtulit.

De Melchisedecho quiddam affert Chronicon Paschale pag. 49. edit. Cang. quod ad Cunæi opinionem satis refertur. Abraham aliquando Deum alloquutus, Domine, inquit, si Angelum tuum mea ætate missurus es, fac illum videam. Cui Dominus: Angelum quidem meum non aspicies, sed ejus diei videbis imaginem. Descende, Jordanem trajice, & videbis. Trajecit ille, Melchisedechum obvium aspexit, agnovit, adoravit, diem Domini vidit, & gavisus est.

Hic vero Author a Cunæo valde discrepat, quod Melchisedechum ex Chamo prognatum, & a Deo extra patriam regionem, uti, Abrahamum, eductum putet; quem præterea ultra seu ad Jordanis Orientem, uti Abraham citra seu ad Jordanis occasum constitit, stationem sibi posuisse testatur. Qua tamen in re toto cœlo aberrat, cum Authorum nemo Salem urbem, Melchisedechi sedem, ultra Jordanam constituat. His autem verbis Gen. 22. *Abraham diem Domini vidit*, vel Isaaci ortum, vel eumdem a patris mactatione divinitus ereptum, Dominus designavit; vel forte ad eos Angelos respexit, quos sibi obvios in convalle Mambre hospitio Abraham excepit, eosque ita alloquutus est, veluti Deum ipsum alloqueretur Genes. 28.

Ad Cunæum revertamur. Quidquid de Melchisedecho recenset Apostolus, in suam sententiam explicat. Præ cæteris vero, iis Pauli verbis Heb. vii. 8. nititur. In Lege Levitæ, *morientes homines, accipiunt decimas*. Cum quibus illud Psalmi 109. 4. conferens, *Tu es Sacerdos secundum ordinem Melchisedech*; hic, inquit, de Melchisedecho ceu vitam adhuc agente sermo instituitur: si ergo Davidis adhuc ætate Melchisedech superstes erat, minime equidem mortalis fuit. Cæteras denique hujus loci interpretationes minimi facit & confidentissime rejecit: *Agant se versentque in omnes partes ii, quos & præsens & prior ætas colit: nihil nisi nubes atque inania prensabunt nequicquam, & suis se tenebris involvent*.

Hæc de Melchisedecho sententia probata etiam fuit Petro Molinæo; & post annos duodetriginta Jacobus Gaillard Tractatu fusiori, an. 1686 Lugduni Batavorum excuso, eamdem defendit. Melchisedech non proprium hominis nomen, sed genericum statuit, quo Messias ex sua *Justitiæ Principis* dignitate innuitur, uti & alibi per Sacerdotis æterni, pacifici Regis, Emmanuelis nomina designatur; *Salem* vero non urbem peculiarem censet, sed appellativum nomen, quo Messias Rex Pacis futurus prænunciatur. Opinionis hujus fautores plurimi recitantur (13).

Christophorus Schlegelius (14), qui fuse de Melchisedecho scripsit, fuse etiam Cunæum refutavit. Nos neque ejus ordinem, neque prolixitatem imitantes, sed Moysis, Davidis, & Apostoli locos simplici & proclivi explicatione interpretantes, hoc uno Cunæi sententiam minime defendi posse ostendemus. Nullo negotio Melchisedechum hominem fuisse probamus, cum Moyses ejus nomen, & domicilium, & dignitatem præterat Genes. xiv. 18. *Melchisedech Rex Salem, Sacerdos Altissimi*. Hic a Sodoma & Gomorrha, quas Abraham strenue defenderat, non procul degens, ejus virtutem admiratus, a Regum fœderatorum cæde revertenti occurrit; actisque gratiis de beneficio universæ regioni præstito, exceptum, & bonis precibus cumulatum, *pane & vino* recreavit, ei nempe & victricibus copiis opulentam annonam exhibuit. Abraham vicissim Religione, & Altissimi, cujus Sacerdos Melchisedech, cultu, una etiam hujus Principis liberalitate affectus, manubiarum decimas, quæ neque ad Sodomæ Reges, neque ad eorum fœderatos pertinebant, eidem obtulit. Quæ omnia nihil homine excelsius in Melchisedecho præferunt.

Nihil etiam homine majus ei tribuit David, qui, diu post Moysem, magnitudinem & Messiæ regnum prænuncians, Dominum Christo suo dixisse asserit Psal. cix. 4. *Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*. Non Melchisedechum, sed Messiam æternitas afficit: Melchisedechi autem ordo Aaronico ordini hic opponitur. Tu Sacerdos in æternum, non instar Sacerdotum, quos Aaron progenuit, sed instar Melchisedechi Sacerdotis Altissimi, cujus Sacerdotium in posteros non migravit; cum ex eo progenies minime effluxerit, quæ, sicut soboles Aaronis, per ætates plurimas Sacerdotii dignitatem possederit. Tu vero solus, & in æternum Sacerdos appellaberis.

Paulus cum Sacerdotio Aaronis Sacerdotium J. Christi seu Messiæ conferens, & hoc præ quibuslibet præstantissimis efferens, quidquid laudis de Melchisedecho Scriptura recenset, congerit, & quidquid Melchisedechus olim in se ipso, rebus gestis, Sacerdotali & Regia dignitatibus de Messia per figuram exhibuit, ab ipso Christo ratione multo præstantissima impletum ostendit. Melchisedechum Christi esse typum primo statuit, atque idcirco scribit, *Melchisedech assimilatus Filio Dei*, ut innuat, Deum, qui Melchisedechum in Scripturis descripsit, voluisse, ut exhiberetur imago Jesu Christi, qualis olim futurus esset in terris. Quare Christum Melchisedecho similem factum fuisse non dicit, ne Melchisedechum ante Christum extitisse, eumque exemplum, Christum vero imaginem putaremus. Christus utique exemplum fuit, Melchisedechus imago; quæ quidem mundo exhibita est ante Christum, ad quem veluti ad primum exemplum Scriptura semper respexit.

Regis *Salem* seu Regis pacis nomen, quo distinguebatur Melchisedech, Apostolus commendat, & ab ejus nomine, quod *Regem Justitiæ* sonat, a Sacerdotio, a decimis, quas ex Abrahamo accepit, & a benedictione, qua is Abrahamo bene precatus est, similitudinis cum Messia notas & argumenta ducit, quibus ejusdem Sacerdotium Aaronico antecellere ostendat. De parentibus denique, & Melchisedechi genealogia silentii mysterium aperiens, id factum esse docet, ut Christus vere in cœlis sine matre, sine patre in terris, & novæ Legis æternus esse Sacerdos ostenderetur. Hunc locum veteres Ecclesiæ Patres, omnesque ferme recentiores Interpretes ita explicant, & huc etiam per totam Epistolam Apostolus spectat.

En verba cap. 7. 8. quibus, de Cunæi sententia, Melchisedechus non homo, sed Dei Filius invicte probatur: *Et hic quidem decimas morientes homines accipiunt; ibi autem contestatur* (de Melchisedecho) *quia vivit*. Si Melchisedechum a Levitis idcirco differre constet, quod hi obierint, ille autem vivat; Melchisedechum & Levitas vel natura ipsa diversos esse inter se, compertum utique habemus. At oportuit totam Apostoli ratiocinationem animadvertere: Melchisedechi enim Scripturam meminisse primum asseruit Hebr. 7. 3. quin

[13] Vide Act. Eruditor. Lips. an. 1685. p. 159.

gem Tenæ in Ep. ad Hebr.

[14] Schlegel. Dissert. de persona Christi, ad cal-

quin ejus parentes & genealogiam recensuerit; statimque subdit: *Neque initium dierum, neque finem vitæ habet; assimilatus Filio Dei manet Sacerdos in perpetuum*.

Hic Melchisedechi Sacerdotium æternum statuitur; æternitas autem in ipso quidem figura, in Christo vero reipsa. Ita Melchisedech ex Abrahamo, & in Abrahamo ex Levitis ab eo prognatis decimas accipiens, vere ex Abrahamo, & eodem sensu, quo æternus est, nempe figura, etiam ex Levitis accepit. Christus, cujus figuram Melchisedech præferebat, vere æternus, ejusque Sacerdotium vere æternum, & Aaronico Sacerdotio longe excelsius: Melchisedech autem Levitis non nisi figurate superior, quod nempe Sacerdotii Filii Dei speciem referret.

Non defuere, qui allatis Apostoli verbis non modo Melchisedechum, verum etiam Jesum Christum vivum & immortalem respici defenderint (15). At explicatio quam præmisimus, cum litera, & cum reliqua Apostoli ratiocinatione magis constare videtur.

Iis, qui Melchisedechum Angelum esse statuebant, refutandis non immoramur; quorum opinionem satis rum evertimus, cum Melchisedechum & hominem, & Urbis Salem in Palæstina Regem exhibuimus. Hoc autem tam Veteri quam Novo Testamento traditur; idque hac etiam ratiocinatione confirmatur. Melchisedech certe Filii Dei speciem referebat: *Assimilatus est Filio Dei*, inquit Apostolus. Atqui Sanctus Spiritus & Dei Filius, sese hominibus videndos offerentes, Messiæ seu typum seu figuram per se minime poterant exhibere; Melchisedech igitur neque Angelus erat, neque Dei Filius, neque Spiritus S.

Ut in Veteri Testamento vel per vaticinia prædiceretur, vel per figuras exprimeretur Messias, Deus sæpe homines excitavit, Noemum, v. gr. Isaacum, Davidem, Salomonem, quos distinxit iis notis, quæ Filii sui decora, munera, gesta significarent: sæpe etiam Spiritu suo Prophetas afflavit, ut Messiam veluti coloribus pingerent, & ejus adventus, mortis, resurrectionis adjuncta vel verbis, vel interdum rebus exhiberent. Huc semper Vetus Testamentum spectavit; huc ipsius Dei Filii & Apostolorum seu colloquia, seu conciones ferebantur. Jesus Christus nonnisi verba, & Prophetarum, seu veterum Patriarcharum gesta allegat, cum se Messiam probat, vel in se ipso notas in Scriptura designatas exhibet, vel denique Legis figuras, & Prophetarum promissa in se ipso expleri ostendit. Quem morem vel in concionibus vel in Epistolis & Apostoli retinent.

Si quis ex Patribus in Veteris Testamenti apparitionibus quandoque Jesum Christum agnoscit (16), minime ejus fidei adversamur; imo & nos una cum ipsis, & eodem quo ipsi sensu, Christum intelligemus; illum, quem Abraham adoravit, & *Jehovah*, & *Omnipotentem* Scriptura Genes. XVIII. 1. 2. 14. 20. 25. appellat; illum, qui in flagranti Rubo Moysi se obtulit, & in Sinai monte Legem tradidit, Filii Dei speciem pretulisse fatemur; fuisse nempe Angelos, ut ex ipsa Scriptura Act. VII. 30. 35. 5. Galat. III. 19. Hebr. II. 1. discimus, qui Deum referebant, & Dei nomine loquebantur. Nos vero Melchisedechi & Abrahami occursum apparitionem non fuisse defendimus, uti ex tota ipsius Moysis narratione satis liquet. Esto tamen, apparitio hæc fuerit; utique Dei Filius se tunc Melchisedecho non obtulit: non enim per se ipse poterat sui ipsius figuram exhibere, cum exemplum ab imagine necessario differat. Esto etiam, fuerit Angelus; adhuc sane Angelos, qui Christi typum præferrent, a Deo adhibitos non esse constaret; Dei enim Filio assumenda erat hominum (17), non Angelorum natura; quare hominibus tantummodo congruum erat, ut Messiæ venturi speciem exhiberent.

Ut Dissertationem concludamus, cum Patrum (18) & Interpretum plerisque asserimus, Melchisedechum Regem Chananæum fuisse, qui Deum verum agnoscens, & justitiam colens, in Urbe *Salem*, alio nomine *Jebus*, dicta postea *Jerusalem*, imperabat. Hic, cum Abraham a quatuor fœderatorum Regum, qui Pentapolim invaserant, & Sodomæ & Gomorrhæ Reges vicerant, cæde reverteretur, victori occurrit, annonam offerens, & benedixit; eum nempe laudibus cumulavit, & Deo Altissimo, cujus erat Sacerdos, pro ejus salute vota & supplicationes exhibuit. Abraham vero per Melchisedechum manubiarum decimas Deo obtulit, ut ejus ope paratam sibi victoriam testaretur. Cum singulas hujus historiæ partes in Commentariis ad Genesim explicaverimus, hic in ea fusius non immoramur. Spiritalem & allegoricum sensum, quem Apostolus in Epistola ad Hebræos persequitur, in ejus Epistolæ Commentariis explicabimus.

---

[15] Heins. Exercit. in hunc loc. Ita Ambrosiast. *Quis est qui vivit? Ille etiam qui secundum ordinem Melchisedech factus est Sacerdos in æternum*. Ita Jacob. Capell. Knatchbull. in Hebr. VII. 8. [16] Vide Tenam in Ep. ad Hebr. c. 1. Difficult. 2. sect. 2. [17] Hebr. II. 16. *Nusquam enim Angelos apprehendit; sed semen Abrahæ apprehendit*. [18] Hippolyt. Irenæ. Euseb. Cæsar. Euseb. Emissen. Apollinar. Eustat. apud Hieronym. Ep. ad Evangel. Ipse Hieronym. Joseph. lib. 1. Antiqu. cap. 10. & lib. 7. de Bello cap. 18. Hegesipp. l. 3. c. 9. de excid. Jerosolym. Philo de congress. quær. erud. grat. p. 438. Theodoret. qu. 63. in Genes. Oecumen. in Hebr. VII. Chrysost. in Ep. ad Hebr. hom. 12. Theophyl. Theodoret. alii passim.

COMMENTARIUS LITERALIS IN EPISTOLAM B. PAULI APOSTOLI AD HEBRÆOS.

CAPUT PRIMUM.

Deus, qui in Veteri Testamento per Prophetas verba ad homines fecit, in Novo per æqualem sibi Filium illos affatus est. Jesus Christus superior est Angelis origine, imperio, potentia, gloria.

℣. 1. MUltifariam, multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis: no-
vissime 2. Diebus istis locutus est nobis in filio, quem constituit hære-
dem universorum, per quem fecit & sæcula: 3. Qui cum sit splendor gloriæ, &
figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum
faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis: 4. Tanto melior Angelis effectus,
quanto differentius præ illis nomen hæreditavit. 5. Cui enim dixit aliquando Ange-
lorum: Filius meus es tu, ego hodie genui te? Et rursum: Ego ero illi in patrem,
& ipse erit mihi in filium? 6. Et cum iterum introducit primogenitum in orbem
terræ, dicit: Et adorent eum omnes Angeli Dei. 7. Et qui ad Angelos quidem
dicit: Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis. 8. Ad fi-
lium autem: Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi: virga æquitatis, virga regni
tui. 9. Dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus
tuus, oleo exultationis præ participibus tuis. 10. Et: Tu in principio, Domine,
terram fundasti: & opera manuum tuarum sunt cœli. 11. Ipsi peribunt, tu au-
tem permanebis, & omnes ut vestimentum veterascent: 12. Et velut amictum mu-
tabis eos, & mutabuntur: tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient: 13.
Ad quem autem Angelorum dixit aliquando: Sede a dextris meis, quoadusque po-
nam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? 14. Nonne omnes sunt administratorii
spiritus, in ministerium missi propter eos, qui hæreditatem capient salutis?

MULTIFARIAM MULTISQUE MODIS OLIM DEUS LOQUENS PATRIBUS IN PROPHETIS, &c. Novi fœderis gloriam supra Vetus duobus nominibus hic Apostolus tollit. Primo, ex dignitate eorum, qui ejus ministri constituti sunt. Secundo, ex multiplici ratione, qua Deus consilia providentiæ suæ manifestavit. Veteris Testamenti minister fuit Moyses, Novi Jesus Christus. Ille purus putusque homo; hic Deus & homo. Olim Deus jussa sua edebat per eos, quos subinde mittebat, Prophetas, quos non una ratione alloquebatur. Nunc voluntatis suæ placita aperit per Filium suum unicum, coæternum, consubstantialem, cum quo Spiritum suum plenissime communicavit, quique unus plura veritatum dogmata atque mysteria, quam simul omnes Prophetæ, reseravit. Deus consilia sua Prophetis per quietem noctis, per visum, per spectra, per typos, ac denique revelatione (1) manifestabat. Jesus Christus, veritas æterna, totius lucis fons, splendor quo Prophetarum mentes fulgebant, in mundum veniens, suis ipse verbis nos affatus est, largitusque est mortalibus Spiritum Sanctum suum, omnis veritatis Magistrum ac Doctorem. Veteres Prophetæ typus erant Jesu Christi: *In manu Prophetarum assimilatus sum*. Osee 12. 10. Quæcumque Judæis accidebant, præsagia erant eorum, quæ a Jesu Christo deinde præstita sunt, tum & eorum, quæ Ecclesiæ contigere: *Omnia in figura contingebant illis*. 1. Cor. x. 11.

Ipse Deus, qui Moysem, idem & Jesum Christum misit; nec alius est veteris novique Fœderis author (2). Porro novum Fœdus primus fuit in mente Authoris sui finis, præcipuum tenerrimæ charitatis illius argumentum. At vetus novissi ad tem-

(1) Theodoret. Est. Ten. alii. (2) Chrysost. Theophyl.

tempus, ut ita dicam, constitutum est, donec scilicet secundum succederet. Primo igitur Deus vineam suam per servos, deinde per ipsum Filium suum invisit Matt. xx. 33. *Novissimè* designat tempus adventus Messiæ, quod in Scriptura nomine dierum novissimorum vel novissimæ horæ significatur (3).

℣. 2. Quem constituit hæredem universorum. Dei Filius, natura Deus, rerum omnium semper imperium administravit: at qua homo est, atque uti homo Deus, traditam sibi a Deo accepit omnium gentium hæreditatem, juxta illud Psal. ii. 8. *Filius meus es tu; ego hodie genui te. Postula a me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam.* Innuit hic Apostolus gentium vocationem ad fidem; non enim ad domum Jacobi tantummodo Jesus Christus missus est, sed ut gentes omnes vocaret, & ad salutem perduceret (4). Ipse est *hæres*, Dominus, rerumque omnium atque hominum arbiter supremus (5). Jam inde ab ortu suo constitutus est omnium gentium hæres, cujus imperii plenam absolutamque possessionem tunc adivit, cum post resurrectionem ad Patris dexteram ascendit (6), Ecclesiamque ex Judæis Gentibusque constavit. Nec aliud est, quod Scriptura sæpe adeo Regni Dei vel regni Cœlorum nomine designat.

Per quem fecit et sæcula; id est, tempora omnia, & quæcumque per continuam sæculorum seriem acciderunt; totum quidquid in tempore extitit. *Sæculum* perinde interdum est ac Mundus & cætera quæ in eo continentur (7). Deus omnia condidit per Verbum suum, per Filium, per Sapientiam, non perinde utens Filio ac jussionum suorum ministro, vel in rebus producendis instrumento: sed Verbum & Sapientia, tamquam exemplar fuit & typus rerum condendarum (8). Uti ferme Architectus ædificium dirigit juxta imaginem, quam sibi in mente finxit; ita & Pater Mundum condidit per Sapientiam suam increatam, quæ & Verbum ejus & Filius est (9). De Jesu Christo sermonem habens Apostolus, mentem veluti per gradus altius tollit. Primo quidem de humana ejus natura disseruit; hic ad ea, quæ divinitatis ejus sunt, orationem convertit. Confer Prov. viii. 22..... 30. Joan. i. 2. 3. Psalm. xxxii. 6.

℣. 3. Qui cum sit splendor gloriæ. Dei Filius radius est vel splendor gloriæ Patris. Quemadmodum autem facis jubar ejusdem naturæ est cum facis lumine; ita & Filii Patrisque natura una eademque est. Pater gloria, Filius manans ex eo splendor (10), vel radius est; Deus de Deo, lumen de lumine. Quæ non ita accipias velim, quasi Verbum lumen sit ex alio acceptum, vel tamquam corporis alicujus lucidi accidens: est enim lux per ipsam sui substantiam, radius ab ipso manans Patre, luce illius illæsa, indivisa, nulla gignentis diminutione, quin tamen genitus initium habuerit, aut minor sit generante. Arca fœderis (11), columna nubis (12) Hebræos per desertum ducens, *Gloria Domini* interdum appellatæ sunt, quod præsentis Numinis indicium essent & documentum. Prophetæ, puta Moyses (13), Elias (14), & Isaias (15), radios aliquos gloriæ Domini interdum conspexerunt. Qui Deo afflantur homines, majestatis ejus luce interdum animo illustrantur. Hic vero agitur de ipsomet splendore, ac paternæ gloriæ radio, nempe Jesu Christo, qui ipsa est lux, radiusque infinitus, æternus, ejusdem cum Patre naturæ atque substantiæ (16).

Et figura substantiæ ejus (17). Cum in naturæ Filii Dei laudibus celebrandis animo suo nondum satis indulsisset Apostolus, illum Patris radium appellans, metueretque, ne forte haberetur ceu fluxus lucis, illi similis, quo pictam in tela imaginem intuemur, seu perinde ac expressa in speculo oris similitudo, ac denique ceu radius ex micanti face vibratus, quo vicina omnia coruscant; monet, *figuram* esse *substantiæ* Patris; imaginem scilicet permanentem, simillimam, ac substantialem (18). Neque sane in rerum natura aliud occurrit exemplum, quo aptius exprimatur plena absolutaque Patris cum Filio consubstantialitas cum personarum discrimine: quamquam in eo exemplo difficultatis nonnihil occurrit, cum imago & sigillum alterius sint a re expressa substantiæ. Sed frustra speramus in rebus creatis exempla absolutissima, rem experimentia omnibus naturæ legibus superiorem.

Portansque omnia verbo virtutis suæ. Dei Filius res omnes creavit, creatasque conservat, regit, sustinet, detinet, & qua est potentia prohibet, ne in nihilum, unde eductæ sunt, recidant (19). Non ait Apostulus, Dei Filium *portare omnia virtute sua*, sed *verbo virtutis suæ*, seu virtute verbi sui; quibus verbis indicat jussionis divinæ vim atque potentiam, qua omnia facta sunt (20). *Verbum* sæpe pro jussione (21) ponitur.

Purgationem peccatorum faciens. Cum egisset Apostolus de Filio Dei tamquam creatore, rerumque omnium conservatore, celebrare illum ut Servatorem & Sacerdotem aggreditur (22). Ipse est enim, qui nos sordibus omnibus eluit, virtute Sanguinis sui, baptismatis gratia, & collata nobis justitia. Sacerdotibus Legis datum est tantummodo, ut mundos pronuncient eos, qui Legis expiationem admiserint, vel expiantia sacrificia obtulerint. Jesus Christus nos expiat *ipse per se* ut habet Græcus (23); nempe morte ac meritis suis, quæ nobis per fidem ac Sacramenta applicantur. Vide, infra ix. 14. x. 12. & 1. Petr. i. 22.

Sedet ad dexteram Majestatis. Commisso sibi a Patre Cœlesti opere absoluto, & munere redemptionis humanæ impleto, Jesus Christus in Cœlum ascendit, & ad Patris dexteram collocatus est. Dextera & sessio gloriam illam infinitam, qua potitur, designant (24). Dextera enim apud Hebræos locus est honestissimus (25). Porro de nullo unquam mortalium dictum est, illum dexteræ summæ Divinæque Majestatis assidere. Opinati sunt quidam (26), Apostolum comparationem hic instituisse inter ingressum Jesu Christi in Cœlum, & summi Sacerdotis in Sanctuarium; at nos vero propius reputamus, spectari tantummodo gloriam, qua post resurrectionem suam micuit, non quod illa antea caruerit, sed quod mortalem vitam agens, illam texerit (27). *Nunc clarifica me tu, Pater*, inquit Joan. 17. 5. *apud temetipsum claritate, quam habui, priusquam Mundus esset, apud te.*

(3) If. ii. 2. Jerem. xxiii. 20. xlviii. 47. Dan. ii. 28. x. 14. &c. Act. ii. 17. 1. Timot. iv. 1. (4) Chrysost. Theophyl. (5) Chrys. Grot. Est. alii. (6) Vide 1. Cor. xv. 25. 26. 27. Ephes. i. 20. 21. 22. (7) Matt. xxviii. 20. Hebr. xi. 3. Est. Men. Grot. alii. (8) Philo: Πρὶν ἀγγέλων. Γεγέννηται ὁ κόσμος, ὃ πάντων ὡς ἐστιν πρὸ γέγονεν. Ὁ δὲ τοῦ ποιοῦντος λόγος αὐτός ἐστιν ἡ σφραγίς, ᾗ τῶν ὄντων ἕκαστον μεμόρφωται. (9) August. Tena, Men. Est. alii. (10) Chrys. hic, homil. 2. Theophyl. (11) 1. Reg. iv. 22. Psal. lxxvii. 61. (12) Exod. xvi. 10. xxiv. 18. Num. xvi. 19. (13) Exod. xxxiii. 18.... 22. (14) 3. Reg. xix. 10. 11. 12. (15) Isai. vi. 1. 2. 3. (16) Vide Ovven. Est. Grot. Tir. (17) Καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. (18) Chrysost. August. Theodoret. Est. Men. Grot. alii passim. (19) Est. Tena, Menoch. Tir. Theophyl. (20) Est. Ten. Erasm. Men. Tirin. (21) 3. Reg. v. 27. Luc. v. 5. Heb. xi. 3. (22) Est. Men. Jun. Gem. alii. (23) Δι᾽ ἑαυτοῦ καθαρισμὸν ποιησάμενος τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. Alii omittunt, δι᾽ ἑαυτοῦ. Ita Alex. Petit. 3. Roe. 2. Colb. 7. Vulg. Alii legunt: *Per ipsum*. Ita Claro m. & S. Germ. Lat. Æth. Cyrill. l. 8. contra Jul. Alii, ut Theodoret. Δι᾽ αὐτοῦ, non δι᾽ ἑαυτοῦ. (24) Theophyl. Est. Tir. alii. (25) Genes. xlviii. 17. 18. 19. 3. Reg. ii. 19. Psal. xliv. 9. Matt. xx. 21. xxv. 34. (26) Ovven. Gom. Junius. (27) Theodor. hic.

Ỷ. 4. TANTO MELIOR ANGELIS EFFECTUS, QUANTO DIFFERENTIUS PRÆ ILLIS NOMEN HÆREDITAVIT. Jesum Christum Prophetis, Patriarchis, Veterisque Legis Sacerdotibus Apostolus supra anteposuit; hic supra Angelos effert. Textus legit (28): *Melior Angelis effectus est*, non quod perinde ac Angelorum aliquis creatus, naturam cæteris meliorem sortitus sit; sed quia post resurrectionem natura ejus humana cum divina hypostaticæ unionis vinculo conjuncta, in eam gloriam, qua antea caruit, evecta est; adeoque & ille qui, natura hominum assumpta, servi imaginem prætulerat, post resurrectionem gradum obtinuit Angelis & Archangelis superiorem, quibus submittere sese, exuviis hominum assumptis, voluit (29). Ut tantæ gloriæ magnitudinem animo uberius assequare, satis est si nomen ejus, plane a titulis Angelorum diversum, animadvertas. Longe enim est aliud nomen *Filii* a nomine Servi, missi, legati; quod nomen *Angelus* designat.

Docet hic Apostolus, Jesum Christum hæreditate assequutum esse Filii nomen, non quasi novum, & antea indebitum (30), sed hæreditarium illud jam inde a tota æternitate possedit, ceu debitum sibi patrimonium, quo nunquam caruit, & quod novo titulo, quod humanitatem, adeptus est ob præstitam paternis jussionibus obedientiam, suæque majestatis dejectionem (31). Æterna ejus generatio divinumque genus innotuerunt, palamque hominibus facta sunt Incarnatione ipsius & prædicatione, multoque luculentius incremento gloriæ & dignitatis, quod in cœlis obtinuit.

Ỷ. 5. CUI ENIM DIXIT ALIQUANDO ANGELORUM: FILIUS MEUS ES TU? Angelorum nemini augustum Filii Dei nomen, eadem qua Jesum Christum appellavit significatione, Deus unquam contulit. Quamquam enim interdum Angeli *filii Dei* in Scriptura appellantur (32), longe tamen alia est nominis hujus in Angelis ratio. Deus pater est hominum & Angelorum, quos e nihilo eductos creavit, & in tempore produxit; ea illis cultum exigit & obsequium; iidemque seu in genua provoluti, seu stantes coram Dei solio exhibentur. At Filius unicus a tota plane æternitate genitus est: *Ego hodie genui te*: Patris dexteræ assidet, quocum obsequia hominum & Angelorum una excipit.

Criticorum nonnulli (33) fatentur, Psalmum, ex quo hæc sententia recitata est, *Filius meus es tu, ego hodie genui te*, explicari commode partim de Davide, partim de Jesu Christo posse; verba autem illa, *Ego hodie genui te*, de Davide accepta hanc sententiam reddere: Ego te hodie ad regnum efferens, suprema dignitate donavi. Notant autem, Hebræum *Jalad*, quod proprie est generare, usurpari etiam pro supremam auctoritatem conferre, quemadmodum & diem incepti ab aliquo Regni, *diei natalis* nomine interdum designari (34). Si vero id de Jesu Christo explicetur, ad quem potissimum litera hujus loci pertinet, accipienda hæc sunt sive de æterna ejus generatione (35), sive de temporali ejus ortu (36), incarnatione, & Resurrectione (37); seu potius de gloria in Cœlo acquisita, cum Apostolus sermonem hic habeat de iis, quæ Jesu Christo in Cœlum recepto obvenerunt, Ỷ. 3. *Sedet ad dexteram Majestatis in excelsis*: (Ỷ. 4.) *tanto melior Angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hæreditavit. Cui enim dixit aliquando Angelorum: Filius meus es tu, ego hodie genui te?*

EGO ERO ILLI IN PATREM, ET IPSE ERIT MIHI IN FILIUM; id est, ego illi Pater, ille mihi Filius erit; quamquam enim Latina locutio expostulare videtur ut explicemus: Ego ero illi loco patris, ille mihi loco Filii; Hebræa tamen locutio commode admittit, & interdum, ut in præsenti, flagitat, ut potius sic interpretemur: *Ego ero illi pater*. Singulis linguis sua est natura peculiaris (38).

Quam hic laudat Apostolus sententiam, accepit ex 2. Regum 7. 7. & 1. Par. 17. 13. & 22. 10. ubi Deus verba de Salomone ad Davidem habens, ait: *Cum completi fuerint dies tui, suscitabo semen tuum post te, & firmabo regnum ejus. Ipse ædificabit domum nomini meo, & stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum. Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in Filium*. Dicta hæc de Salomone esse, ipsa orationis series docet; addit enim Dominus: *Qui si inique aliquid gesserit, arguam eum in virga virorum*. Nihil tamen prohibet, quin pariter de Jesu Christo, cujus figuram Salomon exprimebat, accipiantur. Nec typicus iste sensus parum hic concludere reputandus est; ut enim scite animadvertit Tena, sensus mysticus & literalis ex æquo a Spiritu Sancto respiciuntur; quemadmodum hic dubitari nequit, dicta hæc pariter fuisse de Jesu Christo, cum id Apostolus perspicue doceat. Præterea, ut idem cum Estio notat, id probationis genus Hebræis, ad quos scribit Apostolus, probabatur. Assueti enim illi quolibet tempore hujusmodi argumentis, vim eorum, si quis alius, maxime sentiebant. Denique post argumenta necessaria & ineluctabilia, in quolibet disciplinarum genere moris est afferre ea, quæ minoris ponderis sunt & probabilia.

Ỷ. 6. ET CUM ITERUM INTRODUCIT PRIMOGENITUM IN ORBEM TERRÆ, DICIT: ET ADORENT EUM OMNES ANGELI DEI. Solemne est Scripturæ id factum dicere, quod faciendum prædicitur (39); ideoque hic ait, Filium a Deo iterum in Mundum induci, ut innuat, prædictum fuisse secundum ipsius adventum, cum scilicet ad hominum Judicium sua Majestate stipatus sedebit, eaque verba, *Et adorent eum omnes Angeli ejus*, de Filio Dei ut Judice vivorum & Mortuorum usurpari. Jesum Patris *Primogenitum* non ideo appellat Apostolus, quod fratres alii ejusdem cum illo naturæ fuerint, vel Deus alios post Jesum e sua substantia genuerit. *Primogenitus* hic designat supremam Dei majestatem, ac superiorem Angelis & hominibus dignitatem, quibus, licet alia significatione, Scriptura interdum nomen filiorum Dei tribuit. Porro sermonem hic esse de secundo adventu, non uno argumento demonstratur. I. ipsis Pauli verbis: *Cum iterum introducit*; ea enim alium præcessisse adventum significant. II. Psalmus xcvi. 7. ex quo hæc hausta sunt, totus ad secundum adventum pertinet. Denique explicationem hanc Interpretes plerique sequuntur (40). Ex Patribus tamen nonnulli (41) primum Filii Dei adventum de æterna ejus generatione, secundum de Incarnatione seu de ortu ejus in tempore accipiunt.

Ỷ. 7. ET AD ANGELOS DICIT (42): QUI FACIT ANGELOS SUOS SPIRITUS. Derivantur hæc e Psalmo

ciii. 4.

[28] Τοσούτῳ κρείττων γενόμενος. [29] Chrysost. Est. Ten. alii. [30] Theophyl. Vide Est. Grot. Erasm. Tir. [31] Philipp. 11. 8. 9. *Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem; mortem autem crucis: propter quod & Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen, quod est super omne nomen.*
[32] Job 1. 6. *Quadam die cum venissent filii Dei* Et 11. 1. & xxxviii. 7. *Cum jubilarent omnes filii Dei.*
[33] Gomar. Est. Grot. Vide & Tenam hic, & Burg. Muis. Bossuet. in Ps. 11. [34] Vide Cene, Projet d'une nouv. Version. c. 11. art. 8. [35] Aug. in Psal. 11. Cassiodor. Est. Ten. hic; alii apud Theophyl.
[36] Theodoret. Fulgent. Athan. Euthym. Geneb. in Psal. 11. alii in Theophyl. hic. [37] Vide Origen. Hil. Chrys. & alios in Ps. 11. Ambros. l. 5. de Sacram. Vide Act. xiii. 33. [38] Vide 2. Reg xix. 23. Is. xii. 2. xliii. 22. [39] Vide Act. x. 15. Isai. vi. 10. &c. Glass. Gramm. P. 3. l. 3. c. 15. Grot. hic.
[40] Quid. apud Theophyl. in Heb. 11. 5. Cajet. Riber. Est. Ten. Cornel. Cameron, Gomar. alii. [41] Chrysost. Theophyl. Oecum. Ambrosiast. hic; Cyrill. Alex. de fide, ad Reginas. [42] Καὶ πρὸς τοὺς Ἀγγέλους λέγει. Præpositio πρὸς ponitur pro περί. *Dicit ad Angelos*, pro *dicit de Angelis*. Vide Genes. xx. 2. Isai. xl. 7. Rom. x. 21. Luc. xx. 19. Sive πρὸς ponitur pro *quod ad*. Quod ad Angelos ait, &c. Vide Heins. Pisc. Camerar. &c.

ciii. 4. ubi Psalmista ait, Deum ministros suos mittere ventos, ignes, fulmina, ac de elementis pro summo imperio decernere (43); vel potius describit in eo Propheta Angelorum naturam: Condidit Angelos Deus spiritali natura, ceu flammam ignis (44). Præcipuum Apostoli propositum est, ut demonstret, Angelos, quantumvis natura rebus omnibus ex materia concretis superiores, creaturas tamen esse in tempore productas (45), cum Dei Filius increatus sit & æternus. Nihil illi sunt nisi servi, & parati ad Dei nutum ministri; cum Jesus Christus sit dominus, ipsis quoque Angelis imperans. Veterum plures asseruere, constare Angelos corpore tenui, aereo, ad naturam igneam accedente; quorum sententiæ locus hic Psalmi favere videtur. Sed Philosophi ac Theologi nostrates hodie spiritus esse a materia plane secretos, uno consensu affirmant. Apostoli ætate Judæi Angelorum cultus erant studiosissimi, uti ad Colossenses ii. 18. animadversum est: ideoque data opera Apostolus hic Filium Dei supra Angelos, quos tanti faciebant Judæi, efferre magno nisu conatur.

℣. 8. AD FILIUM AUTEM (46): THRONUS TUUS, DEUS, IN SÆCULUM SÆCULI. Psalmus XLIV. ex quo hæc accepta sunt, censetur epithalamium in nuptiis Salomonis compositum. Plura tamen in eo occurrunt, quæ minime omnium Salomoni, sed uni Messiæ plane conveniunt. En his est locus ab Apostolo hic recitatus: *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi*. Psalmum hunc ad Messiam referri, ipsi pariter Judæi veteres agnoscebant (47): Dei nomen Salomoni nunquam Scriptura tribuit; nec Hebræum *Elohim* de privatis (48) unquam hominibus usurpatum est, quamquam interdum de Principibus sive Judicibus. Aquila, iniquus licet Christianis, tamen sensum hujus loci ita explicavit, ut inanes recentium Rabbinorum explicationes excludat (49): *Thronus tuus, Deus, thronus æquitatis*; cum Judæi vertendum malint: *Thronus tuus Deus est*; vel, *In throno Dei sedes*.

℣. 9. PROPTEREA UNXIT TE, DEUS, DEUS TUUS OLEO EXULTATIONIS PRÆ PARTICIPIBUS TUIS; id est; propterea unxit te, o Deus, Deus tuus oleo, &c. Vertunt alii: Propterea unxit te Deus, Deus tuus. Sed quam primo dedimus interpretationem, vel ipse Symmachus (50), vetus Græcus Interpres, licet divinitati Jesu Christi parum favens, sequutus est. Æternus Pater, qui Filii, quantum ad humanam naturam, Deus est, naturæ Filii *unctionem exultationis*, plenissimam scilicet effusionem S. Spiritus ejusque donorum, largitus est: *Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum* Joan. 3. Sancti vero & Prophetæ Deo etiam charissimi, nonnisi cum modo, & quantum Deo dare visum est, acceperunt: *De plenitudine ejus nos omnes accepimus* (51).

Est autem unctio hæc præmium justitiæ & æquitatis Filii Dei: *Dilexisti justitiam . . . propterea unxit te Deus*. Cum ad ultimam demissionem Jesus Christus descenderit, ad summum gloriæ fastigium a Deo evectus fuit. *Oleum lætitiæ* est sive gratiæ, sive donorum Spiritus Sancti pinguis ubertas, quibus ditatus fuit Jesus Christus, qua homo est, ipso articulo assumptæ humanitatis, & adscitæ in societatem hypostaticæ unionis humanæ naturæ; sive dona, quæ illius animam bearunt, cum baptismo tingeretur, hiscente tunc Cœlo, & S. Spiritu in columbæ imagine super caput ejus quiescente; vel denique ea, quæ ad cumulum gloriæ ipsius accesserunt, postquam in Cœlum receptus, Patris dexteræ assedit. Hæc enim ejus fuit unctio, vel suscepta primum possessio Regni; quod obedientia & perpessionibus promeruerat; more triumphantis, qui in Regem inungitur, & in solium laboribus & victoriis acquisitum, quamquam aliàs generis causa sibi debitum, ascendit Philip. 2. 9.

Unctio, qua initiatus fuit, unctione omnium cum illo initiatorum præstantior est & sublimior; sive hæc de Sancti Spiritus donis, sive de gloria cœlesti accipiatur. Gloria enim Jesu Christi gloriam cæterorum Sanctorum infinito superat intervallo; qua in re nemo cum illo comparatur. Salomon, qui historicum est argumentum Psalmi, ex quo hæc sententia hausta est, primus natu Davidis filius non fuit; eam enim dignitatem jure Adonias sibi arrogabat. Dignus quidem habitus fuit, ut cæteris fratribus præponeretur, illisque rejectis ungeretur in Regem, utpote quem Deus benevolentia & delectu occupavit. At Jesus Christus nullo Dei delectu indigebat, nec æmulorum cæde; jure enim suo hæreditatis possessionem adivit. Ex uberrimo ejus gratiarum & gloriæ fonte, quo is in Cœlo redundat, quidquid gratiarum & gloriæ Sanctis cæteris est, ejus favore conceditur & derivatur.

℣. 10. ET: TU, DOMINE, IN PRINCIPIO TERRAM FUNDASTI: Verba sunt Psalmi CI. 25. in quo Psalmista luctum exprimit Judæorum Babylone captivorum, relatasque ab ipsis gratias ob imminentem libertatem, ac Templi Urbisque Jerosolymæ restitutionem. Constat autem, Babylonicam captivitatem figuram esse status hominum ante adventum Jesu Christi; quemadmodum reductio e captivitate redemptionem humani generis a Christo partam significabat. Apostolus hic accommodat Christo verba illa (1): *Tu in principio terram fundasti*, quibus illum agnoscit Creatorem non rerum modo sensibus obnoxiarum & materialium, quas ipse simul cum Patre produxit, sed & spiritalium, Ecclesiæ scilicet, in quam ille æternum est regnaturus: Cœlum & terra transibunt: (℣. 11.) *Ut vestimentum veterascent*: (℣. 12.) *Et velut amictum mutabis eos, & mutabuntur: tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient*. Addit Psalmista: *Filii servorum tuorum habitabunt* Jerosolymis, *& semen eorum in sæculum dirigetur*, æternum stabit. Nunquam hæc ex mero verborum sono in Judæis impleta sunt; quippe qui post plura sæcula a regione sua extorres acti sunt. Sed per totam sæculorum successionem nunquam Discipuli & Servi Jesu Christi in ejus Ecclesia desituri sunt, qui & post vitæ hujus tempus æterna in Cœlo felicitate fruentur.

Porro hoc loco, tria probat Apostolus: I. Dei Filium æternum esse, cum ante Mundum extiterit. II. Creatorem esse, adeoque & ejusdem æternitatis ac naturæ cum Patre, cui passim Scriptura creationis opus tribuit. III. denique, Ecclesiam nunquam desituram; quo nomine anteponenda est Synagogæ, cui terminus in ipso Messiæ adventu constitutus fuerat.

℣. 11. IPSI PERIBUNT, TU AUTEM PERMANEBIS. Hac de re sententiæ sunt tres. Prima eorum, qui cœlos in nihilum redigendos esse in Mundi exitu censent. Altera mutandos tantummodo externa imagine & qualitatibus docet. Tertia tandem in melius restaurandos putat (2): quæ & probata magis & verior opinio est. Id autem nos fusius expendemus in Dissertatione de Mundi exitu, & igne quo Terra absumenda est.

℣. 12. VELUT AMICTUM MUTABIS EOS. Græcus

(43) Jans. Gand. Est. Grot. Theodoret. in Psal. viii. (44) Est. Men. Gom. Pisc. Tir. Jun. (45) Theodoret. Euthym. Ten. Est. alii (46) Πρὸς δὲ τὸν υἱόν. Ut similitudo servetur inter hunc & superiorem versiculum, vertendum hic quoque est: *De Filio autem dicit*: quasi haberet Græcus: Περὶ δὲ τοῦ υἱοῦ: Psalmista de Filio inquit: *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi*. (47) Vide Owen. Est. Tir. Targ. in Psal. xliv. (48) Grot. Est. hic. (49) Aq. Ὁ θρόνος σου, Θεέ, εἰς αἰῶνα, καὶ ἔτι. (50) Sym. apud Theophyl. hic: Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε, Θεέ, ὁ Θεός σου ἐλαίῳ χαρᾶς, &c. (51) Joan. 1. 6. Vide Theophyl. & Chrys. hic. (1) Ten. Est. Tir. Jun. Owen. (2) Chrysost. Theophyl.

æus (3): *Obvolves*, sive convertes, *velut amictum*, seu velamen. Convertes scilicet ita plane uti vetus pallium. Vel denique: Obvolves, vel complicabis; ut vestem quæ relinquitur, sive uti tentorium quod complicatur, alio transferendum (4). Sed Græci Codices vetustissimi pro, *Convolves* seu *revolves*, ferunt (5), *Mutabis*, quæ lectio est Vulgatæ, S. Irenæi, & Tertulliani, & cum Hebræo magis consentanea (6).

℣. 13. Ad quem Angelorum dixit aliquando: Sede a dextris meis? Dignitatem Filii Dei super Angelos efferre pergit Apostolus. Dei solio nunquam nisi supplicum more; sive demisso in terram ore in obsequii significationem, Angeli adsistunt; qui & a Deo mittuntur, & mandata ejus excipiunt more servorum, nec alia re magis quam fideli jussionum ejus executione gloriantur. Filium vero Deus dexteræ suæ assessorem adscivit, ejusque adversarios pedibus ejus substratos, scabellum pedum ejus constituit. Sternere quidam sibi illos ipse per se Dei Filius posset: sed Majestati ejus multo gloriosius est, si a Patre Cœlesti coacti, sub ejus jugo cervices flectant (7). Porro Jesu Christi hostes sunt Dæmones, Ethnici, increduli, Judæi pervicaces, impii, quorum cervices summa Filii majestas semper calcavit, at post Ascensionem in Cœlum, majora imperii sui in Mundum, Dæmonem, peccatum, & mortem argumenta is exhibet; idque ejus Imperium nunc quodammodo gloriosius est & magis absolutum, cum alios perdat, aliorum misereatur; Idola evertat & peccatum; Ecclesiam vero suam evehat, Electos gloria donet.

Adverbium illud, *donec*, tempus aliquod definitum, quo elapso Dei hostes pedibus illius subjiciendi amplius non sint, minime designat. Proculcabuntur enim in tempore totaque æternitate, quamquam longe alia ratione. In tempore enim iniqui Ecclesiæ insectatores, increduli, hæretici, impii consiliis Jesu Christi, Electorumque saluti, invitii licet, serviunt; at in æternitate nunquam desituris cruciatibus torquebuntur. Recentiores quidam Judæi Psalmum cix. ex quo locus iste petitus est, explicandum de Davide contendunt; sed Hebræi Veteres meliori fide de Messia accipiendum fatentur (8): id quod pariter ex Judæis suæ ætatis Jesus Christus extorsit. Quin & sola ejus lectio docet, hæc Davidi congruere ad verbum non posse.

℣. 14. Nonne omnes administratorii Spiritus sunt? adeoque longe inferiores Jesu Christo, qui Patris ad dexteram sublimis sedet, rerum omnium Creatore, Filio æterno, ejusdemque cum Patre substantiæ, ac Principe summo Angelorum, Archangelorum, omniumque in Cœlo terraque Potestatum? Angeli nonnisi servi sunt, ad explenda Patris jussa destinati. Si Filius Patri obtemperavit, si servi imaginem assumpsit, sponte id præstitit. Sed Angeli ad serviendum & parandum nati sunt, *propter eos qui hæreditatem capiunt salutis*. Ne tamen Electorum dumtaxat custodię Angelos destinatos credas (9); nam & reprobis pariter custodes adsunt Angeli, imo & regnis & Imperiis. At primum Dei propositum est Prædestinatorum salus, rectusque consiliorum suorum exitus (10). Neque casu Apostolus Jesu Christi dignitatem supra Angelos efferre studet, cum ad Judæos scriberet, quibus de Angelorum beatorumque Spirituum præstantia opinio altissima insidebat (11).

(3) Καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτούς. (4) Vide Est. Grot. (5) Clarom. & S. Germ. G. L. Ἀλλάξεις, Mutabis. Ita Tertull. & Iren. & Vulg. Vide Grot. Erasm. Est. Ham. (6) כלבש תחליפם (7) Vide Chrysost. Theophyl. (8) Vide Matth. xxii. 42. Saad Gaon, ad Dan. vii. 13. Bereschit. Rabb. ad Genes. xviii. 1. Midras Tehillim ad Ps. xviii. 51. (9) Vide Tenam, difficult. 15. sect. 3, Est. Men. Oven. (10) Vide Est. hic. (11) Coloss. ii. 18. Vide Theophyl. hic.

CAPUT II.

Debita erga Evangelium veneratio. Jesus Christus minor Angelis effectus est; eaque dejectione salutem nobis promeruit. Fideles appellat fratres. Similem se nobis constituit, ut infirmitatis nostræ misereri disceret.

℣. 1. Propterea abundantius oportet observare nos ea, quæ audivimus, ne forte pereffluamus. 2. Si enim qui per Angelos dictus est sermo, factus
est firmus, & omnis prævaricatio, & inobedientia accepit justam mercedis retributionem:
3. Quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? quæ cum initium
accepisset enarrari per Dominum, ab eis, qui audierunt, in nos confirmata est,
4. Contestante Deo signis, & portentis, & variis virtutibus, & Spiritus sancti distributionibus
secundum suam voluntatem. 5. Non enim Angelis subjecit Deus orbem
terræ futurum, de quo loquimur. 6. Testatus est autem in quodam loco quis dicens:
Quid est homo, quod memor es ejus, aut filius hominis, quoniam visitas
eum? 7. Minuisti eum paulo minus ab Angelis: gloria, & honore coronasti eum: &
constituisti eum super opera manuum tuarum. 8. Omnia subjecisti sub pedibus ejus:
In eo enim quod omnia ei subjecit, nihil dimisit non subjectum ei. Nunc autem necdum
vidimus omnia subjecta ei. 9. Eum autem, qui modico quam Angeli minoratus
est, videmus Jesum, propter passionem mortis gloria, & honore coronatum: ut gratia
Dei pro omnibus gustaret mortem. 10. Decebat enim eum, propter quem omnia,
& per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum
per passionem consummare. 11. Qui enim sanctificat, & qui sanctificantur, ex uno
omnes, Propter quam causam non confunditur, fratres eos vocare, dicens: 12. Nuntiabo

tiabo nomen tuum fratribus meis: in medio Ecclesiæ laudabo te. 13. Et iterum:
Ego ero fidens in eum. Et iterum: Ecce ego, & pueri mei, quos dedit mihi Deus.
14. Quia ergo pueri communicaverunt carni, & sanguini, & ipse similiter participa-
vit eisdem: ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id est,
diabolum: 15. Et liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant
servituti. 16. Nusquam enim Angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit.
17. Unde debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, & fidelis pontifex
ad Deum, ut repropitiaret delicta populi. 18. In eo enim, in quo passus est ipse,
& tentatus, potens est & eis, qui tentantur, auxiliari.

℣. 1. PROPTERQUOD ABUNDANTIUS (religiosius) OPORTET OBSERVARE NOS EA QUÆ AUDIVIMUS. Si Jesus Christus tam lato intervallo superat Moysem ac Prophetas, ipsosque pariter Angelos, uti hactenus demonstratum est, quanto par est obsequio excipiamus ea, quæ ipse nobis docendo tradidit? Id autem oportebat moneri Judæos, quibus major, quam res posceret, erga Legem paternasque traditiones existimatio inerat. Studium istud tenacius obstinatiusque id efficere poterat, ut omnem laborum fructum amitterent: *Ne forte perefluatis*, tamquam aqua dilabamini (1).

℣. 2. SI ENIM QUI PER ANGELOS DICTUS EST SERMO, FACTUS EST FIRMUS. Si Lex, quam Deus Moysi per Angelos (2) tradidit, *ordinata per Angelos in manu mediatoris*, ut alibi scribit; si, inquam, Lex illa rata ac firma longa adeo sæculorum successione perseveravit, adeo ut illius transgressiones omnes sive Dei sive hominum animadversione expiatæ fuerint, ℣. 3. *Quomodo nos effugiemus* pœnam, *si tantam neglexerimus salutem*, seu verbum salutis, Evangelium Jesu Christi, *quæ cum initium accepisset narrari per Dominum*, (tradi cœpta per Christum) *deinde ab eis qui audierunt*, ab Apostolis, rerum nunciatarum testibus, *in nos confirmata est* (3), quin & ipsius vitæ discrimine propugnata? Ex his colligitur, Epistolæ hujus Scriptorem edoctum fuisse non divinitus a Jesu Christo, sed inspectis Apostolorum operibus. Hinc Oecumenius (4) aliique nonnulli post ipsum statuerunt, Epistolæ Scriptorem alium esse ab Apostolo Paulo. Vide Præfationem nostram, & Spanhemium (5) in Tractatu de Epistola ad Hebræos.

℣. 4. CONTESTANTE DEO SIGNIS ET PORTENTIS, ET VARIIS VIRTUTIBUS, ET SPIRITUS SANCTI DISTRIBUTIONIBUS SECUNDUM SUAM VOLUNTATEM: Deo verba illorum confirmante, concessa patrandorum miraculorum potestate, & facta singulis pro arbitrio voluntatis suæ gratisrum Spiritus Sancti supernorumque donorum largitione. Evangelium Legi præstat, I. quod ab ipso J. Christo Apostolis traditum sit, cum Legem Moysi Angeli dederint. II. Jesus Christus plurimis claruit prodigiis, eorumque patrandorum virtutem Apostolis largitus est: Moyses vero onus prodigiis illustris fuit. III. Dei Filius Spiritum suum in Apostolos misit, quibus & ubertime suppeditavit dona, naturæ Legibus superiora, quibus pariter Fideles suos aspersit (6). Quid simile unquam in Lege? Decora hæc omnia novam Legem supra veterem mire commendant, ingeruntque summam erga Evangelium, & ea quæ ipso continentur, venerationem.

℣. 5. NON ENIM ANGELIS SUBJECIT DEUS ORBEM TERRÆ FUTURUM. Orbis terræ futurus illud est, quod in Evangelio frequenter Regnum Cælorum, seu Messiæ in Fideles Regnum appellatur (7); quodque Hebræi sibi fingebant ceu ætatem auream, qua pax & justitia regnaturæ essent, exclusis turbis, bellis, injuriis, erroribus. Tunc Messiam unicum fore Principem rebantur, cui gentes toto orbe obtemperaturæ essent: cum potius illud, quod Christus in Mundum illaturus venerat, regnum fuerit veritatis, justitiæ, pacisque animorum; quod ille annuntians dixit, sese gladium attulisse Matth. x. 34. & dissidium fidelem inter & infidelem, justum & impium; & discipulis amicisque prædixit futurum, ut inter homines perinde forent ac inter lupos agni Luc. x. 3. ac denique addidit, Regnum suum in mentibus, non in hoc sæculo consistere (8).

Censent alii (9), futurum Orbem esse Regnum Christi post alterum ejus adventum, & novissimum judicii diem, cum homines in vitam novam restituti, alii quidem æterna felicitate regnabunt, alii vero æternis suppliciis damnabuntur. Sed priorem sententiam præferendam suadet anthitesis, quam Apostolus instituit inter orbem futurum, & tempus illud, quo omnes, nemine excepto, Jesu Christo subjicientur ℣. 7. 8. Docet igitur hic Apostolus, Deum tradidisse Ecclesiam suam non quidem Angelis regendam, sed ipsi Jesu Christo. Veterem legem tulerunt Angeli; Hebræosque Angelus Michael ductavit ac rexit; quæque Patriarchis & Prophetis obversatæ sunt, visiones, ad Angelos referendæ sunt, quibus & Deus mysteria sua deleganda credebat. Sed in Ecclesia Christiana Dei Filius Legislator, Patronus, Princeps, Pater novi fidelisque populi est.

℣. 6. TESTATUS EST IN QUODAM LOCO QUIS, DICENS: QUID EST HOMO, QUOD MEMOR ES EJUS? Demonstraturus Apostolus, Jesum Christum, qua natura est homo, Caput Ecclesiæ esse, utitur hac sententia, quæ ad verbum quidem de omnibus hominibus, vel de homine utcumque accipienda est, & ab ipso ad Jesum Christum hominem transfertur (10). Quemadmodum terræ & animalium omnium imperium Adam a Deo accepit; ita & Jesu Christo universæ Ecclesiæ ac fidelium imperium a Patre traditum est; sed authoritas, quam, uti homo Deus, in Ecclesiam suam exercet, non utique excludit imperium illud summum, quod in Mundum & res omnes creatas, uti Deus, obtinet. Patres & Interpretes quidam (11) contendunt, verba Psalmi nec de Adamo, nec de homine utcumque accipi posse, sed contraria opinio melior. Pauli argumentatio vim desumit ex Adami innocentis cum Jesu Christo similitudine (12).

Quem-

[1] Græc. Μή ποτε παραῤῥυῶμεν, *Ne forte prætereffluamus*. Chrysostom. Μή ποτε ἀπολώμεθα, ἐκπέσωμεν.
[2] Galat. iii. 19. Vide & Act. vii. 53. *Qui accepistis Legem in dispositione Angelorum, & non custodistis*. Deut. xxxiii. Chrysost. Est. Theodoret. Theophyl. [3] Luc. i. 2. 3. Act. i. 8. 22. ii. 32. x. 41. I. Cor. xv. 15. I. Petri v. 1. [4] Oecumen. præfat. in Epist. ad Hebræos. [5] Spanhem. par. 3. c. 3.
[6] Marc xvi. 17. Vide Act. ii. 4. & seq. [7] Vide, si places, Chrysost. Riber. Ten. Owen. Ligfoot. Jac. Capell. Parm. Gom. &c. Apud Isaiam ix. 6. ex Lxx. Messias dicitur *Pater futuri sæculi*. Vide MS. Alex. Edit. Compl. & Ald. [8] Joan. xviii. 36. [9] Cajet. Lyr. Men. Est. Camero, Grot. alii. Vide Theophyl. hic. [10] Vide Ten. Est. Grot hic, Euthym. & Jans. in Psal. viii. 5. Theodoret. hic.
[11] August. in Psalm. viii. D. Thom. Vide Riber. Jan. Lud. de Dieu, &c. [12] Rom. v. 14. I. Cor. xv. 27. & 46.

Quemadmodum Deus Adamo priori omnia subdidit, ita & Ecclesiam suam Adamo alteri credidit. Rabbini & Judæi veteres fatentur, Adami innocentis decora præludium fuisse gloriæ Jesu Christi: Porro, argumentum istud plane convincebat illos, ad quos Paulus scribebat, Hebræos.

QUID EST HOMO, QUOD MEMOR ES EJUS? Naturam humanam spectat ante hypostaticam cum Verbo conjunctionem: qua societate remota, quantula erat, ut Dei oculos in se converteret, & in tantum honoris culmen ab ipso Deo erigeretur? S. Augustinus (13) adversus Pelagianos demonstrat, humanitatem nullo suo merito conjunctam Filio Dei fuisse; quod autem ille carnem, quod naturam humanam assumpserit, id plane misericordiæ ejus deberi; Filii vero Dei, qua homo est, prædestinationem, omnium prædestinatorum prototypum, opus esse omnino gratuitum (14). *Sicut ergo prædestinatus est ille unus, ut caput nostrum esset; ita multi prædestinati sumus, ut membra ejus essemus. Humana hic merita conticescant, quæ perierunt in Adamo, & regnet, quæ regnat Dei gratia, &c.*

℣. 7. MINUISTI EUM PAULO MINUS AB ANGELIS. Jesus Christus, qua homo, Angelis aliqua ratione est minor. Primo, quod carnem passibilem & mortalem induerit. Secundo, quod re ipsa se necessitatibus, infirmitatibus, laboribus, perpessionibus, & defectionibus nostris submiserit (15). Alii (16) ita reddunt (17): *Minorem eum fecisti Angelis ad tempus exiguum.* Interpretatio hæc est communior; quamquam enim Christus inferior aliqua ratione est Angelis, utpote humanis exuviis indutus, neque tamen aetum est, eodem pariter nomine Angelis infinito intervallo præstare (18). Inferior illis vitus non est, nisi brevi illo passionis suæ, suppliciorum, mortisque tempore, vel quamdiu brevem vitæ suæ mortalis cursum absolvit.

GLORIA ET HONORE CORONASTI EUM, ET CONSTITUISTI EUM SUPER OPERA MANUUM TUARUM. Adam tamquam Dei artificis opus eximium constitutus fuit, pretiosissimis ejus donis ditatus, justitia, innocentia, ingenio, felicitate, immortalitate, si ille Creatori suo in re non sane difficili obtemperasset. Adjecit illi Deus in reliqua opera imperium, ipsumque ceu minorem Deum in terris posuit (19): hæc autem omnia non obediendo amisit miser Adam, instituta Dei Filius feliciter reparavit. nostram enim assumens humanitatem, in majorem, quam unde exciderat, dignitatem extulit. Si modico aliquo tempore, diebus nempe vitæ suæ difficilis ac demissæ, præsertim in passione & in cruce, inferior Angelis visus est, brevi tamen pristinam gloriam, potentiam, majestatemque resumpsit, suavæ se vitæ restituens, in Cœlum ascendens, ad Patris dexteram assidens. Hinc summum exercet imperium, potentiamque, non in Ecclesiam modo; sed & in creaturas omnes, Cœlum, Terram, & Inferos: *Omnia subjecisti sub pedibus ejus.*

℣. 8. IN EO QUOD OMNIA EI SUBJECIT, NIHIL DIMISIT NON SUBJECTUM EI. Cum ait, Deum omnia Jesu Christo, ceu homini Deo, subjecisse, nihil excepit, adeoque & Angeli perinde ac reliqua omnia illi parueunt, Mundus præsens perinde ac futurus, conspicua æque ac inconspicua. At enim cur non omnia perfectam illi obedientiam præstant? cur tam multæ gentes jussionibus ejus adversantur, verbisque ejus & Apostolorum repugnant? His Apostolus in præsenti directe non respondet; cum huic objecto plane satisfecerit Capite superiori ℣. 6. ubi docuit, Angelos omnes adorare Filium Dei in Mundo futuro, id est in Cœlo; & ℣. 8. adjecerit, æternum illi solium paratum esse; ac denique ℣. 13. in quo illud laudat: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* (20). Igitur astruendum est, præsentis quidem sæculi omnia Christo subesse, quamquam plures in Ecclesiam ejus, & Fideles adversarii insurgant; sed in exitu sæculorum, & post resurrectionem, Imperio magis absoluto utetur.

Alii sic explicant (21): Ut perspectum sit, verba mox recitata non ad Adamum quidem, nec ad homines utcumque, sed ad Jesum Christum spectare, animadverte, nulli hominum subjecta esse omnia: quærendus est igitur alius, qui pollicitationum istarum fidem implens, Imperio suo omnia subjiciat. Sed frustra alium quæras præter Jesum Christum, Deum & hominem, cui omnia, quæ in Cœlo, quæque in Terris sunt, obtemperant, præsertim postquam *minor factus est ad tempus exiguum Angelis*, quamdiu scilicet inter mortales vixit; tunc *gloria & honore coronatus est propter passionem mortis*, & in obedientiæ præmium. Philipp. 2. 10.

℣. 9. UT GRATIA DEI PRO OMNIBUS GUSTARET MORTEM, cum mortem admittere, qua est pietate, Deus voluerit. Vel, Dei miserentis beneficium est (22), quod Jesus, qua homo est, pro omnibus hominibus mortem subierit. Græci Codices tum impressi cum manu exarati, qui supersunt (23), Vulgatæ plane favent. Sed olim Codices quidam Græci Latinique pro *Gratia Dei* ferebant (24), *absque Deo*, vel, excepto Deo; ac si haberent, Jesum, ut hominem quidem, non ut Deum, obiisse. Lectionis hujus vetustas probatur ex Origene (25), S. Ambrosio (26), S. Hieronymo (27), Vigilio Tapsensi (28), Theodoreto (29), S. Fulgentio (30), & Oecumenio, qui Nestorianos accusat de corrupto hic Textu, ad probandum errorem suum, quasi scilicet Jesus absque Divina Natura passus fuerit.

Pravam hanc lectionem sequutus Origenes, opinatus fuerat, Dei Filium *obiisse pro omnibus, excepto Deo*, ut ejus mors non hominibus modo, sed Angelis pariter & Dæmonibus profuerit. Hanc explicationem Theodoretus hic perspicue amplexus est; nec sane scio, an illum tacito nomine Oecumenius designaverit, opinionem illam referens. Animadvertere juvat, omnia fere dogmata audaciora & erronea, quæ in Origene leguntur, detrumpta fuisse sive ex apocrypho aliquo scripto, cui nimium authoritatis ille tribuerit, vel ex prava Scripturæ lectione. Porro lectio eadem, *absque Deo*, in Syriacis nonnullis Codicibus occurrit (31).

S. Chrysostomus hic & quidam illum sequuti arbitrati sunt, iis verbis, *ut gustaret mortem*, designari, Jesum Christum non obiisse, ut ita dicam, nisi ut mortem gustaret, non ut eam, quæ inde consequitur, depressionem sentiret; non obiit, nisi ad breve tempus, statimque rediit in vitam. Sed vernaculo Hebræorum sermone (32) *gustare mor-*

(13) Vide August. Oper. imperf. cont. Julian. l. 1. c. 138. 139. 140. (14) Aug. de Prædest. SS. c. 15. (15) August. l. 4. de Symb. c. 4. Greg. hom. 8. in Ezech. Est. Men. alii. (16) Origen. Athan. Chrys. D. Thom. Est. Grot. alii. (17) Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους. (18) Vide Chrysost. & Theophyl. hic. (19) Vide Genes. 1. 28. *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, & præsit bestiis, universæque terræ.* (20) Vide Riber. Menoch. Jun. & S. Chrysost. Theophyl. &c. (21) Grot. Ihe. Cameto. (22) Joan. III. 16. *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret.* (23) Ὅπως χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ παντὸς γεύσηται θανάτου. (24) Χωρὶς Θεοῦ. (25) Origen. in Joan. p. 18. (26) Ambros. de fide ad Grat. l. 2. c. 4. & l. 5. c. 4. (27) Hieron. in Galat. l. 2. (28) Vigil. Tapf. l. 2. cont. Eutych. (29) Theodoret plurib. locis. (30) Fulgent. lib. 3. c. 20. ad Trasimund. & lib. de Incarnat. c. 10. (31) Vide Grot. Bez. Trostium apud Mill. hic. (32) Matth. XVI. 28. Marc. IX. 1. Luc. IX. 27. Joan. VIII. 52. Vide Est. Ten. Bez.

mortem, *videre mortem*, est proprie & re ipsa mori. Quemadmodum in convivio omnes ordine bibere coguntur, *ut scyphum vino plenum alter alteri porrigat*; *ita & homines singuli mortem gustant*.

℣. 10. DECEBAT ENIM EUM, PROPTER QUEM OMNIA, ET PER QUEM OMNIA, id est, Deum Patrem (1), QUI MULTOS FILIOS adoptivos per Christi merita IN GLORIAM ADDUXERAT, AUTHOREM SALUTIS EORUM, PER PASSIONEM CONSUMMARE, vel, consecrare. Deus bonorum omnium author, & rerum creator, ad quem omnia ceu ad finem referenda sunt, in argumentum sapientiæ æquitatisque suæ statuit, ut Jesus Christus unicus filius suus, quem hominum Redemptorem Servatoremque destinaverat, sacrificium suum perpessionibus absolveret, earumque merito salutem Electis, sibique eam, qua micat, gloriam obtineret (2). Porro si Dei sapientiæ fuit, ut Filius ejus unicus in gloriam per viam hanc asperam & difficilem tenderet (3); nonne potiori jure par est, ut aliud nos iter non teneamus? cum præsertim exemplo suo Christus signaverit calcanda nobis vestigia (4). His plane Apostolus removet scandalum Crucis, invisum adeo Judæis, quod cum Messiæ gloria conciliari haud posse censerent.

℣. 11. QUI ENIM SANCTIFICAT, ET QUI SANCTIFICANTUR, EX UNO OMNES eodemque principio. Jesus Christus, ex quo salus, ex quo pretium libertatis nostræ, a quo Sancti efficimur, quique Patri pro criminibus nostris satisfacit; & nos pariter qui salutem hanc, sanctitatem, redemptionem obtinuimus, eamdem hominis naturam ex æquo habemus (5). Quemadmodum sub Lege erat Sacerdotis & Populi una eademque natura, ut incommodis populi, quibus ipse erat obnoxius, Sacerdotis animus moveretur (6); ita & in Lege gratiæ, qua est Sapientia, Deus id egit, ut Servator, Sacerdos, pacisque nostræ conciliator ac fidejussor, natura hominum assumpta, quæ illam consequebantur incommoda sentiret, quo validius erga nos ipse afficeretur, atque in nostram opem majori studio concurreret.

Propter quam causam non confunditur fratres eos, Fideles nempe & Apostolos, *vocare*. Vide Matt. XXVIII. 10. *Nuntiate fratribus ut eant in Galilæam*. Vide etiam Joannem XX. 17. Rom. VIII. 29. Denique in Psalm. XXI. 23. *Narrabo nomen tuum fratribus meis*. Totus iste Psalmus mire adeo Jesu Christo convenit, ut alius sit nullus ex Veteri Testamento locus, in quo perspicue magis idem Christus exhibeatur.

℣. 13. ET ITERUM: EGO ERO FIDENS IN EUM. Ipse Jesus Christus loquitur in Psalmo XVII. 3. vel in Isaia XII. 2. sive VIII. 17. nam in his omnibus locis occurrit hæc sententia: *Ego ero fidens in eum*, vel quid simile. Porro ex his probandum assumit Apostolus id quod supra affirmavit, Filium Dei nempe ejusdem esse naturæ ac homines cæteros (7); nam perinde ac hominum aliquis spem suam in Deo collocare se profitetur.

ET ITERUM: ECCE EGO ET PUERI MEI. Desumpta sunt hæc ex Isaia VIII. 18. ubi Propheta personam Messiæ agens (8), ait, se & Filios suos a Deo positos esse signum in Israele, ut quæ ipsis acciderent, quæque ageret ipse, præsagium sæpe fuerint eorum, quæ Israelem universum manerent. Apostolus hæc Jesu Christo dicta accommodat, ut illum naturæ esse a Discipulis Fidelibusque suis non alienæ demonstret: quemadmodum parentis ac liberorum natura est una, ita & Filii Dei, hominis facti, natura eadem est cum nostra, quippe quos ille filios appellat. Vide ℣. 14.

℣. 14. UT PER MORTEM DESTRUERET EUM, QUI HABEBAT MORTIS IMPERIUM. In hoc potissimum Dei sapientia commendatur. Id enim commisit, ut mors per mortem vinceretur; quique hominem vicerat Dæmon, vinceretur ab homine; ac demum ut Mundi salus in carne perageretur, quemadmodum exitium illi per carnem provenerat (9): *Sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem; sic & per unius justitiam in omnes homines in justificationem vitæ*. J. Christus æquis, fere dixerim, armis pugnam cum Dæmone conseruit, quo gloriosius vinceret (10): *Ut vinceretur mortis Diabolus per ipsam, quam vicerat, vinceretur; in quo conflictu pro nobis inito, magno & mirabili æquitatis jure certatum est; dum Omnipotens Deus cum sævissimo hoste non in sua Majestate, sed in nostra congreditur humilitate; objiciens ei eamdem formam eamdemque naturam*, &c.

℣. 15. ET LIBERARET EOS, QUI TIMORE MORTIS PER TOTAM VITAM OBNOXII ERANT SERVITUTI. Ante Jesu Christi adventum mortales omnes, ne Judæis quidem exceptis, duram quamdam mortis servitutem serviebant; nam usque ad Jesum Christum mors & peccatum in Mundo regnarunt (11). Viri quidem sanctissimi certa salutis, immortalitatis, ac Resurrectionis cum spe mortui sunt; sed bona ista procul adeo spectabant, ut mortem nisi tamquam magnum extremumque malum habere non possent. Nunc vero cum tandem Messias & Liberator sese prodiderit, atque inter nos egerit; cum is mortem devicerit resurrectione, cum ex obscuro barathro eduxerit Sanctorum animas, iisque Cœlorum januas recluserit; cum, promulgato Evangelio, imperium erroris, superstitionis, peccati, & Diaboli everterit; nunc, inquam, germani Fideles mortem perinde habent ac optatum æternæ felicitatis exordium (12).

℣. 16. NUSQUAM ENIM ANGELOS APPREHENDIT. Quod in Vulgata redditur *apprehendit*, Græcus (13) sonat detinere, capere, uti teneri solet servus fugitivus, vel homo ruens in præceps, vel denique bellua fugiens. Sonat præterea, manum in aliquem extendere ad manumissionem, vel illi porrigere, ut e vinculis, servitute, discrimine eruatur. Docet igitur hic Apostolus, Jesum Christum, neglectis Angelis perduellibus, quos minime porrecta manu in servitute requiriæ & perduellionis suæ jacere passus est, Abrahæ posteros redimendos suscepisse. Hominum quidem omnium salutem petegit, cum pro omnibus mortem obierit, ut alibi docuit (14); sed ad Judæos scribens, quibus præ cæteris spes redemptionis facta fuerat, satis habebat demonstrasse, Dei Filium, quam olim majoribus eorum obligaverat, fidem solvisse (15). Præterea cum Fideles omnes nomine *generis Abrahæ*, *vel Israelis Dei* contineantur, uti passim Paulus (16) asseruit, satis fuit genus Abrahæ exprimere, ut omnes, quotquot universa sæculorum serie successuri erant, pollicitationibus divinis donandos esse demonstraret.

Græci Latinique Patres, & eximii plures Interpretes sententiam hanc ita explicant: *Non Angelorum sed hominum naturam assumpsit*. Hypostaticæ unionis nexu non Angelorum, sed hominum naturam sibi conjunxit (17). Explicatio hæc, tam-

---

[1] Chrysost. Περὶ τοῦ πατρὸς ἐνταῦθα λέγει. Ita Theophyl. & alii passim. Estius. Est. Grot. Men. Ham. &c. [2] Philipp. II. 10. [3] Luc. XXIV. 26. 46. [4] 1. Petri II. 21. [5] Ita Ten. Est. Ribet. Oeven. alii. [6] Vide Hebr. V. 1. & seq. [7] Chrysost. Theodoret. Theophylact. Vide Est. Gemar. Camero. alios. [8] Ita Gemar. & Grot. hic. [9] Rom. V. 18. 19. 1. Cor. XV. 21. [10] D. Leo Mag. ser. I. de Nativ. Domini. [11] Rom. V. 12. 14. 17. 18. [12] Rom. VIII. 2. VIII. 2. 1. Cor. XV. 26. 54. 55. Vide Est. Men. Tir. hic. [13] Οὐ γὰρ δήπου Ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται. [14] Heb. II. 9. 2. Cor. V. 14. 15. [15] Est. Grot. Ribet. Oeven. alii. [16] Rom. IV. 6. 7. 8. Galat. III. 6. 7. & VI. 16. [17] Chrysost. Ita Theodoret. Theophyl. alii Græci. Ita Tan. Tir. & Gemar. hic. Bernard. de gradib. humilit.

tametsi vera & sincera, Criticis tamen nostris minus probatur, qui priorem supra allatam præferunt. Si enim, inquiunt, Apostolus nexum Verbi cum natura Angelorum designare voluisset, præteriti temporis verbum, non præsentis, ut est in Græco, adhibuisset: *Nusquam Angelos apprehendit*, capit, &c. idest, opem illis non porrigit, in servitute squallescere patitur. Duriuscula insuper locutio est, *apprehendere Angelos*, pro, jungere se illis hypostaticæ unionis nexu.

℣. 17. Unde debuit per omnia fratribus similari. Quandoquidem Redemptionis nostræ authorem se præbuit, nostrumque Pontificem, qui nos sanctos & a peccato liberos efficit; par quoque fuit, ut communem nobiscum naturam haberet, ut esset *fidelis Pontifex, & compatiens* (18). Persimilis factus est nobis *per omnia*; idest, incommoda omnia communia & naturalia hominum subiit, nempe mortem, ærumnas, & mala cætera; non vero peccatum, concupiscentiam, ignorantiam, errores, morbos, qui non hominis, sed peccati fructus sunt.

℣. 18. In eo in quo passus est ipse et tentatus, potens est et eis qui tentantur auxiliari; ex iis enim quæ ipse passus est, virtutem sibi comparavit auxiliandi eis, quos idem tentationis malum premit. Vel planius (19). Cum discrimina tam multa subierit, potest (20) affici animo erga eos, qui tentationibus & discriminibus arduis probantur. Quæ pertulit mala, suadent, ut misereatur fratrum. Virg. Æneid. 1.

Non ignara mali, miseris succurrere disco.

CAPUT III.

Jesus Christus Moyse major; idemque Apostolus & Pontifex noster est, quem audire oportet, ne Dei iram incurramus. Qui contra ejus verba aures animumque obfirmant, perinde ac in deserto Israelitæ puniuntur.

℣. 1. Unde, fratres sancti, vocationis cœlestis participes, considerate Apostolum,
& Pontificem confessionis nostræ Jesum: 2. Qui fidelis est ei, qui fecit
illum, sicut & Moyses in omni domo ejus. 3. Amplioris enim gloriæ iste præ Moy-
se dignus est habitus, quanto ampliorem honorem habet domus, qui fabricavit illam.
4. Omnis namque domus fabricatur ab aliquo: qui autem omnia creavit, Deus est.
5. Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo ejus tamquam famulus, in testimo-
nium eorum, quæ dicenda erant: 6. Christus vero tamquam filius in domo sua:
quæ domus sumus nos, si fiduciam, & gloriam spei usque ad finem firmam retinea-
mus. 7. Quapropter sicut dicit Spiritus sanctus: Hodie si vocem ejus audieritis,
8. Nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione, secundum diem tentationis
in deserto, 9. Ubi tentaverunt me patres vestri, probaverunt, & viderunt opera
mea 10. Quadraginta annis: Propter quod infensus fui generationi huic, & dixi:
Semper errant corde. Ipsi autem non cognoverunt vias meas, 11. Sicut juravi in
ira mea: Si introibunt in requiem meam. 12. Videte, fratres, ne forte sit in ali-
quo vestrum cor malum incredulitatis, discedendi a Deo vivo: 13. Sed adhortami-
ni vosmetipsos per singulos dies, donec Hodie cognominatur, ut non obduretur quis
ex vobis fallacia peccati. 14. Participes enim Christi effecti sumus: si tamen ini-
tium substantiæ ejus usque ad finem firmum retineamus. 15. Dum dicitur: Hodie
si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, quemadmodum in illa exacer-
batione, 16. Quidam enim audientes exacerbaverunt, sed non universi, qui profecti
sunt ex Ægypto per Moysen. 17. Quibus autem infensus est quadraginta annis?
Nonne illis, qui peccaverunt, quorum cadavera prostrata sunt in deserto? 18. Qui-
bus autem juravit non introire in requiem ipsius, nisi illis, qui increduli fuerunt?
19. Et videmus, quia non potuerunt introire propter incredulitatem.

℣. 1. Unde, fratres sancti, vocationis cœlestis participes, considerate Apostolum et Pontificem confessionis nostræ, idest, Religionis (1). Cum igitur, uti hactenus demonstratum est, Jesus sit author salutis nostræ, & Pontifex, ejusdemque nobiscum naturæ, & malorum particeps, vobisque datum fuerit, ut ad fidem ejus converteremini, ac veniretis in cognitionem Filii Dei, mortali carne induti, qui nobiscum versatus est, quique Religionis nostræ Apostolum & Pontificem se præbuit; *Apostolum* quia lætum adventus sui nuncium allaturus a Patre missus venit (2); *Pontificem*, quia pro salute & sanctitate nobis procuranda Deo seipsum obtulit; divini hujus Magistri, & salutis nostræ Apostoli vocem hodie audiamus; bonaque spe pleni Pontificem hunc ob criminum nostrorum expiationem adeamus; & si nobis tam felicibus esse licuit, ut justitiam & morum sanctitatem servaverimus, depositum hoc sancte custodiamus, pavidi semper, ne incautis ani-

(18) Vide infra Heb. v. 1. & seq. (19) Ἐν ᾧ γὰρ πέπονθεν αὐτὸς πειρασθεὶς, δύναται τοῖς πειραζομένοις βοηθῆσαι. (20) *Δυναται, potest, aptus, idoneus, proclivius redditur ad succurrendum*. Est. Menoch. Tirin. Oryen. &c. (1) Ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας. Chrysost. Theophyl. (2) Vide Theodoret. Teophylact. Est. Grot. Menoc. Jun. Vide Genes. xxiv. 10. Joan. ix. 7.

animi pervicacia, & in salutis negotio desidia & torpor obrepat. Hoc ferme totius Capitis est argumentum. Moyses Legatus, Minister, Apostolus Hebræorum fuit: Aaron ejus frater Pontificatum penes illos gessit. Utramque dignitatem cum supremo imperio Jesus in se conciliavit.

℣. 2. Qui fidelis est ei qui fecit illum, sicut et Moyses in omni domo ejus; qui scilicet fidelis est Deo, a quo utramque dignitatem accepit, perinde ac Moyses fidele ministerium in Dei domu gessit. Id habuit Christus cum Moyse commune, quod uterque in domo Dei constitutus sit ceu fidelis minister & dispensator, Moyses Synagogæ, Christus Ecclesiæ. Jam Num. xii. 7. monuimus, vocem *fidelis*, Hebraice *neeman*, usurpari interdum latius pro dispensatore quocumque, & Regiæ domus œconomo. Ita Moyses est *neeman*, fidelis in Domo Dei Israelis, Christus in Ecclesia Christiana.

℣. 3. Amplioris enim gloriæ iste præ Moyse dignus est habitus, quanto, &c. Christus veluti architectus est, Moyses vero & gens Hebræa ceu ædificium habendi sunt. Ut igitur architectus ædificio, cujus est author, multo dignior est, ita & Christus Moysem longe superat. Gloriæ Moysis studiosi semper Judæi, illum Prophetis omnibus anteferunt; ideoque Messiam per omnia illi præstiturum nonnisi ægre admittunt (3). Gloriæ Moysis nihil detrahens Apostolus, Christo tamen debitam magis quam Legislatori Israelis dignitatem commendat. Ultro agnoscit, Moysem, Hebræos reliquos, & Synagogam ædificium Filii Dei esse, nec Moysem nisi jussionum ejus executorem, & adumbrati ab illo ædificii structorem fuisse. Certa sunt hæc, si admittatur. Christum Deum, Dei Filium, Sapientiam, Verbum Patris esse. ℣. 4. *Qui omnia creavit, Deus est*.

℣. 5. Moyses fidelis erat ... tamquam famulus. Ampla in domo variæ sunt famulorum classes, inter quos œconomus, quamquam cæteris superior, famulus tamen est (4). Moyses primus Minister Synagogæ fuit; sed, princeps licet, adhuc tamen Domini minister. At Christus Dominus quidem est, & hæres Patris; & *tamquam filius in domo sua* authoritatem habet. Moysi imperatum fuerat, ut doceret populum, jussionesque summi Principis deferret; nec aliud referebat, quam quæ dicere jussus erat. Hæc ait Dominus; Dominus hæc ad me verba fecit, ut ad vos referrem. Ita Moyses ad populum. Sed Christus pro authoritate loquitur (5), uti Dominus.

℣. 6. Quæ domus sumus nos; nos scilicet, qui fidem ei præbuimus, ex quibus ejus Ecclesia coalescit. Designat hic, Synagogam jam non proprie esse Dei domum, atque omnia illius decora ad Ecclesiam transiisse. Cum vero Synagoga Moysem Ministrum habuerit, Ecclesiæ Princeps & patronus Christus est. Fidelium quisque ceu lapis vivus & selectus in spiritalis hujus ædificii structuram venit (6); cujus ædificii fundamentum, idemque & lapis angularis selectus & pretiosus est Christus: *Ad quem accedentes lapidem vivum, & ipsi tamquam lapides vivi superædificamini, domus spiritualis, &c.*

Si fiduciam et gloriam spei usque ad finem firmam retinuerimus; modo scilicet firmam fiduciam, lætamque optatorum bonorum expectationem usque ad finem retinuerimus. Non satis est homini Christiano, si credat Deo, & dogmata Evangelii amplectatur: perseverandum est in fide, & spe bonorum, quæ opperitur. *Gloria spei* locutio est Hebraica, designans expectationem gloriæ, quæ nos manet, vel spem, in qua gloriam omnem nostram felicitatemque constituimus, quæque in arduis, & adversis vitæ hujus nos regit ac tuetur. Hæc Apostolos fortes in adversis, lætosque ac securos inter inimicos efficiebat (7). *Ibant Apostoli gaudentes a conspectu Concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati.* Et Apostolus Rom. 5. 2. *Gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei; non solum autem, sed & gloriamur in tribulationibus*.

℣. 7. 8. Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra. Cœptam ad Hebræos admonitionem Apostolus prosequitur. Cum Christus nostrum sit caput, Apostolus, & Pontifex, nos vero fratres ejus, filii, & domus, perseveremus usque ad finem, retinentes de auxilio ejus fiduciam, & de pollicitationibus ejus spem; pronas fidelesque aures, animumque obsequentem ejus verbis præbeamus; veriti, ne, si animo obduruerimus, ob contemptum verborum ejus, pervicaciam, atque peccatum (8), a Cœli felicitate excludamur; quemadmodum Hebræi, cum ab Ægypto pedem extulerunt, refractarii fuerunt in Deum, & ab ingressu Terræ promissionis exclusi sunt.

Sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto; ut olim accidit, cum populus in deserto versaretur, in loco appellato *Jurgio*, & *Tentatione*. Nullus alius locus, cui nomen manserit *Tentatio & Jurgium*, in Sacris Libris noscitur, nisi in castris ad Raphidim (9); cum enim populo defuisset aqua, subito tumultus agi cœptus est, & murmur in Deum & Moysem, dubitantibus Hebræis, an potis esset Deus aquas sibi in deserto suppeditare; quæ dubitatio & ambiguitas proprie *Tentatio* appellata est (10). Censent alii, designare voluisse Apostolum quæ acciderunt in reditu Exploratorum, qui Chananitide peragrata retulerant, gentem illam esse terribilem, regionem inaccessam, quod munitis urbibus defenderetur, id enim audientes Israelitæ in defectionem ruerunt, reditumque in Ægyptum meditabantur Num. 14. 2. Denique sunt qui agi hic credant de murmure ad Aquas contradictionis (11), cum scilicet Moyses & Aaron in gloriam Domini nonnihil peccarunt ad rupem Cades. *Dies tentationis* designat hic ea, quæ acciderunt in loco appellato *Tentatione*; quemadmodum *dies Madian* Isai. 9. 4. significat Madianitarum cladem; *Dies Jerusalem* est dies captæ & afflictæ Urbis.

℣. 9. Ubi tentaverunt me patres vestri, & periculum facere voluerunt, an mihi tantum esset virium, ut aquas in deserto sufficerem. Quamquam tot potestatis & clementiæ meæ argumenta illis præbui, cum scilicet illos ab Ægypto eduxi, & per Erythræum sicco pede traduxi.

℣. 10. Quadraginta annis propter quod infensus fui, populum hunc, ægre licet, quadraginta annis sustinui. Sunt qui (12) hos quadraginta annos jungant præcedentibus: *Probaverunt, & viderunt opera mea quadraginta annis*. Sed prior opinio communior est; quamquam re ipsa, utra teneatur, minimi interest; ambæ enim aptum sensum reddunt. Deus in populum suum quadraginta annis ideo iratus fuit, quod illi toto eo tempore se perduellionis & pervicaciæ reos exhibuerint. Quoad varias versiculi hujus interpretationes, vide Psalmum xciv. 10. Græci quidam Codices manuscripti omittunt *propter quod*, ut continuent illud *quadraginta annis* cum altero sententiæ membro, *infensus fui*, uti revera continuantur in Hebræo & in Græco Psalmi xciv. unde hæc desumpta sunt.

Non cognoverunt vias meas; mentem non adverterunt ad agnoscenda decreta mea & consilia,

(3) Vide Lud. de Dieu hic. (4) Theophyl. (5) Matt. vii. 29. (6) 1. Petri ii. 4. 5. (7) Act. v. 41. (8) Vide Est. Men. Deut. xv. 7. & 16. (9) Exod. xvii. 7. *Vocavit nomen loci illius Tentatio, propter jurgium filiorum Israel.* Hebræus fert: *Vocavit nomen loci illius Massa, & Meriba*, sive Tentatio, & jurgium, *propter jurgium filiorum Israel*. Vide & Deut. vi. 16. (10) Vide Theophyl. (11) Num. xx. 13. Vide Geneb. Tenam. (12) Ribet. Owen. Pisc. alii.

& ad illa executioni mandanda. Vel, mentem non adhibuerunt, ut intelligerent, quas ego tenui vias, quam servavi agendi rationem, & quam longe inter se Dei & hominum consilia distent. Confer Isai. LV. 8.

℣. 11. SI INTROIBUNT IN REQUIEM MEAM. Solemnis est jurisjurandi formula, in qua aliquid subauditur, ut: Deus me puniat, nisi inimicos infectarus fuero; vel, mentiar, si introibunt in requiem meam, in locum habitationis meæ, in terram Chanaan, quo me illos immissurum spopondi. Hoc jurejurando Deus obstrinxit sese Num. XIV. 28. cum, regressis Exploratoribus, qui Chanaanitidem inviserant, Israelitæ turbas cientes, reditum in Ægyptum statuerent. Tunc Deus juratus spopondit, e tanta hominum turba neminem, nisi Josue & Calebum, in optatam regionem ingressurum.

℣. 12. NE FORTE SIT IN ALIQUO VESTRUM COR MALUM. Quidquid accidebat Israelitis, præsagium erat futurorum. Exitus ab Ægypto, Erythræi transfretatio, iter per desertum, conversionem nostram ad fidem, baptismum, nostrumque in Christiana professione vitæ institutum significabant. Terra promissionis, quies Dei, Cœlestem felicitatem exprimebant. Si eo pervenire certo volumus, caveamus sedulo ab iis, quæ Hebræis exitium intulerunt, murmure scilicet, infidelitate, pervicacia, perduellione & superbia; quæ omnia Paulus appellat hic *cor malum*, sive ingrati animi vitium, seu nequitiam, quæ in sinistram partem omnia interpretatur; *incredulitas* autem est diffidentia, quæ eo ducit, ut tentetur Deus, ac de potentia & clementia ejus homo dubitet.

℣. 13. SED ADHORTAMINI VOSMETIPSOS (13) PER SINGULOS DIES . . . UT NON OBDURETUR QUIS EX VOBIS FALLACIA PECCATI. Mutuis adhortationibus, probisque exemplis vos invicem regite, atque ad perseverantiam animos vestros comparate. Debiles in fide roborate; & si qui forte lapsi sunt, illos erigite, ut dies vitæ vestræ, quos Scriptura hic designat voce *hodie*, dies breves adeo & malos, obduratione vacuos exigatis: *Ut non obduretur quis ex vobis fallacia peccati*. Ne peccati fraus, voluptatis illecebræ, Dæmonis astutia in obdurationem & infidelitatem vos rapiant.

℣. 14. PARTICIPES ENIM CHRISTI EFFECTI SUMUS; in unum cum illo veluti corpus per baptismum coaluimus: *Quicumque in Christo baptizati estis, Christum induistis*. Galat. 3. 27. Admissi estis in communionem meritorum, gratiarum, hæreditatis, & promissionum ejus, effecti tamquam fratres, & adoptivi Patris Cœlestis, si tamen *initium substantiæ ejus*, idest initium novi illius status, in quo ipse nos constituit, *usque ad finem firmum retineamus*. Porro *initium substantiæ ejus* nihil est, juxta Patres (14), nisi fides, per quam existimus, & in quam novo veluti ortu gignimur. Sunt qui (15) explicent de pollicitationibus nobis exhibitis, cum primum per Baptismum initiaremur, seu de firma illa spe, quæ menti nostræ ab exordio insedit (16); seu de priori vita, quam, recepta jam fide (17) & justitia, in Jesu Christo gustavimus: quod tamen in sententiam illam Patrum, quam diximus, recidit. Non satis est credere Jesu Christo: in fide perseverare, & Christianarum virtutum exercitatione illam colere oportet. Perseverantiæ enim spes triumphi facta est.

℣. 15. DUM DICITUR. Non priscis tantum Hebræis sub Davide viventibus dictum fuit: *Nolite obdurare corda vestra*, ad nos enim pariter hæc diriguntur, ℣. 16. Licet enim quidam, qui auribus hæc perceperunt, animo rejecerint; *sed non universi, qui profecti sunt ex Ægypto per Moysem*. Josue, & Caleb integram Domino fidem servavere, quorum & successores & imitatores sumus ipsi: caveamus tamen oportet, ne ab iis degeneres, eadem ac Israelitæ, murmuris & pervicaciæ rei, damnationis sententia obvolvamur. Nec est quod vos deterreat minimus eorum Fidelium cœtus, qui in bono perseverant; cum ex tam multis Hebræis ab Ægypto egressis Josue tantum & Calebum in terram promissionis ingressos fuisse Scriptura commemoret.

S. Chrysostomus, cæterique ipsum sequuti (18), versiculum 15. cum exordio sequentis Capitis continuant; opinanturque, omnia quæ in versiculis 16. 17. 18. 19. continentur, intra parenthesin cogenda esse. 15. *Dum dicitur: Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra*. Caput IV. 1. *Timeamus ne forte relicta pollicitatione introeundi in requiem ejus, existimetur aliquis ex vobis deesse*. Sed alii (19) versiculum 15. cum superioribus continuant in hanc sententiam: *Adhortamini vosmetipsos per singulos dies, donec hodie cognominatur; ut non obduretur quis ex vobis fallacia peccati*. 14 (*Participes enim effecti sumus; si tamen initium substantiæ ejus usque ad finem firmum retineamus*) Adhortamini, inquam, vosmetipsos, *dum*, donec, *dicitur: Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra*.

℣. 16. QUIDAM ENIM EXACERBAVERUNT. Qui ab Ægypto pedem extulerunt, murmure suo necem & exclusionem ab optatis sedibus in se provocarunt. At eam pœnam merito fidelitatis suæ Caleb & Josue declinarunt. Nos in medio sedemus arbitri, sive maluerimus viros illos raros ac delectos sequi, sive frequentem perduellium multitudinem.

Theodoretus interrogatione apposita ita Græcum reddit (20): *Qui enim sunt, qui non exacerbaverint Deum?* Quotus quisque est, qui in ejus obsequio fidelis perstiterit? Rari equidem sunt; *sed non universi qui profecti sunt ex Ægypto per Moysem*, murmuris reos se constituerunt. Et nobis igitur pronum est, ut raris hisce accedamus. Minime spernenda lectio illa est. Minus enim apte dicitur, *Quidam exacerbaverunt*, cum e sexcentis millibus duo tantummodo ab exacerbando Deo abstinuerint.

℣. 17. QUIBUS AUTEM INFENSUS EST, nisi lingua procacibus? Vindicem gladium non in omnes passim Israelitas, sed in eos tantummodo, a quibus provocatus fuerat, Deus exeruit. Pronum est vobis, Deo juvante, pravum eorum exemplum vitare, Domini verborumque ejus in obsequio perseverantibus.

(13) Παρακαλεῖτε ἑαυτούς. Theophyl. (14) Chrys. Ita Theodoret. Theophyl. (15) Camerar. Schindl. (16) Grot. Cameron. (17) Riber. Var. Zeger. Est. Men. Tena, Pat. &c.
(18) Vide Chrys. Theophyl. Erasm. Grot. &c. (19) Est. Cameron, Ribet.
(20) Τίνες γὰρ ἀκούσαντες παρεπίκραναν; ἀλλ' οὐ πάντες.

C A P U T IV.

Hebræis rebellibus a requie Domini destinatisque sedibus exclusis ; Christiani substituendi sunt ; nisi tamen & illi criminum suorum culpa exclusionem meruerint. Eo nos per fidem induimur. Verbum Dei mire efficax. Jesus Christus Pontifex noster est, ad quem nobis cum fiducia accedendum.

℣. 1. Timeamus ergo, ne forte relicta pollicitatione introeundi in requiem ejus, existimetur aliquis ex vobis deesse. 2. Etenim & nobis nuntiatum est, quemadmodum & illis: sed non profuit illis sermo auditus, non admistus fidei ex iis, quæ audierunt. 3. Ingrediemur enim in requiem, qui credidimus, quemadmodum dixit. Sicut juravi in ira mea: Si introibunt in requiem meam: & quidem operibus ab institutione mundi perfectis. 4. Dixit enim in quodam loco de die septima sic: Et requievit Deus die septima ab omnibus operibus suis. 5. Et in isto rursum : Si introibunt in requiem meam. 6. Quoniam ergo superest introire quosdam in illam, & ii, quibus prioribus annuntiatum est, non introierunt propter incredulitatem. 7. Iterum terminat diem quemdam, Hodie, in David dicendo, post tantum temporis, sicut supra dictum est : Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra. 8. Nam si eis ejus requiem præstitisset, nunquam de alia loqueretur, post hac die. 9. Itaque relinquitur sabbathismus populo Dei. 10. Qui enim ingressus est in requiem ejus: etiam ipse requievit ab operibus suis, sicut a suis Deus. 11. Festinemus ergo ingredi in illam requiem : ut ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum. 12. Vivus est enim sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti: & pertingens usque ad divisionem animæ, ac spiritus, compagum quoque, ac medullarum, & discretor cogitationum, & intentionum cordis. 13. Et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus: omnia autem nuda, & aperta sunt oculis ejus, ad quem nobis sermo. 14. Habentes ergo pontificem magnum, qui penetravit cœlos, Jesum filii Dei: teneamus confessionem. 15. Non enim habemus pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato. 16. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ : ut misericordiam consequamur, & gratiam inveniamus in auxilio opportuno.

℣. 1. Timeamus ergo, ne forte relicta pollicitatione introeundi in requiem ejus, &c. Ex iis, quæ toto Capite superiore disseruit, hoc colligit. Cum tam multa Israelitarum turba aditum sibi in Chananæitidem præclusum senserit, ab ineunda cum illis murmuris & pervicaciæ societate nos contineamus, ne forte contingat (1), ut ab ingressu prohibeamur, non Chananæitidis, sed Cœlestis hæreditatis, quam terrestris illa regio leviter adumbrabat: ut enim ℣. 2. ejus regionis Hebræis, ita & nobis Cœlestis hæreditatis spes facta est: quemadmodum autem nequicquam illis profuit, quod Dei verbum audierint, cum fide & obedientia destituerentur; ita & fieri potest, ut a pollicitationibus nobis exhibitis excidamus.

S. Chrysostomus, cæterique illum sequuti versiculum 15. superioris Capitis cum exordio hujus continuant in hanc sententiam: *Dum dicitur: Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, timeamus*, ne quis forte pollicitationibus hisce indignum se præbens, ingressu Terræ promissionis excludatur. Textus legit: *Timeamus ergo*; at sublatum est adverbium *ergo*, quod nimis a sententia, quo referebatur, distaret, & parenthesis plus nimio longior esset.

℣. 2. Non admistus fidei ex iis, quæ audierunt; frustra verbum audierunt, cum audientes fide destituerentur. Omnium quidem Hebræorum auribus Dei verbum insonuit, sed non omnes rite exceperunt : neque enim gesta cum rebus auditis composuerunt, &, ut ita dicam, in succum suum illud minime traxerunt. Græcus impressus cum Vulgata congruens (2), refert illud *admistus* vocibus superioribus, *sermo Dei*. Sed vetusti Codices multi componunt hæc cum Judæis incredulis (3) in hanc sententiam: *Non profuit illis non admistis fidei*; verbum Dei nihil illis profuit, quod non traxerint in succum suum fidem eorum, quæ audierunt; sive, juxta alios (4), fidem eorum, qui audierunt verbum. Chrysostomus explicat hæc de Josue & Calebo, qui fide pleni adjungere se populo perduelli in verbum, quod audierat, noluerunt. Discrimen est tamen in verbis potius quam in re, cum inter omnes constet, promissiones inanes effectas fuisse populo ipsius culpa, sive quod ipse in succum suum quod audivit verbum non traxerit; sive quod ipsum verbum non venerit in alimoniam bonorum operum.

℣. 3. Ingrediemur enim in requiem qui credidimus; in requiem scilicet iis promissam, qui in Dei

(1) *Existimetur ex vobis aliquis deesse* : Δοκῇ τις ὑστερηκέναι. Theophyl. Reddi potest : *Timeamus ne quis velit in postremis esse*. (2) Οὐκ ὠφέλησεν ὁ λόγος τῆς ἀκοῆς ἐκείνους, μὴ συγκεκραμένος τῇ πίστει τοῖς ἀκούσασι.

(3) Οὐκ ὠφέλησεν ἐκείνους μὴ συγκεκραμένους τῇ πίστει. Ita Alex. Clar. & S. Germ. Steph. α, δ, ε, ι, ια, Reg. 2. Pet. 1. 2. alii; Arab. Æth. Chryf. Theodoret. Theophyl. Oecum. alii.

(4) Τῇ πίστει τῶν ἀκουσάντων. Ita Claram. G. L. Germ. Lat.

Dei obsequio manserint. Ne putetis, sermonem mihi esse de quiete seu commoratione in Chananitide. Multis ab hinc sæculis eo populus venit; & qui in Psalmo supra laudato requiem spondet David, aliam plane requiem spectabat, quam pacificam Chananitidis possessionem, jam inde a pluribus annis Israeli partam; neque etiam sermo illi est de quiete Sabbathi, qua die scriptum est quievisse Deum, absoluta rerum, quæ sub sensus cadunt, creatione; id enim pariter ante plura sæcula peractum est. Tertia est igitur quies, quæ nos manet in Cœlo (5), quæque a Psalmista respicitur, uti Apostolus ℣℣. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. explicat.

Et quidem operibus ab institutione mundi perfectis. Menti igitur Psalmistæ non obversabatur quies illa, quam Deus tunc cepit, ac die Sabbathi consecravit. Neque enim de re præterita, sed de re futura loquitur.

℣. 6. Quoniam ergo superest introire quosdam in illam, cum igitur introduci quosdam adhuc in requiem illam, de qua Propheta, oporteat, oraculum Davidis nonnisi de futura requie explicandum est. Porro nec Sabbathum, nec Terræ Promissionis quieta commoratio res futuræ sunt; igitur de utraque illa requie Psalmista minime loquitur.

℣. 7. Iterum terminat diem quemdam: Hodie, &c. Statuit Deus diem aliam novam, dicens, *Hodie*, &c. David diu post Josue ætatem vixit, ac de futura quadam requie sermonem habuit. Alia est igitur quies ab ea, quam Josue peperit. (℣. 8.) *Nam si eis Jesus requiem præstitisset*, requiem scilicet veram, ultra quam alia speranda non superest, *nunquam de alia* David *loqueretur posthac die*, sive requie.

℣. 9. Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei; itaque sabbatismus iste, requies, ultima commoratio reservatur populo Dei, sinceris æmulatoribus fidei & obedientiæ Calebi & Josue, germanis filiis Abrahæ, Israelitis spiritu, nobis qui fidem Jesu Christi amplexi fuimus, ejusque doctrinam & baptismum excepimus, ac speramus futurum, ut ejus gratiæ auxilio æternam denique felicitatem assequamur.

Veteres quidam (6) loci hujus ætatis authoritate tuentur opinionem de mundi duratione sex millibus annis; quibus evolutis ajunt, Sanctos moram in terra mille iterum annis producturos, quos demum æterna in Cœlo felicitas excipiet. Porro hæc sex millium annorum periodus sex illis creationis diebus significatur, uti & mille annis quietis exhibet dies sabbathi, qua Deus requievit: denique dies æternitatis designantur octava die, cujus duratio nullis terminis adstringitur. Sed opiniones istæ jam inde a multis sæculis cessarunt; nec jam magni habetur Librorum quorumdam authoritas, qui ejusmodi sententias invexerunt. Locus iste Apostoli illis minime favet, & alter ex Apocalypsi xx. 2. de quo nos suo loco, allegorice explicandus est. Millenariorum dogmata originem e fabellis Judaicis repetunt, & Cerinthi nequitiæ debent, quod inter Christianos locum obtinuerint, apud quos ex credulitate Papiæ adoleverunt, operam in eam rem conferente Veterum quorumdam facilitate, qui origine erroris hujus minime explorata, illum incaute adoptarunt (7).

℣. 10. Qui enim ingressus est in requiem ejus, in æternam beatitudinem, etiam ipse requievit ab operibus suis, sicut a suis Deus. Quamobrem & Sabbathum & ingressus in terram promissionis imago erant quietis, quæ in Cœlis nos manet. Græcum sic vertunt quidam (8): Jesus enim *ingressus in requiem suam*, per resurrectionem scilicet, vel per Ascensionem in Cœlum, *etiam ipse requievit ab operibus suis, sicut a suis Deus* (9). En igitur duo Sabbatha, Dei scilicet, & Jesu Christi; illud Judæis, hoc Christianis convenit. Judæi die illa sabbathi a servilibus abstinent: Christiani vero sperant futurum, ut in Cœlo æterna felicitate & laborum præmio fruantur.

℣. 11. Festinemus ergo ingredi in illam requiem; festinemus ingredi in beatitudinem, & ita comparare nos, ut præmia, quæ Filius Dei nobis spopondit, acquiramus; metuamusque vicissim, *ne quis incidat in idipsum incredulitatis exemplum*; ne scilicet Israelitarum pervicacium exemplo e Cœlorum aditu excludatur. Litera fert (10): *In idipsum incredulitatis exemplum*, sive in incredulitatem illam, cujus pravum exemplum ab Israelitis datum est (11).

℣. 12. Vivus est enim sermo Dei, et efficax (12), et penetrabilior omni gladio ancipiti. Antiquorum Patrum permulti (13), nec rari inter nostrates Interpretes (14) verbum Dei hic accipiunt Verbum Divinum, Sapientiam æternam, alteram in Trinitate Personam. Jesus Christus Verbum est Divinum, vivum, efficax, & gladio ancipiti penetrabilius, intima animæ & spiritus pervadens, intra compages quoque ac medullas sese insinuans. Ex his laudibus nulla non congruit Filio Dei, Verbo æterno, quod omnia intuetur, noscit, penetrat, potest. Idem est mentium Dominus, pro arbitrio illas agens; idem & mentes illuminat, fortiter & blande vocat, ubi quando libuerit. Denique ultor est rigidus, & severus suarum & paternarum injuriarum, infideles, incredulos, & impios sternens.

Sed hæc opinio impugnatur, i. Quod hic de verbo Dei non agitur. ii. quod non solet Apostolus *logon* pro Filio Dei usurpare. iii. Quod conjunctio *enim* indicat versiculum hunc continuari cum superiore, in quo nonnisi de requie æterna, & quibus adjumentis acquiri ea possit, disseritur. Res igitur poscit, ut explicetur de verbo, sive de mandato, & de voluntate Dei (15). Solemne est Hebræis, Dei verbum exhibere tamquam quid existens, agens, vivum, omnipotens, vindex, omnividens, quod omnia novit ac penetrat. Ita scriptum est (16): *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei*; idest ex quacumque re, quæ alendi facultatem a Deo accipit. Sap. xvi. 12. etiam legitur, non herbas & pharmaca Hebræos a serpentibus ictos curasse, *sed Domini sermonem qui sanat omnia*. Præterea Sap. xviii. 15. ubi agitur de nece primorum natu Ægyptiorum: *Omnipotens sermo tuus de Cœlo a regalibus sedibus, durus debellator in mediam exterminii terram prosilivit, & stans replevit omnia morte*. Apud Isaiam lv. 2. Dominus mittit verbum suum, quod jussa ejus complet, nec regreditur donec ea perfecerit; & in Evangelio Luc. vii. 7. Centurio ad Jesum ait: *Dic verbo, & sanabitur puer meus*.

In his omnibus locis Dei sermo perinde se offert

[5] Vide Chrys. Theodoret. Theophyl. Est. Ten. alios. [6] Vide Iren. lib. 5. c. 28. & 29 Origen. l. 2. contra Cels. Lactant. l. 7. c. 14. Hilar. Canon. 20. in Matth. Hieron. Ep. ad Cyprian. Vide & August. de civit. l. 20. c. 7. Gregor. Nyssen. Exposit. in Ps. vi. & Not. Menardi in Epist. Barnab. p. 196. 197. 202. [7] Vide Dissertationem Dupinii de Millenariis. [8] Owen Jun. Lud. de Dieu. [9] Ὁ γὰρ εἰσελθὼν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, &c. [10] Ἵνα μὴ ἐν τῷ αὐτῷ τις ὑποδείγματι πέσῃ τῆς ἀπειθείας. Clarom. L. τῷ αὐτῷ ὑποδείγματι ἀληθείας, *Cadat a veritate*. S. Germ. & Clar. Lat. [11] Est. Grotius. [12] Hieron. in Is. lxvi. *Vivus, & evidens*, quasi legerit ἐναργὴς, pro ἐνεργὴς. [13] Ambros. l. 4. de fide c. 3. l. 2. in Luc. c. 2. l. 1. de Abel c. 5. Cyrill. Alex. lib. 2. in Joan. c. 37. Theodoret. [14] D. Thom. Lyran. Oecum. Cajet. Gloss. ord. Cornel. Tena, Owen. Joo. Riber. alii. [15] Chrys. Theodoret. Theophyl. Hessel. Est. Grot. Capell. Gerard. Camero. [16] Sap. xvi. 26. Matt. iv. 4. Deut. viii. 3.

fert ac res aliqua mente prædita, quæ Dei jussiones exequitur. Hic Apostolus, recitata adhortatione Prophetæ, monentis ut defectio & incredulitas evitetur, ne ab aditu æternæ quietis excludamur, deinde ita concludit: Ne igitur contemnamus Sancti Spiritus sermonem, qui sermo est vivus & efficax, & gladio quocumque ancipiti penetrabilior. Addit futurum, ut severe animadvertatur in eos, qui faciles illi aures mentemque præbere recusaverint; quam Judicii severitatem nemo se vitaturum speret; penetrat enim sermo ille cordis intima, mentisque & animi penetralia, punitque non opera modo, sed & cogitationes deliberatas, & voluntatis desideria Dei mandatis contraria.

PERTINGENS USQUE AD DIVISIONEM ANIMÆ AC SPIRITUS. Quemadmodum probe limatus ensis ad intima usque animæ pervadens, ejus nexum cum corpore secat; ita & Dei sermo abditas ac penitissimas cordis cogitationes & motus rimatur ac penetrat (17); seu potius abscindit & perfodit animam & cor. *Anima & Spiritus* hic unum idemque significant. Commendat autem Apostolus vim sermonis Dei, ejus efficaciam cum gladio vel ense perpolito comparans. De eodem Dei sermone gemina apud Philonem (18) legas.

℣. 13. NON EST ULLA CREATURA INVISIBILIS IN CONSPECTU EJUS. Pergit adhuc Dei verbum ita exhibere, quasi personam ipsam Dei referat. Videt omnia, singula cognoscit, nihil illud fugit: *Omnia nuda & aperta sunt oculis ejus, ad quem nobis sermo*. Græcæ voces (19) eamdem ensis metaphoram urgent. Dei sermo, de quo nobis in præsenti, perinde ac gladius bene limatus secat omnia, viam sibi ubique aperit, &, ut ita dicam, omnia cervices illi submittunt, ut abscindantur; hæc est enim genuina Græci significatio. *Ad quem nobis sermo*, usurpatur hic pro, *de quo nobis sermo* (20), quemadmodum supra 1. 7. *Et ad Angelos quidem dicit*, positum est pro, *de Angelis dicit*.

℣. 14. HABENTES ERGO PONTIFICEM MAGNUM ... JESUM FILIUM DEI. Comparavit supra Jesum Christum Moysi, qui educere quidem populum ab Ægypto valuit, sed murmur ejus in deserto compescere, eumque in expectatas quietasque sedes introducere non potuit. Hic vero eumdem Filium Dei comparat Aaroni Moysis fratri, qui cum summum Hebræorum Sacerdotium gereret, Deum tamen populo suo iratum mitigare, aut miseros in Chanaanitidem introducere potis non fuit. At Christus Moyse & Aarone multo major, rem ipsam nobis promeruit, cujus imaginem ac figuram neuter a Deo promereri nec sibi nec populo valuit. Talem igitur tantumque habentes Pontificem, amantissimum, commiserantem, ac potentem omnia, quippe qui *penetravit Cælos*, & Patris dexteræ assidet, constanter adhæreamus fidei quam professi sumus: *Teneamus confessionem* (21); atque a supremo isto Pontifice nihil desperemus.

℣. 15. NON ENIM HABEMUS PONTIFICEM QUI NON POSSIT COMPATI INFIRMITATIBUS NOSTRIS. Communem ille nobiscum naturam gerit, uti supra Hebr. 2. 17. demonstratum est; incommoda nostra expertus sensit: nostri igitur miserebitur, & nos supplices audiet. *Tentatum per omnia pro similitudine*, idest, similiter ac nos (22), *absque peccato*, præter peccatum. Pravos concupiscentiæ motus nullos sensit, nulla peccati labe aspersus est, non errore, non morbo, malis scilicet fructibus peccati & licentiæ, quæ a Christo aliena sunt. Sed in reliquis nihil gerit a nobis dissimile. Aaroni hæc erat cum Filio Dei similitudo, ut humanæ naturæ incommodis obnoxius esset, sed æque pariter peccati & concupiscentiæ expers non erat; quibus tamen Jesus minime serviebat. Quin neque Aaroni erat potestas & authoritas conservandi, expiandi, salutemque conferendi; cum Jesus Christus virtute sua peccata dimitteret. Christus pro imperio jubet, & infinitæ dignitatis hostiam Patri offert. Sacerdotii Jesu Christi supra Aaronicum præstantia sequenti Capite explicabitur.

℣. 16. ADEAMUS ERGO ... AD THRONUM GRATIÆ, sive ad thronum Dei gratiarum & bonitatis; provolvamur pedibus Filii Dei, Pontificis nostri, maxime misericordia (23). Putant alii (24), designari hic ab Apostolo solium Patris misericordiarum; thronus enim convenit Domino ac Judici, non vero Pontifici. Dei solium duplex agnoscunt Hebræi, *judicii* scilicet vel securitatis, & *gratiæ* sive misericordiæ. Nonnisi per Jesum Christum accessus nobis datur ad solium gratiarum: *Ut gratiam inveniamus in auxilio opportuno*; ut auxilia gratiæ, quibus indigemus, assequamur.

[17] Prov. xx. 27. *Lucerna Domini spiraculum hominis, quæ investigat omnia secreta ventris.*
[18] Philo, lib. *Quis rerum divin. hæres.*
[19] Οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ· πάντα δὲ γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος.
[20] Ita Erasm. Grot. Tigur. Castal. Pisc. Bez. Jac. Capell. alii.
[21] Vide supra iii. 1. Riber. Est. Grot. Latini quidam Libri legunt *confessionem spei nostræ*; ex capite x. 23. Est. Zeger.
[22] *Pro similitudine*; idest, *similiter*, *juxta similitudinem*. Arab. Grot. Est. Ten. Castal.
[23] Chrys. Theophyl. &c. Est. Ten. Riber. Men. alii.
[24] Est. Pisc. Owen. Grot.

C A P U T V.

Summi Sacerdotis munia, quæ omnia Christus implet. Pontifex est legitimus, & juxta ordinem Melchisedech. Quæ postulavit, omnia obtinuit. Hæc doctrina superabat intellectum eorum, ad quos scribebat Apostolus.

℣. 1. OMnis namque Pontifex ex hominibus assumptus pro hominibus constituitur in iis, quæ sunt ad Deum, ut offerat dona, & sacrificia pro peccatis:
2. Qui condolere possit iis, qui ignorant, & errant quoniam & ipse circumdatus est infirmitate:
3. Et propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiam & pro semetipso offerre pro peccatis.
4. Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo, tamquam Aaron.
5. Sic & Christus non semetipsum clarificavit, ut pontifex fieret: sed qui locutus est ad eum: Filius meus es tu, ego hodie genui te.
6. Quemadmodum & in alio loco dicit: Tu es sacerdos in æternum, se-

ſundum ordinem Melchiſedech. 7. Qui in diebus carnis ſuæ preces ſupplicationeſque ad eum, qui poſſit illum ſalvum facere a morte, cum clamore valido, & lacrymis offerens, exauditus eſt pro ſua reverentia. 8. Et quidem cum eſſet Filius Dei, didicit ex iis quæ paſſus eſt, obedientiam, 9. Et conſummatus, factus eſt omnibus obtemperantibus ſibi cauſa ſalutis æternæ. 10. Appellatus a Deo pontifex juxta ordinem Melchiſedech. 11. De quo nobis grandis ſermo, & ininterpretabilis ad dicendum: quoniam imbecilles facti eſtis ad audiendum. 12. Etenim cum deberetis magiſtri eſſe propter tempus: rurſum indigetis, ut vos doceamini, quæ ſint elementa exordii ſermonum Dei: & facti eſtis, quibus lacte opus ſit, non ſolido cibo. 13. Omnis enim, qui lactis eſt particeps, expers eſt ſermonis juſtitiæ: parvulus enim eſt. 14. Perfectorum autem eſt ſolidus cibus; eorum, qui pro conſuetudine exercitatos habent ſenſus ad diſcretionem boni, ac mali.

℣. 1. OMNIS PONTIFEX EX HOMINIBUS ASSUMPTUS, PRO HOMINIBUS CONSTITUITUR. Celebrat hic Apoſtolus Sacerdotii Jeſu Chriſti decora, expenditque qua in re congruat, & qua differat ab Aaronico; demonſtrans inſuper, diſcriminibus, quæ inter utrumque intercedunt, augeri decora Sacerdotii Jeſu Chriſti. Illud eſt utrique Sacerdotio commune, quod ex hominibus petunt Sacerdotes, & conſtituta ſunt *in iis quæ ſunt ad Deum* (1), nempe ad Dei cultum, ut offerant Deo pro mortalibus Sacrificia, ſive in expiationem peccatorum, ſive ad gratiarum actionem pro beneficiis, ſive ad agnitionem ſummi Imperii. Hic tamen Apoſtolus in Sacrificiis pro peccato potiſſimum ſiſtit: *Ut offerat dona & ſacrificia pro peccatis.*

℣. 2. QUI CONDOLERE POSSIT IIS, QUI IGNORANT ET ERRANT. Græca vox (2) quæ hic redditur *condolere*, deſignat proprie clementer & moderate agere, non crudeliter in eos, quibus forte error aliquis irrepſerit; ſed tangi miſeratione eorum, imbecillitatem pati, facilemque veniam præſtare. Chriſtus, ſupremus Pontifex noſter, imbecillitatem & ignorantiam noſtram intuetur, tranquillo & moderato oculo errores noſtros reſpicit, & vix de peccato doluerimus, ille ſtatim veniam offert. Ut Filii Dei miſericordiam veluti ob oculos exhibeat Apoſtolus, occupetque difficultatem ductam ex nequitia peccatoris ac peccati fœditate, utitur his verbis, *iis qui ignorant & errant*, pro, iis qui cadunt in crimen & prævaricationem; illud innuens, nolle Deum ſevere in nos animadvertere, ſed parcere, criminum noſtrorum culpa in mortalium imbecillitatem atque ignorantiam relata.

Profecto non incongrue dixeris, nullum eſſe peccatum, quod ab ignoratione utcumque non excuſetur (3): *Omnis malus ignorat*. Si homo quod committit malum, quo ſe privat peccando, bonum noſceret, ſi intelligeret quantam Numinis majeſtatem lædit, ſi juſtam de pulcritudine juſtitiæ quam violat, de turpitudine iniquitatis quam patrat, opinionem haberet, nunquam in peccatum ferretur. Neque ea mens hic eſt Apoſtolo, ut peccata nequitiæ, crimina de induſtria præmeditata, & reluctante conſcientia commiſſa excludat; quaſi ſcilicet id generis delicta Divinus Pontifex expiaturus non venerit (4). Vel ipſa nequiſſima delicta, *ignorantiæ* peccata ab Hebræis appellantur. Sed de induſtria criminis horrorem extenuat, odioſas denominationes evitans, ut clementiam pietatemque ſummi Patris magis magiſque commendet.

QUONIAM ET IPSE CIRCUMDATUS EST INFIRMITATE. Vulgares Sacerdotes homines erant imbecilles & peccato obnoxii (5), perinde ac reliquus populus, adeoque & majori miſeratione erga aliorum infirmitatem tangi illos par erat, quam ſi puri adeo & a peccato ſecreti eſſent, ut Angelos æmularentur. Qua in re Chriſtus a reliquis Sacerdotibus differt, in quem nec error nec peccatum nec ignorantia cadunt.

℣. 3. PROPTEREA DEBET, QUEMADMODUM PRO POPULO, ITA &c. Sacerdotes expiationis victimas non pro aliis modo, ſed & pro ſe offerunt (6), cum ipſi, perinde ac reliquus populus, peccato ſint obnoxii. Chriſtus non ita: *Sanctus, innocens, impollutus, ſegregatus a peccatoribus & excelſior Cælis factus, qui non habet neceſſitatem quotidie, quemadmodum Sacerdotes, prius pro ſuis delictis hoſtias offerre, deinde pro populo.* Hebr. 7. 26. Nunquam ille peccatum contraxit, quodque pro peccatoribus peregit ſacrificium, ſemel tantummodo obtulit, cum infiniti ſit meriti: *Hoc enim fecit ſemel, ſeipſum offerendo.*

NEC QUISQUAM SUMIT SIBI HONOREM. Aaron ad Summi Sacerdotii dignitatem accitus fuit juſſu & conſilio Dei Exod. 27. 28. 29. qui per ſe illum delegit, electionemque miraculo virgæ florentis confirmavit Num. 17. 16. Tangere hic videtur Apoſtolus ambitionem Pontificum ætatis ſuæ, qui ſummam dignitatem contrariis plane primæva inſtitutione ſtudiis, pecunia, obſequiis, muneribus, affectabant. Chryſoſt. Theophyl. hic.

℣. 5. SIC ET CHRISTUS NON SEMETIPSUM CLARIFICAVIT. In hanc dignitatem ultro ſe non ingeſſit; ſed a Deo patre ſuo in æterna generatione delatam accepit; quamvis muneris hujus exercitationem uſque ad tempus conſtitutum diſtulit. Apoſtolus hic, ℣℣. 5. & 6. Sacerdotium Chriſti, ejuſque generationem conjungit (7), quod utrumque æternum ſit, & jure Naturæ Divinæ Sacerdotio juxta Ordinem Melchiſedechi potiatur (8). Objici contra poterat, Chriſtum, utpote e Tribu Juda ſatum, alienum eſſe a Sacerdotio, quod unius Aaronicæ familiæ decus erat. Sed objectum occupat Apoſtolus, animadvertens, quemadmodum Aaron ante Dei electionem, nullum jus ad Sacerdotium habuit; ita & Chriſtum poſt Dei electionem jure optimo in Sacerdotium frui. Addit Sacerdotium Filii Dei eo præſtantius dignitate eſſe Aaronico, quo vetuſtius illo eſt. Chriſtus Sacerdos in æternum eſt. Aaron nonniſi in tempore, & incepta in ſe primum dignitate. Ille Sacerdos eſt ex ordine Melchiſedechi, Judæi Sacerdotes ſunt ex ordine Aaronico, quod ſane Sacerdotium multo eſt recentius Sacerdotio Melchiſedechi; qua de re fuſius infra, Sacerdotium digni-

(1) Græc. Τὰ πρὸς τὸν Θεόν; *In rebus divinis. Ut populi vice apud Deum ſit conciliator, mediator, interpres, &c.* (2) Μετριοπαθεῖν δυνάμενος: *Qui poſſit clementer affici, moderate compati, ignoſcere, placabilis eſſe.* (3) Theophyl. Vide Riber. Eſt. (4) Riber. Eſt. Owen. Bez. alii. (5) Περίκειται τὴν ἀσθένειαν. Oecumen. Ἀσθένειαν, τὴν ἁμαρτίαν καλεῖ. Riber. Camern. Eſt. (6) Levit. xv. 3. xvi. 6. 11. 17. (7) *Ego hodie genui te; & tu es Sacerdos in æternum, &c.* (8) Chryſ. Theophyl. Vide Owen.

dignitas est Aaronem ornans & augens; ornat pariter & auget Jesu Christi naturam humanam, sed Divinitatis ejus dejectio est ac demissio (9).

Censent quidam (10), secituram hic ab Apostolo Christi generationem, ad Sacerdotium ejus probandum, nihil esse præter Christi resurrectionem, sive gloriam in Cœlis acquisitam; cum scilicet absoluto Crucis sacrificio, Cœli adytum, veluti Sanctuarium, quo Summo Sacerdoti semel quotannis patebat ingressus, penetravit. Constat utique, Christi resurrectionem generationis nomine interdum designari Act. XIII. 33. quemadmodum dies initi Regni natalis Principum appellari consuevit. Malunt alii (11), Apostolum referre hic testimonium de æterna Christi generatione in argumentum Sacerdotii ejus, quia vetusto & naturali jure Sacerdotium ad primogenitum pertinebat. Cum igitur Christus *primogenitus* patri sit (12), eidemque coæternus, debitum sibi eo nomine Sacerdotium gerit. Priorem interpretationem præfero.

℣. 6. Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech; scilicet juxta rationem, ritum, conditionem, vel similitudinem Melchisedechi. Regnum & Sacerdotium in uno Melchisedecho conciliabantur; amboque pariter in te fulgent. Decus illud ex jure natalium Melchisedecho inerat; tibique pariter debitum est jure generationis tuæ, cujus causa dictum tibi est a Deo: *Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.*

℣. 7. Qui in diebus carnis suæ; mortalis vitæ suæ tempore. Post resurrectionem Christus carnem, humanamque naturam non exuit; sed post illam nunquam deinceps spectandum se præbuit inter homines, vitam agens, perinde ac homines reliqui, mortalem atque passibilem (13). Asserto Jesu Christi Sacerdotio æterno secundum ordinem Melchisedech, demonstrare aggreditur, illum omnia Sacerdotii munera implesse; *ad eum qui posset illum salvum facere* a morte, *cum clamore valido & lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia.* Designat facile orationem Christi in horto & in cruce, sub ipsum mortis tempus Matth. 27. 46. *Exauditus est pro sua reverentia*, pro sua erga Patrem observantia. Quæ hic de lacrymis Jesu in horto & in cruce narrat Apostolus, silentibus Evangelistis, sive ex traditione sive divinitus (14) didicit.

Preces, supplicationesque, quas tunc emisit, munera erant Sacerdotalia, seu ritus præcedentes sive comitantes illud, quod tunc offerebatur, vitæ & sanguinis Christi sacrificium. *Exauditus est pro sua reverentia*, erga Patrem observantia & obedientia, quæ illum ad supplicium usque Crucis adegit. Græcus legit (15): *Cum exauditus sit pro reverentia* (℣. 8.) *tamquam qui filius erat, tamen ex his quæ passus est, didicit obedientiam*; utrumque enim versiculum conjungere oportet. Author Vulgatæ ferens, *pro sua reverentia*, illud *sua*, quod in Græco deest, supplevit, ratus, Apostolum designare, Filium exauditum esse merito suæ erga Patrem observantiæ & æstimationis, quam & Filius & ejus preces apud Patrem obtinent. Hæc autem sententia frequenti assertore apud Veteres & Recentiores fulcitur (16).

Sed alii multo æquius putant (17), Apostolo sermonem esse de summo Filii erga Patrem obsequio. Porro obsequium, seu observantia, est inferioris erga superiorem, Filii erga Patrem. Græcum ita vertunt quidam (18): *Exauditus est*, liberatus *a metu* quem sensit in horto, sive in Cruce. Ibi clamans & ingemiscens oravit, formidine iræ Dei, cujus totum pondus capiti suo imminere norat. Græca vox, quæ reddita est *reverentia*, sonat etiam *metum*; sed usurpari in Scriptura pro terrore & metu, de quo hic, vix credo. Porro metus desperationi mistus, quem hic Calvinus & Beza comminiscuntur, motus est animi a Christo vel in summo cruciatu plane alienus. Syrus sententiam reddit ab his omnibus diversam: *Cum carne indutus esset, orationem & preces cum vociferatione vehementi & cum lacrymis obtulit ei, qui ipsum poterat a morte vivificare, & exauditus est. ℣. 8. Et quamvis esset Filius, ex timore & passionibus, quas sustinuit, didicit obedientiam.*

℣. 8. Cum esset Filius, didicit ex iis quæ passus est, obedientiam. Munere Redemptoris & Pontificis assumpto, statim Filium se Dei & Patri æqualem veluti oblitus, curas omnes posuit, ut fidelem ad extremum usque spiritum obedientiam præstaret. *Didicit obedientiam*, assidua ejus exercitatione. Exercitatissimum se optimumque ejus cognitorem exhibuit. Potissima autem sacrificii ejus postsæque satisfactionis ratio in obedientia constitit.

℣. 9. Et consummatus (19) factus est .... causa salutis. Sacrificio in Cruce consummato, effuso sanguine, extremumque spiritum daturus, exclamavit: *Consummatum est*. Quod peragendum suscepi sacrificium expiationis absolvi; jussionibus tuis parui; summi Sacerdotii munus explevi; quos dedisti mihi, servavi (20).

℣. 10. Appellatus a Deo Pontifex juxta ordinem Melchisedech. Jam inde ab æternitate Christus destinatus sive prædestinatus fuit Pontifex, uti ℣℣. 5. & 6. demonstratum est. Dignitatis suæ munia jam inde ab ortu aggressus est, sed tempore potissimum passionis suæ exercuit. Demum absoluto redemptionis nostræ opere, tunc potissimum nomen *Pontificis juxta ordinem Melchisedech* sibi asseruit. Quemadmodum Aaron primum quidem Sacerdotio delibatus, deinde sacro ministerio addictus fuit; ac denique absolutissimus Pontifex tunc haberi cœpit, cum, oblato Sacrificio, Sanctuarii adyta penetravit.

℣. 11. Grandis sermo et ininterpretabilis (21), explicatu difficilis, menti vestræ impar. De Sacerdotio Christi altissima cogitaverat Apostolus, quæ nobis mortalibus explicare vel non potuit vel noluit, quod intelligeret, nactum se impares illis percipiendis auditores. *Non quia Apostolus non potuerit id interpretari; sed quia illius temporis non fuerit*, ait S. Hieronymus (22). Hebræi, quos alloquebatur, segnes erant (23) & hebetiores mente; auribus incircumcisos appellat Stephanus in Actis VII. 51. quæ, cum in Lege veluti sensisset, auditu erat ad res divinas & mortali sensu majores hebeti & obtuso (24).

℣. 12. Quæ sint elementa exordii sermonum Dei; vel ipsa scilicet prima Evangelii elementa (25), quorum superficiem dumtaxat intuemini, nec abditum sensum pervaditis. Sive, elemen-

(9) Philipp. II. 6. 7. Heb. II. 10. Vide Est. Jun. (10) Vide Grot. hic, Owen. (11) Cajet. Riber. Grot. (12) Rom. VIII. 29. Coloss. I. 15. Heb. I. 2. (13) Theophyl. Riber. Jun. alii. (14) Chrys. Theophyl. Est. &c. (15) Καὶ εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας. (16) Chrysost. Theophyl. Oecumen. Anselm. Cornel. a Lap. Paræ. (17) Chrys. Phot. Rib. Est. & alii plures. (18) Grot. Bez. Camerar. Gerhard. Jac. Capell. Le Clerc. (19) Τελειωθείς. Photius apud Oecum. Τελειωθεὶς, καὶ σωθεὶς, καὶ δεσπότης πάντων ἡμῖν ἀναγορευθεὶς, καὶ ὑπὲρ λόγον ἀγαθὸς, καὶ φιλάνθρωπος, *Nobis apparuit consummatus, supra modum bonus, & misericors, ex iis quæ nostri causa passus est.* (20) Joan. VI. 37. 39. XVII. 12. XVIII. 9. (21) Bibliis vetusta complura, Sixtina quoque legunt *interpretabilis*. At omnino legendum *ininterpretabilis*, difficilis quem interpreteris. Græc. Δυσερμήνευτος λόγος. (22) Hieronym. Ep. ad Evagr. (23) Νωθροὶ ταῖς ἀκοαῖς. (24) Clem. Alex. Ὡς ἂν ἐγγεγηράκοτες τῇ ἀναδίκῃ τῆς πολιτείας. Vide Est. (25) Est. Men. Tir. Grot.

menta veteris Legis (26), sub quibus delitescunt, & tamquam figuris velantur Christus ejusque decora, mors, sacrificium. Vel denique, elementa designat hic ea, quæ ad Christi humanitatem pertinent, inferiora iis, quæ ad divinitatem spectant (27).

QUIBUS LACTE OPUS SIT, NON SOLIDO CIBO. Infantes adhuc estis in rebus divinis, in quibus vos adolevisse par erat. Ajunt, in Oriente nutrices solo lacte decem vel duodecim mensibus infantes alere, deinde cibum solidum præmansum substituunt (28). Apostolus infantibus lactentibus Hebræos comparat.

℣. 13. EXPERS EST SERMONIS JUSTITIÆ. *Expers* hic pro *inexperto* ponitur (29). Ignarus est *sermonum justitiæ*, earum scilicet rerum, quæ ad justitiam, morum sanctimoniam, & absolutam perfectionis Christianæ scientiam pertinent (30); dogmatum Religionis nostræ sublimitatem non assequitur. Fidelium ex Hebræis vitium erat, nimia legalium rituum ac figurarum V. T. cura. Horum imbecillitati indulgens Apostolus, se continet, nec nisi modicum quid referat doctrinæ suæ de legalium abrogatione, & Sacramentorum novæ Legis, ac Sacerdotii Jesu Christi substitutione.

℣. 14. QUI PRO CONSUETUDINE (31) EXERCITATOS HABENT SENSUS. Qui longa ac seria studii exercitatione familiares sibi Scripturas reddiderunt, earumque sensa penitissima meditando pervaserunt. Porro viri docti & eruditi, præsertim postquam Jesu Christo docente veritas patuit, intelligere facile poterant, legalium necessitatem cessasse, doctrinamque ac Sacerdotium Christi, cum præceptis ejus ad mores pertinentibus, fiducia de gratia & meritis ejus finem esse Legis, & sinceræ justitiæ fastigium.

CAPUT VI.

De summis Fidei dogmatibus monita. Baptismus minime iterandus. Qui post baptismum in crimen recidunt, pœnas a Deo vindice metuant. Hebræos hortatur, ut in charitate, & patientia, ad imitationem Abrahami perseverent.

℣. 1. QUapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectiora feramur, non rursum jacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei ad Deum, 2. Baptismatum doctrinæ, impositionis quoque manuum, ac resurrectionis mortuorum, & judicii æterni. 3. Et hoc faciemus, si quidem permiserit Deus. 4. Impossibile est enim eos, qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum cœleste, & participes facti sunt Spiritus sancti, 5. Gustaverunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque sæculi venturi, 6. Et prolapsi sunt; rursus renovari ad pœnitentiam, rursum crucifigentes sibimetipsis Filium Dei, & ostentui habentes. 7. Terra enim sæpe venientem super se bibens imbrem, & generans herbam opportunam illis, a quibus colitur, accipit benedictionem a Deo. 8. Proferens autem spinas, ac tribulos, reproba est, & maledicto proxima: cujus consummatio in combustionem. 9. Confidimus autem de vobis dilectissimi, meliora, & viciniora saluti; tametsi ita loquimur. 10. Non enim injustus Deus, ut obliviscatur operis vestri, & dilectionis, quam ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis sanctis, & ministratis. 11. Cupimus autem unumquemque vestrum eandem ostentare sollicitudinem ad expletionem spei usque in finem: 12. Ut non segnes efficiamini, verum imitatores eorum, qui fide, & patientia hæreditabunt promissiones. 13. Abrahæ namque promittens Deus, quoniam neminem habuit, per quem juraret, majorem, juravit per semetipsum, 14. Dicens: Nisi benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te. 15. Et sic longanimiter ferens, adeptus est repromissionem. 16. Homines enim per majorem sui jurant: & omnis controversiæ eorum finis, ad confirmationem, est juramentum. 17. In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilii sui, interposuit jusjurandum: 18. Ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem: 19. Quam sicut anchoram habemus animæ tutam, ac firmam, & incedentem usque ad interiora velaminis: 20. Ubi præcursor pro nobis introivit Jesus, secundum ordinem Melchisedech pontifex factus in æternum.

℣. 1. INTERMITTENTES INCHOATIONIS CHRISTI SERMONEM; omissis iis quæ apud tyrones disseruntur. Superiori Capite docuit, Hebræos nedum non esse viros solido cibo pares, sed infantes, adeo ut lacte indigeant. Hortatur modo, ut puerilibus hisce abjectis, in sublimiora ac sanctiora adolescant. Vide supra v. 13.

NON RURSUM JACIENTES FUNDAMENTUM PŒNITENTIÆ

[26] Orvenut hic. [27] Theophyl. [28] Bellon. observ. lib. 3. cap. 11. Vide Aristophan. Equit. Act. 2. scen. 2. [29] Ἄπειρος λόγου δικαιοσύνης. [30] Ribes. Men. Tir. Est. [31] Græc. Διὰ τὴν ἕξιν, *Propter habitum*. August. l. 12. de Trinit. c. 13. Ambrosiast. *Propter assuetudinem*.

TIÆ AB OPERIBUS MORTUIS, ET FIDEI AD DEUM, nolentes iterum pro fundamento pœnitentiæ opera mortua fidemque in Deum ponere, &c. studetis Christianæ perfectionis ædificium struere: non est igitur, cur in fundamento adhuc immoremini, ulterius enim processisse oportuit. Nunc parietes tollere necesse est. Fundamentum quidem ponere necessarium est; atque ut vecordis esset architecti ædificium incipere neglecto prius stabili domus fundamento, ita & dementis esset hominis semper de fundamento cogitare, nihil de ædificio. Hebræi ad fidem conversi, qui Baptismi sacramentum optantes, serio cogitabant præteritorum criminum expiationem per pœnitentiam, magis magisque se in fide firmabant; dogma de mortuorum resurrectione penetrabant altius; quærebantque anxie dona sancti Spiritus, quæ tunc ab Apostolis manuum impositione conferebantur. Notat hæc Apostolus ℣. 2. hujus Capitis. Tum prosequitur monens, ut perseverent ac magis magisque in Fide & spe erga Deum proficiant. Deinde Capite VII. argumentum sublimius retractat, quod intermiserat Capite V. II. de Sacerdotio Melchisedechi, de quo mira prodit.

Pœnitentia ab operibus mortuis, illa est quæ Baptismo præcedit (1), quæque hominem præteritis criminibus expiat, ut operibus arduis ac pœnitudine comparatus, vim totam Sacramenti experiatur. Peccata, nomine operum mortuorum ideo exprimit, quod ab illis mors animæ inferatur (2), efficiaturque immunda adeo & execrabilis apud Deum, uti cadaver impurum & horridum homini est.

FIDEI AD DEUM. Prima Fidei dogmata fundamentum ædificii, quod struendum suscipimus, merito habentur; sunt autem credere Deo, credere Christo, eamdemque agnoscere Dei Filium, Messiam, mundi Servatorem, &c. atque ita comparatur homo ad Baptismum recipiendum Christianamque Religionem profitendam. Verum non satis id ad complementum ædificii; addenda sunt fidei opera, veritatibus speculabilibus practicæ.

℣. 2. BAPTISMATUM DOCTRINÆ; quæ docentur de Baptismo vel de Baptismis. Quamquam enim Ecclesia unicum nec iterandum Baptismi sacramentum agnoscit, sunt tamen Baptismi quidam in censum Sacramentorum novæ Legis non relati; puta Joannis Baptistæ, lacrymarum, sanguinis, lotionis pedum, quæ advenis præstatur. Forte etiam Apostolus de industria posuit *Baptismatum* plura numero, ob eorum frequentiam, qui eo Sacramento initiabantur (3); sive ob Baptismum animi, alium a baptismo corporis; vel denique *Baptismatum* usurpavit pro *Baptismatis* (4); quod singulari numero legitur Codicibus quibusdam manu exaratis (5), & apud S. Augustinum & Syrum. Sunt (6) qui legant seorsum *Baptismatum*, *doctrinæ*, sive institutionis. Nunquam non occupati doctrina discenda, vobisque parandis ad Baptismum, de Baptismo revera accipiendo non cogitatis.

IMPOSITIONIS MANUUM; vel Sacramenti Confirmationis, quod conferebatur manuum impositione ab Apostolis vel Episcopis; & quo pariter Spiritus Sanctus, & quæ tunc comitabantur illum dona, excipiebantur. Judæi, ut alibi monet Apostolus 1. Cor. 1. 22. avidissimi erant miraculorum; *Judæi signa petunt*. Dona illa cœlestia, quæ micabant in Fidelibus Baptismo & Confirmatione initiatis, animos eorum percellebant; eaque decora sibi pariter optabant. Sed causa hæc indignior erat, quam ut Apostolo probaretur. Reduces ab expeditione sibi a Christo commissa duo & Septuaginta Discipuli, renunciarunt Magistro, morborum quodcumque genus, quin & Dæmones ipsos sibi paruisse Luc. 10. 17. Monuit Christus, ne ea de re sibi plauderent, gauderentque potius, quod in vitæ libro nomina sua scripta esse intelligerent. Paria moneri poterant ii, quos afficiebant patrata a primævis Christianis prodigia, optabantque se participes illorum per Baptismum & manuum impositionem effici (7).

RESURRECTIONIS MORTUORUM. Dogma illud Synagoga æque ac Ecclesia Jesu Christi admittebat; eo tamen discrimine, quod siqui e suis, veluti Saducæi, id negarent, e cœtu suo non excluderent Hebræi; quin & plerisque Judæis longe alia a dogmate Christiano opinio sedebat. Nam Judæi admittebant resurrectionem quamdam Justorum, ut suavem illi mollemque vitam diuturna annorum serie in terris agerent. Christiani vero agnoscebant generalem omnium resurrectionem, quam Regnum Æternum Beatorum consecuturum esset. Ætate illa, ut discimus ex Apostolo, errores plures in dogmate de resurrectione mortuorum inter Judæos gliscebant. Nam ex Judæis erant illi omnes, qui pravis opinionibus de eo Fidei capite Ecclesiam turbabant. Res igitur poscebat, ut qui inter Christianos nomen erant daturi, quid fides ea in re doceret, probe noscerent & intelligerent.

ET JUDICII ÆTERNI. Summa cura adhibebatur, ut nuper ad Fidem conversi utriusque hujus capitis veritatem, resurrectionem scilicet mortuorum, æternumque judicium constantissime tenerent. Magna sunt hæc spei Christianæ & timoris argumenta. Judicii enim metus intra innocentiæ fines hominem continens, a crimine magis magisque removet. Resurrectionis spes inter discrimina malorumque perpessiones insectationesque illum solidat atque confirmat (8).

℣. 3. ET HOC FACIEMUS. Deo juvante demum fiet, ut de his commodius aliquando disseramus. Sperabat forte, se, oblata opportunitate, aliis epistolis cum Hebræis acturum. Hoc autem animadvertendum censuit, ut intelligerent se ea, quæ dixit, parvi non facere, sed nunc de sublimioribus esse disserendum. Græci quidam libri (9) ferunt: *Hoc faceremus*, de his dissereremus, si per tempus liceret, si opus vobis esset, si hoc Deus imperaret. Ex his nonnulla toto hoc capite retractat: sed ad suum denique argumentum capite VII. regreditur.

℣. 4. IMPOSSIBILE EST ENIM, EOS QUI SEMEL SUNT ILLUMINATI, GUSTAVERUNT ETIAM DONUM CŒLESTE, &c. ET PROLAPSI SUNT, &c. Maximi est momenti, fateor, potissima Religionis nostræ capita menti altius imprimere, assuescere pœnitentiæ, animo gestare metum judiciorum Dei, & spem resurrectionis. His enim, veluti murorum lorica, removemur a lapsu, & ne in vitia excurramus, prohibemur. Constat enim, eos, qui semel baptismate initiati sunt, criminumque veniam impetrarunt, novum alterum aquæ baptismum non manere (10); adeoque plane fieri non posse, ut novam peccatorum expiationem obtineant adeo facilem pronamque, uti prius, cum per Baptismum intra Christianæ Religionis adyta admissi sunt.

Non excludit hic Apostolus Baptismum lacrymarum ac pœnitentiæ, quo commissa post regenerationem crimina expientur; ipse enim non semel alibi id commendat, virumque Corinthium incesti reum, qui censura multari meruit, in Ecclesiam recepit. Ligandi solvendique potestatem

Pe-

(1) Est. Riber. Men. Jac. Capell. Var. Pisc. Ten. (2) Coloss. II. 13. 1. Timot. v. 6. (3) Theodoret. hic. (4) Vide Rib. & Est. (5) Mill. hic. Riber. (6) Pareus hic. (7) Vide Riber. Est. Menoch. Laveson. (8) Riber. Grat. Jac. Capell. (9) Καὶ τοῦτο ποιήσομεν. Alii plures: Τοῦτο ποιήσωμεν. Ita Alex. Ald. Erasm. Edit. 1. alii apud Mill. hic. (10) Chrysostom. Theodoret. Ita Theophyl. Oecum. Ita & Ambros. l. 2. de pœnit. cap. 2. August. exposit. inchoata in Epist. ad Rom. Damasc. lib. 4. de fide cap. 10. Hieron. lib. 2. contra Jovin. Haimo, Sedul. Primas. alii plures.

Petro cæterisque Apostolis largiens Jesus Christus, nullum penitus peccatum excepit. *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum & in Cælis; & quodcumque solveris super terram, erit solutum & in Cælis*. Matt. 16. 19. Non est igitur, cur de baptismo pœnitentiæ, ut & Heterodoxi & Tertullianus opinantur, sed de baptismo aquæ explicetur dictum Apostoli, quem baptismum is opponit baptismis seu lustrationibus Judæorum, qui sæpe adeo iterabantur quoties admissarum sordium maculæ exigebant. In hanc sententiam conveniunt Patres ferme omnes, qui ex mero literæ sono illud *impossibile* interpretantur.

Alii ita explicant (1): Impossibile est, Christianos, in crimine & pervicacia mortuos, veniam criminum in altera vita promereri, ubi nullus est baptismus, Sacramentum Pœnitentiæ nullum, nulla denique lethalium criminum expiatio.

Censent quidam, *impossibile* perinde ac difficile hic esse. In familiari sermone notiones quinque vocis *impossibile*, S. Gregorius Nazianzenus distinguit (2). Impossibile est quoddam ab ipsa natura petitum; alterum vero est impossibile spectatis iis quæ plerumque contingunt; aliud ab officio & æquitate impossibile pronunciatur, quartum voluntatis nostræ consilio tale est, quintum denique est impossibile re ipsa & absolutum. Ita puer dicitur luctari non posse, canis vix in lucem editus videre. Sed puer adultus luctæ par erit, & canis post aliquot dies oculorum usura gaudebit. II. Urbs monti insidens dicitur abscondi non posse: quod & plerumque verum est, non tamen plane impossibile; nam tegi potest altiori monte. III. de Paranymphis dicitur, illos jejunium agere non posse, quamdiu cum sponso sunt, idest, jejunium eo tempore illis non convenire. IV. in Evangelio Matth. 13. 58. dicitur Christus crebra Nazarethæ prodigia, vetante civium pervicacia, patrare nequivisse; idest, noluisse potentiæ suæ, cui non crederent, specimina illis exhibere. Denique plane impossibile est totum sua parte minus esse, Deum esse injustum.

In hac, quam expendimus, sententia Recentiorum plures (3) opinantur. Apostolum designare, quam difficile contingat iis, qui gravissimorum criminum, discessionis præsertim a Fide, culpam incurrerunt, scelus expiare. Interpretationem confirmant vetusto Ecclesiæ more, quo rei capitalium criminum, adulterii, cædis, idololatriæ, ad pœnitentiam minime admittebantur; non quod scilicet ea crimina dimitti non posse putarent, sed satis habebatur, miseros illos Deo privatis precibus commendare, ac de cætero Divinæ misericordiæ omnino remittere. Quin & semel tantummodo admitti ad pœnitentiam consuevisse reos criminum a tribus hisce diversorum, Tertullianus (4) testatur: *Collocavit Deus in vestibulo pœnitentiam secundam, quæ pulsantibus patefaciat; sed jam semel, quia jam secundo, sed amplius nunquam, quia proxime frustra. Nonne & hoc semel satis est?* Gemina S. Ambrosius (5) habet: *Sicut unum baptisma, ita una pœnitentia, quæ tamen publice agitur; nam quotidianæ nos debet pœnitere peccati*.

Accidit tamen non raro, ut tanta disciplinæ severitas, vel ipsis prioribus Ecclesiæ sæculis, præsertim in Occidente & in Ecclesia Romana mitigaretur. Ea lenitas Novato, Novatiano, & Tertulliano displicuit; at probarunt Concilii Nicæni Patres, & in multis adoptarunt. Neque hic locus est de hac disciplina fusius disputandi; satisque est demonstrasse, ex mente Ecclesiæ, & doctissimorum Interpretum sententia (6) τὸ *impossibile* pro difficili hic posse usurpari; & quamvis nullum sit peccati genus veniæ incapax, aliqua tamen esse, naturæ & sanctitati Religionis Christianæ adeo opposita, ut Ecclesia plane desperare videatur de emendatione eorum, quibus nequitia vel imbecillitas tanta fuit, ut ingens adeo in barathrum prolaberentur.

Semel illuminati. Baptismus olim *illuminatio* vel Sacramentum illuminationis appellatus fuit; sive quod per Baptismum lux mentibus affundatur; sive allusione quadam ad aquas piscinæ Siloes, quibus cæcus ab ipso ortu usuram lucis recuperavit Jo. 9. 7. sive denique nomine illo designabatur ignis Spiritus Sancti inconspicuus, cujus meminit Joannes Baptista, prædicens, homines baptizatum iri a Christo Luc. 3. 16. *in Spiritu Sancto & igni*. Apostolus Petrus (7) docet, per baptismum de *tenebris vocatos esse* homines *in admirabile lumen Dei*. Adhibet etiam Apostolus Hebr. 10. 32. hanc locutionem *illuminati*, ut baptismate illuminatos designet. Ita vulgo Patres & Catholici Interpretes explicant (8).

Verum Recentiores quidam (9) explicandum censent de cognitione doctrinæ Evangelicæ ante baptismum tradita, & de institutionibus deinde in Ecclesia usitatis. Qui Christi doctrina semel imbuti sunt, ac deinde illam per discessionem abjecerunt, perfidiæ suæ veniam, sive difficilem sive plane nullam, sperare possunt. Adverbio *semel*, hic designari *perfecte* Glassius putat; contenditque Owenus, vocabulum *illuminationis* pro baptismate, nonnisi secundo vel tertio Ecclesiæ sæculo usurpari cœpisse. At si Patrum consensus a secundo vel tertio Ecclesiæ sæculo minus valere censeatur ad definiendam significationem vocis, quam hic adhibet Apostolus, quæ, rogo, authoritas in explicatione Scripturarum ambiguitatem tollet? cum præsertim in toto hoc membro nihil occurrat, quod cum hac explicatione non congruat.

Gustaverunt etiam donum Dei. Quamquam varie locus iste exponitur; varietas tamen ista in idem ferme recidit (10). *Donum Dei* designare potest sive Spiritus Sancti dona, sive gratiam qua justi efficimur, sive animi tranquillitatem, charitatem, beneficium Fidei, Eucharistiam (11). Maluerim ego dona divinitus a Spiritu Sancto concessa, quibus ornabantur Fideles, quæque Sacramento Confirmationis tunc deferebantur.

Et participes facti sunt Spiritus Sancti. Usurpatur hic locus sive de donis divinitus datis & exterioribus Spiritus Sancti, de quibus modo, sive de gratia justitiam producente; sive de luce illa & divina mentis suavitate, qua Deus animos recreat, & cujus illecebris in agnitionem & amorem Dei trahimur: *Inspiratio flagrantissimæ & luminosissimæ charitatis*, ait S. Augustinus (12), sive de *inspiratione dilectionis, ut cognita sancto amore faciamus*, ut idem alibi scribit (13).

℣. 5. Gustaverunt nihilominus bonum Dei verbum; Doctrinam scilicet Evangelii (14), Apostolorum ac ministrorum Dei documenta; qui denique participes effecti sunt promissionum, & fœderis a Jesu Christo instituti. In scriptura *bonum verbum*, est verbum solatii; *Verba bona, verba* con-

(1) Lombard. & Hugo Victor. qu. 61. in hanc Epist. (2) Gregor. Nazianz. orat. 36. pag. 58.
(3) Lilan. Zeger. Rib. Erasm. Grot. hic; Cene Projet d'une nouvelle Version p. 503. 504. (4) Tertull. de pœnitent. (5) Ambros. lib. 2. de pœnit. cap. 10. n. 95. & de pœnitent. l. 2. cap. 11. num. 124. *Quæ pœnitentia si semel fuerit usurpata, nec vere celebrata, nec prioris fructum obtinet, & auferet usum posterioris*.
(6) Clem. Alex. Pædagog. lib. 1. Nazianz. orat. de sanctis luminib. &c. Syr. hic, & ad Heb. x. 7. Theodoret. Πανηγύρ. προσαπελκυσθέντας βαπτίσματι, &c. (7) 1. Petri II. 9. (8) Est. Ten. Ribet. alii.
(9) Owen. Grot. Jun. Paræ. Pisc. Calv. Gemar. &c. (10) Chrysost. Theophyl. Oecum. Rib. Tena, alii.
(11) Haimo. Primas. Est. (12) August. de gratia Christi, contra Pelag. c. 35. n. 38. (13) August. l. 2. de peccat. meritis c. 19. (14) Theophyl. [illegible]

consolatoria Zach. 1. 13. sive melioris status promissio: *Suscitabo verbum bonum* (1).

VIRTUTES SÆCULI VENTURI (2); æternam felicitatem (3), Regnum Cœlorum, & gloriæ possessionem. Qui ineffabilem hanc gloriam prælibarunt in animi gaudio sibi indito in Baptismate, sive absolute, in promissionibus sibi in Evangelio exhibitis. Alii (4) explicant de dono miraculorum, quo Ecclesia clarebat, & quod manuum impositione Fidelibus conferebatur. Familiari Sacrorum Scriptorum locutione Ecclesia dicitur *sæculum venturum*, Regnum Cœlorum, Messiæ Regnum, mundus alter; quemadmodum Novi Testamenti tempus dicitur *Novissimi dies*, vel *novissimum tempus*. Hæc explicatio proclivitate placet.

℣. 6. ET PROLAPSI SUNT in apostasiam in infidelitatem (5), in crimina enormia, homicidium, idololatriam, adulterium; & quidem data opera & re præmeditata. Qui in pervicacia occalluerunt, vel plane nunquam vel difficile admodum pœnitentia renovantur. *Rursus renovari ad pœnitentiam*. Ipsi enim per se velut aggerem opponunt fermo invictum quo emendatio impeditur; quamquam reipsa nihil est plane insuperabile tum Deo, qui obduratos etiam animo emollire valet (6): tum peccatori, cujus obstinatio tanta non est, ut gratia vinci nequeat: *Gratia, quæ occulte humanis cordibus divina largitate tribuitur, a nullo duro corde respuitur: ideo quippe tribuitur, ut cordis duritia primitus auferatur* (7).

Patres & Interpretes, dicta hæc, *Rursus renovari ad pœnitentiam*, explicantes de secundo aquæ Baptismo, primo æquali, *impossibile* ex mero literæ sono usurpant; uti supra ℣. 4. animadvertimus. Si semel id infortunii nobis acciderit, ut ruamus in infidelitatem, apostasiam, vel in crimina illa, quæ Joannes in 1. ep. v. 16. *peccata ad mortem* appellat, nulla spes superest lustralium Baptismatis aquarum: sola reliqua est pœnitentia, quam Patres residuam post naufragium tabulam nuncupant (8).

RURSUM CRUCIFIGENTES SIBIMETIPSIS FILIUM DEI, ET OSTENTUI HABENTES. Non est cur secundum alium Baptismum sperent, aut alterum Christi descensum e Cœlo ad mortem iterum subeundam, novamque pro ipsis resurrectionem instaurandam. Ut enim nonnisi semel passus est, semel obiit, semel ad vitam resurrexit; ita neque nobis datum est nisi semel cum ipso mori per abdicationem mundi & Dæmonis, semel cum ipso sepeliri aquis Baptismatis, semel denique e salubri eo balneo in novam vitam emergere; novum Baptismum speras, tentas quodammodo, ut iterum Jesus Christus Cruci, & passionis ludibrio obnoxius fiat. In hanc sententiam Apostolus Rom. 2. 6. docet, illum, qui rogat, Quis *ascendet in Cœlum?* Christum deducere e Cœlo, idest perinde facere, ac si ambigat de Christi e Cœlis descenso, coneturque, ut is iterum descendat, fidem de Incarnationis suæ veritate facturus. Hic Christianus impius, sanctitatem Baptismatis violans, nititur quodammodo, ut Christus iterum sanguinem fundat in cruce, alterum Baptismatis lavacrum fontibus exhibiturus. Ita Patres non rari hunc locum explicant (9).

Qui vero sermonem hic esse censent de difficultate restaurandi per pœnitentiam justitiæ gratiam criminibus post Baptismum amissam (10), hanc sententiam, *Rursum crucifigentes sibimetipsis Filium Dei*, explicant de injuria, quam perversi malique homines Christo irrogant; insultare enim Cruci illius, conculcare meritum Sanguinis videntur, dum ejus fœdus respuunt, deserunt Evangelium, & eam, quam didicere, doctrinam abjiciunt: quare fallaciæ & fraudis Evangelium, deceptoris vero nota Christum inurunt. Vel potius, novam Christo causam exhibent subeundæ mortis, fundendique sanguinis, quod irritum efficiant criminibus suis quidquid ab ipso actum & toleratum est (11). Denique, socios se præbent iis, qui Christum in cruce fixerunt, & patienti insultavere; manum enim adversus illum & animos tollunt. Probabilior nobis est explicatio, quam ex Chrysostomo, Theodoreto, aliisque Patribus articulo superiori dedimus.

℣. 7. TERRA ENIM SÆPE VENIENTEM SUPER SE BIBENS IMBREM, optatos fructus reddit, ACCIPIT BENEDICTIONEM a Deo. Tunc scilicet homines largam illi benedictionem & solito majorem reddunt; vel, Deus illi novam benedictionem priori uberiorem impertitur, & fœcunditatem auget. Id quidem in terrestribus agris non raro deficit; neque enim anni unius sterilitas larga alterius ubertate semper compensatur: sed morali sensu nunquam id non usuvenit, cum priori gratiæ servata fides majorem ampliotemque a Deo promereatur (12).

℣. 8. PROFERENS AUTEM SPINAS AC TRIBULOS, REPROBA EST ET MALEDICTO PROXIMA. Quemadmodum agricolæ molestum accidit, si laboribus suis ager sterilis ingratusque respondeat; iniquum ille solum deserit, vel injecto igne a noxiis herbis illud purgat, ut suis cineribus aptius ad fructum fiat. Sæpe sterile solum spatio aliquo temporis relinquitur, ut sentibus fruticibusque veluti per otium luxuriet, quibus deinde incensis, ex cinere amissa terræ fœcunditas redeat, per annos aliquot perseverans (13); tum tellus iterum effœta novo igne renovatur: Virgil. l. 1. Georg.

Sæpe etiam steriles incendere profuit agros
Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis.

Idem artificium Plinius laudat (14), nec Apostolus alio hic respicit.

Morali sensu, anima, quæ donis cœlestibus irrigata, pingui verbi Dei donorumque Spiritus Sancti succo nutrita, fructus gignit sive nullos sive pravos, Deo est invisa, illique imminet Dei execratio: quin & in sterilitate perseverans, æterno tandem igne damnatur.

℣. 9. CONFIDIMUS DE VOBIS MELIORA. Ne putetis, eo me spectare, ut ea quæ dixi, vobis accommodem: opus a Deo inchoatum, ab illo perfectum iri confido; ac vicissim futurum, ut exhibita, quam a vobis exigit, bonorum operum fruge, dignos vos reddatis, quos beneficiis cumulare non desinat. Ista ea me expressit charitas, metusque, ne irrepente inertiæ somno ab eo, in quo a Deo constituti estis, statu excidatis.

℣. 10. NON ENIM INJUSTUS DEUS, UT OBLIVISCATUR OPERIS VESTRI; operum scilicet præteritorum. Cum illi visum sit eligere vos e multis, & gratiarum suarum illecebris trahere ad fidem, ad justitiam Baptismi Sacramento assequendam, ac denique ad primitias spiritus sui; cum & Evangelium ejus receperitis, & hactenus Justitiæ opera exercueritis, fieri non posse pronuncio, ut Deus antea vos deserat, quam a vobis ipse deseratur (15). Quis autem in mentem induxerit futurum, ut vel cogitatio vos subeat deserendi illum, cui tam

(1) Jerem. xxix. 10. & xxxiii. 14. (2) Δυνάμεις μέλλοντος αἰῶνος. (3) Est. Men. Ribera. Jac. Capell. (4) Chrysost. Theophyl. Paræ. Ham Owen. (5) Est. Men. Grot. Bez. Gomar. Owens. Hamm. Vat. alii. (6) August. de grat. & lib. arbitr. cap. 21. (7) August. de prædestin. SS. c. 8. (8) Hieron. ad Demetriad. Concil. Trid. sess. 6. cap. 14. &c. (9) Vide Chrysost. Theophyl. Theodoret. August. Epiphan. Athanas. Ambros. aliosque. (10) Grot. Hamm. Owen. (11) Est. Men. alii. (12) August. de gratia Christi, contra Pelag. c. 28. n. 29. & alibi. (13) Pallad. de Re rust. l. 1. tit. 6. *Loca sterilia saepius utile esse pastoris, quia hoc beneficio levantur incendii. Sed sic urenda distinguere, ut ad incrementum agrum post quinquennium reparearis, &c.* (14) Plin. l. 18. c. 25. *Sunt qui accendant in agro, magno Virgilii præconio . . ut herbarum semina exurantur, & ita amplius fructificent.* (15) Conc. Trid. sess. 6. c. 11.

tam sincera studii & famulatus vestri argumenta exhibuistis? Hæc ratiocinatio Apostoli probabilitatis habet aliquid, demonstrationis nihil. Nam & justissimus quisque e gratia excidere potest; & siquando exciderit, præteritorum ejus bonorum operum oblivio Deum capiet: *Si averterit se Justus a justitia sua, & fecerit iniquitatem secundum omnes abominationes, quas operari solet impius; numquid vivet? Omnes justitiæ ejus, quas fecerat, non recordabuntur, &c.* Ezech. XVIII. 4. ar. 24.

UT OBLIVISCATUR OPERIS VESTRI, ET DILECTIONIS &c. Græcus (1): *Operis vestri, & laboris charitatis* vestræ. Sed vetustissimi quique & optimi Græci Codices manu exarati (2), Syrus, Æthiops cum vulgata consentientes, omittunt *laboris*, quod facile ex Epistola ad Thessalonicenses 1. 3. huc derivatum est. Charitas, quam coluistis, & nunc pariter erga Sanctos Palæstinæ fratres exhibetis, rectam, quam de vobis concepi, opinionem confirmant, spemque certiorem faciunt de perseverantia gratiæ, quam Dei munere obtinebitis, spopondit enim Christus in Evangelio Matt. 13. 12. *Habenti dabitur.*

℣. 11. EAMDEM OSTENTARE SOLICITUDINEM AD EXPLETIONEM SPEI, ut spes vestra impleatur. Ne igitur, quæso, in exercitatione bonorum operum, ac præsertim charitatis, animum manusque remittatis: pium studium ardoremque vestrum augete, quo tandem fiat, ut vestra pariter & nostra spes impleatur; & quam expectatis coronam assequamini (3). Seu potius, ut in perpetua bonorum operum exercitatione vitam agentes, spes vestra firmiori fundamento innixa crescat (4).

℣. 12. UT NON SEGNES EFFICIAMINI, &c. remissi, atque inertes in justitiæ & Charitatis exercitatione. At statuite vobis ob oculos veteres Patriarchas, virosque Sanctos, qui fide & patientia assecuti sunt promissiones. Abraham, Isaac, Jacob non quidem temporalium promissionum, nec decretarum sibi sedium possessionem obtinuerunt: Moysi etiam & Aaroni ne vestigium quidem in terra sua figere licuit; nec tamen inde recte collegeris, illos spei suæ fructu caruisse. In Patria viventium, in æternitate nacti sunt, quo damnum cum fænore repararent, & quo complerent quidquid ex promissionibus sibi in hac vita exhibitis defuit. In bonorum numero & patriæ loco illi nihil habebant, nisi illam, quam procul salutabant, cujus potiundæ spem certam tenebant, si in ea, quam instituerant, vitæ ratione, in timore & amore Dei, perseverarent (5).

℣. 13. ABRAHÆ NAMQUE PROMITTENS DEUS. Occasione promissionum Patriarchis exhibitarum, quarum fructu in terris illi caruerunt, designat hic Apostolus, quo & quam firmo fundamento spes illæ innitantur, ut Hebræi, ad quos scribebat, de fide Divinarum pollicitationum minus æqua cogitarent, quamquam spei illarum assequendarum ne radius quidem interluceret in hac vita, quam mala & pericula totam premunt & occupant. Pollicitationes Abrahamo exhibitæ legitima hæreditate ad vos pertinent. Harum executionem nullam in hoc mundo Abraham obtinuit; in altero ergo excepit. Non est igitur, cur ambigatis, quin & vobis pariter illud contingat, quod & illi pariter contigit, ut plenam absolutamque earum fidem assequamini. Deus juratus promisit, fidemque suam obligavit (6).

QUONIAM NEMINEM HABUIT, PER QUEM JURARET MAJOREM. Nemo per inferiorem se jurat; est enim jusjurandum actus Religionis, qua Deum fidei datæ testem assumimus, cujus indignationi nos ultro submittimus, si promissis defuerimus. In hanc significationem & proprie, jusjurandum alienum a Deo est. Quidquid enim loquitur, quidquid pollicetur, perinde est ac si spondeat juratus; neque enim deesse promissis potest (7). Cum neminem superiorem se agnoscat, nec ipse falli possit & fallere, alium se majorem, quem testem assumat, habet neminem, nec de veritatis & fidei promissionum ejus pignus aliquod exigere homines decet. Verum ex Scriptura discimus, juratum illum spopondisse, se benedicturum Abrahamo, eumque & patrocinio suo & frequenti posteritate donaturum (8), jurasse autem per se ipsum, cum neminem habeat superiorem, per quem juret (9). Est igitur jusjurandum istud veluti pignus excedens, quod Deus genuinis Abrahæ hæredibus præbet, ut de sponsionibus patri suo exhibitis minime dubitent.

℣. 15. LONGANIMITER FERENS, ADEPTUS EST REPROMISSIONEM. Patientiam, ac stabilem Abrahami spem, qui, tametsi repugnantibus omnibus, credens, promissionum Dei fructum obtinuit, imitamini. Jesus Christus suum vobis in terris patrocinium, & gratiam inter vexationes ac perpessiones spopondit, æternam vero in altero sæculo felicitatem. De illius fidelitate ne ambigatis moneo; sed in fide & spe promissorum executionem opperimini. Spectate Abrahamum senectute effœtum, ac Saram sterilem, nihilo tamen minus florentissimæ posteritatis auctores. Nihil omnipotenti Deo impossibile. Abraham diem clausit extremum, certo confidens futurum, ut ex se nata posteritas terram sibi a Deo destinatam possideret, & ipse fidei suæ præmio non careret: nec spes illi cessit irrita. *Abraham* enim *pater vester exultavit, ut videret diem meum: vidit, & gavisus est.* Joan. 8. 56

℣. 16. OMNIS CONTROVERSIÆ EORUM FINIS EST JURAMENTUM. Jusjurandum, sanctum licet & sacrum, nunquam tamen adhibendum est, nisi postulet necessitas, vel si quid dissidii inter homines componendum sit. Interdum enim nullus est finis litium & querelarum, nisi jusjurandum accedat; puta ubi desunt argumenta & testes ad aliquid probandum (10), cum fides obstringitur. Nihil tutius, nihil magis sacrum inter homines est, quam sacramenti religio: hoc certissimum datæ inter homines fidei pignus Ægyptii pariter appellabant (11).

℣. 17. IN QUO (12) ABUNDANTIUS VOLENS DEUS OSTENDERE POLLICITATIONIS HÆREDIBUS IMMOBILITATEM CONSILII SUI. Cum data jurejurando fides maxime indubitatam inter homines spem pariat, qua est clementia Deus, obstrictam Abrahamo fidem confirmare jurejurando voluit. Id autem minus Abrahami causa præstitit, cujus fides præclaro elogio in Scripturis commendatur, quam nostri, quibus majorem hanc spem de immobilitate decreti sui fecit: *Immobilitatem consilii sui.* Promissiones sunt quædam certis conditionibus adstrictæ: sed puram absolutamque fidem Abrahamo Deus exhibuit, irrevocabili decreto sanciens, ut qui fidem & obedientiam ejus imitati fuerint, hæredes promissionum & felicitatis, sibi in altero sæculo paratarum, nuncupentur.

℣. 18. UT PER DUAS RES IMMOBILES FORTISSIMUM SOLATIUM HABEAMUS. Per fidem scilicet & jusjutan-

(1) Ἐπιλαθέσθαι τ' ἔργυ ὑμῶν, & τ' κόπυ τῆς ἀγάπης ἧς ἐνεδείξασθε, &c. (2) Non leguut τ' κόπυ Alex. Steph. 1, Claiom. & S. Germ. G. L. &c. (3) Vide Est. Men. Tir. alios. (4) Πρὸς τὴν πληροφορίαν τ' ἐλπίδ☉. (5) Heb. 11. 13. *Defuncti sunt omnes isti non acceptis repromissionibus, sed a longe eas aspicientes, & salutantes.* (6) Vide Ribes. Est. Men. Jus. Theodoret. (7) Philo, de allegor. Legis p. 98. 99. (8) Genes. XXII. 16. 17. *Per memetipsum juravi, dicit Dominus: Benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum sicut stellas . . . & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, &c.* (9) Philo de Allegor. (10) Ὅρκ☉ μαρτυρία Θεῦ περὶ πράγματ☉ ἀμφισβητυμένυ. (11) Diodor. Sicul. l. 1. Μεγίςη τῶν ἀνθρώποις πίςις. (12) Ἐν ᾧ περισσότερον βυλόμεν☉. *Quopropter volens Deus*, &c. Ita Syr. Est. Ribes. Men. Theophyl. Ἐν ᾧ, ἐφ' ᾧ, ἀνθ' ὧν, ὅθεν, διὰ τῦτο, &c.

randum ab ipso Deo præstitum (14), solatium, firmamque spem bona nobis destinata consequendi habeamus: *Qui confugimus ad tenendam propositam spem*. Nos Christiani, germani Abrahæ filii, qui nobili contemptu vitæ hujus bona, & fallacea Mundi promissiones despeximus, ut spem nostram ad possessionem bonorum cœlestium penitus converteremus. Primævi Christiani Jerosolymæ, ut ex Actis iv. 32. discimus, bona sua omnia in communem usum conferentes, rerum suarum proprietatem a se abdicabant, ut illas ante Apostolorum pedes projicerent. Hinc brevi factum est, ut ad extremas angustias redigerentur. Illos potissimum nobilissimis hisce laudibus Apostolus prosequitur. Ex quo pariter Apostolo (15) discimus, illos rapta a Judæis infidelibus bona sua, tunc forte, cum post cædem Stephani vexari Fideles cœpere, cum gaudio tolerasse.

℣. 19. Quam sicut anchoram habemus animæ. Quemadmodum anchora navim firmat in agitatione fluctuum ac procellæ; ita & spes, quam de auxilio Dei, ac de sinceritate promissionum ejus concipimus, nos continet ac firmat inter tentationes, inter adversa & ærumnas, quibus in hac vita agitamur.

Incedentem usque ad interiora velaminis. Spes, quam de fide promissionum Dei tenemus, perinde est ac thus suavissimum, quod a Summo Sacerdote defertur intra Sanctuarii penetralia, & intra velum pretiosum, quod expansum ante ostium Sancti Sanctorum, locum Sanctum a Sanctuario distinguit. Revertitur Apostolus ad Sacerdotium Jesu Christi, de quo in fine Capitis v. 10. 11. 12. sermonem intermiserat. Quemadmodum Sanctuarium cœli imaginem referebat, ut infra ix. 12. dicitur; ita spes quæ arcanos Sanctuarii recessus penetrat, est Christianorum hominum spes, quæ ad cœlum usque perveniens, bona æterna & invisibilia attingit (16).

℣. 20. Ubi præcursor pro nobis introivit Jesus. Alienum ab Aaronico, cui uni id licebat, genus referens Christus Sanctuarium Templi Jerosolymitani ingressus non est: at sibi nobisque cœlestis Sanctuarii fores aperuit; adeoque & nos id boni jam usurpamus spe, & per Servatorem Præcursoremque ac Sacerdotem nostrum, qui pro nobis possessionem adivit. Ubi quis rei alicujus possessionem per procuratorem cepit, ejus potiondi spem habet certam adeo & indubitatam, ut suam merito habere & reputare queat. Christus in cœlum scandens nostro, ut ita dicam, nomine possessionem ejus cepit; sese quippe nobis præivisse, ut locum secuturis pararet, ipse asseruit Jo: 14. 3. Tamquam Summus Sacerdos Sanctuarium ingressus est, ut veniam nobis impetret (17). Præcursor est nullus, quem alius pone non sequatur; parumque est intervalli inter eum, qui adventum alicujus prænunciat, & alterum, qui venturus nunciatur (18). Divinarum promissionum executio adventum Jesu Christi in Cœlum pone, saltem quo ad nos, sequetur.

(14) Est. Riber. Grot. Men. alii. (15) Hebr. x. 34. *Rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem, & manentem substantiam.* (16) Theophyl. hic. Vide & Theodoret. (17) Est. Grot. Men. Tirin. Vide Levit. xvi. 3. . . . 26. (18) Theophyl.

CAPUT VII.

Sacerdotii Melchisedechi, ac potiori jure Jesu Christi, dignitas major Aaronico. Abraham & Levi benedictionem a Melchisedecho obtinuerunt, eique exhibuere decimas. Immutatio & abrogatio Sacerdotii Aaronici, ejusque discrimina a Melchisedechiano. Proprietates Jesu Christi Pontificis æterni, & Sacerdotii ejus præstantia.

℣. 1. Hic enim Melchisedech, rex Salem, Sacerdos Dei summi, qui obviavit
Abrahæ regresso a cæde regum, & benedixit ei: 2. Cui & decimas
omnium divisit Abraham: primum quidem, qui interpretatur rex justitiæ: deinde autem & rex Salem, quod est, rex pacis: 3. Sine patre, sine matre, sine genealogia: neque initium dierum, neque finem vitæ habens, assimilatum autem Filio Dei,
manet sacerdos in perpetuum. 4. Intuemini autem, quantus sit hic, cui decimas dedit de præcipuis Abraham patriarcha: 5. Et quidem de filiis Levi sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere a populo secundum legem, id est, a
fratribus suis: quamquam & ipsi exierint de lumbis Abrahæ. 6. Cujus autem generatio non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abraham, & hunc, qui habebat repromissiones, benedixit. 7. Sine ulla autem contradictione, quod minus est a
meliore benedicitur. 8. Et hic quidem decimas morientes homines accipiunt: ibi
autem contestatur, quia vivit. 9. Et (ut ita dictum sit) per Abraham, & Levi,
qui decimas accepit, decimatus est: 10. Adhuc enim in lumbis patris erat, quando
obviavit ei Melchisedech. 11. Si ergo consummatio per sacerdotium Leviticum erat
(populus enim sub ipso legem accepit) quid adhuc necessarium fuit, secundum ordinem Melchisedech alium surgere sacerdotem, & non secundum ordinem Aaron dici?
12. Translato enim sacerdotio, necesse est, ut & legis translatio fiat. 13. In quo
enim hæc dicuntur, de alia tribu est, de qua nullus altari præstò fuit. 14. Manifestum est enim, quod ex Juda ortus sit Dominus noster: in qua tribu nihil de sa-

cerdotibus Moyses locutus est; 15. Et amplius adhuc manifestum est, si secundum similitudinem Melchisedech exsurgat alius sacerdos, 16. Qui non secundum legem mandati carnalis factus est, sed secundum virtutem vitæ insolubilis. 17. Contestatur enim: Quoniam tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. 18. Reprobatio quidem fit praecedentis mandati, propter infirmitatem ejus, & inutilitatem: 19. Nihil enim ad perfectum adduxit lex, introductio vero melioris spei, per quam proximamus ad Deum. 20. Et quantum est non sine jurejurando (alii quidem sine jurejurando sacerdotes facti sunt: 21. Hic autem cum jurejurando, per eum, qui dixit ad illum: Juravit Dominus, & non pœnitebit eum: tu es sacerdos in æternum:) 22. In tantum melioris testamenti sponsor factus est Jesus. 23. Et alii quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco quod morte prohiberentur permanere. 24. Hic autem eo quod maneat in æternum, sempiternum habeat sacerdotium. 25. Unde & salvare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum: semper vivens ad interpellandum pro nobis. 26. Talis enim decebat, ut nobis esset pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus, & excelsior cœlis factus: 27. Qui non habet necessitatem quotidie, quemadmodum sacerdotes, prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi: hoc enim fecit semel, seipsum offerendo. 28. Lex enim homines constituit sacerdotes infirmitatem habentes: sermo autem jurisjurandi, qui post legem est, Filium in æternum perfectum.

℣. 1. HIc enim Melchisedech Rex Salem. Cum de Melchisedecho fusius actum sit peculiari Dissertatione Epistolæ huic præmissa, parcior de illo sermo hic fiet. Hic Apostolus Hebræis reserat veritates, quæ velamine Melchisedechi teguntur: Jesum Christum, æternam ejus generationem, Sacerdotium, dignitatem Regis Justitiæ, Principis pacis, & Filii Dei. Hæ sunt veritates divinitus dictatæ, solidior esca, de quibus supra v. 12. 13. 14. vi. 1. 2. grandia illa mysteria, & ineffabilia verba, quorum obiter meminit Capite v. 11.

Quidam (1) negavere, Salem, ubi Melchisedech imperitabat, fuisse Jerosolymam; quorum opinionem ad Genesis xiv. 19. refellimus.

Melchisedech erat *Sacerdos Dei Summi* (2), Dei *Elion*. Id nominis sæpe in scriptoribus profanis occurrens (3), sonat principem Deorum, Deum magnum Phœnicum & Carthaginiensium. Jusjurandum illud *per Anchialum*, quod legitur in Martiali lib. 2. Epig. 95.

Ecce negas, jurasque mihi per Templa Tonantis.
Non credo: Jura, Verpe, per Anchialum.

הָחַי עֶלְיוֹן; & tam multos torsit, nibil esse aliud puto, quam *Hacchai Elion*, Vivat Altissimus. Porro Melchisedech ex iis erat, qui inter Chananæos finitimosque Deum norant & metuebant. Commendabatur insigni pietate & justitia, ac Regis Salem & Sacerdotis Dei Summi dignitate. Reges olim Sacerdotis Regisque munia in se conciliabant; & Hebræum *Cohen* pro Principe æque ac pro Sacerdote usurpatur. Redux Abraham ab insequendis fœderatis Regibus, qui Sodomam & Gomorrham debellaverant, obvium habuit Melchisedechum, a quo benedictionem & annonam, sibi suisque opportunam, accepit (4).

℣. 2. Cui et decimas omnium divisit Abraham. Mos consecrandi Deo hostilium exuviarum partem, vetustissimus est, apud profanos æque Sacrosque Scriptores, Moyses diserte asserit Gen. 14. 22. Abrahamum decimam ex hostilibus spoliis Melchisedecho dedisse; contra opinionem Rabbinorum, qui a Melchisedecho oblatas illas Abrahamo asserunt. Igitur Abraham in Melchisedecho nescio quid superioris dignitatis agnoscebat; quod certe idcirco præstitit Abraham, quod ille gereret Sacerdotium Domini, quo nomine sese illo inferiorem agnovit. Jure victoris usus Abraham, sibi vindicat ea, quæ ex amicorum hostibus tulit, & de illis pro imperio decernit, decimam Melchisedecho largitus.

Interpretatur Rex justitiæ. Absoluta historiæ narratione, Apostolus Prophetiam & allegoriam evolvit. Melchisedech (5), ex nominis etymo, *Regem justitiæ* sonat; est autem typus Jesu Christi, qui verus est justitiæ Rex Jerem. 23. 6. *Dominus justus noster*; omnis justitiæ, & sanctitatis nostræ fons: *Factus est nobis sapientia a Deo & justitia*. 1. Cor. 1. 30.

Rex Salem, quod est Rex pacis. Melchisedech Jerosolymæ vel in Salem regnabat. *Salem* pacem significat. Rex autem iste figuram exhibebat Jesu Christi Regis pacifici (6), Principis pacis, qui homines cum Deo Patre suo concilians, Judæos & Gentiles in unum populum colligit; pax nostra & solatium est (7).

℣. 3. Sine patre, sine matre, sine genealogia. Melchisedech homo erat utique cæteris similis, nec patre, nec genealogia in terris carens. Sed divino Spiritu afflatus Scriptor sacer, patriam ejus, parentes, majores (8) non sine mysterio siluit. Designare enim hoc silentio voluit, Christum Jesum, quem is tropice exprimebat, qui uti homo patre cariturus erat in terris, uti Deus matre, cariturus insuper genealogia & progenitoribus, e quibus, ceu filius a patre, ortum & genus traheret, originem habiturum plane divinam, cœlestem, ineffabilem: *Generationem ejus quis enarrabit?* Isai. 53. 8.

De Veteribus nonnullis dictum fuit, illos parentibus proavisque caruisse. Ita Seneca Ep. 108. de Anco Rege: *De Servii matre dubitatur; Anci pater nullus dicitur*; quod quis esset ignoraretur. Livius l. 4. c. 3. eumdem Servium natum asserit ex *Corniculana* muliere captiva, *patre nullo*. Horatius lib. 1. Serm. Sat. 6.

Ante potestatem Tulli atque ignobile Regnum,
Multos sæpe viros nullis majoribus ortos
Et vixisse probos, magnis & honoribus auctos.

Sed hic res longe alia agitur: parentum enim, & proa-

(1) Hieron. Ep. ad Evagrium, Tena, Jac. Capell. alii, Vide ad Genes. xiv. 18. 19. (2) Genes. xiv. 18. כהן לאל עליון Græc. Ἱερεὺς Θεοῦ τοῦ ὑψίστου. (3) Plaut. in Pænulo, Sisenna. (4) Vide Genes. xiv. 18. 19. 20. Joseph. Antiq. l. 1. c. 11. (5) מלכי-צדק *Rex justitiæ*. (6) Isai. ix. *Princeps pacis*, &c. (7) Ephes. ii. 14. *Ipse enim est pax nostra*.
(8) Ita Syr. Arab. Æth. Gint. Theophyl. Theodoret. Chrys. Epiphan.

proavorum Melchisedechi nomina non eo quidem consilio siluit Moyses, quod obscuram habuerit originem; neque ea mens fuit Apostolo, silentium Moysis expendenti. Ut similis Jesu Ch. ad amussim esset, oportebat potius, illum claro esse atque augusto genere, sed hominibus ignoto.

Præterea Melchisedechi Sacerdotio sacra Jesu Christi dignitas ex eo exprimebatur, quod illud non hæreditate, ut Aaronicum, sed merito hominis datum fuerit; cumque ex parentibus hæreditatis jure non fluxerit, idcirco nec ad filios manavit. Ita Christus Sacerdotium successionis jure non tenet; nec filios dignitatis hæredes relinquit. Sacerdotium gerit æternum, quod cum ipso semper manet; ejusque hæredes nonnisi vicariam ab eo obtinent dignitatem. Sacerdos est Sacerdotum; & eos, quos ipse ad sacrum munus admovet, nonnisi in partem admittit potestatis illius, quam ipse plenam tenet.

Neque initium dierum, neque finem vitæ habens. Melchisedech commune cum cæteris hominibus vitæ initium & exitum habuit; sed Moyses natalem ejus ac tempus mortis siluit (9), ut in eo lineamenta duceret imaginis Jesu Christi, qui initium & finem qua Deus ignorat; cujus & Sacerdotium ante omnia sæcula mansit, & tota deinceps æternitate mansurum est: *Manet Sacerdos in æternum*. Hæc verba de Melchisedecho tropice, de Jesu Christo vere dicuntur (10).

℣. 4. Intuemini quantus sit hic, cui et decimas dedit de præcipuis Abraham Patriarcha; quantus scilicet sit Melchisedechus, cui decimam ex manubiis hostilibus Abrahamus dedit. Quo pluris facitis Abrahamum, quem quidem & Deo amicum, & gloriæ laudumque vestrarum originem, nunquam satis admirabimini, eo majori obsequio suspicietis Melchisedechum, cui Abraham ipse decimas ex hostilibus spoliis detulit: qua in re inferiorem se illo agnovit, uti Apostolus infra expendet. Decimam ex optimis quibusque solutam fuisse, ait Græcus (11): at intelligi potest de decima spoliorum; quæ enim vox sonat *præcipua*, usurpatur etiam de decima, quæ Diis post victoriam deferebatur (12).

℣. 5. Et quidem de filiis Levi Sacerdotium accipientes; id est, Hebræi Sacerdotes e Tribu Levi & genere Aaronico, decimas a cæteris Israelitis, fratribus suis, omnibus ex Abrahamo satis, referunt. Quapropter genus Leviticum & familia Aaronis, tamquam Ministri & Sacerdotes Domini, dignitatem gerunt cæteris fratribus suis superiorem. Verum Melchisedech decimam accepit non ex Hebræis, sed ex Hebræorum Patriarcha, non ex Levitis, sed ex parente Sacerdotum & Levitarum, qui tunc in Abrahamo parente continebantur. Ex his perspicuum fit, quantopere Melchisedechi Sacerdotium Aaronico antecellat.

Animadvertere juvat, genus Leviticum e tribus principibus familiis fuisse conflatum, e Gersonitis videlicet, Caathitis, & Meraritis. Tres hæ familiæ ministerio Domini addictæ quidem erant; sed una Aaronis familia, quæ ad Caathitas pertinebat, Sacerdotio consecrabatur. Levitæ decimam ex reliquis omnibus Israelitis accipiebant exigebantque (13), cum aliam in Israele portionem non obtinerent; atque hinc ait Apostolus, *mandatum* accepisse illos a Deo, *ut decimam sumerent a populo*, cum dicendum esset, populo imperatam fuisse in Levitarum commodum decimam. Igitur Levitis injunctum erat, ut decimam exigerent; ejusque decimam partem Sacerdotibus ipsi Levitæ exhiberent. Primitiæ omnes cedebant Sacerdotibus, Levitis exclusis Num. 18. 8. Cum Apostolus sermonem haberet ad Judæos, rerum earum scientissimos, accuratius de his disserendum non duxit.

℣. 6. Cujus generatio non annumeratur in eis. Melchisedech, de quo loquimur, licet a genere Levitico & Aaronico alienus, *decimas sumpsit ab Abraham*; benedixit magno huic Patriarchæ, *qui habebat repromissiones*, & cujus gratia vos filii promissionum & fœderis appellamini. ℣. 7. *Sine ulla autem contradictione quod minus est a meliore benedicitur*. Igitur Abraham inferior erat Melchisedecho. Eam intellige benedictionem, quæ cum authoritate fit, benedictionem Sacerdotalem, quæ pro injuncta dignitate a superiore in inferiorem impenditur (14) Constat enim creaturam benedicere Creatori, subditum Principi, egenum diviti largitori. Sed alterius est generis benedictio, cujus hic Apostolus post Moysem meminit. Gradum quemdam authoritatis & Sacerdotii se superiorem Abraham in Melchisedecho agnovit; nam & ipse pariter Abraham Sacerdotio Altissimi fungebatur. Melchisedech fortasse major erat ætate opibusque, & munera Sacerdotii publica in universa regione præstabat; cum sacrum Abrahami munus intra familiam contineretur.

℣. 8. Et hic (15) quidem decimas morientes homines accipiunt, in Lege mortales homines decimam accipiunt. Levitis & Sacerdotibus nullum est privilegium, quo mortis expertes pronuncientur, at Melchisedech, cujus Sacerdotium sacram Jesu Christi dignitatem exprimit, perinde ac superstes adhuc habetur, cum in Scriptura nulla mentio de ejus obitu fiat (16). Re quidem ipsa obiisse illum, nemo dubitat; sed ille, cujus figuram exhibebat, parem cum æternitate vitam habet: *Ibi autem contestatur, quia vivit*. Contendunt alii (17), Apostolum non de Melchisedecho, sed de Jesu Christo sermonem habere, de quo pariter dictum est Psalmo 109. 4. *Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*. Quemadmodum autem non recte colligeres, Aaronem vivere, quod scriptum esset Eleazarum Aaronis filium esse superstitem, & agere Sacerdotem ex ordine Aaronis: ita neque colligi potest, Melchisedechum adhuc in vivis esse, quod Christus, cujus typus in Melchisedecho exprimitur, Sacerdos sit vivens, æternus, ex ordine Melchisedechi.

Cunæus cæterique, qui hæc ad verbum de Melchisedecho usurpanda censent, argumentum hinc plane, uti ajunt, invictum & evidens pro Melchisedechi immortalitate deducunt. Scriptura, inquiunt, confert Filios Aaronis & Melchisedechum; aliosque ab alio in eo distinguit, quod illi decesserint, hic vero superstes maneat. Igitur de immortalitate Melchisedechi dubitari nequit. Respondeo, illud solummodo Apostolum voluisse, ut assereret, Melchisedechum ita exhiberi in Genesi ceu vitum initio & fine carentem, ut portendat veram æternitatem & immortalitatem Jesu Christi non ambiguam: Melchisedechum typice immortalem esse, Christum revera.

℣. 9. Per Abraham et Levi decimatus est. Levi, qui a cæteris Israelitis decimam accepit, ipse vicissim Melchisedecho exhibuit; est igitur Melchisedecho inferior. Quo autem pacto exhibuit? in Abrahamo proavo suo, qui nasciturum ex nepote Jacobo (18) Levim quodammodo in se continebat referebatque (19). Bona & commoda parentis avique ad filios pleno jure transeunt.

[9] Vide Est. Grot. Menoch. &c. [10] Vide Knatchbull. hic. [11] Δεκάτην ἔδωκε ἐκ τῶν ἀκροθινίων, Decimas dedit de præcipuis. [12] Hesychius. Ἀκροθίνια, λαφύρων ἀπαρχαί. Vide Hamm. hic, & Autores ab eo citatos. [13] Num. xviii. 21. *Filiis Levi dedi omnes decimas Israelis in possessionem, pro ministerio quo serviunt mihi in Tabernaculo fœderis. 26 Cum acceperitis a filiis Israel decimas, primitias earum offerte Domino, idest, decimam partem decimæ.* [14] Vide Est. Riber. Grot. &c.
[15] Τῇδε μὲν. [16] Est. Riber. Men. Grot. Drus. Lud. de Dieu, alii. Ita & Patres.
[17] Vide Ambrosiast. Heins. Jac. Capell. &c. [18] ℣. 4. *Adhuc enim in lumbis patris erat, quando decimatus est.* [19] Chrys. Theodoret. Est. Men. alii.

Igitur si Abraham decimam Melchisedecho præbuit, ejus pariter abnepos Levi præbuisse censendus est; & si Abraham inferior Melchisedecho habetur, indecorum sibi utique censere non debet Levi, si hac quoque ratione superiorem sibi illum agnoscat (17). Audaciorem hanc ratiocinationem mitigaturus Apostolus interjecit: *Ut ita dictum sit*; innuens, ista mitius quam ex literæ sono esse accipienda.

℣. 10. ADHUC ENIM IN LUMBIS PATRIS ERAT, tamquam filius in patre, in semine planta, quo tempore Abraham decimam Melchisedecho dedit. Non uno Scripturæ testimonio intelligere licuit, generationis fontem apud Hebræos in lumbis constitui (18). At enim ipse pariter Christus in lumbis erat Abrahami perinde ac Levi, quocum communem generis authorem Abrahamum habuit. Fateor utique, Christum per humanam naturam ex Abrahamo satum esse; sed non ab eadem natura habet, quod Sacerdos æternus sit, Melchisedecho superior: id enim ex adjuncta sibi divina natura refert (19).

Præterea quemadmodum decima ab Abrahamo exhibita Melchisedecho portendebat necessitatem Liberatoris & supremi Medici, ulcus ab Adamo naturæ humanæ inflictum sanaturi, hac plane ratione Christus in lumbis Abrahami contineri non poterat (20); quippe quem nullum peccati originis vulnus afflixit, nec de peccato quidquam, ne typice quidem, retulit. Ex Abrahamo quidem satus fuit; at longe aliter ac Levi & cæteri homines; in illo enim continebatur secundum carnem, non vero secundum concupiscentiam, quæ generationem & reliquorum mortalium ortum consequitur. *Levi in lumbis fuit Abrahæ secundum concupiscentiam carnalem; Christus autem secundum substantiam corporalem*, ait S. Augustinus (21).

℣. 11. SI CONSUMMATIO PER SACERDOTIUM LEVITICUM ERAT, si per Leviticum Sacerdotium homines donari poterant perfectione, quid opus fuit Sacerdote ordinis Melchisedechi? Quæ necessitas abrogandi vetus Sacerdotium, ut novum statueretur a venturo in Mundum Messia? Apostolus veluti per gradus ascendit ad demonstrandam Hebræis novi Sacerdotii necessitatem, abrogationemque veteris, adeoque & Legis, quæ absque Sacerdotio non existit. Patriis ritibus studebant adeo Hebræi, ut in mentem inducere nequaquam possent, Sacerdotium Leviticum, Sacrificia, Legem, circumcisionem abolitum iri, atque ad ea perficienda venisse Christum, veteri Legi & Aaronia Sacerdotio novam Legem novumque Sacerdotium substituendo.

Hanc eorum opinionem uno ictu præcidere, minus opportunum arbitratus Apostolus, abstinet ab asserendo, Legem nihil perficere, nec ad finem a Deo constitutum perducere; Sacerdotium vero Aaronicum expiandis criminibus, animæ maculis abluendis, nobisque Deo conciliandis ineptum esse. Aliquem veritatis hujus radium tantummodo interlucere sinit, inquiens: *Si consummatio* (perfectio, sanctitas) *per Sacerdotium Leviticum erat, quid adhuc necessarium fuit alium surgere Sacerdotem?* Jam vero demonstratum arbitror, Sacerdotium esse aliud, ab Aaronico diversum, æternum, Abrahamo & Lege antiquius, & nunquam defuturum. Impar est ergo Leviticum Sacerdotium perfectioni conferendæ.

℣. 12. TRANSLATO ENIM SACERDOTIO, NECESSE EST UT ET LEGIS TRANSLATIO FIAT. Nulla Lex, religio nulla absque Sacerdotio ritibusque existere potest (22). Igitur cum Aaronicum Sacerdotium mutandum, transferendum, abolendum fuerit, Mosaicam quoque Legem aboleri necesse est. Porro Sacerdotium Leviticum mutandum fuisse, supra ostendit. Græcus Latinusque ferunt ad verbum (23): *Translato Sacerdotio*; quod aliqui explicant de translatione Sacerdotii, e Levitica in Tribum Juda, ad quam Christus pertinebat. Sed *transferre* non raro valet *mutare*; ac tectius dixeris, Sacerdotium Leviticum abrogatum esse, quam translatum tantummodo in Tribum Juda.

℣. 13. IN QUO ENIM HÆC DICUNTUR, DE ALIA TRIBU EST. Christus, verus æternusque Sacerdos ex ordine Melchisedechi, e Tribu Juda, non e Tribu Levi satus est. Ideo agnoscere in eo debemus Sacerdotium plane novum & longe aliud ab Aaronico. Cum autem nonnisi unicam veram Religionem, unicum verum Sacerdotium Mundus habere queat, fit inde, ut Aaronicum aboleri, Sacerdotio Jesu Christi instituto, necesse sit.

℣. 14. MANIFESTUM EST ENIM, QUOD EX JUDA ORTUS SIT DOMINUS NOSTER. Judæi omnes id norant; planeque demonstratur ex geneseos catalogis a Mattheo & Luca deductis. Seriem geneseos Mariæ matris Jesu dedit Lucas (24); Matthæus vero Josephi, Sponsi Mariæ, proavos recensuit. Messiam e Tribu Juda oriturum, Sacri Vates non obscure prædixerant (25). Nunquam dubitavit quisquam, ea ne ex Tribu esset Jesus: si res fuisset ambigua, nemo se præbuisset Christo Jesu assectam, nemo illum esse Messiam confessus fuisset. Perspicuum est autem, Sacerdotium nullo jure ad Tribum Juda pertinuisse. Aliud est ergo Sacerdotium illud, quod Messiæ a Psalmista tribuitur.

℣. 15. AMPLIUS ADHUC MANIFESTUM EST. Ex his, quæ dicenda supersunt, manifestius apparet, Legem Mosaicam Leviticumque Sacerdotium (26) mutatum fuisse & abrogatum. Aaronicum Sacerdotium ℣. 16. asseritur *carnale factum esse* (27): cœpit in Aarone, deductumque ex patre in filium, ad Templi eversionem usque perseveravit. At Christi Sacerdotium, de quo agimus (28), constitutum est secundum ordinem Melchisedechi, nulla carnali successione mutabile, cum semper extiterit, nec unquam cessaturum sit, utpote institutum, ℣. 16. *secundum virtutem vitæ insolubilis* Messiæ; idest, ejus æternitate & immortalitate fretum. Longe aliud est ab Aaronico: hoc enim semel incepit, & desinere potest, illud exordio & fine caret. Cum igitur Sacerdotii sui munus exercere Christus cœperit, Aaronicum Sacerdotium cessare necesse erit; ut enim supra ostensum est, unicum dumtaxat Sacerdotium, unicam religionem existere oportet.

Ante Aaronicum, Christi Sacerdotium stabat, & cum Aaronico stetit: is vero, cujus illud erat, nondum illud exercebat: ejus enim possessionem adire tum primum debuit, cum is humanæ naturæ

[17] Theophyl. Ἐπειδὴ δὲ τόλμημα ἐδόκει τὸ εἰπεῖν ὅτι ὁ Λευὶ, μήπω ὢν γεννηθεὶς, παραχθεὶς ἐδεκατώθη ὑπὸ τοῦ Μελχισεδὲκ, ἐπήγαγε τοῦτο. Grot. Est. [18] Genes. xxxv. 11. *Reges de lumbis ejus egredientur.* 2 Par. vi. *Qui egredietur de lumbis tuis.* Psal. xxxvii. 8. *Lumbi mei impleti sunt illusionibus.* Act. ii. 30. *De fructu lumbi ejus sedere, &c.* [19] Riber. Est. Gomar. [20] August. lib. x. de Genesi ad litt. cap. 20. *Nam cum ipsa decimatio ad præfigurandam medicinam pertineat, illud in Abrahæ carne decimabatur, quod curabatur; non illud unde curabatur.* [21] August. loco citato; Hugo Victor. lib. 2. de Sacram. c. 5. Lombard. lib. 2. sent. dist. 3. Est. hic. [22] August l. 19. c. 11. contra Faust. *In nullum Religionis nomen seu verum, seu falsum coagulari homines possunt, nisi aliquo signaculorum, vel sacramentorum visibilium consortio colligentur.* [23] Μετατιθεμένης γὰρ τῆς ἱερωσύνης. Verbum μετατίθεσθαι usurpatur interdum pro *mutare*. Vide Grot. Jac. Capell. Heb. xi. 5. Galat. i. 6. Jud. 4. [24] Vide nostram hac de re Dissertationem ad Evangelium Lucæ. [25] Isai. iv. 2. 4. ix. 6. 7. xi. 1. Jerem. xxiii. 5. xxxiii. 14. 15. Zach iii. 8. vi. 12. &c. [26] Vat. Est. Men. Grot. Zeger. [27] Est. hic. Theodoret. Vide & Theophyl. Τὸ πρότερον ἀθάνατα διὰ τὸ τεχθῆναι. [28] Est. Riber. alii. Theodoret.

ruræ exuviis indueretur. Qui facris legitime operati funt Deo Sacerdotes, five ante Legem, five fub Lege, nonnifi vicariam exercebant poteftatem. Sacerdotium gerebant veluti commodatum & juris alieni. Quin & hodie pariter Sacerdotes, qui cruentum Sacrificium in Ecclefia offerunt, vices gerunt Summi Sacerdotis, ejufquo monus obeunt; feu potius ipfe Divinus Sacerdos per illos exercet.

℣. 16. NON SECUNDUM LEGEM MANDATI CARNALIS FACTUS EST, SED SECUNDUM VIRTUTEM VITÆ INSOLUBILIS. Aaron Dei juffu Sacerdos inftitutus fuit: fed ejus muneris Leges, initiandi ritus, inftitutionis narratio leguntur apud Moyfem, nempe in Lege quodammodo carnali, utpote quæ tota ritibus confpicuis, corporeifque mandatis occupatur (1). At Chriftus Sacerdotium fuum jam inde ab æternitate vi æternæ generationis fuæ ftabilivit. Alii explicant juxta id, quod nos fuperiore membro animadvertimus: Aaron Sacerdos renunciatus fuit *fecundum Legem mandati carnalis*, ideft fecundum ordinem fucceffionis ex patre in filium, ut morientis dignitas tranfiret ad hæredes: at Jefus Chriftus, utpote immortalis æternufque, nullum poft fe juris fui hæredem fucceffioremque relinquit. Hæc poftrema explicatio, magis quam prior, Apoftoli propofito fervire videtur.

℣. 18. REPROBATIO QUIDEM FIT PRÆCEDENTIS MANDATI (2). Huc fpectabat Apoftolus longis iftis ratiocinationum ambagibus, quas hactenus emenfi fumus. Demonftrare volebat Hebræis, Sacerdotium ritofque Legales Sacerdotio Chrifti ejufque Evangelio loco ceffiffe. Lex abolita eft, non ut mala five perniciofa, fed ut inutilis & haud fufficiens, five fanandis hominum vulneribus, five eorum neceffitatibus levandis (3). Imperare noverat, bonumque indicare, fed vires fufficere illud affequendi non poterat; id enim beneficium eft Legis gratiæ, quod per manentem intra nos Spiritum Sanctum præftatur (4).

℣. 19. NIHIL ENIM AD PERFECTUM ADDUXIT LEX. Neminem unquam per fe fuifque viribus ad veram juftitiam perfectamque fanctitatem adducere Lex valuit; neminem criminibus expiavit; nullius labes animi detersit. Cave tamen credas, neminem fub Lege five falutem, five juftitiam affequutum: conftat enim, plures viros fanctos juftofque in Ifraele poft Moyfem floruiffe: at non fola per fe Lex, neque Legis Sacerdotium ritufque exteriores gratum Deo præftare hominem valuerunt; id enim Servatoris gratia, charitas, fides in Chriftum, & de ejus promiffionibus concepta fpes effecerunt. Jufti homines e Veteri Teftamento recta mentis habitudine ad Novum Fœdus omnes pertinebant (5). Confer dicta in Epiftolam ad Romanos VIII. 3. Galatas III. 2. 21. 24.

INTRODUCTIO VERO MELIORIS SPEI: in vacuum ejus locum fpes melior introducta eft. Lex vetus & Aaronicum Sacerdotium ad res plane fenfibus obnoxias corporeafque, veluti ad unicum finem, ferebantur. Bona ab iis promiffa, Legalefque fordes iis detertæ, corporis non animæ vitia erant. Novum vero Fœdus novumque Sacerdotium fecundum ordinem Melchifedechi a Chrifto geftum, alia fpondet commoda, æterna pollicetur præmia, gratiam juftitiamque confert, occultas animi maculas eluit, ac denique homines ad Deum deducit (6). Quidam (7) fic explicant: Leviticum Sacerdotium & Lex Mofaica ad perfectionis culmen viribus fuis perducere nihil valebant, fed quodammodo præparatio erant & initium, quo ad meliorem fpem comparabamur. Pollicebantur, portendebant, indicabant quid nobis in Novo Fœdere fperandum effet: Sed prior expofitio proclivior.

℣. 20. ET QUANTUM EST, NON SINE JUREJURANDO; fcriptum eft enim: *Juravit Dominus, & non pœnitebit eum: Tu es Sacerdos in æternum fecundum ordinem Melchifedech*. Difcrimen aliud animadverfione dignum, quo Sacerdotium Chrifti ab Aaronico diftinguitur: hoc enim nulla jurejurandi religione ftabilitum fuit. Quod autem in Sacerdotio Chrifti interceffit jusjurandum, ejus immutabilitatem immortalitatemque denotat; idque cum defuerit Aaronico, translationem ejus, immutationem, abrogationem, imbecillitatem portendebat. Verba illa (8), *Et quantum eft*, varia ratione redduntur: *Quantum id eft commodi*, quod non fine facramenti religione firmatum eft? Sive: Spes noftra eo firmiori fundamento nititur, quod Chriftus non fine hoc ritu Sacerdos conftitutus fit. Vel denique, Melior nobis fpes affulget, *quod Chriftus* non fine folemnis facramenti nuncupatione Sacerdos conftitutus fit. Novum eft hoc decus & infigne Sacerdotii ejus, novaque æternitatis ejus affertio.

℣. 22. IN TANTUM MELIORIS TESTAMENTI SPONSOR FACTUS EST JESUS; adeo verum eft, fœdus illud, cujus fponfor eft Jefus, primo illi præftare. Ex iis quæ hactenus dicta funt, invicto argumento colligitur, novum fœdus, cujus fponfor eft Chriftus, longe perfectius, præftantius ac firmius effe, quam vetus, Moyfis minifterio fancitum. Græcus ad verbum (9): *Jefus factus eft fponfor novi Fœderis*. Nomine Patris fui æterna fe præmia daturum nobis fpopondit; quemadmodum Moyfes Dei nomine fidem fuam obftrinxit de inducendis in Chananitidem Hebræis, iifque benedictione cumulandis. At Chriftus plus multo quam merus purufque fidejuffor præftitit: exhibuit enim fe medium, auctoremque noftræ cum Deo Patre fuo conciliationis, juftitiæ ejus pro peccatis noftris fatisfecit, ac morte fua nobis æterna bona promeruit. Lex quidem Moyfis infita virtute fua nonnifi fervos & filios Agaris formabat Galat. IV. 24. Novum vero Fœdus filios adoptivos Patri gignit. Sacramenta ac ritus Legis quamplures erant & perdifficiles, nullius vero vel exigui hominibus commodi; quin & typi ac imagines eorum, quæ in Lege Evangelica fperanda erant.

At novum Fœdus tale eft, quod *Sacramentis numero pauciffimis, obfervatione facillimis, fignificatione præftantiffimis, focietatem novi populi colligavit*, ait S. Auguftinus (10). Et alibi (11) docet, poft Chrifti refurrectionem adeptos nos fuiffe felicem filiorum Dei libertatem, nec jam premi conferta fignorum & Sacramentorum turba: *Sed quædam pauca pro multis, eademque factu facillima, & intellectu augustiffima, & obfervatione caftiffima ipfe Dominus & Apoftolica tradidit difciplina*.

℣. 23. ET ALII QUIDEM PLURES FACTI SUNT SACERDOTES; quippe qui, mortales cum fuerint, exiftere femper haud poterant. Aaroni fucceffernnt ex eo nati Eleazar, Phinees, & fic de reliquis,

(1) Chryfoft. Tena, Riber. alii. (2) Græc. Ἀθέτησις μὲν γὰρ γίνεται, *Reprobatio enim certe fit*, &c. Libri tamen Veteres Latini omittunt enim. Clarom. & S. Germ. & Syr. Vide Eft. (3) Theodoret. hic. (4) Theophyl. Vide Eft. Riber. Tir. (5) Aug. de Catechiz. Rudibus c. 3. n. 6. *Neque enim ob aliud ante adventum Domini fcripta funt omnia quæ in Scripturis fanctis legimus, nifi ut futuro præfignaretur Ecclefia .... adjunctis; atque annumeravit omnibus Sanctis, qui etiam ante adventum ejus in hoc fæculo vixerunt; ita eum venturum effe credentes, ficut nos veniffe.* (6) Theodoret. Eft. Men. Riber. alii. (7) Vat. Jac. Capell. Bez. &c. (8) Καὶ καθ᾽ ὅσον οὐ χωρὶς ὁρκωμοσίας, Chryfoft. Τί ἐστι τὸ καθ᾽ ὅσον οὐ χωρὶς ὁρκωμοσίας τουτέστι, οὐ χωρὶς ὅρκου ἰδοὺ τῆς αὐτῆς διαφορά. (9) Γέγονεν ἔγγυος Ἰησοῦς. Theophyl. Ἐγγυητὴς, μεσίτης, *Sponfor, fidejuffor, mediator.* (10) Aug. Ep. 54. nov. Edit. olim 118. (11) Idem l. 3. c. 9. de Doctrina Chriftiana.

liquis; at Christus, utpote immortalis & æternus, perpetuum gerit Sacerdotium, non ex patre in filium per soboles mutabile: *Sempiternum habet Sacerdotium*. Græcus ad verbum (12). *Sacerdotium ad alium non transiens*.

℣. 15. UNDE ET SALVARE IN PERPETUUM POTEST ACCEDENTES PER SEMETIPSUM AD DEUM; accedentes ad Deum ejus interventu (13). Christus vitam agens immortalem, præsto semper esse potest precibus nostris audiendis, iisque ad Patrem suum porrigendis. Sequester est & intercessor nunquam moriturus, cujus & authoritas & potestas nec minui unquam potest nec deteri. Sacerdotium gerit non loco, non tempore adstrictum, sed æternum infinitumque. Modo, in Cœlum receptus, saluti esse potest suis, perinde ac illos in Terris agens juvabat. Orat, intercedit pro nobis apud Patrem, necessitates nostras exponens, exhibensque votum suum quod semper fovit; nec unquam, quamdiu mortalem in terris agemus vitam, de salute nostra deferet: *Semper vivens ad interpellandum pro nobis*. Græcus (14) & plures optimi Latini Codices legunt: *Pro ipsis*.

Interpretes & Patres non satis conveniunt in explicando, quo pacto Christus in Cœlis personam Sacerdotis æterni gerens, Patrem roget, & pro nobis intercedat: non satis enim componi duo ista inter se videntur, supplicis personam agere, & Regem gloriæ, summumque creaturarum Imperatorem gerere. Censent quidam (15), minime illum pro nobis orare; aliis opinio plane contraria probatur (16). At forte vocabuli dissidium est. Qui orare illum negant, conciliatorem pacis agnoscunt; quacumque tandem ratione id præstet, sive re ipsa orando, sive genus quoddam precis interponendo, puta exhibendo Patri Cœlesti vulnera sua, meritum Sanguinis, passionis, laborum, quæ flectendo ad misericordiam Deo, licet irato, aptissima sunt. Qui re ipsa orare Christum volunt, multos ex Scripturis locos producunt, quibus fertur Christus orare Patrem suum in Cœlis secundum humanitatem, ferme uti in terris degens orabat: quamquam in Cœlis æque & in terris fuerit semper, & nunquam non ex æquo potens futurus sit (17).

℣. 26. TALIS DECEBAT UT NOBIS ESSET PONTIFEX, qualis nempe Jesus, æternus, innocens, commiserans, Omnipotens, &c. Aaronicum Sacerdotium saluti nobis & Cœlesti felicitati comparandæ impar erat, utpote virtute & merito inferius. Summi Hebræorum Sacerdotes homines erant, & communis naturæ incommodis obnoxii; omnis eorum potestas apud Deum arctissimis limitibus adstricta erat: oblata ab illis sacrificia exiguæ erant virtutis, valebantque tantummodo Legales exterioresque sordes abluere. Nihil ejusmodi vitii in Jesu Christo, cui oppositæ incommodis hisce laudes, omnibus absolutæ numeris, conveniebant. Porro verum Fœdus talis Pontifex decebat.

Eidem sentit Philo de summo Sacerdote Judæorum non esse scilicet illum proprie hominem, sed Dei verbum immune non tantum a lapsu sponte commisso, sed etiam ab iis, qui invito obrepunt; crederetur habere ille præ oculis Sacerdotium Jesu Christi, quin & ipsummet Jesum Christum.

℣. 27. QUI NON HABET NECESSITATEM QUOTIDIE, QUEMADMODUM SACERDOTES, PRIUS PRO SUIS DELICTIS HOSTIAS OFFERRE, DEINDE PRO POPULI. Quæ pro delictis suis sacrificia cæteris Israelitis a Lege imperabantur, eadem pariter pro Sacerdotibus statuta erant. Aaron ejusque Filii easdem pati sordes poterant, quas laici; adeoque Sacerdotibus pariter eadem, quæ Laicis, expiatio necessaria erat Levit. 9. 3. Præterea solemnis expiationis die Summus Sacerdos pro suis ac familiæ itidem suæ peccatis sacra faciebat (18): quamquam autem iisdem Legis expiationibus iisdemque peccatis, æque ac cæteri Israelitæ, Sacerdos ipse obnoxius esset, expiato tamen illi pro suis, fas erat & reliquos expiare.

At Jesus Christus non uno nomine Sacerdotem Legis longissime superat. Primo, quod nullius unquam peccati macula inquinatus fuerit, adeoque nulla ejus eluendæ necessitate laboraverit. Secundo, quod Aaron nec sibi nec reliquis vi legalis sacrificii quidquam procurare posset, nisi externam quamdam munditiem & sanctitatem; Christus vero nullius expiationis indigens, sanguinis sui virtute & reconciliationem cum Patre & meritum salutis æternæ nobis comparavit: *Hoc enim fecit semel, seipsum offerendo*. Tertio, Aaroni sæpe iteranda fuerunt sacrificia & expiationes; cum enim illa virtutis essent exiguæ, in præterita tantummodo, non in futura valebant; at Christi sacrificium virtutis est infinitæ, ejusque pretium omnia, quotquot in Mundo sunt, peccata, præterita, præsentia, futura redimit.

Cum autem Apostolus, docens, Aaronem Sacrificia *quotidie* obtulisse, idest quoties postulabat necessitas, Sacrificia, inquam, fecisse prius *pro suis delictis, deinde pro populi*, addit de Christo: *Hoc semel fecit, seipsum offerendo*, cave credas designare, Christum mortem prius pro suis, deinde pro hominum peccatis pertulisse; is enim error Socini fuit, a quo non multum Grotius hic recedit. Scimus enim, Christum nullum unquam peccatum admisisse (19): *Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus*. Docet igitur, Christum semel se pro tollendis peccatis nostris obtulisse, eorumque criminum pœnam in se suscipere, ut Patris justitiæ satisfaceret, voluisse.

Denique cum ait, obtulisse *semetipsum semel*, sacrificia Ecclesiæ Christianæ non excludit, quemadmodum nec Sacerdotio Christi Sacerdotium Christianorum extruditur. Sacerdotes nostri vicariam Summo Sacerdoti operam præstant, a quo & potestatem mutuantur, & cujus munera exercent. Sacrificium nostrum unum idemque est cum illo, quod in Cruce oblatum est; iteratur enim illud quotidie, sed citra sanguinem, in Aris Christianorum; cum illud, quod in Cruce peractum fuit, cruentam hostiam habuerit. In sacrificio Altaris Christus reipsa per se præsens est sub panis ac vini speciebus latens, ad rat præsens & Sacrificio Crucis, in quo conspicua immolatione omnium hominum peccata expiabat. Hic merita mortis Christi nobis applicantur; in Cruce meritum illud comparatum fuit. In utroque idem est sacrificium, in Calvario peractum, in Altari rei sa expressum (20): *Christus reliquit nobis Sacrificium, quo cruentum illud semel in Cruce peragendum repræsentaretur, ejusque memoria in finem usque sæculi permaneret*.

℣. 28. LEX HOMINES CONSTITUIT SACERDOTES, INFIRMITATEM HABENTES. Aaronicum Sacerdotium Lex Mosaica in hominibus imbecillibus ac mortalibus instituit: Verbum Dei, diu ante rogatam Legem prolatum, ore Davidis in Psalmo CIX.

(12) Ἀπαράβατον ἔχει τὴν ἱερωσύνην. Theophyl. Ἀδιάδοτον, ἀδιάδοχον. (13) Τοὺς προσερχομένους δι' αὐτοῦ τῷ Θεῷ. Quidam Latini Codd. mss. & impressi: *Accedens per semetipsum*. Ita Sixti V. Edit. & aliæ non paucæ. Vide Brug. & Bukentop. (14) Εἰς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ αὐτῶν. Quid. Ὑπερεντυγχάνειν αὐτῶν, *Pro ipsis*. Clarom. & S. Germ. & alii plures. Vide Mill. (15) Vide Gregor. l. 22. Moral. c. 22. Rupert. l. 9. de Divin. Officiis; D. Thom. hic. (16) Nazianz. orat. 4. de Theologia; Greg. in Psal. v. Pœnitential. Aug. in Psal. xxxv. alii, ut Riber. Est. Cornel. a Lapide, Tena, &c. (17) Joan. xiv. 13. Rom. viii. 34. *Qui etiam interpellat pro nobis*. (18) Levit. xvi. 6. 17. (19) 1. Petri ii. 22. Isai. liii. 9. (20) Concil. Trident. sess. 22. cap. 1. Theodoret. ad cap. viii. ℣. 4. Ep. ad Hebr.

cix. addita jurisjurandi religione, Sacerdotium æternum secundum ordinem Melchisedechi constituit; est autem Pontifex Christus Jesus, Filius Dei, Sanctus, *perfectus* (21), æternus, immortalis. Expendit hic Apostolus, & merito, Pontificem hunc *post Legem* prædictum fuisse, ut inde necessaria plane consecutione sacrificii legalis abrogatio colligeretur. Etenim si perpetua sacrificii hujus diuturnitas futura erat, Davidis oraculum mendax & vanum esset. Docet, Dei verbo constitutum esse *filium Sacerdotem æternum*; id est, prædici futurum, ut Sacerdos æternus sit. Familiari Scripturæ locutione Prophetæ agere & exequi dicuntur, cum aliquid tantummodo nunciant vel minitantur. Ita Dominus mandat Isaiæ vi. 10. ut *cor* Israelitarum *obduret*, *aures aggravet*, *& oculos claudat*; id est, prædicat futuram Israelitarum pertinaciam, cæcitatem, surditatem &c.

CAPUT VIII.

Dignitas Sacerdotii Christi supra Aaronicum, quod Christus Sacerdotium in Cœlis gerat. Christus minister est fœderis multo quam vetus perfectioris. Vaticinium de novo fœdere, ex quo veteris abrogatio colligitur.

℣. 1. CApitulum autem super ea, quæ dicuntur: Talem habemus Pontificem, qui consedit in dextera sedis magnitudinis in cœlis, 2. Sanctorum minister, & tabernaculi veri, quod fixit Dominus, & non homo. 3. Omnis enim pontifex ad offerendum munera, & hostias constituitur: unde necesse est & hunc habere aliquid, quod offerat. 4. Si ergo esset super terram, nec esset sacerdos: cum essent, qui offerrent secundum legem munera, 5. Qui exemplari, & umbræ deserviunt cœlestium. Sicut responsum est Moysi, cum consummaret tabernaculum: Vide (inquit) omnia facito secundum exemplar, quod tibi ostensum est in monte. 6. Nunc autem melius sortitus est ministerium, quanto & melioris testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est. 7. Nam si illud prius culpa vacasset: non utique secundi locus inquireretur. 8. Vituperans enim eos dicit: Ecce dies venient, dicit Dominus: & consummabo super domum Israel, & super domum Juda, testamentum novum; 9. Non secundum testamentum, quod feci patribus eorum, in die, qua apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terra Ægypti: quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus: 10. Quia hoc est testamentum, quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus: Dando leges meas in mentem eorum, & in corde eorum superscribam eas: & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. 11. Et non docebit unusquisque proximum suum, & unusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum: quoniam omnes scient me a minore usque ad majorem eorum: 12. Quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum jam non memorabor. 13. Dicendo autem novum, veteravit prius. Quod autem antiquatur, & senescit, prope interitum est.

℣. 1. CAPITULUM AUTEM SUPER EA, QUÆ DICUNTUR (1); quæ hactenus dicta sunt, rediguntur ad hoc, en epilogum eorum, quæ hactenus disputata sunt: Sacerdotium Aaronicum exercetur in terra; Christus suum in Cœlis obit. Aliter (2): Sed ecce summa & corona dictorum. Ex omnibus Sacerdotii Novi fœderis laudibus hæc maxima est: Christus vel in ipso Cœlo Sacerdotium suum gerit, cui Cœlum perinde est ac Summo Legis Sacerdoti Sanctuarium. Cœlum Christus penetravit, ut illud nobis reseraret, & necessaria nobis auxilia a Patre Cœlesti impetraret. Vide supra vii. 25. & Rom. viii. 34. 35.

℣. 2. SANCTORUM MINISTER (3) ET TABERNACULI VERI. Aaron Ministrum Sanctuarii, & Tabernaculi a Moyse erecti agebat; ejusque successores Templo Salomonis serviebant; Tabernaculum autem & Templum opera manuum hominum erant, caduca & peritura. Christus, Summus noster Sacerdos, sacrum ministerium præstat in Cœlo, quod est *Tabernaculum verum, quod fixit Dominus, & non homo*. Sunt qui (4) *ministrum Sanctorum* de ministro Fidelium usurpent; alii vero (5) *verum Tabernaculum* explicant Humanitatem Christi, in qua, tamquam in Templo, Divinitas residebat, & cum qua in Cœlum se contulit, ut Sacerdotio suo æterno ibi fungeretur. Sed prior explicatio genuina. Confert Apostolus Tabernaculum Cœli cum Mosaico, illudque verum Tabernaculum appellat, oppositum isti, quod nonnisi typicum erat.

℣. 3. OMNIS ENIM PONTIFEX AD OFFERENDUM MUNERA ET HOSTIAS. Commune id est Sacerdotibus quibusque vel Ethnicis. Quid ea in re præstaret

(21) Τετελειωμένον. Grot. *Ita perfectum, ut nec morti, nec ullis adversis subjaceat*. Men. *Non infirmitatem habentem, ut Levitici Sacerdotes*. Vag. Pisc. Jans. Jac. Capell. *Sanctificatum, & Sacerdotio legitime perfunctum*. Theodoret. Τέλειος δὲ ἐστι ... λόγια. (1) Κεφάλαιον δὲ ἐπὶ τοῖς λεγομένοις, *In summa, summatim dicere, recapitulare*. (2) Chrys. hic, homil. 14. Theodoret. Grot. Riber. Jun. Pisc. *Quod caput est, & præcipuum*. (3) Τῶν ἁγίων λειτουργός, *Sacrificulus Sanctorum*, id est, *Templi*, vel *Sanctuarii*, quæ dicuntur Sancta. Hebr. ix. 1. Levit. xvi. 4. Hebr. ix. 12. Ita Theophyl. & alii plerique. (4) Chrysost. Quidam apud Theophyl. (5) Jun. Paræ. Pisc. Gemat.

ſtarent Aaron ejuſque filii, ex Moyſe intelligimus. Apoſtolo autem narrante infra ix. 12. diſcimus, quas victimas & oblationes, ſe ipſum nempe, vitam & ſanguinem ſuum, Chriſtus offerat. Ut igitur Sacerdotis nomen jure acquireret, id exigebatur, ut Altiſſimo offerre aliquid poſſet: cujus rei gratia caro aſſumende illi fuit, ut vitam & ſanguinem ſuum offerret. Ut autem Sacerdotium ſuum, ſeu potius ſacrificii oblationem perpetuam faceret, conſtituit in Eccleſia Corporis Sanguiniſque ſui Sacrificium (6), quod in terris manu Sacerdotum offert, ſimul autem & in Cœlis ipſe per ſe in ſatisfactionem & expiationem criminum noſtrorum exhibet.

℣. 4. Si ergo esset super terram, nec esset Sacerdos (7), cum ibi alii eſſent Sacerdotes, qui convenientia Numini ſacrificia & oblationes darent. Igitur aſcendere debuit in Cœlum, & penetrare in Sanctuarium illud non manufactum, ut Sacerdotii novi æternique munus impleret. Satis Sacerdotum in terris erat: deerat nobis in Cœlo Sacerdos (8). Duplex Sacerdotium eſſe in terris nequit. Chriſtus, ie terris manens, Sacerdotis munus agere nequiviſſet, quod Aaronis filii in Templo Jeroſolymitano ſibi jure poſſeſſionis vindicabant. Ex hac igitur vita decedendum illi fuit, & pergendum in Cœlum, ut ceſſante Legis Sacerdotio, ſuum ſubſtitueret (9). Porro ſacrum iſtud munus exercere in terra cœpit per ſacrificium, quod in Cruce peregit; inceptumque proſequitur in Cœlo & in Eccleſia Chriſtiana, ubi archetypus figuræ ſucceſſit, Corpore & Sanguine Dei Hominis loco agnorum, arietum, & taurorum oblato.

℣. 5. Qui exemplari et umbræ deserviunt cælestium, cujus miniſter figuris & umbris rerum cœleſtium occupatur. E genere Aaronis Sacerdotes famulatum præſtabant in Tabernaculo, ſive in Templo Jeroſolymitano, quod Templum cœleſte per typum & imaginem exprimebat. Quæ hic habet Apoſtolus, Joſepho pariter & Philoni non ignorantur, quorum ætate ſinguls Templi membra perſimili allegoria explicabantur. Tres in partes, ait Joſephus (10), Tabernaculum diſtribuebatur; Veſtibulum, Sanctum, & Sanctuarium: duobus primis ſignificabantur terra & mare, quæ Deus in uſum hominum reliquit; Sanctuario Cœlum, hominibus inacceſſum. Panes duodecim in aurea menſa diſpoſiti figura erant duodecim anni menſium: ſeptem rami ſeu lampades candelabri, ſeptem Planetarum typus: colores quatuor, velamina Tabernaculi diſtinguentes, umbra erant quatuor elementorum, aeris, terræ, aquæ, ignis. Hujuſmodi allegorias paſſim apud Philonem reperias.

Igitur non ignoto Hebræis ſermone utitur hic Apoſtolus, aſſueriſque auribus exhibet, Tabernaculum corporeum & Sacrificia typos fuiſſe æterni Tabernaculi, & terreſtri hoc Sacerdotio cœleſte illud picta velut imagine exprimi. Cum autem ad Neophytos ex Judæis ſermonem haberet, facile intelligebant illi. Chriſtum ita novi fœderis Summum Sacerdotem eſſe, uti Aaron Sacerdotium fœderis in Sinai jurejurando firmati in terris præſtabat. Unum ſupererat demonſtrandum, Sacerdotium nempe, quod Chriſtus in Cœlo exercet, cum ſtare non poſſet cum Aaronico in terris, poſtremum hoc removendum fuiſſe, ut alterum induceretur.

Omnia facito secundum exemplar, quod tibi ostensum est in monte. Igitur exemplar eſt quoddam Tabernaculi, cujus ad normam Moſaicum conſtructum eſt. Porro archetypus eſt verum Tabernaculum, & in eo Chriſtus Sacerdotium gerit, cum Aaron ſacrum munus nonniſi in expreſſo ad ejus normam Tabernaculo exerceat. Scite enimadvertit Philo de Vita Moſis, Legiſlatorem in monte verſantem ſpectaſſe imagines quaſdam ſpiritales motus ſive Tabernaculi conſtruendi, quæ perinde ac rerum futurarum & ſpiritalium typi erant & umbræ. Vide Exodum xxv. 40. Deus ea, quam Moyſi in Sinai vertice exhibuit, imagine typum deſcripſit Eccleſiæ, quam Meſſias aliquando ſpiritali quadam & præſtantiori ratione conſtituturus erat (11). Porro Eccleſia hæc, Sacerdotium Chriſti, ejuſque Sacrificium jam inde a mundi exordio exiſtebant, eorumque ſpecimen & umbra Moyſi in monte verſanti oblatum fuit. Typum etiam eorum Hebræi in ipſo Tabernaculo nacti ſunt; ſed rem totam nobis Chriſtus in terras veniens, ac præſertim poſt Aſcenſionem in Cœlum nobis aperuit, ipſa rituum, Templi, & Sacerdotii Judaici abrogatione.

℣. 6. Nunc autem melius sortitus est ministerium; eo melius ſcilicet & auguſtius miniſterium & Sacerdotium Chriſto demandatum eſt, quo melioris fœderis ipſe eſt Conciliator. Sacerdotii ac muneris dignitas ex dignitate rei, quam adminiſtrat, petitur. Sacerdotio & munere Chriſti ſpectatur æternum quoddam Sacerdotium, dignitatis plane infinitæ, fœdus novum perpetuo duraturum, quod indiſſolubili nexu Deum jungit & homines. Igitur Chriſti Sacerdotium, ejuſque munus Conciliatoris longe ſuperant Moyſis & Aaronis miniſterium; cum geſtum ab Aarone Sacerdotii miniſterium breve fuerit & inane; & quod Moyſes geſſit Mediatoris munus, intra fines Legis Judæis latæ totum contineretur, Legis, inquam, cujus ritus antiquandi erant, ut Evangelium ſuccederet.

℣. 7. Nam si illud prius culpa vacavit. Si initum cum Iſraelitis in monte Sinai fœdus, quo firmato Lex lata eſt, ſi fœdus, inquam, iſtud omnibus plane numeris abſolutum fuiſſet, atque inſtituere ad ſanctitatem homines per ſe unum valuiſſet (12), ita ut nihil amplius poſtularetur, *non utique ſecundi* fœderis ſanctioris & dignioris *locus quæreretur*.

℣. 8. Vituperans (13) enim eos, dicit Dominus: Et consummabo super Domum Israel . . . Testamentum novum; vituperans ſcilicet Deus illos, qui Moſaicam Legem accepere; & prioris fœderis participes erant: Fiet tandem, ait, ut novum ego fœdus cum Iſraelé componam, ab eo, quod cum majoribus eorum in deſerto ſancivi, plane diverſum. Fidem, cui ſe obſtrinxerant, violarunt. *Et ego neglexi eos*, contempſi (14), abjeci, deſerui, *dicit Dominus*. Fœdus antiquum fregi, abolui, & novum ſubſtitui. Locus Jeremiæ (15), quem hic effert Apoſtolus, diſerte adeo rituum & Sacerdotii Legis abrogationem exprimit, ut nihil addendum ſit. En duas leges, & duo fœdera probe expreſſa, & inter ſe diſtincta, quæque ſimul non exiſtunt, ſed mutuo ſuccedunt. Primum Fœdus Hebræis peculiare eſt, alterum ad homines univerſos pertinet: primum erat imperfectum, & certo tempore duraturum; alterum perfectum ſimul & perpetuum (16).

℣. 10. Hoc est Testamentum, quod disponam domui Israel, cum Juda ſimul conjunctæ, ideſt, cum populo meo univerſo. Nomen Iſrael deſignare etiam Gentiles, & Juda Judæos (17) poteſt; ut hoc oraculo, quam late patet, novum fœdue

[6] Eſt. Man. Tir. [7] Theophyl. [8] Grot. Riber. Zeger. Men. Tirin. [9] Oecumen.
[10] Joſeph. Antiqu. lib. 3. cap. 9. Vide Philon. plurib. locis, & Buxtorf. Exercit. de Arca cap. 6. & Hebr. ix. 6. 7. & ſeq. & x. 11. &c. [11] Vide Bedam, Anſelm. Menoc. Tir. Eſt. &c. [12] Chryſoſtom. Theodoret. Vide Eſt. Riber. &c. [13] Μεμφόμενος, τὸ αἰτιᾶν, incuſans, vituperans, reprehendens.
[14] Κἀγὼ ἠμέλησα αὐτῶν. Hebr. ואנכי בעלתי בם *Et ego deſponſavi eos, dominatus ſum in eis, dolui propter eos.*
[15] Jerem. xxxi. 31. juxta 70. [16] Juſtin. Dialog. cum Tryphone. [17] Vide Eraſm. Eſt. Riber. hic, Hieronym. in Jerem. xxxi.

dus respiciatur. Salus lætumque de adventu Messiæ nuncium ad Judæos primum allatum est: inter Judæos sancitum est novum fœdus, & Servatoris sanguine confirmatum obsignatumque. Primi omnium in fœdus admissi sunt Judæi homines, primique ipsi Fœderis ministri fuere: at arcano Dei, qui novi hujus Fœderis author est, proposito ad omnes terrarum populos Fœdus ipsum prorogandum erat. *Euntes*, inquit Christus Matt. 28. *docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti*.

Post dies illos . . dando leges meas in mentem eorum. Sunt (19) qui censeant, spectatum hic a Jeremia præcipue fœdus, quod Esdras & Nehemias Dei nomine cum populo mox e captivitate reverso instauravere (20): at negari nequit, illum sublimiore & veriore sensu innuere voluisse fœdus, a Messia cum universis gentibus feriendum. In Ecclesia denique Christiana expletum absolute est Prophetæ vaticinium: *Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam: & non docebit altra vir proximum suum, & vir fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum, omnes enim cognoscent me a minimo usque ad maximum eorum, &c.* Nihil scripto reliquit Christus (21); ejus institutiones ex ore loquentis acceperunt Apostoli: suum ipse ad eos Spiritum misit, qui & Legem mentibus illorum insculpsit (22): hic porro Spiritus nedum in Apostolos effusus est, verum etiam in Fideles late universos, cujuslibet ætatis & conditionis (23), quippe qui illos exterioribus & interioribus donis cumulavit. Nihil tale ostendere possunt in gente sua Judæi quovis tempore post Jeremiam. Quicquid igitur hic Propheta pollicetur Dei nomine Israeli & Judæ, ad Christianæ Religionis institutionem referendum est.

℣. 11. Non docebit unusquisque proximum suum (24). Ex his colligunt fanatici, in Nova Lege opus esse, ut quisque mentis suæ impulsum sequatur, spretis Ministrorum & Ecclesiæ Præsulum institutionibus, cum inutile sit istorum regimen. Censuere Patres nonnulli (25), hoc vaticinium absolute impletum iri in cœlis, ubi divina luce unusquisque perfusus, perspicua Dei visione fruetur. Censent alii, explicanda hæc esse de primævis Fidelibus, nullo negotio ad Christum conversis, qui sub Christianæ Religionis exordia uberibus ab eo divini luminis & gratiæ donis cumulati sunt, ut quivis facile intelligeret, illorum mentes a Deo ipso illustrari, animosque validissimis gratiæ viribus pertrahi. Quamobrem Apostolus 1. ad Corinthios 5. ajebat: *In omnibus divites facti estis in Christo Jesu, in omni verbo & in omni scientia, ita ut nihil vobis desit in omni gratia.* Et Joannes Apostolus in 1. epist. 2. 21. *Vos unctionem habetis a Sancto, & nostis omnia. Non scripsi vobis quasi ignorantibus veritatem, Non necesse habetis, ut aliquis doceat vos, sed unctio ejus docet vos de omnibus.* Et Paulus Thessal. 4. 9. *De charitate fraternitatis non necesse habemus scribere vobis: ipsi enim a Deo didicistis, ut diligatis invicem.*

Alii (26) ita explicant: Ante Messiam, & sub Moysis Lege, veri Dei & Religionis cognitio penes Judæos tantum erat; atque ex his ipsis perpauci Legem Divinam absolutissime noverant & exequebantur, pauci nimirum Sacerdotes ac Prophetæ. At sub Lege Nova Dei cognitio ad universas gentes manavit; Evangelii lucem exceperunt innumeri; Fidelium despectissimi mysteria Religionis, vaticiniorum explicationem, notas Messiæ, viam salutis magis callent, quam qui in veteri Lege eruditissimi habebantur. In Ecclesia Christiana, ab ipso illius exordio ad nostram usque ætatem, major semper fuit sanctitas, virtus, Divinæ Legis cognitio, & præceptorum observatio, quam olim unquam in Synagoga fuerit.

Habes jam plura, quam quæ ad explendam Propheticæ sententiæ fidem requirantur. Neque ea ex mero verborum sono accipienda est, quippe quæ hyperbolicum quiddam sonat (27), deque nova Lege loquitur tamquam cum veteri comparata. Cave etiam putes, omnes qui Christianorum appellationem gerunt, ab Apostolo significari. Quamplures enim sunt per schisma & hæresim ab Ecclesia sejuncti; alii vero exteriorem dumtaxat cum ea communionem profitentur, ceu membra putrida & mortua. Hos porro Divinam Legem mente animoque insculptam gestare, aut his non opus fore Legem cæteros docere non dicitur. Intelligenda igitur est Prophetæ sententia de veris Christianis, de hominibus Divino Spiritu plenis, de filiis promissionum novique Fœderis (28). Eodem sensu accipienda sunt illa Isaiæ (29): *Ponam universos filios tuos doctos a Domino.* Et xi. 9. *Repleta est terra scientia Domini, sicut aquæ maris operientes.*

℣. 12. Quia propitius ero iniquitatibus eorum. In Nova Lege absolutissima est peccatorum venia per Sacramenta, quæ Dei Filius in hominum sanctificationem instituit. Lex vetus suis unius viribus maculas tantum ipsius sanctione inductas eluebat. Veniam illa quidem afferebat, at ex comparatione animi eorum, qui eos ritus celebrarent, & sacra facerent: Novo in Fœdere Sacramenta ipsa salutem & sanctitatem peragunt. Privata animorum præparatio sanctitati servit, non tamquam causa præcipua, sed uti removens impedimenta, quæ hominis vitio efficientiam Sacramentorum inanem efficiunt.

℣. 13. Dicendo Novum, veteravit prius (30), antiquavit. Non semel animadvertimus, vulgarem esse Hebræorum locutionem, fieri a Prophetis id quod ab ipsis prædicitur. Vaticinans Jeremias, antiquatum iri Legem Mosaicam, quodammodo abolevit, antiquavit. Hoc porro indicium est, quam certa sit Propheticorum oraculorum fides. Si æterna esset Lex, minime antiquari posset; si corruptionis expers, non cessaret.

---

[19] Grot. & alii apud Est. hic. [20] 2. Esdr. ix. 37. 38. x. 1. & seq. [21] Chrysostom. Theophylact. [22] 2. Cor. iii. 3. *Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.* [23] Vide Joan. xiv. 2. 17. 26. xv. 22. xvi. 13. 1. Joan. ii. 27. Ezech. xxxvi. 26. Joel ii. 28. Act. ii. 1. 2. 3. &c. [24] Τὸν πλησίον αὐτοῦ. Alii: Τὸν πολίτην Civem suum. Ita Alex. & Clar. G. L. Germ. G. L. alii plures. [25] August. de spiritu, & litt. cap. 24. 25. Primas. Anselm. Cajet. D. Thom. Theodoret. [26] Vide Riber. Est. Jun. &c. [27] Vide Riber. Grot. alios. [28] Vide Est. hic. [29] Isai. liv. 13. Joan. vi. 45. [30] Πεπαλαίωκε.

CAPUT IX.

Veteris Legis ritus cum ritibus Novæ Legis collati. Illius imbecillitas, hujus perfectio. Quid significaverint Sanctuarium & Sanctum Sanctorum. Christus Jesus in Cœlorum Sanctuarium ingressus. Idem ipse est victima, cujus cruor in istud Sanctuarium illatus est. Iterum venturus est absque criminum nostrorum sarcina.

℣. 1. HAbuit quidem & prius justificationes culturæ, & Sanctum sæculare. 2. Tabernaculum enim factum est primum, in quo erant candelabra, & mensa, & propositio panum, quæ dicitur Sancta. 3. Post velamentum autem secundum, tabernaculum, quod dicitur Sancta sanctorum: 4. Aureum habens thuribulum, & arcam testamenti circumtectam ex omni parte auro, in qua urna aurea habens manna, & virga Aaron, quæ fronduerat, & tabulæ testamenti, 5. Superque eam erant Cherubim gloriæ obumbrantia propitiatorium: de quibus non est modo dicendum per singula. 6. His vero ita compositis, in priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes: 7. In secundo autem semel in anno solus pontifex, non sine sanguine, quem offert pro sua, & populi ignorantia: 8. Hoc significante Spiritu sancto, nondum propalatam esse Sanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente statum. 9. Quæ parabola est temporis instantis: juxta quam munera, & hostia offeruntur, quæ non possunt juxta conscientiam perfectum facere servientem, solummodo in cibis, & in potibus, 10. Et variis baptismatibus, & justitiis carnis usque ad tempus correctionis impositis. 11. Christus autem assistens pontifex futurorum bonorum, per amplius, & perfectius tabernaculum non manufactum, id est, non hujus creationis: 12. Neque per sanguinem hircorum, aut vitulorum, sed per proprium sanguinem, introivit semel in Sancta, æterna redemptione inventa. 13. Si enim sanguis hircorum, & taurorum, & cinis vitulæ aspersus, inquinatos sanctificat ad emundationem carnis: 14. Quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad serviendum Deo viventi? 15. Et ideo novi Testamenti mediator est: ut morte intercedente, in redemptionem earum prævaricationum, quæ erant sub priori testamento, repromissionem accipiant, qui vocati sunt, æternæ hæreditatis. 16. Ubi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. 17. Testamentum enim in mortuis confirmatum est: alioquin nondum valet, dum vivit, qui testatus est. 18. Unde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est. 19. Lecto enim omni mandato legis a Moyse universo populo, accipiens sanguinem vitulorum, & hircorum, cum aqua, & lana coccinea, & hyssopo; ipsum quoque librum, & omnem populum aspersit, 20. Dicens: Hic sanguis testamenti, quod mandavit ad vos Deus. 21. Etiam tabernaculum, & omnia vasa ministerii sanguine similiter aspersit. 22. Et omnia pene in sanguine secundum legem mundantur: & sine sanguinis effusione non fit remissio. 23. Necesse est ergo exemplaria quidem cœlestium his mundari; ipsa autem cœlestia melioribus hostiis, quam istis. 24. Non enim in manufacta Sancta Jesus introivit, exemplaria verorum: sed in ipsum cœlum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis: 25. Neque ut sæpe offerat semetipsum, quemadmodum Pontifex intrat in Sancta per singulos annos in sanguine alieno: 26. Alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi: nunc autem semel in consummatione sæculorum, ad destitutionem peccati, per hostiam suam apparuit. 27. Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem judicium: 28. Sic & Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata: secundo sine peccato apparebit expectantibus se, in salutem.

℣. 1. HAbuit et prius justificationes culturæ (1), divini cultus leges. Postquam docuit, antiquanda fuisse Aaronicum Sacerdotium vetusque Fœdus, ostendit, cessaturum pariter fuisse

[1] Δικαιώματα λατρείας. Theophyl. Τουτέστι σύμβολα, ἢ θέσμους, ἢ νομοθεσίας: *Symbola, instituta, legislationes.* Theodoret. Δικαιώματα λατρείας. Τὰς ἐντολὰς οὕτως ἐκάλεσε, καθὼς τῆς θείας ἐγίνετο λατρείας.

ſe Tabernaculum, ritusque in Templo celebratos minime perſeveraturos. *Prius fœdus* (2) ſanctiones habebat de cultu Dei agentes: nemo inficias iverit: at ii ritus eæque ſanctiones ſymbolum dumtaxat erant rerum in Novo fœdere ſpectandarum.

Et Sanctum sæculare. Ad verbum (3): *Sanctum mundanum*, ſcilicet, ex Theodoreto, imaginem mundi totius referens: *Sanctum* non ſtricte & proprie uſurpat pro Sancto Sanctorum, ſed latius pro Templo, Sanctum & Sanctuarium complectente. Sancto, inquit idem, ſignificatur vita; quæ ab homine in terris geritur; Sancto Sanctorum altera in Cœlis agenda. S. Chryſoſtomo ac Theophylacto (4) *Sanctum sæculare* ſeu *mundanum* eſt ea Templi pars, in quam aditus populo externiſque permittebatur; atrium ſcilicet populi, & atrium gentium. Alii (5) probabilius & ad mentem Apoſtoli propius explicant de Sancto & Sanctuario Tabernaculi, ſive Templi Jeroſolymitani, quod *mundanum* dicitur; vel quia nonniſi ad certum uſque tempus in mundo futurum erat, vel quia figura erat & imago cœleſtis æternique Tabernaculi, cujus Sacerdos Chriſtus. Eadem mente Galat. 4. 3. Moſaicam Legem Apoſtolus nuncupat *mundi elementa*. Et Tit. 2. 12. rerum terrenarum cupiditatem appellat *ſæcularia deſideria*, uti cœleſtium rerum deſiderio opponitur.

℣. 2. Tabernaculum enim factum est primum, &c. Ut Apoſtoli mentem probe teneas, Tabernaculum a Moyſe in ſolitudine erectum animo concipe. Hoc porro compendium erat Templi, quod deinde conditum eſt Jeroſolymis: complectebatur autem atrium, intra quod admittebatur populus, niſi labe aliqua prohiberetur. In atrio altare holocauſtorum erat, in quo cremabantur victimæ, fiebantque panis, vini, cæterarumque rerum oblationes. Hoc atrium ab Apoſtolo hic non deſignatur, uti quidem mihi videtur, non item compluribus, qui *ſanctum ſæculare* hoc ipſum atrium interpretantur. In imo atrio ſurgebat Fœderis tentorium, ſeu Tabernaculum, ex partibus præcipuis duabus conſtans: *Sancto* & *Sanctuario*, ſeu *Sancta Sanctorum*. In Templo Salomonico atrium erat Levitarum, aliud ab atrio populi, & veſtibulum ante Sanctum: at in Moſaico Tabernaculo duo hæc loca deerant; quare ab Apoſtolo ſilentur.

Continebantur Sancto, ut hic ſcribit Apoſtolus, 1. candelabrum aureum ſepticeps ad meridiem; 2. altare aureum, ſive altare thymiamatum, ad ſeptemtrionem; 3. altare panum propoſitionis, qui coram Domino ſtatuebantur. Candelabrum aureum in ramos ſeptem diſtribuebatur; ſingulis ramis ſingulæ lucernæ erant impoſitæ, quæ ſingulis diebus accendebantur veſpere, mane extinguebantur. Altare thymiamatum ex auro conſtabat, & ſinguli Sacerdotes in ſingulas hebdomades ſorte educti ſingulis diebus bis in Sanctum ingreſſi, mane & veſpere thymiama offerebant in ignitabulo ſeu thuribulo, quod in altari relinquebatur: denique menſa panum propoſitionis protecta erat laminis aureis; eique imponebantur ſingulis ſabbathis panes duodecim, geminos in acervos diſtributi; quibus tota hebdomade ſibi relictis, ac denique ſabbatho remotis, alii recentes inferebantur. Iſta fuſius in Exodo legas.

℣. 3. Post velamentum autem secundum; primum quippe velum, de quo nihil Apoſtolus, qui noverat, moris eſſe Hebræorum, ad quos ſcribebat, omiſſa in oratione ſupplere, ubi de rebus ſatis perſpectis ageretur; primum, inquam, velum in ipſo Sancti aditu expandebatur, Templumque ab atrio ſejungebat, prohibebatque, ne populus ipſique Sacerdotes ac Levitæ Sancti adyta introſpicerent. Alterum ab hoc erat velum, Sanctum a Sanctuario dividens, de quo hic Apoſtolus.

Ultra alterum hoc velum, patebat *Tabernaculum*, ſive ea Tabernaculi pars, *quæ dicitur Sancta Sanctorum*, ℣. 4. *aureum habens thuribulum, & Arcam teſtamenti circumtectam ex omni parte auro, in qua urna aurea habens manna, & virga Aaron quæ fronduerat, & tabulæ teſtamenti*. Animadverte, ſermonem hic haberi ab Apoſtolo de Tabernaculo per Moyſem erecto, quale per Moyſis ætatem in ſolitudine ſpectabatur; deinceps enim mutata eſt rerum facies, aliiſque in Templo deinde conſtructo additis, ablata ſunt alia. Arca Fœderis & Legis tabulæ neque inventæ ſunt, neque in Templo collocatæ poſt ſolutam captivitatem (6). Nullo etiam argumento diſcimus, urnam cum manna, & Aaronis virgam in Arca aut prope Arcam fuiſſe Salomonis ætate (7). In Templo Salomonico Sanctum a Sanctuario ſejungebatur pariete, ſolidiſque ex ligno foribus (8). Ingens etiam ibi erat veſtibulum ante Sanctum. Nihil tale in Moſaico Tabernaculo. In Salomonis Templo triplex cœnaculorum ordo circa Sanctum ac Sanctuarium regnabat (9). Iſta in Tabernaculo deerant. Quamobrem fruſtra laboraveris conciliare varios Scripturæ locos, quorum alii de Tabernaculo, alii de Templo Salomonico, alii de Zorobabelico loquuntur. Tria enim hæc multum inter ſe diſcrepant.

℣. 4. Aureum habens thuribulum. Maxima totius Epiſtolæ difficultas in verbis hiſce conſiſtit; atque hic locus fortaſſe præter cæteros dubiam apud Veteres reddidit hujus Epiſtolæ authoritatem. Nuſquam ſcribit Moyſes, aureum thuribulum in Sanctuario fuiſſe omnino; at idem tradit (10), ſummum Sacerdotem quotannis ſtato ſolemnis expiationis die ingredi conſueviſſe in Sanctuarium cum aureo thuribulo ac thymiamate, quod in ignem injiciebat; neque addit, ipſum ex loco Sancto cum eodem thuribulo rediiſſe: omnino igitur veriſimile eſt, thuribulum in loco Sancto totum annum manſiſſe, a Pontifice nunquam inde remotum, niſi cum idem alterum eodem die anno conſequente inferret. Thuribulum, ſive ignitabulum, quod a Pontifice in Sanctuarium inferebatur, aliud erat ad altari thymiamatum intra Sanctum conſtituto, de quo actum eſt membro ſuperiore ſub appellatione *altaris aurei*. Quicquid comminiſcantur Interpretes eruditiſſimi (11), Apoſtoli verba nimium torſeris, ſi iis ſignificari dixeris, altare thymiamatum ad Sanctuarium pertinuiſſe: *Aureum habens thuribulum*.

Arcam testamenti, in qua urna aurea habens manna. Arca Fœderis capſa erat ex ligno pretioſiſſimo, laminis aureis tecta, intra quam ceu depoſito conditæ fuerant geminæ Legis tabulæ, & urna cum manna, quo paſti fuere in ſolitudine Hebræi. Vide Exodum xvi. 33. ubi dicitur Moyſes condidiſſe in vaſe quodam gomor mannæ, coram Domino ſervandum, ut rei geſtæ fidem poſteris faceret: *Repone coram Domino ad ſervandum in generationes veſtras*. Cum Arca nondum confecta eſſet, neque Tabernaculum adhuc

(2) Εἶχε μὲν οὖν, καὶ ἡ πρώτη σκηνή, *primum tabernaculum*. Veteres tamen Libri complures ferunt ſolummodo ἡ πρώτη, omiſſo σκηνή. Alex. Clarom. G. L. S. Germ. G. L. alii plures. Alii Ἡ πρώτη διαθήκη. Ita Arab. Æthiop. Barb. 1. Ita explicant Phot. & Chryſ. hic: Ἡ πρώτη τίς; ἡ διαθήκη. (3) Τὸ ἅγιον κοσμικόν. Theodoret. Τὸ σκηνὴν οὕτως ἐκάλεσε, τύπον ἐπέχουσαν τοῦ κόσμου παντός. Ita Grot. Ribat. (4) Chryſ. Theoph. (5) Eſt. Jac. Capell. Bez. Jun. Gemar. (6) Vide noſtram hac de re Diſſertationem ad Libros Macchabæorum. (7) Vide nos in 3. Reg. viii. 9. (8) 3. Reg. vi. 31. 32. 33. (9) 3. Reg. vi. 5. 6. (10) Levit. xvi. 12. *Aſſumptoque thuribulo, quod de prunis Altaris impleverit . . . ultra velum intrabit in Sancta*. LXX. Hebræum המחתה vulgo reddunt πυρεῖον: Joſephus πυρεῖα. Græca vox Θυμιατήριον pro thuribulo etiam uſurpatur. Vide 70. in Ezech. viii. 11. 2. Par. xxvi. 19. Heb. מקטרת (11) Jac. Capell. Grot. Eſt. Ribet.

huc erectum, diserte non dicitur manna in Arca repositum: at ista Paulus fortasse ex majorum narratione didicerat (12).

Inerat etiam, teste Apostolo, *virga Aaronis quæ frondueratt*, quo tempore Cora cæterique conspirationis socii de Sacerdotio cum Aaronis familia disceptavere Num. 17. 2. Prodigiosam virgam Moyses, Deo jubente, in cœtus tentorio condidit, ut conflatam adversus Aaronem ab Israelitis conspirationem testaretur: *Refer virgam Aaron in tabernaculum testimonii, ut servetur ibi in signum rebellium filiorum Israel.*

Videntur omnino urna aurea & virga Aaronis, quas Moyses in Arca reposuit, ibi fuisse toto itineris per solitudinem tempore, vel ut summum usque ad translatam in Templum Arcam; ac deinde remotæ ex Arca, conditæ fuisse in Templi ærario, aliove loco rebus sacris convenienti (13); liber quippe 3. Regum VIII. 9. a. & Paralipomenon 26. 19. tradunt, cum Arca in Sanctuario collocaretur, *In Arca non erat aliud, nisi duæ tabulæ lapideæ, &c.*

Eruditi quamplures (14) censent, Pauli verba (11) reddi posse, *Prope Arcam*, pro, *in Arca*; atque urnam cum manna, & Aaronicam virgam quæ floruit, prope Arcam, non in Arca fuisse repositas. Haud inficior ego, quosdam esse sacrorum Scriptorum locos, in quibus præpositio *in* pro *juxta* usurpatur: at hic nihil video, cur hujusmodi explicatio sit exquirenda. Præterea cum Apostolus eodem vocabulo utatur, ubi ait tabulas Legis intra Arcam fuisse conditas, & ubi urnam & virgam ibi fuisse scribit, videtur omnino idem utrobique sensus esse intelligendus.

℣. 5. SUPER EAM ERANT CHERUBIM GLORIÆ (16). Arca, uti diximus, capsa erat pretiosa, intra quam Legis tabulæ, fœdus nimirum Dei cum Israele, continebantur. Capsæ inerat mobile operculum, veterum more, quales capsæ adhuc toto Oriente cernuntur. Hujusmodi capsæ clavi non obserantur, neque ferro nectitur capsæ operculum, sed funiculis alligatæ sigillo obsignantur.

Arcæ operculum in Scriptura dicitur *Propitiatorium*. In extrema operculi utraque parte Cherubim unum finxit Moyses, quæ imagines erant compositæ & hieroglyphicæ, alis instructæ, quibus erga alterutrum protensis, quoddam effingebant solii genus Divinæ Majestati, quæ tamquam insidens alis Cherubim intelligebatur (17). Ista aliud portendebant. At allegoricas singularum Tabernaculi partium explicationes hic persequi negligit Apostolus, ac dumtaxat de præstantia Sacerdotii Jesu Christi, veteris fœderis abolitione, & excellentia novi sermonem facit.

℣. 6. IN PRIORI QUIDEM TABERNACULO, sive in priorem Tabernaculi partem, scilicet in Sanctum, INTROIBANT SACERDOTES bis singulis diebus, mane & vespere, ut thymiama in aureo Altari cremarent. Singuli Sacerdotes singulis totis hebdomadibus munus hoc exercebant. Singulis Sabbathis sorte educebantur, sibique mutuo succedebant; Sacerdotes quippe per hebdomadas ministrabant, totoque ministerii tempore in Templo, nunquam revisis laribus, versabantur. Vide quæ animadvertimus in Lucam 1. 8. cum de Zacharia patre Joannis Baptistæ ageremus.

SACRIFICIORUM OFFICIA CONSUMMANTES; Sacerdotali munere fungentes. Ita sonat Græcus (18). Nemo ignorat, nulla intra Sanctum sacrificia fieri consuevisse, sed in atrio & sub dio, in altari æneo ante Sanctum constituto. Unus e Sacerdotibus, hebdomadario munere fungens, singulis diebus in sanctum ingrediebatur, thymiamata in altare aureum inferebat.

℣. 7. IN SECUNDO AUTEM, SEMEL IN ANNO SOLUS PONTIFEX. Uni Pontifici fas erat semel quotannis, solemnis expiationis die, decima mensis Tizri, *in secundum* Tabernaculum, sive in Sanctum Sanctorum ingredi. Hic illata prius thymiamata, in aureum thuribulum (19), de quo ℣. 4. injiciebat, deinde mactati vituli cruorem inferebat, intinctoque digito septies aspergebat ex eo cruore inter Arcam & velum, quo Sanctum a Sanctuario dividebatur (20). Egressus deinde, sumptumque hirci mactati sanguinem inferebat in Sanctuarium, eodemque ritu inter velum & Arcam Fœderis aspergebat (21).

Cum itaque dicitur *semel* ingressus, intellige, uno dumtaxat tempore ac die ingressum: at eo die ter ingrediebatur, uti diximus, & ex Levitico XVI. intelligimus. Moyses Kotzi, & post illum Grotius ajunt, Pontificem quater ea die introisse; idque omnino necesse est, si ponas, Pontificem prius ingressum, ut acciperet aureum thuribulum igne implendum, deinde rursus inferendum. Nobis tamen probabilius videtur, thuribulum aliud e Pontifice illatum, relatumque aliud anno superiore ibi relictum. Ita ter dumtaxat ingressus dicetur.

QUEM OFFERT PRO SUA ET POPULI IGNORANTIA. Quodlibet peccati genus *ignorantiæ* nomine Scriptura non raro complectitur (22). In Levitico 16. 3. &c. ubi Moyses fusius illa describit, ait, Pontificem mactare vitulum & hircum *pro suis* populique *peccatis*. Quisquis peccans ignorans est & insanus dum peccat. Si probe nosset quid ipse amittat, quid discriminis subeat, quem peccando provocet, quam turpe & deforme peccatum sit, nunquam certe peccaret.

℣. 8. HOC SIGNIFICANTE SPIRITU SANCTO, sacrorum Scripturarumque, quibus docemur, auctore, Deo ipso Moysem inspirante, & illustrante mentem Pauli (23), NONDUM PROPALATAM ESSE SANCTORUM (vel Sanctuarii) VIAM, cum nemo, præter Pontificem, in Sanctuarium ingredi auderet. Ante Christum Jesum clausæ erant Cœli fores: nemo, nisi post Christi Resurrectionem, eo ingressus est; atque hoc ipsum fortasse significatum est fracto Sanctuarii velo a summo ad imum, quo tempore Christus exspiravit Matth. 27. 51. Post id tempus, verum Cœli Sanctuarium patuit. Eo ascendens Christus, illius aditum Electis omnibus reseravit. Censent nonnulli (24), *Sanctorum viam* hoc loco esse Evangelii prædicationem. Ante Christum Jesum Cœli iter neque patebat, neque agnoscebatur. Pii viri sub veteri fœdere istud iter divino peculiari lumine agnoscebant, quippe qui ad novum Fœdus pertinerent. At Lex suis unius viribus hoc iter non videbat, neque auxilia huic tenendo necessaria suppeditabat. Alii denique (25) ita interpretantur: Structo Judaico Tabernaculo, docere voluit Deus, quemadmodum nemini fas erat in Sanctuarium ingredi, dum clausum esset Sanctum, ita Christum Jesum in Cœlum ingredi non potuisse, ut suum ibi Sacerdotium exerceret, nobisque illum eo sequi non licuisse, dum Legis Sacerdotium & ritus non antiquarentur.

℣. 9.

(12) Theophyl. Est. alii. (13) Vide Grot. hic. (14) Lud. de Dieu, Jac. Capell. Buxtorf. Bochart. Drus. Gemar. Gerhard. Est. Ribei. Men. Tir. Anselm. (15) Ἐν ᾗ στάμνος χρυσῆ ἔχουσα τὸ μάννα, καὶ ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν ἡ βλαστήσασα, καὶ αἱ πλάκες τῆς διαθήκης. (16) *Cherubim gloriæ*; scilicet micantia, splendida, quod ex auro constarent, ac veluti Dei sedes haberentur. (17) Vide Exod. XXV. 18. Num. VII. 8. 9. & 4. Reg. 19. 4. 2. Reg. 22. 2. 4. Reg. XIX. 15. Psal. LXXIX. 2. XCVIII. 1. Isai. XXXVII. 16. (18) Οἱ ἱερεῖς τὰς λατρείας ἐπιτελοῦντες. (19) Levit. XVI. 12. (20) Levit. XVI. 14. (21) Ibidem, ℣. 15. (22) Vide Tob. III. 3. Judit. V. 20. Eccli. LI. 26. 1. Macc. XIII. 39. Riber. Est. Bez. Grot. alii. (23) Theodoret. Gent. (24) Vide Est. Grot. (25) Vide Est. & Lud. de Dieu, Theodoret.

℣. 9. QUÆ PARABOLA (1), imago, EST TEMPORIS tunc sive nunc INSTANTIS. *Tempus instans* est tempus præsens: cum vero Templum, Lex, ritus, Sacerdotium Legis adhuc existerent inter Judæos, quo tempore ista scribebat Apostolus; cumque Evangelium simul prædicaretur, regnaretque Christus, & Sacerdotium in Cœlo exerceret, *tempus instans* referri potest sive ad Legem sive ad gratiam, ad Ecclesiam vel ad Synagogam: qua in re discrepant Interpretes.

Sunt (2) qui asserunt, hoc ab Apostolo significari, ipsam Tabernaculi structuram symbolum fuisse earum rerum, quæ sub Lege servabantur, & servanda erant, donec illud abrogaretur. Tabernaculum profecto exemplar fuit Templi Salomonici & Zorobabelici; & ea quæ sub Moyse in Tabernaculo agebantur, servata sunt in Israele, quamdiu Templum stetit. Quæ consequuntur, huic explicationi favent: *Juxta quam*, quo tempore, *munera & hostiæ offeruntur, quæ non possunt juxta conscientiam perfectum facere servientem.*

Videtur aliis (3) Apostolus conferre Moysis ætatem cum sua. Moyse tabernaculum Domini construente, Spiritus Sancti consilium fuit, in eo exprimere imaginem earum rerum, quæ nunc usuveniunt, cum Christus Jesus illatus est in Cœlum, verum scilicet Sanctuarium, quo tempore adhuc Templum stat, ibique Sacerdotes munus suum funguntur. Quemadmodum Pontifex ingredi in Sanctuarium non poterat, nisi reducto velo, Sanctum dividente; ita Christus Jesus Sacerdotium suum absolutissime exercere nequit, nisi corruerit Sanctum, quo significatur Synagoga, ritusque antiquentur. Sancto Synagoga, Sanctuario Ecclesia designantur; illo Aaronicum, hoc Christi Sacerdotium. Alloquens Apostolus Judæos, Legis rituum studiosissimos, quibus persuasum esse non poterat, ruiturum æterno exitio Templum, ac penitus antiquatum iri Judaicæ Religionis ritus, ista illis caute tradere debuit, ne eos irritaret, omnemque institutionis suæ fructum amitteret. Satis tamen innuebat, ruiturum quantocius Templum, Christumque Sacerdotii sui munera in Cœlesti Sanctuario absolutissime non obiturum, nisi Sacerdotio Legis ritibusque antiquatis. Maxime omnium proclivis mihi videtur hæc explicatio, & cum toto Epistolæ proposito maxime consentanea.

QUÆ NON POSSUNT JUXTA CONSCIENTIAM. Quæ suis ipsorum viribus suaque virtute purgare nequeunt conscientiam aut offerentium Sacerdotum, aut populi, pro quo offeruntur. Criminum veniam piis hominibus promerebantur quidem sacrificia, at vi fidei & charitatis hominum aut pro se facientium, aut facienda exhibentium. Meritum omne hujusmodi sacrificiorum ex fide in venturum Liberatorem, & ex charitate, quacum ea fiebant, proficiscebatur (4).

℣. 10. SOLUMMODO IN CIBIS ET POTIBUS, &c. Enumeratis observationibus in Lege imperatis, ritus & cultum Legis inutiles esse demonstrat. Neque tamen omnes enumerat; pressius agit cum iis, qui rem probe tenebant. Ait igitur, cultum omnem in eo positum fuisse, ut sacrificia, oblationes, lustrationes fierent, rerum quarumdam usu abstineres. Quid de ciborum abstinentia præceperit Moyses Lev. XI. compertum est. Aqua, in quam impurum animal, aut sordes aliquæ cecidissent, censebatur impura, nullumque in usum poterat adhiberi. Vinum cæterique liquores ab externis confecti, vetiti erant Judæis. Sacerdotes quo tempore ministerium obibant in Templo Lev. X. 9. & Nazaræi, dum illorum religio perseveraret, vino abstinebant (5). Quamplura erant lotionum & lustrationum genera, quibus tergerentur labes aut ultro quæsitæ aut casu habitæ, relatæque ex impuræ alicujus rei contactu, aut variis casibus, qui ex naturæ imbecillitate viris fœminisque contingunt (6).

Ista porro perseveratura erant dumtaxat *usque ad tempus correctionis* Legis, usque ad Messiæ adventum novique fœderis institutionem. Neque ait Apostolus, penitus abolitum iri Legem, sed fuisse corrigendam, *usque ad tempus correctionis*. Ita docuit Christus Matth. V. 17. se venisse ut Legem perficeret, non destrueret. Vitia correxit, abstulit inutilia, quæ deerant adjecit, spiritalem cultum carnali substituit Jo. 4. 23.

℣. 11. CHRISTUS ASSISTENS PONTIFEX (7) FUTURORUM BONORUM. Postquam de Tabernaculo Legisque Sacerdotio disputavit, gradum facit ad Christum Jesum, Pontificem æternum, cujus munera Aaronicis præstantiora esse demonstrat. Christum nuncupat *Pontificem futurorum bonorum*, æternorum scilicet, spiritalium atque cœlestium, quæ ipse nobis morte sua & sanguinis sui sacrificio comparavit. *Per amplius & perfectius Tabernaculum... introivit semel in Sancta*, in Sanctuarium. Cœlum est Sanctuarium; Tabernaculum, per quod, sive quocum eo ingressus est, natura est humana, quam ille assumpsit, & qua indutus illatus est in Cœlum, ut locum nobis pararet, pro nobisque intercederet (8). *Tabernaculum non manu factum*. Consueto hominum more neque natus neque conceptus est Christus. Illum divina penitus ratione Spiritus S. in Virginis utero effinxit: non vulgaris, *non hujus creationis* est: non ab homine, sed a Spiritu Sancto procreatus.

℣. 12. SED PER PROPRIUM SANGUINEM, novi fœderis sanguinem, hominum universorum causa in crucis altari profusum (9), INTROIVIT, non quotannis, ut Judæorum Pontifex, sed SEMEL in tempus omne, ÆTERNA REDEMPTIONE nobis INVENTA. Christi sanguis talis non est, qualis victimarum quæ in Templo mactantur, quarum sanguine per se non purgantur animi, sed toties iteranda lustratio est, quoties quis peccaverit. Parta per Christum expiatio vim suam profert in ipsa æternitate, cujus aditum ipsa reserat. Omnes ille mentium nostrarum sordes abluit, gratiam largitur, justitiam, innocentiam, æternaque morte nos liberat.

Possumus certe acceptam gratiam amittere, futuraque crimina Baptismus non abluit: at cum infinita sit mortis Christi virtus, quoties per pœnitentiam surgimus, id per admota nobis mortis ejusdem ejusdemque Sacrificii merita conceditur. Res ipsa non iteratur, sed rei ipsius pretium singulis diebus iterum applicatur.

℣. 13. SI ENIM SANGUIS HIRCORUM ET TAURORUM, sacrificio mactatorum, & aqua admisto vitulæ rufæ cinere aspersa (10), quæ vitula mactabatur, eaque cremata cinis in populum distribuebatur, ut labem ex funere relatam purgaret, si, inquam, ista abstergere valent exteriorem aliquam carnalemque maculam, *ad emundationem carnis*, ℣. 14. *Quanto magis sanguis Christi emundabit conscientiam no-*

(1) Ἡ τις παραβολή. Chrysost. Τύπος, *typus, repræsentatio*. Vat. Menoch. Tirin.
(2) Ribet. Est. Jun. Tena. Grot. Græc. Complut. Εἰς τὸν καιρὸν τοῦτον ἐνεστηκότα. Alii: Εἰς τὸν καιρὸν τὸν ἐνεστηκότα. Ita Græc. impress. Chrys. Τὸν πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας λέγει. (3) Vide Jacob. Capell. Grat.
(4) Galat. III. 21. Vide Est. hic. (5) Num. VI. 2. 3. & seq.
(6) Levit. XII. XIII. XIV. XV. XVII. XVIII. Num. XIX. (7) Παραγενόμενος ἱερεύς, *Adveniens*, vel *postquam advenit*. (8) Chrysost. Theophyl. Theodoret. Τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν σκήνωσιν, ἣν ἀνέλαβεν ὁ δεσπότης Χριστός. Ribet. alii. (9) Matth. XXVI. 28. 1. Cor. X. 16. XI. 25.
(10) Num. XIX. 2. 3. 4. & seq.

nostram ab operibus mortuis, ad serviendum Deo viventi? Opera mortua, peccata sunt (3). Quemadmodum hominis cadavere, aut bestiæ morticino labes in contingentem inducebatur, ita mentes hominum inquinantur peccato, Deoque invisæ efficiuntur. Facile putrescit cadaver & fœtet: nos peccato polluimur, Deoque execrabiles reddimur. Si igitur animalium ratione carentium cruor & cinis, ipsis minime consentientibus fusi, tametsi illa nullo cum ipsorum judicio nullaque cognitione mactata fuerint, corporis maculas abluere nihilominus possunt, quanto magis Sanguis Christi Dei hominisque, ipso volente, summæque erga nos charitatis, & nostræ redemptionis causa profusus, mentium nostrarum labes nostraque crimina est abluturus, quarum sordium imago & figura erat labes, quæ ex cadaveris contactu referebatur? Si exterior per eum sanguinem cineremque lustratio aptos reddebat Sacerdotes cæterosque Judæos, ut ad res sacras accederent, divinique cultus participes fierent, quanto magis abluendi sumus Christi sanguine, ut digni simus, qui Deo viventi in spiritu & veritate serviamus?

℣. 14. QUI PER SPIRITUM SANCTUM SEMETIPSUM OBTULIT. Sunt (4) qui *Spiritum Sanctum*, quo actus Christus sese Patri victimam obtulit, interpretentur ipsius Christi voluntatem, quæ hoc ipsum libere & meditato consilio voluit: communior tamen probabiliorque opinio est (5), revera Spiritum Sanctum esse tertiam Divinæ Trinitatis Personam, cui Scriptura tribuere solet quicquid Dei pietas erga nos nostræque sanctitatis causa peragit; uti & quamplura, quæ Christus inter homines gessit, puta cum ductus est a Spiritu in solitudinem (6); cum Dœmones per Spiritum Sanctum ejiciebat (7); cum præcepta dedit per Spiritum Sanctum (8); cum inunctus est Spiritu Sancto (9), &c. Alii denique (10) explicant *Spiritum æternum*, ita enim habet Græcus (11), Divinitatem scilicet per Hypostasim cum natura humana conjunctam, qua movente atque impellente, Christus Homo Deus mortem sponte salutis hominum gratia subiit.

℣. 15. ET IDEO NOVI TESTAMENTI MEDIATOR EST. Novi fœderis sequester dici meruit Christus, suo ad illud firmandum sanguine, Deoque hominibus conciliato. Antiqui Fœderis Deum inter & Israelitas, victimarum ad Sinai radices mactatarum cruore confirmati (12), mediator, sequester, minister fuit Moyses. Novi mediator fuit Christus suo ipsius sanguine, eluendorum criminum nostrorum, nobisque comparandæ Dei filiorum dignitatis causa profuso; *ut in redemptionem earum prævaricationum* (purgati iis criminibus) *quæ erant* (patrabantur) *sub priori testamento, repromissionem accipiant, qui vocati sunt, æternæ hæreditatis*, promissam scilicet æternam hæreditatem assequantur. Sacrificiis sub Lege oblatis minor vis inerat, quam ut peccata a Regno Cœlorum arcentia eluerent: alio igitur opus erat sacrificio, quo venia impetraretur.

℣. 16. UBI ENIM TESTAMENTUM EST, MORS NECESSE EST INTERCEDAT TESTATORIS. *Testamentum* in Scripturis, Hebraice *berith*, Græce *diatheke*, vulgo pro *fœdere* usurpatur (13). Hoc sensu ipsemet Paulus usurpavit membro superiore, ubi ait, *Christum esse novi testamenti mediatorem*. Cum vero is soleat varias vocabulorum, quibus utitur, acceptiones persequi, ex *testamento* fœdere, ad *testamentum* proprie dictum transit. Ut testamentum, de quo agimus, executioni mandetur, oportet, quemadmodum in cæteris, testatoris mortem intercedere: alioqui testamentum viribus & effectu caret. Opus igitur fuit, mortem oppeteret Christus, antequam nos hæredes, in quorum gratiam conditum est testamentum, bonorum illius possessionem ac promissionum finem assequeremur.

Cum *testamenti* seu *fœderis* nomen interdum improprie usurpetur pro fortunis, quas populo pollicitus est Deus, ea conditione, si integram Deo fidem servaret; fortasse Paulus hoc dicere voluit, opus esse intercedere testatoris mortem, antequam locum habeat aut expleatur testamentum seu fœdus, quia quæ nobis promisit Deus, omnia nituntur merito mortis Christi, non prius implenda, quam ille ferretur in Cœlum: quamobrem non multum recedere necesse est ab acceptione *testamenti* pro fœdere usurpati, & *testatoris* pro sponsore, qui præcipua pars sponsionis est. Ita conciliari possunt Eruditorum quorumdam opiniones, qui fusissimas de hoc argumento in utramque partem exercitationes edidere (14): at omnino mihi videtur ex ℣℣. 15. 16. 17. perspicue colligi, Apostolum data opera ex *testamento* fœdere ad *testamentum* proprie dictum transire.

℣. 17. TESTAMENTUM ENIM IN MORTUIS CONFIRMATUM EST, vim habet post testatoris mortem. Id in vulgaribus testamentis est perspectissimum. In Dei testamento erga populum non admittitur, cum mortis expers sit Deus: at cum Christus Jesus, natura hominis assumpta, sese morti obnoxium fecerit, ejus testamentum nonnisi eo mortuo habere locum potuit. Illum igitur mori necesse fuit, ut nos promissam ab eo hæreditatem adire possemus.

℣. 18. UNDE NEC PRIMUM QUIDEM SINE SANGUINE DEDICATUM est (15). Prius testamentum seu fœdus, a Deo cum Israelitis sancitum ad Sinai (16), consignatum est cruore victimarum Exod. 24. 6. quæ testatoris mortem aliqua ratione significabant. Indulgens imbecillitati Judæorum Deus, passus est mactari victimas, ut corporeo signo quivis intelligeret, mortis reum esse, qui promissis deficeret. Itaque Deus, tametsi immortalis, pœnæ huic obnoxium sese quodammodo exhibebat; seu potius eo ritu imaginem præbuit mortis Jesu Christi, qui inceptum in Sinai fœdus esset absoluturus, eosque, qui Abrahami fidem imitarentur, in veram promissionis regionem, Cœlum nempe, cujus umbra erat Chananitis, esset inducturus.

℣. 19. LECTO ENIM OMNI MANDATO LEGIS. Ea perlegit Moyses, quæ Capitibus Exodi xx. xxi. xxii. xxiii. continentur (17), præcipua scilicet fœderis a Deo cum Israelitis initi capita; oblatisque sacrificiis, *accipiens sanguinem vitulorum & hircorum cum aqua & lana coccinea, & hyssopo*, confecto ex iis aspergillo, *ipsum quoque Librum Legis*, Fœderis conditiones continentem, *& omnem populum aspersit*: eoque ritu confirmatum est fœdus, quod tunc Deus cum Israele feriit.

Moyses in Exodo, ubi rem gestam narrat, neque mactatorum hircorum meminit, neque aquæ sanguini admistæ, neque lanæ coccineæ, neque hyssopi. Ista supplevit Apostolus ex narratione majorum, aut divinitus intellecta. In recitato Exodi loco 24. 5. mactati dicuntur a Moyse *vituli*, oblataque *holocautomata*: vituli quidem in pacifica sacrificia; in holocausta fortasse hirci. Aqua sanguini in aspersiones adhibendo miscebatur (18), ne

[3] Theodoret. Vide Heb. vi. 2. Chrysost. Riber. Grot. &c. [4] Vide Grot. & Pisc.
[5] Ribera, Est. alii plerique. [6] Matt. iv. 1. [7] Matt. xii. 17. 15. [8] Act. i. 2.
[9] Act. x. 38. [10] Jan. Gemar. Bez. &c. [11] Διὰ πνεύματος αἰωνίου. Libri complures cum Vulgata consentiunt, ut Claromont. G. L. Germ. G. L. Lin. Basoc. Valeс. Coph. idar Chrysost. alii: Διὰ πνεύματος ἁγίου. [12] Exod. xxiv. 4. 5. & seq. [13] ברית Διαθήκη, *Testamentum*.
[14] Vide Coccei Dissert. in hunc loc. in Critic. Londin. & Vindicias testamentarias Gocardi, ad calcem Comment. Lud. Tenae, & Est. ad ℣. 17. [15] Ἐγκεκαίνισται. Chrys. Βέβαιον γέγονεν, ἰσχυρώθη, *Consecratum, initiatum, dedicatum*. [16] Est. Men. Riber. alii. [17] Grot. Est. Jac. Capell. &c.
[18] Levit. xiv. 49. 50. Ribes. Est. Gemar.

ne sanguis coagularetur. Denique confici solebat aspergillum ex ramo hyssopi, circum nexa lana rubra sive coccinea (19). Ita nihil hic Apostolus scripsit, quod certissimum non sit.

℣. 20. HIC SANGUIS fœderis seu TESTAMENTI, QUOD MANDAVIT AD VOS DEUS (20), quod in vestri gratiam condidit: signum est & confirmatio fœderis, quod vobiscum ferit: quo & cujus caussa præcepta vobis dedit, hoc libro contenta, quæ vos servaturos promisistis.

℣. 21. ETIAM TABERNACULUM, ET OMNIA VASA: Id gestum est alio tempore, & sexto circiter mense post fœderis confirmationem quam diximus. Cum erigendum dedicandumque fuit Tabernaculum, & vasa omnia in sacrum ministerium destinata, nova iterum sacrificia oblata sunt, omnia cruore aspersa, & oleo lita (21); Aaron, ejusque filii, & vestes sacræ oleo sacro illitæ, & victimarum sanguine aspersæ fuerunt.

℣. 22. ET OMNIA PENE IN SANGUINE MUNDANTUR. Addidit *pene*, quod absolutam omnium enumerationem persequi nollet: alioqui certum est, omnia purgari sanguine, peccata populi, Sacerdotum, hominumque privatorum. At verum quoque est, labes ex mortui contactu relatas expiari consuevisse aqua, mistis vitulæ rufæ cineribus; alias vero quasdam mera aquæ lotione purgatas. Pleræque tamen graviores maculæ cruenta exigebant sacrificia hirci, hœdi, agni, turturis, aut aviculæ.

℣. 23. NECESSE EST ERGO EXEMPLARIA, &c. Igitur necesse fuit, ut ea quæ meræ cœlestium rerum imagines erant, nempe Tabernaculum & vasa omnia, animalium cruore expiarentur. Cum voluerit Deus, ut Tabernaculum & cætera ad Tabernaculum pertinentia cruore victimarum lustrarentur, utpote quæ ad Dei fœdus cum Israele quodammodo spectarent, consentaneum erat, ut cœleste Tabernaculum, cujus erat umbra terrenum, Filii Dei sanguine pariter expiaretur. Quod vero cœleste Tabernaculum, sanguine eluendum? Cœlum, inquiunt nonnulli (22), quod revera per se expiatione non eget: at cum homines in cœlum ituri, quibus eo ingredi impuris non licet, expiantur, Cœlos ipsos quodammodo expiari non injuria diceris. Aliis (23) est Jesu Christi Corpus, quod interdum (24) *Tabernaculum verum & cœleste* nuncupatur. Quamquam autem hoc expiatione non eget, cum peccato careat, atque infinita sit illius mundities, dici potest criminibus nostris, quibus sese ipse oneravit, purgatus, cum suum ipse cruorem fudit, ut nos cum Patre conciliaret. Denique complures (25) probabilius ajunt, cœleste hujus loci Tabernaculum Ecclesiam esse Christianam, quam Christus Jesus sanguine suo abluit, sponsamque sanctam, puram, labe carentem sibi ipse formavit.

De Christi Jesu nece agit Apostolus tamquam de hostiis quamplurimis, *melioribus hostiis* (26); sive ob summam hujus hostiæ præstantiam, sive quod hæc una ob eo tamquam omnibus veteris Testamenti hostiis multo excellentior proponatur, seu denique consueto orationis ornamento, quo multitudinis numerus pro singulari usurpatur, præsertim si id exigat orationis syntaxis, quemadmodum hoc loco vocabulum statim antea multitudinis numero prolatum postulabat.

℣. 24. NON ENIM IN MANUFACTA SANCTA JESUS INTROIVIT; non in Tabernaculum a Moyse constructum, non in Salomonici Templi adytum, quæ figuræ erant seu exemplaria cœlestis Tabernaculi, quod Moyses in Sinai monte spectavit, jussusque a Deo est Tabernaculo a se erigendo imitari (27). Judæorum Pontifex, ex Legis sanctione, semel quotannis in Templi adytum ingredi jubebatur, ut sese sisteret coram Dei Cherubim insidentis majestate: at Jesus in verum Cœli Tabernaculum ita ingressus est, ut ibi æternum mansurus sit cum Deo, pro nobisque intercessurus. Rom. 8. 34. Hebr. 6. 17.

℣. 25. NEQUE UT SÆPE OFFERAT SEMETIPSUM. Judæorum Pontifex una tantum totius anni die in Sanctuarium ingrediebatur; at iisdem semper ritibus, semperque cum variarum hostiarum sanguine. Christus Jesus in Cœli adytum semel ingressus, Deique solio semel oblatus, ibi præsens semper est, neque unquam discedit: nunquam non clamat illius cruor, semperque efficax est illius sacrificium, quin illud iterare debeat, aut adyto egredi, secundo ac tertio ingressurus.

℣. 26. ALIOQUIN OPORTEBAT EUM FREQUENTER PATI. Si opus esset, Christum quotannis in Cœleste adytum recenti cum sanguine ingredi, oporteret quoque pluries mori, & sanguinem fundere. Cum vero infinitum sit mortis illius pretium, una satis fuit ob omnium totius mundi criminum expiationem, ejusque virtus in homines universos, præsentes, præteritos, futurosque manavit. Meritorum illius applicatio, Altarium Christianorum sacrificiis Sacramentisque peracta, satis est ad salutem iis comparandam, qui nulla efficientiæ illorum impedimenta objiciunt.

Addit Apostolus: *Nunc autem semel in consummatione sæculorum, ad destructionem peccati, per hostiam suam apparuit.* Apud Scripturam, *sæculorum consummatio* seu finis, *plenitudo temporum*, *novissimi dies*, *mundi consummatio* frequenter Messiæ adventum, nonnunquam etiam alterum ejus adventum significant. Quæ locutionum genera ex eo oriuntur, quod Messiæ adventus ac regnum in terris haberetur Judæis tamquam exitus temporum, totiusque naturæ humanæ instauratio. Aliter illi rem intelligebant, aliter gesta est. Existimabant illi, Messiæ regnum fore mundanum, & perspicuam sensibus reipublicæ suæ & libertatis mutationem. At Messiæ regnum, prorsus spirituale est, ac mutatio mentium, animorum ac morum fuit.

℣. 27. ET QUEMADMODUM STATUTUM EST HOMINIBUS SEMEL MORI, POST HOC AUTEM JUDICIUM. Hominis sors tota tribus hisce voculis clauditur: vita, mors, judicium. Certa est omnibus hominibus & immota Lex. Nascimur morituri: morimur ut judicium subeamus. Judicium quod in singulos nostrum exercet Deus, de æterna singulorum felicitate aut calamitate decernit. Generale Judicium, cui adfuturi sumus omnes, aliud nihil futurum est, nisi solemnis promulgatio sententiæ, privatim in singulos pronunciatæ.

Ita autem disputat Apostolus: Quemadmodum semel tantummodo nascimur morimurque, ita æquum fuit, ut Christus semel tantum & nasceretur & moreretur. Atque uti post obitum singuli ad Dei tribunal rapimur, æternæ sortis nostræ decretum ex eo audituri; ita Christus iterum venturus est ad Judicium, Judicis habitu, pœnas & præmia hominibus pro bene vel male gestis decreturus. ℣. 28. *Christus semel oblatus est*, ceu vivens hostia in altari, *ad multorum exhaurienda peccata* (28). Non quod passionis illius merita saluti omnibus hominibus comparandæ non suffecerint, sed quod quamplures meritorum illius participes fieri non meruerint. Omnium bono mor-

[19] Levit. xiv. 49. 50. Exod. xii. 22. & xxv. 4. [20] Ἧς ἐνετείλατο πρὸς ὑμᾶς. [21] Exod. xl. totum. Levit. viii. 10. 11. & sequ. Joseph. antiq. l. 3. c. 9. [22] D. Thom. apud Riber. [23] Gemarus. [24] Heb. viii. 2. ix. 11. [25] Est. Men. Zeger. Tir. alii. [26] Κρείττοσι θυσίαις. Theophyl. Τῇ λογικῇ, τῇ ἁγίᾳ, τῇ ἁγίᾳ θυσίᾳ. [27] Exod. xxvi. 27. Hebr. viii. 5. [28] *Ad multorum exhaurienda peccata.* Græc. Εἰς τὸ πολλῶν ἀνενεγκεῖν ἁμαρτίας. Chrys. Τί ἐστιν ἀνενεγκεῖν ἁμαρτίας; ὥσπερ ἐπὶ τῆς [illegible], [illegible], προσφερομένη τὰ ἁμαρτήματα, λέγοντος συγχώρησον. Οὕτω ὁ Χριστός. *Peccata nostra Christus Patri exhibuit, ut illorum veniam postularet.* Theophyl. Oecumen.

quus est Christus [29], at non omnes merito mortis illius usi sunt. *Secundo*, in altero adventu sub mundi exitum, *sine peccato* (non ut peccata expiet) *apparebit expectantibus se, in salutem*. Suprema Judicii die jam non agetur de expiandis hominum sceleribus, sed de inducendis in Cœlestis Regni possessionem iis, qui illud fidei, spei, charitatis exercitatione meruerint; damnandis vero ad æterna supplicia cæteris, qui increduli fuerint, & nequitiam amaverint.

[29] Timoth. II. 6. Rom. v. 19. Chrysost. Ita Theodoret. Theophyl.

CAPUT X.

Legis sacrificia ob ipsorum infirmitatem sæpe iterata. Christi sacrificium non iteratur. Cæleste adytum hic perpessionibus suis reseravit. Morum instituta, quæ Paulus ex dictis colligit. Alter baptismus non est. Divini Judicii severitas in acceptæ gratiæ contemptores. Hortatur ad fidem, patientiam, bonorumque operum studium.

℣. 1. UMbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem re-
rum, per singulos annos eisdem ipsis hostiis, quas offerunt indesinenter,
numquam potest accedentes perfectos facere: 2. Altoquin cessassent offerri: ideo quod
nullam haberent ultra conscientiam peccati, cultores semel mundati: 3. Sed in ipsis
commemoratio peccatorum per singulos annos fit. 4. Impossibile enim est, sangui-
ne taurorum, & hircorum auferri peccata. 5. Ideo ingrediens mundum dicit: Ho-
stiam, & oblationem noluisti: corpus autem aptasti mihi: 6. Holocautomata pro
peccato non tibi placuerunt. 7. Tunc dixi: Ecce venio: si in capite libri scriptum
est de me: Ut faciam, Deus, voluntatem tuam. 8. Superius dicens: Quia hostias,
& oblationes, & holocautomata pro peccato noluisti, nec placita sunt tibi, quæ se-
cundum legem offeruntur. 9. Tunc dixi: Ecce venio, ut faciam, Deus, voluntatem
tuam: aufert primum, ut sequens statuat. 10. In qua voluntate sanctificati sumus
per oblationem corporis Jesu Christi semel. 11. Et omnis quidem sacerdos præsto
est quotidie ministrans, & easdem sæpe offerens hostias, quæ numquam possunt au-
ferre peccata: 12. Hic autem unam pro peccatis offerens hostiam in sempiternum
sedet in dextera Dei. 13. De cætero expectans: donec ponantur inimici ejus sca-
bellum pedum ejus. 14. Una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctifi-
catos. 15. Contestatur autem nos & Spiritus Sanctus. Postquam enim dixit:
16. Hoc autem testamentum, quod testabor ad illos post dies illos; dicit Dominus,
dando leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum superscribam eas: 17. Et
peccatorum, & iniquitatum eorum jam non recordabor amplius. 18. Ubi autem ho-
rum remissio: jam non est oblatio pro peccato. 19. Habentes itaque, fratres, fidu-
ciam in introitu Sanctorum in sanguine Christi, 20. Quam initiavit nobis viam no-
vam, & viventem per velamen, id est, carnem suam, 21. Et sacerdotem magnum
super Domum Dei: 22. Accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi
corda a conscientia mala, & abluti corpus aqua munda, 23. Teneamus spei nostræ
confessionem indeclinabilem (fidelis enim est, qui repromisit) 24. Et consideremus
invicem in provocationem charitatis, & bonorum operum: 25. Non deserentes col-
lectionem nostram, sicut consuetudinis est quibusdam, sed consolantes, & tanto ma-
gis quanto videritis appropinquantem diem. 26. Voluntarie enim peccantibus nobis
post acceptam notitiam veritatis, jam non relinquitur pro peccatis hostia. 27. Ter-
ribilis autem quædam expectatio judicii, & ignis æmulatio, quæ consumptura est
adversarios. 28. Irritam quis faciens legem Moysi, sine ulla miseratione duobus,
vel tribus testibus moritur. 29. Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia,
qui Filium Dei conculcaverit, & sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo san-
ctificatus est, & spiritui gratiæ contumeliam fecerit? 30. Scimus enim qui dixit:
Mihi vindicta, & ego retribuam. Et iterum: Quia judicabit Dominus populum
suum. 31. Horrendum est incidere in manus Dei viventis. 32 Rememoramini au-
tem pristinos dies, in quibus illuminati, magnum certamen sustinuistis passionum:
33. Et in altero quidem opprobriis, & tribulationibus spectaculum facti: in altero
autem

autem focii taliter converfantium effecti. 34. Nam & vinctis compaffi eftis, & rapinam bonorum veftrorum cum gaudio fufcepiftis, cognofcentes vos habere meliorem, & manentem fubftantiam. 35. Nolite itaque amittere confidentiam veftram, quæ magnam habet remunerationem. 36. Patientia enim vobis neceffaria eft, ut voluntatem Dei facientes, reporteris promiffionem. 37. Adhuc enim modicum aliquantulum, qui venturus eft, veniet, & non tardabit. 38. Juftus autem meus ex fide vivit: quod fi fubtraxerit fe, non placebit animæ meæ. 39. Nos autem non fumus fubtractionis filii in perditionem, fed fidei in acquifitionem animæ.

℣. 1. UMBRAM HABENS LEX FUTURORUM BONORUM, NON IPSAM IMAGINEM RERUM. Imago interdum aliud fignificat ab ipfa re ac rei veritate: hic opponitur umbræ, & rem ipfam defignat (1). Quemadmodum in pingendi arte ingens difcrimen eft inter prima linaamenta leviter adumbrata, ipfamque tabolam & exhibitam rei ipfint imaginem; ita facrificia Hebræorum, & Jefu Chrifti Legifque novæ infinito intervallo difcrepant (2). Pergir hic Apoftolus enumerare novi veterifque Fœderis difcrimina. Bona futura adumbrabantur Lege: promittuntur indicanturque Evangelio; a Jefu Chrifto donantur. *Futura bona* funt cœleftis feliciras, ubi Pontifex eft Chriftus, uti ait Capite IX. ℣. 11. gratia juftificationis, criminum venia, quæ in Ecclefia confertur, non item in Synagoga. Legis fordes vetuftis facrificiis eluebantur, mentium labes facrificio Jefu Chrifti.

S. Gregorius Nazianaenus (3), aliique Interpretes nonnulli exiftimant, Apoftolum hoc loco illud dicare, Legem ceu umbram effe; Evangelium, imaginem; rem ipfam, Cœlum feu bona futura. Legis facrificia umbra erant re carens, corpora, effectu: Ecclefiæ Sacramenta funt imago rei vera, quæ veros effectus pariunt, quamquam bona ipfa futura, in Cœlo dumtaxat ufucapienda, non largiuntur. Novæ igitur Legis Sacramenta multo quam Legis veteris funt præftantiffima; at multo bonis ipfis futuris, in Cœlo promiffis, inferiora.

℣. 2. ALIOQUI CESSASSENT OFFERRI (4). Si Sacrificiis in Templo Jerofolymitano oblatis vis fuiffet abluendi maculis mentes aut offerentium, aut eorum pro quibus offerebantur, ea tam longo tempore adhibita non fuiffent. Qui femel criminum veniam affequutus, nova facrificia offerre non laboraffet. Morbo ablato, medicamina relinquuntur.

At, inquient Judæi, idcirco iterantur facrificia, quod homines eadem in flagitia fæpe relabantur. Nifi rurfus peccarent homines, facra pro eodem homine bis non fierent; quemadmodum in Chriftiana Ecclefia fi homo poft Baptifmum expert peccati effet, ad Pœnitentiæ Sacramentum, & ad Corporis & Sanguinis Jefu Chrifti facrificium non confugeret, iis confirmandus, defendendus, erigendus.

Refpondeo I. Mofaica Lex, nulla ratione habita patratum effet peccatum nec ne, facrificium quibufdam temporibus imperabat, puta folemnis expiationis die, quotannis recurrente; non igitur obtinendæ caufa criminum veniæ, fed confitendæ infirmitatis & ignorantiæ, agnofcendæque fupremæ Dei poteftatis ac fanctitatis (5). II. Certiffimo indicio nofcitur, ineptum effe vulneri curando medicamentum, ubi fæpius idem admovetur: at efficax validumque medicamen, femel vulneri admotum, illud fanat (6). Idem dicito de Novæ Legis Sacrificiis Sacramentifque, ubi cum antiquæ Legis religionibus conferantur: hæ quippe fæpius iterabantur, quod vulnus non obducerent; & infirma erant medicamina, quæ ulcus non mutarent. Novæ Legis Sacramenta iterari neceffe non eft, quod certam conftantemque fanitatem afferant.

Fateor quidem his non prohiberi, ne Chriftiani relabantur, novaque vulnera fibi infligant: at neque negat Apoftolus, unquam peccare Chriftianos. Afferit folummodo, Hebræos facrificiis tam fæpe iteratis minime curatos fuiffe, quamobrem illa fuiffe iteranda, ut tegeretur ulcus, & fanatum crederetur. At Chrifti Jefu facrificium ejufque Ecclefiæ Sacramenta morbum ftatim auferunt, neque opus eft illa iterari, nifi homo ipfe vim Sacramenti inanem reddiderit, novumque vulnus retulerit novo medicamine indigens.

Neque Jefu Chrifti facrificium iteratur, fed illius memoria tantummodo inftauratur, iterumque illud indigentibus applicatur. Eadem femper hoftia revera eft, idem Sanguis, idem Corpus, quod olim in Cruce immolatum, iterum exhibetur, innumerifque in locis ob Fidelium falutem iterum producitur (7). Non plura funt corpora, fed unum corpus; unus ubique Chriftus, non plures Chrifti.

℣. 3. SED IN IPSIS COMMEMORATIO PECCATORUM PER SINGULOS ANNOS FIT. Judæorum facrificia non funt peccatorum medicamina, fed iteratæ peccatorum commemorationes accufationefque (8), tum annis olim elapfis, tum hoc ipfo patratorum. Revera Pontifex in folemni ejus diei formula generica de peccatis loquitur. Si igitur præteritis facrificiis deleta fuiffent peccata præterita, quorfum nova illorum commemoratio (9)?

℣. 4. IMPOSSIBILE ENIM EST, SANGUINE TAURORUM ... AUFERRI PECCATA. Cruentis facrificiis, ex una ipforum natura, uti funt ritus corporei ac fenfibus obnoxii, nulla ineft remittendorum criminum virtus; nulla aut cum peccato ipfo, quod mentis eft, aut cum peccante, qui alius plane a victima eft, convenientia. Neceffe igitur effet, ut ifthæc facrificia virtute remittendi peccata divinitus inftruerentur, id quod a Deo præftitum effe non fcimus; aut homo peccati reus per fefe Deo fatisfacerat, id quod ille præftare nequit, nifi jungatur Chrifto, & accedat ad Sacramenta, per quæ Chriftus merita fua nobis largiri voluit.

℣. 5. IDEO INGREDIENS MUNDUM DICIT, &c. Nomine Meffiæ in terras venientis, noftramque naturam in Incarnatione affumentis loquens David, ait (10): *Hoftiam & oblationem noluifti: corpus autem aptafti mihi*. Jam ante Meffiæ Incarnationem injucundæ erant Deo victimæ, uti Deus ipfe per Prophetas paffim explicuit (11). Ut igitur Patris juftitiæ fatisfaceret, & jucundam illi hoftiam offerret, ait Servator: *Holocautomata pro peccato*

Tt 3 non

[1] Chryfoft. hic, homil. 17. Theophyl. [2] Theodoret. hic. [3] Gregor. Nazianz. Orat. de Pafch. apud Theophyl. Tena, &c. [4] Greg. Ἐπεὶ οὐκ ἂν ἐπαύσαντο προσφερόμεναι, *Alioqui non ceffaffent offerri*. Complures tamen Græci Codices cum Vulgata confentiunt. Ἐπεὶ ἂν ἐπαύσαντο προσφερόμεναι. Vulg. Syr. Æth. Theod. Photius, Steph. & Alii: Ἐπεὶ οὐκ. [5] Vide Cajet. Eft. [6] Chryfoft. homil. 17. Ita Theophyl. Tena, &c. [7] Chryfoft. hic. Ita Theophyl. Eft. [8] Theodoret. Theophyl. [9] Grot. Eft. Men. Jac. Capell. [10] Eft. Men. Tit. Zeger. ex Chryfoft. Theophyl. [11] Ifai. 1. 11. Jerem. VI. 20. Amos V. 22. Pfal. L. 18. &c.

non tibi placuerunt: tunc dixi : Ecce venio . . . ut faciam, Deus, voluntatem tuam. Nihil hactenus Divina Majestate dignum in terris fuerat. Quamobrem, o Hebræi, neque Legis ritibus, neque sacrificiis multum gloriamini. Ista magnopere nunquam optavit Deus, quæ idcirco tantum tulit, ut imbecillitati vestræ indulgeret (1). His continere vos voluit, ne in idolorum cultum ferremini, vestrosque animos hisce ritibus detinere, ne deterius aliquid sectaremini.

Corpus autem aptasti mihi in Incarnatione, quod mortis meæ sacrificium tibi offerrem. Septuaginta Interpretes, quorum versionem in locis tota Epistola recitatis secutus est Paulus, Psalmo xxxix. 9. cum Vulgata & Græco hujus loci consentiunt (2): *Corpus autem aptasti*, seu præparasti *mihi*. At in Psalterio tum Hebræus, tum Vulgata, & nonnulli pariter Græci Codices, & Scholia quædam ejusdem Psalmi ferunt (3): *Aures autem perfodisti mihi*. Spectat Psalmista morem Judæorum, qui servorum aurem fodiebant, ubi illi anno Sabbatico uti nollent beneficio Legis, quo in libertatem asserebantur (4). Utraque lectio nullo negotio de Christo Jesu explicatur. Cum holocausto & pro peccato victimas a te respui intellexerim, me tibi obtuli, voluntatem tuam expleturus, utque de me pro arbitrio ipse decernas. Me tui servum, & quidem perpetuum, reddidi. *Aures autem fodisti mihi*, æternæ servitutis argumento; sive, *corpus aptasti mihi*, quale ipse maluisti, ut illud in tui obsequium, & gloriæ tuæ incrementum dedicarem.

Revera eo usque se demisit Christus, ut se similem servo faceret; obediens fuit ad mortem usque, & mortem Crucis (5): suum ipse corpus injuriis, plagis, cruciatibus præbuit: saturatus est opprobriis, sanguinem fudit, vita cessit, ut injuriam Patri irrogatam deleret, populumque sanctum, labe carentem, ejusque majestate dignum ipsi compararet.

℣. 6. Holocautomata, et pro peccato non tibi placuerunt. Hebræus & Septuaginta (6): *Holocaustum & pro peccato non postulasti*, seu optatum aliquid: seu appendicem Legum moralium, Hebræis traditarum, sacrificia adjecisti. *Holocautomata vestra addite victimis vestris, & comedite carnes*, ait Dominus per Jeremiam 7. 21. *Quia non sum locutus cum patribus vestris, & non præcepi eis in die, qua eduxi eos de terra Ægypti, de verbo holocautomatum & victimarum. Sed hoc verbum præcepi eis, dicens : Audite vocem meam, & ero vobis Deus, & vos eritis mihi populus : & ambulate in omni via, quam mandavi vobis, ut bene sit vobis.*

℣. 7. Tunc dixi : Ecce venio. Cum quicquid in Lege tibi offerebatur, tibi jucundum non esse intelligerem, me ipse obtuli, quem pro arbitrio ageres. *Tunc*, jam tum ante sæcula decreta fuerat Incarnatio; illam Dei Filius, carne hominis assumpta, executioni mandare cœpit; obita demum morte complevit.

In capite libri scriptum est de me. Non satis constat, utrum ea verba, *Ut faciam, Deus, voluntatem tuam*, sint id ipsum, quod in capite libri scriptum est; an solummodo illud, venire Dei Filium: Venio, ut in capite libri descriptum est, ut mandata tua expleam. Præterea incertum est, cujusnam libri in capite scriptum sit, venire Dei Filium, ut Dei voluntati obtemperet.

Quamplurimæ hic habentur explicationes, quas compendio legemus, cum hoc ipsum fusius tractaverimus in Commentario ad Psalmos. I. Mancipationis meæ caput, primaque meæ servitutis conditio est, me facturum quicquid vis, o Deus (7). II. In capite Libri Geneseos de me sermo habetur, iis verbis: *In principio creavit Deus cœlum & terram:* quod quidem *principium*, ex nonnullorum Patrum sententia (8), ipse est Dei Filius. III. Hebræus fert (9): *In volumine libri scriptum est de me*; idque fortasse volebant Septuaginta (10); idem quippe vocabulum, quod ab iis redditum est *caput*, significare potest orbiculum, circa quem Legis liber convolvebatur. Atque ita generice explicanda sunt hæc verba de Scripturis, in quibus passim commendatur obedientia, quam Dei Filius, humanis exuviis indutus, Patri erat exhibiturus. Postremam hanc explicationem vulgo Interpretes probant.

℣. 9. Aufert primum, ut sequens statuat. Ait, abolitum iri veteres hostias, cruentaque sacrificia, quæ in Templo fiebant, unumque Jesu Christi sacrificium permansurum (11). Cum vetusta sacrificia Deo jucunda non fuerint, atque ad novum alterum instituendum Messias venlat, compertum omnino est, cessatura illa, hoc perseveraturum. Ita orationem colligit Paulus, a ℣. 5.

℣. 10. In qua voluntate sanctificati sumus. Huic ipsi Dei voluntati, quam peracturus venit Christus, sanctificationem salutemque debemus. Nisi veteris Legis jugum a nostris cervicibus removisset Deus, priscaque sacrificia respuisset, nostris adhuc criminibus obvolveremur, nullaque nobis spes assequendæ salutis foret. Ea quippe infirma nimis erant auxilia, nullasque, præterquam corporis, labes abstergebant.

℣. 11. Omnis Sacerdos præsto est quotidie. Legis Sacerdotes quotidie in Templo adsunt, eadem sacra facturi, quia iis victimis auferri peccata non possunt. Vide supra ℣. 2. Christus *autem unam pro peccatis offerens hostiam*, postquam semel se ipse obtulit Patri in criminum nostrorum expiationem, sacrificium non iterat, sed *in sempiternum sedet* in Cœlis *in dextera Dei*.

℣. 13. De cætero expectans. Expleto in terris voluntate Patris, placatoque illius justitia erga hominum scelera, quid jam restat, nisi ut vicissim Pater præstet id, quod promisit Filio, inimicos scilicet sub Filii pedibus se subjecturum Ps. 109. 1: *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*. Innuere videtur Apostolus, inimicos seu scabellum solio Domini subjiciendos, esse Judæos incredulos (12), nunquam non repugnantes Christo, ejusque institutionibus & Apostolis; & æque studiosiores rituum, qui usque ad Messiæ adventum solummodo erant permansuri.

℣. 14. Una enim oblatione consummavit (13); perfectos reddidit eos, quos semel sanctos effecit. Ita omnes illorum labes detersit, ut opus non sit novo sacrificio, iteratoque Baptismo, quo semel facti sunt meritorum Christi participes. Vide ℣℣. 2. 3. Caput hoc enixe confirmat Apostolus, utpote proposito argumento prorsus necessarium. Suadendum erat Judæis, inutilia æternæ saluti esse Legis sacrificia, & infinitam esse sacrificii Jesu Christi efficacitatem.

℣. 15. Contestatur autem nos (14) Spiritus San-

(1) Jerem. vii. 22. *Non præcepi patribus vestris in die qua eduxi eos de terra Ægypti, de verbo holocautomatum & victimarum*, &c. (2) Σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι. (3) אזנים כרית לי Ὠτία δὲ κατηρτίσω μοι, sive ὠτία ὤρυξάς μοι, seu, κατεσκεύασάς μοι. (4) Exod. xxi. 5. 6. Deut. xv. 17. (5) Philipp. ii. 7. 8. (6) Heb. לא שאלת Septuag. Οὐκ ᾔτησας. (7) Grotius in hunc loc. (8) Tertull. contra Praxeam; Hieron. & Ambros. in Psalm. xxxix. 11. Hilar. in Psal. 2. (9) במגלת ספר כתוב עלי (10) Septuag. Ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ. Aquila: Ἐν εἰλήματι, *In volumine*. Sym. Ἐν τεύχει. Alius: Ἐν τόμῳ. Origen. in Joan. p. 90. Πάντας τοὺς χρησμοὺς τοὺς ἀπαγγέλλοντας περὶ αὐτοῦ ἐν τοῖς ψαλμοῖς κεφαλίδα ὀνομάζει βιβλίου ὁ σωτήρ. Ita Interpretes plerique. Vide Grot. hic (11) Theodoret. (12) Chrys. Theophyl. (13) Μιᾷ γὰρ προσφορᾷ τετελείωκε. Oecumen. Τελείως ἀπειργάσατο, τελείως ἀπήλλαξε τῶν ἁμαρτιῶν. (14) Græc. Μαρτυρεῖ δὲ ἡμῖν καὶ τὸ Πνεῦμα, *Contestatur nobis Spiritus*.

SANCTUS. Quæ dixi, Spiritus ipse confirmat, vetustis nimirum sacrificiis non auferri labes animi, unaque oblatione, quam Patri Christus exhibuit, nos ita purgatos esse peccatis, ut unicum ejus sacrificium iterari necesse non sit; hæc enim ait Spiritus Sanctus per Jeremiam 31. 33. cujus sententiæ maximam partem recitavit supra VIII. 8. 9. 10. 11, 12. Postquam dixit Propheta: *Post dies illos*, cum venerit Messias, novoque Fœdere instituto, *dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam*, subdit (13): *Peccati eorum non memorabor amplius*. Postremis hisce verbis ostendit, peracta Jesu Christi oblatione, ejusque meritis per Baptismum homini attributis, nulla jam nobis inesse crimina, neque opus esse, ut aliis hostiis illa expientur. ℣. 18. Nam *ubi horum remissio est, jam non est oblatio pro peccato* (14). Idem foret ac si sanato jam vulneri medicamen admoveres.

℣. 19. HABENTES ITAQUE FIDUCIAM IN INTROITU SANCTORUM. Cum igitur liceat nobis cum fiducia pedem inferre intra Cœli Sanctuarium, quod per Christi sanguinem patuit, *accedamus cum vero corde in plenitudine fidei*, castis animis, & fide constantissima. Postquam Apostolus satis docuit Hebræos, novum fœdus veteri longe antecellere, inania esse vetusta sacrificia, & miram esse vim novi, ad morum institutiones gradum facit. En alteram Epistolæ partem. Hebræos ad fidem, pietatem, patientiam, perseverantiam hortatur.

Cum ob Servatoris nostri gratiam, ejusque passionis merita speremus futurum, ut ingrediamur aliquando in Tabernaculum æternum & Cœli Sanctuarium, quo Christus Jesu Pontifex noster præcessit, ejus adytum Sanguine suo patefaciens ℣. 20. illum igitur sequamur per eam, *quam initiavit nobis, vitam novam & viventem* (quæ ducit ad vitam) quam ipse signavit *per velamen, idest, carnem suam*. *Vitam novam & viventem*, seu quæ ducit ad vitam (1), appellat, quod ante Christum nullis hominum vestigiis notaretur: illam non novere Aaron, Moyses, Patriarchæ; vel, si noverant prædixerantque, ipsi tenere & cæteris patefacere non poterant. Unus Jesus Cœli iter monstravit, prior ipse ingressus (2): *viam novam*, uti oppositam viæ veteri, per Legis ritus. Hæc neque ducebat ad vitam, neque mortis immunes efficiebat: at Evangelicum iter, a J. Christo monstratum, ad Cœlum ac beatitudinem ducit (3).

Addit Apostolus, monstratam a Christo viam vitæ *per velamen, idest, carnem suam* (4): quibus verbis alludit ad velum, quo Sanctum a Sancto Sanctorum distinguebatur, quod auferri a Pontifice opus erat vel removeri, ut Sanctuariis adytus pateret. Quemadmodum igitur Pontifex quotannis semel in Sanctum Sanctorum, deductis veli partibus, adytum claudentibus, ingrediebatur; ita Dei Filius in Cœleste Sanctuarium pedem non intulit, nisi aditu patefacto per carnem suam, quæ passionis illius cruciatibus (5), clavis, lancea, spinea corona, flagris aperta est, Templi velum Christo moriente discissum Matth. 27. 51. imago fuit novi ad cœlum itineris, quod moriens Christus aperuit.

S. Chrysostomus ac Theophylactus ita interpretantur: Cœlum aperuit Christus per velamen carnis; sublata in crucem ejus carne, atque in Cœlum illata, nos cœlestia perspeximus; quæ enim velo teguntur, nonnisi eo remoto conspiciuntur. Theodoretus hic: Quemadmodum in Lege Pontifex per velum in Sancta Sanctorum introibat; ita & qui Christo credunt, per sanctissimi corporis illius participationem cœlesti civitate fruuntur.

℣. 22. ACCEDAMUS CUM VERO CORDE, sincero, præter fraudem, dolum, metum; animis ita pietate plenis, uti postulat Christiana professio (6); fide plenissima (7), *in plenitudine fidei*; certissima de Christi promissis fiducia; illud pro certo habentes, Tabernaculum istud ac Sanctuarium inconspicuum, quamquam corporis oculis minime obnoxium, omnino tamen existere, nosque a Christo Jesu eo certissime inductum iri, si iter, quod ipse monstravit, religiose tenuerimus.

ASPERSI CORDA A CONSCIENTIA MALA, ET ABLUTI CORPUS AQUA MUNDA baptismi (8). Lustrationes Lege imperatæ corpus tantummodo a Legis maculis expiabant. Sanctiorem munditiem postulat Christiana Professio. Semel detersi peccatis per baptismi aquas, hanc animi puritatem sollicite custodiamus, vereamurque, ne antiquis sordibus iterum inquinemur.

℣. 23. TENEAMUS SPEI NOSTRÆ CONFESSIONEM INDECLINABILEM (9). Susceptam sperandi professionem constantissime teneamus; sive, ex aliorum Codicum lectione. In spe, quam professi sumus, sive, in spei nostræ promissione perseveremus. Nihil sit, quo spes vestra quati queat, aut fidem, quam professi estis, vobis auferat. Nostis, quibus conditionibus amplexi estis Christi fidem, quid vobis pollicitus sit Dei Filius, quod exemplum ipse præbuerit. Præstandum est jam quod promisistis ipsi, si vultis ab eo promissa præstari: mutuo enim nexu sibi respondent quæ vos & quæ ipse promisit.

℣. 24. CONSIDEREMUS INVICEM IN PROVOCATIONEM CHARITATIS. Unusquisque alterius virtutem & laudes inspiciat, ut illum imitetur, ejusque exemplo melior fiat (10). Siquis forte a fervore cadit, illum vestræ alacritatis exemplo verbisque adhortamini.

℣. 25. NON DESERENTES COLLECTIONEM NOSTRAM, Fidelium cœtum. Siquis vobis molestiæ aut offensioni est, ne idcirco a Fidelium cœtu removeamini (11): ne discedatis a communione precum a fratribus habitarum, uti solent nonnulli, qui ob aliqua cæterorum vitia Ecclesiam deserunt, cum studendum illis esset, ut & illorum infirmitatem æquo animo ferrent, & errantes lenibus exhortationibus ad officium revocarent. Animadvertimus in Epistolas ad Romanos XIV. & XV. 1. & 1. ad Corinthios VIII. 9. non leves fuisse in exordio Ecclesiæ lites de Legis rituum observatione, ciborumque delectu; cum alii, majori virtute & cognitione præditi, quolibet cibi genere uti non vererentur, spreto Legis interdicto; alii per metum & ignorantiam ducerent, servandas sibi esse Legis sanctiones, quam late paterent. Ex his sententiarum dissidiis illud interdum oriebatur, ut quidam a cæteris discederent, vitarentque consuetudinem illorum, qui Evangelicam libertatem sectabantur. Huic fortasse dissidio remedium his verbis præbet Apostolus.

QUANDO VIDERITIS APPROPINQUANTEM DIEM Judicii (12), de quo in consequentibus; sive diem mortis, a quo nemo abest, quique singulis dies judicii est. Denique usurpari potest de severitate, qua

[13] ℣. 15. Μετὰ γὰρ τὸ προειρηκέναι. ℣. 16. Αὕτη ἡ διαθήκη, &c. 17. Libri complures ferunt: Ὕστερον λέγει. Καὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν ... οὐ μὴ μνησθῶ ἔτι. Alii: Τότε λέγει. Alii: Ὕστερον λέγει κύριος. Alii: Τότε εἴρηκε. Optimi tamen codices hoc non legunt, & cum Vulgata consentiunt; unde suspicio est, id additum esse a Librariis. [14] Ὅπου δὲ ἄφεσις τούτων, οὐκ ἔτι προσφορὰ περὶ ἁμαρτίας. [1] Ὁδὸν πρόσφατον, καὶ ζῶσαν. [2] Chrysost. hic. [3] Idem, ibidem. [4] Διὰ τοῦ καταπετάσματος, τουτέστι, τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. [5] Vide Grot. Gemar. [6] Theophyl. [7] Ἐν πληροφορίᾳ πίστεως. Vide Theodoret. [8] Vide Chrysost. & Theophyl. [9] Κατέχωμεν τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐλπίδος ἀκλινῆ. Alii: Τὴν ἐλπίδα τῆς ὁμολογίας. Alii: Τὴν ἐπαγγελίαν τῆς ἐλπίδος. Alii: Τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως. Vide Mill. hic. [10] Theophylact. Chrysost. Grot. Riber. Menoch. Est. [11] Chrysost. Est. Grot. Menoc. Zegr. Tir. [12] Vide Hebr. IX. 26. 27. 28. Ita Est. Menoch. &c.

qua Deus mox animadversurus erat in Jerosolymitanos Judæos, verbis suis incredulos, & Ecclesiæ suæ inimicos. Postrema hæc explicatio maxime omnium proclivis videtur. Jerosolymæ excidium septimo post hanc Epistolam anno contigit; idque a Sacris Novi Testamenti Scriptoribus ceu alter Jesu Christi adventus plerumque exhibetur. Ingens terroris argumentum veris Fidelibus esse debuit miserrimæ urbis casus, ubi tam multi crimine vacui obvolvendi erant communi reorum fato; imo & miserabilior futura erat eorum calamitas, si omnes æque paribus peccatis inquinarentur. Malorum exitium nunquam non metum & formidinem in bonorum mentibus parit, cum nemo justus sit, qui cadere justitia nequeat (13), nullumque peccatum sit, quod patrare singuli non queamus, nisi gratia Servatoris sustineamur (14).

℣. 26. VOLUNTARIE ENIM PECCANTIBUS NOBIS, &c. Temere expectaveris, ut Christus iterum salutis tuæ causa mortem subeat. Unum est Christi sacrificium, neque iteratur, quemadmodum fuse docuit Apostolus Hebr. IX. 25. & X. 10. *Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur: mors illi ultra non dominabitur. Quod enim mortuus est peccato*, ob peccatum, *mortuus est semel*, Rom. 6. 9. Quæ sententia eadem ferme est ac illa Heb. 6. 4. *Impossibile est, eos, qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum cœleste, & participes facti sunt Spiritus Sancti, gustaverunt bonum Dei verbum, virtutesque sæculi venturi, & prolapsi sunt, renovari ad pœnitentiam*. Quemadmodum Christus iterum mori non potest; ita & vos iterum ablui baptismo, mortis Christi symbolo, non poteritis; quippe qui cum eo aquis salubribus sepulti estis, atque in vitam quodammodo revocati, dum una cum Christo ex iis aquis emersistis. Rom. 6. 4. Coloss. 2. 12.

Hæretici quidam, veluti Novatiani, hisce locis abusi, eos qui semel post baptismum peccassent, a pœnitentia arcebant; idque fortasse in causa fuit, cur hæc Epistola a nonnullis Ecclesiis diu in Scripturarum Canonem non acciperetur. At opus omnino est, ut necesse sex veritatis capita, inter se minime pugnantia, cum ipso Apostolo amplectare: I. Baptismum non iterari: II. Christum bis mortem subire non posse: III. gravia crimina, post Baptismum admissa, ægre condonari: IV. nullum penitus crimen veniæ incapax esse, præter desperationem & obduratam in scelere ad mortem usque pervicaciam: V. Nullas in Mosaica Lege hostias esse, expiandis criminibus aptas: VI. unam denique obtinendæ peccatorum post Baptismum admissorum veniæ rationem esse Pœnitentiæ Sacramentum, cujus aditu neminem unquam prohibuit Ecclesia, tametsi prioribus Religionis Christianæ sæculis privatæ quædam Ecclesiæ graviora aliqua crimina Divinæ misericordiæ reliquerint, cum indignos exteriori reconciliatione censerent eos, qui fœderis sanguinem indignissime profanassent, acceptamque gratiam contempsissent.

Interpretibus quamplurimis (15) peccatum, de quo hic Apostolus, videtur esse defectio a Religione Fideque Christiana, cum scilicet quis sciens prudensque, reluctante conscientia, corpus Ecclesiæ deserit, ejusque institutiones impugnat, ac mores & disciplinam per calumniam damnat. Ajunt alii (16), peccatum esse in Spiritum Sanctum, cujus meminit Evangelium Matth. 12. 31. Nos generice de gravioribus peccatis interpretamur, præsertim vero de iis, qui cum veritate Religionis magis pugnant, puta idolorum cultu, desertione Religionis, hæresi. Ista criminum genera cum iis componuntur, quæ in Veteri Testamento significantur his verbis: *Peccare elata manu*, confidenter, audacissime.

℣. 27. TERRIBILIS QUÆDAM EXPECTATIO JUDICII, ET IGNIS ÆMULATIO (17), ardor ignis. *Ignis æmulatio* significat, ignem quodammodo irasci ac furere in eos, qui datam Deo fidem violant, suoque furori satisfacere dum illos vorat, & Conditoris injurias ulciscitur. Impios hosce non manet nova pro peccatis hostia, sed formidanda Dei animadversio, ignisque acerrimus, quo tota æternitate vorandi sunt, non absumendi. Alludere videtur Apostolus ad illa Moysis Deut. 4. 24. *Dominus Deus tuus ignis consumens est, Deus æmulator*.

℣. 28. IRRITAM (18) QUIS FACIENS LEGEM MOYSI ex aliquo capite, quod capitali pœna interdicitur, SINE ULLA REMISSIONE DUOBUS VEL TRIBUS TESTIBUS MORITUR. Multo igitur magis iis, qui perniciosis publicisque criminibus Legem Evangelicam violant. Sive, qui populum fallere student confictis vaticiniis aut revelationibus; seu qui pertrahere in superstitionem perfidiamque conantur Deut. 13. 1. vel denique qui Dei Legem publice deserentes, idolorum cultum externamve Religionem amplectuntur Deut. 17. 2. hi quidem, dicta illis apud Judices die, duobus tribusve testibus, omnino capitali supplicio perimuntur: cur ii, qui relicta Christi Religione, Fœderis sanguinem proculcaverint, paribus gravitati criminum suppliciis non punientur?

℣. 29. QUANTO MAGIS PUTATIS DETERIORA MERERI SUPPLICIA, QUI . . SANGUINEM TESTAMENTI POLLUTUM (19) DUXERIT? Christianæ Religionis desertores teterrimis coloribus pingit Apostolus. Hi Dei Filium proculcant, fœderis sanguinem profanant, Spiritui Sancto injuriam irrogant. Audiri ista citra horrorem nequeunt: at nihil nisi verissimum sonant, cum agant de scelere hominis, qui deserta Religione ad idololatriam vel infidelitatem convertitur, postquam ablutus est Baptismo, Corporis & Sanguinis Christi particeps fuit, gratiæ suavitatem & dona Spiritus gustavit.

℣. 30. SCIMUS ENIM QUI DIXIT: MIHI VINDICTA. Ex Deuteronomio 32. 35. ubi Deus de ingrato, infideli, inconstanti populi sui animo queritur. Hæc verba Paulus aptissime accommodat Christianis desertoribus, atque in Numinum superstitionem aut hæresim lapsos. Novimus, quanta sit potestas ac severitas illius, qui injuriarum suarum ultionem sibi servavit, & ibidem 36. dixit: *Judicabit Dominus populum suum*: omnem judicii severitatem in populum exeret: talia scelera impune esse non patietur. Sive: *Judicabit populum*, moderabitur, proteget, irrogatas illi injurias ulciscetur (20). Maxime omnium proclivis videtur hæc explicatio Mosaicæ sententiæ, quam Apostolus Ecclesiæ, a pessimis Christianis ac desertoribus contumelia affectæ ac proscissæ, aptissime accommodat.

℣. 31. HORRENDUM EST INCIDERE IN MANUS DEI VIVENTIS, atque immensum iræ ac severitatis illius pondus tota æternitate experiri (21). Inimicus morti obnoxius parere molestiam usque ad mortem potest: sæpe etiam illius ira defervescit. At Deus æternum vivit, nunquam sententiam mu-

(13) 1. Cor. X. 12. *Qui stat, videat ne cadat.* (14) August. Confess. lib. 4. cap. 1. *Quid enim sum ego mihi sine te, nisi dux in præceps?* Et serm. 99. cap. 6. nov. Edit. pag. 525. *Nullum est peccatum quod facit homo, quod non possit facere & alter homo, si desit rector, a quo factus est homo.* (15) Hamm. Menoch. Est. Riber. Cathar. Tirin. Ham. Erasm. Var. (16) Bez. Gerhard. Gemar. (17) Καὶ πυρὸς ζῆλος. Theophyl. Confer Ezech. XXXVI. 5. *In igne zeli mei.* Sophon. 1. 18. *In igne zeli ejus devorabitur omnis terra*, &c. Riber. Est. (18) Ἀθετήσας, *Qui contempsit, abjecit, violavit, abrogavit*, &c. (19) Τὸ αἷμα τῆς διαθήκης κοινὸν ἡγησάμενος. Oecum. Τὸ μηδὲν τῶν ἄλλων διαφέρον, *Commune, pollutum, profanum, immundum.* (20) Grot. Est. (21) Confer 2. Reg. XXIV. 14. *Melius est ut incidam in manus Domini.* Eccli. II. 18. Daniel. XIII. 23.

mutat; obitaque potissimum morte gravissimus est inimicis.

℣. 32. Rememoramini pristinos dies, quibus Christi Jesus Fidem amplexi estis, in quibus illuminati per Baptismum, quem Patres (22) Sacramentum illuminationis nuncupant. Alii (23) planius interpretantur de institutionibus, quibus instructi fuere, cum sacris mysteriis & Religionis Christianæ arcanis initiarentur. Incredibili tunc animi ardore incepistis, *& magnum certamen sustinuistis passionum*, quibus vos fratres vestri exagitavere. Nascens Christi Ecclesia incredulorum Judæorum odiis non raro fuit obnoxia. Ex Actis Apostolorum discimus, quantus fuerit illorum furor in Discipulos primosque Christianos.

℣. 33. Et in altero quidem opprobriis spectaculum facti (24), &c. Hinc injuriis exagitati, illinc conjuncti iis qui in malis talibus versabantur: ipsi malis oppressi, bona vestra direpta, injuriis affecti fratres; sive: Tum vos excruciati, tum fratres, quorum ærumnas ipsi sentiebatis, & dolendo de ipsis, & necessaria subministrando.

℣. 34. Nam et vinctis compassi estis. Interfecto Stephano, quamplures e Christianis in vincula dati fuere. *Facta est persecutio magna*, ait Lucas Act. 8. 1. *in Ecclesia quæ erat Jerosolymis*; quique fuga elabi potuerunt, in Judæam late universam & Samaritidem dispersi sunt. Videntur eo tempore direpta fuisse Fidelium bona, ceu in populari tumultu, & Judicum ac Magistratuum authoritate publicata. *Et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis*. Neque tamen id vestiam constantiam fidemque labefactavit: imo idipsum visum vobis est Numinis beneficium. Plerique Jerosolymitani Fideles bona sua in commune contulerant Act. 4. 35. alii operibus charitatis insumenda servaverant: utrique vero fortunis exuti, ad extremas rerum angustias devenerunt; quamobrem opus fuit, ut illos Apostoli charitati Fidelium in remotis regionibus commorantium commendarent Galat. 2. 10. & superioribus in Epistolis vidimus, quo studio, qua solicitudine Paulus opem illis ex Ecclesiis Græciæ, Asiæ, & Macedoniæ comparaverit.

Græcus vulgatus hic fert (25): *Vinculis meis compassi estis*. Alii (26): *Vinculis compassi estis*. Alii (27): *Vinculis eorum*. At Codex Alexandrinus (28), Claromontanus, alii complures; Syriaca, Cophtica, S. Chrysostomus, &c. cum Vulgata consentiunt.

Cognoscentes vos habere meliorem et manentem substantiam, bona meliora & permansura. Græcus (29): *Cognoscentes vos habere in vobis ipsis meliorem substantiam in cœlis & permansuram*. Eximii tamen Libri complures Vulgatam tuentur. Christiani hominis animus eo gaudet, quod thesaurum in cœlis habeat, quo neque hominum malitia neque vis injusta perveniunt Matth. 6. 20. atque ubi spei illorum argumentum auferri nequit.

℣. 35. Nolite amittere confidentiam vestram. Cum tot tantaque mala justitiæ & veritatis causa pertuleritis, ne animo cadatis, aut retro convertamini, hostiumve conatibus terreamini: fidem constanter servate, bonaque in Cœlis expectata (30), ad quæ spes omnia vestra contendit, per ignaviam ne amittatis. Sive, ne cadatis fiducia & constantia, qua Christum Jesum hactenus confessi estis.

℣. 36. Patientia enim vobis necessaria est. Satis non est cœpisse, nisi ad finem usque perseveraveritis (31). Sive: Opus est, ut præmium, quod expectatis, solatio vobis sit inter mala, quibus exagitamini (32). Mementote, hanc ita esse necessariam, ut Cœlorum aditus nonnisi per eam pateat. Mementote, *quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in Regnum Dei*. Act. 14. 21. Viam hanc Christus ipse ostendit, primus ipse calcavit.

℣. 37. Adhuc enim modicum aliquantulum, qui venturus est, veniet. Hoc & consequente membro spectare videtur Apostolus verba Habac. 11. 3. 4. Mox venturus est Deus, ut reddat unicuique pro meritis. Si ad supremum usque spiritum perseveraveritis, mercedem laboris accipietis: qui vero a veritate defecerint, æternis suppliciis addicentur. In foribus, ut ita dicam, mors est: ea singulorum sortes definiet. Sunt (33) qui explicent de animadversione, qua post annos septem aut octo Deus in Jerosolymam, Prophetarum servorumque Dei carnificem, erat sæviturus. Mox Domini diem visuri estis, vestrique hostes Divinæ justitiæ pondere opprimentur. Alter Filii Dei adventus, & supremum Judicium non raro in sacris Libris cum vaticinio de Jerosolymæ excidio, formidabili illo Divini furoris exemplo, & lucutentissima supremi & generalis Judicii imagine, miscentur.

℣. 38. Justus autem meus ex fide vivit. Quod si subtraxerit se, non placebit animæ meæ. Habacuc Propheta (34), ex quo hausta est hæc sententia, in Hebræo habet: *Ecce, qui incredulus est, non dirigetur anima ejus in semetipsa*, sive apud Deum: *& justus ex fide vivet*. Apostolus, inverso verborum ordine, ea ex LXX. Interpretum Versione recitavit (35): *Si distulerit, non placebit anima mea in illo. Justus autem ex fide mea vivet*. Si hæc verba cum superioribus jungas, hæc sententia ex iis elici posse videtur: Quod per visum cernitis, mox implendum est, neque deficiet: si distulerit Deus, expectate; procul dubio enim veniet, nec tardabit. Si dixerint: Res adhuc remota est, id futurum est molestum Deo; Justus autem ex fide mea vivet. Justum ab imminenti discrimine liberum & immunem servabit Deus, fidei illius & justitiæ præmio.

Hoc loco Paulus impiis, incredulis, Religionis Christianæ desertoribus accommodat id, quod Habacuc de ætatis suæ incredulis ajebat. Qui fidem susceptam deseruerint, sive has minas ceu inanes habuerint, omnem Divini furoris vim experientur: at Justi, Fideles, pii, Deum metuentes, atque in Fide perseverantes, in æternitate vivent, paratisque sibi præmiis fruentur.

℣. 39. Nos autem non sumus subtractionis; seditionis, incredulitatis filii (36): ex iis non su-

[22] Vide not. in Heb. vi. 4. Theodoret. Est. Riber. Drusi Men. alii passim. [23] Chrysost. Theophylact. Riber. Grot. Jun. Jac. Capell. &c. [24] Θεατριζόμενοι, in theatrum producti, spectaculo expositi & in theatro quodammodo expositi, cæterorum exemplo, cum tanta mala pateremini. [25] Καὶ γὰρ τοῖς δεσμοῖς μου συνεπαθήσατε. [26] Τοῖς δεσμοῖς συνεπαθήσατε. Ita Origen. protreptic. [27] Clarom. & S. Germ. Latin. [28] Τοῖς δεσμίοις συνεπαθήσατε. Ita Steph. β, ζ, &c. [29] Γινώσκοντες ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς κρείττονα ὕπαρξιν ἐν οὐρανοῖς, καὶ μένουσαν. Alii: Γινώσκοντες ἔχειν αὐτοῖς. Ita Syr. Arab. Æth. Alex. Clem. Alex. Germ. Lat. Clarom. Lat. &c. Alii: Ἔχειν ἑαυτοῖς. Ita Steph. 4. & alii plures tam Editi, quam MSS. apud Mill. Ἐν οὐρανοῖς deest in Alex. Clarom. & S. Germ. G. L. Colb. 9. Copht. Æth. Vulg. Clem. Alex. [30] Est Menoch. Tirin. [31] Vide Matth. x. 22. xxiv. 13. Grot. hic. [32] Erasm. Est. [33] Vide Grot. Mett. alios ad ℣. 25. [34] Habac. 11. 4. הנה עפלה לא ישרה נפשו בו וצדיק באמונתו יחיה [35] Ἐὰν ὑποστείληται, οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχή μου ἐν αὐτῷ. Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεώς μου ζήσεται. Paul. hic: Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται. Alii: Ὁ δὲ δίκαιός μου. Et ita Alex. & Edit. Ald. in Habac. 11. & Alex. hic. Theodoret. Ep. 22. Vulg. Clem. Alex. Alii item, Ἐκ πίστεώς μου. Clarom. & S. Germ. G. L. Syr. Copht. Theodoret. in Habac. Cyprian. ad Quirin. lib. 1. §. 5. & lib. 3. §. 42. Euseb. Demonst. Evang. lib. 6. cap. 14. [36] Οὐκ ἐσμὲν ὑποστολῆς εἰς ἀπώλειαν: *Non sumus subtractionis ad perditionem*; omisso, *filii*.

fumus, qui retro convertuntur, qui veritatem & justitiam indigna defectione deferunt: ne imitemur hujusmodi homines, qui animis cadunt, & infideles efficiuntur. Sumus filii *fidei in acquisitionem animæ*, opem ferente Deo, constantes fumus in fide, ob animarum nostrarum salutem.

CAPUT XI.

Fidei natura, encomium, effecta. Per fidem Patriarchæ & Prophetæ tam multa & mira gesserunt: qui tamen promissa sibi præmia absque nobis non assequentur.

℣. 1. EST autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparen-
tium. 2. In hac enim testimonium consecuti sunt senes. 3. Fide intel-
ligimus aptata esse sæcula verbo Dei, ut ex invisibilibus visibilia fierent. 4. Fide
plurimam hostiam Abel, quam Cain, obtulit Deo, per quam testimonium consecutus
est esse justus, testimonium perhibente muneribus ejus Deo; & per illam defunctus
adhuc loquitur. 5. Fide Henoch translatus est, ne videret mortem, & non inve-
niebatur, quia transtulit illum Deus: ante translationem enim testimonium habuit
placuisse Deo. 6. Sine fide autem impossibile est placere Deo. Credere enim opor-
tet accedentem ad Deum quia est, & inquirentibus se remunerator sit. 7. Fide
Noe, responso accepto de iis, quæ adhuc non videbantur, metuens aptavit arcam
in salutem domus suæ, per quam damnavit mundum: & justitiæ, quæ per fidem
est, hæres est institutus: 8. Fide qui vocatur Abraham obedivit in locum exire,
quem accepturus erat in hæreditatem: & exiit, nesciens quo iret. 9. Fide demora-
tus est in Terra repromissionis, tamquam in aliena, in casulis habitando cum Isaac,
& Jacob cohæredibus repromissionis ejusdem. 10. Expectabat enim fundamenta ha-
bentem civitatem: cujus artifex, & conditor Deus. 11. Fide & ipsa Sara sterilis
virtutem in conceptionem seminis accepit, etiam præter tempus ætatis: quoniam fi-
delem credidit esse eum, qui repromiserat. 12. Propter quod & ab uno orti sunt
(& hoc emortuo) tamquam sidera cœli multitudinem, & sicut arena, quæ est ad
oram maris, innumerabilis. 13. Juxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis
repromissionibus, sed a longe eas aspicientes, & salutantes, & confitentes, quia pe-
regrini, & hospites sunt super terram. 14. Qui enim hæc dicunt, significant se pa-
triam inquirere. 15. Et si quidem ipsius meminissent, de qua exierunt, habebant
utique tempus revertendi: 16. Nunc autem meliorem appetunt, idest, cœlestem.
Ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum: paravit enim illis civitatem. 17.
Fide obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur, & unigenitum offerebat, qui susceperat
repromissiones: 18. Ad quem dictum est: Quia in Isaac vocabitur tibi semen; 19.
Arbitrans, quia & a mortuis suscitare potens est Deus: unde eum & in parabolam
accepit. 20. Fide & de futuris benedixit Isaac, Jacob, & Esau. 21. Fide Jacob,
moriens, singulos filiorum Joseph benedixit: & adoravit fastigium virgæ ejus. 22.
Fide Joseph, moriens, de profectione filiorum Israel memoratus est, & de ossibus
suis mandavit. 23. Fide Moyses, natus, occultatus est mensibus tribus a parentibus
suis, eo quod vidissent elegantem infantem, & non timuerunt regis edictum. 24.
Fide Moyses grandis factus negavit se esse filiæ Pharaonis, 25. Magis eligens affligi
cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem, 26. Majores divi-
tias æstimans thesauro Ægyptiorum, improperium Christi: aspiciebat enim in remu-
nerationem. 27. Fide reliquit Ægyptum non veritus animositatem regis: invisibile
enim tamquam videns sustinuit. 28. Fide celebravit Pascha, & sanguinis effusionem:
ne qui vastabat primitiva, tangeret eos, 29. Fide transierunt Mare rubrum tam-
quam per aridam terram: quod experti Ægyptii, devorati sunt. 30. Fide muri
Jericho corruerunt, circuitu dierum septem. 31. Fide Rahab meretrix non periit
cum incredulis: excipiens exploratores cum pace. 32. Et quid adhuc dicam? De-
ficiet enim me tempus enarrantem de Gedeon, Barac, Samson, Jephte, David, Sa-
muel, & prophetis: 33. Qui per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, ade-
pti sunt repromissiones, obturaverunt ora leonum, 34. Extinxerunt impetum ignis,
effugerunt aciem gladii, convaluerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello, ca-
stra verterunt exterorum: 35. Acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos.

Alii

Alii autem distenti sunt, non suscipientes redemptionem, ut meliorem invenirent resurrectionem. 36. Alii vero ludibria, & verbera experti, insuper & vincula, & carceres: 37. Lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladii mortui sunt: circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti: 38. Quibus dignus non erat mundus: in solitudinibus errantes, in montibus, & speluncis, & in cavernis terræ: 39. Et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionem, 40. Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur.

℣. 1. EST AUTEM FIDES SPERANDARUM SUBSTANTIA RERUM, ARGUMENTUM NON APPARENTIUM (1). Superiori Capite Apostolus hortatus est Hebræos, ut patientiam & perseverantiam colant, docuitque, una ipsorum fide, cum charitate bonisque operibus conjuncta, eos posse tutos esse a Dei furore (2), in impios & incredulos exarsuro. Docet hic, quid ipsa sit fides, & eximia illius exempla in majorum, Patriarcharum, ac Prophetarum gestis moribusque proponit.

Fides, quam tantopere commendo, *est rerum sperandarum substantia*, fundamentum: has præsto exhibet fides, ipsamque illarum veritatem & possessionem quodammodo præbet: imo ipsa est substantia earum rerum, quas per spem anticipatis, ait S. Chrysostomus hic: mentis vestræ est oculus, inquit Theodoretus hic, ut ea quæ non videtis, & speratis tamen, intueamini. Id quod nondum existit, per fidem quodammodo producitur. Corpora, quæ nunc in cineres resoluta in sepulcris jacent, quasi in vitam jam revocata, per fidem cernimus. Fidei materia sunt non ea modo quæ speramus, verum etiam quæ credimus: quamobrem Apostolus fidem definiens sive describens, ait, fidem esse fundamentum, *substantiam*, veritatem, naturam rerum quæ speramus, & *argumentum*, demonstrationem certissimam *non apparentium*, quæ tamen credimus. Habes hic non Logicam fidei definitionem, sed encomium & descriptionem per effecta; silentio enim præteritur potissima credendi causa seu ratio, Dei nimirum authoritas, cui mentem animumque subjicimus, cum Deus credenda patefacit.

℣. 2. IN HAC TESTIMONIUM CONSECUTI SUNT SENES, majores. Cum sanctissimos hosce viros Scriptura nuncupet Dei amicos & servos, eorumque sanctitatem ac virtutem Deus tam multis per eos & eorum gratia gestis commendaverit, omnino opus erat, ut Hebræi, ad quos scribit Apostolus, libentissime audirent ea, quæ de majoribus suis erat ipse dicturus, atque his domesticis exemplis magnopere permoverentur.

℣. 3. FIDE INTELLIGIMUS APTATA ESSE SÆCULA (3) VERBO DEI, mundum verbo Dei esse conditum. Profecto quis, præter fidem, diceret? Nondum existebat Adam, qui rerum conspicuarum postremus sub sextæ diei finem conditus fuit. Necesse igitur fuit, ut creationis historiam ipse traderet Deus aut Adamo ipsi aut Moysi, qui rem scripto reliquit. Judæos docet Isaias 44. 7. quam multis partibus ipsi cæteris gentibus præstarent, cum res a Deo ab exordio gestas nossent; cæteræ vero gentes nihil tale in rerum suarum historiis legerent. *Ego primus, & ego novissimus, & absque* (præter) *me non est Deus. Quis similis mei? vocet, & annuntiet* præterita, *& ordinem exponat mihi, ex quo constitui populum antiquum: ventura & quæ futura sunt annuntiet eis.*

Diu multumque conati sunt Philosophi creationis rerum causam, modum, tempus vestigare: at frustra. Transitus ille, qua res non existens existere incipit, mysterium est humanæ menti prorsus ignotum, nostrisque disputationibus altius (4). Rerum æternitas commentum est ineptissimum. Mundi novitas sexcentis rationibus demonstratur. Una Verbi Dei vis omnipotens, & infinita Creatoris sapientia, sacris in voluminibus traditæ, solutionem hisce difficultatibus afferunt. *Ipse dixit, & facta sunt; ipse mandavit; & creata sunt* (5). Hic omnium Philosophicarum quæstionum finis, humanarumque dubitationum terminus, ubi fidei lumen consulueris.

UT EX INVISIBILIBUS VISIBILIA FIERENT (6). Cave putes, mundum ex principiis antea existentibus, sed inconspicuis, a Deo fuisse conditum. Chaos ipsum ex nihilo eduxit Deus, ex chao res universas, eo ordine & statu, quem nunc habent, distribuendas. Sive, ut ait Scriptor secundi Machabæorum libri (7): *Ex non existentibus fecit illa* ut existerent. Cum igitur ait Apostolus, Deum fecisse ut *ex invisibilibus visibilia fierent*, ejus verba ita explicanda sunt: Ex chao, quod nihil erat nisi informis, confusa, invisibilisque materies, *rudis indigestaque moles* (8), conspicuas res omnes & sensibus obnoxias hausit. Sive, *invisibile* est *non existens*. Hominem ex homine, arborem ex arbore procreari conspicimus. Statuarius artifex statuæ materiam in terris nanciscitur: at rerum initio nulla res erat, quæ sui similem procreare posset, neque ulla præsto erat materies, ex qua Deus res e materia concretas fingeret (9).

℣. 4. FIDE PLURIMAM (10) [præstantiorem] HOSTIAM ABEL, QUAM CAIN, OBTULIT DEO. Consentiunt Interpretes, Abelis hostias non ex eo commendatas fuisse, quod numero multæ essent, sed quod optima sanctissimaque animi præparatione ab eo offerrentur. Fides Abelem Caino anteposuit. Fide *testimonium consecutus est esse justus, testimonium perhibente muneribus ejus Deo*. Quod vero testificationis indicium exhibuit Deus? Nempe igne Cœlitus misso, inquiunt Patres (11), quo Abelis dona in altari cremabantur: id quod commune non erat Caino. Hanc rem fusius expendimus in Genesim IV. 4.

PER ILLAM DEFUNCTUS ADHUC LOQUITUR. Deus ad Cainum loquens, ait Gen. 4. 10. *Vox sanguinis fratris tui Abel clamat ad me de terra*. Huc alludit Apostolus (12). Abelis cruor vindictam postulans, cujus voces exaudiit Deus, sanctissimi ejus viri fidem ostendit, docetque, quam gratus is Deo esset. Loquitur Abel, vivitque Deo, vel post corporis sui cædem (13).

Sunt

(1) Ἔστι δὲ πίστις ἐλπιζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων. August. Tract. 79. & 95. in Joan. *Est autem fides sperantium substantia*, &c. (2) *Justus autem meus ex fide vivit.* (3) Πίστει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας Theophyl. Κατ χρίστ, & αὐτὸ τὸ ἐγχίρημα. (4) Vide Chrysost. hic, homil. 23. (5) Psalm. XXXII. 9. (6) Εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι. (7) 2. Macc. VII. 28. Ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐποίησεν αὐτά. (8) Genes. 1. 2. והארץ היתה תהו ובהו Septuag. Καὶ ἡ γῆ ἦν ἀόρατος, καὶ ἀκατασκεύαστος. Vide Sap. 11. 18. Ex materia invisa. (9) Theodoret. Chrysostom. homil. 22. hic. Vide Grot. &c. (10) Πλείονα θυσίαν. Chrysost. Ἐντιμοτέραν, λαμπροτέραν. Theodoret. Πλείονα οἷον τιμιωτέραν ἐκάλεσε. (11) Ita Chrysost. Theophyl. alii. Vide ad Genes. IV. 4. 5. Grot. Est. Riber. Men. Jun. Pisc. alii. (12) D. Thom. Est. Grot. Riber. (13) Philo lib. *Quod pejor insidiatur meliori*.

Sunt qui Græcum reddant (14): *Per illam defunctus adhuc commendatur*. Sive, loquitur per eos, qui illius justitiam & innocentiam commendant: ejus fides adhuc loquitur, validaque voce ad mortales clamat: Discite vereri Creatorem, illique obsequium exhibere. Fidelet omnes hortatur, ut fidem suam atque ad mortem usque constantiam imitentur.

℣. 5. FIDE HENOCH TRANSLATUS EST. Fidei merito illum Deus, mortis nescium, reduxit e terris. Magnæ fidei præmium in altera vita assequutus est; voluitque Deus in Enocho immortalitatis æternæque beatitudinis argumentum exhibere. Quem in locum translatus fuerit Enoch, non dicitur: hac de re disputavimus alibi Gen. v. 24. In Apocalypsim XI. 3. videbimus, Enochum in terras venturum esse cum Elia ante supremum Judicium, ut hominum animos ad summi Judicis adventum comparet.

℣. 6. SINE FIDE AUTEM IMPOSSIBILE EST PLACERE DEO (15). Hæc junge cum superioribus. Testatur de Enocho Scriptura, illum placuisse Deo, antequam e terris auferretur. *Ambulavit Enoch cum Deo*, ait Moyses Gen. v. 22. Deo placuit, carus fuit. *Sine fide autem*, quæ virtutum omnium fundamentum est, *impossibile est placere Deo*. Plenus igitur fide Enoch fuit, *accedentem enim ad Deum credere oportet quia est, & inquirentibus se remunerator sit*. Nemo servit alteri qui non est, ac præmium reddere nequit. Perspicua hæc sunt, & Profanis ipsis cognita. Dixit Cicero de Natura Deor. l. 1. *nullam esse religionem, si nullam rerum humanarum procurationem habeant Dii*. Satis non est, ait Plutarchus lib. de communib. notitiis (16), Deum nosse immortalem & beatum, sed hominum amatorem, solicitum, juvantem. *Neque honor ullus deberi potest Deo, si nihil præstat colenti, nec ullus metus, si non irascitur non colenti*, scribit Lactantius.

℣. 7. FIDE NOE RESPONSO ACCEPTO, monitus de futuro diluvio, fidem dictis Dei habuit; cumque nullum adhuc esset indicium rei post annos centum & viginti futuræ (17), arcam condere instituit, gestisque potius quam verbis prædicare, Dei furorem mox in homines universos exarsurum (18); atque ita palam *damnavit mundum*, Dei oblivione omnibusque flagitiorum generibus mersum. Ita *justitiæ, quæ per fidem est, hæres est institutus*. Justus coram Deo inventus est ob fidem (19): *Noe vir justus atque perfectus fuit in generationibus suis, cum Deo ambulavit*, teste Moyse. Itaque servavit Noemum Deus ejusque familiam, atque universum orbem hæreditatis nomine illi tribuit, præmio fidei & virtutis: *Justitiæ, quæ per fidem est, hæres est institutus*.

℣. 8. FIDE QUI VOCATUR ABRAHAM, OBEDIVIT. Qui olim Abram, ac deinde Abraham Gen. 17. 5. nuncupatus est, per fidem ex Chaldæa migravit, relictaque Ur, ubi natales habuit, ac deinde Charane, ubi domicilium fixerat, venit in Chanaanitidem, quam nunquam viderat, ne noverat quidem, a florentissima & flagitiosissima gente tunc temporis occupatam. Tametsi ista repugnarent, credidit Deo pollicenti futurum, ut eam regionem ipsi aliquando traderet: peregrinus ibi cum filiis fuit, ne unius quidem terræ pedis dominus Act. 7. 5. nullam ibi urbem aut domum condidit; mortem denique oppetiit, quin vel leve indicium cerneret explendæ promissionis, quam sibi Deus exhibuerat. At nulla hujusmodi incommoda illius fidem firmamque de Deo fiduciam labefactarunt.

℣. 9. IN CASULIS HABITANDO CUM ISAAC ET JACOB. Quinque & septuaginta annos cum Isaaco, quindecim cum Jacobo superstes egit Abraham. Institutum ab Abrahamo vitæ genus imitati sunt Isaac & Jacob, more Nomadum vitam agentes sub pellibus.

℣. 10. EXPECTABAT FUNDAMENTA HABENTEM CIVITATEM, cœlestem Jerosolymam, æternam viventium sedem (20), CUJUS ARTIFEX ET CONDITOR DEUS. Spe Cœlestis beatitudinis plenus, sedem in terris figere, domosque condere neglexit.

℣. 11. FIDE ET IPSA SARA STERILIS (21). Compertum est, Saram & Abrahamum ad extremam usque senectutem filiis caruisse. Centum annos natus erat Abraham, Sara nonagesimum attigerat, ac suapte natura sterilis erat, quo tempore promissum sibi a Deo filium audiit Gen. 18. 10. Sara, post tentorii ostium latens, audita promissione risit. Angelus Abrahamum alloquens, Saram arguit quod riserit. Sunt qui Saræ risu aliquam in ipsa incredulitatem ostendi arbitrentur; ac fortasse illa, cum primum ea promissionem audiit, id fieri non posse existimavit: at deinde spectata pollicentis præstantia & dignitate, fretaque Dei omnipotentia, absolutissimam Divinis promissionibus fidem habuit (22), filioque gravis fieri meruit (23).

℣. 12. AB UNO ORTI SUNT, ET HOC EMORTUO, innumeri. Hoc præmio donata est Saræ & Abrahami fides, quorum altera & annis & natura effœta erat, alter ea senior, & fere *emortuus*, scilicet senio confectus, ac præter spem sobolis. *Nec consideravit corpus suum emortuum*, ut ait Apostolus ad Romanos 4. 19. Deus igitur Saram virtute concipiendi, & Abrahamum vi generandi divinitus instruxit, uti Doctoribus Judæis visum est, quibus Interpretes multi suffragantur. Quamquam S. Augustinus (24) probabiliter censet, satis fuisse, si Sara vi concipiendi divinitus instrueretur; Abrahamum quippe, tametsi grandævum, generandi vim non amisisse, uti constat ex nuptiis Agaris paulo ante initis, ac deinde cum Cethura, ex qua filios complures retulit Gen. 25. 1. Abrahami corpus emortuum dicitur, non ex se, sed relatum ad Saram sterilem & annis effœtam.

℣. 13. JUXTA FIDEM DEFUNCTI SUNT OMNES ISTI, nondum expleta Divinarum promissionum fide. Supremum diem obiit Abraham, nullius fundi dominus in Chanaanitide. Sara nuptias Isaaci filii non vidit. Abraham Jacobum & Esavum in lucem editos conspexit. Quid vero istud, si conferatur cum promissis illi a Deo nepotum opibus, amplitudine, numero? Abel, Enoch, Noe par in hac vita virtuti suæ præmium non percepere. Isaac & Jacob, nihilo meliori fortuna quam Abraham, nullum in terris prædium possederunt. Illos fides inter vitæ hujus ærumnas sustinuit, *aspicientes & salutantes a longe* (25) Cœlestem patriam, navigan-

(14) Καὶ δι' αὐτῆς ἀποθανὼν ἔτι λαλεῖται. Sed plerique legunt: Ἔτι λαλεῖ. Ita Cod. Alex. Steph. 1. 9 Froben. Ald. Vulg. Syr. Clem. Alex. Epiphan. Theodoret. Theophyl. Chrysost. (15) Χωρὶς δὲ πίστεως ἀδύνατον εὐαρεστῆσαι. Non legit, *Deo*, nec antiquissimi Codd. Latini. Vide Est. (16) Vide Grot. hic; & l. 2. c. 20. art. 46. de Jure belli & pac. (17) Chrysost. Theophyl. Vide Matth. XXIV. 37. 38. (18) 1. Petri III. 20. 21. 2. Petri II. 5. (19) Genes. VI. 9. (20) Vide Est. Men. Riber. Jun. Zeger. Capell. Ham. alios. Ita Patres. (21) Græcus vulgatus non legit *sterilis*, στεῖρα; at legitur in vetustissimis codicibus, in Cophtica, Syriaca, Æthiopica, &c. (22) Vide Theodoret. Riber. Par. alios. (23) Δύναμιν εἰς καταβολὴν σπέρματος ἔλαβε, *Virtutem ad dejectionem, emissionem, ejaculationem seminis*; vel *ad recipiendum, seu concipiendum semen viri*. Chrys. hom. 23. Τί ἐστιν εἰς καταβολὴν σπέρματος; εἰς τὸ κατασχεῖν τὸ σπέρμα. Εἰς ὑποδοχὴν δύναμιν ἔλαβεν, &c. Ita sentiunt Grot. Drus. Jun. Gem. Pisc. Alii negant, mulierem emittere semen, ut Est. Bez. Jac. Capell. Aristot. l. 1. c. 20. l. 2. c. 4. de gener. animal. Averroes, Avicenna, alii non pauci e recentioribus. (24) Aug. l. 16. de civit. c. 8. & qu. 35. in Genes. Vide Perer. in Rom. IV. 19. (25) Ἀλλὰ πόῤῥωθεν αὐτὰς ἰδόντες, καὶ πεισθέντες, καὶ ἀσπασάμενοι; *Sed a longe videntes, & persuasi, & salutantes eas a longe*. At πεισθέντες, *persuasi*, non habent codices meliores antiqui, G. & L. Clarom. S. Germ. Alex. Colb. 7. Cant. 2. 3. alii plures, Syr. Arab. Æth. S. Chrysost. &c.

gantium instat, qui peracta diuturna navigatione portum assequuti, ac patriam conspicientes salutant. Ita versabantur in terris ut peregrini, nullaque animi molestia ab eo solo discedebant, quod, tametsi amœnissimum, vix umbra & imago erat germanæ ipsorum patriæ, in Cœlis positæ, quo omnia illorum vota ferebantur.

CONFITENTES QUIA PEREGRINI SUNT: veluti cum Abraham filios Lothi alloquens, ajebat Gen. 23. 4. *Advena sum & peregrinus apud vos*. Isaac ceu peregrinus Geraris Gen. 26. 5. & in Palæstina versatus est. Jacob apud Ægypti Regem testabatur Gen. 47. 9. *Dies peregrinationis meæ pauci & mali, centum & triginta annorum sunt*. (14) QUI ENIM TALIA DICUNT, SIGNIFICANT SE PATRIAM INQUIRERE in Cœlis, nullamque hic aut patriam aut sedem sibi esse. Si aut Uritæ aut Charanitæ habiti fuissent, facilis erat reditus, inquit Theodoretus.

℣. 16. IDEO NON CONFUNDITUR DEUS VOCARI DEUS EORUM. Terreni Reges nomina desumunt aut ex loco imperii, aut ex gentibus subditis, quibus imperium frequentatur. Deus Moysem in rubo alloquens Exod. 3. 6. Deum se Abrahami, Isaaci, Jacobi nuncupat; eo nomine significans, proprios sibi subditos esse viros hosce sanctissimos, & cœlestis Regni ac spiritalis invisibilisque Jerosolymæ hæredes (1).

℣. 17. FIDE OBTULIT ISAAC, CUM TENTARETUR, præberetque illi Deus exercendæ virtutis atque obedientiæ opportunitatem, nobis vero absolutissimæ fidei, ac perfectæ erga Deum subjectionis exemplum (2). Ait Apostolus, oblatum ab Abrahamo Isaacum, Abrahamum scilicet animum comparasse ut filium mactaret, ac per illum non stetisse, quin Isaac mactaretur. *Immolari sibi Deus filium jussit: Pater obtulit, &, quantum ad defunctionem cordis pertinet, immolavit* (3).

℣. 18. AD QUEM DICTUM EST a Deo: Ex Isaaco nascetur soboles de nomine tuo appellata. Sive Abraham obtulit Deo filium, *de quo dictum est, &c. Ad quem*, pro *de quo*, uti & supra IV. 13. *Ad quem nobis sermo*. Et Hebr. I. 7. *Et ad Angelos*, pro, *Et de Angelis, &c.*

℣. 19. QUIA ET A MORTUIS SUSCITARE POTENS EST. Ut obedientiam, quam Deo exhibebat, mactato Isaaco, conciliaret cum promissione posteritatis florentissimæ per Isaacum, censuit Abraham futurum, ut Deus mactatum Isaacum vivis restitueret. Alioqui, Dei promissiones & jussa inter se pugnare videbantur.

UNDE EUM ET IN PARABOLAM ACCEPIT, uti rei gerendæ figuram, resurrectionis nempe in Isaaco peragendæ. Credidit, filium a Deo revocatum iri in vitam; ac revera revocatus quodammodo in vitam fuit cum redditus est Patri. Illum ex Deo accepit Abraham ceu ex morte reductum (4); sive uti figuram resurrectionis Jesu Christi (5). Isaacus rogo impositus Christum Jesum in cruce suspensum; patri redditus illum in vitam restitutum significabat.

℣. 20. FIDE ET DE FUTURIS BENEDIXIT ISAAC. Isaac per fidem benedixit Jacobo & Esavo, ita ut futura spectaret. Mentis oculos Isaaco aperuit Deus, illumque trans præsentia rapuit, ut Jacobo & Esavo prædiceret nedum quid ipsis, verum etiam quid ipsorum posteris esset eventurum Gen. 27. 27. Jacob natu minor Esavo majori anteferrur; & quamquam neque Abraham neque Isaac quicquam in Chananitide dominii jure obtinuerint, Isaac ejus regionis hæreditatem tradidit Jacobo, ceu rem, de qua decernere suo jure posset, ob promissiones Patri exhibitas. Jacob & Esau figura erant duplicis populi, Judæorum & Gentilium Rom. IX. 10. quorum ille electus, hic rejectus fuit. Huc usque fortasse spectavit Isaac, cum Jacobo benediceret, excluso Esavo.

℣. 21. FIDE JACOB MORIENS, SINGULOS FILIORUM JOSEPH BENEDIXIT, Manassen & Ephraimum; divinoque lumine illustratus, Ephraimum Manassi prætulit, tametsi & naturæ ordo & pater ipse Josephus repugnarent Gen. 48. 13. Noverat ille, florentissimam fore Tribum Ephraimi, ac decem Tribubus diu imperaturam.

ET ADORAVIT FASTIGIUM VIRGÆ EJUS, quam filius manu gerebat. Ita explicant (6) verba LXX. Interpretum, tum hic tum in Genesi (7), Eruditi quamplures. Fide plenus Jacob pronus adoravit virgam imperii, seu sceptrum, quod gerebat Joseph, divinam Jesu Christi, cujus imago erat Josephus, authoritatem, sive regiam potestatem in Tribu Ephraimi futuram veneratus.

Alii Græcum reddunt (8): *Deum adoravit, innixus fastigio scipionis*. Censent illi, surrexisse Jacobum & in lectulo consedisse, ut alloqueretur Josephum, atque jurare cogeret, illatum iri corpus suum in majorum suorum tumulum; ac deinde caput inclinasse super scipionem, Deum adoratum, actumque gratias, quod votorum summam sibi concessisset. Hanc explicationem optime admittit Græcus.

Denique S. Hieronymus, Aquila, Symmachus, & Interpretes, Hebræarum locutionum studiosiores, vertunt (9): *Adoravit* Deum *Israel conversus ad lectuli caput*. Alii planius: *Reclinavit se supra lectuli caput*. Cum Jacob in lectulo surgens consedisset, uti diximus, Josephum obtestatus, ut sibi jurejurando polliceretur curaturum se, ut corpus ipsius ex Ægypto ablatum majorum suorum sepulcro in Chananitide inferretur, diutius sedere prohibitus senio & morbo, supra lectuli caput sese reclinavit. Maxime omnium proclivis videtur hæc explicatio, & cum Hebræo consentanea. Paulus tamen versionem LXX. Interpretum tota hac Epistula sequitur.

℣. 22. FIDE JOSEPH MORIENS, DE PROFECTIONE FILIORUM ISRAEL MEMORATUS EST. Fide ac vaticinio plenus Joseph, prædixit fratribus, ipsos visitatum iri a Deo Gen. L. 25. oravitque, ut sua ipsius ossa in Chananitidem transferrent, cum eo migrarent. Ista de ossibus solicitudo spem resurrectionis videtur innuere.

℣. 23. FIDE MOYSES NATUS, OCCULTATUS EST TRIBUS MENSIBUS A PARENTIBUS SUIS. Amram & Jocabed, Moysis parentes, mandatum Pharaonis noverant, intelligebantque quanto cum discrimine essent filium servaturi. At cum pariter scirent, promisisse Deum Abrahamo, auctum iri ipsius sobolem, ceu stellas cœli, atque Israelitas aliquando eductum iri ex Ægypto, Regii furoris discrimen libentissime subierunt, ut servirent Dei consiliis, servato filio, cujus ortus Dei donum erat, & mira venustas Divinam erga illum benevolentiam, & ad magna electionem portendere videbatur (10). Teste enim Josepho Antiqu. l. 2. c. 5. cum Amram Moysis pater, uterum gerente Jocabeda, supplex a Deo quæsivisset, nasciturus ne esset puer, & quid orto puero agendum foret: monuit illum Deus, oriturum ex Jocabeda filium fore Israelitarum ex Ægypto liberatorem, ipsosque

[1] Vide Theodoret. Est. Grot. Jun. [2] Vide Theodoret. Est. [3] Salvian. de Gubern. Dei l. 1. p. 16. [4] Grot. Castal. Le Clerc, alii. [5] Theophyl. Ita & Theodoret. & alii quam plurimi. [6] Chrysost. Theodoret. Est. Men. Tir. alii. [7] Genes. XLVII. 31. Καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ. [8] August. qu. 162. in Genes. Diodor. & Gennad. ad Genes. XLVII. Hieron. Quæst. Hebr. Grot. hic, Erasm. Jun. Jac. Capell. &c. [9] וישתחו ישראל על ראש המטה Aqu. Προσεκύνησεν Ἰσραὴλ ἐπὶ κεφαλὴν τῆς κλίνης. Sym. Ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς κλίνης. Vulg. Genes. XLVII. 31. *Adoravit Israel Deum, conversus ad lectuli caput*: Alii: *Reclinavit se ad caput lectuli*. Jun. Jac. Capell. Le Clerc, &c.
[10] Vide Grot. Est. Men. Tir. &c.

Ægyptios oppressurum iisdem malis, quæ illi necatis Judæis pueris evadere conabantur. Somnio cum Jocabeda communicato, uterque puerum oriturum servare decreverant. Facili ac felici partu enixa est Jocabed, quin custodes animadverterent. Ista Josephus ibid. ex veteri majorum narratione.

Græci quidam Latinique vetusti Codices (11) in fine hujus membri hæc verba subtexunt: *Fide magnus factus Moyses, occidit Ægyptium, considerans dolorem fratrum suorum*. Quæ ex Actis desumpta esse videntur. Vide Act. VII. 24. Putat Zegerus, hæc verba in primævis hujus Epistulæ Exemplaribus occurrisse, elapsa deinde paulatim Librariorum oscitantia, cui occasionem dedere eadem verba, *Fide Moyses grandis factus*, statim ℣. 24. occurrentia.

℣. 24. Fide Moyses grandis factus (12), negavit se esse filium filiæ Pharaonis. Moysis mentem quam maturrime illustravit Deus; &, sive is ex parentibus intellexerit, quid de se nondum in lucem edito prædixisset Deus, & quid deinde contigisset; sive illa arcano divinitus lumine didicerit; decora & commoda omnia, ex adoptione filiæ Pharaonis sibi oritura, statim aspernatus est (13), maluitque inter fratrum ærumnas ac labores, quam inter Regiæ delicias esse, Dei promissiones, majoribus suis exhibitas, promissionibus fœminæ principis antepoluit, maluitque Dei servus dici, quam in Ægypto Princeps. Teste enim Josepho Antiqu. l. 2. c. 5. Thermuthis Pharaonis filia, utpote liberis carens, Regni hæreditatem Moysi procurabat.

℣. 25. Magis eligens affligi cum Hebræis fratribus, quorum defensorem esse noverat Deum, quam brevibus peccati deliciis frui. Laboriosam Hebræorum vitam prætulit Regiæ deliciis, quibus præter culpam immorari non poterat: reum se criminis existimasset, si, neglectis fratribus, voluptates sectaretur (14). Ubi ex Deo didicit, sese Hebræorum Liberatorem esse destinatum, nihil antiquius babuit, quam ut hujusmodi decretum executioni mandaret.

℣. 26. Improperium Christi. Improperium Christi est vel illud, quod ejus causa fertur, vel par illi quod Christus pertulit (15). Cum Moyses Christi figura esset, exantlatis laboribus eos describebat, quos erat Christus ipse passurus (16). *Improperium Christi* hoc loco genus locutionis est illi persimile, quod alibi habet Apostolus (17), *Vinctus Christi*, pro, vinctus Christi causa; *Afflictiones Christi* Coloss. 1. 24. pro, ærumnæ ob Christi servitutem exantlatæ. Hujusmodi locutione hic utitur Apostolus, ut solatium afferat Hebræis, ad quos literas dabat, quique ob Christi nomen probris malisque opprimebantur.

℣. 27. Fide reliquit Ægyptum, non veritus animositatem (furorem) Regis. Idcirco Hebræos opprimebat Pharao, ne illi ab Ægypto in aliam regionem discederent (18). Cum Rex & Ægyptii omnes servorum operas ex Hebræis referrent, e re ipsorum erat, ut illi Ægyptum non desererent. Moyses Regi notissimus optime intellexit, sese ex Ægypto abeunte, Regis iram quammaxime exarsuram, seque diligentissime quæsitum iri, ut in Pharaonis potestatem traderetur. At ingenti fide instructus discrimen contempsit: in Madianitidem, e regione Ægypti positam, secessit; Madianitidem quippe ab Ægypto disterminat sola Erythræi, eo loco angustissimi, intercapedo. Neque tamen ibi ignotus delituit, ducta in uxorem filia Jethro, urbis Madian Sacerdotis seu Principis. Pro certo habuit futurum, ut Deus, qui ipsum ad populi liberationem ex Ægypti servitute destinaverat (19), opportunitatem aliquam, frustra reluctante Regis ira, consilia isthæc explendi præberet.

At, inquies, qua ratione conciliaveris id quod scribit Paulus, Moysem spreta Regis ira fugisse, cum iis quæ leguntur in Exodo (20), fugisse Moysem ob Pharaonis metum, qui, audita Ægyptii hominis cæde a Moyse perpetrata, ipsum ad necem quærebat? Respondeo I. Moysem timuisse discrimen, uti sapientis est, at non eo usque timuisse, ut ab officio debitaque erga Deum fiducia discedaret. II. Imminens periculum timuit Moyses, & vias evadendi sibi a Providentia stratas cepit: at non ita timuit, ut tentaret Deum, & intempestiva miracula ab eo postularet. Minime dubitavit, quin Dei ope discrimen evaderet, constitutaque de se decreta Deus executioni mandaret. Cautum quoddam est ac sapiens timoris genus, cum animi robore & constantia non pugnans, sed a temeritate discedens.

Metum ac fugam Moysis in Exodo descriptam cum illius constantia & virtute ita conciliant S. Chrysostomus ac Theophylactus, metuisse scilicet illum Regis iram, atque in Madianitidem confugisse; constantiam vero & animi robur ostendisse, cum in Ægyptum Deo jubente rediit, minime veritus iram Regis, ad quem Dei mandata, molestiæ omnino illi futura, deferebat. Putat Theodoretus hic constantiæ specimen a Moyse exhibitum, cum necaret Ægyptium; prudentiæ vero, cum ab Ægypto discessit: *Fide reliquit Ægyptum, non veritus indignationem Regis*; scilicet, Fide, necavit Ægyptium, non veritus Regis iram; quamobrem fuga elabi coactus est.

℣. 28. Fide celebravit Pascha. Decimo die antequam ex Ægypto egrederetur Exod. 12. 3. Dei jussu Moyses Israelitis imperavit, ut in singulis ipsorum domibus pararetur agnus vel hœdus, mactandus ea ipsa nocte, qua omnes Ægyptiorum filii majores natu ab Angelo interfectore necati sunt (21), qua pariter nocte egressus ab Ægypto contigit. Hac in re fides Moysis emicuit, I. dum agnum ante dies decem parari jussit; II. cum monuit Hebræos, ut vasa aurea & argentea, nunquam deinde restituenda, mutuo ab Ægyptiis quærerent; III. dum agnum Paschalem mactari jussit ceu victimam, qua Hebræi sese ad iter & egressum ex Ægypto compararent, quamvis illos dimittere Pharao adhuc renueret; IV. oblitis agni sanguine domorum, in quibus Israelitæ versabantur, postibus (22), ne interfector Angelus eas subjens quemquam occideret.

℣. 29. Fide transierunt mare rubrum. Ingens fidei specimen exhibuere Moyses & Israelitæ, illato pede intra alveum Erythræi, ad illorum transitum patentis, quin vererentur, ne undæ recurrentes ruerent, & transeuntes mergerent. Vide no-

[11] Cod. Clarom. Πίστει μέγας γενόμενος Μωϋσῆς ἀνεῖλε τὸν Αἰγύπτιον, κατανοῶν τὴν ταπείνωσιν τῶν ἀδελφῶν. αὐτοῦ. Clar. & S. Germ. Lat. ita & alii quid. apud Erasm. & Zeger. [12] Annos xl natus, ait S. Stephanus Act. VII. 23. [13] Exod. 11. 10. Act. VII. 21. [14] Chrysost. Ἁμαρτίαν ἔστι τὸ μὴ θελῆσαι τοῖς ἄλλοις συγκακουχεῖσθαι. Theophyl. Εἰ δὲ οἱ μὴ συγκακουχούμενοι, ὁπότε τοῖς κακοπαθοῦσι, ... λογισθήσονται ... Oecum. Ribei. [15] Chrys. Ἀλλὰ τί, τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ; τὸ διὰ Χριστοῦ ὀνειδίζεσθαι, ... Et post pauca: Ὀνειδισμὸν ... ὃν ὁ Χριστὸς ὑπέμεινε. Alii plures. [16] Theodoret. D. Thom. Grot. Est. [17] Philem. ℣. 1. & ℣. 9. & Ephes. III. 1. [18] Exod. 1. 10. *Venite, sapienter opprimamus eum, ne forte multiplicetur, ... & expugnatis nobis, egrediatur de terra.* [19] Act. VII. 25. *Existimabat autem intelligere fratres, quoniam Deus per manum ipsius daret salutem illis.* [20] Exod. 11. 14. *Timuit Moyses, & ait: Quomodo palam factum est verbum istud? Audivitque Pharao sermonem hunc, & quærebat occidere Moysen: qui fugiens de conspectu ejus, &c.* [21] Exod. 11. 4. 5. XII. 21. 29. Sap. XVIII. 5. &c.
[22] Πίστει πεποίηκε τὸ πάσχα, καὶ τὴν πρόσχυσιν τοῦ αἵματος.

nostram Dissertationem de transfretatione Erythræi, ad Exodum.

℣. 30. FIDE MURI JERICHO CORRUERUNT; fide scilicet Israelitarum, ac potissimum Josue & Sacerdotum, Arcam Fœderis circa muros Jerichuntis per dies septem gestantium, urbis mœnia septima die, clamante statim universo Israelitarum exercitu, sponte corruerunt. Id gestum est ex vi divinæ promissionis, populo per Josue nunciatæ (23).

℣. 31. FIDE RAHAB MERETRIX NON PERIIT CUM INCREDULIS. Rahab, Chananæa fœmina, gentilis, flagitiosa, divino lumine illustrata, exploratores a Josue missos excepit hospitio; futurum credidit, ut Deus Chananitidem universam in populi potestatem traderet, ex data Patriarchis fide: tam certo credidit, captum iri Jerichuntem, ut firmatam interposito Dei nomine promissionem ab exploratoribus exegerit, ipsam fore incolumem cum cæteris omnibus familiaribus, quos ipsa domi habitura fuisset.

℣. 32. DE GEDEON, BARAC, SAMSON, cæterisque. Cum ad Hebræos sacrarum historiarum peritissimos scriberet, cursim nominat celeberrimos hosce viros, quorum gesta in tota gente erant perspectissima. Res nullius negotii erat ostendere, singulos hosce alio nomine magis quam fide non commendari. Aliquid de singulis, suppresso nomine, deque aliis compluribus in consequentibus memorat (24).

℣. 33. QUI PER FIDEM VICERUNT REGNA. Josue Reges multos in Chanaanitide profligavit (25). Barac parta de Sisara, Imperatore exercitus Jabin Regis Asor, victoria claruit Judic. 4. 4. Gedeon Madianitas fudit (26): Jephte Ammonitas & Moabitas (27); Samson haud semel Philistinos (28): Samuelis oratione insignis habita est de iisdem Philisthæis victoria (29): David fidei merito Regnum Juda, Dei nomine a Samuele promissum, assequutus est; eademque fide duce innumeras fregit gentes, suoque adjecit imperio.

OPERATI SUNT JUSTITIAM. Barac, Gedeon, Jephte, Samson, Samuel Judices in Israele fuerunt; atque a Domino electi, tam sancte functi sunt munere suo, ut in Scriptura commendentur. Neque tamen singula illorum gesta probantur. Vitiis non caruit Samson; non caruit Jephte, una filiæ mactatione peccaverit. Ipsi quoque Sacri Scriptores, bona & mala istorum gesta narrantes, bona laudant, non mala.

ADEPTI SUNT REPROMISSIONES. Victorias retulere Barac & Gedeon, uti promiserat Deus. Terror Philisthinorum fuit Samson, uti parentibus prædixerat Angelus. Exantlatis diuturnis persecutionibus, David expletam vidit earum promissionum fidem, quas sibi exhibuerat Deus, adeptus suæ gentis imperium.

OBTURAVERUNT ORA LEONUM. Spectantur bis verbis potissimum Samson, qui infestum leonis catulum in vineis interfecit Judic. 14. 5. David, qui cum ursis & leonibus se pugnasse asseruit 1. Reg. 17. 34. denique Daniel, qui in caveam leonum injectus, evasit incolumis, Dan. 7. 22.

℣. 34. EXTINXERUNT IMPETUM IGNIS. Danielis socii, in flagrantem fornacem injecti citra perniciem. Dan. 3. 49.

EFFUGERUNT (30) ACIEM GLADII: Elias gladium Jezabelis, Saulis David, Michæas Achabi, Elisæus Jorami, &c.

CONVALUERUNT DE INFIRMITATE. Fidei merito sanati sunt divinitus Job & Ezechias. S. Chrysostomus (31) ejusque asseclæ ista interpretantur de captivitate Babylonica, quam Scriptura non semel ceu mortis & languoris statum describit. Ex ea eripuit Hebræos Deus, robore & constantia instruxit; adeout Macchabæorum ætate integros exercitus fugaverint: *Fortes facti sunt in bello, castra verterunt exterorum*. Accommodari possunt ista singulis illis viris bello insignibus, quos diximus: ad Macchabæos tamen potissimum pertinere videntur. Nemo unquam fide instructior, acriorque, aut Religionis studiosior Macchabæis: nunquam luculentius patuit omnipotens Dei protectio, quam in bellis, quæ illi adversus Syriæ Regum Imperatores gessere.

℣. 35. ACCEPERUNT MULIERES DE RESURRECTIONE MORTUOS SUOS. Sunamitis fœmina, Elisæi hospita (32), & Vidua Sareptana (33), quæ Eliam domi excepit, filios redivivos orantibus illis recepere. Utrumque autem illud prodigium tum fidei ipsarum præmium fuit, tum sanctissimorum illorum hominum fidei, virtutis, & precum.

ALII AUTEM DISTENTI SUNT. Censent complures (34), agere Apostolum de supplicio equulei, quo rei sævissime distendebantur, ita ut ossa loco moverentur. Alii (35) explicant de rotæ supplicio, reorum corpora atrocissime distorquente. Sunt (36) qui capitis supplicium interpretentur: sunt (37) qui quodlibet generatim supplicium. Verior tamen explicatio est, quam tradunt Theophylactus, Oecumenius, aliique quamplures (38): *Fustibus cæsi sunt tympani modo crebris ictibus*. Fustuarium supplicium, adhuc usitatum apud Orientales, ita infertur. Reus humi stratus in humeros, sub pedis planta cæditur, pedibus in altum erectis, interdum ad necem usque, interdum vero certo ictuum numero. Ita vulgo in reos quæstio exercebatur. Vulgatæ Author, Græcum reddens, *distenti sunt*, significare voluit hominis eo supplicio cruciati statum. Omnino creditur (39) Apostolus his verbis spectasse Eleazari senis supplicium, in 2. Macchabæorum 6. 19. recitatum, iisdem quippe vocibus utitur. Vide nostram Dissertationem de suppliciis Hebræorum, ad Deuteronomium.

℣. 36. ALII LUDIBRIA ET VERBERA EXPERTI. Elisæus vel puerorum ludibriis obnoxius fuit 4. Reg. 2. 23. Cæteri Prophetæ deceptorum falsorumque Prophetarum nota inusti sunt. Jeremiam verberibus & carcere affecit Phassur (40): Michæam Jemlæ filium alapa cecidit falsus Propheta Sedecias filius Chanaanæ (41). Omnia isthæc & alia quamplura pertulere Macchabæi (42).

℣. 37. LAPIDATI SUNT, veluti Naboth 3. Reg. 21. 13. & Zacharias, inter Templum & Altare, Joaso jubente, interfectus 2. Par. 24. 21.

SECTI SUNT. Alibi (43) docuimus, serræ supplicium vulgare olim fuisse apud Orientales (44). Isaiam Prophetam serra sectum fuisse jubente Manasse Rege Juda, ex majorum narratione tradunt Hebræi: id quod in apocrypho libro ætate Ori-

Vu 2 genis

(23) Josue vi. 3. 4. 5 (24) Theodoret. hic. (25) Josue per totum. (26) Judic. vi. vii. viii. (27) Judic. xi. (28) Judic. xiii. xiv. xv. xvi. (29) 1. Reg. vii. 9. 10. & seq.
(30) Græc. Ἔφυγον, *Effugerunt*. Sed plures Vulg. Libri: *Effugaverunt*. Et ita Edit. Sixti V. 1590.
(31) Ἐνεδυναμώθησαν ἐξ ἀσθενείας. Chrys. (32) 4. Reg. iv. 34. 35. (33) 3. Reg. xvii. 21.
(34) D. Thom. Cajet. Grot. Vide Gataker adverf. c. 46. (35) Vide Hamm. (36) Chrys. hic. Ita & Theophyl. & Oecum. Strigel. Cast. Camer. (37) Vide Gataker, Syl. Tremel. Jun.
(38) Ἐτυμπανίσθησαν. Oecumen. Διὰ ῥοπάλων ἀνῃρέθησαν. Theophyl. Τινὲς δὲ τὸ τυμπανισθῆναι, ῥοπάλοις τυφθῆναι. Ita Suid. Τύμπανα, ξύλα ἐν οἷς ἔτυπτον ἐν τοῖς δικαστηρίοις οἱ τιμωρούμενοι. Hesych. Phavorin. Erasm. Drus. Pisc. Gataker, Est. Le Clerc. (39) Grot. Est. Men. Ham. Le Clerc. alii. (40) Jerem. xx. 2. & xxxvii. 15 (41) 3. Reg. xxii. 24. (42) 1. Macc. ii. 34. & 2. Macc. v. 24.
(43) Dissertatione de Suppliciis, ad Deuteronomium. (44) Vide 2. Reg. xii. 31. 1. Par. xx. 3. Amos i. 3. Matt. xxiv. 51.

genis legebatur (45), & a Patribus plurimis probatum est (46).

TENTATI SUNT, & animo & corpore, blanditiis, sævitia, cruciatibus, ignominia. Vel junge cum consequentibus (47): *Tentati sunt* & probati *in occisione gladii: mortui sunt*. Sunt (48) qui omittant, *tentati sunt*; alii vero probabiliter ajunt, positum esse ἐπειράσθησαν, *tentati sunt*, pro, ἐπρίσθησαν, *secti sunt*. Cum non satis assequerentur librarii, quid rei esset *secti sunt*, scripsere, *tentati sunt*.

IN OCCISIONE GLADII MORTUI SUNT; puta Michæas, Zacharias, Joannes Baptista, Jacobus Joannis frater, aliique nonnulli, & Macchabæorum ætate complures. 1. Macch. 1. 32. 50. 61. 2. Macch. v. 53. vi. 9.

CIRCUIERUNT IN MELOTIS, ovium vel caprarum pellibus induti, vestibus nimirum vilissimis; in varia subinde loca fugere coacti, ut Principum & locupletum vim, populi odia, quibus undique exagitabantur, vitarent. Eliæ vestis erat pellis, teste Scriptura, 4. Reg. 1. 8. quemadmodum & Joannis Baptistæ, Matth. III. 4.

℣. 38. QUIBUS DIGNUS NON ERAT MUNDUS. Mundus, quippe vitiis corruptissimus, indignus erat, qui istis virtutis sideribus diu gauderet. Permisit Deus, ut universa illorum sanctitas non agnosceretur, eorumque præsentia tam utilis non esset quam esse poterat. Illorum consuetudinem vitavit mundus sprevitque; ipsique vicissim nullo mœrore aut querele mundum aspernati deseruere.

IN SOLITUDINIBUS ERRANTES. Id contigit Eliæ (49), coacto iram Jezabelis fugere; ejusque Discipulo Elisæo, qui plerumque in agro cum Prophetarum filiis versabatur 4. Reg. 6. 2. Judæi Domino fideles in Antiochi Epiphanis persecutione, confugerunt in montium cavernas (50), ubi quamplures, cum sese armis defendere Sabbatho recusarent, cæsi sunt.

℣. 39. HI OMNES TESTIMONIO FIDEI PROBATI, quos Scriptura a fide commendat, NON ACCEPERUNT REPROMISSIONEM. Quid illi sperabant? Futurum nempe sibi Deum adversus hostes præsidium, nec permissurum, ut illorum injuriis & conatibus opprimerentur. Permisit tamen, ut vitam in doloribus & ærumnis agerent, ac denique inter cruciatus vel calamitates clauderent. Profecto quis ex Prophetis legitur parem sanctitati suæ finem vitæ sortitus, si humani casus ex vulgi sensu spectentur?

At prima isthæc spes, quam de Divino patrocinio ac præsidio in præsenti vita fovebant, quæ spes inanis fuisse videri potuit, a sublimiore altera æternæ beatitudinis spe regebatur; quæ quidem spes eo certior erat, quo major fuit reliquo vitæ spatio humanarum opum & commodorum inopia. Hæc porro merces ab iis potissimum spectabatur, & fidei laborumque præmium in altera vita fuit.

℣. 40. DEO PRO NOBIS MELIUS ALIQUID PROVIDENTE, UT NON SINE NOBIS CONSUMMARENTUR: illud agente in nobilissimum nostri commodum Deo, ut felicitatis suæ finem absque nobis non assequerentur. Puto ego, illud ipsum ferme hic dici ab Apostolo, quod a Christo dicitur Matt. 20. 2. in parabola de operariis in patrisfamilias vineam missis, qui tametsi variis diei horis in vineam missi, parem omnes eadem hora absoluto die mercedem retulere. Omnium ætatum, quæ Christo præcessere, Patriarchæ, Prophetæ, Justi eo nobis præstant, quod & ætate præiverint, & ante cæteros ad Dei servitutem vocati fuerint: at melior nobis sors est, quod salutis dogmata luculentius intellexerimus, exhibitas de æterna beatitudine promissiones perspicue magis audiverimus, denique quod certa sit nobis spes resurrectionis eodem tempore nobis, quo vetustissimis Patribus, obventuræ, nosque post resurrectionem absolutissime, & corpore nimirum & animo, gloria simul cum iis fruituros (51). Ita nobiscum actum est, inquiunt S. Chrysostomus ac Theophylactus, ut in magna familia usuvenit, in qua vetat pater filios ad mensam discumbere antequam fratres cæteri, in agro versantes, domum veniant, ut simul omnes cibum sumant & exhilarentur: qui expectant, patienter expectent: qui expectantur, patris & fratrum providentiam honori ducant. Omnes una in vitam revocabuntur, paratumque sibi ab exordio mundi convivium inibunt.

Alii magno numero putant, id quod ipsa Ecclesiæ fides servat, ante Christi Resurrectionem Cœlorum fores non patuisse (52), Justosque in ima terrarum parte versantes, beatissimos quidem, non tamen gloriæ compotes, expectasse Liberatorem, a quo in gloriam inducendi essent post resurrectionem. Singulare igitur Dei beneficium Hebræis nuper conversis erat, quod nulla mora cœlestem ipsorum beatitudinem & gloriæ usurpationem retardaret, statimque post obitum Cœlo insererentur, atque, ut ita dicam, eodem tempore quo prisci Patriarchæ, qui paulo antea in Cœlum ingressi fuerant. Hebræi mox conversi, ad quos Paulus literas dabat, plerique Christum Jesum in terris vidisse poterant; cumque brevis sit hominis vita, sperabant se ingressuros in Cœlum eodem ferme tempore quo Patriarchæ, qui aliquot dumtaxat ante annos una cum Christo illuc delati fuerant. Beneficium ab Apostolo memoratum commune est omnibus, qui deinceps fuere, Christianis, cum una gens universi habeantur, unumque Reipublicæ corpus cum cæteris qui præivere vel sunt consecuturi.

Veteres nonnulli Patres, puta Tertullianus de anima c. ult. Lactantius l. 7. c. 21. Victorinus in Apoc. 6. aliique recentiores, uti Calvinus, & Græci Schismatici, ajunt, Beatorum animas cœlesti beatitudine & Dei conspectu non frui ante supremum generale Judicium: adeo ut cum primi tum ultimi ex Electis una omnes simul eodemque tempore laborum mercedem sint percepturi. At primam hujus sententiæ partem, quæ negat, Justorum animas ante generale Judicium cœlesti beatitudine fruituras, respuit Ecclesia; quemadmodum & alteram illorum (53) qui arbitrantur, Justos ab ipso mundi exordio usque ad Christi Resurrectionem, gavisos in Cœlo beatitudine & gloris, sibi a tota æternitate paratis. Geminas tantum interpretationes, a nobis supra recitatas, probae.

(45) Origen. Epist. ad African. Idem in cap. XXIII. Matt. & in Isai. præfat. (46) Ita Tertull. lib. de Patientia c. 14. & Scorpiac. c. 8. Justin. contra Tryphonem; Hieron. lib. 15. in Isai. August. l. 18. de Civit. c. 24. &c. (47) Ἐπειράσθησαν ἐν φόνῳ μαχαίρας, ἀπέθανον. Vulg. legit: Ἐπειράσθησαν, ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον. (48) Ἐπειράσθησαν deest apud Origen. Ep. ad African. Euseb. Præpar. l. 12. c. 10. Chrysost. Theophyl. Syr. Æth. alios quosdam apud Mill. hic. Erasm. Grot. Bez. adjectitium putant. Junius legendum conjicit: Ἐπυρώθησαν. *Combusti sunt*. Gatak. Ἐπηρώθησαν. Tanaq. Fab. Ἐπηρώθησαν, *Obcæcati sunt*. (49) 3. Reg. XIX. 3. & XVIII. 13. (50) Vide 1. Macc. 1. 53. II. 28. 29. 30. & 2. Macc. v. 27. x. 6. (51) Chrysost. Theodoret. Theophylact. August. Ep. olim 99. nunc 164. & Tract. 124. in Joan. Ribera. Est. Ten. Primasius, Haymo, Men. Tirin. Vide Josu. v. 28. 29. (52) Vide Cornel. a Lapide in hunc loc. & in Heb. 12. 8. & Fromond. hic.
(53) Beza hic. Vide & Grot. Gomar. Ham.

C A P U T XII.

Necessaria est patientia, Justorum & Jesu Christi exemplo. Filius a patre castigatur. Fuge ignaviam, simultatem, vitam profanam. Novi fœderis encomium & præstantia.

℣. 1. IDeoque & nos tantam habentes impositam nubem testium, deponentes omne pondus, & circumstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen. 2. Aspicientes in auctorem fidei, & consummatorem Jesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contempta, atque in dextera sedis Dei sedet. 3. Recogitate enim eum, qui talem sustinuit a peccatoribus adversum semetipsum contradictionem: ut ne fatigemini, animis vestris deficientes. 4. Nondum enim usque ad sanguinem restitistis, adversus peccatum repugnantes; 5. Et obliti estis consolationis, quæ vobis, tamquam filiis loquitur, dicens: Fili mi, noli negligere disciplinam Domini: neque fatigeris, dum ab eo argueris. 6. Quem enim diligit Dominus, castigat: flagellat autem omnem filium, quem recipit. 7. In disciplina perseverate. Tamquam filiis vobis offert se Deus: quis enim filius, quem non corripit pater? 8. Quod si extra disciplinam estis, cujus participes facti sunt omnes: ergo adulteri, & non filii estis. 9. Deinde patres quidem carnis nostræ, eruditores habuimus, & reverebamur eos, non multo magis obtemperabimus Patri spirituum, & vivemus? 10. Et illi quidem in tempore paucorum dierum secundum voluntatem suam erudiebant nos: hic autem ad id, quod utile est in recipiendo sanctificationem ejus. 11. Omnis autem disciplina in præsenti quidem videtur non esse gaudii, sed mœroris: postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet justitiæ. 12. Propter quod remissas manus, & soluta genua erigite, 13. Et gressus rectos facite pedibus vestris: ut non claudicans quis erret, magis autem sanetur. 14. Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum: 15. Contemplantes ne quis desit gratiæ Dei: ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, & per illam inquinentur multi. 16. Ne quis fornicator, aut profanus ut Esau: qui propter unam escam vendidit primitiva sua. 17. Scitote enim, quoniam & postea cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus est: non enim invenit pœnitentiæ locum, quamquam cum lacrymis inquisisset eam. 18. Non enim accessistis ad tractabilem montem, & accensibilem ignem, & turbinem, & caliginem, & procellam, 19. Et tubæ sonum, & vocem verborum, quam qui audierunt, excusaverunt se, ne eis fieret verbum. 20. Non enim portabant, quod dicebatur: Et si bestia tetigerit montem, lapidabitur. 21. Et ita terribile erat, quod videbatur. Moyses dixit: Exterritus sum, & tremebundus: 22. Sed accessistis ad Sion montem, & civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem, & multorum millium Angelorum frequentiam. 23. Et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in cœlis, & judicem omnium Deum, & spiritus justorum perfectorum, 24. Et testamenti novi mediatorem Jesum, & sanguinis aspersionem melius loquentem quam Abel. 25. Videte, ne recusetis loquentem. Si enim illi non effugerunt, recusantes eum, qui super terram loquebatur: multo magis nos, qui de cœlis loquentem nobis avertimus. 26. Cujus vox movit terram tunc: nunc autem repromittit, dicens: Adhuc semel: & ego movebo non solum terram, sed & cœlum: 27. Quod autem, Adhuc semel, dicit: declarat mobilium translationem, tamquam factorum, ut maneant ea, quæ sunt immobilia. 28. Itaque regnum immobile suscipientes, habemus gratiam: per quam serviamus placentes Deo, cum metu, & reverentia. 29. Etenim Deus noster ignis consumens est.

℣. 1. IDEOQUE ET NOS TANTAM HABENTES IMPOSITAM NUBEM TESTIUM. Patriarchæ, Prophetæ, Martyres, Veteris Testamenti heroes, quorum recitavi exempla, & fidem ac patientiam commendavi, ceu nubes testium sunt, qua undique obvolvimur, confirmandique sumus in pugna & nominis Jesu Christi confessione a nobis peragenda. Fideles exhibet Apostolus ceu homines coram Judice prodituros, qui causam pro se dicturi, magno amicorum testium numero stipantur. Censet Hammondus, id ab Apostolo spectari, quod publicis in ludis circa præmiorum distributionem servari solebat. Præter Judicem, præmium victori decernentem, testes erant circa metam, ut primos metam attingentes notarent, caverentque, an præscriptæ curriculi leges a certantibus servarentur. Ex horum testimonio & spectatorum plausu pronunciabat Judex, eumque decernebat victorem, qui curriculum servatis legibus optime absolvisset. Ajunt alii (r) spectatam nubis columnam,

(r) Ilyric. & Parker in Gataker.

nam, Hebræos in solitudine protegentem. Maxime omnium probabilis est Hammondi interpretatio. Similia e publicis ludis ducta amat Apostolus 1. Cor. 9. 24. Eodem hoc loco diserte scribit: *Per patientiam curramus ad propositum nobis certamen*.

Deponentes omne pondus, et circumstans (2) nos peccatum, Qui in stadium ad cursus certamen veniunt, ponunt omnia, quibus currendo gravari queant aut impediri; vestes, calceos, quicquid denique impedimento est libero ac facili membrorum motui. *Circumstans nos peccatum* sunt peccandi occasiones, quibus undique obvolvimur; sive peccatum ipsum, quo facile impediri possumus & in ruinam trahi. Sunt qui reddant Græcum (3): *Omnem præsumptionem*, peccatum scilicet, quo facile in discrimen impellimur. At prior versio magis consentanea est comparationi ductæ ex homine in stadio currente, ac rejiciente omnia, quibus aut gravior aut impeditior fieri queat.

Per patientiam curramus ad propositum nobis certamen (4). Curriculum incepimus, ut infiniti pretii præmium assequamur: ipsum autem curriculum est patientia in adversis, & in virtutis exercitatione constantia. Itaque curramus alacriter, ceptumque curriculum fortiter absolvamus.

℣. 2. Aspicientes in authorem fidei et consummatorem Jesum. Judex, præmiique & coronæ largitor est Jesus. Ipse curriculi leges sanxit; & ne cui locus querendi esset, primus ipse cucurrit, præmium tulit. Ita idem nobis & judex est & exemplum, *Author fidei* nostræ, mentem illustrans, nos erudiens, per gratiam vocans, donumque fidei nobis largiens. Idem & *consummator*, cum perseverantiam, nostræque fidei præmium æterna in beatitudine præbeat.

Qui proposito sibi gaudio, cum vitam agere tranquillam posset, sustinuit crucem. Licebat Christo, si vellet, minime pati (5). Suas ipse ærumnas, suas contumelias sponte voluit. Cum illum Regem creare vellent Judæi, fugit ipse Joan. 6. 15. maluitque crucis subire supplicium, quam tranquillam felicemque in terris vitam agere. Aliter (6): Cum Christus in terras venerit, ut Patris voluntati & decretis obsequeretur, unam sibi cœlestem beatitudinem proposuit: *Proposito sibi gaudio*: quamobrem ut illam assequeretur, sævissimum & probrosissimum mortis genus elegit; quare illum fecit excelsum Deus, deditque illi nomen multo quam cætera præstantissimum (7), ipseque *in dextera sedis Dei sedet*. Prior explicatio magis contentanea est cum Græci vocabuli significatione (8). Latina quædam Exemplaria legunt (9): *Pro proposito sibi gaudio*. Prior lectio melior, testibus Estio & Ribera.

℣. 3. Recogitate eum, qui talem sustinuit a peccatoribus adversum semetipsum (10) contradictionem. Ut fortes ferendis malis efficiamini, spectate Christum Jesum, qui toto prædicationis tempore tam multas pertulit criminationes, injurias, pugnas ex Pharisæis Judæisque incredulis & pertinacibus (11). Vos certe neque sanctiores Christo estis, neque nobiliores.

℣. 4. Nondum usque ad sanguinem restitistis. Ad mortem usque totiusque sanguinis effusionem pugnavit Christus: vos vero levas aliquæ ex hostibus pugnæ & ærumnæ terreant? Nulla hic ad supremum usque spiritum pugna: illud jam non quæritur, ut cum peccato pugnantes vitam & sanguinem profundatis; patientia postulatur & perseverantia. Hostes vestri sunt falsa criminatio, injuriæ, opum amissio.

℣. 5. Et oblitis estis consolationis, ejus vocis suavissimæ, sive adhortationis; Græca enim vox (12) & consolationem sonat & adhortationem. An obliti estis illarum Sapientiæ vocum Prov. 3. 11. quibus ad pugnam fortiter capessendam excitamini? Pergit in publicorum ludorum allegoria, ubi certantes nedum præmii & coronæ conspectu, verum etiam spectatorum acclamatione & plausu excitabantur. Ipsamet Sapientia vos inter ærumnas & mala exhortatur: *Fili mi, noli negligere*, aspernari, ceu molestum vel odiosum aliquid rejicere *disciplinam Domini*, severitatem qua te castigat Deus. Patet est, commodis tuis tuæque felicitati studens.

℣. 6. Quem enim diligit Dominus, castigat. Non omnes, quos castigat Deus, amici sunt aut filii: at filios Deus castigat & corrigit (13). Luculentissimum iræ aut neglectus indicium est, siquem Deus suo permittit arbitrio (14). Sedulo distinguenda est animadversio, qua Deus in impium sævit, & qua castigat filios, ut sapientiores, meliores, sanctiores, fortiores, illustriores efficiantur. Si Deus ob peccata non punit, agendæ sunt gratiæ, quod digna æternis cruciatibus crimina hic expiet. Si idcirco affligit, ut meliores efficiamur, id multo magis æqui bonique faciendum est, cum sese patrem exhibeat, sollicitum de utilitate filii, quem perfectum seque patre dignum efficere studet.

℣. 7. In disciplina perseverate. Tamquam filiis vobis offert se Deus. Si ærumnæ Divinam erga vos benevolentiam indicant, cur illas quanti par est non æstimatis? Græcus (15): *Si disciplinam sustinetis, tamquam filiis vobis se exhibet Deus*; seu, vobiscum agit uti cum filiis. Alia Exemplaria cum Vulgata contentiunt. Melior Græco sententia.

℣. 8. Quod si extra disciplinam estis, &c. Si nullis animadversionibus, quas cæteri pertulere, obnoxii estis, ergo adulteri, non filii estis. An pater ita cum nothis uti cum legitimis agit? Patrem ne Ismaeli, ut Isaaco, se præbuit Abraham? Si igitur vobiscum uti cum legitimis non agit, quæ vobis superest spes futurum, ut tamquam suos excipiat? Hæc Pauli ratiocinatio est, Deum erga germanos filios, dum in terris agunt, uti severitate: quamobrem metuant ii, quorum vita deliciis, voluptatibus, fortunis abundat.

℣. 9.

(2) Καὶ τὴν εὐπερίστατον ἁμαρτίαν. Alii: Ἀπερίστατον. Steph. &. Theophyl. (3) Ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα, *Omnem præsumptionem*. Jac. Capell. Lud. de Dieu, Schmid. (4) Δι' ὑπομονῆς τρέχωμεν τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα. Veteres Libri complures non legunt *ad*, & hic abundat. Legendum est: *Per patientiam curramus propositum nobis agonem, sive certamen*. (5) Chrys. hic: Ἐξὸν αὐτῷ μηδὲν παθεῖν ὅμως ἔπαθεν. Ita & Theodoret. Theophyl. Oecumen. Riber. Bukentop. l. 1. Lux de luce p. 120. (6) Vide Est. D. Thom. Men. Tir. Jun. Pisc. Grot. & Latinos plerosque. (7) Philipp. II. 9. Vide & Joan. XII. 28. XVII. 1. 2. 3. 4. Luc. XXIV. 26. (8) Ὃς ἀντὶ τῆς προκειμένης αὐτῷ χαρᾶς, &c. (9) Clarom. & Germ. Lat. & Edit. Bibl. Antacip. (10) Græc. Τὸν τοιαύτην ὑπομεμενηκότα ὑπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν εἰς αὐτὸν ἀντιλογίαν. Syr. & S. Ger. Græc. Εἰς ἑαυτόν. Theodoret. Εἰς αὐτόν, idest, κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ. Clarom. & S. Germ. Lat. *In vobis*: Ipsi perpendite, quam ille pugnam a peccatoribus tulerit. (11) Chrys. Theodoret. Theophyl. Erasm. Riber. Est. &c. (12) Καὶ ἐκλέλησθε τῆς παρακλήσεως. (13) Chrysost. homil. 29. (14) Isai. LIV. 9. *Juravi ut non irascar tibi, ut non increpem te*. Ezech. XVI. 42. *Quiescam, nec irascar amplius*. Chrys. hic, homil. 29. (15) Εἰς παιδείαν ὑπομένετε, ὡς υἱοῖς ὑμῖν προσφέρεται ὁ Θεός. Alii plures: Εἰ παιδείαν ὑπομένετε. Ita Vulg. Æth. Syr. Arab. Copht. Alex. Clarom. S. Germ. G. Lat. Εἰς παιδείαν, *In disciplinam*. Aug. seu alius, Tract. de tempore Barbarico c. 8. alii plures Mss. apud Mill. Quidam hic interpungunt: Μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱόν, ὃν παραδέχεται· εἰς παιδείαν. Ὑπομένετε. Ὡς υἱοῖς ὑμῖν, &c. *Castigat omnem filium quem recipit in disciplinam. Sustinete. Quasi erga filios agit circa vos Deus*.

℣. 9. Non multo magis obtemperabimus Patri spirituum? *Patrem ſpirituum* opponit *patribus carnis noſtræ*. Si parentes, quibus caducam hanc vitam debemus, ſummo a nobis obſequio colendi ſunt, atque ubi nos illi caſtigaverint atgueruntque, id tamquam benevolentiæ & ſollicitudinis argumentum uſurpamus, quanto potiori jure æquum eſt, ut experimenta, quibus nos probat Cœleſtis Pater, vitæ noſtræ, animi, ſpiritus author (15), æternam hæreditatem daturus, cum obſequio excipiamus? Sunt (16) qui *Patrem Spirituum* explicent authorem ſpiritalium donorum, divinarumque Sancti Spiritus gratiarum; ſive authorem generationis noſtræ ſpiritalis, quæ nos adoptivos Dei filios & Jeſu Chriſti fratres efficit.

℣. 10. Et illi quidem in tempora paucorum dierum. Parentes noſtri nos caſtigabant pro arbitrio ob vitam brevi perituram. Dum carnales parentes dominique caſtigant, ira interdum, inconſulta ratio, cupiditas miſcentur (17). Vult pater, filium effici ſolertem, magnis dignitatibus aut fortunis idoneum. Cœleſtis Pater nihil agit niſi benevolentiæ, noſtræque utilitatis gratia: non ad brevem hanc vitam locupletes potentesque eſſe vult, ſed in æternitate beatos. Neque etiam ſtudet mentes noſtras inanibus cognitionibus occupare, ſed aptos reddere, qui ſimus ſanctitatis ſuæ participes: *In recipiendo ſanctificationem ejus;* puros efficere conatur, ſanctos, juſtos, inculpatos, dignoſque beatitudine, quam nobis ipſe decernit.

℣. 11. Fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet justitia. Dum Athleta inter exercitationes eſt, laborat, continet ſeſe, voluptatibus abſtinet: dum in curriculo eſt, atque ad præmium currit, majori conatu & robore contendit: ubi metam attigit, ſuaviſſimum præmium, quietem afferens, percipit; exantlati laboris fructu gaudet. Ita in ſpiritali Chriſtianæ Profeſſionis agone, qui ad finem uſque patientiam coluerint, gloriæ & pacis coronam, ac patientiæ juſtitiæque præmium in Cœlis referent: *Fructum pacatiſſimum juſtitiæ*.

℣. 12. Propter quod remissas manus, &c. Hoc & conſequente membro Apoſtoli oratio clauditur. Opportunas erigendis animis Chriſtianorum ex Hebræis, qui falſorum fratrum, Judæorumque incredulorum injuriis abnoxii erant, locutiones e Scripturis mutuatur.

℣. 13. Ut non claudicans quis erret. Siquis in fide, vel officio, vel patientia malorum nutat, propoſitis mox rationibus ſe ipſe confirmet. Græcus (18): *Ne id quod male adhæret, frangatur*, aut penitus ruat, *magis autem ſanetur*. Qui infirmi ſunt, ne ſuperentur ærumnis, ſed ſe ipſi colligant, & confirmentur.

℣. 14. Pacem sequimini cum omnibus. Vitam ita inſtituite, ut nequis vos queat arguere; nequem injuſta vi provocetis; perſequentibus cedite; denique pacem cum omnibus colite, ſi fieri poteſt, & quantum in vobis eſt Rom. 12. 18. & 14. 19. Quicquid paci ſervit, quærite, quantum fides, Religio, Dei voluntas ferunt.

Et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum. Morum ſanctitas virtus generica eſt, animi & corporis ac vitæ munditiem complectens. Ad virtutum omnium exercitationem porrigitur: quamobrem hoc ſenſu præter dubium eſt, neminem poſſe abſque ipſa Deum intueri, cum certiſſimum ſit, impurum nihil in Regna Cœlorum eſſe ingreſſurum, Apoc. 21. 27. Græca vox (19) de *caſtitate* potius explicatur, ſive in matrimonio, ſive in cœlibatu ſervata, quæ poſterior caſtitas cum continentia conjungitur. Negat Apoſtolus, Deum videri a quoquam poſſe; & certe alibi Apoſtolus, enumeratis vitiis pudicitiæ contrariis, ait, eos qui talia perpetrant, Regnum Dei minime aſſecuturos (20). Pleraque peccata pudicitiæ contraria, ſua ipſorum natura lethalia ſunt.

℣. 15. Contemplantes (caventes) nequis desit gratiæ Dei. De fratrum ſalute ſit unuſquiſque ſollicitus, caveatque ne alter a fidei ac veritatis tramite aberret; ne Religionem, ad quam vocatus a Deo eſt, deſerat, admotaque ad aratrum manu retro convertatur; ne infidelis ſit vocationi ſuæ, divinoque beneficio. Sive producta de publicis ludis allegoria: Fratres exemplo & verbis hortamini, ut conſtantiſſime currant, ad curriculi finem metamque feliciter perventuri. Eadem hic ratio non eſt quæ in ludis publicis, ubi non ſunt plures uno victores. Qui fortiter certant & conſtanter currunt, coronam æternumque præmium omnes procul dubio ſunt relaturi. Cavete igitur, *nequis deſit gratiæ Dei* (21), aut parata ſibi gloria privetur, ſpretis nimirum donis, quibus cumulatus eſt, neglectoque per ignaviam talento ſibi tradito; ſeu denique, nequis Dei gratia & amicitia excidat.

Neque radix amaritudinis sursum germinans impediat bonum ſemen. Spectantur hic fortaſſe illa Deuteronomii 29. 18. verba: *Ne forte ſit inter vos aliquis, cujus cor averſum eſt a Domino . . . & ſit inter vos radix germinans fel & amaritudinem*. Agit ibi Moyſes de iis, qui relicta Patrum religione, infidelitatem & Numinum ſuperſtitionem ſectabantur. Hebræos Scripturarum peritos, & primis ſtatim verbis totam ſententiam intelligentes, alloquebatur: Nequis ex vobis retro convertatur, relictaque Eccleſia redeat ad Synagogam. Hæreſim & Religionis deſertionem his verbis potiſſimum ſignificabat (22). Hæreticos Ignatius Martyr in epiſt. ad Epheſ. cap. 10. & ep. ad Trallian. c. 11. & ep. ad Philadelph. c. 3. Diaboli plantas nuncupat, ſive perniciosa germina, lethiferos fructus ferentia, quos qui guſtaverit, ſtatim ſit moriturus; denique plantas a Chriſto Jeſu minime ſatas, &c.

℣. 16. Nequis fornicator, aut profanus, ut Esau. Sunt qui putent, duo iſta, *fornicator & profanus*, ad Eſavum referri (23); ac prius vocabulum tropice, alterum proprie uſurpant (24), de eo qui rem ſacram vendidit, de guloſo, profano, ſanctiſſimarum rerum, qualis erat patris benedictio, & jura natalium, contemptore. *Fornicatorem* dici Eſavum exiſtimat Theodoretus (25), ob inita cum profanis & externis fœminis conjugia; at S. Chryſoſtomus, Theophylactus, atque Interpretes plerique *fornicatorem* a *profano* ſejungunt, alteramque dumtaxat appellationem Eſavo tribuunt. His monitis indigere potuerunt Hebræi, ex quibus multi ſcortationem non magni faciebant, præſertim cum fœmina non Iſraelitide (26). Judæi nuper ad Chriſtum converſi undique ſollicitabantur, ut ad Judaica ſacra reverterentur, abjicerentque decora primorum natu, ut ad numerum imitatorum Eſavi tranſirent. In Geneſim (27) diſputavimus, quæ tunc forent decora primorum natu; atque utrum Eſau, vendito eo jure, ſimoniæ crimen admiſerit, uti viſum eſt quampluribus

(15) Riber. Eſt. Chryſoſt. Gem. Piſc. Druſ. Men. Beza, &c. (16) Chryſoſt. hom. 29. Theodoret. (17) Idem ibidem. (18) Ἵνα μὴ τὸ χωλὸν ἐκτραπῇ, ἰαθῇ δὲ μᾶλλον. (19) Καὶ τὸν ἁγιασμόν. Chryſoſt. & Theophyl. Vide & Theodoret. Eſt. Jac. Capell. &c. (20) 1. Cor. VI. 9. 10. 1. Cor. XV. 50. 1. Timot. 1. 10. (21) Μή τις ὑστερῶν ἀπὸ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, *Ne quis excidat, deſtituatur, expers ſit gratia, vel favore Dei.* (22) Μή τις ῥίζα πικρίας ἄνω φύουσα ἐνοχλῇ. Grotius, & Millius legendum putant ἐν χολῇ, pro ἐνοχλῇ, uti habetur Deut. XXIX. 18. Ita reddendum eſſet: *Ne qua radix amaritudinis ſurſum germinans, ſit in felle.* Amaritudo pro veneno uſurpatur. (23) Theodoret. (24) Theophyl. (25) Theodoret. hic; Chryſoſt. ſeu alius homil. 2. de Patientia Job; Gloſſ. Ordin. D. Thom. (26) Vide Grot. hic, & Comment. noſtr. ad Exod. XX. 14. (27) Vide Comment. in Geneſ. XXV. 35. Vide etiam Exod. XIX. XX.

tribus (28), qui primum inter ea decora Sacerdotium enumerant (29).

℣. 17. Reprobatus est. Cave id usurpes de æterna reprobatione (30), qua quis e cœlo excluditur, sed temporaria & terrestri, qua impetrare non potuit, ut bonas preces, in Jacobum pronunciatas, Isaac revocaret, *quamquam eam lacrymis inquisisset*. Hoc in Genesi 27. 34. non legimus, ubi illud solum dicitur, Esau *irrugisse clamore magno*, tristissimumque dixisse: Et mihi bene precare, pater. At respondit Isaac: Jacobum tui dominum pronunciavi: fratres sui omnes illi obtemperabunt. Frumenti ac vini ubertatem illi sum imprecatus: post hæc, quid tibi faciam, fili?

Non invenit pœnitentiæ locum (31), facere non potuit, ut sententiam mutaret Isaac, tametsi fraudem Jacobi optime sentiret. Fas non esse censuit repugnare Spiritui, quo se agi sensit, cum bene Jacobo precaretur, quamobrem inanes fuere Esavi clamores, preces, querelæ. Sunt (32) qui explicent de pœnitentia, quæ admissorum criminum veniam impetrat. Esavi pœnitentiam non probavit Deus, utpote iis, quæ opus erant, adjunctis minime fultam. Ex animo non doluit, se in Deum peccasse, cum illius dona venditione profanavit: furor, ira, fratris odium lacrymas expressere. Qui tamen interpretantur de inanibus Esavi conatibus, ut pater a sententia discederet, bonasque preces in Jacobum pronunciatas revocaret, hi consentanea magis loquuntur.

℣. 18. Non enim accessistis ad tractabilem montem, et accensibilem (33), flagrantem, ignem. Unusquisque colat sanctitatem & animi munditiem dignam vocatione, qua vos dignatus est Deus. Sublimiore sentite, quam olim sub Lege. Majorem certe sanctitatem quærit ex vobis Deus, cum ipsi Evangelium non ita acceperitis, uti Legem Patres in Sinai. Illa severitatis ac timoris Lex fuit; vestrosque majores Deus tonitru & fulmine perterrefecit. Christi Jesu Lex amoris est ac suavitatis, &c. In consequentibus geminæ Leges, earumque ferendarum modus simul conferuntur. Deus in vertice Sinai inter ignes, fulmina & procellas apparuit (34), apto ad terrendos Hebræos apparatu: Christus Jesus in terras venit, nullo strepitu, nullaque gloriæ specie, ut Legem piæ humilitatis & charitatis ferret. Græca Exemplaria vetusta complura (35) non ferunt hic *montem*, sed ista dumtaxat: *Non accessistis ad tractabilem & flagrantem ignem*.

℣. 19. Et vocem verborum, seu tonitru; ut enim sæpe diximus, tonitru ab Hebræis *vox Dei* nuncupabatur. Flagrante monte, populoque formidante, creditur Deus vocem emisisse ceu tonitru, decem Legis præcepta perspicue pronunciantem Exod. 19. 19. At eo terrore occupabantur Hebræi, ut Moysem oraverint, ne Deus jam ipsos alloqueretur, sed Moyses ipse præcepta ex Numinis ore perciperet Exod. 20. 19. *Loquere tu nobis, & audiemus: non loquatur nobis Dominus, ne forte moriamur*. Nova in Lege sese res aliter habet. Christus allocutus est coram: nostram ipse naturam assumpsit: nostræ infirmitati sese accommodavit; nos ipse docuit, uti filios pater.

℣. 20. Non enim portabant quod dicebatur (36): ferre non poterant severitatem minacis illius sententiæ: *Si bestia tetigerit montem, lapidabitur*. Exodi Liber 19. 13. ad verbum fert: *Omnis qui tetigerit montem, morte morietur. Manus non tanget eum, sed lapidibus opprimetur, aut confodietur jaculis. Sive jumentum fuerit sive homo, non vivet*. Græca Exemplaria typis edita hoc loco habent (37): *Lapidibus conficietur, aut confodietur jaculo*. Veteres tamen complures Græci libri (38) postrema illhæc verba, *confodietur jaculo*, non legunt, quemadmodum & Vulgata, & Latini Codices. Addita sunt ex loco Exodi 19. 13.

℣. 21. Moyses dixit: Exterritus sum. Ista non leguntur in Exodo, ubi narrat Moyses ea quæ contigere, cum Deus Legem ipsi ferret, neque aliis in locis huc pertinentibus. Quamobrem ex majorum narratione didicisse videtur Apostolus (39). Martianæus explicat: *Et ita terribile erat quod videbatur, Moyse teste, ut ego ipse ad vos scribens terrore ac formidine quatiar*. Porro Græcus hanc explicationem admittit (40).

℣. 22. Sed accessistis ad Sion. Hoc usuvenit Christianis, aliter quam Deo Legem ferente Judæis. Fœdus cum Domino iniistis, non ad radices flagrantis ac nube obsiti Sinai, sed *ad Sion, & civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem, & multorum millium Angelorum frequentiam*. At qui illud vere dicitur, Judæos ad Christum conversos novam accepisse Legem, fœdusque fecisse cum Domino in Cœlesti Jerosolyma, sive in Cœlis? Respondeo I. Christianus homo cœlestis Jerosolymæ civis est Ephes. 2. 19. ad illam pertinet, bonorumque cœlestium spem animo fovens, quodammodo jam in cœlo versatur (41). II. Christiana Ecclesia (42) optimo jure Sion, Cœlestis Jerosolyma, civitas Dei viventis, cœtus Angelorum dicitur, quippe quæ Christi Jesu Regnum est, sedes, sponsa: illam Angeli moderantur ac defendunt: in unam coalescit rempublicam ac civitatem cum Ecclesia triumphante, quæ proprie ac vere Jerosolyma cœlestis, & Dei viventis civitas appellatur. Christi Ecclesiam describit Apocalypsis (43), tamquam urbem auream, gemmis distinctam, e cœlo in terras labentem, ceu sponsam, quæ muliebri paratu compta in sponsi occursum venit.

℣. 23. Ecclesiam primitivorum, primorum natu, qui conscripti sunt in cœlis. Fœdus, quod ipsi in Ecclesia iniistis, confirmatum in Cœlo est, ubi descripti sunt ac beatitudine fruuntur *primitivi*, veteres nimirum Justi & Patriarchæ, qui Legi præcessere, quique sub Lege viventes, fide, charitate, animorum habitudine ad novum fœdus pertinebant. Explicant alii (44) de Apostolis, primoribus natu Ecclesiæ filiis, quippe quos omnium primos vocavit Christus, & fidei peperit, quique ante cæteros Ecclesiam instituerunt: horum nomina Libro vitæ continebantur. *Nolite gaudere*, ajebat Christus Luc. 10. 20. *quia spiritus vobis subjiciuntur: gaudete autem, quod nomina vestra scripta sunt in Cœlis*. Hebræi, qui Legem in Sinai accepere, descripti sunt in censu viventium, inter Dei servos & populum: at Christiani censi sunt in Cœlis. Civium nomina in singularum urbium censu describuntur. Terrestris Jerosolymæ cives in ejus urbis libro exarati sunt Psalm. 86. 2. qui ad Cœlestem Jerosolymam pertinent, in ejus commentariis censentur Ephes. 2. 19. *Vos estis cives Sanctorum, & domestici Dei*. Denique usurpatur de Fidelibus Electisque universis (45), *Dei pri-*

(28) Vide Gloss. Ordin. Primas. D. Thom. Cajet. hic. (29) Vide Grot. Hamm. Riber. Men. Jac. Capell. alios. (30) August. lib. 16. de Civit. cap. 27. Tostat. Perer. in Genes. 27. (31) Μετανοίας τόπον οὐχ εὗρε. (32) Chrysost. Theodoret. Theophyl. Est. &c. (33) Libri complures legunt *accessibilem*: at germana lectio est, *accensibilem*. (34) Exod. xix. 16. (35) Οὐ γὰρ προσεληλύθατε ψηλαφωμένῳ ὄρει, καὶ κεκαυμένῳ πυρί. Plures omittunt ὄρει. Ita Alex. Syr. Æth. Copht. Clarom. & Germ. Latt. Codd. multi Latini, teste Erasmo. Nec attingunt Chrys. & Theophyl. in Comment. (36) Τὸ διαστελλόμενον. (37) Λιθοβοληθήσεται, ἢ βολίδι κατατοξευθήσεται. (38) Desunt in Alex. Clarom. G. L. Germ. Lat. Copht. Syr. Arab. Æth. Chrysost. Theodoret. Theophyl. aliis pluribus apud Mill. hic. (39) Est. Tir. Gerhard. (40) Καὶ οὕτω φοβερὸν ἦν τὸ φανταζόμενον, (Μωϋσῆς εἶπεν) ἔκφοβός εἰμι, καὶ ἔντρομος. (41) Theophyl. Oecumen. Grot. Vide & Chrys. & Theodoret. (42) Riber. Est. Men. Tir. (43) Apoc. xxi. 2. xxi. 2. . . 10. (44) Grot. Hamm. (45) Chrysost. Theodoret. Theophyl. Oecum. Est. Jac. Capell. &c.

primitivis appellatis, quod revera sint servorum illius primitiæ, ad fidem præter cæteros vocati fuerint, ac prima spiritus & adoptionis munera obtinuerint. Electorum nomina in Cœlis descripta fuet, ut ait Scriptura (46).

ET JUDICEM OMNIUM DEUM. Legem ferens priscis Israelitis Deus capitali pœna interdixit, nequis accederet ad montem, in quo ipse præstantem se exhibebat: at vos nullo metu per fidem, charitatem, & Christiani instituti professionem, accessistis ad Deum, omnium hominum Judicem, eumque constanter Patrem appellastis (47).

ET SPIRITUS JUSTORUM PERFECTORUM (48), gloria fruentium, quorum sanctitas absoluta est, qui curriculi metam feliciter attigere, assecuti pugnæ præmium, & corona donari (49). Ad hos per fidem & charitatem accessere Fideles; facti sunt illorum fratres & amici, urbis ejusdem cives, unius patris filii, eademque in hæreditate successores.

℣. 24. TESTAMENTI NOVI MEDIATOREM JESUM. Majores vestri, quo tempore Legem in Sinai acceperunt, accessere ad Moysem, ejus fœderis sequestrum Exod. 24. 7. Is merus homo erat, a quo propositum est Dei nomine fœdus, ad certum tempus usque mansurum. At eos ad hominem Deum Jesum Christum, æterni fœderis authorem, accessistis. Vos non victimarum cruore, uti tunc populus, sed Christi sanguine, *melius loquente quam sanguis Abel*, aspersi fuistis. Sanguis Abelis vindictam poscebat in Cainum cædis reum (50): Christi sanguis, vestræ salutis causa profusus, misericordiam in vos postulat. Knatchbullus ita Græcum reddit (51): *Sanguinis Christi aspersio melius loquitur, quam Abelis sacrificia*. Ista Deo placuere, teste Scriptura Genes. IV. 4. et multo præstantior fuit sanguis Christi & merito & efficacitate.

℣. 25. VIDETE, NE RECUSETIS (parvi faciatis) LOQUENTEM. Si Moysem audivere majores, Legemque sibi ab eo traditam tanto obsequio excepere; si ejus Legis contemptores violatoresque tam acriter puniit Deus, quid timendum erit vobis, si ea quæ Christus & verbis & exemplo docuit, rejeceritis? Merus homo erat Moyses; Deus est Christus. Moyses in terris loquebatur; Christus e Cœlo. Carnalis erat Lex Mosaica; Lex cœlestis est Christi. Alii (52) ita interpretantur: Si Israelitæ, contempto Deo, sive Angelo se alloquente in terris Dei nomine, pœnam non effugere; multo minus effugiemus ipsi, ubi Christum Jesum e Cœlis loquentem contempserimus.

℣. 26. CUJUS VOX (53) MOVIT TERRAM TUNC, quique nunc nostri gratia pollicetur futurum, ut terram simul & cœlum moveat. Cum Deus, aut Dei nomine Angelus Moysem in Sinai vertice alloqueretur, tremuit tellus, & montes formidine quassi fuere. Multo igitur magis, cum nos hoc tempore per Legislatorem Christum alloquatur, terram cœlumque, si necesse fuerit, commoturus est, ut nos puniat, sive ut sui numinis metum & erga Leges obsequium mentibus nostris altius imprimat. Commotam esse terram, Deo Moysem alloquente in vertice Sinai, diserte non legimus in Moyse: at ex aliis Scripturæ locis colligimus; puta ex Psalm. 67. 9. *Terra mota est, etenim cœli distillaverunt* (liquati sunt) *a facie Dei Sinai, a facie Dei Israel*. Ex Cantico Deboræ Judic. V. 4. *Domine, cum exires de Seir, & transires per regiones Edom, terra mota est, cœlique ac nubes distillaverunt aquis*. Eadem ferme habet Habac. 3. 10.

℣. 27. QUOD AUTEM, ADHUC SEMEL, DICIT, DECLARAT MOBILIUM TRANSLATIONEM. Dominus apud Aggæum ait (54): *Adhuc unum modicum est* (adhuc semel), *& ego commovebo cœlum & terram, & mare, & aridam. Et movebo omnes gentes, & veniet desideratus cunctis gentibus: & implebo domum istam*, seu novum hoc Templum, *gloria*. Novum Templum captivitate Babylonica absoluta conditum significat. Cœlum Deus terramque commovit, cum in vertice Sinai, Legem daturus Israelitis, descenderet. Eadem adhuc semel commotum iri pollicetur, cum ipse novam Legem tulerit, novumque fœdus, cujus figura fuere captivitatis exitus, & secundi Templi institutio, confirmaverit. Cum ait, sese, iterum Cœlum terramque commoturum, innuit, postremam hanc fore commotionem, post quam omnia denique firma & inconcussa futura sunt. Post novum igitur fœdus, Christi sanguine obsignatum, instituraque Ecclesia Christiana, nulla jam Lex expectanda est, nullumque fœdus: nihil jam movebitur, mutabitur, evertetur.

Novæ Legis institutione tropice commota sunt cœlum, terra, & natura universa. Religionem suam instituere non potuit Christus, nisi eversis Judaica & Profana. Quos tumultus, quos motus, quas insectationes passa non est Christi Ecclesia tum ex Judæis, tum ex Gentilibus? Quanto fragore ruit Judæorum Respublica & Religio in Templi & orbis excidio? Quid non conatus est Diabolus, ut Evangelicorum dogmatum, quibus universum ipsius imperium penitus evertebatur, promulgationem impediret? Habes hic alteram rerum commotionem, de qua Aggæus (55); cujus motus imago & umbra fuit ille alter, qui ad Sinai montem sonuit.

℣. 28. ITAQUE REGNUM IMMOBILE SUSCIPIENTES, HABEMUS GRATIAM (56). Cum igitur Divino beneficio cives simus Regni Jesu Christi nunquam perituri, cum admissi fuerimus intra novum fœdus, quod immobile futurum est & æternum, quod Mosaicæ Legi perituræ demum ac deinde successit; ingens adeo beneficium a nobis sollicite servandum est, constanterque tenendum fœdus, quod Christianam Religionem amplexi juravimus. Sive: Opus est, ut fidei depositum, acceptamque in Baptismo Spiritus Sancti gratiam studiosissime custodiamus, feracem illam reddamus bonorum operum exercitatione, caveamusque ne Dei dona in cassum obtinuisse, aut, quod deterius multo est, contempsisse, pessimisque moribus profanasse dicamur.

CUM METU ET REVERENTIA. Græcus (57): *Cum pudore & reverentia*; sive *honeste & religiose*; ad Dei majestatem accedentes; & coram illo viventes quo par est obsequio ac religione; sive: Pudicum inter homines, modestum, honestumque vitæ genus agentes; summoque obsequio & religioso metu coram Deo versantes.

℣. 29. ETENIM DEUS NOSTER IGNIS CONSUMENS EST. Locus ex Moyse Deut. IV. 24. Deum cum metu colite, neque contemptu & perfidia provocate; Deus enim ignis vorans est; zelotypus est, itaque formidabilis. Ignis, rametsi flagrans violentusque, vix leviter adumbrat severitatem, celeritatem gravitatemque suppliciorum, quibus Deus in homines irritatæ clementiæ reos animadvertit.

---

[46] Luc. X. 20. Philipp. IV. 3. Apoc. XIII. 8. XVII. 8. [47] Matt. VI. 26. Joan. XVI. 27. Rom. VIII. 15. Galat. IV. 6. [48] Καὶ πνεύμασι δικαίων τετελειωμένων. [49] Ita Chrysost. Theodoret. Theophyl. Grot. Est. Riber. [50] Genes. IV. 10. Vide Chrysost. Est. Men. Zeger. Emm. &c.
[51] Αἵματι ῥαντισμοῦ κρείττονα λαλοῦντι παρὰ τὸν Ἄβελ. Plures legunt: Παρὰ τὸ Ἄβελ. [52] Theodoret. Theophyl. Est. Men. Grot. Paræ. &c. [53] *Cujus vox*, nempe Dei, vel Angeli, *movit terram*; vel etiam, *vox Mosis*, idest, *Dei ad Mosen*. Theophyl. Τὴν Μωσέως λέγει, ἢ καὶ τὴν Θεοῦ, ἐπ' ἐμοῦ μὲν κατασείσαντα, ὅτι γε δὲ ὅμως χρηματίζοντα διὰ Μωσέως. [54] Agg. II. 7. עוד אחת מעט היא Septuag. Ἔτι ἅπαξ ἐγὼ σείσω, &c.
[55] Ita Est. Tena, Riber. Men. Pisc. Jun. alii plerique. [56] Græc. impress. Ἔχωμεν χάριν. Ita Clarom. & S. Germ. Lat. Steph. 8, 9. Laud. 2. Arab. alii. [57] Μετ' αἰδοῦς, καὶ εὐλαβείας.

CAPUT XIII.

Hortatur ad charitatem, hospitalitatem, morum honestatem, cæterasque virtutes. Apostolos imitare: externa & nova dogmata fuge. Pastoribus obtempera. Hebræos rogat, ut pro se orent. Epistolam salutationibus claudit.

℣. 1. CHaritas fraternitatis maneat in vobis. 2. Et hospitalitatem nolite oblivisci, per hanc enim latuerunt quidam, Angelis hospitio receptis. 3. Mementote vinctorum, tamquam simul vincti: & laborantium, tamquam & ipsi in corpore morantes: 4. Honorabile connubium in omnibus, & thorus immaculatus. Fornicatores enim, & adulteros judicabit Deus. 5. Sint mores sine avaritia, contenti præsentibus: ipse enim dixit: Non te deseram, neque derelinquam: 6. Ita ut confidenter dicamus: Dominus mihi adjutor: non timebo, quid faciat mihi homo. 7. Mementote præpositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem. 8. Jesus Christus heri, & hodie: ipse & in sæcula. 9. Doctrinis variis, & peregrinis nolite abduci. Optimum est enim gratia stabilire cor, non escis: quæ non profuerunt ambulantibus in eis. 10. Habemus altare, de quo edere non habent potestatem, qui tabernaculo deserviunt. 11. Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in Sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra. 12. Propter quod & Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. 13. Exeamus igitur ad eum extra castra, improperium ejus portantes. 14. Non enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus. 15. Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, id est fructum labiorum confitentium nomini ejus. 16. Beneficentiæ autem, & communionis nolite oblivisci: talibus enim hostiis promeretur Deus. 17. Obedite præpositis vestris, & subjacete eis. Ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri, ut cum gaudio hoc faciant, & non gementes: hoc enim non expedit vobis. 18. Orate pro nobis: confidimus enim, quia bonam conscientiam habemus in omnibus bene volentes conversari. 19. Amplius autem deprecor vos hoc facere, quo celerius restituar vobis. 20. Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis pastorem magnum ovium, in sanguine testamenti æterni, Dominum nostrum Jesum Christum, 21. Aptet vos in omni bono, ut faciatis ejus voluntatem: faciens in vobis quod placeat coram se per Jesum Christum: cui est gloria in sæcula sæculorum. Amen. 22. Rogo autem vos, fratres, ut sufferatis verbum solatii. Etenim per paucis scripsi vobis. 23. Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum: cum quo (si celerius venerit) videbo vos. 24. Salutate omnes præpositos vestros, & omnes Sanctos. Salutant vos de Italia fratres. 25. Gratia cum omnibus vobis. Amen.

℣. 1. CHARITAS FRATERNITATIS MANEAT IN VOBIS (1). Fratrum amor propria semper fuit germanorum Ecclesiæ filiorum laus. Nihil unquam studiosius Apostoli commendavere, quam fratrum charitatem, quamplurimas virtutes complectentem. Hebræi, ad quos literas dabat Paulus, ægre ferebant Gentiles ad Christiana sacra conversos, imperatos in Lege ritus negligere. Itaque hortatur Apostolus, ut charitatem colant, præsertim erga externos fidem amplexos, & neque ipsos damnent, qui Christiana libertate utuntur, neque eos qui uti permittunt.

℣. 2. HOSPITALITATEM NOLITE OBLIVISCI. Ne frigido paupertatis nomine (2) hospitalitatem, quæ ex charitate oritur, negligatis; neque nimio delectu eam virtutem exercete, ne, dum eligitis optimos, actionis meritum amittatis (3). Mementote Abrahami ac Lothi, qui, dum meros homines hospitio a se excipi existimant, hospites Angelos ipsumque Angelorum Dominum habuere (4). Animo recolite, qui honor illis, quæ utilitas ex hospitalitate manaverint (5).

Latina quædam Exemplaria (6), pro, *propter hanc enim latuerunt quidam, Angelis hospitio receptis*, habent, *Placuerunt quidam*. Placuere Deo, quod Angelos hospitio acceperint; sive: Angelis, quos habuere hospites, placuere. Alii (7), Vulgatam sequuti, ita explicant: *Quidam, hospitalitatis merito*, puta Loth ejusque familia, *latuerunt*, quo tempore Sodomæ cives domus illius fores non inveniebant (8), *Angelis hospitio receptis*. Hæc tamen explicatio toto cœlo dissidet a genuina, quam

[1] Ἡ φιλαδελφία μενέτω. Non legit, *In vobis*, sicut nec antiquissima Latina; Clarom. S. Germ. Donati. Leodi. Malmundar. Vide Brug. hic. [2] Chrysost. Theophyl. Est. [3] Vide Ambros. lib. de Abrah. c. 5. & de Offic. lib. 2. c. 21. l. 3. c. 7. & August. Ep. 38. nov. Edit. n. 2. p. 82. olim Ep. 149.
[4] Διὰ ταύτης γὰρ ἔλαθόν τινες ξενίσαντες ἀγγέλους. Chrys. Οὐκ εἰδότες ἐξένισαν. Ita Theod. Theophyl. alii Grot. hic: Ἔλαθον ξενίσαντες, locutio bene Græca; nam sic loquuntur Aristoph. Plato, Xenophon, subaudito αὐτοὺς, quod interdum exprimitur. [5] Vide, si lubet, Philon. de Abraham p. 366.
[6] Ita Sixti V. & Lovaniens. & plerique ante Correctionem Clementinam. Vetus. Ἤρεσαν.
[7] Faber Stapul. & Ambros. Catharin. [8] Genes. xix. 11. Sap. xix. 16.

quam post Græcos Patres optimosque Interpretes (1) supra dedimus. Legebat S. Augustinus (2): *Nescientes, hospitio receperunt Angelos;* quæ lectio sensum hujus loci aptissime detegit. Patres nonnulli (3), ipsaque in Officio Ecclesia putasse videntur, Angelis ab Abrahamo spectatis Divinarum trium Personarum unitatem fuisse significatam: *Tres vidit, & unum adoravit.* At tametsi Abraham denique intellexerit, hospites suos esse Angelos, in iisque Deum adoraverit, is procul dubio primo statim occursu meros homines esse existimavit.

℣. 3. Mementote vinctorum, tamquam simul vincti sitis. Hebræos commendavit Apostolus (4), quod Fidelium Jesu Christi causa vinctorum vinculis doluerint. Paulo antea vinculis dimissus fuerat Apostolus; creduntur que Hebræi summo mœrore affecti fuisse ob Apostoli ærumnas (5). Hortatur, ut pergant charitatem ac misericordiam exercere erga eos, qui veritatis causa malis agitantur. Qui inter discrimina, vincula, ærumnas aut versatur aut versatus est, plerumque acrius permovetur malis cæterorum, quam qui nunquam ista est expertus. Qui vero eadem cum altero catena vinctus est, etiam si voluerit socii oblivisci, non potest (6). Ita fratrum vinctorum vicem dolere debemus, quasi eadem & ipsi vincula feramus; ægrotorum vero, tamquam unius ejusdemque corporis membra, iisdemque morbis obnoxii: *Tamquam & ipsi in corpore.*

℣. 4. Honorabile connubium in omnibus: matrimonium honestissime colite. Quavis ætate aut conditione sitis, pudicissime & honestissime in matrimonio vivite. Conjugalem castitatem, & modestiæ leges in conjugii usu servate (7). Aliter: Conjugium ceu malum sive perniciosum damnet nemo: honore dignum ex ipsa sui institutione est, quippe a Deo institutum: necesse est igitur, illud inter homines esse; eo quippe naturali modo genus hominum prorogari voluit Deus: utile est, utpote incontinentiæ remedium. Ita omni prorsus ratione est *honorabile* (8).

Et thorus immaculatus. Conjuges nedum mutuam fidem sanctissime servent, verum etiam in ipso conjugii usu debitum neque postulent neque reddant, nisi unius sobolis, quæ finis matrimonii est, gratia (9). *Conjugalis concubitus generandi gratia, non habet culpam; concupiscentiæ vero satiandæ, sed tamen cum conjuge, propter thori fidem, venialem habet culpam: adulterium vero & fornicatio lethalem habet culpam.* Sive usurparis Apostoli verbis tamquam sanctione, non consilio, vel exhortatione: Usum conjugii ne damnetis. Nuptialis thorus castus est & honore dignus: immodicum, intemperantem illius usum damnat Deus (10): *Concubitus enim necessarius causa generandi, inculpabilis, & solus ipse nuptialis est. Ille autem, qui ultra istam necessitatem progreditur, jam non rationi, sed libidini obsequitur.* Ecclesiæ initio fuere hæretici, qui conjugium damnavere, puta Carpocratiani, Marcionitæ, Saturnini Discipuli, Tatianus, Gnostici. Putat S. Chrysostomus hic, non defuisse inter Hebræos, qui nefarium esse conjugium arbitrarentur.

℣. 5. Sint mores sine avaritia (11). Paupertatem laudat suadetque Christiana Religio: opes sancte usurpatas non damnat; avaritiam, tamquam maximum hominis totius flagitium, execratur. Noverat Paulus, Hebræos ad Christum conversos gravissima inopia laborare: at simul intelligebat, avaritiam tum in pauperibus tum in locupletibus reperiri; invisamque Deo esse avaritiam, non caducarum opum possessione, sed illarum amore, immodica habendi cupiditate, earumque amittendarum metu (12).

Addit: *Contenti præsentibus,* iis quæ possidetis. Locupletiores fieri ne studeatis (13). Illud non imperat Deus, ut inertiam & ignaviam secuti ita vivamus, quasi Providentia omnia nobis necessaria sufficere teneatur. Jubet nos labori operam dare, & justas parandi victum rationes inire. Si aliter agas, tentas Deum, ejusque bonitatem irritas. At inanem simul solicitudinem, & curas æquo majores damnat. Ita labori operam navato, ut potiora non negligas; Deique auxilio magis quam industriæ tuo fidito (14).

℣. 6. Ut confidentes dicamus: Dominus mihi adjutor. Cum dixerit Deus: *Non te deseram;* opus est, omnem in illo fiduciam collocemus, eumque in rebus arduis invocemus, iis verbis: *Dominus mihi adjutor: non timebo quid faciat mihi homo.* Insectentur me homines, calumniis opprimant, fortunis exuant: spes mea meumque præsidium est Deus: me ille frustra sperasse non patietur.

℣. 7. Mementote præpositorum vestrorum, Apostolorum Christi, ejusque Discipulorum, ex quibus verbum vitæ accepistis. Hos colite, eisque gratum ita uti decet animum exhibete: *quorum intuentes exitum conversationis,* vitæ, *imitamini fidem.* Plerique, dum tradita vobis dogmata fortiter defendunt, necem subiere. Horum constantiam virtutemque imitamini; acceptaque per illos in fide vos ipsorum exempla confirment. Martyrium jam subierant Stephanus, Jacobus Joannis frater, cognomento Minor, & Jacobus Jerosolymæ Episcopus, frater Domini appellatus. Petrus carcerem pertulerat; ac præcipui ex Christianis aut mortem aut inimicorum odia perpessi fuerant (15). Monet istorum exemplo Hebræos, ut & paupertatem & quicquid eventurum est, fortiter ferant. S. Chrysostomus ac Theophylactus hæc verba de Præsulibus superstitibus interpretantur; atque ita reddi potest Græcus: *Mementote Præfectorum vestrorum, qui locuti sunt vobis verbum Dei, quorum intuentes institutum vitæ, imitamini fidem.* Imitamini horum mores, quemadmodum fidem sequimini.

℣. 8. Jesus Christus heri fuit, et hodie est, ipse et futurus est in sæcula. Novas res ne sectemini: Christo constanter adhærescite. Quemadmodum æternus ipse est, nec mutatur; ita illius fides & dogmata: idem hodie est, qui heri fuit, idemque omnibus deinceps sæculis futurus est (16). Aliter: Ne decipiamini ab iis, qui alium Messiam crepant (17). Christus Jesus heri fuit, hodie est, æternumque futurus est Messias vester & Christus. Alii denique referunt ad superiora: Apostolos Præfectosque vestros imitamini: qui eos vobis præposuit, edocuit, tutatus est, hæc eadem præstare omnibus deinde sæculis perget. Ita & vobiscum aget, si eorum exempla fueritis constantissime imitati.

℣. 9. Doctrinis variis et peregrinis nolite abduci.

---

[1] Vide Riber. Est. Grot. Syr. alios. [2] August. l. 2. de Trinit. c. a. & l. 3. contra Maxim. c. 26. l. 16. de Civit. c. 29. Quæst. 55. 54. 41. in Genes. &c. [3] Hilar. de Trinit. lib. 4. & August. de Trinitate l. 2. c. 11. 12. Ambros. de Abrah. l. 1. c. 5. n. 35. 38. 55. [4] Hebr. x. 34. [5] Vide Heb. x. 34. Græca quædam Exemplaria ibi legunt, *Vinculis meis compassi estis.* [6] Theophyl. Ὁ γὰρ συνδεδεμένος τινὶ, κἂν θέλῃ ἐπιλαθέσθαι, οὐ δύναται. [7] Vide August. lib. de Bono conjugali c. 6. 7. Idem ibid. c. 11. *Decus ergo conjugale est castitas procreandi, & reddendi carnalis debiti fides. Hoc est opus nuptiarum . . . Exigendi autem debiti ab alterutro sexu immoderatior progressio conjugibus secundum veniam conceditur.* Vide eumdem de Nuptiis & Concupisc. l. 1. c. 15. & contra Julian. Pelag. lib. 5. cap. 16. &c. [8] Vide Theodoret. Theophyl. Est. Grot. &c. [9] August. de Bono conjug. l. 6. [10] August. de Bono conjug. c. 10. [11] Ἀφιλάργυρος ὁ τρόπος. [12] Vide Chrys. & Theophyl. & Est. [13] Theophyl. [14] Vide Matth. vi. 34. Theodoret. Theophyl. Est. Grot. &c. [15] Theodoret. Est. alii plerique. [16] Est. Castal. alii. [17] Chrys. Theophyl.

noci. Variæ ferebantur in variis Judæorum sectis sententiæ. Judæi complures ad Christiana sacra conversi, nedum Circumcisionis cæterorumque rituum observationes, verum etiam commenta Rabbinica & Pharisæorum traditiones in Religionem inducere conabantur. Alii perniciosa sentiebant de Resurrectione mortuorum, deque Jesu Christi Divinitate. Quidam ex Ethnicis Philosophicas meditationes cum Christi dogmatibus miscere tentabant. Superioribus in Epistolis vidimus, quantopere pugnandum Apostolo fuerit, ut veritatem ab hostibus, illam corrumpere laborantibus, defenderet: Hebræos hic adversus istos munit. Ne illorum facundia aut acumine decipiamini. Immutabilia Christi dogmata, & quæ Apostoli docuere, constanter tenete.

Optimum est enim gratia stabilire cor, non escis, non ciborum delectu (1), cæterisque ritibus, lustrationibus, cruentis sacrificiis, victimis pro peccato, quæ non profuerunt ambulantibus in eis, servantibus. Dei gratia & veritatum Evangelicarum cognitio sunt spiritalis cibus, multo solidior aptiorque nutriendis animis, quam alendis corporibus, tuendæque vitæ ac valetudini cibi sensibus obnoxii. Qui corporeos dumtaxat cibos quæsivere, veluti Hebræi in solitudine, tam sæpe in Deum seditiosi, quod cibos & aquam postularent, mortem non effugerunt. Minime illis profuit, cibis eximii satiari. Coturnicum carnes adhuc terebant dentibus Hebræi, cum Dei furor in illos exarsit Psal. 77. 30. Hanc esse puto genuinam loci hujus interpretationem. Pseudo-Apostoli, Ecclesiam novis dogmatibus perturbantes, homines erant ventri atque epulis addicti (2). Explicari etiam potest de immolatis carnibus, victimisque in Templo mactatis; cui explicationi consequens membrum favet.

℣. 10. Habemus Altare, &c. Habito sermone de spiritali cibo, fide, Evangelica veritate, ac Jesu Christi gratia, alterius meminit cibi, unis Fidelibus cogniti, multo nobilissimi, efficacissimi, nobisque alendis, expiandis, sanctitate donandis aptissimi, quam quicquid in Templo Jerosolymitano, tunc temporis adhuc manente, inveniretur. Nequis jactet eucharisticarum victimarum carnes, quibus vesci quivis potest, modo nulla labe inquinatus; neque hostiarum pro peccato, quas in cibum adhibere in Templo unis Sacerdotibus licet, Levit. 7. 6. Multo nobilissimus est cibus, de quo loquor. Nimirum alimur Corpore & Sanguine Hominis-Dei; ac dum Divinum hunc cibum corporis ore sumimus, animus noster pascitur, saginatur, fortisque & sanctus efficitur (3).

℣. 11. Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in Sancta, &c. Solemnis expiationis die prius mactabatur vitulus ob Sacerdotum peccata Levit. 16. 3. deinde pro populi peccato hircus. Cæteris temporibus, siquid per ignorantiam peccasset Pontifex, vitulus etiam pro illius peccato mactabatur Levit. 4. 3. & singulis hisce in sacrificiis victimæ adeps altari holocaustorum imponebatur, reliquum vero victimæ corpus extra castra delatum cremabatur; quique illud cremaverat, nonnisi abluto aquis corpore in castra redibat, Levit. 16. 27. & 4. 2. Id fortasse vult hisce verbis Apostolus. Mactabatur etiam extra castra Num. xix. in solemnis expiationis sacro, vitula rufa, cujus cineribus conficiebantur aquæ lustrales ad expiandum hominem cadaveris contactu pollutum, uti diximus supra ix. 13.

Hujusmodi victimis significabatur sacrificium, quo Christus Jesus in altari Crucis, extra urbem Jerosolymam, in Calvariæ monte, suum ipse Sanguinem suamque vitam obtulit. Quod enim Lex habet de castris per ires in solitudine, id, Rabbinis testibus, servandum erat de urbe Jerosolyma, postquam ibi Templum stetit (4). Israelis castra toti orbi Jerosolymæ respondebant. Castra Levitarum universus Templi mons erant, ab ipsis montis radicibus ad portam usque de Nicanoris nomine nuncupatam. Denique castra Domini Templum ipsum erant, quam late patebat.

In consuetis expiationis sacrificiis, maximam partem carnium victimæ pro peccato in cibum usurpabant Sacerdotes Levit. 7. 6. at ex victimis solemnis expiationis nemini fas erat comedere; ut intelligeres, neque Sacerdotes, neque cæteros Judæos, Legis rituum pervicacius studiosos, Jesu Christi ejusque meritorum esse participes. Christi sacrificium peractum est extra castra, scilicet extra Jerosolymam, ut intelligeres, Synagogam a Christo destitui, lucemque & veniam inferri Gentibus, quæ extra fœdus Legis erant, & intra fœdus Evangelii admittendæ.

℣. 12. Extra portam passus est. Præter mysticam, quam diximus, alia fuit hujus rei ratio, quod scilicet Legis sanctione institutum esset, ut sontes extra urbem plecterentur (5), sive ut peccati & peccantis execratio ostenderetur, sive ut vitarentur labes, ex mortui contactu & propinquitate orituræ (6).

℣. 13. Exeamus igitur ad eum extra castra. Si opus fuerit una cum Christo crucem gestantes proficisci, omnesque illius contumelias & opprobria perferre, Magistrum sequamur constantissime: egrediamur castris, inutiles Legis ritus deseramus (7), Judæos pervicaces in sua mentis duritie relinquamus: una sit nobis gloria e Synagoga ejici, & ab ipsorum Ecclesia sejungi Joan. 9. 22. & 16. 2. beatos, si Servatoris nostri ærumnas & probra experti fuerimus (8).

℣. 14. Non enim habemus hic manentem civitatem. Exilium a terrestri patria, & ejectionem a Judæis civibus ne vereamur; Christum imitati, qui extra Jerosolymam raptus est ad supplicium. Nulla in terris est Christiano patria: vera illius sedes est Cœlum. Philosophus quidam audacter ajebat, nullam esse in mundo sapientis patriam, cum universus orbis patria Sapientis sit (9). Multo verius asserere debet Christianus, nullam hic sedem sibi esse, sed patriam Cœlum: nihil penitus sibi esse terram, seque præsentis vitæ bonis & malis non permoveri, nisi quantum serviunt assequendæ Cœlesti patriæ, quo jam per animi propensionem fertur, & in qua thesauros omnes ipse reposuit. *Ubi enim thesaurus vester est, ibi & cor vestrum erit*. Matth. 6. 20.

℣. 15. Per ipsum offeramus hostiam laudis Deo. Pro cruentis sacrificiis, quæ certis olim diebus per Sacerdotes faciebatis, offerte jam victimas laudis Deo per Christum Jesum, qui noster Servator est æternusque Pontifex (10). Quæ vero laudis sacrificia? Nempe gratiarum actio, Altaris sacrificium, quo Christus Jesus sub panis & vini speciebus mactatur, hymni & carmina in Dei laudes, castus, sanctus ac religiosus cultus. *Fructum labiorum*. Pro fructibus & agrorum primitiis, olim Templo offerendis, laudes afferte, læta carmina, gratiarum actiones. *Fructus labiorum* est Oseæ Prophetæ locutio (11), multo asperior in Hebræo,

vitu-

[1] Theophyl. Α'ναίνεται τὰς τῶν Ἰουδαίων παρατηρήσεις τῶν βρωμάτων εἰσάγοντας. Ita Est. Men. Bez. &c.
[2] Rom. xvi. 18 *Domino non serviunt, sed suo ventri*. Philipp. iii. 19. *Quorum Deus venter est*, &c.
[3] Vide Aug. Tract. 27. in Joan. [4] Grot. ex Maimonide. [5] Levit. xxiv. 14. Num. xv. 35. Deut. xvii. 5. Josue vii. 24. 25. Act. vii. 58. [6] Deut. xxi. 23. *Non permanebit cadaver ejus in ligno, sed in eadem die sepelietur: quia maledictus a Deo est qui pendet in ligno; & nequaquam contaminabis terram tuam*, &c. [7] Theodoret. Zeger. Tirin. &c. [8] Act. v. 41. Matt. v. 11. [9] Laert. de Diogene: Ἐρωτηθεὶς πόθεν εἴη, κοσμοπολίτης, ἔφη. Lucian. de eodem, in Vitarum Auctione: Πολίτης, κοσμοπολίτης· τοῦ κόσμου πολίτην ὁρᾷς. [10] Sup. Hebr. iv. v. vii. viii.
[11] Osee xiv. 3. ונשלמה פרים שפתינו Septuag. Α'νταποδώσομεν καρπὸν χειλέων ἡμῶν.

vituli labiorum, nempe sacrificia voto promissa, vel sincera infirmitatis humanæ confessio, grataque omnium quæ habemus in Deum relatio, dum omnia nos ea eo accepisse, omnia illi debere, omnia quæ accepimus in ipsum relaturos profitemur.

ỳ. 16. BENEFICENTIÆ ET COMMUNIONIS (1) NOLITE OBLIVISCI. Minime locupletes erant Hebræi ad Christum conversi, uti vidimus (a): illos tamen hortatur Apostolus, ut charitatem exerceant, suasque opes cum pauperioribus communicent. Charitatis virtus non est si multum tribuas, sed si ex animo largiaris, & causa Jesu Christi, qui se & nobis & nostri gratia tradidit, ut nos cum Deo Patre conciliaret, nosque Patri ceu suavissimam hostiam exhiberet (3). Addit Apostolus: *Talibus enim hostiis promeretur Deus* (4). Per charitatis opera, per hospitalitatem, per eleemosynam peccata capiamus, novaque a Deo beneficia promereamur, dum bona opera nostra cum Christi meritis conjungimus, ipsaque per Christum Deo Patri exhibemus: *Per quem habemus accessum per fidem in gratiam istam*. Rom. 5. 2.

ỳ. 17. OBEDITE PRÆPOSITIS VESTRIS. Animadvertite, hanc Epistolam non ad Apostolos, aut ad Jerosolymæ Episcopum seu Presbyteros, sed ad simplices Fideles datam; ita ut infra ỳ. 24. illos roget Apostolus, ut Præsules suos ipsius nomine salvere jubeant. Monet hic, ut Ecclesiæ Præpositis obtemperent atque obsequantur. Jacobus Apostolus, frater Domini appellatus, supremum diem obierat anno superiori; ipsumque in Jerosolymitano Episcopatu exceperat Simon Cleophæ filius, qui tum Jerosolymis versabatur. Fortasse etiam Apostolus ibi aliquis aut Domini Discipulus erat. Non deerant certe Presbyteri ac Diaconi. Hos communi *præpositorum*, præsulum, principum, ducum appellatione complectitur. At Episcopos in primis (5), proximos Apostolorum successores, penes quos est absolutissime authoritas, qua Ministros suos Christus instruxit.

IPSI ENIM PERVIGILANT, QUASI RATIONEM PRO ANIMABUS VESTRIS REDDITURI. Ista movere vos debeant, ut colatis Præsules, iisque ita obtemperetis, ut justitia & grata beneficiorum memoria postulant. Quid præstandum vobis non foret erga medicum, cujus cura omnis pro vestra incolumitate desudaret? aut erga hominem, qui suæ ipsius vitæ dispendio ducem sese in itinere vobis præberet? Præstantius multo officium vobis exhibent Episcopi & Ecclesiæ Præsules, cum sese duces vobis præbeant cum suæ ipsorum animæ æternæque salutis discrimine. Præfectis igitur obtemperare, ubi Dei Lex non repugnaverit: morigeri ac subditi illis estote, tametsi illorum mores cum dignitate non consentiant. *Omnia quæcumque dixerint vobis, facite; secundum autem opera eorum nolite facere*. Matt. 23. 3. Grex pastore carens luporum sævitiæ obnoxius est: at grex pastori non obediens, eodem in discrimine est. Quanto cum metu ad Præsulis munus accessurus es, si has Apostoli sententias probe perpenderis? Si acri fide instructus esses, an magistratum ita discriminis plenum quæreres? Quid? debitorem te facturus es salutis tam multorum hominum curæ tuæ creditorum, idque cum salutis tuæ periculo, nec times? Mirum, inquit S. Chrysostomus hic hom. 34. si vel unus ex iis, qui animarum regimen inconsulto suscipiunt, minime perpenso discrimine, ad salutem perveniat.

UT CUM GAUDIO HOC FACIANT, ET NON GEMENTES. Satis grave ac molestum est illorum onus, quin a vobis effræni indocilique superbia augeatur. An ingratos sævosque erga pastorem non puniet Deus? Pastoris gemitus ac lacrymæ, vestri causa coram Deo profusæ, clamores sunt, quibus Dei furor in vos concitatur. Facite, ut progressu vestro & sanctimonia gaudeant, non remissione & lapsu doleant. Bonus pastor ovis vel unius interitum, tametsi præter sui culpam, nonnisi magno cum animi dolore videt. Addit Apostolus: Si gemendi occasionem Præsuli exhiberis, *hoc non expedit vobis*. Pastoris gemitus audiet Deus, vestramque nequitiam puniet. Sunt (6) qui pro, *hoc non expedit vobis*, legant, *Hoc enim expedit vobis*: utile vobis futurum est, si Præsulibus obtemperaveritis, illique cum animi gaudio ac tranquillitate suum munus obierint.

ỳ. 18. ORATE PRO NOBIS: CONFIDIMUS ENIM (audacter dicimus), QUIA BONAM CONSCIENTIAM HABEMUS. Suspectus nonnihil Hebræis erat Apostolos (7), utpote qui docuisse crederetur, deserendam penitus esse Moysis Legem, ejusque ritus negligendos. At is minime vetabat, quin Hebræi Christianam fidem amplectentes, Legis ritus servare pergerent: illud solummodo asserebat, eos non esse ad salutem necessarios; Ethnicosque in Ecclesiam admissos ad Judaica sacra non esse adigendos. Suspicionem igitur in se creatam hic removet: Audistis, quid ego de Lege, de sacrificiis, de ritibus doceam: ista inania & antiquata esse demonstravi: nullius criminis mea me damnat conscientia: nihil docui, nisi ex Dei præcepto meraque veritate: nihil nisi rectum & inculpatum in omnibus præstiti.

ỳ. 19. QUO CELERIUS RESTITUAR VOBIS. Eo tempore Paulus publicis vinculis solutus erat: complura tamen illum negotia in Italia, in Græcia, in Asia detinebant. Itaque rogat Hebræos, intentius pro se vota faciant, ut brevi expeditum in Judæam iter sibi largiatur Deus, celeremque & facilem negotiorum finem ipse sortiatur.

ỳ. 20. DEUS PACIS, Deus Pater, qui nos clementiæ suæ brachiis excepit, accepitque Filii sui Sanguinem nostræ reconciliationis & salutis pretium, QUI EDUXIT DE MORTUIS (8) PASTOREM MAGNUM, a quo alimur suo ipsius Corpore & Sanguine, exemplis & institutionibus ducimur, gratia regimur & servamur. Pastoris nomen & munera in Evangelio non semel Christus accepit (9). Verus ipse est Pastor; grex homines universi: at qui intra Ecclesiam sunt, qui ipsius notam & sigillum præseferunt, & fidei ac Spiritus donum in baptismo accepere, peculiari magis nomine illius oves appellantur. Electi denique, amici, ii quos ad gloriam destinat, optimo omnium jure id nominis usurpant.

IN SANGUINE TESTAMENTI ÆTERNI; per suum ipsius sanguinem, quo æternum inter Deum hominesque fœdus firmatum est. Primum fœdus, cujus sequester Moyses, caducum erat, & aliquo tantum tempore permansurum: aliud promiserant Prophetæ multo diuturnius firmiusque, Christi nimirum fœdus, cujus sequester ipse, sponsor, minister, victima (10): quodlibet enim fœderis genus sanguine confirmatur.

ỳ. 21. APTET VOS IN OMNI BONO; aptos ad omne opus bonum vos faciat, comparet. Sive ex aliis (11): Perfectos faciat in omni opere bono. Mentes vestras divino lumine, animos gratia compleat,

[1] Τῆς δὲ εὐποιΐας, καὶ κοινωνίας, *Beneficentiæ & eleemosynarum*. Vide Rom. xv. 26. 2. Cor. viii. 4. &c. [2] Heb. x. 34. *Rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis*. [3] 1. Petri iii. 18. [4] Τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρεστεῖται ὁ Θεός, *Promeretur Deus*, sensu passivo; ut Plin. l. 7. c. 28. *Quæ Caonis corona meruit?* Vide Grot. hic: *Promeretur*, *placatur*, *conciliatur*, &c. [5] Vide Theophylact. hic: Iren. l. 4. c. 43. Ignat. Epist. ad Trall. [6] Ἀλυσιτελὲς γὰρ ὑμῖν τοῦτο. Cophr. & Prosper. l. 2. de Vita contempl. c. 5. [7] Chrysost. Theodoret. Theophyl. &c. [8] Ὁ ἀναγαγὼν ἐκ νεκρῶν τὸν ποιμένα, &c. Quidam: Ὁ ἀναγαγὼν ἐκ τῆς γῆς. *Ex terra*. Ita Didym. l. 3. de Spiritu sancto: Chryf. hic: Cyrill. Catech. 14. Rufin. Exposit. symboli. [9] Joan. x. 2. xi. 14. 15. & seq. Matt. xxvi. 31. vii. 15. 12. xviii. 12. & seq. [10] Theodoret. [11] Καταρτίσαι ὑμᾶς ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ. Alii. Ἐν παντὶ ἀγαθῷ. Ita Vulg. Clarom. & S. Germ. Lat. Ἐν παντὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ. Ita Alex. ex 2. Thessal. ii. 17. ut videtur.

pleat, ut quodlibet bonum opus, conditioni & vocationi vestræ conveniens, exerceatis. *Ut faciatis ejus voluntatem, faciens in vobis quod placeat coram se per Jesum Christum*. Vides, quantum tribuat Apostolus gratiæ hominem prævenienti, illustranti, in bene agendo cooperanti, per Dominum Christum Jesum, omnis boni denique perfecti Auctorem, qui in nobis & velle & facere peragit, uti visum sibi fuerit (1).

℣. 22. Ut sufferatis verbum solatii. Æqui bonique faciatis, quæ dixi solatii vel exhortationis causa. Ut enim diximus, eadem Græca vox, quæ solatium significat, pariter pro exhortatione usurpatur (2). Hebræos hac Epistola hortatur Apostolus, ut patientiam colant, in fide perseverent, bona opera constanter exerceant.

Perpaucis scripsi vobis. Brevissima non est Epistola: futura tamen erat multo longior, si quæcumque dicenda forent, Apostolus persequi voluisset, præsertim quæ ad Tabernaculum pertinent, ritusque sacrificiorum, de quibus sese fusius loqui nolle in Epistola 9. 5. ipse testatur: *De quibus non est modo dicendum per singula*.

℣. 23. Cognoscite Timotheum dimissum: scitote, solutum vinculis esse Timotheum. Ex Italia literas dabat Apostolus Jerosolymam, sive ad Palæstinæ Judæos, qui res adeo trans mare dissitas non ita facile nosse non poterant. Timotheum amabant, tamquam hominem Deo charum, qui multum Evangelii causa laboraverat, & circumcisione initiari voluerat, ut sese illis similem faceret (3). Romæ cum Paulo fuerat Timotheus, quo tempore is primum publica in vincula datus est, scribens enim Apostolus ad Philemonem, ad Philippenses, ad Colossenses, Timothei nomen jungit suo in Epistolarum fronte. At illum eo tempore in vinculis non fuisse, ex eo colligimus, quod dicit Apostolus ad Philippenses, sperare se, illum quantocius ad ipsos a se dimissum iri. Philip. 2. 19.

Illud in obscuro est, Romæ ne sub exitum postremi anni, quo ibi Paulus fuit, an in itinere ad Philippenses, quod diximus, datus fuerit in publica vincula Timotheus: at omnino constat, Timotheum, quo tempore hanc Epistolam dabat Apostolus, ab eo abfuisse, paulo antea vinculis solutum (4). Charissimi Discipuli libertatem nunciat Hebræis Apostolus, tamquam rem ipsis jucundissimam, quippe qui Timotheum plurimi facerent & amarent. Addit: *Cum quo, si celerius venerit, videbo vos*. Quamprimum venit ad Apostolum Timotheus, ut Orientem una peragraret; ac vero proximum est, utrumque simul in Judæam profectos (5), quamquam nullum superest certum ejus rei monumentum. Illud solummodo compertum est, Apostolo in Asiam profecto, Timotheum Ephesi relictum, ut eam Ecclesiam moderaretur 1. Timot. 1. 3. hinc Apostolum venisse in Macedoniam, ac denique rediisse Romam, ubi Martyrium subiit.

℣. 24. Salutate omnes præpositos vestros, Episcopos, Presbyteros, præsertim Jerosolymitanæ & cæterarum Palæstinæ & Syriæ Ecclesiarum, quæ ex Judæis ad Christum conversis, & Legis rituum cultoribus plerumque coalescebant. Ad earum Ecclesiarum Præsules non scribit Apostolus, fortasse nequid simultatis inter ipsos pariat.

Salutant vos de Italia fratres (6): Judæi Christianam Religionem amplexi, nedum Romæ, verum etiam in cæteris Italiæ urbibus versantes, conjunctissimi cum Ecclesiis transmarinis Jerosolymæ ac Palæstinæ, quam veluti communem patriam habebant, ac tamquam fontem, ex quo Evangelii lux in universum late orbem sese effuderat: *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Jerusalem*. Isai. 2. 3.

℣. 25. Gratia cum omnibus vobis. Amen. Donis ac beneficiis vos cumulet Deus: Dei gratia vobiscum semper esto, augeatur in dies, & ad finem usque perseveret. Solet Apostolus Epistolas inchoare & claudere Divinæ gratiæ imprecatione: ac profecto melius nihil contingere homini in terris potest; per gratiam quippe ad gloriam pervenit.

Apud Græca Exemplaria in calce hujus Epistolæ ista leguntur (7): *Ad Hebræos* Epistola *data est ex Italia per Timotheum*. Hæc tamen subscriptio in Codicibus manu exaratis & editis compluribus desideratur. Codex Alexandrinus Roma datam asserit: nullo tamen argumento. Si Paulus Romæ scripsisset, non diceret generatim, *Ex Italia fratres*, sed, *Fratres qui Romæ sunt*. Fidem multo minorem sibi vendicat id quod subditur, missam scilicet esse per Timotheum; quippe Apostolus hic, ℣. 23. ait: *Cum quo* (Timotheo), *si celerius venerit, videbo vos*. Aberat ergo Timotheus. Qui addiderunt ea verba, *Per Timotheum*, videntur eam sententiam ℣. 23. *Cognoscite Timotheum dimissum*, nempe publicis vinculis solutum, ita usurpasse: *Cognoscite*, summo obsequio excipite *Timotheum ad vos missum* (8); atque hanc Græco explicationem aptavere nonnulli, repugnantibus Patribus plerisque & Interpretibus. Hac de re fusius in Præfatione disputatum est.

[1] Philipp. 2. 13. Vide D. Thom. & Est. hic. [2] Chrysost. [3] Chrysost. hic, Theophyl. Est. [4] Chrysost. præfat. in Ep. ad Heb. p. 696. Tillemont. alii quidam. [5] Ἀπολελυμένον, *A vinculis solutum*. Ita Patres, & Interpretes passim. Vel, *absolutum a criminatione*. Jun. Vel, *dimissum*, forte Athenis, ubi erat. Theophyl. Jac. Capell. melius: *A carcere dimissum*. Cov. a Ἀπολελυμένος πρὸς ὑμᾶς. Vide subscriptionem Epistolæ. [6] Græc. omittit, *fratres*: Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας. Ita Mss. Latini plures. [7] Πρὸς Ἑβραίους ἐγράφη ἀπὸ τῆς Ἰταλίας διὰ Τιμοθέου. [8] Vide notam ad ℣. 23.

Finis Commentarii in Epistolam ad Hebræos.

IN

IN EPISTOLAS CANONICAS PROLEGOMENON.

CAnonicas seu Catholicas appellamus septem Epistolas, quas post Pauli Epistolas Biblia nostra recensent, videlicet Epistolam Jacobi, Petri duas, tres Joannis, unicam Judæ. *Canonicarum*, quo insigniuntur, nomine (1) illud innui videtur, quod ad mores componendos regulas, & de Fidei mysteriis documenta exhibeant. Græca vox *Canon*, unde *Canonicum*, proprie regulam sonat.

Catholicæ (2) etiam & frequentius a Veteribus appellantur; quo nomine, authore Theodoreto (3), idem ferme venit, ac si *Circulares Epistolæ* dicerentur, quod non uni tantum Ecclesiæ, sed omnibus scriptæ Fidelibus, vel iis saltem, qui ex Judæis ad Christi Fidem accesserant, & in omnes fere mundi regiones sese effuderant; id quod per *Catholici* vocem, quæ proprie *universale* sonat, satis innuitur. Orientales hanc Epistolarum collectionem appellant *Catholicon*; atque ita passim locos ex illis Epistolis laudant eorum Theologi: *Petrus in Catholico*.

In pulcherrimo bibliorum volumine MS. quod servant Patres Præmonstratenses Mussipontenses epistolæ istæ Canonicæ proxime succedunt Actis Apostolorum ante Epistolas S. Pauli. In priori epistola S. Joannis deest sententia de tribus testibus. Eandem epistolarum Canonicarum dispositionem reperi in altero volumine bibliorum Abbatiæ Aromarensis; sicut in altero optimo græco Abbatiæ Metensis. Ita pariter subduntur Actis Apostolorum in bibliis correptis jussu S. Stephani Abbatis Cisterciensis, sicut & in aliis jussu S. Guillelmi Abbatis S. Benigni Divionensis scriptis: S. Hieronymus in opere de nominibus Hebraicis interpretationem nominum, quæ in canonicis epistolis leguntur, Actis Apostolorum, & Epistolis S. Pauli præmittit.

Non eodem ordine, præsertim apud Latinos, distribuebantur. Prologi in Canonicas Epistolas Author, sive hic Hieronymus fuerit, ut plures statuunt (4), sive non, ut alii ajunt (5), ab Orthodoxis Græcis aliter quam a Latinis distributas testatur (6); & in Versione, quam ipse ex Græco deprompsit, easdem priori ordini se restituisse addit, & maximi ponderis locum ex prima Joannis Epistola v. 7. inseruisse, quem Latini Librarii, immerito quidem, avulserant, nempe: *Tres sunt, qui testimonium dant in cælo, Pater, Verbum, & Spiritus Sanctus, & hi tres unum sunt*.

Illas eo ordine, quo nunc apud nos, a Græcis collocari solitas, ex Patribus, & Græcis libris habemus, primo nempe Jacobi unam, deinde duas Petri, postea tres Joannis, postremo demum Judæ. Quo etiam ordine ab Eusebio hist. Eccl. l. 2. c. 23. Gregorio Nazianzeno Carm. de canon. Script. Laodicensi Concilio can. 60. Athanasio (7), & Damasceno (8) distribuuntur. Aliter recensentur a Latinis, ut videre est apud Augustinum, & celeberrimum Claromontanum Codicem, ubi primum Petri geminæ, tres deinde Joannis, postea unica Judæ, Jacobi postrema enumerantur. Martianæus Colbertinæ Bibliothecæ Codicem Latinum a. 245. profert, ubi primo statuuntur geminæ Petri, deinde Jacobi una, tres Joannis, una denique Judæ. Clementis Alexandrini in Canonicas Epistolas Commentarius, quem Latine redditum apud Cassiodorum habemus, primo Petri priorem, unicam deinde Judæ, postremo primam & secundam Joannis recenset; tertiam vero Joannis, Petri secundam, & Jacobi unam præterit. Idem Cassiodorus de Instit. div. Scripr. c. 8. *juxta S. Hieronymum Sanctos Libros* distribuens, ita Apostolorum Epistolas constituit: I. Petri geminas; II. quatuordecim Pauli, III. tres Joannis; IV. unicam Jacobi; V. unicam Judæ; VI. Acta Apostolorum, & Apocalypsim. Innocentius I. ad Exuperium scribens, Joannis Epistolas primo loco, Jacobi unam postremo collocat.

Apostolorum Canon 84. primo Petri, deinde Joannis, postea Jacobi, postremo Judæ Epistolas numerat; cui quidem ordini in Libro de Fide & operibus c. 14. Augustinus favet. In lib. tamen 2. de Doctr. Christ. c. 8. primo Petrum, deinde Joannem, postea Judam, postremo Jacobum collocat. Eusebius l. 3. c. 25. hist. eccl. statim post Epistolas Pauli recenset primam Joannis, & deinde primam Petri, de quibus nullum unquam discrimen; alibi vero Jacobi unam Catholicarum primam absolute appellat l. 2. c. 23. hist. eccl. Rufinus in Exposit. Symb. Carthaginiense Concilium (9), Junilius sexto sæculo Africæ Episcopus (10), & Veteres Sacrorum Li-

(1) Concil. Laodicen. can. 60. Cassiodor. de Institut. Divinar. Litterar. c. 8. Hieronym. seu alius Prolog. in Epist. Canonic. (2) Ita Patres passim. (3) Prolog. Theodoreti in Ep. Catholic. in edit. Roberti Steph. (4) Erasm. Bukentop. Clcric. Kerner. &c. (5) Mill. P. Martianæus, Roger. Simon. (6) Prolog. in VII. Ep. Canonic. *Non idem ordo est apud Græcos, qui integre sapiunt, & fidem rectam sectantur, Epistolarum septem, quæ Canonicæ nuncupantur, qui in Latinis codicibus invenitur. Quod, quia Petrus primus est in numero Apostolorum, primæ sunt etiam ejus Epistolæ in ordine cæterarum.* (7) Athanas. Ep. Fest. Idem in Synopsi. (8) Damas. l. 4. de Fide Cathol. c. 18. (9) Concilium duas Petri primas statuit, unicam Jacobi postremam. Ann. 397. can. 47. (10) Junil. l. 1. de Part. Divin. Leg. c. 5. qui tantum quinque Epistolas Canonicas numerat, nempe Jacobi unicam, Petri secundam, unicam Judæ, & duas ultimas Joannis. Paulo tamen antea post Pauli Epistolam ad Hebræos, primam Petri, & primam Joannis recensuerat.

Librorum Catalogi apud Cotelerium in notis in S. Barnabam, Petri Epistolam cæteris Canonicis præponunt. In elegantissimo Codice PP. Præmonstratensium Mussiponti, Epistolæ Canonicæ mediæ inter Acta & Epistolas Pauli leguntur; locus de tribus testibus in Epistola Joannis prima desideratur.

Hinc nullum Canonicis Epistolis ordinem neque apud Græcos, neque apud Latinos olim fuisse præscriptum, persuasum habemus; quare Author Præfationis in has Epistolas, quam Hieronymo tribuunt, a Latinis potissimum Epistolam Petri, utpote Apostolorum Principis, cæteris præponi solitam, jure merito asseruit: *Quia Petrus primus est in numero Apostolorum, primæ sint etiam ejus Epistolæ in ordine cæterarum*. Græci plerumque Epistolam Jacobi cæterarum primam habebant, sive quod eam Epistolis Petri vetustiorem crederent; sive quod Jacobus Jerosolymis Episcopus constitutus esset, antequam Apostolorum cæteri certam sibi sedem uspiam locassent; sive demum, quod hæc, utpote ad duodecim Tribus per orbem effusas data, cæteris magis Catholica sive (11) universalior haberetur. Utut id evenerit, Epistolarum ordo prorsus ex arbitrio est: quamvis autem Petri Epistolæ cæteris non præponantur, primæ idcirco Petri dignitati nihil sane detrahitur.

In his Epistolis recipiendis concors non fuit Veterum sententia, uti S. Gregorius Nazianzenus (12) animadvertit; alii enim septem, alii tres tantum probabant, primam nempe Joannis, primam Petri, & unicam Jacobi. Singularum Epistolarum initio de earum canonica authoritate, quæ olim agitata sunt, discrimina afferemus. Duas Joannis postremas, licet ad privatos datas, ideo forte inter canonicas recensent, ne eas ab ejusdem Apostoli prima sejungerent, quæ circularis quidem fuit, & dubiæ nunquam authoritatis. Optima etiam argumenta non desunt, quibus postremas duas urbanitatis & commodationis Epistolas esse, quas Joannes ad peculiares Ecclesias dederit, demonstratur.

Harum Epistolarum (13) Scriptores toti sunt in asserenda bonorum operum necessitate adversus Simonianos, Nicolaitas, aliosque id genus Hæreticos, qui libertate nobis per Evangelium parta plus æquo abutebantur, & Pauli sententiam detorquentes, Fidem sine operibus ad salutem satis esse dictitabant, quasi de Fide per Charitatem agente perspicue Apostolus non dixerit Galat. v. 6. *Fides quæ per Charitatem operatur*. In suis Epistolis sæpe etiam Paulus Pseudo-Apostolos arguit, quod vel per nova dogmata, vel per falsam libertatem, vel per pravam suæ ipsius doctrinæ interpretationem ad morum corruptelam, & ad veritatis Evangelicæ contemptum & depravationem, Ecclesias perturbaverant.

Jacobus bonorum operum necessitatem negantes aperte retundit, Petrus Simonis asseclas, falsos Doctores, & Hæreticos omnes oppugnat. Petri secunda, & Judas, qui ex ejusdem Petri secunda plures locutiones usurpat, invehuntur in pseudo-Apostolos, qui sanctis Veritatibus abutentes, pravam in Fideles doctrinam invehere conabantur. Joannis prima eosdem hæreticos & Novatores aggreditur, & bonorum operum, perseverantiæque Fidei & patientiæ necessitatem ostendit.

Germanum uniuscujusque Epistolæ ingenium tum exhibuit Hieronymus, cum scripsit ad Paulinum: *Jacobus, Petrus, Joannes, Judas septem Epistolas ediderunt, tam mysticas quam succinctas, & breves pariter ac longas: breves in verbis, longas in sententiis; ut rarus sit, qui non in earum lectione cæcutiat*. Qui Petri, Jacobi & Joannis, antequam a Christo vocarentur, & Spiritu Sancto perfunderentur, infirmitatem confert cum constantia, virtute, gravitate, & sententiis, quæ iis Epistolis præferuntur, is sane maxima sapientiæ potentiæque Divinæ admiratione teneatur, necesse erit.

(11) Scholiast. Græc. anonym. in Ep. Jacob. in Cod. MS. Reg. n. 705. apud Mill. pag. 542.
(12) Nazianzen. Carm. de Script. Canon.
(13) August. lib. de Fide & operib. c. 14.

IN EPISTOLAM CATHOLICAM B. JACOBI APOSTOLI PROLEGOMENON.

E hujus Epistolæ Authore diu disceptatum est; alii enim Jacobum Majorem Zebedæi filium, & Joannis fratrem, quem Herodes Agrippa capite minuit (1), alii vero Jacobum Alphæi filium, cognomento Minorem, & Fratrem Domini; alii denique Jacobum cognomine Justum, Jerosolymorum Episcopum; de quo sermo est apud Clementem Alexandrinum, Hegesippum, & Eusebium (2), ejus Authorem constituunt. Eusebius sane (3), & Hieronymus (4) sive suam, sive aliorum sententiam proferant, an Jacobi hæc fuerit, ambiguum relinquunt; multos esse testati, qui falso Jacobi nomine vulgatam putarint. His Recentiores quidam adhærentes, majore temeritate suam opinionem protulere tunc temporis, cum unanimis Ecclesiæ consensus, & certa tot sæculorum fides illud saltem præstitisse debebant, ut audaces ab hac in eam censura absterrerentur (5).

Qui Jacobo Zebedæi filio eamdem adscribunt, arbitrantur, Jacobum, nunciato in Hispania Evangelio, & Jerosolymam reversum, hanc ad Hispanos dedisse Epistolam: quam quidem omnium Sacrarum Novi Testamenti Scripturarum primam is Author statuit, qui Syriacæ Versioni a Vidmanstadio editæ argumenta præfixit: Arabica etiam Versio, quam Cornelius a Lapide allegat, Jacobo Zebedæi filio illam tribuit; cui tamen simile nihil apud Syriacam, nil apud Arabicam, in Anglicis & Parisiensibus Polyglottis impressas. Vetus Italica Versio, a Martianæo vulgata (6), ad hujus Epistolæ calcem hæc profert: *Explicit Epistola Jacobi filii Zebedæi.*

Jacobus Zebedæi filius duodecim Tribubus dispersis Evangelium nunciasse dicitur apud Hieronymum (7); quo & ad eos hanc Epistolam scripsisse innui videtur. Huic tamen loco nulla fides, cum S. Doctoris Textui additus certo constet. Pseudo-Lucius Dexter in suis Chronicis, Scriptor de Vita & Morte Sanctorum (8), Mosarabum Liturgia, & falsa Sixti III. Epistola (9), allatam sententiam tuentur. Gaspar Sanchez in suo Tractatu de S. Jacobi in Hispanias itinere, omnia hæc testimonia recenset; atque hanc Sententiam minime rejicere videtur (10).

Cum vero Jacobus Zebedæi filius decimo post Domini Ascensionem anno martyrio interierit, in tam multos toto orbe dispersos Judæos Evangelium tanto progressu, quantus hac Epistola præfertur, jam tum sese effudisse, verisimile non est. Scriptas præterea ad Galatas & ad Romanos Epistolas, ad quas Jacobi Epistola alludit, in iis scilicet, quibus Fideles judaizantes erudit, & eorum vitia arguit, nondum dederat Paulus, cum Jacobus Zebedæi filius capite multatus interiit. Authores denique, quos attulimus, studiosissimi sunt, ut iter Jacobi in Hispaniam defendant, ac recentiores quam ut de re tam veteri fidem mereantur. Inscriptiones, & subscriptiones, quibus Apostolorum Epistolas obsignatas libri exhibent, plerumque incertæ sunt, & levissimæ semper authoritatis.

Qui Jacobum, cognomine Justum, Jerosolymorum Episcopum, ab utroque Majori & Minori Jacobo discernunt (11), Clementis Alexandrini & Hegesippi, quos sibi faventes putant, testimonio ducuntur. At quo magis eorum Textum perpendo, eo magis videre videor, Jacobum Justum, & Jacobum Fratrem Domini eumdem omnino ab ipsis constitui. Josephus enim, quem allegat Eusebius, hujus Jacobi Justi, tamquam Fratris Jesu Christi, meminit (12); Jacobus autem Domini Frater, alius utique non fuit ab Apostolo Jacobo Minori, quem & Paulus Apostolum appellavit Galat. 1. 9. *Alium Apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum Fratrem Domini.* Jacobus igitur Justus a Jacobo Domini Fratre minime secernendus.

Fateor quidem, ea de re inter Veteres non convenisse. Omnes ferme recentiores Græci (13) alterum ab altero sejungunt. S. Chrysostomus (14), S. Gregorius Nyssenus tom. 3. Apostolorum Constitutiones l. 6. c. 12. Ambrosiaster in Galat. 1. 19. Martyrologia vetera, S. Epipha-

(1) An. Christi 44. a Christi obitu an. 10. Act. xii. 2.
(2) Clem. Alex. & Hegesipp. apud Euseb. l. 2. hist. Eccl. c. 23.
(3) Euseb. l. 2. c. 23. Ἰακώβου ἡ πρώτη τῶν ὀνομαζομένων Καθολικῶν Ἐπιστολῶν εἶναι λέγεται, ἰστέον δὲ νοθεύεται μὲν, οὐ πολλοὶ γοῦν τῶν παλαιῶν αὐτῆς ἐμνημόνευσαν.
(4) Hier. de Script. Eccl. in Jacobo: *Jacobus, qui appellatur Frater Domini, unam tantum scripsit Epistolam, quæ de septem Catholicis est, quæ & ipsa ab alio quodam sub nomine ejus edita asseritur, licet paulatim tempore procedente obtinuerit authoritatem.*
(5) Luther. Hunnius, Centuriatores, Cajet. Vide & Erasm.
(6) Vide not. Martian. in Ep. Jacobi, p. 191.
(7) Hier. de Scriptor. Eccl. sub finem articuli de S. Matthæo.
(8) Isidor. de vita & morte SS. c. 73.
(9) Biblioth. PP.
(10) Sanch. tract. 3. de Profect. S. Jacobi in Hispan. cap. 12.
(11) Vide Grot. & Hamm. Laurent. Erasm.
(12) Joseph. Antiq. l. 20. c. 8.
(13) Cotelet. Not. in Barnab. & alios Script. p. 175.
(14) Chrys. in Matth. hom. 5. & in Act. hom. 33.

nius hær. 79. c. 3. & alii utrumque secernere videntur. Hieronymus ea in re sibi minime constans, ambiguitatem suam ostendit. Cæterum plurimi utrumque omnino eumdem esse statuunt (15). Si igitur Jacobus Justus, Alphæi filius, a Jacobo Domini Fratre alius, nunquam extitit, ei utique hæc Epistola adscribenda non est.

Tribuenda igitur Jacobo Minori, Domini Fratri; quemadmodum & Veteres & Recentiores vulgo ferme conveniunt. Ab Origene in Rom. 5. 1. ab Athanasio Orat. 4. in Arian. Hilario de Trinit. l. 4. Cyrillo Jerosolymitano Cathec. 5. Ambrosio de arbore interdicta, Epiphanio hær. 70. Basilio de Bapt. l. 1. c. 2. ab ipso Hieronymo in Helvidiam c. 7. & alibi, ab Augustino in Crescent. l. 2. c. 31. & Ep. 29. & ab aliis plurimis Jacobi Minoris nomine allegatur.

Plura vetustissima Exemplaria Latina, nonnulla etiam Græca hujus Epistolæ initio Jacobum, teste Sixto Senensi, Apostolum vocant: id quod ita intelligas volo, vocari Apostolum, non in ipso Epistolæ corpore, ubi nunquam lectum est id nomen, sed in titulo, ubi in Vulgata scribitur; *Epistola Catholica Beati Jacobi Apostoli*. Idem in quibusdam etiam Græcis exemplaribus reperitur. At vetus Italica, & Exemplaria plura, tam Græca quam Latina, Jacobi Epistolam tantum appellant. Cæterum ejusmodi tituli, præsertim si inter se dissideant, infirmæ sunt authoritatis; quare ex his nihil est quod Jacobo Apostolo faveat; cui quidem favent validiora argumenta.

Jacobus Minor matrem habuit Mariam, Beatæ Virginis sororem, filiam Cleophæ, & Alphæi uxorem; quam, quod ab Joanne *Maria Cleophæ* dicatur Joan. 19. 25. alii filiam, alii Cleophæ uxorem appellant. Veterum plures (16) Jacobum, cognomento Fratrem Domini, filium esse putarunt alterius uxoris Josephi, antequam hic Beatam Virginem duceret; quod quidem nulla ratione defendi potest; nam Maria Cleophæ, Jacobi mater, quo tempore Christus passus est, in vivis erat. Jacobus præterea fratres habuit Josem, seu Josephum Marc. 15. 40. & Judam, Judæ v. 1. forte etiam Simonem Marc. 5. 3 qui omnes *Fratres Domini* vocabantur, nempe Consobrini; seu tantum, ex hominum opinione, cognati Jesu Christi, si revera omnes patrem habuere Cleopham, quem Veterum plures Josephi fratrem faciunt.

Cur Jacobus *Minoris* appellationem obtinuerit, ignoramus; nisi forte ut a Jacobo Zebedæi filio, seu natu seu statura majori, secerneretur. Vocatus est etiam *Justus & Oblias*, agger nempe, & præsidium populi. Hegesippo teste apud Euseb. l. 2. c. 23. Hist. Eccles. Sacerdos Domini fuit, & ex matris utero leges Nazaræatus ad mortem usque servavit. Post Christi Ascensionem Episcopus Jerosolymorum fuit; Christo Domino suam illi in terris sedem, filiosque e Synagoga collectos commendante, uti Patribus nonnullis visum est (17); sive electus a cæteris Apostolis, ut aliis placuit (18). Episcopatus forte & Sacerdotii insigne, auream laminam in fronte gestabat (19); quam & Joannes Evangelista (20), & Marcus (21) gestasse leguntur. Frugi vitam agens, a vino semper abstinuit; neque panem, neque quidquam, quod vitam haberet, in cibum adhibuit; olei ad corpus fovendum, sandaliorum, vestium lanearum usum omnino respuit, sola tunica ac pallio ex lino contentus: tam crebro in terram oraturus prosternebatur, ut frons & genua camelorum instar occalluerint.

Cum apud omnes Viri Sancti famam obtinuisset, religiosæ etiam & castissimæ vitæ merito Justus cœpit appellari. Ejus quoque mentio in Talmude, ubi Jacobus Jesu Fabri Discipulus nuncupatur. Præstantissimam Sancti Viri virtutem (22) testatur Josephus, cujus etiam testimonio Veteres bellum a Romanis illatum, & omnia mala, quæ ea de causa Judæos oppresserunt, Jacobi Justi, Domini Fratris, neci ulciscendæ divinitus permissa fuisse asserebant (23). Ejus vero mortem Ananus filius illius Anani, seu Annæ, de quo in Evangelio, ita molitus est. In Templi pinna Jacobus constitutus (24), & quid de Jesu Christo credendum esset, interrogatus, elata voce respondit: Jesus, tamquam Dei Filius, dexteræ Dei Patris assidet; unde in vivos & mortuos judicium pronunciaturus adveniet. His vocibus plures ad Catholicam Fidem convolarunt. Scribæ vero & Pharisæi in eum illico irruentes, a pinnaculo præcipitem egerunt. Dum vero e lapsu adhuc superstes genibus flexis pro inimicis orabat, de Anani imperio lapidibus obrutus est; quem deinde sepulturæ mandarunt juxta Templum, eodem in loco, ubi martyrium explevit.

Hanc Epistolam, in qua Jacobus ad ea, quæ anno Christi LVIII. ad Romanos, & anno LV, de Legis abrogatione, & Legalium inutilitate Paulus ad Galatas scripserat, videtur alludere, datam fuisse credimus paulo ante ejus obitum, qui ad annum Christi LXII. Neronis vero imperantis octavum, seu nonum consignatur. Bonorum operum necessitas in ea adstruitur 1. 21. & 2. 8 26. adversus pravam quorumdam interpretationem, qui dicto Pauli, hominem Fide, non operibus Legis justificari, abutebantur. Fideles præterea qui ab Judaismo ad Fidem accesserant, Jacobus adhortatur, eisque in calamitatibus & persecutionibus perferendis patientiam commendat 1. 2. & 5. 7. Novorum Doctorum temeritatem coercet, qui lumine, sapientia, virtute, & missione

(15) Vide Tillemont, note I. sur S. Jacque le Mineur, ubi rem fusius agit. (16) Hieronym. in Helvid. Epiph. hæres. 28. § 7. & 78. Euseb. l. 2. c. 1. hist. Eccl. (17) Hieronym in Galat. Epiphan. hæres. 78. c. 7. (18) Clem. Alex. apud Euseb l. 2. c. 23. hist. Eccl Athanas in Synops; Hieron. de Vir. Illustr. Ambrosiast. in Galat. l. 19. (19) Epiphan hæres 78 Nazaræorum. (20) Polycrat Ephes. apud Euseb l. 3. c. 24. Eccl. hist. (21) Hist. Manuscrip. Martyrii S. Marci, apud Vales. Not. in Euseb. l. 5. c. 24 p. 104. (22) Joseph Antiq. l. 20. c. 8. (23) Origen. contr. Cels. l. 1 p. 35. in Matth. p. 223. Hieronym. de vir. illustr. Euseb. l. 2. c. 23 p 65. Ὁ γοῦν Ἰώσηπος οὐκ ἀπώκνησε καὶ τοῦτ᾽ ἐγγράφως ἐπιμαρτύρασθαι, δι᾽ ὧν φησὶ λέξεων. Ταῦτα δὲ συμβέβηκεν Ἰουδαίοις κατ᾽ ἐκδίκησιν Ἰακώβου τοῦ δικαίου, ὃς ἦν ἀδελφὸς Ἰησοῦ τοῦ λεγομένου Χριστοῦ. Hæc tamen Eusebii verba in Josepho non reperimus. (24) Euseb. l. 2. c. 23. hist. Eccl. Hieron. de Vir. Illustr. Epiphan. &c.

sione destituti, Præceptorum munera usurpaverant 1. 19. & 3. 1. 2. & sequ. Acriter divites increpat v. 1. & eos qui levissimis de causis fratribus detrahebant IV. 11. & Evangelica libertate utendi pluribus in Lege vetitis abutebantur. Jurisjurandi v. 12. odii, detractionis, divitiarumque amoris fugam suadet; orationis virtutem extollit v. 16. Unctionis extremæ v. 14. Confessionis peccatorum v. 16. meminit. Diem Domini, ejusque adventum properantem nunciat v. 7. quibus verbis Jerosolymæ ac Templi excidium, & Judæorum dispersionem in foribus esse innuit. Octavo post ejus mortem anno ista evanera.

Ejus oratio concisa & sententiosa, qua neque propositum semper sequitur, neque sententias invicem texit. Quemadmodum in Proverbiis Salomon, & in præsenti etiam Orientales, per sententias nempe sejunctas, non ratiocinatione, morum regulas docet; suam porro doctrinam Scripturis fulcit & exemplis, comparationibus item sacrisque allusionibus ornat. Quosdam denique locos allegat IV. 5. qui iisdem verbis in Scriptura non referuntur. At Novi Testamenti Scriptores, præsertim cum Hebræos alloquerentur Scripturarum peritos, qui allusiones intelligerent, verbis religiose non inhærebant, sensa & sacrorum Scriptorum mentem referre contenti (25).

Græce scripsisse creditur, cum juxta Septuaginta Scripturam recitet; locum illum, ex. gr. qui hoc sensu legitur apud eorum Versionem tantummodo (26): *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*. Quamvis Hebræi in quaslibet Provincias effusi, ad quos potissimum hæc data est Epistola, Hebraico seu Syriaco sermone aliquantum uterentur, vulgo nihilominus Græca lingua loquebantur; hæc enim ab Alexandri Magni Imperio apud Orientales undique obtinebat. Versionem, cujus nunc usus apud Latinam Ecclesiam, Hieronymus Latine reddidit. Olim adhibitam, & ab Authore ignoto adornatam, Martianæus typis vulgavit. Hujus nos varias quasdam lectiones produximus, Veteris Italicæ nomine recitatas.

Veteres quosdam Canonicæ hujus Epistolæ authoritati olim adversatos attigimus (27), de qua & Novatores nonnulli disputationem instituunt. Verumtamen ab Athanasio in Synopsi, a Cyrillo Jerosolymitano Cath. 4. a Concilio Laodicensi Can. 60. & tertio Carthaginiensi Can. 47. a Gregorio Nazianzeno tom. 2. ab Amphilochio apud Gregor. Nazianz. tom. 2. a Rufino Exposit. Symboi. ab Augustino l. 2. de Doctr. Chr. c. 8. ab Innocentio I. Ep. 3. ad Exuper. can. 7. a cæteris denique Patribus, a quibus, uti diximus, Jacobo Apostolo & Domini Fratri adscribitur, in Scripturarum Catalogo recensetur. Hieronymus & Augustinus veluti Scripturam assertæ fidei sæpe producunt: adeo vel ab ea ætate certa invaluerat ejus authoritas. A Veteribus quidem perraro allegatam, ultro cum Eusebio fatemur hist. Eccl. l. 2. c. 23. verum maximam deinde fidem eidem habitam, Eusebius ipse testatur.

Fuere alias, qui Jacobo Apostolo quædam tribuerint, quæ nunquam Scripturarum Canonem obtinuere. Evangelium Jacobi, Alphæi filii, Gelasius rejicit. Origenes in Matth. quoddam Jacobi Opusculum nominat, quem falso Petri Evangelio jungit. Ebionitæ, Epiphanio teste hær. 30. cap. 23. ejus nomine plura vulgarunt. Hebræum Matthæi Evangelium Græce ab eo redditum, apud Athanasium in Synopsi fertur. Quædam ei adscribitur Liturgia, quæ extat in Patrum Bibliotheca: Hujus mentio fit in Oratione XXII. quam S. Proclo Archiepiscopo Constantinopolitano tribuunt; mentio etiam in XXXII. Canone Concilii, quod Constantinopoli in Palatii Imperialis Trullo celebratum est anno 692. Eruditi vero hanc Liturgiam vel ei omnino affictam, vel temporum progressu plurimum vitiatam esse ajunt. Apud Veteres Patres perpetuum de ea silentium. Apostoli præterea, Basilio teste de Spiritu S. c. 27. qui in primordiis Ecclesiæ certos ritus præscripserunt, in silentio debitam mysteriis servavere dignitatem. Nullam igitur Basilius Liturgiam ab Apostolis vel scriptam vel vulgatam esse sentiebat.

DISSERTATIO

DE ITINERE ROMANO B. PETRI APOSTOLI, ad 1. Petri v. 13.

PEtrum Romæ fuisse, unde utramque suam Epistolam scripserit, ibique Ecclesiam erexisse, erectæ præfuisse, Romam denique Babylonia nomine designasse iis verbis 1. Petr. v. 13. *Salutat vos Ecclesia, quæ est in Babylone collecta*, usque ad decimum sextum Ecclesiæ sæculum omnibus persuasum fuit. Ex his, quæ Petro Christus spopondit, factum est, ut omnes omnino Fidelium Provinciæ Romam Ecclesiarum principem, & unitatis centrum, supremosque Pontifices, Petri successores, conspicuos gregis Christi Pastores esse, certo semper agnoverint. Qui præ cæteris Sanctæ Sedi adversati fuere, eo nunquam venerunt, ut primam Romæ dignitatem eriperent. Ethnici ipsi, unanimi omnium voce, & studiosissimo erga ipsam Fidelium cultu satis persuasi, Mundi Christiani Metropolim, principis Dignitatis & authoritatis Sedem ducebant; ac neminem extra ejus communionem vere Christianum aut Catholicum esse fatebantur. Tertullianus, Montani partes amplexus,

(25) Vide Jo. VII. 38. Jo. XIII. 14. Ephes. v. 14. &c.

(26) Jacob. IV. 6. Ex Prov. III. 34.

(27) Vide Euseb. lib. 2. cap. 23. & Hieron. de Script. Eccles. in Jacobo.

nus, titulum illum Romano Pontifici a Catholicis tributum irridet se lib. de Pudicitia cap. 13. *Episcopus Episcoporum & Pontifex supremus*. Ammianus Marcellinus, Ethnicus Scriptor l. 15. c. 7. præcipuam inter Catholicos apud Episcopum Romanum authoritatem agnoscit.

Postquam postremæ hæreses Ecclesiam invaserunt, deque honoribus cum Romana Ecclesia, & de Principatu cum Pontifice cœptum est certamen; an Petrus Romam venerit, sedemque ibi suam constituerit, dubitatum est. Novatores, sententiam suam defensuri, Babylonis nomen, de quo in prima Petri, Romæ urbem designasse negaverunt, de vera Babylone accipiendum statuentes. Cum vero plures urbes eo nomine appellentur, Protestantes ad hanc usque diem in diversa distrahuntur; alii enim celeberrimam Babylonem ad Euphratem in Chaldæa; alii Babylonem Ægypti Petri verbis designatam ferunt, per quam eumdem Petrum, postquam Alexandrinam Ecclesiam instituit, transiisse contendunt.

De hac quæstione, de qua plurima plores, ordine acturi, nonnulla prius statuemus, quibus huic quæstioni rite accommodatis, Petrum se Romam contulisse ex veteribus, quæ extant, monumentis demonstrabimus, adversariorum simul argumenta everrentes.

I. Rem historicam, quam coævus, vel ferme coævus clari nominis, & integræ fidei Scriptor narrat, nisi a vetustiore altero, vel peritiore rejiciatur, Critici omnes certam tenent.

II. Factum publice vulgatum, cui Fideles omnes, imo & Hæretici, & Schismatici per sæcula quindecim fidem habuere, pro certo habendum est; etiamsi, præter eam traditionem & consensum, nihil opituletur, tum præsertim, cum Libros periisse constet, & monumenta plurima, quibus forte id expresse doceretur.

III. Ubi de re gesta atque ad Historiam spectante agitur, non modo Libris & Scriptis, sed publicis etiam monumentis, sepulcris erectis, Templis constructis, diplomatibus, bonis, & privilegiis in quædam loca, populos, Communitates collatis, fides est habenda. Hæc enim omnia certam rei authoritatem adjungunt.

IV. Jus Gentium, ut ita dicam, & publica fides exposcit, ut cuilibet Urbi de iis, quæ ad ejus historias & jura pertinent, credatur. Quis enim perspectius rem calleat? cujus e re magis est illa servare?

V. Demum, ut res Historicis contraoeis seu ferme probata, consensu unanimi, & vetustissima tot sæculorum traditione, innumeris publicis monumentis, sepulcris, ædificiis, privilegiis, & omnium denique fide innixa evertatur, infirma corruunt quælibet argumenta, nisi historicæ, pene dixerim, demonstrationes afferantur.

Iter itaque, quo Petrus Romam profectus est, inter facta ejusmodi est recensendum. Ejus enim mentio apud Papiam, Joannis Evangelistæ Discipulum, apud Clementem Alexandrinum, Origenem, Tertullianum, & alios secundi, tertii, & sequentium sæculorum innumeros; imo & apud ipsos Ecclesiæ hostes, qui Petrum Romam profectum asseruere. Vetustissima plura monumenta, quæ adhuc Romæ extant, Petrum Romæ moratum testantur. Apostolorum sepulcra, martyrii locus, Templa eorum nomini erecta, vel a primis Ecclesiæ sæculis Romæ ostendebantur. Romani Pontifices e Petri & Pauli temporibus ad hanc usque diem principem in Ecclesia dignitatem, & cætera decora huic adjuncta obtinuere. Hæc eorum hæreditas; hanc tuentur: hanc & documentis & rationibus defendunt. Nullo igitur jure factum hujusmodi revocari potest in dubium, nisi saltem valida, perspicua, & certe adeo proferantur argumenta, ut omnes adversariorum conatus frangant.

Ut Romanum Petri iter ostendatur, ipsum Petri producendum esset testimonium, quo se Epistolam dedisse asserit Babylone, nempe Romæ, uti Veteres omnes interpretantur. Hoc plane satis, ut omnem prorsus difficultatem evertat. Cum vero hac de explicatione discrimen fuerit invectum, ab eo abstinemus; non enim quæ ab adversariis in eam interpretationem objiciuntur, adhuc retudimus. Apostolus, inquiunt, se Babylone scripsisse diserte asserit: cur ejus verba sunt allegorice accipienda? An Epistolis, quæ simplici & proclivi oratione scribuntur, quemadmodum hanc Petrus scribebat, allegoriæ interseri solent, quin Lectoris animus ad figuras antea comparetur? Nihil hic sane aut allegoricum aut allegorici speciem præferens.

Allegoriam tamen hanc idcirco forte Petrus adhibuit, I. Ne, ubi moraretur, indicaret; Apostolorum enim prudentiæ erat, innumeris inimicorum, quorum odia in ipsos ardebant, persecutionibus se se temere non offerre. II. Quod scriberet ad Hebræos ad Fidem adductos, qui ab ineunte ætate propheticas ac tropicas locutiones audire, imo & usurpare consueverant; Sodoma enim ex. gr. Urbem flagitiosam; Ægypto regionem idololatriæ deditam, Chanaane populum maledicto obnoxium; Babylone denique Urbem inimicam & scelestissimam significabant.

III. Fuerat Babylon teterrimus parentum eorum carcer, & Chaldæorum, Judaici Imperii eversorum, infensa Metropolis. Ab hac nil prope aberat Domina Mundi Roma, cujus Imperatores Judæam, pulcherrimis privilegiis spoliatam, in Provinciam redegerant; & Christianos iniquissimis persecutionibus exagitantes, populorum odia in eos concitaverant. Quare, cum Petrus, Romæ degens, ad Judæos Fideles in Pontum, Galatiam, Bithyniam, Cappadociam, & Asiam scriberet, æquum fuit, ut Babylonis nomine eis Romam exhiberet; quo etiam nomine & ipsi eam Urbem appellare forte consueverant, cum & ab Joanne in Apocalypsi ita (1) nuncupetur, uti Veteres Patres consentiunt (2), & ipsi adversarii fatentur (3).

Papias, Joannis Evangelistæ Discipulus, qui sæculo secundo florebat (4), Petrum primam Romæ Epistolam scripsisse, & hanc Urbem allegorice asserit designasse iis verbis: *Salutat vos Ecclesia, quæ est in Babylone collecta*. Scimus sane, Papiæ nomen, quem citat Eusebius, non ad hunc sed ad superiorem ejusdem Epistolæ locum a Cl. Valesio referri, quo loco Papias, de ipsius Valesii sententia, enixis Romanorum Fidelium precibus Marcum adductum esse testatur, ut Evangelium scriberet, quod Petrus ejs tum nunciavit, cum Romam profectus cum Simone Mago pugnavit (5).

Esto autem Papias communi loci illius explicationi non faveat, favet sane itineri, quo Petrus Romam profectus, Apostolus Urbis & Episcopus fuit; in quo utique totius disceptationis cardo versatur. Favet etiam testimonium Eusebii, qui Veterum, seu ipsius Papiæ, seu Clementis, paulo ante allegati, ore loquens, Romam Babylonis nomine venire testatur.

Cæterum ipse Valesius nequit, quin eos arguat, qui

(1) Apoc. xiv. 8. xvi. 19. xvii. 5. xviii. 2. 19. 21. (2) Tertull. lib. 3. contra Marcion. cap. 13. Andreas & Aretas in Apoc. xvii. Hieron. in Is. xxiv. & xlvii. & lib. 2. contra Jovin. August. &c.
(3) Lutherus, Babylonis nomine Romanam Ecclesiam designans, de captivitate Babylonica Librum conteanit.
(4) Papias apud Euseb. hist. Eccl. lib. 2. cap. 14. seu 15. edit. Vales. (5) Vales. not. in eumd. Euseb. locum. Allegatum Eusebii locum a Rufino & Musculo, eo, quo a nobis, sensu usurpari asserit. Ita omnes etiam, qui eum allegavere.

qui Romæ Petrum fuisse negant. *Nihil*, inquit, *in tota historia Ecclesiastica illustrius, nihil certius, atque testatius, quam adventus Petri Apostoli in Urbem Romam*. Hujus adventus spectatissimæ authoritatis testes sunt Papias, Clemens Alexandrinus, Dionysius Corinthi Episcopus Ep. ad Soter. Pap. Presbyter. Cajus Discept. advers. Proclum, Irenæus, Origenes, & cæteri omnes. Eos vero, addit, qui Babylonis nomen de Imperii Assyriorum (seu potius Chaldæorum) Metropoli explicant, Veterum Patrum authoritas omnino retundit. Id enim, quod a Veterum nemine adstruitur, qua impudentia defenditur? Proferant illi Ecclesiæ Babylonicæ Commentarios, &, sicuti nos Romæ, ita illi continuam ejus urbis Episcoporum successionem exhibeant. Hæc Valesius.

Clemens Alexandrinus apud Euseb. lib. 2. hist. Eccl. c. 14. in sexto Hypotyposeon seu Institutionum Libro, divino consilio factum esse asseruit, ut, Simone Mago a Dæmone Romam ducto, Petrus eo pergeret, ut, quidquid deceptor ille struxerat, Apostolus everteret, &, deletis errorum tenebris, lumini suo restitutam veritatem ostenderet. Irenæus, qui secundo sæculo floruit, & Apostolorum Discipulos agnovit, *maximas* asserit l. 3. contra hæres. *& antiquissimas a gloriosissimis duobus Apostolis Petro & Paulo Romæ fundatas & constitutas Ecclesias*.

S. Dionysius, Corinthiorum Episcopus, ejusdem secundi sæculi Scriptor apud Euseb. l. 2. hist. Eccles. cap. 24. seu 25. Petrum & Paulum Apostolos Corinthi & Romæ fidem nunciasse, & Romam profectos eodem tempore Martyrium ibi consummasse, ad Romanos scribit. Cajus Romanæ Ecclesiæ Presbyter, qui sub Pontifice Zephyrino florebat, adversus Proclum Montanistam scribens apud Euseb. ibid. Apostolorum Petri & Pauli, qui Romanam Ecclesiam condiderant, trophæa se posse Romæ ostendere testatur, quorum alter in Vaticano, alter secus viam Hostiensem quiescit.

Petrus, teste Origene (6), postquam, Evangelium nuncians, Pontum, Galatiam, Bithyniam, Cappadociam, & Asiam peragravit, Romam tandem se contulit, ubi capite inverso, ut expetiverat, crucifixus interiit.

Teste etiam pluribus locis Tertulliano (7), Petrus Romæ fuit, Martyrium subiit, Sedem ibi constituit, & habuit Successores. *Hæretici*, inquit ille, *edant origines Ecclesiarum, & volvant ordinem Episcoporum suorum ita per successionem ab initio decurrentium, ut primus ille Episcopus aliquem ex Apostolis vel Apostolicis viris habuerit Authorem, & antecessorem; hoc enim modo Romanorum Ecclesia Clementem a Petro ordinatum refert*. Et alibi (8): *Ista quam felix Ecclesia! cui tantam doctrinam Apostoli cum sanguine suo profuderunt, ubi Petrus Passioni Dominicæ adæquatur*.

S. Cyprianus Ep. 55. ad Cornel. Pap. in Romana Ecclesia Petri Sedem, præcipuam authoritatem, & Sacerdotalis unitatis centrum agnoscit: *Ad Petri Cathedram, atque ad Ecclesiam principalem, unde unitas Sacerdotalis exorta est*. Arnobius lib. 2. Hegesippus de excid. Jerosol. c. 3. Ambrosius (9), Hieronymus (10), Eusebius (11), Augustinus (12), Lactantius (13), Theodoretus (14), Paulus Orosius (15), Optatus Milevitanus (16), Epiphanius, Chrysostomus, Athanasius, Concilia, Veteres denique omnes, Petrum Romæ sedisse, & Martyrium consummasse, nemine refragante, docuerunt.

In ea Petri Epistolæ primæ verba, *Salutat vos Marcus filius meus*, scribit Clemens Alexandrinus (17): *Marcus, Petri sectator; palam prædicante Petro Evangelium Romæ coram quibusdam Cæsareanis Equitibus, petitus ab eis, scripsit de his, quæ a Petro dicta sunt, Evangelium*. S. Hieronymus (18), Beda (19), Oecumenius, & vulgo Veteres omnes hujus Epistolæ Interpretes Babylonis nomine Romam a Petro designatam docent.

Itaque neque Historicorum Ecclesiasticorum, neque Patrum authoritates nobis adversarii objiciunt, sed silentium tantummodo S. Scripturæ, & quædam congruentia argumenta; quorum vim pluris faciunt, quam hunc unanimem Veterum consensum, quem utique plurimi & ipsi penderent, si eorum sententiæ faveret.

Sunt etiam ex Protestantibus, qui Petrum Romæ fuisse ultro fateantur. Pearsonius (20) a Veteribus nunquam in dubium revocatum asserit, vel quod Petrus Romanam Ecclesiam erexerit, vel quod Pontifices eidem succedant. Grotius (21) & Hammondus Babylonis nomen, de quo Petrus in Epistola, a Veteribus de Roma semper explicatum fuisse consentiunt; quorum præterea sententiam se amplecti Grotius fatetur: *De Babylone dissident veteres & novi Interpretes. Veteres Romam interpretantur, ubi Petrum fuisse nemo verus Christianus dubitabit. Novi Babylonem in Chaldæa. Ego Veteribus assentior*.

Petrum & Paulum Romæ imperante Nerone obiisse, sicuti vulgo Veteres, ita Usserius (22) testatur; qui præterea secundam ad Ponti, Galatiæ, Bithyniæ, & Cappadociæ Judæos Fideles Epistolam Roma a Petro datam asserit; unde & primam illum dedisse innuit.

Chamier (23) unanimem Patrum de Petri adventu Romam consensum tanti esse fatetur, ut ei leviter adversari neminem deceat. Romanam Ecclesiam a Petro & Paulo erectam & confirmatam Blondellus asserit (24); Franciscus vero Junius, Scaliger, Casaubonus, Petrus Molinæus, Samuel Petit, Seldenus, Vedelius, & ii omnes, qui in Ignatii Epistolas scripserunt, quarum una, nempe ad Romanos, hæc habet (25), *Non ut Petrus & Paulus, præcipio vobis*, Petrum se Romam contulisse vulgo testantur. Petri martyrium Romæ peractum adeo liquet, ut Patricius Junius sine temeritate in incertum revocari non posse fateatur. Hammondus vero (26), post Caji Ecclesiæ Romanæ Presbyteri, & Dionysii Corinthiorum Episcopi testimonium, id adeo exploratum esse ait, ut nulli discrimini jure subesse possit.

Ludovicus Capellius (27) Babylonis nomen de Jerosolymis explicandum, per conjecturam ducit, quod ea Civitas post Domini mortem Viros justos exagitans, & Christi asseclas carcere afficiens, veluti in spiritalem Babylonem conversa fuerit. Novit utique is Author, quam inepta loquantur ii, qui Babylonem vel Chaldææ Metropolim, vel Babylonem Ægypti prope magnam Cairum ad literam accipiunt, cum vero prorsus ab eorum sententia discedere nollet, alibi Babylonem constituit,

[6] Origen. tom. 3. Explan. in Genes. apud Euseb. lib. 3. cap. 1. hist. Eccl. [7] Tertull. de Præscript. cap. 32. [8] Idem, de Præscript. c. 36. Vide Scorpiac. c. 15. & lib. 4. contra Marcion. c. 5. & lib. de Baptismo. [9] Ambros. serm. de Basilicis hæreticis non tradendis. [10] Hieron. Epist. 17. ad Marcell. & lib. 2. contr. Jovinian. & in Catalog. [11] Euseb. Hist. l. 2. c. 13. 14. 15. [12] Augustin. de hæres. c. 1. & alibi non semel. [13] Lactant. l. 4. c. 11. [14] Theodoret. Epist. 113. ad Leon. Magn. [15] Paul. Oros. l. 7. c. 4. [16] Optat. Milevit. l. 2. contra Parmenian. [17] Clemens Alex. in Latinis Cassiodorii in 1. Petr. v. [18] Hieron. Catal. Vir. Illustr. in Marco. [19] Beda in 1. Petr. v. 13. [20] Pearson. Oper. posthum. pag. 27. 31. 34. 63. [21] Grot. in 1. Petr. v. 13. [22] Usser. ad an. Chr 68. 67. [23] Chamier. Panstrat. tom. 2. l. 13. c. 4. [24] Blondel. de Primatu, &c. pag. 14. 19. &c. [25] Ignat. Ep. ad Rom. Οὐχ ὡς Πέτρος καὶ Παῦλος διατάσσομαι ὑμῖν. Ἐκεῖνοι Ἀπόστολοι Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐγὼ δὲ ἐλάχιστος. [26] Hammond. Dissert. v. de Episcopis & Presbyteris, &c. [27] Lud. Capell. Hist. Apostolorum.

tuit, Jerosolymis nempe, quam tamen urbem tunc temporis idololatria non occupabat; imo ubi adhuc Judaicæ Religionis sedes non corruerat, cum & Apostoli ipsi, & Hebræi ad Fidem traducti ejus ritus in eadem Urbe servarent.

Julius Scaliger in Chron. Euseb. Salmasius de Primatu Papæ, D. de Marca de Concordia Imperii & Sacerdotii par. 1. l. 6. c. 1. n. 4. & Basnagius *Continuation de Joseph*, Babylonem a Petro designatam, celeberrimam Chaldææ Urbem esse defendunt. Drusius varo in 2. Petr. 2. 15. in Petri secunda, quam, uti & primam, Babylone datam afferit, quædam Babylonici sermonis vestigia se deprehendisse putat; Petrus enim (si vero *Bosor* pro *Beor* scripsit) *Balaamum* vocat filium *Bosor*, seu *ex patria Bosor*, pro *ex Patria Pethor*, seu *filio Beor*; *Phe* in *Beth*, & *Schin* in *Thau*, vel *Hain* in *Schin* mutatis.

Babylonem præterea incolis non fuisse tunc temporis destitutam, neque post Asinæi & Anilæi, aliorumque Judæorum, quos Seleucienses interfecerunt, cædem, Judæos omnes inde egressos abiisse tuentur. Vide Joseph. Antiq. lib. 18. cap. ult. Petrum insuper in Ægyptum perrexisse, & Babylonia Ægyptiæ, & Alexandriæ Ecclesias constituisse, nusquam satis ostendi ajunt; sed eum Antiochia in Orientem migrasse, & Babylone, ubi Judæorum plurimi degebant, constitisse, id probabilius esse censent. Ad hæc, Petrus utique, refragante nemine, in Bithyniam, Galatiam, Pontum, & Cappadociam Evangelium intulit, quas Provincias, Euphrati satis proximas, tunc forte peragravit, cum Babylonem perrexit, vel inde reversus est in Syriam. Porro, veluti Pater filios, vel Neophytos Apostolus, earum Provinciarum Judæos alloquitur; eorum tentationum meminit, eorumque lætitiæ; de quibus vel per Epistolas, ex ipsis acceptas, vel per contubernium cum ipsis habitum, sese monitum esse ostendit. In hac demum Epistola primum ad Provincias Babyloni proximas, denique ad remotiores sermonem habet. Neque cursim tantummodo Babylonem percucurrit, sed ibidem diu stetit, cum se illius urbis linguam nonnihil didicisse, per suas Epistolas satis exhibeat. Hæc hujus sententiæ majoris momenti argumenta.

Qui vero stant pro Babylone Ægyptia, Chaldæam Babylonem, ex qua Judæi pulsi fuerant, tunc incolis maxime destitutam demonstrant. Verum cum Urbem, cui vere, non tropice Babylonis nomen conveniat, studiose inquirant, ad Ægyptiam Babylonem confugiunt, ubi plurimos tunc Judæos floruisse, & quo Petrum, post Fidem Alexandriæ nunciatam, perrexisse defendunt. Ita fit, ut quod ab his adstruitur, ab aliis evertatur. Veritas autem media via incedens, de vera Babylone nil cogitat, & mysticam atque allegoricam Babylonem hic designari asserit.

Eo sane tempore, quo datas a Petro Epistolas Judæi acceperunt, Babylonis nomine neque Chaldæam neque Ægyptiam Babylonem Judæi ipsi intelligere poterant. Non Babylonem Ægypti, quam Ponti, Galatiæ, Bithyniæ, Cappadociæ, & Asiæ Judæi, ad quos hanc Epistolam Petrus dabat, vel vix noverant, vel penitus ignorabant. Hanc Urbem Persæ quidam tum condidere, cum a Cambyse, qui Ægypto potitus fuerant, permissi in ea regione sibi sedem constituerunt (1). Strabonis ætate, altera e tribus Romanorum Legionibus, Ægypto tuendæ mancipata, in eam tamquam in arcem munitissimam se receperat (2). Tunc temporis e Christianis, seu Judæis aliquem in ea commoratum nusquam invenimus; & Petrum vel eo perrexisse, vel ibi prædicasse, Veterum nemo unquam recensuit. De Babylonis præterea Episcopis longum fuit per sæcula plurima silentium. Horum primum, juxta Spanhemium (3), Cyrum agnoscimus, cujus nomen in prima Concilii Chalcedonensis actione occurrit. Baronius vero primum vocat Zosimum, qui sæculo quinto, Justino Juniore imperante, ei Ecclesiæ præfuit. Illius mentio apud Sophronium. Credibile ne fuerit, Ecclesiam ab ipso Petro erectam, tamdiu incognitam perstitisse? Si Petrus de hac urbe ad Judæos scripsisset, adjuncto aliquo seu vocabulo eam luculentius designasset; illi enim Babylonem audientes, congruum sane erat, ut potius Magnam Chaldææ Babylonem perciperent, urbem suis regionibus propinquiorem, in suis Historiis frequentiorem, & ipsorum calamitatibus celeberrimam.

Ea tamen olim florentissima Civitas tum cum Petrus scriberet, ea erat, ut lapidum potius congeries, quam Civitas videretur: *In solitudinem*, ait Plinius l. 6. cap. 26. *rediit, exhausta vicinitate Seleuciæ, ob id conditæ a Nicanore*. Strabo desertam ferme refert; Diodorus vix minimam ejus partem populo frequentatam memorat. Cajo præterea regnante, paulo ante Claudium, quo Claudio imperante hanc Petrus dedit Epistolam, Judæi, Babylone pulsi, Seleuciam contenderant. Fusius rem narrat Josephus Antiq. lib. 18. c. ult. Babylonii, Anilæo ejusque sociis cæsis, Judæos invaserunt; qui se repugnando impares esse sentientes, Seleuciam confugerunt, ubi per quinquennium nulla affecti sunt injuria. Sexto deinde anno, vastante Babylonem pestilentia, Judæorum reliqui, qui adhuc non discesserant, Seleuciam & ipsi commigrarunt, ubi omnium pessima eos obruit calamitas. Græci enim & Syri urbis incolæ, male se diu convenientes, ea lege pacem & amicitiam peregerunt, ut Judæos omnes perderent; quare eos ex improviso aggressi, amplius quinquaginta illorum millia interfecerunt. Ii vero, quibus a Seleuciæ & Babylonis (utraque enim in eorum perniciem conspiraverat) cæde evadere contigit, Neerdæ & Nisibi præ cæteris urbibus tutiores se rati, eo convenere. Hæc utique minima iis favent, qui Petrum tunc temporis Babylone commoratum, ibique florentem Fidelium Ecclesiam statuunt.

Præterea quod Petrus Euphratem trajecerit, aut Babylone manserit, neque Scriptura, neque Ecclesiasticæ Historiæ usquam meminerunt. Cur igitur nullo freti argumento rem tanti momenti asferamus? Cur ab unanimi Patrum & Interpretum, Babylonis nomen de Roma explicantium, consensu discedimus? Judæi, ad quos Petrus scripsit, neque de Chaldæa neque de Ægyptia Babylone id accipere poterant; imo, uti ostendimus, congruum erat, allegorice sumerent, & de Roma explicarent, quam, utpote flagitiis deditam, Justis infensam, & idololatriæ sedem, Babyloni simillimam agnoscebant.

Locus sane, de quo hic agimus, ex iis minime est, quorum sensus, quod res in sola contemplatione positas, & a Lectorum plerisque neglectas afficiat, per plura sæcula vagus & incertus esse potuit. Quicumque hunc vel audiant, vel perlegant, illico percipere appetunt, allegorice ne, an ad verbum sit explicandus: utrum Petrus vere Babylone fuerit, an Roma hanc Epistolam scribens, eam urbem per allegoriam designaverit, non periti modo, sed & rudiores indagassent; atque ubi semel rem tetigissent, fieri sane non poterat, ut eam oblivione deperderent. Quis vero vel minimum ea de re discrimen memorat? Quis Babylonem de altera urbe, præterquam de Roma, hic explicat? Nos ipsi, si Epistolam perlegamus, nonne statim Babylonis nomine Romam percipimus? Ex quibus omnibus illud sane fit, ut hæc habenda sit traditio, quam ab ipsis Apostolis, & ab eorum Discipulis derivamus, & cui Recentiores, & argu-

[1] Joseph. Antiqu. lib. 2. cap. 5. [2] Strabo lib. 17. [3] Spanhem. Dissert. De temere credita Petri in urbem Romam profectione art. 4.

argumentis & authoritate destitui, nullo jure possunt adversari. Praeterea eorum dissidium non de levi aliquo adjuncto, sed de potissimo ipsius rei capite, ipsorum sententiam incertam omnino praefert, & prorsus evertit. Jam olim, uti paulo ante ostendimus, non conveniebant, & adhuc non consentiunt. Porro veritas utique una est, quae potissimum ibi elucet, ubi eam consensus omnium defendit. Patres & Interpretes omnes Babylonis nomine in prima Epistola a Petro designatam fuisse Romam, ab Ecclesiae exordio ad haec usque tempora, nemine refragante, docuerunt. Hunc igitur locum de Roma solummodo explicandum, liquido constat.

Nonnulli ex Catholicis Scriptoribus, De Marca, Joannes Baptista Mantuanus, Michael Cesenas, Marsilius Patavinus, Joannes Aventinus, Joannes Lelandus, Carolus Molinaeus, & forte alii, qui ea in re nonnihil haeserunt, frustra nobis objiciuntur; eorum enim animus anceps distrahebatur his Protestantium argumentis, quae jam perpendimus, & quae ejusmodi sunt, ut illorum doctissimis non persuadeant.

In nostram adhuc sententiam insurgunt, quod nempe de anno, quo Petrus Romam contendit, inter Veteres non conveniat: quare illhaec traditio, utpote incertis innixa argumentis, penitus corruit. Lactantius de Morte persecutorum sub Nerone Petri adventum statuit; Eusebius in Chronico, Hieronymus Catalog. in Petro, Ado, & alii plures, Claudii anno secundo: Paulus Orosius l. 1. c. 6. ejusdem imperantis exordio; quamquam anno Claudii secundo, recurrente Paschatis Festo, Petrum Jerosolymis fuisse, & a Rege Agrippa in vincula conjectum, Angeli ope divinitus evasisse certo scimus ex Act. ca. 3.

Veterum plures Petrum annis quinque & viginti Romae Episcopum sedisse ferunt (1); Claudii nihilominus anno decimo illum Concilio Jerosolymis coacto interfuisse (2), & paulo post Concilium Antiochiam profectum, ibique a Paulo redargutum, constat (3). Paulus, qui Roma plures scripsit Epistolas (4), nusquam Petri meminit: quod utique, Petro Romae degente, non praeterisset. Juxta eorum sententiam, qui Petrum annis quinque & viginti Romae sedisse statuunt, is quarto Neronis anno in ea sane Urbe degebat; Paulus vero eodem anno ad Romanos scribens, plurimos, quos salutat, enumerans, Petrum penitus praeteriit. Apud Lucam in Actis de Petri Romam adventu perpetuum est silentium.

Ubi Paulus Romam pervenit (5), Fideles omnes ad eum confluxere; Petrus vero neque venientem excepit, neque captivum invisit. Invisere quidem Synagogae Principes, quem & de Catholica Religione interrogarunt (6): *Non de secta hac notum nobis, quia ubique ei contradicitur*; qui eam utique non praetulissent inscitiam, si a Claudii imperantis exordio Petrus Romam profectus, Sedem ibi suam erexisset, erectamque firmasset. Petrus insuper & Paulus ita inter se convenerant, ut Evangelii laboribus sibi distributis, Paulus Ethnicos Fidem doceret, Petrus Judaeos (7): *Cum vidissent, quod creditum est mihi Evangelium praeputii, sicut & Petro circumcisionis, dederunt dexteras mihi & Barnabae societatis, ut nos in gentes, ipsi autem in circumcisione*. Quare cum Roma Ethnicorum esset Civitas, non ad Petrum, sed ad Paulum pertinebat. Praeterea Claudius Imperator nono Imperii anno, & Christi 49. seu aliquanto post, Judaeos omnes Roma ejecit: abiisset igitur & Petrus; quo enim pacto invicto Imperatore ibi consisteret? praesertim cum ejus mora prodesse minime posset circumcisis Christianis, qui una cum Judaeis, a quibus non secernebantur, ab Urbe discedere coacti fuerant.

Haec omnium, quae adversus sententiam nostram afferantur, validissima; caetera enim minimi prorsus facienda. Quibus tamen omnibus facile occurrimus. Quod attinet ad Scriptores nostros, qui de anno, quo Petrus Romam adiit, non conveniunt, respondemus:

I. Ecclesia neque hanc probat epocham, neque damnat; neque horum sententiam accipit, neque illorum respuit; tantumque eo respicit, ut Petrum Romae fuisse confirmet. Semel, aut bis, sive primo, sive secundo, sive denique tertio Claudii anno Petrus Romam venerit, minime inquirit; haec omnia Chronologis expendenda relinquit.

II. Qui anno Claudii secundo, & qui ejusdem imperantis exordio Petrum Romam profectum statuunt, inter se minime pugnant; annus enim secundus Imperii, quod annis tredecim, mensibus octo, & diebus viginti Claudius gessit, optime Imperii initium appellatur. Nihil vero prohibet, quin Petrus in Paschate anni secundi Jerosolymis fuerit, & eodem Claudii anno sub aestatis exitum Romam pervenerit.

III. Petrum annis quinque & viginti Romae sedisse, neque omnes asserunt, neque nos certo defendimus. At si liberet, totis viginti quinque annis ita eum Romae constitisse, ut nunquam inde discesserit, minime statueremus. Potuit utique inde egredi, & eo annorum intervallo saepe iter modo in Orientem, modo in Occidentem instituere, uti Ecclesiae necessitas, & Spiritus Sancti impulsus postulabant. Quare nil prohibet, quin Concilio Jerosolymis coacto praefuerit, & Romanam Sedem nihilominus non reliquerit; quemadmodum a suis Sedibus discedere non dicuntur Episcopi, qui ad Concilia conveniunt. Ab anno Claudii secundo, usque ad Neronis ultimum, quo Petrus Martyrium absolvit, quinque & viginti circiter anni intersuerunt.

Scriptorum igitur in anno, quo Petrus Romam venit, assignando dissidium adversariis nequaquam favet. Hac in re duo sunt secernenda, quorum alterum caput est, alterum accedit; alterum nempe, an Petrus vere se Romam contulerit, quaerit; alterum, quo anno eo venerit, quamdiu ibi steterit, an per hanc, an per illam Urbem transierit, investigat. Veteres quidem de primo consentiunt. Dissidium vero agi potest de secundo, quin primum vel levissime concutiatur. An quod de anno, quo Christus obiit, inter Veteres non conveniat, etiam de ejus morte ambigamus? Circumstantiarum, quae rem gestam ponunt, dissidium eidem potius confirmandae, quam evertendae servit.

Praeterea, cum Petrus a Caligula usque ad Neronem, quo imperante interiit, pluries Romam contenderit, pugnantes sententiae inter se facile conciliantur. Forte enim Petrus exordio, anno nempe Claudii imperantis secundo, juxta Eusebium, Hieronymum, & Orosium, Romam venit, eoque etiam se contulit duodecimo seu decimo tertio Neronis anno, paulo antequam martyrio afficeretur. Revera Veterum plures Petrum, ut Simonem Magum retunderet, Romam adiisse, ibique una cum Paulo in carcerem conjectum simul martyrio interemptum ferunt anno Ch. 66. Neronis ultimo.

Neque mirum fuerit, si Paulus vel Roma ad alios, vel aliunde ad Romanos scribens, nunquam Petri meminerit; forte enim tum, cum Paulus scriberet, Petrus Roma aberat; vel in alia amplissimae urbis regione degebat; vel iis, ad quos Apostolus Epistolas dedit, praecipua cum Petro seu societas seu necessitudo non erat; vel denique seacentis aliis de causis contigit, quas divinare non vacat.

Quod vero adversus nos urgetur, Judaeos Romae

(1) Pontificale Damasi, Beda, Isidor. Hispal. Ado, alii. (2) Act. xv. (3) Galat. II. 11.
(4) Epistolas ad Coloss. ad Philipp. ad Ephes. & 2. ad Timoth. (5) Neronis ann. 6. Christ. 60.
(6) Act. xxviii. 22. (7) Galat. II. 8. Vide Salmas. de Primatu Petri.

mæ degentes Paulum adiisse, eoque de Christiana Religione interrogato illud tantum se scire asseruisse, quod huic sectæ ubique contradiceretur: Judæi hujusmodi ex Fidelibus non erant, & falsis, quas ab Judææ Hebræorum Epistolis & calumniis hauserant, opinionibus imbuti, Religionem Catholicam solo nomine sciebant. Itaque cum Paulus ex Judæa Romam advenisset, eum, quem eruditum esse noverant, facile adivere, ut de Christianis, in quos omnium Synagogarum odia exarserant, aliquid intelligerent. Licet autem tam ex Judæis, quam ex Ethnicis plurimi, Fidem amplexi, Romæ degerent; attamen, cum hi in Judæorum Synagogam minime convenirent, Epistola, quam paulo ante Paulus ad eos scripserat, facile ad Judæorum infideles non pervenit: quare mirum non fuerit, si de Pauli rebus, de Fidei, ad quam ipse se contulerat, progressu, & de caussis, quibus Romam adductus fuerat, se le minimo certiores exhibuerunt Act. xxviii. 21. *Nos neque literas accepimus de te a Judæa, neque aliquis fratrum adveniens nuntiavit, aut loquutus est de te malum.*

Cum Evangelicos labores Petrus & Paulus ita inter se distribuere, ut a Paulo Ethnici, a Petro erudiendi essent Judæi, quid uterque Apostolus vere senserint, quid potissimum in munere suo exercendo servarint, ignoramus; uterque enim Judæos & Ethnicos promiscue edocuere, quorum plurimos ad Fidem genitos baptismo initiarunt. Petrus utique Cornelium, ejusque familiam baptismate abluit Act. x. 47. & in Concilio Jerosolymis coacto, se, ut Gentibus Evangelium nunciaret, easque ad Fidem perduceret, jam diu antea selectum testatus est Act. xv. 5. Paulus vero, quocumque iter faceret, nonne Judæos in Fide primum instituebat, & deinde ad Ethnicos convertebatur, cum inter illos Evangelio aditum patefaciendi spes affulgeret? Act. xiii. 46. *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei: sed quoniam repellitis illud, & indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes*, &c. Petrus igitur, quin Gentes negligeret, Judæis præcipue erudiendis, Paulus vero, quin Judæis deesset, Gentibus potissimum edocendis se addixerant.

Esto tamen, Petrus solis Judæis in Fide instituendis incumberet: Romæ quamplurimi, quos excoleret, Judæi degebant. Herode e vivis sublato, quinquaginta Legatis, qui Jerosolymis Romam missi fuerant, ut a Regum imperio in posterum liberari postularent, duodecim Judæorum millia sese adjunxere uti tradit Josephus Antiqu. l. 17. c. 12. Imperante Caligula, maximam Romæ trans Tyberim partem a Judæis frequentatam, scribit Philo Legat. ad Cajum. Claudius tam multos, se regnante, Judæos Romæ numerabat, ut, seditionem veritus, eos expellere ausus non fuerit; ne una simul convenirent, vetare contentus (1). Expulit tandem, anno, ut ferunt, imperii sui nono, quod causa Christianorum tumultus assidue excitarent (2).

Tunc & Petrus forte discessit; quod tamen minime prohibet, quin sexto Neronis anno, qui Christianos tantum non Judæos insectabatur, iterum eo fuerit reversus, ubi Judæorum & Christianorum plurimos nactus est (3). Sub Neronis imperantis exitum, Petrus & Paulus maxima animi alacritate Romam supremum redierunt, ubi, ut Veteres omnes scribunt, martyrium absolverunt.

Illud prætereo, quod ex Lucæ in Actis silentio argumentum sibi adversarii statuant ad Petri Romanum iter evertendum; ac si Evangelista Petri historiam referendam suscepisset, cujus utique post decimum sextum Actorum caput videtur oblitus, ut Pauli unius historiam instituat. De Romano Petri itinere plurimas vulgatas esse fabulas, fuse Spanhemius ostendit; plurima nempe & Romæ, & in aliis Italiæ urbibus monumenta, Ecclesias, & loca ab ipso Petro consecrata exhiberi; plures etiam Urbium celeberrimarum coli Episcopos, quos itineris sui comites a Petro adhibitos ostentant; plurimas denique & temporis & loci ambiguas & commentitias circumstantias producit, ut hujus itineris fidem vel ambiguam reddat, vel omnino evertat (4).

At idem bona fide agnoscere debet, doctissimos a nostris Criticos neque his fabulis & ambiguis circumstantiis fidem præstare, neque omnes ea de re vulgi traditiones amplecti. Hæc tamen nemo excogitasset, nisi iter hujusmodi omnes exploratum habuissent. Si traditiones inanes, & falsa commenta, quibus Apostolorum & ipsius Christi Acta seu improbe seu levissime vitiantur, ea forent argumenta, ut veræ historiæ ob ea rejicerentur; ad quas hodie redigeremur angustias, cum tam multis fabulis, quas sæculorum ignorantia invexit, totius fidei certæque authoritatis facta obvolvantur? Criticorum peritia non omnia penitus rejicit, sed digniora seligit, & vera a falsis, certa ab ambiguis, historias germanas ab incertis adjunctis secernit.

Ut Romano Petri itineri, & nostræ interpretationi, qua Babylonem de Roma explicamus, fidem adimant, Veterum Scriptorum authoritatem, a quibus utrumque accepimus, infirmare conantur. Papiam exilis ingenii virum, simplicem, & credulum vocant; & quasdam ejusdem traditiones producunt, prorsus incertas. Ignatii Martyris Antiocheni Episcopi locum commentitium asserunt, & Epistolam, quam Smirna ad Romanos scribit, ei affictam blaterant. Irenæum, Clementem Alexandrinum, Tertullianum, Origenem, plus nimio credulos, & quibusdam tam facti quam juris erroribus obnoxios appellant; & ea, in quibus a veritate aberrarunt, sedulo recensentes, illos, ut alibi, ita & hic, criticæ, diligentiæ, & inquisitioni deesse potuisse ostentant.

Optimum sane contra Patrum authoritatem perfugium! Si trium priorum sæculorum Patres nullius fidei & authoritatis, viri etiam simplices & creduli habendi sunt, a quibusnam nos in Religione erudiemur? Protestantes, qui Præceptorem quemlibet, præter trium eorumdem sæculorum Patres, rejiciunt, quo pacto in dogmatis & doctrinæ rebus eorum testimonio fidunt, si in facti & historiæ rebus nulla eis fides sit adhibenda? Quot nostræ Religionis dogmata factis nituntur, vel saltem cum eisdem ita nectuntur, ut secerni non possint? Si Ignatius, Clemens Alexandrinus, Origenes, Tertullianus nullam sibi fidem vendicant, eorumque testimonium prorsus rejiciendum ducitur, quos testes majoris fidei, ingenii, nominis, & authoritatis adhibebimus?

At enim sæpe decepti sunt. Omnino, eos quippe homines fuisse fatemur. Verum & hic deceptos esse, validis argumentis adversarii ostendant. Concludit ne ista collectio: Et hic, ut alibi, decipi potuere; ergo revera decepti sunt? Errorem probent, hallucinationem proferant; & nos ultro fatebimur. Quæ nisi præstent, nobis utique plurimi habenda erit eorum authoritas, præsertim cum de facto agatur publice cognito, celeberrimo, & quod Religionis, & Ecclesiasticæ Disciplinæ permagni intererat, ne tanti ponderis res lateret, ubi nempe præcipua resideret authoritas; ad quem in controversiis confugiendum; & quod unitatis, doctrinæ, & communionis centrum omnibus habendum foret. Plurimi denique eorum ducendum est testimonium de facto, de quo, quamvis re inconcussa, nonnullam levissimi ponderis

(1) Dio lib. 9. hist. (2) Suetan. in Claudio: *Judæos, impulsore Christo, assidue tumultuantes, Roma expulit.* (3) Act. xxviii. 17. &c. (4) Spanhem. Dissert. de temere credita Petri in Urbem Rom. profection. art. 1. & 2.

deris circumstantiam morent, omnes unanimi voce conveniunt.

Concludamus igitur, Romanum Petri iter certo constare, & omninm Veterum, imo plurium etiam ex doctioribus Protestantibus Criticorum, testimonio exploratum haberi: locum primæ Petri Epistolæ, quo is Babylone scripsisse innuitur, neque de Babylone Ægyptia, neque de Babylone Chaldæa, neque de Jerosolymis, sed de Roma solummodo cum omnibus vetustæ ætatis Aurhoribus esse explicandum; eos denique, qui huic vetustissimæ, validissimisque fretæ argumentis sententiæ adversantur, indignos esse quibus respondeamus, eum vel negantia argumenta, vel circumstantiarum diversitatem tantummodo objiciant, quæ rem minime everrunt.

DISSERTATIO

DE DIVINA LIBRORUM SACRORUM INSPIRATIONE, ad 2. Petri 1. 21.

ARTICULUS PRIMUS.

Certa Librorum S. Scripturæ Inspiratio.

Sunt qui acrem ingenii aciem ostentantes, & supra præjudicatas vulgi opiniones sese efferentes, nil de Religione admittant, quod argumentorum trutina non habuerint exploratum. Unde Scriptura, quam allegamus, authoritatem derivet, assidue postulant; nobis vero respondentibus, a Spiritu Sancto, a quo Ecclesia certo afflatam se credit, unde illa certo id sciat, reponsunt; quibus si Ecclesiam errare non posse dixerimus, quod ipse Dominus se commissurum spoponderit Matth. 16. 18. ut *portæ Inferi non prævaleant adversus eam*, minime acquiescunt; imo, quorsum, inquiunt, ut Ecclesiam falli non posse ostendas, Scripturæ authoritatem producis, cum de Scripturæ authoritate sit controversia? Circulum utique vitiose ducis, & incertia ambigua probas. Quare directa & positiva petunt exhiberi argumenta, Scripturarum inspirationem evincentia.

Ut his satisfaciamus, conabimur. Nisi enim Scripturæ essent divinitus dictatæ, in maximum Religio nostra discrimen adduceretur; & nisi id a nobis perspicue posset ostendi, Fidei hostes nimiam de nobis victoriam obtinerent. Si Religio humanis tantummodo argumentis niteretur, nulla prorsus Religio est; de ea enim, certis & inconcussis destituta principiis, quisque, uti collibitum erit, decernet; hic alterum caput rejiciet, alterum ille admitter; hic marte suo Fidei dogma instituet; ille ritum Religionis inducet; neque inde cultus & Fides proba & rationi consentanea exsurget, sed monstrum ex variis, & nullo inter se nexu copulatis opinionibus compactum, producetur. Quæ utique Religio a vera Religione longissime abesset. Quare necesse est, certo & immutabili principio fides nostra fulciatur.

Quod sane principium Deum ipsum esse defendimus; Deum, inquam, qui suas nobis veritates in Scripturis aperuit, easque tuendas & explicandas eredidit Ecclesiæ, cui, uti & Sanctorum Librorum Scriptoribus, cognitionem erroris nesciam impertiit. Hæc in nostra Dissertatione probanda sunt. Eos vero, cum quibus hæc nobis est disceptatio, satis persuasos credimus, existere Deum, animam esse immortalem, necessariam esse veram aliquam Religionem, qua Deo fidem, amorem, & famulatum pro viribus præstanda esse doceamur.

Eos præterea, qui Librorum Sacrorum inspirationem impugnant, rogamus, ut illos saltem, tamquam Libros haud commentitios, versisque historias referentes accipiant, tantique habeant, quanti Libros, quos Ethnici & profani fide digni, & rerum, de quibus agunt, periti edidere. Ea sane fides Moysi & Evangelistis neganda non est, quæ Thucididi, Julio Cæsari, Suetonio, aliisque Historicis. Si hæc nobis dederint, & pugnandi libidinem, ac præjudicatas opiniones removerint, Libros quos Sacros & divinitus dictatos dicimus, hujusmodi vere esse, liquido nos ostensuros pollicemur.

Si Deus est, est etiam Religio: homini enim quædam necessario præstanda sunt, quibus Deum supremum esse Dominum, se vero servum profiteatur. Religio autem minime existit, nisi expresse revelentur ea, quæ Deus ab homine exigit, & qua ratione cultum & famulatum sibi velit impendi. Si enim homini indulgeret Deus, ut is, quemcumque vellet, sibi cultum tribueret, omnibus, ne liberum cuique esset, fidem & cultum instituentibus, in errorum & superstitionum congeriem Religio converteretur.

Præterea revelatio constans, æqualis, permanens esse debet. Si Deum, quæ nobis & credenda & exercenda sunt, singulis seorsum aperire dixerimus, fanaticæ impietati aditum pandemus; se quisque deciperet, Deumque sibi inspirasse putaret, quod ipse per se excogitasset. Quare nil fixum, nil certum in Religione, adeoque nulla Religio esset; incerta enim Religio a re nulla magis quam a vera Religione discedit.

Revelatio fixa & certa esse nequit, nisi I. publicis, communibus, & hominum ingenio accommodatis monumentis tradatur: hujusmodi sunt Scripturæ, quas inspiratas dicimus: II. nisi, ubi obscura & æquivoca occurrant, & de horum monumentorum explicatione dissidium oriatur; nisi, inquam, saltem in corpore aliquo existente, loquente, & eodem Spiritu, quo is, qui Scripturas dictavit, perfuso, ea explicandi, eorumque sensum definiendi jus & potestas resideat. Quæ quidem, I. in nostris Sacris Libris implentur, in quibus nihil eorum desideres, quæ ad cultum nostramque Religionem instituendam sunt necessaria; II. in Ecclesia, quæ absoluta Scripturarum, uti par est, explicandarum authoritate instruitur.

Existentis vero in Libris aliquibus Sanctis revelationis necessitatem, ipsa ratio, & insita omnibus persuasio demonstrant. Gentes omnes asserunt, populis necessaria esse sacra quædam monumenta (1), quæ Religionis, quam profitentur, regulas & capita complectantur (a). Quamobrem Hebræi, Indi, Ægyptii, Romani, Græci, Mahometani suos

(1) Plato in Timæo, de Ægyptiis pag. 23. Item Joseph. l. 1. contr. Appion. pag. 1052. Ita & Diodor. l. 2. de Romanis. Vide Macrob. Saturnal. l. 3. Aul. Gell. l. 3. Tull. l. 2. de Oratore. (a) Vide Strabonem l. 16 pag. 732. *Veteres*, inquit, *oracula consulebant. Legislatores Minos & Lycurgus Leges sibi ab Jove traditas dictitabant, Amphiaraus, Trophonius, Orpheus, Musæus, Zamolxis, & alii se divinitus afflatos jactabant. Tales erant Gymnosophistæ apud Indos, Magi apud Persas, Chaldæi apud Assyrios, Aruspices apud Romanos, & Moses apud Hebræos,*

suos habent Libros Sacros, quibus plurimam venerationem exhibent, earumque Authores afflatos, & divino lumine perfusos ostentant.

At enim Libri, quos sacros habent Ægyptii, Indi, Mahometani, & alii, erroribus undique scatent: quis vero & Judæorum & Christianorum Scripturas iis minime vitiatas certo nobis ostendat? Accipe. Judæorum & Christianorum Scripturæ per se Divinitatis notam præferunt; a Viris falli nesciis, Prophetis, Jesu Christo, Apostolis authoritatem accipiunt; comprobantur denique ab Ecclesia, quam Dominus in iis decernendis errori nunquam obnoxiam fore promisit. Hoc statim probandum aggredimur. Iterum vero ab adversariis petimus, ut Moysis Libris, cæterisque Judæorum & Christianorum Scripturis tamquam veris historiis fidem habeant; quam quidem Moyses, cæterique id genus Scriptores, ipsorum tantummodo habita ratione, merito sibi vendicant, cum sint Authores & ingenii præstantia & fide præ cæteris commendandi.

Moyses Pentateuchi Scriptor sese divinitus afflatum testatur; prodigiosam vocationem suam narrat Exod. 3. se a Deo ad Pharaonem missum asserit, ut Dei nomine ad Hebræos libertati restituendos Regem adduceret; quod munus cum ægre nimium susciperet, Dominus opem ei suam spondens, *Quis*, inquit, Exod. IV. 11. *fecit os hominis? aut quis fabricatus est mutum & surdum, videntem & cæcum? nonne ego? Perge igitur, & ego ero in ore tuo.* Refert præterea signa, quæ ipse Dei virtute præstitit; quo pacto Legem a Deo in monte Sinai acceperit, memorat Exod. 19. 3. & *ore ad os*, seu coram, uti amicus amicum alloquitur, Deum sibi loquutum testatur (51). Cum e Domini colloquio maximum oris fulgorem hausisset, obducta velo facie populo se videndum exhibebat (52).

In Moysis Libris passim occurrit: *Locutus est Dominus ad Moysen, dicens, &c.* Seu: *Locutus est Dominus ad me, &c.* Futura Moyses prædixit; præterita etiam sed incognita produxit; quæ quidem utraque hominis virtutem prætergrediuntur. Mundi, v. g. creationem exhibet, quam quidem nonnisi divinitus didicit: hominum enim nemo, neque Adam ipse, nonnisi post cætera a Deo sexta die creatus, Mundi constructioni adfuerat Gen. 1. 27. Futuram Hebræorum a fide defectionem in mortuo Deut. 32. 15. Messiæ seu Magni Prophetæ adventum (53), sui ipsius interitum prænunciavit. Neque se, neque fratrem suum Aaronem promissionis regionem ingressuros (54), eamdem ab Josue comparandam (55), & Tribubus sortito distribuendam prædixit; imo quasi sortes ipse dirigeret, singulis Tribubus regionem & regionis naturam designavit Deut. 33. 5. quarum plerasque quidquid eventurum erat, præmonuit (56). Leges denique tradidit, quæ Divinitatis notam apertam præferunt, sive earum præstantiam, sive Moralium institutionum puritatem intuearis, sive illud spectes, quod hæ cum ratione, & cum hominum erga Deum & erga proximos officiis maxime consentiant; vel quod omnes vaticinium, & eorum quæ in Christo & Ecclesia adimplenda fuere, figuram exhibebant.

Testis pro Moyse Josue, testis pro Josue Moyses. Omnes Veteris Testamenti Scriptores sibi mutuum testimonium præstant. Christus Moysem cæterosque Librorum Sacrorum Authores commendat (1), eosque veluti afflatos & Divina authoritate probatos allegat (2). Hinc fit, ut vel Moyses, cæterique Veteris Testamenti Scriptores habendi sint afflati; vel Moyses, cæterique omnium maximi impostores judicandi; & ipse Christus ad eos provocans, eorumque Scripta veluti Divina producens, clausis oculis eorum fraudes dicendus sit præteriisse: Deus præterea, horum Scriptorum plerosque miraculorum & prophetiæ donis cumulans, eorum mendaciis & malitiæ favisse; nosque in errorem idcirco impulisse, quod eos tot suæ authoritatis, præsentiæ, & amoris indiciis decoraverit. Quæ quidem nemo dixerit, nisi qui Dei notionem prorsus exuerit, & rationis lumen omnino extinxerit. Moyses igitur, Prophetæ & cæteri Veteris Testamenti Scriptores afflati a Deo Authores certo habendi sunt.

Id ipsum & de Novi Testamenti Scriptoribus facile ostendimus, modo adversarii historias Novi Testamenti veras, Christum vero Messiam esse fateantur; si enim res nobis foret cum hostibus, qui Christum illusorem vocant, & Scriptores nostros mendacii, Scripturas vero falsitatis insimulant, alia utique via nobis incedendum esset. Christus Apostolis suis Spiritum Sanctum, a quo veritatem omnem docerentur, se missurum spopondit (3); a quo præterea Spiritu perfundendos, & nunquam relinquendos asseruit (4). Monuit ne cogitarent, quid coram Judicibus & Principibus respondendum sibi esset; tunc enim eo lumine, sapientia, quam necessitas postularet, instruendos; neque ipsos per se, sed Dei Spiritum per eorum vocem loquuturum (5).

Acta, & Apostolorum Epistolæ hujusmodi promissa impleta ostendunt. Apostoli, & Discipuli inspiratos, & Spiritu Sancto afflatos se asserunt (6): quos revera Divino lumine perfusos scripsisse, illud ostendit, quod in eorum Scriptis ea scientia & sapientia effulgeat, quæ scientiis omnibus, quas naturæ viribus comparare poterant, antecelleret; eorum enim plerosque rudes & ignaros fuisse scimus. Deus præterea quæ ab ipsis dicebantur, miraculis innumeris comprobavit. Et ipsi igitur Authores inspirati erant; secus, omnium mendacissimi fuere illusores, & omnia vel eorum calami vel eorum ætatis monumenta inter historiolas & fabellas sunt numeranda. Quis vero hoc efferat, nisi naturæ & rationis lumen, quo verum a falso secernitur, prorsus amiserit?

Quod si Novi Testamenti Scriptores inspiratos fatemur, & Veteris Testamenti Authores item dicamus oportet; Christus enim & Apostoli passim Veteris Testamenti Scripturas veluti sanctas & inspi-

(51) Num. XII. 8. *Ore enim ad os loquor ei, & palam & non per ænigmata Deum videt.* (52) Exod. XXXIV. 29. &c. *Qui videbant faciem egredientis Moysi esse cornutam: sed operiebat ille rursus faciem suam, siquando loquebatur ad eos.* (53) Deuter. XVIII. 15. Confer cum Joan. I. 45. Act. III. 22. (54) Deuter. III. 21. XXXI. 2. Num. XXVII. 13. (55) Deuter. XXXI. 3. 7. 8. (56) Deuter. XXXIII. 6. 7. 12. 13. . . . . . . 17. 19. 20. 21. 23. 24. 25. (1) Matth. XXIII. 2. *Super Cathedram Moysi sederunt Scribæ*, &c. Luc. XVI. 29. *Habent Moysem & Prophetas; audiant illos.* Jo. I. 45. *Quem scripsit Moyses in Lege.* Et v. 46. *De me enim ille scripsit*, &c. (2) Joan. V. 39. *Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere; & illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me.* X. 35. *Non potest solvi Scriptura.* Matth. XXII. 29. *Erratis nescientes Scripturas.* (3) Joan. XIV. 26. *Paraclitus Spiritus Sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia*, &c. (4) Joan. XIV. 16. *Rogabo Patrem, & alium Paraclitum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum, Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere.* (5) Matt. X. 19. *Nolite cogitare, quomodo aut quid loquamini, dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini: non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis.* Vide & Luc. XII. 11. (6) 2. Cor. XIII. 3. *An experimentum quæritis ejus, qui loquitur in me Christus?* Ibid. VII. 40. *Puto autem, quod & ego spiritum Dei habeam.* Galat. I. 8. *Sed licet nos, aut Angelus de Cœlo evangelizet vobis, præter quam quod evangelizavimus vobis, anathema sit.*

ſpiratas allegant; Petrus vero & Paulus ad eos Libros, quod Sacri & Divinæ ſint authoritatis, legendos hortantur (7).

Si Chriſtus Dei Filius eſt, Meſſias, æterna Veritas, utriuſque etiam Teſtamenti Libri inſpirati ſunt atque Divini. Chriſtus enim ſe ita ſemper Eccleſiæ ſuæ adfuturum promiſit, ut hæc de Inferis victoriam aſſidue referens, nunquam in errorem pertrahatur. Cum igitur Eccleſia utriuſque Teſtamenti Libros inſpiratos doceat, vel hi ejuſmodi ſunt, vel Eccleſia decepta eſt, eique Chriſtus in re maximi ponderis defuit.

At inquies: Omnino quidam Scripturæ Libri, quidam Moyſis, aliorumque Authorum loci, quibus ea, quæ ſine revelatione noſci non poterant, referuntur, inſpirata eſſe admitto: hæc tamen pauciſſima occurrunt. In cæteris vero nil eſt naturæ viribus majus, nec opus eſt inſpiratione ad ea congerenda; cujuſmodi ſunt Regum, & Paralipomenon hiſtoriæ, a coævis Authoribus ſcriptæ, vel a Scriptoribus junioribus, ex Regum Juda & Iſraelis monumentis depromptæ; morales Proverbiorum & Eccleſiaſtici ſententiæ, Eccleſiaſtes, Cantica, & Pſalmorum plurimi. Lucas nil ſe ſcripſiſſe aſſerit (8), quod prius ſerio non perpenderit, vel a præſentibus vitæ & mortis Chriſti teſtibus non acceperit. Secundi Macchabæorum Author in Præfatione ita ſe ſcripſiſſe profitetur, uti cæteri e vulgo Scriptores, qui in majore Libro contrahendo plurimum inſudarint (9), & enixe incubuerint, ut eorum, quæ continentur archetypo, nihil prætereant, & legentium oblectamento una & utilitati ſerviant.

Reſpondeo I. Dum ſtabunt argumenta, quæ SS. Librorum canonicam & Divinam authoritatem probant, omnes omnino, ea ſingulis ipſorum partibus, habendi ſunt inſpirati. Alioqui decepta eſſet Eccleſia, everſa Religio, Chriſtus & Apoſtoli ad Veteris Teſtamenti Scripturas, promiſcue provocantes, non monitos, quæ inſpirata, quæ ſecus habenda ſunt (10), in errorem & fraudem nos impuliſſent.

II. Quo utriuſque Teſtamenti hiſtoriis ea ſit authoritas, ut erroris omnino immunes ſine ulla hæſitatione excipiantur, omnes omnino earum Authores inſpirati neceſſe eſt abſolute reputentur, alioqui Religio, quæ revelatis innititur, ſolidis fundamentis deſtitueretur. Si hoc, e. g. in controverſiam revocatur, cur non vocetur & illud? Veteris Teſtamenti facta ita inter ſe cohærent, ut nullum excludi poſſit, quin labefactetur veritas Vaticiniorum, quæ nonniſi ab eventu hiſtorico rerum prædictarum demonſtratur. Quomodo enim, v. g. Chriſtum ex Davidis progenie, juxta Prophetarum fidem, natum certo ſcimus, ſi Regum hiſtoriæ, & Genealogiarum, quæ in Paralipomenis, & alibi recenſentur, veritas impugnetur?

III. S. Scripturæ Authores, Prophetas & inſpiratos fuiſſe, facile oſtendimus. A Prophetis Samuele, Gad, & Nathano hiſtorias ſub Davide textas, ex 1. Par. xxix. 29. diſcimus. Nathan, Gad, Addo & Ahias ſub Salomone 2. Par. 9. 29. ſub Roboamo Addo, & Semeias 2. Par. 12. 15. Addo etiam ſub Abia 2. Par. 13. 22. ſub Aſa Hanani 2. Par. 16. 7. Jehu Hanani filius, Eliezer, & Jahaziel ſub Joſaphat 2. Par. 20. 14. 34. 37. ſub Ozia & Ezechia Iſaias 2. Par. xxvi. 22. & xxxii. 32. Oſai ſub Manaſſe 2. Par. 33. 19. ſub Joſia, ejuſque filiis Jeremias, Jerem. xvi. &c. & 2. Par. xxxv. 25. hiſtorias ſuas edidere. Nehemias, Eſdras, & uterque Tobias, ex Prophetis erant.

Quis Davidem & Salomonem Divino Spiritu ductos non aſſerat, quos ingenii acumine & ſapientia a Deo cumulatos Scriptura commemorat (11)? Quis & eorum ſcripta inſpirata & divina non fateatur? An aliquid Spiritu Sancto indignum in eiſdem ſis reperire? Quis Judithæ, Eſtheræ, Macchabæorum, Sapientiæ, & alios quoſdam Libros conſcripſeris, ignoramus. Ab Authoribus vero inſpiratis contextos inde ſatis compertum eſt, quod in ſuo Canone eoſdem Eccleſia recenſuerit.

Validiſſimum adverſariorum argumentum ex vitioſo ratiocinationis circulo, quem nobis imputant, ducitur. Eccleſia a Deo id accepit, ut falli & fallere nequeat: Eccleſia eadem utriuſque Teſtamenti Libros inſpiratos eſſe docet: ſunt igitur inſpirati. Eccleſiam vero falli non poſſe, ex eo Evangelii loco probamus, quo Chriſtus aſſeruit: *Et portæ Inferi non prævalebunt adverſus eam.* Quare Eccleſia a Scripturis authoritatem, Scripturæ ab Eccleſia reperunt: quo utique circulus vitioſe conſtituitur; per id enim, de quo quæritur, aliud, de quo eſt diſcrimen, probatur. Qui Scripturarum inſpirationem rejiciunt, etiam Eccleſiam falli non poſſe, neceſſario negant. Eſto tamen, Eccleſiam fateremur falli neſciam, hinc nihilominus minime fieret, ut Scripturæ Libros inſpiratos neceſſario crederent, quos tantum veros ducere poſſent, & ab Authoribus conſcriptos, qui ea, quæ Chriſtus Apoſtolos docuit, certa fide referant.

Illi plane in Scripturis hiſtorica narratione certum diſcerent, certiſſimam a Chriſto Eccleſiæ ſuæ veritatem eſſe promiſſam, eamque idcirco nunquam deceptum iri ſibi poſſent ſuadere, quin tamen Sacros Scriptores inſpiratos eſſe ſtatuerent. Tunc autem nomine inſpirationis illud tantum innui crederent, quod Sacri Libri veri, & certæ ſint fidei. Hoc vero ad ſecundam hujus Diſſertationis partem attinet.

Ut priori difficultati, quæ & præcipua eſt, & rei nucleum tangit, directe reſpondeamus, hunc, quem dictitant, ratiocinii circulum, neque omnino circulum, neque veram principii petitionem eſſe deſendimus. Quod ut fiat perſpicuum, ratiocinationem noſtram paulo fuſius explicamus. Principium, quo potiſſimum nitimur, illud ſtatuimus, quod nempe Deus neceſſario ſit ipſa veritas, neque nos in errorem inducere poſſit. Cum igitur certiores fieri voluimus, an per Librum, qui inſpiratus dicitur, v. g. Pentateucham, aut Matthæi Evangelium, Deus vere nos alloquatur; juxta rectæ rationis lumen perpendimus, qui ſit hujus Libri Author, quæ illius adjuncta, quæ decora & proprietates. Si Authorem Divino perfuſum lumine, & Deum ejus verba & mores commendaſſe, & ſignis divinitus comprobaſſe percipimus, illi tamquam inſpirato ſtatim adhæremus, & falli neſcium eſſe ita colligimus: Deus nos in errorem non poteſt inducere; induceret vero, ſi Librum hujuſmodi non inſpiraſſet: vere igitur inſpiravit.

Habita vero ratione Eccleſiæ, quæ Librum aliquem inſpiratum eſſe teſtatur, hac via incedimus. Eccleſia Evangelium, v. g. Matthæi inſpiratum

(7) 1. Timoth. iv. 13. *Dum venio, attende lectioni.* Rom. xv. 4. *Ut per conſolationem Scripturarum ſpem habeamus.* 2. Timot. iii. 15. 16. & 2. Petr. 1. 20. iii. 16. (8) Luc. 1. 1. *Quoniam quidem multi conati ſunt ordinare narrationem, quæ in nobis completæ ſunt, rerum . . . Viſum eſt & mihi, aſſecuto omnia diligenter a principio, ex ordine tibi ſcribere, &c.* (9) 2. Macchab. ii. 25. &c. (10) Joan. v. 39. Matth. xxi. 42. xxvi. 54. Luc. xxiv. 27. Act. viii. 15. xvii. 2. xviii. 24. Rom. 1. 2. xv. 4. 2. Timoth. iii. 6. &c. (11) 2. Reg. xxiii. 1. &c. *Dixit David filius Iſai, dixit vir, cui conſtitutum eſt de Chriſto Dei Jacob, egregius Pſaltes Iſrael. Spiritus Dei loquutus eſt per me, & ſermo ejus per linguam meam.* Act. 1. 16. *Oportet impleri Scripturam, quam prædixit Spiritus Sanctus per os David.* Matth. xxii. 43. *Quomodo ergo David in Spiritu vocat eum Dominum, &c.* 3. Reg. iv. 29. *Dedit quoque Deus Sapientiam Salomoni, & prudentiam multam nimis, &c.* 3. Reg. iii. 12. *Dedi tibi cor ſapiens & intelligens, in tantum, ut nullus ante te ſimilis tui fuerit.*

asserit, seque erroris expertem divino beneficio esse idcirco ait, quia Christus fore promisit, uti ex ipso Libro, quem inspiratum præfert, perspicue colligitur. Antequam & Ecclesiæ & ejusdem Libri authoritati obsequamur, ei semper inhærentes principio, quod nempe Deus nos in errorem inducere non possit, de Libri Authore, de ejus vitæ circumstantiis, de iis, quæ scribit, studiosa quærimus. Sedato vacuoque animo Opus evolvimus, atque Authoris mores & ingenium disquirimus. Si hunc Divino Spiritu revera plenum, & illud certissimæ authoritatis esse cognoscimus; inspiratum ergo esse Librum, & Ecclesiam falli non posse concludimus. Quamobrem Ecclesiæ *infallibilitas*, quam ex eo Libro percipimus, nobis novum Fidei, & Libro novum authoritatis fit argumentum. Initio quidem unica ratione ad fidem libro, tamquam inspirato, habendam ducebamur: modo duplici argumento de ejusdem inspiratione suademur. Hæc duo principia inter se ita cohærent, ut se invicem fulciant, & utrumque suam in alterum mutuo lucem regerant. Hanc igitur geminam ratiocinationem, quarum utrumque medium ad idem colligendum confert, circuli nota quis jure inurat? Hinc minime fit, ut SS. Librorum inspirationis fides infirmetur; quin potius inde validius confirmatur.

ARTICULUS II.

De Inspirationis ratione.

Fideles omnes de Scripturæ inspiratione conveniunt; Theologi vero de Inspirationis ratione inter se non consentiunt. Sunt enim, qui Spiritum Sanctum Sacris Authoribus adeo adfuisse putent, ut nihil omnino seu rebus seu dicendi modis scripserint, quod a Deo inspirante non acceperint. Quam quidem sententiam Patres omnes qui de Inspiratione egerunt, & omnes Theologi, qui usque ad decimum sextum sæculum scripsere, amplexi esse videntur (12).

Sunt alii, qui eam Spiritus Sancti præsentiam in Sacris Authoribus satis esse asserant confiteri, quæ illud eis præstiterit, ut in iis, quæ vel ex aliis audiverint, vel studio percepesint, referendis, minime decipi potuerint. Addunt vero, eosdem Authores peculiari non modo rerum, sed & locutionum inspiratione tum fuisse afflatos, cum ea, quæ per solam revelationem scire poterant, retulere.

Dummodo de re præcipua, nempe Scripturas omnes inspiratas & erroris expertes esse, nihilque præter Dei verbum complecti fateamur, consentaneum videtur, eam nobis potestatem fieri, ut, quod verosimilius ducimus, de Inspirationis ratione pro libito cogitemus. Lovaniensis nihilominus & Duacensis Academiæ, anno 1588. hæc, illa 1587., has propositiones a Lessio & Hamelio anno 1586. editas censura inusserunt: 1. *Ut aliquid sit Scriptura Sacra, non est necesse, singula ejus verba inspirata esse a Spiritu Sancto. 2. Non est necesse ut singulæ veritates & sententiæ sint immediate a Spiritu Sancto ipsi Scriptori inspiratæ. 3. Liber aliquis, qualis v. g. est secundus Macchabæorum, humana industria sine afflatu Spiritus Sancti scriptus, si Spiritus Sanctus postea testetur nihil ibi esse falsum, efficitur Scriptura Sacra.*

Jesuitæ suam vande sententiam tuentes, Apologiam edidere, cui Lovanienses Doctores, ab Episcopis jussi, die 17. Augusti 1588. respondentes, suam pro viribus censuram defenderunt. Cornelius a Lapide sub sæculi decimiseptimi initium fratrum opinioni subscripsit (13); pro qua sunt etiam Bonfrerius (14), Mariana (15), & Bellarminus (16). Mariana ante Cornelium a Lapide scripsit; Bellarminus vero ante Lovanii censuram; Bonfrerius denique in Pentateuchum anno 1625. scripsit.

Ab his Scriptoribus hanc sententiam non esse primo inventam, Simonius asserit (17); quam etiam apud Cajetanum in Luc. 1. quinquagesimo amplius anno ante Jesuitarum & Lovaniensium Doctorum disceptationem, se reperisse testatur. Ferdinandus de Ascalante, in suo Concionatorum Clypeo l. 5. c. 4. teste eodem Simonio, eamdem sententiam docuit. Frassenius Disquis. Bibl. Bonfrerium sectatus, tria in Sacris Libris Inspirationis genera distinguit; quarum primam *antecedentem*, *concomitantem* alteram, ultimam *consequentem* appellat. Fit *antecedens*, cum Sacer Author ea quæ sibi inspirata sunt, scribit, quemadmodum discipulus ea scripto excipit, quæ sibi a Præceptore dictantur. Fit vero *concomitans*, cum, verbis minime inspiratis, ita Spiritus Sanctus Scriptori adest, ut in errorem quemlibet illum adduci non patiatur. *Consequens* denique fit, cum ea, quæ quis sua industria & studio, quin ulla inspiratio & auxilium divinitus interfuerit, literis tradidit, deinde Ecclesia certæ authoritatis esse decernit, & Divinas inter Inspirationes enumerat.

Inspirationem geminam Melchior Canus de locis Theolog. l. 2. c. 56. agnoscit, alteram scilicet peculiarem, qua Sacer Scriptor ea percipit, quæ aliunde penitus nescit; alteram, quam directionis & præsentiæ vocat, qua Scriptor dirigitur, ne in iis, quæ narrat, decipiatur. Hanc vero sententiam, plurimorum Patrum authoritate fultam, Canus idem defendit: equidem ante Lovanii censuram; ejus enim Liber anno 1562. a Matriti Censoribus, & anno 1563. a Censoribus Belgii probatus fuit. Cano Contensonium jungimus, qui Scriptoribus Sacris proximam non semper adfuisse inspirationem docet, sed quandoque eos speciali tantum directos fuisse præsentia, ne in errorem traherentur: *In omnibus igitur habuerunt non revelationem, sed assistentiam & auxilium, ne laberentur.*

Cum de SS. Librorum inspiratione *Simonius* agit, hanc eamdem opinionem propugnat (18), & Lovanienses Theologos, & Arnaldum, qui Scriptores Sacros peculiari semper & proxima Spiritus Sancti inspiratione afflatos asserebant, & sine ea de S. Scripturarum Divinitate certiores omnino nos esse non posse ajebant, fuse refellit. Cæterum idem Simonius, sive per novam inspirationem, sive per peculiare lumen, quo Scriptores Sacri in verbo quolibet, & in qualibet sententia, ne in errorem seu oblivionem inciderent, illustrati fuere, omnium omnino Scripturarum Authorem Spiritum Sanctum esse testatur.

Abbas du Pin Inspirationis nomine, cum de omnibus SS. Libris agitur, directionem & peculiarem præsentiam accipiendam esse asserit, qua Spiritus Sanctus Scriptori præsto est, ne in errorem incidat, cum ea, quæ aliunde scit, literis mandat (19). Qua in re Spiritus Sanctus duo ista Scriptoribus præstat: primo, firmam tribuit, constantem, & erroris nesciam vera narrandi voluntatem; secundo, eo lumine perfundit, ut in iis, quæ aliunde noverant, congerendis, neque oblivioni, neque errori obnoxios unquam fieri contin-

(12) Vide Irenæ. l. 2. c. 47. Tertull. cont. Hermog. c. 22. Origen. Philocali. cap. 10. & lib. 5. contr. Cels. Cyprian. serm. de opere & eleemosyn. Thaumaturg. serm. 2. de Annunciat. B. M. V. Clem. Alex. l. 2 Strom. Euseb. Hist. Eccl. l. 5. c. ult. Epiphan. hæres. 78. Nyssen. orat. 7. contr. Eunom. Chrysost. hom. 26. in Genes. [illegible] & August. plurib. loc. (13) Cornel. a Lap. in Ep. 2. ad Timoth. III. 16. (14) Bonfrer. [illegible] c. 8. s. 1. (15) Mariana, Tract. de Vulg. edit. (16) Bellarmin. Tract. de Verbo Dei. [illegible] Simon, histoire Critiq. du Nouv. Testam. ch. 23. 24. (18) Hist. Critiq. du N. T. ch. 23. & 24. [illegible] Dissertation Preliminaire sur la Bible l. 1. c. 2.

tingat. Quod utique Divinæ & Infallibili utriusque Testamenti authoritati stabiliendæ satis conducit.

Erasmus diversa & absona a Patribus, qui SS. Authores proxime inspiratos, & omnia omnino, tum sententias tum locutiones, Deo authore in Scripturis congesta asseruere, sentire insimulatus, Apologiam contra quosdam Hispaniarum Monachos scripsit.

Hac in re Protestantes a Patrum sententia non discessere; & eorum primus (20) fuisse creditur Grotius, qui in iis quæ aliunde noverant referendis, Spiritum Sanctum peculiari tantum directione & præsentia Scriptoribus, ne erroribus obvolverentur, adfuisse defenderit. Spinosa omnem pene SS. Librorum inspirationem evertit, cum nullo divinitus dono præditos, nulla Scriptores peculiari & Divina præsentia directos agnoscat.

Anonymus ille, cujus sententiam undecima Batavorum Theologorum Epistola fuse recenset, cum Spinosa ferme convenit (21); omne enim divinitus auxilium a Sacris Authoribus rejicit, nisi tantummodo cum peculiare quid nonnisi Divino lumine afflati narrare potuerunt. Sacris Historicis memoria dumtaxat ac diligentia opus fuisse; Prophetas vero recordatione eorum, quæ vel per somnium, vel per visionem perceperant, ut ea deinde vel scriptis traderent, vel scribenda dictarent: quare ad divinam inspirationem confugiendum non esse statuit, ut, qua ratione scripserint, percipiamus. Libros morales, & Psalmos, in quibus vaticinia nulla, Jobum v. g. Proverbia, Ecclesiastem, Cantica, ab Authoribus piis, eruditis, studiosis, veracibus, & more proborum omnium hominum Spiritu Sancto persusis, conscriptos perhibet. Quo satis superque fieri asserit, ut eorum Opera tamquam proba, certa, & intemeratæ fidei excipiamus.

Sacras præterea historias minime inspiratas asserit, I. Quod earum Authores seu a Veterum monumentis hausisse, vel ab aliis audisse, vel denique propria industria & studio se eas percepisse fateantur; II. Quod ubi duo seu plures Authores idem referunt, quandoque inter se minime conveniant; III. Quod numeros interdum certo non statuant, sed ea locutione, quæ cum certissima Spiritus Sancti inspiratione minime consentanea est, has voces adhibeant: *Circiter*, *quodam tempore*, *duobus seu tribus diebus*, *&c.*

Inspirationem quoque, quam nos Apostolis tribuimus, omnino rejicit, quod iis minime fuerit necessaria. Illi enim, inquit, Religionis Judaicæ principia optime noverant: quæ Evangelium Judaismo addat, sæpius a Jesu Christo audierant; quæ ad Messiam pertinent, satis didicerant: illis etiam ipse Christus & miraculis plurimis & argumentis Messiam, & tamdiu expetitum Servatorem se esse ostenderat; quare quæ viderant, quæque audiverant, tamquam certa & infallibilis authoritatis poterant utique recensere. Miraculorum vero facultas, qua illos a Christo donatos scimus, illud etiam præstare valuit, ut firmiori memoria & perspicuo magis ingenio instruerentur. Quod plane satis erat, ut nos eorum Scripturas tamquam vitæ gerendæ normam exciperemus. Hoc Anonymi systema.

Ex his tres sententias, seu tria de Inspiratione systemata conficiuntur. Primum nil supra naturam in Sacris Authoribus statuit, & in Historicis fidem tantummodo ac memoriam; in Moyse, suas Leges recensente, studiosam in iis, quæ sibi Deus mandaverat, referendis curam; in Prophetis firmam ad ea, quæ sibi Deus revelaverat, retinenda, eademque deinde seu scribenda seu dictanda recordationem; in Scriptoribus moralibus pietatem, ingenium, sapientiam, & Spiritus Sancti eos perfundentis præsentiam; in Apostolis denique certam in iis, quæ a Domino audierant, recensendis fidem exposcit.

Secundum e Patribus constituitur, qui Sacros Scriptores & actu & proxime ita inspiratos ferunt, ut nihil omnino, tum sententiis tum locutionibus, in omnibus Scripturæ Libris exhibuerint, quod a Deo non acceperint.

Tertium geminam Inspirationem statuit, quarum prima Sacros Authores afficit, cum ea scribunt, quæ scribere non possent, nisi actu per inspirationem & quid scribendum sit, & quibus verbis utendum, edocerentur; altera, cum Sacri Authores peculiari Spiritus Sancti directione & præsentia instruuntur, ne in iis, quæ vel per se ipsi didicere, vel ab aliis acceperunt, referendis unquam decipiantur, atque suis Scripturis infallibilem vindicent authoritatem.

Horum primum systema inspirationem evertit, adeoque & Religionem, quæ, uti ostendimus, dempta inspiratione, corruit. Ad humanam tantummodo fidem Ecclesiam redigit, cum utriusque Testamenti Scriptores, nisi inspirati fuerunt, divinam sibi fidem nulla ratione vindicent. Ipsam quoque Scripturam oppugnat; legimus enim (22): *Omnis Scriptura Divinitus inspirata*; & alibi (23): *Omnis prophetia Scripturæ propria interpretatione non fit; non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu Sancto inspirati locuti sunt Sancti Dei homines.* Denique adversatur Ecclesiæ, quam Christus falli nesciam fore promisit, & quæ omnes omnino utriusque Testamenti Scripturas divinitus inspiratas esse testatur.

Ejus systematis Author hunc perpetuo paralogismum urget: Necesse non fuit, ut Sacras historias Deus inspiraret; revera igitur non inspiravit. Cui statim facile occurrimus. Authores Sacros inspiratos fuisse, nobis perspicue constat: inspirati fuere igitur. Factum seu dogma, Scripturæ authoritate, & validissimis principiis quammaxime fultum, an per inanem ratiocinationem evertitur? Necesse non fuit, ut ad homines redimendos Verbum Divinum & carnem assumeret, & mortem obiret: ergone neque carnem assumpsit, neque mortem obivit? Nullum ferme factum revelatum occurreret, quod hujusmodi abutentes principio non everteremus.

Deum utique absque necessitate & consilio miracula non multiplicare fatemur. Idcirco igitur Sacros inspiravit Authores, quod illos inspirandi plurimæ ipsi causæ fuerint. Historicus sane, quin divinitus inspiretur, veram potest certamque texere historiam: potest Sacer Orator absque peculiari inspiratione validis & evincentibus veritatibus utilem Orationem exhibere; at neque Historicus, certæ licet fidei & accuratæ diligentiæ, Divinæ & infallibilis authoritatis historiam contexet; neque Concionator, ceu infallibilem morum normam, & Divinæ Fidei argumentum, Orationem exhibebit, nisi diligentiæ & memoriæ Historici, & pietati ac Concionatoris scientiæ cœleste, quod eorum Operi præfuerit, lumen addatur; vel nisi saltem utrique peculiaris & Divina adfuerit præsentia, quæ errorem, & cæteras humanæ naturæ infirmitates ab eis averterit.

Author, cujus systema impugnamus (24), juxta suam hypothesim Sacras Scripturas, quod solo hominum testimonio nitantur, sola humana fide credendas asserit. Addit præterea, Librum, quem Matthæi Evangelium dicimus, Matthæi vere esse, a nobis etiam credi humana fide, unanimi nem-

(20) Grot. Votum pro pace Ecclesiast. tit. de Canone Scripturar.

(21) Sentimens de quelques Théologiens de Hollande Lettre 11. pag. 232. 233.

(22) 2. Timoth. iii. 16. *Ab initio sacras literas nosti, quæ te possunt instruere ad salutem per fidem, quæ est in Christo Jesu. Omnis Scriptura, divinitus inspirata, utilis est ad docendum.*

(23) 2. Petr. 1. 20.

(24) Sentimens de quelques Theologiens de Hollande Lettre 11. pag. 233.

-pe Christifidelium consensu, qui humanum testimonium non excedit, quam tamen fidem æque ac geometricas demonstrationes certam esse defendit. Imo & ipsam Fidem Divinam humana fide inniti ait: cur enim, inquit, in Christum, & de Christo credimus, nisi quod ejus historiam veram esse novimus? cur ejus historiam veram ducimus, nisi quod illam ii, qui res videre, conscripserunt, & ad defendendam sui testimonii veritatem mortem usque pertulerunt? Per quem denique hæc nos certo scimus, nisi per historias? Ita fit, ut humana fides Fidem Divinam fulciat. Hæc Batavi Theologi, seu Author ille, cujus de SS. Librorum inspiratione systema prætulimus.

Ea vero sunt hic secernenda, quæ Scriptor iste confundit. Divina Fides, cum Dei revelantis authoritate potissimum nitatur, & ipsa necessario certa est atque infallibilis, quod Veritate, quæ nequa decipere, neque decipi potest, fulciatur, Fides vero humana, quamlibet certam authoritatem præferat, infallibilis nunquam est; nunquam enim eo pervenit, ut omnem omnino ambiguitatem propulset. Fieri semper potest, ut homo in errorem incidat, nosque sive dolo malo, sive inscitia, in fraudem pertrahat. Fidem, quam homini, quicumque is fuerit, nos habemus, Deus nihili facit: illud vero præcipit, ut, quidquid ipse revelat, fide Divina credamus, idcirco tantummodo, quod ipse revelaverit. Si credentes aliorum testimonio ducimur, fides nostra nec Divina est, nec ad meritum confert. Necesse est, fides nostra sit consentanea rationi; a qua longe discederet, si, quæ homo, vel plores etiam Viri, peritissimi licet ac sapientissimi, dixerint, nos certa omnino fide crederemus; ii enim decipi primum possent, nos deinde in errorem adducere. Si homini ut ipsi Deo credimus; si nempe hominis authoritati, veluti certæ & infallibili, fidem habemus, per fidem nostram Deo injuriam irrogamus; obsequium enim & credulitatem, Deo soli tribuendam, homini exhibemus.

Qui nos ea, quæ Fide Divina credimus, a testimonio humano percipere asserit, & nostram fidem humana inniti authoritate inde concludit, paralogismum instituit. S. Joannes, v. g. Verbum Deum esse testatur: an Christi Divinitatem, quod illam testetur Joannes, credimus? Minime quidem. Idcirco credimus, quod Deus per Joannem revelaverit. Joannem Dei vocem & instrumentum esse; Deum vero per ejus os loqui, nosque per ejus Scripta erudire scimus. Cæterum ea ratiocinatione omnes cognitiones, & scientiæ, ipsæ etiam certissimæ demonstrationes errori obnoxiæ esse ostendi possent, quod a sensibus, qui falli possunt, dependeant. Nostri utique sensus neque principium neque fundamentum, sed occasio tantummodo & instrumentum sunt, quibus per animadversiones & intellectus nostri perspicaciam & studium res ipsas & demonstrationes attingimus. Quamobrem nostra fides nullam ab eo, qui vel scribit vel loquitur, vim sibi vindicat, sed omnem a Deo, qui per Evangelistam vel Scriptorem Sacrum loquitur, authoritatem ducit. Balaam pravus erat & nequam, dignus idcirco, cui, ipsius habita ratione, nulla fides præstaretur; nihilominus eumdem inspiratum scimus, ejusque habemus vaticinia, quorum veritatem eventus implevit. Non homini igitur, sed Spiritui Sancto hominem inspiranti fidem habemus.

Nostrum vero est certo percipere, an Deus per ejus, qui loquitur, os vere loquatur; qua de re nobis perspicue statim constat, modo ea animadvertamus, quæ in prima hujus Dissertationis parte tradidimus, an scilicet Ecclesia Authorem inspiratum agnoscat; an ejus Opus omnia inspirationis indicia præferat; an denique Deus miraculis, & divinis suæ præsentiæ signis Scriptori authoritatem adjunxerit.

Argumenta, quibus adversarii SS. Scriptorum inspirationem impugnant, quod scilicet Authores Sacri ab alio historias acceperint; vel quod eas proprio studio, atque solertia scripserint; vel quod interdum inter se non conveniant; vel denique quod nonnullas locutiones, ambiguitatis speciem præferentes, adhibeant, nihili prorsus habemus. Quæ in Scripturis pugnare videntur, re nunquam pugnant, quippe quæ sæpe ab Eruditis conciliata sint. Accuratio, studium, & Historicorum solertia eorum inspirationi nil detrahunt; quin &, post demonstratam historiæ veritatem iis ipsis, qui Sacros Scriptores perinde habent ac vulgares cæteros, eorum etiam divinitatem commendant, cum Deum Ecclesiam falli nesciam fore, suos vero famulos inspiratum iri promisisse, hinc liquido percipiatur. Locutiones denique, quæ ambiguitatem præferunt, dicendi modi sunt, homini sæpissime familiares, qui passim quidem in Scripturis occurrunt, & Dei, ut nos erudiat, nostri sermonis infirmitati suas sententias accommodantis, erga homines indulgentiam ostendunt.

Veterum Patrum de SS. Authorum inspiratione systema ipsa innititur Scriptura, & Jesu Christi atque Apostolorum authoritate, a quibus omnes prorsus SS. Librorum Authores Spiritu Sancto perfusos esse docemur, & ad omnes omnino Scripturas, veluti ad Divinæ Fidei & infallibilis authoritatis Libros, promiscue remittimur. Ecclesia denique utriusque Testamenti Libros inspiratos fuisse, absolute decernit.

Theologi, qui duo, vel tria inspirationum genera statuunt, & cum Patribus Scripturam inspiratam & authoritatis infallibilis esse conveniunt, ab iisdem Patribus non sunt secernendi; non enim aliam inducunt sententiam, sed Patribus honorem habentes, id clarius explicant, quod illi rudiori minerva tradiderunt; neque varia inspirationum genera invenere, nisi ut facilius Hæreticorum ora præcluderent, & dogma, quod nonnullæ difficultates obnubilant, dilucidius exhiberent.

Qui hos impugnarunt, quamvis eos ea de re & Patrum conclusiones & Ecclesiæ decreta exciperent, ab ejusdem Ecclesiæ & Patrum sententia discessisse censuerunt. Verumtamen nulla sane apud ipsos, nisi vocum & locutionum varietas. Cum vero res serio perpenditur, eorum distinctionem rejici non posse invenimus; & utilissimum esse agnoscimus, si Sacros interdum Authores, ut Divinam sibi vindicarent authoritatem, Spiritus Sancti, a quo ducerentur, ne in errorem inciderent, directionis & præsentiæ tantummodo indigos fuisse fateamur.

DIS-

DISSERTATIO IN ILLUD:

Tres sunt qui testimonium dant in Cœlo, Pater, Verbum, & Spiritus Sanctus, & hi tres unum sunt: ad 1. Jo: v. 7.

QUamquam in Sacris utriusque Testamenti Libris lectionum varietas sæpe occurrit, nulla tamen tanti ponderis sese offert, ut eam attingat, quam ex quinto primæ Joannis decerptam, perpendendam aggredimur. Variarum lectionum pleræque verba alia pro aliis afferunt, quasdam omittunt phrases, quasdam addunt: hæc tam varietas ad Religionem pertinet, aut Fidem. Hic vero de integra agitur periodo, quæ in plurimis Exemplaribus deest; ejus autem omissio plurimum interest. Fidei enim hostes hac abutuntur, ut Ecclesiæ dogma de Trinitate impugnent, suamque pravam, adversus æqualitatem & unam Divinarum Personarum substantiam, sententiam fulciant.

Non modo Trinitatis adversarii hunc locum neque authenticum neque legitimum esse asserue-runt; sed plures etiam ex iis, qui Trinitatem, æque ac nos, fatebantur, sive Exemplarium, in quibus hic locus deerat, multitudine persuasi, sive critices libidine ducti: profecto ea de re non caute, uti par erat, disseruere. Erasmus, e. g. in prima Testamenti Novi Græce & Latine redditi Editione hunc locum suppressit (1). Lutherus in sua Germanica Versione eumdem præteriit; quem neque plurimæ per Catholicos, de quibus nulla in Trinitatis Fide suspicio (2), vulgatæ Editiones afferebant.

Simonius (3), criticis in utrumque Testamentum scriptis celeberrimus, hunc Locum nostris Bibliorum exemplaribus additum, & genuinum Joannis non esse, & fuse & expresse defendit. Christophorus Sandius Socinianus, quidquid ad suspicionem de eo creandam confert, accurate congessit. Quidam ab Arianis suppressum; quidam vero a Catholicis additum putavere. Grotius denique, ipsorum Arianorum calliditate, Joannis textui insertum fuisse suspicatus est.

Eruditissimorum vero Criticorum plerique, sive Catholici sint sive Protestantes, legitimum atque authenticum agnovere. Stunica (4), P. Alexander (5), Millius (6), Bukentopius (7), Kemnerus (8), Seldenus (9), Martianæus (10), Schmithus, & demum Rogerius (11) expresse authenticum esse tuentur. Commentaria hic prætermittimus, a quibus ferme omnibus ejusdem veritas & authoritas defenditur.

Ad Lectores absolute erudiendos, utrinque argumenta referemus, ut, causa plene cognita, judicium æquabile valeant pronunciare.

ARTICULUS PRIMUS.

Argumenta adversus Canonicum authoritatem hujus loci.

EXemplaria omnia, sive impressa sive Mss. ad tria genera redigimus; hæc locum, de quo quærimus, prorsus omittunt; illa servant omnino, Vulgatæ nostræ perfecte respondentia; postrema denique eumdem locum diversimode exhibent: vel enim margini inscribunt, vel Textui ita inferunt, ut versus octavus septimo præcedat (12): *Tres sunt, qui testimonium dant, seu dicunt in terra, Spiritus, aqua, & sanguis; & hi tres unum sunt. Et tres sunt, qui testimonium dicunt in cœlo, Pater, Verbum, & Spiritus; & hi tres unum sunt;* vel hæc tantummodo proferunt (13): *Tres sunt, qui testimonium dant in cœlo, Pater, Verbum, & Spiritus, & hi tres unum sunt:* & ea quæ subduntur: *tres sunt qui testimonium dant in terra, &c.* prorsus omittunt; vel denique versum octavum sic legunt (14): *Et tres sunt, qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua, & sanguis;* & prætermittunt: *& hi tres unum sunt.* Quæ postrema verba in veris Exemplaribus nunquam fuisse allata, S. Thomas defendit (15).

Lorino, Luca Brugenti, & Hessellio testibus, a pluribus Latinis Exemplaribus locus iste minime proditur; qui neque legitur in Polyglottorum Complutensium Latino & Græco, neque in duobus S. Germani Pratensis Mss. n. 43. & 44. neque demum in Mss. Alexandrino, & Anglico, cujus postremi apud Erasmum mentio.

Sunt & Exemplaria, quæ addant (16): *Et hi tres unum sunt in Christo Jesu;* ne spiritus, aqua, & sanguis unum eo modo esse crederentur, quo unum sunt Pater, Verbum, & Spiritus Sanctus. Græca Exemplaria pro, *Et hi tres unum sunt,* ferunt: *Tres in uno sunt.* Vigilius Tapsensis, & Pseudo-Epistolæ Hygini Author legunt: *In nobis sunt.*

Præcipuum adversariorum hujus loci argumentum inde instituitur, quod a Græcis Mss. prototypis, a Syriaca Versione omnium Orientalium vetustissima, ab Arabica, ab Æthiopica, a plurimis denique Latinis Exemplaribus non afferatur; quod præterea neque a priscis Græcis & Latinis, qui Arium impugnarunt, Patribus, neque a Conciliis adversus hunc Arium coactis allegetur: eumque propterea Veteres ignorasse; quem certe, ut-

pote

(1) Ann. 1516. & 1519. Basileæ. (2) Edit. Aldi Venet. 1518. Volsii, Argentor. an. 1524. Colinæi, Paris. an. 1534. Vide & Edit. Lovaniens. Lugdun. ann. 1562. (3) Simon, Critique du N. T. & in Dissertat. in calce suæ Criticos (4) Stunica advers. Erasmum in 1. Joan. v. 7. Complut. 1519. (5) Natal. Alex. in N. T. tom. 1. art. de Epistol. Canonic. (6) Millius Dissert. in 1. Jo. v. 7. ad calcem Variar. Lection. in Epist. 1. Jo. (7) Bukentop. Lux de Luce lib. 2. pag. 286. (8) Kemnerus Defens. hujus loci, Dissertat. singular. (9) Selden. l. 2. de Synedriis cap. 4. pag. 133. & sequ. (10) Martian. not. in Prolog. Epist. Catholic. pag. 1669. 1870. tom. 1. nov. Edit. Hieronymi. (11) Roger. Dissert. Critic. Theolog. in hunc loc. Paris. 1713. (12) Vide Cod. Corbej. num. 21. apud Martian. pag. 1875. Ita & Eugen. Carthag. lib. 1. de Cathol. Fide. Vide & Idacium advers. Varimand. & Fulgentium Rusp. contra Arianos, & multa Vulgatæ exemplaria. Roger. p. 128. (13) Ita Cod. duo Mazbar. & unus Compend. a me visi, & alii quidam. (14) Omittit Complut. & Cod. Britann. Codd. Lat. Lovan. 15. (15) D. Thom. Opuscul. 24. (16) Ita Clem. Alex. in Latinis Cassiodor. Ambros. l. 3. c. 11. de Spiritu Sancto, Vigil. Tapſ. seu alius l. de Fide ad Theophyl. & l. de unica Trinitatis Deitate.

pote validissimum omnium, adversus Arium producturi erant, si novissent. Si ergo remotissima Antiquitas, & clarissima Ecclesiæ sæcula hunc locum ignoravere, primis quidem in archetypis tunc defuisse, Joannis vero Exemplaribus, plurimis post ipsum sæculis, insertus satis ostenditur.

Producuntur etiam Alexandrinus, & Vaticanus Codex, forte omnium, qui extant, vetustissimi, in quibus hæc solummodo: *Tres sunt, qui testimonium dant, spiritus, aqua, & sanguis, & hi tres unum sunt:* cætera vero prætermittuntur; quæ desiderantur etiam in quindecim aut sexdecim qui a Millio, in quinque Regiæ & in sex Colbertinæ Bibliothecæ Græcis libris qui a Simonio allegantur. Burnetus Salisburgensis Episcopus gemina Mss. in Veneta & Basileensis Bibliothecis invenit: Vindobonensis unus & Lincestrensis Bibliothecæ alter codex, aliique complures omittunt illa: *In cælo, Pater, Verbum, & Spiritus Sanctus, & hi tres unum sunt; & tres sunt, qui testimonium dant in terra.*

Græcæ Aldi Venetæ Editiones anni 1518. Basileenses Erasmi 1516. & 1519. Hagenoensis 1521. Argentoratensis 1524. & Parisiensis Simonis Colinæi 1534. eadem prætermittunt. Robertus Stephanus in Græca Novi Testamenti editione 1550. hunc locum, ut affertur a Vulgata, & a Græcis exemplaribus post ipsum excusis, Joannis Textui inseruit; notam vero margini adscribit, qua ex Editione tantummodo Complutensi eam lectionem se hausisse fatetur. Quare inter septem Græca Mss. Canonicarum Epistolarum, quæ ipse consuluerat, ne unum (1) quidem reperire fuit, quod cum nostris Bibliis eo de loco conveniret.

Editionis vero Complutensis, quam Robertus sequutus est, authoritatem magni non esse faciendam ostendunt. Cardinalis Ximenius, cujus opera Complutensia Polyglotta edita fuere, Rhodiensi tantummodo, & nonnullis Romanis, quæ Leo X. ad eum miserat, Græcis libris usus est, quorum in utrisque hunc locum minime allatum scimus. Jacobus Lopez Stunica, qui Græca Exemplaria pro Complutensi Editione adhibita vidit, in disceptatione, quam hac de re cum Erasmo instituit, nullum, quod hunc locum præferret, allegavit. Cum vero; Urbano VIII. Ecclesiam gerente, omnia congesta sunt Mss. quæ Romæ in Bibliothecis seu Vaticana seu Barberina servabantur, ut Novi Testamenti Græca Editio recuderetur, octo tantummodo libri inventi sunt, qui Canonicas complecterentur Epistolas; nullus vero eorum locum, de quo disserimus, afferebat (2).

Manuscriptum, quod Seidelus ab Oriente Berolinum transtulit, & cujus in sua nova Novi Testamenti Millii, an. 1710. Editione Kusterus meminit, eumdem locum omittit. Asserit Simonius, se in Regia Bibliotheca nullibi eum locum reperisse, quamvis octo ibi saltem Mss. evolverit, quorum quædam cum recentissima sint, illud suadent, quod is locus apud Græcos Recentiores, æque ac apud Veteres, nullius haberetur authoritatis. Alia tria Mss. eidem Regiæ Bibliothecæ a D. Le Tellier Rhemensi Archiepiscopo dono data, producit Rogerus, a quibus locus idem prorsus omittitur (3).

Mss. Latina magis ad Vulgatam accedunt; quorum tamen plurima extant, quæ locum, de quo quærimus, omnino prætereunt. Prologi in Canonicas Epistolas Author, qui Hieronymi nomen præfert, de quo nos fusius infra, de librariis idcirco queritur, quod suis Exemplaribus hunc locum accurate non inseruerint; ex quo constat, eum tunc temporis in pluribus defuisse. Prologum vero istum, qui in vetustissimis (4) Mss. occurrit, octavo sæculo minime posteriorem credimus; quare vetustissimus est sine controversia.

Ab Erasmo duo Latina Bibliothecæ S. Donatiani Brugensis Exemplaria, quatuor vero, post Gilbertum Burnetum, allegantur a Millio, quorum duo in Bibliotheca Argentoratensi, tertium in Basileensi, postremum in Tigurina servantur, & vetustatem ad annos amplius octingentos protrahunt; hæc autem omnia allato Epistolæ Joannis loco penitus carent. Quinque Mss. quæ suorum Bibliorum margini a Lovaniensibus Doctoribus inscribuntur; unum vetus Ms. e Bibliotheca Bodlejana; alia tria S. Germani Pratensis; aliud S. Albini, & aliud S. Sergii Andegavensium, utrumque vetustate spectatissimum; aliud S. Martini de Campis, Carolo Calvo imperante conscriptum; Ludovici Pii pulcherrima Biblia, ex Colbertina Bibliotheca; vetus Bibliorum Correctorium a Luca Brugensi productum; plurima demum Mss. Latina eumdem Joannis Textum omnino prætereunt.

Latina alia in corpore omissum, margini adscribunt; hujusmodi sunt Ms. Antuerpiense Fratrum Ordinis S. Francisci, quod Erasmus allegat; aliud ex Regis Bibliotheca, sub numero 3584. quod a Simonio citatur, & hæc in margine descripta producit: *In cælo Pater, Verbum, & Spiritus; & tres sunt, qui testimonium dant in terra; & hi tres unum sunt:* aliud ex Bibliotheca Colbertina sub numero 158. in cujus margine ad illa verba Textus, *Tres sunt, qui testimonium dant*, respondet: *In cælo, Pater, Verbum, & Spiritus; & tres sunt, qui testimonium dant in terra, sanguis, aqua, & caro.* Vetus Ms. S. Germani Pratensis versum septimum eadem manu, qua totum volumen, margini adscriptum ostendit. Sunt & alia Mss. Græca æque ac Latina, a quibus in margine designata verba afferuntur, quæ, licet quandoque vocabula varia, sensum tamen semper eumdem præferunt.

A quibusdam Mss. versum octavum septimo præponi, jam supra tetigimus: quæ tamen varietas lectioni nunc ab Ecclesia receptæ minime advertatur. Orientales Versiones, præter Armenam, hunc locum omnes omittunt. Syriaca, Arabica, Æthiopica, Ruthenica, & Cophtica habent tantummodo ℣. 8. *Tres sunt, qui testimonium dant, spiritus, aqua, & sanguis, & hi tres unum sunt*, prætermissis iis verbis, *in terra*, quæ in Græco & Vulgata efferuntur. Tremellius Syriacæ Versionis Editioni anni 1569. ℣. 7. inserit; quem tamen Textui non adjungit, sed margini tantum adscribit. Guthirius vero cum Textu nectit. Illud plane constat, quod Mss. omnia, & veteres Syriacæ Novi Testam. Editiones, anno 1562. per Vidmanstadium evulgatæ, locum hunc penitus omittunt.

Illum profecto Veteres seu Græci seu Latini Patres minime agnoverunt: saltem non allegarunt; cum vel ea, de qua agebant, vel quam defendebant, causa id exposceret. S. Irenæus l. 3. c. 18. num. 16. in nov. edit. Jesu Christi Divinitati probandæ studens, sæpe hanc Joannis Epistolam, imo & ipsum Epistolæ quintum caput producit, versus tamen septimi nunquam meminit. S. Dionysius Alexandriæ Episcopus, ad Paulum Samosatensem scribens, versum octavum sæpe allegat; versum septimum, qui Christi Divinitatem, & ipsam Trinitatem, quam tuebatur, luculenter probat, nunquam producit.

Hunc etiam a Patribus Græcis, ante Nicænum Concilium, nunquam allegatum, Millius putat. S. Athanasius, qui vitam ferme omnem Arianorum oppugnatione transmisit, quamvis nullam

Seri-

---

[1] Vide Roger. Dissertat. §. 3. pag. 9. & seq. Hæc Mss. sunt 4. 5. 7. 9. 10. 11. 13. [2] Vide Præfat. Joann. Matth. Caryophilli ad calcem Caten. Græc. edit. Petr. Possini in Marc. Romæ 1673. [3] Codd. 2242. 2889. 3425. [4] Est in duobus Bibliis Ms. S. Albini, & S. Sergii Andegavensia, quorum altera nongentorum, altera saltem octingentorum annorum vetustatem ostentant. Est etiam in aliis vetustis Bibliis, Carolo Calvo Imperante exaratis.

Scripturæ anthoritatem fibi faventem præterire foleret, hujus quam maximo favantis nufquam meminit. S. Epiphanius, Sardicenfis Concilii Patres, & Bafilius Magnus, S. Alexander Alaxandriæ Epifcopus, S. Gregorius Nyffenus, S. Gregorius Nazianzenus, Didymus, S. Chryfoftomus, S. Cyrillus Alexandrinus, & alii plurimi, qui cum hoftibus Jefu Chrifti & Spiritus Sancti Divinitatem impugnantibus difceptationes perfæpa inftituerunt, nunquam hoc ufi funt loco, qui ad unam Trinitatis fubftantiam comprobandam præ cæteris confert. Quamobrem in eorum Exemplaribus nunquam allatum certo conftas; fi enim locum adeo Trinitati faventem inveniffent, tot utique Patret minime neglexiffent.

Latini etiam Patres, æque ac Græci, ignoraffa videntur. Author Tractatus de hæreticorum baptifmate, omnium confenfu vetuftiffimi, S. Cypriani operibus inferti, fextum & octavum hujus quinti capitis verfus conneaos affert, feptimum omittit. Novatianus in Libro de Trinitate ad Verbi Divinitatem probandam plura congerit; hunc locum, omnium validiffimum, non memorat. S. Hilarius, qui plurimum de Trinitate fcripfit, eumdem præterit; Lucifer Calaritanus neque in Tractatu *de non conveniendo cum hæreticis*, neque in aliis ejus unquam meminit.

S. Ambrofius l. 3. de Spiritu S. c. 11. fextum & octavum verficulum nectit, feptimum omittit: *Per aquam & fpiritum venit Chriftus Jefus. Non folum in aquam, fed per aquam & fanguinem, & fpiritus teftimonium, quoniam fpiritus eft veritatis. Quia tres funt teftes, fpiritus, aqua, & fanguis; & hi tres unum funt in Chrifto Jefu.* Apud Phæbadium Aginenfem Epifcopum, & Fauftinum, qui & de Trinitate, & contra Arianos fcripfere, hujus loci nulla mentio. Apud Hieronymum de eo perpetuum filentium. S. Auguftinus, prætarquamquod ejus nunquam meminit, in fuis Exemplaribus eum defuiffe fatis innuit lib. 2. cont. Maximin. c. 22. n. 3. pag. 726. poftquam enim hæc recitavit, *Tres funt, qui teftimonium dant, fpiritus, fanguis, & aqua*, tribus his Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum defignari afferit, & aliis Scripturæ locis eo coacte deductis probavit. Si vero in fuis Exemplaribus legiffet; *Tres funt qui teftimonium dant in Cælo, Pater, Verbum, & Spiritus Sanctus*, an & hic & alibi hæc verba, quæ Filii & Spiritus Sancti Divinitatem, & unam cum Patre fubftantiam perfpicue præferunt, producere prætermififfet?

De quo etiam loco ne verbum quidem apud Leonem Magnum, cujus, in Epiftola ad Flavianum, eumdem producere magni intererat. Facundus Hermianenfis Epifcopus lib. 1. c. 3. octavum verficulum affert, eumque de Trinitate explicans, *Spiritus*, inquit, Patrem fignificat, juxta illud Joan. 4. 24. *Deus fpiritus eft; aqua* Spiritum Sanctum, de quo illud Joan. 7. 38. *Qui credit in me*, nempe Spiritum Sanctum accipit, *flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Sanguis* deniqun Jefum Chriftum noftra carnn indutum defignat. Quæ explicatio, ex Auguftino deprompta, vulgo deinde afferebatur; nemo autem ad eam confugiffet, fi in fuis Exemplaribus verficulum feptimum legiffet. Cerealis contra Maximinum fcribens, Patris, & Filii, & Spiritus Sancti unitatem conatur oftendere; licet vero plurimas ea de re authoritates proferat, hanc Joannis, præ ceteris fibi faventem, filet.

Beda demum, cæterifque, qui in hanc Joannis Epiftolam fcripfere, numquam celebris hujus loci meminerunt; quem in fuis Exemplaribus minime reperiffe, fatis fuperque oftendunt. Didymus, Clemens Alexandrinus, Oecumenius, fex Græcorum Catenæ, quas Simonius hac de re confuluit, feptimum verficulum omittunt. S. Eucherius quæft. in N. T. hæc explicans, *Tres funt qui dant teftimonium, aqua, fanguis & fpiritus*, aqua Patrem, Chriftum fanguine, fpiritu Spiritum Sanctum defignari afferuit; & feptimum verficulum, quemadmodum S. Auguftinus, & Facundus, ad fuam fententiam quammaxime conferentem, nequaquam exhibuit.

Ex quibus omnibus fatis oftenditur, feptimum hunc verficulum, ufque ad feptimum & octavum fæculum, lectum minime fuiffe ab Ecclefiis Orientalibus, neque a Syriaca, neque a Romana, & Africana, neque a Mediolanenfi, & Gallica, neque demum a Sardinianfi, & Britannica. Non ab Ecclefiis Orientalibus, quod a Græcis & Mff. & Patribus nunquam afferatur; non a Syriaca, quod ejus & cæterarum etiam Ecclefiarum Græco fermone non utentium Biblia eumdem locum & in præfenti omittant; non a Romana, quod Leo & Novatianus ejus nufquam meminerint; non ab Africana, quod is ab Auguftino, Cereali, Junilio, & Facundo nullibi allegetur; non a Mediolanenfi, quod apud Ambrofium perpetuum fit de eo filentium; non a Gallicana, quod S. Hilarius, S. Phæbadius, & S. Eucherius eum nunquam producant, neque in Lectionario recenfeatur, quod ab hac Ecclefia quondam adhibitum P. Mabillonius evulgavit; non denique a Sardinienfi & Britannica, quod eum Lucifer Calaritanus, & Ven. Beda ne verbo quidem unquam tetigerint. Quamobrem illud undique veri fpeciem magis præfert, quod locus ifte primum, gluffarum inftar, aliquorum Exemplarium margini adfcriptus, in ipfum deinde Textum irrepferit.

Quæ quidem veri fimilitudo inde fibi majorem vindicant fidem, quod certo facto innitatur, quo locus in difceptationem adductus, in pluribus Latinis Mff. vetuftiffimis adfcriptus margini exhibetur. Cum vero & alia a Librorum margine in eorum Textum efflnxiffe fciamus, & hic idem contigiffe non immerito arbitramur. Catholici forte nonnulli Fidei ftudiofi animadvertentes, qua vi locus ifte Arianos, Macedonianos, & cæteros Trinitatis advarfarios oppugnet, ab Exemplarium margine in Textum tranftulere. Quod profecto tum minime præftitum fuit, cum difceptatio arderet; Ariani enim Textum vitiatum Catholicis exprobraffent: fed nono feu decimo fæculo cœptum fieri putatur, cum ab ea ætate in Textum fenfim irrepfiffe videatur. De Arianis vero, quod locum a Textu divulferint, fufpicio effe non poteft; Catholici enim, quorum femper frequentia floruit, fraude prodacta, eos pravæ fidei infimulaffent. Exemplaria præterea, quæ apud præcipuas Orientis & Occidentis Ecclefias, fervabantur, Arianorum in poteftate non erant; quare iis, quamlibet authoritatem vindicarent, ne verbum quidem ab Joannis Textu divellere unquam licuiffet.

Grotius non modo ab Arianis verficulum feptimum non evulfum, fed ab iifdem infertum fufpicatur, ut Patris, Filii, & Spiritus Sancti unitatem, non effe unitatem fubftantiæ, fed teftimonii, ei fimilem, qua fpiritus, aqua, & fanguis unum funt, oftenderent. Quæ tamen conjectura nullo valido nititur argumento: locus etiam, de quo quærimus, magis quam faveat, Arianis adverfatur. Veterum præterea nemini hujufmodi unquam de Arianis fufpicio fuit. Ipfi Ariani ad fua dogmata confirmanda eum locum nunquam allegant; & Patres, qui eos impugnarunt, ad unam Trinitatis fubftantiam comprobandam, verficulum octavum de fpiritus, aquæ, & fanguinis teftimonio proferunt; feptimum vero, multo magis fibi faventem, fi noffent, utique protuliffent.

Celebris affertur locus, quem S. Hieronymo tribuunt, ubi S. Doctor Interpretibus, qui Joannis Epiftolam ex Græco Latine reddiderunt, infidelitatem exprobrat, quod nempe Patris, Verbi, & Spiritus Sancti, quammaxime Catholicæ Fidei conducens, & unam Trinitatis fubftantiam validiffime ftabiliens, teftimonium prætermiferint: *In qua ab infidelibus tranflatoribus multum erratum effe fidei veritate comperimus: trium tantum vocabula,*

bula, hoc est, aquæ, sanguinis, & spiritus, in sua editione ponentes; & Patris, Verbique, ac Spiritus testimonium omittentes; in quo maxime & Fides Catholica roboratur, & Patris, & Filii, ac Spiritus Sancti una Divinitatis substantia comprobatur. Vide Prolog. vulgatum D. Hieron. in Ep. Canonic. Si hæc sunt Hieronymi, Manuscriptorum varietas vel in librarios, qui neglexerint, vel in Interpretes, qui magni ponderis locum prætermiserint, esset utique referenda.

Doctissimi vero Critici hujus Præfationis Authorem esse Hieronymum omnino negant. Erasmus Censur. Præfat. in Jo. tom. 3. Ep. Hieron. de ejus falsitate suspicatus, quis Præfationes in Libros Evangelio appositas confecerit, incertum asserit. Simonius etiam Hieronymo falso tribui tuetur; quam quidem sententiam Martianæus in sua nova S. Hieronymi editione quinque argumentis fulcit. I. Præfationis Author *Septem Epistolas* vocat *Canonicas*, Hieronymus vero *Catholicas* semper appellat. II. Epistolas apud Græcos Orthodoxos diverso, quam apud Latinos, ordine collocari narrat: *Non idem ordo est apud Græcos, qui integre sapiunt, & fidem rectam sectantur, Epistolarum septem, quæ Canonicæ nuncupantur, qui in Latinis Codicibus invenitur:* quod quidem Hieronymus nunquam diceret; optime enim eas noverat, a Laodicensi Concilio can. 60. Eusebio lib. 3. hist. Eccl. Cyrillo Jerosolymitano Cathech. 4. Athanasio in ep. festiva, & in Synopsi, Gregorio Nazianzeno Carm. de Genui. Script. Joanne Damasceno lib. 4. de Fide Orthod. cap. 18. & MSS. denique Græcia eodem, quo a nobis, ordine numerari. Hæc tamen non est mens Authoris, qui illud tantummodo innuit, quod cum Latina Exemplaria cum Græcis in Epistolis distribuendis sua ætate non convenirent, ipse Græcos imitatus, naturali easdem ordini restituerat. Quod quidem liquido constat; nosque in præfatione ad Canonicas Epistolas, ab Augustino, & post ipsum, & post Hieronymum ab aliis, adhuc veteri ordine, alio ab eo, quo nunc & apud Græcos, & apud Latinos distribuuntur, collocari solitas jam ostendimus.

III. Epistolas Canonicas priori & vetustissimo ordini se restituisse, veluti quid magni ponderis is Auctor ostentat; quod cum minimi intersit, Hieronymus utique non extulisset. IV. Hujus Præfationis stylus cum cæteris Hieronymi Operibus non omnino congruit. V. Ipse Hieronymus Canonicas Epistolas eo quo in MSS. ordine non distribuebat; Cassiodorus enim lib. de Institut. Divin. lit. c. 8. Librorum Catalogum juxta Hieronymum exhibens, primum geminas Petri Epistolas, deinde Pauli quatuordecim, tertio tres Joannis, postea unicam Judæ, unicam denique Jacobi recenset. Ex his argumenta singula eadem æque vi minime urgent; simul vero congesta hujus saltem Præfationis veritatem in suspicionem adducunt; quæ adhuc, mea sententia, incertior idcirco redditur, quod S. Hieronymus hunc Joannis Epistolæ locum in suis Operibus nusquam allegaverit.

Erasmus vero loco cit. post quem & Socinus, Clericus Biblioth. univers. in quæst. Hieron. Kettnerus Dissert. in hunc loc. & Bukentopius Lux de Luce l. 2. pag. 306. ejusdem Præfationis Authorem Hieronymum esse defendunt, & inde varia quidem pro libito, sed sibi faventia quisque argumenta ducit. Erasmus, Socinus, & Clericus Hieronymum insimulant, quod in vetustis Græcis Exemplaribus trium testium locum, ut a nostris Bibliis affertur, certus de contrario, fuisse asseruit. Kettnerus, & Bukentopius S. Hieronymi ætate versiculum septimum Joannis Epistolæ a sinceris MSS. Græcis allatum statuunt; quamvis plura vagarentur Exemplaria, a quibus librariorum incuria & infidelitas eumdem divulserat.

Nos vero hanc veluti nullius authoritatis Præfationem libentius rejicimus, quam in hæc prorsus absona descendamus. S. Hieronymus ea sane erat eruditione, ut quid suæ ætatis Manuscripta referrent, difficile ignoraverit; ea præditus fide, ut mendacio se obstringere omnino respuerit: ea denique animi moderatione & sapientia, ut ab eo, quod non præstitit, ostentando penitus abstinuerit. Nos itaque, quod primo statuimus, iterum concludimus; nempe in Veterum Græcorum, Latinorum MSS. & Versionum Orientalium plurimis locum illum defuisse; quod is Occidentis æque ac Orientis Patrum plerosque latuerit; quod ab Arianis neque divulsus, neque etiam a Catholicis intertus ostendi possit. Verum priusquam ejusdem loci authoritati seu faventem seu contrariam sententiam pronunciemus, sicuti argumenta eam impugnantia retulimus, ita ea, quæ defendunt, afferamus.

ARTICULUS II.

Argumenta de canonica hujus loci authoritate.

UT celebrem hunc Joannis Epistolæ locum canonicum esse, & vel ab initio in Textu nunquam defuisse ostendant, MSS. Versionum, Patrum, & Conciliorum testimonium proferunt; cui similitudines veri, & congrua quædam argumenta adjiciunt. Quamvis MSS. vetera, quæ eo loco carent, frequentiora occurrant; ea nihilominus, quæ locum vel in Textu connexum, vel margini adscriptum afferunt, & plurima sunt, & vetustissima. Erasmus, qui in geminis Novi Testamenti Græci & Latini Editionibus eum præterierat, Magnæ Britaniæ (s) Manuscripto fidens, tertiæ demum apposuit.

Theologi, quos Cardinalis Ximenius Editioni Complutensi adornandæ adhibuit, alicujus sane MSS. optimi authoritate ducti, ipsi Textui eumdem locum inseruere: id enim per se ipsos præstitisse, suspicari jure non possumus, cum in Præfatione adhibita a se fuisse asseruerint *Exemplaria antiquissima, quibus fidem abrogare nefas videbatur.*

Robertus Stephanus, postquam e Regia & aliis Bibliothecis MSS. *antiquissima, & vetustatis specie pene adoranda* eruerat, atque perpenderat, suam, cui locum tunc intexuit, Editionem anno 1550. vulgavit. Quot Manuscripta in Epistolis Canonicis exhibendis secutus sit, Eruditi non conveniunt. Plurimi ex septem singulis, quæ collegerat, eam lectionem decerptam putarunt; Rogerius vero Dissert. §. 3. pag. 9. & seq. e sola Complutensi erutam (a), aperte, quantum capio, demonstrat.

Editio quoque Frobenii, anno 1545. Basileæ excusa, Editio Hervagii, denique cæteræ omnes Græcæ Novi Testamenti Editiones, præter nonnullas, quarum ante meminimus, Textui septimum versiculum interseruere. Erasmus suis Editionibus anni 1516. & 1519. aliis etiam viam stravisse videtur, ut eum versiculum præterirent, quem & in sua anni 1518. Aldus Manutius omisit. Hagenoensis vero editio anni 1521. Argentoratensis 1524. & Parisiensia Colinæi 1534. ex Manuscriptis non videntur depromptæ, ea enim de re nil apud Typographos, aut Editores: quare editiones ex aliis editionibus exscriptæ tantummodo habendæ.

Alias igitur producere, uti a Christophoro Sandio factum est, ex iisdem decerptas, supervaca-

neum

[s] N. T. Edit. 3. ann. 1522. sic habet: Ὅτι τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, Πατὴρ, Λόγος, καὶ Πνεῦμα, καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἕν εἰσι. Καὶ τρεῖς εἰσὶν μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῇ, πνεῦμα, ὕδωρ, καὶ αἷμα. Εἰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀνθρώπων, &c. [a] Compiut. ann. 1626. sic legit: Ὅτι τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ λόγος, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἕν εἰσι. Καὶ τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὸ αἷμα. Εἰ τὴν μαρτυρίαν, &c.

neum ducimus; hæ enim omnes unicam tantum constituunt, cum vel priorum Erasmi vel Manutii sint exempla. Erasmum tandem veritatem amplexum supra retulimus, cum in tertia an. 1522. Editione septimum versiculum Textui inseruerit; quamquam deinde a sententia discessisse videtur, quod Anglici Manuscripti, cui primum adhæserat, authoritatem vel prorsus evertere, vel saltem infirmare laboraverit.

Simonius Differt. Critiq. des Mss. N. T. quamvis versiculo septimo adversetur, Mss. in quibus deest, sexcentos antiquitatis annos non prætergredi, & in vetustis plurimis eumdem locum margini adscribi, ultro fatetur. Græca, quæ nunc est, Ecclesia eumdem ita probat, ut in ejus Lectionario, Venetiis anno 1602. edito, quod in cœtibus legit, & *Apostolon* vocat, locus idem referatur; & Rubrica jubeat, illum feria quinta hebdomadæ a Paschate trigesimæquintæ legi. Eadem præterea Ecclesia in sua Fidei Confessione postremo edita, unam omnium Trinitatis Personarum essentiam esse testatur: quod insuper probatura, hunc locum aperte producit.

Marchionis de Valea Codices hic præterimus, quod ad Vulgatam restaurati credantur; quare lectioni, de qua quærimus, minime serviunt. In quodam Mss. Græco, satis recenti, cujus meminit P. Le Long (1), & in Græco Concilii Lateranensis sub Innocentio III. fragmento, in quo Judicium quoddam, seu Instructio ejusdem Concilii, ad quod & Græci convenere, exhibetur, sententiam hanc totidem verbis legimus; quam etiam afferunt Armena Versio (2), & Versio Italica, quam ex Græco depromptam edidit Antonius Brucioli Venetiis, anno 1532.

Ejusdem vero lectio in Latinis Mss. frequentior, quam in Græcis. Duo Constantiæ Latina Mss. & tertium Basileæ, quæ locum exhibent, Erasmus allegat. Joannes Gerardus, & Kernerus duo Jenensis Academiæ Mss. & Lucas Brugensis aliud S. Andreæ memorant, quæ locum producunt. Mss. optimum apud PP. Prædicatores Parisiis, anno 1234. ut ajunt, Jordanis Ordinis ejusdem Generalis jussu exaratum; & Vetus Sorbonæ Correctorium, juxta Simonium, sæculo decimo exscriptum, locum eumdem ostendunt.

Lucas Brugensis, qui de Lovaniensium Theologorum mandato Vulgatam cum Mss. triginta & quinque contulit, eorum quinque tantum recenset, in quibus hic versiculus deerat. In pluribus ex his Exemplaribus Canonicas forte Epistolas defuisse fatemur; sed mirum profecto, quod quinque tantummodo easdem complecterentur.

In quodam vetustissimo Abbatiæ S. Germani a Pratis Ms. anno 809. exarato, noster quidem, sed nonnihil varius, locus exhibetur (3); quem adhuc plurima ex Regis & Colberti Bibliothecis Vetera Mss. margini adscriptum afferunt. Hesselio teste, in pluribus etiam Missalibus invenitur, & olim canebatur, sicuti & nunc canitur, in ultimo Matutini responsorio, Dominica qualibet a Festo SS. Trinitatis usque ad Adventum (4). In plurimis denique & Mss. & editis Vulgatæ exemplaribus affertur (5), licet in eorum nonnullis octavus versiculus septimo sic præponatur: [℣. 8.] *Tres sunt, qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua, & sanguis, & hi tres unum sunt.* [℣. 7.] *Et tres sunt, qui testimonium dant in cælo, Pater, Verbum, & Spiritus, & hi tres unum sunt.*

Quamvis Lutherus aliquibus Græcis illius ætatis, *Hagenoensi*, v. g. anni 1521. aut Aldi 1518. Editionibus forte ductus, versiculum septimum in Germanica Versione suppresserit; Lutherani nihilominus suis deinde Bibliis inseruerunt; quod, addebant, & ab ipso Luthero præstitum sane fuisset, si adhuc vivens Roberti Stephani Editionem vidisset: tanti celeberrimum hunc Typographum faciebat (6).

Calvinistæ eumdem in suis Bibliis constanter retinent. Theodorus Beza, licet a pluribus Græcis Exemplaribus omissum sciret, tamen non omittendum tuetur; quem & Diodati in sua Italica Versione servavit.

Ad Patrum testimonium nunc progrediamur. Primo tamen una cum Bossueto Meldensi (7) Episcopo, Patrum authoritatem præ Mss. habendam esse advertimus, tum quod Patres fermè omnes Libris, qui ad nos pervenere, vetustiores sint; ubi enim Liber, qui, v. g. Tertulliani aut S. Cypriani ætatem attingat? tum quod Patrum testimonium cum eorum ætatis historiis, & cum ejusdem temporis Ecclesiæ authoritate cohæreat: unde etiam fit, ut Patres majorem quam Codices sibi fidem vindicent ac dignitatem. Si S. Cyprianus, & Tertullianus septimum versiculum allegent, utique eorum ætate illum Exemplaria afferebant, isque vel tunc doctrinam & Ecclesiæ Fidem referebat; non enim quid indifferens præfert, sed nostræ Fidei dogma præcipuum: quamobrem utrumque æque difficile & arduum, vel ab Exemplaribus divellere, si aderat, vel iisdem inserere, si deesset.

Tertullianus contra Praxeam l. 1. c. 25. ad hunc locum alludit, cum Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum unam esse substantiam asserit, non vero unam tantum personam: *Ita connexus Patris in Filio, & Filii in Paraclito tres efficit cohærentes alterum ex altero, qui tres unum sunt, non unus. Quomodo dictum est: Ego & Pater unum sumus; ad substantiæ unitatem, non ad numeri singularitatem.*

S. Cyprianus in Ep. ad Jubajanum, quorumdam hæreticorum baptismum nullum esse defendens, ita ratiocinatur: *Si baptizari quis apud hæreticos potuit, utique & remissam peccatorum consequi potuit: si peccatorum remissam consecutus est, & sanctificatus est, & Templum Dei factus est. Quæro, cujus Dei? Si Creatoris; non potuit, qui eum non credidit: si Christi; nec hujus fieri potest Templum, qui negat Deum Christum; si Spiritus Sancti, cum tres unum sint, quomodo Spiritus Sanctus placatus esse ei potest, qui aut Patris aut Filii inimicus est?* Et in lib. de unitate Eccl. apertius, & Filii, & Spiritus Sancti unam tantummodo esse substantiam, per Scripturam præferri testatur: *Dicit Dominus: Ego & Pater unum sumus: & iterum de Patre & Filio, & Spiritu Sancto scriptum est: Et hi tres unum sunt.*

Simonius tanta authoritate perculsus in Hist. Crit. N. T. c. 18. S. Cyprianum explicare conatur. S. Martyr, inquit, non versiculum septimum,

(1) Biblioth. Sacr. tom. 1. pag. 672. Vide & Roger. Differt. in hunc loc. pag. 120. 121. (2) Mill. ex Guillelm. Gisio. (3) Ms. hæc habet: *Sunt tres, qui testimonium dant, spiritus, aqua, & sanguis, & tres unum sunt: & tres sunt, qui de Cælo testificantur, Pater, Verbum, & Spiritus, & tres unum sunt.* Super lineam ad illud, *testimonium dant*, adjectum legitur, *in terra.* (4) In quodam Breviario Romano Ms. annorum quadringentorum, in nullo ex novem Responsoriis Matutini SS. Trinitatis legitur; sicuti neque in consequentibus ordine Dominicis; in quarum tertio nocturno repetenda hæc Responsoria præscribuntur. Sed Capitulum Tertiæ Festi SS. Trinitatis ita conceptum est: *Spiritus est qui testificatur, quoniam Christus est veritas; quia tres sunt, qui testimonium dant in Cælo, Pater, verbum, & Spiritus, Sanctus, & hi tres unum sunt.* (5) Cod. S. Andreæ, a Luca Brugensi citatus; Codd. 2. Constantienses ab Erasmo laudati; Cod. Dominicanorum Paris. Codd. 5. Biblioth. Bodlejanæ; Cod. S. Germani ann. 809. Codex Argentinus. Cod. Vener. & Cod. Florentin. visi Gilberto Burneto; Idacius contra Varimand. & alii. (6) Tubingens. Lutherani contr. Schererum, & Scherer. ipse apud Serar. qu. 1. in cap. 5. Libri Judith. & Commentar. in 1. Joan. v. 7. Vide Roger. Differt. pag. 152. 153. (7) Censura advers. N. T. Simonii.

mum, qui Patris, Verbi, & Sancti Spiritus testimonium complectitur, allegavit, sed versiculum octavum: *Tres sunt qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua, & sanguis; & hi tres unum sunt.* Quare, addit, *spiritus* nomine Patrem, nomine *sanguinis* Filium, *aquæ* demum nomine Spiritum Sanctum designavit. Quam quidem conjecturam Facundi Hermianensis Episcopi (8) testimonio fulcit, qui sexto sæculo scribens, versiculum octavum eadem explanatione interpretatur, & suam sententiam S. Cypriani authoritate confirmat.

Quid vero ad varias hujus difficultatis solutiones confugiamus, haec satis est exhibere. Facundus in suo Epistolæ Joannis Exemplari versiculum septimum minime legebat, sed tantummodo octavum, de quo inter omnes convenit. Cum vero ad unam Trinitatis essentiam comprobandam a Cypriano illud advertisset adhibitum, *Et hi tres unum sunt*, quod, totam evolvens Scripturam, nonnisi in octavo capitis quinti primæ Joannis Epistolæ versiculo invenerat, S. Augustini explanationem octavi versiculi seu tropicam, seu SS. Trinitati accommodatam prodidit, eique se maximam vindicaturum authoritatem credidit, ubi eamdem S. Cypriani nomine vindicaret.

S. Augustinus contra Maximin. l. 2. c. 22. & Facundus de una Trinitatis substantia cum S. Cypriano utique consentiebant; at locum, quo Cyprianus ad suam sententiam confirmandam usus est, ignorantes, eidem Mysterio alium accommodarunt. Verum inter vim & robur loci a S. Cypriano adhibiti, & explicationem a S. Augustino & Facundo præstitam, multum interest. Cypriani enim textus sententiam suam perspicue & ad verbum comprobat; Augustinus vero & Facundus aliis textibus & interpretationibus allatam explicationem idcirco fulciunt, quod locum, quem allegant, non ad literam, sed tropice accipiant; tropicæ autem explicationes, ubi de Fidei rebus agitur, nil certo adstruunt.

His adhuc vetustiores ejusdem Africanæ Ecclesiæ testes producimus, Fulgentium nempe, & Eugenium, hunc Carthaginiensem, illum Ruspensem Episcopos, Vigilium Tapsensem, & quadringentos alios Episcopos, qui ad Trinitatis Fidem stabiliendam eumdem septimum versiculum proferunt. Cui major habenda est fides? Facundo ne, qui in remotissima degens regione, Bizatii scilicet, suum de tribus Capitulis Tractatum edidit, & S. Cyprianum ita loquentem inducit, ut nihil minus quam Cyprianum referat? S. enim Martyr allegoricas ac tropicas explicationes petraro profert. An Fulgentio, Eugenio, Vigilio, & quadringentis Episcopis, qui media in Africa simplici & proclivi oratione scripserunt? Ecce eorumdem Episcoporum verba, qui Hunerico Vandalorum Regi, in quadam Fidei Professione, anno 484. suam de Trinitate sententiam exhibuere (9): *Et ut adhuc luce clarius unius Divinitatis esse cum Patre & Filio Spiritum Sanctum doceamus, Joannis Evangelistæ testimonio comprobatur: ait namque: Tres sunt, qui testimonium perhibent in cælo, Pater, Verbum, & Spiritus Sanctus; & hi tres unum sunt.*

Hic igitur locus in Ecclesiæ Africanæ Exemplaribus legebatur. Eumdem igitur Episcopi omnes, qui memoratæ Fidei Professioni subscripsere, authenticum probarunt; de cujus canonica authoritate non modo apud Catholicos ambiguitas nulla, verum etiam apud ipsos Hunerici subditos Arianos; quibus enim sese contumeliis tot Episcopi non obtulissent, si Ecclesiæ Fidem defendentes sub Ariano, & Arianis Episcopis assidue stipato Principe, locum ab iis vel non agnitum, vel rejectum allegassent? S. Fulgentius non semel tantum, sed ter in tribus contra Arianos Operibus eum profert, & a S. Martyre Cypriano, eodem, quo a se ipso afferebatur, sensu allegatum asserit (10). Vigilius Tapsensis, qui sexto sæculo in Africa scribebat, ejusdem meminit; & Author Pseudo-Decretalium, quas Hygino & Joanni II. Pontificibus adscribit, versiculum aperte producit. Octavo forte sæculo is floruit, & eum in Bibliis locum semper allatum fuisse, pro certo habuit, cum duos eum allegantes inducat Pontifices, quorum alter secundo, alter sexto sæculo imperabat.

Iterum hic non versamus id quod jam diximus de Authore Præfationis in Epistolas Canonicas, Hieronymi nomine evulgatæ, qui eumdem locum aperte profert. Is vero novem amplius ante sæcula floruit; ejus enim Præfationem in ejusdem ætatis MSS. habemus. Idacius (11) septimum, de quo agimus, versiculum in libro contra Varimadum aperte affert, sive eum librum, juxta Criticos complures, Vigilius Tapsensis sexti sæculi Scriptor confecerit; sive is Idacio Hispano in Gallecia Episcopo, quinti sæculi authori, juxta Montfauconium, tribuatur (12). Vigilius Tapsensis in opere, quod ipsius esse ambigit nemo (13), licet S. Athanasio quondam adscriberetur, eumdem versiculum allegat. Hactenus testes Ecclesiæ Latinæ: ad Græcos pergamus.

Author Disputationis adversus Arianos in Concilio Nicæno habitæ, quam S. Athanasio tribuunt, ad unam trium Personarum naturam probandam hæc veluti Joannis verba allegat: *Et hi tres unum sunt* (14). Hunc vero, licet Athanasium non esse certo sciamus, vetustissimum tamen esse vulgo conveniunt. Author Tractatus *de unica Deitate Trinitatis*, totum ita Textum producit (15): *Dicente Joanne Evangelista in Epistola sua: Tres sunt qui testimonium dicunt in Cælo, Pater, Verbum, & Spiritus Sanctus.*

Patres Lateranenses sub Innocentio III. cui Synodo Constantinopolitanus & Jerosolymitanus, & per Legatos Alexandrinus etiam & Antiochenus Patriarchæ, una cum plurimis Græcæ Ecclesiæ Episcopis adsuere, Instructionem ediderunt, qua Joannis locus, utrique probatus Ecclesiæ (16), ad Fidei dogma fulciendum affertur. Ibi etiam (17) verba, *Et hi tres unum sunt*, in quibusdam Exem-

(8) Facund. l. 1. c. 3. de tribus Capitulis. (9) Apud Victor. Vitens. lib. 3. de Persecution. Vandal. (10) Fulgent. l. de Trinit. c. 4. *Ego, inquit, & Pater unum sumus; unum ad naturam referre nos docet; sumus, ad personas similiter & illud: Tres sunt, qui testimonium dicunt in Cælo, Pater, Verbum, & Spiritus; & hi tres unum sunt.* Idem in defensione Fidei. Item in lib. Responsionum contr. Arianos, Resp. 10. *Beatus enim Joannes Apostolus testatur dicens: Tres sunt qui testimonium perhibent in Cælo, Pater, Verbum, & Spiritus, & tres unum sunt. Quod etiam beatissimus Martyr Cyprianus in Epistola de unitate Ecclesiæ confitetur, dicens .. Dicit Dominus; Ego & Pater unum sumus & iterum de Patre & Filio, & Spiritu Sancto scriptum est: Et tres unum sunt.* (11) Idacius l. 1. c. 5. contr. Varimand. (12) Bernard. de Montfaucon, admonit. in lib. de Trinitat. Athanas. supposit. (13) Vigil. Altercat. advers. Arium, Sabellium, & Photinum l. 2. n. 45. (14) Author Disput. in Concil. Nic. inter Opera S. Athanas. Πρὸς δὲ τούτοις τοῦ Ἰωάννου φάσκων, καὶ οἱ τρεῖς τὸ ἕν εἰσι. (15) Inter opera S. Athanas. (16) Fragment. Concil. Later. IV. in Edit. Labb. Ὡς τρανῶς ἐν τῇ κανονικῇ τοῦ Ἰωάννου Ἐπιστολῇ ἀναγινώσκεται, ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν οὐρανῷ, ὁ Πατὴρ, Λόγος, καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἕν εἰσι. Εὐθὺς προστίθησι· καθὼς ἐν τισι κώδιξιν εὑρίσκεται. (17) In Editione Conciliorum vacuum quoddam spatium relinquitur post illa verba, εὐθὺς προστίθησι, cum subditur: Καθὼς ἐν τισι κώδιξιν εὑρίσκεται. Omissum hoc loco integrum versiculum S. suspicans Collector, illum ad marginem supplevit. Verum Simonius, Græco Bibliothecæ Regiæ consulto, nullum reperit spatium vacuum; & egregie demonstrat, illis verbis innui tantum, illa *Et hi tres sunt*, in quibusdam MSS. octavo dumtaxat versiculo legi. Id autem probat ex loco Decretalis Innocentii III. ad Episcopum Ferrariensem, & S. Thomæ contra Joachimum Abbatem. Vide Simonium, Dissert. Crit. des MSS. du N. T.

Exemplaribus post octavum versiculum collocari dicuntur; quod tamen Innocentius III. S. Thomas Aquinas, & Patres hujus Concilii hoc inverso ordine in bonis Exemplaribus legi debere negarunt. Manuel Calecas, sæculi decimitertii Scriptor, qui Lugdunensi Concilio adfuit, eumdem locum veluti Canonicum producit (18).

Postquam & faventia & contraria hujus loci authoritati argumenta attulimus, statuendum est, excipiendus ne sit tamquam Canonicus, an tamquam addititius rejiciendus. Res vero tota in eo sita est, ut an ab initio in Joannis Epistula locum habuerit, sciamus; si enim initio defuit, nulla quidem authoritate adigi possumus, ut veluti canonico deferamus. Ipsa Ecclesia, quæ fine Scripturæ Sacræ, potest utique pronunciare; non vero, quæ authenticæ non sint, per se ipsa canonicas constituere. Catholici Scriptores plerique, duobus freti principiis, eumdem locum Joannis esse certo credunt, & canonicum tuentur; I. Quod veterum Patrum quamplures tamquam Joannis textum allegaverint; & Africæ Ecclesia, quinto sæculo, solemnibus & publicis Actis, ad Arianum Regem deferendis, inseruerit; denique in veterum Exemplarium Græcorum æque ac Latinorum plurimis afferatur.

II. Quod Concilium Tridentinum omnes utriusque Testamenti Libros cum omnibus suis partibus, & sacros & Canonicos agnoverit (19): *Si quis Libros ipsos integros cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesia Catholica legi consueverunt, & in veteri Vulgata Editione habentur, pro sacris & Canonicis non susceperit, anathema sit*. Cum vero & locus hic in Vulgatæ exemplaribus afferatur, & capitis quinti primæ Joannis Epistolæ partem constituat, cæterorum instar sub anathematis pœna tamquam authenticus est excipiendus. Hæc argumenta sunt, quibus ad fidem textui tamquam Canonico habendem omnino adigimur.

Protestantes, seu Lutherani, seu Calvinistæ, Veterum monumentorum, Patrum, & Exemplarium, ex quibus afferitur, fide tantummodo ducti, eidem subscribunt. Sociniani, iique omnes, qui eorum exemplo ejus veritatem impugnant, a Græcis Joannis prototypis nunquam allatum fuisse contendunt. Cur igitur a Tertulliano, S. Cypriano, S. Fulgentio, Vigilio Tapsensi, Eugenio Carthaginiensi, & a tota Africæ Ecclesia, adversus Arianos scribente, diserte allegatur? Cur Ariani, quorum tanti intererat illum evertere, nunquam ausi sint ejusdem falsitatem producere? Cur adhuc in veteri Anglico MSS. & Latinis plurimis vetustate præclarissimis legitur? Cur denique eorum, in quibus deerat, margini adscriptus est?

Eum quidem, præter Africanam Ecclesiam, Veteribus Græcis & Latinis Patribus videri incognitum, neque in eorum exemplaribus allatum, & usque ad septimum & octavum sæculum raro in MSS. inveniri, ultro fatemur. Id vero hinc forte factum est, quod ex primis Exemplaribus aliquod vel incuria, vel nimia librariorum festinatione imperfecte hoc in loco ex archetypo exscriptum, occasionem attulerit, ut deinde Exemplaria, & Versiones ex iis depromptæ imperfectæ evaderent. Quare his per Orbem ita diffusis, obsequium, quod vetustati exhibebatur, cum Exemplaria cum archetypis conferri non possent; Exemplaria etiam correctissima, quæ locum afferebant, in suspicionem adduxit: tot propterea defluxere sæcula, antequam error, & loci vitium deprehenderetur; quod vitium eum primum nonnisi subobscure nosceretur, plures margini locum adscribebant. Veritas deinde paulatim emicans, id præstitit, ut ducentis amplius & quinquaginta ab hinc annis inter utramque Ecclesiam Græcam & Latinam ea de re omnino convenerit.

Quod de Exemplaribus ex prototypo depromptis, & fortuito per librarios vitiatis diximus, neque præter fidem est, neque præter morem. In Veteris Testamenti Exemplaribus plures diu perstitere errores, quos sola librariorum inscitia, vel incuria invexit (20). Quod sane & quotidie contingit, præsertim cum Textus, in quibus eadem verba pluries recurrunt, exscribuntur; nisi enim maximam quis sedulitatem, & consueta majorem in recensendo diligentiam adhibeat, error facile subrepit. Itaque cum hæc verba, *Hi tres unum sunt*, bis statim hinc recurrant, a primis ad postrema Amanuenses desiluere; eumque ea intermissione periodus significationis vim non amiserit, error diu latuit, donec per veterum Exemplarium collationem tandem deprehensus est.

Cæterum illud est advertendum, quod primis Ecclesiæ sæculis Canonicarum Epistolarum exemplaria rariora videbantur; sicuti & nunc in vetustis MSS. perraro inveniuntur. Prima Christianorum ætas nimiis exagitata est persecutionibus. Joannis præterea Epistolæ neque ita necessariæ erant, neque ita communes iis & publicæ, quemadmodum cæteræ, quarum pleræque ad præcipuas Ecclesias missæ fuerant. Hæc præsertim Joannis prima, juxta Veteres, data fuit ad Parthos, nempe ad Judæos, qui ultra Euphratem Fidei se addixerant; ex quibus sane remotissimis regionibus, & Imperio Romano infensissimis, exscripta ejusdem Epistolæ exemplaria difficile nimium obtineri poterant.

DISSERTATIO

DE MOYSIS OBITU, ET SEPULTURA.

Vide Ep. Judæ ℣. 9.

INsita erga res miras animi propensione rapimur omnes; simplicibus eventibus, & factis communibus parum tangimur: miranda poscimus, etsi fabulosa sint & ad libitum excogitata. Hine amor, quo poesim & fabulas prosequimur; hinc voluptas, quam ex iisdem percipimus. Qui primum ex Græcis scripsere, Poetas scimus (1); cum vero aggressi sunt historias in-

(18) Manuel Calecas lib. de Princip. Fidei Catholic. apud Combefis. Auctuar. p. 519. (19) Concil. Thrid. sess. 4. (20) Vide Martianæum, Not. in Prolog. S. Hier. in Ep. Canon. & Roger. Dissert. in hunc loc. §. 10. pag. 171. (1) Strabo l. 1. p. 17. Πρῶτον τὰς μύθες ἀπεδέξαντο ἐχ οἱ ποιηταὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ αἱ πόλεις πολὺ πρότερον, καὶ οἱ νομοθέται τῦ χρησίμε χάριν. φιλειδήμων γὰρ ὁ ἄνθρωπ☉. Προοίμιον δὲ τούτε τὸ φιλόμυθον.

intexere, quadam poeseos specie easdem instruebant. Herodotus novem suarum Historiarum Libros novem Musas appellavit; neque jucundius scribit, quam cum mirabiliter gesta, & fabulosas popolorum, de quibus agit, narrationes recenset (2).

Si vero mirabilibus rapimur, præ cæteris sane veritatis amore ita capimur, ut iis omnino nunquam acquiescamus, quæ a veritate discedunt. Mirabilia ipsa & poetica inventa, quibus maxime oblectamur, minime arrident, nisi veri speciem præseferant. Nemo falli vult, neque rudibus & incongruis inventis pasci; & fabulosa omnibus juconda accidunt, dum veri coloribus exhibentur. Sacri utriusque Testamenti Libri utraque, quibus adeo oblectamur, verum nempe & mirabile, mutuo ita connectunt, ut veluti quidam mirabilium textus videantur, quibus omnia & amorem & reverentiam vindicant, cum in eis undique veritas elucescat.

Judæi pessima ingenii pravitate, & nimio mirabilium amore ducti, Bibliorum miraculis amplificandis eo usque studuerunt, ut nil ibi divinitus gestum occurrat, quod novis inventis non auxerint. Hinc factum est, ut sine elegantia, sine delectu, sine ingenio, quodque deterius est, sine reverentia, quæ veritati & Historiis Divinis & Scripturis omnino est exhibenda, prodigiis prodigia sæpissime cumulaverint.

Vita & obitus Moysis inter cæteras Bibliorum historias maxime vitiatæ sunt inanibus inventis, quibus Authores Hebræi perpetuo abuti consuevere. Josephus Antiqu. l. 2. c. 5. Historicus præcipua de Moysis vita recenset, quæ utique nonnisi ex Veterum traditionibus accepit, vel ex Libris Apocryphis, quales sunt ii, quos Gaulminus anno 1629. Parisiis edidit, atque ita inscripsit: דברי ימים ופטרתו של משה רעה & *Assumptio*, seu Mors *Moysis*.

Quos Libros nos ita parvipendimus, ut, quantum ad nos, æternæ oblivioni traditi penitus intercidissent. Cum vero Judas Apostolus de morte & sepultura Moysis quid peculiare produxerit, quod ex aliqua apocrypha hujus Legislatoris vita haustum fuisse creditur, nos, ne id quod Judas refert, cum hujus insulsi Operis reliquis confundatur; ne eidem Operi immerita proinde fides habeatur; ne denique Judæ narrationi obsequium & authoritas adimantur; Librum vitæ Moysis producere, & id, quod inde Judas hausit, nosque sacrum & authenticum habemus, animadvertere statuimus, ut idem secernatur a cæteris, quæ nulla, præter Rabbinicam, authoritate nitantur.

Judas, ut a blasphemiis & a contumeliis omnino abstinendum ostenderet, *Cum*, inquit ℣. 9. *Michael Archangelus cum Diabolo disputans altercaretur de Moysi corpore, non est ausus judicium inferre blasphemiæ, sed dixit: Imperet tibi Dominus.* In Canonicis Libris hæc verba nusquam reperiri, inter omnes convenit; quamvis ad illa Zachariæ 3. 2. alludunt: *Increpet Dominus in te, Satan.* Cum vero a Juda eadem allegentur, authoritatem canonicam sibi vindicant, & certissimam præferunt veritatem.

Unde Judas hæc verba desumpserit, disputatur. Quidam ipsa Dei revelatione percepisse volunt; quidam a Patribus illum didicisse statuunt; etenim ab Judæis plura scriptis minime tradita, per seniorum narrationem nota erant. Doctissimi autem viri (3) probabilius censent, Judam ea deduxisse verba ex Libro *de Assumptione Moysis*; Libro quidem apocrypho, qui tamen vera plurima plurimis mixta fabulis referebat. Sacri Authores, utpote cœlesti lumine perfusi, vera a falsis secernere optime norant; quare quidquid certum ab iis recensetur, certiorem ex ipsorum quam ex hominum cæterorum testimonio, sibi vindicat authoritatem. Hinc fit, ut idem Judas ℣. 14. e Libro Henochi, quem prorsus ignoramus, aliquid alleget: & Paulus de Joanne & Mambre Pharaonis Magis, qui Moysi obstitere, verba faciat 2. Timot. 3. 8. Quæ quidem nos in Veteri Testamento nusquam legimus; Apostoli vero nonnisi vel per traditionem, vel per Judæorum Libros Apocryphos agnovere.

Cum Judæi honorem nimio majorem Moysi exhiberent, plura maxime incerta de ejus morte audacter pronunciarunt. Fuere, qui eum minime mortem obiisse, sed viventem adhuc in Cœlos assumptum putaverint; quam quidem opinionem & plures inter Christianos Authores defendunt (4). Fuere qui inter amplexus & Dei oscula illum occubuisse crediderint. Alii, quemadmodum cæteros, e vivis migrasse ajunt; alii incertam rem relinquunt. *Moyses*, inquit Josephus Antiqu. lib. 4. cap. ult. *una cum Eleazaro & Jesu in monte Abari constitutus, cum post mutuos complexus eis ultimum vale diceret, inter loquendum repentina luce circumdatus, in vallem quamdam est ablatus. In Sacris autem Voluminibus scripsit se mortuum, veritus ne propter excellentem ejus virtutem a Deo raptum prædicarent.* Is itaque Author Moysem mortuum, & in valle sepultum aperte asserit; neminem vero ejus morti & sepulturæ adfuisse testatur.

Philo quoque de Vita Mosis cum morte sublatum & sepulturæ traditum ducit: *Jam*, inquit, *assumendus, tunc divinitus afflatus, vivens adhuc prophetavit de seipso tamquam mortuo, ante obitum narrans se mortuum, sepultum inspectante nemine, videlicet manibus non mortalium, sed virtutum immortalium.*

Hebraici Codices *Pethirath Mose* (5) seu Moysis Assumptio inscripti, prolixum Dei cum Moyse, antequam moreretur, colloquium inepte referunt, & Moysem narrant pro viribus conatum, ut superstitem adhuc vitam a Deo obtineret, donec Chananitidem, Israelitis diu antea promissam, intueretur; eumque pueriliter adeo loquentem inducunt, ut sermones inanissimos pudeat describere. Ajebat, e. g. Quandoquidem, Domine, a me Jordanem minime trajectum iri, tuumque populum in eam regionem duce me non venturum jurejurando decrevisti, saltem tamquam Josue pueri mei famulum, vel in piscem, aut in avem conversum, eo me ferri patiare. Quibus Domino non annuente, quindecim vel duodeviginti leucis supra nubes efferri, & in eam regionem illinc aditum sibi fieri, vel se in frusta concisum, trans Jordanem projici, tum ad vitam revocari poposcit. Denique horum nihil Domino indulgente, eam saltem regionem oculis suis petiit exhiberi: cui tandem Dominus acquiescens, octoginta telluris milliaria virtute sua ita contraxit, ut eam regionem instar pictæ tabulæ ejus oculis videndam obtulerit; qua re Moyses remotissima, sublimissima, & profundissima quælibet uno obtutu mira facilitate spectavit.

Samael interea Dæmonum Princeps, supremam Moysis horam, ut ei præfocato animam raperet, admodum expetebat; quem ea de re gestientem Michael populi Israelis Patronus, in lacrymas effusus ita increpuit: *Infelix, me flentem vides?* Juxta alios vero: *Ne exaltes, pessima bellua: animo quidem ob Moysis mortem concidi; at per Josue, a Deo*

pro

(2) Strabo l. 1. p. 18. Ὁ πεζὸς λόγος ὅ γε κατεσκευασμένος, μίμημα τοῦ ποιητικοῦ ἐστι. Πρώτιστα γὰρ ἡ ποιητικὴ κατασκευὴ παρῆλθεν εἰς τὸ μέσον, καὶ εὐδοκίμησεν, εἶτα ἐκείνην μιμούμενοι, λύσαντες τὸ μέτρον, τἆλλα δὲ φυλάξαντες τὰ ποιητικά, συνέγραψαν οἱ περὶ Κάδμον, καὶ Φερεκύδην, καὶ Ἑκαταῖον. (3) Est. Grot. Vide Athanas. in Synops. Clem. Alex. lib. 6. Strom. & in Ep. Jud. Didym. in Ep. Jud. Evod. Ep. 259. inter Augustinian. Orig. lib. 3. περὶ ἀρχῶν. (4) Vide Ambros. l. 1. de Cain & Abel cap. 2. n. 8. Isidor. Hispal. de vita & Morte SS. Rupert. in Deuter. lib. 2. Catharin. (5) Vide Gaulmin. de vita Moys. p. 2. Paris. 1629.

pro Moyse populi Principem constitutum, qui unum & triginta Chananæos Reges interficiet, anima pristina sum restitutas. In primi & secundi Templi eversione ipse tenebris obvolvar; sed ubi Messias advenerit, lux mea erit Deus. Postrema hæc verba, quæ in utroque libro per Gaulminum editu habentur, hunc librum post Christi adventum & Templi secundi a Romanis eversionem descriptum fuisse ostendunt.

Aliquanto post Moyses, cum summam authoritatem, & populi regimen in Josue contulisset, Dominum allocutus, hactenus ab eo se vitam flagitasse, tum vero se prorsus ejus voluntati committere testatus est. Tum Gabriel, & Michael, licet a Domino jussi, Moysi necem inferre detrectarunt, ne sexcenta hominum millia in se concitarent; Zinghiel etiam se Moysis præceptorem fuisse dicens, Domino, qui ipsi Moysis necem commiserat, Discipulum suum interimere se non posse respondit.

Dominus postremo Samaeli Dæmonum Principi, ut Moysem interficeret, imperavit; qui statim stricto gladio lætus in eum irrupit. Cum vero Moyses instar Angeli lucem emitteret, & ab oculis & vultu flammes effunderet, ejusque verba ceu solis radii nitescerent, Samael territus a cæde abstinuit, & Angeli omnes eam rem viribus suis omnino majorem esse asseruerunt. Verum Deus in Samaelem iratus, minis increpitum ad Moysem interimendum iterum misit; cui rursus stricto gladio in se irruenti, Moyses ipse virga assumpta, qua Dei nomine inscripta tot miracula perpetraverat, occurrit, eumque in fugam actum urgens, denique assecutus, gloriæ suæ lumine obcæcavit.

Moyses tandem cum ad vitæ exitum jam pervenisset, humi stratus, Deum, ne Angelo mortis se interimendum committeret, exoravit: cui Deus indulgens, se statim adventurum, eumque sepulcro traditurum respondit. Nec mora: Angelis Michaele, Gabriele, & Zinghiele secum assumptis, ad Moysem descendit. Gabriel sepulturæ instruendæ incubuit; Michael purpuram Moysi morienti supponendam stravit; Zinghiel Moysis vestes partim ad pedes, partim ad caput, hinc Michaele, Gabriele inde constitutis, composuit. Secundum *Pethirath*, seu Moysis Assumptio, narrat pulvinar Moysi egredienti supponendum a Zinghiele compositum, & Gabrielem ad dexteram, ad sinistram Michaelem, Zinghielem denique ad pedes collocat.

Moyse igitur decumbente, & Domini jussu clausis oculis, & utraque manu supra pectus composita, Deus ejus animam alloquens filiam vocavit; eique, ut, postquam centum & viginti annis corpus illud animaverat, inde statim egrederetur, præcepit; illi vero roganti, ut, quoniam Moyse puriorem invenire se non posse putaret (6), diuturniorem in eo moram sibi concederet, iterum mandavit, ne egredi cunctaretur, quod in suæ gloriæ solio prope Angelos, Seraphim, & Cherubim esset illico constituenda; quæ nihilominus respondit: Optime hic ego maneo; Angeli, Aza & Azael, ubi in terras devenere, innocentiam infecerunt (7); Moyses vero, postquam ei te in Rubo exhibuisti, ne suam quidem uxorem tetigit: quare ne hinc egredi coger, iterum flagito. Deus vero Moysem amplexus, per osculum ejus animam libavit, juxta illud Deuter. 34. 5. *Mortuus est Moyses servus Domini in osculo Domini.*

Tum Dominus Moysis funus lugens, Quis, inquit, ei succedet? Flebant Angeli: Ubi invenietur Sapientia? Justus, clamabant Cœli, de terra discessit; tellus vero ab hominibus æquitatem evasisse querebatur. Cœlum, Sol, Luna, Planetæ & Spiritus Sanctus nunquam in Israele Prophetam Moysi similem futurum ingemuere. Frustra e vivis ereptum Josue quæsivit. Metraton Angelus Deo dixit: Tuus fuit Moyses, cum viveret; tuus post mortem erit.

Hæc summa eorum, quæ afferuntur in duobus Libris per Gaulminum vulgatis, quorum uterque Moysis mortem, quamvis diversa ratione, recenset; Michaelis vero cum Dæmone de Moysis corpore altercationis neuter meminit. Quamobrem Librum de *Moysis Assumptione*, quem Patrum Græcorum Veteres agnovere, a duobus *Pethirath* alium esse, & nunc omnino deperditum judicamus.

Ex ea altercatione aliquid magis Origenes l. 3. Periarchon, ubi ait Michaelem Dæmoni exprobrasse, quod Adam & Eva per ipsum cecidissent, prava nempe suasione, qua eos per anguem decepit. Factum, quod eodem in libro refertur, Clemens Alexandrinus memorans Strom. l. 6. Josue, inquit, & Caleb in montem, ubi Moysi e vivis migrandum erat, profecti, Moysem viderunt. Josue vero geminum Moysem vidit, alterum in monte, alterum medium inter Angelos; quorum alteri in vallem translato justa persoluta, & luctus institutus. Caleb, quod e monte ante Josue descendisset, hæc non conspexit; verum Josue, quod purior, & majori donatus lumine esset, omnia intuitus, singula Israelitis narravit.

Evodius etiam ad S. Augustinum scribens in ep. 259. inter Augustinianas, hunc ejusdem Operis locum producit, ac Moysem, ubi in montem moriturus ascenderat, in duo corpora discretum refert: *Ut aliud esset, quod terræ mandaretur, aliud, quod Angelo comitanti sociaretur.* Quod quidem cum quorumdam Veterum opinione cohæret, qui præter crude & terrestre corpus, quo instruimur, & quibusdam peractis annis morte solvitur, animam nostram alteri subtiliori & aereo, a quo vel post obitum non secernitur, adhærere arbitrantur.

Loci denique ex eodem libro *de Moysis Assumptione* hausti producuntur ex Actis Synodi I. Nicænæ lib. 2. cap. 2. Michael cum Dæmone disceptans, *Nos*, inquit, *a Spiritu Dei creati sumus*; atque: *Spiritus a facie Dei egressus est, & nos omnes creati sumus*. Et lib. 2. c. 18. Moyses morti proximus ita Josue compellasse fertur: *Deus, antequam orbem conderet, me sui fœderis mediatorem futurum prævidit*. In *Pethirath* Codicibus per Hebræos contextis, qui & nunc obtinent, de his ne verbum quidem. Liber igitur de Moysis Assumptione alius omnino est ab his Codicibus; quem si vere Apostolus Judas hic allegavit, ut Origenes, Didymus, & Patrum atque Interpretum plerique senserunt, necesse utique est, ut ante Christi adventum conscriptus fuerit; ubi contra ii, quos nunc Hebræi Hebraice extratos servant, post secundi Templi eversionem, ut antea diximus, conscripti fuere.

Verum Michael & Dæmon qua de re disceptarunt? Judas de Moysis corpore eos decertasse asserit; sed cur decertaverint, non dicit. Oecumenius sane Veterum traditione doctus, in Judæ Epist. illud in causa fuisse prodit, quod cum Michael illustriori sepulcro Moysi instituendo incumberet, ei Dæmon valide obstitit, quod corpus Moysis, utpote qui Ægyptium Exod. 2. 12. interfecerat, ad se spectare, & sepulcri honore prorsus indignum esse dictitaret. Quamobrem Michael, ut Dæmonem retunderet, Domini imperium indixit: *Imperet tibi Dominus*. Ita & Glycas par. 2. Annal. & Pantaleon Chartophylax &c. S. Epiphanius hær. 9. & 84. contra Origen. etiam, & Philo de Vita Mosis, Moysem Angelorum opera sepulturæ mandatum tradunt, ne, ut veteres Pa-

[6] Locus iste Metempsychoseos sententiam innuit.

[7] Ad falsum Henochi Librum fit allusio, ubi Angeli cum filiabus hominum misti dicuntur.

tres (8) censent, Hebræi in idololatriam proclives, Legislatoris virtute capti, si ejus sepulcrum nossent, Divinum ei cultum forte exhiberent.

Quod quidem in Hebræis merito cautum fuit; etenim quidam Arabiæ Petrææ populi, Idumæi nempe, & alii, quos Moyses nequaquam sibi devinxerat, ei nihilominus, teste Epiphanio (9), Divinos honores impenderunt. Hunc forrasse cornibus instructum exprimebant; quo factum esse suspicamur, ut Arabes sub ea imagine Bacchum coluisse crederentur. Revera plura Moysis gesta Baccho adscripta sunt.

Fuere qui putarint, Dæmonem vel per Magos Moysis corpus jam tumulo conditum suscitari, vel Hebræis talem præfieri contendisse, ut deinde illis Deum esse suaderet (10). Alii non de Moysis sepultura, sed ne ejus anima in deliciarum & pacis locum referretur, Dæmonem decertasse docuerunt (11). Conjectura Serarius ducit, Dæmonem corporis Moysis virtutem veritum, Michaeli obstitisse, ne in Moab regione, Idolorum cultui addicta, tumularetur; quemadmodum diu post in Daphnes prope Antiochiam luco, ubi Apollo religiosissimum colebatur, Martyris Babylæ corpus sepulcro traditum fuisse, Dæmon conquestus est.

Patrum & Interpretum nonnulli in Deuter. 34. 5. Moysem minime obiisse, sed Henochi instar & Eliæ in Cœlum vel in terrestrem Paradisum translatum, sibi persuasisse videntur. Clemens Alexandrinus l. 1. Strom. Moysem, postquam in Cœlum sublatus est, Melchi appellatum refert. S. Hilarius in Matth. 20. S. Ambrosius l. 1. c. 2. de Cain & Abel, S. Hieronymus in c. 8. Amos, S. Isidorus Hispalensis, Rupertus Abbas, & alii, quemadmodum cæteros homines, Moysem occubuisse non putant; quam quidem opinionem ab aliquo apocrypho, qui periit, Libro forte hauserunt, ut his verbis S. Hilarius innuit: *Si quis conditionem & mortis, & sepulturæ, & sepulchri Moysis diligenter adverterit, & secretam Scripturam, secundum Apostoli authoritatem, intelligat omnia ita esse tractata, ut Moyses potuerit jam videri.*

Ex eo Moysem non obiisse quidam colligunt, quod in Transfiguratione Domini & ipse apparuerit; nos vero ab eorum Patrum plerisque illud tantummodo innui voluisse ibidem ostendimus (12), quod Hebræorum Legislator alio more, quam quo homines cæteri, interierit, ejusque anima in quietis & deliciarum locum sublata fuerit. Iis vero, qui Moysem non occubuisse, sed translatum serio putant, perspicuam objicimus Scripturæ authoritatem, qua Moyses mortuus, & sepulcro traditus aperte narratur.

Quis vero Moysem sepulcro mandaverit, incertum, cum a Scriptura non proferatur Deut. 34. 5. *Mortuus est Moyses servus Domini in terra Moab, jubente Domino, & sepelivit eum in valle Terræ Moab.* Nonnulli ea verba, *Et sepelivit eum*, ad Dominum statim antea significatum referentes, Moysem ab ipsomet Deo, vel potius, juxta Hebræorum & Christianorum traditionem, ab Angelis sepultum statuunt. Feruot alii, ea verba, *Et sepelivit eum*, de eodem Moyse, qui se ipse sepeliverit, explicantes, esse ita vertenda: *Et in semetipsum sepelivit*; se nempe Moyses in specu, ubi statim decessit, composuit, ibique omnibus incognitus hactenus delituit. In monte Nebo & vertice Phasga Moysem occubuisse, & in vallem inde delatum, ab Josue & Eleazaro sepulturæ fuisse traditum, Sacer Textus videtur innuere. Quid enim ad miracula tum confugiamus, cum neque postulet necessitas, neque Scriptura meminerit? Josue & Eleazarus ea erant sapientia, ut optime periculum nossent, in quod Israelitæ deventuri erant, ne propter Moysem in Idololatriam adducerentur; de quo forte etiam discrimine ipse Moyses utrumque præmonuit: idque malum prorsus avertere, eorum magnopere intererat. Moysis itaque morti eos adfuisse, & suprema Legislatoris verba excepisse, simillimum vero ducimus; qui deinde ejus cadaver a montis cacumine in vallem delatum, in abdito specu condiderunt, eumdemque specum probe clausum nemini unquam prodidere: quare *non cognovit homo sepulcrum ejus usque in præsentem diem.* Deut. 34. 6.

Librorum *Petbirath*, quos jam allegavimus, Hebræi Authores, Deum per semetipsum Moysi sepulturam præstitisse, sepulcrum vero a Gabriele compositum testantur. Moyses, addunt, decubuit, animam egit, eodemque statu corporis, eodemque, ubi osculum a Deo accepit, loco conditus delituit. Angeli Michael, Gabriel, & Zingbiel, qui eidem morienti adfuere, & lectum & sepulcrum præstiterunt.

Sunt, qui Moysis sepulcrum ab Jeremia tum inventum velint, cum Propheta, paulo antequam Jerusalem a Nabuchodonosore caperetur, Tabernaculum, Arcam, & Altare thymiamatis in monte Nebo occuluit. *Tabernaculum (13) & Arcam jussit Propheta comitari secum, usquequo exiit in montem, in quo Moyses ascendit, & vidit Dei hæreditatem. Et veniens ibi Jeremias, invenit locum speluncæ, & Tabernaculum, & Arcam, & Altare incensi intulit illuc, & ostium obstruxit.* Ea tamen verba, *Invenit locum speluncæ*, verti possunt: *Invenit speluncam*, & omnia, quæ detulerat, illuc intulit. Antra quidem in montibus sæpissime occurrunt. Idumæa, Palæstina, & Regio Moab montibus & specubus abundant, ad incolarum perfugium, ubi hostes agrum invaserint. Res autem tunc poscebat, ut ex his specubus aliquis inveniretur commodior atque occultior, ejusque ostium ita obstrueretur, ut nonnisi arduo labore recludi posset. Ex his quosdam ita occlusos se vidisse testantur Itinerariorum Scriptores, ut qua via illuc aditus pateat, quave eite effodi possit, vix percipiatur.

Prodigium a Cedreno Hist. lib. 5. accipimus. Lucide, inquit, nubes Moysis sepulcrum ita contegit, ut veluti interjecto pariete intuentium oculos ultra progredi non sinat; quamobrem illud hactenus nemo hominum novit. Inventum nihilominus putant anno 1655. Rem vero Georgius Hornius ita narrat (14): Cum Pastores quidam Maronitæ Octobri mense anni 1655. in montibus Nebo & Abarim capellas pascerent, earum aliquas identidem duorum vel trium dierum itinere a grege secedere, regressas vero suavissime olere advertebant. Rem percepturi, errantes prosequuti, ad altissima & prærupta loca devenere, in quorum imo contracta quidem sed gratissima vallis, ad quam nonnisi per arduas rupes, quas a proximis montibus terræmotus forte præciderant, aditus patebat. Illuc profecti, antrum, & in medio antro loculum in viva rupe excisum, paucisque, quas percipere non potuere, literis inscriptum invenerunt. Antrum undique suavissime redolebat, regressique Pastores odorem illum vestibus suis ita contraxerunt, ut hæ mirifice redolerent.

Ad Maraxat Maronitarum Patriarcham, in monte Libani in Monasterio *Canobeen Kadisch* Mariam degentem, re delata, duo probati Sacerdotes,

[8] Chrysost. hom. 5. in Matth. Theodoret. qu. 43. in Deuter. Procop. in Deuter. Adde Joseph Antiq. l. 4. c. ult. Γέγραφε δὲ αὐτὸν ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις τεθνεῶτα [illegible] αὐτὸν ἀναχωρῆσαι [illegible].
[9] Epiphan. hæres. 55. quæ est Melchisedech.
[10] Ambrosiast. in Gal. III.
[11] Martyrius, Synag. de statu morientium; & Etherianus de regressu animarum c. 9.
[12] Vide Comment. in Deuteron. XXXIV. 10.
[13] 2. Macch. II. 4. 5.
[14] Vide Horn. histor. Eccles. Basnage histoire, continuation de Joseph.

tès, Aben-Ufeph præfertim fapientia & fcientia fpectatiffimus, miffi eo fuere; qui antrum ingreffi, fepulcri infcriptionem ita legerunt: *Moyfes Dei famulus*. Eventu hilaris Patriarcha, ad Damafci Præfidem profectus, fepulcri cuftodiam fibi permitti rogavit. Græci vero, Armeni, Judæi, & Francifcani, tanti corporis obtinendi fpe quifque ducti, & precibus, & pecuniis etiam plurimis, ut fibi fepulchri cura committeretur, enixe elaborarunt; Judæi præ cæteris, quod Moyfes ipforum effet Legislator, fibi conati funt adjudicari. Turcarum Princeps, quod Jefu Chrifti Jerofolymis, Mahometi Meccæ, & Moyfis fepulcro in monte Nebo potiretur, quammaxime efferebatur.

Jefuitæ, Hornius fubdit, omnium fpem everfuri, illud a Turcis impetrarunt, ut fepulcro, & viis omnibus eo ferentibus occlufis, ne quis illuc fe conferret, capitis pœna interdiceretur. Quamobrem Morat Damafci Præfectus Sanjaco Jerofolymæ & Sareptæ imperavit, ut antrum & antri aditum omnem intercluderet. Jefuitarum vero mens ea fuerat, ut corpus Moyfis fubreptum in Europam ipfi veherent. Quibufdam itaque montis Libani Drufis affumptis, ad antrum clam profecti, reclufo fepulcro nil invenere. Cum nihilominus ipfius fepulcri quiddam afportare conarentur, Jerofolymæ Sanjacus, re cognita, milites mifit, qui durius increpitos a cœpto opere prohibuerunt; faxifque ingentibus eo devolutis, viam omnibus omnino imperviam reddidere. Ea res maximum Byzantii tumultum creavit: verum inter Sapientes, quid de eo fepulcro cogitandum, non conveniebat; donec Judæus quidam filius Gad, Sareptæ incola, Jechonias nomine, Librum edidit, quo inventum loculum non Moyfis Hebræorum Legislatoris, fed alterius longe junioris Moyfis fepulcrum effe oftendit. Tum de invento Moyfis fepulcro fpes omnis evanuit.

Hæc Hornius, quæ plurimis fane difficultatibus obvolvuntur. I. *Jechoniam filium Gad* Sareptæ incolam, qui inventum fepulchrum Moyfis non effe fcripfit, nunquam extitiffe putamus (15). II. Maronitarum Patriarcha anno 1655. non *Mataxat*, fed *Joannes* vocabatur; cui anno 1657. *Georgius Besbebel* fucceffit. III. Damafci Præfectus, qui eam Provinciam gerebat, *Befchis*, non *Morat*, appellabatur; qui deinde fummus Vifirius conftitutus, Damafci regimine in filium *Maimed* collato, quadragefimo poft novam dignitatem die elifis faucibus interiit. IV. Arduum nimis & incredibile, quod Paftores Libani ufque ad montem Nebo, leucis feptuaginta diffitum, ad pafcua greges fuos agerent. Neque illud fimilius vero, quod capellæ trium dierum itinere a grege aberrarent, & ad Paftores fuos deinde reverterentur. Cæteræ demum hujus hiftoriæ circumftantiæ fabellam undique præferunt; quare & hanc inter ea numeramus, quæ ab Judæis in Moyfia *Petbirath* recenfentur.

Illud vero de Moyfe certo fcimus, quod non morbo aut fenio confectus fit; morientis enim nec oculi caligaverant, nec moti fuerant dentes (16); fed Domino jubente interierit: quod ad calcem montis Nebo feu Phafga fepulturæ traditus fuerit; quamvis Eleazar ne & Jofue eumdem tumulaverint, an vero Deo mandante per fe ipfum Moyfes in loco, ubi deceffit, fefe compofuerit, ignoramus. Scimus præterea, Michaelem Archangelum cum Dæmone de Moyfis corpore difceptaffe; quo in difcrimine Michael gravioribus verbis Dæmonem minime excepit, dicere contentus: *Imperet tibi Dominus*. Hujus vero difceptationis circumftantiæ latent; quæ quidem difceptatio corporeo ritu inftituta non fuit. Michael, Deo fic imperante, viis homini ignotis, & fuæ Dæmonifque naturæ accommodatis, eumdem prohibuit, ne Moyfis fepulcrum Judæis proderet, eofque ad idololatriam facile impelleret.

Locum denique, quem Judas producit, ex apocrypho Libro; *De Moyfis Affumptione* infcripto, longe alio ab utrifque, quos Gaulminus Parifiis 1629. edidit, & *Petbirath Mofe* appellavit, Apoftolus juxta Patres defumpfit. Ipfum vero Librum *de Moyfis Affumptione*, a nobis omnino deperditum, ante Chrifti adventum, eodem fabularum amore, quo utrumque *Petbirath* poft Templum a Romanis everfum, Græce confcriptum arbitramur.

[15] Bartolocci tom. 3. p. 910. Bafnage; Continuation de l' hiftoire des Juifs tom. 4. lib. 2. chap. 12. edit. Parif. [16] Deuter. xxxiv. 7.

COMMENTARIUS
LITERALIS
IN EPISTOLAM
CANONICAM
B. JACOBI APOSTOLI

I.

CAPUT PRIMUM.

Inter ærumnas gaude. Sapientiam a Deo quære. Deus honorum omnium author, Parum loquere, libenter audi. Veritatem, quam nosti, exerceto. Vera Religio in bene gestis sita.

℣. 1. JAcobus Dei, & Domini nostri Jesu Christi servus, duodecim tribubus, quæ
sunt in dispersione, salutem. 2. Omne gaudium existimate, fratres mei,
cum in tentationes varias incideritis: 3. Scientes, quod probatio fidei vestræ pa-
tientiam operatur. 4. Patientia autem opus perfectum habet: ut sitis perfecti, &
integri, in nullo deficientes. 5. Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet a
Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat; & dabitur ei. 6. Postulet
autem in fide nihil hæsitans: qui enim hæsitat, similis est fluctui maris, qui a ven-
to movetur, & circumfertur. 7. Non ergo æstimet homo ille, quod accipiat aliquid
a Domino. 8. Vir duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis. 9. Glorietur
autem frater humilis in exaltatione sua; 10. Dives autem in humilitate sua, quo-
niam sicut flos fœni transibit. 11. Exortus est enim sol cum ardore, & arefecit fœ-
num, & flos ejus decidit, & decor vultus ejus deperiit: ita & dives in itineribus
suis marcescet. 12. Beatus vir, qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fue-
rit, accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se. 13. Nemo cum
tentatur, dicat, quoniam a Deo tentatur: Deus enim intentator malorum est; ipse
autem neminem tentat. 14. Unusquisque vero tentatur a concupiscentia sua abstra-
ctus, & illectus. 15. Deinde concupiscentia cum conceperit, parit peccatum, pec-
catum vero cum consummatum fuerit, generat mortem. 16. Nolite itaque errare,
fratres mei dilectissimi. 17. Omne datum optimum, & omne donum perfectum de-
sursum est, descendens a Patre luminum, apud quem non est transmutatio, nec vi-
cissitudinis obumbratio. 18. Voluntarie enim genuit nos verbo veritatis, ut simus
initium aliquod creaturæ ejus. 19. Scitis, fratres mei dilectissimi. Sit autem omnis
homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, & tardus ad iram. 20.
Ira enim viri justitiam Dei non operatur. 21. Propter quod abjicientes omnem im-
munditiam, & abundantiam malitiæ, in mansuetudine suscipite insitum verbum, quod
potest salvare animas vestras. 22. Estote autem factores verbi: & non auditores tan-
tum, fallentes vosmetipsos. 23. Quia si quis auditor est verbi, & non factor; hic
comparabitur viro consideranti vultum nativitatis suæ in speculo; 24. Consideravit
enim se, & abiit, & statim oblitus est, qualis fuerit. 25. Qui autem perspexerit
in legem perfectam libertatis, & permanserit in ea, non auditor obliviosus factus,
sed factor operis; hic beatus in facto suo erit. 26. Si quis autem putat, se religio-
sum esse, non refrænans linguam suam, sed seducens cor suum, hujus vana est reli-
gio. 27. Religio munda, & immaculata apud Deum, & Patrem hæc est: Visitare pu-
pillos, & viduas in tribulatione eorum, & immaculatum se custodire ab hoc sæculo.

℣. 1. Ja-

℣. 1. JACOBUS DEI SERVUS, DUODECIM TRIBUBUS, QUÆ SUNT IN DISPERSIONE (1). Jacobus, Jerosolymitanus Episcopus & Apostolus, ad Judæos nuper ad Christum conversos & passim toto orbe dispersos Epistolam dat. Judæi post geminam captivitatem, Assyriacam & Babylonicam, in omnes late Orientis & Occidentis provincias insulasque vagi migraverant. Plerique ex iis, qui trans Euphratem avecti fuerant, non rediere; tametsi e singulis duodecim Tribubus aliqui, ut alibi docuimus (2), Jerosolymam & in Judæam venerint. At multo plurimi mansere in Asia, Ægypto, Syria, quam qui reversi sunt. Apostoli, primique Jesu Christi Discipuli, statim post Pentecosten & Spiritus Sancti illapsum, varia in loca sejuncti, Provincias quamplures peragravere, Evangelium ubique nunciantes, præsertim vero Judæis, quorum pars magna Christianam Religionem amplexi, Legis exercitationes Christianis institutis miscebant.

Ad eos duodecim Tribuum dispersarum Israelitas Epistolam hanc scribit Jacobus, non vero, uti videtur quibusdam (3), solummodo ad Israelitas post Stephani necem dispersos (4), neque ad eos peculiariter, qui nunquam ex veteri captivitate redierunt. Omnes generatim alloquitur Judæos, Christi Fidem amplexos, ubique terrarum quacumque ex causa extra Judæam dispersos (5). Pleræque Pauli Epistolæ ad Gentiles Christum professos magis pertinent, cum is Gentilium Apostolus peculiari nomine electus fuerit: hæc Jacobi privatim spectat ad Judæos Christiana sacra sequutos, quemadmodum & postrema Pauli ad Hebræos mox explicata, & illa Petri statim post hanc explicanda.

℣. 2. OMNE GAUDIUM EXISTIMATE, &c. Judæi plerumque odio erant & contemptui cæteris ob singularitatem morum & asperitatem. Iis vero, qui ex Judaicis ad Christiana sacra transierant, & utriusque Religionis ritus miscebant, accedebat odium gentilium suorum, in infidelitate manentium, aucta etiam in dies simultate Ethnicorum, a quibus ipsi ceu societatis & Numinum suorum hostes habebantur. Illos ad patientiam hortatur Jacobus, monetque, ut gaudium omne in ærumnis & laboribus collocent. *Omne gaudium* est gaudium absolutissimum (6), omnibus mundi gaudiis antecellens; gaudium integrum, cum fueritis variis ærumnis atque experimentis obnoxii: *Cum in varias tentationes incideritis*.

Præsentis vitæ labores experimenta sunt a Deo immissa, quibus aut infirmitatem ipsi nostram docemur, aut confirmatur virtus nostra, aut constantiæ nostræ exempla mundo exhibentur. Priorum temporum Christiani experti sunt quicquid aut Diaboli furor aut hominum malitia comminisci potuere; bello petiti a fratribus, necessariis, amicis, externis. Idipsum prædixerat Christus Matth. x. 17. constantissimæque inter sævissima & iniquissima hominum odia patientiæ exemplum præbuerat: dixerat Matth. v. 12. nihil felicius posse illis contingere, quippe quibus æternam gloriam sibi compararent. Germana Christiani hominis nota est patientia. *Gloriamur in tribulationibus*, ajebat Paulus Rom. v. 3. Et 2. Cor. 12. 10. *Mihi absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi*. Mala ferunt Sancti *non modo patienter, sed & libenter, verum & ardenter*, inquit Bernard. Ser. de Triplici genere bon.

℣. 3. SCIENTES QUOD PROBATIO FIDEI VESTRÆ PATIENTIAM OPERATUR. Periculum, quo fidem nostram ærumnis in hac vita exerceri patitur Deus, patientiam nostram perficit, solidiorem & constantiorem reddit (7), coronam denique, perseverantibus duntaxat in finem usque promissam Matt. x. 22. comparat. Virtus nonnisi iteratis actibus perficitur. Vitæ hujus ærumnæ occasionem præbent patientiæ frequentius exercendæ, ad laborem obdurant, fortioresque in rebus adversis præstant; non ipsæ quidem per se, neque enim patientiam pariunt aut mala ipsa, aut ad laborem obduratio, aut Stoicorum indolentia, sed gratia Spiritus Sancti, illud nobis largiens, ut eo patientius hilariusque exantlemus mala, quo uberior ipsa in nobis fuerit. Christiana patientia laus Philosophica non est, aut virtus bellica, sed humilis subjectio Divinæ voluntati, qua permittitur exerceri malis, præbitaque gratia regimur, ne succumbamus.

Quiddam Jacobo contrarium dicere videtur Paulus (8): *Patientia probationem operatur*; cum Jacobus dicat: *Probatio patientiam operatur*. At nullo negotio conciliantur. *Patientia*, scilicet malorum perpessio, *probationem operatur*, probatos efficit & Deo charos. Et *probatio*, mala nimirum & ærumnæ, quibus a Deo exercemur, *patientiam operatur*, nosque humiles magis, subjectos, patientes reddit. Malorum perpessione habitum patientiæ acquirimus.

℣. 4. PATIENTIA AUTEM OPUS PERFECTUM HABET. Patientia suis in actibus perfecta esse debet. Græcus (9): *Patientia opus perfectum habeat*; sive, *patientia opus perfectum esto*. Inter ærumnas ne deficiatis: ad finem usque perseverate: dimidium opus ne relinquatis: absolvite, perficite: cruci adhærescite, tamquam Christus, ad supremum usque spiritum; ut morientes dicatis, ipsius exemplo (10): *Consummatum est*: quicquid imperatum mihi est, penitus absolvi (11).

Aliter: *Patientiæ vestræ opus perfectum esto*, nulla ex parte deficiat: omnia nedum humili, verum etiam hilari animo ferte: non modo levia, sed & graviora experimenta tolerate; non ad tempus aliquod, sed usque in finem. Libera sit patientia vestra, constans, hilaris, perseverans: illam animet charitas, fulciat spes, producat interior Spiritus Sancti gratia, ex qua operum nostrorum meritum & valor fluit. Longa inductione Tertullianus de Patientia c. 11. 12. ostendit, nullam sine patientia esse virtutem. Nullæ prorsus erunt fides, spes, charitas, si desit patientia. *Fides, quam Christi patientia induxit; spes, quam hominis patientia expectat; dilectio, quam, Deo magistro, patientia comitatur*.

UT SITIS PERFECTI ET INTEGRI, IN NULLO DEFICIENTES. Patientiæ vestræ victima omnibus absolutissimæ hostiæ laudibus distinguatur: fortis sit, integra, maculæ expers & vitii: ac tamquam suave holocaustum in altari penitus ardeat, itaut nihil relinquatur. Ita ipsi perfecti eritis, atque apud Deum absolutissimi, *ita ut nihil vobis desit in ulla gratia*, ut ait Paulus (12), ex donis gratiæ spiritalibus; sive, nequid virtuti ac mercedi vestræ desit, seu vestræ patientiæ, eaque uti perseveret in finem usque, neque ullo infortunio quatiatur: *Ita ut nihil vobis desit*. Reddi potest Græcus (13): *Nequid excidatis*, sive, ne deficiatis, antequam curriculi metam assequamini.

℣. 5.

[1] Ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ. Confer 1. Petri 1. initio. Syr. *Dispersis inter Gentes*. [2] Dissertatione de reditu decem Tribuum, ad Ezechielem. [3] Beda, Gagn. Riber. in Osee; Est. alii plures.
[4] Act. viii. 1. *Omnes dispersi sunt per regiones Judææ & Samariæ*. [5] Vat. Grot. Men.
[6] Confer 1. Timoth. 1. 15. Eccl. xiv. 15. Vide Grot. Est. Men. alios. [7] Est. Grot.
[8] Rom. v. 4. Ἡ θλῖψις ὑπομονὴν κατεργάζεται. Jacob. 1. 2. Τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως κατεργάζεται ὑπομονήν.
[9] Ἡ δὲ ὑπομονὴ [illegible] ἔργον τέλειον ἐχέτω. Plures Codd. Latini emendati, *Opus perfectum habeat*. Antiq. Italica a Martianæo edita: *Sufferentia autem opus consummatum habeat*. Oecum. [illegible] ἐχέτω.
[10] Joan. xix. 30. [11] Joan. xvii. 4.
[12] 1. Cor. 1. 7. [13] Ἐν μηδενὶ λειπόμενοι.

℣. 5. SI QUIS AUTEM VESTRUM INDIGET SAPIENTIA, POSTULET A DEO. Sapientiæ nomine complectuntur Hebræi plerumque virtutes omnes quæ ad mores pertinent, easque præsertim, quæ in vitæ civilis officiis versantur, ac non raro illas, quæ ad pietatis ac Religionis exercitationem spectant. Interdum etiam intelligunt cognitionem veritatum cum in contemplatione tum in exercitatione versantium, naturalium & supra naturam. Denique sapientiam pro prudentia, astutia, industria usurpant. Hoc loco Jacobus accipit sapientiam proprie dictam, quæ in rerum moralium ac divinarum, ad salutem æternitatemque spectantium, cognitione consistit. Si inter hominum odia atque ærumnas, quibus estis obnoxii, non satis intelligitis, quid hisce in rebus a vobis postulet Deus, supplices voce illi facite, certoque confidite, illum postulata non denegaturum. Si arduum esse plerumque videtur quod dixi, gaudendum vobis esse inter ærumnas, Deum exorate, qui sapientiam, qua mei hujus moniti veritatem ac præstantiam percipietis, omnino largietur.

QUI DAT OMNIBUS AFFLUENTER, ET NON IMPROPERAT. Græcus (14): *Qui dat omnibus simpliciter, & non improperat*. Apud Hebræos simplex, simpliciter, simplicitas, ubi de largitione agitur, liberalitatem, copiam significant: sincero effusoque animo dare, nullo delectu. Ita apud Matthæum (15), *oculus simplex* est liberalis, opponiturque *oculo nequam*, scilicet avaro, livido. Paulus Rom. 12. 8. *Qui tribuit, in simplicitate*. Et 2. Cor. 8. 2. *Altissima paupertas abundavit in divitias simplicitatis eorum*; opes exhibuit uberrimas. Et 2. Cor. 9. 11. *Ut abundetis in omnem simplicitatem*, copiosas largitiones faciatis.

Si ergo sapientia indigetis: quis autem non? Satius est dicere: Cum nunquam non egeatis lumine sapientiæ, & Dei gratia, ad noscendas salutis veritates, virtutemque, ac præsertim in malis patientiam utiliter exercendam: ad bonorum omnium fontem confugite; neque vereamini, ne ille aut paupertati vestræ insultet, aut de importunis precibus vestris queretur, aut semel dono data aliquando exprobret. Exhibitas sibi preces honoris loco accipit, nihil ex vobis expectat, sperat nihil, nihil cupit. Siquid exprobraturus est suprema Judicii die, illud nimirum erit, quod frigide postulaveritis, aut beneficiis suis optime uti neglexeritis, aut ipsa dona contempseritis. Minime largiuntur homines, maxima postulant. Omnia dat Deus, nihilque nisi beatitudinem & sanctitatem vestram cupit. Non queritur quod non redhibueritis, sed quod donorum suorum usu felicitatem vobis non paraveritis.

℣. 6. POSTULET AUTEM IN FIDE, NIHIL HÆSITANS (16). Deum non rogas, nisi illi credas (17): at fieri potest, ut roges & credas, quin postulata consequare, quod fide non firma, absoluteque fiducia de ipsius misericordia postules. Viva fides & cum charitate conjuncta nunquam non utiliter efficaciterque postulat. Nisi dare vellet Deus, tam sæpe non præciperet ut postulemus. *Petite*, inquit (18), *& accipietis; quærite, & invenietis; pulsate, & aperietur vobis*. Et Marc. xi. 24. *Dico vobis, omnia quæcumque orantes petitis, credite quia accipietis*.

At qui fit, ut viri etiam sanctissimi multa postulent, neque tamen impetrent? Profecto non idcirco quod mala postulent, sed vel quod non expediat ista referre, vel quod melius aliquid largiatur Deus. *Quando non dat, ideo non dat, ne obsit quod dat*, inquit S. Augustinus in Psalm. 85. Seu denique quod postulata differat, ut illorum patientiam ac virtutem periclitetur. *Non exaudit ad voluntatem, exaudit ad salutem* (19). Nihil veræ orationi perniciosius quam diffidentia & hæsitatio. Cum hæsitasset Moyses, percussurus rupem Cades, ubi ait Num. 20. 10. *Audite rebelles & increduli: Num de petra hac vobis aquam poterimus ejicere?* iratus eam ob rem Deus, illum ab ingressu promissæ regionis exclusit: *Quia non credidistis mihi, ut sanctificaretis me coram filiis Israel, non introducetis hos populos in terram, quam dabo eis*.

QUI ENIM HÆSITAT, SIMILIS EST FLUCTUI MARIS. Mare ventis agitatum, assiduo in tumultu motuque est. Ita animus hæsitans dubitansque, fluctuat semper incertusque versatur. Cumque hisce tumultibus agatur, qui fieri potest, ut Deo preces offerat, & ea, quibus indiget, quærat? qui se ipse tam satis colligat, quam necesse est, ut bene oret? Hinc illum criminum suorum suæque indignitatis memoria deterret, hinc Divinæ misericordiæ recordatio hortatur ut roget. Quæ potest esse inter hosce fluctus fiducia? Omnem igitur metum abjicite, fiduciamque omnem in Dei misericordia collocate (20).

℣. 7. NON ERGO ÆSTIMET HOMO ILLE, QUOD ACCIPIAT ALIQUID A DOMINO. Ipsa animi habitudo invictum est adversus Dei liberalitatem obstaculum. Fide is caret, fiducia, spe: quas ille preces, quem cultum orans exhibiturus est Deo? Duplex vitium est, quo precum nostrarum vis frangitur: superbia nimirum & diffidentia: superbia Divinam misericordiam in iram vertit; diffidentia injuriam illi irrogat. Geminæ orationis alæ, pia humilitas & fiducia. Vult Deus ut te inopem sentias; at simul potentiæ ac misericordiæ suæ reminiscaris.

℣. 8. VIR DUPLEX ANIMO, INCONSTANS EST IN OMNIBUS VIIS SUIS gestisque (21). Hæc animi duplicitas seu divisio est nedum mentis dissipatio & oscitantia in oratione, sed præsertim inconstantia in gestis, animusque in consiliis incertus, nunc in bonum, nunc in malum proclivis: nunc optime institutus, nunc pessime: mox Deum sequens, statim vero mundum: interdum ad temeritatem intrepidus, deinde ad ignaviam usque imbecillis. *Assidua mutatio propositi, & nunquam residentis animi volutatio, ac vita pendens*, inquit Seneca. Porro nihil perniciosius homini Christiano, & orationis efficacitati, quam isthæc inconstantia & morum instabilitas, qua significatur fides levis & nutans, adeoque inanis, impetrandisque postulatis inepta. Vide ℣. 7.

℣. 9. GLORIETUR AUTEM FRATER HUMILIS IN EXALTATIONE SUA. Qui humilis est, vere germanaque sui sublimitate glorietur. Paradoxon proposuit initio, ubi ait, nihil beatius contingere posse homini Christiano quam labores. Alterum hic paradoxon ponit, conditionis nempe humilitatem, quam quis causa Religionis, & fide ductus amplectitur, verissimam esse gloriam, germanamque status sublimitatem. Ubi vos spreverint homines, humilique & obscuro loco posuerint, ne queremini. Æternæ mercedis spes animos vestros erigat, filiorumque Dei & servorum Christi conditio vobis esto pro nobilissimis quibusque titulis, clarissimaque inter homines gloria.

℣. 10. DIVES AUTEM IN HUMILITATE SUA. Qui locu-

[14] Αἰτείτω παρὰ τοῦ διδόντος Θεοῦ πᾶσιν ἁπλῶς, καὶ μὴ ὀνειδίζοντος. Antiqu. Italice. *Qui dat omnibus simpliciter, & non improperat*. [15] Matth. vi. 22. [16] Μηδὲν διακρινόμενος, *Nihil discernens, nihil ambigens*. Antiq. Ital. *Nihil dubitans*. [17] August. serm. 36. de Verbis Domini, nunc 115. *Si fides deficit, oratio perit . . . fides est fons orationis*. [18] Matth. vii. 7. Luc. xi. 10. 11. [19] August. ad Psalm. xxi. enarr. 2. num. 4. [20] Clem. Epist. ad Corint. §. 23. Μὴ διψυχῶμεν, μηδὲ ἰνδαλλέσθω ἡ ψυχὴ ἡμῶν ἐπὶ ταῖς ὑπερβαλλούσαις, καὶ ἐνδόξοις δωρεαῖς αὐτοῦ. Herm. l. 2. mand. 9. Ἆρον ἀπὸ σεαυτοῦ τὴν διψυχίαν, καὶ μηδὲν ὅλως διψυχήσῃς αἰτήσασθαί τι παρὰ τοῦ Θεοῦ, &c. [21] Oecumen. Δίψυχος ἀνὴρ, ὁ ἀστατῶν, τὸν ἀνίδρυτον λέγει. Τὸν μήτε πρὸς τὰ μέλλοντα παγέντα, μήτε πρὸς τὰ παρόντα ἀσφαλῶς ἡδρασμένον. Antiq. Ital. *Homo duplici corde*.

locuples est, vere sui humilitate se ipse deprimet. Qui ex fratribus in sublimi fortunæ gradu opulentusque est, sese revera inopem, verisque bonis carentem existimet (22): non quod terrenæ opes omnino cum Religione Christiana, pia animi humilitate & paupertate, virtutibus homini Christiano præcipuis, componi nequeant; sed quod locupletibus assiduum superbiæ fovendæ (23), amandarumque iniquius divitiarum discrimen immineat. Alii (24) ita explicant: Qui hominum æstimatione locupletes sunt, opibus suis, honoribus, si placet, glorientur: major certe illis est probri occasio quam superbiæ: terrena quippe sublimitas nonnisi humilitas est; ac tunc solummodo salubriter utentur opibus, cum illas spreverint, pauperibusque distribuerint. Splendor omnis, quo illi micent, ceu flos agrestis est, una die occiduus.

℣. 11. Exortus est sol cum ardore, &c. Ea est locupletum opibus suis confidentium conditio, florenti arbori similium, cujus gloria statim cadit. *Flores natura in diem gignit; magna hominum admiratione, quæ spectatissime floreant, celerrime marcescere* (25). Sole fervent exorto, flos languet. Ita & locuples, qui tanto cum fulgore nunc micat, moriens in contemptum, oblivionem, supremamque omnium inopiam deveniet; *Ita & dives in itineribus suis marcescet* (26): ceu flos cadet, cum omnia felicissima videbuntur: nimirum eo superbe incedente, omnia sub eo nutant ac flectuntur: at is medio in cursu evertetur: *In itineribus suis*: rapido itinere in exitium fertur: si ad fortunæ fastigium evehatur, lapsu graviore ruet. *Vidi impium superexaltatum & elevatum sicut cedros Libani: & transivi, & ecce non erat.* Psalm. xxxvi. 36.

℣. 12. Beatus qui suffert tentationem & pericula, quibus illius patientiam exercet Deus: hac enim via æternam ad salutem ducitur: *Cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ*; coronam scilicet nunquam non florentem virentemque; aliam certe a caducis & pereuntibus: æterna nimirum & infinita in Cœlis gloria coronabitur. In celeberrimis Græciæ certaminibus, athletæ artis & virium specimine collectis ad spectaculum hominibus exhibebant. Nemo autem corona donabatur, nisi servatis pugnæ & curriculi legibus. Idem usuvenit in spirituali certamine. *Non coronabitur, nisi qui legitime certaverit* 2. Tim. 2. 9. virtutisque specimina ediderit. Ærumnæ & labores, quibus nos obnoxios esse patitur Deus, experimenta sunt, coronam nobis paritura.

℣. 13. Nemo, cum tentatur, dicat quoniam a Deo tentatur. Duplex est tentationis significatio (27). Quoddam est tentationis genus situm in experimentis malisque, quibus nos patere sinit Deus, imo & interdum ipse objicit, veluti cum tentavit Abrahamum, imperans, ut sibi filium in sacrificium mactaret (28). Aliud est exteriorum conatuum, quibus humanæ salutis adversarius homines fallere atque inducere in laqueos nititur, blanditiis, terroribus, promissis. Postrema hac ratione tentare quemquam non potest Deus. *Non enim delectaris in perditionibus nostris* (29), nostramque ruinam non cupis, o Deus. *Diabolus tentat, Deus probat*, inquit Tertullianus. Hæretici quidem veteres, puta Simon, Apelles, Hermogenes, Valentinus, Marcion, Manes, gemina ponebant principia, bonum & malum; quorum altero in malum, altero in bonum impelleremur. Horum sententiam hic obiter refellit Jacobus. Mala suadere nequit Deus: alioqui Deus esse desineret. Unus Deus, unum principium. Qui in malum impellit, Diabolus est, Dei hominumque hostis. *Deus non est author eorum, quorum est ultor* (30).

Deus autem intentator malorum est (31), mala suadere non potest. Tentat quidem, uti diximus, cum hominem inducere in bonum cupit, & hominis confirmare virtutem, illique bene agendi occasiones suppeditare. Ita ad Hebræos Moyses Deut. 13. 3. *Tentat vos Dominus Deus vester, ut palam fiat, utrum diligatis eum an non.* Novit ille animorum vestrorum habitudinem; at eam ipsam & cæteris omnibus & vobis ipsis palam fieri vult. Tentare aut struere ad peccandum insidias nequit (32).

Sunt qui Græcum (33) aliter vertant: Malo tentari nequit Deus: ignorat ille peccatum, & quicquid in peccatum trahit. Denique neque ipse solicitari, neque solicitare potest (34). Aliter: *Deus non tentat malos*, sed bonos. Abrahamum tentat, periculum facit de Davide, populum experimento exercet: impios vero suis in institutis deserit, eosque a Diabolo tentari & falli sinit (35). Alii denique: *Intentator malorum*, quasi *dissuasor malorum*. Hominem a malo abstrahit, deterret. Geminæ tamen explicationes priore loco recitatæ, cæteris præstant.

℣. 14. Unusquisque tentatur a concupiscentia sua (36). Concupiscentia est fomes ille peccati, pondus illud in malum, perversus voluptatis, excellentiæ, scientiæ, gloriæ amor, quem quisque post peccatum originis experitur; eademque est tentationum origo. Nisi hic nobis inesset inimicus, neque nefariæ voluptatis illecebris, neque rerum sensibus blandientium suavitate, neque Diaboli suasionibus moveremur: quicquid enim recto ordini, justitiæ, veritati, rationi repugnat, vix menti exhibitum, ipsa sui imagine ita terreret animos, ut vel cogitationem ipsam offenderet. Itaque in malum ducimur trahimurque concupiscentia, prima nimirum insidentis homini corruptionis scaturigine, qua humani generis hostes ad hominem decipiendum utuntur; quippe qua remota, omnes illorum fraudes suasionesque in cassum cessuræ essent. Trahit, solicitat illa, non cogit, in fraudem impellit, sed non repugnantes.

℣. 15. Concupiscentia cum conceperit, parit peccatum. Enumerantur hic gradus, per quos homo in peccatum mortemque defertur. Primo, malum suadet concupiscentia: si quatimur vincimurque, peccatum concipitur; paritur vero, ubi illud admittimus; partum denique peccatum (37) parens est mortis: *Generat mortem*; occidit animum, nosque efficit æternæ damnationis reos. Mors enim, peccatum, & in peccatum consensus nonnisi cogitatione secernuntur: ubi enim exteriori opere peccas, jam lethale vulnus mens passa est. Videtur Jacobus, mortis nomine hic Divinam damnationem æternamque calamitatem significare.

He-

(22) Grot. Est. Menoc. (23) August. serm. 5. de Verbis Domini; *Vermis divitiarum est superbia.* (24) Beda, D. Thom. Lyr. alii plerique. (25) Plin. lib. 21. cap. 1. Hist. Natural. (26) Antiq. Ital. *Sic & locuples in actu suo marcescit.* Οὕτω καὶ ὁ πλούσιος ἐν ταῖς πορείαις αὐτοῦ μαρανθήσεται. (27) Vide Est. Menoc. August. l. 2. de Consensu c. 30. *Alia significatione intelligitur tentatio seductionis, alia probationis.* (28) Genes. xxii. 1. *Tentavit Deus Abraham.* (29) Tob. iii. 22. & Sap. 1. 13. *Deus mortem non fecit, nec delectatur in perditione vivorum.* (30) Fulgent. lib. 1. ad Monim. (31) Antiq. Ital. *Deus autem malorum tentator non est.* Ὁ γὰρ Θεὸς ἀπείραστός ἐστι κακῶν. (32) Tertull. de orat. cap. 8. *Absit ut Dominus tentare videatur, quasi aut ignoret fidem cujusque, aut dejicere sit concupiscens. Diaboli est infirmitas & malitia.* (33) Ἀπείραστος ἐστι κακῶν. (34) Oecumen. Cajet. Est. Men. Pisc. Vorst. Erasm. (35) Clem. Coaslin. lib. 2. cap. 8. Salmeron. (36) Antiq. Ital. *Unusquisque tentatur a sua concupiscentia, abducitur, & allidiatur.* (37) Vide August. homil. 42. inter 50. cap. 8. *Si consenseris, si amplexatus fueris, concipis*, &c. Vide & lib. 5. contra Julian. & alibi.

Hebræi, dum varios peccati gradus exprimunt, hoc similium genus, ex voluptate, conceptione, parturitione ductum, frequenter usurpant (38). Peccatum ipsum non sunt concupiscentiæ motus, quamquam sunt peccati fructus. Siquando eos peccatum nuncupat Paulus (39), illud non vult, sis nos apud Deum reos effici, nisi assentiamur: nocere nequeunt, si repugnes, pugnantibusque victoriæ sunt argumentum (40).

℣. 16. Nolite errare. ℣. 17. Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est. Ex Judæis nonnulli nimium liberi arbitrii viribus deferebant. In primis Pharisæi arbitrabantur, posse ipsos per se concupiscentiæ resistere, ac Legi obtemperare, nulla orationis opisque Divinæ necessitate (41). Fidelium animos adversus hujusmodi confidentiam occupat Jacobus. *Nolite errare*: bonorum operum merita, aut vires superandæ concupiscentiæ vobis ipsi ne tribuatis: opus est Dei lumine & auxilio; quæ si absint, ruendum omnino est. Videtur aliis (42) Apostolus damnare Simonianos cæterosque Hæreticos, qui Deum tentationum authorem esse, nosque ab eo in peccatum impelli asserebant. A perniciosissima hujusmodi opinione abhorrete: scelus est ac teterrima in Deum contumelia. Iniquitatem interdicit, damnat, punit Deus: ipse largitor est bonæ voluntatis, bonorumque in nobis operum author. Gratiæ illecebris voluntatem prævertit, eamque ita in bonum efficaciter urget, ut ea sponte sua feratur; in virtutum curriculo sustinet; perseverantia donat. Omnia denique cum Deo possumus; absque Deo, nihil præstare æternitate dignum possumus.

Omne datum optimum, & omne donum perfectum significant forte lumen acerrimum absolutamque charitatem; seu fidem & gratiam; sive donum patientiæ atque in malis constantiæ; vel denique dona omnia gratiæ divinitus præstita, quibus opus nobis esse in variis vitæ casibus potest. Deum nuncupat *Patrem luminum*; is enim viventem hominem quemlibet illustrat, animis imprimit salutis instituta, facit ut illa amemus exequamurque, gratia opem ferente: *Per inspirationem flagrantissimæ & luminosissimæ charitatis*, inquit S. Augustinus (43).

Apud quem non est transmutatio (44), &c. Quicquid creatum est, vicissitudini est obnoxium. Sidera vel nitidissima defectum identidem patiuntur: sanctissimi quique homines interdum peccant: amicorum optimi in rebus quandoque angustissimis deficiunt. Deus unus non mutatur, non cadit, non movetur, non deficit: lux est nunquam non micans, constans semper amicus, locuples immortalisque defensor: denique Pater est luminum, at minime deficientium. *Accedite ad eum, & illuminamini* (45). *Sancti dum immutabili veritati studiose semper inhærere desiderant, inhærendo agunt, ut immutabiles fiant*. Gregor. l. 12. Moral. c. 17.

℣. 18. Voluntarie enim genuit nos verbo veritatis. Ut Fideles ad Deum cum fiducia accedant, animadvertit Apostolus, nos a Deo patre luminum genitos ad Fidem verbo veritatis, quam nobis prædicari jussit, & qua mentes animosque nostros aperuit (46): idque *voluntarie* præstitit (47), libero & gratuito voluntatis suæ delectu: inter innumeros electi ab eo sumus ac prædestinati, ut ad vitam vocaremur (48): *Ut simus initium aliquod (primitiæ) creaturæ ejus* (49). Quicquid pulcherrimum e terræ fructibus & animalium partu erant, in primitias Templo offerendas seligebatur. Sanciverat Deus, ut primum quidlibet ex hominum matrimonio satum, ex animalium partu, ex arborum fructu sibi consecraretur. Ita quidquid inter creatas res charissimum fuit, in Ecclesiam collegit. Quid ergo præstiturus est vestri causa, quos perspicuis adeo benevolentiæ argumentis distinxit (50)?

Hebræi, ad quos literas dabat Jacobus, uberrime omnium perfusi fuerant gratia; primitiæ Ecclesiæ Christianæ erant, primi ante cæteros vocati fuerant ad salutem; salus e Sione prodierat, & verbum Domini ex Jerosolymis. Primores natu, ut ita dicam, primique hæredes in Jesu Christi familia. Hæc porro dignitas novam de Patre misericordiarum fiduciam parere in illis debuit, novumque Deo serviendi studium inspirare.

℣. 19. Scitis, fratres mei. Sit autem omnis homo velox, &c. Græcus (51): *Quamobrem, fratres mei*, &c. Continuam hac Epistola orationem non prosequitur Apostolus: varia dumtaxat morum præcepta colligit, non satis invicem nexa. Docet hic Fideles, quo pacto loquendum sit: modestiam imperat, & sermonis sapientiam: multum audi, parum loquere, libenter disce, non facile doceas: veritatem exerceto potius quam prædices: non enim justus apud Deum est qui Legem novit & prædicat, sed qui Legi obtemperat Rom. 2. 13. *Cito lutum colligit amnis exundans*, ait S. Ambrosius (52). *Audiens Sapiens, sapientior erit*. Prov. 1. 5.

Et tardus ad iram. Facilis ad irascendum animus gravissimum est hominis vitium. *Ira furor brevis est*, quam coercere non potes, ubi fræoos semel laxaveris: rationem obumbrat, vetatque videre quæ vera sint, quæ justa. *Maximum remedium est iræ mora: desinet, si expectat* (53). Primus iræ motus in rationis potestate non est: at quamvis tenuissimum rationis lumen effulgeat, differre potes exequi ea quæ iratus decrevisti: tum desidet ira, & facile vincitur. *Melior est patiens viro forti*, ait Salomon Prov. 16. 32. *& qui dominatur animo suo, expugnatore urbium*. Et Eccles. 7. 8. *Ne sis velox ad irascendum, quia ira in sinu stulti requiescit*.

℣. 20. Ira enim viri justitiam Dei non operatur. Ira tumultuosus est motus, omnino contrarius iis, quæ Deus ab homine postulat; vult Deus, ita nos uti ratione, ut ipsum novarimus, amemus, obtemperemus: ira mentem obnubilat, voluntatem perturbat, in extrema impellit: quæ quidam sunt Deo invisa. Est igitur loquendi modus, rei invidiam verbis extenuans (54): *Ira viri justitiam Dei non operatur*, nempe Divinæ justitiæ injuriam irrogat.

Aliter (55): Ira hominis ad vindicandam Dei justitiam non destinatur. Interdum putas, te recti studio & justitiæ amore agi, dum revera iræ tan-

[38] Job. xv. 35. Psalm. vii. 15. Isai. lix. 4. [39] Rom. vii. 20. 23. 25. viii. 2. [40] Concil. Trident. sess. 5. *Manere in baptizatis concupiscentiam, vel fomitem, hæc sancta Synodus fatetur & sentit. Quæ cum ad agonem relicta sit, nocere non consentientibus, sed viriliter per Christi Jesu gratiam repugnantibus non valet; quinimo qui legitime certaverit, coronabitur*. [41] Vide nos in Luc. xviii. 9. 12. Grot. Tirin. Cornel. & nostram Dissertationem de Sectis Judæor. [42] Est. Menoc. Tirin. Cornel. alii.
[43] August. de Grat. Christi, contra Pelag. & Celest. cap. 35. num. 38. [44] Græc. Παρ' ᾧ οὐκ ἔνι παραλλαγὴ, ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα. Antiq. Ital. *Apud quem non est permutatio, vel modicum obumbrationis*.
[45] Psalm. xxxiii. 6. [46] Act. xvi. 14. *Cujus Dominus aperuit cor*. [47] Βουληθεὶς ἀπεκύησεν ἡμᾶς. Antiq. Ital. *Volens peperit nos*. [48] Act. xiii. 48. *Crediderunt quotquot erant præordinati ad vitam æternam*. [49] Εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀπαρχήν τινα τῶν αὐτοῦ κτισμάτων. Antiq. Ital. *Ut simus primitiæ conditionum ejus*. [50] Vide Bed. Est. Grot. Tirin. alios. [51] Ὥστε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοί. Vulg. legit: Ἴστε, *scitis*. Ita Alex. Barb. 1. Velez. Copht. August. Bed. [52] Ambros. lib. 1. Officior. cap. 3.
[53] Senec. lib. 2. de Ira cap. 28. [54] D. Thom. Erasm. Est. Grot. Men. Tirin. alii plerique.
[55] Cajet. hic, Vide & Diodor.

tantummodo obsecundas: at iræ nostræ impetus non elegit Deus, ut per eos suam ipse vindictam exerceat: sunt in eam rem Judices ac Magistratus, qui idcirco gladio instruuntur. Prior explicatio maliur.

℣. 21. Propter quod abjicientes omnem immunditiam, &c. Cum sapientiam acquirere, & salutem consequi optetis, cavete omnia ab eo fine removentia, vosque ita ipsi comparate, ut utrumque assequamini. Omnes mentium vestrarum sordes detergere, lasciviam, avaritiam, immodicum vitæ hujus bonorum ac voluptatum amorem: puerilem suavitatem & innocentiam, absolutissimamque modestiam, facilitatem, humilitatem moribus exhibete; ipsique verbum salutis, animarum salutem vobis allaturum, excipite.

Insitum verbum, quod accepistis, cui credidistis, quod unum vestræ fiduciæ & felicitatis est argumentum. At si insitum fuit illis verbum, quorsum hortatur, ut illud excipiant? Sunt qui Græcum reddant (1): *Clementer accipite verbum simplex, naturale*, nullis coloribus fucatum; minime vero, insitum vobis aut implantatum. Significat autem verbum Evangelii, quod ipsi jampridem acceperant, sed alia mente ab illis imprimi exercitationa desiderat. Plerique ita interpretantur (2): Enutriti estis lectione Legis & Prophetarum; quæ quidem lectio ceu arbor est in vestro solo nata, a primisque annis educata: unum superest, ut Evangelii verbum illi inseratis: illud igitur excipita, si nondum accepistis: sin autem accepistis, facita fructus ferat, altas in vobis radices agat, animis vestris misceatur, uti taleola insita arbori admiscetur. Atque uti taleola humorem silvestris arboris mutat, novamque in formam vertit, ut bonos fructus ferat; ita opus est, eos a vobis fructus ferri, qui non veterem, sed novum humorem sapiant, Evangelii, non legis spiritu educatos.

℣. 22. Estote factores verbi, et non auditores tantum (3). Satis non est si credas: instituenda est vita ad eorum normam quæ credis. Quamplures suprema Judicii die dicturi sunt (4): Domine, nonne tuo nomine prophetavimus? te authore prodigia non patravimus? quibus tamen responsurus est Judex: Discedite a me: nescio vos. Celeberrimæ per eam ætatem in Ecclesia erant Pauli Epistolæ, quibus docere videbatur Apostolus, bona opera non esse ad salutem necessaria, unamque Fidem sufficere. Hujusmodi doctrina quamplures pessime abutebantur; multosque ex Judæis ad Christum conversis hoc dogma offendebat, quibus propterea invisus erat Paulus ceu Legis inimicus; aliis vilescere cœperat Lex, tamquam inutilis. Ut hanc erroris occasionem eximat Jacobus, & genuinam Pauli sententiam Fidelibus explicet, docet hic, Fidem bonis operibus vacuam esse inutilem; id quod respondet iis quæ Paulus ad Romanos 2. 13. scribens ait: *Non auditores Legis justi sunt apud Deum, sed factores Legis justificabuntur*; & iis quæ alibi tradit, fidem esse cum charitate conjungendam (5), ac præter charitatem vivam efficientemque, cætera esse supervacanea (6).

℣. 23. Hic comparabitur viro consideranti vultum nativitatis suæ in speculo, sequu inspecto statim abeunti, maculis minime detersis. Quorsum sese inspexit, viditque vitia, si auferre neglexit? Ita quid profuerit quæsivisse quid officii vestri sit, vestraque vitia inspexisse in Lege vel Evangelio, dum sedulo non corrigitis, vitamque optime instituere negligitis? *Vultus nativitatis* est naturalis species quam quisque præ se fert (7), opponiturque speciei sponte fucatæ, quam quis ad speculum componit, ut se ipse decipiat, suaque vitia non videat.

Putat Jacobus, eos, quos ipse alloquitur, se ipsos sincere inspicere in Divini verbi speculo, suaque vitia illius ope intueri. Dei verbum fidissimum est speculum, modo te ipse non fallas. *Renuntiavit tibi speculum faciem tuam*, inquit S. Augustinus (8). *Sicut speculum non sentit adulatorem, sic nec te palpes. Evangelium*, subdit Bernardus (9), *speculum veritatis nemini blanditur, nullum seducit: talem se in eo quisque reperiet, qualis fuerit*. Nihil antiquius esse homini Christiano debet, quam veteris hominis imaginem destruere, & novi effingere. *Hæc nostri generis est dignitas, si in nobis quasi in quodam speculo divinitatis forma resplendeat*, inquit S. Leo Serm. 1. de Quadrag.

℣. 24. Statim oblitus est qualis fuerit. Cum speculum consulis, duo cavenda sunt: I. ne te non sincere inspicias, ac videre nolis vitia; quæ speculo indicantur: II. ne non satis attente ipse te intuearis, statimque obliviscaris quid inspexeris. Id plerumque usuvenit, ubi videris ea quæ non placuerint: Claudian. l. 1. in Eutrop.

Seque reformidat, speculo damnante, senecta.

Itaque te sæpe, attente, sedulo inspice in divini verbi speculo, neque speculi vitium, sed te, qui dissimilis es, accusa. *Primo accusa fœditatem tuam* (10).

℣. 25. Qui autem perspexerit in legem perfectam libertatis (11), novam Legem, Legem Evangelicam, qua subducimur jugo rituum Legis, & filii Dei efficimur (12); hic *non auditor obliviosus factus* erit, *sed factor operis*: contentus non erit consuluisse speculum: vitia sua inspiciet, & corriget: non obliviscetur quæ viderit, sed opere exequetur. Nihil frequentius in Pauli Epistolis sonat, quam Legis novæ libertas, finis umbrarum, abrogatio rituum, gratia adoptionis filiorum, servituti Legis opposita. Judæi, qui Paulum oderant, ejus verba pessime interpretabantur: nonnulli vero, illum ejusque dogmata quamplurimi æstimantes, iis male abutebantur, ajebantque, necessariam non esse Legis observationem, nosque per Evangelium jugo Legis eximi. Pauli mentem interpretatur Jacobus, inquiens, Evangelium quidem esse Legem libertatis, at eo non effici, ut qui illud amplexi sunt, ipsum opere exequi non debeant: *Et permanserit in ea, non auditor obliviosus factus, sed factor operis* (13): beatum esse Christianum, si Dei voluntati obtemperaverit, non illam solummodo audierit: *Beatus in facto suo erit*: meminerit Christianus, Christum non semel in Evangelio monuisse, veterem Legem nova non destrui, sed perfici, verumque ad finem perduci: *Non veni Legem solvere, sed adimplere*. Matth. v. 17.

℣. 26. Siquis putat se religiosum esse (14), non refrænans linguam suam, se ipse fallit, & inanis est illius religio. Fideles ex Judæis, ad

(1) Antiq. Ital. *Per Clementiam suscipite genitum verbum, qui potest salvare*, &c. Græc. Ἐν πραΰτητι δέξασθε τὸν ἔμφυτον λόγον. (2) Ita Heins. Exercit. Sacr. (3) Καὶ μὴ μόνον ἀκροαταί. In quibusdam deest μόνον, sed maxima pars habet. Antiq. Ital. *Estote factores verbi, & non auditores tantum, aliter consiliantes*. Græc. Παραλογιζόμενοι ἑαυτούς. (4) Matth. vii. 21. 22. 23. & seq. (5) Galat. v. 6. *Fides, quæ per charitatem operatur*. (6) 1. Cor. xiii. 1. 2. 3. Vide Grot. Est. Gorok. alios passim. (7) Πρόσωπον τῆς γενέσεως. Antiq. Ital. *Faciem nativitatis sui*. (8) August. in Psal. ciii. Concione 2. (9) Bernard. serm. 9. De septem panib. (10) August. in Psal ciii. Serm. 2. n. 4. (11) Εἰς νόμον τέλειον τὸν τῆς ἐλευθερίας. Sixt. V. & aliæ edit. In lege perfectæ libertatis. (12) Oecumen. Est. Grot. Men. Hom. Lud. de Dieu, alii passim. Confer Galat. iv. v. 2. Cor. iii. 6. Hebr. vii. 19. viii. 9. (13) Antiq. Ital. *Et perseverans non audiens obliviosus factus*. Ἀκροατὴς ἐπιλησμονῆς. (14) Εἴ τις δοκεῖ θρῆσκος εἶναι. Oecumen. Τοιοῦτος τὸν ἐν τῷ σώματι ἀναρρίπτων, καὶ σοροβεῖ φύλαξ.

ad quos hæc Epiſtola eſt, nunquam non fuere Legis ſtudioſiſſimi. Stabat adhuc Templum, & Apoſtoli non modo non docebant deſerendas eſſe Legis obſervationes, verum etiam hortabantur, ut eas conſtantiſſime ſectarentur; at non ita, ut illis tamquam ſalutis ſuæ cauſis omnino fiderent. Sepelienda erat cum dignitate Synagoga, non obruenda cum Judæorum ipſarumque Gentium offenſione: hoc enim perniciosius futurum erat Evangelio, quam omnea inimicorum inſectationes: ægre enim gens integra dediſcere poterat leges, quibus innutrita fuerat.

Judæi complures ad Chriſtum converſi intra æquos rai fines non conſiſtebant, certabantque pervicaciſſime nonnulli, ſervandam eſſe Legem univerſam, indicta æterni exitii pœna, alii in contrariam partem ſentiebant: his autem ea litibus ſeditiones & jurgia oriebantur. Jacobus, iſta coerciturus, docet, inanem fore omnem ipſorum religionem, niſi frænum linguæ & diſceptationibus injiciant. Fruſtra religioſam Legis obſervationem, & acre erga illius ritus, quos cum Evangelio conjungis, ſtudium oſtentas, dum cares charitate, modeſtia, prudentia; inanis eſt religio tua, quemadmodum & eorum qui Chriſtianæ, quam nunquam probe noverunt, libertati immodice favent. Religio quam profitemur, in pace, charitate, bonorum operum exercitatione verſatur. Redit ſæpe Jacobus ad tumultus a maledicis partos, ex quo colligas, mala hujuſmodi frequentiora fuiſſe inter Chriſtianos, quos hac Epiſtola inſtituit.

℣. 27. Religio munda apud Deum, &c. Religio noſtra nequaquam in diſceptationibus inanibuſque meditationibus, ſed in charitatis exercitatione vertatur. Quædam dumtaxat opera a Religione imperata hic enumerat, ut cætera omnia intelligas (15): charitatem erga proximum, & vitæ ſanctimoniam erga homines: *Immaculatum ſe cuſtodire ab hoc ſæculo*, hujus inſtituta, mores, flagitia, prava exempla vitare, ipſum aſpernari ac fugere. Aliud nos ſæculum præſtolamur (16). *Spes noſtra non eſt de hoc ſæculo; ab amore ejus vocati ſumus, ut aliud ſæculum ſperemus & diligamus.*

(15) Eſt. Grot. alii. (16) Auguſt. tract. 40. in Joan.

CAPUT II.

Delectus inter proximos damnatur. Pauperes pluris æſtimandi. Servanda Lex integra fide quoad omnia illius capita. Fides ſine operibus mortua.

℣. 1. Fratres mei, nolite in perſonarum acceptione habere fidem Domini noſtri
Jeſu Chriſti gloriæ. 2. Etenim ſi introierit in conventum veſtrum vir au-
reum annulum habens in veſte candida, introierit autem & pauper in ſordido habi-
tu, 3. Et intendatis in eum, qui indutus eſt veſte præclara, & dixeritis ei: Tu ſe-
de hic bene: pauperi autem dicatis: Tu ſta illic: aut ſede ſub ſcabello pedum meo-
rum: 4. Nonne judicatis apud vuſmetipſos, & facti eſtis judices cogitationum ini-
quarum? 5. Audite, fratres mei dilectiſſimi, nonne Deus elegit pauperes in hoc
mundo, divites in fide, & hæredes regni, quod repromiſit Deus diligentibus ſe?
6. Vos autem exhonoraſtis pauperem. Nonne divites per potentiam opprimunt vos,
& ipſi trahunt vos ad judicia? 7. Nonne ipſi blaſphemant bonum nomen, quod in-
vocatum eſt ſuper vos? 8. Si tamen legem perficitis regalem ſecundum ſcripturas:
Diliges proximum tuum ſicut te ipſum: bene facitis: 9. Si autem perſonas accipi-
tis, peccatum operamini, redarguti a lege quaſi tranſgreſſores. 10. Quicumque au-
tem totam legem ſervaverit, offendat autem in uno, factus eſt omnium reus. 11.
Qui enim dixit, Non mœchaberis, dixit &, Non occides. Quod ſi non mœchabe-
ris, occides autem, factus es tranſgreſſor legis. 12. Sic loquimini, & ſic facite,
ſicut per legem libertatis incipientes judicari. 13. Judicium enim ſine miſericordia
illi, qui non fecit miſericordiam: ſuperexaltat autem miſericordia judicium. 14. Quid
proderit, fratres mei, ſi fidem quis dicat ſe habere, opera autem non habeat? Num-
quid poterit fides ſalvare eum? 15. Si autem frater, & ſoror nudi ſint, & indi-
geant victu quotidiano, 16. Dicat autem aliquis ex vobis illis: Ite in pace, cale-
facimini, & ſaturamini; non dederitis autem eis, quæ neceſſaria ſunt corpori, quid
proderit? 17. Sic & fides, ſi non habeat opera, mortua eſt in ſemetipſa. 18 Sed
dicet quis: Tu fidem habes, & ego opera habeo: oſtende mihi fidem tuam ſine ope-
ribus: & ego oſtendam tibi ex operibus fidem meam. 19. Tu credis, quoniam
unus eſt Deus: Bene facis, & dæmones credunt, & contremiſcunt. 20. Vis autem
ſcire, o homo inanis, quoniam fides ſine operibus mortua eſt? 21. Abraham pater
noſter nonne ex operibus juſtificatus eſt, offerens Iſaac filium ſuum ſuper altare?
22. Vides, quoniam fides cooperabatur operibus illius: & ex operibus fides conſum-
mata eſt? 23. Et ſuppleta eſt ſcriptura, dicens: Credidit Abraham Deo, & re-
putatum eſt illi ad juſtitiam, & amicus Dei appellatus eſt. 24. Videtis, quoniam
ex

ex operibus justificatur homo, & non ex fide tantum? 25. Similiter & Rahab meretrix, nonne ex operibus justificata est, suscipiens nuntios, & alia via ejiciens? 26. Sicut enim corpus sine spiritu mortuum est, ita & fides sine operibus mortua est.

℣. 1. NOLITE IN PERSONARUM ACCEPTIONE HABERE FIDEM DOMINI. Qui fidem gloriæ Domini Jesu accepistis, delectum hominum ne habeatis. Jam animadvertimus, quærendum hac in Epistola non esse accuratum rerum nexum, aut continuam orationis seriem. Commendavit Apostolus operum charitatis exercitationem, morumque sanctimoniam: damnat hic iniquum hominum delectum, qui & charitati repugnat & justitiæ. Jubet charitas amari ab unoquoque homines tamquam fratres, imo tamquam se ipsum: vult justitia reddi unicuique quod debetur. Obsequium debes Principibus ac Magistratibus, non splendori vestium aut divitiis. Æstimanda sunt virtus vera, & germana animi decora; minimi autem facienda sunt nomina, quæ tantum in exteriori specie consistunt: quod justus sit homo, probus, fide & charitate instructus, istud porro magni faciendum est, & summo loco habendum. Hæc vobis esto vestris in cœtibus regula.

Vobis, Divites, tamquam Christianis, majus in Ecclesia jus non est, quam fratrum minimo. Si exterius aliquod obsequium vobis exhibetur, id a vobis excipiendum beneficii loco, non debiti; vosque, humiliores inter cæteros, discite æstimare professionis vestræ dignitatem ac præstantiam ex ipsa re, non ex iis qui eamdem sequuntur (1). Non locupletissimos aut splendidissimos elegit Deus, sed despectissimos (2).

FIDEM DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI GLORIÆ. Fidem gloriosam, qua nobilitamur efficimurque Dei filii, opponit fucatæ mundi gloriæ, ac splendori, quo Fideles percellebantur, cum divites in cœtum ingredientes aspicerent. Mementote dignitatis vestræ ac præstantiæ vestræ professionis: illud animo volvite, vos Jesu Christi esse, ejusque nominis notam præferre? nullam nobilitatem magni facite, nisi qua nobiles apud Deum efficimini (3).

℣. 2. ETENIM SI INTROIERIT IN CONVENTUM VESTRUM (4), &c. Primis temporibus Christianorum cœtus non admodum frequentes erant, ac Magistratuum Principumque locus nondum ex ipsorum dignitate distribuebatur, quemadmodum deinde usu venit. Cum igitur Ecclesia sit cœtus, in quem conveniunt fratres pari omnes dignitate, utpote Dei filii, nulla ibi habeatur divitiarum ratio, ubi de loci ordine agitur; vel saltem locupletes ne exigant obsequia, nequaquam sibi debita, neque negligantur pauperes aut ultimum in locum ejiciantur. Censuit Hammondus, usurpandam esse hanc sententiam de cœtibus judiciariis. At tota deinceps orationis series evincit, de ordine in religiosis cœtibus servando esse intelligendam.

Locupletem hominem designat Jacobus ex aureo annulo, micantique veste, quibus distinguebatur (5). Annulorum usus notissimus est inter veteres, de eoque non semel in Commentariis egimus (6). Apud Romanos jus annuli unis Senatoribus Equitibusque competebat (7). Baronio ad an. Ch. 34 & Pinedæ de rebus Salom. l. 6. c. 5. annulus creditur fibula, qua divites isti pallium detinerent: at Græca vox vulgo annulum, gemmam sonat, non fibulam. *Vestis candida*, seu micans, est alba vestis, uti habet Vulgata; atque is color usitatissimus erat ac plurimi omnium habitus ob nitorem. Purpureo colore annuisse Principes, aut in solemnibus cæremoniis utebantur: vulgo albus color usurpabatur.

℣. 3. TU STA ILLIC AUT SEDE. Locum dignissimum locupleti paratis, dicitisque pauperi: *Tu sta illic, aut sede sub scabello pedum meorum* (8). Ordinis perversitas, quam Jacobus damnat, indicio est, quanti fierent primis a Fidelibus divitiæ, nulla quidem æstimatione dignæ, & quantopere sperneretur paupertas, quam tanti fecit Christus, ac dignitas filiorum Dei & amicorum. Simile quid in Corinthiis damnat Paulus, ubi ait, in ipsorum cœtibus agapisque illud invaluisse, ut pauperes a locupletum mensa, bonorumque communione arcerentur; atque ita luxuriantibus aliis alii esurirent 1. Cor. XI. 21. Vetustissimum ergo est vitium, quod locupletes sedem dignissimam in Ecclesiis usurpent, idque tum ex modica pauperum fide, tum ex locupletum superbia originem trahit.

S. Martinus (9), acerrimæ fidei & altissimæ humilitatis vir, coram omnibus Maximi Imperatoris familiaribus ostendit, quanti ipse faceret Jesu Christi Sacerdotium, ubi Sacerdoti cuidam, una ad Maximi mensam cœnanti, craterem porrexit, cum illum Imperatori prius ab eo exhibitum iri omnes existimarent. Qua ex re aucta est Maximi erga Martinum existimatio, qui coram Imperatore id faceret, quod Episcoporum nullus coram vulgari Judice auderet.

Videtur Jacobus locum Homeri imitatus (10), ubi dicitur: Ulysses si quemquam Regem ac præstantem virum nactus esset, hunc suavi sermone mulcebat, appropinquans: O felix, non decet te ut ignavum pertimescere; sed tu quoque maneas, & persuadeas populo permanere. Quum vero quamquam videret virum plebejum, ac reperiret clamantem, hunc sceptro cædebat, ac verbo increpabat: Infelix, sede immobilis, ac aliis pareas qui præstantiores te sunt: tu vero effœminatus & enervatus es, nec bello nec consilio idoneus. Hæc vero Socratem interpretari ajebant, quasi vellet Poeta, ut verberibus afficerentur plebeji ac pauperes homines.

℣. 4. NONNE JUDICATIS APUD VOSMETIPSOS (11), &c. Nonne is est iniquus personarum delectus? Ubi fides? ubi æquitas? an ita Christus gessit? an divitem pauperi prætulit? an coram Principibus formidavit? Quos ille patris & matris loco, quos Apostolos, quos Discipulos elegit? An pluris apud Deum sunt pauperibus locupletes? Nonne iniquos vos judices esse ostenditis? ad verbum (12): *Et facti estis judices cogitationum iniquarum?* Fratres sunt Christiani omnes, & qua Dei filii, pares. Iniquum ergo est, divitem pauperi anteferre. Hujusmodi æqualitatem opes non destruunt

℣. 5. NONNE DEUS ELEGIT PAUPERES IN HOC MUNDO? Siquæ in terris divitiæ sunt æstimatione dignæ, eæ sunt Fidei divitiæ (13); hæ quippe veræ sunt mansuræque & in tempore & in æterni-

(1) Aug. Ep. olim 29. nunc 187. nov. edit. cap. 6. n. 18. *Peccat, cum apud seipsum intus ita judicat, ut ei tanto melior, quanto ditior ille esse videatur.* (2) 1. Cor. 1. 27. (3) Vide Var. Grot. Ham. Gatak. Est. (4) Ἐὰν γὰρ εἰσέλθῃ εἰς τὴν συναγωγὴν ὑμῶν. Antiq. Ital. *Si intraverit in synagogam vestram.* (5) Χρυσοδακτύλιος ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ. Antiq. Ital. *In veste splendida.* (6) Genes. XXXVIII. 18. 25. XLI. 42. Isai. III. 19. Luc. XV. 22. (7) Dio lib. 48. (8) Ὑπὸ τὸ ὑποπόδιόν μου. Antiq. Ital. *Sub scamello meo.* (9) Sever. Sulpit. Vita sancti Martini n. 23. (10) Homer. apud Xenophont. lib. 1. Memorab. Xenoph. (11) Καὶ οὐ διεκρίθητε ἐν ἑαυτοῖς. Libri quidam auferunt negantem particulam οὐ, quæ tamen nihil nocet, si addideris interrogationis notam. (12) Καὶ ἐγένεσθε κριταὶ διαλογισμῶν πονηρῶν. Œcumen. Ἀδίκως κριταὶ τῇ πενίᾳ ἐκ προσωποληψίας προσθέμενοι. (13) 1. Cor. 1. 5. *In omnibus divites facti estis.*

nitate; Pauperes autem elegit Deus, quos fide donisque spiritalibus locupletaret. Digni igitur non sunt divites, quos tanto honore vestris in cœtibus prosequamini. Ex infima plebe selecti sunt Apostoli: primi Fideles ferme omnes inopes: Christus ipse pauperrimus; idemque non semel testatus est, divitias esse saluti fideique inimicissimas. Homini cæco ab ortu objiciebant Pharisæi Joan. 7. 48. *Numquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisæis?* Et Paulus (14): *Videte vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles: sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes, & infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia.*

℣. 6. Vos autem exhonorastis pauperem (15). Videte quam perverse judicetis agatisque. Pauperes plurimi facit Deus, dum eos eligit, quibus dona sua pretiosissima impertiatur: vobis autem despectissimi sunt pauperes, qui terrenis hisce bonis vacui, divinis largitionibus abundant. *Qui calumniatur* (opprimit) *egentem, exprobrat factori ejus: honorat autem eum, qui miseretur pauperis,* ait Sapiens Prov. 14. 31.

Nonne divites per potentiam opprimunt vos (16)? Locupletes plerumque vobis sunt inimicissimi; illique ipsi, qui vestros in cœtus veniunt, quosque tam multis honoribus prosequimini, nonne vos arroganter repellunt, ubi ad eos accesseritis? nonne iniquissimas operas indignamque subjectionem a vobis exigunt? Quorsum igitur tantum obsequii? an cupiditatis causa, existimationis, metus, amoris? Jam ipsa Apostolorum ætate graves erant pauperibus locupletes. Superbia, ambitio, iniquitas ab opulentia ægre sejunguntur (17).

Trahunt vos ad judicia, coguntque aut debita reddere, aut operas, quas deberi negatis, præstare. Idem hoc vitium in Corinthiis arguit Paulus 1. Cor. 6. 1. Erant inter eos lites: pauperes quippe a divitibus ad infidelium tribunalia trahebantur; quibus ex litibus contemptus Religionis oriebatur.

℣. 7. Ipsi blasphemant nomen bonum, augustum Christi nomen, ex quo nuncupationem accepistis. Non ipsi Christiani locupletes injuria afficiunt Jesu Ch. nomen, sed causam præbent, ut ab Ethnicis proscindatur conviciis, damneturque Religio, quæ nihil frequentius quam pacis, charitatis, paupertatis amorem docet, & in qua locupletes sunt, a quibus lites ob terrenas res pauperibus intentantur. *Blasphemant* idem hoc loco est ac *blasphemare faciunt*, ex Interpretum plurimorum sententia (18). *Nomen quod invocatum est super vos*, nempe, ex quo appellationem desumitis. Viri nomen super sponsam, domini super servum, Dei in populum ipsi devotum invocatur. Receptissima apud Hebræos locutio. Christus Jesus Deus noster est, Pater, Dominus, Vir.

℣. 8. Si tamen (19) Legem perficitis regalem, quod si regiam charitatis legem impletis, bene facitis. Exteriores obsequii significationes, quas locupletibus magnatibusque exhibetis, absolute non damno, modo id non officiat charitati, pauperes non spernantur, non lædatur Religio. Obsequia locupletibus præstita, damnanda sunt, si vel immodica, vel orta ex sola divitiarum æstimatione, neglecta Christiani hominis ac filii Dei dignitate, quæ multo est spectatissima. *Lex regalis* vel Dei lex est (20), revera omnium prima, Lex Regis æterni atque immortalis; sive Evangelium (21), quod Christi Jesu Regis nostri est lex; vel ea lex, quæ suum unicuique reddit, nulla assentatione aut delectu, lex neminem palpans, lex nimirum justitiæ quam religiosissimæ; seu denique lex charitatis (22), quæ proximum a nobis ceu nosmetipsos amari jubet, vetatque præponi divitem pauperi, eumque ita tractari vult, uti nos tractari optamus. Postrema hæc explicatio cum textu magis convenit, magisque probatur.

℣. 9. Redarguti a Lege (23), quæ iniquo hominum delectu interdicit (1). Cavet lex, nequis hominum rationem in judiciis habeat: jus reddendum est cum diviti tum pauperi, nullo divitis metu, nulla erga pauperem indulgentia: res ipsa per se inspicienda est, negligenda persona: at justitia & charitas, quæ duplex hujus legis cardo erga Judices, servandæ sunt ubique, cum ferendum est de proximis judicium, aut aliquid circa ipsos agendum. Fratres lauda, magnifacito, cole, ama ob illud ipsum quod ii sunt & merentur, neglecto prorsus quicquid exterius est & ab homine ipso alienum: id tamen æquos intra limites sumito, præter recti ordinis detrimentum, servatoque obsequio, quod ex humanis divinisque legibus debetur legitimis Magistratibus, de quibus hic non disputatur.

℣. 10. Quicumque autem totam Legem servaverit, &c. Stoicorum sententia apud quos vulgatum est, peccata esse æqualia (2): *Siquidem est peccare, tamquam transilire lineas: quod cum feceris, culpa commissa est. Quam longe progrediare, cum semel transieris, ad augendam transeundi culpam nihil pertinet*, ait Tullius in paradoxis. Eadem ferme quæ Stoici, sentiebant Pharisæi, teste Josepho (3); ex qua persuasione fortasse ortum habuit religiosissima illa Pharisæorum erga traditiones legesque quaslibet superstitio. Rabbini, quorum plerique Pharisæi sunt, pariter docent (4): *Qui transgreditur unum præceptum, ac si transgrederetur omnia affirmantia; nam unum pendet ab alio.* Et: *Omnis qui dicit, Totam legem ego recipio in me, præter verbum unum, hic sermonem Domini sprevit, & præcepta ejus violavit, aut irrita fecit.* Eadem sententia legitur in quarto Macchabæorum, 11. At cave tribuas Jacobo Pharisæorum errorem, aut Stoicorum commenta. *De parilitate peccatorum soli Stoici ausi sunt disputare, contra omnem sensum generis humani*, ait S. Augustinus (5). His repugnant recta ratio, gentium omnium mores, naturalis æquitas. Horatius Serm. l. 1. Sat. 3.

Queis paria esse fere placuit peccata, laborant
Cum ventum ad verum est: sensus moresque repugnant,
Atque ipsa utilitas, justi prope mater & æqui.

Alia igitur quærenda est loci hujus explicatio, dicendumque cum Augustino Ep. 167. n. 16. Beda, aliisque compluribus, Jacobum fortasse agere de Lege charitatis, de qua supra: *Fit omnium reus, quia contra charitatem facit, unde tota lex pendet: reus itaque fit omnium, faciendo contra eam, in qua pendent omnia.* Hinc vero minime illud consequitur, æque reum esse hominem, violato charitatis præcepto una in re, tamquam in omnibus violarit. Plus minusve peccati est, ubi major minorve cha-

(14) 1. Cor. 1. 27. (15) Gr. Ὑμεῖς δὲ ἠτιμάσατε τὸν πτωχόν. Antiq. Ital. *Vos autem frustratis pauperem.* (16) Καταδυναστεύουσιν ὑμῶν, *Per tyrannidem opprimunt vos.* (17) Ὕβριν τοι τίκτει πλοῦτος. Euripid. (18) Est. Grot. Men. Pisc. Cornel. alii. Vide Ezech. xxxvi. 21. 22. & Rom. 11. 24.
(19) Εἰ μέντοι τελεῖτε. *Si tamen, si quidem, quod si, sane si*, &c. Antiq. Ital. *Si tamen lege consummamini regali.* (20) Syr. Lud. de Dieu. (21) D. Thom. seu alius, Hugo, Gloss. Grot.
(22) Est. Vorst. Grot. Tir. Cornel. alii. (23) Antiq. Ital. *A lege traducti*, ὑπὸ τοῦ νόμου ἐλεγχόμενοι.
(1) Levit. xix. 15. *Non consideres personam pauperis, nec honores vultum potentis. Juste judica proximo tuo.* Deut. 1. 17. *Nulla erit distantia personarum*, &c. xvi. 19. *Non accipies personam.* (2) Horat. Serm. lib. 1. satyr. 3. v. 96. Tull. Paradox. & Orat. pro Murena; & August. Ep. 29. ad Hieron. nunc 75. nov. edit.
(3) Joseph. de vita sua, initio. (4) Vide Drus. Pesichta 50. 1.
(5) August. Ep. 167. nov. edit. num. 4. cap. 2.

charitatis læsio (6); & quamquam æterni supplicii reus est qui præcipuum aliquod charitatis caput violat, tamquam Legem universam transgrediatur (7), paria tamen illi non dabentur supplicia, quæ Legam universam transgredienti. Qui necem uni homini attulit, mortis supplicio afficitur æque ac si vicenos necaverit: una tantum illi mors infertur, quia una plores subira non potest.

Alii (8) ita interpretantur: Dei Lex fœdus est a Deo cum hominibus initum: qui uni fœderis capiti deest, totum fœdus violat: quemadmodum in concantu dissonum quidlibet totum concentum miscet: uti pretiolam vellem macula una corrumpit ac vilem efficit: uti catenam anaulus unus frangit: bonum ex omnibus simul partibus atque adjunctis coalescit: siquid desit, bonum non est: malum vero ex quocumqua defectu nascitur. Bonus non es, siqua virtute careas: prava habitudo vel una, uaumque flagitium te malum efficit: caraaa fide ant charitate, cætera nihil prosunt. Proximi amorem cole, opes tuas largire pauperibua, prodigiis alarus esto ob gentiam conversionem: nisi Deum ames, nihil agis.

Ita verum est, eum qui Legem universam servat, violato uno illius capite, totius Legis reum asse, dignumque æterno supplicio, quasi universam neglaxerit: at si unius lethalia criminis reus fuatit, æque multa supplicia non feret, ac si pluribua peccatis inquinaratur. Atque ut ad rem, de qua Jacobua, hæc doctrina eaplicetur: qui plurimi ex animo facians locupletem, minimi pauperem, huic illum præfert, neglecta Christiani hominis dignitate, qua pauper distinguitur, quæque omuibus mundi opibus est multo præstaurior, si pauperia contemptus, & eahibitum locupleti obsequium eo feranteur, ut præcipuas justitiæ & charitatis leges violeor, taus erit apud Deum qui ista commisit, ita ut æterna supplicia merestur, quali quælibet in flagitia descenderit.

Sunt (9) quibus Apostolus hic damuata videatur quorumdam Judæorum fententiam (10), negantium æternis suppliciis addictum iri eum, qui aliquam Legis partem servaverit, tametsi in aliis eapitious defecarit, cum nulla mesira apud Deum pereant. Id adhuc vulgo sentiunt Judæi, æternisque cruciatibus non adjudicant nisi perpancos Isvaelitas, qui præcipua Religionis capita rajiciunt, aut aatrama flagitia sectantur. Ita etiam arrasse quosdam ætate sua Christianos, restis est S. Augustinua, qui eos aesellit in Euchirid. c. 17. Vide a. Joan. III. 4.

℣. 55. Qui enim dixit, Non mœchaberis, &c. Germana dictorum ratio hæc est. Idcirco: *Quicumque totam Legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus*, quia injuria Deo Legum omnium authori irrogatur. Porro cum Legum Authorem offendis, omuia illius decreta aspernaris. Si patendum Deo non est adulterium interdicenti, cur pareas vetanti homicidium? Igitur qui unum Legis caput violat, omuia quodammodo violat, vel ast violare paratua, cum neque aut Legum obsequio, aut Legislatoris revatentia, aut criminis eaacratione deterraatur. Non violavit, quia deluit occasio aut libido, siva suppliciorum metu aliisve humanis rationibus perculsus est.

Id tamen absoluta ac fine eaplicatione intelligendum non est; quamvis enim qui in Dei contemptum devanit, ad quælibet flagitia sit comparatus, tamen haudquaquam illud consequitur, ipsum a Deo mulctatum iri perinde ac omnia revera commiserit, aut tam flagitiosum esse ob solam animi habitudinam, quam si omni peccatorum genera deliquerit. In homine solum punit Deus peccandi propositum, aut peccati actionem. Scelestissimus quisque non in omne flagitii ganus paratus aste potest; imo & ægre inaenias hominem, qui nullo penitus vitio careat. Mala non perpetrata culpæ non tribuit Deus.

℣. 12. Sic loquimini, et sic facite, sicut per Legem libertatis, &c. tamquam qui judicium subituri estis ad Legam libertatis, sive ad Legem Evangelii, quam una cum Paulo (11) uuncupat *Legem libertatis*; eodemque uomine jam antea 1. 25. donaverat: *Legem perfectam libertatis*. Omnia vitæ & gesta & verba ita temperate, ut ne damnemini suprema Judicii die per Legem Evangelicam, legem nempe libertatis filiorum Dei. Parta vobis per Christum libertate ne ad Leges illius violandas aburamini: atque intelligite, unius tantum ea Legibus violationem sufficere, ut æterna supplicia prumereamini; vosque cætera præcepta frustra servaturos, si præcepto charitatis erga fratres, altarive simili aut æque gravi defueritis.

℣. 13. Judicium enim sine misericordia (12) illi qui non facit misericordiam. Talem sese nobis in judicio præstiturus est Deus, quales ipsi erga cæteros fuerimus. Si pauperes superbe contempserimus, omnam Deus justitiæ severitatem eaercebit (13): si humaniter ac benevole eaceperimus, pius ac misericors futurus est erga nos Deus. Supremum Judicium describens Christus, Matth. 25. 33. ait, supramum Judicem raprobis dictutum: *Discedite a me maledicti in ignem æternum: esurivi enim, & non dedistis mihi manducare: sitivi, & non dedistis mihi biberr*, &c. Electis vero: *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi: esurivi enim, & dedistis mihi manducare*, &c. Quasi tota hominis probitas improbitasque in axercita neglectave misericordia consistat.

Superexaltat autem misericordia judicium, Misericordia severitati judicii antecellet. Duplici significatione usurpari possunt hæc verba, sive de Numinis siva da hominis misericordia. Dei misericordia nunquam non severitatem superat (14); ea propria quodammodo laus Dei est, bena semper facere & misereri: *Deus, cui proprium est misereri semper & parcere*. Aliquid a se alienum facere videtur Deus, cum punit: *Irascetur: ut faciat opus suum, alienum opus ejus: ut operetur opus suum, peregrinum est opus ejus ab eo*. Isai. 28. 21. Colligunt ex hoc loco nonnulli, prædestinarorum Electorumque numerum majorem fore quam reproborum: at Scriptura diserte asserit (15), multos essa vocatos, paucos vero Electos; & plarique Patres ac Theologi optimo jure censent, multo plutimos esse vel e Christianis, qui in eaitium ruunt. Cæterum hic sensua omnino ab hoc loco videtur esta alienissimus.

Illud vult Apostolus, ax optimorum Interpretum fententia (16), metuendum non esse Dei judicium illi, qui misericordiam erga fratres eaercuerit: integra ille fiducia summum Judicem adibit, hilaris acceder, securus de promissionibus Dei & præmio. Græcus ad verbum (17): *Supergloriatur autem misericordia judicium*: ad Judicem accedit, non ut causam pro se dicat, sive damnationis sententiam subeat, sed ut ritu solamuioti lau-

(6) Idem ibidem: *Magis facit contra charitatem qui gravius peccat; minus qui levius: tanto quisque plenior iniquitatis, quanto inanior charitatis.* (7) Gatak. Grot. Castal. Menoch. Est. Oecumen.

(8) Vide Gatak. Stigel. Tirin. alios. (9) Bingens. & alii apud Cornel. a Lapide. (10) Vide Rab. Mos. & R. Salom. in Deut. III. c. de Pœnit. (11) Rom. VIII. 21. *Vocati in libertatem gloriæ filiorum Dei*. Galat. IV. 31. *Qua libertate Christus nos liberavit*. v. 13. *In libertatem vocati estis*.

(12) Ἡ γὰρ κρίσις ἀνίλεως. Antiq. Ital. *Judicium autem non miserebitur ei qui non fecit misericordiam*.

(13) Matth. v. 7. *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur*. (14) Gregor. homil. 18. in Evangel. (15) Matth. xx. 16. (16) Est. Menoch. Castal. Tirin. Erasm. Vorst. Piscat. Alii.

(17) Καὶ κατακαυχᾶται ἔλεος κρίσεως. Antiq. Ital. *Supergloriatur autem misericordia judicium*.

laudes bene gestis debitas referat. Confer verba Christi ad Electos suprema die Judicii, membro superiore a nobis recitata. *Eleemosyna ab omni peccato & a morte liberat, & non patietur animam ire in tenebras*, ait Tobias 4. 2. *Beati misericordes*, inquit Christus Matt. 5. 7. *quoniam ipsi misericordiam consequentur*. *Non memini me legere mala morte mortuum*, subdit S. Hieronymus (18), *qui libenter opera charitatis exercuit: habet enim multos intercessores: & impossibile est, multorum preces non exaudiri*.

℣. 24. QUID PRODERIT, SI FIDEM QUIS DICAT SE HABERE, OPERA AUTEM NON HABEAT? Huc spectabat Jacobus, ut coerceret eos, qui Pauli Epistolis abutebantur. Docuerat Apostolus ad Romanos 1. 2. & ad Galatas 3. 2. post Habacucum 2. 4. Justum ex fide vivere, hominemque fidelem justum fieri per fidem absque Legis operibus (19): *Ex operibus legis non justificabitur omnis caro coram illo*. Et: *Arbitramur, hominem justificari per fidem sine operibus Legis*. Hinc perperam colligebant, Legem igitur esse inutilem, & acquiri posse salutem absque bonorum operum exercitatione. Vide, quanta pernicies oritura erat ex hisce verbis non sapienter explicatis. Itaque in illud incumbit Jacobus, ut fidem sine operibus mortuam adeoque inutilem esse demonstret.

Qua in re aptissime congruit cum Paulo Apostolo, qui hoc tantummodo vult, Legis Judaicæ observationem per se inutilem esse ad salutem, post Evangelii prædicationem, nisi cum fide & charitate jungatur; nosque per fidem solam charitati sociatam, absque operibus Legis Judaicæ, justos effici posse & salutem comparare. At moralia opera, & justitiæ, misericordiæ, cæterarumque virtutum exercitationem adeo non excludit, ut passim in Epistolis ad bene ac pie vivendum, colendasque veritates a Christo traditas hortetur.

Inter Hæreticos nemo impudentius abusus est Apostolorum doctrina de operum Legis inanitate, quam Simon Magus (20). Docebat ille, nihil homini sperandum esse, nisi ex sua unius gratia, nullamque habendam esse de bonis operibus solicitudinem. Opera omnia, ajebat ille, per se indifferentia sunt: bonorum malorumque operum discrimen invexere Angeli, ut homines sibi obnoxios facerent: quamobrem qui spem ac fiduciam in ipso Simone atque Helena collocassent, ipsos fore ea superstitione liberos, & facere quicquid liberet posse. Hanc hæresim ætate S. Augustini (21) instauravere nonnulli e Christianis, censentes, eos qui bona opera fidei adjicerent, similes esse illis, de quibus Apostolus 1. Cor. 3. 2. qui ædificant super fundamentum aurum, argentum, & lapides pretiosos: illos autem fœnum, ligna, stipulam, qui cum eamdem fidem habeant, male operantur; putantque, per quasdam pœnas ignis eos posse purgari ad salutem percipiendam merito fundamenti. Eum errorem valide refellit S. Doctor in libris de octo quæstionibus ad Dulcitium, & de Fide & operibus.

Recentiores Reformati sæculo decimosexto negavere, opera esse ad salutem necessaria, saltem uti causas meritorias; unam Christi fidem sufficere; salutem comparari per Christi justitiam & merita homini imputata; Sacramenta non esse germanas humanæ sanctificationis causas, sed mera signa seu pignora justitiæ Jesu Christi, qua per fidem induimur, adeo ut prædestinatus quis eam amittere nunquam possit. Monstra opinionum, quorum puduit ex ipsis Protestantibus complures. In eam sententiam hæc habet Grotius hic: Fuere qui dicerent: *Opera quidem mea non recta sunt, sed fides recte est: ac propterea de salute non periclitor* . . . *Renata est hoc infelici sæculo ea sententia, & quidem sub nomine repurgatæ doctrinæ: cui omnes qui pietatem & salutem proximi amant, se debent opponere* . . . *Cæterum nulla cuiquam fides profuit sine tali opere, quale tempus permittebat, ut illius cum Christo crucifixi exemplo apparet*.

Hebræi complures ajebant, uti animadvertimus ad ℣. 10. Israelitas omnes, ad supremum usque spiritum Judaica in professione manentes, futuræ vitæ fore participes, quamquam violata multis capitibus Lege. Hæc tamen communis non est Synagogæ persuasio; Judæi enim opera esse ad salutem necessaria arbitrantur. Clypeus sunt, quibus homo adversus Dei justitiam protegitur; atque uti navigaturus annonam comparas, frustra inter undas fluctusque quæsiturus, ita bene age superstes, quippe cui suprema Judicii die bene agendi tempus deerit. Nulla ferme sacrorum voluminum pagina est, in qua bonorum operum necessitas aut clam non innuatur, aut diserte non pronuncietur.

℣. 15. SI AUTEM FRATER ET SOROR NUDI SUNT, & ope haudquaquam suppeditata eos remittas, testatus optare te ut vestem cibumque inveniant, QUID PRODERIT VOTUM? ℣. 17. SIC ET FIDES, SI NON HABEAT OPERA, MORTUA EST IN SEMETIPSA (22), inanis, vana: arbor est fructu vacua, inanis oratio, inutile desiderium. Denique frustra gloriaris te fidem habere; si enim vera tibi fides, viva, & instructa charitate foret, atque uti opus est fervida, iners non esset, seque ipsa bonis operibus proderet. Quemadmodum nudo pauperi inutile est sterile tuum desiderium; ita fides operibus destituta, saluti inutilis futura est: *Mortua est in semetipsa*. Græcus significare potest (23): *Mortua est, cum sit sola* (24), scilicet operibus vacua, & charitate destituta. Sive: *Mortua est per se ipsam* (25), seu tota quanta est (26).

℣. 18. TU FIDEM HABES, ET EGO OPERA HABEO, &c. Quæ ista fides sterilis, quam jactas? qua in re illam ponis? qua illam ratione demonstras, si convenientia opera non habes? ego quidem opera habeo, optimum fidei meæ argumentum. Demonstranda mihi non est fides mea: facta loquuntur, pii homines vident: Deus amplam mercedem pollicitus est. Nihil in te vident homines, nihil tibi debet Deus, cum nihil illius gratia facias. Græcus fert (27): *Ostende mihi fidem tuam ex operibus tuis, & ego ostendam tibi ex operibus meis fidem meam*. Vulgata: *Ostende mihi fidem tuam sine operibus*, &c. cui favent eximii codices Græci complures, Syrisca, Cophtica, Æthiopica, & Græcæ Editiones nonnullæ (28). Vetus Italica: *Ostende mihi Fidem sine operibus, & ego tibi de operibus Fidem*.

℣. 19. DÆMONES CREDUNT, ET CONTREMISCUNT. Itaque haud sufficit credere, cum vel Dæmones credant: neque satis est Divinam Majestatem vereri & formidare, cum & ipsi Dæmones formident & contremiscant. Habenda est fides viva, charitate instructa, bonisque operibus efficax. Credunt Dæmones vel ob residuam ex fide supernaturali habitudinem, uti videtur Scholasticis quibusdam & Interpretibus (29), vel naturali fide, victi

(18) Hieron. ad Nepotian. (19) Rom. III. 20. 28 (20) Iren. lib. 1. cap. 20.
(21) Vide August. de Fide & operibus cap. 1. *Retenta fide Christiana, sine qua in æternum periret, in quolibet scelere immunditiaque permanserit, salvum eum futurum tamquam per ignem*. Vide & lib. de octo quæstionib. ad Dulcit. q. 1. o. 3. (22) Ἡ πίστις ἐὰν μὴ ἔργα ἔχῃ, νεκρά ἐστι καθ' ἑαυτήν. Antiq. Ital. *Fides si non habeat opera, mortua est sola*. Idem ℣. 14. *Numquid potest fides eum sola salvare?* (23) Νεκρά ἐστι καθ' ἑαυτήν. (24) Vat. Erasm. Syr. Est Menoch. (25) Erasm. Pagn. Pisc. Grot. (26) Vide Grotium. (27) Δεῖξόν μοι τὴν πίστιν σου ἐκ τῶν ἔργων σου, κἀγὼ δείξω σοι ἐκ τῶν ἔργων μου τὴν πίστιν μου.
(28) Δεῖξόν μοι τὴν πίστιν σου χωρὶς τῶν ἔργων σου. Vide Grot. Est. Bez. Mill. Ita legunt Steph. 12, Alex. Cov. 2. Barb. 2. Colb. 7. edit. Colinæi. (29) Durand. in 3. dist. 23. qu. 9. art. 2. Alens. 3. parte q. 64. memb. 7. Catharin. & Salmeron hic; Magist. sentent. in 3. dist. 23. §. Aliud est; Justinian. & Tirin. hic.

victi nimirum veritate ac perspicuitate rerum & prodigiorum, ut alii probabilius censent (30); timentque non timore filiis digno, ut Angeli, de quibus Ecclesia: *Tremunt potestates*; neque eo timoris genere, quod Spiritus Sancti donum est, Sanctorumque salutem parit; sed ceu timet servus aut reus Judicem dominumque, cujus severitatem & justitiam norunt.

℣. 21. ABRAHAM PATER NOSTER NONNE EX OPERIBUS JUSTIFICATUS EST? Paulus in Epistolis docuerat, Abrahamum non adeptum esse justitiam ex circumcisione, aut ex Legis operibus (31), sed ex Fide: *Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad justitiam*. Ex his colligebant Simoniani, & ex malis Christianis nonnulli, opera saluti esse inutilia. Horum errorem damnat Jacobus, ostenditque, mortuam sterilemque fidem non fuisse Abrahamo; credidisse illum & fecisse; integramque Deo obedientiam ac fidem gestis omnibus exhibuisse; cujus specimen perspicuum fuit prompta illa animi præparatio, qua filium erat mactaturus. Paulus ipse non semel Abrahami nedum Fidem, sed fidelitatem & obedientiam commendat (32); ac diserte docet, non auditores Legis justos fieri apud Deum, sed executores (33). Non uno in loco S. Augustinus Jacobum cum Paulo conciliat (34).

℣. 22. FIDES COOPERABATUR OPERIBUS ILLIUS (35). Abrahami fides haud iners fuit, sed efficiens. Fide operibusque fieri Deo charus & justus cœpit. Fides instar radicis, rami arboris fuere opera: *Ex operibus consummata est*, perfecta. Ablatis operibus, rudis erat, iners, mortua, inutilis, neque comparatura Abrahamo justi hominis & ad Dei voluntatem formati dignitatem, æternamque mercedem. Hæreticos Interpretes torquet hic locus, aperte adeo pugnans cum ipsorum sententia, opera ad salutem necessaria esse negantium.

℣. 23. SUPPLETA EST SCRIPTURA (36), &c. Impleta tunc denique est hæc Scripturæ sententia, cum Abraham nedum credidit Deo, præter omne spei fundamentum, pollicenti filium sibi ea ætate, qua procreare non posse videbatur, sterili præsertim Sara & annis effœta; verum etiam cum paruit Deo, relictis patria parentibusque, translatoque instar advenæ domicilio in eam regionem, quam suis ipsi in posteris Deus promittebat. Supremam denique Fidei bonisque operibus suis manum imposuit, cum jussus a Deo mactare filium Isaacum, nihil cunctatus, obtemperare parabat. Tunc denique dignus fuit Abraham eo elogio: *Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad justitiam, & Amicus Dei appellatus est* (37). Postrema hæc verba in Genesi non leguntur: at ea laus in aliis Scripturæ locis Abrahamo tribuitur (38); isque a piis ea ætate hominibus, qui Abrahami sanctitatem norant; ceu Dei amicus habebatur. Commendavit illum Melchisedechus (39); hominem Deo charum existimavere Hebronitæ (40): Deus ipse Abimelecho significavit, Abrahamum esse Prophetam, sibique charissimum (41).

℣. 25. RAHAB MERETRIX NONNE EX OPERIBUS JUSTIFICATA EST? Justitiam adepta est Rahab non ex eo solum, quod crediderit Deo, qui Chananitidem Hebræis promiserat, extremumque Chananæis exitium minitatus fuerat. Alii non deerant Chananæi æque ac illa credentes. *Audivimus*, ajebat eadem ipsa ad exploratores ab Josue missos, quæ fecerit vestri causa Deus (42); *& audientes pertimuimus, & elanguit cor nostrum, nec remansit in nobis spiritus ad introitum vestrum*. At una ex omnibus Rahab, fidei tamen secuta, exploratores domi excepit, abscondit, & elabendi commodum præbuit. Quamobrem justitiæ gratiam, vel justitiæ incrementum consequuta est (43): connumerata est inter Judæos, ejusque genus in Israele claruit: quin & inter Davidis, Salomonis, ipsiusque Christi proavos recensetur.

SUSCIPIENS NUNTIOS (44), exploratores. Libri quidam ferunt, *exploratores*; alii, *nuntios Israelis*; quos nempe Josue Israelitarum Dux miserat Jerichuntem. Vide Josue II.

℣. 26. SICUT CORPUS SINE SPIRITU MORTUUM EST, &c. Nihil luculentius dici potuit ad significandam bonorum operum necessitatem ob salutem; at una cum Patribus fatendum est, pueros statim post Baptismum, atque ante rationis usum decedentes, unius Fidei & Sacramenti merito salutem consequi; idemque usuvenire posse in adultis, qui sub extremam vitæ horam baptismo aquæ, seu baptismo sanguinis abluuntur. S. Cyrillus Jerosolymitanus Cath. 13. & S. Chrysostomus Orat. de Fide & Lege nat. &c. latronis, sola fide salutem assequuti, exemplum laudant. *Fides integra secura est de salute*, inquit Tertullianus de Baptismo. Id tamen in hujusmodi hominibus exigit propositum nedum permanendi in fide, verum etiam bona opera sectandi, si superstites fuerint, easque exercendi opportunitatem habuerint (45).

---

(30) D. Thom. 2. 2. qu. 5. art. 2. Thom. Angl. hic; Valentia, & Cornel. hic; & Scholastici passim.
(31) Vide Rom. IV. 3. Galat. III. 6. Genes. XV. 6. (32) Heb. XI. 17. 18. (33) Rom. II. 13.
(34) August. de Fide & operib. cap. 14. & de prædestin. SS. c. 7. & Præfat. enarrat. Psalm. XXXI. & qu. 76. inter 83. Vide Est. (35) Ἡ πίστις συνήργει τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. Antiq. Ital. *Fides communicat cum operibus suis.* (36) Hugo, & Thom. Impleta est. Ita & Græc. Καὶ ἐπληρώθη, &c. (37) Vide Est. Grot. Jacob. Capell. Bellarm. Gatak. alior. (38) 2. Par. XX. 7. *Dedisti eam (terram) semini Abraham amici tui*. Judith VIII. 22. *Per multas tribulationes probatus & amicus effectus est*. Isai. XLI. 8. *Semen Abraham amici mei*. Dan. III. 35. *Propter Abraham dilectum tuum*. (39) Genes. XIV. 19.
(40) Genes. XXIII. 6. (41) Genes. XX. 7. (42) Josue II. 9. 10. & seq.
(43) Vide Estium. (44) Ὑποδεξαμένη τοὺς ἀγγέλους. Alii: Ἀγγέλους τοῦ Ἰσραήλ: Alii: Κατασκόπους. Ita Steph. ια, Col. Syr. Arab. Æth. Copht. Antiq. Ital. *Exploratores*. (45) August. lib. 83. quæst. q. 76. *Quod si cum crediderit, mox hac vita decesserit, justificatio fidei manet cum illo, nec præcedentibus bonis operibus, quia non merito ad illam, sed gratia pervenit: nec consequentibus, quia in hac vita esse non sinitur.*

CAPUT III.

Noli fieri magister. Linguæ damna, ejusque coercendæ difficultas. Discrimen inter Dei & mundi sapientiam.

℣. 1. NOlite plures magistri fieri, fratres mei, scientes, quoniam majus judicium
sumitis. 2. In multis enim offendimus omnes. Si quis in verbo non
offendit: hic perfectus est vir. Potest etiam fræno circumducere totum corpus.

3. Si autem equis fræna in ora mittimus ad consentiendum nobis, & omne corpus
illorum circumferimus. 4. Ecce & naves cum magnæ sint, & a ventis validis
minentur, circumferuntur a modico gubernaculo, ubi impetus dirigentis voluerit:
5. Ita & lingua modicum quidem membrum est, & magna exaltat. Ecce quantus
ignis quam magnam silvam incendit! 6. Et lingua ignis est, universitas iniquitatis.
Lingua constituitur in membris nostris, quæ maculat totum corpus, & inflammat
rotam nativitatis nostræ, inflammata a gehenna. 7. Omnis enim natura bestiarum,
& volucrum, & serpentium, & cæterorum domantur, & domita sunt a natura hu-
mana: 8. Linguam autem nullus hominum domare potest: inquietum malum, ple-
na veneno mortifero. 9. In ipsa benedicimus Deum, & Patrem: & in ipsa male-
dicimus homines, qui ad similitudinem Dei facti sunt. 10. Ex ipso ore procedit
benedictio, & maledictio. Non oportet, fratres mei, hæc ita fieri. 11. Num-
quid fons de eodem foramine emanat dulcem, & amaram aquam? 12. Numquid
potest, fratres mei, ficus uvas facere, aut vitis ficus? Sic neque salsa dulcem po-
test facere aquam. 13. Quis sapiens, & disciplinatus inter vos? Ostendat ex bona
conversatione operationem suam in mansuetudine sapientiæ. 14. Quod si zelum ama-
rum habetis, & contentiones sint in cordibus vestris: nolite gloriari, & mendaces
esse adversus veritatem. 15. Non est enim ista sapientia desursum descendens; sed
terrena, animalis, diabolica. 16. Ubi enim zelus, & contentio: ibi inconstantia,
& omne opus pravum. 17. Quæ autem desursum est sapientia, primum quidem
pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena miseri-
cordia, & fructibus bonis, non judicans, sine simulatione. 18. Fructus autem justi-
tiæ in pace seminatur facientibus pacem.

NOLITE PLURES MAGISTRI FIERI (1). Paulus (2) non raro in Epistolis lages tulit, quibus coercerentur tumultus, ex multitudine docentium in Ecclesia exorti. Cum per eam ætatem Spiritus Sancti dona vulgo haberentur, frequentissime contingebat, ut multi sacris in cœtibus verba facere auderent; nec fœminæ ipsæ id muneris formidarent. Qui linguarum seu Scripturarum interpretationis dono instruebantur, alio delectu seu permissu sibi opus non esse censebant: quamobrem non leve negotium erat primis populi moderatoribus gliscentem hanc audaciam, & perversum in cœtibus ordinem coercere. Vitium hoc arguere videtur Jacobus.

Ita etiam explicari potest: *Cavete ne, ut multi, fieri magistri cupiatis*. Ea præsertim erat Christianorum ex Hebræis ambitio; queriturque frequentar Paulus, eos perversis institutionibus, novarumque rerum in Ecclesiam inductione esse Ecclesiæ perniciosissimos. Ex hac schola omnes ferma primorum temporum hæretici prodiere, Simoniani, Ebionitæ, Cerinthiani, Nicolaitæ, Gnostici, qui pessima docendi libidine omnia Evangelii dogmata susdeque vertebant, innumerosque in Ecclesiam errores inducebant; inscitia pleni, arrogantia, ambitione, flagitiis (3). Hos non semel Paulus teterrimis coloribus pingit, eorumque perversitatem affabre describit (4); eosque ait non Domino laborare, sed ventri (5), inimicos crucis Christi (6), persecutionis vitandæ causa docere (7), canes esse contrariis quibusque oblatrantes (8). Pessimi nimirum isti Doctores ex Judæis Christiana sacra sequutis prodierant.

Plerique demum Interpretes (9) explicant de ambitione hominum Ecclesiasticas dignitates ambientium, sacrumque ministerium, Angelorum humeris formidandum, perdite quærentium. Mirum, inquit S. Chrysostomus in Hebr. XIII. 17. siquis ex iis, qui jam audacter Ecclesiastica munera invadunt, salutem assequuntur: si enim qui inviti ad ea trahuntur, excusatione carent, siquid in ministerio peccaverint, quid futurum est iis, qui ultro quærunt ac tam sollicite ambiunt?

℣. 2. IN MULTIS OFFENDIMUS OMNES. Igitur qui multum & verbis & gestis peccat, abhorrere debet a cæterorum regimine. Ut dux populi sis, ita, si fieri potest, sanctus esse debes, ut argui possis a nemine; teque ipso tamquam absolutissimum virtutis & sanctitatis exemplum exhibeas. Munus docendi cæteros non tantum in eo versatur, ut proba dogmata tradas; id quod nec discrimine caret, si multum loquare non doctissimus eruditissimusque: exemplo opus est, docendumque moribus gestisque non secus ac verbis. Hac ratiocinatione adversus Pelagianos non raro usi sunt Patres ac Theologi, ut doceant, hominem, tametsi justitia donatum, peculiari Dei ope indigere, ut rapienti in malum naturæ resistat, vitetque peccatum ad longum tempus, vel etiam ad totum vitæ curriculum, id quod ab ipso fieri posse docebant Hæretici (10).

SIQUIS IN VERBO NON OFFENDIT, HIC PERFECTUS EST VIR. Profecto frequenter adeo & passim, tamque multis rationibus loquendo peccamus, ea nobis inest loquendi libido, nostrisque ab affectibus tanto impetu in multiloquium rapimur, ut linguæ suæ non imperare dici queat homo, sanctissimusque dicendus sit, qui loquendo non peccat. Nequa vero putaveris, universam hominis sanctitatem in eo consistere, ut male non loquatur, aut eum qui vel non mala vel parum loquitur, esse perfectum: at istud ipsum ingens est perfectionis initium; quique linguam frænare potest, aliud quoque præstare poterit: *Potest fræno circumducere totum corpus*, sive gestorum, sive membrorum, sive Ecclesiæ. Mihi quidem placet intelligendum hic esse totum gestorum suorum & operum corpus. Nihil frequentius silentio & loquendi sapientia tum Scripturæ cum Ethnici Sapientes commendant.

℣. 3.

[1] Μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε. Antiq. Ital. *Nolite multi magistri esse*. [2] 1. Cor. XI. XII. XIV. XIV.
[3] Vide 1. Timoth. I. 7. VI. 3. 4. 5. & 2. Timoth. I. 13. IV. 3. Tit. I. 9. II. 1. 1. Cor. VIII. 1. 2. 3. Galat. I. 7. IV. 12. 17. &c. [4] Rom. XVI. 18. [5] Philipp. III. 19. [6] Philipp. III. 18.
[7] Galat. VI. 12. [8] Philipp. III. 2. [9] Grot. Est. Erasm. Menoch. Alii.
[10] Vide Concil. Milevit. cap. 6. Trident. c. sess. 6. can. 23. Est. Tir. hic.

℣. 3. SI AUTEM (11) EQUIS FRÆNA IN ORA MITTIMUS, & quolibet ducimus; ita, si linguæ frænos injecerimus, cæteris vitæ nostræ gestis facile imperabimus. Caute loquamur: tum cætera vitia nullo negotio superabimus. Apud Platonem quoque in ep. ad Axioch. lingua comparatur equo & navi, quorum ille fræno, hæc gubernaculo ducitur.

℣. 4. ET NAVES CIRCUMFERUNTUR A MODICO GUBERNACULO. Ingens profecto nauticæ artis prodigium. Immanes illæ moles, incredibili oneri ferendo, pugnandoque cum fluctibus pares, a vili homuncione reguntur, contorto facillime gubernaculo: Lucretius:

Et manus una regit quantovis impete euntem,
Atque gubernaculum contorquet quolibet una.

℣. 5. ITA ET LINGUA . . . ET MAGNA EXALTAT; magna se facere jactat. Græcus ad verbum (12): *Et gloriatur*, arroganter superbit, superbe incedit. Alludere videtur Jacobus ad equum superba elataque cervice ferocientem: coercenda est lingua, uti equus asper frænatur. Vulgata Versio explicari potest de ingentibus bonis malisque a lingua partis: *Magna exaltat* (13); magna & immania præstat. Pervulgatum est, quid quorumdam Oratorum eloquentia præstiterit tum excitandis animis, tum sedandis tumultibus, sive cum facinora discriminis plena suaderent, sive cum a cœptis vulgo probatissimis deterrerent.

ECCE QUANTUS IGNIS (14) QUAM MAGNAM SYLVAM INCENDIT. Minima ignis scintilla & pruna amplissimam sylvam potest incendere, teste experientia. Graviora sunt, certiora, ampliora que linguæ damna: bella interdum ob inconsultum aliquod verbum flagravere; simultates & inimicitiæ ob aliquid temere dictum quotidie fervent. Si inter aridam materiam ignem deferas, omnia obseruas, & caute incedis, Perniciosior est lingua, ℣. 6. *Lingua ignis est*.

℣. 6. UNIVERSITAS INIQUITATIS. Ex ea oriuntur pleraque mala inter homines sævientia; flagitiorum omnium congeries est, nulli non sceleri opportuna: familias vel pacatissimas turbat; simultates inter amicos serit; innoxios culpa gravat; scelestissimos protegit; certissima quæque dubiis ac tenebris obvolvit; veritatem, justitiam, innocentiam miscet. *Mundus iniquitatis* appellatur eo sensu, quo dicitur *oceanus malorum*, *scelerum alluvio*, *ilias infortuniorum*.

Alii (15) Græcum (16) aliter interpretantur; *Lingua ignis est mundum iniquitatis vorans*. Scintilla est lingua, lignum mundus. Quemadmodum modicus ignis immane incendium parit, ita & mala innumera per linguam in mundo creantur. Reddunt alii (17); *Lingua ignis est, ornamentum iniquitatis*. Flagitium amore dignum, minusque execrabile conatur ostendere.

QUÆ MACULAT TOTUM CORPUS, ET INFLAMMAT ROTAM NATIVITATIS NOSTRÆ (18), vitæ nostræ curriculum. Innumera in scelera, animum inquinantia, nos rapit, totumque vitæ cursum exurit. Ea quo sensu verbis exprimere, atque uti ratione cœpimus, nullum esse tempus dici potest, quo maledicorum insidiis, aut linguæ peccatis obnoxii non simus; exurimur igne, quem ipsi excitavimus, aut alii adversum nos excitavere. *Rota nativitatis* est vitæ nostræ cursus, aut naturæ, quæ rotæ instar labitur (19); sive ætatum invicem succedentium, (20) & linguæ discriminibus obnoxiarum series. Rota inconstantiam indicat, ejusque imagines Ægyptii in Templis collocabant (21). Id imitatus est Numa (22) ex Pythagoræis, qui Divinitatem initio & fine carentem, hominisque vitam nunquam non inconstantem rotæ symbolo indicabant.

INFLAMMATA A GEHENNA, igne tartareo. Instrumentum est, quod Dæmonis nequitia tum in nostram ipsorum, tum in cæterorum perniciem exercet: non merus ignis, sed tartareus: totum vitæ nostræ cursum inflammans, sed ipsa aliquando in inferis exurenda (23).

℣. 7. OMNIS ENIM NATURA BESTIARUM DOMATUR . . . LINGUAM AUTEM NULLUS, &c. Experti discimus, nullum esse tam ferox animalium genus, quod non dometur tempore & cicuretur (24): ipsi nimirum ursi, lupi, leones, tigrides. Multa horum exempla Romana in historia recitantur. Belluæ immanissimæ & validissimæ, elephas, taurus, bubalus, monoceros mansuescunt. Pisces ipsi anguesque domari possunt, eosque aut vi, aut illecebris, aut laqueis capiunt. Ista rerum naturalium Scriptores.

Linguam autem nullus hominum domare potest. Contineri potest, & ad tempus aliquod, opem Deo ferente, coerceri: injici potest illi frænum, atque adhiberi custodia: at quis linguam se penitus domuisse glorietur? Quis sibi blandiatur, se aut in posterum lingua non peccaturum, aut nunquam peccasse? *Homo domat feram, non domat linguam*, ait S. Augustinus (25). *Domat ipse, non domat seipsum . . . Ergo intelligamus, quia si linguam nullus hominum domare potest, confugiamus ad Dominum, qui domat linguam nostram*. Quis prohibeat, ne quis de te obloquatur (26)? Quis te tutum ab aliorum calumniis, injuriis, comminationibus reddat? *Domine*, ajebat Psalmista Psal. 119. 3. *libera animam meam a labiis iniquis, & a lingua dolosa. Quid detur tibi* ut liber sis *a lingua dolosa? Sagittæ potentis acutæ sunt cum carbonibus desolatoriis*.

Pro *serpentium & cæterorum*, quæ habentur in Vulgata, Critici nonnulli (27) legendum asserunt *serpentium & cetorum*. Favent hanc lectionem Latina quædam exemplaria, Estio teste, illique favet Græcus (28), qui habet anguium, seu *reptilium, & marinorum*. Alii tamen (29) tuentur Vulgatam, cui adstipulantur libri omnes Latini tum manu exarati cum editi: ac forte Author Vulgatæ legit *allon* pro *enalion* (30); *cæterorum*, pro *marinorum*. Vetus Italica: *Bestiarum sive volati-*

[11] Græc. impress. Ἰδε τῶν ἵππων τοὺς χαλινοὺς εἰς τὰ στόματα βάλλομεν: *Ecce equorum ori fræna imponimus*. Alex. Pet. 3. Colb. 7. Lin. ἰδού. Alii ἴδε, Steph. ε, ε, ζ, ι, Pet. 1. Hunt. 1. Alii εἰ δὲ, ut Vulg. Antiq. Ital. & Steph. θ, ια, ιγ, Magd. 1. Cov. 2. Coph. Occum. alii. Quidd. Codd. Lat. *Sicut autem*. [12] Καὶ μεγαλαυχεῖ. Vulg. *Et magna exaltat*. Beda: *Et magna exaltat*. Antiq. Vulg. *Et magna gloriatur*.
[13] Vide Oecumen. E. Cornel. Menoch. Hamm. [14] Ἰδε, ὀλίγον πῦρ ἡλίκην ὕλην ἀνάπτει. Alii, ἡλίκον πῦρ Alex. Barb. & Veter. Col. Vulg. Hieronym. in Isai. ult. *Parvus ignis quam grandem succendit materiam?*
[15] Vide Syr. Tir. Grot. Jun. Est. [16] Καὶ ἡ γλῶσσα πῦρ, ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας. Antiq. Ital. *Lingua ignis sæculi iniquitatis*. Putat Grotius legendum cum Syro: Ἡ γλῶσσα πῦρ τῷ κόσμῳ τῆς ἀδικίας.
[17] Heinsius, Cène, projet de traduction. [18] Φλογίζουσα τὸν τροχὸν (Rotam, vel τρόχον cursum) τῆς γενέσεως. [19] Syr. Tremel.
[20] Anacreon. Τροχὸς ἅρματος γὰρ οἷα
Βίοτος τρέχει κυλισθείς.
[21] Clem. Alexand. lib. 5. Stromat. & Dionys. Thrac. [22] Plutarch. in Num. Rota symbolum. Ὡς ἀστάτου ὄντος τῶν ἀνθρωπίνων. [23] Vide Syr. Grot. [24] Senec. l. 2. c. 29. de Benefic. *Cogita quanta nobis tribuerit parens noster: quanto valentiora animalia sub jugum misserimus, quanto velociora consequamur, quam nihil sit mortale non sub ictu nostro positum*. [25] August. serm. 4. de Verbis Matth.
[26] Est. Grot. [27] Erasm. Est. Gagn. Cajet. Salmeron, Oecumen. [28] Ἑρπετῶν καὶ ἐναλίων.
[29] Vide Mill. hic, Bukentop. Zeger. [30] Ἄλλων, ὡς ἐναλίων, pro ἐναλίων.

latilium, repentium & natantium.

ỳ. 8. INQUIETUM MALUM (30), PLENA VENENO MORTIFERO. Lingua ea volubilitate est, ut detineri nequeat: manus pedesque continere possumus, linguam non item. Maledicus similis angui est, virus in animum audientis infundens, mortemque duobus uno ictu afferens, illi nimirum de quo loquitur, & ei quocum loquitur. *Acuerunt linguas suas sicut serpentis*, ait Propheta Psal. 139. 4. *venenum aspidum sub labiis eorum.*

ỳ. 9. IN IPSA BENEDICIMUS DEUM, ET IN IPSA MALEDICIMUS HOMINES. Vides hic exitiale perniciosissimi hujus membri damnum, cum in res adeo discrepantes usurpetur. Verissime ajebat Æsopus, linguam optimam esse & pessimam totius corporis partem; & Salomon Prover. 18. 21. vitam & mortem esse in manu linguæ.

ỳ. 11. NUMQUID FONS DE EODEM FORAMINE EMANAT DULCEM ET AMARAM AQUAM? Fieri non potest, ut ex una eademque fontis fistula eodem tempore fluat dulcis aqua & amara, frigida & calida: at variis horis actibusque potest, ut ille, de quo Plinius lib. 2. cap. 103. frigidissimam aquam emittens, mox paulatim tepescens, ad noctis media fervore & amaritudine infestus; sive ut alter ille apud Casaubonum in Ephemeride, diversis temporibus mox dulcem mox salsam aquam ferens. Ita & lingua, dum maledicta profert, eidem simul nequit benedicere, diverso tamen tempore utrumque præstare potest. At quemadmodum hæc inconstantia in fonte monstrum est & a natura alienum; ita & lingua existimanda est iniquitatis monstrum & inconstantiæ.

ỳ. 12. NUMQUID POTEST FICUS UVAS FACERE? Id nunquam accidit in natura; at in rebus morum fieri passim solet, ut qui bonus est, convertatur in malum, malosque fructus ferat; contra vero qui malus est, fiat bonus, bonosque fructus edat. Hæc tamen hominis varietas, vitium illius est. Si is esset, qualis esse debet, quæ bona sunt constantissime sectaretur, duobus dominis non serviret, mox bonorum, deinde malorum fructuum ferax. Eadem ferme collectione utitur Christus, ubi ait Matth. 7. 16. cognitum iri falsos Prophetas ex iis quæ ipsi gesserint: malos fructus ab arbore bona non ferri, neque a mala bonos: ac profecto bonus homo nonnisi bona, malus mala præstare solet.

NEQUE SALSA DULCEM POTEST FACERE AQUAM. Neque salsus fons aquam dulcem ferre potest. Perspicua sententia, cum Græco edito consentiens (31). At Græci Codices eximii quamplures (32) Vulgatam tuentur: *Neque salsa aqua dulcem potest facere aquam.* Aquas dulces ex ipso mari non hauries; sive, aqua salsa nequit dulcescere.

ỳ. 13. QUIS SAPIENS ET DISCIPLINATUS INTER VOS? OSTENDAT EX BONA CONVERSATIONE, ex bene gestis sapientiam ac pietatem. Ex fructu arbor noscitur, inquit Christus (33). Ubi jam ii, qui Doctoris munus usurpant, negantque necessaria esse opera ad salutem? se ipsi vere sapientes eruditosque ex gestis, moribusque æquitate, modestia, mansuetudine ornatis exhibeant. Compertissimum erat, falsos Doctores, puta Simonianos cæterosque ejus ætatis Hæreticos, esse flagitiosissimos; eorumque mores leviter & cursim in primum hujus Capitis versum attigimus. Quamobrem Jacobo Fideles instructuro, ac novis hisce Doctoribus nova dogmata ferentibus infamiam creaturo, nihil erat opportunius, quam ad illorum mores vitæque institutum provocare. Hic porro lapis est lydius; quo unusquisque probatur.

ỳ. 14. QUOD SI ZELUM AMARUM HABETIS, invidiam, livorem in proximos, eorumque fortunis hujus vitæ invidetis, aut ægre fertis, Deum favere illorum laboribus, eosque gloria cumulari: *nolite gloriari* & ostentare sapientiam, *& mendaces esse adversus veritatem.* Æqua & vera de vobis ipsi sentite, ac fatemini, vos esse cæteris docendis, tradendisque salubribus institutis ineptissimos. Christus Jesus nihil nisi suavitatem, mansuetudinem, pacem, charitatem spirat. Harum specimina exhibere, statimque veram sapientiam vobis inesse fatebimur. Mire detegit Jacobus caussas, quibus falsi Doctores Judæorum, Provincias peragrantes, ac tumultus in Ecclesia excitantes, ingenio, sapientia, charitate, authoritate carentes, movebantur.

ỳ. 15. NON EST ISTA SAPIENTIA DESURSUM DESCENDENS. Invidia, livor, animus litium amans a Christo Jesu abhorrent. Doctus esto & sapiens quam velis, si charitate ac mansuetudine Christiana careas, sapientia falsa est, *terrena, animalis, diabolica. Terrena*, quod vitæ dumtaxat commoda, & bona hujus terræ quærit: *animalis*, humana, indigna, carnalis, nihil sublime spectans, nulla nobili ratione permota: denique *diabolica*, a malo spiritu dictata, solam ambitionem, superbiam, invidiam præ se ferens. Testatur Paulus (34), sese non tradidisse mundi sapientiam, aut eam quæ carnis est & mundi hujus Principum: quæ locutiones idem valent ac ista Jacobi, terrena, animalis, diabolica; illique opponit sapientiam *Divinam*, spiritalem, ex Deo manantem.

ỳ. 16. UBI ENIM ZELUS ET CONTENTIO, IBI INCONSTANTIA ET OMNE OPUS PRAVUM. Porro Christus pacem & mansuetudinem amat. Invidia igitur & jurgia Spiritum Dei, tuamque vocationem ad munus Evangelicum non indicant. Ut videas quis ipse sis, quove spiritu agaris, inspice qui fructus sint prædicationis tuæ, tuarumque institutionum: quid illæ in animis mentibusque hominum pariant? jurgia nimirum, lites, dissidia: & quanta ex his mala? simultates, fraudem, altercationes, offensiones, calumniam.

ỳ. 17. QUÆ DESURSUM EST SAPIENTIA, cujus author & principium Deus, alia plane est ab ea, quam descripsi: *Pudica est, pacifica, modesta, suadibilis*, &c. Animadvertite, sapientiæ nomine ab Hebræis usurpari eruditionem, prudentiam, bonos mores, pietatem, religionem, interdum etiam astutiam, fraudem, pravosque mores. Hic sumenda est pro scientia cæterisque animi ornamentis, quæ decent hominem, qui cæteros docere, atque in rebus ad Religionem pertinentibus moderari audet. Sapientia præditus esse debet, non ea quæ carnis est, humana, dissidiorum & invidiæ amica, sed divina ex ipsa sua origine; *pudica* (35), omni ex parte casta, qualibet labe carnis, ac flagitiosa propensione vacua; *pacifica* erga omnes, rerum suarum jacturam præferente potius quam dissidia & concordiæ perturbationem; *modesta*, humili, nunquam ferociente aut in superbiam elata. Græca vox (36) sonat potius: *Omnia quantum fieri potest in bonam partem interpretans.*

SUADIBILIS (37), quæ facile credit, ac persuadetur. Parem charitati laudem tribuit Paulus 1. Cor. 13. 7. *Omnia credit*; idque opponitur pervicaciæ

[30] Antiq. Ital. *Inconstans malum.* Ἀκατάσχετον κακόν, *Incoercibile malum.* Alii: Ἀκατάστατον, *irrequietum.* Ita Alexand. Copht. Vulg. Steph. 1. [31] Οὕτως οὐδεμία πηγὴ ἁλυκὸν καὶ γλυκὺ ποιῆσαι ὕδωρ. [32] Alex. Colb. 7. Cov. 4. Genev. Syr. Æth. Copht. Οὔτε ἁλυκὸν γλυκὺ ποιῆσαι ὕδωρ. Quam lectionem probant Est. Grot. Bing. Antiq. Ital. *Sic nec salmacidum, dulcem facere aquam.* [33] Matth. 12. 33. *Ex fructu arbor cognoscitur.* [34] Rom. VIII. 7. *Sapientia carnis inimica est Deo.* 1. Cor. 1. 20. *Stultam fecit Dominus sapientiam hujus mundi.* 2. Cor. 1. 12. *Non in sapientia carnali.* 1. Cor. 11. 6. *Non loquimur sapientiam hujus sæculi, neque principum hujus sæculi.* [35] Πρῶτον μὲν ἁγνή ἐστι, *Primum quidem pudica, seu casta est.* Antiq. Vulg. *Sancta est.* [36] Ἐπιεικής, *Modesta.* [37] Εὐπειθής. Vulg. *Suadibilis, morigera, obsequiosa.* Antiq. Ital. *Verecundiæ consentiens.* Jungit cum εἰρηνική.

candiæ & repugnandi libidini; quæ notæ sunt superbiæ & arrogantiæ, opponunturque Christianæ Religionis instituto, docilitatem, simplicitatem, obedientiam suadenti. Addit Jacobus, sapientiam, de qua ipse agit, *plenam esse misericordia*, quam misereat omnium, quæ omnium malis moveatur, illisque opem ferat: *plenam fructibus bonis*, studiosam colligendi in cœlis thetauri bene gestorum; quæ manibus plenis beneficia in pauperes fundat: ea porro plenissimam in cœlis mercedem referet, plenaque illi & supereffluens mensura reddetur, ut ait Christus Luc. 6. 38.

Ea denique *non judicat* facile neque perverse de cæteris: omnia in bonam partem interpretatur: aliena non quærit. Græcus (38): *Nihil discernens*; sedulo delectu non utitur inter personas & res, ut ii solent qui temerario sæpe consilio iniquam hominum rationem habent in judiciis, aut gratiarum distributione. Omnes beneficio pro viribus afficit Sapiens, hominum præstantiam non quærens. Postremo Christiana sapientia esse debet *sine simulatione* (39), sine hypocrisi. Sæculi hujus sapientum cura est, mentis sensa tegere ac dissimulare (40): Christiana sapientia simplex est & sincera.

Post *suadibilis*, Vulgata subdit, *Bonis consentiens*, sponte se ferens in bonum; quæ verba neque in Græcis Exemplaribus, neque in Latinis Codicibus vetustissimis feruntur. Vetus Vulgata ante S. Hieronymum habuit: *Primum sancta est, deinde pacifica, & verecundiæ consentiens, plena misericordiæ & fructuum bonorum, sine dijudicatione, irreprehensibilis, sine hypocrisi*. Atque ubi Vulgata legit, *Non judicans, sine simulatione*, Sixti V. Editio habet: *Judicans sine simulatione*.

℣. 18. Fructus autem justitiæ in pace seminatur. Si veram justitiam ipse adipisci cupis, ac facere ut cæteri illam ament & exerceant, opus est, eam in pace seras: concordiæ fructus est justitia: qui dissidia serit in Ecclesia, nullos ex ea bonos fructus feret: altera manu evertit quod altera ædificat. Falsos Doctores, inquietos homines, tumultuosos, ambitiosos, arguere pergit Jacobus.

Reddi etiam potest Græcus (41): *Qui pacem colunt, fructum justitiæ in pace serunt*: scilicet, pii homines, concordiam pacemque colentes, serunt hoc in sæculo bona opera, fructum felicitatis æternæ in æternitate latura. Melior tamen videtur prior explicatio, utpote quæ aptius consentit cum superioribus, spectantibus ad Judæos ad Christum adjunctos, qui nulla vocatione & sapientia instructi cæteros instituere audebant. Hi bene vivere, & pacem colere discant; *Fructus justitiæ in pace*.

---

[38] Ἀδιάκριτος, *Nihil dijudicans, discernens, disceptans*. Antiqu. Ital. *Sine dijudicatione, irreprehensibilis*. Eamdem vocem bis vertit. [39] Ἀνυπόκριτος, *Non simulata, sincera*. Antiq. Ital. *Sine hypocrisi*.
[40] Greg. Magn. lib. x. cap. 16. Moral. in Job. *Hujus mundi sapientia est, cor machinationibus tegere, sensum verbis velare, quæ falsa sunt vera ostendere, quæ vera sunt falsa demonstrare . . . at contra sapientia justorum est, nil per ostensionem fingere, sensum verbis aperire; vera ut sunt diligere, falsa devitare*.
[41] Καρπὸς δὲ τῆς δικαιοσύνης σπείρεται τοῖς ποιοῦσιν εἰρήνην.

C A P U T IV.

Dissidia per concupiscentiam parta. Postulata non impetras, quia male postulas. Mundi amicitia Deo inimica. Resiste Diabolo. Plora, animum dejice, obtrectationem fuge, Dei consiliis obtempera.

℣. 1. Unde bella, & lites in vobis? Nonne hinc? ex concupiscentiis vestris, quæ militant in membris vestris. 2. Concupiscitis, & non habetis: occiditis, & zelatis: & non potestis adipisci: litigatis, & belligeratis, & non habetis, propter quod non postulatis. 3. Petitis, & non accipitis: eo quod male petatis, ut in concupiscentiis vestris insumatis. 3. Adulteri, nescitis, quia amicitia hujus mundi, inimica est Dei? Quicumque ergo voluerit amicus esse sæculi hujus, inimicus Dei constituitur. 5. An putatis quia inaniter scriptura dicat: Ad invidiam concupiscit spiritus, qui habitat in vobis? 6. Majorem autem dat gratiam. Propter quod dicit: Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. 7. Subditi ergo estote Deo: resistite autem diabolo, & fugiet a vobis. 8. Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis. Emundate manus, peccatores: & purificare corda, duplices animo. 9. Miseri estote, & lugete, & plorate: risus vester in luctum convertatur, gaudium in mœrorem. 10. Humiliamini in conspectu Domini, & exaltabit vos. 11. Nolite detrahere alterutrum fratres. Qui detrahit fratri, aut qui judicat fratrem suum, detrahit legi, & judicat legem. Si autem judicas legem: non es factor legis, sed judex. 12. Unus est legislator, & judex, qui potest perdere, & liberare. 13. Tu autem quis es, qui judicas proximum? Ecce nunc qui dicitis: Hodie, aut crastino ibimus in illam civitatem, & faciemus ibi quidem annum, & mercabimur, & lucrum faciemus: 14. Qui ignoratis, quid erit in crastino. 15. Quæ est enim vita vestra? vapor est ad modicum parens, & deinceps exterminabitur. Pro eo ut dicatis: Si Dominus voluerit; Et: Si vixerimus, faciemus hoc, aut illud. 16. Nunc autem exultatis in superbiis vestris. Omnis exultatio talis maligna est. 17. Scienti igitur bonum facere, & non facienti, peccatum est illi.

℣. 1. Un-

℣. 1. UNDE BELLA ET LITES IN VOBIS? NONNE EX CONCUPISCENTIIS VESTRIS, cupiditatibus. Græcus (1): *Ex voluptatibus vestris*. Ambitio, voluptatum divitiarumque libido generica concupiscentiæ seu voluptatis appellatione comprehenduntur. Mala omnia ex triplici hoc fonte prosiliunt: *Concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, & superbia vitæ*. Joan. 2. 16. Hinc publica & privata tum Reipublicæ tum familiarum dissidia. Jam tum inter Christianos perniciosæ erant seditiones, ab hominibus voluptatum & imperii amantibus fatæ. Hoc erat primævorum Hæreticorum ingenium.

Cæterum complures erant in Judæis sectæ; Pharisæi, Saducæi, Herodiani, seu Judæ Gaulonitæ Discipuli. Qui ex hisce sectis Christianam Religionem amplectebantur, pristinas secum opiniones ferebant, miscebantque omnia, ut sententias suas tuerentur aut cæteris persuaderent. Hinc accidit, ut tam multi ejus ætatis Hæretici mortuorum resurrectionem fore negarent, ex Saducæorum sententia; alii paternas traditiones pervicaciter tenerent, ex dogmate Pharisæorum: ajebant alii, Christum esse merum hominem, uti plerisque Judæis, terrenum Messiæ Regnum præstolantibus, videbatur: alii denique terrenorum Principum imperium detrectabant, ex instituto Herodianorum, qui Dei unius aut Regum ab ipso Deo constitutorum authoritatem excipiebant. Quamobrem Petrus & Paulus Apostoli (2) nihil fere studiosius commendant, quam terrenis Principibus subjectionem. His nimirum Hæreticis alte insidebat amor voluptatum, gloriæ, libertatis, ex quo lites & dissidia in Ecclesiam invehebantur.

℣. 2. CONCUPISCITIS, ET NON HABETIS: OCCIDITIS, ET ZELATIS, invidetis. Cur pacem cum nemine servatis? nimirum cupiditatibus vestris frænos non injicitis. Deest quidquam? statim perdite optatis, & anxie quæritis: hinc furta, lites, cædes. Ad hæc nimirum flagitia vos impellit concupiscentia modi nescia; vel si vos ipsi contineatis, metu aliisque humanis rationibus deterremini. Profecto ubi in istas cupiditates semel descenderis, a nullo scelere abhorres.

Disputatur de iis verbis: *Occiditis & zelatis*. Rectus gradationis ordo non patitur, cædem ante invidiam poni; prius enim invidia est & livor, deinde cædes. Critici quidam (3) putant, scripsisse Jacobum, *Invidetis, phtoneite*, non *phoneuete*: at horum conjecturæ neque Codices manu exarati, neque antiquæ Versiones favent. Syrus & vetus vulgata cum Græco vulgatarum Editionum consentiunt. Nonnulli (4) *occidere* usurpant impropria significatione pro molestum esse, vexare, affligere; molestiam proximo creatis, opprimitisque sævissima in illum invidia. Mihi tamen religio est, quidquam vel in Textu, vel in explicatione mutare. Sacri Scriptores non ita religiose verborum ordinem servant. Cædis innumeræ causa est invidia. *Occiditis, & zelatis*, pro, *Occiditis, quia zelatis, & non potestis adipisci*.

ET NON HABETIS: PROPTER QUOD NON POSTULATIS. Perversas cupiditates sectamini, nullisque conatibus assequimini id quod optatis, cum resistant & homines, iniquæ cupiditati vestræ repugnantes; & Deus, minime tribuens id quod non postulatis. Agnoscite igitur laboris vestri vanitatem, & iniquæ cupiditati frænos injicite.

℣. 3. PETITIS, ET NON ACCIPITIS, EO QUOD MALE PETATIS. Aliquis fortasse ex vobis ex Deo postulaverit quæ sibi opus fuerint: at non impetrat, quia male postulat, aut ea quærit quæ mala sunt: *male petitis*, nulla fiducia, animi demissione, fide charitate, imo invidia & odio distenti, ac fraude & iniquitate pleni. *Petitis ut in concupiscentiis vestris insumatis* (5); quæritis id quod cupiditati vestræ blanditur, peccandi scilicet ac vestri exitii instrumenta. Quid vero perniciosius inimico postuletis? Quid damnosius vobis tribuat Deus, ubi irascatur? Exorare cupitis? *Quærite primum Regnum Dei & justitiam ejus, & hæc omnia adjicientur vobis*, Matth. 6. 33. Nomine Christi Servatoris postulate: *Quidquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis* Jo. 16. 23. Porro *ille in nomine Salvatoris petit, qui illud petit, quod ad rem salutis pertinet*, inquit Gregorius Magnus hom. 27. in Evang.

℣. 4. ADULTERI, NESCITIS, QUIA AMICITIA HUJUS MUNDI INIMICA DEI EST? Græcus (6): *Adulteri & adulteræ, nescitis*, &c. Mundi amicitia generice significat quemlibet malum voluptatum, bonorum, ac dignitatum hujus vitæ amorem. Adulteri appellatio usurpari potest tum proprie tum improprie pro iis, qui Christianæ professionis sanctitatem, & datam Deo fidem violant; atque hoc sensu Interpretes optimi complures (7) explicant. Credibile non est, fuisse inter primævos Christianos adulteria. Fornicatores & adulteros plerumque Scriptura nuncupat idololatras, impios, terrenarum rerum & nefariæ voluptatis amatores. Duobus dominis servire non potes Matth. 6. 24. mundo nempe & Christo: elige. *Fecerunt civitates duas amores duo: terrenam scilicet amor sui usque ad contemptum Dei; cœlestem vero amor Dei usque ad contemptum sui*, ait S. Augustinus (8).

℣. 5. AN PUTATIS QUIA INANITER SCRIPTURA DICIT: AD INVIDIAM CONCUPISCIT SPIRITUS, QUI HABITAT IN VOBIS? Locus hic a Jacobo recitatus, totidem verbis in Scripturis non legitur: at complures loci sunt, ad quos fit allusio. Plures feruntur hujus loci explicationes, quæ tamen ad duas omnino rediguntur. I. An ignoratis, frustra in Scripturis non dici, quod *ad æmulationem usque vos amat Spiritus vobis insidens* (9)? atque ita spectat locos omnes, quibus sese Deus zelotypum exhibet ob fidem & obsequium populi, quem sub sponsæ imagine sæpe describit, & cujus peccata sub adulterii appellatione reprehendit (10). Luculentissimus omnium locus, & cum Jacobi sententia maxime consentaneus est apud Ezechielem (11): *Dabo zelum meum in te:* zelotypo amore te prosequar, meique amoris injurias in te ulciscar.

Altera explicatio est (12): *An ignoratis, Scripturam non frustra dicere, quod invidiam in vobis parit spiritus vobis insitus*, spiritus vester? Quasi dicat: An ignoratis, vobis inesse malum spiritum, malamque propensionem, qua ad invidiam, odium, livorem in fratres urgemini? Spiritus hoc loco eadem significatione usurpatur atque ad Paulum Galat. 5. 17. *Caro concupiscit adversus spiritum, & spiritus adversus carnem*. Qui locum ita explicant, ajunt Apostolum alludere ad sententias, in quibus sermo fit de peccato originis, vel de concupiscentia, & insita in malum propensione; puta Gen. 6. 5. *Vidit Deus, quod multa malitia hominum esset in terra, & cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore*. Et Genes. 8. 21. *Nequaquam ultra maledicam terræ propter homines:* sen-

[1] Ἐκ τῶν ἡδονῶν. Antiq. Vulg. *Ex voluptatibus vestris*. [2] Rom. xiii. 1. Tit. iii. 1. Petri ii. 13. 14. [3] Græc. φθονεῖτε, καὶ ζηλοῦτε. Erasm. edit. 2. & Colon. φθονεῖτε, καὶ ζηλοῦτε. Vide Grot. Bez. Est. Cajet. Clar. Vat. [4] Vide Drusium. [5] Ἵνα ἐν ταῖς ἡδοναῖς ὑμῶν δαπανήσητε. Antiq. Vulg. *Ut in libidines vestras erogetis*. [6] Μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες, οὐκ οἴδατε. Antiq. Ital. seu Vulg. *Fornicatores, nescitis*, &c. [7] Vide Est. Grot. Menoch. Bez. Capell. Cornel. [8] August. lib. 14. de Civit. cap. 28. [9] Vide D. Thom. Cornel. Est. Menoc. Paræ. Pisc. Jac. Capell. alios. [10] Exod. xx. 5. Deut. iv. 24. v. 9. vi. 15. Nahum i. 2. Psalm. lxxviii. 5. Ezech. xvi. 38. &c. [11] Ezech. xvi. 42. Δώσω τὸν ζῆλόν μου ἐν σοί. [12] Ἢ δοκεῖτε, ὅτι κενῶς ἡ γραφὴ λέγει, Πρὸς φθόνον ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα ὃ κατῴκησεν ἐν ἡμῖν.

sensus enim & cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua. Alteram hanc explicationem multo plures vulgo probant (1): at ego priorem præfero.

Sunt (2) qui interjecta interrogationis nota legant: *An putatis quia inaniter Scriptura loquatur? An ad invidiam ferri vos cupit spiritus intra vos habitans?* Sive (3): *An putatis frustra loqui Scripturam? aut invidia in vos flagrare?* Potest ne fieri, ut vos fallat Scriptura, jugumque iniquum ac minime ferendum vobis imponat? Ajunt alii (4), alludere Jacobum ad locum Numerorum XI. 29. ubi Josue querenti, quod Eldad & Medad in castris vaticinarentur, respondit Moyses: *Quid æmularis pro me?* Quasi diceret: An putas, me a Spiritu Sancto ita amari, ut zelotypia flagret? aut me invidere iis, quos Spiritus Sanctus, non secus ac me, afflarit? Nunquam ego his cogitationibus assentiar. Quis det, ut vaticinetur populus universus, ac Dei Spiritu impleatur? Ita & fortasse Jacobus: Ne fratres invideatis fratribus, & gaudium beneficiorum ex Deo acceptorum ne perturbetis. Nullæ inter vos sunto lites, jurgia, dissidia.

℣. 6. Majorem autem dat gratiam. Spiritus Sanctus vobis insidens, zelotypo vos amore prosequitur; quoque major fuerit fides vestra, pia dejectio animi, fratrum charitas, eo majoribus beneficiis vos cumulabit: sive, ob gratuitam prorsus benevolentiam, sua vobis beneficia impertitur. *Propter quod dicit: Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*. Resistit arrogantibus, atque eximia de se æstimantibus: gratiam impertitur humilibus, de ipso plane confidentibus, accedentibusque cum humilitate, minimaque de se ipsis opinione.

Aliter: Quo minus invidetis fratribus, eo majorem vobis gratiam largitur Deus: quo minus ad invidiam in fratres urgemini ab insidente vobis concupiscentia, eo majoribus beneficiis vos cumulaturus est Deus: *Deus enim superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*. Superbi ii sunt, qui cæteris imperare cupiunt, eorum bona invadere & usurpare conantur, livido oculo prosperas fratrum res vident: his resistit Deus: at beneficiis afficit humiles, pacis amatores, eos denique qui cupiditatibus & ambitioni frænos injiciunt.

Hæc sententia, *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*, totidem verbis in Veteri Testamento apud Vulgatam non legitur; at habetur in LXX. Prov. III. 34. *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*; pro quo nostra translatio & Hebræus habent: *Ipse deludet illusores, & mansuetis dabit gratiam*. Hinc Petrus eamdem hausit sententiam (5). Uterque vero Scripturam laudat ex versione tunc apud Græcos usitatissima. Græca exemplaria quædam (6) & Latina totum hoc membrum omittunt; nec desunt Critici eruditissimi (7), qui credant, hæc a studioso quopiam in marginali spatio descripta, deinde a scriba parum erudito in contextum translata; atque hinc fieri, ut in plerisque Græcis, ac omnibus ferme Latinis exemplaribus nostra ætate inveniantur: at nullum est hujus conjecturæ fundamentum. Codices manu exarati atque editi, Orientales Versiones, Latina vetus Vulgata locum hunc magno consensu legunt, uti nos.

℣. 7. Subditi estote Deo: vos Deo prorsus subjicite: consilia Providentiæ reveremini, quicquid de vobis ipse decreverit: fratribus ne invidete, neque pigeat, vos illis esse inferiores: *Resistite Diabolo*, ea suadenti, quæ humilitati, subjectioni, patientiæ repugnant, *& fugiet a vobis*: illum fugabunt constantia & humilitas vestra: superbus est, humilibus inimicissimus. Semel profligatus, probro obrutus latet, nec tam facile redit (8).

℣. 8. Appropinquate Deo, et appropinquabit vobis. Deum precibus exorate, quærite illius opem: per sinceram animi pœnitudinem ad Deum revertimini, si per peccatum discessistis; *& appropinquabit vobis*, vos excipiet, exaudiet, inter amicos habebit, beneficiis cumulabit. Facite quod in vestra potestate est: quod non est, postulate. Homines sese sincere quærentes, atque ex animo ad se redeuntes, non rejicit Deus. Cum vos ipse ad revertendum excitet, an obtemperantes repellat?

Emundate manus: impietatem relinquite, crimina expiate, dignos pœnitentiæ fructus ferte: qui olim furto delectabatur, furto abhorreat; qui divitias ac voluptates amabat, paupertatem sectetur & severitatem. *Purificate corda, duplices animo*, qui sinceritatem ignoratis, qui simplicem animum erga Deum fratresque non geritis: qui nunc Deum sectamini, nunc Belial (9), qui in utramque partem claudicatis. Totam sibi mentem, voluntatem totam, obsequia omnia exigit Deus. Sincerus ac simplex non est erga fratres animus 3. Reg. 18. 21. duplici corde estis: aliud ore, aliud mente fertis: *In corde & corde locuti sunt*. Psal. 11. 3.

℣. 9. Miseri estote, animo excruciamini; et lugete luctu pœnitentiæ: humiles estote sub potenti manu Dei, gemitus coram Deo fundite: animos dolore conterite. Laboriosam pœnitentiam, quæ una est redeundi ad Deum via, ubi peccando discesseris, exprimit Jacobus his verbis: *Miseri estote, & lugete, & plorate; risus vester in luctum convertatur, & gaudium in mœrorem: humiliamini*. Pœnitentiæ fructus superiore membro recensuit, vitæ conversionem, emendationem morum: alterum sine altero non consistit: frustra gemis, frustra dolore animum conteris, nisi peccatum ex animo execraris, peccandi occasiones deseris, Deumque laboriosis durisque operibus placas. Seu potius, si dolor tuus sincerus sit, atque ex animo prodeat, lacrymis dumtaxat gemitibusque non explebitur; manentem constantemque in te salutem perficiet, converso penitus elapsæ vitæ instituto.

℣. 10. Humiliamini in conspectu Domini, et exaltabit vos; ut enim dixit supra, ℣. 6. *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*. Deum irritavimus superbia, placandus est humilitate: ab eo discessimus vana de viribus nostris fiducia; redeamus sincera nostræ infirmitatis confessione: reparanda injuria est, si cum eo instaurare amicitiam cupimus (10): *Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, ut vos exaltet in tempore visitationis*; suprema mortis & Judicii die. Cum animos dejicimus, gradum ad gloriam æternam facimus.

℣. 11. Qui detrahit fratri, detrahit Legi (11). *Judicare* hic sonat *damnare* (12). Eos arguit Jacobus, qui fratrum gesta perquirebant, damnabantque temere atque arroganter eos, qui ab institutionibus suis abhorrent. Hi se ipsos ac Dei Legem damnabant: sententiam imprudentes in se ipsi ferebant, id agentes quod arguerent in cæteris, & authoritatem uni Deo a Lege tributam (13) sibi impudentissime arrogantes. Se a cæteris argui ac damnari, ægre ferebant: cur ipsi cæteros arguerent damnarentque? Obloquutione ac temerario judicio interdicit Deus: Divinam sanctionem ipsi & obloquendo & arguendo violabant.

Vitium hic ab Jacobo damnatum late grassabatur

(1) Plures in Beda, Hassel. Est. (2) Beda. Vide Est. (3) Oecumen. (4) Jun. Pisc. Capell. Glass. (5) 1. Petri v. 5. (6) Hunt. 1. Cod. Basil. 2. Froben. Oecumen. Alii Codd. GG. & LL. (7) Erasm. Grot. (8) Hermas lib. 2. mand. 12. *Si resisteris diabolo, fugit a vobis confusus*. (9) Vide supra 1. 8. 2. Cor. vi. 15. (10) 1. Petri v. 6. (11) Antiq. Ital. *Qui detractas de fratre, & judicas fratrem suum, detractas de fratre, & judicas fratrem suum*. (12) Κρίνων τὸν ἀδελφὸν. Oecumen. Ἀντὶ τοῦ, κατακρίνων, καταφρονεῖ. Ὁ γὰρ κατακρίνων, ἀπὸ καταφρονήσεως τοῦτο ποιεῖ. (13) Deut. 1. 17. *Quia Dei Judicium est*.

tur initio inter Christianos, præsertim ex Judæis, qui Ethnicos ad Christum conversos ritibus Legis subjici volebant, ac plerumque ferebant ægerrime, Christianos ex Gentibus, & plures quoque ex Judæis negligere rituales leges quamplurimas, puta quæ ad ciborum delectum atque ad lustrationes pertinebant. Falsos hosce religionis studiosos, qui ceteros omnes ad vitæ suæ institutum adigere conabantur, acribus literis coercuit Paulus Rom. 14. 1. *Is qui manducat* indiscriminatim ex omnibus, *non manducantem non spernat: & qui non manducat, manducantem non judicet: Deus enim illum assumpsit. Tu quis es, qui judicas alienum servum? Domino suo stat aut cadit.* Vide & priorem ad Corinthios viii. & Acta x. 34. 35.

℣. 12. UNUS EST LEGISLATOR ET JUDEX (10), QUI POTEST PERDERE ET LIBERARE. Dei jura usurpas, dum fratris gesta ad examen privatum revocas. An nescis, unum esse Legislatorem, unum Judicem, cui fas est Leges hominibus dicere, & in refractarios animadvertere? Cur imponere tentas fratri jugum, quod non imponit Deus, imo quo Christus moriens liberavit? Cur damnas hominem Divino Judicio aliquando adfuturum, & supremi Judicis sententiam subiturum? Cur antevertis sententiam, illi forte amicam, tibi exitialem? Si frater Legem in rebus procul dubio vetitis violat, illum precibus juva, suumque illi errorem suaviter leniterque demonstra: si aliter ac tu sentit & agit in iis quæ incerta sunt ac dubia, permitte judicium Deo, teque ipse coerceto.

℣. 13. TU AUTEM QUIS ES, QUI JUDICAS PROXIMUM (11)? Græca quædam Exemplaria subdunt (12): *Quoniam non in homine, sed in Deo viæ hominum.* Quæ ex Proverbiis hausta sunt, & ad ℣. 15. hujus Capitis referuntur. Meri Fideles nulla dignitate fulgent, ut judicium de fratribus ferre queant. Deo permittant judicium, vel Magistratibus vicem Dei gerentibus credant.

ECCE NUNC jam ad vos, QUI DICITIS: HODIE AUT CRASTINO IBIMUS IN ILLAM CIVITATEM, &c. Græcus (13): *Hodie & cras eamus . . . & faciamus*, &c. At Græci quidam Codices, Syrus, Arabs, Æthiops, vetus Italica Vulgatæ favent, magisque arguendus est hic loquendi modus, *Ibimus*, quam *Eamus*; significat enim majorem de viribus suis confidentiam. Licet quidem multa proponere ac statuere, modo tibi de te nihil promittas, atque omnia in Dei potestate esse fatearis; subjectionem atque infirmitatem tuam agnoscas, Deumque ores ut doceat quid tibi sit faciendum, te in cœptorum executione dirigat, felicemque exitum largiatur; omnia enim ex ipso pendent. Præter illum, inane est quicquid proponimus, statuimus, laboramus, sapimus, providemus, nihilque prosunt amicorum favor, fortunæ, vires. Manum ille a nobis reduxerit, statim in nihilum revertimur: *In cujus manu anima omnis viventis, & spiritus universæ carnis hominis.* Job. 12. 10.

℣. 15. QUÆ EST ENIM VITA VESTRA? VAPOR EST (14) statim ac prodierit dissipatus. Vapor est pars aquæ tenuissima, vi ignis, aeris aut solis excreta, quæ in aerem sublata densatur interdum, ac deinde seu vento seu calore dispergitur; nisi tamen congeries aliqua vaporum coalescat, & nubem efficiat. Sacri Scriptores hominis vitam vento, fumo, vaporibus in aere dissipatis non raro comparavere. *Memento quia ventus est vita mea*, inquit Job. 7. 7. *Sicut consumitur nubes, & pertransit; sic qui descenderit ad inferos*, in sepulcrum, *non ascendet*, non revertetur. Et 8. 9. *Hesterni sumus, & ignoramus quoniam sicut umbra dies nostri sunt super terram.* Et Psalmista Ps. 143. 4. *Homo vanitati similis factus est: dies ejus sicut umbra prætereunt.* Similes sententias apud profanos legas:

Sophocl. Ὁρῶ γὰρ ἡμᾶς οὐδὲν ὄντας ἄλλο πλὴν,
Εἴδωλ' ὅσοιπερ ζῶμεν, ἢ κούφην σκιάν.

Æschyl. Καὶ τίς βροτὸς μᾶλλον, ἢ καπνοῦ σκιά.

Seneca in Tragœdiis.

Nemo tam divos habuit faventes,
Crastinum ut possit sibi polliceri.

PRO EO UT DICATIS: SI DOMINUS VOLUERIT; ET: SI VIXERIMUS: Asserendum vobis est, vel saltem ex animo credendum, eventus omnes vestramque vitam in Dei potestate contineri. Nihil a vobis statuendum est, nisi æquissimum, & Dei consiliis subditum, & ea ipsa quæ æquissima sunt & maxime laudabilia, ipsi aggredi non debetis, nisi cum subjectione erga Dei consilia. Nihil ferme promittit in Epistolis Paulus, nisi cum addito (15): *Si Deus voluerit*, aut *permiserit*, *si voluntas Dei fuerit.* Tertullianus (16): *Socratis vox est: Si Dæmonium permittat.* Minutius Felix (17): *Si Deus dederit, vulgi iste naturalis sermo est.* Deorum in humanas res potestatem passim agnoscit Homerus (18). *Tutissimum est raro experiri, sed semper de fortuna cogitare, & nihil sibi de fide ejus promittere*, inquit Seneca (19). Hasce locutiones corrigit Christiana Religio, omnemque fiduciam, vires, felicitatem, salutem in Deo esse ponendam docet.

℣. 16. EXULTATIS IN SUPERBIIS VESTRIS (20). Ita loquimini atque agitis, quasi immortales sitis, ac nemini obnoxii. Deliberatis & aggredimini, quasi temporum & casuum arbitri. Horat. l. 2. Ode 16.

Quid brevi fortes jaculamur ævo
Multa?

Quam insanum est de viribus suis, opinione, valetudine, vita, fortunis gloriari, cum certa non sit eorum ad brevissimum tempus possessio? Quid stultius, quam amplas spes animo concipere, & magna moliri, cum nihil sit caducius vita? *Quam stultum est ætatem disponere! Ne crastino quidem dominamur. O quanta dementia est spes longas inchoantium!* Seneca Ep. 101.

℣. 17. SCIENTI IGITUR BONUM FACERE, ET NON FACIENTI, PECCATUM EST ILLI. Hebræis ad Christum conversis nullus erat excusationis locus, si bene non agerent. Causari non poterant, uti Gentiles, sese Divinas Leges & Christianæ Religionis officia ignorare. Satis multa hic dixit Jacobus, satisque admoniti fuere. Pleraque Religionis officia, & vitia inter ipsos pervagantia ille percutit. Nisi mores corrigatis, jam nulla vobis excusatio. *Servus qui cognovit voluntatem Domini sui, & non fecit secundum voluntatem ejus, vapulabit multis. Qui autem non cognovit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis* Luc. 12. 47. nisi tamen quæsita fuerit per malitiam & sponte ignorantia: augebit enim peccatum, non minuet.

---

(10) Græca non legit & Judex: Εἷς ἐστιν ὁ νομοθέτης ὁ δυνάμενος σῶσαι καὶ ἀπολέσαι. At Libri complures consentiunt cum Vulgata, Εἷς ἐστιν ὁ νομοθέτης καὶ κριτής. Ita plures apud Mill. Syr. Copht. Æth. &c.
(11) Græc. impress. Σὺ τίς εἶ, ὃς κρίνεις τὸν ἕτερον; Alii plures optimæ notæ: Σὺ δὲ τίς εἶ ὁ κρίνων τὸν πλησίον; *Qui judicas proximum?* (12) Codd. Hunt. 2. Cov. 3. Oecumen. Cod. Coll. novi apud Mill. Ὅτι οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ, ἀλλ' ἐν Θεῷ τὰ διαβήματα ἀνθρώπων. Ex Prov. xx. 24. (13) Σήμερον ἢ αὔριον πορευσόμεθα εἰς τὴν πόλιν, καὶ ποιήσομεν, &c. Alii: Πορευσώμεθα . . . καὶ ποιήσωμεν. (14) Vetus Italica fert: *Quæ autem vita vestra? momentum enim est per modica visibilis, deinde & exterminata*, Græc. Ἀτμὶς γάρ ἐστι.
(15) 1. Cor. iv. 19. & xvi. 7. 12. Hebr. vi. 3. Rom. 1. 10. Philipp. ii. 24. Act. xviii. 21. (16) Tertull. Apologet. Vide Platon. in Alcibiade. (17) Minut. in Octavio. (18) Homer. Iliad. B. Αἴ κε Θεοί γ' ἐθέλωσι. (19) Senec. de animi tranquil. cap. 11. (20) Καυχᾶσθε ἐν ταῖς ἀλαζονείαις ὑμῶν. Antiq. Ital. *Gloriamini in superbia vestra.*

CAPUT V.

Locupletis avari supplicium. Patientia inter vitæ hujus ærumnas. Jusjurandum devita. Ægrorum unctio. Peccatorum confessio. Preces Justorum quam validæ. Revocandi ad officium errantes.

℣. 1. AGite nunc divites, plorate ululantes in miseriis vestris, quæ advenient vobis. 2. Divitiæ vestræ putrefactæ sunt: & vestimenta vestra a tineis comesta sunt. 3. Aurum, & argentum vestrum æruginavit, & ærugo eorum in testimonium vobis erit, & manducabit carnes vestras ficut ignis. Thesaurizastis vobis iram in novissimis diebus. 4. Ecce merces operariorum, qui messuerunt regiones vestras, quæ fraudata est a vobis, clamat: & clamor eorum in aures Domini Sabaoth introivit. 5. Epulati estis super terram, & in luxuriis enutristis corda vestra in die occisionis. 6. Addixistis, & occidistis justum, & non restitit vobis. 7. Patientes igitur estote, fratres, usque ad adventum Domini. Ecce agricola expectat pretiosum fructum terræ, patienter ferens, donec accipiat temporaneum, & serotinum. 8. Patientes igitur estote & vos, & confirmate corda vestra: quoniam adventus Domini appropinquavit. 9. Nolite ingemiscere, fratres, in alterutrum, ut non judicemini. Ecce judex ante januam assistit. 10. Exemplum accipite, fratres, exitus mali, laboris, & patientiæ, Prophetas, qui locuti sunt in nomine Domini. 11. Ecce beatificamus eos, qui sustinuerunt. Sufferentiam Job audistis, & finem Domini vidistis, quoniam misericors Dominus est, & miserator. 12. Ante omnia autem, fratres mei, nolite jurare neque per cœlum, neque per terram, neque aliud quodcumque juramentum. Sit autem sermo vester: Est, est: Non, non: ut non sub judicio decidatis. 13. Tristatur aliquis vestrum? oret: Æquo animo est? psallat. 14. Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros Ecclesiæ, & orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini: 15. Et oratio fidei salvabit infirmum, & alleviabit eum Dominus: & si in peccatis sit, remittentur ei. 16. Confitemini ergo alterutrum peccata vestra, & orate pro invicem, ut salvemini: multum enim valet deprecatio justi assidua. 17. Elias homo erat similis nobis, passibilis: & oratione oravit, ut non plueret super terram, & non pluit annos tres, & menses sex. 18. Et rursum oravit: & cœlum dedit pluviam, & terra dedit fructum suum. 19. Fratres mei, si quis ex vobis erraverit a veritate, & converterit quis eum, 20. Scire debet, quoniam qui converti fecerit peccatorem ab errore vitæ suæ, salvabit animam ejus a morte, & operiet multitudinem peccatorum.

℣. 1. AGITE NUNC, DIVITES. Quæ hic & in consequentibus, usque ad ℣. 7. scribit Jacobus, ad locupletes ab Ecclesia alienos (1), Christianis infestos, spectare videntur. ℣. 7. Fideles dumtaxat alloquitur, atque ad patientiam hortatur. De locupletibus egit supra 11. 2. &c. at satis innuit, locupletes intra Ecclesiam comprehensos a se significari. Nihil hic tale indicat. Quamquam locupletes ab Ecclesia alieni ad Jacobum non pertinebant, sive Judæi essent, sive Gentiles; supervacanea hic tamen non est hæc in illos oratio, ubi ad Fideles ex Judæis scribitur; ea quippe & docentur ii, qui satis vacui non erant divitiarum cupiditate, solatium afferebatur pauperibus, ubi de locupletum discrimine, parataque illis pœna disputari viderent.

PLORATE ULULANTES IN MISERIIS VESTRIS, QUÆ ADVENIENT VOBIS. Gloriari vos non decet fortunis opibusque, sed gemendum, plorandum, formidandum ob æterna supplicia, parata malis locupletibus, avaris, superbis, abutentibusque opum copia, ut sectentur voluptates, Dei obliviscantur, pauperes opprimant. *Væ vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram .... qui videtis nunc, quia lugebitis & flebitis.* Luc. 6. 24.

℣. 2. DIVITIÆ VESTRÆ PUTREFACTÆ SUNT. Mavultis, avari, opum vestrarum exitium cernere, quam iis in sinus pauperum effusis, atque in cœlestes thesauros collectis, bene uti. Quid prodest aurum humi conditum, aut arca inclusum? Cur cœlestem beatitudinem illo non emistis? *Custos est, non dominus facultatum, qui aurum terræ infodit*, inquit S. Ambrosius de Naboth c. 15. *minister utique ejus, non arbiter. Vende potius aurum, & eme salutem: vende lapidem, & eme Regnum Dei.*

VESTIMENTA VESTRA A TINEIS COMESTA SUNT, dum pauper nudus temporum injurias patitur. Conditæ vestes pœnam in caput vestrum a Deo flagitant. Pauperes, qui nunc frigora & nuditatem ferunt, stabunt aliquando in Judicio, ut sævitiam vestram & avaritiam accusent. Alibi diximus, fuisse apud veteres vestium repositoria, mistis fragrantibus rebus, quibus tinearum injuriæ arcerentur. Fortasse nondum noverant ita lanam purgare, ut tineas non timeret.

℣. 3. AURUM ET ARGENTUM VESTRUM ÆRUGINAVIT. Æruginem patitur argentum, non item au-

(1) Ita Beda apud Estium, Grot. hic Gatak.

aurum, testibus rerum naturalium Scriptoribus (2). At verum quoque est, auro pondus minui successu temporis, & quoddam corruptionis genus induci. Denique Jacobus hic aurum argentumque posuit pro qualiber magni pretii re, quarum pleræque rubiginem & putredinem sentiunt. Hæc igitur *ærugo in testimonium erit* adversus avaros, eorumque *carnes manducabit sicut ignis*. *Thesaurizant sibi iram in novissimis diebus*. Acres ac tropicæ locutiones. Eadem fere Michæas 5. 10. *Ignis in domo impii, thesauri iniquitatis; & mensura minor*, qua thesauros distribuit, *iræ* Dei *plena*. Paulus Rom. 2. 5. *Secundum duritiam tuam & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, & revelationis justi judicii Dei*.

℣. 4. Ecce merces operariorum ... clamat, quam denegastis, aut distulistis; plerumque enim locupletes Principesque sunt erga inopes sævissimi, operisque mercedem reddere maxime omnium negligunt; repugnante Lege, quæ mercedem operis eadem ipsa die reddi jubet Lev. 19. 13. *Non morabitur opus mercenarii tui apud te usque mane*. Et Deut. 24. 15. *Non negabis mercedem indigentis ... sed eadem die reddes ei pretium laboris sui ante solis occasum, quia pauper est, & ex eo sustentat animam suam: ne clamet contra te ad Dominum, & reputetur tibi in peccatum*. Vetus Vulgata ferebat: *Ecce mercedes operariorum, qui araverunt in agris vestris, quod abnegastis clamabunt; & voces eorum qui messi sunt, ad aures Domini sabaoth introierunt*.

℣. 5. Epulati estis, &c. Græcus (3): *In deliciis vixistis super terram, & lascivistis: enutristis corda vestra ut in die mactationis*, tamquam ad diem festum, quo mactari solent victimæ ad epulum. Saginati estis epulis & luxuria, ceu victimæ solemni epulo destinatæ. Aderit ultionis dies, & supplicii diuturnitate ac severitate moram vindictæ, ac patientiæ contemptum reparabit. Malus dives in Evangelio æternis cruciatibus addictus scribitur ob illud solum, quod vitam in delitiis & epulis duxerit, sævitiamque erga Lazarum in foribus jacentem exercuerit (4).

Sunt (5) qui ita interpretentur: Vitam inter epulas delitiasque traduxistis, vosque ipsi *enutristis, ceu fieri solet iis diebus, quibus mactantur victimæ ad epulum*. Porro iis diebus publica convivia agitabantur. Jungunt alii cum consequentibus (6): Tamquam *in die occisionis*, cædis, prælii, *addixistis & occidistis justum*, nemine aut defendente aut repugnante, & *non restitit vobis*.

℣. 6. Addixistis, et occidistis justum (7). Quamplures (8) interpretantur de Christo Jesu, κατ' ἐξοχὴν justo, necatoque a Judæis qua die mactabatur pascha: *In die occisionis*. Aptius tamen sumitur de justis generatim, locupletum injuria quolibet tempore ad necem raptis (9). Vide supra II. 6. *Nonne divites per potentiam opprimunt vos, & ipsi trahunt vos ad judicia?* Latini Codices nonnulli legunt *adduxistis*, non *addixistis*. Vetus Italica: *Condemnastis, & occidistis*.

℣. 7. Patientes igitur estote (10), usque ad adventum Domini. Peracta in locupletes invectiva, ad Fidelium institutionem redit. Ne cadite animis inter calamitates, tamquam vestri oblitus fuerit Deus. Vigilat ille, ut pœnas de hostibus vestris exigat: desinent quamprimum mala vestra, & calamitates impiorum incipient: ℣. 8. *quoniam adventus Domini appropinquavit*. Bellum innuit, Judæis per Romanos inferendum, ac miseræ gentis dispersionem aliquanto post eventuram; supremum quoque Judicium (11), quod Scriptura cum priori calamitate conjungit, de sacrorum Scriptorum more, qui notas exemplaris cum figuræ notis miscent. Bellum Romanorum in Judæos, Templi & urbis excidium, Judæorum captivitas & dispersio, mala externa quibus illi oppressi sunt, luculentissimæ semper erunt supremi Judicii figuræ.

Agricola expectat pretiosum fructum terræ (12), tempore messis .... donec accipiat imbrem temporaneum et serotinum. *Imbrem* omittunt Vulgata, Æthiops, & quidam Codices Græci (13). At majori numero alii, omnesque typis editi habent *imbrem tempestivum & serotinum*, de quo sæpe sacra volumina (14). Vetus Italica: *Usquequo accipiat matutinum*, tempestivum, *& serotinum fructum*. Consentit Victor Antiochenus (15). Leguntur in Scripturis (16) veteres & novi fructus, primi scilicet ac postremi temporis; tum imber autumnalis & vernus. Hordeum triticumque verni fructus erant; vindemia, cæterique majorum arborum fructus ad postremum tempus pertinebant.

℣. 8. Adventus Domini appropinquavit. Animadvertimus, Domini adventu vel diem Judicii, vel bellum Romanorum significari. Antiqui Patres diem Judicii mox adfuturum existimabant, quod fortasse signa belli, quod diximus, a signis generalis Judicii non satis secernerent. Quamquam Fideles, quos Jacobus alloquitur, extra Jerosolyma, eximendi penitus non erant locupletum injuriis, idque bellum futurum illis non erat ingens solatii argumentum; illud saltem constat, exemptos tunc fuisse insectationibus, quibus a Judæorum Proceribus, Evangelii veritati nunquam non pervicacissime repugnantibus, agitabantur; confirmatamque eo spectaculo eorum fidem, cum Jesu Christi minas in Judæos absolutissime impletas intuerentur: quamobrem dubio locus non erat, quin ejusdem promissa ad æternitatem spectantia fide æque certa implenda forent, ipsique, exantlatis Dei causa aliquot hujus vitæ malis, æternum in Cœlis præmium essent consecuturi.

℣. 9. Nolite ingemiscere in alterutrum, ut non judicemini (17). Nolite jurgari. Græcus cum Latino ad verbum (18): *Ne ingemiscite*, sive, *ac clamate invicem*. Criminationes litesque invicem ne struite. *Ingemiscere* proprie est mœrorem doloremque animi, aut tumultum significare. At apud Septuaginta Interpretes *stenazo* sonat etiam clamare, ac dolorem animi gemitu exprimere. Utrum-

(2) Plin. lib. 33. cap. 3. *Super cætera non rubigo ulla, non ærugo, non aliud ex ipso, quod consumat bonitatem, minuatve pondus*. Pindarus aurum incorruptibile dicit: Ὁ δὲ χρυσὸς ἄφθαρτος. Sappho ait, aurum ex Jove natum neque rubiginem neque corruptionem sentire .... Ὅτι Διὸς παῖς ὁ χρυσός, κεῖνον οὐ σής, οὐδὲ κὶς δάπτει: Scholiast. Pindari. (3) Ἐτρυφήσατε, καὶ ἐσπαταλήσατε, ἐθρέψατε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς. Alii. *Enutristis carnes*, vel, *corpora vestra*. Ἐθρέψατε τὰς σάρκας ὑμῶν. Ita Barb. 1. Euthal. Syr. Vetus Italica legit: *Fruiti estis super terram, & abusi estis; cibastis corda vestra in die occisionis*. (4) Luc. xvi. 19. 20. (5) Erasm. Vatab. Menoch. Tirin. Piscat. Gatak. (6) *In die occisionis* (℣. 6.) *addixistis & occidistis justum*. Vide Bed. Bez. (7) Κατεδικάσατε, καὶ ἐφονεύσατε τὸν δίκαιον. (8) Oecumen. Beda, Gagn. Titelm. Hugo, D. Thom. Salmer. Cathar. Grot. Zeger. &c. (9) Gatak. Cajet. Est. Alii. (10) Μακροθυμήσατε. Oecumen. Μὴ ἀθυμεῖτε ὡς μὴ ἐκδικούμενοι. Ἡ ἐπηγγελμένη μὲν, βραδύνουσα δέ. ὁ γὰρ ἐκδίκησις, ἐκ κατὰ πόδας. Λέγει δὲ τὴν Ῥωμαίων ἔφοδον, ὑπὸ τὴν τότε αἰχμαλωσίαν τῶν Ἰουδαίων. (11) Vide Est. Grot. Men. alios. Confer 2. Thess. ii. 2. Rom. viii. 23. (12) Antiq. Ital. *Honoratum fructum terræ*. Τὸν τίμιον καρπόν. (13) Ἕως ἂν λάβῃ ὑετὸν πρώϊμον καὶ ὄψιμον. Quidam omittunt ὑετόν. Steph. ιγ. (14) Deut. xi. 14. Genes. xxvii. 28. Amos vii. 1. Job. xxix. 23. Joel. ii. 23. Zach. x. 1. (15) Victor Antioch. homil. 110. (16) Levit. xxvi. 10. Cant. vii. 13. (17) Ἵνα μὴ κατακριθῆτε, *Ut non condemnemini*. Alii plures: Ἵνα μὴ κριθῆτε, *Ut non judicemini*. Vide Mill. (18) Μὴ στενάζετε κατ' ἀλλήλων. Apud LXX. στενάζειν est *clamare*. Vide Job. xxiv. 12. xxxi. 38. Vide Heins. Gatak. Cathar.

Utrumque Deo est injucundum; vultque Deus patientiam exercere præter questus, vel saltem animi fervorem pro viribus coerceri, & gemitus opprimi.

JUDEX ANTE JANUAM. Eadem sententia, quæ ℣. 8. *Adventus Domini appropinquavit*; & in Genesi 4. 7. *In foribus peccatum adest*; scilicet, peccati pœna statim subitura est, & vos assequutura. Loqui pergit de proximo Jerosolymæ ac Templi excidio, & Judæorum dispersione per Romanos.

℣. 10. EXEMPLUM ACCIPITE EXITUS MALI (20) ... PROPHETAS. Inter cæterorum odia, intuemini Prophetas, & enarrata ab illis mala inspicite. Quid non illi ex Principibus, Sacerdotibus, populo pertulerunt? quot inter pugnas, irrisiones, injurias versati sunt? quam multi inter cruciatus vitam obiere? Animo igitur confirmamini, & statuta a Deo tempora expectate: *Nondum usque ad sanguinem restitistis* Hebr. 12. 4. *Exitus malus* hic non est *miser vitæ exitus*, sed vitæ hujus ærumnæ.

℣. 11. BEATIFICAMUS EOS QUI SUSTINUERUNT (21). Beatos dicimus eos qui mala perpessi sunt. Nemo ex nobis est, qui illorum felicitatem non miretur: cur igitur patientiam in malis & constantiam in persecutionibus non æmulamur? Si eumdem exitum eademque præmia optamus, cur eidem viæ non insistimus? Nonne Christus beatos dixit qui persecutiones justitiæ causa patiuntur, illisque cœlorum Regna promisit? Matt. 5. 10.

SUFFERENTIAM JOB AUDISTIS, ET FINEM DOMINI VIDISTIS. Nostis, quantopere probata fuerit sanctissimi hujus viri patientia, ac tandem, quam felici exitu magnisque præmiis illum donaverit Deus. Finis non raro pro præmio usurpatur, ut 1. Petri 1. 9. *Reportantes finem fidei vestræ*, præmium scilicet. Et Rom. 6. 21. *Finis* (merces) *illorum mors est*. Ita & *finis Domini* hoc loco est præmium, quod consequuta est Jobi patientia (22).

Sunt (23) qui *finem Domini* interpretentur Jesu Christi passionem; quæ apud Evangelium (24) finis vel *excessus* illius dicitur. Ex Judæis complures aut viderant aut vidisse poterant Christi necem ac finem, *Finem Domini vidistis*; at Jobum ejusque casus, tum ante eum post illius calamitates, nonnisi e Scripturis noverunt. Quid vero de præmiis Jobi Scriptura? nimirum amissis res duplo majores illi esse restitutas. At nihil tale Fideles præstolabantur: quamobrem ad roborandam illorum patientiam opportunior Christi perpessio, *finis Domini*, quam relatum a Jobo præmium, videbatur. Hæc sunt hujus opinionis argumenta: prior tamen explicatio magis consentanea videtur. Compertissimum erat Fidelibus, patientiam Jobi æternis in cœlo præmiis fuisse donatam.

℣. 12. ANTE OMNIA, NOLITE JURARE. Præcipit hic Jacobus illud ipsum, quod mandaverat Christus Matt. 5. 34. *Ego autem dico vobis: Non jurare omnino*. An quodlibet jurisjurandi genus vetitum est Christiano? At juravit Paulus, Dei testimonio sæpe in Epistolis invocato (1). Nonne actio Religionis est jusjurandum, modo cum veritate, judicio, justitia jures? *Jurabis, vivit Dominus, in veritate, & in judicio, & in justitia* (2). Revera Chrysostomus (3), Theophylactus, aliique Veteres nonnulli (4) vetitum omnino Christianis jusjurandum existimavere, idque Judæis dumtaxat ob animi duritiem fuisse permissum. At communis Patrum ac Theologorum sententia, ipsaque Ecclesiæ consuetudo satis docent, fas esse jurare Christiano, modo necessitas, veritas, justitia, debitumque nomini Divino obsequium intercedant. Ita statuit Synodus Constantiensis adversus Wicleffum (5). Vide nos in Matt. v. 34. & S. Augustinum *Lib. 1. de sermone Domini in monte cap. 17. & lib. de Mendacio cap. 15.*

UT NON SUB JUDICIO DECIDATIS, ne judicio damnemini. Græcus (6): *Ne in hypocrisim incidatis*. Optimi tamen Codices multi, ut Alexandrinus, & editi complures, Syrus, Arabs, Æthiops, vetus Italica cum Vulgata consentiunt. *Ne sub judicium* vel damnationem *incidatis*; judicium quippe passim pro damnatione usurpatur, uti sæpe animadvertimus. Superiorum connexio cum consequentibus non cernitur, si vulgatam Græci lectionem sequare: *Nolite jurare . . . ut non in hypocrisim incidatis*. Grotius tamen reddit: *Ut non in mendacium incidatis*; ostenditque, Græcam vocem *Hypocrisis* hoc interdum significare (7). Ita perspicua est loci totius sententia: præstantior tamen videtur Vulgatæ versio.

℣. 13. TRISTATUR ALIQUIS VESTRUM? ORET. ÆQUO ANIMO EST? PSALLAT (8). Ubi vos mœror ac tristitia in angustis rebus invaserint, orate, animos effundite coram Deo, vestros illi labores narrate, invocate illius opem, rerum vestrarum curam illi remittite, statimque solatium accipietis. Hilares estis, vestræque res secundo statu feruntur? ne profanas voluptates & vana solatia sectemini, sed Domino gaudete, sacra carmina recitate, spirituale gaudium frequentate, animo versantes magna Dei opera, commendantes illius majestatem, laudemque prædicantes. Ita singula vitæ tempora sancta efficietis, sive angustæ sive prosperæ res fuerint. Hoc ipsum sibi proposuit Ecclesia, dum Ministris filiisque tradidit Davidis Psalmos, in quibus pias divinasque sententias, singulis vitæ necessitatibus accommodatas, reperias (9).

℣. 14. INFIRMATUR QUIS IN VOBIS? INDUCAT PRESBYTEROS, &c. Catholici Interpretes, cum veteres tum recentiores, locum hunc de Extremæ Unctionis Sacramento interpretati sunt. Idipsum pronunciavere Synodi Florentina (10) & Tridentina (11): ipsaque Ecclesia luculentissime exprimit per formulam, qua hoc Sacramentum conferri jubet: *Domine Deus, qui per Apostolum tuum Jacobum locutus es: Infirmatur quis in vobis?* &c. damnatque Armenos, Valdenses, Albigenses, Wicleffum, recentioresque Novatores Calvinistas & Lutheranos, qui Unctionem a Jacobo memoratam verum esse novæ Legis Sacramentum negant. Unctionem, qua, superstite adhuc Christo, Apostoli ægris incolumitatem reddebant, de qua Marcus (12), Divi-

[20] Ὑπόδειγμα τῆς κακοπαθείας, *Exemplum afflictionis*. Antiqua Italica vers. *Accipite experimentum de malis passionibus, & de patientia Prophetas*. Beda: *Exitus mali & longanimitatis, & laboris, & patientiæ*.
[21] Μακαρίζομεν τοὺς ὑπομένοντας, *Eos qui sustinent*. Alii: Τοὺς ὑπομείναντας. Steph. δ, ι, ιε, ιγ, Lin. Laud. 2. Petit. 3. Cov. 2. 3. Compl. &c. hic. Et antiq. Ital. *Eos qui sustinuerunt*. [22] Dionys. Cajet. Salmer. Syr. Grot. Piscat. Men. Gatak. Est. Alii plures. [23] August. lib. 1. de Symbolo c. 3. & Ep. 120. Beda hic, Hugo, Glossa. Alii quidam. [24] Luc. 12. 31. *Dicebant excessum ejus*. [1] 2. Cor. 1. 23. Philipp. 1. 8. Rom. ix. 1. 2. Cor. 11. 31. Galat. 1. 20. [2] Jerem. iv. 2. Vide & Deut. vi. 13.
[3] Chrysost. & Theophyl. in Matth. v. 34. [4] Oecumen. hic. [5] Concil. Constan. sess. 8.
[6] Ἵνα μὴ εἰς ὑπόκρισιν πέσητε. Alii: Ἵνα μὴ ὑπὸ κρίσιν πέσητε. Antiq. Ital. *Ne in judicium incidatis*. Oecumen. Τὴν ὑπόκρισιν, ἤτοι τὴν κατάκρισιν. [7] Ὑπόκρισιν pro mendacio, 1. Timoth. iv. 2. Ὑποκρίνεσθαι pro mentiri, Prov. xvi. 28. in Vers. Sym. Ὑποκριτὴν pro mendace, Job xxxiv. 30. & xxxvi. 13.
[8] Editio Sixti V. *Tristatur autem aliquis vestrum? Oret æquo animo & psallat*. Græc. Κακοπαθεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσευχέσθω. Εὐθυμεῖ τις; ψαλλέτω. [9] Vide, si placet, Basil. seu alii. proœmium in Psalmos.
[10] Concil. Florent. in Decreto unionis. [11] Trident. sess. xiv. c. 1. *Si quis dixerit, Extremam Unctionem non esse vere & proprie Sacramentum, a Christo Domino nostro institutum, & a Beato Jacobo Apostolo promulgatum, sed ritum tantum acceptum a Patribus, aut figmentum humanum, anathema sit*.
[12] Marc. vi. 13. *Ungebant oleo multos ægrotos, & sanabant*.

Divino huic Sacramento prælusisse credit (12). Huic igitur veritati repugnare non potes, quin aliquod Catholicæ Fidei caput evertas; damnandaque est audacia Cajetani, qui, tametsi Extremam Unctionem esse novæ Legis Sacramentum fateatur, certat tamen, his Jacobi verbis spectari solummodo prodigiosam illam unctionem, qua Apostoli ante Jesu Christi passionem, nondum Sacerdotio initiati, ægros curabant. Adstipulantur Oecumenius, & Interpretes plerique ex Novatoribus.

Fateor omnino, unctionibus interdum usos esse Judæos ad ægrorum solatium; idque pharmacum esse morbis quibusdam præsentissimum, quo prætertim Orientales sæpe utebantur. Ezechiel 16. 9. *Lavi te aqua, & emundavi sanguinem tuum ex te, & unxi te oleo.* Evangelicus Samaritanus Luc. 10. 34. vulnera hominis in Jerichuntino itinere cæsi, vino & oleo curavit. Apostoli inunctis oleo ægris incolumitatem invocato nomine Christi reddebant Marc. 6. 13. Ostendit Ligfootus (13) ex Thalmude Jerosolymitano & Babylonico, medicas hujusmodi unctiones inter Judæos fuisse vulgatissimas, mistaque a nonnullis carmina, quibus earum vis augeretur. Neque inficias iverim, usos interdum unctionibus in eamdem rem Christianos. Severum Imperatorem a Proculo quodam Christiano inunctum oleo fuisse curatum, narrat Tertullianus (14). Innocentius I. asserit, fas esse Laicis oleo sacris precibus consecrato suos per se ægros inungere (15).

At alia prorsus est unctio, de qua Jacobus. Nam I. Apostolus absolute non dicit, *Siquis infirmatur in vobis* consueto morbi genere, vel eo cujus evasio sperari queat; sed, siquis morti proximus laborat (16); ita enim Græcus sonat (17): quamobrem Extrema Unctio *Sacramentum morientium* dicitur, ac nemini, nisi animam prope agenti, præbetur (18). II. Non quilibet Sacerdotes donu sanationum præditi erant; si igitur voluit Jacobus, præberi hanc unctionem, ut redderetur ægro incolumitas, dicere debuit, vocandos esse Presbyteros sanationum virtute præditos, non absolute Presbyteros. III. Unctio a Presbyteris, sive ab Apostolis, meritve Fidelibus admota, nulli usui erat præter corporis incolumitatem: at hæc peccatorum remissioni servit: *Si in peccatis fuerit, remittentur ei*. IV. Ægrorum sanatio per unctionem ac manuum impositionem, casualis erat, usuque non permanente pollens; nec effectum necessario ferens. Hæc permanens est, & certissima efficacitate, saltem quod ad peccatorum remissionem attinet. V. Prodigia nonnisi ob infidelium conversionem essent; situa hic ob unos Fideles: prodigiosa igitur unctio non erat, qualis illa apud Marcum VI. 13.

Inducat Presbyteros, Episcopum, vel Presbyteros, vel utrumque, vel unum Ecclesiæ Presbyterum. Addit, *Ecclesiæ*, ut intelligas non seniores dumtaxat aut ætate majores (19), sed Episcopum, aut Presbyteros Ecclesiæ moderatores. Presbyteri plures, & plerumque septem inter Orientales ad Sacramenti hujus administrationem adhibentur; unus apud Occidentales. Lege hac de re Controversiarum Scriptores, & qui de Sacramentis disputant.

Orent super eum, ungentes oleo; vel orent pro eo, vel orent impositis illi manibus, vel denique inter ungendum orent. Ecclesiæ Ministri dum Sacramentum Extremæ Unctionis administrant, linientes ita orant: *Per istam sanctam unctionem & suam piissimam misericordiam indulgeat tibi Dominus quicquid per visum, auditum, &c. deliquisti*. Leguntur quoque in Ritualibus Orationes ante & post unctionem recitandæ. Liniuntur ægri *oleo* ex olea, per Episcopum rite consecrato, qui mos Occidentalium est; apud Orientales sufficit, si a mero Sacerdote consecratum fuerit. Præbetur extrema Unctio *in nomine Domini*, ejusque authoritate; neque suo ipsius nomine agit Presbyter, sed tamquam Dei Minister, Dei authoritate præditus, ejusque verbis & promissionibus fretus.

V. 15. Et oratio Fidei salvabit infirmum (20). Ministri oratio cum ægri fide conjuncta; sive utriusque fides precesque solatium & incolumitatem ægro afferent, si id expedire illius saluti visum Deo fuerit (21), qui tum hujus tum cæterorum Sacramentorum est finis. Novam penitus conjecturam proponit hic Seldenus (22), quam prorsus præterire non possumus. Putat ille primum, agi hoc loco de ægris morti proximis, morientibus, vel etiam mortuis, mox in feretrum inferendis; & post illius argumenta nullus dubio est locus, quin *asthenein* (23) & *camnein* (24) passim usurpentur, illud pro ægris morbo oppressis, hoc pro mortuis: quamobrem, subdit ille, non jubet Jacobus acciri Presbyteros ad Sacramentalem Unctionem vel medicam, sed ut claudant oculos ægro postquam exhalaverit animam, sive ut liniant oleo antequam cadaver in feretrum inferatur. Docet ille ex Rabbinis (25), oleum palpebris mortui hominis infundi consuevisse, ut oculi elauderentur; & nulla quidem est difficultas quod ad cadavera mortuorum linienda & condienda pertinet. Ita Josephus Arimathæus & Nicodemus erga Christi cadaver præstitere Joan. 19. 39. idemque colligitur ex officio, quod Maria Marthæ soror, inunctis Christi pedibus, ipsi Christo exhibuit Marc. 14. 8. *Prævenit ungere corpus meum in sepulturam.*

Itaque Jacobi sententia ex Seldeno hujusmodi est: Siquis adeo periculose langueat, ut deplorata sit illius vita, arcessantur seniores oppidi vel familiæ, ut illius oculos claudant, vel corpus post mortem condiant: eorum precibus fiet, ut incolumitas reddatur ægro, vel etiam vita, si inobierit, & siqua peccata adhuc expianda sunt, Deus illi dimittet. Locus Jacobi ad verbum ita reddi potest: *Infirmatur quis in vobis ad mortem? Arcessat Seniores totius Cœtus*, vel Ecclesiæ, *& orent pro eo illito prius olea in nomine Domini* (26), *& oratio fidei servabit morientem*, sive mortuum, *& suscitabit illum Dominus; & si in peccatis sit, remittentur ei*. Hæc locutio, *suscitabit eum Dominus*, proprie usurpari potest pro homine in vitam revocato; quam quidem potestatem largitus diserte est Apostolis Christus Matt. x. 8. *Mortuos suscitate*; vel etiam pro restaurata morientis incolumitate.

Nemo non videt, invectam esse a Seldeno contor-

[12] Concil. Trident. sess. 14. cap. 1. *A Christo Domino nostro apud Marcum quidem insinuatum, &c.*
[13] Chronol. pag. 145. [14] Tertull. ad Scapul. cap. 4. [15] Innocent. I. Ep. ad Decent. & Concil. Vormat. cap. 72. [16] Ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν. [17] Vide Selden. de Synod. lib. 2. cap. 7. num. 11. pag. 151. & n. 12. p. 161. [18] Rituale Rom. *Debet hoc Sacramentum infirmis præberi, qui tam graviter laborant, ut mortis periculum imminere videatur.* [19] Προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας. [20] Καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα. Antiq. Ital. *Oratio in fide salvabit laborantem, & suscitabit illum Dominus.* [21] Vide Grot. Est. Cornel. Vide 2. Cor. XII. 9. 1. Timot. v. 23. 2. Timot. IV. 20. [22] Selden. lib. 2. de Synedr. c. 8. n. 11. 12. 13.
[23] Idem loc. cit. pag. 351. 355. 356. [24] Idem pag. 525. Homer. Iliad. Ψ.
Τῆλέ με εἴργουσι ψυχαὶ, εἴδωλα καμόντων.
Didym. Καμόντων, τῶν τεθνηκότων.
[25] Talmud. Babylon. apud eumdem pag. 352. [26] Καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ Κύριος. Antiq. Ital. vers. *Et oratio in fide salvabit laborantem, & suscitabit illum Dominus*,

tortam adeo hujus loci explicationem, quæ a communi omnium hactenus Interpretum sensu abhorreret, ne is cogatur admittere Extremæ Unctionis Sacramentum, quod Græca & Latina Ecclesiæ nullo non tempore admiserunt. *Presbyteros Ecclesiæ* esse ait non homines Ecclesiastica dignitate præditos, sed meros senes quoslibet, authoritate præditos vel earentes; quamquam vocabula ipsa luculentissime repugnant. Denique quis unquam audiit, pharmacum esse in Ecclesia pervulgatum, familiare, certissimum, quo ægri ad extremam horam laborantes oleo lini curentur, sive etiam mortui revocentur in vitam? Quis intellexit, rite acciri Ecclesiæ Presbyteros, vel oppidi Seniores, ut oculos morientium claudant, vel corpora mortuorum condiant? Uni scilicet Seldeno illud succurrit.

Et si in peccatis sit, remittentur ei; qui præcipuus est Extremæ Unctionis effectus. Fidelium peccata, vel negligentia, præsertim primis iis temporibus, morbis puniebantur. Si morbum peccata promeruerint, Sacramenti virtus veniam adeoque & ægri incolumitatem impetrabit (27). Extrema Unctio, inquit Synodus Tridentina Sess. 4. c. 3. *delicta siqua sint adhuc expianda, ac peccati reliquias abstergit*. Peccati reliquiæ sunt aut venialia peccata, aut mortifera, latentia tamen & incognita, sive peccatorum adhuc expiandorum pœna, seu denique vitiosæ habitudines, ex præteritis peccatis relictæ. Fortes efficimur adversus pravas propensiones hoc Sacramento, vel criminibus hisce purgamur.

℣. 16. Confitemini ergo (28) alterutrum peccata vestra, si cupitis veniam illorum impetrare precibus fratrum, aut dimitti a Ministris Christi, ex tradita ipsis potestate (29): denique si admissorum in fratres peccatorum veniam ex ipsis impetrere optatis, invicem peccata confitemini; si publica sint, coram Ecclesia; si in fratrem, supplices fratri vos præbete (30); siquid haud palam peccastis, Ministro Ecclesiæ clam aperite, ut absolvamini. Judex est Minister, atque a Deo instructus est ligandi ac solvendi potestate: neutram vero in vos ille potestatem exercere potest, nisi luculentam peccatorum confessionem apud illum exhibueritis. Medicus animorum est, & convenientia remedie admovere debet: at quo pacto curaverit, nisi mentis vulnera & morbos sincera confessione detexeritis (31)? *Confitemini ergo alterutrum peccata vestra*.

Orate pro invicem, ut salvemini; multum enim valet oratio justi assidua. Referri hæc possunt ad superiora. Sive morbis corporis sive peccato teneamini, illud efficite, ut Ecclesia & pii homines pro vobis orent; validissimus enim hic est veniæ opisque impetrandæ modus. Sive absolute, tamquam novum Jacobi monitum ad Fideles: Alter pro altero preces fundite, ut salutem assequamini: fratrum precibus opus est, ut referatis peccatorum veniam, & in justitia perseveretis. Presbyteri & Domini Ministri pro grege orent, Fideles pro Pastoribus; justi conversionem peccantibus, piis perseverantiam rogent. Preces, quas charitas intra nos concipit, quasque Spiritus Sanctus in fratrum gratiam dictat, libentissime excipit Deus.

Multum valet oratio Justi assidua. Reddi potest Græcus (32): *Multum potest oratio justi efficax*, fervens, assidue. Passim occurrunt in Scripturis exempla, quibus efficacitas orationis ostenditur. Dei furorem, in gentis alicujus perniciem mox exarsurum, placavit; prodigia omnibus deinceps ætatibus stupenda obtinuit; extraordinaria ex Deo beneficia tum in orantes tum in eos, pro quibus orabatur, extorsit. Una impetrandarum tum nobis tum fratribus ex Deo largitionum via est oratio: per illam scilicet assidua nobis est cum Cœlestibus consuetudo, missis eo laudibus, obsequiis, gratiarum actionibus, significationibus pœnitentiæ, postulationis, relatisque inde illustrationibus, solatiis, auxiliis, quibus indigemus. Ut audiare, opus est humilis sit oratio, fervens, assidua, ex recto justoque animo profecta, vel saltem ex animo ilthæe ornamenta peroptante: *Oratio justi assidua*. Non audit Deus peccatores absque charitate, fervore, attentione, Justitiæ amore orantes, neque ad Deum, cujus inimici sunt, reverti ex animo cupientes. Jo. 9. 31.

℣. 17. Elias homo erat similis nobis passibilis, & miseriis obnoxius. Orationis vim ostensurus, utitur exemplo Eliæ, qui Cœlum duos & quadraginta menses precibus clausit, precibusque aperuit, cum visum est, ut Domini gloriam ac potentiam ostenderet. Narrat id tertius Regum Liber 17. 18. Achab Israelis Rex, omnia majorum suorum flagitia sectatus, scelere sceleribus cumulavit, ducta uxore Jezabele, Ithobali Regis Tyriorum filia; cujus illecebris in Numinum suorum cultum abreptus, Templum Baali in urbe Samaria condidit, ibique cultum Numinum impudentissime exercuit. Dei Spiritu actus Elias, Achabum adiens ait: *Vivit Dominus, in cujus conspectu sto, si erit annis bis ros & pluvia, nisi juxta oris mei verba*; jussusque a Deo fugere & in valle trans Jordanem delitescere, deinde in oppidum Sareptam venit.

Triennio elapso, Deus illum alloquutus præcepit, sisteret sese Achabo, ut demum imber terris daretur. Profecto igitur Eliæ dixit Achabus: *Tu ne es ille, qui conturbas Israel?* Cui Elias: *Non ego turbavi Israel, sed tu & domus patris tui, qui dereliquistis mandata Domini, & secuti estis Baalim*. At jam nunc jube colligi Prophetas Baalis, universumque Israelem in Carmeli verticem. Rege cum Prophetis populoque illuc profecto, Numinum vanitatem ostendit Elias, provocans Baalis Ministros, ut ignem e Cœlo deducerent in victimas, velut ipse præstitit in suas. Ultus Domini injurias nece pseudo-Prophetarum, Regem populumque monuit, reverterentur statim, imbre uberrimo nimirum imminente, quamvis nihil tale aeris aspectus minitaretur. Humi stratus Elias, capite inter genua inserto, oravit, statimque pluvia. Ait Jacobus, clausum fuisse Cœlum Eliæ precibus, ac menses duos & quadraginta non pluisse. Duo hæc adjuncta non leguntur in Scripturis; at ea didicerat Jacobus vel divinitus, vel ex narratione majorum (33). Privata authoritate prodigia non patrabant Prophetæ, uti Christus, sed impetrato precibus beneficio (34).

℣. 19. Siquis ex vobis erraverit, et converterit quis eum; ℣. 20. . . . salvabit animam ejus a morte, et operiet multitudinem peccatorum. Ab itinere veritatis aberras, si vel errore in fidem, vel flagitiis morum implicieris. Siquis utreque ratione aberret, eumque frater & institutionibus & monitis, sive suaviter sapienterque objurgando revocaverit, magnam init apud Deum gratiam, cum servaverit animam fratris, illum discrimini exemerit, & causa fuerit cur ille ad Deum re-

(27) Vide Est. Grot. &c. (28) Græcus non habet *ergo*. Ἐξομολογεῖσθε ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα. Sed addunt οὖν Steph. δ, ς, ν, Syr. Alexand. Col. & alii nonnulli. (29) Matth. xvi. 19. *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum & in Cælis*, &c. Joan. xx. 23. *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis*, &c. (30) Vide Bed. Est. Grot. Cornel. (31) Vide Alcuin. Ep. 26. Concil. Senon. decret. 10. Hugo Victor. lib. 2. de Sacram. parte 14. c. 1. Bonav. Alens. Alii plurimi.
(32) Πολὺ ἰσχύει δέησις δικαίου ἐνεργουμένη. Antiq. Vulg. *Multum potest petitio justi frequens*.
(33) Grot. Gatak. (34) Estius hic.

reverteretur, referretque peccatorum veniam, quam is pœnitentia promeruit (35).

Aliter: Qui fratrem uti opus est, instituit, atque ab errore reducit, dignus fit, cui Deus & suam ipsius salutem & peccatorum veniam largiatur: se ipse servat, dum alienæ saluti consulit (36). Favet huic explicationi Græcus typis editus (37); quique illum sequuntur (38), ita Latine legunt: *Salvabit animam suam a morte, & operiet multitudinem peccatorum suorum*. At consentanea magis videtur prior interpretatio.

Finis Commentarii in Epistolam B. Jacobi Apostoli.

IN PRIMAM
B. PETRI APOSTOLI
EPISTOLAM
PROLEGOMENON.

PETRUS, alio nomine Simon, Joannis sive Jonæ filius, Bethsaidæ, seu Juliade, Galilææ urbe, ultra Jordanem, prope ejusdem fluminis fauces ad Lacum Genezareth sita, ortus, & Andreæ frater, a quo ad Jesu Christi sequelam vocatus est Jo: I. 42. Ædes habebat in Capharnaum, ubi cum uxore morabatur Matth. VIII. 14. Luc. V. 38. Una cum fratre Andrea tum piscationi vacabat, cum a Christo vocatus est ad Apostolatum Luc. 5. 8. Suum erga Præceptorem studium assidue exhibuit; quo etiam cæteris Apostolis præstitit. Christus vero potissima benevolentiæ argumenta ei semper ostendit; illum Transfigurationis suæ testem adhibuit Luc. IX. 28. &c. Matth. XVII. 2. Petram quoque eum esse voluit, super quam struere Ecclesiam, inferorum conatibus nunquam evertendam, constituerat Matth. 16. 18.

Quamvis Petrus nimia animi imbecillitate a Christo in ejus passione defecerit, Christus nihilominus post resurrectionem nova amoris argumenta ei præstitit Marc. 16. 7. & supremam Dignitatem non modo non ademit, verum etiam de suo amore ter postulatum, conspicuum Ecclesiæ suæ caput expresse constituit Joan. XXI. 15. &c. *Simon Joannis, diligis me plus his?* a quo cum totidem responsionibus se ab eodem enixe diligi accepisset, *Pasce*, subdidit, *agnos meos, pasce oves meas.*

Post S. Spiritus in Apostolos & Fideles omnes una congregatos illapsum, Petrus, utpote sacri cœtus caput, in Templum se conferens, ita plenam Spiritu Sancto ad populum concionem habuit, ut tria hominum millia ad Fidem statim adduxerit Act. II. 14. &c. Aliquot post dies, cum in Templo populum adhuc alloqueretur, Sacerdotum & Saducæorum jussu captus, carceri addictus est Act. 4. 1. qum tamen vel ardorem fidei remiserit, vel animo defecerit. Coram Magistratus Patribus, & Sacerdotum Principibus deinde productus, intrepide de Jesu Christo ad eos dixit, & Deo magis quam hominibus obtemperandum professus est.

In singulis Petri gestis hic recentendis non immoror; præcipua tantum attingo, ut ad eam, qua hæc scripta est Epistola, ætatem legentes deducam. Stephano per martyrium absumpto, Fideles omnes, præter Apostolos, Jerosolymis profugi, dispersi sunt in diversa Act. VIII. 1. &c. Ea occasione Philippus Diaconus Evangelium Samariam invexit, quo & Petrus se contulit, ut baptismo initiatis Spiritum Sanctum conferret Act. X. 9. Quam Spiritus Sancti conferendi virtutem cum Simon Magus, oblato pretio, comparare sibi tentaret, illum Petrus a Christi Ecclesia rejecit.

Aliquanto post Gentibus quoque ad Fidem & Evangelium velle se aditum patefieri, cœlesti visione Deus Petro in Joppe versanti ostendit; in qua cum Apostolus linteum reptilibus plenum coram se e Cœlo demitti spectasset, jussus est occidere, & manducare. Baptismo Cornelium abluit Act. X. 47. neque amplius ab Ethnicorum consuetudine duxit abstinendum. Antiochiam pau-

(35) Vide Est. Grot. Gatak. Pisc. Drus. alios.

(36) I. Timoth. IV. 16. *Attende tibi & doctrinæ, insta in illis. Hoc enim faciens, & teipsum salvum facies, & eos qui te audiunt.*

(37) Ὁ ἐπιστρέψας ἁμαρτωλὸν ἐκ πλάνης ὁδοῦ αὐτοῦ, σώσει ψυχὴν ἐκ θανάτου, καὶ καλύψει πλῆθος ἁμαρτιῶν. Quidam legunt, ψυχὴν αὐτοῦ. Steph. δ, ι, ω, Alex. Baroc. Barber. 2. Colin. Vulg. Syr. Æth. Copht. Codices Latini alii legunt, *animam ejus*; alii, *Animam suam*. Italic. Vers. Antiq. *Salvat animam de morte sua, & operiet multitudinem peccati*. Alii, *peccatorum suorum*. Alii *Peccatorum ejus*. Vide Bed. Est. Cornel. hic.

(38) Vide Bedam, Hug. Carthus. Gloss. Joan. VIII. Ep. 38. Vide & D. Thom. Titelm. Cornel. a Lapid. Fevardent. Vorst. Ham. Vide Est. & Origen. homil. 2. in Levit. Cassian. Collat. 20. cap. 2.

paulo post profectus (1), primam ibi sedem constituit. Anno circiter Christi XXXVIS. Jerosolymam reversus, Paulum, qui ad se invisendum eo venerat, comiter excepit: ubi quindecim diebus mutua consuetudine exactis, Paulum dimisit, qui, præter Petrum, & Jacobum Fratrem Domini, Apostolorum neminem vidit, quod cæteri ad Evangelium nunciandum sese alio contulissent.

Nihil deinceps de Petro apud Lucam usque ad ejus carcerem, in quem anno Christi XLIV. datus fuit. In hoc temporis intervallum, nempe ab anno XXXVII. usque ad XLIV. rejicimus ea, quæ in Ecclesiastica Historia de ipso leguntur (2), illum scilicet Asiam, Bithyniam, Cappadociam, Galatiam, & Pontum peragrasse. Romam deinde, ut suam ibi sedem erigeret, profectus, hanc primam inde Epistolam dedit; cum vero illum sæpe Romam migrasse putemus, incertum est, ante annum XLIV. quo Jerosolymam ad Paschalem solemnitatem certo profectus, ab Herode Agrippa conjectus est in carcerem Act. XII. 1. &c. an postquam secundo Romam venerat, hanc Epistolam scripserit.

Illud sane constat: I. Quod Christi Discipuli tunc in Provinciis Christianorum nomine appellabantur 1. Petr. IV. 16. quo quidem nomine, teste Luca Act. XI. 26. nonnisi anno Christi XLIII. Antiochiæ Discipuli cœpti sunt appellari. II. Marcus una cum Petro tum Romæ versabatur, neque in Ægyptum adbuc migraverat, quo nonnisi circa annum XLIX. perrexisse arbitramur. III. Asiæ, Bithyniæ, Galatiæ, & Ponti Ecclesiæ, ad quas Petrus scribebat, jam satis excreverant, & ab Judæis incredulis Gentibusque plurima perferebant (3). IV. Petrus demum in hac Epistola IV. 57. diem Domini proximam prænunciat; quo quidem proximam Jerosolymæ eversionem designare videtur. Quamobrem nil certius decernentes, inter Christi annum XLV. & L. hanc Epistolam collocamus.

Cum Petrus Hebræorum, quemadmodum Paulus Gentium, Apostolus esset, Hebræis potissimum ad Fidem genitis Epistolam inscribit. Quod quidem, juxta S. Augustinum in Psal. CXLVI. & in Faust. l. 22. c. 89. aliosque Interpretes (4), non prohibet, quin & Gentium Fideles Judæis mistos alloquatur. Quædam præterea ibi occurrunt, quæ nonnisi Ethnicos ad Fidem traductos afficere videntur; cum, v. g. ii, ad quos Petrus scribit, ante conversionem flagitiis & idololatriæ dediti fuisse dicuntur (5); aut Christum, quem non viderant, diligere, &c. Nos vero, cum aliis plurimis (6), nihil in ea Epistola deprehendi posse putamus, quod de Judæis jam Christo addictis tantummodo explicari non valeat.

Illud sibi potissimum Apostolus proposuerat, ut Fideles, ad quos scribebat, in Fide confirmaret, iisque ad perferendas persecutiones hortaretur, unaque se cum Paulo & dogmatum consensu, & refellendis Simonis & Nicolaitarum, qui Fidem sine operibus ad salutem sufficere dictitabant, erroribus, omnino convenire ostenderet. Quamobrem ut bonis operibus vacent; & a Christi Fide nunquam deficiant, enixe hortatur; & de eorum Vocationis felicitate, & de bonis, quæ per Baptismum consequuti sunt, sæpe loquitur: Ecclesiæ Præsules, conjuges, servos præclaris monitis instruit; denique erga Principes a Deo constitutos obedientiam commendat.

Nonnullæ in ea Epistola similitudines, & locutiones occurrunt, quæ ad eas, quas Paulus affert, prorsus accedunt: de Jesu Christi prædestinatione, de ejus mortis fructibus; de Baptismate; eadem quoque ad Episcopos, & Conjuges monita: eædem ad perferenda adversa, & ad obtemperandum Principibus & Magistratibus exhortationes. Eam & gravitate & eloquentia & fidei ardore plenam, & Apostolorum Principe dignam Grotius appellat (7). Erasmus vero & Estius Præfat. in hanc epist. Apostolica majestate plenam, & plurimis in pauca verba congestis sententiis undique refertam testantur.

Hanc primam Epistolam Hebraice a Petro scriptam, Græce vero a Marco versam, Baronius conjectura ducit; attamen, quamvis ad Fideles Hebræos scripta, Græce primum exarata vulgo creditur. Provinciæ omnes, in quibus Judæi dispersi versabantur, Græco sermone utebantur: Petrus Scripturas juxta Septuaginta Versionem tota Epistola allegat. S. Hieronymus ep. 150. *Duæ Epistolæ, quæ feruntur Petri, stylo inter se & charactere differunt, structuraque verborum: ex quo intelligimus, pro necessitate rerum diversis eum usum esse Interpretibus.* Familiarem Petri Interpretem fuisse Marcum ferunt, quem præterea, quod Fideles, ad quos data est Epistola, salvere jubeat (8), una cum Petro tum Romæ extitisse scimus. Hos ad Interpretes non ex Hebræo aut Syriaco ea quæ Apostoli dictabant, in Græcum vertere spectabat, sed elegantiori oratione tradere, quæ illi Græce vel Latine, uti a Spiritu Sancto afflabantur, pronunciabant. Licet enim plurium linguarum munere ab eodem Spiritu donati essent, diserte nihilominus & perfecte omnino loquendi potestatem, ob arcana Dei consilia, non acceperant. S. Hieronymus asserit, Interpretis operam Paulo Titum præstitisse, quia Apostolus *Divinorum sensuum majestatem digno non poterat Græci eloquii explicare sermone.*

Tertullianus Scorpiac. c. 12. & S. Cyprianus l. 3. c. 36. Testim. hanc *ad Ponticos Epistolam* vocant, quod horum mentio in ea primo loco fiat. Erasmus in Præfat. & post hunc Grotius ad 1. Pet. V. 12. his verbis v. 12. ducti, *Per Sylvanum fidelem fratrem vobis, ut arbitror, breviter*

(1) Hieron. in Gal. II. Chryf. tom. 5. hom. 12. Vide Concil. tom. 2. pag. 269. & tom. 5. pag. 1269. &c.
(2) Eufeb. l. 3. c. 1. Hier. de Viris Illustr. c. 1. Leo Magn. ser. 8.
(3) 1. Petr. 2. 6. 7. 11. 20. IV. 12. &c.
(4) Vide Est. Præfat. D. Thom. Bedam, Glossam, Lyran. &c. Theodoret. Præfat. apud Mill. pag. 552.
(5) 1. Petr. II. 10. 3. 1. 5
(6) Eufeb. l. 3. Hist. Eccl. c. 4. Hieron. Catalog. Scriptorum Eccl. Didym. Oecumen. Cajet. F. Titelman. Canus l. 2. de locis. Alii plures.
(7) Grot. Præfat. in hanc Ep. habet: hæc Epistola τὸ πρέπον conveniens Principi Apostolorum.
(8) 1. Pet. V. 13.

viter scripsi, ante hanc Epistolam, alteram ad Hebræos Fideles in Asiæ Provinciis dispersos a Petro datam fuisse censerunt. Sed ea verba de eadem hac Epistola per Sylvanum ad eos missa, brevi quidem, si cum rerum, de quibus agit, magnitudine conferatur, & scite & ad literam explicantur.

Cæterum hæc Epistola, Origene (7), Eusebio (8), & priscis aliis, a quibus sæpe allegatur, testibus, canonicam semper authoritatem obtinuit. Secunda hujus Apostoli Epistola, ut in Prolegomeno ad illam ostendemus, discrimini diu fuit obnoxia. Apocrypha quædam, Itinerarium nempe, Acta, Evangelium, Apocalypsis, Prædicatio, & Judicium Petri, eidem Petro adscripta fuere (9).

[7] Origen. apud Euseb. lib. 6. cap. 25. & in Jo. pag. 88. [8] Euseb. hist. lib. 3. cap. 3.
[9] Hieron. de Script. Eccl.

COMMENTARIUS
LITERALIS
IN EPISTOLAM PRIMAM
B. PETRI APOSTOLI.

CAPUT PRIMUM.

Grates agit Deo Petrus ob Fidelium vocationem ad Fidem æternamque vitam: quam nonnisi per ærumnas assequi potes. Nunciata est a Prophetis. Castum vitæ genus instituit, quippe redemptus Jesu Christi Sanguine. Æterno illius verbo ad æternitatem generamur.

℣. 1. PEtrus Apostolus Jesu Christi, electis advenis dispersionis Ponti, Galatiæ,
Cappadociæ, Asiæ, & Bithyniæ, 2. Secundum præscientiam Dei Patris,
in sanctificationem Spiritus, in obedientiam, & aspersionem sanguinis Jesu Christi:
Gratia vobis, & pax multiplicetur. 3. Benedictus Deus, & Pater Domini nostri Je-
su Christi, qui secundum misericordiam suam magnam regeneravit nos in spem vivam,
per resurrectionem Jesu Christi ex mortuis, 4. In hæreditatem incorruptibilem, &
incontaminatam, & immarcescibilem, conservatam in cœlis in vobis, 5. Qui in vir-
tute Dei custodimini per fidem in salutem, paratam revelari in tempore novissimo.
6. In quo exultabitis, modicum nunc si oportet contristari in variis tentationibus.
7. Ut probatio vestræ fidei multo pretiosior auro (quod per ignem probatur) inve-
niatur in laudem, & gloriam, & honorem in revelatione Jesu Christi: 8. Quem cum
non videritis, diligitis: in quem nunc quoque non videntes creditis: credentes autem
exultabitis lætitia inenarrabili, & glorificata: 9. Reportantes finem fidei vestræ, sa-
lutem animarum. 10. De qua salute exquisierunt, atque scrutati sunt Prophetæ, qui
de futura in vobis gratia prophetaverunt: 11. Scrutantes in quod, vel quale tem-
pus significaret in eis Spiritus Christi: prænuntians eas, quæ in Christo sunt passio-
nes, & posteriores glorias: 12. Quibus revelatum est, quia non sibimetipsis, vobis
autem ministrabant ea, quæ nunc nuntiata sunt vobis per eos, qui evangelizaverunt
vobis, Spiritu sancto misso de cœlo, in quem desiderant Angeli prospicere. 13.
Propter quod succincti lumbos mentis vestræ, sobrii perfecte sperate in eam, quæ
offertur vobis, gratiam in revelationem Jesu Christi: 14. Quasi filii obedientiæ, non
configurati prioribus ignorantiæ vestræ desideriis, 15. Sed secundum eum, qui voca-
vit vos, Sanctum: & ipsi in omni conversatione sancti sitis: 16. Quoniam scriptum
est,

est: Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum. 17. Et si patrem invocatis eum, qui sine acceptione personarum judicat secundum uniuscujusque opus, in timore incolatus vestri tempore conversamini. 18. Scientes, quod non corruptibilibus auro, vel argento redemptis estis de vana vestra conversatione paternæ traditionis: 19. Sed pretioso sanguine, quasi agni immaculati Christi, & incontaminati: 20. Præcogniti quidem ante mundi constitutionem, manifestati autem novissimis temporibus propter vos, 21. Qui per ipsum fideles estis in Deo, qui suscitavit eum a mortuis, & dedit ei gloriam, ut fides vestra, & spes esset in Deo: Animas vestras castificantes in obedientia charitatis, in fraternitatis amore, simplici ex corde invicem diligite attentius: 23. Renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili per verbum Dei vivi, & permanentis in æternum. 24. Quia omnis caro ut fœnum: & omnis gloria ejus tamquam flos fœni: exaruit fœnum, & flos ejus decidit. 25. Verbum autem Domini manet in æternum: hoc est autem verbum, quod evangelizatum est in vos.

℣. 1. PETRUS APOSTOLUS ... ELECTIS ADVENIS DISPERSIONIS, Fidelibus peregrinis ac dispersis. *Electorum* nomine usurpantur interdum Fideles (1), Gentiles ad Christum conversi, ad Evangelii cognitionem selecti a Deo vocatique. Hic intellige Judæos electos, & efficaciter ad Christianam Religionem vocatos; Petrus enim ad Judæos tantummodo conversos, atque in Asiæ Provinciis dispersos scribit. Sunt (2) qui τὸ *electis* cum consequentibus jungant: *Secundum præscientiam Dei Patris*. Nemo ex iis non electus erat ac prædestinatus ad fidei & vocationis gratiam; ac pie existimare poterat Petrus, ad gloriam esse prædestinatos: ex his tamen minime colligas, ipsos revera fuisse; quemadmodum & cæteræ laudes, quibus Apostoli Christianos in Epistolis prosequuntur, singulis non conveniebant, sed illorum sanctissimis ac perfectissimis. Electi sumus, ut sanctitatem assequamur Eph. 1. 4. *Elegit nos in Christo, ut essemus sancti & immaculati in conspectu ejus in charitate*. At difficile est, omnes assequi sanctitatem, ad quam sumus vocatione destinati. Gratiam vocationis habuere complures: at pauci fideles sunt, in eaque permanent. Ita multi sunt vocati, pauci vero electi Matth. 20. 16.

ADVENIS DISPERSIONIS PONTI, &c. Pontum & Galatiam simul jungunt Theodoretus & Oecumenius (3), quasi Petrus Epistolam dederit ad Judæos conversos per Galatiam Ponti vagantes, ut ab altera Galatia, quæ Celtarum seu Gallorum est, & propria Galatia dicitur, distinguatur; Galliam quippe Græci Galatiam nuncupant. Hæc tamen distinctio abundare videtur: ubi enim legeris Epistolam ad Judæos in Ponto & Galatia dispersos datam, statim vides, sermonem hic non esse de Gallis Celtisve. Pontus & Galatia geminæ sunt Provinciæ finitimæ quidem, sed penitus diversæ. Appellat *advenas* in ea regione, tametsi plerique diuturnam satis in ea moram egerint; quia Judæi quocumque demum in loco, præter Judæam, sese peregrinos existimant.

Asia aut generica sumitur pro ea terrarum orbis parte, quæ ab Europa, Africa, America distinguitur; aut pro Asia Minori, complures complectente Provincias inter Pontum Euxinum, Mediterraneum, & Ægæum; aut denique pro illa Asiæ Minoris provincia, cujus princeps Ephesus (4). Postremo hoc modo hic usurpari videtur, enumeratis nimirum a Petro hisce Provinciis; Bythinia enim, Galatia, Pontus inter Asiæ Minoris Provincias continentur.

℣. 2. SECUNDUM PRÆSCIENTIAM DEI PATRIS. Junguntur hæc verba cum *Electis* ex superiore ℣. *Electis secundum præscientiam Dei Patris* (5); eodem sensu, quo nonnullis in Epistolis Paulus (6) sese *Apostolum per voluntatem Dei* nuncupat. At vulgatam syntaxim multo plures probant. Mero misericordiæ suæ beneficio vos Deus a tota æternitate selegit, ut electa ipsi gens efficeremini, & peculiari prorsus prærogativa prædestinavit, relictis in infidelitate cæteris: *In sanctificationem Spiritus*, ut largiretur vocationem, fidem, gratiam justificationis in Baptismo, Spiritus Sancti dona in Confirmatione; *in obedientiam Jesu Christi*, ut obediretis Evangelio, ac similem illi vitam institueretis; *in aspersionem Sanguinis Jesu Christi*, ut Christi Sanguine mundaremini, ac meritorum Passionis ejus participes fieretis. De vulgato Scripturarum more Petrus prædestinationem & vocationem tribuit Patri, Spiritui Sancto justificationem, redemptionem Christo Jesu, tametsi Sanctorum salus a tota simul Trinitate peragatur.

GRATIA VOBIS ET PAX; sive, beneficiis, gratia fortunisque omnibus vos cumulet Deus. Pacis nomine omnia corporis & animi bona significantur.

℣. 3. QUI REGENERAVIT NOS IN SPEM VIVAM, seu certissimam assequandæ hæreditatis æternæ. Spes viva opponitur spei mortuæ, languenti, infirmæ, nutanti; sive ex aliis (7), *spem vitæ æternæ*; quemadmodum Christus sese *Panem vivum* dixit Jo. 6. 5. quo nimirum vita æterna; atque uti Paulus scribit Hebr. 10. 20. patefactam nobis Christi sanguine *viam novam & viventem per velamen*, scilicet per ejus mortem, qua reductum est velum, quo prohibebamur Cœli aditu, novumque ad vitam iter patuisse. Ita hoc loco *spes viva in hæreditatem incorruptibilem*, significare potest spem vitæ æternæ, quæ in felicitatis æternæ possessione consistit. Porro hæc spes non est, qualis patrum nostrorum fuit, possidendæ scilicet Chananitidis. Illa spes erat quodammodo mortua, cum homines morti obnoxios (8), & hæreditatem brevi desituram spectaret. Spes a Christo Jesu allata, viva est; ejus finis, vita æterna; sponsor, Homo-Deus e mortuis redivivus: qui ea fruituri sunt, immortalitate & incorruptibilitate induentur.

PER RESURRECTIONEM JESU CHRISTI. Referenda hæc sunt vel ad *Regeneravit*, regenerati nimirum

a Deo

(1) Rom. VIII. 33. & XVI. 13. Coloss. III. 12. 2. Timoth. II. 10. Tit. 1. & 1. Petr. II. 6. 9.
(2) Bed. Lyran. Est. Men. Tir. Gent. Piscat. Alii plures. (3) Oecumen. hic, ex Theodoreti Præfat. in hanc Epistol. (4) Hieron. in locis, Act. Apost. *Specialiter ubi Ephesus civitas est, Asia vocatur*.
(5) Ita Cyrill. de recta Fide. Oecumen. (6) Rom. 1. 1. *Paulus vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei*. 1. Cor. 1. 1. *Paulus vocatus Apostolus per voluntatem Dei*. Et 2. Cor. 1. 1. *Paulus Apostolus J. C. per voluntatem Dei, &c.* (7) Quidam legunt, ἐλπίδα ζωῆς, *Spem vitæ* Ita Steph. 17, Syr. Hieronym. lib. 2. contra Jovin. cap. 4. *Spem vitæ æternæ*. August. lib. 1. de peccat. merit. cap. 27. Vide Est. Zeger. Grot. Alios passim. (8) Oecumen. hic.

a Deo sumus per Jesu Christi resurrectionem, quæ vitam salutemque nobis promeruit (9); sive ad *Spem vivam*, ut sit: Largitus est nobis Deus spem vivam, seu vitæ spem per Jesu Christi resurrectionem. Spei nostræ fundamentum est Christi resurrectio (10); ea enim ipse Cœlum nobis patefecit, absolutamque nobis indidit fiduciam; fore ut aliquando revocemur in vitam, promissaque nobis æterna felicitate in terra viventium perfruamur.

℣. 4. In hæreditatem incorruptibilem, et incontaminatam, et immarcescibilem. Vivæ spei nobis inditæ finis est Cœlestis hæreditas, æterna, corruptionis expers, alia penitus a promissa Patribus regione, qua gavisi non sunt nisi per spem Patriarchæ, quæque nostrorum scelerum & malorum theatrum fuit; qua sæpe adeo pulsi sumus, & vos quoque a tam multo jam tempore exulatis. Æterna hæreditas *vobis conservatur in cœlis*, promissa est & decreta. Absolutæ Dei promissiones eventu carere nequeunt, neque inania effici decreta: at ne unquam animo excidat monstrata vobis eo perveniendi via, & ea quæ promisistis ipsi, eam Jesu Christi Fidem amplecteremini. Quæ ducit ad Cœlum via ærumnis obsita est, memorataque a me hæreditas ea conditione vobis promissa est, ut Christum Jesum Principem vestrum absolutissima imitatione sequamini. Id tota deinceps Epistola ostenderetur.

℣. 5. Qui in virtute Domini custodimini. Deus ipse qui promisit, promissa præstabit implebitque, efficacia vobis præbens auxilia, quibus voluntati suæ obtemperetis: recto in itinere vos sistet servabitque, suumque Spiritum largietur, cujus ope in finem usque perseveretis (11). Vestra ipsorum imbecillitas humilitatem docere debet, ac monere, ut omnem collocetis in Deo fiduciam, vigiletis, seduli sitis: at cavete, ne animo frangamini & desperetis: *omnia poteritis in eo qui vos confortat* (12). Tuetur vos Deus *per fidem in salutem*, ut salutem assequamini. Ipse largitus est Fidem, per quam una cum Fide mundum (13), Diabolum (14), carnem (15) superatis.

Sive, per Fidem donati estis Dei Spiritu, virtute (16), gratia, tuente vos, atque ad salutem ductura. Qui vos & vocavit & justos fecit, suum in vobis opus impleturus est, & per gratiam ducturus ad gloriam, *paratam revelari in tempore novissimo*. Decretus est apud Deum numerus Electorum, statuta merces, & complures jam sunt, qui parata sibi ab æternitate gloria fruuntur: nos tamen de electione nostra adhuc in incerto versamur, laborandumque nobis est, ut in salutem cum metu ac formidine incumbamus Philip. 2. 12. ad supremum usque spiritum, verendumque, ne is qui stat, cadat 1. Cor. 10. 5. At in supremo Judicio & sæculorum exitu perspicue ac luculentissime videbimus, quos ad beatitudinem evehere decreverit Deus, gloriæ modum illis constitutum, ab iisque tota æternitate possidendum, intuebimur. Noverat Petrus, Fideles, ad quos Epistolam dabat, electos a Deo fuisse, ut gens illius essent, donatosque gratia justificationis, Fide, ac primitiis Spiritus; pia animi persuasione existimabat esse ad gloriam prædestinatos: at fatetur simul, illorum conditionem, gloriam, felicitatem non patefactum iri, nisi supremis in sæculorum fine temporibus.

℣. 6. In quo exultabitis (17), id quod summo vobis gaudio esse debet, nempe felicitatis promissæ spes, perceptaque Divinæ erga vos misericordiæ pignora, modicum nunc si oportet contristari, nempe vel tunc, cum Deus brevi hujus vitæ curriculo compluribus vos malis exerceri sinit; præsentia enim mala conferenda non sunt cum paratæ nobis æternæ gloriæ beatitudine (18); atque hujus vitæ calamitates, brevissimæ illæ ac levissimæ, æternum gloriæ pondus incredibili quadam ratione præter omnem modum pariunt (19). Judæi ad Christiana sacra conversi innumeris obnoxii erant discriminibus & injuriis, nedum ex fratribus adhuc incredulis, verum etiam ex Gentilibus, qui Judaicam quidem Religionem, utpote vetustam & inter Imperii Provincias permissam, ferebant, oderant Christianam, uti novam, & cæteris inimicam.

Ut probatio vestræ fidei, &c. Quemadmodum aurum igne purgatum probatumque purius, pretiosius, nitidiusque redditur (20); ita fides vestra ærumnis malisque tentata, laudem ac præmium ex Christo Jesu, qua die supremum is venerit, promerebitur. Tunc ille vos alloquens, dicet: *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi* Matt. 25. 34. *Vos estis qui permansistis mecum in tentationibus meis: & ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum* Luc. 22. 28.

℣. 8. Quem cum non videritis, diligitis. Judæi e Palæstina Christum Jesum viderant, quippe qui universam illorum regionem docendo sanandoque ægros per triennium peragraverat: at qui extra Palæstinam morabantur, auditu ex fama & Apostolorum prædicatione noscebant. Ingens erat vis præsentiæ Jesu Christi, & sermonum ac prodigiorum ubique comitantium, ut ad audiendum credendumque populi traherentur: at illius quoque humilitas, modestia, paupertas, generis obscuritas illos, qui ipsum nostris miseriis indutum intuebantur, ab eo sequendo deterrebant. Quamobrem si beatos prædicas eos, qui Christum inter homines versantem conspexere, multo beatissimos dixeris eos qui non aspexere quidem, sed audiere prodigia ab eo & superstite & post obitum gesta, sua nimirum ipsius Resurrectione, traditaque Apostolis prodigiorum facultate. Priores illi obnoxii erant offensionibus miseriarum illius & Crucis; hi novum fidei argumentum in his ipsis nanciscuntur, quippe quibus Crux ipsa Divinæ virtutis & potentiæ argumentum & prodigium fuit 1. Cor. 1. 24.

Laudes igitur, quibus Provinciales Judæos, qui cum Christum non viderint, tamen illi credidere, prosequitur Petrus, ex eo petuntur, quod ipsorum fides multo purior quodammodo sit, liberalior, sublimior, quam Fidelium Palæstinorum, qui Christum, ejusque prodigia & Resurrectionem viderant, ac Dei verbum, ut ita dicam, inspexerant, ac prope manibus contrectaverant (21); cum nullum tale commodum Judæis extra Palæstinam remotis fuerit. Omnia quidem argumenta, quæ Judæos Provinciales percellere poterant, præsto erant Palæstinis, minime vero contra. Aliud est,

(9) Confer Rom. iv. 25. *Resurrexit propter justificationem nostram.* Rom. vi. 5. Et 1. Petr. iii. 21. Vide Est.
(10) Vide Rom. viii. 11. 1. Cor. xv. 17. 1. Thessal. iv. 13. 14. (11) Vide Estium, & Grot.
(12) Philip. iv. 13. (13) 1. Joan. v. 4. *Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides nostra.* (14) 1. Petr. v. 9. *Diabolus circuit quærens quem devoret; cui resistite fortes in fide.* (15) Rom. vi. 13. 14. *Peccatum vobis non dominabitur, non enim estis sub Lege, sed sub gratia.* Et 1. Joan. iii. 9. *Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit.* (16) Luc. xxiv. 49. *Sedete in civitate, quoadusque induamini virtute ex alto.*
(17) Ἐν ᾧ ἀγαλλιᾶσθε, *In quo exultatis.* Ita Mss. Latini plurimi. August. *Gaudete.* Alii, *Exultabitis*, Ἀγαλλιάσεσθε. Origen. in Protreptic. Syr. Vulg. Velez. Præsens pro futuro positum, *Exultatis*, pro *exultabitis*. Oecum.
(18) Rom. viii. 18. (19) 2. Cor. iv. 17. (20) Vide Prov. xvii. 3. Malac. iii. Job xxiii. 10.
(21) 1. Joan. i. 1.

est, te credete ob prodigia quæ ipse spectaveris, aliud ob ea quæ narrari intellexeris. Præstantior multo est horum, quam illorum fides.

In quem nunc quoque non videntes creditis, credentes autem exultabitis. Græcus (22): *In quem nunc quoque non videntes, credentes vero, exultatis lætitia inenarrabili & glorificata*. S. Irenæus, Syrus, & Polycarpus omittunt: *In quem nunc quoque non videntes creditis*. Dum divinum erga vos beneficium animo volvitis, patefactis nimirum mentis vestræ oculis & corde (23), docili mente a Deo donati (24), aliis interim innumeris inter ignorantiæ tenebras & in cordis duritie relictis, incredibili lætitia perfundimini, beneficium sentitis, gaudio *glorificato*, gloriæ pleno, exultatis, cum præstitum vobis a Deo beneficium, exhibitam benevolentiam, gloriam qua cumulati estis, beatitudinem ad quam vos ipse delegit, optime intelligatis. *Lætitia glorificata* (25) significare potest vel eam, cujus argumentum est gloria quam percipimus aut quam speramus, vel absolute eam quæ mundi gloriæ, inani, caducæ, & non raro tum ex origine tum ex argumento probrosæ, opponitur.

℣. 9. Reportantes finem fidei vestræ, salutem animarum. Porro hoc est lætitiæ & gloriæ vestræ argumentum, spes nempe certissima referendi præmii fidei vestræ cum charitate & bene gestis conjunctæ: si enim absint ista, mortua est Jacob. 2. 14. 20. & saluti inutilis fides. Inchoatam hoc in sæculo salutem per fidem percipitis: at ea salus in altera demum vita perficietur. *Salutem animarum* pollicetur, ne forte existiment, Christianorum spem versari in caduca terrenaque felicitate, qualem Moyses Israelitis, antequam promissam in regionem ingrederentur, promisit. Vide Estium hic.

℣. 10. De qua salute exquisierunt atque scrutati sunt Prophetæ. Messiæ adventum, Israelitarum magno numero, multoque majori Gentilium conversionem ad Christi Fidem prædixerant Prophetæ, & longe tempus hoc ipsum prospexerant; optaverant penitus intelligere sublimissimas hasce veritates, certumque venturi Messiæ tempus, singulas Missionis illius vices, Regni institutionem, conversionem salutemque vestram, vocatione inchoatam, suprema Resurrectione in sæculorum exitu perficiendam, cernere. Noverant illi, at obscura quadam ratione: velum reduci cupiebant, ut ista multo luculentius intuerentur. Hoc ipsum ferme Christus in Evangelio pronunciavit Luc. x. 23. *Beati oculi qui vident quæ vos videtis. Dico enim vobis, quod multi Prophetæ & Reges voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderunt; & audire quæ auditis, & non audierunt.* Joan. 8. 56. *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum; vidit, & gavisus est*. Et Balaam Num. 24. 17. *Videbo eum, sed non modo*. Jacob Genes. 49. 18. *Salutare tuum expectabo, Domine.* Isaias 44. 8. *Rorate, cœli, desuper, & nubes pluant Justum.*

℣. 11. Scrutantes in quod vel quale tempus, &c. Scrutati, quo tempore Spiritus Christi, ex quo ipsi futura discebant, significaret eventuras esse Christi perpessiones, & gloriam illas consequuturam. Spiritus Sanctus, quo illi afflabantur, ex Patre Filioque procedens, Spiritus Christi aptissime nuncupatur. Prophetas Spiritu Christi afflatos fuisse, Patres asseruere. *Christus Propheta Prophetarum*, inquit Clemens Alexandrinus Lib. Quis dives cap. 6. *& dominus totius Prophetici Spiritus*. Justinus Martyr Apolog 2. *Verbum erat, quod per Prophetas futura prædicebat*. Tertullianus l. 4. c. 13. contra Marcion.: *Ipse erat qui in Prophetis loquebatur sermo, Filius Creatoris*. Ignatius Martyr Ep. ad Magnes. §. 9. *Prophetæ cum Christi Discipuli essent, illum Spiritu ceu Magistrum præstolabantur*. Barnabas (26) & Irenæus l. 4. cap. 37. *Prophetæ a verbo propheticum accipientes charisma, prædicaverant ejus secundum carnem adventum.*

Male igitur Sociniani *Spiritum Christi* hoc loco ita explicant, quasi sit Spiritus patefaciens ea quæ ad Christum pertinebant: eadem enim ratione Spiritum Antichristi nuncupaveris, quod Prophetis omnia ad Antichristum spectantia patefecerit. Itaque Prophetæ sedulo scrutabantur, quo tempore implenda essent ea, quæ ad Messiæ adventum, perpessiones, gloriam, Passionis ignominiam, crucis tormenta, gloriam Resurrectionis, Ascensionis, Regni in Ecclesia, sessionis ad Patris dexteram attinebant.

Duo hic in Prophetis distinguit Petrus; I. quæ Deus de Messiæ obitu patefaciebat; II. quæ ipsi studio & rerum ostensarum meditatione assequi poterant: non raro enim contingebat, ut Deus huic Prophetæ mysterium ostenderet; mysterii sensum & explicationem alteri. Diu multumque oravit Daniel, ut mysterium de hebdomadis septuaginta, Jeremiæ ostensa, intelligeret (27); deinde jejunio lacrymisque rogavit, quid foret genti suæ, in Chananitidem reversæ, eventurum; idque per Angelum intellexit (28). Ex iis quæ Paulus Ecclesiæ Corinthiorum præcepit (29), intelligimus, complures dono linguarum & vaticiniorum præditos, intelligendi & interpretandi facultate caruisse; monet enim, ut, *qui loquitur lingua, oret ut interpretetur*. 1. Cor. xiv. 13.

℣. 12. Quibus revelatum est, quia non sibimetipsis, vobis autem, &c. (30). Satis patefecerat Deus, ea quæ Prophetis ostendebat, non ipsorum tempora spectare, sed vestra. Norant illi, longe adhuc abesse Messiæ adventum, & quodammodo invidebant iis, qui fruituri erant his fortunis (31), quas ipsi per Apostolos Evangelium nunciantes accepistis: quorum Apostolorum opera ad fidem adducti estis, quique a Spiritu Sancto per Christum juxta ipsius promissionem misso, acti, *evangelizaverunt vobis, Spiritu Sancto misso de cœlo.*

In quam desiderant Angeli prospicere. Dixit supra, ℣. 10. Prophetas magnopere optasse, tempus adventus Messiæ intelligere. Ait hic, hoc ipsum Angelos optasse (32); eosque nunc quoque in Cœlis, ubi fruuntur beatitudine & Dei & Christi conspectu, ipsum intueri novo semper & incredibili gaudio, quod desiderii nomine exprimitur (33). Melior inesse videtur Græco sententia (34): *Nuntiata sunt vobis ea, in quæ desiderant Angeli prospicere*. Angeli, tametsi optime noverint mysteria vobis nunciata, & omnia a Christo in terris gesta, impletaque in eo Prophetarum vaticinia viderint, optant nihilominus eventum cernere vaticiniorum, ad Christi Regnum in terris, ad gentium conversionem, ad suprema tempora, ad

(22) Εἰς ὃν ἄρτι μὴ ὁρῶντες, πιστεύοντες δὲ, ἀγαλλιᾶσθε χαρᾷ ἀνεκλαλήτῳ, καὶ δεδοξασμένῃ. *Exultatis*. Vulg. *Exultabitis*. August. lib. 2. ad Catbecum. cap. 7. *Gaudete*. MSS. plurimi Lat. *Exultatis*. (23) Act. xvi. 14.
(24) Ezech. xxxvi. 26. Isai. 11. 7. Jerem. xxiv. 7. *Dabo eis cor ut sciant me*. (25) Irenæus has voces omittit. (26) Barnab. Ep. cap. 5. *Prophetæ a Christo habentes donum, in illum prophetaverunt.*
(27) Dan. ix. 2. Jerem. xxv. 11. xxix. 10. (28) Dan. x. xi. (29) 1. Cor. xiv. 1. 2. 3. 4. 5.
(30) Græcus legit: *Nobis*. Οὐκ ἑαυτοῖς δέ. At libri Latini habent *vobis* & Græci Codices permulti & eximii ferunt: Οὐχ ἑαυτοῖς, ὑμῖν δέ, &c. (31) Est. Grot. Erasm. Men. Alii. (32) Εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν Ἄγγελοι παρακύψαι. Oecumen Τουτέστι, ὧν τὴν γνῶσιν, καὶ τὴν ἔκβασιν καὶ αὐτοὶ οἱ Ἄγγελοι ἐπιθυμοῦσι.
(33) Vide Bed. Gloss. D Bernar. serm. 1. & 4. de omnibus SS. Hug. Thom. Titelman. (34) Εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν Ἄγγελοι παρακύψαι. Latini: In quem. Ita Alex. adumbrat. in Epist. Petri; Cassiodor. Latin. Irenæi liu. 2. c. 24. & l. 5. c. 36. sed alibi congruit cum Græcia l. 2. c. 24. & l. 4. c. 67.

ad secundi adventus dies, ad Sanctorum resurrectionem & gloriam pertinentium (4).

Sunt (5) qui hæc verba, *In quem desiderant Angeli prospicere*, ad Spiritum Sanctum statim antea memoratum referant. Non cupiunt Angeli intueri Spiritus Sancti essentiam, & personam, quippe quem in Patre & Filio, qui unius cum illo substantiæ est, vident; sed intueri optant Spiritus Sancti opera, justificationem Fidelium, conversionem impiorum, Ecclesiæ constructionem: id porro illorum est desiderium, quemadmodum Patris & Filii & Spiritus Sancti beata visio est ipsorum beatitudo. Vulgaria inter Fideles tunc erant dona Spiritus Sancti prodigiosa & exteriora. Illa magis commendare neophytis non poterat Petrus, quam ubi dixit, Sancti Spiritus effusionem in ipsis peractam summo cum Angelorum gaudio perspici. At Græcus huic explicationi non favet.

℣. 13. Succincti lumbos mentis vestræ. Commendata conversorum Judæorum fide ac felici vocatione, hortatur Petrus, ut consentaneum sanctitati status vitæ genus instituant. Monet, ita parati sint uti viatores milites que, mox ad notum longum iter aggressuri; succincti nimirum & calceati, discessionis signum præstolantes. Cum Orientales promissis vestibus uterentur, nulloque cingulo vestes domi plerumque adstringerent, alte se succingere, & vestes reducere opus erat, ubi aut iter aut opus quodpiam aggrederentur (6). Præcepit Discipulis Christur, ut lumbos succincti semper starent, facesque ardentes manu gererent, more servorum domini adventum præstolantium, ut venienti statim occurrant. Luc. 12. 35.

Subdit Petrus, *sobrii*, temperantiam, sobrietatem colentes; sive ex Græco (7): *Vigilantes, perfecte sperate*, præstolantes *gratiam*, quæ vobis conferenda est *in revelationem Jesu Christi*, in Christi adventu. Servus dominum mox venturum præstolans, somno, conviviis, nugis non detinetur: vigilat, temperans est, præsertim si dominus mercedem infinitam pollicitus fuerit iis, quos vigiles attentosque invenerit. Æternam vitam, & cœlestem gloriam pollicetur, quo tempore se ipse prodiderit, sive secundo advenerit; sive cum ipsi obierimus, qua die nobis continget alter Domini adventus. Felix qui suprema die perfectus fuerit, cum post resurrectionem supremumque Judicium Christus inimicos suos solio suo subjecerit, omnesque electos in absolutam beatitudinem collegerit (8).

℣. 14. Quasi filii obedientiæ. Dei, patris dominique vestri, adventum expectate, ceu morigeri filii, non ut nequam servi & inutiles, qui coacti serviunt, dominique, statim ac se ille subduxerit, obliviscuntur. Ne sitis, ut olim, obvoluti *ignorantiæ vestræ desideriis*, ignorantia, inertia, somno, & malis cupiditatibus dissoluti: estote filii lucis & obedientiæ: acceptum fidei lumen sequimini, moresque vestros ad illius normam instituite: vigilate, dum Judicem dominumque præstolamini.

℣. 15. Secundum eum, qui vocavit vos, Sanctum. Sancti estote, uti sanctus est ille, a quo vocati estis. Ita castam sanctamque vitæ rationem inite, ut in vobis micet sanctitas Cœlestis Patris, qui vos ad Christianam Religionem vocavit, dixitque (9): *Sancti eritis, quia ego sanctus sum*. Majorem in dies sanctitatem optate, quippe quibus præcepit Christus Matth. 5. 48. *Estote perfecti, sicut & Pater vester Cœlestis perfectus est*. Vestrum exemplar sunt Pater & Filius: horum sanctitatem, innocentiam, integritatem imitamini. Dignos vos reddite, qui sancte adeo, sublimi, & nitidæ Majestati serviatis.

℣. 16. Sancti eritis (10), quoniam ego sanctus sum. Hæc verba sæpe apud Moysem leguntur (11), non eadem semper significatione: interdum enim populo præcipit Deus, ut ritualibus sordibus liberum se ipse servet, legibusque ciborum delectum, & a quibusdam rebus impuris abstinentiam imperantibus, obtemperet. Alibi monet Sacerdotes, ut cultus sui cæremonias religiosissime impleant. Denique nonnunquam populum monet, ut innocentiam & justitiam colat, & peccata animum inquinantia sedulo vitet. Hoc potissimum sensu usurpat Petrus. Luculentissime docuerat Christus (12), hominem Deo impurum non effici exterioribus maculis, sed animi sordibus.

℣. 17. Si Patrem invocatis eum, qui sine acceptione personarum, &c. Cum Christus Jesus vobis cum Patre conciliatis (13), & filiorum Cœlestia Patris dignitate auctis (14), illud dederit, ut Deum patris nomine compelletis, vivendum vobis est cum timore filiis digno, curandumque, ne indigni sitis beneficio, quod vobis ipse præstitit, nimirum ut inter ipsius filios recenseamini. Cavete autem, ne dignitatis hujus causa in superbiam & arrogantiam efferamini. Deus, qui vobis pater est, idem est vobis judex, & mercedem operum unicuique reddet, nulla cujusquam ratione habita. Filii, qui obedientiam, timorem, amorem neglexerint, severius judicium experientur. Peregrinos in terris vos existimate, & patriam Eph. 2. 19. ac patris vestri, qui in Cœlis est, domum anxiis votis quærite.

℣. 18. Scientes, quod non corruptibilibus, &c. Redemptionis & adoptionis vestræ dignitatem pro merito æstimate; atque ex pretio colligite, quanti ca facienda sit. Non aurum, non argentum erogavit Deus vestri causa, sed sui ipsius Filii vitam & sanguinem.

De vana vestra conversatione paternæ traditionis: de vano vivendi instituto, quod ex patribus accepistis. Hebræi, antequam ad Christi Fidem converterentur, inanes Legis religiones & patrum traditiones superstitiosa observatione sectabantur. Meliora docuit his de rebus Evangelium, ipsique in filiorum Dei libertatem asserti, gravissimo illarum jugo exempti fuere. Didicere, necessarias ad salutem non esse leges rituales, ac plerasque Pharisæorum traditiones nullius esse auctoritatis aut pretii; cæteras vero, utpote Legislatoris proposito repugnantes, pœnitus esse spernendas. Judæi ad Christum conversi Mosaicas Leges servare non destiterunt, at nobiliores certe ob causas, quam antea, cum nondum Cœlesti lumine perfunderentur (15). Qui (16) hanc Epistolam ad Gentiles datam censent, hæc verba de superstitionibus & flagitiis Ethnicorum, majorum institutione traditis, interpretantur. Nos tamen satis in Præfatione ostendimus, hæc omnia ad Judæos Christum sequutos pertinere.

℣. 19. Sad pratioso sanguine. Redempti purgatique estis, non auro argentoque, aut victimarum cruore, sed Christi Jesu, Agni labe carentis, & victimæ salubris, sponte ob vestram salutem traditæ, sanguine, (℣. 20.) *Præcogniti quidem* (qui prædestinatus est) *ante mundi constitutionem*, ma-

(4) Vide Cyrill. de Incarnat. unigen. cap. 28. Oecumen. Didym. Syr. Gagn. Cajet. Cath. Var. Alios.
(5) D. Thom. 3. parte qu. 38. art. 1. ad 2. Isidor. lib. 1. Sent. cap. 12. Petr. Damiani, ferm. 15. qui est de annunt. Basil. & Didym. de Spiritu Sancto, Cornel. a Lapide. (6) 3. Reg. xviii. 46. 4. Reg. iv. 29.
(7) Νήφοντες, τελείως ἐλπίσατε. *Sobrii*, seu, *vigilantes*, *perfecte sperate*, sive *vigilantes perfecte*, *sperate*.
(8) Vide Est. Men. alios. Coloss. iii. 4. 1. Joan. iii. 2. 3. 4. &c. (9) Exod. xix. 6. xxii. 31. Levit. xi. 44. 45. (10) Græc. Ἅγιοι γίνεσθε. *Sancti fitis*. Alii: *Sancti eritis*. Ἅγιοι ἔσεσθε. Ita plures MSS. Græci.
(11) Levit. xi. 45. xix. 2. xx. 26. xxi. 8. (12) Matth. xv. 11. 18. 20. (13) Rom. viii. 15. Galat. iv. 6. (14) Ephes. 1. 5. Galat. iv. 5. (15) Vide Est. Gagn. Cajet. Voist. Grot. alios.
(16) Vide Bed. hic.

manifestati autem novissimis temporibus propter vos. Deus misericordiæ pater, qui Adami peccatum ex tota æternitate cognoverat, decreverat etiam hominum genus redimere, ad eosque Servatorem chariſſimum Filium mittere (16). Æternum hoc Dei consilium primo homini patefactum eſt, Patriarchis deinde ac Prophetis; ejusque memoria apud Judæos, penes quos veræ Religionis rerumque divinitus traditarum depositum mansit, servata eſt. Expletis denique temporibus, per Prophetas significatis, æternoque consilio constitutis, Deus Messiam dedit. Servator hominum, agnus labe carens, in redemptionis noſtræ pretium mactatus eſt. Quanto felicior veſtra sors, cum patrum sorte collata? Vidiſtis ipsi & excepiſtis eum, quem illi tamdiu expectavere, & enixis votis sollicitavere. Quam ingens amoris & gratiarum actionis argumentum! quanto accuratius inſtituenda vobis eſt vitæ ratio, Deo ipso, & sanctitate veſtræ vocationis digna?

℣. 21. Propter vos, qui per ipsum fideles estis. Tametsi Dei Filius ante mundi inſtitutionem decretus fuerit veſtræ Redemptionis pretium, promiſſusque patribus fuerit; tametsi venerit ille, & mortem obierit, ut omnium salutem perageret; omnesque omnium ætatum Electi participes meritorum illius fuerint; adeoque ipse sit *occisus ab origine mundi* Apoc. 13. 8. multo tamen gravius grati animi debitum vobis, quam cæteris, imminet ob manifeſtatum vobis atque ætati veſtræ Filium; eo enim in terris nato, uberior eſt gratia, luculentior veritas, majora auxilia, facilior salus. Omnia patribus contingebant in figuris: ipsi, *ad quos fines sæculorum devenerunt* 1. Cor. x. 11. qui in exitu sæculorum eſtis, ipsam rerum veritatem intuemini.

Ut fides veſtra et spes esset in Deo. Voluit Deus, Filium suum in terris agere, redivivum surgere, gloria cumulari, ut vos fidei & spei argumentum in ipso nancisceremini. Ipsum longe prospexere patres, præſtolati sunt, fidem & spem erga ipsum coluere: at vobis illud feliciſſimum contigit, quod illud ipsum obscure ab iis cognitum, & remotiſſime speratum, ipsi & cernitis & tenetis. Chriſtus ita venit omnium causa, quasi pro singulis venerit: amandus igitur ob redemptionem ita a singulis eſt, quasi noſtrum duntaxat gratia mortem obierit (17), cum infinita donorum illius copia, dum diſtribuitur, spem singulorum minime labefactet: quo plura poſtulamus, plura ipse largitur: fons quippe eſt inexhauſtus. Atque hac ratione vere dicitur Chriſtus *propter nos* veniſſe, obiiſſe mortem ac resurrectionem, denique illatum eſſe in Cœlum, *ut fides noſtra & spes* firma *eſſet in Deo*.

℣. 22. Animas veſtras caſtificantes in obedientia charitatis. Dictorum conclusio. Cum Deus gratuita prorsus benevolentia tam insignibus beneficiis vos diſtinxerit, gratiam misericordiæ reddite absolutiſſima vitæ sanctitate, *obedientia charitatis*, spiritali obsequio, & amore filius digno: *Ex corde invicem diligite attentius*. Hoc versu Petrus omnia Chriſtiani hominis officia complectitur; vitæ sanctimoniam, obedientiam charitatis, sive conſtans obsequium cum Dei amore conjunctum, & proximi charitatem. Luſtrationes duntaxat, quibus abluerentur corpus, Mosaica Lege imperabantur, præcipiebatur cultus exterior, qualis servorum eſt, metusque solummodo inspirabatur. Chriſtiana Religio animi munditiem, cultum cum charitate conjunctum, sinceram denique charitatem exigit.

In fraternitatis amore simplici, ex corde invicem diligentes. Insidens vobis fratrum charitas illud efficiat, ut mutua sinceræ benevolentiæ indicia sedulo exhibeatis. Tria eſſe debent fraternæ charitatis ornamenta. I. *simplex* eſto, caſta, recta, flagitioso amore vacua: amandus eſt frater, quia frater eſt, eumque amari jubet Deus, nulla noſtri ratione habita, nullius cupiditatis causa; alioqui non fratrem, sed te ipse amas. II. *Ex corde*, simulationis expers. III. aſſidue sedula præbendis sui ipsius indicii, externis obsequiis officiisque: *Attentius*, sive ex Græco (18), *intense*, vel *extense*, acriter, ferventer, aſſidue, nulla intermiſſione, ceſſatione, limite, omni tempore, erga omnes.

℣. 23. Renati non ex semine corruptibili, &c. Invicem amate, utpote fratres (19), & ex uno patre natos. Neque vero carnalem aut vulgarem ortum vel generationem significo, quæ cum corruptionem patiantur, mortales duntaxat corruptosque homines edunt: spiritalem dico generationem, in vobis peractam per Dei verbum, qua effecti eſtis Chriſti Jesu fratres, Cœleſtis Patris filii per adoptionem, & cœlorum hæredes. Cum sanctum & incorruptum sit hujus generationis principium, sanctos duntaxat homines producit, eamque prolem fert, quæ neque mortis neque temporis injurias timeat. *Quotquot receperunt eum*, Chriſtus *dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus; qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt* (20); sive, ut habet hic Petrus: *Per verbum Dei vivi & permanentis in æternum*. Non satis aperte ex Græco colligitur (21), utrum spectent hæc verba, *vivi & permanentis in æternum*, Deum ne, an verbum; & Interpretes diſſident: aptius tamen ad Deum referuntur, qui paſſim in Scripturis dicitur Deus vivens & æternus; quod si ad verbum referas, opus eſt, illud tamquam in Deo spectes, ut verbum vivere & æternum eſſe dicas.

℣. 24. Omnis caro ut foenum, brevi cadens moriensque. ℣. 25. *Verbum autem Domini manet in æternum*. Ex Isaia (22). Petrus ea confirmaturus, quæ de generationis noſtræ mortalis corruptioni obnoxiæ, & regenerationis per Dei verbum & gratiam peractæ, quæ æterna eſt & incorrupta, discrimine disputavit, locum ex Propheta recitat, ubi caro omnis corrumpi, & Dei verbum æternum manere dicitur: ex quo colligitur, corruptioni obnoxium eſſe, quicquid ex carne satum eſt, incorruptum vero quicquid ex Dei verbo nascitur, cum unaquæque res principii sui naturam consequatur. Prophetæ quidem propositum idem non erat quod Petri: at cum generale sit illius effatum, multa ex eo colligi poſſunt, & aptiſſimum eſt hoc ipsum quod colligit Apoſtolus. Quæ subjiciuntur, *Hoc eſt autem verbum, quod evangelizatum eſt in vos*, ita sunt explicanda: Isaiæ sententia generalis de verbo Dei, mirifice expletur in Evangelio quod accepiſtis; vivit enim & æternum eſt, fretum æterna veritate, quæ mutationem non patitur, vosque ad vitam minime desituram ducit. Vitæ igitur rationem incorrupta hujusmodi regeneratione dignam inſtituite: nihil quærite quod ad mundum pertinet, cum sitis mundo superiores. *Nihil appetere de foenore poteſt, qui sæculo major eſt* (23).

(16) Rom. xvi. 25. 26. *Secundum revelationem myſterii æternis temporibus taciti, quod nunc patefactum eſt per Scripturas Prophetarum, &c.* Tit. 1. 2. *In spem vitæ æternæ, quam promiſit qui non mentitur Deus ante tempora sæcularia*. Vide & Rom. iii. 25. Epheſ. iii. 11. 2. Timoth. 1. 9. Galat. iv. 4. 5. &c. (17) Auguſt. lib. 3. Confeſſ. cap. 11. *O tu bone, omnipotens, qui sic curas unumquemque noſtrum, tamquam solum cures; & sic omnes tamquam singulos*. (18) Ἐκ καθαρᾶς καρδίας ἀλλήλους ἀγαπήσατε ἐκτενῶς. (19) Rom. viii. 29. (20) Joan. 1. 12. 13. (21) Διὰ λόγου ζῶντος Θεοῦ, καὶ μένοντος εἰς τὸν αἰῶνα, *Per verbum Dei viventis & manentis in æternum*. Erasm. Grot. Eſt. alii. Vide Dan. vi. 26. unde sumpta hæc verba. (22) Isai. xl. 6. 7. 8. (23) Cyprian. lib. 2. Ep. ad Donat.

CAPUT II.

Christiani cum pueris nuper in lucem editis comparati. Lac spiritale ament isti, & lapidem anguli teneant. Gens sancta & electa sunt. Abstineant mundi cupiditatibus, Principibus pareant, & gloriam in ferendis Christi exemplo malis statuant.

℣. 1. DEponentes igitur omnem malitiam, & omnem dolum, & simulationes,
& invidias, & omnes detractiones, 2. Sicut modo geniti infantes, ra-
tionabile sine dolo lac concupiscite; ut in eo crescatis in salutem: 3. Si tamen gu-
stastis, quoniam dulcis est Dominus. 4. Ad quem accedentes lapidem vivum, ab
hominibus quidem reprobatum, a Deo autem electum, & honorificatum: 5. Et ipsi
tamquam lapides vivi superædificamini, domus spiritualis, sacerdotium sanctum, of-
ferre spirituales hostias, acceptabiles Deo per Jesum Christum. 6. Propter quod
continet Scriptura: Ecce pono in Sion lapidem summum angularem, electum, pre-
tiosum: & qui crediderit in eum, non confundetur. 7. Vobis igitur honor credenti-
bus: non credentibus autem, lapis, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est
in caput anguli, 8. Et lapis offensionis, & petra scandali his, qui offendunt verbo,
nec credunt in quo & positi sunt. 9. Vos autem genus electum, regale sacerdoti-
um, gens sancta, populus acquisitionis: ut virtutes annuntietis ejus, qui de tenebris
vos vocavit in admirabile lumen suum. 10. Qui aliquando non populus, nunc au-
tem populus Dei: qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam conse-
cuti. 11. Charissimi, obsecro vos tamquam advenas, & peregrinos abstinere vos a
carnalibus desideriis, quæ militant adversus animam, 12. Conversationem vestram
inter gentes habentes bonam: ut in eo, quod detrectant de vobis tamquam de ma-
lefactoribus, ex bonis operibus vos considerantes, glorificent Deum in die visitatio-
nis, 13. Subjecti igitur estote omni humanæ creaturæ propter Deum: sive regi, quasi
præcellenti; 14. Sive ducibus, tamquam ab eo missis ad vindictam malefactorum,
laudem vero bonorum: 15. Quia sic est voluntas Dei, ut benefacientes obmutesce-
re faciatis imprudentium hominum ignorantiam: 16. Quasi liberi, & non quasi ve-
lamen habentes malitiæ libertatem, sed sicut servi Dei. 17. Omnes honorate: fra-
ternitatem diligite: Deum timete: Regem honorificate. 18. Servi subditi estote in
omni timore dominis, non tantum bonis, & modestis, sed etiam dyscolis. 19. Hæc
est enim gratia, si propter Dei conscientiam sustinet quis tristitias, patiens injuste.
20. Quæ enim est gloria, si peccantes, & colaphizati suffertis? Sed si bene fa-
cientes patienter sustinetis; hæc est gratia apud Deum. 21. In hoc enim vo-
cati estis: quia & Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut
sequamini vestigia ejus. 22. Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in
ore ejus: 23. Qui cum malediceretur, non maledicebat; cum pateretur, non
comminabatur: tradebat autem judicanti se injuste: 24. Qui peccata nostra ipse per-
tulit in corpore suo super lignum, ut peccatis mortui, justitiæ vivamus: cujus li-
vore sanati estis. 25. Eratis enim sicut oves errantes, sed conversi estis nunc ad
pastorem, & episcopum animarum vestrarum.

℣. 1. DEPONENTES IGITUR OMNEM MALITIAM. Qui spiritali prorsus ortu regenerati estis, ita vivite, ut pueri nuper in lucem editi, in simplicitate, ac novæ vitæ innocentia. Exuti estis per Baptismum omni veteris hominis malitia (1), simulatione, hypocrisi, obloquutionibus, invidia, fraudibus: ista faciebatis ante regenerationem: contraria omnia nunc præstanda sunt. Opus est, ut *sicut portatis imaginem terreni hominis, portetis & imaginem cœlestis* (2). At cœlestis hominis imaginem gestare non potestis, nisi Christo Jesu induamini (3). *Imaginem cœlestem portare non possumus, nisi in eo quod nunc esse cœpimus, Christi similitudinem præbeamus: hoc est enim mutasse quod fueras, & cœpisse quod non eras, ut in te divina nativitas luceat* (4).

℣. 2. SICUT MODO GENITI INFANTES, spiritali regeneratione per Baptismum, tamquam homines novi, optatissimos olim cibos ne cupiatis, sed spiritale, innoxium, *rationabile sine dolo lac concupiscite* (5). Hæc verba, *sine dolo*, ad *lac* referuntur: lac doli, astutiæ, fraudis nescium: lacte autem

(1) Coloss. III. 9. *Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis.* Ephes. IV. 22. *Deponere vos secundum pristinam conversationem veterem hominem.* Rom. VI. 6. *Vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruatur corpus peccati.* (2) 1. Cor. XV. 47. (3) Galat. III. 27. *Quicumque in Christo baptizati estis, Christum induistis.* (4) Cyprian. de Zelo & Livore. (5) Τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα. Augustin. homil. 353. n. 1. *Rationabile & innocens lac.* Quidam male legunt: *Rationabiles, sine dolo,* Veter. Οἱ λογικοὶ ϗ ἄδολοι. Clem. Alexand. Pædag. lib. 1. omittit, ἄδολον.

tem significantur omnes Christianorum propensiones & mores; colenda enim est Christianis ea simplicitas, innocentia, lenitas, quæ pueros deceat. Addit, *rationabile*, spiritale, ut intelligas, cibum hic non innui corporeum & sensibus obnoxium, neque veram corporis infantiam, sed vitæ genus innoxium, & puerilem simplicitatem.

Explicant alii (6) *Lac spiritale & innoxium*, doli expers, de Evangelicis dogmatibus & Dei verbo. Paulus (7) non raro scribit, Fideles enutritos a se ceu pueros lacte, non solido cibo. Aliud hoc loco est. *Lac spiritale & doli expers*, seu non mistum, sunt recta & pura Evangelii dogmata. Hebræos ad fidem conversos monet Petrus, ut caveant ab Hæreticis falsisque Doctoribus, quorum fraude dogmata Christi & Apostolorum miscentur. Gypsum illi cum lacte miscebant, ait Irenæus (8), scilicet errorum virus cum lacte veritatis.

Usurpari etiam potest lac pro animi lenitate, sinceritate, integritate; opponiturque sævitiæ, livori, simulationi. Vult Petrus ita vitam institui a Fidelibus, ut ad hujus cibi naturam accedant. Teste Tertulliano (9), lac & mel Christianis mox baptismo lotis porrigebantur: *Inde suscepti, lactis & mellis concordiam prægustamus*.

Aliis *lac rationale*, seu *verbale*, uti vertit Clemens Alexandrinus (10), est Verbum Divinum mortali carne indutum. Christus in humilitate sua lac nostrum est, inquit S. Augustinus (11). Alii explicant de Eucharistiæ Sacramento, quod lac imbecillium est, & solidus fortium cibus (12). Præbebatur olim, & adhuc apud Græcos præbetur adultis statim post Baptismum. At postremæ istæ interpretationes ad mysterium potius quam ad literam spectant.

Ut in eo crescatis in salutem; ut innoxio hoc lacte pasti ad firmiorem ætatem, ac deinde ad salutem feliciter perveniatis. Apud Orientales Græcosque pueri lacte dumtaxat nutriuntur, dum lactentes sunt; deinde quodlibet cibi genus præbetur; ita tamen ut nutrix cibum ante mansum in pueri os inferat (13). Vult Petrus, Christianos, tamquam vix ab ortu pueros, Divini verbi lacte nutriri, ac mansuetissimum & innoxium vitæ genus agere, majoribus in dies virtutum accessionibus auctos, & in Christianorum dogmatum observatione constantiores, donec integram ætatem assequantur: *Donec occurramus omnes in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi* (14). Græcus hic non habet (15) *in salutem*; at habent Codices quamplurimi Græci, Syriaca, Cophtica, Æthiopica, Origenes, Clemens Alexandrinus; & si addita sunt, a vetustissimis omnino temporibus manant.

℣. 3. Si tamen gustatis quoniam dulcis est Dominus. Omnino existimo, gustasse vos suavitatem, qua Deus animos hominum sincere ad se conversorum perfundit, ac probe percipere quid rei sit lac spiritale; alioqui nunquam expertos frustra hortarer, ut inexplicabilem Divinæ servitutis suavitatem, & bonæ conscientiæ tranquillitatem in dies magis experiatis. Alludit Petrus ad eam Psalmi sententiam (16): *Gustate & videte, quoniam suavis est Dominus*. Græca quædam Exemplaria legunt *Christos* (17) pro *Chrestos*. Siquando experti estis, Christum Jesum esse dulcissimum. Christus in Evangelio (18) cum manna, & fonte aquas in æternam usque vitam projiciente (19) confertur. Idem suavitas nostra est, spes, solatium; ipse suavissimas gratiæ suæ vires impertitur, ut quæ bona sunt aggrediamur, in iisque perseveremus.

℣. 4. Ad quem accedentes lapidem vivum. Altera hic translatio, qua Messias cum lapide anguli comparatur. *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli*, ait Psalmista (20). Isaias (21): Dominus salus vestra & sanctitas futurus est, quem coletis & pavebitis: *Lapis offensionis . . . & offendent plurimi, & cadent*. Alibi (22): *Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum*. Christus lapis est, de quo Petrus, quique in Evangelio (23) futurus dicitur in multorum ruinam ac resurrectionem. Pervicaces Judæi, Ethnici veritati repugnantes, lapidem hunc rejecere; offenderunt, lapsi sunt & confracti: ipsis invitis factus est caput anguli: qui illi credidere, salutem in eo nacti sunt ac felicitatem (24): at *omnes qui cecidere super illum, conquassati sunt; super quos autem ille cecidit, comminuit illos*.

℣. 5. Tamquam lapides vivi superædificamini. Literali sensu vivus lapis dici potest is, qui in fodinis fingitur, ex eaque, ceu e sinu matris, educitur; lapis solidus, integer, durus, injuriarum temporis, totiusque ædificii patiens; opponiturque lapidi mortuo, fragili, qui facile minuitur, sentit gelu, frigori & hiemi non resistit, sive qui invicta duritie resistit omnibus, lapidem & scalprum renuit, nulloque usui in ædificiis est. At morali acceptione lapis vivus est lapis spiritalis, ad ejusdem naturæ ædificium destinatus. Christus Jesus lapis est vivus, Ecclesiæ Christianæ fundamentum, decus, firmitas: Fideles singuli lapides vivi sunt, Divini ædificii partes, uni eidemque fundamento, Christo nimirum, impositi. Omnes simul juncti ædificium probe compactum sententiarum & votorum concordia fingimus.

Aliter, singuli Templum sumus (25), sacrumve ædificium: fundamentum Christus: nos lapides & materies; huic autem fundamento superstruimus aurum, argentum, ligna, paleas (26), ut bona malave sunt ea quæ gessimus, præmio digna sive supplicio. Consuetis in ædificiis nihil agunt lapides, nihil movent: aguntur ipsi, moventur, cæduntur, aptantur, per se inertissimi: hic plane aliter res habet sese: ædificat Christus, & fundamentum est; Ecclesia, ædificium; nos, lapides: nihil ille sine nobis agit, quemadmodum nos sine illo nihil possumus. Movemur ab eo, aptamurque ipsi: at laborandum nobis est, ejusque cum gratia præveniente cooperandum. Si inferimur ædificio, id maxime curandum nobis est,

[6] Est. Menoc. Tirin. Cornel. Grot. alii passim. [7] 1. Cor. III. 2. Hebr. V. 12. 13. [8] Iren. lib. 3. olim cap. 19. nunc 17. in nov. edit. ad finem. Vide Plin. lib. 32. cap. 24. [9] Tertull. lib. de Coron. Mil. cap. 3. & lib. 1. contra Marcion. cap. 14. [10] Clem. Alex. lib. 1. Pædag. cap. 2. [11] August. tract. 3. in Epist. 1. Joan. [12] Vide Clem. Alexand. loc. cit. Salmeron hic, Turrian. l. 2. de Eucharist. c. 20. 21. [13] Vide dicta ad Genes. XXI. 8. Aristoph. act. 2. scen. in Equit.

Καθάπερ αἱ τίτθαι γε σιτίζεις κακῶς,
Μασώμενος γὰρ, τῷ μὲν ὀλίγον ἐντίθης,
Αὐτὸς δ' ἐκείνου τριπλάσιον κατέσπακας.

Theophrast. Charact. Περὶ ἀηδίας· τὸ παιδίον τῆς τίτθης ἀφελόμενος μασώμενος σιτίζειν αὐτός. [14] Ephes. IV. 13. [15] Ἵνα ἐν αὐτῷ αὐξηθῆτε. Sed plures addunt εἰς σωτηρίαν. Ita Steph. quatuor, Alex. Genev. Barb. 7. Lin. Colb. 7. Syr. Æth. Copht. Alii. Clem. Alex. Pædag. lib. 1. cap. 2. Origen. in Ep. ad Rom. pag. 497. Cyrill. Alex. Gild. [16] Psal. XXXIII. 9. Χρηστὸς Κύριος. Heb. טוב bonus. [17] MSS. nonnulli, Χριστὸς pro Χρηστὸς. Ita & Clem. Alex. lib. 1. cap. 2. Pædag. & alii. Vide Mill. [18] Joan. VI. 31. 49. [19] Joan. IV. 14. [20] Psal. CXVII. 22. [21] Isai. VIII. 14. [22] Isai. XXVIII. 16. [23] Luc. II. 34. *Positus est hic in ruinam & in resurrectionem multorum*. [24] Luc. XX. 18. [25] 1. Cor. III. 16. 17. VI. 19. 2. Cor. VI. 16. Ephes. II. 21. Apoc. III. 12. [26] 1. Cor. III. 12. 15.

ipso fetente opem, ut maneamus in illo & perficiamur (26): sanctum Deo Templum nos struimus: sanctuarium sedemque ipse sibi in nobis ædificat: omnia ille nobiscum, nos omnia cum illo efficimus. Efficit ipse intra nos & *velle & perficere* (27); illæsa tamen arbitrii libertate, sine qua neque bona voluntas, neque bona actio merito digna, neque spiritale ædificium existit.

Domus spiritualis (28), Sacerdotium sanctum. Nedum vivi lapides, ac Templum seu Dei domus estis; verum etiam Sacerdotes. Ut sis pars ædificii, te sanctum esse oportet; sanctiorem, ut sis Dei Templum; sanctissimum vero & purissimum, ut Christi Sacerdotio fungare. Hinc æstimate, quam sanctos vos esse deceat, qui omnia isthæc decora & officia, totidem sanctitatis & perfectionis adjectiones exigentia, simul colligitis. Fidelis igitur quisque spiritali acceptione Dei Sacerdos est (29): *Spiritales hostias offert Deo*, vota nimirum, preces, bene gesta, largitiones: neque tamen istud prohibet, quin esse debeant in Ecclesia Sacerdotes rite initiati, ac peculiari authoritate præditi ob offerendum Deo formidabile sacrificium, obeundaque cætera omnia, quæ Christus unis Apostolis eorumque dignitatis hæredibus reservavit.

Unusquisque nostrum eodem modo Sacerdos est, quo est Rex: *Regale Sacerdotium*, infra ℣. 9. Participes sumus Sacerdotii ac Regiæ dignitatis Jesu Christi: bene a nobis gesta Patri offerimus una cum sacrificio, quod ille nostri gratia peregit; quo ex Sacrificio, qua ex conjunctione oritur quicquid pretii est in iis quæ petimus: ita Sacerdotii illius, cujus participes efficimur, merito Regnum cœleste ej[illegible]gloriam nos assequuturos speramus. Ad nobili[illegible]m hanc dignitatem Baptismo evehimur; a Spiritu Sancto in Domini Sacerdotes inungimur, & sacro charactere distinguimur; idem ipse intra nos orat, nobisque largitur, ut puras manus ad Deum tollamus, sanctasque & acceptas oblationes exhibeamus.

℣. 6. Qui credit in eum, non confundetur. Nostra spes omnis, nostraque virtus est Christus: quisquis fiduciam in ipso collocat, spe sua non fallitur; modo spes temeraria non sit, falsa & arrogans. Qui pravum vivendi institutum sectatur, hic minime speret futurum, ut probetur, & salute donetur a Christo, nisi a nequitia discesserit: qui Christo credit, de eoque confidit, dignum sese illius patrocinio reddat, dignam fide & vocatione sua vivendi rationem sequutus.

℣. 7. Vobis igitur honor credentibus. Honor vobis habebitur, & gloria cumulabimini in supremo Dei judicio (30), sive in spiritali ædificio luculentissima vobis & honestissima sedes dabitur: at Judæis incredulis, qui Christum rejecere, lapis hic fundamenti, ipsis vel pugnantibus, in anguli fastigio collocatus, lapis offensionis fiet, in quem incidant & frangantur Matt. 21. 44. Reddi etiam ita possunt hæc verba, *Vobis igitur honor credentibus*: Lapis, de quo loquor, vobis pretiosus est, pulcher, honorificus (31); illum nedum non rejicitis, sed amplexamini, vobisque honori ducitis, illum esse fundamentum Ecclesiæ, in qua recensemini.

Omittit Syrus illa: *Lapis quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli*; quamobrem ℣. 7. habet ista dumtaxat: *Vobis credentibus hic lapis est honori*. Sive: *Vobis credentibus est honor; incredulis vero lapis est offensionis & ruinæ*. Temere huc inserta putat Grotius ea verba, *Lapis, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli*, translata ex Matthæo xxi. 42.

Alii (32), uti & Oecumenius, intacto Textu, alio tantum ordine distribuunt. ℣. 6. *Ecce ego pono in Sion summum lapidem angularem, electum, honorificum: & qui crediderit in eum, non confundetur*. ℣. 7. *Vobis igitur credentibus* lapis est *pretiosus & honorificus; incredulis autem lapis offensionis, lapis quem reprobaverunt ædificantes: hic factus est in caput anguli*, Fideles omnes, sive ex Gentilibus sive ex Judæis, una conjungens (33).

℣. 8. His qui offendunt verbo (34), in verbum, sua in pervicacia & infidelitate destitutis, Lapis offensionis eis est Dei verbum, cujus causa irascuntur, atque in Dei convicia & infidelitatem ruunt: *In quo & positi sunt*, in qua destituuntur, formidabili plane sed æquissimo Dei judicio, *spargentis pœnales cæcitates super illicitas cupiditates* (35), eorumque pervicaciam & nequitiam puniendis eo tenebrarum genere, quo ipsorum mentes animique obcæcantur. Neque putaveris, quempiam a Deo ad malum aut infidelitatem destinari, quemadmodum nonnulli asserere ausi sunt, his verbis freti: *Nec credunt, in quo & positi sunt*. Impii mortem non quærit Deus, sed omnium hominum salutem cupit: at nihil impio debet Deus; suorum ipse donorum est arbiter (36).

Judæi pervicaces, humili Christi specie offensi, falsaque Messiæ victoris & opulentissimi opinione occupati, existimantesque Judaicam Religionem legesque rituales æternum mansuras, offenderunt in lapidem anguli, & super ipsum lapsi sunt & confracti. Dei animadversionem in ipsos intulere Romani, eversis Jerosolyma & Templo (37): Judæos innumeros nece, reliquos exilio sustulerunt. Nunquam surrexit gens infelicissima.

Sunt (38) qui hæc verba, *In quo & positi sunt*, ita explicent, quasi dicant: In pervicaciam animi lapsi sunt, & impegere in lapidem fundamenti, in quo positi & collocati fuerant. Profecto Religionis Judaicæ fundamentum Messias erat, finis Legis, omniumque vaticiniorum argumentum. Ita interpretantur alii (39): Non credidere Christo, ad quem quodammodo destinati fuerant. Eo ducabant Lex & Prophetæ; at præeunte luce, atque ad Christum ducente, ipsi oculos sponte clauserunt. Prior tamen explicatio melior.

℣. 9. Vos autem genus electum. Fratres in infidelitate manentes severissima Dei animadversione multabuntur: vos cumulabimini beneficiis: vos *genus electum*, gens a Deo selecta, ut ex ea Ecclesiam familiamque componat; quos efflictim amat, quibus arcanorum gratiarumque depositum credidit. Vos *Regale Sacerdotium* (40), sive, genus Regum Sacerdotum: duo isthæc nobilissima decora ipsi colligitis: *Sacerdotum* quidem, quo sensu explicavimus supra, ℣. 5. dum castas sanctasque hostias offertis Deo, preces, vota, misericordiæ & pœnitentiæ opera, laudis & gratiarum actionis sacrificia; *Regum* vero, quod participes estis Regiæ dignitatis Christi, & æternum aliquando cum illo in cœlis Regnum speraris; quodque coercitis cupiditatibus, & carne, mundo, Diabolo supera-

[26] Vide Est. hic. [27] Philipp. 2. 13. [28] Beda: Quidam legunt: *Sursum ædificamini in domum spiritualem*. August. *In domum spiritualem*. In Psalm. 56. Alii, *domus spirituales*. Hieron. in Ezech. xxviii. Leo serm. 3. in Assumpt. Ambros. in Luc. 121. & 211. [29] Ambros. lib. 4. de Sacram. c. 1. *Unusquisque ungitur in Sacerdotium, ungitur in regnum*. [30] Est. Menoc. Cornel. [31] Est. Grot. Erasm. Pisc. Vat. [32] Vide Knatchbullum, & Cène, projet d'une nouvelle traduction pag. 690. [33] Oecumen. hic, & Cyrill. in MS. Catena apud Mill. [34] Οἱ προσκόπτουσι τῷ λόγῳ. [35] August. lib. 1. Confess. cap. 18. Vide eumdem in Exod. qu. 25. *Quamvis uniuscujusque cordis in malitia qualitas, idest, quale cor habeat ad malum, suo fiat vitio, quod inolevit ex arbitrio voluntatis*. Vide Didym. Beng. Salm. Est. [36] Vide Oecumen. hic, Cornel. a Lapide. [37] Vide Grot. Hamm. [38] Erasm. Tirelm. Cajet. Vat. Vide Menoc. Cornel. [39] Vide Bed. Lyr. Tir. Syr. alios. [40] Ἱεράτευμα βασίλειον. Vide Apoc. 1. 6. v. 10. & Exod. xix. 6.

peratis, potiori jure Regiam appellationem obtinatis, quam ii qui, cum imperent populis, sui ipsi cupiditatibus & ambitioni serviunt. In caeteris Rebus publicis unus est Rex, pauci Sacerdotes: in Christiana Ecclesia tot Reges ac Sacerdotes sumus, quot Fideles. Summo in honore apud Hebraeos habebantur Sacerdotes: at illorum Sacerdotio multo praestantios est cujuslibet e vulgo Christiani Sacerdotium.

Gens Sancta, per baptismum purgata, Deo dicata, atque ad altissimam sanctitatem vocata, Religionem professa omnium divinissimam ac sanctissimam. *Populus acquisitionis* (41), populus acquisitus, & Christi Sanguine redemptus; quem sibi servavit Deus tamquam a se quaesitum, haereditatem suam, peculiarem sibi rem, selectam partem; quam ipse Daemonis potestati exemit, ac peculiari consecratione, innumeris posthabitis, sibi dedicavit. Has laudes hausit Petrus ex Moyse (42), ubi dicuntur de Israelitis; at explentur praesertim in Christianis, qui haeredes sunt promissionum Hebraeis exhibitarum, verique filii Abrahami spiritu. Vide Galat. 4. 22. & sequ.

Ut virtutes annuntietis, amplitudinem ac vires illius, qui ex tenebris in admirabile lumen suum vos evocavit. Hebraei, antequam nomina Christo darent, inter tenebras versabantur, sicum Evangelii jubare comparentur. Legem ac Prophetas innumerae obvolvabant figurae nubesque ceu velamina, mysteriorum & veritatum cognitione prohibentia. Velum reduxit Christus, eos intra Sanctuarium induxit (43), & arcana illa, hactenus hominibus inaccessa, patefecit: figurarum finem Judaei, vaticiniorum & promissionum veritatem, rerum abditissimarum notitiam, inexhaustum luminis, gratiarum, suavitatis fontem in Christo nacti sunt. *Ita populus qui sedebat in tenebris & umbra mortis, vidit lucem magnam* (44). Efficax populi Christiani vocatio prodigium est potentiae Dei, qui, illustratis illorum mentibus, movit animos, docuitque agnitam veritatem sincerissime amare: oculos ad videndum praebuit, ad audiendum aures, cor denique, quo nunciata dogmata complecterentur.

℣. 10. Qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei. Colligunt hinc nonnulli (45), datam non esse hanc Epistolam ad Fideles ex Judaeis, sed ex Gentilibus. At reliqua Epistolae series suadet, Petrum alloqui Fideles ex Judaeis, qui ante conversionem populus Dei non erant, uti deinde fuere: prior illorum status cum secundo collatus est veluti advenarum ad indigenas. Decem Tribus alloquens Oseas Dei nomine (46), ait: Vos, qui gens mea non estis, quos non amo, futuri estis gens mea, quippe quos beneficiis occupabo augeboque, ita ut multitudinis vestrae numerus cum arenarum numero certet. Ista subliminiora sensu spectabant ad Christianos, quibus aptissime accommodat Apostolus.

Quo tempore ortus est inter homines Christus, quaenam gens erant Judaei? quam multa Sacerdotum scelera? quam turbata Pontificum successio? quae Pharisaeorum flagitia? quamquam isti sanctissima & optima populi pars habebantur. Sanctissima Legis praecepta penitus jacebant, ineptissimis, contortis, & repugnantibus Legis interpretationibus discerpta: populus gemens sub jugo Legis, quod nec ipse nec patres gestare potuerunt Act. xv. 10. Doctores obtrudendis traditionibus, quas Legi aut praeferebant aut aequabant, intenti: humana commenta pro rebus divinitus traditis veraque scientia salutis invecta: simulatio denique, fraus, ostentatio, avaritia, invidia, quibus Synagogae totius spectatissimi miserrime agebantur. Ista satis superque ostendunt, verissime dictum a Petro, Judaeos Christum amplexos non fuisse Dei populum, antequam converterentur, at postea fuisse.

℣. 11. Tamquam advenas et peregrinos abstinere vos a carnalibus desideriis, quae militant adversus animam: tamquam advenas quidem in praesenti hac vita & mundo (47). *Carnalia desideria*, concupiscentiam, legem in membris dominantem Petrus hic, uti & Paulus (48), distinguit a lege Spiritus, gratiae impulsibus, sanctisque inspirationibus, quibus ad justitiam virtutemque colendam impellimur. Christiani in terris sunt tamquam in exilio, seque Jerosolymae coelestis cives existimant (49). In oppidis versantur, sed ceu peregrini: omnibus utuntur, sed tamquam qui omnia in altera vita praestolantur: ita in exilio versantur ut in patria, ita in patria ut in exilio: in carne, non secundum carnem vivunt: moram in terris agunt, at versantur in Coelis, inquit Justinus Martyr, sive alius ad Diognetum.

℣. 12. Conversationem vestram inter gentes habentes bonam, ut illi, bonis moribus inspectis, Deo ac veritati gloriam, vobis laudes impertiantur, positis denique maledictis & contumeliis, quibus vos insectantur. Nihil tam serviit Christianae Religionis incremento, quam pii primorum Christianorum mores: hi quippe assidua erant concio & suasio, multo validior acriorque, quam disertissimorum hominum orationes. Crimini dabatur Christianis, quod Leges Principum spernerent, nefanda in coetibus suis flagitia perpetrarent, humanis carnibus vescerentur; hostes reipublicae totiusque humani generis habebantur. Monet Petrus, ut hisce criminationibus objiciant sanctissimum & innoxium vitae institutum, nulli reprehensioni obnoxium: hac enim arte hostes vel saevissimi vincuntur. Sancta vivendi ratio ubi constans & aequalis fuerit, optima omnium defensio est: si Christianos vos esse ac caeteris meliores dixerint, laudabunt, non arguent. *Siquid patimini propter justitiam, beati*. 1. Petri 3. 14.

In die visitationis. Vos laudare & innoxios praedicare cogantur hostes vestri *in die visitationis*, scilicet, cum Deus animadversurus in Judaeos incredulos venerit (50). Romani, inspecta Fidelium ex Judaeis modestia, pacis amore, & tranquillitate, ipsis parcent, ac mirabuntur Religionem, quae obsequium & obedientiam adeo integram erga Principes docet (51). Aliter (52): Deo laudes ferent *in die visitationis*, qua die ipsorum oculos aperuerit Deus, eisque gratiam impertitus fuerit micantem, suavem, validam, qua ad fidem trahantur: exemplo jampridam credentium utatur, ut eos ad Fidem ducat.

Denique *dies visitationis* esse potest examen, quo Principes, Praefecti, Magistratus mores & instituta Christianorum excutient: hi enim veritatis perspicuitate victi, illos crimine vacare testabuntur. Id revera usu venit, cum Plinius junior, Asiae Proconsul (53), sedulo quaerens, quae forent Christianorum flagitia, ista reperit, quod ante lucem convenirent in coetum, & Christo laudes tamquam Deo dicerent. Ista per literas detulit ad Trajanum Plinius, qui rescripsit, quaerendos non esse Christianos; delatos vero & persistentes, ex lege ducendos. Rescripti hujus ini-

(41) Λαὸς εἰς περιποίησιν. 70. Exod. xix. 5. Περιούσιος. Heb. סגולה *Thesaurus, peculiaris, acquisitus, redemptus.* (42) Exod. xix. 6. *Et vos eritis mihi in regnum Sacerdotale, & gens sancta.* Deut. iv. 20. *Vos autem tulit Dominus de Ægypto, ut haberet populum hereditarium.* (43) Hebr. 12. 8. 22. 24. (44) Isai. ix. 2. Matth. iv. 16. (45) Vide Grot. Est. (46) Osee i. 8. 9. 10. 11. & ii. 23. (47) Confer 2. Petri 2. 1. 17. 2. Cor. 5. 6. Hebr. xi. 13. Philipp. iii. 20. 1. Cor. vii. 29. (48) Rom. vii. 21. 22. 23. &c. Galat. v. 17. Jac. iv. 1. (49) Ephes. ii. 19. (50) D. Thom. Hugo, Grot. Hamm. (51) Gloss. Dionys. Gag. Cathar. Var. Salmer. (52) Oecumen. Arias, Est. Gerhard. (53) Plin. lib. 10. Ep. 97. ad Trajan.

quitatem optime ostendit Tertullianus Apologet. si noxii sunt, cur non queris? si innoxii, cur delatos punis? *O sententiam necessitate confusam! negat inquirendos innocentes, & mandat puniendos ut nocentes*. Æquior multo Antoninus apud Euseb. l. 3. hist. c. 32. qui Christianos causa religionis inquiri vetuit, & delatores extrema Legum severitate damnavit.

Ÿ. 13. Subjecti estote omni humanæ creaturæ (10) propter Deum. Vulgo tunc accusabantur Christiani, quod seditiones in multitudine sererent, negarentque parendum esse legitimis Magistratibus Principibusque, Deos denique & vetustam Imperii religionem spernendam dicerent. Postremum quidem accusationis caput erat neploratissimum; & Christiani neque Templa neque coetus gentilium frequentabant; et primum omnino falsum. Nihil frequentius Discipulos monuit Christus, quam ut Principibus obtemperarent; ac tentantes Herodianos, sive Judæ Galilæi Discipulos, paria cum ipsis sentiret nec ne, de libertate a Romanorum imperio, victos & pudore suffusos rejecit Matth. 22. 16. Illum Principes Sacerdotum accusavere turbarum ac seditionis tota regione disseminatarum Luc. 23. 5. nullo tamen argumento ejus criminis exhibito. Quamvis res ita sese haberent, Judæi tamen Christiani nominis hostes hæc eadem mendacia de Christianis in vulgus spargere non destiterunt; quamobrem Petrus & Paulus (11) omne studium contulere, ut falsos hujusmodi rumores tollerent, eaque ee docerent Fideles, quæ hostium calumnias refellerent.

Subjecti estote omni humanæ creaturæ, cuilibet homini magistratum gerenti, cujusvis gentis ac religionis. Discipuli enim Judæ Galilæi Principibus e gente sua a Deo constitutis parere non renuebant; respuebant solummodo externos Principes & Profanos. Discrimen istud removet Petrus a Christianis. Quisquis est a Providentia in Magistratu constitutus, illi obtemperate: illud spectete dumtaxat, hunc vobis esse Principem, eique esse obediendum.

Sive Regi, quasi præcellenti, tamquam supremo. Data videtur hæc Epistola sub Claudio Principe, tum Judæorum tum Christianorum hoste, qui utrosque, inquit Sueton. l. 5. c. 25. ejecit tota Italia tumultuantes, impulsore *Chresto*, sive occasione Christi, quem pervicaces Judæi renuebant excipere, cæteros e suis illum sequutos specie religionis insectantes. Christianam Religionem tunc temporis a Judaica non secernebant Ethnici, nisi uti repurgatam illius sectam; quamobrem publicæ insectationes in Judæos institutæ Christianos etiam, tametsi vitiis Judæorum immunes, complectebantur.

Ÿ. 14. Sive ducibus, tamquam ab eo missis. Romani Imperatores Præfectos, Præsides, Proconsules, aliosque aliis nominibus Moderatores in Provincias mittebant, ferme uti Proreges apud Hispanos, & apud Gallos Præfecti mittuntur. His pareamus cum ordine, ita ut prius obtemperemus Deo, deinde Regibus. Siquid præcipiat Præfectus seu Magistratus Divinæ Legi, aut Regis imperiis contrarium, negligamus: in cæteris rebus obediamus. Constituti sunt illi *ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum*, ut puniant malos, bonos tueantur. En moderator officium. Si ille muneri suo satisfaciet, absolutissimum illi debemus obsequium ac benevolentiam; is enim coercet malos, nosque defendit ab illorum injuriis.

Si Præfectus authoritate male abutatur, si flagitiosis moribus perversaque religione sit, id satis causæ non est, ut nos ab obsequio discedamus. Habet ille Regem, cujus judicio in terris obnoxius est; habet Deum in cœlo Judicem. Ita veri omnium ætatum Christiani & sensere & gestis probavere. *Christianus nullius est hostis, nedum Imperatoris, quem sciens a Deo suo constitui, necesse est ut & ipsum diligat & revereatur, & honoret, & salvum velit, &c.* (12).

Non quodlibet obedientiæ genus postulet Petrus, sed *propter Deum*, sive uti scribit Paulus Rom. XIII. 5. *propter conscientiam*. Avaritia, metus, amor hominem in officio continere aliquantisper possunt: at rationes immutabiles, manentes, multo nobilissimæ a Christiana Religione traduntur. Absint metus, lucri spes, amor Principis, deesse nequeunt Dei amor ac debitum Divinis sanctionibus obsequium.

Ÿ. 15. Quia sic est voluntas Dei, &c. An quisquam est, qui suspicionem in vos, tamquam hostes Reipublicæ & Principis creare moliatur? omnibus in imperio constitutis absolutissime obtemperate. Enormia crimina, & probrosa flagitia vobis objiciuntur? Innoxium vitæ genus, modestiæ & æquitatis plenum exhibete. Ista porro optima omnium apologia.

Ÿ. 16. Quasi liberi, et non quasi velamen habentes malitiæ libertatem, ut male agatis. Jugo Dæmonis vos exemit Christus, non liberos reddidit legitimo erga Principes obsequio. Libertatem attulit e religionibus & ritibus Legis; ne idcirco quemlibet Dominum cum fratrum pernicie pravoque exemplo respuatis (13). Judæi pervicaces in fratribus ad Christum conversis quærebant argumenta, quibus nequitiam suam & pervicaciam defenderent. Christiana professio, inquiebant illi invidiam Christianis creaturi, Religio non est, sed licentia: neque Moysis neque imperii leges patitur: diem fugit, mysteria abscondit. Quorsum vero, si male non sunt? Legem Mosaicam a se non everti, sed impleri asseruit Jesus: cur illam deserunt Discipuli?

Sapienter & caute agendum præcipit Petrus, ut hujusmodi criminationes refellantur. Vetat te semper jure tuo, vel ubi fas est, uti. Eadem fere monet Corinthios (14) & Galatas (15) Paulus. Verebatur uterque, nequis e Christianis per speciem Religionis, debiti Deo obsequii, partæque a Christo libertatis, occasionem præberet querelarum, vel temere de Imperio loquens, vel negligens obsequium erga Principes, vel denique nimis luculenter aspernatus aut Judaicas superstitiones, aut Gentilium flagitia. Vide Coloss. IV. 5. & Ephes. V. 16. quæ diximus ea verba: *Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt*.

Ÿ. 17. Omnes honorate. Exteriores istæ obsequii significationes pars Religionis sunt, ac fieri possunt meriti capaces, modo pietatis & charitatis erga Deum causa exerceantur. Harum fundamenta esse debent exhibentium humilitas, charitas erga proximum, Dei sanctiones, quibus jubemur parere hominibus in imperio constitutis, illisque obsequium exhibere. Quod ad æquales aut inferiores attinet, sublimissimas quoque rationes suppeditat Religio, ut conveniens illis obsequium præbeas. Amandum habendumque in honore est id quod in ipsis posuit Deus: imaginem illi & similitudinem Dei præ se ferunt. Si Christiani sint, Christi Jesu nota distinguuntur, redempti sunt ipsius sanguine, vocati ad Regnum, mystici corporis Christi membra. Si pietate fulgeant, vides

---

(10) Ὑποτάγητε οὖν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει. *Omni humanæ ordinationi*, seu *constitutioni*, cuivis præfecto seu Magistratui, vobis imposito. Oecumen. Didym. Grot. Zeger. Bez. Pisc. alii. Sive ea Vulgata: *omni creaturæ humanæ*. κτίσις sonat proprie creaturam. (11) Rom. XIII. 1. 1. Timoth. II. 1. 2. Tit. III. 1.
(12) Tertull. ad Scapul. cap. 2. (13) Rom. VI. 15. 16. 17. 18. *Liberati autem a peccato, servi facti estis justitiæ*. Joan. VIII. 32. *Veritas liberabit vos*. (14) 1. Corinth. VIII. 9. *Videte ne licentia vestra offendiculum fiat infirmis*. Et X. 23. & seq. (15) Galat. V. 13. *In libertatem vocati estis; tantum ne libertatem in occasionem detis carnis*.

des in iia dona gratiæ, quibus supra nobilissima in terris quæque tolluntur. Filii Dei sunt, fratres Jesu Christi, mundi Judices futuri. Quo obsequio dignus non est vel vilissimus inter Electos? Ecquid nosti, utrum ex Electis sit ille, qui ad pedes tuos jacet? Si vero te ipse inspicias, quam multa vitia & peccata reperies? quot argumenta nanciscetis te dejiciendi sub Dei manu, teque vilissimum omnium, quibus stiparis, ealstimandi?

Fraternitatem, fratres, diligite, tamquam vos ipsos. Cujusvis gentis, conditionis, professionis illi sunt, a Deo conditi, cœlestis Patris filii. Si Fideles fuerint, novum præsto est majoris benevolentiæ argumentum: si infideles, benevolentiam testare, ut illos ad Deum trahas. *Deum timete*; atque hic metus regula vobis esto & obsequii Magistratibus debiti, & erga fratres charitatis. *Regem honorificate*. Statim post Deum Rex. Quisquis ille sit, aut quavis religione (15), illum honore prosequere, obtempera, pro illo ora (16): rerum ab illo gestarum, aut animi illius judicium penes te non est: Deo illud & tuo & ipsius judici, relinque.

℣. 18. Servi, subditi estote dominis: conveniens illis obsequium præstate; obedite, uti par est, non præsentibus modo, verum etiam absentibus: *Non ad oculum servientes* Ephes. 6. 5. nedum lenibus, modestis, bonis, sed sævis, morosis, difficilibus (17). Sub exordia Ecclesiæ servi complures Fidem amplectebantur: quamobrem peculiares his institutiones Apostoli tradiderunt (18). Non raro accidit, ut servorum modestia heros ad Fidem duceret. Ex Ecclesiasticis monumentis (19) discimus, Iberiam Asiaticam ad Christi Fidem esse conversam opera cujusdam ancillæ, quæ invocato Jesu Christi nomine Reginam morbo perniciosissimo liberavit.

℣. 19. Hæc enim est gratia (20). Meriti loco est, si propter Deum feras mala, quæ injquius inferuntur. Duplex conditio requiritur, ut meritum ex malis capias. I. ut propter Deum patiaris; II. ut mala a persequentibus inique tibi innoxio inferantur. *Propter Dei conscientiam*, ob conscientiam, quæ negat præstandum a nobis esse id quod contra fas & æquum exigitur: sive, ob istud ipsum, quod certo novimus, exploratum esse Deo id quod ipsius causa patimur, ac redditum iri a Deo justitiæ ac fidei nostræ præmium: seu denique, *ob Dei notitiam* quam habetis (21). Conantur hostes, ut vos abdicetis Fidem, & id, quod cum conscientia vestra vestrisque officiis pugnat, agatis: felicitatis & meriti loco vobis est, si resistatis, & omnia patiamini potius, quam veritatem Fidemque violetis.

℣. 20. Quæ enim est gloria, si peccantes, et colaphizati, sive colaphizantes, suffertis? si dum alios injuria afficitis, ipsi injuriam fertis? Græcus (22) & reliquæ Versiones hunc sensum præferunt: Quæ vobis gloria, si vestra ipsi culpa odiis & injuriis estis obnoxii? Græca quædam exemplaria legunt; *Si peccantes & mulctati suffertis?* Pleraque tamen: *Si peccantes & colaphis cæsi*. Illud non vult Petrus, Christianos peccando injurias in caput suum provocare. Siquid patiuntur, justitiæ causa ferant, præter culpam. Hoc ipsum docuit Christus Matt. 5. 10. *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam; quoniam ipsorum est Regnum Cælorum.*

℣. 21. In hoc (ad hoc) enim vocati estis; ad ferandas ærumnas, odia, injurias ea Christi hostibus: hac conditione Christianam professionem amplexi estis. Ista prædixit Christus, prior ipse illis occurrit, injurias, cruciatus, mortemque ipsam vestri causa perpessus (23): *Vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus*. Si Dominus, quamquam a culpa alienissimus, ista pertulit, quid servis continget? Si is qui Caput est omnium, spinea corona & cruce tortus est, an membra vereantur cruciatus & fugiant? Si Christus perpessus est nostrum causa, qui & peccato inquinati, & ab eo alieni eramus, quid facere nos decet, postquam & illum novimus & illi credimus? Sponte ille, nemine cogente, perpessus est: nobis perpessionum & utilitas est & necessitas. Hoc ille nobis indixit, cum ad sese vocaret. Qui crucem suam meis vestigiis insistens non gestat, qui rebus omnibus ipsaque vita se non abdicat mei gratia, non est me dignus, inquit ille (24). Crux & ærumnæ gloria Christianorum sunt. *Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri JesuChristi, per quam mihi mundus crucifixus est, & ego mundo*, ajebat Paulus Galat. 6. 14. Et v. 24. *Qui sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis, semper mortificationem Jesu in corpore suo circumferentes*. 2. Cor. 4. 10.

℣. 22. Qui peccatum non fecit. Christus Jesus, quamquam peccari nescius, mortem subire voluit, externorum causa & impiorum: quid non agendum a nobis est, ut peccata expiemus, Dei dona mereamur, efficiamur similes Domino & Principi, & ea quæ perpessionibus illius desunt, ipsi in nobis impleamus (25). Quantopere laborandum nobis est, ut similes illi efficiamur (26), ejusque dejectionis & ignominiæ imaginem in nobis ipsi fingamus?

℣. 23. Qui cum malediceretur, non maledicebat; cum a dæmone actus, deceptor, Samaritanus, seditiosus, blasphemus, helluo, publicanorum & impiorum amicus, veneficus, Dæmonum expulsor ope Beelsebubi diceretur, nunquam iratus est, maledicta maledictis non repulit, hoc uno contentus, ut rerum a se gestarum sanctitatem ostenderet; tueretur veritatem, & Patris gloriam modestissime defenderet. In Passione vero, ubi de capite agebatur, blasphemiæ & seditionis insimulatus, constantissime siluit Matth. 24. 14. Quid non agendum a nobis est, siquid causa ipsius Christi, justitiæ, fratrumve, aut ob scelerum nostrorum expiationem pati debeamus? Quamobrem præcipit Christus Luc. 6. 28. *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, benedicite maledicentibus vobis, & orate pro calumniantibus vos; & qui te percutit in maxillam, præbe & alteram.*

Tradidit autem judicanti se injuste; iniquissimis judicibus sese sponte tradidit, Pilato, Caiphæ, Judæis sibi inimicissimis, quorum malitiam, odium, iniquitatem noverat: ultro sese certæ neci obtulit. Græcus legit (27): *Tradidit autem judicanti juste*; Deo scilicet, Judici æquissimo, neglecta iniquitate hominum, Pilati, cæterorumque Judicum, a quibus per summam injuriam damnatus est. Sese omnino subjecit Deo Patri, qui æternis

(15) Vide Ignat. Ep. ad Philadelph. & Ep. ad Smirn. Vide Est. ad ℣. 13. & Rom. xiii. 5. (16) Τὸν βασιλέα τιμῶ. Τιμῶ ἀισθῶν αὐτῷ, ὑποτασσόμενος αὐτῷ, εὐχόμενος ὑπὲρ αὐτοῦ. Theoph. Antioch. lib. 1. ad Antolyc. (17) Οὐ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς, καὶ ἐπιεικέσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς σκολιοῖς. (18) Vide Ephes. vi. 5. 6. 7. Coloss. iii. 22. 23. 1. Timoth. iv. 1. Tit. ii. 9. (19) Rufin. lib. 1. cap. 10. Socrat. lib. 1. c. 16. (20) Εἰ διὰ συνείδησιν Θεοῦ ὑποφέρει τις λύπας. Quidam Græci legunt, συνείδησιν ἀγαθὴν. Syr. Colb. 7. Genev. Barber. 1. (21) Ita Syr. Meinf. Cene projet de traduction pag. 227. Cornel. Συνείδησει εἰδώλου 1. Cor. viii. 7. est nosse quid sit idolum. (22) Ποῖον γὰρ κλέος. (Quid. ποῖα γὰρ χάρις; & quid. Latini: *Quænam autem gratia*). Εἰ ἁμαρτάνοντες καὶ κολαφιζόμενοι, ὑπομένετε; Quid. εἰ κολαζόμενοι ὑπομένετε. (23) Χριστὸς ἔπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν, ἡμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμὸν, ἵνα ἐπακολουθήσητε τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ. Quidam: ὑπὲρ ὑμῶν, ὑμῖν ὑπολιμ... Alii: ὑπὲρ ὑμῶν, ὑμῖν, &c. Et ita Codd. Latini optimæ notæ. (24) Matth. x. 38. xvi. 22. Marc. viii. 34. Luc. ix. 23. (25) Coloss. i. 24. *Adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea*. (26) Rom. viii. 29. *Conformes fieri imaginis filii sui*. (27) Παρεδίδου δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως,

nis Justitiæ suæ consiliis decreverat, ipsum traditum iri in mortem, ut expiaret hominum scelera, & injuriam Majestati Divinæ irrogatam reputaret. Veteres Latini Patres nonnulli (28) consentiunt; tum Syrus, Arabs, Græci, typis editi & ferme omnes manu exarati: Latina tamen Exemplaria cum Vulgata conveniunt; cui & favent S. Cyprianus (29), S. Leo (30), S. Paulinus (31), & Græci Codices nonnulli manu descripti. Critici eruditissimi (32) locum putant a librario depravatum, & Græci lectionem esse genuinam.

℣. 24. QUI PECCATA NOSTRA IPSE PERTULIT IN CORPORE SUO SUPER LIGNUM: in cruce mortem subiit, scelera nostra expiaturus: criminum nostrorum pœnas suo ipse in Corpore tulit: ut nos cum Deo conciliaret, aliam a se victimam non obtulit: Reddi potest Græcus (33): *Peccata nostra abstulit per corpus suum*, per mortem sua in carne toleratam: *Delens quod adversum nos erat chirographum decreti, ipsum tulit de medio*, inquit Paulus Coloss. 2. 14. Peccatum, quo nos rei efficiebamur, sibi ipse imponens, seque pro nobis sponsorem præbens, destruxit (34).

UT PECCATIS MORTUI, JUSTITIÆ VIVAMUS: Mortem subiit Christus, ut nos una moriamur: in vitam rediit, ut nos quoque in gloriam resurgamus: eo tamen nemo nisi per justitiam, innocentiam, Christianæ virtutis exercitationem pervenit. Confer Rom. VI. 2. 4. 6. 7. 10. 11. & VII. 6. Galat. II. 19.

℣. 25. ERATIS ENIM SICUT OVES ERRANTES. Allegoria de Pastore ovibusque non raro usus est Christus, ut doceret, quo studio Israelitas ex erroribus flagitiisque revocare conaretur. Chananææ fœminæ, filiæ incolumitatem flagitanti, respondit, se missum esse ad oves domus Israel, quæ perierunt Matth. 15. 24. ad errantem hunc gregem Apostolos ac Discipulos misit Matth. 10. 6. similem se ait Pastori, oves novem & nonaginta in montibus relinquenti, ut unam aberrantem quærat (35). Morum depravatio inter Hebræos pervagata, perversæ Legis explicationes a Doctoribus traditæ, falsæ de Messia opiniones, fidem certissimam faciunt huic Petri sententiæ: *Eratis sicut oves errantes, sed conversi estis nunc ad Pastorem & Episcopum animarum vestrarum*. *Episcopos* Græce est Latine Inspector, Procurator. Suprema Christi authoritas Episcopi appellatione luculentius significatur, quam Pastoris nomine, quod benevolentiam potius & charitatem sonat.

[28] August. tract. 21. in Joan. *Commendabat illi qui juste judicat*. Fulgent. ad Trasimund. *Commendabat autem judicanti juste*. [29] Cyprian. lib. 3. ad Quir. cap 39. Et Tract. de Bono patient. [30] Leo Magn. serm. 61. qui est 14. de Passion. [31] Paulin. Ep. 2. ad Sever. [32] Erasm. Vatl. Zeger. Bukentop. Cornel. &c. [33] Ὃς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ. [34] 2. Cor. v. 21. *Qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit*. Vide Joan. VIII. 46. Rom. I. 19. VIII. 3. Galat. III. 13. 1. Joan. III. 5. [35] Matth. XVIII. 12. & seq.

C A P U T III.

Subditæ viris sunto mulieres; modestiam vestibus præferant. Viri observent uxores. Omnes ad virtutem incumbant. Linguæ modum impone. Justitiæ causa perfer mala. Arca Noe Baptismi figura.

℣. 1. Similiter & mulieres subditæ sint viris suis: ut & si qui non credunt verbo, per mulierum conversationem sine verbo lucrifiant. 2. Considerantes in timore castam conversationem vestram. 3. Quarum non sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus: 4. Sed, qui absconditus est cordis homo, in incorruptibilitate quieti, & modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples. 5. Sic enim aliquando & sanctæ mulieres, sperantes in Deo, ornabant se, subjectæ propriis viris. 6. Sicut Sara obediebat Abrahæ, dominum eum vocans: cujus estis filiæ benefacientes, & non pertimentes ullam perturbationem. 7. Viri similiter cohabitantes secundum scientiam, quasi infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem, tanquam & cohæredibus gratiæ vitæ: ut non impediantur orationes vestræ. 8. In fine autem, omnes unanimes, compatientes, fraternitatis amatores, misericordes, modesti, humiles: 9. Non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, sed e contrario benedicentes: quia in hoc vocati estis, ut benedictionem hæreditate possideatis. 10. Qui enim vult vitam diligere, & dies videre bonos, coerceat linguam suam a malo, & labia ejus ne loquantur dolum. 11. Declinet a malo, & faciat bonum: inquirat pacem, & sequatur eam: 12. Quia oculi Domini super justos, & aures ejus in preces eorum: Vultus autem Domini super facientes mala. 13. Et quis est, qui vobis noceat, si boni æmulatores fueritis? 14. Sed & si quid patimini propter justitiam, beati. Timorem autem eorum ne timueritis, & non conturbemini. 15. Dominum autem Christum sanctificate in cordibus vestris, parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quæ in vobis est, spe. 16. Sed cum modestia, & timore, conscientiam habentes bonam: ut in eo, quod detrahunt vobis, confundantur, qui calumniantur vestram bonam in Christo conversationem. 17. Melius est enim benefacientes (si voluntas Dei velit) pati,

pati, quam malefacientes. 18. Quia & Christus semel pro peccatis nostris mortuus est,
justus pro injustis, ut nos offerret Deo, mortificatus quidem carne, vivificatus autem
spiritu. 19. In quo & his, qui in carcere erant, spiritibus veniens prædicavit: 20.
Qui increduli fuerant aliquando, quando expectabant Dei patientiam in diebus Noe,
cum fabricaretur arca: in qua pauci, id est, octo animæ salvæ factæ sunt per aquam.
21. Quod & vos nunc similis formæ salvos facit baptisma: non carnis depositio sordium,
sed conscientiæ bonæ interrogatio in Deum per resurrectionem Jesu Christi, 22. Qui
est in dextera Dei, deglutiens mortem, ut vitæ æternæ hæredes efficeremur: profectus
in cœlum, subjectis sibi angelis, & potestatibus, & virtutibus.

℣. 1. SIMILITER ET MULIERES, &c. Superiori Capite Petrus de Christianorum officiis erga terrenos Principes ac Magistratus, servorumque erga dominos disputavit; recenset hic uxorum officia erga viros, virorum erga uxores. Quemadmodum Christiani subjecti esse debent Principibus ac Magistratibus, & dominis servi, nec his officiis illos eximit libertas per Christum parta; ita pariter (1) Christiana mulier Judæo vel Gentili infidelibus nupta, ex divinæ vocationis ad fidem beneficio, occasionem sumere non debet excutiendi jugum, seque viri obsequio eximendi. Eadem Paulus docet Ephesios (2), Colossenses (3), Corinthios (4), monetque Titum, Cypriorum Episcopum, ut ita suos instituat (5).

UT ET SIQUI NON CREDUNT VERBO, PER MULIERUM CONVERSATIONEM SINE VERBO (6), absque prædicationis ope, LUCRIFIANT. Major erit vitæ illarum iis suadendis efficacitas, quam cujusvis Concionatorum sermonis. Vincentur viri modestia, lenitate, patientia, pudicitia uxorum: Religionem vestram sensim admirabuntur, amabunt, facile amplectentur, perculsi una opinione, quam ex vestris moribus conceperint: discere cupient, nullo negotio credent ii, quæ amare & plurimi facere cœperint, antequam perspicue nossent. Cum scribit Petrus, viros, *lucrifieri sine verbo*, intelligendum id non est de conversione inchoata, proximaque fidei amplectendæ præparatione. Tum omnino lucrifient, cum crediderint: credere autem nequeunt, nisi verbo salutis instituantur: *fides enim ex auditu*, inquit Paulus Rom. 10. 17.

℣. 2. CONSIDERANTES IN TIMORE, &c. animadvertentes, vos Dei timore sanctum adeo vitæ genus doceri. Sive ex Græco (7): *Considerantes castam vitæ rationem cum Dei timore conjunctam*; religiosum inspicientes timorem, quo in conjugii officia coercemini. *Ut penes sanctos officia sexus, cum honore ipsius necessitatis, tamquam sub oculis Dei modeste transigantur*, inquit Tertullianus ad uxorem cap. 2.

℣. 3. EXTRINSECUS CAPILLATURA. Non vetat Paulus 1. Cor. 7. 34. ornari fœminas, ut viris suis placeant: at ornatus modum tradit Petrus. Jubet primum, multo antiquiorem illis esse ornandi animi quam corporis curam: tum simplici ad modesto capitis & oris ornamento uti, præter fucum, calamistrum, & ornamenta ex auro gemmisque, ingenuæ venustati minime servientia, sed quibus aliter ambitio, luxus, superbia, quæque non raro vertuntur in laqueos iis, quibus eas placere nefas est, & in perniciosissimam malorum & inopiæ scaturiginem. *Tu scis*, Domine, ajebat Esther XIV. 16. *quod abominer signum superbiæ & gloriæ meæ, quod est super caput meum in die ostentationis meæ, & detester illud quasi pannum menstruatæ, & non portem in diebus silentii mei*, quo tempore in secessu, a Rege remota, dego. Ita decet animo comparatas esse, quas aut conditio sua, aut decorum, aut virorum voluntas superbis ornatibus uti cogit.

℣. 4. SED QUI ABSCONDITUS EST CORDIS HOMO, is potissima esse debet mulierum cura & ambitio. Ornandus est homo interior, componenda desideria, animus, cogitatio: colligenda est locuples utilium cognitionum gaza, ponendus est cupiditatibus & amori modus, figenda crux desideriis, pravisque animi motibus: laborandum, ut, posito veteri homine, Christi imago intus in mente fingatur. Immodica & vana ornamenta pudicam mulierem dedecent, ait S. Cyprianus (8): inanium hujusmodi rerum amor levitatem animi & parum pudicitiæ significat. *Nullarum fere pretiosior cultus est, quam quarum pudor vilis est.* Præstantissima mulieris ornamenta, pudor & modestia: his & Deo, & viris ex recta ratione amantibus chara efficitur: at iis qui cum ratione & judicio non amant, placere est periculosum.

I. IN INCORRUPTIBILITATE QUIETI ET MODESTI SPIRITUS, seu *placidi & quieti* (9): quibus verbis tria continentur; I. *puritas*, seu charitas & morum innocentia; II. *lenitas*, patientia, animi moderatio; III. *tranquillitas*, sive silentium, cum quia alienis negotiis non immiscetur, suisque occupatus domi inter familiares versatur. Hæc porro non ultima est Christianæ mulieris laus (10). Viduis adolescentulis sedulo præcipit Paulus 1. Timot. v. 13. uti tranquillam vitam agant, curiositate abhorreant, aliena non quærant: *Simul & otiosæ discunt circuire domos; non solum otiosæ, sed verbosæ & curiosæ.* Mulier fortis, cujus laudes prosequitur Salomon (11), tota penitus in domus suæ, familiarium, & laboris curam incumbebat.

℣. 5. SIC ET SANCTÆ MULIERES SPERANTES IN DEO (12), ORNABANT SE. Sanctæ fœminæ, quarum nomina & gesta in Scripturis traduntur, multo studiosius animum quam corpus ornabant; malebantque a Deo probari, quam ab hominibus. Quid agat Christiana mulier, quæ in Baptismo pompis sæculi sese abdicavit, quæque ad Deum, nihil nisi crucem contemptumque mundi prædicantem, pertinet?

℣. 6. SARA OBEDIEBAT ABRAHÆ, DOMINUM EUM VOCANS, veluti cum diceret Gen. 18. 12. *Postquam consenui, & Dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo.* Eadem apud Atticas (13) Romanasque (14) uxores appellatio servabatur. Euripides apud

[1] Ὁμοίως αἱ γυναῖκες. Alii: Ὁμοίως καὶ αἱ γυναῖκες. Ita Vulg. Syr. Arab. Æth. [2] Ephes. v. 22. 24. [3] Coloss. III. 18. [4] 1. Cor. XIV. 34. VII. 13. [5] Tit. II. 5. [6] Ἄνευ λόγου κερδηθήσονται. Syr. Æth. *absque labore* Oecumen. *Sine repugnantia, jurgio maritorum*, seu denique *absque ope verbi, quin necesse sit loqui.* [7] Ἐποπτεύσαντες τὴν ἐν φόβῳ ἁγνὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν. Clem. Alex. & Oec. 1. Τῇ ἐν λόγῳ, In verbo. [8] Cyprian. de habitu Virgin. *Ornamentorum & vestium insignia & lenocinia formarum, nonnisi prostitutis & impudicis feminis congruunt.* [9] Ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τοῦ πραέος, καὶ ἡσυχίου πνεύματος. [10] Sophocl. Γυναιξὶ κόσμον ἡ σιγὴ φέρει. [11] Prov. XXXI. 15. 19. 20. [12] Æthiop. omittit, *Sperantes in Deo*. Mill. suspectum habet. [13] Aristoph. in Equitib. Δεῦρ' ἐς Σμικυθίων, ὦ Κύριε. Ad quæ verba Scholiast. Ὥσπερ ἐν τῷ ... [illegible] ... Ὄντα γὰρ ... ἐν τῷ δικαστηρίῳ. Ἡ δὲ ... ὁ Κύριος. Τουτέστιν ὁ ἀνήρ.
[14] Lucretia apud Ovid. *Mittenda est Domino* . . .

apud Stobæum (4): *Sapiens mulier quæcumque ancilla est viri*. Effatum est Hebræorum (5): *Stat coram viro uxor bona, & ministrat ei, & vocat eum dominum suum. Sapiens quædam fæmina dicebat filiæ suæ, cum eam duceret ad thalamum: Mea filia, sta coram viro tuo, & ministra ei. Si fueris ei ancilla, ipse tibi servus erit, & honorabit te ut dominam. Sed si extuleris te contra eum, erit tibi dominus, & tunc vilesces in oculis ejus ut una ancillarum*. Manant ista ex Dei sanctione, qua prima mulier Adamo viro suo subjecta est (6): *Sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui*.

Bona conjux, inquit S. Ambrosius (7), *non solum vocat virum dominum suum, sed hoc sapit, hoc sanat, hoc gestat corde, hoc profitetur ore: tabulas matrimoniales instrumenta emptionis suæ deputat: est erga ancilla, dans opera ancillis*. S. Hieronymus (8) ad Cælantiam Romanam scribens, *Servetur*, ait, *in primis viro authoritas sua, totaque a te discat domus quantum illi honoris debeat: tu dominum illum obsequio tuo, tu magnum illum tua humilitate demonstra: tanto ipsa honoratior futura, quanto illum amplius honoraveris*.

Paruit Abrahamo Sara, patriam deferens, eumque in quaslibet regiones prosequuta: paruit in gravissimo omnium discrimine, se nimirum Abrahami sororem esse semel Pharaoni, & iterum Abimelecho Regi Geraræ testata (9), ut caput viri tueretur, paruit denique, jussa ab Abrahamo panes subigere, tribus hospitibus, qui Angeli erant, ad Abrahami domum divertentibus, exhibendos Gen. 18. 6. Qui putant, compertum Saræ fuisse Abrahami consilium mactandi Isaaci, his præsto est ingens aliud Saræ obtemperantis subditæque Abrahamo exemplum.

CUJUS ESTIS FILIÆ, ejus sanguine ac genere procreatæ; idque ipsum præstantiori ratione efficimini, sancta illius gesta & obedientiam imitatæ, *non pertimentes ullam perturbationem*, nullo timore perculsæ. Itaque ne vereamini futurum, ut vobis obtemperantibus ac morigeris, viri per superbiam vos opprimant, adigantve in servitutem; quo magis morigeræ fueritis, eo majori in honore & æstimatione apud ipsos habebimini. Constantissimam Saræ, quæ Abrahamo paruit, fiduciam de Dei bonitate imitamini, certo credidit Sara, Deum minime passurum, pudicitiæ suæ labem inferri, seque ac virum liberos fore a discrimine, in quo versabantur. Neque animo concidit, ubi intellexit, Deum præcepisse, ut Isaacus sacrificio mactaretur: Dei & Abrahami imperio statim obtemperavit.

℣. 7. VIRI, SIMILITER COHABITANTES SECUNDUM SCIENTIAM (10), moderate, cum judicio tractantes, sive ex morum legibus, quas ab Evangelio & Apostolis didicistis. Eas leges servate, quas sapientia, decori ratio, recta mens, humanitas postulant: denique tales uxoribus vos exhibete, quales esse convenit: officia vestra non persequor: satis comperta vobis esse existimo. *Quasi infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem* (11). Ne male in illas abutamini authoritate, quam vobis Dei Lex, scientia, vires impartiuntur, eamque cum honore & judicio exercete. Quo fragilius est vas, eo rarius tractatur: vilissimæ & infirmissimæ corporis partes maxime cæterarum sunt necessariæ, eosque solicitius teguntur, inquit Paulus 1. Cor. 12. 22. Uxor os ex ossibus tuis est, o marite, & caro ex carne tua Gen. 2. 23. *adjutorium simile tibi* Gen. 2. 18. a Deo traditum. Ne igitur aspernere, superbe tractes, injuria afficias, sexus imbecillitati conniveto: matrimonii libertatem moderate usurpato, neque facultatem Sacramento concessam in libidinis explementum vertas (12). Eamdem ferme sententiam habet Paulus Thessal. 4. 3. *Sciat unusquisque vestrum vas suum* (*corpus*, idque de uxore pariter intelligendum) *possidere in sanctificatione & honore, non in passione desiderii, sicut & gentes, quæ ignorant Deum*.

TAMQUAM COHÆREDIBUS GRATIÆ VITÆ (13), vitam impertientis. Aliæ rationes duæ, ob quas amandæ sunt uxores, & cum honore habendæ: æque nimirum vocatæ sunt ad Christianam professionem, & æternæ vitæ hæredes. Ad Christum illæ, non secus ac vos, pertinent, sanguine Christi redemptæ, ejus spiritu cumulatæ, dignitatis filiorum Dei adoptione electorum, fratrum Christi, & mystici corporis illius membrorum participes. His de causis uxores in honore a vobis habendæ sunt, decetque vos matrimonii libertatem pudicissime & parcissime usurpare: *Ut non impediantur orationes vestræ*. Hoc ipsum ferme præcepit Paulus (14): *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu, ut vacetis orationi*. Ita vos gerite, ut nequid vos a precibus suo tempore exercendis prohibeat: sordes cum Christiana sanctitate pugnantes, vestro a corpore arcete, absolutamque concordiam servate.

℣. 8. IN FINE (15) AUTEM OMNES UNANIMES. Hæc ad universos Fideles spectant. Quæ hactenus disputavi, certis hominum conditionibus conveniunt: quæ subjicio, universis. Mutuam pacem & concordiam colite: mutuo amate ceu fratres, indulgete fratribus cum charitate, modestia, mansuetudine: *Fraternitatis amatores, misericordes, modesti, humiles*. Tria tantum vocabula fert Græcus (16): *Fratrum amantes, misericordes, comes*. Duabus hisce vocibus respondet una eademque vox Græca, quæ legitur adhuc in vetustis codicibus, nonnullisque Editionibus, pro illa, *comes*, quam ferunt ediri plerique.

℣. 9. IN HOC (ad hoc) VOCATI ESTIS, UT BENEDICTIONEM DEI HÆREDITATE POSSIDEATIS, eaque digni eritis, si maledicentibus benedixeritis, & pro malis bona reddideritis. Ea porro est Christianorum vocatio, ut hilari animo perferant injurias, ut lenes sint inter iracundos, modesti inter superbos, mansueti inter sævos, benedicant iis, a quibus ipsi injuriis & maledictis petuntur (17). Neque hæc commentitia est meditatio & descriptio, sed germana primævorum Christi Discipulorum vita; eamque par est in præsenti & nostram esse; cum Lex Evangelica mutari nequeat.

℣. 10. QUI ENIM VULT VITAM DILIGERE, ET DIES VIDERE BONOS. Locus e Psalmo XXXIII. 13. ubi docet Psalmista, quid agendum sit, ut beatam ac tranquillam in terris vitam agas, & Dei beneficia merearis. At Petrus in præsenti dumtaxat vita minime consistit; hortaturque Fideles, ut lenes ac modesti sint nedum ob consequendam vitam in terris quietam ac felicem, verum etiam ob promerendam in cœlis æternam (18).

℣. 11. INQUIRAT PACEM, ET SEQUATUR EAM,

colar,

(4) Πᾶσ' ἐστὶ δούλη ἀνδρὸς ἡ σώφρων γυνή. (5) Vide lib. Musar cap. 6. apud Drus. hic. (6) Genes. III. 16. (7) Ambros. seu alius in cap. 31. Prov. c. 3. seu lib. de Salom. (8) Hieronym. Epist. ad Cælantiam. (9) Genes. XII. 12. 13. 19. Vide & XX. 1. 2. 3. (10) Συνοικοῦντες κατὰ γνῶσιν.
(11) Ὡς ἀσθενεστέρῳ σκεύει τῷ γυναικείῳ ἀπονέμοντες τιμήν. (12) Hieronym. lib. 1. contra Jovin. Beda, & Oecumen. hic, Lorin. Erasm. Zeger. Est. Menoc. alii. (13) Ὡς καὶ συγκληρονόμοι χάριτος ζωῆς. Alii plures: Ὡς συγκληρονόμοις. Ita Steph. α. ια. Cod. 3. Syr. Arab. Æthiop. Oecumen. Ambros. &c. (14) 1. Cor. VII. 5. Vide Est. Men. &c. (15) Quid. Codd. Latini; In fide. Velez. Ἐν τέλει. Melius in fine. Græc. Τὸ δὲ τέλος. Denique, in summa, quod superest. (16) Φιλάδελφοι, εὔσπλαγχνοι, φιλόφρονες. Alii plures: Εὔσπλαγχνοι, ταπεινόφρονες. Ita Steph. δ. ι. ια. ιγ. Alex. Lin. Petit. Colb. 7. Genev. Colin. Oecumen. utrumque legit. (17) Ignat. Epist. ad Ephes. §. 10. Πρὸς τὰς ὀργὰς αὐτῶν, ὑμεῖς πρᾳεῖς. Πρὸς τὰς μεγαλορρημοσύνας αὐτῶν, ὑμεῖς ταπεινόφρονες. Πρὸς τὰς βλασφημίας αὐτῶν, ὑμεῖς τὰς προσευχάς ἀντιτάξατε. Πρὸς τὸ ἄγριον αὐτῶν, ὑμεῖς ἥμεροι, &c.
(18) Vide Est. Grot. &c.

colat, fervet, vel inter seditiosos: ejus causa negligat res suas, commoda, injurias: sollicite custodiat, si habet; si non habet, anxie quærat.

℣. 12. OCULI DOMINI SUPER JUSTOS, ut tueatur, regat: illos cum amore & benevolentia intuetur Deus. *Vultus autem Domini* iratus *super facientes mala*. Vultus passim pro furore usurpatur, uti Psal. 20. 10. *Pones eos ut clibanum ignis in tempore vultus tui*, furoris tui. Et Psal. 67. 3. *Sicut fluit cera a facie ignis, sic pereant peccatores a facie Dei*.

℣. 13. ET QUIS EST, QUI VOBIS NOCEAT, SI BONI ÆMULATORES FUERITIS? Si id quod bonum est persequimini? Græcus (19): *Si boni*, bonarum rerum, *imitatores estis*. At vetusti codices Græci complures (20) favent Vulgatæ. Si quod bonum est, virtutem, pietatem, charitatem fratrum sedulo quæritis, quis vobis noceat? vere, inquam, noceat; nihil enim mali est, vexari, ærumnis & calumniis affici ob justitiam, cum per eas certissimo itinere hominem ad æternitatem pervenire sit compertissimum. Æquis rerum æstimatoribus ista potius invidiam quam metum postulant: hæc Christiani hominis pars, gloria, æternæque beatitudinis causa. ℣. 14. *Siquid patimini propter justitiam, beati*; cum dixerit Christus Matth. v. 10. *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est Regnum Cælorum*.

℣. 14. TIMOREM AUTEM EORUM NE TIMUERITIS; mala quæ illi timent, quamvis formidanda videantur, ne timueritis: corporis vitam auferre possunt, non animi Matth. x. 28. Terrenis fortunis, libertate vos spoliaverint, arguerint, maledicta laceverint: virtutem certe, innocentiam, bonorum futurorum spem, Spiritus Sancti gaudium, fidem quæ thesaurus vester est, charitatem quæ vestrum est robur, non auferant; servatamque vobis in Cælo a summo Judice coronam non rapient.

℣. 15. DOMINUM CHRISTUM SANCTIFICATE (21), sive ut habet Græcus typis vulgatus, *Dominum Deum*; Dei gloriam procurate. Sanctificas Deum pio rectoque vivendi instituto, integro erga illius præcepta obsequio, casto sincerоque cultu, germana morum sanctimonia, humili fide cum charitate conjuncta, firma de ipsius promissis fiducia, invicta inter vitæ hujus ærumnas, veritatis & justitiæ causa toleratas, constantia. Hoc & superiore membro alludit Petrus ad illud Isaiæ 8. 12. *Timorem ejus ne timeatis, neque paveatis. Dominum exercituum ipsum sanctificate: ipse pavor vester, & ipse terror vester*. Hunc adorate, veremini, cultu, qui ejus amplitudinem & majestatem deceat, prosequimini.

PARATI SEMPER AD SATISFACTIONEM OMNI POSCENTI VOS RATIONEM DE EA, QUÆ IN VOBIS EST, SPE. Credulitatem vestram ludibrio habebunt Ethnici; Judæi pervicaces rogabunt, cur Christum & Evangelium sequamini: quærent, quæ sint alterius vitæ bona invisibilia, quæ speratis: nulla ludibria, nullas minas formidate; explicate quæ fides vestra sit, modeste tamen, animoque sedato & mansueto: frangetur certe ipsorum malitia & odium. At ne provocetis superba & arroganti oratione, verbisque irarum aut injuriarum plenis.

℣. 16. CONSCIENTIAM HABENTES BONAM. Sanctam adeo & castam vitæ rationem tum apud Deum cum apud homines servate, ut rationem gestorum exhibere non vereamini; quippe Christianam Religionem & vitæ genus a vobis ad illius sanctiones institutum arguunt, obruantur probro, ubi utrumque propius expenderint: *Ut in eo quod detrahunt de vobis, confundantur*. Veteres nostræ Religionis Apostoli nunquam non ad Christianorum mores provocant. An istud vitæ genus agant impuri homines, flagitiosi, anthropophagi, nullius fidei ac pudoris? an ista patiantur? Scrutamini curiosius, quid agatur in nostris cœtibus, familiis, consuetudine.

℣. 17. MELIUS EST BENEFACIENTES PATI, QUAM MALEFACIENTES. Sunt qui dicant: Paterer, si mererer. At non magis optandum est, te crimine vacuum mala pati, quam reum? Hoc ipsum respondit Socrates Apollodoro (22), dicenti: Injuste moreris: at tu, inquit, juste volebas.

℣. 18. QUIA ET CHRISTUS SEMEL PRO PECCATIS NOSTRIS MORTUUS EST (23). Revereri debes ac pro viribus imitari Christum, Caput tuum, qui mortem subiit innoxius ob impiorum redemptionem. *Justus pro injustis*.

UT NOS OFFERRET DEO, ceu servos sanguinis sui pretio emptos, ut Cœlum nobis recluderet, aditumque faceret ad Patrem (24): *Per ipsum habemus accessum ad Patrem*; ut nos cum Patre conciliaret, dignosque redderet, qui inter illius filios recenseremur. Aliter: *Ut nos offerret Patri*, ceu suavissimi odoris victimam & sacrificium (25), dum nostras cum ipsius perpessionibus jungimus. Reddi etiam potest Græcus (26): *Ut nos adduceret ad Deum*, ceu errantes oves ad gregem.

MORTIFICATUS QUIDEM CARNE (27), VIVIFICATUS AUTEM SPIRITU. Mortem in carne subiit Christus; caduca & mortali hac vita spoliatus est hostium malitia & injuria: at redivivus prodiit, novam æternamque vitam adeptus. Sive: *Vivificatus spiritu*, divina virtute ipsi insidente. *Crucifixus est ex infirmitate*, inquit Paulus 2. Cor. 13. 4. *sed vivit ex virtute Dei*. Et Rom. 8. 11. *Si spiritus ejus, qui suscitavit Jesum a mortuis, habitat in vobis; qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit & mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis*.

℣. 19. IN QUO ET HIS QUI IN CARCERE ERANT, SPIRITIBUS VENIENS PRÆDICAVIT. Latini quidam libri (28) singulari numero legunt *spiritu*, non *spiritibus*; alii (29) majori numero ferunt *carne*, non *carcere*: has tamen lectiones in mendo cubare constat. Vulgata prorsus convenit cum Græco (30). Complures sunt loci hujus explicationes. Probatissima & maxime omnium legentibus obvia est, Christum Jesum e mortuis redivivum, per virtutem ejusdem Spiritus, a quo revocatus erat in vitam (31), descendisse in carcerem, seu locum, quo detentæ Patriarcharum animæ ipsius adventum tranquille expectaverant; illisque & suum ipsius adventum, & ipsarum libertatem nunciasse.

(19) Ἐὰν τοῦ ἀγαθοῦ μιμηταὶ γένησθε. (20) Alii plures: Ἐὰν τοῦ ἀγαθοῦ ζηλωταὶ γένησθε. Ita Steph. 8. Alex. Cov. 4. Gener. Pet. 3. Col. Arab. Syr. Æth. Copht. Clem. Alex. (21) Græc. impress. Κύριον δὲ τὸν Θεὸν ἁγιάσατε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. Alii plures: Κύριον δὲ τὸν Χριστὸν ἁγιάσατε. Ita Steph. 10. Alex. Vulg. Syr. Copht. Clem. Alex. Strom. lib. 4. (22) Diogen. Laert. lib. 2. in Socrat. Τῆς γυναικὸς εἰπούσης, ἀδίκως ἀποθνήσκεις. Σὺ δέ, ἔφη, δικαίως ἐβούλου. Xenophon in Apolog. id tribuit Apollodoro. Vide Menag. not. in loc. Laert. (23) Græc. Ἅπαξ περὶ ἁμαρτιῶν ἔπαθε. Quidam, περὶ ἁμαρτιῶν ἡμῶν. Multi Latini non legunt, nostris. Quid. Περὶ ἁμαρτιῶν, ὑπὲρ ἡμῶν. Alii: ὑπὲρ ὑμῶν. (24) Ephes. 11. 18. Rom. v. 2. (25) Syr. Grot. Est. Gerhard. (26) Ἵνα ἡμᾶς προσαγάγῃ. Justin. Dialogo cum Tryph. pag. 172. Ἰσραηλιτικὸν ἀληθινὸν πνευματικόν, & Γένος γένος ἡμεῖς ἐσμεν οἱ διὰ τοῦ σταυρωθέντος Χριστοῦ τῷ Θεῷ προσαχθέντες. (27) Veteres Latini Codices, ipsaque Sixti V. editio ferebant: *Mortificatos quidem carne, vivificatos autem spiritu*. Velez. Θανατωθέντας .... ζωοποιηθέντας. Manifestum est mendum. Græcus: Θανατωθεὶς μὲν σαρκί, ζωοποιηθεὶς δὲ πνεύματι. (28) Codd. Latini multi apud Est. Velez. πνεύματι. (29) *Carne*, pro *carcere*. Vide Bed. Syr. Æth. Athan. Alii quidam. Vide Mill. & Est. hic. (30) Ἐν ᾧ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεὶς ἐκήρυξε. Quidam legunt: *Qui in carcere inferni conclusi erant*. (31) Ἐν ᾧ. In quo, sive, per quem Spiritum, scil. de quo antea.

se. Ita explicant Patres plerique & Interpretes (1), ratione Symbolo Apostolorum consentanea, quo docemur Christum *ad inferos descendisse*. Cœlorum aditu hactenus prohibiti fuerant Sancti omnes, Patriarchæ, Prophetæ (2): aditum reseravit Christus moriens resurgensque.

S. Justinus Martyr (3) & S. Irenæus (4) in hanc rem recitant sententiam tamquam ex Jeremia, quæ tamen in Vulgata non legitur: *Recordatus est Dominus Deus Sanctus Israel mortuorum suorum, dormientium in terræ sepulcri, & descendit ad illos, ut evangelizet eis salutare suum*. De Christo ad inferos profecto interpretati quoque sunt Patres multi (5) locum ex Matthæo 12. 40. *Sicut fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus*; nempe apud inferos, inquiunt illi, Justis ibi ceu carcere detentis solatium allaturus.

Censuere Veterum nonnulli (6), Christum ad inferos delapsum, prædicasse Gentilibus quoque & Infidelibus, & salutem impertitum aliquibus inter cæteros minus impiis, qui ipsum agnoverunt, & prædicanti crediderunt. Hæc tamen sententia pugnat cum Ecclesiæ Fide, qua docemur, nullam esse salutis spem apud inferos, hominemque semel damnatum nunquam e damnatione evasurum. Bonam certe in partem sumenda est Patrum interpretatio, ex eo profecta, quod ipsi mitissimum erga omnes animum, & amplissimam de misericordia Dei opinionem gererent. De quorumdam Gentilium salute disputavimus in Dissertatione Epistolæ ad Romanos præfixa.

Ajunt alii (7), agere hic Petrum de Evangelii prædicatione ad Gentiles, imperata per Christum, per Apostolos peracta, ipsius nomine & virtute. *Carcerem* allegorice explicant ignorantiæ tenebras, quibus Gentiles ante vocationem obvolvebantur. *Venit hora, & nunc est*, inquit Christus Joan. 5. 25. *quando mortui audient vocem Filii Dei, & qui audierint, vivent*. Quæ verba de Gentium vocatione ad fidem explicantur. Christus ipse apud Lucam 4. 18. de se interpretatur illa Isaiæ verba: *Spiritus Domini super me: propter quod misit me sanare contritos corde, prædicare captivis remissionem*, &c. Idem Isaias 42. 6. de Messia vaticinans, ait: *Dedi te, ut aperires oculos cæcorum, & educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris*: quibus verbis vocatio gentium ad Fidem significari passim ab omnibus dicitur. Ad hujusmodi carcerem, captivitatem, tenebras, quibus ante Evangelii prædicationem tenebantur Gentiles, non semel Paulus alludit (8).

Aliis (9) *carcer* est corpus, quo veluti carcere clauditur animus: ajunt, Christum Jesum per Spiritum suum, quo afflavit Noemum, prædicasse hominibus ea ætate incredulis, ut pœnitentiam agerent, Divinumque furorem, generalem alluvionem universæ terræ minitantem, placarent. Petri ætate increduli isti inferno carcere claudebantur: at vita & corpore prædIti erant ætate Noemi. Quamobrem ita fusius verti possunt duo hæc membra: Christus Jesus afflatum Spiritu suo Noemum misit ad monendos incredulos eo tempore superstites, nunc vero in inferis sepultos: Christus ipse quodammodo monuit, cum hominem spiritu suo afflatum ad eos monendos miserit: vitam in terris tunc agebant isti: at nunc illorum animæ inferno carcere clauduntur.

Postremis hisce geminis explicationibus favent Interpretes præstantissimi, & certe non facile rejiciendæ sunt, quippe quibus aufertur difficultas statim obvia, cum legeris Textum, ubi videtur Christus ad inferos profectus prædicasse hominibus vita functis ætate Noemi, qui sua in pervicacia mortem obeuntes, æternam damnationem incurrerant. Præterea quo pacto illud conciliaveris, Christum prædicasse hominibus a tam longa ætate mortuis, tamquam hi resipiscere adhuc possent, & peccata per pœnitentiam expiare (10)?

Christum Jesum descendisse ad inferos, adventum suum nunciasse Patriarchis, eosque tamdiu expectatam in libertatem duxisse, illud quidem præter omnem dubitationis aleam est, nobisque tamquam inter Fidei nostræ capita creditur: at illud voluisse hoc loco Petrum, dubitari potest. Satis superque locorum est in Scripturis, quibus Ecclesiæ sententia de lapsu Christi ad inferos luculentissime traditur. Ita (11): *Tu in sanguine testamenti*, fœderis, *tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua*. Et (12): *Penetrabo omnes inferiores partes terræ, & inspiciam omnes dormientes, & illuminabo omnes sperantes in Domino*. Agit hic Petrus omnino de incredulis Noemi ætate superstitibus, non de justis, Redemptoris adventum præstolantibus; nisi illud dicas, quod ab Interpretibus nonnullis, nullo tamen argumento, admittitur (13), aliquos ex iis incredulis, audita Noemi prædicatione resipuisse.

Clericus hic Angelos Custodes, non spiritus carcere detentos, interpretatur; neque repugnat Græcus (14). Putat ille, Divinitatem, seu Spiritum, a quo revocatus in vitam est Christus, Angelis Custodibus, ad verbum, *Angelis qui sunt in custodia*, comitantibus, prædicasse incredulis, qui Noemi ætate superstites erant, ut pœnitentiam agerent. Neque tamen credas, aut ipsum per se Deum, aut Custodes Angelos conspicue prædicasse; at his tribuit Scriptura id quod Noe ipsis auctoribus, moventibus, suadentibus, opem ferentibus gessit. Ita dicitur Ephes. 2. 17. Christus *evangelizasse iis qui longe fuerunt*, nempe Gentilibus, *& iis qui prope*, nempe Judæis: non quod ipse per se Gentiles instituerit, sed quod eos ab Apostolis institui jusserit. Vereor, ne non satis literæ servire videatur hæc explicatio: alium plane sensum Græcus textus postulat, si totam simul sententiam sumas.

Geminam celeberrimi hujus loci interpretationem producit Dupinus (15). Ut specimen Divinæ erga homines misericordiæ præbeat Petrus, id quod in Diluvio contigit in exemplum producit. Innumeri fuere, qui Diluvium minime eventurum crederent: hi sunt *increduli in diebus Noe*, isto Arcam struente, Deoque per patientiam expectante.

(1) Athan. Ep. ad Epictet. Cyrill. de Fide ad Regin. Epiphan. hæres. 77. Clem. Alex. lib. 6. Strom. Justin. contra Tryph. Iren. lib. 5. c. 23. Hieron. in Isai. LXV. Hilar. in Psal. CXVIII. ℣. 82. Ambros. in Ephes. IV. Ita & Scolastici & Interpp. plerique. (2) Vide Chrysost. homil. 4. in Marc. Hieron. Epist. ad Heliodor. Greg. Magn. lib. 12. moral. cap. 6. D. Thom. 3. p. q. 52. &c. (3) Justin. Mart. Dialog. cum Tryph. pag. 298. (4) Irenæ. lib. 4. cap. 22 At l. 3. c. 20. nov. Edit. hunc locum sub Isaiæ nomine recitat: lib. 4. cap. 33. & lib. 5. cap. 31. Auctoris nomen prætérit. Ita autem Græce ab Justino Martyre recitatur: Ἐμνήσθη ὁ Κύριος ὁ Θεὸς ἀπὸ Ἰσραὴλ (Irenæus legit, Ἅγιος Ἰσραὴλ,) τῶν νεκρῶν αὐτοῦ, τῶν κεκοιμημένων εἰς γῆν χώματος, καὶ κατέβη πρὸς αὐτοὺς, εὐαγγελίσασθαι αὐτοῖς τὸ σωτήριον αὐτοῦ. (5) Hieron. & Theophyl. in Matth. Nyssen. orat. 1. de Resurrect. Tertull. lib. de Anima c. 31. & 55. Iren. lib. 5. c. 31. Ambrosiast. in Ephes. IV. (6) Vide, si placet, Clem. Alexand. lib. 6. Strom. Epiphan. hæres. 46. Ambrosiast. in Ephes. IV. Nazianz. orat. 42. sub finem; & Nicetam, ad eumdem, &c. (7) Hessel. Vorst. Grot. Hamm. Confer 1. Petri IV. 6. Joan. V. 25. Luc. I. 49. Ephes. II. 1. &c. (8) Ephes. II. 17. IV. 8. V. 8. Coloss. I. 13. I. Thess. V. 4. (9) August. Ep. olim 99. nunc 164. n. 3. 4. Beda, August. Dionys. D. Thom. 3. p. qu. 52. art. 2. ad 1. Vide & Bez. jun. Gemat. Gerhard. Piscat. (10) Vide August. Ep. 99. seu 164. nov. Edit. cap. 4. 5. 6. 7. (11) Zach. IX. 11. (12) Eccli. XXIV. 45. (13) Hieron. quæst. Hebr. Est. Tirin. Menoc. Cornel. (14) Τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι. (15) Du Pin, Dissert. 2. sur l'Apocalypse art. 8.

te. Jam tunc Dei Verbum (quod Apostolo est *Spiritus Christi*) hominibus istis, quos cæcitas sua ceu eurcere claudebat, immineos universis hominibus exitium oltendit. Frustru tamen monuit, unusque Noe cum fumiliaribus ex uquis elapsus est.

Nulla jam est loci hujus diffieultas, si hac ratione illum explices, neque enim uut de Christi lupsu ud inferos, uut de illius prædicatione ad Noachicos incredulos agetur. At in ea sententiu statuuntur nonnulla, quæ eertam demonstrationem postulunt, & inducuntur ambages pares iis quæ vitantur. I. *Spiritus Christi* usurpatur de ipsius Divinitate, non de Anima; II. Id quod de spiritibus carcere inclusis dictum est, ad homines refertur in terris superstites; III. *Carcer* pru hominum cæcitute sumitur. Ista animadvertit ipse Dupinins, quibus ab ea opinione prursus admittenda deterretur.

Aliam proponit explieationem maxime simplicem. Descendir ad inferos Christus, suumque udventum nedum Justis tranquille præstolantibus, verum etiam animabus illorum, qui Noemo calamitutem imminentem prædicanti non credidere, nunciavit. Verum hi Deum, tametsi anteu increduli, & timuerunt & adorurunt; effusoque demum in terrus Diluvio, pervicacium execruti, confugere ad Deum, parteinque peceutorum in aquis terram obruentibus expiavere. Lupsus ad inferos Christus, ipsos incredulitatis pœnam u tam longa ætate luentes repetit, unuque cum priscis Patriurchis e tenebricoso carcere eduxit. Hæc hujus loci interpretatio maxime proclivis est & probabilis.

℣. 20. Qui increuuli fueaant aliquando, quando expactauant Dai patiantiam in dieuus Noe (7). Q æ fuerit humani generis corruptio Noemi ætate, quæque hominum flagitia, satis compertum est. Meruere illorum scelera, ut humines universos Deus exitio obvolveret, præter homines octo, Noemi fumiliam componentes. Anno centesimo uc vicesimo ante Diluvium Gen. 6. 3. præcepit Noemo Deus, strueret nuvim, cujus mensurau ipse præbuit, illumque monuit se decrevisse, universum impiorum genus Diluvii aquis ubolere. Divino Spiritu afflatus Noe prædicare non destitit ea quæ ex Deo didicerat. Ipsa Arcæ constructio ulind erat prædicationis genus, quo homines multo acrius quam verborum sono permoveri debebant: homines tamen minima perculsi sunt, temere sibi blandientes, mututum iri Dei propositum, ejusque milericordium & patientiam frænos justitiæ injecturam. Hisce igitur incredulis prædicavit non per se ipse conspicuus, sed per spiritum suum, quo Noemus instruebatur.

Octo animæ, homines (8); Noe, uxor Noemi, ac tres cum uxoribus filii. Non colligimus e Scripturis, ullum tune ex hominibus giganribusque ad bonam frugem rediiste; neque desunt Theologi præstuntissimi, qui universos æterna damnutione obvolutos asserant. At S. Hieronymus (9), Rupertus Abbas (10), aliique recentiores (11) eximunt aliquos, putu Lamechum Noemi patrem, qui sexto ante diluvium, & Mathusalam, qui eodem ipso Diluvii unno functi sunt vita, multosque alios; atque his putant prædicasse Christum apud inferos, impletumque libertatis ipsorum tempus nunciusse. Confer eu quæ de rebus ætate Noemi gestis & de Diluvio tradidit Christus Matt. u4. 37. Luc. 17. u6. quæ eerte sententiæ istorum salutem asserenti non savent.

Salvæ factæ sunt peu aquam, inter aquas, sive beneficio aquurum. Vide Estium hic. Postremu hæc explicatio congruit optime cum consequentibus. Quemadmodum ex communi omnium exitio Noemus ejusque familia exempti sunt per aquas, sive beneficio aquurum, quibus vehebatur areu; ita quicumque loti sunt Baptilmo, per Diluvium significato, quippe quo mundus flagitiis impiorum abluitur, ex communi exitio & damnatione elubuntur.

℣. 21. Vos nunc similis foamæ sulvos facit Baptisma. Diluvium, qua fuit Divini furoris instiumentum, mundo flagitiis obruto, & incredulis hominibus exitium afferens, esse nequit figura Baptismi; potest veio qua spectat ad Noemum ejusque filios, quos e communi omnium hominum calumitute subducit. Justiaus Murtyr hæc verbu tamquam ex Isaiu recitat (12): *In Diluvio Noe servavi te*, ait ad Jerosolymam Deus; non quod urbem Jerosolymam, quæ diu postea steiit, ex Diluvio Noachico servaverit Deus: sed eu re significuvit mysterium Baptismi, sulutem afferentis omnibus qui eo tinguntur, & Noachico Diluvio quasi figura indicati.

Non caanis dapositio sordium, sed bonæ consciantiæ inteauogatio apuu Daum: non baptismus Judæorum, quo rituales sordes abluuntur, sed is, qui fuciens, ut conscientia lubis nescia apud Deum sit, salutem vobis per Christi Resurrectionem purit. Ad verbum (13): *sed is qui interrogatione bonæ conscientiæ in Deum*, nos purgat, justos facit, salute donat, *per Resurrectionem Jesu Christi*. Loci hujus difficultas in explicanda *bonæ conscientiæ interrogatione* versatur. Nonnulli interpretuntur (14) testimonium, quod exhibet conscientia piis hominibus, nullius criminis conscii, credentibusque, sese per Baptismum ablutos esse peccatis. Censent ulii (15), alludere Petrum ud ea quæ rogantur suscepturi Baptismum, velintne Diabolum ejusque pompas execrari, Fidemque Jesu Christi & Religionem amplecti; qui si *bona conscientia*, sincere, ex animo responderint sese execrari, utque hac animi præparatione Baptismum susceperint, certa illis est a Deo peccatorum venia, & grutia justificationis per Christi merita, quæ significatur Baptismo, uti sæpe animudverrit Paulus Colost. 2. 12. Rom. 6. 4. Ephes. 2. 5.

Usurpunt alii (16) pro solemni sponsione, qua in Baptismo promittimus Deo, nos illi credituros; servaturos fidem, præceptis obtemperaturos. Hæc sententia cum superiore ferme convenit. *Interrogatio* interdum sonat sponsionem (17) hominis interrogati, an alicui rei assentiatur. Promissiones in Baptismo exhibitas non raro memorunt Patres (18). Hæc explicatio videtur omnium, quæ in

huoc

[7] August. Hieron. Idacius, Beda, Dionysius Carthusianus legunt: *Expectabat Dei patientia*. Id congruit cum Græco: Ὅτε ἅπαξ ἐξεδέχετο ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία ἐν ἡμέραις Νῶε. Alii: Ὅτε ἅπαξ ἐδέχετο. Alii: Ἀπεξεδέχετο, *semel expectabat* (Noe,) vel, *expectabatur* (ab incredulis) *Dei patientia*. Vocabulum *semel* ignorasse videntur Latini veteres, locum hunc recitantes, inquit Estius. Semel sonat certissimam immutabilitatem Divini decreti, quo universi homines morte damnabantur, præter Noemum ejusque familium.
[8] Genes. vII. 1. 7. [9] Hieron. Quæst. Hebr. in Genes. [10] Rupert. in Genes. vI.
[11] Cornel. u Lapide hic, & in Genes. vI. 3. Est. Men. Tir. hic. [12] Justin. Dialog. cum Tryph. Ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ λέλεκται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς Ἱερουσαλήμ, ὅτι ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ τοῦ Νῶε ἔσωσά σε. Addit Justin. Τοῦτο δὲ ἔστιν ὃ ἔλεγεν ὁ Θεός, ὅτι τὸ μυστήριον τῶν σωζομένων ἀνθρώπων ἐπὶ κατακλυσμοῦ γέγονε. Hic locus in Isaia nunc non legitur. [13] Οὐ σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύπου, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεόν, δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. [14] Vide Erasm. Est. Men. &c. [15] August. Tract. 5. in Joan. Beda hic; Ambros. de his qui Myster. initiantur, cap. 5. 4. Est. Vide Grot. [16] Vide Cornel. hic, & Vicecomit. lib. 2. de Ritib. Baptismi cap. 27. Vide & Basil. lib. de Spiritu Sancto cap. 27. Grot. Knetchbull. hic.
[17] Ἐπερώτησις, ὁμολογία, συνθήκη ῥημάτων, δι' ὧν ἀναγκάζεταί τις πρὸς τὴν ἐπερώτησιν τοῦ ποιῆσαί τι ἢ δοῦναι. Gloss. veteris juris u Carulo Labb. editæ. Vide Grot. Zeger. [18] August. lib. 4. de Symbolo ad Cathec. c. 1. Greg. Nazianz. orat. 40. Ambros. de his qui Myst. initiant. cap. 2.

hunc locum afferuntur, optima: Arca Noemia in aquis Diluvii fluctuans, quæ Noemum & familiam servavit, figura Baptismi fuit, quo per aquam abluimur, non detersis caroia nostræ sordibus, sed purgato aoimo per sponsiones a nobis eabibitas Deo, & per Resurrectionis Jesu Christi merita.

Io Libris Novi Testamenti ooonunquam *interrogare* est orare, postulare (19): quamobrem reddi potest hic locus: Servamur Baptismo, noo ablutis carnis nostræ sordibus, sed data fiducia orandi Deum cum bona conscieotix, per merita Resurrectionis Christi. Probant hanc explicationem Interpretes quidam (20), ac tuetur Syrus: at vereor, oe cum Petri proposito non satis congruat.

℣. 22. Deglutiens (destruens) mortem, ut vitæ æternæ hæredes efficeremur. Hæc in Græco desideraotur: at leguotur in Latinis Exemplaribus, Fulgentio (21), Bedæ (22): iisque spectantur illa Isaiæ verba xxv. 8. a Paulo recitata 1. Cor. xv. 54. *Præcipitabit mortem in sempiternum.* Hebræus: *Deglutiet mortem in sempiternum, & auferet lacrymam ab omni facie.* Legit Paulus: *Absorpta est mors in victoria.*

Profectus in cœlum, subjectis sibi Angelis, &c. Post Resurrectionem ascendit in Cœlum Christus, ad Patris dexteram sedit, cœlestium omnium Spirituum obsequia excepit, a quibus agnitus est & adoratus tamquam Homo-Deus, quem illi tamquam Deum colere, postquam conditi sunt, oumquam destitere. *Super omnium cœlestium creaturarum dignitatem humani generis natura conscendit, supergressura Angelicos ordines . . . . ut illius gloriæ sociaretur in throno, cujus naturæ copulabatur in Filio*, ioquit Leo Magnus (23).

C A P U T IV.

Elapsæ vitæ habitudines desere: Vacate precibus: charitatem exerceto: Ecclesiæ inservito: refero in Deum omnia: inter mala gaudeto.

℣. 1. Christo igitur passo in carne, & vos eadem cogitatione armamini: quia qui passus est in carne, desiit a peccatis: 2. Ut jam non desideriis hominum, sed voluntati Dei, quod reliquum est, in carne vivat, temporis. 3. Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem Gentium consummandam, his, qui ambulaverunt in luxuriis, desideriis, vinolentiis, comessationibus, potationibus, & illicitis idolorum cultibus. 4. In quo admirantur non concurrentibus vobis in eandem luxuriæ confusionem, blasphemantes. 5. Qui reddent rationem ei, qui paratus est judicare vivos, & mortuos. 6. Propter hoc enim & mortuis evangelizatum est: ut judicentur quidem secundum homines in carne, vivant autem secundum Deum in Spiritu. 7. Omnium autem finis appropinquavit. Estote itaque prudentes, & vigilate in orationibus. 8. Ante omnia autem mutuam in vobismetipsis charitatem continuam habentes: quia charitas operit multitudinem peccatorum. 9. Hospitales invicem sine murmuratione. 10. Unusquisque, sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispensatores multiformis gratiæ Dei. 11. Si quis loquitur, quasi sermones Dei: si quis ministrat, tamquam ex virtute, quam administrat Deus: ut in omnibus honorificetur Deus per Jesum Christum: cui est gloria, & imperium in sæcula sæculorum: Amen. 12. Charissimi, nolite peregrinari in fervore, qui ad tentationem vobis fit, quasi novi aliquid vobis contingat: 13. Sed communicantes Christi passionibus gaudete, ut & in revelatione gloriæ ejus gaudeatis exultantes. 14. Si exprobramini in nomine Christi: beati eritis: quoniam quod est honoris, gloriæ, & virtutis Dei, & qui est ejus Spiritus, super vos requiescit. 15. Nemo autem vestrum patiatur ut homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor. 16. Si autem ut Christianus, non erubescat: glorificet autem Deum isto nomine. 17. Quoniam tempus est, ut incipiat judicium a domo Dei. Si autem primum a nobis: quis finis eorum, qui non credunt Dei Evangelio? 18. Et si justus vix salvabitur, impius, & peccator ubi parebunt? 19. Itaque & hi, qui patiuntur secundum voluntatem Dei, fideli Creatori commendent animas suas in benefactis.

℣. 1. Christo igitur passo in carne, et vos eadem cogitatione armamini. Pergit Petrus hortari Fideles ex Judæis, ut hostium odia & injurias patienter ferant. Cum Christus Jesus, Dominus & Princeps vester, in carne perpessus est, & dum in terris vixit, constantia & patientia instructi, ejus exemplo, omnia quæ ipse vobis evenire permiserit, ferte. Istud aoimo volvite, qood *qui passus est in carne*, qui mortuus est carni, *desiit a peccatis* (1). Si participes estis perpessionum Christi, si spiritu mortui estis cum illo & surrexistis, opus est, peccatum in vobis jam non domioetur. Simillima est sententia illi Paulinæ Rom. 6. 7. *Qui mortuus est, justificatus est a peccato.* Qui cum Christo mortuus est, perpessionum ipsius imitatione, mortuus quoque est pec-

(19) Math. xvi. 1. Marc. ix. 31. Rom. x. 20. &c. (20) Vide Bez. & Gemar. (21) Fulgent. lib. de Fide ad Petr. c. 2. (22) Bed. in hunc loc. (23) S. Leo Magn. serm. 1. de Ascens. (1) Ὅτι ὁ παθὼν ἐν σαρκί, πέπαυται ἁμαρτίας. Quidam legunt, ἁμαρτίαις, peccatis. Vulg. Velea. Barb. 1. Æth. Syr.

peccato, ejusque servitute liberatus: & quemadmodum Christus semel mortem obiit, ut peccatum destrueret, resurrexit autem ad gloriam, nunquam in posterum moriturus; *ita & vos existimate vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo*. Quid enim est vita isthæc nova, tota prorsus in Deo? Nimirum uti corpore in Dei obsequium, illudque a peccato pravisque cupiditatibus removere: justitiæ regnum in toto homine constituere, & peccati regnum pro viribus evertere. *Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis ejus*, &c. Ita disputat Paulus, cujus verba commentarii loco sunt huic Petri sententiæ. Confer & Galat. v. 24. Coloss. III. 3. 5. II. 13. 20.

℣. 2. Ut jam non desideriis hominum, sed voluntati Dei vivat. Explicat Petrus, quid sit mori peccato: repugnare scilicet concupiscentiæ, cupiditatibus carnis, omnibus quæ caro & sanguis suaserint; impulsum Spiritus Dei, ejusque amorem & voluntatem sequi; novum omnino vitæ genus instituere, veterem hominem in dies magis exuere, erui adhærescere, indui Christo, humilem, obscuram, ærumnosam illius vitam imitari.

℣. 3. Sufficit prætaritum tempus. Satis esto, quod toto vitæ elapsæ tempore, antequam nomina Christo daretis, sectati estis cupiditates, quibus Gentiles serviunt. Ne umquam retro convertamini, ne vetera flagitia rursus amplectamini, secuti, non Dei sanctiones, sed exempla Gentilium, inter quos vitam agitis. Græcus fert (2): *Sat est nobis, quod antecto vitæ tempore voluntatem gentium patravimus*. Complures tamen optimæ notæ libri non habent *nobis*, & siquid addi placuerit, aptius est τὸ *vobis*. Alloquebatur Petrus Judæos, qui inter gentes in provinciis versabantur, earum gentium flagitia & superstitiones interdum imitati: *Illicitis idolorum cultibus* (3); sive illi etiam profanos Deos coluerint, sive illarum festa & convivia frequentarint (4); sive *idolorum cultus* hic significet flagitia, quæ in Gentilium cœtibus patrabantur (5); sive denique innuat cultum Angelorum (6), cui addictissimi erant Judæi, teste Paulo Coloss. 2. 18.

℣. 4. In quo admirantur (7) non concurrentibus vobis. Mirantur illi, quod ipsi ad illorum spectacula, conventus, festa, convivia jam non concurratis, quod eorum flagitiis impiisque sordibus abstineatis: hinc illorum maledicta in vos & convicia: *Blasphemantes*.

℣. 5. Qui reddent rationem ei, qui paratus est judicare vivos et mortuos. Illorum contumelia, convicia, minus ne vereamini. Est & illis Judex, Christus Jesus, pro meritis redditurus. Adest, ut ita dicam, in foribus: supremam illorum horam expectat, ut ipsorum flagitia & licentiam puniat. In Scripturis Novi Testamenti Judicium Filio Dei reservatum est (8).

℣. 6. Propter hoc enim et mortuis evangelizatum est: nunciatum est mortuis Evangelium, vel nunciatus est Christus. Nemo non videt, verbis hisce spectari locum e Capite superiori, ℣. 19. & 20. ubi dicitur prædicasse Christus spiritibus in carcere detentis, qui temporibus Noe increduli fuerant. Ut quisque interpretatus est superiorem locum, ita eamdem hic explicationem sequitur. Ut omnem excusationis spem hominibus præcideret, tum iis qui ante ipsius adventum, tum iis qui post illum vixere, voluit Christus, ut suum ipsius adventum & dogmata Evangelii singuli intelligerent. Post resurrectionem ipse prædicavit mortuis, misitque in omnes terrarum plagas Apostolos, qui omnibus late gentibus Messiæ adventum significarent, *ut judicentur quidem* (puniantur) *secundum homines in carne, vivant autem secundum Deum in spiritu*; scilicet, quamquam opinione hominum affecti fuerint pœna, & æternis suppliciis addicti censeantur, iis tamen assequendæ salutis modum præbere illis voluit Deus, nisi respuerint; ita complures ex iis, qui damnati in totam æternitatem existimantur, spiritu tamen coram Deo vivant. Probavere hanc interpretationem Veteres nonnulli; quæ quidem maxime simplex & proclivis videretur, nisi Divina Fide sanctum esset, damnationis æternæ sententiam revocari non posse, hominemque semel Inferis addictum, nunquam inde egressurum.

Oecumenius ita interpretatur: Christus ad inferos delapsus, mortuos quos ibi natus est, damnavit; eos nimirum qui vitam in quolibet flagitiorum genere egerunt: at servavit, eduxitque captivitate illos, qui vitam ex spiritu instituerunt, suæque virtutis & patientiæ coronam promeriti sunt. Placuit hæc explicatio nonnullis recentioribus (9), nihilque nisi Orthodoxum habet. Hæc verba, *Ut judicentur quidem secundum homines in carne, vivant autem secundum Deum in spiritu*, ita accipit Knatchbullus, quasi diceret: Mortuis prædicavit, ut ii, qui ex legibus carnis & hominum cupiditatibus, *secundum homines in carne*, vixere, damnarentur; salute vero & gloria donarentur ii, qui ex Deo & spiritu, *secundum Deum in spiritu*, vixissent. Putat autem similem esse hanc sententiam illi Paulinæ Rom. 8. 5. *Qui secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt; qui vero secundum spiritum sunt, quæ sunt spiritus sentiunt*.

Alii (10) totam hanc sententiam ita sumunt: Illud effecit Deus, ut Evangelium non Judæis modo, ad fœdus Abrahami pertinentibus, verum etiam Gentilibus, loco mortuorum habitis, errore & ignorantia mersis, nunciaretur. Sive: Voluit Deus ut Evangelium audirent ii, qui ipsius causa mortem obierunt, puta Stephanus, Jacobus, aliique permulti, qui vitam ob Christum jam tum prodegerant, cum Petrus ista scriberet, ut hominum existimatione passi supplicium in carne, vita spiritus apud Deum gaudeant; fruantur jam nunc beatitudine, gloriosam resurrectionem præstolantes (11).

Sunt (12) quibus ita placet interpretari: Prædicatus est Messias, nunciatumque Evangelium hominibus qui ante Christum fuere, ut apud homines affecti carnis supplicio, vivant apud Deum spiritu. At quo pacto nunciatus est hominibus ante Christi adventum Messias, prædicatumque Evangelium? Judæis quidem per prophetas; *cæteris* per Judæos & naturæ cognitionem, qua officium suum docentur homines, si animo cupiditatibus vacuo audierint: quamobrem nulla est impiis excusatio, nisi coluere Deum, nec debitum honorem ei exhibuerunt Rom. 1. 21. Qui vero cognitiones vel divinitus traditas vel recta ratione insinuatas sequuti sunt, cum gratiæ auxilio & Divini Spiritus illustratione, tametsi hominum opinione mortui ac penitus sublati videantur, vivunt tamen, & aliquando resurgent, summoque Judici se sistent, fidei laborumque præmium relaturi.

℣. 7. Omnium autem rerum finis appropin-

[2] Ἀρκετὸς γὰρ ἡμῖν ὁ παρεληλυθὼς χρόνος τοῦ βίου, τὸ θέλημα τῶν ἐθνῶν κατεργάσασθαι. Plures omittunt, ἡμῖν. Ita Alex. Syr. Clem. Alex. August. Alii plures. Alii legunt, κατειργάσθαι, pro κατεργάσασθαι. Ita Alex. Syr. Æth. Clem. Alex. August. alii. [3] Ἀθεμίτοις εἰδωλολατρείαις. [4] Est. Grot. Vide 1. Cor. x. v. 14. 2. Cor. vi. 16. &c. [5] Hamm. ad 1. Cor. 2. [6] Rain. de lib. Apocryph. Præloq. 238. [7] Ἐν ᾧ ξενίζονται. Oecumen. Ξενίζονται, ἀντὶ τοῦ θαυμάζουσι κεῖται. Ita Syr. Grot. Est. Vatab. Erasm. Alii. [8] Joan. v. 22. 27. *Neque enim Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit filio*. Act. x. 42. xvii. 31. &c. [9] Vide Est. Men. Tir. Knatchbul. Alios. [10] August. Ep. olim 99. cap. 4. 5. 6. 7. nunc 164. Vide Vorst Hugon. Vorst. Gemar. Alios. [11] Grot. Le Clerc. [12] Bez. Vide & Fromond. hic.

quavit. Ita loquuti sunt Petrus & Paulus 1. Cor. 15. 53. & 1. Thess. 4. 17. quasi mundi exitus imminerct. Ita nimirum existimabant, ait Grotius (13), idque Divinæ inspirationi, qua illi agebantur, non repugnare arbitratur. Docent alii (14), agere hic Petrum de Jerosolymorum excidio, totiusque gentis Judaicæ dispersione. Ne frangamini, fratres, insectationibus, quibus exagitamini. Mox judicium in hostes vestros exercebis Deus, suamque ultionem a domo sua est inchoaturus. Synedrium Jerosolymitanum, Sacerdotes, gentis Principes omnium odia, tum Ethnicos & Judæos in caput vestrum concitant: vos tamen istorum injuriis quamprimum eximemini. Spernenda non est explicatio. Jerosolymorum Templique excidium, tamquam dies iræ & Judicii Domini, a novi Testamenti Scriptoribus ipsoque Christo non raro describuntur.

Usurpant alii (15) de exitu vaticiniorum, quæ omnia in Christum & Ecclesiæ institutionem desinunt; sive de nostra singulorum morte (16), quæ singulis est dies Judicii, beatam miseramve singulis æternitatem allatura. Ita in mundo versamini, quasi hinc discesseritis: transeunt omnia, non longe abest singulorum exitus: diu non stabit mundus si cum tempora jam elapso conferatur. *Novissima hora est*, inquit Joannes Apostolus in 1. ep. 2. 18. Tempus Messiæ in terras lapsi non raro Prophetæ supremorum dierum nomine significavere. Scribit Paulus 1. Cor. x. 11. nos in sæculorum fine versari: *Ad quos fines sæculorum devenerunt*.

Estote itaque prudentes, et vigilate in orationibus. Reddi potest Græcus (17): *Igitur sobrii estote, & vigilate in orationibus*: vigiles, attenti, temperantes. Remota ad orationem præparatio sunt jejunium, sobrietas, temperantia: proxima vero, vigilantia, attentio, reverentia. Dum Judicium, mortem, Domini adventum expectamus, imitemur oportet bonos servos, de quibus Evangelium Matt. 24. 42. & 25. 13. vigiles illos paratosque fores recludere, ubi veniens dominus eas ferierit.

℣. 8. Ante omnia, mutuam in vobismetipsis charitatem habentes continuam. Græcus (18): *In primis autem erga vos invicem charitatem continuam*, constantem, vehementem, fortem, *habentes, quia charitas operit multitudinem peccatorum*. Nostrorum scelerum veniam nobis comparat; multa devisat; fratrum vitia non videt, dimittit, excusat, pie tegit, non evulgat, non exaggerat. Pacem colit, lites sedat, simultates opprimit. Eadem ferme est Jacobi sententia 5. 20. *Qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam ejus*, vel suam, *a morte, & operiet multitudinem peccatorum*; scelerum suorum veniam ipse promerebitur, efficietque ut minus peccet frater, cum illum ab errore flagitioque revocaverit. Alludit hic Petrus ad illud Prov. x. 12. *odium suscitat rixas: & universa delicta operit charitas*: excusat, dimittit, ac pro viribus tegit.

Patres nonnulli (19) de charitate erga Deum & proximum interpretantur. Perfecta charitas, qua Deum super omnia, & proximum tamquam nos ipsos amamus, nos Deo & hominibus charos efficit, peccata nostra operit, eorumque veniam impetrat. Verior videtur de proximi charitate interpretatio.

℣. 9. Hospitales invicem sine murmuratione. Hospitalitatem erga fratres, inopes, omnes denique pro viribus exercete; neque vos pigeat multitudinis, incommodi, impensæ, laboris. Mementote, dicturum aliquando Christum Matt. 25. 35. *Hospes eram, & collegistis me*. Mementote, quam multa beneficia Deus Abrahamo & Lotho causa hospitalitatis rependerit. Satis non est, excipere hospites: libenter excipiendi sunt, & amicissime: adorandus in illis est Christus (20). *Peregrini ad hospitium non solum* expectandi, sed *invitandi*, quærendi, *trahendi sunt* (21).

℣. 10. Unusquisque sicut accepit gratiam, &c. Officium quisque reddat alteri, juxta donum quod accepit. Per ea tempora Spiritus Sanctus singulis neophytis divina munera pro libito largiebatur (22), aliis vaticinii, aliis linguarum facultate, huic sanitatum, illi spirituum discriminis donum. Fideles hortatur Petrus, ut hisce donis in commodum fratrum utantur, unusquisque ut a Deo donatus est. Eadem fere monuit non semel Paulus (23). Ista Spiritus Sancti dona plerumque in proximorum commodum dantur. Abuteris, & Authoris proposito adversaris, si ea retines, atque intra te condis (24).

℣. 11. Siquis loquitur, quasi sermones Dei loqui videatur, tamquam a Deo missus, Propheta, Dei Spiritu afflatus actusque. Græcus ad verbum (25): *Siquis loquitur, tamquam Divina oracula*: dictis non admisceat errores, hominumque placita: veritatem pigmentis & fuco non oneret, neque risu aut contemptu dignam reddat, dum illam aut viliori aut quæsita oratione prædicat. Dei verbum tractet ea qua decet dignitate, majestate, reverentia. Ut assequatur ista, vehementer & assidue oret; magisque confidat Dei auxilio, & Sancti Spiritus fulgori, auditorum mentes illustraturo, quam eloquentiæ suæ & eruditioni. *Ut intelligenter, ut libenter, ut obedienter audiatur, pietate magis orationum quam oratorum facultate agi non dubitet*, inquit S. Augustinus (26).

Siquis ministrat, tamquam ex virtute, quam administrat Deus (27). Siquod ministerium quis exercet, eo ita utatur, quasi ex virtute sibi a Deo tradita agat. Ecclesiastica generatim munera significat, itemque officia, quæ pauperibus, viduis, orphanis, ægris, hospitibus præstari a laicis possunt. Suo quisque dono donatus a Deo est: illud unusquisque exerceat, uti exigit ipsius vocatio, & ex majorum præscripto: exteriora divinaque dona ita usurpet, tamquam quæ ex Deo acceperit, & gratuito ipsius beneficio teneat: iis ne superbiat aut glorietur (28), pro comperto habens, sese illorum rationem Deo redditurum. Aliter: Munere suo fungatur sedulo, acriter, alacriterque, tamquam Dei Spiritu actus, ejusque gratia & potentia sustentatus (29). Denique, munificus esto, pias largitiones facito, minime veritus ne desint necessaria, memineritque, omnia sibi suppeditari a Deo, qui futurum spopondit, ut nihil illi desit (30), dum is Dei nomine aget, seque Dei dispensatorem, existimabit. *Ubi paterfamilias largus est, dispensator non debet esse tenax* (31). Postrema hæc explicatio Græco Textui nititur. Fortunam bonam Hebræi non raro *roboris* nomine significant.

Ut in omnibus honorificetur Deus. Quicquid agi-

(13) Vide Grot. hic, & ad 1. Thessal. 17. (14) Hamm. Ligfoot. Joseph. Med. pag. 819. Alii. (15) Occumen. Est. (16) Est. Cornel. Alii. (17) Σωφρονήσατε οὖν, καὶ νήψατε εἰς τὰς προσευχάς. Vide Occumen. hic. (18) Πρὸ πάντων δὲ τὴν εἰς ἑαυτοὺς ἀγάπην ἐκτενῆ ἔχοντες. (19) Vide Tertull. in Scorpiac. August. Tract. 1. & 5. in Ep. Joan. Clem. lib. 2. Strom. cap. 8. Ambros. De fuga sæculi cap. 2. (20) S. Benedict. Reg. cap. 53. *Christus in eis* (hospitibus) *adoratur, qui & suscipitur*. (21) Gregor. Magn. homil. 23. in Evangel. (22) 1. Cor. xii. 11. *Hæc omnia operatur unus atque idem spiritus, dividens singulis prout vult*. (23) Ephes. iv. 11. Rom. xii. 4. 5. 6. 1. Cor. xii. 6. 7. 8. (24) Matth. xxiv. 45. xxv. 14. Luc. xii. 42. xix. 12. &c. Vide Greg. Magn. lib. 28. Moral. c. 11. & August. Tract. 8. in Joan. (25) Εἴ τις λαλεῖ, ὡς λόγια Θεοῦ. (26) August. lib. 4. de Doctr. Christ. c. 15. num. 32. (27) Ὡς ἐξ ἰσχύος ἧς χορηγεῖ ὁ Θεός. (28) Vide Occumen. (29) Est. Men. Cornel. (30) Matth. vi. 25. & seq. Luc. xii. 11. (31) Opus imperf. in Matth. homil. 43.

agitis, ad Deum, tamquam ad finem ultimum, referatur: felicem laborum vestrorum exitum vobis ipsi ne tribuite: bona quæ largimini, non vestra, sed Dei existimate, ut qui viderint, mirentur, Deumque commendent, a quo indita vobis est bona voluntas & vis bonum inchoandi & peragendi.

℣. 12. NOLITE PEREGRINARI IN FERVORE, &c. Ne miremini, si quando vos Deus igne malorum probat. *Peregrinari* Latine est iter facere; at [illegible] (32) Græce interdum est mirari. Eodem sensu occurrit supra ℣. 4. ubi redditur *admirantur*, atque ita legunt hoc etiam loco Cyprianus, Hieronymus, Beda (33). Tertullianus (34): *Ne expavescatis*. S. Fulgentius (35): *Nolite expavescere*: ne percellamini tamquam re nova & peregrina: siqua calamitas contigerit, animis ne cadite, tamquam patrio solo ejecti & extorres; nimirum vos ad patientiam, ad crucem, ad ærumnas vocavit Christus. *Fervor*, seu ignis ærumnarum, vel tentationum, locutio est Sacris Scriptoribus familiaris, qua fit allusio ad metalla, quæ fornace purgantur (36).

℣. 13. COMMUNICANTES PASSIONIBUS CHRISTI, GAUDETE. Gaudio vobis esto, siquid perpetiamini ob Christi gloriam, veritatum ipsius defensionem, testificationem Evangelii; si justitiæ causa patiamini, uti perpessus est ipse: *ut & in revelatione gloriæ ejus*, qua die ipsius gloria manifesta fiet, cum in secundo adventu ad judicium in vivos ac mortuos exercendum ipse venerit, vosque in vitam revocati circa illum adfueritis, *gaudeatis exultantes*.

℣. 14. SI EXPROBRAMINI, si contumeliis & criminationibus estis obnoxii ob Christi nomen, ejus veritatis defendendæ causa, tamquam Christiani, id felicitatis loco habendum est, *quoniam quod est honoris, gloriæ & virtutis Dei, & qui est ejus Spiritus, super vos requiescit*. Verti potest Græcus (37): *Quoniam ejus Spiritus gloriæ, honoris, virtutis, super vos requiescit*. Dei spiritus est *Spiritus gloriæ*, cum ducat ad gloriam, efficiatque ut gloriam & decus ex cruce ærumnisque referamus; *Spiritus virtutis*, vel roboris, quo sustinemur inter calamitates, & cumulamur divinis muneribus, per quæ vaticinamur, ignotis linguis loquimur, curamus ægros; ista enim dona vulgatissima erant inter ejus ætatis Christianos. Quam hilares vos esse decet, qui Sancti hujus Spiritus præsentiam experimini? Quod si tam certa salutis vestræ pignora tenetis, an dubitandi locus est, an calamitates inter & ærumnas auxilium opemque præbiturus sit vobis Deus? Alludit Petrus ad illud Isaiæ 11. 2. *Requiescet super eum Spiritus Domini, Spiritus sapientiæ & intellectus, &c.*

Græca Exemplaria typis edita (38) in fine hujus membri subdunt ista, quæ in Latinis desiderantur: *Ab illis blasphematur, a vobis glorificatur*. Insidens vobis Spiritus Sanctus offensioni est Infidelibus: irascuntur hi, dum prodigiosa dona, quibus a Deo cumulamini, intuentur: at vos, bene illis utentes in Dei gloriam, ad Divini cultus incrementum, ad insinuandam multis Dei notitiam & amorem, illa honoratis. Legebat ista Cyprianus (39); at pro *Dei spiritu* legebat *Nomen Dei*, nomen gloriæ & virtutis, quod conviciis Judæi increduli & Gentiles, honore Fideles afficiebant. Recitatam additionem non habent Codices Græci complures vetustissimi (40), Syrus, Tertullianus (41), S. Ambrosius, Beda, & Latina Exemplaria.

℣. 15. NEMO VESTRUM PATIATUR UT HOMICIDA, ... AUT MALEDICUS; sive ex Græco (42): *Ut homicida, aut maleficus*; tamquam reus eorum criminum, in quæ constituta est animadversio jure civili; sive tamquam obvolutus eo vitiorum genere, quæ odiosum hominem apud cæteros reddunt, tametsi nulla in reos civili jure sit pœna, veluti in maledicos, alienarum rerum scrutatores, malitiosos, hypocritas; quæ hominum genera nemo non fugit, & pestes sunt societatis.

AUT ALIENORUM APPETITOR, INVASOR. Græcus (43): *Alienarum rerum*, ad se minime pertinentium, *scrutator* (44). At illud ne crimen est Magistratuum judicio, & legum civilium animadversioni obnoxium? Quæ usquam Respublica quærit curiosos homines, otiosos, alienarum rerum speculatores? dissimulantur isti & spernuntur. Aliud forsasse hic voluit Petrus: ac revera Græca vox significare potest alienorum scrutatorem, ut illa usurpet (45); atque hoc ipsum innuere voluit vulgatus Interpres. Damnantur isti Lege Divina; vetante non modo furtum & iniquas rei parandæ artes, verum etiam usurpandæ rei alienæ desiderium, & jure civili decernitur pœna nedum in fures, verum etiam in eos, qui furtum moliuntur.

℣. 16. SI AUTEM UT CHRISTIANUS, NON ERUBESCAT. Christianorum appellatio Antiochiæ primum data est Fidelibus Act. 11. 26. circa annum Christi XLIII. tertium circiter aut quartum ante hanc Epistolam: at cum Christiana Religio quam citissime totum orbem pervagata fuerit, contigit, ut hæc appellatio ubique celebris fieret. Vulgarem tunc fuisse, ea verbis hisce colligimus. Mirum quod ea usus non sit Paulus in Epistolis. Si nihil crimini tibi datum fuerit, præter Christiani nomen, beatus eris: ipsum nomen tua erit gloria, tua felicitas. Deo gratias age, quod te dignum fecerit, qui aliquid fidei ipsius causa patiaris: *Glorifica Dominum in isto nomine*. Græcus (46): *In ista parte*. Græci tamen Codices permulti assentiuntur Vulgatæ.

℣. 17. TEMPUS EST, UT INCIPIAT JUDICIUM A DOMO DEI. Alludit Petrus ad illa Dei verba apud Ezechielem 9. 5. *Signa thau super frontes virorum gementium: transite per civitatem, & ... interficite usque ad internecionem omnem, super quem non videritis thau, & a sanctuario meo incipite*: initium facite a templo, ne cui parcatis. Aliter tamen Petrus, aliter Propheta intelligunt. Innuebat Ezechiel, Deum animadversurum in eos, qui nomen Templumque suum violaverant, exhibito idolis cultu: significat Petrus, Deum, ut periclitetur suos, passurum, ut obnoxii sint injuriis omnibus, quas hostes ipsorum comminisci potuerint, ac neminem fore hac persecutione liberum: omnium primos vinctum iri Dei amicos, charissimos, familiares, Sanctos.

Christus (47) in Evangelio prædixerat, ante supremum Jerosolymorum totiusque gentis exitium, servos suos obnoxios fore odiis, ærumnis, malis,

(32) Μὴ ξενίζεσθε τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει [illegible] ὑμῖν γινομένῃ. Vide Grot. ad ℣. 4. Hamm. Gerhard. (33) Cyprian. lib. 4. Ep. 56. Hieron. in Amos IV. Beda hic: *Nolite mirari*. (34) Tertull. Scorpiac. cap. 12. (35) Fulgent. ad Trasimund. (36) Prov. XXVII. 21. Jerem. [illegible] Judith [illegible] 21. Deut. [illegible] 35. Vide & Psalm. XVI. 3, LXV. 10. Isai. XLVIII. 10. Grot. Oecumen. Alios hic. (37) Ὅτι τὸ τῆς δόξης καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύεται. Non habet *honoris & virtutis Dei* Græcus typis editus; sed habent Græca Exemplaria complura: Καὶ δυνάμεως, scilicet *virtutis*. Ita Alex. Barb. 2. Colb. 7. Steph. [illegible] alii. Ita Arab. Æth. Copht. Cyprian. & Quid. Latini Codices. (38) Κατὰ μὲν αὐτοὺς βλασφημεῖται, κατὰ δὲ ὑμᾶς δοξάζεται. (39) Cyprian. Ep. 58. (40) Non legunt Alex. Cov. 4. Colb. 7. Genev. Copht. Velez. Æth. (41) Tertull. Scorpiac. cap. 12. (42) Ὡς φονεὺς ἢ κακοποιός. Quidam legunt, κακοῦργος. (43) Ἢ ἀλλοτριοεπίσκοπος. Tertull. *Alieni speculator*. (44) Grot. Erasm. Vatab. Tigur. Pagn. Mont. Alii plures. (45) Heins. Céne, projet de traduction pag. 629. Est. Men. Cast. Bez. Vat. (46) Δοξαζέτω δὲ τὸν Θεὸν ἐν τῷ μέρει τούτῳ. Alii: Ἐν τῷ ὀνόματι τούτῳ. Ita Steph. [illegible] Alex. Barb. & Colb. [illegible] Cov. 4. Genev. Copht. Syr. Oecumen. Tertull. Cyrill. Alex. (47) Matt. XXIV. 9. Luc. XXI. 12.

necī, omnibus invisos; siquis illos vexaret atque insectaretur, id habitum iri ceu obsequium Deo præstitum: ipsos proditum iri a necessariis, fratribus, amicis: at simul promiserat, vel capillum unum ex ipsorum capite non periturum, ipsosque animam suam patientia servaturos. Adesse isthæc tempora, monet Petrus:

Si autem primum a nobis, quis finis eorum? Si initium a nobis, servis suis ac fidelibus, facturus est Deus, quid illis eveniet, Evangelio non credentibus, Gentilibus, Judæis incredulis, quorum odiis & injuriis exagitamini? Id quoque prædixerat Christus, monueratque Apostolos, ærumnas ipsis & ipsorum amicis illatas initia fore malorum, quæ infideles infestique Judæi patientur: *Hæc autem initium sunt dolorum* (47). Hortabatur Fideles ut fugerent, ubi injuriarum initium fieri conspicerent, ne & ipsi hostium suorum exitio obruerentur. Si ea severitate Deus in familiares amicosque suos animadvertit, si hos ærumnarum igne probat & purgat; quid eventurum est iis, quibus ille irascitur, & in quos tamquam in furoris sui victimas animadvertet?

℣. 18. Et si justus vix salvabitur (48), impius et peccator ubi parebunt? Si per istius iræ dies vix erit Justo effugium, quo evadent impii? Cum animadvertere in Judæos incepit Deus, statim permisit, ut Christiani discriminibus odiisque innumeris exagitarentur: at purgata demum domo sua, probataque virtute Electorum, moneri illos jussit, ut ex urbe Jerosolyma locisque finitimis trans Jordanem fugerent. Ex Ecclesiæ monumentis discimus, illos secessisse Pellam, oppidum in ditione Regis Agrippæ, quem, utpote Romanorum amicum & socium, belli incendium non tetigit. In cæteros autem Judæos victoris populi furor debacchatus est, eversis Jerosolyma & Templo, inducto in ruinas aratro, cæsisque undecies centenis millibus Judæorum. Alludit Petrus ad illud Proverbiorum xi. 31. *Si justus in terra recipit, affligitur, quanto magis impius & peccator?* Versionem LXX. Interpretum sequutus est Apostolus.

Usurpari etiam potest morali sensu: Si vel Justos in terris probari calamitatibus, ac temporariis ærumnis purgari necesse est, quid non timendum est impiis, tranquillam ac pacatissimam impune vitam agentibus? quæ alterius vitæ supplicia illos manent (49)? *In civitate, in qua invocatum est nomen meum*, quæ civitas Sancti dicitur, civitas Altissimi, *ego incipiam affligere*, furoris mei calicem illi propinavi: *& vos quasi innocentes & immunes eritis*, Babylonii & Ægyptii, perversa gens, qui me ignoratis? *Non eritis immunes*, ad fæces usque & ebrietatem biberis (50). Si lignum viride ita vexat Deus, quid fiet arido (51)?

℣. 19. Hi qui patiuntur secundum voluntatem Dei, fideli Creatori, &c. Justi insectationibus agitati, justitiæ Divinique nominis causa, ne cadant animis, sed vitam, animam, salutem, defensionem suam Creatori suo commendent: quidquid eventurum sit, Dei Sapientiæ & Providentiæ penitus fidant: pergant interea virtutem colere: *In benefactis*: illos omnino servabit Deus inter ea ipsa mala, quæ illis evenire patitur Deus. Pater est, objiciens filium discrimini, ex quo ille gloriosus est relaturus: at in exitii periculo non destituit: modo filius monitis patris obtemperet, seque temere periculo non objiciat, aut animo non deficiat.

Hæc etiam explicatio aptari potest Græco (52): *Qui ex Dei voluntate patiuntur*, quos in pugnam & discrimen adducit Deus, ut victoriam illis procuret, *fideli Creatori commendent animas suas*: Si patitur Deus, illos hostium vi opprimi, & vita spoliari ob suam ipsius gloriam, illud vos ne terreat. *Nolite timere eos qui occidunt corpus* . . . *timete eum, qui potest animam perdere*, Matt. 10. 28. Commendate animam Deo, ejusque ex justitia & misericordia omnia præstolamini. Odia in vos concitata vestram erga inimicos charitatem ne frangant. Quicquid officii potestis, illis exhibete, bonumque pro malo reddite (53).

(47) Matth. xxiv. 8. Luc. xxi. 21. & seq. (48) Καὶ εἰ δίκαιος μόλις σώζεται, *Vix salvatur*. (49) August. lib. 22. contra Faust. Ambros. lib. 2. Apolog. David cap. 8. Beda, hic. (50) Jerem. xxv. 28. 29. (51) Luc. xxiii. 31. (52) Οἱ πάσχοντες κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὡς πιστῷ κτίστῃ παρατιθέσθωσαν τὰς ψυχὰς ἑαυτῶν ἐν ἀγαθοποιΐᾳ. (53) Ἐν ἀγαθοποιΐᾳ, sive, ut ἀγαθοποιοῦντες. Erasm. Est.

CAPUT V.

Monita ad Presbyteros, ut gregem curent; ad adolescentes, ut majoribus obtemperent. Humilis esto, & subditus decretis Providentiæ. Fide ac temperantia resiste Diabolo.

℣. 1. Seniores ergo, qui in vobis sunt, obsecro, consenior, & testis Christi passionum: qui & ejus quæ in futuro revelanda est, gloriæ communicator: 2. Pascite, qui in vobis est, gregem Dei, providentes non coacte, sed spontanee secundum Deum: neque turpis lucri gratia, sed voluntarie: 3. Neque ut dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo. 4. Et cum apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcescibilem gloriæ coronam. 5. Similiter adolescentes subditi estote senioribus. Omnes autem invicem humilitatem insinuate, quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. 6. Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, ut vos exaltet in tempore visitationis: 7. Omnem solicitudinem vestram projicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis. 8. Sobrii estote, & vigilate: quia adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret: 9. Cui resistite fortes in fide: scientes eamdem passionem ei, quæ in mundo est, vestræ fraternitati fieri. 10. Deus autem omnis gratiæ, qui vocavit nos in æternam suam gloriam in Christo Jesu, modicum passos ipse perficiet, confirmabit,

bit, solidabitque. 11. Ipsi gloria, & imperium in secula seculorum. Amen. 12. Per Silvanum fidelem fratrem vobis, ut arbitror, breviter scripsi: obsecrans, & contestans, hanc esse veram gratiam Dei, in qua statis. 13. Salutat vos Ecclesia, quæ est in Babylone collecta, & Marcus filius meus. 14. Salutate invicem in osculo sancto. Gratia vobis omnibus, qui estis in Christo Jesu. Amen.

℣. 1. SENIORES OBSECRO CONSENIOR (1). *Senior* Latine, & Græce *Presbyteros* interdum ætatem, senectam, interdum dignitatem significat Sacerdotis & Episcopi, quibus sub Ecclesiæ Christianæ exordia tribui cœpta est *Presbyterorum* vel *Seniorum* appellatio, exemplo Synagogæ, cujus Ministri principes eo nomine donabantur. Sunt (2) qui censeant, hoc loco Petrum alloqui senes, atque hortari, ut mores adolescentiorum curent. ℣. 5. *Adolescentes, subditi estote senioribus*, sive Presbyteris. Ista seniorum cum adolescentibus conjunctio favere videtur isti sententiæ.

Altera tamen opinio (3), quæ de Sacerdotibus & Episcopis explicat, omnino præferenda est, favente ipsa orationis serie; illos enim hortatur Petrus, ut pascant gregem sibi a Deo creditum, ejusque regimini studeant. Verisimillimum quoque est, Episcopos potissimum hac oratione spectari. Compertum est, *Presbyteri* nomine in Apostolicis Scriptis frequenter Episcopum significari (4). Modeste ac demisse Petrus sese unum ex iis nominat, *Consenior*; tametsi illum Christus gregis universi Principem constituerit (5). Frater quidem illorum erat, Coepiscopus, æqualis, spectato Episcopalis Ordinis charactere; at potestate, authoritate, jurisdictione multo superior (6). Petri exemplo, Romani Pontifices in literis ad Episcopos datis illos interdum Fratres & Coepiscopos nuncupant, ut æqualitatem Ordinis innuant; interdum vero Filios in Christo, ut sese & Sede & authoritate majores indicent.

TESTIS PASSIONUM CHRISTI, &c. Testis fuerat Petrus laborum, quos Christus toto Prædicationis triennio exantlavit; vidit ea quæ gesta sunt in olivarum horto, ubi Christus proditus est Judæis: vinctum aspexit inter milites coram Anna & Caipha (7). Forte etiam spectavit proficiscentem ad Calvariæ montem, & in cruce suspensum, quamquam id non tradunt Evangelistæ. Spectaverat Christi Transfigurationem (8), specimen illud gloriæ, qua is obvolutus aliquando erat proditurus. Ista memorat Fidelibus, ad quos scribit, quo majus exhortationi suæ pondus adjiciat.

Alio pariter sensu sese dicere poterat testem perpessionum & gloriæ Jesu Christi, quippe qui utraque prædicaret, iisque testimonium exhiberet qua gestis, qua laboribus, quibus Evangelii causa sese objiciebat (9). *Martyr* Græce idem est ac Latine *Testis*. Apostoli non raro illustri nomine Testium Jesu Christi donantur (10), atque illis diserte dixit post resurrectionem Christus, ipsos fore sibi testes Jerosolymis, totoque orbe terrarum (11). Cum de eligendo in Judæ locum Apostolo ageretur, inquit Petrus Act. 1. 22. oportere *testem Resurrectionis Christi fieri unum ex Discipulis*. *Gloriæ communicator*, Græcus (12): *Particeps gloriæ*. Sperare se innuit futurum aliquando, ut Christi gloria fruatur, sive spectatam a se Jesu Christi gloriam in Thaboris vertice.

℣. 2. PASCITE, QUI IN VOBIS EST, GREGEM DEI, vobis creditum. Non dicit *Gregem vestrum*, sed Gregem Dei, vel Christi, uti habent nonnulla Exemplaria (13); ut moneat, proprium ipsorum gregem non esse, sed reddendam ipsis esse de eo rationem summo omnium Pastori Christo, cujus vices ipsi gerunt. Pastores esse debent, non domini, non tyranni. *Qui hoc animo pascunt oves Christi, ut suas esse velint, non Christi, se convincuntur amare, non Christum*, inquit S. Augustinus (14). *Pasce verbo, pasce exemplo, pasce sanctarum fructu orationum*, subdit Bernardus (15).

PROVIDENTES NON COACTE, SED SPONTANEE. Cum sub prima Ecclesiæ tempora Episcopi munus vocatio quædam ad martyrium esset, nullusque illi foret apud homines fulgor, nulla dignitas, commodum nullum, perraro illud quærebatur; fugiebatur interdum, magnisque discriminibus sese objici existimabat qui illud acciperet, & Ecclesiæ alicujus curam aggrederetur. Itaque hic monet Episcopos Petrus, ut munere suo fungantur libenter, alacriter, sponte, liberaliter: *Neque turpis lucri gratia*, sed *secundum Deum*, ut Dei præceptis obtemperent, ut Christi charitatem imitentur, ut expleant officia, quæ exigit Deus; denique propter Deum, ac Dei gratia: *Secundum Deum*. Hæc verba in Græco typis edito desiderantur; at leguntur in libris compluribus manu exaratis (16), S. Hieronymo Ep. 2. ad Nepot. S. Augustino in Speculo, Beda hic, Cophtica, Æthiopica, Codice Alexandrino.

℣. 3. NEQUE UT DOMINANTES IN CLERIS, in Domini hereditate. Creditus vobis populus, Domini hæreditas est, selecta portio (17). Dominici Gregis Pastores estis: inspicite primum, utrum ab ipso instituti fueritis. *Dabo vobis pastores juxta cor meum*, ait apud Jeremiam 3. 15. Deus, & *pascent vos scientia & doctrina*. Idcirco Pastores non estis ut dominemini, sed ut gregi vestro serviatis. Non vestra ipsorum, sed gregis commoda quæri a vobis decet: non vos a grege pascendi estis, sed grex a vobis & pascendus, & defendendus, & docendus: vitam ipsam illius causa prodigere debetis, si opus fuerit (18): *Bonus Pastor animam suam dat pro ovibus suis*.

Complures legunt (19): *Neque dominantes in Clero*; idque ita interpretantur, quasi præcipiat Petrus, ne Episcopi imperium in Clericos, in Presbyteros, Diaconos, cæterosque Ministros sibi obnoxios exerceant. Vetat quidquam ex illis exigi præter quam ea quæ Canonicis Legibus sanciuntur; fortasse enim non pauci sunt, qui cæteris imponant gravissima onera, quæ ipsi vel summo digito tangere nolint.

Exemplum ovium esse debetis exercitatione virtutum

[1] [illegible]. Quidam: [illegible]. [2] Vide Cornel. Menoch. [3] Vide Bedam, Oecumen. Cornel. Est. Men. Hieron. Ep. 85. Alios passim. [4] Vide Act. xiv. 22. xv. 2. 1. Timoth. v. 17. Tit. 1. 5. [5] Joan. xxi. 15. 16. 17. [6] Oecumen. Est. Cornel. Alii. [7] Vide Matth. xxvi. 58. Joan. xviii. 15. [8] Matth. xvii. 2. Luc. ix. 28. 2. Petri 1. 16. 17. [9] Vide Est. Menoc. [10] Luc. xxiv. 48. Act. iii. 15. v. 32. &c. [11] Act. 1. 8. *Eritis mihi testes in Jerusalem, & in omni Judæa & Samaria, & usque ad ultimum terræ*. [12] [illegible]. *Particeps, sive socius gloriæ*, &c. [13] [illegible]. Alii: [illegible]. Ald. Froben. Oecumen. Cyrill. MSS Quidam. Erasm. Tig. Calvin. reddunt: *Pascite quantum in vobis est*. At hæc versio non probatur. Grot. Est. &c. [14] Augustin. Tract. 123. in Joan. [15] Bernard. Ep. 201. [16] [illegible]. Steph. 8, 9, 10, Lin. &c. [17] Deut. iv. 20. ix. 29. Deut. xxxii. 9. 1. Petri ii. 9. [18] Joan. x. 11. [19] Septima Synod. Generalis can. 4. Hieron. Ep. 2. ad Nepotian. Bern. Ep. 237. Alii.

tuum ex animo profecta: *Sed forma* (20) *facti gregis ex animo*. Ita se ipse Paulus exemplum Philippensibus præbuit Philipp. 3. 17. *Imitatores mei estote, fratres, & observate eos qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram*. Tum ad Timotheum Ephesi Episcopum scribens, ait (21): *Exemplum esto Fidelium, in verbo, in conversatione, in charitate, in fide, in castitate*. Et ad Titum Cretensium Episcopum (22): *In omnibus teipsum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in gravitate*. S. Hieronymus (23): *Quisumque Prælatus sit instar archetypi, sive primariæ formæ, ex qua pingantur virtutum simulacra lineamentis vitæ honestæ in se translatis, exprimuntur*. Alibi (24): *Sacerdotis Christi os, mens, manusque concordent: quæ docet, ipse faciat*.

℣. 4. Cum apparuerit Princeps Pastorum, Christus, ad Judicium, vos qui vices illius geritis, quibus ipse gregis curam credidit, *percipietis immarcescibilem gloriæ coronam*, aliam plane ab iis, quibus coronantur athletæ, caducis illis fragilibusque; incorruptam nempe & æternam. Græca vox (1) *amarantinon*, non marcescens, significare etiam potest coronam ex amaranto, flore nunquam marcescente (2). Amarantinæ corollæ interdum athletis dabantur.

℣. 5. Similiter adolescentes subditi estote Senioribus, Presbyteris. *Adolescentium* nomine complectitur non modo minoris ætatis homines, sed universe eos, qui Ecclesiasticis muneribus non funguntur, & quos non decet appellatio Presbyterorum Seniorumve, de quibus membro superiore. Sunt (3) qui hoc nomen de minoribus dumtaxat Ecclesiæ muneribus atque Ordinibus interpretentur. Verior tamen videtur prior explicatio (4).

Omnes autem invicem humilitatem insinuate. Spectantur his verbis universi Fideles, Præsules, subditi, Episcopi ac Pastores, Laici & oves. Græca ad verbum (5): *Subditi invicem, involvite vos* tamquam honorifico pallio, ac splendida veste (6), *sensibus demissionis*. Sumunt alii de vili indumento, quale servorum erat (7). Obvolvimini humilitate, tamquam veste, quæ vos mundo despectos efficiat. Græca vocabula *combos*, *combema*, *encombosasthai*, variis hisce significationibus usurpata apud Græcos inveniuntur.

Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Ex Proverb. Salomonis 3. 34. ubi tamen Vulgata fert: *Deus deludet illusores, & mansuetis dabit gratiam*. Petrus LXX. Interpretes sequitur. Eamdem sententiam recitat Jacobus 4. 6. idemque est atque illud, quod sæpe tradidit Christus (8): *Qui se humiliat, exaltabitur; & qui se exaltat, humiliabitur*. Superbis resistit Deus, illos deprimit, despectosque frequenter apud homines reddit. Dona, quæ ipsi aut negligunt aut minime postulant, iis denegat; excipit autem preces humilium, quos occupat gratia, quorum fidei præmium præstat, quos gloria vel in terris nonnumquam cumulat, æternum vero in cœlesti beatitudine. Græcus significat (9), Deum arma quodammodo sumere in superbos, tamquam gloriæ suæ inimicos. *Tamquam suæ contumeliæ propulsator, veluti quoddam suscepit adversus superbiam spiritale certamen*, inquit S. Ambrosius (10).

℣. 6. Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, ut vos exaltet in tempore visitationis, ipsa mortis, vel Judicii, vel liberationis die, qua Deus singulorum gesta scrutabitur; ita enim sonat passim in Scripturis visitatio (11). Si ad veræ amplitudinis fastigium pervenire cupitis, sub omnipotentis manu animos demittite, ejus mandata revereminі, voluntati obtemperate, providentiæ legibus vos ipsi subjicite: fatemini, nihil vos posse, nisi opem ferente ipso, salutem vestram in ipsius potestate esse: iis etiam, quos vobis ipse præfecit, vos submittite. Ita autem præstate Dei causa, cum humillima vestri ipsorum existimatione, & humilitatis vestræ cognitione: *Humilitas virtus est, qua quis ex verissima sui cognitione sibi ipsi vilescit*, inquit Bernardus (12). Græcus textus editus (13) non habet *visitationis*, sed tantum *in tempore*: at illud ferunt Græca Exemplaria complura, Æthiopica, Cophtica, Latinique omnes. Desumpta videtur hæc sententia ex Proverb. 29. 23. *Superbum sequitur humilitas, & humilem spiritu suscepit gloria*. Eodem sensu scripsit Jacobus 4. 10. *Humiliamini in conspectu Domini, & exaltabit vos*.

℣. 7. Omnem sollicitudinem vestram projicientes in eum. Pater vobis & Pastor est Deus: quid metuetis? Qui vestri curam gessit, antequam essetis, an creatos deserat (14), dum illi placere studetis, vestraque omnia illius providentiæ committitis, atque, ut ipse præcepit Matt. 6. 25. nullam de futuris sollicitudinem habetis? Si tamen optatis, Deum vestri curam gerere, vos ipsi curate, studete tanta illi fide servire, quanta ipse imperat. *Nunquam tibi deest: tu illi noli deesse, tu tibi noli deesse* (15). Superfluas sollicitudines vetat, non justas rectasque (16).

℣. 8. Sobrii estote, et vigilate: sobrietatem, modestiam, temperantiam colite: ista enim sonat Græcus (17); vigiles estote, vobisque ipsi orationibus studete: *Quia adversarius vester diabolus, tamquam leo rugiens, circuit quærens quem devoret*. Pastor vester est Christus: vos ille intra Ecclesiæ septa collegit: dum mandatis Christi obtemperaveritis, ejus verbo & carne pasti, & vigilantiam, quam præcipit ipse, servantes, *adversarius vester diabolus*, calumniator ille criminationes adversum vos apud Deum struens (18), leo ille rugiens, nocere aut aggredi non poterit, nisi velitis ipsi, vosque illi tradatis (19): *Diabolus si aliquid suggerit, consentientem tenet, non cogit invitum*. Sin vos a concordia discedatis, si deseratis Pastorem, si carnis cupiditates, intemperantiam, oscitantiam sectemini, quamprimum in diaboli potestatem devenietis.

℣. 9. Cui resistite fortes in fide. His armis vincuntur mundus ac diabolus, fide. *Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides nostra* 1. Jo. v. 4.

Sou-

[20] Ἀλλὰ τύποι γινόμενοι τοῦ ποιμνίου; *Sed forma facti gregis*. Ita legunt plures Codd. MSS. Latini. Edit. Græca non legunt, *Ex animo*. Sed legit Hieronym. Epist. ad Nepotian. [21] 1. Timoth. iv. 12. [22] Tit. ii. 7. [23] Hieronym. in Epist. ad Tit. cap. 2. [24] Hieronym. Ep. ad Nepotian.
[1] Στέφανον ἀμαράντινον. Plin. lib. xx. c. 8. *Summa ejus natura in nomine est; appellato quoniam non marcescat*.
[2] Philostrat. apud Grot. hic. [3] Cajet. Salmeron, Alii, Cornel. Menoc. &c. [4] Beda, Est. Hessel. Grot. Cajet. Carthus. alii. [5] Πάντες δὲ ἀλλήλοις ὑποτασσόμενοι τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομβώσασθε. Quidam omittunt ὑποτασσόμενοι. Ita Alex. Cov. 4. Barb. 1. Genev. Syr. Antiochus homil. 109. & pro ἐγκομβώσασθε, Compl. legit, [illegible] Alex. [illegible]. Oecumen. Turin. [illegible].
[6] Vide Suid. in Κομβώματα. Gataker. Cinn. lib. 1. cap. 9. [7] Vide Grot. Hamm. Ex Polluc. Onomast. lib. 4. cap. 18. [8] Matth. xxiii. 12. Luc. xiv. 11. xviii. 14. [9] Ὁ Θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται. [10] Ambros. in Psalm. cxviii. octonar. 7. [11] Sap. ii. 20. iii. 7. 9. 13. iv. 15. xiv. 11. xix. 14. Eccli. xvi. 19. xviii. 20. xxiii. 31. xxxvii. 18. [12] Bernard. de Gradib. humilitatis. [13] Ἐν καιρῷ ἐπισκοπῆς. Alii: Ἐν καιρῷ [illegible]. Steph. 3. 10. Alex. Cov. 2. Petit. 2. Lin. Colb. 7. Copht. Æth. Colon. & Hieronym. in Isai. xlix. [14] August. in Psalm. xxxix. 18. *Dominus qui habuit curam tui antequam esses, quomodo non habebit curam, cum jam hoc es, quod voluit ut esses? jam enim fidelis es, &c.* [15] August. loc. cit. [16] Vide Hieron. & alios in Matth. vi. 25.
[17] Νήψατε, γρηγορήσατε. [18] Job 1. Apoc. xii. 10. Joan. viii. 4. 44.
[19] August. serm. 12. cap. 11.

Scutum fidei est, *quo possumus omnia tela nequissimi* [hostium invisibilium] *ignea extinguere* Eph. 6. 16. Ostendit Fides & quæ speres bona, & mala quæ vises, & quo pacto hostibus resistas: ipsa inspirat de Divina ope fiduciam, spiritum precum, sedulitatem, ac salubrem de salutis nostræ hostibus metum.

Scientes, eamdem passionem, &c. Illud pro comperto habentes, fratres vestros toto orbe dispersos, iisdem, quibus vos, malis exagitari. Quamobrem unum cum illis agmen, ut ita dicam, componitis, quo agmine communis adversarius pellitur. Animis igitur ne cadite, tamquam soli sitis in certamine: dux præit Christus, fratres toto orbe dispersi una pugnant: an æquum est, te esse otiosum, dum universa Christi Ecclesia, in universis mundi plagis diffusa, cum mundo, carne, diabolo, erroribus, flagitiis, persecutionibus certat? Græcus fert (20): *Istas perpessiones in fratribus vestris, qui in mundo sunt, consummari*; quasi dicat, sive eas brevi desituras, sive a Deo constitutas esse ac decretas, atque in mundo impleri; seu denique Fideles singulos in se ipsis quodammodo implere ea quæ desunt perpessionum Christi, uti loquitur Paulus (21); scilicet opus esse, ut Fideles imitentur id quod pertulit Christus, dum illius & causa & exemplo perpetiuntur.

℣. 10. Deus autem omnis gratiæ, bonorum omnium author, ex quo omne donum perfectum Jacob. 1. 17. & gratia quælibet præstantissima (22). Clementissimus Deus & misericordiæ plenus, a quo vocati estis ad Fidem, & Spiritu Sancto cumulati, *modicum passos ipse perficiet, confirmabit, solidabitque*. Illud in vobis perficiat, quod ipsius gratia inchoatum est: regat inter ærumnas, adsit inter discrimina, in bono & gratia confirmet, donum perseverandi largiatur; ut gloriam & coronam, iis dumtaxat qui ad finem usque certaverint debitam, assequamini: *Non coronabitur, nisi qui legitime certaverit*. 2. Tim. 2. 5.

℣. 12. Per Sylvanum . . . ut arbitror, breviter scripsi; idest, brevibus, ut arbitror, scripsi per Sylvanum. Sunt (23) qui τὸ *ut arbitror*, referant ad Sylvanum, qui, ut arbitror, fidelis est frater: visus est rerum vestrarum studiosissimus & fidissimus: quamobrem huic literas dedi. Putat Grotius, aliam hic innui Epistolam, quam Petrus antea scripserit, & per Sylvanum miserit. Arbitror, memini, me alias paucis ad vos scribere per Sylvanum. Prior tamen explicatio passim probatur. Altera prior Epistola, de qua Grotius, prorsus ignoratur; cumque scribat, Sylvanum sibi videri fidelem, de ejus fide dubitasse videtur. Sylvanus idem est ac *Silas*, de quo in Actis (24), & in Pauli Epistolis (25).

Contestans, hanc esse veram gratiam Dei, in qua statis, germanam esse Religionem (26), veram salutis viam, quam ipsi docuimus, vos amplexi estis, & adhuc tenetis (27), quamquam vexati persecutionibus, quas Dei beneficia esse, ac pericula, quibus vos Deus in sui amore confirmat, ducitque ad æternam beatitudinem, jure optimo existimatis.

℣. 13. Salutat vos Ecclesia, quæ est in Babylone collecta. Babylonis nomine, una cum Priscis omnibus (28) ac Recentioribus, Romanæ Ecclesiæ asseclis, urbem Romam intelligimus. Nemo ante Calvinum de Petri adventu, primaque Romanæ in cæteras Ecclesias dignitate dubitavit. Id nos peculiari Dissertatione demonstravimus. Grotius: *Veteres (quibus assentior) Romam interpretantur, ubi Petrum fuisse nemo Christianus dubitavit*. Joannes (29) in Apocalypsi Romam Babylonis appellatione significat.

Ait Petrus, Ecclesiam Babylonis electam pariter esse, ut ipsi erant: *Coelecta*, non *collecta*, uti ferunt nonnulla Exemplaria (30). Græcus (31) non legit *Ecclesia*; at legunt cum Vulgata Syrus, Arabs, Æthiops, Oecumenius. Romani Fideles, æque ac vos a Deo selecti (32) vocatique ad Fidem ex Gentilibus, sive ex Judæis reliquis in pervicacia manentibus, salutem vobis impertiuntur, vobisque fortunas omnes precantur.

Millius non admittit hic τὸ *Ecclesia*, Græcamque vocem *Syneclecte* usurpat, quasi adjunctum Matronæ Christianæ, quemadmodum *Electam* illam apud Joannem Apostolum 2. ep. ℣. 1. & 13. sive etiam censet esse uxorem Petri, quam ipse in itinere duceret, ut innuit Paulus (33), quæque in Pontum, Galatiam, cæterasque Provincias Petri prædicatione institutas profecta, nota iis Fidelibus esset. Itaque ex Millii sententia vertendum est: Uxor mea, mecum Babylone versans, a Deo electa, non secus atque ego, salutem vobis impertitur, unaque Marcus. At nimis quæsita est hæc opinio, solisque nititur levissimis conjecturis. Simile veri non est, Petrum, qui nondum quicquam de uxore dixerit, illam hic generico nomine *coelectæ* significare. Quorsum autem diceret Petrus, illam Babylone versari, si verum est, illam itinerum Petri nunquam non comitem fuisse? Satis erat dicere: Salutat vos uxor: una Babylone sumus; non: *Quæ est in Babylone coelecta, vos salutat*. Præterea *Electa* apud Joannem fortasse significat Ecclesiam, ad quam literas dabat Apostolus; id quod a nobis in Præfatione ad eam Epistolam animadversum est.

Et Marcus filius meus. Satis consentiunt Eruditi, Marcum esse Evangelii Scriptorem (34), Petri Discipulum, comitem, & Interpretem. Filium nuncupat, utpote quem ipse ad Fidem duxit, instituit, & inter primos Discipulorum habuit. Si plura cupis de Marco, vide Prolegomenon ad Marci Evangelium.

℣. 14. Salutate invicem in osculo sancto. Græcus (35): *In osculo charitatis*. At Syrus, & Græci quidam Codices cum Vulgata consentiunt. In Pauli Epistolis (36) vidimus, consuevisse Fideles sacris in cœtibus osculum pacis invicem ferre, siquas ex Apostolis literas acciperent, mutuam charitatem constantemque sententiarum & fidei concordiam testati. Invicem amplexamini, uti ego vos, & vos me amplecteremini, si adessem.

Gratia vobis omnibus. Faxit Deus, ut in sui gratia permaneatis, suorumque donorum & beneficiorum incrementum promereamini. Græcus (37) legit *Pax*, non *Gratia*.

Græci codices ad calcem Epistolæ habent: *Epistola Catholica Petri prima* descripta est versibus ccxxxvi. sive ex aliis, versibus ccxxxii. Exemplaria nonnulla Romæ scriptam asserunt (38).

---

(20) Τὰ αὐτὰ τῶν παθημάτων τῇ ἐν κόσμῳ ὑμῶν ἀδελφότητι ἐπιτελεῖσθαι. (21) Coloss. 1. 24. *Adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea*. (22) *Omnis gratiæ*, idest, *perfectæ gratiæ*. Hugo, Cathar. Salmer. Cornel. (23) Ligfoot. Camer. Piscat. (24) Act. xv. 40. xvi. 19. (25) 2. Cor. 1. 19. 1. Thessal. 1. 1. (26) Est. Grot. Men. Cornel. alii passim. (27) 1. Cor. xv. 1. *Notum vobis facio Evangelium quod prædicavi vobis, quod & accepistis, in quo & statis, per quod & salvamini*. (28) Vide Papiam Joannis Evangel. Discipulum apud Euseb. lib. 2. cap. 15. Histor. Eccles. Hieron. in Marco, & Ep. 17. & alibi sæpius. Alii plures. Beda, Oecumen. hic. (29) Apoc. xvi. 5. xviii. 10. (30) Sixti V. edit. Et alii Quid. (31) Græc. Ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτή. (32) Ita Est. Grot. Drus. Men. Gerhard. Hammond. (33) 1. Cor. 12. 5. *Numquid non habemus potestatem mulierem sororem circumducendi, sicut & cæteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas?* (34) Ita plerique omnes. Est. Grot. Ligfoot. &c. Origen. apud Euseb. l. 6. c. 25. Hist. Eccles. (35) Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγάπης. Alii: Ἐν φιλήματι ἁγίῳ. Ita Steph. 8, Mss. Colleg. nov. u. Barb. 1. Velez. Vulg. Syr. (36) Rom. xvi. 16. 1. Cor. xvi. 20. 2. Cor. xiii. 12. 1. Thessal. v. 26. (37) Εἰρήνη ὑμῖν πᾶσι. Beda: Gratia. (38) Ita Oecumen. Covel. 2.

Finis Commentarii in primam Epistolam B. Petri Apostoli.

IN SECUNDAM
B. PETRI APOSTOLI
EPISTOLAM
PROLEGOMENON.

Ostquam Pettus primam Epistolam, inter aunum XLV. & L. Romæ, uti in ejus Præfatione ostendimus, exaratam, miserat, in Palæstinam rediit, & auno LI. in Concilio Jerosolymis coacto Fideles jugo Legis non esse obstringendos pronunciavit, in quam sententiam Jacobus concessit, eique veluti a Spiritu Sancto definitæ Coucilium omne subscripsit. Cœtu dimisso, Apostolus, uti ex Epistola ad Galatas 2. 11. constat, Antiochiam migravit. Quid vero deinde usque ad iter, quo Romam ultimo perrexit, singillatim præstiterit, ignoramus. Romam demum a Spiritu Sancto perductus, ut cotam Netone Fidei veritatem assereret, & Simonem Magum, præstigiis suis plurimos decipieotem, coerceret, Paulum eo anno Ch. 65. profectum nactus est; statimque miraculis & prædicationibus huic Evangelii hosti oppugnando uterque incubuere (1).

Hanc secundam Epistolam Romæ sctiptam credimus; quamvis euim neque carceris, neque viuculorum meminerit, nihilominus postquam is Roma fugiens, ut Neronis persecutionem vitaret, Christum obvium habuit, eam dedisse vero proxime judicamus. Cum ad portas Urbis jam pervenisset, in Christum sibi occurrentem incidit: illum vero, quo tenderet, interrogans, respondentem audiit: *Vado Romam iterum crucifigi* (2). Horum verborum sensum illico assequutus, mortem sibi pro Deo quamprimum obeundam intellexit. Hanc fortasse ad Visionem alludens scribit 1. 14. *Velox est depositio tabernaculi mei, secundum quod & Dominus noster Jesus Christus significavit mihi*. Mox ab Ethnicis comprehensus, post novem mensium carcerem, anno Christi LXVI. (3) Crucis supplicio sublatus, Martyrium absolvit.

In hac secunda Epistola etiam atque etiam Fideles hortatur, ut nihil ea curantes, quæ a pravis Doctoribus vel doctrina vel exemplis traduntur, bonorum operum exercitatiouem colant: Quæ alias edocuit, in eorum memoriam revocat; proximam sui mortem prænunciat; ut patienter in persecutionibus maneant, & sacris legendis Scripturis assidue vacent, hortatur. Pravos ejus ætatis Doctores, turbas in Ecclesia cientes, atris coloribus pingit. Judicii supremi diem, & hominum resurrectionem impugnantes refutat. Pauli Apostoli Epistolarum meminit, easque laudibus prosequutus, una cum cæteris Scripturis in pravum ab aliquibus detorqueri testatur, ut errores suos protegerent, bonorum præsertim operum inutilitatem, & libertatem nimiam, qua ad plura Legi contraria perpetranda, cum fratrum in fide adhuc infirmorum offensione, abutebantur.

S. Gregorius Magnus in Ezech. hom. 18. hanc Epistolam ab aliquibus, qui Cepham a Paulo Antiochiæ redargutum Galat. 2. 11. a Petro secernunt, Cephæ eidem adscriptam refert, & unà hanc opinionem valide refellit. Eam sententiam, quæ hanc Epistolam Petro adimit, a remotiori fonte hausisse se Grotius ostentans, pro ea stare ait Veteres illos, qui eam a Scripturis Canonicis rejecerunt; quod utique, si ejus Authorem Petrum nossent, minime præstitissent. Ejus stilum a prima longe alium, eamque varietatem ab Eusebio (4), & ab Hieronymo (5) agnitam affirmat. Quod præterea supremam Judicii diem proximam esse in ea Author meminerit, is post Jerosolymæ eversionem scriptam asserit; huic enim eversioni Judicium præitutum nemo unquam putavit; adeoque a Petro datam negat, qui Nerone imperante Crucis supplicio interiit. Petro sub Trajano, & forte a Simone vel Simeone Jerosolymorum Episcopo, Jacobi Minoris successore, exaratam autumat. Quædam denique, quibus Petrus ejusdem Author perspicue ostenditur, eidem addita ab iis putat, qui veluti ab Apostolo Petro scriptæ authoritatem adjungere satagebant.

A Veterum plurimis in Sacrorum Librorum Canone hanc Epistolam minime recensitam fatemur. Quidam falsam, Didymus vitiatam (6), Origenes incertam (7) appellant. Eusebius hist. Eccl. l. 3. c. 3. unicam tantummodo Epistolam a Petro certo scriptam, & a Veteribus allegatam testa-

[1] Vide Tillemont, S. Pierre art. 33. 34. [2] Ambros. serm. 68. Origen. G. L. in Jo. tom. 2. pag. 118. & 295. Gregor. Magn. serm. 2. in Psalm. 50. [3] Hæc epocha a quibusdam rejicitur. Vide Tillemont note 40. sur S. Pierre. [4] Nil ea de re apud Euseb. l. 3. c. 3. & 25. hist. Eccl. [5] Hieronym. de Vir. Illustr. cap. 1. *Scripsit duas Epistolas, quæ Catholicæ nominantur, quarum secunda a plerisque ejus esse negatur, propter stili cum priore differentiam.* [6] Didym. Comment. in hanc Epist. ad finem: *Non est ignorandum, præsentem Epistolam esse falsatam: quæ, licet publicetur, non tamen in Canone est.*
[7] Origen. in Jo. p. 88. *Μίαν ἐπιστολὴν ὁμολογουμένην καταλέλοιπεν. Ἔστω δὲ καὶ δευτέραν· ἀμφιβάλλεται γάρ.*

ecstatur. S. Amphilochius (8), sua ætate, an ea Petri, dubitatum refert; quæ dubitatio inest etiam Hieronymo. Verum canonicæ authoritatis argumenta per semetipsam præfert. Nihil Petro indignum, nihil non ejus ingenio & dignitati conveniens, nihil ejusdem ætatis circumstantiis contrarium complectitur. Hujus Apostoli nomine inscribitur (9): ab aliquo ex tribus Apostolis, qui Domini Transfigurationi adsuerunt, conscripta est (10); primam denique Petri Epistolam, veluti ab eodem Authore exaratam, inducit (11): *Hanc ecce vobis secundam scribo Epistolam*. Loci omnes, de quibus apud Grotium suspicio, in omnibus vetustis Codicibus leguntur. Origenes (12) eam tamquam Petri allegat. Novatianus (13) Tertulliano coævus, S. Cyprianus (14), S. Justinus Martyr (15) vel eam ciant, vel ad eam alludunt. Judas in Catholica Epistola ipsa hujus verba veluti ab Apostolis pronunciata laudat (16): *Memores estote verborum, quæ prædicata sunt ab Apostolis Domini nostri Jesu Christi, qui dicebant vobis, quoniam in novissimo tempore venient illusores, &c.* Quæ quidem in tertio hujus capite legenda sunt.

S. Cyrillum Jerosolymitanum Cathech. 4. S. Athanasium (17), S. Gregorium Nazianzenum Car. 4. S. Epiphanium, S. Hilarium l. 1. de Trinit. S. Augustinum (18), S. Ambrosium de Incarnat. cap. 8. S. Hieronymum (19), Facundum, Salvianum, S. Macarium, Laodicense Concilium cap. 60. Carthaginiense tertium cap. 47. & cæteros deinde omnes, qui sacrorum Librorum Catalogum exhibent, hic producere supervacaneum ducimus, cum inter omnes de canonica hujus Epistolæ authoritate omnino conveniat. Si igitur de ejus canonica authoritate constat, de ejus Authore Petro etiam compertum est: si enim Apostolus eam non dedit, necesse est scripserit nequissimus illusor. Ab aliquibus Syriacis Exemplaribus idcirco non affertur, quod de ea olim ambigeretur. Cæterum in aliis Syrorum exemplaribus utique recensetur. S. Ephrem (20), & S. Joannes Damascenus, uterque Syrus, eamdem allegant; & Damascenus præterea (21) inter Canonicos Libros enumerat.

Stili varietatem ab Hieronymo animadversam, e qua Grotius eam Petro adimendi argumenta depromit, Critici peritissimi vix advertunt (22); cujus etiam causam S. Hieronymus (23) in varios Interpretes refert: modo enim Petrus Glauciam (24), modo Marcum adhibebat. Marcus cum Petri comes Romæ erat, cum hic primam scripsit (25): Roma vero aberat, cum is alteram dedit.

Quod ad illud Grotii attinet, eam nempe post Jerosolymæ excidium a Simone Hierosolymitano esse exaratam, nihil otique est, cur serio refutetur, cum validis nullis argumentis innitatur. Loci, quos Grotius in Veteribus MSS. investigari cupiebat, iis omnibus, quæ solertissime Millius consuluit, expresse afferuntur.

Nos cum Interpretum plerisque ad Hebræos Fideles, ad quos Petrus primam dedit, & hanc missam putamus; quod Apostolus satis innuit, cum scribit (26): *Hanc ecce vobis secundam scribo Epistolam*. Eos præterea tamquam Scripturarum peritos, & Prophetarum studio addictos, alloquitur cap. 1. 19. Author Libri *Promissionum*, quem S. Prospero tribuunt (27), *Epistolam ad Gentes* hanc vocat; & Author Sermonis de *Cataclysmo*, seu *Diluvio*, S. Augustini Operibus inserti (28), *secundam Petri ad Gentes Epistolam* appellat. Sunt qui putent (29), per hanc Epistolam utrosque affici posse & Ethnicos & Hebræos; iisque ducuntur verbis (30): *Simon Petrus, Apostolus Jesu Christi, iis, qui coæqualem nobiscum sortiti sunt Fidem;* quibus Ethnicos æque ac Hebræos ad Fidem traductos designari volunt. Ea vero proclivius de Hebræis, qui tot inter pervicaces Judæos Fidei felicitatem consequuti fuerant, explicantur.

---

(8) Amphiloch. apud Gregor. Nazianz. Carm. 125. (9) 2. Petr. 1. 1. (10) 2. Petr. 1. 18. (11) 2. Petr. III. 1. (12) Origen. in Josue homil. 7. (13) Novatian. lib. de Trinit. cap. 8. (14) Cyprian. Epist. 75. (15) Justinus, Dialog. cum Tryphone. (16) Judæ ℣. 17. Confer 2. Petr. III. 3. cum Judæ ℣. 18. (17) Athanas. Synops. & orat. 2. contra Arian. (18) August. lib. 2. cap. 8. de Doct. Christ. (19) Hieron. lib. 1. cap. 24. contra Jovinian. (20) Ephrem serm. contra impudic. (21) Damasc. lib. 4. cap. 18. de Fide orthodoxa. (22) Magdeburg. Gemar. Gerhard. Cajet. Est. Cornel. Alii. (23) Hieron. *Duæ Epistolæ, quæ feruntur Petri, stilo inter se & charactere discrepant, structuraque verborum; ex quo intelligimus, pro necessitate rerum diversis eum usum interpretibus.* (24) Clem. Strom. lib. 7. pag. 764. (25) 1. Petr. v. 15. (26) 2. Petr. III. 2. (27) Prosper, seu alius, Promission. lib. 4. cap. 2. (28) Vide apud August. tom. 6. nov. edit. pag. 606. (29) Quidam apud Est. hic. (30) 2. Petr. 1. 1.

COM-

COMMENTARIUS
LITERALIS
IN EPISTOLAM SECUNDAM
B. PETRI APOSTOLI.

CAPUT PRIMUM.

Dei dona Fidelibus tradita. His incumbendum est in bonorum operum exercitationem, quibus certa salus efficitur. Imminentem sui exitum prædicit Petrus. Ait se spectasse gloriam Transfigurationis Christi.

℣. 1. Simon Petrus, servus, & Apostolus Jesu Christi, iis, qui coæqualem nobiscum
sortiti sunt fidem in justitia Dei nostri, & Salvatoris Jesu Christi. 2.
Gratia vobis, & pax adimpleatur in cognitione Dei, & Christi Jesu Domini nostri:
3. Quomodo omnia nobis divinæ virtutis suæ, quæ ad vitam, & pietatem donata
sunt, per cognitionem ejus, qui vocavit nos propria gloria, & virtute, 4. Per
quem maxima, & pretiosa nobis promissa donavit: ut per hæc efficiamini divinæ consortes
naturæ: fugientes ejus, quæ in mundo est, concupiscentiæ corruptionem. 5.
Vos autem curam omnem subinferentes, ministrate in fide vestra virtutem, in virtute
autem scientiam, 6. In scientia autem abstinentiam, in abstinentia autem patientiam,
in patientia autem pietatem, 7. In pietate autem amorem fraternitatis, in
amore autem fraternitatis charitatem. 8. Hæc enim si vobiscum adsint, & superent,
non vacuos, nec sine fructu vos constituent in Domini nostri Jesu Christi cognitione.
9. Cui enim non præsto sunt hæc, cæcus est, & manu tentans, oblivionem accipiens
purgationis veterum suorum delictorum. 10. Quapropter fratres magis satagite,
ut per bona opera certam vestram vocationem, & electionem faciatis: hæc enim
facientes, non peccabitis aliquando. 11. Sic enim abundanter ministrabitur vobis
introitus in æternum regnum Domini nostri, & Salvatoris Jesu Christi. 12. Propter
quod incipiam vos semper commonere de his: & quidem scientes, & confirmatos vos
in præsenti veritate. 13. Justum autem arbitror, quamdiu sum in hoc tabernaculo,
suscitare vos in commonitione: 14. Certus, quod velox est depositio tabernaculi
mei, secundum quod & Dominus noster Jesus Christus significavit mihi. 15. Dabo
autem operam, & frequenter habere vos post obitum meum, ut horum memoriam
faciatis. 16. Non enim doctas fabulas secuti, notam fecimus vobis Domini nostri Jesu
Christi virtutem, & præsentiam: sed speculatores facti illius magnitudinis. 17.
Accipiens enim a Deo Patre honorem, & gloriam, voce delapsa ad eum hujuscemodi
a magnifica gloria: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum
audite. 18. Et hanc vocem nos audivimus de cœlo allatam, cum essemus cum ipso
in monte sancto. 19. Et habemus firmiorem propheticum sermonem: cui benefacitis
attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, & lucifer
oriatur in cordibus vestris: 20. Hoc primum intelligentes, quod omnis prophetia
Scripturæ propria interpretatione non fit. 21. Non enim voluntate humana allata est
aliquando prophetia: sed Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines.

℣. 1. SIMON (1) PETRUS, SERVUS ET APOSTOLUS JESU CHRISTI. Simon Hebræum est Petri nomen; *Cepha*, Syriacum a Christo impositum Jo. 1. 42. *Petros*, Græcum, idem ac *Cephas*. *Servum* se & *Apostolum Jesu Christi* nuncupat. Uti *Servo* communis est cum cæteris Christia-

[1] Græc. impress. Σιμεὼν. Alii; Σίμων. Ita Steph. α, δ, ιγ, ιε, Copht. Syr. Arab. Oecum. Alii; Συμεών. Ald. Colin.

stianis appellatio; uti *Apostolo*, multo amplior inter cæteros dignitas qua ingens pondus verbis & institutionibus ipsius adjicitur. Modeste de se ubique loquitur Petrus; & quamquam Apostolorum Princeps, eam dignitatem nunquam ostentat.

IIS QUI COÆQUALEM NOBISCUM SORTITI SUNT FIDEM. Græcus (2): *Iis qui æque pretiosam sortiti sunt*, &c. Eadem ex objecto est Christianis omnibus Fides: iisdem omnes mysteriis credunt, eamdem mercedem sperant, eumdem finem petunt: eadem omnibus argumenta credendi: omnes Christus ratione prorsus gratuita vocavit: vocavit autem *in justitia*, vel per justitiæ suæ merita, vel ad præbendam illis gratiam justificationis, quæ per fidem & baptismum acquiritur; seu denique *per justitiam suam*, scilicet per *misericordiam*, misericordia quippe in Scripturis non raro justitiæ nomine significatur (3).

DEI NOSTRI ET SALVATORIS JESU CHRISTI (4). His verbis divinitas Jesu Christi diserte exprimitur. Deus noster est & Servator.

℣. 2. GRATIA VOBIS ET PAX, &c. Pacem, gratiam, felicitatem hujus temporis vobis non opto, sed cœlestem gratiam, animi pacem, cum fidei vestræ incremento, profectu in via Dei, & magis in die absoluta dogmatum Religionis & mysteriorum Christi cognitione; denique crescatis in dies officiorum vestrorum cognitione, eorumque executione, gratia demum & justitia.

℣. 3. QUOMODO OMNIA NOBIS DIVINÆ VIRTUTIS, &c. Quemadmodum Divina Christi virtus nobis tradidit omnia, quæ ad vitam ac pietatem pertinent, exhibita Dei cognitione; ita, ℣. 4. impertitus idem est nobis dona, quibus Divinæ naturæ participes efficiamur, modo cupiditatum corruptelam fugiamus. Distinguit hic Petrus *virtutem* Christi, qua vocati sumus ad Fidem, *bonitatem*, quæ largita est cognitiones vitam animæ allaturas; *gratiam justificantem*, qua efficimur naturæ divinæ participes, modo vitemus corruptelam concupiscentiæ, qua una reddi possunt inutilia quælibet ipsius dona & beneficia, si ejus impulsum sectemur. Quamobrem, ℣. 6. sedulo studendum vobis est, ut virtutis exercitationem cum fide, virtutem cum scientia conjungatis. Jungendi sunt ℣℣. 3. 4. 5. ut plena exsurgat sententia.

Hoc dicere vult Petrus, beatissimos esse Fideles, quod omnipotenti Jesu Christi virtute vocati fuerint ad fidem, gratiam, & justitiam. At ne inutilia fiant isthæc dona, duo esse præstanda: I. repugnandum esse concupiscentiæ; II. executioni mandanda quæ cognita sunt per lumen Fidei & Evangelii. Hæc summa trium versuum, quorum sententia in suspenso est usque ad octavi finem, implexaque oratio, ob synonyma & adjuncta, quibus abundant.

Ait ℣. 3. nos a Christo vocatos *propria gloria & virtute* (5), potentia. Hominum conversio effectum est gloriosæ virtutis Christi: suam ille gloriam & omnipotentiam in nostra vocatione ostentat. Nos ipse convertit prodigiis coram gestis, lumine mentibus nostris indito, gratia animis infusa.

℣. 4. PER QUEM, per Deum Patrem, per gratiam & misericordiam Patris, Christus MAXIMA ET PRETIOSA munera NOBIS PROMISSA DONAVIT. Explicant alii; Promissa olim beneficia per Christum largitus est Pater. Græcus (6): *Per quæ dedit nobis maxima promissa*. Per gloriosam Jesu Christi virtutem; sive per Christi gloriam, virtutem, prædicationem. Vel absolute: *Quamobrem* maxima beneficia fidei, gratiæ, justitiæ, adoptionis impertitus est.

EFFICIAMINI DIVINÆ CONSORTES NATURÆ. Divinæ naturæ participes efficimur per fidem & Jesu Christo adhæsionem; per filiorum Dei dignitatem, quam nobis ipse comparavit; per inhabitantis Spiritus Sancti præsentiam; per similitudinem Christi; per exercitationem virtutum, quarum exempla ipse præbuit. At multo perfectius participes erimus Divinæ naturæ in altera vita, ubi illum, qualis revera est, intuebimur 1. Jo. 3. 2. in eumque transformabimur 2. Cor. 3. 18. *Revelata facie gloriam Domini speculantes, in eamdem claritatem transformamur, a claritate in claritatem, tamquam a Domini Spiritu*.

FUGIENTES EJUS, QUÆ IN MUNDO EST, CONCUPISCENTIÆ CORRUPTIONEM. Frustra pretiosa isthæc dona, quæ dixi, acceperitis, si regnantem in mundo concupiscentiam, ambitionem, avaritiam, inanem curiositatem, voluptatum amorem sequamini. Quamprimum ornamentis omnibus, Dei similitudine, æternæ beatitudinis spe exuemini. Duobus simul dominis servire non potestis Matth. 6. 24. Si ex mundo estis, ad Christum spectare non potestis: corruptus mundus sub Dæmonis potestate est (7): Christus Jesus imperium exercet in eos, qui carnem suam cum perversis cupiditatibus crucifixere (8).

℣. 5. VOS AUTEM CURAM OMNEM SUBINFERENTES, &c. Enixe studendum vobis est, ut fidei vestræ virtutem jungatis. Frustra fide instruemini, si virtutis exercitatione careatis. Vocavit vos Deus, justos effecit, exterioribus interioribusque donis cumulavit; vestrum est, illius munificentiæ cooperari. Fidem largitus est: postulat, ut opera adjiciatis. Auxilium opemque non denegabit: at oportet, vos integra fide uti justificationis quærendæ modis, quos ipse suppeditavit. Cognitionibus instruxit: gestis exercete.

IN VIRTUTE SCIENTIAM. Haud parva res est, in virtutem incumbere: at non satis, nisi cum judicio & prudentia incumbas: id si defuerit, jam non est virtus (9). Virtutis currus, ut ita dicam, judicio ducitur (10). Ruet, nisi aurigæ judicio regatur. Aliter (11): *Junge virtuti scientiam*; scientiam mysteriorum Christi, & Christianæ Religionis officiorum exercitationi virtutum. Virtus absque scientia cæcus est, temere incedens.

℣. 6. IN SCIENTIA AUTEM ABSTINENTIAM (12). Morum scientia ultro ac sponte ad temperantiam ducit. Ait Salomon Eccle. 2. 3. vino se abstinuisse, ubi in sapientiæ studium incumbere statuit. Ingens sapientiæ initium erat intelligere, ciborum temperantiam optimam esse illius assequendæ viam. Intelligit Sapiens, immodicum usum rerum vitæ servientium adversari Legi naturæ, Dei præceptis, rationi: hominem per intemperantiam statu dejici, & collocari infra belluas, quæ plerumque excessum ciborum ignorant.

IN ABSTINENTIA AUTEM PATIENTIAM. Qui temperantiam modestiamque sectatur, animo suo imperat: iram coercet atque impatientiam. Mutuam sibi opem præbent virtutes, ut raro aliquem videas virtute quapiam gradu perfecto præditum, qui cæteris gradu saltem aliquo non instruatur. Hoc principio nititur gradatio, quam Petrus hic & in consequentibus instituit.

IN PATIENTIA AUTEM PIETATEM. Christianæ patien-

(2) Τοῖς ἰσότιμον ἡμῖν λαχοῦσι πίστιν ἐν δικαιοσύνῃ. (3) Psal. xxxix. 10. & 16. cxlii. 1. 2. Isai. xvi. 1. Matth. vi. 1. & 2. Cor. ix. 10. &c. (4) Τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Alii: Θεοῦ καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ. Alii: Κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ. Syr. Vel. Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν. Arab. (5) Διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς. Alii: Ἰδίᾳ δόξῃ καὶ ἀρετῇ. Alex. Cos. 2 Colin. Vulg. forte Syr. & Æth. (6) Δι' ὧν τὰ μέγιστα ἡμῖν, καὶ τίμια ἐπαγγέλματα δεδώρηται. Per quæ, &c. Alii: Per quem, δι' οὗ. Ita Steph. in. Colinæ. Æth. Vulg. Alii Vulgatæ libri: Per quæ. Beda, per quam. (7) 1. Joan. 5. 19. (8) Galat. v. 24. (9) Est. Men. Cornel. alii. (10) Bern. serm. 49. in Cantica. (11) Oecumen. Τὴν τῶν τοῦ Θεοῦ ἀπορρήτων μυστηρίων εἴδησιν, ὅπως ἐν τῷ τύχοιτι πραγματεύεσθαι, ἀλλὰ τῷ δι' ἔργων ἀρετῆς τὴν ἕξιν γεγυμνασμένην.
(12) Ἐν δὲ τῇ γνώσει τὴν ἐγκράτειαν. Postrema hæc vox sonat temperantiam & continentiam potius quam abstinentiam. *Abstinentia* hic latius usurpanda est pro continentia, temperantia, moderatione, abstinentia.

gientiæ fundamenta ſunt, Dei promiſſiones, metus ſuppliciorum quæ minitatur Deus, obſequium erga Providentiæ ſanctiones, exemplum Chriſti Jeſu innumeris cruciatibus noſtri cauſa dilaniati, juſtitia denique & charitas, quæ Deum in nos ob peccata iratum placari a nobis jubet, & æquo animo ferri, quicquid Deus nobis evenire permiſeris. Porro iſta omnia idem ipſum ſunt ac *pietas* (12) erga Deum, hic commendata.

℣. 7. In pietate amorem fraternitatis. Pietas erga Deum a fratrum charitate ſejungi nequit. Ubi fratres eo loco habueris, ut tamquam a Deo conditos, Dei ſervos ac filios exiſtimes, nefas eſt niſi ames. Adde præceptum Dei, quo juberis ita illos amare uti te ipſum, & illis non facere quæ tibi fieri nolis. Communia charitatis, univerſos homines complectentis, officia multo religioſiora eſſe debent erga eos qui una Dei ejuſdem religione cenſentur, eodem Chriſti Sanguine redempti ſunt, eademque filiorum Dei nota diſtinguuntur.

In amore fraternitatis charitatem (13). Parum agis, ſi vulgari amore, ex carne, natura, cupiditate profecto, fratrem diligas: amandus eſt ea charitate, quæ Dei amore & nobiliſſimis Religionis argumentis nititur.

℣. 8. Hæc enim si vobiscum adsint, et superent (14), & in dies creverint, fidem veſtram, rerumque Religionis cognitionem ſaluti veſtræ utiles ac ſervientes efficient. Quod ſi dignos pietatis fructus ferre neglexeritis, fides & cognitio æternam vobis calamitatem & damnationem, non beatitudinem, parient. Quamobrem ne decipiamini ab his qui ſuadere conantur, fidem ſolam abſque bonis operibus ad ſalutem ſufficere.

℣. 9. Cæcus est, et manu tentans. Tametſi ſapiens videatur is, qui enumeratis virtutibus caret, illum ego conſtanter aſſero cæcum eſſe, in tenebris incedere, manu tentare, ac temere greſſum figere. Tales erant Phariſæi, de quibus Chriſtus Matth. xv. 14. *Cæci ſunt, & duces cæcorum*, Legis peritiſſimi videbantur illi & exteriorum obſervationum religioſiſſimi: at cum charitate piaque animi demiſſione carerent, erravere ut cæci, in Chriſtum Jeſum lapidem anguli impegere, & confracti ſunt Luc. 20. 17. Servatore hominum minime agnito, ſervos illius inſectati ſunt, ac damnationem æternaque mala in ſe ipſi provocavere.

Oblivionem accipiens purgationis, oblitus quo pacto elapſæ vitæ peccatis deterſus fuerit. Ineluctabili hoc argomento illius cæcitas oſtenditur, quod nimirum oblitus ſit baptiſmi & profeſſionis Legum Evangelicarum, abdicationis mundi ejuſque pomparum, diaboli quoque & ejus imperii. Profecto nonne officiorum oblivifceris, dum vitam ad ea non inſtituis, eaque opere non perſequeris? nonne cæcus es tuis in rebus, dum tua ipſius culpa ſummo te bono prives, & malis extremis obnoxium facis?

℣. 10. Magis satagite, ut per bona opera, &c. Non omnes, quos Deus ad fidem vocavit, atque ex gentilium cœtu ſelectos in Eccleſiam adoptavit, ad gloriam prædeſtinati ſunt. *Multi ſunt vocati, pauci vero electi*. Quin & opus eſt, ut ii qui prædeſtinati ſunt ad gloriam, electionem ſuam bene geſtis aſſerant. Horum beatitudinem prævidens & decernens Deus, illius quoque aſſequendæ vias prævidit; paravitque beneficia, quibus illam certiſſime aſſequantur (15). Hæc autem via quatenus ex Deo eſt, ſunt exteriores atque interiores illuſtrationes & auxilia; quatenus ex homine, conſtans illius fides & cooperatio cum Dei beneficiis; & hæc fides atque cooperatio ſunt pariter effectus gratiæ.

Græcus (16) non legit *per bona opera*, ſed abſolute, *Operam date ut firmam certamque veſtri vocationem & electionem faciatis*. At Codex Alexandrinus, Syrus, Æthiopes, & Græci complures libri, omneſque Latini cum Vulgata conſentiunt; totaque Petri oratio ſatis innuit, hunc eſſe loci ſenſum; vult nimirum Petrus, enumeratas in ſuperioribus virtutes a ſingulis exerceri, ut promiſſa veris Fidelibus ac Dei filiis præmia conſequatur.

Hæc enim facientes non peccabitis aliquando (17); ſive, vocatione & electione veſtra nunquam excideritis. Si in hujuſmodi virtutum atque operum exercitatione manſeritis, in infidelitatem & gravia peccata, quibus Dei gratia expellitur, nunquam incideritis (18): nomina veſtra e libro vitæ non eradentur, ipſi non excludemini ex terra viventium, cujus hæredes legitimi per baptiſmum eſtis; ſed, opem ferente Deo, ad finem uſque in fide & charitate perſeverabitis, decretamque vobis gloriam feliciter conſequemini. Currentem in ſtadio difficile eſt firmo ſemper veſtigio incedere: at ſi cadat, id vero fatale eſt; metam & coronam non aſſequitur.

℣. 12. Incipiam vos semper commonere de his (19). Dicetis: Satis iſta novimus, neque opus eſt admonitione: iſta nuper converſis dicito. At novi ego quanti refert iſta præcipere, dum ſuperſtes fuero, repetere non ceſſabo.

℣. 13. Justum autem arbitror, quamdiu sum in hoc tabernaculo, iſthæc vobis in memoriam revocare. Luculentiſſime ſignificat, quam parum vitam amet, ubi ait, corpus ſuum eo loco ſibi eſſe, quo tentorium eſt viatori, quod veſpere expanſum mane colligitur; habetur, non amatur, facile deſeritur, cum labore geſtatur; optatur domus & patria; quoque propinquior eſt meta, eo citius tentorium relinquitur. Exilium eſt mundus, iter vita, cœlum patria, corpus tentorium, ſub quo ſumus dum æternam ſedem aſſequimur. *Scimus*, inquit Paulus 2. Cor. 5. 14. *quoniam ſi terreſtris domus noſtra hujus habitationis diſſolvatur, ædificationem a Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cœlis . . . . Et qui ſumus in hoc tabernaculo, ingemiſcimus gravati*, &c.

℣. 14. Certus quod velox (proxima) est depositio tabernaculi mei. Me docuit Chriſtus, mortis meæ tempus proxime imminere, meque quamprimum relicturum hoc tabernaculum, ut æternam in Cœlis ſedem conſtituam. Data eſt hæc Epiſtola ante Petri obitum ſupremo, Chriſti anno quinto & ſexageſimo, cum is forte Romæ eſſet. Monuerat Chriſtus Petrum Joan. 21. 18. *Cum eſſes junior, cingebas te, & ambulabas ubi volebas: cum autem ſenueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quo tu non vis*. Quibus verbis violentum mortis genus, ab ipſo Dei cauſa ferendum, ſignificabatur. At præter genericam hujuſmodi prædictionem, peculiari alia diu ante obitum monitus fuit Petrus, ſi Magno Leoni Serm. 80. c. 1. credimus, qua intellexit quamdiu ſibi vivendum in terris foret.

Luculentius aliquid S. Ambroſius Serm. 68. *Idem Petrus, victo Simone, cum præcepta Dei populo ſeminaret, doceret caſtimoniam, excitavit animos gentilium: quibus eum quærentibus, Chriſtianæ animæ depre-*

(12) Τὴν εὐσέβειαν. (13) Ἐν δὲ τῇ φιλαδελφίᾳ τὴν ἀγάπην. (14) Ταῦτα γὰρ ὑμῖν ὑπάρχοντα καὶ πλεονάζοντα. Alii: Παρόντα καὶ πλεονάζοντα. Ita Alex. Syr. Cop. 2. Steph. 8. m. 17. &c. (15) Auguſt. lib. de Dono perſeverant. cap. 14. n. 35. *hæc eſt prædeſtinatio Sanctorum, nihil aliud: præſcientia ſcilicet & præparatio beneficiorum, quibus certiſſime liberantur, quicumque liberantur*. Vide Concil. Trident. ſeſſ. 6. c. 11. (16) Σπουδάσατε βεβαίαν ὑμῶν τὴν κλῆσιν καὶ ἐκλογὴν ποιεῖσθαι. Alii: Σπουδάσατε ἵνα διὰ τῶν καλῶν ἔργων βεβαίαν ὑμῶν, &c. (17) Οὐ μὴ πταίσητέ ποτε. Ambroſ. lib. 3. de Fide cap. 6. *Non errabitis*. (18) Vide Eſt. hic, & Corn. a Lap. Grot. (19) Οὐκ ἀμελήσω ὑμᾶς ἀεὶ ὑπομιμνήσκειν, *Non negligam, non omittam*, &c.

deprecatæ sunt, ut paulisper cederet. Et quamvis esset cupidus passionis, tamen contemplatione populi precantis inflexus est: regebatur enim, ut ad instituendum & confirmandum populum se reservaret. Quid multa? Nocte muro egredi cœpit, & videns sibi in porta Christum occurrere, urbemque ingredi, ait: Domine, quo vadis? Respondit Christus: Venio Romam iterum crucifigi. Intellexit Petrus ad suam crucem divinum pertinere responsum .... Itaque sponte remeavit, interrogantibus Christianis responsum dedit; statimque correptus & in carcerem datus, ubi menses novem fuit, *per crucem suam honorificavit Dominum Jesum*. Ista Christi ad Petrum verba, *Venio Romam iterum crucifigi*, recitat etiam Origenes in Jo: 1. 21. sed ex Actis Pauli apocryphis. Itaque hanc prædictionem fortasse hoc loco innuit Petrus. Cato major de Senectute: *Ex vita ista discedo tanquam ex hospitio; commorandi enim natura diversorium nobis, non habitandi dedit.*

℣. 15. Dabo operam frequenter habere vos post obitum meum, ut horum vos memoria subeat, post quam ipse obiero. *Habere* hoc loco est *posse* (20), more Græcorum (21), imo & Latinorum, quibus usitatum est, *Habes ne nobis dicere* (22)? pro, potes dicere? *De causa Regis habeo polliceri*, ait Tullius (23), scilicet, possum. Quamobrem hic sonat idem ac si diceret: *Studebo, ut post excessum meum* (24) *possitis frequenter*, identidem, *horum*, quæ superstes docui, *memoriam facere*. Aptius id facere non potuit Petrus, quam datis ad eos literis: quamobrem æternam institutionum suarum memoriam reddidit; ejusque monita nedum Ecclesiis Asiæ, Ponti, Galatiæ, Cappadociæ utilia fuere, verum etiam omnibus mundi Ecclesiis institutioni sunt & solatio.

Sunt (25) qui ita explicent: *Studebo post obitum meum vestri memoriam facere*, pro vobis apud Deum intercedendo, vestrasque necessitates illi exhibendo. At non multi adstipulantur, neque favet ipsa Petri locutio: si enim hoc dicere vellet, aliis plane verbis usus fuisset. Author etiam sub Chrysostomi nomine latens, legit: *Studebo post obitum meum vestri memoriam facere*, pro, *Studebo post obitum meum habere vos aliquando horum memoriam facere*, ut habet Græcus.

℣. 16. Non enim doctas fabulas secuti (1), &c. Ethnicorum Religio fabulis tota penitus, Rabbinorum explicationes ac traditiones commentis pleræque nitebantur: at Christianæ Religionis, qua imbuti estis, fundamentum sunt Christi verba & prodigia (2), quæ vidimus ipsi, quibus testimonium exhibemus ad supremum usque spiritum, patratis etiam Christi ipsius nomine miraculis. Alites nos, quam profani Poetæ, qui nihil nisi ridiculas metamorphoses & conficta Deorum miracula crepant, freti testimonio aliorum Poetarum, qui illa ex incertis fontibus hauserunt: aliter quam Judæorum Doctores, qui in illud dumtaxat incumbunt, ut Legi certisque Scripturarum narrationibus addant res, narrationes, sanctiones a Priscis (3), errorum Magistris, aut nullo aut incerto authore traditas. Compertum est, inventas fuisse a Simonianis, Cerinthianis, Gnosticis, cæterisque primævæ Ecclesiæ Hæreticis, pessimis Christianorum Judaizantium surculis, fabulas, genealogias, erroresque de Angelis, de Christo Jesu, de Divinitatis proprietatibus, de operum inanitate ad salutem.

Virtutem et præsentiam (4): Christi Jesu potentiam & adventum, sive adventum potentissimum. Christus Jesus ipso in terras adventu suam ipsius potentiam ostendit; quodque magis mirere, humilitate & perpessionibus. Crux effecta est argumentum gloriæ ipsius, potentiæ instrumentum, sapientiæ indicium (5), cum hominum salutem per Filii crucem peragere Deus voluerit.

Speculatores facti illius magnitudinis. Nemo constantius loqui poterat quam Petrus, qui ab ipso prædicationis exordio Christum sequutus, occultissima etiam ejus miracula spectavit. Transfigurationem hic præsertim significat, uti constat ex consequenti ℣.

℣. 17. Accipiens a Deo Patre honorem et gloriam; honorificum & gloriosum testimonium; sive, honore & gloria illum Deus Pater donavit in Thaboris vertice, qua die, eo transfigurato, Deus ea ima nube, in qua Dei gloria adeo mirifice micuit, loquens ait: *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: ipsum audite.* Narrant id Evangelistæ (6). Grotius, qui hanc Epistolam a Simeone Hierosolymorum Episcopo conscriptam putat circa Trajani ætatem, refert hæc verba ad vocem, quæ in Templo (℣. 18. *in Monte Sancto*) sonuit, ubi dicente ad Patrem Jesu Jo: 12. 28. *Pater salvifica me ex hac hora, venit vox de cœlo: Et clarificavi, & iterum clarificabo.* Hæc tamen sententia defendi nequit; quippe alia penitus sunt Patris verba, quæ in Templo, & quæ in Thabore sonuerunt.

℣. 18. Nos audivimus, ego, Jacobus & Joannes Zebedæi filii, inter cæteros a Christo selecti hujus spectaculi testes. Ex aliquibus Pauli locis (7) constat, Pseudo Doctores, quorum plerique sese Petri Discipulos ostentabant, illud frequenter jactasse, Petrum inter primos selectum, ac testem præcipuorum Christi prodigiorum fuisse, Paulum vero nunquam vidisse Christum; quamobrem indignum esse Apostoli appellatione.

℣. 19. Habemus firmiorem propheticum sermonem, Prophetarum oracula, nostro etiam testimonio certiora, saltem respectu vestri (8), quibus suspecta esse potest sinceritas nostra, & Spiritus Sancti in nobis loquentis præsentia. Cum igitur summo obsequio Prophetas prosequamini, eorumque verba tamquam Dei ipsius oracula suspiciatis, laudo, quod illorum testimonium & vaticinia docili animo excipiatis; neque illud committam, ut aliquid doceam præter quam quod illi tradidere: at plane scio, meum fore illorum testimonio simillimum, vosque in meis libris nacturos veritatis hujus confirmationem, Jesum scilicet verum esse unicum Patris Filium, ipsumque & so-

(20) Ita Erasm. Est. Zeger. Var. Clar. Cajet. Grot. Castal. Capell. alii. (21) Matth. xviii. 25. *Cum non haberet unde redderet.* Luc. vii. 42. *Non habentibus illis unde redderent.* xiv. 14. *Non habent retribuere tibi.* Act. iv. 14. *Non habebant contradicere.* Marc. xiv. 8. *Quod habuit hæc fecit*, &c. Heb. vi. 13. Lucian. Οὐ γὰρ εἶχεν εἰπεῖν. (22) A. Gell. lib. 17. cap. 20. (23) Tull. Epist. Familiar. (24) Σπουδάσω δὲ καὶ ἑκάστοτε ἔχειν ὑμᾶς μετὰ τὴν ἐμὴν ἔξοδον τὴν τούτων μνήμην ποιεῖσθαι. (25) Vide Chrysost. orat. olium, serm. de SS. Petro & Paulo; Oecumen. hic. Ita & Petr. Damian. l. 3. Ep. 8. Salmer. Cathar. Gagn. Bellarm. lib. 1. de SS. c. 18. Suarez 3. parte tom. 2. disp. 23. Cornel a Lap. hic. (1) Οὐ γὰρ σεσοφισμένοις μύθοις ἐξακολουθήσαντες. Quidam Vulg. libri: *Non enim indoctas fabulas*. Ita & Sixti V. & alii plures ante cum; mendose. Valez. Ἀδιδάκτοις. (2) Justin. Dialog. cum Triph. Οὐ κενοῖς ἐπιστεύσαμεν μύθοις, οὐδὲ ἀναποδείκτοις λόγοις, ἀλλὰ μεστοῖς πνεύματος θείου, καὶ δυνάμει βρύουσι, καὶ τεθηλόσι χάριτι. (3) 1. Timoth. 1. 4. *Neque intendere fabulis, & genealogiis interminatis quæ quæstiones præstant magis, quam ædificationem Dei.* Et Tit. 1. *Non intendentes Judaicis fabulis, & mandatis hominum aversantium se a veritate.* Vide Hieron. in Galat. 115. (4) Χριστοῦ δύναμιν, καὶ παρουσίαν. Quidam Latini: *Virtutem & præscientiam.* Velez. Προγνωσις; vitiose. (5) 1. Cor. 1. 24. *Christum crucifixum, Dei virtutem & Dei sapientiam; quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus; & quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.* (6) Luc. ix. 35. Matth. xvii. 5. Marc. ix. 2. (7) Galat. 1. 1. 2. Cor. 12. 1. 2. Cor. xi. 5. xii. 11. 12. (8) Ita Beda, Hugo, Lyran. Dionys. Est. Cornel. Menoc. Gerhard. &c.

gandum & audiendum, utpote viam, veritatem & vitam, ut salutem assequamur.

Animadvertit S. Augustinus (9), Prophetarum sermonem dici a Petro *certiorem*, *non meliorem*, *non veriorem* testimonio, quod Pater in Thabore exhibuit. *Quid est ergo, certiorem, nisi in quo magis confirmetur auditor? quare hoc? quoniam sunt homines infideles, qui sic detrahunt Christo, ut dicant eum magicis artibus fecisse quæ fecit. Possent ergo infideles etiam istam vocem delatam de cælo ad magicas artes referre. Sed Prophetæ antea fuerunt, non dico ante istam vocem, sed ante Christi carnem. Nondum erat homo Christus, quando misit Prophetas. Quisquis eum dicit Magum fuisse; si ergo Magicis artibus fecit ut coleretur & mortuus, numquid Magus erat antequam natus? Ecce quare ait Apostolus Petrus: Habemus certiorem propheticum sermonem. Vox de cælo, qua fideles admoneantur; Propheticus sermo, quo infideles convincantur.*

Quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco. Quod Prophetarum libros assidue versetis, laudo, hortorque ut Christum in illis sedulo scrutemini; *Quotidie scrutantes Scripturas, si hæc ita se haberent* Act. 17. 11. ut sacra velamina Christum obvolventia reducatis, figuras illum exhibentes explicetis, spectetis denique divinas illius notas, ope luminis *lucentis in caliginoso loco*. Profecto Veteris Testamenti libri lux quædam erant subobscura, quæ tum denique micuit, cum ortus in terris Solis instar Christus, priores tenebras umbrasque dissipavit. Prophetarum sententias Apostoli cum in sermonibus, tum in epistolis usurpavere. Scripturas assidue versabant Christiani, quibus & edocerentur, & in fide confirmarentur. Fax noctu micans, lucem emittit debilem & fluctuantem, ducit tamen ad diem. Instar tenebrarum est, si cum sole; si vero cum nocte conferatur, lux est.

Donec dies elucescat, et lucifer oriatur in cordibus vestris, Dies & lucifer sunt Christus; atque ad eum omnibus Veteris Testamenti libris ducimur. Cur vero cum lucifero & die comparatur? Nonne luciferum excludit dies, & sol radiis opprimit? Sunt (10) qui Græcum vertant (11); *Donec dies elucescat, & sol oriatur in cordibus vestris*, atque ajunt, *Phosphoron* interdum solem significare (12). Censent plerique, illud solummodo sibi proposuisse Petrum, ut obscurum Legis lumen conferret cum luce sub Auroram micante, cum ortu Luciferi, seu Veneris, solem præeuntis (13), ex quo demum Sole lux manat absolutissima. Triplicem lucis gradum hic innuit Petrus; 1. lucernam noctu micantem, qui status Judæorum est sub lege positorum; 2. lucem auroræ & luciferi, qua significatur illorum animus, qui Christum in Prophetarum oraculis scrutantur; 3. diem plenum, qui status est eorum, qui fidem amplexi sunt.

℣. 20. Hoc primum intelligentes, nullum Scripturarum vaticinium privata interpretatione explicari. Cum scripturam, atque in primis Prophetas interpretaris, tuam ipse mentem, tuumque ingenium ne sequare (14). Ut res bene cedat, opus est eodem Spiritu abundes, quo Prophetæ agebantur; saltem eos consulas, qui pietate, sapientia, divino lumine atque auxiliis ad divina isthæc scripta intelligenda præditissimi existimantur.

Primis Ecclesiæ Christianæ temporibus, in singulis Ecclesiis erant Prophetæ, peculiari explicandarum Scripturarum dono præstantes. Jubet Petrus hos consuli aut Apostolos, ut germanam sacrorum voluminum sententiam assequare; vetatque unumquemque vulgo Magistrum ac Doctorem agere in hoc studii genere, vulgare hominum ingenium adeo superante. Cum nos hac ætate divinis hisce auxiliis careamus, & conspicuum vaticinii munus in Ecclesia desierit, I. in Novi Testamenti Libris Scriptisque Apostolicis quærenda est Scripturarum, & Vaticiniorum Veteris Testamenti interpretatio: II. consulenda est Ecclesia, Apostolici Viri, & Patres, qui Fidei depositum integerrimum & labe carens servavere. Hanc viam docuit Synodus Tridentina (15): *Nemo suæ prudentiæ innixus in rebus Fidei & morum, ad ædificationem doctrinæ Christianæ pertinentium, Sacram Scripturam ad suos sensus contorquens, contra eum sensum, quem tenuit & tenet Sancta Mater Ecclesia, cujus est judicare de vero sensu & interpretatione Sacrarum Scripturarum, aut etiam contra unanimem consensum Patrum, ipsam Scripturam Sacram interpretari audeat.*

Aliter etiam explicatur hic locus (16): Illud in primis nosse debetis, *quod omnis Scriptura Prophetica privata inventione non fit*. Scilicet, Prophetæ privato ingenio locuti non sunt (17), sed a Deo afflati, Dei ipsius Interpretes & organa (18). Hæc explicatio magis accedere videtur ad literam. Quæ vox *interpretatio* redditur, ea verti potest inspiratio, impetus, sive etiam Prophetæ missio. Ostendere vult Petrus, Christianos sapientissime in studium Prophetarum incumbere, ut in fide confirmentur.

℣. 21. Non enim voluntate humana, &c. Humanum inventum non est Prophetia, neque beneficium, quod homo ulla ratione sibi parare aut promereri queat: donum est, quo paucos aliquos distinxit Deus; munus, quod uni Deo Sanctoque Spiritui, Prophetas afflanti, debetur. *Spiritus ubi vult spirat* Jo. 3. 8. eligit Deus quos ipse voluerit. Elisæus ex aratro 3. Reg. 19. 19. Amos ex grege desumitur, Amos 7. 14. Jeremias quodammodo invitus ad vaticinium rapitur Jer. 1. 6. Monent Patres (19), ut Scripturæ ita habeantur ut literæ, quas Deus ipse de Cœlo dederit; hominesque afflati existimentur ceu Spiritus Sancti lingua seu calamus, per quem sua ipse placita exaraverit (20).

(9) Augnst. serm. olim 27. de Verb. Apost. c. 4. nunc 43. nov. edit. (10) Vide Oecumen. hic, Syr. Gerhard. (11) Ἕως ἂν ἡμέρα διαυγάσῃ, & φωσφόρος ἀνατείλῃ. (12) Φωσφόρος solem significat apud Suidam. (13) Martial. *Phosphore, redde diem*. Virgil. Æneid. 2. *Ducit diem Lucifer*. Stat. Theb. 3. *Purpureo vehit ore diem*. (14) Vide Est. Men. Cornel. Gerhard. Gemar. Vorst. &c. (15) Concil. Trident. sess. 4. Decreto de edit. & usu sacrorum Lib. (16) Ὅτι πᾶσα προφητεία γραφῆς, ἰδίας ἐπιλύσεως οὐ γίνεται. Quidam legi volunt, ἐπηλύσεως, *Impetu*, sed absque ulla codicum fide. Mill. hic. (17) Vide Grot. Jac. Capell. Cameron. Cornel. a Lap. Hamm. alios. (18) Philo de Præmiis & pœnis. (19) Athanas. de S. Antonio; Chrysost. homil. 3. in 2. Thessal. August. Concion 2. in Psalm. 90. num. 1. *De illa civitate unde peregrinamur, litteræ nobis venerunt. Ipsæ sunt Scripturæ sanctæ.* (20) August. lib. 18. de Civit. c. 38. Cyprian. Serm. de Eleemosyn. Gregor. Magn. Moral. Præf. c. 1.

C A-

CAPUT II.

Pseudo-prophetæ impuri, mendaces, impudici, avari. Dei animadversio in illos. Dæmones in tartara præcipites acti. Homines increduli ætate Noemi diluvio puniuntur. Sodoma & Gomorrhæ cives flammis absumpti. Eadem pseudo-doctores pœna, quæ veteres bosce impios, manet.

℣. 1. FUerunt vero pseudoprophetæ in populo, sicut & in vobis erunt magistri
mendaces, qui introducent sectas perditionis, & eum, qui emit eos, Do-
minum negant, superducentes sibi celerem perditionem. 2. Et multi sequentur eo-
rum luxurias, per quos via veritatis blasphemabitur: 3. Et in avaritia fictis verbis
de vobis negotiabuntur: quibus judicium jam olim non cessat, & perditio eorum
non dormitat. 4. Si enim Deus angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus
inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos, in judicium reservari. 5. Et origi-
nali mundo non pepercit, sed octavum Noe justitiæ præconem custodivit, diluvium
mundo impiorum inducens. 6. Et civitates Sodomorum, & Gomorrhæorum in cine-
rem redigens, eversione damnavit: exemplum eorum, qui impie acturi sunt, ponens:
7. Et justum Lot oppressum a nefandorum injuria, ac luxuriosa conversatione eripuit:
8. Aspectu enim, & auditu justus erat: habitans apud eos, qui de die in diem ani-
mam justam iniquis operibus cruciabant. 9. Novit Dominus pios de tentatione eri-
pere: iniquos vero in diem judicii reservare cruciandos: 10. Magis autem eos, qui
post carnem in concupiscentia immunditiæ ambulant, dominationemque contemnunt,
audaces, sibi placentes, sectas non metuunt introducere blasphemantes: 11. Ubi an-
geli fortitudine, & virtute cum sint majores, non portant adversum se execrabile ju-
dicium. 12. Hi vero velut irrationabilia pecora, naturaliter in captionem, & in per-
niciem in his, quæ ignorant blasphemantes in corruptione sua peribunt. 13. Perci-
pientes mercedem injustitiæ, voluptatem existimantes diei delicias: coinquinationes,
& maculæ deliciis affluentes, in conviviis suis luxuriantes vobiscum, 14. Oculos ha-
bentes plenos adulterii, & incessabilis delicti. Pellicientes animas instabiles, cor exer-
citatum avaritia habentes, maledictionis filii: 15. Derelinquentes rectam viam erra-
verunt, secuti viam Balaam ex Bosor, qui mercedem iniquitatis amavit: 16. Cor-
reptionem vero habuit suæ vesaniæ: subjugale mutum animal, hominis voce lo-
quens, prohibuit prophetæ insipientiam. 17. Hi sunt fontes sine aqua, & nebu-
læ turbinibus exagitatæ, quibus caligo tenebrarum reservatur. 18. Superba enim
vanitatis loquentes, pelliciunt in desideriis carnis luxuriæ eos, qui paululum effu-
giunt, qui in errore conversantur: 19. Libertatem illis promittentes, cum ipsi
servi sint corruptionis: a quo enim quis superatus est, hujus & servus est. 20. Si
enim refugientes coinquinationes mundi in cognitione Domini nostri, & Salvatoris
Jesu Christi, his rursus implicati superantur: facta sunt eis posteriora deteriora
prioribus. 21. Melius enim erat illis non cognoscere viam justitiæ, quam post
agnitionem, retrorsum converti ab eo, quod illis traditum est, sancto mandato.
22. Contigit enim eis illud veri proverbii: Canis reversus ad suum vomitum; &
Sus lota in volutabro luti.

℣. 1. FUERUNT ET PSEUDO-PROPHETÆ IN POPULO (1), SICUT ET IN VOBIS ERUNT MAGISTRI MENDACES (2). Cum vos ego superiori Capite monuerim, ut Prophetarum oracula sacrosque Libros assidue versetis, illud vobis ne subeat, monuisse me, ut sequamini eos, qui afflatos sese & Doctores jactitant, tamquam a Deo aut Apostolis missos. Quemadmodum fuere multi olim in Israele pseudo-Prophetæ, ita multi sunt in Ecclesia pseudo-Doctores, Hæretici, pessimi operarii, qui destruunt, non ædificant, qui lolium, non bonum semen Dominico in agro serunt. De hisce dogmatum Evangelicorum depravatoribus ubique ferme queritur Paulus, eosque præsertim in Epistola ad Galatas insectatur. Horum plerique e Synagoga prodierant; animoque ad Christum non sincere converso, abutebantur docili & liberali primævorum Fidelium animo, ut pararent opes, atque otium ac luxuriam sectarentur. Vide quæ de his tradit Paulus in Epistolis.

QUI INTRODUCUNT SECTAS PERDITIONIS, perniciosas hæreses, puta Simoniani, Cerinthiani, Nicolaitæ, qui prima statim sub exordia ceperant, suosque errores jam late diffuderant, cum Petrus ista scriberet. Nulla his deerat germanæ hæreseos nota: monstra erant errorum, quos damnavit Ecclesia, & authores atque asseclæ pervicacissime defendebant.

(1) Deest in nonnullis: *In populo*. (2) *Ψευδοδιδάσκαλοι, Falsi Doctores, Doctores mendacii.*

Eum, qui emit nos, Dominum negant. Simonis Magi asseclæ, & Simon ipse Christi Jesu Divinitatem negabant (1): illum quidem Messiam esse fatebantur Nazaræi, at merum hominem (2). Cerinthus & Gnostici indignissima de eo evulgabant (3). Ille Jesum a Christo secernebat; & Jesum merum hominem, procreatum ex Josepho & Maria, more cæterorum, dictitabat; Christum vero descendisse in Jesum, eumque intus occupasse sub columbæ specie post baptismum; atque hujus Christi virtute tot prodigia Jesum patrasse. Id porro erat, *eum, qui emit nos, Dominum negare*.

℣. 2. Multi sequentur eorum luxurias (4). Hæretici, quos diximus, erant hominum flagitiosissimi. Helenam secum ducebat Simon, impudicissimam cum illa vitam agens (5): hanc appellabat primam mentem, & rerum omnium matrem. Præceptoris flagitia imitabantur Discipuli, hisque plura adjiciebant (6): suis ipsi in libris fatebantur, horrere statim eos, qui primum sua mysteria intelligerent (7). Voluptuosus plane homo Cerinthus, nullam in altera vita præter quam carnis beatitudinem præstolabatur (8). Illud absolute dici potest, non minorem fuisse in horum hæreticorum moribus quam in dogmatibus corruptelam. Horum hæreses quam citissime & facillime per terrarum orbem evagatæ sunt, tum ob flagitia quæ sectabantur, tum quod obnoxii non essent infectationibus aut Judæorum, qui Mosaicas leges ab iis commendari audirent, tametsi minime ab iis servarentur; aut Ethnicorum, quod ii non secernerentur a Judæis, quorum leges in provinciis Imperii permittebantur.

Per quos via veritatis blasphemabitur. Christiana Religio per eos obnoxia erit maledictis & conviciis Gentilium & Judæorum, qui horum flagitiis execrabuntur, & Christi Discipulis adscribent. Id re ipsa contigit, atque odia in Christianos haud semel concitavit. Nostri Apologeticorum Scriptores narrant flagitia, quæ nostræ Religioni eo tempore tribuebantur, ut invidia apud omnes illi crearetur.

℣. 3. In avaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur. Dolosis sermonibus ad se vos trahere conabuntur; pertractos vero spoliabunt, ipsique rebus vestris locupletes fient. Res vestras quærent illi, non animarum salutem; unicum illorum propositum futurus est quæstus.

℣. 4. Si enim Deus Angelis peccantibus non pepercit, rerum omnium creatarum nobilissimis, quanto probabilius non parcet hominibus adeo flagitiosis, simulque indignis & despicabilibus, qui ingratissimo animo servatorem suum deseruere, abdicavere, atque in illud assidue incumbunt, ut ipsius Imperium & Ecclesiam evertant? De peccato Angelorum disputavimus in Dissertatione ad Lucæ Evangelium.

Sed rudentibus inferni detractos in tartarum. Patres vulgo ac Theologi docent, Deum Angelis perduellibus nullum dedisse pœnitentiæ spatium, sed statim tumultuantes egisse præcipites in tartarum, æternæ calamitati obnoxios, nulla spe reditus aut salutis. Pertinacem in eorum seditione malitiam vidit Deus, per quam misericordia veniaque indignissimi reddebantur. Nulla illis erat ab imbecillitate, aliove nomine excusatio. Cognitione, donis, viribus cumulatissimi, felicissimo & glorioso statu donati, neminem se superiorem, præter Creatorem, videbant: quid ultra cuperent? Nullus illis tentator exterius, nulla intus concupiscentia in malum trahens: quamobrem nulla prorsus illis erat excusatio (9).

Rudentibus inferni. Insolubilibus, adamantinis catenis illos vinxit Deus, quibus hostes suos & rebelles in inferis constrictos tenet; vinctos evulsit Cœlo, ac præcipites in tartarum egit. Pro *rudentibus inferni* Græcus (10) legit: *Catenis caliginis*; iis nimirum, quibus coercentur illi, quos tenebrosus tartari carcer continet. Haud semel in Veteri Testamento vidimus (11), impiorum animas ab Hebræis fingi in imo terræ loco, obscuro illo ac tenebris obsito, detentas. Teste Josepho de Bello lib. 2. censebant Esseni, impiorum animas post obitum immitti in loca tenebris & glacie squallentia, æternis ibi suppliciis cruciatas. Id vero, inquit Josephus, simillimum est iis quæ narrant Poetæ de Ditis regno, ubi & Sisyphos, & Ixionas, & Tantalos legas sævissime tortos. Vulgari opinioni sese accommodat Petrus, ubi *vinculorum caliginis* meminit.

Detractos in tartarum. *Tartarus* semel duntaxat in Scripturis legitur; ac proprie est profundissimus terræ locus (12). Eo nomine infernus apud Poetas significatur (13). Virgilius Æneid. 6.

. . . . . . Tum tartarus ipse
Bis patet in præceps tantum, tenditque sub umbras,
Quantus ad æthereum cœli suspectus olympum.

S. Augustinus (14), Beda, Grotius, aliique existimant, defectores Angelos detrusos in aeris loca terræ propinqua, ubi malitiam in homines & corpora inferiora exercent, dicunturque *potestates aeris* Ephes. 2. 2. Aeria autem regio, cum inferior multo sit Cœlis, ex quibus acti sunt præcipites defectores Angeli, *tartarus* dici potest, si cum cœlo conferatur. Plerique tamen (15) sentiunt, Luciferum ejusque asseclas revera detrusos esse in inferos, ibique illorum quamplurimos sævissimis torqueri suppliciis; alios vero, Deo permittente, in aeris regione atque in terris vagari, ut homines tentent, justamque Dei severitatem in ipsos exerceant. Vide nostram Dissertationem de bonis malisque Angelis.

Hæc vox *Tartarus* apud Græcos Latinosque scriptores valet in intimius terræ barathrum. Terram perinde habebant veteres tamquam si basis esset sustinens ad utrumque terminum Cœlum superpositum, Cœlum vero erat illis tanquam magnus quidam lebes, quo terra operiebatur, & aer reliquam intermediam cavitatem opplebat.

Quæque freto cava cæruleo cortina receptat,

Ait Ennius, quem ejus versum interpretatus Varro de Ling. Lat. lib. 6. scribit: *cava cortina dicta est, quod est inter terram, & cœlum ad similitudinem cortinæ Appollinis*. Est igitur tartarus locus tenebrosus in imo fundo terræ, quem terra & mare circumambiunt. Vide Hesiodi Theogoniam de Tartaro Rabbinorum opinio est terram aquis supernatare; in fundo vero terræ deprimi abyssos, ubi *Gigantes gemunt*, quæ verba sunt Job xxvi. 5. ubi scilicet rei cruciantur, quoque Angeli rebelles præcipites acti sunt, atque ibi detinentur alligati *rudentibus inferni*.

Tar-

(1) August. lib. 1. contra hæres. Origen. l. 5. contra Cels. pag. 272. Iren. l. 5. c. 20. (2) Theodoret. lib. 2. de hæres. (3) Iren. lib. 1. cap. 11. Epiphan. de hæres. 28. c. 10. & hæres. 28. c. 1. Iren. lib. 1. cap. 23. (4) Græc. impress. Τῆς ἀπωλείαις, *Perditiones eorum*. Alii: Ταῖς ἀσελγείαις, *Luxuriis*. Ita plures MSS. (5) Justin. Apolog. 2. Iren. lib. 1. c. 20. (6) Iren. lib. 1. cap. 20. (7) Euseb. Histor. Eccl. l. 2. c. 15. (8) Euseb. lib. 3. c. 28. Theodoret. lib. 2. hæret. fabul. cap. 3. (9) Vide, si placet, Gregor. lib. 2. Moral. c. 3. Cassian. Collat. 4. c. 13. Prosper. lib. 1. de Vit. Contempl. c. 3. Fulgent. de Fide cap. 3. Anselm. lib. 1. Cur Deus homo c. 16. Alios apud Est. & Cornel. hic. (10) Σειραῖς ζόφου ταρταρώσας, παρέδωκεν εἰς κρίσιν. MS. Alex. Σειροῖς ζόφου. Vulgat. Σειραῖς ᾅδου. (11) Isai. xiv. 9. Ezech. xxxi. 17. 18. xxxii. 19. &c. (12) Isidor. hic *Tartarus dicitur quod in quoque re infimum est, sive in terra, sive in aqua, sive in aere*. (13) Vide Vindet. de vita Functorum statu. (14) August. lib. 8. de Civit. cap. 22. Tract. 95. in Joan. Hieron. in Ephes. vi. 12. Chrysost. in Epist. 1. ad Thessal. c. 21. Tertull. Apolog. cap. 22. (15) Vide Est. & Cornel. hic.

Tradidit cruciandos in judicium reservari. Græcus (18): *Dedit in judicium servatos*. Alii: *Cruciandos servari*. Liber Enochi tradit, imperasse Deum Archangelo Raphaeli, Azaelem perduellium Angelorum Principem vinciret, atque in tenebras detruderet. Aperi, inquit, illi desertum Dudael, acutis illum lapidibus obrue: lumen non videat, supremaque Judicii die detrudatur in ignes, æternum arsurus. Michaeli quoque præcepit, vinciret *Semiaxam*, e seditiosorum principibus unum, eumque cum suis duceret ad extrema terræ, usque ad ætates septuaginta, supremumque Judicium. Tunc demum in igneum chaos, in cruciatus, æternique carceris catenas detrudentur.

Hujusmodi locutionibus, simulque his Petri, illisque Judæ, qui in Epistola ℣. 6. ait, *Angelos* desertores *in judicium, magni diei vinculis æternis sub caligine* Deus *reservavit*, Priscis compluribus (19) persuasum est, dæmonas detrusum iri in tartarum sub mundi exitum, atque ignis pœnam nonnisi post supremum Judicium subituros. Cum vero Enochi liber apocryphus sit, nullum huic opinioni pondus addit. Qui illum sequuti sunt Patres, nullam ei authoritatem adjecere. Petri & Judæ verba ita explicari possunt, dæmonas nempe post lapsum revera detrusos esse in tartarum, ibique justam defectionis pœnam ferre non desiisse; suprema vero Judicii die magnopere auctum iri ipsorum cruciatum & furorem; atque hoc doloris incrementum spectari ab utroque Apostolo, ubi ajunt, servari dæmonas in diem judicii cruciandos. Ita vulgo explicant Theologi & Interpretes (20).

℣. 5. Originali mundo non pepercit, hominibus antediluvianis, quos aquis obrutos interfecit: septem dumtaxat homines servavit, & octavum *Noe justitiæ præconem*; ipsum nempe *octavum* (21), tres ipsius filios cum uxoribus, Noemum & uxorem. Justitiam hominibus prædicavit gestis verbisque: divinam in illos iram prædicere non destitit; Arcam, qua ipse ex diluvio servandus erat, coram construxit: quibus tamen signis increduli & pertinaces illi permoveri noluerunt. Si igitur Deus dure adeo in priscos Gigantes animadvertit, num parcet pseudo-doctoribus, quorum vita flagitiis, mens malitia plenissima est? An præsto fuere antediluvianis auxilia & dona, quibus abusi sunt isti, quæque intra animum oppressere, ut quodlibet flagitiorum genus sequeretur?

Censent nonnulli (22), hæc verba, *octavum Noe justitiæ præconem*, ita reddi oportere: servavit Deus Noemum, *qui octavus fuit justitiæ præco*. Is & præco & testis justitiæ fuit post Adamum, Abel, Seth, Enos, Enoch, Mathusalem, Lamech: at priorem explicationem deserere religio est. Quis enim afferat, septem hosce dumtaxat fuisse præcones justitiæ ante Diluvium? Præterea quam vere dicitur Noemus excepisse Mathusalam, cum hic annos vitæ sexcentos una cum Noemo egerit, ipsoque diluvii anno vitam finierit?

℣. 6. Civitates Sodomorum in cinerem redigens, eversione damnavit (23). Compertissimum est Sodomæ & Gomorrhæ excidium ejusque causa. Luculentissimum id fuit Divini furoris exemplum, quo ostensum est, quid maneat hæreticos impiosque, veritatem corrumpentes, animosque obducentes a subjectione, quæ Christo Jesu & Ecclesiæ debetur.

℣. 7. Justum Loth oppressum nefandorum injuria (24), ac luxuriosa conversatione. Minime habebatur Loth a Sodomitis, quippe qui Angelis domi ab eo exceptis flagitium inferre tentaverint; eoque injuriam quærente, responderint Gen. 19. 9. *Recede illuc: ingressus es ut advena, numquid ut judices? te ergo ipsum magis quam hos affligemus*. Tametsi Loth fortasse absolutissime justus non fuerit (25), justum tamen nuncupat Petrus, quod Dominum vereretur, coleret justitiam, collatusque cum cæteris regionis incolis justissimus esset ac piissimus. Melius quidem egisset Loth, si domicilium in urbe flagitiosissima non posuisset: periculis hisce & contumeliis non fuisset obnoxius, neque filias hujusmodi viris nuptum daturus fuisset (26). Ista quidem Lothi vitia sunt, quæ dissimulari nequeunt.

℣. 8. Aspectu et auditu justus erat, castus oculis auribusque inter turpissima facinora gentemque flagitiosissimam. Ipse illorum gesta & verba execrabatur, ac molestissimum illi erat inter tot flagitia vitam agere, eaque conspicere, quin posset occurrere.

℣. 9. Novit Dominus pios de tentatione eripere. Cum exardescit Dei furor in impios, parcit justis, quos illorum crimina non tetigerunt. Noemum diluvio, Lothum excidio Sodomæ liberavit: vos quoque servabit ab errore, atque a suæ animadversionis furore proteget, si malorum hujusmodi Doctorum deceptorumque, quos dixi, errores execrati fueritis: illorum supplicium videbitis ipsi, non experiemini. Sin vero illorum erroribus falsisque dogmatibus rapiamini, vos quoque obvolvet ipsorum exitium.

Iniquos vero in diem Judicii reservare cruciandos. Ne putaveris, impios ante diem Judicii vacaturos cruciatu. Illorum animæ post particulare judicium, quod statim egressæ a corpore subeunt, torquentur apud inferos: at post generale Judicium conjungentur corporibus, debitamque pœnam utrumque feret. Anima, quantumvis jam nunc infelicissima, ad majora tamen post eam diem supplicia servatur.

℣. 10. Magis autem eos, qui post carnem in concupiscentia immunditiæ ambulant. Hi cruciatus præsertim eos manent, qui turpes voluptates sectantur. Memoratos pseudo-Doctores significat: quorum mores erant turpissimi, quique quibuslibet flagitiis clam inquinabantur; præsertim vero Simonis Magi Discipulos (27), qui nefandæ libidini impietatem & hæresim adjiciebant. Cæteri ejus ætatis hæretici minoribus vitiis non tenebantur, testibus Irenæo & Epiphanio (28).

Dominationem contemnunt, Leges, Magistratus, Principes legitime constitutos: nihil nisi res suas & libidinem quærunt. Sunt (29) qui censeant, Petrum hic significare, Dei authoritatem ab iis sperni, mediatoribus aliis pro Christo substitutis, vulgatisque de mundi creatione & regimine fabulis. Primorum temporum hæretici multum Angelis & potestatibus quibusdam, quas ipsi comminiscebantur tamquam a Creatore secundas, tribuebant.

Sectas non metuunt introducere, blasphemantes. Græcus (30) ita reddi potest: *Qui homines dignitate conspicuos non verentur conviciis incessere.*

Cum

(18) Παρέδωκεν εἰς κρίσιν τετηρημένους. Alii: Τηρουμένους. Ita plures. Alii: Κολαζομένους τηρεῖν, *Cruciandos servare*. Ita Alex. Steph. 8, 10, 27, Lin. Barb. 1. Cov. 2. Baroc. Petri. 1. 2. 3. &c. Alii. Syr. Arab. August. Fulg. (19) Justin. Dialog. cum Tryphon. Iren. lib. 5. cap. 31. Hilar. can. 8. in Matth. Lact. lib. 7. cap. 26. Euseb. lib. 4. Hist. cap. 18. &c. (20) Vide Est. & Cornel. hic. (21) Vide 1. Petr. III. 20. Est. Grot. Menoc. Zeger. &c. Noe decimus ab Adamo. (22) Heinsius, Est. hic. (23) *Eversione damnavit*. Græc. Καταστροφῇ κατέκρινε. (24) Græcus non legit *injuria*: Ὑπὸ τῆς τῶν ἀθέσμων ἐν ἀσελγείᾳ ἀναστροφῆς ἐῤῥύσατο. (25) Philo de Migrat. Abrah. pag. 410. (26) Genes. XIX. 14. *Loth locutus est ad generos suos, qui accepturi erant filias ejus*. (27) Sever. in Caten. Græca MS. in Colleg. nov. apud Mill. hic. (28) Epiphan. de Carpocrat. qui ex Simone & Nicolao ortum ducebant. (29) Vide Est. Men. (30) Δόξας οὐ τρέμουσι βλασφημοῦντες.

Cum vereri debeant Principes ac Magistratus, maledictis potius lacerant, ac de iis per contemptum loquuntur (4). Ad hunc Petri locum alludit Judas (5): *Dominationem quidem spernunt, majestatem autem blasphemant*. Græce eadem vox est quæ sonat *Majestatem*, & redditur *Sectas*. Teste Erasmo, Latini quidam libri omittunt *introducere*, quod in Græco deest.

℣. 11. Ubi Angeli fortitudine, &c. Ipsimet Angeli, quamquam homine multo nobiliores, in dæmones maledicta & convicia non congerunt (6); satisque habent ea explere, quæ Deus in illos decrevit. Favet huic explicationi Apostolus Judas ℣. 9. ubi postquam dixit, supremam authoritatem a pseudo-Doctoribus sperni, & majestatem conviciis peti, ait: *Cum Michael Archangelus cum diabolo disputans altercaretur de Moysis corpore, non est ausus judicium inferre blasphemiæ, sed dixit: Imperet tibi Dominus*. Si ergo Dæmones iram coercent vel tum, cum Dei adversarium aggrediuntur, satisque habent illi imperare Dei nomine, præter maledicta & convicia: quid dicendum de hisce errorum Magistris, qui neque Deum, neque Dei Vicarios in terris, ipsius nomine authoritatem in hominibus exercentes, verentur? Maxime omnium proclivis videtur hæc explicatio.

Alii (7) de Dæmonibus interpretantur. Dæmones, tametsi pseudo-Doctoribus fortiores multo & validiores, ferre nequeunt damnationem vel supplicia, quibus addicti sunt *a Domino*. Postrema hæc verba habet Græcus (8), non Vulgata, Versionesque Orientales. Quid igitur eventurum est hæreticis falsisque Doctoribus, qui Magistratus a Deo constitutos conviciis incessunt? quæ futura sunt illorum supplicia? qui cruciatus? Judicium, quo Dæmones æterno igne damnantur, nuncupat *judicium blasphemiæ*, execrationis, vel cum execratione conjunctum: *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & Angelis ejus*. Matth. 25. 41.

Sunt (9) qui explicent: Non audent Angeli convicia loqui & maledicta in Reges impios ac Principes vel Deo inimicissimos: quanto gravius igitur peccant ii, qui de Ecclesiæ Prælatibus, ac terrarum Moderatoribus obloquuntur? Prior tamen explicatio melior.

℣. 12. Hi vero velut irrationabilia pecora, naturaliter in captionem (10), in prædam hominum nata, macello aut venatui destinata, in hominis cibum; hi, inquam, hæretici nempe, *quæ ignorant blasphemantes*, Christianam scilicet Religionem ejusque mysteria, quæ ipsi mente non assequuntur, justo Dei judicio *in corruptione sua peribunt*. Blasphemiarum flagitiorumque pœnam ferent. Similes sunt feris, quæ prædam cæco impetu invadentes, sui ipsarum discrimine non animadverso, præda fiunt illorum quos ipsæ petebant. Ita pseudo-Doctores, Christum Jesum ejusque Ecclesiam impugnantes, futuri sunt victimæ illius, cujus Sponsam conviciis, dogmata minime intellecta maledictis petunt.

℣. 13. Voluptatem existimantes diei delicias: beatitudinem in eo collocant, ut dies singulos, totum vitæ curriculum, in deliciis exigant; sive, in dies viventes inter delicias (11), nulla futurorum sollicitudine; seu denique, ea flagitia interdiu patrantes, quæ nocte ac tenebris tegi solent (12).

Deliciis affluentes, in conviviis suis luxuriantes vobiscum. Sunt (13) qui hic intelligant execranda illa convivia, quæ Carpocratiani agapas nuncupabant, ubi post distentum epulis ventrem, extinctis lucernis, turpissimæ libidines mistis indiscriminatim viris ac fœminis exercebantur (14). Pro *in conviviis suis*, Græcus vulgatus fert (15): *In deceptionibus suis*. At Codex Alexandrinus aliique nonnulli legunt *in agapis suis*, seu conviviis charitatis; quæ lectio melior videtur. Judas Apostolus (16): *Hi sunt in epulis suis maculæ*, turpitudinum, *convivantes*, &c.

Dicere hic videtur Petrus, Fideles torpibus hujusmodi conviviis adfuisse: *In conviviis suis luxuriantes vobiscum*. At revera illud solummodo vult, conatos esse hæreticos, isthæc flagitia, vel istis similia inducere in convivia, quæ inter Fideles agitabantur. Fortasse etiam per eam ætatem hæreticorum flagitia tam nefanda non erant, quam describuntur a Clemente Alexandrino (17). Agapæ seu convivia charitatis initio modestissime agitabantur, quippe quæ sumptione Corporis Christi clauderentur. At statim irrepsit vitium, idque Paulus queritur in Epistola 1. ad Cor. xi. 20. 25.

℣. 14. Planos adulterii et incessabilis delicti. Oculos habent libidinis & lasciviæ plenos, nunquam non paratos impuro amori concipiendo, & cæteris inspirando. Nunquam illi oculos claudunt, neque cessant ea intueri, quæ concupiscentiæ ignem accendant, atque in assidua peccati actione detineant. Græcus ad verbum (18): *Plenos adulteræ, & qui a peccato cessare nequeant*. Alii tamen libri cum Vulgata consentiunt.

Cor exercitatum avaritia habentes (19). In Paulinis Epistolis vidimus, *avaritiam* interdum pro pessimis cupiditatibus & libidinis æstu usurpari (20). Hic etiam eodem sensu, sive pro insatiabili & artificiosa avaritia sumi potest. Pseudo-Doctores avaritia æque & libidine aguntur.

Maledictionis filii: Dæo execrabiles, quibus olim dicturus est Deus: Discedite, maledicti, in ignem æternum. *Maledictionis filii* ita dicitur, ut filii iræ, filii gehennæ, quos manet mors, ita, maledictio.

℣. 15. Derelinquentes rectam viam erraverunt, secuti viam Balaam. Pseudo-Doctores erravere, relicta justitiæ & veritatis via, pravasque animi cupiditates secuti: imitati Balaamum, victum promissis, oblataque pecunia a Balaco Rege Moabitarum, ut Dei populo malediceret Num. 22. 7. & seq. cumque is intelligeret id sibi a Deo non permitti, ac potius bonas preces invito sibi inspirari, consilium Moabitis dedit, ut Israelitas in impudicitiam traherent (21); illud persuasum habens, fore ut istud populi scelus Deus inultum esse

(4) Gagn. Pagn. Tigur. Cathar. Clarius, Salmeron, Erasm. Bez. Pisc. Grot. Est. Δόξας, idest, τοὺς ἐν δόξῃ. (5) Jud. ℣. 8. Κυριότητα δὲ ἀθετοῦσι, δόξας δὲ βλασφημοῦσι. (6) Adam. Gagn. Clarius, Salmeron. Ita & Grot. Gerhard. Est. Hammond. Cornel. hic. Vide & Oecumen. (7) Gloss. Lyran. Thom. Hugo, Dionys. Cathar. Tirelm. &c. (8) Παρὰ Κυρίῳ βλάσφημον κρίσιν, *Judicium execrabile a Domino*. Deest παρὰ Κυρίῳ in Alex. Steph. 12. Pets. 3. Velez. (9) Zeges. Pagn. Castal. Grot. Gem. alii. (10) Græc. Οὗτοι δὲ ὡς ἄλογα ζῶα φυσικὰ, γεγεννημένα εἰς ἅλωσιν. Isti vero ut irrationabilia *animalia, naturalia, in capturam & corruptionem*. Oecumen. Φυσικὰ, τουτέστι, κατ' αἴσθησιν μόνον ζῶντα, οὐ κατὰ τὸν νοῦν, καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν ζῶντα. (11) Ἡδονὴν ἡγούμενοι τὴν ἐν ἡμέρᾳ τρυφήν. (12) Erasm. Grot. Tig. Men. Gerhard. Est. alii. (13) 1. Thess. v. 7. *Qui dormiunt, nocte dormiunt & qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt*. (14) Vide Grot. hic, & Scholiast. in Mill. & Clem. Alex. lib. 3 Strom. (15) Ἐν ταῖς ἀπάταις αὐτῶν, συνευωχούμενοι ὑμῖν. Alii: ἐν ἀγάπαις. Ita MS. Alex. Barb. Æth. Auth. Tract. de Singular. Cleric. (16) Judæ ℣. 12. Οὗτοί εἰσιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες, συνευωχούμενοι. (17) Clem. Alex. lib. 3. Strom. loco citato. (18) Ὀφθαλμοὺς ἔχοντες μεστοὺς μοιχαλίδος, καὶ ἀκαταπαύστους ἁμαρτίας. Alii: Μεστοὺς μοιχείας, seu μοιχαλίας, vel μοιχαλίδος, καὶ ἀκαταπαύστου ἁμαρτίας. Vide Mill. hic. (19) Καρδίαν γεγυμνασμένην πλεονεξίαις. Alii plures, πλεονεξίας. (20) Vide Ephes. iv. 19. Oecumen. hic, Est. Vide & Ephes. v. 3. 5. Coloss. iii. 5. (21) Num. xxv. 2. 3. 4. xxxi. 8. Josue xiii. 5. 21.

se non sineret. Ita & Hæretici, de quibus Petrus, Balaamum imitantur, omnemque illius avaritiam & animi perversitatem in se ipsi colligunt.

Balaam ex Bosor, Bosorita, quod oppidum ex hac sententia idem fuerit ac Pathor, seu Pathura, ad Euphratem, ubi natum scimus Balaamum (22). At plerique (23) vertunt: *Balaam filii Bosor*, qui fortasse idem est ac Beor, Balaami pater in Libro Numerorum 22. 5. & 24. 3. memoratus. Græci quidam libri, Syrus, S. Augustinus (24) legunt hic *Beor*, non *Bosor*; ipsaque syntaxis Græci (25) hanc vocem de Balaami parente, non de patria sumi jubet.

℣. 16. Subjugale mutum animal, &c. Compertissima est asinæ Balaamum allocutæ historia. Illum revera arguit Angelus; at loqui inceperat asina, ac docere, ipsum Deo invito proficisci Num. 22. 35. Simillimi Balaamo ex eo etiam sunt Pseudo-Doctores, quod, licet illos animalia muta & ratione carentia non arguant, arguunt tamen homines minori quidem cognitione præditi, sed ea melius utentes. Sancta Fidelium vita, & docilis mens, superbos hosce, suis in cogitationibus errantes, turpissimasque libidines & flagitia sectantes, damnant.

℣. 17. Hi sunt fontes sine aqua, et nebulæ turbinibus exagitatæ (26). Sacri Præcones jure dicuntur publici fontes, nubesque aquis plenæ, quæ omnia fœcundant. At mali Doctores, de quibus Petrus, fontes exhausti sunt, aquam promittentes, cum aquis careant; nubes ventis ac turbine per aera agitatæ, quæ dissipantur, nec aquas præbent. Mendacii Doctores populum pervertunt, non docent; virus, non utilem dogmatum aquam animis infundunt. *Quibus caligo tenebrarum reservatur*: projicientur in *tenebras exteriores* inferorum, de quibus non semel Evangelium (27). Confer Judæ 12. 13. *Nubes sine aqua, quibus procella tenebrarum servata est in æternum*.

℣. 18. Superba enim vanitatis loquentes (28), &c. Primorum Hæreticorum dogmata ea erant errorum monstra, ut mirum sit aliquos fuisse, qui ea sequerentur. Simon, e. g. ajebat, Helenen suam, quam fuisse meretricem, Tyri ab eo emptam, nemo ignorabat, fuisse eamdem illam Helenam, quæ fax belli Trojani fuit (29): eamdem esse primam mentem, rerumque omnium matrem; per ipsam decrevisse Patrem creare Angelos; at ipsam, perspecta Conditoris voluntate, descendisse in locum inferiorem, & peperisse Angelos, cæterasque spiritales potestates, quibus Patris notitiam ipsa non tradidit: Angelos deinde ac potestates condidisse mundum & homines; at ne sua ipsorum origo nosceretur, neve constaret, sese a prima hac mente in lucem editos, illam penes se detentam, innumeris affecisse contumeliis, ne rediret ad Patrem; inclusisse etiam variis mulierum corporibus, præsertim Helenæ Trojanæ, & denique hujus Helenæ, quam secum ipse ducebat.

Sese Christum esse ajebat Simon, de Cœlo delapsum, ut Helenam suam redimeret; cumque per Cœlos singulos (plures enim Cœlos & mentes singulas singulorum moderatrices comminiscebatur) transiret, dominantis in singulis potestatis figuram sumpsisse; denique in terras lapsum hominis figuram accepisse, at hominem non esse, solaque specie fuisse a Judæis crucifixum. En insaniæ Simonis specimina.

Ut Simonis superbiam & ambitionem discas, illud solummodo recole, ipsum, antequam Baptismo tingeretur, sese jactasse apud Samaritanos ceu magnam Dei virtutem Act. 8. 10. ajebat, se inter homines lapsum (30), tamquam Patrem Samaritanis, Judæis tamquam Filium, cæteris denique gentibus tamquam Spiritum Sanctum. In quodam e libris suis illa reliquit (31): *Ego sum sermo Dei, ego sum speciosus*, seu pulcritudo Dei, *ego Paracletus, ego omnipotens, ego omnia Dei*. Cæteri ejus ætatis Hæretici, puta Carpocratiani, & Gnostici, nihilo modestiores aut æquiores erant. Ex his vides, quam vere ista scripserit Petrus.

Pelliciunt in desideriis carnis luxuriæ, &c. Per carnis desideria alliciunt eos, qui paulo antea (32) Christianam Religionem amplexi sunt, & secesserunt ab hominibus errore infectis: corrumpunt animos mentesque hominum nuper ab Judaica seu profana religione conversorum, illisque inspirant errores & voluptatum amorem: his illecebris eos in hæresim trahunt. De Simonianorum, Carpocratianorum, Cerinthianorum, Nicolaitarum flagitiis nonnulla tetigimus. Hi ob libidines & morum depravationem male audiebant vel apud Ethnicos. Validissima erat illecebra hominibus nuper ex gentilium superstitione conversis, ubi proponeretur nova Religio, rudiorem quidem idololatriam execrans, minime vero damnans libidinem ac luxuriam, quæ inter Ethnicos admittebatur.

℣. 19. Libertatem illis promittentes, nedum a Legis Mosaicæ ritibus, verum etiam a corporis afflictationibus ac vivendi severitate, quas Christi Religio, ab Apostolis tradita, postulabat. Servatoris Crux, probra, perpessiones scandalo erant Judæis, insaniæ Gentilibus 1. Cor. 1. 23. pseudo-Doctores & prisci Hæretici artem invenerant, qua sese ab Judæorum ac Gentilium insectationibus defenderent, & scandalum crucis auferrent (33), cum negarent aut Christum revera passum esse, aut esse Deum; sive non vererentur ita sese exteriori specie gerere, quasi Religionem abdicassent, dissimulare sententias, Numinum cultum simulare, denique profanam cum Christiana Professione conjungere, & pro casto severoque vitæ instituto, quod Apostoli docebant Discipulos, novi Doctores flagitia quælibet asseclis permittebant, modo clam fierent, & Magistratus laterent.

Cum ista de primorum Hæreticorum asseclis dicimus, eadem penitus ipsis institutoribus vere tribuimus: ita enim illos & docuisse & gessisse testantur S. Irenæus, S. Justinus, S. Epiphanius, Eusebius, omnes denique rerum Ecclesiasticarum Scriptores. Ista sæpe illis vitio vertit Paulus; eamdemque rem significat hoc loco Petrus, ubi ait, promittere illos Discipulis libertatem, cum ipsi servi sint corruptelæ, ex vulgato illo principio: *A quo quis superatus est, hujus & servus est*. Quæ sententia congruit cum altera Christi apud Joannem 8. 34. *Omnis qui facit peccatum, servus est peccati*; & cum iis Pauli verbis Roman. 6. 16. *Nescitis, quoniam cui exhibetis vos servos ad obediendum, servi estis ejus cui obeditis, sive peccati ad mortem, sive obeditionis ad justitiam*, quæ vitam parit?

℣. 20. Si enim refugientes (34) coinquinationes mundi, conversione ad Christum, & abdicatione dæmonis per Baptismum, in cupiditatum ser-

[22] Num. xxii. 5. Grot. hic. [23] Ita Syr. Arab. Erasm. Adam. Cajet. Gagn. Est. Men. alii passim.
[24] August. qu. 48. in Numer. [25] Τῷ υἱῷ τοῦ Βελεὰμ τοῦ Βεώρ. Velez. in Βεώρ. Alii: τοῦ Βεώρ.
[26] Νεφέλαι ὑπὸ λαίλαπος ἐλαυνόμεναι. Alii plures: Καὶ ὁμίχλαι ὑπὸ λαίλαπος, &c. Ita Alex. Steph. 8, 9, 10, 13, Barb. 2. Petit. 5. &c. [27] Matth. viii. 12. xxii. 13. [28] Ὑπέρογκα ματαιότητος φθεγγόμενοι, &c.
[29] Iren. lib. 1. cap. 20. Epiphan. hæres. 21. Justin. Apolog. 2. [30] Iren. lib. 1. cap. 20.
[31] Hieronym. in Matt. xxiv. [32] Τοὺς ὄντως ἀποφυγόντας, Eos qui vere effugerant. Alii: Τοὺς ὀλίγως, seu ὀλίγον ἀποφυγόντας, Qui paulisper, seu ante breve tempus. Vide Mill. V. Lect. hic. [33] 1. Cor. 1. 17. & Galat. v. 11. vi. 12. 13. 14. Philipp. iii. 18. [34] Ἐν τῷ ἀποφυγόντες. Alii: ἐν τῷ. Et hæc vera lectio. Grot.

ſervitutem, & expiata olim crimina iterum pertrahuntur, *facta ſunt eis poſteriora deteriora prioribus*. Hoc dicere voluit Chriſtus in Evangelio (35) per parabolam de maligno Spiritu, qui ſede pulſus, in loca arida & deſerta ſecedit, domicilium quærens; cum vero non invenerit, ſeptem alios ſpiritus ſe nequiores aſſumit, atque in priſtinam ſedem revertitur; quam purgatam mundatamque nactus occupat; *& fiunt noviſſima hominis illius pejora prioribus*. Nactus in Templo Chriſtus Paralyticum, quem paulo antea curaverat, monuit: *Jam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat*. Joan. v. 14.

At qui fit, ut relapſus ſit primo lapſu deterior? nimirum obduratur animus, gratia ceſſat, confirmatur peccandi habitudo, & mentis vulnera gravius recrudeſcunt. Peccator ad vetera peccata rediens, ingratum animum cæteris criminibus adjicit, & plerumque ſecedens ab eo Deus, illum in ſua obduratione deſtituit. Quemadmodum relapſus in morbum pernicioſior eſt prioribus morbi ſymptomatibus, cum exhauſtæ ſint ægroti vires, neque reſiſtere queant novis morbi acceſſionibus; idem prorſus in morbis animi uſu venit (36). Arguebat Chriſtus Phariſæos Matth. 23. 15. ipſos maria & terras peragrare, ut proſelytum unum facerent, ac deinde illum inquinatiorem æterniſque ſuppliciis digniorem efficere; quod ſcilicet monitum de idolorum vanitate, atque ob illorum cultu revocatum, præcipuorum Legis capitum, peſſima præceptorum interpretatione, contemptorem redderent. Et Paulus ad Chriſtianos ſcribens Hebr. 6. 4. *Impoſſibile eſt, eos qui ſemel ſunt illuminati, guſtaverunt etiam donum cæleſte, & participes facti ſunt Spiritus ſancti . . . & prolapſi ſunt, rurſus renovari ad pœnitentiam*: non quod Eccleſia pœnitentiæ fores cuiquam, impiis quoque & ſceleſtiſſimis, claudat, ſed quod illi perraro & ægerrime convertantur.

℣. 21. MELIUS ERAT ILLIS, &c. Minus rei forent, ac levius eſſet illorum ſcelus, nunquam cognita veritatis via, quam ea cognita retro converti. Ingrati animi vitium, infidelitatem, deſertionem, contemptum Dei ejuſque donorum ac veritatum adjiciunt prævaricationi, ſanctarumque Chriſtianæ Religionis Legum violationi. *Judicavit meliores eſſe inimicos foris poſitos, quam intus male viventes, quibus premitur & gravatur Eccleſia*, inquit S. Auguſtinus in Pſal. 30. conc. 2.

℣. 22. CANIS REVERSUS AD VOMITUM. Inter beſtias nihil fœdius eſt cane, qui vomitum iterum vorat; cæteræ abhorrent. Judæi ſive Ethnici, qui, Chriſtianam Religionem amplexi, illam deſerunt ac retro convertuntur, fœdiſſimæ huic beſtiæ ſimiles ſunt. Si bona religio eſt Judaica aut Gentilis, cur deſeruiſti? Si mala, cur ad eam redis? Alludit Petrus ad illud Proverbiorum 26. 11. *Sicut canis qui revertitur ad vomitum ſuum, ſic imprudens, qui iterat ſtultitiam ſuam*. Huiuſmodi ſunt ii, qui peccata deflent, & ea quotidie repetunt (37). *Sus lota*, iterum *in volutabro luti*, idem ſignificat: figura eſt vilium impurorumque hominum, qui pravas habitudines, ac propenſionem in peccatum turpeſque voluptates nunquam non ſervant.

(35) Matth. XII. 45. Luc. XI. 24. (36) Vide Chryſoſt. homil. de Lapſu primi hominis.
(37) Gregor. Magn. 3. parte Paſtoral. admonit. 31.

CAPUT III.

Impoſtores ſupremis temporibus venturi. Alter Jeſu Chriſti adventus. Renovabitur mundus. Ex improviſo proditurus eſt Chriſtus: quamobrem expectandus. Pauli Epiſtolæ interdum difficiles. His abutuntur inſani.

℣. 1. HAnc ecce vobis, chariſſimi, ſecundam ſcribo epiſtolam, in quibus veſtram excito in commonitione ſinceram mentem: 2. Ut memores ſitis
eorum, quæ prædixi, verborum a ſanctis Prophetis, & Apoſtolorum veſtrorum, præceptorum Domini & Salvatoris. 3. Hoc primum ſcientes, quod venient in noviſſimis
diebus in deceptione illuſores, juxta proprias concupiſcentias ambulantes, 4. Dicentes: Ubi eſt promiſſio, aut adventus ejus? ex quo enim patres dormierunt, omnia
ſic perſeverant ab initio creaturæ. 5. Latet enim eos hoc volentes, quod cœli
erant prius, & terra de aqua, & per aquam conſiſtens Dei verbo: 6. Per quæ
ille tunc mundus aqua inundatus periit: 7. Cœli autem, qui nunc ſunt, & terra,
eodem verbo repoſiti ſunt, igni reſervati in diem judicii, & perditionis impiorum
hominum. 8 Unum vero hoc non lateat vos, chariſſimi, quia unus dies apud Dominum ſicut mille anni, & mille anni ſicut dies unus. 9. Non tardat Dominus promiſſionem ſuam, ſicut quidam exiſtimant: ſed patienter agit propter vos, nolens
aliquos perire, ſed omnes ad pœnitentiam reverti. 10. Adveniet autem dies Domini ut fur: in quo cœli magno impetu tranſient, elementa vero calore ſolventur,
terra autem, & quæ in ipſa ſunt opera, exurentur. 11. Cum igitur hæc omnia
diſſolvenda ſint, quales oportet vos eſſe in ſanctis converſationibus, & pietatibus,
12. Expectantes, & properantes in adventum diei Domini, per quem cœli ardentes
ſolventur, & elementa ignis ardore tabeſcent? 13. Novos vero cœlos, & novam
terram ſecundum promiſſa ipſius expectamus, in quibus juſtitia habitat. 14. Propter
quod, chariſſimi, hæc expectantes, ſatagite immaculati, & inviolati ei inveniri in
pace.

pace: 15. Et Domini nostri longanimitatem, salutem arbitremini: sicut & charissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis, 16. Sicut & in omnibus epistolis, loquens in eis de his; in quibus sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti, & instabiles depravant, sicut & cæteras Scripturas, ad suam ipsorum perditionem. 17. Vos igitur, fratres, præscientes custodite; ne insipientium errore traducti excidatis a propria firmitate. 18. Crescite vero in gratia, & in cognitione Domini nostri, & Salvatoris Jesu Christi. Ipsi gloria, & nunc, & in diem æternitatis. Amen.

℣. 1. Hanc vobis secundam scribo Epistolam. Priorem multos ante annos dederat, ut in Præfatione vidimus; atque hinc intelligimus, hanc missam esse ad eosdem Fideles ex Judaica professione conversos, Galatiam, Bithyniam, Pontum, Asiam Minorem frequentantes, quamquam illorum nomina in fronte Epistolæ non describuntur.

℣. 2. Ut sitis memores eorum, quæ Epistola superiore I. 10. prædixi, verborum a sanctis Prophetis, cum scriberem, operuisse illis Deum quæ ventura vobis erant, vestraque nunc felicitas sunt: his magnopere occupatas fuisse illorum mentes, ipsosque operam dedisse, ut rerum sibi a Spiritu Sancto de hoc argumento traditarum sensum assequerentur. Iterum moneo, quemadmodum supra I. 19. 20. ut operam detis studio Prophetarum, quorum libri ceu lucerna sunt in tenebroso loco, eosque illustretis, de Christo Jesu explicantes, atque ostendentes, impletas in eo esse veteris Legis figuras, umbrasque vaticiniorum: *Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat.*

Et Apostolorum vestrorum. Ne unquam animis cadant quæ ipse vobis coram tradidi, quæque docuit Paulus, ex quo pariter Evangelium accepistis (1). Peragratas a Petro Asiæ Provincias, ex Actis non discimus; at præter geminas has epistolas, quas ipse ad harum Regionum Fideles, tamquam ad alumnos, dedit, præsto est historicorum veterumque Ecclesiæ Scriptorum testimonium (2), qui plurimas Asiæ Ecclesias ab Apostolorum Principe institutas, donatasque Evangelio Galatiam, Bithyniam, Pontum, Cappadociam tradunt. Pauli itinera & prædicatio in plerisque hisce Provinciis, compertissima sunt ex Actis, ejusque Epistolis.

Græcus ad verbum (3): *Memores sitis verborum a Sanctis Prophetis, & præcepti Apostolorum nostrorum, Domini & Servatoris.* Sive: *Præcepti nostri qui sumus Apostoli, Domini ac Servatoris.* Pro *nostrorum Apostolorum*, libri complures ferunt: *Apostolorum vestrorum.* Turbatus creditur verborum ordo, ac reddendum: *Præcepti eorum, quos vobis Dominus ac Servator dedit Apostolos.* Præceptum generice significat omnes Apostolorum institutiones, præsertim vero illud, quod Petrus tum hac tum superiori Epistola monuit, constanter tenerent fidem quam acceperant, spretis vitatisque Pseudo-Doctorum fraudibus.

℣. 3. Venient in novissimis diebus in deceptione illusores. Explicantur ista de iis, quæ ante supremum Judicii diem eventura sunt (4), & quæ ante & post Jerosolymæ excidium contigere (5). Quamobrem duo spectantur hoc Petri vaticinio, alterum proximum, remotum alterum. Pseudo-Prophetæ & deceptores, qui ante & post Romanorum in Judæos bellum prodiere, præcursores erant & figuræ eorum, qui supremo mundi excidio sunt præituri. Duo ista passim miscent & Christus & Paulus, solentque vulgo Scripturæ ac Prophetæ rem aliquam aut eventum, futurorum figuram, præmittere, tamquam rei deinde venturæ symbolum, pignus, & argumentum. Confer verba Pauli ad Timotheum (6) & Judæ 18.

Deceptores, *illusores* (7), derisores, qui Religionem in ludibrium vertunt, resque sanctissimas spernunt, sunt Simoniani, Menandriani, Valentiniani, Basilidiani, Manichæi, Marcionitæ, Nicolaitæ, Carpocratiani, Cerinthiani, Ebionitæ, Gnostici, aliæque pestes, quæ per tria vel quatuor sæcula Ecclesiam inundavere; & ii, qui eorum hæresim & desertionem consequentibus sæculis imitati sunt: nunquam enim inimicis & persecutoribus caruit Ecclesia.

℣. 4. Dicentes: Ubi est promissio et adventus ejus? Hæretici plerique, qui vel Petri ætate vel post ejus exitum fuere, resurrectionem negabant: Simon Magus & asseclæ (8), Nicolaitæ (9), Gnostici (10), Cerinthiani (11), Archontici (12), Saturninus (13), Basilides (14), Valentiniani (15), Marcionitæ (16), Marcosiani (17), Apelles (18), Bardesanes (19), Cainitæ (20), Menander (21). Nullum Christianæ Religionis caput plures habuit hostes; nullum melioribus argumentis demonstratum, aut luculentioribus Apostolorum testimoniis confirmatum.

℣. 5. Latet enim eos hoc volentes. Hoc illi sponte ignorant, quippe qui non animadvertunt, mundum Dei unius verbo & imperio conditum extitisse. Si igitur universa condere potuit Deus, quis negaverit, posse illum corpora nostra e pulvere educere, novaque vita donare? Ita etiam sumi possunt Petri verba: Rogant per ludibrium impostores: Quo abiit promissio adventus Christi (22)? Cum omnia, inquiunt, eodem statu sint, quo condita fuere, mutationem passura non videntur, nullumque propterea futurum est mundi incendium, nulla corporum resurrectio, nullum Judicium, Christi adventus nullus. Respondet Petrus: Tametsi mundus, terra scilicet quam incolimus, ex ima abysso, sive ex chao, ubi olim latebat, prodierit, atque ita uti cernimus tamdiu perseveraverit, potuit tamen Deus illam rursus aquis suis mergere, cum gigantes perdendi forent diluvio. Quis igitur dubitet, queat ne Deus mundum igne purgare, quem aquis aliquando purgavit?

[1] Vide Act. xiii. xiv. xvi. xix. xx. & Epist. Galat. Ephes. Coloss. Philipp. [2] Euseb. Hist. Eccl. lib. 3. c. 1. pag. 71. & c. 4. pag. 73. Hieron. de Viris illustr. c. 1. Leo Magn. serm. 80. Synops. & Athanas. in Petro; Epiphan. hæresi 27. Theodoret. Præfat. in Galat. [3] Μνησθῆναι . . . ἐ τῆς τῶν Ἀποστόλων ἡμῶν ἐντολῆς, τοῦ Κυρίου, καὶ σωτῆρος. Alii plures: Τῶν Ἀποστόλων ὑμῶν. Ita Alex. Complut. Colin. Arab. & alii. [4] August. lib. 20. cap. 15. Medus, alii plures. [5] Vide Ed. Cornel. a Lapide, Grot. [6] 1. Timoth. iv. 1. 2. Timoth. iii. 1. [7] Ἐμπαῖκται. Hebr. לצים frequentes in Proverb. Plures Græci: Ἐν ἐμπαιγμονῇ ἐμπαῖκται. August. lib. 20. de Civit. cap. 18. *Illusione illudentes.* [8] Epiphan. hæres. 21. August. hæres. 1. [9] August. hæres. 18. [10] Epiphan. hæres. 26. cap. 25. [11] Epiphan. hæres. 28. c. 6. [12] Epiphan. hæres. 40. c. 2. [13] Tertull. Præscript. c. 46. [14] Idem loco cit. [15] Idem ibidem c. 13. [16] Iren. l. 1. c. 29. [17] Epiphan. hæres. 45. c. 2. [18] Epiphan. hæres. 44. c. 4. [19] Epiphan. hæres. 56. c. 2. [20] August. hæres. 18. [21] Iren. lib. 1. cap. 21. Tertull. Præscription. c. 46. [22] Cornel. Menoc.

gavit? Utrum Deo est difficilius? Hæc videtur esse Petri sententia.

Terra de aqua et per aquam consistens Dei verbo. Ex chao vel abysso prodiit terra, teste Moyse (23): *Tenebræ erant super faciem abyssi, & Spiritus Dei ferebatur super aquas . . . Et fecit Deus Firmamentum, divisitque aquas quæ erant sub firmamento, ab his quæ erant super firmamentum . . . Dixit vero Deus: Congregentur aquæ, quæ sub cœlo sunt, in locum unum, & appareat arida: & factum est ita*. Præterea *terra per aquam consistit*: nisi enim terra humectaretur aquis, penitus in pulverem solveretur: nulla foret illi soliditas, elegantia, fertilitas (24). Alii Græcum reddunt (25): *In mediis aquis consistens*: aquis undique impletur, aquis innatat, dimidia aquis mergitur. Ita rem sibi fingunt Orientales. Ajunt illi, terram aquis ceu cucumerem innatare. In Dissertatione de Mundi systemate Veterum Hebræorum docuimus, ita illos de terra sensisse, pluresque veteres Philosophos illis esse suffragatos.

℣. 6. Per quæ (26) ille tunc mundus periit. Per eas ipsas aquas, per quas existit tellus, tunc mersa periit. Aliter: *Per Cælos* mersa est aquis tellus, cum, patentibus cœli cataractis, ingentia illa superiorum aquarum conditoria in terras effusa sunt (27). Alii (28): *Per quæ*, scilicet, *Quamobrem* cum mundus ejus temporis mersus fuerit aquis diluvii, æquum est, mundum hujus temporis servari flammis absumendum, ℣. 7. Profecto minus vero simile videbatur, aridum hoc elementum, quod Omnipotentis manu ex aquis eductum est, cujus fundamentum, ut ita dicam, sunt aquæ, quod per aquas existit, per aquas ipsas perire, quam periturum esse per ignem, cujus natura prorsus contraria est, qui natus est ad perniciem rerum ex terra nascentium: aquæ enim producunt, alunt, servant quicquid super terram, & in terra existit.

℣. 7. Cœli, qui nunc sunt, et terra, eodem verbo repositi (29), igni reservati. Idem illud verbum, quod cœlos terramque ex nihilo, terras ex abysso eduxit, easdem aquis diluvii obruit, minitatum est fore ut præsens mundus igne purgetur. Harum igitur minarum fides absolutissime implenda est, quamvis id verosimile non videatur. *Cælum & terra* Petro est mundus quem nunc frequentamus; terra scilicet, aquæ, arbores, animalia, aer quo obvolvimur. Mihi tamen non probatur, *Cælorum* nomine hic intelligendos esse cœlestes orbes & astra tanto nobis superiora: eo enim fortasse perventurus non est ignis, quo flagrabit terra: ardebit aer, eoque tellus & aquæ absumentur aut mutabuntur. Hac de re fuse disputavimus in Dissertatione de Fine mundi.

Vetustissima est opinio, mundum ignis vi periturum. Prædixit Adam, inquit Josephus (30), duplex fore mundi excidium, alterum per ignem, alterum per aquas. Idem prædixere veteres Philosophi, sive id ex populorum opinione, sive ex naturalium rerum contemplatione hauserint. Hoc Zeno docuerat Stoicos: diserte significavere Pythagoras, Heraclitus, Sophocles, Seneca, Ovidius (31); Lucanus, Sybillæ. *Sidera sideribus incurrent, & omni flagrante materia uno igne, quicquid nunc ex dispoſito lucet, ardebit*, inquit Seneca ad Martiam in fine.

℣. 8. Unum hoc vos non lateat, &c. At, inquies, si Christus Jesus venturus est, ut judicium in mundum universum exerceat, ac tellus igne absumenda est, cur nullum adhuc ejus rei signum cernitur? An nondum expletus est scelerum numerus? Quam multa flagitia in terris jam pridem bacchantur, quibus flagitiis concitandus fuerat Dei furor in terræ perniciem, siquando tellus est peritura? At illud vos subeat, diuturnam hanc sæculorum seriem brevissimum esse temporis spatium Deo; atque hanc Dei patientiam, quæ vos quodammodo offendit, nihil esse Deo infinito, immortali, æterno (32). Non deerit Deo tempus exercendæ in homines reos tota æternitate vindictæ.

Quam longo tempore gigantum antediluvianorum arrogantiam & crimina dissimulavit? An tunc probabilior erat generalis alluvio, quam universæ terræ totius deflagratio? Quam multus latet intra terræ viscera ignis? Quam multa materies igni opportuna? Quam multæ regiones solis fervore flagrant? Quam multa loca incolis ob ariditatem carent? Omnia ista incendium prædicunt. Astra, quæ lumen, vitam etiam & motum naturæ universæ præbent, omnia in ignem converterentur, si aliquanto propius ad nos accederent.

℣. 9. Non tardat Dominus promissionem suam. Videtur cessare Deus, cum ad supremum illum diem nondum veniat: venturus tamen est ubi & quo tempore opus fuerit (33). *Patienter agit propter vos, nolens aliquos perire*. Gratias agite ob clementiam, neque moræ vos pigeat: tardat Dei patientia, vocans ad pœnitentiam, vestramque felicitatem & salutem quærens. Memores gratosque vos præstate temporis, quod ipse vobis largitur, ut pœnitentiam agatis & ad meliora convertamini. Neminem perire vult Deus: communia & generalia omnibus præbet auxilia, quibus unusquisque uti in salutem, eo ferente opem, potest. Si quis perit, se ipse accuset, non Dei clementiam aut justitiam. Nunquam non te excipere paratus est Deus: hortatur, manum porrigit: iniquitatem solummodo & infidelitatem tuam damnat. Arcana igitur ac formidanda Dei consilia adora: contremisce & animum demitte sub valida illius manu: ignaviam & pertinaciam tuam ne excuses.

℣. 10. Adveniet dies Domini ut fur. Græcus & Latini complures Libri addunt (34), *in nocte*. Bis in Apocalypsi (35) minitatur Deus, sese venturum *ut furem*, quo tempore minime expectabitur. Paulus 1. ad Thessalonicenses 5. 2. fert: *Dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet*. Patres alii quamplures (36) censuere, diem Judicii noctu venturum, & Christum in altero sui adventu inter nubes nocturno tempore proditurum. Quovis tamen tempore venturus sit, minime dubium est, quin furis more sit accessurus, at impios perniciosa in quiete dormientes occupet.

In quo cœli magno impetu; ad verbum (37), *magno sonitu*, ceu validi turbinis, sive avis pernici-

[23] Genes. 1. 2. 3. & seq. [24] Vide Est. Men. Cornel. Jac. Capell. [25] Δι' ὕδατος συνεστῶσα. [26] Δι' ὧν, per quæ, qua de causa. Alii, δι' ὅν, nempe λόγος Θεοῦ. Arab. δι' ὅ, Nempe ὕδατος. [27] Genes. VII. 11. Ita Beda, Gloss. Vat. Est. Cornel. Gagn. Men. alii. [28] Pagn. Grot. Pisc. Knatchbul. Bez. [29] Τεθησαυρισμένοι εἰσί, *Quasi in thesauro providentiæ conditi & servati ad futurum incendium*.
[30] Joseph. Antiq. lib. 1. cap. 3. Προειρηκότος Ἀδάμου ἀφανισμὸν τῶν ὅλων ἔσεσθαι, τὸ μὲν κατ' ἰσχὺν πυρός, τὸ ἕτερον δὲ κατὰ βίαν καὶ πλῆθος ὕδατος. [31] Ovid.

Esse quoque in fatis reminiscitur, affore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaque regia cœli
Ardeat, & mundi moles operosa laboret.

[32] Plutarc. de Consol. Τὰ γὰρ χίλια, καὶ τὰ μύρια, κατὰ Σιμωνίδην, ἔτη, στιγμή τίς ἐστιν ἀόριστος, μᾶλλον δὲ μόριόν τι βραχύτατον στιγμῆς. [33] Est. Men. Cornel. alii. [34] *Ut fur in nocte*. Græc. impress. Ὡς κλέπτης ἐν νυκτί. Omittunt ἐν νυκτί Alex. Colb. 7. Pet. 3. Genev. Copht. Syr. Æth. Didym. August. alii.
[35] Apoc. III. 3. XVI. 15. [36] Vide Hieron. in Matth. XXV. 6. Chrys. Theophyl. Euthym. ibidem; Lactant. lib. 7. c. 19. Prudent. Hymn. Cathemerin. [37] Οἱ οὐρανοὶ ῥοιζηδὸν παρελεύσονται. Quidam: Ῥοιζηδόν, Alex. Petit. 2. Cov. 2. Sin. &c. Ῥοιζηδόν, σφοδρῶς ἠχητικῶς. Hesych.

citer volantis, vel teli aerem findentis. Abire videbuntur Cœli & evanescere, cum tellus ipsa rapienda sit & inflammanda rapido validoque igne, quo elementa & metalla solventur, ac tellus cum rebus suis comburetur: *Elementa calore solventur; terra autem, & ea quæ in ipsa sunt opera, exurentur*. Vide nostram Dissertationem de mundi exitu.

℣. 11. Cum igitur hæc omnia dissolvenda sint, quam castis sanctisque moribus nos esse decet? Si adeo sæviturus est Deus in res anima carentes, quod eas usu profanaverint impii, quid non acturus est in impios, qui Dei majestati, ejusque nominis sanctitati injuriam irrogavere, ejusque fœderis sanguinem proculcarunt? Si Cœlum terramque, nobiles adeo & pretiosas mundi partes, exitio daturus est, quid expectandum est impiis, qui tam multis rationibus Dei omnipotentis Majestatem provocavere?

℣. 12. Expectantes, et properantes in adventum diei Domini. Qui in animi pertinacia & obduratione perseveratis, ac temere negatis venturam Dei diem, cur potius illud vitæ genus non instituitis, quod adventus illius desiderium in vobis pariat (38)? Vigilantiam, pietatem, virtutesque cæteras, quas Christus exemplo docuit, colite; ni formidabilis diei expectatio vos non terreat, sed solatio afficiat, vestrique desiderii & solicitudinis argumentum sit. Græca verti potest (39): *Expectantes & accelerantes* quodammodo votis, optantes, *adventum diei Domini*.

℣. 13. Novos Cœlos et novam terram. Hæc verba satis innuunt, Cœlos terramque non redactos in nihilum aut in chaos, neque penitus perituros. Mutabuntur illi *exteriore* forma & qualitatibus (40), manente forma substantiali. Terra erit, erunt Cœli, sed puriores ac perfectiores. Erunt qui terram incolant: at justitiæ regnum inter illos erit. *In quibus justitia habitat*. Redivivi homines, novi orbis incolæ, similes præteritis non erunt, injusti, perjuri, ambitiosi, superbi, impii.

Qui vero futuri sunt novæ terræ incolæ? Pueri ante baptismum & rationis usum mortui, ajunt Theologi quidam (41), post Resurrectionem in aeris mansuri, neque beata visione, neque naturali beatitudine fruentes; quamquam naturalem beatitudinem illis negari non posse, alii contendunt (42). Perfecti fient & animo & corpore, ut tota æternitate amare queant, & laudibus tollere Deum, cujus beneficio proprium actu peccatum, æternosque cruciatus effugere. Suis iterum ornamentis tunc induetur terra, inquiunt nonnulli (43), flores habebit, fructus, arbores, metalla, lapides, quæ & mundi ornamentu, & innocentium incolarum deliciis serviant.

Veteres Millenarii (44) existimant, Electos post resurrectionem annos mille in nova terra, quæ in Scripturis *terra viventium* dicitur, exacturos. Joannes in Apocalypsi 21. 1. Beatorum sedem describens, Cœlum novum nuncupat ac terram novam; eamque exhibet ceu splendidissimam urbem supra naturæ modum, quam nihil subiturum est, quod inquinatum sit & impurum. Ibi non erunt, inquit, *nisi qui scripti sunt in libro vitæ agni*. Novus hic mundus futurus est veritatis & justitiæ sedes: exulabunt iniquitas & mendacium: creatæ

res, quæ impietati & sceleri servierunt, pietati & justitiæ servient. Tunc omnino explendum est quod scripsit Paulus Rom. 8. 20. *Vanitati creatura subjecta est non volens; sed propter eam qui subjecit eam, in spe quia & ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis*. Id post resurrectionem fiet, inquit S. Ambrosius (45), indutis immortalitatem hominibus, datisque in libertatem creaturis, quæ nunc in servitute sunt, quippe quæ vanitati & corruptelæ serviunt.

℣. 14. Satagite immaculati, et inviolati ei inveniri in pace. Pacem & concordiam cum fratribus colite, ut venienti ad vivorum mortuorumque judicium Deo, puri & labe carentes inveniamini. Sunt qui *in pace* jungant cum *hæc expectantes*. Dei promissa, & Summi Judicis adventum tranquillo animo præstolamini. Ita vitam instituite, ut eam diem non vereamini: cumque dies ille accesserit, vos in pace, ac vigiles, & cum Deo, fratribus, vobisque ipsis bene compositos inveniat (46). Sive, ex Grotio: *Omnem date operam, ut Deus vos reperiat sine sordibus vitiisque, & id bono vestro* (*in pace*).

℣. 15. Sicut et charissimus frater noster Paulus. Literas dederat Paulus ad Galatas, qui ex iis sunt, quos Petrus geminis Epistolis instituit: cum vero Paulus ad Fideles e Gentilitate conversos scripserit, dici nequit scribere ad Hebræos ejus regionis, Christum amplexos, voluisse. Hic igitur locus explicandus est de Pauli Epistola ad Hebræos, in quam congruunt omnia, quæ hic a Petro commendantur. I. Apostolus in ea majorem explicat sapientiam, eruditionem, sublimitatem, quam in cæteris. II. multa ibi occurrunt intellectu & explicatu difficilia, puta quæ de veteris novique Sacerdotii comparatione, quæque de Mosaicæ Legis abrogatione disputantur. III. denique, id quod majori animadversione dignum est, easdem res, quas hic Petrus, non semel innuit Paulus (47); expectandum scilicet illis esse Domini adventum; patientiam Dei expectare, ut misericordiam erga illos exhibeat; Domini moram in salutem ipsorum esse. Vide Præfationem in Epistolam ad Hebræos.

℣. 16. Sicut et in omnibus Epistolis, loquens in eis de his. Disputat in singulis Epistolis Paulus de Domini adventu, de resurrectione mortuorum, de necessitate patientiæ, de bonis operibus, de æterna vita. Falsos Doctores, inimicos Crucis Christi, ventrem pro Deo habentes, suamque gloriam in rebus dedecore plenis collocantes, ubique exagitat. Hinc vides, Pauli Epistolas jam tunc fuisse celeberrimas. Judæis ad Christum conversis ostendit Paulus, sibi optime cum Paulo convenire, & unam utrique esse doctrinam. Credimus, Petrum & Paulum eo tempore simul Romæ fuisse, paulo ante martyrium.

In quibus (48) sunt quædam difficilia intellectu. Neminem latet, nullam esse Scripturarum partem explicatu difficiliorem, quam Pauli Epistolas; Judæis præsertim conversis difficillimas & operosissimas, cum in iis Paulus, utpote Gentium Apostolus, ubique commendet fidei virtutem & efficacitatem, doceat inutilia esse ad salutem ritualia opera, novum fœdus veteri præstare, antiquatas esse Legis lustrationes, nullum esse cibo-

[38] Senec. ad Marciam cap. 23. *Sapientis animus totus in mortem prominet: hoc vult, hoc meditatur, & hac semper cupidine fertur in exteriora tendens*. [39] Προσδοκῶντας, & σπεύδοντας τὴν παρουσίαν τῆς τοῦ Θεοῦ ἡμέρας. [40] Est. Men. Tir. Vide Gennad. de Ecclef. Dogm. c. 70. Gregor. lib. 17. Moral. cap. 5. & Grot. hic. [41] Vide Lessium, de Attributis Divin. lib. 13. cap. 23. ex D Thoma, Scoto, Marsil. Dominic. Soto; & alii. Cornel. hic. [42] Catbar. & Salmer. hic. [43] Anselm. in Elucidar. Catherin. hic; Abulens. in Matth. xxv. Serar. in Judith. xvi. q. 2. Pic. Mirand. in Heptaplo. Vide Cornel. hic; Guillelm. Paris. apud Dionys. Carth. in 4. dist. 47. [44] Justin. Dialog. cum Tryphone; Auct. qu. ad Orthodox. qu. 95. Irenæ. lib. 5. cap. 32. 35. Victorin. Lactant. Sulpit. Sever. alii. [45] Ambros. Ep. 34. nov. edit. n. 1. Vide Est. in hunc locum. [46] Vide Est. Men. Tirin. &c. [47] Hebr. 21. 10. 13. 14. 16. 40. xii. 1. 2. 3. 5. 6. 7. &c. 12. 13. 14. 15. &c. xiii. 1. 2. 3. . . . 10. 14. iv. 9. 10. 11. &c. 2. 38. 38. & seq. [48] Ἐν οἷς ἐστι δυσνόητά τινα. Alii: Ἐν αἷς sec. &c. In quibus, supple, *Epistolis*. Ita Steph. 8, 1, &c. Alex. Barb. 2. Arab. Æth.

rum delectum, inanem denique circumcisionem. Judæos Doctores, gravissimum Legis jugum Gentilibus imponere conantes, ubique damnabat. His offendebantur neophyti ex Judæis, & concitabantur. At Paulus, cum sibi statuendas esse intelligeret præcipuas Christianæ Religionis veritates, minus verebatur ne Judæos offenderet, quam ne muneri suo deesset, & Religionis defensionem in re adeo gravi desereret. Plurimum igitur intererat, sedari a Petro illorum tumultus, eosque moneri, nihil a Paulo tradi, quod a cæteris Apostolis non traderetur; ipsosque idcirco offendi, quod Pauli mentem non satis assequerentur.

Quæ indocti et instabiles depravant, &c. Notantur his quoque verbis pseudo Doctores & hæretici ejus ætatis, a quibus Scripturæ Veteris Novique Testamenti non una ratione corrumpebantur. Erant qui manum in Textum ipsum injicientes, illum pro arbitrio interpolarent. Veteres Patres (49) graviter damnavere Judæos, tamquam corruptores Sacrorum voluminum in locis quamplurimis Christo Jesu faventibus. Alii, intacto Textu, ita interpretabantur, ut veritati, analogiæ fidei, explicationi a Christo & Apostolis traditæ repugnarent.

Nonnulli Evangelia & Apostolorum scripta invadebant. Compertum est, quam audacter quidam primorum sæculorum hæretici Evangelia, Epistolas Apostolicas, Acta, Historias pro libito comminiscerentur. Adversus hos, a quibus Epistolæ quædam tamquam a Paulo datæ vulgabantur, munit Paulus ipse Thessalonicenses (50). Alii veris Evangeliis addebant, demebant alii. Mala isthæc nondum fortasse tunc ita late, uti postea, grassabantur: at jam cœperant, neque deerant illorum exempla.

Maxime omnium abutebantur Pauli Epistolis, quæ jam tum omnium manibus terebantur; easque hi contorquebant in Apostoli ipsius, tamquam Mosaicæ Legis inimici, accusationem; illi ad demonstrandam operum inutilitatem in salutis negotio, uniusque Fidei vim ad comparandam justitiam. Erant denique qui ex iis colligerent, homini per Evangelium libertate donato, redemtoque per Christi Sanguinem, fas esse in quælibet flagitia ruere, nullo salutis discrimine. Pessimi multorum hæreticorum, sese Christianos jactantium, mores luculentissime ostendunt, & verissimam & vulgatissimam fuisse hujusmodi depravationem. Satis igitur non est, Scripturas versare & legere: quærenda est ex Ecclesia germana illarum interpretatio. *Quæramus in nostro, & a nostris, & de nostro, idque dumtaxat quod salva regula fidei potest in quæstionem devenire*, inquit Tertullianus (51). *Cedat curiositas fidei; cedat gloria saluti: certe aut non obstrepant, aut quiescant.*

℣. 17. Custodite (cavete), ne insipientium (pseudo-Doctorum, Scripturas & sana dogmata depravantium) errore traducti, excidatis a propria firmitate, & fidei naufragium faciatis. Ne imitemini homines a Christo descriptos Luc. 8. 12, qui verbum hilari animo statim accipiunt, at firmis radicibus carent, ac tentationis & discriminis tempore retro convertuntur.

℣. 18. Crescite vero in gratia. Fide integra, & anxio Christianarum virtutum studio id agite, ut ab Authore donorum omnium perfectorum nova in dies beneficia promereamini. Operam date, opem Deo ferente, ut Patris gratia & donis dignissimi efficiamini. Crescite gratia & *cognitione Domini nostri & Salvatoris Jesu Christi*. Opto, mysteria illius & magnitudinem intelligatis, & cognoscatis vestra erga illum debita, gloriam illi exhibentes *nunc & in diem æternitatis. Amen.*

Finis Commentarii in II. Epistolam B. Petri Apostoli.

IN PRIMAM
B. JOANNIS APOSTOLI
EPISTOLAM
PROLEGOMENON.

Rima Joannis Epistola Canonicam semper in Ecclesia authoritatem obtinuit. Unde, quando, quibus scripta fuerit, ignoramus, tantumque de ea varias producimus conjecturas. S. Augustinus Quæst. Evang lib. 2. cap. 39. & alii nonnulli (1) *Epistolam ad Parthos* appellant, quo nomine Grotius designatos censet omnes Judæorum Fideles, qui non Romanis, sed Parthis, tunc cum Romanis de Orientis Imperio decertantibus, parebant; eos vero potissimum, qui Neardæ, Nisibi, & alibi trans Euphratem versabantur.

Ex hac *Epistolæ ad Parthos* inscriptione, Joannem apud Parthos prædicasse Baronius ad an. 44. §. 30. colligit. Revera Præcones Fidei apud Indos ferunt, traditione Indos habere, quod Evangelium in eorum regiones Joannes invexerit. Sed hæc maxime incerta. Apud Veteres, quod Joannes in eas regiones se contulerit, nulla mentio. Esto etiam, Epistolam hanc ad Parthos dederit: an proinde illum eo migrasse necessitas postulat? Paulus, cum ad Romanos

[49] Justin. Dialog. cum Tryphon. Iren. lib. 3. cap. 24. & lib. 4. cap. 25. Origen. lib. contra Cels. & homil. 21. in Jerem. Epiphan. de Ponderibus & Mensuris. [50] 2. Thessal. 11. 2. *Ut non terreamini neque per Epistolam tamquam per nos missam, quasi instet dies Domini.* [51] Tertull. de Præscriptionibus.

[1] Possidius Indicul. Oper. S. August. Idac. Clar. contr. Varimand. Athanas. apud Bed. Prolog. in Epist. Canonic. Vide & Pseudo-Higin. Epist. 1. c. 1. & Jo. II. ad Valerium.

manos scripsit, eos nondum viderat; scripsit etiam ad Colossenses, quos adiisse illum nullibi patet.

Ligfootus de Ecclesia (2), ad quam Joannes scripserit, aliam conjecturam producit. Joannes, inquit, in tertia ad Gajum Epistola (3) *se jam Ecclesiæ scripsisse* testatur; ei sane Ecclesiæ, in qua Gajus versabatur. Præterea Corinthi nonnisi Crispum & Cajum seu Gajum ablutos fuisse Baptismate ab Apostolo Paulo scimus 1. Cor. 1. 14. Quare ad Corinthi Ecclesiam hanc Epistolam dedisse jure Joannes creditur; quam enim aliam, præter hanc, ad eam Ecclesiam Joannes scripserit? Satius equidem hanc statuimus, quam aliquam aliam deperditam asseramus. Hæc Ligfootus, quæ tamen doctis dijudicanda relinquit. Nos vero huic sententiæ neminem facile accessurum putamus, quod conjectura sit imbecillior; maxime enim ambigitur, Cajus, ad quem Joannes suam dedit Epistolam, Corinthi ne an potius in Asia & ortum & domicilium habuerit.

Discrimen etiam, Joannes ad Ethnicos ne an ad Judæos Fideles hanc eamdem scripserit. Plerique stant pro Judæis; cui nos opinioni contrarium nihil tota Epistola advertimus. Bartolomæus Petri, qui Opus in hanc Epistolam ab Estio inceptum & prope perfectum continuavit, inde & ad Gentes Joannem scripsisse haurit, quod eos Idololatriam fugere jubeat (4): *Custodite vos a simulacris*. Quis vero prohibet, quin Apostolus Judæos ita monuerit, ne in regionibus exteris, atque inter Ethnicos & Idololatras versantes, facile ad Idolorum cultum perducerentur?

Hujus Epistolæ Author, nullibi nomine suo adscripto, ita semper loquitur, ut se minime prodat; proditur autem stilo, structura, sententiis, & potissimum charitate, qua Joannes affluens per totam Epistolam undique redundat. Per eadem, per quæ Evangelium, verba exorditur, *In principio*; vocem *Logos* (5) adhibet, ut Dei Filium designet; & Græcum verbum erotao (6), quod *interrogare* significat, pro *rogare* usurpat. Suo nomine, inquit Grotius, quemadmodum Apocalypsim, & hanc Epistolam non inscripsit, ne Romanis, cum eam ad regiones illis infensas per Mercatores Ephesios mitteret, de suis Epistolis suspicionem crearet, & in Christianos odium illorum & persecutionem excitaret. Baronius *Epistolam ad Parthos* inscriptam, inscriptionem vero deperditam censet.

Paulo ante Jerosolymæ eversionem in Insula Pathmos hanc Joannem dedisse, Grotius autumat; & revera proximi Urbis Jerosolymæ excidii mentio fieri videtur illis verbis (7): *Filioli, novissima hora est*. Verum Grotius, qui e Pathmos Insula scriptam asserit, Joannem annis pluribus (8) post Judæorum bellum & Jerosolymæ excidium in eam insulam a Domitiano amandatum fuisse, reminisci debuit.

Diu postquam ab exilio reversus fuerat, ab Joanne exaratam alii putant (9). Verum adversus Cerinthi & Simonis Discipulos, aliosque ejusdem ætatis hæreticos, Christi Divinitatem impugnantes, & eum non vere, sed specie tantummodo venisse asserentes, scriptam fuisse & legentibus constat, & Clementis Alexandrini, S. Epiphanii, S. Hieronymi, aliorumque plurimorum testimonio probatur. Quamobrem paulo ante Romanorum cum Judæis bellum, diuque ante ejusdem Joannis Evangelium exaratam patet; Cerinthus enim & Simon eadem, qua Paulus, ætate in vivis agebant, ut ex Pauli Epistolis (10), & Epiphanii etiam authoritate satis ostenditur (11). Hinc fit, ut de hac Epistola, tamquam de quadam in Joannis Evangelium præfatione, sit cogitandum.

Ephesi data a quibusdam subscriptionibus exhibetur; quod sane a vero procul non abest, cum Joannem diu in Asia Minori versatum a Veteribus accipiamus (12). Quo tamen data fuerit anno, hactenus nemo certo constituit. Si ante Jerosolymæ eversionem scripta, ante annum Christi LXX. statuenda est, & quo anno Joannes LXX. seu LXXIV. annos natus, in Asia forte morabatur. Si post ipsum Joannem ab exilio restitutum, & post ejus Evangelium; post Christi annum XCVIII. est collocanda; & tum Joannes annum prope centesimum agebat.

Hac in Epistola Joannes illos retundere proposuerat, 1. qui bona opera ad salutem necessaria negabant (13); 2. qui Jesum a Christo separabant, & eum Christum minime esse asserebant (14); 3. qui Christum non vere, sed per speciem tantummodo venisse dictitabant (15). Hos errores, quos potissimum oppugnat, Simon Magus, Cerinthus, eorumque asseclæ ad Ecclesiæ perniciem evulgabant. Fideles præterea Dei filios, hæreticos vero & pravos Doctores filios Diaboli appellat (16). Ut Fidem & patientiam colant, Fideles hortatur; Dei erga nos, nostrum erga fratres amorem plurimum commendat; Pseudo-Prophetas & Pseudo-Doctores increpat; Fidem denique, innocentiam, & Charitatem, Fidelium esse characterem ostendit.

---

(2) Ligfoot. horæ Hebr. in 1. Cor. 1. 14. (3) 3. Jo. ℣. 9. *Scripsissem forsitan Ecclesiæ; sed is qui amat Principatum, Diotrephes non recipit nos.* Græc. Ἔγραψα τῇ Ἐκκλησίᾳ. (4) 1. Jo. v. 21. (5) 1. Jo. v. 7. (6) 1. Jo. v. 16. Οὐ περὶ ἐκείνης λέγω, ἵνα ἐρωτήσῃ. (7) 1. Jo. 11. 18. (8) Tertull. Præscript. pag. 345. Auth. Quæst. in Vet. & N. T. inter Opera S. Aug. qu. 72. tom. 3. Append. pag. 71. Sulpit. Sever. l. 2. Primas. & Victorin. in Apocal. Alii. (9) Baron. ad an. Christ. 99. art. 7. 8. (10) Vide Commen. in Epist. ad Galat. & ad Thessalon. (11 Epiph. hæres. 28. Vide Tillemont tom. 2. art. des Cérinthiens. (12) In Asiam forte migravit circa ann. Chr. 66. anno eodem quo Petrus & Paulus martyrium consummarunt. (13) 1. Jo. III. 4. &c. (14) 1. Jo. II. 18. &c. (15) 1. Jo. IV. 1. 2. 3. 8. 5. 11. 18. (16) 1. Jo. III. 1. 13.

COMMENTARIUS LITERALIS IN PRIMAM EPISTOLAM B. JOANNIS APOSTOLI.

CAPUT PRIMUM.

Nihil dicit Joannes nisi quod ex Vita percepit. Societas cum Patre & Filio, quam Religio Christiana largitur. Peccatum hujus societatis pestis. Si dixeris te peccato vacare, mentiris, ipsumque Deum mendacii accusas.

℣. 1. QUod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod
perspeximus, & manus nostræ contrectaverunt de verbo vitæ: 2. Et
vita manifestata est, & vidimus, & testamur, & annuntiamus vobis vi-
tam æternam, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis: 3. Quod vidimus, & au-
divimus, annuntiamus vobis, ut & vos societatem habeatis nobiscum, & societas no-
stra sit cum Patre, & cum Filio ejus Jesu Christo. 4. Et hæc scribimus vobis, ut
gaudeatis, & gaudium vestrum sit plenum. 5. Et hæc est annuntiatio, quam audi-
vimus ab eo, & annuntiamus vobis: Quoniam Deus lux est, & tenebræ in eo non
sunt ullæ. 6. Si dixerimus, quoniam societatem habemus cum eo, & in tenebris
ambulamus, mentimur, & veritatem non facimus. 7. Si autem in luce ambulamus,
sicut & ipse est in luce; societatem habemus ad invicem, & sanguis Jesu Christi
Filii ejus, emundat nos ab omni peccato. 8. Si dixerimus, quoniam peccatum non
habemus: ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est. 9. Si confiteamur pecca-
ta nostra: fidelis est, & justus, ut remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab
omni iniquitate. 10. Si dixerimus, quoniam non peccavimus; mendacem facimus
eum, & verbum ejus non est in nobis.

℣. 1. QUOD FUIT AB INITIO ... DE VERBO VITÆ (1). Vitæ verbum, quod fuit initio, vobis nunciamus. Nomen & Apostoli appellationem, cur homines ad quos scribit, Epistolæ non præfigit Joannes. Id actum modestiæ causa putat Eusebius (2). Existimant alii, censuisse Joannem, Epistolam hanc, utpote ad Fideles universos datam, nulli genti aut urbi esse inscribendam; frustra autem additum iri nomen, cum illam Discipulis traderet, sponte ubique scripto vulgaturis, narraturisque, eam a dilecto Christi Discipulo esse exaratam. Præterea satis per se nosci poterat tum ex oratione, tum ex charitatis igne, quo tota fervet.

Ait igitur Joannes, sese nunciare Fidelibus id quod initio fuit; non nova, dubia, incertaque dogmata; sed æternam, certissimam, indubiamque veritatem, cujus testes ipsi sumus, quam ipsi vidimus audivimusque ex ore ipsius Christi Jesu, qui Deus ex Deo est, ipsaque per sui naturam veritas. Ex eo didicimus verbum vitæ (3), salutem, felix nuncium, quo & docemur iter quod nobis tenendum est, & salutem, quam sperare nos decet. *Manus nostræ contrectaverunt* verbum vitæ, Verbum carne indutum (4), Christum Jesum hominem factum, qui vita est per essentiam, æternaque veritas. In eo veritas, vita, salus, sermo sensibus obnoxia evenere. Non audivimus modo & intelleximus, verum etiam vidimus, tetigimus, contrectavimus. Ingens & acris est hujusmodi locutionum vis; eæque ferme respondent illis ex Joannis Evangelio 1. 14. *Verbum caro factum est, & habitavit in nobis; & vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a patre.*

Animadvertit Eusebius (5), Joannem initium facere tum Evangelii cum Epistolæ eodem prorsus modo, commendata utrobique Verbi gloria & Incarnatione, ut ora inimicis obstruat, Verbum vere indutum carne negantibus. Ejus rei veritatem significat, ubi ait, id a se nunciari quod vidit,

[1] Αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς, *De verbo*, idest, *verbum*. Ut Psalm LXXI. 15. *Dabitur ei de auro*, idest, *aurum*. Joel. 11. 28. *Effundam de Spiritu meo*, idest, *Spiritum*. Est. Men. Tir. Gem. Piscator alii. [2] Euseb. Demonstr. Evangel. lib. 5. cap 5. [3] Vide Grot. Vossi. alii quidam. [4] Ita Patres. Est. Zeger. Cornel. [5] Euseb. Hist. Eccl. lib. 7. cap. 27. Ταῦτα γὰρ προκατασκευάζεται διατεινόμενος πρὸς τοὺς οὐκ ἐθέλοντας τὸν ἐν σαρκὶ φάσκοντες ἐληλυθέναι τὸν Κύριον.

dit, audivit, contrectavit *de verbo vitæ*, *vitamque manifestatam esse* in Incarnatione Verbi, quod nobis vita est, felicitas, & exemplum, ad quod effingendi sumus, ut salutem assequamur.

℣. 2. Annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, et apparuit nobis. Verbum vita erat in Patre, antequam laberetur in terras: lux hominum erat: *In ipsa vita erat, & vita erat lux hominum*, Joan. 1. 4. Lux & vita induta est carne: sese ipsa hominibus prodidit: illam vidimus ipsi, cognovimus, audivimus, tetigimus, contrectavimus. Ante Incarnationem erat hominibus inaccessa: *Lucem inhabitat inaccessibilem*, 1. Timoth. 6. 16. Nunc vero videmus ipsi, cumeaque versamur.

℣. 3. Ut et vos societatem habeatis nobiscum: eadem vobis de hac re sit, quæ nobis est, sententia, novasque hæreticorum, veritatem Incarnationis, adeoque passionis, mortis & Resurrectionis Jesu Christi negantium, opiniones ne sectemini. Vulgatissimi erant hi errores primo & secundo Ecclesiæ sæculo. Sese Messiam esse jactabat Simon, sola specie crucifixum, unamque hominis figuram, non rem, a se assumptam (6). *Jesum a Christo* distinguebant Cerinthiani. *Jesus*, ajebant, merus homo fuit, communi omnium ratione ex Josepho & Maria procreatus; quo per Joannem baptizato, *Christus*, nempe Spiritus Sanctus, sese illi addidit columbæ specie, eumque deinde in passione deseruit, ac solum inter cruciatus destituit (7). Gnostici generatim & Ebionitæ Jesu Christi Divinitatem negavere.

Et societas nostra sit cum Patre et cum Filio ejus Jesu Christo. Societatem, quam simul habemus, conjunctione sententiarum de Incarnatione Verbi, leve aliquid esse ne existimetis: ea quippe societatem vobis comparat cum Patre & Filio, scilicet bonorum omnium maximum. Qui a nobis discedunt, nullam cum Deo societatem habent: membra mortua sunt, a corpore Jesu Christi sejuncta; filii a Patre desciscentes, ejusque benevolentia & hæreditate exclusi. Nos filii illius, membra, hæredes, amici sumus. *Fidelis Deus*, inquit Paulus 1. Cor. 1. 9. *per quem vocati estis in societatem filii ejus Jesu Christi Domini nostri. Obsecro autem, ut idipsum omnes dicatis, & non sint in vobis schismata.*

℣. 4. Hæc scribimus vobis (8), ut gaudeatis. Idcirco scribimus, ut vos in sententia confirmemus, ac muniamus adversus fraudes pseudo-Doctorum, veritatis hostium, quorum verbis docentur nova ista quæ scribimus; *ut gaudium vestrum sit plenum*, inspecta conjunctione vestra cum Deo & Ecclesia, firmoque fidei vestræ fundamento, freto hac ipsa re quam dicimus, spectatum scilicet nobis, auditum, intellectum, contrectatum esse Verbum humanis artubus indutum. Dicant Simon, Cerinthos, eorumque asseclæ, unde hauserint ea quæ tradunt? An spectavere Christum Jesum? an allocuti sunt? Quam levis est eorum authoritas?

℣. 5. Deus lux est. Hoc docuimus, & didicimus, vosque credidistis: Deus nitida lux est, tenebras ignorat. Hæretici autem, quos vitari jubeo, justam de Deo opinionem depravant. Ajebat Simon, se summum esse Deum, magnam Dei virtutem Act. 8. 10. Dei pulcritudinem, Paracletum, Omnipotentem (9); Samaritanis Patrem, Filium Judæis, cæteris gentibus Spiritum Sanctum (10). Valentinianorum *Æonas*, ex quibus hi pleroma & confictum Numen compingebant, ipse commentus est. Helenen suam asserebat esse primam mentem (11), rerum omnium matrem, Spiritum Sanctum; eamque primam mentem, invito Patre, procreasse Angelos, cæterasque spiritales Potestates; Angelos vero & Potestates creasse mundum & homines. Ista erant Simonis & Simonianorum deliria, in quibus nil nisi Deum tenebrarum videas. Gnostici & Docetæ negabant Incarnationem & cætera quæ ex ea consequebantur. En tenebras & errores. Nihil tale vos accepistis. *Deus lux est, & tenebræ in eo non sunt ullæ.*

Morali etiam explicatione sumi possunt ista, illique maxime favent ea quæ consequuntur. Deus lux est: qui ergo conjungi volunt Deo, eos pariter in luce versari oportet. Lux autem est veritas sententiarum, morum castitas, vitæ sanctimonia. *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*, inquit Christus Matth. 5. 8. *Nox præcessit, dies autem appropinquavit: abjiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis.* Rom. 13. 12. *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Ut filii lucis ambulate.* Eph. 5. 8.

℣. 6. Si dixerimus quoniam societatem habemus cum eo, et in tenebris ambulamus, in infidelitate, errore, schismate, flagitioque versamur, si colimus opera tenebrarum ab inimicis lucis amata, frustra dicimus, societatem nobis esse cum Deo lucis & veritatis: rejicimur ab eo ceu fautores hostium, & filii Belial. Hæretici & Schismatici sejuncti sunt ab Ecclesiæ corpore, ejusque spiritu vitaque non gaudent. Abscissi non sunt mali Christiani; at Dei Spiritu, mysticum illud corpus animante, non vivunt. Membra sunt corrupta, dedecus & inutile pondus illi afferentia. *Quæ societas lucis ad tenebras? Quæ conventio Christi ad Belial?* 2. Cor. 6. 14.

℣. 7. Si autem in luce ambulamus, puritatem, sanctimoniam, veritatem colimus, absoluta cum illo conjunctione gaudemus, cum ipse Deus sit lucis & veritatis.

Et sanguis Christi emundat nos. Tametsi Christi Sanguis ob abluenda omnium hominum peccata fusus fuerit, & qui baptismum accepere, merito ejus mortis gaudeant, verum tamen est, eos, qui vel hæresi vel schismate ab Ecclesiæ unitate discedunt, aut fœderis sanguinem flagitioso & pernicioso vitæ genere polluunt, *non emundari ab omni peccato sanguine Jesu Christi*. Pristinum in statum relabuntur, veluti sus lota iterum ad volutabrum redit 2. Petr. 2. 22. Majoribus quam antea vitiis & labibus inquinantur. Satis igitur non est, justificationis gratia te esse donatum: opus est illam sedulo custodias: neque sufficit, te iniisse fœdus cum Patre luminum: opus est ad finem usque permaneas.

℣. 8. Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus. At inquies: Nos igitur, qui societatem cum Patre & Filio habemus, juratumque in baptismo fœdus tuemur, crimine non vacamus, *& sanguis Jesu Christi non emundat nos ab omni peccato?* Cavete fraudem. Nego quemquam vacare peccato: nemo absolutam hujusmodi justitiam sibi tribuat: unusquisque singulis diebus non semel peccat (12): at si Ecclesiæ communionem colimus, sumusque orationum ejus & Sacramentorum participes, si cum Patre societatem non abdicamus, præsto semper est nostris vulneribus pharmacum, nostrisque sordibus lavacrum: lacrymarum nempe baptismus, & Pœnitentiæ Sacramentum, de quo statim.

℣. 9. Si confiteamur peccata nostra, fidelis

[6] Epiphan. hæres. 21. August. hæres. 1. Iren. lib. 1. cap. 20. [7] Epiphan. hæres. 28. cap. 1. Irenæ. lib. 1. cap. 25. & lib. 3. cap. 11. [8] Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγγελία. Alii plures: Αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγγελία. [9] Hieronym. in Matth. 24. [10] Iren. lib. 1. cap. 20. [11] Justin. Apolog. 2. Iren. lib. 1. cap. 20. Tertull. de Anima. [12] Jacob. III. 2. *In multis offendimus omnes.* Vide August. lib. 21. de Civit. cap. 27. *Quantumlibet juste in hujus vitæ caligine atque infirmitate vivamus, nobis non desunt peccata pro quibus dimittendis debemus orare.* Leo Magn. serm. 7. de Epiphan. *Quis invenietur ita immunis a culpa, ut in eo non habeat justitia quod arguat?* Idem serm. 2. in Quadrag. Vide Est. hic.

EST ET JUSTUS, UT REMITTAT, &c. At peccata non condonat nisi manentibus in Ecclesia, & serio ad se redeuntibus, ex animoque dolentibus. Opus est confiteamini peccata post baptismum admissa, confiteamini autem Deo ejusque Ministro, illius vices in terris gerenti, cui Regni cœlorum claves ipse tradidit, ut alliget solvatque. Si hoc auxilio utamini, omnia ex Dei fidelitate & justitia præstolari licet; ex fidelitate, quia cum veniam ad se revertentibus promiserit, datæ fidei deesse nequit (13); ex justitia, quia, eo placato, denegari nequeunt ea, quæ Christus morte sua vobis attulit. Sive, usurpata *justi* appellatione pro benigno, clementi, pio: Deus misericordiæ plenus homines sese ex veritate quærentes nequit repellere.

Ex consequentibus constat, agi hic a Joanne non posse, nisi de peccatis post baptismum admissis, cum alloquatur Fideles, societatem habentes cum Patre & Filio, donatosque per baptismum venia peccati originis, & cæterorum, quæ ipsi antea patravere. Certe agi nequit de concupiscentia, quæ peccatum non est, neque peccato & pœnitentia deletur sive destruitur. Denique sermo esse non potest nisi de Pœnitentiæ Sacramento; hujus enim unius est peccata dimittere (14).

℣. 10. SI DIXERIMUS QUONIAM NON PECCAVIMUS, MENDACEM FACIMUS EUM; contra enim sentimus, quam sacris voluminibus traditur, veluti ubi dicitur (15): *Nemo mundus a sorde, si vel una dies fuerit vita ejus super terram*; & Eccle. 7. 21. *Non est homo justus in terra, qui faciat bonum, & non peccet*; & Prov. 24. 16. *Septies in die cadit justus & resurgit; impii autem corruent in malum*, in sui ipsorum perniciem; & Psalm. 142. 2. *Non intres in judicium cum servo tuo, Domine, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens*. Confitemini ergo, vos esse peccatis obnoxios, nisi mendacii arguere velitis Deum (16), & si optatis *Verbum ejus in vobis esse*, Christum Jesum Patris verbum in vobis per gratiam morari. Prior tamen explicatio est proclivior.

---

[13] Vide Isai. xxx. 15. Jerem. iii. 1. . . 7. xiv. 22. & alibi passim. [14] Vide Est. & Cornel. hic. [15] Job xiv. 4. juxta 70. Interp. [16] Clem. Alex. & Didym. hic, Cajet. Cathar. Dionys. Est. Cornel.

C A P U T II.

Ne peccaveris. Christus hominum patronus & redemptio. Vetus novumque præceptum est charitas, Filii lucis, & filii tenebrarum. Mundum ne diligas. Vitato hæreticos; constans esto in fide.

℣. 1. FIlioli mei, hæc scribo vobis, ut non peccetis. Sed & si quis peccaverit,
advocatum habemus apud Patrem, Jesum Christum justum: 2. Et ipse est
propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius
mundi. 3. Et in hoc scimus, quoniam cognovimus eum, si mandata ejus observemus.
4. Qui dicit se nosse eum, & mandata ejus non custodit, mendax est, & in
hoc veritas non est. 5. Qui autem servat verbum ejus, vere in hoc charitas Dei
perfecta est: & in hoc scimus, quoniam in ipso sumus. 6. Qui dicit, se in ipso
manere, debet, sicut ille ambulavit, & ipse ambulare. 7. Charissimi, non mandatum
novum scribo vobis, sed mandatum vetus, quod habuistis ab initio: Mandatum
vetus, est verbum, quod audistis. 8. Iterum mandatum novum scribo vobis, quod
verum est & in ipso, & in vobis: quia tenebræ transierunt, & verum lumen jam
lucet. 9. Qui dicit, se in luce esse, & fratrem suum odit, in tenebris est usque
adhuc. 10. Qui diligit fratrem suum, in lumine manet, & scandalum in eo non est.
11. Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat, & nescit,
quo eat: quia tenebræ obcæcaverunt oculos ejus. 12. Scribo vobis, filioli,
quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen ejus. 13. Scribo vobis, patres,
quoniam cognovistis eum, qui ab initio est. Scribo vobis, adolescentes, quoniam vicistis
malignum. 14. Scribo vobis, infantes, quoniam cognovistis patrem. Scribo
vobis, juvenes, quoniam fortes estis, & verbum Dei manet in vobis, & vicistis malignum..
15. Nolite diligere mundum, neque ea, quæ in mundo sunt. Si quis diligit
mundum, non est charitas Patris in eo: 16. Quoniam omne, quod est in mundo,
concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ: quæ non
est ex Patre, sed ex mundo est. 17. Et mundus transit, & concupiscentia ejus.
Qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum. 18. Filioli, novissima hora
est: & sicut audistis, quia Antichristus venit, & nunc Antichristi multi facti sunt:
unde scimus, quia novissima hora est. 19. Ex nobis prodierunt, sed non erant ex
nobis; nam, si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum: sed ut manifesti
sint, quoniam non sunt omnes ex nobis. 20. Sed vos unctionem habetis a Sancto,
& nostis omnia. 21. Non scripsi vobis quasi ignorantibus veritatem, sed quasi scientibus
eam: & quoniam omne mendacium ex veritate non est. 22. Quis est mendax,
nisi

nisi is, qui negat, quoniam Jesus est Christus? Hic est Antichristus, qui negat Pa-
trem, & Filium. 23. Omnis, qui negat Filium, nec Patrem habet: qui confitetur
Filium, & Patrem habet. 24. Vos quod audistis ab initio, in vobis permaneat: Si
in vobis permanserit, quod audistis ab initio, & vos in Filio, & Patre manebitis.
25. Et hæc est repromissio, quam ipse pollicitus est nobis, vitam æternam. 26. Hæc
scripsi vobis de his, qui seducunt vos. 27. Et vos unctionem, quam accepistis ab
eo, maneat in vobis. Et non necesse habetis, ut aliquis doceat vos: sed sicut unctio
ejus docet vos de omnibus, & verum est, & non est mendacium. Et sicut docuit vos:
manete in eo. 28. Et nunc, filioli, manete in eo: ut cum apparuerit, habeamus
fiduciam, & non confundamur ab eo in adventu ejus. 29. Si scitis, quoniam justus
est, scitote, quoniam & omnis, qui facit justitiam, ex ipso natus est.

℣. 1. HÆC SCRIBO VOBIS, UT NON PECCETIS. Superiori Capite docuit, hominem infidelitate atque hæresi sejungi a societate, quam cum Patre & Filio habet: hortatur hic Fideles, ut hoc peccati genus fugiant. Ne putetis satis esse, quod semel in baptismo donati fueritis justitia, divinoque lumine illustrati: iterum labi potestis in tenebras, atque ab justitiæ & puritatis statu excidere. Quis igitur, ajetis, salutem assequuturus est, si tam multa in peccata unusquisque labimur? Ego illud non dico, quodlibet peccati genus cum Christiana professione esse non posse. Quædam sunt quotidiana peccata, quæ Deus facile dimittit, si veniam ex animo postules. Tametsi autem in gravia crimina deferamur, *advocatum habemus apud Patrem, Jesum Christum justum*. Misericordiæ aditum nobis non clausit Deus, nisi ipsi nobis animi pertinacia (1), infidelitate, atque obduratione clauserimus. Hic igitur & superiori Capite secernenda sunt peccata quotidiana, & quæ per imbecillitatem a Fidelibus in Ecclesia manentibus admittuntur, ab hæresi, schismate, infidelitate, pertinacia, in quæ ruunt ii, qui a Fidelium communione discedunt, & Christi Jesu, nostri apud Patrem patroni, merita & operam quodammodo respuunt.

ADVOCATUM HABEMUS APUD PATREM, JESUM CHRISTUM. Patronus apud Patrem ex eo est Christus, quod suum ipse Sanguinem suaque merita exhibeat in criminum nostrorum expiationem (2). Orat, interpellat, nostras & Ecclesiæ preces Patri offert, ut peccatorum veniam impetremus: animi dolorem & conversionis desiderium inspirat: ad pœnitentiæ Sacramentum impellit: lacrymarum baptismo abluit, suæque mortis & Passionis meritum nobis adscribit. Is non est, qui malam interdum causam defendens, Judicis clementiam movere conatur erga reum, qui mores corrigere frequenter nolit. Impetrat primum Christus id quod ad veniam promerendam exigitur: tam facile nos in Patris amicitiam inducit. Dæmonem sæpe describit Scriptura ceu adversarium, a quo apud Deum accusamur (3): hic exhibet Christum, patroni partes agentem, atque a Dæmone, Fidelium omnium hoste, defendentem (4).

℣. 2. IPSE EST PROPITIATIO PRO PECCATIS NOSTRIS. Pontifex noster est, & hostia pro peccatis. Acrius utiliusque clamat Christi Sanguis, quam Abelis Hebr. 12. 24. Nos ipse dilexit, suoque cruore peccatis abluit (5). An quicquam tanto Conciliatori denegaverit Pater? Nullum esse potest illius misericordiæ impedimentum, nisi ex animi nostri sævitie & pertinacia; nullumque peccati genus est, quantumvis atrox, quod Sanguine Christi expiari nequeat, modo animum non obduret homo, velitque ad Deum per pœnitentiam accedere, merito hujus hostiæ gavisurus. Redemptionis a Christo partæ beneficio nemo excluditur, Judæus, Gentilis, infidelis, justus, impius. Mortem ille obiit *non pro nostris tantum, sed etiam pro totius mundi* peccatis; pro præteritis, præsentibus, ac futuris, nemine prorsus excepto, nulloque sexus, ætatis, conditionis discrimine. Nemo nisi culpa sua perit: nunquam non manus porriget Deus, si serio convertamur. Pertinacibus autem, hæreticis, iisque omnibus, qui ad oblatum lumen sponte oculos claudunt, tametsi Christus & pro ipsis obierit, efficaciter non applicantur passionis illius merita; ipsique sponte in tenebris sceleribusque versantur (6).

℣. 3. IN HOC SCIMUS, QUONIAM COGNOVIMUS EUM, SI MANDATA EJUS OBSERVEMUS. Cognosci potest Deus sola mentis contemplatione, more Philosophorum (7), qui cum Deum cognoverint, non coluere uti oportebat, suasque cupiditates sectati sunt, ut in scelera tam gravia ruerent quam ii qui ignorabant. Nosse etiam Deum, illique credere potest ratione prorsus inutili, ceu Dæmones, qui Christum confitentur (8) & credunt, sed more servorum formidant, præter animi demissionem & charitatem (9): *Dæmones credunt, & contremiscunt*. Credere debet, ac Deum cognoscere Christianus fide efficaci & agente, cum charitate simul bonisque operibus: *Fides, quæ per charitatem operatur*. Galat. 5. 6. Fideles statim monuit Joannes, ut Ecclesiæ constanter adhærescerent, vitarentque hæreticos & pseudo-Doctores, atque in societate cum Patre & Christo Jesu permanerent: tum jussit vitare peccata, quibus ea conjunctio destruitur. Denique hic hortatur, ut fidem habeant vivam, constantem, cum charitate conjunctam, bonorum operum feracem. Nam (℣. 4.) *Qui dicit se nosse eum*, illique credere, *& mandata ejus non custodit, mendax est*.

℣. 5. QUI AUTEM SERVAT VERBUM EJUS, VERE IN HOC CHARITAS DEI PERFECTA EST. Sive: Qui Dei præceptis obtemperat, præceptum de charitate erga Deum implet absolutissime. Ut enim ait Christus Jo. 15. 10. *Si præcepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea, sicut & ego Patris mei præcepta servavi, & maneo in ejus dilectione*. Amoris argumentum est obedientia, & obsequium erga amati voluntatem. Perfecta charitas nos in amatum transformat: anima una sumus duobus in corporibus residens (10). *Breve præceptum*, inquit S. Augustinus (11): *Dilige, & quod vis fac*.

Si

[1] Grot. hic: *Si quis peccaverit; adde, & se Ecclesiæ regendum sanandumque tradiderit*. Infra v. 16. *Qualis illi*. Galat. VI. 1. 2. Cor. 11. 6. 1. Thessal. v. 4. 2. Thessal. III. 15. Vide & Bed. & Est. hic.
[2] Vide Grot. Est. Cornel. hic. [3] Apoc. XII. 9. 10. 1. Par. XXI. 1. Job 1. 6. 9. 11. 4. 7. Zach. III. 1.
[4] Hebr. VII. 25. *Semper vivens ad interpellandum pro nobis*. Joan. XIV. 16. *Ego rogabo Patrem & alium paraclitum dabit vobis*. Rom. VIII. 34. *Christus . . . Qui est ad dexteram Patris, qui etiam interpellat pro nobis*.
[5] Apoc. 1. 5. [6] Vide Est. hic, ex Cyrillo lib. in Joan. cap. 16. [7] Rom. 1. 21.
[8] Luc. IV. 34. 41. [9] Jacob. II. 19. [10] August. lib. 4. Confess. cap. 6. *Bene quidam dixit amico suo: Dimidium animæ meæ. Nam ego sensi animam meam, & animam illius unam fuisse animam in duobus corporibus*. [11] August. Tract. 7. in Ep. Joan. num. 8.

Si enim bene amaveris, nihil facies nisi quod Deo placuerit. Bonorum omnium fons charitas, quemadmodum malorum cupiditas (12). *Ille tenet & quod patet & quod latet in divinis sermonibus, qui charitatem tenet in moribus* (13). *Plenitudo Legis est dilectio*. Rom. 13. 10.

℣. 6. Qui dicit se in ipso manere, debet, sicut ille ambulavit, et ipse ambulare. Qui amat, similem se amato facere studet. Si amor, uti diximus, animam unam in duobus amicorum corporibus ponit, fieri non potest, ut idem uterque non velit aut non cupiat. Si tibi est Jesu Christi amor, si ejus spiritu ageris, mundum, opes, gloriam, voluptates odio habebis & spernes, uti Christus odio habuit & contemptui (14): operam dabis, ut placeas Patri, quemadmodum ille Patris voluntatem explere in omnibus studuit. Laborandum semper Christiano est, ut Christum Jesum moribus exhibeat (15); ut dicere queat cum Paulo Galat. 2. 20. *Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus*.

℣. 7. Non mandatum novum scribo vobis, dum hortor ut Deum ametis & proximum; neque novum jugum cervicibus vestris impono: *mandatum vetus est verbum quod audistis*, vestra in natura alte impressum: primum est hominis officium, juris naturæ, omniumque illius officiorum fundamentum (16). Hoc dumtaxat præstitit Moyses, vetus mandatum instauravit; Christus ejus mandati amplitudinem & perfectionem, denique quid naturæ Lex postularet, ostendit: dissipavit tenebras, quibus præceptum hoc humani cordis corruptio obvolverat. Hoc tamen loco Joannes significat id, quod Fideles conversionis & ad Religionem vocationis initio didicerant (17): *Mandatum vetus est verbum quod audistis*.

℣. 8. Iterum mandatum novum scribo vobis. Vetus est per se mandatum, utpote quod mentibus vestris inscripsit Deus, Legibusque Mosaicis & Evangelicis sancitum: vobis tamen & mihi est novum; ipsique Christo novum quodammodo est, utpote ab eo amplificatum explicatumque; quamobrem Apostolis in Evangelio Joan. 13. 34. dixit: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos*. Vobis etiam mihique est novum, cum ipse vos hortor, ut excitetis charitatem, ejusque nova specimina erga Deum & fratres exhibeatis.

Tenebræ transierunt, et verum lumen jam lucet. Sub Lege a Pharisæis explicata, charitatis præceptum antiquatum erat & obsoleverat: eversa erant filiorum erga parentes, parentum erga filios officia: proximorum loco habebantur amici dumtaxat aut populares: fas esse censebatur injurias ulcisci, & odisse inimicos. Hæc vitia correxit Christus, justos Legi charitati fines posuit, omnia illius capita explicavit. Quamobrem, fratres, eum *tenebræ transierint, & verum lumen jam luceat*, ita vos gerite uti lucis filii Eph. 5. 8. vetustissimum & novum charitatis præceptum servate tam absolute, quam Christus exemplo docuit. Sub lege non estis, sed sub gratia (18): invicem amate, uti vos amavit Christus (19).

℣. 9. Qui dicit se in luce esse, fratres amare debet absolutissime: si odit, in tenebris est, non lucis filius, sed peccati servus, Christi spiritu non vivit, gratia Christi caret. Si intra Ecclesiam contineatur, mortuus est, membrumque putre & corruptum. At (℣. 10) *qui diligit fratrem suum, in lumine* fidei & charitatis *manet*: lucis filius vere est, perfectusque Christi Discipulus. *Scandalum in eo non est*: in lumine est, videt ubi pedem figit, nullum in via offendiculum invenit, aut inventum vitat. *Si quis ambulaverit in die*, ait Christus Joan. xi. 9. *non offendit, quia lucem hujus mundi videt. Si autem ambulaverit in nocte, offendit, quia lux non est in eo*. Ita si charitatem habeas, omnia pateris, excusas omnia, bonamque in partem interpretaris, miseret omnium 1. Cor. 13. 4. Si te odere fratres & insectantur, curas ut officiis illos mulceas; si te injuria affecerint, parcis; si lapsi fuerint, doles, & opem affers. Ita omnia saluti Electorum serviunt. Roman. 8. 28.

℣. 11. Qui odit fratrem, in tenebris est erroris, peccati, præjudicatæ opinionis: illum destituit Deus, atque in animi perversitate derelinquit: *Via impiorum tenebrosa: nesciunt ubi corruant*. Prov. 4. 19. Sive planius: Proximorum odium nubes est, mentem animumque obumbrans. Nihil fœdatum est, nullus æquitati locus, ubi odium sceleris. Quicquid egerit ille quem oderis, malam in partem accipis, ipsisque illius obsequiis offenderis: si tes bene illi cedant, invides; siquid optime & innocentissime faciat, in malum torques: ipsam illius virtutem odiosis nominibus oneras: & quemadmodum is qui colorato vitro ad videndum utitur, omnia vitri colore infecta intuetur; ita qui alterum odit, nihil nisi malum in eo conspicit: vita nimirum omnia simulatæ corrumpnotur. Optime quidam ex Antiquis (20): *Ira furor brevis est*. Judicium de rebus vitiat insania: idem præstat ira.

℣. 12. Scribo vobis, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen ejus. Scribo tamquam filiis lucis, qui peccatorum veniam per baptismum retulistis. Alloquor tamquam germanos Dei filios: puto enim inesse vobis charitatem quam commendo. Cavete ne degeneres siris, & illustrem adeo dignitatem amittatis.

Aliter (21): *Scribo vobis, filioli, quia remissa sunt vobis peccata nomine Jesu Christi*. Incipit Joannes ad singulos hominum status descendere, aptaque unicuique ætati consilia & monita enumerare. Filioli, qui a prima ætate eredidistis Christo, & abluti estis baptismo, gratulor, moneoque, vos peccatorum veniam consecutos (22) virtute nominis Christi per fidem & Baptismum.

S. Augustinus in hunc locum ita explicat, quasi Joannes puerorum; juvenum & senum nomine Christianos generice significet; *pueros*, quia natna in baptismo; *juvenes*, quia Spiritus Sancti robore plenos; *senes*, quia Patrem æternum, Antiquum dierum (23) agnoscunt. *In filiis significatur nativitas, in patribus antiquitas, in juvenibus fortitudo*. Prior explicatio proclivior videtur & simplicior.

℣. 13. Scribo vobis, patres, quoniam cognovistis eum, qui ab initio est, Cœli terræque Conditorem. Jam ante Baptismum noveratis, at non tamquam Servatoris vestri Patrem: ita noscebatis, uti vulgo Judæi: at non colebatis puro perfectoque cultu, spiritu & veritate, quemadmodum nunc colitis.

Scribo vobis, adolescentes, quoniam vicistis malignum. Bello & laboribus apta est adolescentia. Sacram militiam in castris Christi suscepistis, & strenue in Diabolum pugnastis: vicistis, profligastis armis fidei & charitatis (24): *Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides vestra*. Permanete igitur ad finem usque in militia: *non enim coronabitur, nisi qui legitime certaverit* (25).

℣. 14.

(12) August. Serm olim 19 de Tempore, nunc 350. (13) August. ibidem num. al (14) Prosper lib. 2. de vita contempl. cap. 21. (15) Rom viii. 29. & 1. Cor. xv. 49. (16) August. Cornel Men. alii. (17) Est. Oecumen. Gem. Hom alii. (18) Galat. v. 18. (19) Ephes. v. 2. (20) Senec. de Ira cap. 1. Cicero Tusculan. cap. 4. Horat. lib. 1. Ep. 2. (21) Γράφω ὑμῖν, παιδία, ὅτι ἀφέωνται ὑμῖν αἱ ἁμαρτίαι διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. (22) Est. Cornel. Men. Ita & Clemens, Oecumen. Dionys. Gagn. Cajet. Cathar. (23) Dan. vii. 9. *Antiquus dierum sedit*. (24) 1. Joan. v. 4. (25) 2. Timoth. ii. 5.

℣. 14. SCRIBO VOBIS, INFANTES, QUONIAM COGNOVISTIS PATREM. Iterum alloquitur *pueros*, baptismi aquis purgatos. Pueri plerumque parum eruditi sunt, sapientia carent & cognitione. Vos tamen Religionis mysteria pervasistis: mentes vestras illustravit Deus, ut sese agnoscatis ametisque, & credatis. Doctiores estis & sapientiores, quam Philosophorum nobilissimi, qui aut male cognoverunt, aut agnitum minime coluerunt.

Græcus (26), Syrus, S. Augustinus (27), Beda (28), Oecumenius, & quidam etiam Latini libri, initio ℣. 14. hæc legunt: *Scripsi vobis, patres, quia cognovistis eum qui ab initio est*. Censent Critici nonnulli, deleta hæc esse ex Vulgata, utpote superflua: & profecto mera sunt dictorum repetitio. Rara sunt Græca exemplaria, in quibus ea desiderentur.

JUVENES FORTES ESTIS . . . ET VICISTIS MALIGNUM. Repetit hic dicta ℣. 3. additque: *Quoniam verbum Dei manet in nobis*; quasi roboris principium & victoriæ causam significet. Amplexi estis Fidem, verbum Dei accepistis; quamobrem estis adversus Diaboli vires invicti.

℣. 15. NOLITE DILIGERE MUNDUM, &c. Cum Diabolum viceritis, cavete ne diligatis mundum, mundi scilicet voluptates, solatia, gloriam, opes: ejus dogmata moresque ne sectemini: ita enim in tupetati Dæmonis laqueos iterum incideretis, atque hosti sævissimo vos ipsi traderetis. Malus idcirco est mundus, quod ibi Dæmon imperium exerceat (29), eumque ingenio suo compleat (30). Mundi amor cum Dei amore conjungi nequit (31), tuque duobis dominis servire non potes, Matt. 6. 24.

℣. 16. OMNE QUOD EST IN MUNDO, &c. Vide, possint ne ista cum Dei amore conjungi. *Concupiscentia carnis* omnes sensuum, gustus, tactus, carnis voluptates complectitur. *Concupiscentia oculorum*, illecebras visus, spectacula, inanem curiositatem, superfluæ cognitionis & sumptuositatis amorem, vestium, supellectilis, ædificiorum pompam, ludos, vanasque mundi nugas, hominum laudes & existimationem, denique studium eorum, quæ boni speciem non rem habent, totaque in hominum mundi amatorum opinione & admiratione consistunt, significat (32). Denique *superbia vitæ* est ambitio, amor dignitatis, gloriæ, amplitudinis, fortunarum, cæterarumque rerum, quæ cum opulentia conjunguntur, illustrium munerum, luxus, imperii, rerum copiæ, fastus, contemptus cæterorum, licentiæ effrænis.

Mira hæc Joannis sententia legitur apud Philonem, aliosque veteres Philosophos: ex quo colligere est, eam multo antea inter istos fuisse vulgatam. Cruentissima Græcorum Barbarorumque bella, sive domestica sive externa, inquit Philo de Decalogo, omnia ex uno fonte manarunt, nimirum ex cupiditate vel opum, vel gloriæ, vel voluptatis. Et Pythagoras apud Cliniam in Grotio hic: Justitiam violare, nisi aliqua ex causa, non solet homo: hæ vero tres numerantur; amor voluptatis in sensuum deliciis; avaritia in opum studio; ambitio in eo quod vel æqualibus vel similibus præstare quis cupit.

℣. 17. MUNDUS TRANSIT, ET CONCUPISCENTIA EJUS. Vos ne fallat mundi favor, & amatorum mundi felicitas. Quicquid videtis, & mirantur homines, brevi cadit. Gloriæ, opum, voluptatum diuturnitas major non est quam vitæ; eaque ipsa quam multis infesta est vicibus, doloribus, curis, ærumnis? *Qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum* (33). Vera germanaque felicitate Justus in terris fruitur, dum virtutem colit & conscientiæ testimonio commendatur: infinitam beatitudinem expectat, prægustat, anticipat viva fide & spe; tranquillo mortis genere obit, certissimis Dei promissionibus fretus; summo denique bono potitur in æternitate. Quam latum est inter hominem mundum amantis voluptates, gloriam, fortunas, & hominis justi discrimen?

℣. 18. FILIOLI, NOVISSIMA HORA EST. Alia est causa, cur mundum aspernemini, vigiles sitis, charitatem colatis: hora nimirum suprema imminens. Mundus quam primum, nobis saltem (34), periturus est. Adsunt suprema tempora. Post Messiæ resurrectionem futuræ non sunt magnæ illæ in Religione vices, quæ hactenus fuere. Expectandus solummodo est supremus dies, & alter Christi adventus. Animos comparare vos oportet ad spectanda ea, quæ Christus & Apostoli prædixere, suprema scilicet mundi ætate complures fore pseudo-Christos & pseudo-Prophetas (35). Jam expleri res incipit. Quam multi Hæretici, pseudo-Doctores, mali Christiani, inimici nominis Christi, Anti-Christi?

De Ecclesiæ vexationibus & calamitatibus, quas ipsorum ætas tulit, ita loquebantur Apostoli & primævi Fideles, quasi essent signa supremo Judicio prænuntia. Fortasse dicere volebant Apostoli, ista esse rerum in mundi exitu futurarum indicia & figuras. Patres multi (36) locutionibus hisce ad verbum usurpatis, serio crediderunt, proximum jam imminere Judicium. Supremi dies, & Domini Judicium in Scripturis interdum Jerosolymæ ac Templi excidium, Judæorumque cladem per Romanos significant (37). Si constaret, scriptam esse hanc Epistolam ante Romanum in Judæos bellum, locus hic explicari posset de suprema ea calamitate, uti placuit Grotio & Hammondo; eaque fortasse verissima omnium foret explicatio. Confer Paulum ad Thessalonicenses (38) & ad Timotheum (39).

SICUT AUDIVISTIS QUIA ANTICHRISTUS VENIT. De Antichristo fuse egimus peculiari Dissertatione. De hujus adventu loquitur ad Fideles Joannes, tamquam de certissimo perituri mundi indicio, & de præcursore alterius adventus Jesu Christi: atque hunc Antichristum tunc proditurum optime secernit ab iis, qui consequentibus temporibus Evangelium impugnaturi erant, & Ecclesiam insectaturi. Complures jam tunc erant Antichristi. *Nunc Antichristi multi facti sunt*. Hi porro erant Simonis Magi Discipuli, si ipse Simon pestilentem animam jam efflaverat; ut enim diximus, incerta est hujus Epistolæ ætas. Antichristi erant Nicolaitæ, Cerinthiani, aliique hæretici resurrectionem negantes; erant falsi Doctores, quos tam acriter Petrus & Paulus arguunt: erant hæretici, Divinitatem Jesu Christi impugnantes. Hi omnes ipsa ætate Apostolorum, & ante Joannis obitum prodivere: præcursores Antichristi, & certissimæ pessimi hominis figuræ (40).

℣. 19. EX NOBIS PRODIERUNT, SED NON ERANT EX NOBIS. Hæretici, falsique Doctores, de quibus agit, baptismo initiati fuerant, & Christi fidem pro-

(26) Græc. impress. Ἔγραψα ὑμῖν, πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. Vide Est. & Brugens. & Mill. Var. Lect. hic. (27) August. in hunc locum. (28) Beda, Oecumen. Th. Anglic. hic. (29) Joan. xii. 31. *Princeps mundi hujus ejicietur foras*. (30) Joan. v. 19. *Mundus totus in maligno positus est*. (31) Jacobi iv. 4. *An nescitis, quia amicitia hujus mundi inimica est Dei?* (32) Eccle. iv. 8. *Non satiantur oculi ejus divitiis*. Et v. 10. *Quid prodest possessori, nisi quod cernit divitias oculis suis?* Prov. xxvii. 20. *Infernus & perditio nunquam implentur, similiter & oculi hominum insatiabiles*. (33) S. Cyprian. lib. 1. §. 11. ad Quirin. & Calatir. pag. 312. addunt: *Quomodo & Deus manet in æternum*. (34) Oecumen. Didym. (35) Vide August. Oecumen. Est. Cornel. Gem. (36) Vide Cyprian. lib. 4. Epist. 6. Hieronym. contra Helvid. Greg. lib. 4. Ep. 38. Lactant. lib. 7. cap. 25. (37) Matth. xxiv. & 1. Timoth. iv. 1. & 2. Timoth. iii. 1. (38) 2. Thessal. ii. 1. 2. 3. Vide & 1. Thessal. iv. 12. 15. & v. 1. 2. (39) 1. Timot. iv. 1. 2. 3. & 2. Tim. iii. 1. 2. &c. (40) Ita Est. Men. Tir. Cornel. alii.

professi : in Ecclesia versati sunt, & Christianorum appellatione usi ; at sejuncti arsnt ab Ecclesia, & germani ejus filii nunquam fuerant (41); neque boni, neque veri Christiani; hypocritæ, lupi animum pelle ovis tegeotes: palea tritico mista: lolium in agro patrisfamilias satum: membra putria, per se sponte avulsa, vel Ecclesiæ anathemate abscissa a Corpore & Communiona (42): humores mali, ait S. Augustinus, vomitu ejecti.

Si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum. Si solido fidei & justitiæ fundamento freti fuissent, nunquam illi ab Ecclesia secessissent, oeque commenti fuissent errores, quos hactenus tradidere, & adhuc vulgant. Christiani hominis nota est demistus, docilis, simplex animus corpori Ecclesiæ constantissime adhærescens. Hujusmodi autem hominem in hæresim erroresque præcipuos labi non sinet Deus, nisi sensim in superbiam evehi, ab Ecclesiæ Præsulibus desciscere, privatas sententias iis, quas inter Fideles didicit, præferre inceperit. Namo pletumque nisi per gradus in hæresim fertur. Superbia primus est in errorem gradus; certaque Antichristorum cujuslibet ætatis nota est 2. Thess. 2. 4. *adversari Deo, & extolli supra omne quod dicitar Deus, aut quod colitur, ita at in Templa* quis *sedeat, ostendere se tamquam sit Deus*; nempe legitimæ authoritatis jugum abjicere, ut imperium io simplicium animos mentesqoe constituatut.

Sed ut manifesti sint. Passus non ast Deus, eorum hypocrisim & superbiam diu latere. Fieri ferme non potest, ut simulatio & superbia denique sese non prodant, eosque manifestos non faciant. Aut tumultnosos, sediriosos, authoritatis suæ contemptores ipsa Ecclesia ejicier; aut ipsi sponte discedent, impatientes censurarum, quibus aut novæ illorum sententiæ aut flagitiosi morea sunt compescendi. Corporis totius corruptio colligi ex eo nequit, quod nequam homines & vitiosi ex illo egrediantur: laudis potios argumentum est. Non egtedereutur mali, si vitium eo in corpore toleraretur. *Oportet & hæreses esse*, inquit Paulus 1. Cor. 11. 19. *at & qai probati sunt, manifesti fiant in vabis. Ex personis probamus fidem*, ait Tertullianns (1), *an ex fide personas? Avolent igitur quantum volant paleæ levis fidei : eo puriar massa frumenti in horteam Domini reponetur.*

℣. 20. Sed vos unctionem habetis a Sancto. Frustra de hac re plura vobis dixero: hujusmodi Antichristos nostis, eorumque a nequitia & corruptela abhorretis. Ista magis, quam ex me, ex Christo Jesu ejusque Spiritu didicistis (2). Eadem sententia est ℣. 27. *Naa necesse habetis, ut aliqais doceat vos; sed unctia ejus docet vos de omnibus.* Interiori hac unctione, isto intelligentiæ dono, & sapientiæ Spiritu donamur in baptismo, idque in Confirmationis Sacramento confirmatur. Exterior unctio, qua linimur, sacrum & efficax signum ast interioris unctionis, qua cumulamur (3).

Sanctus est aot Pater, aut Filius, aut Spiritus Sanctus. Unctio est totius Trinitatis donum. Unctionem & adoptionem largitur per Filium Pater: utramque Sanguine suo nobis comparat Filius; Spiritus Sanctus divina prorsus actione mentibus nostris infundit. Hic Prophetaa, hic Apostolos unxit: hic divina munera Fidelibus præbet. Exterior unctio, qua linimur, intelligentiæ symbolum est & divini luminis: & quemadmodum oleum lucernæ infusum alit flammam lucemque ex flamma prodeuntem; ita Spiritus Sancti unctio, dum iotra nos maoet, docet, illustrat, solatio & robore cumulat.

℣. 21. Non scripsi vobis quasi ignorantibus veritatem. Quæ hac Epistola traduntur, quasi rudibus & minime institutis oon dico: omoes Antichristorum artes fraudesque non enumaro: non doceo qua ratione vitandi sint: satis ista vos nosse, ac frustra doceri existimo. Spiritus Sanctus, quo cumulamini, cujus & voces excepistis, in errorem fraodasque vos labi oon patietur. *Omne mendacium ex veritate non est*: ipsi nostis. Quamobrem agnita novorum hujusmodi Doctorum fraude, statim rejicietis. Hi ad mendacii patrem pertinent: minime igitur ad Christum: nulla enim duobus hisce contrariis conjunctio potest esse aut societas. Quicqoid acceptæ fidei repugnat, fraus est & meodacium: ita examine posthabito pronuociate. Generalis in novas opiniones sententia. Studio & eruditione opus non est, ut videas, utrum ea qoæ audis, ex veteri fida sint. Si non sunt, errores suot: oihil enim novum admittit Fides.

℣. 22. Quis est mendax, nisi is qui negat quoniam Jesus est Christus? Novos Messias inducunt novi Doctores, & rationes dubitandi de Jesu Christi missione ac Divinitate serunt: *Jesum a Messia* secernunt. Statim hos mendaces nuncupate. Nostis, Jesum esse Messiam, Dei Filium, Patri æqualem, Deum ipsum. Qui aliter loquitur, Spiritu veritatis non agitur, sed mendacii. Jesum esse Messiam negabant Simon & Cerinthus, eumque merum esse hominem asserebant: atque is communis erat primævorum hæreticorum error, uti vidimus Supra 1. ℣. 3.

Hic est Antichristus, qui negat Patrem et Filium. Qui Jesum esse Messiam negat, is negat & Patrem & Filium. Negat Patrem, qui testimonium pro Filio exhibuit, ubi eum charissimum sibi filium esse asseruit: negat Filium, qui innumeris prope prodigiis se & Messiam & Dei filium esse demonstravit. Si vulgaria tantum prodigia patrasset Christus, Prophetæ dumtaxat & sancti viri loco haberi posset; cum vero & innumera & prorsus inaudita patraverit, & sua quidem uoius virtute, ad hoc ipsum ut se & a Deo missum & Deum esse ostenderet, oulla plane excusatio ast iis, qui Messiam ipsum esse negant Joan. 15. 24. Frustra confiteris Patrem, si negas Filium: qui negat alterum, & alterum oegat. 23. *Qui negat Filium, nec Patrem habet.*

℣. 23. Qui confitetur Filium, et Patrem habet. Illustre adeo Patri testimonium exhibuit Filius, ut agnosci nequeat Pater, quin simul agnoscatur & Filius. Prophetæ, Filii adventum nunciantes, omnes de Patre sermonem habuere. Filium non agnosceremus, ignorato Patre: at luculenter adeo oon agnosceremus Patrem, & quem ille sibi postulat cultum, nisi venisset Filius, ejusque nomine locutus non esset. Pleraque Græca Exemplaria formis edita non habent ista: *Qui confitetur Filium, & Patrem habet*; eaque Interpretes nonnulli (4) temere a librariis addita existimant. Alii (5) omissa censent per oscitantiam. Illud certo constat, in eximiis Codicibus, in Syriaca, Copthica, Æthiopica, Latinis omnibus libris, Græcis quibusdam Editiooibus, Cypriano (6), Cyrillo (7), Hilario (8), Augustino (9), Beda legi. Postremus hic fert: *Qui confitetur Filium, & Filium & Patrem habet.*

℣. 24. Quod audistis ab initio, in vobis per-

(41) Cyprian. lib. 1. Ep. 5. *Nemo existimet, bonos de Ecclesia posse discedere. Triticum non rapit ventus, nec arborem solida radice fundatam procella subvertit. Inanes paleæ tempestate jactantur.* (42) Ita Est. Men. Tir. Cornel. alii passim. August. hic: *Sic sunt in corpore Christi, quomodo humores mali; quando evomuntur, tunc relevatur corpus. Sic & mali quando exeunt, tunc Ecclesia relevatur; & dicit quando eos evomuit: Ex me exierunt humores isti, sed non erant ex me.* (1) Tertull. de Præscript. (2) Beda, Oecumen. Salmer. Lyr. Carhar. alii plerique. (3) Vide Cyrill. Cathech. Mystag. 3. Greg. Mag. lib. 5. Moral. cap. 19. seu 20. Vide Bellarm. lib. 2. de Sacram. Confirm. cap. 5. & S. Turrian. lib. 2. cap. 15. pro Epist. Pontif. Cornel. a Lapid. hic. (4) knatchbull. hic. (5) Est. Mill. Camer. alii. (6) Cyprian. lib. 2. ad Quirin § 26. (7) Cyrill. lib. 9. in Joan. c. 40. (8) Hilar. lib. 6. de Trinit. (9) August. Tract. 3. in hanc Epistol.

PERMANEAT. Nihil fit, quod Fidem, quam ex Apostolis primisque Præconibus accepistis, deserere vos suadeat. Tametsi Angelus e Cœlo nova nunc dogmata invehat Galat. I. 8. & mira prodigia coram exhibeantur, anathema dicite omnibus qui ea docuerint, quæ vestræ conversionis initio non accepistis (10). *Id tenendum, quod Ecclesia ab Apostolis, Apostoli a Christo, Christus a Deo suscepit*, inquit Tertullianus (11). *Reliquam vero omnem doctrinam docet de mendacio præjudicandam, quæ sapiat contra veritatem Ecclesiarum, & Apostolorum, & Christi, & Dei.* Quid agitis inter Fideles, hæretici? *qui estis? quando & unde venistis? quid in meo agitis, non mei? . . . . . Mea est possessio: olim possideo, prior possideo. Habeo origines firmas ab ipsis authoribus, quorum fuit res. Ego sum hæres Apostolorum* (12).

℣. 25. HÆC EST REPROMISSIO, QUAM IPSE POLLICITUS EST NOBIS, VITAM ÆTERNAM. Æternam ille vitam nobis promisit. Vanum non est, leve, incertumve præmium: æterna nimirum beataque in cœlis vita, qua fruituri sumus, ubi absolutam cum Patre & Filio societatem habuerimus. Ut ad eam perveniamus, opus est servemos Fidem quam accepimus, adhæreseamus Ecclesiæ, Filium a Patre, Patrem a Filio non sejungamus.

℣. 26. DE HIS QUI SEDUCUNT VOS; ut quamlibet rem in Religione novam execremini, ac deinde vitetis Simonis & Cerinthi Discipulos, qui vos fallere student, dum ingerunt dubitandi rationes, sit ne Jesus & Messias & Deus.

℣. 27. UNCTIONEM QUAM ACCEPISTIS AB EO, a Filio nimirum, vel a Spiritu Sancto, sive etiam a Patre, uti explicavimus ℣. 20. MANEAT IN VOBIS. Sedulo tuemini Spiritus Sancti gratiam, qua donati estis in Baptismo & Confirmatione: vivum lumen intra vos micans (13) nolite extinguere, ne in tenebras & hostium insidia incidatis. Græcus vulgatus legit: (14): *Unctio, quam accepistis ab eo, in vobis manet*, non *maneat*. Postremam tamen lectionem habet Vulgata, ac tuentur eximii libri complures & nonnullæ Editiones.

SED SICUT UNCTIO EJUS (15) DOCET VOS DE OMNIBUS, monendi a me non estis: SICUT DOCUIT VOS, MANETE IN EO. Græcus (16): *Manebitis in eo*. At Vulgatæ favent Græci libri complures, Syriaca, Æthiopica, Codex Alexandrinus, & Græcæ quædam Editiones. Jubet igitur Apostolus, manere Fideles in Fide, quam vel ex Apostolis vel ex Ecclesia accepere, a Spiritu Sancto inspiratam, ejusque unctione traditam ipso conversionis initio, (℣. 28,) *ut cum apparuerit* Dei Filius, judicium in vivos & mortuos exerciturus, *habeamus fiduciam, & non confundamur ab eo in adventu ejus*. His verbis innuit futurum, ut damnentur hæretici ac paternæ fidei desertores, æternoque probro in Dei judicio obruantur.

℣. 29. SI SCITIS QUONIAM JUSTUS EST, sive, cum sciatis Deum esse justum, SCITOTE, QUONIAM ET OMNIS QUI FACIT JUSTITIAM, EX IPSO NATUS EST, Dei filius, electus, hæres, non filius iræ ac tenebrarum; modo justitiam colere pergat, seseque per infidelitatem dignum non efficiat, qui recenseatur in Dei inimicos & diaboli filios, unaque cum illis æterno igne damnetur. Si vobis largitur Deus, ut colatis justitiam, fateri vos oportet, id naturæ viribus, aut ductæ ex homine origini non deberi, sed virtuti, & gratiæ, qua vos Deus ob regenerationem & adoptionem instruxit (17): *Qui facit justitiam, ex ipso natus est*; omnesque Antichristos, pseudo-Doctores, hæreticos, perversis moribus homines, non esse Dei filios, & ab adoptionis beneficio sua ipsorum culpa excidisse. *Fuerunt isti ex multitudine vocatorum; ex electorum autem paucitate non fuerunt* (18).

(10) Confer sup. II. 7 infra III. 11. (11) Tertull. Præscript. cap. 21. (12) Idem Præscription. cap. 37. (13) 1. Thessal. v. 19. *Spiritum nolite extinguere*. (14) Τὸ χρίσμα ὃ ἐλάβετε ἀπ' αὐτοῦ, ἐν ὑμῖν μένει. Alii: Ἐν ὑμῖν μενέτω. Ita Steph. δ, ε, ι, ια, Colb. 7. Barb 1. Cov. 4. Genev. Colin. edit. (15) Ἀλλ' ὡς τὸ αὐτὸ χρίσμα διδάσκει ὑμᾶς, *Sed sicut ipsa hæc unctio*. Alii: Ἀλλ' ὡς τὸ αὐτοῦ χρίσμα, *Unctio ejus*. Ita Steph. δ, ι, ια, ιγ, Barb. 1. Cov. 4 Syr. Arab. Genev. Colin. Τὸ αὐτοῦ χρίσμα, ὅπερ τὸ πνεῦμα. Oecumen. (16) Καθὼς ἐδίδαξεν ὑμᾶς, μενεῖτε ἐν αὐτῷ. Alii: Μένετε ἐν αὐτῷ. Ita Steph. δ, ι, ια, Alex. Barb. 2. Petit. 1. Cov. 4. Genev. Col. Syr. Æth. (17) Vide Est. hic. (18) Aug. lib. de Corrept. & Grat. c. 9.

CAPUT III.

Dei charitas erga homines. Filii Dei. Filii Diaboli. Proximorum amor. Fratrum odium. Fides & charitas omnia ex Deo impetrant. Qui mandata servat, in Deo manet, in eoque Deus.

℣. 1. VIdete, qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur, &
simus. Propter hoc mundus non novit nos: quia non novit eum. 2.
Charissimi, nunc filii Dei sumus: & nondum apparuit, quid erimus. Scimus, quoniam cum apparuerit, similes ei erimus: quoniam videbimus eum sicuti est. 3. Et
omnis, qui habet hanc spem in eo, sanctificat se, sicut & ille sanctus est. 4. Omnis, qui facit peccatum, & iniquitatem facit: & peccatum est iniquitas. 5. Et scitis, quia ille apparuit, ut peccata nostra tolleret: & peccatum in eo non est. 6.
Omnis, qui in eo manet, non peccat: & omnis, qui peccat, non vidit eum, nec
cognovit eum. 7. Filioli, nemo vos seducat. Qui facit justitiam, justus est: sicut
& ille justus est. 8. Qui facit peccatum, ex diabolo est: quoniam ab initio diabolus peccat. In hoc apparuit Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli. 9. Omnis, qui
natus est ex Deo, peccatum non facit: quoniam semen ipsius in eo manet, & non
potest peccare, quoniam ex Deo natus est. 10. In hoc manifesti sunt filii Dei &
filii diaboli. Omnis, qui non est justus, non est ex Deo, & qui non diligit fratrem
suum:

ſuum: 11. Quoniam hæc eſt annuntiatio, quam audiſtis ab initio, ut diligatis alterutrum. 12. Non ſicut Cain, qui ex maligno erat, & occidit fratrem ſuum. Et propter quid occidit eum? Quoniam opera ejus maligna erant; fratris autem ejus juſta. 13. Nolite mirari fratres, ſi odit vos mundus. 14. Nos ſcimus, quoniam translati ſumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. Qui non diligit, manet in morte: 15. Omnis, qui odit fratrem ſuum, homicida eſt. Et ſcitis, quoniam omnis homicida non habet vitam æternam in ſemetipſo manentem. 16. In hoc cognovimus charitatem Dei, quoniam ille animam ſuam pro nobis poſuit: & nos debemus prp fratribus animas ponere. 17. Qui habuerit ſubſtantiam hujus mundi, & viderit fratrem ſuum neceſſitatem habere, & clauſerit viſcera ſua ab eo: quomodo charitas Dei manet in eo? 18 Filioli mei, non diligamus verbo, neque lingua, ſed opere, & veritate. 19. In hoc cognoſcimus, quoniam ex veritate ſumus: & in conſpectu ejus ſuadebimus corda noſtra. 20. Quoniam ſi reprehenderit nos cor noſtrum: major eſt Deus curde noſtro, & novit omnia. 21. Chariſſimi, ſi cor noſtrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum: 22. Et quidquid petierimus, accipiemus ab eo: quoniam mandata ejus cuſtodimus, & ea, quæ ſunt placita coram eo, facimus. 23. Et hoc eſt mandatum ejus: Ut credamus in nomine Filii ejus Jeſu Chriſti: & diligamus alterutrum, ſicut dedit mandatumnobis. 24. Et qui ſervat mandata ejus, in illo manet, & ipſe in eo; & in hoc ſcimus, quoniam manet in nobis de Spiritu, quem dedit nobis,

℣. 1. VIDETE QUALEM CHARITATEM exhibuit erga nos Pater. Ut oſtendat, nos a Deo in filios adoptatos eſſe per Chriſtum, recitat indicia charitatis illius, quæ ejus dignitatis cauſa, effectum, ſignum & argumentum ſunt. Primum adoptionis ſignum eſt appellatio & dignitas filiurum Dei, qua nos uti permittit, ac facultas appellandi Patrem, eoque nomine ipſum invocandi. *Qui nominantur filii Dei, & non ſunt, quid prodeſt illis nomen?* inquit S. Auguſtinus (1). *Verum hic loquitur de nomine quod a Deo tribuitur. Hic non eſt diſcrimen inter dici & eſſe.* Idem eſt in Deo dici & eſſe. Græcus ſolum legit (2): *Ut filii Dei nominemur.* At Vulgata, Syrus, Æthiops, Codex Alexandrinus, aliique complures legunt: *Nominemur & ſimus.*

PROPTER HOC MUNDUS NON NOVIT NOS, QUIA NON NOVIT EUM. Si Deum noſſet mundus, amaret, obſequeretur ex animo, eadem certe præſtaret iis qui ad Deum pertinent: magni faceret homines, filiorum Dei dignitate donatos. At hanc laudem magni non facit mundus, quia Deum non amat. Non modo filius Dei non veretur, ſed ſpernit, vexat, inſectatur. Id tamen vos ne terreat: Chriſto meliores non eſtis. *Si mundus vos odit*, inquit Chriſtus Joan. 15. 18. *ſcitote quia me priorem vobis* & ſanctiorem *odio habuit.* Mementote, me vobis promiſiſſe ex mundo odia, ærumnas, exilia. *Omnis qui interficit vos, arbitrabitur obſequium ſe præſtare Deo, quia non noverunt Patrem, neque me*, Joan. 16. 1.

℣. 2. NUNC FILII DEI SUMUS, ET NONDUM APPARUIT QUID ERIMUS. Vos ne crucient mala, quibus vos obruent mundi amatores, neque idcirco animo cadatis, quaſi vos deſerat aut negligat Deus. Dei filiorum dignitas nobilis eſt & illuſtris, non tamen mundi amatoribus. Revera glorioſi, niſi altera in vita, futuri non ſumus: tunc vero micabimus ea gloria, quam Deus nobis parat, quæque eſt adoptioni conveniens. Promiſſam hæreditatem tunc inibimus. Exilium eſt præſens vita, ubi origo noſtra & dignitas latent.

QUONIAM CUM APPARUERIT (3), SIMILES EI ERIMUS, gloria & immortalitate induti, QUONIAM VIDEBIMUS EUM SICUTI EST. Illum jam per velamina & ænigmata 1. Cor. 13. 12. non intuebimur, ſed coram, atque in eum quodammodo transformabimur 2. Cor. 3. 18. *Nos vero omnes revelata facie gloriam Domini ſpeculantes, in eamdem imaginem transformamur, a claritate in claritatem, tamquam a Domini Spiritu.* Oportet enim mortale hoc induere immortalitatem, & corruptibile hoc incorruptibilitatem. Victa tunc jacebunt mors & peccatum 1. Cor. 15. 53. noſque gloria & abſoluta beatitudine gaudebimus.

℣. 3. QUI HABET HANC SPEM IN EO, SANCTIFICAT SE, SICUT ET ILLE SANCTUS EST. Si ſperatis, ſimiles vos Jeſu Chriſto in immortalitate gloriaque futuros, opus eſt illi ſimiles in hac vita per morum ſanctimoniam & innocentiam efficiamini: nemo enim immortalitate in Cœlis induetur, niſi Chriſto indutus fuerit in terris (4). Quo autem pacto induemini Chriſto? poſito nimirum veteri homine (5), novoque in vobis deſcripto, per cruciatum, humilitatis, ac manſuetudinis Jeſu Chriſti imitationem: *Sicut portavimus imaginem terreſtris, portemus & imaginem cæleſtis.* 1. Cor. 15. 49.

℣. 4. OMNIS QUI FACIT PECCATUM, ET INIQUITATEM FACIT, legem violat. Videtur mihi Joannes illud ipſum dicere, quod Jacobus (6): *Quicumque totam legem ſervaverit, offendat autem in uno, factus eſt omnium reus.* Vulgo putabant Judæi, minime damnatum iri, qui præcipua legis capita ſervaverit, ac penſandum quodammodo bono malum, æternumque ignem vitaturos qui bene & male egerint. Quidam fortaſſe ex Judæis Chriſtiani ſententiam hujuſmodi poſt baptiſma retinebant, ſive fidem per ſe ſufficere ad ſalutem, eaque tegi peccata poſt baptiſmum admiſſa exiſtimabant. Horum errorem ablaturus Joannes ait, violari legem a peccante, graveſque legis violationes, per pœnitentiam non expiatas, æternis dignas eſſe ſuppliciis. Quamobrem damnationem non effugietis, ſi aut fidem ſolam tenueritis, aut aliqua dumtaxat præcepta ſervaveritis. Ne dixeris: Alterius rem, vitam, famam læſi: at adulterium non feci,

Deos

(1) Auguſt. hic. (2) Ἵνα τέκνα Θεοῦ κληθῶμεν. Quidam addunt, Καὶ ἐσμέν. Ita Steph. δ, ε, ι, ια, ιγ. Alex. Barb. 2. Cov. 2. 3. 4. Geaev. Oecumen, &c. (3) Græc. Οἴδαμεν δὲ ὅτι ἐὰν φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα. *Scimus autem quod ſi apparuerit.* Ita Tertull. de Reſurr. carn. cap. 2. (4) Galat. III. 27. *Quicumque in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis.* (5) Epheſ. IV. 22. Coloſſ. III. 9. *Exſpoliantes vos veterem hominem cum actibus ſuis, & induentes novum, eum qui renovatur in agnitionem.* (6) Jacobi II. 10. Vide nos ad eum locum.

Deus alienos non colui, fidem Christi non abdicavi. Fieri non potest, ut ob ea peccata quæ patravi, me damnet Deus, cæteris bene gestis neglectis. Misericordia nunquam non Justitiam superat. Salutem igitur consequar, post aliquos aut in hac aut in altera vita cruciatus, in criminum meorum expiationem.

At Scriptura diserte asserit, ignis æterni supplicium violatoribus legis ac fœdifragis deberi. Deus, qui Numinum cultum, idem & furtum & homicidium vetuit Jacob. 2. 11. Æternam ille damnationem indixit graviorum hujusmodi legum violatoribus, tametsi non æquali supplicio, pro criminum natura, modo, & numero. Ne speretis futurum, ut in Cœlum admittamini, aut efficiamini Christo similes, aut immortalitate induamini, nisi lethalia peccata effugiatis. Ut Christi felicitate & gloria fruaris, ita ut ille sanctus est te esse oportet. Hoc ipsum dixit membro superiori, ex quo istud consequitur. Fidem quodammodo, & filiorum Dei dignitatem abdicas, ubi Dei leges violes, & iniqua facias. Lex probe explicata, & quam late patet accepta, quidquid boni agendum tibi est, & mali vitandum complectitur. Omnia vitæ officia, Dei & proximi amore continentur. Si alterutrum in re gravi violes, satis est, ut æterno igne damneris, nisi damnationem pœnitentia præverteris, quamtumvis boni aliàs præstitesis.

℣. 5. Scitis quia ille apparuit, ut peccata nostra tolleret. Se ille conspicuum exhibuit, carne induit, similem nobis inter nos præbuit, ut nostris se criminibus oneraret, ea in Cruce expiaret, Patris justitiam placaret. Veniam, quam ipse nobis passione promeruit, Baptismo consequimur. At quorsum illa, si rursus in crimen labimur? Inutilem nobis Christi mortem reddimus. Frustra igitur impius de Christi meritis confidit, nisi serio ad Deum convertatur, & crimina baptismo lacrymarum eluat; fieri quippe nequit, ut aquæ baptismo renoventur; *rursum enim crucifigunt sibimetipsis Filium Dei, & ostentui habent*. Hebr. 6. 6.

℣. 6. Omnis qui in eo manet, non peccat. Ne putaveris, Dei filios, germanosque Christianos peccare non posse: monuit quippe Joannes ipse in 1. ep. 1. 8. *Si dixerimus quod peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est*. At subdit: *Si confiteamur peccata nostra, fidelis est & justus, ut remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate*. Putat igitur, labi nos posse in peccatum aliquod post baptismum, illudque confessione & pœnitentia expiare. Hic vero significat, hominem vere Christianum in peccatum penitus non ruere, colere autem pro viribus, opem Deo ferente, vitæ innocentiam & justitiam; siquando labatur, statim surgere; denique indignum esse, qui Christi discipulus appelletur, eum qui injuriam huic nomini impuris pravisque moribus inferat. Nihil monstro similius est, quam Christianus flagitiis deditus.

Omnis qui peccat, non vidit eum, nec cognovit eum, Ex grege Christi non est, a quo ei dicetur suprema die judicii Matth. 7. 23. *Nescio vos*. Si Deum nosset, & Christo per charitatem adhæresceret, peccaret ne, aut injuriam ejus nomini inferret? Neque tamen colligendum est, fideles & prædestinatos nunquam peccare; aut eos qui interdum peccant, prædestinatos esse non posse, si peccaverint, statimque resipuerint, atque in peccato non perseveraverint.

℣. 7. Qui facit justitiam, justus est. Congruunt ista cum ℣. 4. Nemo vos decipiat, asserens, salutem vos assecuturos, modo legem in rebus diserte vetitis, & per commissionis peccata non violetis. Nemo ad salutem perveniet, nisi justos fuerit. Porro qui justitiam non facit, justus non est; sive, quod in idem recidit, nemo severa est justus, nisi qui justitiam colit, quemadmodum Christus ipse coluit: *Sicut & ille justus est* (5). Nulla est absque bonis operibus justitia; quamobrem fides sola non sufficit, quam opos est charitate instrui Galat. 5. 6. & cum justitiæ operibus conjungi.

℣. 8. Qui facit peccatum, ex Diabolo est. In Religionis negotio duo tantum domini sunt. Qui Dei non est, ad Diabolum attinet: qui non est filius lucis, filius est tenebrarum: qui ad Christum non spectat, Christi adversario adhæret. Quamobrem si peccas, salutem ne speres. Suos existimat Christus eos tantummodo, qui sui exemplo veritatem & justitiam persequuntur.

Ab initio Diabolus peccat. Vix conditus, a Deo descivit, & perduellionis socios jam tum quærere incepit. *Invidia diaboli mors*, peccatum, *intravit in orbem terrarum* Sap. 2. 24. primos quippe hominum parentes in desertionem ille pertraxit. Ex hac desertione Adami, & Angelorum perduellione omnia deinde crimina profecta sunt, humo in peccatum impellitur vel sua ipsius concupiscentia Jacob. 1. 14. primi pœna peccati; sive suasione Dæmonis, qui struere insidias & malum homini suadere non desinit: *Ab initio diabolus peccat*. Peccavit, & peccare non cessat, postquam semel cœpit (6). Homo resipiscit interdum, & a male agendo quiescit: nulla diabolo est conversio & quies; non quod nova in dies peccata diabolus cumulet, cum ultimam criminibus suis manum jam tum primum peccans imposuerit; sed quod nulla prorsus re compesci queat illius malitia (7), non suppliciorum sævitia, non metu, non spe. Impius est in malo obduratus deploratusque, corrigi aut flecti nescius. Alludit Joannes ad illa Christi verba Joan. 8. 44. *Vos* (Judæi increduli) *ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere: ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit . . . . quia mendax est & pater mendacii*.

In hoc apparuit Filius Dei inter homines, assumpta carne, ut dissolvat opera Diaboli, quæ sunt peccatum, iniquitas, mendacium, denique quicquid pravum est & corruptum. Itaque ut sis verus Christi Discipulus, opus est nihil in te sit ad diabolum pertinens; ejusque opera & propensiones in te destruas, servata vitæ innocentia, justitia, veritate.

℣. 9. Qui natus est ex Deo, peccatum non facit. Christianus regenerationem in baptismo, Spiritus Sancti unctionem, & gratiam justificationis adeptus, cavet, ne peccatum admittat, Christi imaginem in se ipse destruat, inhabitanti ejus Spiritui molestiam patiat. Vide supra ℣. 6. Illud dicere non vult, justitiam semel in baptismo acquisitam amitti non posse, aut Christianum, ad gloriam quoque prædestinatum, non posse ex justitiæ statu excidere (8). Evertunt hanc sententiam ea quæ hactenus a Joanne disputata sunt; is enim ubique posuit, Fideles ex Dei filiis posse fieri filios Diaboli. At fieri nequit, ut qui filius Dei est, dum eo in statu manet (9), in lethale peccatum incidat.

Sive: *Qui natus est ex Deo*, ad gloriam prædestinatus, *peccatum non facit*, peccare nequit, atque in peccato ad supremum usque spiritum perseverare. Illum Deus per gratiam a peccato servabit immunem, vel necessaria præbebit auxilia ut surgat, atque ad se per pœnitentiam convertatus (10). *Non peccat, idest, non permanet in peccato*, inquit S. Bernardus (11), *quia conservat* eum,

[5] Desunt hæc verba in quibusdam Codicibus. Vide Mill. Var. Lect. [6] August. hic: *Non ab initio ex quo creatus est, sed ab initio peccati; quod ab ipsius superbia cœperit esse peccatum*. [7] Vide Bedam hic. [8] Vide Concil. Trident. sess 6 can. 23. Est. Cornel. alios hic. [9] Thom. Anglican. Cajet. Occumen. hic, Hieron. lib. 2. contra Jovinian. [10] Bern. lib. de Grat. & Lib. Arbitr. Fulgent. de Fide ad Pets. cap. 35. Est. hic. [11] Bernard. serm. 1. in Septuagesima.

eum, ut perire non possit ea, quæ falli non potest, generatio cœlestis. Spectat ad ea verba Capitis v. ℣. 18. *Scimus quia omnis qui natus est ex Deo, non peccat, sed generatio Dei conservat eum, & malignus non tangit eum*. Quæ idem valent ac ista: *Peccatum non facit, quoniam semen ipsius* (Dei) *in eo manet*. Dei semen est Spiritus Sancti gratia (15), bonorum operum & æternæ gloriæ fructum in nobis ferens: præsertim vero gratia finalis, & donum perseverantiæ, electis a Deo concessum, quod in iis est semen immortalitatis. Peccare nequeunt, nolunt (12), peccatum execrantur.

℣. 10. In hoc manifesti sunt filii Dei, et filii Diaboli. Notis hisce, mox enumeratis, justitia, sanctitate, vacuitate criminis a filiis diaboli secernuntur Dei filii. Itaque vobis ipsi ne blandiamini, quasi una ad salutem sufficiat fides, aut graviorum criminum, idololatriæ, hæreseos, infidelitatis vacuitas vos ab ira Dei tutos reddat. Nemini salus est, nisi Dei filiis; nemo autem est Dei filius nisi justus & peccato vacuus (supra, ℣℣. 6. 7. 8.) & charitatem erga fratres colens, ut hic dicitur.

℣. 11. Hæc est annuntiatio, hoc nunciavimus ipso Evangelicæ prædicationis initio, ut diligatis alterutrum. Id maxime omnium vobis commendatum est. *In hoc cognoscent omnes, quia Discipuli mei estis*, inquit Christus Jo. 13. 35. *si dilectionem habueritis ad invicem*.

℣. 12. Non sicut Cain, qui ex maligno erat. Vetustissimum ac perniciosissimum fraterni odii exemplum est Cain, qui eo sceleris devenit, ut suis ipse manibus Abelem fratrem interficeret. Cur autem occidit? nimirum filius erat Diaboli, ejus spiritu plenus, Diaboli suasiones audiit, indignam in fratrem invidiam mente concepit; denique, *quoniam opera ejus maligna erant, fratris autem justa*. Indicavit Deus, cariorem sibi esse Abelem: id ægre tulit Cain. At dignum ne se præbuerat Cain, quem Deus ita ut Abelem amplissimis benevolentiæ indiciis prosequeretur? Nonne proclive Caino erat, quemadmodum fratri, purum dignumque tanta majestate cultum Deo reddere? Æque grata futura erant illius munera.

℣. 13. Nolite mirari, si odit vos mundus. Bonos nunquam non odere & aspernati sunt mali. Mirum ne sit, vos a mundo non amari, cum illius asseclæ non sitis, neque haberi odio, cum illum aspernemini, ejusque dogmata & mores execremini. *Si mundus vos odit*, inquit Christus, *scitote quia me priorem vobis odio habuit. Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret*, Joan. 15. 18.

℣. 14. Nos scimus quoniam translati sumus de morte ad vitam, filii vitæ, atque ad Cœlestem beatitudinem prædestinati (13), cum nos Deus ex errorum tenebris & morte peccati reduxerit: idque non certo scimus, nisi id alicui aperuerit Deus, quemadmodum fortasse Apostolis, sed ex prudenti æstimatione, justaque fiducia, quam confirmant beneficia nobis a Deo exhibita, conscientiæ nostræ testimonium, bona opera, quæ cum ipsius auxilio præstitimus. Denique id colligimus ex nostra erga fratres charitate: *Quoniam diligimus fratres*. Ergo fratrum amor signum est prædestinationis; quippe qua significatur insidens animo gratia justificationis, & erga Deum charitas. Quamobrem jure sperare possumus, fore nos participes divinarum promissionum, quibus decernitur Regnum Cœlorum iis, qui vere atque ex animo fratres amaverint.

Qui non diligit, manet in morte. Si proximum oderis, mortuus es animo: si perseveras, istud est damnationis indicium. De fratrum odio usurpanda sunt contraria omnia iis, quæ de charitate & fratrum amore prædiximus.

℣. 15. Qui odit fratrem suum, homicida est animi habitudine, cum inimici mortem optet. Idcirco non occidit, omnibusque artibus vexat, quod vel metu, vel humanis aliis rationibus coerceatur. *Quicumque odit, etiamsi necdum gladio percusserit, animo tamen homicida est*, ait S. Hieronymus (14). *Non sunt longe ab occidentibus, qui animo occisionis oderunt*, subdit Salvianus (15). Conspirationes ipsis Legibus puniuntur; Legesque in seditiosos, malum Reipublicæ seu Principi molientes, animadvertunt (16): *In maleficiis etiam cogitata scelera, non perfecta adhuc, vindicantur, cruenta mente, pura manu*. Hominem judicat Deus ex animi comparatione; punitque cogitata dumtaxat crimina, eosque qui solo metu a peccando abstinent, non secus atque eos, qui revera peccaverunt. Vide nos in Matthæum v. 28.

℣. 16. Ille animam suam pro nobis posuit, et nos debemus pro fratribus animas ponere. Vere ne fratrem diligas, ex eo intelligitur, si paratus sis ejus causa vel necem subire, quemadmodum Christus tui gratia mortem oppetiit. Si procuranda sit fratris salus, aut vitandum ejus exitium, paratus esse debes corporis vitam amittere, ut illius animam serves (17): at ob corporis illius incolumitatem, salutemve animæ illius, suam ipse æternam salutem discrimini objicere non debea. Diliges, inquit Deus, proximum tuum sicut te ipsum, non plus quam te ipsum. Porro plus quam te ipsum diligeres, si ob minus aliquod vel æquale illius bonum, de æterna tui salute, summo omnium bono, periclitareris.

Debet quis interdum vitam suam discrimini objicere, ut alterius servet. Ita Pastor opem ovibus ferre debet cum vitæ suæ discrimine: miles extrema subire debet pericula, ut defendat patriam, Principem, commilitones. Licet amico, non tenetur ille, vitam pro amico prodigere: laudatur id, non imperatur (18). Ea erat primævorum Fidelium concordia, ut Gentiles eum admiratione dicerent (19): *Vide ut invicem se diligant, & ut pro alterutro mori sint parati*.

℣. 17. Qui habuerit substantiam, fortunas, hujus mundi. Græcus ad verbum (20): *Qui habuerit vitam hujus mundi*, sive, qui habuerit quo vitam in mundo alat, qui justis opibus gaudet, & fratri eleemosynam denegat, *& clauserit viscera sua ab eo, quomodo charitas* & amor *Dei manet in eo?* Si autem & Dei amore & charitate erga fratres caret, quid de illius salute censendum est? *Grandis culpa, si sciente te Fidelis egeat*, inquit S. Ambrosius (21), *si scias eum sine sumptu esse, fame laborare, ærumnam perpeti, qui præsertim egere erubescat*.

℣. 18. Non diligamus verbo neque lingua. Satis non est, si fratrum egentium ac laborantium te misereri testeris: opus est diligas *opere & veritate*: manum ad largitiones aperias, necessitatibus illorum opem & auxilium præstes. Ardens charitas otium nescit. Si Divinis promissionibus ac minima crederes, modus tibi ponendus foret, non addendus ad opem præbendam stimulus. Utilius tibi est quod largiatis, quam illi quod accipiat.

Im-

[11] Thom. Anglic. Hugo, Cajet. Lyr. Cornel. Vide & D. Thom. 1. parte qu. 62. art. 3.
[12] Οὐ δύναται ἁμαρτάνειν. Oecumen. Οὐ κατὰ φυσικὴν ἀδυναμίαν τοῦτο λέγει, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἁμαρτίας ὀργίαν.
[13] Joan. v. 24 *Qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in judicium non venit, sed transit a morte in vitam*. [14] Hieron. Ep. 36. ad Castorin. [15] Salvian. de Providentia lib. 8. [16] Apulej. Florid. 4. [17] Vide Est. Cornel. Grot. Men. Tir. alios.
[18] August. lib. de Mendacio c. 6. & de Amicitia c. 10. Hieron. in Mich. vii. Ambrof. lib. 3. Offic. c. 12. Alii apud Cornel. hic. [19] Tertull. Apologet. c. 39. [20] Ὃς δ' ἂν ἔχῃ τὸν βίον τοῦ κόσμου.
[21] Ambrof. Offic. lib. 1, cap. 31

Immensus nobis est largiendo quæstus: cœlum nempe infinitamque mercedem promereremur.

℣. 19. IN HOC (22) COGNOSCIMUS QUIA IN VERITATE SUMUS, filii veritatis, lucis, Dei, si charitatem, uti dixi, exerceamus. Sive: Ex eo intelligimus, charitatem revera nobis inesse, non falsam, non simulatam. Rebus ipsis *in conspectu Dei suadebimus corda nostra*, vera nos charitate instrui. Frustra ipse fallere te conaris, proximum a te diligi asserens: repugnat conscientia, & contra testatur: clamat ita ut optime intelligas, te tibi falso blandiri. Aliter: Si charitatem exercemus, non verbis, sed rebus, facile nobis ipsi suadebimus, nos Dei filios esse (23); sive, magnam confugiendi ad Deum (24), æternamque vitam sperandi fiduciam acquiremus. Vide ℣. 21. Nihil aptius comparandæ animo quieti & adversus mortis terrores & divina judicia securitati, quam bonæ conscientiæ nihil exprobrantis testimonium.

℣. 20. SI REPREHENDERIT NOS COR NOSTRUM, MAJOR EST DEUS CORDE NOSTRO, intelligentior, severior, æquior: majori jure & severitate damnabit. Male igitur conaris fucum tibi facere, & conscientiæ clamores opprimere: *Notior est illis homo, quam sibi*, ait de Diis Juvenalis. *Cor tuum abscondis ab homine; a Deo absconde, si potes*, inquit S. Augustinus.

℣. 21. SI COR NOSTRUM NON REPREHENDERIT NOS, FIDUCIAM HABEMUS AD DEUM; audacter vota illi facimus, de promissionibus illius fidimus, Judicii severitatem non veremur, patrem illum nuncupamus, ceu filii, quibus certa fiducia est, minime defuturam sibi patris benevolentiam, dum ipsi patrem amaverint. Vide ℣. 19. cujus sententia eadem esse videtur.

℣. 22. ET QUIDQUID PETIERIMUS, ACCIPIEMUS AB EO. Christianus sincero amore Deum & proximum prosequens, puram habens conscientiam, cœlestisque Patris mandata integra fide servans, certo sperare potest, Deum nihil illi denegaturum, modo postulet cum fide, spe, & perseverantia, eaque tantummodo postulet, quæ a Dei misericordia concedi queant (25). Si Dei Spiritus preces illius intra animum formaverit, & clamare docuerit, Abba, Pater (26), nubes pervadet clamor, & ad solium majestatis usque perveniet (27).

℣. 23. HOC EST MANDATUM EJUS, UT CREDAMUS IN NOMINE FILII EJUS; quidquid Evangelio traditur, ipsum esse Messiam, Dei Filium, Deum ipsum, atque in ea fide ad finem usque perseveremus: tum illum amemus, ejus exempla imitemur, & quidquid imperatum ab eo est servemus: præsertim vero *diligamus alterutrum*: id enim sponte ex fide sincera veraque consequitur. In eo consistit omnis Christianæ professionis perfectio.

℣. 24. QUI SERVAT MANDATA EJUS, IN ILLO MANET, ET IPSE IN EO. Deus illum spiritu suo, gratia, charitate cumulat: arctissime Deus illi conjungitur, ipse Deo. Hominis & Dei conjunctio in eo sita est, ut homo ex Deo pendeat, illi serviat, illum colat ametque, illi obediat: tum in gratia qua homo a Deo occupatur, auxiliis quibus regitur, promissionibus de altera vita homini exhibitis, misericordia illi præstita in terris, & amore quo Deus illum prosequitur, justum efficiens & fidelem. Nihil præstare Deo potest homo, quod a Deo non acceperit. Bonam scilicet voluntatem, bonum spiritum, charitatem, & cætera dona, quibus homo Deo charus redditur, inspirat Deus.

IN HOC SCIMUS, QUONIAM MANET IN NOBIS, DE SPIRITU (28) [per Spiritum] QUEM DEDIT NOBIS (29). Nesciremus, Deum in nobis, nos in Deo manere, nos Dei filios, ipsum nobis esse Patrem, nisi Spiritus Sanctus intus testaretur, nos ad Deum spectare: *Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei*. Rom. 8. 16. Dei & proximorum amor, quo cumulati sumus, tamquam certo pignore docet, præsentem nobis adesse Dei Spiritum, nosque arcta societate cum Patre, Filio, & Spiritu Sancto gaudere: *Deus enim charitas est; & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo*. 1. Jo. 4. 16. Si charitate instructus es, certo nosti, Deum in te, te in Deo manere, ait hic S. Augustinus: *Si enim inveneris te habere charitatem, habes Spiritum Dei, & inhabitaris a tota Trinitate*. Ita etiam explicari potest hic locus: Ex Spiritu Sancto, quem ille nobis Apostolis largitus est, intelligimus, Deum in nobis manere, nosque a Spiritu Sancto afflari, ut Divinas veritates hominibus nunciemus.

---

[22] Ἐν τούτῳ γινώσκομεν. Oecumen. Ἐν τῷ μὴ λόγῳ ἀγαπᾷν, ἀλλ' ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ. [23] Vide August. Pagn. Var. Syr. alios, maxime Oecumen. [24] Joan. Ferus, Hamm. hic. [25] Vide Est. Grot. Cornel. [26] Galat. IV. 6. Rom. VIII. 15. [27] Hebr. IV. 16. Eccli. XXXV. 21.
[28] Ἐκ τοῦ πνεύματος, Ex spiritu, &c. [29] Confer IV. 13. Ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν . . . ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν.

CAPUT IV.

Spirituum discrimen. Proximorum amor. Dei charitas erga homines: ejus effecta. Amandus a nobis ita est Deus, ut ipse nos amavit. Fiducia quam inspirat charitas, qua timorem pellit. Qui fratrem odit, Deum non amat.

℣. 1. CHarissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint: quoniam multi pseudo-prophetæ exierunt in mundum. 2. In hoc cognoscitur spiritus Dei: omnis spiritus, qui confitetur, Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est: 3. Et omnis spiritus, qui solvit Jesum, ex Deo non est; & hic est Antichristus, de quo audistis, quoniam venit, & nunc jam in mundo est. 4. Vos ex Deo estis, filioli, & vicistis eum, quoniam major est, qui in vobis est, quam qui in mundo. 5. Ipsi de mundo sunt: ideo de mundo loquuntur, & mundus eos audit. 6. Nos ex Deo sumus. Qui novit Deum, audit nos: qui non est ex Deo, non audit nos: in hoc cognoscimus Spiritum veritatis, & spiritum erroris. 7. Charissimi, diligamus nos invicem: quia charitas ex Deo est. Et omnis, qui diligit,

ligit, ex Deo natus est, & cognoscit Deum. 8. Qui non diligit, non novit Deum:
quoniam Deus charitas est. 9. In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam Fi-
lium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut vivamus per eum. 10. In hoc
est charitas: non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos,
& misit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris. 11. Charissimi, si sic Deus
dilexit nos: & nos debemus alterutrum diligere. 12. Deum nemo vidit umquam.
Si diligamus invicem, Deus in nobis manet, & charitas ejus in nobis perfecta est.
13. In hoc cognoscimus, quoniam in eo manemus, & ipse in nobis: quoniam de
Spiritu suo dedit nobis. 14. Et nos vidimus, & testificamur, quoniam pater misit
Filium suum Salvatorem mundi. 15. Quisquis confessus fuerit, quoniam Jesus est
Filius Dei, Deus in eo manet, & ipse in Deo. 16. Et nos cognovimns, & credi-
dimus charitati, quam habet Deus in nobis. Deus charitas est: & qui manet in
charitate, in Deo manet, & Deus in eo. 17. In hoc perfecta est charitas Dei no-
biscum, ut fiduciam habeamus in die judicii: quia sicut ille est, & nos sumus in
hoc mundo. 18. Timor non est in charitate: sed perfecta charitas foras mittit ti-
morem: quoniam timor pœnam habet: qui autem timet, non est perfectus in cha-
ritate. 19. Nos ergo diligamus Deum, quoniam Deus prior dilexit nos. 20. Si
quis dixerit, quoniam diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est. Qui enim
non diligit fratrem suum, quem videt, Deum, quem non videt, quomodo potest
diligere? 21. Et hoc mandatum habemus a Deo, ut qui diligit Deum, diligat &
fratrem suum.

℣. 1. NOLITE OMNI SPIRITUI CREDERE, SED PROBATE SPIRITUS, SI EX DEO SINT. In Veteri Novoque Testamento veri fuere falsique Prophetæ. De utrorumque discrimine disceptabatur. Quamplura erant in Veteri Testamento rei perficiendæ auxilia (1). Verus Propheta censebatur e. g. qui divinitus ad id muneris vocabatur; cujus vaticinia sequebatur res; quem alter verus Propheta esse prophetam diceret, cujus oraculis adstipularentur animus cupiditate vacuus, mores castissimi, dogmata integerrima, acre Divinæ gloriæ procurandæ, vitiorumque & scelerum profligandorum studium. Ex hisce notis, sive ex harum præcipuis certa fiebat populo fides, hominem revera esse Deo afflatum.

Operosior erat res in Novo Testamento, quod vulgarior esset Prophetia, expletumque in eo ad verbum esset illud Joelis oraculum (2): *Effundam Spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri & filiæ vestræ: senes vestri somnia somniabunt, & juvenes vestri visiones videbunt. Sed & super servos meos & ancillas in diebus illis effundam Spiritum meum.* Uno frequenter in cœtu quamplures erant, Divinis Spiritus Sancti donis cumulati: hi linguarum diversitate, illi Scripturarum interpretatione, morborum curatione alii, alii denique *discretione spirituum* 1. Cor. 12. 10. Horum judicio censebatur, qui revera Spiritu Sancto afflarentur 1. Cor. 14. 19. Ubi vero hi judices præsto non essent, jubet Paulus judicium de Spiritibus ferri ex dogmatibus moribusque sibi constantibus: *Notum vobis facio*, inquit idem 1. Cor. 12. 3. *quod nemo in Spiritu Dei loquens, dicit anathema Jesu.* Quamobrem Simonis & Cerinthi asseclæ, Christum aut Messiam aut Deum esse negantes, audiendi non erant, tametsi Dei Spiritu pleni viderentur, neque etiam ii qui aliter docerent quam docuerant Apostoli: *Licet Angelus de cælo evangelizet vobis, præter quam quod evangelizavimus vobis, anathema sit.* Galat. 1. 8.

Fideles igitur hic munit Joannes adversus pseudo-Prophetas falsosque Doctores. Vetat existimari veram Numinis inspirationem quidquid ejus rei speciem in quibusdam hominibus exhibet. Jesus Christus & Paulus Apostolus in illud maxime incumbebant, ut iisdem monitis Discipulos occuparent. Ea vero monita nunquam fuere opportuniora, quam primo & secundo Ecclesiæ sæculo, cum pseudo-Christi & pseudo-Prophetæ passim scaterent: *Præcursores Anti Christi Spiritus*, ut ait Tertullianus (3). Hos dignoscendi regulas tradit Joannes duobus ℣℣. statim consequentibus.

℣. 2. IN HOC COGNOSCITUR (4) SPIRITUS DEI: OMNIS SPIRITUS, QUI CONFITETUR JESUM CHRISTUM IN CARNE VENISSE, EX DEO EST. Christum Jesum esse Messiam, negabant Simon, seque esse Christum asserebat (5). Christum a Jesu secernebat Cerinthus (6); Jesum esse merum hominem ajebat, cæterorum more ex Josepho & Maria procreatum; Christum vero Dei summi, nempe Spiritum S. teste S. Epiphanio, illapsum in Jesum columbæ specie, ignotum hactenus Patris nomen illi aperuisse; Christi virtute Jesum et patrasse prodigia; Jesum passum esse & surrexisse, Christum vero ab Jesu discessisse, & rediisse ad pleroma, perpessionis ignarum. Hos significat Joannes ℣. 3. *Omnis spiritus qui solvit Jesum, ex Deo non est.* Gnostici & Docetæ tradebant, Christum Jesum nonnisi per speciem natum esse, mortem obiisse, in vitam esse reversum (7). Omnes isti hæresum authores prodire cœperant, quo tempore hanc Epistolam Joannes scripsit. Docet idem, vitandos esse hos hæreticos, & anathemate feriendos, tametsi afflati esse viderentur, & prodigia jactarent.

℣. 3. OMNIS SPIRITUS QUI SOLVIT JESUM, EX DEO NON EST. Sive: Quicumque Propheta Jesum secernit a Christo, uti explicavimus membro superiore, spiritus Dei non est, sed tenebrarum. *Solvere Jesum* est vel Christum Jesum & Christi dogmata destruere; vel hypostaticam illius unionem sejungere, negare aut ipsum esse Christum, aut Christum Jesum esse natum, mortuum, reversum in vitam, præter quam sola rei specie: denique dividere id quod unum in ipso est.

Græ-

[1] Vide nos in Præfatione generali ad Prophetas art. 4. Et Deut. XVIII. 22. Ezech. XIII. 2. XXII. 28.
[2] Joel. II. 28. Act. 15. 26. 17. 18. [3] Tertull. lib. 3. contra Marcion. c. 16. [4] Græc. Ἐν τούτῳ γινώσκετε, *In hoc cognoscitis*. Alii: Ἐν τούτῳ γινώσκεται. Ita plures. Quid. Γινώσκομεν. Steph. ιγ.
[5] Iren. lib. 1. cap. 20. August. de hæres. 1. Epiphan. hæres. 21. [6] Epiphan. hæres. 28. cap. 1. Iren. lib. 1. c. 25. [7] Clemens Alex. lib. 7. Strom. & Theodoret. hæret. Fabul. pag. 188.

Græca Exemplaria (8) a Vulgata diffident, feruntque: *Omnis Spiritus, qui non confitetur, Jesum Christum in carne venisse, ex Deo non est*. Constantissime servant hanc lectionem omnes Græcorum libri, Syrus, Arabs, Æthiops, S. Irenæus (9), S. Polycarpus (10), Joannis Evangelistæ Discipulus, S. Cyprianus (11), Theodoretus. At Vulgatam lectionem, *Omnis Spiritus qui solvit Jesum, ex Deo non est*, teste Socrate (12), veteres libri habebant. Hanc ferunt S. Cyrillus Jerosolymitanus (13), S. Leo (14), S. Prosper (15), Cassianus (16), Beda (17). Teste Fulberto Carnotensi (18), hunc Epistolæ Joannis locum deleverant hæretici. Vulgatam lectionem sequuntur S. Irenæus (19), Tertullianus (20), S. Ambrosius (21), S. Augustinus (22), Lucifer Calaritanus (23). Græcam quoque lectionem & agnoscunt & nonnulli quem laudant: Tertullianus (24), S. Augustinus (25), S. Fulgentius (26).

Uter ex duobus hisce Textibus sit præferendus, disputant Eruditi. Alii enim (27) utrumque admittunt; & certe perspectissima est utriusque vetustas, cum in vetustissimis Scriptoribus uterque inveniatur, vel simul, uti apud Tertullianum, S. Augustinum, S. Fulgentium; vel separatim, uti ex enumeratis Scriptoribus constet. Vulgatam lectionem præferunt alii, cujus est mira vis adversus Gnosticos & Cerinthianos, Christum Jesum sejungentes. Alii denique (28) eam suspectam vel ex hoc ipso habent, quod hos hæreticos diserte damnet. Hæc, inquiunt, primum in margine ed notete, deinde irrepsit in Textum, primo cum veteri lectione simul, deinde sola in Latinorum libris, qui veterem germanamque Græci lectionem antiquerunt. Ingens huic sententiæ pondus addit S. Polycarpus, Græcam solummodo nostræ ætatis lectionem recitans. Porro is Joannis Evangelistæ Discipulus fuit, atque omnium maxime nosse poterat, quid in Magistri libro legendum esset.

Hic est Antichristus. Græcus (29): *Hoc est Antichristi*. Hujusmodi sententiæ propriæ hominum sunt Anti-Christo præcurrentium, dignæ hoc Christi Jesu adversario. Hoc ipsum docturus est Antichristus, quod ab his hæreticis traditur, Jesum neque Messiam esse, neque Deum, sed merum hominem; se vero ipsum esse Christum. Eadem venditebat Simon Magus. *De quo audistis quoniam venit*, revere venturus est, & præsens futurus est in sæculorum exitu: attamen *jam in mundo est* spiritu & figura per falsos hosce Prophetas. Quemadmodum Joannes Baptista spiritu & virtute Eliæ erat (30), ita & hi sunt Antichristi spiritu & nequitie (31).

℣. 4. Vos ex Deo estis, et vicistis eum, Antichristum, vos qui estis filii Patris, & fideles asseclæ Filii. Græcus (32): *Vos ex Deo estis, & vicistis eos*, pseudo-Prophetas, & Antichristi Præcursores. Quo autem pacto vicistis? *Quoniam major est, qui in vobis est, quam qui in mundo*. Vestris ipsi viribus non vicistis, sed virtute illius, qui intra vos habitat; virtute Dei, & unctione Spiritus Sancti, validioris fortiorisque quam universa Dæmonis malitia, pseudo-Prophetarum vires fregistis. Nimirum hujusmodi hostes gratia, veritate, justitia superantur.

℣. 5. Ipsi de mundo sunt, ad mundum spectant, ejus spiritu pleni, mundi dogmata sectantur; *& mundus eos audit*. Vitæ commoda dumtaxat quærebant Simon, Cerinthus, cæterique falsi Doctores: ventrem pro Deo habebant: inimici erant Crucis Christi Philip. 3. 18. fugiebant persecutiones, palpabant auditores, atque omnia turpium voluptatum genera iis permittebant (33). Quamobrem mirum non erat, si eos mundus audiret & sectaretur.

℣. 6. Nos ex Deo sumus, sed Deum spectamus, spiritu Dei agimur. Qui novit Deum, audit nos. Qui societatem cum Deo habet, qui lucis est filius, cujus mentem aperuit Deus, quem spiritu intelligentiæ implevit, is præbet aures Apostolis, acceptamque ex iis fidem constanter servet. Confer quæ dixit Christus Jo. 8. 47. *Qui ex Deo est, verba Dei audit, &c.*

In hoc (34) cognoscimus spiritum veritatis et spiritum erroris. Per interiorem Spiritus Sancti unctionem, per societatem, quam cum Deo habemus, ad quem spectamus, secernimus Spiritum veritatis intus in nobis aut per Apostolos loquentem, a Spiritu erroris, per Hæreticos falsosque Doctores differentem. Dei beneficio cœlestis & Evangelii veritates intelligimus & amamus, animoque illustramur, ut fraudes horum Christi hostium agnoscamus. Dei munere præbemus aures Pastoribus Spiritu Dei plenis, & profanas Anti-christorum novitates execramur.

℣. 7. Diligamus nos invicem, quia charitas ex Deo est. Redit ad id quod inceperat superiori Capite ℣. 23. Sincera teneraque charitate nos invicem prosequamur, iisdem sententiis eademque fide conjuncti: charitas enim est Dei donum. Qui charitate instruitur, notam præfert filiorum Dei, veraque Spiritus Sancti luce perfunditur. *Omnis qui diligit* Deum & proximum, *ex Deo natus est, & cognoscit Deum*. Opere docet, sibi revera notum esse Deum. At qui charitate caret, dicere nequit, se nosse Deum: qui enim noverit quem non amat? qui amet, dum negligit id quod maxime ab eo commendatur, charitatem scilicet erga fratres ℣. 8. *Qui non diligit, non novit Deum*.

℣. 8. Deus charitas est: summa erga nos est benevolentia; efficaciter nos amat. Quicquid nostri causa facit, infinitum illius amorem ostendit. Sapiens homo dicitur mera sapientia (35); elegans, mera elegantia; lepidus, merus lepor. Ita Deus dici potest totus bonitas, charitas, misericordia: *Deus meus, misericordia mea* Psal. 58. 18. Theologico more dici etiam potest Deus per naturam charitas: proprietates enim in Deo ab ipsa illius natura non secernuntur. Vide Estium hic. Denique quemadmodum dixit Sapiens Eccle. 12. 13. *Deum time, & mandata ejus observa, hoc est enim omnis* (totus) *homo*, ut significaret, omnia hominis officia in Dei timore & cultu consistere,

(8) Καὶ πᾶν πνεῦμα ὃ μὴ ὁμολογεῖ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστι. (9) Iren. lib. 3. cap. 18. (10) Polycarp. Ep. ad Philipp. §. 7. (11) Cyprian. lib. 2. ad Quirin. § 8. (12) Socrat. Hist. Eccles. lib. 7. cap. 32. Πᾶν πνεῦμα ὃ λύει τὸν Ἰησοῦν, ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστι. (13) Cyrill. Jerosol. de Fide, ad Reginas. (14) Leo Magn. Ep. x. ad Flavian. (15) Prosper lib. 1. cap. 23. de Vocat. Gent. (16) Cassian. lib. 5. de Incarn. c. 10. (17) Beda, Comment. in hunc loc. (18) Fulbert. Carnot. Ep. 1. (19) Iren. lib. 3. c. 18. (20) Tertull. lib. de Carne Christi c. 24. & lib. 3. contra Marcion. cap. 8. (21) Ambros. lib. 1. de Vocat. Gent. cap. 5. (22) August. Tract. 6 in hanc Epist. (23) Lucifer Calarit. p. 230. (24) Tertull. de Carne Christi cap. 24. & lib. 5. contra Marcion. c. 16. (25) August. in hunc locum. (26) Fulgent. ad Trasimund. lib. 1. cap. 5. & lib. de Incarn. Christi c. 9. (27) Vide Zeger. & Luc. Brugens. Est. (28) Vide Grot. hic, & Mill. Var. Lect. in hunc locum. (29) Τοῦτό ἐστι τὸ τοῦ Ἀντιχρίστου. Alii: Τοῦτό ἐστι τὸ Ἀντιχρίστου. Veles. Οὗτός ἐστιν ὁ Ἀντίχριστος. Ita Copht. & Vulg. (30) Matt. xi. 14. xvii. 10. 11. 12. Luc. 1. 17. (31) Vide Est. Grot. Men. alios. (32) Ὑμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστε, καὶ νενικήκατε αὐτούς. Quidam Vulg. libri: *Vicistis eos*. August. *Vicistis eum*. (33) Epiphan. hæres. 21. Iren. lib. 1. cap. 20. Origen. contra Cels. lib. 2. &c. (34) Græc. Ἐκ τούτου, Ex hoc. Alii: Ἐν τούτῳ, In hoc. (35) Terent. *Tu tantus quantus es, nisi sapientia es*.

ita *Deus charitas est* significare potest, quicquid Deus homini præstat, id esse charitatis & misericordiæ illius effusionem.

℣. 9. In hoc apparuit charitas Dei in nobis, &c. Ut videas, Deum esse meram charitatem, nihil ultra quærendum est, quam quod ipse præstitit, Filio suo nobis dato, *ut vivamus per eum*. Mortui per peccatum eramus, justaque Divini furoris argumenta: primus hominum parens Dei præcepta violaverat; nos peccati illius participes & imitatores eramus: Deus minime habita harum rerum ratione, Filium ad nos misit, qui humanis exuviis indutus, suam ipse prodegit vitam, ut salutem nobis & cum Patre amicitiam compararet.

℣. 10. Non quasi nos dilexerimus Deum. Existimare posses, Deum aliquid in nobis spectasse, quod esset amore dignum, aut nos ultro erga eum gressus movisse: at omnino gratuita fuit Dei erga nos charitas. Inimici Deo eramus, Dei legem violabamus, cum ipse de nobis cogitaret. *Commendat Deus charitatem suam in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus secundum tempus, Christus pro nobis mortuus est*. Rom. 5. 8. Quid inerat nobis meriti, ut nos vocatione donaret Deus, atque inter filios & in Ecclesiam admitteret? *Si pigri eramus ad amandum, non simus pigri ad redamandum*. August. hic.

℣. 11. Si sic Deus dilexit nos, et nos debemus alterutrum diligere. Nos sui inimicos dilexit Deus: nobis igitur, ejus exemplo, amandi sunt fratres, quamvis inimici. *Estote imitatores Dei, & ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo in odorem suavitatis*. Ephes. v. 2. Præterea si nos ita dilexit Deus, par est a nobis amari eos, quos ille æque amavit, quosque sui ipsius causa amari jussit. Cum gratiam Deo reddere nequeamus, saltem amemus eos, quos sui loco ipse substituit, ejus amicos, servos, creaturas. Sibi præstita se putaturum dixit ea, quæ ipsius gratia minimo suorum præstiterimus. Matth. 25. 40.

℣. 12. Deum nemo vidit unquam. Hortaris ut amemus Deum: at quo pacto amaverimus quem non videmus? Imo amatis & videtis in fratribus (36). *Si diligamus invicem, Deus in nobis manet*, Deum tenemus, amamus, eo delectamur, *& charitas ejus in nobis perfecta est*. Vere & efficaciter diligimus, dum illius præceptis obtemperamus, ejusque charitatem erga homines imitamur. Absoluta charitas in eo sita est, ut Deum præ omnibus, proximum tamquam te ipsum ames. Alterum ex altero consequitur. Proximum ipsosque inimicos diligas, quia Deum amas; tuaque erga illos charitas tua in Deum charitate perficitur. Gemini surculi sunt ex una radice prodeuntes.

℣. 13. Quoniam de spiritu suo dedit nobis. Hac de causa Deum novimus, in Deo manemus, & in nobis Deus. Qui Spiritu Dei potitur, in Deo manet, & in ipso est Deus: atqui Dei Spiritum, gratiam, amorem accepimus: nos igitur in Deo manemus, & in nobis Deus. Ex amicis duobus mentem unam unumque animum efficit charitas: porro unus cum Deo nobis est spiritus: arctissimis igitur vinculis nexibusque cum Deo copulamur: *Qui adhæret Deo, unus spiritus est*, 1. Cor. 12.

℣. 14. Nos vidimus, et testificamur, quoniam Pater misit Filium suum. Quæ dixi supra ℣. 9. missum a Deo Filium ad nostri salutem, hæc ego novi, vidi, testor. Non doctas fabulas trado, aut mentis ludibria & somnia, veluti pseudoprophetæ malique Doctores, Simon & Cerinthus, quos prædixi. Quæ ipsi novimus, ea prædicamus. Vide supra c. 1. 2. Petri 1. 16. Nimirum: *Pater misit Filium suum Salvatorem mundi*. Id porro quam longissime abhorret a Simone, Christum se & æmulum Servatoris, quem & Deum & Messiam esse negabat, venditante.

℣. 15. Quisquis confessus fuerit quoniam Jesus est Filius Dei, & convenientem fidei suæ vitam egerit, viva fide, & per charitatem agente instructus, Deus in eo manet, et ipse in Deo. Opus igitur est fide, ex hac sententia; & ex superioribus opus est charitate, ut dignus sis in quo habitet Deus, quique in Deo maneas: Una igitur absque bonis operibus fides non sufficit, contra atque sentiebat Simon (37). Oportet credas in Christum, eumque ames, diligas proximum, & ad Evangelii dogmata vitam instituas.

℣. 16. Nos cognovimus, et credidimus charitati, quam habet Deus in nobis, erga nos. Quæ de amore Dei erga nos disputavi, ea novimus; didicimusque ex Christo Jesu, qui prius ignota aperuit: credidimus ipsi, effecta ejus charitatis vidimus, prædicavimus, testamur; scimusque, *Deum esse charitatem, & qui manet in charitate, in Deo manere, & Deum in eo*. Si a Deo amamur, ipsi amamus Deum: at non priores amamus. Humanis in amicitiis ille quem amas aut habere existimatur aut habet aliquid amore dignum, non facis. Contra res habet sese, ubi nos amat Deus. Ut nos amet, opus est dignos amore efficiat; atque ut ipse a nobis ametur, necesse est suam ipse nobis gratiam & amorem largiatur, lumen inspiret ac propensionem, qua illum nosse & amare discamus. *Charitas est Deus, & Dei donum: charitas dat charitatem* (38); cum ipse nos amet, facit ut ipse a nobis ametur. Frustra non amat Deus; primusque divini erga nos amoris fructus est, charitatis erga Deum infusio. Hominem amare potes, quin ab eo ameris: Deum non amas, quin te ipse diligat.

℣. 17. In hoc perfecta est charitas Dei nobiscum, quia sicut ille est, et nos sumus in hoc mundo; tales ille in terris nos reddit, qualis ipse est. Quo autem pacto fieri Deo similes in terris possumus? ex eo nimirum, quod spiritu & charitate illius instructi sumus, ejusque misericordiam erga homines imitamur, præstita illis ope, exhibitisque benevolentiæ argumentis, nullo delectu, amicis inimicisque, proximis aut externis; Patris Cœlestis exemplo, qui tum bonorum tum malorum commodo solem suum oriri jubet Matt. 5. 45. Præterea Dei amore in Deum ipsum quodammodo transformamur: eadem studia, easdemque sententias ille nobis inspirat: facit ut nonnisi in Deo, ex Deo, per Deum vivamus. Nihil tunc curamus, præter Dei gloriam, obsequium, amorem: cumque ita simus animo comparati, *quam fiduciam non habebimus in die judicii?* An opera ex charitate præstita damnaturus est Deus? aut animum sui amore plenum æternis cruciatibus adjudicaturus?

℣. 18. Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem. Fieri non potest, ut servata charitate erga Deum & proximos absolutissima, formidemus divina judicia, & coram eo servorum more trepidemus. Dei amor absolutam inspirat fiduciam; nobisque est spei locus fore ut donis suis, quæ promisit, ille nos cumulet (39).

Timorem charitate pulsum explicant (40) timorem servilem, quo timetur Deus magis suppliciorum metu, quam ob Dei & justitiæ amorem. Animus in Dei amore confirmatus indignis hisce servilibusque rationibus non movetur, sed multo nobilissimis. Timorem filiis dignum non destruit charitas, sed perficit. Hominis conversionem inchoat timor, absolvit charitas. *Sicut videmus per setam introduci linum, quando aliquid suitur. Seta prius intrat; sed nisi exeat, non succedit*

---

[36] Vide Menoc. Tir. alios, maxime August. hic. [37] Epiphan. hæres. 21. Iren. lib. 1. cap. 20. August. hæres. [38] Bernard. Ep. 11. [39] Vatab. Est. Menoch. Vorst. Alii. [40] Aug. hic.

cedit linum : sic timor primo occupat mentem , non autem ibi remanet timor , quia ideo intravit ut introduceret charitatem . Quantum charitas crescit , tantum timor decrescit ; & quantum illa fit interior , tantum timor pellitur foras . Major charitas , minor timor, ait S. Augustinus.

Nonnulli (41) ita interpretantur : *Charitas pellit timorem*; perfectus Dei amor metum mortis, persecutionum , injuriarum ejicit. Ebrii charitate Martyres cruciatus, exilium, supplicia , mortem denique ipsam aspernati sunt. Prior tamen explicatio cum cætera Joannis oratione aptius nectitur.

TIMOR POENAM HABET, cruciatum: QUI AUTEM TIMET , NON EST PERFECTUS IN CHARITATE ; alioqui non timeret, neque cruciaretur. *Ubi amatur , aut non laboratur , aut & labor amatur* (42). Nihil tam arduum aut odiosum est , quod amabile & proclive amando non efficiatur (43). Timor nunquam cruciatu caret: sive enim præsens sive futurum malum metuat, nunquam animus quiescit.

℣. 20. SI QUIS DIXERIT QUONIAM DILIGO DEUM , ET FRATREM SUUM ODERIT , MENDAX EST. Si Deum amaret , fratrem quoque diligeret . Proximorum amorem Dei amor complectitur. Quo pacto ames Deum, ubi non amaveris eum, quem Deus amore dignum censet, quem amari a te jubet, quem suum esse pronunciat? *Qui enim non diligit fratrem suum quem videt , Deum , quem non videt , quomodo potest diligere?* Qua fronte dixeris, diligi a te Deum , quem non vides , quem imperfecte dumtaxat nosti , qui hominis sensus non percellit , cujus pulcritudo , perfectio , bonitas animo tantum percipiuntur ; dum oderis fratres , ad Dei imaginem conditos, naturæ , generis , similitudinis, innumerarumque necessitatum, quæ mutuam opem postulant , vinculis tibi conjunctos ? Quis mihi credat ajenti , amari a me Deum minime mihi conspicuum , si recusem mei amoris argumenta exhibere , præstitis officiis fratri , qui servus Dei est , a Deo conditus , quem sui causa a me diligi jubet Deus ? *Si frater est , & eum non diligis , quomodo Deum diligis , cujus mandatum contemnis?* inquit S. Augustinus.

℣. 21. ET HOC MANDATUM HABEMUS A Deo , ut amemus, & fratrem amemus. *Quid tibi*, o Deus, *sum ipse* , ut *amari te jubeas a me , & nisi faciam irascaris mihi , & mineris ingentes miserias? Parva ne ipsa est , si non amem te* (44)? Cui usui tibi est amor meus? Quis unquam Rex dixit servo : Amicus mihi esto, tibique regnum dono largiar? Deus idem , qui ut sese amem præcipit , is proximum a me tamquam me ipsum amari jubet , æternosque cruciatus minitatur , si aut non amavero, aut male , scilicet vel præter modum , vel infra debitum , vel perversas ob causas amavero.

[41] Tertull. Grot. Alii. [42] August. de Bono viduitatis cap. 21. num. 26. [41] August. lib. 1. c. 22. de Morib. Eccl. Cathol. *Nihil est tam ferreum atque durum, quod non amoris igne vincatur.* Idem Serm. olim 9. de Verbis Domini, nunc 70. cap. 3. *Omnia sæva & immania , prorsus facilia , & prope nulla efficit amor.* [44] August. lib. 1. Confess. cap. 5. *Quid tibi sum ipse , ut amari te jubeas a me , & nisi faciam, irascaris mihi, & mineris ingentes miserias? Parva ne ipsa est, si non amem te?*

C A P U T V.

Dei amor & proximi. Dei præcepta suavissima . Mundum vincit Fides . Tres Jesu Christi testes in cœlo terraque . Qui Christo Jesu non credit , Deum mendacii arguit. Peccatum pariens mortem, & non pariens . Qui natus ex Deo est, minime peccat. Malus est mundus.

℣.1. OMnis, qui credit, quoniam Jesus est Christus, ex Deo natus est. Et omnis,
qui diligit eum qui genuit, diligit & eum , qui natus est ex eo. 2. In
hoc cognoscimus, quoniam diligimus natos Dei , cum Deum diligamus, & mandata
ejus faciamus. 3. Hæc est enim charitas Dei ut mandata ejus custodiamus: & mandata
ejus gravia non sunt. 4. Quoniam omne, quod natum est ex Deo, vincit mundum: &
hæc est victoria, quæ vincit Mundum, fides nostra. 5. Quis est, qui vincit mundum ,
nisi qui credit , quoniam Jesus est Filius Dei? 6. Hic est, qui venit per aquam , & san-
guinem, Jesus Christus: non in aqua solum, sed in aqua, & sanguine. Et Spiritus est,
qui testificatur , quoniam Christus est veritas . 7. Quoniam tres sunt , qui testimo-
nium dant in cœlo , Pater , Verbum , & Spiritus sanctus : & hi tres unum sunt.
8. Et tres sunt, qui testimonium dant in terra : Spiritus , & aqua , & sanguis : &
hi tres unum sunt. 9. Si testimonium hominum accipimus , testimonium Dei majus
est: quoniam hoc est testimonium Dei, quod majus est , quoniam testificatus est de
Filio suo. 10. Qui credit in Filium Dei , habet testimonium Dei in se : Qui non
credit Filio, mendacem facit eum: quia non credit in testimonium , quod testificatus
est Deus de Filio suo. 11. Et hoc est testimonium , quoniam vitam æternam dedit
nobis Deus . Et hæc vita in Filio ejus est. 12. Qui habet Filium , habet vitam:
qui non habet Filium, vitam non habet. 13. Hæc scribo vobis, ut sciatis, quoniam
vitam habetis æternam , qui creditis in nomine Filii Dei. 14. Et hæc est fiducia,
quam habemus ad eum : Quia quodcumque petierimus secundum voluntatem ejus,
audit nos. 15. Et scimus, quia audit nos , quidquid petierimus : scimus , quoniam
habemus petitiones, quas postulamus ab eo. 16. Qui scit fratrem suum peccare pec-
catum

catum non ad mortem, petat, & dabitur ei vita peccanti non ad mortem. Est peccatum ad mortem, non pro illo dico, ut roget quis. 17. Omnis iniquitas, peccatum est: & est peccatum ad mortem. 18. Scimus, quia omnis, qui natus est ex Deo, non peccat, sed generatio Dei conservat eum, & malignus non tangit eum. 19. Scimus, quoniam ex Deo sumus: & mundus totus in maligno positus est. 20. Et scimus, quoniam Filius Dei venit, & dedit nobis sensum, ut cognoscamus verum Deum, & simus in vero Filio ejus. Hic est verus Deus, & vita æterna. 21. Filioli, custodite vos a simulachris. Amen.

℣. 1. OMNIA QUI CREDIT, QUONIAM JESUS EST CHRISTUS, EX DEO NATUS EST, vera in fide versatur, veraque in Ecclesia, & numero filiorum Dei: aliter plane ac Simonis & Cerinthi asseclæ, cæterique hæretici, qui extra Ecclesiam sunt, filii diaboli & mendacii. Fideles hic opponit Joannes hæreticis; illos enim appellatione filiorum Dei designat, supra III. 8. 10. hos vero nomine filiorum Diaboli, & Antichristi emissariorum, supra IV. 3. Simonianos hic arguit, Jesum negantes esse Messiam; & Cerinthianos, Jesum sejungentes a Christo, uti diximus.

QUI DILIGIT EUM QUI GENUIT, DILIGIT ET EUM QUI NATUS EST EX EO. Qui Patrem amat, Filium quoque diligit. Qui Patrem æternum amat, simul amat & Verbum; & qui Verbum, is pariter amat Christum, qui Verbum est carne assumpta indutum. Frustra jactant hæretici, Patrem a se & coli & amari: si nossent ac vere diligerent, Filium quoque Patris amarent, eumque & Messiam, & Deum, & Dei Filium faterentur.

℣. 2. IN HOC COGNOSCIMUS QUONIAM DILIGIMUS NATOS DEI, CUM DEUM DILIGAMUS. Inesse nobis Dei cognitionem efficientem ac vivam, non sterilem ac mortuam, tunc ostendimus, cum ob ipsius amorem, ejusque præceptorum obsequio, fratres tamquam nos ipsos diligimus. Dei & proximi amor gemini sunt, uti diximus, surculi, una ex radice prodeuntes. Ubi alterum vides, alterum inesse statim intelligis. Geminæ virtutes sunt numquam sejunctæ. Trajecto verborum ordine ita explicari potest hic locus: *Dei amantes esse patebit, si amemus summe Christianos, ut Dei filios, & id faciamus quia Deus id præcipit* (1).

℣. 3. HÆC EST ENIM CHARITAS DEI, UT MANDATA EJUS CUSTODIAMUS. Sive: Si Dei præcepta serves, id argumento est, Deum a te revera diligi. Porro ex Dei præceptis alterum est, ut proximum tamquam te ipsum diligas. Si igitur Deum amas uti oportet, proximum quoque diligis. Neque grave esse queraris de amando fratre præceptum; arduum quippe non est (2), cum præsertim ejus exemplum ipse præbuerit, tradito in hominum vel perditissimorum nequissimorumque salutem Filio. Vide supra IV. 9. In præcepto de proximorum amore occurrit aliquid, quod maxime arduum, ne dicam humanis viribus majus, videtur, si naturam consulas, scilicet inimicorum amor. Ac fortasse Joannes, occupandæ responsionis causa, hoc loco scribit, *mandata Dei gravia non esse*. Certe gravia non sunt filiis Dei, hominibus Spiritu Dei plenis, solumque in fratre intuentibus imaginem Dei, Christianæ professionis notam, amorem quo illum prosequitur Deus, eumque diligendi præceptum. His inspectis, quicquid ardui comminiscitur natura, evanescit.

Hæc verba, *Mandata Dei gravia non sunt*, generico quodam sensu vulgo usurpant Interpretes (3), atque animadvertunt, plura licet naturæ durissima imperet Deus, puta desideria compesci, dimitti injurias, amari inimicos, gestari crucem, cupiditates coerceri; hæc tamen homini molesta non esse, ubi Dei gratia & amor adfuerint (4). Si repugnandum est pravis concupiscentiæ impulsibus, & illecebris voluptatis; si ferenda sunt incommoda & mala, idipsum Divini Spiritus unctio leve efficit homini a se occupato. Vide quæ de se ipse testatur Paulus (5), & quod a piis hominibus quotidie geritur.

℣. 4. OMNE QUOD NATUM EST (6) EX DEO, VINCIT MUNDUM. Qui ex Deo nati sunt, Dei filii, vere Christiani, mundum superant. Qua vero arte? nimirum *fide sua*. Vindictæ studium, odium inimicorum, opum & commodorum vitæ amorem mundus inspirat: contraria omnia docet Fides; dimittere injurias, diligere inimicos, orare pro insectantibus, rerum quibus natura indiget ablationem æquo animo ferre, spe æternæ mercedis. Fides per charitatem agens robur inter calamitates, inter labores solatium, vires inter mala suppeditat, certaque & infinita bona proponit. Omnia potest cum Christo, ex quo tota ejus virtus proficiscitur Philipp. 4. 13. Per fidem sanctissimi ex Veteri Testamento viri, & ex Novo Martyres tot prodigia patravere, tantamque gloriam & gestis & perpessionibus sunt consequuti. Hebr. XI. per totum.

℣. 5. QUIS EST QUI VINCIT MUNDUM? Ne quis censeat, mundum a quolibet Fideli & Christiano superari, dicta corrigit, inquiens, ab iis dumtaxat vinci, qui Jesum esse Dei Filium credunt. Deo credunt Judæi, at non Christo; Simon sese Christum esse jactat; Cerinthus Jesum & Christum sejungit; Gnostici ajunt, Christum Jesum sola specie inter homines versatum, & mortem subiisse. Ex his nemo eam habet fidem, quæ mundum vincit. Falsa est illorum fides, neque ex Deo profecta: Spiritus Sancti donum non est, anima caret.

℣. 6. HIC EST (ipsemet Christus Jesus) QUI VENIT PER AQUAM ET SANGUINEM. Jesus Christus, verum fidei nostræ argumentum, per speciem solummodo non venit: homo erat verusque Deus: naturæ duæ, divina nempe & humana, in una persona conjunctæ, in ipso revera erant. Ego carnis & humanæ illius naturæ sum testis. Phantasmata neque carnem, neque ossa, neque sanguinem, neque alium corporis humorem habent: at ipsemet aderam, cum aperto Christi Jeso latere, in Calvariæ vertice, sanguis & aqua manarunt (7). Hæretici complures negabant, Christum Jesum, præter quam sola specie, inter homines esse versatum; veri nihil fuisse in illius incarnatione, ortu, obitu, resurrectione (8). Adversus horum deliria veritatem incarnationis Christi tanto molimine tuetur Joannes; eosque fortasse hoc loco damnat.

Censent alii (9), hic a Joanne significari aquam baptismatis, & sanguinem a Christo nostra cau-

---

[1] Vide Grot. hic. [2] August. de Nat. & Grat. cap. 69. *Quomodo enim grave est, cum sit dilectionis mandatum? Aut enim quisque non diligit, & grave est; aut diligit, & grave esse non potest.*
[3] Est. Grot. Cornel. Menoc. &c. [4] Matth. XI. 30. *Jugum enim meum suave est, & onus meum leve.*
[5] Rom. VIII. 18. & 2. Cor. 10. 17. [6] Πᾶν τὸ γεγεννημένον. Alii: Πᾶς ὁ γεγεννημένος. *Omnis, qui natus est ex Deo.* Ita Steph. 8, Syr. Arab. [7] Joan. XIX. 34. *Unus militum lancea latus ejus aperuit, & continuo exivit sanguis & aqua. Et qui vidit, testimonium perhibuit; & verum est testimonium ejus.*
[8] Vide Theodoret. hæres. Præf. p. 188. c. Clem. Strom. l. 7. p. 765. [9] Est. Men. Cornel. alii plures.

causa profusum. Nostra ille peccata baptismate abluit, per sanguinem suum nos cum Deo conciliat. Qua in re discrepat a Joanne Baptista, qui in *aqua* tantum venit, cum solo scilicet aquæ baptismo: Christus vero cum aqua & sanguine. Baptismatis aqua vim & efficacitatem obtinebat ex sanguine; adeo ut, dum baptismo abluimur, Christi sanguine quodammodo mergamur (10). Quamobrem subjicit: *Non in aqua solum, sed in aqua & sanguine.*

Videtur quibusdam (11) allusio fieri ad Veteris Legis sacrificia, ubi præsto semper erant aqua & sanguis; aqua ad abluendam victimam ac Sacerdotes; sanguis circa aram fundendus. Itaque Christus Jesus cum aqua venit, homines baptismo loturus; & cum sanguine, ut hominum crimina expiaret. Græca quædam Exemplaria (12) hic legunt: *Hic est qui venit per aquam & sanguinem, & spiritum;* sive, *per aquam, & spiritum, & sanguinem.* Hic tamen abundat *spiritus*; statimque infra legitur.

ET SPIRITUS EST QUI TESTIFICATUR (13), QUONIAM CHRISTUS EST VERITAS. Nedum aqua & sanguis, ex Jesu mortui latere prosilientes, veritatem incarnationis & humanitatis Christi asseruere, verum etiam Spiritus Sanctus non una ratione testatus est; I. cum illapsus est columbæ specie in Christum baptismo tinctum, quo tempore vox Patris e cœlo sonuit Matth. 3. 16. *Hic est Filius meus dilectus: ipsum audite.* II. Prodigiis, quæ ille Dei digito, seu Dei Spiritu perpetravit. III. Paracleto in Apostolos misso, per quem Apostoli illustrati sunt, robore aucti, aliique in homines versi. IV. denique infuso Fidelibus conspicua prorsus ratione Spiritu Sancto per divina dona, quibus ii cumulati sunt. Ex hisce omnibus colligitur, Christum esse veritatem: qui enim fieri potest, ut nos fallant Pater Sanctusque Spiritus, commendato ita publice, conspicue, solemniter impostore? Porro nisi veritas, nisi Dei Filius, nisi Messias sit Jesus, necesse est eumdem esse impostorem omnium maximum, ipsumque Deum doli participem: id quod vel ipsa hominis cogitatio refugit.

Græcus habet (14): *Spiritus testificatur, quod Spiritus est veritas*; feruntque hanc lectionem S. Ambrosius (15), & Author libri de Baptismo Hæreticorum, inter Opera S. Cypriani. Spiritus Sanctus, quem animis nostris infudit Deus, per quem suo nos lumine & spiritali afflatu perfudit, intra nos testatur, se esse veritatem; nobis non inesse erroris spiritum, quemadmodum Hæreticis & pseudo Prophetis, qui interdum, antequam cæteros decipiant, ipsi decepti sunt. Nos certo scimus, vero Spiritu, veritatis Spiritu nos esse donatos, ac dubitationi obnoxium non esse testimonium, quod ipse veritati a nobis traditæ reddit (16). Ipsum quandoque Evangelium veritas nuncupatur. S. Augustinus, S. Leo, Beda, & Latini ferme omnes cum Vulgata consentiunt: *Spiritus testificatur, quoniam Christus est veritas.*

Desinunt hic Commentaria Guillelmi Estii in B. Joannis Epistolas: reliqua subtexuit Bartholomæus Petri.

℣. 7. QUONIAM TRES SUNT, QUI TESTIMONIUM DANT IN COELO, PATER, VERBUM, ET SPIRITUS SANCTUS. Peculiari Dissertatione expendimus ea, quæ de Canonica hujus loci, in plerisque vetustis tum Græcis tum Latinis libris desiderati, authoritate in utramque partem disputantur. Hæc autem esse potest ejus sententia. Superiori commate Joannes, ut veritatem incarnationis ac divinitatis Christi assereret, tres illius testes recitavit, sanguinem, aquam, spiritum: hic utramque confirmat certissimis Patris, Verbi, Sanctique Spiritus testimoniis, idem omnino asserentibus. Ternarius numerus est in testificatione absolutissimus (17). Jesus igitur omnino habendus est Dei Filius, cum tres in Cœlo testes asserant; Pater, a quo missus est; Verbum assumpta carne indutum; Spiritus Sanctus, qui unum est cum Patre & Filio. Missum a se Christum Jesum, incarnatum, Deum esse ac Messiam, testatus est Pater, missa de cœlo voce, cum is baptismi aquis lotus est Matth. 3. 17. cum sese transfiguravit (18), tertio cum in Templo coram multitudine versabatur Joan. 12. 29. innumeris denique prodigiis, quæ Christi Jesu prædicationem ubique confirmaverunt (19).

Ipsum sibi Verbum testimonium reddidit doctrinæ præstantia, divino vitæ instituto, miraculis, passione, resurrectione (20). Si solum esset Verbi testimonium, suspicione laborare videretur: cum vero accedant Patris & Sancti Spiritus testimonia, invictum est, ut ipse inquit Christus Joan. v. 31. 32. 33. *Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum*, saltem, existimari verum nolo. *Alius est, qui testimonium perhibet de me, & scio quia verum est testimonium quod perhibet de me ... Opera quæ dedit mihi Pater ut perficiam ea, testimonium perhibent de me ... Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me.*

Sanctus denique Spiritus testificatus est de Jesu Christo, ejusque incarnationis & Divinitatis veritate, tum illapsus in ipsum baptismi tempore (21), cum occupans Apostolos sacra Pentecostes die, seque innumeris Fidelibus infundens per gratiam, per divina dona, per animi unctionem, denique prodigia exhibens per Christum Jesum, ejusque Servos & Apostolos. Tria hæc Patris, Verbi, & Sancti Spiritus testimonia unum omnino sunt, cum in unius veritatis confirmationem conspirent (22). Divinæ tres Personæ unum sunt natura & substantia (23); quamobrem una esse debet omnium sententia, una voluntas, unum testimonium: *Et hi tres unum sunt.*

In Ms. Græco S. Arnulfi versiculus iste: *tres sunt qui testimonium dant in Cælo*, non legitur; extat tamen alius; *spiritus, aqua, & sanguis.*

℣. 8. TRES SUNT QUI TESTIMONIUM, DANT IN TERRA: SPIRITUS, AQUA, ET SANGUIS, de quibus supra, ℣. 6. ET HI TRES UNUM SUNT. Postrema hæc verba in latinis libris compluribus (24), & in Complutensi Editione desiderantur. S. Thomas libro in Decretalem *De summa Trinitate*, adversus Joachimum Abbatem, negat, ista in germanis Exemplaribus legi, putatque addita ab Arianis, depravare conantibus eorumdem verborum sensum, superiori commate occurrentium, quæ Catholici de una in tribus Personis essentia interpretabantur. Legunt alii (25): *Et hi tres unum sunt in Christo Jesu*; ne unitas *aquæ*, *sanguinis*, *&*

(10) Rom. vi. 3. *Quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus.*
(11) Vide Grot. (12) Græc. impress. Οὗτός ἐστιν ὁ ἐλθὼν δι' ὕδατος, καὶ αἵματος Ἰησοῦς ὁ Χριστός. Alii: Δι' ὕδατος, καὶ αἵματος καὶ πνεύματος. Alex. Coy. 2. Cyrill. Occumen. Cophs. Lin. Pet. 2. Alii: Δι' ὕδατος, καὶ πνεύματος, καὶ αἵματος. Steph. 3, 6, 9, Æthiop. Vide Mill. hic. (13) Græc. Καὶ τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ μαρτυροῦν. Ambros. l. 3. de Spir. S. cap. 11. *Spiritus testimonium.* Æthiop. *In Spiritu suo qui testis erat.*
(14) Τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ μαρτυροῦν, ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια. (15) Ambros. lib. 3. de Spiritu, cap. 11.
(16) 2. Cor. iii. 6. *Qui & idoneos nos fecit ministros novi Testamenti, non litera, sed Spiritu.*
(17) Deut. xvii. 6. & xix. 15. *In ore duorum aut trium testium stabit omne verbum.* (18) Matth. xvii. 15. Luc. ix. 28. (19) Joan. v. 19. viii. 18. 54. x. 25. 37. 38. (20) Vide Joan. v. 17. x. 24. xix. 7.
(21) Matth. iii. 16. Joan. i. 32. 33. 34. (22) Vat. Erasm. Gemar. Jac. Capell. (23) Barib. Petri, Cornel. Men. Tir. Zeget. Pisc. alii passim. (24) Lovanienses 15. Cod. Britanic. apud Mill. alii plurea apud Simon. Dissert. Critic. de MSS. N. T. (25) Clem. Alex. hic, in Latina Cassiodori; Ambros. lib. 3. de Spirit. S. cap. 11. Athanas. seu Vigil. Thaps. de Unica Deitate Trinit. & lib. de Fide ad Theophyl.

& Spiritus eodem modo ac *Patris*, *Verbi*, *& Spiritus Sancti* usurparetur. Græca Exemplaria constanter ferunt (26): *Et hi tres in unum sunt*; in idem recidunt, in unum de Filii incarnatione ac Divinitate testimonium consentiunt.

S. Augustinus (27), Facundus Hermianensis (28), S. Eucherius (29) locum hunc de tribus Trinitatis Personis explicant. *Spiritus* Patrem significat, cum scriptum sit Jo. 4. 24. *Spiritus est Deus*. *Aqua* Spiritum Sanctum, cum dixerit Christus Joan. 7. 38. *Flumina de ventre ejus*, qui Spiritum Sanctum acceperit, *fluent*. *Sanguis* denique Servatorem designat incarnatum, assumptis veri hominis carne & sanguine. Divinæ tres Personæ una sunt essentia: *Et hi tres unum sunt*. Theologi quidam ita explicant: Spiritus, aqua, & sanguis testimonium præbuere veritati incarnationis & humanitatis Jesu Christi: Sanguis e vulneribus fluens, aqua manans ex latere, Spiritus Patri redditus, *emisit spiritum*: tria hæc unum sunt, unum hominem Deum constituunt. Vide quæ diximus in ℣. 6. Christi Jesu Divinitas & humanitas confirmantur nedum, *Patris*, *Verbi*, *& Sancti Spiritus* testimonio, ℣. 7. verum etiam *Spiritus*, *aquæ & sanguinis*, ℣. 8. scilicet *Sancto Spiritu*, Apostolis & Fidelibus tradito; *aqua* baptismatis qua abluimur, *& sanguine* Jesu Christi quo redempti sumus.

℣. 9. SI TESTIMONIUM HOMINUM ACCIPIMUS, TESTIMONIUM DEI MAJUS EST. Si ex Juris regula duo tresve testes rei alicujus veritatem asserunt (30), absolutissimam fidem meretur testimonium, quod aqua, sanguine, sanctoque Spiritu exhibetur: quod si non sufficiat horum testificatio, sufficere omnino debet totius Trinitatis testimonium. Trinitatem universam pro Filii Dei Divinitate & incarnatione testificari, vidimus, ℣. 7. Inter cæteras Pater testificatus est prodigiis plane innumeris (31). Cum Judæi Christo objecissent Joan. 8. 13. *Tu de te ipso testimonium perhibes: testimonium tuum non est verum; respondit Jesus: Etsi ego testimonium perhibeo de me ipso, verum est testimonium meum, quia scio unde veni, & quo vado .... solus non sum, sed ego & qui misit me Pater. Et in Lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. Ego sum qui testimonium perhibeo de me ipso, & testimonium perhibet de me qui misit me Pater.*

ET HOC EST TESTIMONIUM DEI QUOD MAJUS EST, QUONIAM TESTIFICATUS EST DE FILIO SUO. Majus est & argumento, & ipsa testificandi ratione: nunquam enim præclarius fulsit Dei potentia & majestas. Græcus proclivior est (32): *Quoniam hoc est testimonium Dei, quod testificatus est de Filio suo.*

℣. 10. QUI CREDIT IN FILIUM DEI, HABET TESTIMONIUM DEI IN SE. Qui credit, Christum Jesum esse verum Dei Filium, eumque sub hoc nomine confitetur, colit, invocat, fiduciæ suæ argumentum facit, qui membrum Ecclesiæ illius est, ejusque nominis notam in baptismate accepit, hic satis docet, Dei testimonium sese accepisse, credidisse rebus a Patre, Verbo, Sanctoque Spiritu traditis, ac revereri illorum testimonii veritatem. Aliter plane atque Hæretici, veritatem incarnationis ac Divinitatis Christi Jesu negantes, uti diximus; qui certe Dei testimonium non accepere, mendacii & fraudis accusavere ex obliquo Deum, quasi is conspirare in hominum deceptionem queat, exhibitis de Christo testimoniis, quibus fidem denegare nefas est. *Qui non credit Filio, mendacem facit eum*: ita se gerit, quasi Deum mendacem existimet: luculentissima ejus testimonia in dubium revocat, *quia non credit in testimonium, quod testificatus est Deus de Filio suo*, confirmata prodigiis missione illius & prædicatione. Multo simplicius habet hoc membrum Græcus (33): *Qui credit in Filium Dei, habet testimonium in se* (non *testimonium Dei*). *Qui non credit Deo, mendacem facit eum.*

℣. 11. ET HOC EST TESTIMONIUM, QUONIAM VITAM ÆTERNAM DEDIT NOBIS DEUS per Christum Jesum Filium suum. Hic definit testimonium, quod de Filio nobis exhibet Deus; Christum nempe Jesum esse Messiam, Verbum Patris, unicum ejus Filium, coæternum, consubstantialem; nosque per illum vitam æternam consecuturos: quæ omnia negabant ejus ætatis hæretici, quos Joannes hac Epistola damnat, confirmata pro viribus incarnationis ac Divinitatis Jesu Christi veritate; ex qua consequuntur cætera, scilicet hominum redemptio, vita æterna, cœlestis beatitudo (34): *Ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.*

℣. 12. QUI HABET FILIUM, HABET VITAM. Christianus, Fidelis, Christum Jesum revera Filium Dei esse credens, vitam habet, saltem ejus assequendæ spem, opem ferente gratia. *Qui non habet Filium, vitam non habet*. Qui incarnationis veritatem, aut Jesum esse Dei Filium ac Messiam negat, sive qui Christum Jesum dividit, Jesum a Christo sejungens, fidei & gratiæ vita caret, vitamque æternam & cœlestem mercedem sperare non debet. Christus Jesus, tamquam Messias & Dei Filius, conciliator hominum est, salus, vita, spes. Confer locum Evangelii Joan. 3. 36. ubi ait Joannes Baptista: *Qui credit in Filium, habet vitam æternam: qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.*

℣. 13. UT SCIATIS QUONIAM VITAM HABETIS ÆTERNAM. Ingens solatii argumentum vobis esse debet hoc ipsum, quod nostis, vera vos in fide veraque in Ecclesia, testimonio Patris, Verbi, & Sancti Spiritus freta, versari; vosque manere vitam æternam cœlestemque beatitudinem. Græcus hic fusior est quam Latinus (35): *Hæc scripsi vobis, credentibus in nomen filii Dei, ut sciatis, quoniam vitam habetis æternam, & ut credatis in nomen Filii Dei*. At simplicior est Vulgatæ lectio, cui favent Græci Codices eximii (36), Syriaca, Arabica, Cophtica, Æthiopica.

℣. 14. HÆC EST FIDUCIA, QUAM HABEMUS AD EUM, &c. Hoc ipsum ferme dixit supra III. 21. Maxima Christiani hominis felicitas in terris est, posse scilicet Patrem absoluta fiducia invocare, & certo scire, impetraturum se quicquid per Christum postulaverit, modo postulet cum fide, animi demissione ac spe, nihilque poscat quod aut saluti ac felicitati suæ noceat, aut justitiæ, bonitati, gloriæ Dei repugnet. Illa satis intelliguntur, nemine admonente. Gravissimum foret homini detrimentum, si nunquam non a Deo exaudiretur; sæpe enim contingit, ut vel suum ipse, vel alterius malum postulet. Pro iis, *secundum voluntatem ejus*, Græci quidam libri legunt (37): *Se-*

(26) Καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἕν εἰσι. Occumen. Τουτέστιν εἰς τὴν περὶ τοῦ Χριστοῦ μαρτυρίαν. (27) August. lib. 2. contra Maximin. cap. 22. (28) Facund. Hermian. lib. 1. cap. 3. de tribus Capitulis. (29) Eucher. Quæst. N. T. (30) Deut. XVII. 6. & XIX. 15. Matth. XVIII. 16. Hebr. 2. 28. (31) Joan. V. 16. X. 25. 38. XIV. 11. XV. 24. (32) Ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ, ἣν μεμαρτύρηκε περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Alii quidam: Τοῦ Θεοῦ, ὅτι μεμαρτύρηκε. Ita Alexand. Steph. 8, 1, Cov. 4. Genev. Rom. Velez. (33) Ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἔχει τὴν μαρτυρίαν ἐν ἑαυτῷ. Ὁ μὴ πιστεύων τῷ Θεῷ, ψεύστην πεποίηκεν αὐτόν, &c. Plures legunt: Ἔχει τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θεοῦ ἐν ἑαυτῷ. Ita Alex. Steph. 8, 1, 10, Lin. Colon. (34) Joan. III. 15. 16. 36. & VI. 27. 33. 46. 47. (35) Ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰδῆτε ὅτι ζωὴν ἔχετε αἰώνιον, καὶ ἵνα πιστεύητε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. (36) Ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν, ἵνα εἰδῆτε ὅτι ζωὴν ἔχετε αἰώνιον οἱ πιστεύοντες εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. (37) Κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ. Alii Κατὰ τὸ αἴτημα αὐτοῦ. Æthiop. Alex. Cod. Leicest.

Secundum nomen ejus; Sive, nomine ejus, scilicet Christi. Hoc autem convenit cum iis, quæ passim monuit Christus (32), Patrem scilicet ipsius Christi nomine esse exurandum.

℣. 16. Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, oret, & fratris vitam impetrabit. Peccatum ad mortem, ex plerisque Interpretibus (33), est lethale peccatum, cum obduratione, pertinacia, malitia, conjunctum, in quo quis deplorata emendatione perseverat. De hoc peccati genere non loquitur Apostolus, ubi ait futurum, ut Deus largiatur vitam homini, pro quo Fidelis oraverit. Peccantis malitia, qua lem expressimus, insuperabiles ferme Dei misericordiæ obices ponit; quamquam absolute nihil est, quod omnipotenti Servatoris gratia superari nequeat. At hic sermo est de eo quod ferme usuvenit, deque usitato rerum ordine. Tam raro conversionis gratiam largitur hisce hominibus Deus, ut si quando dederit, id prodigii loco, in exemplum non usurpandi, habendum sit.

Aliis *peccatum ad mortem* est peccatum in Spiritum Sanctum, sive desertionis & infidelitatis crimen (34), sive peccatum cum anathemate conjunctum (35), vel impœnitentis ad finem usque animi durities, seu quodlibet grave scelus æternis cruciatibus dignum (36), sive invidia ob spiritale fratris commodum (37). Veteres nonnulli ad pœnitentiam non admittebant eos, qui post baptismum a fide desciscerent, adulterium facerent, idola colerent, homicidium patrarent. Dei erga illos misericordiam absolute non desperabant quidem, sed horum hominum judicium supremo Judici relinquebant. De postremis hisce criminibus locum hunc usurpavere Tertullianus, S. Ambrosius, aliique nonnulli (38). Cum igitur Fidelis quis hominem in scelere obduratum, bonorum monita aspernantem, Ecclesiæ ac Pastorum voces negligentem videt, futurum ne speret, ut meris precibus illius conversio impetretur: opus est gratiæ prodigio, atque omnipotentis dexteræ conatu; quamobrem non unius aut alterius hominis, sed Ecclesiæ universæ preces quærat, ut ejus conversio impetretur: assiduis precibus lacrymas, pias largitiones, jejunium, & cætera pietatis opera adjiciat, quibus flectatur Divini Medici misericordia ad restituendam ægro, medicam manum & pharmaca respuenti, incolumitatem.

℣. 17. Omnis iniquitas peccatum est. Vide supra iii. 5. Et est peccatum ad mortem; at quoddam peccati genus est, in mortem desinens. Contra Græcus (39): *Et est peccatum non ad mortem;* oppositum peccato ad mortem, de quo actum est membro superiore. Hæc addit ad Fidelium solatium. Imbecilles quidem sumus omnes, ac nemo est qui non multum peccet: at non omnia peccata in mortem sunt. Faxit Deus, ut ne unquam in ista incurratis. ℣. 18. *Scimus, quia omnis qui natus est ex Deo, non peccat*, peccatis in mortem desinentibus (40); iis nempe criminibus, quæ ab Ecclesia ejectionem atque a Fidelium corpore avulsionem merentur. Siquando cadunt, statim per pœnitentiam surgunt, in animi obduratione non perseverant, Pastores & Ecclesiæ regulas non aspernantur.

℣. 18. Sed generatio Dei conservat eum, at malignus non tangit eum. Hoc ipsum fere dixit supra 3. 9. *Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quoniam semen ipsius in eo manet*. Divinum semen idem est ac *generatio Dei*, sive ortus ex Deo, de quo hic Joannes. Ipsa inter prædestinatos electio, sive absolutum Dei decretum de eo in æternam beatitudinem inducendo, facit ut graviora vitet crimina, aut admissa per sinceram pœnitentiam expiet (41). Fieri ferme nequit, ut ii, quos dedit Filio Pater, æternum in exitium ruant (42). Græcus legit (43): *Scimus, quia omnis natus ex Deo, non peccat: sed qui natus est ex Deo, conservat* vel observat *seipsum*, ut ne labatur in crimen, aut locum faciat Diaboli fraudibus; vel saltem ut ex Diaboli potestate evadat, neque in ea diu maneat.

℣. 19. Scimus quoniam ex Deo sumus, Dei pars, filii, fideles, electi. Hæc nobis fiducia est, quia ipsius beneficio Spiritum Dei intra nos gerimus, atque in fide, justitia, Ecclesiæ communione perseveramus. His conditionibus ac notis filii Dei a Diaboli filiis secernuntur, quemadmodum per totam Epistulam vidimus. Præterea scimus, *mundum totum in maligno positum esse*, sub Dæmonis imperio, Dæmoni subjectum, ejusque pedibus proculcari. Reddi etiam potest (44): *In maligno jacet*, in diabolo cubat, in ejus sinu. Sive: Mundus potestati Dæmonis obnoxius est, ab illo tenetur, ejus arbitrio agitur, cum illius imperium Deus quodammodo ipsi reliquerit.

Quo tamen pacto id ex verborum sono intelligi queat? nonne supremus mundi arbiter est Deus, nihilque a Dæmone moveri, nisi Deo aut jubente aut permittente, potest? nonne quicquid in mundo contingit, perspicuum est Divinæ Sapientiæ, providentiæ, justitiæ, misericordiæ argumentum?

Respondeo, I. Agit Joannes de mundo ætatis suæ, scilicet idolorum superstitione, turpissimisque flagitiis occupato (45). II. Sunt qui vertant (46): *Mersus est malo:* homines universi nascuntur peccato originis inquinati, & obnoxii sunt concupiscentiæ, cujus veneno pleraque illorum gesta vitiantur, & mala innumera in mundum inducuntur. III. Mundus, uti oppositus Dei filiis, scilicet infideles, hæretici, pseudo Prophetæ, qui Christum Jesum ejusque Divinitatem negant, filii Diaboli sunt, Spiritu ejus aguntur, illius instituta sectantur: quamobrem flagitio plenum est quidquid illi moliuntur: sub Dæmonis potestate & imperio prorsus jacent. Postrema hæc explicatio magis consentanea videtur cum proposito Apostoli, & reliqua Epistola.

℣. 20. Scimus quoniam Filius Dei venit. En totius Epistolæ collectio. His notis Filii Dei a Filiis Diaboli, mundi Principis, secernuntur. I. credunt illi & fatentur, Christum Jesum esse Dei Filium, venisse in mundum, assumpsisse carnem, mortem obiisse, prodiisse redivivum ob mundi totius salutem. II. *Filius Dei dedit nobis sensum, ut cognoscamus verum Deum* (47), quem hominum nemo

[32] Joan. xiv. 13. 14. xv. 16. xvi. 23. 24. 26. [33] Vide August. l. 1. de Serm. Domini in Matth. cap. 22. & de Corrept. & Grat. cap. 12. Gregor. lib. Moral. cap. 31. Pacian. Ep. 3. Beda, Lyr. Carthus. Erasm. Zeger. Beth. Perer, Men. Tir. alii. Vide, si placet, Grot. & Cornel. hic. [34] Gagnæus hic. [35] Turrian. lib. 4. pro Epist. Pont. cap. 3. [36] Ambros. lib. 1. de Pœnit. cap. 8. 9. Glossa hic. Alii. [37] August. lib. 1. de Serm. Domini in Monte cap. 22. Beda hic. [38] Vide Tertull. de Pudicit. c. 19. Ambros. lib. 1. de Pœnit. cap. 9. 10. 11. Grot. hic. [39] Καὶ ἔστιν ἁμαρτία οὐ πρὸς θάνατον. Omittunt ού Vulg. Æthiop. Tertull. lib. de Pudicit. cap. 19. Alii Vulg. Libb. *Et est peccatum non ad mortem*. Ita August. in Speculo. Glossa ordinar. [40] Tertull. de Pudicit. cap. 19. alii. [41] Vide Bern. serm. 23. in Cantic. & serm. 1. in Septuag. & August. de Corrept. & Grat. cap. 12. [42] Joan. iii. 15. 16. vi. 39. xvii. 9. xviii. 12. Vide Oecumen. hic. [43] Οἴδαμεν ὅτι πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐχ ἁμαρτάνει· ἀλλ' ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Θεοῦ, τηρεῖ ἑαυτόν. Quidam: Ἀλλ' ἡ γέννησις τοῦ Θεοῦ τηρεῖ αὐτόν. Ita Vulg. Velez. Hieronym. lib. 2. contra Jovin. [44] Ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται. [45] Vide Cornel. a Lapide in hunc loc. [46] Oecumen. Beda, Lyran. alii. Vide Ambros. Apologet. David. cap. 2. *Mundus in maligno positus est, quia omnes homines sub peccato nascuntur, quorum ipse ortus est in vitio*. [47] Græc. impress. Ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινόν, *Ut cognoscamus verum*. Plures addunt, *Deum*. Ἀληθινὸν Θεόν. Ita Alex. Steph. δ, α, ις, ιε, Alii Vulg. Arab. Æth. Basil. Cyrill. Ambros. Beda, &c.

nemo vidit 1. Joan. 4. 12. nosque agnituri non eramus, uti oportebat, nisi Christus ipse aperiret. III. Indita nobis Dei & Christi Jesu cognitio per fidei lumen, illud efficit, *ut simus in vero Filio Dei*, constanter teneamus fidem, quam ex eo per Apostolorum institutiones accepimus. IV. denique, *Hic est verus Deus, & vita æterna*; Christus nimirum Jesus (48), Deus noster, cultus nostri nostræque spei argumentum, qui æternam nobis vitam promeruit. Quatuor hisce capitibus colliguntur omnia, quæ Joannes adversus Simonis & Cerinthi Discipulos, Gnosticos, cæterosque Divinitatem Filii, & ejus incarnationis veritatem negantes, disputavit.

℣. 21. CUSTODITE VOS A SIMULACRIS. Creditur Joannes Epistolam ad Neophytos ex Judæis dedisse. Quamobrem eos hortatur, ut a quolibet idololatriæ genere seu perspicuo seu subobscuro caveant (49). Idola ne colitote: jusjurandum per illorum nomina ne nuncupetis; illa ne vereamini; eorum festa ne frequentetis; Religiosa Infidelium convivia ne celebretis; carnes Diis mactatas ne gustetis. Constat ex Pauli Epistola ad Corinthios (50), complures fuisse Fideles, quibus religioni non erat adesse Gentilium conviviis, & carnes idolis mactatas gustare. Putat Hammondus, his verbis moneri Fideles, caveant ab errore Simonianorum, qui idola colere, ac Simonis præsertim atque Helenæ simulacra, Jovis & Minervæ speciem referentibus, thura & vina libare non verebantur (51). Vulgarem idolorum cultum inter indifferentia recensebant Simoniani, inquit Origenes (52); quamobrem obnoxii non erant odiis, quibus Christiani cæteri exagitabantur.

AMEN: non habent Codex Alexandrinus, aliique Græci libri complures, Syriacæ, Arabicæ, Cophticæ, Æthiopicæ versiones. Quædam Exemplaria (53) subdunt ad calcem Epistolæ, datam esse Epheso.

Finis Commentarii in primam Epistolam B. Joannis Apostoli.

IN SECUNDAM
B. JOANNIS APOSTOLI
EPISTOLAM
PROLEGOMENON.

HAne secundam, & quæ hanc consequitur, Epistolam Authorum disceptatio Joanni Apostolo sæpe eripuit (1). Fuere, qui alteri Joanni, cognomine Seniori, cujus sepulcrum Ephesi ostenditur, & cujus apud Papiam, Eusebium, & Hieronymum mentio, eas tribuerint. Hoc sane discrimen, quod usque ad quartum sæculum Ecclesias in contraria distraxit, nostra iterum ætate a quibusdam inventum est, qui eas Epistolas ab Joanne exaratas omnino inficiantes (2), his ducuntur argumentis. I. Hujus Epistolæ Scriptor non Apostolum, sed *Presbyterum*, seu *Seniorem* seipse appellat. II. Utramque ex his Epistolis diu Ecclesiæ rejecerunt, & nonnisi sero admodum in suas linguas converterunt. Christiani nullius temeritas eo pervenisse credenda est, ut Apostolum repelleret, quemadmodum hic (3) Epistolæ tertiæ Authorem Diotrephes rejecisse dicitur.

His respondemus, Apostolos & nomen, & sui Apostolatus dignitatem Epistolis semper præponere non consuevisse. In Epistola ad Hebræos Paulus, & ipse Joannes in sua prima, nomen suum prætericrunt. Porro nomen ibi suum suppressit, veritus, ne, uti de prima ejusdem Epistola paulo ante Grotius suspicatus est, veritus, inquam, ne in manus Fidelium, a quibus prave acciperentur, inciderent (4). Has profecto postremas duas Epistolas in Scripturarum Canone diu non recensitas fatemur; nemo tamen omnino rejectas evincet. Nos a primo ad quartum & quintum usque sæculum, quibus unanimi consensu canonicæ haberi cœptæ sunt, veluti Scripturas Sacras a Patrum plurimis allegatas fuisse, paulo post ostendemus.

Temere quidem asseritur, in cæteras linguas nonnisi sero admodum fuisse conversas. Nos eas in omnibus Latinorum, Syrorum, aliorumque Orientalium Collectionibus invenimus; & ab iisdem aliquando fuisse rejectas, nullibi ostenditur. Quod vero quædam Ecclesiæ, & Patres de eis dubitarint, canonica earum authoritas inde minime evertitur. Diotrephis audacia, qua is Joannem

---

(48) Oecumen. hic, Athanas. Hieron. August. Cyrill. Alexand. Ambros. apud Cornel. a Lapide hic. Et Interpp. passim. Erasmus & Grotius ad Patrem referunt. (49) Vide Tertull. de Corona Milit. cap. 12. Didym. Oecumen. Bartho. Petr. Tirin. alii. (50) 1. Cor. VIII. 1. 2. 7. 10. & X. 7. 14. 19. 28. (51) Vide Euseb. Hist. Eccles. lib. 2. c. 13. Iren. l. 1. c. 20. August. de Hæres. 1. pag. 6. (52) Origen. l. 6. contra Cels. pag. 282. Vide & Justin. Apolog. 2. pag. 70. (53) Ita Laud. 2. Petit. 2. Sin. seu Cov. 5.

(1) Origen. apud Euseb. l. 6. c. 26. hist. Eccl. Euseb. lib. 3. c. 24. Hieron. de vir. Illustr. c. 9. *Reliquæ duæ Epistolæ Joannis Presbyteri asseruntur, cujus & hodie alterum sepulcrum apud Ephesum ostenditur*. Vide Papiam apud eumdem c. 18. Nazianz. car. 125. (2) Grot. Ita censet Erasmus. Dubitat Cajetan.
(3) 3. Joan. 9. (4) Vide Cleric. not. in hunc loc.

nem contemptui habebat, Apostoli authoritati nil detrahit. Quo temeritatis non progrediatur superbus? Nonne & ipse Apostolus Paulus nihili habitus, & maledictis affectus 1. Cor. 4. 13? Simonis & Cerinthi Discipuli, cæterique Anti-Christi præcursores, quos Petrus, Paulus, Jacobus, & Joannes strenue impugnarunt, inter Christianos quidem merebant; Apostolos nihilominus, eorumque doctrinam despectui habebant.

Joannem Seniorem, quem Papias (5) Præceptorem suum, & postremæ utriusque Joannis Epistolæ Authorem appellat, nondum satis novimus. Ipse Hieronymus, qui ejus sepulcrum una cum sepulcro Joannis Evangelistæ Ephesi ostendi asserit, id a pluribus alterum ejusdem Evangelistæ monumentum putari asserit (6). Qui Joanni Marco (7), de quo in Apostolorum Actis 12. 25. has Epistolas tribuunt, nullo valido argumento ducuntur. Quare cum oratio, sententiæ, ratiocinationes & cætera adjuncta, tot potissimum sæculorum fides pro Joanne Evangelista nos stare compellant, & adversantium præterea argumenta vel inania sint vel enervia, veterum instar utramque hanc Epistolam vere ab Joanne Evangelista exaratas fateri cogimur.

Hoc ducti principio, canonicas adigimur profiteri; nobisque adstipulantur Concilia & Patres, a quibus veluti a Spiritu S. inspiratæ laudantur. Quidam Magni Concilii Carthaginensis Episcopus apud Cyprian. hanc, de qua hic potissimum agimus, secundam veluti a S. Joanne scriptam allegat. S. Cyrillus Jerosolymitanus Cathech. 4. S. Gregorius Nazianzenus Car. 40. Concilium Laodicense can. 60. & Carthaginense tertium anni 397. Can. 47. & Clemens Alexandrinus in Hypotyp. apud Eufeb. l. 6. c. 14. inter Canonicos Libros utramque recensent. S. Hieronymus, qui in Libro de viris Illustribus huic secundæ favere non videtur, alibi commendatam allegat (8): *Clangat tuba Evangelica, filius tonitrui, quem Jesus amavit plurimum, qui de pectore Salvatoris doctrinarum fluenta potavit. Presbyter Electæ Dominæ, & filiis ejus, quos ego diligo in veritate, &c.* S. Irenæus (9) Joannis Christi Discipuli nomine, nomine vero Beati Joannis Alexander Alexandrinus (10) & S. Athanasius eam allegant. Athanasius præterea (11) Canonicam appellat, cui & Rufinus (12), S. Augustinus (13), Innocentius I. (14), & alii Recentiores ultro adhærent.

De *Electa*, ad quam data est Epistola, nunc disquiramus. Nobilis quædam Matrona prope Ephesum degens vulgo creditur, quam una cum familia ab Hæreticis Filii Dei Divinitatem, & Incarnationem impugnantibus, Joannes per hanc Epistulam muniit (15). Hæc vero sententia magnis difficultatibus obvolvitur. S. Athanasius hujus Matronæ nomen *Kyriam* seu *Dominam* (16), *Electam* vero epitheton, seu præclarum titulum putat: *Dominæ a Deo electæ*. Verum alii & *Electam* & *Dominam* utrumque honoris titulum putant (17). Joannem vero adduunt & suum & hujus Matronæ nomen consulto præteriisse, præsertim cum & Epistolæ delator, & stilus, & characteres Joannis optime noscerentur. Quem morem & in tertia Epistola sequutus, *Senioris* nomine se ipsum, *Gaij* vero seu *Caij* cognomine, non genuino nomine, eum, ad quem scribit, designat.

Non desunt, qui (18) hanc Epistolam nulli Matronæ, sed toti Ecclesiæ scriptam ducant, quam Joannes per ænigma & symbolice *Dominam* & *Electam* appellarit; eamdem præterea, veluti cum suis filiis unum quid constitueret, plurali numero alloquitur. *Electa* tamdem *Sororis suæ, ejusdemque filiorum*, nempe, subdunt, Ecclesiæ & Christianurum Ephesi nomine salutat. Petrus Ecclesiam Romanam (19) salutat nomine *Ecclesiæ, quæ est in Babylone coelecta*. Fideles in Apostolorum Scriptis *Electi* sæpissime appellantur (20). Si per *Dominam Electam* quamdam Ecclesiam, & si *per ejus Sororem Electam una cum filiis* Ecclesiam alteram Joannes induxit, inusitatum sane loquendi genus adhibuit. Tempora vero & adjuncta tropicas aliquando locutiones adhiberi expostulant, ut illud lateat, quod sciri non expedit. Petrus in prima sua Epistola (21), & Joannes in Apocalypsi (22) Romam appellant Babylonem. Neronem Paulus Leonem vocat (23). Prophetæ simillimis phrasibus sæpissime utuntur. Quare non despiciendi, qui non Matronam hic sed Ecclesiam quamdam intelligunt, cum præsertim Fides minime utrinque lædatur. Clemens Alexandrinus (24) Babyloniam Matronam, ad quam Joannes scribebat, *Electam* fuisse tradit.

Quo tempore scripta fuerit, ignoramus; forte eodem, quo prima, cum pravos eosdem Doctores, & eosdem, Simonis nempe, Cerinthi, & Gnosticorum, errores impugnet. Forte etiam Ephesо datam credimus, cum & hanc & cæteras Asiæ Ecclesias Apostolus muderaretur, qui tandem se ad eam invisendam cito adventurum, *Electæ* pollicetur.

---

(5) Apud Eufeb. l. 3. c. 39. hist. Eccl. (6) Hier. de vir. Illustr. c. 6. *Nonnulli putant, duas memorias ejusdem Joannis Evangelistæ esse.* (7) Dodvvel. Dissert. 1. in Irenæum. (8) Hier. Ep. 85. (9) Iren. lib. 1. c. 12. 13. l. 3. c. 18. (10) Alex. apud Socrat. l. 1. c. 16. (11) Athanas. in Synops. & in Epist. Pasc. (12) Rufin. Expasit. Symb. apud Cypr. pag. 553. (13) August. de Doctr. Christ. l. 2. c. 8. (14) Innoc. I. Ep. 3. c. 7. (15) Vide nostr. Comment. (16) Athanas. in Synops. (17) Bart. Petri, & Clerie. (18) Quidam apud Oecumen. hic; Maudnit. Dissert. 23. Cosnel. Serar. ỹ. 13. Bukentop Lux de Luce l. 1. p. 124. Hammond. (19) 1. Petr. v. 13. (20) Coloss. III. 12. Rom. XVI. 13. 1. Petr. 1. 1. (21) 1. Petr. v. 13. (22) Apoc. XVI. 19. XVII. 5. XVIII. 2. 19. 21. (23) 2. Timoth. IV. 17. (24) Clem. Alex. Commentar. in hanc epist. a Cassiodoro Latine reddito.

COMMENTARIUS
LITERALIS
IN SECUNDAM EPISTOLAM
B. JOANNIS APOSTOLI.

Electam ejusque filios hortatur, ut constantes in fide & charitate maneant, vitent hæreticos, nullaque cum iis consuetudine utantur.

℣. 1. Senior Electæ dominæ, & natis ejus, quos ego diligo in veritate, & non
ego solus, sed & omnes, qui cognoverunt veritatem, 2. Propter verita-
tem, quæ permanet in nobis, & nobiscum erit in æternum. 3. Sit vobis-
cum gratia, misericordia, pax a Deo Patre, & a Christo Jesu Filio Patris, in veri-
tate, & charitate. 4. Gavisus sum valde, quoniam inveni de filiis tuis ambu-
lantes in veritate, sicut mandatum accepimus a Patre. 5. Et nunc rogo te, do-
mina, non tamquam mandatum novum scribens tibi, sed quod habuimus ab ini-
tio, ut diligamus alterutrum. 6. Et hæc est charitas, ut ambulemus secundum
mandata ejus. Hoc est enim mandatum, ut quemadmodum audistis ab initio, in
eo ambuletis: 7. Quoniam multi seductores exierunt in mundum, qui non confi-
tentur, Jesum Christum venisse in carnem: hic est seductor, & antichristus. 8.
Videte vosmetipsos, ne perdatis, quæ operati estis: sed ut mercedem plenam ac-
cipiatis. 9. Omnis, qui recedit, & non permanet in doctrina Christi, Deum non
habet: qui permanet in doctrina, hic & Patrem, & Filium habet. 10. Si quis
venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec
AVE ei dixeritis. 11. Qui enim dicit illi AVE, communicat operibus ejus mali-
gnis. 12. Plura habens vobis scribere, nolui per chartam, & atramentum: spero
enim me futurum apud vos, & os ad os loqui, ut gaudium vestrum plenum sit.
13. Salutant te filii sororis tuæ Electæ.

℣. 1. Senior Electæ Dominæ, et natis ejus. Joannis Evangelistæ fœtum esse hanc Epistolam ponimus, uti diximus in Præfatione. Se ipse designat *Senioris* seu *Presbyteri* appellatione; utrumque enim sonat vox Græca *Presbyteros* (1). Satis eo nomine notus erat Apostolus; eumque ad notissimos scriberet, alio nomine opus esse non censuit. *Electa* pia erat matrona, apud historicos ignota. Id ego ex vulgari sententia; neque enim me fugit complures esse, qui ajunt *Kyrian* proprium fuisse hujus matronæ nomen; alios vero negare, aut *Kyrian* fuisse aut *Electam*, sed Ecclesiam aliquam hac appellatione significari. Vide Præfationem.

Et omnes qui cognoverunt veritatem, veram Evangelii fidem; qui Ecclesiæ fidem tuentur, profanasque hæreticorum novitates execrantur, magno vos amore & existimatione prosequuntur, quemadmodum ego, scilicet *in veritate*, ex animo, in Christo Jesu.

℣. 2. Propter veritatem quæ permanet in nobis, et nobiscum erit in æternum. Hæc nostræ erga vos benevolentiæ causa; quod nimirum veritatem amatis & colitis, quod veritas *permanet in vobis* nobisque, firmis adeo radicibus hærens, ut nulla vi quati possit: spero autem, utrosque ad finem usque constantissime illam servaturos. Confer 1. Joan. 11. 14. *Verbum Dei permanet in vobis*. Germana verorum Fidelium nota est, constans in fide perseverantia.

℣. 3. Sit vobiscum gratia ... a Deo patre et a Christo Jesu Filio patris, in veritate et charitate. Hoc membro clauditur quicquid per totam Epistolam disputatur. Nimirum dicitur Christus Jesus esse *Filius Patris*, adversus eos, qui illius Divinitatem, veritatemque illius incarnationis negabant: optatur Electæ *gratia*, *misericordia*, *pax*, quo nihil præstantius largiri hominibus potest in terris Deus; & quidem *in veritate & charitate*. Constanter tenete veritatem vobis traditam, acceptamque fidem: sinceram effusamque erga proximos, inimicos etiam, servate. Græcus ad verbum (2): *Erit nobiscum gratia*. Alii legunt, *vobiscum*.

℣. 4. Inveni de filiis tuis ambulantes in veritate. Videntur aliqui Electæ filii eo venisse, ubi ver-

(1) Ὁ πρεσβύτερος Ἐκλεκτῇ Κυρίᾳ. (2) Ἔσται μεθ' ἡμῶν χάρις. Alex. omittit, ἔσται μεθ' ἡμῶν. Alii legunt, μεθ' ὑμῶν, vobiscum. Ita Oecumen. Compiut. Lin. Vel. Vulg.

versabatur Joannes, expensaque illorum fide Apostolus orthodoxos comperisse; qua de re gratulatur matri. Cæteros Electæ filios non viderat, adeoque sermonem de iis non habet, ex ejus tamen silentio nihil adversus illorum sanctimoniam & fidei puritatem colligitur. Putandum est, piissimæ ac veritatis studiosissimæ matris filios, solidissima virtute instructos fuisse, atque in Christianæ Religionis institutis constantissimos. Priore commate salutem Electæ ejusque filiis dicit, nullo discrimine; suntque (3), qui *filiis tuis* ita usurpent, quasi diceret *filios tuos*. Suspicantur alii (4), non omnes Electæ filios Christo adhuc nomina tunc dedisse. Clemens Alexandrinus (5) Electæ natos natasve (utrumque enim Græca vox patitur) virgines fuisse innuit: *Secunda Joannis Epistola, quæ ad virgines scripta est*.

℣. 5. Nunc ergo rogo te, Domina . . . ut diligamus alterutrum. Hortor ut mutuam charitatem colas; ea quippe invicem nectimur, Deoque chari efficimur. Idem hoc præceptum est, quod tantopere Christus commendavit. Novi nihil scribo, dum charitatem suadeo, *sed quod habuimus ab initio* Evangelii. Hoc statim edocta es, vix explicatis Fidei mysteriis, & erga Deum officiis. Vide supra 1. Joann. II. 7. ubi eadem hæc sententia occurrit.

℣. 6. Hæc est charitas, ut ambulemus secundum mandata ejus (6). Dei amor & proximi in ipsa exercitatione non sejunguntur. Proximum, uti oportet, amare non poteris, nisi in Deo & propter Deum ames; cumque ita dilexeris, Deum quoque amasti. Si fratres diligas, non Dei sed ipsorum causa, charitatis præcepto non obtemperasti, neque aut Deum aut fratres dilexisti. Porro charitas virtus est in conjunctione consistens. Qui ergo dogmatum novitate concordiam scindunt, charitate carent, Divinumque præceptum in re præcipua violant (7).

℣. 7. Multi seductores exierunt in mundum, qui non confitentur Jesum Christum venisse in carnem (8), in carne, sive cum vera carne, carneo corpore. Ajunt hi, Jesum in terris fuisse cum carnis phantasmate, non vera carne; quamobrem nonnisi per speciem & mortuum esse & in vitam rediisse. Ita Gnostici, seu *Docetæ*, Simonis Magi Discipuli (9), docentes Verbum, Christum in terris versatum neque incarnatum esse, neque ortum ex Virgine, neque corpore præditum præter quam apparenti, neque revera passum. Ita omnem Religionis nostræ syntaxim evertebant, abolebant mysteria, & ea quæ ab Apostolis de Verbo carne facto, & hominum redemptione per Sanguinem Dei, in cruce ob illorum salutem mortui, peracta tradebantur, destruebant. Doctores hujusmodi quid erant nisi impostores & Antichristi? *Hic est seductor & Antichristus*.

℣. 8. Videte vosmetipsos, ne perdatis (10) quæ operati estis. Falsis hisce Doctoribus fidem ne habeatis, vitate illorum fraudes; unum quippe illud quærunt, ut in infidelitatem & defectionem vos pertrahant, ac bene gestorum fructu spolient. Quicquid hactenus egistis, inutile vobis futurum est, si acceptam ex Apostolis fidem deseratis. Nulla extra Ecclesiam salus, nulla absque fide virtus, nullum præmium, nisi in fide permaneatis. In priorem Joannis Epistolam vidimus, censuisse Simonianos, bona opera per se esse ad salutem indifferentia, bene ac male gestorum discrimen inductum esse ab Angelis, ut imperium in homines usurparent; addebantque, eos qui fiduciam in Simone & Helena collocarent, agere pro arbitrio quidquid liberet posse (11).

℣. 9. Omnis qui recedit a doctrina Christi, Deum non habet. Græcus (12): *Omnis qui transgreditur* Dei præceptum, *& non manet in doctrina Christi, Deum non habet*. Sive: *Qui prætergreditur, & non manet in doctrina Christi*, quam Christus & Apostoli tradidere: seu denique, qui recedit a doctrina, quam de Christo Jesu accepistis (13), non potitur Patre. Eadem est sententia, quæ in priori Epistola 2. 23. *Omnis qui negat Filium, nec Patrem habet: qui confitetur Filium, & Patrem habet*. Patrem ignoras, si neges Filium; & neutrum habes, si alterutrum negas; Filius enim sine Patre non est, neque sine Filio Pater (14): *Ego & Pater unum sumus*.

℣. 10. Siquis venit ad vos, et hanc doctrinam non affert; si Jesum esse Messiam, Deum, ac Dei Filium, eumque vera carne indutum ac præditum negat; si recedit ab Ecclesia, & in accepta ex Apostolis doctrina non manet, illum habetote tamquam Ethnicum & publicanum, inquinatum hominem, indignumque communibus humanitatis officiis, non illorum odio, sed vera erroris illorum execratione, ac metu, ne illorum consuetudo, aspectus, sermo mentes vestras veneno aspergant, ac sensim eo vos pertrahant, ut aures præbeatis, eorumque dogmata probetis. Dabant operam falsi Doctores, ut in familias & Ecclesias irreperent, eorumque sermo in cancri morem paulatim serpebat 2. Timoth. 2. 17. *Sermo eorum ut cancer serpit*. Maximum contagiosæ labis remedium est fuga, & ab aere pestilenti distantia.

Joannes Apostolus, tametsi in fide & gratia confirmatus, monitum hoc re exequi non neglexit. Narrabat S. Polycarpus (15), Joannem, cum Ephesi esset, ad publicum balineum profectum, hæreticum Cerinthum ibi invenisse; statimque egressum dixisse, vereri se, ne rueret balineum, unaque cum Cerintho ipse ruina opprimeretur (16). Idem S. Polycarpus cum forte obviam haberet Marcionem, eumque rogasset Marcion: Cognoscis nos? respondit: Cognosco primogenitum diaboli. *Tantum Apostoli & eorum Discipuli habuerunt timorem, ne verbo tenus communicarent alicui eorum, qui adulteraverant veritatem*, inquit S. Irenæus, ex quibus ista didicimus.

℣. 11. Qui dicit ei, Ave, communicat operibus ejus malignis. Libri quidam addunt (17): *Ecce prædixi vobis, ut in die Domini non confundamini*. Si hæreticorum consuetudine usus fueris, illis salutem dixeris, illos domi exceperis, inter amicos habueris, illorum errores interdum probare, eorumque criminibus favere, & particeps esse videberis. Imbecilliores Christiani, qui te

[3] Menoch. Cornel. a Lapide hic. [4] Barthol. Petri. [5] Clem. Alex. in hanc Epist. ℣. 1.
[6] Κατὰ τὰς ἐντολάς. Alii: Κατὰ τὴν ἐντολήν. Ita Ald. Froben. Oecumen. Hunt. 2. Cal. &c.
[7] Beda hic, Barth. Petri, &c. [8] Ἐρχόμενον ἐν σαρκί. Vulg. *In carnem*. Confer 1. Joan. IV. 2. Ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα. [9] Iren. lib. 3. c. 11. & Hieron. advers. Lucifer. c. 8. Clem. Alex. Strom. lib. 7. Theodoret. hæret. Fab. Paul. pag. 188. [10] Græc. Ne perdamus quæ operati sumus. Μὴ ἀπολέσωμεν ἃ εἰργασάμεθα, &c. Alii: Μὴ ἀπολέσητε ἃ εἰργάσασθε, &c. Steph. δ, ε, ι, ιε, Alex. Colb. 7. Barb. 2. Cant. B, Alii. Syr. Æth. Isidor. Pelus. Oecumen. Iren. Lucif. Calarit. [11] Iren. lib. 1. c. 20. Epiph. hæref. 7. c. 4. &c. [12] Πᾶς ὁ παραβαίνων καὶ μὴ μένων ἐν τῇ διδαχῇ τοῦ Χριστοῦ. Alex. Πᾶς ὁ προάγων. Vetusti Codd. apud Zeger. *Omnis qui præcedit*. [13] Barthol. Petri hic. [14] Joan. VIII. 9. & X. 30.
[15] Iren. l. 3. cap. 3. [16] Narrat S. Epiphanius, Ebionem in balineo fuisse. Hæref. 30. c. 8. Feuardentius & Cornelius a Lapide scribunt ex S. Hieronymo adversus Luciferianos, ruente balineo oppressum revera fuisse Cerinthum. At nihil tale in eo Libro legitur. Feuardent. in Iren. Not. pag. 240. & Cornel. a Lap. hic. [17] Ἰδοὺ προεῖπον ὑμῖν, ἵνα ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου μὴ αἰσχυνθῆτε. Cod. Gembl. Et alii Quid. apud Zeger. *Ecce prædixi vobis, ut in die judicii Domini non confundamini*. Vide Mill. Scol. 504. Ita legunt Lyr. Hag. Dionys. Thom.

cum hujusmodi hominibus consuescere viderint, te ab eorum sententia non multum abesse, nec impia illorum dogmata satis execraei colligent: quare tui exemplo ad illos accedere non verebuntur; tuaque constantia perperam intellecta lapsus occasio fratri futura est. Audacter igitur aversare errorem, ubi cognoveris, ut saltem compertum sit, te idcirco uti hæreticorum consuetudine, ut illos ad bonam frugem revoces (18).

Ỳ. 12. NOLUI PER CHARTAM ET ATRAMENTUM (19). Veterum chartæ aliæ a nostris erant; conficiebantur enim ex foliis arundinis Ægyptiæ, papyri nomine, simul glutine junctis, in nostratium chartarum formam (20). Atramentum parabatur ex fuligine lucernæ seu tædarum, admisto gummi, teste Plinio (21). Papyrus Ægyptius jam diu obsolevit; testaturque Eustathius (22), conficiendi papyri artem ætate sua jam fuisse deperditam. Vide nostram Dissertationem de veterum libris & scribendi ratione, ad Genesim, & Montfauconium primo libro Græcæ Palæographiæ.

SPERO ME FUTURUM APUD VOS. Non omnia dogmata scriptis tradebant Apostoli, multaque servabant coram docenda. Melius explicantur res sermone, quam scriptis: coram enim alloquens objecta intelligis, & solvis: nulla est penes epistolam responsio: tum abuti quis potest epistola, in qua non satis commode omnia explanantur. Coram disserens altera explicatione subdis ea, quæ priori explicatione non fuere perspicua.

Joannes in Asia commorans, ejus regionis Ecclesias invisebat; pluresque ibi Ecclesias & instituit & moderatus est, teste S. Hieronymo (23). Ad extremam usque senectutem, inquit Eusebius (24), in Provincias se conferebat, ut consecraret Episcopos, atque interdum etiam ut vel unum hominem, sibi a Spiritu Sancto indicatum, inter Clericos adlegeret. Putat Clemens Alexandrinus (25), Electam, cui inscribitur Epistola, Babylone domicilium habuisse: at multo probabilius est, illam circa Ephesum incoluisse, quo Joannes ad invisendam Ecclesiam ventitabat.

Ỳ. 13. SALUTANT TE FILII SORORIS TUÆ ELECTÆ. Et filii & mater fortasse morabantur Ephesi, ubi hanc Epistolam scripsisse creditur Apostolus. *Electa* soror est *Kyriæ*, cui cognomen quoque erat *Electæ*. Sive *Electa*, ex aliorum sententia (26), nomen est seu adjunctum *Ecclesiæ*. Legunt alii (27) *Eudectæ*, non *Electæ*; *Filii sororis tuæ Eudectæ*. Sunt qui (28) vocandi casu explicent: *Filii sororis tuæ, o Electa*. Non facile intelligitur, utri sorori id nominis esset. Vide hujus Epistolæ Præfationem.

Græcus in fine habet: *Amen*; quod tamen in Alexandrino aliisque Codicibus desideratur. Addit Syrus: *Gratia tecum*, Æthiops: *Gratia & charitas tecum*.

Finis Commentarii in II. Epistolam B. Joannis Apostoli.

IN TERTIAM
B. JOANNIS APOSTOLI
EPISTOLAM
PROLEGOMENON.

INitio secundæ Joannis Epistolæ & de canonica hujus authoritate disputavimus. An præterea vere hæc Apostoli Joannis fuerit, a Veteribus dubitatum, & ab iisdem alteri Joanni, cognomento Seniori, quem Papias Præceptorem suum appellat, adscriptam retulimus. Verumtamen & ejus stilo, characteribus, cæterisque circumstantiis, & unanimi, potissimum a quarto huc usque sæculo, Ecclesiæ consensu ducti, ab Joanne Apostolo exaratam credimus, & Scripturam Sacram atque Canonicam reputamus.

Cajus, ad quem hæc traditur, alter est forte ex duobus Pauli Apostoli Discipulis, quorum utrumque hoc nomine appellatum novimus. Ex his celeberrimus Corinthi ortus, a Paulo Fidei mysteriis initiatus, & baptismate ablutus 1. Cor. 1. 14. In eadem urbe Apostolum hospitio excepit; quare Paulus hæc de ipso ad Romanos 16. 23. *Salutat vos Cajus hospes meus, & universa Ecclesia*. Beda (1), Ambrosiaster (2), Ado, post quos & Ligfootus (3), atque Interpretum plerique, hunc esse putant, cui Joannes tertiam hanc Epistolam inscribit. Alii Cajum Derbæum (4), de quo in Actis 20. 4. verosimilius credunt. Cajus sane, de quo hic, in Asia potius, quam Corinthi morabatur. Caji cujusdam Macedonis, Pauli Discipuli, meminit Lucas Act.

---

[18] Vide Barthol. Petri, Men. Grot. alios. [19] Διὰ χάρτου καὶ μέλανος. [20] Plin. lib. 13. cap. 11. *Præparantur ex papyro chartæ, diviso acu in prætenues, sed quam latissimas philyras.* [21] Plin. lib. 35. cap. 6. *Atramentum fit ex fuligine variis modis, resinæ vel picis exustis . . . omne autem atramentum sole perficitur, librarium gummi, tectorium glutino admixto.* [22] Eustat. ad Odyss. φ. [23] Hieronym. de Viris Illustr. [24] Euseb. lib. 3. cap. 23. [25] Clem. Alex. in hac Epist.
[26] Τῆς ἀδελφῆς σου τῆς Ἐκλεκτῆς. Covel. 3. addit ἐκκλησίας. Oecumen. hic: Βελτιω̃ν τινὲς φασιν ὡς ὁ περὶ γυναῖκα ἡ Ἐπιστολὴ, ἀλλὰ περὶ ἐκκλησίας. [27] Grot. hic. Alii legunt Εὐδεκτῆς. [28] Mariana ex Bibliis Gothicis, Menoch. Cornel. a Lapide; *Sororis tuæ Electæ*, idest, *Sororis tuæ*, seu *tui*, *quæ vocaris Electa*.
[1] Beda in 3. Jo. p. 714. [2] Ambrosiast. ad Rom. xvi. [3] Ligfoot. Chronogr. p. 152. Hugo, Glossa, Lyran. Men. Tir. [4] Tillemont tom. 1. S. Paul art. 23. & Not. 29.

Act. 19. 29. qui cum Apostolo Ephesum profectus, in seditione Demetrii vitæ discrimen subiit. Hunc vero Grotius in Acta cum Cajo Derbæo miscet, quem e Lycaonia oriundum, & Thessalonicæ natum asserit. Hac tamen de re certi nihil.

Illud tantummodo constat, quod Cajus, ad quem hanc Joannes, eidem Apostolo apprime charus, hospitalitati operam dabat, vel invito Diotrephe, ejusdem, uti credimus, Urbis, in qua ipse versabatur, Episcopo, qui fratres ad Fidem ab Judaismo conversos hospitio excipi vetuerat, & eos, qui excepissent, anathemate multabat. Fratres omnes, & Joannes potissimum, Caji pietatem virtutemque commendabant; cui hic Apostolus se cito adventurum spondet, ut eum invisat, & Diotrephis audaciam compescat. Grotius in una ex septem Ecclesiis, de quibus mentio in Apocalypsi 1. 4. Ligfootus vero Corinthi Cajum commoratum putant. Nos hanc Epistolam Ephesi datam, & ad aliquam ex finitimis Civitatibus missam arbitramur. Quo autem scripta fuerit anno, frustra inquirimus; minime enim fieri potest, ut comperiamus. Baronius, post quem alii plures, ab Joanne annos circiter xcvii. nato tres Epistolas exaratas asserit; alii vero ante Evangelium & Apocalypsim conscriptas suspicantur.

A Judæis Fidelibus, qui Evangelio nunciando addicti vagabantur, & ab Ethnicorum donis & contubernio abstinebant, hanc Epistolam delatam fuisse, simillimum vero ducimus, quare ita de hac reputandum est, veluti de Epistola eorumdem Concionatorum commendatitia (5). Illud ex hac Epistola constat, quod Gentium & Judæorum Fideles non semper inter se convenirent, quodque plurimum elaborandum esset, ut mutua eorum simultas evelleretur. In Pauli Epistolis earumdem seditionum inter Judæorum & Gentium Fideles semina leguntur; quare Apostolus in id præcipue incubuit, ut hinc Judæos, se Gentibus anteferentes, compesceret, inde vero Gentes, Judæos contemptui habentes, coerceret (6). Alibi Fidelium ex Gentibus audaciam comprimit, eisque interdicit, ne Evangelica promiscue cibos comedendi libertate abutentes, Judæis pariant offensionem (7). Hebræis denique adversatur, quod Gentes ad Legalia compellere niterentur (8). Quæ sane omnia demonstrant, quam mirifice Apostoli de Fidei rebus & Ecclesiæ regimine inter se consentirent.

---

[5] Vida ℣℣. 5. 6. 7. 8. 9. 10. [6] Vide Epist. ad Rom per totam. [7] Vide Epist. ad Corinth. [8] Vide potissimum Epist. ad Galat. & Epist. ad Philippens.

COMMENTARIUS
LITERALIS
IN TERTIAM EPISTOLAM
B. JOANNIS APOSTOLI.

Laudatur Gajus, ejusque sincera pietas, hospitalitas, vitæ sanctitas. Joannem non excipit Diotrephes. Demetrii virtus commendatur. Sperat Joannes, sese quamprimum ad Gajum profecturum.

℣. 1. SEnior Gajo charissimo, quem ego diligo in veritate. 2. Charissime, de om-
nibus orationem facio prospere te ingredi, & valere, sicut prospere agit
anima tua. 3. Gavisus sum valde venientibus fratribus, & testimonium perhibenti-
bus veritati tuæ, sicut tu in veritate ambulas. 4. Majorem horum non habeo gra-
tiam, quam ut audiam filios meos in veritate ambulare. 5. Charissime, fideliter fa-
cis, quidquid operaris in fratres, & hoc in peregrinos. 6. Qui testimonium reddi-
derunt charitati tuæ in conspectu Ecclesiæ: quos, benefaciens, deduces digne Deo.
7. Pro nomine enim ejus profecti sunt, nihil accipientes a Gentibus. 8. Nos ergo
debemus suscipere hujusmodi, ut cooperatores simus veritatis. 9. Scripsissem forsitan
Ecclesiæ: sed is, qui amat primatum gerere in eis, Diotrephes, non recipit nos.
10. Propter hoc si venero, commonebo ejus opera, quæ facit, verbis malignis gar-
riens in nos: & quasi non ei ista sufficiant, neque ipse suscipit fratres, & eos, qui

suscipiunt, prohibet, & de Ecclesia ejicit. 11. Charissime, noli imitari malum, sed quod bonum est. Qui benefacit, ex Deo est: qui malefacit, non vidit Deum. 12. Demetrio testimonium redditur ab omnibus, & ab ipsa veritate, sed & nos testimonium perhibemus: & nosti, quoniam testimonium nostrum verum est. 13. Multa habui tibi scribere: sed nolui per atramentum, & calamum scribere tibi. 14. Spero autem protinus te videre, & os ad os loquemur. Pax tibi. Salutant te amici. Saluta amicos nominatim.

℣. 1. SENIOR, Presbyter, GAJO CHARISSIMO. Quis iste Gajus, in Præfatione disputavimus. Literas ad Gajum dedit Joannes eadem de causa, qua ad Electam. Gajus, seu Cajus, proprium nomen non erat, sed prænomen Romanum, ab innumeris usurpatum. Cur suum ipse, & illius ad quem scripsit, nomen omiserit Joannes, minime divinaveris, cum nihil ea de re tradiderint Veteres.

℣. 2. ORATIONEM FACIO PROSPERE TE INGREDI: oro ut res prospere tibi cedant, & bene valeas. Sive (1): *In primis* Deum oro, ut ita felix sit rerum tuarum & valetudinis status, uti est animi ac mentis. Animi ac mentis bona primo loco jure numerat Joannes, deinde valetudinem, & hujus vitæ fortunas, *quibus dolet natura negatis*.

℣. 3. GAVISUS SUM magnopere, cum ex ex fratribus isthinc profectis sinceram animi tui pietatem, vitamque a te ex veritate institutam intellexi. Opportune laudare novit Apostolus, ut magis magisque ad virtutis cultum excitet. Gratulatur Gajo, quod veritatem ac fidem colat; castos, innocuos, dignosque Christiano mores illius commendat. Græcus ad verbum (2): *Testimonium perhibentibus veritati tuæ*, sinceritati, æquitati, innocentiæ, justitiæ, *quemadmodum tu in veritate ambulas*, recta fide, optimis sententiis, piis moribus, sancto vitæ instituto, charitate erga Deum & proximum.

℣. 4. MAJOREM HORUM NON HABEO GRATIAM: nihil mihi jucundius. Ita significat Græcus (3); & vetera Latina Biblia legebant (4): *Majus his non habeo gaudium*. Nihil Magistro jucundius, quam profectus Discipulorum. Salutis scientia & virtutis exercitatio potissimæ erant Joannis ac Discipulorum curæ. Nihil illi antiquius, quam ut pura esset illorum fides, vita innoxia.

℣. 5. FIDELITER FACIS QUICQUID OPERARIS IN FRATRES. Græcus ad verbum (5): *Fidele*, firmum, stabile, *reddis*, quicquid fratribus ac præsertim peregrinis præstas. Aliter (6): *Rem facis homine fideli dignam*; sive absolute *rem bonam* (7) ac præmio dignam. Oritur id ex veritate seu fidelitate tua, quam commendavi: fructus est fidei ac pietatis tuæ.

℣. 6. IN CONSPECTU ECCLESIÆ. Tuum fidei studium, exercendorumque charitatis operum sedulitatem tuam coram Ecclesia, in qua moror, Ephesina scilicet, uti creditur, commendavere. *Tò in conspectu Ecclesiæ* referri potest ad bona opera a Cajo culta cum totius Ecclesiæ illius admiratione.

QUOS, BENE FACIENS, DEDUCES DIGNE DEO. Quos si tutos in itinere duci jusseris, uti dignum est Deo, optime facies. Sive planius: Optime facies, si eos a te discedentes honoris causa prosequutus fueris. Innuit Joannes, hoc a Gajo fuisse prætermissum; idque fortasse aliquis crimini dederat Gajo. Peregrinos excipiebat humanissime; at abeuntes cum honore non prosequebatur. Negligi nunquam solebat id officii, uti constat ex Actis Apostolorum, & Pauli Epistolis (8). Tota interdum Ecclesia cum uxoribus & natis hospites prosequebatur ad navim, sive ad locum, quo pergebant, suis sumptibus duci jubebat Ecclesia. Ita Berœenses Christiani Paulum Athenas usque perduxere Act. 17. 14. idemque Paulus ad Corinthios scribens, ait, sperare se futurum, ut ab iis Jerosolymam deduceretur (9); sive itineris duces sociosve darent, sive commendaritias tantum literas, sive pecuniam & cætera ad iter necessaria suppeditarent. Monet Gajum Apostolus, ut officium hoc hospitalitati & charitati adjiciat. Nonnulli legunt *deducis*, non *deduces*; atque ita tota mutatur sententia. Græcus Vulgatus habet *deduces* (10): at Græca quædam exemplaria, Syrus, Æthiops ferunt: *Deducis*; qua lectione servata, dicendus est Apostolus laudare Gajum, quod illud ipsum faceret, quod negare videtur Vulgata. Postremo huic sensui adstipulantur consequentia. Vide ℣. 7.

DIGNE DEO. Significatur his verbis quidquid optimum & absolutissimum dici potest: Ita uti dignum est eo, quem in hospitibus excipis; dixit enim Christus Matt. 10. 40. *Qui vos recipit, me recipit*; & Matth. 25. 40. *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis*. Sive: *Digne Deo*, liberaliter, splendide, uti decet Christianos, homines nimirum Deo uni viventes, & fidei lumen sectantes. Non raro hac locutione utitur Paulus Coloss. 1. 10. & 1. Thess. 2. 12. *Ut ambuletis digne Deo*; sive Ephes. 4. 1. *Ut digne ambuletis vocatione, qua vocati estis*.

℣. 7. PRO NOMINE ENIM EJUS (11) PROFECTI SUNT. Duplex esse potest hujus loci explicatio, prout superius comma explicaveris. Si posueris, Gajum ab Apostolo moneri, ut hospites deducat, & res ad iter necessarias suppeditet, Apostolum ita disserentem induces: Da operam, ut a te discedentibus nihil desit; Religionis enim vitandæque Gentilium consuetudinis causa, itineri se dederunt, nulla re ex illis accepta. Quamobrem caveto, nequid illis desit, neve viaticum quærere ex Gentilibus debeant. His verbis innuitur, Judæos ad Christum conversos a Gajo excipi consuevisse; idque confirmant ea quæ sequuntur.

At si ponas, Gajum ita sedulo exercuisse hospitalitatem, ut viaticum quoque præberet hospitibus, ita explicandus est locus Apostoli: Te commendant fratres, quod peregrinos humanissime & splendide excipias, *eosque in itinere deducas digne Deo*; sive, quod viaticum illis præbeat, uti dignum est Deo; *pro nomine enim Dei*, tuæque charitatis & munificentiæ ope, e domo tua discedentes, *itineri se dederunt*, nihil accipientes ex Gentilibus. Optima est utriusque explicationis sententia.

Sunt (12) qui ita usurpent: Bene feceris si peregrinos in itinere deduxeris, & viaticum suppeditaveris, præsertim iis, qui Dei unius causa Evange-

(1) Περὶ πάντων εὔχομαί σε εὐοδοῦσθαι. (2) Μαρτυρούντων σου τῇ ἀληθείᾳ, καθὼς σὺ ἐν ἀληθείᾳ περιπατεῖς. (3) Μειζοτέραν τούτων οὐκ ἔχω χαρὰν. Quidam legunt, χάριν, *gratiam*. Steph. 1, Magd. 1. Vulg. (4) Ita concordant Latinæ tribus locis; Complut. Reg. Alii Libri apud Isidor. Clar. Barthol. Petri hic. (5) Πιστὸν ποιεῖς ὃ ἐὰν ἐργάσῃ εἰς τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ εἰς τοὺς ξένους. Quidam: Καὶ τοῦτο ξένους. Alii: Καὶ τοὺς ἀδελφούς, *Et hoc in fratres*, (6) Oecumen. Πιστοῦ ποιεῖς, ἄξιον πιστοῦ ἀνδρός. Vide Barthol. Petri, Men. Tir. alios. (7) Grot. hic. (8) Act. xx. 38. xv. 3. xv. 35. xxi. 5. Rom. xv. 24. & 1. Cor. xvi. 6. 11. 2. Cor. 1. 16. (9) 1. Cor. xvi. 11. 2. Cor. 1. 16. (10) Οὓς καλῶς ποιήσεις προπέμψας ἀξίως τοῦ Θεοῦ. Alii: Καλῶς ποιεῖς, Ita Syr. Æth. Steph. 1, Cov. 4. Genev. Ita legit Hugo: *Deducis*. (11) Plures omittunt, Ejus, nisi Beda, Ita Græc. Ὑπὲρ γὰρ τοῦ ὀνόματος ἐξῆλθον. Quidam tamen legunt: Ὀνόματος αὐτοῦ. Steph. 2. Editi alii quidam. (12) Barthol. Petr. Men. Tir. Pisc. Beda.

gelium nunciant, nihil accipientes ex Gentilibus, ex iis etiam quos ipsi in fide instituerunt; Pauli exemplo, cui nihil antiquius fuit, quam ut nemini esset oneri in Evangelica prædicatione (13). Denique ita etiam usurpari potest (14): Optime facis, dum hospitalitatem exerces, deducisque in itinere Fideles ex Gentilibus conversos, qui, relictis & patria & fortunis, nihil secum sumpsere, sive voluntariæ paupertatis causa, sive ob Gentilium vim & injurias, a quibus ejecti sunt.

℣. 8. Nos ergo debemus suscipere hujusmodi, ut cooperatores simus veritatis. Ex variis explicationibus, quas in superius membrum dedimus, explicari etiam hic locus potest. Optimum est peregrinos excipere, sive simplices Fideles, iter habentes, certos vitandæ Gentilium consuetudinis, ac respuendi illorum hospitii & subsidii; sive Gentiles ad Christum conversos, exules vel sponte vel civium injuria; seu denique Præcones Evangelii, nullam quærentes prædicationis mercedem, nihilque ex Gentilibus aut pertinacibus accipientes. Hæc agentes, *cooperatores sumus veritatis*, Religionis, pietatis, institutionis, propagationis Evangelii.

℣. 9. Scripsissem forsitan Ecclesiæ, &c. Mavult Joannes literas ad Gajum dare, quam ad ejus loci Ecclesiam; in ea quippe ambitiosus quidam erat, Diotrephes nomine, qui fidem edoctus a Paulo, aliove Præcone Evangelii, occupataque prima ejus Ecclesiæ dignitate, alium aut Apostolum aut Præconem excipere recusabat, ex iis præsertim, qui Mosaicas observationes cum Evangelicis jungerent. Suffragantur huic explicationi consequentia.

Quod superbiam & ambitionem in Christianis, vel ipsa ætate Apostolorum, videas, ne mirere. Proditor Judas duodecim inter Apostolos fuit. Sunt (15) qui Diotrephem hæreticum existiment; id quod mihi non probatur. Videtur Joannes idcirco literas ad eam Ecclesiam non dare, ne arrogantem Diotrephem irritet. Si erat hæreticus, hoc ipso impelli debebat Apostolus ad mittendas ad Ecclesiam literas, ut ille vitaretur. Grotio (16) Diotrephes est Episcopus aliquis ex Gentilibus ad Christum conversis, qui commendatitias Joannis Epistolas minimi faceret, Judæosque Fideles, Legalium observationum studiosos, in Ecclesiam non exciperet. Aliis contra (17) creditur Diotrephes Christianus rerum Judaicarum amans, qui commendatitias Joannis Epistolas sperneret, & Gentiles conversos a communione mensaque arceret. Probabilior est Grotii explicatio, magisque cum consequentibus consentanea.

Græcus (18): *Scripsi Ecclesiæ; sed principatum in illis gerens Diotrephes*, &c. Sive ex aliis libris: *Scripsi aliquid Ecclesiæ:* at Diotrephes nos non excipit. Scripsi epistolam, at mittendam non censui. Sive: Scripsi alias ad Ecclesiam tuam: nunc ad te solum scribo, quia literas meas aspernatur Diotrephes. Hinc colligere est, hanc Epistolam delatam fuisse ab aliquibus fratribus, quos Joannes Gajo commendabat. Quæritur, quæ isthæc sit Joannis ad Gaji Ecclesiam Epistola. Hi deperditam arbitrantur (19); illi primam Joannis esse contendunt (20). Plerique tamen Vulgatæ lectionem, vetustis quibusdam Græcis libris fretam, sequuntur (21): *Scripsissem forsitan*, vel, scribere poteram, &c.

℣. 10. Si venero, commonebo opera ejus. Modeste agit in Diotrephem Joannes, tametsi indignissimum, ut resipiscendi locum illi faciat. Satis hic dicit, ut salubri probro obruatur Diotrephes, & ad officium redeat. Charitatis & prudentiæ est, turbidam violentamque cupiditatem coram non aggredi. Tria hic vitio vertuntur Diotrephi; I. quod *maligne obtrectet* ipsi Joanni, ejusque asseclis (22), Christianis fortasse rerum Judaicarum studiosis, legales ritus exemplo Joannis colentibus. II. quod *non suscipiat fratres* a Joanne missos, eademque cum ipso de Legis ritibus sentientes (23). III. quod *eos, qui suscipiunt*, inter quos erat Gajus, *prohibeat* (24), *& de Ecclesia ejiciat*, anathemate feriat. Id argumento est, & Episcopum fuisse Diotrephem, & iracundum, qui ob id, quod per se dignum erat laude, & maximæ Fidelium utilitati esse poterat, Ecclesia ejiceret eos, qui ab iniqua sui sententia dissiderent.

℣. 11. Noli imitari malum, sed quod bonum est. Perversos Diotrephis mores ne imitemini, sectamini autem dogmata & exempla, siquid illo boni habet (25). Siquid durius de Diotrephe scripsit, his verbis lenit: *Qui bene facit, ex Deo est: qui male facit, non vidit Deum*. Vide supra 1. Jo. III. 6. 10. IV. 7. 8. V. 19. Malum esse necesse est, qui male agit: at illius animum illustrare & convertere potest Deus: forte is ab iniqua opinione discedet, & duritiem in charitatem vertet. Vos quidem bene agere ne unquam desinatis. Ea porro est germana Dei filiorum nota.

℣. 12. Demetrio testimonium redditur ab omnibus. Alius ejusdem Ecclesiæ Christianus erat Demetrius, Gaji charitatem, pietatem & hospitalitatem imitans. Hic ab omnibus, qui eum noverant, commendabatur, *& ab ipsa veritate*. Christus Jesus, qui veritas est (26), seu potius, bona illius opera loquuntur, ejusque bene gestorum perspicuitas illustre adeo illi testimonium reddit, ut infirmari nequeat aut aboleri (27). Denique ipse ego testificor: *Sed & nos testimonium perhibemus, & nosti, quoniam testimonium nostrum verum est*. Tam certo sciebat Joannes, suum ipsius testimonium rejici non posse, ut se ipse laudare non vereatur. Nonnulli sunt sanctitate adeo perspecta, ut se ipsi commendare possint. Tanta est illorum æquitas ac sinceritas, ut compertum sit, malum, siquod sit, esse dicturos eadem simplicitate, qua bonum aperiunt. Satis se ipse verbis hisce describit Joannes; eademque non semel in Evangelio usurpat (28). Ex his rursum collige, ipsum esse Epistolæ hujus authorem. Modus hic conciliandæ authoritatis optime convenit Apostolo, & dilecto Christi Discipulo.

℣. 13. Multa habui (29) tibi scribere; at chartæ credere nolui. Coram edisseram, cum adero. Non multa scripsere Apostoli; nihil omnino Christus. Malebant illi fidelibus viris Fidei depositum credere, quam scriptis libris publice omnibus tradere. *Quæ audisti a me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere*, inquit Paulus (30). Vide superioris Epistolæ finem, ubi hæc eadem occurrunt.

℣. 14. Salutant te amici. Saluta amicos nominatim. Arctæ consuetudinis & amicitiæ Paulum inter Gajum, & Ecclesiam Ephesinam, ubi scripta hæc Epistola creditur, & alteram, cujus membrum erat Gajus, argumentum.

(13) Vide 1. Cor. IX. 2. Cor. XI. 7. & seq. XII. 13. & seq. (14) Grot. Barthol. Pets. Men. Pisc. (15) Oecumen. Beda, Barthol. Pets. Fromon. alii. (16) Vide Grot. Hamm. (17) Le Clerc, Barth. Pets. (18) Ἔγραψα τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἀλλ' ὁ φιλοπρωτεύων αὐτῶν Διοτρεφής. Alii: Ἔγραψά τι τῇ Ἐκκλησίᾳ. Alex. Steph. 1. (19) Tillemont tom. 1. S. Jean l'Evangéliste art. 9. p. 385. (20) Ligfoot. Chronol. p. 152. (21) Ἔγραψα ἂν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ita Genev. Covel. 3. Pet. 3. Colleg. n. 1. Lin. Syr. Vel. Ἔγραψα ἄν τι τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ita Cophe. Covel. 4. (22) Φλυαρῶν ἡμᾶς. Oecumen. Λοιδορῶν, κακολογῶν. (23) Grot. Barth. Pets. Menoc. Tir. (24) Καὶ τοὺς βουλομένους κωλύει. Alii: Καὶ τοὺς ἐπιδεχομένους κωλύει. Steph. 2, 5, Cov. 4. Genev. Syr. Vulg. (25) Grot. Barthol. Men. alii. (26) Lyran. Barthol. Pets. (27) Grot. Barthol. Men. Pisc. alii passim. (28) Joan. XIX. 35. XXI. 24. (29) Πολλὰ εἶχον γράφειν. Quid. ἤθελον, Volui. (30) 2. Timot. II. 2.

Finis Epistolæ III. B. Joannis Apostoli.

IN EPISTOLAM
B. JUDÆ APOSTOLI
PROLEGOMENON.

Udas cognomento *Thadæus* five *Lebbæus*, & *Zelotes*, juxta Origenem (1), Chrysostomum (2), Hieronymum (3), Gelasium Papam (4), & alios nonnullos, interdum *Frater Domini* (5) idcirco appellatur, quod filius Mariæ Sororis B. Virginis, & Jacobi Minoris Jerosolymorum Episcopi frater esset (6). Ex uxore, quam Nicephorus Mariam vocat, excepit liberos; Hegesippus enim duorum Martyrum ejus Nepotum meminit (7). Ejus, quæ extat, Epistola inter Catholicas ultima recensetur, quam ipse nulli peculiari Ecclesiæ, sed omnibus Fidelibus a Deo Patre dilectis, & a Christo Domino vocatis inscribit; ex cujus versiculo decimo septimo, quo Petri secundam allegat, & ex toto ejusdem contextu, quo Apostolorum Principis locutiones, tamquam iis quos alloquitur notas, imitatur, omnibus Judæis, qui Christianæ Fidei nomen dederant, & in Orientis Provinciis versabantur, Epistolam suam scripsisse videtur.

Jamdiu ad eos scribere optantem, hactenus se prohibitum fuisse ostendit, quod pravis quibusdam Doctoribus, per doctrinas nefariosque mores extremam Ecclesiæ perniciem molientibus, oppugnandis omnem operam impendisset. Simonianorum præcipue eum hic meminisse credimus, & Nicolaitarum, aliorumque ejus ætatis Hæreticorum (8), qui in Historiis Gnostici appellantur, quorum pravæ sententiæ, & pudenda flagitia a S. Epiphanio, S. Irenæo, & cæteris vetustis Patribus recitantur. Eos quidem Judas ita describit, ut eos palpare non videatur: at nulla certe vis ac severitas adversus perniciosos adeo hæreticos nimia erat.

Sub Epistolæ finem, ut Fidem & Charitatem firmissime teneant, & precibus studiose addicti a Deo misericordiam & æternam vitam expectent, Fideles hortatur; enixeque rogat, ne Fratrum, qui ab Hæreticis decipi facile possent, salutem negligant; utque veluti mediis e flammis illos eripiant, quos Hæreticorum fraus in errores impulit. Vereantur denique (9) *& eam, quæ carnalis est, maculatam tunicam*, quæ scilicet impuram carnem tetigit.

Quo tempore scripserit, ignoramus; sane post Hæreticos, quorum meminimus. Apostolos tamquam aliquanto antea peremptos memorat (10); præterea cum secundæ Petri verba exscribat, & ad secundam Pauli ad Timotheum alludat (11), post eorum mortem, nempe post annum Christi LXVI. hanc esse scriptam jure putamus. Quà ergo post Neronem, imo & post Jerosolymæ excidium exaratam duceret, fortasse non procul a veritate aberraret.

Omnes prorsus Ecclesiæ inter Canonicas Scripturas hanc non semper recensuere; quare an Canonica fuerit, Veteres nonnulli dubitarunt; imo & plurimi, Eusebio (12), Hieronymo (13), & Amphilochio (14) testibus, canonicam ejus authoritatem impugnatunt. Eusebius præterea a Scriptoribus Ecclesiasticis vix allegatam, simul tamen in pluribus Ecclesiis publice perlectam testatur (15). Idcirco autem a plutibus rejecta est, quod Judas in ea Libri Henochi, cui nunc ut apocrypho nulla fides, veluti cujusdam prophetiæ meminerit; quod etiam de cadavere Moysis quiddam referat, cujus in Canonicis Veteris Testamenti Libris nulla mentio; quare a quodam Apocrypho Opere, *Moysis Assumptio* inscripto, depromptum credebatur.

Verum esto (16), Judas duo hæc apocrypha scripta allegarit: ex iis sane Libris, utpote Dei Propheta, vera a commentitiis secernere potuit. In iisdem prætetea vera plurima referebantur, quæ Judas aliunde forte hauserat. De libro Henochi fusius egimus in Dissertatione ad Genesim. Quod vero ad *Assumptionem Moysis*, & Michaelis cum Dæmone de Moysis corpore altercationem attinet, peculiari Dissertatione paulo ante perpendimus. S. Hieronymus magis abs re non esse putat (17), quod Judas apocryphum Librum citaverit, quam quod Paulus profanos Poetas laudaverit. Plurimum tamen inter illud interest, quod Paulus Profanos tamquam Profanos, Judas Henochum ceu Prophetam allegat (18).

Putavit Grotius hanc Epistolam minime Apostolo Judæ esse tribuendam, sed Judæ alteri, decimoquinto Jerosolymæ Episcopo, qui paulo ante Barchochebam, Adriano imperante, florebat. Quare ea verba, *Frater autem Jacobi*, quæ eidem Epistolæ præponuntur, ut ad ejus authorita-

tem

---

(1) Origen. in Matth. tom. 35. pag. 191. (2) Chrysost. rom. 5. orat. 12. pag. 409. (3) Hieronym. in Galat. IV. & in Helvid. cap. 7. (4) Vide Florent. Martyrolog. pag. 170. (5) Matth. XIII. 55. (6) Vide Tillemont, tom. 1. p. 682. Not. 2. sur saint Jude. (7) Hegesipp. apud Euseb. Histor. Ecclef. lib. 3. cap. 20. (8) Epiphan. hæref. 26. Oecumen. hic ad ℣. 4. Athanas. in Synopsi. Alii recentiores plerique. (9) Jud. ℣. 23. (10) Vide ℣. 17. & 2. Petr. III. 38. (11) Confer Jud. ℣. 18. cum 2. Timoth. III. 1. (12) Euseb. l. 3. c. 25. hist. Eccl. (13) Hier. de Vir. Illust. c. 4. (14) Amphiloch. carm. ad Seleuc. Nazian. carm. 125. (15) Euseb. l. 2. c. 23. (16) Vide Aug. lib. 15. de Civit. c. 23. & l. 18. c. 38. Barth. Petri hic, alios. (17) Hier. in Tit. 1. (18) Jud. ℣. 14. *Prophetavit de his septimus ab Adam Henoch.*

tem conferrent a librariis addita censuit; præsertim quod ipse Judas *Jesu Christi servum* se vocasse contentus, se nunquam Apostolum prodiderit; contra atque solent Apostoli, qui dignitatis suæ in fronte Epistolarum ubique meminere, ut illis authoritatem conciliarent: quodque etiam Ecclesiæ omnes eam Epistolam ab initio excepturæ fuissent, & in suam singulæ linguam conversuræ, si ab Apostolo exaratam non ignorassent (19). Lutherus, Centuriatores, Anabaptistæ, & Kemnitius veluti incertam rejiciunt, ne minimum quidem validum ea de re argumentum proferentes: his enim, quæ modo prætulimus, nihil infirmius.

Verba illa, *Frater autem Jacobi*, Librariorum fraude supposita esse nulla conjectura probantur; quippe quæ in omnibus tam vetustioribus quam recentioribus Exemplaribus leguntur. Apostoli titulum in fronte ejusdem Epistolæ sibi non addidit Judas: at hujus Apostolici muneris dignitatem illi asserit Evangelium. Profecto nec Paulus speciosum illud Apostoli nomen scriptum voluit in fronte Epistolæ ad Ephesios, geminarum ad Thessalonicenses, ad Philemonem, & ad Hebræos; nec Joannes in fronte trium suarum Epistolarum. Nec invidia in genuinum Authorem creanda est ex quarumdam Ecclesiarum dubitatione; cum dubitasse pariter constet nonnullas de Epistola secunda Petri, & geminis posterioribus Joannis. Nihil sane in hoc scripto est Apostolo Judæ repugnans, non tempus, non circumstantiæ; hæretici quos oppugnat, errores quos refellit, ejus ætate vigebant. Recitat omisso nomine verba e secunda Petri, & de Apostolis loquitur quasi aliquanto antea mortuis. Quid hic non conveniens ætati, qua Judam in vivis egisse constat? excidio enim Jerosolymæ superstitem fuisse credimus. Nemo unus inter Veteres, qui eam Epistolam laudavit, de illius Authore ambigere se significavit: uno omnes assensu Judæ Apostolo tribuunt: ambigit nemo ante Grotium, qui in ea fuit sententia, Judam decimumquintum Jerosolymæ Episcopum hujus Epistolæ genuinum esse scriptorem.

Nonnullorum Veterum dubitationi Origenis testimonium objicimus (20), qui hanc Epistolam maxime commendans, a Juda exaratam, & cœlestibus plurimis in pauca verba congestis sententiis refertam testatur. S. Epiphanius (21) se illud de Juda arbitratum asserit, quod Spiritu Sancto inspiratus adversus Gnosticos suam, quæ extat, Epistolam scripserit. S. Clemens Alexandrinus (22) ait, Judam *Jesu Christi servum*, *& fratrem Jacobi* se dixisse contentum, a Fratre Domini se vocando ob modestiam abstinuisse; alibi vero tam ipse Clemens (23), quam Tertullianus (24), veluti a Juda scriptam, & inter Canonicas Scripturas recensitam allegant.

A Conciliis Laodicensi (25), & Carthaginiensi tertio (26), a S. Athanasio (27), S. Cyrillo Jerosolymitano (28), S. Gregorio Nazianzeno (29), Rufino (30), S. Augustino (31), Innocentio I. (32), & Recentioribus cæteris in Sacrorum Librorum Catalogis hæc Judæ Epistola enumeratur: quam prætetea omnes, quotum modo meminimus, Patres allegant; hisque Lucifer Calaritanus (33), S. Ambrosius (34), S. Hieronymus (35), & alii plurimi ultro accedunt. Quare merito ambigi nequit, canonicam ne in Ecclesia obtineat authoritatem, cum a quarto usque sæculo certissime obtinuerit.

---

(19) Extat Syriacè, Arabicè & Æthiopicè in Polyglottis Anglicis. Adhuc Syriacè & Arabicè in Polyglottis D. le Jay, & alibi. Vide Cornel. a Lapid. Præfat. in hanc Epist. (20) Origen. in Matth. pag. 223. Ἰούδας ἔγραψεν Ἐπιστολὴν ὀλιγόστιχον μὲν, πεπληρωμένην δὲ τῶν τῆς οὐρανίου χάριτος ἐρρωμένων λόγων, ὅστις ἐν τῷ προοιμίῳ εἴρηκεν Ἰούδας, &c. Vide & homil. 7. in Joan. (21) Epiphan. hæres. 26. Καὶ περὶ τούτων (τῶν Γνωστικῶν) οἶμαι ἐκινήθη τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐν τῷ Ἀποστόλῳ Ἰούδᾳ, λέγω δὲ ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ γραφείσῃ καθολικῇ Ἐπιστολῇ. (22) Clem. Alex. Commentar. in hanc Epist. a Cassiodoro versum. (23) Clem. Alex. in Strom. l. 3. & Pædagog. l. 3. (24) Tertull. de Cultu Fœminar. c. 4. (25) Laodicen. Can. 60. (26) Carthag. can. 47. (27) Athanas. in ep. Pasc. & in Synops. (28) Cyrill. Jerosol. Cathec. 4. (29) Nazianz. carm. 34. (30) Rufin. Exposit. in Symbol. apud Cyprian. p. 551. (31) August. de Doctr. Christ. l. 2. c. 8. (32) Innoc. I. Ep. 3. c. 7. (33) Calaritan. Tract. de non conveniendo cum hæreticis. (34) Ambros. in Luc. viii. 28. (35) Hier. in Jerem. xxix. 8. & in Ezechiel. xxxii.

COM-

COMMENTARIUS LITERALIS IN EPISTOLAM B. JUDÆ APOSTOLI.

Permane in accepta fide ac traditione. Mali Doctores fidem impugnantes. Dei animadverſio in illos graviſſima. Dæmonum lapſus. Sodomæ incendium. Henochi vaticinium. Fidelium officia.

℣. 1. JUDAS Jeſu Chriſti ſervus, frater autem Jacobi, his, qui ſunt in Deo Patre di-
lectis, & Chriſto Jeſu conſervatis, & vocatis. 2. Miſericordia vobis, & pax,
& charitas adimpleatur. 3. Chariſſimi, omnem ſolicitudinem faciens ſcribendi vobis
de communi veſtra ſalute, neceſſe habui ſcribere vobis: deprecans ſupercertari ſemel
traditæ Sanctis fidei. 4. Subintroierunt enim quidam homines (qui olim præſcripti
ſunt in hoc judicium) impii, Dei noſtri gratiam transferentes in luxuriam, & ſolum
Dominatorem, & Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum negantes. 5. Commonere au-
tem vos volo, ſcientes ſemel omnia, quoniam Jeſus populum de terra Ægypti ſal-
vans, ſecundo eos, qui non crediderunt, perdidit: 6. Angelos vero, qui non ſerva-
verunt ſuum principatum, ſed dereliquerunt ſuum domicilium, in judicium magni diei,
vinculis æternis ſub caligine reſervavit. 7. Sicut Sodoma, & Gomorrha, & finitimæ
civitates ſimili modo exfornicatæ, & abeuntes poſt carnem alteram, factæ ſunt exem-
plum, ignis æterni pœnam ſuſtinentes. 8. Similiter & hi carnem quidem maculant,
dominationem autem ſpernunt, majeſtatem autem blaſphemant. 9. Cum Michael Ar-
changelus cum diabolo diſputans altercaretur de Moyſi corpore, non eſt auſus judi-
cium inferre blaſphemiæ: ſed dixit: Imperet tibi Dominus. 10. Hi autem, quæcum-
que quidem ignorant, blaſphemant: quæcumque autem naturaliter, tamquam muta
animalia, norunt, in his corrumpuntur. 11. Væ illis, quia in via Cain abierunt, &
errore Balaam mercede effuſi ſunt, & in contradictione Core perierunt. 12. Hi ſunt
in epulis ſuis maculæ, convivantes ſine timore, ſemetipſos paſcentes, nubes ſine
aqua, quæ a ventis circumferuntur, arbores autumnales, infructuoſæ, bis mortuæ,
eradicatæ, 13. Fluctus feri maris, deſpumantes ſuas confuſiones, ſidera errantia: qui-
bus procella tenebrarum ſervata eſt in æternum. 14. Prophetavit autem & de his
ſeptimus ab Adam Enoch, dicens: Ecce venit Dominus in Sanctis millibus ſuis
15. Facere judicium contra omnes, & arguere omnes impios de omnibus operibus
impietatis eorum, quibus impie egerunt, & de omnibus duris, quæ locuti ſunt con-
tra Deum peccatores impii. 16. Hi ſunt murmuratores queruloſi, ſecundum deſide-
ria ſua ambulantes, & os eorum loquitur ſuperba, mirantes perſonas quæſtus cauſa.
17. Vos autem chariſſimi, memores eſtote verborum, quæ prædicta ſunt ab Apoſto-
lis Domini noſtri Jeſu Chriſti, 18. Qui dicebant vobis, quoniam in noviſſimo tem-
pore venient illuſores, ſecundum deſideria ſua ambulantes in impietatibus. 19. Hi
ſunt, qui ſegregant ſemetipſos, animales, Spiritum non habentes. 20. Vos autem
chariſſimi, ſuperædificantes voſmetipſos ſanctiſſimæ veſtræ fidei, in Spiritu ſancto oran-
tes, 21. Voſmetipſos in dilectione Dei ſervate, expectantes miſericordiam Domini
noſtri Jeſu Chriſti in vitam æternam. 22. Et hos quidem arguite judicatos: 23. Il-
los vero ſalvate, de igne rapientes. Aliis autem miſeremini in timore: odientes &
eam, quæ carnalis eſt, maculatam tunicam. 24. Ei autem, qui potens eſt vos con-
ſervare ſine peccato, & conſtituere ante conſpectum gloriæ ſuæ immaculatos in exul-
tatione in adventu Domini noſtri Jeſu Chriſti; 25. Soli Deo Salvatori noſtro, per
Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum, gloria, & magnificentia, imperium, & poteſtas,
ante omne ſæculum, & nunc, & in omnia ſæcula ſæculorum. Amen.

℣. 1. Ju-

ỷ. 1. JUDAS, JESU CHRISTI SERVUS, FRATER AUTEM JACOBI. Judas, qui & Lebbæus & Taddæus, sese adjunctis hisce distinguit, ut ab Iscariotha Christi proditore secernatur. Vide Prolegomena, ubi fusius de eo disputavimus. Putat Grotius, hæc verba, *frater autem Jacobi*, addita esse a librariis, ut Judam hunc fuisse Apostolum suaderent incautis; cum, inquit, decimus quintus sit Jerosolymorum Episcopus. Paradoxon hoc in Præfatione refutavimus. Constans & una hic est librorum omnium cum Græcorum tum Latinorum lectio. Jacobi Minoris, Jerosolymitani Episcopi, nomen summo in honore apud Judæos ac Christum conversos erat: quamobrem sese forte Judas idcirco Jacobi fratrem nuncupat, ut sibi vindicet authoritatem.

His qui sunt in Deo Patre dilectis; Græcus (1), *sanctificatis*, quos Pater vocavit ad fidem, sanctitatem, Christianæ professionis perfectionem, quos baptismo abluit & sanctos reddidit. Complura tamen Græca eximia Exemplaria (2), Syriacum, Cophticum, Æthiopicum, Oecumenius, Lucifer Calaritanus (3) cum Vulgata legunt: *His qui sunt in Deo Patre dilectis*, quos beneficiis & gratia occupavit, secrevit ab incredulorum & infidelium numero, & gratuita prorsus misericordia inter suos cooptavit. Ad Christianos ex Judæis potissimum scribere Judam credimus.

In Christo Jesu conservatis et vocatis, quos vocans servavit Christus. Græcus absolute (4): *In Christo Jesu conservatis, vocatis*, sive *servatis vocatis*; quos per misericordiam vocavit Pater, per gratiam servavit vocavitque Filius, sepsuit, secrevit a pereuntium numero, ad fidem vocatos; seu denique, quos tutatus est ab erroribus hominum sana dogmata corrumpentium, veramque in Ecclesiam appellavit, dum alii complures, impostorum fraudibus decepti, hæresim sectantur, & in Satanæ Synagogam ingrediuntur: *Conservatis & vocatis*. Pater, inquit Christus Jo. 17. 13. *quos dedisti mihi, custodivi*.

ỷ. 2. Misericordia vobis et pax et charitas adimpleatur (5), in vobis crescat, perficiatur: his cumulatissime impleamini. Cumulet vos Deus beneficiis, gratia, pace, charitate. Sive: Infideat vobis misericordia erga fratres: pacem invicem colite; fratres absolutissima charitate prosequamini.

ỷ. 3. Omnem solicitudinem faciens scribendi vobis de communi vestra salute (6), necesse habui scribere vobis, ob periculosa tempora, in quibus versamini, obnoxii hæreticis, acceptam a vobis fidem impugnantibus. Simonianos præsertim innuit, Gnosticos, Nicolaitas, cæterasque Christianæ Religionis pestes (7), Apostolorum dogmata corrumpentes, docentesque fidem sine operibus ad salutem sufficere. Eosdem errores jam Petrus secunda Epistola damnaverat.

ỷ. 4. Subintroierunt enim quidam. Hæretici, quos diximus, se ipsos suasque flagitia detegere verebantur: clam sese insinuabant in familias per pietatis speciem, quasi nossent mysteria, quæ non omnibus aperirent: tum dogmatum suorum virus eo liberius fundebant, quo penitius inspexerant homines quos alloquebantur, paratosque censebant ad præbendas impurissimis institutionibus aures, atque ad sua flagitia amplectenda: *Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam*. Ajebant Simoniani, bona opera nihil ad salutem conferre, ac bene & male gestorum discrimen inductum fuisse ab Angelis, ut homines sibi obnoxios facerent (8). Turpis adeo erat illorum vita, inquit Eusebius (9), ut cogitationem omnem superaret, neque aut scripto aut verbis exprimi queat ab eo, qui pudorem omnem non exuerit. Suis ipsi in libris fatebantur, eos, qui primum mysteria ipsorum intelligerent, admiratione & horrore perfundi. Par saltem erat Nicolaitarum licentia & flagitium. Execrabiles horum sententias & libidinum monstra recitare mens refugit (10). Hi erant qui *Dei nostri gratiam*, comparatamque per Evangelium libertatem *in luxuriam transferebant*. Confer 2. Petri 11. 10. 13. 14. & Galat. v. 13. *Vos in libertatem vocati estis, tantum ne libertatem in occasionem detis carnis*.

Qui olim præscripti sunt in hoc judicium: de quibus olim prædictum est, ipsos hoc judicium in se provocaturos. Eadem est Petri sententia, iis verbis 2. Pet. 2. 3. *Quibus judicium jam olim non cessat*. Horum nequitiam & corruptelam a tota æternitate prævidit Deus, eosque ad paria sceleribus supplicia destinavit: illos quodammodo designavit per gigantea antediluvianos, & Gomorrhæ incolas, turpissimorum hujusmodi hominum figuras & præcursores. Pœna, qua olim Deus in sceleftos illos animadvertit, eadem est quam aliquando turpissimis hisce est inflicturus. Quamobrem ne obmurmuretis, fratres, neque offendamini, dum tam multa in mundo flagitia errorefque debacchari cernitis. Illa per providentiam antea novit Deus, & in Scripturis descripsit: ex his, quæ tantopere execramini, suam ipse gloriam colliget. Omnia hæc decretis Dei continentur. Dei justitia, & *perditio eorum non dormitat*, inquit Petrus ibid. Æternis alterius vitæ cruciatibus addicti sunt.

Solum Dominatorem, et Dominum nostrum Jesum Christum negantes. Græcus (11): *Unicum Dominatorem Deum, & Dominum nostrum Jesum Christum*: quare *dominator Deus* dici videtur Pater, Filius vero *Dominus noster Jesus Christus*. At ex Vulgata utrumque referendum est ad *Jesum Christum*. Simili hoic in loco Petrus absolute scribit 2. Pet. 2. 1. *Eum, qui emit nos, Dominum negant*; id quod Filio potissimum convenire videtur. Constat, negatum a Simonianis, Nicolaitis, Gnosticis non Filium modo, verum etiam Deum Patrem. Magnam se Dei virtutem esse Act. 8. 10. Deum summum, tamquam Patrem Samaritanis, tamquam Filium Judæis, tamquam denique Spiritum Sanctum cæteris gentibus lapsum fese de cœlo, gloriabatur Simon (12). Nicolaitæ mundum a Potestatibus quibusdam supernis, non a Deo, conditum asserebant (13). Cainitæ, Nicolaitarum surculus, virtutem quamdam Creatore majorem comminiscebantur (14). Hi omnes hæretici negabant Christum Jesum, eumque neque Deum neque Messiam esse contendebant.

ỷ. 5. Commonere vos volo, scientes semel omnia, tametsi eruditissimos. Scio, nihil me novi dicturum, quod ipsi olim ex Patribus & Apostolis non didiceritis (15): me non fugit, omnia vos e lectione Scripturarum hausisse. Reddi potest Græcus (16): *Commonere vos volo, tametsi jam semel sciatis hoc*; sive, *commonere volo adhuc semel, tametsi ipsi noveritis*. Longa oratione non utar: intelligo me eos alloqui, quibus compertum est id quod sum dicturus. Complures tamen libri cum

[1] Τοῖς ἐν Θεῷ πατρὶ ἡγιασμένοις. [2] Alexand. Stephan. δ, ε, Barb. a. Alii: Ἠγαπημένοις. [3] Calaritan. pag. 222. [4] Καὶ Ἰησοῦ Χριστῷ τετηρημένοις κλητοῖς. [5] Πληθυνθείη. [6] Περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας. Alii: Τῆς κοινῆς σωτηρίας ὑμῶν. Alii: ἡμῶν. [7] Oecumen. Λέγει τὴν ἀπὸ Νικολάου, & ἀσελγείας, καὶ Σίμωνος τὴν μιαρωτάτην καθαίρεσιν. Grot. Hammond. alii. [8] Iren. lib. 1. cap. 20. Epiphan. hæres. 21. [9] Euseb. lib. 2. cap. 13. Iren. lib. 1. cap. 20. [10] Iren. lib. 1. cap. 27. Tertull. Præscript. cap. 47. Epiphan. hæres. 25. c. 3. [11] Τὸν μόνον δεσπότην Θεὸν, καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀρνούμενοι. Omittunt Θεὸν Alexand. Barb. 3. Sin. Genev. Lin. Covel. 3. 4. Vulg. Calarit. Beda omittit δεσπότην καὶ Κύριον ἡμῶν. Æthiop. [12] Iren. lib. 1. c. 20. [13] August. de Hæres. 5. pag. 7. [14] Iren. lib. 1. cap. 35. [15] Confer 1. Joan. 2. 21.
[16] Ὑπομνῆσαι ὑμᾶς βούλομαι, εἰδότας ὑμᾶς ἅπαξ τοῦτο, &c.

cum Vulgata legunt (17): *Scientes semel omnia*. Syrus & Æthiops: *Scientes*, eruditos, *omnes*.

QUONIAM JESUS POPULUM DE TERRA ÆGYPTI SALVANS. Græcus legit (18) *Dominus*, non *Jesus*. Syrus, Clemens Alexandrinus (19), & libri quidam habent, *Dominus Deus*. At Codex Alexandrinus, Æthiops, S. Hieronymus, & Græca quædam Exemplaria ferunt cum Vulgata *Jesus* (20). Usitatior Scripturæ mos est dicere, populum ex Ægypto eductum esse a Deo vel Domino, quam a Jesu tamquam Servatore. Cæterum nihil hic nisi verissimum est, cum Angelus populi dux, & Moysi adsistens, Verbi ac Divinæ Sapientiæ personam exhiberet (21). S. Hieronymus (22) interpretatur Josuam, Moysis Ministrum, & Jesu Christi figuram. Hic apud Septuaginta ubique dicitur *Jesus*. At Josuæ tribui nequeunt ea quæ consequuntur: *Secundo eos, qui non crediderunt, perdidit*, deinde incredulos & seditiosos exitio dedit: id enim uni Dei Verbo, sive Christo Jesu tamquam Deo convenit. Alloquebatur Judas neophytos ex Judæis, quibus solemne erat interpretari de Christo Jesu ea quæ in Veteri Testamento legebantur. Quicquid Israelitis ex Ægypto fugientibus contigit, Christo Jesu adscribit Paulus (23); Erythræi transitum, nubis columnam, aquam e silice, pœnam seditiosorum. Author Sapientiæ (24) isthæc ipsa tribuit Sapientiæ, quæ Christus ipse est tamquam Deus. Cum Dominus in Israelitas incredulos & pervicaces animadverterit, quanto severius excepturus est impios quos dixi?

℣. 6. ANGELOS VERO, QUI NON SERVAVERUNT SUUM PRINCIPATUM (25), &c. De malorum Angelorum lapsu fuse egimus in Dissertatione de bonis malisque Angelis, ad Lucæ Evangelium. Horum exitii causa fuit superbia: in Deum quippe tumultuantes, exciderunt a pristina dignitate, atque a cœlorum vertice præcipites acti sunt. Istorum audaciam & seditionem imitati sunt hæretici, digni proinde qui ab Ecclesiæ corpore abscinderentur; tregere concordiam, ac Fideles offendere flagitiis: faciunt, ut Christi Jesu nomen inter gentes conviciis proscindatur. Quam ingens manet illos supplicium & calamitas?

Confer hæc cum illo 2. Petri 11. 4. Si Deus Angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos; & cum eo quod legitur in libro apocrypho de Enoch, Angelus Raphael jussus a Deo alligavit Angelum Azaelem, truditque illum in tenebras æternas.

IN JUDICIUM MAGNI DIEI VINCULIS ÆTERNIS SUB CALIGINE RESERVAVIT. Designatur his locutionibus tartaros, ubi Dæmones post lapsum exulant, *judicium magni diei* expectantes. Quæ verba ita usurpanda non sunt, quasi ad hanc usque diem tam arcte custodiantur in inferis, ut nunquam prodeant; sive, quasi ante supremum judicium pœna sensus non afficiantur. Ita illi clauduntur abyssi carceribus, ut Deo permittente queant egredi: ita vincti sunt, ut solvi queant, eos aggressuri, quos Deus permiserit. Canes sunt aut leones catenis vincti, accedentes & sui negligentes mordent vorantque (26). A primo seditionis tempore manet illorum supplicium; at post supremum judicium magnopere augebitur. Jam subiere judicium; at pronunciabitur tunc in illos sententia, totamque in æternitatem confirmabitur. Confer 2. Petri 1. 4. Videtur omnino Judas alludere ad illud, quod in libro Henochi legitur, Angelum nempe Azaelem jubente Deo ab Angelo Raphaele vinctum, æternasque in tenebras esse projectum.

℣. 7. SICUT SODOMA, ET GOMORRHA, ET FINITIMÆ CIVITATES, Adama & Seboim . . . ABEUNTES POST CARNEM ALTERAM (27), peccato contra naturam (28), FACTÆ SUNT EXEMPLUM, IGNIS ÆTERNI POENAM SUSTINENTES, cœlesti igni in cineres resolutæ, & aquis mortui maris sepultæ. Harum supplicium figura est ignis æterni, quo ardebunt impii, præsertim Simoniani, Gnostici, Nicolaitæ, qui pari scelere flagitiis & libidinibus inquinantur.

Alia potest esse Græci explicatio (29): *Sicut Sodoma & Gomorrha, & finitimæ civitates, simili modo in omnem venerem ruentes*. Hæc verba, *simili modo*, referri queunt vel ad hæreticos supra memoratos, vel ad Israelitas ℣. 5. vel ad Sodomæos & Gomorrhæos, vel denique ad rebelles Angelos, de quibus statim antea (30). Alludit fortasse Judas ad eumdem Henochi librum, quem diserte laudat ℣℣. 14. & 15. & spectat ℣. 9. Narrat hic liber (31), Egregoros mulierum amore captos invicem dixisse: Eligamus singuli uxores ex filiabus hominum, &c. Huc aptissime referuntur consequentia: *Abeuntes post carnem alteram*, revera enim *Egregori*, seu Angeli, ex hujus Scriptoris sententia, in libidinem ab ipsorum natura alienam projecti sunt. Hæretici, quos spectabat Judas, & malos Angelos & Sodomæos libidine & flagitiis quodammodo imitabantur.

Hæc explicatio maxime omnium vera & proclivis esse videtur: at si eam sequare, non potes quin admittas id quod a Theologis omnibus damnatur, atque asseras, putasse Judam, Angelos posse carnali amore percelli, atque olim Dæmones cum filiabus hominum esse commistos: id quod neque Judæ tribui, neque ceu verum admitti potest. Quamobrem putandum est, Judam ita usum esse hac sententia, ut ipse non tenuerit quidem, sed adversus eos qui tenebant *ad hominem* torserit; sive hanc narrationem habitam esse a Juda meram allegoriam; seu denique deserenda est hæc explicatio, quamquam probabilis & splendida, & alterutra ex propositis antea eligenda. Ubi dixero, usum esse hac ratiocinatione Judam, quamquam fundamento haud vero freta, nihil absurdius dicere mihi videor, quam ubi tu asserueris, Scriptores Sacros ad vulgi opinionem, sibi minime probatam, esse locutos, cum de tartaro, abysso, chao, Regno ᾍδου seu Plutonis, vinculis dæmonum, Dæmone Asmodæo vinculis coercito in superioris Ægypti solitudine, gementibus sub aquis gigantibus verba facerent. Eadem quippe semper est via apud populum: ac veritas quæ demonstranda suscipitur, minime infirmatur ex eo, quod falsæ sint hujusmodi vulgi opiniones, quæ ad rem ipsam aut nihil aut levissime pertinent.

℣. 8. SIMILITER HI hæretici, Simoniani, Nicolaitæ, Gnostici, CARNEM QUIDEM MACULANT monstris libidinum, quemadmodum rebelles Angeli, & Sodomæi, de quibus actum est. Fidem his addunt historiæ, & ea quæ prisci Patres de eorum

(17) Alii: Εἰδότας ἅπαξ πάντα. Ita Alexan. Steph. ϛ, ι, Genev. Cor. 4. Velez. Calarit. Hieron. ad Marcell. Alii. Εἰδότας πάντας. Syr. Æthiop. (18) Ὅτι ὁ Κύριος λαὸν ἐκ γῆς Αἰγύπτου σώσας. Alii: Θεός. (19) Clem. Alex. Pædagog. lib. 3. cap. 8. (20) Ita Steph. ϛ, ι, Alex. (21) Vide Barth. Petri, Cornel. hic. (22) Hieronym. lib. 1. contra Jovinian. (23) 1. Cor. x. 1. 2. (24) Sap. x. 15. 16. & sequ. xi. 1. 2. & seq. (25) Μὴ τηρήσαντας τὴν ἑαυτῶν ἀρχήν. Reddi potest: *Qui non servavere originem suam, primævam naturam, sive pristinam dignitatem*. Vatab. *Suum ordinem*. Calarit. pag. 222. (26) August. de Genes. ad Litt. lib. xi. c. 27. Tract. 7. in Joan. n. 7. & Tract. 52. n. 9. & alibi sæpius. (27) Ὀπίσω σαρκὸς ἑτέρας. Calarit. legit: σαρκὸς, πρόκεινται, &c. *Cinis propositæ sunt exemplum*. (28) Oecumen. Est. Men. Tir. (29) Ὡς Σόδομα καὶ Γόμορρα, καὶ αἱ περὶ αὐτὰς πόλεις, τὸν ὅμοιον τρόπον τούτοις ἐκπορνεύσασαι. (30) Ita Capell. Glassius, &c. (31) Lib. apocryph. Enoch. Καὶ ἐπεθύμησαν αὐτὰς (θυγατέρας) οἱ ἐγρήγοροι, καὶ ἀπεπλανήθησαν ὀπίσω αὐτῶν, Καὶ εἶπον πρὸς ἀλλήλους, ἐκλεξώμεθα ἑαυτοῖς γυναῖκας ἀπὸ τῶν θυγατέρων τῶν ἀνθρώπων τῆς γῆς.

eorum flagitiis narravere: *dominationem* legitimorum Principum *spernunt*, *majestatem autem blasphemant*, homines dignitate conspicuos maledictis feriunt. Hæc ipsa vidimus in 2. Petri II. 10. 11. *Post carnem in concupiscentia immunditiæ ambulant, dominationemque contemnunt . . . . sectas non metuunt introducere*. Græcus (32): *Glorias non metuunt*, homines honore fulgentes haud reverentur.

Græcus hoc loco legit (33): *Similiter & hi insomniis delusi carnem quidem maculant*. Sunt (34) qui censeant, significari ab Apostolo nocturnas & voluntarias pollutiones impurorum hujusmodi hominum, qui nullum cogitationum genus veriti, mentemque qualibet imagine inquinantes, fœdissima libidine corrumpuntur. Reddunt alii (35): *Similiter hi deliria sua & somnia venditantes, carnem maculant*. Postremis hisce verbis innuitur libido probri plena, & naturæ contraria: injuriam quodammodo naturæ & carni flagitiis inferunt. Alii denique interpretantur (36): Nihil nisi turpia meditantur, iisque vel per quietem animo occupantur.

Dominationem autem spernunt. Explicant nonnulli (37) de dominatione, supremaque Dei potestate, quam aspernabantur Gnostici, duplici Deo inducto, sejunctoque Conditore a Deo per filium hominibus manifestato (38). Teste S. Epiphanio (39), Gnostici nedum Moysem, Eliam, cæterosque Prophetas, verum etiam Deum, a quo hi electi fuere, conviciis impetebant. Negabant, Christum humana carne esse indutum, ortum ex Virgine, cruce affectum; istaque per solam speciem contigisse asserebant (40). Censent plerique spretos a Gnosticis legitimos Principes, a Deo institutos, ut pacem rectumque ordinem inter homines servent. Petrus & Paulus nihil studiosius commendavere Christianis, quam ut Principibus ac Magistratibus obtemperarent; ob id fortasse, quod Gnosticorum licentia suspicionem in Christianos cæteros creatura esset, quasi animo ita effræni omnes forent.

Sunt denique qui doceant, spretam a Gnosticis Dei majestatem, contemptamque potentiam, quod hi alia principia inducerent, ac tertias dumtaxat sedes Conditori tribuerent; quippe quem maledictis peterent, damnarentque illius opera, præsertim vero animæ cum corpore conjunctionem (41). Injuriam quoque Conditori inferebat ex eo Simon, quod mundum & homines ab Angelis conditos diceret, Angelos vero ipsos a prima mente, Helena scilicet sua, procreatos (42). Deum Judæorum Angelum fuisse, non summum Deum, ajebat Cerinthus (43); eum vero qui Legem tulit, Angelum fuisse ex mundi conditoribus, quin etiam Angelum malum (44). Habes plura quam necesse sit, ut vera scripsisse Judam intelligas, spretam nimirum ab illis potentiam & majestatem, sive Dei accipias sive Angelorum (45): quo majori enim obsequio prosequebantur Angelos, Creatore contempto, eo graviorem illi injuriam inferebant.

℣. 9. Cum Michael Archangelus cum diabolo disputans, &c. Petrus in simili huic loco in 2. Ep. c. 2. 10. ait, hæreticos *blasphemare*, *cum Angeli, fortitudine & virtute majores, non portent adversum se execrabile judicium*, mutuo convicia & execrationes non inferant; boni scilicet Angeli malis non maledicant, quamquam eorum defectionem damnant & execrantur. Dicti argumentum & exemplum profert Judas, Archangelum Michaelem, qui a Deo jussus Moysis corpus abscondere, ac prohibere, ne Legislatoris sepulcrum Diabolus hominibus ostenderet, validissime Dæmoni restitit, ac sepositis contumeliis & maledictis dixit: *Imperet tibi Dominus:* te imperio coerceat Deus: Dei majestatem verere, ejusque jussionibus obtempera.

Negat Judas, ausum esse Michaelem Satanæ maledicere (46): *Non ausus est*, noluit nempe, non sustinuit. *Merebatur diabolus maledictum*, inquit S. Hieronymus (47): *sed per Angeli os blasphemia exire non debuit*. Adeo abhorret a blasphemia bonus Angelus, ut abstineat vel tunc, cum res ipsa aut persona postulare videntur. Illud solummodo in Satanam usurpat: *Imperet tibi Dominus*, ad verbum (48): *Increpet te Dominus*: minitetur, silere cogat, imperet, debitumque ad obsequium adigat. Eadem sententia legitur apud Zachariam (49), ubi stantibus coram Domino hinc Jesu Pontifice, illinc Satana, Dominus Satanam accusatorem ejecit his verbis: *Increpet Dominus in te, satan: & increpet Dominus in te*.

Rem a Juda narratam in nullo ex Canonicis Veteris Testamenti libris legimus; ac dumtaxat Deuteron. 34. 4. 5. 6. dicitur, Moyses evadens in montem Nebo, ex quo promissam Hebræis regionem aspiceret, *mortuus esse ibi, jubente Domino, ignotumque esse homini sepulcrum ejus usque in præsentem diem*. At apud Veteres Patres (50) mentio est de apocrypho libro, cui titulus, *Assumptio Moysis*, hanc historiam recitante. Vide nostram Dissertationem de obitu & sepultura Moysis.

Ex Oecumenii hic sententia (51) judicium, de quo hic Judas, in eo situm est, quod cum Diabolus Moysis corpus sepeliendum esse negaret, utpote indignum, ob Ægyptii hominis cædem, repugnavit Michael, jussaque illis per se ipse persolvit.

Eduardus Bernardus (52) contendit, pro his verbis, *Cum Michael altercaretur de Moysis corpore*, legendum, *de corpore Jesu* filii Josedechi: ut Judas alluserit ad locum Zachariæ 3. 2. ubi Jesus Josedechi filius, Judæorum Pontifex, stetisse dicitur coram Domino indignis sordidisque indumentis tectus, stante pariter & accusante satana. Sordidæ vestes, inquit ille, designantur hic nomine *corporis*, seu cadaveris, quod, uti constat, Hebræorum opinione immundum existimabatur. At unde Moysis nomen pro Jesu? ex eo, ait, quod cum librarii in codicis ora, e regione hujus sententiæ, adnotarint, *Assumptio Moysis*, ut hanc narrationem ex eo libro desumptam significarent, Moysis nomen ex ora in textum libri sensim migraverit. At

(32) Δόξας οὐ τρέμουσι. (33) Ὁμοίως μέντοι καὶ οὗτοι ἐνυπνιαζόμενοι σάρκα μὲν μιαίνουσι.
(34) Guidott. in Synopsi hic. Arab. Æthiop. Vat. Vida Lucret. lib. 4. ℣. 1024. Horat. serm. lib. 1. sat. 5.
Tum immundo somnia visu
Nocturnam vestem maculans.
(35) Clem. Alexand. lib. 3. Strom. Oecumen. hic; Epiphan. hæres. 26. alii. (36) Clem. loc. citat. Hieronym. contra Jovin. alii. (37) Clem. Alex. hic; Epiphan. hæres. 26. Oecumen. hic. (38) Vide Bullum lib. 3. c. 1. (39) Epiphan. hæres. 26. cap. 11. (40) Iren. lib. 3. cap. 11. Epiph. hæres. 26 cap. 10. (41) Photin. contra Gnostic. lib. 18. pag. 202. 203. 204. (42) Iren. lib. 1. cap. 20. Tertull. de Anima cap. 34. (43) Tertull. Præscript. cap. 48. (44) Epiphan. hæres. 28 pag. 111. (45) Clem. Alex. hic, & alii non pauci. (46) Οὐκ ἐτόλμησε κρίσιν ἐπενεγκεῖν βλασφημίας, sed τολμάω significat non raro *volo*, *sustineo*, e. g. *Dic sodes*, *fac sodes*; *si vis*, *si sustines*. Vide Rom. v. 7. Τολμᾷ ἀποθανεῖν, *Mori sustinet*. Rom. xi. 8. Οὐ γὰρ τολμήσω λαλεῖν, *Non enim sustinebo loqui*.
(47) Hieronym. in Ep. ad Tit. III. (48) Ἐπιτιμήσαι σοι Κύριος. Quidam, ἐπιτιμήσει, *increpabit*.
(49) Zach. III. 2. יגער יהוה בך (50) Origen. lib. 3. Περὶ ἀρχῶν. Didym. Alex. in hunc loc. Clem. Alexan. hic; & lib. 6. Strom. Athanas. in Synopsi; Evod. ad August. Ep. 259. inter Augustin.
(51) Vide & Glycam part. 2. Annal. Pantaleon Carthophylax, orat. de sancto Michaele.
(52) Eduard. Bernard. Not. in Joseph. Antiq. lib. 4. cap. ult.

huic sententiæ deest codicum manu exaratorum authoritas, coactaque est explicatio vocabuli *corporis*. Vide alias loci hujus interpretationes apud Serarium & Cornel. a Lapide.

Si quæras, cur narrationem ex libro apocrypho recitet Judas, respondeo 1. rem, quam Apostolus ex apocrypho scripto recitat, ex aliis monumentis illi fuisse compertam, puta ex certa majorum fide, aut ex collata divinitus notitia, neque tamen ullam addi authoritatem libro, qui nullius fidei esse in reliquis potuit. 2. Judam, narrationis veritate neglecta, ipsa uti potuisse, ut invictum ex ea argumentum eliceret adversus illos qui germanam haberent, suaderetque Fidelibus, ut eo magis execrarentur hæreticos, qui convicia in Principes evomebant, doceretque vitare blasphemiam, Deo & Angelis maxime invisam.

℣. 10. Hi autem quæcunque quidem ignorant, blasphemant. Petrus in 2. Ep. 2. 12. *Hi velut irrationabilia pecora, naturaliter in captionem & in perniciem*, natura sua in capturam & exitium destinata, *in his quæ ignorant blasphemantes, in corruptione sua peribunt*. Simoniani, Gnostici, & cæteri Ecclesiæ hostes execrabantur ea quæ ignorabant, cum in Patrem & Filium, atque in Religionis Christianæ mysteria insanirent. *Gnosticorum*, sive *eruditorum* appellatio, quam primævi hæretici plerique usurpabant, argumento est arrogantiæ illorum, docebatque, quanto studio conarentur rudioribus suadere, sese cæteris ingenio & scientia antecellere. Inusitata & exquisitiora in omnibus affectabant: simplicior illis videbatur Christiana Religio, nimiumque vulgaria illius dogmata: vocabulorum pompam, atque eruditionis vulgari majoris ostentationem amabant. Deliria sua ineptasque farragines venditare non poterant, quin dogmata Catholicorum damnarent, & quæ neque norant neque percipiebant, execrarentur. Impia illorum dogmata, insanaque instituta hic recitare non vacat: adi S. Irenæum, S. Epiphanium, Eusebium, Bullum, Tillemontium, tom. 2. heresie des Gnostiques pag. 52. &c.

Quæcumque autem naturaliter, tamquam muta animalia, norunt, in his corrumpuntur. Ratione abutuntur hæretici, insitaque boni & mali, gaudii ac doloris cognitione, ut sectentur turpissima, immodicum cibi potusque, ac sensuum voluptatis usum, quasi bruta sint, in cæcum naturæ impetum ruentia, quin vel pudore, vel ratione, vel Religione cohibeantur. Refugit mens versare libidines ac flagitia, quibus Gnostici & cæteri primorum temporum hæretici fœdabantur. Diceres humanitatis oblitos, quippe qui pudendis naturæ vitiis immorarentur.

℣. 11. Væ illis, quia in via Cain abierunt: odia, invidias, inimicitias, injurias, cædesque sectantur. Cainum, fratris interfectorem Gen. 4. 5. imitati, invidia odioque in Fideles flagrant: simpliciorum animas occidunt (53), inspiratis erroribus flagitiisque. Forte etiam Judas designat scelera posterorum Caini, ex quo sata est execrabilis soboles, & ortum duxere filiæ hominum, quæ corruptis virorum moribus, causa fuere, cur terra diluvio obrueretur Gen. 6. 1.

Et in errore Balaam mercede effusi sunt. Eadem ferme Petri sententia in 2. Ep. 2. 15. *Secuti viam Balaam ex Bosor, qui mercedem iniquitatis amavit*. Pessimus Balaam, promissis Balaci Regis Moabitarum fractus, ad illum profectus est, ut malediceret Israelitis: et ab Hebræis interfectus pœnam dedit consiliorum Balaco exhibitorum (54). Gnostici, quo nomine utebantur hæretici omnes, in secunda Petri, & in hac Judæ Epistola significati, suam ipsi turpitudinem detexere: Balaamum imitantur, dum ob indignissimas turpissimasque causas populum Dei execrantur, & maledictis incessunt. Id effecit Deus, ut Balaam populo maledicere non posset: pessima horum voluntas nullo aggere compescitur. Moabitidas ac Madianitidas monuit Balaam, ut Israelis filios in libidinem pertraherent: hi quælibet in flagitia descendunt, & asseclas ad imitationem rapiunt. At quemadmodum Deus in Balaamum per Hebræos animadvertit, ita hos Ecclesiæ Filii sui hostes æternis suppliciis puniet.

Græcus (1) ita reddi potest: *In errorem Balaam effusi sunt mercede*. Se ipsi vendidere, accepta pecunia, ut eumdem errorem errarent quem Balaam. Sive: Scelus erroremque sectati sunt, exemplo Balaami, qui ex Balaco Moabitarum Rege mercedem accepit. Seu denique: Errorum mercedem retulere quam Balaam: illos in animi sui deceptione destituit Deus: sectati sunt quidquid pudori ipsique naturæ adversatur. His vocibus, *error & effusi sunt* graphice describitur effrænis illorum in turpissimas cupidines effusio. Præcipites in infernum daturus est Deus, ut justo supplicio illos afficiat.

In contradictione Core perierunt. Seditionem Core imitati, similem in modum perituri sunt. Core peccatum fuit seditio in Moysem & Aaronem, quos ille usurpati Sacerdotii & Principatus accusavit. Perspicuo prodigio docuit Deus, electum a se Aaronem ejusque familiam in Sacerdotii administrationem, hiscente nimium tellure, ipsumque Core & conjuratos absorbente Num. xvi. 1. 2. & seq. xvii. Gnostici, & cæteri Ecclesiæ hostes seditionem Core & asseclarum imitati sunt. Ambitione acti & avaritia, sectæ Principes esse voluerunt, mediocrem post Apostolos locum indignati: discere ex Apostolis, iisque obtemperare recusarunt, excusso obedientiæ jugo, desertaque Ecclesiarum fide, in immensum erroris & flagitiorum chaos præcipites delati sunt. Horum superbiam & seditionem puniet Deus iis suppliciis, quorum figura dumtaxat fuit pœna ipsi Core inflicta.

℣. 12. Hi sunt in epulis suis maculæ: agapas celebrant nullo pudore, nullaque modestia & temperantia, sed flagitiis enormibusque peccatis. Simili sententia Petrus in 2. ep. 2. 13. *Coinquinationes* meræ sunt *& maculæ, deliciis affluentes, in conviviis suis luxuriantes vobiscum*. Et erant in cœtibus agapisque (ita enim, more Catholicorum, convivia sua nuncupabant) Simonianorum, Nicolaitarum, & Gnosticorum flagitia, ut ea describere manus refugiat. Quidquid turpissimum & sordidissimum in libidine est, ibi impune exercebatur. Præter promiscuum mulierum usum (2), certissimi dogmatis loco habebant, quidlibet esse faciendum, quo salutem quis assequeretur; putabantque luminis perfectionem esse, præstare in tenebris omnia, quæ pudor vel nomine refugit (3). Moribus adeo impuris erant, ut vel ipsorum mensa ab honestis hominibus vitaretur. Jejunium illi, vitæ austeritatem, virginitatem execrabantur. Flagitiosissimi quique inter eos appellabantur Levitæ, & plurimi omnium æstimabantur (4). Ait Plotinus (5), Gnosticorum dogmata & Epicuræorum fuisse opportunissima, ut absolutissimus virtutis contemptus, & effrænis morum licentia inducerentur.

Innuere videtur Judas, Gnosticos cum Catholicis mensam habuisse communem: *Convivantes sine timo-*

(53) Oecumen. Est. Grot. Zeger. alii. (54) Vide Num. xvii. 5. 3. 4. & seq. xxiii. xxiv.
(1) Καὶ τῇ πλάνῃ τοῦ Βαλαὰμ μισθοῦ ἐξεχύθησαν. Videtur mihi ἐξεχύθησαν significare illorum pœnam, idque ita intelligendum esse quasi diceret, Καὶ τῇ πλάνῃ τοῦ μισθοῦ Βαλαὰμ, ἐξεχύθησαν, ob errorem avari Balaami, dispersi sunt instar aquæ, dissipati, deleti. Pessimum Prophetam imitati, parilli exitium sortientur. Num. xxvi. 8.
(2) August. de hæres. 5. pag. 7. Epiphan. hæres. 26. cap. 4. (3) Iren. lib. 1. cap. 25.
(4) Epiphan. hæres. 26. cap. 13. (5) Plotin. lib. 18. contra Gnostic. pag. 213. 214.

timore; sive, ut ait S. Augustinus, *coepulantes* (7), & Petrus (8), *in conviviis suis luxuriantes vobiscum*. Si vestris in agapis locum illis feceritis, statim eos ab impudentia & libidine agnoscetis. *Semetipsos pascentes*, spretis pauperibus, quorum præsertim gratia institutæ sunt agapæ (9), abjectaque modestia & temperantia Sanctis conveniente: similes malis iis Pastoribus, de quibus per Ezechielem Deus (10): *Pascebant pastores semetipsos, & greges meas non pascebant*.

NUBES SINE AQUA, QUÆ A VENTIS CIRCUMFERUNTUR, sive ex Græcis quibusdam libris (11), *vento translatæ quo non oportet*, alio actæ, nubes imbrem pollicitæ, at vento raptæ spem fallentes. Confer 2. Petri II. 17.

ARBORES AUTUMNALES, vel autumno florentes, vel foliis tantum luxuriantes, nulla spe fructus; vel denique (12), *arbores frugiperdæ*, quarum fructus ante maturitatem cadit aut calore, aut frigore, aut tineis, aut denique ipsarum imbecillitate, quæ fructum non alunt; adeoque *arbores infructuosæ*, mortuæ, imo *bis mortuæ, eradicatæ*, radicitus evulsæ, arentes. Adjuncta isthæc simul cumulata, quorum alterum addit aliquid alteri, animis alte imprimunt id quod ab Apostolo significatur.

℣. 13. FLUCTUS FERI MARIS (13). Quemadmodum fluctus mare perturbant, & naufragium navigantibus minitantur; ita hæretici procellas ubique & fluctus concitant novitate dogmatum, & morum perversitate; quibus ex procellis naufragium inducitur non corporum, sed animarum, jacturam facientium fidei (14), gratiæ, pietatis, pudoris. Porro fluctus *despumant in sua ipsorum dedecora*, in sordidas amarasque spumas franguntur: doctores hi dogmata impura vulgant: tabum, quo intus featent, foris exhibent: pessimum odorem flagitiis exhalant (15).

SIDERA ERRANTIA, ignes fatui, in aeris regione interdum coruscantes (16), absumptisque vel dissipatis exhalationibus, quibus alebantur, in tenebras & noctis horrorem desinentes. Aliter *sidera errantia* intellige planetas (17), quorum cursus tam certis, quam fixa, legibus moveri non videtur; quamquam revera certus est illorum motus, cum singulis suus ortus & occasus, vicesque certissimæ sint, uti fert ipsorum moles & locus quem occupant in vortice solis, cujus motu pernicissimo rapiuntur.

Ad vulgi modum hic loquitur Judas. Hæretici, quos describit, optime comparantur inflammatis exhalationibus, quæ brevi desinunt, ac non raro procellam præsagiunt, vel quas saltem turbo aliquis consequitur. Cavete ne vos decipiant perversi Doctores inani pompa eruditionis, quæ eo desinit, ut vos in errorem rapiat, fidei lumen in vobis extingnat, atque in scelera impellat. Si cum planetis conferuntur, morum perversitas, & inconstantia levitasque sententiarum significatur. Provincias illi percurrunt, conanturque veterem Apostolorum doctrinam evertere, ut sua deliria substituant. At mox imminet illorum exitium, atque inferorum tenebræ illos manent.

℣. 14. PROPHETAVIT AUTEM ET DE HIS SEPTIMUS AB ADAM HENOCH. De Henocho ejusque libro egimus in Commentariis ad Genesim. Septimus hic est ab Adamo, si Adamum ipsum numeres in

hunc modum; Adam, Seth, Enos, Cainan, Malaleel, Jared, Henoch. Hic de Gnosticis vaticinatus est, prædixit illorum exitium & æterna supplicia, agens de Divino Judicio: quamquam non magis Gnosticos ille spectavit, quam alios innumeros, nihilo meliores (18), in quos Divinus furor est exarsurus. Locum hunc eruisse videtur Judas ex *Apocalypsi Henochi*, cujus fragmentum satis prolixum adhuc exstat. Inter apocryphos nostra ætate is liber est: at Apostolus vel ex majorum narratione, vel ex habita divinitus notitia recitavit hunc locum, cui certissima & divina veritas inest.

VENIT DOMINUS IN SANCTIS MILLIBUS SUIS. Græcus (19): *Cum decem millibus sanctis suis*. Exemplaria quædam legunt: *Cum denis millibus sanctarum Angelorum suorum*. Quæ verba putaveris hausta ex Epistola ad Hebræos XII. 22. ubi dicitur Deus versari in Cœlo, in Cœlesti Jerosolyma, inter *multorum millium Angelorum frequentiam*. Certissima est Ecclesiæ fides, venturum Dominum, ut judicium in vivos & mortuos exerceat, Angelis stipatum, totoque gloriæ suæ apparatu fulgentem (20).

℣. 15. ARGUERE OMNES IMPIOS DE OMNIBUS OPERIBUS IMPIETATIS EORUM. Græcus (21): *Omnes impios qui sunt inter eos*. Postrema tamen hæc verba omittunt Syrus, Codex Alexandrinus, & Græca Exemplaria complura. Nullus profecto ex hæreticis hisce non est impius, aut convicia in Dominum non evomuit. Vide ℣. 8. Impia horum verba dicuntur hic *dura*: *De omnibus duris quæ locuti sunt* (22), auditu duris, Deo contumeliosis, pias aures offendentibus, quæ præter horrorem intelligi nequeunt. Sexcenta loquebantur Gnostici, Simoniaui, Nicolaitæ, quæ intelligi a Fidelibus citra execrationem haud poterant; puta quæ adversus Christi Jesu Incarnationem & Divinitatem, quæ de mundi creatione per Potestates Deo inimicas peracta comminiscebantur. Quis denique aut auribus excipere aut legere poterat flagitia quæ in eorum cœtibus patrabantur, & monstra libidinum inter eos nedum permissa, verum etiam commendata?

Apud Scripturam *dura verba* sunt ea quæ indignationem sunat, veluti ea quibus Josephus fratres primum in Ægyptum profectos allocutus est Gen. 42. 7. *Durius loquebatur*; sive quæ pugnam sententiarum aut impossibilem rei executionem exhibent, veluti cum ait Christus ad Capharnaitas, necesse esse, ut suam ipsius Carnem comederent, & Sanguinem biberent Jo. 6. 60. quibus verbis territi auditores dixere: *Durus est hic sermo, & quis potest eum audire?*

℣. 16. MURMURATORES, QUERULOSI. Qua nimirum de re querebantur? nempe de severitate Legum & Magistratuum, a quibus flagitiosi ipsorum cœtus minime permittebantur; de Christianæ Ecclesiæ Pastoribus, quorum solicitudine & studio detegebantur ipsorum dedecora, & cavebatur, ne audirentur illi, aut domi exciperentur, ne diceretur illis salus 2. Joan. ℣. 10. nequis eorum consuetudine uteretur. Denique assiduis questibus exagitabant & eos a quibus excipiebantur, nullo humanitatis officio contenti, & eos a quibus rejiciebantur.

OS EORUM LOQUITUR SUPERBA. Nunquam non

 jacta-

[7] Συνευωχούμενοι. Alii: Συνευωχούμενοι αὐτοῖς. Steph. α, ε, ι, Laud. 2. Huat. 1. Cov. 4. &c. [8] 2. Petri II. 13. [9] 1. Cor. XI. 20. 21. 22. [10] Ezech. XXXIV. 8. 12. [11] Νεφέλαι ἄνυδροι, ὑπὸ ἀνέμων παραφερόμεναι. Alii quam plurimi Codd. περιφερόμεναι. Vide Mill. hic. [12] Δένδρα φθινοπωρινά. [13] Κύματα ἄγρια θαλάσσης, Feroces fluctus maris. Clem. Alex. in Cassiodor. Fluctus ferocis maris. [14] 1. Timoth. I. 19. Circa fidem naufragaverunt. [15] Est. Grot. alii. [16] Men. Tir. Cornel. [17] Ἀστέρες πλανῆται. Procellas seducentes. Calaru. Sidera seductionis. Beda. [18] Vide Hamm. & Grot. hic. [19] Ἐν μυριάσιν ἁγίαις αὐτοῦ. Alii plures: Ἁγίαις μυριάσιν αὐτοῦ. Alii: Μυριάσιν ἁγίων Ἀγγέλων αὐτοῦ. Ita Steph. ια, Covel. 2. Syr. Arab. Copt. Auth. ad Novatian. inter opera Cypr. [20] Matth. XVI. 27. XXV. 31. Marc. VIII. 38. Luc. IX. 26. Joan. XVII. 5 Zach. XIV. 5. Hebr. XII. 22. Apoc. V. 11. XVII. 14. & seq. 1. Thessal. III. 13. [21] Πάντας τοὺς ἀσεβεῖς αὐτῶν. Alii plures omittunt αὐτῶν. [22] Καὶ περὶ πάντων τῶν σκληρῶν. Plures addunt λόγων, Steph. ι, ια, Colb. 7. Covel. 2. 4. Genev. Vien. Syr. Arab.

jactabant Magistrorum suorum scientiam, & in rebus Religionis eruditionem (23). *Omnes tument, omnes scientiam pollicentur*, ait Tertullianus (24). Suas de rerum principiis opiniones, virtutes Creatore mundi superiores; rationem assumptæ a Christo carnis sola dumtaxat specie, non ipsa re, iniquissima hæresum suarum mysteria, verborum ambagibus abscondita, plenis buccis superbe crepabant. Superba denique & arrogans illorum oratio significare potest insanam temeritatem, qua de se ipse loquebatur Simon, magnam se Dei virtutem, Dei Verbum ac speciem, Paracletum, omnipotentem, verum unum Deum nuncupans (25).

MIRANTES PERSONAS QUÆSTUS CAUSA. Mirari personas apud Hebræos est indigne laudare, assentari; sive revera admirari, sive injuste defendere (26). Apud Danielem (27) dicitur Antiochus Epiphanes *mirabilia* locuturus, temeraria scilicet, ex LXX. Hic *mirari personas quæstus causa* est assentari, veritate contempta, modo id in lucrum cedat.

℣. 17. MEMORES ESTOTE VERBORUM QUÆ PRÆDICTA SUNT AB APOSTOLIS; a Petro in 2. ep. 3. 2. ubi ait: *Venient in novissimis diebus in deceptione illusores, juxta proprias concupiscentias ambulantes, dicentes: Ubi est promissio? aut adventus ejus?* Et a Paulo 1. Tim. 4. 1. *Spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis temporibus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium, & cauteriatam habentium suam conscientiam.* Et 2. Tim. 3. 2. *Erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi . . . sine pace, criminatores, incontinentes, &c.*

℣. 18. ILLUSORES, SECUNDUM DESIDERIA SUA AMBULANTES. *Illusor*, præsertim apud Salomonem (28), est homo nullius religionis, pestilens, scelestus, Religionem spernens, illudensque rebus sanctissimis, & contemptui habens eos, qui inspiratam a Religione simplicitatem, modestiam, subjectionem colunt. Tales erant hæretici, qui hic describuntur: nullius pudoris & Religionis homines, Cynici, Epicuræi, sanctissima quæque ludibrio habentes, suamque eruditionem probrosissime venditantes, ut simplices rudioresque fallerent, ac Dei metu & amore spoliarent; quippe qui negabant homines in vitam redituros, necessaria esse bona opera, Christum Jesum incarnatum esse aut mortuum.

℣. 19. HI SUNT QUI SEGREGANT SEMETIPSOS (29) ab Ecclesia, communione Fidelium, meritis Jesu Christi. Secedunt a cæteris, cum soli perfecti, sapientes, ac liberi superstitionis & ignorantiæ jugo haberi velint.

ANIMALES, SPIRITUM DEI NON HABENTES; sive, qui animalem vitam agunt, non spiritalem. Primorum temporum Hæretici *Gnosticorum* appellatione gaudebant, quasi cæteros Christianos penitiori eruditione superarent (30). Horum superbiam ut compescat Judas, *psychicos*, sive animales nuncupat; nullius ingenii, rationis, & eruditionis homines; qui in brutorum morem naturæ impetum, & perversi cordis impulsum sequuntur.

℣. 20. SUPERÆDIFICANTES VOSMETIPSOS SANCTISSIMÆ VESTRÆ FIDEI. Relictis veritatis hostibus, quos hactenus exagitavit, fideles hortatur Judas, ut in accepta ex Apostolis fide maneant, suamque sanctitatem & salutem in solido hoc fundamento ædificent. Monet ut *orent in Spiritu Sancto*, vividas, acres, efficaces in hominum animis preces efficiente (31); mentes illustrante, ut cognoscant ea quæ postulant; inspirante pium ardorem, quo orandum est, ut postulata impetremus. Sub exordium Ecclesiæ inter cætera Divini Spiritus dona erat donum publicarum & solemnium precum, quas in cœtu pronunciabat vel Episcopus, vel, eo permittente, is qui hoc munere gauderet. Ex precibus hisce, quas olim afflati divinitus homines pronunciabant, ortum habuere Liturgiæ (32), & usitatæ in Ecclesia precandi formulæ, quarum pleræque ad Apostolorum tempora referuntur.

℣. 21. VOSMETIPSOS IN DILECTIONE DEI SERVATE. Charitatem erga Deum intra vos studiosissime tuemini: divinum hunc ignem fide, precibus, virtutis exercitatione alite. Sive: Permanete in benevolentia, qua vos prosequitur Deus, in Ecclesia, in recto ordine, & Ecclesiæ subjectione, ut misericordiam Dei præstolantes vivatis, & æternam denique vitam impetretis: *Expectantes misericordiam Domini in vitam æternam.*

℣. 22. ET HOS QUIDEM ARGUITE JUDICATOS, convictos. (℣. 23.) ILLOS VERO SALVATE, DE IGNE RAPIENTES. Siquis ex fratribus erraverit, errorem ostendite: tum arguite & corripite. Siquis autem in fide nutet, auresque prædictis novitatibus præbuerit, illum tamquam ex igne eripite: nunquam cessate, nisi illum ab exitii discrimine eripueritis.

Græcus paulo aliter verti potest (33): *Hos quidem commiseramini, judicio utentes* ac prudentia, ut illos leniter reducatis, si erraverint ob simplicitatem, aut errori proximos videritis: *illos vero servate per timorem*, solicite, studiose, tamquam *de incendio rapientes*. Distinguit hic duplex hominum genus, quorum aliqui in remotiori, alii proximo in discrimine, & quasi in igne, versantur. Græca quædam Exemplaria (34) ferunt: *Hos quidem commiseramini dijudicatos*, sive convictos, sive damnatos. Curate, ut suum ipsi errorem agnoscant, lenesque ac suaves vos erga illos exhibete.

℣. 23. ALIIS AUTEM MISEREMINI IN TIMORE, vobis metipsis metuentes; ODIENTES ET EAM, QUÆ CARNALIS EST, MACULATAM TUNICAM, execrati tamquam vestem sordidam quidquid ex carne proficiscitur. Græcus vulgatus (35) non habet hic ea verba, *Aliis autem misereminі in timore*: at habent libri veteres complures, versionesque Orientales. Legunt alii: *Alios autem arguite in timore, odio habentes maculatam a carne tunicam.* Ænigmatica sunt postrema hæc verba, hisque alluditur ad illud ex Lege Levit. 13. 47. ubi de vestibus lepra, aliave sorde aut macula inquinatis, quæ nedum corporis, verum etiam vestium lotione purgandæ erant. Dogmata hæreticorum execramini, fugite consuetudinem, umbram quoque, si fieri potest, ac vestes evitate. Quicquid ex ipsis est, pestis est & tabum. Sive: Commiseramini fratres in errorem lapsos: veremini ne ipsi ruatis. Vitate crimina & pravos affectus, & quicquid labem vel

(23) Iren. lib. 1. cap. 9. *Perfectos seipsos vocant, quasi nemo possit exæquari magnitudini agnitionis ipsorum, quasi Paulum, aut Petrum dicas, vel alterum quemdam Apostolorum, &c.* (24) Tertull. de Præscript. cap. 41. (25) Vide Hieronym. in Matth. XXIV. (26) Levit. XIX. 15. Οὐ θαυμάσεις πρόσωπον δυνάστου. Vide 70. in Deut. X. 17. Prov. XXIII. 5. (27) Dan. XI. 36. ידבר נפלאות (28) Prov. I. 22. לצים Ἐμπαῖκται. XXI. 24. XX. 7. 2. XIII. 1. & passim. Vide & Psalm. I. 1. CXVIII. 51. Osee VII. 5. (29) Græc. Ἀποδιορίζοντες, *Distinguentes*. Plures addunt, ἑαυτούς. Steph. δ, ε, ς, Covel. 2. 4. Colb. 7. &c. (30) Vide 1. Timoth. VI. 20. Τῆς ψευδωνύμου γνώσεως. Chrysostom. homil. 18. in 1. Timoth. VI. Clem. lib. 2. Strom. &c. (31) Rom. VIII. 26. *Spiritus adjuvat infirmitatem nostram; nam quid oremus, sicut oportet, nescimus, sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* (32) Vide Chrysost. ad 1. Cor. XIV. 28. & Homm. hic. (33) Καὶ οὓς μὲν ἐλεεῖτε διακρινόμενοι, οὓς δὲ ἐν φόβῳ σώζετε, ἐκ τοῦ πυρὸς ἁρπάζοντες. (34) Οὓς μὲν ἐλέγχετε διακρινομένους. Ita Steph. δ, ε, ι. Alex. Lin. Barb. 1. Petit. 3. Covel. 4. Genev. Vulg. (35) Μισοῦντες καὶ τὸν ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐσπιλωμένον χιτῶνα. Quidam addunt ante hæc verba quæ sequuntur; οὓς δὲ ἐλεεῖτε ἐν φόβῳ, μισοῦντες, &c. Ita Steph. δ, ε, Alex. Lin. Genev. Cov. 4. Barb. 2. Petit. 3. Copht. Vulg. Syr. Æth. Alii vero, Οὓς δὲ ἐλέγχετε. Vide ℣. 11. hic.

vel ipsis vestibus inferre potest. Christiani ex Judæis, quos alloquitur Judas, summo Legis & Legalium studio tenebantur: at simul noverant, exterioribus corporis maculis aliud mysticum significari.

℣. 24. Ei autem, qui potens est vos conservare (23). Finem facit actione gratiarum erga Deum, qui unus servare hominem labis nescium, atque ad beatitudinem ducere, per gratiæ & omnipotentis auxilii opem potest. *Quid enim sum ego mihi sine te*, o Deus, *nisi dux in præceps* (24)? Quid, sibi relictus, valeat homo, nisi vulnera vulneribus addere, dum sa ipse, præter Cœlestia Medici manum, curare aggreditur? *In vulnera vulnere surgit* (25). *Quisquis se inculpatum dixerit, aut superbus aut stultus est*, inquit S. Cyprianus de Opere & Eleemos. *Hoc confiteatur, quod impietate sceleratissima negatur, sine gratia Dei hominem sine peccato esse non posse*, ait S. Augustinus (26).

Ante conspectum gloriæ suæ . . . in adventu Domini nostri Jesu Christi. Postrema hæc verba, *in adventu*, &c. desiderantur in Græco, Syro, Arabe, Beda, Latinisque libris quibusdam; desumptaque sunt ex 1. ad Thessalonic. III. 13. Unus Christus Jesus homines puros & labe carentes solio Patris in Cœlesti gloria per gratiam suam exhibere valet. Hæc porro fides & spes nostra est.

℣. 25. Soli Deo Salvatori nostro, per Jesum Christum . . . gloria et magnificentia. Græcus legit (27): *Soli Sapienti Deo servatori nostro*; & omittit, *per Jesum Christum Dominum nostrum*. Servatoris appellatio non raro in Pauli Epistolis (28) Deo Patri adscribitur, ibique occurrunt laudis formulæ huic similes (29). Quicquid creatum est, Deo gloriam exhibeat, ejusque imperium & infinitam potestatem agnoscat; commendet denique existentem *ante omne sæculum* (30), omnibusque sæculorum sæculis exiturum. Amen.

Finis Commentarii in Epistolam B. Judæ Apostoli.

IN APOCALYPSIM PROLEGOMENON.

ARTICULUS PRIMUS.

Totius Apocalypseos specimen, laus, obscuritas, & recte explicandi difficultas.

Variæ olim de Apocalypsi sententiæ. Nonnulli, quod obscura sit, tamquam inutilem rejecerunt (1); alii (2) eidem explicandæ dare operam supervacaneum dixere, majorem illius partem Interpretes semper ignoraturos, mundique finem expectandum esse, ut difficultatibus omnibus solutis figuræ singulæ percipi possint. Sapientiores vero sanius de Apocalypsi pronunciarunt. Dionysius Alexandrinus tertii sæculi Scriptor apud Euseb. l. 7. Hist. Eccl. c. 20. ajebat: *Ego Librum hunc nullo modo audeo abrogare, præsertim cum adeo multi fratres eum tam magno æstiment; sed hanc mecum de eo opinionem concipio, longe abstrusiorem esse in illo materiam, quam mens mea facile consequi queat, & in singulis prope sententiis sensum quemdam mysteriis involutum, & valde admirabilem delitescere, plane existimo. Et quamquam eum ipse non intelligo, suspicor tamen intellectum quemdam reconditiorem verbis ipsis inclusum: atque istas res non propria ratione metior, ac pondero, sed Fidei potius tribuo, & altiores Divinioresque profecto arbitror, quam quas ipse ullo pacto cogitatione comprehendere valeam. Atque non eas improbo, quas non intelligo: sed ideo potius admiror, quod mentis acie lustrare non queo.*

Quanti Dionysius Alexandrinus, tanti Apocalypsim faciebat Hieronymus, quam laudibus idcirco cumulans, *Apocalypsis Joannis*, inquit, *tot habet sacramenta, quot verba. Parum dixi, & pro merito Voluminis laus omnis inferior est. In verbis singulis multiplices latent sententiæ.* Eadem profecto sapientiores nostri Critici sentiunt, maximæ nobis utilitatis librum esse ducentes, ejusque obscuritatem non ad contemptum, sed ad illius potius reverentiam conferre asserentes (3); quamobrem de eo illud usurpandum censent, quod de Heraclito perhibuit Socrates (4): *Ea quidem, quæ intellexi, fortia sunt, puto item & quæ non intellexi: verum Delio quopiam natatore indigent.*

(23) Τῷ δὲ δυναμένῳ φυλάξαι αὐτούς. Alii: φυλάξαι ὑμᾶς. Ita Steph. 8, 2, 1, 12, Lin. Cov. 2. 3. 4. alii.
(24) August. lib. 4. Confess. cap. 1. (25) Prosper, Carm. de Ingratis. (26) August. de Nat. & Gratia cap. 10. Vide Concil. Trident. sess. 6 can. 23. (27) Μόνῳ σοφῷ Θεῷ. Deest σοφῷ in plerisque MSS. Alex. Copht. Arab. Æthiop. Quam plurimi Codd. addunt: Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Ut Vulg. Alex. Syr. Aliæ version. Oriental. ex Rom. XVI. 27. (28) 1. Timoth. IV. 10. Tit. 1. 3. III. 4.
(29) Rom. XVI. 27. & 1. Timoth. 1. 17. (30) Non leguntur in Græco vulgato ista, sed in quamplurimis manu exaratis: Πρὸ παντὸς αἰῶνος. Steph. 8, 1, Alex. Lin. Colb. 7. Petr. 3. Cov. 2. 3. 4. Genev. Copht
(1) Quidam apud Dionys. Alex. Apud Euseb. l. 7. c. 25. (2) Castalio, & alii quidam. Dionys. Alex. apud Euseb. l. 7. c. 25. de Dionys. Alex. (3) Peret. in Apoc. (4) Socrat. apud Laert. l. 2. seg. 22.

Invita licet ejus obscuritate, legentes suaviter adeo afficiuntur, ut maximam Divinæ Majestatis existimationem concipiant, & de Jesu Christi Mysteriis, Victoriis, Regno, & Judicio magnifice cogitent. Quidquid in Scripturis pulcherrimum, in hoc uno Libro colligitur (1); quidquid in Lege, & Prophetis maxime vividum, atque ad majestatem compositum, novo quodam & clariori lumine hic augetur.

Cum Apocalypsis sit vaticiniis undique referta, mirum sane non fuerit, si tenebris obvolvatur. Obscuritas enim ad Vaticiniorum naturam quodammodo spectat, tum potissimum, cum eorum eventus vel procul abest, vel actu perficitur. Tunc vero perspicua fiunt, cum re peracta cum iis, quæ prænunciata fuere, eventus confertur. Ante Christi adventum Veteris Testamenti vaticinia quis percipiebat? Promissum sibi Messiam generatim norant Judæi; verum Prophetarum de eo vaticinia, quæ sibi etiam mutuo adversari videbantur, eam nubem induxerant, ut nonnisi post Servatoris obitum & Resurrectionem patuerint. Idem profecto contigit Patribus, qui quatuor seu quinque primis Ecclesiæ sæculis floruerunt. Quidam enim præsentibus in calamitatibus obtutum omnem collocantes, & mentis acie longius non prospicientes, iis ipsis Apocalypseos vaticinia impleri non videbant; quidam vero de ejus vaticiniis ceu de mysteriis intellectui penitus imperviis, & in sæculorum exitu tantummodo percipiendis cogitabant; quidam denique de ejus litterali sensu investigando prorsus desperantes, ad tropicum & allegoricum confugiebant, ad mores instituendos documenta undique haurientes.

Liber Apocalypsis, inquit Augustinus de Civit. lib. 2. cap. 8. *totum hoc tempus complectitur, quod a primo adventu Christi usque in sæculorum finem, quo erit secundus ejus adventus, excurrit*. Quare cum prope septemdecim ante sæcula Apocalypsis ab Joanne conscripta fuerit, plurima ejus vaticinia jam completa fuisse minime est dubitandum. Ecclesiæ & Romani Imperii Historiæ nunc piæ cæteris ætatibus clarius patent; nosque majori quam Veteres ope ad easdem dignoscendas instruimur. Quare facilior nobis quam Patribus & Interpretibus ejus ætatis Apocalypseos explicatio contingit; cum ea nobis tantummodo quæ hæc vaticinia impleverint, in sæculis ab Joanne hucusque elapsis investiganda supersint. Primo quidem in limine explicari non posse nobis quoque Liber hic videbatur. Quamobrem nisi de omnibus Novi Testamenti Libris differere jam instituissemus, nunquam fieri potuisset, ut facinus plus nimio arduum aggrederemur; a quo præterea deterrebamur, quod Interpretum plerisque, qui Apocalypsi explanandæ operam dedere, res feliciter minime cesserit.

Verum re propius perspecta, & præclarissimorum quorumdam, qui nostra ætate Apocalypsim historice exponendam susceperunt, exemplo excitati, Operi & nos manum admovimus; & monstra, quibus terrebamur, sensim eo usque evanuere, ut, quidquid nullo superandum laborearbitrabamur, omnem omnino difficultatem posuerit. Hinc nos collegimus, tot Apocalypseos Interpretes rem hactenus non attigisse, vel quod Ecclesiasticæ Historiæ ad hæc postrema usque sæcula ignoratæ satis fuerint, vel quod ad Joannis vaticinia explicanda vix fuerint adhibitæ, vel denique quod plus æquo habita sit reverentia Veterum interpretationi, quorum alii ante oraculorum complementum, cum scilicet fieri non poterat, ut historice illa explicarent; alii vero ea scripserunt ætate, qua & Libris & auxiliis ad res occultas explorandas penitus destituti, ut Historiarum Epochas stabilirent, vel ad morales & mysticos sensus confugerunt, vel ea singula vaticinia in sæculorum exitu adimplenda asseruere, vel denique proferendis conjecturis studium omne posuerunt, quæ ad talis tantique Libri intellectum per se ipsas minime conferunt.

Ecclesiam persecutionibus exagitatam, victricem postea, & alta pace fruentem, veram Apocalypseos clavim esse certo ducimus. Omnia huc sane collimant; quare arte prophetica & ænigmatica figuras exuere, & rebus sua nomina, suamque faciem opus est tantummodo impertiri, ut Apocalypsim in veram historiam convertamus. Antiquus dierum, Alpha & Omega, qui est, & qui erat, & qui venturus est, Deum Patrem; Agnus vero Deum Filium significant. Per terram Romanum Imperium; per bestiam septicipitem septem Imperatores Persecutores Ecclesiæ; per Draconem mulieri jamjam pariturae insidiantem, iidem Ecclesiæ persecutores designantur. Bestia cornibus instar Agni instructa Julianum Apostatam refert; meretrix magna, mystica Babylon, Romam innuit; tres anni cum dimidio, modo per duos & quadraginta menses, modo per dies mille ducentos sexaginta, per *dies tres & dimidium, per tempus, & tempora, & dimidium temporis*, persecutionis diuturnitatem ostendunt. Babylonis eversio, bestiæ & meretricis interitus, persecutorum & Romæ idololatræ excidium exhibent. Plagæ, quibus Deus terram conficit, & iræ phialæ, quas in orbem jubet effundi, eæ sunt calamitates, quibus Romanum Imperium, præsertim post Diocletiani persecutionem, obrutum fuit.

At minime in levioribus est immorandum, neque ubique investiganda mysteria: forsan & hic latebunt; sed quis ea fine tradita divinitus notitia percipiat? Qui de cujuslibet pretiosi lapidis nomine, & proprietate, & Angelorum vestium coloribus, & de Cherubim figura differeret, suo quidem ingenio, & libertate abuteretur; nisi forte id caute præstaret, suisque conjecturis veluti certis fidem nollet haberi. In Apocalypsi, quemadmodum in Veteri Testamento, omnia prorsus habenda non sunt vaticinia. Divinæ Majestatis magnificentiam, vigintiquatuor Seniores e soliis in genua ante Dominum provolutos; quatuor animalia Dei solium sustinentia; Librum consignatum Agno traditum, & id genus plurima Deus Joannis intellectui videnda exhibuit, ut eum ad maximam erga Divinam Majestatem reverentiam excitaret, utque ejus, & deinde Lecto-rum

(1) Bossuet, Préface sur l'Apocalypse.

rum animos redderet attentiores. Hæc vero nonnisi ex obliquo ad præcipuum ejus Prophetiæ propositum pertinent, & infinitam Dei potentiam & amplitudinem ostendunt, Liber obsignatus arcana Dei consilia, & homini prorsus incognita exhibet, & Liber ab Agno reclusus eadem Divina consilia per Jesum Christum Joanni in Apocalypsi revelata designat. Angeli denique cum tubis & phialis a Dei solio dimissi, calamitates, quibus Roma ejusque Imperium obruta sunt, non fortuito, sed de Divinæ Justitiæ & Potentiæ imperio evenisse demonstrant.

Hæc sane habenda non sunt Interpretum inventa, cum in ejusdem Apocalypseos Textu perspicue exhibeantur. Ipse Joannes, seu Angelus Joannem alloquens palam præcipua facit. Ea enim Agno tribuit, quæ nonnisi Christo, ea etiam Antiquo dierum, quæ nonnisi Deo Patri conveniant. Mulier, quæ a Dracone fugiens, invitis ejus conatibus, in deserto enititur, Ecclesiam sine ambagibus præfert. Mystica Babylon, nempe Roma, in septem montibus, non per Interpretem hominem, sed per ipsum Dei Angelum, constituta describitur.

Futuros eventus non diu post implendos ab Apocalypsi referri, nil utique est quod ambigamus; etenim ipse Joannes cito impletum iri pronunciat Apoc. XXII. 7. 10. &c. *Tempus prope est . . . . ecce venio cito reddere unicuique secundum opera sua*. Cum vaticinia in Veteri Testamento res diu post implendas respicerent, Dominus ea obsignare Prophetas jubebat. Daniel VIII. 26. *Tu autem visionem signa, quia post multos dies erit*. Daniel. XII. 4. Isai. VIII. 16. Apocalypsim vero, quod cito implenda esset, sigillo muniri vetuit Apoc. XXII. 10. *Ne signaveris verba prophetiæ Libri hujus: tempus enim prope est*. Cum itaque plusquam mille sexcentos ante annos Joannes Apocalypsim conscripserit, ejus vaticinia saltem plurima sæculis retroactis jam completa jure merito judicamus.

ARTICULUS II.

De Apocalypseos Interpretum instituto.

QUatuor in classes Apocalypseos Interpretes dividi possunt. Alii omnia Joannis visa de suprema Judicii die explicant. Bestiam proinde septem capitum Anti-Christum dicunt; duos testes, Henochum & Eliam; mille annorum Regnum de Justorum post Judicium millenario; & septem plagas, totidemque iræ Dei phialas, de calamitatibus, mundi interitui præituria, interpretantur.

Alii omnia de iis explanant, quæ Ecclesiæ persecutionibus agitatæ evenere; verum inter hos non convenit, ubi verba Apocalypseos peculiaribus eventibus sint adscribenda.

Alii, nempe Protestantium Interpretum plurimi, ut merito ab Ecclesia se defecisse ostendant, concitando in eam odio pro viribus incumbentes, quidquid teterrimi Joannes de bestia, de Babylone, de meratrice prodidit, Ecclesiæ temere adscribunt: quare Anti-Christo Pontificem designari volunt; & Roma Catholicam seu Romanam Ecclesiam, in quam eæ intentantur calamitates, quibus obruenda est Roma idololatriæ serviens. Quorumdam præterea eo pervenit audacia, ut ejus futuri excidii non modo annum, sed momentum etiam statuerint. At invitis eorum vaticiniis, Catholica & Romana Ecclesia stat, & usque ad omnium sæculorum exitum incolumis manebit.

Alii denique singulas Apocalypseos sententias morali explicatione exponunt. Hujusmodi sunt Ambrosius, Autpertus, S. Vincentii Vulturni in Italia Abbas, Pater Viegas, & alii, præsertim Tychonius Donatista, quem spiritali ratione Apocalypsim explicasse Gennadius asseruit.

Veterum Patrum & Interpretum plerique Apocalypsim de supremo Judicio explicuere. S. Justinus, S. Irenæus, S. Victorinus Petaviensis (Petavium veteris Pannoniæ urbs ad Dravum in Styria.) tertii sæculi Scriptor, S. Hippolytus Episcopus Portuensis sub tertii sæculi initium. Millenarii, Papias, Nepos Ægypti Episcopus, Andreas Cappadox & Aretas Cæsariensis sæculi sexti Scriptores, Primarius Episcopus Adrumetinus (Adrumetum Provinciæ Bizacenæ urbs.) Ven. Beda, S. Ambrosius, seu potius Brrengarius sub nomine Ambrosii; S. Anselmus, seu alius sub eo nomine; & Recentiores plurimi vel omnia, vel ferme omnia ad ultimum Judicium referunt; tribus tantummodo capitibus primis exceptis, quæ de septem Asiæ Ecclesiis vulgo ad verbum ab Interpretibus exponuntur.

Singulorum Authorum omnes omnino Interpretationes in Commentariis referre, e re esse non duximus, cum præsertim fieri non posset, ut tot Interpretum varia instituta & sententiæ singillatim recitarentur. Satius itaque duximus eorum varia systemata leviter hic tantum attingere, & illud generatim ostendere, quod ea, cui accessimus, sententia & cæteris præstet, & sola sit, cui in literali Commentario subscribendum; ne plurimas hic recenseremus opiniones, quæ nonnisi ægre ab omnibus perlectæ neque ad clariorem hujus Libri lucem, neque ad nostrum institutum contulissent. Qui eas desiderant, videant in Criticorum Synopsi Recentiores, ac potissimum Protestantes, & apud Cornelium a Lapide Veteres & juniores Catholicos Interpretes. Per varias tot Authorum sententias & animos implicari, & incertos sæpissime hærere, experientia didicimus; quare, ne Lectores in incerto vagentur, in rebus perpendendis & secernendis opinionibus, Scriptori est elaborandum.

Morales Interpretes nos præterimus. Eæ vero sunt plerorumque Protestantium explicationes, ut indignæ sint quæ vel recitentur. Grotius & Hammondus saniori inter suorum plerosque consilio historice Apocalypsim adhibent, & omnia ferme, quæ post caput tertium afferuntur, de calamitatibus explicant, quibus, Nerone & Vespasiano imperantibus, Judææ Ecclesia confecta inge-

ingemuit. Ad hoc adducti sunt, quod Chronologiæ errorem ab Epiphanio hær. 51. haurientes, Joannem in Pathmos Insula sub Claudio exulasse putaverint, cum sane id Irenæo lib. 5. c. 30. Eusebio in Chron. ad ann. 14. Domitiani, & hist. l. 3. c. 18. aliisque innumeris testibus, anno circiter Christi XCIV. Domitiano imperante, contigerit.

Bossuetus Meldensis Episcopus in Apocal. post tria priora Capita, quæ ad septem Asiæ Ecclesias pertinent, eas calamitates, quibus Ecclesia ab Imperatoribus Ethnicis usque ad Constantini pacem, & quibus deinde ab Apostata Juliano conficienda fuerat, victorias etiam ab eadem Ecclesia de suis persecutoribus referendas; ultionem denique de Roma, & Romano Imperio per plagas, & per barbarorum impetus quarto & quinto sæculis divinitus exposcendam, Joannem prædixisse contendit.

Quamvis autem quidam doctissimi hujus Episcopi Opus parvi fecerint, illud nihilominus sane est pronunciandum, quod & rem ipse tetigerit, & maxime omnium arcani Libri mysteria præ cæteris patefecerit. Esto, singula historica facta Apocalypseos figuris non omnino feliciter accommodarit; ejus profecto institutum cæteris præstat, faciliusque defendi potest; imo & praeclarum aliquid de Apocalypsi quis proferre si cupiat, licet singulis peculiaribus Bossueti sententiis non subscribat, ad ejus institutum denique confugiat, necesse prorsus esse censemus.

De la Chetardye, S. Sulpicii Parisiis Parochus, quemadmodum Bossuetus, Apocalypsim historice explanavit. Prioribus tribus Capitibus, quibus constat inter omnes universalem Ecclesiam non affici, de Minoris Asiæ Ecclesiis interpretatus, per quartum & quintum caput, quibus Dei gloria & magnificentia Joanni exhibita describitur, ad proxime consequentia viam sterni ostendit. Capitibus deinde VI. VII. VIII. IX. X. XI. septem sigillis, quæ Agnus aperuit, septem Ecclesiæ ætates designatas censet. Grando sanguine & igni mista primam ætatem significat, tempus nempe Martyrum, ab Ecclesiæ exordio usque ad Constantinum. In secundo sigillo eques stricto gladio bellis & dissensionibus orbem concutiens, designat hæreses, quæ persecutiones subsecutæ sunt. Sigillum tertium, & tertia tuba ferens equitem æquo nigro insidentem, & famem habentem in comitatu, tertiam Ecclesiæ ætatem innuunt, qua Barbari suis regionibus egressi, Romanum Imperium invaserunt, & Provincias diripuere.

Sigillum quartum, seu quarta tuba hominem morti simillimum, equo pallido vectum, inferno comitante, & in quatuor Orbis partes pestem, famem, & bellum inferentem producit: quo emblemate quarta Ecclesiæ ætas exprimitur, Græcæ Ecclesiæ schismate, & Mahometismo funestata. Quinto recluso sigillo, quintaque clangente tuba sidus de cœlo lapsum Lutheri Sacerdotis & Monachi apostasiam designat; cujus defectio bella, hæreses, & innumeras calamitates invexit. Ubi sexta tuba sonitum edidit, innumerus hostium exercitus terram invasit, tertia hominum parte interfecta. Hanc prophetiam Author non explicat, quod nondum impletam, sed futuram, & sextæ Ecclesiæ ætate implendam putaverit. Angelus enim, capite VII. Joanni Judæos ad Fidem traducendos ostendit. Angelus præterea capite X. mundi finem, & capite XI. Henochi & Eliæ adventum, & Anti-Christi, utrumque Prophetam interfecturi, regnum prænunciat. Aperto denique sigillo septimo, & septima clangente tuba, postremum instruitur Judicium, & Jesus Christus, Angelis & Sanctis comitantibus, e Cœlo descendit, capite XI. 15. &c.

Hic, juxta hunc Authorem, generalis Apocalypseos scopus. Joannes capite duodecimo & deinceps, ad primam Prophetiæ partem, conditam Ecclesiam, persecutiones obeundas, & ejusdem de persecutoribus victorias respicientis, revertitur. Sole amicta & Lunam calcans mulier Ecclesiam exprimit. Draco capitibus septem & decem cornibus instructus, caudaque tertiam stellarum partem e Cœlo præcipitem trahens, Dæmonem refert, qui a septem Imperatoribus, per septem capita designatis, & a decem persecutionibus, per decem cornua expressis, adjutus, mulierem ejusque filium vorare, Ecclesiam nempe & Fideles evertere conatur. Verum Dracone a Michaele Archangelo profligato, Constantinus, sex cæsis Tyrannis, Imperio potitur. Septimus superest post Constantinum, nempe Julianus Apostata, cujus persecutiones capite XIII. & XIV. recitantur. Tandem Deo tot flagitia ulciscente, Barbari in Romanum Imperium irruunt, totumque discerpunt. Angeli vero, septem phialis effusis, Romam ejusque Imperium omnibus calamitatibus obruunt. Hæc capitibus XV. XVI. XVII. XVIII.

Post Romani Imperii excidium solemnes Agni Nuptiæ celebrantur, & serpens antiquus vinculis addicitur. Hic Ecclesiæ status usque ad Anti-Christi adventum, cujus persecutiones capite XIX. referuntur. Deus vero Ecclesiæ suæ opitulatur; Jesus Christus e Cœlo descendit; Judicium pronunciatur, bestia in inferos detruditur; Justi in Cœlos ascendunt regnaturi cum Christo, cujus imperium capitibus XXI. & XXII. magnifice describitur. Hæc interpretatio, quam De la Chetardie in Apocalypsim exhibet. Nos vero illud veremur, ne hæc Ecclesiæ in sex ætates distributio arbitrio nimium nitatur, & ne regressus a capite XI. quod de supremo Judicio is explicat, ad Ecclesiæ confirmationem, capite XII. & sequentibus juxta eumdem exhibitam, plus æquo detortus judicetur. Quarta denique Ecclesiæ ætas, quam a Mahometo usque ad Lutherum collocat, cui nempe mille annos circiter tribuit, si cum cæteris conferatur, protractior videtur. De singulis & peculiaribus explicationibus hic non inquirimus, ne longius a proposito abducamur.

Dupinius, qui nuper Apocalypsim explicavit, latiori quam Bossuetus & de la Chetardie, via incedit. In peculiaribus Historiæ eventibus perquirendis, ut singulis singula Joannis vaticinia accommodet, non immoratur, sed tria prima Apocalypseos capita ad septem Asiæ Ecclesias, tria ultima ad mundi finem, ad Judicium supremum, & ad Justorum felicitatem respicere tantum existimat; cætera vero de Ecclesia persecutionibus affecta, de persecutorum supplicio, & de Idololatriæ excidio generatim interpretatur. Joannes ad Fidelium solatium varias inducit figuras, quæ ad eamdem rem collineant. Qui

Qui fingula vifa de fingulis eventibus explicare aggrediuntur, de hujus Authoris fententia rem non modo arduam nulloque exitu abfolvendam, verum etiam Joannis menti contrariam fufcipiunt. Singula autem vifa non ad hanc rem magis, quam ad illam refpiciunt. Septem beftiæ capitibus feptem defignari addit idololatras Imperatores; qui poftremam adverfus Ecclefiam perfecutionem concitarunt, Diocletianum nempe, Maximianum, Galerium, Severum, Maxentium, Maximinum, & Licinium: quam adhuc explicationem veluti conjecturam exhibet: adeo, ne incerta proferat, veretur.

Inftitutum hoc fane facile, quod unico fimul ictu innumeras difficultates præcidit; neque enim hiftoriis nimium perquirendis incumbere adigitur, neque fibi hypothefes & conjecturas incertas producendi periculum creat. Innititur hifturiis, eafque pro pofitis habet, quamvis nimium non perfcrutetur eventus, ut fingulas vaticiniorum partes impletas oftendat. Verum, ut fententiam meam proferam, animus hic non penitus acquiefcit, & inter ejus incertas explicationes velut errat, & fluctuat. Apocalypfim, quemadmodum Prophetias cæteras, & ad generale, & ad peculiare propofitum fpectare putamus. Ifaias, Jeremias, Ezechiel de Jerofolymæ excidio, de Judæ captivitate, & a captivitate regreffu loquuntur: Babylonem etiam, & Chaldæorum Imperium evertenda commemorant. Daniel Antiochi Epiphanis adverfus Judæos perfecutiones plurimis figuris exhibuit. Neque tantum de fingulis his Prophetæ generatim egerunt, fed tempus, diuturnitatem, authores, adjuncta demum fingula figuris expreffa recenfuerunt. Quamobrem Interpretes fingula in Hiftoriis perquirunt, figurarum fenfum expromunt, prænunciatos eventus fua etiam chronologia confirmant. Id fieri optime poffe intelligimus, v. g. in Daniele, apud quem res futuræ leguntur ita omni ex parte defcriptæ, ut nihil accuratius in hiftorico defideres; adeo ut Danielis vaticinia poft rerum eventus defcripta fuiffe cenfuerit Porphyrius. Quod fi veterum Prophetarum fingula vaticinia adverfus Niniven, Babylonem, & Ægyptum impleta oftendere modo non poffumus, in earum ætatum hiftorias, quibus deftituimur, eft referendum. Hoc de Apocalypfi dici nequit. Plurima ejus vaticinia jam completa certo fcimus; earumque ætatum, de quibus ibi fermo, hiftoriam optime novimus. Cur igitur peculiares hujus hiftoriæ eventus hujus prophetiæ figuris non accommodemus? Cur in circumftantiis perquirendis, in conferendis figuris, & in eventibus ab Apocalypfi defignatis, per Romanas & Ecclefiafticas hiftorias impletis oftendendis non elaboremus?

Poffe quidem nos interdum decipi, & incertas producere conjecturas, ultro fatemur. At Lector queri non debet, fi Scriptor fuas interpretationes modefte exhibens, huic vel illi prophetiæ hiftoriam aliquam ita accommodet, ut integra tamen omnia Lectoris judicio & cenfuræ relinquat. Equidem ita cenfeo, ab Interprete Apocalypfeos illud exigi poffe, ut periculum interdum errandi in fe fumat. Damnatur Interpres, fi recufaverit. Iniquum vero effet, fi ex eo demonftrationes, & certiffima argumenta quærerentur. Illud fatis fuperque fuerit, fi explicatio fpeciem veri præferat, neque Prophetæ menti contrarium quidquam contineat; fi præterea Vates de rebus ante Prophetiam peractis loquens non inducatur; vel id ab eodem prænunciatum non oftendatur, quod non fpectat ad generale argumentum, notis ita confpicuis exhibitum, ut nemo decipi queat. Ita confuevere peritiores Interpretes, qui Veteris Teftamenti vaticiniis explicandis operam navarunt: id & nos fequemur in Apocalypfeos interpretatione. Joannem tot adjunctis, & defcriptionibus peculiare nihil voluiffe defignare, non credimus; fi vero ea omnia aliquid fignificant, & per hiftorias funt adimplenda, cur, ut ad verbum & hiftorice impleta oftendantur, non fit elaborandum?

ARTCULUS III.

De Apocalypfeos Authore, & de Canonica ejus authoritate.

AN Joannes Apoftolus Apocalypfim fcripferit, olim dubitatum. Sunt, qui eam a Cerintho, exeuntis primi fæculi hæretico, ut deliramentis fuis authoritatem vindicaret, exaratam putent. Cerinthum fuam edidiffe Apocalypfim, certo conftat (1); quam Baronius Joannis nomine ab eo vulgatam arbitratur. Aliam tamen fuiffe ab Joannis Apocalypfi, perfpicue docent fragmenta, quæ apud Patres fuperfunt (2).

Quod ea veræ Apocalypfi infeſt obfcuritas, ut a Lectorum plerifque non perciperetur, illud multum eidem ferviit inter Apocrypha rejiciendæ (3). Prophetiæ antequam expleantur, obfcuriffimæ funt: dum earum clavis latet, claufæ manent & inutiles. Grotius conjectura docet, idcirco etiam quibufdam fæculis a nonnullis Ecclefiis Apocalypfim fuiffe rejectam, quod raro occurreret, quodque ab Epifcopis caute abdita fervaretur, ne Imperatorum, de quibus fubobfcurus quidem, fed rem ferio inveftigantibus perfpicuus erat in ea fermo, iram concitarent. Præterea, cum Gog & Magog, Millenarii regni, primæ cujufdam refurrectionis, & novæ Jerofolymæ, quibus omnibus Cerinthiani & Fideles nonnulli hebraizantes abutebantur, in eadem occurreret mentio, in Ecclefiarum Tabulariis condita, ne ab omnibus promifcue legeretur, caute & confulto fervari confueverat.

Hanc fæculo fecundo Marcion & Cerdo rejecerunt. Cajus Ecclefiæ Romanæ Presbyter (4), ut

(1) Theodoret. hæretic. fabul. l. 2. c. 3. (2) Vide Tillemont note 3. fur les Cerinthiens.
(3) Dionyf. Alex. apud Eufeb. lib. 7. cap. 25. Hift. Eccl.
(4) In Difceptatione adverfus Proclum, Cataphrygum principem.

ut Millenariorum, qui Apocalypseos authoritate potissimum nitebantur, errorem everteret; eam non a Joanne, sed a Cerintho editam asseruit. In quam sententiam, teste Dionysio Alexandrino, etiam Catholici plurimi devenere. Ipse vero Dionysius, tertii sæculi Scriptor (1), a viro probo & inspirato, Joanne nomine, uti sæpe in eadem Apocalypsi vocatur, conscriptam putabat; an vero a Joanne Evangelista, incertus hærebat. Libri stilus & Authoris ingenium a priori Joannis Evangelistæ Epistola, & Evangelio ipsius multum videbantur abesse, quod eamdem locutionis puritatem, & verborum delectum non præferrent. Quare vel Joanni Marco, de quo in Actis Apostolorum, vel alteri Joanni, cujus sepulcrum prope tumulum Joannis Evangelistæ Ephesi videbatur, satius adscribendam duxit.

Quarto sæculo Alogi, Arianorum surculus, de quibus apud S. Epiphanium hær. 51. cap. 3. eam idcirco rejecerunt, quod ibi Dei Filium, ut in Evangelio ab ipsis quoque rejecto, Joannes *Verbum* appellet. Præterea objiciebant, quod Thyatiræ Ecclesiam, quæ nunquam extiterat, nominaret: quam quidem eorum ætate Manichæismo penitus infectam fatemur; sed florente Joanne Catholicam, & paulo post Alogos, rejectis erroribus, ad Fidem reversam comperimus. Quinto etiam sæculo de Apocalypsi disceptatum. Græci, Hieronymi ætate, ut ipse testatur (2), adhuc eam non exceperant; quare neque a Concilio Laodiceno can. 60. neque a S. Cyrillo Jerosolymitano Catech. 4. neque a Gregorio Nazianzeno c. 34. in suis Catalogis recensetur. Amphilochio teste in Catalogo, a nonnullis excepta, a plerisque respuebatur; Epiphanius vero hær. 51. c. 32. eam quidem amplectitur, sed rejicientes damnare non audet.

Author quidam, S. Hieronymi nomine falso editus, ei tamen vel omnino vel ferme coævus (3), in Provinciis, in quibus scribebat, nempe, uti credimus, in Palæstina, Apocalypsim sua ætate minime receptam, sed a Regionibus Occidentalibus, & a Phœniciæ & Ægypti Provinciis, veluti Canonicæ, fidem illi habitam testatur: quam præterea a Veteribus Ecclesiasticis Authoribus, Irenæo, Polycarpo, Dionysio Alexandrino, Cypriano acceptam, allegatam, & explicatam affirmat. Unanimi omnium consensu, canonicæ authoritatis habita esse videtur quinto ab hinc sæculo usque ad postremarum hæresum ætates; Calvinus enim, Lutherus, & alii eam a Canone divulserunt.

Ante annum ccx. canonicam Apocalypseos authoritatem a nemine impugnatam, aut eam Joanni ereptam Millius defendit (4); nisi forte id Marcion præstiterit, qui omnes Novi Testamenti Scripturas contemptui habebat. Cajus Romanus Presbyter omnium primus, quamvis non dolo malo, dubium invexit; cum enim Millenariorum errorem impugnaret, Libri illius, ex quo præcipuum hæreticis argumentum, authoritatem rejicere e re esse duxit; seque unico impetu eorum penitus ædificium eversurum putavit, si fundamentum deleret. Quamobrem Apocalypsim Cerintho adscripsit, eo forte deceptus, quod hujus Hæretici Liber eodem Apocalypseos titulo inscriberetur.

Verum S. Justinus Dialog. cum Tryph., & S. Irenæus l. 5. c. 3. & apud Euseb. l. 5. c. 8. Cajo vetustiores, Joannem Christi Apostolum ejus Authorem testantur. Tertullianus (5), S. Hippolytus (6), Origenes (7), S. Victorinus (8), Eusebius (9), S. Athanasius in Synopsi, S. Hilarius l. 6. de Trinit., S. Basilius in Eunom. l. 2. S. Gregorius Nyssenus (10), S. Ambrosius (11), S. Paulinus ep. 24. S. Epiphanius hær. 51. c. 32. S. Hieronymus in Catalog. & in Ezech. 43. S. Augustinus Tract. 13. & 36. in Joan. & alii tamquam canonicam Joannis Scripturam allegant; quæ etiam ab aliis plurimis, nempe S. Clemente Alexandrino Pædag. l. 2. c. 20. S. Cypriano ep. 63. Firmico Materno contra Idol. c. 20. S. Macario Ægyptio hom. 30. S. Paciano ep. 1. Bibl. PP. t. 3. & aliis tamquam Scriptura Sacra, Authoris tamen suppresso nomine, producitur. Quidam denique nihil Joannis nomini addentes, Joanni tribuunt. Hujusmodi fuere Theophilus Antiochenus Episcopus, S. Clemens Alexandrinus l. 3. Strom. Apollonius l. 5. adv. Novat. c. 18. Author Tractatus adversus Novatianos apud S. Cyprianum, S. Methodius apud Phot. Cod. 234. S. Athanasius Orat. 3. contra Arian. S. Phæbadius Agenni Episcopus (12), S. Gregorius Nazianzenus Orat. 32. Rufinus (13), Concilium Carthaginense tertium Can. 47. & Innocentius I. ep. 3. cap. 7. Post tot tantaque testimonia, an Apocalypsis canonica sit, an Joannes Evangelista ejus fuerit Author, jure ne quis dubitaret?

Ipsi Protestantes, ambigentibus licet primis Sectarum Authoribus, eam ultro recipiunt; Beza præterea strenue tuetur, & difficultatibus adversariorum studiose respondet. Argumenta Dionysii Alexandrini in dubium revocantia, num Opus Joannis sit, facile corruunt; stilus enim a cæteris Joannis Scripturis abhorret quidem, at non multum; ea vero quæ præfertur varietas, in rerum diversitatem est referenda. Sulpicius Severus hist. lib. 2. certam adeo ejus authoritatem ducit, ut eam rejicientes aut impios, aut stultos appellet: *A plerisque aut stulte aut impie non recipitur*. Joannes verbis, quæ sibi tantummodo congruunt, sese ibi exhibet Apoc. 1. 9. *Ego Joan-*

---

[1] Dionys. Alexand. loco citato. [2] Hieron. Ep. 129. ad Dardan. *Quod si epistolam ad Hebræos Latinorum consuetudo non recipit inter Scripturas Canonicas, nec Græcorum quidem Ecclesiæ Apocalypsim Joannis eadem libertate suscipiunt; & tamen nos utraque suscipimus, nequaquam hujus temporis consuetudinem, sed veterum Scriptorum authoritatem sequentes, qui plerumque utriusque abutuntur testimoniis.* [3] In explicat. Psal. 1. in nov. edit. S. Hieron. p. 526. [4] Mill. Proleg. in Apoc. [5] Tertull. Scorpiac. c. 12. contra Marcion. l. 3. c. 14. Præscript. c. 33. [6] Hippolyt. Tract. contr. Noet. Bibl. PP. t. 13. p. 623. & de Anti-Chr. p. 45. [7] Origen. hom. 7. in Josue; & præfat. in Evang. Jo. p. 3. [8] Victorin. in Apoc. Bibl. PP. tom. 1. p. 572. [9] Euseb. Chron. ann. 14. Domitian. [10] Nyssen. hom. de ordinat. sua. [11] Ambros. in Symbol. c. 27. & ep. Chromat. [12] Phæbad. contr. Arian. ibid. tom. 4. Bibl. PP. p. 175. [13] Rufin. Exposit. Symbol. apud Cyprian. p. 541.

Joannes . . . . fui in insula, quæ appellatur Pathmos, propter verbum Dei, & testimonium Jesu. Et Apoc. I. 2. *Qui testimonium perhibuit verbo Di, & testimonium Jesu Christi quæcumque vidit.* Quæ quidem iis respondent, quæ Joannes in Evangelio 19. 35. scripsit: *Et qui vidit, testimonium perhibuit: & verum est testimonium ejus.* Verba denique ibi occurrunt Joanni peculiaria, quibus Filium Dei *Agnum* (1), *Verbum* (2) appellat.

Sententiam, quæ Apocalypsim Cerintho adscribit, refellere, supervacaneum ducimus, cum hujus Hæretici errores ab ea validissime oppugnentur. *Theologi* etiam cognomen (3), quo ejus Author inscribitur, a Joanne Apostolo scriptam ostendit; ita enim, quod præ cæteris sublimius de Divinitate scripserit, a priscis appellari consuevit. Vulgata Apostolum tantummodo inscribit. Variant Græca Exemplaria; nonnulli etiam Apostolum & Evangelistam addunt. Apocalypsis denique doctrinæ puritate & præstantia, vaticiniis de futuro Ecclesiæ statu omnino expletis, omnes Divinitatis notas ostentat. Nullum enim nobis Operis inspirati & Divini certius argumentum, quam futurorum expleta prædictio (4). Nil præterea in Apocalypsi, quod Joannis vitæ & doctrinæ adversetur. In ea denique Joannes ceu Ecclesiæ Asiæ Apostolus & Præsul loquens inducitur (5), suas de Divinitate sententias præstantissimas exhibet; & prophetiarum, atque Judaicarum consuetudinum peritissimum se ostendit.

A R T I C U L U S IV.

Quo tempore, loco, & sermone scripta Apocalypsis. De stilo judicium.

Apocalypsim in Pathmos Insula scriptam fuisse, ex ipso ejus Authore discimus: *Ego*, inquit Apoc. I. 9. *fui in insula, quæ appellatur Pathmos, propter verbum Dei, & testimonium Jesu.* Qui eam adscripsere Cerintho, Joannis nomine ab eodem editam forte putarunt; Cerinthum enim nunquam in Pathmos exulasse certo scimus; Veteres autem de Joannis in eadem Insula exilio vulgo omnes meminere; idque etiam S. Irenæus lib. 5. cap. 30. Eusebius in Chronic. ad ann. 14. Domitian., S. Hieronymus in Catalog., S. Victorinus in Apocal. & alii plurimi testantur. Solus Epiphanius Joannis exilium Claudio, non Domitiano, imperante collocat; cui, ut ostendimus, & Grotius adhæsit. Ligfootus, & Hammondus Grotio subscribunt. Salmeron, Hentenius, & Possinus Apocalypsim ante Jerosolymæ excidium conscriptam tuentur. Vulgo tamen & Veteres, & recentiores Interpretes inter Christi annos xciv. & xcvi. exaratam statuunt. Illis sub Domitiano scripta est, his post ejusdem Imperatoris interitum, cum Joannes restitutus est. Addit Grotius, Eusebii testimonio assertum esse, quod Joannes suam Apocalypsim Ephesi ediderit; qua de re nil prorsus apud Eusebium. Verum etiam S. Victorinus Peraviensis Episcopus in Apocal. ab Joanne post exilium editam arbitratur. Victorinus Petaviensis, & Primasius censent Joannem Evangelistam relegatum fuisse in Pathmos ad fodinas, quæ tamen hodie ibi non esse creduntur. Ibi vero mansisse annis quindecim tradit Chronicon Paschale; quinque vero tantummodo S. Irenæus; ibique hodie pariter est templum, ubi monstratur crypta, sive ædicula, quæ vocatur Apocalypsis, habeturque in honore, tanquam locus sanctus, ubi S. Joannes divinas revelationes suas obtinuerit.

Scaliger (6) Apocalypsim primo Hebraice exaratam credidit; cui quidem nemo subscribit. Omnes omnino Græce scriptam vel putant, vel affirmant: quod Textus ipse satis ostendit. Deus enim ibi pluries de se ipso enunciat: *Ego sum Alpha & Omega*. Id autem Hebraice neque significaret, neque perciperetur, cum *Omega* non modo non sit literarum Hebraicarum postrema, verum etiam ad Hebraicum Alphabetum nullatenus pertineat. S. Dionysius Alexandrinus apud Euseb. hist. Eccl. lib. 7. cap. 25. Evangelii & primæ S. Joannis Epistolæ stilum ab Apocalypsi abhorrere penitus asserit. Illa enim, addit, phrasium elegantiam, & sermonis puritatem, barbarismis, solœcismis, & idiotismis prorsus immunem, præferunt; quippe Deus scientia & eloquentia Discipulum Dilectum instruxerat. Hæc vero elocutionem non omnino Græcam, quandoque etiam barbarismis, vel solœcismis vitiatam exhibet. Se demum ab exemplis ea de re producendis ob reverentiam abstinere concludit, cujus præterea idcirco tantum se meminisse testatur, ut & studiose rem se perpendisse, & stili varietatem comperisse palam omnibus faciat.

Si stili diversitas Opus aliquod ab Authore aliquo certo abjudicaret, Apocalypsis Joanni utique adscribenda non esset. Plurima vero, ætas nempe, temporum circumstantiæ, animi comparatio, res, de qua agitur, ad stili varietatem quammaxime conferunt. Tria Salomonis Opuscula, singula peculiarem præferunt elocutionem: gravem & sententiis refertam Proverbia; fortem & argumentis evincitem Ecclesiastes, suavem, accuratam, vividam Cantica Canticorum. Præterea in Pathmos Insula (ibi enim cum Patrum plerisque, & ferme omnibus, Apocalypsim a Joanne editam ducimus) eadem, quæ Ephesi, præsto ei non erant auxilia, quibus per Viros peritiores & stilum expoliret, & opus castigaret.

Apocalypseos artificium atque venustas Doctissimis plurimis in admiratione fuere. S. Hieronymi laudes supra jam recitavimus, S. Dionysius Alexandrinus Opus, quantum ad rem ipsam, plu-

---

[1] Apoc. v. 7. &c. Confer cum Joann. I. 29. 36. [2] Apoc. XIX. 13. Confer cum Jo. I. 1. & cum I. Joan. I. 1. v. 7. [3] Titul. in editis: Ἀποκάλυψις Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Alii: Θεολόγου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Complut. Τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. [4] Isai. XLI. 23. *Annunciate quæ ventura sunt in futurum, & sciemus, quia Dii estis vos.*
[5] Hieron. in Catalog. in Joann. [6] Scaligeriana.

plurimum commendat. Henricus Morus (1) tanti Apocalypsim facit, ut ejus artificium & venustatem omnibus præferat: *Nullus unquam Liber majori cum artificio scriptus est, unoquoque verbo velut in bilance pensitato*. Dupinius (2) hujus voluminis singula verbis amplissimis effert, sublimem & propheticum stilum, narrationes omnes & descriptiones præclaras, magnificas, & phrasibus propheticis expressas. Maximo, subdit, artificio elaboratum est; Veteris Testamenti figuras sibi egregie accommodatas exhibet; Veterum Prophetarum phrases ad rem summopere usurpat. Cœlum & terra visionibus singulis theatrum; Dominus vero, Agnus, Angeli, inferorum Potestates, mundi Reges, Idololatria in scenam inducuntur, & singula ad vivum personam agunt suam, ut Lectorum animi iis tamquam vi quadam moveantur. Narrationes demum, simplici licet & naturali modo expositæ, sublimitatem; phrases vero undique magnificentiam referunt. Si quid obscurum, non ad verba, sed ad res referendum.

Si hujus præstantissimi Viri judicio nostram sententiam nobis liceat adjungere, cum Apocalypsim suscepimus explicandam, nullo erga illam amore ferebamur; eam enim tamquam ænigma humana inquisitione, nisi divina opitularetur revelatio, nunquam solvendum reputabamus; omnesque Interpretes nobis veluti homines effingebámus, qui tenebris undique offusi, quo forte feruntur, incedunt. Re vero studiose perspecta, eam operis venustatem tandem agnovimus, ut cum elegantissimis Danielis, Isaiæ, Jeremiæ, Ezechielis locis jure merito possit comparari: nil prosecto nobis occurrit, quod nostram in se non converterit admirationem. Sive ordinem, & rerum delectum; sive lumen in obscura quædam loca opportune effusum, & eventus ingenuis nobilibusque figuris mirifice contectos; sive sexcentis propemodum in locis ea quæ micant in Prophetis & in Templi ritibus singularia magnificis allusionibus expressa; sive denique pulcherrimas descriptiones ad timorem una & reverentiam in Lectorum animis concitandam idoneas advertamus, omnia magnificentiam referunt & venustatem. Divina ibi Majestas, infinita ejus Potentia, & in Reges, Imperia, Orbemque universum dominium supremum vividis coloribus exhibentur. Narrationes graves, vividæ, variæ, & ingeniosæ. Vividiorem hac poesim nunquam agnovimus; nil enim irritum, nihil otiose positum offendimus; eorumque, ad quæ Apocalypsis respicit, vestigia ita dilucide perspicimus, ut historiam figurate contextam, seu poeticis ornamentis instructam perlegere videamur.

ARTICULUS IV.

Apocalypseos argumentum & conspectus.

TRes in partes Apocalypsis dividi potest. Priora tria capita ad septem Asiæ Ecclesias respiciunt, quibus excolendis Joannes potissimum studuit, quibusque vel ex Insula Pathmos, ubi exulabat, gubernandis incubuit. Sexdecim consequentia capita calamitates & bella, quibus a suis persecutoribus Ecclesia exagitata est; victorias, quas de illis retulit; ultionem denique, quam de hostibus propter cæsos Martyres Deus exegit, complectuntur. Tria demum postrema ad Filii Dei triumphum pertinent; quibus etiam Beatorum Martyrum felicitas, Judicium supremum, mortuorum resurrectio, Justorumque in Cœlis æterna voluptas describuntur.

Tribus primis capitibus propheticam ad Ephesi, Smyrnæ, Pergami, Thyatiræ, Sardium, Philadelphiæ, & Laodiceæ Ecclesias instructionem contineri, vulgo convenit; quamquam plures Interpretes in iisdem mysteria investigant, & monita ad septem Ecclesias directa, ad futuros etiam eventus, & ad totam Ecclesiam pertinere tuentur. Tria vero postrema ad Mundi interitum, & ad Beaturum in cœlis felicitatem, nullum est omnino discrimen. Tota igitur interpretationis difficultas secundam hujus divisionis partem afficit; & in eo sita est, ut non modo generatim (hac enim ratione vix inter Authores dissidium) verum etiam peculiariter Joannis vaticinia historiis completa esse ostendantur, ab anno 303. quo maxima Diocletiani & Galerii cœpta est persecutio, usque ad annum 410. quo Romam Alaricus expugnavit. Hujus persecutionis veluti præludia habendæ sunt cæteræ, quas Judæi, Præfecti, Imperatores Romani, & Idololatræ cæteri in Ecclesiam concitarunt.

Quartum caput vices Præfationis gerit, qua Dei Majestas, & veluti scena, ubi hæc acta est visio, describitur. Dei decreta atque consilia a Jesu Christo Joanni revelata, per Librum septem signatum sigillis, & ab Agno resignatum, quinto capite exhibentur. Dum sigilla singula (cap. VI. & VII.) aperiuntur, eventus singulis contecti panduntur, sed potius quæ deinde eventura sunt, prænunciantur. Primo resignato sigillo, Jesus Christus albo equo insidens sese victorem exhibet, ut famulis suis addat alacritatem: *Confidite: ego vici mundum*: Joan. 16. 33. Secundo bellum, quo Ecclesia vexanda est; tertio fames, qua premendum est Imperium; quarto pestis, seu hominum strages prædicuntur. Quinto SS. Martyres ultionem expetunt. Sexto concutitur tellus, tenebris Sol, Luna sanguine offunditur, cadunt sidera, &c. quæ omnia calamitates referunt, quibus Roma, Romanum Imperium, & Ecclesiæ persecutores obruti, propter immanes Fidelium cædes, corripientur. En totius Apocalypseos generale argumentum. Singula vero consequentibus capitibus peculiarius ostenduntur. Hactenus eorum, quæ ventura sunt, veluti contracta tabula visa est, atque adumbratio: eadem deinde fusius, atque ampliora exhibentur; Prophetia enim gradatim clarescit: & quo ulterius progredimur, eo majori Spiritus Sancti luce perfundimur.

Cap.

(1) Henric. Morus, Vision. Apoc. l. 5. c. 15. in Synopsi p. 1661. (2) De Pin. Apocalyps. pag. 254.

Cap. VII. ad magnum aliquid aspiciendum erigimur, quatuor Angelis exhibitis, qui ventis singulis dominantes, ventorum Divinorumque flagellorum impetum cohibere jubentur, donec Dei signum in omnium Electorum frontibus imprimatur; statimque eodem Dei sigillo innumeri notantur. Angelus deinde (cap. VIII.) sigillum septimum resignat; quo aperto, septem Angeli totidem videntur tubis instructi. Prima clangente tuba, tertia terræ pars exuritur. Ignis bellum designat. Clangit tuba secunda, & mons in mare dejicitur. Judæorum sub Trajano & Adriano a Romanis deficientium supremum excidium, per montem in mare dejectum exhiberi putamus. Tertia clangit tuba, & sidus e cœlo cadit, & veneno flumina inficiuntur. Quo forte sidere falsus Sideris filius Barchochebas exprimitur, qui Judæos adversus Romanos concitavit; quæ defectio Romanis quidem noxia, sed Judæis exitialis fuit.

Quarta clangente tuba, Sol & Luna tertiam suæ lucis partem amittunt; quibus vel primæ hæreses, quæ Ecclesiam teterrime obumbrarunt, vel Judæorum infortunia, vel Romani Imperii calamitates designantur. Post hæc, auditur Aquila, quæ gravioribus malis terram obruendam esse, ubi quatuor reliqui Angeli sonitum edant, voce magna minitatur. Clangit tuba quinta (c. IX.) statimque stella e cœlo delapsa, ostium abyssi recludit; unde innumeræ locustæ egressæ, omnem prorsus terram populantur. Barbari, qui, post Constantini ejusque filiorum obitum, Romanum invaserunt Imperium, bis locustis referuntur; quorum quidem populorum ingenium per earumdem locustarum figuram optime exhibetur. Prophetæ ad Dei Majestatem efferandam tropicos sermones sæpissime usurpant. *Sibilabit Dominus muscæ*, inquit Isaias VIII. 18. *quæ est in extremo fluminum Ægypti, & api, quæ est in terra Assur, & venient, & requiescent omnes in torrentibus vallium, &c.* quibus utique verbis Ægyptias, & Assyrias acies designavit.

Clangit sextus Angelus, & statim voce ex aureo Altari egressa jussus, solvit quatuor Angelos, qui utrique Imperio Parthorum & Romanorum præsidio erant. His utriusque Imperii exercitus referuntur; quorum pacem ab anno 320. usque ad 337. utrinque mutuo habitam Sapores diremit. Constantinus, antequam bellum adoriretur, interiit; cujus deinde impetus repulit Constantius, quin ulla unquam gravi clade afficeretur. Verum Julianus interemptus occubuit, ejusque exercitus prope fuit, ut ab hujusmodi Imperatoris imprudentia ac temeritate ad supremum exitium perducaretur. Antequam tuba septima clangat, fase Angelus exhibet (Cap. x.), qui manibus libellum præferens, Joanni tradit vorandum. Quo Dei de sua Ecclesia consilia Joanni revelata ostenduntur.

Tum ipsa Joannes jussus est (cap. XI.) Templum metiri, præter atrium exterius, & Civitatem Jerosolymam, quod hæc mensibus XLII. seu diebus mille ducentis sexaginta, seu annis tribus cum dimidio, a Gentibus essent proterenda. Hic Diocletiani exhibita persecutio. Tum sane Christi Ecclesia, ejusque Templum, quoad ad exteriora attinet, Ethnicorum potestati tradita videbantur. Hi anim Ecclesiis evarsis, Fidelibus oppressis, eorumque plurimis, quod infirmi essent vel temerarii, ad Apostasiam perductis, innumeros etiam peremere martyrio, quos Martyres duo Testes designant, qui postquam plurima præstitere prodigia, a Christi hostibus interfecti occubuerunt. Hanc procellam consequuta est tranquillitas. Constantinus Imperium in sui ditionem prorsus redegit; Ecclesiæ pax restituta est; Martyres damum & Cœlum & tellus meritis honoribus cumularunt. Verum ut ea tranquillitate Ecclesia potiretur, plurima bella, per terræmotus decimam Urbis partem evertentes in Apocalypsi designata, Constantino & obeunda & suscipienda fuere.

Quæ Capitibus x. & XI. quorum modo epitomen recensuimus, referuntur, illud tantummodo præstant, ut majori perfundantur lumine ea quæ subobscure per sex Angelus clangentes designata fuerant. Ex utroque hoc capita harum prædictionum solutiones baurimus, & cur tot calamitates Imperium obruerint, clarius percipimus. Septimus tandem Angelus (cap. XI.) clangorem edit, lætaque vox sonat, qua Dei Filius victoriam & Regnum consequutus denunciatur. Hæc pax Ecclesiæ per Constantinum.

Ecclesiæ persecutiones, quas septem sigillorum, totidemque turbarum figuræ significaverat, consequentibus capitibus exhibentur expressius. Per mulierem Sole amictam (cap. XII.) partui proximam, quam una cum filio Draco septiceps vorare conatur, Jesu Christi Ecclesia præfertur. Septem Draconis capita septem Imperatores Ecclesiæ persecutores ostendunt, videlicet Diocletianum, Maximianum, Herculem Galerium, Maximinum, Severum, Maxentium, & Licinium. Ecclesia persecutionibus invitis felicissime enititur: ut vero a furentium hostium impetu sese subducat, in desertum aliquandiu persugit, & ab insequentis Draconis conatibus evadit incolumis.

Ut vividius adhuc tum Joannis menti, cum Lectorum animis res eadem exhibeatur, bestia septiceps e mari egrediens, in quam Draco omnes suas vires confert, capite XIII. inducitur. Bestia Romam, seu Romanum Imperium exprimit. Ex capitibus septem, quinque statim corruunt, quod Diocletianus, Maximianus, Galerius, Severus, Maxentius non diu imperarint. Maximinus vero malis plurimis Ecclesiam in Oriente confecit. Sexto hoc deleto capite, septimum assurgit, quod brevi evertitur, nempe Licinius. Egreditur tandem octavum, nempe Apostata Julianus, qui eodem hoc capite XIII. per bestiæ duobus cornibus Agni simillimis instructæ speciem exhibetur. Ea omnia, quibus veluti coloribus Julianus ab Joanne describitur, per historiam mirifica implentur. Hoc XIII. caput cum XVII. quo fusius illud explicatur, conferendum.

Jesu Christi & Martyrum victoria, æterni Evangelii per orbem universum confirmatio, & de Roma infideli ultio exacta, messis & vindemiæ specie expressa, Capite XIV. ostenduntur. Se-

ptem Angeli totidem phialas (cap. xv.) ira Dei plenas in Jesu Christi, & Ecclesiæ hostes effundunt (cap. xvi.) His forte innuuntur calamitates, quæ, post Constantini ejusque filiorum obitum, Imperium obruerunt. Hæc luculentius in Commentario videnda. Cap. xvii. magnam inducit meretricem, Romam terræ Dominam, septem montibus insidentem, & Martyrum sanguine perfusam, quæ mystice Babylon appellatur, quæque prostitutionis suæ mero populos omnes inebriat: quibus omnibus Romanum Imperium, seu Roma perspicue designatur; singula enim hæc nonnisi Romæ infideli, tamquam Romani Imperii Metropoli, congruunt. Hæc magna meretrix septicipiti bestiæ insidet. Bestia interficitur, ejusque septem capita septem Imperatores Ecclesiæ persecutores, octavum vero Julianum Apostatam, exhibentia, evertuntur. His decem cornua succedunt, nempe Barbarorum Reges, qui in Romano Imperio sedibus constitutis, Romanæ Religionis ritibus, atque moribus adhærere decreverant. Hi primum in Ecclesiam & Agnum arma sua verterunt; demum vero profligati, se Fidei dedere, & ei, quem insequuti fuerant, cultum venerationemque exhibuere.

Caput xviii. bellorum omnium, omniumque minarum, quas hactenus vidimus, veluti conclusio est. Babylon evertitur; Domini populus incolumis egreditur; nationes, & longinqui Reges ejus excidium deflent; execrantur alii, ejusque infortuniis insultant. Alaricus, Roma capta, Sanctos & Martyres ulciscitur. Christi de hostibus victoria; de Roma Romanisque Imperatoribus ultio; Agni denique Nuptiæ, & Sanctorum, qui ad has nuptias vocantur, felicitas confuse capite xix. describuntur.

Tria reliqua Capita xx. xxi. xxii. ad alteram vitam, & ad mundi exitum respiciunt. Idololatriæ Imperio everso, Martyrum sanguine vindicato, ab Angelo Draco seu Diabolus catena devinctus in abyssum ad mille annos detruditur; quibus peractis, iterum solutus, Gog & Magog adversus Christum & Ecclesiam concitat; utrumque vero ignis e cœlo delapsus absumit. Hæc sub mundi exitum Anti-Christi adventum referunt. Demum supremus Judex coram se omnes homines sistet, quorum alios, ut singulorum opera postulabunt, præmio, alios supplicio mancipabit.

Cœlis terrisque (cap. xxi.) renovatis, Christi Sponsa, nova Jerosolyma, Catholica Ecclesia de Cœlo ad Sponsum advenit: nuptiæ celebrantur. Hac nova Sponsa ditius nihil aut venustius. Electi omnes convivio intersunt. Urbem mediam (cap. xxii.) deliciarum fluvius intersecat, & secus fluvium plurimæ, quæ immortalitatem afferunt, arbores assurgunt. Per has magnificas species, post generalem resurrectionem, æterna Beatorum in Cœlis voluptas exhibetur. Hæc totius Libri distributio.

ARTICULUS VI.

Apocalypses apocryphæ Apostolis Joanni, Petro, Paulo, Thomæ, Stephano, &c. falso adscriptæ.

IMpostores, qui Epistolas, Acta, & falsa Evangelia Apostolorum nomine supposuerunt, iisdem & revelationes, seu Apocalypses falsas adscripsere. Extat in Vindobonensi Bibliotheca (1) Codex Græcus manuscriptus, qui ita inscribitur: *Apocalypsis Joannis Theologi, de Anti-Christo. Post Ascensionem Domini nostri Jesu Christi, cum essem solus, ego Joannes, in monte Tabor, &c.* Hunc vero Librum Veterum nemo cognovit; quapropter nihili habendus.

Falsa Petri Apocalypsis celebrior est, atque vetustior; ejus enim apud Theodotum secundi Sæculi Scriptorem (2), apud S. Clementem Alexandrinum (3), Eusebium (4), Hieronymum (5), & alios Veteres mentio. In Palæstinæ Ecclesiis hæc, teste Sozomeno (6), singulis annis Parasceves die legi consueverat; qua præterea die omnes Passionis Dominicæ obsequio cibis abstinebant. Apud Ægyptios hunc Librum adhuc venerationi haberi, & in Ecclesiis legi ferunt (7), id quod prorsus incertum est. Jacobus a Vitriaco, sæculi xiii. scriptor, Petri quamdam Apocalypsim allegat, quæ ita inscribitur: *Revelationes Beati Apostoli Petri, a Clemente ejus Discipulo in volumen digestæ*; ubi ille de Agarenorum, seu Turcarum legis eversione, & de proximo Paganismi excidio Petrum agere testatur. Ea, quam Veteres allegant, hanc Apocalypsim recentiorem putamus; quare minor etiam eidem fides.

Paulus 2. Cor. xii. 2. usque ad tertium Cœlum, seu in Paradisum se raptum, & mira, quæ ab homine proferri nequeunt, se vidisse fatetur. Hujus occasione raptus, Cainitæ (8) nefarium contexuere Librum, quem, *Pauli Anabaticum* appellatum, Paulo adscripsere. Eo Gnostici etiam utebantur.

S. Augustinus (9) cujusdam Pauli Apocalypseos fabellis refertæ meminit, qua ineffabilia Pauli recitari dicuntur. Sozomeno teste l. 7. c. 19. quamdam Pauli Apocalypsim quinti sæculi Monachi magni faciebant, quam arca marmorea conditam Tharsi Ciliciæ in ædibus Pauli, Theodosio I, imperante, inventam ostentabant. Quamobrem Sozomenus, veritatis indagandæ cupidus, optimum quemdam Senem Tharsensis Ecclesiæ Presbyterum consuluit; a quo hujusmodi quic-

(1) Apud Lambec. Cod. 119. fol. 108. 115. (2) Vide Grab. Spicileg. tom. 1. pag. 74. (3) Vide Euseb. lib. 6. cap. 14. (4) Vide Euseb. lib. 3. hist. cap. 3. (5) Hieron. Catalog. Scriptor. Eccles. de S. Petro. (6) Sozomen. lib. 7. cap. 19. Vide & Nicephor. lib. 12. cap. 34. (7) Prateolus Elench. hæres. pag. 118. Petr. de Luxemburg. Catalog. hæres. lib. 2. (8) Epiph. hæres. 38. cap. 2. pag. 277. (9) August. in Joan. hum. 98.

quicquam apud ipsos non accidisse, & forte id esse hæreticorum commentum, accepit. Eam præterea Veteribus prorsus incognitam asserit. Quamobrem alia est ab Ascensione, seu Apocalypsi Pauli, cujus apud Epiphanium & Augustinum mentio. Et profecto credi facile non potest, quod Monachi Sozomeno coævi tanti eam facerent, si tot, quot hi Patres testantur, fabellis redundabat.

Oxonii in Bibliotheca Mertoniana Manuscriptum, *Pauli revelationem* inscriptum, Grabeus invenit (10), quo ea, quæ per triduum, postquam resipuit, Apostolus viderat, referuntur: quo triduo Michael inferni & Purgatorii pœnas Paulo videndas exhibuit; Paulus vero iis animabus a Deo veniam obtinuit, quæ deinceps qualibet die Dominica in Purgatorio excruciandæ reperirentur; quod utique unum deliramentum libri novitatem ac falsitatem comprobat.

Cerinthus, primi sæculi hæreticus nequissimus, suam edidit Apocalypsim (11), qua ipsi, tamquam Apostolo præstantissimo, sublimia plurima ab Angelo revelata ostentat. Post resurrectionem terrestre Jesu Christi Regnum Jerosolymis constituendum præsertim asserit; quo in Regno ad annos mille inter sensuum voluptates protrahendo, homines, quemadmodum nos in præsenti, viriis & concupiscentiis iterum subjicientur. Hinc forte factum est, ut Veteres nonnulli (12) veram Joannis Apocalypsim Cerintho tribuerint; utque alii, an Joannis vere esset, dubitarint (13). Inde etiam de canonica ejus authoritate dubium invectum est, quod millenario Regno per eamdem exhibito Hæretici abuterentur. Quædam demum similitudinis species, quam eo de millenario vera Apocalypsis cum falsa præfert, in causa fuit, ut vererentur plurimi, ne utramque confunderent, & Cerinthi commentum, tamquam Joannis revelationes, exciperent.

Anno 1595. novam quamdam Apocalypsim plumbeis laminis insculptam, ab iis, quas hactenus retulimus, prorsus aliam, Granati in Hispania repertam ferunt. Hispani quidam Authores Cæcilio Jacobi Majoris Discipulo, quem Hispaniarum Apostolum vocant, eamdem adscribunt (14) Cæcilius, secundo Neronis anno martyrio absumptus, eam, inquiunt, Hispanice vertit, & commentariis auxit. Plura de Mahometi Imperio, & de ejus sectatorum cladibus, quibus obruenda erat Hispania, ibi occurrunt vaticinia. Qui vero Cæcilius, tanto antea quam Hispanicus sermo institueretur, Hispanice scripserit? Quod, inquit Franciscus Bivarius (15), novi, exteri, & adhuc occulti sermonis donum divinitus acceperit; seu quod, juxta Gregorium Lopez (16), Christi & Apostolorum ætate Hispanus sermo usu jam valuisset, qui deinceps plurimis Arabum verbis mistus desiit. Verum hæc ab ipsis Hispanorum sapientibus rejecta, & a Summis Pontificibus damnata deliramenta prætereamus (17).

Utramque Apocalypsim, quarum alteram Thomæ Apostolo, alteram Stephano Protomartyri tribuunt, Gelasii Decretum rejicit. Hanc postremam Manichæi, ut Serapion testis est, tanti habebant, ut femori inscriptam gererent (18); quamquam id in editis Scriptoris hujus Exemplaribus non occurrit (19).

---

(10) Grabe, Spicileg. Patr. tom. 1. pag. 85. ex Biblioth. Merton. Cod. 13. num. 2. fol. 77.
(11) Euseb. hist. Eccl. lib. 3. cap. 28. ex Cajo Rom. Eccles. Presbyt. Ἀλλὰ καὶ Κήρινθος ὁ δι᾽ ἀποκαλύψεων ὡς ὑπὸ ἀποστόλου μεγάλου γεγραμμένων τερατολογίας ἡμῖν, ὡς δι᾽ ἀγγέλων αὐτῷ δεδειγμένας, ψευδόμενος ἐπεισάγει. Theodoret. hæret. Fab. lib. 2. cap. 3. Οὗτος ἀποκαλύψεις τινὰς, ὡς αὐτὸς θεασάμενος συνέγραψε. (12) Vide Philastr. hæres. 60. & Epiphan. hæres. 50. Quidam apud Dionys. Alex. apud Euseb. lib. 7. cap. 25.
(13) Dionys. Alex. apud Euseb. lib. 3. cap. 39. alii. (14) Vide Bivarium, Michael. de luna, Bern. de Aldrede, &c. apud Fabric. tom. 2. de Apocryph. pag. 965. (15) Bivarius Cisterciens. Monach. Comment. in pseudo-Dextri Chronic. ann. 54. pag. 110. (16) Gregor. Lopez, Apolog. pro vera Sancti Montis Granat. antiquitate. (17) Vide apud Bolland. tom. 1. Februar. pag. 10. & tom. 7. Maii pag. 285.
(18) Apud Sixt. Senens. lib. 2. ex Serapionis Opere contra Manich. (19) Imo neque apud Sixtum Senensem. Vid. loc. cit.

COMMENTARIUS LITERALIS IN APOCALYPSIM B. JOANNIS APOSTOLI.

CAPUT PRIMUM.

Apocalypsis ipso Jesu Christi ore dictata, ex Insula Patmos ad septem Asiæ Ecclesias mittitur: quarum figura candelabro aureo septicipiti exprimitur. Earum Episcopi designantur septem stellis, quas Christus manu tenet.

℣. 1. APocalypsis Jesu Christi, quam dedit illi Deus palam facere servis suis,
quæ oportet fieri cito: & significavit, mittens per Angelum suum servo
suo Joanni, 2. Qui testimonium perhibuit verbo Dei, & testimonium Jesu Chri-
sti, quæcumque vidit. 3. Beatus, qui legit, & audit verba prophetiæ hujus: &
servat ea, quæ in ea scripta sunt: tempus enim prope est. 4. Joannes septem Ec-
clesiis, quæ sunt in Asia. Gratia vobis, & pax ab eo, qui est, & qui erat, & qui
venturus est; & a septem spiritibus, qui in conspectu throni ejus sunt: 5. Et a Je-
su Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, & princeps regum ter-
ræ: qui dilexit nos, & lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo, 6. Et fecit
nos regnum, & sacerdotes Deo, & Patri suo: ipsi gloria, & imperium in sæcu-
la sæculorum: Amen. 7. Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus,
& qui eum pupugerunt. Et plangent se super eum omnes tribus terræ: Etiam:
Amen. 8. Ego sum Alpha, & Omega, principium, & finis, dicit Dominus
Deus, qui est, & qui erat, & qui venturus est, omnipotens. 9. Ego Joannes
frater vester, & particeps in tribulatione, & regno, & patientia in Christo Jesu,
fui in insula, quæ appellatur Patmos, propter verbum Dei, & testimonium Jesu:
10. Fui in spiritu in Dominica die, & audivi post me vocem magnam tamquam tu-
bæ, 11. Dicentis: Quod vides, scribe in libro: & mitte septem Ecclesiis, quæ
sunt in Asia, Epheso, & Smyrnæ, & Pergamo, & Thyatiræ, & Sardis, & Phi-
ladelphiæ, & Laodiciæ. 12. Et conversus sum, ut viderem vocem, quæ loqueba-
tur mecum; Et conversus vidi septem candelabra aurea: 13. Et in medio septem
candelabrorum aureorum similem filio hominis, vestitum podere, & præcinctum ad
mamillas zona aurea: 14. Caput autem ejus, & capilli erant candidi tamquam
lana alba, & tamquam nix, & oculi ejus tamquam flamma ignis: 15. Et pedes
ejus similes aurichalco, sicut in camino ardenti, & vox illius tamquam vox aqua-
rum multarum: 16. Et habebat in dextera sua stellas septem: & de ore ejus gla-
dius utraque parte acutus exibat: & facies ejus sicut sol lucet in virtute sua. 17.
Et cum vidissem eum, cecidi ad pedes ejus tamquam mortuus. Et posuit dexte-
ram suam super me, dicens: Noli timere, ego sum primus, & novissimus: 18.
Et vivus, & fui mortuus: & ecce sum vivens in sæcula sæculorum, & habeo cla-
ves mortis, & inferni. 19. Scribe ergo quæ vidisti, & quæ sunt, & quæ oportet
fieri post hæc. 20. Sacramentum septem stellarum, quas vidisti in dextera mea,
& septem candelabra aurea: septem stellæ, Angeli sunt septem Ecclesiarum: & can-
delabra, septem Ecclesiæ sunt.

℣. 1. APOCALYPSIS JESU CHRISTI, QUAM DEDIT ILLI DEUS. Apocalypsis Græce est *revelatio*. In Evangeliorum Codice res a Christo mortalem vitam agente gestæ continentur; in Apocalypsi discimus ea, quæ ipse in Ecclesia post Ascensionem in Cœlum præstat. Describunt Evangelistæ regni, quod Christus in terris instituturus venerat, exordia. Quæ mala in novo regno tole-

ran-

tanda ex Paganorum odiis fuerunt, & quæ de illis victoria relata est, in Apocalypsi continentur: unaque pariter exhibetur Imperii hujus in exitu mundi & ante supremam Judicii diem finis. Solemne est Prophetis oracula sua his vel similibus verbis exordiri: *Verba Jeremiæ filii Helciæ; Visio Isaiæ filii Amos*, &c. seu: *Factum est verbum Domini ad Ezechielem, ad Jonam, ad Joel*. At hic Christus ipse videndum sese Joanni exhibet, eumque alloquitur; ut Joannes vaticinii hujus ab ipso Jesu dictati non Author, sed tantummodo amanuensis habendus sit.

Revelationem hanc a Patre Filius accepit; *Quam dedit illi Deus*. Accepit autem non ut Deus, cum Dei omnia sint & nihil illum lateat; sed ut homo, qui omnia ex Deo norat, omnique gratiarum genere cumulatus fuit jam tunc, cum Verbum hypostatica unione cum hominis natura copulatum est. Ait autem, Vaticinium a Christo acceptum, quo tempore ipse Apostolo illud aperuit, cum ante id tempus ignotum fuerit & occultum; &, quod ad nos attinet, perinde se gesserit Filius, quasi nonnisi hoc tempore id exceperit & revelaverit.

Palam facere servis suis quæ oportet fieri cito. Vaticinium hoc ad Christianos & Dei Servos spectat, eorumque in commodum & solatium; continet enim ea, quæ brevi erant eventura. Itaque & qui hæc de Judæorum exitio & dispersione sub Vespasiano, & qui de iis quæ in exitu mundi & ante supremam Judicii diem eventura sunt, interpretantur, germanam Apostoli mentem non pervaserunt. Agit enim de iis, quæ ad Dei Servos, quos alloquitur, pertinebant; de iis, quorum eventus non longe aberat (1). Quæ de exitu mundi prænunciata sunt, hæc notis adeo perspicuis exprimuntur, ut a reliquo Vaticinii contextu optime distinguantur, uti ad Capita xx. xxi. xxii. animadvertemus.

Significavit, mittens per Angelum suum servo suo Joanni. Hinc disce, quoties legis, Christum Joanni per visum apparuisse, id esse explicandum de Angelo, Christi nomine Apostolum allocuto (2); quemadmodum qui cum Moyse agebat Angelus Domini, personam sibi nomenque Dei adsciscebat. Christus proprie est Propheta, operisque hujus Author; Angelus vero minister, jussionum ejus delator, & veluti Legatus; Joannes servus ab Epistolis, & depositi custos.

℣. 2. Qui testimonium perhibuit verbo Dei, et testimonium Jesu Christi quæcumque vidit (3). Nihil, quod non certo noverim, assero; comperta loquor; testorque ea quæ novi, quæ mihi Deus aperuit, quæque exponenda suo nomine mortalibus mihi commisit. His se potissimum notis Joannes describit: *Quod vidimus*, ait ille in 1. Ep. 1. 1. *oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectaverunt de verbo vitæ*. Et in Evang. 19. 35. *Qui vidit, testimonium perhibuit, & verum est testimonium ejus*. Nondum ille Evangelium scripserat; sed illud in pluribus Asiæ Urbibus prædicaverat, & clarum se æquitate & sinceritate præbuerat. Mendacii notam timebat nullam, asserens vera se & certa testari, nihilque non certum, sive in Apocalypsi scribenda, sive pro concione loquendo, promere.

℣. 3. Beatus qui legit, et audit (4) verba Prophetiæ hujus. Nolite hæc oscitanter audire, tamquam a vobis aliena, tamquam oraculum de re longinqua, & a vobis remota: nunc

cio enim res gravissimas, imminentes, quæ ad Regnum Jesu Christi & Statum Ecclesiæ pertinent, quæ duo vobis pluris quam vita, honor, & res quælibet maxime necessariæ, sunt æstimanda. Itaque si in manus vestras volumen istud inciderit, ne illud abjeceritis, sed legite attente, cum reverentia & timore, tamquam ipsius Jesu Christi verba. Felices, si arcanum eorum sensum assequimini? ut assequamini orate, & quæ minime pervaseritis, humiles veneramini.

Et servat ea, quæ in ea scripta sunt; qui fideli memoriæ commissa custodierit (5), qui iis lectis profecerit, qui meditatione & studio illa expenderit, crediderit, seque illis subdiderit; denique qui ea, quæ formandis moribus valent, in suum usum pertraxerit; puta, monita ad septem Ecclesias data, quæque adversus Idolorum superstitionem ibidem afferuntur.

Tempus enim prope est. Prophetæ olim nunquam ferme nisi remota prænunciabant. Novissimis diebus, novissimo tempore hæc vel illa contingent, inquiebant illi. *Visionem signa*, ait Dominus ad Danielem 8. 26. *quia post multos dies erit*. Hic autem res plane aliter se habet; tempus imminet, vestra res est, non aliena; fiet brevi, ut initium saltem eorum, quæ prænuncio, aspiciatis. Aptissimum id erat, & urgentissimum ad attentionem eorum extorquendam.

℣. 4. Joannes septem Ecclesiis, quæ sunt in Asia. Septem istæ Ecclesiæ sunt, Ephesus, Smyrna, Pergamum, Thiatyra, Sardis, Philadelphia, & Laodicea (6), quæ omnes in Asia minori, sive in Provincia Proconsulari Asiæ continebantur. Aliæ utique plures Ecclesiæ in his Provinciis erant, scriptumque a Joanne volumen omnes terrarum Orbis Ecclesias respiciebat; cum vero ea, quæ in ipso libri limine Jesu Christi nomine monita exhibentur, ad septem illas Ecclesias directa sint, illarum tantummodo nomina hic exprimit. Reliquæ Ecclesiæ sive his non indigebant, sive peculiari Apostoli hujus curæ non subdebantur. Ut enim in Præfatione animadvertimus, ex Insula Patmos, ubi exul degebat, Asiæ Ecclesias sibi commodas, & quibus facile Episcopos dederat, gubernabat.

Pax ab eo qui est, et qui erat, et qui venturus est; seu potius ab eo, qui æterno ab ævo existit, præsens, præteritum, futurum continente (7). His verbis exprimere voluit Apostolus vim Hebraicæ illius locutionis, qua Angelus ad designandum Dei nomen usus est in Exodo (8): *Ego sum, qui sum*; seu potius, ex Hebræo: *Ego ero qui ero*; &: *Qui est, misit me ad vos*. Nomen *Jehovah*, quæ propria & incommunicabilis Dei appellatio est, tria tempora, præsens, præteritum, & futurum, complectitur: Dei æternitatem immobilitatemque exprimit. In Deo proprie nihil præteritum, nihil futurum, totum est præsens. Sed nostræ mentis vitio fit, ut tria illi tempora ad excludendam varietatem omnem, successionem & inconstantiam, tribuamus. Capite III. 1. quæ hic Patri accommodat, in Jesum Christum Joannes transfert.

Et a septem Spiritibus, qui in conspectu throni ejus sunt. Scriptoribus Veteris testamenti solemne est, Dei solio circumfusam Spirituum Beatorum turbam exhibere (9); inter cæteros vero septem eminent (10), qui Archangeli seu in ministerio Domini Principes non injuria appellantur. Desumpta sunt hæc ex aula Regum Persidis

(1) Vide infra, ℣. 3. & xxii. 10. (2) Grot. Cornel. Bossuet, Du Pin. (3) Græca quædam exemplaria addunt: Καὶ ἃ εἰσι, καὶ ἃ χρὴ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. Ita Steph. α, Pet. 3. Barb. 1 Cov. 2. Arab. Alia: Καὶ ὅσα εἶδε, καὶ ἃ εἰσι, καὶ ἃ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. (4) Græcus: *Qui legit, & qui audiunt*: Ὁ ἀναγινώσκων, καὶ οἱ ἀκούοντες, alii plures: Ὁ ἀναγινώσκων, καὶ ὁ ἀκούων. Barb. 1. Vulg. Æth. Velez.
(5) Grot. Cornel. Piscat. du Pin, alii passim. (6) Infra, ℣. 11. (7) Vide Perer. Riber. Cornel. Grot. alios. (8) Exod. III. 14. אהיה אשר אהיה (9) Dan. VII. 10. Confer 3. Reg. xxii. 19. & Job. 1. 6. &c. (10) Vide Tob. XII. 15. *Raphael ex septem qui astamus ante Dominum*. Vide & Zach. IV. 10. *Septem isti oculi sunt Domini*.

dis (11), qui magnificentia & opibus Orientales reliquos superabant. In ea vero septem eminebant supremi Principes, qui Regem coram intuebantur, & ad illum propius accedebant, & oculi auresque Regis appellabantur. Igitur Deum hic describit Apostolus septem Angelorum Principum satellitio stipatum, qui pacem iis, ad quos scribit, ominatur. Porro sacratum Scripturarum paginæ perinde sunt ac literæ a Deo ad homines missæ (12): *Venerunt ad nos literæ de patria nostra*.

Veterum plures (13) arbitrati sunt, *septem Spiritibus* Sanctum Spiritum designari; ut hoc versiculo Trinitas tota exprimatur: Pater, *Ab eo qui est, & qui erat, & qui venturus est*; Filius, *Et a Jesu Christo*, denique Spiritus Sanctus, *Et a septem Spiritibus*. Septenarius numerus illi adscribitur, quod septena hominibus dona largiatur. Sed quæ expositio de Angelis dictum accipit, literæ magis favet. Vide infra IV. 5. V. 6. VIII. 2.

Parthi, seu Persæ recentiores, uti olim veteres, tenent unum esse Deum, qui creavit, & conservat omnia, cuique septem administri adsistunt, ministerio ab illo priori Deo secundario, eique subjecto, cui & rationem reddere eorum, quæ jussu suo executi sunt, tenentur. Horum primum appellant Hamarada, alterum Bhamars, tertium Ardybustum, quartum Sansvuar, quintum Espandum, sextum Anrardastum, septimumSarviturus.

Præter hosce septem famulos alios etiam 26. admittunt, quorum munus est satis amplum. Porro singulis munus peculiare attribuunt. Videndus ea de re Mandorlus Itinerar. Ind. tom. 2. pag. 213. & 215. Tradit ille Persas cultum præstare hisce famulis magni Dei. Certum constare arbitror veteres non uno in loco ad septem hosce spiritus allusisse.

℣. 5. ET A JESU CHRISTO, QUI EST TESTIS FIDELIS. Cur septem Angeli, de quibus modo, ante Jesum Christum collocantur? Nimirum quia eum in consequentibus inducendus sit Christus verba ad Ecclesias faciens, opportunum fuit postremo loco illum ponere, ne ejus nomen bis repeteretur. Insuper debito erga Christum obsequio nihil officit, ubi instituto sermone de Patre, totus simul majestatis ejus apparatus describatur; tum oratio ad Filium dignis Numine verbis transferatur. Optat quidem Apostolus pacem Fidelibus nomine septem Angelorum æque ac nomine Patris & Filii; quamobrem æquare illos tribus Divinis Personis videri posset. Verum nullo licet utatur discrimine verbis & locutione, pacem optando nomine Angelorum & Dei; re tamen multum est discriminis. Datum est quidem Angelis, ut pacem nobis optent, implorent, Deique nomine nuncient; sed dare pro suo jure & arbitrio, unius Dei est. Angelos ministros & instrumenta agnoscimus; unum Deum causam, principium, & summum pro arbitrio gratiarum dispensatorem confitemur.

Addit Apostolus, Christum *testem fidelem* esse, de quo Isaias (14) loquitur, quique ipse de se in Evangelio ait (15): *Ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati*. Plane aliter quam Prophetæ cæteri, qui revelatæ sibi a Deo veritati fidem testimonio suo adstruunt: Christus ipsa est veritas, quam ipse ab æternitate vidit novitque, nuncians (16). Cum igitur oculos ad oraculum istud admoveritis, ne intra vos reputetis: Homo est qui loquitur: quis fidem verbis hisce adstruit? Ipse est enim Christus, testis fidelis, veritas æterna, qui per me vos docet.

PRIMOGENITUS MORTUORUM (17): omnium qui ad vitam immortalem propria virtute sese restituerunt, primus. Ante Christum quidem nonnulli in vitam revocati sunt: nec ignoramus, docente Scriptura 4. Reg. 4. 33. viduæ filium ab Eliseo vitæ redditum fuisse; & alterum vitales recepisse spiritus Prophetæ illius ossium contactu 4. Reg. 13. 21. denique Lazarum Christus ipse in vitam restituit Joan. XI. 39. sed nemo eorum in vitam immortalem rediit: nemo propria virtute redivivus prodiit. Cum ego mittere me ad vos dixi revelationem, ipso Jesu Christi ore mihi dictatam, nolo vobis succurrat, Christum, utpote vita functum, iterum homines alloqui non posse: rediit enim ad vitam, eoque agente fiet, ut nos pariter aliquando resurgamus. Primogenitus est mortuorum: perinde est nobis ac maximus natu frater, cujus resurrectio nostræ pignus est & argumentum. Ad vitam rediit, ut gloriam nobis & resurrectionis gratiam promereretur.

Primogenitus in Scriptura sæpe est maximus, clarissimus, quique sive in bono sive in malo cæteris præstat. Ita usurpari solet Psal. 78. 28. *Excelsus* (Primogenitus) *præ Regibus Terræ*; Job. 18. 13. *Primogenita mors*; Isai. 14. 30. *Primogeniti pauperum*. Paulus de Christo loquens ait Rom. 8. 29. *Primogenitus in multis fratribus*; Coloss. 1. 15. *Primogenitus omnis creaturæ*; & Joannes hic: *Primogenitus mortuorum*. Reddi ergo locus potest: Jesus, Testis fidelis, gloriosissimus & clarissimus inter eos qui e mortuis surrexerunt, cum vitam immortalem resurgendo experir, sua se virtute ad vitam revocarit, eademque resurrectione sua spem nobis futuræ resurrectionis nostræ, atque gloriæ ejus potiundæ fecerit.

PRINCEPS REGUM TERRÆ. Rex Regum, & Dominus Dominantium. Itaque ea quæ ego nomine ejus nuncio, obsequenti aure excipite. Epitheton hoc, *Rex Regum*, peculiare Dei esse, ex Daniele IV. 17. intelligimus; eodemque Divinum Jesu Christi genus designare Joannes voluit.

QUI DILEXIT NOS, ET LAVIT NOS A PECCATIS NOSTRIS IN SANGUINE SUO. Græci Codices variant (18); alii enim ferunt, *lavit nos*, alii *solvit nos a peccatis nostris*; alii demum utramque lectionem conjungunt. Amor, quo Christus nos prosecutus est, redemptio, quam nobis Sanguine suo comparavit, utraque novi Testamenti pagina luculentissime describuntur.

℣. 6. ET FECIT NOS REGNUM ET SACERDOTES DEO; & fecit ut Regnum & Sacerdotium essemus Deo. Omnes utique Christiani, ceu membra, fratres & cohæredes Christi, Reges sunt. In consortium Regni ejus, gloriæ & Imperii, quod is in mortem, peccatum, & Dæmonem exercet, admissi sunt: idem enim imperium illi pariter gratiæ ejus auxilio in adversarios salutis suæ obtinent. Iidem & *Sacerdotes* sunt, dum Patri sacrificium incruentum Altaris, in quo Christus Sacerdotem simul & hostiam agit, offerunt; quin & seipsos præbent Sacrificium Altissimo, addita hostia laudis e corde humili atque contrito Psal. 50. 19. offerunt denique preces, quas Scriptura *vitulos labiorum* (19) appellat. Confer illud Exodi XIX. 6. *Eritis mihi in Regnum Sacerdotale*; tum & illud 1. Petri 2. 9. *Vos igitur genus electum, Regale Sacerdotium, gens Sancta, populus acquisitionis*. Il-

(11) Esth. 1. 10. 14. *Septem Duces Persarum, atque Medorum, qui videbant faciem Regis*. 1. Esdr. VII. 14. 3. Esdr. VIII. 12. (12) August. in Psal. XC. Enarr. 2. n. 1. & in Psal. CXLI. n. 5. (13) Ambrosiast. Andreas Cæsar. Primas. Rupert. Vide Perer. Riber. alios. (14) Isai. XLIII. 10. & LV 4. *Ecce testem populis dedi eum*. (15) Joan. XVIII. 37. Vide & 1. Timot. VI. 13. (16) Joan. III. 11. 30. V. 20. (17) Ὁ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν. Plures omittunt, ἐκ. Vide Mill. (18) Τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς, καὶ λούσαντι ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ. Alii legunt: Ἀγαπῶντι καὶ λύσαντι. Alex. Covel. 2. Baroc. Syr. Alii quidam: Ἀγαπήσαντι ἡμᾶς, καὶ λύσαντι, καὶ ἀπὸ τῶν τῆς ἁμαρτίας κηλίδων λούσαντι τῇ ἐκχύσει τοῦ ζωτικοῦ αἵματος καὶ ὕδατος, ποιήσαντι ἡμᾶς Βασίλειον ἱεράτευμα. Καὶ λούσαντι ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν, &c. Ita Arethas & Aub. (19) Osee XIV. 3. Hebr. XIII. 15.

Illud, *Fecit nos Regnum & Sacerdotes*, Græcus Vulgatus legit (1): *Reges & Sacerdotes*. Sed vetusti Codices plures cum Vulgata congruunt. Legunt alii: *Fecit nos regnum & Sacerdotium*. Verba diversa, sensus idem.

℣. 7. Ecce venit cum nubibus. Veterum & recentiorum Interpretum plerique dicta hæc de adventu Christi die furoris sui, supremi nempe judicii, interpretantur. Sed cum aliis non paucis commode accipi possunt de ultione, quam Christus in adversarios Ecclesiæ suæ, præsertim in Romanum Imperium, exeret. Insolitam Dei ultionem exprimere volens Scriptura, hyperbolicis sæpe locutionibus utitur: Venit Dominus cum exercitu suo, toto gloriæ & majestatis suæ apparatu, Cœlum Terramque concutiens, Solem Lunamque obscurans, Stellas e Cœlo detrahens, elementa ferasque movens, & ex remotissimis regionibus gentes evocans in adversariorum suorum excidium; mare in fugam vertit; montes colliquat; aliisque hujusmodi sexcentis, quæ ex omnium Interpretum sententia ad merum literæ sonum accipi nequaquam possunt.

Ita, exempli gratia, Habacuc 3. 5. describens Deum e Sina & Seir proficiscentem, ut Chananæis excidium inferat; author Psalmi LXVII. eamdem Domini expeditionem ℣. 8. narrans; David de validis, quibus a Deo donatus fuit, toto Regni sui tempore, auxiliis agens Ps. 17. 8. Joel 2. 10. famem & mala, quæ locustarum agmen in Judæam invexit, exprimens; Ezechiel narrans cladem Gog capp. 38. & 39. Christus in Evangelio novissimum Romanorum bellum prænuncians, has loquendi formulas adhibent. Alia sane multa hujus generis exempla congeri possent; sed juvat hic legem hanc interpretandi generalem statuere, quæ non semel in hoc libro, si quis alius, maxime prophetico & allegorico, valebit.

Videbit eum omnis oculus, et qui eum pupugerunt. Cum ad inferiora hæc Christus, excidium hostibus illaturus, venit, non subjectam corporeis oculis formam assumit, sed adeo illos opprimit, ut fateri vel inviti cogantur, Deo vindice se mala illa perpeti. *Qui* Christum *pupugerunt*, sunt Judæi, Romanique mali sævitiæ Judæorum Ministri, qui clavis perfossum Cruci affixerunt, latusque patientia hasta perfoderunt. Sunt pariter & impii, qui nomen ejus blasphemarunt. Quæ vox Hebræa (2) sonat blasphemare, profanare, probro afficere, valet etiam *pungere*. Denique qui illum *pupugerunt*, sunt Ecclesiæ, Apostolorum, & Fidelium insectatores. Fiet tandem, ut videant Dei Filium armatum in ultionem cædis charorum suorum, in excidium eorum, qui bellum veritati & Religioni intulerunt (3).

Et plangent se super eum omnes Tribus Terræ, Profanæ gentes & Judæi pervicaces gravem Dei manum sibi incumbentem denique sentient, agnoscentque, sero tamen, se certasse cum Omnipotente, ratos fore sibi rem cum imbecillibus & inermibus. Id non semel accidit, sed persæpe eo temporis spatio, quod inter Christi resurrectionem & absolutam Ecclesiæ Christi firmitatem sub Constantino ejusque Successoribus fluxit. Viri quique cordati facile intellexerunt, mala illa, quæ Judæorum capiti incubuerunt in priori bello Romanorum sub Vespasiano, deinde in altero sub Adriano in defectione Barchochebæ, irati Numinis ultionem fuisse. Ita & argumenta justitiæ Dei agnita sunt in iis, quæ Neroni, Domitiano, Severo, Diocletiano, Maximino, Licinio, Juliano Apostatæ, totique demum Imperio sæpissime contigerunt. Si autem populi Christum tunc non satis norant, intelligebant tamen sibi Deum irasci: quod satis est ad asserendam dictis Joannis veritatem. Si vel parum animum advertissent, facile intellexissent, sua in Christianos odia injusta esse & iniqua. Spectat hic Joannes illud Zachariæ XII. 10. ubi de re longe diversa agitur.

Opportune etiam sententia hæc secundo Christi adventui accommodatur; quam interpretationem Patres & Recentiores magis amant. In hanc autem significationem omnia ad literæ sonum accipienda sunt: at in priori explicatione pleræque locutiones figuram & allegoriam exigunt.

Etiam. Amen. Hactenus dicta, quod gravissima sint & ægre credibilia, assertione confirmat. Ne præsentia mala, neu adversariorum odia insectationesque vos terreant; fiet enim, instatque dies, qua tota Divini furoris procella in capita illorum excutiatur.

Ego sum Alpha et Omega (4); prima & ultima Græcorum elementorum literæ; principium et finis. Verba sunt Dei Patris, vel Christi (5). Præstat de Patre accipere (6), ob ea quæ consequuntur: *Dicit Dominus Deus qui est, & qui erat, & qui venturus est*. Quamquam enim hæc omnia Filio æque ac Patri conveniunt, familiarius est tamen Scripturæ Patri tribuere. Ipse est qui adventum Filii impiis denunciat. Deus est Alpha & Omega, principium & finis; ipse rerum omnium creatarum causa, fons & origo; ipse per æternitatem præsens, præteritum & futurum complectitur: omnia ab ipso fluunt, & in ipsum refluunt.

℣. 9. Ego Joannes frater vester .... fui in Insula quæ appellatur Patmos. Consule quæ de exilio Joannis in Insula Patmos in Præfatione recitavimus. Eo ejectus fuit Joannes, ut ipse asserit, *propter verbum Dei, & testimonium Jesu Christi*. Gloriosum id Apostolo est. Victorinus Episcopus Petaviensis, & Primasius asserunt, damnatum illum ad metalla fuisse. Ea tamen erat ætate, ut vix tanto labori sufficeret; neque metalla & fodinæ in ea insula fuerint, satis scio. Fratrem se & socium pœnarum laborumque pro Christo Jesu nuncupat eorum ad quos scribit. Hunc sibi honorificum & gloriosum titulum ducit. Ita vero revelationem suam exorditur.

℣. 10. Fui in spiritu in Dominica die. Hinc discimus, quantæ sit vetustatis apud Christianos diei Dominicæ religio, ad recolendam resurrectionis Domini memoriam. Tradit Barnabas in Ep. p. 56. octavam diem in gaudio ideirco celebrari, quod ea die Christus e mortuis resurrexerit, & in Cœlum ascenderit. S. Ignatius Martyr in epist. ad Magnes. jubet pariter celebrari diem hanc Domini, diem resurrectionis, diem primam & reliquarum præstantissimam. Ait S. Justinus Martyr Apologet. 2. cœtum ea die a Christianis agi, utpote qua mundum condere incepit Deus, & Christus Jesus ex mortuis surrexit. Consonant Tertullianus (7), S. Irenæus (8), Origenes (9), Author Constitutionum sub S. Clementis Papæ nomine, & vetera Concilia.

Quæritur, utrum Apostolus totam hanc Prophetiam continuo nec interrupto opere descripserit die illa Dominica, quæ hic enunciatur; an per intervalla dierum & locorum resumpserit. Quæstio est anceps inter Sacros Interpretes. Sunt (10) qui una die scriptam vel saltem revelatam asserunt,

(1) Καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς. Alii: Βασιλείαν καὶ ἱερεῖς. Alii: Βασιλείαν καὶ ἱεράτευμα. Alii: Βασίλειον ἱεράτευμα. Ex 1. Petri II. 5. (2) חלל *Profanavit, perforavit, maledixit*. (3) Vide Joan. VIII. 34. & Chrysost. Theophyl. Leont. Euthym. in eum loc. (4) Ἐγώ εἰμι Α καὶ Ω. Quidam τὸ ἄλφα, καὶ ω. Plures omittunt, *Principium & finis*, ἀρχὴ καὶ τέλος. Ita Alex. Pet. 2. Hunt. 1. Covel. 2. Complut. Æthiop. Syr. Areth. alii. (5) Ita Patres quidam apud Alcasac. & Cornel. hic. (6) Ita Primas. Rupert. Cornelius, alii plures. (7) Tertull. Apologet. & de Anima. (8) Irenæ. apud Scriptor. Respons. ad Orthodox. (9) Origen. homil. 6. in Exod. Vide Grot. Petav. Riber. hic. (10) Perer. in Apocal. Brighteman. anonym.

runt, quamquam deinde a Joanne per otium expositam. Huic sententiæ favet hic locus, ubi narrat Apostolus, raptum se in *Spiritu*, cum in Patmos Insula esset die Dominica, per visum spectasse ea, quæ deinceps continua narrationis seria subdit, nulla temporis adscriptione notata. Spectare insuper hic licet summam vaticiniorum illorum connexionem inter se, quorum alterum alteri sine interruptione succedit. Volumen ea continens, exhibitum illi fuit septem obsignatorum sigillis, quæ brevissimo temporis spatio aperta fuerunt. Deinde Apostolo imperatur, ut simul scribat monita ad septem Ecclesias, *quæ sunt*, & oracula ad remotiorem ætatem pertinentia, *& quæ oportet fieri post hæc*. Apoc. 1. 19.

Oppositæ sententiæ assertores (4) ex ipsis Apostoli verbis eruere se putant argumenta, quibus singula hæc oracula per intervalla edita fuisse demonstrent. Adhibet interdum Apostolus locutionem illam, *post hæc*. Præterea modo raptum se in Cœlum fuisse asserit c. 4. 1. modo in maris littore versatum c. 10. 2. modo in deserto loco cap. 17. 3. vel tantummodo in Insula Patmos, cum per visum nonnulla intuetur. Ad hæc, plus nimio Propheta gravaretur, si tam multa mysteria simul omnia illi referarentur. Censet Grotius, Apostolum imperante Claudio in hanc Insulam relegatum, in ipso ferme exilii sui limine visionibus quibusdam donatum fuisse, deinde Ephesum restitutum Vespasiano Principe, prioribus nova alia adjecisse. Sed quæ opinio tenet, hæc omnia una eademque die Apostolum per visum spectasse, nobis maxime probatur: at omnia conscripta esse eadem ipsa die, nihil est cur asseramus. Cum alte menti ejus hæc insedissent, consequentibus diebus ea scriptis tradere commodum illi fuit.

℣. 11. Scribe in libro, et mitte septem Ecclesiis (5). Non totum facile librum opera continuo scriptum fuisse, jam animadvertimus; prius enim exitum totius revelationis opperiendum sibi Apostolus censuit. Putant quidam, totam Apostoli operam fuisse conscribere, dictante Jesu Christo: sed narrationis contextus vetat, ne hanc sententiam, saltem quoad totum Librum, amplectamur. Septem Ecclesiæ, de quibus hic, in Asia minori jacebant, quarum situm ex Tabula Actis Apostolorum præmissa repetas.

℣. 12. Et conversus sum (6), ut viderem vocem, id est, ut loquentem intuerer. Familiare est Hebræis *videre pro audire*. *Cunctus populus videbat voces, & lampades*, ait Moyses Exod. 20. 18. Quæ toto hoc volumine ab Apostolo narrantur, in spiritu gesta sunt, nihilque eorum quæ in extasim raptus ille vidit, foris apparuit.

Vidi septem candelabra aurea. Templo Jerosolymitano suum erat aureum candelabrum septiceps (7). Joannes, agens de Christi Ecclesia, non raro ad ea quæ in Templo Jerosolymitano agebantur, alludit. Candelabrum septiceps in Sancto stabat, eoque ingrediebatur Sacerdos hebdomadarius, ut quotidie sub vesperam lucernas accenderet, easdemque mane extingueret, simul & suffitum in Altari aureo poneret. Hic autem septem candelabra exhibentur, quibus designantur Episcopi septem Ecclesiarum, quas modo recensuit: qui vero in medio septem candelabrorum apparet Christus, perinde est ac Sacerdos, qui munera mox commemorata præstiturus, in Sanctum ingrediebatur.

℣. 13. Et in medio septem candelabrorum aureorum similem Filio hominis; id est Christo, qui eo se nomine non raro in Scriptura distinguit. Utrum vero Christus ipse, an sub ejus imagine Angelorum quispiam apparuerit, ambigitur. Postrema hæc opinio proclivior (8), quam & innuit Joannes, cum ait, vidisse se non quidem Filium hominis, sed similem Filio hominis. Exploratum est, Apostolum hic ad illud Danielis 7. 13. alludere: *Aspiciebam in visione noctis, & ecce in nubibus Cœli quasi filius hominis veniebat, & usque ad antiquum dierum pervenit, & in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei* (Filio hominis) *potestatem & honorem & regnum, & omnes populi, tribus & linguæ ipsi servient.*

Vestitum podere (9), veste stragula: et præcinctum ad mamillas zona aurea. Stragula vestis insigne erat Regiæ & Sacerdotalis in Christo dignitatis; aurea zona authoritatis & majestatis. Porro zona aurea unum erat ex regiis ornamentis (10), eaque cinctum sese exhibuit Danieli Prophetæ x. 5. Michael Archangelus; & infra xv. 6. Angeli sese offerunt carbasinis vestibus eximie candidis aureaque zona indutos. In locis Veteris Testamenti, ubi in Vulgata legitur *podere*, plerumque in Hebræo respondet *badim* (11), idest linum tenuissimum. Utraque hæc lectio conciliari hic poterit, si putaveris, Angelum illum, qui Filii hominis personam gerebat, stragula & candidissima veste indutum fuisse (12). Stragulas lineasque vestes Summus Hebræorum Sacerdos cæterique Pontifices adhibebant; quamquam diebus solemnibus Summi Sacerdotis indumentum cætera pretio vincebat. Exod. 28. 4.

℣. 14. Caput ejus et capilli erant candidi tamquam lana alba. Angeli personam Jesu Christi gerentis coma lanæ candidissimæ nitorem referebat. *Caput* hic synonimum est *capillis*. Caput ejus vel coma nitido candore fulgebat; in argumentum forte ejus æternitatis, cum albedo senectutis insigne sit. Vide Danielem 7. 9. *Antiquus dierum sedit: vestimentum ejus candidum quasi nix, & capilli capitis ejus quasi lana munda*. Veterum Prophetarum locutiones Joannes imitatur.

Oculi ejus tamquam flamma ignis; rutilabant ceu flamma. Similem descriptionem majestatis habes in Ezechiele 1. 27. & Archangeli Michaelis in Daniele 10. 6. Vide infra xix. 12. Designate hæc possunt infinitæ scientiæ Dei acumen, omnia pervadens.

℣. 15. Pedes ejus similes aurichalco, sicut in camino ardenti, similis probatissimo, cum in fusorio vale probatur. Græcus legit (13): *Pedes ejus similes chalcolibano*; sicut ex Tychonio, *aurichalco Libani*. Porro *aurichalcum* sive *orichalcum* genus erat æris, reliquo probatioris. Colorem referebat albidum, feruntque mistum fuisse metallum ex auro, argento, ære, quæ tunc in unum coaluerunt, cum Corinthus duce Lucio Mummio cremata est; liquescentibus enim signis compluribus, metallum illud conflatum est, quod Veteres auro ferme æquabant (14). Sed hæc fidei sunt levissimæ, atque ipse Plinius (15) notat, celebres illos opifices, qui ex ære Corinthio vasa conflabant, centum annis ante captam & vastatam a Mummio Corinthum desiisse. Salomon, Josepho teste (16), Templi vasa ex ære, quod erat auro præstantius, conflavit. Apud Esdram (17) legimus, in reditu e captivitate vasa duo ænea perinde ac aurum pretiosa Domino consecrata fuisse. Denique Ezechiel (18) metalli hujus sub Hebræo nomine *chasmal* meminit.

Ut

[4] Pareus hic, & Grotius 1. 9. & xvii. 9. [5] Græc. Ταῖς Ἐκκλησίαις. Alii plures: Ταῖς ἑπτὰ ἐκκλησίαις. Ita Steph. a, ις, ιε, Alex. Petri. 3. Syr. Arab. Æth. alii, &c. [6] Καὶ ἐπέστρεψα. Alii: Ἐκεῖ ἐπέστρεψα, *Ibi conversus sum*. [7] Grot. Cornel. alii. [8] Ribera, Cornel. Bossuet, Grot. alii. [9] Ἐνδεδυμένον ποδήρη. [10] Job xii. 18. Isai. xi. 5. [11] Ezech. ix. 2. Dan. x. 5. בדים [12] Vide Grot. Alcas. Perer. Riber. [13] Οἱ πόδες αὐτοῦ ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ. [14] Plin. lib. 34. cap. 2. Flor. lib. 2. cap. 18. *Quidquid Corinthii æris toto orbe laudatur, Corinthi incendio superfuisse comperimus; nam æris notam pretiosiorem ipsa opulentissimæ urbis fecit injuria; quia incendio permistis plurimis statuis atque simulacris, æris, auri argentique venæ in commune confluxere.* [15] Plin. loco citato. [16] Joseph. Antiqu. lib. 7. cap. 6. [17] 1. Esdr. viii. 27. [18] Ezech. 1. 7. חשמל

Ut ad Joannem regrediamur, animadversum est (19), tria esse genera *electri* sive *aurichalchi*; aliud subalbum, in quo argentum superat; aliud flavo simile, in quo aurum; tertium denique subrubrum, in quo æs superat. Non absimile est vero, Apostolum ideo selegisse Græcam vocem *Chalcholibanam*, ut designaret æs illud albidum, in quo argentum superabat, illi persimile, de quo Virgilius Æneid. 10.

. . . *Auro squalentem alboque orichalco*
Circumdat loricam humeris.

Vetus Scholiastes Hesiodi (20) hujus pariter metalli subalbidi meminit; & Tzetzes (21) ita de illo ac de Chymica quadam mistione agit. Qui hanc opinionem sectantur, ajunt, Græcum *Libanon* ex Hebræo *Laban*, idest *albus*, expressum fuisse. Quin & facile Apostolus hic minus spectavit naturalem metalli hujus colorem, quam illum, quem in vase fusorio liquatum jam & igne fervens exhibet; tunc enim igneum rutilumque candorem vix oculis ferendum refert.

Malunt alii, *Chalcolibanon* æs montis Libani designare (22), idque in Libano gigni colligunt ex Deuteronom. 33. 25. ubi de Aser dicitur: *Ferrum & æs calceamentum ejus*. Præterea David, victo Adarezere Syriæ Rege, magnam æris vim in urbibus Beroth & Bethach, Libano vicinis, occupavit (23). Sidoni, quæ Libano adjacet, nomen *Philochalcos*, ære divitis, Homerus tribuit; eidemque proxima Sarepta nomen ex metallis ibi fusis mutata est. His opinio ista confirmatur. Sed nondum satis probatum fuit, Libanum æreis fodinis ditari; idque ex recitatis argumentis minime evincitur.

Suspicatur Bochartus, *Chalcolibanon* genus esse æris, quod *Livianam* Plinius appellat (24), metallum pretiosissimum, in Gallia erutum, cui *Liviano* nomen ex Livia Augusti uxore inditum fuit. Suam tamen conjecturam idem Auctor evertit, notans cum Plinio, æs illud rarissimum fuisse: *quod certe admodum exiguum invenitur*; adeoque vix credibile est, famam illius ad orientem usque, ubi Joannes scribebat, pervasisse.

Nomine hoc designari ab Apostolo *thus masculum* (ita Medici appellant) Nebrissensis (25) arbitratur. Laudat ille Anonymum a Salmasio recitatum (26), appellantem thus masculum *Chalcolibanon*; quippe quod flammæ instar rutilat, flavumque subrubrum colorem refert. Verum non agitur hic tantum de re quæ colorem subflavum, gratumque odorem reddat, sed potius de metallo solido, & cum ignescit micante. Omnibus proinde expensis, standum est pro ære albo, sive illud colorem ex misto argento, sive ex igne, quo liquatur, accipiat.

Vox illius tamquam vox aquarum multarum; maris procellosi, qui fluctus scopulis allidit; sive instar fluminum ex alto ruentium; quique in oppositum aggerem insaniunt; seu denique instar procellæ, quæ ventis & turbine acta provolvitur. Totus iste apparatus ad ingerendum terrorem, & extorquendam ex Apostolo reverentiam valet. Vide Ezechielem XLIII. 2. *Vox erat ei quasi vox aquarum multarum.*

℣. 16. Et habebat in dextera sua stellas septem. Septem stellæ idem significant ac septem candelabra, inter quæ medius Filius hominis apparuit. Designant igitur Episcopos septem Ecclesiarum, de quibus supra (27); sive septem illas Ecclesias. In dextera Christi collocantur, indicio curæ ejus & sollicitudinis erga illas. Vide ℣. 20.

De ore ejus gladius utraque parte acutus. Gladius imaginem referebat Dei ultoris, parati in vindictam eorum, qui monita audire negligerent; sive forte exprimebat Dei Verbum (28), quod apud Paulum (29) comparatur gladio ancipiti, ad intimum usque cor penetranti, necemque impiis & incredulis inferenti; fidelibus vero Deoque morigeris vitam & salutem.

Facies ejus sicut sol lucet in virtute sua; ut sol pleno meridie. Supra ℣. 14. caput ejus vel coma lanæ candidæ similis dicitur: hic sermo dumtaxat de ore est. Tanta autem luce fulgebat, ut ferri ab intuentibus non posset, perinde ac sol pleno meridie micans. Hæc ad gloriam Sanctissimæ Humanitatis Jesu Christi refero. Infra x. 10. idem de Angelo narratur; quo quidem confirmatur id quod supra diximus, Angelum nempe videndum se præbuisse Joanni sub imagine Christi tanta fulgentis gloria, quanta ferri ab homine posset: si tamen hæc omnia re ipsa, non spiritu tantummodo contigerunt.

℣. 17. Cecidi ad pedes ejus tamquam mortuus. Tanto terrore correptus fui, ut mentis impos corruerim. Obviæ majestatis aspectus, sive re ipsa oblatus, sive spiritui tantummodo ostensus, mentem Prophetæ ita occupavit, ut animus officium sensibus negaret. Sed Angelus territum confirmaturus, dextera tetigit, & ne quid timeret admonuit; nam *ego sum*, inquit, *primus & novissimus, & vivus, & fui mortuus*. Personam gero Christi viventis, & in vitam restituti, Dei pariter & hominis. Vide supra ℣. 8.

℣. 18. Habeo claves mortis et inferni (30). Claudere & reserare pro arbitrio possum; mortuos ad vitam revocare, vivos in mortem adigere penes me est (31). Formident impii sub potenti manu mea, & ex clementia mea justi omnia præstolentur; utrumque enim manu gero, illis pœnam, his præmium hujus pariter & alterius vitæ (32).

℣. 19. Scribe ergo quæ vidisti, quæ tibi spectanda exhibui, quæque deinceps spectabis. *Et quæ sunt*; quæ imminent septem Ecclesiis Asiæ Minoris; *& quæ oportet fieri post hæc*, quæ in seros annos manent, & ad Ecclesiæ libertatem supremumque Dei judicium pertinent (33).

℣. 20. Sacramentum septem stellarum, quas in manu Filii Dei, ℣. 16. vidisti. Septem stellæ sunt Angeli sive Episcopi septem Asiæ Ecclesiarum, quas pariter Ecclesias referebant *septem candelabra aurea*, in quorum medio idem Filius hominis apparuit, ℣. 12. Episcopos *Angelis* ℣. 11. ideo comparat, quod maxima utrorumque sit similitudo. Angelus minister est Domini, mandata ejus referens, & hominibus referans. Munus idem præstat Episcopus erga commissos sibi homines, quos docet, corripit, arguit, Divinisque mandatis instituit. Apud Hebræos *Angeli Domini* sunt Prophetæ (34), Summus Sacerdos (35) & ipsi pariter Reges (36). Pium ardorem, sanctimoniam, scientiam, sapientiam, & vigilantiam Angelorum, quantum homini fas est, referre Episcopum decet,

---

[19] Vide Bochart. de Animal. Sacr. 10. 2. l. 6. c. 16. p. 879. edit. Lugd. Batav. [20] Scholiast. Hesiod. Ὀρείχαλκος, τὸ λευκὸν χάλκωμα. [21] Tzetzes in Hesiod. Οὗτος ὁ χαλκὸς τῷ γίνεται χαλκὸς λευκὸς, φύσει πυρρὸς ὤν. [22] Χαλκολίβανον, τὸν χαλκὸν ἐν τῷ Λιβάνῳ ... μεταλλευόμενον. Ita Andreas, & Arethas Cæsariens. Syr. Æthiop. alii plures. [23] 2. Reg. VIII. 8. collatam cum 1. Par. XVIII. 8. [24] Plin. l. 34. c. 2. *Successit ei (Sallustiano æri) Livianum in Gallia*, &c. [25] Anton. Nebriss. Quinquagen. 3. cap. [26] Anonym. de Thure, apud Salmas. in Solin. p. 1151. Καὶ ὁ μὲν ἄῤῥην ὀνομάζεται χαλκολίβανος ..., ὅτι πυῤῥὸς, ἤγουν ξανθός. [27] Ambrosiast. Tichon. Victorin. Haymo, Beda, Cornel. Vide Grot. Glass. Durham. Cocnel. [28] Tichon. Primas. Areth. Haymo, Ansel. Hug. Victor. Alcazar. &c. [29] Hebr. IV. 12. Ephes. VI. 17. [30] Ἔχω τὰς κλεῖς τοῦ ᾅδου, καὶ τοῦ θανάτου. Alii: Τοῦ θανάτου καὶ τοῦ ᾅδου. Ita Alex. Cov. 2. Huet. 3. Baroc. Petit. 2. Complut. Syr. Arab. Æthiop. alii plures. [31] Areth. Perer. Lyran. alii. [32] Andr. Richard. a sancto Victore. [33] Ita Ambrosiast. Rupert. Anselm. Riber. Perer. alii. [34] Judic. II. 1. Agg. I. 13. Malach. 1. [35] Kimchi apud Grot. & Hamm. Malach. II. 7. [36] Vide 1. Reg. XXIX. 9. 2. Reg. XIV. 17. 20. XIX. 27.

CA-

CAPUT II.

Laudes Episcopi Ephesiorum: vitia quæ ut pœnitudine expiet monetur. Quæ mala Smyrnensium Episcopo toleranda sint. Monita ad Episcopum Pergami, Nicolaitas tolerantem. Episcopus Thyatiræ admonetur.

℣. 1. ANgelo Ephesi Ecclesiæ scribe: Hæc dicit, qui tenet septem stellas in dex-
tera sua, qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum: 2. Scio
opera tua, & laborem, & patientiam tuam, & quia non potes sustinere malos: &
tentasti eos, qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt: & invenisti eos mendaces:
3. Et patientiam habes, & sustinuisti propter nomen meum, & non defecisti. 4.
Sed habeo adversum te, quod charitatem tuam primam reliquisti. 5. Memor esto
itaque, unde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac: sin autem, venio
tibi, & movebo candelabrum tuum de loco suo, nisi pœnitentiam egeris. 6. Sed
hoc habes, quia odisti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi. 7. Qui habet aurem,
audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis: Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in
Paradiso Dei mei. 8. Et Angelo Smyrnæ Ecclesiæ scribe: Hæc dicit primus, &
novissimus, qui fuit mortuus, & vivit: 9. Scio tribulationem tuam, & pauperta-
tem tuam, sed dives es: & blasphemaris ab his, qui se dicunt Judæos esse, & non
sunt, sed sunt synagogæ sathanæ. 10. Nihil horum timeas, quæ passurus es. Ecce
missurus est diabolus aliquos ex vobis in carcerem, ut tentemini: & habebitis tribu-
lationem diebus decem. Esto fidelis usque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.
11. Qui habet aurem, audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis: Qui vicerit, non læde-
tur a morte secunda. 12. Et Angelo Pergami Ecclesiæ scribe: Hæc dicit, qui ha-
bet rhomphæam utraque parte acutam: 13. Scio, ubi habitas, ubi sedes est sathanæ;
& tenes nomen meum: & non negasti fidem meam: Et in diebus illis Antipas testis
meus fidelis, qui occisus est apud vos, ubi sathanas habitat. 14. Sed habeo adver-
sus te pauca: quia habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere
scandalum coram filiis Israel, edere, & fornicari: 15. Ita habes & tu tenentes do-
ctrinam Nicolaitarum. 16. Similiter pœnitentiam age: si quo minus, veniam tibi ci-
to, & pugnabo cum illis in gladio oris mei. 17. Qui habet aurem, audiat, quid
Spiritus dicat Ecclesiis: Vincenti dabo manna absconditum, & dabo illi calculum
candidum: & in calculo nomen novum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit.
18. Et Angelo Thyatiræ Ecclesiæ scribe: Hæc dicit Filius Dei, qui habet oculos
tamquam flammam ignis, & pedes ejus similes aurichalco: 19. Novi opera tua, &
fidem, & charitatem tuam, & ministerium, & patientiam tuam, & opera tua novis-
sima plura prioribus. 20. Sed habeo adversus te pauca: quia permittis mulierem
Jezabel, quæ se dicit prophetem, docere, & seducere servos meos, fornicari, &
manducare de idolothytis. 21. Et dedi illi tempus ut pœnitentiam ageret; & non
vult pœnitere a fornicatione sua. 22. Ecce mittam eam in lectum: & qui mœchan-
tur cum ea, in tribulatione maxima erunt, nisi pœnitentiam ab operibus suis ege-
rint. 23. Et filios ejus interficiam in morte, & scient omnes Ecclesiæ, quia ego
sum scrutans renes, & corda: & dabo unicuique vestrum secundum opera sua. Vo-
bis autem dico, 24. Et cæteris, qui Thyatiræ estis: Quicumque non habent doctri-
nam hanc, & qui non cognoverunt altitudines sathanæ, quemadmodum dicunt, non
mittam super vos aliud pondus: 25. Tamen id, quod habetis, tenete, donec ve-
niam. 26. Et qui vicerit, & custodierit usque in finem opera mea, dabo illi pote-
statem super Gentes, 27. Et reget eas in virga ferrea, & tamquam vas figuli con-
fringentur, 28. Sicut & ego accepi a Patre meo: & dabo illi stellam matutinam.
29. Qui habet aurem, audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis.

℣. 1. ANGELO EPHESI ECCLESIÆ scribe, Episcopo scilicet Ephesinam Ecclesiam tunc regenti, qui alius esse non poterat, quam Timotheus (a), a Paulo Apostolo Episcopus ibi constitutus, antequam Joannes in Asiam migraret, quique sacris præfuit usque ad annum Ch. XCVII. quo martyrium absolvit paulo ante restitutionem Joannis ab exilio. Extorris enim actus Apostolus in Patmos fuit anno 95. ibique ad exitum usque Domitiani, anno Christi XCVI. mansit. Ephesum anno

(a) Ita Peres. Grot. Viegas, Alcazar. Aureolus, Cornel. Bossuet, Du Pin, &c.

anno XCVII. repetiit. Vitia, quæ Joannes hic Angelo Ephesi adscribit, Timotheo imputanda nequaquam sunt, sed Ministris potius, cæterisque Ecclesiæ illius membris. Nec aliter de reliquis, ad quos scribit, reputandum est. Quæ Apostolus nunciat, Episcopos minus, quam creditas illis Ecclesias, respiciunt (2).

HÆC DICIT QUI TENET SEPTEM STELLAS. More veterum Prophetarum loquitur: *Hæc dicit Dominus* ad Hebræos, Deus Hebræorum. Hic Christus ore Apostoli loquitur. Cum autem non ea modo quæ hoc Capite & consequentibus continentur, sed & ea pariter quæ in superioribus descripta sunt, ad illos mittat, notant illi, quisnam his verbis designaretur: *Qui tenet septem stellas in dextera sua, qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum.*

℣. 2. SCIO OPERA TUA, ET LABOREM, ET PATIENTIAM SUAM. Novi quæ bene & quæ male agis, labores ac perpessiones tuas scio. *Quia non potes sustinere malos*, hæreticos, falsos fratres, Doctores pravos. *Et tentasti eos, qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt.* Eosdem hic agnosce, de quibus sæpe adeo sermo recurrit in Commentariis ad Epistolas Joannis, Petri, & Judæ Apostolorum: Simonianos, Nicolaitas, Gnosticos, cæterosque, ipsa Religionis fundamenta labefactare tentantes, quippe qui resurrectionem, bonorum operum necessitatem, Christi divinitatem negabant. Timotheus, ad quem Joannes hæc scribit, maxime omnium pravam turbulentorum ejusmodi hominum indolem norat; edoctus enim diu antea Pauli Epistolis ea de re fuerat (3); nam vivam illorum imaginem Apostolus expresserat; quia & ante plures annos sermonem ad Ephesios habens Act. XX. 29. 30. illos prædixerat.

℣. 3. ET PATIENTIAM HABES, ET SUSTINUISTI . . . ET NON DEFECISTI. Versio ista congruit cum lectione Græcorum quorumdam manuscriptorum (4) & editorum Codicum, præterquam quod pro illo, *Et non defecisti*, legunt, *Et non es fatigatus*. Sed Græci Codices alii cum Syro, Arabe, Æthiope ferunt (5): *Et sustinuisti, & patientiam habes, & propter nomen meum laborasti, & animo non recidisti.* Alte impressum menti habebat Timotheus illud Pauli monitum, sibi antequam is moreretur traditum 2. Timoth. 2. 3. *Labora sicut bonus miles Christi Jesu. Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus.* Et 1. Timot. 1. 18. *Hoc præceptum commendo tibi, fili Timothee, secundum præcedentes in te prophetias, ut milites bonam militiam.*

℣. 4. SED HABEO ADVERSUM TE, QUOD CHARITATEM TUAM PRISTINAM RELIQUISTI. In mentem inducere non possumus, hæc spectare ad Timotheum, cujus fides & charitas firma perseveravit adeo, ut is vitam pro Christo profunderet. Sed in Ministros minores, sive in Fideles Ephesios tepor aliquis quoad proximorum dilectionem forte irrepserat. Piæ largitiones, hospitalitas, ægrorum cura negligebatur: de operibus pietatis, de concionibus habendis, de Gentilibus ad fidem convertendis sollicitudo minor. Gliscere hæc possunt vel in ipsis optime curatis Ecclesiis, Ministrorum subsidiariorum desidia, quin eorum culpa in supremos Pastores referatur. Sed cum hæc contigerint, resque ad Episcopi aures delata fuerit, tunc utique ita cum illo agitur, veluti qui respondere de iis debeat, quæ a constitutis ab ipso Ministris præstantur. Episcopi est omnibus invigilare, utpote cui de alienis quoque, nedum de suis, ratio reddenda sit. Fieri autem potuisse, ut minus in his causa virtus ipsa Timothei fuerit (quod plane humanum est) facile intelligimus. Sanctissimi quique viri in delectu Ministrorum decipi vel errare nolentes imprudentesque possunt. Egregia insuper docilitas sollicitudini, monitis, exemplis Pastoris minus persæpe respondet.

Denique ex Interpretibus quidam (6) iniquiores fore se viro sanctissimo minime credunt, si de pristinæ charitatis fervore aliquid remisisse illum opinati fuerint; sive ille ætatis fuerit affectæ, sive laborum pertæsæ; sive tepor aliquis*, quod viris etiam probis non raro accidit, virum sanctum occuparit. Sed monitione Apostoli commode adeo usus est, ut vertente anno vitam pro Christo constantissime dederit.

℣. 5. MEMOR ESTO UNDE EXCIDERIS, ET AGE PŒNITENTIAM. Ne mente excidat verus fervor, & pius ille ardor quo flagrabas: ac de eo, qui tibi obrepsit, tepore pœnitentiam age. Resume spiritum illum Apostolicum, & pro tuo more *prædica verbum, insta opportune, importune, argue, obsecra, increpa in omni patientia & doctrina* (7).

SIN AUTEM, VENIO TIBI, ET MOVEBO CANDELABRUM SUUM DE LOCO SUO (8). Nisi agendi morem statim mutaveris, nisi pristinum charitatis vigorem resumpseris, veniens ego in furore meo, candelabrum, Ecclesiam tuam referens, e loco amovebo. Inter Asiæ Ecclesias puritatis & sanctimoniæ fama præstas; aliam tibi præferam, sive aditum in te apertam hæresi, dissidiis, insectationibus, ut totam occupent, dissipent, agitent, perdant (9). Fit sæpe, ut ea quæ irrumpunt in Ecclesiam mala, hæreses, schismata, scandala, dissidia in pœnam desidiæ Pastorum, sive populorum indocilitatis a Deo permittantur. Retrahit se Deus ab iis, qui fervorem pristinum deserunt, ac debitæ fidelitatis officio desunt; ejusque indignatio in perspicuas calamitates, & columnarum quarumdam Ecclesiæ lapsum persæpe erumpit.

℣. 6. ODISTI FACTA NICOLAITARUM (10). Capite VI. 5. Actorum sermonem habui de Nicolao Nicolaitarum authore, vel ex quo saltem nomen Nicolaitæ mutuati sunt. Hæc autem potissima eorum dogmata. Præter uxorum communitatem, ait S. Augustinus (11), inter dapes Idolis immolatas & communes discrimen nullum constituebant. Quæ Idolis oblata fuerant, adjurationibus quibusdam expiasse illos, ac degustasse, tradit S. Irenæus (12). Profanas quascumque superstitiones admittebant; adulterium, fornicationem, & ejusmodi salacissima, perinde ac res in medio positas habebant. Sectam hanc duo ista potissimum distinguebant, flagitia & libido. Fœda ab illis admissa narrare ne audemus quidem, cum ferre illa, si quid inerit pudoris, nemo possit.

Fabellas nescio quas venditabant de creatione & mundi dispositione, admiscentes hisce Angelorum & Potestatum quarumdam nomina, ut auditoribus suis terrorem & venerationem ingererent. Hæc autem omnia eo referebantur, ut persuaderent, mundum opus esse non Dei quidem, sed Mentium quarumdam, quas ipsi comminiscebantur. Fidem dictis suis conciliabant ex authoritate Libri cujusdam, cujus fragmenta, apud S. Clementem Alexandrinum servata (13), id docent, illos libidinum suarum vel Deum ipsum consortem fecisse.

Tra-

(2) Ita Interpp. plerique. (3) Vide 1. Timoth. IV. 1. 2. 3. & seq. & 2. Timoth. III. 1. & seq.
(4) Alii plures: Καὶ ὑπομονὴν ἔχεις, καὶ ἐβάστασας διὰ τὸ ὄνομά μου, καὶ οὐκ ἐκοπίασας. Quidam: Καὶ ἐβάστασάς με, ... Ita Ald. & duæ primæ edit. Erasmi. (5) Καὶ ἐβάστασας, καὶ ὑπομονὴν ἔχεις, καὶ διὰ τὸ ὄνομά μου κεκοπίακας, καὶ οὐ κέκμηκας. (6) Ribera, Perer. Alcazar. Cornel. (7) 2. Timoth. IV. 2.
(8) Εἰ δὲ μή, ἔρχομαί σοι τάχει. Illud τάχει deest in Alex. Velez. Æthiop. Vulg. alii Ἔρχομαί σοι ταχύ. Edit. Sixti V. an. 1590. *Veniam tibi cito.* (9) Victorin. Andr. Cæsariens. Alcazar. Lyran. Cornel. alii.
(10) Τὰ ἔργα τῶν Νικολαϊτῶν. Tertull. Præscript. cap. 42. *Doctrinam Nicolaitarum, quam & ego odi.*
(11) August. de hæresib. 5. pag. 7. (12) Iren. lib. 1. cap. 27. Vide Philastr. & Theodoret. de hæres. Epiphan. hæres. 25. (13) Clem. Alex. lib. 3. Stromat. pag. 437.

Tradit Tertullianus (30), transisse illos ad sectam Cainitarum, qui virtutem quamdam Creatore superiorem comminiscebantur (31). Creatori vero Justos & Patriarchas Veteris Testamenti; Virtuti autem superiori, quam *Sapientiam* appellabant, homines, quos Vetus Testamentum reprehendit, Cainum, Esau, Core, Sodomitas, Judam pariter, & se denique ipsos tribuebant. Mysteria hæc omnia ante se quidem unum Judam novisse, iisque ad prodendum Jesum Christum impulsum fuisse defendebant. Legi ejusque authori Deo obloquebantur, & resurrectionem negabant (32). Quodlibet actionum genus ad salutem obtinendam præstari, necessarium ducebant, rati lucis perfectionem in eo versari, si perfricta fronte tenebrarum opera, quæ vel nominare pudor vetat, admitterentur (33). Singulis autem hominum actibus Angelum præesse, quem agendo invocabant, rebantur. Is erat Nicolaita hæreticus, quem Christus ipse damnavit, & primævi Ecclesiæ Patres refutarunt.

℣. 7. Quid Spiritus dicat Ecclesiis (1). Quid Spiritus Sanctus, quid is, qui in me loquitur, Christi Spiritus dicat, nedum Ephesiorum Ecclesiæ, verum etiam exteris, iis præsertim septem Ecclesiis, ad quas scribebat. Quid autem illis? *Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in Paradiso Dei mei.* Christus per Apostolum iis, qui vicerint Nicolaitas, cæterosque similes hæreticos, quique sese opposuerint gentilium superstitioni, licentiæ, morumque corruptelæ, pollicetur fructum *ligni vitæ*, idest, immortalitatem, felicitatem æternam in altera vita (2), gratiam, cœleste lumen, sapientiam, & justitiam in præsenti. Alludit ad arborem vitæ, in medio terrestris Paradisi satam, cui *arboris vitæ* nomen ideo accessit, quod vitam, incolumitatem, immortalitatemque Adamo servatura fuisset: quemadmodum & *arbor scientiæ boni & mali* ideo dicta est, quod degustatio oculos apertura erat, ut peccatum suum, & inductum sibi exitium nosset. Veteres quidam, cum Recentioribus nonnullis (3), fructum *ligni vitæ* explicant de Divina Eucharistia, quæ confert, auget, conservat gratiæ vitam iis, a quibus digne accipitur, quique de mundo, carne, & dæmone victoriam referunt.

℣. 8. Angelo Smyrnæ, Episcopo Ecclesiæ Smyrnensis, nempe, uti plures opinantur (4), Polycarpo, Episcopo Ecclesiæ Smyrnensis initiato ab Apostolis, quin potius a Joanne Evangelista, testibus S. Irenæo, Tertulliano, & Priscis nonnullis (5). Hic consuetudine Joannis Evangelistæ usus est; & Martyrem Ignatium & Papiam Discipulos habuit. Quo anno Smyrnensem Episcopatum obtinuerit, ignoramus. Si tamen Joannes hæc ad illum scripsit, si ab illo initiatus fuit, Episcopum egisse oportet ab anno xcv. vel xcvi. Jesu Christi, quo Apocalypsis scripto tradita fuit, & ante annum Christi c. Joannis emortualem. Laudes, quibus Spiritus Sanctus Angelum Smyrnæ prosequitur, Polycarpo congruunt: nec prætereundum est, vitii nihil in eo reprehendi.

Smyrna urbs erat in toto Imperio per eam ætatem florentissima, literis præsertim & eloquentia illustris, cujus rei fama ingentem hominum turbam eo acciverat. De Metropoleos & urbis tota Asia principis titulo cum Epheso disputabat, nec raro vincebat (6).

℣. 9. Scio tribulationem tuam et paupertatem. Græcus (7): *Scio opera tua, tribulationem tuam, & paupertatem tuam*; sed illud *opera tua* in Codice Alexandrino & in Versione Æthiopica deest. Ait igitur S. Spiritus, exploratam habere se probam rectamque agendi rationem Episcopi Smyrnensis, quæque ille toleraverat mala & adversa, denique bonorum fortunæ penuriam, qua opprimebatur. Verum, addit, *dives es*, pretiosiorem quam quicquid ab hominibus æstimari solet, continens (8) fidem, spem, charitatem, Christum ipsum, qui largitionibus suis te locupletat, teque bonis cœlestibus eo ditiorem efficit, quo magis cares terrestribus bonis spontanea & plena egestate.

Et blasphemaris ab his qui se dicunt Judæos esse, et non sunt, sed sunt Synagoga Satanæ. Omnium, quotquot passa est Ecclesia in ipso sui exordio adversarios, infestissimos experta est Judæos incredulos, qui calumnias in Christianos qua late patet orbis sparserunt (9), ut invidiam in illos apud Principes, Magistratus & populum crearent. Ex iis multi provincias peragrantes, turbis maximis Ecclesias complures agitavere, contendentes, eos, qui ex Gentilibus ad Christiana sacra transibant, circumcisioni cæterisque legalibus obnoxios esse oportere. In pravos illos Doctores persæpe, ac præsertim in Epistola ad Galatas, Paulus insurgit. Nec summa illis inerat de Lege sollicitudo, cum plerique illam non sequerentur (10), nihilque haberent antiquius, quam ut cupiditati gulæque suæ satisfacerent, & per alias atque alias Ecclesias discurrendo, pro viribus famam Apostolorum Christi apud Fideles criminationibus labefactarent. Hi quidem neque Judæi erant neque Christiani, cum nec legi parerent, nec Christum crucifixum prædicarent; sed una eorum cura erat, ut sese tutos a Gentilium Judæorumque insectationibus securosque præstarent (11). Judæis dicebant: Vestri sumus, quippe qui circumcisionem admisimus, & Moysem magistrum agnoscimus. Gentilibus vero: Ne Christianos nos puteris, cum religionem minime novam profiteamur, in Imperio toleratam, Imperatorum Legibus probatam; Judæi enim sumus.

Historia martyrii S. Polycarpi assertæ est Fidei, quippe quæ narratur in Epistola Ecclesiæ Smyrnensis, paulo post ejus obitum scripta (12). Ibi legimus, Polycarpo igne damnato, Judæos, quorum multitudo ingens erat Smyrnæ, maximo præ cæteris studio rogum parasse; qua re illustratur hic Joannis locus, ferens, Polycarpum Judæis odio fuisse, ceu infensissimum ipsis hostem; & locus credendo fit, non defuisse illos, quin calumniis & maledictis famam ejus proscinderent.

℣. 10. Missurus est Diabolus aliquos ex vobis in carcerem. Prædicere videtur Apostolus martyrium S. Germanici, & decem vel undecim aliorum Christianorum, qui ad bestias Smyrnis expositi paulo ante obitum Polycarpi martyrium consummarunt (13). Contigit id anno Christi 166.

Et

[30] Tertull. Præscript. c. 33. [31] Iren. lib. 1. cap. 35. [32] August. de Hæres. 18. [33] Iren. lib. 1. c. 35. [1] MS. Alex. Ταῖς κατὰ Ἐκκλησίας. [2] Cornel. Men. Ribes. alii. [3] Rupert. hic. Anastas. Sinaita lib. 1. Hexaemer. Paschas. Radbert. de Corpore & Sang. Christi c. 7. & 8. Alcazar. &c. [4] Aureolus, Ribera, Peter. Alcazar Lyr. Cornel. Men. Tir. Est. Parr. &c. [5] Iren. lib. 3. cap. 3. Tertull. Præscript. cap. 32. Hieron. de Viris Illust. c. 17. Chronic. Alexandr. [6] Vide Tillemont tom. 2. S. Polycarpe pag. 327. [7] Οἶδά σου τὰ ἔργα, καὶ τὴν θλίψιν, καὶ τὴν πτωχείαν. Omittunt, τὰ ἔργα σου Alexan. Vulg. Æthiop. [8] Aretas hic: Πλούσιος εἶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς, τὸν θησαυρὸν ἔχων πεπληρωμένον ἐν τῷ ἀγρῷ τῆς καρδίας σου, ὅς ἐστι Χριστὸς, δι' ὃν καὶ πλούσιος εἶ, &c. [9] Justin. Dialog. cum Tryph. & Apolog. 2. Origen. homil. 18. Græc. in Jerem. Euseb. Hieron. in Isai. XVIII. [10] Galat. VI. 12. 13. *Quicumque volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi, tantum ut crucis Christi persecutionem non patiantur. Neque enim qui circumciduntur, legem custodiunt, &c.* [11] Galat. IV. 17. V. 11. *Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior? Ergo evacuatum est scandalum crucis.* Vide & Galat. VI. 12. Philipp. III. 18. [12] Apud Euseb. lib. 4. cap. 15. [13] Vide Euseb. ibidem, Riber. Hammond. Men. alios.

ET HABEBITIS TRIBULATIONEM DIEBUS DECEM; nec iis evolutis tranquillitatem pollicetur: imo innuit futurum, ut ipse vita periclitetur: *Esto fidelis usque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ*. Profecto Polycarpus martyrium Smyrnæ absolvit, quo tempore Marcus Aurelius in Christianos furens, ex iis plurimos perdidit. Decem dierum periodum non satis accurate distinxit Historicus, sed hoc dierum spatium exigere videntur ea, quæ nobis explorata sunt. Quæ supersunt martyrii ejus Acta tempus rei gestæ docent; sed Eruditis ægre persuadent. Tillemontius, qui rem post alios plures mature expendit (14), censet, illum obiisse die Sabbathi XXIII. Februarii anni 166. qui sextus erat Imperii M. Aurelii, & L. Veri. Porro vexatio illa exordium cæpit a nece Smyrnensium quorumdam Fidelium, qui suppliciis variis ante Polycarpum perempti fuerunt. Ex his quidam Quintus Phrygius temere sese martyrio obtulit, sed victus cessit, & Idolis sacrificavit. Id intelligens Polycarpus rogantibus amicis, tandem consensit, ut se ipse in agrum reciperet. Aliquot ibi diebus mansit; & tertio ante obitum die cœlesti visione edoctus, ignis supplicium destinari sibi intellexit. Nec vana ominatus, post triduum captus raptusque ad Proconsulem, ejus jussu manibus populi ad supplicium ignis traditus fuit.

℣. 11. QUI VICERIT, NON LÆDETUR A MORTE SECUNDA. Mors prima corporis est, animæ secunda (15). Datum est quidem adversariis, ut corporis nostri vitam tollant, perdantque corpus istud, in quo velut in tentorio degimus; sed manus in animam injicere nequidquam tentant. Hæc, Deo largiente, gloria & felicitate in æterna mansione donabitur. Hæc locutio, *mors secunda*, recurrit infra XX. 6. 14. ubi dicitur Infernus secunda mors esse. Legis illam pariter apud Paraphrastas Chaldæos (16); & ex Rabbinis quidam (17) docuerunt, impiorum animas in altera vita ad nihilum redigi.

℣. 12. ANGELO PERGAMI. Scripta hæc fuisse ad Carpum, qui Ecclesiam Pergami tunc administrabat, quidam censent (18). Sed cum ille sub Decio obierit, Episcopum Pergami sub Domitiano agere nequaquam potuit. Vide Tillemontium t. 3. p. 346. &c. Apoc. XXII. 18. & Fabric. t. 2. Bibl. Gr. p. 75. 76. Licet autem constet, Carpum Pergami (19) obiisse, nullo tamen documento Episcopum ejus Ecclesiæ fuisse discimus. Pergamus sita erat in Troade, atque inter Urbes ejus ætatis venustas & florentes habebatur. S. Carpus martyrium sub Decio consummavit, adeoque Domitiano imperante Episcopatum Pergamensem obtinere nequaquam potuit.

HÆC DICIT QUI HABET ROMPHÆAM; idest Christus, sive Angelus, personam Christi gerens, cujus ex ore anceps gladius prodibat. Vide supra I. 16. Hoc emblemate ultio in impios exercenda designabatur. Vide infra ℣. 16.

℣. 13. SCIO UBI HABITAS, UBI SEDES EST SATANÆ. Pergamum Urbem fuisse moribus corruptissimam, Idolorum præsertim cultui addictam, oportet (20). Græcus legit: *Scio opera tua, & habitas ubi sedes est Satanæ*. Sed neque in Codice Alexandrino, neque in Versione Æthiopica legitur illud: *Scio opera tua*.

NON NEGASTI FIDEM MEAM. ET IN DIEBUS ILLIS ANTIPAS TESTIS MEUS FIDELIS, QUI OCCISUS EST APUD vos. Fidem meam retinuisti, vel tunc, cum Antipas ejus causa neci apud vos traditus fuit. Antipas in Domitiani persecutione martyrium Pergami absolvit (21). In ejus Actis Episcopus Pergami appellatur, & in ardenti æneo tauro absumptus fuisse dicitur. Quamquam autem horum Actorum meminerunt Andreas & Aretas Cæsareæ in Cappadocia Episcopi, & Commentariis in Apocalypsim celebres, fidei tamen satis certæ minime habentur. Notat Grotius, supplicium ænei tauri succensi Romanis Legibus, quæ tunc Pergami obtinebant, ignotum fuisse. Verbum Græcum (22), *qui occisus est*, innuit, in tumultu populari concitantibus Sacerdotibus Æsculapii, Numinis Pergamenorum, Antipam neci traditum fuisse. Hoc Antipæ supplicio Episcopus Pergami territus minime est; quamquam similis necis discrimini assidue expositum periclitari se noverat.

℣. 14. HABEO ADVERSUS TE PAUCA. Aliqua in Ecclesiam tuam vitia, a te minime ferendæ, irrepsere; *habes* enim *illic tenentes doctrinam Balaam*, impii illius Prophetæ, qui a Balaco Rege Moab accitus, ut Israelitas diris devoveret (23), intelligensque frustra se obniti, cum pro maledictis bonas preces Deus dictaret, pravum illud consilium præbuit Balaco, ut puellas in castra Israelitarum mittens, illos ad impudica primum, tum ad Idola pelliceret; atque ita *misit scandalum coram filiis Israel edere* idolothyta *& fornicari*. Vide Numerorum librum XXIV. 14. & XXXI. 16. Doctores hosce cum Balaamo Apostolus comparat.

℣. 15. ITA HABES ET TU TENENTES DOCTRINAM NICOLAITARUM, qui exemplo Balaami fideles ad libidinem & idola pertrahere student. Nefanda Hæreticorum istorum scelera supra, ℣. 6. commemoravimus.

℣. 16. SIMILITER PŒNITENTIAM AGE. In Græco deest (24) illud *similiter*; sed in fine superioris versiculi habetur *odi*, in hunc modum: Doctrinam Nicolaitarum, *quod odi*; *pœnitentiam age*. Codices alii legunt: *Habes similiter tenentes doctrinam Nicolaitarum: pœnitentiam age*. Quemadmodum Balaam lapidem offensionis Israelitis objecit; ita Pergami versantur quidam, Nicolaitarum doctrinam sequuti. His tibi invigilandum, & tanta adversariorum pernicies reprimenda est. Id nisi præstiteris, *veniam tibi cito, & pugnabo cum illis in gladio oris mei*. Gladius meus anceps vibrabitur, & illos perimam, quemadmodum Balaam gladiis Hebræorum periit (25). Gladius vel divinam ultionem vel Dei verbum significat. Concitabo in eorum excidium ultores, sive Prophetas & Sacros Oratores pollentes eloquio, qui nefanda eorum mysteria detegentes, æterna ignominia illos obruent.

℣. 17. VINCENTI DABO MANNA ABSCONDITUM. Quicumque inter vos cum Nicolaitis hisce sese committens, victoriam de illis referet, nutrietur spirituali manna, cibo illo cœlesti, quem Christus delaturus in mundum venit; id est, agnitione veritatum ad salutem pertinentium, & consiliorum Dei erga homines, gratia quoque donisque Spiritus Sancti; denique Corpore ejus & Sanguine in Eucharistia, solatiis & gaudiis cœlestibus. Hæc omnia *manna* illud *absconditum* complectitur; est enim absconditum Judæis carnalibus, unis notum Fidelibus, qui perpetuam luctam cum carne, mundo, dæmone, & errore luctantur. Censent quidam (26), spectasse hic Apostolum gomor illud

[14] Vide Tillemont, sur S. Polycarpe note 55. [15] Victorin. Andreas, Beda, Lyran. Haymo, Cornel. Riber. Men. alii. [16] Paraphrast. ad Deut. XXXIII. 2. & Isai. XXII. 14. [17] Dav. Kimchi, & alii quidam. Vide Grot. hic, & Muis. ad Psal. 1. [18] Aureolus, Lyran. [19] Euseb. Hist. Eccl. lib. 4. c. 15. [20] Aret. Θρόνον τοῦ Σατανᾶ τὴν Πέργαμον καλεῖ, ὡς κατείδωλον οὖσαν, ὑπὲρ τὴν Ἀσίαν πᾶσαν. Ita Grot. Gagn. Cluver. alii. [21] Vide apud Bolland. 1. April. pag. 5. Et Tillemont, persecution de Domitien tom. 2. p. 130. & Note 2. [22] Ἀπεκτάνθη. [23] Num. XXII. XXIII. XXIV. 17. XXXI. 16. Mich. VI. 5. 2. Petr. II. 15. Judæ II. [24] ℣. 15. Τὴν διδαχὴν τῶν Νικολαϊτῶν, ὃ μισῶ. 16. Μετανόησον. Plures legunt: Τῶν Νικολαϊτῶν ὁμοίως. 17. Μετανόησον οὖν. Ita Steph. 11. Alex. Pet. 2. 3. Huor. 1. Sin. Broc. Cov. 2. Barb. 2. Areth. alii. Ὁμοίως μετανόησον. Ita Vulg. Syr. Cornel. [25] Num. XXXI. 8. Josue XIII. 22. Grot. Riber. [26] Capell. Cotter. Pare.

mannæ, quod Moyses seponendum curavit, & ad latus Arcæ in Sanctuario condidit, Exod. 16. 32.

Et dabo illi calculum candidum, et in calculo nomen novum. In judiciis capitalibus mos erat Judicum suffragium lapillis ferre. Albi absolutionem, nigri damnationem indicabant. Ovid. xv. Metamorph.

Mos erat Antiquis, niveis atrisque lapillis
His damnare reos, illis absolvere culpæ.

Veterem hunc morem designari hic, Interpretes plerique arbitrantur (25). Aretas ait, obtinuisse pariter, ut albi lapilli in ludis publicis victori darentur. Spondet igitur Christus, donaturum se victorem manna abscondito, & calculo albo; illo ad sustentationem & solamen, hoc ad absolutionem, & ad proclamandum victorem.

Criticorum quidam peritissimi putant, Apostolum morem alium Antiquitatis spectasse. Tota series narrationis demonstrat, allusum hic esse ad præmia victorum in publicis ludis. Dabantur illis plerumque portiones quædam frumenti & fructuum, assignatæ illis e publicis horreis, quas hi exigebant data schedula, in qua & nomen & dotes singulorum & quantitas frumenti exigendi adscriptæ erant (26). Solebant etiam Romanorum Imperatores interdum in publicis ludis calculos populo projicere, ferentes certam quantitatem frumenti, sive pecuniæ, sive persimile aliud; quicumque ex populo illos rapiebant, e publico ærario tantumdem recipiebat. Convivia pariter erant quædam publica & sacra, ad quæ nemo admittebatur, nisi qui syngrapham, qua jus ingrediendi conferebatur, redderet.

Hammondus commemorari hic censet morem apud nos obtinentem in ludis sortitionum, in quibus optimæ sortes casu obveniunt, exhibentque *nomen novum*, ignotum extrahenti, notumque illi tantummodo, qui schedulam vel sortem injecit. Ait hic Joannes, obventuram victori optimam sortem, optimam syngrapham cum nomine Jesu Christi, *nomine novo, quod nemo scit, nisi qui accipit*; præmium scilicet, cœlestem gloriam, mysterium ignotum hominibus mundi amatoribus, nescientibus despectum, sed notum probatumque Fidelibus, qui pensant præstantiam bonorum, quæ Deus amicis spopondit.

℣. 18. Angelo Thyatiræ Ecclesiæ. Thyatira modo Mysiæ, modo Lydiæ adscribitur; erat enim utrique finitima. Martyrologia quædam hunc Episcopatum adscribunt Carpo, de quo supra ℣. 12. Alii (27) Irenæo tribuunt. Sed prior ille incertissimus est; alter nullo fundamento asseritur. Memorat S. Epiphanius hær. 51. Hæreticos quosdam, qui authoritatem Apocalypsi ideo detrahebant, quod eorum ætate Ecclesia Thyatiræ nulla esset; quod & persuasit nonnullis, Joannem hic prænunciasse quæ deinceps eventura norat. Aliis vero persuasum est, totam Ecclesiam Thyatiræ in Cataphrygum errorem pertractam fuisse. Ecclesiam hic agnoscit Grotius, sed ex Judæis tantummodo ad fidem conversis. Non absimile vero judicamus, eam, ad quam hic Apostolus scribit, Ecclesiam, quod monita Joannis surdis auribus exciperet, in calamitates illas incidisse, quæ infra denunciantur, ut penitus dissipata interierit sæviente persecutione, vel Hæreticis adnitentibus in errorem declinarit: cum labente secundo vel incipiente tertio sæculo nulla Catholicorum Ecclesia ibi fuerit.

Qui habet oculos tamquam flammam ignis. Vide supra 1. 14. Oculi flammei vel furoris vel infinitæ efficacitatis argumentum sunt.

℣. 19. Et opera tua novissima plura prioribus. Raræ laudis est de pristino fervore nihil remisisse, quin & incaluisse in dies magis virtutum exercitatione (28): *Rara avis in terris est, qui de gradu, quem in Religione forte semel attigerit, vel parum ascendat.*

℣. 20. Permittis mulierem Jezabel, quæ se dicit Prophetam, docere in Ecclesia, & decipere plurimos. Quemadmodum ℣℣. 14. & 15. doctrinam Balaam appellat dogmata Nicolaitarum; ita & hic fœminam quamdam Thyatiræ, Prophetidem mendacem, nomine Jezabelis traducit. De hac fœmina nihil compertum est. Suspicantur quidam (29), ejusdem Episcopi uxorem fuisse; quin & in Græcis Codicibus quibusdam manuscriptis (30) legitur: *Uxorem tuam Jezabel*. Sed quis credat, Apostolum modeste adeo se continuisse erga Episcopum, si is ea, quæ hic reprehendit, crimina in uxore sua toleraret? Malunt alii (31), designari Nicolaitas ibidem agentes, moresque Fidelium, quos in hæresim pertrahebant, corrumpentes. Mulierem illos appellat, quod moribus essent mollibus & effœminatis. Sed plerique (32) arbitrantur, sermonem hic esse de muliere opulenta & arroganti, quæ inanibus oraculorum commentis populum fallebat, quales erant Prophetides Montanistarum, Priscilla, Maximilla, Quintilla. Nulla fortasse hæresis est, quæ non mulierum ope increverit.

Fornicari et manducare de Idolothytis. Profecto mulier illa adhærebat Nicolaitis vel Gnosticis, qui salacissima quæque, & idolothyta ceu res in medio positas habebant.

℣. 21. Dedi illi tempus, ut pœnitentiam ageret. Illam moneri jussi, hortatus sum ut resipiscat, & errorem abdicet. Sed ℣. 22. *Mittam eam in lectum, & qui mœchantur cum ea, in tribulatione maxima erunt.* Sive hæc accipiantur de adulterio spirituali per idololatriam commisso, sive de adulterio proprie dicto. Mulier hæc, ut innuimus, profitebatur hæreticorum illorum sectam, quibus salacissima quæque probabantur. Solemne erat Deo, per hæc tempora Fideles in crimina labentes morbis punire. Vide 1. Cor. xi. 30.

℣. 23. Filios ejus interficiam morte; idest ejus Discipulos & fautores, seu filios flagitia matris imitantes. Feriam pestilentia, seu lethali aliquo morbo; vel denique morte secunda, morte Inferni (33) illos perimam.

℣. 24. Qui non cognoverunt altitudines Satanæ. Qui novis & pestilentibus erroribus Nicolaitarum, Simonianorum, & Gnosticorum aures præbere recusastis; sive qui illos nec excipere nec probare sustinuistis (34). *Altitudines* seu potius (35) *profunda Satanæ*, sunt arcana doctrinæ abstrusæ Hæreticorum, qui Discipuli sunt seu potius ministri Satanæ: ea quæ illi venditabant de mentibus mundi creatricibus & Creatori contrariis: quæ docebant de Angelis, & variis illorum gradibus; mysteria rerum ab ipsis pessime gestarum; volumina, quibus doctrinam suam descripserant. Hæc omnia Joannes appellat *altitudines Satanæ, quemadmodum dicunt*; id est, quas illi altitudines nuncupant. Apostolus addit *Satanæ*, in contemptum; *Altitudines*, quemadmodum ipsi appellant, quas tamen mysteria diaboli merito dixeris.

Non mittam super vos aliud pondus. Legis jugum iterum cervicibus vestris minime imponam

[25] Ita Riber. Cornel. Men. Tir. Paræ. Pisc. Cluver. Durham. Cotter. &c. [26] Vide Vitruv. Præfat. lib. 9. & Plin. Ep. 119. & 120. Justin. ad Zenam. Grot. & Hamm. hic; & Petit. Var. Lect. cap. 5. [27] Aureolus hic. [28] Bernard. Ep. 96. ad Richard. Fontan. Abbat. [29] Ita Syr. Tichon. Cyprian. Areth. alii plures e veterib. [30] Ὅτι τὴν γυναῖκα Ἰεζάβελ. Alii plures: Τὴν γυναῖκά σου Ἰεζάβελ. Steph. ε, ιϛ, Alex. Sin. Baroc. Pet. a. Hunt. alii. Syr. Areth. Cyprian. Ep. 55. Tichonius, Seidel. & ita veteres, ait Grot. [31] Tichonius, Primas. Rupert. [32] Beda, Rupert. Primas. Peter. Cornel. alii. [33] Drus. hic. Vide Sup. ad ℣. 11. [34] Beda, Rupert. Primas. Richard. alii. [35] Τὰ βάθη, seu τὰ βάθη τοῦ Σατανᾶ.

nam (36). Seu potius (37): Novis minis vos non terrebo; tristia iterum vaticinia non addam. Familiari Prophetarum stilo *onus* oraculum triste designat: *Onus Ninive*, *Onus Babylonis*; & sic de reliquis.

℣. 25. In quod habetis, tenete. Depositum fidei servate, perseverate in bono, in patientia, in charitate, quas in vobis virtutes laudavi ℣. 19. Si constantes in iis permanseritis, futurum sperate, ut nullum furoris mei pondus cervicibus vestris incumbat, sed tantummodo in Jezabelem ruat, ℣℣. 20. 21. 22. 23.

℣. 26. Qui vicerit, dabo illi potestatem super gentes. Qui Jezabelem superaverit, qui ejus illecebris restiterit, & perniciosæ ejus doctrinæ repugnaverit, potestate in gentes donabitur; præficietur Gentilibus ad Christiana sacra traductis (38); seu potius, me largiente, obtinebit gratiam, & scientiam, ob ducendos ad Fidem Gentiles necessariam; seu denique socium mihi gloriæ in Cœlo, & assessorem suprema Judicii die ad judicandas Gentes adsciscam (39).

℣. 27. Reget eas in virga ferrea. Confirmatur his nostra expositio, qua de suprema Judicii die locum hunc interpretati sumus; Ecclesiastica enim Pastorum in gregem gubernatio nunquam virgæ ferreæ nomine designata est; nec Christus unquam Ecclesiæ suæ imperium terribile & violentum in nationes devictas spopondit. Quin & Regnum suum in mundo non esse, Christus suo ipse ore professus est Joan. 18. 38. Attamen Psalmista de regno ejus in gentes ait Ps. 2. 9. moderaturum illas *in virga ferrea*, *& tamquam vas figuli confracturum*. Et Joannes infra 12. 5. docet, filium, quem peperit Ecclesia, idest Christianum populum, gubernaturum gentes *in virga ferrea*; quibus verbis designatur temporale mundi regimen penes Christianos Principes fore, eosque in subjectas sibi Gentes absolutum imperium exercituros. Eamdem explicationem hic pariter admitti nihil vetat.

℣. 28. Dabo illi stellam matutinam. Nempe, ut quidam explicant (40), custodem Angelum, nobis dirigendis a Deo datum. Vel, ut alii malunt (41), Christum Jesum, sive ejus gratiam, seu donum fidei, aut divinam lucem, seu denique gloriæ & beatitudinis cœlestis lumen (42).

[36] Victorin. Ambros. Primas. Rupert. Beda, Haymo, Joachim. Ansbert. Lyr. Hugo, Pannon.
[37] Tichon. Cornel. Durham. [38] Cornel. Hammond. Ita Bed. Primas. Ansbert. [39] Ribera, Lyran. Gomar. Menoch. Cornel. Ita ea Antiq. Victorin. Andr. & Areth. &c. [40] Richard. de Sancto Victor. Dionys. Carthus. Maldon. not. Mss. apud Cornel. hic. [41] Peter. Viegas, Riber. Cornel.
[42] Richard. Primas. Areth. alii.

C A P U T III.

Monita ad Episcopos Sardium, Philadelphiæ, & Laodiciæ. Penes Christum est clavis David. Columna, in quibus Dei & Sionis nomen cælatum est. Christus tepidos abjicit: dilectos suos malis probat, fores pulsat.

℣. 1. Et Angelo Ecclesiæ Sardis scribe: Hæc dicit, qui habet septem Spiritus Dei,
& septem stellas: Scio opera tua, quia nomen habes, quod vivas, & mortuus es. 2. Esto vigilans, & confirma cætera, quæ moritura erant. Non enim invenio opera tua plena coram Deo meo. 3. In mente ergo habe qualiter acceperis,
& audieris, & serva, & pœnitentiam age. Si ergo non vigilaveris, Veniam ad te
tamquam fur, & nescies, qua hora veniam ad te. 4. Sed habes pauca nomina in
Sardis, qui non inquinaverunt vestimenta sua: & ambulabunt mecum in albis, quia
digni sunt. 5. Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis, & non delebo nomen ejus
de Libro vitæ, & confitebor nomen ejus coram Patre meo, & coram Angelis ejus.
6. Qui habet aurem, audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis. 7. Et Angelo Philadelphiæ Ecclesiæ scribe: Hæc dicit Sanctus, & Verus, qui habet clavem David: qui
aperit, & nemo claudit: claudit, & nemo aperit: 8. Scio opera tua. Ecce dedi coram te ostium apertum, quod nemo potest claudere: quia modicam habes virtutem,
& servasti verbum meum, & non negasti nomen meum. 9. Ecce dabo de synagoga
sathanæ, qui dicunt se Judæos esse, & non sunt, sed mentiuntur: Ecce faciam illos,
ut veniant, & adorent ante pedes tuos: & scient, quia ego dilexi te. 10. Quoniam
servasti verbum patientiæ meæ, & ego servabo te ab hora tentationis, quæ ventura
est in orbem universum tentare habitantes in terra. 11. Ecce venio cito: tene,
quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam. 12. Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei, & foras non egredietur amplius: & scribam super eum
nomen Dei mei, & nomen civitatis Dei mei novæ Jerusalem, quæ descendit de cœlo
a Deo meo, & nomen meum novum. 13. Qui habet aurem, audiat, quid Spiritus
dicat Ecclesiis. 14. Et Angelo Laodiciæ Ecclesiæ scribe: Hæc dicit, Amen, testis
fidelis, & verus, qui est principium creaturæ Dei. 15. Scio opera tua, quia neque
frigidus es, neque calidus: utinam frigidus esses, aut calidus: 16. Sed quia tepidus
es, & nec frigidus, nec calidus, incipiam te evomere ex ore meo. 17. Quia dicis:
Quod dives sum, & locupletatus, & nullius egeo: & nescis, quia tu es miser, & mise-

miserabilis, & pauper, & cœcus, & nudus. 18. Suadeo tibi emere a me aurum ignitum probatum, ut locuples fias, & vestimentis albis induaris, & non appareat confusio nuditatis tuæ, & collyrio inunge oculos tuos, ut videas. 19. Ego, quos amo, arguo, & castigo. Æmulare ergo, & pœnitentiam age. 20. Ecce sto ad ostium, & pulso: si quis audierit vocem meam, & aperuerit mihi januam, intrabo ad illum, & cœnabo cum illo, & ipse mecum. 21. Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo: sicut & ego vici, & sedi cum Patre meo in throno ejus. 22. Qui habet aurem, audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis.

℣. 1. ANGELO ECCLESIÆ SARDIS. Sardis urbs erat olim Lydiæ metropolis & Crœsi Regia: *Quid Crœsi Regia Sardis*. Horat. l. 1. Ep. 2.

QUI HABET SEPTEM SPIRITUS DEI ET SEPTEM STELLAS. Hac locutione Christus exprimitur. Confer 1. 4. 16. 20. Commode etiam dicta hæc accipiuntur de Patre & Filio, in hanc sententiam: Ille, cujus solio adsunt septem Spiritus, idest Pater, ex Cap. 1. 4. & ille, in cujus manu sunt septem stellæ, idest Filius, ex Cap. 1. 16. 20. In Græco (1) deest numerus *septem*, Spiritibus additus, sed in optimis pluribus manuscriptis Codicibus legitur.

NOMEN HABES QUOD VIVAS, ET MORTUUS ES. Qui te penitus non noscunt, optimum Christianum virumque probum esse te putant; sed ego qui abdita pervado, mortuum esse te gratiæ assero, ut perinde te respiciam atque cadaver, vel oculis execrandum. Apud Scriptores sacros *vivere* est gratia Dei frui, & bona opera facere; *mortuum esse*, est in peccato agere, & ab officio cessare (2).

℣. 2. ESTO VIGILANS, ET CONFIRMA CÆTERA (3) QUÆ MORITURA ERANT; confirma reliquias populi tui; sive reliqua opera tua. A maxima officiorum tuorum parte ita cessasti, ut mortuus in illis videaris, quemadmodum mortuus es in præcipuis gregis tui membris: excita te, & quod reliquum est in te & in illis vitæ revoca; latentem in cinere favillam excita; in novum fervorem deflagra, te recipe; pœnitentiam amplectere; pravos Doctores pelle; dogmata salutis serio cogita & exequere; invigila gregi, luemque hæreseos in illo grassantem coerce: *non enim invenio opera tua plena coram Deo meo*. Deest illis fervor, charitas, piusque ardor quo victura erant, quo perficienda, quo meritum & gratiam apud Deum habitura. Quæ hominum oculos maxime capiunt, sæpe oculis Dei mortua & inania sunt; quippe quibus deest charitas, qua æternæ salutis meritum adeptura erant.

℣. 3. IN MENTE HABE, QUALITER (4) ACCEPERIS. Memento doctrinæ, quam a primis Apostolis accepisti, tibique commissi fidei depositi reminiscere; custodi sancte, nec permittas novitatibus, numquam non perniciosis, vel minimum periclitari.

VENIAM AD TE TAMQUAM FUR, te minime cogitante. Non equidem studet Deus, ut incautos nos ex improviso opprimat, nec occultos laqueos struit. Monet proinde se venturum ceu furem, ut vigilemus; quod non moneret, si incautos capere vellet (5).

℣. 4. HABES PAUCA NOMINA (6) IN SARDIS, QUI NON INQUINAVERUNT VESTIMENTA SUA. Nomina interdum pro personis hominum usurpantur (7). Seposuerat sibi Deus in ea urbe paucos quosdam Fideles, qui in fide stabiles a Nicolaitarum sordibus puros sese, & a profanis Hæreticorum novitatibus immunes servaverant. *Vestimenta inquinata* sunt res male & impure gestæ. Qui vestimenta munda custodiunt, ii sunt, qui eam, qua imbuti sunt in baptismo, innocentiam immaculatam exhibuerunt, sive quorum fides moresque puri sunt. *Ambulant* cum Filio Dei *in albis, quia digni sunt*. Domini sui consuetudine in Cœlo fruentur, ejusque satellitio addicti, gloria ejus tamquam amici & servi delecti gaudebunt. Vide infra VII. 9. *Post hæc vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat ... stantes ante thronum, & in conspectu Agni, amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum*. Hæc societas Fidelium Sardicensium futura est.

Suspicantur alii (8) spectatas hic solemnes illas pompas, in quibus viri principes, Sacerdotes, & ingenui quique albati prodibant; seu solemnes triumphos, in quibus victor cæterique, currum victoris honoris gratia comitantes, albis vestibus splendebant. Nam albus color gaudii est, festus, & triumphalis. Angeli nunquam non albati spectantur.

℣. 5. QUI VICERIT, SIC VESTIETUR VESTIMENTIS ALBIS (id nostram explicationem confirmat) ET NON DELEBO NOMEN EJUS DE LIBRO VITÆ. Hic loquendi modus, *describere in libro vitæ*, & *ex eo delere*, familiari Scripturæ stilo prædestinationem & reprobationem designat. Prædestinati in eo libro scribuntur; reprobi delentur (9). At enim si prædestinatio ad gloriam & reprobatio immutabiles sunt, qua ratione Dei Filius indelebile spondet se conservaturum nomen ejus qui vicerit? Hinc enim colligitur, deletum iri, si victus cesserit. Respondeo, reprobationis & prædestinationis genera duo esse; alterum plenum & irrevocabile; alterum vero imperfectum. Hoc ad vocationem & justificationem pertinet; illud ad gratiæ, & gloriæ complementum.

Quicumque Christiano nomine censentur, qui Baptismi gratiam assequuti sunt, Divinumque donum gustaverunt, ad gratiam eliguntur, & prædestinantur, hi consortes facti sunt prædestinationis hujus, quam nos imperfectam appellavimus, & S. Thomas (10) inchoatam nuncupat. Deus visus est illos in libro vitæ describere, cum inter Filios ac Fideles cooptarit: si tamen illi a gratia, sive a fide exciderint, seu potius ex eo quod perseveraturi non sint, quippe in censum prædestinatorum ad gloriam non relati, e libro vitæ eorum nomina delenda sunt. At qui pleno & irrevocabili decreto ad gloriam prædestinantur, nomina illorum in libro vitæ certissime mansura sunt, quia in bono perseveraturi sunt; & si forte in infidelitatem, sive in crimen aliquod ceciderint, per pœnitentiam resurgent. In libro vitæ scripti esse videbantur, inquit S. Augustinus (11), at revera non erant. Salutis opus incepere, sed minime absolverunt. Illi vero, de quibus hic Joannes, in gratia con-

(1) Ὁ ἔχων τὰ πνεύματα τοῦ Θεοῦ. Alii plures: Τὰ ἑπτὰ πνεύματα. Ita Steph. 5, 10, 15, Alex. Cov. 2, Hunt. 1. Sin. Baroc. Colinæ. Edit. & aliæ quæd. Edit. Syr. Arab. Æth. Arer. Vulg. (2) Vide Ephes. 11. 1. 1. Timoth. v. 6. Luc. xv. 22. Ephes. v. 14. (3) Στήριξον τὰ λοιπά. Alii. Τοὺς λοιποὺς, οἳ. Ita Syr. Æth. Arab. Ita explicant Beda, Primas. Lyran. Perer. Alcazar. Cornel. Menoch. Paræ. alii. (4) Πῶς εἴληφας, καὶ ἤκουσας. Quidam: qualia. πῶς, pro, ποῖα. Arab. Æth. Bez. Grot. Zeges. Cornel. Arer. Τῶν παραδοθέντων ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων διδαγμάτων. (5) Vide Matth. XXIV. 43. 1. Thessal. v. 2. Apocal. XVI. 15. (6) Pauca nomina, ὀλίγα ὀνόματα. (7) Vide Act. 1. 15. Ἦν τε ὄχλος ὀνομάτων ὡς ἑκατὸν εἴκοσι. Apoc. XI. 13. Ὀνόματα ἀνθρώπων χιλιάδες ἑπτά. Tibull. Eleg. *Nec fidum femina nomen*, &c. (8) Vide Pere, Drus. Gemar. Duhem. Pisc. Clover. (9) Ambrosiast. D. Thom. Perer. Est. Cornel. Riber. Men. alii. (10) D. Thom. 1. parte qu. 24. art. 3. (11) August. in Psal. LXVIII. 29. & Ambrosiast. hic.

confirmabuntur, & perspicuis argumentis inter prædestinatos sese illos cooptasse Deus demonstrabit, ac perseverantiæ gratia donabuntur.

Denique suprema Judicii die *confitebitur nomen eorum coram Patre*; uti suos agnoscet, quemadmodum & ipsi pariter, dum viverent, ejus nomen coram hominibus professi sunt, juxta illud Evangelii (5): *Omnis qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo; qui autem negaverit me coram hominibus*, vel quem mei puduerit, *negabo eum*, vel ejus me pudebit *coram Patre meo*. Is probro duxit Discipuli mei nomen & professionem; ego quoque coram Patre meo probro illum ducam, & abjiciam (6).

℣. 7. Angelo Philadelphiæ Ecclesiæ. Philadelphia Phrygiæ seu Mysiæ, vel Lydiæ urbs erat. Provinciæ enim illæ finitimæ sunt, & variis subinde temporibus Philadelphia modo uni modo alteri ex illis pro varia terrarum distributione accessit.

Hæc dicit Sanctus et verus, qui habet clavem David. Novis hisce epithetis Jesum Christum designat; is enim nominis excellentia Sanctus verusque est, Sanctitas & veritas ipsa; veritatis & Sanctitatis fons & origo. *Qui habet clavem David, seu clavem domus David*, ut legitur in Isaia (7), quo Joannes hic alludit. Clavis insigne erat Præfecti Regiæ Domus. Typice *domus David* Ecclesiam (8) seu Cœlum designat, cujus utriusque clavis penes Christum est; qui & pro arbitrio Cœlum claudit, & aperit (9). Hanc ejus potestatem, ligandi solvendique peccata, Apostoli ejusque in terris Ministri in Ecclesia ejus nomine exercent. Quæ in terris militat Ecclesia, quæque in Cœlis triumphat, unam eamdemque absolutissimam Ecclesiam componunt. Quod hic in nostro inferiori Orbe solvitur ligaturque, illic in superiori Cœlo ratum est; quæque ejus nomine per famulos suos spectantibus nobis præstat, eadem nobis occultus idem Christus in Cœlo agit. Ad Christum igitur clavis David pertinet, quo tradente hæc ab hominibus accipitur.

Aliis (10) sub hac phrasi clavis *David* censetur germana oraculorum cæterarumque Scripturarum interpretatio, quæ referante Christo Ecclesiæ, ejusque Apostolis & amicis patuit. Christus est igitur veluti clavis, sine qua antiqui Fœderis Liber clausus est, nec arcanus sensus oraculorum typorumque, qui in eo continentur, prodit, nisi Christo accommodentur.

℣. 8. Ecce dedi coram te ostium apertum, quod nemo potest claudere. Frustra Evangelii & veritatis osores prohibere te conabuntur, ne gentibus prædices; frustraque pariter obstruere gentibus Ecclesiæ aditum obnitentur; me enim fores reserante intrabunt; me vos mittente, vestrisque laboribus favente, res pro voto succedet (11). Gemina ferme de prædicatione sua Paulus habet 1. Cor. 16. 9. *Ostium mihi apertum est magnum & evidens, & adversarii multi*. Et 2. Cor. 2. 12. *Cum venissem Troadem propter Evangelium Christi, & ostium mihi apertum esset in Domino*. Denique Coloss. 4. 3. *Orantes ut Deus aperiat nobis ostium sermonis*.

Quia modicam habes virtutem, idest vim & robur (12), medio in discrimine te non relinquam. (℣. 10.) *Ego servabo te ad horam tentationis, quæ ventura est in orbem universum*. Dei enim recte providentis est, ut quæ permittit in Christianos tentationum discrimina, attemperet viribus & gratiæ auxiliis, quæ se largiente illi acceperunt; nec unquam permittat, ut supra vires tententur (13): *Fidelis Deus est qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione proventum, ut possitis sustinere*...

Commode etiam sic explicantur: *Quia modicam habes virtutem*, ingenii mentisque parum (14), gratiarum cœlestiumque S. Spiritus donorum, eloquentiæ & scientiæ minimum, adeoque promovendæ Evangelii prædicationi parum aptus es; nihilo tamen secius quia *servasti verbum meum, & non negasti nomen meum*, fidei tuæ præmium rependam, & quæ tibi desunt, ex me supplebo. (℣. 9.) *Ecce dabo de Synagoga Satanæ; qui dicunt se Judæos esse, & non sunt: ecce faciam illos ut veniant* (Vide supra II. 9.): dabo scilicet quosdam, qui nec Judæi nec Christiani sunt, quamquam studio ardere legalium, quæ tamen ipsi in se negligunt, videntur. Dabo scilicet seu adducam illos *ante pedes tuos*; venient enim ad te, errorem suum confitentes, coactique agnoscent *quia ego dilexi te*, & consiliis tuis favi.

℣. 10. Quoniam servasti verbum patientiæ meæ, et ego servabo te ad horam tentationis: quoniam scilicet servasti patientiam juxta præceptum meum, &c. Ut fidem patientiamque tuam merito præmio donem, id committam, ut in rebus adversis securus vivas; nec unquam patiar, ad te usque mala pertingere. Creditur (15) Apostolus designare persecutionem, quæ sub Trajano sævit. Plinius, per eam ætatem Proconsul in Bithynia, provincia Mysiæ & Phrygiæ, ubi Philadelphia constituitur, finitima, testatur, ingentem Martyrum stragem a sese editam (16). Nullam quidem in Christianos legem a Trajano latam novimus; at eo Principe Ecclesias plures vexatas, multosque Christianorum pro fide necatos constat. Dei beneficio Ecclesia Philadelphiæ mala illa evasit, merito & Episcopi, & Fidelium, ex quibus constabatur.

Futurum ait Apostolus, ut ea tentatio *veniat in Orbem universum*, idest in Romanum Imperium. Licet enim Trajanus, uti monuimus, nihil in Christianos sanxerit, accidit tamen non raro, ut Gentiles, sive ob privatas simultates, sive impio erga superstitiones suas studio incitati, palam in theatris deleri illos poscerent (17); quin & sæpe, Magistratibus inconsultis, lapidibus illos & igne conficerent. Sub hoc Principe Martyres ingenti numero Historia Ecclesiastica collocat (18).

℣. 11. Ecce venio cito; tene quod habes; venio, ut pro merito unicuique rependam, ac famulorum meorum opera inspiciam: esto vigilans, *tene quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam*. Visitat nos Deus per adversa, per morbos, per mortem. Significat ergo Apostolus, Christum ex imminentium malorum discrimine Episcopum Philadelphiæ exempturum, quod hic brevi morte esset obiturus, & corona immortalitatis & gloriæ donandus (19).

℣. 12. Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei. Qui conatibus subdolisque hæreticorum machinationibus restiterit, & in finem usque constantissimam fidem retinuerit, ille columna in Ecclesia Christi futurus est (20): firmum erit Ecclesiæ fulcimentum; & cum Fidelibus doctrina moribusque profuerit, condigno in

(5) Matth. x. 32. 33. Luc. ix. 26. (6) Matth. xxv. 12. *Amen dico vobis, nescio vos*. (7) Isai. xxii. 22. *Dabo clavem domus David super humerum ejus, & aperiet, & non erit qui claudat; & claudet, & non erit qui aperiat*. (8) Tichonius, Primas. Andr. Aretas, Bed. Anselm. Perer. Alcazar. Cornel. alii. (9) Arethas hic. (10) Ambrosiast. Anselm. Rupert. Richard. Lyr. Joachim. Thom. Pannon. Viegas. (11) Ribera, Cornel. Men. Grot. Gemar. alii. (12) Ὅτι μικρὰν ἔχεις δύναμιν. (13) 1. Cor. x. 13. (14) Victorin. Ambrosiast. (15) Riber. Alcazar. Cornel. Men. Tirin. Gemar. (16) Apud Euseb. lib. 3. c. 32. & 33. & Plin. lib. x. Ep. 102. (17) Euseb. lib. 4. cap. 15. Hist. Eccl. Tertull. Apologet. cap. 37. (18) Vide Tillemont tom. 2. pag. 181. & suiv. Persecutions de Trajan. (19) Riber. Men. Hamm. (20) Tichon. Beda, Haymo, Andr. Aretas, Anselm. Alcazar.

Cœlis honore donabitur. Petrum, Jacobum, Joannem tamquam columnas nascentis Ecclesiæ habitos fuisse, Paulus testatur Galat. 2. 9. Mos olim obtinebat, ut triumphatoribus columnæ in Templis erigerentur, eorum nomen resque gestas præferentes (21). Malunt alii (22) spectatas ab Apostolo geminas illas æneas columnas, præ foribus Templi Jerosolymitani constitutas (23).

Et foras non egredietur amplius; extra Templum scilicet. Designatur hisce potissimum beatorum in Cœlo status, certus & stabilis. *Et scribam super eum nomen Dei mei*, Domini Deique, Mundi Creatoris, Patris Æterni; *& nomen Civitatis Dei mei*, Ecclesiæ scilicet Christianæ, quæ familiari Prophetarum locutione est *nova Jerusalem*; *& nomen meum novum*, Jesu Christi. Tria ista Beatos in Cœlo distinguunt; sunt enim filii & servi Dei; item filii seu membra Ecclesiæ; denique Jesu Christi fratres. Adscriptum quodammodo in fronte nomen Dei, nomen Jesu Christi & Ecclesiæ gerunt. Patris cultores sunt, Filii imitatores, Jerosolymæ cives, seu viva membra Ecclesiæ Christianæ. Quibus id obtigit, ut insignia hæc in Ecclesia militanti ferant, illa pariter & in triumphanti, sed gloriosius & splendidius, retinebunt.

℣. 14. Angelo Laodiciæ scribe. Laodicia urbs Lydiæ est ad Lycum amnem. Ecclesiæ Laodicenæ meminit ad Colossenses 2. 1. & 4. 13. Paulus; quamquam Christum ibi a Paulo nunciatum minime credimus. Sed Epaphras, qui facile illam Episcopi nomine curabat, & facile etiam primus instituerat, & Apostoli munere excoluerat, Paulum conveniens illi author fuit, ut communem secum pro salute Laodicensium, quemadmodum & Colossensium, sollicitudinem susciperet. Quis tunc Episcopus eam Ecclesiam curaret, cum ista Christi nomine Joannes scriberet, ignoramus.

Hæc dicit Amen testis fidelis; hæc ait qui natura sua veritas est & testis fidelis. Ad verbum (24): *Hæc dicit is qui est Amen*. Porro *Amen* Hebraice est *veritas*, seu *verax*. Vide supra 1. 5. ubi Christus appellatur *testis*, seu *Martyr fidelis*. Martyr enim Græce est testis; & Christus Martyrum princeps apud Patres dicitur (25). Idem sibi veritatis nomen Christus tribuit (26); latumque a se testimonium verum esse & sincerum, ipse non semel asseruit, cum nihil docuerit, quod ex Deo non didicerit, quodque ex fonte veritatis non hauserit.

Qui est principium creaturæ Dei; operum scilicet Dei; Dei Filius, Patris Sapientia, Verbum æternum, operum Dei principium est, cum Deus omnia per Verbum & sapientiam suam creaverit (27). Aliter: Christus est principium novæ creaturæ, seu creationis, regenerationis hominum, & novi ad gratiam & salutem ortus (28). Familiare est Scripturæ, nomen novæ creationis pro regeneratione & fide Christiana usurpare; ut in illo 2. Cor. v. 17. *Si qua ergo in Christo nova creatura; vetera transierunt; ecce facta sunt omnia nova*. Et alibi (29): *In Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura*.

Alii sic explicant: Christus progenitus est ante omnem creaturam ea plane ratione, qua Paulus scripsit Coloss. 1. 15. *Christum primogenitum esse omnis creaturæ*; idest ab æternitate ex Patre genitus est, antequam ceteræ creatæ res extra producerentur. Seu potius, *principium creaturæ Dei* denotabit non principium modo, sed & imperium & potestatem, quam Christus, utpote Dei Filius, in creatas res omnes exercet. Quæ Græca vox sonat principium, eadem & imperium & gubernationem significat (30). Ariani vero ita explicabant, ac si Christus mera creatura fuerit, reliquis nonnisi ordine seu tempore prior, senior & potior ceteris. Sed explicationem naturæ Divini Verbi injuriosam Ecclesia rejecit. Alludit hic Apostolus ad illud Capitis 1. 8. *Ego sum Alpha & Omega, principium & finis*.

℣. 15. Utinam frigidus esses aut calidus! In professione Christiana Deique famulatu sæpe tepor est frigore perniciosior; qui enim penitus friget, se ipse non palpat; quantoque in discrimine versetur, aliis demonstrantibus facile intelligit. Quin & interdum conscientiæ stimulos sentit. Sed tepidus stimulis caret, metu, sollicitudine, aurasque adversus monitores obstruit (31). *Servus qui cognovit voluntatem Domini sui, & non fecit secundum voluntatem ejus, vapulabit multis* Luc. 12. 48. Veritatem nunquam novisse, quam agnitam studiose non persequi præstat (32). Plus inest bonæ spei homini, qui manifesto crimine tenetur, quam tepido & hypocritæ (33). Expedit interdum, eos qui superbiæ multum, diligentiæ, sollicitudinis, fervoris parum habent, præcipites ruere, ut ex lapsu imbecillitatem intelligant. *Audeo dicere, superbis esse utile cadere in aliquod apertum manifestumque peccatum, unde sibi displiceant, qui jam sibi placendo ceciderant* (34).

℣. 16. Incipiam te evomere, id deserere, e sinu meo, Ecclesia mea abjicere, concessam tibi gratiam auferre, ac permittere ut misere cadas, quo superbiam tuam puniam, arrogantiam deprimam, inanemque fiduciam sanem.

℣. 17. Quia dicis; Quod dives sum .... et nescis quia tu es miser. Affluere te spiritalibus bonis putas; ais placere te Deo, ratus tantum inesse tibi virtutis, ut mundo, carni, dæmoni resistas. Ne fucum tibi facias; bonorum spiritalium plane indiges, cares gratiæ donis; debilis es, cæcus, miser. Bonorum ejusmodi ille, si quis alius, maxima indigere se prodit, qui se affluere illis censet. Quo sanctior quisque est, eo de se demissiora, eo magis imbecillitatem suam & inopiam sentit: nemo illo cautior, nemo sui diligentior; cœlestium auxiliorum avidior nemo; nemo denique ardentior illis assidue expetendis. Sapientia in Scripturis Eccli. 24. 29. de se tradit: *Qui edunt me, adhuc esurient; & qui bibunt me, adhuc sitient*. Quem nec fames nec sitis cœlestis hujus alimoniæ movent, illam nec sibi placere, nec ea saturum se esse prodit.

℣. 18. Suadeo tibi emere a me aurum ignitum. Aurum ignitum est charitas (35), cum fide, spe, ceterisque bonis operibus conjuncta. Sapientia est e Cœlo data, quæ virtutis præstantiam demonstrans, ad ejus amorem nos allicit. Emenda est dispendio commodorum, voluptatum, & periculosæ, in qua versaris, securitatis. Abjicias oportet superbiam teporemque, quibus in negocio salutis tuæ, maximo illo quidem, socordia inducitur. *Ut locuples fias* coram Deo; id quod tunc obveniet tibi, cum indigere te omnium intellexeris.

Et

(21) Vide Pasæum, & Cornel. Menoch. (22) Ribera, Pase. Grot. (23) 3. Reg. xvii. 15. 21. & 2. Par. iii. 15. 16. 17. (24) Τάδε λέγει ὁ Ἀμήν. Plures Vulgatæ Libri post Vaticanos ann. 1590. 1592. 1593. & 1598. & Roman. 1624. & Plantin. Et alii universi ab anno 1600. usque nunc, sic legunt: *Hæc dicit: Amen*, cum duobus punctis ante Amen. Sed alii omnes ante Vaticanos editi legebant: *Hæc dicit Amen*. Bene. Bukentop. Lux de luce lib. 2. pag. 212. 213. (25) Greg. Nazianz. Orat. 18. August. serm. 2. de sancto Stephano. (26) Joan. xiv. 6. xvi. 7. xviii. 37. (27) Psal. xxxii. 6. Prov. viii. 27. 28. & sequ. (28) Vide Rupert. Grot. Alcazar. Riber. Cornel. (29) Galat. vi. 15. Vide & Ephes. ii. 10. & Coloss. iii. 10. (30) Vide Aret. Cornel. Vatab. Tir. Durham. Gemer. (31) Vide Ambros. in Psal. cxviii. Berengaud. hic; Salvian. lib. 4. de Provid. Bernard. serm. 5. de Ascensione. (32) 2. Petri ii. 21. (33) Riber. Est. Cornel. Durham. Grot. Drus. alii passim. (34) Aug. lib. 14. de Civit. cap. 13. (35) Vide Bedam, Richard. Ausbert. Hugon. alios.

ET VESTIMENTIS ALBIS INDUARIS. Credis te probe indutum, cum ferme nudus sis. Fac igitur astutum emas vestes candidas, mundas, puras, quibus probrum nuditatis depellas. Quænam vestes istæ? Innocentia, justitia, animi demissio, charitas, modestia, patientia. Audi Paulum Coloss. 3. 12. *Induite vos sicut electi Dei, sancti & dilecti, viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam.*

COLLYRIO INUNGE OCULOS TUOS (36). Credis te acute videre; sed falleris: compara tibi collyrium ad purgandos oculos. Est hoc pœnitentia (37), resipiscentia, demissa e Cœlo lux, quam instanter poscas suadeo; est animi demissio (38), quæ vitia tua intuenda tibi offeret, & piam illorum exsecrationem menti inspirabit.

℣. 19. EGO QUOS AMO, CORRIGO ET CASTIGO (39). Ne ex simultate vel contemptu hæc dicta arbitreris: quos amo, arguo & castigo; & quo magis hominem amo, eo vitia illius odi. Tener erga filios pater, quicquid filio nocet, aut probro est, eo maxime dolet. Vide Prov. III. 12.

ÆMULARE (40). Teporem quo torpes, depelle, pœnitentiam age, ut laudes amoremque meum promerearis.

℣. 20. ECCE STO AD OSTIUM, ET PULSO. Cordis nostri fores pulsat Deus inspirationibus monitisque; quæ cordis auribus sive per se, sive per ministros, sive per res creatas, & per mala atque adversa (41) suggerit. Nostrum est pulsanti aperire, Ipsumque rogare, ut lapideum cor in carneum mutet. Constat enim, ex Concilio Tridentino (42), quemadmodum homini per liberam arbitrii sui facultatem integrum est assentiri sive repugnare, gratiam excludere vel admittere; ita naturæ solius viribus in bonum ad salutem conducens, excluso cœlestium gratiarum auxilio, mentem inclinari nequaquam posse. *Ipse Deus ut velimus operatur incipiens, qui volentibus cooperatur perficiens* (43). *Ille præparat voluntatem, & cooperando perficit quod operando incipit.* Scite S. Bernardus (44): *Conatus nostri & cassi sunt si non adjuventur, & nulli si non excitentur.*

CŒNABO CUM ILLO, ET IPSE MECUM. Ista nimirum est Dei erga homines benignitas, qui familiaritatis suæ honore donat fideles sibi servos, & consiliis suis obsequentes. Significantur quoque his verbis rectæ conscientiæ felicitas & voluptas, qua Deus amicos suos consolatur. *Dulciores sunt lacrymæ orantium*, ait S. Augustinus in Psal. 127. 10. *quam gaudia theatrorum.*

℣. 21. QUI VICERIT, DABO EI SEDERE IN THRONO MEO; sive in solio, quod illi paravero. Sancti enim in Cœlo in societatem quidem regni, sed non ex æquo, a Christo admittentur (45). Suprema Judicii die in damnationem impiorum assidebunt quidem (46), sed gradu inferiori. Opinantur tamen quidam (47), spectari hic morem Orientalium, apud quos throni vel cathedræ productiores sunt, ut plures admittant. Assidebis throno meo; summo illum honore donabo. Mensæ & solii socium admittam, ut non servus, sed filius & amicus sit. Hyperbole hic est; atque hunc esse germanum loci sensum arbitror.

(36) Καὶ κολλύριον ἔγχρισον τοὺς ὀφθαλμούς σου. Alii: Κολλύριον ἵνα ἐγχρίσῃς. Alii: Κολλύριον ἐγχρῖσαι.
(37) Berengaud. Thom. Anglic. (38) Rupert. Cornel. Gagn. Menoc. (39) Ἐλέγχω καὶ παιδεύω.
(40) Ζήλωσον, καὶ μετανόησον. Alii: Ζήλευε καὶ μετανόησον. (41) Vide Ribet. Cornel. Menoc. Titim. Pera. alios. (42) Concil. Tridént. sess. 6. cap. 5. 6. & can. 1. 2. 3. &c. (43) August. de Grat. & liber. Arbitr. cap. 17. (44) Bernard. de Grat. & lib. Arbitr. (45) Ribet. Cornel. Pase. Men. alii.
(46) Vide Apoc. II. 26. Joan. XVII. 24. Matth. XIX. 28. (47) Gregor. Magn. lib. 26. Moral. cap. 26. *Quia Judicii principatum ex Christi virtute percipimus, hinc velut in ejus throno residemus.* Vide Lud. de Dieu hic.

C A P U T IV.

Joannes spiritu in Cœlum raptus, Dei solium, quod quatuor & viginti seniorum corona ambit, intuetur. Septem Spiritus. Mare chrystallinum: animalia plena oculis. Seniores Deum adorant.

℣. 1. POst hæc vidi: & ecce ostium apertum in cœlo, & vox prima, quam audivi, tamquam tubæ loquentis mecum, dicens: Ascende huc, & ostendam
tibi, quæ oportet fieri post hæc. 2. Et statim fui in spiritu: & ecce sedes posita erat
in cœlo, & supra sedem sedens. 3. Et qui sedebat, similis erat aspectui lapidis jaspidis, & sardinis: & iris erat in circuitu sedis, similis visioni smaragdinæ. 4. Et in circuitu sedis sedilia vigintiquatuor: & super thronos vigintiquatuor seniores sedentes, circumamicti vestimentis albis, & in capitibus eorum coronæ aureæ: 5. Et de throno
procedebant fulgura, & voces, & tonitrua: & septem lampades ardentes ante thronum, qui sunt septem spiritus Dei. 6. Et in conspectu sedis tamquam mare vitreum simile chrystallo: & in medio sedis, & in circuitu sedis, quatuor animalia plena oculis ante, & retro. 7. Et animal primum simile leoni, & secundum animal simile vitulo, & tertium animal habens faciem quasi hominis, & quartum animal simile aquilæ volanti. 8. Et quatuor animalia, singula eorum habebant alas senas: &
in circuitu, & intus plena sunt oculis: & requiem non habebant die, ac nocte,
dicentia: Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus omnipotens, qui erat, &
qui est, & qui venturus est. 9. Et cum darent illa animalia gloriam, & honorem,
& benedictionem sedenti super thronum, viventi in sæcula sæculorum, 10. Procidebant vigintiquatuor seniores ante sedentem in throno, & adorabant viventem in

sæcula

sæcula sæculorum, & mittebant coronas suas ante thronum, dicentes: 11. Dignus es, Domine Deus noster, accipere gloriam, & honorem, & virtutem: quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata sunt.

℣. 1. POST HÆC VIDI: ET ECCE OSTIUM APERTUM IN CŒLO. Hactenus Joannes quæ Dei Filius dabat Ecclesiis Asiæ monita descripsit: modo aliud oraculi genus, respiciens totum quidquid est Ecclesiæ Jesu Christi, per totam Imperii Romani amplitudinem diffusæ. Prædicit ea, quæ post obitum suum (qui non diu post hæc visa contigit) ventura manebant. Intueri hic licet persecutiones, quas Ecclesia tum ab Hæreticis Judæisque, tum ex Romanis superstitionis studiosis passura erat; denique victorias de utroque hostium genere, ab illa reportandas, ultionemque de infestissimis ejus adversariis a Christo exigendam. Hoc generale argumentum est vaticiniorum, quæ ea hoc capite usque ad caput xx. late deducuntur. Tum Apostolus ea quæ in exitu mundi eventura erant, edicit. De his nos in Commentario, prout singula sese offerent, disseremus. Vide quæ de hoc argumento in Præfatione contulimus.

Per eam ætatem necesse erat, ut Apostolus solaretur Fideles, & animum illis adderet adversus eas, quibus undique premebantur, infestationes, Deique nomine moneret, Ecclesiam, nequidquam conantibus ejus adversariis, immotam semper fore, nihilque a portis Inferni sinistri laturam, sed de adversariis suis insignes semper triumphos acturam. Ita & Prophetæ Isaias, Jeremias, Ezechiel, qui captivitatem Babylonicam exitiumque Jerusolymæ vaticinati fuerant, jussi a Deo sunt paventes Israelitas solari, & majori etiam verborum perspicuitate nunciare illis urbis ac Templi restitutionem, & populi in sedes avitas regressum.

Narrat igitur Apostolus, se, postquam a Filio Dei audiit, quid monendæ essent septem Asiæ Ecclesiæ, per visum spectasse Cœlum coram se patens, simulque auribus suis intonuisse vocem, quæ ut eo ascenderet invitabat. Raptus actutum spiritu, continuo se in Cœlo versari intellexit; cui-lisque illius sese obtulit in solio Dominus, quem frequens aulicorum corona ambiebat, totusque gloriæ & majestatis apparatus ornabat. Hæc narrat ℣℣. 1. & 2. Deinde consequentibus membris 3. &c. describere aggreditur eam, quæ oculis obversabatur, majestatem.

℣. 3. ET QUI SEDEBAT, SIMILIS ERAT ASPECTUI LAPIDIS JASPIDIS. In toto hoc spectaculo animadversione dignum est, perpetuam allegoriam ex Templo Jerosolymitano duci (1). Porro in Templi Sanctuario latebant Arca & Cherubim, quæ ceu Dei solium habebantur. Sanctuario prius erat *Sanctum*, ubi Altare thymiamatis & candelabrum aureum septiceps. Mare chrystallinum, de quo hic Joannes, est mare, ingens nempe vas illud, quod Salomon in Templo collocaverat: viginti quatuor Seniores, totidem Levitarum Classes, qui alterno ordine ministrabant. Quatuor animalia plena oculis ex Cherubim ab Ezechiele descriptis derivata sunt. Deus in solio sedens, cui adsunt septem Spiritus, est Dominus in Sanctuario coram se, stans velum, habens candelabrum aureum septiceps, Jaspis, Sardonix, & gemmæ reliquæ, quarum similitudinem Dominus referebat, illæ non Numinis faciem pingebat, sed vultus Domini luce, gemmis hisce persimili, micabat.

IRIS ERAT IN CIRCUITU THRONI. In Ezechiele 1. 27. pariter exhibetur gloria Domini solio insidentis, quem Iris cœlestis, variis dives coloribus, ambit: Æneid. IV.

Mille trahit varios adverso sole colores.

Lucis hujus, quæ varios colores reddebat, fons erat gloria ejus, qui in solio sedebat. Porro in ea iride smaragdinum, idest viridem, colorem præstitisse, Joannes testatur.

℣. 4. SEDILIA VIGINTIQUATUOR, ET SUPER THRONOS VIGINTIQUATUOR SENIORES. Senes illi throno Dei circumsidentes, exhibent Omnipotentis judicium, quo is in adversarios Ecclesiæ Filii sui animadvertet. Ita & apud Danielem 7. 9. ubi de sententia in Antiochum Epiphanem ferenda legitur: *Throni positi sunt, & Antiquus dierum sedit . . . judicium* (Judices) *sedit, & libri aperti sunt.* Hic autem Senes *circumamicti* erant *vestimentis albis, & in capitibus eorum coronæ aureæ*, dignitatis insignia; referebantque Reges & Judices, supremi judicis adsessores. Non abs re arbitramur, hoc Senum numero designatos a Deo fuisse veteres Patriarchas, & duodecim Apostolorum collegium, Deo judici adsidentes, unaque cum illo iniquitatem persecutorum Ecclesiæ condemnantes (2).

℣. 5. ET DE THRONO PROCEDEBANT FULGURA. Hæc omnia indicium erant furoris Dei in impios, ejusque in Tyrannos animadversionis. *Fulgura, & voces, & tonitrua* tamquam animata hic exhibentur, quæ e throno exeunt, quæque in impios eum impetu ruunt, ad impiorum excidium. *Tonitrua & voces* unum idemque significant, cum familiare sit Scripturæ, tonitrua vocis Dei, *fulgura* vero sagittarum nomine designare.

SEPTEM LAMPADES ARDENTES ANTE THRONUM EJUS, quemadmodum & in Templo erat candelabrum aureum septiceps, ramis singulis lucernam ferentibus; designabantque *septem Spiritus Dei*, sive nobilissimus jussionum ejus Ministros, Archangelos nempe Ecclesiæ tutores (3): nisi forte, quod pluribus arrisit, designata septem S. Spiritus dona arbitreris. Vide quæ in easdem voces commentati fuimus supra 1. 4.

℣. 6. ET IN CONSPECTU SEDIS TAMQUAM MARE VITREUM. In ædibus Regum Orientalium per cubicula fontes aquarum exilientium erumpunt, ad refrigerationem & munditiem. In Templo quoque vasa erant ingentia aqua oppleta, & præ cæteris illud, quod mare Salomonis appellabatur. Quin & posterioribus sæculis fons eo deductus fuisse ingenti sumptu videtur (4), cujus non semel Prophetæ meminerunt (5). Vide Commentarium in Ezechielem XLVII. 1. &c. Mare illud seu labrum, pura aqua & pellucida instar chrystalli plenum, quod vidit Joannes coram Dei solio, de quo sermo recurrit infra XV. 2. denotat ex quibusdam (6) baptismum, ex aliis (7) Sacramentum Pœnitentiæ. Quidam eo designari malunt sæculum præsens; quidam Cœlum Empyreum, sedem Beatorum (8). Res mysterio vacat, nec mare illud nisi ad ornatum erat, quemadmodum & ad ornatum potius quam ad usum posita erant labra, & exsilientium aquarum fontes in ædibus Regum Orientalium; spirabat enim hoc regiam quamdam magnificentiam munditiemque. Labra marmorea, balnea, exsilientes aquæ, deliciæ sunt Orientalium, qui hæc in superiori ædium parte collocant, onus impositum contignationibus minime formidantes. Id quoque erat ex ingenio veterum Maurorum Saracænorumque, quemadmodum ex vetustis eorum ædibus in Hispania residuis discimus (9).

Con-

(1) Grot. hic; Med. lib. 1. pag. 542. & 544. lib. 5. pag. 552a. (2) Vide Victorin. Riber. Andre & Aret. & alios. (3) Cornel. alii plures. (4) Aristæ. lib. de 70. Interpp. Eupolem. apud Euseb. lib. 9. Præparat. Tacit. Annal. 5. (5) Joel. III. 18. Zachar. XIV. 8. Ezech. XLVII. 1. 2. 3. (6) Primas. Beda, Richard. Rupert. (7) Carthusian. Alcazar. (8) Peter. Cornel. &c. (9) Tournefort, Voyage du Levant tom. 2. pag. 5.

Consulenda sunt itineraria testimonium ferentia de fontibus aquarum ebullientium, & de receptaculis, quæ passim se offerunt in ædibus virorum Principum Orientalium in Ægypto, & Constantinopoli. Vide Tournefort Itiner. tom. 2. epist. 22. pag. 3. Ricautium Imper. Ottom. l. xiii. pag. 41. Maillet descript. Ægypt. Darvieux &c.

IN MEDIO SEDIS, ET IN CIRCUITU SEDIS QUATUOR ANIMALIA. Quatuor hæc animalia fortasse ceu solii Dominici fulcimenta habenda sunt; singulisque quatuor lateribus apposita erant simili ratione, qua boves olim suppositi mare Salomonis regebant ornabantque; seu potius quemadmodum quatuor Cherubim Domini currum gestabant apud Ezechielem 1. 4. Porro rotæ currus apud Ezechielem 1. 18. distinctæ oculis videbantur, & anima erant instructæ. Hic vero Cherubim ipsa, seu quatuor animalia oculata sunt (10). Inter eos, qui mysterium in his vident, alii (11) quatuor animalibus Evangelistas totidem finxerunt; alii Apostolos virosque Apostolicos; alii Angelos seu Archangelos. Arbitraria omnia; neque mysticum aliquid his inesse, asserere non dubito. Spectacula enim ejusmodi non semper atque ubique symbolum præferunt; planeque compertum est ex serie sermonis, totam hanc descriptionem esse procemium quoddam & præparationem ad vaticinia quæ deinde promuntur, quæque totam legentium attentionem promerentur.

℣. 7. PRIMUM ANIMAL SIMILE LEONI. Varias præferebat figuras, perinde ac illa quæ opus Cherubim appellant Hebræi (12), Ægyptii vero hieroglyphica; Leonis tamen imago præ cæteris micabat. Animalia reliqua simili plane ratione juxta suam speciem singula sese prodebant, adeo ut quatuor illa adsisterent solii Divini lateribus, singula singulis, impositumque solium sustinerent; perinde atque Cherubim Ezechielis regebant Cœlum, cui solium Omnipotentis impositum erat.

℣. 8. SINGULA EORUM HABEBANT ALAS SENAS. Ezechielis illa 1. 6. nonnisi quatuor alis erant instructa; senis vero alia apud Isaiam 6. 2. Cherubim forma semper varia, sed nunquam dissimili, in Scripturis describuntur. Qui foret alarum usus, Joannes silet, extentæ ne, an complicatæ. Mysticas imaginum istarum significationes libenter omittimus, tum quod nihil certi constet, tum quod nihil ad ipsum vaticinium explicandum conferant. Sunt enim hæc veluti præludium, & ornamentum ad potissimam rem plane accedens.

PLENA SUNT OCULIS IN CIRCUITU ET INTUS: tum in membris foris patentibus, tum in iis quæ sub throno latebant: ubique oculi, perinde ferme ac cauda pavonis. Græcus (13): *Plena sunt oculis intus*; idest quidquid super alas & reliquum corpus porrigebatur. ℣. 6. legimus, plena fuisse oculis ante & retro, ut jam adnotavimus.

ET REQUIEM NON HABEBANT DIE AC NOCTE, DICENTIA: SANCTUS, SANCTUS, SANCTUS. Græci codices quidam habent novies (14): *Sanctus, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Sanctus*. Ita clamabant, seu vocem hanc animalia illa hieroglyphica habebant. Confer illud Isaiæ vi. 3. ubi Seraphim simili clamore ingeminant: *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus exercituum: plena est omnis terra gloria ejus.*

℣. 9. ET CUM DARENT ILLA ANIMALIA GLORIAM; idest, cum hymnum illum ingeminarent. Quamquam diem noctemque canendo continuabant, ut ex præcedenti versiculo constat, inter canendum tamen interdum cessabant; & cum post quietem carmen resumebant, Senes illi coram solio Omnipotentis provolvebantur.

℣. 10. PROCIDEBANT, ET MITTEBANT CORONAS (15). E solio surgentes coram eo procidebant, demittebantque ante pedes ejus coronas, omnem gloriam potestatemque suam ex illo acceptam agnoscentes. Tota hæc descriptio ad nobilem de Numine opinionem, debitamque erga majestatem ejus venerationem ingerendam apprime valet. Quanta veneratione par est Christianos sistere se in Templo coram Domino exercituum, cum quicquid augustius & sublimius in Cœlo est, coram tremendo Numine humilitatem inanitatemque suam agnoscat?

℣. 11. DIGNUS ES, DOMINE DEUS NOSTER (16) ACCIPERE GLORIAM. Tibi uni debetur gloria, honor, laus omnium quotquot in mundo sunt bonorum. Si qua probe aguntur, omnia te authore, creatore, promovente, conservante fiunt. Quidquid sumus, gratia tua sumus; neque ex iis, quæ in nobis deposuisti, vindicare nobis quidquam absque sacrilega juris tui usurpatione possumus. E nostro solo dolor & probrum nascitur, e tuo æquitas & misericordia Dan. 9. 7. *Tibi, Domine, justitia; nobis autem confusio faciei. Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam*, Psalm. 113. 9.

---

[10] Vide Basil. Sophron. Cyrill. Item Prado & Villalpand. in Ezechiel. [11] Ita Patres plerique apud Perer. hic, & Cornel. Vide & Victorin. Bedam, Berengaud. Haymon. &c. [12] Vide Exod. xxvi. 1. & nos ibi. [13] Græc. Καὶ ἔσωθεν γέμουσι ὀφθαλμῶν. Unus Pet. 3. Ἔξωθεν. [14] Ita Valla omnes. Cod. Hispan. apud Erasm. Steph. α, ιε, M Baroc. Barb. 2. Petit. 2. Hunt. 1. [15] Πεσοῦνται, ϗ προσκυνήσουσι ϗ βάλλουσι. Multi tamen libri Græci legunt in futuro. Προσκυνήσουσι, ϗ βαλοῦσι. Ita Steph. α, ιε, Alexand. Hunt. 1. &c. [16] Græcus legit solum: *Dignus es, Domine*. Complures tamen Græci Codices, Syrus, Arabs, &c. cum Vulgata consentiunt.

C A P U T V.

Librum obsignatum nemo præter Agnum, qui immolatus est, recludit, Cælum totum novo Carmine gloriam ejus concelebrat. Quatuor animalia & viginti quatuor Senes laudes Patri Filioque exhibitas confirmant,

℣. 1. ET vidi in dextera sedentis super thronum librum scriptum intus, & foris,
signatum sigillis septem. 2. Et vidi Angelum fortem prædicantem voce
magna: Quis est dignus aperire librum, & solvere signacula ejus? 3. Et nemo poterat, neque in cœlo, neque in terra, neque subtus terram aperire librum, neque respicere illum. 4. Et ego flebam multum, quoniam nemo dignus inventus est aperire
librum, nec videre eum. 5. Et unus de senioribus dixit mihi: Ne fleveris: ecce
vicit

vicit leo de tribu Juda, radix David, aperire librum, & ſolvere ſeptem ſignacula ejus. 6. Et vidi: & ecce in medio throni, & quatuor animalium, & in medio ſeniorum agnum ſtantem tanquam occiſum, habentem cornua ſeptem, & oculos ſeptem: qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei, miſſi in omnem terram. 7. Et venit, & accepit de dextera ſedentis in throno librum. 8. Et cum aperuiſſet librum, quatuor animalia, & vigintiquatuor ſeniores ceciderunt coram agno, habentes ſinguli citharas, & phialas aureas plenas odoramentorum, quæ ſunt orationes Sanctorum: 9. Et cantabant canticum novum, dicentes: Dignus es, Domine, accipere librum, & aperire ſignacula ejus: quoniam occiſus es, & redemiſti nos Deo in ſanguine tuo ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione; 10. Et feciſti nos Deo noſtro regnum, & ſacerdotes: & regnabimus ſuper terram. 11. Et vidi, & audivi vocem angelorum multorum in circuitu throni, & animalium, & ſeniorum: & erat numerus eorum millia millium, 12. Dicentium voce magna: Dignus eſt Agnus, qui occiſus eſt, accipere virtutem, & divinitatem, & ſapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem. 13. Et omnem creaturam, quæ in cœlo eſt, & ſuper terram, & ſub terra, & quæ ſunt in mari, & quæ in eo: omnes audivi, dicentes: Sedenti in throno, & Agno, benedictio, & honor, & gloria, & poteſtas in ſæcula ſæculorum. 14. Et quatuor animalia, dicebant: Amen. Et vigintiquatuor ſeniores ceciderunt in facies ſuas: & adoraverunt viventem in ſæcula ſæculorum.

℣. 1. VIDI IN DEXTERA SEDENTIS LIBRUM SCRIPTUM INTUS ET FORIS (1). Deſcriptio apparatus, quo Numinis Majeſtas prodivit. Propius ad argumentum accedens Apoſtolus, exhibet decreta Dei (2) tamquam obſignata in Libro ex utroque quidem latere ſcripto, at ſigillis ſeptem ita probe obſignato, ut nec legi nec explicari a quoquam poſſit. Demonſtrant hæc perſpicue, futuros eventus a Deo præſtitutos certiſſimos eſſe quidem, ſed homini ignotos & protius impervios. Unius Chriſti, Sapientiæ Patris, eſt ſigillum removere, qui & arcanum nobis, ſed ænigmatibus tropiſque obvolutum, utcumque revelat.

Scripti quodcumque genus apud Hebræos *libri* nomine cenſetur. Porro liber, de quo hic, referebat potius Epiſtolam complicatam obvolutamque lineo, vel alio panno, ſigilloque ſeptem locis clauſam, more veterum, a nobis in Diſſertatione de Libris veterum, Geneſi præfixa, explicato. Pictores noſtrates exhibent librum, unde ſeptem ſigilli more bullarum pendent; qua in re ſatis demonſtrant, ignorare ſe vetuſtum morem literas & Scripturas miſſitias obſignandi. Suſpicantur alii, folia fuiſſe ſeptem, alia ſuper aliud convoluta, quorum ſingula ſuum peculiare ſigillum haberent; adeo ut ſigillo priore ſublato, & folio evoluto, reliqua ſigillo clauſa & obvoluta ſupereſſent. Utcumque res habeat ſeſe, creditur liber iſte Apocalypſis fuiſſe (3); vel ſaltem Apocalypſis continet ea, quæ ibi deſcribebantur, quoad generalem Eccleſiæ ſtatum uſque ad abſolutam ejus conſtitutionem. Notat Apoſtolus, tamquam ſingulare & notatu dignum, librum ſcriptum fuiſſe intus & foris; ſolebant enim libri conſtare ex ingenti membranaceo ſeu chartaceo volumine ex papyro Ægyptia, altero plerumque latere ſcripto. Ad literas tamen quod attinet, nec rarum erat nec inuſitatum, eas utroque latere ſcribi. Libri figura aut volumen aut Epiſtolam referebat, ſed tegebatur lineo vel alio panno, obſignabaturque ſeptem locis, ne ſcripta legerentur. Septenus ſigillorum numerus myſterii profunditatem & explicationis difficultatem deſignat.

℣. 2. VIDI ANGELUM FORTEM. Angelos quoſdam *fortes* (4) ideo appellare videtur Apoſtolus, ut eorum dignitatem deſignet. In cœleſti Hierarchia ſuum tenent locum *Poteſtates & Dominationes*, ſeu Virtutes & Principatus. Cenſent quidam (5), ſermonem hic eſſe de Gabriele, cujus nomen fortitudinem Dei ſonat. Porro Angelus iſte, ad revelandam infinitam Dei magnitudinem & conſiliorum ejus profunditatem, alta voce clamans interrogat, ſit ne in Cœlo aliquis, qui valeat demere ſigilla e libro, quem Omnipotens tenet, & obſignata in eo myſteria hominibus reſerare. At neque animæ Beatorum, Senum collegio expreſſæ, neque Angeli, nec alius quiſpiam æterna Providentiæ conſilia aſſequi valent. Unus Chriſtus Jeſus, Agnus ab ipſo mundi exordio immolatus, & librum aperire, & myſteria ejus nobis reſerare dignus eſt habitus.

℣. 3. NEQUE IN CŒLO, NEQUE IN TERRA, NEQUE SUBTUS TERRAM. Nemo unus, non Angelus, non in Cœlo Beatus, non mortalis homo, multoque minus ad inferos damnatus quiſpiam. Inferna loca ſub terris, ſub aquis, in imis abyſſis Hebræi collocant (6); ubi locant Gentilium ſapientes, Heroas, Reges, impios. Nulla denique creatura reſerare poteſt ea, quæ apud ſe condita arcana celat Deus.

℣. 5. NE FLEVERIS: ECCE VICIT LEO DE TRIBU JUDA. Chriſtus Jeſus e Tribu Juda satus, virtute potentiaque ſua Leo, in Vaticinio Jacobi ſub eodem emblemate expreſſus Geneſ. 49. 9. *Catulus Leonis Juda: ad prædam, fili, aſcendiſti; requieſcens accubuiſti ut Leo, & quaſi leæna: quis ſuſcitabit eum?* Chriſtus Jeſus *virga* eſt *de radice Jeſſe* (7); idemque victoria de morte, peccato, mundo, dæmone relata id obtinuit, ut amotis ſigillis librum panderet, legeret, & ſenſum occultum reſeraret. Porro Chriſtus, uti Deus, librum hunc perinde ac Pater tenet; uti homo Deus, & aperire illum, & occulta ejus myſteria pandere promeretur.

℣. 6. IN MEDIO THRONI .... VIDI AGNUM STANTEM, TAMQUAM OCCISUM; ideſt, in medio ſpatii jacentis inter thronum a quatuor Cherubim ſuſtentatum, & ſubſellia viginti quatuor ſeniorum, quæ

[1] Γεγραμμένον ἔσωθεν καὶ ὄπισθεν. Alii plures: Ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν. Ita Steph. α, ις, ις, Baroc. Petav. 2, Hunt. 1. Cov. 2. &c. Arab. Æth. Aeth. [2] Andr. Cæſar. Autrol. Piſcat. Hammon. Durham. Coccei. [3] Ita Pannon. Pradn, Ribera, Viegas, Cornel. Menoc. Paſr. Durham. Boſſuet. Vide Ambroſ. lib. 3. de Fide cap. 2. [4] Vide Apoc. x. 1. xviii. 21. [5] Lyran. [6] Vide Prov. ix. 18. xv. 11. Job. xxvi. 2. Iſai. xiv. 9. xxvi. 14. Ezech. xxxii. 17. 18. xxxiii. 19. Vide nos in Job xxvi. 5.
[7] Iſai. xi. 1. liii. 2.

quæ thronum hemicyclo ambiebant; in spatio, inquam, illo obtulit sese mihi agnus immolatus, perinde ac victimæ illæ, quæ mactabantur in altari Holocaustorum ante portam Sancti, & e regione Sanctuarii, quod tamquam sedes Omnipotentis habebatur. Igitur agnus ille, quem Apostolus per visum spectavit in Altari immolatos, jacebat quidem, vivens tamen spiransque, eratque instructus cornibus septem, & oculis totidem. Indicabant hæc Christum, agnum Dei (1), victimam expiationis pro universo hominum genere, qui morte sua nos cum Patre conciliavit, quique vel in cœlo passionis & sacrificii sui insignia præfert. Immolatus est in cruce; stat coram Patre, ut pro nobis intercedat (2), vivit, e morte surrexit; septem corona ceu totidem coronas & potentiæ suæ indicia gestat: septem oculos habet, emblemata scientiæ, sapientiæ, cognitionis infinitæ; videt omnia, noscit omnia, temporum omnium est arbiter; seu potius, tempus nullum est quoad Deum, totumque quoad nos.

Oculos septem, qui sunt septem Spiritus Dei. Septem oculi, quibus Agnus instruitur, symbolum exprimebant Angelorum, qui in universam terram dimissi, Omnipotentis jussiones exacutioni mandant. Olim apud Reges Persarum, ut supra s. 12. animadvertimus, præsto erant septem summi Præfecti, qui os Principis intuebantur, ejusque jussiones ad cæteros deferebant. Oculi & aures Regis ideo appellabantur (3), quod Rex, ut ita dicam, nihil videret, nihil audiret, nisi per illos, ex quibus omnia intelligebat, quique ad ejus nutum omnia gerebant. Eamdem ferme opinionem de Cœlesti Aula sibi fingebant Hebræi, cujus rei argumentum est tum numerus septem Angelorum, non semel in Scriptura recurrens (4), tum illud quod in Libro Jobi legimus, Filios Dei vel Angelos stetisse coram Domino, rationem reddituros eorum, quæ in terris gerebantur, unaque Satanam venisse (5).

℣. 8. Et cum aperuisset . . . ceciderunt coram Agno; cum sigilla demere cœpisset, *quatuor animalia*, quæ ad quatuor throni angulos stabant, & vigintiquatuor Seniores, provoluti coram Agno, Numen ejus adorarunt. Capite vi. 1. &c. Apostolus susius persequitur ea quæ contigerunt, postquam Agnus accepto libro singula sigilla resolvit. Acceptum illum cum jam aperire inciperet, quatuor Cherubim & Senum Collegium summam ejus potestatem agnoverunt. Græcus legit (6): *Et cum accepisset*, pro, *Et cum aperuisset*. Gemina legunt Tichonius, Berengaudus, Beda, Primasius.

Habentes singuli citharas et phialas aureas (7), plenas odoramentorum. Citharæ, seu lyræ, laudum Deo rependarum emblema sunt; phialis autem preces Sanctorum significabantur. Videtur autem Apostolus exhibere voluisse Collegio Senum fœtum Senatorum, qui summo Deo in Cœlis offerunt vota, preces, adorationes, sacrificia, laudes, quæ a viris piis in terra Numini ejus impenduntur (8). Id pariter ductum est ex more, qui in templo servabatur, ubi Altari, cum sacris operandum esset, præsto semper aderant Levitæ cum Musicis instrumentis, qui laudes Deo pangebant, & Sacerdotes cum pateris seu scyphis ad libationes vini & cruoris, ac thuribulis ad suffitum. Ignis ex Altari holocaustorum accipiebatur; thymiama nonnisi in Sancto coram Domino cremabatur.

Antiquorum sententia erat bonos genios offerre Deo preces proborum hominum Porphyr. de abstin. tom. 2. cap. xxxviii. Idem & Plato docet. Mali vero genii ex eorum opinione totum obsidebant aerem atque omnia ea mala efficiebant, quæ homines affligunt. Ibid. part. xl. de Magia hominum, & Malorum Geniorum ib. part. 41. 42.

℣. 9. Et cantabant canticum novum. Quatuor Cherubim & Senum collegium Carmen, quod statim recitatur, canebant. *Novum* dicitur, idest eximium. Est autem Scripturæ familiare epitethon novi Carminibus addere (9). Quæ nova, eadem & gratiora esse carmina, Pindarus animadvertit (10).

Dignus es, Domine, accipere librum. Christus morte & passione sua (11) id promeruit, ut cuicumque vellet statum Ecclesiæ suæ futurosque ejus eventus reseraret. Jure ac potestate sua ille, Cœlo universo plaudente, utitur.

Redemisti nos Deo ex omni tribu, &c. Quatuor & viginti Senes personam gerebant piarum animarum, quæ beatitudine fruuntur; quam felicitatem sese accepisse a Christo illæ profitentur. Ab illo ex universo terrarum Orbe, ex Judæis, Gentilibus, Græcis, Barbaris, ante solium Omnipotentis accitæ & collectæ sunt. Quicumque fidem admisit, meritorumque Christi consors factus est per Baptismum & doctrinam Evangelii, Ecclesia donatur, & jure promissionum cum filiis Dei fruitur.

℣. 10. Fecisti nos Deo nostro Regnum, et Sacerdotes (12). Quilibet Christianus Rex & Sacerdos Domini ex eo appellatur, quod omnes Regni & Sacerdotii Jesu Christi participes sint, & spiritale imperium in insanos animi motus & in mundum virtutum exercitatione gerant; offerantque Deo in altari cordis ex precum suarum oblatione grati odoris sacrificium (13). Derivata sunt hæc ex illo Exodi xix. 6. Vide Petri ii. 5. 9. & Apoc. i. 6.

Et regnabimus super terram, per illud, quod in animos nostros exercebimus, imperium, & per fœdus, quod nos cum Christo ejusque Ecclesia conjungemus, triumphum de infestissimis adversariis referentes. Ibi pariter extrema Judicii die regnabimus, cum infideles & incredulos judicio damnabimus. Denique regnaturi sumus in terra viventium (14), in Cœlo, una cum Principe & Capite nostro Christo Domino (15).

℣. 11. Erat numerus eorum millia millium. Græcus in Codicibus nonnullis (16): *Erat numerus eorum dena millia e centenis millibus, & millia millium*. Familiare est sacris Scriptoribus, Angelos

(1) Joan. i. 29. 36. Act. viii. 32. Isai. liii. 7. &c. (2) Rom. viii. 34. Hebr. vii. 25. *Semper vivens ad interpellandum pro nobis*. Vide August. Quæst. in nov. Test. qu. 58. (3) Xenophon lib. 8. Cyropæd. Apulæ. de Mundo: *Apud Persas aures Regiæ & Imperatorum oculi, quidam homines dicebantur, per quæ officiorum genera Rex ille ab hominibus Deus esse credebatur, cum omnia quæ ubique gererentur, ille oraculorum delatione disceba*. Aristid. orat. Panegyr. Cyzicen. Ο μὲν γὰρ τῶν Περσῶν Βασιλεὺς ἐβούλετο διὰ πολλῶν κινεῖσθαι τοὺς καλουμένους Βασιλέως ὀφθαλμούς, καὶ Βασιλέως ὦτα. (4) Tobiæ xii. 15. (5) Job i. 6. ii. 1.
(6) Καὶ ὅτε ἔλαβε. (7) Græc. Κιθάρας καὶ φιάλας χρυσᾶς. Alii: Κιθάραν καὶ φιάλας. Ita Alex. Baroc. Petav. 2. Hunt. 1. Syr. Æth. Areth. (8) Vide Est. Perer. Cornel. alios; Philon. de Sacrificantib. Clem. Alexand. lib. 6. Stromat. Origen. lib. 8. contra Celsum, apud Grot. hic. (9) Psal. xxxii. 3. xxxix. 3. xcv. 1. cxlix. 1. Isai. xlii. 10. (10) Vide Grot. hic, Forer. Homer. Odyss. α. (11) Cornel. Grot. Men. alii. (12) Ἐποίησας ἡμᾶς τῷ Θεῷ ἡμῶν βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς. Alii plures: Ἐποίησας αὐτοὺς βασιλείαν καὶ ἱερεῖς. (13) Origen. lib. 8. contra Cels. pag. 389. Βωμοὶ μὲν εἰσιν ἡμῖν τὸ ἑκάστου τῶν δικαίων ἡγεμονικόν, ἀφ' οὗ ἀναπέμπεται ἀληθῶς, καὶ νοητῶς εὐώδη θυμιάματα, προσευχαὶ ἀπὸ συνειδήσεως καθαρᾶς.
(14) Andreas, & Est. hic. Vide Matth. v. 5. 2. Petri iii. 13. (15) Anselm. Ep. 1. ad Hugonem: *In cælo singuli erunt perfecti Reges, quia quod singuli volent, hoc erit; & omnes simul cum Deo unus Rex, & quasi unus homo, quia omnes unum volent, & quod volent erit.* (16) Καὶ χιλιάδες χιλιάδων. Alii plures: Καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν μυριάδες μυριάδων, καὶ χιλιάδες χιλιάδων. Ita Alex. Covel. 2. Hunt. 1. Colinæi edit. & alios quamdam, Syr. Arab. Æthiop. Areth. alii.

os ingenti numero, quin & fermè innumeros exhibere (17). Vide Dissertationem nostram de Angelis, Commentariis in Lucam præfixam.

℣. 12. Dignus est Agnus qui occisus est, accipere virtutem, et divinitatem, et sapientiam, Dignus plane, cui laudes, tributa, cultus, Deo ipsi debita, impendantur, cum ejusdem & unius cum Patre naturæ sit. Cum asseritur dignus accipere divinitatem, ne putaveris, id illi tamquam gratuitum beneficium, quod ex se non habuerit, concessum fuisse; nunquam enim non Deus Verbum Divinum fuit. Christus, uti Deus homo, divinos honores meretur (18), quos natura ejus humana per se sola, & a divinitate secreta, dignissima licet & eximia, promereri nunquam potuisset. Sed Christus Jesus, ut imago Dei, *non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo* (19), *sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens .... Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod & Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen, quod est super omne nomen.* Animadvertere juvat hic, quemadmodum & infra VII. 12. septem nomina benedictionum seu laudum legi.

In Græco impresso, & in manu exaratis Codicibus pro *divinitatem*, legitur *divitias* (20); nec aliter in suis Codicibus Tichonius, Victorinus, & Primasius legerunt. Consentiunt Versiones Orientales. Forte pro *divitias* Librarii scripsere *divinitatem*, ut in omnibus Latinis Codicibus legitur.

℣. 13. Et omnem creaturam, quæ sub Cælo est, &c. Angelos, homines, animas piorum, quæ Purgatorio igne purgantur (21); Dæmones pariter, damnatosque, qui tributa solvunt Patri, Filioque *sedenti in throno, & Agno*, qui mactatus immolatusque est. En iterum Jesus in Deum agnitus, cultum & adorationem eamdem cum Patre accipiens. Apostolus ad Philippenses 2. 9. quemadmodum & Joannes hic, Cœlum, terram, Inferos ante pedes Filii Dei prosternit: *Ut in nomine Jesu omne genuflectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus est in gloria Dei Patris.*

℣. 14. Quatuor animalia dicebant: Amen (22); Precationem suam acclamatione claudentes, dicebant: *Amen*. Græci Codices multi (23) non legunt hic *viginti quatuor seniores*, sed ferunt tantummodo: *Quatuor animalia dicebant, Amen; & ceciderunt in facies suas;* omittuntque quod subditur: *Viventem in sæcula sæculorum;* quæ postrema verba & in multis Latinis Codicibus desiderantur,

(17) Dan. VII. 10. Deut. XXXIII. 2. Psalm. LXVII. 17. Hebr. XII. 22. Matth. XXVI. 53. (18) Vide Lyran. D. Thom. Peter. Cornel. alios. (19) Philipp. II. 5. 6. 7. 8. 9. (20) Λαβεῖν τὴν δύναμιν, καὶ πλοῦτον, καὶ σοφίαν. Et Cap. VII. 12. Εὐλογία, καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ σοφία. Velez. Θεότητα, pro Πλοῦτον. Græci tamen Interpretes, quemadmodum & Latinorum vetustissimi, habent *divitias*. (21) Suarez, Ribes. Cornel. alii passim. (22) Ἔλεγον Ἀμήν. Alii plures: Λέγοντα τὸ Ἀμήν. (23) Ita Alex. Baroc. Covel. in Petav. 2. 3. Hunt. 1. &c. Aeth. Syr. Arab. &c. Vide Zeger. & Mill. hic.

CAPUT VI.

Septem sigilla removentur. Priore remoto, equus albus vincit. Altero, equus rufus bella ingentia concitat. Tertio, equus niger calamitates affert. Quarto, equus pallidus diras insectationes excitat. Quinto, martyres ultionem efflagitant, Sexto denique, Domini ultio in adversarios Sanctorum furit.

℣. 1. ET vidi, quod aperuisset Agnus unum de septem sigillis, & audivi unum de
quatuor animalibus, dicens, tamquam vocem tonitrui: Veni, & vide. 2. Et
vidi: & ecce equus albus, & qui sedebat super illum, habebat arcum, & data est
ei corona, & exivit vincens, ut vinceret. 3. Et cum aperuisset sigillum secundum,
audivi secundum animal dicens: Veni, & vide. 4. Et exivit alius equus rufus: &
qui sedebat super illum, datum est ei, ut sumeret pacem de terra, & ut invicem
se interficiant, & datus est ei gladius magnus. 5. Et cum aperuisset sigillum ter-
tium, audivi tertium animal, dicens: Veni, & vide. Et ecce equus niger: & qui
sedebat super illum, habebat stateram in manu sua. 6. Et audivi tamquam vocem
in medio quatuor animalium dicentium: Bilibris tritici denario, & tres bilibres hor-
dei denario, & vinum, & oleum ne læseris. 7. Et cum aperuisset sigillum quar-
tum, audivi vocem quarti animalis dicentis: Veni, & vide. 8. Et ecce equus pal-
lidus: & qui sedebat super eum, nomen illi Mors, & infernus sequebatur eum, &
data est illi potestas super quatuor partes terræ, interficere gladio, fame, & morte,
& bestiis terræ. 9. Et cum aperuisset sigillum quintum vidi subtus altare animas in-
terfectorum propter verbum Dei, & propter testimonium, quod habebant, 10. Et
clamabant voce magna dicentes: Usquequo, Domine (sanctus, & verus) non judi-
cas, & non vindicas sanguinem nostrum de iis, qui habitant in terra? 11. Et datæ
sunt illis singulæ stolæ albæ: & dictum est illis, ut requiescerent adhuc tempus mo-
dicum, donec compleantur conservi eorum, & fratres eorum, qui interficiendi sunt
sicut & illi. 12. Et vidi cum aperuisset sigillum sextum: & ecce terræmotus ma-
gnus factus est, & sol factus est niger tamquam saccus cilicinus: & luna tota facta
est sicut sanguis; 13. Et stellæ de cœlo ceciderunt super terram, sicut ficus emittit
grof-

grossos suos, cum a vento magno movetur. 14. Et cœlum recessit sicut liber invo-
lutus: & omnis mons, & insulæ de locis suis motæ sunt: 15. Et reges terræ, &
principes, & tribuni, & divites, & fortes, & omnis servus, & liber, absconderunt
se in speluncis, & in petris montium: 16. Et dicunt montibus, & petris: Cadite
super nos, & abscondite nos a facie sedentis super thronum, & ab ira Agni: 17.
Quoniam venit dies magnus iræ ipsorum: & quis poterit stare?

℣. 1. VIDI QUOD APERUISSET AGNUS UNUM DE SEPTEM SIGILLIS (1), quæ librum claudebant. Removit autem adorantibus Cherubim & xxiv. Senioribus. Porro Apostolus, qui primo mentem converterat ad ea, quæ Cherubim, & creatæ res omnes precabantur, sensit inter hæc, unum e septem Libri sigillis ab Agno reseratum fuisse.

AUDIVI UNUM DE QUATUOR ANIMALIBUS, seu ex quatuor primum (2), quod ad me voce perinde ac tonitru reboante clamavit: *Veni, & vide* (3). Græci quidam manuscripti Codices ferunt tantummodo: *Veni*. Porro septem sigillorum reclusio, est revelatio eorum, quæ in Romano Imperio, quoad ea, quæ ad Ecclesiam Christi pertinebant, eventura erant. Sigilla impressa erant lineo, quo liber vel Epistola obvolvebatur; Scriptura autem statim sub lineo erat. Quamobrem priore sigillo reducto, & prodeunte sese scriptura in superiori pagina, statim legit Joannes ℣. 2. *Equus albus, & qui sedebat super illum, habebat arcum, & data est ei corona, & exivit vincens, ut vinceret*. Cum dicendum foret, ista sese in libro seu in membrana utroque latere scripta legisse, ait Apostolus visum a se equitem, qui victorias suas persequi latius videbatur. Id porro acrius est, pulcrius, elegantius, remque melius pingit, quam si vidisse aut audivisse diceret. Quin & jure suspicari possumus, ut Agnus Epistolam detegebat, amovebatque sigilla, Deum in mente Apostoli finxisse simulacra eorum quæ hic describit, quo altius ejus memoriæ imprimerentur.

℣. 2. ECCE EQUUS ALBUS, & eques Jesum Christum referens (4), proficiscens ad trahendas ad fidem gentes, Ecclesiamque suam sibi comparandam. *Vos populus acquisitionis*, ait Petrus de Fidelibus (5); & Paulus (6) familiariter utitur verbo vincendi, & victoriæ, quoties de populis ad fidem conversis sermonem instituit. Apostoli, virique Apostolici ministri sunt, ac Victoris hujus commilitones, quibus ille ad mundum vincendum est usus (7). Arcus est Evangelium, Deique verbum, arma illa valida, quorum sæpe adeo Paulus meminit (8). Corona summæ potestatis Christi insigne est, certumque victoriæ argumentum.

℣. 3. CUM APERUISSET SIGILLUM SECUNDUM, & librum evolvisset, *secundum animal* ex quatuor me accedere jussit; statimque ℣. 4. *Exivit alius equus rufus*. Id ferebat altera pars libri ab Agno evoluta. Equus rufus indicat bellum, quod a Romanis Imperatoribus in Religionem Christianam illatum est (9). Equi color (10), & quæ de equite narrantur, confirmant ea quæ diximus. *Datum est ei, ut sumeret pacem de terra, & ut invicem se interficiant, & datus est ei gladius magnus*. Christus in Evangelio Matth. x. 34. se venisse ait, ut gladium ferret in terram; & homines, quamquam genere, cæterisque necessitudinibus conjunctos, in mutuam perniciem conspiraturos. Oraculo certissima fides ab eventu fuit.

℣. 5. SIGILLUM TERTIUM . . . EQUUS NIGER, &c. Equus iste niger publicarum calamitatum, egestatis, famis emblema est. Niger color symbolum est luctus (11). Quam eques tenet statera non quidem justitiæ est, sed frumenti, ut in magna egestate, mensura. Explicat id ℣. 6. *Bilibris tritici denario; & tres bilibres hordei denario*. Tanta erit frumenti caritas, ut non ad magnas mensuras de more, sed ad stateræ pondus venundetur: deinde, ut caro pretio væneat. *Bilibris* mensura est cava liquidorum, libras continens binas. Genus id mensurarum pro frumento vel hordeo adhiberi non solet. Denarius Romanus decem solidis æstimabatur.

Græcus legit (12): *Chœnix frumenti denario: tres chœnices hordei denario*. Chœnix vetus erat Græcorum mensura, pro varietate locorum varia, ut certa ejus capacitas ignoretur. Sunt qui duarum librarum constituant; alii duarum cum quadrante; alii quatuor (13). Satis convenit, chœnicem mensuram esse, quæ tantum continet frumenti, quantum sufficit ad victum diuturnum (14). Denarius operæ diurnæ merces erat (15). Jam vero homo pauper, qui denarium meret in diem, miserrimus certe est, si præsertim familia accesserit, cui victus quærendus sit (16). Romanum Imperium sæpe dira fames afflixit, ex quo Imperatores Ecclesiam vexare cœperunt. Frustra autem ista explicare tentaveris de hac potius quam de illa fame toto illo spatio annorum supra ducentos, quod ab oraculo isto usque ad Regnum Constantini, quo pax Ecclesiæ restituta, & victoria de ejus adversariis relata est, fluxit.

℣. 6. ET VINUM ET OLEUM NE LÆSERIS. Mandat Deus, ut calamitas hæc & plaga, quæ terram affligit, in frumenta dumtaxat, non in oleum vinumque sæviat.

℣. 7. SIGILLUM QUARTUM . . . . . 8. ECCE EQUUS PALLIDUS, quo pestilentia designabatur. Equo insidebat *mors*, pedes sequebatur *Infernus* vel sepulcrum (17). Data huic a Deo est potestas (18) interficiendi quatuor partes *terræ*, nempe hominum (19), variis flagellis, quibus hi cædendi erant; *gladio, fame, & morte*, seu pestilentia, & *bestiis terræ*. Mala hæc omnia Romano Imperio imminebant: quorum oraculorum veritatem historia satis superque vindicat.

(1) Græc. Μίαν ἐκ τῶν σφραγίδων, *Unum de sigillis*. Alii plures: Μίαν ἐκ τῶν ἑπτὰ σφραγίδων. Ita Steph. a, Alex. Petav. 2. Cov. 2. Lyr. Arab. Æthiop. Areth. alii. (2) Confer cum ℣. 3. *Audivi secundum animal, &c.* (3) Ἔρχου καὶ βλέπε. Omittunt βλέπε Alexand. Complut. Cod. Joan. Mori. (4) Cornel. Bossuet, Du Pin. Vide Apoc. xix. 11. 13. Ita Grot. Zeger. Riber. Menoc. Durham. Hammon. Ligf. Med. Paræ. &c. (5) 1. Petri ii. 9. (6) Act. xx. 28. *Quam acquisivit sanguine suo*. Ephes. i. 14. &c. (7) Grot. Forer. Perer. Riber. (8) 2. Cor. x. 4. *Arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, &c.* Et 2. Cor. vi. 7. Rom. xiii. 12. Ephes. vi. 12. 13. (9) Andreas, Riber. Cornel. Gagnæ. Menoc. Grot. alii passim. Bossuet, Du Pin. (10) Ἵππος πυῤῥός. Alii plures a Ἵππος πυρός, *Equus igneus*. Ita Alex. Petav. Baroc. Cod. Joan. Mori. (11) Andreæ. Forer. Cotter. Grav. Pisc. Paræ. Hamm. Bossuet, Du Pin. (12) Χοῖνιξ σίτου δηναρίου. Καὶ τρεῖς χοίνικες κριθῆς δηναρίου.
(13) Vide Budæum, Agricol. alios in Synopsi, hic. (14) Vide Budæ. Grot. Zeger. &c.
(15) Matth. xx. 2. (16) Vide Grot. Hamm. (17) Καὶ ὁ ᾅδης. Vide Grot. Cotter. Drus. Pisc. &c.
(18) Καὶ ἐδόθη αὐτοῖς ἐξουσία, *Data est illis potestas*, duobus hisce equitibus, morti, sepulcro, &c. Codices multi legunt: Ἐδόθη αὐτῷ, *Data est illi*. (19) Ἐπὶ τὸ τέταρτον τῆς γῆς, In quartam terræ partem. Vulgata: *Super quatuor partes terræ*. Explicanda est ex Græco.

℣. 9. CUM APERUISSET SIGILLUM QUINTUM, VIDI SUBTUS ALTARE ANIMAS INTERFECTORUM (1), qui pœnas de interfectoribus exposcebant. Supra v. 6. animadvertimus, Deum, ut Apostoli ingenio sese accommodaret, videndum se in Cœlo perinde obtulisse, ac in Templo suo apud Hebræos exhibebatur. Agnus immolatus & vivens in Altari Holocaustorum jacebat; senes vigintiquatuor thronum hemicyclo ad latus orientale ambiebant. Dominus folium a quatuor Cherubim sustentatum occupans, occidentalem plagam in ima Sanctuarii parte tenebat. Animæ Martyrum condebantur sub Altari Holocaustorum æneo vastissimæ molis, & cavo ex parte inferiori. Hic præstolabantur, dum fratrum numerus impleretur, ingentibusque clamoribus Dei ultionem de interfectoribus solicitabant.

PROPTER TESTIMONIUM, QUOD HABEBANT, propter confessionem nominis Dei, in qua expiraverant; vel propter martyrium, quod tulerant; vel propter testimonium, quod illi reddiderant, vel denique ex pluribus Græcis Codicibus (2): *Propter testimonium, quod Agno reddiderant.*

Mirum videtur, animas Martyrum Dei ultionem de fuso sanguine suo urgere, jussasque fuisse aliquandiu opperiri, donec fratrum numerus impleretur. An ignorabant, ultionem illam a Deo diu protrahendam fuisse? an ægre ferebant, non statim vota sua compleri? Non arbitror; at Evangelista exhibenda censuit vota, quibus illi Divinam Justitiam manifestaturi optabant, ut homines metuant, & resipiscant. Ita olim Prophetæ Deum rogabant, ut adversarios suos ignominia opprimeret, dejiceret illos in terris, & superbiam eorum frangeret; ut tandem ab oppressione innocentium, & a ferendis in Deum armis cessarent (3). Quam Martyres poscebant ultionem, prosequutæ sunt gentes barbaræ, quæ Romanum Imperium invaserunt; & Christiani Imperatores, qui Regno Satanæ destructo, infestissimos Christianorum adversarios deleverunt.

Persimilis huic locus in quarto Libro Esdræ sv. 35. occurrit: *Nonne de his interrogaverunt animæ justorum in promptuariis suis, dicentes: Usquequo spero sic? Et quando veniet fructus areæ mercedis nostræ? & respondit ad ea Jeremiel Archangelus, & dixit: Quando impletus fuerit numerus seminum in vobis; quoniam in statera ponderavit sæculum; & mensura mensuravit tempora, & numero numeravit tempora; & non commovit, nec excitavit, usquedum impleatur prædicta mensura.* Et infra: *In inferno*, seu in loco, ubi animæ mortuorum detinentur, *promptuaria animarum matrici assimilata sunt. Quemadmodum enim illa festinat, quæ parit, effugere necessitatem partus; sic & hæc festinat reddere ea, quæ commendata sunt.* Author hujus Libri Libro Apocalypseos haud multo recentior est, ejusque mens cum Joanne congruit. Uterque enim exhibet animas opperientes resurrectionem, absolutamque beatitudinem, quæ tunc complebitur, cum anima amico corpori sociabitur.

A vero non abludit, ex hac sententia obtinuisse veterem morem sepeliendi corpora Martyrum sub Aris, vel Aras super corpora Martyrum constituendi. Cum enim Heroes illi sanguinem suum Deo tamquam in sacrificium obtulissent, eorumque animæ spectatæ fuissent in Cœlo sub eodem Altari, ubi Agnus vivus & immolatus stabat, sepulcra Martyrum aptissimum esse locum arbitrati sunt Fideles, ubi hostiam immaculatam Corporis & Sanguinis Christi immolarent, & sacrificium laudum & precationum offerrent.

De animarum post obitum statu, veterum Patrum sententiæ dissidebant. Locua hic Apocalypseos in eam sententiam multos perduxit, ut crederent, piorum impiorumque animabus plenam mercedem pœnamque usque post supremam Judicii diem & resurrectionem differri. Aliis visum est, nulla seu voluptate, seu mœrore affici illas, sed plane inertes manere, nullo amandi usu, & veluti alto sopore demersas usque ad supremam Judicii diem. Alii denique in nihilum illas redigi docuerunt, quæ fuit Christianorum quorumdam tertii sæculi hæresis, ab Origene refutata, qui & illis persuasit abjicere errorem a Tatiano antea detensum, & ab Anabaptistis sexto & decimo Ecclesiæ sæculo innovatum. Optima denique, quam & Ecclesia tenet, sententia definit, animas statim post obitum privato judicio, quod generali præcedit, expendi: quæ autem justæ ab omni labe puræ probatæ sunt, eas continuo æterna beatitudine donari; impias æterno igne damnari; quas vero venialium criminum labes inquinant, quæque lethalium iniquitatum culpam quidem deleverunt, sed temporales peccatorum pœnas nondum exsolverunt, illas purgante & expiatorio igni addici.

Quicumque millenarium Sanctorum in terris regnum commenti fuerunt; illis ante resurrectionem animas beatitudine frui minime probatur. S. Justino (4) hæc profecto sententia sedit, cum ait, piorum impiorumque animas Judicii diem, illas quidem in loco amœno, has vero in loco maxime tristi opperiri. S. Irenæus ait (5), animas post obitum deduci in locum invisibilem, sibi a Deo designatum, ibique ad resurrectionem usque manere; tunc autem Deo sisti. Impiorum animas ad inferna supplicia addicit Tertullianus (6); pias vero in sinu Abrahami condit, ubi corporum suorum resurrectionem, & mundi exitum tranquillæ expectant: *Nam & nunc animas torqueri, foverique penes inferos, licet nudas, licet adhuc exiles carnis, probavit Lazari exemplum.* Nonnisi post resurrectionem fiet, ut justorum animæ corpori amico sociatæ in Cœlum ascendant, plena beatitudine fruituræ (7); nam ante id tempus in loco quodam refrigerii illas collocat. Lactantius eadem luculentius exprimit (8): *Nec tamen quisquam putet, animas post mortem protinus judicari; omnes in una communique custodia detinentur, donec tempus adveniat, quo maximus Judex meritorum faciat examen. Tum quorum fuerit probata justitia, ii præmium immortalitatis accipient; quorum autem peccata & scelera detecta fuerint, non resurgent, &c.*

Origeni succurrit (9), animas e mundo egressas, per varias commigrantes sedes, tamdem alias quidem in sinum Abrahami, alias in inferna loca pro merito anteactæ vitæ concedere. *Nondum receperunt lætitiam suam, ne Apostoli quidem; sed & ipsi expectant, ut & ego lætitiæ eorum particeps fiam* (10). S. Hilarius (11) docet pariter, Justorum animas corpore solutas in sinu Abrahami usque ad adventum Regni Cœlorum contineri; segregatas quidem ab impiis, sed nondum æterni regni possessione, qua a Deo tamdem donabuntur, beatas. S. Ambrosius ita censet (12): *Solvitur corpore anima, & post finem vitæ hujus adhuc tamen futuri judicii ambigua suspenditur.* Alibi ve-

ro

[1] Τὰς ψυχὰς τῶν ἐσφαγμένων. Quid. Τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἐσφαγμένων. Medus, Mastianæus, & alii quidam explicant de interfectorum cadaveribus. *Anima* frequenter pro homine mortuo usurpatur. Hæc tamen nobis non videtur germana loci hujus significatio. [2] Διὰ τὴν μαρτυρίαν ἣν εἶχον. Alii plures: Διὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἀρνίου ἣν εἶχον, *Propter testimonium agni quod habebant.* Steph. e, ie, Cov. 2. Sin. Baroc. Pet. a. Hunt. 1, Syr. Arab. Aeth. [3] Vide Perer. Bossuet, Du Pin, alios. [4] Justin. Dialog. cum Typhon. [5] Iren. lib. 5. contra hæres. 31. n. 2. [6] Tertull. lib. 4. contra Marcion. & lib. de Resurrect. carnis. [7] Idem, Tract. de Testim. animæ. [8] Lactant. lib. 7. cap. 21. [9] Origen. lib. 4. de Principiis. [10] Idem Homil. 7. in Levit. [11] Hilar. in Psal. cxx. n. 19. [12] Ambros. lib. 2. de Cain & Abel cap. 2.

ro (1), desumpta ex ludis publicis comparatione, in quibus victores simul omnes coronantur, ait de Sanctis: *Corona dies expectatur ab omnibus, ut intra eum diem & victi erubescant, & victores victoriæ palmam adipiscantur*. S. Chrysostomus (2) eadem sententia scribit, quamdiu corpus vita caret, animam sine præmio & beatitudine manere; nec Patriarchas, nec Martyres mercede sua donari (3), sed fratres opperiri, ut simul coronentur. Theodoretus, Theophylactus, & Oecumenius S. Chrysostumum magistrum plerumque sequuntur.

S. Augustino (4) persuasum semper fuit, justorum animas magna felicitate ante resurrectionem frui; impias vero dira pati; sed perfecta in Cœlis beatitudine potiri animas Sanctorum non censuit: quin & illas constituit in sinu Abrahami, vel intra claustra quædam ignota resurrectionem expectantes, sed nondum absolute beatas. S. Bernardus (5), qui ceu novissimus Patrum habetur, sententiam S. Augustini adoptasse videtur, tradens, Sanctos in hac vita tamquam in tentoriis agere; post obitum tamquam in atrium domus Dei ingressas: denique ad templi penetralia post resurrectionem admitti. Multum est quidem ad atrium pervenisse; et gaudium, & beatitudo tunc animam plene afficit, eum intra domum Dei sistitur. Eo nulla anima sine corpore, nullus Sanctorum sine suciis admittetur. Idcirco Justis efflagitantibus corporum suorum resurrectionem, responsum est (6), *ut requiescerent adhuc tempus modicum, donec compleantur conservi eorum*. Albas hi stolas jam acceperunt, at duplicem vestem, gloriæ scilicet & immortalitatis, nonnisi post resurrectionem corporum obtinebunt.

Hanc sententiam sæculo demum quarto & decimo revocare, sum palam pro concione agens, tum Epistolis, tum scriptis Legatisque missis Joannes XXII. conatus est: at frustra; nam Facultas Theologica Parisiensis illam rejecit, quin & idem Pontifex damnare coactus fuit; quique illum excepit Benedictus XII. questionem hanc ita definivit: Animæ Sanctorum, quæ decesserunt ante passionem Christi, item & animæ SS. Apostolorum, Martyrum, Confessorum, Virginum, cæterorumque Fidelium, quæ baptismo lustratæ hac e vita migrarunt, quo tempore nihil eluendum illis superest; denique & animæ quæ in altera vita labes suas purgavere, ac denique animæ puerorum, post baptismum & ante rationis usum desuactorum; hæ inquam, omnes Deum ipsum statim & perspicue intuentur, & intuebuntur, quo Dei conspectu & gaudio felices eipsa, vitaque ac requie æterna potientes & sunt & erunt. Hæc Ecclesiæ est nostra ætate sententia, quam veterum Patrum permulti semper tradidere, uti Dupinius in Apocalypsim, *dissert.* x. *pag.* 468. &c. demonstrat.

Hæc sententia de animabus Sanctorum, & Martyrum non ante extremum Dei judicium perfecta beatitudine fruituris repetita est ex sententia Millenariorum, & quod legitur in vetustis Liturgiis Orientalibus, in quibus preces offeruntur pro animabus non sanctorum tantummodo, quos dignos cultu novimus, sed pro anima etiam Beatæ Virginis, prout occurrit in Liturgia Syrorum apud Renaudotium t. 2. Liturg. In liturgia communi Apostolorum apud eumdem legitur: *Absolve Domine Patres nostros Abba Antonium, Abba Macarium. Memento Domine animæ Patris nostri servi tui Tekla-Haimanot*. Porro hic preces porriguntur pro salute S. Antonii, & S. Macarii, quos longa jam ætas inter sanctos coluerat.

In liturgia S. Cyrilli legitur: *Domine miserere Patribus, Fratribusque nostris, qui obdormierunt, & quorum animas suscepisti quietam præsta. Memento etiam omnium Sanctorum, qui a sæculo tibi placuerunt Patrum nostrorum sanctorum, Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, Evangelistarum, Martyrum, Confessorum, Prædicatorum, & omnium Spirituum justorum, qui in fide perfecti fuerunt. Præcipue autem sanctæ gloriosissimæ Deiparæ semper Virginis, puræ & illibatæ sanctæ Mariæ &c.* Sacerdos respondet: *Nos Domine digni non sumus, qui pro beatis illis supplicemus; sed quoniam isti stant coram solio Filii tui unigeniti ipsi intercedant loco nostro pro paupertate & infirmitate nostra*.

Constitutiones Apostolicæ lib. 8. cap. 15. ferunt in eandem sententiam, mandantque ut fideles colligant se in ecclesiam absque scandalo, legant Sacras Scripturas, offerantque orationes pro SS. Martyribus, qui jam obierunt, ac pro suis fratribus, qui credunt in Deum.

Non una est Æthiopum sententia circa dogma de statu justorum post mortem, uti tradit Ludolphus in hist. Æthiop. l. 3. cap. 5. ex illis enim quidam tenent illos statim ab obitu beatitudine frui; alii vero malunt nonnisi post resurrectionem, extremumque judicium ea felicitate donandos; quæ & recentium Græcorum opinio est. Maronitæ in sua liturgia ex Renaudot. liturg. pag. 504. Evæ & Adami mentionem inducunt, quos inter sanctos accensent. In liturgia Mozarabica ex Roma de reb. liturg. lib. 2. c. 10. & c. 14. in *Memento* pro spiritibus præsentium recitatur nomen Athanasii, Hilarii, Martini, & aliorum quorumdam, ex quibus nonnulli inter Sanctos habentur, ibique eum aliis non sanctis admiscentur. In vetustis Missalibus Romanis *in Secreta* pro festo S. Leonis Papæ lego: *Ut animæ famuli tui Leonis hac prosit oblatio, quam immolando totius mundi tribuisti relaxari delicta*; quod & nos hodie pariter legimus in secreta de Communi Confessoris Pontificis secundo loco: *Ut & illum beata retributio comitetur, & nobis gratiæ tuæ dona conciliet*; quæ reliquiæ sunt veteris opinionis, quam habes expressam in S. Cyrillo Hierosolymitano Catechesi Mystag. v. pag. 241. in S. Epiphanio adversus hæreses pag. 311. S. Chrysostomo homil. 33. in Matt. & hom. 3. in epist. ad Ephesios, & in ejus Liturgia, ubi legitur: *Memento Domine Patrum nostrorum, Patriarcharum & Prophetarum*. Vide etiam S. Augustinum Enchir. c. 110.

Idem nunc pariter vulgo censent Syri docentes Sanctorum animas exinde ab Adam & Eva nondum in Cœlo receptas esse, nec nisi post generalem resurrectionem recipiendas. Vide Assemani Biblioth. Orient. t. 2. p. 165. 166. & 294.

Non inviti credimus, Joannem ex auctoribus Judæis desumpsisse hanc imaginem de animabus Sanctorum sub altari Domini collocatis (7). Nam & illi haud absimili tropo eas sub Dei solio constituunt, docentes, eas sub gloriæ solio vota ferre pro Hebræis calamitate aliqua laborantibus; & cum Deus, clamoribus earum permotus, interrogat, quænam ex ipsis velit ad ferendam hominibus opem accurrere, offerenti sese alas perinde atque Angelis tribuit, dimittitque, ut oppressos juvet, patratis quoque in eorum commodum prodigiis. Docent illi pariter inter cætera, Moysis animam sub Dei throno quiescere (8).

Ỳ. 11. DATÆ SUNT ILLIS SINGULÆ STOLÆ ALBÆ. Postulatæ ultionis executio differtur quidem, sed debita perpessionibus horum merces, certumque conceditur, stolis albis in singulas distributis, innocentiæ, ac beatitudinis argumentum. Fortasse etiam singulæ stolæ idcirco datæ sunt, ut demonstra-

[1] De Bono Mortis cap. 10. n. 45. 46. [2] Chrysost. Homil. 39. in 1. Cor.
[3] Idem Homil. 28. in Epist. ad Hebræ. cap. XI. [4] August. in Psal. XXXVI. serm. 1. & de Genes. ad Litter. lib. 12. cap. 30. Et de fide, spe, & charit. cap. 109. & lib. 19. de Civit. cap. 9. num. 2.
[5] Bernard. serm. 3. & 4. in Festo omnium Sanctorum. [6] Apoc. VI. 11.
[7] Mekir in Pulvere aroma. [8] Vide apud Gaulm. not. in Petirath Mose lib. 3. cap. 7.

straretur, eorum felicitatem nondum numeris omnibus esse absolutam, neque nisi post generalem resurrectionem, corporibus earum immortalitate donatis, esse complendam (1).

Ut requiescerent adhuc tempus modicum. Qui stabat in altari Agnus, seu potius, sedens in throno Dominus, sive per se, sive per suos monuit, ut aliquandiu expectarent, idest, ducentis & viginti annis circiter, si horum finis ponatur regnum Constantini, qui, pacata Ecclesia, ejus injurias ea Ethnicis ultus est. Vel expectandum illis erat toto eo tempore, quod fluxit, & effluet usque ad extremi judicii diem, si opperiendum illis tamdiu erat, dum omnium Sanctorum numerus impleretur, & Deus absolutam omnibus gloriam ac præmium post resurrectionem largiretur (2), ultionemque insignem de omnibus tyrannis, Ecclesiam ac Fideles suos ab ipso mundi exordio insectatis, exigeret. Complures Martyres Christianam Fidem illustraverant, quo tempore Joannes scriptis ista mandabat. Apostoli omnes, & ex primævis Discipulis plerique jam decesserant. Alii præterea quamplures Fidem amplexi, necati fuerant tum a Judæis cum a Gentilibus. At labente tempore, eorum numerus mirum in modum auctus est. Tunc enim nonnisi binæ jam persecutiones sævierant, Neronis & Domitiani, quamquam Martyres alii aliis in locis necati fuere.

℣. 12. Sigillum sextum: Et ecce terræmotus magnus factus est. Sexto hoc sigillo docetur Apostolus, qua ratione Deus flagitatam a Martyribus ultionem exequuturus est, terribilem illam oppido. Totam autem ad duo tempora commode referas. Primum illud est, quo Constantinus, Christianæ Religionis trophæum super ruinas superstitionis Gentilium Numinumque cultus constituit (3), deinde post ejus & filiorum obitum, Imperium barbarorum ludibrium evasit, Roma capta & direpta, Provinciæ omnes tumultu ac terrore permistæ. Alterum tempus est, quo Deus suprema Judicii die merum furoris sui, Justis probantibus, impiis propinabit (4). Peculiares animadversiones, quibus Deus subinde amicorum suorum injurias ulciscitur, nonnisi rudimenta sunt illius, quam magna & terribili ea die proferet.

Terræmotus, solis lunæque defectus, stellarum lapsus, montium concussio, locutiones hyperbolicæ sunt, quas ex Prophetis imitatus est Joannes; ut extrema & generalia mala significaret. Romanum Imperium bella, dissidia, seditiones intus exteriusque vexarunt. Tyrannos Ecclesiam insectatos Deus conspicuo flagello cecidit. Maxentius, fracto sub pedibus Milvio ponte, in Tiberim præceps ruit. Maximinus Jovius horrendo & contumaci morbo correptus, cædi se a Deo ob mala Christianis illata, doloris vi fateri coactus fuit. Maximinus, mista cum Licinio inimicitia, acie victus, ementito habitu fugit; & cum in ditionem suam pervenisset, Sacerdotes Gentilium neci tradidit, latoque edicto Christianis favit. Denique in morbum incidit plane dirum; nam secreto igne viscera depascente, oculorum usura multatus fuit, & ad nuda pene ossa redactus interiit. Licinius a Constantino deficiens, nunquam non victus fugit, donec ejus jussu relegatus, & faucibus elisis necatus fuit. Maximianus, alter Constantini æmulus, laqueo sibi vitam ademit, cum Massiliæ sese abdidisset. Bella hæc omnia & turbæ contingere absque ingenti concussione Imperii non potuerunt, nec absque ingenti Ethnicorum, qui Constantino repugnavere, detrimento, cum ille fautorem se Christianæ Religionis nunquam non exhibuerit.

Siquis velit ex Scripturis petere loquendi modos æque acres, & descriptiones æque vividas, quibus exprimuntur defectiones, calamitatesque forte minores, quam quæ Romanum Imperium Ethnicum & Ecclesiæ inimicum agitarunt, cum Constantinus, prostratis æmulis, cervicem idololatriæ præcidit, adeat Isaiam XIII. 10. XXXIV. 4. Deut. XXXII. 20. 21. Jerem. IV. 23. Isaiam XXIV. 4. 19. 20. 22. 23. LXV. 17. Joel. II. 1. 10. III. 2. 14. Ezech. XXXII. 7. Amos VIII. 9. Matth. XXIV. 27. 29. 2. Petri III. 10. &c.

Saccus cilicinus; instar vestium luctuosarum, e nigris vel subnigris pilis contextarum, quibus & Prophetæ utebantur (5). Genus erant sagi ex caprarum seu camelorum lana. Sol in magnis eclypsibus nigro crassoque velo obductus, luna vero infecta sanguine apparent.

℣. 13. Stellæ de Coelo ceciderunt. Cave hæc ad verbum accipias; neque enim cadere e Cœlo stellæ natura sua possunt, cum eam, quam incolimus, terram mole sua longe superent. Locutio est igitur vulgaris & hyperbolica, ad exprimendam ingentem aliquam mundi subversionem. Quos magnæ calamitates premunt, tumultum, quo intus agitantur, verbis produnt. Accidit etiam interdum, ut incensa quædam meteora seu per aera volitent, seu in terram cadant, quæ stellas esse e Cœlo cadentes vulgus interpretatur:

Fertur ut interdum de Cœlo stella sereno,
Etsi non cecidit, potuit cecidisse videri.

Colligitur ex his, stellas e Cœlo cadere posse; & ad exprimendam totius naturæ subversionem dicitur, Cœlum omnibus ornamentis suis spoliatum iri, stellasque adeo frequentes, ac acerbæ ficus ex arbore vento agitata, e Cœlo lapsuras.

℣. 14. Coelum recessit sicut liber. Veteres libri ingentia erant volumina ex papyro seu membrana, quæ convoluta claudebantur, evoluta patebant ad legendum; non enim nisi ex uno interiori latere descripta erant. Porro Cœlum ita vulgus sibi fingit, ut ingentis voluminis membranam, quam Deus pro arbitrio evolvit convolvitque, adeo ut Cœlum, sol, luna, stellæ recondantur. Scriptura interdum (6) Cœlos tentorio, quod statim erigitur demittiturque, comparat. Hæ loquendi formæ mentem acrius afficiunt, altamque de Majestate Numinis opinionem ingerunt.

Omnis mons et insulæ de locis suis motæ sunt. In ea, quam Romanum Imperium sensit, rerum perturbatione, cum Constantinus æmulos bello conficeret, spectare quodammodo licuit montes & insulas quati, eaque locum mutare visa sunt ingenti illo rerum motu, bellisque tam multis, quibus per varias Imperii provincias decertatum est. Septem fuere tunc, præter Constantinum, Imperii competitores; Maximianus Galerius, Maxentius, Severus Cæsar, Maximinus, Alexander, Maximianus Herculius, & Licinius. Priores sex victi fugatique sunt intra novennium, ab anno scilicet 306. usque ad 314. Licinio fauces elisæ sunt anno 324. Omnes hi Principes Christianæ Religioni erant infestissimi. Qui illam tuebatur Constantinus, Imperator unus mansit; sed nonnisi post illata in omnes ferme plagas arma, & post prælia ingenti numero commissa.

℣. 15. Omnis servus et liber absconderunt se in sepulcris, et in petris montium (℣. 16.) Et dicunt montibus, et petris: Cadite super nos; omnes ab infimo ad maximum sese in speluncis abdent. Imperatores illi, de quibus modo, devictæque gentes, seu proripere se fuga, seu mortem ultro quærere coactæ sunt, ut victorum manus evaderent. Gentiles in Christianos ad id usque efferati, in extrema rerum omnium perturbatione ac desperatione coactæ sunt, specus ac latebras quærere, & rogare specus & montes: *Cadite super nos*; saxa vero: *Obruite nos*. Mire ista pin-

[1] Vide Grot. Cornel. [2] Vide Aug. serm. 21. de Sanctis; Greg. Mag. l. 2. Moral. c. 4. Cornel. alii. [3] Med. Durham, Bossuet, Du Pin. [4] Victorin. Primas. Tichon. Haymo, Andr. Beda, Perer. Riber. Cornel. Bossuet, Du Pin. [5] 4. Reg. 1. 8. Zachar. 2. 4. [6] Psal. CIII. 2. Isai. XL. 22.

pingunt terrorem, confusionem, desperationem gentis devictæ, quam conscientia torquet & mordet. Confer Isaiam II. 18. *Introibunt in speluncas petrarum, & in voragines terræ a facie formidinis Domini, & a gloria majestatis ejus*. Vide & Osee, X. 8. & Luc. XXIII. 30. Hæc omnia commode transferuntur ad Judicium novissimum, quod his, quæ adnotavimus, malis leviter adumbratur.

CAPUT VII.

Quatuor Angeli, qui ventos continent. Angelus alius quatuor illis imperat, ne quid moveant, nisi prius impresso stigmate Electos ipse notaverit. Numerus eorum qui eo stigmate notantur. Hi Deum laudant, albis vestiuntur, & beatudine gaudent.

℣. 1. POst hæc vidi quatuor Angelos stantes super quatuor angulos terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flarent super terram, neque super mare,
neque in ullam arborem. 2. Et vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu solis,
habentem signum Dei vivi: & clamavit voce magna quatuor Angelis, quibus datum
est nocere terræ, & mari, 3. Dicens: Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus, quoadusque signemus servos Dei nostri in frontibus eorum. 4. Et audivi numerum signatorum centum quadraginta quatuor millia signati, ex omni tribu filiorum Israel. 5. Ex tribu Juda duodecim millia signati: Ex tribu Ruben duodecim millia signati: Ex tribu Gad duodecim millia signati: 6. Ex tribu Aser
duodecim millia signati: Ex tribu Nephthali duodecim millia signati: Ex tribu
Manasse duodecim millia signati: 7. Ex tribu Simeon duodecim millia signati:
Ex tribu Levi duodecim millia signati: Ex tribu Issachar duodecim millia signati: 8. Ex tribu Zabulon duodecim millia signati: Et tribu Joseph duodecim millia signati: Ex tribu Benjamin duodecim millia signati. 9. Post hæc
vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, &
tribubus, & populis, & linguis: stantes ante thronum, & in conspectu Agni,
amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum: 10. Et clamabant voce magna dicentes: Salus Deo nostro, qui sedet super thronum, & Agno. 11. Et omnes Angeli stabant in circuitu throni, & seniorum, & quatuor animalium: & ceciderunt in
conspectu throni in facies suas, & adoraverunt Deum, 12. Dicentes, Amen. Benedictio, & claritas, & sapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus, & fortitudo
Deo nostro, in sæcula sæculorum, Amen. 13. Et respondit unus de senioribus, &
dixit mihi: Hi, qui amicti sunt stolis albis, qui sunt? & unde venerunt? 14. Et
dixi illi: Domine mi, tu scis. Et dixit mihi: Hi sunt, qui venerunt de tribulatione
magna, & laverunt stolas suas, & dealbaverunt eas in sanguine Agni. 15. Ideo
sunt ante thronum Dei, & serviunt ei die ac nocte in templo ejus: & qui sedet in
throno, habitabit super illos. 16. Non esurient, neque sitient amplius, nec cadet
super illos sol, neque ullus æstus: 17. Quoniam Agnus, qui in medio throni est,
reget illos, & deducet eos ad vitæ fontes aquarum, & absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum.

℣. 1. POST HÆC, VIDI QUATUOR ANGELOS. Prosequitur hic Apostolus narrationem eorum, quæ ipse amoto sexto sigillo spectavit; nam de septimo agitur Capite sequenti. Puto ego, quatuor hisce Angelis ventos coercentibus, ne terram perturbent, designari pacem, sub Constantino Magno. Hic enim tranquilla in pace ab anno 324. quievit; nec ab externis hostibus mali quidquam Ecclesia passa est (1). Studium paternum in commodis & pace Ecclesiæ promovendis, tres Constantini filii æmulati sunt; nec a vero abludit, calamitates illas, quæ leguntur infra Capite VIII. octavo sigillo amoto, eas esse, quas Ecclesia tulit a barbaris gentibus, quæ post Constantinum ejusque filios Romanum Imperium aggressæ, ingentes Provincias ab eo evulserunt.

Animæ Martyrum ultionem sanguinis sui flagitarant, jussæque fuerant opperiri aliquandiu, donec fratrum numerus impleretur Apoc. 6. 9. Impleto tandem illo in novissimis Ecclesiæ vexationibus, Deique flagello in adversarios ejusdem Ecclesiæ excusso ea severitate, de qua nos Capite superiori, erat denique recensendus numerus Sanctorum & Martyrum, ut omnes simul una cum iis, qui primo sub Altare jacebant, sisterent se coram solio Omnipotentis, laudes gratiarumque actiones repensuri pro tanta gloriæ mercede, pro exacta de persecutoribus ultione, & pro pace Ecclesiæ collata.

Ventorum turbines prohiberi terram & mare agi-

(1) Vide Andr. Bedam, Carthus. Peter. Vide & Ambrosiast. Primas. Ausbert. Anselm.

agitare; designant illos quoscumque, qui pacem Reipublicæ & quietem populi turbant (2). Bella, dissidia, insectationes omnes ab Ecclesia & Imperio exulatunt supremis Constantini annis, qui annis triginta, & mensibus aliquot, ab anno 306. usque ad 337. rerum potitus fuit.

℣. 2. VIDI ALTERUM ANGELUM HABENTEM SIGNUM DEI VIVI. In hoc Angelo Dei Filium alii agnoscunt (3); alii unum esse aliquem e principibus Angelis opinantur; quorum sententiam æquiorem judicamus (4). Veniebat e latere orientali Altaris holocaustorum, ubi erat Agnus, & Sanctuarii, ubi Dei solium stabat. Gestabat manu *signum Dei vivi*; sigillum Dei nomine insculptum, quod fronti omnium Electorum a Domino imprimebat. Vide infra XIV. 1. *Habentes nomen ejus, & nomen Patris ejus in frontibus suis*. Expressa sunt hæc ex illo Ezechielis 9. 4. ubi Deus mandat Angelis, ut fronti mœrentium imprimant salutare signum, quo Angelos furoris sui ministros evaderent, quemadmodum olim nocte egressionis ab Ægypto ultor Angelus pepercit ædibus agni paschalis cruore notatis (5).

Hic vero Angelus impressit facile nomen *Jehovah*, vel signum Crucis (6) fronti Electorum cæterorumque, qui vitam pro Christo profuderunt. Familiare erat Orientalibus mancipia, militesque inurere stigmate quarumdam notarum indelebilium, quo indicio fugitivi proderentur (7). Christiani veteres signum Crucis fronti suæ fere semper imprimebant, & quodammodo ea frequenti consuetudine detritæ fronti insculpebant (8): *Ad omnem progressum atque promotum, ad omnem aditum & exitum, ad vestitum & ad calceatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quacumque nos conversatio exercet, frontem crucis signaculo terimus*.

CLAMAVIT VOCE MAGNA QUATUOR ANGELIS, Ut e quatuor mundi angulis exaudiretur, *clamavit* quatuor Angelis, qui ventos continebant, quique nimbos in sua potestate habebant, *& quibus datum est nocere terræ, & mari*. Vides hic antiquam Hebræorum opinionem, quæ Angelos præsides astris, elementis, vicissitudinibus temporis, & Imperiis assignabat. Num boni malive essent Angeli isti, ambigitur. Pravos innuere videtur munus nocendi terræ & mari (9); sed notum est ex Scriptura (10), Deum sæpe bonis Angelis ultionem suam & hominum punitionem committere. Orientales Principes non raro summis aulæ ministris committebant mutilationem membrorum, seu necem eorum, quos invisos habebant. Hujus moris exempla in historia Regum Hebræorum suppetunt; nullamque ignominiæ notam executores illi incurrebant.

℣. 4. AUDIVI NUMERUM SIGNATORUM in fronte, qui e solis Judæis, præter Ethnicos ad fidem conversos, de quibus ℣. 9. *quadraginta quatuor millia signati* erant, duodena millia in singulas duodecim Tribus, uti statim explicat. Constat utique, numerum hunc gentium assumptum esse ad designandam ingentem hominum turbam, cum in distributione per Tribus, quam hic prosequitur Joannes, Tribum Dan omittat, in qua nullum ex prædestinatis contineri nemo jure putaverit. Scitum est insuper, in Barcochebæ defectione quamplures e Christianis hebraizantibus martyrio sublatos fuisse, eosdemque hic designari sub nomine Israelitarum, *qui signati fuere in fronte*. Ipse pariter Barcochebas illos, recusantes consentire defectioni, insectabatur (11); & Romani tamquam Judæos vexabant, pellebant, & Imperii hostes existimabant.

At enim cur Tribus Dan una ex omnibus Tribubus in recensione omittitur? Veterum Patrum (12) & Interpretum quamplures (13) in hunc locum arbitrantur, oriturum ex ea Tribu Antichristum, ejusque sub signis in exitu sæculorum Judæos plerosque arma gesturos. At hoc incertum; quin & dubium (14) atque etiam fabulosum (15) apud Catholicos audit. Præstat itaque omissam reputare, quod Tribus esset omnium infrequentissima, & decrevisset Apostolus certum Electorum numerum pro incerto (16) dare; quemadmodum Matthæus ter quatuordecim gradus in genealogia Christi recensere cum statuisset, in gratiam consilii sui capita quædam omisit (17). Quin & si hæc ad merum verborum sonum accipienda forent, Tribus Josephi in duas distributa, Manassen nempe & Benjaminum, his totidem Electos ac reliquæ Tribus dedisset, Dan ne unum quidem sufficiente: id quod plane probabile non est.

℣. 8. EX TRIBU JOSEPH. Diceret: *Ex Tribu Ephraim*, cum Manassis ℣. 6. meminerit. Scitum est, Ephraimum & Manassem, filios Josephi, sortem duplicem, e cujus jure Ruben natu maximus exciderat (18), obtinuisse, atque ita geminas Tribus in Israele constituisse.

℣. 9. VIDI TURBAM MAGNAM, &c. Tanta hæc hominum turba indicat innumeram prædestinatorum multitudinem, ex Judæis Gentilibusque ad Fidem conversam (19), ac præsertim Martyres (infra, ℣. 14), qui stigmate nominis Dei in fronte notati fuerunt. *Stolæ albæ & palmæ* singulis datæ sunt, innocentiæ, justitiæ & victoriæ de mundo, carne, dæmone, & adversariis argumentum.

℣. 10. SALUS DEO NOSTRO. Gloria, gratiarum actio omnipotenti Deo, qui nobis victoriam de hostibus dedit.

℣. 11. ET OMNES ANGELI STABANT IN CIRCUITU THRONI. Angelici hujus satellitii nondum meminerat, quod totus esset in describendis rebus aliis majoris momenti, & argumento suo magis servientibus. Porro Angeli isti laudibus, quas Martyres iterabant, respondebant, easque accessione cumularunt. ℣. 12. *Dicentes Amen*; dum Martyres benedictiones suas absolverent, deinde ipsi resumebant: *Benedictio, & claritas* (20), *& sapientia, &c.*

℣. 13. ET RESPONDIT UNUS DE SENIORIBUS. Hebræi verbum *respondit* pro *ait* sæpe usurpant.

℣. 14. HI SUNT QUI VENERUNT EX TRIBULATIONE MAGNA. De futuro tamquam de re præterita, more Prophetarum, loquitur. Quos cernis albatos & palmis ovantes more triumphantium Martyres, ex Gentilibus ad fidem conversis sunt. Adversa multa subierunt, ut beatas sedes obtinerent; & quas gestant albas stolas *dealbaverunt in sanguine Agni* (21). Vestes utique non dealbantur sanguine; sed hæc mystica sunt. Balneum sanguinis

(2) Grot. Med. alii. (3) Ita Berengaud. Autbert. Primas. Haymo, Anselm. Richard. Bed. Zeger. Parc. Foret. Claver. Durham, &c. (4) Perer. Ribec. Grot. Cornel. (5) Genes. XII. 22. 23. (6) Cornel. Gr. (7) Aristophan. apud Grot. hic; Herodot. lib. 7. cap. 233. Cod. Theodos. tit. 31. lib. 4. (8) Tertull. de Corona Militis cap. 3. Vide & Cyprian. Ep. 23. & lib. 3. Testimon. cap. 22. Ambros. de Isaac cap. 8. &c. (9) Vide Delrio lib. 2. de Magia cap. 11. Zeger. Cluver. Pisc. Gras. Paræ. (10) Vide Genes. XIX. Infra VIII. Ezech. IX. Alcasar. Riber. Perer. Cornel. (11) Vide Justin. Apolog. 2. & Euseb. in Chronico. (12) Iren. lib. 5. cap. 30. August. qu. 22. in Josue; Theodoret. qu. ult. in Genes. Ambros. de Benedict. Patriarch. cap. 7. Hippolyt. Tract. de Consummat. mundi; Greg. lib. 31. Moral. 18. Cyrill. Eucher. Isidor. Prosper, Rufin. &c. (13) Andre. Haymo, Richard. Anselm. Bed. Rupert. Lyran. alii hic. (14) Tostat. in Genes. XLIX. 17. Fromond. hic; Bossuet. (15) Oleaster in Genes. XLIX. 17. (16) Cluver. Hammond. Beda, Bossuet. (17) Vide Matth. 1. 8. 9. 11. 17. (18) 1. Par. V. 1. *Primogenita deputata sunt Joseph*. Vide Genes. XLVIII. 17. 18. & seq. XLIX. 27. (19) Riber. Per. Aureol. Cornel. Bossuet. Du Pin. Alii. (20) Vulg. *Claritas*. Græc. δόξα, *gloria*. (21) Libri complures ferunt; *Dilataverunt eas in sanguine Agni*, Ἐπλάτυναν τὰς στολὰς αὐτῶν pro ἔπλυναν. Ita Steph. 10, Huot. 1. Ald. Celiam. Frob. Edit. 2. priores Roberti Steph.

nis ex Agno fusi est Baptismus, pœnitentia, Martyrium, quo sordes animæ & peccata eluuntur; meritum scilicet Sanguinis & Passionis Jesu Christi nobis addicitur.

℣. 15. SERVIUNT EI DIE AC NOCTE IN TEMPLO EJUS. Confirmant hæc animadversionem, quam sæpe iteravimus, Apostolum scilicet exhibere Cœlum tamquam Templum & Aulam Altissimi, ubi nihil desiderabitur eorum, quibus ædes Magnorum Principum ac præsertim Templi Jerosolymitani decorabantur. Ingens Ministrorum famulitium, & famulorum ordines varii; Princeps in solio, in ædium penetralibus, aulici vel amici coram eo assidentes, &c. Hic omnes Sanctorum cernere licet, tamquam ad Dei famulatum ejusque Templi ministerium admissos, qua mercede ob erogatam pro Christo vitam donantur. *Serviunt ei die ac nocte; & qui sedet in throno, habitabit super illos* (21); proteget eos veluti tentorium. Patronum se illis & tutorem exhibebit. Hæc summa creaturæ felicitas, Dei esse, illi famulari, illum tota æternitate adorare, omni metu illum amittendi vacare, favore ejus & patrocinio gaudere. *Beati qui habitant in domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te* (22). Tota Prophetæ gloria est, in Templo Domini commorari. *Elegi abjectus esse in domo Dei mei, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum* (23). Confer Apoc. XXI. 3. Levit. XXVI. 11. & 1. Cor. VI. 16.

℣. 16. NON ESURIENT NEQUE SITIENT AMPLIUS; neque algebunt neque æstuabunt (24). Sanctorum beatitudinem exhibet tamquam vitam necessitatibus omnibus malisque immunem. Qui in aulam Magni alicujus Principis adsciscitur, communia cæterorum incommoda se deinceps non experturum speret. Sed mens ad altius & perfectius aliud tollenda est, ut digniorem de statu Sanctorum in Cœlo opinionem capiamus. Percurre animo omnia, quibus homo in præsenti vita obnoxius est, mala; aberunt perpetuo omnia. Statue tibi ante oculos quidquid justæ & innoxiæ voluptatis effingere potes; frueris omnibus. Igitur minus multo, quam quod vellet, Apostolus hic exprimit, cum locutio nulla exprimat id, quod oculus nunquam vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit (25). Multo facilius est dicere quod inde aberit, quam quod aderit.

℣. 17. AGNUS REGET ILLOS: famem, sitim, & alia vitæ hominum incommoda sentire illos non patietur. Ipse enim erit pro cibo, potu, aqua vivente, qua ebrii fient (26), torrente deliciarum quo irrigabuntur: *Torrente voluptatis tuæ potabis eos*. Psal. 35. 9. Hæc omnia desumpta sunt ex Isaie XLIX. 10. Vide & Psalmum XXXV. 9. 10. In ferventibus regionibus nihil voluptuosius, quam puri aquarum latices; atque inde sæpe Scriptura similitudines duxit. Pro illo: *Ad vitæ fontes aquarum*, Græcus legit (27): *ad vivos fontes aquarum*. Sed Codices multi Vulgatam tuentur. Græcæ quædem editiones (28) omittunt illa: *Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum*. Desumptum id videtur ex Cap. XXI. 4. hujus libri.

(21) Σκηνώσει ἐπ' αὐτούς. Psal. XC. 1. *Qui habitat in adjutorio altissimi, in protectione Dei cæli commorabitur*. Confer Apoc. XXI. 3. (22) Psal. LXXXIII. 5. (23) Psal. LXXXIII. 11. (24) Οὐδὲ καῦμα. Confer Isai. XLIX. 10. Omnia vitæ mala Hebræi igne & vento urente exprimunt. Grot. (25) 1. Cor. II. 9. (26) Joan. IV. 10. 11. 14. VII. 38. (27) Ἐπὶ ζώσας πηγὰς ὑδάτων. Alii plures: Ἐπὶ ζωῆς πηγάς. Ita Steph. 10, Alex. Basil. Petav. 3. Cov. 2. Hunt. 1. Complut. Æthiop. Arm. Cyprian. (28) Ald. & Erasm. Edit. 1. N. Test.

CAPUT VIII.

Sigillum septimum amovetur. Silentium spatio horæ dimidiæ. Septem Angeli cum tubis. Angelus suffitum dans, Altaris ignem in terram spargit. Prior Angelus tuba canit: tertia orbis pars crematur. Tres aliæ tubæ reboant, & quid inde accidat.

℣. 1. ET cum aperuisset sigillum septimum, factum est silentium in cœlo, quasi media hora. 2. Et vidi septem Angelos stantes in conspectu Dei: & datæ sunt illi septem tubæ. 3. Et alius Angelus venit, & stetit ante altare habens thuribulum aureum; & data sunt illi incensa multa, ut daret de orationibus Sanctorum omnium super altare aureum, quod est ante thronum Dei. 4. Et ascendit fumus incensorum de orationibus Sanctorum de manu Angeli coram Deo. 5. Et accepit Angelus thuribulum, & implevit illud de igne altaris, & misit in terram, & facta sunt tonitrua, & voces, & fulgura, & terræmotus magnus. 6. Et septem Angeli, qui habebant septem tubas, præparaverunt se ut tuba canerent. 7. Et primus Angelus tuba cecinit, & facta est grando, & ignis, mista in sanguine, & missum est in terram, & tertia pars terræ combusta est, & tertia pars arborum concremata est, & omne fœnum viride combustum est. 8. Et secundus Angelus tuba cecinit, & tamquam mons magnus igne ardens missus est in mare, & facta est tertia pars maris sanguis, 9. Et mortua est tertia pars creaturæ eorum, quæ habebant animas in mari, & tertia pars navium interiit. 10. Et tertius Angelus tuba cecinit: & cecidit de cœlo stella magna ardens tamquam facula, & cecidit in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum: 11. Et nomen stellæ dicitur Absinthium; & facta est tertia pars aquarum in absinthium: & multi hominum mortui sunt de aquis, quia amaræ factæ sunt. 12. Et quartus Angelus tuba cecinit: & percussa est tertia pars solis, & tertia pars lunæ, & tertia pars stellarum, ita ut obscuraretur tertia pars eorum,

rum, & diei non luceret pars tertia, & noctis similiter. 13. Et vidi, & audivi vocem unius aquilæ volantis per medium cœli, dicentis voce magna: Væ, væ, væ habitantibus in terra, de cæteris vocibus trium Angelorum, qui erant tuba canituri.

℣. 1. SIGILLUM SEPTIMUM. Septimum sigillum supererat; eoque amoto, Angeli, piorum animæ, Senum Collegium, & quatuor Cherubim alto silentio quieverunt; silentio admirationis & expectationis (1). Magna utique silentii argumenta supra sex priora sigilla septimum hoc tulit: continere enim omnia videtur, quæ Capitibus VIII. IX. X. referuntur. Magnum illud argumentum de vexatione Sanctorum, & de Tyrannorum pœna nonnisi leviter adumbratum fuerat Apostolo, cum sextum sigillum amotum est. Neque enim spectanda illi proposuerat Deus, nisi quæ post exitum calamitatis illius in Cœlo acciderant. Tyrannorum casus, & accurata vexationum illarum historia ad remotionem septimi sigilli reservabatur. Hæc igitur toto hoc Capite, & duobus consequentibus (2) spectanda sunt.

Censent quidam (3), septimum hoc sigillum spectare primo ad calamitates Judæorum sub Trajano, & Adriano; secundo ad hæresas, quæ prioribus sæculis ex Judaica Religione prodierunt; tertio denique ad vexationes in Ecclesiam motas. Alii accipienda hæc de malis, Judicio supremo præituris, arbitrantur. Alii (4) explicant de malis ab Ecclesia toleratis post Constantini & Filiorum obitum, usque ad captam Romam ab Alarico, Genserico, Odoacre, Totila, aliisque barbaris. Postremum hoc satis probamus, & magis magisque se in proximis Capitibus prodit. Familiare est Prophetiæ, eadem argumenta, præsertim gravia, variis tropis vestire. Ita apud Isaiam captivitas Babylonis, & ex captivitate reditus varie proponitur. Apud Danielem ea, quæ Judæi a Regibus Syriæ pertulerunt, quatuor diversis in locis non eadem semper imagine pinguntur (5).

℣. 2. VIDI SEPTEM ANGELOS, summos jussionum Domini ministros, qui proxime omnium ad Deum accedunt, de quibus non semel recurrit sermo (6); vidi, inquam, dari singulis buccinam inflandam, ut signum darent malorum, quæ Orbi imminebant.

℣. 3. ALIUS ANGELUS VENIT. Sed antequam septem Angeli tuba canerent, obtulit se alius, qui thuribulum aureum tulit in Sanctum coram Altissimo, imposuitque Altari aureo, ubi Sacerdos hebdomadarius pro consueto more, suffitum Lege Moysis institutum, vespere & mane dabat Exod. 30. 1. Angelo huic ingens eis thuris datur ad cremandum. Rituales Judæorum Libri (7) notant, thymiama ab alio imponi thuribulo, quam ab eo, qui illud in Sanctum deferebat, consuevisse. Thus autem illud symbolum est orationum Sanctorum, teste Joanne (8). Nota, Apostolum nunquam ferme animum avertere ab iis, quæ in Templo Jerosolymitano servabantur, symbolicasque rationes omnibus, quæ hic agebantur, assignare. Suffitus hujus fumus, quo Sanctorum orationes significabantur, denotat ibi orationes Ecclesiæ tum militantis cum triumphantis, Deo oblatas, quo tempore Tyranni in Christianos maxime furebant. Fervor & pietas nunquam magis crevit, quam quo tempore Ecclesia sic premebatur. Cessantibus vexationibus, pium Fidelium ardorem deferbuisse, Patres queruntur.

℣. 5. ET ACCEPIT ANGELUS THURIBULUM (9). Dato in aureum Altare suffitu, sublataque suavissimi odoris nube, Angelus thuribulum e Sancto abstulit; & igne egesto, novum ex Altari holocaustorum accepit; neque enim aliunde accipere in Templo licebat (10). *Misit ignem in terram*, inferiorem hanc quam incolimus; & cadente illo, *facta sunt tonitrua, & voces, & fulgura, & terræ motus magnus*. Docere hæc videntur, Deum precibus votisque Sanctorum, tamquam vapore ex thure sublato, permotum, indignationis tandem suæ vim in capita impiorum excussisse (11) per eamdem plane viam, per quam gemitus & vota Sanctorum ad ipsum ascenderant. Idem thuribulum, quod suffitum illi dat, formidine orbem quatit. Vapor fumi, gratusque odor, seu Electorum ultionem flagitantium vota, e terra ascendunt, eodemque simul tempore ultio e Cœlo in terram demittitur in exitium eorum, qui Dei famulos vexant. Ita & apud Ezechiel. 10. 2. Cherubim assumptum ex Altari ignem super Jerusolymam spargit. Ignis in Scriptura indignationem ultionemque persæpe designat.

TONITRUA ET VOCES. Familiare est Scripturæ, tonitrua nomine *vocis* seu *vocis Dei* (12) nuncupare. Vide hanc locutionem supra IV. 5. Hactenus minæ; deinde ultionis executio.

℣. 6. SEPTEM ANGELI PRÆPARAVERUNT SE. Supra ℣. 6. effuso in terram igne, quasi dato signo, Angeli sese ad buccinas coram Domino, qui in solio sedebat, inflandas compararunt. Septem hi Angeli Altari holocaustorum adstabant, more Levitarum, qui buccina concrepabant, ubi sacris solemnibus operandum erat. Num. X. 10.

℣. 7. PRIMUS ANGELUS TUBA CECINIT, simulque *facta est grando & ignis mista in sanguine*, quibus *combusta est tertia pars terræ, & tertia pars arborum*. In Græco deest *tertia pars terræ*; sed legitur in pluribus optimis Codicibus, in Syro & Arabe. Mitius autem hæc quam ad sonum literæ accipi oportet; nec rigida horum omnium troporum exequutio quærenda est. Satis est enim, his indicari flagella Dei in adversarios Ecclesiæ, sive illa excussa sint bello, sive fame, sive peste; omnia enim hæc apte per tropum exprimit grando, ignis, tonitru, terræ concussio, &c. crebrisque exemplis ex Historia petitis discimus, flagella hæc ditionem Romanam sub Imperatoribus Ecclesiæ adversariis afflixisse. Primum hoc flagellum cum prima Ægypti plaga affinitatis plurimum habet. Exod. IX. 18.

℣. 8. SECUNDUS ANGELUS TUBA CECINIT, statimque igneus mons in mare deturbatus fuit. Quis vero mons? Sunt qui explicandum id censeant (13) de Dæmone, alto illo superbiæ monte, qui totus igne supplicii sui ferret. Alii (14) dictum accipiunt de urbe Jerosolyma, sive de Judæa, quam Romani depopulati sunt ac subegerunt, eversa Metropoli totaque gente dissipata. Id si verum est, habenda hæc sunt ut epilogus præcedentium dictorum potius quam vaticinium; cum, quo tempore Joannes Apocalypsim scribebat, anni jam plures effluxissent, ex quo urbs & Templum Jerosolymitanum a Romanis eversa fuerant. Bellum quidem sub Trajano revixit, & Judæorum genus adversus eumdem Principem in Ægypto, Lybia, Cypro descivit (15). Simul autem cum defectione ubique irruperunt licentia, & cædes,

Fe-

(1) Viegas, Perer. Cornel. Bossuet, Du Pin. (2) Du Pin. (3) Bossuet, Alcazar. Zeger. Cluver. Alii ad ℣. 7. (4) Durham. Med. Synop. p. 1781. (5) Dan. VII. 2. 3. 4. & seq. Ibid. ℣. 17. 18. & seq. & VIII. 2. 3. 4. & seq. Ibid. 19. 20. & XI. XII. (6) Apoc. I. 4. III. 1. V. 6. XV. 1. (7) Massechet Tamid. Capell. hic. (8) Hic, & Sup. V. 8. (9) Latini quidam libri addunt: *Aureum*. Luc. Brug. (10) Levit. X. 1. 2. (11) Ita Grot. Coster. Cornel. Bossuet. Alii passim. (12) Vide Genes. III. 8. 10. Psal. XVII. 14. XXVIII. 3. 4. 5. & seq. XLV. 7. XLVII. 34. 2. Reg. XXII. 14. Isai. XXX. 30. Joel. II. 11. Abac. III. 10. (13) Primas. Beda, Pare. Cluver. (14) Vide Zeger. Grot. Bossuet. (15) Vide Euseb. lib. 4. cap. 2. Hist. Eccl. & in Chronic. & Dion. lib. 68.

Feruntur in Lybia Ægypti ducenta amplius millia cæsa ab illis fuisse, in Cypro vero Insula ad CCXL. millia. Scelera hæc Trajanus egregie ultus fuit; nec segniores sese præbuerunt gentes illæ, apud quas Judæorum odium in dies magis crevit. Credibile est, Judæos, qui ubique Christianos pessime insectati sunt, fervente defectione, omnem furoris sui vim in eos exerentes, ingentem eorum cædem edidisse.

Mons ignis, similis Vesuvio seu Etnæ, cum toti abeunt in flammas, tudi imagine furorem ac pervicaciam Judæorum exprimit. Apud Prophetas sub imagine montis Jerosolyma non semel exprimitur. Sedebat urbs illa in colle, ignisque belli sæpe ex ea flagravit. Explicationem hanc magnopere probamus. Mons ille *missus est in mare, & facta est tertia pars maris sanguis*. Quod motum est a Judæis in Romanos bellum, infelix semper motoribus cessit, quamquam & multo sanguine victoria Romanis steterit. Ex illis enim multi desiderati sunt tum in defectionibus Judæorum, in obvios quosque sævientium, tum in præliis, ubi Judæi nunquam non fortissime Romanis restitere.

Qui accipienda hæc sentiunt de bellis Barbarorum in Romanos, montem interpretantur Urbem Romam, quam illi captam diripuerunt, Romano Imperio terroribus, igne, cædibus vastato. Denique non male putaveris, significari mala, quibus Deus in Imperatores Ecclesiæ adversarios animadvertit, & Romani Imperii concussiones, ex quo Constantinus rerum potitus fuit quousque æmulus dejecit. Vide dicta Capite sexto. Confer præsertim ℣. 9. hujus Capitis cum ℣. 8. Capitis VI. Ibi quarta pars hominum periit; hic tertia pars in mare deturbatur. Num hæc ad Judæorum in Insula Cypro defectionem pertinent? Quod ibi exarsit bellum, navigationi & maritimo commercio plurimum obfuit: *Tertia pars navium periit*. Placet mihi expositio de bellis Judæorum in Romanos, & gentis Judaicæ excidio.

℣. 10. Tertius Angelus tuba cecinit, & continuo *stella cecidit* in flumina. Sunt qui hoc accipiant de Mahomete (16); sunt qui de Ario (17); sunt qui generatim de Hæreticis; alii de Barcocheba (18); cujus personati Messiæ nomen cum sidere satis congruit. *Bar-cochebas* enim Syriace est filius sideris. Hic in Judæa & in Syria sub Adriano descivit (19), furorisque sui scopum potissimum Christianos constituit, quos unos diris suppliciis affecit, ut ad ejurandam Christi fidem, & ad suam a Romanis defectionem adigeret. Tot Martyrum gemitus & lacrymæ adusque Dei solium pervaserunt. Id exprimit sublatus e thuribulo aureo thureus vapor. Porro Barcochebas de se dictum jactitabat illud Numerorum (20), quo sidus e Jacobo egressurum prædicebatur. Judæorum plerique illum ut Regem & Messiam agnoverunt.

Denique Titinnius Rufus, Judææ Præses, & Julius Severus ab Adriano in perduelles missi, cruento bello illos vexarunt, ubi Judæorum ingens multitudo desiderata est. Nam quingenta octoginta millia cæsa sive in præliis sive in congressionibus aliis feruntur; eorum enim, qui morbo, igne, fame absumpti fuere, numerus supra fidem est. Terebinthi sub corona quammulti ex illis equorum pretio venierunt; & alii plures in Emporio Gazæ venumdati. Qui superfuere, navigiis impositi in Ægyptum translati sunt. Sed alii naufragio, alii fame, vel gladio Gentilium necati sunt. Ita factum est, ut Judæa penitus desolaretur.

Miseræ hujus gentis res accisæ, nunquam surrexerunt, ut merito asserat hic Apostolus, post lapsum montis ignei in mare, quo tertia mortalium pars interiit, fatale illud sidus, quod in amnes cecidit, corrupisse penitus aquas, quibus haustis homines permultos interiisse. Nec Judæorum modo turba periit, sed & ex Romanis quamplurimi occisi sunt; notatque Dio (21), Adrianum Imperatorem, cum de belli eventu certiorem Senatum per literas faceret, omisisse usitatam formulam, salvum scilicet esse exercitum. Belli hujus occasione factum creditur, ut *Titinnius Rufus*, sive ut Judæi appellant, *Turannus Rufus*, vomerem duceret super aream, cui olim Templum Salomonis insederat (22); & post bellum Adrianus lato palam edicto (23) capitale supplicium statuit Judæis, qui deinceps reverti Jerosolymam ausi fuissent. Ducta eo fuit colonia Romanorum *Ælia Capitolina* appellata.

℣. 11. Nomen stellæ dicitur Absinthium; nam absinthii saporem referebat, quo aquas infecit. Porro amarus sapor necem intulit hominibus, aquas illas bibentibus. *Vocari* in Scriptura sæpe valet *esse*; ut Luc. 19. 26. *Domus mea domus orationis vocabitur*; tum: *Tu, puer, Propheta Altissimi vocaberis* Luc. 1. 76. Messias *vocabitur admirabilis, Consiliarius*, &c. Isai. 7. 14. &: *Oriens nomen ejus* Zach. 6. 12. &: *Voca nomen ejus Jezrael. Voca nomen ejus absque misericordia*, Osee 1. 4. Denominationes illæ proprietatem, non appellativum hominis nomen exprimunt.

Multi mortui sunt. Judæos innumeros in defectione Barcochebæ periisse, jam animadvertimus. Author Libri *Juchasim* tradit, bis totidem interiisse ac qui ab Ægypto egressi sunt; idest duodecies centena millia, præter fœminas & pueros. Scriptor alius Judæus apud Drusium (24) ait, Nabuchodonosorem Titumque minus atrocia in Judæos mala quam Adrianum intulisse.

℣. 12. Percussa est tertia pars Solis, &c. Eclypsim passa sunt, tertiaque disci parte obducta tenebris, vel tertiam lucis partem amiserunt. Hic pariter Interpretes dissident, cum alii dicta hæc accipiant de flagellis cujusque generis, quibus Deus Ecclesiæ suæ adversarios puniit; alii de calamitatibus gentis Judæorum; alii de hæresibus priorum sæculorum. Bossuetus explicat de tenebris, quibus Judæorum nequitia vaticinia Prophetarum offuscavit. Circa tempus Barcochebæ scriptum ab illis est Thalmud, & Libri reliqui, quos traditionibus, Legem ac Prophetas ferme evertentibus, infarserunt. Hæc tamen omnia mere arbitraria existimo. Prætereundos hic censeo illos, qui jam inde a pluribus sæculis eclypsim passam fuisse Ecclesiam, & nunc hodie pati comminiscuntur. Dignos illos contemptu seu potius miseratione arbitror. Profecto Lunæ Solisque eclypsis quodlibet calamitatum genus designat. Vide supra VI. 12. 13.

℣. 13. Audivi vocem Aquilæ . . . dicentis voce magna: Væ, væ! Præparatio fuit hæc seu præmonitio ad excitandam mentem, ut se convertat ad mala, a quatuor Angelis, qui nondum tubam inflaverant, nuncianda. Quæ hactenus audisti, gravia & horrenda sunt quidem, sed minora iis, quæ tibi mox spectanda se offerent. Pro *Aquila* Græcus legit *Angelus* (25); at Syrus, Æthiops, & Græci plures optimi Codices lectionem Vulgatæ tuentur. Sunt etiam Editiones quædam (26) bis tantummodo *væ væ* ferentes. Aquila ista volavit *per medium Cœlum*, nempe per illud, quo Joannes in spiritu raptus fuit ante Dei solium; sive per aerem, ut ea, quæ nunciabat, ab hominibus audirentur.

(16) Cortes. (17) Viegas, alii quid. (18) Bossuet. (19) Euseb. l. 4. c. 2. Hist. Eccles. Idem in Chronico. (20) Num. XXIV. 17. Vide Euseb. in Chronico. (21) Dio l. 69. p. 794. (22) Scaliger, Isagog. l. 3. p. 311. Alii. (23) Euseb. lib. 4. c. 6. (24) Drus. in Prætermiss. (25) Ἑνὸς Ἀγγέλου. Alii plures: Ἑνὸς ἀετοῦ. Ita Steph. α, Alex. Baroc. Hunt. 1. Sin. Æthiop. Syr. Areth. Victorin. Ambros. Tichon. Beda. Quidam: Ἀγγέλου ὡς ἀετοῦ. Seidel. (26) Aldin. Colinæ. Erasm. Edit. 3. Prior. Æthiop.

C A P U T IX.

Quinta tuba. Lapsus stellæ, quæ infernum recludit, unde exsiliunt locustæ. Sexta tuba. Quatuor Dæmones Euphratis, catenis soluti. Exercitus vicies centenis millibus constans. Impœnitentia peccatorum.

℣. 1. ET quintus Angelus tuba cecinit: & vidi stellam de cœlo cecidisse in terram, & data est ei clavis putei abyssi. 2. Et aperuit puteum abyssi: & ascendit fumus putei, sicut fumus fornacis magnæ: & obscuratus est sol, & aer de fumo putei: 3. Et de fumo putei exierunt locustæ in terram; & data est illi potestas, sicut habent potestatem scorpiones terræ: 4. Et præceptum est illis, ne læderent fœnum terræ, neque omne viride, neque omnem arborem: nisi tantum homines, qui non habent signum Dei in frontibus suis: 5. Et datum est illis, ne occiderent eos: sed ut cruciarent mensibus quinque: & cruciatus eorum ut cruciatus scorpii, cum percutit hominem. 6. Et in diebus illis quærent homines mortem, & non invenient eam: & desiderabunt mori, & fugiet mors ab eis. 7. Et similitudines locustarum, similes equis paratis in prælium: & super capita earum tamquam coronæ similes auro: & facies earum tamquam facies hominum. 8. Et habebant capillos sicut capillos mulierum; & dentes earum sicut dentes leonum erant: 9. Et habebant loricas sicut loricas ferreas, & vox alarum earum sicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum: 10. Et habebant caudas similes scorpionum, & aculei erant in caudis earum: & potestas earum nocere hominibus mensibus quinque: & habebant super se 11 Regem angelum abyssi, cui nomen Hebraice Abaddon, Græce autem Apollyon, Latine habens nomen Exterminans. 12. Væ unum abiit, & ecce veniunt adhuc duo væ post hæc. 13. Et sextus angelus tuba cecinit: & audivi vocem unam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos Dei, 14. Dicentem sexto Angelo, qui habebat tubam: Solve quatuor Angelos, qui alligati sunt in flumine magno Euphrate. 15. Et soluti sunt quatuor Angeli, qui parati erant in horam, & diem, & mensem, & annum, ut occiderent tertiam partem hominum. 16. Et numerus equestris exercitus vicies millies dena millia. Et audivi numerum eorum. 17. Et ita vidi equos in visione: & qui sedebant super eos, habebant loricas igneas, & hyacinthinas, & sulphureas, & capita equorum erant tamquam capita leonum: & de ore eorum procedit ignis, & fumus, & sulphur. 18. Et ab his tribus plagis occisa est tertia pars hominum, de igne, & de fumo, & sulphure, quæ procedebant de ore ipsorum. 19. Potestas enim equorum in ore eorum est, & in caudis eorum; nam caudæ eorum similes serpentibus, habentes capita: & in his nocent. 20. Et cæteri homines, qui non sunt occisi in his plagis, neque pœnitentiam egerunt de operibus manuum suarum, ut non adorarent dæmonia, & simulacra aurea, & argentea, & ærea, & lapidea, & lignea, quæ neque videre possunt, neque audire, neque ambulare: 21. Et non egerunt pœnitentiam ab homicidiis suis, neque a veneficiis suis, neque a fornicatione sua, neque a furtis suis.

℣. 1. QUINTUS ANGELUS, &c. Quasi nondum satis pœnarum immineret hominibus ex plagis, de quibus Capite VIII. Deus dejecta e Cœlo stella, exercitum locustarum ex abysso educit, quo & terra vastatur, & homines ad eas angustias rediguntur, ut mortem optent, nec obtineant.

Interpretibus plerisque (1) sydus hoc e Cœlo cadens est Lucifer, lapsus e statu gloriæ & felicitatis, quem ab exordio obtinuit, qui abyssi clavi a Deo accepta, hæreses omnes & schismata, semper Ecclesiæ fatalia, piisque odiosa extraxit. Aliis (2) est Judæorum calamitas. Bossueto sunt priores hæreses, ortæ ex Judæis ad fidem male conversis, quæ in negandam Christi Divinitatem conspirarunt. Huic sententiæ si accesseris, stellam e Cœlo lapsam dices esse celeberrimos tunc hæreticos, Simonem, Cerinthum, Ebionem, Valentinum; vel ipsummet hæresum omnium authorem Dæmonem. Lucifer perduellionis in Deum reus, e Cœlo decidit; hæretici vero ob desertionem e statu gratiæ, in quo per Baptismum constituti fuere, dejecti sunt in profundum malorum, permissi arbitrio superbiæ suæ, erroris, deceptionis, & defectionis a Christo, ut Dæmoni in exitium hominum turpi servitute obsequerentur. Denique in locustis agnosci queunt barbaræ gentes, Romanum Imperium depopulatæ (3), quæ tantum malorum post Constantini Magni obitum pepererunt. Quæ adhuc supererant in Imperio profani cultus reliquiæ, nondum satia pœnarum dederant ex præliis Constantini in æmulos, sed no-

vis

(1) August. Beda, Primas. Gagnæ. Riber. Zeger. Med. Cornel. &c. (2) Alcazar.
(3) Aureol. Lyran. S. Anton. 1. parte Chronic. tit. 6. cap. 1.

vis etiam hostibus delendæ tandem fuere. Postrema ista cæteris præfero.

℣. 2. Aperuit puteum abyssi (4); inferni scilicet, ubi velut in carcere ministri Dæmonia, emissarii Satanæ, perduelles Angeli claudebantur (5). Ex eo puteo continuo fumos fœtidus erupit, symbolum fœtoris, quod vitiis suis impii spargunt. Fumo sol & luna obscurati sunt, Ecclesiæ fulgur erroribus fœdisque hæreticorum criminibus nigrescere quodammodo visus fuit. Gentiles enim, qui Ecclesiam a Synagoga Satanæ distinguere ignorabant, Fideles onerabant invidia eorum criminum, quibus membra putrida, a reliquo avulsa corpore, vitiabantur. Commode hæc ad hæreticos omnes referuntur; sed hæreticis duorum vel trium primorum sæculorum magis congruunt; quibus nihil monstrosius aut corruptius unquam vidit Ecclesia. Eorum errores ex Judaismi sinu prodierunt.

℣. 3. De fumo putei exierunt locustæ, a fumo, uti quidem videtur, productæ. Aliæ erant locustæ illæ a vulgaribus, quæ agnos depascuntur. *Data est illis potestas, sicut habent potestatem scorpiones terræ.* (℣. 5.) *Datum est illis ne occiderent eos* (homines), *sed ut cruciarent mensibus quinque, & cruciatus eorum ut cruciatus scorpii, cum percutit hominem.* (℣. 7.) *Et similes equis paratis in prælium.* (℣. 8.) *Et dentes earum sicut dentes leonum erant.* Habes hic mysticas hasce locustas ex parte descriptas. Qui allegorias amant, habent hic omnia ad votum. Commode, uti animadvertimus, explicantur hæc sive de primis hæreticis, sive de barbaris a Deo in Romanorum ditionem immissis. Nec bene acceperis de veris locustis, aliisque insectis agros depopulantibus, cum hæ in homines immittantur. Vide infra 4. 5. 6.

Compertum est, in Oriente integras quandoque Provincias a locustis vastatas (6); adeo ut hostium incursio nihilo magis noceret. Hæc descriptio poeticum quid sapit, nec abludit ab illa Joelis de locustis, quæ ejus ætate Judæam afflixerunt. Ita porro ille, quem cum narratione Joannis conferas. *Canite tuba in Sion, ululate in monte sancto ejus, conturbentur omnes habitatores terræ. Quia venit dies Domini. Quasi mane expansum super montes populus multus, & fortis* (de nube locustarum loquitur): *similis ei non fuit a principio, & post eum non erit usque in annos generationis & generationis. Ante faciem ejus ignis vorans; & post eum exurens flamma. Quasi hortus voluptatis terra coram eo, & post eum solitudo deserti, neque est qui effugiat eum. Quasi aspectus equorum aspectus eorum; & quasi equites sic current. Sicut sonitus quadrigarum super capita montium exsilient; sicut sonitus flammæ ignis devorantis stipulam; velut populus fortis præparatus ad prælium*, &c. Joel 2. 1. & seq. Reliqua eodem modo prosequitur.

Sicut habens potestatem scorpiones terræ. Scorpiorum genera tria novisse Veteres, Bochartus (7) demonstravit, terrestre, marinum, & aereum. Terrestres hic Apostolus memorat. Marini scorpii, & volucres nihil commune cum terrestribus habent, nisi aculeum venenatum, quem non cauda ut terrestres, sed ore & reliquo corpore gerunt. Terrestres scorpios ignorat nemo. Hæretici vulnerant, & venenum clanculo & imprudentibus hominibus seu scorpii infundunt. Porro scorpius non statim interficit, sed paulatim, lente, & moleste (8): *Pestis importuna veneni serpentium, nisi quod graviore supplicio lenta per triduum morte conficiunt*. Ita & hæresis blande se insinuat, mortemque lentam quidem sed certam inducit. Author Libri Sapientiæ 16. 19. agens de octava Ægypti plaga, locustarum nempe (9), **ait, illas morsu homines necasse. Hanc Ægypti** plagam spectasse hic Joannem constat, & comparasse credimus locustas ex abysso exilientes cum locustis Ægyptiis.

℣. 4. Præceptum est illis ne læderent fœnum. Vulgares locustæ prata, arbores, & virentia omnia depascuntur; venenatoque morsu plantas omnes lædunt: *Multa contactu adurentes, omnia vero morsu erodentes, & fores quoque tectorum*, ait Plinius (10). Nihil tale hic, neque enim in plantas immissæ sunt, sed in *homines, qui non habent signum Dei in frontibus suis*. Qui frontem habent nota inustam, prædestinati, sive Christiani sunt. Vide supra vii. 1. 2. 3. 4. Hic signum istud solos Martyres distinguit.

Locustæ, de quibus hic, potestatem habent tantummodo in adversarios Ecclesiæ, sive in reprobos Christianos; nam de alterutro dissident Interpretes. Sunt enim, qui locustas accipiant de adversariis, quos Deus in Romanum Imperium concitavit; sunt qui de hæreticis, quibus Deus vexandam Ecclesiam permisit. Sub Romano Imperio plerique signum Dei viventis fronte minime gerebant, cum profanam Religionem colerent. In Ecclesia ingens erat multitudo malorum Christianorum, qui errorem hæreticorum perbibentes, factum illud stigma, in quo tota eorum gloria & felicitas erat, deleverunt. Sed prior interpretatio æquior. Locustæ pro hæreticis acceptæ potestatem nequitiamque suam maxime exercuerunt in Christianos, stigma Dei viventis gerentes, at locustæ pro inimicis Imperii usurpatæ, furorem exercebant potissimum in Imperii defensores, quorum plerique superstitionem nondum exuerant.

Cum Julianus Apostata bellum Christianismo indixit, idololatriam nondum extinctam jacuisse apparuit, & veluti sub cineribus favillam odii Gentilium in Christianos latuisse. Roma ab errore reducere se, nec falsos ejurare Deos poterat. Christianos invidia omnium siqua ingruebant, malorum perpetuo onerabat. Tyranni subinde prodeuntes, vel qui tyrannidem affectabant, Maximinus, Eugenius, Eucherius, Romanorum animos pelliciebant, quod illis suaderent, majori se Idolorum studio, quam æmulos, teneri. Senatus Romanus totus, vel saltem Senatorum pars maxima, nunquam idola abdicavit. Symmachus non semel rogavit Imperatores, ut aram Victoriæ restituerent. Romam semper idolorum labes, sicut & plerasque Imperii Urbes, infecit. En homines non inusti nota Dei viventis, quos locustæ ex abysso erumpentes accepta potestate lædunt.

Gothi hinc, inde Persæ, Galli, Germani, Burgundii, aliique; Hunni demum & Isauri frequenter invasere Imperium sub Principibus Juliano, Joviniano, Valentiniano, Gratiano. Tum Alani, Vandali, Suevi, aliæque barbaræ gentes Gallias inundarunt. Simul autem duo Gothorum Reges Italiæ minitabantur, Radagasus, & Alaricus; Paganus ille, hic Christianus, sed Arium sequutus. Radagasus ducenta millia secum trahebat, quem Romani formidabilem magis auxilio Deorum, quam armis opinabantur, nihilo tamen secius deletus cæsusque fuit. Alaricus Romam obsedit & expugnavit, quamquam Romani sacrificiis ac superstitionibus sese defenderent. Asylum in Ecclesiis Christianorum ille constituit, idque sibi perfugium quærere Gentiles coacti sunt.

Post hæc majestas Romani nominis evanuit, Imperium distractum, cujus membra singulæ barbaræ gentes sibi rapuerunt. Post annos quinque & quadraginta Gensericus Vandalus iterum Urbem diripuit, quæ & post aliquot annos in potestatem Odoacris Regis Herulorum venit. Denique

[4] Quidam omittunt hæc verba. Ita Baroc. Pet. 2. 3. Hunt. 1. Sin. Æthiop. Arethas. [5] Judæ ℣. 6. & 2. Petri 11. 4. [6] Vide Bochart. de Animal. sacr. tom. 2. lib. 4. cap. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. & nos in Joel. 11. 5. [7] Bochart. de Animal. sacr. tom. 2. lib. 4. cap. 29. [8] Plin. lib. 11. cap. 25. [9] Exod. x. 1. 2. 3. [10] Plin. lib. 11. cap. 29.

que intra periodum viginti vel triginta annorum Roma lusoriæ instar pilæ inter Gothos Romanosque Duces jactata fuit. Deus a flagello non cessavit, donec Idololatria funditus tolleretur. Hæc omnia non hoc Capite, nec sequentibus continentur; sed ultimum Oraculi complementum quærendum est usque ad lapsum Babylonis; a Capite x. usque ad xviii. & xix.

℣. 5. Ne occiderent eos, sed ut cruciarent mensibus quinque. Vulgares locustæ misere affligunt regiones, præsertim in Oriente, ubi densa locustarum nubes interdum Solem ipsum obscurat. Nam procul prospectæ nubis speciem exhibent; maria transvolant; quamobrem Apostolus dixit, ex abysso illas cum nigro fumi vapore exstitisse. Cum forte terras invadunt, gentes horrent: *Solem obumbrant, sollicite spectantibus populis, ne suas operiant terras; sufficiunt quippe vires, &c.* Sed breve malum est; neque enim in regione nisi aliquot hebdomadibus vel mensibus, nunquam integra æstate (11), perseverant. Hæ vero vexarunt homines *mensibus quinque*; id quod indicat tempus longum & incertum, ut constet similitudo locustarum, quibus periodus hæc mensium jungitur.

Ne occiderent, sed ut cruciarent; cruciarent autem ita: (℣. 6.) *Quærent homines mortem, & non invenient eam; & desiderabunt mori, & fugiet mors ab eis.* Nihil aptius ad exprimendam molestiam, angorem, desperationem, in quam homines his oppressi malis redigentur. Romanum Imperium tot undique Barbaris urgentibus in eum terrorem impelletur, qui affabre hic a Joanne describitur. Ut Profanos Scriptores prætersam, consulenda sunt ea, quæ Patres de Gothis, Visigothis, Vandalisque, Imperii Provincias invadentibus, narrant. *Hoc tempore*, ait Ammianus (12), *velut per universum orbem Romanum, bellicum canentibus buccinis, excitæ sævissimæ gentes, limites sibi proximas persultabant.*

℣. 7. Similes equis paratis ad prælium. Eadem comparatione Joel 2. 4. pariter usus est, agens de locustis, quæ per eam ætatem Judæam infestaverant. Neminem latet, insecta illa equino esse capite, saltuque currentem equum imitari; unde Italum *cavallette*; eodemque pariter spectat illud Jobi 39. 20. *Numquid suscitabis eum* (ad cursum suscitabis equum) *quasi locustas?* Locustæ tamen, de quibus hic, mysticæ sunt, & equitum peditumque catervas designant: *Facies earum tamquam facies hominum.* Gentes barbaræ, quarum meminimus, vix aliter quam equitando iter faciebant. Si hæc ad hæreses transferantur, prona sunt omnia: ut enim equus ferum est animal, bellicosum, & audax, ita & hæretici.

Super capita earum tamquam coronæ. Simile nescio quid in capite vulgarium locustarum emicat. Sed locustæ, de quibus hic, gentes barbaræ, quæ Imperium infestarunt, a Regibus ductabantur. Porro illæ Imperio minime parebant, ac varia per Africam & Europam Regna constituerunt.

℣. 8. Habebant capillos tamquam capillos mulierum. Gentes illæ, præsertim Transrhenanæ, coma erant prolixa, quod & Regiæ dignitatis apud eas habebatur. Bochartus ex Thalmudistis aliisque Arabibus Scriptoribus (13) demonstrat, locustarum genus quoddam villosum esse.

Dentes earum sicut dentes leonum erant. Terribiles sunt leonis dentes. Locustæ *omnia morsu erodunt, & fores quoque tectorum* (14). Gentes Barbaræ, Romani Imperii pestes, leonibus similes erant robore, voracitate, sævitie.

℣. 9. Habebant loricas sicut loricas ferreas. Locustarum figura ad has accedit, dorso & ventre squammis ceu lorica protectis (15). Hostes illi quolibet armorum genere protegebantur.

Vox alarum earum, sicut vox curruum, &c. De locustis Plinius l. 11. c. 29. *Tanta volant pennarum stridore, ut aliæ alites credantur.* Quanto terruisse strepitu integras gentes cum fœminis & pueris oportet? Per Provincias, quas illæ excurrebant, strepitu omnia circumsonabant.

℣. 10. Caudas similes scorpionum. Locustarum scorpiorumque cauda similis est, excepto veneno. Nam scorpii cauda perniciosa est, feriendo infundendoque veneno semper parata: *Semper cauda in ictu est*, ait Plinius lib. xi. cap. 25. *nullaque momenta meditari cessat, nequando desit occasioni.* Exercitus per Imperii provincias grassantes, omnia cædibus, fame, solitudine complebant, ut designari hæc credas cauda locustarum. Addit Apostolus, datam illis fuisse potestatem nocendi *mensibus quinque*; idest diu; nam locustæ tamdiu in regione manere non solent.

℣. 11. Habebant super se regem, Angelum abyssi. Juvant hæc maxime sententiam illorum, qui oraculum de Hæreticis explicant, quippe quibus Dæmon, abyssi Angelus, imperat. At si proposita hactenus a nobis sententia teneatur, discimus hinc, quæ fuerit religio adversariorum, quorum armis Deus Romanam superbiam fregit, & idololatriam everrit. Gothi, Vandali, Germani Gentiles erant religione, & Dæmonem pro Numine colebant; plerique tamen, quamquam postremis denique sæculis, ad Christiana sacra transeuntes, Evangelii propagationi plurimum servierunt.

Cui nomen Hebraice Abaddon, Græce Apollyon. Infernus apud Hebræos Scriptores interdum *Abaddon* (16) dicitur. Tradunt, duo apud Inferos loca esse, inter se propinqua, *Scheol*, & *Abaddon*. Ex illo egressus post datas aliquamdiu pœnas datur; ex altero negatur. Nomen etiam *Abaddon* Dæmoni tribuunt (17). Vox hæc, quemadmodum & Græca *Apollyon*, sonat, disperdens, exterminans, & cum inferno & Principe tenebrarum optime congruit.

℣. 13. Sextus Angelus tuba cecinit, et audivi vocem unam ex quatuor cornibus altaris aurei; Altaris thymiamatum, quod erat in Sancto *coram Domino*; nam solium Domini in imo Sanctuarii penetrali stabat. Altare aureum hic exhibetur ab Apostolo, ceu spirans & loquens, more Prophetarum, qui omnia viventia producunt. Primo quidem animæ, seu corpora Martyrum, sub altari holocaustorum jacentium, clamabant Apoc. 6. 9. hic ipsum per se altare aureum in tyrannos iratum clamat.

℣. 14. Solve quatuor Angelos, qui alligati sunt in flumine magno Euphrate. Angelos hosce exhibet tamquam defendentes limina Imperii Romani, & Parthici, prohibentesque, ne duæ istæ gentes mutuo se bello conficerent; quibus vix solutis, bellum exarsit in *horam, & diem, & mensem, & annum*, quæ Deus constituit. Quatuor isti Angeli seu potius agmina sub eorum nomine expressa, *occiderunt tertiam partem hominum*. Quærendum est in historia bellum in Parthos Romanosque ad Euphratem post Regnum Constantini;

[11] Plin. lib. xi. cap. 29. *Vergiliarum ortu parere; deinde ad canis ortum obire, & alias renasci. Quidam Arcturi occasu renasci; mori matres cum pepererint, certum est. Eodem tempore mares obeunt.* [12] Ammian. lib. 28. cap. 5. [13] Bochart. de Animal. sacr. tom. 2. lib. 4. cap. 2. [14] Plin. lib. xi. cap. 29. [15] Claudian. de Locustis loquens:

Cognatus dorso durescit amictus,
Armavit natura cutem.

[16] Liber Zohar apud Drus. *Apud inferos duæ sunt regiones contiguæ, Sheol* שאל*, & Abaddon,* אבדון *Ex illo homines, pœna persoluta, tandem subducuntur; ex hac nunquam liberantur.* [17] Liber Aruch. Vide Grot. Drus. Capell.

tini; bellumque, quod tertiam partem hominum in opulentissimis hisce regnis confecit. Supra spectare licuit bellum, quod gentes ab extremo Occidente exeitæ in urbem Romam occiduasque Provincias intulerunt; hic paria in Orientalibus intuemur.

Parthos non obscure designat Joannes ℣. 17. *Et vidi equos in visione; & qui sedebant super eos, habebant loricas igneas, & hyacinthinas, & sulphureas*, &c. Parthos esse equitando peritissimos & assuetissimos constat. Addit etiam aliquid, quod gentes illas aperte prodit, nimirum equos illarum cauda & ore ferire; coram & retro. Eadem facilitate Parthi arcu sagittisque ante & retro feriunt. Virgilius Georg. 3.

Fidentemque fuga Parthum, versisque sagittis.

Quatuor Angeli, utriusque Imperii limites defendentes; nempe Romanorum Parthorumque præsidia, quieta suos intra limites manserunt a Constantini exordio usque ad obitum, idest ab anno Christi 320. usque ad 337. quin & ab anno 297. quo Rex Parthorum Narses a Maximiano Galerio acie victus fuit, usque ad annum 337. quo Sapores a Constantino exegit quinque illas Provincias, quibus Narses coactus cesserat. Constantinus eodem anno ad repugnandum Sapori sese comparans, decessit. Filius Constantius expeditionem Persicam jam inceptam prosequi coactus fuit; quam & per omnes imperii sui annos produxit, eventu secundo, si assentatoribus fides habeatur. Sed Libanius (18) contra asserit, illum quidem singulis annis copias in finibus Imperii instruxisse, sed nec aggredi hostes prælio, nec progressibus illorum resistere ausum fuisse.

Ad Imperium evectus Julianus, magno apparatu in Persicam expeditionem profectus est, quæ infeliciter adeo cessit, ut vitam ipse amiserit; ac pessime affectus exercitus Jovinianum sibi præfecit. Novus Imperator in media hostili regione, hostium copiis circumsessus, annonaque destitutus, turpi pace salutem redemit. Rerum Romanarum status hanc ignominiam excusavit. Pax in annos triginta composita; totoque expeditionis hujus tempore, ab anno 337. usque ad 363. nihil ex ea commodi relatum est: quin & millia hominum plura periere, ut fides integra steterit oraculo Joannis, futurum prænunciantis, ut *tertia pars* Romanorum *igne* belli, *fumo*, morbis, *sulphure*, seu fervidi cœli æstu perimeretur. His præmissis, ad Textus examen descendamus.

℣. 16. NUMERUS EQUESTRIS EXERCITUS VICIES MILLIES DENA MILLIA. Græci quidam Codices (19) legunt, nullo certo militum numero: *Millia millium*. S. Epiphanius: *Decies mille myriades, & mille millenaria*. Numerus certus & definitus pro incerto & indefinito ponitur; indicat autem, Persarum exercitus frequentissimos semper fuisse. Attamen Joannes indicare videtur, certum se numerum tradere; addit enim: *Et audivi numerum eorum* (20). Itaque reputari potest, divinitus didicisse certum copiarum numerum, quibus tota hæc expeditio ab anno 337. usque ad 363. gesta est.

℣. 17. VIDI EQUOS IN VISIONE. Persarum equitatus tota antiquitate celebratur. Equis adeo familiariter assuescunt, ut nunquam ferme nisi equo iter faciant (21). Nomen ipsum *Persæ*, Hebraice *Pharas*, ex equo, vel ex equitandi peritia ductum videtur.

HABEBANT LORICAS IGNEAS, HYACINTHINAS, ET SULPHUREAS. Equitum loricæ micabant igneo colore, vel cæruleo diluto, ut sulphur incensum. Veteres multi lineas loricas variorum colorum adhibebant. Quem morem apud Persas potissimum obtinuisse, ex Xenophonte (22) discimus. Loricis etiam e metallo utebantur, quas forte variis coloribus inficiebant, ut inter se distinguerentur.

CAPITA EQUORUM ERANT TAMQUAM CAPITA LEONUM. Regio Euphrati adjacens equos optimos fert, quibus in venatione leonum uti illos consuevisse, Appianus narrat. Mire leves sunt, nec leonis aspectu terrentur.

℣. 18. AB HIS TRIBUS PLAGIS, nempe igne, fumo, sulphure, QUÆ PROCEDEBANT DE ORE IPSORUM, nempe equorum, TERTIA PARS HOMINUM OCCISA EST. Jam supra animadvertimus, *igne* designari bellum, idest prælio occisos: *fumus & sulphur* non male accipiuntur de fame, peste, aliisque morbis, quos rerum inopia, & æstus regionis inducebant. Nobiles hasce Joannis locutiones optimi quique Poetæ imitati sunt. Virgil. Georg. 3.

Collectamque premens volvit sub naribus ignem.

Silius Italicus lib. 7.

Prima in cornipedis sedit spirantibus igne
Naribus hasta volans.

Claudianus in 4. Consulatu Honorii:

Ignescant patulæ nares, &c.

Jobus (23): *Gloria narium ejus terror*. Nahum (24): *Clypeus fortium ejus ignitus; igneæ habenæ currus*.

℣. 19. POTESTAS EORUM IN ORE ET IN CAUDIS. Ex Antiquis (25) discimus, Persas Parthosque maturius quam cæteros assuevisse arcui & sagittis, ut optimi omnium jaculatores haberentur. Feriebant jaculo eadem dexteritate coram, & post terga, sive aggrediendo sive fugiendo (26):

Fidentemque fuga Parthum, versisque sagittis.

Horatius lib. 1. Ode 19.

Et versis animosum equis Parthum, &c.

Ita equites vel equi isti, sive cauda sive ore pugnarent, ex æquo præstabant. *Caudæ eorum similes serpentibus*, scorpiis scilicet, qui cauda feriunt; *habentes capita, & in his nocent* (27). In caudis habent capita, idest, fugientes verso capite pugnant, & ita feriunt, ac si coram aggrederentur. Repetitio est dictorum.

℣. 20. ET CÆTERI HOMINES, QUI NON SUNT OCCISI IN HIS PLAGIS, NEQUE PŒNITENTIAM EGERUNT DE OPERIBUS SUIS. Neque gentium barbararum in Provincias Occidentales irruptio, neque bella cum Parthis, Imperio adeo funesta, impetrare valuerunt, ut ejuratis penitus superstitionibus ad Deum regrederentur Gentiles, qui tot calamitatibus superfuerunt. Adhuc enim multum fuit Idololatriæ & impietatis. Reliquiæ istæ (℣. 21.) *non egerunt pœnitentiam ab homicidiis suis, neque a veneficiis suis, neque a fornicatione sua, neque a furtis suis*. Sub his criminibus reliqua complectitur,

---

[18] Liban. Orat. xii. pag. 309. 310. [19] Τῶ ἱππικῶ δύο μυριάδες μυριάδων. Quidam: ἱππέων, vel ἱππικῶ μυριάδες μυριάδων. Ita Steph. α, ιε, Sin. Hunt. 1. Seidel. Cov. 2. Arab. Alii quidem. Epiphan. hæres. 11. cap 54. ἑκατὸν χίλιαι μυριάδες, καὶ χίλιαι χιλιάδες. [20] Omittunt ista Æthiops & Arabs. [21] Xenophon lib 1. Cyropæd. Οὐδεὶς ἂν τῶν καλῶν κἀγαθῶν ἑκὼν ἰδόαιτο Περσῶν οὐδαμῆ πεζὸς ἰών. Hieronym. in Jerem. xei. Juxta historiam omnis Persis, & universa Chaldæa, & regionum illarum exercitus, gaudet equitatu. Justin. lib. 41. Equis omni tempore vectabantur. Illis bella, illis convivia, illis privata & publica officia obibant.
[22] Xenophon lib. 6. Cyropæd. Εἶχε δὲ ἅπαξ τις λινοῦν θώρακα, ὃν ἐστιχισμένον ἐν αὐτοῖς, ἀσθυνγ.
[23] Job xxxix. 20. [24] Nahum ii. 3. [25] Xenophon lib. 1. Cyropæd. Curt. lib. 7. Justin. lib. 41. Herodot. lib. 1. Strabo lib. 15 [26] Virgil. Georgic. 3. [27] Αἱ γὰρ οὐραὶ αὐτῶν ὅμοιαι ὄφεσιν, ἔχουσαι κεφαλάς. Καὶ ἐν αὐταῖς ἀδικοῦσι.

CAPUT X.

Angelus e Cælo lapsus librum gerens. Septem tonitrua. Tempus non erit amplius. Mysterium Dei adimplendum. Liber voratus dulcis & amarus.

℣. 1. ET vidi alium Angelum fortem descendentem de cœlo amictum nube, & iris in capite ejus, & facies ejus erat ut sol, & pedes ejus tamquam columnæ ignis: 2. Et habebat in manu sua libellum apertum: & posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram: 3. Et clamavit voce magna, quemadmodum cum leo rugit. Et cum clamasset, locuta sunt septem tonitrua voces suas. 4. Et cum locuta fuissent septem tonitrua voces suas, ego scripturus eram: & audivi vocem de Cœlo dicentem mihi: Signa quæ locuta sunt septem tonitrua, & noli ea scribere. 5. Et angelus, quem vidi stantem super mare, & super terram, levavit manum suam ad Cœlum: 6. Et juravit per viventem in sæcula sæculorum, qui creavit Cœlum, & ea quæ in eo sunt; & terram, & ea quæ in ea sunt; & mare & ea quæ in eo sunt: Quia tempus non erit amplius: 7. Sed in diebus vocis septimi Angeli, cum cœperit tuba canere, consummabitur mysterium Dei, sicut evangelizavit per servos suos Prophetas. 8. Et audivi vocem de Cœlo iterum loquentem mecum, & dicentem: Vade, & accipe librum apertum de manu Angeli stantis super mare, & super terram. 9. Et abii ad Angelum, dicens ei, ut daret mihi librum. Et dixit mihi: Accipe librum, & devora illum: & faciet amaricari ventrem tuum, sed in ore tuo erit dulce tamquam mel. 10. Et accepi librum de manu Angeli, & devoravi illum: & erat in ore meo tamquam mel dulce: & cum devorassem eum, amaricatus est venter meus: 11. Et dixit mihi: Oportet te iterum prophetare Gentibus, & populis, & linguis, & Regibus multis.

℣. 1. VIDI ALIUM ANGELUM FORTEM, ex ordine Potestatum & Dominationum cœlestium. (Vide supra v. 2.) Angelus iste alius est ab eo, qui septima tuba canet; de quo verba facturus est Joannes Capite XI. 15. Visio hæc inter sextam septimamque tubam interjecta a Deo est, forte ut ex ea disceret Apostolus, quæ fuerit causa indignationis divinæ adversus Romanum Imperium; antequam ejus indignationis effecta, & Dei ultio in Romam Sanctorum inimicam, magnam meretricem, describantur. Animadvertimus supra, Deum sæpe eosdem eventus variis sub aspectibus Prophetis suis spectandos proposuisse; sive ut rem altius menti imprimeret, sive ut certior fieret rerum fides, ne forte succurreret, res casu prænuntiatas fuisse, earumque eventum casui deberi. Hic vexationes Ecclesiæ ab Imperatoribus, & animadversio in tyrannos sæpe adeo repetuntur, ut negari merito haud possit, hoc esse totius oraculi argumentum.

Qui hic inducitur Angelus, ex multis Interpretibus (1), idem ipse Christus est, nam plus aliquid supra Angelum exigit potestas illa qua valet, majestas oris & apparatus, ac demum iris, quæ caput ambit. Capite XI. 3. ubi Deus loquitur: *Dabo duobus testibus meis, & prophetabunt amicti saccis.* Censent alii (2), Angelum esse, qui Christi personam gerit, ut olim Michael Moysi in solitudine apparens, & alter ille, qui per visum Danieli se obtulit. Alii denique (3) contendunt, merum fuisse Angelum in terras legatum, ad nunciandam Ecclesiæ vexationem sub Diocletiano, spondendumque, eam cohibitum iri a Deo, cum opportunum visum fuerit, ne ultra sæviat.

Angeli imago ab Apostolo exhibita, & lux qua Angelus micat, fortasse mysticæ sunt; sed cum ad vaticinium non pertineant, nihilque nisi divinando afferri possit, integra omnia meditantibus permittimus.

℣. 2. HABEBAT IN MANU LIBELLUM APERTUM, ubi ea legebantur, quæ mox Apostolus subdit. Porro Librum hunc Apostolus vorans, saturatus fuit. Ex eo autem veluti fonte copiosam rerum divinarum scientiam, a S. Spiritu inspiratam, hausit. Apertus erat, ut innueret, jam latam esse sententiam, & exequutioni proximam.

POSUIT PEDEM SUUM DEXTERUM SUPER MARE; SINISTRUM AUTEM SUPER TERRAM. Indicant hæc staturam Angeli longe supra vulgarem. Ea vero corporis habitudine demonstrabat Angelus, ea, quæ Dei jussu nunciaturus veniebat, ad terram & mare, continentem & Insulas pertinere; quod etiam luculentissime explicat ℣. 6. ubi terra & mare pro orbe universo usurpantur. Id tamen pro more ejus ætatis accipias de universo Imperio Romano, quod nomine Imperii mundi censebatur.

℣. 3. CLAMAVIT VOCE MAGNA, ceu missus e Cœlo præco ad supremum Judicium hominibus nunciandum. *Et cum clamasset, locuta sunt septem tonitrua voces suas.* Sed quid clamaverint, ignoramus, cum Apostolus (℣. 4.) scriptis mandaturus ea quæ dicebant, datam e cœlo vocem audierit mandantem: *Signa quæ locuta sunt septem tonitrua, & noli ea scribere;* manere debent obsignata & ignota, donec Deus manifestanda censebit. Confer locum hunc cum Daniele VIII. 26. *Tu ergo visionem signa;* XII. 4. *Signa librum usque ad tempus.*

℣. 5. ET ANGELUS . . . . . LEVAVIT MANUM SUAM AD COELUM. Qui uno pede incumbebat mari, altero terræ Angelus, sublatis in Cœlum manibus jusjurandum solemne nuncupaturus, *juravit* (℣. 6.) *quia tempus non erit amplius;* nulla deinceps mora, nulla expectatio (4). Quæ nunciantur,

(1) Primas. Beda, Richard. Zeger. Piscat. Cotter. Durham. Med. Morus, Gagn. & alii plures.
(2) Vide Grot. (3) Andreas, Areth. Viegas, Ribera, Cluver. (4) Ita Grot. Cornel. Hammon.
Cluver. Bossuet, Ligfoot. alii passim.

tur, imminent. Oraculum est plane diversum ab illis, quæ in posterum implenda servantur (5); in proximo sunt quæ nunciat. Similem tropum proposuit Daniel, cum ait XII. 7. de Angelo, *qui stabat super ripam fluminis*, *elevasse* scilicet illum *dexteram & sinistram suam in Cælum*, *& jurasse per viventem in æternum*, *quia in tempus & tempora & dimidium temporis*; idest ea quæ prænunciabat, tribus annis & dimidio perseveratura. Hic vero Angelus juratus affirmat futurum, ut tempus non sit amplius, moram nullam fore inter latum oraculum, ejusque complementum; & (℣. 7.) quod *in diebus vocis septimi Angeli*, *cum cœperit tuba canere*, (infra XI. 15.) *consummabitur mysterium Dei* (6).

Quid rei sit mysterium Dei, infra patebit. Generica tamen notione aliud nihil designare videtur, quam insignem gloriæ accessionem Ecclesiæ, exitumque vexationum ejus, uti non semel Prophetæ vaticinati sunt. Jure enim meritoque dici potest, nihil magis mentes eorum, post mysterium Incarnationis mortisque Messiæ, occupasse, quam Ecclesiæ institutionem, & gentium ad Evangelium conversionem. Spectare id maxime licet in iis omnibus, quæ dicta sunt de captivitate Babylonica, ejusque exitu, & consequentibus deinde temporibus. Bellis Nabuchodonosoris & Antiochi Epiphanis in Ecclesiam Judaicam, mala quæ ab Ecclesia Christiana ex Gentilibus ferenda fuerant, per typum exprimebantur; quemadmodum ille rerum status, qui post eas expeditiones obtinuit, exprimit ea quæ eventura erant post insectationes in Ecclesiam Jesu Christi concitatas.

℣. 8. AUDIVI VOCEM DE COELO (7) (supra, ℣. 4.) ITERUM LOQUENTEM MECUM, ET DICENTEM, libellum e manu Angeli acciperem. Postulante me ut traderet, (℣. 9.) jussit vorare libellum hunc, spondens futurum, ut dulcis esset in ore, amarus ad ventrem transmissus. Idem olim Ezechieli contigerat, qui jussus a Deo vorare traditum sibi volumen Ezech. 3. 3. mellis instar dulce in ore expertus est, sed viscera amaro sapore infecta fuisse non afferit. Nec sane rerum, quibus vescimur, saporem intra viscera experimur, nisi cum forte provocamur ad vomitum. Gustus uni linguæ insidet; sed cum acidum aliquid amarumve gustatur, vellicat sæpe stomachi tunicas, vel provocat nauseam; nec alia facile mens Apostoli hoc loco est. Dulcedo, quam liber in ore parit, innuit voluptatem, quam pii viri experiuntur ex eo, quod Deus justitiam suam exerat, & in capita impiorum animadvertat. *Lætabitur Justus, cum viderit vindictam, & manus suas lavabit in sanguine peccatoris* Psal. 57. 11. Simul autem Liber iste tormina movet, quibus denotatur intimus de exitio tot infelicium mœror (8). *Usquequo, Domine, irasceris in finem? accendetur velut ignis zelus tuus? Effunde iram tuam in gentes quæ te non noverunt*, &c. Ps. 78. 5.

Alio sensu Liber iste continebat insectationes ab Ecclesia ferendas, & Victorias ab ea de adversariis reportandas. Duo hæc argumenta, triste alterum, lætum alterum, designantur hic emblemate dulcedinis qua os inspergitur, & amaritie quam stomachus experitur (9). Dulcia sæpe bilescunt & amarescunt. Horat. Sat. l. 2. Sat. 2.

Dulcia se in bilem vertant, stomachoque tumultum
Lenta feret pituita.

Mel invenisti, ait Sapiens Prov. 25. 6. *comede quod sufficiet tibi, ne forte satiatus evomas illud.*

℣. 11. OPORTET TE ITERUM PROPHETARE GENTIBUS, ET POPULIS, ET LINGUIS, ET REGIBUS MULTIS; ut olim Jeremiæ imperatum est: *Dedi te in civitatem munitam, & in columnam ferream, & in murum æreum super omnem terram, Regibus Juda, Principibus ejus, Sacerdotibus & populo.* Jerem. 1. 18. Paulus missus fuit, ut Dei nomen portaret *coram gentibus, & Regibus, & filiis Israel* Act. 9. 15. Ita & Apocalypsis, seu vaticinium Joannis non pro Fidelibus tantummodo, sed & pro gentibus latum erat. Ferit Paganos, Christianis vero & ærumnas & solatium nunciat; quæ hi laturi erant mala, quasque relaturi erant victorias. S. Victorinus Petaviensis in Commentatio ad Apocalypsim tradit, Apostolum, cum extorrem se in Insula Pathmos & ætate fatiscentem sentiret, proximum malorum exitum sperasse; sed certiorem a Deo factum fuisse, vaticinandum sibi adhuc coram Gentibus & Regibus esse: brevi tamen ab exilio revocatum iri: quod & reipsa contigit.

(5) Vide Apoc. VI. 11. VII. 1. 2. 3. &c. Dan. X. 14. *Adhuc visio in dies.* Num. XXIV. 17. *Videbo eum, sed non modo; considerabo illum, sed non prope*, &c. (6) Græc. Καὶ τελεσθῇ τὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ. Alii: Ἐτελέσθη. *Consummatum est mysterium Dei.* Alii: Τελεσθήσεται, consummabitur. Vulg. Syr. Arab. Æthiop. (7) Græc. Καὶ ἡ φωνὴ ἣν ἤκουσα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, πάλιν λαλοῦσα μετ' ἐμοῦ, &c. (8) Vide Ribet. Cornel. Bossuet. (9) Du Pin hic.

CAPUT XI.

Joannes Templum metitur. Urbs sancta gentibus per tres annos & dimidium permissa. Duo Prophetæ in Orbem veniunt cum potestate. Eorum interitus & resurrectio. Magnæ Urbis calamitas. Sanctorum de adventu Regni Christi gaudium.

℣. 1. ET datus est mihi calamus similis virgæ, & dictum est mihi: Surge, &
metire templum Dei, & altare, & adorantes in eo. 2. Atrium autem,
quod est foris templum, ejice foras, & ne metiaris illud: quoniam datum est Gen-
tibus, & civitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus: 3. Et dabo
duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis.
4. Hi sunt duæ olivæ, & duo candelabra, in conspectu Domini terræ stantes. 5.
Et si quis voluerit eos nocere, ignis exiet de ore eorum, & devorabit inimicos eo-
rum: & si quis voluerit eos lædere, sic oportet eum occidi. 6. Hi habent potesta-
tem claudendi cœlum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum: & potestatem habent su-
per aquas convertendi eas in sanguinem, & percutere terram omni plaga, quotiescumque voluerint. 7. Et cum finierint testimonium suum, bestia, quæ ascendit de ab-

abysso, faciet adversum eos bellum, & vincet illos, & occidet eos. 8. Et corpora eorum jacebunt in plateis civitatis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma, & Ægyptus, ubi & Dominus eorum crucifixus est. 9. Et videbunt de tribubus, & populis, & linguis, & Gentibus, corpora eorum per tres dies & dimidium: & corpora eorum non sinent poni in monumentis. 10. Et inhabitantes terram gaudebunt super illos, & jucundabuntur: & munera mittent invicem, quoniam hi duo prophetæ cruciaverunt eos, qui habitant super terram. 11. Et post dies tres & dimidium spiritus vitæ a Deo intravit in eos. Et steterunt super pedes suos, & timor magnus cecidit super eos, qui viderunt eos. 12. Et audierunt vocem magnam de cœlo, dicentem eis: Ascendite huc. Et ascenderunt in cœlum in nube: & viderunt illos inimici eorum. 13. Et in illa hora factus est terræmotus magnus, & decima pars civitatis cecidit: & occisa sunt in terræmotu nomina hominum septem millia: & reliqui in timorem sunt missi, & dederunt gloriam Deo cœli. 14. Væ secundum abiit: & ecce væ tertium veniet cito. 15. Et septimus angelus tuba cecinit: & factæ sunt voces magnæ in cœlo dicentes: Factum est regnum hujus mundi Domini nostri & Christi ejus, & regnabit in sæcula sæculorum: Amen. 16. Et vigintiquatuor seniores, qui in conspectu Dei sedent in sedibus suis, ceciderunt in facies suas, & adoraverunt Deum, dicentes: 17. Gratias agimus tibi, Domine Deus omnipotens, qui es, & qui eras, & qui venturus es: quia accepisti virtutem tuam magnam, & regnasti. 18. Et iratæ sunt Gentes, & advenit ira tua, & tempus mortuorum judicari, & reddere mercedem servis tuis Prophetis, & sanctis, & timentibus nomen tuum pusillis, & magnis, & exterminandi eos, qui corruperunt terram. 19. Et apertum est templum Dei in cœlo: & visa est arca testamenti ejus in templo ejus, & facta sunt fulgura, & voces, & terræmotus, & grando magna.

℣. 1. DATUS EST MIHI CALAMUS SIMILIS VIRGÆ. Qui Apostolo votandum Librum tradidit, nihil illum docuit, nisi illud tantummodo, mysterium actutum impletum iri, uti Prophetæ vaticinati sunt. Cæterum jussit obsignare Librum, nec arcana ejus evulgare: id vero ad aliud tempus esse differendum. Tum datus in manus Apostoli calamus (1) mensoris, ut olim Ezechieli (2), ad dimetiendum Templum & Altare. Cum Ezechiel Templum dimensus fuit, moles illa subversa jacebat, certaque ex eo spes dabatur Hebræis, fore ut tempore a Prophetis definito locus sanctus restitueretur, & captivitas solveretur. Gemina hic recurrunt. Templum, quod Apostolus dimensus est, Ecclesiam designabat (3). Affligenda illa erat, vexanda, non profananda & evertenda. Profanæ gentes in exteriori atrii parte stabunt; urbem Sanctam occupabunt, sed ad certum usque tempus; omnibus enim ærumnis hisce Deus optatum exitum dabit. Ex tota narrationis serie intelligimus, pertinere hæc ad vexationes Gentilium, præsertim Diocletiani, in Ecclesiam (4). Modo ad hæc per partes explicanda accedamus.

METIRE TEMPLUM DEI ET ALTARE. Templum hic stricte ponitur pro Sanctuario, Sancto, & Atrio Sacerdotum, ubi Altare holocaustorum erat. Atrium Populi, quod extra jacebat, & ante Atrium Sacerdotum, dimetiendum non erat, utpote Gentium profanationi permittendum.

Cum jussus fuit Apostolus metiri Templum & *adorantes in eo*, idest, Sacerdotes, Levitas, & Fideles mundos dignosque, qui in Atrium intimum ad sacrificia offerenda admittentur; cave credat, imperatum illi fuisse, ut homines metiretur; sed potius locum, ubi stabant. Profecto cum ista scriberet Joannes, Templum Jerosolymitanum eversum jacebat, dejectum a Romanis ante annos septem & triginta circiter. Sed Joannes illud stans, quemadmodum olim Ezechiel, spiritu vidit: eo autem Spiritu raptus fuit, ut veluti imaginem Ecclesiæ Christianæ in illo expressam intueretur.

℣. 2. ATRIUM QUOD EST FORIS TEMPLUM (5), EJICE FORAS; ne metiaris. Atrium illud pars quidem erat totius ædificii, sed loco Sancto extimus. Designabat autem Templa, quæ in Religione Christiana perinde sunt ac quiddam accedens, quo carere poterat, & re ipsa diu caruit cultus ille spiritalis & genuinus, quem Christus in terris instituturus venerat. Olim enim ab exordio cum Martyres rogarentur, ubi Templum Christianorum esset, respondebant, ubique; Deo enim Cœlum terramque impleri, & nullum esse locum, ubi mentes puræ & sinceræ debitam illi gloriam honoremque non deferant (6). Nulla publica Templa Christianorum stetisse ferunt ante annum 230. circiter, post Tertullianum & Severi persecutionem. Non est igitur cur miremur, si everti illa ab Ethnicis sub Diocletiano Deus permisit (7). Non enim in his Templum Dei verum situm est; vult quippe Deus animi cultum & charitatem, quæ in Fidelibus suis serta tecta servare studuit, quo tempore lapides & ligna Ecclesiarum Tyrannis permisit.

CIVITATEM SANCTAM CALCABUNT MENSIBUS QUADRA-

(1) Videtur hic calamus Joanni datus ab Angelo, eodem fortasse, a quo idem jussus est vorare librum. Libri quidam ferunt: Ἐδόθη μοι κάλαμος ὅμοιος ῥάβδῳ, καὶ εἱστήκει ὁ Ἄγγελος λέγων. Ἔγειραι, &c. Ita Steph. 2, Cod. Mod. Mori, & Leicestr. Edit. aliqua, Syr. (2) Ezech. XL. 3. *Calamus mensuræ*. (3) Ita Bossuet, Du Pin, Riber. Cornel. Men. Patæ. Ligfoot. Cotter. Cluver. Durham. Forst. & alii plures.
(4) Vide Bossuet hic. (5) Græc. Τὴν αὐλὴν τὴν ἔσωθεν τοῦ ναοῦ, ἔκβαλε ἔξω. Alii plures: Τὴν αὐλὴν τὴν ἔξωθεν τοῦ ναοῦ, ἔκβαλε ἔξω. Ita Alex. Steph. 2, Cov. 2. Sin. Hunt. 1. Baroc. Syr. Arab. Aeth. Hieronym. Victorin. Vulg. alii, optime. (6) Vide Acta Martyrii SS. Justini, & sociorum; & Acta S. Seraphiæ.
(7) An. 303. persecutio cœpta est VII. Kal. Martii, dirutis Templis. Vide Librum De Morte persecutorum; & Euseb. lib. 8. cap. 4. Lib. 8. cap. 2. Συνετελεῖτο δὲ τὰ καθ' ἡμᾶς ἅπαντα, ὁπηνίκα τοὺς μὲν προσευκτηρίων τοὺς οἴκους ἐξ ὕψους εἰς ἔδαφος αὐτοῖς θεμελίοις καταῤῥιπτομένους, τὰς δὲ ἐνθέους καὶ ἱερὰς γραφὰς κατὰ μέσας ἀγορὰς πυρὶ παραδιδομένας, αὐτοῖς ἐπείδομεν ὀφθαλμοῖς.

DRAGINTA DUOBUS; seu tribus annis & dimidio. Profecto incepta anno 303. die 23. Februarii, persecutio usque ad exordium Constantini, anno 306. die 25. Julii, idest annis tribus & dimidio mansit. Capessito Imperio Constantinus nihil habuit antiquius, quam ut edictum pro Christianis vulgaret (1). Post trimestre Maxentius eodem Imperatoris titulo Romæ assumpto, jussit actuum Christianorum vexationem cessare (2).

℣. 3. DABO DUOBUS TESTIBUS MEIS; seu duobus Martyribus meis, *qui sunt amicti saccis*; qui in luctu, dejectione, pœnitudine versantur; *Et prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta*; idest tribus illis annis & dimidio, quibus ea vexatio sævit. Tres quidem anni & dimidius mille ducentos sexaginta dies superant diebus XVIII. circiter (3); sed Apostolus adhibuit usitatam tunc apud Hebræos in rebus sacris supputandi rationem, ductam ex Prophetis, qui vaticinia sua juxta cursum anni sancti notabant. Ætatis autem illius Judæos, in festis suis celebrandis, lunaribus mensibus, triginta dierum in singulos, usos fuisse, diximus in Dissertatione de re Chronologica Genesi præfixa.

Cæterum duo testes, ex nostra sententia, non duos tantummodo, sed universam Martyrum turbam sub Diocletiano passam designant. Oriens Occidensque plurimos dederunt: Gentes ad fidem conversæ suos, suosque pariter Christiani hebraizantes. Duæ istæ gentes in unam Christi Ecclesiam coaluerunt; easque nomine duorum testium indicari arbitror. Quidam veritati testimonium exhibuerunt rerum suarum abdicatione; alii vitæ profusione; hi ex Clericis; illi ex Laicis erant. Christus ex omni ordine testes, Martyres, Ecclesiæ columnas, Prophetas habuit. *Propheta* hic est homo Dei Spiritu afflatus, verba Dei nuncians, & veritati testimonium dicens.

Urbs sancta, in qua illi vaticinantur, Ecclesia est, Gentium profanarum furori tribus annis & dimidio permissa. Exterior ejus sanctitas a profanis prosternitur & conculcatur; sed nequid indignum in Sanctuarium, intimumque Templum admittatur, Deus cavet. In mediis bellibus Sancti victoria exultant; Martyrum sanguis semen est Christianorum; nunquam Ecclesia purior gloriosiorque fuit, quam cum maxime vexata affligeretur.

Eadem trium annorum & dimidii periodus vexationem Judæorum sub Antiocho Epiphane Dan. 12. 7. complexa est: in ea vero vivam imaginem, Ecclesiæ a Diocletiano vexatæ agnoscas. Joannes infra XII. 6. 14. ait Ecclesiam vexatam nutritum & celatum iri in deserto *per tempus & tempora, & dimidium temporis*, nempe per annos tres & dimidium, diebus triginta in singulos menses computatis, pro more a Judæis ejus ætatis, saltem in rebus sacris, usitato. Vide etiam Caput XIII. 5. ubi bellum Sanctis inferendum intra menses duos & quadraginta concluditur; quod semper reddit dies mille ducentos sexaginta, idest, tres annos & dimidium.

Patres & Interpretes (4) in geminis hisce Prophetis Henochum & Eliam agnoverunt; quos revera fatemur in mundi exitu ante Judicium supremum venturos, ut Fideles ab Anti-Christo vexandos tueantur & regant. Sed antequam rei hujus veritas contingat, adumbrationes nonnullæ præcesserunt in Viris illis sanctissimis, qui pressa frequenter variis calamitatibus Ecclesia, fidem virtutemque animi in adversarios veritatis exeruerunt.

℣. 4. HI SUNT DUÆ OLIVÆ, ET DUO CANDELABRA IN CONSPECTU DOMINI TERRÆ. Desumpta sunt hæc ex Zacharia 4. 14. qui agens de Zorobabele Principe, & de Josue summo Sacerdote Judæorum, ait, utrumque sibi per visum objectos fuisse sub imagine duorum candelabrorum, quorum septem calami septem ferebant lampadas, in quas oleum ex duabus olivis stantibus ad latera stillabant. Duo testes, seu generatim Martyres, de quibus hic Joannes, Ecclesiæ Jesu Christi perinde se exhibent, ac fuere olim Zorobabel & Josue Judæis e captivitate restitutis: deducunt illi, erudiunt, regunt, tuentur Fideles; ac vicissim Deus illos defendit adversus conatus eorum, qui in perniciem ipsorum conspirant.

℣. 5. SI QUIS VOLUERIT EOS NOCERE, IGNIS EXIET DE ORE EORUM. Patrocinii a Numine præstiti erga Ecclesiam suam argumentum perspicuum est providentia, qua illam servat incolumem in tanto Principum consensu, qui omnes in ejus perniciem conspirant. Certis limitibus furorem sævitiamque adversariorum Deus coercet; excitat pium ardorem testium suorum, ut illis resistant; robur illis inspirat, ut se perinde ac murum æneum viribus illorum opponant. Furente maxime persecutione, quam multi Episcopi insignes permanserunt in medio gregum intrepidi, invisibili manu, qua defendebantur, protecti? Ex illis quidam capti, fidem professi sunt: tum arctis carceribus traditi, deinde pacato furore gloriose soluti. Alii quamplures sanguinem profuderunt, sive res suas deseruerunt, sive in solitudines secesserunt, ne fidem amitterent.

Tempestate hac furente, Christiani interim miracula patrabant, quibus adversarios probro obruebant. Deus Martyribus suis prophetiæ spiritum dabat; ultionisque suæ specimina in delatores eorum, sive in ministros sævientium Imperatorum exhibebat. Hæc omnia exprimere voluit S. Spiritus verbis illis: *Si quis voluerit eos lædere, ignis exiet de ore eorum, & devorabit inimicos eorum*; ut olim Elias ignem e Cœlo deduxit super eos, qui ad se capiendum venerant (5). *Et si quis voluerit eos lædere, sic oportet eum occidi*, igne cœlesti, ut olim ducenti quinquaginta illi viri, qui in Moysem & Aaronem in deserto conjurarunt Num. 16. 35. *Hi habent potestatem claudendi Cœlum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum*; quemadmodum Elisæus, ut Achabi crimina puniret (6). Denique *potestatem habent super aquas convertendi eas in sanguinem*; uti Moyses in Ægypto præstitit (7). Hæc omnia denotant, edendorum miraculorum potestatem olim familiarem fuisse. Porro Joannes ad inclyta veteris Testamenti miracula perpetuo alludit.

℣. 7. CUM FINIERINT TESTIMONIUM SUUM (8), & munus nunciandi dogmata Religionis, *bestia quæ ascendit de abysso*, Dæmon (9), *faciet adversus eos bellum, & vincet illos, & occidet eos*. In lacessendis Christianis eo usque processum est, ut vel invisum nomen abolevisse se eorum adversarii arbitrarentur; quo nomine Imperatoribus Diocletiano & Maximiano assentatum est. Nam repertæ in Hispania Inscriptiones honorem deletæ Christianæ Religionis Imperatoribus illis vindicabant. En lapidum illorum summa: *Diocletianus Jovius & Maximianus Herculius, amplificato per Orientem & Occidentem Imperio Romano, & nomine Christianorum deleto, qui Rempublicam evertebant, superstitione deleta, & cultu Deorum propagata.*

[1] Lactant. seu alius, de Morte persecutorum c. 24. Institut. lib. 1. c. 1. Surius, 31. Jul. pag. 162. Socrat. lib. 1. [2] Euseb. lib. 8. c. 14. Hist. Eccl. [3] Tres anni cum dimidia dies continent 1278. [4] Ambros. in Psalm. XLV. 12. Berengaud. Areth. Ausbert. Hayma, Richard. Hugo, Dionys. Var. Cornel. Vieg. Ribera. alii. Vide & Tertull. de Anima; Hieron. ad Marcellam; Ambrosiast. in 1. Cor. 15. August. de Genes. ad Litt. lib. 9. c. 6. Gregor. lib. 9. Moral. cap. 3. [5] 4. Reg. 1. 10. 12. [6] 3. Reg. XVII. 1. Jacobi v. 17. [7] Exod. VII. VIII. 12. 2. XI. XII. [8] Ὅταν τελέσωσι τὴν μαρτυρίαν αὐτῶν. Arab. Prophetiam. Æthiop. Testimonium & prophetiam. Hippolyt. Τὸν δρόμον καὶ τὴν μαρτυρίαν, Cursum & prophetiam. [9] Sapie IX. 1. 2. Isaia XIII. 1. XVII. 6.

℣. 8. Corpora eorum jacebunt in plateis (6) Civitatis. Quemadmodum supra Ecclesiam *Civitatem sanctam* appellaverat, ita & hic Profanam Religionem nuncupat *Civitatem magnam, quæ vocatur spiritualiter*, idest allegorice (7), *Sodoma & Ægyptus, ubi & Dominus eorum crucifixus est* (8); quibus postremis verbis designari videtur Jerosolyma. Sed post ejus Urbis eversionem sub Tito, usque ad illud tempus, quod spectari hic a Joanne opinamur, magnæ Civitatis nomen profecto respuebat. Præterea Christus non intra, sed extra urbem supplicio affectus fuit: *Extra portam passus est*; Hebr. xiii. 12. quin & eo tempore, de quo hic sermo, Urbem sanctam soli ferme Ethnici frequentabant.

Præstat igitur hæc explicare de urbe Roma, ubi Petrus & Paulus, aliique plures cruce & martyrio perempti fuerunt, quibuscum ipsa pariter Christus pati visus fuit, ut diserte asserunt Veteres, de martyrio præsertim Petri agentes (9). Denique cum Urbs sancta, quo tempore Christus sublatus fuit, a Romano Præside regeretur, Christus a Romanis damnatus ac peremptus merito obiisse in magna Civitate asseritur; idest in vasto Imperio, cui magna vitia nomen *Sodomæ*, & mota in Sanctos vexatio appellationem *Ægypti* conciliabant.

℣. 9. Videbunt de tribubus et populis . . . . corpora eorum per tres dies et dimidium: insepulta jacebunt, quæ terræ mandare audebit nemo. Profecto sepulturæ tradere Martyrum corpora, sæpe capitale erat. Cum Sanctorum Reliquias summa veneratione prosequi Christianos nossent Profani, subtrahere hoc illis solatium omni studio conabantur. Ideo vel in mare sacra pignora projiciebant, vel bestiis voranda dabant, vel in cineres redigebant; vel cum Ethnicorum impiorumque cadaveribus confundebant, ne distinguerentur (10). Tribuit hic Apostolos duobus testibus ea, quæ omnibus vel fere omnibus Martyribus communia erant.

Periodus illa dierum trium & dimidii, quæ etiam recurrit ℣. 11. mysterio non vacat; nam Prophetarum stilo congruit cum tribus annis & dimidio, quo spatio Diocletiani persecutionem concludi jam animadvertimus Sup. ℣. 2. 3. Sed quemadmodum Apostolus multitudinem Martyrum sub nomine duorum testium exprimit; ita & tempus injuriarum, quibus eorum corpora ea sæviente tempestate affecta sunt, trium dierum & dimidii, quod tribus annis & dimidio respondet, spatio terminavit. Nec aliter institutæ allegoriæ ratio poscebat. Triduo enim insepulta cadavera permitti possunt: toto autem triennio & in urbe aliqua non possunt.

℣. 10. Inhabitantes terram gaudebunt super illos. Extinctis Fidelibus insultantes Pagani, cadavera fœde traducebant. In Ecclesiæ dejectione & oppressione innocentium triumphabant. *Munera mittebant invicem*, ut cum festa (11) & gaudia celebrantur. Ingenti se pondere levari sentiebant, ubi Christianorum aliquis necabatur, cujus vita frugi & modesta flagitium & licentiam eorum damnabat. Id denotant verba illa: *Quoniam hi duo Prophetæ cruciaverunt eos qui habitant super terram*. Confer quæ leguntur in Sapientia 2. 3. 12. ubi impii conspirantes in exitium viri probi, inquiunt: *Circumveniamus justum, quoniam contrarius est operibus nostris, & improperat nobis peccata Legis, diffamat in nos peccata disciplinæ nostræ. Factus est nobis in traductionem cogitationum nostrarum. Gravis est etiam nobis ad videndum, quoniam dissimilis est aliis vita illius, & immutatæ sunt viæ ejus*; idest, a nostris diversæ.

℣. 11. Post tres dies et dimidium, spiritus vitæ a Deo intravit in eos. Apud Prophetas (12) status mortis, sepulcrum, pulvis, tenebræ mortis tempus, calamitatum & vexationum designant; resurrectio, e sepulcro restitutio, e pulvere surgere, spiritum vitæ resumere perinde valent ac pax & prosperitas, quæ ærumnas hasce & vexationes excipiunt (13). Mens igitur Apostoli est, tribus illis diebus & dimidio, qui cum tribus annis & dimidio præcedentium versiculorum congruunt, pacem Ecclesiæ restitutum iri, uti reipsa accidit opera Constantini, quamvis non tota nec ubique statim. Vir tamen ille, qui tanto operi destinabatur, vix ad Imperium evectus, latis Edictis Christianos actutum protexit (14).

℣. 12. Audierunt vocem magnam de Cœlo, ut ascenderent imperantem. Ascenderunt illi, intuentibus adversariis. Gloriæ quidem Martyrum in Cœlo spectatores esse, Gentilibus minime licuit; sed moriendi constantiam, gaudiumque conceptum spe firma potiundi tandem in Cœlo æterna corona, & viderunt & admirati sunt. Anticipatæ beatitudinis loco mors illis esse videbatur. Tanta utique supplicia, tanta constantia, tam bona ex causa, post vitam innocenter actam tolerata, nonnisi æterna felicitate rependenda fuerunt.

℣. 13. In illa hora (15) factus est terræmotus magnus. Evecto ad Imperium Constantino, universum Imperium obstupuit. Imperatores reliqui surgentem contra se juvenem trepidi aspexerunt. Parta hinc bella. *Decima pars Civitatis cecidit; & occisa sunt in terræmotu nomina (16) hominum septem millia*. Magna Civitas est Imperium, uti ad ℣. 8. monuimus. Anno 305. furente maxima persecutione, Galerius Herculium & Diocletianum ad Imperium abdicandum adegit. Hi Principatum deposuerunt die prima Maji ejusdem anni; Diocletianus Nicomediæ, Herculius Mediolani. Eadem pariter die Constantius pater Constantini, & Galerius Augusti renunciati sunt. Constantius Galliæ, Hispaniæ, & Angliæ imperat; cujus filius Constantinus tamquam obses apud Galerium detinetur. Sed anno 306. fuga dilapsus, ad Constantium in Angliam convolat. Hic diem claudit die 25. Julii, eademque die Constantinus Augustus salutatus, lato edicto statim favet Christianis. Hic definit periodus trium annorum & dimidii persecutionum.

Excepit hæc omnia terræmotus ille, de quo hic Joannes, concussio nempe totius Imperii, quæ statim ab exordio Constantini accidit. Anno 306. die 28. Octobris, Maxentius, Roma & Italia potitus, Augusti titulum usurpat, quem & Herculio patri suo, qui illum superiore anno deposuerat, restituit. Severus Cæsar copias in Maxentium, & ad Urbis obsidionem ducit: sed militum plerisque fuga dilapsis, recipere se intra Ravennæ muros coactus fuit. Tum sese dedidit Maximiano Herculio, a quo statim neci traditur. Anno 307. Galerius & Maximianus Herculius in Italiam ad profligandum Maxentium veniunt; sed Galerius a maxima suarum parte destitutus, invitus sese recepit. Hos motus scite exprimit concussio terræ magnæ civitatis, & dejectio decimæ partis mu-

[6] Græc. In platea, Ἐπὶ τῆς πλατείας πόλεως. [7] Πνευματικῶς Σόδομα & Αἴγυπτος. Arethas. Πνευματικῶς, κατ᾽ ἀλληγορίαν. [8] *Dominus eorum*. Græc. *Dominus noster*. Κύριος ἡμῶν ἐσταυρώθη. Alii plures: Κύριος αὐτῶν, ita Steph. 15, Alex. Cov. Sin. Baroc. Petav. Hunt. Compl. *Syr.* Arab. Æthiop. Areth. &c. [9] Vide nos in 2. Petr. 1. 14. [10] Vide Acta S. Tarachi apud Baron. an. 290. [11] Esther ix. 18. 19. 22. [12] Ezech. xxxvii. Thren. iii. 6. Dan. xii. 2. Baruc. iii. 4. 11. [13] Vide Judic. xv. 19. 2. Reg. xii. 5. Psal. lx. 20. lxxxiv. 7. cxvii. sæpius. [14] Vide Lactant. de Morte Persecutor. & Instit. l. 1. c. 1. Socrat. lib. 1. Histor. [15] Ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ. Alii plures: Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ita Steph. 2, 15, 16, Baroc. Petav. 2. Hunt. 1. Cov. 2. Sin. Arab. Aeth. [16] *Occisa sunt nomina hominum septem millia*. Vide eamdem locutionem supra, Apoc. iii. 4. Act. 1. 15. Nomina hic est capita.

murorum ejus, quo lapsu septem millia incolarum correpta sunt.

℣. 14. VÆ SECUNDUM ABIIT. Primum expressum est Capite VIII. 13. &c. usque ad Caput IX. 12. Excepit statim secundum, quod hucusque continuatur. Tertium hic ℣. 15. exorditur, & usque ad Caput XX. prorogatur. Bossuetus Episcopus Meldensis exordium ejus figis in Capita XVIII. & usque ad Caput XIX. ducit.

℣. 15. SEPTIMUS ANGELUS TUBA CECINIT: Postremum est signum, datum a septem Angelis; de quibus Capite VIII. 2. Primus Angelus tuba canit Capite VIII. 7. alter eodem Capite ℣. 8. Tertius item ℣. 10. Quartus ℣. 12. Quintus Capite IX. 1. Sextus ℣. 13. Denique septimus hic canit. Cum vero alii nonnisi calamitates annunciaverint, hic victorias Christi ejusque Ecclesiæ prædicit. Factæ sunt voces magnæ in Cœlo dicentes: *Factum est Regnum hujus Mundi Domini nostri & Christi ejus*, idest, ad Dominum nostrum & Christum ejus transivit (16). Ad Imperium evecto Constantino, Regnum Christi in Ecclesia incepit; crevitque eodem gradu, quo Constantinus æmulos suos dejiciebat. Denique omnia ille pacavit, & pax simul in tota Ecclesia regnavit post fusum victumque Licinium anno 323. Sub Constantino gentes integræ colla Christi jugo subdiderunt, Crux ubique erecta; ubique Templa steterunt, & profanæ superstitiones probro obrutæ ac neglectæ jacuerunt. Cœlum & Terra Dei laudibus hymnisque insonuerunt, ℣℣. 16. 17.

℣. 18. ET IRATÆ SUNT GENTES, ET ADVENIT IRA TUA. Pacata Ecclesia, pax ubique regnavit. Dei justitia, quæ de Ecclesia sua periculum fecerat, quæque diu adeo illam Gentilibus vexandam permiserat, gladio demum in Tyrannos converso, virium suarum pondus experiri illos voluit. Regnantes tunc Imperatores quatuor, Galerius & Constantinus, Maxentius & Maximianus Herculius, inter se commissi sunt. Rem infeliciter cessisse Severo Cæsari & Galerio, in Maxentium moventibus, ad ℣. 13. animadvertimus. Maximianus Herculius Filium Maxentium Imperio spoliare conatus fuit. Galerius Licinium dixit Augustum anno 307. Sequente anno Maximianus eamdem dignitatem usurpavit; eodemque ferme tempore Alexander salutari se Imperatorem curavit in Africa. Hi omnes mutuo se confecerunt, & altero post alterum decedente, Constantinus solus Imperii arbiter mansit.

Maximianus Herculius Imperium & vitam Constantino adimere molitus, ab eo præventus, laqueo sibi fauces elisit. Maximinus anno 311. mærore confectus, ipso mortis articulo solemni Edicto Christianorum vexationem coercuit, nec diu post decessit. Alexander vincitur ab exercitu Maxentii, & necatur in Africa. Anno 312. Constantinus quatuor præliis Maxentium confecit, qui in Tiberim mersus interiit. Maximinus, celebris alter Ecclesiæ hostis, castris exutus est a Licinio anno 313. nec sine miraculo, uti fama creditur; cum ejus copiæ ne resistere quidem auderent, quamvis numero adversariorum exercitum vincerent. Tandem Licinius Christianorum fautor, quamdiu Constantino adhæsit, ab Ecclesia & a Constantino desciscens (17), primo quidem prælio Cibalitano in Pannonia anno 314. victus, deinde mari terraque anno 323. delectus, Thessalonicam relegatus, ibique laqueo peremptus fuit. Ita sua fides constitit oraculo Joannis: *Advenit ira tua, & tempus mortuorum judicari*, id est tempus ulciscendi Martyrum necem; *& reddere mercedem servis tuis Prophetis, & Sanctis, & timentibus nomen tuum pusillis & magnis; & exterminandi Tyrannos, qui corruperunt terram* sævitia & sceleribus: hi enim omnes Ecclesiæ adversarii pravis erant moribus, ut ex Historia discimus.

℣. 19. ET APERTUM EST TEMPLUM DEI IN CŒLO; ET VISA EST ARCA TESTAMENTI. Ecclesia Jesu Christi rudi quadam imagine Templo Dei in Cœlo exprimitur; quemadmodum Arca Fœderis typus est Evangelii. Templum apertum denotat facultatem publice profitendi Christianam Religionem; Arca in Templo est publica Evangelii annunciatio. Hæc omnia spectata sunt sub Constantino. Ubique enim tunc prostrata Templa Christiana caput extulerunt, & nova erecta sunt; ubique lata pro Christianis edicta; ubique Evangelium traditum, & cum honore exceptum fuit.

Spectare videtur hic Joannes ea, quæ sub postremis Regibus Juda acciderunt, ex quibus nonnulli clauserunt Templum, ut Sacerdotum munus penitus cessaret; sed cum Princeps aliquis pius, puta Ezechias, sive Josias, rebus præerat, statim Templi fores recludebantur, ac restituebatur Arca (18), inde pridem amota 2. Par. 35. 3. *Ponite Arcam in Sanctuario Templi .... nequaquam eam ultra portabitis*. Demonstratum est alibi (19), Arcam Fœderis abfuisse a secundo Templo post captivitatem extructo, & fortasse nunquam repertam, eductamque fuisse a latebris, in quibus a Jeremia ante captam a Nabuchodonosore Jerosolymam abdita fuerat. Vide 2. Macchab. II. 4.... 6. *Evangelium æternum* (20) collocatum in Ecclesia Jesu Christi pro Arca abunde fuit. *Fulgura, & voces, & terræmotus* (21), *& grando magna*, denotant bella, rerumque turbationem, quæ tunc agitarunt Imperium, dum Constantinus restituendæ paci Ecclesiæ operam dabat.

---

(16) Ἐγένοντο αἱ βασιλεῖαι τοῦ κόσμου τοῦ Κυρίου ἡμῶν: Alii plurimi: Ἐγένετο ἡ βασιλεία τοῦ κόσμου, &c. Ita Vulg. Syr. Arab. Æthiop. Areth. Steph. γ, ιγ, ιε, Alex. &c. (17) Vide Euseb. lib. x. cap. 8. pag. 395. 396. 397. Hist. Eccles. (18) 2. Paral. XXXIV. 4. 7. 8. 2. Par. XXIX. 3. (19) In Dissertatione, utrum Arca in secundo Templo fuerit, ad Macchabæorum libros. (20) Apoc. XIV. 6.
(21) Omittit Græcus in libris compluribus. Steph. α, ιε, ιγ, Beidel. Leicestr. Moti.

C A P U T XII.

Mulier amicta sole. Draco rufus septiceps. Filius mulieris in Cœlum raptus. Illa in Desertum ad tres annos & dimidium se recipit. Prælium Michaelis cum Dracone, in quo Michael superat. Draco mulierem in Deserto insectatur. Fluvius terra absorptus. Draco in Sanctos furit.

℣. 1. ET signum magnum apparuit in cœlo; Mulier amicta sole, & luna sub pedibus ejus & in capite ejus corona stellarum duodecim: 2. Et in utero ha-

habens, clamabat parturiens, & cruciabatur, ut pariat. 3. Et visum est aliud signum in cœlo: & ecce draco magnus rufus, habens capita septem, & cornua decem: & in capitibus ejus diademata septem: 4. Et cauda ejus trahebat tertiam partem stellarum cœli, & misit eas in terram: & draco stetit ante mulierem, quæ erat paritura; ut cum peperisset, filium ejus devoraret. 5. Et peperit filium masculum, qui recturus erat omnes Gentes in virga ferrea: & raptus est filius ejus ad Deum, & ad thronum ejus. 6. Et mulier fugit in solitudinem, ubi habebat locum paratum a Deo, ut ibi pascant eam diebus mille ducentis sexaginta. 7. Et factum est prælium magnum in cœlo: Michael, & angeli ejus præliabantur cum dracone, & draco pugnabat, & angeli ejus: 8. Et non valuerunt, neque locus inventus est eorum amplius in cœlo. 9. Et projectus est draco ille magnus, serpens antiquus, qui vocatur diabolus, & satanas, qui seducit universum orbem: & projectus est in terram, & angeli ejus cum illo missi sunt. 10. Et audivi vocem magnam in cœlo dicentem: Nunc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi ejus: quia projectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die, ac nocte. 11. Et ipsi vicerunt eum propter sanguinem Agni, & propter verbum testimonii sui, & non dilexerunt animas suas usque ad mortem. 12. Propterea lætamini cœli, & qui habitatis in eis. Væ terræ, & mari, quia descendit diabolus ad vos, habens iram magnam, sciens quod modicum tempus habet. 13. Et postquam vidit draco, quod projectus esset in terram, persecutus est mulierem, quæ peperit masculum: 14. Et datæ sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, ut volaret in desertum in locum suum, ubi alitur per tempus, & tempora, & dimidium temporis, a facie serpentis. 15. Et misit serpens ex ore suo post mulierem, aquam tamquam flumen, ut eam faceret trahi a flumine. 16. Et adjuvit terra mulierem, & aperuit terra os suum, & absorbuit flumen, quod misit draco de ore suo. 17. Et iratus est draco in mulierem: & abiit facere prælium cum reliquis de semine ejus, qui custodiunt mandata Dei, & habent testimonium Jesu Christi. 18. Et stetit super arenam maris.

℣. 1. SIGNUM MAGNUM APPARUIT IN CŒLO. En novam imaginem, qua describuntur mala Ecclesiæ (1) sub *Diocletiano*, *Maximiano Herculio*, *Galerio*, *Maximino*, *Severo*, *Maxentio*, & *Licinio*, qui hic pinguntur emblemate Draconis septicipitis, cujus singula capita diademate insigniebantur. Ecclesia sese offert sub typo *mulieris amictæ sole*, *& luna sub pedibus ejus*, *& in capite ejus corona stellarum duodecim*. Nihil hac imagine ditius, nihil augustius. Unam eamdemque rem sæpe sub oculos varia sub imagine revocat Joannes, quo altius menti imprimatur; id quod in rebus gravioribus Danieli cæterisque Prophetis usitatum fuit. *Sol*, quo Ecclesia amicitur, Christum denotat; *Luna* sunt res creatæ, Imperia, terrestres res & vicissitudinibus obnoxiæ. *Stellæ duodecim*, quibus diadema constat, sunt duodecim Apostoli, & Apostolorum successores, Patres & Scriptores Ecclesiastici (2) sæpe transtularunt ad Virginem Deiparam ea, quæ hic de Ecclesia scribuntur; sed hæc mystica & spiritalia sunt, non literalia. Ecclesia fœcunditatem cum virginitate conjungit; quod & Virgini Jesu Christi Matri commune est.

℣. 2. IN UTERO HABENS CLAMABAT (3), seu mulier parturiens. Ecclesia Christi, uti parens fœcunda, parturitionis dolores spatio plurium annorum tulit. Parit autem Filios Deo per fidem & baptismum (4); non sine cruciatu, nam superandi erant errores & minæ, atque Mundi & Dæmonis infectationes. Sed hæc minora sunt iis, quæ ferenda illi fuerunt, cum Filios Cœlo paritura erat per infectationes, perpessiones, & Martyrium. Draco tunc furorem omnem exercuit, ut matrem cum fœtu suo caperet. Hæc sequentibus membris per partes expendenda.

℣. 3. VISUM EST ALIUD SIGNUM IN CŒLO; simul autem *ecce Draco magnus rufus*, *habens capita septem*, *& cornua decem*. Draco magnus est Romani Imperii potentia, rufus ob sævitiam; septiceps ob Imperatores septem, a quibus Imperium regebatur, qui subinde Ecclesiam Christi vexarunt. Draconem diademata septem ornabant; quæ sunt authoritas & dignitas septem illorum, quorum nomina ℣. 1. dedimus. Denique terribilis hæc bellua decem cornibus instruebatur, emblemate Regum Barbarorum, qui maximam Imperii partem inundarunt. Confer Capita XIII. 1. & XVII. 7. 12. hujus Libri.

℣. 4. CAUDA EJUS TRAHEBAT TERTIAM PARTEM STELLARUM. Dum maxime furebant Tyranni, Christianorum plures a fide desciverunt; alii sacros Codices prodiderunt; alii dato pretio emerunt schedas, quasi sacrificassent. Historia Ecclesiastica hisce tristis illius ætatis lapsibus passim scatet. Scitum est, quinam fuerint *Traditores* in Africa. Sacros libros ad prorogandam aliquandiu vitam dabant; quod & Episcopis quibusdam & Sacerdotibus vitio datum fuit. Ex Actis S. Romani discimus, concursum undique esse ad sacrificia Idolis immolanda; quorum parva simulacra ad fontes & ad fora collocabantur, appositis custodibus, qui accedentes ad suffitum cogerent, ut nec vendi quidquam, nec emi, nec aqua hauriri nisi a sacrificantibus posset. Ubique ferrum, ignis, minæ, illecebræ, vis ad cogendos Christianos, ut abjecto Christo Idola venerarentur. Post hæc omnia, quis jure miretur, si cauda draconis secum traxit in infernum tertiam partem stellarum Cœli,

(1) Bossuet, Du Pin, Alcazar. alii. (2) Vide August. lib. 4. de Symbolo ad Catechum. Bernard. serm. in hunc loc. Autbert. Berengaud. Haymo, Gagnej. Pannon. Cornel. Andre. Areth. hic.
(3) Κράζει, Clamat. Alii, ἔκραζεν, Clamabat. Ita Steph. ε, ιϛ, ιϛ, Baroc. Per. a. Sin. Cov. 2. Syr. Æthiop. Arab. alii. (4) Joan. XVI. 21. Galat. IV. 19.

ſi, Epiſcopos, Sacerdotes, Diaconos? Nam priore anno capitale ſupplicium in hos tantummodo latis edictis decernebatur; ſed brevi ad omnes æque Fideles pœna eadem prorogata fuit.

Draco stetit ante mulierem, hiantibus faucibus, & minacibus oculis, *ut, cum peperiſſet filium ejus, devoraret*. Tyranni ſe totos convertiſſe videbantur ad rem Chriſtianam perdendam, ſive necatis Fidelibus, ſive in apoſtaſiam pertractis, ſive adempta corporis vel animæ vita.

℣. 5. Et peperit filium masculum. Fideles illi, quibus Deus tantum indidit virtutis, ut tormenta ſuſtinerent, quique vitam pro Chriſto dederunt, vel qui abjecerunt omnia, ut fidem ſervarent, germani fuere Eccleſiæ filii maſculi, & fortes (5). Ex illis quidam tranſlati fuerunt in Cœlum coram Dei ſolio, ut beatitudine potirentur. Alii ſuperſtites inter mortales perſeverarunt, & in gentibus dominati ſunt *in virga ferrea*. Res Chriſtianorum ſub Conſtantino floruere, & Gentilium ubique proſtratæ ſunt ac dejectæ. Nulla quidem tormenta adhibita ſunt, ut illi ſaniora conſilia capere cogerentur; ſed Deus totum juſtitiæ ſuæ pondus in capita eorum excuſſit. Confer hanc locutionem, *Qui recturus erat gentes in virga ferrea*, cum Apocal. II. 27. & Pſal. II. 9.

℣. 6. Mulier fugit in solitudinem. Chriſtiani plures, furentibus in Eccleſiam tyrannis, in ſolitudines ſeſe proripuerunt, ubi ex illis alii vitæ curſum abſolverunt, alii vitæ ſolitariæ aſtueverunt, alii pace Eccleſiæ reddita domum remearunt. S. Baſilii Magni parentes in deſerta Ponti fugientes, egerunt ibi ſeptennium (6). Alii ſpontaneum exilium eligentes, apud exteros aſylum tutum, liberumque Religionis exercitium (7) nacti ſunt. Hanc rationem inivit Deus, ut permultos Gentiles ad fidem converteret. Tyrannorum occaſione vitæ ſolitariæ inſtitutum incepiſſe, S. Hieronymus animadvertit. S. Paulus primus Eremi cultor ſub Decio & Valeriano in ſolitudinem ſecedens, eo vitæ genere adeo delectatus eſt, ut de reditu in ſæculum deinceps minime cogitarit. Ex Actis Martyrum Nicomedienſium diſcimus, Chriſtianos fuga ſe in montes & ſpeluncas, & abditiſſima quæque deſerta proripuiſſe. S. Baſilius meminit S. Gordii Martyris, qui furente perſecutione invias ſolitudines penetravit; ſed paulo poſt martyrii deſiderio correptus, deſeruit latebras, palamque ſe populo in amphitheatrum collecto prodidit. Scitum eſt, Sanctos Dionyſium Alexandrinum, Cyprianum, Gregorium Thaumaturgum ſeſe in ſolitudines recepiſſe, opperientes quid interim de ſe Numinis providentia decerneret.

Ubi habebat locum paratum a Deo. Qua erat providentia Deus, id egit, ut Fidelium complures in deſertis locis & apud barbaras gentes tutum ab adverſariis aſylum nanciſcerentur, uti animadvertimus. Ibi nutriti ſunt *diebus mille ducentis ſexaginta*; ideſt tribus annis & dimidio perſecutionis Diocletiani; ab anno ſcilicet 303. uſque ad menſem Julium anni 306. Vide ſupra XI. 3.

℣. 7. Factum est prælium magnum (8) in Cœlo. Michael cum bonorum Angelorum agmine, & Lucifer ſive Draco, habens ſub ſignis Dæmones, dimicant; illi quidem in defenſionem Eccleſiæ & Religionis Chriſtianæ; hi vero in exitium. At bellatores iſti oculis conſpicui non ſunt. Qui oculis noſtris conſpiciuntur, ſunt hinc quidem Chriſtiani vexati, illinc Ethnici Imperatores. Pro Eccleſia dimicant Angeli boni, quam & Chriſti potentia defendit, & victricem facit. Ethnicos armat Draco, & vincuntur. Chriſtiana Religio potentia, gloria & amplitudine maxime aucta eſt. Septem Draconis capita præciduntur: decem cornua franguntur. Septem Imperatores Conſtantino æmuli miſere pereunt; unus regnat Conſtantinus, quo agente Chriſtus regnat in terris. Confer Danielem (9) prædicentem opem a Michaele ferendam populo Dei, vexato ab Antiocho Epiphane, præcurſore & typo Diocletiani.

℣. 9. Draco ille magnus ſepticeps, serpens antiquus, qui Evam decepit, ejuſque illecebris Adamum in crimen traxit; adverſarius ille Chriſti, *qui vocatur Diabolus*, ſeu calumniator, & *Satanas*, ſeu adverſarius, *qui ſeducit univerſum Orbem* malis perſuaſionibus, quique Ethnicos erga Idola faſcinat (℣. 10.); ille *accuſator fratrum noſtrorum, qui accuſabat illos ante conſpectum Dei noſtri die ac nocte*, victus eſt, profligatus, Cœlo pulſus. Græci quidam libri (10) omittunt illud: *Accuſator fratrum noſtrorum*. Spectavit hic Apoſtolus illud Jobi de Satana, qui ſtans coram Deo Jobum accuſavit, quod Deo non fruſtra ſerviret (11), tum & ea quæ habet Zacharias 3. 1. de Diabolo, qui ſtans Jeſum filium Joſedechi, & Zorobabelem ante Dei tribunal accuſavit. Vide etiam Pſalmum CVIII. 6. *Diabolus ſtet a dextris ejus*. Certum ſtatuit Apoſtolus, perſecutionem motam fuiſſe Deo permittente, & ſuadente Dæmone, qui a Deo hanc facultatem veluti extorſit, qua donatus, Ethnicis Imperatoribus uſus eſt tamquam furoris & nequitiæ in Eccleſiam ſuæ miniſtris.

℣. 11. Et ipsi vicerunt eum propter sanguinem Agni. Quam Fideles de Diabolo Ethnicisque infeſtiſſimis adverſariis retulerunt victoriam, ea non hominum virtuti, ſed merito Sanguinis Chriſti tribuenda eſt: tribuenda pariter ejus verbo, quod S. Spiritus eorum cordibus inſculpſit, & cui ſanguinis ſui effuſione teſtimonium illi reddiderunt. *Non dilexerunt animas ſuas uſque ad mortem*; vitam ſuam contempſerunt, adeo ut vel illam profundere non dubitarint.

℣. 12. Væ terræ, et mari (12), quia descendit Diabolus. Draco magnus ſuperatus quidem eſt, ſed non extinctus. E Cœlo decidit; & mulier, ſive Eccleſia, eo nequidquam repugnante, enixa eſt Filium maſculum, populum ſanctum, juſtum, tormentis & morte ſuperiorem. Hæc omnia ad tres illos annos & dimidium, ſive ad dies mille ducentos ſexaginta perſecutionis Diocletiani pertinent. Draco in terram projectus, majori in Chriſtianos ira exarſit. Novit ille futurum, ut brevi totum Imperium ſuum deleatur; nec ignorat, Conſtantinum, qui Chriſti Regnum longe lateque promulgaturus eſt, Imperatoris titulum & dignitatem obtinuiſſe. Novis conatibus ignominiam ex hoſtibus acceptam depellere a ſe meditatur.

Profecto dum Conſtantinus pacandæ per Provincias ſibi ſubditas Eccleſiæ operam dabat, Maxentius in Italia, & Provinciarum Præſides in Oriente ſæviebant in Martyres; quibus vexandis necandiſque feſſi, ad metalla damnandos, torquendoſque variis diverſiſque rationibus cenſuerunt. Ineunte anno 308. perſecutio incaluit, deinde deferbuit, ſtatimque iterum exarſit. Maximinus nunquam non ſæviit in Chriſtianos, nec niſi invitus anno 311. ſubſcripſit Edicto ſolemni, quod Maximianus Galerius, morbo cogente & morti proximus, Sardicæ promulgavit ad ſedandam perſecutio-

---

[5] Confer Iſai. LXVI. 7. *Antequam veniret partus ejus, peperit maſculum. Quis audivit umquam tale? Et quis vidit huic ſimile? Numquid parturiet terra una die? Aut parietur gens ſimul? quia parturivit & peperit Sion filios ſuos.* [6] Nazianz. Orat. 20. pag. 319. 320. [7] Euſeb. lib. 2. de Vita Conſtant. c. 53.
[8] Græcus abſolute: *Factum eſt prælium in Cœlo*. Latini quædam Exemplaria omittunt etiam *magnum*. Omittit quoque Primaſius. [9] Dan. XII. 1. X. 13. 21. [10] Ὁ κατήγορος τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν. Omittunt Aldin. Colinæ. Eraſm. Edit. 3. priores. [11] Job 1. 6. 9. 12. & II. 2. 3. [12] Οὐαὶ τοῖς κατοικοῦσι τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν. Alii: Οὐαὶ τῇ γῇ καὶ τῇ θαλάσσῃ. Ita Steph. α, ιγ, Baroc. Petav. 2. Hunt. 1. Cov. 2. alii. Vulg. Syr. Arab. Æthiop. Armen. &c.

tionem (1). Subinde quidem Maximinus odium in Christianos prodebat; sed nulla palam indicta est persecutio, & anno 312. coactus a Constantino & Licinio, promulgata ab illis pro Christianis Edicta rata habuit. Ita factum est, ut Draco magnus tollere caput sæpius tentans, tamdem profligaretur, & loco cederet.

℣. 14. DATÆ SUNT MULIERI ALÆ DUÆ AQUILÆ MAGNÆ, eaque avolavit in solitudinem, *ubi alitur per tempus, & tempora, & dimidium temporis*, idest tribus annis & dimidio. Inito anno 308. Maximinus in Oriente infestius quam olim in Christianos sæviit usque ad annum 311. quo a Fidelibus non sponte manum ramisit, excipiens Edictum Maximiani Galerii in urbe Nicomedia publice affixum. Ea furente tempestate, Ecclesia assueta furori cedere, in solitudinem fugiens, ibi se continuit, dum pacis tranquillum rediret.

℣. 15. ET MISIT SERPENS EX ORE SUO POST MULIEREM AQUAM TAMQUAM FLUMEN. Cum nec flammis, nec veneno nocere illi posset, nec eam lædere ferro & igne, ultimo tandem nisu in ejus perniciem aquarum fluvium ex ore evomuit. Aperta vi in Christianos sævire non audens Maximinus, variis artibus pellere illos ex urbibus, prohibere ne cœtus agerent in cœmeteriis, ne loca ad cœtus cogendos ædificarent, ne denique publica quapiam actione Religionem profiterentur, adnisus fuit (2).

Sed fluvium hunc e draconis faucibus emissum (℣. 16.) *absorbuit terra*. Imperatores tunc primum opem Ecclesiæ attulerunt. Constantinus & Licinius, uti animadvertimus, Maximinum coegerunt Edicta promulgare latis a se Edictis consentanea, & rei Christianæ utilia. Maximinus temere suscepto in Licinium bello, superatus est, coactusque ementitis vestibus sese proripere. Cum in ditionem suam pervenisset, animadvertit in Profanos Sacerdotes belli hujus suasores, latoque palam Edicto Christianis favit: quamquam nec ita Dei ultionem evitavit; sævum quippe morbum subiit, quo vexante peccatum quidem suum agnovit, sed crimen sincera & genuina pœnitudine non expiavit (3).

℣. 17. ET IRATUS EST DRACO IN MULIEREM, ET ABIIT FACERE PRÆLIUM CUM RELIQUIS DE SEMINE EJUS; cum ceteris Ecclesiæ filiis, *qui custodiunt mandata Dei*, quique vim præteritarum persecutionum fortiter sustinuerunt, nihilque deinceps aliud curant, nisi ut quieti in Ecclesia degant. Postremus iste Draconis nisus denotat facile Licinii persecutionem, anno 320. motam, nec tempore, nec loco magnam: is enim imperium nonnisi in partem aliquam Provinciarum Orientis prorogabat, metuque Constantini continebatur. Primo quidem Christianos domo sua expulit (4); exilioque damnavit fidelissimos sibi subditos, & ad infimam servorum conditionem dejecit eos, quos ipse ad supremas dignitates extulerat. Commercium omnium Episcoporum cum reliquis interdixit, & nequis generalis cœtus, neque Synodus fieret, vetuit. Ne viri in Ecclesias simul cum mulieribus convenirent, cavit, & ne eo se conferrent fœminæ. Mandavit Episcopis, mulieres ne erudirent, sed fœminæ fœminas instituerent (5). Adjecit, cœtus Christianorum deinceps nonnisi sub dio & in agro haberi.

Leges hasce contemni intelligens, in apertam persecutionem erupit; quare lato edicto jussit, ex urbanis militibus illos, qui juri dicundo præerant, exauctorari, nisi Diis immolarent. Christianos plures rebus suis vel libertate spoliavit; alios ad infima & servilia redegit; alios exilio & ad fodinas damnavit (6). Denique furore crescente audacius Ecclesiam invasit in Episcopis, e quibus plures neci tradidit (7). Postremus hic Draconis sibilus fuit. Licinius a Constantino armis petitus & superatus fuit anno 323. Amisit ille cum victoria Imperium, deinde vitam, quippe qui non diu post Nicomediæ faucibus elisis interiit. Atque hic exitus persecutionum, quas Christiani a Profanis Imperatoribus pertulerunt.

℣. 18. ET STETIT SUPER ARENAM MARIS. Draco captus fuit, arena obrutus, & cum moveri non posset, dejectus victusque fuit Christianorum constantia, quos ille vincere tum vastitie cum feritate conatus est. Forrasse etiam denotare his voluit Apostolus Licinium, primo quidem prope Adrianopolim a Constantino superatum; cujus deinde classis, ex ducentis navibus constans, partim quidem in scopulos ellisa periit, partim vero a Crispo dissipata est. Porro Constantini classis nonnisi octoginta navibus constans, cxxx. naves e classe Licinii corrosit. Licinius Byzantium se proripuit, ubi a Constantino obsessus est; sed credens inde, trajecto mari recepit se Calcedonem. Institit fugienti Constantinus, prælioque commisso superavit adversarium, cujus exercitus a cxxx. millibus vix ad triginta millia diminutus est. Venit inde Nicomediam, ubi iterum a Constantino obsessus, dedere se & Imperium abdicare coactus fuit. Denique post aliquot annos Thessalonicæ laqueo elisus periit. Est Thessalonica urbs maritima, quo sensu Draco arena obruitur. Græcus (8) pro *stetit*, legit, *steti super arenam*; quasi de se Apostolus affirmet, post eam visionem raptum se in spiritu super arenam stetisse. Sed Vulgatæ lectionem tuentur Codex Alexandrinus, Syrus, Tichonius, Versio Arabica, Editio Aldina. Lectio Græca optime congruit cum consequentibus, ubi Joannes emergentem e mari draconem marinum intuetur: Steti super arenam maris, & vidi de mari bestiam ascendentem, habentem capita septem.

---

[1] Euseb. lib. 8. cap. 17. & lib. 9. cap. 1. Lactant. de Morte Persecut. cap. 33. 35. [2] Lactant. de Morte Persecutor. cap. 36. Euseb. lib. 9. cap. 2. & 4. Histor. Ecclef. Tillemont, persécution de Diocletien tom. 5. chap. 42. pag. 104. 125. [3] Vide Euseb. Histor. Eccles. lib. 10. c. 10. de Vita Constant. l. 1. c. 58. 59. & Lactant. de Morte Persecutor. c. 45. 48. 49. [4] Euseb. lib. 10. cap. 8. & Vit. Constantin. lib. 1. cap. 52. [5] Euseb. Hist. Eccl. lib. 10. c. 8. & de Vita Const. l. 1. c. 53. [6] Constant. lib. 2. cap. 20. 30. 31. 32. [7] Euseb. Hist. lib. 10. c. 8. & Vita Const. lib. 1. cap. 52. lib. 2. c. 2. [8] Καὶ ἐστάθην ἐπὶ τὴν ἄμμον. Alii plures: Καὶ ἐστάθη, &c.

C A-

CAPUT XIII.

Bestia septem capitum & decem cornuum e mari prosilit, cum qua potentiam suam draco communicat. Unum ex ejus capitibus, quod mortuum videbatur, convalescit. Totus orbis draconem & bestiam adorat. Illa bello cum Sanctis commisso superat. Bestia duobus cornibus agninis instructa universam terram in errorem trahit, qua & vocem elicit ex imagine Bestiæ, eamdemque imaginem omnes gestant.

℣. 1. ET vidi de mari bestiam ascendentem, habentem capita septem, & cornua decem, & super cornua ejus decem diademata, & super capita ejus nomina blasphemiæ. 2. Et bestia, quam vidi, similis erat pardo, & pedes ejus sicut pedes ursi, & os ejus sicut os leonis. Et dedit illi draco virtutem suam, & potestatem magnam. 3. Et vidi unum de capitibus suis quasi occisum in mortem: & plaga mortis ejus curata est. Et admirata est universa terra post bestiam. 4. Et adoraverunt draconem, qui dedit potestatem bestiæ: & adoraverunt bestiam, dicentes: Quis similis bestiæ? & quis poterit pugnare cum ea? 5. Et datum est ei os loquens magna, & blasphemias: & data est ei potestas facere menses quadraginta duos. 6. Et aperuit os suum in blasphemias ad Deum, blasphemare nomen ejus, & tabernaculum ejus, & eos, qui in cœlo habitant. 7. Et est datum illi bellum facere cum Sanctis, & vincere eos. Et data est illi potestas in omnem tribum, & populum, & linguam, & gentem: 8. Et adoraverunt eam omnes, qui inhabitant terram: quorum non sunt scripta nomina in Libro vitæ Agni, qui occisus est ab origine mundi. 9. Si quis habet aurem, audiat. 10. Qui in captivitatem duxerit, in captivitatem vadet: qui in gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. Hic est patientia, & fides Sanctorum. 11. Et vidi aliam bestiam ascendentem de terra, & habebat cornua duo similia Agni, & loquebatur sicut draco. 12. Et potestatem prioris bestiæ omnem faciebat in conspectu ejus: & fecit terram, & habitantes in ea, adorare bestiam primam, cujus curata est plaga mortis. 13. Et fecit signa magna, ut etiam ignem faceret de cœlo descendere in terram in conspectu hominum. 14. Et seduxit habitantes in terra, propter signa, quæ data sunt illi facere in conspectu bestiæ, dicens habitantibus in terra, ut faciant imaginem bestiæ, quæ habet plagam gladii, & vixit. 15. Et datum est illi, ut daret spiritum imagini bestiæ, & ut loquatur imago bestiæ: & faciat, ut quicumque non adoraverint imaginem bestiæ, occidantur. 16. Et faciet omnes pusillos, & magnos, & divites, & pauperes, & liberos, & servos habere characterem in dextera manu sua, aut in frontibus suis. 17. Et ne quis possit emere, aut vendere, nisi qui habet characterem, aut nomen bestiæ, aut numerum nominis ejus. 18. Hic sapientia est. Qui habet intellectum, computet numerum bestiæ. Numerus enim hominis est: & numerus ejus sexcenti sexaginta sex.

℣. 1. ET VIDI DE MARI BESTIAM ASCENDENTEM. Tertia hæc imago est unius ejusdemque persecutionis a Joanne expressa. Is Capite XI. obscura quadam imagine intuitus est sinistros Fidelium vexatorum eventus, sub figura duorum testium, qui neci traditi, deinde in vitam restituti sunt. Capite XII. Principes Ecclesiæ adversarii emblema gerunt Draconis septem capitum & decem cornuum. Hic capite XIII. rem eamdem revocat sub oculos imago marini monstri, similis draconi, de quo hactenus. Danieli pariter 7. 3. monstrata sunt magna Imperia: in quatuor monstrorum e mari emergentium effigie. Alexandri successores eidem Prophetæ sub imagine cornuum exhibentur; quemadmodum hic marinum monstrum capitibus septem & cornibus decem instruitur. Ex his capitibus tria bicornia, reliqua, ut arbitror, unicornia erant. Singulis autem cornibus erat diadema, regiæ vel summæ potestatis insigne.

E pelago emergens monstrum est Romanum Imperium; septem vero capita, totidem Imperatores, Ecclesiæ inimici; Diocletianus, Maximianus, Galerius, Maximinus, Severus, Maxentius, Licinius. Suntqui (1) pro Severo, cujus Imperium breve fuit, ponant Constantium Chlorum, patrem Constantini, qui æquum semper animum erga Christianos gessit, sed minoris erat authoritatis quam ut defendere illos, ne in Provinciis ditionis alienæ vexarentur, posset, proindeque lata in Christianos Edicta ejus nomen una cum cæteris Imperatoribus præferebant, cogebanturque Christiani Chlorum perinde atque Collegas adorare.

Decem cornua coronata, in capitibus ceti micantia, totidem sunt barbari Reges, Provincias ab Imperio avellentes, quas in Regna totidem erigebant (a); uti præcipuum constat a Persis & Saracenis in Asia, a Vandalis in Africa, a Gothis in Hispania, a Longobardis in Italia, a Francis

[1] Bossuetus hic.

[a] Berengaud. in Cap. XIII. Bossuet, Du Pin ibidem.

cis & Burgundionibus in Gallia, ab Hunnis in Pannonia, &c. Hæc est germana oraculi explicatio, uti perspicue patebit ex ℣℣. 12. 13. 14. 15. 16. 17. Capitis XVII.

Nomina blasphemiæ (3), inscripta septem capitibus, sunt profana Idolorum nomina, quæ ex illis Imperatoribus quidam nominibus propriis adjiciebant. Diocletiano *Jovius*, ex Jove nempe ducta appellatio, placuit; Maximiano *Hercules* sive *Herculius*. Maximinus item Diocletiani imitatione *Jovius* dictus. Sed melius *nomina blasphemiæ* tribuuntur edictis sive in Christianos, sive ob confirmandam Gentilium superstitionem latis. Conferenda sunt hæc cum Capite XVII. ut alterum ex altero illustretur. Joannes per se illud explicat.

℣. 2. BESTIA, QUAM VIDI, SIMILIS ERAT PARDO. Pardus animal est varie maculosum, sævum, vafrum, pernix: figura inconstantiæ. In Daniele 7. 6. denotat Alexandrum Magnum, hominem vitiorum laudumque mistione varium, acerrimum rapidumque in expeditionibus. Bestia, quam Apostolus spectavit, pedibus urso, capite vel rictu leoni similis erat, quibus & robur & sævities exprimebantur. In se una colligebat proprietates quatuor animalium Danielis Dan. 7. 4. quartamque ejusdem Prophetæ 7. 7. belluam referebat; cui tamen ille nullam peculiarem figuram tribuit, sed terribilem nuncupat, mirabilem, sævam & a cæteris tribus bestiis plane diversam. Romanum Imperium tria maxima Imperia in se collegerat, Caldæorum nempe, Persarum & Græcorum; vel saltem continebat omnia, quæ veteres illi Imperatores cis Euphratem possederant, septemque Imperatores, potissimum oraculi hujus argumentum, distinguebantur notis omnibus, quæ in Nabuchodonosore, Cyro, Alexandro, a quibus imperia a Daniele designata condita sunt, conspiciebantur.

Bossuetus Episcopus Meldensis notavit in Imperatoribus Maximiano Herculio, Galerio Maximino, & Diocletiano ingenium ac naturam trium animalium, quæ in bestia agnoscebantur. *Pardo* describitur Maximianus, versutus, inquietus, sævus; *urso* Galerius Maximinus vir e borealibus veniens, ferus, ore truci, procero corpore & deformi (4). Hunc delectatum fuisse ursis, sibi paribus magnitudine, & feritate, Lactantius est author (5). Denique leone Diocletianus, sævo ingenio, & in Christianos infensissimus.

DEDIT ILLI DRACO VIRTUTEM SUAM, ET POTESTATEM MAGNAM. Eadem semper recurrit potestas, quæ Ecclesiam insectatur, sive hæc Dracone, sive marina bellua exprimatur. Unus idemque Dæmon est, qui Profanos Imperatores efferavit, quemque hoc & superiori Capite S. Spiritus designavit.

℣. 3. VIDI UNUM DE CAPITIBUS EJUS QUASI OCCISUM. Collata hac sententia cum ℣. 10. Capitis XVII. qui veluti clavis & explicatio hujus est, discimus, septem hisce capitibus Imperatores septem, singillatim perituros, designari. Primo statim quinque interierunt. Ex omnibus hisce Tyrannis unus aliquandiu superfuit Maximinus, quo Ecclesiam Orientalem insectante, reliqua per Imperium quiescebant. Cadente sexto capite, septimum in Licinio surrexit; sed non diu stetit, uti Capite VII. 10. dicitur. Solus hic ex Ecclesiæ inimicis mansit, sublatis Diocletiano, Maximiano, Galerio, Maximino, Severo, & Maxentio. Denique eodem Capite XVII. 11. ventura prænunciatur *octava bestia, quæ de septem est*; quibus facile denotatur Julianus Apostata, tyrannorum Ecclesiam lacessentium religionem & odium in Christianos imitatus. Sub eo Principe vaticinia, de quibus tum hoc tum sequentibus membris, implenda erant.

ET PLAGA MORTIS EJUS CURATA EST. ET ADMIRATA EST UNIVERSA TERRA (6). Bestia, quæ Constantino & Constantio Principibus extincta videbatur, ad vitam Juliano imperante rediit. Majori enim ille quam Prædecessores studio Religionis Profanæ tenebatur, quo & prostratas ejus res restituere aggresso, *admirata est omnis terra*, ad mutationem inopinam. Gentiles, rati nunquam e ruina Religionem suam surrecturam, ceu divinum prodigium admirari sunt patrocinium, quo Julianus miseram fovit. *Universa terra* secuta est bestiam; Gentiles nempe omnes novo studio ad idola procurrerunt; inclinantemque in illa Principem mali cumplures Christiani secuti sunt. ℣. 4. Tunc ingens populorum concursus factus est, *& adoraverunt Draconem, qui dedit potestatem bestiæ*, ipsamque pariter *bestiam adoraverunt*. Solemne olim fuit, Imperatorum imaginibus sacrilegum cultum & honorem exhibere. Fideles obsequium aliquod, quantum Religio permittebat, imaginibus illis non denegabant. Igitur ut invitos imprudentesque ad idololatriam traheret Julianus, pingendum se cum appositis Numinibus curavit (7), uti simul civilis honor sibi, impius Numinibus daretur. In nonnullis ex his imaginibus Jupiter e nubibus prodiens diadema ejus capiti imponit: in aliis Mercurius & Mars Juliani lateribus adsistunt, oculis in illum versis, quasi bello æque & scientiis excellere illum demonstrent. Simulacra etiam sibi & uxori sub effigie Apollinis & Dianæ poni jussit (8). His veluti laqueis Fidelium complures decepit.

Dicentes: Quis similis bestiæ? Et quis poterit pugnare cum ea? Tunc Gentiles jactitabant, Romanam Religionem invictam esse, cum longe adeo proscripta postliminio rediisset: insultabant Christianis, simulque Constantino & Constantio Imperatoribus; ac denique in Deum & Jesum Christum convicia eromebant.

℣. 5. DATUM EST EI OS LOQUENS MAGNA, ET BLASPHEMIAS. His notis Julianus ad vivum pingitur, qui vanitatem suam, quacumque oblata occasione, ostendebat. Spectare id licuit præsertim in Satyrico, quo Imperatores præteritos proscidit. Populi favorem & laudes adeo expetebat, ut nullis saturaretur (9); omniaque laudis causa fecisse admirator ejus Libanius fatetur (10). Ad blasphemias in Christum & ad profanam Religionem quod attinet, ipsi pariter Scriptores Profani (11) sollicitudinem ejus nimiam erga superstitiones, & sumptus in Sacrificiis immodicos, ac denique sævitiam in Christianos damnavere. Fertur, cum moriturus ex vulnere decumberet, fluentem cruorem manu hausisse, & in aerem sparsisse, his verbis: *Vicisti, Galilæe* (12). Tradit Philostorgius (13), illum jactasse cruorem in solem, simulque clamasse: *Satiare: tu, sol, Julianum necas* (14). Fama est etiam, illum Diis suis, proditores impiosque appellantem, maledixisse (15).

DATA EST EI POTESTAS FACERE MENSES QUADRAGINTA DUOS: idest, bellum agendi mensibus duobus & quadraginta, seu diebus mille ducentis sexaginta, vel tribus annis & dimidio; eadem enim semper dierum, mensium, & annorum periodus recurrit; ac si peculiari providentia Deus intra

(3) *Nomina blasphemiæ*. Græc. *Nomen blasphemiæ*, Ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτοῦ ὄνομα βλασφημίας. Alii plures: Ὀνόματα βλασφημίας. Ita Sic[...] e, 19, Baroc. Cov. 2. Vulg. Syr. Arab. Aeth. Seidel. &c. (4) Lactant. de Morte Persecut. cap. 9. (5) Lactant. de Morte Persecut. cap. 21. (6) Καὶ ἐθαυμάσθη ἐν ὅλῃ τῇ γῇ ὀπίσω τοῦ θηρίου. Alii: Ἐθαυμάσθη ὅλη ἡ γῆ. Alii plures: Ἐθαύμασεν ὅλη ἡ γῆ. Ita Vulg. Syr. Arab. Aeth. Iren. Editi aliquot Mss. non pauci. (7) Nazianz. Orat. 3. pag. 83. Sozom. lib. 5. cap. 17. (8) Codin. Origin. Constantinopol. pag. 97. (9) Ammian. lib. 25. pag. 292. 294. (10) Liban. Orat. 10. (11) Eutrop. pag. 589. Themist. Orat. 5. Ammian. lib. 22. & 25. (12) Theodoret. lib. 3. cap. 20. Hist. Eccles. Sozomen. lib. 6. cap. 2. (13) Philostorg. pag. 105. Sozomen. pag. 638. (14) Chronic. Alex. pag. 292. (15) Philostorg. pag. 105.

intra id spatium desiuire voluerit insectationes Antiochi Epiphanis in Judæos (16); Diocletiani (17), Maximini in Oriente (18), Licinii (19), ac denique Juliani Apostatæ in Christianos. Si animum adverteris, intelliges utique, singulas hasce persecutiones pari ferme temporis spatio perseverasse. Julianus salutatus est Augustus Luteriæ Parisiorum circa ver anni 360. agnitus vero in summum Imperii moderatorem post obitum Constantii, qui anno 361. die 3. Novembris, fatis cessit. Desiit anno 363. die 27. Junii. Itaque regnavit anno uno & septem vel octo mensibus; sed Augusti dignitatem tribus annis & dimidio tenuit. Toto hoc tempore belli in Ecclesiam gerendi potestatem obtinuit. Illud equidem aperta vi inferre nonnisi biennio circiter ausus fuit; sed jam inde ab usurpato Augusti titulo adversus Constantium, unicum legitimum Imperatorem, male animatus erat in Sanctos, & in Ecclesiam, (Ỷ. 6.) fœdaque multa, clam licet, in Deum, in Christum, & in Sanctos evomebat. Per noctis silentium Idola venerabatur, cum per diem Christianorum Ecclesias Christum veneraturus palam ingrederetur (20). Apostaliæ auspicio, baptismi characterem sacrilegis ritibus utcumque abolere conatus est (21); nam Taurobolii sacrificio, quod Regenerationis a Paganis dicitur, clam expiandum se tradidit. Porro in Taurobolio taurus immolabatur, fluensque ex eo cruor, per suppositum perforatumque asserem manans, totum rigabat hominem, in subjecta sovea collocatum (22).

Ỷ. 7. DATA EST ILLI POTESTAS IN OMNEM TRIBUM, ET POPULUM (23), ET LINGUAM. Potestas ejus aucta est. Ex Cæsare enim Augustus, invito licet Constantio; eodemque mox defuncto, solus imperavit. Quod in Ecclesiam concitavit bellum, universale fuit. Cum autem ingenium Christianæ Religionis plane nosset, a fera illa præteritorum Imperatorum crudelitate abstinuit; sed fatigandam censuit Fidelium patientiam lenis subdolisque vexationibus, derisionibus, insultibus, conviciis, quibus Jesum Christum, Beatam Virginem, & Apostolos impetebat.

Ỷ. 8. ADORAVERUNT EAM OMNES, QUI HABITABANT TERRAM. Vide supra Ỷ. 4. Julianum perinde suspiciebant Gentiles ac Numen aliquod, ad opem sibi ferendam lapsum; habendumque se ille pariter ceu filium solis, vel saltem ejus amicum, curavit (24). Cultum igitur nescio quem obtinuit, seu potius veros adoratores Idolis procuravit; sed quosnam? illos, *quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ agni*; idest, Gentiles, & pessimos Christianos, qui solo quidem corpore in caula Ecclesiæ erant, sed ex parvo grege prædestinatorum non erant; quos totos occupabat amor sæculi, & ambitio; seu quos nimius pœnarum metus ad abjiciendum Christum, colendamque bestiam pertraxerat. Fertur Julianus complures e militari professione in errorem traxisse (25).

Ait hic Apostolus de Agno: *Qui occisus est ab origine Mundi*; quæ sententia varie explicatur. Sunt qui (1) syntaxim hujus versiculi sic instruant: *Quorum nomina non sunt scripta ab origine Mundi in libro vitæ Agni, qui occisus est*. Hæc explicatio maxime prona est, cui favet ipse Joannes infra XVII. 8. ubi de incolis terræ ait: *Quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ a constitutione Mundi*. Profecto hyperbaton, seu transpositio ex ingenio Scripturæ est.

Alii sic (2): *Agnus, qui occisus est ab origine Mundi*; non re quidem; nam Paulus docet Hebr. 9. 25. Christum *frequenter passum* non esse *ab origine Mundi*. *Sed*, addit, *semel in consummatione sæculorum ad destructionem peccati . . . Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata*. Igitur ab origine mundi immolatus ea tantummodo ratione affirmatur, quod ejus passio & mors jam inde ab æternitate decreta fuerit, quamquam nonnisi in exitu sæculorum impleta; sive idcirco occisus est ab origine mundi, quod mortis ejus meritum cum Sanctis mundo coævis communicatum fuerit (3); sive demum idcirco, quod immolatus fuerit in vetustis sacrificiis, quæ Patriarchæ & Sacerdotes Aaronici obtulere, quæ Sacrificii a Christo pro peccatis nostris offerendi typus & imago erant (4). Omnibus hisce nominibus immolatus a Mundi origine merito dicitur.

Ỷ. 10. QUI IN CAPTIVITATEM DUXERIT, IN CAPTIVITATEM VADAT. Utile monitum tyrannis & impiis: *Discite justitiam moniti*. Qui habet aures audiendi, audiat. Principes, qui Ecclesiam vexarunt, sive stricto gladio, ut Maximinus, Diocletianus, Galerius; sive ejus dispersionem & captivitatem voluere, uti Licinius & Julianus, Dei vindicis ultione pro merito punientur. Narratum est fusius, qua ratione ex his Principibus plerique interierint; alii gladio, ut Julianus; alii laqueo, ut Licinius; alii torminibus & conscientiæ desperatione. Ea tantum commemoro, quæ illi a Deo vindice mala in hac vita tolerarunt. Alterius severitatis erunt, quæ illos in altera manent. *Hic est patientia, & fides Sanctorum*. Diem claudunt in spe æternæ beatitudinis, certique pariter de Justitia Numinis, quæ tantam adversariorum suorum crudelitatem inultam non sinet.

Ỷ. 11. VIDI ALIAM BESTIAM ASCENDENTEM DE TERRA. En novos Ecclesiæ adversarios. Non hic agitur de nece, exilio, bonorum spoliatione, cædibus, aliisque, quibus Draco Ecclesiam afflixit: nunc enim res est de argumentationum aculeis, inanibus prodigiorum & virtutum spectris, quæ opponebantur scriptis & argumentis Apostolorum, cæterorumque Christianæ Religionis defensorum; prodigiis item & virtutibus Christi ejusque Discipulorum. Porphyrii & Hieroclis celebre nomen est odio, quo Fideles sub Diocletiano insectati sunt. Hierocles acerrime omnium concitavit Diocletianum in Christianos (5). Quin & calamum in illos acuit anno 303. persecutionis primo. Ejus librum Eusebius confutavit scripto, quod ad nos usque transmissum est (6). Adversarii isti verbis Draconis loquebantur, & Dæmone Magistro profecerant.

Sub idem tempus Scriptorem alium Nicomediæ surrexisse, tribus libris Christianos adortum, Lactantius est author (7). Erat is Philosophia clarus, sed vitæ ejus ratio a Philosopho abhorrebat. Ejus Opus vel ipsa, qua prodiit, ætate neglectum intercidit. Porphyrio plus erat ingenii & philosophici acuminis, quam reliquis ejus ætatis Ecclesiæ adversariis; adeoque validissime omnium Christianos lacessivit. Ejus opus in Libros quindecim distinctum hodie quidem intercidit: at ex fragmentis quibusdam apud Patres servatis discimus, quam multis illud calumniis, maledictis & conviciis scateret. Ipse pariter Julianus Imperator numerum auxit eorum, qui Christianos scriptis argumentisque lacessiverunt (8). Ejus liber periit, at super-

[16] Dan. XII. 7. [17] Apocal. XI. 3. 13. [18] Apoc. XII. 14. [19] Apoc. XII. 57.
[20] Vide Nazianz. Orat. 3. [21] Nazianz. Orat. 3. p. 62. [22] Vide Prudent. Hym. de Martyrib.
[23] Græcus omittit *populum*: at hanc vocem ferunt Codices permulti, Versionesque Orientales. [24] Julian. in Cæsarib. in fine; Libanius orat. 11. 12. Socrates lib. 3. cap. 21. [25] Nazianz. Orat. 1. p. 75.
[1] Andreas, Arethas, Tichonius, Ambrosiast. Beda, Ribera, Alcazar. Cluver. Est. Paræ. Grot. Gniak. Cantebull. Colomiez. Castal. [2] seu Hugo, Gagnæ. Valentin. Vasquez, apud Cornel. hic. [3] Confer Act. xv. 11. 18. Galat. VIII. 17. Paræ. Cluver. [4] Berengaud. Anselm. Ausbert. Thom. Viegas, &c.
[5] Lactant. de Morte Persecutor. cap. 16. Institut. lib. 5. cap. 2. [6] Euseb. contra Hieroclem.
[7] Lactant. Instit. lib. 5. cap. 2. [8] Vide Hieron. Ep. 84. & Cyrill. in Julian.

stes est S. Cyrilli Alexandrini refutatio, qua in e vestigio premitur & refellitur. Res illi potissimum cum Christi Divinitate fuit.

Juliani aula Philosophis, Magis, perditisque hominibus frequentabatur, quibus nemo in Christianos infensior, impostores, venefici, vanitate & ambitione (9) intolerabiles. Id genus hominum studiosissimum erat Apollonii Thyanæi, quem Jesu Christo æquare & præferre etiam ob præstigias, quibus ille incautos fefellit, ausi sunt. Quin & in Deorum censum, vel saltem virorum insigni sanctimonia præstantium, referre illum non dubitabant.

Maximus Philosophus Cynicus & Magus, plurimi a Juliano habitus, ab eo in exordio Imperii accitus venit, ejusque consiliis Imperator plurimum deferebat. Eo fortasse authore Julianus Ecclesiæ disciplinam in Ethnicorum mores inducere aggressus est. Ideirco publicas Scholas in Urbibus, hymnorum modulationem alternantibus choris, publicas pro gravissimis criminibus afflictationes, & catecheses instituere meditabatur. Statuit & pro ægris ac peregrinis hospitia, pro puellis cælibem vitam agentibus parthenopæa. Simiam Religionis Christianæ merito illum dixeris. *Habebat cornua duo* (10) *similia agni*; sed facile fraudem detegas, nam *loquebatur sicut Draco*. Clementior quidem cæteris videbatur, cum re ipsa impietate & nequitia omnibus præstaret.

℣. 12. Et potestatem prioris bestiæ omnem faciebat in conspectu ejus. Julianus solus imperabat, totamque exercebat potestatem, quam Draco seu bestia septiceps in Christianos armaverat. Minas omnes, blanditias, argumenta, sævitiam eamdem, quam septem Tyranni, de quibus supra, in illos adhibuit. Quamquam ingenium ad moderationem componebat, ingens tamen Martyrum turba eo rerum potiente cæsa est. Non raros bonis & dignitatibus exuit; quin & pejora meditabatur, cum e mortalibus Deo revocante discessit (11).

Fecit terram adorare bestiam primam. Juliano Principe, idololatria dominabatur, & bestia septiceps, quæ lethali vulnere sauciata ceu mortua sub Imperatoribus Constantino & Constantio jacuerat, resumpto spiritu visa est convaluisse.

℣. 13. Et fecit signa magna, ut etiam ignem faceret de Cælo descendere. Diu ante quam Julianus aperte Christianos insectaretur, totum se dedit magicis artibus magicorumque Magistris, a quibus tum præstigiis tum inani prodigiorum specie deceptus est. Scripta omnia Jamblici, Porphyrii, cæterorumque (12) plurimi a Juliano habita, referta sunt fraudibus & præstigiis, quas simplices ceu miracula perbibebant. Ex personatis hisce ævi illius prodigiis, ne mortuorum quidem resurrectione excepta, plura refert Eunapius (13) in Vitis Porphyrii, Maximi, Chrysanti, aliorumque ejus temporis Magorum. Cum Julianus in Asia versaretur, diu ante quam Christianam professionem abjiceret, nactus ibi est celebres ætatis illius Philosophos & Magos, inter quos cæterorum sui temporis facile principi Maximo potissimum assuevit.

Eusebius Edesii Discipulus, gloriæ Maximi studiosus, seu potius temnere se illum simulans, ad acuendum in Juliano quærendi viri desiderium, Imperatorem conveniens narrabat, Maximum esse impostorem, qui rebus indignis delectaretur; adjecitque, illum aliquando, modico thure & verbis quibusdam adhibitis, risum ex simulacro Hecates expressisse; tum eo pollicente accensurum se extinctas faces in ejus simulacri manibus, statim improviso lumine faces arsisse. Nec pluribus opus fuit ad capiendum Juliani animum, qui dictitans, nactum se aliquando quem ipse quæreret, accito Maximo totum se permisit (14). Hæc satis ad asserendam fidem Apostolo prænuncianti, editum iri a bestia prodigia, ad fallendos Gentiles, trahendosque in cultum suum incautos opportuna.

℣. 14. Dicens habitantibus in terra, ut faciant imaginem bestiæ. Supra ℣℣. 4. & 8. narravimus, Julianum perinde ac reliquos Profanos Imperatores, divinos sibi honores una cum Numinibus, quorum in medio sese pingi curabat, usurpasse. Apud Romanos solemne erat, thure & libationibus Imperatorum imaginibus supplicare (15); ac persæpe vis Martyribus illata est, ut Diis & Imperatoribus sacra facerent (16), & per Imperatorum genium jurarent. Constantinus, ut populi & militum obsequium erga *Labarum*, Romanorum augustissimum insigne, consecraret, Crucem in eo pingi cum monogrammate *Christi* (17) curavit. Sed utraque re sublata, Julianus Labarum in pristinum restituit (18), eo consilio, ut eo nihil nisi profanum exhibente, nec solemne obsequium illi impendi citra discrimen idololatriæ a Fidelibus posset, nec omitti citra offensam Principum, ac supremorum Ducum & Magistratuum animadversionem, qui læsam eo neglectu Imperii majestatem reputabant.

℣. 15. Ut daret spiritum imagini bestiæ. Julianus cum asseclis Magis collapsam oraculi Apollinis cæterorumque Numinum famam reparavit. Nihil iis inconsultis aggrediebatur (19). Sacerdotum dolo verba ex illis expressa fuisse oportet, cum data Juliano responsa narrentur. Deorum oraculo monitum Imperatorem fuisse, ipsum victis Persis interiturum, affirmat Libanius (20), laudans quod mortem accelerare, quam speratam ex ea expeditione gloriam retardare maluerit. Ejusdem argumenti oraculum aliud illi datum Suidas recitat (21). *Dare spiritum imagini bestiæ*, dictum est ex vulgi opinione, putantis, Deos vitam indere simulacris, quibus vel Sacerdotum fraus, vel subdola Dæmonum nequitia oracula tribuebat. Delphici Apollinis oraculum, prope Antiochiam, quod corporis S. Babylæ Martyris ibi sepulti vim sentiens obmutuerat, Julianus amotis reliquiis solvit restituitque (22).

Et faciat, ut quicumque non adoraverit imaginem bestiæ, occidatur. Hanc potestatem habuit, & executioni mandavit sanguine Martyrum, qui sub eo passi sunt. Fertur (23) Numinibus suis devovisse Sanguinem Christianorum, siquidem victor e Persica expeditione rediret. Spoponderat insuper, collocaturum se in Templis turpe Veneris simulacrum; &, siqua fides Orosio (24), jusserat ædificari Hierosolymis amphitheatrum, in quo Episcopos, Monachos, cæterosque regionis illius Fideles exponeret. Addebat crudele quoddam dicterium, se cito bellum Persicum conficere velle, ut curam omnem ad perdendos Christianos converteret (25). Apostolus hic de more solemni Prophetarum ait, factum iri a Juliano, quod ille facere decrevit, ac per ipsum non stetit quin efficeretur.

℣. 16. Faciet omnes pusillos et magnos . . . habere characterem in dextera aut in frontibus.

[9] Vide Chrysost. in Gentes pag. 676. Nazianz. Orat.
[10] Εἶχε κέρατα δύο. Quidam omittunt; δύο. Ita Steph. ε, ιε, ιζ, Baroc. Pet. a. Hunt. 1. Sin. Areth.
[11] Nazianz. Orat. 3. pag. 94. & Sozom. lib. 5. cap. 18.
[12] Vide Bossuetum hic, & Ammianum Marcellinum lib. 23. 24. 25.
[13] Eunap. in Porphyr. Ædes. Maxim. Proæres. Chrysant.
[14] Eunap. in Maxim.
[15] Plin. lib. x. Ep. 97.
[16] Vide Dionys. Alex. apud Euseb. lib. 7. cap. 11.
[17] Euseb. Vit. Constant. lib. 1. cap. 31.
[18] Sozom. lib. 5. cap. 17. Nazianz. Orat. 3.
[19] Theodoret. l. 3. c. 10.
[20] Liban. Orat. pro Templis Gentil.
[21] Suidas in Julian.
[22] Sozom. lib. 5. cap. 19.
[23] Sozom. lib. 5. cap. 18. Nazianz. Orat. 4. pag. 114. 124. Theodoret. lib. 3. cap. 12.
[24] Oros. lib. 7. cap. 30.
[25] Chrysost. in Julian. pag. 694.

nus. Spectatur hic ab Apostolo mos solemnis Gentium gestandi sive in manuum juncturis, sive in fronte nomen sive emblema aliquod Dei illius, cui devovebantur. Ita in 3. Machabæorum Libro 3. 15. narratum est, Philopatoris jussu lauri folium impressum fuisse manibus eorum, qui parere jussionibus ejus recusarent. Stigma illud sibi quoque inscripsit Philopator; eodemque inurebantur Galli (26), falsorum Numinum Sacerdotes. Discimus ex Luciano (27), Assyrios Deæ Syræ emblemate inustos fuisse; id quod præstari consuevisse compuncta ignitis acubus in certam figuram cute, ex Prudentio colligimus (28):

Quod cum sacrandus accipit sphragitida,
Acus minutas ingeruat foraacibus.
His membra pergant urere; utque igniverint,
Quamcumque partem corporis fervens nota figuarit,
Hunc sic consecratum prædicant.

In Oriente mancipia inusto fronti stigmate distinguebantur; quem morem Romani erga unos tantummodo fugitivos servabant. De militibus hæc tradit Vegetius (29): *Puncturis in cute punctis scribuntur milites.*

Cum igitur mortales omnes stigma bestiæ gestare coacti dicuntur, ab Apostolo nihil aliud exprimitor, nisi quod Julianus pro viribus adnisus est, & majora præstare decrevit, ut subjectos sibi populos ad cultum Idolorum publicamque profanæ Religionis professionem pertraheret.

℣. 17. Et ne quis possit emere et vendere, nisi stigmate inustus, & nisi admissa idololatria. Docet Theodoretus (30), Julianum exemplo Diocletiani (31) fœdis sacrificiis fontes omnes Antiochiæ & Daphnes polluisse, ut hauriri aqua, nisi admissis profanis sacrificiis cum ea admistis, minime posset. Nec aliter fieri curavit in pane, carnibus, fructibus, herbis, & cibis reliquis, quæ omnia non prius vendi, quam lustrali idolorum aqua aspergerentur, jussit. Nec tamen ea religione absterrebantur Fideles, quin vitæ necessaria emerent, edocti ab Apostolo 1. Cor. x. 25. *Omne quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam.*

℣. 18. Hic sapientia est. Qui habet intellectum, computet numerum bestiæ . . . Numerus ejus sexaginta sex. Quæ primum se Apostolo intuenti obtulit, quæque per totam visionis hujus seriem perseveravit bestia, Draco septiceps est Apoc. 12. 3. Altera quæ post Draconem prodiit bestia septiceps Apoc. 13. 1. potestatem suam ab illo obtinuit, eidemque demum Draconi successit bestia altera duobus agni cornibus Apoc. 13. 11. instructa, quæ Draconis ingenium ac mentem accepit. Prioris fortasse belluæ compendiarias notas Apostolus dedit. Hanc autem bestiam *Diocletianum* esse, fuse demonstravimus. Nomen illi ante imperium *Diocles* fuit (32); cui si *Augusti* titulus addatur, perspicue numerus 666. prodibit, inspectis literis numeralibus Latinorum, cum de Latino Imperatore agatur. Est autem numerus ita expressus DICLVVV.

D	500
I	1
O	0
C	100
L	50
E	0
S	0
A	0
V	5
G	0
V	5
S	0
T	0
V	5
S	0
Summa	666.

Hæc Bossueti Episcopi Meldensis explicatio est, quam aliis variorum præferimus. De la Chetardie ex numero 666. exsculpit C. F. JULIANUS CÆSAR ATHEUS, sive ANTICHRISTU, cujus literæ numericæ sunt IↃCLVVVI. Legendum maluerim, ut in nummis & lapidibus: C. F. JULIANUS CÆS. AUG. quas literas simul junctas in hanc syntaxim IↃCLXVI expressas, eumdem numerum reddere certum est. Sed mihi maxime probatur, belliæ numerum quæsitum esse ab Apostolo in Græco bestiæ ejusdem nomine; nam Græce Liber iste scriptus est. Vide Dissertationem nostram de Antichristo Art. 3.

Veteres de Antichristo hæc omnia interpretati, ejus nomen in eo numero indagarunt (33). Plerique legerunt *Lateinos* (34), quod numeralibus Græcorum notis reddit numerum 666. Grotio placet *Oulpios*, quod Trajani prænomen est; sed reliqui belliæ characteres cum Trajano non congruunt. Præterea in mentem vix inducimus, illum ab Apostolo designari ex prænomine potius, quam ex nomine. Adde, quod nomen Græcum *Oulpios* ad exactam grammaticæ legem hunc numerum non reddit (35). Maluerunt alii (36), eo numero non compendiarium bestiæ nomen, sed tempus, intra quod ea proditura erat, exprimi. Sed quod periodi hujus annorum 666. exordium, qui exitus? non conveniunt. Aliis succurrit (37), nomen bestiæ pro ejus auctoritate hic usurpari, eamque auctoritatem nonnisi anno 666. cœpisse.

E Protestantium secta Scriptores, qui ex Papa & Romana Ecclesia Antichristum effingere nituntur, variis certatim excogitatis, componere hæc cum opinione sua laborant. Ex his quidam censent, Regnum ejus, quem Antichristum appellant, sub Phoca anno 606. cœpisse. Alii anteverrunt. Vir doctus mihi notus exitum annorum 666. sub Barcocheba constituit. Porterus, qui de hoc argumento disputavit, algebram totam & arithmeticam excussit, ut demonstraret primo, numerum bestiæ, nempe 666. congruere cum mensura Templi cubitorum 144. de qua infra xxi. 17. Secundo, radicem numeri 144. esse 12. & radicem 666. esse 25. Tertio, quemadmodum in cœlesti Hierosolyma, sive in Ecclesia, numerus duodenarius ubique conspicitur, duodecim Apostoli, duodecim Tribus, duodecim Fidei articuli, duodecim millia stadiorum, duodecim fructus, duodecim fundamenta; ita & in Roma Antichristiana (ita Romam, Catholicæ Unitatis centrum, appellant) cernere licet portas, quinque & viginti, totidem Cardinalium titulos, totidem pa-

[26] Vide Etymologic. in Γάλ... [27] Lucian. in Dea Syr. Στίζονται οἱ πάντες. [28] Prudent. Hymno x. Vide Grot. hic, & Hamm. &c. [29] Veget. lib. 1. cap. 8. & lib. 2. cap. 5. [30] Theodoret. lib. 3. cap. 11. Hist. Eccl. [31] Lactant. lib. de Morte Persecutor. cap. 15. [32] Lactant. de Morte persecutorum cap. 9. & 19. [33] Irenæ. Areth. Andre. alii. [34] Irenæ. lib. 5. circa finem. Ita Med. Paræ. Cluver. Brightman. Henric. Mor. Napier, Lud. de Dieu, Pisc.
[35] ΟΥΛΠΙΟΣ. Grotius ait, sigma Σ seu C hic valere dumtaxat sex, & poni pro s in fine, quod certe valet sex. Alii tamen ajunt, sigma ubique pro numero decenario usurpari. [36] Bul. & Balæ. alii plures apud Malvead. de Anti-Christo lib. 8. cap. 17. [37] Vide, si lubet, Durham, & H. Stephan. hic, in Synopsi.

giter Fidei articulos, Altaria in Templo S. Petri viginti quinque, Urbis ambitus stadiorum millia viginti quinque, &c. Miseret me hominis, ac miror Henricum Morum, & Josephum Medum tantis laudibus inane hoc commentum celebrasse. Fac in Roma veteri & nova numerum vigintiquinque sæpe adeo recurrere, uti Porterus opinatur, quod tamen falsum est; quid inde? Num recte colligas, Papam esse Antichristum, & Catholicos Romanos Antichristi mancipia? Pudeat saltem ista loqui, quæ Grotius ingenue damnavit, & in iis, quæ de Antichristo scripsit, data opera refutavit.

C A P U T XIV.

Virgines agnum sequuntur. Evangelium æternum. Judicium venit. Babylonis ruina. Bestiæ adoratoribus Infernus denunciatur. Messis Jesu Christi. Peccatorum vindemia.

℣. 1. ET vidi: & ecce Agnus stabat supra montem Sion, & cum eo centum quadraginta quatuor millia, habentes nomen ejus, & nomen Patris ejus scriptum in frontibus suis. 2. Et audivi vocem de cœlo, tamquam vocem aquarum multarum, & tamquam vocem tonitrui magni: & vocem, quam audivi, sicut citharœdorum citharizantium in citharis suis. 3. Et cantabant quasi canticum novum, ante sedem, & ante quatuor animalia, & seniores: & nemo poterat dicere canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, qui empti sunt de terra. 4. Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati: Virgines enim sunt. Hi sequuntur Agnum, quocumque ierit. Hi empti sunt ex hominibus, primitiæ Deo, & Agno: 5. Et in ore eorum non est inventum mendacium: sine macula enim sunt ante thronum Dei. 6. Et vidi alterum Angelum volantem per medium cœli, habentem Evangelium æternum, ut evangelizaret sedentibus super terram, & super omnem gentem, & tribum, & linguam, & populum: 7. Dicens magna voce: Timete Dominum, & date illi honorem, quia venit hora judicii ejus; & adorate eum, qui fecit cœlum, & terram, mare, & fontes aquarum. 8. Et alius Angelus secutus est, dicens: Cecidit, cecidit Babylon illa magna: quæ a vino iræ fornicationis suæ potavit omnes gentes. 9. Et tertius Angelus secutus est illos, dicens voce magna: Si quis adoraverit bestiam, & imaginem ejus, & acceperit characterem in fronte sua, aut in manu sua: 10. Et hic bibet de vino iræ Dei, quod mistum est mero in calice iræ ipsius, & cruciabitur igne, & sulphure in conspectu angelorum sanctorum, & ante conspectum Agni; 11. Et fumus tormentorum eorum ascendet in sæcula sæculorum: nec habent requiem die, ac nocte, qui adoraverunt bestiam, & imaginem ejus, & si quis acceperit characterem nominis ejus. 12. Hic patientia Sanctorum est, qui custodiunt mandata Dei, & fidem Jesu. 13. Et audivi vocem de cœlo, dicentem mihi: Scribe: Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Amodo jam dicit Spiritus, ut requiescant a laboribus suis; opera enim illorum sequuntur illos. 14. Et vidi, & ecce nubem candidam; & super nubem sedentem similem Filio hominis, habentem in capite suo coronam auream, & in manu sua falcem acutam. 15. Et alius Angelus exivit de templo, clamans voce magna ad sedentem super nubem: Mitte falcem tuam, & mete, quia venit hora ut metatur, quoniam aruit messis terræ. 16. Et misit, qui sedebat super nubem, falcem suam in terram, & demessa est terra. 17. Et alius Angelus exivit de templo, quod est in cœlo, habens & ipse falcem acutam. 18. Et alius Angelus exivit de altari, qui habebat potestatem supra ignem: & clamavit voce magna ad eum, qui habebat falcem acutam, dicens: Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ: quoniam maturæ sunt uvæ ejus. 19. Et misit Angelus falcem suam acutam in terram, & vindemiavit vineam terræ, & misit in lacum iræ Dei magnum; 20. Et calcatus est lacus extra civitatem, & exivit sanguis de lacu usque ad frænos equorum per stadia mille sexcenta.

℣. 1. ECCE AGNUS STABAT SUPRA MONTEM SION. Descriptis malis Ecclesiæ inflictis a Profanis Imperatoribus, objectis Apostolo sub imaginibus bestiarum, Deus ad lætiora Apostolum revocans, spectandum illi obtulit triumphum Jesu Christi, qui sub Agni nomine sæpe in hoc libro exhibetur. Stipabatur ille satellitio, ait Apostolus, *centum quadraginta quatuor millium, habentium nomen ejus, & nomen Patris ejus* (1) *scriptum in frontibus suis*; quo signo distinguebantur ab iis, qui

(1) Ἔχοντα τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ γεγραμμένον. Alii plures: Ὄνομα αὐτοῦ, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πατρός. Ita Alex. Steph. 7, 15, Syr. Arab. Æth. & alii.

qui stigmate bestiæ nulli erant, ut in Capite xiii. 16. 17. 18. Porro hæc centum quadraginta quatuor millia Electus omnes, sed potissimum satos e duodecim Tribubus Israelis (a), per symbolum exprimunt, uti colligi potest ex iis, quæ Capite vii. 4. leguntur. Numerus vero iste pro numero ingenti quidem, sed indefinito, positus videtur; exprimit autem prædestinatos, quorum nomina scripta sunt in libro vitæ, & præsertim Martyres (3), qui vexationes omnes supra commemoratas pertulerunt.

℣. 2. Audivi vocem centum quadraginta millium, qui agni triumphum ornabant.

℣. 3. Nemo poterat dicere (4) canticum, nisi . . . qui empti sunt de terra. Nemo, sive Angelus, sive mortalis homo, nec discere, nec modulari carmen illud poterat; id enim datum erat unis Martyribus, qui totam persecutionum crudelitatem exhauserant; Electis quoque & Virginibus. In eorum gratiam compositum erat, continebatque laudes eorum peculiares, & victoriæ ab illis relatæ consentaneas. *Qui empti sunt de terra.* Originem quidem ex mortalibus trahunt, sed merito Sanguinis Agni e servitute mortis & peccati erepti, præmium innocentiæ in Cœlo referunt, immortali beatitudine donati. E faucibus bestiæ & ab Idololatriæ fraudibus feliciter evasere.

℣. 4. Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati; Virgines enim sunt. Familiari Prophetarum locutione, fornicatio est idololatria; Virginitas est ab omni sacrilegi cultus labe immunitas. Porro isti hoc sensu Virgines sunt; neque enim rerum creatarum cultu vitium in se aliquod admiserunt (5). Joannes exhibet infra urbem Romam sub imagine Magnæ meretricis, quæ sui copiam palam omnibus permittit. Reliquæ Imperii urbes pro se quæque, & eodem sensu meretrices erant, omnibus tum exteris, cum incolis expositæ. Earum fraudes & illecebras spreverunt, qui Agnum comitantur, ac Virginitatem illæsam servarunt. Alii (6) accipienda hæc arbitrantur de Virginibus, cæterisque vitam carnis voluptatibus vacuam agentibus. Sed prior interpretatio magis consentanea est.

Hi empti sunt ex hominibus (7) primitiæ Deo, et agno. Qua est misericordia Deus, illos e mediis Gentilibus impiisque secrevit; a discrimine & lue omnes corripiente illos servavit, delegitque in hæreditatem suam, ceu caram selectamque portionem. *Primitiæ* enim interdum pro eo quod in ordine suo optimum & eximium est, usurpantur. Huc spectans Jeremias 2. 3. ait, Israelem ceu primitias Domino consecrari: *Sanctus Israel Domino, primitiæ frugum ejus.*

℣. 5. In ore eorum non est inventum mendacium. Obstrictæ Domino fidei sinceritatem minime corruperunt: coram Judicibus Deum non repudiarunt; neque Dei nomen creatis rebus Idolisque tribuerunt. Græcus (8) legit: *In ore eorum non est inventa fraus.* Sed optimi plures Græci Codices manuscripti cum Syro, Æthiope, Arabe, tum & Origene, S. Hieronymo, Areta, ferunt cum Vulgata: *In ore eorum non est inventum mendacium.* Plerique tamen omittunt ea quæ statim subjiciuntur: *Ante thronum Dei*; leguntque tantummodo: *Sine macula enim sunt*; quam lectionem Latini pariter Codices quidam servant.

℣. 6. Vidi alterum Angelum . . . habentem Evangelium æternum. Tyrannis & profanis superstitionibus jam eversis, nihil jam desiderandum supererat, nisi ut Evangelium Christi regnaret, late per orbem nunciaretur, & Martyrum sanguis in terram effusus vindicaretur. Lætum ejus rei nuncium affert Angelus, qui nunc prodit in scenam. Affert hic Evangelium æternum, ad sæculorum exitum usque mansurum, aliter ac Moysis Lex, ad Messiam usque perseverans, & profanæ superstitiones mox ubique abolendæ.

℣. 7. Timete Dominum (9) . . . quia venit hora judicii ejus. Vos, profanæ Gentes, quas hactenus cæca tenuit Dei ignoratio & contemptus, agnoscite illum tandem, timete, colite, amate, alioquin indignationem ejus experturæ. Sed prius flagelli sibilum audite, ut ictum opportune evitetis. Corrigendis, servandis vobis, non opprimendis studet Deus.

℣. 8. Alius Angelus secutus est dicens: Cecidit Babylon illa magna: certa est de ejus casu & ruina sententia; exitium ejus a Deo decretum est. Babylon hic est urbs Roma (10), quam barbari, Romanum Imperium inundantes, aggressi sunt, & Alarico duce expugnarunt ac diripuerunt. Alludit hic Apostolus ad illud Jeremiæ 51. 8. *Subito cecidit Babylon & contrita est*; sive ad illa Isaiæ 21. 9. *Cecidit, cecidit Babylon, & omnia sculptilia Deorum ejus contrita sunt in terra.* Profectu Urbs illa, dum oracula ista edebantur, nondum corruerat; sed ejus exitium divino decreto constitutum erat. Ita & hic de Urbe Roma superstitiosa & sæva: futurum enim erat, ut iniquitatum suarum mensuram caede Martyribus illata compleret, atque ita demum ultionis Divinæ pondus provocaret. Impletam hujus oraculi fidem perspicue cernes Capitibus xvii. & xviii.

Quæ a vino iræ fornicationis suæ potavit omnes gentes. Gentibus omnibus calicem iræ Dei propinavit, quæ justa pœna est illius, qua eas pellexit, prostitutionis & idololatriæ. In suum & sociorum caput Domini ultionem provocavit. Alii aliter Græcum reddunt (11): *Potavit omnes Gentes a vino veneni fornicationis suæ*; veneno idololatriæ suæ illas peremit. Seu potius (12): *Potavit philtro*, potione amatoria, ut illos in flagitia & superstitionem suam pertraheret. Hæc postrema versio melius hic congruit. Philtrorum pleraque purum putumque venenum sunt.

℣. 9. Tertius Angelus explicat diserte, quæ alii duo implicaverant. Ait igitur: Qui bestiam adoraverit, ejusque stigma assumpserit, (℣. 10.) *hic bibet de vino iræ Dei, & cruciabitur igne & sulphure* apud inferos *in conspectu Angelorum sanctorum, & ante conspectum Agni.* Agno judice, Angelis spectatoribus, & Ministro Dæmone torquebuntur. Opponitur hic vinum furoris Domini potioni, quam Babylon procis propinat. Qui de calice Babylonis gustaverint, calice Domini proluentur.

℣. 11. Fumus tormentorum eorum ascendet in sæcula sæculorum. Deturbabuntur in abyssum ignis & sulphuris arsuram perpetuo, cujus fumus in Cœlum per cuncta sæcula tolletur. Vivida & terribilis imago.

℣. 12. Hic patientia Sanctorum est. Hac de causa viri sancti & Fideles quodlibet malorum hujus Mundi genus æquo animo ferunt; sperant enim futurum, ut patientiæ præmia tandem referant, mutuantque tormenta iis destinata, qui Dei nomen profanaverint, & genua coram Baale fle-

(a) Hieron. lib. 1. contra Jovin. Alcazar. hic, Gom. Bossuet. (3) Estius hic. (4) Græc. Οὐδεὶς ἐδύνατο μαθεῖν, *Nemo poterat discere carmen.* Forte scriptum fuit *dicere*, pro *discere*. (5) Ambrosiast. in 2. Cor. xi. 1. Prado in Ezech. xvi. 15. Medna, Clarus. Parae. Grot. Ducham. Fisc. Bossuet, Du Pin, (6) August. de sancta Virgin. c. 27. 28. 29. Gagnæ. Viegas, Cornel. alii. (7) Οὗτοι ἠγοράσθησαν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων. Plures: Οὗτοι ὑπὸ Ἰησοῦ ἠγοράσθησαν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, *Empti sunt a Jesu ex hominibus.* (8) Ἐν τῷ στόματι αὐτῶν οὐχ εὑρέθη δόλος. Alii plures: Οὐχ εὑρέθη ψεῦδος. (9) Græc. Φοβήθητε τὸν Θεὸν, *Timete Deum.* Legunt alii: Φοβήθητε τὸν Κύριον. Steph. 12. Baroc. Barb. 2. Pet. 2. Cor. 2. Sin. Vulg. Arab. Aeth. (10) Riber. Grot. Manbe. Hamm. Parae. Bossuet, Du Pin, &c. (11) Ὅτι ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τῆς πορνείας αὐτῆς πεπότικε πάντα ἔθνη. (12) Med. Gatak. Grot. Lud. de Dieu, Hamm.

flexerint. *Æterna* supplicia impiorum justos comparant ad mala hujus vitæ forti & constanti animo perferenda. *Fides Jesu* denotat sive *fidem in Jesum Christum*, sive *eam quam a Christo accepimus fidem*.

℣. 13. Beati mortui, qui in Domino moriuntur; nempe in fide, gratia, & charitate Domini; seu qui moriuntur *pro Domino* (13), pro veritate & Religione tuenda. De Martyribus potissimum agit (14).

Opera enim illorum sequuntur illos. Æquum est, ut requiem laborum capiant, & præmio pro fidei merito donentur; nam in Cœlo *opera eorum sequuntur illos*; opportune illa invenient. In patriam venient, thesauro bonorum operum, quem sibi in terris compararunt, locupletes. Hæc docet adversus eos, qui bonorum operum necessitatem negantes, opera omnia nec bona nec mala esse, sed in medio posita, contendebant. Dogma istud Simoniani (15), Nicolaitæ, cæterique ejus ætatis hæretici tuebantur (16): *Omnes nos manifestari oportet ante Tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit sive bonum, sive malum.* 2. Cor. 5. 10.

℣. 14. Ecce nubem candidam. Apparatus judicii, & præludia ultionis, de qua hactenus. Executio in sequentibus sese offeret. Christus e nube prodit, uti sæpe in Evangelio (17) se venturum ad ultionem de sontibus expetendam monuit.

Habentem in manu falcem acutam. Imminens Dei ultio exhibetur hic, ℣℣. 14. 15. & 18. 19. sub emblemata messis & vindemiæ; ex quibus allegorias ducere amant Prophetæ. Joel 3. 13. *Mittite falces, quoniam maturavit messis; venite & descendite, quia plenum est torcular, & exuberant torcularia.* Triumphatorem e prælio revertentem, hostili adhuc sanguine infectis vestibus, sic loquentem inducit Isaias 63. 2. *Torcular calcavi solus, & de gentibus non est vir mecum: calcavi eos in furore meo, & conculcavi eos in ira mea, & aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea.* Jeremias Thr. 1. 15. *Torcular calcavit Dominus Virgini filiæ Juda*, Jerosolymæ.

℣. 16. Demessa est terra. Romanum Imperium direptioni patuit; Roma capta & direpta est ab Alarico, & qui post illum venerunt.

℣. 18. Alius Angelus exivit de Altari, qui habebat potestatem supra ignem. De Altari, seu potius de Templo, uti supra ℣. 15. & capite ix. 13. exivit Angelus, cui potestas in elementum ignis erat. Pro Hebræorum opinione, putantium Angelos singulos elementis, astris, amnibus, Urbibus, Provinciis præesse, Apostolus hic loquitur. Igitur Angelus ignis denotat Angelum belli, qui ultionis Divinæ ignem in gentes spargit. Bellum & indignationem Domini, ducta ex igne allegoria, exprimere solet Scriptura. Commode etiam accipiuntur hæc de Angelo præside ignis perpetui, seu ignis sacri Altaris holocaustorum, ne unquam extingueretur (18). *Exivit de Altari*, ab igne, quem in sua potestate habebat.

Mitte falcem tuam, quia maturæ sunt uvæ: aggredere vindemiam; maturæ enim sunt uvæ. Criminum mensuram Roma jam explevit: tempus ulciscendi adest. Falx jacta est (℣. 19.), uva præcisa, & in torcular iræ Domini projecta. Roma totumque Imperium experiuntur denique ultionem, quam de Idololatriæ reliquiis Dominus expetet.

℣. 20. Calcatus est lacus extra civitatem. Falx in segetem immissa captam Romam denotat; falx vero uvam præcidens sunt cruenta bella, & Barbarorum irruptiones in Provincias. Hæc omnia nonnisi confusa Angelus hactenus proponit; insequentibus Capitibus singula per partes exponentur. Sævitum est adeo, ut *exiverit sanguis de lacu usque ad frænos equorum per stadia mille sexcenta*, seu vulgares leucas septem & sexaginta. Hac hyperbole exprimitur grassatio, qua Attila Provincias occiduas anno 451. & 452. depopulatus est (19).

(13) Beregaud. Ausbert, Haymo, Alcazar. Bez. Grot. Riber. Med. Jun. alii. (14) Bossuet. Med. alii.
(15) Iren. lib. 1. c. 25. (16) Ibidem. (17) Matth. xxiv. 30. xxvi. 64. Luc. xxi. 27. Apoc. 1. 7.
(18) Levit. 71. 12. *Ignis in altari semper ardebit.* (19) Bossuet.

CAPUT XV.

Septem Angeli, septem novissimas plagas manu ferentes. Mare pellucidum, super quod victores carmen Moysis canunt. Septem Angeli ultionis e Sanctuario prodeunt, quibus singulis singuli iræ Dei calices dantur. Templum impletum est fumo.

℣. 1. ET vidi aliud signum in cœlo magnum, & mirabile, Angelos septem, ha-
bentes plagas septem novissimas: Quoniam in illis consummata est ira Dei.
2. Et vidi tamquam mare vitreum mistum igne, & eos, qui vicerunt bestiam, &
imaginem ejus, & numerum nominis ejus, stantes super mare vitreum, habentes ci-
tharas Dei: 3. Et cantantes canticum Moysi servi Dei, & canticum Agni, dicentes:
Magna, & mirabilia sunt opera tua, Domine Deus omnipotens: justæ, & veræ sunt
viæ tuæ, Rex sæculorum. 4. Quis non timebit te, Domine, & magnificabit nomen
tuum? quia solus pius es; quoniam omnes gentes venient, & adorabunt in conspectu
tuo, quoniam judicia tua manifesta sunt. 5. Et post hæc vidi, & ecce apertum est
templum tabernaculi testimonii in cœlo: 6. Et exierunt septem Angeli habentes se-
ptem plagas de templo, vestiti lino mundo, & candido, & præcincti circa pectora
zonis aureis. 7. Et unum de quatuor animalibus dedit septem Angelis septem phia-
las aureas plenas iracundiæ Dei viventis in sæcula sæculorum. 8. Et impletum est
templum fumo a majestate Dei, & de virtute ejus: & nemo poterat introire in tem-
plum, donec consummarentur septem plagæ septem Angelorum.

℣. 1. Vi-

℣. 1. VIDI ALIUM SIGNUM IN COELO . . . . . ANGELOS SEPTEM, HABENTES PLAGAS SEPTEM NOVISSIMAS. Angeli ministri ultionis Domini venerant ad infligendas Romæ cruentæ, & Sanctos vexanti, septem supremas plagas, respondentes septem prioribus, commemoratis a Capite VIII. 2. &c. usque ad caput XIV. Priores illæ partim Fidelibus, partim Tyrannis destinatæ erant; denotabantque id quod Dei famulis ab iniquis Gentilibus inferendum erat, quodque Gentiles ex Deo manebat. Septem vero Angeli, de quibus modo, nonnisi cum Imperio Romano & Urbe Roma in Martyres impia rem habent. Offerunt se ubique septem Angeli, ceu septem summi Aulæ Dei Ministri. Nec est cur mireris, si bonorum Angelorum ministerium in re minus digna, ultionis nempe & severitatis, adhiberi videas. Justitia enim & clementia Dei ex æquo ab Angelis adorantur.

Sequentibus Capitibus literalem & historicam explicationem eorum, quæ hic leguntur, exequemur. Post septem ista flagella, *consummata est ira Dei* in Romanum Imperium. Quæ fatalem ictum misero inferunt, hæc sunt: neque enim Deus bis feriet. Hanc locutionem conferas cum aliorum Prophetarum verbis, calamitatem ultimam & extremam denotantibus. Isaias 10, 22. *Consummationem Deus faciet*; excidium ultimum inferet. Nahum (1): *Consummationem faciet, & non consurget duplex tribulatio*. Jeremias 4. 17. *Deserta erit omnis terra, sed tamen consummationem non faciam*; ultimas furoris metas minime attingam. Et v. 17. *Ascendite muros ejus, & dissipate: consummationem autem nolite facere*; ab ultimo excidio abstinete. Hic autem contra Deus consummationem minitatur, supremum furoris sui flagellum in impios Sanctorum insectatores.

℣. 2. VIDI TAMQUAM MARE VITREUM MISTUM IGNE; ingens & magnificum aquarum conceptaculum, limpida & lucida, tamquam igne, aqua plenum. Idem hic mysterium occurrere arbitror, quod expressum est supra IV. 6. *Tamquam mare vitreum, simile chrystallo*. Erat hoc labium ingens aqua plenum ante Dei solium in Cœlo positum, simile vasi illi, quod Mare appellabatur in Templo; labiis quoque & aquis exsilientibus, quæ olim erant in atriis, cœnaculis, & cubiculis virorum Principum apud Orientales ornamenta. Super hoc vas stabant Martyres cum musicis instrumentis, percurrebantque laudes ejus, quo donante victoriam de bestia retulerant.

HABENTES CITHARAS DEI; citharas, & reliqua musica instrumenta in Templo usitata (2); seu potius instrumenta eximia, & plane Divina. In Templo Jerosolymitano Levitæ cum citharis tubisque prope Altare holocaustorum stabant. Hic vero distribuebantur circa labium aquæ. Causa statim subditur.

℣. 3. CANTANTES CANTICUM MOYSI, ET CANTICUM AGNI. Mare istud aquæ & ignis tropice referebat mare illud, quod Moyses cum Israelitis ab Ægypto egressis transfretavit; cujus rei gestæ memoria, collata cum liberatione a morte & Tyrannis, argumentum suppeditat canendi carmen illud, quod tunc Moyses exaravit (3): *Cantemus Domino; gloriose enim magnificatus est: equum & ascensorem dejecit in mare. Fortitudo mea, & laus mea Dominus, &c. Canticum Agni* est canticum, quod illi Agno dictante didicerant, seu in laudem Agni compositum; vel denique canticum Moysis, ad Agnum, relatamque ejus auxilio de peccato, mundo, & dæmone victoriam translatum. Cantici hujus specimen quoddam hic Apostolus dedit: *Magna & mirabilia sunt opera tua, Domine Rex sæculorum*; Græcus (4), *Rex Sanctorum*; Codices alii, *Rex Gentium*, &c. Hoc carmen fortasse per intervalla ingeminabatur. Eo Carmine laudes prosequebantur justitiæ, magnitudinis, & majestatis Dei; tum prænunciabant, factum iri concursum Gentium ad venerandam majestatem ejus, & justitiam agnoscendam.

℣. 5. APERTUM EST TEMPLUM TABERNACULI TESTIMONII IN COELO. Sæpe alibi animadversum est, Apostolum exhibere ea, quæ gerebantur in Cœlo, sub imagine eorum, quæ in Templo agebantur. Quod hic appellat *Tabernaculum testimonii*, nihil facile est aliud, nisi Sanctuarium, Arcam Fœderis continens, sedem Majestatis Domini, cujus propitiatorio insidens Deus, ignotus oculis hominum, dabat Oracula. Reclusio autem Sanctuarii decretorum Dei manifestationem designat. In deserto *Tabernaculum testimonii* erat tentorium, quo Moyses ad excipiendas Dei jussiones secedebat. Exod. 33. 6.

℣. 6. EXIERUNT SEPTEM ANGELI HABENTES SEPTEM PLAGAS: exierunt e Tabernaculo, e conspectu Majestatis Dei. Processerunt autem aucti ejus potestate, & cum mandatis excutiendi septem novissima flagella furoris Dei in gentes Ecclesiæ inimicas.

VESTITI LINO MUNDO ET CANDIDO, more Sacerdotum in Templo ministrantium. Solemne est Angelis, spectandos se luce splendentes & candidatos exhibere (5). Codices quidam veteres Græci Latinique (6) legunt: *Vestiti lapide mundo & fulgenti*; quæ lectio olim & impressis ante correctionem Sixti V. familiaris erat.

℣. 7. UNUM DE QUATUOR ANIMALIBUS, stantibus ad quatuor angulos solii Apoc. 4. 6. sive illud sustinentibus, ut olim Cherubim Ezechielis 1. 5. Unum e quatuor illis animalibus sive Cherubim, singulis septem illis Angelis, e Sanctuario egredientibus, tradidit *septem phialas aureas plenas* vino *iracundiæ Dei* Omnipotentis & æterni. Notum est, in Scriptura indignationem ultionemque Dei exhiberi non raro sub imagine calicis, qui ordine propinatur (7), nemine recusare permisso; quod allegoriæ genus est deductum ex more solemnium conviviorum, in quibus e propinato sibi scypho degustare convivæ omnes tenebantur. *Phiala* designat vas, liquoribus & igni continendis aptum, quo suffitus libationesque sanguinis ac vini dabantur.

℣. 8. ET IMPLETUM EST TEMPLUM FUMO. Uti olim, cum Salomon solemnem ejus dedicationem perageret (8), nubes densa sanctum Locum adeo occupavit, ut Sacerdotes ingredi non auderent, persuasi, fumum illum symbolum gloriæ Domini esse; uti pariter in Deserto columna nubis, quæ Tabernaculo imminere visa est, argumentum & pignus præsentiæ Domini erat (9). Apud Isaiam 6. 4. cum Dominus apparuit in Templo & solio suo insidens, continuo *domus repleta est fumo*. Fumus iste late se nedum per Sanctuarium & Sanctum, sed facile etiam per totum Sacerdotum atrium diffudit. Vel forte nonnisi penetralia Templi occupavit, Sanctum & Sanctuarium; perinde ferme ac ingrediente Summo Sacerdote in Sanctua-

(1) Nahum 1. 8. 9. *Consummationem faciet, & non consurget duplex tribulatio.*
(2) Vide 1. Par. XVI. 42. 2. Par. VII. 6. XXXIV. 12. Grot. Med. (3) Exod. XV. 1. 2. 3. & seq.
(4) Ὁ Βασιλεὺς τῶν ἁγίων. Alii: Ὁ Βασιλεὺς τῶν ἐθνῶν. Ita Steph. α, ιγ, Alex. Baroc. Petav. 2. 3. Hunt. 1. Cov. 2. Sin. Arab. Æth. Areth. Seidel. Alii: Αἰώνων. Velez. Syr. Bed. Vulg. (5) Ezech. IX. 2. Dan. X. 5. Matth. XXVIII. 3. Joan. XX. 12. Act. 1. 10. (6) Ἐνδεδυμένοι λίθον καθαρὸν καὶ λαμπρόν. Alii: Λίθον καθαρόν. Ita Alex. Velez. Meminit hujus lectionis Andreas Cæsar. in hunc locum. Plures Vulgatæ libri antiqui: *Vestiti lapide mundo*; quam lectionem notant Ausbert. Beda, Haymo. (7) Isai. LI. 17. 21. Jerem. XXV. 15. XLIX. 12. LI. 7. Thren. IV. 21. Ezech. XXIII. 31. Abac. II. 16. Matth. XXVI. 39. Psal. LXXIV.
(8) 2. Par. VI. 1. 2. VII. 1. 2. & seq. (9) Exod. XXXIII. 9. 10. XL. 32. Levit. XVI. 2. Num. IX. 15. 16.

ſtuarium, & Sacerdote per hebdomadam miniſtrante in Sanctum, damibuſque profuſa manu thymiama, Locum ſanctum denſa fumi caligo occupabat, adeo ut curioſius ſingulas ejus partes & ornamenta inſpicere Sacerdotes prohiberentur, & majeſtatii neſcio quid ſacro illi receſſui conciliaretur, quod pavorem quemdam attingentibus limen ſacrum incutiebat.

C A P U T XVI.

Septem phialæ in terram effuſæ. Ex priori ulcera. Ex altera mare in ſanguinem convertitur. Ex tertia eadem mutatio ad aquas reliquas. Ex quarta æſtus urens. Ex quinta cor impiorum tabeſcit. Ex ſexta Euphrates areſcit. Ex ſeptima terræ motus ingens, ingentium malorum cauſa. Grando talenti pondere. Impœnitentia peccatorum.

ỷ. 1. ET audivi vocem magnam de templo, dicentem ſeptem Angelis: Ite, &
effundite ſeptem phialas iræ Dei in terram. 2. Et abiit primus, & ef-
fudit phialam ſuam in terram: & factum eſt vulnus ſævum, & peſſimum in homines,
qui habebant characterem beſtiæ, & in eos, qui adoraverunt imagines ejus. 3. Et
ſecundus Angelus effudit phialam ſuam in mare, & factus eſt ſanguis tamquam mor-
tui: & omnis anima vivens mortua eſt in mari. 4. Et tertius effudit phialam ſuam
ſuper flumina, & ſuper fontes aquarum, & factus eſt ſanguis. 5. Et audivi Ange-
lum aquarum dicentem: Juſtus es, Domine, qui es, & qui eras ſanctus, qui hæc
judicaſti: 6. Quia ſanguinem Sanctorum, & Prophetarum effuderunt, & ſanguinem
eis dediſti bibere; digni enim ſunt. 7. Et audivi alterum ab altari, dicentem: Et-
iam, Domine Deus omnipotens, vera, & juſta judicia tua. 8. Et quartus angelus
effudit phialam ſuam in ſolem; & datum eſt illi æſtu affligere homines, & igni:
9. Et æſtuaverunt homines æſtu magnu, & blaſphemaverunt nomen Dei habentis
poteſtatem ſuper has plagas, neque egerunt pœnitentiam, ut darent illi gloriam.
10. Et quintus Angelus effudit phialam ſuam ſuper ſedem beſtiæ: & factum eſt re-
gnum ejus tenebroſum, & commanducaverunt linguas ſuas præ dolore: 11. Et bla-
ſphemaverunt Deum cœli, præ doloribus, & vulneribus ſuis, & non egerunt pœni-
tentiam ex operibus ſuis. 12. Et ſextus Angelus effudit phialam ſuam in flumen
illud magnum Euphratem: & ſiccavit aquam ejus, ut præpararetur via regibus ab
ortu ſolis. 13. Et vidi de ore draconis, & de ore beſtiæ, & de ore pſeudoprophe-
tæ ſpiritus tres immundos in modum ranarum. 14. Sunt enim ſpiritus dæmonio-
rum facientes ſigna, & procedunt ad reges totius terræ congregare illos in prælium
ad diem magnum omnipotentis Dei. 15. Ecce venio ſicut fur. Beatus, qui vigilat,
& cuſtodit veſtimenta ſua, ne nudus ambulet, & videant turpitudinem ejus. 16. Et
congregabit illos in locum, qui vocatur Hebraice Armagedon. 17. Et ſeptimus An-
gelus effudit phialam ſuam in aerem, & exivit vox magna de templo a throno,
dicens: Factum eſt. 18. Et facta ſunt fulgura, & voces, & tonitrua, & ter-
ræmotus factus eſt magnus, qualis numquam fuit, ex quo homines fuerunt ſuper
terram: talis terræmotus, ſic magnus. 19. Et facta eſt civitas magna in tres
partes, & civitates Gentium ceciderunt, & Babylon magna venit in memoriam an-
te Deum, dare illi calicem vini indignationis iræ ejus. 20. Et omnis inſula fugit,
& montes non ſunt inventi. 21. Et grando magna ſicut talentum deſcendit de cœ-
lo in homines: & blaſphemaverunt Deum homines propter plagam grandinis: quo-
niam magna facta eſt vehementer.

ỷ. 1. EFFUDERUNT SEPTEM PHIALAS (1) IRÆ DEI. Septem iſtæ phialæ decem plagas Ægypti imitatione quadam exprimunt. Non ſatis conſtat (2), utrum ſeptem iſtæ alia poſt aliam effuſæ ſint, an omnes ſimul per varias Romani Orbis Provincias, deſignatas hic nomine *terræ* (3), venenum ſparſerint. Succeſſionem quamdam Apoſtoli oratio poſtulare videtur. Cum Capite XIII. 11. expoſuerit motam a Juliano in Eccleſiam perſecutionem, hic tandem ſub oculis exhibet mala, quæ poſt Regnum illius ſævierunt. Hoc ſyſtema præſenti capite ſequimur, duplici potiſ-

(1) Ἐξέχεαν τὰς φιάλας, *Effundite phialas*. Alii: Τὰς ἑπτὰ φιάλας. Ita Steph. 16, Alex. Baroc. Hunt. 1. Covel. 2. Syr. Arab. Aeth. (2) Du Pin hic, & Boſſuet. (3) Grot. Hamm. Boſſuet, Du Pin. Vide ſupra VIII. 8. 13. IX. 1. 3. XI. 6. 10. &c.

potissimum ratione ducti. I. quod Apostolus *septem* hasce *plagas novissimas* esse monet c. 15. 1. addditque, nemini permissum esse in Templum aditum, nisi septem istis plagis consummaris Apoc. 15. 8. II. quod hic, ỹ. 17. post effusionem septimæ phialæ vox e throno emissa clamat: *Factum est*; & ỹ. 19. legitur: *Facta est Civitas magna* (Roma) *in tres partes, & Civitates gentium ceciderunt, & Babylon magna venit in memoriam ante Deum, dare illi calicem vini indignationis iræ ejus*. Postremum hoc oraculum non convenit nisi expeditionibus Gothorum in Romanos, cum Roma capta, & Imperii Urbes in Barbarorum manus venerunt. Grandia hæc nonnisi implicite hoc Capite, Capitibus vero sequentibus perspicue traduntur.

Bossuetus Episcopus Meldensis quinque priores plagas explicat de iis, quæ Romanum Imperium sub Valeriano & Gallieno manebant. Sexta plaga cum persecutionibus Valeriani, Diocletiani, & Juliani congruit; septima cum Honorii & Alarici tempore (4) componitur. Systema optime quidem defenditur, sed incongrua habet tria. Primum, quod a Juliano ad Valerianum longo centum annorum spatio statim retrogreditur. Secundum, quod eadem celeritate a Valeriano ad Julianum, & a Valeriano ad Honorium & ad Alaricum, intervallo plus nimis longo emenso, transitum faciat. Tertium, quod Apostolus statuat, hæc omnia justam esse pœnam earum, de quibus sermo ab eo habitus est (5), persecutionum, & bestiam, tot malorum causam, adhuc existere. Hæc autem non produit, nisi cum de persecutione Dioclesiani agi cœptum est.

ỹ. 2. Abiit primus, et effudit phialam; statim autem Gentilibus inflictum est *vulnus sævum & pessimum*; Græcus (6) *ulcus*. Plagæ istæ, quibus homines a Deo afficiuntur, plerumque probos æque ac improbos corripiunt; sed aliter longe & aliter, nam probis remedia sunt, ad merendum adminicula, & divinæ erga illos charitatis argumenta (7); impiis vero mala sunt malorum incitamenta, quibus ad desperationem, & ad murmur in Deum adiguntur, quemadmodum traditur ỹỹ. 9. 10. 11. Justi æquo & constanti animo mala perferunt; impii feroci, iniquo, & fracto. In his præludia malorum æternorum quibus destinantur; in illis vero nova meritorum instrumenta, novaque augendæ spei argumenta.

ỹ. 3. Secundus Angelus, affusa in mare phiala, aquam ex improviso convertit in sanguinem, quo een veneno pisces omnes interierunt. *Mare* denotat hic totum conjunctim Imperium; *flumina* sunt singulæ Imperii Provinciæ. Mare & flumina sanguinea, sunt bella late sævientia sub Imperatoribus Valentiniano, Valente, Gratiano, aliisque. Per hæc tempora, Persæ orientalia Imperii lacessiverunt, cum occidentalia Gothos aliosque barbaros hostes experirentur (8). Procopius a Valentiniano desciscens, Imperium usurpat (9); Alamanni, transmisso Rheno, Romanis graves instant (10); Isauri Asiam, Astures Africam, Picti & Scoti Angliam (11) excurrunt. Anno 377. & 378. novis turbis Gothi & Alamanni, grassationes suas prosequentes, Imperium agitarunt.

Religio Profana tunc adhuc vigebat, ut intelligimus ex Oratione, quam Libanius anno 384. pro Templorum conservatione habuit, & ex postulatione Symmachi, qui eodem anno Aram Victoriæ restitui petiit. Eamdem petitionem iteravit Senatus anno 392. Eugenius, Valentiniani interfector, Augusti titulo usurpato, ingentem exercitum (12) partim ex auxiliaribus, partim ex barbaris in suas partes pertractis comparavit. Favit ille palam Gentilibus, quorum Fanis antiquos census reddidit, & Victoriæ Aram restituit (13). Tunc cœpta iterum Romæ sacrificia, & sanguine impiarum victimarum Urbs infecta est. Theodosius movit in Tyrannum, apertoque sibi per Alpes transitu, ad prælium conferendum pervenit, in quo tamen Deo permittente multos suorum amisit. At altero prælio ingentem hostium vim prostravit, æmulum capit, & insigni victoria triumphavit. Tum datis ad Senatum literis, ne ex Ærario sumptus ad sacrificia sufficerentur, vetuit; tunc cadere sacrificia, neglecta jacere Templa, Profanosque Sacerdotes, tum viros cum fœminas, pelli & exturbari (14).

Jam inde ab Anno 389. Theodosius destrui jusserat Templum Serapidis, quod Alexandriæ inter insignia Templa erat celebratissimum. Anno 399. Idola per totum late Imperium dejecta (15), Templa per agrum eversa ex lege Arcadii (16); qui pariter severa pœna vetuit, ne quis Fana Idolorum ingrederetur, neque quocumque demum in loco profana Numinum sacrificia offerrentur (17); ac die 8. Decembris anno 400. Sacerdotes & Idolorum ministros concessis ad id usque privilegiis spoliavit, utpote homines professionis lege damnatæ.

Imperator Honorius, Arcadii frater, non minori sollicitudine teneri se pro eversione Idololatriæ in Occidente demonstravit: omnia superstitionis insignia tolli Imperiali edicto, anno 399. statuit (18); & ex Auctore Libri Promissionum sub nomine S. Prosperi, discimus, adjudicasse illum Ecclesiis Templa omnia, & adhærentia Templis septa, Christianisque fecisse facultatem, statuas omnes dejiciendi. Scribens contra Parmenianum Donatistam anno 400. S. Augustinus (19) ait, novis Legibus edictum fuisse, ut Gentilium simulacra contererentur, & capitali pœna veritum, ne sacrificia Idolis immolari liceret: tum addit, dejecta passim Idola per Orbem, abolita sacrificia, punitosque Dæmonum cultores, si qui rei hujus criminis tenerentur.

Ita factum est, ut nequidquam obstantibus bellis & calamitatibus Imperii (neque enim Arcadius & Honorius felix Regnum habuerunt), res Gentilium in dies caderet; quin & agente Numine ruentium calamitatum pondus in ipsos Religionis adversarios resiliebat. Arcadius & Honorius, imbecilli ingenio Principes, a nonnullis Ducibus, altero post alterum, regi se sinebant. Arcadium prior rexit Rufinus, Honorium Stilico. Rufinus Hunnos in Orientem, Gothos in Thraciam induxit: excivit Alaricum, qui Græciam universam vastavit (20). Denique Rufino ab exercitu trucidato, vacuum ejus locum Eutropius occupavit. Arcadius anno 397. Stiliconem Imperii hostem appellavit. Gildo in Africa arma in Honorium cepit; & anno 399. Tribigildus Asiam commovit. Succedente anno Gainas, superato Tribigildo, defectionis caput evasit: sed hostis declaratus, prælio victus & neci traditus trans Danubium fuit. Vicissim Alaricus & Radagasus in Italiam non longe ab Aquileja appulerunt. Anno 402. Alaricus irrumpens in Italiam, terrorem vel intra Romam intulit. Insequente anno ingenti inter Alaricum Romanosque prælio decertatum est, superioribus primo quidem congressu Romanis, deinde victis (21). Stilico Alaricum in Arcadium concitavit. Radagasus an. 405. Italiam cum quadrin-

(4) Hic ỹ. 2. 3. 6. 7. (5) Hic ỹ. 2. 10. 13. (6) Ἕλκος κακὸν καὶ πονηρὸν, &c. (7) Vide Dionys. Alex. apud Euseb. lib. 7. Hist. cap. 22. Cyprian. de Mortalitate. (8) Anno Christi 364. (9) Anno Christi 365. (10) Anno Christi 322. (11) Anno Christi 367. (12) Anno Christi 193. Vide Orosium l. 7. c. 35. (13) Paulin. Vit. S. Ambros. pag. 85. Ambros. Ep. 15. (14) Zozym. lib. 4. cap. 5. Histor. (15) Idacius & Tiro Prosper. (16) Cod. Theodos. 16. t. 10. l. 16. (17) Cod. Theodos. 61. t. 10. l. 13. pag. 277. (18) Cod. Theodos. 16. t. 10. l. 15. pag. 280. (19) August. contra Parmenian. lib. 1. cap. 9. (20) Anno Christi 395. (21) Oros. lib. 7. cap. 37. Cassiodor. Chronic. Jornand. pag. 455.

dringentis millibus invasit ; sequente autem anno Vandali , Alani , Suevi Gallias aggressi sunt . Franci, Burgundi, cæteræque barbaræ gentes non diu post Vandalos eas invaserunt , Alaricus Stiliconis artibus in Arcadium incitatus , arma convertit in Honorium , trajectisque Alpibus pecuniam ab Imperatore postulatum misit . Tum ad Romæ mœnia succedens, illam obsidione cinxit, gravisque adeo institit, ut post famem pestemque cives patriam redimere concessis hosti divitiis cogerentur (21).

Tentatum est diu, ut cum Alarico conveniret, resque per varias ultro citroque legationes agitata : sed nihil actum. Igitur obsessa denuo Urbs , nomen Imperatoris Attalo concessit . Tandem die 24. Augusti anno 410. Alaricus in Urbem irrumpens , diripuit (22) ; ac die 26. egressus , copias ad vastandum reliquum Italiæ duxit . Paucis hisce complexi sumus ea , quæ in Imperio spatio annorum quinquaginta ab obitu Juliani Apostatæ acciderunt . Ex hoc autem specimine facile intelligas , quam vere tunc *mare & flumina facta sint sanguis* , ex prophetica Joannis sententia , cum bella adeo cruenta Imperium laceraverint . Commode etiam hæc acceperis de maris imperio a Romanis amisso . Ex quo Maximus classem in Mediterraneo contra Theodosium Magnum armavit, nunquam deinceps Roma classi instruendæ par fuit , nec Maximi a Theodosio fracti jacturam reparare valuit.

℣. 5. AUDIVI ANGELUM AQUARUM , præsidem mari omnibusque, in laudes justitiæ Dei effusum, & pro luctu ob exitium tot gentium , quæ hic nomine aquarum designantur , laudes Domino persolventem , ac dicentem , æquissime & justissime ab eo factum , ut ultionem de Sanguine Martyrum caperet , superstitionem everteret , veritatis ac Religionis triumphum promoveret . Uti enim animadvertimus , Deus Christianos , quamquam communibus Imperii calamitatibus agitatos , peculiari ope tutatus est . Imperatores summo Catholicæ rei studio tenebantur . Alaricus, quamquam Arianus , capta Roma , Templa Christianorum esse perfugia omnibus voluit (23).

℣. 6. QUIA SANGUINEM SANCTORUM ET PROPHETARUM EFFUDERUNT, ET SANGUINEM EIS DEDISTI BIBERE . Opportune hic Salvianus (24) : *Omnes fere barbaræ gentes Romanum sanguinem biberunt .* S. Hieronymus (25) : *Viginti & eo amplius anni sunt , quod inter Constantinopolim & Alpes Julias quotidie Romanus sanguis effunditur . Scythiam , Thraciam , Macedoniam , Dardaniam , Daciam , Thessalonicam , Achajam , Epiros , Dalmatiam , cunctasque Pannonias Gothus , Sarmata , Quadus , Alanus , Hunni , Vandali , Marcomanni vastant , trahunt , rapiunt .* Addit circumsonare undique clamores gemitusque fœdu varioque mortis genere intereuntium , & quasi tot mala ad nostram ruinam non sufficerent , civilibus bellis plus hominum quam gladio barbarorum absumi . Hæc S. Hieronymus, malorum ætatis suæ spectator.

℣. 8. QUARTUS ANGELUS EFFUDIT PHIALAM SUAM IN SOLEM , statimque immodico æstu homines cruciati sunt . Hujusmodi eventus , nisi modum excesserint , ab historiarum Scriptoribus negliguntur . S. Augustinus (26) , Tiro Prosper , & Marcellinus meminere nubis cujusdam igneæ , quæ Urbi Constantinopolitanæ spatio plurium dierum imminens , incendium minitabatur ; cujus rei testes superesse adhuc quosdam inter populum , ipsosque fortasse auditores , tradit S. Augustinus . Contigit id anno 396. Christi , Arcadii secundo . Ineunte nocte parva nubes ignea ex Oriente prodiit , quæ paulatim aucta , universam denique orbem operuit . Singuli imminentem capiti suo flammam intuebantur , simulque sulphureus odor nares offendebat . Concursum est undique ad Ecclesias , & qui nondum baptismate tincti erant , initiari sollicite expetebant . Hæc S. Augustinus .

Porro Scriptor sanctissimus nonnisi ad ea , quæ inter Fideles agebantur, mentem advertit ; credibile est tamen Ethnicos & impios non ad pœnitentiam excitatos , sed ad blasphemias fuisse , dissa imprecatos Deo , a quo cædebantur , ut ait hic Joannes . Forte etiam phænomenon istud ceu argumentum iræ Numinum suorum in Christianos illi acceperunt . Sed nec divinando , nec conjecturis hic agenda res est . Meminit Salvianus (27) iteratorum fulminum , quibus Cœlum feriit superba Urbis Romæ monumenta , quæ hostium igni superfuerant ; quin & S. Hieronymus affirmat , excelsa & sanctissima superstitiosæ Urbis loca ab irato Numine cœlesti igne tacta fuisse (28).

℣. 10. QUINTUS ANGELUS EFFUDIT PHIALAM SUAM SUPER SEDEM BESTIÆ , ET FACTUM EST REGNUM EJUS TENEBROSUM . Sedes bestiæ est Urbs Roma , Imperatorum sedes , & superstitionis propugnaculum . Quæ illustris & gloriosa fuerat , tetra caligine obducta est , cum a barbaris gentibus direpta , an divitiis ornamentisque spoliata , inter squalidas miserasque urbes jacuit . Hæc rerum mutatio accidit duobus vel tribus postremis annis Alarici , ab anno 408. usque ad 410. cum Roma capta direptioni permissa est . Ejus temporis mala ita luget S. Hieronymus (29) : *Clarissimum terrarum omnium lumen extinctum est . Imo Romani Imperii truncatum est caput ; & , ut verius dicam , in una Urbe totus Orbis interiit .*

ET COMMANDUCAVERUNT LINGUAS SUAS PRÆ DOLORE . (℣. 11.) ET BLASPHEMAVERUNT DEUM CŒLI . . . ET NON EGERUNT PŒNITENTIAM . Roma adhuc Gentilibus scatebat , quamquam Christiana Religio Imperatorum authoritate superiora obtineret . Lapsus Urbis olim Dominæ totum concussit Imperium : Provinciæ omnes & Urbes celeberrimæ exitio illius doluere . Romani , sive Ethnicam sive Christianam Religionem professi , miseram vastatamque deseruerunt ; dilapsique metu barbarorum Romani cives , Provincias omnes Orientis & Occidentis impleverunt , Hujus dispersionis imago ab Authoribus coævis (30) miserabiliter adeo describitur , ut hodie pariter legentes terreat . Nec tamen Romani resipuerunt , ex quibus ii qui profanam religionem profitebantur , malorum ejusmodi casum abolitioni Idololatriæ , & cultui Jesu Christi invecto tribuerunt ; & quod mirum est , pars nequissimorum ejusmodi ex eorum numero erant , qui vitam servaverant sive ad asylum Christianarum Ecclesiarum perfugientes , sive cultum Jesu Christi simulantes (31) . Notat S. Augustinus (32), Romanos hosce fugitivos , cum vix pervenerint Carthaginem , naufragium Patriæ vitaturos ad theatrum pervolasse , regnantibusque in eo factionibus sese immiscuisse, ac licentiam nunquam antea visam induxisse .

Ut calumniis Gentilium responderet , idem S. Augustinus ingens Opus suum de Civitate Dei adorsus est , persuasitque Paulo Orosio , ut scriberet historiam universalem , quæ adhuc superest . Porro querelas hasce Romanorum , in crimine & Idololatria pervicacium , maxime frequentes extitisse oportet , cum S. Augustinus seriam adeo refuta-

(21) Zozym. lib. 6. pag. 814. 815. Sozomen. lib. 9. cap. 6. (22) Vide Hieronym. Ep. 16. Orosium lib. 7. cap. 39. (23) August. de Civit. lib. 5. cap. 23. Oros. lib. 7. cap. 39. Hieronym. Epist. 16. (24) Salv. lib. 7. initio. (25) Hieronym. Ep. ad Heliodor. Epitaph. Nepotiani. (26) August. de Urbis Rom. Excidio cap. 6. (27) Salvian. lib. 7. cap. 19. (28) Hieron. Ep. ad Marcellam. (29) Hieronym. Præfat. in Ezechiel. (30) Vide Hieronymum Epist. 12. & in Ezech. August. lib. 5. de Civit. c. 1. & 32. & Serm. de Excidio Urbis Romæ, &c. Oros. Hist. (31) August. lib. 1. de Civit. c. 1. (32) August. de Civit. lib. 1. cap. 31.

futationem opposuerit, & sæpe adeo earum expostulationum in suis Operibus meminerit (33). Hæc satis ad asserendam ex mero verborum sono veritatem oraculo Joannis de blasphemiis & obduratione hominum bestiam sectantium. *Obsessa est Urbs Roma & expugnata, & non desierunt blasphemi ac furiosi esse Romani*, ait Salvianus (34).

℣. 12. SEXTUS ANGELUS EFFUDIT PHIALAM SUAM IN FLUMEN ILLUD MAGNUM EUPHRATEM, &c. Urbis Romæ ruina prænunciata, malisque præeuntibus & comitantibus, quibus totus late Occidens doluit, revocat nos Apostolus ad Orientem, ut ultionis Divinæ de Idololatria, hæresi, & Magia argumenta, in consequentibus exhibenda, intueamur. Euphrates siccatus denotat viam Regibus Orientalibus stratam, ut irrumpant in Romanorum ditionem, quam Euphrates ab eo latere sepiebat. Isaias (35) & Zacharias x. 10. verbis similibus expressere facilitatem, qua Hebræis in Ægypto & Babylone captivis reditus datus est. Gemina habet Psalmista Psal. 65. & Author Libri 4. Esdiæ 13. 41. ad verbum hæc accipienda ratus, censuit Dominum per medium Euphratis alveum viam populo suo captivo aperuisse, ut se eo reciperet, ubi tuto Legem servaret.

Superest modo ex historia demonstremus, Regibus Orientis facilem patentemque viam fuisse in Romanam ditionem invadendi. Adnotatum est supra, Julianum temere in regionem Persarum ingressum, vitam ibi cum parte copiarum amisisse, Successor Jovianus e præsentissimo discrimine educere Romanas copias haud potuit, nisi turpi & incommoda cum Persis pace composita. Permittendæ illis fuerunt Provinciæ ad Tigrim tres, cum arcibus nonnullis, & Urbibus Nisibi & Singara; pollicendumque insuper fuit, nulla præstitum iri a Romanis auxilia Arsaci Regi Armenorum, in Persas bellanti. Ita Imperii Romani fines multo arctius contracti sunt. Valens Joviani successor expeditioni Persicæ sese immiscuit an. 372. quo Param Armeniæ Regem adversus illos defendendum suscepit. Anno 373. commoda quædam ex hostibus reportavit sub Ducibus Trajano comite, & Vadomiro olim Germanorum Rege (36). At anno 374. cum Valens Param Regem Armeniæ proditione necasset, bellum inter Persas Romanosque revixit. Componendis inter utramque Gentem rebus biennium absumptum est; donec anno 376. Sapor in Armenia & Iberia locis quibusdam occupatis, coegit Valentem, cui tunc alio ex latere Gothi instabant, admittere pacem (37) æquissimis, quoad fieri poterat in tanta Imperii angustia, conditionibus.

Toto eo tempore fines Imperii rapinis omnibus excursionibusque Persarum, Isaurorum, & Saracenorum patebant. S. Basilius in Epistola 250. quæ scripta videtur exeunte anno 373. asserit, a Cappadocia usque Constantinopolim hostibus omnia infestata, ut nec iter tutum esset; id autem singulis diebus accidisse, ex eo, quem adhibet, scribendi modo innuere videtur. Saraceni, spreta pace, adusque montem Sinai & mare rubrum excurrerunt (38). Malorum omnium una erat causa, quod res ad fines Euphratis & Orientis pessime essent constitutæ; nec Romanæ copiæ satis valido propugnaculo adversus perniciosissimos hostes erant.

℣. 13. ET VIDI DE ORE DRACONIS, ET DE ORE BESTIÆ, ET DE ORE PSEUDO-PROPHETÆ SPIRITUS TRES IMMUNDOS IN MODUM RANARUM. Tres isti Dæmones (℣. 14.) *procedunt ad Reges totius Terræ; congregare illos in prælium ad diem magnum Omnipotentis Dei*. (℣. 16.) *Et congregabit* (congregaverunt) *in locum, qui vocatur Hebraice Armagedon*. Locus ille facile est *Mageddo* (39) in Palæstina, ex devictis ibi pluribus Principibus celebris. *Sisara* cum fœderatis Chananæis Regibus cæsus est ad Mageddon armis Barac (40). Ibi Ochozias Rex Juda periit 4. Reg. 9. ibique pariter Josias lethali vulnere affectus & prælio victus fuit 4. Reg. 23. 29. Ibi denique periisse credimus Cambysem, oraculo Ezechielis sub nomine Gog & Magog designatum (41). Juxta eumdem locum Josue ingentem plurium Chananæorum Regum exercitum fudit Josue xi. 5. Deinde vero Romani validum ibi præsidum in Urbe *Legiaxe* constituerunt, ut fauces illas inter Phœniciam & Palæstinam magni momenti defenderent.

Armagedon est igitur hic locus cædis & ultionis. Meminit Zacharias 12. 11. luctus *Adadremmon*, quæ erat juxta Mageddo, celebris obitu Josiæ, tamquam rei, quæ apud Judæos in proverbium abierat. Designare autem hic voluit Apostolus, Reges, Pseudo-Prophetas, vel Magos, spiritu bestiæ & Draconis deceptos, quique alios decipere studuerunt, judicatum iri ab Omnipotente, & pro merito nequitiæ seditionisque esse puniendos. Scimus autem, Valentem Arianum, Joviani successorem, qui toto regni sui tempore ab affligendis Catholicis non cessavit, quique exercitum ducendum tradiderat Sebastiano Manichæo, malis in Catholicos Alexandrinos illatis celebri; Valentem, inquam, spreto peritissimorum Ducum consilio, & oraculo Isaaci sanctissimi Eremicolæ, qui de malis in Ecclesiam illatis illum arguerat, exitiumque ipsius ac totius exercitus prædixerat, expeditionem in Barbaros aggressum fuisse. Sed prælio victum, exercitu exutum esse; & cum affectus vulnere in vicinam castris domum translatus fuisset, injecto a Barbaris igne vivum arsisse, ut nullum deinceps sive os, sive para alia corporis reperiri potuerit. Patres coævique Scriptores (42) Valentis casum tamquam justam tyrannidis in Catholicos pœnam admirati sunt.

Conjungi potest Maximus tyrannus, infelici exitu sublatus, cujus exitium perinde habuit S. Ambrosius Ep. 117. ac Divini maledicti argumentum; puniebatur enim, quod partibus Judæorum in Catholicos, qui Synagogas eorum cremaverant, faverit (43). Commemorata est supra ℣. 3. animadversio perspicua in Eugenium Imperii usurpatorem, Valentiniani interfectorem, & Gentilium fautorem (44). Hæc satis ad fidem oraculi Joannis de Regibus bestiæ spiritu afflatis, deceptisque fraude eorum Dæmonum, qui e bestiæ draconisque faucibus exierant.

Superest nunc, Dei judicium in Pseudo-Prophetam demonstremus. Porro hoc nomine censentur ætatis illius Magi & Philosophi, qui fere omnes Magicen tunc profitebantur (45). Ea pestis hominum corripuit Julianum, & ad Ecclesiam lacessendam concitavit. Dei vindicia erat, nequitiam eorum punire. Jam inde ab anno 364. qui alter fuit ab obitu Juliani, Imperatoribus Valentiniano, & Valente subita ægritudine correptis, dubitatum est, num veneficis Juliani amicis id maleficii tribuendum esset. Philosophi Priscus & Maximus rapti sunt Constantinopolim; e quibus Priscus statim dimissus fuit absolutus; Maximus grandi pecunia multatus est, ac detentus est in custodia, donec omnem plane pecuniam solveret (46).

Sed hæc prælndia erant tantummodo malorum, quæ

(33) Vide August. serm. 81. 105. 108. &c. (34) Salvian. lib. 6. de Providentia. (35) Isai. xi. 15. 12. & l. 3. (36) Ammian. Marcell. lib. 29. (37) Zozym. l. 4. p. 748. Eunap. Excerpta de Legationib. ad calcem Eunap. (38) Sozomen. l. 6. c. 38. (39) *Armagedon* Hebraice הר מגדון *Mons Magedon*. (40) Judic. iv. 7. 16. v. 19. (41) Ezech. xxxviii. xxxix. Vide nostram Dissertationem de hoc argumento ad Ezechielem. (42) Hieron. in Chronic. Rufin. l. 2. cap. 13. Oros. l. 7. c. 33. Socrat. l. 4. c. 38. Chysost. Theodoret. &c. (43) Clades Maximi contigit an. 388. (44) Clades Eugenii Tyranni contigit an. 394. (45) Aug. l. 8. c. 9. de Civit. Dei. (46) Zozym. l. 4. p. 735. Eunap. c. 5.

quæ Dei vindicis decreto personatos illos Prophetas manebant. Anno 374. cum Antiochiæ ageret Valens, detecta est conspiratio in ejus vitam authoribus Ethnicis nonnullis, qui cum successoris in Imperio nomen investigare magicis artibus tentassent, initiales ejus literas *Theod* esse compererunt (47). Rati igitur, Theodorum, ex viris a secretis Imperatoris alterum, eo indicio designari, Theodorum, inquam, Ethnicum, & pro ipsorum voto impium, hominem induxerunt, ut in partem consiliorum suorum veniens, de Imperio serio cogitaret. Sed arcano prodito, Theodorus capite diminutus est, ejusque supplicio aliorum complurium cædes accessit (48). Cum vero Philosophi seu Magi authores fuissent conjurationis, ex qua tanta cædes inducta est, totum iræ Imperatoris pondus in illos recidit. Maximus, celebris ille Maximus, Juliani Apostatæ Præceptor, vinctus ductus fuit Antiochiam, deinde Ephesum translatus capitale supplicium subiit (49). Simonides, Philosophus alter & Magus, igne periit. Neci pariter traditi sunt Hilarius, Patritius, Andronicus, aliique nonnulli. Fama est, Jamblicum, ætatis illius Philosophum, venenum hausisse, ne in Valentis manus incideret. Sævitum etiam est in Codices Magicos, quorum ingens copia toto Oriente tum a privatim, tum a Magistratibus (50) concremata fuit.

Ita plena fides mansit oraculo Joannis, minitanti Regibus, tyrannis, cæterisque illos sequutis, ac Pseudo-Prophetis, qui prodigiorum spectris ac præstigiis Principes fallebant, ipsos collectum iri in Armagedon, ut pœnas crudelitatis & fraudum darent.

℣. 15. ECCE VENIO SICUT FUR. Contigerunt hæc anno 374. ab obitu Juliani decimo. Alludit hic Apostolus ad fures, vestes ingredientium in balnea surripientes: *Balneorum latrones*. Horum sæpe Tertullianus meminit.

℣. 17. SEPTIMUS ANGELUS EFFUDIT PHIALAM SUAM IN AEREM; simulque insonuit vox clamans: *Factum est*. En finis septem plagarum. Hic supremus est ictus ultionis Dei in hostes Ecclesiæ. Romam se conferens Alaricus affirmabat, invitum se illuc impelli nescio quo animum movente, ac jubente: *Perge Romam vastatum* (51).

℣. 18. ET FACTA SUNT FULGURA ET VOCES, &c. ac tam validus terræ motus, ut nihil illi simile fuerit. Indicant hæc ingentem rerum in Imperio commotionem; nec sane major intelligi potest, quam quæ supra in priorem ℣. descripta est. Per annos quinquaginta bella plura, defectiones, irruptiones, hostes in Imperio rem turbarunt, cui ad malorum cumulum accessit Urbis Romæ expugnatio & direptio, Provinciarum vastatio, & bellicarum virium exinanitio.

℣. 19. FACTA EST CIVITAS MAGNA IN TRES PARTES. Ab obitu Juliani usque ad Romam ab Alarico captam, recensere licet novem vel decem Imperii usurpatores, toto hoc tempore legitimis Iperatoribus bellum inferentes. *Procopius* paruit anno 365. *Firmus* anno 372. *Theodorus* annn 374. *Maximus* anno 383. *Eugenius* anno 392. *Attalus* anno 409. *Jovinus* anno 411. *Sebastianus* an. 412. *Heraclianus* anno 413. Prætereo Rufinum, Stiliconem, Eutropium, & Gainam, qui acceptam ab Arcadio & Honorio authoritatem in eorum perniciem converterunt. Cum ea ætate Imperatores duo rebus præessent, alter in Oriente, alter in Occidente, si tertius alius surgeret, Urbs magna, Romanum Imperium, Roma mundi caput & Domina, in partes tres necessario distrahebatur. Sunt qui tribus hisce partibus designari credant mala, quibus Deus Romam cecidit, pestem, famem, bellum. Ezechiel 5. 12. paribus fere minis Jerosolymam terrens, perdendam sit tertiam civium partem peste & fame, tertiam angustiis obsidionis, tertiam captivitate & dispersione. Roma quoque in tres partes distracta est. Veniente Alarico alii fugam prætulerunt; alii in Urbe manentes, in partes distinguebantur; quidam Idola, quidam Christum colebant.

CIVITATES GENTIUM CECIDERUNT. Institui nequit census Urbium eversarum a Barbaris, qui ea ætate Imperium undique inundarunt. Horum furorem nulla ex Imperii Provinciis evasit. Roma tunc imperio terræ & maris orbata fuit.

BABYLON MAGNA VENIT IN MEMORIAM ANTE DEUM: iratus Deus mentem ad illam advertit, & *dedit illi calicem vini indignationis iræ ejus*. Capta ab Alarico Roma, Imperii totius Metropolis ludibrium hostium effecta, in eorum manus sæpe cadens, sæpe iterum recidit per longum centum quadraginta annorum spatium. Cessit Alarico anno 410. deinde transiit ad Araulphum anno 411. tum Genserico paruit anno 455. Odoacro anno 476. Theodorico anno 500. Totilæ annis 546. & 549.

℣. 20. OMNIS INSULA FUGIT, ET MONTES NON SUNT INVENTI. Casus Romæ Imperium universum adeo terruit, ut Provinciæ, Insulæ, urbes, montes simul tremerent (52). Locutiones istæ Prophetis familiares sunt ad exprimendum grande aliquod malum, lapsui Tyri simile. Exhibet Isaias 24. 3. Insulas urbesque maritimas ac naves ejus funeri parentantes. Ezech. 26. 15. tradit, exitio Tyri Insulas trepidaturas, & Principes terræ in pulvere sessuros. Interdum describunt montes concussos, & quodammodo eliquatos, cacumina demittentes ad iram Omnipotentis. Exprimunt hæc omnia Dei ultionem ingentem & insolitam.

℣. 21. GRANDO MAGNA SICUT TALENTUM. Sive hæc accipiantur allegorice de pondere terribili ultionis Divinæ in urbem miserrimam deturbato, sive de lapidibus grandinis, aliisque simillibus malis Imperium affligentibus; eorum executio facile ex historia demonstratur. Grando lapsa Constantinopoli post exilium S. Joannis Chrysostomi anno 404. apud Historicos perinde ac perspicuum & terribile ultionis Divinæ argumentum habetur (53). Octo librarum fuisse tradit Philostorgius (54); alii nucis magnitudinem æquasse affirmant. Sed præstat grandinem hic pro quocumque Divinæ ultionis flagello usurpare; quam interpretationem tota narrationis series suadet. Addit Apostolus: *Blasphemaverunt Deum homines propter plagam grandinis*; docetque S. Augustinus (55), Ethnicos in dies nequiores factos, ea, quibus premebantur, mala, ac præsertim Romæ ruinam & direptionem abolitioni idololatriæ tribuisse.

(47) Ammian. lib. 29. Sozom. lib. 6. cap. 35. Socrat. lib. 4. cap. 15. &c. (48) Ammian. lib. 29. Eunap. cap. 5. (49) Zonar. pag. 28. (50) Ammian. lib. 29. Chrysost. in Acta homil. 38. (51) Socrat. lib. 7. cap. 10. Sozomen. alii. (52) Vide Hieronym. Epist. 16. & in Ezech. Prooem. August. lib. 1. de Civit. cap. 33. (53) Sozom. lib. 8. cap. 27. Socrat. lib. 6. cap. 19. Chronic. Alex. pag. 714. (54) Philostorg. lib. 11. cap. 7. pag. 530. (55) Augustin. lib. 1. de Civit. cap. 1. & de Urbis Excidio tom. 6. nov. edit. in fine.

C A P U T XVII.

Babylon magna meretrix insidet aquis. Sanguine Sanctorum ebria fit. Descriptio bestiæ, quæ Babylonem vehit; cujus septem capita decemque cornua explicantur. Reges in comitatu bestiæ. Victoria Agni.

℣. 1. ET venit unus de septem Angelis, qui habebant septem phialas, & locutus est mecum, dicens: Veni, ostendam tibi damnationem meretricis magnæ, quæ sedet super aquas multas, 2. Cum qua fornicati sunt reges terræ, & inebriati sunt, qui inhabitant terram de vino prostitutionis ejus. 3. Et abstulit me in spiritu in desertum. Et vidi mulierem sedentem super bestiam coccineam, plenam nominibus blasphemiæ, habentem capita septem, & cornua decem. 4. Et mulier erat circumdata purpura, & coccino, & inaurata auro, & lapide pretioso, & margaritis, habens poculum aureum in manu sua, plenum abominatione, & immunditia fornicationis ejus. 5. Et in fronte ejus nomen scriptum: Mysterium: Babylon magna, mater fornicationum, & abominationum terræ. 6. Et vidi mulierem ebriam de sanguine Sanctorum, & de sanguine martyrum Jesu. Et miratus sum, cum vidissem illam admiratione magna. 7. Et dixit mihi Angelus: Quare miraris? Ego dicam tibi sacramentum mulieris, & bestiæ, quæ portat eam, quæ habet capita septem, & cornua decem. 8. Bestia, quam vidisti, fuit, & non est, & ascensura est de abysso, & in interitum ibit: & mirabuntur inhabitantes terram (quorum non sunt scripta nomina in Libro vitæ a constitutione mundi) videntes bestiam, quæ erat, & non est. 9. Et hic est sensus, qui habet sapientiam. Septem capita, septem montes sunt, super quos mulier sedet, & reges septem sunt. 10. Quinque ceciderunt, unus est, & alius nondum venit: & cum venerit, oportet illum breve tempus manere. 11. Et bestia, quæ erat, & non est: & ipsa octava est: & de septem est, & in interitum vadit. 12. Et decem cornua, quæ vidisti, decem reges sunt: qui regnum nondum acceperunt, sed potestatem tamquam reges una hora accipient post bestiam. 13. Hi unum consilium habent, & virtutem, & potestatem suam bestiæ tradent. 14. Hi cum agno pugnabunt, & Agnus vincet illos: quoniam Dominus dominorum est, & Rex regum, & qui cum illo sunt, vocati, electi, & fideles. 15. Et dixit mihi: Aquæ, quas vidisti, ubi meretrix sedet, populi sunt, & Gentes, & linguæ. 16. Et decem cornua, quæ vidisti in bestia: hi odient fornicariam, & desolatam facient illam, & nudam, & carnes ejus manducabunt, & ipsam igni concremabunt. 17. Deus enim dedit in corda eorum, ut faciant, quod placitum est illi: ut dent regnum suum bestiæ, donec consummentur verba Dei. 18. Et mulier, quam vidisti, est civitas magna, quæ habet regnum super reges terræ.

℣. 1. VENIT UNUS DE SEPTEM ANGELIS, qui Capite superiori paruerant, septem phialas iræ Dei tenentes. Ex his unus vocavit Apostolum: *Veni, ostendam tibi damnationem meretricis magnæ, quæ sedet super aquas multas*. Magna meretrix est Roma, Idolis serviens (1). Multæ aquæ sunt gentes quibus imperat, ut idem Angelus infra ℣. 15. explicat. Caput hoc explicatio est decimi tertii, quin & totius Libri clavis. Profecto nihil magis convenit Romæ superstitiosæ, quam nomen meretricis eo sensu, quo a Prophetis usurpatur (2); ita enim illi appellare solent urbes moribus perditas & infideles. Quæ Apostolus infra meretrici huic tribuit, magis magisque suadent, ut de urbe Roma interpretemur. [℣. 18.] *Habet regnum super Reges terræ*. [℣. 9.] *Septem montes super quos mulier sedet*. [℣. 6.] *Ebria est de sanguine Sanctorum, & Martyrum Jesu*. Denique nomen ejus mysticum est [℣. 5.] *Babylon magna*; quam appellationem jam obtinuit Roma in prima Epistola Petri (3): *Salutat vos Ecclesia quæ est in Babylone collecta*.

℣. 2. CUM QUA FORNICATI SUNT REGES TERRÆ. Nedum Romani Imperatores, sed & subjecti Imperio Reges, Idololatriæ scelere sese polluerunt; quin & Urbem ipsam Romam divinis honoribus donavere. Martial. Epig. XII.

Terrarum dea gentiumque Roma.

INEBRIATI SUNT, QUI INHABITANT TERRAM, DE VINO PROSTITUTIONIS EJUS. Numina & superstitionem ubique, nec irrito conatu, obtrusit. Cum Deos plures admitteret, æquo animo ferebat, aliorum Numina simul cum suis conjungi; ac religioni ducebat, si nullum Deum respueret (4): *Cum pene omnibus dominaretur gentibus, omnium gentium serviebat erroribus; & magnam sibi videbatur assumpsisse religionem, quia nullam respuebat falsitatem.*

℣. 3. ABSTULIT ME IN SPIRITU IN DESERTUM. Angelus,

(1) Hieron. in Isai. XIV. Tertull. contra Judæos cap. 9. Andreas & Areth. Cæsariens. Berengaud. Victorin. Oecumen. Viegas, Ribera, Sixt. Sen. lib. 2. Biblioth. Bellarm. lib. 2. de Pontif. cap. 2. Alcasar. Apoc. 13. Cornel. alii plures apud eum; Bossuet, Du Pin. (2) Isai. XXIII. 17. & XLVII. 5. 8. Nahum III. 4. (3) I. Petr. V. 13. Vide Papiam apud Euseb. lib. 2. Hist. Eccl. cap. 15. Hieronym. Catalogo; Bed. Oecum. in 1. Petri. (4) Leo Magn. hom. I. in Natali Apostol. Petri & Pauli.

gelus, quo docente eorum, quæ per visum spectavi, arcana mihi detecta sunt, transtulit me spiritu in solitudinem, ubi nihil erat quod mentem meam alio averteret. *Et vidi mulierem sedentem super bestiam coccineam*. Urbes & Provinciæ sub imagine mulierum plerumque exhibentur, nedum apud Prophetas, verum etiam apud Poetas, profanosque Scriptores. Nostra hæc mulier coccineo seu purpureo induitur: qui color erat Imperatorum, ac supremam potestatem indicabat (5). Coccineus color designare potest Martyrum cruorem, quo illa tingebatur. *Plena* erat *nominibus blasphemiæ*, quæ illa protulerat in Christum, & quæ proferre coegerat gentes & Christianos, quos in apostasiam pertraxerat.

Habebat capita septem & cornua decem; id quod supra XIII. 1. animadvertere licuit. Septem Capita sunt Imperatores septem, Ecclesiæ hostes, videlicet *Diocletianus*, *Maximianus*, *Galerius*, *Maximinus*, *Severus*, *Maxentius*, *Licinius*. Siquis pro Severo ponendum censuerit *Constantium Chlorum*, per nos licet. Decem cornua sunt, seu decem Præfecti provinciarum, qui Imperatorum edicta executioni mandarunt, sive decem Imperatores purpurati, rerum potientes, quo tempore vexatio illa sæviebat; quamquam non omnes Ecclesiam vexabant. Decem illi sunt Diocletianus, Maximianus, Galerius, Maximinus, Severus, Maxentius, Licinius, Constantius Chlorus, Constantinus, & Eugenius.

℣. 4. MULIER ERAT CIRCUMDATA PURPURA. Mulierem hanc summo studio describit Apostolus, quod præcipuum esset vaticinii argumentum. Omnia illi tribuit ornamenta, quæ aptissima putabat ad pingendam mundi dominam, sedem ac propugnaculum Idololatriæ, & mysticam meretricem omnium prorsus mortalium. Exhibetur hæc similis omnino veteri Babyloni, de qua scriptum est Jer. 51. 7. *Calix aureus Babylon, inebrians omnem terram: de vino ejus biberunt gentes, & ideo commotæ sunt*. Huc Apostolus spectat.

℣. 5. IN FRONTE EJUS NOMEN SCRIPTUM: MYSTERIUM: BABYLON MAGNA. Non hic agitur de Babylone Chaldææ Urbe ad Euphratem, sed de Babylone mystica, cui omnes veteris Babylonis notæ conveniunt. Nimirum urbs est Idololatria & superstitionibus scatens, cujus iniquo sub jugo populi gemunt, quæ Sanctis adversatur, Templa Domini evertit, suæ tantum superbiæ obtemperat, flagellum est Dei ad puniendas gentes; denique cum mensuram criminum suorum expleverit, hausura est pro sua vice Calicem furoris Dei, quo ipsa tam multas gentes proluit. Confer ea, quæ Prophetæ in Babylonem declamarunt (6). Scite animadversum est, meretrices Romæ nomen interdum in fronte gestasse, cellarumque suarum limini inscripsisse (7); quem morem spectasse videtur Apostolus.

℣. 6. VIDI MULIEREM EBRIAM DE SANGUINE SANCTORUM. Roma Idolis serviens, & qui in ea regnabant Imperatores, Provinciarum Imperii Præsides, subjectæque illis gentes in lacessenda Ecclesia Christi modum omnem excesserant; qui eorum furor optime ebrietate sanguinis exprimitur. Ad ebrietatem usque bibit. Ebrietas autem hæc, & crudelitas immodica admirationem Apostolo expressit. Quorsum illa infestam adeo se præbuit fidelissimis, obsequentissimis, & maxime probis inter omnes, qui ejus imperio parebant? Quæ personatas omnes religiones admittebat, nec extraneum quodcumque Numen recusabat, unam hanc ex omnibus respuit Religionem sinceram, quæ sola corrigere ad sanctimoniam, ad sapientiam, ad justitiam subjectum sibi populum valeret.

℣. 7. DICAM TIBI SACRAMENTUM MULIERIS. Angelus aperire aggreditur Apostolo arcanum visionis, quæ illi obversabatur, & quam supra Capite XIII. descripserat, nempe de persecutione bestiæ. & de pœnis ab illa in ultionem tantæ sævitiæ perferendis.

℣. 8. BESTIA QUAM VIDISTI, FUIT, ET NON EST. Bestia, quam vidisti furentem, sævam, & Sanctorum cruore ebriam, fuit quidem, sed brevi evanescet. Concessa est illi potestas sæviendi per annos tres & dimidium. Abusa est potestate, odio indoluit; sed actum est; modo evanuit: cernes illam prostratam, damnatam, in abyssum deturbatam. *Non erit amplius*, eo quod in conditionem infelicissimam redacta, perinde erit ac si in nihilum reciderit: *Non quod desistat qui in pœnis est sempiternis*, ait S. Hieronymus in Ezech. 26. *sed quod, qui Deo non vivit, in Scripturis Sanctis dicatur non subsistere*.

Roma e superbiæ statu dejecta, Profanam superstitionem deseret, & ad fidem conversa Christianæ Religionis sedes efficietur, quemadmodum olim sedem ac propugnaculum fraudis atque erroris sese exhibuerat. Ut ista intelligas, animum converte non ad tempus quo Joannes scribebat, sed ad illud, quod ejus oraculo spectabatur; ad annos nempe qui exceperunt persecutionem Diocletiani ac cæterorum, usque ad Constantinum; ac deinde ad annos post Julianum & Valentem. Equidem Valens Christianam Religionem profitebatur, sed studiosissimus Arianorum. Tunc utique affirmari poterat, brevissimum temporis momentum inter Romam florentem accisamque, inter Romam ebriam sanguine Sanctorum & Romam non existentem intercessisse. Neque enim jam existebat Roma illa superba, sæva, superstitiosa, Domina Mundi; sed Roma erat altera Christiana humilis, obsequens, veteri splendore exuta, & eo Religionis Christi studiosior, quo fuerat infensior.

ASCENSURA EST DE ABYSSO, ET IN INTERITUM IBIT. Hæc per futurum efferuntur; neque enim tunc adhuc contigerant, cum ab Apostolo scriptis mandabantur, & ab Angelo explicabantur. At si mentem adverteris ad ea, quæ prænunciata sunt Apostolo Capite XIII. 1. & ea quæ hic narrantur de casu bestiæ, per præteritum tempus efferenda hæc ipsa intelliges, ut sit sensus: Ascendit ex abysso; & brevi fiet ut pereat. Prophetæ, quibus certa sedet oraculorum suorum veritas, præteritum & futurum indiscriminatim usurpant.

MIRABUNTUR INHABITANTES TERRAM, QUORUM NON SUNT SCRIPTA NOMINA IN LIBRO VITÆ. Obstupebunt ad casum bestiæ, cui fata & oracula æternitatem spondere videbantur: Virg. Æn. 1.

His ego nec metas rerum, nec tempora pono.
Imperium sine fine dedi.

Vide & Horat. carm. sæculare:

Vosque veraces cecinisse Parcæ,
Quod semel dictum est, stabilisque rerum
Terminus servet, bona jam peractis
Jungite fata.

Florus in Tarquinio Superbo: *De manubiis captarum urbium templum erexit, quod cum inauguraretur, cedentibus cæteris Diis, restitere Juventas & Terminus. Placuit vatibus contumacia numinum, siquidem firma omnia & æterna pollicebantur.*

At Christiani minime obstupuerunt; futurum quippe intelligebant, ut Urbs, quæ tot ac tantis crimini-

(5) Horat. Carm. lib. 1. Ode 35. *Purpurei metuunt Tyranni*.

(6) Jerem. LI. Isai. XIII. XIV. XXI. Ezech. XXIX. XXX. Vide & Hieronym. in Jovinian. lib. 2. ad finem.

(7) Senec. Controv. 1. *Meretrix vocata es; in communi loco stetisti, superpositus est cellæ tuæ titulus*. Idem ibidem: *Nomen tuum pependit in fronte, pretia stupri accepisti*, &c. Juvenal. satyr. 6. de Messalina:

. . . . . . Nuda papillis
Constitit auratis, titulum mentita Lyciscæ.

Vide Martial. Epigr. 2. 46. Cornel. & Med. hic; Durant. lib. 1, Variar. cap. 2.

minibus tenebatur, tantum sanguinis effuderat, Dei vindicis gladium experiretur. S. Melania Urbem & ipsa deseruit, & deserendam aliis suasit, quod arcana mentis persuasione illam brevi perituram nosset. Historia Lausiaca c. 8.

℣. 9. Septem capita septem montes sunt. Neminem latet, Romam collibus septem insidere, Horat. Carmen sæculare:

Dis, quibus septem placuere colles,
Dicere carmen.

Ovidius lib. 1. Tristium:

Sed quæ de septem totum circumspicit orbem
Montibus, imperii Roma Deûmque locus.

℣. 10. Et Reges septem sunt. Septem capita indicant & Urbem & Romanos Imperatores, qui Ecclesiam vexarunt, videlicet, uti recensuimus, Diocletianum, Maximianum, Galerium, Maximinum, Maxentium, Severum, Licinium. *Quinque ceciderunt*, nempe Diocletianus, Maximianus, Galerius, Maxentius, & Severus. *Unus est*, nempe Maximinus, qui Ecclesiæ Orientali bellum sævissimum intulit. Sed eo tandem, perinde ac cæteris, sublato, Licinius venit, Ecclesiam modico aliquo tempore vexaturus; sed & ipse armis Constantini oppressus fuit. Hæc subobscure denotantur his verbis: *Alius nondum venit; &, cum venerit, oportet illum breve tempus manere*. Vide dicta supra XIII. c. 2. 3.

℣. 11. Bestia quæ erat, et non est, et ipsa octava est, et de septem est. Cum septem illa Capita excidissent, & septem Imperatores Tyrannos mors sustulisset, perire visa est bestia, uti dictum est Capite XIII. 3. 12. sed ejus vulnere, saltem per speciem, obducto, tunc surrexit *alia bestia*, *& habebat cornua duo similia agni*; quod octavum bestiæ caput recte dixeris. Bestia hæc *de septem est*; de septem nempe prioribus, quorum venenum, sævitiam, ac nequitiam ipsa referebat, quamvis numero octava esset: *Et ipsa octava est*. Describitur Julianus Apostata, cujus ingenium luculentissime vides Capite XIII. 11. 12. 13. 15. 16. 17. *Et in interitum vadit*; neque enim Julianus nisi anno uno & septem vel octo mensibus regnavit; quamquam in inferendis Ecclesiæ malis multus fuit. Sperabant Gentiles futurum, ut ejus auctoritate & studio res Profana reflorescerer.

℣. 12. Decem cornua quæ vidisti, decem Reges sunt. Bestia, quam Apostolus Capite XIII. 1. spectavit, septiceps erat, cornibus instructa decem coronatis, idque nos interpretati sumus de Regibus, qui diversas Romani Imperii provincias in totidem Regna converterunt (8), quique e vastissimo corpore avulsa membra singuli inter se distraxerunt. Hinc rectissime unico bestiæ corpori quodammodo inseruntur. Quam unam genuinam esse hujus emblematis explicationem, consequentia demonstrant. Numerus denarius numerum ingentem generice designare potest (9): si quis tamen pro decem omnino accipiendum velit, illi pronum est sequi Berengaudum, septimi sæculi Scriptorem, qui sæpe in impressis nomen S. Ambrosii in Apocalypsim sortitur est. Porro hic tradit, Persas & Saracenos occupasse partem Asiæ, Vandalos Africam, Gothos Hispaniam, Longobardos Italiam, Burgundos Galliam, Francos Germaniam, Hunnos Pannoniam, Alanos & Suevos alias complures regiones, quas excurrerunt.

Qui Regnum nondum acceperunt. Non acceperunt nec sæviente nec pacata persecutione. Neque enim sub septem Imperatoribus Ecclesiæ hostibus, neque sub Constantino ejusque filiis, nec denique sub Juliano Reges barbari Romanum Imperium inundarunt, ibique regnum constituerunt, Regna ista nonnisi quinto sæculo primum coaluerunt. Cum Apostolo per visum sese obtulissent decem cornua coronata, e corpore bestiæ surgentia, simulque septem capita, succurrere illi facile poterat, decem illa cornua simul cum Tyrannis Imperatoribus regnatura. Id ne reputaret, Angelus opportune occupans, monet, decem hos Reges nondum capessivisse Regnum, quo tempore septem Imperatores rebus præerant. *Sed*, ait, *potestatem tamquam Reges una hora accipient post bestiam*; sive ex Græco (10), *cum bestia*; quod discrimen est vocis, non rei. Reges exteri dignitatem acceperunt *post bestiam*, post ejus casum, rebus Romani Imperii jam accisis; sive *cum bestia*, eo scilicet tempore, quo Romano Imperio sui adhuc erant Imperatores, sed Christiani & Catholici, quamquam pristino splendore inferiores, ob tot Provinciarum evulsionem.

Addit Apostolus, Reges illos *potestatem* accepisse *una hora*. Reddi potest Græcus, *eadem hora*, statim post: utraque versio commode defenditur. Reges illi eodem ferme tempore in variis Imperii provinciis consederunt, & veluti uno consensu in omnes vasti hujus Imperii partes irruptionem fecerunt (11). Ab anno 400. usque ad 410. Gothi altius in dies in Imperii viscera sese insinuarunt; Hunni vero, Isauri, Vandali, Alani, Suevi, Burgundiones, Galli, aliæque barbaræ gentes undique concursum eo fecerunt, & unam hanc deinceps habuerunt curam, ut ibi sedes occuparent, occuparuntque reipsa alii quidem citius, alii serius, sed ferme omnes intra spatium saltem annorum triginta.

℣. 13. Hi unum consilium habent, ut quem maxime possunt opimum commodumque locum seligant; ut quam optimam Provinciam sibi rapiant, ut diripiant spolia Imperii illius, quod alia omnia diripuerat. Cæteri quidem Reges bellum suscipiunt eo consilio, sive ut injurias suas ulciscantur, sive ut ditionem amplificent, sive ut jura sua tueantur. Consilium plane diversum Reges hosce permovit. Nullum illis jus erat in Provincias, quas aggrediebantur; ditionibus suis addere aliquid non meditabantur: una hæc illos coquebat cura, ut novum Regnum sibi pararent, & armis assererent.

Potestatem suam bestiæ tradent. Quo pacto istud verum est, cum venerint dominationem ejus eversuri, magnumque Imperii corpus laceraturi? Tempora distinguenda sunt. Primo quidem Gothi, Galli, aliæque gentes aperta vi in Imperium irruperunt. Pro viribus repugnatum est: sed tandem cum eò perrupere, malum necessario ferendum fuit. Cum vero nullam vitæ professionem, præter bellicam, exercerent, Imperatoribus Ducibusque commodum non semel accidit, ut auxilia inde compararent, quæ barbaris aliis, & æmulis Imperatoribus opponerent. Eorum tutelæ Provinciæ commissæ sunt; in fœdus cum Romania accepti, atque amplissimæ regiones in sedem illis traditæ. Spectare licuit Alaricum Romanis armis sub Arcadio anno 399. imperantem. Gainas Gothus ab eodem Principe missus est contra Tribigildum, qui anno 400. in Asia defecerat. Stilico destinabat Alarico occupationem Illyrici Orientalis adversus Arcadium, ejusque rei gratia Illyrici Imperatorem anno 405. illum renunciavit. Francorum arma in exercitu Romanorum non semel claruerunt; & in exercitu Aetii adversus Attilam copias auxiliares una cum Burgundis, Saxonibus & Gothis constituebant (12). Alani, & Hunni merebant sub signis Honorii in expeditione adversus Radagaisum (13). Roma idcirco capta est

(8) Vide Berengaud. hic, Bossuet, Du Pin, Grot. alios plerosque. (9) Tichon. Beda, Alcazar. alii passim. (10) Ἀλλ' ἐξουσίαν ὡς βασιλεῖς μίαν ὥραν λαμβάνουσι μετὰ τοῦ θηρίου. Alii: Μετὰ τὸ θηρίον, *Post bestiam*. Ita Velez. Vulg. alii, Iren. Andr. Areth. Primas. *Cum bestia*. (11) Vide Hieron. Ep. XI. Zosim. l. 6. Oros. l. 7. c. 38. 39. 40. (12) Jornand. de Reb. Gothicis. (13) Zosim. l. 4. Oros. l. 7. c. 37.

ab Alarico, quod obstrictæ cum illo promissionis fides violata fuerit (14).

Ỳ. 14. Hi cum Agno pugnabunt. Primo quidem gentes illæ idolis serviebant, Christianum nomen exosum habebant, & Christiani plures prioribus eorum irruptionibus in Provincias Imperii perierunt (15). S. Augustinus (16), & Paulus Orosius (17) Sermonem habent de Athanarico, Gothorum Rege, sub quo infinita propemodum Christianorum multitudo Martyrium tulit.

Agnus vincet illos. Fidei & Religioni Christianæ illos submittet. Gentes istæ, quarum pars hodienum existit, mature satis Christo victas manus tradiderunt. *Adora quod cremasti*, ajebat ad Clodovæum S. Remigius. Ex his quidem nonnullæ ad Arium, cujus partes tunc validissimæ erant, defecerunt: sed brevi factum est, ut pleræque ad Ecclesiam Catholicam regrederentur. Burgundiones primo Catholicam Religionem profitebantur; Franci vero jam inde ab exordio. Visigothi in Hispania veram fidem amplexi sunt, & Arium abdicarunt sub Recaredo fratre S. Hermenegildi, qui pro fide sanguinem fuderat. Tradit Orosius (18), Ecclesias impletas esse Hunnis, Suevis, Vandalis, Burgundionibus, aliisque similibus populis, summo Romanorum probro, qui inter Christianos adhuc tamen in Idololatria perseverabant. Barbaros hosce Christus ideirco reduxit ad obsequium, *quoniam Dominus Dominorum est, & Rex Regum*; eæque gentes, quæ hactenus execrationi fuerant & contemptui cæteris, per conversionem *electi & fideles* evaserunt.

Ỳ. 15. Aquæ quas vidisti . . . . populi sunt, integræ illæ gentes, quas Roma legibus & imperio coercet. Familiaris est populorum cum fluminibus & aquis inundantibus comparatio. Vide Isajam VIII. 6. 7. Jeremiam LI. 13. Nahum II. 8.

Ỳ. 16. Decem cornua ... odient fornicariam, Quæ Romanum Imperium inundarunt barbaræ gentes, quique illis præerant Reges, meretricem hanc omnes oderant; omnes enim Romæ & Imperio infestos sese præbebant, in ejusque exitium & perniciem omnes conspirabant. Capite XVI. 3. demonstravimus, profanam Religionem & Idololatriam tunc Romæ adhuc regnasse. Quo tempore armis Alarici ea cessit, plerique summo studio erga Idola tenebantur, uti eodem Capite XVI. animadvertimus. Jure igitur meritoque Roma meretrix appellata est (19). Gothi *desolatam fecerunt illam*, tunc scilicet, cum ab Alarico capta est; *fecerunt nudam*, cum direptioni Urbs patuit, Ecclesiis tantummodo reservatis; *concremarunt illam igni*: idque diserte Marcellinus in Chron. S. Hieronymus ep. 16. Orosius l. 7. c. 39. & Philostorgius (20) affirmant. Hostiles manus nihil evasit, non puellarum, non mulierum, non Virginum Deo sacratarum pudor (21). Roma periit igne, gladio, peste, & fame, uti S. Augustinus non semel adnotavit (22). Docet Apostolus, *carnes* hujus meretricis hostes *manducasse*; quibus verbis commode exprimitur dira illa fames, quæ Romam ante obsidionem & ea capta vexavit; vel, si mavis, licentia, quam miles victor exercuit in corpora ingenuorum, qui in ejus manus inciderunt. Tradit S. Hieronymus (23), famem illam eo redegisse homines, ut humanis carnibus vescerentur.

Ỳ. 17. Deus dedit in corda eorum, ut faciant quod placitum est illi (24). Nolo reputes, barbaris illis gentibus curam hanc insedisse, ut Deo parerent, illatasque nomini ejus & honori injurias ulciscerentur, aut Martyrum sanguinem vindicarent: unicum erat illis consilium, ut privatam ultionem expeterent, avaritiam explerent, & in iis, quæ occupabant, locis Idola constituerent. Sed Scriptura ait, Deum hanc mentem illis indidisse, ut jussionibus suis parerent; ideo videlicet, quod malis eorum mentibus usus Deus est opportune, ut decreta sua impleret; pravis illorum cupiditatibus laxavit fræna, & imprudentes inscios que ita deduxit, ut tamquam instrumenta libera & animata consiliis suis servirent. Ita pariter in Veteri Testamento Nabuchodonosorem, id minime cogitantem, in Jerosolymam deduxit, & ex remotissimis terrarum finibus hostes in populum suum contumacem concitavit.

Ut dent Regnum suum bestiæ, donec consummentur verba Dei. Hostes Imperium invadentes id unice cogitabant, ut sedem ibi & suam & Religionis superstitiosæ constituerent; adeoque & ditionem suam imperio bestiæ, & Idololatriæ submitterent; sed rem Deus aliter movit; ipsi enim victores cedere coacti sunt Agno, cui bellum indicere, & cujus imperium evertere moliebantur (25). Verti etiam potest: Primum eorum consilium fuit, ut *darent Regnum suum bestiæ*. Cum primum in ditionem Imperii irruperunt, spondere sibi non audebant, rem sibi prospere adeo successuram. Destinabant animo vitam ibi sub Romanorum Lege & Religione degere, novas sedes, iis meliores quas deseruerant, optantes. Ex iis plerosque eo vocavit Stilico (26), qui armis eorum Arcadium & Honorium lacessere meditabatur. Sed cum in subigendis Provinciis minus quam timebant difficultatis nanciscerentur, stratam sibi a Providentia viam persequi statuerunt. Exhibito aliquandiu bestiæ auxilio, gestisque inter Romanos armis auxiliaribus (27), occupatas Imperii Provincias inter se diviserunt. Denique Alaricus, coactis per vim Romanis Imperium Attalo deferre, palam satagebat, ut Imperium bestiæ constitueret; cum novus iste Imperator & Arium sectaretur, & Gentilibus faveret (28).

Ỳ. 18. Mulier, quam vidisti, est Civitas magna. Mulier, quam bestiæ insidentem vidisti, Roma est, his coloribus affabre expressa. Illam quidem statim prioribus versiculis descripserat; sed rei gravitas poscebat, perspicue adeo illam designari, ut ambiguitas omnis tolleretur.

(14) Jornand. de Reb. Gothicis. Alii. (15) Bossuet hic, Du Pin. (16) August. de Civit. lib. 17. c. 5. (17) Oros. lib. 1. c. 32. (18) Paul. Oros. lib. 7. cap. 41. Vide & Berengaud. hic, & Bossuet, & Du Pin, & Grot. Vide & Hieron. ad Heliodor. & ad Lætam. (19) Berengaud. Bossuet. (20) Philostorg. pag. 534. (21) August. de Civit. lib. 1. c. 12. (22) August. Serm. 296. c. 5. lib. 3. de Civit. cap. 7. Serm. de Urbis Excidio cap. 2. (23) Hieron. Ep. 16. ad Principiam. (24) Addit Græcus: Καὶ [illegible]. At hæc non habentur in Vulgata & Codice Alexandrino: desumpta fortasse ex Ỳ. 13. hujus Capitis. (25) Vide Ỳ. 14. (26) Vide Oros. lib. 7. cap. 37. Marcell. & Tiro Prosper, Chronic. (27) Vide supra in Ỳ. 13. (28) Vide Zozym. lib. 6. Oros. lib. 7. cap. 42. Sozom. lib. 8. cap. 9.

CA-

CAPUT XVIII.

Casus Babylonis. Dei populus ex illa egreditur. Superbia ejus dejecta. Stupor eorum, qui cum illa consuetudinem detinuerant; qui & misera dira imprecantur. Gaudium Sanctorum. Sanguis Martyrum in ea reperitur.

℣. 1. ET post hæc vidi alium Angelum descendentem de cœlo, habentem potestatem magnam: & terra illuminata est a gloria ejus. 2. Et exclamavit in fortitudine, dicens: Cecidit, cecidit Babylon magna: & facta est habitatio dæmoniorum, & custodia omnis spiritus immundi, & custodia omnis volucris immundæ, & odibilis: 3. Quia de vino iræ fornicationis ejus biberunt omnes gentes: & reges terræ cum illa fornicati sunt: & mercatores terræ de virtute deliciarum ejus divites facti sunt. 4. Et audivi aliam vocem de cœlo, dicentem: Exite de illa populus meus, ut ne participes sitis delictorum ejus, & de plagis ejus non accipiatis. 5. Quoniam pervenerunt peccata ejus usque ad cœlum, & recordatus est Dominus iniquitatum ejus. 6. Reddite illi, sicut & ipsa reddidit vobis: & duplicate duplicia secundum opera ejus: in poculo, quo miscuit, miscete illi duplum. 7. Quantum glorificavit se, & in deliciis fuit, tantum date illi tormentum, & luctum: quia in corde suo dicit: Sedeo regina: & vidua non sum: & luctum non videbo. 8. Ideo in una die venient plagæ ejus, mors, & luctus, & fames, & igne comburetur: quia fortis est Deus, qui judicabit illam. 9. Et flebunt, & plangent se super illam reges terræ, qui cum illa fornicati sunt, & in deliciis vixerunt, cum viderint fumum incendii ejus: 10. Longe stantes propter timorem tormentorum ejus, dicentes: Væ, væ civitas illa magna Babylon, civitas illa fortis: quoniam una hora venit judicium tuum. 11. Et negotiatores terræ flebunt, & lugebunt super illam: quouiam merces eorum nemo emet amplius: 12. Merces auri, & argenti, & lapidis pretiosi, & margaritæ, & byssi, & purpuræ, & serici, & cocci (& omne lignum thyinum, & omnia vasa eboris, & omnia vasa de lapide pretioso, & æramento, & ferro, & marmore, 13. Et cinnamomum) & odoramentorum, & unguenti, & thuris, & vini, & olei, & similæ, & tritici, & jumentorum, & ovium, & equorum, & rhedarum, & mancipiorum, & animarum hominum. 14. Et poma desiderii animæ tuæ discesserunt a te, & omnia pinguia, & præclara perierunt a te, & amplius illa jam non invenient. 15. Mercatores horum, qui divites facti sunt, ab ea longe stabunt propter timorem tormentorum ejus, flentes, ac lugentes, 16. Et dicentes: Væ, væ civitas illa magna, quæ amicta erat bysso, & purpura, & cocco, & deaurata erat auro, & lapide pretioso, & margaritis: 17. Quoniam una hora destitutæ sunt tantæ divitiæ. Et omnis gubernator, & omnis, qui in lacum navigat, & nautæ, & qui in mari operantur, longe steterunt, 18. Et clamaverunt videntes locum incendii ejus, dicentes: Quæ similis civitati huic magnæ? 19. Et miserunt pulverem super capita sua, & clamaverunt flentes, & lugentes, dicentes: Væ, væ civitas illa magna, in qua divites facti sunt omnes, qui habebant naves in mari, de pretiis ejus: quoniam una hora desolata est. 20. Exulta super eam cœlum, & sancti Apostoli, & Prophetæ: quoniam judicavit Deus judicium vestrum de illa. 21. Et sustulit unus Angelus fortis lapidem quasi molarem magnum, & misit in mare, dicens: Hoc impetu mittetur Babylon civitas illa magna, & ultra jam non invenietur. 22. Et vox cytharædorum, & musicorum, & tibia canentium, & tuba non audietur in te amplius: & omnis artifex omnis artis non invenietur in te amplius: & vox molæ non audietur in te amplius: 23. Et lux lucernæ non lucebit in te amplius: & vox sponsi, & sponsæ non audietur adhuc in te: quia mercatores tui erant principes terræ, quia in veneficiis tuis erraverunt omnes gentes. 24. Et in ea sanguis prophetarum, & sanctorum inventus est, & omnium, qui interfecti sunt in terra.

℣. 1. POST HÆC VIDI ALIUM ANGELUM DESCENDENTEM DE CŒLO [℣. 2.] ET EXCLAMAVIT IN FORTITUDINE (1): CECIDIT BABYLON MAGNA. Romæ casus potissimum erat oraculi hujus argumentum. Tanta ea res sæpe commemoratur, & tam vivis coloribus pingitur, ut tantum non oculis vi-

 dea-

(1) Ἔκραξε ἐν ἰσχύϊ, φωνῇ μεγάλῃ. Alii: Ἰσχυρᾷ φωνῇ λέγων. Ita Steph. α, ιε. Alexand. Syr. Arab. Æthiop. Seidel. alii quidem Latini: Forti voce dicens.

deatur. Porro Apostolus in suum usum trahit locutiones & tropos, quibus Isaias & Jeremias exprimunt casum Babylonis, Chaldææ Metropoleos, easque transfert ad exhibendum sub oculos casum & vastationem Romæ, Imperii Romani Principis. Confer Isaiam XIII. 9. Jeremiam LI. 8. *Babylonia quasi prima Roma; Roma quasi secunda Babylonia est*, ait S. Augustinus (2).

℣. 2. FACTA EST HABITATIO DÆMONIORUM, ET CUSTODIA OMNIS VOLUCRIS IMMUNDÆ. Casum & ruinam magnarum Urbium describentes Prophetæ, iisdem, quibus hic Joannes, verbis usi, eas redactum iri prædicunt in habitacula Dæmonum, inanium spectrorum, fœdarum & tristium avium, animalium pestiferorum & mali ominis. Isaias 13. 19. *Erit Babylon illa gloriosa in Regnis inclyta, superbia Chaldæorum, sicut subvertit Dominus Sodomam & Gomorrham. Non habitabitur usque in finem, & non fundabitur usque a generatione ad generationem; nec ponet ibi tentoria Arabs, nec pastores quiescent ibi.* Locus ipse sterilis, maledictus, & desertus evadet. *Sed requiescent ibi bestiæ, & replebuntur domus eorum Draconibus, & habitabunt ibi struthiones, & pilosi saltabunt ibi; & respondebunt ibi ululæ in ædibus ejus, & sirenes in delubris voluptatis.* Vide & Isaiam XXXIV. 11. 14. 23. Jeremiam LI. 37. Baruc IV. 35. Quod hic S. Hieronymus reddidit *pilosi*, Septuaginta verterunt Dæmones. Porro Joannes sententias Scripturæ e Septuaginta Interpretibus recitat. Insidebat tunc mentibus opinio, Dæmones & spectra loca deserta & solitudines frequentare (3).

Capta ab Alarico Roma ludibrium facta est licentiæ & sævitiæ Gothorum (4); ignis, gladius, vincula portionem quique suam e superbis hisce mundi dominatoribus rapuerunt. Filiorum suorum sepulcrum Roma effecta est, ait S. Hieronymus in Ezech. procem. Prius illam fames vicerat & vastaverat, quam gladius conficeret. Miseræ urbis pars in cinerem redacta est. Nullum sive privatum sive publicum ædificium integrum stetisse, Procopius de Bello Vandal. affirmat. Denique nihil malorum, quibus plerumque afficiuntur Urbes, bello captæ a sævis & infestissimis hostibus, Roma evasit. Orbatam se quodammodo incolis doluit, tum nece Civium, quorum alios fames, alios gladius confecit, cum fuga aliorum, qui in Insulas & trans mare evaserunt. S. Hieronymus ait ep. 12. Provincias omnes plenas fuisse hominibus, quos metus Barbarorum ex Urbe expulerat. Orientis, Ægypti, & Africæ oræ obsitæ fuerunt Civibus Dominæ Mundi, quos duræ servitutis jugum premebat (5).

Novi equidem, Romam caput deinde erexisse, & post paucos ab expugnatione Alarici annos frequentem adeo fuisse civibus & ædificiis, ut nulla superessent hostilis odii vestigia, nisi rara quædam semiusta ædificia. Albinus, qui Præfecturam anno 414., idest quarto post invasionem Alarici, gerebat, literis ad Honorium Imperatorem datis testatur, consuetam panis in populum largitionem minorem fuisse, quam pro aucto incolarum numero, cum una die ad quatuordecim millia hominum domicilium eo transtulisse compertum fuerit. Ex quo intelligimus, Apostoli oracula plenam tunc fidem non obtinuisse. Fateor equidem, mala ista nonnisi initium dolorum fuisse; nam sæpe deinceps cecidit Roma in manus hostium, qui novis in dies direptionibus illam afflixerunt. Alarico cessit anno 410. Genserico anno 455. Odoacro anno 467. Totilæ anno 546. & 549. Sæpe adeo hostiles manus experta Urbs, in solitudinem extremamque rerum omnium necessitatem redacta est, ut non Urbem sed vastam solitudinem diceres. Ita consilia sua Deus in illam implebat, sed longiori temporis ductu, & per temporum vices, ut resipiscendi occasionem & tempus daret. Præterea novi Cives, qui eo migrabant, minori quam veteres studio erga Idola tenebantur. Ætatis suæ testis S. Hieronymus affirmat, aurea Capitolii tecta fumo nigruisse; Romanorum delubra aranearum telis oblita, Deorum simulacra in superioribus ædium tectis & semirutis ædificiis derelicta, nullos socios præter ululas & bubones habuisse.

Ita in Babylonem animadvertit Deus, cujus casum non obscuris oraculis Prophetæ prædixerunt. Urbs illa nonnisi post plura sæcula prænunciatam ruinam sensit. At si adhuc post Cyri expugnationem extitit, non tamen pristinum decus & splendorem, non dignitatem Metropoleos amplissimi Imperii tenuit. Eadem fuit Romæ ab Alarico captæ fortuna. Nunquam illa in pristinam dignitatem reparata fuit, præsertim ad Idololatriam quod attinet; quæ deinceps nunquam floruit. Quin & affirmari merito potest, si quid vitæ illi superfuit, id Christianæ Religioni accepto esse referendum. Qui enim ad sepulcra Apostolorum & ad Templa Urbis perfugerant, ab hostili gladio servati, desertæ Urbis incolas repararunt, uti supra adnotatum est (6).

℣. 3. DE VINO IRÆ FORNICATIONIS ejus; propinavit omnibus gentibus vinum iræ fornicationis suæ; seu potius (7): Propinavit vinum furiosæ fornicationis suæ, malæ illius cupidinis, quæ illam induxit ad Idola; sive, propinavit philtra fornicationis suæ, more veneficæ, quæ philtra & pocula amatoria procis præbet. Vide similem locutionem supra, XIV. 8. Reges externi, & gentes quæ cum illa consuetudinem habuere, superstitionis ejus socios se & participes præbuerunt. Religionem suam cum Imperio ad omnes, quas subegit, Provincias prorogavit.

℣. 4. AUDIVI ALIAM VOCEM DE CŒLO DICENTEM: EXITE DE ILLA POPULUS MEUS, &c. ne crimina cum illa societis, seu pœnas cum illa luatis, neve cum illa cadatis. Desumpta sunt hæc ex Jeremia LI. 6. *Fugite de medio Babylonis, & salvet unusquisque animam suam.* Id monitum dabat Propheta Judæis, ut se ex ea Urbe proriperent, quemadmodum in naufragio monentur nautæ, ut navim deserant. Deus in Urbem Romam animadversurus, e mortali hac vita nonnullos famulos suos revocavit, puta Papam Anastasium, de quo S. Hieronymus ep. 16. ajebat, Romam diu eo frui non potuisse, evocatumque a Deo esse ex mundo, ne mundi Metropolis sub tanto Pontifice caderet. Alios etiam complures viros probos arcano Providentiæ suæ consilio ex eadem Urbe evocavit, uti Innocentium Pontificem, qui, ut ait Orosius lib. 7. c. 39. sevocatus est ex Urbe Roma, quemadmodum Loth e Sodoma, ne ruinam populi peccato suo permissi cerneret. S. Melania proximam flagitiosissimæ Urbis ruinam præsentiens, eam deseruit, secumque alios in idem consilium pertraxit (8). In ejus Urbis direptione Deus tutum asylum in Templis Sanctorum Petri & Pauli paravit (9). Asylum quidem istud ab Alarico præstitum fuit Christianis, quamquam Profani plures eodem beneficio usi sunt (10). Denique in ℣. 5. hujus Capitis notavimus, post captam Urbem Christianos complures in Ægyptum, Africam, & Syriam perfugisse, ubi fratrum charitate felix contubernium obtinuerunt. Idem pariter contigit, cum Genserici armis Urbs eadem cessit. Deogratias Carthaginiensis Episcopus studio suo & pietate erga captivos inter cæteros claruit (11).

℣. 5.

[2] August. de Civit. lib. 18. cap. 2. [3] Vide Cyrill. & Procop. apud Grot. Riber. Confer Matth. XII. 43. Marc. V. 2. 5. [4] Prosper Tyro, Hieron. Ep. 15. [5] Hieron. in Ezech. in Procem. [6] Vide Sozom. lib. 9. cap. 9. [7] Ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τῆς πορνείας αὐτῆς πέπωκε πάντα τὰ ἔθνη. [8] Histor. Lausiac. cap. 115. [9] August. lib. 1. de Civit. cap. 4. [10] Vide Grot. Hamm. Bossuet, Du Pin. [11] Victor. Vit. lib. 1. c. 8.

℣. 5. PERVENERUNT PECCATA EJUS USQUE AD COELUM. Hæc omnia expressa sunt ex oraculo Jeremiæ in Babylonem Chaldææ, cujus crimina, sævitiam, superstitionem Roma sequuta est. Vide Jeremiam LI. 9. *Pervenit usque ad Cœlum judicium ejus*. Clamor peccatorum Urbis Romæ ad Cœlum usque pertigit. Græcus (1): *Sequuta sunt eam peccata ejus usque ad Cœlum*. Codices alii ferunt; *Adhæserunt illi peccata sua usque ad Cœlum*.

℣. 6. REDDITE ILLI, SICUT ET IPSA REDDIDIT VOBIS. Hæc pariter debentur Jeremiæ L. 14. 15. LI. 24. 49. Non imperat quidem Deus Christianis, ut ultionem de infestis sibi hostibus Romanis Gentilibus persequantur; ne patitur quidem; sed prædicit futurum, ut possint ultionem expetere, siquidem voluerint. Quis prohibuisset, ne Christiani Ethnicos, ementita Christiana professione ad asylum confugientes, repellerent? Quis in tanta rerum consternatione repugnare potuisset, quominus in adversarios sævirent, ac rejicerent cum indignatione & contemptu eos, qui in externis Provinciis eorum opem imploratum veniebant? Sed plane aliter agendum sibi Christiani duxerunt: illos enim amice excipiebant, eripere e præsentissimo periculo pro viribus studebant, in obsequium Evangelicæ Legis, quæ bonum pro malo rependi jubet.

Si quis velit sententiam hanc ad Alaricum ejusque exercitum referri (2), pronum illi erit demonstrare, Romanos, quamdiu viribus superabant, omnia quæ poterant mala illis intulisse. Denique animadvertere hic juvat, gentem illam in his eventibus instrumentum fuisse publicæ omnium gentium adversus Romam ultionis. Porro superba hæc Urbs gentes alias omnes superbe & impotenter egerat.

℣. 7. QUANTUM GLORIFICAVIT . . . . . TANTUM DATE ILLI TORMENTUM ET LUCTUM, &c. Desumpsit hæc Apostolus ex Isaia XLVII. 7. 8. &c. & Sophonia II. 15. Quæ olim in Babylonem dicta fuerunt, adamussim cum Roma congruunt. *Dixit: In sempiternum ero domina*. Unum hoc erat ex Romanorum opinione, fatorum beneficio, Romanæ Urbis privilegium, ut maneret æterna. Vide quæ contulimus in Caput XVII. 8. Ammianus Marcellinus Lib. 15. cap. 24. Romam æternam appellat; Virgilius Æneid. 1. *Imperium sine fine dedi*. Tertullianus & Lactantius, aliique nonnulli idem constituisse visi sunt, scribentes nunquam exitum habiturum Orbem, nisi cum Roma cecidisset (3). Exstat adhuc inscriptio quædam, quæ titulum *æternæ* illi vindicat, sexto vel septimo anno antequam caperetur, cum mœnia ejus restituerentur (4).

℣. 8. UNA DIE VENIENT PLAGÆ EJUS, MORS, ET LUCTUS, ET FAMES, &c. Singula hæc membris superioribus explicavimus. Constat utique, famem tunc magnopere sæviisse (5). Mortuorum numerus tam ingens fuit, ut locus sepulturæ deficeret (6); luctus ubique & vastatio. *Igne comburetur*; nullum ferme ædificium flammis intactum superfuit (7).

℣. 9. PLANGENT SE SUPER ILLAM REGES TERRÆ. Provinciæ Imperii fœderatique Principes casum Romæ tamquam suum luxerunt; Roma enim eversa Imperium cecidisse rebantur. S. Augustinus (8) affirmat, Orientales publicum luctum tunc egisse: *Plangentibus Orientalibus populis, & maximis Civitatibus in remotissimis terris publicum luctum mœroremque ducentibus*. Hæc pariter Apostolus hausit ex Isaia 24. 9. & potissimum ex Ezechiele (9). Confer quæ habet hic Apostolus, ℣℣. 10. 11. 12. 13. 14. 15. de mercatoribus & mercibus Romanis cum iis quæ de Tyriis habet Ezechiel Capitibus XXVII. XXVIII.

℣. 12. ET SERICI (10). Sericum rarissimum tunc erat, & magni pretii, sed non ignotum penitus Romanis; hæc enim de luxu Romano Petronius:

Hinc Numidæ crustas, illinc sua vellera Seres.

De serico fusius nos in Commentario ad Ezechielem XVI. 10. disseruimus.

OMNE LIGNUM THYINUM; lignum scilicet grato odore; ita enim Græcum *Thyinon* (11) Interpretum quidam reddunt. Sed Grotius multo potiori jure designari his credit celebre quoddam Africæ lignum, *citrum* appellatum, quod Romani in mensas & laquearia dolabant. Plinio l. 13. c. 16. & Martiali notissimum est. Radicem gerebat venis variisque coloribus pulcre distinctam; atque hinc major æstimatio: *Radice nihil crispius, nec aliunde pretiosiora opera*.

℣. 13. CINNAMOMUM. Syrus, Codex Alexandrinus, aliique nonnulli Codices Græci cum Æthiope legunt: *Cinnamomum & amomum*; quæ duo sunt aromatum genera inter se affinia.

MANCIPIORUM ET ANIMARUM HOMINUM; mancipiorum & ingenuorum. Græcus ad verbum (12): *Corporum, & animarum hominum*; sed Græcum *Somata* de mancipiis plerumque usurpatur. *Animæ hominum* Scripturæ stylo sunt homines spirantes. At venumdabantur ne liberi homines? Minime, saltem cum liberi agnoscebantur. Accidebat tamen non raro, ut liberi homines surriperentur, ac deinde tamquam mancipia venumdarentur: quæ facile mens Apostoli hic fuit. Sunt qui ad distinguenda *mancipia* ab iis, qui hic appellantur *animæ hominum*, censeant, postremis hisce designati servos ad certandum in amphitheatro emptos (13). Contendunt alii, ambo hæc nomina unum idemque designare (14). Aliis denique sunt hic *mancipia* servi, qui veneunt; animæ vero hominum ii sunt, quorum animæ perdebantur, utpote qui fœdis voluptatibus & Idololatriæ implicabantur (15). His repugnans Grotius *animas hominum* pro servis accipit, uti apud Ezechielem 27. 13. corpora vero sunt homines ingenui, qui se prostituebant, seu accepto pretio ad pugnandum in amphitheatro obligabant.

℣. 14. POMA DESIDERII; poma delicatissima. Romanorum luxus rarissimis & exquisitissimis fructibus maxime gaudebat. Poma sæpe amoris symbolum habentur; quæ mens fuit Grotii, hic reddentis: *Non ultra poteris indulgere amoribus*.

℣. 17. ET OMNIS QUI IN LACUM NAVIGAT. Græcus (16): *Omnis qui ascendit in naves*; seu *omnis turba navigantium*; seu ex libris aliis: *Omnes qui navigant in locum*; quam facile lectionem Vulgata sequuta est, cujus Textus pro *in lacum* corrigendus est *in locum*; ut hanc sententiam reddat: *Omnes qui appellunt ad hunc locum*, nempe ad suos portus, scilicet Romæ & Italiæ: quasi diceret: *Omnis, qui in locum istum navigat*.

℣. 18. LOCUM INCENDII EJUS; locum hujus Urbis

(1) Græc. Ἠκολούθησαν αὐτῆς αἱ ἁμαρτίαι ἄχρι τοῦ οὐρανοῦ. At Græci libri complures legunt: Ἐκολλήθησαν αἱ ἁμαρτίαι, &c. *Adhæserunt ei peccata sua, usque ad cœlum*. Ita Steph. α, ιε, Alex. Petav. 3. Hunt. 1. Cov. 2. Syr. Aeth. Hippolyt. Arab. Vide Zach. XIV. 5. (2) Vide Bossuet. (3) Tertull. Apologet. cap. 32. Idem ad Scapulam cap. 2. Lactant. l. 7. c. 25. (4) Baron. t. 5. an. 403. Bossuet, hic. (5) Hieronym. Ep. 16. (6) August. lib. 1. de Civit. cap. 12. (7) Procop. de Bello Vandal. lib. 1. cap. 2. pag. 179. (8) August. lib. 1. de Civit. cap. 33. (9) Ezech. XXVI. 16. 17. XXVII. 30. 31. (10) Καὶ σηρικοῦ. (11) Πᾶν ξύλον θύϊνον. Alex. Πᾶν σκεῦος θύϊνον, *Omne vas Thyinum*, *Thyinum odoratum*. Beza, Camera. Pasc. Cornel. Syr. (12) Σωμάτων, & ψυχὰς ἀνθρώπων. (13) Meanch. (14) Hammond. alii. (15) Cornel. Forer. (16) Καὶ πᾶς ἐπὶ τῶν πλοίων ὁ ὅμιλος. Alii: Ὁ ἐπὶ τῶν πλοίων πλέων, &c. Alii: Ὁ ἐπὶ τόπον πλέων, *Et omnis in locum navigans*. Ita Alexand. Steph. Barber. 2. L. Hunt. 1., Cov. 2. ... 2. Seidel.

bis crematæ, seu locum concremationis ejus. Græcus (17): *Fumum incendii ejus*. Flagrantis Urbis fumum prospicient.

℣. 20. EXULTA SUPER EAM, COELUM. Ad Romæ casum Cœlum tantummodo plausit. Grata enim accidit Sanctis justitiæ Dei executio, & Imperii Dæmonis eversio. Qui vero in terris sunt Sancti, trepidant & ingemiscunt. Græci plures Codices pro, *Sancti Apostoli & Prophetæ*, legunt (18): *Sancti, & Apostoli, & Prophetæ*; vos quoque Sancti, vos Apostoli, vos Prophetæ.

℣. 21. SUSTULIT LAPIDEM QUASI MOLAREM, quem in mare projecit, ut acrius exprimeret, nunquam e ruina Romam surrecturam. Nec equidem unquam deinceps in pristinum splendorem, magnitudinem, potentiam, & divitias rediit. Postquam Alarici armis cessit Roma, nunquam nisi magnum nomen fuit; nec de veteri splendore nisi umbram retinuit. Jeremias LI. 53. cum scriptis tradidisset oraculum de ruina Babylonis, mandavit Saraiæ, ut, eo perlecto, vinctum lapidi projiceret in Euphratem, addita imprecatione: *Sic submergetur Babylon, & non consurget a facie afflictionis, quam ego adduco super eam.*

℣. 22. VOX MOLÆ. Desumpta sunt hæc ex Jeremia XXV. 9. 10. Roma in solitudinem redigetur, nec sonabit in ea strepitus molæ & machinarum molarium, in usum tantæ Urbis farinam molentium. In Syro & Æthiope hæc desiderantur.

℣. 23. MERCATORES TUI PRINCIPES ERANT. Loquendi modus ex Ezechiele XXVII. 25. & Isaia XXIII. 8. Non Principes modo & viri amplissimi, ac Senatores, & Equites Regio more vivebant, sed ipsi pariter mercatores Principum apparatum & divitias æmulabantur. Commode hæc typico sensu explicantur: Isti quos commemoravi Mercatores, qui tecum consuetudinem habebant, Principes gentium sunt; illos tu corrupisti; tu superstitionem & licentiam docuisti.

℣. 24. IN EA SANGUIS PROPHETARUM ET SANCTORUM. Non Prophetarum Veteris Testamenti, de quorum nece nihil ad Romam; sed Prophetarum Novi, Apostolorum nempe, Martyrum, cæterorumque Fidelium, quos illa vexavit & interfecit (19). Confer Jer. II. 34. LI. 35. In caput suum provocavit nedum ultionem Martyrum illorum, qui ibi necati sunt, sed & eorum pariter, *qui interfecti sunt in terra*, per omnes nempe Provincias & Urbes Imperii. Omnes enim edicta & exempla Romæ ejusque Principum secutæ sunt.

(17) Τὸν καπνὸν τῆς πυρώσεως αὐτῆς. Alii: Τὸν τόπον τῆς πυρώσεως αὐτῆς. Ita Alex. Velez. &c.
(18) Οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι, καὶ οἱ Προφῆται. Alii: Οἱ ἅγιοι, καὶ Ἀπόστολοι, καὶ Προφῆται. Ita Steph. α, ιε, Alexand. Baroc. Arcth. & alii. (19) Grot. Cluver. Bossuet.

C A P U T XIX.

Alleluja in Cœlo canitur. Nuptiæ Agni. Felicitas eorum qui ad illas vocantur. Christus ceu Imperator exercitus prodit. Ipse est Rex Regum, & ultor criminum. Mundus cum illo pugnat; sed Christus vincit.

℣. 1. POst hæc audivi quasi vocem turbarum multarum in cœlo dicentium: Al-
leluja: Salus, & gloria, & virtus Deo nostro est: 2. Quia vera, & justa
judicia sunt ejus, qui judicavit de meretrice magna, quæ corrupit terram in prosti-
tutione sua, & vindicavit sanguinem servorum suorum de manibus ejus. 3. Et ite-
rum dixerunt: Alleluja. Et fumus ejus ascendit in sæcula sæculorum. 4. Et ceciderunt seniores vigintiquatuor, & quatuor animalia, & adoraverunt Deum sedentem su-
per thronum, dicentes: Amen: Alleluja. 5. Et vox de throno exivit, dicens: Lau-
dem dicite Deo nostro omnes servi ejus: & qui timetis eum, pusilli, & magni.
6. Et audivi quasi vocem turbæ magnæ, & sicut vocem aquarum multarum, & si-
cut vocem tonitruorum magnorum, dicentium: Alleluja: quoniam regnavit Dominus
Deus noster omnipotens. 7. Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam ei: quia
venerunt nuptiæ Agni, & uxor ejus præparavit se. 8. Et datum est illi, ut coo-
periat se byssino splendenti, & candido. Byssinum enim, justificationes sunt Sancto-
rum. 9. Et dixit mihi: Scribe: Beati, qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt:
& dicit mihi: Hæc verba Dei vera sunt. 10. Et cecidi ante pedes ejus, ut adora-
rem eum. Et dicit mihi: Vide, ne feceris: conservus tuus sum, & fratrum tuorum
habentium testimonium Jesu. Deum adora. Testimonium enim Jesu est spiritus pro-
phetiæ. 11. Et vidi cœlum apertum, & ecce equus albus, & qui sedebat super
eum, vocabatur Fidelis, & Verax, & cum justitia judicat, & pugnat. 12. Oculi
autem ejus sicut flamma ignis, & in capite ejus diademata multa, habens nomen
scriptum, quod nemo novit, nisi ipse. 13. Et vestitus erat veste aspersa sanguine:
& vocatur nomen ejus, Verbum Dei. 14. Et exercitus qui sunt in cœlo, sequeban-
tur eum in equis albis, vestiti byssino albo, & mundo. 15. Et de ore ejus proce-
dit gladius ex utraque parte acutus, ut in ipso percutiat Gentes. Et ipse reget eas
in virga ferrea: & ipse calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis. 16. Et
habet in vestimento, & in femore suo scriptum: Rex regum, & Dominus dominan-
tium.

tium. 17. Et vidi unum Angelum ftantem in fole, & clamavit voce magna, dicens omnibus avibus, quæ volabant per medium cœli: Venite, & congregamini ad cœnam magnam Dei: 18. Ut manducetis carnes regum, & carnes tribunorum, & carnes fortium, & carnes equorum, & fedentium in ipfis, & carnes omnium liberorum, & fervorum, & pufillorum, & magnorum. 19. Et vidi beftiam, & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad faciendum prælium cum illo, qui fedebat in equo, & cum exercitu ejus. 20. Et apprehenfa eft beftia, & cum ea pfeudo-propheta: qui fecit figna coram ipfo, quibus feduxit eos, qui acceperunt characterem beftiæ, & qui adoraverunt imaginem ejus. Vivi miffi funt hi duo in ftagnum ignis ardentis in fulphure: 21. Et cæteri occifi funt in gladio fedentis fuper equum, qui procedit de ore ipfius; & omnes aves faturatæ funt carnibus eorum.

℣. 1. POST HÆC AUDIVI QUASI VOCEM TURBARUM MULTARUM IN COELO, &c. Poft prælium triumphus; vexationes excipit pax, & mœrorem lætitia. Ecclefia Chrifti denique a vexationibus refpirat; fanguis Martyrum ultione expiatus, Idololatriæ everfa eft; Roma, nova illa Babylon, hoftis Sanctorum, & magna meretrix, cecidit. Poftquam grandia hæc argumenta fuperioribus Capitibus Apoftolum detinuerunt, tunc tandem ille ftilum vertit ad triumphantis Ecclefiæ gaudium. Confertiffimus Sanctorum & Martyrum chorus in Cœlo canit: *Alleluja, Salus, gloria, & virtus Deo noftro*, (℣. 2.) *quia vera & jufta judicia funt ejus*. Judicavit, damnavit, punivit magnam meretricem; pro merito operum ejus ultionem rependit. *Alleluja* fonat, *Laudate Deum*: eft autem vox gaudii, cujus vis peculiaris eft in folemnibus facrifque gratiarum actionibus.

℣. 3. FUMUS EJUS ASCENDIT IN SÆCULA SÆCULORUM. Ruinæ ejus memoria nunquam cadet, rogi ejus fumus nunquam, vel fero admodum, evanefcet. Roma non ita exfcindetur, ut ne veftigium quidem ejus fuperfit. Quod ex ea manebit, æternum cafus ejus veterifque magnitudinis monumentum erit.

℣. 4. SENIORES VIGINTIQUATUOR, ET QUATUOR ANIMALIA, feu quatuor Cherubim, quatuor angulos folii tuentia, voces laudefque fuas Martyribus adjungentia, fimul omnia clamarunt: *Amen: Alleluja*; fiat, laudate Deum.

℣. 6. ALLELUJA, QUONIAM REGNAVIT DOMINUS. Tota æternitate regnavit Dominus; regnavit femper; & per cuncta futura fæcula regnabit, nequidquam repugnante nequitia & furore Dæmonum hominumque qui Deum ignorant. Abfolutum imperium in illos exercet tunc pariter, cum fervos fuos ab illis vexari, cultum fuum impediri, & confiliis fuis repugnari patitur. At ex noftro intelligendi more, regnat ille, & imperium fuum tunc exercet, cum hoftes fuos perdit, cum ulcifcitur, confilia eorum diffipat, & de hoftium nequitia triumphat. Sævientibus Tyrannis quodammodo regnabat iniquitas, impietas, fævitia, Idololatria: poft hæc Dominus regnum quodammodo, & pro noftro intelligendi more perfectius & magis abfolutum inftituit.

℣. 7. VENERUNT NUPTIÆ AGNI, ET UXOR EJUS PRÆPARAVIT SE. In Novo Fœdere Matth. 22. 2. & 25. 1. Luc. 14. 16. Ecclefiæ inftitutio, gentium ad fidem vocatio, Meffiæ Regnum fub nomine nuptiarum folemnifque convivii defignantur. Chriftus Sponfus eft, Sponfa Ecclefia, gentes omnes tum Judææ cum Profanæ convivas exhibent. Hic autem nuptiæ refpicere potiffimum videntur ad felicitatem, qua Jufti in Cœlo fruuntur, præfertim poft relatam ab Agno de hoftibus victoriam, & pacem Ecclefiæ partam.

℣. 8. DATUM EST ILLI, UT COOPERIAT SE BYSSINO. Ecclefiam Chrifti Sponfam veftit morum innocentia, fanctimonia, juftitia, operum bonorum exercitatio, quæ ornamenta ejus effe, ipfe pariter Joannes prodit: *Byffinum enim juftificationes funt fanctorum*. Byffinum apud Græcos Scriptores de tenuiffimo lino ufurpari folet; fed Hebræorum byffum ferici genus effe, ex pifce fquameo *pinna*, in Commentariis ad 2. Paralip. xv. 27. demonftravimus.

℣. 10. CECIDI ANTE PEDES EJUS, UT ADORAREM EUM; fed prohibuit, monens: *Confervus tuus fum*. Ex Patribus quidam (1) arbitrati funt, Apoftolum ratum, Angelum hunc Chriftum effe, latriæ cultu illum profequi voluiffe. Aliis vero (2) fedet opinio, Apoftolum agnoviffe quidem Angelum, fed arbitratum, hunc effe vifionis finem, cum paratas Agni nuptias cerneret, cecidiffe ad pedes ejus, gratias acturum de omnibus, quæ eo authore viderat; fed Angelum, cui referanda aliqua fupererant, adorationem ejus rejeciffe; perinde ac Chriftus Magdalenam in horto a fe amovit, monens: *Noli me tangere, nondum enim afcendi ad Patrem meum* Jo. 20. 17. tempus tibi erit & loquendi & videndi me. Ita & Petrus rejecit adorantem feu obfequium præftantem fibi Cornelium Centurionem, admonens Act. 10. 25. *Surge: & ego ipfe homo fum*. Putabat profecto Apoftolus, præftitum a fe obfequium non ingratum Angelo accidiffe; quamobrem in fine Apocalypfeos 22. 9. tentavit iterum cultum illi impendere; cultum, inquam, duliæ, quem homo teferre Angelo non prohiberur.

Malunt alii (3), Angelum obftitiffe Apoftolo, ne fibi duliæ cultum deferret, in gratiam Incarnationis Filii Dei. *Angeli enim*, ait S. Gregorius Papa hom. 8. in Evang. *poftquam naturam noftram fupra fe affumptam in Chrifto perfpiciunt, proftratam eam videre pertimefcunt*. Alii denique ajunt, Angelum veneratum effe in Joanne vel virginitatem (4), vel dignitatem Sacerdotis (5), aut Apoftoli, aut Prophetæ (6). Quam poftremam fententiam præferre Angelus ipfe videtur; ait enim infra (7): *Confervus tuus fum, & fratrum tuorum Prophetarum*; five, ut habet hic: Et *fratrum tuorum habentium teftimonium Jefu*, donum nempe prophetiæ (8), five qui fanguine fuo fidei Jefu Chrifti teftimonium exhibuerunt.

TESTIMONIUM ENIM JESU EST SPIRITUS PROPHETIÆ. Caufam affignat Angelus, cur Apoftolum volentem fibi cultum vel obfequium impendere, prohibuerit. Cui noftra omnia obfequia, omnifque cultus debetur, Deus eft. Si futuros Ecclefiæ Chrifti eventus tibi referavi, hujus rei meritum non mihi fed Deo tribuas. Si mihi Prophetiæ fpiritus adeft, fi arcana pando, ta *habes teftimonium Jefu*, nomen ejus confiteris, veritates ejus nuncias,

(1) Athanaf. Serm. 5. contra Arianos; Auguft. lib. 20. contra Fauft. cap. 21. Vide & D. Thom. 2. 2. qu. 84. art. 1. (2) Vide Menoch. (3) Berengaud. Rupert. Ausbert. Richard. Haymo. (4) Petr. Damiani Serm. 1. de Excell. Sancti Joan. (5) Viegas hic. (6) Cornel. a Lapide. (7) Apoc. xxii. 9. (8) Beda, Rupert. Berengaud. Viegas.

cias, spiritu ejus afflaris, & ejus causa tibi pronum est ferre martyrium; quæ omnia ex æquo stare possunt cum ea, quam in me admiraris, vaticinandi facultate. Seu planius: Cave ne coram me pronus cadas; conservus enim tuus sum, eorum socius, quibus prophetiæ spiritus insidet, qua re Christo testimonium exhibent. Unum Deum adora; nam vaticinandi facultas, qua Deo largiente frueris, est testimonium Jesu Christi, sive testimonium, quod Jesu Christo exhibes: qua in re æquo veluti gradu cum Angelis consistere potes.

℣. 11. Ecce equus albus, et qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis. En vivam imaginem Christi (9), habitu victoris, qui de Idololatria, Dæmone, peccato, cæterisque hostibus triumphat. Confer Caput vi. 2. ubi eadem imagine Christus exhibetur equo albo vectus, qui mos erat victorum, qua die triumphum agebant.

℣. 12. In capite ejus diademata multa, ad demonstrandam Imperii ejus amplitudinem, magnitudinem, potentiam; tum ut intelligas, ipsum esse Regem Regum, & Dominum Dominantium. Solemne erat Victoribus Principibus, devictorum Regum diademata sibi assumere. David, victis Ammonitis, Regis illorum coronam capiti suo imposuit 2. Reg. 12. 30. Ægypti Rex Ptolemæus, Antiochia occupata, duo diademata assumpsit, Regni nempe Syriæ & Ægypti (10). Compertum est autem, diadema vittam fuisse lineam capiti obvolutam.

Habens nomen scriptum, &c. Est autem nomen, seu *Verbum Dei*, uti legitur infra ℣. 13. seu *Rex Regum, & Dominus Dominantium*, quod in veste ejus scriptum fuisse ex ℣. 16. discimus. Nemo hominum magnitudinem, majestatem, & dignitatem nominis hujus assequitur. Porro illud aureis literis descriptum erat in antica diadematis parte, & in fronte; quemadmodum verba illa, *Sanctum Domino*, quæ in lamina aurea descripta summus Judæorum Sacerdos gerebat (11). Spectat hic facile Apostolus morem olim & nunc pariter apud Orientales obtinentem, occultum aliquod nomen, quod nemini detegitur, assumendi (12). Sua erant arcana nomina Numinibus & Urbibus, ne veneficiis evocarentur.

℣. 13. Vestitus erat veste aspersa sanguine; ut heros ille Isaiæ 63. 1. *Quis est iste, qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra . . . & aspersus est sanguis eorum super vestimenta*. Christi vestes fuso in passione sanguine rubuerunt; rubescunt quoque tinctæ sanguine hostium, quos trucidarunt Reges ultionum ejus ministri, ac præsertim Constantinus, cum æmulos omnes, Christo inimicos, confecerit; & Alaricus missus a Deo ad vindicandum Martyrum sanguinem, ac magnam meretricem & belluam septicipitem perdendam.

Vocatur nomen ejus Verbum Dei. Triumphator, de quo modo agimus, appellatur *Verbum Dei*, Verbum, Sapientia, Filius unicus Patris, æqualis & ejusdem cum Patre naturæ. Vide primum Caput, primumque comma Evangelii Joannis.

℣. 14. Exercitus qui sunt in Cælo, sequebantur eum in equis albis. Exercitus isti ex Angelis, Martyribus, & Confessoribus, cœlesti beatitudine donatis, constant. Triumphum Christi comitantur, ut olim Romæ milites, qui in eodem prælio cum victore pugnaverant. Alludit hic Apostolus ad ritus minoris illius triumphi, *Ovationis* appellati, in quo triumphator procedebat vectus non curru sed equo, stipatus militibus oleæ ramos gestantibus. Porro ovatio tunc decernebatur, cum hostes facili prælio victi fuerant, sive cum expeditio suscepta fuerat in hostes imbecilliores, quam ut armis cogendi essent. Idololatria, Dæmon, persecutores, adversarii erant Jesu Christo multo inferiores, quos ille uno oris halitu conficere potuisset (13).

℣. 15. De ore ejus procedit gladius, scilicet Dei verbum, & Evangelii veritas. His armis, non ferro, aggredietur & vincet gentes, suoque tandem Imperio adjiciet. *Et ipse reget eas in virga ferrea*. Superbiam earum franget, cogetque invitas pedum suorum vestigia adorare. Christi de omnibus gentibus victoria eo gloriosior est, quod gladio verbi dumtaxat & veritatis armis comparatur. Confer locum Isaiæ xi. 4. *Percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium*. Apoc. 2. 27. & 12. 5. animadvertimus, *virga ferrea* designari posse authoritatem & absolutum imperium Jesu Christi in convertendis ad fidem Gentibus, & in Ecclesia gubernanda. Porro mitissimum est Ecclesiæ per Christi ministros regimen; æque tamen maxime absolutum, quod spectat ad Christum, Omnipotentem & invictum. Nihil illi resistit, sive cum vim adhibet ad conterendos homines, sive cum clementiam ad flectendos.

Ipse calcat torcular furoris iræ Dei. Vide supra ℣. 13. & xiv. 19. 20. & Isaiam lxiii. 1. 2. 3. Mire hæc cum triumpho Jesu Christi congruunt.

℣. 16. Habet in vestimento et in femore suo scriptum, &c. Præter nomen ineffabile & arcanum, quod diadematibus inscriptum ferebat (℣. 12.), aliud pariter legebatur notis perspicuis descriptum in superioribus vestibus, pallio nempe, ensis capulo, sive ea vestium parte, quæ equitanti in femur cadebat; *in femore*. Erat autem nomen: *Rex Regum & Dominus Dominantium*. Rerum mysticarum Scriptores femur Christi de humana ejus natura, sive de ejus Incarnatione interpretantur. Ipse pariter Christus ut homo, Rex Regum & Dominus Dominantium est. In Antiquitatis Expositione apud Patrem Montfauconium tom. 3. 2. par. secundæ editionis sive in supplem. pag. 268. 269. Icone clvii. cernas imagines quasdam in femore, & interdum vestibus cum inscriptionibus appictis.

℣. 17. Vidi unum Angelum stantem in Sole, vocantem aves *ad cœnam magnam Dei*; sive, ut habet Græcus impressus (14): *Ad cœnam magni Dei*. Sed optimi plures libri consentiunt Vulgatæ: *Ad cœnam magnam Dei*. Exhibet hic Apostolus cædem, quam Dei Filius editurus est de Regibus, Principibus atque hostibus suis, tamquam magnam cœnam, quam ille avibus cœli ferisque terrestribus parat. Eadem descriptio sese offert in Ezechiele 39. 17. ubi de fusis fugatisque Gog & Magog agitur. Porro tropos hosce & hyperbolas ad verbum accipiendas non esse constat; quibus innuitur tantummodo cædes aliqua consueto major, qualem pepererunt bella, de quibus in superioribus.

℣. 19. Vidi bestiam et Reges terræ. Descripta imagine Christi ejusque exercitus victoris, narrantur hic hostes, quibuscum ille rem habuit, & quos domuit: sunt autem bestia septiceps, de qua sæpe adeo sermo recurrit, Imperium Romanum, Idololatria, & Romani Imperatores illi, qui eam sequi & defendere moliebantur, eversa Ecclesia Christi.

℣. 20. Apprehensa est bestia, et cum ea pseudopropheta. Bestia victa & edomita in manus victoris cecidit. Romanum Imperium e manibus Gentilium ereptum, Christianis traditum est. Constantinus dejecit Maxentium, Licinium, cæterosque Imperii æmulos, ac solus imperavit. *Pseudo-*

pro-

---

[9] *Ita* Interpp. passim. [10] 1. Macc. xi. 13. Vide Grot. hic. [11] Exod. xxviii. 36. 37. 38. [12] *Vide* Grot. hic. [13] 1. Thessal. ii. 8. & Isai. xi. 4. *Percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium*. [14] *Εἰς τὸ δεῖπνον τοῦ μεγάλου Θεοῦ*. Alii: Εἰς τὸ δεῖπνον τὸ μέγα, sive *εἰς τὸ δεῖπνον τὸ μέγα τοῦ Θεοῦ*. Ita Alex. Complut. Vulg. Syr. Arabs, Baroc. Petav. Cov. Hunt. Steph. α, &c.

propheta denotat generice Sacerdotes Profanos, Philosophos, Magos, Hæreticos, bestiæ propugnacula & patronos. Vide dicta supra XVI. 13.

VIVI MISSI SUNT HI DUO IN STAGNUM IGNIS. Bestia & Pseudopropheta ad inferos deturbati sunt. *Bestia*, idest Idololatræ, & Ecclesiæ hostes: *Pseudopropheta*, idest, Magi, Sacrificuli, oraculorum authores, qui bello in Ecclesiam a Profanis Imperatoribus gesto facem admoverunt.

℣. 21. CÆTERI OCCISI SUNT IN GLADIO, egrediente ex ore Christi, equo albo insidentis. Reliquiæ Gentilium, superstites post cædem bestiæ & Imperatorum, resipiscentes, mortuæ sunt Idololatriæ, ut vitæ gratiæ & fidei viverent. Interfectæ sunt gladio verbi Dei, & *aves saturatæ sunt carnibus eorum*. Conversioni eorum Angeli & Sancti plauserunt, Luc. 15. 7. Qui hunc locum explicant de Gentilibus occultis, qui diu in Imperio, præsertim in agris, perseverarunt, censent, illos re ipsa necatos fuisse, cum Justinianus Imperator Legem condidit, quæ capitali pœna Idololatria interdicebat. V. Grotium hic.

C A P U T XX.

Satan ad mille annos vinctus, quo tempore Christus cum Sanctis regnat. Resurrectio prima. Satan ad modicum tempus solvitur: Bellum in Sanctos. Satan in Infernum truditur. Mortuorum resurrectio. Judicium supremum.

℣. 1. ET vidi Angelum descendentem de cœlo, habentem clavem abyssi, & catenam magnam in manu sua. 2. Et apprehendit draconem, serpentem antiquum, qui est diabolus, & satanas, & ligavit eum per annos mille: 3. Et misit eum in abyssum, & clausit, & signavit super illum, ut non seducat amplius gentes, donec consummentur mille anni: & post hæc oportet illum solvi modico tempore. 4. Et vidi sedes, & sederunt super eas, & judicium datum est illis: & animas decollatorum propter testimonium Jesu, & propter verbum Dei, & qui non adoraverunt bestiam, neque imaginem ejus, nec acceperunt characterem ejus in frontibus, aut in manibus suis, & vixerunt, & regnaverunt cum Christo mille annis. 5. Cæteri mortuorum non vixerunt, donec consummentur mille anni. Hæc est resurrectio prima. 6. Beatus, & sanctus, qui habet partem in resurrectione prima: in his secunda mors non habet potestatem: sed erunt sacerdotes Dei, & Christi, & regnabunt cum illo mille annis. 7. Et cum consummati fuerint mille anni, solvetur satanas de carcere suo, & exibit, & seducet Gentes, quæ sunt super quatuor angulos terræ, Gog, & Magog, & congregabit eos in prælium, quorum numerus est sicut arena maris. 8. Et ascenderunt super latitudinem terræ, & circuierunt castra Sanctorum, & civitatem dilectam. 9. Et descendit ignis a Deo de cœlo, & devoravit eos: & diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis, & sulphuris: ubi & bestia 10. Et pseudopropheta cruciabuntur die, ac nocte, in sæcula sæculorum. 11. Et vidi thronum magnum candidum, & sedentem super eum, a cujus conspectu fugit terra, & cœlum, & locus non est inventus eis. 12. Et vidi mortuos, magnos, & pusillos, stantes in conspectu throni, & libri aperti sunt: & alius Liber apertus est, qui est vitæ: & judicati sunt mortui ex his, quæ scripta erant in libris, secundum opera ipsorum. 13. Et dedit mare mortuos, qui in eo erant: & mors, & infernus dederunt mortuos suos, qui in ipsis erant: & judicatum est de singulis secundum opera ipsorum. 14. Et infernus, & mors missi sunt in stagnum ignis. Hæc est mors secunda. 15. Et qui non inventus est in Libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis.

℣. 1. VIDI ANGELUM DESCENDENTEM DE CŒLO, HABENTEM CLAVEM ABYSSI. Postquam toleratas ab Ecclesia perpessiones exhibuit Apostolus sub imagine draconis furentis (1), & bestiæ septicipitis (2), Sanctis infestæ, in eosque concitantis Imperii Romani Principes, tum & adhibentis in eorum perniciem eas, quibus pollet, vires & versutias; postquam pariter descripsit Agni cum dracone & bestia certamen, & victoriam de utroque relatam; Capite superiori narrat vexationum illarum exitum, sub emblemate triumphi Jesu Christi, & nuptiarum ejus cum Ecclesia. Eamdem rem modo persequitur, sed alia sub imagine consentanea alteri, quam alibi adduxit, cum Dæmonem vinculis exemptum in Ecclesiam furentem exhibuit: agit enim de eodem dracone vincto, & ad Inferna detruso. Imago est magnifica, mire exprimens summum Dei in res creatas Imperium. Satan nonnisi Deo permittente, & quamdiu permittit Deus, nec alio successu ac viribus, nisi quibus Deus consentit, decertat. Deus est enim, qui certos fines nequitiæ ejus & potentiæ adscribit; & suo tempore claudere illum in abysso valet, quemadmodum inde educere opportune novit.

Angelus, quem Apostolus Cœlo delapsum intu-

[1] Apoc. XII. 3. & sequ. [2] Apoc. XIII. 1. 2. & sequ.

tuetur, tenens clavem abyssi, & catenam, qua Satanam vincit, clauditque in abysso, denotat potentiam Numinis, qui vexationi finem imponit. Ejus est pro arbitrio abyssum claudere & recludere, Satanam vincire & solvere. Postquam igitur furere illum in Sanctos tribus annis & dimidio passus est (3), deinde abysso ad mille annos continet; quod indicat, Ecclesiæ pacem multo diuturniorem bello futuram. Quemadmodum autem triennium & amplius persecutionis Diocletiani non prohibet, quominus ante & post illam aliæ, minus quidem validæ, sævierint; ita & mille anni pacis, qui hic promittuntur, non ita accipiendi sunt, ac si toto eo tempore nulla vexatio, nullaque procella Ecclesiam, quam late patet, turbatura sit. Nec millenarius ille certum aliquem annorum numerum denotat; sed potius tempus diuturnum; quo elapso novis turbis, sed tempore brevibus, Ecclesiam agitari Deus patietur; easque deinde excipiet Judicium & resurrectio novissima, quibus tota revelatio clauditur, & supremam manus imponitur toti de salute hominum dispensationi, ac Religioni, quam Christus in terris constituit.

℣. 2. Ligavit eum per mille annos, initio ducto ab anno victoriæ de bestia, & pace Ecclesiæ procurata. Cum vero paci huic suum fuerit exordium, progressus, & finis, unde exordium millenarii hujus capiendum sit, non satis definitum est. Ab anno 410. quo captæ ab Alarico Urbi extremus quodammodo ictus inflictus fuit, & bestia ejus symbolum intellecta, usque ad ann. 540. urbs sæpe cecidit reciditque. Exinde vero usque ad annum 1540. anni mille circiter excurrerunt. Circa illud tempus cœperunt novissimæ hæreses (4), quæ tanto sanguine Europæ steterunt, altumque adeo vulnus Ecclesiæ inflixerunt. Sed ne Prophetæ hic personam agamus, reputandum est cum S. Augustino (5) ac doctissimis Interpretum (6), millenario isto non definitum quidem tempus, sed quidquid annorum usque ad sæculorum exitum effluet, designari.

Ex hoc loco male usurpato orta est opinio Millenariorum, quæ Christum cum Sanctis regnaturum in terris ante diem Judicii per annos mille statuebat. Opinionis hujus patroni nullam Hæreticorum Schismaticorumque segregatorum ab Ecclesia Sectam constituebant; sed veteres erant Patres, sanctitate venerabiles, qui sententiam hanc tradendam, sed non pertinaciter defendendam susceperunt. Tantorum virorum authoritas ingentem Scriptorum Ecclesiasticorum turbam secum traxit; ut Millenariorum opinio diu satis in scriptis veterum obtinuerit; fateturque S. Hieronymus (7), se quidem illam non sequi, sed nec damnare, quippe quæ pluribus Ecclesiasticis Scriptoribus, quin & Martyribus placuerit; additque: *Unusquisque suo sensu abundet, & Domini cuncta judicio reserventur.* Eadem moderatione usus est S. Augustinus de Civ. l. 20. c. 7. qui Millenarios non Hæreticis quidem accenset, sed carnalibus illis, qui rudi modo ea, quæ spiritaliter explicanda erant, acceperunt.

Fateor equidem, SS. Epiphanium hær. 77. & Philastrium hær. 59. de millenariis, tamquam de Hæreticorum Secta, agere; & quidem contingere re ipsa potuit, plures eorum, qui in hanc sententiam concesserunt, hæreticos esse, utpote qui pravas alias opiniones amplexi fuerint, huic vero nimia pervicacia institerint. At si Regnum millenarium non admiserunt, nisi ut probabile, innixumque testimoniis quibusdam Scripturæ & Patrum, cur Hæretici dicantur, nihil est. Constat utique, S. Philastrium persæpe hæresum nota traducere res ab Ecclesia minime damnatas; & S. Epiphanium nullum peculiare caput de Millenariis instituere. Ait hic, eos, qui comminiscuntur, Virginem Deiparam post editum Christum cum S. Josephó consuevisse, sententiam quoque Millenariorum adoptasse.

Millenariorum opinio ex Judæis originem trahit. Opperiebantur illi sub Messia Regnum millenarium in terra, uti discimus ex Libro quarto Esdræ 4. 35. & 6. 18. & ex inclytis quibusdam Rabbinis, puta Maimonide, & Menasse-Ben-Israel. Qui vero huic sententiæ plus authoritatis conciliavit, Papias fuit, Joannis Evangelistæ discipulus, & socius S. Polycarpi, qui opinionem de millenario Christi in terris Regno, ex Apostolis, eorumque Discipulis sese hausisse affirmabat (8); idque persuasit SS. Irenæo (9), Justino Martyri (10), Tertulliano (11), Victorino scriptori Commentarii in Apocalypsim (12), Lactantio (13), & aliis quibusdam, ut concederent in eam sententiam, quam alii priorum Ecclesiæ sæculorum scriptores impugnarant. Quæ autem notat Eusebius de Papiæ ingenio lib. 3. cap. 39. hist. Eccl. abunde sufficiunt ad extenuandam ejus hac in re authoritatem. Erat Papias tenui ingenio, qui non satis apte percipiens ea, quæ ab Apostolis dicebantur, ad verbum usurpavit ea, quæ mystice explicanda erant. S. Dionysius Alexandrinus (14), tertii sæculi scriptor, data opera refellit Nepotem Scriptorem Libri pro tuenda Millenariorum opinione. Cajus (15) Presbyter Romanæ Ecclesiæ, secundi sæculi scriptor, sententiam hanc fabellæ a Cerintho procusæ nota traducit; eamdemque non semel Origenes in scriptis suis rejicit (16).

Quæ hactenus disseruimus in Apocalypsim Joannis, luculenter satis, quantum arbitror, demonstrant, Regnum Christi in Cœlo constitui oportere, quo cum Sancti Martyres beatitudine & gloria fruuntur; quæ tunc numeris absolventur omnibus, cum illi expectatam corporis resurrectionem obtinuerint. Itaque colligi merito potest cum viro doctissimo (17), qui de hoc argumento fusius disputavit, Millenariorum opinionem Evangelio & Doctrinæ Pauli repugnare, cum Apocalypsi minime congruere. Ortum ex Judaica superstitione commentum, inter Christianos nequitia Cerinthi invectum, nimia Papiæ credulitate confirmatum, crevit bona fide Scriptorum illorum, qui non satis expendentes, quanta fides Papiæ deberetur, trahi se passi sunt in eam sententiam ab illo, qui se discipulum Joannis asserebat; ac probabile visum est ex falsa Apocalypseos interpretatione & allegoria. Igitur vetusta licet fuerit in Ecclesia opinio, quamvis magna sit authoritas illorum, quibus fulcitur, quoique fefellit prava illa interpretatio, qua Papias verba Apostolorum explicabat, purum putumque mendacium est.

Certo enim axiomate tenendum est, quod Tertullianus & Patres omnes post illum senserunt: *Id verius quod prius; id prius, quod ab initio; id ab initio, quod ab Apostolis.* Christus & Paulus Apostolus non obscure mentem suam produnt; ille do-

(3) Apoc. 11. 3. 12. 6. 14. (4) Lutherus cœpit anno 1516. & 1517. Anathema in illum prodiit anno 1520. (5) August. lib. xx. de Civit. c. 7. & sequ. (6) Vide Greg. lib. 4. Moral. cap. 12. Andre. Cæsariens. Berengaud. Riberam, Viegas, Alcazar. Bossuet, Du Pin, alios. (7) Hieron. in Jerem. xx. *Quæ licet non sequamur, tamen damnare non possumus, quia multi Ecclesiasticorum virorum & martyres ita dixerunt, & unusquisque suo sensu abundet, & Domini cuncta judicio reserventur.* (8) Euseb. lib. 3. Hist. Eccles. c. 39. (9) Irenæ. lib. 5. c. 33. & apud Euseb. lib. 3. c. 39. (10) Justin. Mart. Dialog. cum Tryphone. (11) Tertull. lib. contra Marcion. c. 24. (12) Victorin. apud Hieron. in Ezech. c. xxvi. (13) Lactant. lib. 7. cap. 24. (14) Dionys. Alex. apud Euseb. lib. 7. c. 24. Hist. Eccl. (15) Cajus, apud Euseb. lib. 3. c. 28. Hist. Eccles. (16) Origen. lib. 2. de Princip. c. 2. & in Matth. (17) Du Pin, Dissertation 9. sur l'Apocalypse. Dissertation sur les Millenaires.

docens Matt. 25. 24. Luc. 20. 28. post resurrectionem nullum connubium fore, sed omnes in Cœlo futuros ceu Angelos Dei; hic vero 1. Cor. 15. 44. tradens, corpora nostra post resurrectionem fore spiritalia, gloriosa, corruptionis expertia, cœlestia, & a rudi gravique materia, qua nunc premuntur, immunia. Hac igitur in re sola illorum oracula excipienda sunt, neglecto, si quid contra illa Antiquis exciderit; germanæ enim traditionis origo ex Christo & Apostolis repetenda est. Nullam hac de re sententiam tulit Ecclesia, sive in generalibus Conciliis, sive legitimo omnium consensu. Igitur uni Evangelico Textui, scriptisque Apostolorum adhærendum est.

℣. 3. MISIT EUM IN ABYSSUM, ET CLAUSIT; vinxitque plurimo ductu prolixæ illius catenæ, quam tenebat, quæque certissimam jussionem & decretum Dei denotat. Abyssi portæ illi clauduntur, & obsignantur sigillo, ut *non seducat amplius gentes, donec consummentur mille anni*. Non quod Dæmon modo neminem seducat, & Fideles tranquilla pace omnes fruantur. Quam multa enim bella, hæreses, dissidia, schismata, cædes, aliaque ejus generis crimina, Dæmoni in Scripturis adscripta, exinde sævierunt, nec adhuc quiescunt? Sed nulla, ut olim, procella in Ecclesiam universam exsurget, ut tantum malorum in illam pariat fraudibus, quantum inductum est sævitia & violentia Gentilium Imperatorum, qui bellum Ecclesiæ indixerunt, quique Regnum Christi evertere aggressi sunt.

Cum audis, motum iri in Fideles bellum, sed minime cruentum, quo de sanguine & vita periclitandum sit, ne credas, illud intra fines fraudum tantummodo desiturum. Potissima quidem arma dolus & versutia usurpabuntur: sed & vis ac sævitia, cum opportunæ visæ fuerint, non negligentur. Dæmon quovis sæculo semper idem est; hostis semper sævus & vaferrimus, nunquam non intentus nocendo, & insidiis in Fideles struendis (11). At Deus, ut totam iram in Fideles ille exerceat, nisi per intervalla minime permittet. Vincula Deus interdum solvit, & tunc is liber immaniter nocet.

DONEC CONSUMMENTUR MILLE ANNI; usque ad mundi exitum, & Antichristi adventum. *Post hæc, oportet illum solvi modico tempore*. Christus in Evangelio Matt. 24. 22. prædicens ea, quæ supremis temporibus eventura sunt, ait, surrecturos tunc perfunatos Christos ementitosque Prophetas, edituros prodigia & signa, quibus, si fieri possit, vel ipsi electi decipiantur; sed propter electos correptum iri dies illos pollicetur. Mire ista cum hoc loco Joannis congruunt. Creditur Antichristus regnum gesturus violentum & perniciosum, sed breve, idest, ex plerisque Interpretibus (12), per annos tres & dimidium.

℣. 4. ET VIDI SEDES, ET SEDERUNT SUPRA EAS, &c. Sedes istæ destinantur animabus Martyrum Christi, animabus *decollatorum propter testimonium Jesu Christi* (13). Capitis abscissio apud Romanos familiare supplicium erat. Porro decollati isti ii sunt, quos sustulit insectatio bestiæ, seu Imperatorum, de quibus sæpe. Sunt (14) qui *animas* hic & Capite VI. 9. de Martyrum corporibus explicent. Veterum quidam (15) opinati sunt, ante supremam resurrectionem Martyres anticipata resurrectione donandos: quod illi ex ℣. 5. hujus Capitis colligunt. Sed eorum opinioni objicimus duo. Primo, incertissimum esse, animarum nomine corpora Martyrum hic designari. Primam hanc resurrectionem nullibi satis diserte Apostolus tradit: quin & ii, qui hæc de Martyrum corporibus usurpant, in hanc sententiam concedere recusant. Secundo, tametsi hic ageretur de Martyribus mortali in corpore spirantibus, minime id officeret communi Ecclesiæ sententiæ, quæ Scripturas sequuta, corporum resurrectionem judicio supremo præituram credit. Hic autem sermo est Apostolo de judicio supremo, in quo Sancti, Apostoli, & Martyres assidebunt judices, sententiam damnationis in infideles hostesque suos laturi.

VIXERUNT, ET REGNAVERUNT CUM CHRISTO MILLE ANNIS. Jam inde a bello in Ecclesiam ab Imperatoribus moto, Martyres vivunt & regnant in Cœlis, ubi genere quodam anticipatæ resurrectionis, gloria & beatitudine fruuntur *mille annis*, nempe usque ad supremum judicii diem. Tunc autem fiet, ut in corpore vere resurgant, & gloriosi spiritus contubernio corpora fruantur, donata felicitate & gloria, quæ priorem excedat & superet. Alcasarius, Grotius, & post illos Bossuetus Regnum Martyrum ante judicii diem constituunt in prodigiis, quæ ad eorum sepulcra patrantur, tum in obsequio illis impenso, in publicis honoribus, quos Ecclesia eorum memoriæ decernit. Hæc typica est resurrectio, quæ veram aliam & generalem antevertit.

℣. 5. CÆTERI MORTUORUM NON VIXERUNT, DONEC CONSUMMENTUR MILLE ANNI. Insigne est Martyrum inter defunctos reliquos, justos quoque & sanctos, privilegium; illud nempe, quod æterna beatitudine statim donentur, cum Martyrium sit consummatio charitatis, & tamquam novus baptismus, quidquid expiandum remanet delens & expians (16). Ex reliquis justis plerique, quos charitatis fervor & justitiæ perfectio Martyrum merito haud exæquat, in Purgatorio detenti nec beatitudine nec gloria fruuntur, nisi post *mille annos*, id est nisi post impletum tempus a justitia Dei illis præscriptum (17). Atque ita proprie resurrectio prima unis Martyribus convenit; pro quibus unis minime ambigit Ecclesia, quin pro precibus laudes & actiones gratiarum offerat (18). Syrus & Codices quidam Græci (19) omittunt illud: *Cæteri mortuorum non vixerunt, donec consummentur mille anni*.

HÆC EST RESURRECTIO PRIMA. Resurrectio quadrupliciter accipitur. I. pro vera resurrectione, quam in exitu sæculorum opperimur. II. pro resurrectione typica, qua scilicet anima e statu peccati in vitam gratiæ exsurgit; de qua resurrectione sæpe Apostolus Ephes. V. 14. *Surge qui dormis, & exsurge a mortuis, & illuminabit te Christus*. Et Coloss. 3. 1. *Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens; quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram*. III. resurrectio designare potest statum gloriæ, quam egressæ e corpore animæ obtinent; nam, ut vera loquamur, vita hæc mortalis mors potius quam vita appellanda est; cum in corpore tamquam in tumulo jacens anima, si inde evaserit, ut ad æternam beatitudinem convolet, merito in vitam novam resurrexisse censenda est. IV. denique, anima e Purgatorio egrediens, & in gloriam ac Sanctorum felicitatem deducta, sive quæ e Purgatorio eximitur, nullis illius pœnis & dilationibus detenta, & continuo in Cœlum translata, hæc anticipata quadam resurrectione exsurgere existimatur.

Sancti autem Martyres resurrectionem illam ob-

(11) Vide August. lib. XX. de Civit. c. 7. 8. Bossuet, hic. (12) Ita fere interpretes ad Apoc. XI. 3. (13) Τὰς ψυχὰς τῶν πεπελεκισμένων διὰ τὴν μαρτυρίαν. Alexand. Alexand. Τῶν πεπολεμημένων, Eorum qui bellum sustinuerunt. (14) Martianæus reddit: *Corpora eorum*. Vide Apoc. VI. 9. (15) Ita sentiebant plerique Millenarii. (16) Clem. Alex. apud Grot. ad ℣. 4. hic: Μαρτύριον αἰδεῖν τῷ διὰ πρᾶξιν μετάνοιαν ... ἁμαρτιῶν μετὰ δόξης. Tertull. *Ut totam Dei gratiam redimat, ut omnem veniam ab eo compensatione sanguinis sui expediat; omnia enim huic operi delicta donantur*. (17) Vide Dissertationem X. Dupinii in Apocalypsim. (18) August. Serm. 15 de verbis Apostoli. (19) Petav. 2. Huor. 1. Cov. 2. Sin. Leicest. Syr.

tinuerunt, quæ a peccatis eximit, & eam quæ a corpore mortis liberat; eam pariter, quæ a Purgatorii pœnis immunem reddit; adeoque merito prima resurrectione donati dicuntur, opperiunturque secundam, quæ corpora animabus perpetuo vinculo sociabit. De hac vero resurrectione prima ita ferme reputandum est, uti de morte animæ. Est enim prima mors peccati (20); est & secunda Inferni (21). Ita pariter est resurrectio prima, exemptio nimirum a peccatis, & cœlestis Beatitudo; est & altera, quæ in exitu sæculorum Beatos manet. Utramque accurate distinguit Joannes ℣. 6. *Beatus & sanctus, qui habet partem in resurrectione prima: in his secunda mors non habet potestatem.*

℣. 6. Sed erunt Sacerdotes Dei et Christi, et regnabunt cum illo mille annis. Martyres, Sacerdotii Christi, ejusque regni & gloriæ consortes facti, Sacerdotes Regesque jure meritoque appellantur. Sacerdotale quoddam munus in Cœlo tunc præstant, cum Fidelium preces Deo offerunt, cum pro illis & pro Ecclesia, cujus se membra & cives agnoscunt (22), intercedunt. In Cœlo una cum Christo regnabunt *mille annis*, idest ad exitum usque sæculorum, & generalem corporum resurrectionem.

℣. 7. Cum consummati fuerint mille anni, solvetur Satanas. Cum Mundi exitus juxta definitum a Deo tempus imminebit, permittente Domino, Satanas iterum caput adversus Ecclesiam tollet. Hostis iste Sanctorum ex abysso emergens, *seducet gentes, quæ sunt super quatuor angulos terræ*; idest, gentes per universum omnes; vel saltem nullas artes, ne præstigiis quidem omissis, intentatas eam ob causam omittet. Seducet autem *Gog & Magog, & congregabit eos in prælium* ad oppugnandam Ecclesiam. Cave hæc ad verbum accipias. Gog & Magog nomina sunt satis nota ex vaticinio Ezechielis 38. & 39. prædicentis bellum, quod ambo illi inferre populo Dei tentabunt, & rationem qua Deus illos non sine prodigio delebit. Porro hostes omnes Ecclesiæ personam gerunt Gog & Magog, eorum sævitiam, & in Sanctos odium, ac denique consilium evertendi opus Dei, imitati.

℣. 8. Ascenderunt super latitudinem terræ, et circumdederunt castra sanctorum. Sub imagine expeditionis bellicæ, Antichristi conatus in exitu sæculorum Apostolus hic exhibet. Hic hostis Christi exercitum, arenæ maris parem, conductum e toto Orbe instruet, quo & Sanctorum castra, & Urbem sanctam obsidebit. Hæc per tropum dicta sunt. In Urbe Sancta Ecclesiam agnosce; in castris Sanctorum, eorum cœtum, qui in fide manserunt. At enim Antichristi exercitus constabit ne ex armaris militibus, in expeditionem adversus regnantes tunc Principes ductis? an coactus erit ex errorum magistris, malo Spiritu afflatis, ementitis Doctoribus, & Prophetis, qui hominibus in Idololatriam seu in infidelitatem pertrahendis operam dabunt? In medio relinquimus; noscere enim futura, unius Dei est; nostri vero, mentem continere, ne futurorum arcana, & ea quæ sibi Pater servavit, perscrutetur. Vulgo tamen veri milites creduntur.

℣. 9. Descendit ignis de Cœlo, et devoravit eos. Pluet super exercitum Antichristi, ut olim super agmina Gog & Magog (23), *ignis & sulphur*, grando nempe & fulmina, quibus deleatur. Deus halitu oris sui sævum hunc & perniciosum hostem evertet. Christianus populus, obsessus & in angustias redactus, ne in extrema illa mala incidat divino prodigio servabitur. Conatus quidem dæmonis subiti erunt & violenti; at successu carebunt adversus illos qui in fide manserint: deturbabitur ille perpetuo casu *in stagnum ignis & sulphuris*, ubi bestia [℣. 10.] & Pseudo-propheta, Ethnici nempe, insectatores, magi, & hæretici *cruciabuntur die ac nocte in sæcula sæculorum*. Habes hic optime expressam æternitatem pœnarum, quibus Dæmones damnatique addicuntur; & finem eorum omnium, quæ ad Ecclesiam militantem pertinent, ac denique bella, quæ illi exantlanda supersunt. Post Judicium, omnia certum fixumque statum habent, Beatis nempe in Cœlo, Dæmonibus & impiis in æternis inferorum cruciatibus permansuris.

℣. 11. Vidi thronum magnum candidum, luce micantem (24). Sedebat in eo Christus, *a cujus conspectu fugit Terra & Cœlum, & locus non est inventus eis*. En supremi judicii apparatum. Christus in solio majestatis sedet, cujus aspectu territa Cœlum & Terra liquescunt, dissipantur, evanescunt. Supremo illo Judice prodeunte, omnia mutantur; jam non pristinum Cœlum & terra pristina, sed novum Cœlum & terra nova. Creatas quidem a se res in nihilum minime rediget Deus, sed mutabit (25) & perficiet. Vide Dissertationem nostram de exitu Mundi. Hanc rerum mutationem Judicium excepturam S. Augustinus (26) & cum illo Interpretes arbitrantur.

℣. 12. Et vidi mortuos magnos et pusillos, stantes in conspectu throni. Homines universi stabunt coram solio Christi, ut pro merito operum judicium subeant (27). *Libri aperti sunt*; singulorum facta, & officia omissa sive impleta exquirentur; ratio enim omnium seu bene seu male gestorum habebitur. Libri sunt hic non vulgaria volumina, sed Dei mens, quam nihil fugit (28). Abest omnis dissimulatio, fallacia, error; neque Judicis mentem fatigant sive judicandorum multitudo, sive rerum exquirendarum numerus. Omnia coram illo scripta, expressa omnia sunt, existunt omnia. Pro *in conspectu throni* Græcus impressus legit, *in conspectu Dei*: at Vulgatæ lectionem Syrus, Araba, Æthiops, & optimi plures manu exarati Codices probant.

Alius liber apertus est, qui est vitæ; liber Prædestinatorum, in quo & Electorum nomina & bene ab illis ac laudabiliter gesta recensentur. Porro unus est, ut intelligas, modicum esse electorum numerum, si comparentur cum reprobis, malisque eorum gestis, quibus describendis plura volumina impenduntur: *Libri aperti sunt*. Unusquisque pro merito operum judicatur: nullus hic excusationi locus: quæ quis mala non gesserit, illi non tribuuntur. Si cui nulla opera bona promenda suppetunt, gratiam minime speret. Omnia enim hic ad rectam justitiæ lancem expenduntur. Sunt (29) qui Libros hosce ad Judicium apertos intelligant Sacras utriusque Testamenti Scripturas, quibus officia hominum omnia continentur. Hæc autem volumina patentia lectum iri ab universis hominibus asserunt, ut quisque merito se cæterosque damnari probe noscat & intelligat. *Quædam igitur intelligenda est vis divina, qua fiet, ut cuique opera sua vel bona vel mala cuncta in memoriam revocentur, & mentis intuitu mira celeritate cernantur, ut accuset vel excuset scientia conscientiam, atque ita simul & singuli judicentur*, ait S. Augustinus l. 20. de Civ. c. 14. qui censet, libros hosce patentes ipsos esse Sanctos, seu singulorum ho-

(20) Rom. v. 15. 2. Cor. xv. 22. (21) Apoc. ii. 11. & xx. 22. (22) Grot. hic: *Sicut olim Deus preces Sacerdotum exaudiebat pro populo; ita nunc preces Martyrum exaudit pro Ecclesia.*
(23) Ezech. xxxviii. 22. (24) Vide Apoc. iv. 14. Grot. Cornel. Bossuet, alios. (25) August. lib. xx. de Civit. cap. 14. Primas. Beda, Areth. Berengaud. hic, Viegas, Cornel. Men. Tir. Gagn. Zeger. Grot. Paræ. Cluver. Durham. &c. (26) August. loco citato. (27) 2. Cor. v. 10. *Omnes enim nos manifestari oportet ante Tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum.* (28) Vide August. lib. xx. de Civit. c. 14. (29) Beda, Alcazar.

hominum conscientiam; librorum vero lectionem fore mentis perspicuitatem, qua quisque a Deo instruetur, ut gesta a se omnia pervadat & intelligat. Cæterum desumpta sunt hæc ex Daniele 7. 10. *Judicium sedit, & Libri aperti sunt.*

℣. 13. Dedit mare mortuos qui in eo erant. Omnes prorsus homines resurgent, omnesque ante tribunal Christo sistentur. *Terra & Mare*, vel sepulcrum (30) & mare, eos, quos condunt, restituent. Exhibentur hic mare, mors, sepulcrum, ceu tyranni, qui mortuos sub imperio continent: at illos ad Dei nutum restituent liberos, permittentque, ut de se rationem Domino suo reddituri veniant.

℣. 14. Infernus et mors missi sunt in stagnum ignis. Inchoatam allegoriam persequitur. Uterque Tyrannus, sepulcrum & mors, æterno igni addicentur; idest, Dæmon, qui mortem, mala, & peccatum in mundum invexit, perpetuis suppliciis punietur una cum iis, qui sese iniquo ejus imperio subjecerint. Docet Paulus 1. Cor. 15. 26. mortem postremum esse hostem, quem Christus post Judicium destruet; eaque eversa impletum iri oraculum illud: *Absorpta est mors in victoria*. Addit hic Joannes: *Hæc est mors secunda*; ignis æternus, stagnum ignis *mors secunda est* (31), cujus veluti typus & umbra mors prima censenda est. Anima corpore libera, verius vivit, quam dum manet in corpore: cum vero infernum in ignem detruditur, tunc æterna morte, nunquam tamen moritura, moritur; *Non perit, ut possit sæpe perire*. Mors & destructio felicitas illi forent votis omnibus optanda, si impetrari possent.

℣. 15. Qui non est inventus in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis. Qui inter prædestinatos ad gloriam non recensebatur, projectus est in stagnum ignis una cum Satana, cum Bestia, & Pseudo propheta. Justi & Electi migrabunt in æternam Cœli felicitatem; impii in ignem æternum deturbabuntur. Conveniunt ista cum sententia Christi in Evangelio Matt. 25. 33. docentis, se die Judicii electos a reprobis secreturum, illos in dexteram, hos vero in lævam: dextros autem in vitam, lævos in æterna supplicia missurum.

(30) Alcazar. Hamm. Cornel. Bossuet.

(31) Græci quidam libri addunt: *Hæc est secunda mors, stagnum ignis.* Οὗτός ἐστι ὁ δεύτερος θάνατος ἡ λίμνη τοῦ πυρός. Syr. Arab. Æthiop. Arecch. Alex. Seidel. alii.

C A P U T XXI.

Novum Cœlum, & nova Terra. Nova Jerosolyma, sponsa Agni. Deus cum hominibus commoratur. Nova erunt omnia. Impii in stagnum ignis & sulphuris projicientur. Nova Jerosolyma portæ, mœnia, figura, dimensiones describuntur. Ejus Templum Deus & Agnus erunt. Nihil inquinatum eo ingredietur.

℣. 1. ET vidi cœlum novum, & terram novam. Primum enim cœlum, & prima
terra abiit, & mare jam non est. 2. Et ego Joannes vidi sanctam civi-
tatem Jerusalem novam descendentem de cœlo a Deo paratam, sicut sponsam orna-
tam viro suo. 3. Et audivi vocem magnam de throno dicentem: Ecce tabernacu-
lum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis. Et ipsi populus ejus erunt, & ipse
Deus cum eis erit eorum Deus: 4. Et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis
eorum: & mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra,
quia prima abierunt. 5. Et dixit, qui sedebat in throno: Ecce nova facio omnia.
Et dixit mihi: Scribe, quia hæc verba fidelissima sunt, & vera. 6. Et dixit mihi:
Factum est. Ego sum Alpha, & Omega: initium, & finis. Ego sitienti dabo de fonte
aquæ vivæ, gratis. 7. Qui vicerit, possidebit hæc, & ero illi Deus, & ille erit
mihi filius. 8. Timidis autem, & incredulis, & execratis, & homicidis, & forni-
catoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus, pars illorum erit in
stagno ardenti igne, & sulphure; quod est mors secunda. 9. Et venit unus de se-
ptem Angelis habentibus phialas plenas septem plagis novissimis, & locutus est me-
cum, dicens: Veni, & ostendam tibi sponsam, uxorem Agni. 10. Et sustulit me in
spiritu in montem magnum, & altum, & ostendit mihi civitatem sanctam Jerusa-
lem, descendentem de cœlo a Deo. 11. Habentem claritatem Dei: & lumen ejus
simile lapidi pretioso tamquam lapidi jaspidis, sicut crystallum. 12. Et habebat
murum magnum, & altum, habentem portas duodecim: & in portis Angelos duo-
decim, & nomina inscripta, quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israel.
13. Ab Oriente portæ tres, & ab Aquilone portæ tres, & ab Austro portæ tres, &
ab Occasu portæ tres. 14. Et murus civitatis habens fundamenta duodecim, & in
ipsis duodecim nomina duodecim Apostolorum Agni. 15. Et qui loquebatur mecum,
habebat mensuram arundineam auream, ut metiretur civitatem, & portas ejus, &
murum. 16. Et civitas in quadro posita est, & longitudo ejus tanta est, quanta &
latitudo: & mensus est civitatem de arundine aurea per stadia duodecim millia: &
longitudo, & altitudo, & latitudo ejus, æqualia sunt. 17. Et mensus est murum

ejus centum quadraginta quatuor cubitorum, mensura hominis, quæ est Angeli. 18. Et erat structura muri ejus ex lapide jaspide: ipsa vero civitas, aurum mundum simile vitro mundo. 19. Et fundamenta muri civitatis, omni lapide pretioso ornata. Fundamentum primum, jaspis: secundum, sapphirus: tertium, chalcedonius: quartum, smaragdus: 20. Quintum, sardonyx: sextum, sardius: septimum, chrysolithus: octavum, beryllus: nonum topazius: decimum, chrysoprasus: undecimum, hyacinthus: duodecimum, amethystus. 21. Et duodecim portæ, duodecim margaritæ sunt, per singulas: & singulæ portæ erant ex singulis margaritis: & platea civitatis aurum mundum, tanquam vitrum perlucidum. 22. Et templum non vidi in ea: Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, & Agnus. 23. Et civitas non eget sole, neque luna, ut luceant in ea: nam claritas Dei illuminavit eam, & lucerna ejus est Agnus. 24. Et ambulabunt gentes in lumine ejus: & reges terræ afferent gloriam suam, & honorem in illam. 25. Et portæ ejus non claudentur per diem: nox enim non erit illic. 26. Et afferent gloriam, & honorem gentium in illam. 27. Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens, & mendacium, nisi qui scripti sunt in libro vitæ Agni.

℣. 1. VIDI COELUM NOVUM ET TERRAM NOVAM. Hoc & consequenti Capite descriptio Cœlestis Jerosolymæ, triumphantis Ecclesiæ, ac Sanctorum in Cœlo felicitatis continetur (1); atque hic suprema manus imponitur oraculis omnibus utriusque Testamenti, eoque vota omnia & expectationes Christianorum feruntur. Supremo Judicio absoluto, denique spectare licebit, uti capite superiore ℣. 11. monuimus, *Cœlum novum & Terram novam*; novam scilicet forma, novam ornamentis, non natura. Hanc loquendi rationem familiarem inter Hebræos fuisse oportet, cum sæpe in hoc Libro (2), bis apud Isaiam (3), & semel in secunda epistola Petri (4) legatur. Quod futurum sit Cœlum novum, quæ nova Terra, quæ eorum ornamenta & species, quærere, id porro audacissimi hominis est. Illud constat, locutionibus hisce ingentem rerum mutationem in Universo designari.

℣. 2. VIDI SANCTAM CIVITATEM JERUSALEM NOVAM, DESCENDENTEM DE COELO. Martyres, cæterique Electi e Terris ad Cœlos ascenderunt, ut ibi Ecclesiam triumphantem componant, militante Ecclesia in Terris manente. Nunc vero cum nulla jam sit Ecclesia militans, cum prædestinati omnes in unam beatitudinem convenerint, natura præstantiorem in formam correcta sit, absolutaque fuerint Cœlum & Terra, Ecclesia Jesu Christi e Cœlo in terram dilabens, compta atque decora procedit omni eo cultu ornata, quo Sponsæ ad Sponsum traducuntur. Designatur hisce Cœli cum Terra conjunctio, Christi, Sanctorum, & Ecclesiæ in illis regnantium pax & felicitas numeris omnibus absoluta. Cœlestis Jerosolyma ita in terras labitur, ut Cœlum non deserat; sed post resurrectionem, ejus Regnum late in Terram cœlumque protogabitur.

℣. 3. AUDIVI VOCEM MAGNAM DE THRONO DICENTEM, &c. Libri complures ferunt (5): *Vocem magnam de Cœlo*. Dicebat autem vox: *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus*. Deus olim populo spoponderat Levit. 26. 11. positurum se *tabernaculum suum in medio eorum*; idque præstitit, cum argumenta præsentis Numinis in tabernaculo ac Templo exhibuit. Plus aliquid pro Christianis adjiciens, dedit illis Christum carne indutum, & ipsorum gratia immolatum: deinde quadam Incarnationis & Sacrificii sui prorogatione, in Sacramento Corporis & Sanguinis sui nobiscum perseverat. Sed nondum hisce expleta est Dei promissio, quæ in Cœlo tandem & in Jerosolyma cœlesti absolvetur, ubi Electi omnes, nulla externorum admistione, collecti germanum Dei populum component.

℣. 4. ABSTERGET DEUS OMNEM LACRYMAM. Nullæ in Cœlo mœroris, nullæ afflictationis nullæ doloris lacrymæ. Metus, cruciatus omnis aberit; nulla præteritorum malorum memoria: & quæ a cæteris perferuntur mala, illos ea sponte provocasse, juste vero a Deo inflicta esse, Beati intelligent. Oppressæ gentis clamores ibi non erunt, neque ab inimicis mala ulla inferentur. Post reductas in corpora animas, nihil jam quærent Sancti, nec ultionem sanguinis sui a Domino flagitabunt.

℣. 5. DIXIT QUI SEDEBAT IN THRONO: ECCE NOVA FACIO OMNIA; nova omnia, Cœlum, terram, Jerosolymam, Regnum, Sponsam, Ecclesiam. Qui olim militantem Ecclesiam componebant Justi, iidem & triumphantem constituent, sed mutati statu, gloria, felicitate. Beatitudine quidem, sed nondum absoluta, fruebantur, quamdiu numero fratrum aliquid deerat, sanguinis ipsorum ultio nondum impleta, Dei in impios justitia adhuc pendebat, & corporum resurrectio expectabatur (6). Modo omnia absoluta sunt.

℣. 6. ET DIXIT MIHI: FACTUM EST. Generali corporum resurrectione, novissimo judicio, novæ Jerosolymæ institutione peractis, toti consiliorum Dei in homines dispensationi manus suprema imposita est. Typi, oracula, promissiones, minæ, Leges impletæ sunt. Denique Religionis opus prorsus absolutum est; id quod sibi Deus Cœli terræque creatione proposuerat, plane est expletum. Sub Patris imperium Filius omnia reduxit: Regnum illi restituit, omni aliorum imperio & potestate destructis. Pater vicissim sub Filii pedibus adversarios ejus, atque ipsam denique mortem prostravit 1. Cor. 15. 26.

EGO SUM ALPHA ET OMEGA, INITIUM ET FINIS. Deus semper est semperque fuit; sed pro nostro intelligendi more, multo præstantius est in Ecclesia triumphanti, & post supremam resurrectionem, cum jussionibus ejus nihil repugnat, & hostes omnes coram se prostratos tenet. Græcus hic inconstans est (7). Codices quidam cum Vulgata ferunt: *Factum est. Ego sum Alpha & Omega*. Alii planius: *Dixit mihi; Ego fui Alpha & Omega*; vel, *ego sum Alpha & Omega*.

EGO SITIENTI DABO DE FONTE AQUÆ VIVÆ GRA-

(1) August. lib. XXII. de Civit. cap. 27. Cornel. Bossuet, alii passim. (2) Sup. XX. 11. infra ℣. 4. (3) Isai. LXV. 17. & LXVI. 22. (4) 2. Petri III. 13. (5) Græc. impress. Ἤκουσα φωνῆς μεγάλης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λεγούσης. Alii: Ἐκ τοῦ θρόνου. Alexand. Vulg. Iren. lib. 5. cap. 35. (6) Apoc. VI. 11. *Dictum est illis ut requiescerent adhuc tempus modicum, donec compleantur conservi eorum, & fratres eorum, qui interficiendi sunt sicut & illi*. (7) Græc. impress. Καὶ εἶπέ μοι. γέγονεν. ἐγώ εἰμι τὸ Α, καὶ τὸ Ω. Alii: Εἶπέ μοι. γέγονα ἐγὼ τὸ Α, & τὸ Ω. Ita Petav. 2. 3. Cov. 2. Aresh. Steph. 10. Hunt. 5. Seidel.

GRATIS. Beatitudinem aquæ vivæ fontem appellat, quo nomine sæpe in Evangelio (8) gratia S. Spiritus, fides, & veritatis agnitio designantur. Admonet Sanctos, se illis æternam felicitatem contulisse gratis; quod eam illi non suis viribus, sed ope gratiæ Dei promeruerint; *& cum Deus coronat merita nostra, nihil aliud coronat quam dona sua* (9): sed ea non largitur nisi ea animo optantibus & poscentibus. Opus suum inchoavit Deus, indito amore fervidoque desiderio: explevit desiderium, quod ipse in eorum animis per Spiritum suum excitavit.

℣. 7. QUI VICERIT, POSSIDEBIT HÆC. Non sine labore & certamine æterna præmia speranda sunt. Decertandum est, & in certamine perseverandum, donec absolutam de mundo, Dæmone, nobisque ipsis victoriam referamus. Æternas coronas haud aliter promeruerunt Sancti, quam repugnando bestiæ ejusque emissariis, fraudibus Antichristi & Pseudo prophetarum, carnis mundique illecebris, minarum denique, cruciatuum, ipsiusque mortis terroribus.

ERO ILLI DEUS, ET ILLE ERIT MIHI FILIUS. Dei Filius adoptionem Patris sui nobis promeruit, ex qua filiorum natura in nos per fidem & baptismum transfusa est. Spiritus sanctus, quem accepimus, fiduciam nobis affert clamandi: *Abba Pater* (10). Quanta autem sit ista filiorum Dei fortuna, tunc intelligent, & mira voluptatis accessione admirabuntur electi, cum in Cœlo versabuntur. Intelligent illi, non sine ingenti grati animi significatione, totam consiliorum Dei erga se providentiam, omnesque appendices adoptionis illius, quam merito Sanguinis Christi obtinuerunt.

℣. 8. TIMIDIS AUTEM ET INCREDULIS. Alius est timor laudabilis, ortus ex agnitione imbecillitatis nostræ, ac plane contrarius temeritati atque arrogantiæ. Alius est timor ex observantia, qua viros amplissimos & virtute eximios veneramur. Hæc timoris genera non damnat hic Christus, sed illud, quod ex imbecillitate, diffidentia & incredulitate proficiscitur. Arguit Deus eos, quos pudet ipsius nomen confiteri, qui causam Dei coram hominibus deserunt (11), quique minis & cruciatibus territi, assumpto bestiæ stigmate & charactere, ad illam transeunt. Piam audaciam inspirat Fides, ex æquo a temeritate & ignavia remotam.

ET OMNIBUS MENDACIBUS, iis præsertim, qui dogmata perniciosa & falsa prodigia venditantes, populum decipiunt; pseudo-prophetis, magis, hypocritis, qui ad fallendos simplices religione abutuntur: denique veteratoribus omnibus, qui veritati, justitiæ, sinceritati lethale vulnus infligunt. His omnibus hæreditatis portio infernus est.

℣. 9. VENIT UNUS DE SEPTEM ANGELIS, quos vidi supra, Capite XVI. 1. quique septem phialas septem supremis plagis plenas tenebant. Monuit hic (12): *Veni, & ostendam tibi Sponsam uxorem Agni*; idest Jerosolymam cœlestem, Ecclesiam triumphantem. Porro hæc prophetice describitur ceu compta & formosa mulier, perinde ac supra Idololatria, seu Roma profana, meretricis imagine depingitur. Urbes & Provinciæ ceu mulieres seu virgines tropice exhiberi solent.

℣. 10. SUSTULIT ME IN SPIRITU IN MONTEM MAGNUM, cui insidebat nova hæc Jerosolyma, sponsa Agni; quemadmodum vetus Jerosolyma in editi montis vertice conspiciebatur. Alludere videtur ad illud Isaiæ 2. 2. *Erit in novissimis diebus præ-*

paratus mons domus Domini in vertice montium; erit instar montis ex altero monte surgentis. E loco decor & firmitas novæ Jerosolymæ accedit: urbs est inexpugnabilis, subjectæ regioni imperans, & prospiciendam undique se præbens. Ita plane, sensu tamen sublimiori & mystico, triumphans Ecclesia sese exhibebit.

℣. 11. HABENTEM CLARITATEM DEI. Post resurrectionem, Cœlum terramque renovatum iri, supra monuit. Ut hæc cohærerent, addendum erat aliquid, quod solaris lucis vicem gereret, novamque Jerosolymam illustraret; neque enim ea in tenebris versabatur. *Habebat claritatem Dei*, lucem lumenque cœlicum & plane divinum (13); quemadmodum dicitur pulcritudo Dei, mons Dei, ut eximia pulcritudo, & mons miræ celsitudinis designetur. Denique *claritas Dei*, sive ex Græco (14) *gloria Dei*, designare potest præsentiam Numinis, lumen supernum S. Spiritus, quod nunquam minuitur, nec obfuscatur. Nulla ibi nox diem excipiens, nullæ vicissitudines dierum ac noctium crescentium & decrescentium. Lux est perpetua, semper eadem, æterna, similis *lapidi pretioso, tamquam lapidi jaspidis, sicut crystallum* (15), quæ mutationem nesciunt, & æquali lumine semper micant.

℣. 12. HABEBAT MURUM MAGNUM ET ALTUM... ET IN PORTIS ANGELOS DUODECIM (16). Veteres plures Vulgatæ Codices pro *duodecim Angelos*, ferunt, sed mendo manifesto, *duodecim angulos*. Angeli duodecim, quorum singuli ad singulas januas stabant, custodum seu janitorum munere fungebantur: non ut prohiberent aditu hostes sive externos, cum Dæmones & impii inferno carcere perpetuo detineantur, nihilque occurrere possit, quod pacem & quietem cœlestis Jerosolymæ perturbet; sed ut servirent majestati urbis pulcherrimæ, atque opulentissimæ, Agnoque charissimæ; cujus erat custodes habere ad portas, decori causa invigilantes.

NOMINA DUODECIM TRIBUUM inscripta erant portis, singula nempe singulis; quibus significabatur, ea urbe electum populum universum contineri, & extra Ecclesiam nec salutem nec beatitudinem posse expectari. Duodecim Tribus universum Prædestinatorum cœtum significant (17). Vide supra VI. 4. &c.

℣. 13. AB ORIENTE PORTÆ TRES. Urbs erat in quadro posita, & ad singulas mundi partes obversa. Singulis ejus lateribus respondebant æquis intervallis portæ tres. Probabile est, portarum nomina & distributionem Tribuum eamdam fuisse, quæ olim in castris Israelitarum in deserto Num. 2. 2. 3. & sequ. Judas, Issachar, Zabulon orientales erant; Ruben, Simeon, Gad meridionales; Ephraim, Manasses, Benjamin occidentales; Dan, Aser, Nephtali septemtrionales. Confer Urbem, de qua hic Joannes, cum altera Ezechielis XLVIII. 30. &c.

℣. 14. MURUS CIVITATIS HABENS FUNDAMENTA DUODECIM, seu habens duodecim lapides mire solidos & ingentes in fundamento. Inscripta lapidibus erant *nomina duodecim Apostolorum Agni*. Ecclesia Christi Christo ipsi ejusque Apostolis superstruitur. Est autem Christus primum & necessarium fundamentum, quo vel ipsimet Apostoli sustentantur.

℣. 15. HABEBAT MENSURAM ARUNDINEAM AUREAM (18), qua dimetiri volebat Urbem ipso spectante Apostolo, quo melius ille mensuras urbis disceret. Confer ista cum loco Ezechielis XL. 3.

(8) Joan. IV. 14. VII. 38. 39. (9) August. Ep. 186. cap. 3. *Hoc & ipsum hominis meritum donum est gratuitum.* Et Epist. 194. cap. 5. (10) Rom. VIII. 15. Galat. IV. 6. (11) Luc. IX. 26. Matth. X. 32. 33. (12) Δεῦρο, δείξω σοι τὴν νύμφην τοῦ ἀρνίου τὴν γυναῖκα. Alii plures: Δείξω σοι τὴν γυναῖκα τοῦ ἀρνίου τὴν νύμφην. Ita Vulg. Arab. Seidel. Cyprian. Aeth. alii. (13) Cornel. Menoch. &c. (14) Ἔχουσαν τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Vide Grot. Durham, alios. (15) Ὅμοιος λίθῳ τιμιωτάτῳ, ὡς λίθῳ ἰάσπιδι κρυσταλλίζοντι. (16) Ἀγγέλους δώδεκα. Omittit Alex. & Syr. In quibusdam Latinis, *Angulos duodecim*. Vide Velez. γωνίας δώδεκα. (17) Gagn. Foret. Clar. Cornel. Tir. alii. (18) Græc. Εἶχε κάλαμον χρυσοῦν. Alii plures: Εἶχε μέτρον κάλαμον χρυσοῦν. Ita Alex. Hunt. Cov. Complut. Arab. Aeth. Seidel. alii.

ubi Angelus docet Propheram dimensiones novi Templi, post solutam captivitatem restituendi. Supra, Capite XI. 1. traditur Joanni calamus mensoris, quo dimetiatur partem Templi, quæ a profanatione immunis servanda erat. Cave ista ad verbum accipias; innuunt enim tantummodo rerum prædictarum veritatem, æternamque certo futurum, ut post resurrectionem mansura sit Ecclesia, ex unis prædestinatis constans; mansura, inquam, in Cœlis novis & terra nova, quæ nostro huic Cœlo terræque succedent.

℣. 16. Civitas in quadro posita est, et longitudo ejus tanta, quanta et latitudo, utpote probe quadrata. Patebat *per stadia duodecim millia* (19) in circuitu; adeoque tribus millibus stadiorum longitudine, totidem latitudine ex una ad alteram portam porrigebatur. Sed quod sequitur, negotium facessit: *Longitudo, & altitudo, & latitudo ejus æqualia sunt.* Qui fieri potest, ut altitudo ejus longitudini & latitudini æquaretur? Censent quidam, Urbem paruisse in longum latumque duodecim millibus stadiorum, quadraginta & octo millibus in circuitum. Mœnia a fundamentis, seu potius a montis radice, cui Urbs insidebat, æquabant altitudine duodecim millia stadiorum, crassitie vero cubitos centum quadraginta quatuor.

Suspicantur alii, Urbis longitudinem & latitudinem definiendam esse ad tria stadiorum millia, ambitum vero ad duodecim millia; muris vero tribuunt duodecim millia stadiorum ambitu, & centum quadraginta quatuor cubitos altitudine. Id probabilius est. Vetustarum Urbium mœnia, ex Historicis nota, celsissima erant; inter quas Babylon mœnibus ducentorum cubitorum altitudine protecta fuisse fertur. Quod habet hic Joannes de altitudine longitudinem æquante, ita accipiendum est, ut mœnium altitudo ad centum quadraginta quatuor cubitos ascendens, æquali mensura totam Urbem ambiret.

Codices quidam Græci (20) legunt: *Mensus est longitudinem ejus per stadia duodecim; millia duodecim.* At hæc lectio vel nihil sonat, vel ex sensu Vulgatæ accipienda est. Animadvertere licet, in omnibus partibus & dimensionibus novæ Urbis numerum duodenarium semper recurrere, tamquam omnium basim & radicem; duodecim portæ, duodecim Angeli, duodecim fundamenta, Tribus totidem; duodecim millia stadiorum ambitu, fructuum genera duodecim, &c. Porro Urbis amplitudo, quæ ad leucas sexaginta porrigebatur, & vel magnam Provinciam æquabat, divitiæ, soliditas, magnificentia, satis demonstrant, nihil simile in rerum natura occurrere, ut prorsus spiritalis, prorsus mystica sit. Hæc autem omnia desumpta sunt ex descriptione novæ Jerosolymæ, novique Templi apud Ezechielem, ut vel easdem utrobique dimensiones nonnulli agnoscant. Sed Urbs Joannis multo augustior est illa Ezechielis: quin & mensuræ discrepant, ut facile ex utriusque collatione intelliges.

℣. 17. Mensus est murum ejus, quo urbs ambiebatur, *centum quadraginta quatuor cubitorum* altitudine, *mensura hominis, quæ est Angeli*; idest, Angelus in omnibus hisce dimensionibus vulgari cubito & mensura usus est (21). Id necesse est animadverti, nequis alios cubitos, & diversa a vulgaribus stadia comminiscatur.

℣. 18. Structura muri ejus. Post dimensiones novæ Jerosolymæ, structuram & materiam describit. Nihil ditius, magnificentius nihil. Lapides exquisitissimi, rarissimi, & nitidissimi. Si quid est auri, additur illi crystalli nitor & pelluciditas. Ad ornamenta Sponsæ Filii Dei nihil nimis pretiosi adjici potest.

℣. 19. Fundamenta muri Civitatis omni lapide pretioso ornata. In vulgaribus ædificiis nemo ornandis fundamentis inutilem operam collocat, cum ea plerumque humi condita delitescant: in soliditate dumtaxat cura omnis impenditur. Hic fundamentis ornandis omnia, quæ in natura ditissima sunt, conferuntur. Cujus rei causa est, quod Apostoli fundamentis hisce per symbolum expressis supra ℣. 14. pretiosissimis Spiritus Sancti & gratiarum donis ornantur.

℣. 21. Duodecim portæ duodecim margaritæ sunt. Nihil est in rerum natura tam magnificum, cum hujus magnitudinis margaritæ spectari nequeant: quamquam hoc nomine genus quoddam marmoris candidi instar unionum hic designari Grotius credit. Maluerim hyperbolen hic agnoscere, qua pulcherrima quæque & ditissima adhibentur, ut opinio major de venustate Sponsæ Agni exhibeatur.

℣. 22. Templum non vidi in ea; tota enim Templum est. Ipsum pariter Deum & Agnum pro Templo habet. Nihil ibi nisi sanctum agitur: ubique laudes Dei resonant: Deus adoratur coliturque sacrificiis purissimæ & perfectissimæ charitatis. Quæ apud nos struuntur Templa, destinata sunt ad juvandos homines, quo facilius mentem ad Deum erigant, vota, sacrificia, precesque obsequio & pietate majori offerant. Neque enim sancta hæc loca domicilium sunt Divinitatis, ut ibi a Cœli aerisque injuriis defendatur; nec Deo proprie, sed nobis prosunt. Indulgentia quadam Numinis factum est, ut præsentiæ suæ argumenta peculiaria certis in locis exhiberet, ut loca illa deligeret ad cultum nostrum exteriorem excipiendum. Sed in Cœlo Beati his adminiculis non egent, cum ubique Deum nanciscentur, agnoscant, sentiant, & Numine quodammodo occupentur; Deus est enim *omnia in omnibus*.

℣. 23. Civitas non eget sole neque luna. Idem ferme supra ℣. 11. monuerat. Nihil vulgare, nihil a natura datum in nova Jerosolyma, Luce æterna & increata illustratur. Absunt sol, luna, astra quælibet, vices eorum gerente Deo ipso & Agno, qui illuminant, lucemque animis & mentibus inspergunt. Ipsum pariter corpus lucidum, spiritale, tenue, pellucidum evadet.

℣. 24. Ambulabunt gentes in lumine ejus (22). Alluditur hic ad verba Isaiæ 60. 3. de Regno Messiæ agentis. Prædestinati, quorum quamplurimi excerpti sunt e gentibus, quas Christus ad fidem cultumque suum excivit, lætissimo lucis hujus fulgore gaudebunt, eoque quodammodo occupabuntur; *& Reges*, quemadmodum & minimi quique ex electis, *afferent gloriam suam & honorem in illam*: venient sincera tributa reddituri Deo ex iis, quæ bene & laudabiliter gesserint: coronas suas ante solium projicient (23), clamabuntque: *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.* Psal. 113. 1.

℣. 25. Portæ ejus non claudentur. Expresse sunt hæc pariter ex Isaia (24): *Aperientur portæ tuæ jugiter: die ac nocte non claudentur, ut afferatur ad te fortitudo gentium, & reges earum adducantur.* Nova Jerosolyma nec vim nec improvisam hostium aggressionem metuit. *Nox non erit illic*, nec insidiæ, nec quietis captandæ necessitas. (℣. 26.) *Et afferent gloriam & honorem gentium in illam.* Electi ac Fideles quique eo se conferent, ut coronas & præmia meritis debita accipiant; eoque pariter conferent totam gloriam suam,

(19) Duodecim millia stadiorum MD. millia passuum Italicorum, sive 25. leucæ Gallicæ 2500. passibus in singulas computatis. (20) Ἐπὶ σταδίων δώδεκα, χιλιάδων δώδεκα. Steph. 2. Petav. 2. Hunt. 1. Sen. M. Seidel. Ita Complut. Montan. Et hanc Lectionem alteri præfert Fortr. (21) Men. Tir. Faran. Pisc. Duham. Ribera, Cornel. (22) Καὶ τὰ ἔθνη τῶν σωζομένων ἐν τῷ φωτὶ αὐτῆς περιπατήσουσι: *Et gentes eorum qui salvantur, ambulabunt in lumine ejus.* Alii plures: Καὶ περιπατήσουσι τὰ ἔθνη, &c. Ut Vulg. (23) Apoc. IV. 10. (24) Isai. LX. 11.

suam, quam offerent Agno in obsequium; venient ad pedes ejus, imperium, potentiam, justitiam, & sapientiam ejus infinitam commendantes; agentque gratias immortales ob præstitum sibi beneficium, quod scilicet nomina sua in Libro vitæ ille descripserit.

℣. 27. NON INTRABIT IN EAM ALIQUOD COINQUINATUM. Nihil erit cur sibi caveant ab externis & incircumcisis animo (25), hominibus inquinatis (26), gentibus damnationi odioque obnoxiis (27). Nemo enim ex his pedem intra limen ferre audebit. Reprobi omnes clauduntur in stagno ignis & sulphuris, omni egressus spe destituti. Urbs Sancta nihil ab illis timet. Draco, bestia, meretrix, Pseudo prophetæ sublati sunt. Cernere hic per totam æternitatem non erit *nisi eos, qui scripti sunt in Libro vitæ*. Pax, charitas, justitia perpetuo ibi regnabunt. *Beati qui habitant in domo tua, Domine! in sæcula sæculorum laudabunt te.* Psalm. 83. 5.

C A P U T XXII.

Fluvius aquæ vivæ e solio Dei erumpens. Arbor vitæ in nova Jerosolyma fructus fert. Nulla in ea Urbe nox. Angelus prohibet ne Apostolus sibi cultum impendat, vetatque obsignare librum. Sponsa adventum Christi Sponsi sui desiderat.

℣. 1. ET ostendit mihi fluvium aquæ vivæ, splendidum tamquam crystallum,
procedentem de sede Dei, & Agni. 2. In medio plateæ ejus, & ex
utraque parte fluminis lignum vitæ, afferens fructus duodecim, per menses singulos
reddens fructum suum, & folia ligni ad sanitatem Gentium. 3. Et omne maledictum non erit amplius: sed sedes Dei, & Agni in illa erunt, & servi ejus servient illi. 4. Et videbunt faciem ejus: & nomen ejus in frontibus eorum. 5. Et
nox ultra non erit; & non egebunt lumine lucernæ, neque lumine solis, quoniam
Dominus Deus illuminabit illos, & regnabunt in sæcula sæculorum. 6. Et dixit
mihi: Hæc verba fidelissima sunt, & vera. Et Dominus Deus spirituum prophetarum misit Angelum suum ostendere servis suis, quæ oportet fieri cito. 7. Et ecce
venio velociter. Beatus, qui custodit verba prophetiæ libri hujus. 8. Et ego Joannes, qui audivi, & vidi hæc. Et postquam audissem, & vidissem, cecidi, ut adorarem ante pedes Angeli, qui mihi hæc ostendebat: 9. Et dixit mihi: Vide,
ne feceris: conservus enim tuus sum, & fratrum tuorum Prophetarum, & eorum,
qui servant verba prophetiæ libri hujus: Deum adora. 10. Et dicit mihi: Ne signaveris verba prophetiæ libri hujus: tempus enim prope est. 11. Qui nocet, noceat
adhuc: & qui in sordibus est, sordescat adhuc: & qui justus est, justificetur adhuc:
& sanctus, sanctificetur adhuc. 12. Ecce venio cito, & merces mea mecum est,
reddere unicuique secundum opera sua. 13. Ego sum Alpha, & Omega, primus,
& novissimus, principium, & finis. 14. Beati, qui lavant stolas suas in sanguine
Agni: ut sit potestas eorum in ligno vitæ, & per portas intrent in civitatem. 15.
Foris canes, & venefici, & impudici, & homicidæ, & idolis servientes, & omnis,
qui amat, & facit mendacium. 16. Ego Jesus misi Angelum meum, testificari vobis hæc in Ecclesiis. Ego sum radix, & genus David, stella splendida, & matutina. 17. Et spiritus, & sponsa dicunt: Veni. Et qui audit, dicat: Veni.
Et qui sitit, veniat: & qui vult, accipiat aquam vitæ, gratis. 18. Contestor
enim omni audienti verba prophetiæ libri hujus: Si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto. 19. Et si quis diminuerit de
verbis libri prophetiæ hujus, auferet Deus partem ejus de libro vitæ, & de civitate sancta, & de his, quæ scripta sunt in libro isto. 20. Dicit, qui testimonium perhibet istorum. Etiam venio cito: Amen. Veni, Domine Jesu. 21. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

℣. 1. OSTENDIT MIHI FLUVIUM AQUÆ VIVÆ (1). Pergit novæ Jerosolymæ descriptio. Perluebatur fluvio aquæ vivæ, profluente ex Dei solio & Agni. Ampliæ adeo magnæque urbi fons unus impar fuisset, adducendusque erat fluvius ingens, quo illa rigaretur. Deus olim Veteris Testamenti Prophetis ostenderat (2) fontem aquæ exsilientis e dextro latere Templi, qui torrens fa-

(25) Isai. LII. 1. *Non adjiciet ut pertranseat per te omnis incircumcisus*. (26) Isai. XXXV. 8. Joel. III. 17. (27) Isai. LX. 21. (1) Ἔδειξέ μοι καθαρὸν ποταμὸν ὕδατος ζωῆς. Plures omittunt, καθαρόν. Ita Vulg. Syr. Æthiop. Hilar. Haur. 1. &c. (2) Ezech. XLVII. 1. Joel. III. 18. Zachar. XIV. 8. Vide nos in Ezechielem.

factos in lacum Asphaltiten influens, ejus aquas corrigebat. Erat autem ille ceu pignus aquarum, quas hic Joannas exhibet. Aquæ apud Prophetas & apud Joannem explicandæ sunt de innocentia Sanctorum, de gratia Baptismi, qua justi efficimur, & de Beatorum felicitate. S. Ambrosius (3) interpretatur de S. Spiritu; alii (4) de prædicatione Evangelii, ad curationem & salutem omnium gentium. Felicitatem Sanctorum in torrente voluptatis, quo illi proluuntur, describit Psalmista (5): *Inebriantur ab ubertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos.* Fluvium egredientem e Paradiso terrestri, & arborem vitæ ibi virentem (6) spectasse Apostolus videtur.

℣. 2. In medio plateæ ejus ex utraque parte fluminis lignum vitæ. Non una igitur erat vitæ arbor, ac singulis vis erat curandi gentes, & immortalitatem illis comparandi. Integrum nobis jus illud restituetur, quod Adami peccato ademptum fuerat. In exordio hujus Libri c. 2. 7. spoponderat S. Spiritus, se victori daturum *edere de ligno vitæ, quod est in Paradiso Dei.* Cum hic ait, arborem illam *afferre fructus duodecim*, seu *per menses singulos reddere fructum suum* (nam utroque hoc membro unum idemque significatur); cumque addit, *folia ligni esse ad sanitatem gentium*; his omnibus nil aliud designatur, quam quod iis arboribus indicatur immortalitas, quam afferunt ipsæ fructum gustantibus; afferunt autem tam certo eventu, ut vel ipsa earum folia a morte defendant. Ne tamen putes aut in Paradiso mortem timeri posse, aut removeri illam oportere esu fructuum vel foliorum arboris (7): sunt enim hæc per symbolum dicta, sed Beatorum statum mira exprimunt.

Putant quidam (8), unam tantummodo arborem ad eum fluvium, sive in medio ejus alveo natam, cujus tamen rami ad utramque ripam pertingerent. Sed collato hoc loco cum altero Ezechielis (9), quem spectavit Apostolus, plane intelligimus, plures quidem arbores, sed ejusdem generis designari; quas tamen sacer Scriptor sub nomine unius ejusdemque arboris ideo expressit, quod nonnisi unum idemque significarent, nempe immortalitatem, seu visionem beatam, vel Christum (10), qui sui præsentia & conspectu immortalitatem Beatis affert. Non desunt qui (11) arbores revera, aquas, flores in Cœlo comminiscantur, rati, nullum fore corporis sensum, qui apta sibi voluptate careat.

℣. 3. Omne maledictum non erit amplius (12). In Paradiso terrestri homo obnoxius erat tentationi, qua superatus ex gratia Creatoris caderet, indignationem ejus & maledictum incurreret; quæ omnia mala re ipsa sensit, & morti addictus fuit. Sed in Cœlo malus timor omnis aberit; nullus ibi metus maledicti, nullum mortis & rerum mutationis discrimen. *Sedes Dei & Agni in illa erunt*; quas frustra in Paradiso terrestri quæreres; *servi ejus servient illi*, (℣. 4.) *& videbunt faciem ejus, & nomen ejus in frontibus eorum.* In gratiæ statu confirmabuntur, nihilque illis nocivum erit. Absoluta adeo felicitate fruentur, ut nihil illis desiderandum supersit.

℣. 5. Nox ultra non erit. Vide dicta supra XXI. 11. & 23. Non semel repetit, Deum unum lumen & felicitatem novæ Jerosolymæ esse. Isaias 60. 20. promiserat Jerosolymæ futurum, ut soluta captivitate *non occidat ultra sol ejus, & Luna ejus non minuetur.* Quibus verbis plena fides nonnisi in Cœlo asserta fuit. Hic desinit cœlestis Jerosolymæ descriptio: sequitur totius libri conclusio.

℣. 6. Hæc verba fidelissima sunt; verba sunt haud tea certissimæ. Angelus Apostolum alloquitur. Quæ hactenus spectasti, pro certissimis habeto. Deus enim ipse, *Deus Spirituum Prophetarum* (13), hæc tibi aperuit. Ne ambigas, vera ne sint oracula, utpote edita ab ipso Deo, sinceræ revelationis authore, qui Prophetas excitat, uti opportunum censet. Itaque de veritate eorum quæ spectasti ne dubites, putesve, hæc per somnium tibi obrepsisse. *Deus enim misit Angelum suum ostendere servis suis*, Fidelibus vexatis, *quæ oportet fieri cito.* Agit de vexationibus illatis a Diocletiano aliisque profanis Imperatoribus usque ad Constantinum, & de futuris eventibus Romani Imperii ab eo tempore usque ad Romæ Profanæ casum. Hæc omnia executioni mandata sunt per annos ab edito hoc Libro trecentos circiter. Porro vexationes illæ anno 303. cœperunt. Roma capta est anno 410. Quæ inter duo hæc tempora Ecclesiæ & Imperio contigerunt, præcipuum sunt Apocalypseos argumentum. Excipe duo priora Capita, quæ ad ipsam Joannis ætatem, & exitum nempe prioris sæculi, pertinent; & tria postrema Capita, quæ ad Judicii diem extremam, exitum Mundi, & Regnum Beatorum in Cœlo spectant.

℣. 7. Ecce venio velociter. Deus ipse loquitur, spondetque imminentem hujusmodi vaticiniorum exitum. Ne Fideles mei animis despondeant, quod illis polliceor solatium, non multum abest: actutum ad opem illis ferendam, & judicium in eorum hostes exercendum propero.

℣. 8. Postquam audissem . . . cecidi ut adorarem ante pedes Angeli, in argumentum obsequii, & devincti animi significationem. Neque enim de latriæ cultu illi exhibendo cogitabat; norat quippe esse Angelum, sciebatque, paulo antea cap. 19. 18. obsequium suum ab illo fuisse rejectum. Sed ratus, revelationem esse absolutam, officii sui esse censuit, Angelo, cui tam multum debebat, obsequii gratique animi argumenta exhibere. Censent quidam (14), repetitionem hic esse eorum, quæ ante acciderunt, & supra XIX. 10. narrata sunt.

℣. 10. Ne signaveris verba prophetiæ. Referens Deus Prophetis futuri remotique temporis arcana, jubebat obsignari vaticinia, monebatque, eas esse res, quarum cognitio & executio diu differenda erat. Isaiæ, ex. gr. præcepit 8. 16. *Liga testimonium, signa legem in Discipulis meis; & expectabo Dominum, qui abscondit faciem suam a domo Jacob.* Quæ prædico, non statim evenient, sed aliquandiu expectanda sunt. Apud Danielem 8. 26. *Tu ergo visionem signa, quia post multos dies erit.* Et XII. 4. *Tu autem Daniel, claude sermones, & signa librum usque ad tempus statutum.* . . *Vade, Daniel, quia clausi sunt signatique sermones usque ad præfinitum tempus.* Hic vero plane contrarium monet: *Ne signaveris verba prophetiæ Libri hujus.*

℣. 11. Qui nocet, noceat adhuc . . . et qui justus est, justificetur adhuc. Quisque in opere suscepto malo bonove perseveret. (℣. 12.) Ego in foribus, ut ita dicam, adsum, paratus unicuique pro merito rependere. Si impii lacessere atque

[3] Ambros. de Spiritu Sancto lib. 3. cap. 21. [4] Ausbert. Haymo. [5] Psalm. XXXV. 9. Vide & Psal. XLV. 5. *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei.* Et Isai. LXVI. 12. *Declinabo super eam quasi fluvium pacis, & quasi torrentem inundantem gloriam gentium.* [6] Genes. 11. 8. 9. 10. [7] Zeger. Drus. Pare. Grot. Cotter. alii. Confer Ezech. XLVII. 12. [8] Paræ. Cotter. Durham. Hamm. [9] Ezech. XLVII. 7. *Ecce in ripa torrentis ligna multa nimis.* [10] Ita Beda, Rupert. Ausbert. Ribera. [11] Vide, si placet, Cornel. a Lapide hic, & Authores ab eo laudatos magno numero. [12] Πᾶν κατάθεμα οὐκ ἔσται ἔτι. Alii plures: Πᾶν κατάθεμα οὐκ ἔσται ἔτι. Ita Steph. α, ιβ, Alex. Barb. 1. Cov. 2. Areth. Seidel. Complut. &c. [13] Græc. Κύριος ὁ Θεὸς τῶν ἁγίων Προφητῶν, *Dominus Deus sanctorum Prophetarum.* Alii plures: Κύριος ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων τῶν Προφητῶν. Ita Vulg. Steph. α, ια, Alex. Petav. 2. Hunt. 1. Cov. 2. Syr. Arab. Æthiop. Areth. Seidel. &c. [14] Paræus, Cotter. Brigmann.

que insectari vos non desinunt, ne terreamini: omnes quidem minæ & vaticinia ista suadere illis meliora non valebunt: at nequitiam inultam diu non ferent. Cum ait, *Qui in sordibus est, sordescat adhuc*, id neque permittentis est neque consulentis; sed more patris effrænem filium ita increpantis: Quandoquidem monita minasque meas contemnis, abito, & iter quod cepisti persequere: ac scito, statuisse me, alium a te heredem scribere, te vero licentiæ tuæ permittere.

℣. 13. Ego sum alpha et omega. Christus hic sibi non obscure Dei naturam vindicat. Vide supra 1. 8. xv. 2. xx. 11. xxi. 6. Ego, non alius, tecum locutus sum ab initio, ac non semel admonui (15), me Alpha esse & Omega, initium & finem, primum & novissimum, authorem gratiæ, & coronarum distributorem, potissimum cultus, spei, & gestorum tuorum omnium finem. In Deo quidem nullum proprie est exordium, nullus finis: at nostri respectu ipse rerum omnium principium & finis est. Ille in nobis & nobiscum justificationis nostræ opus exorditur, ille absolvit, idemque in Cœlo perficit.

℣. 14. Beati qui lavant stolas suas (16) in sanguine Agni. Beati, qui pro fidei defensione sanguinem dederint, qui se baptismi aquis & justitiæ operibus lustraverint. Illis in novam Jerosolymam aditus patebit, illi fructum arboris vitæ degustabunt, ac felicitatis Sanctorum beatæque immortalitatis consortes fient. Luget mundus eos, quos premunt angustiæ, & mala pro veritate exantlata affligunt: ego vero beatos pronuncio, iisque omnia polliceor quæ virtutem eorum confirmare, & expectationem tegere valent. Si vicerint, regnum & immortales coronas consequentur.

℣. 15. Foris canes, e cœlesti Jerosolyma perpetuo exilio abigantur. Canes sunt vel Tyranni, qui latrare in Ecclesiam & filios ejus lacerare non cessant (17); sive impudici, qui fœdis voluptatibus se totos impudentissime immergunt; sive impii, qui se crimine polluunt; sive apostatæ, qui more canum redeunt ad vomitum (18). Apud Hebræos canis inter immunda animalia censebatur; & quem canem illi appellabant, hunc vilissimum caput designabant (19). Cavens Moyses, ne Templo offerretur pretium probrosi & infandi criminis, a quo abhorret natura, edicit (20): *Non offeres mercedem prostibuli, nec pretium canis in Domo Domini.* Canes appellantur a Paulo (21) pseudo Apostoli, qui in germanos Apostolos lites assiduas movebant; & Christus in Evangelio canum nomine Gentiles traducit Matth. 15. 16. *Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus.* Confer hunc ℣. cum Capite xxi. 8. & 27. Olim in Ecclesia in ipso mysteriorum limine Diaconus elata voce clamabat: *Recedant Catechumeni: Recedant pœnitentes.*

℣. 16. Ego Jesus misi Angelum meum, ut hæc tibi referaret; quæ deinde tu nunties Ecclesiis, solatiumque afferas Fidelibus, pollicitus futurum, ut brevi ego Martyrum sanguinem ulciscar, & imperium Idololatriæ evertam.

Ego sum radix et genus David. Perspicue adeo Christus hic se prodit Apostolo, ut dubitationem omnem semoveat. Ego ipse, ego Jesus, qui & Messias sum, & radix David, generis ejus gloria, *stella splendida & matutina* (22), de qua supra 11. 28. Idcirco de veritate eorum, quæ nunciavi ne dubites; ne illusum tibi metuas; ego enim sum qui loquor.

℣. 17. Spiritus et Sponsa dicunt: Veni. Spiritus Sanctus in Fidelium animis clamans Rom. 8. 26. Ecclesia Agni Sponsa invitant Christum: Veni statim ad opem Sanctis ferendam, veni ad ulciscendas servorum tuorum injurias. *Et qui audit* hoc vaticinium, *dicat: Veni.* Vota sua Ecclesiæ Sanctorumque votis jungat, ut Christus in auxilium nostrum, juxta datam a se fidem, illico accurrat.

Et qui sitit, veniat. Quem justitiæ fames sitisque stimulat, currat ut se reficiat, sitimque restinguat aqua viva fluvii illius, qui novam Jerosolymam perluit (23); properet ad Christum (24), qui omnis veritatis & Justitiæ fons est; in illum credat, & illi se adjungat: *Si quis sitit*, ait idem in Evangelio Joan. 7. 37. *veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Addit Joannes: *Et qui vult, accipiat aquam vitæ gratis*; quibus verbis alludit ad illud Isaiæ 54. 1. *Omnes sitientes, venite ad aquas, & qui non habetis argentum, properate, emite, & comedite; venite, emite absque argento & absque ulla commutatione vinum & lac.* Deus beatitudinem *gratis* confert, ut Apoc. 21. 6. explicavimus, idest, gratis invitat, gratiamque suam ac prædestinationem gratis largitur; & cum merita nostra præmio donat, dona, largitionesque suas coronat; quo sensu & gloriam partes gratis tribuit.

℣. 18. Contestor enim, &c. Si quis addere aliquid, sive demere, denique paululum quid mutare ausus fuerit, noverit, se in Dei animadversionem incursurum, caputque suum expositurum omnibus illis pœnis, quæ in hoc Libro exprimuntur, seque exclusum iri ab omnibus bonis ibi promissis, & a Libro vitæ deletum. His minis nihil atrocius. Vulgo tunc obtinebat mos, temerarias manus in Scripturas Sacras inferendi, addito sive dempto quidquid conducere videbatur sive ad errores fulciendos, sive ad oppositas illis veritates infringendas. Ebionitæ & Marcionitæ non levi mutatione Evangelia corruperunt; illi quidem in Hebræo germanoque Matthæi exemplari, hi vero in Codice Lucæ. Quanta in hac se licentia Hæreticorum prioribus sæculis fuerit, in Dissertatione de Evangeliis apocryphis demonstratum est; ex quibus intelligimus, cautionem Joannis nec supervacaneam, nec præposteram esse.

Moyses in Deuteronomio pro Legibus suis idem caverat Deut. 4. 2. & 12. 32. *Non addetis ad verbum quod vobis loquor, nec auferetis ex eo.* Et alibi: *Quod præcipio tibi, hoc tantum facito, ne addas quidquam, nec minuas.* S. Irenæus librum suum de Ogdoade his verbis claudit (25): *Adjuro te qui transcripseris hunc librum, per Dominum nostrum Jesum Christum, ut conferas quod transcripseris, & diligenter emendes ad exemplar, ex quo transcripsisti; atque adjurationem istam similiter describas, & exemplari tuo inferas.* S. Hieronymus in fine Operis Chronici Eusebii, & Rufinus in Præfatione ad Libros a se versos Origenis enixe rogant Librarios, ne quid mutent. Origenes (26) querebatur olim, multa contra suam mentem & voluntatem in libros suos inducta fuisse. Ex densa variantium, quas in hoc Opus adduximus, sylva intelligimus, ne sacros quidem Libros satis observatos esse a Librariis, cum sæpe adeo textum mutaverint, quamquam non in rebus magni momenti.

Apponet Dominus super illum plagas, &c. Persimiles diræ sæpe leguntur apud veteres in eos latæ, qui adulterant, vel corrumpunt libros. Vide Fabricium Biblioth. Græc. lib. 5. pag. 75. 76.

℣. 20.

[15] Apoc. 1. 8. xxi. 6. [16] Græcus fert: *Μακάριοι οἱ ποιοῦντες τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, Beati qui faciunt mandata ejus.* At Libri complures Vulgatam sequuntur: Οἱ πλύνοντες τὰς στολὰς αὐτῶν. Ita Alex. Cov. 2. Velez. Æthiop. Addit Vulgata: *In sanguine Agni.* S. Athanasius: Πλατύνοντες τὰς στολὰς αὐτῶν. [17] Vide Psal. xxi. 17. [18] Prov. xxvi. 11. & 2. Petr. 11. 22. [19] 1. Reg. xvii. 43. xxiv. 15. 2. Reg. iii. 8. ix. 8. xv. 9. Job xxx. 1. [20] Deut. xxiii. 18. [21] Philipp. iii. 2. [22] Num. xxiv. 17. Zach. vi. 12. [23] Apoc. xxii. 1. 2. [24] Joan. iv. 13. 14. [25] Iren. apud Euseb. lib. 5. Histor. Eccles. cap. 20. [26] Vide Rufin. pro Origen. pag. 195. 196.

factus in lacum Asphaltiten influens, ejus aquas corrigebat. Erat autem ille ceu pignus aquarum, quas hic Joannes exhibet. Aquæ apud Prophetas & apud Joannem explicandæ sunt de innocentia Sanctorum, de gratia Baptismi, qua justi efficimur, & de Beatorum felicitate. S. Ambrosius (3) interpretatur de S. Spiritu; alii (4) de prædicatione Evangelii, ad curationem & salutem omnium gentium. Felicitatem Sanctorum in torrente voluptatis, quo illi proluuntur, describit Psalmista (5): *Inebriantur ab ubertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos*. Fluvium egredientem e Paradiso terrestri, & arborem vitæ ibi virentem (6) spectasse Apostolus videtur.

℣. 2. In medio plateæ ejus ex utraque parte fluminis lignum vitæ. Non una igitur erat vitæ arbor, ac singulis vis erat curandi gentes, & immortalitatem illis comparandi. Integrum nobis jus illud restituetur, quod Adami peccato ademptum fuerat. In exordio hujus Libri c. 2. 7. spoponderat S. Spiritus, se victori daturum *edere de ligno vitæ, quod est in Paradiso Dei*. Cum hic ait, arborem illam *afferre fructus duodecim*, seu *per menses singulos reddere fructum suum* (nam utroque hoc membro unum idemque significatur); cumque addit, *folia ligni* esse *ad sanitatem gentium*; his omnibus nil aliud designatur, quam quod iis arboribus indicatur immortalitas, quam afferunt ipsæ fructum gustantibus; afferunt autem tam certo eventu, ut vel ipsa earum folia a morte defendant. Ne tamen putes aut in Paradiso mortem timeri posse, aut removeri illam oportere esu fructuum vel foliorum arboris (7): sunt enim hæc per symbolum dicta, sed Beatorum statum mire exprimunt.

Putant quidam (8), unam tantummodo arborem ad eum fluvium, sive in medio ejus alveo natam, cujus tamen rami ad utramque ripam pertingerent. Sed collato hoc loco cum altero Ezechielis (9), quem spectavit Apostolus, plane intelligimus, plures quidem arbores, sed ejusdem generis designari; quas tamen facet Scriptor sob nomine unius ejusdemque arboris ideo expressit, quod nonnisi unum idemque significarent, nempe immortalitatem, seu visionem beatam, vel Christum (10), qui sui præsentia & conspectu immortalitatem Beatis affert. Non desunt qui (11) arbores revera, aquas, flores in Cœlo comminiscantur, rati, nullum fore corporis sensum, qui apta sibi voluptate careat.

℣. 3. Omne maledictum non erit amplius (12). In Paradiso terrestri homo obnoxius erat tentationi, qua superatus ex gratia Creatoris caderet, indignationem ejus & maledictum incurreret; quæ omnia mala re ipsa sensit, & morti addictus fuit. Sed in Cœlo malus timor omnis aberit; nullus ibi metus maledicti, nullum mortis & rerum mutationis discrimen. *Sedes Dei & Agni in illa erunt*; quas frustra in Paradiso terrestri quæreres; *servi ejus servient illi*, (℣. 4.) *& videbunt faciem ejus, & nomen ejus in frontibus eorum*. In gratiæ statu confirmabuntur, nihilque illis noxium erit. Absoluta adeo felicitate fruentur, ut nihil illis desiderandum supersit.

℣. 5. Nox ultra non erit. Vide dicta supra xxi. 11. & 23. Non semel repetit, Deum unum lumen & felicitatem novæ Jerosolymæ esse. Isaias 60. 20. promiserat Jerosolymæ futurum, ut soluta captivitate *non occidat ultra sol ejus, & Luna ejus non minuatur*. Quibus verbis plena fides nonnisi in Cœlo asserta fuit. Hic definit cœlestis Jerosolymæ descriptio: sequitur totius libri conclusio.

℣. 6. Hæc verba fidelissima sunt; verba sunt seu res certissimæ. Angelus Apostolum alloquitur. Quæ hactenus spectasti, pro certissimis habeto. Deus enim ipse, *Deus Spirituum Prophetarum* (13), hæc tibi aperuit. Ne ambigas, vera ne sint oracula, utpote edita ab ipso Deo, sinceræ revelationis authore, qui Prophetas excitat, uti opportunum censet. Itaque de veritate eorum quæ spectasti ne dubites, putesve, hæc per somnium tibi obrepsisse. *Deus* enim *misit Angelum suum ostendere servis suis*, Fidelibus vexatis, *quæ oportet fieri cito*. Agit de vexationibus illatis a Diocletiano aliisque profanis Imperatoribus usque ad Constantinum, & de futuris eventibus Romani Imperii ab eo tempore usque ad Romæ Profanæ casum. Hæc omnia executioni mandata sunt per annos ab edito hoc Libro trecentos circiter. Porro vexationes illæ anno 303. cœperunt. Roma capta est anno 410. Quæ inter duo hæc tempora Ecclesiæ & Imperio contigerunt, præcipuum sunt Apocalypseos argumentum. Excipe duo priora Capita, quæ ad ipsam Joannis ætatem, & exitum nempe prioris sæculi, pertinent; & tria postrema Capita, quæ ad Judicii diem extremam, exitum Mundi, & Regnum Beatorum in Cœlo spectant.

℣. 7. Ecce venio velociter. Deus ipse loquitur, spondetque imminentem hujusmodi vaticiniorum exitum. Ne Fideles mei animis despondeant, quod illis polliceor solatium, non multum abest: actutum ad opem illis ferendam, & judicium in eorum hostes exercendum propero.

℣. 8. Postquam audissem . . . cecidi ut adorarem ante pedes Angeli, in argumentum obsequii, & devincti animi significationem. Neque enim de latriæ cultu illi exhibendo cogitabat; norat quippe esse Angelum, sciebatque, paulo antea cap. 19. 18. obsequium suum ab illo fuisse rejectum. Sed ratus, revelationem esse absolutam, officii sui esse censuit, Angelo, cui tam multum debebat, obsequii gratique animi argumenta exhibere. Censent quidam (14), repetitionem hic esse eorum, quæ ante acciderunt, & supra xix. 10. narrata sunt.

℣. 10. Ne signaveris verba prophetiæ. Referans Deus Prophetis futuri remotique temporis arcana, jubebat obsignari vaticinia, monebatque, eas esse res, quarum agnitio & exequutio diu differenda erat. Isaiæ, ex. gr. præcepit 8. 16. *Liga testimonium, signa legem in Discipulis meis; & expectabo Dominum, qui abscondit faciem suam a domo Jacob*. Quæ prædico, non statim evenient, sed aliquandiu expectanda sunt. Apud Danielem 8. 26. *Tu ergo visionem signa, quia post multos dies erit*. Et xii. 4. *Tu autem Daniel, claude sermones, & signa librum usque ad tempus statutum*. .. *Vade, Daniel, quia clausi sunt signatique sermones usque ad præfinitum tempus*. Hic vero plane contrarium monet: *Ne signaveris verba prophetiæ Libri hujus*.

℣. 11. Qui nocet, noceat adhuc . . . et qui justus est, justificetur adhuc. Quisque in opere suscepto malo boneve perseveret. (℣. 12.) Ego in foribus, ut ita dicam, adsum, paratus unicuique pro merito rependere. Si impii lacessere atque

[3] Ambros. de Spiritu Sancto lib. 3. cap. 21. [4] Ausbert. Haymo. [5] Psalm. xxxv. 9. Vide & Psal. xlv. 5. *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei*. Et Isai. lxvi. 12. *Declinabo super eam quasi fluvium pacis, & quasi torrentem inundantem gloriam gentium*. [6] Genes. 11. 8. 9. 10. [7] Zeger. Dionys. Pare. Grot. Cotter. alii. Confer Ezech. xlvii. 12. [8] Pareæ. Cotter. Durham. Hamm. [9] Ezech. xlvii. 7. *Ecce in ripa torrentis ligna multa nimis*. [10] Ita Beda, Rupert. Ausbert. Ribera. [11] Vide, si places, Cornel. a Lapide hic, & Authores ab eo laudatos magno numero. [12] Πᾶν κατάθεμα οὐκ ἔσται ἔτι. Alii plures: Πᾶν κατάθεμα οὐκ ἔσται ἔτι. Ita Steph. α, ι, Alex. Barb. 1. Cov. 2. Areth. Seidel. Complut. &c. [13] Græc. Κύριος ὁ Θεὸς τῶν ἁγίων Προφητῶν, *Dominus Deus sanctorum Prophetarum*. Alii plures: Κύριος ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων τῶν Προφητῶν. Ita Vulg. Steph. α, ι, Alex. Perav. 2. Hunt. 1. Cov. 2. Syr. Arab. Æthiop. Areth. Seidel. &c. [14] Pareus, Cotter. Brigtmann.

que insectari vos non desinunt, ne terreamini: omnes quidem minæ & vaticinia ista suadere illia maliora non valebunt: at nequitiam inultam diu non ferent. Cum ait, *Qui in sordibus est, sordescat adhuc*, id neque permittentis est neque consulentis; sed more patris effrænem filium ita increpantis: Quandoquidem monita minasque meas contemnis, abito, & iter quod cœpisti persequere: ut scito, statuisse me, alium a te hæredem scribere, te vero licentiæ suæ permittere.

℣. 13. Ego sum alpha et omega. Christus hic sibi non obscure Dei naturam vindicat. Vide supra 1. 8. iv. 2. xx. 11. xxi. 6. Ego, non alius, tecum locutus sum ab initio, ac non semel admonui (15), me Alpha esse & Omega, initium & finem, primum & novissimum, authorem gratiæ, & coronarum distributorem, postremum cultus, spei, & gestorum tuorum omnium finem. In Deo quidem nullum proprie est exordium, nullus finis: at nostri respectu ipse rerum omnium principium & finis est. Ille in nobis & nobiscum justificationis nostræ opus exorditur, ille absolvit, idemque in Cœlo perficit.

℣. 14. Beati qui lavant stolas suas (16) in sanguine Agni. Beati, qui pro fidei defensione sanguinem dederint, qui se baptismi aquis & justitiæ operibus lustraverint. Illis in novam Jerosolymam aditus patebit, illi fructum arboris vitæ degustabunt, ac felicitatis Sanctorum beatæque immortalitatis consortes fient. Luget mundus eos, quos premunt angustiæ, & mala pro veritate exantlata affligunt: ego vero beatos pronuncio, iisque omnia polliceor quæ virtutem eorum confirmare, & expectationem tegere valent. Si vicerint, regnum & immortales coronas consequentur.

℣. 15. Foris canes, e cœlesti Jerosolyma perpetuo exilio abigantur. Canes sunt vel Tyranni, qui latrare in Ecclesiam & filios ejus lacerare non cessant (17); sive impudici, qui fœdis voluptatibus se totos impudentissime immergunt; sive impii, qui se crimine polluunt; sive apostatæ, qui more canum redeunt ad vomitum (18). Apud Hebræos canis inter immunda animalia censebatur; & quem canem illi appellabant, hunc vilissimum caput designabant (19). Cavens Moyses, ne Templo offerretur pretium probrosi & infandi criminis, a quo abhorret natura, edicit (20): *Non afferes mercedem prostibuli, nec pretium canis in Domo Domini*. Canes appellantur a Paulo (21) pseudo Apostoli, qui in germanos Apostolos lites assiduas movebant; & Christus in Evangelio canum nomine Gentiles traducit Matth. 15. 26. *Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus*. Confer hunc ℣. cum Capite xxi. 8. & 27. Olim in Ecclesia in ipso mysteriorum limine Diaconus clara voce clamabat: *Recedant Catechumeni: Recedant pœnitentes*.

℣. 16. Ego Jesus misi Angelum meum, ut hæc tibi referrares; quæ deinde tu nuncias Ecclesiis, solatiumque afferas Fidelibus, pollicitus futurum, ut brevi ego Martyrum sanguinem ulciscar, & imperium Idololatriæ evertam.

Ego sum radix et genus David. Perspicue adeo Christus hic se prodit Apostolo, ut dubitationem omnem removeat. Ego ipse, ego Jesus, qui & Messias sum, & radix David, generis ejus gloria, *stella splendida & matutina* (22), de qua supra 11. 28. Idcirco de veritate eorum, quæ nunciavit ne dubites: ne illusum tibi metuas; ego enim sum qui loquor.

℣. 17. Spiritus et Sponsa dicunt: Veni. Spiritus Sanctus in Fidelium animis clamans Rom. 8. 26. Ecclesia Agni Sponsa invitant Christum: Veni statim ad opem Sanctis ferendam, veni ad ulciscendas servorum tuorum injurias. *Et qui audit hoc vaticinium, dicat: Veni*. Vota sua Ecclesiæ Sanctorumque votis jungat, ut Christus in auxilium nostrum, juxta datam a se fidem, illico accurrat.

Et qui sitit, veniat. Quem justitiæ fames sitisque stimulat, currat ut se reficiat, sitimque restinguat aqua viva fluvii illius, qui novam Jerosolymam perluit (23); properet ad Christum (24), qui omnis veritatis & Justitiæ fons est; in illum credat, & illi se adjungat: *Si quis sitit*, ait idem in Evangelio Joan. 7. 37. *veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ*. Addit Joannes: *Et qui vult, accipiat aquam vitæ gratis*; quibus verbis alludit ad illud Isaiæ 54. 1. *Omnes sitientes, venite ad aquas, & qui non habetis argentum, properate, emite, & comedite; venite, emite absque argento & absque ulla commutatione vinum & lac*. Deus beatitudinem *gratis* confert, ut Apoc. 21. 6. explicavimus, idest, gratis invitat, gratiamque suam ac prædestinationem gratis largitur; & cum merita nostra præmio donat, dona, largitionesque suas coronat; quo sensu & gloriam pariter gratis tribuit.

℣. 18. Contestor enim, &c. Si quis addere aliquid, sive demere, denique paululum quid mutare ausus fuerit, noverit, se in Dei animadversionem incursurum, caputque suum expositurum omnibus illis pœnis, quæ in hoc Libro exprimuntur, seque exclusum iri ab omnibus bonis ibi promissis, & e Libro vitæ deletum. His minis nihil atrocius. Vulgo tunc obtinebat mos, temerarias manus in Scripturas Sacras inferendi, addito sive dempto quidquid conducere videbatur sive ad errores fulciendos, sive ad oppositas illis veritates infringendas. Ebionitæ & Marcionitæ non levi mutatione Evangelia corruperunt; illi quidem in Hebræo germanoque Matthæi exemplari, hi vero in Codice Lucæ. Quanta in hac re licentia Hæreticorum prioribus sæculis fuerit, in Dissertatione de Evangeliis apocryphis demonstratum est; ex quibus intelligimus, cautionem Joannis nec supervacaneam, nec præposteram esse.

Moyses in Deuteronomio pro Legibus suis idem caverat Deut. 4. 2. & 12. 32. *Non addetis ad verbum quod vobis loquor, nec auferetis ex eo*. Et alibi: *Quod præcipio tibi, hoc tantum facito, ne addas quidquam, nec minuas*. S. Irenæus librum suum de Octoade his verbis claudit (25): *Adjuro te qui transcripseris hunc librum, per Dominum nostrum Jesum Christum, ut conferas quod transcripseris, & diligenter emendes ad exemplar, ex quo transcripsisti; atque adjurationem istam similiter describas, & exemplari tuo inferas*. S. Hieronymus in fine Operis Chronici Eusebii, & Rufinus in Præfatione ad Libros a se versos Origenis enixe rogant Librarios, ne quid mutent. Origenes (26) querebatur olim, multa contra suam mentem & voluntatem in libros suos inducta fuisse. Ex densa variantium, quas in hoc Opus adduximus, sylva intelligimus, ne sacros quidem Libros satis observatos esse a Librariis, cum sæpe adeo textum mutaverint, quamquam non in rebus magni momenti.

Apponet Dominus super illum plagas, &c. Persimiles diræ sæpe leguntur apud veteres in eos latæ, qui adulterant, vel corrumpunt libros. Vide Fabricium Biblioth. Græc. lib. 5. pag. 75. 76.

℣. 20..

---

[15] Apoc. 1. 8. xxi. 6. [16] Græcus fert: Μακάριοι οἱ ποιοῦντες τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, *Beati qui faciunt mandata ejus*. At Libri complures Vulgatam sequuntur: Οἱ πλύνοντες τὰς στολὰς αὐτῶν. Ita Alex. Cop. a. Velez. Æthiop. Addit Vulgata: *In sanguine Agni*. S. Athanasius: Πλατύνοντες τὰς στολὰς αὐτῶν. [17] Vide Psal. xxi. 17. [18] Prov. xxvi. 11. & 2. Petr. 11. 22. [19] 1. Reg. xvii. 43. xxiv. 15. 2. Reg. iii. 8. ix. 8. xv. 9. Job xxx. 1. [20] Deut. xxiii. 18. [21] Philipp. iii. 2. [22] Num. xxiv. 17. Zach. vi. 12. [23] Apoc. xxii. 1. 2. [24] Joan. iv. 13. 14. [25] Sicut apud Euseb. lib. 5. Histor. Eccles. cap. 20. [26] Vide Rufin. pro Origene pag. 195. 128.

℣. 20. DICIT QUI TESTIMONIUM PERHIBET ISTORUM: ETIAM VENIO CITO. Christus hic loquitur, iterans promissiones sæpe adeo in hoc Libro (27) exhibitas, spondens venturum se statim in auxilium suorum, ut illos ab angustia liberet, Idola evertat, Regnum suum confirmet, Ecclesiæ suæ hostes puniat.

ETIAM VENI, DOMINE JESU. Pollicenti Christo respondet Joannes: Eja veni, Domine; quemadmodum dixerat ℣. 17. *Qui audit, dicat, Veni*. Nihil magis timent impii, quam Domini adventum, in quo initium supplicii sui positum agnoscunt. Optant illum boni, & enixe postulant, tamquam felicitatis suæ exordium. Horum unus Psalmista rogabat Ps. 41. 2. *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus*. Paulus Philip. 1. 23. *Desiderium habens dissolvi, & esse cum Christo*. Sanctorum animæ sub Altari clamabant elata voce Apoc. 6. 10. *Usquequo, Domine, non judicas, & non vindicas sanguinem nostrum?* Igitur & illæ pariter suo more clamabant: *Veni, Domine Jesu*.

℣. 21. GRATIA DOMINI NOSTRI CUM OMNIBUS VOBIS (28). In epistolæ morem liber iste incipit & desinit. Joannes in exordio Apocalypseos 1. 4. optat *septem Ecclesiis, quæ sunt in Asia, gratiam & pacem ab eo qui est, & qui erat, & qui venturus est, &c.* Hic vero ominatur Fidelibus librum hunc lecturis *gratiam Domini Jesu Christi*. Deus illos perfundat luce Sancti Spiritus, & gratiæ suæ, ut arcana Prophetiæ hujus pervadant, ad retinendam fidem, spem, & solatium inter tot mala, quibus obsidentur.

Finis Commentarii in Apocalypsim.

DISSERTATIO
DE
PATRIARCHA HENOCH,
FILIO JARED,
ET
PATRE MATHUSALÆ.

PAtriarcha, de quo modo, alter est vir ab Henocho filio Cain Gen. 4. 17. post decessum Abelis nato, de cujus nomine Cain conditam a se in regione septemtrionali Urbem appellavit Henochiam. Vir est noster iste ætate recentior, e genere Sethi, familia nempe justorum, in qua sincerus Dei cultus; cum alter ex Caino ad familiam pertineret impiorum, avita referentem scelera, quæ criminibus suis terram universam infecit, ac deinde aquis diluvii periit. Cum autem argumentum amplissimum tractemus, totam hanc Dissertationem in tres articulos distinguere visum est. Agemus primo de vita Henochi: tum de ejus translatione; ac tandem de ejus in mundum regressu.

ARTICULUS PRIMUS.

De rebus gestis Henochi.

HEnoch filius Jared, natus Gen. v. 18. A. M. 622. ante Æram Vulgarem 3382. cum ætatis annum ageret LXV. genuit Mathusalam Gen. v. 2. A. M. 687. ante Christum 3317. Septimus erat ab Adamo, cujus ex patre in filium ducta genealogia ita texitur: Adam, Seth, Henos, Cainan, Malaleel, Jared, Henoch. Vitam egit in terris pro eorum temporum conditione brevem; translatus est enim a Deo anno 365. ætatis Gen. v. 23. A. M. 987. ante Christum 3017. sed brevi hoc annorum spatio omnes sanctissimorum hominum virtutes attigit, suoque demonstravit exemplo, Virtutem & pietatem fructus esse laboris, non senectutis. Ejus elogium paucis complectitur Sacra Scriptura, asserens (1) ambulasse illum cum Deo; quibus verbis innuit, totum se ad voluntatem Altissimi virtutum exercitatione elaborasse. Septuaginta reddunt: *Placuit Deo*; & Onkelos: *Ambulavit cum Dei timore*. Quæ locutiones perinde valent ac aliæ in Scripturis: *Ambulare coram Domino: ambulare in viis Domini; ambulare secundum Spiritum: ambulare ad dexteram in veritate, in timore Domini, &c.* idest, justitiam, pietatem colere.

Fuerunt tamen inter Rabbinos quidam, qui Henochum hypocritis & levitatis in servitio Domini accusarint. Vir erat hypocrita, ait R. Ibbo (2), modo se tradens justitiæ, modo licentiæ; quamobrem ait Dominus: *Educam ergo illum e mundo, quamdiu justus est*. Gemina ferme habet R. Salomon. Cum Henoch, ait ille, in cultu Domini nutaret, maturandum censuit Deus, e mundo illum educens, antequam is impiorum consuetudine corrumperetur. Ut autem in eam persuasionem ve-

(27) Apoc. II. 5. 16. III. 11. XXII. 15. XXII. 7. 12.

(28) Μετὰ πάντων ὑμῶν. Quidam omittunt ὑμῶν. Ita Alex. Æthiop. Alii: Μετὰ πάντων ἁγίων, Steph. α, ια, Hunt. 1. Petav. 2. 3. Cov. 2. Syr. Areth. Seidel. Cum omnibus Sanctis.

(1) Genes. 5. 22. ויתהלך חנוך את האלהים 70. Εὐηρέστησε τῷ Θεῷ. Vide Joseph. & Eccles. XLIV. 16. & Hebr. 11. 5. Sap. IV. 10.

(2) In Bereschit Rabba.

venirent Rabbini, in caussa facile fuit illud Geneseos v. 22. *Ambulavit Henoch cum Deo; sive, cum ambularet cum Deo, non apparuit, quia tulit eum Deus.* Subduxit illum, ait Boulducus, ne pravorum Monachorum consortio vitiaretur (3). Hic enim Scriptor, opinionum novitate nunquam non insignis, persuasum habet, Henochum veluti disciplinæ correctorem, & Prædicatorem fuisse Monachorum Cinæorum, quorum erant Asceteria plura in mundo jam inde ante diluvium. Cum ergo Henochus annum LXV. ætatis ageret, & filium haberet Mathusalam, mundo valedicens, inter Cinæos sese adlegit, ac ambulans cum Deo, nempe Monasticam professus, Religionis exercitationibus se totum addixit, adscito tunc primum, uti facile credimus, nomine Henoch, quod redditur, consecratus, devotus. Tunc Cainan & Enos, tamquam duo Cinæorum & Enosiorum supremi Antistites, Henochum destinatum prædicationi apud Angelos obeundæ, uti docet S. Irenæus (4); quo nomine designantur Viri eximiæ pietatis, apud Moysem *filii Dei* Gen. 6. 4. apud Septuaginta *Angeli Dei* appellati. Post actos in Religione CCC. annos, Deus hominem ad se revocavit, raptum, uti Eliam olim, igneo curru cælitus demisso. Hæc Boulducus; cujus sententiam refellere non laboro.

Ad testimonium Irenæi quod attinet, animadvertendum arbitror, Irenæum nequaquam illud innuisse, quod ejus Interpretibus plerisque probatur, Henochum prædicationis munere functum apud homines e genere Seth, a Moyse filios Dei appellatos; cur enim, si id tantum volebat Irenæus, animadvertit, Henochum merum hominem fuisse? *Cum esset homo, legatione ad Angelos fungebatur.* Angelorum ergo nomine designat Irenæus Vigiles illos, qui, ex Libro apocrypho Henochi, mulierum amore capti sese in homines mortales transformarunt, & maritali cum illis consuetudine juncti genuerunt Gigantas. Apud istos Angelos Henoch legatione fungens, illos ad saniora revocare conatus est.

Damnata jam tunc ab Henocho Idola, & Idolorum cultores, arbitratur Tertullianus de Idolol. cap. 4. docetque in libro 2. de cultu fœmin. cap. 3. de Henoch: *Sine dubio potuit Noe in prædicationis delegatione successisse.* Et Judas ℣. 14. 15. non obscure tradit, Henochum Prophetam seu concionatorem egisse, verbis illis prolatis: *Ecce venit Dominus in Sanctis millibus suis, facere judicium contra omnes, & arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum, quibus impie egerunt, & de omnibus duris, quæ locuti sunt contra Deum peccatores impii.* Ultionis ergo Divinæ metu & Angelos & homines ætatis suæ terruit Henochus, ut eos a criminibus suis & impietatibus revocaret. His omnibus illustratur Irenæi locus.

Laudes Henochi non unus inter Authores Sacros Moyses prosequitur. Paulus ad Hebræos XI. 5. *Fide Henoch translatus est, ne videret mortem; ante translationem testimonium habuit placuisse Deo.* Author Ecclesiastici XLIV. 16. *Henoch placuit Deo, & translatus est in Paradisum, ut det gentibus pœnitentiam. Nemo natus est in terra qualis Henoch; nam & ipse receptus est a terra.* Hunc denique virum spectasse videtur Author Sapientiæ illis verbis IV. 10. *Placens Deo factus est dilectus, & vivens inter peccatores translatus est. Raptus est ne malitia mutaret intellectum ejus, aut ne fictio deciperet animam illius . . . . Consummatus in brevi, explevit tempora multa: placita enim erat Deo anima illius; propter hoc properavit educere illum de medio iniquitatum.* Hic & ubique Author constituit justum, de quo agit, e mundo per mortem translatum, quod sane alienum est ab Henocho, juxta ac plerique ex Patribus & Interpretibus observant; reputari tamen potest, Sacrum Authorem de industria miscuisse laudes viri justi cum Henocho, quin tamen aliquid de obitu Henochi assereret, posita Justi morte ante senectutem.

Liber Constitutionum Apostolicarum, l. 8. c. 5. Henochum refert inter Patriarchas, a Deo in ipso mundi exordio ad docendum populum suum constitutos; cui pariter Authori assignant Hebræi formulam majoris excommunicationis, qua nunc etiam utuntur (5); continua enim serie ex patre in filium ad seros usque nepotes transmissam affirmant. Extat apud Seldenum formula illa (6), prolixa utique, & multa ferens Henochi ætate posteriora. Quid enim cum illa ætate nomina Moysis, Josue, Elisæi, Giezi, Barac, Meroz? quid mentio magnæ Synagogæ, Angelorum singulis anni mensibus præsidentium, Librorum Legis, quibus DCXIII. præcepta, & quædam Angelorum ignota Scripturis nomina? Frequenter etiam ad Libros ipso Moyse recentiores alluditur. Quibus omnibus docemur, formulam illam, qualis saltem nunc extat, alium habere ab Henocho Authorem. Facile tamen adscribendam viro censuerunt, quod exercuisse crederetur munus Sacerdotis Altissimi, & Principis totius generis Justorum ante diluvium.

Licet autem Henochus in eo vitæ statu modo constituatur, ut neque e justitia possit decedere, neque patrandi criminis liberam habeat facultatem, quam nos libertatem peregrini obtinemus (7); publicum tamen illi cultum, quemadmodum nec Eliæ, deferre opportunum non duxit Ecclesia. Legitur quidem ejus nomen in Calendario ad diem III. Januarii; datum id tamen ad honorem translationis potius, quam ad cultum aliquem religiosum arbitramur. Ferunt, apud Christianos Æthiopes festum quoddam Henochi celebrari, quod *Sabbatum Henoch* appellant, quasi eo peculiari honore prosequi se ostendant septimam hominum generationem; quemadmodum simili exemplo Judæi septimam a creatione diem consecrarunt.

Nec Gentiles latuisse prorsus Henochus, ejusque erga pietatem studium videtur. Narrant enim, agente adhuc in vivis Annaco, qui vitam ultra CCC. annos prorogavit, consultum ab Iconiis aliisque finitimis gentibus Oraculum respondisse, futurum ut omnes morerentur, ubi Annacus vita cederet. Ingens inde in omnes consternatio & ejulatus, ut in proverbium abierit pro ingenti aliquo luctu: *Lugere Annacum.* Post ejus obitum, Deucalionis diluvium regionem universam inundavit; qua re Oraculi fides soluta est. Emicat per hujus fabellæ velum lux aliqua veritatis; nempe I. nomen Henoch, vel *Hanoch*, ex Hebraica pronunciatione; II. Ejus ætas ultra CCC. annos; III. Diluvium universale, quod sub Noe nepotis illius filio contigit.

Alii tamen originem illius proverbii, *Lugere Annacum*, sive *Nannacum*, seu *Canacum*, aliunde referunt. Vetus erat Phrygiæ Rex Chanacus, qui imminere diluvium intelligens, populum in Templum coegit, ut Numinum a se iram averteret (8). Tantis illi precibus lacrymisque Deos fatigarunt, ut locum proverbio facerent: sed vicit ira misericordiam; quare veniente diluvio, omnes inundantibus aquis mersi fuere.

A R-

(3) Boulduc. Eccles. ante Legem l. 1. c. 24. (4) Iren. l. 4. c. 30. *Henoch placens Deo, cum esset homo Dei, legatione apud Angelos fungebatur.* (5) Jo. Colerus, Vita Spinosæ pag. 31. (6) De jure Nat. & Gent. l. 4. c. 7. ex lib. Colbo pag. 144. (7) August. lib. 6. Oper. imperf. in Julian. cap. 30. *Hoc sit Dei gratia credimus esse concessum, ut haberemus unde diceremus: Dimitte nobis debita nostra.*
(8) Vide Suidam in Nannacu, & Hermog. in Phrygiis.

ARTICULUS II.

Translatio Henochi.

VErba, quibus translatum e mundo Henochum Moyses expressit, pluribus quæstiunibus locum fecerunt. Quæsitum est, num is re ipsa obierit, an maneat adhuc superstes; in mundo sit, an extra mundum; æterna beatitudine an tranquilla tantum pace fruatur, certum futuræ mortis tempus expectans, ut deinde æterna beatitudine donetur. Hæc tantum Moyses de illo (10): *Ambulavit cum Deo, & non apparuit, quia tulit eum Deus.* In examen hic revocandum est, postremis hisce verbis prodigio quodam translatus, uti Elias, an dumtaxat e mundo per mortem sublatus designetur. En rationes, quibus insinuari obitus videtur.

I. Simili locutione mortem exprimit Scriptura. Ita Elias ad Dominum 3. Reg. 19. 4. *Tolle animam meam: sufficit mihi, Domine; neque enim melior sum, quam Patres mei.* Porro Elias nil nisi mortem, quemadmodum & Patres sui, optabat: *Petivit animæ suæ, ut moreretur.* Job XXII. 16. de iis, qui maturo erepti sunt fato, habet: *Qui sublati sunt ante tempus.* Et XXXII. 22. *Nescio quamdiu subsistam, & si post modicum tollat me factor meus.* Jesus filius Sirach (11): *Tolleretur de numero anima ejus.* Psalmus XLVIII. 16. *Deus redimet animam meam de domo Inferi, cum acceperit me, &c.*

Psalmus XXX. 14. *Accipere animam meam consiliati sunt.* Psalmus LXXII. 24. *In voluntate tua deduxisti me, & cum gloria suscepisti me.* Apud Ezechielem XXIV. 16. Dominus habet: *Ego tollo a te desiderabile oculorum tuorum in plaga* (nempe uxorem tuam), *& non planges neque plorabis.* Et XXX. 4. *Veniet gladius in Ægyptum, cum ablata fuerit multitudo illius.* Et XXXIII. 4. *Venerit gladius, & tulerit eum.* Jonas IV. 3. *Domine, tolle quæso animam meam a me.* In omnibus hisce locis eadem vox recurrit, qua Moyses translationem Henochi expressit; intelligimus autem, his locutionibus, tollere aliquem, tollere animam ab aliquo, idem designari, ac e vita per mortem in alteram vitam transferre. Verba illa, *Non apparuit*, sive ex Hebræo, *Non fuit*, vel, *non fuit ultra*, non dissimilem sensum ferunt in pluribus Scripturæ locis, uti Geneseos XXXVII. 30. *Puer non comparet, & ego quo ibo?* Et XLII. 13. *Alius non est super.* Et ibidem v. 36. *Joseph non est super, Simeon tenetur in vinculis.* Job VII. 8. 21. *Oculi tui in me, & non subsistam . . . si mane me quæsieris, non subsistam.* Et XXIV. 24. *Elevati sunt ad modicum, & non subsistent.* Et XXVII. 19. *Dives cum dormierit, nihil secum auferet.* Psalmus XXXVI. 10. *Adhuc pusillum, & non erit peccator; & quæres locum ejus, & non invenies.* Psalmus XXXVI. *Transivi, & ecce non erat.* Saadias, Author Versionis Arabicæ, reddit: *Henoch defunctus est, Deus recepit illum ad se.* Cum ergo his locutionibus naturalis hominis mors frequentissime designetur, par non est credi, translationem prodigiosam a Moyse significari.

II. Fatemur quidem, in referenda Eliæ translatione eodem verbo uti Sacrum Scriptorem 4. Reg. II. 3. 5. 9. *Filii Prophetarum dixerunt ad Eliseum: Numquid non nosti, quia hodie Dominus tollet dominum tuum a te?* Elias ad Eliseum: *Postula quid vis ut faciam tibi, antequam tollar a te . . . . Si videris me, quando tollar a te, erit tibi quod petisti.* At si hæc verba nullam opinionem ingerunt prodigiosæ translationis, aliis profecto circumstantiis in Historia expressis ea significatur. Ita prodigiosam translationem satis innuit illud, quod Prophetæ translatio antea Divinitus cæteris Prophetis comperta fuit, quam Dominus Prophetam illum superstitem raperet. Elias vero cum ascenderet, ex humeris pallium dimisit; filii Prophetarum Præceptorem quærere volebant, dubitantes, an Divino Spiritu raptus Propheta in deserto quodam loco maneret; sed frustra illi, contra Elisei monitum agentes. Raptum ergo Prophetam fuisse, nemo dubitat; sed nihil simile in narratione Moysis de Henocho.

De translatione prodigiosa Henochi minime persuasus videtur Author Libri Sapientiæ; habet enim capite IV. 10. *Placens Deo factus est dilectus, & vivens inter peccatores translatus est. Raptus est ne malitia mutaret intellectum ejus, aut ne fictio deciperet animam illius . . . . . Consummatus in brevi explevit tempora multa . . . . Condemnat autem justus mortuus vivos impios . . . . Videbunt finem sapientis, & non intelligent quid cogitaverit de illo Dominus.* Congruunt illa profecto cum Henocho, & Moysis verba spectasse Scriptor videtur illis verbis: *Placens Deo factus est dilectus, & vivens inter peccatores translatus est.*

Luculentius etiam obitum Henochi exprimit Jesus Sirachides (12): *Henoch placuit Deo, & translatus est in Paradisum, ut det gentibus pœnitentiam.* Deest quidem in Græco illud *In Paradisum*: sed cum Ecclesiæ authoritas Latinam Versionem consecraverit, additamentum illud, in Vulgata nostra servatum, recepisse pariter censenda est. Ex quo etiam constat, Ecclesiæ authoritate non parum momenti ad sententiam de obitu Henochi confirmandam accessisse. Etenim Paradisi nomine designari certum est *Cœlum*, Justis destinatam post obitum sedem. Ita Jesus Luc. 23. 43. ad probum Latronem: *Hodie mecum eris in Paradiso*; & Apostolus 2. Cor. 12. 4. testatur, se *Raptum fuisse in Paradisum*; & in Apocalypsi II. 7. Jesus pollicetur: *Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in Paradiso Dei mei.* Ubi vero de Paradiso terrestri sermo est, tunc plerumque nomini Paradisi aliud quid adjicitur, ut significatio ex alio ad alium sensum transferatur.

Patres etiam nonnulli, saltem sub verborum ambagibus, eamdem de obitu Henochi sententiam insinuarunt. S. Ambrosius translatum dicit ab illo thesaurum suum in Cœlum; ac de ipso usurpat illud Sapientiæ: *Raptus est, ne cor ejus malitia mutaret* (13). Pseudo Clemens Recogn. l. 4. n. 12. ait, Deum charum sibi virum *ad immortales transtulisse*. S. Cyprianus in Tractatu *de Mortalitate* habet, Henochum singulari privilegio e contagione hujus Mundi subduci meruisse; ac Salomonem in Libro Sapientiæ egisse de præcoce Justorum interitu, quasi de singulari Dei beneficio. S. Hieronymus (14) docet pariter, translatum illum in Cœlum, cœlesti pane nutriri; & ascendisse in Cœlum cum Jesu Christo (15).

S. Athanasius translatum asserit in Paradisum (16); & Rabbini (17) Mosaicum locum de translatione per obitum interpretantur. Illos sequuntur Calvinus, S. Cyprianus, S. Ambrosius, aliique nonnulli Interpretes Catholici, uti Jansenius, Menochius, Mariana. Volunt alii, Authorem Sapientiæ agere de Henocho, vel saltem ejus historiam ob eo spectari, ubi obitum Justi præcocem describit. Hæ majoris momenti rationes pro obitu Henochi.

Quæ

[10] Genes. v. 24. ואיננו כי לקח אתו אלהים [11] Eccli. XIX. 3. Deest hic locus in Græco.
[12] Eccli. XLIV. 16. Ἐνὼχ εὐηρέστησε Κυρίῳ Θεῷ, καὶ μετετέθη ὑπόδειγμα μετανοίας ταῖς γενεαῖς.
[13] Ambros. Epist. Class. 1. Ep. 18. n. 7. *Dives Henoch, qui quod habuit secum transtulit, & amarus illum bonitatis sua censum cælestibus intulit receptaculis.* [14] Ad Pammach. Ep. 81. pag. 184. antiq. edit.
[15] Idem in Amos IX. [16] Athan. l. 1. pag. 893. orat. de Patriarch. & Prophet.
[17] Abenezra, Salom. Jarchi, & alii apud Menasse Ben-Israel, lib. de fragil. human. sect. 12. att. 7.

Quæ vero pro ejus translatione afferuntur rationum momenta, nihil prioribus illis concedunt. Fateor equidem, Mosaicum locum non necessario prorsus exigere, ut de viro superstite adhuc, sive in Cœlum, sive in alium locum mortalibus invium translato, explicetur: si quis tamen conferat ea, quæ de Henocho habet Sacer Historicus, cum iis, quæ de cæteris Patriarchis scribit, satis inde colligimus, aliam plane fuisse discedendi a mortalibus viro huic quam cæteris rationem. Primo observat, illum bene gestis Dei favorem sibi conciliasse; tum subdit: *Tulit eum Deus;* cumque ea verba non satis aperta esse intelligeret, adjecit: *Et non apparuit;* quibus profecto innuitur, superstitem illum adhuc in loco extra mundum versari.

Plus autem postremæ huic sententiæ quam priori illi favere videtur Sirachides, sive ejus Textum cum additamento Vulgatæ legamus, sive Græca veritas præferatur. Voces illæ, quibus exitum ejus de mundo describit, eamdem habent vim ac aliæ apud Moysem, quibus profecto aliquid aliud plerumque innuitur, quam communis mortalium interitus. Additamentum illud, *in Paradisum*, duo significare potest; sive Cœlum, sedem justis hominibus post obitum destinatam; sive Paradisum terrestrem: quo posteriori sensu admisso, vitam adhuc agere Henochum admittamus oportet: neque enim terrestris Paradisus locus est Sanctorum post decessum. Ad priorem illum sensum quod attinet, nequaquam incongruum reputarunt Veteres Patres, ut Henochum & Eliam in Cœlo reipsa versari, etiam admissa Ecclesiæ sententia, arbitrarentur, quemadmodum infra expendemus. Plures etiam inter illos aperte asseruerunt, Henochum in Cœlo versari, quo cum Jesu Christo ascenderit, quamquam certo constituerent, superstitem adhuc e mundo migrasse.

Cum Author Libri Sapientiæ de immatura Justi morte dissereret, ille quidem sibi proposuit narrationem Mosaicam de translatione Henochi. Nec tamen inde cogimur fateri, in ea illum fuisse sententia, ut interiisse virum crederet. Cum enim ageret de Justo in primo ætatis flore sublato, ipse argumenti status poscebat, ut de illo usurparet ea, quæ Moyses de Henocho nondum provecta ætate translato, nondum, inquam, provecta, si ætatis ejus anni CCCLXV. cum nongentis vel circiter annis ætatis cæterorum Patriarcharum comparentur. Tandem Paulus ad Hebræos XI. 5. remotis ambagibus pronunciat: *Fide Henoch translatus est, ne videret mortem; & non inveniebatur, quia tulit illum Deus*. Posterior igitur hæc sententia de translatione viri adhuc superstitis tamquam fide certa tenenda est.

Græci pariter & Latini Patres cum Judæis Authoribus plerisque docuerunt, Henochum superstitem adhuc in deliciarum locum translatum fuisse. Superstitem in Cœlum raptum ferunt Paraphrastæ Chaldæi. Jonathan filius Uzielis habet, translatum illum ad Cœlum Dei jussu, in generationibus Terræ esse desiisse; ibi vero appellari Metatronem, & magnum Cancellarium. Onkelos apertissime: *Et non apparuit, & non occidit eum Deus*. R. Hiscuni (1), aliique nonnulli censent translatum illum anima pariter & corpore, inde rediturum tempore venturi in Mundum Redemptoris.

R. David in 2. Reg. 2. 2. translatum asserit in Paradisum terrestrem una cum Elia; quod tenere se dicit ex sententia volgo apud Judæos & viros doctos Synagogæ recepta. Nec dissentit R. Gerson; & receptum e mundo, sicut Eliam, in turbine ignis affirmat Akiba. Per Angelum translatum censet S. Chrysostomus tom. 5. hom. 138. In igneo curru, nempe, ut ipse explicat, Angelorum ministerio, sicut postea Elias, habet Author Libri de Trinitate, inter Opera S. Ambrosii.

S. Clemens Romanus in 1. Epistola ad Corinthios docet, Henochum obedientiæ & fidelitatis merito translatum fuisse; nullibi autem scriptam ejus mortem reperiri. Author Constitutionum Apostolicarum semel & iterum scribit, noluisse Deum, ut Henoch gustaret mortem; & cum eam sententiam repetat in formula, quam recitat, Liturgiæ, demonstrat id apertissime, quid communis Ecclesiæ sententia teneret. S. Irenæus (2) translatum Henochum perhibet, & hodie usque servatum, in testimonium justæ ultionis a Deo de Apostaticis Angelis exactæ.

Tertullianus adversus Judæos hæc habet in rem nostram: *Necdum mortem gustavit, ut æternitatis candidatus*. Et de Anima, capite 50. de Henocho & Elia scribit: *Nec mors eorum inventa est, dilata scilicet*, ad finem nempe sæculorum, ut deinde immortalitate donati resurgant. Vivere illum adhuc, ne dubitat quidem S. Cyprianus (3). In exitu mundi statutum iri in medio Henochum & Eliam, & ab Antichristo interfectum, definit S. Hilarius in Matth. c. 20. Vivunt ergo adhuc uterque.

S. Hieronymus in Amos IX. innuere videtur, Henochum una cum Jesu, Moyse, & Elia ad cœlum ascendisse, adeoque æterna ibi gloria donari, sed ibidem pariter scribit, ascendisse illum una cum Paulo, qui ad tertium usque Cœlum raptus fuit: ex quo satis intelligimus, nequaquam egisse Hieronymum de translatione immortalis corporis in Cœlum, cum præsertim alibi de Henocho & Elia ita disserat (4): *Necdum mortui, & Paradisi jam coloni, habent membra, cum quibus rapti sunt & translati*. Tradit insuper in Epistola 147. ad Marcellam, utrumque Prophetam in exitu mundi obituros, ut in Apocalypsi XI. 3. &c. describitur.

Hilarius Diaconus, Author Commentarii inter Opera S. Ambrosii, in 1. Cor. 4. 9. scribit, Henochum & Eliam in Antichristi persecutione interimendos, eorumque projectum iri cadavera in forum, ut horrori sint intuentibus. S. Ambrosius, cujus verba supra laudavimus, subobscure innuentis & Henochi obitum, & translationem in Cœlum, satis aperte ep. 38. præfert posteriorem hanc sententiam, cum illum socium adjungat Eliæ, superstiti utique, nemine refragante. Cum autem ambos Prophetas in Cœlo constituat, hanc certe sententiam tenet, quam ante ipsum plures adoptasse supra animadvertimus.

In Lucam lib. 3. ad fin. t. 1. ita disserit: *Henoch vero nonne manifestum pietatis Dominicæ & divinitatis indicium est, eo quod nec mortem senserit Dominus, & ad Cœlum remeaverit, cujus generis author raptus ad Cœlum est?* Ascensionem Jesu Christi in Cœlum typo quodam exprimi ab Henocho, S. Gregorius Magnus hom. 29. in Evang. n. 6. asseruit eadem phrasi, qua Ecclesiastici Scriptores frequenter.

S. Augustinus de Gen. ad lit. l. 9. c. 6. neambigit quidem, virum hunc & superstitem ex hominibus migrasse, & modo etiam vitam agere ab omni morborum & senectutis incommodo liberam; rediturum tandem in terras, ut commune mortalium omnium fatum, mortem scilicet, subeat; resurrecturum deinde ad vitam immortalem. Et de peccat. meritis l. 2. c. 3. ait, Henochum & Eliam immortalitate quidem non donatos, verum superstites adhuc, & nulla cibi necessitate laborantes, vitam ea plane ratione sustentare, qua Elias in prolixa XL. dierum inedia; vel si cibos ca-

(1) Vide Drus. de Henoch. c. 1. p. 2. pag. 379. Crit. Sacr.

(2) Iren. l. 4. c. 16. & l. 5. nov. edit.

(3) Cypr. seu alius de montib. Sinæ & Sion, advers. Judæos.

(4) Advers. error. Jo. Jerosol. Vide & l. 3. contr. Pelag. *Hanc communem mortem, qua & bruta solvuntur animalia, Henoch & Eliam necdum vidisse cognoscimus*.

piunt, ita se tamen in ea re gerere, uti Adam in Paradiso terrestri ante crimen admissum. Tandem non invitum persuaderi se dicit, translatos illos in hortum Eden; documentum autem exhibere, quid Adam & Evæ sperandum fuerit, si in fide Dei jubentis manerent. Post asserta adeo testimonia, frustra alia in causam adduxerimus: quare statuamus oportet, vivere adhuc Henochum, prodigio ex hominibus translatum; frui autem anticipata beatitudine; mortem supremu die sibi decretam opperiri, deinde in æternam felicitatem admittendum.

At quo Henoch translatus est? Non convenire in loco assignando Veteres, jam animadvertimus. Collocant alii in Cœlo, alii in Paradiso terrestri, alii judicium ea re suspendunt; rati admodum supervacaneam esse hanc quæstionem, nulla satis asserta authoritate definiendam. Latinus Textus Libri Ecclesiastici translatum in Paradisum præfert; sed deest illud, *in Paradisum*, in Græcis, archetyporum loco habitis: tametsi autem ibi legeretur, de significatione hujus nominis ex integro quæstio surgeret.

Refert S. Irenæus cont. hæres. lib. 5. cap. 5. Discipulos Apostolorum docuisse, Henochum & Eliam vitam agere in horto Eden, ubi olim primi parentes vitam duxerunt: *ibi autem manere eos, qui translati sunt, usque ad consummationem, coauspicantes incorruptelam*. Hæc ea Discipulis Apostolorum recepta sententia obtinuit deinde in Ecclesia. Pseudo-Justinus QQ. ad Orthod. q. 85. habet, homines illos in obitu Jesu Christi revocatos ad vitam, & ab incolis nonnullis Sanctæ Civitatis spectatos Matth. 27. 53. vivere adhuc in Paradiso terrestri, una cum Henocho & Elia generalem resurrectionem opperientes, postquam ad vitam omnino immortalem transferentur.

S. Augustinus contra Julian. l. 6. c. 30. quamquam maxime cautus in ferenda de rebus dubiis sententia, asserere tamen videtur, Henochum & Eliam in Paradisum terrestrem translatos, ibi versari: *Nam quo eos credendum est fuisse translatos, nisi ubi est ipsum lignum vitæ, unde illis sit potestas vivendi, nec ulla moriendi necessitas?* Frui autem illos credit omnibus concessis olim Adamo commodis, quorum pariter in consortium venturi erant cæteri Adami posteri, nisi primus ille hominum parens admisso crimine duram mortis necessitatem sibi & posteris comparasset. Addit, in eo vitæ statu eos a Deo in innocentia ita contineri, ut necessario peccatum non admittant, nec illorum exaudiantur illæ voces: *Dimitte nobis debita nostra*. Nec tamen ita se persuasum exhibet S. Doctor de mora Henochi & Eliæ in Paradiso terrestri, ut quæstionem hanc in utramque partem agitari posse neget. Credimus, ait Augustinus de peccat. Origin. contr. Pelag. & Cælest. c. 23. n. 27. vivere adhuc illos in mortali corpore: integrum autem nobis esse ducimus disputare, in Paradiso degant, an alibi.

Pseudo-Isidorus de vita & morte SS. c. 3. S. Thomas (5), aliique plures (6), translatos ajunt Henochum & Eliam in Paradisum terrestrem. Verum S. Athanasius De Synodi Nicenæ decret. autumat, Henochum translatum fuisse in Paradisum, quo raptus est Paulus, & qui Latroni post obitum Jesu Christi patuit: censetur autem Paulus ad Cœlum raptus fuisse, eoque pariter introductus Latro cum Jesu Christo post resurrectionem. S. Ambrosius Ep. 38. pr. classis scribit, Henochum divitias suas in cœlestes thesauros transtulisse. S. Hieronymus (7) asserit, Henochum & Eliam inter cœlestes cives admissos, in Paradiso versari, *ubi vescuntur cœlesti pane, & saturantur omni verbo Dei, eumdem habentes Dominum quem & cibum*. Asserit denique Josephus Antiqu. l. 1. c. 4. ad Deum perrexisse illum, ex quo factum, ut ejus mors nusquam scribatur.

S. Gregorius Magnus hom. 29. in Evang. & post illum Rupertus Abbas in Gen. l. 3. c. 33. nihil satis certi definientes, notant, versari illum in loco sancto hujus terræ, tranquillum anima & corpore; rediturum in consummatione mundi inter homines, ut indictum omnibus mortis tributum solvat. Tertullianus de Resurr. carnis c. 58. de Henocho & Elia habet: *De orbe translati, & hoc ipso jam æternitatis candidati*. S. Chrysostomus sive de loco sive de ratione translationis quæstionem institui curiosius vetat hom. 21. in Gen. satis enim habere nos jubet, si teneamus superstitem illum a Deo translatum, versari in loco quodam, Deo tantum noto, cæteris incognito. Eadem observat Theodoretus Quæst. 45. in Genes. Satis est, ait, si illa cognoverimus, quæ nobis Deus in Scripturis suis aperuit, nec ulterius inquirenda, quæ latere ille nos voluit. Scite admodum sententiam suam ea de re proferunt Theophylactus & Oecumenius in Hebr. xi. Novimus, inquiunt illi, Henochum translatum fuisse, vivere adhuc scimus; at rationem translationis, & locum, quo translatus est, ignoramus. Nec aliter nobis in re præsenti statuendum est. Quæ enim S. Irenæus tanquam a Discipulis Apostolorum tradita perhibet, de translatione Henochi in Paradisum terrestrem, forte aliquid sapiunt ex errore Millenariorum, vulgatissimo sub Ecclesiæ exordia; quippe cui fidem adstruxit authoritas Christianorum ex Judæis, qui se Apostolorum Discipulos jactitabant, quamquam Apostolicæ doctrinæ parum omnino tenaces.

Opinionem suam de translato Henocho & Elia in ipsum eumdem Paradisum, quo raptus olim Paulus, & probus ille Latro introductus; opinionem, inquam, hanc accepisse videtur S. Athanasius ex illo S. Irenæi, constituentis Henochum & Eliam cum reliquis Justis in horto Eden, quo pariter raptum credit Apostolum. Porro horti Eden nomine intelligendus est Paradisus terrestris, juxta Millenariorum & Veterum etiam complurium sententiam. Terrestrem Paradisum constituit Origenes in tertio Cœlo, quo raptus est Apostolus (8). Origenem sequitur S. Ambrosius de Paradiso cap. 3. Moses Bar Cepha, in Libro de Paradis terrestri, illum constituit terram inter & firmamentum, eoque immissam ait probi Latronis animam. Idem species in Lucubrationibus Severiani, & Eulogiani, qui eumdem locum constituunt animabus Sanctorum, quæ ex hoc mundo secesserunt. S. Hieronymus in quæstionibus Hebraicis in Genesim censet, Paradisum terrestrem ante creatum mundum stetisse, collocat ergo eum locum extra mundum; vel saltem ita censent Hebræi. Satis hæc, quantum arbitror, ad excusandam sententiam S. Irenæi, & S. Athanasii: nec alia fuit mens S. Ambrosio, & S. Hieronymo, docentibus, Henochum & Eliam ad Cœlum ascendisse; vix enim credimus, doctissimis Patribus fuisse persuasum, superstites adhuc homines, quos ad diem certam manet interitus, in destinata Angelis, hominibusque immortalitate & gloria donatis, sede versari.

ARTICULUS III.

De regressu Henochi in mundum, sub sæculorum exitum.

EX his, quæ hactenus disseruimus, satis animadvertisse arbitror Lectores, recepta inter Patres sententia tradi, Henochum & Eliam nedum

(5) D. Thom. 1. p. q. 102. art. 2. ad 3. & 3. p. q. 49. art. 5. ad 2. (6) Cedren. p. 8. Chronic. Alexandr. Beda de Templo Salom. c. 19. p. 38. (7) In Amos 22. & Epist. 61. ad Pammach. advers. errot. Joan. Jerosolym. (8) Vide Huet. Origenian. l. 2. q. 12. art. 7.

dum adhuc vivere, sed & redituros stata die in prælium adversus Antichristum, ut tandem necatum iri ab adversario illo omnium Sanctorum, restituendos denique in vitam & gloriam immortalem. Utrisque illis accommodant illud Apocalypseos XI. 3. quo Dominus præcepit Joanni, ut Templum & Altare cultoresque illius metiretur; abstineret autem ab atrio & Templi ambitu, quod scilicet Gentium potestati relinquendum esset, a quibus Urbs sancta pedibus proculcanda erat mensibus *duobus & quadraginta*. Sed, adjecit Dominus, *dabo duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis. Hi sunt duæ olivæ, & duo candelabra in conspectu Domini terræ stantes. Et si quis voluerit eos nocere, ignis exiet de ore eorum, & devorabit inimicos eorum . . . . Hi habent potestatem claudendi Cœlum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum; & potestatem habent super aquas, convertendi eas in sanguinem, & percutere terram omni plaga, quotiescumque voluerint. Et cum finierint testimonium suum, bestia, quæ ascendit de abysso, faciet adversum eos bellum, & vincet illos, & occidet eos; & corpora eorum jacebunt in plateis civitatis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma & Ægyptus, ubi & Dominus eorum crucifixus est; & videbunt de Tribubus, & populis, & linguis, & Gentibus, corpora eorum per tres dies & dimidium: & corpora eorum non sinent poni in monumentis. Et inhabitantes terram gaudebunt super illos . . . Et post dies tres & dimidium spiritus vitæ a Deo intravit in eos: & steterunt super pedes suos, & timor magnus cecidit super eos, qui viderunt eos.*

Frequentes adeo Patres & Interpretes in hanc sententiam concesserunt, ut æstimari satis non possit Recentiorum quorumdam audacia, quibus omnia, quæ de regressu in mundum Henochi & Eliæ sub exitum sæculorum feruntur, commenta reputantur. Scribit Suicerus (9), Ravanellum in Bibliotheca sua, *v. transferre*, ea proferre ex antiquis, quæ fabulam de reditu Henochi apertissime evertunt. Ravanellum ego quidem non legi; legisse me tamen profiteor Scripta Patrum, & Veterum Ecclesiæ Scriptorum, quorum neminem apertis verbis id negantem offendi; plures quin etiam luculentissime asserentes: & quicumque aliam interpretandi Textum Apocalypseos rationem sequuntur, duos testes interpretantur Eliam & Moysen, vel Eliseum, vel Joannem Baptistam; quorum asserta est mors in Scriptura, sive Jeremiam, cujus mortem licet conceptis verbis Scriptura non exprimat, nihil tamen habet ut superstes credatur. Si quis ergo in mundum iterum rediturus est, id profecto Henocho asserendum est, quem translatum discimus ex Moyse; quemadmodum & illum adhuc vivere, ne ambigendi quidem est locus, post Apostoli (10) testimonium: *Fide Henoch translatus est, ne videret mortem.*

Veteres fere omnes & Recentiores, qui in Apocalypsim scripserunt, uti Andreas, & Aretas Episcopi Cæsareæ in Cappadocia (11), Beda, Primasius, Berengarius, Ambrosius Antpertus sive Anspertus, Haymo Halberstadensis, Hugo de S. Caro, Dionysius Carthusianus, Vatablus, Viegas, Ribera, Cornelius a Lapide, & alii: quique de Antichristo disseruerunt, uti S. Hippolytus Martyr, Rabanus Maurus, Adson Dervensis, Adriosus Cabillonensis, cujus Liber Vulgatus est in Appendice sexti tomi novæ Editionis S. Augustini, & alii plures, tamquam certa & constanti traditione a priscis acceptum notant futurum, ut Antichristus pugnet adversus duos testes, Henochum & Eliam, victosque trucidet; quos testes, juxta Apocalypseos X. 3. testimonium, ajunt pœniten-

tiam gentibus prædicaturos sacco indutos MCCLX. dierum spatio. Post eos dies, inquiunt, duo testes in medio Urbis Jerosolymæ jugulabuntur, & honore sepulturæ privari jacebunt, donec recepto divinitus vitæ spiritu, dias iterum auras spirabunt.

S. Irenæus l. 5. c. 5. de Henocho & Elia in Paradiso terrestri versantibus agens, commoraturos ibi docet *usque ad mundi consummationem*. Tertullianus de Anima c. 50. *Cæterum morituri reservantur, ut Antichristum sanguine extinguant.* S. Hilarius in Matth. c. 20. de Moyse & Elia transfigurationis Jesu Christi testibus agens, *Has quidem*, ait, *easdem Prophetas duas prævenientes adventum ejus intelligimus, quas in Apocalypsi Joannes ab Antichristo perimendas esse dicit, licet variæ vel de Henoch vel de Jeremia plurimorum fuerint opiniones, quod alterum eorum, sicut Eliam, mori oporteat.* Ephrem Patriarcha Theopolitanus, vel Antiochenus apud Photium tradit, *Henochum, Eliam, & Joannem Baptistam*, post diuturni admodum temporis vitam, morte tandem interituros, sed in ictu tantum oculi, ut iterum ad gloriam resurgant. S. Ephrem Nicopolitanus, sive Antiochenus Episcopus, Sermone de adventu Christi & Antichristi, Dei miserantis pietate immissum iri ait Henochum & Eliam, ut cum Antichristo pugnent, ejus dogmata convellant, bonos confirment adversus ejus minas ac sævitiam, proximum denique Servatoris adventum nuncient.

Hilarius Diaconus in 1. Cor. IV. observat, viros sanctos nunquam non persecutionibus vexatos, uti Henochum & Eliam, qui a Deo missi adversus Antichristum in mundi exitu pugnaturi sunt, *quos & persecutiones pati, & occidi lectio Apocalypsis testatur.* S. Ambrosius in Psalm. XCV. num. 10. bestiam ex abysso egressam, nempe Antichristum, adversus *Henoch, Eliam, & Joannem Baptistam*, testes a Deo pro Jesu Christo mittendos, uti docet Apocalypsis, pugnaturam testatur. Nomen Joannis Baptistæ legas in Editionibus nonnullis quidem & codicibus quibusdam, sed minori numero, uti observant Authores postremæ ejus operum Editionis. Joannes in Apocalypsi nonnisi duorum testium meminit; & Evangelii authoritate compertum est, Joannem Baptistam capite diminutum ab Herode; ejus ergo nomen abundare in Textu videtur.

S. Hieronymum consuluerat Marcella (12), an singuli homines mortui tum redivivi futuri sint, quo tempore, juxta Apostolum 1. Thessal. 4. 16. coram Jesu Christo in aera producentur. Ambigebat illa, num Henoch & Elias quoque inter mortuos futuri essent; quippe quos occidendos ab Antichristo notat Joannes in Apocalypsi. S. Hieronymus, ultro admittens veritatem eorum, quæ de adventu & morte duorum Prophetarum scripserat Marcella, respondit, eos qui forte superstites ad illum Domini adventum pervenient, eotam Judice rapiendos in corpore, nova gloria & immortalitate auctos. Paria docet S. Augustinus cont. Julian. lib. 6. cap. 39. hæc habens de Henocho & Elia: *Creduntur ad exiguum temporis redituri in has terras, ut etiam ipsi cum morte confligant, & quod primi hominis propagini debetur, exsolvant.* S. Gregorius Magnus (13): *Henoch, & Elias ad mundum revocabuntur, & crudelitatis sævitiam in sua adhuc mortali carne passuri sunt.*

Pseudo-Prosper (14) docet, ea plane ratione, qua Moyses & Aaron legatione ad Pharaonem functi sunt, & adversus illos Jannem & Mambrem Diabolus opposuit; ita pariter adversus Antichristum a Deo missos staturos Henochum & Eliam, quibus tres Pseudo-Prophetæ ab eodem Diabolo opponentur, Testium agmen claudent

 Ce-

(9) Thesaur. Eccles. in Enorb. Ita & alii, ut Drus. in Henoch, & Calviniani. (10) Hebr. XI. 4. (11) Andreas in Apoc. XI. c. 6. Biblioth. PP. & Aretas in Apoc. XI. c. 9. Biblioth PP. (12) Hieron. ad Marcellam, Epist. 148. p. 347. Ver. Edit. (13) In Job XVIII. l. 14. c. 22. Vide & in Ezechiel. hom. 12. l. 1. p. 1295. ℣. 7. 8. 9. (14) De promission. & prædiction. &c. cap 13.

Cedrenus, Philippus Solitarius (14), S. Joannes Damascenus (15), in Patrum illorum sententiam concedentes. Tradit enim S. Damascenus, venturos in terras Henochum & Eliam, ut Antichristo resistant, & cor patrum ad filios reducant, idest, Synagogam ad Ecclesiam, & Judæos ad Christianos; quo functi munere, ait, ab Antichristo interficientur, statimque Dominus toto Majestatis apparatu, & naturæ humanæ exuviis ad gloriam circumdatus, ea plane specie, qua ad Cœlum ascendentem viderunt Apostoli, in terras descendet.

Hanc tamen sententiam, tot virorum doctissimorum suffragiis firmatam, nunquam Ecclesia inter articulos fidei recepit, neque ea a Fidelibus communi assensu probata est. Opinio est enim Theologica, cui repugnare, salvo veterum Patrum & Authorum Ecclesiasticorum, qui pro illa steterunt, obsequio, nunquam non licuit. Suspicantur aliqui, duos illos Testes apud Joannem esse Moysem & Eliam, Legem & Prophetas (16). Censent alii (17), nomine illo duo designari Testamenta, Vetus & Novum, & utriusque Doctores ac Prædicatores. Alcazarius stat pro Moyse & Elia, qui sapientiam & studium primitivæ Ecclesiæ designant, testimonium ferentibus Jesu Christo; Moyses enim testificatur sapientia plane divina, Elias sanctitate & animi robore.

De Elia & Eliseo, sive Elia & Moyse dictum explicat Victorinus Petaviensis (18); sed obiisse Moysem & Eliseum tam certum est, quam quid aliud. Cum de Jeremiæ morte nullibi scriptum reperiatur, Veteres omnes putavere, ait idem Scriptor, Jeremiam alterum esse e Testibus Joannis. Tres, non duos, testes assignant Ephrem Patriarcha Antiochenus, & S. Ambrosius, nempe Henochum, Eliam, & Joannem Baptistam. S. Hilarius stare se significat pro sententia, quæ Moysem & Eliam tenet, quamquam fatetur, aliorum opinione præferri Henochum sive Jeremiam. Moysi & Eliæ favent pariter Gagnæus, Catharinus, Maldonatus in Matt. 17. & Joachimus Abbas.

Apocalypseos Oraculum non de futuro, sed de transacto tempore ita intelligunt aliqui, ut duorum testium nomine designatos credant Jesum Christum & Joannem Baptistam. De Sylvestro Papa & Menna Patriarcha Constantinopolitano, conatibus Eutychetis Hæretici repugnantibus, explicant S. Antoninus, Lyranus, & Aureolus (19). Quæ sententiarum varietas satis indicat, amplam cuique dari opinandi in hac re facultatem.

Ex his quæ hactenus disseruimus, statuendum arbitror: primo, quamquam nihil certi statui potest de translatione Henochi ex verbis Mosaicis, rem tamen extra controversiam poni tum Apostoli Pauli oraculo, cum Ecclesiasticæ traditionis authoritate, quibus utique docentibus intelligimus, tamquam fide certum tenendum esse, Henochum superstitem adhuc manere. II. De pietate & virtute Henochi nullum esse ambigendi locum, quidquid sentiant in contrarium Rabbini: versari autem modo in eo rerum statu, in quo, licet mortali corpore indutus, nulli tamen mentis corruptelæ obnoxius sit. III. Quamquam non constare satis ex dissidio Patrum & Interpretum de loco translationis Henochi videtur, si quis tamen propius eorum sententias perpendat, convenire satis intelliget in assignando Paradiso terrestri, quem alii in terris, alii in Cœlo collocant. IV. Tandem, quamquam nullos opinandi limites præscribit Ecclesia, in definiendis duobus illis testibus in exitu sæculorum, de quibus in Apocalypsi, fateamur tamen oportet, sententiam illam, quæ venturos in terras Henochum & Eliam præfert, magnopere cæteris præstare sive antiquitate, sive præstantia & numero Scriptorum.

DISSERTATIO

DE LIBRO HENOCHI.

Mirari subit profecto, qui fieri potuerit, ut priora illa Ecclesiæ sæcula, Fidelium sanctitate & Martyrum numero adeo illustria, miraculis & doctrina Apostolorum eorumque Discipulorum adeo felicia, tantam nihilominus intra se haberent hæresum corruptelam; externos vero hostes paterentur adeo perniciosos, calumniis & blasphemiis magnam Christiano nomini conflare invidiam molientes. Inde tot falsa Evangelia, tot Pseudo-Acta Apostolorum, Apocalypses sive Revelationes, rerum gestarum a viris in Ecclesia amplissimis Acta corruptissima. Inde execranda Sectarum monstra, Simonianorum, Nicolaitarum, Gnosticorum, Carpocratianorum, Basilidianorum, Menandriorum, aliorumque, quorum singulis sua erant corruptissima Evangelia, & alieni plane ab Ecclesiæ doctrina Libri.

Aliud tunc temporis emersit adversariorum genus, quorum licet minor esset nocendi voluntas, consilium tamen maxime obfuit Religioni; Authores nempe apocryphorum quorumdam Librorum, qui Lucubrationibus suis nomina præscripsere virorum, sive in Synagoga, sive in Ecclesia, sive apud Gentiles amplissimorum; rati id potissimum conducturum convertendis ad Religionem Christianam Judæis & Gentilibus, si prædictum a viris apud illos magni nominis Christum demonstrarent. Ea fuit mens Scriptoribus illis, qui Lucubrationes obtruserunt sub nomine Trismegisti, Sibyllarum, Libri Henochi, quarti Esdræ, Testamenti duodecim Patriarcharum, & alias ejusdem generis. Ea fraude decepti sunt non raro vetustissimi Ecclesiæ Patres, quibus, non satis in ea re cautis, tanta virorum nomina fucum fecerunt.

Tanto fuit hujus artificii major pernicies, quanto certior videbatur effectus; siquidem vel perniciosa illa Opera tamquam genuina, & Scriptorum fœtus, quorum præferebant nomina, reputanda erant, atque ita erroribus etiam, non infrequentibus in ejusdem farinæ Operibus, fides adstruebatur: sive rejiciebantur tamquam apocrypha & impostorum fraude supposita, & ea pariter nota præjudicio quodam inurebantur sincera Apostolorum & Apostolicorum virorum Opera; unde parum Fidelibus fraudem metuentibus utilitatis, multa vero obtrectandi cæteris a fide alienis occasio, quippe qui vera a falsis secernere sive nollent sive non possent. Hinc minor etiam in Fidelibus & in Infidelibus erga sacrarum Scripturarum authoritatem amor & observantia.

Liber Henochi, de quo modo, varie in Ecclesia

[14] Diopt. Rei Christ. in Biblioth. PP. tom. 21. pag. 592. 593. [15] Lib. 4. cap. 27. pag. 300. D.
[16] Arias Montanus & alii. [17] Pannonius. [18] Biblioth. PP. tom. 3. pag. 416.
[19] Ita Ubertin. & Michael, & Eissginher in Pentaplo pag. 109.

sia receptus est. Primo ille quidem multum a prioribus Fidelibus delatum, quin & inter Canonicos a nonnullis receptus est, vel saltem inter Opera Religioni non repugnantia, quod testimonium ex illo petitum in Epistola Judæ animadverterint; cum tamen alii minus creduli & magis cauti fidem denegarent, & tamquam apocryphum rejicerent. Porro de ejus authoritate persuasi Patres, inde eam sententiam, quæ, futilis licet, maxime tamen apud Veteres obtinuit, retulerunt; nempe Angelorum perduellium manum, filiarum hominum amore captos, excusso Dei jusso, junxisse se cum illis fœminis, iisque parentibus natos filios corporis procaritate & criminum immanitate apud Veteres sub Gigantum nomine cognitos.

Libri Henochi primus omnium meminit Judas Apostolus; post quem idem laudatur in Testamento duodecim Patriarcharum, vetustissimo illo plane, de quo sermo est apud Origenem, homilia xv. in Josue. Ex eo Libro sententiam de connubio Angelorum cum filiabus hominum derivarunt S. Justinus Martyr Apolog. 1. & 2. S. Clemens Alexandrinus Strom. lib. 3. & 5. & Pædag. lib. 2. cap. 2. S. Irenæus (20), Tertullianus (21), Athenagoras Legatione pro Christianis, S. Cyprianus de Discipl. & habit. Virg. 3. 54. Lactantius Instit. l. 2. c. 14. Sulpicius Severus Hist. Sac. lib. 1. Minutius Felix in Octavio, S. Ambrosius (22), Proclus & Psellus Philosophi Christiani. Hujus erroris origo est facila Textus Septuaginta, in plurimis Exemplaribus ita ferens Genes. vi. 2. *Angeli Dei videntes filias hominum, quod essent pulchræ, acceperunt sibi in uxores ex omnibus, quas elegerant*: quo loco Hebræus & Vulgata habent: *Videntes filii Dei filias hominum, &c.* Præpostere igitur intellectus locus Septuaginta fabellæ de Angelorum defectione & connubio materiam struxit & occasionem.

Integrum Opus periit, fragmenta dumtaxat servantur, quibus desiderium amissi Operis non satis magnum inducitur. Hæc verba e Libro Henochi laudat Judas in Epistola ℣. 14. *Ecce venit Dominus in Sanctis millibus suis, facere judicium contra omnes, & arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum, quibus impie egerunt, & de omnibus duris quæ locuti sunt contra Deum peccatores impii. Hæc*, ait Apostolus, *prophetavit de his* (corruptoribus doctrinæ Jesu Christi, quibus accommodat ea quæ de impiis ante diluvium dicta sunt) *septimus ab Adam Henoch*. Author Testamenti duodecim Patriarcharum fragmenta quædam servat, quorum potissima dabimus infra. S. Irenæus l. 4. c. 30. docet, Henochum, *cum esset homo*, legatione ad Angelos functum fuisse, & translatum. S. Justinus, aliique plures, quos supra recensuimus, de impuro Angelorum erga filias hominum amore disputarunt. Angelorum perduellium inventa plura recenset Tertullianus de cultu fœmin. l. 1. cap. 2. e Libro Henochi. S. Hilarius in Psal. 132. 3. tradit, illos in defectionem a Deo diris anathematismis inter se conspirasse, collectos in monte, cui deinde nomen manserit *Hermon*, idest *Anathema*.

Sed majoris momenti, & ad doctrinam maxime conferens, fragmentum recitat Syncellus in Chronico (23), & publici juris fecit omnium primus Josephus Scaliger ad Græca Eusebii: hujus autem hæc summa. Vigiles, Græce Egregori, (ita ad Danielis (24) imitationem) fœminas turpi deperientes amore, mutuis se adhortationibus excitarunt, ut amatam quisque puellam conjugem duceret. Semiexas vel Samsai, Princeps Egregororum, coactam in celsissimi montis cacumen ducentorum (25) manum ita afflatus est: Vereor ego quidem, ne initi inter nos consilii vos terreat executio, atque ab incepto desistentes omnes, in me unum perduellionis reum Dei furorem convertatis. Optimum proinde censeo, ut sacramentis & anathematismis nos invicem adigamus. Nec mora; statim omnes diris & obsecrationibus sese adstrinxerunt ad propositi operis executionem; ex quo monti nomen *Hermon*, idest, *Anathema*. Summorum perduellionis Authorum nomina hæc sunt: I. Semiaxas, II. Atareuph: III. Araciel; IV. Cobabiel; V. Horammamus, VI. Ramiel; VII. Sampsich; VIII. Zaciel; IX. Balciel, X. Azabrel; XI. Pharmarus; XII. Amariel; XIII. Anagemus, XIV. Thausail; XV. Samiel; XVI. Sarinas; XVII. Eumiel, XVIII. Tyriel; XIX. Jumiel, XX. Sariel.

Anno ab orbe condito, ait idem Author, 1170. (26) Angeli seu vigiles connubia cum fœminis iniverunt, perseverantes cum illis usque ad diluvium. Nata ex his trium liberorum genera, nempe *Enakim*, filii, *Nephilim*, nepotes, & *Eliudim*, nepotum filii. *Enakim*, sive Gigantes, uxores & coævos res magicas & veneratorum poculorum usum docuerunt. Abzazel, sive Azabzel, decimus inter Angelorum perduellium Principes, chymicen hominibus tradidit, liquandorum & parandorum metallorum artem, armorum & bellicorum instrumentorum fabricam; rationem expoliendi ad usum gemmas, ornandisque mulieribus muliebrem supellectilem. Semiaxas, cæterorum Princeps, furoris & ultionis primus incentor, venena ex herbis exprimendi perniciosam artem invexit. Pharmarus (27), undecimus inter Principes, curiosas artes magices & sortilegiorum invenit. Aeris signa explicavit Zaciel; astrorum cursum, Balciel; astrologiam, Cobabiel; terræ signa Araciel; solis, Samplich, Lunæ, ad præsagia futurorum, Sariel.

Cum igitur nati Gigantes cibum sibi ex hominum carne pararent, factum inde, ut magnopere diminuto hominum numero, paucitatem suam intelligentes ii qui inter homines supererant, Deum precibus sollicitarant, ne charos sibi homines negligeret. Tunc quatuor Principes Angeli, Michael, Uriel, Raphael, & Gabriel, coram Domino sese sistentes, verbis plurimis narrarunt mala gravissima, quibus Angeli perduelles terram affecerant; nec siluerunt ea quæ a Gigantibus quotidie patrabantur: exposuere suspiria emissa a spiritibus animarum interfectorum (28), qui e terra egredi ob plurima admissa crimina prohibebantur.

Tunc Omnipotens Urieli præcepit, iret statim ad Noemum filium Lamechi, suisque verbis renunciaret, diluvium non ita post multum temporis inductum iri in terras: ille imminens malum nunciaret hominibus; se vero compararet, ut a communi hominum fato eximeretur, plantarum & hominum in terra exitium reparaturus, novumque inducturus hominum genus, ad exitum usque sæculorum permansurum.

Imperavit quoque Angelo Raphaeli, ut catenis vinctum Azaelem projiceret in tenebras; ima etiam

(20) Iren. lib. 4. cap. 30. seu c. 16. nov. edit. & cap. 70. num. 32. (21) De Idololat. lib. 1. cap. 9. de cultu fœminar. cap. 10. de veland. Virg. cap. 7. (22) De Noe & Arca cap. 4. & de Virginib. lib. 2. (23) Chronograph. pag. 11. & 24. (24) Dan. 12. 10. 14. Heb. עיר Aquil. Sym Ἐγρήγορος, Vigiles. (25) Nonnulli legunt dumtaxat centum. Origenes contr. Cels. lib. 5. pag. 207. ait, descendisse sexagenos vel septuagenos. (26) Syncellus pag. 12. refert, Egregoros e Cœlo descendisse A. M. 1058. Subinde refert. Henochum divinitus didicisse futurum diluvium An. M. 1483. & translatum in Paradisum An. M. 1488. Deum mortis sententiam in Egregoros dixisse An. M. 2121. Diluvium vero consignat ad A. M. 2241. Quare post adventum Egregororum usque ad diluvium, spatium relinquitur annorum 1143. (27) Legunt alii *Pharmacus*, sive *Pharmaceus*, nempe veneficus. (28) Vide Dissertationem de natura animæ juxta Hebræorum sententiam.

iam aperiret deserti Dudael, eoque in profundam noctem Angelum hunc perduellem conjiceret, super prærupta & acuta saxa constitutum; terram ab iniquitatibus omnibus purgaret, ac tandem censum criminum ibi admissorum institueret.

Tum ad Gabrielem: Perge illico ad Gigantas, superbos illos Egregororum filios, commissosque invicem in mutuam perniciem armato.

Præcepit denique Michaeli, pergeret ad Semiexam totius seditionis principem, coactumque spectare cædem Gigantum filiorum suorum, raperet ad extrema terræ hujus extorrem, ibique usque ad septnaginta generationes, nempe ad diem judicii, relegaret. Tunc is, ait Deus, præceps agetur in chaos ignis æterni, & perpetuo claudetur carcere una cum sociis perduellionis. Adjecit: Ad Gigantas e connubio Egregororum cum filiabus hominum natos quod attinet, hi in terris tamquam pravi Spiritus pererrantes, malorum erunt omnium, cædium, & ruinarum authores; homines possidebunt, ad terram allident, sine cibo vitam tolerabunt, spectra formabunt & terriculamenta, angentur siti, aggredientur homines, torquebunt pueros, ab ipso mortis tempore ad supremum usque Judicii diem in exitu sæculorum. Mona vero ille, inito consilio & conspiratione, ac diris sacramentis infamis, maledicto erit obnoxius, nivibus & algenti bruma squalebit ad diem usque judicii; tunc vero flammis absumptus liquescet.

Legitur in eodem libro, Angelum Urielem, astrorum principem, anno Henochi 165. Mundi 1286. a Deo missum docuisse Henochum rationem mensis, anni, & solstitii. Hæc summa Libri Henochi apud Syncellum. Dispescebatur totum Opus in duos saltem libros, cum Syncellus primum laudet.

In fragmentis, quæ supersunt, nuspiam legitur illud, quod e Libro Henochi Judas descripsit; nec fuisse unquam in eo libro, viri quidam docti suspicantur. Horum aliqui censent, id non e Libro aliquo, sed e traditione accepta Apostolum retulisse: aliis ea sedet opinio, Spiritus Sancti revelatione didicisse Apostulum, quid Henoch olim vaticinando tradiderit (29): alii tandem putant, Authorem Libri Henochi nonnisi ex occasione loci Judæ consilium scribendi Operis suscepisse, ratum, magnam inde Operi suo existimationem proventuram, tamquam quod Apostolo notum probatumque esset.

Sed facile has conjecturas evello. Patres, qui Librum Henochi utique legerant, & præ manibus habebant, sententiam ab Apostolo relatam contineri in illo satis aperte testati sunt; nec alia ratione, ait S. Hieronymus in Catalog. Scriptor. Eccl. cap. 4. *a plerisque rejicitur*, (Epistola Jacobi) *nisi quia de Libro Henoch, qui apocryphus est, assumit testimonium* (30). Vicissim Tertullianus ex Apostoli authoritate Libri hujus authoritatem vindicat (31). Quam sane vim habuisset apud Fideles nuper conversos laudatum ab eodem Apostolo testimonium, si nusquam extitisset, vel ex ignoto prorsus libro deductum fuisset? Opportune quidem Sacer aliquis Author testimonio utitur Profani Vatis cum Profanis agens, suis quodammodo armis illos conficiens; opportune illud idem Profani testimonium Fidelibus reduceret in memoriam, eas veritates, quas inculcat, vel Ethnicos non latuisse demonstraturus; sed ignotum vel minus assertum Prophetæ oraculum ad extorquendam fidem, nullis testibus productis, quis laudet? Itaque statuendum est, Prophetiam Henochi vel literis tunc traditam, vel traditione servatam apud Fideles obtinuisse.

Ultro enim admittendum est, servatum tunc apud Judæos traditionum quarumdam, minime literis traditarum, depositum. Hujus generis arbitramur quæ refert Apostolus de Jamne & Mambre, Pharaoni adsistentibus, & prodigia Moysis eludere adnitentibus (32); inde pariter acceptam altercationem Michaelis cum Dæmone de Moysis corpore (33). Cujus sane traditionis occasione factum credimus, ut Liber scriberetur, nostra ætate servatus, sub titulo *Petirath Mose*, sive *Assumptio Moysis*; scriptus utique post Jesum Christum, uti apertissime prodit mentio eversionis secundi Templi. Alter est autem Liber iste ab *Assumptione Moysis*, Veteribus cognita, qui plura ex ea afferunt, nuspiam in priori illo legenda. Ex eo pariter traditionum fonte accepta credimus gesta quædam ejusdem Moysis apud Josephum Antiqu. lib. 2. cap. 5. recitata; cujusmodi gesta memoriæ posteritatis commissa serius plerumque literis traduntur.

In traditionum ejusmodi censum referenda arbitror oracula Henochi, ex quibus deinde natus Liber sub ejus nomine. Nihil certi statuere possumus, ante an post Judæ ætatem adornatus sit; neque enim satis constat scriptæ hujus Epistolæ tempus. Illud tamen asserimus, non antea digestum fuisse Opus, quam post eversionem Templi Jerosolymitani per Romanos; de illa enim agit Author in fragmento, quod in Testamento Levi servatum est. Fortasse Judas tamdiu post Templi eversionem vixit, ut legere commode potuerit Librum Henochi, Patribus deinde visum & exceptum; & eo, qui menti affulgebat, divino lumine, vel saltem populari traditione instructus, veritatem a fabulis distinguere, atque segregare. Sed conjecturæ omnes.

In ipsa ejus origine brevissimum fuisse Opus illud, censet Grotius in Epist. Judæ Ỳ. 14. quod deinde novis accessionibus creverit, uti furtivis & apocryphis scriptis contigisse non semel constat. Solemne est Judæis, ut traditiones, quas magno numero servant, Patriarchis tribuant (34); & sub tantorum nominum obtentu, Doctores eorum, allegoriis & cabalæ studentes, varia obtrudunt Opera, fabulis & absurdis aliis plenissima; vel saltem nihil de veritate solliciti, ea in Libris illis tribuunt, quibus Lectorum aures mulceri arbitrantur. Georgius Syncellus (35) factum putat, ut Liber Henochi tractu temporis a Judæis & Hæreticis corrumperetur; sed conjecturas affert argumentis destitutas: indicet ille additiones, quibus subinde insertum est opus, indicet illarum tempora & Authores.

S. Augustinus (36) scribit: *Scripsisse nonnulla divina Henoch, illum septimum ab Adam, negare non possumus, cum hoc in Epistola Canonica Judas Apostolus dicat*. Sed consulto a Synagoga e Canone Scripturarum rejecta illa arbitratur, quæ facile *ob antiquitatem suspectæ fidei judicata sunt*. Reipsa occurrunt in Libro Henochi fabellæ quædam ad arbitrium confictæ, uti ea quæ refert de Gigantibus Angelorum filiis; unde conjectura ducitur, ab impostore quodam Lucubrationem illam esse scriptam, sive ab Hæreticis, alia plurima ejus generis Opera procudentibus, supposititam.

Censet itaque Augustinus, laudatum quidem a Juda Librum quemdam Henochi; id quod plane ex Textu Apostoli aperte satis non intelligimus. Non enim scripsisse Henochum, sive legi in Henocho ista Apostolus dicit, sed tantum: *Henoch prophetavit*; quod plane illi traditione compertum esse potuit. Sed tametsi ille aliquid scripserit, egregie demonstrat Augustinus, aliam fuisse Lucubrationem illam genuinam ab ea, quæ nunc superest; duplici id ratione evincens: 1. Quod Judæi a Canone Scripturarum istam ablegarunt, 2.

Quod

[29] Vide Hatman. Vitsii Meletem. Leidens. pag. 105. & Heidegger. hist. Patriarch. [30] Vide & in cap. 1. ad Tit. [31] De cultu Fœmin. lib. 1. cap. 3. *Accedit quod Henoch ad Judam Apostolum testimonium perhibet*. [32] 2. Timoth. III. 8. [33] Judæ Ỳ. 9. [34] Simon hist. Critiq. l. 3. cap. 21. [35] Syncell. p. 27. [36] De Civit. lib. 15. cap. 23. & lib. 18. cap. 38.

Quod hæc futilia multa, veritati & fidei repugnantia, continet...

Josephus Scaliger (4) Librum Henochi vetustissimum arbitratur, scriptumque Hebraice a Judæis, ut sub obtentu magni nominis simplicioribus fraudem facerent. Sed non satis diserte de ejus antiquitate mentem suam explicat, scilicet ante an post Christum; etsi enim nonnisi secundo Ecclesiæ sæculo prodiisset, vetustissimum utique Opus censeretur. Minime autem illi assentimur in iis, quæ de scripto Hebraice Libro asseruit; ejus enim sententiæ argumenta nulla ex ipso Opere deducuntur. Hebraismos occurrere in illo, non diffiteor; sed & Hebraismos pariter animadvertas in Græcis Hellenistarum Operibus, uti in Libris N. T. & in Macchabæis. Suspicatur Hottingerus, Græcum esse Operis Authorem; cujus rei argumentum exhiberi putat nomine *Pharmarus*, sive ut ipse legit, *Pharmacus*; *Pharmaceus* enim Græce est veneficus.

Contendit Grabæus (5), Librum illum deberi Judæo Authori, ætate J. C. multo vetustiori; quod duobus argumentis demonstrat. I. Alexander Polyhistor (6) scribit, tradi ab Eupolemo, Henochum Astrologiæ authorem fuisse, cujus rei honor Atlanti a Profanis tribuitur; Atlantem autem Græcorum eumdem esse virum ac Henochum Judæorum. II. Liber Zohar, scriptus, uti fertur, paulo post excidium Templi per Titum, Librum Henochi laudat; laudat & R. Manahem, qui tertio sæculo floruit.

Hæc tamen ita diluas. I. Neque Eupolemus, nec Polyhistor, nec Eusebius scripserunt, Henochum scripsisse aliquid de Astrologia. Id solummodo traditione apud Judæos vulgatum esse ait Eupolemus; quare vulgatæ opinionis vel traditionis apud eas gentes merus est testis. Porro eæ traditiones diu in ore tantum & memoria vulgi servatæ sunt, antequam scriptis traderentur. II. Tametsi Eupolemus satis diserte assereret, Henochum omnium primum scripsisse Libros astronomicos, quis asserenti crederet? III. Judæi & Arabes plura Henocho Opera tribuunt; quorum tamen testimonia longissime absunt a persuasione. Vulgatum est apud Arabes, Esdrim vel Idrim, qui ipsissimus est Henoch, omnium mortalium primum studuisse Astronomiæ (7), missaque illi a Deo xxx. Volumina, quæ is in sepulchro Adami una cum Libris Sethi condidit; quo excusso sepulchro, Abrahamum Libros Henochi reperisse.

Author Hebræus libri Inchasim (8) comminiscitur scripta ab Henocho omnium primo de Astronomia Volumina, quæ sane de Cœlo, astris, & Magice agentia laudant RR. Salomon Solem (9) vel Sullam, & Schem Tob (10). Probatur quidem his omnibus traditionis illius vetustas, qua Henoch in censum doctissimorum Astronomorum refertur; sed nihil plane minus asseritur, quam sive aliquid ab Henocho scriptum esse, sive ejus Libros ad nos usque transmissos; sive assertam referre antiquitatem, si forte extant, Libros ab Arabibus & Rabbinis laudatos; sive tandem hæc ipsa Henochi scripta confundenda esse cum Libro Henochi, de quo agitur, Libro, inquam, non plane Astronomico, quamquam nonnulla levioris momenti ad Astronomiam utcumque referenda continet.

Secundo argumento Grabæi respondeo, Librum Henochi laudatum in Opere Simeonis Joachidæ, inscripto Zohar (11), & in altero R. Manahem Recinetensis (12), alium esse a Scripto Patribus Ecclesiæ noto; loci enim a Rabbinis excerpti nullibi occurrunt in fragmentis e Libro Henochi superstitibus; nec sane credimus adoptatum esse a Judæis Scriptum, in quo adeo clara de Jesu Christo testimonia, uti in Libro Henochi, occurrunt. Tametsi autem Liber, cujus meminit Judas, & Liber Zohar unus essent & idem, tantamque vindicaremus Libro Zohar antiquitatem, quantam deferunt Judæi Cabalistæ, nihil pro remotissima Libri Henochi antiquitate colligeretur, potuit enim statim post Templi eversionem prodire, ac subinde a Juda, & post quatuor vel quinque annos a Simeone Joachide laudari. Maxima absurdissimarum sententiarum pars, quarum est mentio in Libro Henochi, recurrit apud Josephum; uti illud de Angelorum erga fœminas amore (13), de impiorum animabus homines obsidentibus & infestantibus (14); ut nihil dicam de nominibus Angelorum, quæ tanta religione celabant Essenii (15). Porro arcana illa, & recondita Judæorum scripta, facile omnia prompsit Author Libri Henochi.

Veterum Patrum, quos supra numeravimus, plerique laudatum fuisse a Juda Henochi Librum persuasi, faciles etiam authoritatem eidem libro concesserunt; vix enim alioqui in absurdam illam opinionem descendissent, de Angelorum cum mulieribus concubitu, & Gigantum ortu e parentibus Angelis, &c. Si Librum hunc laudavit Apostolus, ajebant illi, germanum esse censuit; minime enim Apostolus, Dei Spiritu ductus, id commisisset, ut laudato impostoris testimonio, errandi occasionem præberet Ecclesiæ. Nec sane illi fucum facere poterat Prophetæ sive Patriarchæ nomen, fabulis Libro refertissimo impositum.

Fateamur tamen oportet, nunquam ab illis in Canonem receptum; quin & certum eos ubique constituere, ablegari illum a Canonicis Hebræorum & Christianorum Libris. Tertullianus, inter potissimos ejus Libri assertores, disserte asserit (16): *Scio Scripturam Henoch non recipi a quibusdam, quia nec in armario Judaeorum admittitur.* Laudat identidem Opus illud Origenes, quin & doctrinam in nonnullis probare visus est; fatetur tamen libro v. contra Celsum: *Neutiquam pro divinis in Ecclesia haberi*. Alibi (17): *Non videtur apud Hebræos in authoritate haberi*. Ac post laudatam ex illo sententiam, addit (18): *Si cui placet admittere Librum ut sanctum*. Hæreticos autem illi, sive remotissimæ antiquitatis vitium culpabant, quod is liber a Canonicis Libris ablegaretur; sive id culpæ dabant levioribus quibusdam adjunctis, ad rem minime spectantibus.

Tertullianus, omnium inter Veteres potissimus Operis hujus æstimator, scriptum statuit a Propheta Henocho, afflatu Spiritus Sancti. *Hæc prævidens Spiritus Sanctus . . . præcinit per antiquissimum Prophetam Henoch* (19). Quod autem a Christianis inter Canonicos non reciperetur, hanc affert rationem: *Opinor, non putaverunt illam* (Scripturam), *ante cataclysmum editam, post eum casum orbis, omnium rerum abolitorem, salvam esse potuisse*. Quasi scilicet fieri potuerit, ait Tertullianus, ut Noe, Henochi nepos, diluvio utique superstes, & servandæ avi sui memoriæ, uti credere par est, studiosissimus, quique illi in munere concionum ad populum habendarum successerat, Scriptum tanti momenti & ad Religionem maxime necessarium negligeret. Quin & *Noe potuit*, addit Tertullianus, *eam* (Scripturam) *abolefactam violentia cataclysmi in spiritu rursus reformare. Quemadmodum & Jerosolymis Babylonica expugnatione deletis, omne Instrumentum Judaicæ literaturæ per Esdram constat restauratum*.

Addit

(4) Not. ad Græca Euseb. pag. 405. (5) Not. in Spicileg. PP. t. 2. pag. 345. (6) Apud Euseb. Præparat. lib. 19. c. 17. (7) Elmacin. apud Hotting. hist. Orient. l. 1. c. 3. Aben Neph. apud Kirch. t. 1. Oedip. p. 27. &c. (8) Vide August. Pfeiffer. exercit. de Henoch c. 4. (9) Additam. ad Libr. Inchasim p. 114. (10) Schem Tob in Lib. Emonoth par. 1. c. 4. (11) Vide Fabric. Apocryph. V. T. pag. 208. 209. not. (12) Vide Drus. de Henoch 1 & Grab Spicileg. PP. tom. 2. p. 355. not. (13) Antiquit. l. 1. c. 4. p. 8. (14) De Bello l. 7. c. 25. p. 951. (15) De Bello l. 2. c. 12. p. 786. (16) De cultu fœmin. lib. 1. c. 3. (17) Orig. in Num. xxxiv. hom. 28. (18) Idem in Jo. t. 8. pag. 132. Edit. Huet. (19) De cultu Fœmin. l. 1. c. 3.

Addit idem Tertullianus: *Cum Henoch eadem Scriptura etiam de Domino prædicavit, a nobis quidem nihil omnino rejiciendum est, quod pertinet ad nos*; eo magis quod legimus, Scripturam, Divini Spiritus afflatu dictatam, instruendis moribus esse aptissimam. Si Scriptum illud Judæi abjecerunt, nimis apertum de Christo testimonium illos avertit. Cum tandem Apostolus Judas hunc librum testimonio suo comprobaverit, probandi illum necessitas nobis imponitur.

Hæc Tertullianus de authoritate divina ejus Operis, levia plane & nullius roboris. Esto, potuerit Henoch Opus scribere ante diluvium; conservare potuerit Noe, abolitum reparare potuerit, uti ab Esdra de Libris V. T. factum dicitur; quid inde? Jesu Christi meminit Liber Henochi, Christianorum Religioni favet; instituendis moribus valet plurimum, quid inde? Judas librum probat: id vero demonstrandum est. Probat ille quidem laudatam a se prophetiam, sed reliqua ejusdem Libri forte nec vidit unquam.

Boulducus Cappucinus plus etiam aliquid quam Tertullianus evincit, authoritatem enim hujus Libri restituere, eamque e tenebris eductam in luce constituere aggreditur. Vocat in auxilium veteres Patres, qui Opus non sine honoris elogio laudantes, Authoris tamen mentem non satis, ut ille quidem ait, assecuti sunt. Veniam rogat Hieronymum & Augustinum, si quod illi corruptum, suppositum, vel confictum putarunt, ipse contra demonstret allegoricum esse Opus, quo sub verborum emblemate Scriptor simplicissimam historiam narrat, nec obscure a Moyse expressam. Vigiles sive Angeli e Cœlo dilapsi, mulierum amore capti, facta a Deo discessione, parentes Gigantum, authores veneficiorum, & immodici fœminarum cultus, fuci, armorum, auri, & argenti; Vigiles, inquam, illi ipsissimi sunt *filii Dei* apud Scripturam Genes. vi. 4. posteri Sethi & Enosi, qui naturæ arcana pervadentes, scientia abusi sunt decipiendis puellis filiabus hominum, nempe e Caini posteris.

Filii Dei, Angeli cœlestes, vitam Monasticam sub Cainano & Enosu profitebantur; cujus rei merito Angelis ferme pares, e tanto demum virtutis culmine excidentes, professionem suam deseruerunt, ductis uxoribus, quarum erant mores corruptissimi. Nati ex illis Gigantes, nempe superbi illi homines, qui impietate & licentia paterna etiam crimina superavere. Principes Vigilum, Patres sunt utriusque Ordinis, Cinæorum nempe & Enosiorum, qui apostasiæ crimine irretiti, subjectos sibi Monachos eadem contagione viriarunt.

Hæc allegoricæ hujus historiæ veritas a Patriarcha Henocho scriptæ, & in Arca una cum ossibus Adami protoparentis a Noe nepote solerti cura servatæ. Forte tamen non omnia, quæ in ejus Libro leguntur, Henochum habent Authorem; sed ea quæ ad tempus post ejus translationem spectant, Noe eodem afflatus Spiritu ad institutionem posteritatis censuit adjicienda.

In hoc systemate excogitando pompam ingenii exhibuisse Boulducum, facile omnes concedunt; sed de veritate, non de ingenio est quæstio. Veritati autem asserendæ solidiora argumenta desiderantur. Nihil esset utique certi in Sacra Scriptura, data hac via, sive ut historiæ vertantur in allegoriam, sive ut allegoriæ in historiam. Si constaret, Librum Henochi nomine inscriptum Sacrum esse & Canonicum, hanc deflectendi in allegoriam absurda quæque in illo expressa rationem probaremus: ita enim fieri solet, siquando minus accuratæ quædam & populares locutiones in Sacris Libris occurrunt. Sed Opus hoc nunquam inter Canonica recepit vel Ecclesia vel Synagoga: cur igitur historiam fide indignam obtrudere laboramus, ut indigno authoritate Libro authoritatem conciliare conemur?

Si Judæi tamquam Canonicum Opus illud recepissent, maximo erga illud obsequio utique tenerentur; laudassent Sacri Anthores, nec ignorassent Josephus, & Philo. Quid non indagassent de charactere & sermone, quo primum fuisset scriptum? qua ratione & per quem ad nos pervenisset? Origenes, Eusebius, & S. Hieronymus, qui archetypus Sacrorum Librorum textus diligentissime scrutati sunt, cur Textum Henochi neglexerunt? Ecclesia, qua tenetur observantia erga Henochum & Judam, nunquam in situ squalere illum permisisset, si tanto nomine dignum existimasset. Invidiam utique in S. Spiritum crearet, si quis auderet illi tam absurdum, tam futile, atque erroribus scatens Opus adscribere.

Nec ingenui est hominis, si quis authoritate & numine Judæ, locum ex Henochi libro excerpentis, abutatur. Profanos Vates, & Libros apocryphos laudavit Paulus: quis unquam scripta illa censuit consecranda? Laudat ille Aratum Act. 17. 28. Menandrum 1. Cor. 15. 33. Callimachum sive Epimenidem Tit. 1. 12. excerpit quædam e Libro apocrypho Eliæ 1. Cor. 2. 9. *Quod oculus non vidit, nec auris audivit, &c.* Et ad Galatas vi. 15. *In Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura*; quæ verba e revelatione Moysis deducta sunt. Et ad Ephesios v. 14. *Surge qui dormis, & exurge a mortuis, & illuminabit te Christus*; quod legitur in apocrypho Jeremiæ. Nec tamen inde collegeris, apocrypha hæc scripta canonicam habere & divinam authoritatem; sed Spiritus Sanctus loquens in Apostolo, illum moderabatur, ut vera a falsis secerneret. Nec aliud nos accipere uti sacrum cogimur, nisi quod Apostolus in sua scripta transferens quodammodo consecravit. *Qui putant totum Librum debere sequi eum, qui Libri parte usus sit, videntur mihi & apocryphum Henochi, de quo Judas in Epistola sua testimonium posuit, inter Ecclesiæ Scripturas recipere, & multa alia quæ Apostolus de reconditis est locutus.* Hæc S. Hieronymus in Epist. ad Titum cap. 1.

Veteres quidam Patres, quibus grande illud nomen Henochi, & recitatum a Juda testimonium fucum fecit, Opus illud & laudarunt & probarunt. Si ex iis quidam Canonicis Libris æquare illum visi sunt, laudanda est mens doli minime conscia, laudanda observantia erga nomina Judæ & Henochi, de qua nequid remitterent, ab expendenda regulis criticis veritate abstinuerunt. Erraruni in facto, non in dogmate; nec ex eorum errore quidquam colligendum est. Neminem fore arbitror nostra ætate, qui asserere hunc Henocho Librum audeat, si autem alterius est ab Henocho, impostoris est, cui fides prorsus detrahenda, nisi forte ex eo nonnulla ab Authore aliquo inspirato, tamquam a falsis vera segregante, probentur.

Cavendum est nobis de cætero, ne totam antiquitatem in favorem ejus Operis versam arbitremur. Doctissimi inter Patres studii nihil, contemptus plurimum erga illud exhibuerunt. Origenes, uti supra animadvertimus, nec recipi ab Ecclesia illud nec a Synagoga testatur. S. Hilarius in Psal. cxxxii. 3. frigide satis de illo: *Nescio cujus Liber extat.* Hieronymiaster in Psal. cxxxii. 3. *Manifestissimus Liber est, & inter apocryphos computatur*; ex eo autem sententiam se produxisse dicit, *non in authoritatem, sed in commemorationem.* Vitio tandem vertit Origeni, quod eo Libro apocrypho usus sit, hæresibus suis asserendis. S. Hieronymus de Script. Eccl. c. 4. agens de Epistola Judæ: *Quia de Libro Henoch, qui apocryphus est, in ea assumit testimonium, a plerisque rejicitur.* S. Augustini mentem supra vidimus; consueta enim sapientia & moderatione ita de illo disserit de Civit. l. 17. c. 38. *Quorum scripta ut apud Judæos & apud nos in authoritate non essent, nimia fecit vetustas, propter quam videbantur habenda esse suspecta, ne proferrentur falsa pro veris.* Criticorum doctissimi nostra ætate minus etiam quam Patres huic libro favent.

Si quis autem ex me quærat, cuinam Authori sit tribuendus: Repono statim, non Henocho, Noemo,

mo, vel Sacro alicui Scriptori; non Judæo alicui, diu ante Jesu Christi ætatem scribenti; non Hellenistæ, qui Græcis literis illum tradiderit. Imposturam credimus viri Christiani ex Judæis, qui Græce scripserit, juxta receptas vulgo apud suos traditiones; adjectis nonnullis ad Jesum Christum pertinentibus, ut Judæis fratribus salubri mendacio faveret. Quod plus nimio Christianismum redolerer, ideo a Judæis rejectum Opus suspicatur Tertullianus de cultu fœmin. lib. 1. cap. 3. *A Judæis potest jam videri rejecta* [*ista scriptura*] *sicut & cætera quæ Christum sonant.*

Sunt equidem in Testamento duodecim Patriarcharum fragmenta plura ejus Libri, quæ Christianum Scriptorem sane produnt. In Testamento Levi: *In Dominum manus imponentes in omni malitia, & confundentur in vobis fratres vestri, & omnibus gentibus fietis illusio.* Et paulo infra: *Virum, renovantem Legem in virtute Altissimi, erroneum appellabitis. Et in fine, ut æstimabitis, occidetis eum, nescientes ipsius resurrectionem, innocentem sanguinem in malitia super capita vestra recepturi. Propter ipsum erunt sancta vestra deserta usque ad pavimentum profanata, & non erit locus vester mundus; sed in gentibus erit maledictio, atque desperatio auget vos, donec ipse rursus visitabit, & miserens recipiet vos in fide & aqua.*

In Testamento Nephtali: *Impie agent, & disperget eos Dominus super faciem universæ terræ, usquequo venerit misericordia Domini. homo faciens misericordiam & justitiam in omnes, qui longe sunt, & qui prope sunt.* In Testamento Benjamin: *In parte vestra fiet Templum Dei, & gloriosum erit in vobis, Quoniam ipse Dominus accipiet Regnum, & duodecim Tribus illic congregabuntur, & omnes gentes, usquequo Altissimus mittat suum Salutare in visitatione Unigeniti. Et ingredientur in primum Templum,* [forte in anteriorem partem Templi] *& illic Dominus injuriam patietur, & contemnetur, & ligno exaltabitur. Et erit velum Templi scissum, & descendet Spiritus Domini super gentes, ut ignis effusus est. Et ascendet ex Inferno, ascendet a terra in Cœlum. Recordabitur quam fuerit humilis in terra, & quam gloriosus in Cœlo.*

Sola horum locorum inspectio Christianum Authorem satis demonstrat; datur etiam suspicandi locus, ipsissimum esse Testamenti duodecim Patriarcharum Scriptorem, quod postremi hujus Operis Author in laudandis Libri Henochi testimoniis solertiam plus nimio affectet. Stili utrobique affinitas, barbaries, & rustica Hellenistæ locutio, Hebraismi frequentes utrobique, quibus vix unquam desuesceret Scriptor Judæus. Spectare hic licet traditiones & dogmata Synagogæ; Jesum Christum, ejus adventum, passionem, mortem, resurrectionem, ad Cœlum ascensionem, ad Inferos descensum, S. Spiritus illapsum, Templi Jerosolymitani excidium, dispersionem Judæorum, & æternum illud opprobrium, quo florentis olim populi facies in pœnam necis Jesu Christo illatæ obducitur; hæc autem omnia historice magis quam prophetice expressa. Scripta hæc igitur credimus post factum a Christiano quodam Authore, zelo quidem, sed non secundum scientiam, flagrante. Christiana enim Religio nihil habet cum piis hisce fraudibus, sola sui veritate ad homines pelliciendos satis pollens. Aliam inierunt viam Apostoli in Evangelii prædicatione: metu enim posito, Jesum Christum & hunc crucifixum prædicarunt 1. Cor. 1. 23. *Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam; Dei virtutem & sapientiam illis, qui fidei donum receperunt.* Si ergo Judas legit Henochi Librum, hic paulo sane postquam scriptus est in ejus manus devenit; non enim ejus ætatem constituendam censemus, nisi post Templi per Romanos eversionem; qua pariter eversione multo recentiorem Epistolam Judæ non arbitramur.

Præter Librum Henochi, de quo hactenus, & triginta illa volumina, missa, uti quidem ferunt, a Deo ad Edrim, ac cæteros Astronomiæ Libros, quos Henocho supponunt Judæi, & de quibus nos egimus supra, sub ejus nomine Æthiopes volumen servant, de quo hic aliqua libanda, nequod ex Operibus tanto viro adscriptis prætercam. Gassendus in vita Peireskii refert, Virum illum doctissimum, cum intellexisset a P. Ægidio Lochiensi Cappuccino, qui plures annos egerat in Ægypto, servari in ea regione Librum Henochi, literis Æthiopicis scriptum, Europæis nostris prorsus incognitum, nec sumptibus nec labori pepercisse, ut illo poriretur. Post ejus obitum, transiit codex ille in Bibliothecam Cardinalis Mazarinii, ac deinde in Regiam, in qua thesauri loco servatur.

Ludolphus Lutetiam veniens, uti tradit in Commant. in histor. Æthiop. anno 1683. codicem observavit, cujus ille famam audierat, atque Authorem Operis prodidit Bahadam Michaelem; esse autem asseruit Librum fabulis refertissimum, illi prorsus similem, qui sub Libri Henochi nomine laudatur a Syncello; quod postremum Opus Michael ille & excerpsit, & fabellis de suo plurimis auxit; ita, v. g. catalogum longe majorem instruit perniciosissimarum artium, quas discipulis hominibus perduelles Angeli tradiderunt.

Legitur ibi pariter singularis Lucubratio de ortu Henochi, cujus Author inducit Angelum de mysterio SS. Trinitatis ita disserentem, velut si Theologus aliquis doceret: pertinentia ad istud mysterium loca quædam Scripturæ explicat; ex quo conjectura non levis Christianum Authorem prodit. Post hæc omnia refert certamen a Michaele cum Setnaele Principe Dæmonum. Rideas profecto ad historiam duorum Imperatorum, subditarumque copiarum.

Setnael procerus est centum millibus Angelicorum cubitorum, vastissimum præfert oris hiatum XL. cubitorum, faciem habet ita longam, ut diurni itineris viam æquet; utriusque oculi supercilia intervallum duorum itineris dierum discriminat; caput assurgit in montem celsissimum; oculos habet ita enormes, ut vertendis illis septem dierum spatio sit opus; fluvium evomit ex ore eum expuit. Hoc specimen Libri Henochi, quem Peireskius tanto molimine ex Ægypto procuravit.

Ex dictis statuendum est, primo nullum facile scriptum esse ab Henocho librum; vel sane nullum eorum, qui sub ejus nomine laudantur, illi deberi. II. Nihil certi asseri posse, sententiam, quam sub nomine Henochi laudat Judas, e Libro Henochi, cujus supersunt fragmenta, decerpserit; an potius Libri Author e loco Judæ struendi Operis sumpserit occasionem. III. Librum Henochi non antea scriptum, quam post eversionem Templi Jerosolymitani per Romanos, nempe post annum LXX. J. C. IV. Authorem illius esse Christianum ex Judæo; nec facile alium a Scriptore Testamenti duodecim Patriarcharum. V. Opus illud nunquam in Canonem Judæorum vel Christianorum receptum fuisse. VI. Nihil certi affirmari posse, an Judæi Opus illud agnoverint; alterius enim esse argumenti videntur Libri Henochi, de quibus in Libris Zohar & Inchasim, ac Rabbinicis, alterius, inquam, ab Opere, cujus fragmenta leguntur apud Patres Græcos & Latinos. VII. Vetustissimam obtinere apud Orientales traditionem de Henocho, tamquam primo Librorum Astronomiæ Authore; ex quo factum, ut sub ejus nomine Libri plures vulgarentur. VIII. Tandem Librum Æthiopicum ex Ægypto allatum, recentiorem esse imposturam, contemptu dignam & oblivione.

F I N I S.

INDEX RERUM AC VERBORUM,

QUÆ OCTAVO ET ULTIMO TOMO CONTINENTUR.

A

Ba-

B

C

D

ipse

F

G

H

I

Im-

L

Cum

M

N

O

stus

P

Qua-

Q

R

S

V

Z

Finis Indicis Commentariorum.

INDEX
PROLEGOMENON
ET
DISSERTATIONUM,

Quæ hisce Tomis Octo continentur.

Tom. I. Parte I.

Tom. I. Parte II.

Tom. II.

Tom. III.

Tom. IV.

Dis-

Tom. V.

Tom. VI.

Tom. VII.

Tom. VIII.

I N D E X

TABULARUM ÆNEARUM, QUÆ TOTO COMMENTARIORUM OPERE CONTINENTUR.

Tomo I. Parte I.

Tomo I. Parte II.

Tomo II.

Tomo IV.

Tomo VI.

Tomo VII.

